كتاب دوة التاج بالفارسي في العلوم
نسخ س ٣٩

[illegible]

I a

منطق، فلسفه، حكمت طبيعيه، احوال روح
هندسه، هيئت، حساب، موسيقى
الهيات، عقائد، علم دينيه، اخلاق، سياست
تصوف، علم [illegible] — فقط

[illegible]

آيا صوفيه

٢٤٠٥

Mikrofilm Arşivi
1738

كتاب درة التاج في الحكمة الاسلامية
بالفارسية من قبل علم الكلام

كتاب درة التاج لغرة الدباج

٢٤٠٥

لخزانة كتب مولانا السلطان
ابن السلطان ابن السلطان العالم
العادل المجاهد المرابط ملاذ العلماء الفضلاء
المؤيد من السماء المظفر على الاعداء علاء الدنيا والدين
ابن السلطان السعيد ناصر الدنيا والدين
لا زالت رياض الفضل بمكانته ناضرة
وحدائقه بمحاسنه زاهرة ولا زالت الاقدار
تجري بامره ويدفع عن حرمه ما يحاذره
تاليف احوج خلق الله

المصلح الشيرازي ختم الله له بالحسنى

انتقل علم السبع الى ملك العبد الضعيف
محمد بن الحسين المولوي

انتقل علم الارض الى ملك عبده
محمد بن احمد

بسم الله الرحمن الرحيم ۞ رب انعمت فزد ۞ اگرچه برضمير ارباب كياست وخاطر اصحاب فراست بوشيده نماند كي نعت جلال ربوبيت ووصف كمال الوهيت وشكر مواهب نعم بي نهايت وذكر لطائف بي غايت بيدعتي كي بدايع صنايع بامحصور او خلعت قرب ديدار وجوار احديت وحليت زيب اشعار ودثار اولياست بردوش معقول انداخت كي اول ماخلق الله العقل وريقه اتقياد ومطاوعت وزيور ايثار ومواظبت سرمايهٔ وپيراية ايشان ساخت كي تعالى له اقبل فاقبل ثم قال له ادبر فادبر ۞ وزينت جمالي بمثال وعزت كمالي بمثال راايشان راازاني داشت كي وعزتي وجلالي ماخلقت خلقا احب الي منك تا الاجرم هرچه درفراخناي ميدان امكان ايشان كنجيد بيك اشارت سرتاپايه اركن كلمح بالبصر او بهواترتب صراية ايشان كردانيدكي وماامرنا الاواحدة كلمح بالبصر ۞ قنديلي كي مثال نور ايشان باغ وجود اعني كبود بوشان صوامع افلاك كي بلمعهٔ برق آسن من جانب الطور نارا درديه طلب سركردان مانده اند موقع تبيه ودفود جنود طاغين شياطين مرقوم ومرسوم كردانيدكي وجعلناها رجوما للشياطين ۞ واختلاف اوضاع ايشانرا درميدان تتابق وتلاحق وعرصهٔ تقارن وتفارق وقطات مقارع عاوت علامات خبر وشر واماراة نفع وضر سكان مدارج سفلي كردتا بعضي بدالات مطالع ومغارب ايشان هرايت مجازي پي بايند كجي وبالتمام مهتدون ۞ وبعضي بتخيل عادت وتحويت ايشان بمواجب حقيقي مبتلاي شوند كه كلاب المجنون ۞ واهبي كي سكان صور رخطه هياكل تشركت راكي نقش سمت نقصان علائق حدوث زماني وعوائق وجود مكاني ازاسارير جبين مهين ايشان لائح وواضح است بوضوح ووعده ادعوني استجب لكم درتكابري انداخت ۞ وجريدهٔ اعمال حسنات وسيات هريك راكت جت بفعال وفعال ايشان است بوجب وكل انسان الزمناه طايره في عنقه ونخرج له يوم القيامه كتابا يلقاه منشورا اكردن وجود ايشان بازبست تاروز عرض اكبر كي يوم تجد كل نفس ماعملت من خير محضرا وماعملت من سوء تود لوان بينها وبينه امدا بعيدا نفس هريك باسحقاق من خفت موازنه ومن ثقلت مقام لهاما كسبت وعليهاما اكتسبت برسند ۞ مصورك كي عروسان صور محدثات مركبات ارمعادن وحيوان ونبات بين مصاهرت دادن باهيولي ازجمله امكان بعرصه وجود تواستند جزايند كي يخرج الحي من الميت ۞ مقدرك كي جرعي موزر درجسمي مدور مركوز كرد وانرا واسطه تلاء چندين جواهر زواهر ودرر دراك كردايند تانظام امور ممالك سماوت ومسالك ارضي بر تقدير اداوار واوضاع او مقدر شد ۞ واستمرار انقلاب منقلبات واستقرار ثبات ثابات بتبيان آثار واضافات وتشابه اطوار واضافات او مصور گشت ۞ هم اوضاع عاوات بادسوط ۞ وهم حركات سفليات بادمربوط ۞ وهم حدود رجوعات واستقامات باومحفوظ ۞ وهم مقادير بطوها رسرعها باومعيروط ۞ قرب واعتدال امكنه وتشوشات ۞ وترجع حيوانات ۞ سيرها حسبان ومدرها ببرهان كي والشمس والقمر بحسبان ۞ وذلك تقدير العزيز العليم الي غيرذلك من نعوت جلاله وصفات كماله ۞ وحرف وصوت بشر ۞ وعبارت واستعارت بلغا اصحاب نظر وفصحا ارباب وبر بتي كتب جه صدرت نخر وان تقدروا نعمة الله لاتحصوها عقده بزبان بلبلان بستان فصاحت جنان انكس است كي نواي طوطي شكرخاي انا افصح العرب والعجم كي درپيش آينه وعلك ماهم انكس مقلد حسن سراي شده بود ۞ وصوت عندليب خوش نغمت انتبت جوامع الكلم كي درپرياض قدس صبح محمد ربك داسان مسبح ونفس مسيح نزد اوشبان وموبالاتر الاعلى برا غصان سدرة المنتهى برترنم لااحصي ثناء عليك نغمه زن بود ۞ وامدا قصي شهرايار ميدان بلاغت كي درفضاي صحراي بلغ ما انزل اليك جوان مي نود ۞ ارسرمنزل مجرات كه اشت على ندل ونكث ۞ وازين جهت بعضي رابصواب ان نزديكتر مي نمايد كي چون سخن درمدايح عوارف ان حضرت بغايتي مي رسيد ۞ ودرمحامد واطف اوبنهايتي مي انجامند بحكم انك شروع درغرضي كان باحري نرسند هرار باع زكردن بحت نكردند ۞ قلم درين سخن بايين كشيد ۞ ومهره نرد دغا بارنبايين جيد ۞ والعجز عن درك الادراك ادراك برباين خواند ۞ وان ايات راداما برزبان بابيد راند ۞ تحيرت عن وصف بهائه ۞ تقصرت عن شكر الائه ۞ تكلي ناطقه خوش سراي عاجز مدح توشد ۞ لاجرم اغاز كرد زمزمه اختصار ۞ لكن بحكم انك مالايدرك كله لايترك كله ۞ انرين رااكرچه لزنكيي ۞ دست پايي بزن زبان بكيي مي كويم شكر وسپاس بي قياس وحمد وثناي اشها حضرت كبريا بارخداي راجل جلاله وعم نواله كي دراتداء ابداع اشرف انواع راوان جواهر معرفت از علائق شخصات وحقائق مجرات ازعوائق سمات است احراج كرد كي درمقارنت اصحاب حقيقت اشارت بزبان جبروت عزت آمد ودرستداول ارباب شريعت كرديان حضرت ۞ بس بواسطه ان سبدعات مطهرة ۞ ذوات مدبره ونفوس مقدسه راكي بحسب جوهر واصل ازمرتبه عليا اند وبسبب عروض تعرف ودرفرع ازمحله صفات ايجاد كردكي درميان اندرون نشينان ازاملاكوت جهان خواند وبزبان صورت بيان ملايكه آسمان ۞ بس فروتر ازين درجه ميراندخ طلايي وهياكل جسماني راادركار كاه خانه مكان بست شعبده زبان بازداد تاهر لحظه برسيلب اثار علوي وسبادي ۞ اوكت رنكي ونيرنكي نمايد ودروحم امهات سفلي ودقوابل ارحام تربتي وتركيبي آرايش كي درعرف اهل باطن اين مجموع بعالم ملك

معروف بود

معروف بود بلغت اهل ظاهر بجهان حدوث منسوب ۞ بس هيولي اولي راكي مرده ابديت درظلمتي سرمدي اشانه دردركهٔ زمرد تكين وادتاجانك فاعل اول دراعلي عليين كمال متلزم وجود وحيات وتاثير وثبات امد ۞ قابل اخر وراسفل سافلين نقصان مجمع عدم وتعين وموت وتاثر گشت تاسراب الخطاط والخبار كي عبارت ازان تنزيلست برين منزل كاهبروز وكون ختم شد وسلسلهٔ موجودات ورسله سبدعات از رحمت اتصال كن فكون نظم يافت ۞ بازعنايت احدت كي شاني كثرت عدوك بود بدرب بقدوس سرزنجز درمصور آخرين وظهر باز بين انداخت تا درجات صعود وعروج كي اشارت بدان تاويل است بواسطه كمال كل الينا راجعون بافطرت اولي ورتبت اعلي رسد وبخار كون بسايت بآب شباهت ازجهه وحدانيت سترده شود ۞ بخست بليه كي ازهيولي اولي برتراند مرجات عضرك ومولفات طبيعي بصور معدني تحسيس يافت ۞ بس تراكيب ناسه بفوك بناسته شرف تولد وتغذيه كرفت ۞ بس اشرف ان مركبات باصناف ادراكات اوصاف وحركات مستفيض شد ۞ وازميان ان جنس نوعي كي فصل اباز خواص محيط بالا وعوارض مركز نشيب بوذ بنفسي ناطقه وذواتي عاقله مقرون كشت تابيت ظلماني مخالط نفرات هيواني باشد وبقوت نفساني مستعد تعرض نفحات رباني ۞ بس ازجنس انس كي نوع اشرف بوذ صنفي كي ثواب تغير جزوياب وعوايق تصرف محسوسات دست تعلق ازدامن تعقل ايشان كوتاه نزداشت ۞ بخلاف قرب حضرت وتشريف جوازي علت ممتازشد ۞ تا ازين صنف هركت برعادت جانب رعيت وتكميل جهان صورت ممتحن كشت بانبوت بردوش نهاذ والك ازكلفت الفات بردن جناب عزت وشقت تصرف درعالم شهادت استراحت يابند پردكي ولايت فرا اغوش كرفت ۞ وازين صنف نيرهركي بنور فهم نبي محجاب لوح وقلم نقوش دفتر غيب مبرا ازوصمت عيب مشاهده ومطالعه مي كرد بنوت قدمي وبنوذ آلهي موبيد شد واز معراج جلال رسده منهاي كمال رسين تاناوبل تنزيل كردان الي ربك الرجعي وترجمه كلمه منه المبتدا واليه المنتهى بنور ظهور رسيش شد الا الخالق والامر تبارك الله رب العالمين ۞ واجباس صلات صلوات وانواع تحف تحيات مقرون بعنبين رباني وفضل سبحاني ومصوت ازشوالب شيطاني وروايب جناني نثار شعار ودثار حضرت بزركوار محترعالم وسيد بني ادم خاتم انبيا وپيشواي اوليا محمد مصطفي درسول مجتبي صاحب قراني كي زمين وزمانرا دربقه تسخير اوكشيدند ۞ وبيان زبان اوراعنوان نامه قضا وقدر ومينران نقش خير وشر كردند ۞ شيرين كلاني كي در مطارح بلاغت ومحافل فصاحت دم انا افصح من نطق ۞ سرزون حركاني كي درمجامع لطافت ومعارض ملاحت دعوت انا املح مي كرد ۞ تزوة الوالزي كي خلايق بدالت ارشاد وهدايت او ازنكايت بطالت وغوايت جهالت خلاص يافتند ۞ واززاويه حيرت وهاويه وحشت باسعد معرفت وباس نزهت امدند ۞ هوالذي يفتح الله العباده صم الدعته منبوع ومشول من دوحة بنقت الافرع بوتبته ۞ نهاداع فقاني الي بدخول اتي بمكه ابرهيم واله ۞ قوم علي كرم العليا مجبول والناس في اجيه مثل الحكيم بها ۞ وكلم في امارالتي بكبول كانهم دعواذي الكفر تكلم ۞ الي الردي نمرفي البيت شاول جيح خلقي كي سجاحت خلقش مادرا دربطن غار بنطق مي اورد ۞ مبارك شبي كي آهو برياترا برطرف خوان جان مي مخشيد ۞ عاشقي كي طلايق ارمضا محبت كم راست بطراين مجب الان وحدانين رايت مودت والامامين برساطت دالت اوتوا الشق رسيد كي فاتبعوني يحببكم الله ۞ صادق كي دانا زنادان كامروسلان انحضيض دركات نفس وحرمان رجاب وخذلان باوج درجات توحيد وايمان ۞ وكمال علامات عرفان برعادت عتاب اوراه نيافته بردكي قل هذه سبيلي ادعوالي الله ۞ محركي كي هرف تيرمجيزي فاحيت ان اعرف بزد ۞ سروركي كي قبلهٔ تقرير وقف بر مطلوبي نخلقت الخلق لاعرف امد ۞ دانا محقق علمت علم الاولين والاخرين ۞ پيشواي بحق كه كنت نبيا وآدم بين الماء والطين ۞ صلي الله عليه وعلي اله واصحابه وحلفايه وخلفائه صلوة دايمه زاكيه مباركه تاييه وسلم تسليما كثيرا ۞ اتا بعد حنين كوين مقرر اين معالت ومحرر ان رسالت احوج خلق الله الميه محمد بن سعد بن المصلح الشيرازي ختم الله له بالحسني ۞ كي ازاجاكي اردتاركل وتتابي لنظام جواهر مفاخر واجماع غرايب مناقب درذوات شرافت وعنصر لطيفت شهريار معظم سلطان جيل وديلم بجشيد عهد اسكندر وقت شمس الدنيا والدين فخر الملوك والسلاطين وافع الكفره والمشركين قاهر الخوارج والمتمردين محيي العدل في العالمين مظهر الحق بالبراهين المخصوص بعنايه رب العالمين دباج بن السلطان السعيد حسام الدوله والدين ينلشاه بن الملك المعظم سيف الدين رستم بن دباج ادام الله تضاعف جلاله ولقاء في الدارين نهايه آماله وصرف عين الكمال عن كماله محمد وآله ۞ تنبيه وتقرير كرده بوذ تا ازينه مبدن ازاذشت است وبقه سكوت ازدوام كلكون زبان برداشته ۞ دربساط نشاط شهرياري قوت حركت امزشش يافته ۞ وبرنصرفات مبض وبسط فرمان دهي قادر كشته درهمه احوال محمود خصال ومرضي فعال برده وهيچ ازخلال اوعرضه اعراض نكشه وبتاديب ادبين زني واحسن تاديبي ازتعليم رياديب معلمان ومودبان استغنا يافته وزبان ملك درحسب حال الاستاد كرد ۞ ترجع الملك الناد كمثلا قبل الكتال ادبا قبل تادب مجابنهاد من عزتجربه ۞ مهذب كرمان عين تهذيب حي استقام له الدنيا باجمها ۞ وهو في ابتداات وتشبيب سكمت همت وجوامع ارادت حركت مراضي حضرت الهي واستزادت مواهب نامتناهي معروف داشته ۞ وانشا شا عاجل وثواب آجل رااضافت خيرات واسداء مبرات موقوف كرد ۞ ورعايت آيت ثاحسن كما احسن الله اليك درذمت همت خود درض واجب وفرض لازم دانسته ۞ تيها درباب اجلال وتعظيم اليه وعلماكي بميامن انفاس ايشان دعايم ملك وملت بايدار ماند ۞ واعزاز وتكرم شايخ وصلحاكي بيركت همت ايشان

ان نفکر وبیدا این بخیر ناکاه بتا شیر صبح مراد بدر نشیند وازان حضرت مشترک طلعت عطارد نطنت اشاریق بذین هواخواه ت
اشباه رسیه کی کتاب درحکمت مشتمل برمنطق وطبیعی والهی دریاضی بسازد وجیر بتعبران ابکار معانی رابالفاظ بادیع طراز د
تاعواب فرایدان خاص دعام راشامل بوذ وفواید آن ناقص وکامل را کامل بی توجب حکم شامل مطاع وفرمان معلا کسر این اوراق
انفاق افتاذ بنام ان صاحب دولت صاحب فکرت کیوان همت دوران نهمت فلک رفعت ملک سیرت متوج کرداینذ وازاذ رتاج
لغرالدیاج نام نهاذ ومقصود درتوسل بانساب ان الباب مبارک وغرض ازانتما بذان آسمار متبرک ان است تابطفیل صیت مبا جولا ان
اذ درمیذان دوران متداول کردذ ودربلاد وسواد جهان مقبول افتذ ودرسیع صغیر وکبیر جای کیرذ ونسیم قبول خاص وعام بروروذ انطار
بعواطف ان جناب کرم بارجانت نعیم جنان است کی چون بنظر مبا یونش مشرف کردذ اکر برخلق بازللی اطلاع یابذ بعد ازتشریف
اصلاح عفو رای کی ازعادات سادات وسیادات عادات است استعمال فرمایذ وتبید عذر رابانعام قبول تلقی کنذ چه باقلت بضا
وعدم احاطت برصناعت ودکر اسباب اخلال درحین اتمام ضمیر بجهت تشتت احوال تراکم اشغال دران شروع کرده شذ ایزد سبحانه
وتعالی دولت ورغبت این خانذان مجد وکرم درتزاید دارا ذ وجاه وحشم این دودمان حسن شیم دریضاعد انه المجیب اللطیف
ووضع واساس ان کتاب برفاتحه مشتمل برسان سوابق وخاتمه مشتمل برسان لواحق ودرج جمله مضمن سان مقاصد واین اتاذ

اما فاتحه مشتمل برسه فصل است **فصل اول** مشتمل برسه اصل **اصل اول** دربیان فضیلت علم علی الاطلاق اول ادراک
جیزها برچهار قسم است یکی ادک عقل وحکمت مقتضی ان باشذ وبدان راضی ونفس وشهوت نه چون سارک ودرویشی وبی مرادی در
دنیا چه نفس رااذن حرمانها نفرت بوذ وعمل بذان راضی ازانجهت کی بقواعد برهانی وشواهد قرانی معلوم شذ است کی هرشی راکی بر
درکاه حق تعالی قربی ودرجه بوذ اورا ازدنیا جنان نکاه دارند کی طفل راازاب واتش بس نا امن مرادها دنیا نکاه داشت حق بوذ
مران بنده را ازمشغول بوذن بغیر حق وازن جهت عقل بذین راضی باشذ اما نفس نه دوم ادک نفس بذان راضی بوذ
اما عقل راضی نبوذ چون لذتها نفسانی وشهوتها جسمانی کی برخلاف شرع بوذ زیراکن اکرچه نفس بذین چیزها راضی بوذ جهت
حصول لذتی جانی اما چون عقل مبا داند کی ازبرای یک لحظه لذت کذرنده دنیا سعادت ماننده عقبی اردست بی روذ بران راضی
نباشذ سیوم ادک هم عقل وهم نفس بذان راضی باشند وان علم است چهارم ادک نه عقل بذان راضی باشذ ونه نفس وان
جهل است وانچناست کی عاقلان کفته اند کی اکر عالمی راکویند ای جاهل تنک دل نشوذ بادک دانذ کی دروغ کفته ان وهمچنین
اکر جاهلی راکویند ای عالم خوش دل نشوذ بادک دانذ کی دروغ کفته ان چه دانایی ازفضایل صفات است ونادانی ازرذایل صفات
ازنیب نادان برنجذ واکرچه بردروغ کرده باشذ ونیست دانایی خوش دل نشوذ واکرچه دروغ باشذ وچون این معلوم شذ بدادک
دلیل برفضیلت علم ازعقل ونقل بیارست وما ازهریک بعضی رایا ذکنیم وادله نقلی رابجهت تمیّن وتبرک برادله عقلی مقدم داریم
واکرچه عقل برنقل مقدّم است چه صحت ادله نقلی بعلم عقلی معلوم می شوذ وازادله نقلی اول ازقران اغاز کنیم ودوم ازنوتریه وسیوم از
ازاجیل وچهارم ازبور وپنجم ازاخبار وششم ازاثار **دلیل اول قوله تعالی** انما یخشی
الله من عباده العلماء یعنی این است کی جز عالمان ازخذای نترسند زیراک انها قضا حصر کنذ ودرآیتی دیکر می فرماید کی جنات عدن
تجری من تحتها الانهار تا انجا کی فرموذ رضی الله عنهم ورضوا عنه ذلک لمن خشی ربّه یعنی ان بوذ کی بهشت جاویذان
کسانی رابشذ کی ازخذای بترسند وخذای تعالی ازیشان راضی باشذ پس ازین دوآیت معلوم می شوذ کی بهشت جاوذان ورضا
یزدان جز علما رابوذ وعلم راچه فضیلت ورای این بوذ ومعنی آیت اول برهان عقلی موکدست زیراک ترسیدن ازچیزی نقدر علم
بوذ بذان چیز حنانک عاقلان چون غایله اتفی داند ازشکل اپرهیزند وکوذکان کی ازان غافل باشند نترسند برک بآن بازکی کفت حنانک
شنایی کفته است رضی الله عنه کوذکان زخم مارکم دانند نقش اورا نتی خوانند پس چون کسی عالم باشذ بانک عالم راصانعی است عالم
بجمیع ذرات وکلیات اشیا ودادر بر عقوبت عاصیان وثواب مطیعان پس اکر بفوذ باالله معصیتی پیش آید مرانه ازان اجتناب نماید چه داند
کی اکر ارتکاب ان معصیت کند جزای بدان وچون بدان عقوبت کند اورا ان کی مردک باعورتی پارسا معصیتی خواست کرد درهر عذر
کی پیش آورد هیچ مسموع نداشت چون ازهه عاجز شذ کفت ای مرد اکر اذن کارا بته جان نیست بادی باس عمرک کن کی مراجانی
برک کی کسی ببیند عمد کرد واورا بخانه برد وخواست کی باادیعه شوذ عورت کفت نه شرط ما ان است کی جای باشذ کی کسی نبیند
مرد کفت بلی عورت کفت خذای تعالی مارا می بیند مرد اکاه شذ وآمنی بزود دست ازو بداشت **دلیل دوم قوله تعالی**
قل هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون انما یتذکر اولوا الالباب یعنی ان بوذ کی بکوت ای محمد هرکز کسانی کی عالم باشند باکسانی
کی عالم نباشند برابر نتراشد بوذ وان یعنی رادر نیابند وتذکران نکذند مکر کسانی کی صاحب عقل باشند وبدانک حق عزوعلا درقران
مجید حکم بقدم تسویه کرده است بیان هفت نوع دیکر یکی اعمی وبصیر کی قل هل یستوی الاعمی والبصیر دوم خبث وطیب یعنی حلال
وحرام

وحرام کی قل لا یستوی الخبیث والطیب سیوم ظلمات ونور چهارم ظل وحرور یعنی سایه وباذی کرم کی بشب جمعه کی حکم سوم داشته باشذ کی بروز
جمعه پنجم احیا واموات کی وما یستوی الاحیاء ولا الاموات ششم بهشت ودوزخ کی لا یستوی
اصحاب النار واصحاب الجنه چه عدم تسویه بیان انشان مستلزم عدم تسویه بیان امکنه ایشان کی برمرد بزنا کی والزام قبا
جای یکان باجای بذان چون برابر باشذ هفتم مومن ومفسد کی وضرب الله مثلا رجلین احدهما ابکم لا یقدر علی شی وهو کل علی مولاه اینما
یوجهه لا یات بخیر هل یستوی هو ومن یامر بالعدل وهو علی صراط مستقیم معنی ان بوذ کی حق عزوعلا مثلی زند اران دوم دیکی کنکی
کی برهیچ چیز قادر نباشذ یعنی ازخیرات بارک باشذ برخود وخود بهیچ چیزی کی اورا رسانه کند هیچ خیرک بیارزد این چنین کس معنی
مفسد هرکز برابر باشذ اوکسی کی ادل کند وبرصراط مستقیم باشذ یعنی مومن وچون دران انواع تنک تامل کرده شوذ همه مستلزم عدم تسویه
باشند بیان علم وجاهل دادن جمعت درآیت پیش ازین ات فرموذ کی ضرب الله مثلا عبدا مملوکا لا یقدر علی شی ومن رزقناه منا رزقا
حسنا فهو ینفق منه سرا وجهرا هل یستوون الحمد لله بل اکثرهم لا یعلمون اشارت بزانک انهایی بذه مملوکی کی برهیچ خیرک قادر نباشذ
وانکس کی ما اورا ازخود رزق دادیم باشم داد انفاق می کند درخیرات ومبرات بنهان واشکار متساوی دانند ازان است کی
نمی دانند وازین جهت بطارت تهکم فرموذند الحمد لله بل اکثرهم لا یعلمون چنانک دربادیت بطریق سخریه کویند یحمد الله اکثرشان
جاهلانند یعنی اکر بدانستی حکم بعدم تسویه بکردندی پس ازنجا عدم تسویه میان عالم وجاهل لازم این ومعین درهرکی دلیل سیوم
قوله تعالی وعلم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملایکه الآیه وجه دلیل ان است کی چون ارادت حق عز وعلا اقتضا آفرینش آدم کرد وفرشتکان
کی معلمکان حضرت قدس ان اعتراض کردند برخلق ادم وکفتند اتجعل فیها من یفسد فیها ویسفک الدماء ونحن نسبح بحمدک ونقدس لک
یعنی تو نمی دانی آفرنی کی درزمین فسادکنند وخون بناحق ریزند وما را تسبیح وتقدیس می کنیم پس حق تعالی ایشانرا الهام بعلم کرد وفرمود
ان اعلم مالا تعلمون آخ من دانم شمانرانیند پس چون ادم رابنا فرمود اورا عالم کردانند باهیات اشیا بذاتها هرچیز را باصلاحیت چیت بعد
ازان برملایکه عرض کرد فرمانبرذند پس ادم راکفت ایشانرا اکاه کن وخبرده ازاسامی چون چنین دادی فرشتکان کفتند باکاخدایا
کی توی مارا هیچ علمی نیست الا آنچ تو مارا آموخته وازینجاس افرینش آدم وسرانی اعلم مالا تعلمون ظاهر شذ وآن دلیلی عظیم است
برفضیلت علم وبرانک هیچ چیز ازعلم شریفتر نیست زیراکی اکر بوذک فضیلت آدم بان ظاهر کردند **دلیل چهارم قوله تعالی حکایة**
عن سلیمان یا ایها الناس علمنا منطق الطیر سلیمان علیه السلام بانک برجمن وامن روحش وطیر بادشاه بوذ بهیچ چیز انانها مفاخرت
کرد بزکی مفاخرت تعلم منطق الطیر کرد بانک علم منطق الطیر چنان نیست کی چون مرغی اوازی کند معلوم شوذ کی مرادان مرغ
ازان اوازجیست وچون ان قدر علم محترازان چندان مملکت داشت والا بانها مفاخرت کردی نه بایان بس علم بزات واجب الوجود
وصفات اوازعلم بقدرت وارادت الی غیر ذلک من صفات الجلال والاکرام وعلم بکیفیت استدلال اوافعال وانفس برموجود واجب
الوجود وکمال علم وحکمت اوچکونه باشذ مکران جز حق تعالی نداند **دلیل پنجم قوله تعالی** ومن یوت الحکمه فقد اوتی خیرا کثیرا حکمت
درقران بهار نعمی آمده است یکی بمعنی موعظت حنانک درسورة البقره فرموذ وما انزل علیکم من الکتاب والحکمه یعنی مواعظ القران
ودرسورة النساء فرموذ وانزل الله علیک الکتاب والحکمه یعنی الموعظه ومثلها فی آل عمران دوم حکمت معنی فهم وعلم حنانک درسورة لقمان
وایتاء الحکم صبیا ای الفهم والعلم ودرسورة لقمان فرموذ ولقد اتینا لقمن الحکمة یعنی الفهم والعلم سیوم حکمت نعمی پیغامبر حنانک
حنانک درسورة النساء فرموذ ولقد اتینا ال ابرهیم الکتاب والحکمه یعنی النبوة ودر البقره واتاه الله الملک والحکمه ای النبوة چهارم
حکمت معنی بیان وقران حنانک درسورة النحل می فرماید ادع الی سبیل ربک بالحکمه ای بالبیان والقران وچون این هرچهار وجه معلوم
شذ برانک حق تعالی جز اندکی علم بخلق نزانی است کی وما اوتیتم من العلم الا قلیلا ونصیب یک شخص ازان اندک بس اندک بوذ ونصیب
بذان اندکی راحیر کس نهادکی ومن یوت الحکمه فقد اوتی خیرا کثیرا وجمله دنیا را قلیل نهادکی قل متاع الدنیا قلیل پس بذین دلیل معلوم شذ
کی اندک علم بهتر ازجمله متاع دنیا وچون اندک علم را این قدر ومنزلت بوذ معلوم کرده شذکی بیار علم راچه قدر ومنزلت بوذ **دلیل ششم قوله تعالی**
اطیعوا الله واطیعوا الرسول وای الامر منکم بعضی ازمحققان اهل بصیرت کفته اند کی اولوالامر عالمانند زیراک تیغ بادشاه تیغ قلم
نعیست اما قلم نعنی تیغ بادشاه بوذ بهیچ وجه **دلیل هفتم قوله تعالی** یرفع الله الذین امنوا منکم والذین اوتوا العلم درجات یعنی
ان بوذ کی خذای تعالی مومنانرا وعالمانرا درجات بلند کرداند یعنی ایشانرا درجات بلند باشذ وبدانک حق تعالی درقران چهار
طایفه رادرجات نهاده است اول مومنان خایفذا چنانک فرموذ انما المومنون الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم یعنی بترسند دلها
ایشان تا انجا کی فرموذ لهم درجات عند ربهم دوم مجاهدانرا چنانک فرموذ وفضل الله المجاهدین علی القاعدین درجة سیوم مردم صالح
راچنانک فرموذ ومن یاته مومنا قد عمل الصالحات فاولئک لهم الدرجات چهارم عالمانرا چنانک فرموذ والذین اوتوا العلم درجات
وچون نیک تامل کرده شوذ دردکر قسمها تا علم بوذ ان درجات حاصل شوذ بزک اصل دردهه طاعات واعمال وجوهها علم است هرکار

كي بسودران علم بخود ببال بود وجهله حيوانات از انجهت بنا دادمي كشتند كي ازدن نفرس زيادت كمالي كردند ودرميان حيوانات تفاوت
ببب اختصاص بعضي نربادب تميز وادراك ظاهر كشت بركي صيد سك معلم حلال است وصيد نامعلم جاهل حرام بل كي كشته سك معلم
حلال است وكشته ادمي جاهل حرام بس چون علم بسبب باسك درحل شكار ظاهر مي شود با ادمي نيسب باد درجات عالي ومراتب
بلند ظاهر ميشود **دليل هشتم قوله تعالى** قل هل يستوي الذين يعلمون والذين لا يعلمون وجه دليل ان است كي خداوند تبارك وتعالى محمد راعليه السلام باكمال تعقب
امر مي كند بطلب زيادت علم وموسى راعليه السلام بعد ازنه معجزه كه ولقد آتينا موسى تسع ايات بعلم آموختن نشود حضرخضر نشد ازنجا
معلوم شود كي فضيلت علم راندازه نيست **دليل نهم قوله تعالى** وعلمك مالم تكن تعلم وكان فضل الله عليك عظيما وجه دليل
آن است كي بارث عزشانه تابعمر عليه السلام هزار لطف وفضل كرد بود وهيچ چيز مثل بودن نهاذ الا بعلم وابن دليلت واضح
است براكه هيچ چيز از علم شريفتر نيست ولا امنت بان چيزنها دن كت نه بعلم **دليل دهم قوله تعالى** شهد الله انه لا اله الا هو والملائكة
واولوا العلم قايما بالقسط بنكر كي عالم برجه كولين مي دهند وباكي كوابي مي دهند وكت ازدن كوابي مي خواهند ومثل اين مستشهد
وتزيين وشهود كي باين جزعالم قال الغزالي رحمة الله في هذه الاله فانظر كيف بدء بنفسه وثنى بالملئكة وثلث باهل العلم وناهيك بهذا
شرفا وفضلا وجلالة ونبلا وهو كما قال قدس الله نفسه وروح رمسه **واما دليل بر فضيلت علم از نوزية** دراينجا آمده است كي يا موسى عظم
الحكمة فاني لا اجعل الحكمة في قلب الا واردت ان اغفر له متعلما او عالما او جاهلا ابدا لهاكي تتال كرامتي في الدنيا والاخرة مي فرمايد اي موسى
حكمت راتعظيم كن كي من حكمت را دردل كسي نهم الا خواهم كت اورا بيامرزم بس ساموزحكمت راپب بنان كاركن بس درامورمردم راباز لوار
كرات من ثبوت دردنيا واخرت **واما از انجيل** درسفر دوم ازو آمده است كي ويل لمن سمع بالعلم ولم يطلبه كيف يحشر مع الجهال الى
النار اطلبوا العلم وتعلموه ولا تعلموا لتخان ان تعلم ولا تعلم ولكن قولوا نرجوا ان نعلم فنعمل والعلم يشفع لصاحبه وحق على الله ان لا يخزيه
يقول يا معشر العلماء انكم بركم فيقولون طمنا ان يرحمنا ويغفرلنا فيقول اني قد مغفت اني استودعتكم حكمتي لا لشر اردت بكم بل لخير اردت
بكم ادخلوا جنتي برحمتي مي فرمايد اي راكس كي از علم سخن بشنود وعلم را طلب نكند جكونه باجاهلان حشر كند بسوت اتش دوزخ
علم راطلب كنيد وباموزيد وكوشيد تيم كي بياموزيم وبنان كاركنيم بركت بكوشيد اميد دايم كي بياموزيم وبنان كاركنيم وعلم ازبهر صاحب
علم شفاعت كند وحق است برخداي تعالى كي اورا ازعذاب خزت خود ايمن كرداند حق تعالى كويند اي كروه عالمان بخداي شا
بروست **دليل سيوم قوله عليه السلام** العلماء ورثة الانبياء ومعلوست كي هيچ مرتبه از مراتب انساني بالاتي مرتبه نبوت نيست بس
هيچ شرفي بالاتي شرف وراثت ان مرتبه نباشد **دليل چهارم قوله عليه السلام** يستغفر للعالم مافي السموات والارض وجه فضيلت
وراي اين تواند بود كي شخصي بحال خود مشغول باشد وملايكه دراسمان وزمين بحمت استغفار او دركار باشند **دليل پنجم قوله عليه السلام** اقرب الناس

من درجه

من درجه النبوة اهل العلم والجهاد اما اهل العلم فدلوا الناس على ما جاءت به الرسل واما اهل الجهاد فجاهدوا بما بيا نهم على ما جاءت به الرسل
دليل ششم قوله عليه السلام لموت قبيلة ابسر من موت عالم **دليل هفتم قوله عليه السلام** اوحى الله عزوجل الى ابرهيم يا ابرهيم ان عليم احب
كل عليم **دليل هشتم قوله عليه السلام** اذا اتى على يوم لا ازداد فيه علما يقربني الى الله فلا بورك لي في طلوع الشمس ذلك اليوم
دليل نهم قوله عليه السلام فضل العالم على العابد كفضل القمر ليلة البدر على سايرالكواكب **دليل دهم قوله عليه السلام** يشفع يوم القيامة ثلثة
الانبياء ثم العلماء ثم الشهداء دنت بزرك مرتبه كي تلو نبوت باشد وبرشهادت مقدم باان هه آيات واخبار واثار كت درفضل شهان امده
است **واما دليل بر فضيلت علم از اثار** اكرجه في نهارت بهم بره دليل انفصاركنيم **دليل اول قول علي كرم الله وجهه** باشاكر خود
كميل بن زياد يا كميل العلم خير لك من المال بحرسك وانت تحرس المال والعلم حاكم والمال محكوم عليه والمال تنقصه النفقة والعلم يزكو على
الانفاق مي فرمايد اي كميل علم ترا بهتر ازمال زيرا كي علم ترا باسباني كند ومتمال را باسباني كني ديكر علم حاكم است برمال ومال محكوم علم
است وحاكم نامحكوم فاضلتر باشد ديكر مال نفقه اورا نقصان كند وعلم از انفاق زيادت شود وهم از علي كرم الله وجهه دروصاتي ديكر امده
است كي تفضيل علم كرن است برمال بجند وجه ديكر اول انك بسبب مال دوست دشمن شود زراك ازبهر خود خواهن وازنست كي هركس بالك
باو نزديكتر ازدرون وخويشان بنلشن همه از براي ميراث آورده مرك انكس باشند وبسبب علم دشمن دوست شود زجه هركاه كي معلوم
شود كي فلان كس مردك عالم است دلها را بدوستي اويل اشد دوم انك براسطه علم مردم خداترسند وبراسطه مال از خدا دوراشن سيوم
علم ميراث ملايكه وانبياست ومال ميراث مزدقارون وفرعون وهامان جهارم مال متاع دنياست وفاني وعلم متاع آخرت وباقي
جه مال بابوتت مرك پش باادمي بناشن وچون مرك برسد ديكران بان بجرمند كردن وعلم باعالم باشن دردنيا واخرت وباو تشفع كردن
هم درجات دهم درصات لقوله عليه السلام اذا مات ابن ادم انقطع عمله الا عن ثلث صدقة جاريه وعلم ينتفع به بعد موته وولد صالح يدعوله
نجم انك علم ازعالم بصحيح وجه دوزنتواند شد اما مال ازيك دار يك ساعت دورشود كت كم من غني قد اصبح فقيرا ولقد احسن من
قال تكيه برجاه وجهان ازتونه برجاي خودست زانك كرجشم خردنيك برد بكاري نيب جاه بجام مي كلكون ماند كي يك دم شود ازكوت خوي عارت
ششم علم نزديك كشنده دل زنده است ومال غرق كنن جان است ودرطلات عالم فاني فان المال من العلم هفتم علم زنست جان است بل كي بيان است
ومال زنست تن است وجنانك جان ازتن شريفترست بس علم ازمال بهتر باشن **سوال** اكر كسي كويند چرست علما راهي بردراصحا
اموال طالب مال وكم باشن كي صاحب مالي بردرعالمي اين بطلب علم بس اكر علم فاضلتر ازمال بودكت بايستي كي بيكس ان بردي **جواب**
ان سوال را ازبعضي اذكيا كرده اند ودرجواب كفته كي عالمان تودرمال مي داند لاجرم طلب مي كنند اما اصحاب مال تودرعلم مي دانند
وازين سبب طالب ان مي شوند وبعضي ازمشايخ كفته اند كي مومن بايد كي طالب علم بود ازشش وجه ازبهر طاعت كردن واز
بهر پرهيز كردن ازمعصيت واز بهر شكر كردن بر نعمت وازبهر صبر كردن بربليت وازبهر انصاف دادن در حكومت وازبهر دفع شيطان
دروقت تحريض برزلت **دليل دوم قول علي ايضا كرم الله وجهه** العالم افضل من الصايم القايم المجاهد واذا مات العالم
ثلم في الاسلام ثلمة لا يسدها الا خلف منه وقال ايضا نظما ما الفضل الا لاهل العلم انهم على الهدى لمن استهدى اداة ووزن كل امرء ما كان يحسنه
والجاهلون لاهل العلم اعداء تعزبه لا تكونن جاهلا ابدا الناس موتى واهل العلم احياء **دليل سيوم قول انس الاسود الدولي رضي**
الله عنه ليس شئ اعز من العلم الملوك حكام على الناس والعلماء حكام على الملوك **دليل چهارم قول فتح الموصلي رحمة الله**
ليس المرض اذا منع الطعام والشراب والدواء يموت قالوا بلى قال كذلك القلب اذا منعت عنه الحكمة والعلم بثلثة ايام يموت
وانصاف دين معني تيز برهدف صواب زده است جه عدل علم وحكمت است وجهل وظلم جنانك جيوه جسد بطعام بي وكس
كي اورا علم باشد دلش بيدار باشد ومركش لازم لكن اورا بزبان شعور نباشد جه دوستي دنيا وشغولي بان احساس اورا باطل كرده باشد
جنانك غلبه خوف احساس بالم جراحت باطل مي كند پس چون مرك برسد وبا دنيا ازدبيد از احساس بجدا كي خود بكند وحسرت
خورد ولكن هيچ فايده نكند واين همجنان باشد كي ستي كي هشيار شود واحساس كند بجراحاتي كي درحالت سكر بادرسيده باشد ونفوذ
بالله من يوم كشف الغطاء فان الناس نيام فاذا ماتوا انتبهوا **دليل نهم قول عمر رضي الله عنه** ايها الناس عليكم بالعلم فان الله رداء
محبة من طلب بابا من العلم رداه الله برداية فان اذنب ذنبا استعتبه فان اذنب ذنبا استعتبه فان ادنب ذنبا استعتبه لملايحلبه
رداءه ذلك وان تطاول ذلك الذنب حتى يموت **دليل ششم قول ابن عباس رضي الله عنهما** تذاكر العلم بعض ليله احب
الي من احياها وبمين نحن از ابوهريره واحمد بن حنبل رضي الله عنهما روايت كرده اند **دليل هفتم قول الشافعي رضي الله**
عنه من شرف العلم ان كل من نسب اليه ولو في شئ حقر فرح ومن دفع عنه حزن **دليل هشتم قول احمد رضي الله عنه**
يورن مراد العلماء يوم الشهداء **دليل نهم قول لقمن لابنه** يا بني عليك بالعلم فانك ان افتقرت كان لك مالا وان اب غنيت كان
لك جمالا **دليل دهم قول بعض الحكماء** ليت شعري اي شئ ادرك من فاته العلم واي شئ فاته من ادرك العلم **واما دليل بر فضيلت**

صح لمن لم يدر

مهم بیارست ولکن ما برجهار دلیل اقتصار کردیم **دلیل اول** فضیلت هرچیز درکمال آن تواند بود چون فضیلت دیده درکمال قوت باصره وفضیلت کوش درکمال قوت سامعه وفضیلت دست درکمال قوت باطشه وچون این مقدمه معلوم شد بدانک ادمی مرکب است ازدو جوهر روح وجسد چنانک سنایی رحمه الله اشارت بان کرده است وگفته

آدمی زاد طرفه معجونیست ۰ از دمی زیر وزبر دونیست ۰

وکمال جسد ان باشد که درو روح باشد وکمال روح ان بود که علم وحکمت بود ۰ از نجاست که حق تعالی در قرآن مجید علم را روح خواند یکی وکذلک اوحینا الیک روحا من امرنا وچون اشرف اجزاء ادمی روح آمد وکمال روح علم وحکمت بس کمال ادمی بعلم وحکمت باشد **ودلیل دوم** فضیلت حیوان بر جماد باداراک است زیرا که حیوان با جماد شارکت است در جسم وممتازست عنه بکسب علم وادراکات وچون حیوان را علم محسوسات حاصل است وجماد را قوت ادراک نه اجرام حیوان از جماد فاضلتر باشد وبعضی حیوانات از بعضی فاضلتر بروجه مرحیوان که ادراکش محسوسات کند فاضلتر ازان باشد که ادراکش کمتر ازان باشد مثلا حیوانی که باصره دارد فاضلتر باشد از حیوانی که باصره ندارد وچون عقرب وادمی باحیوان اگرچه مشارکست در ادراک حرکات اما مفارقست با دراک کلیات چه ادمی را علم بحرکات وکلیات هست والت ادراک همه دارد ازین جمله حیوانات فاضلتر آمد واین دلیلی قاطع است برانک علم از همه چیزها فاضلترست ۰

دلیل سوم فضیلت غیر متحیز بر متحیز چون جوهر جان وفضائل بعضی از ادراک حسی نیست ومتحیزین فضیلت بغیر بر اتمی وادراک عقلی کاملتر وشریفتر از ادراک حسی است پس هرکرا قوت عاقله کاملتر باشد وفاضلتر وشریفتر بود **واما بیان انک ادراک عقلی از ادراک حسی کاملترست وجه اول** وجه اول قوت حسی خود را وآلت خود را ادراک نتواند کرد وقوت عاقله خود را ادراک کند وادراک خود نیز هم ادراک کند پس قوت عاقله کاملتر باشد **وجه دوم** قوت حسی جز ظاهر چیزها را احساس نتواند کرد وقوت عاقله چنانک ظاهر چیزها دریابد غوص کند وباطن چیزها هم دریابد چه باطن بنسبت با ظاهر چون بنسبت باحس پس او کاملتر باشد **وجه سوم** قوت حسی غلط بسیار می کند چنانک ساکن سفینه راساکن سند وکنار دریا را متحرک ومعلوم است که کشتی متحرک است وساحل ساکن وچنانک در شب ابر موکت ماه ودانه شوذ وچنان پندارند که ماه موکت ابری شوذ وچنانک کوچک دانه انگور سیاه دراب جند الوان سیاه بیند وچنانک ستدیر راستقیم ستد وسطح کرکت وزنگ را کوچک از دور وامثله این بی شمارست وچنانک ستدیر راستقیم ستد وسطح کرکت را مسطح الی غیر ذلک من الاغلاط الحسیه وچون حکم حس درمعرض غلطات بس حاکمی باشد که صواب او از خطا باز شناسد وان قوت عاقله است که بشر محسوسات حق از محسوسات باطل کند ومعلوم است که حکم کاملتر او محکوم باشد پس قوت عاقله از قوت حسی کاملتر بوذ **وجه چهارم** ادراک قوت عقلی دایم ترست از ادراک قوی حسی چه قوت عقلی فاسد نمی شوذ بعضاد بدن وقوت حسی فاسد می شوذ بفساد بدن رشک نیست که ادراک دایم کاملتر باشد از ادراک غیر کامل **وجه پنجم** مدرک قوت عاقله بیشتر از مدرک قوت حاسه است چه مدرک عقل شایئ که نامتناهی باشد ومدرک حس جز متناهی نباشد وچنانک ادراک عقلی بجرید چیزها کند از زواید وانرا مجرد دریابد مخلاف ادراک حسی که با زواید باشد چنانک ادراک لون نتواند کرد الا باطول وعرض وبعد وقرب وظاهرست که مدرک ذی غوائی غریب کاملتر باشد از مدرک به غوائی غریب پس قوت عاقله کاملتر باشد از قوت حاسه **ودلیل پنجم** اول بدان که فضیلت از فضل کرشه الله وفضل زیادت باشد تا اگر دو چیز در امری مشترک باشند ویکی محصل باشد نزدیک تعالی فضله وله الفضل دراجی زیادت است چنانک گویند الفرس افضل من الحمار چه مشارکست در بارکشیدن وزیادت بر وبقوت کرد وقد وشدت عدو وحسن صورت ولطف شمائل ۰ وچون این معلوم شد بدانک علم فضیلت است اگر باضافت باحیوانات کبیرت بارکش شدت عدو وفرس اما فضیلت نیست علی الاطلاق وعلم فضیلت است در ذات خود وعلی الاطلاق من غیر اضافه بجه او شریفترین صفتی است از صفات حق تعالی واین است که ثابت عقلا اضافت کرده الله برانک این صفت را بیت آلیت را وشرف ملایکه را وانبیا بدست برکت اب زیرک از بلید بهترست بس علم فضیلت باشد علی الاطلاق من غیر اضافه ودیگر انک چیزها نفیس ورغوب فیه معظم است به قسم یکی انک مطلوب لذاته باشد ویکی انک مطلوب لغیره ویکی انک مطلوب لذاته ولغیره راجح مطلوب لذاته باشد چون سعادت آخرت اشرف باشد از انچ مطلوب لغیره بوذ چون درام ودنانیر چه ایشان دوستک انرا که در ایشان هیچ منفعتی نیست واکرمان نوذک کی حق عزوعلا ایشانرا واسطه قضا حوایج کرده است ایشان دشمنک وحصاء بیک شمرده ثابت بوذند ۰ واما الخ مطلوب لذاته ولغیره است چون سلامت بدن چه سلامت پای سلامت مطلوب لذاته است ازان روذ که سلامت است ازالم ومطلوب لغیره است ازان روذ که بدان تردد کند بحمت قضا مآرب وحاجات ۰ وبدان اعتبار چون در علم نظر کنی اورا لذیذ یابی در نفس خود بس مطلوب لذاته باشد واورا بسیط یابی بسعادت آخرت بس مطلوب لغیر باشد وچون اعظم الاشیا رتبه درجن ادمی سعادت ابدیت وافضل اشیا ان باشد که بدان بدان بی توان رسید الا بعلم وعمل وبعلم بی توان رسید الا بعلم بکمیت عمل بس اصل سعادات در دنیا وآخرت علم آمد بس او افضل اشیا باشد وچگونه باشد با انک فضیلت

مرحر

هنر از شرف شرع ان نیروان داید وشرع علم در آخرت فرمود حضرت عزت است وانتقال باقی ملایکه والبقاء بلا اعلی ودر دنیا عزوتقا نهاذ حکم بملوک ولزوم احترام در طباع تابعانی کی اعنیا ترک واجلات عرب طباع خود را بر تربیت پیران مجبول ت یابند بسبب انتظام شان مزید علی کی از تجربه مستفاد باشد بل کی بهمه بطبع برتر ادمی می کند بحمت تفرس کمالی زیادت کرده است ۰ انیت فضیلت علم مطلقا ۰ واما فضیلت تعلم وتعلم ازینجا ظاهر شوذ چه علم چون افضل امور باشد تعلیم ان افادت افضل ۰ وچنان ان برسبیل تفعیل آن است کی مقاصد خلق منحصرست در دین ودنیا ونظام دین باشد الا بنظام دنیا وان الدنیا مزرعة الآخرة وتا نظام دنیا منتظم نشوذ الا باعمال ادمیان واعمال وحرف وصناعات ایشان درسه قسم منحصرست ۰ قسم اول امور ایست کی قوام عالم بی نظام ان صورت نبندذ وان چهارست زراعت ازبهر مطعم وحیاکت ازبهر ملبس وبنا ازبهر مسکن وسیاست ازبهر تالف واجتماع وتعاون درارباب معاش ۰ قسم دوم ان است کی مبنی ان صناعاتست باعداد آلات ان چون حراجت وغزل کی خدمت حیاکت کنند باعداد مهمات ان ۰ قسم سیوم ان است کی تتم اصول است ومزین ان چون طحن وخبز بنسبت بازراعت وچون قصارت وخیاطت بنسبت باحیاکت ۰ واین باضافت بانوام امر عالم ارضی چون اجزا شخص انی بنسبت با اوجه ان نیز سه قسم است ۰ یا اصول انی چون دل ودماغ وجگر یا خادم ان چون معده واعصاب وشرایین واورده ۰ یا مکمل وزین ان چون اظفار واشعار وحواجب واهداب ۰ واشرف این صناعات سیاست است وازین جهت صاحب این صناعت استخدام سایر صناع کند ۰ وبدانک سیاست استصلاح خلق وارشاد ایشان براهی راست کی مجی باشد در دنیا ولخرت جهار مرتبه است ۰ مرتبه علیا سیاست انبیاست علیهم السلام وحکم ایشان برخاص وعام باشد در ظاهر وباطن ایشان مرتبه دوم سیاست خلفا وملوک وسلاطین وحکم ایشان هم برخاص وعام باشد ولکن بر ظاهر ایشان نه برباطن ۰ مرتبه سیوم سیاست علما خذا بدین حداکی ورثه انبیا اند وحکم ایشان برباطن خاصه باشد مخب جه فهم عامه باستفادت از ایشان نرسند ونوت ایشان بجای زسند یکی تصرف کنند در ظواهر ایشان بالزام ومنع ۰ مرتبه چهارم سیاست وعاظ وحکم ایشان بر عوام باشد نخب ۰ واشرف ان سیاست جهارکاتبه بعد از نبوت افادت علم است وهذیب نفوس مردم از اخلاق مذمومه مهلکه وارشاد ایشان باخلاق محموله سعده ومراد از تعلیم است ۰ واز انجهت گفتم کی او افضل سایر حرف وصناعات است کی شرف صناعات به چیز داشتند یکی باعتبار غریزتی کی بان توصل کنند بمعرفت ان چون فضل علوم عقلی بر لغت چه حکمت بعقل داشتند یکی باعتبار محل اشرف است از سمع ۰ ویکی باعتبار عموم نفع چون فضل زراعت بر صیاغ ۰ ویکی باعتبار محلی کی بشرف دران است چون فضل صیاغت بر دباغت چه محل تشرف یکی زراست ومحل تشرف آن دگری بوست مرده ۰ وبرشیذه نماند کی علوم دین کی فقه طریق اخرت است بکمال عقل وصفاء ذکا توان یافت ۰ وعقل اشرف صفات انسان است چه بان بقبول امانت حق تعالی کرد وبان بجوار حضرت عزت رسند ۰ واما علوم نفع دران هیچ ربی وشبهتی نست چه نفع وشرف ان سعادت اخرت است ۰ واما اشرف محل بعد تشرف جگونه برشیذه شوذ با انک معلم متشرف است در دلها مردمان ونفوس ایشان ۰ واشرف موجودات برزمین جنس انس است واشرف چیزی از جوهر انسان دل است وسیاست او وتزکیت اخلاق او وبهترین حضرت عزت بی تعلیم علم از وجهی عبادت حق تعالی است واز وجهی طلاعت اوران بزرگترین خلایق است جه حق تعالی نفخ کرده است بر دل عالم علم کی اخص صفات اوست بس عالم مجون خازنیست بر نفیسترین چیزی کی در خزانه حق است واز مادون است از جهت حق تعالی در اعناق برهر محتاجی بان پس جه رتبت بزرگتر ازین باشد کی بنده واسطه باشد میان حق تعالی وبندکان او تا بی تقریبهم الی الله زلفی وسیاقتهم الی جنه المأوی **اصل دوم از فصل اول** در بیان فضیلت تعلم **اما از ایات قوله تعالی** فلولا نفر من کل فرقة منهم طایفه لیتفقهوا فی الدین **وقوله عز وعلا** فاسلوا اهل الذکر ان کنتم لا تعلمون **واما از اخبار وقوله علیه السلام** من اتی ان یطرق باب عمقاء الله من النار فلیطرق باب صور المتعلمین فوالذی نفسی بیده ما من متعلم یختلف الی باب عالم الا کتب الله له بکل قدم عبادة سنة وبنی له بکل قدم مدینة فی الجنة ومشی علی الارض والارض یستغفر له وصبح مغفورا له وشهدت الملایکة لهم بانهم عمقاء الله من النار ۰ ثم زیادتی کی هرکس کی خواهذ کی بنگرذ بازاذکردکان خذا از اتش دوزخ بنگرذ بصورت شغلان کی بزبان طلبی کی نفس من دربقبضه قدرت اوست کی هر متعلمی کی بدر علمی تردد کند خذای تعالی اورا بجر قدمی عبادت شصت ساله بنویسد وبجر قدمی خانه در بهشت ازبهر وی بنا کند وبر زمین رود وزمین ازبهر وی تکبر آموزش خواهذ وبامداد چون بر خیزذ کناهان او را رزین باشند وفرشتکان کوا بی دهند کی ایشان اذا ذکردکان خذا الله از اتش **وقوله علیه السلام** من سلک طریقا یطلب فیه علما سلک الله به طریقا الی الجنه **وقوله علیه السلام** ان الملایکه لتضع اجنحتها لطالب العلم رضا بما یصنع **وقوله علیه السلام** لان تغدو وتتعلم باب من العلم خیر من ان تصلی مائة رکعه **وقوله علیه السلام** باب من العلم تعلمه الرجل خیر له من الدنیا **وقوله علیه السلام** طلب العلم فریضه علی کل مسلم **وقوله علیه السلام** اطلبوا العلم ولو بالصین **وقوله علیه السلام** العلم خزائن ومفاتیحها السوال فاسئلوا فانه یوجر فیه اربعه السائل والعالم والمستمع والمحب لهم **وقوله علیه السلام** النبی للجاهل

ان يسكت عن جهله والعالم ان يسكت عن علمه وقوله عليه السلام من جاءه الموت وهو يطلب العلم ليحيي به الاسلام فبينه وبين الانبياء في
الجنة درجة واحدة واما از آثار قول ابن عباس رضي الله عنهما ذللت طالبا فعززت مطلوبا وقول ابي الدرداء رضي الله عنه
لان اتعلم مسئلة احب الي من قيام ليلة وقوله ايضا رضي الله عنه العالم والمتعلم شريكان في الخير وسائر الناس همج لا خير فيهم
وقوله ايضا رضي الله عنه كن عالما او متعلما او مستمعا ولا تكن الرابع فتهلك وقوله ايضا رضي الله عنه من راى ان الغدو
الى العلم ليس بجهاد فقد نقص في رايه وعقله وقول ابن المبارك رحمه الله عجبت لمن لم يطلب العلم كيف تدعوه نفسه الى مكرمة
وقول الشافعي رضي الله عنه طلب العلم افضل من النافلة وقول عطاء رضي الله عنه مجلس ذكر يكفر سبعين مجلسا من
مجالس اللهو وقول ابن الحكم رحمه الله كنت عند مالك اقرا عليه العلم فدخل وقت الظهر فجمعت الكتب لاصلي فقال يا هذا ما الذي
قمت اليه بافضل مما كنت فيه اذا صحت النية وقول بعض الحكماء اني لا ارحم رجلا كرحمتي لاحد رجلين رجل يطلب العلم ولا يفهم ورجل يفهم
العلم ولا يطلب اصل سوم از فصل اول در بيان فضيلت تعليم اما از آيات قوله تعالى ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم چه مراد
ازين انذار تعليم وارشاد است وقوله تعالى واذ اخذ الله ميثاق الذين اوتوا الكتاب لتبيننه للناس ولا تكتمونه واين ميثاق مصداق
ايجاب تعليم است وقوله تعالى وان فريقا ليكتمون الحق وهم يعلمون واين دليل است بر تحريم كتمان چنانك در شهادت فرموده ومن
يكتمها فانه آثم قلبه وقوله تعالى ومن احسن قولا ممن دعا الى الله وعمل صالحا وقوله تعالى ادع الى سبيل ربك بالحكمة وقوله تعالى
ويعلمهم الكتاب والحكمة واما از اخبار قوله عليه السلام ما آتى الله عالما علما الا اخذ عليه من الميثاق ما اخذ من النبيين ان يبينه ولا يكتمه
وقوله عليه السلام من تعلم بابا من العلم ليعلم الناس اعطي ثواب سبعين نبيا صديقا وقوله عليه السلام اذا كان يوم القيمة يقول الله عز وجل
للعابدين المجاهدين ادخلوا الجنة فيقول العلماء بفضل علمنا تعبدوا وجاهدوا فيقول الله انتم عندي كبعض ملائكتي اشفعوا تشفعوا
فيشفعون ثم يدخلون الجنة واين درجه ومرتبه بعلمي باشد كه متعدي باشد بتعليم نه بعلمي لازم كه متعدي نباشد وقوله عليه السلام
من علم علما فكتمه الجم يوم القيمة بلجام من نار وقوله عليه السلام ان الله وملائكته واهل السموات والارض حتى النملة في جحرها وحتى الحوت
في البحر ليصلون على معلم الناس الخير وقوله عليه السلام ما افاد المسلم اخاه فائدة افضل من حديث حسن بلغه فبلغه وقوله عليه السلام كلمة من
الخير يسمعها المؤمن فيعمل بها ويعلمها خير له من عبادة سنة وقوله عليه السلام لا حسد الا في اثنين رجل آتاه الله الحكم فهو يقضي بها ويعلمها
الناس ورجل آتاه الله مالا فهو ينفق منه سرا وجهرا وقوله عليه السلام على خلفائي رحمة الله قيل ومن خلفاؤك قال الذين يحيون سنتي
ويعلمونها عباد الله وقوله عليه السلام لما راى مجلسين احدهما يدعون الله ويرغبون اليه والثاني يعلمون الناس اما هؤلاء يسالون الله ان شاء
اعطاهم وان شاء منعهم واما هؤلاء فيعلمون الناس وانما بعثت معلما ثم عدل اليهم وجلس معهم وقول عيسى عليه السلام من علم وعمل وعلم فذلك
يدعى عظيما في ملكوت السموات واما از آثار قول عمر رضي الله عنه من حدث بحديث وعمل به فله مثل اجر ذلك العمل وقول ابن
عباس رضي الله عنهما معلم الخير يستغفر له كل شيء حتى الحوت في البحر وقول سفين الثوري رضي الله عنه حين دخل عسقلان
ومكث زمانا ولم يسأله انسان اكثر والي لا حرج عن هذا البلد هذا بلد يموت فيه العلم واين سخن بجهت حرص بر فضيلت
تعليم واستيفاء علم بان گفته است وقول عطاء رضي الله عنه دخلت على سعيد بن المسيب رحمه الله وهو يبكي فقلت ما يبكيك
فقال ليس احد يسئلني عن شيء وقول الحسن رضي الله عنه لولا العلماء لصار الناس مثل البهائم يعني بجهت آنك علما مردم را از حد
بهيميت بيرون مي آرند وبحد انسانيت مي رسانند وقول يحيى بن معاذ رحمه الله العلماء ارحم بامة محمد من آبائهم وامهاتهم قيل كيف
ذلك قال لان آباءهم وامهاتهم يحفظونهم من نار الدنيا وهم يحفظونهم من نار الآخرة وقول بعض العلماء رحمه الله العلماء سرج الازمنة
كل واحد مصباح زمانه يستضيء به اهل عصره وقول بعضهم رحمه الله اول العلم الصمت ثم الاستماع ثم الحفظ ثم العمل ثم نشره وقول
بعضهم رحمه الله علم علمك من يجهل وتعلم ممن يعلم فانك اذا فعلت ذلك علمت ما جهلت وحفظت ما علمت وقول معاذ بن جبل
رضي الله عنه في التعلم والتعليم كل الخير قال الغزالي رحمه الله ورايته ايضا مرفوعا تعلموا العلم فان تعلمه لله خشية وطلبه عبادة
ومدارسته تسبيح والبحث عنه جهاد وتعليمه لمن لا يعلم صدقة وبذله لاهله قربة وهو الانس في الوحدة والصاحب في الخلوة والدليل
على السراء والضراء والوزير عند الاخلاء والقريب عند الغرباء ومنار سبيل الجنة يرفع الله تعالى به اقواما فيجعلهم في الخير قادة هداة
يقتدى بهم ادلة في الخير يقتص آثارهم ويرمق افعالهم وترغب الملائكة في خلتهم وباجنحتها تمسحهم وكل رطب ويابس لهم مستغفر
حتى حيتان البحر وهوامه وسباع البر وانعامه والسماء ونجومها والارض وتخومها لان العلم حيوة القلب من العمى ونور الابصار من الظلم
وقوة الابدان من الضعف يبلغ به العبد منازل الابرار والدرجات العلى التفكر فيه يعدل بالصيام ومدارسته بالقيام به يطاع الله به
يعبد وبه يوحد وبه يتورع وبه توصل الارحام وهو امام والعمل تابعه يلهمه السعداء ويحرمه الاشقياء فصل دوم در حقيقت علم وآنك
تصور آن بديهي است يا كسبي وآنچ بدين تعلق دارد يعني تصور آن بي اكتساب حاصل شده است چون تصور نور وظلمت

يا بديهي

يا بديهي باشد يا باكتساب چون تصور جن وملك كه بحد يا رسم حاصل توان كرد يا كسبي بود واين فصل هم مشتمل است بر سه اصل اصل اول در
حقيقت علم كه از كدام مقوله است از مقولات ده گانه علما درين باب اختلافي عظيم كرده اند جمعي گفته اند كه از مقوله مضاف است نظر بر آنك
او اضافه است ميان عالم ومعلوم وبعضي گفته اند از مقوله آن منفعل است باعتبار آنك انفعاليست كه در نفس حاصل مي شود وبيشتر بر آنند
كه از مقوله كيف است چه او از كيفيات است مختص بذوات الانفس چون صحت وسقم وقدرت وارادت وحق اينست وشيخ يعني ابو علي بن سينا
جزاه عن الطلبة خيرا آخر اينرا اختيار كرده است چه سخن او درين موضع مضطرب است جايي گفته است كه او امري عدمي است وتفسير
آن بتجرد از ماده كرده است وجايي گفته است صفتي وجودي است يعني صورت منطبعه در جوهر عاقل كه مطابق ماهيت معقول باشد
وجايي گفته كه صفتي ذات اضافه وجايي گفته محض اضافه پس بنابر مذهب مختار علم از مقوله كيف باشد اصل دوم از فصل دوم در آنك
تصور آن بديهي است يا كسبي واگر كسبي است تحديد آن ممكن است يا نه بعضي گفته اند تصور آن بديهيست چه اين علم
خاص هر كسي را كه هو موجود مثلا او كاتب الى غير ذلك ضروري است وچون اين علم خاص ضروري باشد علم مطلق كه جزو اوست
بضرورت ضروري باشد چه محال باشد كه تصور كل ضروري باشد بي آنك تصور جزو ضروري باشد چه اگر جزو بر چيزي موقوف باشد
كل نيز بضرورت بر او موقوف باشد لان الموقوف على الموقوف على الشيء موقوف على ذلك الشيء جواب چه مي خواهي بآنك هر كس را
اين علم خاص كه هو موجود ضروري است يعني حصول اين علم خاص ايشان را ضروري است يا تصور اين علم خاص ايشان را ضروري است
اگر حصول مي خواهي مسلم اما از حصول امري تصور آن لازم نمي آيد چنانك از علم ضروري بوجود جوع وعطش تصور جوع وعطش لازم
نمي آيد پس از علم ضروري بحصول علم خاص تصور آن علم خاص لازم نيايد واگر تصور مي خواهي يعني تصور اين علم خاص هر كس را
ضروري است ممنوع است واگر مسلم داريم مطلوب هم لازم نيايد چه وقتي لازم آيد كه علم مطلق جزو علم خاص بودي واين ممنوع
است وسند منع آن است كه صدق علم بر علوم صدق عرض عام است بر معروضات نه صدق جنس بر انواع چه اطلاق علم بر علوم
بتشكيك است ومقول بتشكيك جزو نباشد چنانك مشهور است در وجود وامثال آن بيان كرده اند واما آنك از تصور معروض ببديهه
تصور عارض ببديهه لازم نيايد از آن ظاهرتر است كه محتاج بياني باشد وبعضي گفته اند كه او بديهيست چه اين تصديق كه علمي
بوجودي حاصل ضروري است وعلم يكي از تصورات اين قضيه ضروري است پس ضروري باشد چه آنچ تصديق بديهي بر آن
موقوف باشد اولي باشد بآنك بديهي باشد جواب لا نسلم كه آنچ تصديق بديهي بر آن موقوف باشد بايد كه بديهي باشد فضلا ان يكون
اولي بان يكون بديهيا چه تصديق بديهي آن است كه تصور طرفين او واگرچه بكسب باشد كافي باشد در جزم ذهن بنسبت ميان
ايشان سوال اگر گويند اين تصديق از آنهاست كه عالم وغير عالم با كودكان وابلهان در آن مشترك اند ودر حكم بر آن متساوي
پس اگر يكي از تصورات او بر نظر واكتساب موقوف بودي اين تصديق از غير عالم ممتنع بودي جواب تصديق استدعاء تصور
اجزا او بحسب حقيقت نمي كند بل باعتباري مي كند شايد كه بله وصبيان او را باعتباري دانند نه بحقيقت وبعضي گفته اند
تصور علم كسبي است نه بديهي چه اگر بديهي باشد در وهيچ تركيبي نباشد نه از ذاتيات ونه از عرضيات ونه از تركيب ايشان والا تصور
آن موقوف باشد بر تصور اجزا او والموقوف على الغير لا يكون بديهيا وچون در علم بهيچ وجه تركيب نباشد اصلا بايد كه هر معني
علم باشد چه اگر معني باشد كه علم نباشد معني اعم از علم بوده باشد وعلم معني خاص پس علم مركب بوده باشد نه بسيط وتقدير بساطت
اوست جواب اين سخن مبني بر آن است كه تصور بديهي آن است كه لا يتقدمه تصور موقوف عليه نه آنك لا يحتاج الى طلب
وكسب واصطلاح الاكثر على الثاني لا الاول واليه ذهب بعضهم كعمران سهلان المساوي وابن الحاجب وغيرهما وهمين جماعت
مي گويند كه تصور علم اگرچه كسبي است اما تحديد آن ممكن نيست چه تعريف اگر كنند يا بنفس او كنند يا بغير او وهر دو محال است
اما بنفس او بجهت آنك تعريف الشيء بنفسه مستلزم تقدم معرفة الشيء على معرفته است واين محال است واما بغير او بجهت آنك هرچ غير
علم است او را بعلم مي دانند پس اگر علم را بغيري بدانند دور باشد وفساد آن ظاهر جواب هرچ غير علم است او را بحصول علم بر آن بدانند
نه بتصور علم وباختلاف جهت توقف دور نباشد چه تصور علم بر تقدير آنك كسبي باشد موقوف باشد بر تصور غير علم موقوف باشد بر
حصول علم بر غير نه بر تصور علم پس دور نباشد اصل سوم از فصل دوم در آنك تحديد علم ممكن است اما تعريف آن دشوار
نه از آن روي كه جنس يا عرض عام مشتبه مي شود وفصل يا خاصه سبب آنك در بسيار چيز مشترك اند ونه از آن روي كه شايد
كه اخلال بذاتي كرده باشد كه بر آن اطلاع نيافته باشند چه اين نافي تعريف حقيقي باشد نه تعريف رسمي ونه از آن روي
كه علم مشتمل است بر نسبتي كه معلوم نيست كه از ذاتيات اوست يا از عرضيات مختص باو تا بآنش حد كنند يا رسم چه اين نافي
تعريف بآن نسبت باشد نه بغير آن ونه از آن جهت كه عسر است در اكثر مدركات حسي كه اظهر الاشياء اند بنسبت با ما چون رائحه مسك
وطعم عسل فضلا عن الادراكات التي هي اخفاها چه اين مختص بعلم نيست بل بجهت دشواري تعبير از ذاتيات وخواص علم

وتصور غير علم

بیب غموض ان وادک علم اجلی است سبب با ایشان . وازین جهت درحد ان خطا بسیار کرده اند . وبهترین حدک ان است کی علم صفتی است کی بخش مرنفسی را کی بزان متصف باشد تیزهی در مفردات وترکیب کی محتمل نقیض باشد . صفت عرض عامست وبجای جنس مذکور جهان تعریف رسمی است تحقیق . وباک کفتم بخش مرنفسی را کی بزان متصف باشد تیزهی در مفردات وترکیب ازصفاتی کی نفس متصف راآن چیز غیرک بیزانکند احتراز کردیم چون ثمات صفاتی کی مشروطست بحیاة چون قدرت وارادت وعرضها چون حرکت وحرارت جه این صفات اکرچه ایجاب متیز متصف بان انعزمی کنند اما ایجاب متیز اولی کنند بان الاثیار . ودیم زین قید خواص ممیزه وحصول ازحد پرون روند زحد مطرد مانند جه ایشان ارادت تمیز می کنند نه ارادت تمیز جه تمیز فعل حق است متصف ادراک عند ملک الخواص جه صفت ادراک وجود او بشرط حیوة است وایجاب او نیز بشرط تصورات مفرده ونسبی درذهن یا درخارج بس نسبت تمیز بشرط ایجاب نبود . واین صفت کی موجب متمایزست وسمی بادراک امتناول علم وظن ووهم وشک وجهل مرک واعتقاد مقلد مخطی ومصیب است وبان کی کفتم کی محتمل نقیض باشد بعنرعلم پرون رفت . وبعضی علما ادراک راکت شامل همه است تقسیمی کی کنند کی تمامت اقسام ازانجا پرون می اند وبعرف همه ازان معلوم می شود . برن وجه کی متعلق ادراک یا محتمل نقیض باشد یا جهت خواه در نفس امر باشد ان احتمال وخواه عند الذاکر بقدر برابر یا شکیک مشکل یا محتمل نقیض نباشد بهیچ وجه از وجوه سه کانه واین دوم علمات کی مرادف بعض است اعنی اعتقادات جازم مطابق ثابت جه انتفا احتمال نقیض درنفس امر مستلزم مطابقه است وعند الذاکر مقدمه مستلزم جزم وبالشکیک مسلوم ثبات . واول کی متعلق ادراک محتمل بعض است بوجهت یا محتمل بعض باشد عند الذاکر لوتذره یا نه واین ثانی اعتقاد مطلق باشد اعم ازصواب وخطابس اکر اعتقاد مطابق واقع باشد بانک متعلقش واقع باشد یا متعلق ادراک محتمل نقیض درنفس امر نیز باشد ان اعتقاد صحیح باشد واکر اعتقاد مطابق واقع نباشد بانک متعلقش واقع نباشد یا محتمل نقیض درنفس امر ان اعتقاد فاسد باشد واول اعنی انک محتمل بعض است عند الذاکر لوتذره یعنی کونده مجوز نقیض بحن خویش باشد واین سه قسم بوذجه طرف مذکور ازاحتمال نقیض یا راجح باشد ظن خواند واکر مرجوح ووهم واکر مساوات شک . وازین تقسیم معرف همه معلوم شود بانک بمیز هریک یا مورد قسمت کی جارت مجرت جنس است ترکیب کنند وکویند . علم ادراکی باشد کی متعلق او محتمل نقیض بوجهی نه درواقع ونه عند الذاکر لایقدر ولا یتشکیک المشکک . واعتقاد مطابق ادراک کی متعلق او محتمل نقیض باشد عند الذاکر لوتذره ومحتمل نقیض باشد بتشکیک مشکک . واعتقاد صحیح ادراک کی مطابق واقع باشد ومتعلق او محتمل نقیض باشد الا بتشکیک مشکک . واعتقاد فاسد ادراکی کی غیر مطابق واقع باشد ومحتمل نقیض درواقع بتشکیک مشکک وظن ادراکی کی متعلق او محتمل نقیض باشد عند الذاکر لوتذره یا انک راجح باشد باحتمال نقیض . ووهم ادراکی باشد مجهین اما بانک مرجوح باشد ازاحتمال نقیض . وشک ادراکی باشد مجهین بانک احتمال طرفین یکی الوا باشد راجح ومرجوح نبود . وبعضی علما برین وجه قسمت کردند ان کی هر تصدیقی کی هست یا جازم بوذ یا نبود یانی جزم اکر یا جزم بوذ یا مطابق بود یا غیر مطابق اکر مطابق نبوذ جهل باشد واکر مطابق بود یا بنا بر موجبی بوذ یا نه اکر بنا بر موجبی نبود انرا تقلید کویند واکر بنا بر موجب یا عقل محض باشد یا حس محض باشد یا مرکب باشد ازهردو . اکر محض عقل بوذ یا بتصور طرفین کافی باشد درحکم بان یا نه کی بتصور ثالثی احتیاج افتد اکر کافی باشد انرا علم کویند بدیهیات واکر کافی نباشد انرا علم کویند بنظریات . مثال بدیهیات الواحد نصف الاثنین . مثال نظریات العالم حادث واکر موجب حس محض بود انرا محسوسات خوانند چون علم بالوان واضوا وحرارت وبرودت . واکر موجب مرکب بوذ ازعقل وحس ان حس کی سمع بوذ انرا علم کویند بتواترات چون علم بوجود امم ماضیه وبلاد ناحیه واکر غیر حس سمع بوذ انرا علم کویند بتجربات چون علم بانک تناول سقونیا سهل مضرات وحدسیات بدن نزدیکست چون علم بانک بزمان ازاثاب است بسبب احساس باختلاف نور اوبحسب قرب وبعد اثناب واین همه اسمام تصدیق جازم بوذ واکر تصدیق جازم نبوذ تردد میان هردوطرف اکر علی السوا بوذ انرا شک خوانند واکر علی السوا نبوذ راجح راظن خوانند ومرجوح راوهم . پس بزین تقسیم ماهیت علم وجهل وتقلید وظن ووهم ظاهر شد واین تقسیم فاسدست چه وهم وشک راازتصدیقات نهاده است وان وهم است وباطل ودیکر مناسب ان بودکی کفتی فلانرا علم بدیهی خواند وفلانرا علم نظری الی اخره نه انک فلانرا علم بدیهیات وفلانرا بنظریات فصل سوم درتقسیم علوم واینجا بذان تعلق دارد واین فصل هم مشتمل است برسه اصل

اول دربیان علمی کی مورد قسمت خواهد بود اول بدان کی لفظ علم اطلاق کنند وبان تصور واحد خواهند چون علم باهیت انسان وداکر علم بان معنی مرادف معرفت باشد واز نجاست کی علم چون معنی معرفت باشد نقد نه یک مفعول کنند واطلاق کنند وبان تصدیق واحد خواهند چنانک علم بانک العالم حادث وتصدیق کنند کی عقد نی حق انه کذا وانه الامکن ان لایکون کذا ویاهم ان یقع مطابقا للوجود . وحاصلش ان است کی علم اعتقاد حکمی باشد بشرط جزم ومطابقه وثبات چنانک درتعین کفته شد . واطلاق کنند وبان صناعت خواهند چنانک کویند علم الطب وعلم الفلاحه وکویند صناعه الطب وصناعه الفلاحه . وصناعت راحد بان کویند کی صناعت

ملکه باشد

ملکه باشد نفسانی کی بواسطه ان قادر باشد براستعمال موضوعاتی سوی غرضی ازاغراض برسبیل ارادت کی ان استعمال صادر باشد از بصیرتی بحسب الخ ممکن باشد دران موضوعات . وصناعت مغایر خلق است جه خلق رابرین وجه حد نمی کویند کی ملکه است کی ازنفس بواسطه ان افعالی بسهولت حاصل شوذ دران برویتی وفکرت بس صناعت مشارک خلق است درانک هریکی ملکه نفسانی اند ومخالف اوست درانک درصناعت احتیاج برویت باشد درصدور افعال ازدر خلق نباشد ودرصناعت استعمال موضوعاتی نحو غرض من الاغراض لازم است ودرخلق چنین نیست الی ذلک من الفرق والعلم المرادف للیقین اکرچه یا حالت باشد یا ملکه لکن این علم مورد تقسیم نباشد بل الخ مورد تقسیم خواهد بوذ علم است بعینی صناعت . وبدانک صناعت یا بسیط بوذ یا مرکب بسیط ان بوذکی مرکب نباشد ازصنایع دیکر چون تجارت وساعت ومرکب ان باشد کی ازاجزای متالف شده باشد کی ان اجزا یا بعضی ازان صناعاتی باشند یا اجزا صناعاتی چون صناعت شعر چه علم عروض جزوی ازدست واوصناعیست وعلم قوانی هم جزوی ازدست واینز صناعتی است . وعلم مقاییس شعرت جزوی ازوست واوجزو صناعت منطق است وباجتماع این اجزا وغیران صناعت شعر متالف شده بس او دردات خوذ مرکب باشد **اصل دوم ازفصل سوم درتقسیم علم یعنی صناعت بعلوم حکمی وغیر حکمی وبتقسیم** غیر حکمی بعلوم دینی وغیر دینی یعنی کوییم علم اعنی صناعاتی کی الف باشد دران نظرت سهم است بوقسم یکی انک نسبت ادا جمیع ازنفه وجهله ام بعضی واحد باشد وتغیرا ممکنه وازنه وتبدل ملاب ودول متبدل نشوذ چون علم هیات انداکر وعلم حساب وعلم اخلاق ویکی انک نسبت ادا جمیع ازنفه وجهله ام بکر نسبت باشد چون علم فقه شریعتی ازشرایع کی زمانی محفوظ ماند بسبب اشتهار مبین وانکاه متبدل شوذ . وچون علم بلغتی ازلغات جه ان علم باشد بقیاس با اصحاب ان لغت دون غیریم . واین قسم راحکت خوانند واول راحکمت خزانه واورا فضل تمس العلوست واحکم ان ومشهود له است ازنبل حق تعالی بفضل جنانک فرموذ ومن یوت الحکمه فقد اوتی خیرا کثیرا واذین جهت باکتاب کی ذکر منزل است مقترن آمده است چند موضع کی الکتاب واحکمه . وعلوم غیر حکمی اکر برمعنی نظر شارع است دینی کویند والاغیر دینی ومارا باحکمی ودینی کارست اما حکمی بحهت انک کتاب مقصورست بران واما دینی بحهت انک چون ملک اسلام سلطان سلاطین مازندران بلغه الله مایتمناه رجعل اجنحه متقلبه ومثواه درعلوم عقلی ونقلی یکانه عصر خویش است ودرمکارم اخلاص شهرهٔ افاق ودرتحریر وتقریر وسلوک طریق توحید انکشت نماک اعراد ومغبوط اخیار خواست کی موجب نفس وختامه مسک خانه این کتاب کی فاتحه ابواب سعادات وزاجه اصناف کرامات خواهد بوذ بریذک ازاصول ونروع علوم دینی ونقلی ازعلوم اخلاق ومنزلت ومدتی کی بیشتر خلق رابدان احتیاج است مشتمل باشد ناناج دباج هم بدرر جواهر خواطر اصحاب یقین ادانسته باشد وهم بفرز واهر نوادر ارباب دین بیراسته تا اصناف خلق علی اختلاف طبقاتهم ونعادت درجاتهم ازین کتاب بهره مند کی کردند وثواب ان بایام هایون ودولت روزافزون عایدی کردذ

اصل سوم ازفصل سوم درتقسیم حکمی ودینی باقسام ایشان اما تقسیم حکمی اول براک حکمت درعرف اهل معرفت عبارت بوذ ازدانستن چیزها چنانک باشد وقیام نمودن بکارها چنانک باید بقدر استطاعت تا نفس انسانی بکمالی کی متوجه ان است برسد وچون چنین بوذ حکمت منقسم شوذ بدو قسم یکی علم ودیکر عمل علم تصور حقایق موجودات بوذ وتصدیق باحکام ولواحق ان چنانک فی نفس الامر باشد بقدر قوت انسانی . وعمل ملازمت ترکات وتزاول صناعات ازجهت اخراج الخ ودرحیز قوت باشد بحدی فعل بشرط انک مودک بوذ ازنقصان بکمال برحسب طاقت بشرک وهرکت این دومعنی دردر حاصل شوذ حکیمی کامل وانسانی فاضل بوذ ومرتبه اوبلندترست ازمراتب نوع انسان باشد چنانک فرموذه است عزمن قایل یوتی الحکمه من یشاء ومن یوت الحکمه فقد اوتی خیرا کثیرا . وچون علم حکمت دانستن همه چیزهاست بحسب باعتبار انقسام موجودات منقسم شوذ بحسب ان انقسام . وموجودات دوقسم اند یکی الخ وجود ان موقوف برحرکات ارادی اشخاص بشرکت باشد . ودوم الخ وجود آن منوط بتصرف وتدبیر این جماعت بوذ . پس علم بموجودات بیذ دوقسم بوذ یکی علم بقسم اول وانرا حکمت نظری خوانند ودیکر علم بقسم دوم وانرا حکمت عملی خوانند . وحکمت نظری منقسم شوذ بردوقسم یکی علم باخ مخالطت مان شرط وجود اوبذ وچون آله بتارک وتقابی وعقول ونفوس ووحدت وکثرت وامثال ایشان ازامور عامه ودیکر علم باخ تا مخالطت مان شرط موجود نتواند بوذ وایز قسم آخر باز بردوقسم شوذ یکی انک اعتبار مخالطت مان شرط بوذ درتعقل وتصوران چون زوج وفرد ومربع ومثلث ودکر ودایره وامثالان ودوم الخ باعتبار مخالطت مان معلوم باشد چون معادن ونبات وحیوان . پس ازین روی حکمت نظری بسه قسم شوذ اول را علم مابعد الطبیعه خوانند . ودوم راعلم ریاضی . وسوم راعلم طبیعی واول راعلم اعلی کویند ودوم راعلم اوسط وسیم راعلم اسفل وهریکی ازین علوم مشتمل بوذ برچند جزوی کی بعضی ازان بثبات اصل باشد وبعضی بنزلت فرع . اما اصول علم اول دوزن بوذ یکی موضوع الهیه ومعرفان حضرت اوکی بفرمان اوعزوعلا بادکان واسباب دیکر موجودات شذه اند چون عقول ونفوس واحکام افعال ایشان وانرا علم الهی خوانند . ودوم معرفت امور کلی کی احوال موجودات باشد انان روی کی موجود اند چون وحدت وکثرت وجوب

وامکان وحدوث وقدم وغیران وانرا فلسفه اولی خوانند وفروع ان چند نوع بود چون معرفت نبوت وامامت واحوال معاد وانچ بدان
ماند واما اصول علم ریاضی چهار نوع بود اول معرفت مقادیر واحکام لواحق ان وانرا علم هندسه خوانند ودوم معرفت اعداد وخواص آن
وانرا علم عدد خوانند وسیوم معرفت اختلاف اوضاع اجرام علوی بنسبت با یکدیگر وبا اجرام سفلی ومقادیر حرکات واجرام وابعاد ایشان
وانرا علم هیات وعلم نجوم خوانند واحکام نجوم خارج افتد ازین نوع وچهارم معرفت نسب مولفه واحوال ان وانرا علم تالیف خوانند وچون
در اوازها بکار دارند باعتبار تناسب با یکدیگر وکمیت زمان سکنات کی درمیان اوازها افتد انرا علم موسیقی خوانند وفروع علم ریاضی
چند نوع بود چون علم مناظر ومرایا وعلم جبر ومقابله وعلم جر اثقال وعلم مساحت وغیران چون علم جمع وتفریق بهندی وعلم حیل چون
صندوق ساعت وامثال ان وعلم اکر متحرکه وعلم اوزان وموازین وعلم زیجات وتقاویم وعلم نقل میاه واما اصول علم طبیعی هشت صنف
بود اول معرفت مبادی متغیرات چون زمان ومکان وحرکت وسکون ونهایت ولانهایت وغیران وانرا سماع طبیعی گویند ودوم معرفت
اجسام بسیطه ومرکبه واحکام بسایط علوی وسفلی وانرا سما وعالم گویند وسیم معرفت ارکان وعناصر وتبدل صور بر ماده مشترکه وانرا علم
کون وفساد گویند وچهارم معرفت اسباب وعلل حدوث حوادث هوایی وارضی مانند رعد وبرق وصاعقه وباران وبرف وزلزله وانچ
بدان ماند وانرا اثار علوی خوانند وپنجم معرفت مرکبات وکیفیت ترکیب ان وانرا علم معادن خوانند وششم معرفت اجسام نامیه ونفوس
وقوای ان وانرا علم نبات خوانند وهفتم معرفت احوال اجسام متحرکه بحرکت ارادی ومبادی حرکات واحکام نفوس وقوت ان
وانرا علم حیوان خوانند وهشتم معرفت احوال نفس ناطقه انسانی وچگونگی تدبیر وتصرف او در بدن وغیر بدن وانرا علم نفس
خوانند وفروع علم طبیعی نیز بسیار بود مانند علم طب وعلم احکام نجوم وعلم فلاحت وغیران چون علم فراست کی استدلال است
از خلق بر خلق وعلم تعبیر وعلم کیمیا وعلم طلسمات کی عبارتست از تمزیج قوی سماوی بقوی بعضی اجرام ارضی تا از ان قوتی
حاصل شود کی مبدا فعلی غریب شود درین عالم وعلم نیرنجات یعنی تمزیج قوی ارضی بعضی با بعضی تا از انجا قوتی بادید اید که
ازو فعلی غریب صادر شود واما علم منطق کی حکیم ارسطاطالیس انرا مدون کرده است واز قوت بفعل آورده مقصورست بر دانستن
کیفیت دانستن چیزها وطریق اکتساب مجهولات پس بتحقیق ان علم است بعلم ومنزلت ادات تحصیل دیگر علوم را واو نه قسم
است قسم اول ایساغوجی یعنی مدخل منطق مشتمل بر اقسام الفاظ وکلیات خمسه مفرده جنس ونوع وفصل وخاصه وعرض عام
قسم دوم قاطیغوریاس یعنی مقولات عشر قسم سوم باریرمینیاس یعنی عبارت مشتمل بر ابحاث قضایا قسم چهارم قیاس قسم
پنجم برهان وحد با ان یاد کنند قسم ششم جدل قسم هفتم مغالطه قسم هشتم خطابت قسم نهم شعر وسبب انحصار اقسام در نه ان
است کی چون قیاساتی کی بان استعلام مجهولات توان کرد در پنج قسم منحصر بود کی انرا صناعات خمسه گویند اعنی برهان وجدل
وخطابت وشعر ومغالطه چه قیاس یا مفید تصدیق بود یا مفید تخییل وتصدیق یا جازم باشد یا غیر جازم وجازم یا اعتبار مطابقه او
کنند مر نفس امر را یا نه وانچ اعتبار مطابقه کنند یا مطابق باشد یا نه پس قیاسی کی مفید تصدیق جازم مطابق باشد برهان بود
واگر مفید تصدیق جازم باشد کی در او اعتبار مطابقه خارج نکنند بل اعتبار عموم اعتراف بان کنند جدل باشد اگر چنین باشد والا انرا
شغب خوانند واگر مفید تصدیق جازم غیر مطابق باشد سفسطه بود واو با شغب هر دو از قسم مغالطه اند واگر مفید تصدیق غیر جازم
باشد خطابت بود واگر مفید تخییل باشد دون التصدیق شعر بود وبر وجهی دیگر اقاویلی کی بان توصل کنند بتصحیح رایی
یا تحقیق مطلوبی یا همه صادق ویقینی باشند چنانک دران هیچ شبهت نباشد یا همه کاذب ومشکوک یا بعضی صادق وبعضی
کاذب واین قسم بسه قسم می شود بجهت انک یا صادق بیش از کاذب باشد یا کاذب بیش از صادق یا هر دو متساوی باشند
پس انک همه صادق باشد قیاس برهانی بود وانک غالب الصدق باشد جدلی بود وانک متساوی الصدق والکذب باشد
خطابی بود وانک غالب الکذب باشد مغالطی بود وانک همه کاذب باشد شعری بود وبر اذکیا پوشیده نباشد کی این تقسیم ثانی
چندان نیست پس چون انواع قیاس درین پنج منحصر بود ومباحث قیاس بعضی مشترک بود میان انواع خمسه وبعضی مخصوص
بهر یکی قیاس مطلق را بابی مفرد ساختند وابحاث مشترکه بین الخمسه را دران یاد کردند پس ابواب قیاس شش شد وچون
اقاویل قیاسی ترکیب ان از کمتر از دو مقدمه ممکن نبود وترکیب مقدمات از کمتر از دو مفرد ممکن نه دو باب دیگر برین شش زیادت
کردند در یکی ازان بحث کنند از معانی مفرده ودر دیگر از قضایا پس ابواب منطق هشت شد واین ترتیب ارسطاطالیس است
ومزفوریوس کی از متابعان او بود بحث الفاظ وکلیات خمسه کی ارسطو در باب معانی مفرده اورده بود یعنی مقولات جدا کرد ودر بابی
مفرد آورد وانرا ایساغوجی نام کرد واین افراز بغایت نیکو کرد چه کلیات خمسه ودلالات الفاظ در ذهن توانند بود ومقولات
عشر طبایع موجودات خارجی اند پس افراز ایشان از یکدیگر بهتر از مزج ایشان بهم دیگر وازین جهت ابواب منطق نه آمد
اینست تمامی اقسام حکمت نظری واما حکمت عملی وان دانستن مصالح حرکات ارادی وافعال صناعی نوع انسانی بود

بر وجهی

بر وجهی کی مودی بود بنظام احوال معاش ومعاد ایشان ومقتضی رسیدن بکمالی کی متوجه اند سوی ان هم منقسم شود بدو قسم
یکی انچ راجع بود بهر نفسی بانفراد ودیگر انچ راجع بود با جماعتی بمشارکت وقسم دوم نیز بدو قسم شود یکی انچ راجع بود با جماعتی کی میان ایشان
مشارکت بود در منزل خانه ودوم انچ راجع بود با جماعتی کی میان ایشان مشارکت بود در شهر وولایت بل اقلیم ومملکت پس حکمت عملی
نیز سه قسم بود اول را تهذیب اخلاق خوانند ودوم را تدبیر منازل وسیم را سیاست مدن وفایده حکمت خلقی ان است کی فضایل
را بشناسد وکیفیت اقتنای ان تا زکا نفس بان حاصل شود ورذایل بداند وکیفیت توقی ازان تا نفس ازان پاک شود وفایده حکمت منزلی
ان است کی بداند مشارکتی کی واجب بود کی باشد میان اهل یک منزل تا باو منتظم شود مصلحت منزلی کی تمام شود بزوجی وزوجه ووالدی
ومولودی ومالکی ومملوکی وفایده حکمت مدنی ان است کی بداند کیفیت مشارکتی کی میان اصناف واشخاص انسان واقع شود تا تعاون
یکدیگر کنند بر مصالح ابدان وبقا نوع انسان وبدانک بعضی حکمت مدنی را بدو قسم کرده اند یکی انچ تعلق بملک دارد وانرا علم سیاست
خوانند ودوم انچ تعلق بنبوت وشریعت دارد وانرا علم نوامیس خوانند وازین جهت بعضی اقسام حکمت عملی چهار نهاده اند
واین مناقض ان نیست کی سه نهاده بسبب دخول دو قسم ازین در بحث یک قسم ازان وهمچنین بعضی اقسام حکمت نظری چهار نهاده
اند بحسب اقسام معلومات چه معلوم یا مفتقر بود بمقارنه ماده جسمانی در وجود عینی یا نه واول اگر متجرد نشود از ماده در ذهن طبیعی
باشد والا ریاضی بود ودوم اگر مقارن ماده نشود البته چون ذات حق تعالی وعقول ونفوس الهی باشد والا علم کلی وفلسفه
اولی چون علم بهویت ووحدت وکثرت وعلت ومعلول وامثال ان ازانها کی باری عارض اجسام ولکن یعرض نه بذات چه اگر
بذات مفتقر بودی بماده جسمی ازان منفک نشدی ومجردات را بان وصف نشایستی کرد ومنافاة میان این دو تقسیم نیست
چنانک دانستی وبباید دانست کی مبادی مصالح اعمال ومحاسن افعال نوع بشر کی مقتضی نظام امور واحوال ایشان بود در اصل یا طبع
یا وضع اما انچ مبدا ان طبع بود آن است کی تفاصیل ان مقتضای عقول اهل بصارت وتجارب ارباب کیاست بود وباختلاف ادوار
وتقلب سیر وآثار مختلف ومتبدل نشود وان اقسام حکمت عملی است کی یاد کرده اند واما انچ مبدا ان وضع بود اگر سبب
وضع اتفاق رای جماعتی بود بران انرا اداب ورسوم خوانند واگر سبب اقتضای رای بزرگی بود مانند پیغامبری یا امامی انرا نوامیس
الهی خوانند وان نیز سه صنف باشد یکی انچ راجع با هر نفسی بود بانفراد مانند عبادات واحکام آن ودوم انچ راجع
با اهل منازل بود بمشارکت مانند مناکحات ودیگر معاملات وسیم انچ راجع با اهل شهرها واقلیمها بود مانند حدود وسیاسات واین
نوع علم را علم فقه خوانند وچون مبدا این جنس اعمال وضع است بتقلب احوال وتغلب رجال وتطاول روزگار وتفاوت ادوار
وتبدل ملل ودول در بدل افتد واین باب از روی تفصیل خارج افتد از اقسام حکمت چه نظر حکیم مقصورست بر تتبع قضایا عقول وتفحص
از کلیات امور کی زوال وانتقال بدان متطرق نشود وباندراس ملل وانصرام دول مندرس ومتبدل نگردد واز روی اجمال داخل مسایل حکمت
عملی باشد وبدانک امهات علوم حکمت این شش قسم است سه نظری وسه عملی وهر عملی جزوی منتسب باشد بیکی ازینها
وعلم منطق از فروع علم الهی باشد ازان روی کی نظر او در معانی کلی است مجرد از ماده وبعضی منطق را در اصل قسمت در می
آورند برین وجه کی علم یا آلت ما سواه من العلوم باشد یا نه اگر باشد منطق بود والا نظری یا عملی بران وجه کی از پیش رفت وبعضی
برین وجه در می آورند کی معقولات اولی کی صور ماهیات موجودات خارجی اند واحکام بران چون در ذهن حاضر شوند ایشانرا
عوارضی لاحق می شود کی انرا معقولات ثوانی خوانند ازانجهت کی در درجه دوم می افتند از تعقل واین معقولات ثوانی منقسم
می شود بدو قسم یکی عوارضی کی عارض معقولات اولی می شوند ازان روی کی متالف شوند بتالیفاتی کی مفید باشند در عبارت
چون فاعلیت ومفعولیت وظرفیت واضافت وحال وتمیز وامثال ان ودیگر عوارضی کی عارض معقولات اولی می شوند ازان روی
کی متالف شوند بتالیفاتی کی مفید باشند در اکتساب مجهول از معلوم چون محمول وموضوع وکلی وجزوی وقیاس ونتیجه وامثال ان
پس علمی کی مبحوث فیه ازان قسم دوم بود ازین معقولات ثوانی منطق است مطلقا من غیر نظر الی شیء من اللغات وازین جهت
از حکمت باشد چه نسبت او با جمیع لغات وازمنه وامکنه وملل ونحل یکیست وعلمی کی مبحوث فیه ازان قسم اول بود از معقولات
ثوانی نحوست واورا بوجهی می توان گرفت کی از حکمت باشد وبوجهی می توان گرفت کی نباشد چه اگر اعتبار نحو ازان روی
کنند کی در مراعات نسب مختلفه کنند میان اجزا متالفه در جمل مفیده بی انک التفات کنند باواخر مفردات ان کی مختلف شد
بعامل یا نشد ازین جهت نسبت او با تمامت لغات نسبت واحده باشد واو از حکمت بود وقریب المرتبه من المنطق واگر اعتبار او
با التفات باختلاف اواخر کلمات معربه او کنند در درج واین اختلاف نباشد الا انک اورا مضاف با لغت عرب گیرند پس نسبت او
با جمیع لغات یکی نباشد ونه او از حکمت چنانک تصریف کی ازان هر لغتی بوجهی دیگرست لاجرم از حکمت نیست اینست اقسام
علوم حکمی بر وجه اختصار واما تقسیم علوم دینی بر همین سیاق اول بدانک علوم مطلقا بر سه قسم است اول انک

جنانک الحمد لله رب العالمین الرحمن الرحیم مالک یوم الدین کي بحکم قیاس یک سخن است زیراکه این هر صفت یک موصوف است
پس بایستي کي یک است بودي لکن بحکم روایت سه آیت است وباشد کي بعکس این باشد جنانک آیت اخر سخر البقره ٭ وبدانک بیت
وصف معاني مختلف شود جنانک درین است کي ما یعلم تاویله الا الله والراسخون فی العلم ٭ چه اگر وقف اینجا کنیم لازم اید کي تاویل متشابهات
خداي داند وراسخان درعلم نیز داشته واگر بر الله وقف کنیم لازم اید کي تاویل متشابهات جز خداي نداند **نوع سیم** علم لغات قرآن است
نوع چهارم علم اعراب است کي بي ان در تفسیر قرآن شروع کردن حرام بود زیراکي معاني قرآن بوساطت معرفت لغت واعراب توان
دانست **نوع پنجم** علم اسباب نزول است زیراکي خداي تعالی قرآن را در مدت بیست وسه سال نجم علیهذا فرستاد در وقایع مختلف **سوال**
ادراکي کرد کي در معرفت اسباب نزول هیچ فایده نیست زیراکي در اصول فقه ثابت شده است کي عبرت بعموم لفظ است نه بخصوص
سبب **جواب** فایده معرفت اسباب نزول قرآن تخصیص ان است کي هرکاه کي عمومي را تخصیص کرده شود بعد سبب نزول جایز باشد وسبب
نزول جایز نباشد ٭ واما بزد انکس کي گوید عبرت بخصوص سبب است حکم ان عام پیش او همچو حکم خاص باشد پس در معرفت اسباب
نزول نرامد بیاورد **نوع ششم** معرفت ناسخ ومنسوخ چه مکلف را عمل بناسخ شایسته کردن وبمنسوخ نه **نوع هفتم** علم تاویل است جنانک
لفظ نفی باشد ومراد اثبات جنانک فرمود الا الذین ظلموا منهم فلا تخشوهم واخشون ومجنین ما منعک ان لا تسجد اذ امرتک تسجد واسال این بیارد ٭ وگاه
لفظ عام باشد ومراد یک شخص بود جنانک قال لهم الناس ان الناس قد جمعوا لکم چه مراد از ناس اول نعیم بن مسعود ست ٭ وگاه باشد
کي بعکس این بود جنانک فاعلم انه لا اله الا الله چه گرچه معنی است اما مراد جمله مکلفان اند ٭ وجنانک لفظ در ظاهر نافی باشد در وقت حمل کنند جنانک یوصیکم الله فی اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین وجنانک در ظاهر مثبت باشد در وقت حمل کنند جنانک یوصیکم الله فی اولادکم للذکر مثل حظ الانثیین اجمعین
نوع هشتم علم قصص است ودران حکمتها بیارست **اول** انک قصص اوایل معلوم شود کي عاصیان ومطیعان در دنیا واخرت ثواب وعقاب
برند وعاصي عاصیان وبال ونکال دانند سبب آن بود کي مردم بطاعت میل کنند واز معصیت اجتناب نمایند **دوم** انک محمد علیه السلام
ایي بود وهیچ کس را شاکر نکرد مگر بود بس چون از قصها احوال حکایت کند جنانک در ترک هیچ خطا وخلل نباشد معلوم شود
کي از وحي معلوم کرده است **سیم** انک تا محمد را علیه السلام معلوم شود کي رسولان متقدم از قوم وملت خویش زحمتها بسیار کشیده اند واز ین رنجها
کي از قوم خود ست دید راضي شود **نوع نهم** علم استنباط معاني قرآن جنانک علما اصولیین دفعه وعنه مسائل اصولي وفقهي از قرآن
بیرون آورده اند **نوع دهم** علم ارشاد ونصیحت مواعظ واسال ایست تا در از علوم قرآن ان است کي عمول بشریان می رسد واز آنجا بیت
کي ساحل ندارد **نوع یازدهم** علم معاني وان معرفت خواص تراکیب کلام باشد در افادت واخ متصل شود خواه تراکیب استحسان وعمه
متحرز شود بسبب وقوف بران خواص از خطا در تطبیق کلام بران وجه کي حال مقتضی ان باشد **نوع دوازدهم** وعلم بیان وان معرفت
ایراد معني واحد است بطرق مختلف بزیادت وضوح وخفا در دلالت بران ونقصان ان تا احتراز کند بوقوف بران از خطا در مطابقه
کلام مرتام مراد ازو **رکن دوم علم اخبار رسول علیه السلام** وآن نیز انواع است چون دانستن آنها محدثین ومدلسین وکنی والقاب
وقبایل وانساب ومذاهب واعمار وبلدان واوطان ایشان ٭ وچون معرفت صحابه وتابعین وتبع تابعین واولاد ایشان ٭ وچون
معرفت غریب حدیث وفقه ان وتصحیفاتي کي در متون واسانید ست ٭ وچون معرفت حجج وتعدیل وصدوق محدث واماوات ان
وخلاف ان ٭ وچون معرفت انک حدیث عالي الاسناد ست یا نازل الاسناد یا مسند یا موقوف یا مرسل یا منقطع یا مسلسل یا متصل
یا معضل یا مدرج یا صحیح یا سقیم یا ناسخ یا منسوخ یا مشهور یا غریب یا معلول الی غیر ذلک مما تعلق بیانه المحدثون رحمهم الله **رکن**
سوم علم اصول فقه وان علم است باصولي کي بان توصل کنند باستنباط احکام شرعي فرعي از ادله تفصیلي چون استنباط
قتل جمیع مشرکین الا الخ سنت مخصوص کرده است از انثا واطفال واهل ذمت ازین آیت اقتدا المشرکین بواسطه ان اصول کي احتراز
اقتضا وجوب کند وجمع معرف بلام استغراق عموم وعام را مخصص عارض می شود تا بغاتي کي کشته ان کي ما من عام الا وقد خص واکثر
چه ان عام موصوف بحقیقت مخصوص است لقوله تعالی والله کل شی علیم وتخصیص کتاب بسنت جایز باشد **رکن چهارم علم فقه**
وان علم باشد باحکام شرعي فرعي از ادله تفصیلي بسبیل استدلال ٭ واین علم مرکب کي ساحل ندارد **واما قسم سیم علم ادب**
است چه قرآن واحادیث کي دانستن ان لازم وواجب است بلغت عرب است پس معرفت لغت عرب لازم بود کي ما لا یتم
الواجب الا به وکان مقدورا فهو واجب وعلم ادب جنانک زمخشري رحمه الله در مقاطیس عروض برشمرده است دوازده نوع است
نوع اول علم متن لغت **نوع دوم** علم اینیه ٭ یعني علم تصریف وان علم باشد باصولي کي بان بشناسند احوال اینیه کلم تا اعراب
نباشد ٭ وانا بحث ازا علم اینیه کلمه کي اینیه کلم وکیفیت تصرف دران بان علم داند **نوع سیم** علم اشتقاق وان علم باشد
بردن الفاظ ومعاني مختلف با اصلي واحد پس اگر ترتیب حروف یکي دارند جنانک تقدیم ضاد بردا وبا بر دیگر تراکیب ضارب
ومضروب ومضراب ایي انرا اشتقاق صغیر خوانند واگر ترتیب حروف را نگاه ندارند بلکه یک معنی مشترک میان معاني

نقل توان دانستن ونقل نتوان دانستن واین قسم را علوم عقلی خوانند **قسم دوم** انک نقل توان دانستن ونقل نتوان دانستن واین قسم
را علوم نقلي خوانند **قسم سوم** انک هم بعقل توان دانستن وهم بنقل ودنیست ترکیب این قسم از عقل ونقل وعدوم عقل ربعل این قسم را نیز از
قسم عقلي مي گیرند ٭ وضابط دین سه قسم ان است کي هرچیزي کي صحت نبوت پیغمبر علیهم السلام بران موقوف باشد انرا جز بعقل وبرهان عقلی
معلوم نتوان کرد جنانک وجود باري تعالی واثبات علم وقدرت او واشال این چه هرچه چنین باشد بقول رسول اثبات نتوان کرد زیراکه
قول نبي گاهي حجت باشد کي معلوم شود کي او صادق است وصدق او وقتي معلوم کرد دکي نبوت او معلوم شود ونبوت او وقتي معلوم شود کي
معلوم باشد کي خداي هست عالم قادر پس چنین مسایل اگر بقول او اثبات کنیم دور لازم شود ودان محال است پس اثبات چنین مسایل
جز بپرهان عقلي ممکن نگردد ٭ وهرچیز کي جایز بود عقلا کي باشد وشاشد چون حس بدان محیط نگردد وعقل را بر اثبات یا نفي او دلیلي
نیست چه تقدیرات کي هر دو طرف نسبت با او متساوي است اثبات آن جز بدلیل نقلي نتوان کرد ٭ چون اثبات وجوب عبادات
واقسام موجودات از عرش وکرسي ومقادیر ثواب عبادات وعقاب معاصي واشال ان ٭ وهرچیز کي مغایر این دو قسم بود آنرا هم
بدلیل عقلي وهم بدلیل نقلي اثبات توان کردن چون وحدانیت حق عزوعلا زیراکي صحت نبوت بر وحدانیت صانع موقوف نیست
پس اثبات این مسئله بقول رسول علیهم السلام توان کرد وعقل جایز بي دارد وحدانیت صانع وعدم وحدانیتش بل کي عقل حکم مي کند کي وحدانیت
صانع واجبست وکثرت عددش ممتنع ٭ پس مسئله وحدت صانع واشال آن اعني انها کي نبوت بران موقوف باشد ونه عقل
دران متردد هم بعقل وهم بنقل اثبات توان کرد ٭ وچون این مقدمه معلوم شد گوییم هرچ آنرا بدلایل عقلیت اثبات توان کرد
خواه بنقل نیز اثبات توان کرد وخواه نه آنرا علم اصول دین مي گویند ٭ وهرچیز کي جز بدلیل سمعي اثبات نتوان کرد انرا علم فروع دین خوانند
وعلم اصول چهار قسم است اول در معرفت ذات از نیز کار بدانک نامیت موجودات در وجود محتاج اوان چه عبر او واجب
الوجود نیست ربانی ممکن الوجود اند وممکن در وجود بواجب محتاج شود **قسم دوم** در معرفت صفات او ران دو نوع است **نوع**
اول صفات تنزیه وانرا صفات جلال گویند ٭ جنانک حق را ران بشایند کي او منزه است ازانچ محدث باشد یا ممکن یا جوهر
یا عرض یا متحیز یا حال در محل باشد سمیع یا شبیه بحیرکت لیس کمثله شی وهو السمیع البصیر **نوع دوم** صفات کمال وانرا صفات اکرام
خوانند مثال نرمود تبارک اسم ربک ذی الجلال والاکرام وان صفاتیه باشد کي واجب باشد کي ذات حق را ان موصوف باشد
وان صفات حیوة وعلم وقدرت وارادت وسمع وبصر وکلام ورحمت وکرم ومغفرت است کي در قرآن مجید واخبار نبوت ما ان است
قسم سوم معرفت افعال واحوال او ودقایق مصنوعات ورتایق بدعات ٭ وبدانک هرکسي کي وقوف واطلاع او بر دقایق اسرار مخلوقات
بیشتر بود علم او بکمال قدرت وحکمت او بیشتر بود وکاملتر باشد وهرکرت در عجایب وغرایب صنایع وبدایع مخلوقات از آسمان وزمین وعرش
وکرسي وطبقات افلاک واحوام ثوابت وسیارات ولطایف موالید سه گانه از معادن ونبات وحیوان بیشتر نظر کند وقوف او بر انها بیشتر
بود در چنین علم او بکمال قدرت وحکمت او بیشتر ٭ وچون این معلوم شد گوییم تامل باید کرد در برگ درخت شلاکي در هر یکي خواه
کوچک وخواه بزرگ رفته باشد اراول برگ تا آخر برگ وازان یک برگ فروع متفرع شده در چین وبیار واز هر فرعي فرعها متفرع
شده هر فرعي از اصل خود کوچک تر تا جایي برسد کي ان بزرع در چشم نیاید از باریکي وکوچکي ٭ وحکمت دران رکها ان است کي
غذا از بن درخت بر بالا مي رود وبشاخها درخت منقسم مي شود از شاخ بشاخ تا انکه بر گها برسند ودران رکها درشود ودران برگ
شایع کرد د چنانک هر جزوي از اجزا برگ بقدر مصلحت واندازه حاجت غذا خود حاصل کند تابان بتاوناش باشد ذلک تقدیر
العزیز العلیم وچون در یک برگ چندین حکمت وصنعت است از بنجا قیاس توان کرد کي دران مخلوقات از آسمان وزمین وما بینهما
من المعادن والنبات والحیوان والانسان چه حکمتها بدیع کوناکون باشد **قسم چهارم** معرفت نبوت ورسالت وحکمت ودران
اول بدانک قوت عقل چنان است کي هیچ چیزها را در دریابد خاصه امور دیانات چه روزه روز اخرین رمضان واجب است
وروزه روز اول شوال حرام واین دو روز بیک دیگر متصل اند واجزا زمان از روی ظاهر متساوي واشال این احوال جز از اقوال
پیغمبران علیهم السلام معلوم نتوان کرد ٭ پس حکمت ایزد چنین اقتضا کرد کي پیغمبر انرا بعالمیان فرستد بانواع طاعات وعبادات
کي مقصود است از آفرینش جن واین جنانک فرمود کي ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون وکیفیت ادا آن بدیشان آموزند جنانک
فرمود کي رسلا مبشرین ومنذرین لئلا یکون للناس علی الله حجة بعد الرسل **واما علم فروع بر دو قسم است**
یکي مقصود دوم تبع **اما قسم متصود چهار رکن است اول** علم کتاب عزیز وآن دوازده نوع است **نوع اول** علم قرات
وان دوم است تا آب سبع وان هم از پیغمبر علیه السلام مروی است بروایات مشهور ومتواتر شده ونازکردن بزان درست باشد
ودیگر شاذ وان بروایات آحاد منقول ونازکردن بزان درست نباشد **نوع دوم** علم وقوف است کي ایات کجا تمام می شود
ودر اثنا ایات کجا وقف توان کرد واین نقلیست چه باشد کي کلمات قرآن مجید بحکم قیاس یک ایت باشد وحکم روایت ایات برد

جنانک

مخلف تقالب شش كانه بلاشا وست وجهار كانه رباعي وصد وبيست وپنج كانه خماسي پنا اكتي وانزاشي سه ان تقالب نهمند ازا
اشتقاق كبر خواند چنانك راكب شش كانه كاف الام سم هه درمعنى شرف وقوت مشترك ان اول كلم ومنه الكلم يعنى
جراحت كردن والكلام انه يقرع السمع دوم كمل ومنه الكامل انه اتوك من الناقص سوم لكم ومنه الكلم وشوذت وقوت
او انشرح مسمى است چهارم مكل ومنه بزمكول اذا قل ماؤها بن درورودان شدن باشد پنجم لكه ومنه ملكت العجين
اذا اشتد عجنه فاشتد وقوت وششم كي لكم كاست مهلت است واكر حروف را بنركاه نكاه ندارند بركت نخواهند كشت نعماني كي اخولت
آن طايفه از حروف المنوع او المخرج محتمل ان باشد انرا اشعاب اكبر كويند چنانك تلم قيم كي حرفي ما بين است بجهت خلل است
در جدار وثلب بناكي حرفي شد بترتيب بجهت خلل درعرض ، وچنانك نفر بنا بجهت آواز خزوزبر بمزكي حرفي شدن است بجهت
اوازش ، وچنانك فهم بنا بجهت شكستن چيزهاني انك از كلد كرجدا شوند وقهم بقاف بجهت شكستن بشرط انك جدا شود دارنجاست
كي اورد انكي لغوي رابرا ذرنامند بود ودرعرض من كفت فصمت ظهرك وان شئت فقصمت ظهرك الله با لقاف اولى واحرك لانه
اشق رانكت نوع چهارم علم اعراب وان علم بخوست وحدّ اوانك او علمي است باحوالي وهياتي كي عارض الفاظ عربي شود
كي ان الفاظ برانسطه ان احوال وهيآت بران وجه باشند كي بايد ودااات ان الفاظ برمعاني كي قصد آيند بان احوال وهيآت حاصل
ناتمام شود وبه يعني كفته ان كي نحو علمست بقوانيني كي ازان احوال اوني كلام عرب بشناسند احوالي كي موقوفة النوع باشند عليه التركيب
نوع پنجم علم معاني وحدّ اوانيش كفته شد نوع ششم علم بيان وحدّ اوكفته الله نوع هفتم علم عروض نوع هشتم علم قوانين كي عبارتست
ازمعرفت اوضاع ابيات نوع نهم انشا نثران علم ترسل است نوع دهم قرض شعر يعني علم نظم نوع يازدهم علم خط وان دودتم است
يكي متبع ويكي مخترع متبع خط مصاحف قدمه است وخط عروض ومخترع ان است كي كتاب براني موضوعه كرد اند نوع دوازدهم
علم محاضرات وهو ما تحاض به صاحبك ارحدش يا شعرت يا نادره يا مثلي سايره ، اينست انواع اصول وفروع علوم دين ، وچون اين
معلوم شد براتك علم اصول فاضلتر از علم فروع است بجند دليل دليل اول متعلق علم اصول ذات وصفات ازيزكارست جل جلاله ومتعلق
علم فروع غيران ومعلومات كي هيچ چيز را درشرف نسبت نباشد باذات وصفات حق بس هيچ رانسبت نباشد باعلم اصول يعني علم كلام
بل كي اوازهمه شريفتر باشد دليل دوم جمله علوم ديني بعلم اصول محتاج است زيراكي اذات وصفات حق عزّ وعلا معلوم نشود بدليل
عقلي ومحسن نبوت محمد عليه السلم نه بمفسر تفسير توان توانست كفت ونه بحديث روايت حديث نتوانند كرد ونه بفقيه فقه را نتوان بيان كردن وچون
علم اصول متعيني است ازديكر علوم ديني ودنيكرها بدو محتاج ومتعفي فاضلتر بود از محتاج بس علم اصول ازعلم فروع فاضلتر باشد دليل سيم
علم اصول قابل نسخ وتغيير نيست نه بحسب يك دين ونه بحسب دينها مختلف وعلم فروع قابل نسخ است هم بحسب يك دين وهم بحسب دينها مختلف
بس علم اصول فاضلتر باشد دليل چهارم علم اصول تنها سبب نجات توانند بود وعلم فروع نى علم اصول سبب نجات نخواهند بود چنانك در
پيشي تقرير كرده شد بس علم اصول فاضلتر بود دليل پنجم مردم دراوقات دعا وتضرع وزبردستي آيات توحيد خواستن چون اية الكرسي
وشهد الله وآمن الرسول وهركز آيات بيع وشركت وتجارت وحيض وعدّت نخواستند واين دليل است برانك ايات علم اصول فاضلتر
ازآيات علم فروع است بس علم اصول ازعلم فروع فاضلتر بود دليل ششم ضد اين علم كفر وبدعت است كي ازهمه حيزها خبيث تست وهرجند
ضد چيزي خبيث تر بود ان چيز شريفتر بود پس علم اصول ازعلم فروع شريفتر بود دليل هفتم دليل علم اصول قطعي ويقيني باشد ودليل
علم فروع ظني وتقطعي ازطني فاضلتر بود دليل هشتم آنهايي كي درميان فروع است ازسيصد كمترست وبيش ايات درميان ذات وصفات
وتوحيد وتسبيح وشرح نبوت ومعاد وكيفيت عقاب وثواب است الا قصص كي غرض ازان حكمت است يا عبرت چنانك دراخر سورت
يوسف فرمود كي لقد كان في قصصهم عبرة لاولي الالباب ، واين دليل باشد برمنقبت علم اصول وزيادت او برعلم فروع دليل نهم ازيزكار
تبارك وتعالي دراول سورة البقره مدح موصنان فرمود بالخاكي هم المفلحون بس دراواخر سورت مذمت كافران تقرير فرمود تا انجاكي ولهم عذاب
عظيم ، بس درميانه آمد بعضي ازشالب منافقان برشرح تا انجاكي يا ايها الناس اعبدوا ومعلوم است كي فرق مكلفان خود شرط اين سه
نيست يا مومن يا كافر يا منافق ، بس بعد ازان دلايل توحيد يا ذفرمود ازحيند وجه چنانك فرمود اعبدوا ربكم الذي خلقكم والذين من
قبلكم لعلكم يتقون الذي جعل لكم الارض فراشا والسماء بناء وانزل من السماء ، يعني پرهيز كنند ان خداوند اكي شما را ازين بس آفرينش
ماكل دليل بود ولهذا بس بزرو ما ذرو ما دوم دليل وافراغش زمين بسم وآفرينش آسمان بچهارم ، وفرو فرستادن اب از آسمان بزمين تا بواسطه
ان بجنس هزار نوع نبات ازخرما وانكور وانواع هر باز هر هريكي بنكي ديكر وشكلي ديكر وطعمي ديكر ورنكي ديكر بتخم ، بس ازين بنج دليل كي
برتوحيد فرمود شروع در تقرير نبوت محمد كرد وفرمود ان كنتم في ريب مما نزلنا على عبدنا فاتوا بسورة من مثله انكاه شرح صفات بقدر
فرمود كي وبشر الذين آمنوا وعملوا الصالحات ان لهم جنات تجري الايه ، بس ازنجا معلوم شد كي اول چيزكي كت ازيزكار در
قران مجيد تقرير كرده است دلايل توحيد ونبوت ومسئله حشر ونشر است وتقدم كردن اين مسايل بر ديكر مسايل دليل ان است كي اين علم از

ديكر علمها فاضلتر باشد دليل دهم ان است كي فرمود شهد الله انه لا اله الا هو والملايكه واولوا العلم قايما بالقسط عالما نرا بعد ازملايكه يا ذكر دد
كرامي داذن بريكانكي او وكواهي داذن ان كس ميترا باشد كي ازاسقس دانستن ويقين دانستن يكانكي حق جز بدليل حاصل نشود دانها
كي يكانكي بدليل داشت علمان علم اصول اند بس جز علمان علم اصول اولوالعلم باشند بس عالم بحقيقت ايشان باشند وعلم اصول فاضلترين
علوم ديني دليل يازدهم مناظره بحث كردن درعلم اصول عادت اشناست عليكم ومارا ذين مناظرات جندي يا ذكنيم مناظره اول
مناظره نوح عليكم با قوم خود چنانك درقران مجيد حكايت مي كند كي الم تر اكيف خلق الله سبع سموات طباقا وجعل القمر فيهن
نورا وجعل الشمس سراجا يعني اي قوم انديشه نمي كنيد كي ازينكار ان هفت اسمانرا چكونه طبقه بالا طبقه بداشت وماه راتيب نور
شب كردانيد وافتاب راسيب روشني روز كرد وبيش ازين فرمود كت والله انبتكم من الارض نباتا ، يعني انديشه نمي كنيد كي ازينكار
شمارا ميمون بنات ازنين بروياني مختلف الشكل والطبايع بانك تاثير افلاك وكواكب وطبايع برابرست واين همه دليل ظاهر بود بر
كمال قدرت وحكمت ازينكار ، ديكر مناظره اوباكافران درمسايل اصول جون نوح باكافران درمسايل اصول ونبوت ومعاد وامثال اينها بزو باشد نه درمسايل فروع ويحنين
مناظره تمام ميان ما معاندان دراصول باشد نه درفروع جه انكس كي بنبوت ايشان ايمان دارد درفروع شريعت با ايشان نزاع
نكند وانكس كي بنبوت ايشان ايمان ندارد درفروع با ايشان سخن نكويند بس معلوم شد كي ان جدل دراصول دين بزو است
وحرف اشا درمناظره ما معاندان بقدر اصول دين است نه فروع ولزجا فضيلت اصول برفروع ظاهر شود مناظره دوم مناظره موسي
عليكم با فرعون ودر باركي اخاكي كفت فمن ربكما دوم انجا كي مجادب العالمين بيدانك معني من كيست باشد ومعني ما جيست بود
وسوال كيست واجواب بذكر صفات مسول عنه باشد وجواب جيست بذكر حقيقت مسول عنه ، وچون فرعون كفت من ربكما يا موسي
قال الذي اعطى كل شي خلقه ثم هدى ، خداي ما ان موجوديست كي ازيش همه ازوست وعطايت همه چيز وهمه باب
ازوي است ، فرعون دانست كي اين جواب حق است وظاهر ترشد كي مردم بداشتن يحني پكانه درانواخت وكفت فما بال القرون
الاولى كفت جيست احوال مردم كذشته كفت علمها عند ربي وزود ذبا باز پرس جواب رفت وكفت الذي جعل لكم الارض مهدا الي آخره
سوال جرا ابرهيم الذي خلقني فهو يهدين كفت وموسي الذي اعطى كل شي خلقه ثم هدى كفت والذي هو يطعمني ويسقين واذا مرضت فهو يشفين
تقدر نهند كي جواب ازنجا كال محمد بنسبت با ديكر سخنران ظاهر مي شود جه ابرهيم خاص كفت وموسي عام ومحمد مطلق شامل
خاص وعام الخ ابرهيم كفت مبدا بروح موسي كفت وسط بالخ محمد كفت كمال الذي اعطى كل شي خلقه ثم هدى كاملتر از الذي اعطى كل شي خلقه ثم هدى كاملتر ازانك
الذي خلقني فهو يهدين الذي خلق فسوى والذي قدر فهدى كاملتر از الذي قدر فهدى كه ثم هدى اتحاد دمرتبه بود
يكي خلق يكي هدايت اتجا جهار مرتبه يكي خلق دوم تسوب سيم تقدير جهارم هدايت درخلق جسماني تربيه اجزاب وخاك وهوا
وآتش بايست تا اعتدال حاصل اند الذي خلقك فسواك فعدلك درتقدير روحاني هدايت وبيان بايست باكمال حاصل امن والذي قدر
فهدي خلق وتسوبه درخلق شخص انساني تقدير وهدايت درتقدير نفس روحاني درهمه كما بحا كذشته تقرير خلق وهدايت امده
است واين سه پيغا مبر بزرك بودن داد بادر آخر سورت سبح اين امن كي ان هذا لفي الصحف الاولى صحف ابرهيم وموسي الخ ايه
وچون معلوم شد كي هذا دران هذا لفي الصحف الاولى اشارت است بخلق وهدايت نه بقران بس متمسك حنيفان باين آمت كي
قران عبارت ازمعني اين منزل است نه لفظ تا ترجمه قران بجز زبان كي بكند قران باشد باطل شد جه وجه متمسك اشان ان است
كي هذا اشارت بقران است ومعلومست كي قران درصحف اولى بان لفظ بود بزبان كي ببرياني بود يا عبراني بس قران عبارت ازمعني
باشد نه ازلفظ ومثل اين متمسك اشان مان است ديكر كي واله اني نبرا الاولين باطل شود جه صيغه انه عادست بدكور ازتخصص كي درزبر
اولين آورده اند نه بقران تا متمسك تام شود جون اين سوال وجواب ولطيفه معلوم كشت بدانك بار ديكر فرعون برسيد كي وما رب
العالمين وعرض فرعون ان بود كي ماچون سوال برد ازحقيقت جنرو حقيقت واجب الوجود كس را معلوم نه موسي منقطع كردد
موسي درجواب كفت رب السموات والارض وما بينهما ان كنتم موقنين ، فرعون ديد كي با قوم خود كردد كفت الا تستمعون ، يعني سن
ازصيب سوال مي كنم واو جواب كيت مي كويد ، كفت بكم ورب ابايكم الاولين باز فرعون ديد كي با قوم كردد كفت ان رسولكم الذي
ارسل اليكم لمجنون يعني تشبه كردم برانك اخ كفت جواب نيست ونهم نكردد وچون جواب مخبرست درين نوع الجرم موسي كفت رب
المشرق والمغرب وما بينهما ان كنتم تعقلون ، وتحقيق اين جواب ان است كي تعريف جيزكت بنفس خود محال بود دابلا لازم اند تقدم
علم جيزكت برعلم ذان جيز پس تعريف يا باجزا كر معرف مركب باشد يا باثار واو لوازم اكر بسيط باشد ، وتعريف باجزا درحق واجب
الوجود محال بود جه او از تركب واجزا منزه است وبالثار ممكن باشد نه واجب پس لازم اين كي تعريف او بآثار ولوازم او باشد وانجا زبود
ان كنتم تعقلون ، يعني اكر شما عقل داريد بدانيد كي تعريف فرد مطلق جز بخواص ولوازم ممكن نباشد مناظره سيم مناظره ابرهيم عليكم

وار امقامات بیارت در تقریر دالیل توحید. مقام اول ان است کی در غار بروذ وجون ستاره وماه وافتاب راوبنی کی متغیر اند واز جایی بجایی میروند دانست کی کردننده بایشان نه درخور خدایی رانشاید الجرم گفت لا احب الآفلین من درست ندارم کسانی راکی سفر و حادث باشند واز حدوث اینها بواسطه بغیر استدلال کرد برانک ایشانرا لا بد خالقی باشد چنانک گفتا بی وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض. یعنی من روی بحذایی آوردم کی افریذگار اسمان وزمین است وهیچ دریشان است بس حق بروی شاکست کی ننگ جفتنا انتها ابرهیم علیه توهمه نروح درجان من نشاء. یعنی این حجت وبرهان ما باو دادیم وهدایت اوندین حجت وبرهان ازما بود مقام دوم ان است کی بایذ رخود مناظره کرد وگفت یا ابت لم تعبد ما لا یسمع ولا یبصر وعنک شیا یعنی چرا پرستی کنی راکی اکرخوانی نشنوذ واکر بجده کی بپیند واکر محتاج شوی کارت نسازذ مقام سیم ان است کی با قوم خود مناظره کرد گفت ما هذه التماثیل التی انتم لها عاکفون. یعنی این صورتها بی چانرا چرامی پرستید مقام چهارم ان است کی با مردی مناظره کرد کی ربی الذی یحیی ویمیت. یعنی خدای من کسی است کی زنده کنده ومیراننده است خصم گفت من زنده کردن وزنده کردن بواسطه تاثیر حرکات واوضاع کواکب است ازیارات وثواب ومن نیز تن واسطه مرده وزنده توانم کردن. ابرهیم علیه السلم درجواب فرمودکی اکرچه مسلم دایم کی حوادث ارضی تاثیر حرکات افلاک وسیر نجوم است اما این حرکات وسیر بواسطه چیزی دیکر خواهند بوذ والا تسلسل لازم اید پس بضرورت بتاثیر قدرت خدای عزوجل توانند بوذ وجون حوادث سفلی بواسطه حوادث علوی باشند وحوادث علوی بقدرت حق تعالی بس جمله حوادث علوی وسفلی تاثیر قدرت حق بوذ وترا این قدرت هیچ کی درحوادث علوی ناشرکی بس روی ظاهر شذ واین ان معنی است کی گفت فان الله یاتی بالشمس من المشرق فات بها من المغرب جون خصم ان حجت بشنید منقطع شذ چنانک فرمودش بهت الذی کفر واین سلسله ازاراز توان بجنبیذ مقام پنجم ان است کی از سلسله حشر ونشر بحث کرذ کی واذ قال ابرهیم رب ارنی کیف تحیی الموتی واکر ادله توحید وقواعد اصولی ومناظراتی کی ازابرهیم علیه السلم درقران مذکورست یا ذکیم سخن دراز کردذ مناظره سلیمان انجا کی گفت الا تسجدوا لله الذی یخرج الخبء فی السموات والارض برانک مناظره ابرهیم بنا بردو دلیل بوذ یکی حدوث نفوس بشرکت انجا کی گفت الذی یحیی ویمیت ویکی احوال فلکی انجا کی گفت فان الله یاتی بالشمس من المشرق فات بها من المغرب ومناظره موسی هم بنا بردن دو دلیل بوذ امّا حدوث نفوس بشرکت انجا کی گفت ربکم ورب آبائکم الاولین واما احوال فلکی انجا کی گفت رب المشرق والمغرب سلیمان علیه السلام هم بدو دلیل گفت مخرج الخبء فی السموات اشارت بزوجوادث فلکی والارض اشارت بوذ بحوادث ارضی. سوال اکر گویی چرا درمناظره ابرهیم وموسی علیهما السلام دالیل ارضی مقدم بوذ ودرمناظره سلیمان دالیل فلکی. جواب بحمت انک چون فرعون ونمرود هردو دعوت خدایی کردند الجرم دالیل ارضی مقدم داشتند وقوم بلقیس آفتاب پرست بودند الجرم دالیل فلکی مقدم داشتند. اما مقامات پیغمبر علیه السلم در دالیل توحید وتنزیه ومناظرات او با مخالفان در اصول دین سخت بسیارست وما بعضی را ازان یاذکنیم مقام اول ان است کی اول بارکی دعوی برکت نازل شذ این بوذ کی از اباسم ربک الذی خلق خلق الانسان من علق. یعنی بخوان بنام ان خدایی کی ازپاره خون بسته آدمی بنوین کاملی بیافرید. واین دلیل ازهمه ظاهرتر ست چه چون منی مردکی بمنزلت شیر مایه است ودرحم بانوی زن کی منزلت شیرست ممتزج شوذ وبسته کردذ وهم رحم متحرک شوذ وقوت مصوره باذن خالق جل وعز تحریک روح حیوانی ونفسانی وطبیعی کند تعاون ایشان بس درو سه نفاخه مانند حباب کی بررک اب باشند پیدا شوذ یکی درمیان کی جای دل است ویکی دریالای جای دماغ است ویکی برجانب راست کی جای جلوست انکاه نفاخه بجمت ناف پیدا شوذ واین تا مدت هفت روز باشذ وهشتمین تنک چون پوست درم تخم مرغ باو محیط چنانک جالینوس کشه است کی ازذی زقاصه در روز ششم از جا مشرت جنین جیزی جدا شذ وتا یازده روز علقه کردذ همچون خون بارکه بسته ودر روز هفت خطوط وناف پیدا باشذ پس ازین علقه یک صفت مشابه دویست وچهل وهشت استخوان وبا بضه وهفده نزمه، کوشت کی ازاعضل خوانده وهفتاد وهفت نی کی ازاعصب کوینده ورکها جمنده وناجمنده کی ازآشریان واورک کوشند جند انک درحص بنایند ودیکر اعضا مختلف بخاصیت وشکل ولون وطبع ووضع ومقدار باذنایذ پس هرکس راکی عقلی کامل بوذ دانذ کی قادرکی باین حکیم تا بیشت وقدرت وعلت ان حنین مالف عجیب وترکیب غریب ازیک چیز مشابه درو وجود آرذ. سوال اکر کسی گوید کی بیان ازین ادنی ازخون بسته کی خلق الانسان من علق وبیان عالم کردانیذ او کی علم الانسان ما لم یعلم مناسبتی نیست. جواب علقه ازهمه چیزها خسیس ترست وعلم اشرف صفات آدمیست پس ازخسیس ترین حالتی بشر نفیرین حالتی رسانیذن ازبراهین قاطع بوذ بر کمال قدرت وحکمت حق جلت عظمته. مقام دوم قوله تعالی ادع الی سبیل ربک بالحکمه والموعظه الحسنه وجادلهم

بالتی هی

بالتی هی احسن. یعنی فرمایذ کی ای محمد دعوت کن مردمانرا براه پروردکار خود کاه بدلایل قطعی وکاه بدلایل ظنی وکاه برسبیل مجادله. ودین است کی مجادله در اصول دین باشذ نه در فروع چنانک در مجادله نوح علیه السلم تقریر کرده شذ. مقام سیم قوله تعالی هذه سبیلی ادعو الی الله علی بصیرة انا ومن اتبعنی. چه دعوت بحق ازعلم اصول است. مقام چهارم پیغمبر علیه السلم درمکه سیزده سال تقریبا بحجت کفتن باکافران مشغول بوذ بعد ازان ایت هجرت آمذ بس معلوم شذ کی ان محاجه در اصول بوذه باشذ نه در فروع. مناظره اول با دهریان کی حق تعالی ازیشان حکایت کرد وما یهلکنا الا الدهر یعنی زندکی ومردکی ما ازروزکارست وهیچ صانعی نیست. حق تعالی ازآ باطل کردکی هرچه جزخدای است همه ممکن الوجوداند وهیچ ممکن الوجود بوذ بخودکی خود نیست بوذ واراجمت کند حاجت است بموجدی کی اورا بوجود آرذ پس همه بخدای محتاج اند وهیچ محتاج خدای نشاید بود. مناظره دوم با زنادقه کی قایل اند کی مدبر عالم سفلی حرکات عالم علوی است. بارک عزشانه دالیل فساد ان تحمی علیه السلم ذکر ناذ بجند وجه اول انک الاله الآخرین. دوم انک نالق الاصباح وجاعل اللیل سکنا. سیم ان ربکم الله الذی خلق السموات والارض فی ستة ایام ثم استوی علی العرش یغشی اللیل النهار یطلبه حثیثا والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره چهارم انک الاب وماه وستارکان هریک رافلکی معین وسیری ومقدارک وطبعی معین دارند چون بوست ودرجی بخوست ویکی شرف ویکی هبوط ویکی خانه ویکی وبال الی غیر ذلک من الاحوال التی مبدل وتبدیل دلیل باشذ برانک ایشان هم محتاج مدبرک باشذ ثابت دایم. مناظره سیم باطمیان کی می کویند تدبیر احوال این عالم بازبنه طبیعت است افریذکار جل وعز درو سه تنها بیاد دالیل ظاهر برفساد ان مذهب بقدر فروزه است یکی ازان درسورة الانعام فرمودکی وهو الذی انزل من السماء ماء فاخرجنا به نبات کل شیء فاخرجنا منه خضرا نخرج منه حبا متراکبا ومن النخل من طلعها قنوان دانیه وجنات من اعناب والزیتون والرمان مشتبها وغیر متشابه. عجب کاریست وطرفه حالیی چه اکر عقول تمامت عقلا وروحانیان اصناف انس وجن کشت وعمرها باخر برند هم به پایان نرسند وبدان حکمت منقطع نشوذ. حق فرمایذ کی ایی ازانسان بزمین رسن اب یک طعم وزمین یک طعم وهوا وافتاب یک طبع پس بذان یک اب ازان یک زمین جندین انواع مختلف از درخت وکیاه وکل وریحان وخار وخسک جون دانه انکور وکرم وتخم جون اب او دلیل باشذ بروجود صانع زیراکه تاثیر طبع پیدا کردن جون ترش وشیرین وتلخ درو وخشک جون دانه انکور وکرم وتخم جون اب او دلیل باشذ بروجود صانع زیراکه تاثیر طبع بی تفاوت بوذان قادر مختار بوذ کی چنانک خواهذ کند. مناظره چهارم باسکران صفات وازین جهت بارک عزشانه در اثبات صفات دلیلها بتقریر فرمود. اما در علم فرمودکی ان الله لا یخفی علیه شیء فی الارض ولا فی السماء. ایکاه دلیل این دعوی بتقریر کرد کی هو الذی یصورکم فی الارحام کیف یشاء چه تصویر در ارحام بی علم بذان ممکن نکردذ وازنادان کار خوب بذین درجود نیاید الجرم فرمود الا یعلم من خلق وهو اللطیف الخبیر. واما در نحوم علم قدیم فرمودکی وعنده مفاتح الغیب الا یعلمها الا هو ویعلم ما فی البر والبحر وما تسقط من ورقة الا یعلمها ولا حبة فی ظلمات الارض وجای دیکر فرمود قل الا یعلم من فی السموات والارض الا الله. واما در قدرت فرمودکی هو القاهر فوق عباده. واما در حیوه فرمود هو الحی لا الاله الا هو وجای دیکر فرمود الله لا الاله الا هو الحی القیوم. واما در ارادت فرمودکی فعال لما یرید یعنی اکر کسی ازخواص بندکی من خواهم ان اکرمه وجان بندکی من خواهم واما در کلام فرمودکی قل لو کان البحر مدادا لکلمات ربی لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربی وجای دیکر فرمود ولو ان ما فی الارض من شجرة اقلام والبحر یمده من بعده سبعة ابحر ما نفدت کلمات الله. واما در سمع وبصر فرمودکی انی معکما اسمع وارکم وجای دیکر فرمود انی معکما اسمع ابصر. دوم بارک فرمودکی قل اللهم مالک الملک. واما در علو وعظمت فرمودکی وهو العلی العظیم. واما در کمال خلاقی فرمودکی خالق کل شیء. واما در کمال رزاقی فرمودکی قل من یرزقکم من السماء والارض. واما در رحمت وعنایت فرمودکی واما در تنزیه از نقص وعیب فرمودکی افحسبتم ان ما خلقناکم عبثا وانکم الینا لا ترجعون. دیکر بارک فرمود تعالی الله الملک الحق یعنی منزه است خداوندی ازانک کردار او عبث بوذ ودرسورة ص فرمودکی وما خلقنا السماء والارض وما بینهما باطلا. واما در ازلیت وابدیت فرمودکی هو الاول والآخر زیراکی هرکی محدث بوذ اورا اولی بوذ پس اول هر چیزها بوذ واخر هم چیزها بوذ واخر هم چیزها بوذ ادامه چیزها بوذ واخر بوذ وجون فرمودکی اول هم چیزها واخر هم چیزهاست باینکی او ابدیست ومرندک بوذ ومنزه ازانک اورا اولی یا اخری بوذ. مناظره پنجم با شرکان واینشان اصناف اند. صنف اول انان کی گفته اند عالم را دو صانع است یکی صانع خیرکی اورا یزدان خوانند ویکی صانع شرکی اورا اهرمن کویند بارک عزشانه این مذهب را باطل کرد بذین ایت کی لو کان فیهما آلهة الا الله لفسدتا وجای دیکر فرمودکی ولعلا بعضهم علی بعض وجای دیکر اذا لابتغوا الی ذی العرش. صنف دوم ان قوم کی کفتند الملایکه بنات الله ازیزدکار انرا بطرین توبیخ وتقریع بتقریر فرمودکی وجعلوا الملایکه الذین هم عباد الرحمن اناثا. صنف سیم انک کفتند ستارکان

بتوان ان عالم انند افرند کار جل وعز انرا باطل کرد مانی کی وانه هو وب التشرک صنف چهارم بت پرستان باوک عزشانه وبن برهانه
برنیاد قول ایشان دایل بیاورد چنانک یا ایها الناس ضرب مثل فاستمعوا له ان الذین یدعون من دون الله لن یخلقوا ذبابا ولو اجتمعوا له
مناظره ششم با اهل تشبه وتجسیم ودر قرآن دایل تنزیه برسبیل مبالغت تقریر کرد است زیرا کی هرون نفی جهارست لیس ولم ولما لا اما
تنزیه بحرف لیس چنانک فرمود لیس کمثله شئ واما بحرف لم چنانک فرمود لم یلد ولم یولد ودر سورة الاخلاص ولم یکن له کفوا ولم یکن له شریک
فی الملک ودر سورت فرقان الذی لم یتخذ ولدا ولم یکن له شریک فی الملک ولم یکن له ولی من الذل ودر سورت بنی اسرایل واما
بحرف ما چنانک فرمود ماکان لله ان یتخذ من ولد سبحانه واما بحرف الا چنانک فرمود الا ماخذه سنة ولا نوم الا تدرکه الابصار وهو یدرک
الابصار وهو یطعم ولا یطعم وهو یجیر ولا یجار علیه وهو یوالله الا الله الا هو له الحمد فی الاخرة والاولی مناظره هفتم با منکران نبوت چنانک حق
تعالی از ایشان حکایت فرمود کی ابعث الله بشرا رسولا انزل کما وعز وعلا جواب فرمود کی الله یصطفی من الملایکة رسلا
ومن الناس وجای دیگر فرمود کی وربک یخلق ما یشا ویختار ماکان لهم الخیرة مناظره هشتم با منکران تکالیف کی گفتند جرا خلق
را تکلیف کرد چون اورا از طاعت هیچ منفعت نیست وما را رنج است با انک بی واسطه طاعت با من رسانی قدرت دارد کی
بی واسطه ان برسانی حق تعالی جواب فرمود کی لا یسال عما یفعل وجای دیگر فرمود ان احسنتم احسنتم لانفسکم وان اساتم
فلها پس بعاقبت فرمود کی وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون وانا انرل قدرت دارد کی ابرا بواسطه طاعت بما رسانی بی طاعت
برسانی باطل است جه لذت آخرتی کی زد عمل طاعت است بی واسطه طاعت ممکن نیست کی برسانی وهذا من دقائق هذا
المقام لا یطلع علیه الا الفذ الا فذ مناظره نهم با جهودان کی انکار نسخ می کردند حق عزوعلا جواب فرمود کی ما ننسخ
من آیة او ننسها نات بخیر منها او مثلها وجای دیگر فرمود کی نمحو الله ما یشا ویثبت وعنده ام الکتاب مناظره دهم با ترسایان
والوهیت مسیح چنانک فرمود کی ذلک عیسی بن مریم قول الحق الذی فیه ممترون ماکان لله ان یتخذ من ولد سبحانه زن وفرزند
برو کت بحالست زیرا کی فرزند هرکس از جنس او بود وهرکس کی جزوی مساوی او بود وجنس او بود وفصل پس او
مرکب بود وهرچه مرکب بود ممکن بود چه محتاج بود بجزوخویش کی غیر اوست پس واجب الوجود را فرزند محال بود پس بر
مقتضای این حجت ودر سورة دیگر فرمود کی ان کل من فی السموات والارض الا اتی الرحمن عبدا مناظره یازدهم با منکران
حشر ونشر کی گفتند من بعد العظام ومن رمیم بنا بر جهل ایشان بکمال قدرت حق عزوعلا الزم کردند کی باز آفرینش
وبکمال علم اوجل وعز اجرام کوسن کی وانل اجرا مسفرف برید مثلا کی در اقطار افاق پراکنده شده باشد ویا اجزا دیگران مخلوط ومشتبه
گشته اما هرکس کی اورا بدلیل عقلی کمال قدرت بارک تعالی بر کل ممکنات معلوم شد ومحیطین تعلق علم او بجمله کلمات
وجزوات اورا هیچ مشکل نماید ودر الحق تعالی قادرست بر زنده کردن تمامت مردگان وچون این معلوم شد من کریم کی چون
سوال منکران حشر بنا بر عدم معرفت کمال علم وقدرت بارک عزشانه بود اجرام ایشان اشارت بکمال
قدرت کرد کی قل یحییها الذی انشاها اول مرة یعنی بکمال علم کی مر جمله خلق علیم یعنی چون از اول آفرینش معلوم شئ کی قادرست
برخلق وایجاد وچون عالمست بجمله معلومات بداند کی فلان ذرة کی در زیر دریا محیط است جزو دل زید عامیست وفلان ذره
کی بر سر زلان کوه است جزو دماغ عمرو مطبخ است وباوجود چنین علم چنین قدرت در امکان حشر چه ممتنع ماند واین مناظرات
معلوم من شود کی بباحثات ومعارضات انبیا علیهم السلام همه دلایل اصول بوده است از توحید وتنزیه بارک عزشانه واثبات
حشر ونشر وثواب وعقاب وچون فضیلت علم اصول دین بر علم فروع دین معلوم شد بدانک حشویان علم اصول را باطل
می دانند بنا بر انک بدعتست بحب انک صحابه رضی الله عنهم بان علم نگفت اند وهرچه بدعتست باطل است جواب ما انست کی حرج
بدعت است باطل است جه بدعت حسنه باطل نیست دیگر قرآن مجید مملوست از دلایل توحید وتنزیه ونبوت ومعاد
وما یعلم اصول ان دلایل حق خواهیم بود از ابدعت خوانند یعنی بدعت باشد این است تمامی سخن در فاتحه دره التاج
لغوة الدباج واین فاتحه وانهورت کتاب خمسه کنیم چه هر علمی کی طالب در ابتدا نظر بر مجامع ومبانی ان مجملا مطلع نشود بر مبانی
ان کما ینبغی ظفر نیابد دیگر در دگرشی مجملا مفصلا فوایدی بسیارست اول شبیه تا طالب بمعلومات برمعقود نگذرد دوم عرض بود
طالب ان رغبت فیه او عنه سوم حث متعلم بر طلب المشعور من وجه وهو مجاز ما فاته المطلوب بعد الحصول ان الحصول
بعده الطلب اعز من المتاع بلا تعب واز ین جهت است کی مال پیش بازرگانان عزیزتر است از ان کی پیش میر ایشان وزواه
زنان واشال ایشان کی مالی پیش ایشان نیست ضبط تا در تحصیل حیرت از بمقصود کی شود ودران حیرت زیادت
نشود ششم ادراک انچ خواهند روز دریابند وچون فواید مقدم ومؤخرست معلوم شد بدانک این کتاب چنانک گفته شد مشتمل است
بر فاتحه وپنج جمله وخاتمه اما فاتحه مشتمل است بر سه فصل اول مشتمل است بر سه اصل اصل اول در بیان

فضیلت

فضیلت علم علی الاطلاق اصل دوم از فصل اول در بیان فضیلت تعلم اصل سیم از فصل اول در فضیلت تعلیم فصل
دوم در حقیقت علم وادراک تصور علم بدیهی است یا مکتسب وانچ بدین تعلق دارد وان هم مشتمل است بر سه اصل اصل اول
در حقیقت علم کی از کدام مقوله است از مقولات ده گانه اصل دوم از فصل دوم در ادراک تصور علم بدانست یا کسبی وادراک کیت
است بحدیی ان ممکن است یا نه اصل سیم از فصل دوم در ادراک تحدیب علم ممکن است اما دشوارست فصل سیم در تقسیم
علوم وانچ بدان تعلق دارد وان نیز مشتمل است بر سه اصل اصل اول در بیان علمی کی مورد همت خواهند بود اصل دوم
از فصل سیم در تقسیم علم بمعنی صناعت بعلوم حکمی وغیر حکمی وتقسیم غیر حکمی بعلوم دینی وغیر دینی اصل سیم از
فصل سیم در تقسیم علوم حکمی ودینی باقسام ایشان. اکنیست بایی مهمست فاتحه واما جمله اول در منطق است
وان یک فن مشتمل بر هفت مقالت وهر مقالتی بر چند تعلیم مقالت اول از فن اول در منطق وان مشتمل است بر سه تعلیم تعلیم اول
در سان ماهیت منطق وصنعت ان تعلیم دوم در بیان موضوع منطق تعلیم سیم در سان امور کی تقیم ان واجب است تو طبه را
وان مشتمل است بر مقدمه وسه فصل فصل اول در دلالت الفاظ بر معانی فصل دوم در قسمت الفاظ فصل سیم در کلی وجزوی
واقسام واحکام ایشان مقالت دوم از فن اول در منطق در ادراک تصور ان وان مشتمل بر دو تعلیم است تعلیم اول
در اقسام واحکام معرفات کی انرا اقوال شارحه خوانند تعلیم دوم در اغلاط اقوال شارحه مقالت سیم از فن اول در منطق در قضایا
واقسام واحکام ان وان مشتمل است بر هفت تعلیم تعلیم اول در تعریف وتقسیم قضیه تعلیم دوم در اجزا جمله تعلیم سیم در خصوص
وحصر واهمال قضایا تعلیم چهارم در تحقیق تحصورات تعلیم پنج در عدول وتحصیل تعلیم ششم در جهات تعلیم هفتم در قضایا شرطی
مقالت چهارم از فن اول در منطق در لوازم قضایا عند الانفراد وان مشتمل بر چهار تعلیم است تعلیم اول در لازم ونقائض شرطیات
بسیط ومخلط تعلیم دوم در ناقض تعلیم سیم در عکس متوسط تعلیم چهارم در عکس نقیض مقالت پنج از فن اول در منطق
در حجت وان مشتمل است بر مقدمه وسه تعلیم تعلیم اول در قیاس اقترانی حملی تعلیم دوم در قیاس اقترانی شرطی تعلیم سیم در
قیاس استثنایی مقالت ششم از فن اول در منطق در توابع آنیه ولواحق ان وان مشتمل است بر ده تعلیم تعلیم اول در قیاس
مرکب تعلیم دوم در قیاس خلف تعلیم سیم در قیاس متسم تعلیم چهارم در نکس قیاس تعلیم پنج در قیاس ضمیر تعلیم ششم در قیاس
عکس تعلیم هفتم در قیاس دور تعلیم هشتم در استعراز نتایج ونتایج صادقه از مقدمات کاذبه تعلیم نهم در اکتساب قیاس واز الکتاب
المقومات نیز خوانند تعلیم دهم در تحلیل قیاس مقالت هفتم از فن اول در منطق در صناعات پنج گانه کی برهان وجدل وخطا
وشعر ومغالطه است وان پنج تعلیم مشتمل است هریکی از انها اینست وفهرست مقالات وتعالیم فن اول بل جمله اول در منطق واما
جمله دوم در فلسفه اولی است وان دو فن است فن اول در امور عامه جمله معلومات را وان هفت مقالت است
مقالت اول در وجود وعدم واحکام واقسام ایشان مقالت دوم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در ماهیت
وتشخص ان وانچ بدان تعلق دارد وان هفت مقالت سیم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در وحدت وکثرت ولواحق
ایشان مقالت چهارم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در وجوب وامکان وامتناع وانچ بایشان تعلق دارد
مقالت پنجم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در قدم وحدوث بهر دو معنی زمانی ودائی مقالت ششم از
فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در علت ومعلول وساخت ایشان مقالت هفتم از فن اول از جمله
دوم کی در فلسفه اولی است در جوهر وعرض واحوال کلی ایشان فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه
اولی است در اقسام اعراض وجودی واعتباری کی هفت مقالت است مقالت اول در مقادیر واعداد
کی کمت قارالذات شامل ایشان باشد مقالت دوم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در کیف
قارّه وان زمان است مقالت سیم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است وانچ اعتبار نکند در و از کیفیات کی او
کمال جوهریت مقالت چهارم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در کیفیات محسوسه بحواس ظاهر
مقالت پنجم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در انواع کیف کی از احس ظاهر دست توان یافت مقالت ششم از
فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در اضافات مقالت هفتم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه
اولی است در حرکت واما جمله سیم در علم اسفل است کی علم طبیعی است واین جمله هم دو فن است
فن اول در احسام طبیعی ومقومات واحکام ان وان هفت مقالت است مقالت اول در مقومات جسم طبیعی
واحکام عام ان نه احکام خاص بر جسمی مقالت دوم از فن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در عناصر واحوال ان
باعتبار افراد مقالت سیم از فن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در احوال ان عناصر باعتبار امتزاج وترکب ایشان

در بیان

مقالت چهارم ازفن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در کاناتی کی جزوات ایشان از عناصر نه بترکیب است مقالت پنجم
ازفن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در اجرام متکون متی شود از عناصر مرکب وان موالید ثلثه است معدن ونبات
وحیوان مقالت ششم ازفن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در اثبات محدد جهات وذکر لوازم ان مقالت هفتم
ازفن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در سایر افلاک وکواکب وذکر جمله از احوال ایشان

فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است

در نفوس وصفات واثاران وان هفت مقالت است مقالت اول در اثبات وجود باشد
دراک معقولات او بهان پناشد کی در ذات بدین حاصل شود دراک او در بعقل کی کمال ذاتی اوست از بدن مستغنیست مقالت دوم از
فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در وجوب بقای کی از نفس ظاهر می شود در شکی نیکم کی انسان وحیوان العجم
ونبات دران مشترکاند مقالت سیم ازفن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در قوی وحس وحرکت ارادی
کی از انسان صادر می شود شک نی کنیم در ادراک باقی حیوانات را حاصل است مقالت چهارم ازفن دوم از جمله سیم کی در
علم طبیعی است در قوی جند کی نی دانم کی غرا سا را حاصل است از حیوانات مقالت پنجم ازفن دوم از جمله سیم کی
در علم طبیعی است در مقامات روحی والهام ربعجزات وکرامات وآثار غریکی از نفس صادر می شود ودرجات عارفان ومقامات
وکیفیت ریاضت ایشان مقالت ششم ازفن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در ماهیت نفس واحوال او بعد از خراب
بدن مقالت هفتم ازفن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در اثبات نفوس مفارق وکیفیت تصورات ایشان

وامّا جمله چهارم در علم اوساط است کی علم ریاضی است واین جمله چهار فن است

فن اول

در اسطقسات کی عبارتست از کتاب اقلیدس وان پانزده مقاله است مقالت اول در خواص خطوط مستقیمه وتوازنه
واشکال مسطحه وربها بسیطه وان چهل وهفت شکل است مقالت دوم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است
در ضرب خطوط بعضی در بعضی وخواص ولوازم ان وان چهارده شکل است مقالت سیم ازفن اول از جمله چهارم
کی در علم ریاضی است در دوایر وخواص ان وان بیست وپنج شکل است مقالت چهارم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم
ریاضی است در کیفیت عمل اشکال مسطحه چون مثلث ومربع ومخمس ومسدس بر دوایر ودر دایره وکیفیت عمل دان برین اشکال
ودرین اشکال وان شانزده شکل است مقالت پنجم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در نسبت مقادیر مطلقه
مقالت ششم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در اتحاد ثالب بیان سطوح وخطوط هریکی چون
خود واخ بیان تعلق دارد ومهندسان این مقاله را جوهر الکتاب خوانند بجهت نفاست این بسبب کثرت نفع جمه اشکال
ان مقاله کثیر الاستعمال ترست از اشکال دیکر مقالات مقالت هفتم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در
خواص اعداد ست وان سی ونه شکل است مقالت هشتم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در نوعی
دیکر از خواص اعداد وان بیست ونج شکل است مقالت نهم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در نوعی
دیکر از خواص اعداد وان سی وهشت شکل است مقالت دهم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در خواص
خطوط وسطوح منطق دهم واخ بیان تعلق دارد وان صد ونج شکل است ومشکلترین مقالات این کتاب مقالت یازدهم
ودوازدهم وسیزدهم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در مجسمات است وخواص ولوازم ان واول جمله
ویک شکل است ودوم یازده دسیم بیست ویک مقالت چهاردهم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است
در نسب اضلاع وسطوح مجسمات جمنه مقالت پانزدهم ازفن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در کیفیت عمل
بعضی ازین اشکال در بعضت یاکه

فن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در تلخیص مجسطی بطلیوس

وان پنج مقالت است

مقالت اول

در مراتب انواع این علم
باب دوم در افلاک ایشان کرکی است وحرکت آن مشرق باب سیم در افلاک زمین کرکی است باب چهارم در افلاک زمین
در بیان اشکال محمول بر کرست نسبت باکره باب پنجم در افلاک زمین نسبت باکره باب ششم در افلاک زمین را
حرکتی انتقالی نیست باب هفتم در افلاک حرکات اولی کی در سماست در صفت ایت باب هشتم در معرفت اوتار اجزاد ایره
باب نهم در معرفت میل باب دهم در مطالع کره مستقیمه

مقالت دوم ازفن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

وان پانزده مقاله است وبیست وهفت شکل است باب اول در جمله وضع مکون از زمین کی نزدیکست باب دوم
در معرفت سمت شرق چون مقادیر نهار معلوم باشد باب سیم در افلاک چکونه بشناسند مواضعی راکه شمس سات ودرین
ایشان می شود باب چهارم در افلاک چکونه بداشته نسبت مقاییس رباظلال ایشان در اعتدالین وانقلابین باب پنجم در خواص

دوایر

باب اول در ادراک چگونه بدانیم از حرکات دورک میراث تحقیق و ابر سبیل اشکال هندسی باب دوم در معرفت عمل جداول
اختلافات میر کو اکب خمسه باب سیم در حساب میر کو اکب در طول

مقالت دوازدهم از فن دوم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

جهارم کی در علم ریاضی است جهار باب است و هشت شکل باب اول در ادراج تقدیم ان احتیاج است در معرفت
رجوع کو اکب خمسه باب دوم در معرفت رجوعات کو اکب خمسه باب سیم در صفت عمل جداول رجوعات این کو اکب باب جهارم
در معرفت ابعاد عظمی زهره و عطارد از شمس

مقالت سیزدهم از فن دوم از جمله جهارم کی در علم ریاضی

است هشت باب است اول در اصولی عمل بان کنند در کو اکب خمسه باب دوم در صفت حرکات
سیارات و اختلافات ایشان باب سیم در معرفت مقادیر این سول و اختلافات باب جهارم
در صفت عمل جداول مرات جزوک و در عرض باب پنجم در حساب تباعد کو اکب خمسه در عرض باب ششم در طلوعات کو اکب
خمسه و اختلافات ایشان باب هفتم در ادراک الجنمی بینند از خواص ظهور زهره و عطارد و اختفاء ایشان موافق اصولست
کی وضع کرده اند ایشانرا باب هشتم در معرفت ابعاد جزوک از شمس نزد طلوعات کو اکب و اختلافات ایشان

فن سیم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

وان فن جهار مقالت است مقالت اول در خواص اعداد از ان روی کی در نفس خویش کم اند مقالت دوم از فن سیم
از جمله جهارم کی در علم ریاضی است و در خواص اعداد از جهت نسب مقالت سیم از فن سیم از جمله جهارم کن در علم
ریاضی است در خواص اعداد از جهت تشکل باشکال
است در اقسام مقابلات و خواص هریکی

فن جهارم از جمله جهارم کن در علم ریاضی است

موسیقی است یعنی علم الحان وان مشتمل است بر مقدمه و پنج مقالت مقالت اول در معنی طوق
و اواخر ان و ذکر شاوکات کی بعضی از متاخران بر انقوال متقدمان افزوده اند در ان باب اراد کرده اند تا جهار ان وان شتمل
بر یک فصل است فصل اول در تعریف صوت و انچ بعضی متاخران بران ایراد کرده اند و جواب ازان فصل دوم در بیان
و حصول صوت بسامعه فصل سیم در تعریف نغمه و انچ بعضی از متاخران بران ایراد کرده اند و جواب ازان فصل جهارم در اسباب
حدت و ثقل دو صوت و خواص در نغم فصل پنجم در کیفیت عدد نغم از الات ان فصل ششم در الواحن نغم فصل هفتم در معنی
لحن و اقسام ان و خواص هریک و محال استعمال آنها فصل هشتم در اقسام صناعت موسیقی و تعریف هریک فصل نهم در وضع
موسیقی نظرک فصل دهم در مبادرت این علم اجمالا

مقالت دوم از فن جهارم از جمله جهارم کی در علم ریاضی

است در حصر نسب اعداد و نسب انهائی بابع تب مقادیر او با زوند و مراتب ابعاد و در آلام
و تنافر باسامی هریک وان شتمل است بر یک فصل فصل اول در حصر نسب اعداد فصل دوم در ادراک نسب نغم بابع نسب
اوتار است فصل سیم در نسب مثالث و تنافرت ابعاد فصل جهارم در کمال مثالث فصل پنجم در معنی تعدی و جمع و انک بعضی
مثالثات بجمع سبب ملایم نباشد فصل ششم در اقسام ابعاد اجمالا فصل هفتم در مراتب ابعاد از جهت مثالث فصل هشتم در اسامی ابعاد
نغم علی اختلاف طبقاتها

مقالت سیم از فن جهارم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

در اضافت ابعاد و سکک کی بر وفصل بعضی از بقسم ان باقسام متفاوت و استخراج ابعاد وحشی از ابعاد و سطی
و بیان اصول انواع جمع وان شتمل است بر یک فصل فصل اول در معنی اضافت و فصل و اقسام ان و کیفیت عمل در هر قسمی
فصل دوم در معنی تقسیم بعد باقسام متفاوت و کیفیت عمل ان فصل سیم در سبب اختیار و تقسیم ذوالاربع بابعاد لحنی از سایر
ابعاد فصل جهارم در تقسیم ذوالاربع و اسامی اقسام ان اجمالا فصل پنجم در تقسیم ذوالاربع بیمه قسم بر سبیل تفصیل فصل ششم در تقسیم ذو
الاربع جهار قسم فصل هفتم در مراتب ملایمت اجناس مذکور فصل هشتم در سبب آنک بعضی از انواع متداول است و بعضی
مهجور فصل نهم در تقسیم ذوالخمس و بیان اقسام

مقالت جهارم از فن جهارم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

ان وان شتمل است بر جهار فصل و خاتمه فصل اول در ترتیب اجناس در طبقات ابعاد و اقسام و در کیفیت اعداد
ان و اسامی هریک فصل دوم در عدد مقامات هر جمعی و اسامی هریک فصل سیم در اصناف جموع فصل جهارم در بیان
تحریر انواع خاتمه در بیان حدود و استخراج اجناس از انه وان شتمل بر یازده بحث است بحث اول در ترتیب
اختیار عود و کیفیت وضع ان بحث دوم در استخراج دساتین بحث سیم در بیان طریق از نیب دساتین بحث جهارم

در استخراج

در استخراج اجناس مذکور از عود و نسب این دساتین هفت گانه بحث پنجم در بیان انواع جموع و استخراج ان از عود بحث
ششم در استخراج ادوار اماکن هفده گانه در ذو الکل انقل کی از طبقات خواسته و تشابه طبقات آوزار با وجود تباین آنها
در حقیقت بحث هفتم در استخراج جموع چون اصطحاب اوتار نه بوجه معهود بود بحث هشتم در بیان حقیقت پرده
و اداوار و ترکیب و شعبه بحث نهم در خط پردها با مکن کر و بعثت سخن در مقامات مشهور بحث دهم در تاثیر بعضی پرده ها
بطریق اجمال بحث یازدهم در کیفیت اتصال و انفصال ان

مقالت پنجم از فن جهارم از جمله جهارم

کی در علم ریاضی است در ایقاع و ادوار ان و اشارت بکیفیت وضع الحان وان شتمل است بر هفت فصل
فصل اول در حد ایقاع و تحقیق ان فصل دوم در از منه ایقاعی و اقسام ان فصل سیم در تقسیم ایقاع فصل جهارم
در احوال اوضاعی کی بیان و در ابر دالحان اند فصل پنجم در تاثیر صوغ الحان بطرق کلی فصل ششم در بیان تعین مقصد
از هر پرده حسب استعمال اهل این زمان فصل هفتم در بیان طریقه ادمان عود

خاتمه

و امّا خاتمه کتاب مشتمل است بر جهار قطب

قطب اول

در اصول دین

قطب دوم

در فروع ان کی تعلق بعبادات دارد

قطب سیم

در حکمت عملی

قطب جهارم

در سلوک

فن اوّل

در علم و آثار ان وان شتمل است بر جهل مسئله اربعین مسئله اول در مقدمات مسئله دوم در ادله مسئله سیم در حدوث عالم
جهارم در ادراک المعدوم لیس بشی مسئله پنجم در اثبات علم بصانع و در ادمین چون دلایل آفاق و انفس مذکور شود و حوالت ان بکتاب
اسرار التنزیل کرده شود واجب نمود شطرت با ازان دلایل ایراد کردن و ما ازاو در ششم اورده ایم

قسم اوّل

در دلایل عقلی نقلی و ان ده فصل است فصل اول در استدلال بذات و صفات اسامها و ارکان او حکمتها حق تعالی و بیان ان
جهار نوع است فصل دوم در استدلال بانواع حکمت از بینش زمین و احوال ان بر هستی صانع علیم قدیر و ان جهار نوع است
فصل سیم در بیان احوال افتاب و حکمتهای کی حق تعالی در ان بودیعه کرده است و ان جهار نوع است فصل جهارم در احوال
ماه و حکمتهای کی در نیز کار خود علاوه بر ان نهاده است و ان جهار نوع است فصل پنجم در بیان حکمت شبروز و غرایب کو اکب سیارات
ان بر هستی و قدرت آفریدکار و آن سه نوع است فصل ششم در احوال لیل و نهار و کیفیت استدلال بران بر وجود صانع قدیر حکیم
بصیر فصل هفتم در استدلال بکیفیت احوال بروج بر حکمت آفریدکار فصل هشتم در استدلال بحکمت باقی کواکب بر هستی آفریدکار
فصل نهم در کیفیت و ترتیب و تکون عناصر و استدلال ازان بر هستی آفریدکار قدیر و مدبر حکیم فصل دهم در کیفیت استدلال
از احوال انسان بر هستی آفریدکار حکیم رحیم و ان انواع است

قسم دوم

در دلایل نقلی مفادی و ان بانزده دلیل است

مسله ششم دراک خدای تعالی از جمله ابدیات است مسله هفتم حقیقت حق تعالی از ذات المخصوصه مخالف سایر حقایق است مسله هشتم وجود حق تعالی عین ذات اوست یا نه مسله نهم خدای تعالی متغیر نیست مسله دهم خدای تعالی در جهت و مکان نیست مسله یازدهم مستحیل است حلول ذات او تعالی یا صفتی از صفات او در چیزی مسله دوازدهم متنع است که حق تعالی محل حوادث باشد مسله سیزدهم خدای تعالی قادر است مسله چهاردهم خدای تعالی عالم است مسله پانزدهم خدای تعالی حی است مسله شانزدهم خدای تعالی مرید است مسله هفدهم خدای تعالی سمیع و بصیر است مسله هیجدهم خدای تعالی متکلم است مسله نوزدهم خدای تعالی باقی است مسله بیستم در بقاء خدای تعالی مسله بیست و یکم در دراک خدای تعالی مرئی است مسله بیست و دوم حقیقت خدای تعالی معلوم نیست مدرک را مسله بیست و سیم خدای تعالی یکی است مسله بیست و چهارم در خلق افعال مسله بیست و پنجم جمیع حوادث واقع است بقدرت خدای تعالی مسله بیست و ششم خدای تعالی مرید جمیع کائنات است مسله بیست و هفتم حسن و قبح بشرع است مسله بیست و هشتم تکلیف افعال خدای تعالی ممتنع است مسله بیست و نهم در اثبات جوهر فرد مسله سی ام در نفی مسله سی و یکم در خلا مسله سی و دوم در معاد مسله سی و سیم در نبوت محمد صلی الله علیه وسلم مسله سی و چهارم در عصمت انبیا علیهم السلام مسله سی و پنجم انبیا افضل اند از ملایکه علیهم السلام مسله سی و ششم کرامات اولیا حق است مسله سی و هفتم در احکام ثواب و عقاب مسله سی و هشتم وعید فساق از اهل ایمان منقطع است مسله سی و نهم شفاعت محمد صلی الله علیه وسلم حق است مسله چهلم در امامت و در ان نج فصل است فصل اول در وجوب نصب امام فصل دوم در عصمت امام فصل سیم در انج امام بآن امام کردد فصل چهارم در انک امام حق بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم ابوبکر است رضی الله عنه فصل پنجم در انک انتظار الناس بعد رسول الله صلعم کیست

قطب دوم از خاتمه

در بیان اعتقاد مسلم کی شبه از صراط مستقیم است و از سلیقه صالح تنان الله ارواحهم مروی و منقول است

قاعده اول

در بیان اعتقاد مسلم کی شبه از صراط مستقیم است و از سلیقه صالح تنان الله ارواحهم مروی و منقول است

اجمین در دین و رتک حسن متابعه سید المرسلین کی خدای تعالی خلق را بیازی دنیای بازی بنا فرنده است کما قال عز من قایل افحسبتم انما خلقناکم عبثا و انکم الینا لا ترجعون تنعالی الله الملک الحق بل کی ایشانرا از برای عبودیت و معرفت و توحید آفریده است تا بتوحید و عبادت و معرفت کمال حاصل کرده محکم الیه مرجعکم جمیعا باز بحضرت بکرن رجوع کنند ۰ قال الله تعالی و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون بس فرمایند کی نیافریدم پریان و آدمیانرا الا از برای انک مرا پرستند و عبادت من کنند یعنی روک تن آرند و از غیر من اعراض کنند ۰ و عبادت کی مقصود است بندکی و فرمان برداری امام و فرامین معبود است متابعت هرچه بواسطه انبیا و رسل ذکر فرموده و آن دو قسم است یک قسم باطن و دل تعلق دارد خیب و آن اعتقاد باطن ایمان است ۰ و آن آنست کی قال الله الذین آمنوا آمنوا بالله و رسوله و الکتاب الذی انزل علی رسوله و الکتاب الذی انزل من قبل و من یکفر بالله و ملایکته و کتبه و رسله و الیوم الاخر ضل ضلالا بعیدا ۰ بین و مبین آن است و آن قسم حکم حدیث سبعون او سبعین شعبة کلها فی النار الا ملة واحدة و الواردست حق یا رسول الله قال آن کان علی ما انا علیه و اصحابی قابل صحت و سقم و استصواب و انحراف است ۰ و دعاء اهدنا الصراط المستقیم و ایک طرف تعالی بطلب آن صحت و استقامت است دیانات و اعتقاد ۰ و این قسم را فرایض و واجبات و فضایل است ۰ اما فرایض اعتقاد کردن است مجملا بخدای تعالی و انبیا و رسل و کتب و ملایکه و روز جزا ۰ و اما واجبات و فضایلش تفصیل ان محل است جنانک سازدن بیان کردن آید ان شا الله تعالی ۰ و اما قسم دوم عبادت و زبان بر دراک کی بظاهر بتعالی دارد دو نوع است یکی قولی کی بزبان تعالی دارد دوم فعلی کی بیاریا اعضا و جوارح متعلق است ۰ و این هر دو نوع بظاهر ایمان کی اسلام است تعالی دارد نبی رحمتی قسم اول ۰ و این حدیث مصحح آن قسم دوم است کی الاسلام ان تشهد ان لا اله الا الله محمدا رسول الله و تقیم الصلوة و تؤتی الزکوة و تصوم شهر رمضان و تحج البیت ان استطعت الیه سبیلا ۰ و این قسم نیز شامل است بر شرایط و فرایض و واجبات و مستحبات و جمله بعضی ازین جمله اعنی جمله فرایض بتردد اکثر علما بسطر و بعضی همه اعمال است ۰ پس بر هر مومنی مسلمان لازم است دانستن اعتقاد صحیح و فرایض و واجبات ان اجمالا و بعضیلا و دانستن ارکان مسلمان و فرایض و واجبات و سنن ان تا در آمدنش در دایره ایمان و اسلام محقق شود ۰ پس بنا بر مقدمه مناسب حنان مذکر شد دین قطب در قاعده بیاریم یکی در اعتقاد یکی در عبادات کی نهایت طوایف را در عبادت کردن و سلوک راه حق بکار آید بجز مذهب کی باشند از مذاهب ابه ابوبکر و رضوان الله علیهم اجمین

قاعده اول

در بیان اعتقاد مسلم کی شبه از صراط مستقیم است و از سلیقه صالح تنان الله ارواحهم مروی و منقول است

و آن چهار باب است باب اول در اعتقاد وجود حق تعالی و اسما و صفات او باب دوم در اثبات ملایکه علیهم السلام باب سیم در نبوت و رسالت و حقیقت انبیا و رسل باب چهارم در بیان قیامت و انج بوقت آنان خواهد شد

قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

در بیان ارکان مسلمان و ذکر فرایض و فضایل آن و این هم بر پنج رکن است یکی قولی و چهار فعلی

رکن اول

در بیان تعالی دارد و آن دو باب است باب اول در فرایض آن باب دوم در فضایل آن

رکن دوم از قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

نماز است و آن رکن مشتمل بر پنج باب است و هر باب مشتمل بر چند فصل

باب اول در شرطها جواز نماز و صحت و کمال و فضیلت آن باب دوم در فرایض نماز باب سیم در واجبات نماز کی آن مذهب ابوحنیفه مخصوص است باب چهارم در سنتها و مستحبها نماز باب پنجم در کیفیت ادا صلوات و آداب آن ظاهرا و باطنا و اوراد کی در عقب هر نماز آن مسنون است و نوافل کی بآن اوراد مقرون است و ذکر نماز صبح و اشراق و نماز تسبیح و قیام شب و دعوات و اوقات آن ۰

رکن سیم از قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

زکوة است و آن چنی بر چهار باب است باب اول در شرط وجوب زکوة و جمله ارکان اسلام و مناسبت زکوة کی عبادت مالیست با کلمه شهادت و ستر استتر آل ایشان در رکنیت و در ستر رحلت باب دوم در شروط و فرایض زکوة و مصارف آن باب سیم در سنن و آداب زکوة و آن در فصل است اول در اداب زکوة دهنده و دوم در آداب ستاننده باب چهارم در بیان انج زکوة در آن واجب است و ذکر کیفیت آن

رکن چهارم از قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

صوم است و آن نج باب است و یک فصل باب اول در سبب صوم باب دوم در شروط وجوب و صحت صوم و آن نج شرط است باب سیم در فریضه است کی در رکن صوم است باب چهارم در ستنها و حیام باب پنجم در ستر صوم و ذکر آداب آن و کفارت آن باب ششم در تطوعات صیام

رکن پنجم از قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

حج است و آن بنی بر چهار باب است باب اول در فضیلت حج و بیان شرایط و فرایض و اقسام آن و ذکر عمره و ارکان آن باب دوم در ذکر واجبات کی ترک آن بدم منجبر می شود و بیان محظورات احرام حج و عمره و اجب و مقابله آن واجب شود و ذکر مواقیت باب سیم در ذکر تفاصیل حج بارکان و سنن و آداب و ادعیه آن باب چهارم در اسرار هر یکی از افعال حج و اعلم اسرار کرفتن ازهر یکی رهبانی ۰

قطب سیم از خاتمه

در رکنی عبادت کی منحصرست در تهذیب اخلاق و سیاست متزلی و منزل دان جهار قاعده است

قاعده اول

در نفس مان و آن بچهار فصل است فصل اول در انک انسان مدنی بالطبع است و فصل دوم در انک ادمی بطبع خود مدنی است و فصل سیم در انک اجتماع ادمی بادر نظرت اهل عالم از بنی است هم بر نفس خود دهم بر خارج از نفس خود و فصل دوم در انج ادمی بران محتاج است دو بقا شخص یا بقا نوع فصل سیم در انک ادراج شرکت سه قسم اند فصل چهارم در انک نظام عالم صورت پی کی عاقل عادل صورت بندد

قاعده دوم از قطب سیم از خاتمه

در ریاست بدنی کی عبارت از تهذیب اخلاق است و آن شتمل است بر یک فصل و تذکر ما شتمل بر انج در فصول آن کانه مذکورست و غیران بیانی دیکر فصل اول در انک افعال و اخلاق عادل باندک بررقی مصلحت نفس او و نفس عالم باشد فصل دوم در انک حسن و قبح افعال و اخلاق برسه قسم است فصل سیم در انک افعال مکلف بحسب حکم شرع نج قسم است فصل چهارم در اخلاق فصل پنجم در فضیلت حسن خلق و مذمت سوء خلق فصل ششم در بیان انج در حد حسن خلق و موجبات آن کفته اند فصل هفتم در بیان انک اخلاق قابل تغیر و تبدل اند فصل هشتم در طریق تهذیب اخلاق فصل نهم در بیان کیفیت سلوک طریق تهذیب اخلاق فصل دهم در اخلاق محمود و مذمومه و بیت و سه قسم ازان برشمرده شد ۰ جون کم حزدن ۰ و بشاشت و اعتدال کردن ۰ و خشم فرو خوردن ۰ و آداب سخن کفتن ۰ و ترک مزاح و جدال کردن ۰ و ترک تقنع و تفاصح در سخن کفتن ۰ ترک فحش کفتن ۰ ترک مزاح و حزبه کردن ۰ ستر نکاه داشتن ۰ راست کفتن ۰ ارغبت احتراز کردن ۰ از سخن چینی پرهیز کردن ۰ دو زبانی و دو رویی ناکردن ۰ احتراز از خطا و زلل کردن ۰ از خشم احتراز کردن ۰ از حقد و اجتناب نمودن ۰ عفو کردن ۰ رفق و تانی در زیدن در دل در دنیا نابستن و آن مثالها هشت کانه کی دنیا بآن شبه کرده اند اختیار کردن ۰ عبادت شعار خود ساختن و حکایات هر کانه اخیارا برا جشم خود داشتن و از حکایات بخلا احتراز کردن ۰ تواضع کردن ۰ و از غرور احتراز نمودن ۰ و بر وجدان نعمت شکر کردن

شکر

مشتمل بر اربع در فصول هر کانه مذکورست و غیران بیانی دیکر و آن ساب حکمت محض است و بینی است بر اصولی کی جارک حرکت مقدمات است در مقصود فصل اول نفس را صحتی و مرضی است جنانک بدن را صحتی و مرضی است فصل دوم هست نفسانی کی اقتضا آخیر کند رذیلت است و انج اقتضا شر کند رذیلت فصل سیم معالج ابدان طبیب است و معالج نفس انسان مربی و او را ملک نیز خوانند فصل چهارم جنانک طبیب کی معالج ابدان است محتاج است بشناختن بدن و اجزا ان و عوارض هریک همچنین معالج نفس کی انسان مدنی و ملک است باید کی نفس را و قوی او و عوارض هریک را بداند فصل پنجم اجسام بعضی ازان ضاعی اند و بعضی طبیعی فصل ششم اجزا و قوی عطی کی نفس راست نج است غاذی و حاس و متخیل و نزوعی و ناطق

فصل هفتم

فضایل و وصف ان خلقی و نطقی و همچنین رذایل فصل هشتم فضایل و رذایل و بعضی ممکن نشود الا بتکرر افعالی کی موجب ان باشد فصل نهم ممکن نیست کی انسانرا از اول امر او بطبع ذو فضیلت و ذو رذیلت آفریده اند فصل دهم عمر است و بیت کی بیابد کفت رایی بطبع خمیده باشد مرمه فضایل خلقی و نطقی را فصل یازدهم ممکن باشد محو فضیلة او رذیلة دیکر بیشتر باشد فصل دوازدهم هیآت و استعدادات محو فضیلة او زیادة ازالت بعضی اسان است و ازان بعضی دشوار فصل سیزدهم بیان ضابط نفس خود را و بیان فاضل فرق است فصل چهاردهم در ازالت بشرور ازمن فصل پانزدهم در انک ممکن نیست

کی انرا مفطور باشد بر استعداد محرافعالی بحنانک مکن باشد کی منه ان افعال از صادر شود فصل شانزدهم درانک افعالی کی خیرات
ان افعال معتدله متوسطه امن فصل هیدهم متوسط و معتدل رابر دو گونه گویند یکی متوسط در نفس خویش و دیگر متوسط باضافت دنیای
باشیران فصل هیژدهم چنانک متوسط در اغذیه و ادویه باشد کی نسبت با همه مردم معتدل باشد نه بسیب با بعضی متوسط در اخلاق نجیب
است فصل نوزدهم متوسط در اغذیه و ادویه طبیب است و صناعت او طب و متوسط در اخلاق مدبر مدنه است و ملک
و صناعت سیاست ملکی و صناعت مدنی ۰ و بعد از ین شروع در مقصود کردیم کی تهذیب اخلاق است و بر شروع از ان اصول ان چون
عفت و شجاعت و حکمت و عدالت و فروع ان چون سخا و قناعت و صبر و حلم و کرم و عفو و صفح و تجاوز و رحب الذراع و کتمان
السر و علم و بیان و فطنت و اصابه الرای و حزم و صدق و وفا و رحمت و ود و حیا و بزرگ همتی و حسن عهد و تواضع و حد
و حقیقت هریک را بیان کردیم و همچنین کیفیت اکساب ان و ارالت اضداد ان ۰ و چون از تهذیب اخلاق بر سیاست حکما فارغ شدیم
شروع در حکمت منزلی و مدنی کردیم هم بر شیوه ایشان و ابتدا در جمل و دو فصل ایراد کردیم بر ین ترتیب فصل اول مراد از منزل و مولفه
جماعتی اند کی بکایی حاوت ایشان باشد و اگر خود در صحرا ان باشند فصل دوم در اجزا منزل کی زوج و زوجه است و مولا و عبد و اهل
و ولد و قنیه و متصلا فصل سیم مدینه و منزل قیاس هریکی از شان بدن انسان است فصل چهارم چنانک طبیب معالجه عضو
بعلول بقیاس با جمله بدن و اعضا مجاور او کند مدبر مدینه همین معرفت نگاه دارد فصل پنجم مستکمریت کی بعضی
مردمانرا در وی باشد بر ان ناط معتدل از بعضی افعال چنانک متکبر نیست کی بعضی را در وی باشد بر ان ناط معتدل از بعضی
عدلها بنسبت با خود فصل ششم مدینه کاه مذکور باشد و کاه فاضله فصل هفتم در شرایط افعال متوسطه فصل هشتم در ملک
تحقیقت فصل نهم در اکتساب و مقصد از ملک و تدبیر بدن فصل دهم ملک ملک بهتر ملکی و صناعت تدبیر بدن است فصل یازدهم در فضیلت
جزو باطن نظری و جزو باطن فکری فصل دوازدهم در عقل نظری فصل سیزدهم در معانی تعقل فصل چهاردهم در علم فصل پانزدهم
در حکمت فصل شانزدهم در عقل عملی فصل هفدهم در تعقل فصل هیژدهم چنانک تدبیر البدن را علام غیر ملام نیابد
مدبر النفس نیز همچنین شرور را خیرات پندارد فصل نوزدهم در انواع تعقل فصل بیستم در ظن صواب فصل بیست و یکم در ذهن
فصل بیست و دوم در جودت رای فصل بیست و سیم در اصول استنباط فصل بیست و چهارم در عمر فصل بیست و پنج در جنون
فصل بیست و ششم در رعونت فصل بیست و هفتم در ذکا فصل بیست و هشتم در احتیاج تعقل و کیس با تعدادات طبیعی فصل بیست و نهم
در انک قوی متعقل از احکامی خواند فصل سی ام در خاصه حکمت و تعقل فصل سی و یکم در خطاب فصل سی و دوم در انک
جودت تخیل از جودت اضاع نیست فصل سی و سیم در غرض از اصناف اشعارش کانه سه محمود و سه مذموم فصل سی و چهارم
در اجزا و انج کانه مدینه فاضله فصل سی و پنجم در اصناف جهارکانه روسای مدینه فاضله فصل سی و ششم در انک هر جزوی را از اجزا
مدینه نیکی است کی نیکی ما را دانشاند فصل سی و هفتم در انک تقوم بعضی مراتب مدینه فاضله بر بعضی بحند کونه است فصل
سی و هشتم در نسبت ارتباط اجزا و مراتب مدینه فاضله بعضی ببعضی فصل سی و نهم در کیفیت عدل کردن فصل چهلم در انک
جزوی کی در مدینه واقع شود چنان باشد مدینه یا بر انکس کی بر و دامع شده است فصل چهل و یکم در تغییر عدل یعنی اعم فصل چهل و دوم
در انک هر واحدی در مدینه فاضله باید کی بصناعتی سفر د باشد و ازان تجاوز نکند **قاعده سیم از قطب سیم**
از خاتمه در سیاست منزلی کی عبارت است از حکم و معدلت کردن در منزل خود و از انحکمت منزلی می خواهند
قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه در سیاست مدنی کی عبارت از حکم و معدلت کردن است
در بلدان و ولایات و اجتماعات و انرا حکمت مدنی خوانند و ان مشتمل است بر سه مقدمه و سه باب مقدمه اول
در فضیلت پادشاهی مقدمه دوم در انک پادشاه بدل رطاعت کردن و اجتناب و تحرز از معاصی مذکور اولی است از دیکران
مقدمه سیم در انک پادشاه بنسبت با جسد عالم چون دل است بنسبت با جسد انسان **باب اول** در ارکان و قواعد سیاست
و پادشاهی و ان سه رکن است **رکن اول** در معرفت رعایا و حفظ و حراست ایشان و ان پنج فصل است **فصل اول**
در انک حفظ و رعایت رعایا بر پادشاه واجب است حتما مقضیا بدو وجه **فصل دوم** در نصب کردن وزیر و نائب و فرستادن نواب
و عمال بنواحی و اطراف **فصل سیم** در شناختن پادشاه مراتب هرکس را **فصل چهارم** در درجات پادشاه در عزل اعمال **فصل پنجم**
در ثبات پادشاه در استماع اخبار و ساز **رکن دوم از باب اول از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه**
در تنبیه رعایا بر احکام سیاست و ان مشتمل است بر چهار فصل **فصل اول** در سیاست و فایده ان و کیفیت و کمیت ان و ادابی کی
بلوک تعلق دارد **فصل دوم** در حکم غیبت خدم از خدمت پادشاه **فصل سیم** در حکم جریده خدم **فصل چهارم** در کیفیت اجرا حدود و عقوبات
و کیفیت ان **رکن سیم از باب اول از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه** در کیفیت تالف رعیت بجود و سخا

و تواضع

و تواضع و مکارم اخلاق و ان مشتمل است بر شش فصل **فصل اول** در انک پادشاه را جود و سخا و مروت و کرم اخلاق عظیم در خورست
فصل دوم در تنبیه جرد در سخاوت و سخا و انواع عطا پادشاه **فصل سیم** در انک انعام پادشاه با ندکی عام باشد بر دد ستانرا و دشمنانرا
فصل چهارم در تواضع پادشاه **فصل پنجم** در کیفیت و کمیت تواضع پادشاه **فصل ششم** در وجوب تواضع پادشاه با اصحاب دین و ارباب
علوم و سمات ایشان و ان مشتمل است بر سه رکن **باب دوم از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه** در شرایط پادشاهی و ارکان
رکن اول در وجوب تامل پادشاه در عواقب و لزوم مشاورت **فصل اول** در عرض مزون با صابت رای بشورت و ان بر سه فصل مشتمل است
فصل دوم در حکم رایی کی خاطر پادشاه بدان قرار کرفته باشد و دران صفتی مذموم یا محمود بود **رکن دوم از باب دوم از قاعده**
چهارم از قطب سیم از خاتمه در انشا رخ و مشقت بر نفس و راحت و ان مشتمل است بر سه فصل **فصل اول**
در انک مطالب جسام فی تحمل مشاق عظام صورت بندد **فصل دوم** در انک اختیار رخ خود بهمت راحت رعیت بیب و رازی
عمرت **فصل سیم** در انک تربیه رعایا بیب و رازی عمرت بحقیقت **رکن سیم از باب دوم از قاعده چهارم**
از قطب سیم از خاتمه در کزاردن کارها بر وجه دیانت و شریعت و ان مشتمل بر دو فصل است **فصل اول**
در بیان قاعده شریف کی مبنی ثبات دولت و ملک است اعنی در میان ملک جمع میان ملک و شرع ممکن است **فصل دوم**
در تبیغ پادشاه در تحصیل اسباب و آلات بلوک و در تهات حرکات و سکنات **باب سیم از قاعده چهارم از**
قطب سیم از خاتمه در اسباب سیادت و پادشاهی و ان مشتمل است بر چهار رکن **رکن اول** در معنی
ریاست **رکن دوم** در معنی وزارت **رکن سیم** در معنی امارت **رکن چهارم** در اداب سلوک
فصل اول در معنی امارت **فصل دوم** در معنی خلافت **فصل سیم** در معنی ملک و ان مشتمل بر سه فصل است
فصل اول در اداب ملوک با بزرکان و ان مشتمل بر دو فصل است و خاتمه **فصل اول** در اداب بزرکان ملوک با ملوک و ان ده
ادب است **فصل دوم** در رعایت اخلاق ملوک با بزرکان **خاتمه** در حکایاتی چند از عدل ملوک اسلام و غیر ملوک از نشان و حسن
معامله ایشان با رعیت و غیر رعیت چون سنه و خرمت کار و اشال ایشان کت مطالعه ان محرض خواسته باشد تا اقتدا باشان
قطب چهارم از خاتمه در بیان انچ طالب راه حق را دانستن ان در بایست شود در سلوک براه حق
و ان مشتمل بر دو باب است **باب اول** در معامله باحق و آداب باطن و ذکر کیفیت سلوک و مقامات **باب دوم** در معامله
با خلق و اداب ظاهر و ان مشتمل بر دو فصل است **فصل اول** در آداب شیخ با مرید و استاد با شاکرد و بنده با فرزند **فصل دوم**
در حقوق و آداب مریدان و شاکردان و فرزندان **فصل سیم** در حقوق و آداب و معاملت با اصناف خلق **فصل چهارم** در اداب
سفر و در دم از سفر و مقاصد قضا و توان از سفر **فصل پنجم** در اداب لباس **فصل ششم** در اداب طعام **فصل هفتم** در اداب تزوج
فصل هشتم در نسبت و تفرع **فصل نهم** در سماع **فصل دهم** در وصیت کی بایده ان عام بود ۰ و بداک این قطب بحمت
اشال او بر کیفیت سلوک الی الله تعالی و وصول بحضرت او و رجوع از تردد با بدوک خلق او نی بمفارقتی جه در وجود جز او غیرت
نیست بالکل مرجوع و منه و الیه ۰ بحقیقت قطب الاقطاب است و خلاصه الخ در کتاب جمه نهایت مقاصد طلاب و غایت مارب
سلاک است رزقنا الله و ایاکم الوصول الی هذا المرام و التحقق بهذا المقام ۰ انتهت فهرست خاتمه ۰ و چون از فهرست کتاب
فارغ شدیم کاه آن امد کی شروع در مقصود کنیم و منطق را بحمت انک آلت تحصیل دیکر علوم مقدم دایم و پیش از شروع دران
کنیم چون واجب است بر هرکس کی شروع در فقی کند چون منطق شناکت شروع دران خواهیم کرد تا غیران بران قیاس کنند
کی در صوران تعرض ما مورث و سانده کت مذموم نشمارند و ما دوس ثمانیه خوانده اند **اول** عرض از علم یعنی علت غائی او چون جالوس
بنسبت با کرسی ناظر دران علم عاقل باشد و سعی او باطل نکردد **دوم** منفعت کی مردم بطبع مشتاق اند تا تحمل مشقت
در تحصیل ان بکند و منفعت ان است کی بر علت غائی مرتب باشد از نواس حون ترفع و تیز از غیر کی بر جالوس کرسی مرتب
است **سیم** سمت فن کی عنوان کتاب است چون فن منطق تا ما یفصله الغرض من العلم چنانک المنطق آله قانونه
تفهم الانسان مراعاتها عن ان یضل فی فکر شلا بیش ناظر بحلا حاضر باشد **چهارم** مدون و موسس ان تسکین قلوب متعلمانرا
جه با خلاف مولفان مخلف می شود از شرط مولفات است کی اصر از کتب از زیادت بر واجب از نقصان از واجب و از
استعمال الفاظ غریب و شرکی و از زیادة وضع کی عبارت است از تقدیم ما جب تاخیر و تاخیر ما جب تقدیم **پنجم** انک از کدام علم است
ما در و اخ از این باو باشد طلب کند **ششم** انک در کدام مرتبه است از مراتب علوم تا دانسته کی بحث دران از کدام علم متوجه تر باید
داشت و بر کدام علم مقدم **هفتم** قیمت کی عبارت از ابواب ان فن است تا از هر بابی انچ مخصی باو باشد طلب کند **هشتم** انجاء

تعالیم وان تقسیم وتحلیل وتحدید وبرهان است تا بداند کی فن مشتمل است برچه یا بعضی از چون این معلوم شد بداند کی عرض از منطق معرفت بیان صدق وکذب در اقوال وخیر وشر در افعال وحق وباطل در اعتقادات ومنفعت ان وزنت است بر تحصیل علم نظری وعملی بجهت انک استعداد پیش از تحصیل ان ناقص است وبعد از تحصیل ان کامل ومفارقت یکی ان بجهت انک کمال انسان در معرفت حق است تا اعتقاد کند وخیر تا اختیار کند وخیر بفعل آورد ومراد از خیر خیر حقیقی است کی عبارت است از شجاعت کی کمال غضبی است لتوسطها بین طرفی الافراط والتفریط کی ان تهور وجبن است وعفت کی کمال قوت شهوت است بجهت توسط او میان دو طرف افراط وتفریط قوت شهوت کی شره وخمود است وحکمت کی کمال قوت نطقی است بسبب توسط او میان دو طرف افراط وتفریط قوت نطقی کی جربزه وبلاهت است کی مجموع ایشانرا عدالت خواند اگر هر سه با یکدیگر متعادل باشند نه متغالب نه خیر مجارک کی عبارت است از معظم هنی ومنکح شهی وسمع بت وملبس سنی ونفاذ امر ورواج کار وتنزه از ارذال وبدانک بعضی از منطق فرض است وان برهان است چه او بحقیقت تکمیل ذات ذات بجهت وبعضی تفعل وهو ماسواه من اقسام القیاس چون جدل وخطابت وشعر ومغالطه چه اینها از بهر خطاب با غیر انند نه از بهر تکمل ذات وهرکس کی علم منطق نداند وطلب علوم کند کی متشق ومنطم بیت یعنی علوم کی دراینها از غلط این باشند بخلاف ایکی متشق منظم باشند واز غلط آمن چون حساب هندسه اگس چون طالب لیلی باشد وچون رمد العین کی نتواند کی نظر در شئ کند نه بجهت بخلت از موجد بل بجهت نقصانی از قابل وصوابی کی از عسر منطقی صادر شود ازا اعتبار کی باشد بل کریمه من عیبرام وکمد واة عجوز باشد وبطرب نزدت از منطقی حطا در تواقل امند دون الهمات واستدراک ان نتوان کرد بعد من نتوان منطقی چنانک کتب اعمال حسابات می خواهند ودران غلط می کنند استدراک می توان کرد بعد ان دوبار باشند بس منطق آلیتست کی عاصم ذهن است از خطا وزلل ورسانیدن بوقوف بر اعتقاد حق باعطاء اسباب ونهج بدان علیت کی دران بداند کی کتب یکسب عفت من عفت حاصل وبعبترعنه بانه عین خزانة من شرب من مائها وتطهر بهاسرت فی جوارحه منه مبتدعه طویت لهها الهمام ولم یتکاءده جبل قاف ولم تزبه الزبانیة وذهدهنه الی الهاویه وعف علی الآجله والابزق فی البحر المحیط وسمی جوار عین الحیوان الراکد من اعتمر فیها اثبت واز نجا معلوم می شود کی ان کس کی می کوشد من قائم باتک می دانم ومرا حاجت بمنطق نیست واگرچه جمیع علوم عوام بداند چون لغت ونحو وشعر وترسل وامثال ان مبجون باشیانی باشد کی کوشد من قائم باج دانم ومرا حاجت بسلطنت وتاج وتخت نیست وبحث منطق منطق است واز منطق انزوری شتق است وان فوتست کی میان دران مرتتم می شود ومنطق اورا را می نامیند ومولف منطق یعنی مصنف ان فن ودون اوار سطوات بنشادت مفسران کلام اودا نزا میراث ذوالقرنین خوانند یعنی اسکندر کی شاگرد ارسطاطوذ وان کتاب را اکبر اساحت دانرا بانصد هزار دینار یاد دهر سال صد بیست هزار دینار ادرار کرد وانصاف محافظت برشرائط مصنفان کرده است واحتراز کرده از زیادت برواجب چون لوازم متصلات ومنفصلات وانواعات شرطی کی لاشفع بها الا فی الدنیا والا فی الآخرة واشال ان اذا نما کت متاخران زیادت کرده اند واز نقصان از واجب چون صناعات خمس کی متاخران ازان نقصان کرده اند تحدف بعضی اصلا وراساجون جدل وخطابت وشعر وابراد بعضی ابتر جبن برهان ومغالطه واما ایک از کدام علم است او حوذ کی است از علم منطق والتی است کی بوسیلت ان بعلوم نظرت وعملی رسند واومتوقف نیست برالتی دیگر چه بعضی از وشبیه وتذکیرست بعضی افادتی مستق منظم کی دران از غلط آمن باشند بس مصباح مطعمی دیگر پیش آوردن باشد چون حساب وهندسه ونسبت منطق با دریت نسبت نحو باکلام وعروض باشعر لا انک بیارباشد کی بفصاحت وسلامت ذوق از نحو وعروض مستغنی شوند اما در طلب کمال از منطق مستغنی توان شد اللهم الا ان یکون الانسان موتیا بالناس سادک چه نسبت او با مفکران چون نسبت بدوک باشد با متحریان ومنطق ایتی با ذوشاه را دکایی باشد کی آثار نجابت ونجایل شهامت واستعداد با ذشاهی از جبین بین ایشان لائح وواضح باشد نه از بهجت کی ادراکات شرطی ولوازم متصلات ومنفصلات آموزش بل تا صناعات خمس را بیا موزش وقادر کردن بر مخاطبه هر صنفی از اصناف خلق بانج الائق حال درمرتبه ایشان باشد چنانک حق عزوعلا فرمود است کی ادع الی سبیل ربک بالحکمه والموعظه الحسنه وجادلهم بالتی هی احسن حکمت با انکس کی طاقت برهان دارد وموعظه حسنه با انکس کی فترت برهان ندارد وجدل بجهت مقاومت با کسی کی بعاندت برخیزد واما انک درکنام مرتبه است از مراتب علوم حکمت بدانک مرتبه منطق ان است کی بعد از مهذب اخلاق خواند وبس از انک بقویم فکر کرده باشد بعضی از علوم ریاضی از هندسه وحساب اما اول بجهت انک بقراط درکتاب فصول گفته است کی البدن الذکی لیس بالتقی کلما عذوته انما تزیده شرا وبالا من کوید کی بدنی کی پاک باشد از اخلاط بدجزانک نتوانرا غذا بش دهند واگرچه نیک باشد جز شر ووبال فایده نکند چه خلط بدبیت غلبه وگی داشته باشد غذا نیک رابرنگ خود برارد وفاسد کرداینه بینی کی جاعتی کی بمذهب

الاخلاق

الاخلاق مطهر المعراج نیستند چون شروع در منطق می کنند سلوک منهج ضلال واخراط در سلک جهال پیرایه خود می سازند ونک کی وازنی کی باجاعت باشند ومنقاد قول طاعت لاجرم بدایع ورتایع کی ارباب شرایع آورده باشند ازاعمال ظاهره وابیات ازاخلاق وحق را دیدی زیرپای بات مال کردن وبجهت طریقه خویش محل تحسین کردن وبجهت ضلال خویش تطلب جنتی وکفند حکمت ترک صور وانکار ظواهر چه درحکمت معانی اشیا معتبر شود نه صورانشان وتمارست ان برحقایق امور مطلع شوند نه بر ظواهران واز ین دسته عاقل برذ ان کی تای کفه است رحمه الله یعنی کی رسد مردم کذر ناکرده براسما چه صور مرتبط است بمعانی ان وظواهر اشیا بی بر حقایق ایشان وحقیقت ترک الخطه عمل است نه عمل والله عزشانه ونحن برهانه از ایشان انصاف ستاند یوم تبلی السرار وتبدی الضمار چه ایشان دورترین طوایف انند ازحکما از درک عقیدت ومعانی ترین کسان انند با ایشان از درک سیرت واما دوم بجهت انک تا طباع ایشان برهان مستانس شود ومردم زیرزبان است ودرشفا همچنین گفته است چه بازآ بصدیق تکذب آورده است ودر فصل اول از مقالة الثالثه در برهان سر جزکبر گفته است کی العلم علی وجهین احدهما تصور والاخر تصدیق والتصور ان یحدث شلا نمی اللفظ فی النفس ومعنیان جمیع منه معنی مضیه متقلها النفس بلزان اجتمع منه معنی مضیه فی النفس ما یخلا اما ان یکون شاکا نها او متقرا بها او منکرا ایاها فی الوجه الثالث یکون التصور حدث ومعنی موجود المعنی فی النفس. اما الشک والانکار فلا تصدیق معه واما الاقرار وهو التصدیق فهو معنی غیران حصل فی النفس معنی الفضیه بترش اخر یقترن به ومعنی صورة المدعان له وهوان المعنی الذکت حصل فی النفس مطابق لما علیه الامر فی نفس الوجود فلا یکون معنی الفضیه القوله من جهه ما تصور فی النفس معنی مضیه معبوله بذلک حادث آخر فی النفس. بس علم یا میرد باشد از تصدیق وتکذیب لغوت یا نباشد چون تصور نسبت حکمی کی مقارن تصدیق باکذب لغوت باشد چه نسبت حکمی پیش نیست کی تصدیق وتکذیب توان کرد وانزا در اصطلاح حکما تصدیق خوانند بیت سمارت مصدق لغوت بالان. بس تصدیق بذهب حکما عبارتی باشد از تصور نسبت حکمی با انک مصدق باشد بصدق لغوت. خواه تصدیقی باشد کی دران اعتبار مطابقه خارج کند وخواه نکند. واین بهار قسم است علمی وظنی ووضعی وتسلیمی چه اگر اعتبار کند تصدیق باشد علی یا ظنی از بجهت کی اگر تبع جزم ومطابقه ثبات باشد علمی باشد واگر تبع نباشد ظنی باشد خواه انتفاش باسقاء جزم باشد چنانک در ظن صرف یا مطابقه چنانک در جهل مرکب یا ثبات چون اعتقاد مقلد مصیب واگر اعتبار نکند تصدیق باشد وضعی اگر مبادا و انکارت باشد وتسلیمی اگر نباشد ومبر تصورک غیر تصور نسبت حکمی مصدق است از قسم

واقوالها من م

وضاعت منطق آن بود کی باشناختن معانی و دانستن کیفیت صرف ملکه شدن این در ذهن کیفیت نیز مقارن باشد چنانک نحاریت و نکری اصناف
معانی را شناسد و از انواع تصرفات ممکن بود تا بر اکتساب انواع علوم قادر باشد و از ضلالت و حیرت آیین و برزال اقدام اهل ضلالت واقف
وایز تدر اشارت تصور ماهیت علم منطق و تنبیهی بر فایده آن بحسب امکان دریج موضع چه احاطت بکنه آن بعد از تحصیل آن علوم
تواند بود و بدانک منطق جمیع اجزا بدیهی نیست چه اگر چنین بودی بدیهات اولی بارها بدیهی آن و الا اکتساب مجهول از معلوم لازم آید
واین محالست پس بایستی کی بیان علما در سایل منطقی خلاف نبودی لکن هست و چون جمیع اجزا بدیهی نباشد پس تعلم آن واجب
باشد **سوال** اگر اکتساب نظریات موقوف باشد بر علم منطق او نیز موقوف شود بر یاد یا بقانونی دیگر چه جمیع اجزا بدیهی نیست
و دیگر اگر اکتساب نظریات موقوف بود بر قانون بودی پس اکتساب نظریات حاصل نبودی کسی را کی احاطت بدین قانون نداشتی
و هر دو بطلان باطل است پس اکتساب نظریات بر قانون موقوف نباشد **جواب اول** آن است کی اقسام کی منطق چون جمیع اجزا
بدیهی نباشد لازم آید افتقار او بعض خود یا بقانونی دیگر جز انشان کی بعضی از بدیهی باشد و بعضی کسبی و کسبی ستفاد از بدیهی بطریق
بدیهی یا منتهی بان **مثال** اول چنانک گوییم هرگاه کی کل ج ب صادق باشد بعض ب ج صادق باشد چه هرگاه کی کل ج ب صادق
باشد جمع و با هر دو یک ذات صادق باشد و هرگاه کی هر دو یک ذات صادق باشد بعض ب ج صادق شود پس نتیجه دهد
کی هرگاه کی کل ج ب صادق باشد بعض ب ج صادق باشد پس فکرت را استفادت کرده شد از بدیهی بطریقی بدیهی **و مثال**
دوم چنانک در بیان اصلاح ضرب اول از شکل ثانی کوشد مثال کی هرگاه کی هر دو مقدمه ضرب اول از شکل ثانی صادق باشند
هر دو مقدمه ضرب ثانی از شکل اول صادق باشند بسبب عکس کی بیان کرده شد بر دو مقدمه بدیهی بطریقی بدیهی و هرگاه کی
ضرب ثانی از اول صادق باشد مطلوب حاصل گردد **سوال** اگر گویند یکی از دو امر از نست یا عدم استفاد ایشان یا استفاد او
بعض خود یا بقانونی دیگر و ثانی محال است پس اول متعین باشد **و اما** لازم آید احد الامرین بجهت آنک بدیهی از و اگر کافی باشد در تحصیل
کسبی از و کافی باشد در سایر نظریات و اما اول لازم آید او اگر کافی باشد دوم لازم آید **جواب** اعلم کی اگر کافی باشد در و کافی باشد
در سایر نظریات چه آن وقتی لازم آمدی کی سایر نظریات چون کسبی منطقی بودندی کی طریق متحقق منطم دارد کی دران
خطا بطریق ندرت واقع شود چون علوم منطم مانند هندسه و حساب **و جواب از دوم** آن است کی اگر بعدم حصول اکتساب
نظریات عدم حصول حرکت از نظریات کی خواهند ملازمه ممنوع باشد چه مدعی توقف جمیع نظریات است نه توقف هرکت
ازان و اگر عدم حصول هم می خواهند نفی ملازمی ممنوع باشد **تعلیم دوم** در بیان موضوع منطق اول بدانک هر علم
یا معلوم التصور باشد یا معلوم التصدیق مجهول بجهل بسیط کی باز آید علم است الا مجهول التصور باشد یا مجهول التصدیق و نزدیک کی موصل باشد
بمجهول از اقول شارح خواند و قول کی موصل باشد بتصدیق مجهول تجهت و تصارک کار منطقی ان است کی در یاد کرد
هریکی از ین دو قول نظر کند و در کیفیت تالیف ایشان بر وجه کلی قانونی نه نظر با مواد مخصوصه مطالب حرکت **و همچنین** بر واجب
باشد کی نظرت کند در الفاظ مطلقا بی آنک مخصوص باشد بلغت قومی دون قومی نه از ان رو کی منطقی است بل
از ان رو کی سلم منطق باشد یا تعلم ان بسبب علاقه وضعی کی میان لفظ و معنی است **و دیگر** بدانک لواحقی کی در ذهن الحق
و عارض معقولات شوند از معقولات ثانی خوانند بسبب تاخر تعقل او از تعقل معقول دیگر خواه ان معقول معقول اول باشد
چون کلیت و جزویت کی در ذهن الحق انسان و زید شار الیه می شود چه کلیت و جزویت و امثال ایشان از عوارض ماهیت
است در ذهن نه در خارج چه در موجودات خارجی نه کلیت باشد و نه جزویت و نه ذاتیت و نه عرضیت و نه امثال ایشان **و خواه**
باشد چون قول شارح کی عارض است از حد و رسم و مثال و جه کی عبارتست از مقاس و استقرا و تمثل چه حد شامل عارض حسن
و فصل است شود در قیاس عارض مقدمات و جنس و فصل و مقدمه معقول اولی نیستند بل کی مانی ان ان یا قالب چه تعقل جنس
و فصل متاخرست از تعقل حیوان و ناطق شلا کی معقول اول ان و همچنین تعقل مقدمه متاخرست از تعقل نتیجه **و چون** این معلوم شد
بدان کی موضوع هر علمی ان است کی در ان علم از عوارض ذاتی او بحث کنند از ان رو کی او معروض ایشان است چه مسایل
هر علمی عبارتست از ثبوت اعراض ذاتی موضوع را **و اعراض ذاتی** هر حرکت عبارتی باشد از چیزهایی کی احق ان شی شود
بسبب ذات او یا بسبب امری کی داخل باشد در یا مساوی او **پس** موضوع منطق معقولات ثانیه باشد اعنی قول شارح و حجت
و الحق ایشان هر دو بدان باشد کی از ان رو کی ایشان موصل اند بطلوب یا نافع اند در ایصال بطلوب **چه** منطقی بحث نمی کند
از معقولات ثانیه الا از ان رو کی موصل اند یا نافع اند در ایصال بمطلوبی تصوری یا تصدیقی یا الزامی یا افحامی یا حسنی یا غیر
ان چه ایصال و نفع دران از عوارض ذاتی معقول ثانی اند چنانک شیخ در شفا گفته است **و** لما کان هذین الامرین موضوعا الصناعه
للنظر من جهه عرض یعرض له و اما ای هذین الامرین ذلک فهو القسم الثانی یعنی الامور الذهنیه الی الخارجی لها العارضه

تصور ساذج است مطلقا خواه از معانی الفاظ مفرده باشد چون تصور طرفین قضیه چه مراد از یکی هر دو تصور است بتصدیق ان است کی ان
متصور مصدق بها باشد یعنی مقبول چنانک در نسبت حکمی و هیچ یک از دو طرف نفیه چنین نیست پس تصور سه مقدمه الفاظ بتصدیق نباشد بیقین
از اشکالات متاخران کی بر تصدیق گفته اند باین دقیقه ناظر باشد **چنانک** گفته اند کی در تصدیق سه مقدمه باشد نیست الا سه تصور
کی باهر یکی حکمی و تصدیقی است **و خواه** از معانی الفاظ مرکبه کی ترکیب ایشان نه ترکیب خبری باشد خواه ترکیب تقییدی باشد چنانک
الحیوان الناطق الملایت یا اضافی چون اضرب و اقتل یا غیر ایشان چون غلام زید فی الدار چه بسماع این الفاظ معانی ایشان در
ذهن متمثل می شود و ایاکی تصدیق و تکذیب ابدا **پس** این جمله از قسم تصور ساذج باشد بر **الاطلاق** عکس الاطلاق تصور نسبت حکمی چه علی
الاطلاق از تصور ساذج منفک باشد اگر مصدق بنباشد از تصور ساذج باشد و اگر مصدق باشد از تصدیق بود **و بدانک** بیان تصور و تصدیق
عنایت نیست چه هر دو بر نسبت حکمی صادق اند و اگر چه بوی اعتبارست چنانک شیخ در شفا گفته است کی **الاقوال** الجازمه تصورا و اما
تصدیقا بها و لکن یکون ذلک من وجهین **اما التصور** من جهه ان منها ما قام فی النفس کقولک الانسان حیوان **و اما التصدیق** فلان
منها ما مضاف الی حال الشی فی نفسه بانه کما تصور بالحد مثلا اعنی الحصول او الحاضر الذهنی الذی الکون
معه یصدق لفکرت و بیان تصدیق بقولنا اعنی الحصول او الحاضر الذهنی الذی معه ذلک **و از ین** تقریر معلوم شد کی تصدیق
بیش کما عارف از حکم نیست چنانک درک ابن سینا بر بیان کرده ایم تصدیق ملزوم حکم است چه چون حکم حصول تواند بود پس
هرگاه تصدیق باشد حکم باشد پس حکم اعم تصدیق بود نه بعض ان **و اطلاق** حکم بر تصدیق مجاز بود بسبب تلازم ایشان چنانک در حرف
المیزاب **و متاخران** چون فرق نکردند میان اعم و ملزوم بنداشتند کی تصدیق نفس حکم است و اطلاق حکم بر و بطریق حقیقت
و این خطایی فاحش است چه تصدیق امرکی انفعالی است چه او ضعی است از علم بتحدی کی انفعالیست مدرک را ازین
جهت شیخ او را بکردن تفسیر کرد **و حکم** کی عبارت است از ایقاع نسبت ایجابی یا سلبی امرکی فعلی است چه ایقاع فعل بدرک است
پس هیچ یک از ایشان بران دیگر صادق نباشد **اللهم الا بر سبیل** مجاز بسبب تلازمی کی میان تصدیق و حکم است چنانک گفتیم **پس** هر
علمی را ادراکی و معرفتی چون ازا اعتبار کنند از دو حال خالی نباشد یا مجرد باشد از حکم چه باثبات و چه بنفی بل از قبول و ابقبول و ازا
تصور ساذج خوانند یا مقارن حکمی باشد باثبات یا نفی بل قبولی یا ابقبولی و ازا تصدیق ان علم را چه ان حکم را تصدیق خوانند **مثال**
تصور حیوان ناطق **مثال** تصدیق این حیوان ناطق است یا این حیوان ناطق نیست **و هریکی** ازین دو قسم یا بی واسطه اکتساب
حاصل شود و ازا بدیهی و نظری خوانند و اولی را مکتسب و عینی و ثانی را غیر اولی خوانند **مثال** تصور
بدیهی شناختن بردم **و مثال** تصدیق بدیهی دانستن انک مردم هست **و مثال** تصور مکتسب شناختن حقیقت فرشته **و مثال**
تصدیق مکتسب دانستن سخن کی فرشته هست **و همچنانک** در اکتساب حرکت کی حاصل شود تا نه مخصوص بدان کی دران ماند
تصرف کنند بوجهی مخصوص تا مطلوبی کی مکتسب خواهند بر دحاصل آید **مردم** را نیز در تحصیل تصور و تصدیق مکتسب معانی معلوم
کی در خاطر دارند و مقرر باشد پیش از کسب حاجت بزد و شرایطی دران معانی بر وجهی معلوم تا ازان معانی بواسطه ان تصرف تصور مطلوب
یا تصدیق مطلوب حاصل شود **و همچنانک** ان تصرف را کی بجاذ در وجوب کند بر وجهی کی حرکت بزد بمطلوبی کی خواهند چون ملکه شود صناعت
صناعت بجاذ خوانند **این** تصرف را کی مردم در معانی کنند بر وجهی کی حرکت بزد بمطلوبی کی خواهند چون ملکه شود صناعت
منطق خوانند **و** چنانک بجاذ استاذ انکس باشد کی داند کی از هر چیزی چه توان ساخت و کدام چوب شایسته تخت بزد و کدام
چوب ناشایسته و بر انواع تصرفات کی حرکت بزد مطلوب بر وجه اتم یا بر وجهی نا قص یا بر وجهی کی حرکت بزد مطلوب اصلا
واقف و قادر باشد **منطقی** استاذ انکس باشد کی داند کی از هر صیغت کی در خاطر مردم تمثل یابد بکدام مطلوب توان رسید و بر انواع
تصرفات کی حرکت بزد بصورات و تصدیقات کی اقسام علم است بر وجه اتم یا بر وجه ناقص یا بر وجهی کی حرکت بزد مطلوبی واقف
و قادر باشد **و** چنانک هر مردمی بجاذت توانند آموخت نه هر مردمی صناعت منطق حاصل توانند کرد **و** چنانک بنا در انکه کی
مردمی بجاذت نه آموخته بحتی نیک نتواند تراشید **بنا در انکه** کی مردمی منطق نه آموخته علمی مکتسب بر وجهی کامل حاصل توانند
کرد **بل** هم چنانک بیشتر مردم کی بجاذت نداشته قادر باشد بر ایک چوبی بتراشد اما واثق باشد بانک ان چوب بدان تراشیدن نه
باصلاح این یا بناید بل کی حرکت بزد مشوش شود **بیشتر** مردم کی منطق نداند و معانی تصرفی نتواند کرد اما واثق باشد بانک ازان تصرف علمی
حاصل شود یا نشود بل کی در حیرت بیفزاید یا در ضلالت افکند **و نه** هر حرکت کارکن کند دانکی چه صنعت کند یا چه مبنی باین کرد بل بسیار کسان
باشند کی در کارها شروع کنند بر سبیل خبط **و همچنین** باشد حکم کسانی کی بطلب علوم کتب بر صناعت منطق واقف و قادر نباشند **پس**
علم منطق شناختن مبینها ست کی ازان معانی و بسیط با نواع علوم مکتسب ممکن باشد و انک از هر مبینی بکدام علم توان رسید
و دانستن کیفیت تصرف در هر مبینی بر وجه حرکت بمطلوب و بر وجهی کی حرکت بزد مطلوب یا اگر حرکت باشد نه چنان بزد کی باین

وضاعت

للامور الراجعة الى لها خارجي كالكلية والجزئية والجنسية . واما اي عارض بعرض معرض فهو انه يعرض موصلا الى ان يحصل في النفس صورة عقلية اخرى لكن ارتفاعها في ذلك الاصل . ونقول الفاظ اوجبت بترك كردم واكر چه قيد التي لها خارجي در ادراك العارضة الامور الراجعة زيادت است چه معقولات ثواني الزم نيست كه عارض امور ذهني شود كه ايشانرا خارجي باشد چنانك ازين معلوم است . وبعضي كمان برك انه كي موضوع منطق الفاظ است . واين خطايي فاحش است چه نظر منطقي در لفظ بمصداق اول نيست چه اكر ممكن بودي كه ادراك الخ در ذهن اوست بغير رسانيدن كي بواسطه لفظ ازلفظ مستغني شدي مطلقا . وچون نسبت لفظ باحاضران معهود نيست كتاب است بنابيان پس موضوع منطق را مخصوص كردن باشند محاضران دون غايبان واين باطل است . پيشتر تناقراني بران اتفاق دارند كه موضوع منطق تصورات وتصديقات است چه منطقي نظر مي كند در موصل باشان كه قول شارح رجحت است ودر الخ اين هردو موصل بران موقوف اند خواه توقف قرب وخواه ببعد چون جزئيت وذاتيت وعرضيت وموضوعيت ومحمولية وقضيه وعكس ونقيض واشال آن . وان امور ثانيه كي عارض تصورات وتصديقات مي شوند پس ايشان موضوع باشند . واين هم خطاست چه اكر تصور وتصديق معني تصور وتصديق مي خواهند پس بعض ايشان كي اين امور ثانيه كي عارض تصور وتصديق مي شوند ذرات باشند چه اين امور از عوارض متصور ومصدق به استند واز عوارض تصور وتصديق . واكر تصور وتصديق متصور ومصدق به مي خواهند هم راست باشند . چه ان متصور ومصدق باند كي غير جزوك وكل وقضيه وعكس باشند بحث انك ايشان معروض اينها اند ومعروض غير عارض باشد پس ايشان خارج باشند از نظر منطقي پس موضوع نباشند چه موضوع هر علمي خارج باشد از نظر صاحب ان علم چه موضوع هر علمي موضوع اكثر مسائل ان علم باشد . وبوجهي ديكر اكر تصورات وتصديقات هر چيزي كه خواهند كي يكي ازين دو ام بران صادق بود تمامت علوم باشند چه هر علم كي هست متضمن است بحردد پس معلوم ازين ان باشد كي موضوع منطق تمامت علوم است واين فاسد ست . واكر دلالت ايشان خواهند ازان دوك كي تصورات وتصديقات اند هم فاسد باشد چه ايشان ازين حيث موضوع منطق نتواند بود . اما اذا بجهت انك تصور ازان دوك كي تصور ست محال باشد كي متناول غير معلوم تصور باشد چون كلي وجزوك وذاتي وعرضي وغير ايشان چه او تصور ازان دوست كي ادراكي ساذج است لفظ دكلي ازان دوك كي مفهوم او مانع دوقوع شركت نيست ومقارن دو حيثيت اظهر من الشمس است . اما ثانيا بجهت انك قسمت اجزاء معتبر انه كي منطقي بحث مي كند از موصل بتصور وموصل بتصديق وموصل بايشان محال باشد كه تصور باشد من حيث هو تصور يا تصديق من حيث هو تصديق لان الشي الوصل الى نفسه . واما ثالثا بجهت انك تصور وتصديق ازان دوك كي تصور وتصديق اند حد وقياس باشد ازان دوك كي حد وقياس اند چه ماهيت تصور وتصديق ادراك است وماهيت حد وقياس قول وحد وقياس عرض ذاتي ايشان نيستند ونه ازان جنس ايشان كه ادراك است پس واجب ان بود كه در منطق بحث ازان نكردندي . ادراك تصور وتصديق را جز آنست وقياس موصل انند بان صادق اند چنانك صادق اند بر غير ايشان از سايراجزاء علوم . پس حق ان است كي موضوع منطق معقولات ثانيه باشد چنانك سعد مان كفته اند نه ان بحث الادلين اولى اما ازان دوك كي عوارض ماهيات اند يا عوارض آنك . ونه ازان دوك كي موجود اند الوجود من چه ان بعلوم ديكر تعلق دارد . پس ازان دوك كي چكونه توصل كنند بنظر دران ازمعلومات بمجهولات ناچيزي كي شايه ان باشد چون الزامات واقتاعات وتخيلات وغير ايشان . اما انك تصور وتصديق از جمله معقولات ثانيه است چه تعقل ايشان متاخرست از تعقل ادراك ساذج وادراك متقارن بحمت انك تاشخص تعقل نكند كي ان ادراكي ساذج است حكم نكند بانك تصور ست چنانك تا تعقل نكنند كه مفهوم حيوان مانع دوقوع شركت نيست حكم نكنند بانك كلي است چنانكه نظرست . چه راست است كي حيوان را معني عارض شدن كه ازا كلي مي خواهند اما داست نيست كي ادراك ساذج ومقارن را معني عارض شدن كي تصور وتصديق مي خواهند بلكه ازين ذوات حاصل شدن دان از معقولات ثانيه بناشد.

تعليم سيم در بيان امور كه بر تقدم ان واجب است توطيه را واين مشتمل است بر مقدمه وسه فصل

چون مباحث منطق بعضي تعلق بقول شارح داشت وبعضي بحجت بادل موصل است بتصور يا نافع در ايصال بان وثابين موصل بتصديق يا نافع دران ايصال وتصور بر تصديق من حيث الطبع مقدم داشت پس من حيث الوضع مباحث متعلق بقول شارح بر مباحث متعلق بحجت مقدم بايد داشت تا وضع مناسب طبع باشد . ومقدم تصور بر تصديق من حيث الطبع بسبب تاخر تصديق از تصور محكم است كي عبارتيست از تصور نسبت حكمي يا تصديق مركب لغوك از تصور نسبت لتاخر الكل عن اجزائه بسبب تاخر تصديق از تصور محكم عليه واكر چه باعتبار ذوات باشد لاعتبار اينكه صادقست وتا تصور ما از مجهول مطلق ان قدر كه او مجهول است كافي باشد در حكم ما جز باشاع حكم بر و يعني در حالتي كي اين قدر ازدوك معلوم بناشد چنانك تناخران دون مطلوب نشك بان كرده اند . چه برين حق كي المجهول مطلقا شيع احكم عليه سوال وجواب بيارست ريشتران محل نظر وقيل وقال بالك مطلوب في ان حاصل

ت شود چنانك بيان كرديم . مثلا اينك كفتيم كي درحالتي كي اين قدر ازدوك معلوم نباشد جايي كفت دوك است كه اين نيز قرينه است كه مستلزم صحت حكم باشد چه مجهول مطلق كي ازو اين قدر نيز معلوم نباشد معلوم باشد بان اعتبار . وحمل نكوازان بان مغالطه ان است كي مجهول مطلق بحسب ذات مجهول است ومنع الحكم عليه وبحسب وصف معلوم است وممكن الحكم عليه پس ازان دوك كي معلوم است حكم مي كنم بما يتناع حكم بر ورازان دوك كي مجهول است رهوذي غايه الحسن . وچون معرفت مولفات بي معرفت مفردات نه مطلعا بل ازان دوك كي صالحيت ان باليف داشته باشند متنع است وبيدن معاني اي وقوف بر احوال الفاظ متعذر پس ابتدا بمعرفت احوال مفردات وكيفيت دلالت الفاظ بر معاني بايد كرد وبعد ازان در بيان مقاصد شروع نمود

فصل اول در دلالت الفاظ بر معاني

ازالخ بلفظ بان كتب از اصوات منظمه . ووضع او عبارتي از تعيين او بايتين اجراء او از براي دلالت بر چيزي . ودلالت او مطلقا اعني اراءه از وضعي وعنوان عبارت ازانك كي او حالتي باشد كي ازشيدن ان معني مفهوم شود . پس اكر دلالت او بتوسط علم باشد بوضع ازانرا دلالت وضعي خواند وان عبارت باشد ازانك لفظ حالتي باشد كي بتوسط علم بوضع ازسماع او بتخيل او معني فهم كند كي مراد او از لفظ باشد چه دلالت وضعي متعلق است بارادت / الفظ لكن ارادتي كي جارت باشد بر دانون وضع تا اكر لفظ اطلاق كند وبان معني خواهند كه لفظ را بازايشان باشد سلاد ازان معني فهم كند كه دلالت بران كرد واكر غيران فهم كند كي مراد الفظ است نكوند كه دلالت بران كرد واكر چه ان غير بحسب ان لغت يا لغتي عنوان لغت يا بحسب ارادتي ديكر او اصطلاحيت ان باشد كه بان لفظ دلالت بر دكند . واكر دلالت بر معني بتوسط علم بوضع نباشد ازو دلالت عقلي خوانند چون دلالت صوت بر مبوت يا دلالت طبعي چون دلالت اخ بر تاذك آلت تنفس . ونظر منطقي در دلالت وضعي است پس اكر دلالت لفظ بر معني بتوسط علم باشد بوضع ان لفظ بران معني يا دلالت مطابقه خوانند چنانك دلالت خانه بر مجموع جدار وسقف وزمين وعنوان . ودلالت لفظ مركب ازين قسم است چه ان نيز وضعي صرف است چنانك ازتعيين وضع معلوم شد . واكر بتوسط علم باشد بوضع ازچيزك واكك مشتمل باشد بران معني بجندوجه دلالت تضمن خوانند چنانك دلالت خانه بر جدار يا سقف . واكر بتوسط علم باشد بوضع ان بر حيزك واكك غير ايشان باشد ازدلالت التزام خوانند . والزم باشد كي ان چيز بحالتي باشد كه هركاه كه در ذهن دراين ذهن اوستقل شود يعني الرامي چون دلالت سقف بر جدار كي الزم معني اوست . واستدلال كرد ان براينك ان سز بايه كه بحيثيت مذكور باشد يعني بان حالت كه ذكر كرده شد بجندوجه اول انك اكر چنان باشد محال باشد فهم ان معني ازان لفظ دايما چه فهم معني دايما ازلفظ مخصوصيت دراينك لفظ ما ازان معني تا بازآ چيزك كي ذهن مستقل شود ازبان معني ودرين تقرير هردو سعي باشد . وجه دوم انك اكر چنان باشد نسبت اين معني بدلالت لفظ چون بسيط اين معني باشد باغير او ازالفاظ باچون نسبت غير او ازمعاني بان لفظ . پس فهم ان معني ازين لفظ دون سايرالفاظ يا دون سايرالمعاني ترجيح باشد بي مرجح واين محال است . وجه سيم انك اكر چنان باشد نهم ان معني ازان لفظ يا بواسطه استعمال ذهن باشد ازان لفظ بمعاني ومازان معاني بان معني يا چنين باشد وهردو قسم باطل است . اما اول بحمت انك ان معقوم يا بوضع له ان لفظ باشد يا بناشد اكر باشد خلاف مفروض باشد واكر نباشد لازم اين فهم امور عرضي مناسب مر فهم معني التزامي را . واما دوم بحمت انك الزم اينك كه فهم ان معني ازان لفظ بذات بزه باشد . ودرين وجهي نظرست . اما اول دوم بحمت انك انحصار فهم در احد الامرين ولزوم ترجح بي مرجح در دعوت اني بي دليل . واما سيم بحمت انك اكر فهم ان معني ازان لفظ بذات ان معني ازان لفظ بذات بزه باشد . ودر دوم بحمت انك الزم اينك كه ديكر بر فهم معني ديكر موقوف باشد چه ازاستعداد واسطه اعني انتقال بر وجه مذكور استقال بي ملاحظه معقوم ديكر لازم نيايد . واكر غير ان مي خواهند نفي اي ممنوع باشد چه منع بيت كي معني را فهم كنند بالزام وبذات . ودر براينك واجب ان است كي فهم معني الزامي الزم فهم ان چيز باشد ازانك سبب علم بوضع ان لفظ مران چيز را چه اكر چنين باشد پس علم بوضع لفظ مران چيز راسبب فهم معني الزامي بتوان باشد . وبراينك لزوم حاصل شرط دلالت الزام نيست والا دلالت بي او بتوزك وهست چون دلالت عدم بر ملك واشاف ودو متقابل باشند كي يكي وجود كند باشد وان ديكر عدم ان امر وجود ك ازخيرك كي قابل او باشد چون سناعت وكورك نه بانيناعت چه دلالت كورك بر بناي بالزام لت بانك بيان ايشان لزوم خارجي نيست بلكه ملازمه است . واما دلالت بانيناعت بر سناعت شانك كت سع كنند كي بالزام است بل كه بتضمن است چه بنايي جزو بانيناعتي است . وبران ديكر كت دلالت الزام در علوم مهجورست نه بان معني كه مستلزم نيست اصلا چه دلالت دو حدود ناقصه در رسوم بر محدودات ورسومات بالذات ومستلزم در علوم . بل بان معني كي بر سول عنه ناسور واجوا او بالزام دلالت كند چه بين دلالت مطلوب ازعين ممتازمي شود چنانك اكر در جواب ما الانسان كونه ناطق جه ناطق چنانك بالزام دلالت بر حيوان بر انسان مي كند معين بالزام دلالت بر منفي رضاحك وقابل صنعت كتابت وعنوان مي كند واين خلاف دلالت تضمن است چه بر بعض از اجزاء مسول عنه بتضمن دلالت كند چنانك در جواب ما الانسان كونه حيوان ناطق چه اجوا مسول عنه كه جسم ناطق حساس متحرك بالاراده است بتضمن مذكورست . ودر مطارحات مقبول است رحمه الله كي دلالة الالتزام است دلالة عليه بل

اشاره الیه للمعنی علی المعنی فلهذا لم تعتبر . واین تضمن نیست جه مراد آنست که التزام لفظی نیست اگر ان است کی وضع را دران مدخل نیست جه التزام آنرا دلالت وضعی است خون تضمن لکن نه وضع لفظ چنانک در مطابقه بل بمشارکت غفل خانک در تضمن . واگر ان است کی وضع لفظ نیست تضمن نیز چنین است پس بایستی کی جزء نبودی . وبدانک ازین ورو دلالت کی عقلی اند تضمن محدود برد جه اجزا معنی محصور باشد والتزام نامحدود برد جه لوازم معنی محصور منضبط نباشد . واگر لوازم در شهرت مختلف باشند شهورتر بدلالت اولی برد چنانک بشیر شجاع خواهند نه انجمن . وگاه باشد کی یک لفظ هم بازآء معنی موضوع برد وهم بازآء جزوان معنی وبرهر دو مطابقت دلالت کند مانند مهمن کی برخاص وبرعام کی جوادست دلالت می کند . وتعجبین گاه باشد کی یک لفظ هم بازآء معنی کی موضوع باشد وهم بازآء التزام ان معنی وبرهر دو مطابقت دلالت کند مانند آفتاب کی بر قرص خورشید وبرنور او دلالت کند وبیب انک ان دلالت مطابقه است نه تضمن والتزام ان است کی مجرد وضع است نه مشارکت عمل . وبدانک التزام تضمن مشترک اند در انک هر دو را معنی نیست مطابقه جدا می شوند دان ازان است کی ادراک کی بر معنی تضمن دلالت می کند بر معنی مطابقه کی ام ان معنی است . ومطابقه وتضمن مشترک اند در انک کی بیان از التزام جدا شده اند وان ازان است کی دلالت ایشان نه برجزییت کی خارج ماهیّت است . وتضمن والتزام مستلزم مطابقه باشند اگر وضع لفظ بازآء معنی مستلزم استعمال لفظ باشد دران والا بنا باشد نعم ان دوم است جه وضع مستلزم مطابقه نیست . واما انک اگر چنین باشد وضع ازفایده خالی ماند باطل است جه فایده وضع همان است از استعمال وترتب فرایض محاذیران وانه دفع تسلسل . ومطابقه مستلزم هیچ یک ازینان نیست اما ازان تضمن چنانک در ماهیات بسیطه کی مطابقه هست وتضمن نه . واما ازان التزام بیب عدم استلزام هر چیزیرا کی ازیرا ذهنی را جه بسیار چیز باشد کی تصور کنی ودلالت باشد از هر چه مغایر است . واما انک تصور هر جزوی مستلزم تصور عدم مغایرت است نفس او را باطل است جه مستلزم ان است کی تهم هر جزوی ملزوم تهم امور غیر متناهی باشد . یا ترین وجه گوییم کی اگر هر ماهیتی را ازمی ذهنی بودی از تصور یک چیز استحالات غیر متناهی متسلسل یا دایر لازم آمدی . ودلالت تضمن مستلزم التزام نیست جه لازم انسان کی بر مرکب دلالت است جه هیچ جزوی ازین لفظ بر جزو معنی دلالت نمی کند بلکه دران حالت کی جزو این لفظ است بر هیچ چیز دلالت نیست اصلا . ومولف ان سه کس جزوی از لفظ بر جزوی از معنی دلالت کند مانند هذا الانسان کی دلالت بر ین آدمی جه لفظ هذا دلالت بران کی اشارت است بانسان برادمی . ومولف را قول ومرکب نیز خوانند وبدانک لفظ یک اعتبار مفرد بود وبدیگر اعتبار مولف مانند عبدالله کی چون اسم علم شخصی باشد مفرد بود جه آنها اعلام را در مسمیات حق تغییر واشارت هیچ دلالت دیگر نبود . وچون بان بنده خدا خواهند مولف بود . واین چنین مولف را بعضی مرکب خوانند . وبدانک لفظ مفرد یا اسم بود یا فعل یا حرف کی انرا اداة خوانند بجهت انک این لفظ مفرد یا مستعمل باشد بدلالت بر معنی یا نه اگر نباشد بلکت در دلالت بر معنی محتاج بضمیمه باشد چون احاج اسم تعریف ودر دلالت بر تعریف باسمی کی تعریف او کند چنانک الرجل بخلاف دلالت رجل بر مرد جه بهیچ ضمیمه محتاج نیست ان محتاج را خوانند حرف خوانند وبعضیان اداة . واگر مستقل باشد بدلالت یا دلالت بر نسبتی کند ودران معین ان نسبت اورا نسبت ملفوظ کی ماضی وحال واستقبال است یا دلالت بر جزء نسبتی وزمانی نکند اگر نکند انرا اسم خوانند وبا بر ذوات دلالت کند چون انسان یا بر صفات چون نطق یا بر هر دو چون ناطق . وادر یکدیگر با بر نفس زمان دلالت کند چون یوم ولیله وشهر وسنه یا بر مجموع زمان ومعینی دیگر چون بقدم واصطباح یا بر معینی کی الا محاله واقع باشد در زمانی غیر محصل چون مغارب ومقدم جه زمانی کی در متقدم است دلالت بر ماضی دارد واین جهت مستقبل خوانند چنانک در تقدّم گفته شد بقدم . وفرق میان این نوع از اسم وفعل بان بود کی زمان اسم غیر محصّل بود چنانک گفتیم وزمان فعل محصّل بر خود چون زمان ضرب ویضرب . واو دیگر یا جامد بود یا سایل جه اگر از اشتقاق توان کرد چون جدار جامد بود واگر نتوان کرد چون حذار سایل . واگر دلالت کند بر لیست در زمان مذکور انرا کلمه خوانند یا مصطلاح منطقیان وفعل یا مصطلاح نحویان . وفعل در لغات مشتق بود چنانک در لغت عرب از اسمی مشتق است کی انرا مصدری خوانند بنا بر مذهب بصریان بخلاف کوفیان کی گفته اند کی مصدر مشتق است از فعل جه این مذهب باطل است بوجوهی کی ذکر آن اینجا مناسب نیست ودر کتب عربیّ مذکور ومسطور است اگر کسی خواهد رجوع کند . از الجنا مطالعه کند . وفعل سمعی با مستلزم جهار چیز بود معینی ومجلی ان معنی را وحدوثی معنی را دران محل وزمانی معیّن حدوث را .

جنانک

چنانک در ضرب جه ضرب معنی است ومحل او اینجا فاعل بود جه فعل اقتضا فاعلی می کند واگر جه نامعین باشد در لفظ وحدوث ضرب از ضارب ان معنی است کی از ضرب مفهوم است وزمان حدوث زمان ماضی است . ودرین صورت . وان جهار معنی یکجا فعل نداست کامبود کی بعضی بلفظی دیگر کرد کی بخوان ازا فاعل خواستی واز ضعیف فعل جاذج بود چنانک در ضرب زید . وبرین تقدیر لفظ ضرب دال بر سه چیز باشد معنی وحدوث وزمان حدوثش . وگاه بود کی معنی نیز بلفظی دیگر کنند خارج از لفظ فعل ودرین لفظ فعل بر دو چیز پیش دلالت نکند حدوث معنی وزمان حدوث چنانک در کلمات زید ضارباً کی محاذی ضرب زید است وبخوان حین فعل را ناقص خوانند وشطقیان کلمه وجودی ودر حکم اداة است پیش ایشان وازین جهت محاذی روابط استعمال کنند وگویند کی کلمه یا حقیقی است اگر دلالت بر حدوث ونسبت او نوضوع کند وجودی اگر نکند چون افعال ناقصه جه ایشان دلالت بر حدوث ندارند . واج شیخ در شفا گفته است کی هرج پیش منطقی کلمه است چون ماضی غایب ومضارع غایب چون ضرب یضرب پیش نحوی فعل است ونه هرج پیش نحوی فعل است پیش منطقی کلمه است جه اشتی ونشتی ودر مخاطب افعال امر پیش نحوی وکلمه نیستند پیش منطقی بدو وجه . یکی انک ایشان قابل صدق وکذب اند وکلمه بیب انک معرّ است قابل صدق وکذب نباشند ودوم انک ایشان مرکب اند جه هر حرف مضارعت دلالت بر فاعل کی انا ونحن وانت است می کند وما بعد ان حرف بر مصدر وکلمه معرّ است پس ان الفاظ سه گانه افعال باشند پیش نحوی وکلمات نباشند پیش منطقی . سخنی حق است واگر جه متاخران عن اخریم درین طعن زده اند وگفته کی مضارع غایب چون مضارع مخاطب است بعین دو وجه بعینها این حکم یا نک مضارع مخاطب فعل باشد نه کلمه ومضارع غایب کلمه باشد حکم نبود . واین طعن نه بجای خویش است جه ان دو وجه در مضارع غایب متحقق نمی شود . اما وجه اول بیب ایک مراد شیخ ان است کی نسبتی در مخاطب وضمن اشتی ونشتی ضمیمه کی یا در ضمن کنند محتمل صدق وکذب است . واین جهت است کی اگر کسی یکن را ازین افعال بگوید سامع دارد کی گوید صدقت اوکذبت یا انک اورا تخطیه کند ازین جهت لغت جه انک اگر یا قائل اضرب گوید کی صدقت اوکذبته لغة . ویشی در غایب نی ضمیمه کی آن اظهار فاعل است خواه منکر خواه معترف محتمل صدق وکذب نیست . وازین جهت اگر کسی گوید یشتی وسامع گوید صدقت اوکذبت اورا تخطیه کند . واما وجه دوم بیب انک فاعل درین افعال سه گانه ضمیر بود الف ونون دنا دال است برنشان وازین جهت اظهار فاعل ان افعال ممکن نیست . وانا ونحن واسه وراشی انا ویشی نحن ونشتی انت تاکید فاعل ضمیر نه فاعل وفاعل در غایب ضمیر است وحرف مضارعت دلالت بران ندارد والا اظهار فاعل در مضارع بودی چنانک درینها . پس ازین تصور معلوم شد کی ان وجوه در مضارع غایب متحقق نمی شود وحکم شیخ حکم نیست چنانک تاخران پنداشته اند . وکم من عایب قولا صحیحا وانه من الفهم السقیم

وبدانک شیخ در شفا گفته است کی یا در غایب دلالت می کند بر معلوی عند المکلم مجهولی عند المخاطب . وانتخا ازم اینکی ایشی مرکب باشد ولکن ترکیبی کی محتمل صدق وکذب بناشد بخلاف اخوات او . سوال اگر وجه دوم متضمن ترکیب اشی ونشی ونشی باشد پس باید کی ماضی غایب چون ضرب والماء مشتق چون ضارب ومضرب وامثال اینشان مرکب باشند جه هریکی ازینها مرکب اند انصیغی یا صیغتی کی دلالت می کند بر زمان ماضی چون ضرب یا بر ذاتی کی ضرب بر و قایم باشد یا واقع چنانک ضارب ومضرب وازمان کی دلالت بر مصدر می کند وچون هر چه بر ذات دلالت بر مصدر می کند وچون هر چه بر ذات دلالت بر مصدر می کند این الفاظ مرکبه باشند نه مفرده . جواب الاسلم کی هیات وصیغت وما دّه هریک دلالت بر حدث می کنند چه معلوم از اهل لغت استعمال ایشان است این الفاظ را دران معانی اما انک زمان وذات مدلول هیات وصیغ باشند ومصدر مدلول ماده معلوم نیست بلکه معلومست کی جنان نیست چه در دلالت ارادت متلفظ کی جاوک باشی بر قانون وضع شرط است اعنی قصد اورا ارادت معنی از لفظ یا ازاجزا لفظ وازین است کی حرف حق در مفرد ومولفان است کی مقدمان گفته اند کی ان قصد بجزء اللفظ جزء معناه جهو مولف والا فهو مفرد . ودقیق است کی دایل ضرب وضارب ومضرب بهریکی از صورت دیا ه لفظ قصد حروف معنی ان می کنند پس مفرد باشد واگر چه بترتیب قصد نکنند چه مراد از جوان است کی بترتیب مع غیره ترتیبا ثانیا المسموع چنانک ترتب حروف مضارعه با الفاظی کی بعد از ینشان است وهیات وصیغت باما ده برن وجه بیشتر پس ترکیب لازم نیاید . وبدانک از خواص اسم ان است کی اخبار ازو صحّ او مجرد ذکر او درست باشد بخلاف فعل وحرف . سوال اگر این درست باشد پس این راست باشد کی ضرب اخبار نکنند از مسمی او مجرد ذکر او ودلین باقض است جه مجرد عنه در مسمی ضرب است جه مجرد عنه در ضرب است . جواب اگر مجرد عنه مجرد عنه می خواهد در جهاد کبرت مسلم نداریم کی ان مسمی ضرب است جه مجرد عنه در لفظ ضرب است نه مسمی او جه مقدور کلام ان است کی ضرب سماء واخبر عنه واگر بان مجرد عنه می خواهد در جهاد صغرت کی خیرست هیچ مناقض بناشد جه اخبار ازو بتوسط لفظی دیگر است غیر ضرب وان سمایست . وبدانک کی هریکی از مفرد ومرکب

مشترک باشد اگر وضع ایشان بحسب دو معنی کرده باشد یا بیشتر بحسب عربی واحد . و منفرد باشد اگر چنین نباشد . و هر یکی از منفرد و مشترک علم باشد اگر بتصور معنی آن مانع وقوع شرکت باشد دران و متواطی باشد اگر بصور معنی آن مانع وقوع شرکت نباشد و حصول معنی او در افراد موجوده یا موهومه او بسویت باشد . و مشکک باشد اگر حصول معنی او در بعضی افراد اول و اولی باشد . چون موجود کی حصول معنی او در واجب اول و اولی است از انک در ممکن . یا اشد و اضعف چون ابیض کی حصول معنی او در ثلج اشد است و در عاج اضعف . و چون جایز است کی بتصور یکی از معانی مشترک مانع وقوع شرکت باشد در دو تصور دیگر چنان مانع نباشد یا انک بعضی ازان معانی قابل نقاوت باشد و بعضی نباشد . پس اجتماع این سه قسم اعنی علم و متواطی و مشکک در یک لفظ جایز باشد . و هر لفظی مرادف لفظی دگر باشد اگر موافق او باشد در معنی و بیان او باشد اگر موافق او نباشد و لفظی کی مستعمل باشد در غیر موضوع خود بسبب مناسبتی کی ازو مجازی خواهند اگر استعمال او در غیر موضوع در عرف ان لغت غالب باشد ازو بحقیقت عرفی خواهند . چون دابه کی در اصل موضوع است لکل ما یدب علی الارض و در عرف عام بجهت اسب . و در عرف شرع حقیقت شرعی چون صلوة و صوم و حج کی در اصل وضع بجهت دعا و امساک و قصد بود در شرع بجهت عبادات مشهور و در عرفی کی عمران در عرف است حقیقت اصطلاحی چون اصطلاحات نحاة و زنادقه و صناع . و اگر استعمال او در غیر موضوع غالب نباشد اگر مناسبت میان موضوع و غیر موضوع مشارکت باشد در امری ازان مجاز مستعار خوانند چون اطلاق اسد بر شجاع لاشتراکهما فی الشجاعه والا مجاز غیر مستعار چون جرت المیزاب چه مناسبت میان آب و میزاب مجاورت است نه مشارکت و در بعضی ازامور . و بدانک مرکب تام باشد اگر افادت نسبتی کند کی یصح السکوت علیه و آنرا جمله و کلام خوانند و نافص باشد اگر افادت چنین نسبتی نکند . و اول را خبر دهنده و قول جازم خوانند اگر محتمل صدق و کذب باشد . و انشایی اگر محتمل نباشد . و امر خوانند یا نهی و التماس و دعا اگر دلالت کند بر طلب فعل مطابقه بسبیل استعلا و مناوات و خضوع و تنبیه خوانند اگر چنین باشد . و دران مدح است تمنی و ترجی و تعجب و قسم و ندا و افعال مقاربت و مدح و ذم و الفاظ معقود حالة الاقسام . و دوم را تقیدی کوئند اگر مرکب باشد از دو اسم یا اسمی یا اسم و فعلی یا اسم و اداتی کی اول مقید باشد بما بعد ان . و خبر تقییدی اگر چنین نباشد و تمام متالف نشود از دو فعل و از فعلی مخبر عنه و اسمی مخبر به و از دو حرف و از حرفی کی غیر مقدر باشد بفعل یا اسم و فعل و فی کی بفعل و حرف هریک در معنی خود مستعمل باشند . چه حال است کی مجرد ذکر فعل سمی او مخبر عنه شود و مجرد ذکر حرف سمی او مخبر به شود . و ازانجهت گفتیم حرفی عن مقدر بفعل تا بعض بدانا نگفته کی تمام است با انک از حرفی و اسمی است چه این حرف در تقدیر فعلیت امّا انشایی تا نکوئند کی اگر بفعل مقدّر برزخی باییتی کی مجمل صدق و کذب برزخ رشایستی کی خطاب یا غیر متناول برزخ چه ان وقتی لازم امتزک کی فعل حرکت برزخ نه انشای واجب بعینی بل مهمل گفته اند کی نام متالف نشود الا از دو اسم یا از اسمی مخبر عنه و فعلی مخبر به . راست نیست چه ان مستلزم امتناع خبریت از فعل و حرف مطلقا و چنین نیست چنانک بعد ازین بدت

فصل سیم در کلیات و جزویات و اقسام احکام

امکان هر مفهومی کی هست یا اورا این عارض شود کی او معنی است کی نفس تصور او مانع وقوع شرکت نیست دران چون حیوان و انسان کلی طبیعی خوانند . و این عارض را کلی منطقی . و صورت ذهنی مجموع عارض و معروض را کلی عقلی . یا عارض نشود و انرا جزوی خوانند . و کلی طبیعی یا ممتنع الوجود بود کشریک الباری یا ممکن کی یافته باشند مانند کوه یاقوت و دریای ازیق یا یافته نباشند یکی را یا امتناع تعدد چون آله یا باقوت تعدد چون شمس عند من یجوز وجود شمس اخری یا بحقق تعدد اما تناهی چون کوکب یا غیر تناهی چون حادث یومی نه چون نفس ناطقه انسانی چنانک مشهور آورد ان نار الک نفوس بشری نار عبر تناهی ان . چه مثل بدان راست نیست الا به تقدیر . اول انک نفس بودت بدن متعدم نشود . دوم انک نفس بعد از مفارقت بدن تعلق بدن دیگر انسان مشتغل نشود . سوم انک نوع انسانی باقی باشد بآنک هر شخص بحسب باشد الی ابد یا به و در اسئله اگرچه مطابقه مکنند و عدم مطابقه ان زیان ندارد لکن عرض بیان این نظر بود کی دین شامل است و لفظی کی دال باشد بر حرکت انرا جزو خوانند و بر کلی طبیعی کلی . و هیچ ممتنع نباشد در بحث کلی انرا جزو خوانند و این اضافی باشد و اول حقیقی . دوم اعم است ازوجه او صادق است بر هر چه اول بر و صادق است حقیقی ممتنع باشد در بحث ماهیتش کی مرّا باشد از مشخصات و معینین در بحث واجب یا ممکن در بحث موجود یا معدوم یا معلوم یا مجهول یا انک اینها کلیات اند . و نه هر اضافی بر و صادق است حقیقی بر و صادق است چه اضافی بر کلیات می شاید کی صادق شود چون حیوان کی جزو کلی اضافی است بسبب ادراج او در بحث جسم نامی . و ثانی اگرچه اعم است از اول اما داخل نیست در وجه جایز است تصور اول مانک او معنی است کی نفس تصور او مانع وقوع شرکت است یا انک داخل باشد از انک او مندرج است در بحث جزئیت . و حرکت اضافی و کلی منطقی مضاف بعان اند تضایف العام و الخاص چه ماهیت هریک مقولات است بت ماهیت ان دیگر . و عام ثبت

باجزوی کلی باشد کی صادق شود بر دو برتر ازان زودتر کی او مان حشت است . و هر دو کلی کی باشند اگر صادق شوند دایما هریکی ازیشان بر اخ یعنی برتمت اخ ان دیگر بر و صادق باشد ایشان متساویان باشند . و اگر یکی صادق باشد دایما برتمت اخ ان دیگر بر و صادق باشد بی عکس صادق و اعم مطلق کوند و ان دیگر را خاص مطلق . و اگر چنین نباشد اگر یکی ازیشان صادق باشد بر بعضی اراخ ان دیگر بر و صادق باشد هریکی ازیشان بنسبت با ان دیگر عام باشد بوجهی و خاص بوجهی . و لازم اینک هریک ازیشان بیان ان دیگر باشد بوجهی . و اگر هیچ یکی ازیشان صادق نشود بر هیچ چیز ادراک ان دیگر ان صادق باشد هریکی ازیشان بیان ان دیگر باشد تباین کلی . و گاه باشد کی بعام مطلق بنسبت باچیزی کی آن خواهند کی الزم او باشد بی عکس و بتقابل هر دو مفهوم کی ازصدق هریکی ازیشان صدق ان دیگر الزم اید . و ایشان باین بغیر اعم اند ازیشان بان در معنی اول . و بعینی کلی باعتبار تجرد او از شخصات مطلق باشد و باعتبار تناول او مر جزویات را عام . و این نزدیک است مانع ازینش رنت . و نقیض اعم مطلق اخص نود از نقیض اخص مطلق مطلقا چه هرچ نقیض عام مطلق بر و صادق شود نقیض خاص مطلق بر و صادق شود نه بعکس . اما اول بحمت انک اگر صادق نشود پس عین خاص صادق شده باشد بر بعضی از اراخ نقیض عام بر و صادق باشد . و اراخ متاخران برنجا اشکال گشته اند کی کل انسان حیوان مستلزم ان شب کی کل لیس بحیوان لیس بانسان حیوان مستلزم ان نیست کی کل لیس بحیوان لیس بانسان چه ان صادق است کی کل انسان ممکن بالامکان العام و صادق نیست کی کل لیس بممکن بالامکان العام لیس بانسان چه صدق نوجبه مستدعی وجود موضوع باشد و ما لیس بممکن عام اورا مفهوم نیست اصلا فضلا عن ان یکون له مفهوم موجود چه ممکن عام شامل مفهومات موجوده و معدومه است . باطلست نه اراجمت کی مم بعینی از متاخران گفته اند ذکت الانسلم کی ان قضیه صادق نیست چه این قضیه ذهنیة الموضوع است ما حققته الموضوع فی اشتراط امکان و علی التقدیرت انتفاء وجود موضوع ممکن چه قضیه ذهنه الموضوع و حصه الموضوع و خارجه الموضوع اصلی ندارد بل کی از خرافات ساحران است چنانک بجای خود بیان کرده شود دلازان بحمت کی هرچ اورا مفهومی باشد سلبی کی صادق باشد باو ازاینز مفهومی باشد بی سلب امکان عام را مفهومی باشد . و اما انک باین کی ان مفهوم موجود باشد چون موضوع موجبه باشد اگر وجود ذهنی می خواهند بست چه هرچ اینرا مفهومی باشد او در ذهن موجود باشد و الا مفهوم نبودی . و اگر وجود خارجی می خواهند ان وقتی الزم آمدی کی حکم بثبوت آن محمول بران موضوع را در خارج بودی و حکم در امثال این قضایا چنین نیست ب اشکال ممنوع باشد . و اما دوم بحمت صدق عین عام مطلق بر بعضی از اراخ نقیض خاص مطلق بران صادق است . و بیان نقیض خاص و عین عام مطلقین بحوم و خصوص مطلقا باشد اگر نقیض خاص مستلزم عام باشد چون نقیض ممکن خاص و عین ممکن عام و عدم ازدحمت اگر مستلزم نباشد چون نقیض انسان و عین حیوان . آن نیز هم تناخران گشته اند و دران نظرست چه مسلم نیست کی هرچ نقیض ممکن خاص بر و صادق باشد ممکن عام بر و صادق باشد چه ماهیت من حیث هی هی بر و صادق است کی لیس بممکن بالامکان الخاص و صادق نیست بر و کی بممکن بالامکان العام . و اگر گویند هرچ ممکن خاص نیست واجب است یا ممتنع و هریک ممکن اند بامکان عام گوئیم لانسلم کی هرممتنع ممکن است بامکان عام چون مزدوج الطرفین کی ممتنع است و ممکن نه بامکان عام . و دیگر اگر ممکن خاص و نقیض او مستلزم امکان عام باشد الزم آنست کی اراخ نقیض عام بناشد و هم نباشد و این هم باطل است . و میان عین خاص و نقیض عام مباینت کلی است و نقیض متساویان باشد . و لیت آن ظاهرت ازاخ در نقیض عام مطلق گفته شد . و دیگر انک اگر نقیض ایشان مساوی نباشد صدق یکی الزم آن نی صدق ان دگر و الا از صدق هریکی ازیشان صدق ان دگر الزم اند و مقدر خلاف است و متاخران همان اشکال کی کنیم بر نقیض متساویان گفته اند در جواب همان است کی کنیم و هریکی از نقیض در کلی کی میان ایشان مباینت کلیت یا عموم از وجهت صادق شود نی از بعضی مواد . و بدانک کلی طبیعی با عدم حقیقت جمله عرضیاتی باشد کی در بحث او ست یا باشد و دوم یا داخل باشد یا خارج . و اول نوع طبیعی حقیقی است . و دوم جنس طبیعی اگر ادراک ماهیت ان باشد کی در جواب ما هو بتوان باشد . و فصل طبیعی اگر او را ان صلاحیت نباشد . و سیوم خاصه مطلقه طبیعی اگر مختص باشد بمعنی از اخ خارج است او . و عرض عام طبیعی اگر مختص نباشد . و تعریف اول کی نوع طبیعی حقیقی است بان کنند کی او کلیی طبیعیست کی معقول از وی شود کی او را نکوند در جواب ما هو الا بریاست کی مختلف باشد بعدد تنها چون انسان . و معقول از و با اخ عارض او می شود نوع عقلی باشد . و عارض نوع منطقی . و تعریف دوم کی جنس طبیعی است بانک او کلی طبیعی است کی عارض معقول از وی شود کی او مقولست در جواب ما هو . و تعریف سیم کی فصل طبیعی است بانک او کلی طبیعی است کی عارض معقول از وی شود کی او را در جواب ما هو گویند بل کی در جواب ای شی هو بدین چرخن گوئند یا در جواب ما هو نگویند و تعین ماهیت کنی از شارکات او در جنس با وجود بتریت ذاتی . و تعریف چهارم کی خاصه طبیعی است بانک او کلی طبیعی است کی خارج است ازشی و عارض معقول ازوی شود کی او مقولست بران شی

منساویان ه

عارض ه

ح خارجست ازشی و عارضی معقول ازوی شود کما و مقولست بران شی و مختص بنسبت شی او و تعریف خاص کی عرضی عام طبیعیست

وسیعة ق است یی او واذا نج درنوع عقلیت ونوع منطق کنیم عقلیت ثانی و منطقیت ان اعنی جنس وفصل وخاصه وعرض عام عقلی و منطقی معلوم توان کرد بس کلی جنس باشد خصه زاد باقی یعنی فصل یا خاصه حوالی یعنی شاید کت کلی جنس خصه باشد و الا اخص باشد از جنس بطلان بحمت انک جنسی خاص است واعم باشد از سبب انک جنس اوست جواب اسلم کی الزم اینکی او اخص باشد از جنس اگر بحسب ذات بحی خوامی و از ن است کی ه هر کلی جنس است وسلم من دادم اگر بحسب اعتبار ت خوامی جه کلی بحسب ذات اعم است از جنس و باعتبار انک جنس خمسه است اخص است از جنس و این محال نیست کی چیزی بحسب ذات اعم باشد از چیزی و بحسب اعتبار ت مانیتدکت اخص باشد از و بحسب ذات اخص باشد و بحسب اعتبار اعم مثال اول حیوان کی باعتبار ذات اعم از انسان است و باعتبار انک کاتب بالفعل باشد اخص از و و مثال دوم کلمه کی باعتبار ذات اخص است از لفظ مفرد جه اسمی خاص است و باعتبار انک لفظی خواهند کی موضوع باشد از برای معنی مفرد اعم از و و برانک مقول در جواب ماهو یا بحسب خصوصیت محض باشد اگر در جواب سوال با ماهو از ماهیت توان گفت در حالت انفراد نه اشتراک چون فرس شلا سوال کنند با ماهو در جواب حد او بان گفت کی حیوان ناطق و اگر از انسان با نوعی دیگر چون فرس شلا سوال کنند این جواب توان گفت جه سوال از حقیقت مشترکه است میان انسان و فرس و حد انسان حقیقت مشترکه نیست یا بحسب شرکت محض باشد اگر بعکس این باشد چون جنس نسبت با انواع جه اگر از انسان و شر و فرس سوال کنند با ماهو در جواب حیوان بایند گفت کی تمام ماهیت مشترکه است میان ایشان و اگر از یکی از ایشان سوال کنند با ماهو در جواب حیوان نتوان گفت جه سوال از تمام ماهیت است و حیوان تمام ماهیت هیچ یک از ایشان نیست یا بحسب خصوصیت و شرکت باشد چون نوع نسبت با فرد کی از افراد کی جزوی باشد جه اگر با ماهو از زید سوال کنند یا از زید عمر و بکر در جواب هر دو انسان بایند گفت جه حقیقت نزد و از افراد یکیست و جزو مقول در جواب ماهو مقول در طریق ماهو خواهند اگر مذکور باشد مطابقة چون حیوان و ناطق در جواب از انسان و داخل در جواب ماهو اگر مذکور باشد بتضمن چون جسم و نامی و حساس و متحرک بارادت و مدرک و متفکر درین جواب جه همه مذکور ند بتضمن و برانک جزو ماهیت در جنس و فصل بتضمنست جه جزو ماهیت اگر جزو هیچ ماهیتی کی بخلاف اوست باشد فصل باشد جه حد فصل بر و صادق باشد کی کلی حمل بی جواب ای شی هو فی جوهر ۶ و بعضی الشی عما یشارکه فی الجنس او الوجود سوال اسلم کی اگر جزو هیچ ماهیت دیگر نباشد فصل باشد جه شاید کی خاصه دیگری باشد و بران مقدر فصل نباشد جه محالست کی مشترکی میان دو ماهیت متمیز یکی از دیگری کند جواب اسلم کی محالست محال و نفی یکی از دو یک چیز کردنی و چنان نیست بل اگر فصل نیز ماهیت خود کنی از ماهیت خود کنی و خاصه نیز ماهیت خود کنی از ماهیت دو البته مدرکت عرضی و بحمت انک می شاید کی جنسی فصل باشد بنسبت با ماهیتی و خاصه با ماهیتی دیگر در حد هر یکی از کلمات خمسه حکما قید من حیث هو کنند لک زیادت می کنند تا فرقیات ایشان متداخل نشود و بعضی قید را ترک می کنند بحمت انکفا بقرینه جه ان خمسه چون اولیات اضافی اند مقولات ایشان مقرر نشود الا بقیاس با الخ مضاف باشند با جه جنس چنس مطلق نباشد از ان مرج باشد بر جنس بوع خود باشد و مجموعین نوع نوع جنس خود بود و کذا فی البواقی و اگر جزو بعضی از ماهیات مخالف او باشد یا با هم مشترک باشند میان ان ماهیت و میان هیچ ماهیت از ماهیات کی جزو ایشان است یا با هم مشترک باشد میان ان ماهیت و بعضی از ان ماهیات دیگر اگر با هم مشترک باشد جنس باشد جه حد جنس بر و صادق باشد کی کلی مقول علی کثیرین مختلفین بالحقایق فی جواب ماهو و اگر با هم مشترک نباشد بعضی باشد از تمام مشترک میان ماهیت و میان بعضی دیگر از ماهیات کی جزو ایشان است و نشاید کت میان تمام مشترک باشد جه بعضی در اجزا محموله است و نه اخص از و به مطلقا و نه از جمیع و الا وجود کلی فی وجود جزو الزم ان جه عام بی حاصل تواند بود لکن وجود کلی جزو محال است و اعم باشد از هر جه با هم مشترک باشد میان ماهیت و نوعی دیگر و الا و ایشان در جایی کی با هم مشترک ابتدا بوجود نباشند و ان محالست جه هر دو امر کی در چیزی مشترک باشند الا بد میان ایشان تمام مشترکی باشد جه عنوان چیز اگر مشترک باشد میان ایشان ان چیز با هم مشترک باشد و اگر غیر ان مشترک باشد ان چیز ما عدا با هم مشترک بود میان ایشان و چون اعم از کل ما هو با هم المشترک میان ماهیت نوع ما باشد مساوی با هم مشترک باشد و فصل حسی باشد مطلقا و ان ماهیت فی الجمله پس از نجا روشن شد کی جزو ماهیت منحصرست در جنس و فصل مطلق سوال جرا نشاید کی صدق اینک حد و اعم نیست از کل ما هو با هم المشترک میان ماهیت نوع ما باشد مساوی با هم مشترک باشد و فصل حسی باشد مطلقا و ان ماهیت از جزوان حیوان نام مشترک را الزم نباشد کت فصل حسی باشد الی الشی الیکون فصلا بالقیاس الی نفسه جواب این سوال بحسب ان است کی جزو با هم مشترک میان ماهیت و ماهیتی از ان ماهیات کی جزو ایشان است و بقدر ان است کی جزو با هم مشترک باشد میان ماهیت و هیچ ماهیتی از ماهیات مذکور پس این سوال خود از اصل ساقط باشد سوال جزو مساوی تمام مشترک الزم نیست کی فصل جنس باشد جه شاید کی تمام مشترک جنس تمام موجودات باشد پس موجودات همه در ان مشترک باشند

باشند و چون جنین باشد فصل نباشد جه فصل نمیز باشد و ان نقد ر نمیز نباشد حد جنس نمیز باشد جواب ان نقد رکت مسلم است جه محالست کی تمام موجودات در جنسی مشترک باشند بسه وجه اول انک الزم اینکی جنس نفس خود باشد جه او نیز موجود است از موجودات دوم انک الزم اینکی بسایط عقلی جون واجب و جوهر و نقطه مرکب باشد تا انک برهان دالست بساطت ایشان در عقل فضلا عن الخارج سیم انک بعضی از موجودات میان بعضی ان بتمام ماهیت چون جوهر و عرض و واجب و ممکن و متباینان بتمام ماهیت محال باشند کی در چیزی ذاتی مشترک باشند والا بتمام ماهیت متباین نبودند دیگر بحمت انک ان جنس اگر جوهر باشد و جزوی است از عرض الزم اینکی عرض جوهر باشد جه مراد از عرض ان است کی بجیج اجزا حال باشد و موضوع و این چنین نیست جه جزو او مسغنی است از محل پس عرض نباشد و چون عرض نباشد جوهر باشد جه موجودات ممکن در جوهر و عرض منحصر اند و اگر عرض باشد و جزوی است از جوهر الزم اینکه ان عرض صادق باشد جه جزو جوهر جوهر باشد بان معنی کی جوهر ان صادق باشد تا حمل جزو بر کل توان کرد حمل هو هو و این دلیل مشهور متاخران بر انحصار جزو ماهیت در جنس و فصل بام نیست جه کشه این جزو ماهیت اگر تمام مشترک باشد میان او و ماهیتی دیگر جنس باشد و اگر بعض مشترک باشد اگر مختص باشد فصل باشد جه او اصلا جیث مشترکی باشد از انها کی مشارک ماهیت باشد در جنس و اگر مشترک باشد بانکه مساوی تمام مشترک باشد جه او اصلا جیث مشترکی باشد از انها کی مشارک ماهیت باشد در جنس و اگر مشترک باشد بانکه مساوی تمام الزم اینکه اشتراک ماهیت مفروضه دران جزو با ماهیات غیر متناهی یا ترکب ماهیت مفروضه از اجزا غیر متناهی بحمت انک چون اعم باشد از تمام مشترک مشترک باشد میان ماهیت مفروضه و ماهیتی دیگر کی مشارک ماهیت مفروضه باشد و الا اعم از چنین باشد پس مشترک بزوه باشد میان ماهیت مفروضه و ماهیت ثالثه و تمام مشترک میان ایشان باشد و الا اخلاف تقدیر الزم اینکی بعضی باشد و اخص و میان باشد پس اگر مساوی باشد اعم باشد و ان دو محال الزم آیند و چون مساوی تمام مشترک باشد فصل حسی باشد پس فصل ماهیت باشد جه او اصلا جیث مشترکی باشد از انها کی مشارک ماهیت و از بعضی مشارکات او در جنس باد وجود و درین دلیل نظرست از جند وجه اول انک مسلم نیست کی اگر جزو ماهیت تمام مشترک باشد میان او و ماهیتی دیگر جنس او باشد جه ان نفی الزم اینکی جزو ماهیت دیگر باشد و از اشراک جزوست الزم نمی اید جه شاید کی مشترک جزو ماهیتی باشد و عارض ماهیتی دیگر جنانک ناطق کی جنس ابیض و اسودست و عرض عام حیوان دوم انک مسلم نیست کی اشراک ماهیت مفروضه دران جزو با ماهیات غیر متناهی الزم آید جه شاید کی این سلسله تمام مشترک رسند کی جزو مذکور مشترک باشد میان او و ماهیتی از ماهیات سقدمه و بران تقدیر الزم آید کی جزو مشترک باشد میان ماهیت مفروضه و ماهیت سقدمه مثلا فرض کنیم ماهیتی چون ا و ماهیت دیگر ا و ماهیت چون ا و ب و ا و ح و بر وجهی کی تمام مشترک میان اول و دوم چون ا و مخالف تمام مشترک باشد میان اول و سیم چون ا و مهمله زا جزوی کی تمام مشترک باشد چون آ کی تمام مشترک باشد میان ماهیت مفروضه و هیچ ماهیتی درین تقدیر تفصیل الزم نیاید جه ان جزو کی محض نیست تمام مشترک نیست و تمام مشترک اول و دوم موجودست پس اعم از و مشترک ابتدا بحمت ان باشد کی دو دوم هست و او مشترک دوم بحمت انک در اول هست سیم انک مسلم نیست استحالت ان دو الزم اما اول بحمت انک جایزست کی ماهیتی بجزوی مشارک ماهیات نامتناهی باشد جنانک جهار جزو ابی یکیست مشارک اعداد نامتناهی است و اگر گویند کی عدد اجزا محموله است و یکی بنسبت با عشره جنین نیست در جواب گویم جهار بعدد کی جزو است جه او عدد کی خاص است مشارک اعداد نامتناهی است کی ماهیات اند و اما دوم بحمت انک ترکب ماهیت معقوله از امور غیر متناهی محال است و الا معقول نشدی جه احاطت ذهن بنامتناهی محال است نه ترکب هر ماهیتی پس این دلیل مخصوص باشد بر انحصار جزو ماهیت معقوله در جنس و فصل نه هر ماهیتی جنانک دعوی کردند ان نیز بر لک جنس بطبیعت قریب باشد اگر صلاحیت جواب داشته باشد سوال ما هو از ما هب و از هر میان کی مشارک ماهیت است در جون حیوان نسبت با انسان جه هر حیوان کی فرض کنند با انسان و از شان سوال بما هو کنند در جواب حیوان درست باشد جه تمام ذاتی مشترک است میان ایشان و بعید باشد اگر حنین باشد بر لک محالی باشد کی صلاحیت ان داشته باشد کی در جواب سوال در ماهیت و بعضی از مشارکات او دران امتد بخلاف بعض دیگر چون جسم نامی و جسم نیست با انسان جه اگر از انسان و بتمام سوال کنند ما از انسان و حجر در جواب اول جسم نامی باین گفت و در جواب دوم جسم و اگر از انسان و فرس سوال کنند هیچ یک از ین دو جواب نتوان گفت با انک انسان با فرس درین دو جواب مشترک است و کاه باشد کی نوع را الطلاق کنند بر مرکبی طبیعی کی عارض معقول از ومی متوقد کی حیوان را برد و بر عیز اد گویند در جواب ما هو قولی اولی و بیان قضه احتراز از وصف نمی کنند و ان کافی عملی باشد کی مقید باشد بصفاتی کی شخص باشد چون ترک و تازیک و رومی و هندک جه حمل عالی بر سافل بواسطه عالی است بر سبیل ضعف جنانک حمل جسم نامی بر انسان بواسطه حیوان است بر حیوان پس حمل جنس بر صنف چون حیوان بر ترک شلا بواسطه

حل اوباشد برنوع یکی انسان است پس حیل جنس برصنف اولی بباشد . واین نوع رانوع اضافی طبیعی خوانند ومعارض اونوع اضافی منطقی
ومعروض ماعارض نوع اضافی عقلی . ومباین نوع اضافی طبیعی یعنی معروض آن جهارست چه اکراع انواع باشد انرا نوع عالی خوانند
چون جسم واکراحص انواع باشد نوع سافل کویند چون انسان واکراخص باشد ازعالی دانم ازسافل نوع متوسط خوانند چون حیوان وجسم
نامی واکرمیان اورد هیچ نوعی ازانواع عموم وخصوص نباشد اصلا بل یکی میان هم باشد انرا نوع مفرد خوانند چون عقل اول شلا اکرجوهر
جنس مطلق عقل نباشد . وهمچنین معروض جنس طبیعی جهارست چه اکراع اجناس باشد انرا جنس عالی وجنس الاجناس خوانند چون
جوهر شلا واکراخص اجناس باشد انرا جنس سافل خوانند چون حیوان واکراخص نباشد ازعالی دانم ازسافل انرا جنس متوسط خوانند
چون جسم نامی وحیوان واکرمیان اورد هیچ جنسی عموم وخصوص نباشد اصلا بل کی میان هم باشد آنرا جنس مفرد خوانند چون عقل اکرجوهر
جنس ان نباشد . ونوع سافل رانوع الانواع خوانند چه کلی وتقی نوع جمیع انواع باشد کی تحت جمیع انواع باشد چنانک کلی وتقی
جنس جمیع اجناس باشد کی بالا جمیع اجناس باشد لکن انک شیب جمله انواع است درمرابت نوع سافل است وانک بالا ای جمله اجناس
است درمرابت جنس عالی است پس ازین جهت جنس عالی راجنس الاجناس کفتش ونوع سافل رانوع الانواع . وبدانک معتبر
درنوع اضافی موضوعیت است ودرنوع حقیقی محمولیت . ومیان ایشان عموم وخصوص است نه مطلقا بل ازوجهی چه هرکی
بی ان دیکر صادق نمی شوند وباهم صادق بی شوند . اما اول بحمت وجود حقیقی بی اضافی چنانک دربسایط ووجود اضافی بی
حقیقی چنانک درانواع متوسط . واما دوم بحمت صدق ایشان هردو برنوع سافل . وجنس عالی جارست کی اورا فصلی مقوم
باشد چه جمازان هست کی اورکب باشد یا ازدو امر یا امور کی مساوت اورا باشند . وواجب است کی اورا فصلی مقسم باشد چه
مقسم هرجنس مقوم نوعی باشد کی شیب اورا باشد وجون واجب است کی شیب جنس نوع باشد بس واجب باشد کی اورا
فصلی مقسم باشد . ونوع سافل واجب است کی اورا فصل مقوم باشد چه ترکیب است ازجنس وفصل . وممتنع است کی اورا فصلی
مقسم باشد وانکاه ترتیب اونوعی باشد چه مقسم هرجیزی مقوم ماتحت ان باشد بس نوع سافل سافل نباشد بل متوسط باشد
ومتوسطات میان جنس عالی ونوع سافل واجب است کی ایشانرا فصول مقوم ومقسم باشند . اما اول بحمت انک انواع مانوق اند
وامادوم بحمت انک اجناس مانحت اند . وهرفصلی کی مقوم عالی باشد مقوم سافل باشد چه عالی جزو سافل است وجزو
جزو جزو باشد . ونه هرفصلی کی مقوم سافل است مقوم عالی باشد چه فصول سوافل قومات ایشان اند ومقومات مانوق
نیشند . وهرفصلی کی مقسم سافل است مقسم عالی باشد بی عکس . اما اول بحمت انک سافل چون منقسم شود بدو جزو درهرکی
ازیشان باشد وجود سافل درهرجیزی مسلم وجود عالی باشد وران جیزین عالی موجود باشد درهرکی ازیشان وبدو الطلب
چه برادارانک فصلی کی مقسم سافل است مقسم عالی است جران نیست کی اقتضاء وجود عالی کند دران چنزهای کی سافل ازان
منقسم شده است . واما دوم بحمت انک فصل هرحقیقی نوعی مقسم مافوق است ومقسم ماتحت نیست . وخاصه نوع خاصه
جنس اراباشد . وعرض عام جنس عرض نوعی ازان اوباشد بی عکس . وخاصه نوع وعرض عام اوواجب نیست کی خاصه
وعرض فصل اوباشد فیه عکس . وجنس هرنوعی عرض عام فصل اوباشد . وفصل خاصه جنس باشد . وجون جایزست کی کلی
کی بهام حقیقت ماتحت اوازمرویات باشد کی مقابل نوع حقیقی است داخل باشد دربعضی وخارج ازبعضی جایز باشد اجتماع
غیرنوع ازاقسام دریک چیزجون ملون کی جنس ابیض واسود ست وعرض عام حیوان . وخاصه جسم وفصل کثیف . واما نوع حقیقی
صادق نشود برهیچ چیزازانها کی یکی ازین جهار باقی صادق باشد بحمت انک نوع واجب است کی تمام حقیقت هر
چیزی باشد کی برو صادق بود ومحال است کی هیچ یک ازاربعه تمام حقیقت ماتحت خود باشد . وهیچ یک رااز معلومات
خمسه وجنس ایشان کی کلی است باقسام سه کانه چون طبیعی ومنطقی وعقلی تحققی درخارج نیست چه ان جمله امور
ذهنی اند . اما بعضی ازانها کی کلی طبیعی برو صادق است بوجودست درخارج چه جزو موجودست وجزو موجود بوجود باشد
بخلاف منطقی وعقلی کی چنین نیست . واما اخ متاخران کفته اند کی کلی طبیعی درخارج نوجودست باطل است اکرباقید
کلیت بخواهند چه اخ درخارج موجودست بعروض کلی طبیعی است نه عین او چه اکرموجود درزید عین موجود درعمرو
باشد بس جسم واحد دران واحد دردو مکان برابر باشد والاعام بنود باشد چه عام یک معنی باشد ووجود خارجی هرجزی
مبانی عموم ان چیز بود درخارج چه هرج درخارج موجود باشد بضرورت اورا هویتی باشد کی هیچ چیزدران هویت با اوشارک
نباشد وجون جنس جنس باشد کلی نباشد . وشیخ درشفا بحند موضع بصریح اکرده است کی معنی انک کلی درخارج موجودست
ان است کی طبیعی کی اورا کلیت عارض بحث شود درعقل بان معنی کی یک چیز باشد مشترک فیه میان کثرت موجودست
درخارج اما وجود او درخارج باین وصف محال است . ووجود کلی درخارج باین معنی یقینی است ومحتاج برهان متاخران

بران ثبت باشک مقدمه اول ازان برهان ظاهر البطلان است بحمت انک کفته اند حیوان من حیث هو حیوان موجودست درخارج
ازبحر انک این حیوان شخصی موجودست درخارج وحیوان من حیث هو حیوان جزواوست . واین مقدمه فاسدست چه حیوان من حیث هو حیوان
موجود حیوان نباشد اما اکرکفته بود بتحریرت کی بغیر حیوان باشد چون حرکت درین صورت ان نه من حیث هو حیوان
باشد بل ازحیثیتی دیکر باشد . این مسله باچنین تصور باید کرد نه انچنانک متاخران کفته اند چه ان خطا محض است . وبدانک خاصه مذکور را
خاصه مطلقه خوانند چه کاه باشد کی خاصه رابر معنی دیکر اطلاق کنند وانرا خاصه اضافی خوانند چون کلی باشد خارج ازشی کی حمل
نتوان کرد برو وبر بعضی ازچیزهای کی مغایران جرباشد چون ذوالرجلین کی خاصه انسان است باضافت بافرس وعرض عام
او باضافت باسرخاب . وعرض عام اعم است ازعرض تمیم جوهر بوحهی . وهرکی ازخاصه وعرض عام باشامل باشد یاغیرشامل
وشامل یاازم بزودان ان باشد کی منفک باشد مفارقت اوازان چیزکی خاصه وعرض عام اوباشد . یاغیرازم وآن ان است کی چنین
نباشد . واویا مفارقت بالفعل نکند یاکند مفارقتی سریع سهل چون احمرار خجل یادشوار چون مشقت علیه یامفارقتی بطی سهل چون
شباب یادشوار چون مجنون . وازم یا ازم جزباشد بسبب وجود اویاسبب ادرک دیکر اورا ازم وجود خوانند ودوم راازم
ماهیت . وآن یا بوسط باشد وان چیزی باشد کی اوبرماهیت موقوف باشد برحمل چیزی دیکر برآن یابیرون وسط اکرچنین
نباشد . وهرکی ازین دربوجودست . اما اول بحمت انک اکرموجود چنین ذکت حمل هیچ ازمی بر ملزوم بعد ازتصور ایشان
مجهول نبودکت وچنین ثبت چون مساوت الزوایا لقائمتی مثلث را . واما دوم بحمت انک اکرچنین باشد امور متساوی متسلسل
شوند ازطرف بداجه واجب باشد کی اوازوسط خارج باشد یاوسط ازماهیت خارج . این چنین کفته اند لکن قابلی رانی رسد
کی منع شرطیه کند دراول چه ازعدم توقف حمل عدم توقف علم بحمل لازم نیاید ونه ازعدم توقف اوبرحمل عدم توقف اوبرحمل
دیکر . وتقی مانی درثانی چه امور متسلسله شاید کت همه یابعضی اعتبارکت باشد . وممکن است کی بیان مطلوب دوم بانکار لازم منتفی
اوکنند حصر امور دربیت غیرمتناهی درمیان ماهیت ولازم او . ولازم یی وسط بیت الثبوت باشد ملزوم رابان معنی کی تصور ملزوم
کافی باشد درجزم ذهن بلزوم اوملزوم راوالا محتاج باشد بوسطی ونه ماند . وکاه باشد کی بین را اطلاق کنند برلازمی کی
ازیتصور ماهیت علی بحصول اوماهیت را لازم این وان اخص است ازاول . وازفصل معانی کلمات خمسه براشد مشارکات
شایع وتلاق وربانجی وخلافی وان بیست وخ است . واذین براشد میانت بعضی بعضی واجه هرمعنی کی یکی
مخصوص باشد بان میانت ان جارباقی باشد . وهرچیزکت یکی ازینها باوشارک بعضی تنها باشد بان میان ماعدا ان بعض
باشد . وعلیک بالتفصیل والاعتبار

مقالت دوم ازفن اول درمنطق

تعلیم اول درانواع واحکام معرفات کی انرا اقوال شارحه خوانند

برد و تعلیم است

تعلیم دوم در اغلاط اقوال شارحه

تعلیم اول درانواع واحکام معرفات کی انرا اقوال شارحه خوانند

ان چیزباشد کی بتصور اوموجب بتصور حقیقت آن چیز باشد وانرا بتصور تام خوانند وبعدم احاطه بکنه حقیقة المتصور . یاتوجب تمیز اوازهرج میان اوست وانرا بتصور ناقص خوانند وبعد التغیر عما عداه من غیر لک الاحاطه . وهرکی ازین دوصورت احاطت تیرهم هست اما بالقوه
است نه بالذات چنانک درین صورت . واولا اعنی معرف راحد خوانند اکرایجاب اوبیزر ابتوسط امرکی داخل
درو ورسم باشد اکرچنین نباشد . واول تام باشد اکرمجموع ذاتیات آن چیز باشد انرا جزامادی وصورت چه صورت مرکب اعنی
جرصورت اوازذاتیات اوست . واکرعارضی نکنند ذاتیات تام نبوده باشد چه اخلال بان جزو صورت کرده باشند وانرا بحد ناقص
خوانند برلک ازقیل حدود ناقصه باشد . وناقص اکرمجموع ذاتیات نباشد . وحد تام ان است کی تورث باشد دانرا بماهیت
شی بطابقه . واومرکب باشد ازجنس وفصل اکرترکیب ان چیزازیشان باشد . وجنس متمم جمیع ذاتیات مشترکه باشد وفصل
متمم جمیع ذاتیات ممیزه اکرآن جنس وفصل رانرکیبی باشد . وچنانک ایجاد شی درخارج تمام نشود الا بایجاد جمیع اجزان . ایجاد
ان نیز درذهن کی عبارت ازتصور تام اوست تام نشود الا بایجاد جمیع ذاتیات ان درذهن . وهرکاه کی هرکی ازذاتیات
محدود متصور باشد بتصور تام حد تام باشد چه بان احاطت بکنه حقیقت محدود حاصل شود . وازقیل ان بعض الظن اثم
بعضی کان یراد انکی جمیع ذاتیات شی نفس ان شی باشد بل ترکیب جمیع ذاتیات ترکیب الشی بنفسه باشد . وان راست
نیست چه اشیاء کی هرکی ازیشان متقدم باشد برچیزی محال باشد کی نفس ان چیز باشد کی متاخرست بذات ازیشان
جه اوبذات ازجزو صورکی متاخرست کی متاخرست ازجزو مادی . بلکی ان اشیا عند اجتماع ماهیتی کی شود متاخر ازیشان
ومعرفت ماهیت بمعرفت ان اشیا باشد . پس علم بجنس وفصل وترکیب بقدر کی مقدم باشد برعلم بجنس بقید بفصل . برفرق میان
مجموع شی ومیان اجزاء اوبابرها ان است کی مجموع اعتبار ما یقع فیه التالیف است مع التالیف . واجزا باسرها اعتبار ما یقع فیه التالیف

است يي انك التفات باشد تاليف وبعضي جواب گفته اند يكي دور وقتي اوائم آمدن كي حد مفردك بزرك مرادف محدود لكن او
مركبي است عين مرادف جمعص دالالت بر مفردات مي كند وشيخ در الهيات شفا تحقيق اين معني كرده است ودر مقاله خامسه ازان در
آخر فصلي كي در تعريف مناسب حد ومحدود اورده است وگفته كي حد بحقيقت عين معني طبيعتي واحد است جه هركاه كي كوتي
الحيوان الناطق محصل من ذلك معني شي واحد موجبه الحيوان الذي ذلك الحيوان هو نفسه الناطق بس چون نظر كني
بعيني ان شي واحد هيچ كثرت در ذهن نباشد لكن چون نظر كني بحواد اورا مولف باي از جند معني واعتبار ان معاني كي از جهت
انك هريكي معني اند در نفس خود غير ان ديگر حتمي كثرت در ذهن بيابد پس اگر بحدان معني قايم در نفس خواص باعتبار
اول وهو الشي الواحد الذي هو الحيوان الذي ذلك الحيوان هو الناطق حد بعينه آن محدود معقول بود واگر بحد معني
قايم در نفس خواص باعتبار ثاني يعني حد بعينه معني محدود باشد بدرك بيزك باشد سودك بان وكاسب ان اينست بحقيق
درين مسله ـ واجب باشد در حد تقديم جنس فصل جه جنس دالالت بر امرك بهم مي كند كي فصل محصل اوست ـ وچون اين
ترتيب عكس كنند جز صورك محمل باشد ازين حد يس مشتمل بر جميع اجزاء محدود نبود باشد ـ وحد بايحب ماهيت باشد
در نفس امر وان در غايب صعوبت است جه شايد كي اخلال بذاتي كرده باشد كي بران مطلع نشده باشد ديگر اغاليط حدود در
حدود بحسب نفس امر بسيار افتد ـ وبايحب معلوم ودر انجا صعوبت واغلاط باشد جه ان جاركي مجرك عناصات است ـ وچون
بانسان حيوان منسب الغامه ضحاك بالطبع خواهيم هريكي ازينها ذاتي باشد بحسب معلوم وزيادت ونقصان دران باشد بدرك
هزار درجواب سوال از انسان باموهمن بايد گفت والمحدود دراول غير محدود باشد در ثاني ـ وبايد كي ازين دقيقه غافل نشوند
در حدة معلومي ـ وبمجنين ثاني بايام باشد اگر مركب باشد از جنس قريب وخاصه واو مميزي كند عن اعداء وبايته وبا ناقص اگر جنين
باشد واو تميزي كند عن بعض ما عداه ـ وبهترين رسوم ان است كي جنس را در وضع كند اول بجمعت بفصل ذات شي
جه فصول وخواص ولوازم دالالت مطابقه بمي كنند الا بريثي تا كي مستلزم آنهاست واما انك جه چيزست ان بران دالالت بي
كند الا بالزام ـ ودالالت الزام مضبوطست جه عقل بدالالت منتقل مي شود بچيز وجزو او وخاصه وديكر ازان اوبس چون جنس
را اول وضع كنند ودالالت بحاصل ذات موسوم كند وتعريف تام شود بابراد لوازم وخواص جنانك انسان را گويند كي او حيوانيست
مشابر قد معين عريض الاطفار ضحاك بالطبع وثالث را گويند كي او ناسه زايده باشد وچون استقصا كنند درو ذكر خواص
ولوازم عقل طالب جازمي كند ازان ذات است وازين جهت مستغني مي شود از ذكر جنس ـ وهيچ نزل شارحي تام نشود الا
بچيزك كي مخصوص باشد معرف يا بان وجه كي هريكي از اجزا مخصوص باشد باو جنانك رسم چيزها كنند بمجموع خواص ويا بان وجه
كي بعضي او مخصوص باشد وبعضي نه جنانك رسم جزها بجنس وخاصه ويا بان وجه كي باجتماع مخصوص باشند دون الانفراد
جنانك رسم چيزي كنند بمجموع كي هريكي از اجزا ان عرض عام ان چيز باشد ومجموع خاصه چون طاير ولود خفاش را ـ وواجب
باشد كي خواص واعراضي كي معرف چيزي كنند بين باشند ـ وشرط تعريف ايشان علم باختصاص ايشان بان چيزيست
جه علم باختصاص موقوف است بر علم مختص ومخصص به پس اگر او را بان اختصاص تعريف كنند دور باشد ـ بلكي شرط تعريف ايشان
آن است كي حالي باشد كي ذهن از تصور ايشان منتقل شود بتصور معرف به ـ ومعلوم مطلق ومجهول مطلق طلب تصور
ايشان متصور نيست بل معلوم از وجهي ومجهول از وجهي ديگر چون او را كي طلب تكميل اوكنند يا طلب زيادتي او واگرچه بكمال نرسد
تعليم دوم در اغلاط اقوال شارحه خطا در قول شارح بعضي مختص است بحد وبعضي مشترك است بيان او ورسم ـ اما
اخ مختص است بحد ان است كي بدل جنس يكي از هفت جيز بگيرند ـ يا لوازم عامه چون وجود وعرضيت ـ جنانك الانسان
موجود ناطق والمواد عرض جامع البصر ـ يا فصل جنانك گويند عشق ازلط محبت است او محبت مفرطه است ـ يا نوع جنانك الشر
من يظلم الناس والظلم نوع من الشر ـ يا جنسي ديگر جنانك گويند عفيف كسي باشد كي او را قوتي باشد كي بان تمكن باشد از اجتنا
شهوات جه فاجر را نيز ان قوت هست وتجنب نمي شود پس قوت را بجاي ملكه كرفته اند جه عفيف ان است كي او را ملكه
چنين باشد ـ يا موضوع جنانك خشب را در حد كرسي گيرند جه خشب پيش از هيات سريركي وبعد ازان مي باشد وجنس چنين
نباشد جه وجود او بفصل متقوم مي شود وهردو بيك جعل حاصل مي شوند ـ يا مادة فاسده جنانك خز عبيت معتصر وريا دخشي
است محرق ـ ويا جزو جنانك گويند انسان حيوان ناطق است وحيوان آن حيوان خواهند كي مخصص است باسان جه مختص
بر مخلوقات ناگويند پس جنس نباشد بل كي حيواني كي جنس است او را چنان بيان كرده اند كي شروط بنابشن بقيد انك الناطق است
جه اول جزو نفس انسان است ودوم مباين او پس بر وجه نتوان كرد ـ يا انتفا الات وامكان فصول گيرند جه فصول بمطلق شي شايشان
وانظلالات كاه باشد كي بمطلق باشند ـ واما اخ عام است حد ورسم را بان باشد كي تعريف الشي بر فصه كنند جنانك گفته اند كي العدد

كثره مجتمعه

كثره مجتمعه من الوحدات والعدد والكثره واحد جنانك گويند اكره الفقيه يا بسيار وك او در معرفت وجهالت چون تعريف احد المضايف
بالاخر جنانك گويند اب ان است كي او را ابني باشد وبعكس وزوج ان است كي او را زوجه باشد وبعكس ـ يا ما هو اخفى منه جنانك
الملك شكل رواه الملك مثل ما تقدم ـ يا بالاعرف الابه يا بمثله جنانك الشمس كوكب تطلع نهارا والقمر زمان طلوع الشمس
يا بعدده مرتبه جنانك الاثنان هو الزوج الاول وزوج عدديست ششم متساويين ومتساويان دوچيز باشند كي بچك بريكي زيادت نباشد
وشيان اثنان باشند ـ يا تكرار كه تني ضرورتي وحاجتي جنانك تعريف انسان كه تني بانك حيوان بشنوي وتعريف عدد بانك كثره
مجتمعه من الوحدات وانسان بانك حيوان جسماني ناطق است ـ واما تكرار كي بحمت ضرورت وحاجت باشد معرفه
نيست ونه خطا ـ اما اول چون مكرار كي واقع است در حدود امور اضافي ـ جه هريكي از متضايفين وايشان دوچيز باشند كي در
ذهن وخارج بايهم باشند تعريف بان كه تني كن ذات او را ايراد كه تني مجرد از انك مضاف باشد وازانج اقتضاء ان كند كي او مضاف
باشد وذات ديگر را مجرد از اضافه جه ممنع است تصور هريكي ازينشان بي تصوران ديگر ـ وچون ذات معرف مجرد از اضافت
كرفته اند تكرار واجب شود جه معرف ذات است مقترن باضافه نه مجرد ازان جنانك گويند بزرجميرابنيت كي متولد شود ديگري از
نوع او از نطفه او ازان روك كي او چنين باشد يعني حيواني كي تولد او من نوعه من نطفته ـ وتكرار كي واقع باشد در تعريف چيزي
كي متركب باشد از شي وعرضي كي ان عرض را نشايند الا بان پس واجب باشد ايراد ان شي يا معرف ان ومعرف عرض
او در اوشتمل باشد بران پس تكرار لازم اينجنين الف اقطس جه واجب باشد ذكر الف با معرف او ومعرف اقطس وچون
قطوست يقعر الف است پس معرف اقطس مشتمل باشد بر الف پس الف مكرر باشد ـ واما دوم تكرار كي بحمت
مطابقت جواب افتد تنها ـ چون تكرار كي واقع باشد در جواب از سوالي كي مشتمل باشد بر تكرار كه چون سوال از چيزي
انسان اي عن الحيوان الانسان جه بجب محتاج باشد بجواب هريكي ازينشان پس تكرار لازم باشد ـ اين هه خطا هاست
من حيث المعني واما من حيث اللفظ واين وقتي تصور توان كرد كي شخص خواهن كي تعريف چيزي كند عنري را واجب
باشد احتراز از الغاظي كي طامة الدلاله باشد بنسبت با ان غير والا خطا باشد در تعريف من حيث اللفظ

مقالت سيم ازفن اول در منطق

تعليم اول در تعريف وتقسيم قضيه **تعليم دوم** در اجزاء حمليه **تعليم سيم** در خصوص وحصر واحمال
قضايا **تعليم چهارم** در تحقيق محصورات **تعليم پنجم** در عدول وتحصيل **تعليم ششم** در جهات قضايا
تعليم هفتم در قضايا شرطي **تعليم اول** در تعريف اوتقسيم قضيه قضيه قولي باشد معقول يا مسموع كي اطلاق
صادق يا كاذب بران توان كرد بحقيقت يا قولي عارض او شود لذاتي كي صادق باشد يا كاذب ـ وبقيد حقيقت ولذاته احتراز
مي كند از شكل تفصل بكذا جه او امريست بذات ودالالت بر خبريت مي كند جه معنت ان است كي او را بقضلك به ـ وبقيد اطلاق
يا عروض صادق وكاذب احترازي كند از باقي اقوال جواه تمسك باشد كي مفردك قايم مقام او بايسته جنانك الحيوان الناطق
كي در وقت مفرد يب كي او انسان است واين در اقوال شارحه بكار ايد جنانك گفتيم ـ وجواه انشايي چون بيني وترجي وامر ونهي
وقسم وندا وتعجب وات تفهام واين محاورات اخص باشد نه معلوم ودر خطاب وشعر واج جارك محرك ايشان باشد از انواع محاورات
كي مخاطب وشعرباند واگرچه بناشند بان مسمع شوند ـ واما حديث دوركت كي تعريف قضيه مي كويند باطل است جه تصور صحت اطلاق
صادق وكاذب بران متوقف ثبيت بر تصور صادق وكاذب ـ واگر توقف مسلم دايم الصدق كي طاوق وكاذب دائي خبر باشد
جه شايد كي بان بداند كي قولي مطابق است يا غير مطابق ـ واگر مسلم دايم كي خبريت توان دانست ولكن اين تعريف
نه بحمت افادت تصور است بل بحمت تحليل اوست از غير او از اقوال ومعلومات شتى جه تميز ايشان بحيزك كي بحمت
ان چيز بر معرفت ايشان موقوف باشد جار بود جنانك اكر اشتباهي در معني حيوان بيفتد جايز باشد كي كويم بحيوان ان چيز
مي خواهيم كي در حد انسان بجاي جنس اشت واين در وبناشند ـ وقضيه حملي باشد اگر حكم كرده باشند دران بارتباط طرفين او
ارتباطي كي هر دو طرف او در قضيه بروز بعد از حذف اخ مرجب ارتباط اشان است جنانك گويند الانسان حيوان يلزمه الحيوان
انسان واز تقسيم ايشان الزم مي آيد كي اين قضيه شرطيه باشد ـ وبرانك چون ذي معني در ذهن ازين دكي را وصف كنند بديكر
معني نه بان طريق كي حقيقت هر دو يكي باشد بل بان طريق كي گويند اخ معني بر وي اطلاق كنند هان است كي ديكر
معني بر او اطلاق كنند ان در معني او موضوع ومحمل خواسته شالچون كويم انسان حيوان است مراد من ان است كي مفهوم اين هر دو
لفظ يكي است بل مراد ان است كي اخ او را انسان گويند هان است كي او را حيوان گويند يعني حيوان معقول است بر انسان

پس انسان درین صورت موضوع است وحیوان محمول ۔ ومشارالیه درین عبارت یکی گفتیم الخ این معنی بردِ اطلاق کتبی باشد
کی بینیه موضوع بوَد در لفظ جنانک گویم انسان ضاحک است پس باشد کی محمول بوَد در لفظ جنانک گویم ضاحک انسان است وباشد
کی امرکت ثالث بوَد جنانک گویم ناطق ضاحک است چه الخ اورا ناطق وضاحک گویند انسان است وان امرکت ثالث است
وان نوع حمل راکی بطریق سوم خواست حمل مواطات خوانند ۔ وحمل مواطات اقتضا ان کند کی محمول وموضوع را اتحاد بوَد بوجهی
ومغایرت بوجهی واگرچه آن مغایرت ادحمل حاصل اند چنانک زید زید حه زید ازان روی کی مذروب الیه است مغایر زید است
ازان روی کی منسوب است وان نسبه ضرور صادق است اما خبری بحسب احوال صدق وکذب واما صادق فاوجوب
صدق الشی علی نفسه واگر بغیر اعتبارکی نکند امثال این قضیه باشد اورا در لفظ جنانک شیخ درشفا گفته است کی لایکون الشی
فی الحقیقه ۔ وگاه باشد کی گویند کی ضحک محمول است برانسان ربه ان نه ان خواهند کی الخ اورا انسان خوانند بزان خواهند کت
الخ اورا انسان خواند اورا ضحک حاصل است یعنی ذوضحک است واین نوع حمل بطریق سهو ذوهو سواست وازا حمل اشتقاق خوانند
جه از ضحک لفظی اشتقاق کنند کی ان لفظ را بمواطات برانسان حمل توان کرد زان ضاحک است ۔ واطلاق حمل برین دو
معنی باشتراک بوَد ۔ ومحمول از لحاکی محمول است ثابیسته آن باشد کی از موضوع عام تر بوَد چنانک در انسان وحیوان ظاهرست ۔
واما اگر مساوک افتد چنانک انسان ناطق است آن مساوات بایسته بوَد خارج از مقتضا طبیعت محمول وخاص تر خوَد نتواند بوَد
چه نتوان گفت حیوان انسان است مگر بان بعضی از حیوان خواهند وانگاه موضوع خاص شوَد باشد ۔ پس چون طبیعت
محمول اقتضا نا یکند عموم می کند وطبیعت موضوع اقتضا نا یکی کی عاست محمولی اولی بوَد وجزوی کی خاص
است بوضوعی ۔ پس هر کلیی بطبع محمول باشد بر جزوی کی در تحت او بوَد ومر جزوی بطبع موضوع بر ذکلی راکی فوق او باشد
ودو جزوی حقیقی بر یکدیگر حمل نتوان کرد چه نتوان گفت کی زید عمرو است بکر کی دونام بر ذات ازان یک شخص وانگاه مفهوم
هر دو یکی بوَد پس حمل در وضع بحسب حقیقت نبوَد باشد بل بحسب قول ولسان چنانک شیخ گفت ۔ وبدانک جزوی حقیقی
محال است کی محمول باشد بطبع چه محمول وصف موضوع است ومتشخص وصف نباشد ۔ ودیگر محمول ماهیات حقیقی باین کی کلی
طبیعی باشد کی محل متعارفات است اعنی اعیان موجودات مانند انسان وسواد وعمران چه ماهیات اینشان هم شایستکی ان
دارند کی بامثال شرکت مقارن شوند تا انسان وسواد کلی باشد وهم شایستکی آنک بامنع شرکت مقارن شوند مانند این انسان
واین سواد تا انسان وسواد جزوی باشد پس محمول باید کی ازین ماهیات باشد تا هم بر جزوی محمول توانند بوَد وهم بر کلیی خلاف
جزوی کی بر کلی محمول نتوانند بوَد چه نتوان گفت الانسان زید ۔ قال الشیخ ان طبیعه الکلی انکون موضوعه بنفسها للتشخیصه
من غیر الحاق الصور الجوهریه بها والا لکانت الطبیعه الکلیه متشخصه فی طبعها ان تکون هذا الشار الیه **تعلیم دوم** در احوال جمله
موضعیه جمله مشتمل بر سه جزو باشد موضوع وان محکوم علیه باشد ودان محمول وان محکوم به ونسبت محمول موضوع را عنی حکم بصدق او
برآن وازا ایجاب خوانند چنانک الانسان ماش یا الحیوان الناطق یستقل تنبیه او لیس یاحکم بعدم صدق او برآن وازا سلب خوانند
وموضوع ومحمول بحایی مادّه قضیه اند ونسبت بجای صورت ۔ ولفظی کی دال باشد برآن ازا رابطه خوانند واو ضروری است جه فی تصور
رابطه حکم حاصل نشوَد واگرچه تصور طرفین باشد الا آنک در بعضی الفاظ اندازین بیب دلالت ترینه روین حت
المعنی ۔ ورابطه در معنی اداة است جه معنی اورا جزا قضیه حاصل مت شوَد الا آنک بیار باشد کی تغییر ازد بصیغ مغلی کند
چون کان وبکون ازکلمات وجودی وازا رابطه زمانی خوانند ۔ یا آمی چون ضمیرت کی مستتر باشد در محمول یا باوز وعاید بموضوع
وضمیریکه کی متوسط باشد میان موضوع ومحمول نکره چون زید هو رجل ۔ یا حرفی چون متوسط میان اینشان وقتی کی محمول معرفه باشد
چون زید هو الرجل ۔ وبدانک رابطه غیر ضروری است کی سمعن است درکلمه واسم مشتق جه ان ضمر اسم است ورابطه در معنی اداة
پس اگر گوئید زید یکتب او کاتب حق اوان باشد کی گوئید زید هو یکتب زید هو کاتب جه مکتب وکاتب صفات متعلق باشد باسمی کی
متاخر از ایشان باشد نه باسمی کی مقدم چه در عربیت ناعل بر فعل مقدم نشوَد پس ایشان چون جز مبتدا امند در ارتباط محتاج باشند
برابطه دیگر عنر آنک اشان برآن مشتمل اند چه ایشان بحایی جامد اشاله ان وفعل یا ناعل منزلت حیزی مفرد کی مربوط شوَد
بمثل بواسطه دیگر عنر آنک فعل بواسطه ان بناعل مرتبط باشد ۔ وقضیه حملی اگر بر جه بناشد ثلاثی باشد واگر رابطه مذکور باشد ورباعی
اگر مذکور نباشد خواه مستتر باشد در محمول وخواه محذوف ۔ وبدانک نسبت احد طرفین القضیه الی الآخر موضوعیت عنر نسبت
آخر ست یا محمولیت لکن این در نسبت متعدی باشد یکیف بحمت آنک هر چیزی کی موضوع دیگر ست باشد بایجاب یا سلب ان دیگر محمول
باشد بر وجهی برآن وجه اگر ایجاب ایجاب واگر سلب سلب ۔ وبعضی متعدی باشد بحمت چون وجوب مثلا اگر اورا اعتبار بحسب ذاتی
کنند کی موضوع ومحمول بر وصادق باشند ۔ چه هرگاه کی ذات موضوع بحالتی باشد کی ثبوت محمول اورا ضروری باشد ضرور

محمول

محمول بحالتی باشد کی ثبوت ازان ذات را ضروری بوَد ۔ واگر وجوب بحسب مفهوم موضوع ومحمول اعتبار کنند اتحاد درجهت الزم
نباشد ۔ جه شایند کی محمول اعم باشد از موضوع چنانک الانسان حیوان یا اخص از چنانک الانسان کاتب بالفعل بس منع باشد تحقق
انسان بی انک حیوان بر او محمول باشد ومنع بباشد تحقق حیوان بی انک بر انسان محمول باشد ۔ وهمچنین منع باشد تحقق کاتب بالفعل
بی انک برانسان محمول باشد ومنع باشد تحقق انسان بی انک کاتب بالفعل بر او محمول باشد ۔ ودیگر بدانک نسبت چیزی با دیگری بانک
او موضوع او باشد غیر نسبت همان چیز ست با ان دیگر بانک محمول باشد بر وو الا فقضیه وعکس ان در کیف مخالف نشوند بسبب اتحاد
نسبت موضوع با محمول ونسبت محمول با موضوع در کیف لکن ان در نسبت مختلف می شوند چنانک در قضایا عین منعکسه ۔ واین چنین
مطلق گفته اند ولکن این وقتی تمام شوَد کی مطلوب جزوی باشد **تعلیم سیم** در خصوص وحصر واهال ایضا یا موضوع در
ذکر اگر جزوی باشد جمله را شخصیه ومخصوصه خوانند چون زید انسان واگر کلی باشد اگر در قضیه حیزی باشد کی دلالت
کند برانک نسبت محمول با جمیع ما صدق علیه الموضوع است یا با بعضی ازان قضیه را محصوره وسوّرم خوانند واگر چنین نباشد
مهمله خوانند ۔ پس قسمت ثلاثی است ۔ وترسم چنانک بعضی گفته اند محصّل نیست جه محل است بحصر بیان خارج قضیه
کی در حکم بر طبیعت کرده باشند با قطع نظر از عموم یا بر طبیعت وجزویات باهم ازاقسامی کی گفته اند ۔ واین موهم نزع است چنانک
لانسان نوع والحیوان جنس او از مسئله است وصدق او جزوی واجب باشد چه طبیعت شی ازان جمله است کی صدق علیه ذلک
الشی ۔ واین تعزیر اگرچه موافق ظاهر سخن شیخ نیست کی درشفا گفته است در فصل سیم از مقاله اولی از فن رابع چه تصریح کرده است
بانک حکم در محصورات بر اشخاص باشد اگر موضوع شامل انواع باشد وبر اشخاص وانواع اگر شامل باشد ۔ ونه موافق صریح آنچ هم درشفا
گفته است کی المهمله ما حمل موضوعها مفهوم الانسان من حیث هو هو او الماخوذ کلیا او الماخوذ احرشا واعاما واعیانا واذا اخذت الطبیعه
من حیث انها عامه مشترکه بین کثیرین کان واحدا معینا ولیک صالحا لجمیع الاعتبارات المذکوره فحینئذ الکون قولنا الانسان نوع والحیوان
جنس مهملتین فانه لیس الموضوع فیها صالحا لجمیع الاعتبارات ان الموضوع فیها هو الانسان او الحیوان المقید بقید العموم ونظائر
معنیان ۔ لکن موافق سخن اوست در اشارات جه حکم کرده است کی قضیه مذکوره مهمله است وصدق مهمله مستلزم صدق جزیه
است واین در حکم مستلزم ان باشد کی طبیعت شی از جمله آنها باشد کی در محصوره حکم بر دو کرده باشند ۔ ولفظ بیان شفا واشارات
می توان کرد از جهت انک اگرچه درشفا تصریح کرده است کی الانسان نوع تحصیه است نه مهمله در اشارات تصریح نکرده است
کی مهمله است نه تحصیه بل کی گفته است واعلم انه وان کان فی لغه العرب قد یدخل اللام والالف علی الجنس فقد یدخل علی نفس
الطبیعه بمنزلک المکون موضع الالف واللام هو موقع کل الاترک انک قد تقول الانسان عام نوع والاقول کل انسان عام نوع واستاذ
خاتم حکما رضی الله عنه تصریح بان کرده است وگفته واما علی نفس الطبیعه وکما فی قولنا الانسان عام وبحث مهمله واین دلیلی
لازم اینک کی مراد از نفس طبیعت اشارت باشد بطبیعت امّا اگر مراد ازان معنی کردن طبیعت باشد بواسطه لحوق معنی عموم ان
الزم بنیانیه جه او موضوع تحصیه باشد چون نفس نفس مهمله واین از دقایق است ۔ واز اج گفتیم ظاهرست کی محصوره را بر دو معنی
اطلاق می کنند کی بیان ایشان عموم است بوجهی ۔ واول یکی از اقسام سه گانه است کی گفتیم ۔ ودوم ان است کی مستغرقست
ومحصوره کلی معنی اول ان باشد کی حکم کرده باشند در هر هر واحدی از انها کی موضوع بر او صادق باشد ۔ ومعنی ثانی انک حکم
کرده باشند در هر هر واحدی از افراد موضوع ۔ ومحصوره جزوی بمعنی اول ان باشد کی حکم کرده باشند در بعضی از انها کی موضوع
بر او صادق باشد ۔ ومعنی ثانی انک حکم کرده باشند در بعضی از افراد موضوع ۔ وکلی معنی اول اخص باشد از کلی بمعنی ثانی
وجزوی بعکس ۔ وهریک از محصوره کلی وجزوی یا موجبه باشند چنانک کل انسان حیوان وبعض الحیوان انسان یا سالبه
چنانک لاشی والاواحد من الناس بحجر ولیس بعض الحیوان بانسان ۔ واول را موجبه کلی خوانند ۔ ودوم را موجبه جزوی وسیم را
سالبه جزوی ۔ وبعضی قضیه مذکور را شخصیه کیرنه وتقسیم برین وجه کنند کی موضوع اگر بعینه او بمکان بناشد یا بسبب ایکه جزوی
باشد چون زید کاتب اولیس یا بسبب اعتبار حکم چون الانسان نوع والحیوان جنس حلیه مخصوصه باشد واگر تعدد او ممکن باشد
اگر بیان کرده باشند کی حکم بر هر واحدی است از افراد او یا بر بعضی حلیه مخصوصه باشد واگر بیان نکرده باشند حلیه مهمله باشد چنانک
الانسان فی خسر اولیس ۔ واو سادی حریه است در وقوت او چه هرگاه کی حکم بر کل افراد یا بر بعضی صادق شوَد علی القدرین
حکم بر بعضی یقینی باشد ۔ وحکم در محصورات متاول میر جیز باشد کی داخل باشد تحت الموضوع از اجناس واوراع واصناف یا
اشخاص بوجوه ومعروض الوجود او اذهانی کی ممنع باشد انفکاک ایشان از موضوع ۔ وبدانک لفظی کی دال باشد بر کلیت وجود
وحکم ازان روی کی معین باشد یا اعتبار محل یکی را ازینشان اعنی کلیت وجزویت را سور خوانند ۔ واین در ایجاب کلی کل
است وجمیع ودر سلب کلی لاشی واحد ودر ایجاب جزوی بعض وواحد ودر سلب جزوی لیس کل ولیس بعض ونعض لیس

حکم ازان روی

دلالت کند برسلب حکم از کل افراد مطابقه دار بعض افراد بالزام دلیس بعض دبعض لیس بکس این دلالت کنند ثانی را استعمال کنند بجهت سلب کلی نه بجهت ایجاب استعمال نکنند وثالث بعکس اینست وگاه باشد که این امور را بدانند ربآن دلالت کنند برکیت اجزا محمل یا جزئیات آن وانیک قضیه محصوره است باعتبار دلالت ایشان برکیت جزئیات موضوع پس حق ایشان آن باشد که بر موضوع درآیند پس اگر بر موضوع جزوی درآیند یا بر محمل بجهت دلالت برکیت جزئیات قضیه را منحرفه خوانند وآن نیز قسم است اما سه ازان یکی احد الطرفین شخصی سور باشد یا مقرن محمول سور ایجاب کلی یا سلب جزوی چنانک بعض هذا الشخص انسان یا الانسان بعض هذا الشخص والانسان کل حیوان والانسان لیس کل حیوان ایشان هر سه صادق باشند در جمیع مواد اگر سالبه باشند واین بدان باشد که هردو طرف قضیه در مقارنت حرف سلب مختلف باشند یعنی مقارن یکی باشد وازان دیگری نه وکاذب باشند در جمیع اگر موجبه باشند واین بدان باشد که طرفین مختلف بناشند مقارنت حرف سلب بهر دو حرف سلب یا هردو باشد یا یا هیچ یک نباشد واما آن دوقسم باقی که مقرن محمول یکی ازدو سور باقی باشد یعنی سور ایجاب جزوی وسلب کلی صادق باشند درمان وجوب وکاذب درمان امتناع اگر هردو طرف قضیه در مقارنت حرف سلب وعدم مقارنت متفق باشند وبعکس این باشند اگر متفق بناشند وحکم بصدق وکذب درمان امکان حکم است واخ گفته اند که صادق باشند درمان وجوب واخ صادق اوباشد ازمان امکان وکاذب باشند درمان امتناع واخ صادق اوباشد از مان امکان یعنی محتمل نیست چه حاصل آن است که صادق باشد درطرف صادق از امکان وکاذب باشد درطرف کاذب وجون محصورات درعلوم معتبر باشند چنانک درصناعت برهان روشن شود واز مهمات احتراز باید کرد تا در غلط نیفتند واگر استعمال کنند دلالتش مساوی دلالات قضایا جزوی باشد پس قضایا معتده مشعر درعلوم این بهار محصوره باشند وبحث ازتحصیل مفهومات ایشان وتمحض اجزاء آن که ازا تحقیق محصورات کنیم واجب بود **تعلیم چهارم** در تحقیق محصورات جزوی کم کل حرف بکل جسم کلیت حکم کن کلی یکی کلی عقلی است وکل من حیث موکل یکی کل مجموعی است یعنی خواهیم دلا حکم در کبرکن تعدیه نکند ازاوسط باصغر وعینین آن نی خواهیم یکی حقیقت او حقیقت جسم بود بعین سبب ودیگر بجهت انک درعلوم بحث می کنند ازقضایایی یکی موضوعات ایشان درذکر عین موضوعات ایشان بحقیقت نیستند بلکه یکی وصف موضوعات حقیقی ایشان اند وصفی ذاتی یا عرضی لازم یا غیر لازم خواه درحال حکم باشد وخواه بناشد چنانک کل متحرک کذا چه لفظ متحرک باطلاق بسا اول این بهار قسم باشد چون حیوان وفلک وجسم درحال حرکت وجسمی یکی متحرک بود که باشد درحال سکون الا انک مقتدکنند بقیدک واگر قید این باشد یکی تا دام یکی متحرک است جسم درحال سکون از خارج اند وشامل ان سه قسم دیگر باشد بجهت انک درعلوم بحث می کنند از قضایاتی که موضوعات ایشان درذکر عین موضوعات ایشان است بحقیقت چنانک کل انسان کذا او کل جسم کذا نه بجهت لزوم تسلسل یا لزوم امکان تسلسل چنانک بعضی گفته اند چه لازم تسلسل وامکانش ممنوع است واگر سلم امتناع تسلسل ممنوع است چه در امور اعتباری است برکت بکل جسم ان من خواهیم یکی حقیقت او حقیقت جسم بود خواه نفس جسم باشد خواه نفس صادق باشد چنانک در مسلک مذهب شیخ وخواه حقیقت او حقیقت جسم بود خواه موصوف بجسم بود بحسب ذهن یا خارج ووصفی دایم یا غیر دایم یا محکوم نه که اتفاق افتد وبه باکت محمل است کانی طبیعی می خواهیم چنانک از پیش تقریر رفت یکی محمل حقیقی یکی بحسب طبع محمول بود چنانک الانسان حیوان نه بحسب قول ولفظ چنانک هذا زید نه ضرورت کلی طبیعی بود پس معنی کل حرف این باشد یکی هر دا محرک یکی جسم بالفعل بر وصادق است معدوم یا بر وصادق است معدوم لفظ ازان برکت یکی حاصل دا بالفعل بود وبیان اخ حصول ان بعد ازین بیان کنیم ان شا الله وبیاید دانست که فرقست میان معدوم لفظ ازان برکت یکی حاصل دا بالفعل بود وبیان اخ حصول ان معنی در بهوت باشد مانند متحرک یکی بالفعل متحرک باشد واگر هم درینک وقت باشد ومتحرک یکی بالقوه متحرک باشد وحرکت ازو صحیح بود واگر چه هرگز متحرک بالفعل نبود باشد بعضی منطقیان گفته اند معدوم موضوع شامل هردو معنی باید گفت وابونصر فارابی یکی اورا معلم ثانی خوانند همچنین گفته است واین اصطلاح خلاف مقارنت وتداول اهل لغت وعلوم است چه بران تقدیر لازم آید یکی چون گویند انسان نطفه وعلقه گفت صورت انسانیت درنطفه بقوت است درین لفظ داخل باشد وچون گویند چنین چیزی را کی ازد بحث امتد درین اطلاق آورده باشند واین خلاف مقارنت است چه مقارنت وتداول آن است یکی چون گویند بحث هرچه بحث بالفعل نبود باشد وخواهند برود واگر هیچ یک لحظه باشد درود داخل باشد بشرط انک بالفعل بحث باشد. مکرر درموضعی یکی لفظی باشترک بر مفهومات اطلاق کنند گاه ازان برکت یکی بالفعل بود وگاه ازان برکت کی بالقوه چنانک کاتب گویند کسی را یکی کتاب می کند نکند را یکی کتابت داند ونکند ودرین موضع اگر گویند کل کاتب بانیا کت معلوم بود که بکدام معنی اطلاق می کنند بالفعل او بالقوه چه حکم بحسب ان مختلف شود چنانک کل کاتب بالفعل متحرک الاصابع بخلاف کل کاتب بالقوه. وبیاید دانست که اخجاب

وسلب هردو ایضا وجود موضوع کنند درذهن چه حمل وضع ازامور ذهنی است وموضوع ومحمول ازمعقولات ثوانی وحکم در اصل حمل برحیزیت ثابت مقرر درذهن صورت بندد وخواه ان حکم باجاب باشد وخواه بسلب پس موضوع ومحمول قضایا یا بدان که درذهن متصور ومتمثل بود. وهیچ فرق نباشد میان موضوع سالبه وموضوع موجبه باعتبار نفس حکم یعنی نفس ثبوت محمول موضوع را ونفس سلب ازا ونه باعتبار تیقک زایدچه اگر باعتبار زایدیکی کنند چنانک ان ثبوت وسلب را بخارج مقید کنند مثلا چه اگر بخارج مقید کنند وگویند کل حرف فی الخارج اواثنی من حرف فی الخارج موجبه امتد عا وجود موضوع درخارج کنند وسلب نکنند چه ایجاب حیزیت درخارج حیزیت رافرع ثبوت ان حیزیت درخارج چه تا او درخارج موجود نباشد محال باشد که ازا درخارج حیزیت ثابت باشد ان ثبوت الشی فرع ثبوته فی نفسه. واما سلب حیزیت درخارج ازحیزیت نزع ثبوت ان چیز درخارج نیست واین جهت زید معدوم را توان گفت یکی زنده است یا بیناست یا متصف است بمعنی وتوان گفت یکی زنده نیست وبینا نیست وعنیها من الصفات وبدانک موضوع سالبه اعم است ازموضوع موجبه نه بآن معنی که تا خران گفته اند که ازاد موضوع سالبه بیش ازافراد موضوع موجبه است بنابرانک معدوم درموضوع سالبه داخل است ودرموضوع موجبه نه چه اگر عموم بارخ معنی بودک بیان ازاد موضوع سالبه وازاد موضوع موجبه تباین وتغایر بودک واگر چنین بودک اتحاد درموضوع بودک وتناقض میان ایشان مرتفع شدک بیان معنی یکی نفس موضوع سالبه نه افراد موضوع ازشمار نفس موضوع موجبه است نه ازافراد او وبیانش ان است که هر معنی را یکی خواهند یکی بردهکی کنند یا اورا وضع کنند مطلقا بی نسبت بثبوت یا انفا یا اورا وضع کنند ازان بودک یکی ثابت است یا اورا وضع کنند ازان بودک یکی منتفی است. واین هرسه موضوع سالبه می توانند بود وموضوع موجبه جز ثابت نتوانند بود بثبوت اعم از خارجی وذهنی تا اگر اجناب خارجی باشد موضوع ثابت باشد درخارج چنانک الماء بسیط واگر ذهنی باشد ثابت باشد در ذهن چنانک فصل الوسط بین الوسط والاطم چه نفی ازمعدوم ازان روی که معدوم است توان کرد چنانک گویند زید کی متنفس ازان روی که زید کی نیست بنابیت واثبات برمعدوم ازان روی که معدوم است نتوان کرد چه نتوان گفت که زید ازان روی که یکی نیست نابیناست یا بیناست یا عنران صفات چه محل وصف موضوع است وازا صفا موصوف انتفاء صفت الاعم ثبت الخ باشد ازان روی که یکی نباشد محال است یکی اورا صفتی باشد پس هیچ صفت بود حمل نتوان کرد مگر درمعنی سلب باشد چنانک الخلا معدوم وشریک الباری ممتنع چه معنی اول ان است که انحلاء لیس نموجود ومعنی دوم انک شریک الباری لیس بممکن. پس جون موضوع سالبه یکی ازین سه قسم تواند بود وموضوع موجبه جزیکی ازانها نه گفتند موضوع سالبه اعم است ازموضوع موجبه. واین عموم معنوی رفع ناقض نیست چه موجب تغایر افراد موضوع موجبه وسالبه نیست بجهت انک جون موضوع را یکی ازدو جهه که گفته وخواهند که بازاد اومناقض اورفع کنند واجب باشد یکی بهمان وجه یکرنگ که وضع کرده باشند بعینه واین معنی وحدت موضوع یکی ازشروط تناقض است. ومحال است یکی مناقض راجنان وضع کنند یکی شامل هرسه دجه یا دو وجه ازان سه باشد چه خالی ازیکی بامقید جمع نشود ومعینین مقید بثبوت یا مقید بانتفا بس محال باشد که موضوع سالبه ازموضوع موجبه اعم باشد بحسب افراد بعه از انک درعبارت متحد باشند واما متحد نبوده باشند. پس سالبه اعم ازموجبه باشد بحسب صدق سالبه درموضوع غیر ثابت ازان روی که غیر ثابت است وکذب موجبه درچنین صورت. واین است فرق حقیقی میان موجبه وسالبه چنانک شیخ درشفا اشارت بان کرده است وگفته فان موضوع السالبه قد یکون موجودا وقد یکون معدوما وبیع السلب عند من حیث هو معدوم وازین جهت توان گفت یکی معدوم ازان روی که معدوم است موصوف نیست ونتوان گفت یکی ازان روی که معدوم است متصورست بلکه یکی ازان روی که اورا ثبوتی درذهن است متصورست. ومحتمل است یکی فرق میان ایشان بان کند که موضوع سالبه شاید که متصور نباشد اما بان تقدیر که اوچیزیست وموضوع موجبه نشاید که چنین باشد بل البدست یکی او متصور باشد زیادت ازین تقریری اوچیزیست. وازین است یکی باقی چون دانست یکی امرکی ازامور محال است محتاج نشود درسلب اوازهرج فرض کنند بانک بصور اوکنند درذهن یا درخارج یا بروجه برشبیت بلرکت سلب کنند ازهرج شبیت بروصادق باشد محبب واگرچه بهمچ اعتبار دیگر غیر شبیت متصور باشد. وبثبت دراثبات محمول بان تقریر کفایت نمواند کردن موضوع متصور باشد بانک اوچیزیست. وازین است که توان گفت یکی الحوادث التی لااول لها لیس لها عدد متناه نتوان گفت که لها عدد غیر متناه چنانک شیخ تصریح بان شال کرده است درسالبه که بموسیقست بحث درنحو جمعی که باقی را بسبای زمانی اثبات می کنند چه حوادث لااول لها ثبوت درذهن ندارند بسبب انک نامتناهست این ونه درخارج بسبب انک درموجود بجمع نیستند بس جمع را درذهن ثبوتی نباشد لااز حیث انه شی بوجه. ومعینین فرق میان ایشان نمیدانند توان کرد چنانک صورتی بیدا کنند یکی سالبه دران صادق باشد وموجبه کاذب. ولکن فرق اصلی ان است که انشیخ نقل کردیم یکی فرق میان ایشان

در موضوع عنوانات ظاهر شود چون اورا ازان روي كه زيد يكي ثابت فرض كنند والبا متلازمان باشند چنانك مم شيخ اشارت بآن كرده است كي واما في الموضوع الذي لا يوجد غير ثابت فالسالبه والموجبه سواء ان كان وجود موضوع مصطلح بان اعتبار ماخوذيت بران اعتبار ماخوذيت كي او را بشرط در ذهن يا در خارج باشد پس سالبه وموجبه مصطلح متلازمان باشد وبكي از ديگري تعاكس نكند وچون بنابرين اصطلاح بيان ايشان خوض وخصوص نيست پس بعد از اصطلاح برين بايستي كي تعرض بان بحث كي سالبه اعم است از موجبه ولوازم ان نكردند اما چون در نفس امر نه بحسب اصطلاح اعجاب بي ثبوت مي توانست بود خلاف سلب حكما خواسته اند كي اعتبار ان در قضيه كنند بحسب نفس امر نه بحسب اصطلاح لاجرم بحث ازين لوازم كردند واگرچه بحسب اصطلاح اين بحث راهج فايده نيست وچون معني موجبه كلي معلوم شد معني محصورات سه گانه باقي معلوم شود چه موجبه حرف حكم مي كند يعني ازانچ موجبه كلي بيان حكم مي كند سالبه رفع ان مي كند كي موجبه اثبات ان كرده باشد وبدانك مذهب بعضي از قدما ان است كي معني كل حرف ان است كي هريكي از احاد جمع كه موجود باشند وخارج ويا ضمن يا در حال موصوف باشند نه انك اشان ث اند در ان وقت وان اصناصدق طرفين اعني عنوان ومحمول كند بر موجودات خارجي ماضي يا حاضر واخبار حكم بريشان واين مطلقه ايشان باشد وضروريه ايشان ان باشد كي شتب باشد برانسه ملته وممكنه ايشان بحسب مستقبل باشد يا معني كل حرف ان باشد كي هر فردك از احاد جمع در هر وقت از مستقبل فرض كنند صحيح باشد كه ث باشد وصحيح باشد كي باشد پس اگر ممكن باشد كي دقيي يابند كه هيچ حيوان غير انسان نباشد كل حيوان انسان پيش ازان وقت بمذهب اين قوم ممكنه باشد وزمان وقت مطلقه وشيخ در شفا اين مذهب را بجانب اختلال وصف كرده است وگفته كي چون بگويم كل ب آ ومراد ازان هر واحدي باشد از موصوفات ث در وقتي بعضي ازما بوصف ب باشد وكل ب اع است ازين جه ادستادل موجودات خارجي ودهني است خواه ممكن باشد در خارج وخواه ممنع بعد ازان بخوات شيخ كي بيان كند كي مطلقه ان نيست كي اشان گفته اند كي در زمان ماضي باشد يا حال از انجهت كي ما را قضايا انست كه موضوعات ايشان ادراك است كي الفات بوجود ايشان نكنند ومع هذا ران حمل مي كنند محمولاتي كي نه ضرورك وذو نه ممكن بالك محمول باشد بان وجه كي در وقت ما بالفعل باشد في الحاله چنانك گويند هر دور دايره عرضي كي متحرك باشد دايما برخلاف برك محور بوك قطبين او ايشان منطبق شوند ومنفصل شوند وان قضيه ضروريست چه انك اشان منطبق شوند ما منطبق اند ايشانرا دايم نيست ونه نيز ازنهاني است كي شايد كي باشد وشايد كي نباشد بالك واجب است كي در وقتي باشد بعد ازان گفت ومع هذا آن نمي خواهيم كي اين در دو اير بيست كه جنين يافته اند بالك الفات باهيت ايشان است نه بوجود ايشان اللهم الا ان توضع ح ع كونه موجودا في الخارج ودران تقدير درست باشد وعنوان باشد كه ما در ايم چه وجود درين تقدير صفتي باشد ماخوذ با موضوع وحركت ازان ومبحوث عنه كل جسم مطلق است پس اين قضيه چون ضروريست وممكن باشد مطلقه باشد پس مطلقه آن باشد كي در زمان حال يا ماضي موجود باشد چه مطلقه يا تيم كي جنين نيست وبدانك حكما را در موضوع موجبه كلي حران دو مذهب نيست يكي ان مذهب سخيف كي منسوب است بقومي از قدما وليكن مذهب حق كي جمهور حكما براند وقدما را مذهبي ديگر نيست در كل حرف چنانك متاخران گفته اند محن اخر هم نسبت باشان كرده اند وگفته كي مراد از كل حرف ان است كي هر واحدك از جملهاتي كي موجود باشند در خارج در ماضي يا در حال يا در استقبال چه قدما در استقبال باطل است چنانك صريح لفظ اشارات ومطارحات واوسط برجاني تصانيف كليت قدما بران دلالت مي كنند وصحيحين لفظ ملخص نيز چنانك گفته است ادا ملنا كل حرف انا خذنا استقرا اشكالي كي برين مذهب ايراد كرده اند ساقط شود واشكال ان است كي اگر معني كل حرف ان باشد كي هر چ جسم است در خارج در ماضي يا در حال ابوا است دران وقت پس نفع علومي كي قديم الزمان متفاد بزده باشد بزمان ما نرسد لانتفاء احكامهم على ما وجد في زمانهم في ذلك الوقت پس ما استفادت نكنيم از سخن بقراط مثلا كي در فصول گفته است كي صاحب الاستسقاء اذا حدث به سعال قليل يرجى سرعت حال اين مستسقي لكن سقوط اشكال بزيادت قيد يا در ات متقال ظاهرست چه چون حكم على ما وجد او بوجد باشد احكام تعدك كند بزمان ما واما مقوط ان بحذف قيد في ذلك الوقت محل نظرست واين شبهت متاخر انرا اذ سخن شيخ اشاذ در شفا در فصل رابع از فن رابع ازجله اولي گفته است كي وقوم يجعلون المطلق ماكان موضوعا له حاصله بالفعل في زمان ما حتي يكون قولنا كل ابيض موجود في زمان ما معناه ان كل ابيض موجود في زمان ما فكون الكلمه الموجبه المطلقه على هذا الراي ان كل واحد من الموجودين في وقت ما لهم ث في ذلك الوقت چه چون زمان ما وقت ما مطلق گفت ومقيد نكرد بانك در ما مضي يا در حال نداشت كي عام است وغافل شدند از انچ در عبت اين مذهب گفته است كي

ودبنج من هذا المذهب مذهب آخرين امراجيات بانجا كي گفت كي كل حيوان انسان بمذهب اين قوم پيش ازان وقت كي هيچ حيوان غير انسان نباشد ممكنه باشد ودران وقت مطلقه پس چون ممكنه ايشان بحسب استقبال باشد محال باشد كي مطلقه ايشان هم بحسب استقبال بود پس ازين مقرر معلوم شد كي خاطر سفير متاخران مذهب هيچ كس از احكايت ونسبت بايشان انزا محض است وبدانك ان مذهب اگرچه ضعيف است اما شيخ در اشارات گفته است وبحن الباقي ان نراعي هذا الاعتبار يعني باكي نداريم كي لوازم اين اعتبار را بيان كنيم چون صادق فرض كنند بعد ازان گفت وان كان الاول هو المناسب بيني واگرچه اول مناسب بحث استعمال در علوم ومحاورات واست كي واجب است كي اعتبارش كنند بحسب طبايع امور ومتاخران الباقي را اعتبار كردن نه مناسب دانسته اند وبر خود وطلبه علم را بهذيبي كي مخرج ايشان است نه ازان حكما چنانك بيان كرديم وبيان لوازم ان ضايع كردن واگر لوازم ان مذهب بيان كردندي هم مناسب نبودي فكيف كي لوازم مذهبي بيان كنند كي لم يقله احد ومتاخران چون از تقرير خارجي جه خارج است از اصطلاح حكما فارغ مي شوند شروع در اعتباريك ويكرمن كنند كل حرف را دانما حقيقه نام مي نهند واگرچه هيچ حقيقي ندارد وچنان اظهار مي كنند كي ان نيز مذهب حكماست چه مي گويند كي كل حرف كاه باشد كي اورا استعمال كنند بحسب خارج وكاه باشد كي استعمال كنند بحسب حقيقت وحكما استعمال هيچ ازين دو نكرده اند اما ازان خارجي بيان كرده شد واما ازان حقيقي وحين گويند كي مراد از كل حرف ان است كي كل يا لو وجد كان ح فهو بحسب لو وجد كان ث يعني هرچ بر تقدير وجود ح باشد بر تقدير وجود ث باشد بل كه هرچ اوراحيثيت اولي باشد اوراحيث دوم باشد ومعني ان اينست كي هرچ او ملزوم ح است او ملزوم ث است او متاول ممكنات معدوم وممتنعات باشد چه خلا اگرچه ممنع است لكن حيثيتي است كي اگر موجود شود بعد باشد پس كل خلا بعد باشد بس كل خلا بعد صادق باشد وباعتبار حاضر نه واين تفسير خطاست نه ازان جهت كي بعضي هم ازمتاخران گفته اند كي مراد از موضوع يا كل يا لو وجد وكان ح باشد بواو عطف بي اشتراط انك آن چيز ملزوم جميع باشد يا بي واو عطف تا معني اين باشد كه هرچ ملزوم ح است چنين وچنين است حنانك محمول على المقدرين ملزوم ث است چنانك گفته اند كي مهما لو وجد كان ث بس اگر مراد اول باشد موجبه كلي كي كل يا لو وجد وكان مع وجود ح فهو بحسب لو وجد كان ب بوجبه فروك كي بعض ما لو وجد وكان مع وجوده ث فهو ملزوم ح بعكس نتوذ وهيچ خلطي واقتراضي بران دلالت نكند چه شايد كي چيزك كي ملزوم ح است ثيايند واگر مراد دوم باشد بيان مطلقه ودايمه فرق نماند چه معني مطلقه اين باشد كي هرچ وجود خارجي او ملزوم ح است وجود خارجي او ملزوم ث است بس اگر لزوم در وقتي ثابت باشد دايما ثابت شود ومطلقه دايمه باشد واگر لزوم در هيچ وقت ثابت نباشد بس مسله ما باشد چه اين مسلم نيست كي اگر لزوم در وقتي باشد باين كي دايما باشد چنانك در ما امكان جزوي ونه ازان جهت كي بعضي ديگر گفته اند كي اين قضيه شرطيه است نه حليه ازانجهت كي چون ادواتي كي موجب ربط است چون لو وكان من انداند وقضيه مي مانند بكي وجد ح ويكي وجدت چه بعد ازحذف ادواتي كي موجب ربط است دو قضيه مي مانند چه ادواتي كي موجب ربط اين دو قضيه اند نه لفظ هواست نه لو وكان چه ان ادوات ربط اجزا ان دو قضيه اند نه ازان اين دو قضيه وبعد از حروف موجود دو قضيه مي مانند بل كي در قول من مانند در حكم دو مفرد بس حمليه باشد بل ازانجهت كي ملزوم ح ازم نيست كه هرچ بر ح صادق باشد ملزوم ح ازم باشد بل كه ملزوم ح بر موضوع صادق باشد ومراد از كل ح بحسب اصطلاح وعرف واستعمال در علوم ومحاورات كل ما صدق عليه انجم است نه كل ما لو وجد لوجد ح چه على تاميه ح بر و صادق است كه لو وجدت لوجد ح ومع هذا ح بر و صادق نباشد ودیگر بحمت انك محصلان از محققان بر ابوبضه فارابي انكار كرده اند در انك جايز داشته است كه مايكن ان يكون ح در كل ح داخل باشد بس چگونه جايز دارند كي ما منع ان يكون ح در كل ح داخل نوذ وبدانك ابن كي فارابي گفته است كي يمكن ان يكون ح اگر ان مي خواهند كي مايكن ان يصير هم اين انكار بجاي خويش باشد چه ازم اينه دخول نطفه وعلقه در انسان واگر ان مي خواهند كي ما يمال عليه ح بالامكان بخلاف مذهب مشهور كي مراد ان است كه ما يقال عليه ح بالفعل وظاهر ان است كي مراد اينست نه آن چنانك در بعضي سخنان او تصريح بان معني هست انكار نه بجاي خويش باشد ودیگر انمتاخران كي گفته است كي ما منع ان يكون ح در كل ح داخل باشد عاه ما في الباب گفته اند كي در كل ح ممتنعات داخل باشد يعني افراد ممتنعه ح كي منع وجود في الخارج ويكن ان يكون ح نه افراد ممتنعه ح كي منع ان يكون ح فانه لا يقوله عاقل ودیگر بحمت انك برين تقدير هيچ قضيه كلي صادق نتوذ نه موجبه ونه سالبه چه بقيض ايشان صادق باشد از شكل ثالث وارسطو در سالبه جون الاشي من ث مثلا مجموع موضوع باشد ومحمول مقيد بحمت نقيض چنانك گويم كي كل ما هو ح و ث دايما فهو ح و ث وكل ما هو ح و ب دايما فهو ح و ب دايما وبنتيجه كي بعض ح ليس ب دايما نهو دايما

است نا نقص کل حرف یا اطلاق است . واما بحث انک این قضیه ک مالم یحیشه الاول نله الحیشه الثانیه یا خارجی باشد یا حقیقی
اگر خارجی باشد بایدک در خارج موضوع موجود باشد موصوف بحیثیتین این اصل دو قوت خارجیه باشد وبیان ایشان لزوم نه
واگر حقیقی باشد یعنی ان بود ک کل مالو وجد کان بالحیثیه الاولی فهو بحیث لو وجد کان بالحیثیه الثانیه ما تردد کنم دین قضیه
کی خارجی است یا حقیقی و اول بی ثانیه بس دوم باشد وتسلسل شود وهیچ حکمی باخر نیاید اصلا . چنانک بعضی گفته اند تمام نیست چه
این تسلسله باعتبار بعضی تعلق دارد وبعدم اعتبار منقطع شود ومحال نباشد چنانک در تغیر یعنی وضع وحال ک بهمین نوع تسلسل لازمست
وجایز نه محال . ودیگر بحث انک مابر اشیا حکم باستاع وامکان وجود می کنیم وبران اصطلاح ممکن باشد نه وجوب بحث استحالت
صدق مثل این قضیه ک کل مالو وجد کان اجتماع النقیضین فهو لو وجد کان ممنع الوجود وعلم فایده مثل این قضیه ک کل جسم ممکن
الوجود او موجود چه معنی ان باشد ک کل مالو وجد کان جسما نه بحث لو وجد لم یسع وجوده او کان موجودا چه کذب وعلم نایده این
دو مثال طاهرست بخلاف مذهب حق کی ما هیته العقل انه اجتماع النقیضین فهو محکوم علیه باستاع وجوده فی الخارج او انه جسم فهو
ممکن بی الخارج او موجود فیه ک هم صادق است وهم مفید . ومتاخرانرا این خطا از سوء فهم مراد شیخ از سخن او در تفسیر موجه کانی
اشاره است کی در اوایل فصل اول از مقاله دوم از فن سیم از جمله اولی از منطق شفا گفته است از تحقیق الایجاب هو الحکم بوجود
المحمول للموضوع ومحتمل ان یحکم علی غیر الموجود بان شا موجودا له بکل موضوع الایجاب فهو موجود اما فی الاعیان اوفی الاذهان
فانه اذا قال قایل ان کل ذات عنقاء کذا فانه یعنی ان کل ذات عنقاء توجد کیف کانت وان کذا ولیس معنی
ذلک ان ذات عنقاء المعدوم یوجد لها فی حال عدمها انها کذا فانها اذا کانت معدومة فضفاتها معدومة اذ لیس یجوز ان یکون
موجودا واذا کانت معدومة فکیف یحکم بانها توصف الا عند قوم یتوهمون انفسهم یجوزون ان یکون للمعدوم صفات حاصله والیکون
موجودا ویکون الحاصل عندهم غیر الموجود وکالمانی المفهوم من الحاصل والثابت بالمفهوم من الموجود غیره ولهم ان یریدوا بالموجود
ما شاؤا بل الذهن یحکم علی الاشیا بالایجاب علی انها فی انفسها موجودة یوجد لها المحمول او انها تعقل فی الذهن موجودا لها
المحمول الا من حیث هی فی الذهن فقط بل علی انها اذا وجدت وجد لها هذا المحمول فان کان الموجود للشی ونفس الحکم
الاتی الذهن لمتین من المحال ان نقول ان ب شلا موجود له انه لیس فی الذهن بل فی نفس الامر ولیس هو فی نفس
الامر موجودا فکیف یوجد له شی وهذا هو وجود له کما ان مفهوم السلب هو الثبوت حکم لشی
وهذا هو عزمه له المحاله بنت من هذا انه الایجاب البته الاعلی موضوع حاله ماذکراه . فاما الاشیا التی الا وجود لها بوجه فان الاثبات
الذی بها اب حمل فیها حیث یرک ان الذهن حکم علیها انها کذا معناه انها لو کانت موجوده وجدها الذهن لکان کذا
وهذا کما یقال انه المحاله ابعاد . وجای دیگر شیخ وغیر او بیان عبارت کفته اند کی اذا قلنا کل حرف انعی به ما هو کی فی الخارج
فقط بل انا لو وجد لصدق علیه انه کی . ومراد ایشان از ایراد شرط دین مقام نه ملازمه است بیان آن امور واتصاف ایشان بحیث
بل کی مراد آن است کی در کل حرف داخل شود هرچ اوجم است بالفعل عند العقل یا بفرض ذهنی از انها نی کی ممنع نباشد
لذاته کی هر بود صادق باشد واگر چه هر ما هیتی محال باشد وتغیر از فرض ذهنی بصیغ سرط از بحث کرد ان اند کی سابق بفهم
از معانی حروف شرط ان است کی مقدم مفروض الوجود باشد . پس ازین تقریر معلوم شد کی خارجی وحقیقی هیچ اصلی
ندارند بل کی از خرافات متاخران است کی بغیر خود واستعداد محملان دران ضایع کردند . وتاکید منطق از خارجی وحقیقی
ودیگر خرافات ایشان پاک نکنند علم منطق مقرر نشود . وچگونه مقرر شود علمی کی بنی ان بر فهم تصور وتصدیق بمفهوم قضیه
وفرق بیان سلب وایجاب وغیران باشد ومعلوم شد کی هیچ یک را درست تصور نکرده اند چنانک بیان بعضی کرده شد بیان
باقی بجای خود بیاید . پس دین مسئله مذهب حق مذهب جمهورست کی متقارف ومشهورست ودر علوم ومحاورات
مستعمل ومذکور کی چون کویم کل حرف باب ان خواهیم کی هر واحدی از انها کی هر بیشان مقول باشد خواه
جزوات او باشد یا صفتی غیر ذاتی کی موضوع باشد یا ذات او خواه ان صفت دایم باشد وخواه غیر دایم وخواه در وقت
معین باشد وخواه در وقت غیر معین وخواه موجود باشد در خارج یا در عقل یا در فرض ذهنی انا نهایی کی امتنع ان
یکون هر بی انک الفات کنند بصحیح یک ازین اقسام بل تعقل کنند آنان روی کی هر با لعقل است براع انحا وجودی کی شامل این
وجودات باشد . نه بان وجه کی او را من حیث هو موجود فرا گیرند ونه بنی حیث انه لیس بموجود او بصح ان یکون هر نقط .
آن آحاد بر بشان مقول باشد وبوجود بایتیت ایشانرا ماند وجود جهت باشد اگر قضیه مطلقه عامه باشد . پس بحسب
این بیان نا صح ان یکون هر ما هو بالقوه من حیث مقابل لفعل کلی هر باشد . وچون موضوع ممنع باشد لذاته جمع خلا
یا جوهر فرد نقل کنند از ایشان کی برای قایل بآن ممنع بیست وجود بوجود خارجی منصف شود خلا وجوهر فرد باشد

بفعل

بفعل پس حکم کنند بران ازان روی کی چنان است باغ حکم خواهند کرد . این چنین کفته اند بعضی از محققان واغ از شیخ
نقل کردیم کی ما نما الاشیا التی لا وجود لها بوجه ان آخر سم دالتی دارد بریی معنی . لکن ظاهرات است کی حکم بر ممتنعات بحسب
فرض ذهن است نی انک الفاظی باشند بوجود خارجی چه ما حکم بر اجتماع نقیضین نمی کنیم باستاع مثلا واکر چه ما تصور هیچ قابلت
نمی کنیم کی بان قابل بود باشد چنانک کفته در خلا وجوهر فرد . وبدانک حکم عقل باستاع اجتماع نقیض نه بران وجه است کی
نقیضین نادر ذهن مجتمع تصور می کند انکاه حکم می کند کی این مجتمع در خارج ممنع است چه اجتماع ایشان در ذهن هم ممتنع
است . بل بران وجه است کی عقل اجتماع مختلفات تصور کرده است چنانک اجتماع سواد وحرکت در جسم اسود متحرک
پس حکم می کند باستاع جنین اجتماع بین النقیض ومعدوقیق نفیس . ودیگر بدانک تناخران بنا بر اصطلاح ی نایده خویش
کفته اند کی خارجی اخص است از حقیقی چه اول حکم است بر موجودات در احد ازمنه ملثه ودوم حکم است بر موجودات ومعدومات
ممکنه در ازمنه ملثه وبر ممتنعات . وبعضی از متاخران ممتنعات را از قضیه حقیقی بیرون می کنند وحکم در حقیقی بران مقصور
می کنند کی ما بکان وجود له واجب موضوع ان ممنع است از آنرا قضیه ذهنی نام می کنند وتفسیرش بان می کنند کی انچ در ذهن هم
ثابت در ذهن ثابت است واین نیز در غایت بناد است چه بسیار محالات هست کی در ذهن باشند وجود بذهن
مخصوص نشود وملاحظه وجود خارجی نکنند موجب خطا باشد واستعمال ان تا ممکن چه ممکن است کی حکم بر انسان کنند بانک
لو من بر وجه بیا باشند کی در ذهن جان تخیل کنند بس چون کویند کل انسان انسان طایر دران داخل شود ومحالات
وشناعات عاید کردد واذ نفیس موجبه کانی کی تنقیض ان استغنا حاصل است از امثال این تخلیطات بی طایل مخل
وبکلفات بی حاصل مخ تفسیر پنجم در عدول وتحصیل موضوع قضیه یا محمول او اکر مدلول علیه باشد بلفظی مرکب از
حرف سلب وغیر ان قضیه ومعدوله خوانند واکر چنین باشد ان قضیه را محمله الطرفین کویند ومعدوله سه قسم تواند معدوله
الموضوع چنانک نامتناهی معقول است ومعدوله المحمول چنانک حوادث نامتناهی است ومعدوله الطرفین چنانک
نامتناهی نامتوهم است . وهریک ازین چهار قضیه موجبه باشد یا سالبه وموجبه محمله الطرفین را محمله می خوانند وسالبه
رابسیطه . وبدانک اکر در کل مالیس هو مهوب اعتبار صدق باکنند بر کل ما صدق علیه انه لیس هو معدول الموضوع باشد . واکر
اعتبار صدق باکنند بر کل ما صدق علیه ان الیس مسلوب عنه سالب الموضوع محصل الطرفین باشد بس موضوعی کی حرف
سلب مقارن او بود یا معدول بود یا محصل یا موجب بود یا سالب وبحث انک در محمول اعتبار ذات ووصف می کنند
چنانک در موضوع بل کی اعتبار وصف تنها می کنند محمل المحمول بموجب وسالب منقسم نشد . ودیکر بدانک حرف سلب
در قضیه یا متاخر باشد از موضوع یا غیر متاخر یا بعضی متاخر باشد وبعضی غیر متاخر . اما در اول ست کویم قضیه یا مالایتی باشد
یا شایتی اکر ثانی باشد یعنی یا رابطه باشد حرف سلب یا متعدد باشد یا غیر متعدد . اکر متعدد نباشد وقضیه سالبه محصله
باشد اکر حرف سلب بر رابطه مقدم باشد وموجبه معدوله اکر از رابطه مؤخر باشد . واکر حرف سلب متعدد باشد یا هم تاخر
باشد از رابطه یا چنین نباشد . اکر اول باشد قضیه موجبه معدوله باشد واکر دوم باشد قضیه سالبه محصله باشد اکر هم بر رابطه
مقدم باشد . وسالبه معدوله اکر چنین نباشد بل کی بعضی مقدم باشد بر رابطه وبعضی متاخر ازان وهم متاخر از موضوع خواه
سقدم زوج باشد وخواه فرد . وانچ بعضی کفته اند کی اکر مقدم زوج باشد قضیه موجبه باشد چه سلب سلب ایجاب
باشد یعنی مجازی است چه سلب سلب سلب باشد واکر چه مستلزم ایجاب باشد . ودیکر علیه موجبه ان است کی
در حکم کرده باشند بصدق محمول بر موضوع وسلب سلب حکم بصدق چیزی ثبت وازین است کی حکما کویند کی اطلاق
حملی بر سالبه مجازیست چه در رفع حمل است نه حمل وان مجاز از باب اطلاق اسم احد الضدین علی الآخر است . واکر
دوم باشد یعنی اکر سلب متاخر باشد قضیه موجبه معدوله الموضوع باشد اکر بر سلب مقدم باشد اسم موصول یا الف ولام یا سور
انجاب چنانک الذی لیس بحیوان و اللاحیوان وکل مالیس بحیوان خواه حرف سلب متعدد باشد وخواه نباشد واکر هیچ
ازینها بر سلبی مقدم نشد باشد قضیه سالبه معدوله الموضوع باشد اکر سلب متعدد باشد ومحمله الموضوع اکر سلب متعدد نباشد الا انک
سلبی کی بر سلبی مقدم نشد باشد لفظ غیر باشد چه قضیه موجبه معدولة الموضوع باشد . وحکم قسم سیم کی بعضی از حروف سلب
بر موضوع مقدم باشد وبعضی موخر بعد از تصور حکم قسم اول ودوم برشیده نماند . وعادت چنان رفته است کی بحث از مباحث
کنند کی بیان قضایا معدوله المحمول ومحصله المحمول موجبه وسالبه باشد . پس کویم هر دو محصول کی متوافق باشند در موضوع
ومحمول ومخالف در کیف مخالف باشد اکر در کم وجهت مختلف باشد چنانک بعد ازین روشن شود ان شا الله تعالی . واکر متوافق
باشند در موضوع وکیف ومخالف در عدول وتحصیل یعنی محمول یکی بقیض محمول دیکر کرده باشد . اکر موجبتین باشند

موجبتی و

صدق ایشان ممتنع باشد بشرط اختلاف مذکور و اگر سالبتین باشند کذب ایشان ممتنع باشد هم بشرط مذکور و اگر متوافق باشند
در موضوع و متخالف در کیف و عدول و تحصیل یعنی محمول یکی نقیض محمول دیگری باشد موجبه اخص باشد از سالبه چنانک تقریر
آن از پیش رفت اگر هر دو متفق باشند در کم یا موجبه کلیه باشد یا اگر موجبه جزویه باشد و سالبه کلیه از صدق موجبه
جزویه صدق سالبه کلیه لازم نیاید چه صادق است که بعض الحیوان هو لیس بانسان و کاذب است که لا شیء من الحیوان
بلا انسان و حکم شخصیات درین احکام حکم محصورات است و شرط همان شرط الا شرط ششم آخر که اتفاق در کم است یا کلیت
موجبه که در شخصیات شرط نیست و بدانک حمل شیء بر مجموع من حیث هو مجموع مستلزم حمل شیء بر هر یک از اجزا مجموع نیست
و حمل شیء بر مجموع من حیث کل واحد من الاجزا مستلزم حمل شیء نیست بر مجموع من حیث هو مجموع و حمل مجموع باعتبار اول بر
شیء مستلزم حمل چیزیست از اجزا او بر آن شیء نباشد و باعتبار ثانی مستلزم حمل مجموع بر شیء نباشد من حیث هو مجموع و ازین
که گفتیم معلوم شود حکم سلب الشیء عن المجموع بالاعتبارین و حکم عکس آن هم باعتبارین و بدانک که بر این که موضع طبیعی وجود
آن است که مجاور موضوع باشد و مقدم بر وجه او بین که موضوع است و ازان رابطه آن است که مجاور محمول باشد
و مقدم بر وجه او برای ربط محمول است بموضوع و ازان جهت آن است که مجاور رابطه باشد چه او دلالت بر وثاقت ربط
و ضعف او می کند و لکن این هر سه رابطه موضوع و محمول را از مواضع طبیعی ازالت کنند و قضیه که در وی تصریح برابطه کرده
باشند رباعی باشد اگر موجهه باشد و چون کیفیت نسبت از قوت و ضعف لازم قضیه بود بخلاف کلیت و جزئیت که لازم ازان
قضیه نیستند لاجرم جهت را در مراتب اعتبار کردند و قضیه را از جهت جهت رباعی گفتند و سور را اعتبار نکردند و ازین جهت

تعلیم ششم در جهات

قضیه را باعتبار او خماسی نگفتند اکنون در جهت سخن گوییم جهت لفظی باشد دال
بر کیفیت نسبت در قضیه از لزوم کذب اعنی امتناع یا از سلب ضرورت بحسب ذات از طرف مخالف قضیه و او اعنی
ضرورت بحسب ذات عبارتی باشد از استحالت خلو موضوع از محمول یا اتصاف موضوع بمحمول مادام که موجود باشد اعنی
امکان عام یا لزوم یا عناد یا اتفاق یا اعتبار عقل یکی را ازین نوع اعنی امتناع و امکان عام و لزوم و عناد و اتفاق جه آن
اعتبار را این جهت خواند و جهت را نوع می خوانند و قضیه که او را جهت باشد یعنی بالفظ مذکور باشد یا باعتبار مذکور
موجهه و منوعه خوانند و ماده قضیه عبارتست از کیفیت نسبت محمول یا تالی با موضوع یا مقدم بایجاب در نفس امر از لزوم
ضرورت و ازا ماده ایجاب خوانند یا کذب و ازا ماده امتناع خوانند یا عدم لزوم هیچ یکی از صدق و کذب و ازا ماده امکان
خوانند خواه موجبه باشد و خواه سالبه و چون این معلوم شد بدانک جماعه نادر اعتبار کنند که نسبت ممتنع است یا ممکن عام
یا اعتبار نکنند و اول را موجهه خوانند و دوم را مطلقه و غیر موجهه و ممکنه عامه آن است که در وی حکم کرده باشند بسلب ضرورت
بحسب ذات از طرف مخالف حکم و او ممکنه خاصه باشد اگر در وی اعتبار کرده باشند سلب ضرورت بحسب ذات از طرف
موافق حکم و مطلقه عامه باشد اگر در وی اعتبار نسبت بالفعل کنند و مطلقه عامه ضروریه مطلقه باشد اگر حکم کرده باشند در وی
باستحالت خلو موضوع از محمول یا اتصاف موضوع بمحمول دائما بی شرط چیزی و ضروریه ذاتیه باشد اگر حکم بشرط وجود موضوع
حقیقی باشد و مشروطه عامه باشد اگر حکم بشرط اتصاف موضوع باشد بوصف عنوانی و مشروطه باشد اگر بشرط اتصاف بمعنی
دیگر باشد غیر وصف عنوانی و وقتیه مطلقه باشد اگر بشرط وقتی معین باشد و منتشره مطلقه باشد اگر حکم بشرط وقتی نامعین باشد
خواه معین باشد و خواه نه و دائمه مطلقه باشد اگر در وی حکم کرده باشند بدوام بی شرط چیزی و دائمه اگر حکم بشرط وجود موضوع
حقیقی باشد و عرفیه عامه اگر بشرط اتصاف موضوع باشد بوصف عنوانی و عرفیه باشد اگر بشرط اتصاف بوصفی غیر
وصف عنوانی باشد و بشرط درین موضع ملازمت می خواهیم نه لازم و مطلقه وقتیه باشد اگر نسبت فعلی بحسب وقت معین
باشد و مشروطه عامه و عرفیه عامه مشروطه خاصه و عرفیه خاصه باشند اگر ایشان را بلا دوام مقید کنند و وقتیه مطلقه
و منتشره مطلقه وقتیه و منتشره باشند اگر بلا دوام مقید گردانند و همچنین مشروطه و عرفیه مشروطه لا دائمه و عرفیه لا دائمه باشند
اگر ایشان را بلا دوام مقید کنند و مطلقه عامه را چون مقید کنند بلا ضرورت بحسب ذات او را وجودیه لا ضروریه خوانند
و اگر مقید بلا دوام کنند او را وجودیه لا دائمه خوانند و بدانک هر قضیه که مشتمل باشد بر لا دوام یا لا ضرورت او مرکب باشد
از دو نسبت یکی ایجابی و یکی سلبی و همچنین ممکنه خاصه مرکب است ازین دو نسبت و لا دوام دلالت کند بر مطلقه
عامه که مخالف آن قضیه مقیده باشد در کیف و موافق او در کم و لا ضرورت دلالت کند بر ممکنه عامه که موافق آن قضیه
باشد در کم و مخالف او در کیف و گاه باشد که موافقت در کم اعتبار نکنند و ممکنه خاصه مرکب است از دو ممکنه عامه
و مشهور ازین قضایا سیزده قضیه است بعضی بسیط و بعضی مرکب اما بسایط شش است ضروریه و دائمه و مشروطه عامه

و عرفیه عامه و مطلقه و ممکنه عامه و اما مرکبات هفت است مشروطه خاصه و عرفیه خاصه و وقتیه و منتشره و وجودیه لا ضروریه
و وجودیه لا دائمه و ممکنه خاصه و چون عادت چنین رفته است که بحث کنند از نسبتی که میان این قضایا باشد از عموم و خصوص
و تباین ما نیز اقتدا بدیشان کرده دران شروع کنیم و گوییم ممکنه عامه اعم موجهات است و مطلقه عامه اعم فعلیات و میان مطلقه عامه
و ممکنه خاصه عموم و خصوص است از وجهی و ضروریه اخص بسایط فعلی است و میان مرکبات جهت کاینه و مشروطه عامه اخص
است از عرفیه عامه و اعم از مشروطه خاصه و میان مشروطه عامه و میان باقی عموم و خصوص است از وجهی و مشروطه خاصه اخص است
از ممکنه خاصه بر وجهی و از غیر او مطلقا و دائمه اخص است از عرفیه عامه و میان قضایایی که مقید باشند بلا دوام و میان دائمه
و وجودیه لا ضروریه و ممکنه خاصه عموم است از وجهی و عرفیه عامه اعم است از عرفیه خاصه مطلقا و از باقی بر وجهی و عرفیه خاصه
اخص است از ممکنه خاصه و از وجودیه لا دائمه مطلقا و از باقی بر وجهی و وقتیه اخص است از منتشره و از وجودیه لا دائمه و از وجودیه
لا ضروریه و از ممکنه خاصه و منتشره اخص است از وجودیتین و از ممکنه خاصه و وجودیه لا دائمه اخص است از وجودیه لا ضروریه و از
ممکنه خاصه و وجودیه لا ضروریه اخص است از ممکنه خاصه و کیفیت این احکام بر کسی که بر معانی این قضایا مطلع باشد پوشیده
نباشد شرطیه ارتباط

تعلیم هفتم در قضایا شرطی

شرطیه قضیه باشد که در وی حکم کرده باشند بصدق قضیه یا قضیه چند بر صدق قضیه
دیگر یا قضیه چند دیگر یا حکم کرده باشند بمنافات میان دو قضیه یا بیشتر یا بسلب یکی ازین دو تعلق و بر شیء نیست که ارتباط هو هو
نه سلب او سلب هو لیس هو و شرطیه متصله باشد اگر حکم در وی حکم اول کرده باشند یا بسلب آن و منفصله باشد اگر حکم در وی حکم ثانی کرده باشند
در صدق و کذب و آن را حقیقیه خوانند یا در صدق تنها و آن را مانعة الجمع خوانند یا در کذب تنها و آن را مانعة الخلو خوانند و جزوی از متصله
که مستتبع شرط باشد مقدم خوانند و جزو دیگر که مقترن باشد تالی و در منفصله اجزا در ذکر یا در تعقل مقدم باشد مقدم بود
و دیگر تالی و گاه باشد که منفصله مانعة الجمع را نفیس آن کنند که او شرطیه است که در وی حکم کرده باشند بمنافات در صدق میان
دو قضیه یا بیشتر یا بسلب منافات بی آنک تعرض کنند بقید دیگر و موجبه بدین معنی اعم باشد از موجبه بمعنی اول و از موجبه حقیقیه
و همچنین مانعة الخلو را تفسیر کنند بانک او شرطیه است که در وی حکم کرده باشند بمنافات در کذب میان دو قضیه یا بیشتر یا بسلب آن بی تعرض
چیزی دیگر و موجبه بدین معنی اعم باشد از موجبه بمعنی اول و از موجبه حقیقیه و حکم سالبه ایشان بعکس این باشد و هر موجبه
حقیقیه که صادق باشد و مشتمل بر دو قضیه مرکب باشد از دو قضیه که یکی نقیض دیگری باشد یا هر یک از ایشان مساوی نقیض آن دیگر
باشد و هر دو قضیه که برین وجه باشند ترکیب موجبه حقیقیه از ایشان توان کرد اما دوم ظاهرست بجهت آنک چون یکی نقیض دیگری
باشد نه بر صدق جمع شوند و نه بر کذب و اما اول بجهت آنک یکی از دو جزو اگر نقیض آن دیگر باشد فهو المطلوب و اگر چنین نباشد هر یکی
از ایشان مساوی نقیض آن دیگر باشد بسبب استلزام هر یکی از ایشان نقیض آن دیگر را بجهت امتناع اجتماع و استلزام نقیض هر یکی از ایشان
آن دیگر را بجهت امتناع خلو و موجبه صادقه که مشتمل باشد بر قضایا مرکب باشد از قضیه و جمیع قضایایی که نقیض آن قضیه باشند
منقسم شود و حکم بمنافات در صدق و کذب درین قضیه میان جمله قضایایی باشد که داخل او باشند نه میان هر دو قضیه از آن و هر
موجبه مانعة الجمع بمعنی اخص بشرط صدق و اشتمال بر دو قضیه مرکب باشد از دو قضیه که هر یک از ایشان اخص باشد از نقیض آن دیگر
و هر دو قضیه که برین وجه باشند ترکیب این مانعة الجمع از ایشان توان کرد اما اول بجهت آنک هر یک از ایشان مستلزم نقیض آن
دیگرست بسبب امتناع اجتماع و نقیض هیچ یک از ایشان مستلزم آن دیگر نیست والا کذب ایشان ممتنع بودی و مقدر خلاف اینست
و اما دوم بجهت آنک اگر اجتماع ایشان جایز باشد اجتماع نقیض جایز باشد بسبب استلزام جواز اجتماع با اخص جواز اجتماع را با اعم
و اگر خلو از ایشان ممتنع باشد پس هرگاه که یکی از ایشان کاذب شد که آن دیگر صادق شد که اینجا کبری سازیم و این قضیه را
صغری هرگاه که نقیض دیگری صادق شود آن دیگر کاذب شود صغری با نتیجه دهد که هرگاه که نقیض آن دیگر صادق شود
آن دیگر صادق شود و مقدر خلاف اینست و موجبه مانعة الجمع صادقه که مشتمل باشد بر قضایا مرکب باشد از قضیه و قضایایی که نقیض
آن قضیه باشد منقسم باشد و منافات در صدق درین قضیه میان هر دو جزو از آن باشد و میان هر جزوی و آخرت
از اجزا باقیه و اما مانعة الجمع بمعنی اعم ترکیب او یا ازین باشد که گفتیم یا از اخ موجبه حقیقیه از آن مرکب می شود و هر مانعة الخلو
موجبه بمعنی اخص بشرط صدق و اشتمال بر دو قضیه مرکب باشد از دو قضیه که هر یک از ایشان اعم باشد از نقیض آن دیگر و هر دو
قضیه که چنین باشند ترکیب این مانعة الخلو از ایشان توان کرد اما اول بجهت آنک نقیض هر یکی مستلزم آن دیگرست بسبب
امتناع کذب ایشان و هیچ یک از ایشان مستلزم نقیض آن دیگر نیست والا صدق ایشان ممتنع بودی و مقدر خلاف اینست
و اما دوم بجهت آنک اگر کذب ایشان جایز باشد کذب نقیض جایز باشد بسبب استلزام جواز کذب شیء با اعم جواز کذب او را
با اخص و اگر صدق ایشان ممتنع بود پس هرگاه که یکی از ایشان صادق شود آن دیگر کاذب شود اینجا صغری سازیم ازان کبری

کي هرگاه يک ديگرک کاذب شوند نقيض اوصادق شود يا تهيه دهند که يکي ازيشان صادق شود نقيض ان ديگر صادق شود ومفروض
خلاف اينست وموجبه يا مانعه الجمع صادقه کي مشتمل باشد برقضايا مرکب باشد ازقضيه ونقضايا ست که ملزوم نقيض آن قضيه باشد وبناء
درکذب دلالت الصدق دون نقيضه بيان هردو قضيه باشد. ولما مانعه الخلو وشيء اعم ترکيب اويا ازين باشد که کفتيم يا الراخ موجبه حقيقيه
ازان مرکب يکي شود. ومعتبر دوهريکي ازمانعه الجمع ومانعه الخلو معنت اعم است. ومتصله موجبه لزومي باشد اکردو را اعتبار کرده
باشند يکي ارتباط اوسبب علاقه اينست يکي موجب آن است مثل علت مقدم تالي را يا معلول بود او آنرا يا معلوليت هردو علتي را يا تضايف
بيان مقدم وتالي يا سبب ان ارتباط. ومقدم را درموجبه لزومي ملزوم خوانند وتالي را لازم. وموجبه اتفاقي باشد اکردو را اعتبار
اين کرده باشند يکي ارتباط ان نه ازجهت مثل علاقه مذکوره است يا سبب آن. وصدق اتفاقي متوقف باشد برصدق تالي درنفس
امر موجبه نزد صدق مقدم درصدق اتفاقي هيچ مدخل ندارد. واکر مقدم نيز صادق باشد درنفس امر ازيرا خاصه خواص. وغير موجهه
باشد اکردو را اعتبار هيچ ازينها يکي کنند نکند. وهريک ازسه متصلات يعني کانه موجبه عنادکت باشد اکردو را اعتبار کرده باشند کت تالي
ببيت علاقه اينست جنانک مقدم نقيض تالي باشد يا مساوي نقيض يا اعم ازو يا اخص ازو يا اعتبار سبب ان تالي کرده باشند.
وموجهه اتفاقي باشند اکردو را اعتبار کرده باشند يکي ستاناه نه ببيب علاقه مذکوره است يا اعتبار سبب اين ستاناه کرده باشند. وغير موجهه
باشند اکردو را اعتبار هيچ ازينها کي کفتم نکرده باشند. وشرطيه يکي متصل شود بر دو قضيه تنها يا مرکب باشند ازدو حملي کي مشارک باشد در
موضوع ومحمول جون اسلدام نقيضه کلي جزوي را يعني کت خوزرا يعني جون اسلدام حمل احص
برشي حمل اعم را يعني دعناد حمل احد المتباينين علا الشي تلب ان ديکر را ازو. يا درمحمول تنها جون اسلدام حمل شي بکل اعم
حمل اورا بر کل احص. ودعناد حمل شي بکل اعم سلب اورا از احص. يا درحملي يکي موضوع يکي محمول ديکرت باشد جون اسلدام حليه
عکس خوزرا ودعناد اونقيض عکس خوزرا. يا درحملي يکي مشارک باشند درموضوع ومحمول جون اسلدام حليه عکس نقيض خوزرا
وعناداونقيض عکس نقيض خوزرا. يا ازدو متصله باشند جون اسلدام متصله عکس خوزرا. وعناداونقيض عکس خوزرا. يا ازدو
منفصله باشند جون اسلدام هريکي ازمانعه الجمع ومانعه الخلو ان ديکرا کي مرکب باشد ازنقيض ودن. وعناد هرمنفصله نقيض
خوزرا. يا ازدو مختلف ازين قضايا وبسبب مغايرت منفصله من حيث المعني بعد اوتبدل هريکي ازجزوين اويا ان ديکر منفصله وانتقال التبدل
بخلاف منفصله جه مقدم او ازمالي بطبع ممتا زنيست مرکب ازمختلفين اکرمتصله باشد بشش قسم منقسم شود واکرمنفصله باشد به
هفت قسم. اول ازهردوان است يکي مرکب باشد ازحليه ومتصله کاسلدام حمل اللازم علي الشي صدق اورا برتقدير صدق جيزي ديکر
وعناد اونقيض خوزرا. دوم ازهردو انک مرکب باشد ازجمله ومنفصله جون اسلدام حملت کلمه موجبه عنادمانع ارجع را بيان موضوع
ونقيض محمول مانع ازخلورا بيان نقيض موضوع وعين محمول. وعناد حليه کليه موجبه نقيض هريکي ازين دومتصله مذکور.
وسيم ازهردو انک مرکب باشد ازمتصله ومنفصله جون اسلدام متصله موجبه عنادت ولازم ازجزع بيان مقدم ونقيض تالي ومانع ازخلو
بيان نقيض مقدم وعين تالي. وعناد متصله مذکوره نقيض منفصلش مذکورش را. وعکس اول ازين سه قسم ازمتصله جعل اسلدام
لزومي حمل اللازم را برمقدم اد. وعکس دوم ازسه کانه متصله جون اسلدام حقيقيه مرکب ازدو حملي مشارک درموضوع حمل يکي ازدو محمول
را برويا حمل هريکي را برجون نقيضه باشد بسلب ان ديکر. وعکس سيم ازسه کانه متصله جون اسلدام متصله لزوم هريکي ازدو جزو
او نقيض ان ديکر را يا لزوم نقيض هريکي ازديشان عين ان ديکر را. پس اقسام متصله کي بردو قضيه نصب منحل شود نه قسم باشند
وازان سه متصله مقيده بمين قيد شش قسم. وموجبه لزومي صادقه مرکب شود ازدو صادق. ودو کاذب. وتقديري کاذب ومالي
صادق وعکس ان الا اکر لزوم کاذب باشد وصدق يا کذب دا باشد کي عکس حسيد ممنع باشد والا کاذب صادق شود يا صادق
کاذب. وموجبه حقيقيه صادقه متراکبه نشود الا ازصادقين وکاذبين. وموجبه مانعه الجمع صادقه مرکب نشود الا ازدو کاذب
وکاذبين. وموجبه مانعه الخلو صادقه مرکب نشود الا ازدو صادق وصادق وکاذبي. وموجبه کاذبه خواه لزومي باشد وخواه عنادي
وخواه اتفاقي برهرچهار قسم اند. وموجبه متصله اتفاقيه صادقه مرکب نشود الا ازدو صادق. وازمقدمي کاذب وتالي صادق.
وحکم سالبه صادقه هريکي ازينها حکم موجبه کاذبه اوست وحکم کاذبه حکم صادقه. وهرکاه يکي حرف اتصال يا انفصال از موضوع مقدم
موخر دارند شرطيه حليه کردد کي درنفس ان شرطيه باشد اکر متصله باشد. وتقدم قضيه بيقدح حکم باشد نه بقدح محکوم عليه
يا محکوم به. وتالي درمتصله اکرينک قضيه باشد اکر موجبه باشد ازصدق اولازم اد اتصال بيان مقدم اوهريکي ازان
قضايا موافق اودرکم برهانش ازشکل اول دانسکا مجموع ان قضايا. واکر سالبه باشد ازصدق اوعدم اتصال بيان مقدم اوهريکي ازان
قضايا لازم بيايد جنانک عدم اتصال است ميان هردو نوع کي تحت جنس باشند باوجود انفصال ميان هريک ازيشان وجزو ان
ديکر لکن لازم آيد عدم اتصال کلي ميان مقدم وميان يک قضيه ازان قضايا. ومقدم متصله اکرينک ازيک قضيه باشد لازم

ايد انفصال جزئي ميان بايي اوديان هريکي ازان قضايا اکر موجبه کلي باشد. وعدم اتصال جزوي لازم ايد ميان مقدم وهريکي ازان
قضايا اکر سالبه کلي باشد. برهان ازشکل ثالث وضعرت استدلام مقدم جزوخودرا استدلالي کلي. وکبرت متصله معترضه الصدق
ومتفصله موجبه اکر مانعه الخلو باشد ترکب جزو او مستلزم امتناع خلو باشد ازهريکي از اجزاء ان جزو ديکر وموافق او باشد
ديکر. بجهت استدلام امتناع خلو ازشي وازمجموع استدلالي کلي. يا جزوي امتناع خلو را ازان شي وازهريکي از اجزاء ان مجموع استدلالي
همچنان. واکر مانعه الجمع باشد ترکب جزو او مستلزم امتناع اجتماع ان جزو ديکر وميان هريکي ازاجزاء ان جزو باشد جون امتناع اجتماع
بيان دونوع کي درنعت يک جنس داخل باشند يا اجتماع هريکي ازيشان تاجزوان ديکر. لکن لازم آيد امتناع اجتماع اويکي ازاجزاء
اوفي الجمله والا لازم آيد جواز اجتماع اويا هريکي ازاجزاء ان اجتماعي کلي پس جواز اجتماع او يا مجموع لازم ايد ومقرر خلاف اينست.
وحکم سالبه ايشان هردو بعکس موجبه است جه جواز خلو ازشي وازمجموعي مستلزم جواز خلو انان وازهريکي ازاجزاء ان مجموع
باشد وجواز اجتماع شي يا مجموعي مستلزم جواز اجتماع او باشد يا هريکي ازاجزاء ان مجموع. اما متفصله حقيقي اکر موجبه باشد حکم او حکم
دومتفصل موجبه باشد يکي مانعه الخلو واکر سالبه باشد ازترکب جزو او احد الامرين لازم ايد يا جواز اجتماع جزو ديکر يا
هريکي ازاجزاء او واکر صدق سالبه بجواز صدق طرفين باشد يا جواز خلو ازو وازهر احدي ازاجزاء او في الجمله اکر صدق سالبه بجواز کذب
طرفين باشد. وشرطيه يا دالت نکند ودر برانک اتصال يا انفصال يا سلب يکي ازيشان درزمانيست کي نفس تکرر مقدم درونتوان
کرد يا در بعض ازمنه يا دجمع ازمنه يا دالت نکند برهيچ يک ازين سه قسم دوم را مهمله خوانند واول را ازاول محصوصه ردوم را
محصور حرزي وسيم را محصور کلي. واکر دتقسيم وضع مجاي زمان يابند هم دربست باشد. ونفس وضع وزمان باغ در کتب
مهورين کودسب خلل است بحصر. جه اوضاعي خند سين پشي برنشمرانند بس هرج خارج ان باشد مخل کردد. واوضاعي کي
عارض مقدم مي شود از انضمام عدم تالي باو يا عدم لزوم تالي اورا درمتصله وعدم معاندت تالي مقدم را درمنفصله مثابي صدق
اوبيت. ارت اتفاقيه مرکن صادق نشود بروضع اول اعني انضمام عدم تالي باو مقدم سبب وجود مثابي صدق ثابي برتقدير
وعدم ايضا صدق مقدم صدق تالي را بس بايد کي وضع را نفس کنند مانک واقع باشد ومهکت لاقران باو مقدم. وراج بعضي
کوشه ازين کي اکر بعيد نکنند حزم بصدق شرطيه حاصل نشود اکر عدم حصول جزم مي خواهند برصدق شرطيه ني انک برهاني
برآن اقامت کنند ان صحيح است واکر غير ازين مي خواهند ممنوع است. وازانج کفتم ظاهر مي شود کي شرطيه کي دروغ
ازجهت انک شامل بعضي ازينهاست بثبوت. ولفظي کي دالت برکليت وجزويت شرطيه کند اعني سورات مثل کلا ات
ومهما وبتي وبتيما دروجه کلي متصله. ودالها دروجه کلي منفصله. وليس البته درسالبه کلي هردو. وقد يکون دروجه جزوي
هردو وقد لا يکون درسالبه جزوي هردو. وليس کلما وليس بهما وليس بتمامي السالبه الجزيه المتصله. وليس دائما في السالبه الجزيه
المنفصله. وسالبه لزوميه شرطيه متصله باشد کي درحکم کل باشد نسلب لزوم واز سالبه اللازم خواستن نه بلزوم سلب ملزوم لازم
السلب کي سلبي لازم مقدمي باشد ودرين قياس کن سالبه عنادته وسالبه اتفاقيه را ولما امثال ان را ذو اذا ولو درمتصله را ما وانما
درمنفصله دالت برکليت وجزوت بي کند بل کت اکر بقيد کتي زمان جنانک کفتيم دالت برخصوص کند والا برامثال. وکاه
باشد کي شرطيه را از صيغت مشهور مکردانند واثرا محرفه خوانند واعتبار معنت راست نه لفظ وصدق وکذب قضيه وانجاب وسلب
ان متعلق است بربطيه نه باحوال اجزاء قضيه. مقالت چهارم ازفن اول درمنطق درلوازم قضايا عنصب
باعتبار دوان وشامل برچهار تعليم است. تعليم اول در لازم ومتلازمين بسيط ومتلازمين
درناقص. تعليم سيم درعکس مستوي. تعليم چهارم درعکس نقيض. تعليم اول درلازم
وتلازم شرطيات بسيط وتعليم دوم درمتلازمين مرکب. اما درمتصلات مي کويم. هردو متصله کي متوافق باشند درمقدم وکم وکيف اکر احد
المتاليين لازم کلي ديکر تالي باشد لازمه التالي ازيشان لازم ملزومه المالي باشد اکر متوافق باشد درايجاب وبعکس اکر بعکس
باشد في انعکاس هيچ يک ازيشان. اما بيان اول ازشکل اول وصغرت ملزومه التالي وکبرت ملازمه مالي ديکر تالي اورا
واما بيان دوم ازشکل ثاني وصغرت لازمه التالي وکبرت ملازمه تالي اوان ديکر مالي را. واما عدم انعکاس دراول بحمت انک از
استلزام دوام جزوي را استلزام يکي ازان دوان ديکر را لازم مي اين. جون استلزام هردو نوع جنس تاکي داخل باشد بحت
او بامتناع استلزام يکي ازين دو نوع آن ديکر را. واما در دوم بحمت انک ازعدم استلزام شي ملزوم را عدم استلزام اورا لازم
نيايند. جون عدم استلزام هيچ يکي ازدو نوع کي داخل باشند تحت جنسي ان ديکرا با استلزام هريکي ازيشان لازم ان ذکرا
اعني اجنس. واکر هريکي ازتاليين لازم ان ذکر باشد هريکي ازمتصلين لازم ان ذکر باشد بان دوبرهان مذکور. وهردو متصله

کی متوافق باشند در کم و کیف و تالی اگر احد المقدمین لازم ان دیگر باشد ملزومة المقدم لازم لازمة المقدم باشد اگر هر دو کلی باشند و بعکس اگر
جزوی باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما اول از اول و صغری ملازمه مقدم لازمه المقدم مقدم ان دیگر را و کبری لازمه المقدم
و اما دوم از سیم و صغری استلزام مقدم ملزومه المقدم مقدم دیگر را و کبری ملزومه المقدم یا بعکس نقیض ۞ و اما عدم انعکاس در کلیتین
بسبب احتمال انک لازم مستلزم کلی نباشد از ان جزوی کی ملزوم مستلزم او باشد همچنین یعنی کلی و مستلزم ان باشد جزوی چون عدم
استلزام حیوان ناطق را کلی و استلزام او انرا جزوی با استلزام انسان ناطق را کلی ۞ و اما در جزویتین بسبب انک اگر انعکاس در ایشان
لازم باشد انعکاس در کلیتین لازم آید بحکم عکس نقیض و بیان کردیم کی ایشان منعکس نمی شوند ۞ و اگر هر یک از مقدمین لازم ان دیگر
باشد هر یکی از ان دو متصله لازم ان دیگر باشد براهین مذکوره ۞ و هر دو متصله کی متوافق باشند در کم و کیف و مقدم یکی ملزوم مقدم
ان دیگر باشد و تالیش لازم تالی دیگر اگر هر دو کلی باشند ملزومه المقدم لازمه التالی لازم دیگر متصله باشد اگر هر دو موجبه باشند
و بعکس اگر سالبه باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما اول بجهت انک ملزوم ملزوم ملزومست ۞ و اما دوم بجهت عدم لزوم ملزوم
عند عدم لزوم اللازم ۞ و اما عدم عکس در اول بجهت جواز استلزام مفهومی جزوی را و عدم استلزام لازم ان مفهوم آن چیز را
چون استلزام انسان حیوان را و عدم استلزام متحیز کی لازم انسان است حیوان را ۞ و اما در دوم بجهت جواز لزوم لازم عند عدم لزوم
الملزوم ۞ چون لزوم حیوان انسان را با عدم لزوم فرس انسان را ۞ و اگر هر دو جزوی باشند حکم سالبتین عکس حکم موجبتین کلیتین باشد و حکم
موجبتین عکس حکم سالبتین کلیتین بحکم عکس نقیض ۞ و از انچ یاد کردیم معلوم شود حکم ایشان چون لزوم بین المقدمین و التالیین
از طرفین باشد ۞ و هر دو متصله اگر موجبتین کلیتین باشند یا سالبتین جزویتین و مقدم یکی و او را ثانیه نام کنیم مناقض لازم تالی دیگر
باشد و او را اولی نام کنیم و مقدم اولی لازم نقیض تالی ثانیه باشد از صدق اولی صدق ثانیه لازم اید اگر موجبتین کلیتین باشند
و بعکس اگر سالبتین جزویتین باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما اول بجهت انک مقدم ثانیه چون مناقض لازم تالی اولی
است لازم اید کی نقیض مقدم ثانیه لازم تالی اولی باشد و چنین صادق شود کی هرگاه کی مقدم ثانیه متحقق شود نقیض تالی
اولی متحقق شود بحکم عکس نقیض و هرگاه کی متحقق شود نقیض تالی اولی متحقق شود نقیض مقدم او بجهت انک عکس
نقیض اولی است پس از شکل اول نتیجه دهد کی هرگاه کی مقدم ثانیه متحقق شود نقیض مقدم اولی متحقق شود و هرگاه
کی نقیض مقدم اولی متحقق شود تالی ثانیه متحقق شود چه این عکس نقیض متصله مفروضه است اعنی ملازمه مقدم اولی نقیض
تالی ثانیه را و از شکل اول نتیجه دهد کی هرگاه کی مقدم ثانیه متحقق شود تالی او متحقق شود و هو المطلوب ۞ و اما عدم عکس در
موجبتین بجهت جواز استلزام چیزی کی مناقض لازم تالی متصله باشد نقیض ملزوم مقدم را با انک کاذب باشد ۞ چون استلزام
لا جسمیت عدم ناطقیت را با عدم استلزام انسان فرس را ۞ و از اینجا عدم عکس در سالبتین بدانند ۞ و اگر هر دو لازم مذکور مساوی
ملزومان خویش باشند ثانیه مستلزم اولی شود در موجبتین کلیتین و اولی مستلزم ثانیه شود در سالبتین جزویتین ۞ اما استلزام ثانیه
اولی را در موجبتین کلیتین بجهت انک هرگاه کی مقدم اولی متحقق شود نقیض تالی ثانیه متحقق شود چه مفروض چنین است
و هرگاه کی نقیض تالی ثانیه متحقق شود نقیض مقدم او متحقق شود نتیجه دهد از اول کی هرگاه کی مقدم اولی متحقق شود
نقیض مقدم ثانیه متحقق شود اینرا صغری سازیم و مقدمه مفروضه را کی هرگاه کی نقیض مقدم ثانیه متحقق شود تالی اولی
متحقق شود کبری تا نتیجه دهد کی هرگاه کی مقدم اولی متحقق شود تالی او متحقق شود و هو المطلوب ۞ و اما استلزام اولی
ثانیه را در سالبتین بحکم عکس نقیض است ۞ و اما در منفصلات می گوییم ۞ هر دو حقیقی کی متوافق باشند در کم و کیف و متناقض
در هر دو طرف ایشان متلازم باشند ۞ اما در موجبتین بجهت انک اگر نه صدق یکی ازین دو منفصله باشد بر تقدیر صدق ان دیگر جواز جمع
میان طرفین دیگر لازم اید یا جواز خلو از ایشان چه جواز جمع میان نقیض دو امر دایما یا فی الجمله ملزوم جواز خلو از ان دو امر باشد همچنان
و جواز خلو از ایشان ملزوم جواز جمع باشد همچنین ۞ و از اینجا بدانند استلزام هر یکی از سالبتین متوافقتین در کم ان دیگر را و هر دو منفصله
حقیقی کی متوافق باشند در کم و کیف و یکی از دو جزو یکی از ایشان لازم یکی از ان دو جزو دیگر باشد لزومی متعاکس و دو جزو دیگر متحد
باشند ایشان متلازم باشند ۞ اما در موجبتین بجهت انک امتناع خلو از شی و غیر او ملزوم امتناع خلو باشد از لازم ان شی و ان غیر و امتناع
اجتماع شی با امری ملزوم امتناع اجتماع آن شی باشد با لازم مساوی ان امر ۞ و ازین جهت لزوم متعاکس شرط کردیم چه اگر لازم مساوی ملزوم
نباشد هیچ یک ازین دو منفصله مستلزم آن دیگر نباشد ۞ اما ملزومة الجزو بجهت انک از امتناع اجتماع شی با ملزوم امتناع اجتماع او با لازم لازم
نمی اید ۞ و اما لازم الجزو بجهت انک از امتناع خلو از چیزی و مفهومی امتناع خلو از ان چیز و ملزوم ان مفهوم لازم نیاید ۞ و اما در سالبتین بحکم
عکس نقیض ۞ و هر دو منفصله حقیقی کی متوافق باشند در کم و در یکی از دو جزو متخالف باشند در کیف و متناقض در ان جزو دیگر سالبه
لازم موجبه باشد بی عکس ۞ اما اول بجهت انک جزو مشترک اگر صادق باشد نقیض جزو دیگر با او صادق شود پس میان ایشان عناد

حقیقی

حقیقی نباشد للزوم صدقهما و اگر صادق نباشد جزو دیگر با او صادق شود پس نقیض او با ان صادق نشود پس میان ایشان عناد حقیقی
نباشد لوجوب کذبهما ۞ و اما دوم بجهت جواز صدق شی و کذب او با هر یکی از نقیضین ۞ چون جواز صدق ناطق و حیوان در انسان
و کذب ناطق و لا حیوان در فرس پس از سلب انفصال حقیقی میان ناطق و لا حیوان انفصال حقیقی میان ناطق و حیوان لازم
نیاید ۞ و هر دو منفصله مانعة الجمع کی متفق باشند در کم و کیف و هر یکی از دو جزو یکی و انرا ثانیه خوانیم مثلا لازم هر یکی از دو جزو ان دیگر
باشد و انرا اولی خوانیم بر سبیل توزیع اولی لازم ثانیه باشد اگر موجبتین باشند و بعکس اگر سالبتین باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما
اول بجهت استلزام امتناع اجتماع میان لازمین امتناع اجتماع را میان ملزومین ۞ و اما دوم بجهت استلزام جواز اجتماع بین الملزومین
جواز اجتماع را بین اللازمین ۞ و اما عدم انعکاس ایشان بجهت تحقق امتناع اجتماع بین الملزومین با تحقق جواز اجتماع بین اللازمین
و از اینجا بدانند انعکاس ایشان چون لزوم از طرفین باشد ۞ و هر دو منفصله مانعة الجمع کی متفق باشند در کم و کیف و احد الجزئین و یکی
از دو جزو یکی لازم یکی از دو جزو دیگر باشد ملزومه الجزو لازم لازمه الجزو باشد اگر هر دو موجبه باشند و بعکس اگر هر دو سالبه باشند بی انعکاس
هیچ یک از ایشان ۞ و اگر لزوم از طرفین باشد میان این دو منفصله تلازم باشد و این احکام از انچ گفتیم ظاهرست ۞ و هر دو مانعة الجمع
کی مختلف الکیف باشند و متناقض الطرفین اگر سالبه جزوی باشد لازم موجبه باشد بی عکس ۞ اما اول بجهت انک اگر سالبه جزوی
بر تقدیر صدق موجبه صادق نشود پس موجبه کلی صادق شود و امتناع اجتماع هر دو جزو موجبه بر کذب لازم اید بجهت استلزام امتناع
اجتماع میان دو امر امتناع خلو را از نقیض ایشان پس مانعة الجمع یعنی اخص منقلب شود با حقیقی هذا خلف ۞ و اما عدم عکس بجهت
جواز صدق دو امر با عدم امتناع صدق نقیض ایشان چون حیوان و ابیض ۞ و اگر سالبه کلی باشد در لزوم او موجبه را نظریست ۞ و هر دو
منفصله مانعة الخلو کی در کم و کیف متوافق باشند و هر یک از دو جزو یکی و او را ثانیه خوانیم لازم هر یکی از دو جزو ان دیگر باشد بر سبیل توزیع
و او را اولی خوانیم ثانیه لازم اولی باشد اگر موجبتین باشند و بعکس اگر سالبتین باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما اول
بجهت استلزام امتناع خلو از ملزومین امتناع خلو را از لازمین ۞ و اما دوم بجهت استلزام جواز خلو از لازمین جواز خلو را از ملزومین
و اما عدم عکس بجهت جواز امتناع خلو از لازمین و جواز خلو از ملزومین چون انسان و فرس و نقیض ایشان ۞ و از اینجا انعکاس ایشان
معلوم شود اگر لزوم از طرفین باشد ۞ و هر دو منفصله مانعة الخلو کی متخالف باشند در کیف و متناقض در هر دو جزو ایشان اگر
سالبه جزوی باشد لازم موجبه باشد بی عکس ۞ اما اول بجهت انک اگر صادق نشود سالبه جزوی بر تقدیر صدق موجبه موجبه
کلی صادق شود و لازم اید امتناع اجتماع هر دو جزو موجبه بر صدق بجهت استلزام امتناع کذب امرین امتناع صدق نقیض
ایشان را پس مانعة الخلو بتفسیر اخص حقیقی شده باشد هذا محال ۞ و اما عدم عکس بجهت جواز کذب دو امر با عدم کذب نقیض
ایشان چون حیوان و ابیض ۞ و اگر سالبه کلی باشد در لزوم او موجبه را نظریست ۞ و هر دو منفصله کی یکی حقیقی باشد و یکی غیر
حقیقی و متوافق باشند در کم و کیف و احد الجزئین و جزو دیگر از حقیقی لازم جزو دیگر باشد از غیر حقیقی اگر مانعة الجمع باشد و جزو
دیگر از غیر حقیقی لازم جزو دیگر باشد از حقیقی اگر غیر حقیقی مانعة الخلو باشد غیر حقیقی لازم حقیقی باشد اگر موجبه باشند
و بعکس اگر سالبه باشند ۞ اما اول بجهت استلزام امتناع اجتماع لازم در صدق با جزوی امتناع اجتماع ملزوم را با آن جزو استلزام
امتناع خلو از ملزوم و مفهومی امتناع خلو را از لازم و ان مفهوم ۞ و اما دوم بجهت استلزام جواز اجتماع ملزوم با جزوی جواز اجتماع
لازم را با ان جزو استلزام جواز خلو از لازم و مفهومی جواز خلو را از ملزوم و ان مفهوم ۞ و هر دو منفصله کی یکی مانعة الجمع باشد
و دیگری مانعة الخلو اگر متوافق باشند در کم و کیف و متناقض در هر دو جزو هر یکی لازم ان دیگر باشد ۞ بجهت استلزام امتناع اجتماع امرین
امتناع خلو را از نقیض ایشان و بعکس و انعکاس ایشان بعکس نقیض ۞ و اگر متوافق باشند در جزئین و متخالف در کیف سالبه جزوی
لازم موجبه باشد و الا غیر حقیقی حقیقی گردد ۞ و اما سالبه کلی لازم موجبه جزوی نیست چه از صدق نقیض این سالبه انقلاب
موجبه جزوی لازم نیاید بجهت جواز تغایر زمان امتناع خلو و امتناع جمع اما موجبه جزوی بضرورت مستلزم سالبه جزوی دیگر باشد
و الا انقلاب لازم اید و در لزوم او موجبه کلی را همان نظرست کی رفت ۞ و اگر متخالف باشند در کیف و متوافق باشند در احد
الجزئین و جزو دیگر از موجبه لازم جزو دیگر باشد از سالبه اگر موجبه مانعة الجمع باشد و جزو دیگر از سالبه لازم جزو دیگر باشد از موجبه اگر موجبه
مانعة الخلو باشد ۞ حکم این ان است کی گفته شد از لزوم سالبه موجبه را و الا مستلزم انقلاب شود و از عدم لزوم سالبه کلی موجبه
جزوی را چه مستلزم انقلاب نیست و از نظر در لزوم سالبه کلی موجبه کلی را ۞ و اما عدم عکس و اگر چه لزوم از طرفین باشد بجهت
جواز خلو از انسان و حیوان و عدم امتناع اجتماع انسان با حساس و جواز اجتماع ایشان و عدم امتناع خلو از انسان و حساس ۞
و اما در مرکبات می گوییم متصله و منفصله حقیقی چون متوافق باشند در کم و کیف و احد الجزئین و متناقض در ان جزو دیگر متصله
لازم منفصله باشد اگر هر دو موجبه باشند و بعکس اگر سالبه باشند بی انعکاس هیچ یک از ایشان ۞ اما اول بجهت استلزام هر یکی

ازدو جزو حقیقی امتیاز ان دیگر ضرورا و استلزام هریکی از نقض ایشان آن جزو دیگر و اینوان حقیقی درکم ۔ و اما دوم بحجت انک بر تقدیر صدق سالبه منفصله مانعة الجمع حقیقی صادق نشود تقیض او صادق شود و لازم ان استلزام مقدم منفصله تالی را بر وضعی که تالی او را برو ضعی که مستلزم تالی باشد بران وضع هذا خلف ۔ و اما عدم عکس در اول بحجت جواز انک الازم در منفصله اعم باشد از ملزوم و امتناع عناد حقیقی میان نقیض یکی از ایشان و عین آن دیگر ۔ و دیگر بحجت انک اگر عکس واجب باشد تناوی میان لازم و ملزوم در لزوم به کلیه واجب باشد چه هریکی از دو جزو حقیقی مستلزم بنقض جزو دیگرست بتوافق حقیقی درکم ۔ و اما در دوم بحجت جواز عدم ممانعت جمع از نقیضین یا بلا زمت او ان نقض دیگر را چون حیوان با لا انسان و نقیض او ۔ و همچنین است حکم اگر شرطتی مذکور تین منافی باشند در احد این دو حکم و استلزام در جزو دیگر ۔ اما اگر لازم منفصله منفصله را اگر منافی در مقدم متصله باشد بحجت استلزام مقدم متصله کن نقیض احد جزوی المنفصله است جزو دیگر را از منفصله لکن مستلزم مانی متصله است و این دو استلزام منع متصله اند از اشکال اول ۔ و اگر منافی در تالی باشد و هر دو کلی باشند بحجت استلزام مقدم متصله لازم او را از منفصله کن مستلزم نقیض جزو دیگر بحجت انک منفصله کی تالیست این دو استلزام منع متصله اند از اول ۔ و اگر هر دو جزوی باشند بحجت استلزام احد جزوی المنفصله مقدم متصله را کلی و نقیض جزو دیگر را جزوی و ایشان از اشکال ثالث منع متصله باشند ۔ و اما لزوم منفصله متصله را بحجت انک اگر سالبه حقیقی بر تقدیر صدق سالبه متصله صادق نشود نقیض او صادق شود و لازم آنی استلزام مقدم متصله تالی را بر وضعی که مستلزم او باشد بران وضع یا استلزامی که عکس شود یا خلف ۔ و اما عدم عکس چون مانعة الجمع و مقدم باشد بحجت جواز انک چیزی لازم احد النقیضین باشد و میان لازم ان چیز و نقیض دیگر عناد حقیقی نباشد چون لزوم حیوانی انسانرا و عدم عناد حقیقی میان حساس و انسان ۔ و اگر مانعة الجمع تو تالی باشد بحجت جواز ملازمت نقیض احد النقیضین چیزی را و عدم عناد حقیقی میان ملازم آن چیز و نقیض دیگر چون لزوم حیوانی انسانرا و عدم عناد حقیقی میان الحیوان و ناطق ۔ و هر دو شرطیه کی یکی متصله باشد و دیگر مانعة الجمع اگر متوافق باشند در کم و کیف و مقدم و تالی متلازم باشند و اگر متوافق باشند در کم و مختلف در کیف و مقدم متصله موجبه باشد و تالی سالبه یا بالعکس هیچ یک از ایشان لازم دیگری نباشد بحکم عکس نقیض ۔ و همین ان در شرطیه مذکور اگر متوافق باشند در کم و کیف و مقدم و تالی متصله لازم نقیض جزو دیگر باشد از منفصله متصله لازم منفصله اگر هر دو موجبه باشند و عکس اگر سالبه باشند یی انعکاس هیچ یک از ایشان ۔ اما اول بحجت استلزام مقدم متصله نقیض جزو دیگر را از منفصله و استلزام او تالی متصله را و انتاج ایشان متصله را از اول ۔ و اما عدم لزوم عکس بحجت جواز اجتماع چیزی با غیر حرکت چون انسان با حیوان با انک لازم ان چیز چون الانرس لازم نعیض ان غیر باشد چون الحیوان ۔ و اما دوم بحجت انک اگر بتقدیر صدق سالبه منفصله صادق نشود نقیض او صادق شود کن متلازم تالی متصلات باطل در دو جنس گفته شد هذا خلف ۔ و مثال مذکور در دو جنس دلالت بی کند بر عدم لزوم عکس در سالبتین ۔ و اگر لازم در شرطتین مذکور باشد هر دو حکم مذکور منعکس شوند ۔ اما اول کی لازم منفصل است متصله راجون موجبه باشد بحجت انتاج متصله با استلزام تالی او نقیض جزو دیگر را از منفصله استلزام مقدم متصله را نقض ان جزو را از اول و استلزام این منتجه منفصله را ۔ و اما دوم بحجت انک اگر بتقدیر صدق سالبه منفصله سالبه متصله صادق نشود نقیض او صادق شود و مستلزم نقیض منفصله باشد چنانک گفتیم و این محالیست ۔ و اما عدم لزوم عکس در هر دو بحجت جواز اجتماع شی با غیر او چون انسان و فرس و عدم لزوم ملازم نقیض ان غیر چون الحیوان ان شی را ۔ و هر دو شرطیه کی یکی متصله باشد و دیگر مانعة الخلو اگر متوافق باشند در کم و کیف و تالی و مقدم نقیض جزو دیگر باشد از منفصله ایشان متلازم باشند اما استلزام منفصله متصله را بحجت استلزام نقیض هریکی از دو جزو او آن جزو دیگر را ۔ و اما استلزام متصله منفصله را بحجت استلزام او نقیض ملازم و عین او ۔ و اما لازم ایشان اگر سالبتین باشند لزوم نقیضین ۔ و شرطتان مذکورتان اگر متفق باشند در کم و کیف و مقدم متصله نقیض احد حرکت المنفصله باشد و تالی لازم جزو دیگر متصله لازم منفصله باشد اگر هر دو موجبه باشند و عکس اگر سالبه باشند یی انعکاس هیچ از ایشان ۔ اما اول بحجت استلزام مقدم متصله نقیض جزو دیگر را از منفصله و استلزام او تالی متصله را و انتاج ایشان متصله را از اول ۔ و اما دوم بحجت انک اگر بتقدیر صدق سالبه متصله صادق نشود نقیض او صادق شود و لازم آنی استلزام مقدم متصله تالی را بر وضعی که مستلزم او باشد بران وضع هذا خلف ۔ و اما عدم عکس بحجت جواز استلزام میزک غیرک راجون انسان حیوانرا بلاحوا خلو از نقیض ان چیزی که انسان است و ملزوم ان غیر چون فرس بشرط تالیه و اگر لزوم در شرطیه مذکور عکس لزوم منعکس شود ۔ اما اول کی لازم منفصله است متصله است مذکور بشرط مقدم متصله و استلزام او تالی متصله را و انتاج ایشان متصله را از اول ۔ و اما دوم بحجت انک اگر بتقدیر صدق سالبه منفصله صادق نشود نقیض او صادق شود و مستلزم نقیض متصله باشد چنانک گفتیم و این محالیست ۔ و اما عدم لزوم عکس در هر دو بحجت جواز اجتماع شی با غیر او چون انسان و فرس و عدم لزوم ملازم نقیض ان غیر چون الحیوان ان شی را ۔ و هر دو شرطیه کی یکی متصله باشد و دیگر مانعة الخلو اگر متوافق باشند در کم و کیف و تالی و مقدم نقیض جزو دیگر باشد از منفصله ایشان متلازم باشند اما استلزام منفصله متصله را بحجت استلزام نقیض هریکی از دو جزو او آن جزو دیگر را ۔ و اما استلزام متصله منفصله را بحجت استلزام او نقیض ملازم و عین او ۔ و اما لازم ایشان اگر سالبتین باشند لزوم نقیضین ۔ و شرطتان مذکورتان اگر متفق باشند در کم و کیف و مقدم متصله نقیض احد حرکت المنفصله باشد و تالی لازم جزو دیگر متصله لازم منفصله باشد اگر هر دو موجبه باشند و عکس اگر سالبه باشند یی انعکاس هیچ از ایشان ۔ اما اول بحجت استلزام مقدم متصله نقیض جزو دیگر را از منفصله و استلزام او تالی متصله را و انتاج ایشان متصله را از اول ۔ و اما دوم بحجت انک اگر بتقدیر صدق سالبه متصله صادق نشود نقیض او صادق شود و لازم آنی استلزام مقدم متصله تالی را بر وضعی که مستلزم او باشد بران وضع هذا خلف ۔ و اما عدم عکس بحجت جواز استلزام میزک غیرک راجون انسان حیوانرا بلاحوا خلو از نقیض ان چیزی که انسان است و ملزوم ان غیر چون فرس بشرط

منفصله

منفصله سالبه متصله صادق نشود نقیض او صادق شود و بتلازم صدق نقیض منفصله کردو چنانک از پیش رفت و این محال است ۔ و اما عدم عکس بحجت جواز اشتماع خلو از جزوی و غیر ک چون الا انسان و حیوان با عدم لزوم ملزوم آن غیر چون فرس مثلا آن چیز را ۔ و اما تعاند ایشان از تلازم معلوم شود بحجت دوری عناد مانع از دو میان ملزوم و نقیض لازم بحجت امتناع اجتماع شی و نقیض لازم او و مانع از خلو میان نقیض ملزوم و عین لازم چه او خالی نباشد انک یا مقدم صادق نباشد یا اگر صادق باشد تالی صادق باشد ۔ و بدانک شیخ در شفا گفته است کی هر دو سلسله کی متوافق باشند در کم و متقدم و متخالف در کیف و رستاقس و تالی در تالی تلازم و تعاکس لازم شد و تاخران در این طعن کرده اند بانک مقدم ممنع جارست کی مستلزم نقیض باشد بس سالبه لازم موجبه نباشد و بانک مقدم خواه ممنع باشد خواه غیر ممنع جارست کی مستلزم هیچ یک از دو نقیض او نباشد بس موجبه لازم سالبه نباشد ۔ و بعضی هم از ایشان جواب داده اند بانک گفته اند کی مستلزم نقیضین غیر مستلزم ایشان را کی غیر مستلزم از ایشان باشد بس سالبه صادق شود یا خود در وی ان عدم لزوم ۔ و دیگر گفته اند کی هرچه مستلزم چیزی باشد او مستلزم نقیض آن چیز باشد بضرورت و الا تنقیضان کاذب شوند بل کذب جایز باشد کی ان استلزام را نباشد و هیچ یک را از ایشان وجود محقق شود عدم استلزام او و احدی را از ایشان متحقق شود بواسطه ان استلزام او ان دیگر را ۔ و این جواب ضعیف است ۔ اما اول بحجت انک مطلوب صدق سالبه است کی باخود باشد در تالی ان لزوم عدم شی عدم لزوم چه مطلوب سالبه است لازمه السلب السالبه اللزوم ۔ و اما دوم بحجت انک اعادت عین متابوعه است ۔ و بعضی تغیر دعوی کرده ان و گفته کن هر دو سلسله کی متحی باشند در مقدم و مختلف بسلب و ایجاب و بثبوت لزوم و نفی ان متلازم باشند ۔ و این عبارت اگرچه اشکال مدفع نمی شود چه هرگاه کی صادق شود کی کلما کان اب یلزمه ان یکون ج صادق شود کی لیس البته اذا کان اب لیس یلزمه ان یکون ج و امثال این ملازمات زیادت فایده نیست چنانک بر متامل خافی نماند ۔ و چون حکما دعوی بدیهی می کنند در این قضیه کی شی و لعل خواه بمکن است و خواه محال از یک جهت جزما قضیا یک جزیکه و اگر اقتضا در جزکته از دو جهت باشد بس اب از ان روی کی ملزوم ج باشد غیر اب باشد از ان روی کی ملزوم لاج باشد بس مقدم بحقیقت متحد باشد و تعدد تالی و احد و بنده وقتا ما تامل ۔

تعلیم دوم در تناقض بدانک متالان در مختلف باشند کی جمع نشوند البته در محلی واحد را ایشان هر دو اگر وجود ی باشند و ایشان هر دو اگر وجود ی باشند و ماهیت هیچ یک ازیشان معقول باشد بقیاس با ان دیگر متضادان باشند ۔ و اگر ماهیت هریکی معقول باشد بنسبت با ان دیگر متضایفان باشند حقیقی چون ابوت و بنوت و شهور ی چون اب و ابن ۔ و اگر هر دو وجود ی باشند و اعتبار تقابل کنند میان ایشان بنسبت با موضوعی کی قابل امر وجود ی باشد از ایشان بحسب حق او بانوع او یا جنس او ایشان عدم و ملکه حقیقی باشند یا بحسب وقتی کی ممکن باشد دران وقت حصول امر وجود ی اورا ایشان عدم و ملکه مشهور باشند ۔ و اگر اعتبار نکنند در ایشان متقابلان باشند و تقابل سلب و ایجاب بسیط چون بقابل فرس و انرس و مرکب دان تقابل رفع باشد اگر لذاته اقتضاء اقسام صدق و کذب نکند چون تقابل زید لیس بانسان و هیچ یک از ایشان وجود ی باشند چون تقابل لیس زید فرسا لیس لیس زید فرسا و تقابل تناقض اگر چنین باشند و او اختلاف در قضیه باشد بسلب و ایجاب بر وجهی کی لذاته اقتضاء اقسام صدق و کذب کند ۔ و اگر تقیدان تبعا بل تقتضی کند بر وجهی کی لذاته اقتضاء اقسام صدق و کذب کند ۔ مستحصل باشد لکن ناسب قسم مذکور نباشد داعی باشد از تغییر مشهور و جه سالبتین مذکورتین و احل باشد درس دون المشهور ۔ و اگر تغییر ان باختلاف قضیتین کند بایجاب و سلب الغیر یعنی اتحاد ایشان در هر دو جزو واجع متعلق باشد بارتباط از جهت یا اضافت یا شرط یا زمان یا مکان یا کل و جزو یا فعل و قوت یا غیر ان الا انک سلب کرده باشند در یکی از ایشان عین ایجاب کرده باشند در ان دیگر و بر ان وجه کی ایجاب کرده باشند ۔ مثل انک ما جزء کویم کل ج موت ی قب کذا لو زمان کذا و علی جهة کذا و غیر ان تناقض ایشان باشد کی لیس کل ج ع یا ذلک الوجه بس تناقض بالعکس کذا ان است کی لیس بالمعدوله کذا و علی هذا القیاس ۔ و چون این امور را متعلق سازند بهر دو جزو قضیه نه بارتباط میان ایشان کافی باشد در تناقض با اختلاف دو کیفیت اتحاد جزو الاخیر بل کافی باشد با این اختلاف اتحاد نسبت جه باختلاف متشعب مختلف شود ۔ و از سلب هریکی از ایجاب کان و سلب جزوک ان دیگر الزم آید و همچنین از سلب هریکی از ایجاب جزوک بس تناقض کل ج ب لیس کل ج ب باشد و این سلبی جزوک است و تناقض الایجابی من ج ب شی من ج ب ایجابی جزوک است بارتفاع باقی شرائط تناقض از هر دو جانب باشد ۔ و لازم تناقض را نیز تناقض خوانند ۔ و باختلاف کیف کی ایجاب و سلب است و ترکیب کن کلیت و جزویت با باقی شرط تناقض هر دو قضیه ایتسام صدق و کذب کنند در دو ماده مکنه ۔ و حالات موجهه تناقض ایشان ان است کی مستلزم باشد بسلب جهات ایشان چنانک گفته شد یا الخ یا اقتضا ان کند بر سبیل لزوم یا واه ۔ و علی هذا چون هر دو قضیه مختلف شوند بکیف یا اتحاد الخ اتحادات واجب باشد تناقض در بسایط میان مزدوجه ممکنه عامه باشد ۔ و میان دایمه و مطلقه عامه و میان مشروطه عامه

وجه ۶

وازم

بالفعل بس منع نباشد كي حركت از انحاكي ك بالفعل است ح باشد بس امكان عام در عكس ممكنه صادق شود ٠ ودیگر دلیل بی کن
بران اینک امکان ملازم مستلزم امکان الاست بس چون ممکن باشد صدق بعض ح ك فعلی واگرچه واقع نباشد ممکن باشد
صدق بعض ت ح چنان ٠ وازانجمت موجبه کلي کلی منعکس نمي شود کی احتمال دارد کی محمول اعم باشد از موضوع بحسب مان چنانک
صادق است کي کل انسان حیوان دون کل حیوان انسان ٠ واغلاط جهت در عکس موجبه کلی وجزوی هم ازانم نیست واعتبار کن
کي چگونه انسان ضروریست کاتب را وکاتب ضروریست انسان را وچگونه متحرک بید ضروریست بحسب وصف کاتب را وکاتب
ضرورت نیست متحرک الید را بسبب حرکت ید وپوشیده نباشد کي انعکاس موجبه جزوی جزوی منعکس می شود وفي درست باشد
کي محمول ان کلی باشد ٠ وسوالب کلی ضروریه ودائمه وعرفیه منعکس شوند کسنها درکم ودرجهت ٠ بدلیل انک اگر مدعی
صادق نشود نقیض اوکي موجب جزییه صادق شود ومنعکس شود ان نقیض باخ با اصل صادق نشود ٠ وشاان درضروریه
ان است کي چون صادق شود اي من ح ك بالضروره منعکس شود بلاشی من ك ح بالضروره واما بعض ك ح بالامکان العام
صادق شود ومنعکس شود بعض ح ك بالامکان العام واین مناقض اصل است بس صدق نقیض ازم این واین محال است واین
محال ازم نیابنا الا از نقیض مدعي ولازم محال محال باشد بس مدعی حق باشد ٠ وبعض عکس ازاد دائمه نهاده ان چون دوام درکلیات
صادق نشود الا با ضرورت بس از کونها دائمه کونها ضروریه هم ازم ابن ٠ وامثله بیان ان سه قضیه باقی برین قیاس کن ٠ وبحسن شروطه
وعرفیه را بالادوام تفسیر کنند ازم تبدیل عکس کن کي جزییه موجبه مطلقه باشد وهم کن ازا بعکس ایشان چون خالی باشد ازقیدکي
عکس مشروطه کردي یا عرفیه ازادم موضوع را ٠ بس عکس الشي من ح مادام ح ازدایما این باشد کی لاشي من ك
نادام ك ازدائما لبعض ازادت ونقرض نکنند ربعض دیگر راد وقیاس مشروطه ادایه برین ماند کرد ٠ وباقي باخ یاذکرکن شذ ازموجهات
درسلب منعکس نشود خواه کلی باشد وخواه جزوی بسبب تخلف درسواد ٠ واعتبار کن کی چگونه کاتب راسلب می کنند ازانسان
وان متحرک الید عن التحریک با انک عکس ان ممتنع است ٠ وان جهارکن دایم ان بحسب ذات ووصف درسلب جزوی هم منعکس
نشوند لکن باخ بحسب وصف است ازان جهارچون ازادام باشد منعکس شود باعتبار اخبات کي ازم ازدوام است ٠ چه ما چون کوییم
لیس بعض ح مادام ح ازدایما این اعنا ان کنی کي یک جزرا دووصف سانی باشد هریک را ازان یابند مران جزرا در وقتی
غیران وقت کي دران یابند ان دیگر وصف اوراپس چنانک سلب می کنند ازان جزیکی را ازانشان ازدایما یک ذهر وقتی کي وجود
دیگر باشد همچنان دیگر را سلب کنند ازان جزازدایما یل درکل اوقات وجود اول پس ازم این ك لیس بعض ح مادام ازدایما
نتصل خواه لزومی باشد وخواه اتفاقی سالبه کلی ازان منعکس شود کلیتها بسبب اتاح نقیض عکس چون صغرکت سازند راصل
کبرک ولما مد ازکان ح ح اگر اصل این باشد کی لیس البته ازکان اب ح ح دان باطل است بسبب صدق نقیض
ازاعنی کلاکان ح ح ٠ وسالبه جزوی منعکس نشود بحسب عدم استلزام عام خاص راجزوی واستلزام خاص عام راکلی ٠
وبحسب صدق قولنا قد لایکون ازاکان الانسان مرجودًا فانحا آموجود وکذب عکس او ٠ واما موجبه خواه کلی باشد وخواه جزوی
جزوی منعکس شود بحسب انعکاس نقیض عکس باخ مقابل اصل باشد یا اتاح او با اصل محال را اعنی لیس البته ازکان ا یکون
ازاکان ان نات واصل انک کلاکان اوقت یکون ازاکان ان ح ٠ وعکس منفصله منظومیت چه هیچ قسمی ازاقسام بحسب
طبع نیست بل بحسب وضع است فقط بس عکس او بحسب عبارت باشد نه بحسب معنی ٠ واین بحث در عکس قیاس
زیادت کردیم اعنی ذات ترتیب طبعی تا منفصله پیرون رود ٠

تعلیم جهارم در عکس نقیض وآن نقیضه باشد کی

دران اقامت کرده باشد مقابل هریک را از دوطرف قضیه ذات ترتیبی طبعی مقام ان دیگر با بقا کیفیت وصدق یا قضیه کی ازم
این قضیه باشد کي عکس نقیض است ومخالف او در کیفیت ٠ وحکم موجبات در عکس ستوی حکم سوالب است انجا وحکم سوالب
انجا حکم موجبات است انجا در کیفیت وجهت ٠ وبیان ان باسلام نقیض مدعی است ومحال را یا از راي انعکاس او باحد الطرفین
باخ صادق نشود یا اصل را از برای اتاح او با اصل محال را یا بامناقض ٠ بس موجبات کلی حملی اگر ضروری باشد یا دایمه یا عرفیه
یا مشروطه خواه ان در بسیط باشند یا مرکب منعکس شوند کنفسها در کیفیت وجهت لکن در مرکبین قید ادوام در بعض افراد موضوع
باشد ٠ وماعدا این از موجهات کي یاذکردیم ازا عکس نقیض نباشد ونه نیز موجبات جزییه را الا در مشروطه وعرفیه الا ذایمه
چه چون صادق شود کي بالضروره او دایما بعض ح ك مادام ح لا دایما فرض کنیم موضوع راکي ح است ك باشد بس ك لیس ك باشد
بالفعل بحسب ادوام بثوت ت اورا ولیس ح باشد مادام لیس ك دالا ح باشد حین موجود لیس ك بت ولوث
بود مادام ح هذا خلف وح است بالفعل بین صادق شود بعض ما لیس ك لیس موجود مادام لیس ك ادایما. واما
وجزیی ازان جزیی منعکس شود نیان انک درعکس ستوی دانستی واشله موجبات وسوالب طلبی دیانات ان لانفس دوش

وحینیه ممکنه وآن ممکنه عامه است کي دران اعتبار کرده باشند بسبب ضرورت بحسب عنوان دربعضی اوقات ان ازجانب مخالف
حکم ٠ وبیان عرفیه عامه وحینیه مطلقه وان مطلقه است کی دروحکم کرده باشند بثبت فعلی دربعضی اوقات عنوان ٠ ودرمرکبات
بیان ایشان واحدث ازهردو نقیض جزوین ایشان اگر کلی باشد وازین جهت کردیم کی نقیض مرکبات تردیدی باشد بیان نقیض
جزوین ایشان بس نقیض وقتیه کلیه باممکنه وقتیه باشد واوممکنه عام باشد کی دروا عتبار کرده باشند سلب ضرورت بحسب وقت
معین ازجانب مخالف یا دایمه ٠ ونقیض منتشره یا ممکنه دایمه باشد وان ممکنه عامه باشد کی دروا عتبار کرده باشند سلب ضرورت در
جمع اوقات ازجانب مخالف یا دایمه ٠ واگر مرکبه جزوی باشد نقیض اوکلیه باشد کی نسبت کرده باشند محمول اوازهر فردی ازافراد
موضوع ایکن ازدونسبت متکرر نسبت اجابی موجبه بجهت نقیض جزییاتی وسلبی موجبه بجهت نقیض یکی ازدو جزو ادبجهت امکان
اجماع نقیض هردو جزو اوبرکذب ٠ وسبب درین ان است کي کذب جزوه متلازم کذب هیچ یک ازدو جزو اونیست بس ازکذب
اوصدق هیچ یک ازنقیض جزوین او ازم نیابنا بخلاف کذب کلیه ٠ بس نقیض بعض ح ك بالامکان الخاص ان باشد کی سورکلی را
برهردو داداة اتفصال تردیدی کت مقدم دارند وکویند کل ح اما بالضروره ك او با لضروره لیس ك یا بقید کنند کی جزو اول را درکیف ازدو
جزو انفصال نقیض محمول درموجبه وسلب ان درسالبه وکویند اما بالضروره کل حیم سوف حوث واما بالضروره اشی من حوث یا اجرا
تردید پیش ازدوکنند وکویند اما بالضروره کل حوث واما بالضروره بعض حوث وبالضروره بعض ح لیس ك
وبرین قیاس باشد نقیض لیس بعض حوث بهمین امکان الاانک دروجه دوم کوم اما بالضروره اشی ما ح ولیس ك ب واما بالضروره
کل حوث ما برین قیاس کنند نقیض سورجزییه مرکبه اجهه راواگرچه درین جهت نقیض موجبه مساوی نقیض سالبه است ٠ وهمچنین
درمرکبه متوافق الجزئین درجهت ٠ وازین سبب صادق شود دوام طرفین مانعه الخلو ونقیض مطلقه الدایمة ٠ ودایمه موافق درکیف اجتمع
نخالف درآن سم مانعه الخلو ونقیض عرفیه الدائمه ٠ وباجینه ممکنه مخالف درنقیض مشروطه الدائمه ٠ وتواشله ان همه چنانی درمحصورا
ابع برقیاس اشله نقایض ممکنه خاصه ٠ وبرین قیاس کن سایر انچ نقایض ایشانرا یاذ نکردیم ازموجهات ببسیطه ومرکبه ٠ وبدانک درانک نقایض
نوکور درمرکبه مناقض است بحسب نظریت جه اعتضا اواحتمام صدق وکذب رابواسطه استلزام صدق مرکبه است صدق هریکی ازدوجزو
اوواستلزام صدق نقایض کذب یکی ازایشان ٠ ودیکر بحمت انک چون نقایض کلیه منفصله است ازم انک نقیضه واحده مناقض جمله
وشه فصله باشد ٠ ونقیض متصله منفصله باشد بحسب مع دریکی ازاجزا ٠ ونقیض منفصله حقیقی عنادکی متصله باشد درسالبه سلب لزوم ودرلزومیه وسلب
اتفاق درانفاقیه ٠ ونقیض منفصله حقیقی عنادکی متصله باشد درسالبه سلب لزوم ودرلزومیه وسلب
منع خلودون الجمع ٠ واگر مانعه الجمع باشد سالبه باشد کی صادق شود بان اجماع اجزا بامکان عام ٠ واگر مانعه الخلو باشد سالبه بود
کی صادق شود بان خلو ازاجزا بامکان عام ٠ ومرکبه ازمانعه الجمع ومانعه الخلو کی مناقض حقیقه اند ونقیض ایشان مرکبیست ازان
امکان یامنع دیکر بعینی مع خلودون الجمع ٠ ایست حکم مناقض ٠ وبرانک هردو بعضیه کي مختلف باشند ودرکیف دون الکم اگر هردو
کلی یاشند متضادان باشند بحمت جواز اجتماع ایشان برکذب دون الصدق درماده امکان ٠ واگر جزوی باشند داخلیان
بحمت الضاد باشند وجایز باشد اجتماع ایشان برصدق دون الکذب هم دران ماده وحکم بهلتین حکم حوریت است ٠ واگر مختلف باشند درکم
دون الکیف متداخلان باشند ٠ وعادت جنان رفته است کي ایزا الوجی وضع کنند برین کونه نامعین باشند درسهولت تصور

تعلیم پنجم در عکس مساوی وآن نقیضه باشد کي دران اقامت کرده باشند هریکی را از دوطرف قضیه ذات ترتیب
طبعی بمقام ان دیگر با بقا کیفیت وصدق یا لزوم ٠ وهر نقیضه راکی این الزم شود او منعکس باشد واگرچه مخالف او باشد
درکیف وجهت وصدق اصل کاه باشد کي محقق باشد وکاه باشد کی مفروض ٠ وموجبات خواه کلی باشند وخواه جزوی منعکس
نشوند جینه مطلقه اگر صادق باشد براصل حینی مطلق ودیطلقه اگر صادق باشد براصل الطلاق وعکسه اگر صادق باشد بران
امکان ٠ وبیان این ان است کی چون کوییم ح موصوف فرض کنیم موصوف ویفرض کنیم کي د لیس بی د ال قضیه
مقول علیه ك باشد متصف ت عند اتصافه ت درحینیه ومطلقا درمطلقه ٠ وچون ممتنع نیست کي د ازانها باشد کی محال علیه ك

بالفعل

ت انیج کل جزا دوم ازدو کان وکبرک سالبه منج سالبه کلی کقولنا کل حرف والش من ت انسج الشی من حرا سیم ازدو موجبه وصغرک
جزوک منج موجبه جزوک کقولنا بعض حرف وکل ت انسج بعض حرا جهارم ازموجبه جزوک صغرک وسالبه کلی کبرک منج سالبه
جزوی کقولنا بعض حرف والش من ت انسج بعض حرا لیس انتاج لمن ضرب منتاج اربع ذاتین است بعض حرفیش وحتاج بیانی یک
وظاهرشد کی اشکال منج محصورات اربع است انتاجی تین . واما ان جهار ضرب کی زایدست بحب ترکب آنند کی کبریات ومناج
ایشان معین باشند بینها لکن صغریات ایشان سالبی رکیه باشند کی بقوت اجاب انتاج کنند ازبرای انک چون ثابت
شد کی اکبریات است وسرجرکت راکی اوسط اورا ثابت است یا سلوب است ازان اصغر داخل شود بثوت اوسط اورا بحب
بساطت یا ترکیب درحکم بس حکم کنند برواکبر . وصغریات کی ماعدا ممکنات است یا کبرای کی اعتبار نکنند ودرحکم بحب ضعف
موضوع جهت سجه دران چون جهت کبرک باشد جه اصغر دران بعضی ازحریات اوسط است بس حکم او حکم ان حزدران
باشد . وتعیین درصغرک ممکنه یا کبرک مزوره ودایه ومکنه جه صغرک اگر با لفعل باشد ظاهرست واگر بقوت باشد ممکن باشد
کی حکم کنند یا کبر باصغر چون کبرک دایج ممکن باشد کی ضرورک باشد ودرنفس ارجه ایج ضرورک نیست درنفس امر متنع است
کی ضرورک باشد بس ایج متنع بناشد کی ضرورک باشد درنفس امر بطریق عکس نقیض . وتعیین ایج بهین
باشد کی ممکن باشد ودایمه کبرک حکمان نکنند الا باضرورت بس حکم او حکم ضروریه باشد واگر قطع نظرکنیم ازین سجه دایمه باشد . وبایا
کبرای کی صادق باشد بران اطلاق سجه ممکنه باشد یا عام اگر کبرک محمل ضرورت باشد یا خاص اگر محتمل ان نباشد جه ممکنه
اگر بغلی باشد سجه مطلقه باشد واگر بقوت باشد ممکن باشد کی سجه مطلقه باشد وهیچ معنی نیست اینراک نقیضه ممکنه است
الا امکان حکم بغلت . واگر موضوع راسجب خارج کنند بروجهی کی خارج شود ازان متنع وممکن کی واقع نباشد قرانی کی صغرک
ان ممکن باشد عظم باشد ودین شکل جه صادق است کی بالامکان کل فرس فیمکن ان یکون فی المسجد فی هذا الوقت وکل ماهو
فی المسجد فی هذا الوقت فهو بالضرورة انسان بحب انحارج وصادق نست کی کل فرس انسان . ومانی المسجد انسان کند
کی انسان باشد الا بانرک کی خارج مفهوم باشد جنانک مانی المسجد بعضی حال درانسان بخصرست . وازان جهت انتاج
نکردکی ماجون حکم کنیم درکبرک نانک اکبر محکوم به است بران حیز کی اوسط است بالفعل داصغر جایزست کی اوسط یا بشن بالفعل
الا بالفعل بس حکم متحقق نشود باصغر . وجون فرض وقوع این ممکن کنند کی بالفعل حاصل باشد کی کبرک حینی صادق باشد
بسبب ازدیاد افراد موضوع او . وجون قضیه کلی راجب حمل وربط کنیم نه بحب وجود خارجی فقط افراد ان بسبب وقوع
ممکن زیادت نشود ومنع باشد . وصغرک ضروریک ودایمه باکبرک مشروطه وعرفیه مناج ضروریه کند اگر ضروریت درهردو مقدمه
باشد والا دایمه باشد وکبرک صادق نشود درینان هردو بافرض صدق صغرک الاکی دایمه باشد جه اگر بقید کنند بلادوام مناقی
صغرک باشد وسجه ایشان حکم باشد باکبر براصغر دایما والا دایما واین صادق نشود انتاج واگرجه متنج باشد . وعکسه مشروطه خواه بسیط
باشد وخواه مرکب اختلاط ازینان انتاج مثل مقدمش کنند اگر مختلف بناشند ومثل اینها اگر مختلف باشند . ومقدمتان چنینان
چون درینان اعتبار دوام بحب وصف نکنند یا اعتبار کنند درصغرک فقط منج مطلقه باشند واگر اعتبار کنند درکبرک فقط
منج حینیه باشند . ووضعیت هرچگونه کی باشد چون محقق باشد باحدث المقدمتین اعتبار ان ساقط شود . واما شکل دوم
شرط ان بحب کمیت مقدمات وکیفیت آن هم دوامیست . یکی ازینان اختلاف مقدمتین الاقیاس بکیف جه اشان اگر
متفق باشند بکیف اختلاف حاصل شود دران صدق قیاس باشد باتوافق طرفین نتاه یاتان ایشان نتاه اخرک . اما اگر هردو
موجبه باشند بحمت انک صادق است کی کل انسان حیوان وکل ناطق حیوان وحق توافق است دهرکل انسان ناطق وبحمتی کی
کبرک این کویم کی وکل فرس حیوان حق بتان باشد وهوالشی من الانسان بفرس . وتعیین اگر هردو سالبه باشند .
بحمت صدق الشی من الانسان بحجر والشی من الناطق بحجر وحق اینست کی کل انسان ناطق . واما توافق
کبرک کویم والشی من الفرس بحجر حق ان باشد کی الشی من الانسان بفرس . ودوم انک کبرک کلی باشد جه اگر جزوک باشد اختلافی
کی موجب عقیم است حاصل شود جه اگر موجبه جزوک باشد صغرک سالبه کلی باشد الامحاله وحینند قیاس صادق شود باتوافق
طرفین بکبار وباتان ایشان دیکربار . اما توافق بحمت صدق الشی من الانسان بفرس وبعض الحیوان فرس وحق اینست کی
کل انسان حیوان . واما تان بحمت انک چون بجای کبرک کویم وبعض المهال فرس حق الشی من الانسان بعهال باشد . واگر
سالبه جزوی باشد صغرک الامحاله موجبه کلی باشد وحینند هم اختلاف حاصل شود . اما توافق طرفین بحمت صدق کل انسان
ناطق وبعض الحیوان لیس ناطق وحق انست کی کل انسان ناطق . واما تان بحمت انک چون بجای کبرک این کویم کی بعض
الفرس لیس بناطق حق این باشد کی الشی من الانسان بفرس . وجون اعتبار این دوشرط کنیم ضرب مفقه درین شکل بهم جهار

اعتبارکن . واتا شرطیات موجبات متصله حرف منعکس شود وکقضیها فی اللزوم والاتفاق . وسالبه کلیه کقضیها منعکس شود مطلقا .
وجزوه سالبه منعکس نشود . وبیانها اینها براذکیا پرشیده نماند .

مقالت پنجم ازفن اول درمنطق

دانست دان مشتمل است برمقدمه وسه تعلیم تعلیم اول درقیاس اقترانی حملی تعلیم دوم درقیاس
اقترانی شرطی تعلیم سیم درقیاس استثنائی

مقدمه درتعریف حجت وقیاس وتقسیم ایشان حجت

قولی باشد معقول یا مسموع مولف ازقضایا کی تصدیک کنند بان اتباع تصدیق یا تخیل بقضیه دیکر واو یا مشتمل باشد برمطلوب یا بنقیض
او یا بنا شد واول قیاس است ودوم خالی نباشد یا مشتمل باشد بر بعضی ازقضایا کی موضوع است درحجت یا نباشد واول
استقرا است ومامعه ازانها کی شبیه استقرا باشد واستقرا نباشد ودوم خالی باشد ازانک ملزوم مطلوب باشد یا نباشد واول قیاس مساواه
است ودوم مثل ومامعه چون قیاس زاینی ومثلات خالی ازجامع . وهرقضیه راکی جزحتی کنند مقدمه کویند ومطلوب را بعدازحصول
نتیجه . وقیاس حجتی باشد کی لازم آید ازتسلیم ایج وضع کرده باشند دران لذاتها تسلیم قضیه کی مذکورست درحجت .
وبانک کفتیم لازم آن احتراز کردیم ازاستقرا وتمثیل ومامعها . وبانک کفتیم لذاتها احتراز کردیم ازایج مستلزم باشن ازبرای خصوصیت ماده یا ازبرای قضیه
ثالثه کی غیرعکس مستوک یکی ازان دو قضیه باشد کی حرد قیاس اند . ومال ایج ملازم باشن بحمت خصوصیت ماده قولنا الشی من الانسان
بفرس وکل فرس حساس وقولنا کل انسان حیوان وبعض الحیوان ناطق جه ان دو قرینه اگرجه حکم بعقم ان کرده اند اول بحمت ایک صغری سالبه
است ودوم بحمت انک کبرک جزییه اما بخصوص ماده کی اشلزام انسان است حساس را ومساواه اوناطق را اول سجه دهد کی کل
انسان حساس ودوم کل انسان ناطق . ومثال انک بحمت قضیه ثالثه است کی عکس مستوک هیچ یک ازهفت متن باشن قیاس مساواه
چنانک آسا ولب وقب مناوخ کی مشلزم آسا وخ است برواسطه ان قضیه کی المساوک للمساوک مساو . ومثل قولنا کل ما لیس ت
لیس ح وکل ب آ کی مشلزم کل ح آ است برواسطه عکس نقیض قضیه اولی . وقیاس استثنا باشن اگر مطلوب یا نقیض او مذکور
باشن دران بالفعل واگرچه خارج باشند ازحجرت واقتران باشن اگرحتی بناشن . وموضوع مطلوب یا مقدم او درقیاس حد اصغر خوانند
ومحمول او یا تالی آن حد اکبر . ومقدمه کی مشتمل باشن براصغر صغرک وبراکبر کبرک . وایج اصغر واکبران مقرون ای شوند ملکی یان
ودیکر بایج مناقض اوست حد اوسط . واقتران صغرک بکبرک قرینه وضرب . وهیئتی کی حاصل است ازنسبت حدود بعضی بابعضی
بشکل ونظم . وباعتباران منقسم شود بچهار قسم حد اوسط اگرمحمول باشد یاتالی درصغرک یا دیجرت ازصغرک کی شارک کبرک باشد از
دوحال بیرون نباشد جه یا موضوع باشد یامقدم درکبرک یا دیجرت ازکبرک کی شارک صغراست یاجنین نباشد واول شکل اول است وثانی
یانی واگر موضوع باشد یامقدم درصغرک شارک ازصغرک کبرک یا خالی نباشد اورا ملک یا موضوع باشد یامقدم درکبرک یا دیجرت
شارک ازکبرک صغرک را یا جنین نباشد واول شکل ثالث است وثانی رابع . وباعتبار ایج مختلف شود ازان چون حلیه وبسطه وشطره
منقسم شود بشش قسم جه یا ازدو حملی باشن یا دو منفصله یا حلیه ومنفصله یا حلیه ومنفصله یا منفصل ومنفصله وهریک ازینها منقسم شود باشکال
اربعه وتوان درهرشکلی بحب ترکب اواز محصورات اربع نوع ازقیاس بران کشن شارته است کی حاصل ضرب جهار در
جهارست لکن بعضی ازان سخ است وبعضی عقیم بحسب شرطی کی یاد کرده شود . اما منج درشکل اول بحسب بساطت مقدمات
جهارست وبحسب ترکب مقدمات جهار دیکر زیادت شود ودرثانی سه چین است ودرثالث بحسب بساطت شش وبحسب ترکیب
شش دیکر ودرابع پنج است بحسب بساطت دنج بحسب سه چین ترکیب . تعلیم اول درقیاس واقترانی کی مرکب باشد ازدو حملی
وازاقیاس بسیط خواهد ومرکب ازدو متصله وغیره قیاس مرکب اما شکل اول شرط ازبحسب کیفیت مقدمات اعنی کلیت
وجزییت وکیفیت ان اعنی ایجاب وسلب دوامیست . یکی انک صغرک موجبه باشن جه اگر سالبه باشد اصغر درمحکوم علیه واکبرک
مندرج نشود پس نقدیه حکم باصغر لازم نیاید . ودیکر انک اگر صغرک سالبه باشد کبرک اگرهم سالبه باشد جایز باشد صدق قیاس با توافق
طرفین بکبار وباتان ایشان دیکربار اما توافق بحمت انک صادق است کی الشی من الانسان بحجر والشی من الجحر باطق وحق
اینست کی کل انسان ناطق واما تان چون بدل کبرک الشی من الجحر بفرس نهیم جه حق اینست کی الشی من الانسان بفرس .
وتعیین اگر کبرک موجبه باشد . اما توافق بحمت انک صادق است کی الشی من الانسان بفرس وکل فرس حیوان وحق اینست
کی کل انسان حیوان . واما تان چون بجای کبرک کل فرس صهال کویم جه حق بان است اعنی الشی من الانسان بصهال .
ودوم انک کبری کلی باشد جه اگر جزوی باشد محمل باشد کی بعضی کی محکوم علیه باشن باکبر عنوان باشد کی حکم کرده باشند ما وبراصغر
ووسط متحد نباشد وقیاس منج مقتضی این دوشرط جهار ضرب است جه اشتراط موجبت صغرک هشت ضرب ازشانزده اسقاط کنند کی
حاصل شود از صغرک سالبه کلی وجزوی با محصورات اربع . واشراط کلیت کبرک جهار دیکر اسقاط کنند کی حاصل شود از کبرک
جزوی موجبه وسالبه یا موجبتین پس ضرب سجه اربعه یازده باشد اول از دو موجبه کلی منج موجبه کلی که قولنا کل ح ب وکل

وکبری موجبه منتج سالبه کلی چنانکه

باشد کی حاصل شود از کبری موجبه کلی با سالبتین و از کبری سالبه کلی با موجبتین اول از دو کلی و صغری موجبه منتج سالبه کلی
چنانک کل ج ب و لا شی من ا ب فلا شی من ج ا دوم از دو کلی و کبری موجبه منتج سالبه کلی چنانک لا شی من ج ب و کل ا ب فلا شی
من ج ا سیم از موجبه جزوی صغری و سالبه کلی کبری منتج سالبه جزوی چنانک بعض ج ب و لا شی ب من ا ب فبعض ج لیس
هو ا چهارم از سالبه جزوی صغری و موجبه کلی کبری منتج سالبه جزوی چنانک بعض ج لیس هو ب و کل ا ب فبعض ج لیس
هو ا و آن چهار کی زایدست بحسب ترکیب همین است چون موجبه را با سالبه مرکبه کنند و نتایج باشد ولکن باعتبار جهت ایجاب درین
سوالب دون السلب و بیان هر یکی ازین ضروب مختلف است و آن ضم نقیض نتیجه است بکبری تا منتج متناقض صغری شود
مثلا اگر نتیجه ضرب اول صادق نشود نقیض آن صادق شود کی بعض ج ا ایرا صغری سازیم و کبری قیاس را کبری و گوییم بعض
ج ا و لا شی من ا ب تا نتیجه دهد از ضرب رابع از شکل اول کی بعض ج لیس ب و در صغری گفته ایم کل ج ب هذا خلف و علت
این وضع نقیض مدعی است پس مدعی حق باشد و هم برین وجه باشد در سایر ضروب و بعکس کبری در ضرب اول و ثالث تا قیاس
راجع شود بشکل اول و انتاج مطلوب کند و بعکس صغری در ضرب ثانی و کبری ساختن آنگاه عکس نتیجه مثلا چون عکس کنیم
لا شی من ج ب را بلا شی من ب ج و ایرا کبری سازیم و کبری قیاس را صغری و گوییم کل ا ب و لا شی من ب ج نتیجه دهد کی لا شی من
ا ج و منعکس شود بلا شی من ج ا کی مطلوب است و ضرب ثالث و رابع را با فراض نیز بیان کنند و افراض عبارتی است از فرض موضوع
مقدمه جزوی چون موجبه باشد یا سالبه خواه مرکبه و خواه بسیطه اعنی تعیین آن بعض کی اوسط است تا آن بعض کی اوسط نیست بحسب
فرض و قسمیه آن باسمی و فرض کنیم کی د است تا کلی گردد اعنی کل د ب در ثالث و لا شی من د ب در رابع پس در ثالث گوییم کل د ب
و لا شی من ا ب تا نتیجه دهد ازین شکل کی فلا شی من د ا و ایرا کبری مقدمه جزوی سازیم کی هم از فرض لازم آمده و هو بعض ج د تا نتیجه
دهد از شکل اول کی بعض ج لیس هو ا کی مطلوب است و در رابع گوییم لا شی من د ب و کل ا ب فلا شی من د ا و ضم کنیم تا بعض
ج د تا نتیجه دهد کی لیس بعض ج هو ا و هو المطلوب و ازینجا ظاهر شد کی افراض بدو قیاس تمام می شود یکی هم از آن شکل و یکی
از شکل اول و تقیید سالبه مرکبه چنانک بعضی متاخران کرده اند و طعن زده بر متقدمان در استعمال افراض در ضرب رابع کی صغری
او سالبه است پس صدق او چون بسیط باشد جایز باشد بکذب موضوع پس بعض ج د صادق نشود باطل است چه هر مفهومی کلی را
تصور جزویاتی توان کردن کی او را حمل کنند بر هر یکی از ایشان حملی ایجابی خواه موجود باشند و خواه نباشند چه ما ایجاب وجود
موضوع در موجبه صادقه نمی کنیم الا بر تقدیر آنک حکم کرده باشند در آن بثبوت محمول در خارج و اما بر غیر این وجه لازم نیاید چه صادق
است کی کل کره محیطه باشی عشره قاعده مخمسات شکل و اگرچه در خارج نباشد مثل آن کره و هر کس کی تحقیق اصول سالفه در حمل و وضع
کرده باشد این بر وی مشتبه نشود و چون این معلوم شد بدانک در فعلیات هرگاه کی دوام صادق نشود بر صغری یا عرفی بر کبری منتج
نباشد الا آنک وقت حکم در مقدمتین متحد باشد کی منتج دایمه باشد بسبب حصول منافاتی کی این شکل باعتبار آن منتج است چه
ما می دانیم قطعا کی دایما لا شی مما صدق علیه الاوسط فی وقت بعینه بما لم یصدق علیه فی ذلک الوقت و هرگاه کی ضرورت بر احدی
المقدمتین صادق شود نتیجه ضروری باشد و هرگاه کی دوام بر یکی از ایشان صادق شود نتیجه دایمه باشد و الا چون صغری باشد
محذوف از آن قید لا دوام و لا ضرورت و ضرورت هر کدام ضروری باشد و ممکنات صرف در هر دو مقدمه منتج نباشند و چون
ممکنه مقترن شود بغیر ضروریه یا مشروطتین بسیطه و مرکبه اگر یکی از طرف راجع شود بشکل اول انتاج آن کند کی ایجاب کرد و الا در انتاج او نظر
اگر اعتبار ضروری کی لازم دوام است نکنند و ممکنه با ضروریه نتیجه ضروریه دهد و با مشروطتین چون کبری باشند فقط ممکنه عامه و باقی
کلام در مختلطات لایق این مختصر نیست و اما شکل سیم شرط آن بحسب کمیت مقدمات و کیفیت آن هم دو امرست یکی آنک
صغری موجبه باشد چه اگر سالبه باشد و آن دیگر هم سالبه باشد جایز باشد توافق طرفین و تباین ایشان هم اما توافق بجهت
صدق لا شی من الحجر بانسان و لا شی من الحجر بناطق و حق کل انسان ناطق است و اما تباین بجهت آنک چون بجای کبری لا شی
من الحجر بفرس گوییم حق لا شی من الانسان بفرس باشد و همچنین اگر کبری موجبه باشد اما توافق بجهت صدق لا شی من الانسان
بفرس و کل انسان حیوان و حق کل فرس حیوان است و اما تباین بجهت آنک چون بجای کبری کل انسان ناطق گوییم حق لا شی
من الفرس بناطق باشد و دوم کلیت احدی المقدمتین چه اگر هر دو جزوی باشند محتمل باشد کی آن بعضی کی محکوم علیه
است باصغر غیر آن بعض باشد کی محکوم علیه است باکبر پس التقاء اصغر و اکبر در ذات واحده حاصل نشود و نتیجه ندهد و چون
اعتبار این دو شرط کنیم ضروب منتجه درین شکل شش باشد کی حاصل شود از صغری موجبه کلی با محصورات اربع و صغری موجبه
جزوی با کلیتین اول از دو موجبه کلی منتج موجبه جزوی چنانک کل ب ج و کل ب ا فبعض ج ا دوم از دو کلی و صغری
موجبه منتج سالبه جزوی چنانک کل ب ج و لا شی من ب ا فبعض ج لیس هو ا و مطلوب درین دو ضرب کلی لازم نیاید چه

محتمل است

محتمل است کی اصغر اعم از اوسط باشد و اوسط در ضرب اول مساوی اکبر باشد و در ضرب ثانی مشارک اکبر در اندراج تحت الاصغر تا واجب
شود حینئذ کی اصغر اعم از اکبر باشد در هر یکی ازین دو ضرب پس ممتنع باشد حمل اکبر بایجاب بر کل اصغر در اول و بسلب در ثانی مثال
اول قولنا کل انسان حیوان و کل انسان ناطق و کذب کل حیوان ناطق و مثال ثانی آنک بجای کبری لا شی من الانسان بفرس
گوییم و کذب لا شی من الحیوان بفرس و چون این دو ضرب منتج کلی نیستند هیچ یک از ضروب باقیه این شکل منتج آن نباشند
چه بواقی اعم اند ازین دو و چون خاص منتج نباشد عام منتج نباشد چه اگر عام منتج باشد خاص منتج باشد سیم از دو موجبه و صغری
جزوی منتج موجبه جزوی چنانک بعض ب ج و کل ب ا فبعض ج ا چهارم از دو موجبه و کبری جزوی منتج موجبه جزوی چنانک
کل ب ج و بعض ب ا فبعض ج ا پنجم از موجبه جزوی صغری و سالبه کلی کبری منتج سالبه جزوی چنانک بعض ب ج و لا شی
من ب ا فبعض ج لیس هو ا ششم از موجبه کلی صغری و سالبه جزوی کبری منتج سالبه جزوی چنانک کل ب ج و بعض ب لیس
هو ا فبعض ج لیس هو ا و آن شش کی زایدست باعتبار جهت مرکبه آن است کی موجبات این ضروب را بسوالب مرکبه بدل کنند
و نتایج ایشان همین نتایج باشد چون اعتبار جهت ایجاب کنند در ایشان نه سلب و بیان هر یکی ازین ضروب مختلف است
و آن ضم نقیض نتیجه است بصغری تا منتج آن باشد کی با کبری صادق نشود مثلا اگر نتیجه ضرب اول صادق نشود نقیض او
کی لا شی من ج ا است صادق شود آنرا کبری سازیم و صغری قیاس را صغری و گوییم کل ب ج و لا شی من ج ا نتیجه دهد کی لا شی
من ب ا و با ما کل ب ا هذا خلف و چون این محال از نقیض مدعی لازم آمده است کذب او و صدق مدعی لازم آید و هم برین
قیاس نتایج ضروب باقیه بیان کنیم و بعکس صغری در ضروب سه گانه اول و ضرب پنجم تا قیاس با شکل اول گردد و منتج مطلوب
شود و بعکس کبری و نهادن او بجای صغری آنگاه عکس نتیجه ایشان در ضرب چهارم و با فراض در هر ضربی کی یکی از دو مقدمه
او جزوی باشد خواه موجبه و خواه سالبه مطلقا نه مقید بمرکبه چنانک از پیش رفت مثلا موضوع صغری را در ضرب ثالث شی
معین فرض کنیم چون د پس ما را دو مقدمه حاصل شود یکی کل د ب و یکی کل د ج باعتبار آنک دو اسم مترادف اند نه بجهت حمل
حقیقی پس مقدمه اولی را با کبری ضم کنیم برین گونه کل د ب و کل ب ا و این قیاس است از شکل اول منتج کل د ا ایرا کبری
سازیم و مقدمه ثانیه را صغری برین گونه کل د ج و کل د ا و این قیاسیست ازین شکل منتج بعض ج ا کی مطلوب است و ظاهر
شد کی این شکل جز جزوی نتیجه نمی دهد و جهت نتیجه همچون جهت نتیجه باشد در شکل اول اگر کبری غیر مشروطتین و عرفیتین
باشد و الا جهت نتیجه چون جهت عکس صغری باشد محذوفا عنه اللادوام با بساطت کبری و مضموما الیه اللادوام با ترکیب
آن و اما شکل چهارم شرط آن بحسب کمیت مقدمات و کیفیت آن پنج امرست یکی آنک هر دو مقدمه سالبه نباشند کی
موجبه لازم ایشان نباشد دوم آنک هر دو جزوی نباشند سیم آنک صغری سالبه بسیطه و کبری جزوی نباشد و این
هر سه شرط عامست تمامت اشکال را چهارم آنک هر دو مقدمه چون موجبه باشند صغری جزوی نباشد و پنجم آنک سالبه جزوی
کی مستعمل باشد غیر منعکس نباشد و این دو شرط خاص اند باین شکل اما دلایل اشتراط آن سه امر اول از مباحث اشکال معلوم
شده باشد و اما دلیل اشتراط این دو امر آن است کی اگر هر دو مقدمه موجبه باشند و صغری جزوی یا سالبه مستعمله در آن غیر
منعکس باشد قیاس صادق شود با ایجاب نتیجه یکبار و با سلب آن دیگر بار پس منتج هیچ یک از ایشان نباشد اما اول و آن است
کی صغری موجبه جزوی باشد اما ایجاب نتیجه چنانک بعض الحیوان ناطق و کل انسان حیوان و حق کل انسان
ناطق است و اما سلب آن چنانک بعض الحیوان ناطق و کل فرس حیوان و حق اینست کی لا شی من الناطق بفرس
و اما دوم و آن است کی سالبه جزوی غیر منعکسه باشد ایجاب نتیجه چنانک بعض الاسود لیس بحیوان و کل غراب اسود و حق
اینست کی بعض الحیوان غراب و سلب نتیجه چنانک بعض الاسود لیس بحیوان و کل قیر اسود و حق سلب است کی لا شی من
الحیوان بقیر و این آن است کی صغری در و سالبه جزوی غیر منعکسه است و کبری موجبه کلی اما اگر بعکس آن باشد
ایجاب چنان بود کی کل حمار حیوان و بعض الجسم لیس بحمار چه حق ایجاب است کی کل حیوان جسم و سلب چنانک کل حمار حیوان
و بعض الحمار لیس بحماد چه حق سلب است کی لا شی من الحیوان بحماد و بحسب اعتبار این شروط ضروب منتجه درین شکل پنج باشد
اول از دو کلی موجبه منتج موجبه جزوی چنانک کل ب ج و کل ا ب فبعض ج ا دوم از دو موجبه و کبری جزوی منتج
موجبه جزوی چنانک کل ب ج و بعض ا ب فبعض ج ا سیم از سالبه کلی صغری و موجبه کلی کبری منتج سالبه کلی چنانک
لا شی من ب ج و کل ا ب و لا شی من ج ا چهارم از موجبه کلی صغری و سالبه کلی کبری منتج سالبه جزوی چنانک کل ب ج
و لا شی من ا ب فلیس کل ج ا پنجم از موجبه جزوی و صغری و سالبه کلی کبری منتج سالبه جزوی چنانک بعض ب ج و لا شی
من ا ب فلیس کل ج ا و پوشیده نباشد کی اگر موجبات این ضروب را بسوالب مرکبه بدل کنند و اعتبار جهت ایجاب کنند

دهن کی دایما اما اب او کل ح ط از ه د ر مانعه الخلو . اگر احرکت المقدمتین جزوی باشند نتیجه جزوی باشد . وبیان ان اب کی صادق از
اولی باشد اگر جزو یعنی مشترک باشد مطلوب حاصل باشد واگر مشترک باشد هر جزوی کی صادق شود یا واز ثانیه مطلوب هم حاصل
باشد **قسم سیم** در قیاس اقترانی مرکب از متصله و حلیه جنانک کلما کان . ز کل ح ط و کلما ک ا ه نتیجه دهن کی دایما اما این ه ز کل
ح ا . و دیگر نتیجه دهند کی کلما کان ه ز کل ح ا لکن چون مقدم متصله منتج نتیجه نباشد یا بغیر منتج نتیجه برنیاید از دو متصله باشد کی مقدم او جزو
باشد . و طعن زدن ان دون از لمن کی جازت کی حلیه صادقه در نفس امر صادق نباشد نزد صدق مقدم متصله بتی نتیجه ندهد
جنانک ان کان الخلا موجودا فهو بعد و کل بعد ز فی ماده پس اگر منتج باشد صادق شود گی اگر خلا موجود باشد در ماده باشد لکن این
صادق نیست . وجواب بدین از الج دانستی ان است گ المقدم گی نتیجه کاذب باشد بل گی ان صادق است بحسب الزام جه منتج نیست
در محال گی از وجود او نفی او لازم آید و صدق متصله نیست الا بصدق لزوم جه هیچ اعتبار بصدق اجزا نیست جنانک دانستی **قسم**
چهارم در قیاس اقترانی مرکب از حملی و منفصل جنانک کل ح ط و دایما اما کل ب آ او ه ز معتبر در بیان منع خلو نتیجه دهند گی
دایما اما کل ح ز او ه ز مانعه الخلو . **قسم پنجم** در قیاس اقترانی مرکب از متصله و منفصله جنانک کلما کان اب نوز و دایما اما ح ز او ه ز
مانعه الجمع فدایما اما اب او ه ز مانعه الجمع جه معانی لازم شی معانی ملزوم او باشد درجمع . و باقی اقسام شرطیات واجع متالف شوند
از آن دار حلیات بدین امثله قیاس باید کرد . و توانستن چونین اعتبار کردن عقیم و منتج و بیانات انتاج را اگر آن بر تو دشوار شود انتصار
کن بر انج انتاج و نتیجه او مسلم باشد و بگذار ما عدا را از آنجا گی نه محرم باشد نه ترب بطبع جه هیچ ضرورتی داعی بدین نیست
الج و نیم گی از ایاذکم از حال قیاس اقترانی حملی و شرطی جه استقصا آن دران این غرض کتاب نیست **تعلیم سیم** در قیاس
استثنائی و این قیاس قریب است بطبع و متالف شود از دو مقدمه . یکی متصله یا منفصله . دوم مقدمه استثنا . اما اول متصله
موجبه لزومی را چون استثنا عین مقدم او کنند منتج عین تالی او باشد و اگر استثنا نقیض تالی او باشد نتیجه نقیض مقدم او باشد جه از
وضع الزم این واز رفع ملزوم محققا للزوم . مثال ان کلما کان الشمس طالعة فالکواکب خفیة لکن الشمس طالعة فالکواکب
خفیة . اولکن الکواکب لیست خفیة نتیجه الشمس لیست بطالعة . و نقیض مقدم و عین تالی منتج هیچ باشند جه احتمال دارد گی تالی
اعم باشد از مقدم و ارتفع اخص رفع اعم الزم نیاید نه وضع او و از وضع اعم وضع اخص الزم نیاید نه رفع او . و سالبه کلی متصله منتج باشد
الا بواسطه رد او بموجبه کلی . و جزئی موجبه را شرط انتاج ان است گی استثنا وضعی و رفعی و اعم باشد و بر کل احوال و تقادیر وجه اصال
دارد گی حال استثنا غیر حال لزوم باشد پس او هیچ الزم نیاید . و جزئی سالبه منتج باشد بان شرط چون رد او کنند بموجبه .
متصله موجبه اتفاقی استثنا عین مقدم او عند عملی نیست رفع تالی او صادق نیست . و اما دوم موجبه کلی اگر حقیقی باشد استثنا
عین هر جزوی کی اتفاق افتد منع نقیض ناسوای او باشد و استثنا نقیض هر جزوی کی اتفاق افتد عین تالی جواز یکی باشد و خواه بیشتر
مثاله هذا العدد اما امام او ناقص او زاید لکنه تام فلیس بناقص و لا زاید او لیس بتام فهو اما ناقص او زاید . و اگر استثنا اکثر از جزو واحد کند
نقیض آن دیگر ماند یا عین او . و اگر مانعه الخلو باشد بمعنی اعم استثنا نقیض بعضی اجزا منع عین باقی باشد و استثنا عین بعضی منع هیچ
چیز نباشد . جنانک اما ان یکون زید فی الدار و اما یغرق لکنه لیس فی الدار فهو اما یغرق او لکنه غرق فهو فی الدار . ازبرای آنک جزو متحقق
شدی کی البته از صدق احد اجزا بس چون اسفا کی باشد صدق آن دیگر متحقق شود و اما بر کذب جمع شده باشند و اگر مانعه الخلو بعینی
اخص باشد از استثنا عین احدی از اجزا ثبوت آن دیگر متحقق شود و اگرچه میند باشند جه آن معلومست پیش از تالیف قیاس .
و اگر مانعه الجمع باشد یعنی اعم منع نباشد در وجود استثنا عین نقیض باقی رانقط . جنانک اما ان یکون هذا حیوانا و اشجر الکنه حیوان
فلیس بشجر او لکنه شجر فلیس بحیوان از برای آنک چون حکم کنند بعدم اجتماع دو قضیه و صدق یکی آنان دو باشد کذب آن دیگر
متعین شود و الا صادق بود نباشد . و اگر مانعه الجمع باشد یعنی اخص استثنا نقیض منع نقیض باشد و میند باشند لما مر چون
این منفصلات سه گانه را موجبه جزوی کنند یا سالبه هر جا گونه گی باشد منتج نباشد الا بشرایطی گی حاجتی بذکران نیست . و استثنا
وضع و رفع جارتی محرک حد اوسط است در دایرهٔ ایجاب بسبب تکرر او کبار و دران حال کی جزو شرطیه است و دیگر دران حال کی سنتی است

مقالت ششم از فن اول در منطق

تعلیم اول در قیاس مرکب **تعلیم دوم** در قیاس خلف **تعلیم سیم** در قیاس عکس **تعلیم چهارم**
در یکسر قیاس **تعلیم پنجم** در قیاس ضمیر **تعلیم ششم** در قیاس علت **تعلیم مقدم** در قیاس دور و تسلسل
تعلیم هشتم در احتراز از مقدمات کاذبه **تعلیم نهم** در آلت قیاس **تعلیم دهم** در تحلیل
تعلیم اول در قیاس مرکب کاه باشد گی تالیف مقدمات کتب گی بعضی آنان منتج شده باشند گی از
تالیف آن نتیجه با مقدمه دیگر نتیجه دیگر لازم آید و مجموع با مطلوب رسد و از آنرا قیاس مرکب خوانند و آن یا موصول الانتاج باشد

دون السلب نیج ضرب دیگر زیادت شود بحسب این برکب . و بعضی متروک دیگر زیادت کرده اند باعتبار جهات و غیر و نظر
دران حاجت امست از غرض کتاب . و بیان این ضرب یا بقلب مودا یا بشکل اول کردن ذا کماه عکس سیمه کنند یا بعکس احدی
المقدمتین تا یا ثانی یا ثالث کردد یا بفراض یا بخلف برنیاید الا بیک از شش رفت . و جهت نتیجه اخص جهتی باشد گی بیکی از این
وجوه از این ضرب حاصل شود و هرج بتسعین ان ممکن بناشد یا عقیم باشد یا غیر معلوم الانتاج . و اگر حکم بعقم ان کرده اند از ضرب
راوان است گی محلف شده باشد از آن شانزده گانه هر شکلی عقم ان مرتو طاهر شود اگر استقبال صورت اولی دران و بحسب
استقرا ان جه ابد باشد گی ظاهر شود ترا و بعضی مواد صدق انجاب طرفین و در بعضی صدق سلب طرفین پس مطرد نشود
نه سلب و نه انجاب . و اینت گی تحلف در مواد خوانند . جنانک الشئ من الانسان بحجر یا لمزروع و کل حجر جسم بالضرورة ینتج لیست
گی کل انسان جسم . و اگر کویی و کل جسم جماد حق این باشد گی الشئ من الانسان بجماد و برین قیاس کنند غیر از انرا نتیجی گی عقیم اند
و مجیبین در جهاتی گی حکم کرده باشند در این ضرب بعقم ایشان و اگرچه استعمال کرده باشند در ضربی منتج بی الجمله چون مطلقتین
در قرآن ثانی و انج بنان انتاج ان نکرد انرا ضرب لیک ان معلوم شود از کردن ما مل کتب و مذکور از وجهات بحسب مذکورست
در این کتاب فقط نه بحسب همه جه از انهایت نیست بل بحسب بعضی از انج مذکورست در کتاب جه حاجت بزیادت ازین
نیست **تعلیم دوم** در قیاس اقترانی شرطی دان نیج قسمت است **قسم اول** در قیاس اقترانی مرکب از دو متصله
و واسطه دران یا تمام مقدم یا تالی باشد در هر دو مقدمه یا بعض مقدم یا تالی و در هر دو یا تمام او در احدی المقدمتین و بعض ان در دیگر
مقدمه . و اول متالف شود بر هیات اشکال حملیه و منتج ضرب نوزده گانه باشد گی منتج باشند بحسب بساطت جهات در لزومیات
صرفه لزومیه را و در اتفاقیات را و اگرچه غیر بیندست جه بحسب شی از قیاس معلومست . و بیان همچنان است گ در حملیات
بعد ضبط از لزومی و اتفاقی سحه نهند اگر صغرک شکل اول لزومی باشد و اوان دو موجبه یا اتفاقیه باشد و او از موجبه رسالبه
و نه چون سالبه ثانی لزومی باشد و کبرک ثالث سالبه . و نه چون کبرک رابع لزومی باشد در دو ضرب اول از دو اتفاقی
در ثالث او . و نه رابع او و خامس او هر جا گونه گی باشند و باقی اقسام انتاج اتفاقیه کنند . و مثال او از شکل اول جنانک کلما کان
ا ب فح ز و کلما کان ح ز فه ط . اما در لزومیتین اتفاقیتین ظاهرست . و بعضی از متاخران شک کرده اند بر ان
اقتران یکی لزومیتین منتج متصله بنیت جه ملازمت کبرک در نفس امرست پس جایز باشد گی باقی بناشد بر تقدیر شروط صغر چون
در نفس خویش منتج متصله بنیت جه ملازمت کبرک در نفس امرست پس جایز باشد گی باقی بناشد بر تقدیر شروط صغر چون
و کلما کان سوادا کان بیاضا . و جواب ان است گی اوسط در کبرک اگر بران وجه واقع باشد گی در صغرک اعنی بران جهت
گی بان ملازم اگر بست انتاج بتن باشد و نتیجه ضرورک لکن سحه کاذب باشد بسبب کذب کبرک حینیذ و اگر بران وجه واقع
نباشد چون سوادک در صغرک کرفته است بر وجهی گی مضاد بیاض نیست و در کبرک بر وجهی گی مضاد اوست اوسط متکرر
نباشد و قیاس باشد از بن سیب . و بر تقدیر انک کبرک صادق نباشد نتیجه و انتاج نکند جه او شرط انتاج قیاس صدق مقدمات
از نیست جه کاذب المقدمات منتج است و مستعمل دوا زامات . و اما محلل از لزومی و اتفاقی و کبرک لزومی بجهت انک
هر جه مصاحب ملزوم باشد مصاحب الزم باشد . و مثال او از ضرب ثانی کلما کان اب فح ز و لیس البته اذا کان ه ز فح ز سحه
دهند گی لیس البته اذا کان اب نه ز بعکس و خلف . و در رابع ثانی استعمال اغراض کنند بان وجه گی بتغیر حالی کنند دران
حال اب باشند و لیس ح ز و فرض کنیم گی ان وقتی است گ ح ط باشد پس صادق شود گی لیس البته اذا کان ح ط فح ز و قد
یکون اب فح ط و مالف کنند از بشان در قیاس چنانک کذشت . و بین قیاس کن حال باقی ضرب . لکن واجب است
گی برای گی مقدم متصله لزومی چون منتج باشد اشراط نتیجه الزم نیاید در احوال و تقادیر گی متقارن مقدم باشد گی امکان
اجتماع آنها با او باشد و نه انک در نفس خود ممکن باشند چنانک کویند کلما کان الانسان فرسا فالانسان عدد و کلما کان الانسان عددا
فهو روح سحه کلما کان الانسان فرسا فهو روح . و این صادق نشود الا بعد بر انک هر فرسی باشد هم روح . و مجیبین چون کویم کلما کان
هذا ابیض و اسود فهو ابیض و کلما کان ابیض و اسود فهو اسود و نتیجه دهند از شکل ثالث گی قد یکون اذا کان هذا ابیض فهو اسود
و این صادق نشود الا بر تقدیر انک سواد مضاد بیاض نباشد . و چون مقدم منع نباشد نتیجه صادق باشد در نفس امر بر تقادیر گی
بکی بتکن اجتماع المتضادین . و دوم گی اوسط غیر تام باشد در هر دو مقدمه چنانک ان کان اب فح ز و کلما کان ه ز فکل ح ط گی
منع اینست گی ان کان اب فکلما کان ه ز فح ط . و سیم انک تام باشد در احدی و عزایم دو دیگر چنانک ان کان اب فح ز و کلما کان
ه ز فان کان ح ز فح ط . و این همه بعید اند از طبع و اقسام ایشان بیاورست زیرا شمارد و انتقیها کلام دران اولیتر عرض کتاب نیست

قسم دوم در قیاس اقترانی مرکب از دو منفصل جنانک دایما اما اب او کل ح ز و اما کل ر ط او ه ز هر دو مانعه الخلو نتیجه

یا مفصول المنع ∴ مثال اول کل اب وکل جہ د وکل اہ د وکل ہ د کل اہ ∴ ومثال دوم کل اب وکل ب جہ ∴ وکل جہ د وکل ہ د کل اہ ∴

تعلیم دوم در قیاس خلف ∴ وان اثبات مطلوب است بابطال ازم نقیض اوکہ مستلزم ابطال نقیض اوباشد کی مستلزم اثبات مطلوب باشد ∴ واو از قیاسات مرکبہ است وترکیب ان بچہار وجہ است **اول** از دو قیاس یکی اقترانی ویکی استثنای اقترانی ازینشان مرکب باشد از مقدمہ وحملیہ اگر مطلوب حملی باشد یا از دو شرطی کی او جزو تام باشد انا حرکت الماشی ومتحرک ما وغیر ما ازان دیگر اگر مطلوب شرطی باشد ∴ مثال ان چون مطلوب حملی باشد وفرض کنیم کی لیس کل ج ب است پس گویم اگر لیس کل ج ب صادق نباشد کل ج ب صادق شود وان منفصلہ است انکاہ ضم کنیم بان منفصلہ حملیہ وفرض کنیم کی کل ب ا است خواہ بین باشد بغیر خویش وخواہ انرا بقیاسی بیان کند ناگزیر باشد پس نتیجہ دہند کی اگر لیس کل ج ب صادق نباشد کل ج ا صادق شود انکاہ گویم لکن لیس کل ج ا خواہ بین البطلان باشد وخواہ بطلان انرا بیان کردہ باشند پس منع نقیض مقدم باشد کی لیس لم یکن تولنا لیس کل ج ب صادقا فلیس کل ج ب صادق وہو المطلوب **دوم** اما کل ج ب او کل ب ا منافعہ اجتمع جہ اگر ایشان برصدق مجتمع شوند نتیجہ اشان صادق شود وہمت کل ج ا لکن لیس کل ج ا بنا بران کی کاذب باشد پس ایشان برصدق جمع نشوند لکن کل ما ہست بنا بر انک صادق است پس لیس کل ج ب حق باشد **سیم** اما لیس کل ج ب او کل ج ا منافعہ الخلو لکن لیس کل ج ا بنا بر انک کاذب است پس لیس کل ج ب صادق شود ∴ وبیان منع خلو بان کنیم کی کل ب ا صادق است بحسب فرض اکنون صادق با او یا کل ج ب باشد یا لیس کل ج ب ∴ اگر اول باشد اتاح کند با مقدمہ صادقہ کل ج ا پس ممتنع الخلو باشد واگر دوم باشد خلو سم ممتنع باشد **چہارم** اگر کل ج ب باشد کل ج ا باشد بسبب صدق کل ب ا علیہا مقدمہ مسلمہ انکاہ گوییم لکن لیس کل ج ا پس نتیجہ دہند کی لیس کل ج ب ∴ وفرق بیان خلف ومستقیم ان است کی سیم اول متوجہ می شود باثبات مطلوب ومتالف شود از اجزای مناسب اوست ومقدمات او مسلم باشند یا در حکم مسلم ومطلوب درمان موضوع باشند اولا ∴ وخلف متوجہ می شود بابطال نقیض مطلوب ومشتمل باشد بران نقیض وشرط نکند درمان تسلیم مقدمات دایخ در حکم ان باشد ومطلوب وضع کنند دران اولا از ازان مستقل شوند نقیض ان ∴ وبسیار باشد کی دلالت برنفس مطلوب نکنند بل دلالت کنند برایخ اعم باشد از ویا اخص یا مساوی چون یکی را ازینہا وضع کنند وگمان برند کی ان مطلوب است وان نیاز صدق مطلوب ثبت واگرچہ منع ان بنلشند ∴ وچون نقیض نتیجہ محال را در خلف چون لیس کل ج ا ضم کنند با مقدمہ صادقہ چون کل ب ا منع مطلوب ما شود باستقامت چون لیس کل ج ب

تعلیم سیم در قیاس مقسم وان از قیاسات مرکبہ مفصولہ است وان یکی صغرت او منفصلہ باشد متشارک الاجزا در موضوع کی اضافت کرده باشند بان حملیاتی بعد د اجزا انفصال ∴ جنانک دایما اما کل اب او کل اہ د وکل ہ د وکل جہ د یا اما کل ا د او کل اہ د او کل ہ د او کل جہ د صغرت باحملیہ اولی نتیجہ دہند کی دایما اما کل ا د او کل ا ہ د او کل ا جہ د واین نتیجہ باحملیہ ثانیہ نتیجہ دہند کی دایما اما کل ا د او کل ا ہ د

تعلیم چہارم در تکثیر قیاس وان عبارت است از مقدماتی کی ہر دو مقدمہ ازان منع مطلوب باشند ∴ جنانک کل اب وکل ب ج وکل ج د وکل د ہ ومطلوب کل ا ہ است

تعلیم پنجم در قیاس خبر وان قیاسی باشد کی کبرت او را حذف کرده باشند یا بسبب وضوح ان جنانک گویند ہذان خطان خرجا من المرکز الی المحیط فہما متساویان ∴ تا ببیب اخفاء کذب ان جنانک گویند فلان یطوف باللیل فہو سارق ∴ وشکل اول است وکل خطین خرجا من المرکز الی المحیط فہما متساویان وشکل دوم است وکل من یطوف باللیل فہو سارق

تعلیم ششم در قیاس عکس وانرا عکس قیاس نیز خوانند وان قیاسی باشند کی تالیف کرده باشند از نقیض نتیجہ یا ضد ان وازمقدمہ دیگر تا منع مقابل مقدمہ دیگر شود ∴ مثال ان کل ج ب وکل د ا فکل ج ا پس گویند لیس بعض ما الان کل ج ب ولیس ج ا بانا قامت حجتی کی بران کنند پس نتیجہ دہند از شکل ثالث کی لیس بعض ما ب ا کاذب است پس کل د ا کاذب باشد ∴ واگر بجای لیس کل ج ا الا من ج آ گویند قیاس مبطل کل ما ب ا مولف باشد از صدقہ نتیجہ مقدمہ ∴ واین نوع را عکس منصب بتقلیل گویند

تعلیم ہفتم در قیاس دور وان قیاسی است کی انرا تالیف کرده باشند از نتیجہ وعکس احدی المقدمتین تا منع مقدمہ دیگر شود واین در حدود متعاکسہ صورت بندد جنانک کل انسان ضاحک وکل ضاحک متفکر نکل انسان متفکر انکاہ گویند کل انسان متفکر وکل متفکر ضاحک نکل انسان ضاحک ∴ وازان جہت ایرا دور خوانند کی دران نتیجہ شی سابق باخ بتبین ان کرده باشند بعین ان شی چنانک از مثال روشن گشت ∴

تعلیم ہشتم در اسقراء اتاح وضاح صادقہ از مقدمات کاذبہ وان عبارت است از انچ اتاح کند از قیاسی کہ بذات منع قضیہ باشد تا بحیثی دیگر بعرض کی لازم منع خرابی باشد وان کذب نقیض نتیجہ خرابی باشد وفرض کنیم کی ان کل حیوان جسم است کی سحم کل حیوان ساس وکل ساس جسم است مثلا اعنی کذب بعض الحیوان لیس بجسم واین در جمیع صور لازم باشد ∴ وصدق عکس ستوی چنانک بعض الجسم حیوان وعکس نقیض چنانک کل ما لیس بجسم لیس بحیوان ∴ واین در سلبی باشد کی ایشانرا

عکس باشد

عکس باشد ∴ وصدق جزئیاتی کی تحت سحہ ذاتی باشند چون بعض الحیوان جسم وانرا نتیجہ بحث نتیجہ خوانند ∴ واین در سناع کلی مشہور باشد بسبب دخول جزئیہ تحت الکلیہ ∴ وصدق جزئیاتی کی با نتیجہ ذاتی باشند وانرا نتیجہ مع نتیجہ خوانند چنانک کل متحرک بالارادہ جسم ∴ ومرادان است کی ہر قیاسی کی بذات منع سحہ باشد بفرض منع ان باشد کی بثبت اوسط واکبر یا بوسط واصغر مساوات باشد چون اورا با اکبر فرا گیرند جہ نسبت حساس کی اوسط است وجسم کی اکبرست متحرک بالارادہ مساوات نسبت انسان کی اصغرست بس چون اورا درین مثال با اکبر گیرند کی جسم است ان نتیجہ مع نتیجہ باشد ∴ وصرف سایر لوازم حملیات ومتصلات ومنفصلات ∴ وبدانک ما چون گوییم کی ہرگاہ کی مقدمات قیاس صادق باشد نتیجہ صادق باشد کلی منعکس نشود چنانک واسق کی الموجبہ الکلیہ اسکس کلیہ ودر استثنائیات نقیض مقدم را استثنا کنند بس جایز باشد کی استثناح کنند از دو مقدمہ کاذبہ یا از کاذبہ وصادقہ نتیجہ صادقہ را ∴ چنانک کل انسان حجر وکل حجر حیوان یا کل انسان جسم وکل جسم حیوان کی منع کل انسان حیوان است ∴ وچون کبرت در دو ضرب اول از شکل اول کاذب باشد یا کل ما ب ا صادق باشد یا لیس کل ما ب ا صادق نتواند کی استثناح صادق نتواند کرد الا از دو کاذب چنانک از شکل اول معادم شد ∴ واما از صادقہ کی صغرت باشد کاذبہ یا کل کی کبرت باشد محال باشد کی نتیجہ صادق حاصل شود والا ضدان برصدق جمع شوند از ذات انک کبرت کاذبہ یا کل را ضد صادق شود ویا صغرت صادقہ ضدان نتیجہ دہند پس اگر ان نتیجہ صادق شوند ضدان صادق شوند وان محال است ∴ ومثال کل ج ب بران تقدیر کی صادق باشد وکل ب ا بران تقدیر کی کاذب باشد یا کل د ج کی این چنین قیاس بضرورت منع کاذبی باشد چہ اگر کل ج ا صادق باشد لازم اید کی صادق شود یا ان الشی من ما ہ ج آ چہ کبرت کاذبہ یا کل یا صدق ضد کی الشی من ما ات لازم است وانرا بصغرت منع الشی من ج آ است

تعلیم نہم در الشاب قیاس وانرا الشاب مقدمات نیز گویند اما الشاب قیاس از حملیات امرانی تحلیل حد کی المطلوب باشد بذاتیات ایشان وعرضیات ایشان ومعروضات ایشان خواہ لازم وخواہ مفارق انکاہ طلب وسطی کی اقتضا تالیفی منتج کند میان ایشان بنحوی یا سلبی ∴ وطریق باوان است کی طلب کنی ان چیز را کی حمل کنند بر حدود یا حدود را حمل کنند بران از ذاتیات ایشان وعرضیات ذاتیات عرضیات وعرضیات ان وعرضیات واسطہ ہمہ است الا محالہ پس اگر یابی در محمولات موضوع مطلوب ان چیز را کی صالح باشد مر موضوعیت محمول مطلوب را تا شکل اول صحیح باشد واگر یابی الخ صالح محمول باشد درست شود از ثانی واگر صالح موضوع طرفین باشد درست شود از ثالث واگر در موضوعات موضوع مطلوب بیابی الخ صالح محمول محمول مطلوب بود از رابع درست شود خواہ حمل یا وضع در موجبہ باشد یا سالبہ بحسب مطلوب بود ∴ وتحقیق را حمل نکنند ودر علوم طلب نکنند ∴ وبرین قیاس کن اگر مطلوب متصلی یا منفصلی باشد بعد از انک مقدم طبیعی را وان در متصلہ است یا وضعی وان در منفصلہ است در حکم موضوع کی وبالی طبیعی را در متصلہ یا وضعی را در منفصلہ در حکم محمول دلزوم وعناد وانخ مشابہ ایشان است در حکم حمل اتحادی والزوم والاتحاد در حکم حمل سببی ∴ وخافی نشود بر تو الکتاب قیاس چون اشتمالی باشد

تعلیم دہم در تحلیل قیاس وان بتالیفی صدود ومقدمات باشد از روابط ونظر در اشتراک بعضی مقدمات با بعضی و یا مطلوب تا مطلع شوند بر تالیف ہر قیاسی ازان ∴ ولزا بحث محتاج این شد کی نہ ہر نتیجہ در علوم حجت انرا بر نظمی بستہم ایراد می کند یعنی بر ہیئتی بکت از اشکال اقترانی واستثنائی بل کی انرا تعریف می کنند بر ادای وتحقیق وتقریر ∴ بس اگر یابی انچ مناسب مطلوب باشد اگر مناسب کلیت مطلوب یعنی تمام او باشد قیاس شرطی باشد بس استثنا کنند از برای اتاح ∴ واگر مناسب جزو مطلوب باشد طلب کن انچ مناسب جزو دیگر باشد واجتہاد کن در تالیف مقدمات بنحوی کی مشترک باشد در امرت ومشتمل مطلوب ∴ واگر مناسب مطلوب باشد اصلا قیاس بنا نشود ∴ وبیار باشد کی مناسبت من حیث المعنی واقع باشد دفت اللفظ وبتبدیل لفظ مرکب کنند مفرد ومفرد مرکب واستعمال لفظ مشترک کنند واین ہمہ مانع باشد از تنبہ مر مناسبت را بس واجب باشد کی تحریر نظر یعنی کنند بی التفات بالفاظ واحتراز کنند از اشتباہ ہر یکی از معہودہ وسالبہ بان دیگر والا تحلیل تام نشود ∴ وکلام در انچ تابع ایتہ است طویل است وغرض ازین تعریض این مختصر

مقالہ سیم از فن اول در منطق

وخطابت وشعر ومغالطہ است وان مشتمل است بر پنج تعلیم ہر یکی در یکی ازینہا

تعلیم اول در صناعات پنج کانہ کی برہان وجدل وسفسطہ وخطابت وشعر اند وان بیاری است کی مولف باشد انہ قضایا یقینی ازبرای اتاح نتیجہ یقینی ∴ ویقین حاصل است بر حکم تصدیقی بر وجہی کی ممکن نباشد کی زایل شود ∴ واین یقینیات اگر مکتسب باشد البد منتہی شوند بمبادی واجبہ القبول غیر مکتسب وان ہفت است **اول** اولیات وایشان قضایاتی اند کی کافی باشد در حکم بان مجرد تصور طرفین ایشان ∴ چنانک

الکل اعظم من جزوه وان النفی والاثبات / اجتماعان ‌ **دوم** محسوسات وان قضایایی باشند کی عقل حکم جزم بان بواسطه حس ظاهر کند کالون الشمس مضیئه والنار حاره ‌ واجع حس ادراک کند وعقل جزم نکند بان خارج است ازان جنانک حس ادراک مقداری می کند شمس را وعقل جزم می کند بانک ان مقدار است درنفس امر ‌ **سیم** وجدانیات وان قضایایی باشند کی نفس بوجدان ادراک ان کند یا مدرات خود یا بواسطه حسی باطن ‌ جنانک علم ما بوجود خود ما وبانک ما افکاری دلذیذ است ‌ **چهارم** تجربیات وان قضایایی باشند کی عقل حکم کند بان بسبب تکرر احساسی کی متالف می شود با ان عقل جازم کی دران شکی نباشد بواسطه محالطت قوی قیاسی خفی کی اکران القایی بودی دایم واکثری بودی ‌ وبسیار باشد کی ان جزم بانبودی مخصوص باشد ‌ جنانک حکم ما بانک سقوطنا سهل است مقیدست بانک در بلاد ما باشد وعلی الاکثر جه ملتفت بسیم کی اوسهل است مطلقا اونه نیزدر هر بلدی کی واقف است کی بی کوبین در مقلاب اسهال می کند وان از استقرای است کی اوحکم باشد برکلی یا بخ درجزوات کثره اوبینه باشد ‌ واستقرا کاه باشد کی امادت ست کند ازبرای تحصیل اونفس را استعدادی تام مرحصول یقین را جنانک حکم نوبانک هرکس را کی سریرند بیرون ودرمختد النوع باشد ‌ ودرمختلف النوع امادت یقین نکند مثل انک کل حیوان یحرک عند المضغ فکه الاسفل جه بسیار باشد کی ان جیز را کی استقرا نکرده باشند بخلاف آن باشد کی استقرا کرده باشند معهذا مساح درین مثال ‌ **پنجم** متواترات وان قضایایی باشد کی نفس حکم یقینی کند بسبب کثرت شهادات باسرکت محسوس وآن چیز ممکن باشد درنفس خود ونفس این باشد از تواطو برکذب ‌ ودرین نیز فرق قیاسی است ‌ وکاه باشد کی یقین حاصل شود از عددی واز اکثر ازان حاصل نشود ‌ مثال ان علم ما بوجود مکه ودرزمان ما وجالینوس درزمان متقدم

ششم طریات التیاس وان قضایا است کی بتصدیق بان کنند ازبرای وسطی کی ازذهن غایب نشود زیل درحاطر کذرد باحظور بحدرت المطلوب ودرحاطر بطلب آن جنانک علم ما بانک الاشان نصف الاربعه ازبرای قیاسی برین وجه کی اشان عددی است کی اربعه منقسم می شود بان ونساوی آن وهرعددی کی چنین باشد نصف اربعه باشد

هفتم حدسیات وان قضایایی باشد کی نفس حکم یقینی بان ازبرای قرایتی کند عنرانک درمبادی ذکر رفت وان قرایتی محصل استعداد تام باشد مرحصول یقین را ‌ ودرمنطقی بثبت کی طلب سبب کنند دران بعد ازان شک نکنند دروجود ان وهیچ یک ازین مبادی حجت باشند برغیر جون اورا یقین ازان حاصل نشود باشد جنان کی ترا حاصل شد باشد ‌ جنانک علم تو بانک نور فتر مشعاد است ازشمس ولکن ناظر دران حدس می کند از اخلاف تشکلات اوبحسب اختلاف اوضاع ان ‌ واز شرط واجب القبول آن نیست کی قضیه ضرورک باشد بل کاه باشد ضرورک باشد وکاه باشد کی عنران باشد ازجهات جون امکان واطلاق جه مراد برجوب هرقضیه صدوق ستمرت است بس اکر ضرورک باشد صدوق او دروضرورت اوباشد واکر ممکه باشد صدق او دراکان اوباشد واکر مطلقه دراطلاق او ‌ وبرهان منقسم می شود ببرهان لم وببرهان ان امابرهان لم ان است کی اعطاء علت وجود وتصدیق کند بانم ‌ جنانک کوئیم هذه الخشبه مشتعلا لانها ذات طبایع محرقه الخشبه محرقه ‌ واوسط دران بانک علت تصدیق است ‌ حکم است باکبر واصغر واکرچه علت اکبر نباشد درنفس خویش بل نسبت باشد کی معلول احد الطرفین باشد جون حرکت انش کی معلول اوست وعلت وصول او بخشبه ‌ واما برهان ان ان است کی اعطاعلت تصدیق کند فقط ‌ جنانک هذه الخشبه تشتد عنا فهی محرقه ‌ وبسیار باشد کی اوسط درین معلول حکم باشد وحسنه ازا دلیل خواست ‌ جنانک هذه الخشبه محرقه وکل محرق فهی مشتعله النار ‌ وبیاست برهان بسیار دت ودر کتاب شیخ حاجتی به پیش ازین نیست ‌

تعلیم دوم درجدل وان صناعتی است علمی کی بان قادر باشند براقامت حجت از مقدمات مسلمه برهر مطلوبی کی خواهند وبرمحافظت هروضعی کی اتفاق افتد برو جهی کی مناقضه بان متوجه نشود بحسب امکان ‌ ونافض وضع راباقامت حجت سایل خواست وغایت سعی اوان است کی الزام کند ‌ وحافظ وضع راجحب خواست وغایت سعی اوان است کی ملتزم نشود ‌ ومبادی جدل مسلمات عامه است یا خاصه یا لخ بحسب شخصی باشد بس ان عند السایل ان است کی مسلم ازجهت فراکیرد وعند المجیب مشهورات است ‌ واز ان جمله قضایا واجبه القبول است نه ازان جهت کی واجب القبول است ‌ والابرهن باشد نه مجادل بل ازان جهت کی عموم اعتراف بان حاصل است جه واجبه القبول ازنشهورات عامه باشد ‌ واز ان جمله اراء ومحمود است وان قضایایی است کی اکر بکذارند انسانرا باعقل مجرد او وسم او وحس او واورا یادب نکنند بقبول ان واعتراف بان وطن توکند اوبسبب استقرا اورا مایل نکرداند بحکمی واعتقد عانکرده باشد بان الخ در طبیعت انسان است از نصت وخجل دانفت وحمیت وغیرات انسان بران حکم نکنند ازجهت مطاوعت عقل یاوهم یاحس او مثل حکم بانک اخذ مال غیر قبیح است وکذب قبح است وکشف عورت قبیح است ‌ وانیها کاه باشد کی صادق باشند

وکاه باشد

وکاه باشد کی کاذب باشند کی عام باشد ورای جمهور مران جنانک العدل جمیل وکاه باشد کی خاص باشد ورای اهل ملتی یا صناعتی مران دون غیرهم ‌ وکاه باشد کی مشاربان مشهور باشند بحسب دورای یادو عزض ‌ واذم نیست جدلی راکه استعمال مجی کند کی یحتیقب منح باشد براکه کاه باشد کی استعمال کند انج منح باشد بحسب شهرت یاتعلیم خصم واکرچه عظم باشد درنفس امر وفواید حج جدلی الزام مطلبین است ودب ازاوضاع بس مقابله فاسدک کنند تاشروع نکند باهر محاصی ‌ ودراسلوب تحقیق ‌ وانتاع اهل تحصیل ازعلوم ومتعلمان کی قاصر باشند ازبرهانیات یاواصل نباشند بدان موظبه هنود ‌ وبسیار باشد کی الج شود ازمجادله بطریق التعنیف بین الخصمین برهان یکن ازدوطرف ‌ وازجدل نیز ریاضت خاطر وغیران حاصل می شود

سیم درخطابات وان صناعتی علی است کی تمکن باشد بان اقناع جمهور وداخ تصدیق ایشان بان خواهند بقدر امکان ‌ ومبادی ان سه صنف است **اول** مقبولات ازانکس کی واثق باشد بصدق اویا کمانت برند کی اوصادق است **دوم** مشهورات ومبادی الرای وآن قضایاست کی نفس اذعان کند انرا در اول اطلاع اوبران وجون رجوع کند بذات خود ان اذعان ظن کرد یا تکذیب ‌ جنانک انصاف حال ظالما او مظلوما جه عند التامل ظاهر کردد کی ظالم را باید کی نفرت نکند واکرجه برا ذر باشد **سیم** مظنونات وان قضایاست کی نفس میل کند بان باشعور او بامکان خوابل او ‌ ومحتج اکرجه استعمال ان بسبیل جزم می کند اما بانفس خویش متابعت ان بحسب علبه ظن کند ‌ جنانک کوئیدزان باانچرا مجاهره سخن می کوئید بس اوتهم باشد وبسیار باشد کی بقابل ان مظنون باشد باعتبارک دیکر جنانک کوئید همین رابعینه درنفی تهمت ازوکت اکر درحیاتی بودی باانچرا بسترکفتی بجهر ‌ وحج مستعمل دران آن است کی ظن ونه کی منح است خواه منح باشد درنفس امر وخواه نباشد ‌ ومخاطب منقسم شوند درومقرر مصالح جزئی ودراصول کلی ان جون عقاید الهی وقوانین علمی ‌ وکاه باشد کی بعضی ازان منبه باشد ونفس را برتحصیل علم یقینی یا معد باشد نفس رامر قبول آن ازمبدان ‌ واین نادیده بسیار باشد کی بحسب بعضی اشخاص باشد دون غیرهم **تعلیم چهارم** درشعر وان صناعتی است کی قادر باشند بان براقناع تخیلاتی کی مبادک انفعالات نفسانی مطلوب کرداند ‌ پس مبادک ان مخیلات باشند وان قضایایی باشند کی تاثیر کنند درنفس بانطباق یا انقباض یا تسهیل امری یا تهویل ان یا تعظیم ان یا تحقیر آن ‌ جنانک عسل راکوئید کی اله مرّ مقیئه دسفرکند ازاکلان ‌ واین کله باشد کی صادق باشد وکاه باشد کی کاذب باشد ‌ وبسیار باشد کی تاثیران زیادت باشد ازتاثیر تصدیق واکرچه بان تصدیق بناشد ‌ وتخیل محاکاتی است ومحاکاة مفیده التذاذ تعجبی است جون تصویر مثلا واکرچه ازان چیزک قبیح باشد واذین است کی نفوس عامیه مطیع باشند اوراپیش ازانک مطیع باشند اقناع را ‌ وشرط نکنند درتالیف حجت شعریک کی صح باشد در نفس امر بل کی صح باشد بحسب اقناع وتخیل فقط ‌ وشعریات وخطابیات مشترک اند درامادت ترغیب وترهیب درامور دینی ودنیاوک ‌ ودرهریک ازین صنایع سه کانه اعنی جدل وخطابت وشعر سخن بیارت ومباحث نی شمار کی مجمل کتابت مفرد باشد ‌ واکنزازین کی یاذکردیم ابن بزهن ازین کتاب بثبت **تعلیم پنجم** درمغالطه وان عبارتی است ازانج ایراد کنند حجتی راکی شابه برهان وجدل باشد وهیچ یک ازیشان نباشد والبته باشد درایشان ازترجمه کی اقتضا شابهتی کنند یادرمان یادرصورت ومواد ان شبهات است تعرایشان وتمیمات ‌ والبته درشبهات منفعم شود بانج بتوسط لفظ است وبانج بتوسط معنی است ‌ وانج بتوسط لفظ است کاه باشد کی باعتبار افراد اباشد یادرجوهر او بسبب اختلاف مدلولات الفاظ اشتباه اشته بیان الخ مرادست ومیان غیر او جنانک درلفظ مشترک ومجاز ومتعار انج جاوزک محرک اینها باشد وهمه را اشتراک لفظی خواند یادراحوال ذاتی اواعنی احوالی کی داخل نشود بردبعد ازتحصیل او جون اختلاف تضاریف کی درلفظ مختار کی مجمل است کی بعضی فاعل باشد یا مفعول جه اکر معرف باشد ازمختیر بکسر یا فاعل باشد واکر معرف باشد ازمختیر بفتح یا مفعول باشد یادراحوال عرضی او جون اختلاف اعراب وابحام جنانک غلام حسن بکون سم ونون جه محتمل است کی حسن مضاف الیه غلام باشد ومحتمل است کی صفت غلام باشد ‌ وکاه باشد کی باعتبار ترکیب اوباشد یادرنفس ترکیب وان اشتراک ترکیبی است جنانک کل ما یتصوره الحکیم فهو کما یتصوره بسبب احتمال رجوع هو بحکیم ویتصور او وبشک هذا الثوب ازین قبیل است بسبب اشتراک ادبیان خبر وانشا ‌ یادرو جود ترکیب وعدم ان جنانک قول مفرد صادق شود ومولف توهم کنند جنانک کوئیدزید شاعر جیّد وکان برند کی جودت او درشعر ست یامولف صادق شود ومفرد توهم کنند جنانک کوئند همسه زوج وفرد ست وکان برند کی او زوج است مفردا ‌ وانج بتوسط معنی است یادراجزوی القضیه باشد یادرهردو معا ‌ وانج دراحرک باشد یاباب کی ایراد ان نکنند یاکنند ‌ اکرنکنند اکر مشابه اوایراد کنند ازلوازم وعوارض جنانک کفت انسانی ابیض دیب کی مت نوتیف وکان برد کی هرکاتبی ابیض است لیس ابیض رابول کاتب کیرد وبنداورد کی هرانسانی ابیض است ‌ وانرا الحدما

باشد

بالعرض مکان ما بالذات خوانند. واگر ایراد کنند لکن با او فرا گرفته باشند انچ از و نیست یا حذف کرده باشند از و انچ از وست چون قیود
وشروط وغیر ان چنانک غیر الموجود بر وجهی خاص غیر موجود گیرد در نفس خویش. وایرا سوء اعتبار حمل خوانند چون ان کسی که
شنید که کلیات موجود اند در اذهان ومعدوم در اعیان پس موجود نباشد در اعیان ونه معدوم از اذهان وحکم کرد مطلقا که کلیات
نه موجود اند ونه معدوم وانچ در هر دو جزو قضیه است باهم ایهام عکس است. چنانک کسی خمر را دید که احمر مایع است وگمان برد که هر احمر
مایعی خمر است. ووهمیات قضایایی کاذبه باشد که حکم کند بان وهم انسانی در معقولات صرف چون حکم کردن او در محسوسات
وحکم کند بان حکمی شدید القوه بسبب انک او مقابل ان قبول نکند از انجهت که او تابع حس است لاجرم هرچه موافق محسوس
نباشد وهم انرا قبول نکند. وازین است که انکار نفس خویش می کند ومساعدت عقل کند در مقدماتی که بانچ نقیض حکم او باشد
وچون بنتیجه رسد باز گردد از انچ تسلیم کرده باشد. چنانک مساعدت عقل کند در انچ انسان کلی در ذهن است ودر هیچ جهت نیست و
چون بنتیجه رسد که بعض الموجود لا فی جهة انکار ان کند چه پیش او هر موجودی در جهت است. یا چنانک مساعدت عقل منفرد بیتی
در بیتی کند که او نه متحرک است ونه ضار ونه نافع وهر چیز که چنین باشد خوف از و جایز نباشد پس چون عقل ووهم از مقدمات بنتیجه رسند
که المیت لا یجوز الخوف منه مفارقت عقل کند از قبول مقتضا انچ مسلم داشته وانکار نتیجه کند ولا یزال محاربه میان ایشان قایم باشد یا مقتضا
یکی بر مقتضا ان دیگر غالب شود. واین قضایا قریب باشد بانک کلی مشاکل قضایا اولی باشد ومشتبه شود بان چون حکم بانک هر
موجودی او را وضعی باشد ولابد است از خلایی که ملا بان منتهی شود. وافعال مغالطان یا در قولی باشد که مطلوب بان انتاج
اموی باشد یا در اشیایی که خارج است از ان. اما انچ در اشیا خارجه باشد مثل تخجیل خصم وتزدیل قول او واستهزا باو وتشنیع برو وقطع
کلام او واغراب برو در لغت وسوق کلام بکذب بتاویل ما واستعمال انچ داخل نباشد در مطلوب او وانچ جاری مجری انها باشد. واما
انچ در نفس قولی باشد که بطلب به الانتاج یا متعلق باشد بقضیه واحده واجزا آن یا متعلق باشد بترکیب. اما اول از پیش رفت.
واما دوم یا در ترکیبی باشد که دعوی قیاسیت او کنند یا نکنند. ودوم چنانک جمع المسایل فی مسئله مثل الانسان وحده ضحاک چه این
دو قضیه است در صورت یک قضیه وقضیتان انک الانسان ضحاک ولا شیء من غیر الانسان بضحاک. واول یا بنسبت با نتیجه باشد یا نه بنسبت
با آن وانچ نه بنسبت با آن یا در صورت ان باشد بانک بر هیئتی غیر منتجه باشد بانک محرف باشد از انتاج باغفال بعضی شرایط ان
چنانک مثلا بحیثیتی باشد اگر ترتیب معانی در ان کنند بر وجهی که صادق باشد قیاس نباشد واگر بر وجهی کنند که قیاس باشد
صادق نباشد. چنانک گویند کل انسان ناطق من حیث هو ناطق ولا شیء من الناطق من حیث هو ناطق بحیوان چه ما اثبات
قید من حیث هو ناطق در هر دو صغری کاذب باشد وبا حذف ان از هر دو کبری کاذب باشد واگر حذف کنند از صغری واثبات
کنند در کبری تا هر دو صادق باشند صورت قیاس مختل شود بسبب عدم اشتراک اوسط. ومشابه اینست قوله تعالی ولو علم الله فیهم
خیرا لاسمعهم ولو اسمعهم لتولوا چه اسماعی که تالی صغری است قلبی است وانچ در مقدم کبری سمعی وتقریر باقی خافی نباشد بعد از اطلاع بر مثال
اول. واین همه را سوء التالیف خوانند باعتبار برهان وسوء التبکیت باعتبار غیر برهان. وانچ بنسبت با نتیجه باشد یا نفس نتیجه با خود
باشد در ان بران وجه که او مقدمه است واین مصادره بر مطلوب باشد چنانک کل انسان بشر وکل بشر ناطق وکل انسان ناطق چه
کبری ونتیجه متحد اند در معنی. یا چنین نباشد لکن مقدمات مناسب نتیجه نباشد وانرا اخذ ما لیس بعلة علة خوانند. چنانک ان کس
که حجت گفته است بر امتناع ان که فلک بیضی باشد بانک اگر بیضی باشد وحرکت کند بر قطر اصغر خلا لازم اید وان محال است چه محال
از گونه بیضیا لازم نیاید بل از ان لازم با تحرک او بر قطر اقصر چه اگر بر اطول حرکت کند محال لازم نیاید. وان کس که حجت گفته بر امتناع الهین
که اگر دو اله باشند ویکی حرکت زید خواهد ودیگری سکون او محال لازم اید چه محال از تعدد الهین لازم نیاید بل از ان لازم اید با اختلاف
ارادت ایشان. وبرین قیاس باید کرد امثال این. وامثال این مغالطات که گذشت رواج نیابد الا بسبب اشتباهی لفظی یا معنوی
واگر نه تصور بودی اعنی عدم تمیز میان شی ومیان غیر او مغالط را صناعت تمام نشدی. وفایده این صناعت ان است که
صاحب انرا نگاه دارد از انک غلط کند در نفس خویش یا غیری او را در غلط افکند وقادر باشد بر انک مغالطه دهد مغالطان را وانرا
استعمال کند یا بسبیل امتحان یا بطریق عناد لغرض من الاغراض. وانکس که تصفح حجج کند واجرا آنرا وچنان یابد که باید
از روی ماده وصورت ولفظ ومعنی مرکب ومفرد ایمن شود از انک او را غلطی واقع شود. وکثرت اطلاع بر مغالطات رجل آن
معین است برین تصفح. ودر ابحاث مستقبله بیاید انچ استعانت کنند بان در حل بسیاری از مغالطات. ودرین موضع نکته چند
لطیف مغالطی یاد کنیم که منتفع شوند در تدرب وریاضت خاطر وچون انموذجی باشد ماسوا انرا از انها که بان قصد تغلیط کنند وان
دوازده است. اول از ان دعوی انک خلا موجود است چه وجود خلا اگر مستلزم ارتفاع واقع نباشد خلا واقع باشد لکن مقدم حق است
پس تالی مثل ان باشد. بیان شرطیه ان است که اگر واقع نباشد نقیض او واقع باشد پس وجود او مستلزم ارتفاع واقع باشد چه وجود او

بضرورت

بضرورت مستلزم ارتفاع نقیض او باشد. واما حقیت مقدم بجهت انک اگر مستلزم ارتفاع واقع باشد منتفی باشد پس اگر ثابت شود
مستلزم ارتفاع واقع نباشد وچون مستلزم ارتفاع واقع نباشد بر تقدیر ثبوت او مستلزم ارتفاع واقع نباشد. حل ان اینست که اگر
مقدم متصله این می خواهند که بر تقدیر انک خلا موجود باشد در نفس امر وجود او مستلزم ارتفاع واقع نباشد این حق است از برای انک
وجود او حینئذ واقع باشد. وازین لازم نیاید که وجود خلا واقع باشد در نفس امر. وانچ در بیان لزوم گفته است که وجود او مستلزم
ارتفاع نقیض اوست که واقع است اگر او واقع نباشد. هیچ منافاتی میان ان ومیان مقدم متصله که ان نیز متصله است چه مقدر
در مقدم ان مقدم اینست که وجود او حاصل است در نفس امر نه انک حاصل است در نفس امر یا انک حاصل نباشد در نفس امر بحقیقت
واگر بان این می خواهند که فرض وجود او کیف کان مستلزم ارتفاع واقع نیست لزوم را مسلم داریم وصدق مقدم را منع کنیم. وانچ
در بیان صدق ان گفته است که چون وجود او بر تقدیر ثبوت مستلزم ارتفاع واقع نباشد مستلزم ارتفاع واقع نباشد. ممنوع است
چه جایز است که مستلزم ارتفاع واقع باشد بر تقدیر عدم ثبوت او. ودر تصور این وامثال این دقیقیست پس تامل ان واجب باشد
تا روشن گردد. واگر بان معنی دیگر می خواهند واجب باشد بیان ان تا بحسب ان بران سخن گوییم. دوم بعض الجسم ممتد فی الجهات
الی غیر النهایه حق است والا نقیض او صادق شود لا شیء من الجسم بممتد فی الجهات الی غیر النهایه ومنعکس شود بانک
لا شیء من الممتد فی الجهات الی غیر النهایه بجسم واین کاذب است بسبب صدق نقیض او بل ضد او اعنی کل ممتد فی الجهات
الی غیر النهایه جسم. حل ان اینست که موضوع جزئیه که مدعی است اگر مقید بوجود خارجی نمی کنند صادق است چه بعضی
اجسام که در ذهن است چنین است. واگر مقید بان می کنند واجب باشد که قید را در نقیض سالب او ودر عکس ان رعایت
کنند وحینئذ منافی صدق موجبه کلی که محمول ان مقید بوجود خارجی نباشد نباشد. واگر تقیید کنند بان صادق نشود
بسبب عدم موضوع او در خارج. سیم انک از ثبوت امکان امکان ثبوت لازم نمی اید. پس از صدق بعض حرب بالامکان
العام امکان صدق بعض حرب بالفعل لازم نیاید چه اول حکم است بثبوت امکان وثانی حکم است بامکان ثبوت ومستند
منع از لزوم ان است که ثبوت امکان وجود حادث در ازل هست وامکان ثبوت وجود او در ازل نیست پس درین صورت
ثبوت امکان هست که امکان ثبوت نیست. وحل ان اینست که تعقل امکان ممکن نباشد الا مضاف با چیزی که امکان
او باشد پس امکانی که ثابت است در قضیه موجبه جز این نباشد که امکان ثبوت محمول مر موضوع را پس چون حکم کرده باشیم
بثبوت ان امکان لا محاله حکم کرده باشیم بامکان ان ثبوت پس چگونه صادق شود احدی از ایشان بدون صدق ان دیگر.
ومستند وقتی صحیح بودی که ثبوت امکان وجود حادث در ازل صادق بودی وامکان ثبوت وجود حادث در ازل
صادق نبودی. واین چنین نیست چه اگر قید فی الازل متعلق حادث سازیم هر دو کاذب باشند. واگر متعلق امکان
سازیم هر دو صادق باشند. واز انجهت اول صادق می شود وثانی نه که قید فی الازل یکبار متعلق بامکان سازند ویکبار بحادث
واگر بان این می خواهند مطابق انک ما دعوی کرده ایم نباشد. سوال چون ثبوت امکان وجود حادث در ازل هست وامکان
ثبوت وجود حادث در ازل نیست پس در حالت معبر عنها بالازل ثبت الامکان ولم یمکن الثبوت پس صدق اول دون
الثانی در ان حال جایز باشد وصحت مستند ظاهر. جواب مدعی ان است که صدق ثبوت امکان چیزی را مستلزم
ثبوت امکان ان چیز است وبران برهان گفتیم. واین اعم از ان است که صدق ثبوت امکان چیزی در چیزی دیگر خواه
ان دیگر ازل باشد وخواه غیر او مستلزم امکان ثبوت ان چیز باشد در ان چیز دیگر واز دعوی ما صدق اعم صدق اخص
از و لازم نیاید. پس فرق ظاهر شد. واگر از صدق بعض حرب بالامکان العام صدق انه یمکن بالامکان العام ان یصدق بعض
حرب بالفعل لازم نیاید صدق لیس یمکن بالامکان العام ذلک لازم آید ولازم این باشد که یمتنع صدق بعض حرب بالفعل پس
صادق شود که بالضروره لا شیء من حرب با صدق بعض حرب بالامکان العام که نقیض اوست هذا خلف. سوال
لازم از صدق یمتنع ان یصدق بعض حرب بالفعل این نیست که بالضروره لا شیء من حرب بل لا شیء من حرب دایما. جواب
دوام از وجوب منفک نیست البته لان ما لا یجب عن علة لا یوجد وما لم یجب وجوده عن علة لم یوجد ولم یستمر وجوده. وهم برین
قیاس ما لم یجب عدمه لم یعدم ولم یستمر عدمه. وعقل را ممکن است که حکم کند بدوام با قطع نظر از وجوب لاجرم دایمه در مفهوم اعم از ضروریه
آمد لکن چون عقل در دوام ملاحظه وجوب او کند ملاحظه او از ان روی که ضروریست کرده باشد وجهت دوام جهت ضرورت
گردد پس لا شیء من حرب دایما که در ان ملاحظه وجوب صدق کرده اند او بعینه لا شیء من حرب بالضروره است یا مساوی او.
چهارم فرض کنیم که شخصی در خانه رفت وگفت کل کلامی فی هذا البیت کاذب انگاه بیرون آمد پس این قول اگر صادق
باشد لازم اید که کاذب باشد از بهر انک فردی است از افراد کلام او پس صادق وکاذب شود باهم. واگر کاذب باشد

بمعنی کلام اوذین خانه صادق باشد پس اگر صادق این کلام باشد صادق وکاذب باشد معا . واگر صادق غیر او باشد او کاذب
باشد درنفس خود پس صدق وکذب ان معا لازم آید **وحل ان** اینست کی او خبر کرست ازنفس جزو پس جزو محل عنه یکی باشد
پس صادق باشد چه مفهوم صدق مطابقه خبر بحکم او مطابقه درست بیاشد الا با اثبیتی وان مفقود ست درین صورت
پس او کاذب باشد لعدم المطابقه المذکوره واذ کذب او بان یعنی صدق او لازم نیاید واین دعوی مردود کی اثنینیت بود کی
باعدم این مطابقه . وهرکس کی تحقیق طرق بیان سلب بیطه وعدول کرده باشد تحقیق فرق بین الکذبین بکند درینجا . ودیگر
صدق این خبر عبارتی از اجتماع صدق وکذب اوست پس کذب او عدم این اجتماع باشد وجایز باشد کی عدم او از بحران باشد
کی کاذب نقطا باشد نه از بحران کی صادق نقطا باشد . بعد ازان موضوع ان خبر را کر خارجی کیرند کاذب باشد بسبب عدم موضوع
او وصدق او لازم نیاید والا در عقل امر ادبیارست از کلام او یعنی این پس از کذب کلامی واحد از انها صدق او متعین نشود
نجم کی کویم متصله کلی البته صادق باشد واکر خود تالی او عین مقدم او باشد ازبرای انک ترجون کویی کلما کان اب جوزا
کویم چنین نیست ازبحران کی کلما کان اب ولیس جوزا فلیس جوزا متجه دهند ازشکل ثالث کی
قد یکون اذا کان اب ولیس جوزا صادق باشد کی کلما کان اب جوزا . وتحقیق جون کویی لیس البته اذا کان اب جوزا
کویند کلما کان اب وکلما کان اب جوزا فقد یکون اذا کان اب جوزا **وحل ان** استکی این متصله اکر لازم باشد
درسجه ما عین لازم درساله برهر تقدیرکت ازنقادر مطلقا یی یعنی ان بعادر بانک ممکن الاجتماع باشد یا متقدم سلم است کی
ان صادق باشد . واکر لزوم او یا عدم لزوم او بر تقادیر ممکن الاجتماع است یا متقدم جایز باشد صدق ان یا صدق جزو کی
جنان باشد . جنانک درشاخ مسلات امرایی شاخی وقتی کی مقدم درمقومات قیاس بمنع باشد **ششم** درابانات جوهر
فرد کویم لیس کل جسم منقسما الی جسمین ونزد خصم اینست کی کل جسم مانه قابل للانقسام الی جسمین لوکان کل جسم قابلا للانقسام
الی جسمین پس صادق شود کی کلما کان الشی جسما کان قابلا للانقسام الی جسمین بمقتضای کی موضوع باشد از شرطی وحقی
برین کونه کلما کان الشی جسما کان جسما وکل جسم قابل للانقسام الی جسمین بمقتضای کی موضوع باشد از شرطی وحقی
متجه دهند کی کلما کان الشی جسما غیر قابل للانقسام الی جسمین کان قابلا للانقسام الی جسمین ومهو محال **وحل ان**
ازدو وجه است . اول انک قیاس مولف از حملی وشرطی منع متصله مذکوره نیست جنانک شیخ منع اناخ این قیاس کرده
است بنا بر منع صدق حملیه مقدم بر صدق مقدم شرطیه وجواب کفته کی ما نحن فیه از شرطی حملی ومقدم
شرطی مناقاه نباشد . واین جواب ضعیف است چه از عدم مناقاه بین الشی واستلزام اجزای مران دیکر را لازم نیاید
لکن این قیاس منع منفصله مانعه الجمع است از نقیض مقدم شرطی وعین نتیجه تالیف از حملی وتالی ان شرطی بر نهجی کی ان تالی
صورت باشد وحملی کبرای صورت حملی واقع است درنفس امر پس یا او اکر نقیض مقدم شرطی باشد اخص جزوی المنفصله ثابت صادق
شود واکر عین مقدم باشد نتیجه بالتالیف بیان ایشان لازم اینست . این مقدمه حق است واناخ اورا بر تقدیر اثبات شدن بسیار باشد کی دعوی ازدیاد ایت منفصله کنند متصله مطلوبه بنا برانک درمنطق روشن شده است ازدیاد
منفصلات متصلات . لکن ما دیدیم ازدیاد نظرست چه لازم از منفصله بحسب این اناخ ان است کی بحسب نفس امرت
نتیجه تقادیر وفروض . وبضرورت معلوم است کی انفصال دایم بحسب نفس امر مستلزم انفصال دایم بحسب فروض وتقادیر
باشد وایضا کی مرتد شود متصله مطلوبه . ودوم انک منع بطلان تالی کنیم . واما انک اکر صادق شود صادق شود کی کلما
کان الشی جسما غیر قابل للانقسام الی جسمین کان قابلا للانقسام الی جسمین کویم آرک ولکن جواکنیند کی محال است
چه جایز ست کی مقدم محال راتالی عین نقیض او باشد چه این ازجمله طرق بیان اثر محالات شی است **هفتم** کویم در
قدم عالم اکر عالم حادث باشد موجود باشد در وقتی دون ماقبله چه حادث راهیچ معنی نیست جز این واکر موجود باشد در
وقتی دون ماقبله ممکن الوجود باشد فی وقت دون ماقبله چه اکر ممکن الوجود باشد در وقتین موجود باشد در وقتین چه اکر
موجود نباشد در وقتین ممکن الوجود نباشد در وقتین بل ممتنع الوجود باشد در هردو وجه وجود او در هردو وبتقدیر عدم وجود او
در هردو مستلزم جمع است بین النقیضین واین ممتنع لیست ومستلزم ممتنع ممتنع نیز ثابت شد کی اکر موجود نباشد در وقتین
ممکن الوجود باشد در وقتین لکن او ممکن الوجود ست در وقتین چه اکر ممکن الوجود باشد فی وقت دون ماقبله اکر در ماقبل

ممتنع الوجود

صادق

ممتنع الوجود بوده باشد انقلاب لازم آید انا ممتناع ذاتی بامکان ذاتی واکر واجب الوجود بوده باشد انقلاب لازم آید از وجوب ذاتی
بامکان ذاتی وهردو محال است **وحل ان** اینست کی اکر موجود نباشد در وقتین ممکن الوجود نباشد در وقتین . واما
انک وجود او در وقتی ستقیر عدم وجود او در هردو مستلزم جمع است بین النقیضین . ممنوع است چه نفس وجود او در وقتی بان
تقدیر مستلزم جمع بین النقیضین نیست بل کی مستلزم ان وجود اوست در وقتی یا عدم وجود او در وقتین کی تصور فرض است پس
مجموع مسلزم جمع باشد بین النقیضین پس مجموع ممتنع باشد واز امتناع مجموع امتناع اجزا لازم نیاید **هشتم** کویم در علم خدای تعالی
بحریات اکر ممکن عالما بها بحریات لازم آید انفصال مانع ازجمع میان علم او بحریات وعلم او بکلمات بسیب امتناع جمع میان ایشان
بتقدیر عدم علم او بحریات والزم آید انفصال مانع ازجمع میان علم او بحریات وعدم علم او بکلمات بسیب الخ کفتیم لکن ان در
انفصال باطل است چه اکر ثابت باشد صادق شود حتی کلما کان عالما بحریات ممکن عالما بالکلمات چه انفصال اول
مستلزم اینست وصادق شود کی کلما ممکن عالما بالکلمات لکون عالما بحریات چه انفصال ثانی مستلزم اوست ومجموع
هردو متجه دهند کی هرکاه کی عالم باشد بحریات عالم باشد بان وان محال است **وحل ان** ازدو وجه است . اول انک
اکر دعوی ان میکنی کی این دو انفصال لزومی کلی اند ممنوع است . اما لزوم چمت انک ازعدم اجتماع شی امتناع
اجتماع ایشان لازم نیاید . اکر کویی دلیل برانک انفصال لزومیست ان است کی اجتماع ایشان بتقدیر عدم علم او بحریات
مستلزم جمع است بین النقیضین کویم جواب این دو وجه مفهم داستی . واما کلیت چمت انک لازم از انفصال بر هر
تقدیر کت ازنعادر علم او بحریات مخصوص است بان تقدیرات انفصالی جزئی است نه کلی وایضا ست ازانک کبرت
درقیاس مرکب از متصلتین کلی باشد ومنفصله جزئی را منفصله کلی لازم نیست . دوم انک مسلم داشتیم کی هردو انفصال
کلی اند ومنع صدق این کی کلما کان عالما بحریات لم یکن عالما بها لکن مقدم محال است پس جایز باشد کی مالی او بعضی او باشد
نهم در افعال عباد کویم کی مستند ست بخدای تعالی ان کل ما استند الیه فعل العبد فهو قادر بالاتفاق ولیس العبد قادرا
بالاتفاق پس فعل عبد مستند باشد او ومقدمتان معلوم اند واناخ از شکل ثانی هم معلوم **وحل ان** اینست کی لفاتی کی
مذکورست اولا یا دلیل است برصدق صغرت یا جزئی ازان چون جمت اکر اول باشد صغرت مجرد این باشد کی کل من
استند الیه فعل العبد فهو قادر بالاتفاق دلیل باشد برصدق ان بعد ازان اتفاق ثانی اکر هم دلیل سازند برصدق کبرت راست
باشد چه معلوم است کی هیچ اتفاقی نیست برانک عبد عاجز قادرست بر ترک او قادرست عند المعتزله واکر جز قضیه سازند
مسلوب دران قدرت سلب علیه باشد ومحمول درنفس متحد باشد واز اسفا قدرت سلب علیه اسفا قدرت لازم نیاید
تا اتحاد نفس در محمول لازم اید . این همه بران تقدیرست کی اتفاق اول را دلیل صدق صغرت سازند . واکر جز قضیه
سازند چون جمت وضیه ممنوع باشد چه پیش خصم فعل عبد مستندست بعبد وعبد قادر نیست بانفاق پس پیش او این
صادق نباشد کی کل من استند الیه فعل العبد فهو قادر بالاتفاق **دهم** اکر خدای تعالی قادر نباشد بر فعل عبد قادر نباشد
اصلا لکن قادرست پس قادر باشد بر فعل عبد . بیان شرطیه ان است کی اکر قادر نباشد بر فعل عبد قادر نباشد بر حیزی یا بر
هیچ قادر نباشد . واول باطل است پس ثانی متعین شود . اما بطلان اول بحمت انک اکر ان باشد کی کلما لم یکن قادرا علی فعل
العبد کان قادرا علی شی متعکس شود بعکس نقیض بان کی کلما لم یکن قادرا علی شی اصلا کان قادرا علی فعل العبد واین ظاهر
البطلان است پس شرطیه درست باشد کی کلما لم یکن قادرا علی فعل العبد لم یکن قادرا اصلا . وبطلان تالی دالیت بر بطلان
مقدم **وحل ان** اینست کی شرطیه راسنع کنیم . واما انک کلما لم یکن قادرا علی فعل العبد فاما ان یکون قادرا علی شی اما لا یکون قادرا اصلا
ازدو حال بیرون نیست چه تالی یا نفس انفصال باشد یا اجزا انفصال . اکر نفس انفصال باشد شرطیه صادق باشد لکن از لزوم نفس
انفصال مر مقدمی را لزوم واحدی از اجزا انفصال مران مقدم را لازم نیاید تا کویند لزوم این جزو از منفصله مرین مقدم راممنوع است
پس لزوم ان مر جزو دیکر او را متفق شود . واکر اجزا انفصال باشند چنانک کویند کلما لم یکن قادرا علی فعل العبد لزم ان یکون قادرا
علی فعل شی اما لا یکون قادرا علی فعل اصلا شرطیه ممنوع باشد بلزوم اانفصال باشد بیان ایشان . چه صحیح است کی کویند
کی کلما دخل زید الدار فاما ان یکون عمرو داخلا او لا یکون وبای انفصال لازم دخول زید است در خانه وسیح از اجزا این انفصال
لازم آن نیست چه درست باشد کی کویند کلما دخل زید الدار کان عمرو داخلا ونه نیز انک کویند کلما دخل زید الدار لم یکن عمرو داخلا
ومعجبین است درنجا **یازدهم** نقیض عام مطلقا واجب نیست کی اخص باشد از نقیض خاص مطلقا والا صادق شود کی کل
ما لیس بممکن بالامکان العام لیس بممکن بالامکان الخاص لصدق قولنا کل ما هو ممکن بالامکان الخاص فهو ممکن بالامکان العام
وکل انزا صغرت سازیم ازان انکبرت صادقه کی وکل ما لیس بممکن بالامکان الخاص فهو ممکن بالامکان العام تا نتیجه دهد ازشکل

کی معروض وجود ست ۔ واما وجہ خصوص ان بہمت انک وجود مقول است برماہیت مخصصہ وبر اعتبار شیئی کی الاحق است باو جہ
اعتبار ثبت راوجودیت واکرچہ وزدہن است ۔ وباعتبار ثالث ایشان اعنی ثبت ووجود دو لفظ مترادف اند کی معنی ایشان
منفہم می شود یعینی وذہنی ۔ وجون وجود را مطلق یکوئند دراغلب بان عینی خواہند ۔ ووجود دراعیان نفس کون است در
اعیان نہ الخ بہ او کون شی است دراعیان واکریثی دراعیان باشد کی او دراعیان باشد متسلسل شود الی غیر النہایہ ووجودثی دراعیان
درست نشود بس وجود کی کون است دراعیان عبارتست از موجودیت یعنی ہستی ۔ وازین مفہوم ظاہر میشود کی او کون است
دراعیان چیزرا بایرکت کاباشد کی چیزرا باشد وکاء باشد کی نباشد من حیث المفہوم الا انک دلیلی منفصل منع ازان
کند ۔ وحمل وجود برماہیت کی وجود آن است بواطاۃ نیست بل کت بتشکیک است چہ وجود علت اوتری است از وجود معلول واقدم
ازان ومجمعین وجود جوہر نیست باوجود عرض ووجود عرض قار الذات اوتی از وجود عرض غیر قار الذات ووجود اصافی
اضعف است از غیر اصافی ۔ واکر مفہوم وجود یک مفہوم بودی کی جزم صرف اوحاصل شدی برہر موجودی از موجودات
ونہ یقین جزم باک جون عدم برچیزرا کاذب شود وجود بروصادق شود چہ شاید کی ہردو کاذب باشند ۔ واخ تصور وجود بدیہیست
واویک مفہوم است ومقول است بتشکیک ازانہاست کی دران محتاج شوں باماست برہانی واخ دربیان ان کفتہ ایم تنبیہ است
نہ برہان ۔ وعموست وجود عمومیت الزست نہ عمومیت جنس ونہ مقوم کیف کان ۔ ووجود جون عام باشد واجب باشد کی وجود
او در نفس باشد چہ وجود در نفس موجود بود یا بُد چہ او جون سایر معانیست کی متصورست در ذہن ۔ واخ در اعیان از موجودست
او موجود مائی است ۔ ونیس ہر وجودی کی موضوع او تہا جون تعین بہمت موضوع او ثبت بل کت ہر وجودی کی مخصص می شود بچیزی
کی جارکت بچیزی فضل است انکاہ مقترن حتی شود بموضوع بس وجودات معانی باشند مجہول الماسامی کی قصر ازان بوجود کذا
ووجود کذا کنند ووجود عام الزم ہمہ باشد در ذہن ۔ واکرما انواع اعراض راباسامی ورسوم نشناختیمی بضرورت بکفتیمی کی کم عرضی
است کی زا دکف عرضی کزا ۔ واکر وجود از تحولات عقلی صرف نبودی کی بران معقول بودی کی یا عنوان
اکر عبارت از مجرد ان ماہیات بودی بس یک معنی برعرض وجوہر صادق نبودی ونہ برسواد وبیاض ۔ والزم امرتی کی اینک ما
می کویم کی الجوہر موجود جارکت محرکت قول ما بودی کی الجوہر جوہر والموجود موجود ۔ واکر معنی کیرند کی اعم باشد از ہریکی از
ماہیات ناقایم باشد بنفس خود یا حاصل باشد دران ماہیات ۔ اکرنایم باشد بنفس خود جوہر را مثلا بان وصف نکشت چہ نسبت
وجود باجوہر وغیر او علی السوا باشد ۔ واکر در جوہر باشد حاصل باشد اورا وحصول زجودست پس وجود اکر حاصل باشد موجود باشد
پس اکر کوئہ موجود عارض باشد از نفس وجود پس موجود بیک معنی محمول نبود باشد ۔ چہ معنی او در اشیا ان است کی چیزیست
کی اورا وجودست ودر نفس وجود انک او وجودست ۔ ودیکر وجود جون در اعیان باشد وجوہر نسبت عرض باشد پس پیش از
محل خویش حاصل نشود قبلیتی بذات ونہ شرائک باحل خویش تا بود معینی بذات واازم آید کی محل او بوجود حاصل نشود ونہ نیز بدو آرد
بعدیتی بذات واالمحل او موجود بود باشد پیش ازانک موجود باشد واین محالات ۔ بعد ازان الزم آید او اخ وجود در اعیان باشد
وقایم باشد بذات خویش کی عرض اعم باشد از وجود بوجہی پس وجود اخ اشیا نبود باشد مطلقا ۔ ودیکر ماہیت جون معدوم باشد
وجود او موجود نباشد پس جون تعقل وجود کردیم وبروحکم کردیم کی او موجود نیست پس مفہوم وجود غیر مفہوم وجود وجود باشد پس جون
ماہیت دایمہ از عدمش باشد وجود وجود ماہیت را یافتہ باشد وکلام عاید شود بوجود وجود الی غیر النہایہ برقدیر انک ہر
وجودی در اعیان باشد ۔ پس ماہیت عینی را وجودی منفہم نیست تا جنانک ماہیت ووجودش دو چیز باشند وزخارج ۔ واین
ماہیت عینی نفس او از فاعل است نہ انک منفہم شود باوامرکت از فاعل کی او وجودست ۔ ووجود شیئی ظاہرست کی ایشان را
از معقولات ثانی ان کی مستند ست بمعقولات اولی ۔ پس در موجودات فیج موجودی کی نباشد کی او وجود یا شیئی باشد باکت
موجود ایشان است یا فلک یا غیر ایشان انکاہ الزم معقولیت اشان شود کی موجودست یا شیئی ۔ وکاہ باشد کی وجود را اطلاق
کنند بر نسبت باشیا جنانک کویند کی شی موجودست درخانہ ودربازار ودر ذہن ودر عین ودر زمان ودر مکان پس لفظ وجود
بالفظ یی درہمہ یک معنی باشد ۔ وکاہ باشد کی وجود را باذات رابط اطلاق کنند جنانک کویند زید یوجد کاتبا ۔ وکاہ باشد کی بر
حقیقت ذات اطلاق کنند جنانک کویند ذات الشی وحقیقتہ ووجودہ وعینہ ونفسہ پس اعتبارات عقلی را فرا یی کیرند وانرا اضافت
باحیات خاص می کنند ۔ وموجود منقسم می شود باینج موجود باشد لذاتہ وبذاتہ وان موجودی باشد کی تمام بغیر نباشد والا لغیرہ
موجود بود باشد نہ لذاتہ واورا سببی باشد والا سبب موجود تہ باشد نہ بذات واین موجود واجب لذاتہ باشد ۔ وباینج موجود باشد
لذاتہ لا بذاتہ واین موجودی باشد کی بذات خود دایم باشد واورا سببی نباشد یکی انجاب او کند واین موجود جوہرست ۔ وباینج موجود باشد
لا لذاتہ لا بذاتہ واین عرض است جہ ازان روی کی وجود او را سببی ہست موجود بذاتہ نباشد بل بغیرہ بود وازان روی کی قایم

اول کی کل ما لیس بممکن بالامکان العام فہو ممکن بالامکان العام وہو محال ۔ وازانجمت کفتم کی ہرچ ممکن خاص نیست بممکن عام است کی
ہرچہ ممکن خاص ثبت یا واجب است یا ممتنع وہرواجبی ممکن است بامکان عام وہمچنین ہر ممتنعی ۔ وحل این ثبت کی امکان
عام سلب ضرورت است از طرف مخالف یا الخ ملازم اویست وطرف مخالف عدم این چیزیست کی موصوف باشد بممکن جون نیست
اکر ممکن عام جہت باشد وجون موضوع اکر محمول باشد وضرورت عدم ہر مفہومی امتناع ان باشد بس امکان عام سلب امتناع
ما وصف بہ باشد ۔ وقول شیخ در اشارات کی امکان الشی ما یلازم سلب ضرورۃ عدمہ اشارت باست کی یاذ کردیم ۔ وتفسیر
طرف مخالف الخ غیر واقع باشد از دو طرف وجود وعدم تا مخالف در واجب عدم باشد ودر ممتنع وجود وممکن صادق بر ممتنع
خلاف ان است ۔ وجون این معلوم شد می کویم اکر بامکان عام این می خواہند کی ما یاذ کردیم بس انک ہر ممتنعی ممکن
عام است باطل باشد چہ بران تقدیر ممکن عام بر ممتنع صادق بناشد ۔ واکران دیکر می خواہند اعنی سلب الضرورۃ عما ہو غیر واقع
من طرفی الوجود والعدم ۔ می کویم اکر در واجب وممتنع ضرورت احد الطرفین نفسا اعتبار کنند ما لیس بممکن خاص منقسم نشود بہ
قسم واجب وممتنع وضرورت الطرفین والاسلم کی ضرورت الطرفین مسلوب الضرورۃ است عما ہو غیر واقع من طرفیہ ۔ واکر در
ہردو ضرورت احد الطرفین اعتبار کنند بی اعتبار جزئک دیکر مسلم ندایم کی ہر ممتنعی مسلوب الضرورۃ است عما ہو غیر واقع من
طرفیہ بہمت استحالت سلب ضرورت از ہر دو طرف یکی از طرفین ضرورت الطرفین ما لک ممتنع است ۔ ودر سخن بسیارست بعضی
از ان در اوایل کتاب در بحث بعضی متشارشن وعرہ کہ شد شن وبعضی دیکر ایمن غرض کتاب نیست ۔ **دوازدہم** در لزوم
اجتماع نقیضین در واقع چہ ان کس کی کوید کلامی عنوا صادق انکاہ ما مراد کویند کلامی است کاذب ودرین در دو زعم این
دو سخن یکوینی نزول او ملتزم اجتماع نقیضین باشد چہ صدق ہریکی ازین دو کلام ملتزم کذب اوست وکذب او ملتزم
صدق او وہریکی از ایشان در واقع یا صادق باشند یا کاذب پس اجتماع نقیضین بل در اجتماع لازم آید ۔ وکیف استلزام
صدق ہریکی از کلامین کذب اورا وکذب او صدق اورا برفطن پوشیدہ نماند مثلا اکر کلامی عنوا صادق صادق باشد
کلامی است کاذب صادق باشد واکر کلامی است کاذب صادق باشد کلامی عنوا صادق کاذب باشد پس بمجہ
ذہنی کی اکر کلامی عنوا صادق باشد کاذب باشد ۔ ونقل این بیان کنیم کی اکر کاذب باشد لازم آید کی صادق باشد
واین کلام در واقع یا صادق باشد یا کاذب رکف ما کان اجتماع یعنی لازم بل واقع باشد ۔ **حل این** ثبت کی این قیاس
وقتی سخته واذکی کی کبری کلی بودی وجنان نبیت چہ وقتی کلی بودی کی مقدم ملتزم تالی بودی برجمیع اوضاعی
کی ممکن الاقتران باشد یا متقدم وجنان نیست چہ از جملہ اوضاع ممکن الاقتران با آن است کی دران روزسخنی دیکر کفتہ
باشند وجون چنین باشد از صدق کلامی اس کاذب کذب کلامی عنوا صادق الزم نیاید چہ شاید کی کلام دیکر کاذب
باشد ایشت اخر من منطق ومباحث منطق اکرچہ بسیارست برزیادت اوتی وذکر کی ذکر کرد شد فایدہ کی معتد بہ باشد
نمی دانم بحسب عرض این کتاب بل کی بسیارکی شد از مباحث منطقی بحمت ریاضت وتشحیذ خاطر فحسب است
نہ بحمت اصلاح بان در اعتبار براہینی کی مستعمل است درین کتاب وتصحیح ان واین بحمت اختصار کردیم برین قدر ازین
موضوعہ زوایی درکیت مشہور مذکورست اکر خواہند از انجا طلبند ۔ وجون بعزرکی وخرمنی جملہ اولی در منطق باآخر
رسید کاہ ان امد کی شروع در جملہ دوم کنیم کی در فلسفہ اولی است وکویم بسم اللہ الرحمن الرحیم **جملہ دوم**
از درۃ التاج لغرۃ الدباج در فلسفہ اولی واین جملہ دو فن است **فن اول** در امور عامہ مر جملہ مقولات واران ہفت
مقالت است مقالت اول در وجود وعدم واحکام واقسام ایشان وجون تحدید ادمکن نیست چہ او بدیہی المعرفہ است
وہیچ چیز اعرف از نیست تا تعریف وجود بان چیز کند ۔ وہرکہ بیان ان می کند خطا می کند چہ انک می کویند حقیقت
یا وجود ان است کی فاعل باشد یا منفعل ۔ شی را در تعریف نفس خویش کرفتہ باشند چہ در تعریف فاعل ومعلول موجود می یابند کرت
یا زیادت افادتی واستفادتی ۔ ومجمعین انک کی تعریف او بان کرد کی اولی چیزست کی منفہم شود عاد حادث وقدیم
را تعریف نتوان کرد الا بوجود یا خود یا سیئ عدم بلا ابست عدم ۔ وہرکاہ کی تعریف او کنند الف باشند کی در تعریف او ممجمعین در
تعریف شیئت زیادت کنند الفاظی کی برادف ایشان باشند جون الذکت وما جنانک کویند الوجود ہو الذکت ہو کذا او ہو ما یقتضی الی کذا ۔ وشیئت
اعم است از وجود باعتبار انک بمعقول ممتنع وممکن معدوم سریکی شی اند در عقل چہ او را ضروریت عقلی است واورا بوجود کت نیست واین
اعتبار وقتی صحیح باشد کی تخصیص وجود بوجود در اعیان کنند چہ اکر اعم از عینی وذہنی کیرند پس ہمجنانک شی است باعتبار معقولیت
او در ذہن موجودست در ذہن بہمت اعتبار وہمجنانک لیس بموجودست در اعیان لیس شی است در اعیان
باعتبار کت دیکر اعم است از وجود برجمی واخص است برجمی ۔ اما وجہ عموم شیئت بحمت انک مقول است بر وجود وبر ماہیتی

کی معروض

است بغیر وجود او لذاته باشد بل لغیره باشد ۔ وموجودی کی بذاته موجود باشد ولذاته موجود نباشد اگرچه تمیت عقلی محتمل ان است
اما ممکن نیست بسبب احتیاج او بغیری کی در حال شود ۔ ودیگر نوجود منقسم می شود بالخ بالذات بود وبالخ بالعرض بود ۔ اما موجود بذات
هر چیزی باشد کی او را در اعیان حصولی مستقل باشد خواه جوهر باشد وخواه عرض بسبب چه وجود عرض بسبب وجود محل اوست چه کاه
باشد کی محل باشد بی عرضی بسبب انکاه ان عرض را در رو بیابند چون جسمی کی سیاه شود باشد وسیاه شود ۔ واما موجود بعرض عدمات
باشند چون سکون وعجز واعتباراتی کی متحقق نباشند در اعیان وکویند کی موجود اند در اعیان بعرض چون جسمی کی کویند بعرض
موجود است یعنی بعرض محلی کی درست ۔ وکاه باشد کی شی را کویند کی او موجود است درکتابت وموجود است در لفظ وهر دو مجازست
ازان روی کی کتابت دراغلب دالالت بر لفظ کند ولفظ دالالت بر وجود ذهنی کی دارد ۔ واز انها کی دالالت
می کند بر وجود ذهنی بعد ازالخ از پیش رفت ازحال ثبوت وجود آن است کی ما تصور اشیاء می کنیم یا متنع الوجود چون
اجتماع ضدین یا غیر موجود در اعیان چون شریک منحسف بود یا در اذهان کاتب دانا وجبال از یاقوت وحرکت از سرب وتیزیان
این متصورات می کنیم وهر متمیزی ثابت باشد وجود او در خارج نیست بس در ذهن باشد ۔ واکر دعوی کند درالخ وجود او متحقو
نیست در عقل کی او را وجودیت غایب ازما در ممتنعات این دعوی نتوان کرد ۔ واجتماع ضدین در ذهن محالست ممتنع اجتماع
ضدین است در خارج چه میان حرارت ذهنی وبرودت ذهنی تضاد نیست بل کی تضاد میان حرارت وبرودت خارجی
است وممیزین امثال ایشان ۔ زاز حصول بمتوسط وبرودت ثلا در ذهن الزم بیاید کی ذهن متحن ومتبرد شود چه او قابل ان نیست
ونه قابل امثال این بل کی متحن ان جزوست کی متصف است بحرارت در خارج ودر کلام در ادراک روشن شود کی مراد از حصول شی در ذهن
چیست ۔ واعدام را قدرت وعجزیت در ذهن چه عدم علت موجب عدم معلول است وعدم معلول موجب عدم علت نیست
وممیزین شرط ومشروط ۔ ومعدوم مطلق واوان است کی او را صوری باشد نه در ذهن ونه در خارج تمکن بباشد کی اخبار از کذب
وعدم مطلق را صورتیست در عقل ومحکوم علیه است بانک او مقابل وجود خارجی وذهنی است ۔ وازینجا الزم بیاید صدق
متقابلین بر شی واحد چه عنادیست میان عدم مطلق وموجود در ذهن چه صادق نیست کی شی یا عدم مطلق باشد یا موجود
در ذهن بل صادق اینست کی شی یا عدم مطلق است یا الاعدم مطلق واین کی شی یا موجودست در ذهن یا الموجود در ذهن
بس بمفهوم عدم مطلق متمثل می شود در ذهن وصوریی تخصص می کردد کی عارض آن صورت می شود وجود کی ذهنی
شخص ۔ ورفع اثبات خارجی اثباتی است ذهنی منوب بلا اثبات خارجی وایک عدم در ذهن متصورست ومتمثل از عدم متیقن
در ذهن خود وثابت در ذهن منافی ان نیست کی الخ عدم یا موصوف است ثابت بباشد در خارج ۔ پس ما حکم کنیم بر چیزی کی ثابت نیست
در خارج کی او متصور نیست مطلقا مراد کی حکم کنیم بر وجود او متصور است ازان روی کی ثابت نیست او در خارج وغیر متصورست نه ازین روی
کی کفتیم ۔ ورفع ثبوت کی شامل خارجی وذهنی است متصور چیزست کی نه ثابت است ونه متصور اصلا پس حکم بر وجود ثابت باشد ازان
روی کی او آن متصورست وصحیح باشد ازان روی کی او ثابت نیست وتنافض بباشد بسبب اختلاف موضوعین ۔ وچون ما کوییم
کی موجود ثابت است در ذهن ما غیر ثابت در دهن پس او موجود قسم موجود باشد ازان روی کی او معدوم است وقسمی از ثابت در ذهن
واشیاء ست دعوی ان نیست کی متمایز انرا دو هویت باشد چه هویت وماهویت متمایز ان ولا هویت را هویتی نیست واکر او را هویتی فرض
کنند بان اعتبار داخل باشد در قسم هویت باعتبار انک فرض کردن ان کی لا هویت است قسم هویت باشد ۔ وچیزی کی وجود او ازو سلوب
ثابت او موصوف است فقط نه باعتبار انک او موصوف است بان صفت یا غیران واکرچه تحقیقی باشد کی این اعتبار الزم او باشد ۔ وشرط
کنند مطابقه ذهن خارج را در حکم بر امور خارجی باشیا خارجی وشرط نکنند در معقولات ودر احکام ذهنی بر امور ذهنی ۔ ومعدوم
را اعادت نکنند بعینه یعنی باجمیع عوارضی کی متحقق او باشند چه میان معاد ومضاف الوجود فرقیست بس مراد کی حاصل
شود در محلی بعد از سوادی کی ازان زایل شده باشد پیش ازان وسواد معاد مثلا مشترک اند در سوادیت ودر تغایر عددی میان
ایشان واین باشد از تاوق وان محلیت ونه سوادیت ونه امری کی مغایر این باشد کی معاد مشار الیه است بانک او را وجودی بود
ومضاف مشار الیه نیست باین ۔ ومعنی این اشارت ان نیست کی سواد متعین در ذهن خود موجود بود چه مضاف بتعیین
نیست ونه انک سوادی کی شابه اوست یا مطابق او سواد ذهنی موجود بود چه مضاف بدین نیست بل ازان جهت کی الخ فرض
کردن ایشان کی معادست او را موهوم بود در وجود عارض او شد والا میان هر دو صورت ازان بنوذک بس اکر اعادت معدوم جایز
باشد سهست اثنین معاد باشد باشی در حال عدم موجود او موجود باشد وثالثی بعد در رفتم باطل است بس معدوم شل او باشد ۔ ودیکر از الخ
تاوق است میان دو عرض مثاثل زمان است یا محل وجود یا محل متحد شدن تاوق زمان باشد واعادت او متصور نیست بس
شخص زمان زمان اعادت نکند بل الخ رفض کند کی او عاید نیست غیر او باشد ۔ واز انجهت حکم کردیم باستناع عود زمان کی اکر

اورا اعادت کنند

اورا اعادت کنند او را در حال عود ثبوتی باشد وپیش ازان ثبوتی اکر معنی انک او ثابت بود ماهیت وذات اوست وماهیت وذات او
در ان ثابت است بس انک او پیش ازین ان ثابت بود ان باشد کی او در ان ثابت است بس معدوم نشده باشد واعادت نکرده
باشند وان خلاف فرض است واکر معنی او غیر اینست واو ان است کی ثابت بود در زمان اول بس نفس قبلیت عاید نشده باشد پس
زمان معاد نبوده باشد بل غیر او بود کی معاد باشد ۔ وازینجا این حاصل شد کی اکر زمانرا اعادت کنند زمان بباشد واین خلف است
واین کی توچیزی را می کویی کی وجود از عدم او جایز نیست اکر اشارت است بالخ در ذهن است او مسجیل الوقوع است در اعیان
بعینه یا بالخ مماثل زمانی الذهن است برچه ما الزم نیاید کی اذان معدوم باشد کی محض دروغست چه اشیا کثیر مماثل او اند ۔ یا بنفس
ان زمان حالت عدم است بس اشارت باوتخیل باشد بس نفس ان قول ممنوع الصحه باشد واشارت باطل ۔ ودیکر شی بعد از عدم
نفی محض باشد واعادت او بوجود عین او باشد کی او متناسب بعینه درحقیقت وتخلل نفی میان شی واحد معقول نیست ۔
واز انها کی بیان این مطلوب را بیان کند ان است کی لکر اعادت چیزی کسی کی وجود او زایل شده باشد وجود ثانی بانفس وجود
اول باشد یا غیر او اکر نفس او باشد بس وجود ثانی معاد معاد نبود واکر غیر او باشد اکر ماه اورا اعتماد او وجود ثانی او حاصل نشده باشد
چه بعد از نفی بیانی کی هر حادثی را بان ایست مسلم بود اختصاص او بوجود ثانی دون اول بی تخصیص مرغیر مخصص باشد واکر ماه
اورا ان استعداد حاصل شده باشد بس معاد را عارضی حادث شده باشد کی اول را حاصل نبوده باشد بس او معاد نباشد بجمیع عوارض
وما باعادت او بینه نمی خواهیم الا این معنی یا استمراری وبقای او وجودات متعاقبه نیست تا در ان مثل این الزم ایی بل کی او وجودت
واحدست در زمانی واحد بسلسل یا بازمانی واحد متصل اکر وجود او زمانی باشد مقابلست دوم از فن اول
از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در ماهیت وشخص ان رابالخ بان منضم شود هر چیزی را حقیقی هست
کی آن چیزان حقیقت آن چیزست وان بحقیقت مغایر جمیع ما عدا او باشد خواه لازم باشد وخواه مفارق ۔ ومثال ان انسانیت
است ملاحظه انسانیت ازان روی کی انسانیت است در مفهوم او داخل نشود وجود وعدم وحدت وکثرت وعموم وخصوص الی غیر
ذلک من الاعتبارات ۔ چه اکر وجود خارجی مثلا در مفهوم او داخل بودی کی در ذهن تنها موجود بودی انسانیت بودی کی
اکر عدم در او داخل بودی انسانیت موجود در خارج انسانیت بودی واکر عموم داخل بودی دران زید انسان بودی بر چیزی چه
قیاس کنند براتی الخ مغایران حقیقت باشد کی ماهیت شی عبارت است از بر کی انسانیت ازان روی کی انسانیت است
جزو انسانیت محسوب نیست بس اکر وجود با او منضم شود موجود کردد یا عدم در اعتبار ذهنی معدوم کردد وبهمین است حال وحدت وکثرت
وکلیت وجزویت بس صادق نشود بر انسانیت یکی از انها الا بمشرکت زاید بران ۔ اما انک او انسانیت است بذات خود باشد ۔ واز انجا
کی درست باشد کی کویند السواد اسود او الوجود موجود یعنی انک سواد در سواد باشد ووجود در وجود بل یعنی انک سواد سوادست ووجود
وجودست چه سوادیت سواد در وجودیت وجود بامری زاید نیست ۔ وماهیت را من حیث هی هی ماهیت خوانند لا بشرط شی واز ان
روی کی مجرد باشد از جمیع لواحق ماهیت بشرط الشی بس انسانیت باعتبار اول موجود باشد در اعیان چه این انسان موجودست واین انسان
ذاتی ومقوم این انسانیت است بس او نیز موجود باشد ۔ واما انسانیت باعتبار ثانی کی شرط الشی است او را وجود کی نیست نه در
اعیان ونه در اذهان چه هر یکی از وجود عینی وذهنی الا حقی الله از لواحق وماهیت را مجرد از جمیع لواحق فرض کردن شد
لکن ماهیت کی مجرد باشد از لواحق خارجی تنها موجودست در ذهن ومشارک ماهیت مکونه بلواحق خارجی باشد در عدم انسانیت
وانسانیت خارجی را انسانیتی واحده نیست بینها کی موجودست در کثیرین وانا صادق شود بر واحد معین در حالت واحده اینکه سفال چون
ابیض واسود وعالم وجاهل بل کی انسانیت زید غیر انسانیت عمروست ومشترک ان در مفهوم انسانیت ومشترک کلی طبیعت ۔ وصورت
ذهنی شابی است متناولت الشبه مجردات خارجی ان صورت ومطابق هر یکی ازان وبان اعتبار از کلی نام نهاد زید وانسا
انسانیت در خارج معروض تشخص است ابدا پس مطابق هر یکی از جزئیات بناشد بس کلیت او را عارض نشود پس کلی بحقیقی
ومنطقی را وجود در اعیان نباشد ۔ والزم نیاید از الخ انسانیت ایضا وحدت نکند کی اقتضا الا وحدت کند کی کثرت است چه
نقیض اقتضا وحدت لا اقتضا وحدت بود نه اقتضا الا وحدت ۔ وباید کی برانی کی طبیعی کی در ذهن است او را نیز سریی است
چه از جمله موجودات است او را تخصیص است بامری چون حصول او در ذهن وعدم اشارت او وانک قابل انقسام نیست ووضع
ندارد ۔ وکلیت این طبیعت باعتبار مطابقه او کثرت را نهایت ولاجزئیات کلیات بودی بسبب مطابقت یعنی یعنی را
ونه باعتبار انک با انک چنین باشد متخصص بناشد چه بیان کردیم تخصیص آن بچند چیز بل باعتبار ان است کی او ذاتی است مثالی
کی متحاصل در وجود نیست تا ماهیتی اصلی باشد بنفس خود بل کی او مثالی است ونه هر مثالی بل مثالی کی ادراکت چیزی را
کی واقع شده است یا خواهد شد ۔ پس ازان روی کی او مثالی ادراکت است مدرکت خارجی را یا جزئی ادراکت بعدد وجودات

از کل وجوهیا از وجوه واحد و مطابقت او کثرت را صحیح است کلی خواند . و ذات این طبیعت کلی بدو وجه حاصل شود مثالت ادراک و مطابقت کثرت . و اما از خارج چون ذات او مثالی حرکت دیگر نیست و از شرط مثالی نیست کی مطابق او باشد از جمیع وجوه یعنی او کلی مقدم باشد بر موجودات او کی واقع باشد در اعیان مثلاً ما فرض کنیم صورت انکاه ایجاد کنیم در خارج صورتی بر مثال ان و ازا ما قبل الکثرة خوانند . و بعضی متاخران ازان چون صورت مشتمل از جزئیات خارجی و ازا ما بعد الکثرة خوانند چه صورتی زید را بینی حاصل شود از و در ذهن معنی صورت انسانی مرتسم از لواحق و چون بینی بعد ازان خالی را و صورت ثانی باشد در ذهن ازا ما بعد الکثرة و دیگر واقع نشود . و مثال ان قلم رسمی باشد چون سوم باره مثلاً از طوابع جسمانی متماثل چون انکثر ما یکی برسک شکل ساخته باشند کی قبول کند رسمی ازا ول چه ان رسم بر رود امثال او بر دو مخالف نشود . و طبیعت کلی در اعیان سکثر شود الا بمیزی مثلاً صورت بناشد کی دو سواد باشد الا بسبب دو چشم کی سکثر شده باشند بسبب دو حالت چه اکر کونه سوادًا اقتضا کثرت کردی هریک ازیشان آن اقتضا کردی کی طبیعت سواد اقتضا کردی وجود هریکی ازان دو سواد دیکر مثل ان دیکر باشد و مخالف او نباشد در هیچ جیز البته پس او باشد . و دیکر اکر کونه سوادًا اقتضا آن کردی کی این سواد بوذکت و از شرط کونه سوادًا ان بوذکت کی این سواد بوذکت ازم امذی کی غیر اسواد نبوذکت . پس کثرت سواد و کثرت هرچ اشخاص او سکثر شود بسی باشد پس هرچه او را سببی باشد سکثر بر طبیعت کلی او دست بناشد چه اکر سکثر شود وجود ان کثرت را سببی بزله باشد و نزد جان است کی ازا سببی نیست هزا خلف . انکاه چون فرض کنند بعد وذکت انوع ان طبیعت اشاره حسی یا وهمی یا عقلی بس شیرین دانند کی او غیر دیکریست پس در وجیزذکت دانسته باشند کی او را بان اشاره و تمیز او کرده ازغیر او و ان چیز زاید باشد بر ماهیت مشترکه . بعد ازان هر دو مشترک در امر واحد ایشان بن حیث الا ثنینیه معرف باشی و مابه الاشتراک است و مشترک اکر جیز باشد انرا بفصل بوذ و اکر نوع باشد بعرضی غیر لازم چه اکر لازم ماهیت بوذکت اشخاص او آن مختلف نبوذکت . و اکر عرضی باشد بنفس ماهیت بود . و از میزات امنیت و اتفیت احیث چون مقوار تام فاقص چه یکی بر دیکرت زاید نیست الا بنفس مقدار یت و این قسمی زایع باشد الا انک مختصی کی از جوهر مخصص باشد که اخل در حله فصول نکنند . و بایذ کی بدانی کی میز غیر شخص است . و منع شرکت در ماهیات عینی بسبب متمیز شدن عوض ایشان است و اعتبار ایشان مخصصات ایشان . و شخص شی باعتبار بعض او باشد و زاید بقیاس با شارکات او در معنی عام تا اکر فرض کنیم کی جیزذکت را شارک بناشد او محتاج نشود بمیزی زاید . و شاید امتیاز هریکی ازدو جیز بان دیکر و ازنجا دو انم بیابن جوهریکی متاز شود بذات ان دیکر . و این سیمان است کی بتوت ابن مرتوف است بر ذات او و ابو اب مرتوف است بر ذات ابن پی انک دوذکت ازم ان . و چون کوییذ ذات التی و حقیقته و ماهیته مفهومات ایشان نه ازان روذکت کی انسان است یا فرس یا غیران اعتباراتی ذهنی باشد و از توابع معقولات . و در طبیعت عامه کی او را وجودذکت در اعیان باشد کویند چنانک در طبیعت عامه کویند کی او را وجودذکت در اعیان بناشد کی او را وجود ذکت در اعیان واجب باشد احد را بناشد و اکر ممکن باشد پس لحوق ان طبیعت بار ازجهت علتی بود باشد . و این سیمون عرضات کی مخصص است بانواع او جه ممکن نیست کی کویند اکر عرض اقتضا بخصص سکی از انواع کند چون اربعه مثلاً الملثه را بناشد و اکر اقتضا این نکند لحوق او مر بلثه را بعلتی باشد . چه عرض چنانک بذات زوذکت بدان از امور بیت کی در اعیان بیابند ازان روذکت کی امور عرضذکت باشند پس لحوق ایشان واجب و ممکن بناشد ازان روذکت کی در وجود محتاج باشند . و سیمین امکان وجودذکی لازم جوهر و عرض است و سایر اعتبارات ذهنی . و ماهیت اکر ملتئم باشد از امور کی مخالف باشند بحقیقت آنرا ماهیت بسیطه خوانند و الا مرکبه . و الا بدست از وجود بنا بر طرف یا بناضرورت . و ممکن نیست کی هریک از اجزا ماهیت مرکبه محتاج باشند بان دیکر از حیثیتی کی ان دیکر محتاج باشد با دیم ازان حیث بمحت انک در وست . و نه انک هریکی متغنی باشد ازان دیکر و الا ازنشان ماهیتی مرکبه حاصل نشذکت چنانک حاصل یعنی شود از انسان او شذکت کی در بهاوت امتزاج باشد با هیتی واحده مرکبه بل لابد باشد کی بعضی ازان اجزا صحاح باشند بان دیکر بی احساج ان دیکر با و جون هیات اجتماعی اجزا عشر را و او دیه معجون را یا با احتیاج ان دیکر باوه ارزان جهت کی او دران محتاج باشند بان دیکر چون ماله وصورت جسم را . و ترکیب ماهیت یا اعتباری باشد چون حیوان سایض یا حقیقی و خالی نباشد از انک کی بعضی اجزان یا اعم باشد ازان دیکر و الزاما هیت متداخله خواند یا نباشد و انرا متباینه خوانند . و چه از متداخل اکر تمام مشترک باشد میان او و غیر جنس باشد و الا فصل . و هر دو مشترک در جیزذکت از ذاتیات چون مختلف باشند حقیقتی لازم دارند الزم این ترکب ایشان از جنس و فصل چه انچ مخصص است یکی از ایشان مختص نباشد بمشترک و الا هر دو ان مشترک بر ذنکت پس مختص نباشد بغیر مشترک و او فصل باشد . و بعضی کلن عقلی مکلن عقلی موجب جزئیت نیست چه انسان کلی در عقل چون تقیید کنند بانک ان فلان است کی صناعت او چنین است و او طویل است الی غیر ذلک او نبوذ کلن

جنذانک باشد از ین بیرون حاصل نشوذ در عقل الا انسانی کلی متصف بان صفات کلی و مانع شرکت نشوذ . و اجزا ماهیت کاه باشد کی مرکب است از جنس کی لوث است و فصلت کی باعتبار ان جامع بصر باشد مثلاً چه اکر صرف شوذ یکی از ایشان ازان دیکر زایل نشوذ چون هریک از ایشان محسوس باشد پس اضافت ما بواد احساس بر دو محسوس بوذ و اکر یکی محسوس بوذ تنها بس مرکب باشد و اکر هر دو کل غیر محسوس باشد عند الاجتماع اکر هیاتی محسوسه حاصل نشوذ پس سواد محسوس بناشد و اکر حاصل شوذ خارج باشد ازین ثانی الحاله بی ترکیب در نفس سواد نبوذ باشد چه ما بواد نی خواهیم الا آن هیات و اشان هر دو مقوم او نیستند . و دیکر اکر لونیت و اجودذکت مستعمل باشد او هیئتی باشد یا در سواد پس سواد یا بایذ به بان هیات یا در محل سواد پس سواد در عرض باشد لون و فصل او نه یکی پس جعل لونا بعینه جعل سوادًا باشد . و اعتبار کن درین دیکر بار مثل بوذکت کی او را غیب شلاجه در خارج در جیزنیست کی یکی ازنشان مطلق بعد باشد وان دیکر کونه ذراعًا . و اکر بوذکت را وجودذکی بوذکت و خصوصیت کونه ذراعا و جودذکی دیکر جایز بوذکت لحوق مر خصوصیتی کی اضافت امذ بمذیب چه هیچ ازین خصوصیات بعینه شرط بوذکت نیست . و بعضی محصل الوجود نیست بنفس خود بل کی او بهمی است متحصل الوجود بفصل محتمل انک او را بر اشیا مختلفه احمالی حمل کنند و او بعینه یکی ازان اشیا کردذ و او حیوان است نه بشرط انک تنها باشد بل یا بجوز انک غیرا و مقارن او شوذ و مقارن او نشوذ پس معنی او مقول باشد بر مجموع حال المقارنه و او را وجود باشد الا در عقل و مخالف او باشد حیوانی کی بشرط ان باشد کی تنها بر دو چه زاید باشد بر دو هیچ مقارن او شوذ و او مقول باشد بر مجموع مرکب ازنشان چه او جوذکت است ازوه بعدم بر دو جزو را حمل بر کل نکنند پس جنس نباشد . و حیوانی کی جنس است وجود انسان باعتبار خارج مقدم است بر جه انسانرا تا نیابند نعقل نکنند او را و جیزذکت کی عام باشد او را و اکر چه وجود حیوان در عقل مقدم است بطبع . و حمل جنس و فصل بر نوع و انک ایشان هر دو از مقومات ذهنی نوع اند دالت بر ترکب نوع نکنند در خارج چه مانی الذهن واجب نیست کی مطابق مانی الخارج باشد الا انک حکم باشد بر امور خارجی باشیا خارجی . و این نیست کی هرچ حمل کنند بر شی حمل کنند بحمت مطابقت او صورت عینی را چه حزئیت را حمل می کنند بر زید و بحمتین حقیقت ازان روذکت کی حقیقت است و جزئیت و حقیقت دو صورت نیستند ذات زید را و نه ازان صفتی از صفات زید بل ازنشان دو صفت اند کی در عقل ذهن بناشد . و بحمتین است حال جنس و فصل . و معنی انک ایشان هر دو حزو ماهیت اند ازان است کی ایشان هر دو بر وجه تمامیت ماهیت اند و ازین جهت است کی ایشانرا هر دو حمل بر محدود می کنند و حمل بر حد بحمتی کنند چه جزو حقیقی جیزذکت را بران جز حمل نتوان کرد

مقالت سیم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در وحدت و کثرت و لواحق ایشان

یعنی وحدت تعقل عقل است عدم انقسام هویت را و این بعینه تفاوذ او بدیهیست . و وحدت بمفهومی زاید ذهنی است کی او را وجودذکت در اعیان نیست و الا شیئیت و احد باشذ ازشیا بی او را یذ و حدتی باشد چه می کویند وحدة و احدة چنانک می کویند وجودات کثیر . و چون ماهیت و وحدت یا او را در جر کنند بس اشیان اشان باشند پس ماهیت را بی وجدت و حدتی باشند . و حدت را و حدتی دیکر و بحمتین بحمتی غایت کردذ بی بحمع شوذ صفاتی متوقف کی موجود باشند و این چنانک روذ باشد کی بدانی محال است . و چون وحدت ذهنی باشد کثرت نیز باشد الا ذهنی بحسب چه کثرت حاصل نمی شوذ الا از وحدت . و دیکر چون اربعیت مثلاً عرضی باشد موجود بایم یا اشیان یا در هر یکی از اشخاص اربعیت تام باشد و چنین نیست یا در هر یکی چیزذکت از اربعیت باشد و نیست الا وحدت یا در هر یکی از ایشان نه اربعیت باشد و نه چیزذکت ازان پس مجموع اربعیت علی التقدیرین او را محلی نباشد جز عقل . و ظاهرست کی عقل چون جمع کند او حوب را در شرق باو احدذکت در غرب ملاحظه اثنینیت یکند . و چون جماعتی کثیر را بینند فراکیرد ازیشان سه و چهار و پنج بحیث انک نظر باو اند و در زیاجتماع و فراکیرد دیکر بار عشر و عشرات و مائه و مائات و مانند این . و هرکاه کی واحد را بر کثرت حمل کنند جهت وحدت او عنر جهت کثرت او باشد پس ان وحدت یا بقوم ان کثرت باشد یا نباشد اکر نباشد یا از عوارض او باشد یا نباشد انچ از عوارض او نباشد چنانک کویند کی حال نفس بنیت با بدن چون حال ملک باشد بنیت با مدینه . و انچ از عوارض او باشد یا محمولات بر موضوع واحد شخصی باشد چنانک کویند انسان کاتب است در انک زید است یا نوعی چنانک کویند کاتب مناحک است در انک انسان است یا موضوعات یک محمول چنانک کویند ثلثه قطن است در انک ابیض است . و اکر بقوم کثرت باشد اکر در جواب ما هو کویند اکر مختلف باشند در جیزذکت از ذاتیات واحد یا جنس باشد و الا واحد یا بالنوع و اکر در جواب ای شی هو فی ذات کویند واحد یا بالفصل باشد . و شرکت در فصل شرکت است در نوع لکن باعتبار مختلف است . و اکر واحد را بر کثرت حمل نکنند اکر قابل قسمت باشد

واورا مفهومی نبود ورا آن کی منقسم نیست وحدت باشد واکر اورا مفهومی باشد غیر آن اکر اورا وضعی باشد نقطه بود والا واحد مطلق بود ∴
واکر قابل قسمت باشد اکر بالفعل منقسم نباشد واحد بالاتصال بود واکر بالفعل منقسم باشد اکر اجزاء او متمایز نباشد شخص مرکب حقیقی باشد
والا واحد باشد باجتماع ووحدت او یا طبیعی باشد چون بدن واحد یا صناعی چون سریر واحد یا وضعی چون درهم واحد ∴ واتحاد
را در جنس مجانست خوانند ودر نوع مشاکلت ودر کم مساواة ودر کیف مشابهت ودر وضع مطابقه ودر اضافت مناسبت ودر اتحاد
وضع اجزا موازاة ∴ وهر دو چیز کی ایشانرا وحدتی باشد از وجهی ایشانرا هو هو کویند نه بمعنی اتحاد اشیا چه این محالست چه
ایشان عند الاتحاد اکر هر دو باقی باشند ایشان اثنان باشند نه واحد واکر یکی باقی ماند یا هیچ یک باقی نماند از ایشان این اتحاد
نباشد چه معدوم متحد نشود با موجود ونه با معدوم ∴ وواحد مقول است بر ما تحت او بتشکیک چه واحدی کی واحد باشد از کل وجوه
کی واحد حقیقی است کی منقسم نباشد بوجهی از وجوه نه باجزا کمی ونه باجزا حدی ونه انقسام کلی بجزئیات او اولی باشد از
واحدی کی واحد باشد از وجهی وکثیر بوجهی دیکر ∴ وواحد بشخص اولی باشد بوحدت از واحد بنوع کی اولی است بوحدت
از واحد بجنس ∴ وانچ مقابل هو هو بود مسماست بغیریت واو منقسم است بمماثلت ومخالفت ومثلان دو متشارک باشند در حقیقتی
واحده از آن روی کی ایشان چنین باشند چون انسان وفرس کی مختلفان اند وجنسیت ایشان هر دو متماثلان ∴ وطبیعت جنسی
چون اعداد آن فرا کیرند با قطع نظر از انچ بان مختلف اند از فصول طبیعت نوعی باشد وهمچنین فصول پس مثلان مشترکان باشند
در نوعی واحد وشرط نکنند درین تشارک ایشان در جمیع صفات والا شی واحد باشند نه شیان ∴ ومتقابلان دو امر متصور باشند
کی صادق نباشد بر شی واحد در حالت واحده از جهت واحده ∴ وبقید اخیر احتراز کرده اند از مثل تقابلی کی میان اب وابن است
چه اکر اتحاد جهت شرط نکنند شاید کی واحد اب باشد باعتباری وابن باعتباری دیکر ∴ وهر دو امر کی چنین باشند اکر هر دو
وجودی باشند وماهیت یکی مقول باشد بقیاس با آن دیکر ایشانرا مضافان خوانند چون ابوت وبنوت والا ضدان باشند
چون سواد وبیاض واکر یکی وجودی باشد ودیکر عدمی یا نظر بعدم وجود کنند بشرط وجود موضوعی مستعد قبول آن ایجاب را
بحسب شخص او یا نوع او یا جنس قریب او یا بعید وان عدم وملکه است چون عمی وبصر یا نظر نکنند بایشان بان شرط وآن ایجاب
وسلب است چون فرسیت ولا فرسیت وچون زید انسان زید لیس بانسان ∴ وایشان مجتمع نشوند بر صدق ونه بر کذب وسایر متقابلان
شاید کی هر دو کاذب شوند ∴ اما مضافان همچنانک زید ابو خالد وابن خالد اکر چنین نباشند ∴ واما ضدان بجهت انک ایشان
کاذب می شوند عند عدم المحل وعند وجوده اکر متصف نباشند بهیچ یک ∴ واما عدم وملکه وقتی کی ایشانرا موضوع نباشد ∴ ومقابل
از آن روی کی مقابل است بر وصادق است کی مضاف است ومقابل اعم است از مقابل از آن روی کی مقابل است چه مقابل صادق
است بر آن وبر هر چیز کی عارض او شود کی او مقابل است ∴ واز اینجا لازم نیاید کی تضایف اعم از تقابل باشد ∴ وهیچ مانعی نیست
از انک خاص عارض چیزی باشد کی اورا طبیعت عام باشد چون اعتبار شرطی کنند کی عام بواسطه او اخص شود ∴ وهیچ
چیز خالی نباشد از عروض اضافت اورا یا بحسب تقابلی یا تضادی یا نسبتی بمحل یا مماثلی یا غیر آن ∴ واز خاصیت تقابل تضایف
لزوم وانعکاس است ∴ وتقابل سلب وایجاب اقوی سایر تقابلات است وهیچ چیز از آن بیرون نشود نمی بینی کی چیزی کی
لیس بخیر است در دو عقد است عقد انه لیس بخیر وعقد انه شر وعقد انه لیس بخیر منافی او نیست عقد انه شر ونه عقد انه لیس بشر
چه او صادق است با هر یکی از ایشان پس منافی او عقد انه خیر است ومنافاة متحقق است از جانبین پس عقد انه خیر منافی او نباشد
الا عقد انه لیس بخیر نه عقد انه شر کی ضد اوست ∴ ودیکر خیر را این هست کی انه خیر واین امری ذاتیست اورا وانه لیس بشر واین
عرضیست اورا واعتقاد انه لیس بخیر رفع اعتقاد انه خیر می کند کی ذاتیست واعتقاد انه شر رفع اعتقاد انه لیس بشر می کند
کی عرضیست ورافع ذاتی در معانده قوی تر باشد از رافع عرضی ∴ ودیکر شر اکر نه آن بودی کی لیس بخیر است اعتقاد او رافع
اعتقاد کونه خیرا نبودی واکر بدل شر چیزی دیکر بودی از آنها کی لیس بخیر است با آن ممتنع بودی اعتقاد انه خیر ولیس بخیر
واین همه دلالت می کند بر انک تنافی بذات نیست الا میان سلب وایجاب ∴ وواحد مقابل کثیر نیست والا تقابل میان ایشان
بیکی از آن وجوه چهارکانه بودی ∴ لکن عدم وملکه نیست ونه سلب وایجاب چه یکی مقوم دیکریست ووجود وعدم وایجاب
وسلب چنین نیست ∴ ونه تضایف چه واحد متقدم است بر کثیر ومتضایفان متقدم نشود یکی از ایشان بر دیکری ∴ ونه تضاد
چه ایشان متوارد نیستند بر موضوع واحد ∴ واز واحد بعضی تام باشد واو آن است کی امکان زیادت بر آن نباشد چون خط
دایره وبعضی ناقص واو آن است کی ممکن باشد زیادت بر آن چون خط مستقیم ∴ وکاه باشد کی واحد تام را اطلاق کنند بر چیزی
کی فاضل نشود از نوع او انچ ممکن باشد کی شخصی دیکر شود پس نوع او در شخص او باشد وناقص آن است کی چنین نباشد پس
دایره از قسم ناقص باشد باین اعتبار ∴ وکاه باشد کی ضدان را اطلاق کنند بر معنی دیکر غیر انک از پیش رفت واو آن است

کی ضدان

کی ضدان دو موجود باشند در غایت تخالف در تحت یک جنس قریب کی ممکن باشد کی متعاقب شوند بر موضوعی ومرتفع شوند
از وی مثل سواد وحمرت برین اصطلاح متضادان نباشند بجهت انک میان ایشان غایت تخالف نیست ∴ واما بیاض وسواد
ضدان باشند بهر دو معنی ∴ وضد بمعنی اخیر اخص است از ضد بمعنی اول ∴ وضدان بمعنی اخص یا یکی از ایشان بعینه لازم موضوع
باشد چون بیاض ثلج را یا چنین نباشد وخالی نباشد از انک یا ممتنع باشد خلو محل از ایشان مثل صحت ومرض یا ممکن واین منقسم شود
بانک موصوف باشد بوسط خواه تغییر از آن باسمی محصل کنند چون فاتر واحمر یا بسلب طرفین چون لا حایر ولا عادل وبانک چنین
نباشد چون شفاف ∴ ودر ملکه وعدم نیز اصطلاحی دیکر هست اما ملکه آن است کی اورا در موضوعی بیابند فی وقت ما وممکن باشد
کی منعدم شود از وی ونیابند بعد از آن چون ابصار ∴ واما عدم انعدام ملکه باشد از موضوع در وقت امکان او چون عمی ∴ وایشان
باین دو معنی اخص اند از ایشان بان دو معنی اول ∴ پس زوجیت وفردیت متقابلین نباشند بملکه وعدم بر اصطلاح اخص ومیان
ایشان این تقابل باشد بمعنی اعم ∴ وعمی ومرودیت کی پیش از وجود آن چیزست کی مرودیت عدم اوست وهمچنین انتشار
شعر بدا الثعلب کی پس از وجود اوست همه عدمیات اند بمعنی اعم خواه امکان شخص را باشد چون مرودیت یا نوع را چون عمی
اکمه را یا جنس را چون عمی عقرب را ∴ وتمییز میان اصطلاحات بان کردند تا غلطی بسبب اشتراک لفظ واقع نشود ∴ والله الموفق

مقالت چهارم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در وجوب وامکان وامتناع وانچ باینها تعلق دارد

مفهومات این سه بدیهی است چه هر کسی می داند کی انسان واجب است کی
حیوان باشد وممکن است کی کاتب باشد وممتنع است کی حجر باشد ∴ وان علم حاصل است کسی را کی ممارست هیچ از علوم نکرده
باشد اصلا نه تصوری ونه تصدیقی واکر تصورات این هر سه فطری نبودی حاصل نشدی کسی را کی ممارست هیچ علم
نکرده باشد ∴ وکسی کی تعریف اینها خواست نه بر سبیل تنبیه ونه بر سبیل بیانی کی جاری مجری علامت باشد خطا کرد چنانک
کویند کی ممکن غیر ضروری است وچون فرض وجود او کنند محالی از آن لازم نیاید انکاه کویند کی ضروری آن است کی
ممکن نباشد کی اورا معدوم فرض کنند وانک چون اورا فرض کنند بخلاف ما هو علیه محال باشد انکاه کویند محال ضروری
العدم بود وممکن نباشد کی اورا بیابند وممتنع آن است کی ممکن نباشد کی باشد واو آن است کی واجب باشد کی نباشد وواجب
آن است کی ممتنع باشد کی نباشد یا ممکن نباشد کی نباشد وممکن آن است کی ممتنع نیست کی باشد ونباشد وانک واجب نیست
کی باشد یا نباشد واین همه دور ظاهرست ∴ واولی انچ تصور کنند از آن اولا وجوب است چه او تاکد وجود است ووجود اعرف
است از عدم چه وجود را بذات او شناسند وعدم را بوجه ما بوجود ∴ وبسیار باشد کی تنبیه کنند بر مفهوم وجوب بانک او استغنا
شی است بذات خود از غیر ولازم او باشد عدم توقف بر غیر ∴ وبر مفهوم امکان بانک او عبارتیست از کون الشی بحالة کی مستحق
وجود وعدم نشود از ذات او ولازم او باشد احتیاج در وجود وعدم بغیر ∴ ووجوب شی وامکان او وامتناع او امور معقوله است
کی حاصل شود در عقل از اسناد متصورات بوجود خارجی ∴ وموجودات خارجی نیستند واکرچه زاید اند در عقل بر آن چیز
کی متصف است بایشان ∴ واکر وجوب ثابت بودی در خارج صفتی بودی محتاج در تقرر او بذات واجب الوجود پس
ممکن بودی لذاتها ومحتاج بسببی کی متقدم باشد بر وجوب وجود ولازم اید تقدم وجوب بر نفس خود وانک پیش از هر
وجوبی وجوبی باشد لا الی نهایه واین محال است ∴ واما بیان انک امکان در خارج ثابت نیست آن است کی امکان
شی متقدم است بر وجود او در عقل چه ممکنات ممکن شوند وایجاد کنند نه انک ایجاد کنند وممکن شوند وبر مختلفات واقع می شود
بمفهومی واحد وعرضیست ماهیت را وماهیات موصوف اند بان پس قایم بنفس خود نباشد ونفس ماهیت نبود پس واجب
الوجود نباشد والا مفتقر نشدی باضافت با موضوعی پس ممکن باشد وامکان او تعقل کنند پیش از وجود او پس امکان امکان
نفس امکان نباشد وکلام عاید شود بامکان امکان الی غیر نهایه ومفضی شود بسلسله ممتنعه بجهت اجتماع آحاد مترتبه او
وچون کویند کی فلان ممتنع است در اعیان معنی او آن نباشد کی اورا امتناعی حاصل است در اعیان بلکی او امری عقلی
است کی ضم کنند اورا بکبار الی ما فی العین وبکبار الی ما فی الذهن وهمچنین انچ مانند اوست ∴ وهر یکی از امکان ووجوب
وامتناع چون نظر کنند در وجود او یا امکان او یا وجوب او یا جوهریت او یا عرضیت او باین اعتبار امکان یا وجوب یا امتناع
نباشد چیزی را بل کی عرضی باشد در محلی کی آن عقل است وممکن در ذات خود ووجود او غیر ماهیت او باشد ∴
پس امکان وهر دو قسم او از آن روی کی او اوست وصف نکنند بانک موجود است یا غیر موجود وممکن است یا غیر ممکن ∴
وچون وصف کنند بچیزی ازین حینئذ احد الثلثه نباشد بلکی اورا امکانی دیکر ووجوبی دیکر وامتناعی دیکر باشد وهمچنین
امثال او ∴ وممکن کاه باشد کی ممکن الوجود باشد لذاته وکاه باشد کی ممکن الوجود باشد لشی ∴ وهرچ ممکن الوجود باشد

الشی ممکن الوجود باشد فی نفسه و منعکس نشود چه بیان کند ممکن الوجود باشد فی ذاته و ممکن الوجود نباشد جعرت رابل کی یا واجب
الوجود بود چیزی راجون ذو جیت او بیت را یا منع الوجود چیزی راجون منافرات ∴ و امکان ممکنات راواجب است و ایضا
زوال او ممکن باشد و ممکن منقلب کرد و بر واجب یا منع هذا خلف ∴ و امکان وقتی عارض ماهیت شود کی او را از اکبرش باقطع نظر از
وجود و عدم ماهیت و اوعلت ایشان هردو اما اگر ماهیت را باچیزی ازینها قرار کردن ممنع باشد عروض امکان او را هر یک از وجوب
واستاع مشترک اند بیان انک یا بالذات باشد یا بالغیر ∴ و هیچ واجب است یا لغیر یا ممتنع است یا بالغیر او ممکن باشد و ذات خود و این
کی وجوب مشترک است بیان وجوب بالذات و وجوب بالغیر الزم نیاید کی وجوب بالذات مرکب باشد چه او مفترق نیست بعقل
غیر ذات بخلاف وجوب بالغیر کی مفتقرست تعقل او با نضیاف تعقل غیر بعقل وجوب ∴ و همچنین الزم نیاید از انک اشاع مشترک
باشد بیان اشاع بذات و اشاع بغیر ترکیبی در ممنع بذات خود کی مبنی صرف است ∴ و امکان نحوی است بسبب چه هر چون
نسبت وجود او و عدم او را هیچ یکی الویتی باشد متروح نشود احد الطرفین او بران دیگر الا بمرجحی و علم بان و ظن بان
و الزم نیاید از یکی او ظن بیکی کی قضیهٔ دیگر اجلی از نباشد عند العقل چه شاید کی این نسبت امرک باشد عاین نه متضمن بحدود
بل بامرک دیگر چون تصور ایی که الزم ان تصور ایی باشد ∴ و عدم ممکن متساوی الطرفین نفی محض نیست و نیاوی هردو
طرف وجود و عدم او نباشد الا در عقل پس مخصص و متروح یک طرف عقلی باشد و عدم علت نفی محض نیست و او کافیست در
تخصیص عدمی بجهت انک او ممتانست از عدم معلول در عقل شاید کی ان عدم را بان عدم علیل کنند در عقل ∴ و وجود ممکن عند
وجود سبب المخصص واجب باشد چه اگر واجب نباشد وجود او یا ممنع باشد یا ممکن و هردو باطل است ∴ اما اول بجهت انک اگر وجود
او ممنع شود ان وجود متروح نباشد بر عدم او پس مرجح او حاصل نبود و باشد ان کی حاصل است هذا خلف ∴ و اما
دوم بجهت انک اگر ممکن باشد ممکن باشد وقوع او باسبب یکبار دادن وقوع دیگر بار پس اگر متوقف شود وقوع او در احدی الحالتین بر
مخصص ثالث مخصص حاصل نبود و فرض حصول او ست هذا محال و اگر متوقف نباشد پس حصول او در احدی الحالتین
دون الاخری تخصیص احد الطرفین المتساوین باشد بران دیگری مخصص بطلان ان بدیهیست ∴ و اگر جایز باشد کی
احد طرفی الممکن الذی کرد ذباو لذاته او ان دیگر طرف وجود و وجوب ان طرف زند از ان محالی الزم این چه ان اولویت اگر
حاصل باشد ماهیت ممکن را من حیث هی من باطل باشد چه او منتفی شد تساوی طرفین است اگر انتفا اولویت یک طرف
کند نقیضان جمع شوند ∴ و دیگر اگر اولویت بماهیت حاصل شود اگر امکان زوال او بیبی باشد حصول او متوقف باشد بر عدم ان
سبب پس ماهیت من حیث هی من باقطع نظر از ان سبب معنی اولویت نبود و باشد و اگر ممتنع باشد زوال او بیبی ان اولویت
حاصل باشد و الا پس ماهیت واجب الوجود باشد و ایا بی محال باشد کی اولویت بماهیت حاصل شود و بحد وجوب نرسد ∴ و اگر او
اولویت ماهیت را حاصل نشود من حیث هی هی من بل کی حصول او از اسبیی باشد کی انتها بحد وجوب ممکن باشد و وقوع ان طرف
بسبب را او وقوع ان و اگر این ممکن باشد از نرسیدن وقوع ممکن بحال الزم اند بران وجه کی از پیش رفت ∴ و بعد از ان جمع بحصیص
و ترجیح امر سبب ممکن واقع شود و طرف ممکن مخصص واجب نشود از ان سبب بل کی ممکن باشد بسبب جنانک ممکن بود در ذات
خود چه هیچ رجحان ندارد امتناع ان طرف او سبب کلام عاد نشود و طلب سبب ترجح مخصص او بس الخ فرض کرد بر وزن کی
سبب مخصص است سبب مخصص بنوبه باشد و این ظاهر الفسادست ∴ و از بنجا ظاهر شد کی هر ممکنات کی واجب نشود از علت
خود او از ان علت موجود نباشد ∴ و همچنانک ممکن در وجود مفتقرست بسبب در حالت بقا هم مفتقر باشد بسبب چه او در حالت بقا
ممکن است و الا الزم آید انقلاب او از امکان ذاتی با متناع ذاتی یا وجوب ذاتی و این بدیهی البطلان است و چون در حالت بقا
ممکن است و هر ممکنی مفتقرست بسببی پس ممکن در حالت بقا مفتقر باشد بسبب ∴ و تتمهٔ بحث و درد در کلام بیایند ان شاء الله

مقالت پنجم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است

در قدم و حدوث بحر دو معنی ای عنی زمانی و ذاتی

حدوث پیش جمهور حصول شی است بعد از عدم او در زمانی کی
کنه شده باشد ∴ و قدم پیش ایشان الخ مقابل انست و این تفسیر متصور نیست کی زمان حادث باشد و الا وجود او مقارن عدم او
باشد ∴ و خواص اطلاق لفظ حدوث کنند و بان احتیاج شی خواهند بغیر او خواه احتیاج شی بغیر دایم باشد خواه بنباشد و تغیر می
کنند از این حدوث بحدوث ذاتی و قدمی کی مقابل این حدوث است صادق نشود الا بر واجب الوجود تنها ∴ و الخ تحقیق حدوث
ذاتی کند و دلالت بران کی اطلاق لفظ حدوث بر او اولیست از اطلاق او بر زمانی از این است کی در هر دو حدوث اعتبار
تقدم الوجود بر وجود می کنند و تقدم و تاخر در زمانی بیار اطلاق می کنند چه شاید کی هر دو بزمان باشند چون اب و ابن یا بذات چون
حرکت ید و حرکت مفتاح یا بطبع چون واحد و اثنین یا بمرتبه چون صف اول و ثانی یا بشرف چون معلم و متعلم او در دو معنی مع بزمانی

بیار اطلاق می کنند ∴ و فرق میان تقدم بذات و تقدم بطبع ان است کی الخ بذات است از وجود مقدم وجود متاخر واجب
باشد و الخ بطبع است از عدم متقدم عدم متاخر الزم ابد اما از وجود بمقدم وجود متاخر الزم نیاید کی شاید کی وجود متاخر وجود
مقدم باشد نه از وجون تقدیم صورت بر ماده ∴ و الخ مرتبه است بعضی ازان رتبی طبیعی باشد و ان مرتبی باشد کی
در بلاسل باشد بحسب طبایع آحاد ایشان نه بحسب اوضاع چون تقدم صوفیان و صفات و علل و معلولات و احساس و انواع ∴ و بعضی
رتبی وضعی چون امام و ماموم ∴ و از خاصیت ما بالمرتبه ان است کی متاخر از متقدم شود و متقدم نه در نفس خود بل بحسب اخذ
آخذ ∴ و تقدم حقیقی از اینها ما بالذات است و ما بالطبع و ایشان هردو مشترک اند در تقدم ذات بر ذات دیگر ∴
و تقدم زمانی اگرچه اشهرست راجع است با ایشان چه تقدیم ماضی دراب دانا بقصد اول ازان هردو زمان ایشان است و اما
ازان ذات ایشان بقصد ثانی باشد ∴ و تقدم زمان بر زمان زمان نیست چه زمانرا زمانی نباشد بل کی ان تقدیست بطبع
چنانک بدن در وزن کرد بیاید ∴ و بعضی وضعی نیز راجع است با زمانی و اورا مرخلیست دران چه ماجون کویم بلد کذا سقدم علی بلد
کذا معنی اوان باشد کی زمان وصول بالخ مقدم کرفته اند بیش از زمان وصول است بالخ متاخر کرفته اند ∴ و رتبی طبیعی نیز
هم متعلق است بزمان چه چون ایشرا از احد الطرفین واقع شود ان ایشا مکانی نباشد بل بحسب شرعی زمانی باشد ∴ و الخ
بشرف است مجازی باشد چه فضیلت اگر بسبب تقدم او در مجلس یا در شروع در امور نبود کی او را سقدم کنند کی بس او بذات
تقدمی مکانیست یا زمانی و مکانی راجع است بزمانی چنانک از پیش رفت و زمانی راجع بتقدم با لطبع بس الخ بزمان است
و مرتبه و شرف همه راجع اند با تقدم با لطبع بس تقدم و تاخر بحقیقت نیست الا لک بذات باشد یا بطبع ∴ و الخ شامل هردو است این
است کی الخ او را تاخر می کنیم در تحقق محتاج است سقدم و اینرا تقدم و تاخر خواستن بحسب استحقاق وجود ∴ و اتباع بدانک این
نسبت کی هردو چیز کی بیان ایشان تقدم و تاخر زمانی نباشد ایشان مع باشند در زمان ∴ چه اشیایی کی وجود ایشان
زمانی نیست چنانک بزین زودک بشناسی ان شاء الله بیان ایشان تقدم و تاخر زمانی نیست مع ذلک سبب ایشان زمانی نیست
بل کی هردو چیز کی بحقیقت مع باشند بزمان واجب باشد کی هردو زمانی باشند چنانک هردو چیز کی مع باشند نه کان واجب
باشد کی هردو مکانی باشند ∴ با انک صحیح نیست وجود دو چیز کی ایشان مع باشند نه کان از جمیع وجوه و لکن این در زمان جایز
است ∴ و وجوب بعض شی کی تقدم و تاخر حقیقی ان دو است کی بحسب استحقاق وجود ست ∴ بس الخ او وجود او بر وجود او
مقدم بود بذات او بی باشد بمعنی حدوث او از الخ سقدم باشد بر وتیقدم زمانی ∴ لکن بر تو پوشیده نیست کی حال شی کی او را
بحسب ذات متخلی از غیر پیش از حال او باشد کی از غیر او بود بتلبسی بذات ∴ چه ارتفاع حال شی بحسب ذات مستلزم
ارتفاع ذات است و این اقتضا ارتفاع حالی کند کی ذات را باشد بحسب غیر و عکس آن الزم نیست ∴ و هر موجودی کی از غیر
خود او مستحق وجود باشد بحسب خارج اگر منفرد باشد از ان غیر ∴ بس اینک الیکون له وجود پیش ازان باشد کی ملکه له وجود
تبلیسی بذات و این حدوث ذاتیست و این اولی است از زمانی کی ممنع بناشد کی سقدم در و بفرض متاخر کردد و او او
باشد بنیه بیب انک معنی تقدم و تاخر در و امرکی عارض است مخالف ما بالذات چه مقتضی ان ذات اوست و ازین
جهت او بالذات محقق وجود بود ∴ و حدوث زمانی اگرچه احتیاج او نوشتر ضروریست علت احتیاج او نوشتر حدوث زمانی اوبیشتر ∴
و ازین جهت است کی اگر جایز بودی کی این محدث واجب الوجود بودی کی متغنی بودی از غیر خود بخلاف ایک در مفهوم
او وجوب نیز بکدرد چه او متغنی نشود از غیر الا انک طبیعت او این طبیعت بناشد ∴ بس تصور نتوان کردن در این الا انک
طبیعت او بطبیعتی دیکر متبدل شده باشد چه عدم او سمتا از غیر داخل است در مفهوم او و داخل نیست در مفهوم انک حدوث او
زمانیست و اگرچه الزم اوست ∴ و حادث باین معنی علت او دایم نباشد و الا وجود او ازان علت در بعضی احوال دون البعض
مخصیص بی غیر مخصص باشد بس امکانی کی الزم ماهیت اوست کافی نبود باشد در فیضان او از واجب الوجود بل ایشد
باشد از حصول شرطی دیکر ∴ بس این حادث را دو امکان باشد یکی امکانی کی عاید باشد با ماهیت او و دیکر استعداد نام دارد
سابق است بر بقی زمانی ∴ بس ابد باشد هر حادثی زمانی را از بین حادثی دیکر بجنین تا هر سابقی در قوت
علت مرحده باشد معادل بعد از انک ذوری بود باشد ازان ∴ و ابد باشد آن حوادث را از محلی با استعداد بتجسم شود
برقی دون وتنی و حادثی دون حادثی و ان محل ماده است پس هر حادثی زمانی مسبوق باشد بان و حرکتی ∴ و این استعدادیکی
کی سابق است بر حادث مختلف می شود بقرب و بعد چه استعداد عناصر امتنان شود را چون استعداد نطفه باشد
ایرا چون ماده مستعد قبول شی باشد فاعل را قدرت بر فعل خود بود چنانک اورا قدرت بیت بر انجاد جیوه در جر مثلا
بسبب عدم صلابت حجر جیوه را ∴ و فرق میان این استعداد و امکان امست کی امکان من حیث هو هو مقتضی

وجان اجب طرفي الممكن باشد و در ترتب ربعد بنوذ و امرکن بنوذ موجود در خارج و استعداد بخلاف امکان است در هم و حدوث بمجرد و معنی بمعقول است و ایصفتی است کی حاصل می شود در عقل بنت نقل الوجود و وجود متربت برود در عقل . پس متصف باوازماهیات موهوم بنباشد موجود نباشد در خارج من حیث هو کن لک بل کت وجود او در عقل باشد . وچون اطلاق کنم درین کتاب بعد ازین موضع لفظ حدوث یا حادث بان زمانی خواهیم نه ذاتی .

مقالت ششم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در علت و معلول و مباحث ایشان

علت بی ان است کی وجود شی برات موقوف باشد اگر علت وجود او باشد یا عدم شی اگر علت عدم او باشد . و علت بانام باشد نا ناقص و علت تامه عبارت است از مجموع ما توقف علیه وجود الشی در وجود شی باو واجب شود و ناقصه ان است کی چنین نباشد . و شرایط و زوال مانع داخل باشد در تامه چه مانع چون زایل نشود وجود بنسبت با آنچ علت او فرض کرده اند ممکن باشد وچون نسبتش با او امکانی باشد بی ترجحی پس نه علت باشد و نه معلولیت . و معنی وجود عدم در علیت ان نیست کی عدم چیزی کی کند بل کت معنی ان است کی عمل چون ملاحظه وجود معلول کند حاصل بنا بدن عدم مانع . و تقدم ان علت بر معلول او تقدمی و ایتیت نه زمانی . چه معلول در حال بقا او اگر معلل باشد بعلتی تامه کی موجود باشد پیش از زیر دهمین کی علت او باشد در حال وجود او و موجب وجود او باشد بعد از انقضا و عدم اول احد امور کن الزم اینکن هم باطل است . چه انجاب علت معلول را اگر عبارتیست از وجود معلول بعلت پس اتصاف او نوعرت در حال عدم او نباشد و الا معدوم علت تامه موجود باشد و بطلان او ظاهرست . و نه در حال وجود او نیز چه تاثیر او در معلول چنین یا در حال وجود معلول باشد یا در حال عدم او یا در حالی ثالث کی در ان نه موجود باشد و نه معدوم . اما اول انتضاء محال کند وجود علت کند وجود معلول را و ان خلاف مفروض است و با این هم نعتی مطلوب ماست . و اما دوم لازم آید از دهم بیان وجود معلول و عدم او چه ما سخن بران نقدیر می کنیم کی انجاب علت معلول را عبارتیست از وجود معلول بعلت پس وجود محقق شود بحمت تحقق نا شر و عدم متحقق شود کی معروض است . و اما ثالث محمول واسطه ایست بیان کون الشی موجوداً و کونه معدوماً و ان بین البطلان است . و اگر انجاب معلول علت را عبارتی از ان نباشد بل عبارت باشد از امرکن دیگر در خارج کی وجود معلول بر و مترتب شود پس ایدران مغایر صادق شود کی او درین زمان موجب معلول است در زمانی کی بعد او روست پس انجاب او ان معلول را زایل باشد بر ذات او پس در انجابات دور یا تسلسل واقع شود زود باشد کی بطلان هر دو بدانی . و اعطا علت معلول را تقوی در زمان ثانی کی معلول بان قوت در ما بعد او از زمان بماند باطل است . چه آن قوت را وجودی ممکن است پس منقر باشد مرجحی و کلام در بقاء ان قوت با اسقا مرجح چون کلام باشد دران چیزکی قوت عارض او شده باشد . و ادانها کی دلالت می کند برین ان است کی ممکن موجود وجود او را از امکان بیرون نمی کند پس ممکن موجود بناشد الا کی وجود او مترجح باشد بمرجحی پس اگر ان مرجح منعدم شود در وجود او باقی ماند مرجحا بهیئته پس ماهیت او مقتضی وجوب وجود او باشد پس مستغنی باشد از علت در حال دوام او و در ما مضی هذا خلف و اگر وجود او باقی بماند مترجحا بهیئه پس وجود او بعینه او باشد و یا اسقا ان غیر ترجح مرجح به او منعدم شود پس وجود او مترجح باقی نماند و عدم او مترجح شود بسبب اسقا مرجح وجود پس موجود نماند . وچون وجود ممکن واجب نیست لذاته و مستغنی نیست از مرجح پس از ابد باشد ممکن را مادام کی ذات او موجود باشد الا کی مرجح وجود او موجود باشد . و اگر تاثیر علت در معلول در حال وجود معلول بناشد یا در حال عدم او باشد و این جمع باشد میان وجود و عدم او یا نه در حال وجود او باشد و نه در حال عدم او و از بخا الزم آید ثبوت واسطه میان وجود و عدم . و واجب است کی بدانی کی ترجح اگر متوقف باشد بر زمان ثانی مرجحی کی علت تامه است علت تامه بنوذ باشد و اگر متوقف بناشد اختصاص مرجح باو دون الزمان الاول تخصیص باشد بلا مخصص . و ازکاء اگر علت تامه زمان مقدم باشد بر معلول حصول مرجح الزم ایدن عند عدم الرجح و فعل سلمه ازین سر باز زند و بتعول نکند و بنا بعلی از وجود بنا مثلا از انجمت باقی می ماند کی بنا علت ختم اجزاست و حرکت ان بعضی و این ضم و حرکت باقی نی ماند چون بنا غاب باشد و اجزاء و ان معلول بوست عنصرست نه ازان بنا و بوست عنصر معدوم بنباشد . بقا تماسک مذکور درین قیاس غیر این باید کرد از امثله الخ توهم بقا او می کنند بعد از عدم الخ گمان نی برند کی علت تامه اوست . و گاه باشد کی شی را علتی باشد از ان وجود و علتی دیگر از ان ثبات چنانک درین مثال گاه باشد کی علت هر دو یکی باشد چون قابلی کی شکل اب است کی سبقی شکل است بقا او با او . و هر گاه کی علت وجود معدوم شود اگر علت ثبات نماند وجود متصور نباشد . و تاثیر علت در معلول در حال وجود او نه آن معنی دارد کی

اورا وجودی

وضعف یا بامری عرضی والا اثبیت ایشان متوان کرد و نفس عرضی ایشه باشد کی متعلق او متعلق باشد بن لاشین بن آخ ایشان
هردو از حصادر شده باشد اذادت ایشان هردو کرده باشد و اذادت عرضی کی بان مختلف شده باشد بس مفید ایشان بر هر
تقدیر ایست کی صادر شده باشد از ذوات مختلف یا بحقیقت یا بکمال و نقص . وچون اختلاف متعلق ثابت شد اختلاف ایضا
کی دال است بر اختلاف جهت اثابت شود چه ما بدیهه می دانیم کی معلولات چون متساوی باشد نسبت ایشان یا مفید وجود
ایشان واجب باشد متساوی ایشان در ذوات ایشان و جمیع احوالشان چه هیچ یک را از علت چیزی کم نباشد کی دیگر را نبود بس
الخ اکثر از واحد باشد واحد باشد بجهت انک دانستی استحالت اثنیت کی تمیز بحث کی اختلاف بان واقع شود . واعتبار کن کی
چگونه ما با اختلاف جهات در ما افعال یا سکثر می شود الا بسبب تکثر ارادات ما در اغراض ما . و با ارادت واحده و اعتبار واحد حاصل
نشود از ما الا شی واحد . و اگر نه سلب متوقف بودی بر ثبوت مسلوب و مسلوب عنه و اتصاف بر موصوف و صفت و قبول و قابل و مقبول
بکن نبودی کی سلب کردندی از واحد اکثر از واحد . و نه متصف شدی موصوفی با اکثر از صفت واحده . و نه قبول کردی قابلی اکثر
از مقبول واحد و از انجمت ان جانبات کی کافی نیست شوف مسلوب عنه و موصوف و قابل بحلاف صدور شی از شی چه کافیت
در تحقق او فرض یک حیز کی او علت است . چه معنی ان صدور غیر معنی صدور و اضافی است کی عارض ما است علت و معلول
را از ان روی کی مع باشند . بل معنی این صدور کون العلة بحیث یصدر عنها المعلول است و این متقدم است بر معلول و بر اضافه
کی عارض ایشان است و ان امر کی واحد باشد اگر معلول واحد باشد و ان با ذات علت باشد اگر لذاتها علت باشد یا حالتی
غارض از ان علت اگر لذاتها علت باشد . وچون معلول سکثر شود ان امر مختلف باشد و سکثر ذات علت الزم او چنانک
گفتیم . و جایز باشد صدور اشیا کثیر از واحد حقیقی چون بعضی صادر باشد از و بتوسط صدور بعضی . و با اختلاف الات و قوابل
و حیثیات و شرایط ممتنع نیست عملا کی از واحد زاید بر واحد صادر شود . ولکن این بحقیقت صدور نباشد الا از کثیری نه از واحدی
من حیث انه واحد و هر علتی مرکبه معلول او نیز مرکب باشد . چه اگر بسیط من حیث انه بسیط مرکب صادر
شود یا مستقل باشد یکی از اجزاء آن مرکب علتیت یا مستقل نباشد . اگر مستقل باشد بعلیت معلول مستند باشد یا آن و الا بود
مجتمع شان باشد در علت نامه . و اگر مستقل نباشد هیچ یک از ان اجزا علیت یا اولا یا باثری نباشد در حرکت از معلول نباشد . اگر
اولا یا باثری باشد در چیزی از نه در کل او چه مفروض خلاف اینست معلول مرکب باشد نه بسیط . و اگر اولا یا باثر در چیزی نه
از و نباشد اگر اجزا را یا سرها عند الاجتماع امری حاصل شود کی او موثر باشد آن امر یا عدمی باشد یا وجودی . اگر عدمی باشد
مستقل نباشد تا بتواند در وجود معلول . و اگر وجودی باشد بسیط باشد یا مرکب . اگر بسیط باشد کلام در صدور او از اجزا یا سرها
عاید کردد خواه نفس اجتماع باشد و خواه غیر او . و اگر مرکب باشد کلام در صدور معلول کی فرض کردن ان کی بسیط است از نو
عاید کردد . و اگر اجزا یا سرها عند الاجتماع زایدی حاصل نشود حال ایشان با عتبار اجتماع چون حال ایشان باشد با عتبار انفراد
پس مجموع مرکب موثر در بسیط نبود که فرض کردند کی اوست موثر دران هذا خلف . و ازین لازم آید کی علت هر
حادثی مرکب باشد چه حدوث ان علت بتواجب باشد و الا صدور حادث از و بر تقدیر قدم او دور نیتی دون مابتله ترجیح من
غیر مرجح باشد . پس اگر علت حادث بسیط باشد لازم آید او حدوث ان کی علتش حادث باشد و از بساطت ان کی علتش بسیط
باشد . و علت موجودیت با معلول در زمان لازم . پس وجود سلسله غیر متناهی از علل و معلولات لازم آید و بطلان ان از پیش رفت
و اما اگر علت ان بسیط نباشد وجود این سلسله لازم نیاید چه جائز باشد کی مرکب علت او از دو امر باشد قدیم و حادثی و حادث ازیشان
شرط باشد عدم او پیش از وجود او در وجود حادث معلول از علت قدیم و شرط جائز است کی عدمی باشد پس حدوث لازم
عدمی باشد و جزء دیگر دایم الوجود پس جمع نشود امور کی موجود باشند معا و ایشان از ترتب علیت و معلولیت باشند الی غیر النهایه
چه یکی از دو جزء علت او یک چیزیست مستلزم الوجود اکران چیز معلول باشد شهی شود بعلتی غیر معلوله و دیگر جزو حادث و اگرچه احتیاج
او بازنه اینستی بحوادثی دیگر عند اول حادث چه ان حوادث را جمله موجود نباشد بل هر حادث سبوق باشد بحادثی دیگر بسببی زمانی
پس تمنع باشد عدم تمامی ایشان . و این چنین باشد اگر علت حادث از ان روی کی حادث است حادث و بسیط باشد خلاف
ارشی رفت . و واجب باشد ازین کی هیچ حادثی واجد حقیقی نباشد بل کی از ابتدست کی در و اثر بقی نباشد از وجه ما و اگرچه
با هیئت اصلی او کی نباشد . و علت فاعلی شی نشاید کی قابل ان چیز باشد کی ان فاعل است از انجمت کی بان فاعل نزدیک
است . چه جهت فعل غیر جهت قبول است و اگر هر دو یکی بودی هر فاعلی قابل ان بودی کی فاعل اوست و هر قابلی فاعل
انک مقبول اوست بنفس فعل و قبول پس ابدست در ذات او از دو جهت یا ابعضا ایشان هر دو یکی مثل انک گفتی کی واحد حقیقی از
در چیز صادر نشود و جهتان چون متغایر شدند در موضعی واحد نکردند ابدا و نه نیز در موضعی از مواضع چه اتحاد اثر محالست

وصحیح

وصحیح نیست کی وجود علت در وجود معلول متساوی اند چه علت را وجود اول است و معلول را ثانی . و علت مفتقر نیست در وجود
معلول بل کی موجود باشد بذات خود نه بعلتی دیگر . و معلول مفتقر بعلت . وچون نظر کنی بذات علت از ان روی کی موجودست
متساوی ذات معلول باشد . وچون نظر کنی بذات معلول از ان روی کی موجودست ملحوظ باشد متیی با علت . و معلول متعلق است
بعلت از حیثیتی کی علت بر جهاتی باشد کی ابان علت باشد از ارادتی یا بمعاودت یا امر کی یا بین یا انتفاء امر کی یا بین وجون
جمیع حاصل شد واجب شود وجون جمیع منتفی شود بانتفاء جمیع اجزا یا یا انتفا بعضی منتفی شود . و مادام کی مرجح دایم باشد ترجیح دایم باشد
چه هرچه متوقف باشد بر غیر حیزی چون ان حیز بپایدش وجود او واجب شود و الا متوقف شود بر غیر ابت بحیز در وضع چنان کردن اند
کی متوقف بر غیران چیزیست . و علت ناقصه منتفی می شود بانک حرکت باشد از معلول و بانک حرکت نباشد از وجود یا ان باشد
کی شی به او بالفعل باشد و ان صورت است چون صورت کرسی یا انک شی به او بالقوة باشد و ان ماده است چون حشب کرسی را .
و الخ و جزئیت از ان یا ما به المعلول است بمعنی انک مفید وجود اوست و ان فاعل است چون نجار . یا ما الجله المعلول و ان غایت
است چون جلوس بران . یا ما به المعلول و ان موضوع است و قابل چون جسم هیات اورا . یا الخ خارج است از این اقسام و ان شرط
است چون آلت و زوال مانع و غیران . و بعضی معلولات متفق باشند بان هو یا بجنسیت انان و بعضی متفق نباشند الا بعلت
فاعلی فقط و در نه باشد کی تحقیق ان کرده شود . و هریکی از این علل کاهی قریب باشد و کاهی بعید و کاهی عام و کاهی خاص
و کاهی کلی و کاهی جزئی و کاهی بالذات و کاهی بالعرض و کاهی بالقوة و کاهی بالفعل . و مثال ان در فاعلیت باشا هلی
کی در اشله باشتن ان است کی عفونت علیت قریبه حمی است و احتقان با امتلا علت بعیده او . و مانع بیت علت عامه است و بنا اخیرا
علت خاصه . و بنا خانه را کلی است و این بنا خانه را جزئی . و طبیب معالج علت است بذات و کاتب معالج است . یا ستونا
میرداست بحمت استفراغ او صفرا کرم را . یا منزل ستون اردیوار سقوط انرا و سایر علل معده این همه علل اند بعرض . و بنا پیش از شروع
در بنا علت اوست بقوت و چون باشروع بنا کند علت او باشد بفعل . و فاعل مطلق وجود باشد الا بعد از شخص او چه او احداث نکند الا
کی شخصی باشد و وجود او از صادر نشود الا کی موجود باشد . و تساوی سبب سبب یا دایم باشد یا اکثری یا متساوی یا اتفاقی . و الخ
سبب با متساوی شود بر یکی از دو وجه اول ان غایت ذاتی باشد و بر یکی از وجه آخر غایت اتفاقی . پس کیتی کی بسیار در دو
بخریدن کالایی و عزمی را یافت خریدن کالا غایت ذاتیست و ظفر او بعزم غایت اتفاقی . و امور اتفاقی اتفاقی اند و سبب بالکلی
اسباب ان ندانند . و اما چون قیاس کنی ازا با سبب لاسباب و همه اسباب مکشفه هیچ موجودی اتفاقی نباشد البته . و علت
غایی علت فاعلیت علت فاعلیت و علت وجود علت فاعلی نیست . و علت فاعلی علت وجود غایت است و علت
علیت علت غایی نیست بل کت او علت است ازابتدا . و غایب بحقیقت آن است کی متمثل باشد در نفس فاعل چون بمثل فاعل
بیت استکنان بابان و اوست علت . و اما واقع در اعیان چون استکنان باو در خارج او معلول فعل است نه علت او چه اورا
بنایند الا بعد از وجود فعل . و انشرط غایت رویت بیت چه رویت فعل را ذو غایه نمی کرداند بل کت تعیین نعلی کند کی
اختیار کند از میان انعالی کی احتیار ان جایز باشد و هریک را غایتی باشد کی مخصوص باشد باو . و غایتی کی لازمست فعل را آن
بضرورت نه بفعل فاعلیت و اعتبار کن بکایت یا بهرکی اگر رویت کند در تبشن حرف حرف بتبلد شود . و همچنین زنبور عود و لغزنده
کی معتصم باشد باخ او را نکاه دارد و مبادرت بحل غصوت یی ترکت و تفکرت . و غایب فعل فاعل باختیار را غرض خواستن او را خاص
است از غایت مطلقه . و هرکس کت فعلی کند از بهر غرضی او ناقص الذات باشد چه اگر فعل از برای مصالح ذات خود کرده است
ظاهرست و اگر بسبب چیزی دیکر باشد اگر صدور ان شی از دو بیش و لا صدوران از دو متزلتی واحده باشد پیش او بی مترج نشود
بر تقیض او . و اگر صدوران از اولی باشد یا دوسوال لم الازال متکرر می شود تا بذات فاعل رسد چنانک کویند لم فعلت کذا کویند لیفرح
فلان و اگر کویند چرا طلب کردت فرح فلان کویی لان الاحسان حسن و اگر کویند چرا ایشا رکردت الخ او حسن است اگر جواب دهند
تخیرت کی عاید شود باو یا بشرت کی سنفی شود از سوال بایستد و الا واقف نشود . چه حصول چیز بهر حرکت را و زوال شر از مطلوب
است لذاته مطلقا و غایات الحاله با و سنهی می شود . و میدا فعل اگر شوقی تخیلی باشد تنها چراف باشد چنانک بادی بر پش کردن
و اگر بازاجی طبیعی باشد قصد ضرورت باشد چون تنفس و حرکت مریض . و اگر تخیلی باشد بالکله نفسانی دایه کی مجوح نباشد
بر دیتی عادت باشد . و اگر مبدا شوقی تخیلی باشد و دیتی و متادت شود بغایت عیث نباشد . و الیس ست درین همه اشیا از
شوقی و تخیلی تاعث تعیه . و ساعی و تابع فعلی کند و ظایی نباشد از تخیل لذتی یا زوال حالتی مملوله . و تخیل خیریت و شعور نیک
اینک تخیل می کند خیریت و بقاء شعور تخیل و ذکر خیر نیست پس انکار تخیل مکن سبب عدم الحفاظ او در ذکر .

مقالت ششم از فن اول از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در جوهر و عرض

واحوال کلی ایشان آنچ درین کتاب اصطلاح کرده شد بران ان است کی جوهران است کی قایم باشد بذات خود و عرض انچ ماعدا ان است وکاه باشد کی اذا هیات خوانند و اما در اصطلاح جمهور جوهر ماهیتی است کی چون اورا وجود در اعیان بیابند وجود او در موضوع نباشد و عرض ماهیتی است کی چون اورا وجود در اعیان بیابند وجود او در موضوع باشد و در موضوع محل می خواهند کی مشخص باشد بقوام خود از چیزی کی در وحال شود و کان در محل کان باشد در چیزی کی نه حال و محل در وی سرایت کند و از ان مشایع باشد و از بکلیت و مفارقت ازان ممکن نباشد پس هر موضوع اخص باشد از محل و بدین تقدیر بعضی از جواهر در محل باشد چنان جوهر را صورت خوانند و محل اورا هیولی زمان پس موضوع زمان داخل باشد در تحت محل صورت و عرض داخل باشد در تحت حال و اینک ما می گوییم کذا امر بینی کذا لفظی مشترک است میان معانی مختلف چه کون شی در زمان و در مکان و در حیز و در اضافت و در حرکت و کون الجزء فی الکل و الکلی فی الاجزاء و الخاص فی العام لفظانی در همه یک معنی نیست و اگر جمع کنند ازا اضافت یا اشتمال یا ظرفیت هریک را بنیرازین چند معنی است و شیوع و مجامعت بکلیت و عدم جواز امتناع در شرح کان در محل قرینه است کی مقصود ازان فهم کنند بلفظ فی کی مستعمل است در دو و الکلی بان اجزاء کرده اند از مثل کون الوشت در مواد حیوانیت و امثال ان چه بیان کرده اند کی امثال این اجزا نیشد بحقیقت بل کالاجزاء اند و بیرون رفت از جوهر بتغیر ایشان انچ اورا در آریت ماهیتی بناشد چه قول ما کی اذا وجد کان ای موضوع صادق نشود الا بر انچ وجود او زاند باشد بر ماهیت او و داخل نشد دران کلیات جواهر کی مرتسم اند در ذهن چه آنشان اگرچه در حال در موضوع اند امّا صادق است بر ایشان کی اگر در خارج ذهن بیابند وجود ایشان در موضوع نباشد یا انک این کلیات مرتسم در ذهن باعیانها منتقل نشود از ذهن بخارج بل انچ در خارج است مماثل ان است و از شرط مماثل نیست کی مماثل ارکل وجز و عرض وجود او در نفس او وجود ادست محل اورا و این نیست کی اورا وجود کی حاصل شود انکاه احق او شود وجود او در محل او بخلاف کون الشمس فی فلکها چه کوهانی الفلک نفس وجود او نیست چه هیچ مانعی نیست از توهم بودن خمش در غیر فلک او و چون عرض بحد و اصطلاح متحقق نمی شود وجود شخصی او الا بانچ حال شود در و ممکن بناشد انتقال او از ان محلی دیکر و نه انک مفارق او بابند کیف کان و ازینست کی در تعریف او کفته اند کی وجود مشخص او بطریق ممکن بناشد کی محتاج شود بطلق ببهه چه ببهم ازان روی کی ببهم است موجود نباشد در خارج و هرچ موجود نباشد در خارج اذا وجد کی خارجی نکند پس عرض وجود او متحقق نشود الا بمحلی کی این وجود بتبدل محل بتبدل شود و ازینست کی ممتنع است کی منتقل شود از و و مخالف حال است درین معنی حال انتقال جسم از حیزی بحیزی چه احتیاج او بحیز در صفتیست کی غیر وجود ست بجهت انک او محتاج است در تحیز او نه در وجود او بحیزی ازان روی کی طبیعت حیزست پس ممتنع نباشد کی منتقل شود از حیزی بغیره بحیزی دیکر کی مساوی حیز اول باشد در معنی حیز و همچنین جزو حیز واحد بالنوع متعین شود و احد بالشخص از چهار ان نوع محتاج باشد و احد از حیزان نوع الا بغیره و ازینست کی امکان انتقال او هست بحیزی دیکر و ماهیات جزو در محل می باشد در نفس ایشان از هاست شیوع و دران پس انتقال باقی ماند بقا و ایشان پس بصورتی توان کرد کی قایم باشند بنفس خویش و نه انک منتقل بشوند چه ایشان عند العقل منتقل شوند بوجود و حرکت پس جوهر باشند نه هیئت چه طبیعت واحده ازان روی کی اوان واحده است بعینها محتاج نشود بمحلی بکبار و مستعنی از و دیکر بار و این ظاهرست و واجب است کی بذاتی کی انتقالی کی حکم کرد اند بامتناع او در ماهیات انتقالیت کی مستلزم استقلال ایشان است بوجود یا بجهات یا بحرکت مکانی یا بانچ جاری حرکت این باشند و اما انتقال ان معنی انک فاعل ان اظهار ان کند در وحسی یا در غیر حسی در محلی انکاه اظهار کند اثرا سمجنین در محلی غیر آن محل انچ کفته اند منع ازین نمی کند و برهان بنیانم بر امتناع او و چون کوییم عرض یا هیئت معدوم شد منعدم چون علت فاعلی او باقی باشد تعلق او باشد بمحل ثانی کی مظهر او باشد و اما تعلق او بفاعل منعدم نشد و انجاست کی جایزست کی اظهار کند او را بمحلی دیکر و دوام عرض بعرض جایزست چون استضات سطح جسم و کون البطونی اکرچه کلن / ابن باشد از انها چیزی کی قایم باشد بجوهر و عرضی کی حال باشد در محلی منقسم شود بانقسام محل او چه هریک از اجزا مفروضه در محل اکر در و نیابند چیزی از حال پس حال باشد دران محل او اکر در چیزی یا بابند یا حال بتمام او حاصل باشد در هریکی از اجزا محل پس عرض واحد در حالت واحد در اکثر از محل واحد بزوله باشد و این باطل است بدیهه یا هر بعضی از در بعضی از محل او باشد و این موجب انقسام است و جایزست قیام غیر منقسم بمنقسم چون قیام او یا و من حیث هو منقسم نباشد بل از حیثیتی دیکر باشد کی انقسام در و نباشد چون خطوط نوطه در خط چه او حال می شود در و نه از ان روی کی خطاست بل از ان

روی

روی کی تناهی است و همچنین جادل خط در سطح و سطح در جسم و همچنین قیام وحدت غیر حقیقی بموضوع منقسم چه او قایم می شود بار ازان روی کی مجموع است و همچنین هیئتی کی مساحت بوضع چه او در اجزا حاصل می شود بعد از انک اجزا جمله واحده می کردند و زاویه و شکل نیز همچنین است و این حلول عرض واحد نیست در محال کثیر بل کی حلول عرض واحد ست در محل واحد کی منقسم می شود باعتبار کی غیر اعتبار وحدت او و این و امثال این ممتنع نیست در امور اعتباری کی آنرا تحقق در اعیان نیست و جوهر موجود یعنی مصطلح علیه درین کتاب منقسم می شود بچهار قسم و عرض نیز بمثل ان منقسم می شود اما اقسام جوهر بحسب انک یا وجود او لذاته واجب باشد و ان واجب الوجود ست یا این چنین نباشد و ان ممکن الوجود ست چه هرچ واجب نیست یا ممکن است یا ممتنع و چون ممتنع نیست بحسب انک مورد قسمت مطلق جوهر نیست بل جوهر کی است بمقید با انک موجود ست پس ممکن باشد و هر ممکنی یا متحیزست و ان جسم است یا مقومات او چه جوهر فرد مستحیل است چنانک بذین روزکی بدانی یا غیر متحیز و آنرا روحانی و مفارق خوانند و خالی نباشد از انک آورا تعلقی باشد یا جسم از طرین تدبیر کردن اورا و تصرف کردن در و و استکمال یا دو ان نفس است و روح یا ازین تعلق خالی باشد و ان عقل است و بسیار باشد کی مفارق واحد منفعل باشد بعلاقه جسمی در بعضی احوال او و مستغنی باشد ازان در بعضی پس نفس باشد باعتبار اول و عقل باعتبار ثانی و زود باشد کی صحت این سخن شود و اما اقسام عرض هم چهارست چه عرض یا تصور کنند ثبات اورا لذاته یا تصور نکنند ثبات اورا لذاته اکر تصور ثبات او لذاته کنند یا تعقل او کنند دون الغیر الی غیره یا تعقل او نکنند دون الغیر و انچ تعقل او کنند دون الغیر یا لذاته موجب مساواة و تفاوت و تجزی باشد یا موجب نباشد و انچ موجب ان است لذاته کم است و انچ موجب ان نیست کیف است و انچ تعقل او نتوان کرد دون الغیر الی غیره اضافه است و انچ تصور ثبات او لذاته نکنند حرکت است و بلفظت لذاته در حرکت احترازا ازان کرد اند چه ثبات او متصور نیست بسبب انک او مقدار حرکت است چنانک بذین روزکی بدانی و در کم احترازا از انچ کم باشد بعرض چون چیزی کی موجود باشد در کم چون زوجیت و استقامت و اطولیت یا کم موجود باشد دران چون معدودات یا حال باشد در محل کم چون بیاض یا متعلق باشد بچیزی کی کم عارض او می شود چنانک توت را کویند کی مثلا هیت یا غیر متناهی بسبب انک موقوت علیه چنین باشد و در مدت یا در عدت و کاه باشد کی شی واحد کم باشد بذات و عرض معاً چون زمان اما انک کم است بذات ظاهر و اما انک کم است بعرض بجهت انک متعلق است بحرکت کی متعلق است بمسافت و بر اصطلاح جمهور در معنی جوهر عرض این تقسیم متغیر شود چه واجب الوجود جوهر نیست بسیط ایشان و صورت کی مقوم محل خویش است و همچنین مادی کی محل اوست دو جوهر اند بران تقدیر و وجه تقسیم جوهر پیش ایشان ان است کی او یا جسم است یا اجزا او یا امری غیر ایشان و دو قسم اول را مادی خوانند و قسم مالث را مفارق و روحانی و اول را هیولی کنند بنفس مادی و انچ مقوم مادی است و انچ منفوم است مادی و اول هیولاست و دوم صورت و هر در جزو جسم اند و سیم جسم و اما مفارق یا بتصرف کنند در مادیات بران وجه کی ازینش رفت و ان نفس است یا بتصرف نکنند دران بران وجه و ان عقل است و تقسیم عرض بر هر دو اصطلاح مشاوکی است و واجب است کی بذاتی کی بالامکان باشد کی نرض کنند در و اجزائی کی متلاقی باشد بر حدی کی مشترک و ان متصل است یا ممکن باشد ان منفصل است و کی متصل اکر قار الذات باشد یعنی ثبات او درست باشد بمقدار بود و الا زمان و منفصل عدد است و اول مختص است بوضع دون الاخیرین و واسط مختص است بانک غیر قار الذات است دون الباقین و دیکر کی کیف یا مختص باشد بکمیات چون تربیع و زوجیت یا مختص بناشد بان و غیر مختص دانیا اعتبار کنند ازان روی کی او استعداد دیست / امر ما بالاعتبار نکنند ازان روی و انچ اعتبار کنند در و کی استعداد ادراک است قوت دانست چون صحاحیت و صلابت و مقابل ایشان و انچ اعتبار نکنند در و کی استعداد ادیست یا محسوس باشد بیکی از حواس پنج کانه ظاهر چون ملاحت آب دریا و حرارت نجالت یا غیر محسوس بیکی ازان چون صحت مصاحح و غضب حلیم و اولین مشترک اند در انک اعتبار نمی کنند در ایشان کی بحال جوهر کی اند بحالات پنج و چهارم و اضافت و حرکت را اقتضا نیست کی الیق با ایشان ان است کی بر خور دارند ازین موضع و انچ یاد کردم تقسیمی است حاصر جمیع موجودات خارجی را الی جمیع مقومات ذهنی را و انجا بعونه الله و حسن توفیقه شروع کنم در سخن در هر یک ازین اقسام و احکام ان و ایشرا از اخس و اضعف کنم کی اقسام اعراض است خواه وجود کی خواه اعتباری و از انجا ترقی کنم باشرف فالاشرف

فن دوم از جمله دوم در فلسفه اولی است در اقسام اعراض وجودی و اعتباری و آن هفت مقالت است کی کلیت فی الذات شامل ایشان باشد

مقالت اوّل در مقادیر و اعداد

تنهایی اعتبار عرض و عمق .. و سطح طول و عرض باشد بی اعتبار عمق .. و بعد تمام طول و عرض و عمق است .. و فرق میان این مقادیر و میان جسم طبیعی آن است کی هریکی ازین مقادیر متبدل می شود بر جسمی واحد بالذات کی جسم محال خود باشد بی تبدل و متبدل عنه عنر متبدل باشد .. مثلاً مومی را چون مثلثی کنی باشکال مختلف چگونه طول او زیادت می شود بکار و کم می شود دیگر بار و همچنین عرض و عمق آن با آنک جسمیت او در جمیع احوال همان است کی بود .. پس هریکی ازین خط و سطح و عمق عرضی باشند در جسم پس مجموع ایشان بترکب بعد تمام است مم عرض باشد چه مقوم نشود جوهر کی اعراضی کی او را غیر ایشان مقوم باشند .. و هیچ یک را ازین امتدادات وجودی در اعیان باستقلال نیست .. اما خط بجهت آنک اگر در اعیان باشد اخ ملاقی از و باشد بجهت سطحی را غیر ان باشد کی ملاقی باشد از و بجهت دیگر را پس در عرض منقسم شود .. و سطح اگر همچنین بیابند ملاقی از دو جهت جسم را غیر ملاقی باشد از وجهت دیگر را پس در عمق منقسم شود .. و بعد تام اگر قایم باشد بنفس خود نی مالٌ خلا باشد کی امتلاع او روا نباشد کی متحقق شود .. و ما چون تحلیل کنیم نی آنک الفات کنیم بحرکت از مواد آن بعد تام باشد کی جسم تعلیمی وجود او را متوهم تحلیل کنیم تحلیل سطح او کرده باشیم .. و اگر تحلیل سطح او کنیم نی آنک الفات کنیم بحرکت از آنها کی تعاون او ست در مواد ازلون و معنوان سطح تعلیمی باشد .. و حرکت وجه است قاس خط تعلیمی .. و بعد تام ممکن است کی او را ابشرط شی نزا کیرند ممکن است کی بشرط اشی نزا کیرند .. و اما سطح و خط تعلیمی ممکن باشند نزا کرفتن ایشان بشرط اشی نزا کرفتن ایشان چنانک در نفس امر حاصل می شوند باستقلال ممکن اند در تحلیل نیز حاصل نی شوند چه ما چون ایشانرا هردو تحلیل کنیم باستقلال این سطح را اعلی و اسفلی و خط را یمینی و یسار کی پنداشته شود این در اصل باسطحی .. و دلیل بر عرضیت مقداران است کی اکر او را در خارج بیابند نی مالٌ کونه کذلک یا لذاته باشد یا لازم ذاته باشد یا از مجرا مرکت غیر ایشان و ایشان اقتضا ان کنند کی هر مقدار کی چنین باشد و ثالث اقتضا آنک غنی بذات خود از محل محتاج او شود بامرکت جایز المفارقة و محتاج بذات خود محل غنی شود او بامرکت ممکنین و این محال است چه اخ شی را بذات خود باشد منفک نشود از و محالی از احوال .. و سطح فنا جسم نیست فقط و الا قابل اشارت حسی نبودی بل کی آنجاست چیزست فنا جسم در جهتی معینة و این عدم محض نیست بل عدم احد ابعاد جسم است کی عن اوست و مقارنت با طول و عرض نحسب و اضافتی کی عارض ان فنا می شود .. پس ان فنا را بحسب از اضافه نهایت جسم دو انهاء کویند و ان اضافه عارض این نهایت است و متاخر از و .. و آن کی شی نهایت است قابل ابعاد ثلاث متقاطعه بر قوایم است ایضا آن کس کی قابل فرض دو بعد باشد از آن فقط .. و کلیت او باعتبار آن است کی مقارنت الغیر و آنک او سطح است باعتبار ملاحظهٔ دو بعد طول و عرض با عدم ملاحظه بعد ثالث کی عمق است .. و از اینجمت بتقسیم کردن راکن بر دو ایا قوایم باشد کی اکر بتقسیم این نکنند در سطح ممکن بود کی تقاطع اعادی غیر منحصر حاصل شود در جسم .. و اما آنک تقاطع بر قوایم باشد کی در جسم برسة زیادت شود و در سطح بر دو جه زاویه قایمه ان است کی حادث شود از قیام خطی مستقیم بر خطی مستقیم کی او را میلی بهیچ یک از جانبین نباشد و اکر میل کند باحد الجانبین اخ اصغر باشد از قایمه حاد باشد و اخ اکبر از و منفرجه و این ظاهرست عند التامل .. و حال خط در آنک سطح را منقسم می شود برتباس حال سطح است در آنک جسم را منقسم می شود .. و حال نقطه سنایی می شود .. و نقطه از تعاد و نیست و نه از کلیت چه ممکن نیست کی دو و عرض کلیتی غیر شی کی معنی قبول تجزی است کی از خواص کم است .. و لکن مقادیر بسرها با و منقسم می شوند .. و تعریف اوبان کفتند کی شی است کی او را بتقاطع مذکور بر دو ایا قایمه است دلیل است بر آنک مقادیر بزیادت ازین سه نیست کی خط است و سطح و جسم تعلیمی .. چه ممکن نیست زیادت بر احکام فرضی ابعاد دیکر میان یکی ازین است کی تغیر از جسم تعلیمی در ین کتاب بعد تمام کردیم .. و عدد کم منفصل است چه اجزا او را امکان حدی مشترک نیست کی ملاقی شوند بر دو .. و اکر فرض کنیم دو نوعی از عدد چون سبعه احاد کی بر دو نه کی میان او دو باشد و احد بر جانب آحاد کی بر نهایت و احد و بیش ازین ترتیب بر دو باطل شود .. انکاه چون فرض کنند میان این دو احد طرفی باشد باهر یکی بس منقسم شود بس آحاد او امور کی منقسمه باشند اما اجسام یا سطوح صغار و یا جمله کیات متصله باشند دو نفس خویش کی اثنانرا وحدت و عددیت عارض شده باشد و کلام ما در کم منفصل است بذات نه در چیزی کی کم منفصل عارض او می شود چه او کم منفصل باشد بعرض چه اخ او را کم منفصل عارض شود شاید کی جوهر باشد و شاید کی مقدار باشد و شاید کی غیر ایشان باشد

بس عدد

بس عدد ازان روی کی عدد است در وحدت مشترک نیست نه امکان آنک فرض کنند در ترتیب و وسطی و طرفی .. و هیچ اولویت نیست بعضی احاد عدد را بر طبیعت نه بطوئیت از بعضی .. و غیر عدد کم منفصل نیست چه قوام منفصل از متفرقاتی است کی ایشان مفرداتی اند کی آحاد اند .. و چون واحد را فرا کیرند ازان روی کی واحدست نقطه حاصل از اجتماع اشال آن جمع عدد نباشند .. و اکر انرا فرا کیرند ازان روی کی انسان است یا حجر یا غیر او ممکن نباشد اعتبار کردن انها را کیات منفصله الا آنک اعتبار کنند کی موجود اند با حادی کی در ویشان است .. پس ایشان کیات منفصله باشند بحقیقت بسبب آنک معدود اند بوحدانی کی در ویشان است .. پس کیت منفصله ایشان بجهت عددیت ایشان است اینست .. و برهان بر آنک عدد عرض است ان است کی متقوم است بوحدات کی اعراض اند و مجموع اعراض جوهر نباشد .. و دلیل بر عرضیت وحدات ان است کی وحدت جوهر مساوی وحدت عرض است در مفهوم وحدت وان مفهوم اکر جوهر باشد محال بود کی حصول ان در عرض چه جوهر را در عرض یابند .. و اکر عرض باشد ممنع نباشد حصول ان در جوهر پس واجب بود حزم کردن بر آنک وحدت عرض است .. و ظاهرست کی وحدت اکرچه مبدا عددست و مفهوم ان عدد نیست و نه کم چه تعریف ایشان بران صادق نیست بر آنک عدد اسان است وان زوج اول است .. و نسبت وحدت با عدد چون نسبت نقطه با خط نیست چه وحدت جزو عددست و نقطه نهایت خط .. و جزو اونیست و لهذا لازم این ترکب خط از نقط و سطح از خطوط و جسم از سطوح .. و این معنی ترکب جسم از جواهر افراد در نزد باشد کی آرا و اصناع ابدا بدانی .. و هر نوعی از انواع عدد او را وحدتیست کی باعتبار ان او را نوعی کویند و خواص باشد مثل زوجیت و فردیت و منطقیت و اصمیت و غیران آنها کی علم اثماطیقی بران مشتمل است و این خواص ممنع الزوال است و او را باعتبار کثرتیست و خصوصیت ان کثرت نوعیست است کی او بان است .. پس عدد از انها نیست کی او را حقیقتی نیست مطلقا و چکونه چیزی را کی حقیقتی باشد نه در خارج و نه در ذهن خواص و لوازم و مناسبات عجیب باشد کی افراد علمی کتب ابرا متفرع کردند کی از ان بس عدد از انهاست کی او را حقیقتی است و او را باعتبار ذهنی و اکرچه او را حقیقتی زاید باشد در وجود خارجی چنانک از پیش رفت .. و هر نوعی از انواع عدد مقوم است بوحدانی کی بلغ جمله ازان نوع است و هر واحد ازان وحدات جزئیت باشد از ماهیت او .. و اما اعدادی کی در وست مقوم او نیست مثلا عشره متقوم نیست بخمسین چه تقوم او بان اولی نیست از تقوم او بشش و جهاد یا هفت و سه یا هشت و دو .. و اکر یکی ازینها مقوم او باشد کافی باشد در تقویم او .. و محال باشد کی شی را امدرک باشد کی هریکی ازان کافی باشد در تقویم ان پس اینک عشر از تسعه و واحد است یا از دو نوع از عدد از خواص و لوازم اوست کی خارج است از ماهیت او .. و چون تعریف عشر کنند بانک عددیست مرکب از عددی چنین و عددی چنین ان رسمی باشد و نه حدی .. و حال نوع از عدد و دوصدت او باعتبار و کثرت او باعتبار دیکر چون چهار اینقدر است در وحدت او از جهت ابتال و کثرت او از جهت اجزایی کی در وست

مقالت دوم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در کیفیت عبر قان و ان زمان

است .. چون فرض کنیم سه جسم متحرک را بر نهه مسافت بهم چون سه کره متساوی کی سه شخص او را بحرکت کنند بجهات مختلف یکی اسرع و یکی ابطا یکی متوسط میان ایشان و هریه ابتدا بحرکت کنند معا سریعه مثلا دو دور حرکت کند و بطیه یک دور و دهم دور تمام شوند معا و متوسط از حرکت باز ایستد پیش از ایشان یک دور و بکند .. پس سریعه و بطیه مشترک اند در ابتدا و انتها معا و مخالف در مسافت و متوسط مشارک بطیه است در مسافت و مشارک سریعه دران پس سریعه مخالف بطیه و متوسطه است در مسافت و مشارک بطیه در جهت کی بان مخالف متوسطه است .. و آن شی محرک نیست نه متحرک نه حرکت نه اخ متعلق باشد با و از مسافت و سرعت و بطو و جه محرک و یکی غیر محرک ان دیکرست و متحرک عن متحرک دیکر و حرکت غیر حرکت دیکر و نه متعلق بان و میان ایشان معیتی است کی متساوی است در بعضی ازان دران مانند و ما الیه است و همه مشترک اند در چیزی از ان دران مدت است و زمان دهریه مشترک اند در میان ازان و دو مشترک اند در دهر ان .. پس این مدت و زمانرا ادراک کرده اند بملاحظهٔ ذهن و جرد او سادس کل او نیست چنانک در سایر مقدرات است .. چه کر سریعه ممکن نیست کی حرکت کند دران مدت بان سرعت اکثر من الدور تین و لا اقل .. و نه بر بطیه ممکن باشد کی در مدت مفروضه حرکت کند مثل حرکت سریعه و نه اکثر ازان .. و اینت زمان ظاهرست بان تشبیه لکن ماهیت او خفی است .. و انا نجا بیزک تنبیه می کنم بر اینت و ماهیت زمان ان است کی بتلیثی کی بامعیت مجتمع نمی شود و است سابق بر وجود حادث بقبل عدم نیست چه عدم کاه باشد کی بعد باشد چنانک شاید کی تبل باشد و نه ذات فاعل چه او بتبل دهر و بعد باشد پس بنات چیزی دیکرست کی ایزال در نیخ ذکر و بتقرضی هست بالانتقال و از منصل است در ذوات خود و غیر خارج الذات .. چه ما اکر فرض کنیم متحرکی کی قطع مسافتی کند کی حدوث حادث ما با انقطاع حرکت او باشد پس ابتدا حرکت او پیش ازین حادث باشد و میان ابتدا حرکت و حدوث حادث بتلیات و بعدیات

متوهم متجدد باشد مطابق اجزاء مسافت وحرکت پس این تطبیقات وبعدیات متصل باشد اتصال جزو مسافت وحرکت پس
ان ان شئ کی غیر قار الذات است مسافت وحرکات متصل اتصال امتدادی زمان است ۔ واورا موجودی نیست غیر اتصال
الانقضا والتجدد ۔ واگر ذهن فرض نکند وبین اتصال تحریبی بواسطهٔ فعل ذهن تقدم وتاخر نباشد ۔ واجزا مفروضه را در زمان تقدم
وتاخر عارض می شود بر تقدیر عدم استقرار اجزای پیمانهٔ تصور تقدم وتاخر بحقیقت زمان است ۔ وتقدم وتاخر ذاتی زمان
است لذاته ولاحق غیر او وبیت او وان غیر هر چیزی که باشد غیر عدم استقرار کی متقارن اوباشد عدم
استقرار جزوی حرکت وغیر ان پس محتاج نشویم بانک بگوییم کی یوم ماضر است از است جه یعنی مفهوم ایشان مشتمل است بر معنی
این تاخر خلاف عدم وجود وغیر ایشان ۔ واگر این ما گفتیم تعریفی بوزن حرکت یا زمانرا از ام اخذ کی زمانرا در تحدیدش
او گرفته بوزند کی جه ممکن نیست تصور معیت وقبلیت وبعدیت الا بانصور زمان پس قبلیت وبعدیت در تعریف زمان بایدن
کرفت ۔ وهمچنین حرکت سریعه وبطیئه کی در تشبیه اول مذکور شد ممکن باشد اخذ ایشان در تعریف زمان ۔ جه حرکت سریعه آن
است کی قطع مسافت اطول کند در زمان مساوی یا اقصر وقطع مسافت مساوی کند در زمان اقصر وبطیئه برخلاف این باشد پس زمان
ماخوذ است در تعریف ایشان ۔ بل الجا کشند تا انجا جارکت حرکت بنهایت است برحقیقت زمان ۔ وقبلیت وبعدیت راجون
فراکیرند انات روی کی واقع شوند در زمانی معین حکم ایشان حکم عنیایشان باشد در لحوق قبلی وبعدی دیکر کی ذهن اعتبار
ایشان کند بزمان وسقطع نشوذ ان الا بانقطاع اعتبار ذهنی ۔ واینان هردو اضافی اند وواجب باشد کی وجود موهوم
ایشان در عقل مع باشد نه انک در خارج مع باشد ۔ واینان از امور اعتبارکی اند نه خارجی ومحض نیستند بزمان دون زمان بارکی
تعقل ایشان در جمیع انشه صحیح است ۔ وجون ثابت شد کی زمان باشد ابعد از تجلی واقرب از قبلی پس بقیات پس بقیات را مقدار کی
باشد واغیر نهایت است جنانک شاخی پس مقدار جوهری یا مقدار هیئتی باشد کی بصور ثابت ایشان توان کرد پس او مقدار هیئتی
باشد کی ثابت او مصور باشد دان حرکت است ۔ پس ماهیت زمان ان است کی او مقدار حرکت است نه از جهت مسافت بل از
جهت مقدم ومتاخر کی مجتمع نشوند ۔ ونزدیک دانی اوناخیر کردن تو ابرکت راجون موجود کی شوذ بفوران انک بقدیم ان مقوم ان موجود کی
امر بانات فوت شد از وجود آن ثابت زمان است ۔ ونزدیک دانی کی او مقدار حرکت است بسبب تفاوت دسم بثبات کی نی نیز
ونظرت سلیمه مستغنی است بان در اثبات زمان وبیان ماهیت او از جمیع انج کذشت از تنبیهات بوشان ۔ وهرکس کی باین مستغنی
نشود اید باشد اورا از تنبیهات سابقه ۔ ودیکر کاه باشد کی بتغییر از زمان یاد کنند کی زمان اعتبار تقدم وتاخر وقبلیت وبعدیت
است در امور موجوده ومقدره ودرومهم ۔ واعتبار وقبلیت وبعدیت بنسبت با آن دهمی دفعی کنند وزمانی کی در حوالی او است از اجزا
ماضی باوبعد باشد وابعد قبل او مستقبل بخلاف این باشد ۔ وزمانرا بسبب زمانیت والا اورا بقبلی بوزن کی مجتمع نشوذ کی باید او
وآن قبل نفس عدم نیست ونه امری ثابت کی مجتمع شوذ با از جهت انج کذشت پس او بتنبقبلیتی زمانی باشد پس پیش از جمیع
زمان زمانی باشد واین محال است ۔ ومثل این وقریب بآن روشن شوذ کی زمانرا منطقی نباشد جه لازم اینکی اورا بعدی
باشد وبعد او عدم او نیست جه عدم شاید کی قبل باشد ونه شئی ثابت جنانک از پیش رفت پس لازم انک بعد از جمیع زمان جزوی
از زمان پس منقطع نشد باشد انج فرض کردند کی منقطع شده است هذا خلف ۔ وازینجا لازم میاید کی زمان واجب لذاته باشد
جه این یعنی لازم امتری کی لازمش محال است جون لزوم محال از فرض عدم او ست پیش ازثبوت اوبابعد
ازثبوت اما مطلقا لازم نیاید وجوب او بذاته ۔ وآن در زمان جون نقطه است در خط واو طرفی موهوم است بیان ماضی ومستقبل
کی باد اجزا زمان متصل کی شوذ بعضی بعضی ۔ وجون زمانرا طرفی نیست پس این آن راد وجود نباشد الا در ذهن ۔ وهمچنانک
نقطه مقوم خط نیست همچنین آن مقوم زمان نیست وزود باشد کی بحقیق این بکنی فما بعد پس او عرضی باشد حال در زمان
کی حد مشترک باشد بیان ماضی او ومستقبل او ۔ وماضی معدوم نیست مطلقا بل کی او سرو دست در مستقبل ومستقبل معدوم است
در ماضی وهردو معدوم اند در آن ۔ ومسافت بتنهایت تقدم وتاخر کی در زمان است نیست والا در مسافت واحدة واقع
نشذ کی حرکت مسقدمه ومتاخره بتعاقد وبل کی مسافت را مرحلی ماضی است در بین وآن ظاهر است ۔ وقسمت زمان کردن او
باجزایی از سنین وشهور وایام وساعات وغیران ۔ واجزا زمان دایم حرکات زمان مطلق باشند ۔ وهیچ جزو مفروض از زمان
مقدم نشوذ بر جزوی دیکر از وبقدمی زمانی بل کی مقدم باشد بوجوبی مطابق او بشرطی نباشد معه لاحق راجه توزود
باشد کی بیانی کی حرکات سبب حدوث حادثات است وحرکت حادث است وهر حادثی را علت حدوثی باشد از حرکات
پس حرکت همچنین باشد پس تقدم جزوی از حرکت بر جزوی دیکر طبعی باشد نه زمانی ۔ وهیچ بعض از اجزا حرکت
اولی نیست علیت از بعضی بحسب ماهیت حرکت بل کی اولیت بحسب امری خارج است از ذات علل محرک وتمالیی کی اجزا

مسافت است

مسافت است ۔ وبدیهت مراد بتقدم طبیعی پیچ فاعل باشد وحرکت دیکر از مسافت ووصول بان جزو نیز اسیچ مسافت است وحرکت
دیکر ۔ وهیچ الجزو وزمان است یا زمانی غیر بیت وجزو وبیزست کی در زمانی واحد واقع شوند جه اول اقتضا ثبت واحد کند جیزی
راکی غیر زمان است بازمان وان ثبت فنی ذلک الشئ باشد ویابی اقتضا ذهنیت کند کی مشترک باشد در یک منسوب الیه
کی واحدست بعد وان زمان باست ۔ وجنانک تقدیر حرکت بزمان کنند همچنین تقدیر زمان بحرکت کنند جه تانک بکیلی دالت
کند بر مکیل یکبار ومکیل بر مکیالی بکبار دیکه همچنین مسافت دالت کند بر حرکت وحرکت بر مسافت ۔ وکافی باشد در تحقق زمان حرکتی
واحده ولکن به هر حرکتی بل حرکتی کی او بدایت ونهایت باشد تا محاط زمان باشد ۔ وجنانک مقدار کی کی در جسم موجودات تقدیر
جسم می کنند وبعد بر انج محاذی او ست جون مقدار مسطوح همچنین بمقدار حرکت واحده دان حرکتیست کی زمان بمقدار
او ست تقدیر کنند باو بعضی بمقدار ان حرکت سایر حرکات را ۔ وجنانک واجب نیست کی ان مقدار کی در مسطوح است متعلق
باشد بمقدر وبمقدر بعینه سقدیر کنند وتقدیر کنی همچنین این مقدار کافی باشد در تقدیر او سایر حرکات راکی او مقدار حرکتی واحده
باشد ۔ وبجمت انک زمان غیر دار الدات است هیچ چیز از دحاصر نباشد ۔ وهرچ او علت زمان است خواه بالذه وخواه بالعرض
در زمان باشد یا زمان بناشد اللهم الا انی التوهم انجا کی در وهم قیاس این اشیا بزمانیات کند ۔ وجون کوئید ساکن در زمان
است یا بمقدست کی نجوز باشد بعنی انک اکر ساکن متحرک بودی مقدار حرکت اوان بودی ۔ وجسم جون کوئید کی در زمان
است این از جهت حرکت او باشد ۔ ونسبت زمان باحرکات جون نسبت ذراع است باذرعات ۔ وانیک او بمقدار حرکت
است ایمک زاید نیست بر حرکت در اعیان قائم بحرکت براکی نابیست بحسب اعتبار ذهنی ازان بودکی ذهن ملاحظه
من کند حرکات راکی مشارک اند در انک حرکت اند ومختلف اند در مقادیر شان کی ازمنه اشان است ۔ وجنانک مقادیر
قار الذات مشارک اند در مقداریت وبعضی ازاین بیابند کی بعضی مقادیر زاید بر بعضی بامری ورای
مقدار همچنین است حال در زمان بقیاس باحرکت ۔ وهیچ چیز را نسبت زمان نکنند کی حاصل است در والا انک آن چیز
از چیزهایی باشد کی در زمان بقدم وماخر وماضی ومستقبل وابتدا وانتها باشد وان حرکت است یا ذو الحرکه جه هر امری زمانی
او امتی باشد ودرست باشد بر واسفال از نیستی او واخ خارج است ازیت او را بازمان یابند نه در زمان ۔ واین معیت اگر قیاسی ثابتی
باشد بغیر ثابتی دهر باشد واگر بقیاس ثابتی باشد بثابتی سزاوار تر است کی او را بان خوانند سرمد باشد ۔ واین کون اعنی
کون ثابت با غیر ثابت وثابت با ثابت باز از کون زمانیات است در زمان ۔ پس ان بیت کو یا متی است امور ثابته را ودر
دهر وسرمد توهم استدراک نتوان کرد والا مقدر باشد بحرکت ۔ وزمان چون معلول دهر است ودهر چون معلول سرمد جه اگر نه
دوام بنسبت علت اجسام برذوک مبادک ایشان ایمام را بیافشدی فضلا عن حرکات الاجسام ۔ واگر نه دوام بنسبت زمان
برذوک بامبدا فعال زمان محقق نشدی ۔ ودوام وجود در ماضی نشذ کی از ل است ودوام وجود در مستقبل ابد ودوام مطلق اعم
است از دهر وسرمد

مقالت سیم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است

در اجراء اعتبار کنند در دو از کیفیات کی از کمال جوهریست

اعتبار کنند در وکی استعداد بیت فحسب ۔ اما کیفیات محض نکیات ان است کی تصور عروض ان نتوان کرد جیزی را
الا بواسطه کیف او ۔ ودین داخل شوذ انج همچنین باشد برسته وجمله جون استقامت واخنایا بعضی از اجزا ان جون خلقت کی
مرکب است از لون وشکل او همچنین است بسبب انج در وست از شکل تنها ۔ واین نوع منقسم می شوذ بانج مخص باشد بکیف متصله
وانج مخص باشد بکیف منفصله ۔ ومخص متصله یا شکل است وحد یا غیر او وان غیر یا مرکب باشد باشکال جون خلقت یا غیر
مرکب یا در جون استقامت ۔ وانج مخص است بکیات منفصله جون زوجیت وفردیت ۔ ومعنی استقامت در خط بودن
او ست بحیثیتی کی اکر بدو نقطه جند فرض کنند هر بر سمتی واحد باشند سمی بعضی ابعض وبعضی اخفض نباشد وکاه باشد
کی غیر از خط مستقیم بان کنند کی اوان است کی اجزا او بعضی بر بعضی منطبق شوذ بر جمیع اوضاع ۔ بخلاف منحنی جه شاید
کی دو نقطه منطبق شوند جون دو نقطه بکی باهدب دیکر باشد وبر غیر این وضع منطبق نشوند ۔ وکاه باشد کی کوئیم کی او
اقصر خطیست کی واصل باشد میان دو نقطه ۔ مانک جون هردو نهایت او را ثابت کنند واورا نقل کنند وضع او بتغیر نشوذ یا انک
وسط او طرف او را بپوشاند ۔ واستواء سطح عبارتیست ازانک کی در جهت طول وعرض او خطوط مستقیم فرض توان کرد ۔ واستدارت
سطح مسنوک ان است کی خطی مستدیر بر محیط شوذ کی در داخل ان نقطه فرض توان کرد کی جمله خطوط مستقیم کی ازان
نقطه بان محیط کشند متساوی باشند ۔ وکریت جسم ان است کی سطحی مستدیر بر او محیط شوذ بر وجهی کی در داخل او نقطه فرض
توان کرد کی جمله خطوط مستقیم کی ازان نقطه بان محیط کشند متساوی باشند ۔ وتصور دایره بان کنند کی یک از دو طرف خطی

مستقیم را بابت توهم کنیم وطرف دیگر را بگرداند تا با وضع اول این . ونقطه بابته مرکز دایره باشد . وخطی کی مار باشد مرکز
از محیط بمحیط قطر دایره . وتصور کرد بان کنند کی قطر دایره ثابت توهم کنند ونصف دایره بابران بگردانند تا با وضع اول رسند .
وخطی کی مار باشد نیم مرکز کرد از محیط بمحیط انرا قطر کرد خوانند . وچون توهم حرکت کرد کیم باثبات قطری از اقطار او آنرا محور
محور کرد باشد وده وطرف آنرا دو نقطه کرد . دایره انگی بعد او از هر دو نقطه کرد بعدت واحدی باشد منطقه کرد بود . وتصور
نیز ضلع بابنگ مثلثی قائم الزاویه را برابر احد ضلعی القائمه بگردانند تا با وضع اول رسند . وتصور اسطوانه بانگ دوا ربعه اضلاعی را برابر یک
ضلع بگردانند تا با وضع خود آیند . وشکل نفس حد جسم وحدود او نیست بل یکی او هیئتیست کی لازم جسم محدود دی شود ازان
روی کی محدود است . وا حاصل است درجمیع ان محدود واگرچه بشرکت حد است ومشترط بان . ودایره درخطانیست ونه کره
در سطحی واگرچه دایره تمام نشود الا با نطاف خطی وکره تمام نمی شود الا بتقیب سطحی . واگر دایره در محیط خط بودی استدارت
بودی یا تقویس . واگر کره در سطح بودی کی محیب مایلی جانب نجوف . یا بتقیب محیب مایلی اخراج
بس حق ان است کی کره جسمیست نه سطحی ودایره سطحیست نه خطی . وزاویه هیئتی است کی مقدار او حاصل می شود
ازان درک کی ازدحقیت اکثر من واحد کی منتهی شوند بحدی مشترک . وخلقت شکلیت ازان درکی در
جسمی طبیعی یا صناعی باشد بخصوص تحیزی کی بتوان دید بس او حالیتی کی حاصل می شود از اجتماع لون وشکل
وباعتبار خلقت شخص را وصف کنند بحسن وقبح . واخ متعلق از کمیات است بکم منفصل موضوع علم ارثاطیقی است
ازان بمناسب غرض کتاب نیست . واهمال دیارزت کرده ام اراخ بکم متصل تعلق داشت بعضی بان سبب وضوح چون نرمی وسلیمی
باشاه ایشان . واخ تعریف کردم انجا از یکیات عرض بود ومقصود از درکان بذات کیفی بودکی متعلق بود بواجه اخ تمن تعریف
بان کردم بفقر بودن . واما کیفیات استعدادی بعضی ازان تهیولیست قبول ارث را بسهولت یا بصعوبت وان وهنی
طبیعی است چون مراضیت ولین وانزالاقوت خواند . وبعضی ازان تهیولیست مقاومت وبطو انفعال را چون صلابت
وصلابت را وهیئتی است کی جسم بواسطه ان بقبول عرض نکند وسراز انفعال باز زند نه انک مریض ومتمرض نشود وانزاقوت خواند .
وشاید انقسام ان دو اعنی قوت واقوت ان است کی ایشان استعدادی اند کی تصور کنند در نفس بقیاس با کمالاتی
وایشان اگرچه در نفس خود کمالات باشند اما معتبر در نجا کمالست ایشان نسبت با مبتنی ان است کی ایشان استعداد ان کمالاتی
را عنز ایشان . وبکمال انجا ان بی خواهند کی فضیلتی باشد جزوی را یا ملام باشد اورا بل کی معتنی اوان است کی نهایت
استعدادیت را عنز . ودرین نوع از کیفات داخل شوند سیاوکت از کمالات محسوسه وغیر محسوسه نه با عتبار کمالیت ایشان
بل با عتبار استعدادایشان کمالی دیگر را . وقوت انفعال وقت باشد کی مقصود باشد بر تهیو یک چیز را چون قوت فلک بر
قبول حرکت دون المکون . ودقت باشد کی تهیو چیزهایی را باشند کی زیادت باشد بر واحد چون قوت حیوان بر حرکت
وسکون ولکن بر د اعتبار چنانک از پیش رفت . وکاه باشد کی قابل تابل شی باشد بی انک حافظ او باشد چون قوت
قبول آب شکل را وکاه باشد کی قابل وحافظ باشد معا چون قبول حجر شکل را . وقوت شدیده چون ماثر او مشتد
نشود استماع او از تاثر مشتد شود . وهر متاثری قاصر باشد از قوت آن چیز کی تاثیر دران می کند . وقوت دفت
باشد کی تحیثیتی باشد کی هر شخص کی اتفاق افتد مصادفت قوت او را قوت بعد ازان باقی ماند . وقوت باشد
کی نسبت او با هر کدام از اشخاص متساوی باشد الا انک چون مصادف یکی از جمله سذ سست شود بعد ازان نماند .
وقوت را چون فراکیرند مخصص بیک چیز بیینی کی قوت را بان چیز مخصوص کرده باشند دو غرض یا در اعیان چیز رفع
ان یک چیز کنند قوت بر و باطل شود نه انک قوت از حامل او باطل شود بل از انک قوت باشد بران شخص ازان روی کی
ان معین است واگرچه قوت در نفس خود باقی باشد .

مقالت چهارم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در کیفیات محسوسه بحواس ظاهر

محسوس از کیفات بحس ظاهر غنی است
از تعریف بحد ورسم چه هیچ چیز اظهر از محسوسات نیست لکن بیاد باشند کی محتاج شوند بتنبیه بر مفهوم اسم بعضی
ازان . ومنقسم می شود بحسب اقسام حواسی کی بان اشان را احساس می کنند بپنج قسم قسم اول بلموسات واز ان
دو ازده را یاد کنیم حرارت وبرودت ورطوبت ویبوست ولطافت وکثافت ولزوجت وهشاشت وجفاف ودقت وثقل
وخفت . اما حرارت از شان او بعزیز مختلفات است وجمع مثالات چه او بواسطه تسخیر افادت میل مصعد می
کند بس اخ از اجسام مختلف در لطافت وکثافت متزکب باشند الطف اقبل باشند خفت را از حرارت چون هوا کی
قبول او خفت را اسرع است از قبول آب از اکی اسرع است از قبول زمین از . وچون حرارت عمل کند در جسم

بسبب م

از ایشان ع

مرکب اقبل سیادت کند بتصعید پیش از مبادرت ابطاء وابطائیش از عاصی ومتفرت شود اجسام مختلفه الطبایع کی مرکب
ازان حاصل شده بود انکاه حاصل شود از حرارت در رقت بتفریق اجزا اجتماع متشاکلات مقتضی طبایع ایشانست
چون بسایط مرکب شده الاجسام باشند . اما اکر اجسام ایشان شدید باشد ولطیف وکثیف قریب باشد باعتدال
از رقت حرارت حرکتی دورت حادث شود چنانک در ذهب جمه لطیف چون میل می کند بتصعید کثیف اورا جذب
می کند باسفل بحرکت ایشان مستدیر می شود . واکر باشد اجسام لطیف غالب باشد جدا بکلی صاعد شود وکثیف را
در جهت حویش ببرد والا اتش تاثیر کند در تسییلات اکر کثیف غالب نباشد جدا واکر غالب باشد قادر نشود بر تسییل
ان . این همه وقتی است کی مقترن نشده باشد بترکیب صوری کی مانع چیزی ازین باشد یا مقتضی خلاف این .
وتجربت دلالت می کند بر انک از اسباب حرارت استضاءت لیست وحرکت ومجاورت اتش چون قابل چیزی ازین
قابل حرارت باشد اما اکر قابل حرارت نباشد چنین نباشد . واما برودت عدم حرارت نیست چه برودت بحسوس
است بذات وهیچ از عدم چنین نباشد بل کت تقابل میان ایشان بتقابل تضادست وباثیر او بخلاف تاثیر قابل اوست .
ورطوبت کیفیتی است کی جسم بان سهل الشکل باشد بشکل حاوی سهل الترک اورا . وبیوست کیفیتی است کی جسم بان قابل
ان شکل باشد وترک ان بعسر . ولطافت رقتی قوام است . وکثافت غلظان . ولزوجت سهولت قبول جسم است تشکل
را بهر شکلی کی خواهند باعسر تفریق ان چون قصد تفریق او کنند متصل بمتد شود . وهشاشت عسر تشکل وسهولت تفریق
است . وجفاف حالیتست جسم را بسبب انک طبیعت نوع او مقتضی رطوبت نباشد ونه او ملاصق ذات رطوبتی بود وبلت
حالیت جسم را بسبب انک ملاصق جسمی رطب باشد با انک طبیعت او مقتضی رطوبت باشد . ونقل ان است کی جسم با حرکت
کند بجانب سفل در برودت موجب ان است . وخفت ان است کی جسم بان حرکت کند بجانب علو وحرارت موجب ان است
وهر دو بتجربت شناخته اند چه ما تجربه کردیم کی صعود جسم مشتد می شود بیشتر حرارت او وضعیف می شود بضعف ان
ونزول او نیز وضعیف می شود بحسب حال بر ودت او در رشدت وضعف . واکر نه حرارت اقتضا تصعید کردی وبرودت اقتضا
خلاف ان حال حنین بنودی . قسم ثانی از کیفیات محسوسه مذوقات است . واخ ادراک کی ذائقه را طعمی باشد در
وحرافت وملوحت وعفوصت وحموضت . وقبض ودسومت وحلاوت . وتفاهت . وبسیار باشد کی ثفت را طعمی باشد در
نفس خود لکن بسبب شدت تکاثف او مخالف نشود از جهت کی مخالط لسان شود تا او را دریابد انکاه چون احتیال کند در
تلطیف اجزاء او احساس کند او را بطعمی چنانک در حدید ونحاس است . وکاه باشد کی دو طعم در جسم واحد مجتمع شود چون
مرارت بقبض یا در حموضت وانرا بشاعت خوانند وچون ملوحت ومرارت در شوره زمین وآنرا زعوقت خوانند . وبسیار باشد کی جمع
شود از کیفیتی طعمی وتاثیرات لمسی امرکت واحد کی مقتر نشود در حس چون طعم ویعرف با اسخان چه ازان حرارت حاصل شود
یا بی اسخان وایشان ایجاب حموضت کنند . وچون طعم با کثیف کی بسیار باشد کی ایجاب عفوصت کنند . وبسیار باشد
کی این سبب باشد ازان بکثرانج احساس بان می کنند از طعوم یا از جمله اسباب او باشد . ومن یافته ام وجه حرکت طعوم را در
عروق نه در نفس امر بنه بحسب انک ممکن است در حق بشر احساس بان وفهم بالشم . وموات است را بشانرا اسامی
مخصوص نیست الا از جهت موافقت ومخالفت جنانک کویند راعه طیبة وراعه منتنه . واین مختلف شود بحسب اختلاف
احوال کسانی کی احساس بان می کنند چه موافق شخصی شایی کی مخالف دیکرکت باشد . یا از جهت اخ مقترن شود بشمومات جنانک
کویند راعه حلوة او حامضه . وانرا وجه حرکت نی دانم . وقسم رابع مجموعات است وان امورات وحروف اند وحسی کی ما می یابم
کی محرک ایشان است متوج جسم سیال رطب است چون آب ومهوا . ومراد از متوج حرکتی انتقالی نیست از آنات ومواضع واحد بعینه
بل کت او امریست کی حاصل می شود از ضد می بعد ضدی وسکونی بعد سکونی . وسبب متوج اساسی عنیف است کی اوقع ات
یا تقریبی عسف کی اوقع است . اما قرع محوج آب رهواست بانک منقلب شود از سافتی کی قارع بسلوک ان کرده است بمرور جنبه
او بعضی شده . وهمچنین قلع وازیشان هر دو لازم اند انقیاد متباعد ازیشان بشکل ومتوج راکت دافع اند انجا . ومتوقف است احساس
ما بصوت در اخ از مرئیم واکرچه جایز باشد کی شرط مطلق باشد بر وصول هوایی کی حامل ان باشد بصاخ چه میل می کند از خایی
بجایی در وقت هبوب ریاح . وهرکس کی انبوبه دراز را کیرد ویکی از دو طرف آن بر دهان خود نهد وطرف دیکر بر صاخ انسانی
دهن کوید دران انبوبه بصوتی عالی آن انسان بشنود دون انحاضرین . وچون انسانی را از دور پیشم کی بتیر بر جوزی می زند ضربه
زاپش از سماع صوت بشنم . وصوت نفیس قرع یا قلع نیست چه ایشان هر دو در نفس خویش مختلف اند یا انک ما فهم صوت می
کنیم بی حاجتی بعقل قرع یا قلع یا ایشانرا مرطنی باشد دنان . ودیکر ایشانرا هر دو بصر دعیره ادراک می کند وصوت ادراک نکنند

الا بح ٠ دیگر صوت باقی می ماند بعد از نوات ایشان ٠ رخانی باشد پر تر ازین نوع کی صوت غیر حرکت و تموج است ٠ و اگر صوت
امری بزودی کی حاصل نشود که الا در اصلاح چون صوت را بشنیدی بجهت آن بود انست تمی و نه انک از ترتب است یا از بعید نجرد سماع نه
از ابصار تموج یا استدالی بحدادت و خفاست صوت بر ترتب و بعد او بی احداث است در جهت او خارج الاذن ٠ و اما صدا حاصل می
شود از انکاس سوا تموج از اجسادی عالی چون جبل یا حایطی بر جهت کی تقطیعات حروف دران هوا محفوظ ماند اگر در وجود حاصل
باشد ٠ و در نیست کی هر صوتی را صدایی باشد نزد هر مصادمی و لکن در صوت شاید کی شعور با نعکاس واقع نشود بسبب قرب مسافت
بی احساس نکند بغارت زمان صورت و زمان عکس ان ٠ و ازین است کی صوت مغنی در خانه توکت تر ازان باشد کی
در صحرا ٠ و سبب صدا اکر املس باشد صدا زمانی بابت یابد بسبب بقابت انعکاس بقابت انوقاع ٠ و هوا اکر چنان باشد کی متشکل
شود بقاطع حروف این اورا ازان روکت باشد کی او هوا ست مطلقا و هرجا نه کی باشد چه هوا حافظ شکل نیست و اوسع الاتیام و المنفوذ
است با دینی بسیط پس اکر چنین باشد کی متشکل شود بقاطع حروف ان بسیط باشد کی غایب باشد ازما کی موجب حفظ ان تقطیعات
باشد ٠ و اکر چنین نباشد متشکل نشود بان تقاطع و تشکل او بان مقاطع شرط نباشد در حدوث حرفی یا صوتی ٠ و جایز باشد کی موج سیال
و وسط ان شرط نباشد در حصول صوت و حرف بر هر حالی بل بر وجهی مخصوص چون حال تلقی نفس بیدن بر وجهی کی نفس بران است
دین آن را کرچه جایزست کی شرط نباشد علی وجه اخر از وجوه اخر ٠ و جایز باشد کی بر کت بعضی اصوات بعلتی حاصل شود و بعضی
بعلتی دیکر بحمت انک واحد نیست نوع شاید کی او را علل مختلفه باشد ٠ و حرف هیئتی است کی عارض صوت می شود کی بان
هیئت مفهوم شوند از صوتی دیکر کی مثل او باشد در حدوث و مثل نیتری در مسموع ٠ و حروف یا مصوته است و ان است کی ابتدا بان ممکن باشد
یا صامته و اوما عدا ان است ٠ و کاه باشد کی دو حرف باشد اخ تدوی او ممکن باشد چون باو نا و طا و دال ٠ و نسبت عروض حرف صوت
را چون نسبت عروض نقطه است خط را چه متحقق نمی شود الا در اول زمان ارسال نفس یا اخر زمان حبس او ٠ و حصر حروف در عدد
در نفس امر یا سبب وجدان از نهایت کی را مت یافته ام بوجه ان ٠ و ختم خاص بصرات است دان الوان است یا ضوء ٠ اما الوان
حصرا ن در عدد کی برمن متعذرست ٠ و سواد و بیاض ازان ضوان اند در غایت تباعد ٠ و دو نیست کی هیچ ما عدا ایشان است
یا بعضی از اخ ما عدا ایشان است یا بعضی از اخ ما عدا ایشان است از الوان از ترکب ایشان باشد بر وجه مخصوصه ٠ و شک
نیست در انک چون سواد و بیاض و حرت و صفرت و خضرت را نیک بحق کنند و پا میزند ازان بحسب اختلاف مقادیر مختلفه الوان
مختلفه ظاهر شوند ٠ پس محتمل باشد کی سایر الوان برین وجه حاصل شده باشند یا هریکی ازان یا بعضی ازان الوانی باشند مغرک
در حقیقت نه در حس فقط ٠ و جایزست کی الوان غیر متناهی باشند در نفس امر و اکرچه اعتبار نکنند کی اختلاف اشان بشدت و ضعف
اختلافی نوعی باشد اما اکر از جنبین اعتبار کنند اخ کفتیم ظاهر باشد لکن با این جایز باشد کی حاصل نشود ازان الا متناهی ٠ و ازا لوان
بعضی بشرف اند و قریب بطباع ضوء چون ارجوانیت و بنفسجیت و حضرت ناصعه و حمرت صافیه و بعضی بظلم چون غبرت و کمیت و خود
سواد باشد ان ٠ و انفعال بصر از الوان چون مائی باشد اکر داخل کیریم در مفهوم لون و مفهوم ان پس هیچ از الوان را حصولی در ظلمت نباشد
چه ما در ظلمت ازانی نیستیم دین نه ازان است کی هوا مظلم عائق است از ابصاران چه دران کیفیتی عائق از ابصار نیست و الا کسی کی در
غار یک مظلم نشیند و در بیرون غار جسمی سفید بیند کی ان جسم را نبیند پس عدم رویت ان بجهت عدم حصول اوست در ظلمت کی در
تقدیر فرا کیرند ٠ و اکر ان انفعال را مفهوم لون نکیرم و نه جزوی از مفهوم ان ازان پیش ازین لازم نیاید کی صوء شرط باشد در صحت انک او مدرک
باشد نه در حقیقت او در نفس او ٠ بل کی لازم نیز نیاید کی ضوء شرط باشد علی الاطلاق بل جایز باشد کی این شان باشد کی در شرایط حدوث
و علل حصول صوت کمیتم ٠ و کاه باشد کی توهم کنند در الوان کی جواهرند و این خطاییست کی منشا ان بجز مفارقت ایشان است از
محال ایشان و قیام ایشان بذات خویش و ایشان باشند بر وجهی کی ممتنع است در انفعال الا عراض بسبب انک استناع ان بفعال
بدو مه می داند ٠ و انچ دالت می کند بر عدم جواز الوان است کی سواد مثلا چون مفارق محل شد ناممکن باشد احساس بان یابد اکر ممکن
باشد و فرض کنند کی احساس باو کردند پس یا واشاره می باشد و او یا بمقدار کی باشد و مفهوم از مقدار غیر مفهوم است از سواد بجهت
تعقل مقدار بی سواد و چون یا مقدار کی باشد او در حیزی متقدر باشد و جسمانی و فرض کرده اند کی مجردست هذا خلف ٠ و اکر ممکن
باشد کی احساس بار کند بس او در نفس خود سواد باشد و این محال است ٠ و تو بدانی کی اسود چون ابیض شد ماهیت او و شکل او و وضع
او و جمیع احوال او ممکنات باشد کی بود پس سواد زاید بود باشد بر هیچ ٠ و انچی محض نیست چه از اشی حایثه منفعل نشود ٠ و کاه باشد کی
اجسام در شکل سفید باشند و در الوان مختلف و اکر لون نفس شکل بودی چنین نبودی ٠ و هوا را لونی محسوس بودی تا او را شکلی
بودی ٠ و تعقل این ظاهر می شود فرق میان بسیاری از اعراض ٠ و اما انچو حقیقت ان ظهورست بصر را و مقابل او ضیاء مطلق
است دان ظلمت است ٠ و مراتب ضوء مختلف می شود بشدت و ضعف بحسب مراتب قرب و بعد از طرفین ٠ و کان بود انه

کی اشعه

کی اشعه اجسامی اند شفاف منفصل از مضی و متصل بمضی و ان باطل است و الا بایستی کی اکر در بحه خانه را ناکاه بکرنشدی کی غایب نشدی
و اکر تو هم بقا اجزای مضاد کنند کی ضوء ان زایل شده باشد و ایشان ظلم را نه بس جسمیت ایشان غیر ضرایشان باشد ٠ و اکر اجسام بزودی
تنقل الجسام بی اشعه بنرودی ٠ و تهبوب و رکود ریاح مخلف شدی ٠ و خرق افلاک بکردی بسبب تعود ان دوایشان ٠ و متداخل شدی
باهوا مادم کردی هوا را دفعی عظیم کی ظاهر شدی ٠ و قطع حرکت نکردی الا بحبت واحده ٠ و اضواء سج بسیار متراکم شدی تا او را
تخلی بینا شدی ٠ و همچنین حکم می کنند بان را شال این بر عدم انک شعاع جسم است ٠ و شعاع غیر لون است چه لون را اکر عبارت کیرند از نفس ظهور
بصر را مطلقا باطل شود و اکر از ثباب کی ظاهرت بصر را و بعضو چون غالب شود بر شل شیخ چه لون او غالب می شود با انک ظهور او متحقق است
بسبب ضوء او ٠ و اکر لون را عبارتی کیرند از ظهور بصر و بر وجهی مخصوص با انک نسبت ظهور بسواد و بیاض چون نسبت لونت باشد با ایشان
و ادراک ظهور نا نسبت دراعیان بر نفس سواد چنانک لونت نا نسبت بر و دراعیان بس ظهور محمولی عقلی باشد و ظهور بیاض در خارج
نفس ساض باشد بس بایستی کی انچ یاض او اتم بودی ظهور او اتم بودی و همچنین انچ سواد او اتم بودی چنین نیست ٠ چه ما چون عاج
را در شعاع وضع کنیم و ثلج را در ظل مشاهده ادراک می کنیم کی بیاض ثلج اشد و اتم است از بیاض عاج ٠ اضواء او نورست از ثلج بس ابیضیت وعاج م
غیر انورست باشد و لون غیر نور ٠ و همچنین انچ سواد او اتم است چون وضع کنیم در ظل و انقص در شعاع انچ سواد او اشد ست نورست او
انقص باشد و انچ نور به او انقص است سواد به او اشد ٠ و اکر تقابل کنیم انرا کی در شعاع است بظل و انرا کی در ظل است بشعاع انم
انور شود با بقاء اشد به ٠ بس ظهور بصر را غیر لون است و اکر چه لون بی او متحقق نمی شود ٠ و ضوء بعضی از ان اولست و بعضی
ثانی چه ضوء کی حاصل است از نفس لذاته انرا ضوء اول خوانند و حاصل از دین ضوء دیکر ضوء ثانی ٠ و چون کویند کی ضوء تعود کرد در
فلان یا سریان کرد در فلان یا منتقل شد از فلان بفلان این همه مجاز باشد ٠ و حقیقت ان حصول ضوء است از مضی بمستضی دفعة لی
حرکتی بسبب استحالت استقلال عرض با سفال از بحر انچ کذشت ٠ و بی ابتدای از مضی و این روشن است بل بر وجهی کی حصول او در
مضی علت حصول او باشد در انچ بان مستضی شده باشد ٠ و ظلمت مقابل ضوءست الا بحسب ما نفس معدوم او مانع ان نیست کی ادراک در جمیع جسم ظاهر
او باطن او مانند سریان لون دران چنانک باطن بان ظاهر شود همچنانک ظاهر بان ظاهر می شود ٠ و اکر مانعی ازین منع کند
ان امرک باشد خارج از مفهوم ٠ و ازینست کی از قبیل ما نحن بالکیات نیست و اکر چه بحسب شاهده وجدان مخصص است بان و اعتبار
باین نیست بل اعتبار ادراک کیفیت مخصص است بکمیت آن است کی بتصور ان توان کرد الا بهمچنین چنانک از پیش کفت ٠ و چون
مضی کون الشی مضیئا کونه ظاهرا للبصر است بس هرکاه کی بتصور کونه ظاهرا للبصر نکنند بتصور کونه مضیئا بکنند خواه سطح باشد یا جسم
مادرک ما غیر اشان ٠ بس ضوء و نور و شعاع بهر عبارت کی خوانی کالیت محسوس ازان هر چیزی کی مستضی شود بان ٠

مقالت پنجم از فن دوم از جمله دوم کی در فلسفه اولی است در انواع کیف

کی ایشا را بحس ظاهر دریابند یا نه ٠ از کیفیات غیر محسوسه بحس ظاهر هیچ راسخ نیست الا حال خواند چون غضب
حلیم و هیچ راسخ است ازان ملکه کویند چون صحت صحاح ٠ و چون کویند فلانرا ملکه ایست بر فلان فعل یا خلق مرادان باشد کی
ازان فعل یا خلق صادر می شود مثلا بل مراد ان باشد کی او تحقیقی باشد کی ان از صادر شود بی رویت چون ملکه صناعت چه
ضارب طنبور رویت نمی کند در نقره نقش و همچنین ملکه علم ان نیست کی معلومات حاضر انسان باشد بلان است کی قادر باشد
بر احضار معلومات ازین تروی و تفکر ٠ و شک نیست کی این همه میسر باشد کی در نفس بود یا در عقل و همچنین حال صحت
چه صحت ازان است کی از انسان صادر شود افعالی کی ازبدن صادر شود با عتدال بی بقی و الا محاله ان بحیثی باشد در بدن ٠ و کاه
باشد کی شی واحد در اول حدوث حال باشد انکاه او عینه ملکه کردد ٠ و هیچ انسان از نفس خود می داند کی از ین کیفیات ان چنین
باشد از تعریف بحد یا رسم ٠ بل کی کاه باشد کی اشارت با و کنند اشاره عقلی بروجه نفس او را و کیفیت نسبت او با خ شعلق
شود با چون ادراک کی محتاج می شود در تعیین قدر مشترک از میان احساس و تخیل و توهم و تعقل چه این همه مشترک اند در ادراک
اند و هریکی ممتاز از بقی بصرف ٠ و همچنین لذت و الم نیست با انچ امتان بران صادق می شوند از حالات ملذه و مولمه
چه این و امثال این از انها کی از نفوس خویش می یابیم نه از الا محاط با انچ محض باشد بهریکی از ایشان و چون نقص لذ محضات
کیتم قدر مشترک ما را حاصل شود و امثال این تعرف ان از ین قبیل باشد ٠ و چون انرا شناختی بدان کی کیفیاتی کی از نشان ایشان ست

کی آنرا احساس کنند بحس ظاهر بسیارست چنانک حضران ممکن نباشد یا متعذر باشد وانچ یاد می کنم حالی اسم آنهاست واهم
انها ادراکست ؛ وانچ عام است سایر ادراکات را وهمه مشترک اند دران ان است کی حقیقت چیزی حاضر باشد بنفس خود
یا بمثال خود نزد ان چیزی کی گویند کی او مدرک است ومشاهد آن حقیقت باشد ان چیز کی بان مدرک است خواه کی مابه الادراک
ذات او باشد یا آلت او وخواه کی مثال منتزع باشد از امری خارجی یا حاضر باشد ابتداء وخواه منطبع باشد در ذات مدرک یا در آلت
او یا حاضر باشد بی انطباعی وارتسامی در چیزی ؛ واگرنه آن بودی کی بعضی ادراکات بانطباع بودی ممکن نبودی مارا کی
حکم بر معدومی در اعیان کنیم باحکام وجودی چون بسیاری از مفروضات هندسی وغیران از انهایی کی واقع نشود خواه
ممکن باشد وخواه ممتنع چه هرچ حکم کنند برو باحکام وجودی اورا وجود مایی باشد وچون در اعیان نیست پس در نفس باشد
واگرنه ان بودی کی بعضی ازان بانطباع نبودی علم باری بذات خود وبهمه اشیا وعلم ما بذوات ما نیز بانطباع بودی ؛ واین
از انهاست کی زود باشد کی متحقق شود بطلان ان در مواضع ان ؛ وضابط در ادراکی کی واجب است کی بحصول صورت
مدرک در مدرک باشد ان است کی ادراکی باشد غیر دایم ذات مدرکه را مادام کی موجود باشد ومدرک با این غایب باشد
از مدرک وحاضر نباشد نزد او چون حضور مبصرات نزد بصر وانچ جاری مجری اینست ؛ ودلیل برین ان است کی چون حاصل
شود در ما علم بچیزی غایب از ما پس از انک آن علم حاصل نبوده باشد مارا اگر در ما چیزی حاصل نشود واز ما چیزی زایل نشود
پس این دو حالت قبل العلم ومع العلم متساویان باشند وچنین نیست ؛ وجایز نیست کی از ما چیزی زایل شود بدو وجه یکی انک
ما بدیهه می دانیم کی علم تحصیل چیزیست نه ازالت چیزی ؛ ودوم انک اگر زایل صورتی ادراکی باشد واو حادث است لامحاله
چه ما بضرورت می دانیم کی نفس در مبدا فطرت خالی بود از علوم انگاه حاصل شد اورا وکلام عاید شود دران صورت ادراکی
ولابد باشد از انتها با دراکی کی عبارت از زوال صورتی ادراکی نباشد ؛ واگر زایل صورتی ادراکی نباشد پس در قوت ما لامحاله
ادراک غیر متناهی از مدرکات باشد چون اعداد واشکال هندسی ولابد باشد از انک زایل نزد ادراک هر یکی ازان غیر زایل
باشد نزد ادراک ان دیگر تا متساوی شود حالتا الادراک وما قبله پس ادراک ما احدی را از ایشان ادراک ما باشد ان دیگر را ؛ وچون
چنین باشد واجب باشد کی در ما امور غیر متناهی باشد بحسب انک در قوت ماست ادراک انرا از مدرکات وموجود
باشد معا چه هیچ حالی از احوال نباشد الا کی ممکن باشد مارا ادراک هر کدام واحدی کی باشد از انها کی در قوت ماست
ادراک انرا از امور غیر متناهی ؛ واگرنه ان امری کی بزوال او از ما ادراک ان مدرک را حاصل بودی در ما دران حالت مارا
ممکن نبودی ادراک ان ؛ چه مجرد عدم حصول او در ما اگر کافی بودی در ادراک ادراک ما ان مدرک را متجدد دران حال نبودی
بلکی پیش ازان نیز بودی ؛ پس کافی نباشد در ادراک ان بعد از حصول ان پس واجب باشد کی حاصل باشد در هر
وقتی کی در قوت ما ادراک ان مدرک باشد تا ادراک او بزوال ان حاصل شود وهمچنین جمیع اموری کی بزوال ان ادراک ما باشد ان چیز
را کی مارا ادراک ان باشد پس لابد باشد از وجود جمله ان امور در ما در هر وقتی کی ممکن باشد مارا کی ادراک هر مدرکی کنیم کی
مارا باشد کی آنرا ادراک کنیم ؛ وآن امور لابدست کی مترتب باشد در ما بترتب انچ ادراک کنند بزوال آن از اعداد وانچ مشاکل ان باشد
از انها کی انرا ترتیبی طبیعی در ذات خود باشد ؛ وتو دانسته کی وجود ما لانهایه له دفعة واحده با انک مترتب باشد محال است ؛
پس باطل شد کی ادراک مذکور بزوال چیزی باشد از ما پس بحصول چیزی باشد در ما وان شی اگر مطابق مدرک نباشد پس اینک
او ادراک ان است اولی نباشد از انک ادراک غیر ان باشد ؛ پس لابد باشد از مطابقه بان معنی کی از هر مدرکی اثری در نفس
حاصل شود کی مناسب او باشد بر وجهی کی اثری کی او ادراک اینست او بعینه اثری نباشد کی او ادراک ان است وهمچنین غیر
ایشان از انها کی از شان نفس است ادراک ان ؛ واینست مراد بحصول صورت در مدرک ؛ وباین روشن شد کی ادراک مجرد
اضافه نیست میان مدرک ومدرک چه اضافت استدعا وجود مضافین کند پس مدرک اگر معدوم باشد اضافت با او نباشد واگر
موجود باشد در نفس خود یا در چیزی غایب از ما واجب باشد کی ادراک ما انرا پیش از ادراک ما باشد انرا اللهم الا انک حادث نشود
در نفس خود یا دران شی غایب الا حالة الادراک باستعدادی کی حاصل شود از التفات مدرک بقوی وآلات ؛ وشک نیست
کی این استحضار ان باشد پس از انک معدوم باشد پس ادراک نباشد الا بحضور مدرک وان از انهاست کی تحقیق ان از نفوس
خویش بوجدان می یابیم پس هیچ سبیلی نباشد بانکار ان ؛ بلکی اگر تراعی واقع شود در انطباع باشد نه در مجرد حضور
عند المدرک واگرچه موجود باشد در ما پس انطباع متحقق شد فضلا عن مجرد الحضور ؛ پس بر همه نقاد بر ادراک مجرد اضافه
مذکوره نباشد واگرچه اضافه ضروری باشد دران ؛ واگر ادراک استدعاء وجود مدرک در خارج بکردی بعضی از ادراکات
جهل نبودی چه جهل ان است کی صورت ذهنی حقیقت خارجی مطابق او نباشد ؛ وحصول شی شی را بر معانی متعدد

اطلاق

اطلاق می کنند چه حصول جوهر جوهر را غیر حصول جوهرست عرض را وغیر حصول عرض است عرض را وجوهر را ؛ وهمچنین
حصول هر یکی از صورت وماده وجسم ان دیگر را ؛ وهمچنین حصول هر یکی از حاضر ومحضور عنده صاحبش را ؛ وحصول ادراکی معلوم
است مارا بوجدان ومتحقق است کی از حصول است مارا واگرچه عاجز می شویم از تعبیر از خصوصیت او بغیر اینک کی او
ادراک است یا علم یا شعور بشی یا احاطت بکنه ان یا انچ جاری مجری این عبارات باشد در هر لغتی ؛ واگر مراد با دراک مطلق حصول
بودی کیف کان پس هر چیز کی اورا چیزی حاصل شدی مدرک ان بودی تا جدار لون خود را ؛ وهرگاه کی بدانستی حصول
چیزی چیزی را جزم کردمی بانک مدرک اوست ؛ واین چنین نیست ؛ واز شرط مدرک نیست کی مغایر مدرک باشد والا ما ادراک ذوات
خود نکردمی ؛ واین برخلاف ایجادست چه موجد شی واجب است کی مغایر ان شی باشد ؛ وزود باشد کی تحقیق کنی علم
ما بذات ما ذات ماست وهمچنین علم ما بعلم ما بذات ما وهلم جرا واگرچه مغایرت بنوعی از اعتبار واقع است ولکن کافیست
در حصول چیزی چیزی را واضافت او بان ؛ وحصول ادراکی آلت مدرک را تنها نیست بدون نفس مدرک بل انچ بالت
ادراک کند صورت مدرک حاصل باشد مدرک را بسبب حصول ان آلت اورا ؛ واین کی صورت مدرک است غیر ان است
کی انچ این صورت اوست مدرک باشد بواسطه صورت چه گاه باشد کی عارض ادراک شود کی مدرک شود باختلاف اعتبار ؛ وواجب
است کی علم متغیر شود بتغیر معلوم چه او مطابق آن است ؛ وهرچ مطابق چیزی باشد بر وجهی ممکن نباشد کی مطابق چیزی باشد کی
مخالف اوست ؛ وازین بدانند کی علم بانک الشی سیوجد غیر علم است بوجود او چون موجود شود ؛ وزیادت کنیم آنرا بانک اگر چنین
بودی هر کس کی بدانستی کی چون بامداد بیاید زید در خانه رود ؛ بدانستی لامحاله دخول او در خانه عند مجی الغد خواه مجی غد بدانستی
وخواه ندانستی وبجهت انک علم بانک الشی سیوجد متوقف نیست کونه کذلک بر وجود شی وکونه علما بر وجوده متوقف است بر وجود او وحاصل
قبل از حصول شرط غیر موقوف باشد بر حصول شرط ؛ وچون ادراک بدون استثبات باشد انرا شعور خوانند ؛ وچون وقوف بر تمام معنی
حاصل شد انرا تصور خوانند ؛ وچون باقی ماند بر وجهی کی اگر استرجاع او خواهد بعد از ذهاب او راجع شود حفظ خوانند ؛
وان طلب را تذکر ؛ وآن وجدان را ذکر ؛ وچون مدرک چیزی را ادراک کند واثر ان در نفس او منحفظ ماند انگاه دوم بار اورا ادراک
کند وادراک کند با آن کی اوست کی اول بار ادراک کرده بود انرا معرفت خوانند ؛ وچون تصور معنی از لفظ مخاطب کنند انرا
فقه وفهم خوانند ؛ وافهام وبیان ایصال معنی باشد بلفظ بفهم سامع ؛ وصدق ان است کی حکم تو بچیزی بر چیزی خواه اثبات
وخواه نفی مطابق ان باشد کی در نفس امرست ؛ وتصدیق اعتراف است باین مطابقه ؛ وعلم اعتقادست بانک شی چنین
است وممکن نیست کی چنین نباشد چون آن اعتقاد بسبب واسطه باشد کی ایجاب ان کرده باشد وان شی در نفس خود
همچنان باشد ؛ وگاه باشد کی علم را اطلاق کنند بر تصور ماهیت بحد تام ؛ وگاه باشد کی اطلاق کنند اورا بر ادراک کیف کان ؛
وعقل اعتقادیست بانک شی چنین است با اعتقاد انک ممکن نباشد کی چنین نباشد طبعا بی واسطه چون اعتقاد مبادی
اول براهین را ؛ وگاه باشد کی عقل را اطلاق کنند بر تصور ماهیت بذات خود بی تحدیدی چون تصور مبادی اولی
حدود را ؛ وگاه باشد کی بر معانی دیگر اطلاق کنند ودرینجا مارا حاجت بذکر ان نیست وزود باشد کی ذکر بعضی ازان
بیاید ؛ وذهن قوتیست نفس را معد اکتساب آرا را ؛ وذکا شدت قوت ذهنی است ؛ ودر منطق گذشت شرح
اموری کی شرح ان تعلق باین موضع داشت چون فکر وحدس وظن وغیران پس حاجت نباشد بتکرار ان درین موضع ؛ و
ادراکات بحسب مراتب ایشان در تجرید از ماده منقسم می شود بچهار قسم ؛ احساس وتخیل وتوهم وتعقل ؛ احساس اخذ صورت
باشد از ماده ولکن با لواحق مادی وبا وقوع نسبتی میان لواحق وماده کی چون ان نسبت زایل شود آن اخذ باطل شود
چون ابصار تو زید را چه حس اورا در نمی یابد الا مغمور بغواشی غریب از ماهیت او کی اگر زایل کنند از او تاثیر نکند در کنه
انسانیت او مثل اینی ووضعی وکیفی ومقداری بعینه کی اگر غیر ان بدل ان فرض کنند همان انسان باشد ودر نیابد
اورا الا بعلاقه وضعی میان حس او وماده او وازینست کی اگر زایل شود اورا ادراک نکنی پس او مشروط است بحضور ماده واکتناف
هیات وانک مدرک جزوی باشد ؛ وتخیل تجرید صورت منتزع از ماده بود تجریدی بیشتر چه خیال اورا از ماده فرا می گیرد بر وجهی
کی محتاج نمی شود بوجود ماده بلکی چون ماده باطل شود یا غایب شود صورت ثابت باشد درو ولکن غیر مجرد از لواحق مادی
وازینست کی صور در خیال بر حسب صور محسوسه است از تقدیری وتکیفی ووضعی ؛ وهیچ فرق نیست میان ایشان
الا عدم احتیاج بحضور ماده لا غیر ؛ واین همچنان باشد کی تمثل کردن وصورت زید را کی دیده باشی اورا مثلا چون غایب
شود از تو ؛ وتوهم دریافتن معانیی است کی در ذوات خویش مادی نیستند واگرچه عارض ایشان می شود کی در ماده
باشند چون خیر وشر وموافق ومخالف وانچ مشابه ایشان است ؛ واگر اینها در ذوات خویش مادی بودندی عارض

نشذ بي الاجسم را ٠ ووهم اگرچه ادراک اينها مي کند الا انک ادراک ايشان نمي تواند کرد الا مخصوص بشي جزوک کي موجود باشذ درميان
وبقياس با آن وبشارکت خيال دران وان ميجون ادراک کوسفند ست عداوت کرک را وصداقت دان ٠ وتعقل اخذ وصورت مترا
ازمان وازجميع علايق مان بتريه ازجميع وجوه ٠ پس اگر مدرک متجرد باشذ بذات خوذ ازمان اورا نزا کرت جنانک اوبروت در
نفس خوذ ٠ واگر موجود باشذ درميان بسبب انک وجود او مادت باشذ بسبب انک عارض ايشان شوذ کي درمان باشند انزاع کني
توانزا ازمان وازلواحق ان تريي کلي چون امرازصورت انساني مثلا از هريکي ديگري وابني ووضعي مادت برجهت کي صالح
شوذ کي اطلاق اوکنند برجمله چيزهاي کي ايشانرا جسرت ازان باشذ ٠ وچون تعقل کنم صورتي را واتخاذ کنيم آنرا درخارج
ان تعقل بعقلي باشذ واگر صورت را از موجودات خارج فراگيرم ان تعقل انفعالي باشذ ٠ وعلم بعضي ازو بفصيلي است
وبعضي اجمالي ٠ امّا بفصيلي ان است کي اشيارا برانک متمايز درعقل ومنفصل بعضي ازبعضي ٠ واما اجمالي ممجنان باشذ
کي کسي سله دانست انکاه عاقل شذ ازان انکاه اورا ازان برسيذن چه جواب ازان حاصل مي شوذ درذهن او ٠ واين بقوت
محض نيست چه پيش اوحالتي بسيطه حاصل است کي ببدا تفاصيل ان معلومات است پس آن علم بقوت باشذ ازهروجهي
بلکه علم بفعل باشذ ازوجهي وبقوت ازوجهي ديگر ٠ وگوييا قوتست کي بفعل نزديکتر ازان است کي قوتي کي با اوان حالت
باشذ ٠ وهرکس کي انکار حقيقت قوت کند يا عقدت سبيل مفاتحه با اوان باشذ کي اورا گويند کي هيچ مي داني کي انکار
توحق است يا باطل ملخوذ توشا کي دران ٠ اگر حکم کند بانک لدت دانذ کي انکار اوحق است پس اعتراف کرد باشي بحقيت
علي بي الجمله ومجنين اگر اعتراف کند بانک انکار او باطل است ٠ واگر بگويند کي من شاک ام اورا گوسند هيچ مي داني کي شاک
نشکذت وفهم مي کني ازاوا دليل حيزي معين مابين داني اين ٠ اگر موافقت کند برانک مي داند پس اعتراف کرده باشي بعلم مابي
واگر موافقت نکند برين دعوت کند کي اورا بها هيچ چيز فهم مي کند ونمي داند کي اورا شک مي کند يا انکار ونه انک موجودست
يا معدوم احتجاج با اوساقط شوذ واز استرشاد او يا يوس شوي مادام کي برين عزيمت باشذ ٠ وهيچ طريق نباشذ با او الا انک
اورا ايلام کنند بدخول نار يا مذهب يا غيران ازانها کي ايلام کند حه نار والنار نزد اوبکيست ومجنين الم ولا الم ٠ ومثل اين اگر شاک
باشذ درنفس امر چنانک زعم اوست باشذ کي راه راست سايذ باين قول يا ان فعل واگر معاندت باشذ بيارباشذ کي الم
اورا ملجا کرداند باعتراف بحق ٠ وباشذ کي کسي کي برن راکب باشذ بيانبذ الا انک انخال ان راکب کند بطريق عناد ٠ ووقوع
ادراک بر اصناف ادراکات بتشکيک است چه ادراک قابل شدت وضعف است يعني سني کي ادراک مصراقوي است ازادراک
مخيال واگرچه ما ادراک مقاصيل مدرک بخيال مي کنيم چون ادراک ما انرا ببصر چه دروشاهده مزين انکثافي هست کي دربخيل نيست
وازين است کي بخيل معشوق چون ابصار اونيست ٠ وبعضي ازبخيل اقوي باشذ ازبعضي ٠ ومجنين تعقل درجات اوسعادت
اند دربوت وضعف ٠ وعقل اقوي است من حيث الکيفه ازادراک حسي چه ادراک عقلي خالص است ازموجب باکنه ان
چه اوادراک حقايق ملتفت بعوارض مي کند چنانک هست وبکنه ان معقول مي رسذ ٠ وادراک حسي هم خوب است چه
اوادراک مي کند الا کمتابي کي تمام باشذ بسطوح اجسامي کي حاضراست فقط ٠ وعقلي نيزاکثر کمنه است ازحسي چه عدد تفاصيل
عقلي نامتناهي است چه اجناس موجودات وانواع ان واصناف ان داخ بنيان ايشان الشه ازمناسبات وهم سيلي بحصران نيست
وحسي محصورست درعددي اندک وان عدد اگر متفکر شوذ باشذ واضعف باشذ ازاعتبر چون درحالوت کي يکي ازايشان الشه
باشذ ازان ديگر ٠ وبرعلم مستحيل است انقسام بذات ايا بغير اوجه اوستقل است ببسيط الاحاله واين ظاهرست ٠ وبجهت انک
اگر متعلق نشوذ ببسيط متعلق شوذ بمرکبات والا هيچ معلوم نباشذ اصلا وعلم بمرکبات متوقف است برعلم باجزا ببسيطه ايشان پس
متعلق شذه باشذ ببسايط وعرض جنان است کي متعلق نيست بان هذا خلف ٠ وچون ثابت شذ کي ابست ازتعلق علم ببسيطي
پس اگر منقسم شوذ جزو او يا متعلق شوذ بکل ما تعلق به کله يا ببعض ان يا بجميع حيزان ٠ اگر متعلق شوذ بکل آن پس جزو علم باشذ
وجزو مساوي کل شوذ ازان وجهي کي باو کل کل است وجزو جزو هذا خلف ٠ واگر تعلق بعض آن کند جزو معلوم ببسيط مرکب برن باشذ
وهو خلف ايضا ٠ واگر بجميع حيز از متعلق شوذ ظاهر الفساد است چه متصور نيست تعلق کل بجزوي باخلو هريکي از اجزا او از تعلق
بان جزو يا ببعضي ازان ٠ وعند ذلک يقال کي چون هيچ حيز را از اجزا متعلقي نباشذ پس بمجموع را تعلقي نباشذ پس بمجموع علم نباشذ وعند
اجتماع الاجزا اگر علم حاصل نشوذ پس اخاخوذ علم بنواه باشذ واين خلاف مفروض است ٠ واگر عند اجتماع الاجزا علم حاصل شوذ اگر ان علم
حاصل منقسم شوذ کلام عايذ شوذ بدور وتسلسل محال الزم آيذ واگر منقسم نشوذ مطلوب حاصل شوذ ٠ يا انک بديهه معلوم است کي صورتي
کي ساذج بشي فاقد باشذ ازان وزيادت انقسام ادمتنع باشذ ٠ وادراک جزيات متغير کاه باشذ کي بر وجهي باشذ کي
بتغير نشوذ وکاه باشذ کي بر وجهي باشذ کي بتغير شوذ متغير آن ٠ وکيفيت ان ترا باين مثال ممثل شوذ کي ترجون حافظه قضيه باشي

وان حاضر باشذ وزذهن تو ذهنه چنانک مکتوب است متشابه وکله کله اين ادراکي باشذ ان قضيه را بجميع تفاصيل ان بروجهي کي
تغير نشوذ ٠ وچون بخواني ان قضيه را کله بعد از کله وني بس ازپيش مي انک ممثل باشذ ترا تفاصيل کلمات وابات آن وذهنه واجزاء ان ادراکي
باشذ ان تفاصيل مذکوره را اولا بيعهذا ولکن بروجهي کي متغير نشوذ بتغير مدرکات ٠ وهرکاه کي شخص لسنا دبشي نشارليه کند چنانک کويند
زيدان است کي درفلان شهر مي باشذ يا کسوف آفتاب ازين آن باشذ کي ما وزايم تا ممکن باشذ فعل او ترکيزين بن معقول باشذ
بل محسوس باشذ وعلم با وشعير باشذ وجزدرک ٠ وهرکاه کي لسنا دنکنند نشارالله بوجهي بل کي برواسطه اسباب ان واسنة
باشذ چنانک براشذ مقدار ميان دوکسوف باسباب علم بان متغير نشوذ خواه موجود باشذ وخواه معدوم واداراک انتقلي کافي باشذ ٠ ودور
ادراک بملاحظ ديکست بغيران بعضي ازان وزاشا مباحث مستقبله ديکر ساين ٠ وازين کيفيات لذت والم است لذت ادراک وتخيل
باشذ وحصول حيزي راکت عند المدرک کمال وخير باشذ ازان درک کي ادجان باشذ ٠ والم ادراک وتخيل باشذ نيز ولکن وحصول حيزي راکت
عند المدرک آفت وشر باشذ ازان درک کي ادجان باشذ ٠ وتخيل اصابت روجدان است ذات شت زانه صوري راکت مساوي شي
باشذ فقط ٠ چه ادراک لزمه لذت باشذ الا اکت ادراک وحصول او کند بلذت وحصول آن اورا با اعتقاد کمالست او وخير شرخواه
درنفس ازکمال باشذ اورا وخير وخواه باشذ ٠ وکمال ان است کي ازشان اوان است کي شي را باشذ ٠ وخيران است کي موثر باشذ
پيش او ٠ وکاه باشذ کي شي کمال وخير باشذ باعتبارات وغيرايشان باشذ باعتبارات ديکر ٠ ومجنين آفت وشر ٠ والتذاذ بکمال وخير
محض است نان جهتي کي او بان کمال وخيرست ٠ وبان شناسند فرايين خود مذکوره درتعريف الم ٠ واين ودرتعريف ايشان ازبهر
متين قدر مشترک است بيان هرحالتي ازحالات ملذه ومولمه وخوض اين مختصر است نان حالات ازمختصات نه ازبهر تعريف ماهيت
ايشان هردوجه ايشان هردو ازانها اند کي ما ايشانرا عند الحالات المذکوره ازنفوس خويش درمي يابيم ايشان مستغني باشذ از
تعريف ٠ وچون لذت والم تابع شعورند پس اگر شعور باشذ ايشان باشند واگر شعور ضعيف باشذ ايشان ضعيف باشند ٠ واذ
کيفيات مذکوره حيوة است وارادت وقدرت ٠ حيوة عبارتيست ازانک ذات بحيثيتي باشذ کي مشيع باشذ بروکي يداند ويکند
وارادت ازانک فاعل عالم باشذ بفعل خوذ چون ان علم سبب صدوران باشذ اورا بانک مغلوب ومشکر باشذ ٠ وقدرت ازانک
حي بحيثيتي باشذ کي بفعل وترک ازومکن بود بحسب دواعي مختلف ٠ واين قوت احيا درک است ٠ وچون ارادت مجزم شوذ
ومقترن شوذ باواجب بانک مقترن شوذ درتخيل فعل ومنفي شوذ واجب شوذ جصول شي ازان ٠ ومن حيث الجموع
قوت باشذ برشي واحد وزمان برفعل مقدم نشوذ چنانک دانستي ٠ وچون اين اشيارا داخل کنيذ درمفهوم قدرت ازمان برفعل
متقدم باشذ چه هرکس کي اورا فطرت سليم هست انکار نکند کي اودرحال قيام قادرست برفعل ٠ وکاه باشذ کي قدرت علم باشذ
بنيه واين انکاه باشذ کي علم بشي کافي باشذ درصدور او ازعالم چنانک چون تصور رويت کني کي مايل باشي بان حرکت بعضي از
اعضا تابع ان شوذ ٠ يا تصور امرت کني کي تابع ان شوذ بقدروجه قوت استعمال الي يا اثارت شوبت کند يا شوق ٠ واخلاق نيز از
جمله اين کيفات است ٠ وخلق ملکه است کي بان ازنفس افعال صادر شوذ بي تقدم روية ٠ وامهول فضايل خلقي سه است شجاعت
وعفت وحکمت ٠ ومجموع هريه عدالت است ٠ وهريک را ازين سه دوطرف افراط وتفريط است کي هردو رذيلت اند مجن شجاعت
کي ميانه ش است تهور وجبن ٠ وعفت بجمود وخمود ٠ وحکمت بجربزه وبلاهت ٠ وازين فروع بسيار سرع مي شوذ وانرا احکام بسيارست
وهمه را درکيب اخلاق سوي کشه اند ولائق اين مقام پيش ازين نزد ازان نيست ٠ وصحت ومرض از کيفيات غير محسوسه
است ٠ وصحت عبارتيست ازکيفيتي کي بدن حي بان بحيثيتي باشذ کي افعالي کي لايق باشذ باواز وسليم صادر شوذ ٠ ومرض
مقابل ان است ٠ وازين قبيل است بيمزاج وجع وعيب وفزع وحزن ٠ وسم وسحر وحقد ٠ واين ظاهرست بجهت انک وجداني
اند ٠ وسببي کي مولد فرح است ان است کي حامل ان کت روح حيواني است کي متولد مي شوذ دردل برانفعل احوال اوباشذ
درک وکيف ٠ امّا درک بجهت انک زيادت جوهر ومقدار موجب زيادت قوت باشذ چه وقتي کي بيار باشي متطلق واني باقي
ماش دربدا ومتوسط واني انبساطي راکت عند الفرح مي باشي چه طبيعت بانذک تحيلي کند ودربدا انکاه دارذ وبسط نشوذ
واما درکت بانک معتدل باشذ دربدا ومتوسط وغلظ وشريب الصفا بوذ ٠ واين ظاهرشذ کي مولد غم يا قلت روح باشذ چنانک درنا توان
ومنهوکان بامراض ومشايخ ٠ يا غلظ روح چنانک سوداوي وبايزا باشذ ٠ واما سبب فاعلي اين اصل دران تخيل کمال است وکمال راجع است
بعلم وقدرت ومتروح شوذ دريشان احساس محسوسات ملايم وتهک اين تخيل مراد واستيلا برغير وخروج ازعوام وتذکر لذات ٠ وازنجا
بنايذ سبب فاعلي غم را ٠ ودوام تابع فرح باشذ بيکي تقوي طبيعت وتابع آن نشوذ اعتدال سراج روح وحفظ ان ازتحلل وکدورت
تولد بدل متحلل ٠ ومجنين تابع اوشوذ تخلخل روح ومستعد شوذ انبساط را بسبب لطف قوام ان ٠ ودوام اضطراب غذا بارديت موجب
اوباسباط بغير جهت غذا ٠ وغم تابع ان باشذ اضداد انک کفتيم ٠ وعجب مصاحب اوباشذ حرکت روح مخالف دفعه ٠ وفزع مصاحب او

باشد حرکت روح بداخل سم دفعهٔ ۔ وحرکت منوفع شود باان روح بداخل ستد ریح ۔ وستم منوفع شود باادبود جهت دورک ونت سبب انک باادغیبی
وحزنی باشد ۔ وحمل اول ان روح منقبض شود باطن انکاه بزول صاحبش بکدوزد کی درانک ازان حمل شد جندان ضرورت نیست دوم
بار بیشتر شود ۔ واج یاذکر شد از احوال روح کی متعلق است باان امور ازطرق تجربه ومدس شناخته اند ۔ وخفد را درتحقق اذاعتبار
غضبی ثابت کنند و۱۱ متقرر نشود صورت مزدک درخیال ونفس شان نشود باستقام ۔ واعتبار انک استقام درغالب سهولت باشد والا
سهلان باشد کی حاصل پس شوق بتحصیل ان شدید نشود وازیت کی حقن باضعفائی مانند ونه درغایت صعوبت بالاجون نشود زن
باشد ونفس بان شادی نشود وازدست کن حقن بامالوک بی مانند ۔ وانتصار کنم بین قدر ازکلام درکیفیات انجاد شاید کی بعضی
ازان کی درین موضع یاذکردم درمصانف بیانی

مقالت ششم ازفن دوم ازجمله دوم کی در فلسفه اولی است دراضافت

کی محتاج نشود الابذکرکرد و تنبیهی ۔ وفرق بیان اوبیان مرکب ان است کی مرکب درحرکت ازجنس دیکر باشد چون
اب حه او جوهرکت است درنفس خود کی اورا ابوت ااحی شده است ۔ وچون کیف موافق جه فرق است بیان انک کویند
کی کیف موافق للکف وبیان انک کویند خواهنه کیف جه دراول اشارت کرد اند کیفی مرکب ما اضافتی کی ان موافقت است ۔
دردوم باضافتی کی ان موافقت است مخصص بکیف ۔ واین شباهت است کی ممتازست بان مخصص ازساواة کی موافقت است
درکیفیت ۔ وممکن بانشد کی رفع کنند ازموافقت درکیفیت مثلا مخصص اوبکیفیت برو جهی کی ذات موافقت است
بان مخصص بکیف ماعدان موافقت همان باشد بعینها جه اضافه راجعلی نیست ومخصص اورا باید مخصص شده است جعلی
دیکر ۔ پس مخصص بموضوع ممتازمی شود هراضافه ازاضافهٔ دیکر ۔ ومعنی ان مخصص ان نیست کی اضافت مخصوصه ازاعدادی
کیرند ازمجموع مرکب ازمعروض واداحق اوبروجهی کی نفس معروض ممیز آن باشد بل ممتاز ان مخصص اوست بان ۔ ومعنی این مخصص
تحقیق اضافت اوست بادبی ممیز اضافه اضافهٔ دیکر باشد ۔ واکرنه اضافه ازاعتبارات ذهنی بودکه این محال الزم امدکه
چنانک ازپیش رفت ۔ واضافت بمشخصی اقتضا تشخص اضافه نکند چنانک کویند ابن زید جه نفس معنوم ان مانع نیست ازحمل
برکثیرین ۔ وازمصانفین بعضی ان است کی منعکس می شوند راسا براس چون اخوت جه هریکی ازایشان برادران دیکرست ۔ واین
نیست کی اخوتی واحده قایم است باایشان هردو مقابل هریک را اخوتی دیکرست ۔ وابوت وبنوت چنین نیست جه هریکی ازایشان
اب ان دیکرست ودیکراب اوبیت بلاکت این است ۔ ومضاف حقیقی را ابدا بودکه ازامنکاس طرفین بتکافوء ۔ وهمچنین مرکب جون طرفانرا
برتقابل فراکیرند جناب اب ابن است وابن ابن اب ۔ وچون کویند مکان سکان سعته است وسرسر جه اینست درست بانشد کی کویند
سفینه سعته سکان است وحیوان حیوان سرست ۔ وتقابل وقتی محقق شود کی کویند الراس لذک الراس والمکان لذک
المکان ۔ وازانها کی محل باشد بتقابل ایشان آن است کی یک را ازایشان بالفعل فراکیرند ودیکررا بالقوه جه علم علم باشد بغیرکت
وان بغیرکت معلوم است اکرحاضر باشد کاه باشد کی اورا یابند ولکن بتقازان رکن کی او معلومست ۔ وکاه باشد کی اضافت
بیان ودوام نوهیی باشد وذهن ایشانرا حاضر فراکیرد واضافت بیان ایشان دردهن متحصل شود وآن چون متقدم ومتاخرست ۔ وهر
کاه کی یکی ازایشان فقط حاضر باشد درخارج ابدا باشد ازحصول صورت اودرذهن ناحکم بیان ایشان درست باشد ۔ واضافه مطلقه
بازاد ان اضافه مطلقه باشد چون ابوت وبنوت مطلقتین وچون حاصل شد موازی اوبنیز حاصل باشد ۔ واضافت ابوی زایدست
برمفهوم مضافین واکرچه امری اعتباری است جه ابوت مثلا اکرنفس انسانیت بودکی یاضی ان شخص کی اورا اب می کویند وجود
ان شخص اصلا درست نشدکی الا انک اواب بودکی وان بنودکی کی اب شدی پس ازانک بنود پس ابوت ذات اب
نیست ونه انسانیت او ۔ وچکونه ذات وانسانیت اوباشد وابوت رانعقل بی توان کرد الابانبوت وانسانیت وشخص انسانی رانعقل
می کنند بی انک بقیاس اوکنند بنوتی یا ابنی ۔ وکاه باشد کی محاذاة جسمی جسمی رامتجدد شود وپیش ازان محاذی بنوده باشد
واین نیست کی الا محاذاة میان ایشان امری محصل است تامحاذاه سلب وعدم اوباشد ۔ وکاه باشد کی اضافت عارض شود جوهررا
چون اب وابن وکم راچون طویل وقصیر وقلیل وکثیر وکیف راچون احر وابرد واضافات دیکر راچون اقرب وابعد واعلی واسفل واقدم
واحدث وابتدا وانتهاء ۔ وانصاباً والاعرف والاکتی وحرکت راچون اقطع واصرع والاشد تسخناً وتبرداً ۔ وازاقسام تضایف تقابلی است
وتشایع وتماس وتداخل واتصال والتصاق واموزی دیکرکی بعضی کفتند وبعضی سابق وهیچ حاجتی نیست باستقصاء همه ۔
پس تسایان دوام باشد کی میان اول وثانی ایشان چیزکت ازجنس ایشان باشد خواه متفق باشند درتمام نوع چون خانه وخانه
وخواه مختلف چون صفی ازحجر وشجر ۔ وکاه باشد کی تالی نرا تخصیص کنند بروجهی کی ایشان بان صفت باشند ۔ وتشاقعان
دوام باشد کی منقسم شوند وبیان اول وثانی ایشان حرکت ازنوع ایشان باشد چون نقطه ونقطه ۔ وتماسان آنست کی ذوات

ایشان

ایشان درموضع مختلف باشند واطراف ایشان درموضع مخصد ۔ وچون ذوات ایشان باین درموضع مخصد باشند متداخلان باشند
ومتصلان درچیزی باشند کی درطرف ایشان تلاقی باشند چون درخط کت محیط باشند برزاویه ۔ وکاه باشد کت انفصال یا اطلاق
کنند برمعانی دیکرکی حاجتی نیست بذکرانها درین مقام ۔ وملتصقان درچیزی باشند کی احرکت ازایشان دامن دیکرکت باشد بر وجهی
کی متقل شود باتصال اد ۔ وازاضافه بعضی ان است کی سمات باین وسمتی ووضع وجده ۔ واین بودن شی است درمکان
واین بمجرد بودن عرض درمحل نسبت چنانک دانستی ۔ وحقیقتی ارد بودن شی است درمکان خاص اوکت ممکن بانشد کت
باادران غیر اباشد ۔ وغیر حقیقتی ازوجود بودن شی درسرف ۔ وعام ازوجود بودن درمکان مطلقا وخاص ازوجود بودن
درهوا ۔ وشخصی ازوجود بودن درین مکان شارالیه ۔ ودراین تضادت چون نون واسفل واشد واضعف کاالم بودنی من
غیره ۔ وسکنی بودن شی است درزمان ومحال اودراتمام اوحال ماقبل اوست ۔ وکاه باشد کی سبی کویند امورکت راکت واقع
باشد دفعهٔ ولکن اینرا انکاه کویند کت ایشان واقع باشد درامورکت کی اورا تعلقی نمامی باشد وان باشرا کی است ۔ ووضع
بودن شی است برجهتی کی اجزاء اورا بعضی بابعضی نسبتی باشد درجهات مختلف چون قیام وتعود ۔ ووضع کاه باشد کی بعضی
باشد چنانک توهم قرب دایره بطیب رحاکتند ازقطب ومنبت ان باطوف وهیچ دایره بالفعل نیست ونه وضع الابتوهم ۔ وکاه باشد کی بفعل
باشد مایطیع چون وضع زمن ازفلک یاالبالطبع چون حال ساکن خانه باخانه ۔ ودروضع شرط نباشد چون انابی قایم کت بایها اوبرنیزان باشد
وسراوسوکت انسان بایسار ایمن زینت باشد وپایها اوبسوکت انسان ۔ وچون استلقا وانبطاح ۔ وهمچنین شرط وضعف کاالم استقامهٔ
والضناءة ۔ وحدهٔ وکاه باشد کی بعرازان بملک کیتند واد بودن جسم باشد درمحلی بکل اویابعض اوبرجهتی کی محیط باشال محاطیه
متقل شود ۔ واد اباطبیعی باشد چون حال حیوان بسبب یابرست اویاعنف طبیعی چون تسلح وقصف وتخم ۔ واجع شل بودن قوت
است نفس راوفرس زیدرا واکرچه اطلاق می کنند براین ان اسنا دلکن ان باصطلاحیت غیران ۔ وکاه باشد کی این جهار دااعنی
این وان سه دیکری بعدازدست اضافاتی کیرند خارج ازاضافت باین وجه کی این جهار دا امورکت کیرند غیر نسبت کی نسبت الزم اوست
واین خافی لطفی است ۔ ومن برهانی برثبوت ان امور یافته ام واکرثابت شوند هیآتی باشند ازاقسام کیف واکرچه اضافت عارض من
ایشان باشد پس اینهارا داخل کردن درتحت اضافت اولی باشد واحق

مقالت هفتم ازفن دوم ازجمله دوم کی درفلسفه اولی است درحرکت

ان است کی حرکت خروج شی است ازقوت بفعل لا دفعه ۔ ودیکرانک حرکت حینی است کی بثبات ان لذاتها ممتنع
والا دفعه زمان نیست والا تعریف حرکت بزمان برذکی کت معرف است حرکت ودوراآدم ابدی بل کت اوابدی است کی زمان
الزم اوست ۔ وبقوة دفعه والا دفعه بدیهی است ۔ واولا خروج الی الفعل دفعهٔ واز امتناع ثبات حرکت الزم ابدکت اوهمیشه بودنی
باشد متحرک رابیان جدایی کی حرکت ازو باشد ومنتهای کی حرکت باو باشد برو جهی کی هرحرکت کی فرض کنند دران
وسط متحرک پیش ازان وبس ازان دران نبوده باشد ۔ وتوسط باین قیود مذکور صورت حرکت است ۔ واین کی متحرک متوسط
است نه لذاتیجهت است کی درحدیت دون حرکت بل ازانجهت است کت برصفت مذکوره است ۔ ونشاید کت این قول را ایراد
کنند درتعریف حرکت جه دران قبل وبعدی معرف اند بزمان ماخوذست ومعین حرکت ومتحرک ولفظ مشترک کی مبدا وسنهات
جه ایشان شاید کی بقوت باشند چنانک درحرکت مستدیر دشاید کت بفعل باشند چنانکی درحرکت مستقیم بس دران جند وجه باشد
ازخطاکت واقع شود درتعریفات ۔ وحرکت امریست ممکن الحصول جسم را بس ادکانی باشد جسم والکن اومفارق غیر خود ست
ازکالات بالک اوراهیچ حقیقتی نیست الاتادی بغیر ۔ واکرحرکت مطلوب بودی ازبهر الک حرکت است فقط حرکات اجسام
مختلف نشدندی درجهات وغیران جه ان بترجح باشد من غیر مرجح ۔ پس انجا مطلوبی ممکن الحصول است تاتادی شوند
بان ودام کت ان توجه باشد حرکت بقوت باقی باشد جه متحرک وهنی متحرک باشد کی تعقبه بود نرسیده باشد ۔ ومتحرک چون
برحالتی باشد واورا حالتی دیکرممکن باشد پس دوردوامکان باشد امکان حصول بران حالت وامکان توجه بان وایشان دو
کمال اند وتوجه ازبشان سقدم است برحصول والاحصول دفعی باشد نه تدریجی ۔ پس حرکت کمالی اول باشد چیزی راکی بقوت
است نه ازهر وجهی بل ازجهتی کی اوباعتبار ان بالقوه است ۔ واجابکال ان بی خواهند کی ملایم شی باشد جه حرکت شاید کی میزه
ملایم باشد ۔ بل ان می خواهند کی ممکن باشد شی راکیف کان ۔ ومراد بکال اول بعضی توجه است ۔ واکرانرا نیز بعضی بخواهند
حرکت را الزم این تعریف الشی بنفسه یابما لایعرف الابه اوبما هو اخفی ۔ ودیکراوازقبیل ایضاح وامتیازات یاتتمه اکرتعریف لفظی
باشد کی بان تمیز حرکت خواهند لازم اعدا ان نیز بتصور ماهیت ان جه هرعاقلی فرق می کند بیان انک جسم ساکن است
یامتحرک واکرنه متحرکت ازماعدا ان معلوم بودی اورا بضرورت جنین بودی ۔ وتنبیه برتصور ماهیت حرکت سکن اوزدوجه کی

وزود باشد کی بطلان آن بدان ۔ ودیگر حرکت منقسم می شود مستدیره ومستقیمه ومرکبه ازیشان چون حرکت کردن وهریک
ازیشان یا سریع باشد یا بطی ۔ ودیگر از حرکات بعضی واحده یا اشخص باشد وواجب بود کی موضوع آن وزمان ومانه یکی باشد
اما وحدت موضوع بهمت انک اگر متعدد شود حرکتی کی ایزا باشد مغایر باشد بشخص وحرکتی کی آنرا باشد ۔ واما وحدت زمان بجهت
استحالت اعادت معدوم بعینه ۔ واما وحدت مانیه بجهت انک ممکن است کی جسمی منتقل شود از مکانی بمکانی واویا این
محرک باشد ویرمرکز نفس خود حرکتی وضعی بر وجهت کی ابتدای این دو حرکت واستهار ایشان یکی باشد پس متحد شدند
موضوع وزمان یی اتحاد حرکت ۔ ووحدت محرک اعتباری کنند چه اگر ما نقدیر کنیم محرکی راکی تحریک جسمی کند وپیش ازانقضا تحریک
اویا یا او محرکی دیگر را یابد حرکت واحد باشد بااتصال واگرچه کثیر باشد باعتبار تکثر سبب تحریکات وبغیر این وجه ۔ ووحدت مبدا ومنتهی کانی
بیت چه سلوک از احرکت بدیگر حرکت بطرق بسیار می تواند بود ولکن وحدت ایشان ازم وحدت امور سه کانه مذکورست ۔ وبعضی
از حرکات واحده بالنوع باشد واین محقق نشود الا باتحاد مانه وما الیه ومانیه ۔ اما اتحاد مانه وما الیه بجهت انک حرکت از زمین باسمان
مخالف حرکت است از اسمان زمین بنوع با اتحاد مانیه احرکه ۔ واما اتحاد مانیه بجهت انک حرکت از نقطه نقطه دیگر باستقامت مخالف
حرکت است ازان نقطه بآن دیگر باستدارت با اتحاد انشان ومانه وما الیه ۔ وبجرد جمعیت مقتضی هیچ حرکتی نیست والادایم
بودی بدوام جمعیت ۔ وبوجود جسم ساکن منع بودی چه الجز بذات باشد زوال ان بعارضی محال باشد ۔ وحرکات مختلف نشود بسرعت
وبطو واستقامت واستدارت وباتک از وکرند بجهت تساوی اجسام در طبیعت جسمیت وهیچ مقتضی او مختلف بناشد
او مختلف بناشد ۔ ودیگر جسم ازان روی کی جسم است ثابت است وهیچ چیز از مقتضی حرکت کی غیر ثابت است ثابت بناشد
پس جسم ازان روی کی جسم است مقتضی حرکت بناشد ۔ ودیگر جسم من حیث الجسمیه متشابه الاحوال است واجب مقتضی حرکت
است اقتضا اوشا نشایی کند واگر جسم اقتضا جزء اول از حرکت کردی ان جزء دایم ماندی بدوام علت او دجزوی کی بعد ازوست
نیامدی پس حرکت حرکت بنودی هذا خلف ۔ وهرگاه کی جسم باجمیع ما لایمان حویش باشد حرکت نکند چه حرکت بجهت
طلب ما لایم است واجب ما لایم باشد وجود او برعدم او راجح نشود بنسبت با اقتضا ماهیت جسمی پس طبعا حرکت نکند بسوی اویس
مقتضی حرکت طبیعت جسم من حیث هی هی تلک الطبیعه بناشد ۔ وچگونه باشد وطبیعت ثابت است وحرکت ثابت نیست ۔
وحرکتی کی او را طبیعی یی گویند بنا آن بر مفارقتی غیر طبیعی باشد پس طبیعت موجب حرکت باشد بشرطی زاید دان شرط خالقی
باشد جسم را غیر طبیعی پس علت حرکتی راکت آنرا طبیعی می خوانند وجود بودی یکی ثابت است ودیگر غیر ثابت
وآن وصول است بحیثیات واینیات غیر ملایم بسبیل تبدل وتجدد واگرچه مسافت در نفس خود موصول است وحرکت طبیعی
مبنی بر فترت ۔ وحرکت ارمجرد فوت شعور کت صادر نشود والا مختلف نشدی ازان بل ابد باشد ازمرجحی یی رجحی جانب
حرکت کند برجانب سکون تا تحریک ازان صادر شود وان ارادت است ودواعی مختلف ۔ وآن چیزی یی محرک جسم جسم را بتوسط
ان تحرک کند میل خوانند ۔ ووجه انقسار با ودوائج حرکت در می یابند ان است کی حرکت خالی نباشد از حرکت از سرعت وبطو
وایشان قابل شدت وضعف اند ومحرک واحد جسم را ازان روی کی واحد است چون طبیعت واحده قابل ایشان باشد پس
صوبد حرکتی سریعه از او لی نباشد الا بامری دیگر کی قابل شدت وضعف باشد چنانک حرکت قابل ایشان بود در سرعت وبطو
وآن میل است واشتداد وضعف او بحسب اختلاف جسم باشد دیگیت وانباع اجرا وانقشاش ان ورقت قوام مانیه احرکه وغلظ آن
وغیران ۔ ومیل محسوس است در مثل زق منفوخ کی ساکن باشد ورشیب آب بتر جه درد مرا نعبی صاعده هست یی بحرکت ۔ میل
گاه باشد کی طبیعی باشد چون میل حرکت کی اورا قسرا درهوا بازدارند ۔ وگاه باشد کی نفسانی باشد چون اعتماد حیوان
برغیر خود ۔ وگاه باشد کی قسری بود چون ترکت کی برهوا اندازند ۔ وهیچ میلی در جسم نباشد وقتی کی در جیز طبیعی خود
باشد چه اگر میل باو کند طلب حاصل باشد واگر میل ازو کند مطلوب بطبع متروک بطبع بود ۔ ومجتمع نشود میل طبیعی با میل قسری بر وجهت
مختلف بزمان چه یکی مدافعت است محرز طبیعی ودیگر مدافعت است ازان ومدافعت بشی با مدافعت ازان جمع نشود ۔ اما
اجتماع مبدا ایشان جایزست چه دوسنگ کی برهوا می اندازند ازیک واحده مختلف می باشند در سرعت وبطو چون مختلف می
باشند در عظم وصغر واگر نه مبدا میل طبیعی معاون در اعظم موجود واقوی بودی احتراف مذکور نبودی چه ترجح بین غیر
مرجح ۔ وگاه باشد کی میل طبیعی وقسری جمع شوند بریک جهت چنانک سنگی را بشیب اندازیم بقوتی تام چه ران بقدیر حرکت
سریع تر ازان باشد کی اگر بطبع خود تنها متحرک بودی ۔ وچنانک جایزست اجتماع دو حرکت بر دو جهت یکی بذات ودیگر
بعرض همچنین جایز باشد در دو میل چون سنگی کی هوا می برد ۔ وچنانک مجتمع نمی شود در آب حرارت وبرودت
بل رکت در کیفیتی متوسط باشد یا بمیل ما حرکت از ایشان یا بتعادل ایشان همچنین است میل طبیعی وقسری بر وجهت ۔

اول کمتم کافیست ۔ وحرکت بشی چیز متعلق باشد مانه وان مبدا حرکت است وما الیه وان منتها اوست ومانیه نفسه وحرک ومحرک وزمان ۔ وتعلق
حرکتی کی زمان ازوست واوان حرکت است کی زمان تابع اوست ومعلول او وبزمان چون متعلق سایر حرکات بزمان نیست چه سایر حرکات
تابع اند در زمان ومقدر نه بان وباشد کی از بعضی وجوه تابع زمان باشد نه متبوع آن ۔ وانقسام این کون در وسط بالکوان انقسامیست
عجب فرض ونوهم راود ونفس خود شی واحد متصل است بر تناسی مسافت وزمان در ایج فرض می کنند در او زجود وترک حرکت
از اجزا او تحرکت لازم نیاید چه این محالست ۔ واز انها کی دالست یی کند بر بطلان آن ان است کی اگر حرکت واجزا او بحرکت
بودی سرعت وبطو بتخلل سکنات بودی وتالی باطلست پس مقدم مثلان باشد ۔ ووجه لزوم ان است کی اگر سریعی وبطی حرکت
کنند وسریع قطع حرکت کند بطی اگر دایما مثل او قطع کند پس متساوی نزد باشد واگر اکثر از و قطع کند ابطاء اسرع گردد واگر اقل از و قطع کند
ما الیفهم منقسم نشود پس هیچ دیگر نباشد الا انک بطی ساکن شود واین موجب ان است کی نسبت سکون با حرکت چون نسبت بطو
باشد باسرعت ۔ واما بیان بطلان تالی بجهت انک اگر حنین بودی سکون در بعضی متحرکات اضعاف حرکت بودی وزمان پس
سکون او محسوس بودی با انک ما او را در کنیم هذا خلف ۔ ودیگر نیز چون او را مانعی نباشد در اجرا هوا ومیل او مشابه باشد پس حرا
نیابی می روند وزمانی می ایستند واگر هوا یا بیستند بنفس خود فرو نیایند چه وقوف او بسبب بطلان قاسرست باشد یی موجب حرکت او
باشد پس سکون او طبیعی باشد انجاکی باشد ومفارقت نکند الا زوالی بقاسرست وجسم ثقیل چون حرکت کند وفرض کنند در تخلل
سکنات پس حنداک اثقل باشد سکنات اقل باشد وثقل زیادت می شود باسکون زایل شود پس چون اضافت کنند ان چیز را کی
سکون او زایل شده باشد بچیزی یی اثقل او بود باشد سریعت وبطو حاصل شود نه بتخلل سکنات ۔ وتابع این توسط باشد حرکت یعنی قطع ووزا
واین حرکت متصله معقوله است انبدا یا منتها ۔ واین حرکت را حصولی در اعیان نیست چه متحرک ما دام کی منتهی نرسیده باشد
حرکت را تمام نیابند وچون منتهی رسید حرکت منقطع شود ۔ واما این توسط مستمر کی مجتمع یی شود مقدم او با متاخر از او را وقوعیت
در نفس امر دا کرچه کلیت متصل او را حصول بناشد الا در عقل ۔ وحرکت بان مطابق زمان است واز انجهت کی اویان قوت فعل
است پس ما خوذ نباشد با مقادیر واتصالی ما زمان مطابق او باشد بل کت زمان مطابق او می شود از ان روی کی ازم اوست
انصالی یا تطبق ۔ وبرنوع این توسط بفعل ازم نیاید از انک متصف واجق حاصل باشد یی حرکت حاصل بناشد مطلقا ۔ انگاه
از نفی تقضی ولحوق حصولی ازم آید چه متصف ان است کی بوجود ونوت شد واجق آن است کی بصدد حصول است ۔ وانکس نیک
دعوت کرده است کی جسم ساکن در چیزی کت مثلا حاصل شود در چیزی دیگر یی ایکار فطریات کرده است ۔ وحرکت منقسم می
شود بانک منقضی ان توی باشد جسم را یا امری خارج از جسم وقوت او ۔ وادراک را یا شرط کنند دران کی او با دراک وارادات باشد
واین حرکت ارادی است چون حرکت حیوان یا شرط نکنند دران ایزا واین حرکت طبیعی باشد خواه قوت انقضا ان کند بر دوبره واحده
چون حرکت حجر بشیب رخواه بر دو تا بر مختلف چون نوبات ۔ وثانیه حرکت قسری باشد اگر متحرک کی از من المحرک بناشد یا محرک
مکان متحرک باشد والا حرکت عرضی بودی چون حرکت ساکن سفینه بحرکت سفینه ۔ وحرکت را تصور توان کرد دران چون انتقال
از مکانی بدیگر ۔ ودر وضع چون حرکت جرمی دایر بر مرکز نفس خود نه بر جهتی یی خارج باشد او وجه کل او را وکلی نیست وکل از
مکان خود بیرون نرفت ۔ وانج جامع حرکت اینی وضعی است آن است کی اشان هردو انتقالی این نسبت با امری یی خارج
است از جسم وهیات او ۔ ودرکم یا از مقدار حرکت اکبر از ابن نتوان باشد اگر بر دوام باشد وتخلخل اگر بودن ان باشد بیا
بمقدار اصغر از و واین ذبل باشد اگر بانفصال زیاده باشد وتکاثف اگر چنین باشد ۔ ودر کیف چون تحرک جسم از سواد بیاض
یا از حموضت بحلاوت شیا بی بوجه ند ریج ۔ وتغیر در این تصور می توان کرد یی حرکتی چون علمی وارادتی کی متبدل شوند بغیر
ایشان دفعه ۔ وعقل اگرچه تصور حرکتی می کند وکیف اما در نفس او حرکت در ایشان نیست چه هریک از مراتبی کی در این
حرکت است بین ماسبه وما الیه ممتاز اند از ان دیگر بفعل بخلاف اجزای کمی وزمان هیچ فسمتی نیست ونه امتیاز ات الا بالقوه
ونسبت بایون اعتباریست ۔ پس اگر درکم وکیف حرکتی باشد وسط بین ماعنه احرکه درهردو وما الیه احرکه یا واحد باشد یا کثیر
اگر واحد باشد حرکت بناشد واگر کثیر باشد پس ان کثرت خواه اخلافش نوع باشد یا بعد یا متناهی باشد یا غیر متناهی ۔
اگر متناهی باشد ترکب حرکت ازم این از امورک کی قابل قسمت بناشند چه اگر قبول انقسام کنند منقسم شوند با مور متغایره
وکلام عاید کردد بحرکتی از ان وهلم جرا پس انج فرض کرده بودند کی تناهیست بناشد بوده باشد هذا خلف ۔ وترکب حرکت
از انج قابل قسمت نباشد باطل است انج دانستی ۔ واگر متناهی بناشد یا انک محصور باشد بین حاصرین ومتناول باشد بفعل او نیز
باطل است ۔ وهمچنین است حق در حرکت در جوهر واگرچه خود در وحرکت بتصور نیست ۔ پس جسم زود تبدل کیفیات بر و
واستحالت او در کیفیات هریک از مراتبی کی میان ایشان است در زمانی یابند والا تتالی آنات ازم آید ودر جسم اجرا ا تحرک

وهرگاه کی میل طبیعی اقوی باشد جسم خود را از قبول میل قسری امتنع باشد وحرکت بمیل قسری انتزاعی باطل باشد ۔ واین نیست کی هرچ
ابعد باشد از قبول میل قسری میل طبیعی او اقوی باشد چه ثابت کی ان نه از جهت میل طبیعی بود باشد چون گاه برگ دانرا خارج
بحرکت ان باشد چه آنرا پیشی ستعد قبول آن نیست ۔ وهرچ در وی مبدا میل طبیعی بنا باشد او حرکت بکند طبعاً وفه قسراً ۔ چه اگر فرض
تحرک او کنند طبعاً عرضی میان طبیعی آنرا این ۔ واگر فرض حرکت او بقاسری کنند قاصر یا بارادت باشد یا بی ارادت جسم یا بمطاوعت
او بتحریک مستقیم یا مستدیر کنند یا بمطاوعت نکنند ۔ واگر بمطاوعت کنند / اشکل مختلف شود بر تاثیر اقوی و اضعف یا تشارک در
امور خارجی واگر نه آن بر دی کی ضعیف را معاوقه ما می کردی والا باثر قوی وضعیف در ویکی بودی بی تفاوت ۔ ومعاوقت
در جسم یا هو جسم نیست بل کت ان از برای امویت یکی بان بقامت خواهی برحال خود او مکان طبیعی ووضع واین ان مبدا است کی
یاد دیان آیم ۔ واگر بمطاوعت قاسر کند در دو معاوقتی باشد بس در دو مبدا میلی باشند ۔ وحرکت نفسانی نفس است کی بخود بحال
او کند او سرعت وبطو کی متخیل او باشد بحسب ملایمت واختلاف دواعی ۔ وحرکت طبیعی مقارن متفاوت او امور کی باشند خارج
از جسم چون رفت قرام الخ دران حرکت می کند وغلطا ان ۔ وممکن نیست یکی از داخل باشد چه طبیعت اقتضا چیزی وانضا الخ
معاوق ازان باشد نکند ۔ وهرگاه کی خارجیات سفن شوند معاوقه داخلی بمیل متغیر شود ۔ وهرگاه کی امور داخلی متفق
شوند معاوقت از خارج متغیر شود ۔ وحرکت ازان دری کی حرکت است لذاتها اقتضا زمانی معین نمی کند چه حرکت را
بیابند او بسرعت وبطو پس حرکت سفرد انچنان موجود باشد وهرچ موجود باشد اقتضا متی معین نکند بس تعین نباشد
الا بامری غیر حرکت کی ان امر میل است اگر داخلی باشد وغیر او اگر خارجی باشد ۔ وچون میل قسری باطل شود مبطل او زان او
نباشد زیرا او خود موجود نشود و نه بقسور و نه هرچ بالذات قادر در مقدور و الامتمم نشدی کت با ان و نه حرکت قسری کی معلول
قاسر است چه او معلول میل است و معلول میل باطل علت خود باشد ۔ بس مبطل امری باشد از خارج کی ابطال او کند یا نه چون مضادی
کی ملاقی او شود یا بتدریج چون معاوقات الخ دران حرکت می کند ۔ ومعاوقت مختلف شود بر تفاوت قوام ما نیه اجرکه وغلطان وبحسب ان
زمان ثبات میل ادراک و بسیار می شود بس ازالت معاوق او می شود یا نه نقصی او تامتنعش شود طبیعت و ممکن کردد از مقتضا خود
وچون احساس بقا میل نمی کند در حالت تسکین بس نفس حرکت باشد ۔ وچون نزد وصول جسم بحیز طبیعی میل نمی باشد طبیعت
جسم حیزش نیابیت بس او غیر طبیعت باشد ۔ ومفهوم توان کرد وقتی حرکت دران ۔ وچون سکونرا عبارتی کیرند از عدم حرکت عما من
شانه ان تحرک بس جسم دران واحد نه متحرک باشد و نه ساکن واین الزم نیاید کی فی نفسه نه متحرک باشد و نه ساکن چنانک الزم نیاید
از انک زید متحرک نباشد در ساعتی نه ساکن دران کی حالت باشد از حرکت وسکون مطلقا ۔ واین متحرک در جمیع حرکت اوانی واحد ست
در خارج کی منقسم می شود بایزن متعدده در دوم واول تمت دران منبهت نشود و رود باشد کی بحقیق این کتی در جسم ۔ ومقابل
حرکت سکون مطلق بود و مقابل حرکت خاص سکون خاص ۔ وسکون الا وجودایی حرکه کانت نیست چه هیچ متحرک بیست الا کی
سابق کنند ازو در حال حرکت ادحرکات دیکر بیاید ۔ وتصور وجود حرکتی نتوان کرد کی اسرع ازان متصور نشود چه حرکت بزین تقدر
در زمان الیتحرک امتد و الواقع در اقل ازان زمان اسرع بوده باشد از انک فرض کردن ان کی او الهایت است و در سرعت هذا خلف
واین بحسب تصور عقلی است و اما در اعیان سرعت و بطو را دو حدست کی زیادت پریشان در نفس امر ممکن نیست ۔ وهر
حرکتی طبیعی او هرکت باشد بطبع از حالتی و الشک ان حالتی غیر ملایم باشد و ابن باشد کی ان حرکت با قرب طرق بود دران
بخط مستقیم بود چه اگر جنین نباشد الزم اید کی جسم در قصد امکان طبیعی او عادل باشد از و ازان جهت کی طالب باشد
او را بس قصد حصیل بیوتی او بنوع باشد بس هر حرکت کی مستقیم نباشد طبیعی نباشد بس حرکت مستدیر کی از قاسری
نباشد از طبیعت بود ۔ و دیکر الخ برین دالت کند ان است کی ثابت شد کی هر حرکتی طبیعی او بجهت هر یک طبیعت
را از حالتی غیر طبیعی ۔ و طبیعت بیان کرده ان کی باوان نمی خواهند کی فعل باختیار نکنند بل کت بتحریر کنند بس حرکات و
افاعیل او متفق نشود بس اقتضا کند در وضعی و هرب او و معا نکنند بس ان اگر فرض کنیم کی حرکت وضعی بطبیعت است بیت
او هرب باشد از وضع غیر طبیعی و مهروب عنه مطلوب بود چه اگر مطلوب بودی مهروب عنه نبودی لکن حرکت مستدیر
متوجهات با بحالتی هرب از وی است بس او از اختیار و ارادت باشد ۔ وچون غیر مختلف باشد بسبب عدم اختلاف
ذواعی و ارادات باشد ۔ واگر مقصود بحرکت مستدیر حصول وضعی متعین بودی ان وضع یا بالفعل بودی یا بالقوه والخ بفعل
باشد بحیح وجه باشد یا بالفعل او بحالت نشود و تعین او متصور نکردد دین او بفعل باشد و ان فعل یا بحسب وجود خارجی یا مشل
یا بحسب وجود ذهنی ۔ اگر بحسب وجود خارجی باشد بیشتر عین مسامت بفعل تیامسدک چه بعضی ازان اولی نبودی
کی بفعل آمدی او بعضی دیکر در الخ حرکت او متعذر ست و اگر ان اوضاع موجود بودندی کی بفعل مطلوب نبودندی ۔ بس این

باقی مانن

باقی مانند کی متوهم باشد بحسب ذهن و آن توهم یا موثر باشد یا غیر موثر اگر موثر نبودندی متساوی بودندی و نا بودن اولی بسبیل او سبیل
محاذیات مختلف باشد کی واجب بودی کت جسم از بهر او منصم یا لفعل شود بل کت توهم اضعف است از محاذات بس او توهمی باشد موثر
در حرکت وان توهم متحرکی بود در موهم المطلوب ۔ واین وجه محتاج است بمعاضدت حدسی و حکونه درست شود خداوند فطرت سلیمه
کی حرکتی دورکی بیابند با انک هیچ یک از اوضاع اولی نیست از وضعی چون انجا یعنی مرجح یکی از اوضاع بر دیکری مثل او نباشد ۔ وان
سبب نیت الا توهمی یا تصورکت ۔ وحرکت مستقیمه اگرچه چیزی کی باو متحرک است نفس حرکت از مسامات می کند ان نگاه من
کریزد از و دیکری لکن نفس توجه باو نفس توجه از نیست بخلاف حال در حرکت مستدیر ۔ و دیکر متحرک باسقامت میول او متغیر می
شود بتغیر در حرکات طبیعی و تضعف در قسری بر امثال بس مقتضی هریک از ایشان غیر مقتضی ان دکر باشد ۔ و تو دانسته
کی حال مثل ان طبایع مخلف می شود بقدیر مسافات واین چنین نیست حال حرکت مستدیر ۔ آیت الخ خواستم کی یاد کنم از اعراض
واز بجا شروع کنم در ذکر جواهر و الخ مخصوص باشند بحرکی از ایشان از این اعراض وغیران ان شاالله و این آخر جمله دوم است کی در فلسفه اولی

بسم الله الرحمن الرحیم جمله سیم از درة التاج لغرة الدیباج در علم اسفل کت علم طبیعی است و این جمله هم دون
است فن اوّل در اجسام طبیعی و مقدمات و احکام ان و ان هفت مقالت است مقالت اوّل در
مقومات جسم و احکام عام ان نه احکام خاص هر جسمی وجود جسم طبیعی معلوم است از جهت حس و او یا مرکب است
از اجسام مختلفه الطبایع چون بدن انسان یا غیر مرکب از دو چون هوا و کیف ملاکات او قابل انقسام است و انقسامات ممکن
دور یا حاصل باشد یا لفعل یا غیر حاصل یا لفعل و بر هر دو یا بقدیر یا متناهی باشد یا غیر متناهی و این بحسب صنعت عقلی است
لکن انک جسم در خارج مرکب باشد از اجزایی کی بقول انقسام نکند نه بفعل و نه بفرض محال است خواه متناهی باشد و خواه غیر
متناهی ۔ و بحیث انک جسم متناهی در خارج مرکب باشد از اجزا غیر متناهی بفعل خواه هریکی قابل انقسام وفعلی یا فرضی
باشد یا قابل هیچ یک نباشد ۔ و بطلان اوّل بوجوه بسیار روشن می شود من سه را ازان یاد کنم یکی انک اگر اجسام ذوات
المقادیر متالف باشد ازین اجزا یا متداخل باشند یا متداخل نباشند اگر متداخل شوند هیچ مقدار ازان متالف نشود و اگر متداخل
نشوند هر وسطی ازان میان دو باشد کی ملاقی شود یکی از دو طرف او غیر آن چیز را کی ملاقی او شده باشد بطرف دیکرش
و منقسم شود فرضا و هو محال ۔ و اینک مرکز محاذی اجزا دایره است چون ملاقیات مذکورین نیست جمله محاذیات
متکثر ان متعاقب است یکی است و الخ تماسات بان متعلق است غیر راست جمله تماس الخ ماس اوست او جهتی
بر موضع تماس او یا الخ ماس اوست از جهتی دیکر و اقع نکردد ۔ و دوم انک آنچا چون حرکت کند و در اجزا الا حرکت باشد تا حادام
کی جزوی از چیز خود بیرون نرود و در چیز مجاور خود نه افتد پس چون از دایره طرف حرکت کند از دایره قطب با هیچ حرکت
نکند تا پیش از جزوی حرکت کند یا جزوی تا کم از جزوی ۔ اگر هیچ حرکت نکند از دایره قطب با انک دایره طرف اضعاف اوست
مر آنرا بسیا و اجب بودی کی سکون دایره قطب بودی نه حرکت و این محال است از رویت حرکت او و این چنین نیست چه ما او را بسیست
احرکه می یابم کی با انک در سکون یابم اصلا ۔ و اگر اکثر از جزوی تا شمال ان حرکت کند قطبی پیش از طوق تمام شود پس الا بن باشد
کی از دایره قطب اقل از جزوی حرکت کند و ما الا قسم منقسم شود ۔ و سیم انک شکل مربع واجب است کی اوتار
قطع کند بر مثلث بمتساوی الطول باشد از هریکی از اضلاع اربعه اگر مرکب باشد از اجزا الا حرکت واجب باشد کی قطر سادس
ضلع باشد و ان ممتنع است ۔ و صحت این تا بل و اعتبار ظاهر شود ۔ و اما بطلان دوم و ان ترکب جسم متناهی است از اجزا غیر
متناهی بفعل ۔ بیان ان ان است کی ما چون ازان اجزا عدد کت متناهی فرا کیریم اگر تالف او در کل حهات مفید مقدار باشد
جسم از و تالف نشود و اگر مفید مقدار نباشد بس جسمی حاصل شده باشد کت او را نسبتی باشد بان جسمی کی فرض کرده ان کی اجزا
او غیر متناهیست و نسبت عدد با عدد چون نسبت حجم است با حجم چه با زیاد عدد حجم زیادت شود بس او سابق او باشد
لکن نسبت حجم با حجم نسبت متناهی است بامتناهی بس نسبت عدد بعدد نیز معین باشد و ان جسم کی فرض کرده بودند
کی اجزا او غیر متناهیست بفعل متناهی بودی باشد بفعل و هو المطلوب ۔ و باین روشن شد کی حرکت جسم و زمان حرکت
او متالف نشود از اجزا الا تجزی ۔ و نه الخ متناهی فرض کنند از مثان از اجزا غیر متناهی بفعل چه ایشان هردو بطابق
مسامت ابن ۔ و اگر قطع کنند بالا تجزی من الحرکه قدر کت از مسامت اکران قدر متحرک نیز خبر مسامت متروک شده باشد
از اجزا الا تجزی ۔ و اگر متحرک شود الخ بان نصف ان قطع کنند نصف ان باشد کی بان کل ان قطع کنند بس منقسم شود از
حرکت الخ فرض کردن کی غیر منقسم است ۔ و صحیح نیست نسبت زمان بحرکت چه زمان بنصف او بنصف زمان کل او باشد
چنانک حرکت بنصف مسامت نصف حرکت است بکل مسامت ۔ بس هریکی از این سه اعنی مسامت و حرکت و زمان منقسم

شود بحسب انقسام آن دو دیگر ∴ وظاهر شد از انچ گفتند کی جسم چون منقسم باشد بفعل لابدست کی منتهی شود قسمت او
بجسمی کی منقسم نباشد بفعل بل کی قابل قسمت فرضی باشد یا وهمی غیر متناهی بقوت بی انک آن انقسامات بفعل
اید البته ∴ پس هر جسمی قابل انفصال است وان انفصال اگر مودی باشد بافتراق آن فکی باشد وقطع باشد واگر مودی نباشد بان
اگر بجهت امری باشد در خارج او ان است کی باختلاف عرضین باشد در جسم والا آن بوهم باشد یا بفرض ∴ واینک اجزا غیر
متناهیست بقوت مانع آن نیست کی اجزا محصور باشد میان دو طرف جسم ∴ ونه انک قاطعی آنرا بحرکت قطع کند بل کی این
وقتی ممتنع بودی کی اجزا موجود بودندی بفعل ∴ وهر جسمی طبیعی لابدست کی مرکب باشد از ماده وصورت چه او خالی نیست از
اتصالی در ذات خود واو قابل انفصال است در حالت اتصال پس قوت قبول انفصال حاصل باشد حال الاتصال ونفس اتصال قابل انفصال
نیست چه انچ گویند کی او قابل چیزیست بحقیقت لابد باشد کی باقی باشد عند حصول المقبول لکن هویت اتصالی معدوم می شود نزد طریان
انفصال پس قابل او نباشد پس جسم را چیزیست غیر اتصال کی بان قوت می شود بر قبول انفصال واوست کی متصل می شود
یکبار ومنفصل دیگر بار واو ان است کی او را ماده وهیولی خوانند ∴ واو ثابت باشد جسم را واگرچه بفعل منفصل نباشد چه ثبوت
او جسم را نه بواسطه نفس انفصال است فقط بل کی بواسطه قوت بران نیز وازینست کی هیولی ثابت باشد جسم را در حال
انفصال وپیش ازان وپس ازان ∴ وهیولی را در ذات خود اتصالی نیست ونه انفصالی ونه وحدتی ونه تعددی والا موضوع
این اشیا نبودی ∴ وچون هرچ او جسم است یا متصل است یا منفصل یا واحد یا متعدد پس هرچ قابل چیزی ازین باشد جسم
نباشد بل کی قابل ان هیولی باشد ∴ واتصال یا وحدت صورت است ∴ وچون هر عاقلی با نفس خود رجوع کند بداند کی هویت
اتصالی چیزیست یا متصلی وچیزی نیست کی قایم باشد بذات خود وماهیت جسم را تعقل نمی توان کرد بی او پس او از مقومات
جسم باشد وجسم مرکب باشد ازو واز قابل او ومجموع ایشان جوهرست واگرچه اتصال بر اصطلاح این کتاب جوهر نیست بجهت
انک قایم است بهیولی نه بذات خود ∴ ومراد از انفصالی کی اثبات هیولی بواسطه قبول جسم او را کردند انفصال انفکاکی است
وهر جسمی قابل این انفصال است از روی طبیعت جسمیت واگر ممتنع باشد قبول بعضی اجسام ازان بجهت امری باشد خارج
از طبیعت جسم ازان روی کی جسم است ∴ ودلیل این ان است کی قسمت در جسم اگرچه غیر انفکاکی باشد لابد بودی کی در
مقسوم احداث اثنینیتی کند وطباع هر یکی از اثنین طباع ان دیگر باشد وطباع جمله وطباع خارجی کی موافق باشد در نوع وهرچه
صحیح باشد میان دو ازان صحیح باشد میان دو دیگر پس صحیح شود بین المتباینین از اتصالی کی رافع اثنینیت انفکاکی باشد
انچ صحیح باشد بین المتصلین وصحیح شود بین المتصلین از انفکاکی کی رافع اتحاد اتصالی باشد انچ صحیح باشد بین المتباینین
واین همه باعتبار تشابه است در طبایع آن بسایط چه طبایع متشابهه هرجا کی باشند اقتضای شی واحد غیر مختلف کند پس واجب
باشد در جمیع ما امتناع قبول اتصال وانفصال انفکاکی یا امکان قبول هردو ∴ وچون اول حق نیست ثانی متعین باشد وآن امکان
قبول جمیع است اتصال را وانفصال انفکاکی کی رافع ان باشد از روی طبیعت امتداد جسمانی کی مقول است بر امتدادات
فلکی وعنصری با اختلاف اقسام ایشان بمعنی واحد ∴ واعداد امتدادات مشترک اند در انک متصل اند بذات خویش وقابل
انفصال واگرچه بحسب فرض باشد وباقی نماند هویت امتدادی ایشان عند الانفصال نه در خارج ونه در ذهن ∴ واین قدر
معلوم است ومشترک فیه ومقتضی حکم باحتیاج بقابلی با جمیع ما عدا آن از انها کی می دانیم آنرا واز انها کی نمی دانیم انرا ∴ واو مانع
نیست از انفصال انفکاکی از روی طبیعت او چنانک بیان کرده شد ∴ وهیولی جسم را مجرد از صورت او نیابند والا اشارت باو یا صحیح
باشد یا صحیح نباشد ∴ اگر صحیح باشد یا قابل قسمت باشد یا قابل قسمت نباشد ∴ اگر قبول نکند ان نقطه باشد حال در غیر والا جزء
لایتجزی باشد پس انچ ازو سوی جهتی باشد غیر ان باشد ازو کی سوی جهتی دیگر باشد وانقسام لازم ∴ وچون حال باشد در
غیر واو ذو وضع است لامحاله پس او یا خط باشد یا سطح یا جسم وهر کدام ازینها کی باشد هیولی مجرد نبوده باشد از صورت جسمی
چه خط وسطح لابدست کی حال باشد در جسم ∴ واگر قبول قسمت کند یا در جهت واحده باشد وان خط بود یا در دو جهت وان سطح
باشد یا در هر سه جهت وان جسم باشد وهر کدام کی باشد هیولی مقارن صورت بود ∴ واگر اشارت باو صحیح نبود واجب
باشد کی صورت مقارن او نشود چه اگر مقارن او شود یا در چیزی باشد یا نه در چیزی واول محال است والا هیولی در چیزی
بوده باشد وقابل اشارت باو ومفروض خلاف اینست ∴ وثانی محال است والا صورت جسمی مقارن او شود نه در چیزی پس
جسم حاصل شود نه در چیزی انگاه منتقل شود بچیز واین باطل است ∴ ودیگر اگر صورت جسمی مقارن او شود صورتی نوعی
دیگر یا مقارن او شود یا نشود ∴ اگر اول بود ترجیح بلا مرجح باشد ∴ واگر ثانی بود جایز نباشد کی حاصل نشود در چیزی اصلا ونه
انک حاصل شود در همه احیاز در حالت واحده چه این هردو ظاهر البطلان است پس نباشد الا انک حاصل شود در بعضی

احیاز دون

دون بعضی وچنین اختصاص او بان چیز بی مخصصی بوده باشد چه کافی نیست در اختصاص هیولی بچیزی اتصاف او بچیزی کی
اقتضا چیزی نکند او را چه نسبت هیولی با آن اوصاف بجمیع احیاز یکیست وانچ مقتضی چیزیست او را فرض کرده ام کی منتفی است
لکن تخصیص من غیر مخصص باطل است ∴ وچون باطل شد اقسام باسرها بر تقدیر تجرد هیولی از صورت پس تجرد او ازو باطل
باشد ∴ واگر هیولی در جسم مجرد شود از صورت اگر متکثر شوند بی چیزی محال باشد واگر متحد شوند باتصالی وامتزاجی وترکیبی صورت
منفیه مفروض شود واتحاد بر غیر این وجوه باطل است ∴ وانعدام احد الهیولیین اولی نیست ازان دیگر پس لابد باشد از انعدام هردو
معا ∴ انگاه اگر تخصیص کنند بعضی از هیولی بصورتی دون البعض پس منقسم بوده باشد ومتمایز الاجزا بی صور ومحال
لازمست خواه متصل شود بعضی ببعضی وخواه کی منفصل شود ازو ∴ واین وما قبل او دلالت نمی کنند بر انک هیولی مجرد نشود
از صورت مطلقا وکیف کان ∴ بل کی اول ازیشان دلالت می کند بر انک هیولی مقترن بصورت مجرد نبوده باشد از صورت اصلا
وثانی دلالت می کند بر انک مجرد نشود بعد از حصول صورت درو ∴ ودور نباشد کی حدس کنند ازین عدم تجرد او از صورت مطلقا
وصورت نیز مجرد نشود از هیولی چه اتصال ازان روی کی اتصال است اگر غنی باشد بذات خود از چیزی کی قایم باشد برو
ان استغنا باقی ماند ببقا ذات او وبیان کرده شد کی چنین نیست ∴ وهیولی دیگر خالی نمی شود از صورتی دیگر کی اجسام بان
انواع مختلف می شوند چون صورت ارضی وهوایی وفلکی ∴ چه اجسام مختلف اند در لوازم ازانجهت کی ایشان یا قابل انفکاک والتیام
وتشکل باشند بسهولت چون اجسام رطبه یا بعسر چون یابسه یا قابل اینها نباشند چون تجرد جهات چنانک بدین زودی
بدانی ∴ واختلاف در لوازم مقتضی اختلاف باشد در ملزومات ∴ پس مقتضی این امور جزئیت مشترکه در جمیع اجسام نباشد چه
اگر اقتضا چیزی ازینها کردی هر جسمی چنان بودی وچنین نیست ∴ ونه هیولی نیز چه او قابل ان است وقابل فاعل مقبول
نباشد پس این امور را علتی باید غیر این هردو ∴ وان علت اگر مقارن اجسام نباشد نسبت او با جمیع اجسامی کی قابل باشند
ازو متساوی باشد پس تخصیص بعضی ازان بصفتی معین دون بعضی بی استحقاق ان بعض او را تخصیص باشد بی مخصصی
واین محال است ∴ انگاه فاعل افادت استعداد قبول وعدم قبول نمی کند الا بافادت چیزی کی مقتضی ایشان است چه استعداد
قبول ولا قبول مستعد را بذات خود است نه بجعل جاعلی ∴ واگر ان علت مقارن اجسام باشد ان صورت نوعی مذکور باشد ∴
وازانجهت واجب شد تعلق او بهیولی کی واجب است تعلق او بامور انفعالی ∴ وهمچنین است حال در انک هیولی لابد
باشد او را از استحقاق مکانی خاص یا وضعی خاص ∴ وبودن جسم بر وجهی کی مستحق اینی یا کیفی یا غیر ایشان است
غیر حصول او باشد دران این وبران کیف وازین است کی گونه علی تلک الصفه ازو زایل می شود واستحقاقه ان یکون
علی تلک الصفه ازو زایل نمی شود ∴ وهر یکی از هیولی وصورت نشاید کی علت مطلقه وجود ان دیگر باشد ونه واسطه
مطلقه ودر وجود ان والا متقدم باشد بر وجود او وتشخص او بران ∴ ونشاید استغنا هر یکی ازان دیگر مطلقا والا ترکیب میان
ایشان ممتنع بودی ∴ بل محتاج باشد هر یک ازیشان بدیگری از وجهی کی محتاج نشود آن دیگر باو ازان وجه تا دور لازم
نیاید ∴ وایشان را هردو باهم یابند از سببی کی غیر ایشان باشد ∴ واینک هیولی را در حد ذات خویش مقداری نیست
ونه قبول قسمت منافی حلول مقدار وصورت جسمی درو نیست ∴ واین وقتی ممتنع بودی کی هیولی را بیافتندی وهیچ
چیز درو حال نبودی انگاه بیافتندی او را وان درو حال شده بودی حلول السریان ∴ چه محال است کی چیزی کی او را
طول وعرضی باشد بر وجه مذکور حال شود در چیزی کی نه طول باشد آنرا ونه عرض چنانک دانستی ∴ اما چون
محلی باشد کی او را با حالی یابند کی استفادت کند محل ازان حال صفتی پس اگر تمیز کنند محل را ازان حال در عقل او را در
حد ذات خود عاری یابند از صفت مستفاده ∴ چون اسود اگر نظر بمحل سواد کنند ان در حد ذات خویش اسود نباشد نه
انک ذو لونی مضاد سواد باشد ∴ وهمچنین است هیولی چه او استفادت مقدار وقبول قسمت از صورت می کند پس چون
هیولی را در عقل من حیث هی هیولی بگیرند نه من حیث هی مصورة بصورة او غیر مصورة بها او را در حد ذات خویش
مقدار نباشد ونه قبول قسمت چه او استفادت این هردو از صورت می کرد ∴ وهمچنین وحدت وکثرت غیر هما ∴
واین معنی از حلول مغایر معنی حلول است بر وجه متقدم ∴ وهر جسمی یا بسیط است واو ان است کی در وی ترکیب قوی
وطبایع نباشد بل طبیعت کل او وطبیعت جزو او شی واحد باشد ∴ یا مرکب واو بر خلاف این باشد ∴ وایشان هردو مشترک اند
در انک هر یک ازیشان را چون بگذارند با طباع خویش بی قاسری لابد باشد او را با انک حال چنین باشد از وضعی وشکلی
ومقداری هر یک ازینها معین ∴ ومقتضی این یا امری باشد خارج از جسم یا غیر خارج از جسم وخارج نفی او مفروض است
پس غیر خارج باشد ∴ وان یا مشترک فیه باشد میان جمیع اجسام واین باطل است والا مشترک شدندی همه دران معین ازین

امور واین چنین نیست یا غیر مشترک واین امور ک باشند مختلف کی هریک ازان مخصص باشند بجسمی ازاجسام وازطبایع این اجسام
است کی این امور مخصص است با بشان ۵ واقتضای این طبایع الخ را اقتضا می کند این امور یا اقتضا ت باشند کی قاسر یا وجود او
ازالت آن نتوان کرد ما این چنین بنا شند ۰ واول باطل است بجهت الخ مشاهده می کنیم از ازالت قاسر انرا وجود جسم با یخ مقتضی
طباع او باشد ازان بعد از زوال قاسر ۰ پس ثابت میشود باشد وازان است کی موجب این امور نباشند بلکه مقتضی استجاب ایشان باشد
ولازم بیاید اینک هر جسمی را وضعی است کی هر جسمی را مکانی باشد چه ما مکان سطح باطن جسم حاوی را می خواهیم کی ماس سطح ظاهر
باشد اجسم محوی ۰ وبرین تقدیر جسمی کی اخر اجسام باشد اورا وضع باشد ومکان نباشد ۰ وهر جسمی کی اورا مکانیست مکان اویکی باشد ۰ اما
اگر بسیط باشد بجهت انک طبیعت واحده اقتضا کند ازانها یکی البته باشد کی لازم جسم باشد یک جزء کی مختلف نشود باوقات واحوال الا یکی مانع
منع کند ازان وجون مانع مفقود شود اقتضا کند ازهر جسمی ازینها یکی لازم اجسام باشد از اعراض شی واحد وبرنهج واحد ۰ واما اگر مرکب باشد
اگر احد اجزا او غالب بود مکان او مکان غالب باشد واگر هیچ یک غالب نباشد اگر دران اجزا می باشد کی امکنه ایشان یکی دریک جهت باشد
غالب باشد بر باقی مکان اوان است کی مقسم غالب باشد دران بحسب او جه هیچ غالبی مطلقا دران نیست ۰ واگر دران اجزایی بدین صفت
باشد مکان اوان باشد کی اطراف وجود او در انجا اتفاق باشد چه اگر میل کند بکی ازامکنه کی متساوی باشد
بنسبت بان مخصص باشد نی محض ۰ ودر مکان طبیعی جسم را باشد والا دورست حصول دریکی ازبشان اگر طلب دگر بکند پس مطلوب
او طبیعی باشد نه الخ دوست واگر طلب نکند الخ دران باشد طبیعی بود او را وجون مفارقت کند ازبشان اگر هیچ یک ازبشانرا طلب نکند
بهیچ هیچ یک ازبشان طبیعی باشد اورا واگر مقاسر دور را طلب کند نوجه او هر دو دفعه ممتنع بود ومعینین نوجه او باحدی دون الآخر جه او
ترجح نی یرسد باشد واگر احدی طلب کند فقط دون غیر پس او طبیعی باشد انرا نه غیر انرا ۰ وطبیعت واحده بسیط اقتضا کند ازاشکال اشکالی
واحد وآن کرات والاهیات مختلف شده باشد انوقت واحده در مادهٔ واحده پس باثیر کرده باشد موثر واحد ازان روی کی واحد ست
در قابل واحد بعینین تاثیر مختلف وبطلان ان ظاهرست ۰ وممکن باشد استناد شکل کرات جسم بسیط را بجسمیت مشترکه چه آن شکل
را بایست کی متعین باشد مقادیر مختلف پس از روی تعین او متاخر باشد ازان مقادیر پس مستند شود ازان روی کی چنین است بنیز مقتضی
مشترک از جسمیت ۰ وچون جسم را امور حاصل نشود باتمام ستر جب ان بجهت اسبابی بزنه باشد کی ما انرا بفصیل نمی دانیم وان راجع
باشد بعلت فاعلی یا بعلت غایی یا بهر دو معا ۰ ووجود جسم غیر متناهی یا اجسامی کی مجموع انها نهایی نباشد واگرچه هریک ازان متناهی
بود محال است ۰ والا ما را باشد کی فرض کنیم دران اجسام دو بعد کی بهردن روند از مبدای واحد چون دو ساق مثلث کی الیزال
بعد میان ایشان متزاید می شود بحسب تزاید ایشان در نفس ایشان پس اگران در بعد مذکور ممتد باشند الی غیر النهایه نامتناهی الی
غیر النهایه باشد چه ما تزاید او مساوی تزاید ایشان فرض کردیم پس ما الی متناهی محصور باشد بین حاصرین در موضع محال ۰ واین فرض واقع است
در نفس امر چه اگر یا جسمی مسدر چون سپرکت شلا بحمار مثلث متدارک کنیم صنعت علم حساب بحسب اجسام او متقسم شود اگر میان او دو
ساق متناهی باشد پس کل متناهی باشد یا غیر متناهی باشد با الک محصورست میان ایشان بین البطلان بود ۰ وخارج اجسام میان
اثنان خلا نیست وبه ان بعد کی تمام می خواهند کی قایم باشد بذات خود نه در مادهٔ کی از ایشان اوان باشد کی جسم انرا پر کند ۰ واگر ممکن بود کی
خلو بعد مذکور از مادهٔ ان نزاع را مقدار کی بود کی جمیع اوتار وبعضی ازان اصغر بود کی از بعضی وبعضی اکبر چه الخ جسمی دران کنجند
زیادت بود از جسمی کی کوچکتر ازان بود واکبر از دو دران نگنجند پس ان نزاع عدم محض باشد چه عدم محض قابل ساحت وتقدیر نبود نه الک
بعضی از اکبر باشد از بعضی وبعضی اقل ۰ وابعاد خلا چون میان اجسام باشد غیر ابعاد ان باشد کی میان ایشان باشد از اجسام چه بعد
کی آخذ باشد از زاویه علیا بزاویه سفلی از الخ محاذی اوست دو ابعاد ان اجسام مساوی ان نیست ۰ وچون خلا معدوم نیست موجود باشد یا قایم
بذات خود یا بغیر خود ۰ اگر قایم باشد بذات خود متصل باشد چه مطابق جسم متصل است وهرچ مطابق متصل بود متصل باشد وهر متصلی انفصال
او در مادهٔ نیست پس خلا بودن باشد ودر مان وهیچ چیز از انها کی بعدیت در مان خلا نیست پس هیچ از خلا خلا نباشد هذا خلف ۰ واگر بغیر
او بغیر او بود در مان باشد نیز وخلف عاید شود ۰ وانگاه چگونه تصور کنند حصول جسم را در لزن بود وحرکی کی بعد او بعد جسمی کی حاصل است
در متداخل باشد بود وحرکی کی کل هریکی ازبشان ملاقی کل ازان دیگر باشد پس اشان بر واحد راند باشد ونه کل بر جزو ۰ وممکن بود کی بعضی
از متداخل حیز بعینی صرف بود یکی ازبشان در حیز دیگرکت باشد الا بعدت کی اورا اختصاص باشد بحیز بذات خود بخلاف الخ او را بذات خود
اختصاص باشد نه بحیز نه بوضع چون ماده وسایر الخ قایم باشد بجسم از اعراض با الک ما بجسم بین خواهیم الا جوهری کی ممکن باشد در وفرض ابعاد
ثلثه متقاطع بر زوایا مایه ۰ پس جوهریست او کونه مادهٔ بنوانه است ودین واضح است اورا وصورت او کونه شایی ازشان او بشان بقبول ان ابعاد مذکور
عرضی است در وکی ان جسم تعلیمی است ۰ وچون نظر می کنیم محلا این هر دو را صادق می یابیم بران پس الخ خلا فرض کرده برودین جسم بزنه باشد اللهم الا الک
اکفانکنه در تعریف جسم با خذ کرده حمند خلاف لفظی کرده ۰ وخلایی کی خارج است از کل اجسام اگر وجود او جایز باشد عدم تناهی او ممکن باشد شواغ کذشت در امتناع

عدم

عدم تناهی اجسام ۰ ونه مناهی اولیتر والا حصول عالم جسمانی در حرکت ازدون ما عداه از سایر اجزا او با الک او در نفس خود متشابه
است وهیچ اختلافی در وینیست ترجح باشد بی مرجح ۰ چه امور دایره بابر ابعادات بنا کنند وفاعل متار وک الفعل بنی متشابه
بحسبی بفعل اجزا او بحرکت دون بعضی نکند ۰ ووقوف اجسام ثقال ذرات الخاویف براب والخلاب بشره در مجمه از امور
است کی بینی است براستناع خلا ۰ ودر امتناع الانهایت ابعاد ودر استحالت وجود خلا وجوه بسیار کفته اند عنبر الخ کفتیم ولکن ملایم
قصد اختصار نیست ۰ وظاهر شد انالخ مقرر کشت کی هر جسمی را مادهٔ وصورتی وطبیعتی واعراضی ۰ اما مادهٔ او معنی است کی
حامل صورت او ست وصورت او ماهیت او ست وطبیعت او نیست کی صادر شود ازان تعیر ایا سکون
او کی اذات او باشد واعراض او ان اعراضی است کی مادهٔ او چون بصورت او متصور شود ونوعیت او تمام شود ازان اعراض لازم
او شود یا عارض کردد از خارج

مقالهٔ دوم از قسم اول از جمله سیم کی در علم طبیعی

در عناصر واحوال ان باعتبار انفراد جسمی کی ازشان اوست کی حرکت مستقیم کنند مقسم می شود بکثیف

واوان است کی حاجز ابصار ما باشد از ابصار نور بکلیه ۰ ولطیف واوان است کی حاجز ابصار ما نباشد از ابصار نور بکلیه وتقدیر
وار ان است کی چون کنند ازان جسمی عنبر نام با اختلاف مراتب او دران جز ونقسم می شود جسم مذکور بر جسمی دیکر عار حفیف
بارد ثقیل ۰ وبیان این از پیش رفت ۰ واین جسم چون جایز باشد انفصال او از کلیت نوع او قابل خرق بود باشد ونبود او انرا
ترک او انرا اکر بیوست باشد رطب بود واکر بصعوبت باشد یابس بود ۰ وما چون تامل می کنیم بسایط اجسامی را کی نزدمات
در عالم کون وفساد بی بایم انرا خارج از جهار زمین واین است از تقسیم اول کائنات واز ثانی برودت وثقل واز ثالث یبوست ۰
وآب واین است از تقسیم سه کانه انعقاد ورودت بالثقل ورطوبت ۰ وهوا واین است از تقسیم مذکور لطافت وحرارت
باخفت ورطوبت ۰ وآتش واین است از سه کانه لطافت وحرارت وخفت وزیبوست او یا رطوبت او شک است ۰ اما
الخ بحسب تقسیم اول است طاهرست مارا در زمین وآب وهوا وخاتی برما در آتش ۰ ودلالت می کند برودت آتش انک
امت سیم آتش را کی هرکاه کی فوت تزمت تلون او کثرت چه کوره حدادان چون آتش دران فوت می شود لون او نی روز ۰
دخانی چون صاعد می شود بقرب خلک محرق می کردد واکر انخاطبیعی محرقه بنوذ ت کی ان آتش است آن احتراق دایم یا الکثری
بنوذ ت ۰ واکران آتش کی نزد فلک است لطیف بنوذ ت واجب بنوذ ت کی ماتر اسمان وکواکب بنوذ ت پس ثابت شد ت کی
آتش کی پیش ماست از انجمت ساتر ماورآء خویش است کی محاذا او است اجزا ارضی ۰ واین است کی هرکاه کت اجزا ارضی در
بسیار باشد لون او فوت تر باشد وهرکاه کی ان اجزا کمتر باشد لون او نی بود ومایل بشفافیت ۰ پس بایست کی نار بسیطه
شفاف است چون هوا ۰ واما الخ بحسب تقسیم دوم است نزدیک است بوضوح لکن حرارت هوا بقیاس با اب است نه با آتش ۰ واین
است کی اب بسته می شود بهوا چون کرم ولطیف کردد وبحاد شود واکر هوا کرم تر از اب بود لطیف از نبود ۰ وچون احساس
کنیم در هوایی کی مجاور ابیات ماست برودتی ان بسبب ان باشد کی ممتزج شده باشد با اخری کت مخالط شده باشد با او از ابی کی مجاور
او باشد ۰ واکر نه زمین با ماب کرم می شنک وهوایی کی مجاور زمین است بواسطه زمین کرم می کشتی هوا از من سرد تر بود ت ۰
ولکن هوایی کی مجاور زمین است کرم می شود تا بحدت ورودت ازک می شود پس مافوق ان حدا برد باشد تا بحدت انکاه سترقی
شود بالخ اکرم باشد ولکن نه چون آتش ۰ والخ بعقب برودت زمین می کند آن است کی چون زمین متنی نشود براح حاده نه ماشعه
حس در اکر اب ونه بعینان در زمن ظاهر شود برودت محسوس ۰ واما انک زمین ابرودت از اب ماآب ابرودت از زمین مشترک فیه
است ۰ وسوکند انک زمین ابرودت از اب آن است کی زمین اثقل است از آب ۰ واین قطعی نیست چه از دیاد ثقل او را شاید کت
سببی دیکر باشد غیر شدت برد ۰ وانیک احساس برودت اب بیشتر ست دلالت بین کند بر انک در نفس او معینین است چه شاید
کی ان از جهت رطوبت وصول او ست مسام چه آتش کرم تر ست ارسن کذاخته با انک احساس بسخونت سن کذاخته بیش از ان است
کی احساس بسخونت آتش ۰ واما الخ بحسب تقسیم سیم است واضح است در ثلثه اول ۰ ودر بیوست نار با رطوبت او تردد است ۰ اما
بیوست ان بران استدلال کرده اند کی حرارت شدیده مفنی رطوبت باشد از مادهٔ ۰ واین دلیل نیست بحقیقت چه از الت رطوبت
بسبب تلطیف وتصعید ست نه بسبب انک او یابس است در نفس خود ۰ انکاه آتش اب را بواسطه ایک او را بخار وهوا می کرداند
ارطوبت می کند الخ بود واشتعال او علت ما هیت او نیست واجب ان باشد کی آتش رطب بود ۰ واما رطوبت آتش بعضی بران استدلال
کرده اند کت اسهل القبول است شکل را بسهل الترک ازا ۰ وان نیز ضعیف است چه آنچ ما او را جنبی می یابیم امتی است کی نزد ماست
رشاشه کی ان بسبب محاطت اجرا هوای باشد بان ۰ ومحتمل باشد کی نار بسیطه پیش ما یی باشد چون او را قیاس کنند بهوا

وآب واگرچه یابس نباشد بقیاس با زمین ۔ وآتش بالغ است درحرارت وزمین پیش او اشد است از برد او وآب برد او اشد است از رطوبت
او بلکی اگر او را باطبع خویش گذارند شاید کی منجمد شود اگر جسمی حار مستیل او نکند الا لک جمود او چون جمود زمین نباشد بس او رطب
باشد بقیاس با زمین نه مطلقا ۔ واگر برودت هوا باشد کی ایجاد آب کند هوا البرد بودن از آب وخلاف ان بیان کرده شد ۔
ودلیل برحصر عناصر در چهاران است کی ایشان یا خفیف اند یا ثقیل وهریکی از ایشان یا مطلق یا غیر مطلق ۔ پس خفت مطلق
آن بودکی درطباع او باشد کی حرکت کند بغایت بعدکی ممکن باشد کی این اجسام باو رسند از جهت اسیان وآن آتش است ۔
وخفیف غیر مطلق ان بودکی درطباع او باشد کی حرکت کند دران بعد بآن جهت ولکن نه بغایت بعد وآن هواست ۔
وثقیل مطلق ان بودکی درطباع او باشد کی حرکت کند بغایت بعدکی ممکن باشد وصول این اجسام بآن از جهت سفل وآن
زمین است ۔ وثقیل غیر مطلق آن است کی درطباع او حرکت باشد بآن جهت نه بآن بغایت وآن آب است ۔ وروشن شد
کی این اجسام خالی نیستند از کفتین فعلتین اعنی آن درکیفیت کی تمهد قبول اند وایشان حرارت وبرودت اند درکیفیت
انفعالتین اعنی آن درکفت کی تمهد قبول وعدم قبول اند وایشان رطوبت ویبوست اند ۔ ودرین اجسام نیابند الا خاز باشد فقط
یا بارد فقط چه تقسیم دیگر اثبات می کند او را رطوبت یا یبوست ۔ وهمچنین نیابند درایشان الا خ رطب باشد فقط یا یابس فقط ۔ واجتماع
چهار یا سه ازین کیفیات درتسیطن واحد ازینها ظاهر الامتناع است ۔ وهیات غیر عامه جمیع اجسامی را کی نزدما ست چون
لون وطعم وآنچه شاند کی این اجسام از انها خالی باشند چه ما موارا لون نبی یابم ونه طعم ونه رائحه الا لک مخالط او غیر او باشد
وشاید کی این اجسام را بعضی ازین یا کل این باشد وما احساس بآن نکنیم بسبب ضعف ان درین اجسام یا بسبب عدم شرط
احساس بآن ۔ وحرکات عناصر بامکنه ایشان اگر تشرک بودکی حرکت اکبر از اجزا امکان کلیت اوسع از حرکت اصغر از اجزا
بآن مکان بودکی چه نقل قاسر در اصغر اوکرت باشد از نقل او در اکبر بسبب کثرت مماست در اکبر ۔ وبعضی ازین اجسام متحیل
می شود بکیفیت بعضی وبعضی احرا انها منقلب می شود بعضی اجزا دیگر ۔ اما استحالت بسیب آن دراخ می دانیم واگرچه اختلاف غیر
ان دارد از انها کی می دانیم انرا مجاورت است یا مماست یا حرکت چنانک آب ملا متحن می شود بجاورت آتش یا مماست آن
یا مقابله آفتاب یا محرک او بخصوصه ۔ ومتحن انه بحث ان است کی اجزا مدرکت فاسق می شود دران والماء متحن اخ درکوزخرف
بودکی اسرع برودت از اخ درقنقه نحاس برنیست قوام ایشان وسیلان ایشان اگاه چون راس آنه مسدود باشد وآنه مایوبس فاسق را
کجا مکان مداخلت باشد ما مداخلت کند درآب بکلیت ومشاهده نکند درد الاحرارت وچگونه آب اطفا آن اجزا شانی نکرد ۔ واگر
باشیرد اجزا جدت بخالطا بودکی جمد بترد ما فوق خویش نکردکی چه صعود درطبع اجزا چدت نیست ۔ ومحکوک ومخفحض
بحرکت متحن می شود وآتش نیست انجا نا فاسق شود دران ۔ ومکن نیست کی کوید آتش دران کامن بود وحک یا خضخضه اظهار
ان کرد چه آب بتحریک متحن می شود بالک ظاهر وباطن او هردو سرد بودن بعد ازان کرم کشند ولکر درباطن آب حرارتی بودکی
پیش از تحریک احساس بان بکردندکی ۔ انکاه چگونه باور دارند کی نارنجی کی منفصل است از خشب واخ بانبت دور بعد از تحرک او
کامن بود درخشب واحساس بان بکردند بکسر ورض وسحق ومسحنین نارنجی کی در زجاج ذوات است بالک اینکه ستر اخ در اندرون
اوست بمن کند وکویا این ارآنهاست کی محتاج بامصاح نیست بسبب وضوح آن ۔ واین اجسام بمقابله بعضی مستعد قبول تسخین می شوند
از مبادی کی بعید اوست وحرارت ایشان بشدت مقابله شدید برود وبضعف ان ضعیف واز بن است کی حر در صیف اشد ست
واین نیست کی شمس سخن است بذات خود والا هوایی کی دورتر از زمین بودکرم تر بودکی از انجهت کی بانفات نزدیکتر ست
واین چنین نیست چه سرکه والخر کی درهواست سردمی باشد در تابستان بسبب بعد ایشان از مطرح شعاع ۔ وچون قارورهٔ
پراب را در افتاب بمدن منعکس می شود از وضو تا حرکت کی بنه وامثال او را بوزان چون نزدیک شود بان والکر تا در وه خالی باشد
احرات نکند چه هوا قابل نور نیست والعجب کردیک میان ما ومیان انوار سماوک چنانک سحاب اخ حادی مجرک اوست بحث می
کند بالک طبع آب بتر بست نه تسخن ۔ ومسجنین مرآة محرقه مقعرکی اشعه از سطوح ان منعکس می شود برسط ان واحراق می
کند بسبب اشتداد اضواء مجتمع تماکس ایشان ۔ واما انقلاب بعضی از اجزا عناصر بعضی از عنصرکی دیکر بان ظاهر می شود
نزاکی انتشی کی منفصل است از شعل اکر انتشی بماندکت بیزندکت یا احراق کردکت اخ بمقابل ان بودکت بر بعضی جواب چنانک
اکر درخمه باشد پس او هوا می کردد ۔ ومحاشا هده می کنیم کی هوا انتش می شود بفاخات ۔ وطاس کی مکبوب باشد برمحمد برو
قطرات آب ظاهر می شود وان از رشح نیست چه طبع آب صعود نیست واکر رشح بودکت از جار اولی بودکت ۔ وآنه نیز از ان است
کی موجود بود در هوا وفرو آمد چه درتابستان اکر اجزا مایی در هوا حاصل شود متصاعد شود بسبب انزاط حرارت هوا تابستان بس
مجاور انا نماندکت واکر بماندکت / اذم امندکت نفاد ان بتواتر حصول ندکت بعد از تنفیه ان هربار بس منقطع شدکت بالک انا بحال خود

باشد یا تناقص ان از ماثیل حرارت باتراید تا خی ارمنه حصول وطرات بسیب تباعد آن از انا ۔ واین همه برخلاف واقع است ۔ والزم
بنا یدکی ان قطرات هوایی دیکر را بمیت آب کردانید تا آب روان کردد چه آب بسبب لطفی کی دارد لنفعال او از هوا زودتر می شود برودت
او متکسر می کردد واین چنین نیست چرم انا کی دخان باشد قبول او کیفیت غریب را وسخت باشد تکیف ابان وحفظ او از اجزا حاصل
شدن ۔ واکر ترکب قطرات برانا از جهر احرا ما یی بودکی بتبدد بودکی درهوا ومنجذب کشتی بطاس یا بیتی کی انجذاب ان بمیاض
عظیمه کی بقرب انا بودکت اولی بودکی ۔ واکر ان از جهران بودکی بی اجرا حاری نزد حیاض ومستنقعات بشرست یا بیتی کی متباری
بودکت حال دران نزد قرب احیاض ونزد اقرب ان ۔ وکاه باشد کی مشاهده می کنند در قلل جبال کت هوا از شرت برد بمحل می
شود وبعایی کردد کی نه از وضعی دیکر امده باشد ونه منعقل شده باشد ارعاری وتصعد انکاه بیتند ان سحاب را کی برف نزد اشد
انکاه محسوس شود انکاه عود کند ۔ واکر این حاصل نشود باشدت بودکی بمیل هوا ست بسبب وجود مانع باشد یا بفقدان شرطی کی بران
مطلع نشده ایم ۔ وصیرورت اب هوا مشاهدست از تخلل اخ نه تحرک کی سکارکت لطیف کردد واقتضاد از زایل شود ۔ وصیرورت
آب بزمین در بعضی مواضع معاینه مشاهده کرده اند واین از ان نیست کی با اب اجزای ارضی برزد ومنجر شده یا اب منفصل شده اجزا
منعقد کشته چه آب راصرف می بیند ومنعقد می شود در زمانی ادک بر وجهت کی می دانیم کی در آب از اجزا ارضی بقدر ان شکی
نیست کی از و حاصل شده است ودران زمان ادک اجزا آبی منتفض نشده باشد واکر اجزا ارضی باین کثرت در اب بودکت شاهده کردندکت
وچنان نیست ۔ واین انقلابات دال است برانک عناصر را طبیعتی مشترک است کی خلع صوریتی می کند ولبس دیکر کند واکر نه این
بودی انقلاب محال بودکی چه صیرورت هیچ صورتی دیکر را بتن الامتناع است واین چون ضروریت سواد است بیاض نه اسود
باسض بان وجه کی سواد از و زایل شود وبیاض در و حاصل شود ۔ واین عناصر متحلل می شوند بحرارت وتکاثف می شوند برودت
واین معلوم است بتجرب ۔ وتخلخل یتباعد اجزا جسم باشد بعضی از بعضی با انک تخلل شود میان اجزا اجسام اوق ازان کی
مناسب ان اجزا باشد کل المناسبة ۔ ویا زیادت مقدار جسم بودنه ما نضیانیت ماء دیکر تا بدل بحمت انک ماء را مقدار کی بیست
در حد ذات خود بس الزم بنایند کی ماء وقف باشد برمقدار کی واحد بلکی ماء من حیث هی می بیست اربه مقدار کیبر
وصغیر علی السویة است ۔ وتکاثف آن است کی مقابل تخلخل باشد بکی از دو معنی او ۔ وتخلخل کاه باشد کی طبیعی باشد
چنانک حاصل می شود نزد انقلاب آب بهوا چه این هوا را طبیعی است وکاه باشد کی تشرک باشد چنانک حرارت ماء آب می
کند ۔ وتکاثف نیز منقسم شود به طبیعی وتشرکی ۔ وچون تاسر هریکی از ایشان زایل شود یا زکردد یا خ بعضی طبع اوست ۔ واین
عناصر جهار کانه برین ترتیب است زمین وماء کی آن آب وایشان هردو بمنزلت مکره اند ۔ وچون قطر زمین را یاذ کنند بان
قطر مجموع هردو را خواهند وهوا بایشان محیط است وآتش بمجموعت حوزیش موجود بیشند چه قوت
اجرام سماوک هردو می کند دریشان ودر بارد احرارت حرکت می کند کی محالط او می شود وبسبب ان دخانیتی وبخاری می کردد
ومختلط می شود بان نادیتی وهوایی وصاعد شود بحمت قوت اخ ماء من وادخنه ارضت ومختلط می کردد بان بس شایندکی
جمله میاه واخ مجاوران باشد از هوا محاوطا باشند ومزیح ۔ ومشابه ان است کی زمین راسه طبقه باشد طبقه مایل بحوضت وطبقه
مختلط از ارضیت ومایت وطبقه منکاشف از آب کی افتاب ردک انرا خشک کرده است وان برست رجیل ۔ ومکان آب کلی
بحرست ۔ وهوا را نیز طبقات است ۔ چه اخ نزدیک زمین است از متصر می شود بمجاورت زمین کی متسخن شده باشد بشعاع
واخ دور باشد از زمین سرد می شود بین طبقه هوا سافل بحارک باشد وحار نزدیک او باشد طبقه بحارت بارد انکاه نزدیک او باشد
هوایی کی نزدیکتر باشد بحوضت با هوایی محض یا هوایی دخانی چه دخان اخف است ونفوذ او اقوی است از نفوذ بخار
وبس از طبقات هوا طبقه اتش است ۔ واکر نه وجود اتش بودکت ایجا اجسام دخانی کی متصاعد می شوند باجا تحرف نشودکت
ما باشد کی او صرف باشد ببسیب سرعت اصالت اخ مخالط او می شود نابش ۔ ودر علم هیات بیان کرده اند کی عاب
اخ مهان است کی اسطقسات مرتفع شود از مرکز زمین تا اقرب بعد قمرست از مرکز زمین وان باعتبار انک نصف قطر زمین
وانکین کرند ست وسه بار چند او باشد دجند ربع او تیقریب ۔ وبعضی از فضلا علم هیات بیان کرده اند کی منتهی اخ علیطه
کی قابل ضوء اند ومهب ریاح وارتفاع غیوم وانعکاس اشعهٔ از زمین ارتفاع او از سطح زمین بخاء ویک میل باشد وبارزه دقیقه
تقریبا ۔ وزود باشد کی مقدار میل وانشانی واین کره را کره مخار خوانند ۔ واین جهار اسطقسات مرکبات اند چه ما چون برکی
را در ترع واین بی بهیم حاصل می شود از جوهر کی ارضی ومایی وهوایی ۔ واب وزمین چون مخلطه شوند ابن باشند
از حرارت طاخ ایشان وجوهر طاخ اتش است ۔ وخاند رطب ویابس آن است کی رطب یابس متحم می شود ورکب
را بواسطه رطب قبول اشکال حاصل می اند وبواسطه یابس حفظ اشکال ۔ وفایده حار انضاج است ۔ وفایده بارد تکاثف است

اجسام ؛

کی حافظ هیئت ورکیب باشد ٭ وکیاکت انتی کی جارد فلک است محرک است محرک اورا موکل اینت حرکت شبه ذوات الارواح بموافقت فلک چنانک زمین زندگ برایی ٭ وکرهوا صحیح است ازجهت معرجه مای اب وزمین است پس دروهاد واغوار داخل شود وجبال وغیر آرا مرتفعات وروه داخل شوند ٭ ومجموع اب وزمین برو ک اند باستدارت واگرچه استدارت او حقیقی نباشد واگرچنین بودی یا مستقیم بودی ازمشرق بمغرب یا مقوس بمحدب ٭ واول باطل است واما طلوع کواکب برجمیع بلدان کی موضوع بودی برآن سطح وغروب ایشان ازانها دریک زمان بودی پس اوقات خسوفات درشی ازبلدان مختلف نشدی ٭ ودوم نیز باطل است والا طلوع کواکب بربلدان غربی پیش ازشرقی بودی ٭ پس زمین محدب باشد ازمشرق بمغرب ٭ ومجموعین ازشمال بجنوب چه اگرمستقیم بودی ظاهر نشدی ازدیار ارتفاع کواکبی کی قریب بودندی ازاصد القطبین وبعید وازدیار اشخاص اوبحسب سلوک سالک بشمال یاجنوب واگرمقعر بودی حتما اخ بقطب شمالی نزدیک است زیادت شدی هرگاه کی توغل درشمال زیادت شدی پس سکون ازمزین محدب باشد ازجمیع جوانب ٭ وحس کند ازین کی همه زمین مجمعین است السیما نزد اعتبار استدارت ظل زمین درمهه خسوفات چه انحسار قمر مستدیرست وان سبب ظل زمین است ٭ واگرنه کرت آب بودی سار درجر ازهر کدام ناحیه کی باشدی وبحر کدام ناحیه کی زود چون نزدیک می شود بیرا ول باروی اب رُودس جبال رابیند یاندیا رنجد ازان جنانک نزدیک می شود مرتفع می شود اورا اشیا شی کویا کی غرق بوده است دردریا وظاهر می شود انرک انرک بطی اب مستوی بودی برنعه واحده همه رابرابر بودی ٭ وزمین درمیان انسان است چه اشاب رغیر اورا ازکواکب چون غروب می کنند ماشرق نمی آیند الابتمام حرکت دورک واگرپیش ازتمام دور رجوع کردندی طلوع از مغرب کردندی وحنین نیست ٭ واگرزمین ازمرکز مجاورت کردی بجرجانب کی فرض کنند ماصد علو بودی واین ملایم اونیست ٭ واگر موضوع ازآسمان نزدیکتر بودی انکس کی سکن اومحاذی بودی ازآسمان کمتر ازنیمه دیزی وانک سکن اومحاذی موضع بعید بودی ازآسمان پیش ازنیمه دیزی ٭ وزمین راقدرتی محسوس نیست بنسبت باآسمان والهامات حسابانی کت برزمین اند ازآسمان نیزندی ابدا الها اقل ازنصف اوبقدر تفاوتی کت میان مرکززمین باشد ومحیط او ٭ واین ظاهرست مارا ازآسمان نیه است بقرحی کت الابعاد الحقیقیه شا محسوسا ٭ واگرنه این حنین بودی کوکب را ازنوآب چون نقطه نزدیک درآسمان بالک ارباب علم هیات بیان کرده اند کی اورنزدیکترست اززمین باضعاف بسیار ٭ وزمین متحرک نیست بحرکت دورک والهامیتی کی اگرکسی قائم واحد بقوت واحده دوسیر بادینک بدوجهت ازاحتی بعدین مستقیم رادرسانت مرت مختلف یافتی لکن ایشانرا متساوی می یابند ٭ وتضاریسی کت در سطح زمین است بسبب جبال ووهاد نزلت حشونایی است کت درظاهر بعضی ادراکات باشدی کت بدست خویش ازآبی سازیم پس قدح نکند درادراک شکل جمله زمین کرک باشد بحب حس واگرچه کرکی باشد بحقیقت ٭ ودرکرکی ازمجموع زمین وآب است برآن وجه کی امتحان کرده اند بسیر درزمینی ستری حندانک ظاهر شود ازجهت سیر درجه ازفلک دخافت شود ازمقابل اومثل ان وجصه درجه را ازنمین شصت وشش میل ودویلث میل یافته اند آن دور بیست وچهار هزار میل است هرمیلی چهارهزار گز هرگزی بیست وچهار اصبع هراصبعی شش جوکت بطول بعضی برظهر بعضی باشد واین توجه بقرب است وازینرا نیز قطرزمین وساحت اوبقرب

مقالت سیم ازفن اول ازجمله سیم کی درعلم طبیعی است

دراحوال ان عناصر باعتبار امتزاج وترکب اثنان ٭ چون عناصر ادبعه یا بعضی ازایشان مجتمع شوند بروجهی کی ان اجسام تفاعل کنند برواسطه کیفیات متضاده تاصورتی کی حاصل شود ازایشان کیفیتی متوسط بینهما متشابهه درجمیع اجزا این اجتماع امتزاج ایشان باشد وان کیفیت متوسطه مزاج ٭ وفرق میان مزاج ومنادان است کی منادان تی است یکلیت ومزاج توسطیت مجتمعاتی را واجسام را اگرچه مایریست الا بالماسه چون تسخن شمس بمقابله وجذب مغناطیس حدیدرا الا اخ تاشران نماست است هرگاه کی مادت بیش باشد بسبب تکثر سطوحی کی تضعف اجرآ متمایز مرجب ان باشد تفعل اقوی باشد ٭ وازین است کی هرگاه کی تضعف اجزاء عناصر پیش باشد امتزاج ایشان اتم باشد ٭ وچون تفاعل کنند هریک ازایشان بصورت نفعل کنند وبان منفعل شوند چه فعل وانفعال مختلف اند ایشانرا بتصور توان کرد ازحیثیتی واحده متشابهه ٭ واین چون حرکت حجر باشد باسفل چه محرک مادی اوباشد ومحرک صورت نوعی او ٭ وچون تفاعل میان مختلفات منتهی نشود بحدی تشابه درجمیع اجزا امتزاج خوانند نه امتزاج ٭ ومرکب اعم است ازممتزج وچون حار وبارد مجتمع شوند باقی نماند هریک ازحرارت وبرودت مکسور دان دیگر ونه بیرانک حاصل شود درهریکی ازمختلفین حرارتی وبرودتی چه اجتماع ایشان درمحل واحد محال است بل کت کیفیت هریکی ازایشان باطل می شود واورا کیفیتی دیگر متوسط کی غیرطرفین باشد بنوع حاصل می کردد ازپیدای کی فیاض ان کیفیت باشدی نزد استعداد قابل بسبب ان اجتماع مرحصول ان کیفیت اورا ٭ ومعنی انشاد کیفیات وضعف ایشان ان است کی کیفیتی باطل شود یاشد ازو یا اضعف لذو ازاباب اوحادث شود ٭ واگراستداد کیفیت انضام دیگری مثل اوبودی یا اجتماع مثلین درمحل واحد یی فاریی الذم امذی وآن محال است ٭ واگرنه بقاعناصر بودی درممتزج متمیز

نشوندی

نشوندی ازیکدیکر چون وضع کردندی درموضع واینیق ٭ ومتزجات کاه باشد کی تاثیر کنند بنفس مزاج چون تریدا اخ برودت برغالب باشد وتحنین اخ حرارت برغالب باشد وازما تاثیر بکیفیت خواند ٭ وکاه باشد کی تاثیر کنند بقوتی کی تابع مزاج باشد چون باشر سم دربدن چه انرک ازوتاثیرت یی کندک کنترنام الکیفیه نتواند کردچنانک اندک ازانبون ماشر کند ازبرید اخ باشر نتواند کرد بسیارک از زمین واب ٭ وازانهاکت تابع امتزاج باشد ازکیفیات الوان است وطعوم ورواح واشکال ٭ واکرانها نفس مزاج بودی چه مزاج توسط کیفیات ملموسه است پس ملموس باشد وهیچ یک ازینها ملموس نیستند ٭ ومتزج اکرمقادیرقوت ستعان درد متساوی باشد اومعتدل حقیقی باشد والاخارج باشد ازاعتدال ٭ ومعتدل محقیقت اکریابند اخ مانع باشد اورا ازتفرق بسایط اوحاصل نشودچه بسایط مجتمعه اکرمقادیرقوی اشان دران متساوت باشد اکرمیل یکی ازاجزاان بسایط کنند مخصص نی محصص باشد واکرمیل نکند میلی کی هریک راباشد حیزطبیعی اوازانها باشدکی عاین ترک اورامنع کند پس هریک باجیزطبیعی خویش روند والامطلوب بطبع متروک باشدنی فاترک واین محال است پس اکرمعتدل حقیقی رابیابند باندکی اجاهزک باشدکت مانع اوباشد ازتفرق والها اورا پایند زمانی البته واین دیتی باشدکی اورامکانی غیرمکان اصد بسایط اوباشد واما اکراورا مکانی خارج ازانکه بسایط بناشد وجود اومکن بناشد اصلاچه اکر موجود باشد اوراسیلان طبیعی باشد مکانی ازامکنه چه هیچ جرم عدم المیل نیست ودرو تفتوریلت نی توان کرد مکان اصد بسایط اوچه ان رجح نی مرجح باشد وحرک مشترک نیست میان جمیع بسایط باشد وبطبع میل کردن بان چون ابدست اورا ازسیلان برنفس وجود اوهیچ میل درونیست بران تقدیر پس وجود اومکن بناشد پس موجود ازاوچه خارج باشد ازاعتدال حقیقی وان مانعدراست یعنی انک خروج اواز اعتدال درکیفیت واحده باشد وان حارت وبارد ورطب ویابس یامرکب وان خارج ازاعتدال باشد دردوکیفیت باهم وان حارورطب است وحاریابس وبارد رطب وبارد یابس ٭ پس ممتزج غیرمعتدل خارج نباشد ازیکی ازین اقسام هشت کانه ٭ وکاه باشد کی ممتزجات مجتمع شوند وازیشان امتزاجی ثانی حاصل شود وبسیار باشد کی مجتمع شوند وثالثی حاصل شود ورابع زاید باشد برین چون رابع وعزجون شکیبین ازسرکه وعسل چه هریک ازیشان مزاجی است ٭ وتضادت اجزا وعدم تضادت اجزا شرط نیست درمزاج ٭ وکاه باشد کی قوت درچیزی کی مقدار اوکوچک باشد قوی تر باشد ازقوت درچیزی کی مقدار اوبزرکتر ازان باشد وازیرا انقوی اورده وعنران شاسند ٭ وانفعالاتی کی حاصل است بیان حار وبارد ورطب ویابس بسیارست چون نضج وطبخ واذابت وحل وعقد وتغفین وتکرج واجمار وانجماد وانطراق وتلبد وغیران اراتها کی مذکورست درمطولات ٭ ومرکب هرکاه کی متوقف شود برواجد عناصر بکمیات وکمیات ان قدحی کی ابق باشد باوراترا معتدل المزاج خواند واکرچه درنفس خود معتدل حقیقی نباشد واکرمتوقف نشود برواجد عناصر بکمیات وکمیات ان قدحی کی ابق باشد باوراترا درنفس خود معتدل حقیقی باشد ٭ ومعتدل باین معنی یانوعی باشد یاصنفی یاشخصی یاعضوی وهریک ازانها یا بیشت باخارج اوویا باداخل اوند ٭ وبب مخلفه کی واقع است درروابط مزجات مارا هیچ سبیلی بحصران نیست واگرنه کثرت ان بودی نه بودی اخ حاصل می شود بسبب ان ازانواع کاسب واصناف ان واشخاص ان بان کثرت کی شاهدست کی بسبب کثرت درتعدد حصر می اند ٭ وسببیت مزاج این متاوات رابعضانک زود باشد کی تحقیق کنی ازاطرین تحصیل استعدادات مرجود انهارا نه ازطرین انک اسباب فاعلی انها باشند

مقالت چهارم ازفن اول ازجمله سیم کی درعلم طبیعی است

درکایناتی کی حدوث ازعناصر نه بترکیب است اخ متکون می شوداز عناصر یی انک یکی ازانها جزوی باشدی ازمنقسم می شود باخ حادث می شود فوق الارض وباخ حادث می شود دراوض ٭ امّا اخ حادث می شود فوق الارض ازان معنی ان است کی سبب ان اشراق اشاب است برمیاه واراضی رطبه چه اشراق او تحلیل می کند ازرطب بحارت واذیابس دخانی بس چون بخار صعود کند بیارباشد کی تلطف شود وهرا کردد وبیارباشد کی بطبقه یازده ازهوارسد وتکاثف شود وسحابی مجتمع کردد ومطرت سقاطر وکاه باشد کی سحاب ازتکاثف هوا باشد بسرماسخت وبیارباشد کی سرماقوی تر باشد ازان وسحاب رابفرانپیش ازتشکل امطرات وبرف یارد نابفرانسحاب رابعد ازتشکل ادیان وتفرک بانند واکربان طبقه برسد اکربیارباشد ضباب کردد واکرانرک باشد وتکاثف شود بیرمایه اکرمتوسط شود باطل فرواین یعنی شبنم واکرمتوسط شود صقیع فرواین یعنی ژاله ٭ وچون دخان صاعد شود مخالط باخار وهردو باهم مرتفع شوند تاهوا بادوبخار تنعقد شود بسحاب ودخان محتبس شود دران اکردخان محارت جزو باقی سابق نفس صعود کند واکرسرد شود نفد نزول کند وهر چکونه کی باشد نزول سحاب کند خرقی عنیف وازان رعد حادث شود ٭ واکرانش مشتعل شود بسبب شدت محارت برق ازان حادث شود یاصاعقه یاهردو باهم باحلان شرایطی کت ما ازانی دانیم ٭ وچون بکی اتش رسد واتصال اوبزمین منقطع شود مشتعل کردد واشتعال دروسنی چنان سخت کت کوساکوکبی تامی اندازند واکرمشتعل نشود لکن محوت شود واحتراق

دور دایم باشد بر صورت دوایه باشد یا دنبی یا مارکی یا حیوانی کت اورا سر دها باشد ۰ وکاه باشد کی حادث شود در علامات هلال سرخ سیاه
وکاه باشد کی شب کوکبی بایستد و با آتش کردد بر دوران فلک بروزکت جنت ۰ واکر منقطع شود اتصال دخان از ارض نا بکره اثیر رمنه مشتعل
شود واشتعال از نا زمین زاید ۰ وچون حرارت منعکسه بزیر شود هوا منکسر شود ونضد نزول کند وهوا بیب آن مفتوح
شود وریح ازان حادث شود ۰ وبسیار باشد کی حدوث ریح از حرکت فلکی باشد کت رطوبت دخنه کند وقت وسیدن ان بکره اثیر شود بسیار
باشد کی او بخلخل هوا وحرکت او از جانبی بجانبی حادث شود ۰ وکاه باشد کی در بادکوک مختلف ایجهه ملتقی شوند هزدو مستدیر کردند
وزاویه ازان حادث شود ۰ وبخار صقیل بنماید بر منابات سرای اشاع نور آفتاب دماه وان منابات را بتقبیل از علل مناظر ورایا براست
بس هرکاه کی حادث شود در هوا بیان راست و قدر عمق رطب رقیق لطیف کی قدر راست رکند از ابصار منعکس شود صدر بصر از اجزا
آن غیم بقدر جبه ضوء چون بر صقیلی واقع شود منعکس شود بجمعی کت وضع او از ان صقیل چون وضع مضی باشد از مرای چون
جهت او مخالف جهت مضی باشد ضوء مقر را بیند وشکل او را بیند جبه مراة چون کوچک باشد تا دیه شکل براق نکند بل رکت یا دیه
ضوء او دلون او کند اکر ملون باشد بس هریک از ان اجزا مودک ضوء قر باشد بس دایره بقبه بیند وان هاله باشد کت مودی قدر
وشع اوست با هم ۰ ومودک شع واجب باشد کی براستقامت بتاشد بیان ناظر منظور الیه جه ان مودک نفس شع باشد نه شع او ۰
وماسرت مودک از اجزا غیم درخت قر آنرا مظلم بیند چنانک بکذرد غیم رقیق درجه قمر واورا نیلی وچون از نجاوز کند ظاهر شود
وکاه باشد کی هاله در شب هاله باشد ۰ وکاه باشد کی شمس را بیرهاله باشد واین اقلی الوقوع است ۰ وهرکاه کی بیابند درخلاف جهت
اشاب اجزا ای مایی شفاف صافی وورا آن اجزا جسمی کثیف باشد مانند کوهی یا سحابی مظلم باشد کت حال بلوری کی وراء
ان بیند رکت ملون باشد کت منعکس شود از ان شعاع واشاب ترتیب باشد بافق بس چون ماروکت بان اجزاء مائی کیفم دنظر کنیم
دران شمس درخلاف جهت نظر اشد بس منعکس شود شعاع بصر از ان اجزا بانشاب بجهت انک صقیل اند بس هریک از ان اجزا
بمثابت زمین آفتاب است بران قوس بزدن اشاب است بر وجهی کت اکر اورا مرکز دایره کنند واجب باشد کت ان قدر کت این از این
بالای زمین امتد بران اجزا بکذرد واکر دایره تمام شود تمام اوبحت الارض برود ۰ وهرکاه کت ارتفاع آفتاب مشتر باشد این قوس کوچکتر
باشد واین جهت چون آفتاب در وسط السما باشد قوس مذکور حادث نشود ونشیبات ونازک بهم از اشاع بیرین اند یا از بحر ایک ترتیب
شمس حاصل شود بمعنی کشف صقیل کی قابل ضوء آفتاب باشد در ذات خویش چنانک بتوسل آن بی کند قمر ۰ وزرقتی کی می بیند کت
کویا لون انسان است سبب ان آن است کت اجسام فلکی شفاف اند بس نشف ازا واجع بتنه ازا او مظلم باشد وهبا آت واجع کت در
هوا حاصل است برک اند بس کویا جسرکت می بیند وچیزکت می بیند بس منولد شود لونی بیان سواد وبیاض کت ان زرقت است ۰
واو از ادق الوان است مر ابصار را واین فایده اوست ۰ واسفاد ت جوهیت هیا آتی است کت بیثوب است ودرهوا نه بیب نفس
هوا واین هیان بجهت مغرایشان حرف هوا من کنند تا نازل شوند ۰ واکر اجزا مخلوق نیست قابل ضوء بزدکت کو ایک را دربیش ثوبیزند کت
جه زمین کوچکترست از آفتاب با صفات مضاعفه بنهادت ساحت علم هیات بس زمین حاجز باشد بیان آفتاب وبیان اجزا ما
شاهد ان می کنیم از آنجهت دربشب دان بیست الا از بعد انک آنجا ن قبول اضاءت می کند بسبب عدم لون او ۰ وانیک ما کو ایک را بزود
بخاصه می کنیم از بجهت است کت حس بصر چون مشتعل شد برویت ضوء بیاء می بیند ضوء کت از ان ضعیف تر باشد بسیار رکت
چنانک ماچون درمیان مشاعل بسیار باشیم بیند کو ایک را نبینیم وانک کت دور باشد از ان امتر کو ایک راست ۰ بس هوا چون سبب عدم
لون او بر صرف حویش مشتمل نشود الا بمخالطت چیزکت کی ازا لون باشد ۰ وکاه باشد کت حادث شود از بیت ماء شبیه
سموم با انک کاه باشد بیزکت از عبور ریح باشد بر زمینی کت سخن بر وغالب باشد ۰ واما اجع حادث می شود در زمین ما بر روی زمین است
یا در شیب زمین واز ان ارتفاع جبال رتلال است ۰ وسبب از ان است کت چون خمر عظیم سایه طبنی بیار لزج یا دفعه یا بر مرور ایام
عقد کند انوا بمنکی بزرک وآن طین بعد از بخر او مختلف شود اجزا او در صلابت ورخاوت ومیاه قویه الحرکت با ریاح عاصفه رخوه را
حفر می کند وصلبه مرتفع می ماند بسبب انک ریاح وسیول ازال دران حفرها غوص می کنند ۰ وکاه باشد کت جبال سکون شود از تراکم
عاراتی کت خراب شده باشد دراز منه متطاوله واز خران ۰ ومنافع جبال بسیار ست چه بسیار از عیون وسحب ومعادن سکون می شوند
دران یا در اجع نزدیک است بان چه او بسبب هلاکش اجع از منفصل می شوند بل شود دران وسبدا عمون می کردند
چنانک زود باشد کت شناسی ازا ۰ ومحتمل است کت متعرجبال میاه باشد ۰ وتشبیه کرد ان جبال را بانا بیب واراضی کی شب
آن است بقدوح وصهور را باذاب وبحار واودیه را بغوابل ۰ ودر باطن جبال از مواد ات جنوان است کت در سایر اراضی نیست وجبال
بسبب او مقاع ابرد ست بس باقی ماند بر ظواهران از احجار وثلوج اجع باقی ماند بر عنان ۰ واجع منضاعفه محتبس می شوند دران وده

متفرق شوند

متفرق شوند ونه متخلل ۰ واین همه از انها بسبکی موجب تکون سحب است ۰ وبحت انک مواد معادن وان اجع باشد کت باقی ماند مرتفع مدین
در موضعی دلحد در جبال در بسیار مت یابند معادن دران بسیار باشد ۰ وسبب ارتفاع قدر مکنوف از زمین ان است کی حاصل مت شود
در بعضی جوانب او از جبال وتلال زدد رعنان از انحدار ووهاد وبسیاری کت مطلع نشده ایم بدان بس آب بطبع سایل شود بواضع عمیقه
ومنکشف شود مواضع مشرفه ۰ ومواضع مسکون از زمین مختلف مت شوند در حرور برد ورطوبت ویبوست ودغیر این از احوال ایشان بسبب
اوضاع ایشان انسماوات وبرحسب مسامته افتاب ان مواضع را بترتیب وبعد افتاب ازمسامته ایشان وبسبب مجاورت بحار وجبال
وبعد از آن وبسیاری دیکر نوعها کت منضبط شود مارا بسبب کثرت ۰ واجع شاخته اند ازان ورکب طب یاذکرده اند وانیت نیست ذکر ان
انجا ۰ وبسیار باشد کی مختلف شوند ان یا متبدل شود بسبب تبدل اسبابی کی موجب ان باشد از سماویات وغیران بس متشابه نشود
حال موضع واحد در جمیع اوقات ادوار ۰ وحرکتی کی عارض حرکت از اجزا زمین مت شود کت ان زلزله است سبب ان ان است کت
ماهت ان محرک مت شود ومحرک مافوت می کردد ۰ حه چون متولد شود تحت الارض ریحی یا بخار کت یاد خانی یا اجع سحاب این باشد
ودرکی زمین متکاثف باشد وعظیم المسام باضیقه المسام جدا خواهد کت خروج کند ومتمکن نشود بسبب کثافت زمین در ذات خرد
متحرک شود ویحرک زمین کند وبسیار باشد کت زمین را بشکافد بسبب قوت او ۰ وکاه باشد کی اتشی محرق ازان بنفصل شود یا اصولی
مهایل ۰ وکاه باشد کت در اندرون زمین ثقب واسعه باشد ومراضعی ماته کوهها بس منهدم شود ومتهدم کردد اجع مقابل لمزبرد باشد
ازجبال وبلاد ۰ وکاه باشد کت زلزله در موضعی بیزا خرد وقله جبلی را خرد کند وازسقوط ان زلزله دریا حیثی دیکر حادث شود ۰
وازدک باشد کی زلزله در بابسان حادث نشود ۰ وکوفات بسیار باشد کت سبب زلازل شوند بسبب تقدان حراری کت از شعاع
حاصل بردد دفعة وحصول برودت جانن ریاح در تجاویف زمین بجهت تحصیف بنته وبرودت کت عارض باشد دفعة ان کند
کی عارض بتدریج نکند ۰ واخرکی در شب زمین حادث مت شوند اکر بسیار باشد وآنها کردد زمین ازان بشکافد ۰ اکران میاه
را مبرودت باشد عیون حاره حادث شوند کت جاری باشد بردالمزدوج عدم اخلاجه هوا را مضطر نیست بیان انک خارج شد
وبیان انک بابع کشت ۰ جه هرکاه کی مستحیل شود اجع در باطن زمین است ازا هویه واجع محتقنه آب سبب شربت برودت کی عارض
آنها شود ان میاه از اعالی باسافل جاری شوند ومجذوب شود نواضع میاه هوایی یا بخارات دیکر جه اکر مجذوب شود بان مواضع
ان هوا بخار خالی ماند ازکاه ان هوا یا بخار متبرد شود بجهت برودت کی حاصل باشد انجا بس اوبتراب کردد انکاه جاری
شود انکاه باستمداد هوایی یا بخارات دیکر کند وازالت ان ممکن باشد الا اکر مانعی ازان منع کند کی حادث شود تدریجا او
دفعة ۰ وهرکاه کت ان اهویه واجع را مدد بنا شد عیون را کی ازان حادث شود ۰ واکران اجع بسیار بنا شد ونقل تراب را زود کت
اه زایل کند منفوذ کت یابد ومندفع شود بارس اکر انوا مدد کت باشد قنوات جاریه ازان حادث شود زوالا نشود ۰ وکاه باشد کی سبب
عیون وقنوات واجع جاری مجرکت ایشان است ان باشد کی از ثلوج سایل وازمیاه امطار حاصل مت شود چه ماعیون رابی بایم
کی زیادت مت شود بزیادت اینها ونقصان مت شود بنقصان اینها واکر سبب ان اول بودکت تنها با ابک باطن زمین در تابستان
سردتر از ان است کت در زمستان واجب بودکت کی این در تابستان زیادت بودکت و در زمستان نقصان شدکت ۰ وبحربت
دالت بر خلاف این می کند ۰ واین امور کی حکم کردند بر انک ایشان اسباب اینها اند کی حادث مت شوند از عناصر بی ترکیب
ازان بعضی بان است کت شاهد بر انک ایشان سبب اند بتجربه است وحدس ۰ وکاه باشد کی ما اشال آنرا مشاهده می یابیم
چنانک مت بینیم در حمام از تصاعد ابخره وانقداد ات ونقاطران واجع مت پیچی از تکاثف اجع از انفاس پیرون مت ایند
در برد شدن چون ثلج وچون روست الوان قوس قزح در باه کاعذ یا اجع جارکت مجرکت ان باشد کی بر آبی ایشان نهان
باشند واشاب نزدیک احد الاتقین باشد وغیر این از احوال را یا واجع دران بیند از صور والوان واین همه واشال آن ۰ از
تجارب بحقیق ان می کنند کی انها اسباب اند ۰ وبحقیق این بان تام شود کی منضم شود بآن قراین واحوالی کی سرجب
حدس باشد کت بفید یقین باشد ۰ واین مختلف شود بحسب اختلاف احوال ناس جه یقین بان بعضی را حاصل مت
شود دون بعضی ۰ واجع یا ذکرده اند از اسباب این امور کی حادث مت شوند بترکیب مانع نیست کی ایشانرا اسبابی غیر
ان باشد جه بایزست کی واحد بنوع را علل سعدده باشد ۰ وجایز باشد کی حدوث ان نوع از بعضت ازان بالکلی
باشد واز بعضت ازان اقل ۰ وکاه باشد کی در جله اجع یاذکرده شد از اسباب چیزکت باشد کت او صالح سببیت باشد
فقط واکرجه سبب بنا شد در واقع ۰ وواجب است کت بدانی کت از اسباب مذکوره مر این اشیارا بعضت ان است کی حدس
حکم مت کند بانک تام بسبب درسببیت برکت محتاج باشد بانضمام قرب روحانی بان یکی اکر نه ان قوت بودکت ان اسباب کافی
بودند کت در ایجاب اجع اسباب اوانی جه ادراج وزوابع بعضت چنان است کت قلع عظام از انجار مت کند واخطاف مراکب

از بحار واوصاعن بعضی حنان است کی تا فعر دریا فرومی رود واموان می کند آن چنرا کت بران می گذرد از جبوانانی کی در دریا باشند
وبسیار باشند کی برگرد می اینه وازا خرد مردکند وگاه باشد کی جرم صاعقه دنبی بغایت باشد ماننده کیاره شمشیر وجرح وسند از اشیا صلبه بدرو
نیم کند ومقدار انفراج بناشد الا ازدک این چنین است با ایک کشه اند کت ماده ان لطیف بغایت باشد ببیب شدت تسخین او ولطافت
موجب شرت انفعال باشد ماموت فعل اسمانی این افعال عظیم وگاه باشد کی بفرد کند در شاب راشا خرخی وستصدم شود یا شاصلبه چون آهن
وزر وبکن ازاند آنرا تا بحدی کت زرا دریکبه بکند ازاند وکبه را فسرد وزرکت برزمین ولجام باشد بکند ازاند ودوال را فسرد. واز گواکب ذوات الاذناب
بعضی آن است کی چند ماه می ماند ودران می یابند اخ اورا دحرکت باشد طولی وعرضی. واسباب مادی وناعان کت یاد کردیم
کافی باشند ودینها واشال ان بل ابد باشد از توی ودرحاق تا ان اسرو اخ جارکت محرک ایشان است تمام شود. ودرقوت انک دینیم اورا
یا شنیدیم احوال اورا از بشریت کت بشناسند علی تامه یک یک از ان متکوناب سفیل ونه انک حصر کند انرا تا احاطت بعلل هریکی

مقالت نجم

از فن اول از جمله سیم کت در علم طبیعی است در اخ متکون می شود از عناصر بترکیب وان موالید

لثه است معدن ونبات وحیوان هرمرکبی از عناصر کت اورا صوریتی باشد یا متحقق نشود مارا کی صورت اوبداخس وحرکت
اراد بیت یا متحقق شود مارا ان. واول اگر متحقق نشود دیصورت اومیداب ماده ومتوو تولید ان مرکب سعدنی باشد واگر متحقق شود مارا
ان اومرکب نباتی باشد. ودوم مرکب حیوانی باشد. اینت وجه حصر دین سه. واز انجهت گفتم کت متحقق نشود مارا ان یا متحقق
شود ونه گفتم کی یا چنین باشد یا چنین باشد جه شاید کی حسی یا حرکتی اراد کی نبات را باشد وتغذیه ونمو وتولید معدن را واگر جه مذانیم
ازا و متحقق باشد مارا. ومحتمل است کی هرشکوتی را از اجسام شعور کت باشد جه طبیعت اگر لذاتها انفعا جسرکت نکردک جمز انتی
شلا متحرک جسم نکردک بان بی مقتضا اورا موت ثابت است وآل بر وجود ان شی اورا بقوت بیش از وجود ان بفعل وشاید کی ان چون
وجود ذهنی باشد کی ماراست بس اورا شعور رایی بوذبان شی وان علت غای باشد ونفعل طبیعت را. ویاذ کردن اند کی شاهده اثنانی است
کی بعضی از اثنات نخل حرکت می کند بجهت بعضی از ذکور نخل دون بعضی درحالتی کی باذ خلایت ان جهت باشد. وهمچنین سیل عروق
نخل بعوتی کی اب دران صوب دنجوت باشد وانجوان نخل درصعود از جذاکت کن مجاور اوباشد. واین از انهاست کت موکدان است
کی نخل را از نباتات شعورکت واورا کی باشد واگرچه مرجب جزم نیت بان ودرسدا قرب اول ودرسدا بعید مدبر خواه نفس باشد وخواه عقل
مکن باشد یا واجب وزود باشد کت تحقیق ان بتوانید. وهریکی از معادن ونبات وحیوان جنست اند ازان انواعی کت منحصر
نمی شود مارا ببعضی ازان فرق بعضی وهرنوعی شتمل برامشاقی وهرصنفی برانشاصی کت هیچ سبیلی نیست مارا درحصر
ان. ومیاجی کی معدلت ازان هرجنس ازان اورا غرضیت نیان دوحدی کی نوع ازان دو تجاوز بکند. وهمچنین مزاج نوعی شتمل
باشد برامرجه صنفی وصنفی برامرجه شخصی. وهریک راازمواليد صوریتی نوعی مقوم باشد کت کمال اول اوباشد واز ان منبعث شود
کیفیات محسوسه اوعنران از کمالات ثوانی او. وتکوت معادن از امتراج اخرج وادحنه مجتبه است در باطن کوهها ودرسینها امتراجی
برضربیه بحسب اختلاف امکنه وفصول سنه ومواد چه دربعضی اراضی توی است کت در تولد معادن مخصوص است واین است
کی معادن یتولد شود دوهربقعه کی اتفاق افتد. وهمچنین است حال ازسنه بسبب مسانته اشاب وانخران اوار مسانته راحوالی
دیگر کی مطلع می شویم بران. واخ غالب باشد دران بخار بردخان وهردو صافی منعقد شوند انعقادکت تام ازان جواهر عنر منطرقه
حاصل شود کت عمرة الذهب باشد یا عمتنه الذهب جون بلور ویاقوت وماننده ایشان. وکبرت ابخارکت حاصل می شود کت ممترج
شده باشند با دخانی وهوایی امتراجی تام تا حاصل شود دردد هنیتی. وزبت ابخارکت ممترج با دخانی کبرت امتراجی محکم کی شغل
نشده باشد ازو. وتشبیه کردند تکون زبت وانبطارات آب کی اجرا ترابی کردان برامده باشد جون غلافی ازابس جون قطره ازان
غلافی قطره دیگر کردد ازان هردو غلاف دیگر شوند ویک غلاف کردند هردو را حصه او ازانمی است کت مخالفا رضیتی لطیف کبریتی شده است مخالطتی
شدید باهر حزوی ازان کی ستمر شود کرد او جبزی ازان بیوست دران جنانک کویی پرستت ان جزو نمیتر را. وسبب بیاض زبق صفا مائیت
اوست وسامن ارضیت لطیف او ومماجت هوایتی باآن. وجون ممترج شوند بخار ودخان امتراجی نزدیکتر باعتدال ازان حاصل شود اجساد منطرقه
طایر براقت وزوالب بیان. واتما جون ذهب است. وفضه. ونحاس. وحدید. ورصاص ابیض. واسرب. وخارصینی. وانبها بعضی آنند کی
قابل ذوب اند بسهولت جون رصاص وبعضی اینه کت بتوان کند انرا الا بحیلت جون جرس. وباشد کت این هفت مرکب باشند ازنبق وکبرت
وازنیت کی نبق را متاون می سند بایشان وکردن در انج می گذارانند ازیشان. وجون زبق را عقد کنی براحه کبرت جون رصاص می
باشند. ومحتمل است کی اختلاف اینها بسبب ان باشد کت جون زبق وکبرت هردو صافی باشند وانطباخ دمن بکبرت انطباخی تام
باشد اکر کبرت احمر باشد دوردقری صاعده لطیفه غیر محرقه باشد وذهب متولد شود واکر کبرت ابیض باشد فضه متولد شود. واکر زبق وکبرت

* دو نفی باشند

نقی باشند ودر کبرت قوتی مبالغه باشد ولکن بیش از اشکال نضج بدرکت عاقد بان رسد خارصینی متولد شود. واکر زبت نقی باشد
وکبرت ردک اکر در کبرت قوتی احراقی باشد نحاس متولد شود. واکر زبق جید المخالطه باکبرت باشد رصاص ابیض متولد شود. واکر
زبق وکبرت هردو ردک باشند وزبق متخلل وارضی باشد وکبرت ناردا زنی محرق بحدی متولد شود. واکر بارداث ایشان هردو ضعیف
المرکب باشند رصاص اسود متولد شود وان اسهب است. واخ کدلخته نمی شود از معادن ومتطرق نمی شود جون زجاج بسبب غلبه مائیت
است وتلک دهنیت وارضیت. واخ کدلخته نمی شود ونه متطرق وتحلیل او صعب نمی باشد بسبب غلبه ارضیت است دران وتلک مائیت
ردهنیت جون مرتشیثا وطلق. واخ متطرق وذایب نمی شود بسبب دهنیتی است محفوظه غیر نامه الانعقاد ومایعتی خاثره. واخ اترش
دران شتعل شود دران غلبه هوایتی باشد یا نادتی. وهرحرکت کی سبب منعقد شود بردانرا اذابت کند جون ملح واخ برد منعقد شود
حزانرا اذابت کند جون ثم. وسنگ متولد نمی شود از طینی کی حرارتی انرا طبخ کند. وجون غالب شود دخان بزنجار متولد شود وجواهرت
کی بسه متطرقه باشند ونه بتنهایی ذاب باشند جون نوشادر وملح. واین است کی نوشادر را از سخام قون مصعد می کیرند وملح ازکلس
دریماد بان وجه کی دران بجوشانند وآب باصافی کنند ومی نزند تا ملح منعقد شود. وتکون نوشادر نزدیک است بتکون ملح الا ایک
نارت دران بیشترت وازینت کی در تصعید هیچ چیز از و در شیب نمی ماند. وتفصیل این استدعا تطویلی می کند. وصناعات
بسیار ازان الکتاب کنند. وظاهر شد از اخ کشه اند کی جواهر معدنی یا متطرق اند جون اجساد سبعه یا غیر متطرق وغیر متطرق
عدم قبول اورا یا ازاعناب صلابت باشد جون بلور ویاقوت یا ازاعناب این جون زبق. واخ ورغایت صلابت است یا بآب
منحل شود جون ملح ونوشادر یا منحل نشود جون کبرت وزنج. وور بعضی معدنیات نوشی مفرح هست جنانک در یاقوت وزمرد
واکثر احکام این معادن در ترکب ایشان وغیران متحقق ان حدس وتجربه است برتباس اخ کذشت در اثار علوی وسفلی. وتکون
بنات از امتزاجیت عناصر را تم از امتزاجی کی واقع است در معدنیات واقرب باعتدال واسعد از بقا تضاد در کیفیات ممترجه واین
جهت مستعد قبول صوریتی می شود اشرف از صور معادن تا حاصل شود در واز آثار اخ حاصل نشود در معادن یا اخ اقربی واظهر
باشد از اخ در معادن است جون نفوذه ونمو وتولید کی احکام انرا یاد کنیم وقتی کی نخن در نفس کویم. واز انجهت محتاج شد بذبه
تا متحقق ظهر ان جون کامل باشد ومحتاج شد بفو ماتکیل او کید با انحفاظ جون ناقص باشد واین هردو بحسب شخص است ومحتاج شد
بتولید بحسب نوع با استعانت نوع کت بحصول امثال او. ونبات منعتم می شود بقسمات بسیار. ودر دبات آلاتست کی جارحی محرکت
الات حیوان است جون عروق ازبرای تادیه غذا وجون قشور جارحی محرکت جلد وجون شوک کی جارحی محرکت فرون
وخالب است کی ایشان جون سلاح اند حیوانرا کت بان دفع بعضی از افات خارجی کنند واصل ادکت در زمین است جارحی محرکت
سریت واین است کی جون انرا ببرند بسامت تواک او باطل می شود. وکلام در نبات در ازست وافراد کرد اند کت بسیار دلیلت یاد
کرده اند اخ واقف شد بران از احکام آن. ودرکت طب یاد کرد اند بسیار از قوکت وافعال او در بدن انسان وملام ان کتاب بیت
ذکر بیوی ازان. وتکون حیوان از مزاجیت اقرب باعتدال واحسن واتم از انچه بنایی واین جهت است کت مستعمل قبول کالی
شد کی اکمل است از کمال نایی. وازبحرانیت کت ظاهر شد از دلائل قوای نایی وزیادت افعال قوای دیکر جون حرکت ارادت
وادراکات کی بنات را شان نیت البته واکر نبات را چیزی ازان باشد ان اضعف باشد بسیارکت از اخ حیوانرا باشد واخفی
تا نعایی کی از خفا اکر حاصل است بحدشک در وسیله است جنانک کذشت. واز انجهت محاج اعدل ابتدا است کمال را از برای تحرت
واز برای الک انکسار بضاد کیفیات واستقرار این برکیفیتی متوسط وحدانی نبتی باشد اورا میدا واصل او ونسبت ان بتحقق ان بشود
کی نایض شود بروصوریتی یا فضت کت حفظ ان کند بس هرکاه کت انکسار تام باشد نبت اکمل باشد ونفتی کی نایض است جدار
او شبه باشد. وآنین جهت کت ارواح کت اجزا نشله وخفیفه در بشان قرب ان بشاورت اول چیزی بود کت نفس یا وتعلق می
شود. وارواح انک قابل قوت نفسانی وحیوانی وطبیعی اند. واز بحرانیت کی تا کر واقع شود در موضعی از بدن سنه کی نافع نفود
روح مذکور باشد بعضوی آن عضو عادم حس وحرکت ارادت باشد یا انکاه کی روح بتمکن شود از نفود بان عضو. واطالت الفاظ در نوع
بدین روح در نفیت ناطقه باشرا کت. وهرکس کی واقف شود برین بداند علمی یقینی بحدس کت اعتدال مزاج را باشرت ترک است
در از دیاد کمالت کی قابض است بر مواليد عنصرکت از بدنهای کی فاعل است انرا. وستقیم می شود حیوان بناطق در راست
کی متحقق باشد مارا کت اورا ادراک کلی هست جون انسان وانجم ان است کت متحقق باشد مارا کت اورا این هست واکرچه جایز
باشد کی در نفس امر اورا باشد لکن متحقق نشده باشد مارا ان. وما شاهده نکرده ایم از ناطق الا نوع انسان لکن شاید ایم انواع دیکر را جون
جن وغیر ایشان. واما حیوانات بجم انواع ان بسیارت جنانک در شهود درین ایند ودر بحث انواع اصناف ان ودر بحث ایشان
اشخاص. ودرین اقتام سخن دراز کشته اند درکتبی کی مخصص است بان وسجیمین در اعضا ایشان وسخقت یک یک عضو از ان اسما

کی جسمی طبیعی باشد واگر محدود و جسم باشد یا نباشد/ انم آنست کی جهت پیش ازان جسم یا اجسام متحدد شده باشد وان اجسام را صحت مفارقت از امکنه خویش باشد و محدد را جنانک بدین رویکت صحت مفارقت از مکان خویش نیست ∴ واگر محدد جسم واحد ستدیر بودکت ازان درک کی او واحد است و متحدد شدکت از سطح قرب و سطح بعد/ انم امکن کی شی واحد مطلوب بودکت و مهروب عنه بین واجب باشد کی ستدیر محدد تحدید محیط خود و مرکز خود کند ∴ و ابعاد جهات دیگرست در اثبات محدد جهات مبنی برنهایی ابعاد و بتغیر آن اینست کی اشارت حسی بجهت انک ابعاد ابدست کی تنهایی باشد چنانک گفتیم ممکن نیست ذهاب ان الی غیر النهایه و همچنین متحرک کی قاصد جهتی است و جهتی کی مشارالیه است و مقصود محرکت ابدی کی موجود باشد در نفس مخود والا درست نبودت ان اشارت و نه ان قصد چه حال انک محرک کند حرکتی مکانی چون حال ان نیست کی محرک کند از کیفیتی بکیفیتی مثلا چه ان کیفیتی کی متحرک بسوی اوست متحصل است بنفس حرکت و جهت حرکت اینی راجنین بایست ∴ و جهت انک اشارت باو حسیت واجب است کی وات کی وضع باشد و هر ذو وضعی یا جسم است یا جسمانی پس جهت یا جسم باشد یا جسمانی و نفی شاید کی جسم باشد بجهت انک هیچ از جهات قابل تجزیه نیست و هر جسمی قابل تجزیه است پس هیچ از جهات جسم نباشد ∴ و بیان صغرت ان است کی وضع جهت در امتداد واحد اسارت و حرکت است و اگر وضع او خارج نبودی ازان نه اسارت بودی و نه حرکت سوی او ∴ پس اگر جهت منقسم شودی دران امتداد متحرکی کی برسر باج فرض کنند کی اقرب اخرین است ازو اگر نایستد پس الجرم باو رسیده است جهت نباشد نه ماورای ان و اگر وانه ایستد یا متحرک باشد بجهت یا از جهت یا در جهت و ان ثالث راجع است باولین جه حرکت در منقسم/ ایست کی یا بجهتی باشد یا از جهتی باشد و المسافتی کی بحرکت قطع شده بودکت جهت بودکت و این ظاهر البطلان است ∴ و چون متحرک باشد بجهت یا از جهت علی القدرین حرجهت کل از بودن باشد زان ممتنع است پس جهت جسمانی باشد و احدیت در امتداد مذکور غیر منقسم نه بفعل و نه بقوت و هر جهتی مشتمل است بر دو ماخذ بمرزت ∴ و جسم محدد جهات نه شایی کی مرتب باشد از اجزاء مختلفه جه ان اجزا حسنه مختلف الجهات ایشان متقدم باشند بر ایشان/ المحاله و این اجزا مقدم است بر جسمی کی مرکب است ازان و مقدم بر مقدم مقدم است پس جهات بر محدد ایشان مقدم باشند و این خلف است پس محدد در نفس خویش بسیط را جنانک شناختند ∴ و اگر کرت الشکل بودکت ممکن بودی عود ابدان چون فرض زوال قاسر کنند ∴ و تغیر شکل خالی نباشد از حرکتی مکانی از جهتی بجهتی پس جهت پیش از محدد خود بزه باشد و خلف مذکور باز گردد ∴ و دیگر اگر کرت باشد بعضی اجزاء او اعلی باشد از بعضی یا الک هیچ او لیق نیست در تعین بعضی اجزاء او علوت را و بعضی سفلیت را ∴ و این کرت ممکن نیست کی تحدیب اخیر خارج از وسط بکند نیست آنچه از جهت پس مقدم باشد بر دو این محال است پس حسن محدد ان جسر کند کی داخل باشد در و در بین واقع نشود در اخیر داخل است در و باعتبار جهت الاخر کی محیط پس متحدد شود با در و جهت کی ایشان دو باخلیک استواد باشد الاعن ∴ و هرکس کی تامل کند تامل نیک شک نکند در جسمی کی او منتهی اشارتی حسی باشد محیط بکل اجسام غیر مرکب و غیر متحرک بحرکت مستقیمه و الا حرکت او را جهتی بودکت مغفر محدود کی غیر او نبودی باشد کی ایزا منزه بقوت حرکت بیابد ∴ و محدد اوضاع اجسام و اماکن ایشان را و متغیر می شود ∴ و مقدم باشد بر جمیع حرکات و سکنات طبیعی و قسری بطبع و اگرچه وضع او باحدث او سبین می شود نه بمعنی انک بین بوضع هرکی از ایشان بتعین وضع ان دیگر باشد را و در الزم این بل بمعنی انک بتعین شود وضع اجزا و وضع هرکی از ایشان بر وجود ان دیگر و بذات او نه بتعین وضع او ∴ و محدد هیچ جزو از اجزا محیزه و ضه در جه او را هیچ جزو با لفعل نیست چنانک از پیش رفت اولی نیست باخ از بران است از وضع و محاذات از خیر ایشان هر دو پس هر وضعی معین او را از احوالی باشد ممکن التبدل باو و هر ممکن اللحوقی ممکن التبدل باشد باعتبار ذات او و اگرچه جایز است کی امری خارجی منع کند انرا از تبدل پس وضع محدد ممکن التبدل باشد و تبدل او متاتی نشود الا بحرکت و تصور حرکت او نتوان کرد الا متبدل نبست او یا بداخلی در او یا بخارجی از و و الا متحدد ابجهه باشد با فوق او پس محدد بکل جهات باشد و کلام ما در محدد کل جهات است پس تعین تبدل نیست بداخل باشد ∴ و این نبست متبدل نشود بر تقدیر انک او و جمیع اخ در وست متحرک باشد چه الزم اید کی ان حرکت را صورت متعین نشود و تصور بتمام دور نتوان کرد الا انک جزوی را کی فرض کرده باشند با بخاست کی مفارقت کرده باشد ∴ و هرگاه کی در داخل اجزیری باکن باشد ان استحیام ممکن باشد ∴ و حرکت ایشان هر دو اگر متفاوت باشد تصور تبدل نبست نتوان کرد ∴ و اگر یکی ازان در حرکت زیادت باشد بران دیگر اخ حرکت او زیادت باشد متحرک بود ان دیگر در حکم ساکن ∴ و چون محیط متحرک کند واجب باشد سکون جبرکت ازانها کی در حشو اوست چه حرکت او متبدل نشود نبست هریکت از ایشان بان دیگر/ و اگر جسمی کی نسبت اجزا با و مختلف می شود متحرک بودکت جایز بودکت کی نسبت اجزا جسم ثانی بجسم اول مختلف شدی باسکونی از اول پس هیچ یک را از ایشان اختصاصی نباشد باحالی نسبت دون ان دیگر پس اخا حرکتی خاص باشد باحد الجسمین ∴ و امتاسا کن مختلف نشود نسبت دران الا بحرکت پس ابد باشد او جود

و الخ مخص ابت بانسان و درکت طیب و غیر آن و نزد باشد کت وارد شود در علم تعب و بیان حکمت بارکت جل جلاله کلامی کت متعلق است بان موضع و موخر داشتم ازانچه ذکران انجا انسب بود و انفع

مقالت ششم از فن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در اثبات محدد جهات و ذکر لوازم ات و وجود اجسام سماوی کی محرک اند حرکتی مستقیم دلالت می کند

او حیثیت مسافت حرکت ایشان بر ثبوت دو جهت محدود مختلف بطبع و اگرنه اختلاف ایشان بطبع بودکت نوجه بعضی اجسام بیکی ازان در دو توجه بعضی بان دیگر چون آتش و زمین ∴ مثلا اولی از عکس نبودی ∴ و اگر خلاین بودکت فقط یا ابعاد کت مفروضه یا جسمی واحد فقط غیر متناهی ممکن نبودی کی جهات مختلفه بالنوع را وجودی بودکت البته پس فوق و اسفل و یمین و یسار و خلف و قدام نبودی و ممکن باشد کی جهت ذاهب باشد الی غیر النهایه جه هر جهتی کی موجود ست بان اشارتیست و ذات آنرا اختصاصیت و امتیازی از جهتی دیگر ∴ و ذات جهت خالی نباشد از انک یا متحرکت باشد یا غیر متحرکت ∴ اگر متحرکت باشد ابود از دو جرو او از غیر جهت باشد پس جهت بکلیت او جهت نبود باشد بل بعضی ازان جهت نبود باشد و الزم ان کت او را امتدادی باشد در جهتی پس نفس او جهت نبود باشد ∴ و اگر غیر متحرکت باشد/ المحاله و الا اشارت باو نبودی ∴ و هر حیزی کت او را وضعی باشد و ما غیر منقسم نبود او حرکت باشد و غایتی کی ماورآ او را نبود باشد پس جهات محدود اند باطرافی و غیر متناهی را هیچ حرکت در نبود بطبع بل شایی کی دوران باشد یا او را باشد بفرض ∴ و هر حدی کی او را فرض کنند در مخالف آن دیگر باشد الا بعد درجه تمامت حدود و اطرافی کی مفروض است در غیر متناهی در طبیعتی واحده باشند پس بعضی بفوقیت و بعضی بتحتیت اولی باشند از عکس ∴ و چون فرض کنند جهات مقابله را در جسمی واحد متناهی بران وجه کی در سطح او باشند یا در عمق او ان نیز حاصل نیست مه سطح او اگر کرت باشد الخ فرض کنند دران نوع مختلف باشد و اگر مضلع باشد ان طبیعی نباشد ازانچه بیان کرده شد ازپیش کی شکل طبیعی بسیط کره است ∴ و جهات طبیعی/ الزم امور خارج از طبع نباشند و درین زیادت بیانی یابد و مع ذلک اگر جهات در مختلف شوند بحسب مقابل سطوح یا اختلاف ان پس اختلاف ایشان بعد و باشد نه بنوع ∴ و اگر اختلاف بحسب ان باشد کی الخ بر نقطه است مخالف ان است کی بر خط است یا الخ بر خط است مخالف ان است کی بر سطح است و انچ نشوذ بسبب ان عایت اختلافی کی واقع است در شکل علو و سفل ∴ و همچنین اگر فرض کنند حدود در عمق او ∴ و اگر حرکت در سطح او باشد و دیگری در عمق او الخ در عمق است و اجب باشد کی بر هر کدام نقطه کی اتفاق افتد از عمق بناشد بل ان نقطه باشد کی در نهایت بعد باشد از سطح و ان نقطه مرکز باشد/ اسیما اگر شکل طبیعی باشد و ان ستدیر ست بس متحد و نشوذ در جهت علو و سفل بجسم واحد الا محیط و مرکز ∴ و امتاجون اجسام بسیار باشند اگر ایشان بنوع متفق باشند بسبب ایشان جهات متناهی حاصل نشوذ ∴ و اگر نوع ایشان مختلف باشد واجب باشد کی عدد جهات بعدد ایشان باشد الا لم الک علت ان اختلاف بین باشد نه اختلاف مطلق ∴ و جایز نیست کی ان مقصر باشد بر اختلاف طبیعتین یی اختلاف وضعین و الا علت بضاد جهات بودکت چه احرکت ابجهات چون متعین شد ان دگر جهت متعین شود دیگر بعدد باشد و ممکن نیست کی تزوم جهت کنند کی زایل نشود از محل خود ∴ و اگر اعتبار اختلاف وضع نکرده ذکی بضاد میان هر دو جهت و انع شدی هر چگونه کی بودکت وضع احرکت ازان دیگر و بعد او ازان بی جهت سفل شدکت باسفل احد الجسمین و این چنین نیست بل کت چون احرکت احدهن متعین می نشوذ ان دگر متعین می نشوذ در عمق خود و بنود خود و سفل نشوذ البته پس ابد باشد با اختلاف طبیعت جسمین از وضعی محدود و بودکت مقدر ∴ و این نیز ممکن نیست الا بر سبیل محیط و مرکز و امتا چون فرض کنند یکی ازیشان محاذی ازان و کذا اختصاص ادیان جانب بجهت طبیعت او نباشد و الا ان جانب میان سایر جوانب بودکت نه بسبب این جسم جه اگر سبب او بودی هر کجا بودکت حال او چون حال او بودکت باین وضع بعینه ∴ و چون طبیعت او مقتضی اختصاص نباشد بل اقتضا کند هر بعدکت کی باشد از انها کت مساوک این بعد باشد پس اگر ان جسم محیط باشد این محاط باشد یا در مکان او محاط ان جسم باشد و بر قیاس مرکز او چه مرکز اجزا هر محاطی می خواهیم نه نقطه بعینها ∴ و اگر غیر محیط باشد بعدی مساوک باشد ازان هر چگونه کی باشد متحدد باشد المحاله محیطی بان جسم چه خلا محدد ان باشد و فرض کرده شد کی غیر محیط است ∴ و دانسته شد کی اختصاص ادیان از جمله ان است کی حاصل نشوذ پس او از نسبتی خارج باشد و جایز باشد مفارقت او ازان موضع بعینه پس او حاصل باشد و متمیز پیش از حصول این جسم دران پس او سبب تحدد ان بنوعه باشد و فرض کرده شد کی او محدد است و این محال است ∴ و هرگاه کی جسم محیط باشد کافی باشد در تحدید جهتین جه احاطت اثبات مرکز کند پس اثبات غایت بعد کند از و غایت قرب بی حاجتی بجسمی دیگر ∴ و اگر محدد را محاط فرض کنند قرب باو متحدد نشوذ و بعد هم متحدد نشوذ و کافی نباشد تحدید جهتین را و الا جهت یعد مخلا متحدد شدکت بل ابست از جسمی محیط در تحدید جهتین ∴ و اجمال این کلام ان است کی کره بین محدب از جهت بجسمی ستدیر یا جسمانی متدیر باشد جه محدد بی ابد

کی جسمی

حرکت وضعی از وجود جسمی ثابت چه مادام کی وضعی بناشد حرکتی وضعی بناشد چنانک تا ابنی بناشد حرکت دران بناشد ونه سکون
دران زیرا جسمی ثابت بناشد وضعی بناشد کی نسبت حرکات باو مختلف شود، وچنانک ابدست از جسمی متحیز بیاموزکت مستقیم یابند
میچیزی ابدست از وجود جسمی ثابت یا حرکت مستدیر وضعی را بنابند، وحرکت مستقیم ممنع است بر محدود جهات چه اگر چنین حرکت کند
او را میچیزی طبیعی باشد کی از شان او مفارقت ومعاودت ان بسیز باشد پس موضع طبیعی او متحدد ابجهه باشد از بهر اونه باد جه او
مفارقت موضع خود می کند ومراجعت می کند بانجا واو در هردو حالت دو جهت است پس جهت او متحد نباشد نزد وجود او دران ونزد
او وجود او پس محدود جهت موضع طبیعی او جسمی باشد غیر او وحاوی او کی جهت بنابند حرکت بسوی ان واقع نشود پس ان جهت مستقیم
باشد برو یا او باشد وهر جگونه کی باشد او محدود ان جهت بناشد پس او محدود همه جهات بناشد وفرض کردن بودن کی او محدود جهات
هذا خلف، ودیگر اگر صحت امثال حرکت مستقیم بر ما باشد خالی بناشد ازان کی طباع او اقتضا کون کند دران جهت یا نکند اگر نکند
جگونه جهت با متحدد شود جواز انک او انجا باشد، واگر طباع او اقتضا بودن کند دران وجایز المفارقه است ازان وطالب ان بطبع واجب
بودن کی حاصل بود یا طالب او کودک بکلیت خود وباجزا خود پس جهت متحدد الذات نه بود باشد یا دلیل بحسب دیگر یا انک نوعی دانی
کی اگر تحرک کند حرکتی مستقیم حرکت بلاصوب افتد وابن محال است، وبان ظاهر می شود میچیز کت جایز باشد کی متحرک باشد از اجسام
مختلفه الطبایع واگر چه از پیش رفته است بیان آن برجهت دیگر، چه اگر متحرک شود ازان بسایط او قابل احتماع باشند وصحت امثال ایشان
باشد از جهتی بجهتی، واز هم ابد ازین کی قبول حرکت مستقیم نمی کند کی تبول حرکت والیام نکند چه اشارا تصور نمی توان کردن الا
بحرکت مستقیم، وقبول مخالط وتکاثف نکند مم بان دلیل بعینه وچون او حرکت نمی کند تعرف ونه باسفل پس او نه ثقل باشد ونه خفیف
ونه حار ونه بارد، وچون انفصال قبول نمی کند اصلا نه بسهولت ونه بعسر پس او نه رطب باشد ونه یابس، واو قبول کون وفساد نکند
یعنی ما او خلع صورتی نکند ولبس صورتی دیگر کی طالب حیز دیگر باشد چه اگر قابل هردو باشد صورت کاینه یا حادث شده
باشد وچیز عزیز او بحسب آن دو اوقات شود دران چیز عزیز طبیعی باشد اورا واین محال است، واگر حرکت کند از وبطبع ان حرکت
مستقیم باشد، واگر در چیز طبیعی خود بحسب صورت متکونه باشد اگر متکون باشد دران او خالی بود خلا ممتنع بنود باشد وابطال کرده ایم
انرا، واگر متکون باشد دران وخالی نبود اگر دفع ان جسم نکند ازان حیز تداخل جسمین لازم آید وآن محال است، واگر دفع کند ازابن
دافع او موضع هر دو قابل حرکت مستقیم باشد، واما بزودن او بر وجهت کی خلع صورتی کند ولبس صورتی دیگر طالب نفس ان حیز
باشد یا مستحیل شود استحالتی کی موثر باشد در جوهر او انهاست کی منبته شوند برحسب دران ازانها کی در ستانف یابند، وچنین
انک عدم او ممکن است یا ممکن نیست، ومحدد اگر دو میل مستدیر باشد ان میلین ارادی باشد چه حرکت او بطبیعت یعنی جواهب
اولی نیست او حرکت او میزان بجهت تساوی اوضاع او، وجهات غیر طبیعی را نهایت نیست ولکن بحسب حرکت حیوان جهاتی
تمایز می شود، چه الخ او از حرکت نفوسی است ازانوقت کی خواستند والخ مقابل ابحث، وچون نفوس ان خواهند کی مایلین راس
انسان وبمقابل مایلین قدم او ازانها باشد کی متحلف شود بتبدل وضع، انگاه زمین کره است وجایی کی مایلین راس او واقف است بر موضعی ازان
مایلی الحض واقف باشد برجانب دیگر از زمین ودر مقابله ان وبعکس، واین چنین نیست فوق بمعنی قرب از فلک وسفل بمعنی بعد از وجه
این مختلف نشود بخلاف از نمد وامکنه، واما میزو او ان است کی از وبت مبدا حرکت دیما رو ان مقابل ایست وتمام واران است کی
حرکت اختیاری طبعا سوی است وخلف او مقابل ایست ظاهر ست کی انها مختلف نشوند بحسب اختلاف اوضاع، ونشاید وجود
در محدد کی یکی از ایشان محیط بناشد بآن دیگر چه ایشان متصل نباشند بل کی میان ایشان فرجه باشد پس اگر ان فرجه را بحرکت پس
نکشی خلا واقع شود وان محال است، واگر از بحرکت بر کشند او جرمی مستقیم باشد وانرا دو طرف باشد پس استدعاء محدد کند فوق ایشان
پس ایشان محدد نبود نباشد هم جهات را بلین برخلاف ان است کی فرض کرده شد،

مقالت هفتم از فن اول از جمله سیم کی در علم طبیعی است در سایر افلاک وکواکب وذکر جمله از احوال ایشان

هرچ حرکت کند از اجرام سماوات بناستدارت ودر میلی مستدیر باشد بحسب استحالت وجود حرکت نی بیل وان بقاسرت نیست وانها حرکات
ایشان بر موافقت قاسر بودی کی امور آسمانی در سرعت وبطو لازم امزکن دابن مخالف واقع است، وحرکات ایشان طبیعی باشد
چه حرکت مستدیر بطبیعت بناشد چنانک شناختی پس بارادت باشد، وبنایط اینها چون در طباع ایشان میل مستدیر باشد ممتنع باشد
کی در طباع ایشان نیز میل مستقیم باشد چه طبیعت واحد اقتضا دو امر مختلف نکند پس اقتضاء توجه بجیزی نکند باحد المیلین وصرف ازان
بان دیگر وحکم دین چون حکم نیست در اقتضا طبیعت حرکت سکون راجه او اقتضا استدعاء سکان طبیعی می کند نقطه پس چون ازانجا
بیرون رود بسیر طبیعت انرا باز گرداند بانجا وچون در انجا بود حفظ کند او را بسکون پس اقتضا طبیعت در هر دو حالت سکون یکست
واین حینیت اقتضا میلین مذکورین چه اقتضا حرکت مستدیر مغایر است مر استدعاء سکان طبیعی باشد، بعد ازان در امکنه مکانی طبیعی

مست کی متحرک طلب می کند انرا باستقامت ودر اوضاع وضعی طبیعی نیست کی متحرک طلب ان کند باستدارت، واین جهت است کت
احرکت الحرکتین را اشاد کردند بطبیعت دون الاخرت، این حکم ان است کت بسیط باشد ازانها، واز ان لازم اید کت متحرک نشود ونه متخلخل
ونه متکاثف ونه خفیف ونه حاد ونه بارد ونه رطب ونه یابس ونه قابل کون وفساد بر فیاسی رابع در محدد شناختی، واما انک هست جواز انک
کی در سایر افلاک مرکبی باشد یا اگر باشد حکم او در استماع اجتماع میلین وعنوان ازانها کی لازم او می شود این حکم است کی بسایط اورات دران
نظرت، ولیج واجب است کی بحقیق کیم انرا امتحان است کی اگر سماویات یا چیزی ازان غیر دایم الوجود بودی یا چیزی از اعراض قاره
ایشان باجسی از اجسام یا حالی ایشان غیر ثابت بودی مفتقر شدندی بفلکی یا افلاکی دیگر کت متحرک باشد بر دوام حرکتی دورکت کی متغیر نشود
در چیزی از انها، بجهت انک زود باشد کی بیان کی هیچ حادث نیست الا انک او مسبوق است از حرکت دورکت، واما اعراض اضافی رابع
قارّه نیست اختلاف افلاک دران جایزست، چه افلاک را بسبب اختلاف حرکت ایشان اختلاف اضافاتی حاصل می شود چون مثلث
وتربع وتسدیس ومقارنه ومقابله، واضافاتی از اختلافات در مطارح شعاعات ایشان وامتراجاتی کی واقع شود میان ایشان کی در وقوت
بشر استقصاء جمیع ان نیست، وبان اختلافات استعدادات مختلف در عالم ما حاصل می شود، وکواکب کی شاهدست در آسمان هفت
از ایشان جمعه سیاره می یابم کی نسبت او ضاع بعضی از ایشان ابعضی ثابت نیست، وباقی را چنان می یابم کی نسبت او ضاع
ایشان بعضی با بعضی ثابت است وتغیر نشان است بحسب حس در ازمان متطاوله ونه یز در چیزی از تواریخ کی نقل کرده اند بسا
واین باقی را حرکتی بطی یافته اند کی در سنین متطاوله اند کی از ان ظاهر شود، وان برانج متاخرات یافته اند در هر صد سال بزنب درجه ونیم
باشد از دور فلک کی مجموع دور او مفتوحست بسیصد وشصت درجه، وان هفت را میچیز نام کرده اند وان ترست وعطارد وزهره
وشمس ومریخ ومشتری وزحل، وباقی را ثوابت نام کرده اند واینان بیارند چنانک در عدد دیانند، ومحتمل است کی مجموعه ازانها باشند لکن
کوکبی چند ان متقارب الوضع کی ازا جور لطحه می بینند، وهریک از میچیز سمت ثوابت شوند وحرکت کنند ازینان بسیری شرق
را اما ثوابت بجهت انک چون کوکبی از میچیز سمت کوکبی می شود از ثوابت وزحلیت مغرب وبازمی کردد باز در سیری معلوم ومعدود متطاوله
بران ای کزرد جهات ان مقدر ان نابته را در حباب شرقی می یابند ازان موضع، واین دلالت کند بر انک ثوابت متحرک اند بسیری شرق
بعد ازان میچیز، واکثر ثوابت مشاهد متحرک اند از مشرق مغرب در هر شانزده دک یک درجه، واین دال است بر وجود فلکی محیط بهمه کی
بتحریک کند همه رایان حرکت، واگر کواکب همه در یک فلک بودندک وبحرکت او حرکت کردندک بسوی شرق وفلک محیط او را بسوی مغرب
بتحریک کردک حرکات ایشان بشرق در سرعت وبطو متساوک بودک وانرا چنین یافتیم بس ایشان در جند فلک باشند بعضی محیط
بعضی، وچون قمر را کاسف عطارد واشاب یافته اند وعطارد را کاسف زهره دانسته اند کت فلک قمر شیب فلک عطارد واشاب
است وفلک عطارد شیب فلک زهره، وچون زهره کاسف مریخ بود ومریخ کاسف مشتری ومشتری کاسف زحل وزحل کاسف
بعضی ثوابت دانسته اند کی فلک کاسف شیب فلک متکلف است، ومحتمل است کی ثوابت در یک فلک باشند یا در افلاک
متعدده متساویه الحرکة، وفلکی کی مدبر کل است مطلقه، اورا معدل النهار می خوانند ومحور او محور عالم ودو قطب او دو قطب عالم،
وحرکت او بسبب با آفات اعنی دو ایرت موهومه کی فصل کنند در هر موضعی میان ظاهر از فلک وخفی ازان وقطع کنند معدل
النهار را بر دو نقطه متقابل کی یکی را نقطه شرق خوانند ودیگر را نقطه غرب بر سه قسم است یا دو لابت وان درخط استوا باشد
یا بحوک واین در موضعی باشد کی سمت قطب عالم باشد یا حایلی واین در هر موضعی باشد کی غیر ان مواضع مذکورست
واشاب را در سماکین کی دور فلک اجاد ولابب یکبار مایل یافته اند بجهت شمال ودیگر بار بجهت جنوب وقریب بنه سال واحد انجا بنیز مت
ماند وقریب نهصد سال در جانب دیگر بس چون توهم کنیم خطی کی از مرکز زمین بیرون اید ومنتهی شود بسطح فلک اعظم چنانک بر اشاب
گذشته باشد چون اشاب بحرکتی کی خاص است باو دوره تمام کند در سطح ان فلک دایره عظیمه مقاطع معدل النهار مرتسم شود وانرا فلک
البروج خوانند، ونقطه مقاطع میان ایشان کی اشاب چون ازان بگذرد در جانب شمال رود انرا نقطه اعتدال ربیعی خوانند، ونقطه
تقاطع مقابل ان کی اشاب چون ازان بگذرد در جانب جنوب رود انرا نقطه اعتدال خریفی خوانند، ونصف ماین نقطتی
المقاطع در جهت شمال نقطه انقلاب صیفی خوانند ودر جهت جنوب نقطه انقلاب شوکی، وچون توهم کنند اقسام ماین
هردو نقطه از نقط اربع بسه قسم متساوی وتوهم کنند شش دایره کی هریکی ازان بر دو نقطه متقابل از نقط دوازده کانه بگذرد وسطح
فلک اعظم بدوازده قسم شود متساوک هر قسمی را ازان برجی خوانند، وچون اشاب در ماین نقطه اعتدال ربیعی وانقلاب
صیفی باشد زمان ربیعی باشد وچون در ربعی باشد کت دوکی اوست از جهت شمال زمان صیفی باشد، وچون در ربع
ثالث باشد خریفی ودر ربع رابع شتایی، وسماکی کی سمت معدل النهار اند اشاب بسمت رؤس ایشان رسد در نقطه اعتدال
ربیعی وخریفی وهریکی ازین در وقت پیش ایشان صیف باشد وبعد از هر صیفی خریفی وشتایی وربیعی بس انجا دو ربع باشد

آفتاب

وموصیف دوموزیف بودوشتا واکوچه اینها قریب اند بتشابه پیش ایشان بحسب مسامته آفتاب . واتاق این مواضع هم بردد قطب عالم کذرد . وقطع معدل النهار کنند ودوایرکه کی موازیست اوباشند ازقطب تاقطب بردوقسم متساوی ومنزوایا مایه . پس هرکوکبی را درز اینجا طلوع وغروب باشد درزمان مکث فوق الارض درزمان مکث تحت الارض متساوی باشند . ودرروز شب اینجا ابدا متساوی باشند . ومقاطع آفاق با معدل النهار دردواضع مایله ازدو برزولما غیرغایه باشند پس اینجا احد وطنی العالم مرتفع شوذ ازاتق وان دیکر منحط شوذ ازدو . وبعضی ازکواکب ابدیت الظهور باشند وبعضی ابدیت الخفا . واتق قاطع دوایر موازیت معدل النهار باشد بدوقسم غیرمتساوی . وچون قطب شمالی ظاهر باشد قوس ظاهراز دوایرشمالی فوق الارض اعظم باشد ازانچ درتحت الارض باشد وازدوایرجنوبی بخلاف این باشد . وشبها راطول ازلیل باشد چون آفتاب انجا درروح شمالی باشد واکر دربروج جنوبی باشد . ودواضعی کی میانی دایره بروج ومعدل النهارت شمس بمسامت سرایشان رسذ درهردوروشمس دوردفعه . وانچ درمسامته انقلاب ضیفی باشد شمس بمسامت سرایشان رسذ دفعه واحد فقط . وانچ ازانجا یکزدشمس انجا بمسامت سرنرسند . ومواضعی کی مدار نقطه انقلاب ضیفی انجا ابدی الظهور باشد چون آفتاب بان نقطه رسذ بدرف یک دوره درف الارض بماند وبعد ازان اورا طلوع وغروب ظاهرشوذ وچون بنقطه انقلاب شوت رسذ دردور واحد تحت الارض بماند . ومواضعی کی دران تقاطع فلک البروج برافق بسمت راس منطبق کردذ . وچون قطب میل کند بسوی جنوب نصف نصف فلک البروج ازافق دفعه مرتفع شوذ ونصف دیکر دفعه منخفض . ومواضعی کی دراینجا قطب عالم برسمت راس منطبق باشد معدل النهار برافق منطبق شوذ ومحور عالم قایم باشد برسطح افق وکرکند دورات وحوکت پس نصف فلک البروج ظاهرباشد ابدا ونصف اوخفی ابدا دهم سال یکبار روز باشد وقریب نهم سال روز باشد وقریب نیم سال شب . وازانجهت قریب نصف است نه نصف تحقیقت بیت وچهارم ساعت ازروز ظاهر حرکت آفتاب دربعضی ازفلک وسرعت او دربعضی . وحرکت آفتاب برمحیط فلکی نیست کی مرکز او مرکز عالم است والابعد او ازجمیع مواضعی کی مسامت فلک البروج است مختلف نشذکی پس اثاران دران مواضع مختلف نشذکت وچون آثاری کی ازبعضیاب شعاع آفتاب است چون تعیین ارض وتولید انچ درجانب جنوب الکثرت واقرکت ازوجود ایشان درانجهت شمال دلالت کرد ان ازتطویق حوس مضاف با انچ ازرصدیاعته ان از اختلاف حرکت اودربعضی منطقة البروج بسرعت وبطو وازانک جرم اورا درکونات دراواسط زمان بطوانی کت کوچکتر ازان می یابند کی دراواسط زمان سرعت برانک آفتاب دربطو ابعدست ازمرکز عالم ودرسرعت اقرب باو . پس حرکت اکرخارج فلک بناشذ یابرمحیط کرصیغ باشذ غیرشامل زمین متحرک برنفس خوذ ومحرک اوفلکان دیکرکت مرکز اومرکز عالم باشذ وان کرة افلک تدویر خوانند . یابرمحیط کرکی شامل زمین باشذ لکن مرکز اوخارج باشذ ازمرکز زمین مایکبار نزدیک شوذ بزمین ودیکر بارد دور . وابعد بعد اورا اوج خوانند واقرب قرب اورا حضیض . ودلالت کرد مشاهده برانک فتردرحرکت خوذ ازمغرب بشرت سریع می شوذ یکبار دربطی دیکر بازکت انک لمحض باشذ ان توضعی ازفلک بلدرجمیع اوضاع اوواقع شوذ . واین حال چون حرکات بسیطه اورا اختلافی عارض نشوذ واوحرکت خوذ فلک راحرف نکند دلیل باشذ برانک اومتحرک بوذ برفلک تدویرکت کی تحریک کند اورا یکبار بحرکت شرق ویکبار بحرکت غرب واورا درامر بطوی حاصل شوذ . وچون بازکت شمالی کردذ ازآفتاب جنوبی ازذ دانستند بران اصل کت فلک تدویراوحرکت نمی کند درسامته فلک البروج بل برمحیط دایره مایل باشذ ازان قاطع دایره کت موسوم باشذ برکره فتر موازی فلک البروج بردو نقطه متقابل کی یکی راس کوینده اولکن است کی چون فتر ازبکذرذ درشمال روج وان دیکر راذیب واوان است کی چون ازان بکذرذ درجنوب روذ . وچون جنین باشیم کی چون فتر سمت شمس بشوذ دراحوت القطرش وکسوفات واقع شوذ انجا وشمس بحرکت خاص خوذ بازکردذ بان نقطه ودرانجا کسوفی دیکر واقع شوذ کسوف ثانی دران موضع ازفلک بعینه سوذ بل درموضعی دیکر بوذ مایل اوبجهت مغرب استدلال کردیم ازین برانک فلکان دیکر نقل نمی کنی نقطه راس ودیب راجهت مغرب وانرا فلک جزهر خوانند . بعدازان فتر هرکواکب کت نزدیک می شذ بترسع انشاب وسریع السیرت بوذ ازدیاد سرعت اوانجا اشذ می بوذ ازازدیاد سرعت اودرموضعی دیکر . واین دلیلست برانک فلک تدویراومتحرکست برمحیط فلکی خارج مرکز بانزدیک شوذ بزمین بکبار ودورشوذ دیکربار . واستدلال کرده اند برموجود فلکی دیکر کی محرک بعد ابعد ازباشذ بسیب رسیدن اوبهر نکت ازاوج وحضیض درهر دورکت دوبار این همه بربقدیرعدم اختلاف حرکت بسیطه وعدم اختلاف حرکت اوست . واختلافات هیات تشکل بوذ فتر بسبب اختلاف اوضاع ازآفتاب دلالت کرد برانک اورا نوکت نیست درنفس خوذ بل کت نوراز آفتاب است وچون ماه مقارن آفتاب شوذ جمه مطلم اومواجه ما باشذ واورا مضی نباشذ وچون تیل کند برجهتی کت وجه مضی اومنحرف شوذ بسوی ما اوراهلال نامند وچون بعدمیان او وآفتاب مقدار ربع دایر کردذ نصف اومضی باشذ وچون مقابل آفتاب کردذ وجه مضی اوهمه بسوی ما باشذ

بس

پس اورا تام المنور خوانند . وچون ازمقابله منصرف شوذ نوراو منقص شوذ وظلمت اومتزاید تاجمع شوذ باآفتاب ومقابل ما باشذ ازنوراوبحرکت . وچون فتر درمقابله آفتاب باشذ ودرظل زمین افتذ بخسف شوذ نوراز آفتاب ازو نصیب زمین وبرظلام اصلی بخوذ بماند پس اکراورامیلی ازمسامته آفتاب باشذ همه اومنخسف شوذ واکراورامیلی باشذ اقل اوبجموع نصف قطرفتر ونصف قطرظل بعضی ازو منخسف شوذ واکرمیل مساوی مجموع نصف القطرین باشذ یا اکثر درظل مذکورة افتذ ومضعف نشوذ واین دلیلست برانک جرم آفتاب اعظم است ازجرم زمین واکرنه این بوذکت واجب بوذکت انخسافات فتر دردهه استمرارات . وماچون توسم کنیم کت خطوطی خارج شوذ ازدوطرف قطرآفتاب بردوطرف قطرزمین وبجهتین برابرسمت روند ایشان مثلاینی شوند بریک نقطه وبجهت انک زمین جرمی کثیف است مانع ازنفوذ شعاع واجب باشذ کت اورا ظلی واقع شوذ محصوربیان ان خطوط برشکلی محذوطی . وچون ماه بنقطه تقاطع رسذ میان منطقة فلک مایل ومیان فلک البروج وسمتی بتر برمسامته نقطه تقاطع باشذ دفتر رامیلی ازمسامته آفتاب بنوذ فتر حایل شوذ میان ماوآفتاب ووجه فتر راجنان بتذکی سواد بیت برصفحه آفتاب واین کروف کلی آفتاب است واکرفتر رامیلی بوذ ازمسامته آفتاب وسیل اول باشذ ازمجموع نصف قطرآفتاب ونصف قطرفتر بعضی ازآفتاب منکسف شوذ واکرمیل اعظم باشذ یامساوی منکسف نشوذ . وکواکب خمسه متحیره کی غیرشمس وقمراند ازسیارکاه باشذ کی ایشانرا عارض نمی شوذ کی ترکصوب جهت مشرق می کنند وراجع می شوند بسوی غرب انکاه مستقیم می شوند واین بحسب نیت بعضی میان بل کی واقع می شوذ درجمیع اجزاء فلک البروج بی حرکت ایشان اکربسیط رااز ان احتلابی باشذ وفلک بان حرکت بخرق نشوذ برمحیط فلک تدویرک باشذ . وانچ حرکت اوازینها دربعضی مواضع فلک اسرع بسذ ودربعضی ابطا بجهت آن است کی فلک تدویراوبذهین نزدیک شوذ ودورمی شوند واین محوج است بخارج مرکزت دیکراورا . وجمیع کواکب را حرکات دیکرست اخص از حرکات مذکوره ومحتاج شوند بنزاصول سابقه باافلاکی دیکرکت لمثل دکنند ان حرکات رابایشان مزاحم ذکران برایذم وبعضی ازان درکتب مبسوط یاذکرده اند . وهرحرکتی کی لمحتاج لست بفلکی کت صفت اوچنین است بان احتیاج احتیاج اوست خواهیم بان فلک یاباخ قایم مقام اوباشذ یکی باشذ ان قایم مقام یاباشذ . وچون کویم فلک ثوابت بان فلک ایشان خواهیم یاافلاک ایشان جه متحقق نشذ لست کت همه درفلک اند . وجمله انچ متحصل شذ ازاحوال این اجسام سماوت ان لست کی ازان بعضی افلاک بشفاف اند وبعضی کواکب مضی . وافلاک بسیارت ازان بعضی ان لست کی مرکز اوموافق مرکز زمین است بحقیق ما نقرب . وبعضی ان لست کی مرکز اوخارج است ازمرکز زمین وان ماحیط است بزمین وانرا خارج مرکز خوانند غیر محیط بان وان فلک تدویرست . واما کواکب پس ازان است کی احصا کنند انرا وانچ برصد شناخته اند ازان سبعه سیاره است ومزاد دب وچیزکت ازثوابت . واین مباحث اکثران بحث است برانک سماویات را اختلاف سرعت وبطو عارض می شوذ ونه انحراف والتیام ونه تخلل وتکاثف ونه رجوع وانطفاف ودرفوف ونه حروج ازحیز . وازین لازم اید کی کواکب ثقیل نتوذند حول الارض بان وجه کت اجرام افلاک متحرف شوند ایشانرا بامثال ایشان بسبب حرکه افلاک مذکوره است . ولازم اید کی حرکات مختلف درروبیت مستند باشذ باخ مقتضی تشابه ایشان است وبان محتمله ممکن نیست کی حرکتی بسیطه باشذ بلاکت واجب باشذ کی ازجمله بیاعلی باشذ کی هرحرکت ازان متشابه باشذ . وهرحرکتی کی مختلف شوذ دایا ان باشذ کی حرکت ازان دنانمنه متساویه ان نکند یا باشذ ولیز نیست کی هرمرکبه چنین باشذ . پس اکراین اصول واجب باشذ درنفس امر لابد باشذ هرکوکبی را ازنجذ فلک بجهت حرکات مشاهد اوواکر واجب نباشذ حدس حکم نمی کند بوقوع ان درسماویات دراغلب وبیکثر افلاک هرکوکبی وبعدت الکثر انچ یاذکردیم ازاینی بیت کی نفس چکونه حدس می کند ازسیذن مرکز تدویر فتر وعطارد باوج ایشان هردو دردهردورکت دوبار وبمجنین تحصیص ایشان کی فلک تدویرایشان قطع حامل نمی کند بحرکت اوتنها بل اومتحرک است بحرکت فلکی کی حامل اوست . وحکونه حدس می کنند از انک فتر هرکاه کت بعد اوازمزین بیشترست نحسوف اوراانک کمترست برانک ظل مستدق می شوذ چند انک ازین دورتری شوذ . وبرانک شمس اکبراست ازمزین . وبسیار باشذ کت مختلف شوذ باختلاف اشخاص جزم باین برحسب انک منضم شوذ ازقرائن علمی واعتباری ازاحوال حرکات وغیران . وتوهم واین کی جسم واحد ازین وانغیر این حرکت نکند دوحرکت بدوجهت ازان روی کت ایشان دوحرکت اند بل یکی حرکت کند کی مرکب باشذ ازایشان هردو . وچون حرکات متوکب شوذ وبیک جهت باشذ حرکتی مساوی مجموع احداث کند واکر بدوجهت متضاد باشند احداث حرکتی کنند کی مساوی

فعل بعضی باشد بر بعضی یا سکونی اگر فعل نباشد ۰ واگر در جهات مختلفه باشند احداث حرکتی مرکب کنند بهتی که متوسط باشد میان
ان جهات بر نسبت اوشان ۰ وحرکات مختلفه بقیاس با متحرکات اوایل ذات باشند و یا غیران بعرض ۰ وجمیع ان بقیاس یا محرک
ولحق بذات باشد ۰ واگر نه یا بد از محرک جسم بود حرکت حصول او دفعه در دو جهت ۰ و تحریک فلکی فلکی را بلا زمت متحرک باشد
مکان اورا از محرک دبانک او از وجون جزو است ان کل پس متحرک شود با دو قطب او وسایر اجزا با و بحرکت محرک مثل حرکت ساکن سفینه حرکت
سفینه بعد ازان با این حرکت کند بنفس خود حرکتی کی خاص است با وجون ساکن سفینه کی تردد کند در اجابجا بر کدام جهت کی خواهد
واین چنین واجب است کی فهم کنده حال در حرکات اجرام سماوی مختلفه کی جرم هر یکی ازان حرکت می کنند انها را ۰ وکلام در
اجرام علوی واجب جاری اند بران از سفلی از روی کمیات ایشان و کیفیات او وضاع و حرکات /ازم ایشان طویل است و علمی
کی مخص است بان علم هیات است و مباحث ان بسیار ست ومتشعب ۰ واز عدم نفاس این است کی زوال است بر عظمت
مجموع جل جلاله ۰ وحکیم فاضل مویدالدین عرضی دران تحقیقی کرده است کی پیش ازو کسی آن تحقیق نکرده است کی
نام ایشان مشین الم بیان کرد کی اصغر کواکبی کی در اسمان بیشند عطارد است ونسبت جرم او با جرم ارض چون نسبت
واحد باشد با دوازده هزار و هشتصد و نوزده واکبر ثوابت اگر ثوابتی باشد کی بیشند و نسبت جرم او با جرم ارض چون نسبت سی
و دو هزار و سیصد و نه و ثلثی باشد بواحد ۰ وبیان کرده است کی قمر قریب است بجزوی از چهل از زمین ۰ وافتاب قریب است
بصد و شصت و هفت بار بجند زمین ۰ وزهره چون جزوی است از چهار ده از زمین تقریب ۰ وجرم مریخ چند جرم زمین است
هفت بار و سدس باری ۰ ونسبت جرم مشترک با جرم ارض چون نسبت دوازده هزار و هشتصد و سیزده است بواحد تقریب
ونسبت زحل با زمین چون نسبت شانزده هزار است و دویست و پنجاه و هشت و ثلثی بواحد ۰ واصغر کواکب ثابته چند زمین
است نه هزار بار و پانصد و هفتاد و سه و نه دقیقه ۰ وبیان کرده است کی اقرب قربت قمر وان غایت ان است کی ممکن است
کی ارتفاع اسطقسات باشد باعتبار انک نصف قطر زمین یکی باشد سی و سه و ربعی است ۰ و ابعد بعد شمس تقریبا بیست مقدار
انک نصف قطر زمین واحد باشد هزار و دویست و شصت و چهار بار ۰ وبیان کرد بعد اقرب و اوسط و ابعد از مرکز ارض ازان
هریکی از نقطه یا برسیده بر ثوابت وبیان کرد کی قدر کی دانسته اند از بخش او وان ضعف بعد است از مرکز ارض
صد و چهل هزار ست و صد و چهل و هفت بار باعتبار انک قطر زمین یکی باشد ۰ وقطر زمین بقریب هفت هزار و ششصد و
سی و شش میل است و بیست و دو دقیقه هر میلی ازان سه هزار ذراع مردزاعی بیست و چهار اصبع هر اصبعی هشت
جوکی ملصق باشد ظهور بعضی ببطون بعضی ۰ واشهران است کی اصبع شش جو باشد بان صفت و برین تقدیر میل چهار
هزار ذراع باشد ۰ ونفارت نیست الا در اصطلاح فقط چه مقدار واحد ست ۰ وبیان اکثر این برین تقدیر کرده است کی ان
اقران است کی باشد و قطع کردبان از جانب قلت و قطع نکردبان از جانب کثرت ۰ و برین تقدیر ابعد اج ما واقف شدایم
بران از فلک جوانب قطع مسافت می کند در زمانی کی از نصف جزء از اصاعتی مستوی صد و پنجاه و پنج میل و هفتصد و هشتاد و
میل و ربعی تقریب نوجب انک مساحت و حساب اقتضا ان می کند ۰ و جذا عالم تست باجز قریب ۰ و از انجمت این قدر باید
دانکس کی تحقیق این خواهد بر اصول علم هیات بر و واجب باشد مطالعه کتاب این فاضل دین فن ۰ و از انجمت این قدر باید
کردم ازان کی درست امری عجیب کی دال است بر عظمت این اجرام و حکمت صانع ان و عظیم قدرت او کی عقول را حیران
می کند ۰ و بعد از انک سخن در اجسام کلیتم سخن در مجردات اغاز کنیم و اجب متعلق باشد بان و از خدای تعالی است هدایت و توفیق

فن دوم از جمله سیم در علم اسفل کی علم طبیعی است

مقالت است مقالت اول در اثبات وجود نفس و انک معقولات از ممکن نباشد کی
در الیی بدیی حاصل شود و انک او در تعقل کی کمال ذاتی اوست از بدن مستغنیست ازینجهت رفت کی مراد از نفس جوهری
است کی نه جسم است و نه جزوان و نه حال دران و او را تعلقیست بجسم از جهت تدبیر کردن انرا و تصرف دران و استکمال ازان ۰
پس ما محتاج می شویم این زمان بانک بیان کنیم وجود موجودی کی این نشان او باشد ۰ و این روشن شود بانک می یابم
کی ضا درمی شود از انسان از ادراک و تحریک جمله اگر از بجر جمیعت او بودی هرج او را جمیعتی بودی متحرک بودی بارادت
و مدرک مثل محرک انسان و او را کل او نیس عناصر و جمادات چنین بود نه نک و این برخلاف وجدان است ۰ و اگر از بجر مزاج جسم
او بودی یا بسبب عناصر او یا بسبب مجموع بدن او با انک مزاج را با یابم ا لتبدل می یابم و متبدل او متبدل شود بسبب عناصر و جمله بدن
انسان و اشعور بنو دی با انک بیشتر خود شعور ی مستمر او مستحفی است کی از نیفتاد سال باشتر بود و متبدل
عیران است کی متبدل نیست پس مدرک از ما عیر این اثباتست ۰ انگاه مزاج کیفیتی واحده است کی از واما عیل مختلف صادر

نشود و اثانیت ایشان چنین نیست ۰ و مزاج را می بینی کی بسیار مسافت ایشان می کند در حال حرکت او و در جهت حرکت او
چون صاعد نو ضعی عالی چه مزاج بدن او بسبب غلبه عنصرین ثقلین دران انتصاب حرکت ادعت کند باسفل ۰ و گاه باشد
کی مسافت کند در نفس حرکت چون ماشی بر زمین چه مزاج او اقتضا سکون می کند بود ۰ و اگر مزاج او محرک بودی تحرک نکردی البته
الا باسفل ۰ و اگر مدرک از مزاج او بودی ادراک نکردی پس ایج مشابه اولیست چه او منفعل نشود ازان و ابدست در ادراک از
انفعال و نه ایج مضاد اولیست چه او مستحیل می شود عند لقاء المضاد با او موجود نماند پس چگونه پس ان کند و ان مقدوم باشد ۰
وچگونه پس کند مزاج مقدود و ما می دانیم کی اس اولا است ثانیا ۰ و عناصر بطباع خویش متداعی اند با نفکاک و ایج ایشان را جبر
کند بر التیام و اجتماع غیران باشد کی تابع ایشان و شک نیست کی مزاج تابع ایشان ۰ و انرا نا جبر یست کی مزاج بزاورا با حالت
ملایم می آرد چون متمکن باشد ازان با انک مزاج معدوم ممکن نیست کی اعادت نفس خود کند یا شل خود ۰ و جامع عناصر مزاج
والدین نیست و الا ممکن بودی در بعضی حیوانات کی متولد و متوالد شدندی چون مش ۰ و اگر مجموع عناصر در بدن انسان
یا مجموع اعضا نفس باشد شاعر نماندی بذات خود با فقدان عضوی ۰ و ما می یابم از نفوس خویش کی اگر با دفعه از بدن شدی
بر کمال عقول ما بی انک استعمال کنیم حواس ما در چیزی از ما یا در غیر ما و حاصل شدی بمجرد لحظه در هوای عیر زدی کیفیت
مشعور به و اعضا ما از یکدگر سفرح بودی تا تلاس نشدندی ما در شل این حالت غافل شدی از هر چیزی عزایت ما بس بر انیم
کی اجسام و اعراض کی هنوز تحیل ان نکرده ایم انرا هیچ مدخلی نیست در ذوات ما کی، تعقل کرده ایم انرا ذات آن اشیا ۰ پس
ذاتی کی عاقل می شویم ازان با این فرض او عیر اعضا ظاهره و باطنه ماست و عیر جمیع اجسام و حواس و قوی و اعراض خارجه از
ما ۰ و نه هر کاه کی تعقل ذات خود کردی در حالی از احوال با غفلت توازن اشیا بسنده باشد تو را ان در علم بانک ذات تو
مغایر این اشیاست ۰ و از بجر انیست کی اشارت می کنی بذات تو به انا و اشارت می کنی بر وح و عرضی کی درست از بدن تو عزل
به مهوس تر اثبات شود وجود چیزی کی صادق شود بر انچ در تعریف نفس گفته اند الا انچو هریت وجود کی او
جوهرست او ان نفس تعریف کرده باشد ۰ و وجود او ثابت شود ۰ و دلیل بر جوهریت او ان است کی اگر او عرضی بودی
موضوع او یا جسم بودی یا عیر جسم ۰ اگر جسم باشد حال دران منقسم باشد بانقسام ان لکن مدرک از ما بسیط است و قبول انقسام
می کند و الا متوقف شدی علم بان بر علم بجزان لکن علم بجزان متوقف است بر علم با وجه ما هیچ شی از اشیا ندانیم الا کی بدانیم
کی ما عالم ایم بان پس ذات خود را بدانیم با علم بان بضرورت پس اگر مرکب ذات خود را بداند دور لازم اید ۰ و اگر عیر جسم
باشد یا جوهر باشد یا عیر جوهر ۰ اگر جوهر باشد یا او را تعریفی در بدن باشد بذات خود نه بعرضی دران یا نباشد ۰ اگر اول
باشد ان نفس باشد و اگر ثانی باشد و اران است کی تصرف در بدن کند بعرضی کی درست ان بهم نفس باشد چه اعراضی
کی عارض ذوات ما می شود و اجب صرور اتفاقی می کنند از ذوات ما بحسب ان چون قدرت و ارادت و سایر دواعی
اتفاقی راست بان می کنند بل کی ان منسوب است بذوات ما کی فعل کند بواسطه آنها ۰ و اگر عیر جوهر باشد ابد باشد
از انتها او بجوهر و کلام عاید شود دران ۰ و این محل صور عقلی است از ما و هیچ ازان صور در وضع نیست و الا مشترک نبودی
میان ذوات الاوضاع مختلفه و هر حالی در جسمی یا در وضعی در وضع باشد ۰ پس از انجا نیز روشن شود کی مدرک
از ما جسم نیست و نه حال در جسم ۰ و دالت کند بر ان در کبار ایج ما کلیات منطبقه بر هر یکی از محسات ایشان ادراک ما
کیفیتی چنانک ادراک می کنیم حیوانیت مطلقه را کی بیل و بشه دران مشترک اند پس اگر در جسمی بودی یا در جزوی
باشد در جسمی یا او را نسبتی بودی بیکی از ایشان کی ضرور نزد او را کی صادق بنا شد بران انطباع دران /ازم امدی او را بر
جمیع این تقادیر وضعی خاص و مقداری خاص پس او مطابق مختلفات در انها بنوبه باشد ۰ و چون مطابق ان است
پس محل او مقدر باشد و نه ذو وضع هر چگونه کی باشد ۰ و همچنین چون تعقل کنیم مفهوم واحد مطلق کی برکت است از
خصوص مقدار و وضع و همچنین مفهوم شیئیت چه اگر منقسم شود بانقسام محل او هر جزو از اجزا او اگر شیئیت باشد محب فرق
میان کل جزو نباشد ۰ و اگر شیئیت باشد باز ایدکی چون خصوص مقدار کی و غیر آن پس جزو بر کل زیادت شده باشد
و اگر نه این باشد و نه آن پس شیئیت را جزوی کی باشد کی او الشی باشد و این هم محال است ۰ و از معلومات است کی محل
معقول عیر منقسم محل سایر معقولات است و همچنین انک نزد او مدرک عیر دی وضع حاصل شدن است کی سایر مدرکات نزد
او حاصل می شود پس مدرک از ما دی وضع را و عیر دی وضع را نه جسم است و نه جسمانی در ذات خود ۰ و انکس کی دلیل طلبکاری
کند کی بتجربی نشود بتجربه اتفاقی چون شجاعت و جبن و تهور و ملکه فطنت و علم بداند کی اینها حاصل نشود جسم را و نه عرضی
را کی سادک باشد دران و الا منقسم شود بقسمت اتفاقی ۰ و جزو جسم و این حاصل نشود و اگر جایز باشد کی در ذات خود جزو

ا بتحرکت باشد و اما این اشیا باسرها ذوات اوضاع باشند ٭ و ادراک ما ذوات ما را زاین بیت بر ذوات ما چو شعور بکل واقع شود بی شعور باجزاء آن ٭ وچنانک مسمّی شد شعور انسان بذوات او بافعلت او باجزا و غایه و دماغ و غیر ایشان همچنین مسمّی شد شعور او بذوات او باغفلت او ازاو ازاو فرض کنند کی نفس نفس باشد و مجهول ٭ و اگر شعور او بذوات خود از برای حصول بر ذوق کی در ذوات او حاصل شد یک مشار الیه بود کی به موصوف به انا پس ادراک او ذات خود را بسرک زاید نیست صورت باشد باغیر او وجود ک باغیر وجود ک ٭ دیگ یابم کی ما نزد انک اشارت می کنیم بان در ذوات ما این بابم الا امرک کی مدرک ذات خود ست ٭ و ازاو فرض می کنند از سبب موضوع یا محل او اضافه بدنی یا امری دیگر مر چیزی کی باشد او عرضی است و خارج ازو ٭ و اگر او را فضای مجهول بر ذوق با انک مدرک ذات خود کی صورتی و ذات او چنانک هست غایب نیست از بدن مدرک بر ذوق نبود هذا خلاف ٭ پس ما ضرور ت می یابم در ادراک مفهوم انا الحیوتی کی وجود شی است عن نفسه و اینست مفهوم انا نه ما ورا آن از وجود ک باشد یا عدمت ازم یا مفارق ٭ و ازم پنداز ک حیوة حاصل باشد چیزی را ک ازا در حدوات خود حیوة باشد چون اجسام جمله اگر وجود او اینان بعینه کون ایشان است حیوتی کی از ایشان انفعال حیوة صادر شود پس مفهوم جسم مفهوم حیوة حاصله باشد او را و ازم اینک هر جسمی حی باشد بان حیوة ٭ و اگر اجسام را این بجهت ان باشد کی اجسامی خاص اند پس مخصص شی باشد باسرک ٭ و انچ جسم نیست ممتنع نیست کی وجود او بعینه کون او باشد بان صفت ٭ و حیوة آن نیست کی شی بان حی باشد بل حیوة شی حیوتیست ک در وجود کفته شد و نفس انسانی او را از حیوة نیست الا ادراک ذات خود ٭ و اما ادراک غیر ذات و انا عیل ذات بقوت برفی و قوت عقلی خود می کند ٭ پس حیوة نفس بی اینها حیوتی ناقصه باشد کی کمال عارض او شود دیگر بار ٭ و نفوس مختلف می شوند در مراتب کمال و نقصان بحسب ان ٭ و اگر نفس اینی نرفض کنند کی مدرک ذات خود باشد یعنی انک ادراک او ذات خود را صفتی باشد غیر ذات پس ذات او را ادراک مقدّم باشد پس مجهول باشد و این محال است و چون ادراک او ذات خود را ازا بثبت بر ذات او پس نتوان کرد کی عاقل شود از ذات خود البته ٭ و چون وجود نفس مابت شد و نسبت شد کی جایز نیست کی معقولات او در جسمی حال شود ذی او منفصل باشد یعنی بلو نه بجمله عالم جسمانی و نه منفصل از معنی انفصالی کی متابل اتصال باشد مقابل عدم ملک را ٭ و همچنین معقولات او را صور توان کرد بر ایشان اتصال باجسام و انفصال از ایشان بان معنی ٭ و توضیح نکند و بین قول قابل در حالتی کی اشارت بنفس خود می کند و حالت رحرکت و صعودت و نزلت با انک دخول و خروج و صعود و نزول از خواص اجسام است و جسمانیات ٭ چه تمسک بمجرد الفاظ از اصلی باشد ٭ و سبب اطلاق اینها ان است کی امور عقلی عارک تی شود از محاکیات خیالی و وهمی و خیال و وهم تصور مجرّدات نمی کنند بل اشارات ترلی و مغاکی معقولات واقع شود ذی مطاجعت امور ک خیالی و چون شرب باشد بان ابعاض کی واقع شود میان نیرین اضافت کنند امور ک را بنفس وان بدن را باشد و امور ک بیرون را بان نفس را باشد بسبب علاقه و مثالی کی میان نفس و بدن ٭ و ملکه کی حاصل است نفس را از مشاهده موجودات مقارن محسوسات و تغییرات او سبب کی موجب استعلاء اسم لعت باحکم مجرد حاضر و موجود در محسوسات ٭ و مزاولت علوم برهانی و رجوع انسان بتامل حال نفس او و انواع ادلت حکم است و موجب اعتراف بر وجود مفارقات ٭ و دین تمام اقناعی است کی هریک از بیان اکر چه موجب یقین نیست شان در تجرد ذوات ما و استغنا ایشان در تعقل از بدن اما مجموع ان موجب طمانینتی است بان نزد بعضی مردم ٭ ازان جمله بین ان است کی اگر نفس ادراک بدن کردی ادراک ذات خود نکردی چه سایر قوت بدنی مدرک ذات خود نیستند چون بصر کی نفس خود را نمی بیند و شم کی نفس خود را نمی بیند و خیال کی تخیل نفس خود نمی کند چه اینها را آلات نیست با آلات ایشان و نه با دراکات اشان و ایشان را مغلی نیست الا با آلات ایشان ٭ و قوت عقلی بخلاف اینست چه او ادراک ذات خود می کند و ازان ادراکات خود و جمیع انچ کان می برند کی التب او را ٭ و دیگر انک اگر نفس جسمانی بودی در ذات خود یا در تعقل خود ذخته شدی و کلال حاصل شدی او را بتکرار انا عیل دون السیما اگر تزاحمی واقع نشود میان افعال و بحرت دالت برین کرد است ٭ و علت این ان است کی انا عیل بقوتی قابله نابذان موضوعات ان قوتی منفعل می شود ازان افعال و انفعال بناشد الا از جا حرکت کی بهر طبیعت منفعل کند و منع کند او را از مقاومت پس ضعیف کردانی منفعل را و قوت قابله با دیا او ضعیف شود و قوت عقلی با درا ک معقولات زیادت می شود ٭ و چون نفس را مدالی عارض شود از بفکر در معقولات ان نا معتبر قوتی جسمانی باشد ٭ و اگر ان از برای کلال نفس بودی موجب کلال او مشخد قوت او بودی دیگر انک اگر جسمانی بودی ادراک ضعیف در عقب قوی نکردی چنانک ما ادراک را بحه ضعیفه از ذات قوّه نمی کنیم و نه بوز ضعیف بعد از قوی و قوت عقلی بسیار باشد کی ادراک قوی بقوّت او کمتر ضعیف فضلا عن انه ادرک ضعیفها عقه ٭ و دیگر انک اگر نفس جسمانی بودی ماند شدی بعد از سن و قوت نزد اخطاط و ما انرا در اغلب بعد از ربعین می یابم پس الزم امذکی اخلال شعور او بذات او و معقولات او حینی بیت ٭ و اگر هرم از کلال نفس بودی مطرد شدی در هر پیرک ٭ و چون انکار

کی مودی بعدم است ضعف دماغ است و ما می یابم بسیاری از مشایخ کی جمیع قوای او ضعیف می شود الا عقل کی او ثابت باشد یا در طریق از دیاد بین خرف بعضی مشایخ و اخلال عقل بعضی خرف نسبت ابا بجهت انک کاه باشد کی شی را عارض شود از غیر او انچ مشغول کند انرا از فعل نفس خود نه بجهت انک او را در نفس خود نقصان بیت ٭ و یا ذکر کرد انک در میان این دو مطلب اولا بسیار کرک مناسب نمودم تطویل بذکر انها بانک بعضی از انها یاد کردم کافیت در میان هر دو ٭ چه برهان بر انک مدرک از ما جسمانی نیست مستغنی می شویم بان از بیان انک کی او سراج بدن نیست و نه تب عناصر ٭ و بعضی ازان کی بان بیان کردم انرا مغنی است از کل ان و لکن چون بعضی نفوس واسعه روشن می شود از برهانی و بعضی را روشن نمی شود ازان برهان بل بسیار باشد کی او را روشن شود از غیران بسبب اختلاف نفوس در استعداد او قبول و بقبات را و غیران اجرم تکثیر ادله بر مطلوب واحد ظاهرا لفاده برد ٭ و انرا نادره دیگر هست روان اینست کی چون نفس مستعد قبول بقین نشود ازدیلین بسیار باشد کی مستعد قبول ان شود از مجموع ادله چنانک در اقناعیات کفته اند ٭ و ان کی کی او را یقین حاصل شد از برهان واحد مستغنی شود بان از ضمیمی

مقالهٔ دوم از فنّ دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در قوی نباتی کی از نفس ظاهر می شود و شامل

بمن کنیم کی انسان و حیوان اعم و نبات در ان مشترک اند دانسته کی اصول قوت نباتی سه است دو از برای شخص و ان غاذیه و نامیه است دیکی از برای نوع و آن مولده است و شک نیست در حصول این سه نبات را و ازین جهت انرا نباتی نام کردند خلاف ادراک و حرکت ارادی کی انها در حیوان موجود است و هر عضوی از حیوان مشارک اند در حصول ایشان نبات را ٭ و قوت اولی غاذیه است و ان است کی احالت غذا کی مشابهت متدرک ما بدل ما تحلل شنید و تشبیه کند بآن ترتیب و نمو و تولید را پس فعل او احالت است بمشابهت متدرک و محل ان فعل غذا است و غایت این اختلاف بدل متحلل ما انچ مابع ان باشد از تتمیه مذکور ٭ و ضرورت این قوت کثتی چهار قوت ازان جمله جاذبه است و ان دست کی بر دی غاذی و او را جذب کند و هاضمه کی او را طبخ کند و ماسکه کی او را امساک کند تا قوت دافعه کی او را دفع کند از انک حرکت غذا از منفذی بمنفذی نباشد و ضرورت بود کی این قوی در حیوان موجود باشند و هر عضوی از حیوان کی او را این قوی نباشد او را ناقص شمرند ٭ و اما دوم قوت نامیه است و ان دست کی بر دی غاذی او را احیل زیادت جمع چون طبخ مقطع شده باشد ازان و خالی شده از فضول ٭ و اما دو رسانیدن اعضا بحمت انک از دیاد عند انکاس حاصل نشدی بی قوتی باشد نه برفعی از ایشان و منسوب می شود بعضوی معین و اگر شان برودی کی در عضو جاذبی برودی ان خلط را بعینه مخصص نشدی کی هر عضوی بخلطی خاص ٭ و دیگر ماسکه مجذوب و فعل او در معده احتوالب بر غذا و اگر چه رطب باشد و در اغلب باشد رودر اغلب غذا از معده مندفع نشود تا هضم اتام نشود و فعل او در ج اتمام است بر سبی دفع ان از تزول و اگر چه بطبع خود ثقیل است ٭ و همچنین است قیاس سایر اعضا ٭ و دیگر هاضمه و او ان است کی احالت غذا کند و معد کردانند ازا بر قبول اثر عاذیه و ان احالت است بانچ ابت باشد بجوهر حیوان بانبات ٭ و احالت او در انحاء ظاهر می شود نضج اول او و این جهت است کی حنطه مجموعه در انضاج دمابیل تعلق کی کند پیش ازانک مطبوخه می کنند ٭ انکاه در کدن ثالثا و او ان است کی کدوس و احتان ثانیا و او ان است کی غذا را جوت ما کشک بخش می کرداند ران کیلوس است ٭ انکاه در کدن رابعا و او ان است کی کدوس و احتان کرداند کی از اخلاط اربعه حاصل شود ٭ انکاه در عروق دابها و ان صیرورت ارست بچشتی کی او را اصلاحیت ان باشد کی جزکت از عضو مشارک شود ٭ و دیگر دافعه تعلق او این است کی امعا را بتدریج چنان می یابم کی کویا مترع می شوند از موضع خود از برای دفع انچ درست نعمل و احشا را می بینم کی حرکت بی کند یا سفل ٭ و کاه باشد کی فعل متهیی کی شود در قبول فعل دافعه را و دران بقوت دیکر باشد کی هم هاضمه باشد چون تلطیف غلیظ و کشف رقیق و اشاران ٭ و اثر عاذفه لحالت و تشبیه و الصاق ٭ قوت ثالثه نامیه است و ان قوتیست کی انجاب زیادت کند و اجزا معتدل برنسبتی طبیعی محفوظ در اقطار بانتام نشوند ٭ و بین تبود زیادات صناعی خارج شد و انچ چون درم رمحی باشد ٭ و کاه باشد کی انسان را بینی باسقوط قوت ناسه چنانک دیدی پیر ٭ و کاه باشد کی هزال را با نمو بین چنانک در صبی ٭ و کاه باشد کی ناسه غاذیه باشد چه هر در بتحصیل غذا می کنند و الصاق ان و تشبیه ان ٭ پس اکر این افعال بعد ما محلل باشد ان اعتدا بود و اکر زاید باشد نمو بود و الا انک در ابتدا قوت باشد چزا و ما بطبع بی رانی باشد بزیاد مثل و زیادت و بعد ازان ضعیف شود قوت بناخن الا بزیاد مثل فقط ٭ قوت مالئه مولده است در ان قوتیست کی افادت خلیق بزو کند و تطبیع او و لوادث اجزا و اعیانی کی مناسب اجزا باشند ازانها کی صالح باشند بدلیت شخص دیکر را از نوع او ٭ و ان در انسان و در بسیار از حیوان بجذب دم باشد باشیر از اعضا و قول اثاث کی متعلق است بتولید پس سنیر شود تغییرک کی متعلق حصول صورت نطفه باشد در ان انکاه احق امشود عضویتی کی مادهٔ ترکیبی را معد طبع صوری و پس دیکر کند ٭ و چون نفس متعلق شود بان نابع نفس شود بان تابع نفس شود مزاجی

اجماع بر طلب ما هرب وان مرتبه مالمه است ۞ ودال بر مغایرت او شوق را ان است کی گاه باشد کی شوق حاصل باشد واجماع نباشد ۞
وگاه باشد کی می خواهیم تناول چیزی کی اشتهای ان نداریم واشتهاکنیم الخ مخواهیم تناول ان ۞ وگاه کی اجماع کمال شوق است وتالم او
چه شوق گاه باشد کی ضعیف باشد بعد ازان قوی شود یا اجماع کردد ۞ واین مرتبه ثالث باعث اند بر حرکت ۞ واما فاعل حرکت کی
باشان است مرتبه رابعه است وان قوتی است کی بتبعیت شوق شود در اعصاب وعضلات کی ازشان اوست کی تشنج عضلات
کند بجذب اوتار ورباطات وارخاء ان وقدران ۞ ودالت کرد بر مغایرت او ما قبل اورا ازبسکه انک مشاق مجمع گاه باشد کی قادر
نباشد بر تحریک وعنر مشاق گاه باشد کی قادر باشد بر تحریک ۞ واین قوت محرکه است محققه وعنبر اورا محرکه می کونیم بمجاز
وحکم بلاشه اول حکم آمر مخدوم است وحکم ثانی حکم مامور خادم آنها ۞ واحساس کی موجود است در انسان وعنبر او از حیوان کی احساس
است بحواس ظاهره یا احساس است بحواس باطنه ۞ وحواس ظاهره برحسب الخ یا قیم انرا نه بروجه جزم بانک کی بمکان ثبت عنبر
ان یا بانه عنران نیح است ۞ حاسه اولی لمس است واورا مم حواس است جبور انراجه صحیح نشود کی حیوان فاقد ان باشد
وحی بود در الخ یا فته ایم ۞ واین از بهران است کی حیوانات کی مشاهده می کنیم ایشانرا ترکیب اول ایشان از ذوات کیفیات ملموسه
است ومزاج اوازان است ومضادان باختلاف ایشان است وحس طبیعه است نفس راو واجب است کی طبیعه راقوتی
باشد کی دالت کند بالخ دفع مضادبان کند وحفظ صلاح بان وان حواس است ۞ وبعید است کی حیوانرا حس لمس باشد
وقوت محرکه در وبنباشد چه اکر احساس نمرافی کند طلب کند انرا واکر احساس منافی کند هرب کند ازان ۞ ودرکات احراز
است وبرودت ورطوبت وپیوست وملاست وخشونت وخفت وثقل والخ تابع اینها باشد چون صلابت ولین ولزوجت
وهشاشت وعنران ۞ وجایزست کی قوت لمس بسیار باشد وهردو ضد را ازینها بقوتی ادراک کند ۞ وجایزست کی ادراک ثقیل
وخشن وصلب وعنیرایشان بضربی ازطرق اتصال باشد یا انصمار آلت لکن ادراک حرارت وبرودت نشایبی کی جنین باشد
والحاسس نمردد بیقیناذکی احساسی کی مشابه باشد درجمیع مواقع لمس بلکی مقصر بوقوع بطرق وبطرق عام
بنباشد عضو واحده رابرتشابه ۞ واین قوت موجود دست درجمیع جلدبدن بحسب شدت حاجب باو ولمس تام نشود الا بلماست والخ
موذیش است برسطح لسان ۞ وازنالی لمس است درشفعت ومشابه اوست دراحتاج بلاسه ومفارقت اوست درانک نفس
ملاسه مودک طعم نیست بل مودک ان درانج می یابم درانسان رطوبتیست عذبه کی عادم طعم باشد درنفس خویش ومنبعث
می شود ازانکی کی ازا ملعبه می خواشد وتادیه طعوم بصحبت کند بسبب تکیف این رطوبت بطعوم الا انک اکر بخالط ان
رطوبت شود طعمی جنانک دربعضی امراض ۞ وقوتی دانی کی وقت باشد کی ترکیب شود از طعم ولمس شی واحد کی ممیز نشود
درحس وان چون طعمی محض کردد چون حرانف کی بعرق وتعیین می کند وسطح فم ازان منفعل می شود انفعالی لمسی
واورا ادراک ذوقی ست وادراک لمسی بزدوقی او ممیز می شوند ۞ حاسه مالثه شم است واودر انسان ضعیف است
وشایه رسوم روائح درنفس انسان ادراک ضعیف البصیرت شبحی را ازدور ۞ وبسیار از حیوانات دیکر اقوی اند ازانسان درین
ادراک ۞ وانسان درحیله کردن اماوت روائح کامنه ابلغ است ازیشان ۞ واحساس شم راحتاج می نیابم بانفعال هوا
وکانی نیست تحلل بخار از ذوالرائحه حه مسک اذکر محالست کی متبخر شود تبخری کی حاصل شود ازو رائحه منتشره انشاری
کی ممکن باشد کی منتشر شود ازان در مواضع بسیار ورائحتی کی هریک ازان مثل ان رائحه باشد کی احساس بان کرده باشند
اول بار ۞ پس حق ان است کی هوا متوسط متکیف می شود برائحه ذکت الرائحه وتادیه ان کند بالت شامه ۞ وحامل این
قوت درانسان زایدتان نابنان اند درمقدم دماغ شبهتان بحلمتی الثدی ۞ واین نیست کی رائحه درهواست فقط بل
انک درجسمی باشد کی رائحه رابان اضافت می کنند ۞ چه عقل سلم شاهدست بانک اکر درعنبر مثلا رائحه بنوعی متغیر
زایدت نشدی وانسان حیلت نکردی درصون بخار وضبط ان از تبدد وقصد بتصریف ان بعضوشام ۞ واین دالت
کند برانک بخیر رامدخلی است درادراک روائح ۞ حاسه رابعه سمع است وآن قوتست کی مرتب است درانسان وحیوانات
دیکر درعصب سفرقی درسطح صماخ کی ادراک کند صورت الخ متتادک شود بان براسطه موج هوائی کی منضغط باشد بیان
قارع ومقروعی کی مقاوم او باشد انضغاطی بعنف کی ازو صوتی وحرفی حاصل شود پس ممتزج متتادک شود بهوا محمور تالک

دیکر غیر انک درمان بوزی یا بوی بتبول آثار نفس کند ۞ ومولده منتهی مت شود بدونوع ۞ الخ فصل حرکت از غذا کند بعد از هضم تا بسیار شخصی دیکر
کردد از نوع او یا جنس او ۞ والخ افادت کند بعد از استحالت او صورا وقوتی واعراضی کی حاصل باشد ان نوع را کی بزرا زو منفصل شده است
یا جنس ان نوع را ۞ ومانع کی مولده دران تعلل می کند درحیوانات کی می شناسیم عین است ۞ وان فضله، هضم اخیرست واین دفع
دم باشد درعروق وصیرودت ان مستعد باستعدادی تام صیرودت انرا جزوی از جوهر اعضا ۞ وازین است کی ضعفی کی از استراخ آن
عین حاصل می شود قوت ترست از ضعفی کی از استفراغ اضعاف ان از دم حاصل می شود چه آن ضعف در جواهر اعضا اصلی بی ارد ۞ وبجوع
قوتی کی در نبات است آنرا قوت طبیعی کونیم ۞ وکیفیات جمادکانه امزان قوت تام می شود چه حرارت لطیف وتحرک بواد کند وبرودت
تسکین رطیقید ورطوبت مطاوعت وقبول قدت کل وتخلیق را وبیوست حفظ شکل دغران وافادت تماسک ۞ وحرارت در حیوانات ما در بعضی
بشر از رطوبت ازینه ان ما قوی واسطه حرارت ممکن شود از تصلب رطوبت در عمل عظام وعضاریف والخ حشا کل ایشان است وجنس مصلب
شد رطوبت انرک شد وحرارت تمامی باقی بس امعان کند در اقناء باقی رطوبات ماهیه راسب کند وان حوالی نبرد ۞ وموت حیوانرا انبعاث
دیکرست مذکور در رکیت طبیعت ۞ وغاذیه خدمت نامه می کند دهر در خدمت مولده ۞ ودر انسان غاذیه بعد از قوتش می ماند ۞ ومولده بعد از
غاذیه ونامیه حادث شود ۞ وغاذیه ومولده بعد از نامیه می ماند ۞ وباشد کی این قوت در حیوانات ونباتات عبارت باشد از استعدادی
کی بانع هیآت ایشان باشد وباقی از امور سابقه یا الخ جادکت محرکت ان باشد ۞ وبیا باشد کی مبدا ان قوت امرکت واحد باشد در
حیوان ونبات کی معاونت ان کند امور سابقه برحسب هیآت واسباب حفته وتصریف ان می کند برفعل فعل تا تمام شود بان نوع
او یا بخصی او ۞ وبطلان تولید ونزدیک باشد کی در بعضی اشخاص ما اوقات تقلیل کند بیطلان استعدادکت مزاجی کی مناسب ان فعل
باشد ۞ وتحقیق مزاج انسان مختلف مت شود اختلافی کی موجب استعداد قوت مختلفه باشد از مبدای واحد ۞ وان قوت یا بعینی ازان
باطل شود ومبدا باقی باشد وبطلان راجع باشد بیطلان استعداد قابل ۞ وجایزست کی ان مبدا نفس باشد وجایزست کی غیر ان باشد
لکن حاصل نشود الا بعد از تعلق نفس بیدن چنانک تجربه مودکت شده است بان در انسان وغیران ۞ وبان اعتبار بثبت کردند
این قوتی را بنفی وایشانرا از اثاوشی کردند ۞ ودالت می کند برارتباط این قوت بنفس الخ بیشتر خوف را عارض می شود از مفرط
شهوت وسناد بهضم وعجز از بسیاری از افعال طبیعی ۞ واین است کی چون نفس مصروف مت شود بکلیت به امرکت کی مهم است
او را چون علمی یا عبادتی یا الغایت بمعشوقی افعال طبیعی مذکور دانف شوند یا ضعیف شوند ۞ وبسیار ازین قوت اضافت می
کنند بایشان افعالی کی درست نشود الا ادرکت شعورکت وادراکت ۞ وچکونه نسبت کنند ترکیب عجیب کی در ابدان حیوانات
است وخاصه انسان بقوتی کی عادم شعور وادراک باشد وحال در جسمی مشابه درحس وان بیتی است ۞ واکر ببدا حدوث خلقت
اعضا وسوران قوت بوزن وزنطفه منویه نطفه یا مشابه باشد درحقیقت چنانک مشابه است درحس یا نباشد ۞ اکر متشابه باشد
درحقیقت واجب باشد کی شکلی کی حادث باشد ازان قوت دران مان کر باشد چه قوتی کی فعل بی شعور کند چون سازکت باشد در
ماده وماده متشابه باشد الا واحد متشابه ۞ واکر نطفه متشابه نباشد یا انک بسیار ورطب ورقیق است لازم اینان کی تضغط نشود وان
ترتیب اجزا نه نسبت بعضی با بعضی یا بیتی کی یابی نادرکت ترتیب اعضا ووضع ان برنسبت واحده در اکثر واین جنین نیست ۞ بعد
ازان لابرست در نبود ونمود مانع وحدوث قوتی در موجود علیه ۞ وحرکات واردبحمت واحد نیست بل حرکت بجهات مختلف است حسب
اعضا وان حرکت در هر عضوی یا متوالی است ودر طول وعرض وعمق پس این حرکات ازانها نیست کی صحیح باشد صدور ایشان از قوتی
واحده مشابهه الحال ۞ وهمچنین است حال در تعدیه بزدستی یا تخلل والصاق غذا باجزا مختلف دبردن ادراک صحیح نشود ازان بحرکات
مختلف والصاقات ۞ ومانع والخ تطماکی این ادراک نفس انسانی رابیت چه افعال این قوت دایم است دربدن ونفس غافل ازان
وحدس می کنم حدس موجب یقین کی حیوانات بجز نیز ادراک افعال این قوت در ابدان خویش نمی کنند پس ان ادراک موجودکت
دیکرست یعنی بان انواع در عالم ما ۞ وتتمه بحث درین زود باشد کی بیاید در موضعی کی الین باشد بان ۞

شیم الرکن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در قوی حس وحرکت ارادکت کی از نفس انسان صادر می شود بنک بب کنیم دران کی بانی حیوانات راحاصل است حرکاتی راکی صادر مت شود از ارادت جمار سبد است مرت
اول ادراک است وان ایست از حرکت چه ما چون احساس کنیم یا توهم کنیم یا تعقل کنیم شی را از اشیا کی انواع است یا ضارت
خواه ان مطابق مایی نفس الامر باشد وخواه غیر مطابق بتبعث شود اران ادراک سوقی یا بطلب اواکر اورا نافع ادراک کرده باشد یا هرب
ازو ودفع ضرر او اکر اورا ضار ادراک کرده باشد ۞ واین شوق مرتبه مابیه است ۞ ودالت کند بر مغایرت او ادراک را انک کاه باشد کی
ادراک کند چیزکت راکی نه مشتاق شوند باو ونه بدفع او وهرب ازو ۞ وکاه باشد کی ادراک در جماعتی سبق باشد وشوق ازیشان مختلف
واشتاق بجلب الخ اعتقاد کرده باشند کی نافع است یا لذیذ قوت شهوانی خواشد وبدفع مکروه ومؤذی قوت غضبی وتابع این شوق باشد

اجماعی

در تجویف صماخ و تحریک کند او را بشکل حرکت امواج ان حرکت ماس ان عصبه شود ۔ و ازینش رنت سخن در کیفیت ادراک صوت
و حروف در خاصه خاصه بصرت و ان قوتیست مرتبه در انسان در عصبه مجوفه کی منادات می شود بچشم کی بان ادراک الوان و اضوا
کند بانطباع مثل صورت مدرکه در رطوبت جلیدی کی انچشم کی بشکل فرخ می ماند چه آن جوف مرآتی است و چون مقابل او شود
متلوی نفی منطبع شود مثل صورت او در ان چنانک منطبع می شود صورت انسان در مرآة نه بان وجه کی منفصل شود از متلون
چیزی و ممتد شود بچشم بلکه بان وجه کی مثل صورت او در مرآة و چیزی ناظر حاصل شود ۔ و استعداد حصول او مقابله مخصوصه است یا توسط
شفاف یا توسطی ضرور ک در رویت یا توسطی انطباقی بسبب عدم خلا ۔ و مراد ما از حصول صورت در عین در مرآة و انطباع او در رشاش
حصول و انطباع حقیقی نیست کی منطبع بر مقداران باشد و الا لزم این انطباع عظیم در صغیر نزد ابصار مانند کوه آهنربا و همچنین
مرآة بلکه صقیل شرط ظهوران صورت بر وجهی کی دیب ان تی دانیم ۔ و اگر صورت در مرآة بودی رویت نوعیت را در مختلف
نشدی کی بتبدل موضع تو یا انک مرآة و ان تخرد و محال خود باشند نه مستقل شده از موضع خویش و نه متغیر شده ۔ و ما شجر را در آب
جنان می یابم کی مواضع ان مختلف می شود با خلاف مقامات ناظرین ۔ و محال است کی انطباع حقیقت حاصل شود و لکن
صورت عظیم بر مقدار خود منطبع نشود ۔ بل بر مقدار صغرت کی ادراک شی بر عظم خود اقتضا آن کند ۔ و برهیانی باشد کی افادت
ادراک ابعاد کند میان راسی و مرتع ۔ چنانک صور را نقش می کنند بر سطوح بر وجهی کی ناظر در ویشان درمی یابد اعاق ان
اجسام را و ابعاد کی مابین ایشان است ۔ و ازشان اضوا و الوان مشرقه انعکاس است بر مقابل انچ اضوا و الوان او راست
نچون چشم مقابل او شود ابد باشد از یکیف او بضوء و لون ۔ و ازینست کی چون از آئی بابم کی مستضی می شوند بضوء آنچ مقابل
ایشان است و متلون می شوند بلون او ۔ چون اخضر اجدار و احجار را از شباب خضرة و حمر ۔ و در ابصار اعتبار خروج شعاع
از چشم نیز می کنند کی بر شکل مخروطی باشد قاعده او نزد مبصر و سران نزد چشم و مبنی علی مناظر برین است ۔ و دلیل بر ین
ان است کی حیوانایی کی نور چشم ایشان بسیار باشد و ابهای آنست کی چشمهای ایشانرا دقایقی سند بسبب کثرت ضوء ایشان
در شب نحب باریک می سند ۔ و انکس کی نور چشم او قوت ابصار او قویست و انکس کی اذرک است اذل است ۔ و نور چشم
محسوس است پس بضرورت در مقابل خود استضایی تاثیر کند ۔ و مراد خروج شعاع از چشم خروج حقیقی نیست بل ازا خروج
تجازی می کونید ۔ چنانک می کونید ضوء از افتاب بیرون می اید یا انک از پیش روشن شدکی ممتنع است خروج چیزی از چشم
بر تقدیر انک شعاع جسم باشد و اگرچه آن باطل است و بر تقدیر انک شعاع عرض باشد و آن حق است ۔ بعد ازان چگونه
تصور کند کی ارجوزه بودن آنی الخ منبسط شود بر نیه کره عالم و مشغول کند ما بین زمین و اسمان را ۔ و کلام در ابصار طویل است
و علمی کی متکفل است بان علم مناظر و مرایاست ۔ و ظاهر شد کی انطباع و خروج شعاع بان دو معنی کی ذکر ایشان از پیش رفت
هردو معتبرند و رد باشرایط دیکر ۔ چنانک حرکت در غایب قرب باشد و نه در غایب بعد و نه در غایب صغر و بایند کی منفعل
باشد و مقابل یا در حکم مقابل چون رویت روی بسبب مرآة و میان او و آلت حجابی نباشد ۔ و این همه جاروست کی شرط
باشد نه در تعلق انس بدان تعلق مخصوص بنه مطلقا و جایزست کی مطلقا شرط آن باشد ۔ و بکن است کی بعضی
ازینها شرط نباشد بذات بل بعرض باشد چون قرب مفرط چه از محیلات است کی مع اولویت رابسبب ان باشد کی استارت
یا نوعیت شرط است مرکت را بس مقعر باشد بتوارک با صر و توارک مبصر و جفن را چون تغمیض کند متغیر شود یا دواد
خادعی و نور بصر را از قوت نورک جذان بیست کی تنویر او کند بس بتند و او را از ادراک عدم استارت نه از برایی انک
نزدیکست ۔ و همچنین هرچه مفرط القرب است ۔ و بعد مفرط در حکم حجاب است بجهت قلت مقابله ۔ و بکر مرکاه کی شی
اقرب باشد ادق باشد مشاهده مادام کی نور باند یا مستنیر چون اشتاب اکرد قرب مثل جفن نورک ۔ و در مرسات جرسایی
است کی بعرض بتند چون وضع و شکل و تفرق و اتصال و عدد و بعد و ملاست ۔ و خشونت و حرکت و سکون و شفیف و ظلمت
و کثافت و حسن و قبح و تشابه و اختلاف و ضحک و بکا و طلاقت بعبوس و غیران چه این همه را ادراک بان کند کی شارک بصر
شود قوتی یا قوای دیکر یا بسبب عدم ابصار چنانک در ظلمت پس مرئی باشد بمجاز ۔ و حواس باطنه و در انسان براتج مایا فتیم
انرا و ادراک کرچه محتمل است امکان غیران کی بیافته باشیم انرا از نفوس خویش هم نج است بدو در حواس ظاهره
مشترک است و آلت ان بجویف اول است از دماغ و او ادراک جمیع صور کند کی حواس ظاهرا ادراک ان کنند و منادی شوند
باو و یا او راجع شود اثر ایشان و در و مجتمع شوند و کویا حواس ظاهر در واضع این قوت اند ۔ و اکرنه او بودی ممکن نشدی ما را
کی حکم کردیمی کی این مشموم حاضران ابیض حاضریست چه حس ظاهر منفرد است بنکی از ایشان و حکم را ابد بود از حضور
صورتین تا حکم کند بجمع یا بتفریق میان ایشان ۔ و تابی ان صوره و انرا خیال نیز خواند و در جمیع می شود مثل جمیع محسوسات

بعد از غیبت

بعد از غیبت ایشان از حواس ظاهر ۔ و او خزانه ان قوت است و مم دران بجوف است ۔ و جایزست کی در موضعی دیکر باشد از دو
بر ابر ایشان دالت می کند انک قبول بقوتی باشد غیران قوت کی حفظ با و باشد و اعتبار کن از آب کی او را قوت قبول نقش هست
و قوت حفظ ان نیست ۔ و چنانک نفس قادر نیست بر حکم در جمیع ادراکهای کی مدرک جمیع باشد همچنین قادر نباشد بران ادراکهای حافظ
جمیع و الهام مستعدم شود صورت هریکی از مدرکات قوت نزد ادراک او دیکری را و الفات او بان ۔ و این دو قوت قطرنا ذل را خط
مستقیم می بنم و نقطه دایره بسرعت خطی مستدیر بر سبیل تخیل یا تذکر و همچنین ادراک نی کند جزء مقابل را و ان نظر
است با نقطه پس در انسان قوتیست کی بصر با و تادیه کند و او مشاهده کند ادراکی بصر با و تادیه کرده باشد و پیش از ثبوت ان صورت
تادیه کرد ادرا با و در موضعی دیکر و همچنین تا حاصل شد از مجموع ان ادراکات خطی با دوام ۔ و همچنین نایم در نوم ادراک می سند کی
مشاهده کرد است نه بران وجه کی بران باشد حال تخیل ۔ و همچنین جماعتی از مرضی و غیرهم با تطل حواس ظاهر ایشان مشاهده
صورتی می کنند کی نمی باند حاضران با ایشان در خارج ۔ و بیا رباشد کی بروجهی باشد کی در اعیان شبه ان نیافته باشند ۔ و امور
کی انسان بخیال می کند در عامه اوقات او در انها مشاهده نیست ۔ و این نیست الا انک ادراک بان دو قوت قوتی می شود
و مشاهده می باشد و ضعیف می باشد در اغلب و تخیل باشد ۔ و ثالث ان قوت و همی است و ان در بجوف اوسط از دماغ انسان است
و نفس بان حکم می کند احکامی جزئی و در محسوسات بحواس ظاهر ادراک معانی می کند کی محسوس نیست بحواس ظاهر مانند ادراک
شاة عداوت ذئب را و ادراک کلب در انکس کی او را یک دارد و همچنین ادراک مرجب متابعت و خضوع او را و این جشم نیست بل قوتی دیکرست ۔
و این قوت بعضی حیوان انجم را چون عقل است انسانرا ۔ و رابع ان مخیله است و او هم در بجوف اوسط است و محتمل است کی محل
این و محل ان قوت کی پیش ازین است ازین بجویف یکی باشد ۔ و ازشان این قوت است کی ترکیب صور کند بعضی با بعضی
و همچنین معانی و ترکیب بعضی صور کند با بعضی معانی و همچنین تفصیل صور کند از صور و معانی از معانی و از صور چنانک تصور
کند مثلا انسانی را کی من مرد بعضی و اکی نه او سحر ۔ نیز باشد و تصور کند صدیق را عدو و عدو را صدیق ۔ و او آلت نکدست
در انسان ۔ و چنانک تنبیه اسبابی کرد ان کی چشم بواسطه ان در مجر حرکت کند بجواب با تنبیه شود بواسطه ان ابصار و تفتیش
از غوامض همچنین تنبیه اسبابی کرد ان کی بیان متیسر و تنابی شود تفتیش از صور و معانی کی محفوظ اند در خزانه انسان هر دو
و ابزار در استعمال عقل او را محکم خواهند و بیا رباشد کی استعانت بر و کند بوهم ۔ و نزد استعمال وهم بی تصرفی عقلی متخیله
و اکرنه ان موجود بودی در سیاکت از حیوانات نه بر ندی در انسان انچ می بینند از مرکبات و تفصیلات عجیب ۔ و حاس
ان ذاکر است و ان قوتست کی مرکب است در انسان در بجوف اخیر از دماغ و از شان اوست کی حفظ احکام و هم کند
و جمیع تصرفات متخیله ۔ و نسبت این با وهم چون نسبت حیال است با حس مشترک ۔ و او سریع الطاعه است نفس را در تذکر
و این قوت متابی می شود کی استخراج کنیم از امور معلوله امور منشیه کی مصاحب ایشان بزله باشد ۔ و از جهت حافظه مدرکات
را و متصرف در ان مدرک خوانند کی اعانت می کند بر ادراک و نسبت انک مدرک و حافظ و متصرف شی را حدست و از و صادر می شود
هرفعلت باعتبار آلتی یا قوتی کی متعلق باشد بان آلت ۔ و هر آیت بردان حکم کردن برانک بجاوف مکوو آلات ایف در انسان
این کرد کی چون فساد و عفن می بود حوالی او بزندکی و انسان ایذا می کرد چنانک تجارب طبی و الت بران می کند ۔ و بین بیان
متمیزند شزد موضع مدرک از موضع حافظ و متین بیزمنت شود بان موضع قوت و همی چه اطبا بعرض نرسانیده اند الا ازان خیال
کی آلت او بطن مقدم از دماغ است و فارکی آلت او بطز اوسط است کی سیاست بدوده و ذکر کی آلت او بطن اخیرست ۔ و حامل
جمیع قوی باقی و حیوانی روح است و ذکر او از پیش رفت ۔ و دانسته شد کی او غیر بعض ناطقه است و اکرچه او را بنیروح می خوانند
و او جسمی لطیف است کی متولد می شود در دل و حاصل می شود از لطافت اخلاط و غرایب ان ۔ پس انچ از دیکند و ذبان افعال
بنابی تمام شود ۔ و انچ صاعد می شود بدماغ و بتهذیب او معتدل شود بان افعال حس و حرکت ارادی تمام شود ۔ و هرکاه کی بعضو کی
رسند کی الت نعلت باشد اکتساب کند از مزاج ان عضو مزاجی کی بان مستعد بقبول قوتی شود کی تاثیر کند ان نعل را ۔ و چون
سه واقع شود کی منع سریان او کند بعضو کی نعل ان عضو باطل شود ۔ و چون روح با اندرون بهند چنانک در حالت نوم حواس
ظاهر متعطل شود و افعال حواس باطن و قوت طبیعی قوت شود ۔ و اکرنه لطافت او بودی ممکن نبودی سریان او در شاک
اعصاب و عظام ۔ و این همه بجاذب طبی دالت بران کرده است ۔ و کلام در انک این قوت استعداد ذات است متعلق باعضا
ایشان ما غیران و انک با موساوی تمام شود و انک مبدا ایشان و احدست یا اکثر بر تباین ان است کی در قوت بنابی کفته شد ۔
و انطباع صور تخیله بران وجه کی ایشان براند از مقدار عظیم در حرکت از دماغ مستقیل است بل ادراک ان صور بر مثال ان است
کی در ابصار کفته اند ۔ و امور الهامی اطفال را و بسیاری از حیوانات عجم را چون مقتدی قوت و اختصاص ان و تفتیش عین چون

انرا قصد کند باصنع وجود حضان طاریف را و نفوذه فراخ بزرف وجود نخیب بسیاری از موذیات واهتدا بکثرت از نافعات دانست برانک
این اشیا بحاوت ادراک است کی غایت آن ذات غیر تفوت کی متعلق اند تابن ابدان . چه ما تطمانی دایم کی انسان کامل العقل
اگر اورا دفعه یا فرمیند بترکمال عقل او دران حالت بعقل خود اهتدا نیابی بشاوک ترکی وذه بسیارک از افعال عجم از حیوان . وچون عقل تام
کابی نیست درا هتدا بایها و اشال ان بس چگونه اهتدا یابد لیخ دون اوباشد . واز انها کی والیتی کند براد فعار نفس و برعا حظت او صور
حتی وخیالی رابانک ان صور مرتسم باشد و درادرک ما درک ملاحظه حضور کند دران . وان الیتی باشد نفس رادرا دراک ان ضروریا چون
الیتی باشد اورا دران . ان است کی ما میل صغیر وکبیر می کنیم از نوع واحد . وتفاوت از بحر نوع نیست کی نوع واحدست ونه ازبحر انک
ان صورت ازان ذاکرنته اند چه شاید کی ان صورت ماخوذ باشد نه ازامرک خارجی بس تفاوت نیست الا ازبحر محلی مستقر .
وتاچون خیل کنیم شکاک هیلیی دابرمقدارک مثلا فرق می کنیم میان الیخ برنین است دیسار وتیامن وتیاسر باعتبار ماسنه نیست چه شاید
کی ان شکل ماخوذ باشد ازامرک درخارج وکبیر می کنیم از نوع واحد . وتفاوت ازبحر نوع نیست کی نوع واحدست ونه ازبحر انک
ایشان هردو واحدست . ونه ازبحر حیزیرک ازاعراض چه ما فرض کرده ایم تساوک ایشان هردو دران وایشان هردو درمحلی نیست
دوتیامن وتیاسر ونه ازبحر وضع تین ویسار کلیت چه مدرک خیالی راتشخص ادراک می کنیم بس نیست ان الا ازبحر وضع حامل را . واذکر
حاصل شود صورت استراد معین کی انرا وجودک دراعیان نیست درمجردک ازماده مجتمع نشود الیخ نرض کنند کی انرا است درمحلی
واحد چه ان اجزا را ترتیبی وجمعی نباشد بس البته است لاتقدرک وفرض کرده شد کی تجردست هذا محال . وانجهت انک صورت
وسمی را ادراک می کنند الا درصورت حسی یاخیالی نفس درا دراک ان سم مضرشد بالیتی جسانی . ودرین قدح نکند انک
هیولی رامدراک نیست درصرفات خود باانک جمیت مقدار هردو منطبع می شوند دران . چه هیولی متحمل الوجود می شود الا
ازبحر دین هیولی رانباشد الا کی اورا وضعی باشد بخلاف نفس وهر مجردی چه نشاید کی ایشان ذات وضع باشند البته .

مقالت چهارم از فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در فوتی چند

کی می دانیم کی غیر انسان را حاصل است از حیوانات وغیر نفس ناطقه ، انسانی منقسم می شود قوای ان بقوتی علمی وقوتی
نظرت وهریک رابا ازین دو قوت عقل خوانند باشراک . وعلمی قوتست کی بدا حرکت بدن انسان است یا فاعیل جزوی کی خاص
باشد برویت برمقتضای آرای صلاحی کی خاص باشد باو . واورا نسبتی است بقوت نزوعی . واین نسبت متولد می شود ضحک وخجل
وبکا وخوان . ونسبتی بحواس باطنه وان استعمال انسان است درا ستخراج امور مصلحتی وصناعات وغیران . ونسبتی باقوت
نظرت وازان حاصل شود مقدمات مشهور . واین قوت ان است کی واجب است کی متسلط باشد برسایر قوی بدن برحسب انک
اجاب ان کند احکام قوت دیگر تا منفعل نشود ازان البته بارک ایشان از منفعل می شوند وبدون ان ممتنع باشند تا ازبدن دور
حادث نشود هیاتی انقیادک متفاد از امور طبیعی واین هیات ان است کی انرا اخلاق وذیله می خوانند . بل واجب است
کی غیر منفعل باشد البته وغیر منقاد بل متسلط باشد واورا اخلاق جیده باشد . ونفس وقوی بدن هریک ازایشان منفعل می شوند ازان
ذکر . واکرنه ان بودکی بعضی مردمان درغضب وشهوات ازملکات اشد بودکی ازبعضی وانکس کی تفکر کردن درعظمه الله تعالی
وجبروت اوبدان اوازان منفعل نشدکی . ونفس جوهرکی واحدست واورا نسبتی وتیامن است برودجینه جینه محت او وجینه قوت
او واورا حب هرجینه قوتی است کی بان منظم می شود علاقه میان ایشان . واین قوت اعنی علمی ان است کی اورا ست
بقیاس باجینه کی درون است وان بدن است وباست ان . وقوت نظرت قوتیست کی اورا بقیاس بجینه کی قوت اوست تا منفعل
شود واستفادت کند ازان وقبول ازان چنانک درشن شود ترا این بعد ازین . وواجب است کی این وجه دایم الفعول باشد الیخ اغنا
ودایم التاثر ازان . واین قوت رادرا دراک نظریات از معقولات جمهار مرتبه است چه چیزی کی ازشان اوست کی قبول
چیزی کند کی کاه باشد کی بقوت قابل ان باشد وکاه باشد کی بفعل وقوت کاه باشد کی قریب باشد وکاه باشد کی بعید . بس
اول مراتب استعداد مطلق باشد کی ازان هیچ چیز بفعل پیدا مده باشد ونه نیز حاصل شود باشد الیخ یا و بفعل اند چون قوت طفل
برکتابت . وچون حال نفس بنسبت با قبول معقولات این حال باشد اورا عقل هیولانی خوانند تشبیه بمیولی اولی کی ذات
صورت نیست ونه موضوع است ازبحر هر صوری . وثانی این مراتب ان است کی حاصل انباشد شی را الا الیخ ممکن باشد کی بان
توصل کند باکتساب نفسی یی واسطه چون قوت کودکی کی مترعرع شده باشد ودواة وقلم ربسا دست حروف شناخته برکتابت .
ان درنفس بقیاس با معقولات اولی کتبت باشد بنظر ان است کی حاصل شود درنفس از معقولات اولی الیخ ممکن باشد نفس
را کی توصل کند انان وبان بمعقولات ثانیه وحسنه اورا عقل بالملکه خوانند واکرچه بقیاس با سابق اوبا الفعل است . وانتقال ازاول
بثانی کاه باشد کی بفکر باشد وکاه باشد کی بحدس باشد بان وجه کی بحد اوسط دردهن متمثل شود دفعه یا عجیب طبعی وقوتی

نی حرکتی یا بی اشتیاقی وحرکتی دمیثل شود باآن مطلوب وانچ الزم اوباشد . بس هیچ فرق بیان فکر وحدس نیست الا وجود حرکت درفکر
وعدم این درحدس . ومردم درشان هردو مختلف اند بسبب ملت آن واکثرت این وبطو آن درسرعت آن . وچنانک جابت توتیا رابی یابی
کی منتهی می شود بعدم احدس وغیر منتهی بفکر سقین بیان کی درجانب زیادت ممکن است اینها او بغنیتی دراکثر احوال . اواز تعلم وتفکر .
وثالث براتی مذکور ان است کی اورا باشد کی فعل کند هرکاه کی خواهد نی حاجتی به الکتابی بل کافی باشد اورا کی قصد کند نقط
چون قوت کابتی کی ستمکل باشد صناعت راچون غیر کابت باشد بفعل . ونظیر او درنفس ان است کی اورا صور معقوله مکتبه
بعد از معقوله اولیه حاصل شود الا ان بناشد کی انرا مطالعه کند ورجوع بان کند بالفعل بل کریما مخرون است نزد او هرکاه کی خواهد
مطالعه کند انرا وتنقل کند کی انرا تنقل کرده است وانرا عقل بالفعل خواند واکرچه بقوت است چون قیاس کنند انرا با بعد ان الا انک
اوتوتیت ترتیب بفعل جزا . ورابع این مراتب ان است کی حاصل شود بفعل الیخ استعداد استحضار او برد چون ستکمل صناعت کابت
ودرحال مباشرت او انرا . واین فعل مطلق است . ونفس راحاصل شود چون صورت معقوله حاضر باشد اورا ومطالع ان باشد بالفعل
رعاذا باشد بفعل بانک غافل ازان است حسن وحتین اورا عقل مستفاد خوانند . وازانجهت اورا مستفاد نام کردند کی واقع شود نابعد کی خرج
ابفعل سبی است کی اخراج او می کند بفعل چون منفصل شود باو نوعی ازاتصال . اینست مراتب عقل نظرت . واطلاق لفظ عقل
برینها هم باشراک است . ونزد عقل سفاد جنس حیوانی ونوع انسانی تام می شود . واورا بی مطلق است وغایت تصورت وهمه قوت
خادمه او انک . نی نی کی چگونه خدمت او می کند عقل مالفعل کی مخدوم عقل بالملکه است کی مخدوم عقل هیولانی است کی مخدومات
اند همه ازان عقل عملی چه عمات ازعلاقه بدن بکمیل عقل نظریست وعقل عملی مدبران علاقه است وار مخدوم دوم است کی مخدوم
قوتیست بعد ازان کی حافظه است ودیگر پیش ازان کی متخیله است وسایر قوت حیوانی . بعد ازان متخیله دوقوت مختلف
الماخذین خدمت او می کنند چه قوت نزوعی خدمت او می کند به اتیار چه اوقوت نزوعی را بعث می کند برتحریک . وقوت
حیوانی خدمت او می کند بعرض کردن او صور مخزونه را دروکی میتواند او مرقبول ترکیب وتفصیل را . بعد ازان این دوقوت دوقوت دیگر
اند مردد طایفه را . اما قوت حیوانی خدمت او کند حس مشترک کی مخدوم حواس ظاهرست . واما قوت نزوعی خدمت
او کند شهوت وغضب کی مخدوم این دوقوت اند مرقوت محرکه راکی درعضیل است . وانجا قوت حیوانی منتهی می شود . بعد ازان
قوت حیوانی باجمله خدمت ان کند قوت نباتی . واول ان واراس ان مولده است انکاه مربیه کی خادم مولده است انکاه
غاذیه کی خدمت هردو می کند انکاه قوت طبیعی ارج کی خدمت غاذیه کند . وخدمت هاضمه ازجهتی ماسکه کند
وازجهتی جاذبه وداافعه . وخادم جمیع ان کیفیات اربع است لکن برودت خدمت حرارت کند ویبوست ورطوبت خدمت
ایشان می کنند . وجایزیست کی نظرت وعملی مجرد واعتبار باشد نفس را اغیر . وجایزیست کی هردو بسبب قوتی چند
باشند ثابت درنفس یا هیات . وهیچ مانع نیست از انک کامل قوتی ونقصان ایشان بسبب استعدادی باشد کی
ازاحق شود از قوت بدن واحوال معیله وکثرت الفات نفس وقلت آن باحد اجابتین اعنی عالی وسافل . واحوال متراح رادران
مرخلی است چنانک بعضی ازناس مزاج اومناسب غضب بیشترست وبعضی ازان امور شهوانی . وبعضی جوف دعم دعر
آن . ونفس رااین عارض نشود من حیث جوهرها بل بعضی عارض بدن شود من حیث مزود نفس چون نوم بقطنه والم . وبعضی
نفس راعارض شود من حیث هی دربدن چون شهوت وغضب . وبیادک راکی غالب اندازما دراخ حادث می شود در
نفس مرخلی عظیم است واندوهی ازان بیش نیست . ونفس اصل هم قوتی است . ودرما بیست نفس انسانی ودیگری حیوانی
ودراکت پیانی کی مرتبط باشند فعل بعضی بفعل بعضی . چه تراست کی بکرت احساس کردم وخشم کرفتم وادراک کردم وتحریک کردم بس
بداجمیع قوی وتبعضی شاعر کی هم قوتی ازدوازم ان است وانها بجلتها الات اوانند . چه مجرکه نیست الا ازبرای جلب یا دفع
ضار . ومدرکه نیست الا چون جواسیس کی انباس اخبار کنند . ومصوره وذاکره بجهت حفظ آنها است . وبرین وجه است حال جمیع
قوتی چون اعتبار کنی انرا . وهمچنین هرعضوی از بدن چه انرا بحجت عرضی کی داجع شود بنفس ساخته اند . ومن منع می
کنم بان محن انک متعلق شود بدیدی واحد ودرنفس یا بقوتی کی ستکمل شوند بان استکمالات مایی وما انرا بنداییم . وجایزیست
کی بنفوس سفادت باشند درنیت استکمال وربت منتهی بشود بنفسی واحد کی رئیس کل باشد . وباشد کی این نفوس قوت
طبیعی باشند این رئیس را . وانچ جایزنیست آن است کی درنفس متعلق بشود بیدانت واحد تعلقی کی چون این تعلق باشد
کی می بایم کی نفس ما راست با بدن ما . چه اکر این ممکن باشد واجب باشد خلاف جایزبدن بانک میقابلان ودرحاصل
شود بایم چون حرکت وسکون ودرم بقطنه . وانچ جزم می کنیم بران وتحقیق ایم ازان است کی جمیع ادراکات ما وتحریکات
ارادی ما کی صادرست ازادراک ما نفسی واحد است کی مدرک جمیع اصناف ادراکات است مرجمیع اصناف مدرکات را

واگر به این بودک حکم نکردک بعضی مدرکات بر بعضی چه حاکم بحرکت بر حیز حرکت واجب است کی مدرک هر یکی ازیشان باشد
واگر به بعضی ازان بالقی بدیگر یا ازان بهیز آلت بدیگر و اوست کی موصوف است بشعور و تفرقت و ادراک
و اوامر و نواهی و وعد و وعید و اگر امر حیز بخودکی بر ازم بنا بودکت از اداوراک او حصول این اشیا و مربوط نشدکت باوان ارتباط
کی عامی بیابم از نفوس حویش و این نزد عامل بران و تتبعه بران اولی است نزد عقل و هیچ حاجتی نیست باکتساب ان بیرهان

مقالت پنجم از فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در مقامات و حرکات

و الهام و معجزات و کرامات و اخبار غیب کی از نفس صادر شود و در حالت عارضان و مقامات و کیفیت ریاضت

ایشان بحرست حالت می کند بر ادراک انسانی راست کی مطلع شود بر بعضی مغیبات در حالت نوم و از مردمان بعضی آنند کی از انجا بر به کردن ایزاد
نفس خویش و بعضی آنند کی از انجا بر به کردن از غیر خویش و چه طایفی بسیار کت تواطی در حق ایشان بر کذب حکایت می کنند
یا نفوس حویش رویا و منامات کی واقع شود بر است یا غیر آن یا متغیر ان و وقت باشد کت اتفاق محت افتد چه عامی را از عمر دور و بجانب
شان در حالت وقظه و اکثر ان عارض ایشان میبود تر در احوالی چون صرع و غشی کی بنفس حرکات قوی حیوانی ایشان باشد و اطراد ان افاذن کرد
را کی حکمت شرایع دین و رامرخلق عظیمست در تالف عیب از مفسدان و بیان دانستن کی الفات نفس بجانب بدن مانعست اورا از ملحق مغیبات و نفس
متالف بجانب عالم اعلی و انست کی بعضی از نشان استعانت می کنند در تالف عیب با فعالی کی بحر حس ظاهر باشد و موقف خیال بر ان متفرع
میشود ان مرتالف ان چیز را کی ملحق آن می کنند از غیب بحسب استعداد ک کی محصص ان باشد و مدرکاتی کی نفس ادراک ان می کند در حالت
نوم و انج جاری مجرت است از احوالی کی تشبیه کردند بران ما ادراک ان بسبب انفصال نفس باشد تعلم بغیب وقت اک او افراغ مایی از شغل بدن حاصل
شود یا ادراک او انرا نه از بحران باشد اگر اول باشد آن ادراک ما عند کون الانسان نائم باشد یا عند کونه نقظان اما انج عند النوم است سبب ان
رکود حواس است بسبب انفصال روحی کی حامل قوت حس است از حواس چه نفس دایما بشغول است بتفکر در انج حواس ادراک می کند و چون نفس
فرصت فراغ یافت و موانع از و مرتفع شد مستعد اتصال شود بجواهر روحانی و منطبع شود در انج در ان جواهرست از صور اشیا لا سیما انج الیق باشد
بان نفس از احوال او و احوال اهل نزدیک باشد باو از اهل و دل و بلد و لنطباع ان صور در نفس از ان جواهر عند الاتصال چون انطباع ضرورت
مرایی باشد در مرایی دیگر چون ارتفاع حجاب باشد میان اشان و مشاهدکت کی مراد باز نطباع انچاجیت و اتک اطلاق ان بجارست نه بحقیقت
و این دلیلست بر اتک ان جواهر محیت نیستند از نفوس ما بجانی از جهت ایشان البته بر اتک حجاب در قوی ما ست یا بسبب ضعف ایشان
یا بسبب اشغال ایشان منرحستی کی نفوس ما محتاج شوند در ادراک ایشان بحرکت غیر اتصال با شان و مطالعه ایشان و این جواهر از انجاییست کی نفوس ما محتاج شوند در ادراک او حصول این اشیا و مربوط نشدکت باوان ارتباط
یا بحرکت اگر کلی باشد یا بلابت شوند یا بمطوک شوند زود اگر ثابت شوند بسبب اتک دروست غریزی محاکمه منقله از حیزی بحیز او
حرکتی انج نزاکوته باشد و لیراد بشبه او کند یا حدو یا بتناسب او چنانک بنقاظر اعارض میشود کی شاهد چیزی کند و منعطف شود بران
محل یا شاهد کیفیتی کی احیانا کند انها را مانند بسیار حالتی کی بدان چیز بر حیز تا فراموش کرد دلش و ازان چیز را کت اول ادراک کرد بزودتر از
کرد در چیز محل بخیر بان مشاهدکت شده بود در حق او و نظر کند کی خطور او در خیال تابع کدام صورت
بود کی بر و مقدم بود و ان صورت تابع کدام دیگر و همچنین تا منتهی شود بجان و بذکر ان شود کت فرا یاد کرد بود از بحران و ان تحلیل
است بعکس فعل تحلیل را تا منتهی شود بان حیزکت کت نفس مشاهد ان کرده باشد در زمان اتصال بان عالم و متخیله در اینجا زنده باشد
و منتقل شده از و بانجا دیگر پس چون متخیله محاکات کند ان معانی را کت نفس ادراک کرده است بصورتی حزئی انگاه منطبع
شود ان صور در خیال و منتقل شود بحس مشترک و مشاهد کرد پس اگر مشاهد شود بین المناسبه باشد ان چیز را کت نفس
یا ادراک آن کرده بود از معنی کلی یا معاونت بنا شد میان ایشان الا بکلیت و جزویت و ربما غیتی باشد از تغییر و اگر این چنین
نباشد اگر انجا مناسبتی باشد کی ممکن باشد وقوف بران و تنبه بر انرا چنانک بقتویر معنی کند صورت لازم او یا ضد او محتاج شود
حینئذ بتعبیر و فایده تغیر تحلیل عکس است بر وجه مذکور تا رجوع کند از صور خیالی بمعانی نفسانی و اگر انجا مناسبتی بنا شد آن
رویا از انها بلشتی کی در اضغاث احلام شمرند و اگر صوریکی نفسی ادراک ان کرده باشد از مبادک جزئی باشد گاه باشد کی
ثابت شود و گاه باشد کت ثابت نشود و انج ثابت شود اگر حافظ حفظ ان کند بران وجه کت هست و تفرقت نکند قوت
متخیله محاکیه اشیا را بتمثیل ان این رویا صادق شود و محتاج نشود بتعبیر و اگر متخیله غالب باشد تا ادراک نفس صور را ضعیف
بلشتی صارعت کند متخیل طبع خود بتوسل انج نفس از ادریه باشد بمثالی و بسیار باشد کی تبدل کند آن مثال را بدیگری و همچنین
تا وقتی یقظه بس اگر متخیل شود بحیزکت کی ممکن باشد کی اعادت کند انرا باو بحرکت از تخیل این رویایی باشد یا بسبب ضعف ایشان
یا بسبب اشغال ایشان منرحستی کی نفوس ما محتاج اند در ادراک ایشان بحرکت غیر اتصال با شان و مطالعه ایشان و انگاه ان صور را کاملی باشد
و این جواهر از انجاییست کی نفوس ما محتاج شوند در ادراک او حصول این اشیا و مربوط نشدکت باوان ارتباط
کی عامی بیابم از نفوس حویش و این نزد عامل بران و تتبعه بران اولی است نزد عقل و هیچ حاجتی نیست باکتساب ان بیرهان

مقالت پنجم از فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در مقامات و حرکات

و الهام و معجزات و کرامات و اخبار غیب کی از نفس صادر شود و در حالت عارضان و مقامات و کیفیت ریاضت

ایشان بحرست حالت می کند بر ادراک انسانی راست کی مطلع شود بر بعضی مغیبات در حالت نوم و از مردمان بعضی آنند کی از انجا بر به کردن ایزاد
نفس خویش و بعضی آنند کی از انجا بر به کردن از غیر خویش و چه طایفی بسیار کت تواطی در حق ایشان بر کذب حکایت می کنند
یا نفوس حویش رویا و منامات کی واقع شود بر است یا غیر آن یا متغیر ان و وقت باشد کت اتفاق محت افتد چه عامی را از عمر دور و بجانب
شان در حالت وقظه و اکثر ان عارض ایشان میبود تر در احوالی چون صرع و غشی کی بنفس حرکات قوی حیوانی ایشان باشد و اطراد ان افاذن کرد
را کی حکمت شرایع دین و رامرخلق عظیمست در تالف عیب از مفسدان و بیان دانستن کی الفات نفس بجانب بدن مانعست اورا از ملحق مغیبات و نفس
متالف بجانب عالم اعلی و انست کی بعضی از نشان استعانت می کنند در تالف عیب با فعالی کی بحر حس ظاهر باشد و موقف خیال بر ان متفرع
میشود ان مرتالف ان چیز را کی ملحق آن می کنند از غیب بحسب استعداد ک کی محصص ان باشد و مدرکاتی کی نفس ادراک ان می کند در حالت
نوم و انج جاری مجرت است از احوالی کی تشبیه کردند بران ما ادراک ان بسبب انفصال نفس باشد تعلم بغیب وقت اک او افراغ مایی از شغل بدن حاصل
شود یا ادراک او انرا نه از بحران باشد اگر اول باشد آن ادراک ما عند کون الانسان نائم باشد یا عند کونه نقظان اما انج عند النوم است سبب ان
رکود حواس است بسبب انفصال روحی کی حامل قوت حس است از حواس چه نفس دایما بشغول است بتفکر در انج حواس ادراک می کند و چون نفس
فرصت فراغ یافت و موانع از و مرتفع شد مستعد اتصال شود بجواهر روحانی و منطبع شود در انج در ان جواهرست از صور اشیا لا سیما انج الیق باشد
بان نفس از احوال او و احوال اهل نزدیک باشد باو از اهل و دل و بلد و لنطباع ان صور در نفس از ان جواهر عند الاتصال چون انطباع ضرورت
مرایی باشد در مرایی دیگر چون ارتفاع حجاب باشد میان اشان و مشاهدکت کی مراد باز نطباع انچاجیت و اتک اطلاق ان بجارست نه بحقیقت
و این دلیلست بر اتک ان جواهر محیت نیستند از نفوس ما بجانی از جهت ایشان البته بر اتک حجاب در قوی ما ست یا بسبب ضعف ایشان
یا بسبب اشغال ایشان منرحستی کی نفوس ما محتاج اند در ادراک ایشان بحرکت غیر اتصال با شان و مطالعه ایشان و انگاه ان صور را کاملی باشد
و این جواهر از انجاییست کی نفوس ما محتاج شوند در ادراک او حصول این اشیا و مربوط نشدکت باوان ارتباط
کی عامی بیابم از نفوس حویش و این نزد عامل بران و تتبعه بران اولی است نزد عقل و هیچ حاجتی نیست باکتساب ان بیرهان

مقالت پنجم از فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در مقامات و حرکات

و الهام و معجزات و کرامات و اخبار غیب کی از نفس صادر شود و در حالت عارضان و مقامات و کیفیت ریاضت

ایشان بحرست حالت می کند بر ادراک انسانی راست کی مطلع شود بر بعضی مغیبات در حالت نوم و از مردمان بعضی آنند کی از انجا بر به کردن ایزاد
نفس خویش و بعضی آنند کی از انجا بر به کردن از غیر خویش و چه طایفی بسیار کت تواطی در حق ایشان بر کذب حکایت می کنند
یا نفوس حویش رویا و منامات کی واقع شود بر است یا غیر آن یا متغیر ان و وقت باشد کت اتفاق محت افتد چه عامی را از عمر دور و بجانب
شان در حالت وقظه و اکثر ان عارض ایشان میبود تر در احوالی چون صرع و غشی کی بنفس حرکات قوی حیوانی ایشان باشد و اطراد ان افاذن کرد
را کی حکمت شرایع دین و رامرخلق عظیمست در تالف عیب از مفسدان و بیان دانستن کی الفات نفس بجانب بدن مانعست اورا از ملحق مغیبات و نفس
متالف بجانب عالم اعلی و انست کی بعضی از نشان استعانت می کنند در تالف عیب با فعالی کی بحر حس ظاهر باشد و موقف خیال بر ان متفرع
میشود ان مرتالف ان چیز را کی ملحق آن می کنند از غیب بحسب استعداد ک کی محصص ان باشد و مدرکاتی کی نفس ادراک ان می کند در حالت
نوم و انج جاری مجرت است از احوالی کی تشبیه کردند بران ما ادراک ان بسبب انفصال نفس باشد تعلم بغیب وقت اک او افراغ مایی از شغل بدن حاصل
شود یا ادراک او انرا نه از بحران باشد اگر اول باشد آن ادراک ما عند کون الانسان نائم باشد یا عند کونه نقظان اما انج عند النوم است سبب ان
رکود حواس است بسبب انفصال روحی کی حامل قوت حس است از حواس چه نفس دایما بشغول است بتفکر در انج حواس ادراک می کند و چون نفس
فرصت فراغ یافت و موانع از و مرتفع شد مستعد اتصال شود بجواهر روحانی و منطبع شود در انج در ان جواهرست از صور اشیا لا سیما انج الیق باشد
بان نفس از احوال او و احوال اهل نزدیک باشد باو از اهل و دل و بلد و لنطباع ان صور در نفس از ان جواهر عند الاتصال چون انطباع ضرورت

وجوداست

ضرري باشد از طن توک يا خف در رخ . وکاه باشد کي صورت کان بعينه مشاهده کند . وکاه باشد کي بر وجه ديکر باشد . وانچ نايم در خيال خود
مي مند مثل انست کي مستيقظ مي بيند لکن مستيقظ ببيب وقوف او بر احکام يقظه حکم مي کند بکي از دو مراي او واقعست و ديکر غير واقع و نام
ببيب غفلت او را احساس مي ناند کي واقع آنست کي انرا در خيال خود مي بيند . واين غلطيت نفس را از عدم تميز ميان شئ و مثال او در
حالي کي ذاهل باشد ازش . وحکم انکس کي او را بسام حکم نام است يا ما بحرت بحري السرسام حکم نام است و ران . وکاه باشد کي نفس توک باشد
و تاثر کند در اجسام عالم کون و فساد و عين بدن او حنانک تاثير ميکند در بدن او و اکر چه مستطيع نيست و ران . پس جايز باشد کي هوا را غيم کرداند و احداث
مطر کند باندر حاجت يا ازين چون طوفان . وجايز باشد کي تاثير کند در احداث زلازل و ازالت امراض و دفع موذيات کند و امثال آن از انها کي از
قبيل ممتنع صرح نباشد . وسبب آن انست کي داشته کي اجسام مطيع اند تؤثر را و نفس انسان از جوهر مباد کت عالي و روحاني است بوجي کي
حاصلست ميان انسان و اکر چه جون بون مابين سراج و شمس است يا ابعد اين مانع نيست از مشاهدت . و بدن عالم نفس است و طبيعت
او از عنصر عالم . وحنانک ان مباد کت در عالم تاثير مي کنند همچنين تاثير کند دران نفسي کي قوک شده باشد تاثير او از بدن او مجاوزت
کرده باشد . وحنانک حادث مي شود در بدن او بمثل کردن او صورت معشوق را در خيالات مزاحم کي احداث رعي کند از مالي رطب
کي در بدنست و احداث کند انرا بعضوک کي معدست انرا و احتفاظ بان حاصل شود و از صورت عضو مزاحم ديکر از انجاي محال ظاهر
بناشد . همچنين حادث شود از او در عالم عناصر متحرک و متکيف و متخلخلي کي تابع ان باشد سحب . ورياح . و صواعق . و زلازل
و تنزع مياه . وعيون . وانچ شابه ان باشد . و همچنين وقت باشد کي تاثير کند در قوک جسماني حيواناتي ديکر يا انساني ديکر . واکر نه
علاقه طبيعي بوذک ميان نفس و بدن کي خاص است باو تاثير او بوذک در غير ان چه مستطيع نيست دران تاثير
او دران ببيب انطباع باشد و لکن نفس عاشق است بطبع و اين علاقه عشقي است کي باثير او را مقصور مي کرداند در بدن او و اغلب
وجون نفس قوک مي شود کو سا نفس مشوذ عالم و ايا بعضي اجسام عالم را بما جون ان جسم اولي باشد باو ببيب . تا بتي کي مخصوص
کرداند ان جسم را بدن او جون ملاقات او انرا با اتفاق او ران با هزک ديکر او را دليت . و از شرط متحي نيست کي حاضر باشد و نه از شرط
سيردکي باود باشد و نه اک بعضي شي از اشيا باشد مانند کي مثل ان شي در وجود باشد جه اين در عالمي لازم اينديکي مفيد وجود باشد حنانک
دانسته . و نفس شريف جون حيزک را طلب کند و خذا عز رجل را بخواند مستحق شود حيات خود و استعداد خود ترحمي در وجود
ان ممکن را وساند . و تضرع و انابت کاه باشد کي کاسب باشد نفس را و اکر چه شريف بناشد استعداد ادک کامل مر قبول هدايت را
بوجه صواب جون فکر در اقادت استعداد مر قبول فيضي را فاعل معرفت است . و از آثار نفوس اصابت بعين است و سبب او ران
حالتي است نفساني عجيبه کي تاثير کند در شيء مثل انرا ي ظاهر بخاصيتي کي دران باشد . و امثال اين اشيا اکر تحقيق ان کرده شي
از نفس خود يا بمسامع تواتر کرده الخ يا ذکر کرده بتعريف کند ترا اسباب انها را و اکر بحقيقت وقوع ان نکرده باشي انچنانکه ذکر کردند بالک مظنون
سبب است در انها مزيل استبعاد تو باشد انها را . و از غرايب آثار نفوس سحرست و ان تاثيرات نفساني است جون نفس شرير باشد
و اب تاثيرات را در شر کند . وجون غراب نه مجرد باشر نفوس باشد اکر بسبيل استعانت باشد بملکيات ان دعوت کواکب
باشد . و اکر بسبيل تمزج تؤک ساوک باشد يا قوک ارضي ان طلسمات باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بخواص سفلي ان علم
خواص باشد . و اکر باعتبار نسب رياضي باشد آن حيل هندسي باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بارواح سادج ان عزايم باشد . وکاه
باشد کي متزکب شود از اينها الخ از غراب ديکر حادث شود جون جر اثقال و نقل مياه و آلات رفاهيه و زمان جه اينها را استعانت بر
ايشان کند بمخرج خواص طبيعي و رياضي . و غرايب نفوس بسيارست . و لعل که جهه راجع باشد بانچ کفتيم . وکاه باشد کي از عارفان
ظاهر ميشود احوالي خارق عادات نزديکي که واقف نشده باشد برلباب ان . و اين خوارق جون مقترن شود بامتان تحدي با عدم
معارضه انرا معجزات خوانند و اکر مقترن نشود بان تحدي را کرامات خوانند . و معجزات جنانک که انبيا صلوات الله عليهم اجمعين بي
کنند نزد تحدي ايشان و دعوت ايشان نبوت را . و کرامت جنانست کي از اولياء الله لابرار ظاهر مشود . و انچ دالست مي کند برانک
دعوي نبي در وجود واجبست آنست کي انسان معيشت او خوب باشد اکر منفرد باشد براکت مفتقر مي شود بديکري از نوع او کي تعيني
کرداند ان جسم را بدون او جون ملاقات او انرا با اتفاق او ران باهزک ديکر او را دليت . و از شرطها متحي نيست کي حاضر باشد و نه از شرط
سيردکي باود باشد و نه اک بعضي شي از اشيا باشد مانند کي مثل ان شي در وجود باشد جه اين در عالمي لازم اينديکي مفيد وجود باشد حنانک
دانسته . و نفس شريف جون حيزک را طلب کند و خذا عز رجل را بخواند مستحق شود حيات خود و استعداد خود ترحمي در وجود
ان ممکن را وساند . و تضرع و انابت کاه باشد کي کاسب باشد نفس را و اکر چه شريف بناشد استعداد ادک کامل مر قبول هدايت را
بوجه صواب جون فکر در اقادت استعداد مر قبول فيضي را فاعل معرفت است . و از آثار نفوس اصابت بعين است و سبب او ران
حالتي است نفساني عجيبه کي تاثير کند در شيء مثل انرا ي ظاهر بخاصيتي کي دران باشد . و امثال اين اشيا اکر تحقيق ان کرده شي
از نفس خود يا بمسامع تواتر کرده الخ يا ذکر کرده بتعريف کند ترا اسباب انها را و اکر بحقيقت وقوع ان نکرده باشي انچنانکه ذکر کردند بالک مظنون
سبب است در انها مزيل استبعاد تو باشد انها را . و از غرايب آثار نفوس سحرست و ان تاثيرات نفساني است جون نفس شرير باشد
و اب تاثيرات را در شر کند . وجون غراب نه مجرد باشر نفوس باشد اکر بسبيل استعانت باشد بملکيات ان دعوت کواکب
باشد . و اکر بسبيل تمزج تؤک ساوک باشد يا قوک ارضي ان طلسمات باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بخواص سفلي ان علم
خواص باشد . و اکر باعتبار نسب رياضي باشد آن حيل هندسي باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بارواح سادج ان عزايم باشد . وکاه
باشد کي متزکب شود از اينها الخ از غراب ديکر حادث شود جون جر اثقال و نقل مياه و آلات رفاهيه و زمان جه اينها را استعانت بر
ايشان کند بمخرج خواص طبيعي و رياضي . و غرايب نفوس بسيارست . و لعل که جهه راجع باشد بانچ کفتيم . وکاه باشد کي از عارفان
ظاهر ميشود احوالي خارق عادات نزديکي که واقف نشده باشد برلباب ان . و اين خوارق جون مقترن شود بامتان تحدي با عدم
معارضه انرا معجزات خوانند و اکر مقترن نشود بان تحدي را کرامات خوانند . و معجزات جنانک که انبيا صلوات الله عليهم اجمعين بي
کنند نزد تحدي ايشان و دعوت ايشان نبوت را . و کرامت جنانست کي از اولياء الله لابرار ظاهر مشود . و انچ دالست مي کند برانک
دعوي نبي در وجود واجبست آنست کي انسان معيشت او خوب باشد اکر منفرد باشد براکت مفتقر مي شود بديکري از نوع او کي تعيني
کرداند ان جسم را بدون او جون ملاقات او انرا با اتفاق او ران باهزک ديکر او را دليت . و از شرطها متحي نيست کي حاضر باشد و نه از شرط
سيردکي باود باشد و نه اک بعضي شي از اشيا باشد مانند کي مثل ان شي در وجود باشد جه اين در عالمي لازم اينديکي مفيد وجود باشد حنانک
دانسته . و نفس شريف جون حيزک را طلب کند و خذا عز رجل را بخواند مستحق شود حيات خود و استعداد خود ترحمي در وجود
ان ممکن را وساند . و تضرع و انابت کاه باشد کي کاسب باشد نفس را و اکر چه شريف بناشد استعداد ادک کامل مر قبول هدايت را
بوجه صواب جون فکر در اقادت استعداد مر قبول فيضي را فاعل معرفت است . و از آثار نفوس اصابت بعين است و سبب او ران
حالتي است نفساني عجيبه کي تاثير کند در شيء مثل انرا ي ظاهر بخاصيتي کي دران باشد . و امثال اين اشيا اکر تحقيق ان کرده شي
از نفس خود يا بمسامع تواتر کرده الخ يا ذکر کرده بتعريف کند ترا اسباب انها را و اکر بحقيقت وقوع ان نکرده باشي انچنانکه ذکر کردند بالک مظنون
سبب است در انها مزيل استبعاد تو باشد انها را . و از غرايب آثار نفوس سحرست و ان تاثيرات نفساني است جون نفس شرير باشد
و اب تاثيرات را در شر کند . وجون غراب نه مجرد باشر نفوس باشد اکر بسبيل استعانت باشد بملکيات ان دعوت کواکب
باشد . و اکر بسبيل تمزج تؤک ساوک باشد يا قوک ارضي ان طلسمات باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بخواص سفلي ان علم
خواص باشد . و اکر باعتبار نسب رياضي باشد آن حيل هندسي باشد . و اکر بسبيل استعانت باشد بارواح سادج ان عزايم باشد . وکاه
باشد کي متزکب شود از اينها الخ از غراب ديکر حادث شود جون جر اثقال و نقل مياه و آلات رفاهيه و زمان جه اينها را استعانت بر
ايشان کند بمخرج خواص طبيعي و رياضي . و غرايب نفوس بسيارست . و لعل که جهه راجع باشد بانچ کفتيم . وکاه باشد کي از عارفان
ظاهر ميشود احوالي خارق عادات نزديکي که واقف نشده باشد برلباب ان . و اين خوارق جون مقترن شود بامتان تحدي با عدم
معارضه انرا معجزات خوانند و اکر مقترن نشود بان تحدي را کرامات خوانند . و معجزات جنانک که انبيا صلوات الله عليهم اجمعين بي
کنند نزد تحدي ايشان و دعوت ايشان نبوت را . و کرامت جنانست کي از اولياء الله لابرار ظاهر مشود . و انچ دالست مي کند برانک

مثل آنست مستفيظ

غير

محبت ؛

کند ايشانرا

صورت یا ماهو کالصورة پس انچ چون مان باشد نفس راقص باشد هذا خلف ٠ وتقدیر انک خلف نباشد مطلوب کی بقا نفس است
مم حاصل باشد ٠ وهر مرکبی کی حال نباشد درحدث لابدست کی بعضی ازبسایط او حال نباشد اگر هریکی چنین نباشد وخیسد
آن جزو بسیط انک محرد باشد وقایم بذات خود او نفس باشد وجزو دیگر راهیچ مدخل نباشد وران ٠ واین همه انکاه دالست کند بر
امتناع عدم نفس اگر علت فاعلی کی معطی وجود اوست معدوم نشود ٠ امّا اگر عدم ان جایز باشد بقا نفس مشعور نباشد برتقدیر
وقوع آن چه وجود وبقا را در ممکنات الوجود استفادت نکنند الا ازعلتی کی مستفید باشند بانعام ٠ پس نفس تصور عدم او ازخارج
نتوان کرد الا بارتفاع علتی فاعلی فاعلی ازخارج وچون نفس ببسیطست وقایم بذات خود پس علت فاعلی اوچنانک دانستی لابدست
کی چنین باشد پس عدم او ممتنع باشد الابعدم علت اوکی اوبنزد ممجانست وممجنین تا امر منتهی نشود براجب الوجود واو ممتنع
العدم است پس نفس ممتنع العدم باشد وابدی الوجود وهو المطلوب واز براهین بر ابدیت نفس انست کی اگر باطل شود
بطلان او مفتقر باشد بسببی کی غیر نفس باشد چه شی اگر اقتضا عدم نفس خود کردی اورا اصلا بنیافریدی بل کی ممتنع
بودی وان غیر ممتنع است کی وجود او مقارن وجود نفس بود واما علت تامه عدم او نباشد چه علت تامه معلول ازو منفک
نباشد وهرچه ان شان او باشد ارتفاع او را مدخلی بزول نباشد درو جود نفس وان ضد او باشد اگر امرکت موجود باشد وشرط
او اگر معدوم باشد لکن نفس راعدم نیست تاضدکت اعدام او کند بمانعت بران ومزاحمت دوران وچون علتی کی معطی وجود
نفس است باقی است چنانک دانسته واورا محالی نیست تا بران چیزکت مزاحم او شود بقاء او واجب باشد بقا انچ نفس تستفید
الوجود است ازان ٠ ومانع بقا نفس بان وجود هیچ چیز دیگر نباشد البته وان ظاهرست از اصولی کی مقرران ازپیش رفت
وشرطی کی فرض کرده ان کی عدم او معدوم نفس است اگر میان نفس باشد ظاهرست کی بانعدام علتی کی اقتضا افاضت وجود
کند لذاتها عدم او مبایرا در ارتفاع آن وجود فایض ازان اثرکت باشد ٠ واگر میان نفس نباشد واجب باشد کی کمالی
باشد نفس راچه اولی اعراض بانک عدم او معدوم نفس باشد اعراضی باشد کی کمالات ماهستی نفس او واگر عدم این معدوم نفس
بودی نفس عدیم الکمال باقی بماندکت ماندن واعراضی کی مضاد کمال نفس بودکت مزاحم او بودکت بانک ابطال نفس کردی چون
انفعالات ابدن وجهل مرکب ٠ پس بایدکت هیچ نفس شریر مات نباشد نه درحال تعلق ببدن چه علاقه اضافی راکی اورات ماندن
تاثیرکت بنا شد دران بحمت انک ازپیش رفت ٠ ومانع بایم نفس راکت بیان کردیم کی ماهیت اوهمت حدوث معا بر ادراک
ازذات خود را صغیر وناقص نمی شود در ادراک اوذات خود را واضداد اعراض او واضداد انها بانک کمال نفس اند یا نقص اوپس نفس
معدوم نشود البته وتوهم دانی کی نفس چون مفارقت بدن کرد ومتعلق نشد ببدنی دیگر اشتغال بقوت بدن ازو زایل شود واشتغال
بذات خود خالص ماند ومشاهده کند ذات خود را مشاهده تام وشناختی معنی این مشاهده ٠ وهیچ شک نیست دران کی
شعور بوجود سعادتی است وچون مفارقت کنیم ازبدن شعور مابذات ما اتم باشد چه ما علاقه بدن شعور ما بذوات ما نیست
الا مخلوط بشعور بدن ٠ وممجنین مجرد معقولات ما اتم باشد چه ما بتعقل حضرت نکنیم چون ما بدن باشیم الاکی مستغرق شود ازان
چنانی باشیم حیاتی پس چون علاقه میان نفس وبدن منقطع شود وان شوب زایل شود معقولات عقلی وشعور بذات
مشاهده کردد والتذاذ نفس بحیاة خود اتم وافضل باشد ٠ ونفس را باعتبار هر قوتی نفسانی لذتی وخیرتست واذکی وشریف کی
مختص باشد بان قوت ٠ ولذت شهوت کیفیت ملائمه ایست ولذت غضب ظفر ولذت وهم رجا ولذت حفظ تذکر امور ماضی
واذی هریکی ازینها انست کی مضاد او باشد وهرج کمال او افضل باشد واتم واادوم واکثر واوصل او لذت ابلغ باشد وممجنین
انک درنفس خود فعل او اکمل وافضل باشد وادراک او ٠ وکمالی کی خاص است بنفس ناطقه ازجهت قوت عقلی اثنت
کی عالمی معقول کردد ذکی صورکل درو مرتسم باشد ونظام معقول دران وخیر فایض بان وحسنه مزازکی کل عالم موجود باشد
ومشاهد اخ حسن وخیر مطلقست واین اتم وافضلست ازکمالات دیگر قوی بل کی اتم درمرتبه است کی بان زشت باشد
کی کوئید کی او افضل واتم است چه هیچ نسبت نیست انهارا باواز روی فضیلت وتمامی وکثرت وسایر اخ بان تمام
شود الذات مدرکات ازانها کی یاذکر شد ٠ انکاه چکونه قیاس کنند دوام ابدی را بدوام فاسد شعیر ٠ وچکونه باشد
حال انک وصول املاقات سطوح باشد تا انک متغلغل باشد درکنه مدرک ٠ وچکونه قیاس کنند کمال ادراک بادراک
ومدرک مدرک چه عدد مدرکات عقل بشرت ازمدرکات حس واستقصا، ادمدرک را وبخرد انرا از زرادیه وحوض در
باطن رطاهران اشدست ٠ وتواغل بدن وعوائق آن منع می کند ازاشتیاق بان کمال اشتیاق کی مناسب بلغ ان
باشد چه اشتغال نفس بمحسوسات منع می کند اورا ازالمفات بمعقولات لاجرم ازان ذوقی نمی یابد واوزبان شوقی حاصل
نمی شود چون عنین کی مشاق نشود بجماع واصم کی مشاق نشود بسماع الحان ٠ واستمرار وجود انچ اضداد کمالات نفس است

ممتنع را بکمالی کی مشعر باشد بغرض طالب بدخلی عظیم است درغرض ٠ وبایدکی مرید اجتهاد کند درتقلیل کلام واتساع ان ٠ وبایدکی
مسکن اودر تلال بجبال ومواضع خالی باشد چه ان جلیس کند انبیاراکی ازقواطع ٠ واذان شومعات است وزواجر طبیعه مثل اعضا وسیمه
الذیل واجب باشد بقاهدن این باسراعاة حال الهویه چه آن اقوتری امور ضروریست ٠ واذان ملبوسات وملاعب باشد کی امتیاز کند در
ملبوس بهرانج دفع ضرر برد وجر کند الغیر ٠ وترک جماع کند تکیارکی اگر یک باشد والا بقلیل کند واستعانت کند دران بصوم وقلت اکل ٠ باشغال
مرسلات بذکر دایم وترک احساس وحرکات وقطع خواطرکی ادرا بان عالم کشند اذا قوتری مهمات است پرغرض بمقصود ٠ واگر توفیق
انفاق نیافتی معاضد نباشد هیچ انهارا بود نداذ بالک منعی ازان جناب نیست ونه حجابی بر رکت احتجاب تخصص است بحایت
ما ٠ ونفحات الهی دایم است ومستمر وهرکرا توفیق توصل بان داده اند رسیدند ٠ ومن لم یجعل الله له نورا فما له من نور ٠ ٠

مقالت ششم از فن دوم از جمله سیم کی در علم طبیعی است در ابدیت نفس واحوال او بعد از خراب بدن

تعلق یا بتعلق متاخر از باشد درو جود یا تعلق یکانی اورا درو جود یا معلق سقدم برد درو جود وسقدم وتاخر انجا مذکور با ذات کی خواهیم نه ما بهر
بالزمان ٠ واول محالست والابدن علت نفس باشد ٠ واو علت فاعلی نفس نیست بدلیلی کی روز دیاشد کی روشن کنیم ٠ ونه علت
قابلی اوچه بیان کردن این کی نفس درابدن منطبع نیست ونه علت صوری کی ونه غائی چه اولی انست کی بعکس باشد واین ظاهرست
ونه شرط چه زوز باشد کی بطلان ان بیان کنیم پس اقسام علیت باطل شد ٠ ودوم آن است کی متعلق شود بدن تعلق مکافی له فی
الوجود دوم محالست چه تعلق بروجه مذکور اگر امرکت ذاتی باشد نه عارض پس هریک ازینان مضاف الذات باشد بماحب خود
پس دوجوهر بناشد لکن اینان دوجوهرند هذا خلف ٠ واگر ان امرکت عرضی باشد نه ذاتی پس هرکاه کی یکی ازینان فاسد شود
این اضافه کی عارض ان دکر بود باطل کردد اما ذات ان دیکر بفساد اولین فاسد نشود ٠ بعد ازان اضافه اضعف اعراض است چه
متعلق شود انچ بدین تعلق بود بسیار تر ومتبدل بشود اضافه توبان یی تغیرکت درذات تو ٠ وچکونه اضعف اعراض بقدوم وجود جوهر
باشد این ازانهاست کی عقل سلیم ازاقبول نکند ٠ وسیم انست کی تعلق نفس بابدن بتعلق متقدم درو جود باشد وایی موجب
آن نیست کی نفس معدوم شود بعدم بدن چه متقدم بالذات معدوم نشود بفرض عدم متاخر بالذات کی سبب معدم
درجوهر نفس عارض شود یا او بدن فاسد شود نه الک بدن فاسد شود بسببی کی مخصوص باشد بان لکن فساد بدن سببی است
کی مخصوص باشد بان از تغیر مزاج یا ترکیب ٠ پس روشن شد کی خراب بدن معدم نفس نیست ٠ پس اگر عدم او جایز باشد ان بسببی
دیکر باشد ٠ لکن تو دانسته کی نفس بسیط است وقایم بذات خود وهرچه چنین باشد بعد از وجود بالفعل قابل عدم بناشد ٠ وجود
علت فاعلی اشان چه هرچه او بالفعل است وقابل عدم نوت وجود او وعدم او درغیر او باشد چه شی ازان ورکت کی او بالفعل است
نفی او بقوت بناشد نفس اورا واگرچه جایز باشد کی بقوت باشد از بهر حصول امرکت دیکر نه الک درو نوت وجود نفس او وعدم
او باشد ٠ وچون تامل کنی بدانی کی بدن حامل قوت وجود نفس وعدم او نیست بل کی درو نوت نقاق نفس است یا وعدم نقاق
نفس یا دچه یعنی انک چیزکت محل امکان چیزکت دیکرست بحیثیت است مر وجود ازرا در یا حال وجود وجود بقترن باشد یا و ممجنین در
امکان فساد چیزکت وانین جهت ممتنع است کی شی محل فساد نفس خود شود بل بدن یا هستی مخصوص محل امکان وتهیوات حدوث
صوری راکی مقارن اوشود واورا نوعی محصل کند ٠ ونفس مبدا قریب است ان صورت را او وجودشی بودن وجود مبداء او درست
بناشد ٠ وان استعداد وتهیو بحدوث این صورت زایل شود بسبب زوال آنچ بدن یا او محل امکان ان بود وان هیات مخصوصه است
وبعد ازان باقی ماند ممجنات مر امکان فساد ان صورت راکی مقارن اوست وزوال ارتباطی کی نفس زابان حاصل شده بود ٠ پس
بدن یا هیئه مخصوصه شرط بنیست در وجود نفس ازان روی کی او جوهرکت مجرد ست بل ازان روی کی او مبدا صوری نوعی است ٠
ونفس چون بسیط است مرکب نباشد از قوتی قابل فساد مقارن قوت ثبات وایشان در ذات جمع نشوند الا بجهت دو امر مختلف
در ذات ٠ ومراد بقوت استعداد تام مت چه اهیم نه امکان یی لازم ماهیات است چه ان اقتضا ترکیب نکند بحمت انک امرکت
وجودکت نیست چنانک شناختی ٠ واگر اقتضا آن کردی هر بسیطی از ممکنات مرکب بودی چه ازا قابلی نیست پس قوت بطلان
او درغیر بناشد ٠ پس قوت بطلان نفس او درغیر بناشد ٠ پس اگر ازانها باشد کی باطل شود یا درذات او باشد یا
درچیز دیکر چه مستحیل است بنام او بذات خود وجعت او در احد الامرین نیست پس باطل بناشد البته ٠ وهرچ قابل فساد باشد واورا
حامل نباشد درچیزکت باشد کی قابل فساد باشد واز وجارکت بحرکت ماده جسم باشد جسم را وچیزکت کی فاسد شود بفعل
وجارکت بحرکت صورت جسم باشد جسم را ٠ ونفس اگر قبول فساد کند بان مثابت باشد لکن او بحیثیت پس ماده ارم مجرد
باشد واگر قبول فساد کند کلام عاید شود دران وان ماده عاقله سدکه باشد لامحاله چه اوست کی وجود او لذاته است بخلاف

صورت

واشتغال او بغيران مانع نمي شود اورا از ادراک اين شنائي اوست ازان روي کي شنائي است وازين جهت متالم نمي شود بحصول آن اورا چون مرد ديگر بسيار باشد کي باحساس مرارت فم خوش نگردد تا انکاه کي مزاجش بنگ شود وانکس کي کريم النفس است خشم تامل خرد نمي کند کي مهم باشد اورا بشوق وابرو عرضه کند واورا تخيير کند ميان هردو واستخفاف بشهوت کند ٠ ونفوس عالي نيزکاه باشد کي لمختبار وعزائمات والام عظيم کند بسبب خوف افتضاح يا شوقي يا ملکه عقلي ٠ وچون منفصل شوم از بدن ونفس ما دوران متنبه شده باشد مرکمال خود را کي معشوق اوست وحاصل نکرده باشيم اورا ونفس بطبع ازو نمي دست بدان الا انک اشتغال او ببدن اورا فراموش کرده باشد است اورا چنانک مريض است لمذاذ خود فراموش مي کند ومبل مي کند بمکروهات بحقيقت نفس متالم نشود بفقدان تالمي بسيار ٠ ومثال او مثل خدر باشد کي احساس بولم خود نکند وچون عاقل زايل نشود احساس بان کند وچون قوت عقلي ازنفس بحدي رسد ازکمال کي نفس راممکن باشد کي عنده مفارقه البدن بان واسطه مستکمل نشود استکمالي کي اورا است کي بان رسد وبرسد بان بسبب درماندن ازادراک ان کمال بود ومتنبه شده بود اورا لذتي عظيم مانند کي اجل واشرف باشد ازهر لذتي واين سعادت حقيقي است ٠ واما نفوس ساذجه کي اکتساب شوق بان کمال نکرده باشند ونه نيز اکتساب هيأتي ردي ازبدن ايشانرا تالم ازفقد کمال نباشد بسبب عدم تنبه ايشان اورا ٠ واکر اکتساب بعيات ردييه بدني کرده باشند بيارباشد کي شاق شوند بفقدني آن هيات ومعذب شوند عذابي سخت بسبب فقد بدن وخصيات ان يي انک شتاق اليه حاصل شود جه آلت ان باطل شد وخلق تعلق ببدن باقي ماند وتعذبي کي بسبب اين هيات باشد دايم نبود بسبب زوال آن هيات بعد الموت شيافتي بجهت انقطاع اسباب کي هيات ازيشان بمجبن حاصل شده است ومنافاتذات اينها ٠ واين هيات مختلف شوند درشدت ودرائت وضعف ان ودرسرعت زوال وبطوء آن درمختلف شوند تعذبي کي ازانها باشد بحسب اين دواختلاف واجب است کي برايي کي سعادت حقيقي تام نشود لها باصلاح قوت علمي ازنفس بانک استعمال متوسطا بين الخلقين الضدين کند ما نفس راهيت استعلائي بربدن حاصل شود ومتفعل نشود ازقوتي بدن جه ما نتوانيم کرد افعال توسط ان انک ملکه توسطا حاصل باشد کي عبارت است ازمرتبه نفس ناطقه ازهيات انقيادک وتبقيه او برحسب خويش جه توسط ضاد جوهر نفس نيست ونه مايل به اوبحسب بدن بل ازجهت بدن جه او سبب مي کند ازان طرفين دايما ووسطه مذکور عدالت است وشناختي کي ان عفت است وشجاعت وحکمت وانک اين اصول فضايل خلقي است ومجموع ان عدالت است وعفت منسوب است بقوت شهواني وشجاعت بقوت غضبي وحکمت بقوت عقلي ٠ وحکمت انجا آن بود کي خواهيم کي ملکه باشد کي صادر شود ازان افعال متوسطا ميان جربزه وغباوت اعني ملکه توسطا استعمال قوت دراخ تدبيرجيوة بان کند جنانک شجاعت ملکه توسط است ميان تهور وجبن ٠ وعفت ملکه توسط است ميان خمود وخجور ٠ واين اطراف همه رذايل اند کي اجتناب ازان واجب باشد ٠ وعلي الجمله کمال نفس ناطقه ازجهت علاقه بدن انست کي مستولي باشد برقوت بدني وقوي بدني بردستولي نيابند وشهوت ايشان وغضب او وفکر او دربدن جيوة وعنان براعتدال باشد وبران وجه باشد کي راي صحيح اقتضاء ان کند ٠ واز مقاديح حکمت بان معني نطنت است وسان ٠ واصابت راي ٠ وحزم صدق ٠ ووفا ٠ ورحمت ٠ وحياء وبزرکمتي ٠ وحسن عهد ٠ وتواضع ٠ اما يازده فضيلت است کي مختص است بحکمت ومقابل هريکي ازينها رذيلتي است ٠ واز مقاديح شهواني قناعت است وسخا وايشان هردو فضيلت اند يکي مسکف هريکي ازيشان دو رذيلت است ٠ واز مقاديح غضبي صبريست ٠ وحلم ٠ وسعت صدر ٠ وکتمان سر ٠ واماتت ٠ ومقابلات اين نيز رذايل اند ٠ وروشن از مجموع اخ کفته اند کي کمال نفس نطقي دراست کي باقي ماند مجردا زمان ازجميع وجوه ومنقش کهيئه وجود وتمام شود ازين بخزو بکليت الا عند ترک البدن وانقطاع ازو انقطاعي کلي ٠ وعلاقه بدن است کي نفس راعائل مي کرداند ازشوقي کي خاص است باو واز طلب کمالي کي اوراست واز شعور بلذت کمال اکر حاصل شود اورا يا شعور بالم حضور ازان ٠ وان ازجهات نيست کي نفس منطبع است دربدن يا منغمس دران ولکن ازجهر علاقه است بيان انشان وازشوق جبلي است بتدبران واشتغال باثاران واخ ايرادمي کند بزوال اعراض ان واخ سقررت شود دران ازملکاتي کي مبدا انهاست پس چون مفارقت کند ودران ملکه باشد حاصل بسبب تعلق ببدن حال او بمثابه الشبه باشد بحال او چون متعلق باشد ببدن بعد ازان هيه برضي مضاد جوهر نفس است ومودبست اورا ومشغول مي کرداند نفس را ازان بدن وتمام انعماس اودران وچون نفس مفارقت کند ازبدن احساس کند بان مضادت ومتاذي شود بان وزان هيات ادراک باطل شود تا ترک انعاني کي مبني است ستکر وتا نفس پاک شود وبسعادتي کي خاص است باو برسد ٠ واين همه برنفيراست کي نفس مجرد شود ازتعلق بجسم مطلقا ٠ اما اکر بعد الموت بجزئي ازاجسام متعلق شود آن مانع ان باشد کي اورا لذات والام عقلي حاصل شود بالذات والام حسي کي حاصلست بسبب تعلق بجسم ونوع اين تعلق بجزوجه ملکست

ازان

ازان بعضي آنست کي مفيرات ازشرع وماراجيح سبيلي باشد باثبات آن الا ازطريق شريعت وتقويض خبر نبوت واواذست کي بدان راست بعد البعث وان معاد بدني است وخيرات بدن وشرورات معلوم است واعتبار بان نکنند واجب خيرات وشرور عقلي ٠ وازان يکي انست کي نفس بعد ازمفارقت بدن متعلق شود بعضي اجسام سماوک يا اخ جارک بحرکت ايشان باشد وان اجسام آلت تخيلات نفس باشد وبان واسطه مشاهده خيرات والام حسي کند چه صور خيالي ازحسي کمتربيت بل بسيار باشد کي زيادت شوذ از روي تاثير وصفا جنانک مشاهده ان مي کند درمنام وبسيار باشد کي اخ درخواب بشد شان اودرباب خود اعظم باشد ازمحسوس وباشد کي ان اخر الامر ايشانرا برساند بتجردکان واستعداد مرورصول بابقات کمالات نفس ٠ ومستبعد نيست کي جند نفس رايک جرم باشد کي هريک ازشان صور ان صور مشاهده کند وايشانرا بخرک ان جرم بود تا متابع شوند باختلاف ارادت ٠ ودور نباشد کي اختيارا جرم ديکرباشد يا اجرامي کي واسطه ان بخيل صور وذاتي کند کي ايشانرا توعدان کرده باشند ان وغير آن ٠ وحکم ما باين ازطريق احتمال وجوزست نه ازطريق قطع ويقين وازان نکي تناسخ است ودراين کي ازجنس ان ابدان باشد کي نفس متعلق بدان بوده باشد يا بدني انساني بحيواني بانباتي يا معدني ٠ وهرکاه کي تکون اشخاص بدني کي صلاحيت تعلق نفس بدان داشته باشند ازلي باشد ونفس انساني قديم باشد تناسخ واجب باشد جه محال است کي نفوس نامتناهي باشند بسبب وجوب تناهي علل وسائق حسابي کي باعتبار آن وجود معلولات سکثر ميشوذ ٠ وچون نفوس متناهي باشد وتکون اشخاص نامتناهي لابد باشد ازتکرر حصول تعلق نفس درابدان ٠ وهرکاه کي يکي ازين دو امر حاصل نباشد درنفس امر متابع واجب نباشد اللهم الا ازجهتي ماجهاتي کي الان نداشته ايم انرا ٠ ونفس انسان من حيث وحدتها وبساطتها واجب است کي حادث نباشد بسبب اخ درمباحث علل ومعلولات شناخته ٠ بارکي اورقي حادث باشد کي دراعتبار انتسبي نکند چون اضياف اضافه يا غير ان باد جمعلت قريبه چون لزانها اقتضاء صدور امرکت کند ازو منفک نشوذ البته ازتعلق ان امرباد ومتوقف نشوذ ان تعلق باد برشرطي بس منعدم نشوذ تعلق معلول بعلت فاعلي اواصلا واکرچه جايز باشد اعدام تعلق او بعلت قابلي اکراورا قابلي باشد جنانک دراعراض ٠ ونقرران ازپيش رفت ومحتاج است بفضل تامل وذهني ثاقب ٠ وازين مم ظاهر شوذ کي جوهر نفس نيست ونه مايل به اوبحسب بدن بل ازجهت بدن جه او سبب مي کند ازان طرفين دايما ووسطه مذکور عدالت است وشناختي کي ان عفت است وشجاعت وحکمت وانک اين اصول فضايل خلقي است ومجموع ان عدالت است وعفت منسوب است بقوت شهواني وشجاعت بقوت غضبي وحکمت بقوت عقلي ٠ وحکمت انجا آن بود کي خواهيم کي ملکه باشد کي صادر شوذ ازان افعال متوسطا ميان جربزه وغباوت اعني ملکه توسطا استعمال قوت دراخ تدبيرجيوة بان کند جنانک شجاعت ملکه توسط است ميان تهور وجبن ٠ وعفت ملکه توسط است ميان خمود وخجور ٠ واين اطراف همه رذايل اند کي اجتناب ازان واجب باشد ٠ وعلي الجمله کمال نفس ناطقه ازجهت علاقه بدن انست کي مستولي باشد برقوت بدني وقوي بدني بردستولي نيابند وشهوت ايشان وغضب او وفکر او دربدن جيوة وعنان براعتدال باشد وبران وجه باشد کي راي صحيح اقتضاء ان کند ٠ واز مقاديح حکمت بان معني فطنت است وسان ٠ واصابت راي ٠ وحزم صدق ٠ ووفا ٠ ورحمت ٠ وحياء وبزرکمتي ٠ وحسن عهد ٠ وتواضع ٠ اما يازده فضيلت است کي مختص است بحکمت ومقابل هريکي ازينها رذيلتي است ٠ واز مقاديح شهواني قناعت است وسخا وايشان هردو فضيلت اند يکي مسکف هريکي ازيشان دو رذيلت است ٠ واز مقاديح غضبي صبريست ٠ وحلم ٠ وسعت صدر ٠ وکتمان سر ٠ واماتت ٠ ومقابلات اين نيز رذايل اند ٠ وروشن از مجموع اخ کفته اند کي کمال نفس نطقي دراست کي باقي ماند مجردا زمان ازجميع وجوه ومنقش کهيئه وجود وتمام شوذ ازين بخزو بکليت الا عند ترک البدن وانقطاع ازو انقطاعي کلي ٠ وعلاقه بدن است کي نفس راعائل مي کرداند ازشوقي کي خاص است باو واز طلب کمالي کي اوراست واز شعور بلذت کمال اکر حاصل شوذ اورا يا شعور بالم حضور ازان ٠ وان ازجهات نيست کي نفس منطبع است دربدن يا منغمس دران ولکن ازجهر علاقه است بيان انشان وازشوق جبلي است بتدبران واشتغال باثاران واخ ايرادمي کند بزوال اعراض ان واخ سقررت شوذ دران ازملکاتي کي مبدا انهاست پس چون مفارقت کند ودران ملکه باشد حاصل بسبب تعلق ببدن حال او بمثابه الشبه باشد بحال او چون متعلق باشد ببدن بعد ازان هيه برضي مضاد جوهر نفس است ومودبست اورا ومشغول مي کرداند نفس را ازان بدن وتمام انعماس اودران وچون نفس مفارقت کند ازبدن احساس کند بان مضادت ومتاذي شوذ بان وزان هيات ادراک باطل شوذ تا ترک انعاني کي مبني است ستکر وتا نفس پاک شوذ وبسعادتي کي خاص است باو برسد ٠ واين همه برنفيراست کي نفس مجرد شوذ ازتعلق بجسم مطلقا ٠ اما اکر بعد الموت بجزئي ازاجسام متعلق شوذ آن مانع ان باشد کي اورا لذات والام عقلي حاصل شوذ بالذات والام حسي کي حاصلست بسبب تعلق بجسم ونوع اين تعلق بجزوجه ملکست

مقالت هفتم از فن دوم از جمله سيم کي در علم طبيعي است دراثبات نفوس سماوک وکيفيت تصورات ايشان وتحريکات ايشان بدبدني شناختها

وجود حرکات دوري مراجرام سماوک را ٠ وشناختي باختلاف افلاک وکواکب درجهات ان حرکات ٠ ودرسرعت ان وبطو ان ودرانک بعضي ازان بالذات است وبعضي ازان بالعرض واخ بالعرض است لابد است کي تابع بالذات باشد ٠ ودريکي شناخته کي حرکتي کي بذات است يا فترکي باشد ياطبيعي يا ارادي پس حرکات مستديره کي سه بدرون بناشد ٠ واوان باطل اند پس ثالث متعين باشد وان اينست کي حرکت ايشان ارادي باشد ٠ اما بطلان انک فترکي باشد بجهت انک حرکات افلاک اکر فترکي بودي بموافقت حرکت تاس بودي جه تحريک فترکي بناشد الا باستصحاب پس واجب بودي کي دراقطاب افلاک اکر فترکي بودي بموافقت حرکت تاس بودي جه تحريک فترکي بناشد الا باستصحاب پس واجب بودي کي دراقطاب مختلف نشوذ کي ودانيتي اختلاف ايشان دراقطاب ٠ انکاه اعلي اخ متحرک است ازافلاک بالاي او جيزي نيست کي تحريک ان کند ومماخت ان کند ومماخت اوکرمرافعت ومزاحمت اوکند باقاس اوباشد ان مزاحمت ومرافعت سم حرکتي باشد پس اکر افترکي باشد لابد باشد کي متحرکي شوذ باراديي يا طبيعي کي ازو بعضي حرکات سماوک صادر شوذ جه مافوقاني دايم کي عالم عناصر قاسر عالم افلاک نيست درحرکت پس اکر دسماويات جبرکت باشد کي حرکت او فترکي باشد همه ان چنين بناشد وما کلام دران فرض کنيم کي فترکي الحرکه بناشد ٠ واما بطلان انک طبيعي باشد بجهت انک درمباحث حرکت دانستي کي حرکت وضعي چون ازفترت باشد ممتنع باشد کي ازطبع باشد بل حرکت متعين شوذ کي ارادت باشد ٠ پس واجب شد کي حرکت فلکي ارادي باشد پس اورا محرکي مريد باشد وهر محرک مريد برحرک اوشوقي سابق باشد وهر شوقي تصوري وان سابق باشد پس اين حرکات تصوري بران سابق باشد وسماويات راجبري وادراکي باشد ٠ وحرکات ايشان يا بعقول باشد يا بنفوس لکن عقول تحريک جسم نمي باشد بي کند جه آن منافي انست کي اشان عقل باشد جه ما بعقل ذاتي مي خواهيم مجرد ازماده وعلايق ان وتدبرات پس ان محرکا

نفوس باشند ٭ وتصورات ایشان واجبت کی جزئی باشند وکان بایهم چه اگر ایشان را از تصورات جزئیه کلی فقط بتوزکی تحریک
اشان جسم سادات را ممتنع بودکی چه تصور کلی از حرکت جزئی صادر نشود والا مستمر شود حرکت جزئی بسبب تخصیص کی مقترن شود
بتصور کلی پس او وحده موجب ان حرکت معینه نبود باشد ٭ تحت بینی کی ماجون حکم کنیم کی بلد فلانی باید کی قصد ان کند کانی
باشد دران مجرد حکم بایک قصد بلدن مطلق باید کردن تا لابد باشد اورا از تصور بلد مخصوص ٭ وحرکات فلکی حزئیات
پس باید کی از تصور کی مجرد جزئی صادر نشود تا متصور را تصور بفعل اید دراکرک کی غیر حرکت چه حرکت را لذاتها طلب
نکند بلکه اورا لغیرها طلب کند چنانک از پیش رفت ٭ وعرض نفوس از حرکت امرکن تخمینی نیست کی واقف نشود
بزد اوجه اگر بیابد یا توهم شود علتی واقف شود وحرکات اشان دایم باشند وزود باشد کی برهان کویم بردوام حرکات اشان ٭
پس اشانرا ارادتی کلی باشد وتصورکی کلی هم ٭ انکاه حرکت مقومه عات مطلقه حرکت متاخر نست پس هر فلکی را ارادتی
کلیه ثابته باشد بجهت حرکتی کلیه وان ارادت کلیه با وصول سقطه موجب ارادتی جزئی مرحرکتی را ازان نقطه سقطه دیکر
وهمچنین دایما وصول هر نقطه با ارادت کلی علت ارادتی دحرکتی باشد هردو جزوکت پس اکرنه ارادت کلی بودکی واجب نشودت
خیزد ارادت وحرکات بردوام ٭ پس الارادت ازبرای بودن جسم درحرکت از سانت اکر ساسد متحرک جسم بان واجب باشد ٭ وچون
ارادت را بایدکی محال باشد کی جسم درحال وجود ارادت دران حرکت باشد کی تمی خواهد ازاچه ارادت ایجاد موجود متفاوت نشود بل
کی درحرکت دیکر بوده باشد پیش ازان ٭ وممتنع باشد کی حاصل شود درحرکت کی خواهد انرا درحالتی کی او درحرکت باشد کی پیش ازانست
پس تاخر بودن او درحرکت کی تمی خواهد انرا از وجود ارادت ازبرای ادکی باشد واجب بحسبی کی او قابل است نه بارادت کی او
فاعلست وما وصول او بحرکت کی تمی خواهد انرا ارادت فانی شود وعیزان مجدد شود پس وصول حرکت سبب وجود ارادتی کردد کی
مجدد شود پان وصول وچون هر ارادت سبب وصولی باشد کی متاخر باشد ازان ارادت پس حرکات وارادات مستمر شوند استمرار
شی غیر قابل برسبیل بصرم ونجدد ٭ وسابق با نفراد علت لاحق نباشد بل کی او شرطی باشد کی علت با نضیاف اوبان تمام
شود ٭ واکر فلک بحرکت خود طلب وضعی معین موجود کردکی بتحصیل حاصل بودکی بل کی طلب وضعی فرض می کنند کی ازین
می کنند انرا وبحرکت متوجه می شود بان ٭ واین وضع فرضی ست کی نزد ان واقف شود والا بحرکات واقف شود وان بحالت
ازبرای انچ زود باشد کی سایند پس الابن باشد کی طلب وضعی معین فرض کان کند ٭ وهیچ منافاتی نیست میان انچ اوبعین
باشد ومیان انک کلی باشد چه کلی رابا کلیت خود تعینی است کی بار ممتازست از سایر کلیات ٭ وتعیید او بسم واحد جزوی
مضریت بکلیت وان وشناخته انرا درانچ کفتند ٭ پس ابد باشد فلک را از ارادتی کلی عقلی پس اورا نفسی ناطقه باشد
چنانک مارا ٭ واکرچه درجوهر خویش ومرتبه اواز وجود افضل باشد باانچ مارا ممکن بناشد اطلاع برقرور تفاوت دران ٭ بل کی اشته
کی نسبت نفوس ایشان با نفوس ما درشرف چون نسبت ابدان ایشان باشد با ابدان ما دران ٭ وحال فلک چمز حال
مانیست درحرکت چه مارا خطوات است واجب حارکت است کی بواسطه ان متعین بیشتر ارادت جزئی ما مرحرکت را الذاتها طلب
حرکت بحرکت ٭ واوضاع فلک مشابه است واجب فرض کنند دران کی متعین حرکتی حرکت باشد ازنقطه اولی بنا شد ازنقطه دیکر
وحرود حرکت فلک بقیاس ما بغیر او مختلف میشود چون مقابله او وتربیع او وتسدیس وغیران از مناسبات کوکبی ٭ واین قدرکافیست
دراختلاف ارادت جزئی او درتعین حدود حرکات او وحرکات ایشان ازبرای مجرد اخراج اوضاع ازقوت بفعل نیست
چه اکرچنین بودی دوران ایشان بردوقطب ثابت دایم بودی چه باثبات حرکات ایشان بردوقطب اوضاعی بقوت باقی
ماندایا ازجهت ثابت تطبین ٭ بل کی حدس حکم می کند کی ایشان لذاتی ودحانی درپی باشند کی حرکات ایشان ازانها منبعث
می شوند بحرکت از هیاتی کی نفوس ما را حاصل می شود چنانک بدن حرکت می کند برفق وتضیقی واجب ایشان است ازطری
واریتاجی کی نفس راحاصل شود وازتحیرانیت کی حرکات اذا کی منبعث میشود ازانچ باشان می ایند ازانی اجل واین اخر جمله بیم است کی درعلم طبیعی

جزیر

الفردوس ج

وحرکات صداذ موصول آن اذ ابدان
وبسیار باشد کی ابدان
متصل می شوند ٭

بسم الله الرحمن الرحیم **جمله چهارم از ذرة التاج لغرة الدیباج در علم اوسط کت علم ریاضی است**

واین جمله چهار فن است **فن اول در اسطقسات کی عبارتست از کتاب اقلیدس** واول بدان بی کتاب

الحمد لرب العالمین والعاقبة للمتقین
والاعدوان الا علی الظالمین والصلوة
والسلام علی سیدنا محمد خاتم النبیین
وعلی آله وصحبه اولی الطاهرة الطیبین
وسلم تسلیما کثیرا اما بعد خوش
عنایت ربانی وکشاده باب استظهار انه
بشرح چهره مراد مخدوم ابن سوادبرات
وداد اوس سعادت مجاورت خدمت
شریف وشمل وشرف ملازمت حضرت
بافضرت مخدوم ولی الانام صاحب معدن الکمالات
والاحسان ملاذ فرقة حدود العالم ظهیر
شه اوم مفوض ایران نظام جهان ناصر
الحقة والدین ماح الاسلام والمسلمین

طبع این رکانه روزکار بردقایق علوم واسراره معانی مطلع است وهر شکلی بنسبت باحدس صایب وفکریات اواسان اما بجمت اک
تا طبع نقاد وذهن وقاد او از تفکر در اتضاح معانی کتاب کونه نفتود وضمیر منیر او از تطلع بر دقایق این مذکر بیان ابهامات نیاید نفوذ حوالات
باشکالی کی در هر شکلی موقوف علیه بزد بیت کرد شد وتعیین اصلات اوضاع ومقدماتی کی محتاج الیه است ودر اصل
مذکور نیست ان شا الله بشرف الاتضا مشرف کردد وبنظر رضا ملحوظ ٭ **مقالت اول جهل وهفت شکل است ودر**
نتیجه ثابت جمل وهشت بزیادت یک شکل وان شکل مه است عادت محققین رفته است کی مقالت را مصدر کنند بذکر حدود
واصولی کی ازا اصول موضوعه می خوانند وعادت کی ازا علوم متعارفه می کویند کی در میان اشکال بدان احتیاج افتد **حدود**
نقطه چیزیست کی اورا جزو نباشد یعنی از چیزهایی کی قابل اشارت حسی باشند ٭ وخط طولی است کی اورا عرض نباشد وسقطه
منتهی شود ٭ وخط مستقیم خطی بودکی جمله نقطهایی کی بردو فرض کنند بر محاذات یکدیکر باشد ٭ وزاویه مسطحه موضع انحذاب
سطحی باشد کی واقع بود میان دو خط کی متصل شده باشند بریک نقطه یی انک یک خط کشته باشد ٭ وزاویه بعضی مستقیمه
الخطین باشد وبعضی غیران ٭ وزاویه قایمه یکی از دو زاویه متساوک باشد کی حادث شده باشد از دو جانب خطی مستقیم
کی قایم شده باشد بر شکل خویش ٭ وان خط قایم را عمود خوانند وزاویه حاده است کی کوچکتر باشد از قایمه ومنفرجه انکی بزکتر
خواه مستقیمه الخطین باشد وخواهی حدهایت است ٭ وشکل حیزیست کی یک حد یا شتر یا محیط باشد ٭ دایره شکلی
است سطح کی یک خط یا محیط باشد ودر اندرون او نقطه باشد کی جمله خطوط مستقیم کی ازان نقطه بان خط کشند متساوی
باشند ٭ وان خط محیط دایره باشد وان نقطه مرکز او وخطی مستقیم کی برکذشته باشد ودر هردو جهت بمحیط رسیده وقطراو
وقطر دایره را بدونیم کند وباهریکی از دو نصف محیط محیط شود بصفی از دایره ٭ ومن بی کویم مناسب ان بودکی این حکم را
در اصول موضوعه کفتندت نه درحدود ٭ واکر خطی مستقیم درهردو جهت بمحیط رسیده باشد وبرکزکذشته محیط شود باهردو پاره
محیط بروقطعه یکی کوچکتر از نیمه ویکی بزرکتر ازان ٭ اشکال مستقیمه الاضلاع اسد کی باشان خطوط مستقیم محیط باشد ٭ واول
ان مثلث است واویا متساوک الاضلاع باشد یا متساوک الساقین فقط یا مختلف الاضلاع ٭ ودیکر مثلث قایم الزاویه باشد
اکر قایمه دردو باشد ومنفرج الزاویه اکر منفرجه دردو نبود وحاد الزوایا اکر هیچ یکی ازین دو نباشد وبس از مثلث ذوازبعه اضلاع است
وان مربع باشد اکر متساوک الاضلاع قایم الزوایا بود ٭ ومستطیل اکر قایم الزوایا غیر متساوک الاضلاع بود ٭ ومعین اکر متساوی الاضلاع
غیر قایم الزوایا بود ٭ وشبیه معین اکر اضلاع وزوایاش متساوک نباشد ولکن هردو متقابل از اضلاع وزوایا او متساوی باشد ٭ ومنحرف
اکر ماعدا این باشد ٭ واجب اضلاع اوازجهاد در کذرد کر الاضلاع باشد ٭ وخطوط متوازی خطوطی باشند مستقیم برسطحی مستوک
برد وجهی کی اکر در هردو جهت تا نهایت احراج کنند بهم نرسند **اصول موضوعه** من می کویم کی واجب است کی ازل
وضع کنند کی نقطه وخط وسطح مستقیم ومستوک از ایشان ودایر موجود است وبیاراهست کی متن کیم نقطه بر هرخطی یا سطحی
کی باشد وفرض کیم خطی بر هر سطحی کی باشد یا کذرند نقطه کف اقتو ٭ وهریکی از نقطه وخط مستقیم وسطح مستوک بر شکل
خویش منطبق شوند وفصل مشترک میان هردو خط نقطه باشد وبیان هردو سطح خطی ٭ وزاویه مساوک قایمه قایمه باشد ٭ ویک خط
مستقیم منصل نشود باسقامت خویش به شتر از یک خط مستقیم کی بعضی ازان مساوات بعضی باشند ٭ احکام مقدمات مذکور
در اصل وضع کنند وان اینست ما راهست یکی وصل کنیم میان هردو نقطه کی باشد خطی مستقیم ٭ واخراج کنیم هر خطی مستقیم
محدود کی باشد باستقامت او ورسم کنیم بر هر نقطه وبهر بعدی کی باشد دایر جمله زوایا قایمه متساوک باشند ٭ وخط مستقیم بسطحی
محیط نشوند ٭ هردو خط مستقیم کی خطی مستقیم برایشان افتد ودو زاویه داخله کی ازیک جهت باشند کمتر از دو قایمه باشند ایشانرا
چون دران جهت اخراج کنند بهم رسند ٭ این است کی در اصل یاذکر کرده اند ٭ ومن می کویم کی اکر این قضایا چنانست کی متعلم
سلیم الفطره هرچند بحکم صحت فطرت وذکاوت فطنت بران تصدیق کند اما در باطن از انکارکت خالی نباشد واورا خاطر طلب
مایی باشد سیما مرتضه اجتهه واین جهت استاذان صناعت مواخذت کرده اند بر اقلیدس کی انرا در عداد سایل یاذکر دن
اولیتر از انک کی در مصادرات چه انرا در غیر علم هندسه بیان نتوان کرد وهیچ کس از اهل صناعت بیان ان بی معاونت
بعضی از اشکال کتاب تکرار واین جهت انرا مسایل یاذکردن اشارتی حضف وایمائی لطیف سان هرکت کردن یی استعانت مسایل کتاب ٭ امامیان اولیان باشد یک نقطه ثالث محل کنیم منطبق
برکت ازان دو نقطه وانرا در رسم متحرک فرض کنیم بریک سمت تا ذکر نقطه کت مسافت ان حرکت خطی باشد مستقیم چه طولی
باشد یی عرضی وجمله نقطهاکی بر فرض کنند بر محاذات یکدیکر باشند ٭ وبیان دوم بانک نقطه فرض کنیم در جهت طرف خط
مفروض چنانک اتفاق افتد وبیان او وبیان طرف خط خطی مستقیم وصل کنیم پس اکر از اتصال ایشان زاویه حاصل نشود

وسطح را از اسطح میخواند
انست کی او را طول وعرض
باشد خط وسطح منتهی سود
وسطح مستوی انرا بود کی جمله
خطوط مستقیم کی بر وی فرض کنند
بر محاذات یکدیکر بکذرند

نوار خوار ٭

اند یا اگر رسانیده اند با نرسیده است ما را متوفق بارک عزاسمه ومن همت وحسن ترسم ملک اسلام سلطان سلاطین
مازندران اعزالله انصاره وضاعف اقتداره وجهت دولت شوذ خوب ونام جون وجه بدر لیله التمام ذی استعاب مسایل
کتاب . وبیان این برسبیل اجمال اینست کی ازمفهوم خطوط متوازیات معلوم می شوذ کی نشاید کی بعضی ازاحد المتوازیین
در یک جانب افتد ازدیکر موازی وبعضی درجانب دیکر والا متلاقی باشد ، ومتوازیات . ونه یک ابعاد میان ایشان مختلف
شوذ چنانک فطرت سلیم بران دلالت می کند . پس هردو خط مستقیم کی خطی مستقیم میان ایشان افتد وموازی ایشان
باشد ایشان متوازی باشند چه اگر متلاقی شوند/ازم اینذ کی بعضی از احد المتوازیین دریک جانب افتد ازان وبعضی
درجانبی دیکر بایک خط موازی دوخط متلاقی باشد واین نیز باطل است چه ابعاد او بایکی ازیشان بضرورت مختلف کردذ
پس موازی هردو بنوله باشد پس هردو خط مستقیم متلاقی کی میان ایشان خطی مستقیم افتد چون اخراج کنند الی
غیر النهایه ناچار متلاقی یکی ازیشان کردذ والا لازم اینذ کی متلاقیان متوازی باشند پس هرخطی مستقیم کی درسطحی
باشد کی دران سطح دوخط متلاقی باشند ناچاران خط ملاقی یکی ازنشان کردذ چون ایشانرا اخراج کنند الی غیر النهایه
جه اورا برهردو وضع کی فرض کنند انمیان ایشان بیرون بناشد وسبب انست کی هیچ جزو ازسطح ازمیان دوخط متقاطع
بران سطح خارج نباشد پس هردو خط مستقیم چون اک حرکی خطی مستقیم چون ه ذ بریشان افتد ودو زاویه داخله

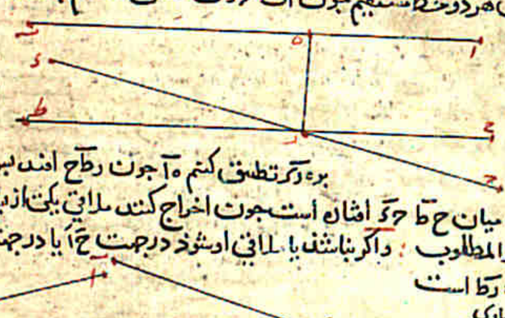

کی ازیک جهت باشد چون
ایشانرا چون اخراج کنند
زاویه ه ذ ر باه ذ ر کمتر
دوقایمه چنانک معلوم شد
جهت چون ره آ در تقم
اگر باشد اک بسبب انک میان ح ط ح ذ اشاره است چون اخراج کنند ملاقی یکی ازیشان شوذ وملاقی ح ط شوذ
پس ملاقی ح ذ شوذ وهو المطلوب . واگر نباشد یا ملاقی او شوذ درجهت ح آ یا درجهت ت ط واول باطل است چه بسبب
انک زاویه آه ذ مساوی ه ر ط است
/ازم اینذ کی زاویه ه ه ذ مساوی
ه ر ح باشد چه هردو زاویه
ه ذ هردو زاویه ذ مم چند
دوقایمه اند وچون حین باشد
اگره آ ر ح متلاقی شوند برکه تلا

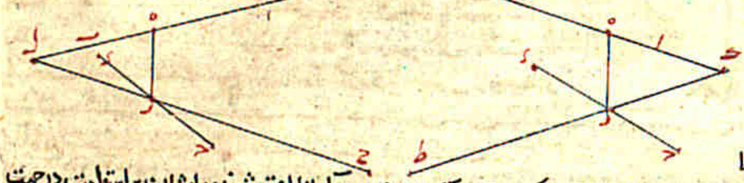

چون اه ذ بره ر ط تطبیق کنیم وه ر ح برب ه ذ/ازم اینذ کی ه ت ر ط درجهت ه ط متلاقی شوند وایشان براستقامت درجهت
ح آ متلاقی شده اند پس/ازم اینذ کی اک ح ط با اک هردو مستقیم اند بیک سطح محیط باشند هذا خلف . ودوم مستلزم
مطلوب است چه اگر درجهت ه ط بهم رسند بر ل مثلا خط ر ب بسبب انک زاویه ه ر ل دو ل را قسمت کرد است چون اخراج
کنند قاعده ه ل را قطع کند چه اگر ه ر یا ر ل قطع کند/ازم اینذ کی دوخط مستقیم بسطحی محیط شده باشند واین باطل
است پس حکم بابت باشد . وبوجهی دیکر می کوییم اگر ح ط موازی اک نباشند دریک جهت ملاقی اوشوذ والازم اینذ کی در
جهت دیکر هم ملاقی اوشوذ وهردو باطل اند ومستلزم مطلوب چنانک تقریر کرده شد . واگر نه شرط رفته بزدیک کی استعانت
مسایل کتاب نرود این قدر کافی بزدیک کی کشند کی اک نشاید کی ملاقی ح ط شوذ والا/ازم اینذ کی خارجه اه ذ
ازشلث ه ل ر مساوی داخله ه ر ط باشد اگر ملاقات درجهت ح ط باشد یا خارجه ه ر ط ازشلث ه ک ر مساوی داخله
اه ذ باشد اگر ملاقات درجهت اح باشد هذا خلف . وچون ملاقی ح ط نشوذ بضرورت ملاقی ح ذ شوذ نه درجهت
اح والا/ازم اینذ کی خارجه ه ذ ر کی مساوی ه ر ح است کی کوچکتر است از ه ر ح بزرکتر از ه ر ح باشد هذا خلف .
بل درجهت ب ذ وهو المطلوب **علوم متعارفه** چیزهایی کی مساوی یک چیز معین باشند متساوی باشند . واگر بمساوی
زیادت کنند یا نقصان حاصل متساوی باشند . واگر برغیر متساوی زیادت کنند یا نقصان حاصل غیر متساوی
باشند . وهرحزی چند کی اگر متساوی برنشان زیادت کنند یا نقصان حاصل متساوی باشند ایشان متساوی باشند .
وهرچیزی چند کی هریکی ازیشان بیک عدد اضعاف باشند یا اجزاء معین ازان یک حد ایشان متساوی باشند

باشد ایشان براستقامت یکه یکر باشند واکر حاصل شده باشد تحریک کنیم خط را تا زاویه باطل شوذ ومقصود حاصل . وباین طریق
ممکن است کی خط را اخراج کنند الی غیر النهایه . وبیان سیم تانک نقطه فرض کنیم دران بعد کی می خواهیم کی دایره
را بان بعد کشیم وبیان او وبیان ان نقطه کی بجای ی مرکزیست بخطی مستقیم وصل کنیم وطرف مرکز را ثابت توهم کنیم
وخط را متحرک تا بجای خویش اید کی ازطرف متحرک او محیط دایره حاصل شوذ . وبیان بچهارم تانک زوایا اح ذ اک وه
رط ه ح قوایم فرض کنیم ودر اوهم ت بر ر ط تطبیق کنیم ور ح بر ط ح چه بضرورت ب آ برره افتد والا فرض کنیم
کی چون رک افتد پس زاویه ک ر ح اعنی ا ح ذ مساوی ک ر ط باشد اعنی ا ذ پس ه ر ح بجهت انک
بزرکتر از ک ر ح است بزرکتر از ک ر ط باشد کی مساوی ک ر ح است وچون ه ر ح
از ک ر ط بزرکتر باشد/ازم اینذ کی ه ر ط کی مساوی ه ر ح فرض کرده بودیم بزرکتر باشد
از ک ر ط واین محالست پس حکم ثابت باشد . ومثل این بیان معلوم شوذ کی زاویه

مساوی قایمه نباشد واز وضوح ه ر ک بر ط ح ظاهرست کی چون خطی مستقیم
برخطی مستقیم افتد دوزاویه کی ازدوجانب او حاصل شوذ یا دوقایمه باشند یا مساوی دوقایمه چه یک سطح معین است
کی باعتباری اورا دوقایمه می کویند وباعتباری دیکر حاد ومنفرجه . وبیان پنجم تانک اول بیان کنیم کی چرا قطر
منصف محیط دایره است بدین وجه کی قطر اح را بابت بر م کنیم وقوس ا ح را متحرک تا بسطح دایره رسند ازجهت او ح
جه اکر ه ح ذ اخراج کنند/ازم اینذ کی ح ه ذ بسبب انک ح ه ذ دو مساوی ح ا ه ذ باشند
واین باطل است پس حکم حق باشد واکر بعضی بیرون افتد وبعضی اندرون همین محال لازم

این محالست

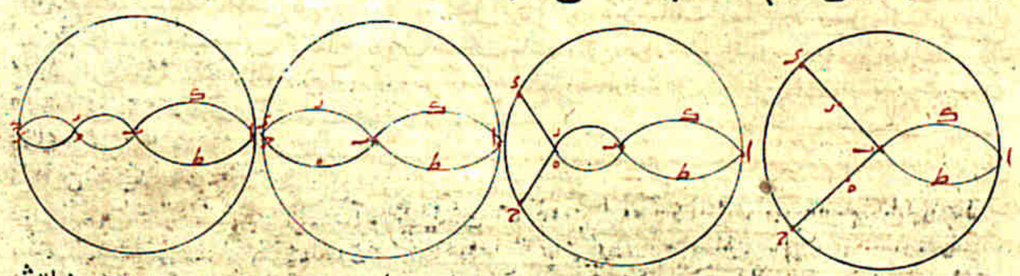

آید پس حکم ثابت باشد . واما بیان ششم کی هیچ
کس ازاهل صناعت بی استعانت بعضی ازمسایل کتاب بغرض بان نرسانیده اند نتوانسته

دیگر وزوایا باقیه متساوی باشند ومثلث مساوی مثلث جه ماجون توهم کنیم تطبق ت آ بر ه ح مرة منطبق کردد صه وت آ بر ه
بسبب استقامت آشان ایشان صه وزاویه ح بر زاویه
ترسبب مساوات ع راح بر ر ب ع وبضرورت ب ح بر ه منطبق
واین باطل است صه
زوایا وهر دو مثلث
ایشان وهو المراد ∴ دو زاویه کی برقاعده مثلث متساوی الساقین باشند جون ا ب ح ا ح ب متساوی باشند ومحیطین دوزاویه
کی وتریب قاعده حاصل شوند جون ب ح ه ح ب اکر اخراج ساقین کنند جون آ ب ا آ مساوی تا ه وجه تعین کنیم بر ه نقطه
رکف اتفی صه وفصل کنیم از ه ح مساوی ت ر ح وصل کنیم ه ح ه ر صه بس بسبب انک ه ح آ ر وزاویه آ مساوی
ت آ ح است ع وزاویه آ ضلع ه ر جند ه ح باشد وزاویه ا ه ر جند ا ح وزاویه ر ح ک ودیکر بسبب انک
ت ر ح وزاویه ر مساوی ح ح ک وزاویه ح است زاویه ه ح ح ک که تحت القاعده اند متساوی باشد
وهم بنین بسبب زاویه ه ح ح ک مساوی باشد وجون اشانرا از زاویه ا ه ر ا ح ک مساوی سندارم باقی
اعنی زاویه ا ه ح ا ح ک برقاعده اند متساوی باشند ع وهو المراد ∴ ومن می کویم این شکل راشکل ماموی
خوانند چون دو زاویه از مثلثی متساوی باشند جون ب ر ه ان در ضلع کی وتر اشان باشد جون
ا ه ا ت متساوی باشند والا فرض کنیم کی ا ه اطول
صه پس بجهت انک آن ب ح وزاویه ت مجند ه ح ه ت
باشد ک الحزو مثل الکل واین محال است ع پس حکم حون
در خط ملتقی نقطه سوم دون وند جون ا ه ا ح ملتقی تحرمکن باشد کی از دو طرف او
دیکر مساوک اشان بیرون وند هریکی مساوی نظیر خویش جون ا ر مساوی
ب ح وملتقی شوند برعنران نقطه جون ک والحاق کنیم ه ک صه پس
باشد بجهت متساوی ا ه ا ک ه وب ح ر اصغر است از ا ه ک پس ب ح ر اصغر
باشد بسیار کت از ب ح ه لکن ایشان متساوی اند بجهت تساوی ب ح ب ک ه واین خلف است پس حکم ثابت باشد وهو المراد
ومن می کویم این شکل را اخلاق وقوع است جه ک ماخارج مثلث ا ه ت اند بر وجهی کی دو خط از خطوط
اربعه خارجه از طرفین متقاطع شوند قبل الالتقا یا سه قاطع شوند یا داخل او یا مرکب از دو سه
ا ه ح ت کی اخراج او پس از اخراج او ان نخ وضع است اما اول کشه ان اما دوم
وسیم برن وجه باشند در ایشان نح وصل کنم واح ا ک ناه ور پیرون برم در ان
وجه کت بقدر کرد شه بیان کنیم کی در دوم زاویه ب ح ک کی بسیاری از ب ح ه
اصغر است مساوی ا باشد ودر سیم ب ح ک کی بسیاری از ب ح ه کوچکتر است از
ب ح ه مساوی ا باشد ∴ واما در رابع وخامس از انم این قطاع در خط
شده باشند جون ب ح ه ب ح ک مثلا واک یکی اعظم باشد از ان دیکر با فرض
واین جمله محال است پس حکم بات باشد واین صورت هر دو باشد ∴ جون هریکی از اضلاع مثلثی مساوی هریکی از
اضلاع مثلثی دیکر باشد جون ا ت که را واح ر ه را وا ح ر ه را زوایا نظیر ایشان مثلثان متساوی باشند اعنی آ
مساوی ک باشد وت ازان ه ح ازان ر ومثلث مساوی مثلث جه ماجوت توهم تطبق ت ه ح ر ه ک کنیم سه ر وشلث
بر مثلث واجب باشد ک
ومطلوب حاصل والبیان
از طرف ه ر ه ک بیرون
یک جهت با اخلاف ملتقی
وهو المراد ∴ متی خواهیم کت تنصیف زاویه کنیم چون ب آ ح ک بر ب آ تعیین کنم کف اتفی صه واز آ ح
آه مساوی ا کفصل کنیم ح ه وصل کنیم صه وبر ومثلث ه ح ر متساوی الاضلاع بسازیم آ ه از وصل کنم صه کی

وچیز هایی کی بر یکدیکر منطبق شوند بی تفاضلی متساوی باشیم وکل اعظم باشد از جزو خویش اینست اخ خواستیم کی سخن را بران تصدیر
کنیم ودر مواضع دیکر تعریفات وتصدیرات دیکر کی موافق ان موضع باشد سایند ∴ وبداند جمله نقط وخطوط کی از اول این کتاب تا احر مقالت
دهم ادراک اند همه دریک سطح مستوی مفروض موضوع است ∴ وماجون اطلاق خط وسطح وزاویه کنیم بان مستقیم ومستوک ومستقیمه
الخطین خواهیم وجون در بیان اشکال حدثت کنیم تحرب حواله باشند محدود وصه تا صول بر موضوعه وع تعاوم متعارفه وا ما ضابط
حواله باشکال انست کی اکر شکل موقوف علیه تمام دران مقالت باشد کی شکل موقوف است رقم عدد شکل موقوف علیه تنها بشب کردن
شود تمرت جون انتاجه ان صورت در هر مقابله دلالت کند بر شکل اول ازان واکر در مقاله دیکر باشد دو رقم بثبت یا بیز کرد اول
ازان شکل ودوم ازان مقالت جون ر ب یعنی شکل جهارم از مقالت دوم وسم برن قیاس شت حوالات معلوم پایدن کرد ∴
اشکال متی خواهیم کی برخطی محدود جون ا ب مثلثی متساوی الاضلاع بسازیم ازدو نقطه ا ب بعد آب دایره بکشم صه
جون ب ح راح ه واح ب ه وصل کنیم صه کی مثلث ا ح ه
ا ح کی از مرکز ه وبعد ه ح محیط اورقه اند متساوی اند حد
ه ح محیط اورقه اند بس ا ح ه ب ح ه بسبب انک هر دو
مثلث ا ح ه متساوی الاضلاع وهو المراد ∴ می خواهیم
خطی مساوی خطی محدود جون ب ح ه اخراج
خط باب وصل کنیم صه وبران مثلث ا ب ک متساوی الاضلاع بسازیم واز اوبعد باه ر اخراج کنیم صه
بکشم صه ودیکر بعد ر ح دایره ر ط ه بس آه مراد باشد بجهت انک ب ح ه ر ح ه متساویان اند جه از مرکز ح ه ر ح محیط او در وجه اند
ح ه ر ح بجهت انک از مرکز ر طه محیط اورقه اند وراه ا ح ر ح ب ح ه ر ح ه متساوک
ع پس آه ب ح ک مساوک ب ر اند متساوی باشند ع وهو المراد ∴ ومن می کویم کت این
ا ضلاع وقوع است جه نقطه مفروضه شاین کت برخط محدود بناشند وجیند ناسات خط
جنانک رفت یا باشد ومثابند کت برخط
باشد یا برو یا طرف او واین جهار وضع است
اول جنانک رفت وات ا اقصر باشد از ا ح
داخل دایره ح ر اند جنانک رفت
باشد اوباشد وبدایره کهر در نقطه آکر بکذرد یا اطول از دو محیط او
قطع کند وایشان برن وجه باشند ∴ وبیان اول بیان دوم مجون بیان اول است در دو سه صورت افتن برن وجه ودر میان سیم
احتیاج بوصل کردن بیان نقطه وطرف خط باشند جه ات
بعضی از ح ر باشد ودو وجه یک صورت واقع شود برن
وجه ودر بیان
شت الماتک
بعداد دایره
واز مرکز خطی
کوتاه ترین
بنعداد دایره
از حد اعنی ح ر وهو المراد ومن می کویم این شکل را اخلاف وقوع است جه ات وح ا متلاقی بناشند
جنانک رفت باشند در طرف هر دو یا در وسط هر دو یا طرف اطول ووسط اقص باعکس ان وعمل در اول
است کی سعد او دایره ح ر بکشم ودر باقی آنک
پیرون ادیم مساوک ح ر وبر آبعد آه دایره ح ر بکشم جه آ ح جزا
شود از آن مساوک ح ر وهو المراد ∴ هرکاه کت در ضلع
از شلاثی وزاویه کی میان ایشان باشد مساوک دو ضلع
باشد از مثلثی دیکر وزاویه کی میان ایشان بود هریکی مر نظیر خود را جون ات ره را واح ر را وزاویه آ زاویه ح ر ا ان در ضلع

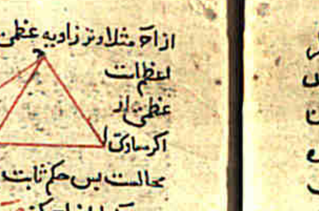

كي او حسف زاويه كنن جه
ح بين زاويه ب آ ر آ
كي نقطه ح ميان
بين دو جه
متساوي
ع

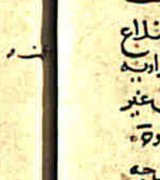

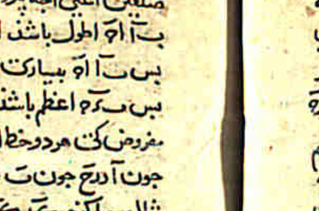

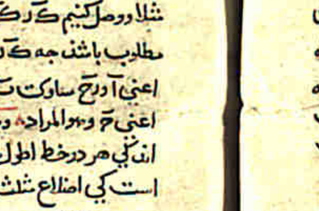

را وقاعده اولین اعنی ب ح
زاویه اخیرین اعنی آ از مثلث ح آ ک
اصغر باشد ح ه از ح ز اصغر
وهو المراد: چون دو زاویه وضلعی از مثلثی مساوی دو زاویه وضلعی
از مثلثی دیگر مساوی باشند هریکی نظیر مقابل را چون آ ز و ه آ ح ز
ب آ ح ه ز و اما اضلاع باقی از ایشان متساوی باشند هریکی نظیر خود را و مثلث مر مثلث
ط ح ک را چنانکه اگر اب جنده ز باشد ط ح جنده ز باشند و اگر نباشند اکر باشد ط
جنده ز کنیم ح ک را وصل صه یکی شلث اط آب زده متساوی شوند ک ز و زاویه ط آ ک مساوی ح آ ب بود پس ط آ ک
ح آ ب کل باشد هذا خلف ع واگر ح جنده ز نباشد ب آ اگر جنده ز باشد مطلوب ظاهر باشد ک والا ح جنده ز سازم ح و ح ک وصل
کنیم صه پس زاویه ح ک ب مساوی ح آ ب است بفرض پس ح ک ب و اخلاط ح آ ب مساوی باشند هذا خلف ک
وبهمچنین اگر تساوی میان آن دو ضلع باقی باشد پس حکم ثابت باشد
برشان اند چون ه ز بر اب ح ک ب و دو زاویه متبادله از زوایا
باشند آن دو خط متوازی باشند و الا فرض کنیم یکی مثلاً شود ح ز و لازم اید یکی خارجه
له ز متساوی داخله ه ز باشد و این باطل است ک پس ایشان متوازی باشند و هو المراد:
هر دو خط کی خطی برشان اند چون ه ح ز اب ح ک ز و از زوایا حادثه خارجه مساوی
داخله مقابله باشد چون ه ز ک یا داخلتان از یک جهت معادل دو قایمه باشند چون ب ح ز ح ک ز
ببین انک ه ز ک بفرض مساوی ح ک ز است مساوی ا ح ک است ف پس ا ح ز ح ک ز باشند ع اب ح ک ز متوازی ک و همچنین بهمچنین
انک ب ح با ا ح معادل دو قایمه اند خ و با ح ز بفرض همچنین الزم اید یکی ا ح ز ح ک ز مساوی ک و هو المراد:
چون خطی بر دو خط متوازی افتد چون ه ز ح ب ح ک ز متبادلان از زوایا حادثه خارجه مساوی
چون ه ز ک داخلتان از یک جهت معادل دو قایمه باشند چون ب ح ز ح ک ز
چه اگر ا ح ز جنده ز ح نباشد فرض کنیم یکی ا ح اعظم باشد از ح ز پس ب ح ز بهمچنین
انک با ا ح جنده ز دو قایمه است خ ا ح ز با ح ز ح ک ز مساوی باشند پس ا ح ز چون
اخراج کنند در جهت ز ح نیز رسند چنانک در اصول موضوعه بیان کردیم و این محال است چه ایشان متوازی اند بفرض پس ا ح ز مساوی ح ز ک
باشد و این مطلوب اول است پس ب ح ز یکی با ب ه ز جنده ز دو قایمه است
ح ز باشد ع و این مطلوب دوم است پس ب ح ز یکی با ب ه ز جنده ز دو قایمه است ف
ح ز با ح ز ک معادل دو قایمه باشد ع و این مطلوب سیم است و هو المراد: خطوطی
کی موازی یک خط باشند چون ا ب ح ک ک موازی ک ه ز اند متوازی باشند ح ح ط ک
اخراج کنیم صه پس بهمچنین تساوی ا ب ه ز ک مساوی ا ح ه ز ک و بهمچنین ح ط ز ک مساوی
باشد ک ط پس متبادله ا ح ک ح ک ط ز ک مساوی باشند ع و بهمچنین تساوی ایشان ا ب ح ک ز ک و هو المراد: می خواهیم یکی از نقطه
مفروض چون آ خطی موازی ک ط مفروض چون ب ح اخراج کنیم تعین کنیم
بر ح ب نقطه ک صه وا ز ا ز ک ز اگر وصل کنیم صه و ب آ از زاویه ب آ ه متساوی زاویه ا ک ه بسازم ک ز
آ ه تا را اخراج کنیم صه کی ه ز موازی ب ح باشد ک بسبب تساوی متبادلان و هو المراد: هر شلثی که یکی از اضلاع او اخراج کنند چون
ب ح با ک ز مثلاً زاویه خارجه چون ا ح ک مساوی هر دو مقابله داخله باشد چون آ ب و هر سه زاویه او مساوی دو قایمه باشند چه ه
موازی ب آ اخراج کنیم آ ا پس متبادله ا ه ح مساوی آ باشد ک ط
و خارجه ه ح ک مساوی ب داخله ب ک ط پس خارجه ا ح ک ز جنده
و ب باشد و زاویه ا ح ب با ا ح ک جنده دو قایمه است ف پس با
آ ح ب مساوی دو قایمه باشد ع و هو المراد: خطوطی کی پیرسته باشند میان اطراف خطوط
متوازی کی در یک جهت معین باشند چون ا ح ب ک میان آ ح ک متساوی و متوازی
باشند چه ب ح را وصل کنیم صه پس بهمچنین انک آ ب ح و زاویه ا ب ح متساوی اند ک
وزاویه

وزاویه ک ح ب است چه راویان متبادلان اند ک ط ا ح چنده ز باشد ک و مبادله ا ح ب چنده ح ک ز پس ا ح ب ک متساوی باشند
ک و هو المراد: اضلاع مقابله از سطوح متوازی الاضلاع چون ا ب ک ز متساوی
باشند و همچنان زوایا مقابله و اقطار ان سطوح منصف ایشان کند چه بهمت تساوی
متبادل ا ب ک ح ب ا و ب ک ط با شراکت ک ط اضلاع ا ک ح ب ا ح ک ز و زوایا
آ ح ب ا ح ک و سطان متساوی باشند ف پس ک منصف سطح باشد و هو المراد: هر دو سطح متوازی الاضلاع چون ا ب ک ز
ه ب ک ز یکی بر یک قاعده باشند و در یک جهت از چون ه ح و میان دو خط متوازی
بعینها چون ب ح و ا ز ایشان متساوی باشند چه ا ب ک ز متساوی اند ک و اگر ه ز یکی مساوی
ه ح اند ک متساوی باشند ع و چون ه ز مشترک گیریم ه آ ب و داخله مساوی ک ز ح و خارجه
ک باشد ک ط پس شلث ه آ ب جنده ز ک باشد ز ک و چون ز ح شرک بیندازم ح ب
مشترک گیریم میان باقی از هر دو مثلث سطح ا ح جنده سطح ب ط باشد ع
و هو المراد: و من بی کویم این شکل را اختلاف وقوع است چه نقطه
ه یا خارج اند از آ ب ا ه و ح ک مقاطع شوند بر ح مثلاً چنانک
رفت یا بر ک افتد میان آ ز و دین دو وضع اخیر جزء مشترک زاید
بنابر ان شلث ز ک ح باشد ناممکن ف پس ه ح و میان ان واضح است ف هر دو سطح متوازی الاضلاع چون ا ب ک ه و ح ط کی در یک
جهت بر دو قاعده متساوی باشند چون ه ح و ح ط میان دو خط
متوازی بعینها چون ه ح و ا ط ایشان متساوی باشند چه ا ه ح ط متوازی اند
ح ط وصل کنیم صه و ازم اید یکی متساوی و متوازی باشند ک چه ه ط
ط ح همچنین اند و بهمت انک هر یکی از دو سطح ب ک و ه ح مساوی سطح
ه ح ط اند چه با هر یکی بر قاعده است و میان دو متوازی بعینها ل متساویان باشند ع و هو المراد: هر دو مثلث کی در یک جهت
بر یک قاعده باشند چون ا ب ک ز ح ب و میان دو خط متوازی بعینها چون ب ح ا ز ایشان
متساوی باشند چه ه ز را موازی ک ح و ح ز را موازی ب ک ز اخراج کنیم ک ز و ب ا را
بپیرون برم تا ایشان رسند ه ز صه پس بهمت انک ه ز ا ب ح و سطح متوازی
الاضلاع اند بر یک قاعده و در یک جهت میان دو خط متوازی بعینها متساوی باشند ل
پس بیفه ایشان اعنی مثلثان ل متساوی باشند ع و هو المراد: هر دو مثلث کی در یک جهت باشند بر دو قاعده متساوی جزء ا ح
ک ز بر ب ح ه ز و میان دو خط متوازی بعینها چون ب ح ا ز ایشان متساوی
باشند چه ح ک را موازی ح آ پیرون آریم و ط ز را موازی ه ک ز ا ح ط ز بعد
از اخراج او در هر دو جهت صه پس بهمت انک ح ط ز ا ه ط سطح دو سطح
متوازی الاضلاع اند و در یک جهت میان دو خط متوازی بعینها متساوی و میان دو
متوازی متساوی باشند ل پس اضاف ایشان اعنی مثلثان ل متساوی باشند ع و هو المراد: هر دو مثلث متساوی
چون ا ب ک ز کی در یک جهت و بر یک قاعده باشند چون ب ح ایشان
میان دو متوازی باشند چه ا ز وصل کنیم صه اگر موازی ب ح باشند فرض
کنیم کی ا ه موازی ب ح باشد و بضرورت ملاقی ب ک شود ه مثلاً صه چه
ه ا ب ا اقل از دو قایمه اند چه ه آ ب با ا ب ح چند دو قایمه اند ک ط
و ح ز را وصل کنیم صه پس شلث ه ح ب مساوی ا ب ح باشد ز ک
مساوی ک ب ح است بفرض پس ه ح ب جزو و کل متساوی باشد ع این محالست پس حکم ثابت باشد و هو المراد:
هر دو مثلث متساوی کی بر دو قاعده متساوی باشند از یک خط بینه و در یک جهت چون ا ب ح
ک ز ب ح ه ز ایشان میان دو متوازی باشند چه ا ز را اخراج کنیم صه اگر موازی ب ح
نباشد فرض کنیم کی ا ح موازی او باشد و بضرورت کنیم کی ملاقی ه ز شود بر ح ز و را وصل کنیم
صه پس ا ب ح ک مساوی ک ه ز ح ب باشد ع و این محالست

متساوی باشند ل پس ایشان اعنی مثلثین ل متساوی باشند ع و هو المراد
لو کمکن جهت باشد و بر دو قاعده متساوی جواب و چون بر ب ک ه ز و میان دو خط موازی بعینها

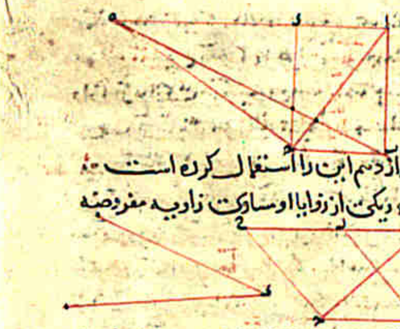

ع بس لحكم بابت باشد وهو المراد ٭ هر سطحي متوازي الاضلاع وشلثي كي در يك جهت باشند
وبريك قاعده چون اك ده ح بر ح ط ميان در متوازي بعينها چون ب ح او سطح
ضعف شلث باشد حه او وصل كنيم صه بس سطح اب ح ضعف شلث اب ح باشد لف
كي مساوي ه ب ح است لر بس سطح ضعف شلث باشد ع وهو المراد ٭ ومن مي كويم كه همچنين
است اكر بر دو قاعده متساوي باشند دساتش شكل ط وصاحب كتاب در شكل سيزدهم از مقاله دوازدهم اين را استعمال كرده است ٭
مي خواهيم كي سطحي متوازي الاضلاع سازيم كي مساوي مثلثي مفروض باشد چون اب ح ويكي از زوايا او مساوي زاويه مفروضه
باشد چون ز سصف كنيم ب ح را بر ي واه وصل كنيم صه وبر ه از ح زاويه
ح م چند ك ز بسازيم كر وازاه ح موازي ح م بيرون ايم لا واملاقي ه ركرد ذ صه
چه زاويه راه ه مساوي زاويه انست چه واه ح چند در قايمه اند كط

وح ح موازي ذه بيرون ايم لا واملاقي ه ركرد ذ صه
مثلث اه ح ما اعني سلب اب ح مفروض ط وزاويه ذه ح از موازي زاويه ك ٭ وهو المراد ٭ ومن مي كويم دين شكل اختلاف وقوع
است چه ه ر شايد كي بره آمطين كرد ذ شايد كي در يكي از دو جهت اوافتد ٭ همان متساوي باشند وايشان در سطح باشند متوازي
الاضلاع كي در سطحي افتد سوازي الاضلاع از دو جانب قطر واملاقي بر يك نقطه از قطر ومشارك آن سطح بود زاويه چون
ماه ح ح در سطح او از دو جانب قطر كه ملاقي بر ه از قطر ومشارك سطح اح
در دو زاويه آح چه سطح ماك ح ح هم متوازي الاضلاع باشند بس اضلاع
سه كانه اعني مثلث اك ح وك ر ب ومثلث طب ر ك ب در مثلث ه ر ح ك ر لد
متساوي باشند ع بس چون مسلث طب ر ه ر از مسلث اب ك بنداريم ومثلث ك ر د
ح ك ر از مثلث ح ك ر بنداريم باقي وان همان است متساوي باشند ٭ وهو المراد ٭
مي خواهيم كي بر خطي مفروض چون اب سطحي هموازي الاضلاع سازيم كي متساوي مثلثي مفروض چون ح ك ه وزاويه از زوايا
ايمساوي زاويه مفروض باشد چون ز سطح ح ك را هموازي الاضلاع بسازيم ومساوي مثلث ه ر ح ك
در باشد مب وات كه يك خط مستقيم وسطح لات ح متوازي الاضلاع تمام كنيم ٭ وبر ظر اب را سوندم صه واخراج كنيم او را باط تا ملا

شوند بر م صه چه خروج اشان از آ ا بر كمتر از دو قايمه است وم ن موازي
ك ر بيرون ايم لا واح ت تا ملاقي او شوند بر ن سه چه خروج هر يكي
از ايشان با م ن از لم بر كمتر از دو قايمه است اعني بر دو زاويه كي مساوي
دو زاويه ب لا لت است از مسلث الت بس سطح ط ن مه هموازي الاضلاع
باشد وطب ت ن متمان وب ن مطلوب چه متوازي الاضلاع است
وقطر ات وساوي طات ح بل شلث وح ه مساوي زاويه اب ن از زاويتي
ح ك ه مساوي زاويه ر د ه وهو المراد ٭ مي خواهيم كي بر خطي مفروض چون اه سطحي
مستقيم الاضلاع باشد چون او يكي از زوايا او مساوي زاويه مفروض باشد
چون ل تقسيم كنيم سطح واضلاع اب ح ب ح چه صه وبره ط موازي الاضلاع
ه ك حازم مساوي مثلث اب ح وزاويه ه از موازي زاويه ل مد در ركي
مساوي ح ط ات لد سطح رم مساوي مثلث ه ح ر وزاويه ح ر ك از موازي
ل مه اعني ه ب ن بحمت انك كر وماه جند دو قايمه اند كط ناك ر ح سمجنين باشد ع وح ر ك ر ن وسمجنين طم بس
م ن متوازي الاضلاع باشد معمول بره ط مساوي سطح اك ر وزاويه ه از موازي زاويه ل وهو المراد ٭ ومن مي كويم اين شكل
در نهنجه حاج نيست ٭ مي خواهيم كي بر خطي چون اب مربعي سازيم ار آ عمود آه بيرون ايم تا او را مساوي آب
سازيم ح ر بيرون ايم ار ت ر مواري اه واز ح ر موازي اب لا ملاقي شوند بر ك صه چه خروج ايشان از خطي
كي ترسم كند ميان ب ح واكمتر از دو قايمه است بس سطح ار موازي الاضلاع باشد ومتساوي الاضلاع چه اب
ح ك متساوي الساقين ب ح ك ر آمد لك وقائم الزاويه آ قايمه است ذت تمام است نا دو قايمه كط بس قايمه باشد
وح ك ر جندان است كه جند آ مساوي قايمه قايمه باشد صه بس سطح ار مربعي باشد معمول برات وهو المراد ٭ هر مثلثي قايم الزاويه چون

اب ح مربع وتر زاويه قائمه او چون مربع ب ح مساوي مربع هر دو ضلع قايمه باشد چون مربع ب آ او چه موجب ب كه ح سح را اط ك ح

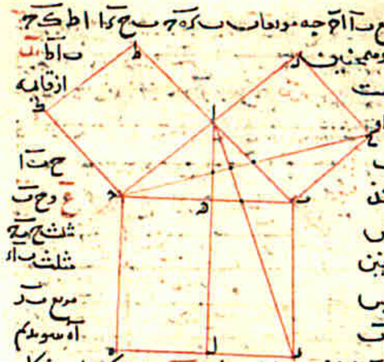

مساوم مو بس ر آ حو يك خط باشد مد بحمت انك زوايا ت آ ب او زوايه او همچنين ك
واز آ آ كموازي ب ك بيرون ايم لا وضرورت داخل مثلث باشد چه زوايا ب آ اكبرست
بس ب آ اقل باشد از آ ح قايمه كط ولا محاله ب ح را ترنه ملا قطع كند صه وباو
مربع ه ح منقسم شود بسطح ب ك لج وح ح آ كر بيرون ايم صه بس بحمت انك
ب ح قايمه اند چون زاويه اب ح مشترك كنيم زاويه ح ب ح چند ان باشد
ب ح هم چند آب ر اند بس مثلث ح ب ح همچنين مثلث اب ر باشد ر لكن
نيمه مربع ر ت است ما بحمت انك بر قاعده ح ب اند وميان ح ب ح متوازي همچنين
نصف سطح ب آ باشد ما بحمت انك بر قاعده ب ر اند وميان ب ر آ متوازي بس
چند سطح ب آ باشد ع بحمت تساوي انصاف ايشان ومثل ايشان مان اكر ك ب
ظاهر شود كي مربع ح ط مساوي سطح ح آ است بس مربع ب ح مساوي مربع ب آ او باشد وهو المراد ٭ ومن مي كويم اين شكل
را شكل عروس مي خوانند واورا اخلان بيش ازاست كي اين اين كتاب باشد اكر دزاني الحال طبع مبارك ملك اسلام سلطان سليمان
مانوران ضاعف الله جلاله وادام الله اقباله نشاط بحث ازان اخلافات فرمايند دران باب رساله باستقلال ياخته شود ان شاء الله
العزيز چون مربع ضلع ملى چون وت از سلث اوت مساوي مربع ان دو ضلع باقي باشد چون مربع ات آح زاويه ك
ميان در ضلع باقي است چون آ قايمه باشد چه از عمود آك براو اخراج كنيم ما واورا مساوي

ح وك را وصل كنيم صه بس مربع ك ح مساوي مربع وت باشد ع چه هريكي از ايشان
مربع او آت اند مر اعني آم بس ك ح وت مساوي باشد بس اضلاع نظاير از مثلث ب آح
مساوي باشند وزاويه ح آب مساوي ح آم قايمه ح بس اوني قايمه باشد صه وهو المراد ٭
ومن مي كويم ممكن است كي جمله اشكال ان مثالث را در يك شكل تصور كنند بدين
وجه وبحمت انك تا مبتديان آسان باشد اشارت كنيم كي هر شكلي از كدام خطوط برخيزد اما آ از داره ح ب ح و اب ح
وسلث اوت واما ت از داره ك ه مالكي از دو دايره مذكور وسلث ح آب وخط مطلوب يا آ باشد ماث ٭ واما ح
از يكي از دو دايره مذكور واو ياد ٭ مفصول باشد از ح با ط ٭ واما ك از ح ك ه ح ٭ واما ه از خطوط ح ح اب
وت ه آ ٭ واما ب از سلث ه ح ه مالكي از وت ه آ ٭ واما ر از دو اربعه اضلاع اب ه ر وت ه آ ٭ واما ح از مثلث
ح آب ما اك ب ه ر ٭ واما ط از ح ح ط مثل اب ح وخط ح ه ٭ واما ب از سلث اوت وخط ه ٭ واما ا از سبع
واوت ٭ واما ت از داره ك ه ولم وك ه ٭ واما ح از ك ه و ه آ ب ه ٭ واما ند از ح آ و ت ب ٭ واما
ته از سباركت برمي خيزد ٭ واما ثو از مثلث ف ح ه و ف ه ط و خط ه م ٭ واما ر و ح و ط و ك از بيارك
خطوط برمي خيزد ٭ واما كا از سلث و ك ب و خط ح ب نا ٭ واما ك از داره ب ك و داره ك ما و خط ك ظ ا ظ ح ٭
واما ح از بيارك برمي خيزد ٭ واما كد از دو اربعه اضلاع اب ه ر ما سلب اب ح ٭ واما كه از بيارك برمي
خيزد ٭ واما كو از سلب ف ه ح و ك ه و خط ه ت ٭ واما كر و ك و كد از سه ع لم ياوت ه ط مثلا ٭ واما
ل از ضه ر صه ت ه ح سه آب ٭ واما لا و لب و ح و كد از سبارك برمي خيزند ٭ واما له از سطح اي ت ب و ب ر ت
واما لو از سطوح اي ت ب ف ت ه ف ب ر ت ه ف ٭ واما لر از سطح ب ت ه ف باب ه ف ه و مثلث ب آ ه
ف ع ٭ واما لح از سطح اسه ر ت و قطر ر آ و سطح ب ف ه و قطر ه ف ٭ واما لط از دو اربعه اضلاع اب ه ر
و قطر آ ه ت و خط ا ك ت ٭ واما م از سلث سه ر آ ف ب و خط سه ف ره و خط ر ر ف ٭ واما ما
از سطح اه ب و مثلث ف ت ه و خط اف ت ه ٭ واما مب از مثلث ح ره صه ضه ر ٭ واما مح از سطح ضه ح ه ر
و قطر ر ه و خط سه آب سه آ ٭ واما مد از همين سطح با مثلث ب ه ف و زاويه ف ه ع مساويا ٭
مه و مو از سباركت برمي خيزند ٭ واما مز از مثلث ف ح ه و سربيات ف ح شه ر شه ن شرع و خطوط
ح ق ح ر شه ت ٭ واما مح از مثلث اوت و عمود ح ه ن ٭ وسمجنين ممكن است كي دبيكر اشكال مقالات
را در يك شكل جمع برن قياس واركني خواهند كند ٭ واين آخر مقالت اول است از كتاب اقليدس
٭ والله اعلم ٭

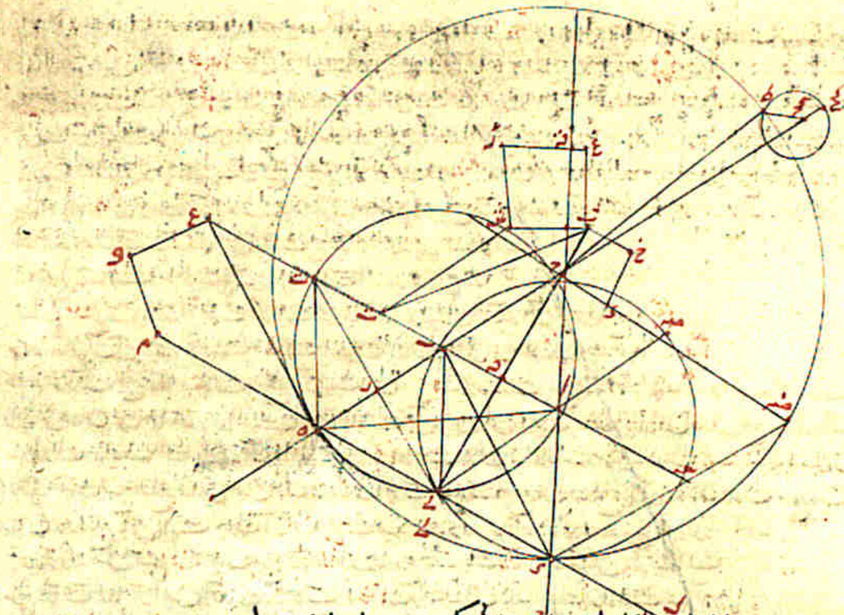

مقالت دوم از فن اول از جملهٔ جهارم کی در علم ریاضی است جهار ده شکل است

صدر هر دو خط کی محیط باشند مکن است از زوایا بسطوح متوازک الاضلاع کی بنیان محیط اند یا دو مثل بنیاز ایشان بسطح یکی در دیگرک خواهم کرد. و مجموع مقدمین بایکی از دو متوازک الاضلاع کی بنیان ایشان باشد علم بی کوند ا شرد سطح خط درخطی دیگر چون آدرب ح مساوک جمیع سطوح آن خط باشد در اقسام آن خط دیگر اعنی مساوی سطح آ باشد درب ر کره ه ی اقسام ب ح اند جه برت و عمودت رسروت ارم ما و خند الکنیم حا و سطح ب ح قایم الزوایا تمام کنیم آ ا کی سطح ب ر اعنی آدرب ح باشد و خط ک موازی ت ر سروت ارم آ ا پس مساوک ا باشد لدا اعنی مساوک آ و سطوح مساوک ح سطوح آ باشد درب ر کره ه و مجموع آن مساوک سطح ب ح است. و هو المراد. مثلا اگ در آ و ب مساوک مربع ات مربع آه مساوم موا و خط ز مساوک اگ بیرون ارم آ ا پس سطح آ ز ه سطح اگ باشد اعنی ات در هر دو قسم او اعنی آ و ک و مجموع ایشان مربع آه. و هو المراد. سطحی خط دیگر اعنی از دو قسم او جون ات در ب ح مساوک مجموع مربع ان قسم باشد و سطح ان دو قسم دیگر اعنی مربع ب ح و سطح آ و در ب ح جه ت ح مربع ح ز مساوم موا و سطح آ ز تمام کنیم آ ا پس آ د اعنی ز گ لدا مساوک ب ح باشد پس سطح آ ک کی سطح ات در ب ح است مساوک مربع ح ه است و سطح آ ز کی سطح آ ک در ب ح است و هو المراد. مربع خط جون ات مساوک مجموع مربع هر دو قسم او باشد اعنی آ و ح مثلا و ضعف سطح یکی ازان دو قسم در دیگر اعنی ضعف آ ح در ح جه ت ح مربع آه بسازم موا و خط ز ح موازی ا ر سروت ارم آ ا و قطر ت ر سروت ارم آ ا. و قطر ت ر سروت ارم آ ا پس بجهت انک سطح ات در ب ح است مساوک مربع ح ه است و سطح آ ز کی سطح آ ک در ب ح است و هو المراد. مربع خط جون ات مساوک مجموع مربع هر دو قسم او باشد اعنی آ و ح مثلا و ضعف سطح یکی ازان دو قسم در دیگر اعنی ضعف آ ح در ح جه ت ح مربع آه بسازم موا و خط ز ح موازی ا ر سروت ارم آ ا و قطر ت ر سروت ارم آ ا. و قطر ت ر سروت ارم آ ا پس بجهت انک سطح ات در ب ح است مساوک مربع ح ه است و سطح آ ز کی سطح آ ک در ب ح است و هو المراد. مربع خط جون ات مساوک مجموع مربع هر دو قسم او باشد اعنی آ و ح مثلا و ضعف سطح یکی ازان دو قسم در دیگر اعنی ضعف آ ح در ح جه ت ح مربع آه بسازم موا و خط ز ح موازی ا ر سروت ارم آ ا و قطر ت ر سروت ارم آ ا. و قطر ت ر سروت ارم آ ا پس بجهت انک سطح ات در ب ح است مساوک مربع ح ه است و سطح آ ز کی سطح آ ک در ب ح است و هو المراد. مربع خط جون ات مساوک مجموع مربع هر دو قسم او باشد اعنی آ و ح مثلا و ضعف سطح یکی ازان دو قسم در دیگر اعنی ضعف آ ح در ح جه ت ح مربع آه بسازم موا و خط ز ح موازی ا ر سروت ارم آ ا و قطر ت ر سروت ارم آ ا. و قطر ت ر سروت ارم آ ا پس بجهت انک سطح ات در ب ح است مساوک مربع ح ه است و سطح آ ز کی سطح آ ک در ب ح است و هو المراد.

الزوایا بجهت انک حت کی قایمه است و ح ح بهم او با دو قایمه کط ا پس قایمه باشند و ایشان مساوک دو زاویه مقابل خویشند لدا پس ایشان نیز قایمه باشند صه ا و مثل این بیان کنیم کی طد مربع طح است اعنی اح لدا و سطح اح سطح اگ است در ح ح اعنی حت و سطح ح ه جند اح است مح پس مربع اگ مربع طد کی باشد اعنی مربع اح حت و سطح اح ح ه اعنی ضعف سطح اح در ح ه و المراد. و ازین شکل ظاهر شد کی سطوح متوازنه الاضلاع کی واقع باشند بر اقطار مربعات مربعات باشند جه مربعاتی کی در مربعات واقع شوند بانطباق دو ضلع بر دو ضلع ناجار بر اقطار آن اند. و من می کویم هم ازینجا ظاهر شد کی مربع نصف خط مساوک ربع مربع خط باشد. هر خطی کی اورا نصف کنند جون آب ر ح بر دو قسم مختلف جنانک بر کج مجموع سطح احد القسمین دران دیگر در مربع فصل میان نصف و ان قسم اعنی اگ در کت و مربع ح ر مساوک مربع نصف باشد اعنی مربع حت جه ما بر حت کت و مربع ح ر کگ

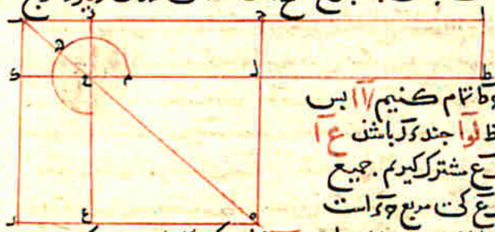

سازم موا و قطر پیرون ارم و ح کگ کح ح ماع ل بل تا ط و سطح ح ط تمام کنیم آ ا پس بجهت انک ح ح مساوک اح ر است مح چون ر کگ مشترک کیریم حه کگ بل ح ط لوا جند ر کگ باشند ع ا و چون ح ح مشترک کیریم اح مساوک علم م نه سه باشند ع ا و چون لع مشترک کیریم. جمیع اح کی سطح اگ در کت است اعنی سطح احد القسمین دران دیکر و لع کی مربع ح ر است اعنی فصل میان نصف و قسم مساوک ح ر باشند ع ا اعنی مربع حت القسم و هو المراد. هر خطی کی اورا نصف کنند چون ات ر ح دو در و بر استقامت او خطی دیکر زیادت کنند چون ر ح مجموع سطح خط با زیادت در زیادت و مربع نصف اعنی اگ در کت و مربع ر ح مساوک مربع نصف باشد با زیادت اعنی مربع ح ر کر جه ما بر ح ر کر مربع ح ر ک لسازم موا و شکل را تمام کنیم آ ا و سمجنین سطح ح ط آ ا پس بجهت انک ح ط مساوک ح ح است لدا اعنی ح ر مح ا چون ح ر مشترک کیریم آل علم م نه سه باشند ع ا و چون کع مشترک کریم جمیع آل کی سطح اگ در کل است اعنی ر ح و مربع کع کی مربع ح ت است اعنی سطح خط با زیادت در زیادت و مربع نصف مساوک مربع ح ر باشند ع ا کی مربع ح ل است اعنی مربع نصف با زیادت و هو المراد. مربع خط با مربع یکی از دو قسم او چون مربع آب ر ح مساوک مجموع ضعف سطح ان خط باشد دران قسم با مربع قسم دیکر اعنی ضعف آب در ر ح با مربع حه کی ضعف آب در ر ح با مربع حه مساوک حذف ح کنیم ح و شکل را تمام آ ا پس آ د ه متساوک باشند مح ا و بعد از اشتراک ح ح کی اگ ح ه متساوک شوند ع ا و ایشان ضعف اگ اند ل علم ل م نه با مربع ح ک پس علم ل م نه با مربع ح ک سایی ضعف اگ باشد و چون طح مشترک کیریم مجموع ل م نه با مربع ح ک طح اعنی مربع آه ح ک بل مربع است ب ح مساوی مجموع ضعف اگ باشد اعنی سطح ات در ب ح با مربع طح کی مربع اح است و هو المراد اربعه اشال سطح خط در کل از دو قسم او با مربع قسم دیکر چون ات در ح ح جهار مار با مربع آه مساوک مربع خط باشد بر خط اول. نقد قسم اول اعنی مربع اگ جه ت ر بفرض جند ب ح است سایم و بر اگ مربع آه بسازیم مر او قطر کر سروت ارم و ح ح ب ط موازک آد آ ا و از ک لی تقاطع ایشان است با قطر کم نه ل ع موازک اگ پس سطوح ح ک نه ف ضه ک ع جهار کانه مربعات باشند بجهت تساوک ب ر ح ت و انک نه ف ضه مربع اشانست ر پس ایشان جهار جند ح ک باشند و سطوح ان م ل ط ضه ل ط متساوک اند بجهت تساوک ام سه لدا با انک آل له و سمجنین م ل ط ساوک اند بجهت انک سمتان اند مح ا پس اینها جهار جند ان باشد پس علم تر شرت جهار جند اک باشد ک ت او سطح ات در ک است اعنی در ح ت و او مساوح ک مربع اح است مساوک آه باشد ک ت مربع آ است اعنی مربع خط با زیادت و هو المراد. هر خطی کی اورا نصف کنند چون ات ر ح بر دو قسم مختلف جنانک بر کج مجموع سطح خط با زیادت در زیادت و مربع فصل میان نصف و قسم اعنی ضعف مربع اح ح ر جه از ح ح عمود ح ه بیرون ارم ما مساوک اح کینم ح ا و اخراج کنیم آب ه و ا موازک ح ر آ ا و ار وصل کنیم صه ا پس بجهت انک اح جند ح ه است و زاویه ح قایمه باشد و لد ا و همین جب ب ه نصف قایمه باشد جه ف جند ح ه است و ح قایمه نیجهت انک ب نصف قایمه است و ب ر قایمه کط ا مر ر نصف قایمه باشد

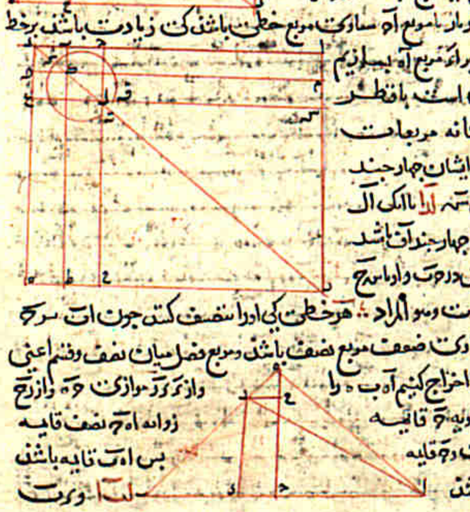

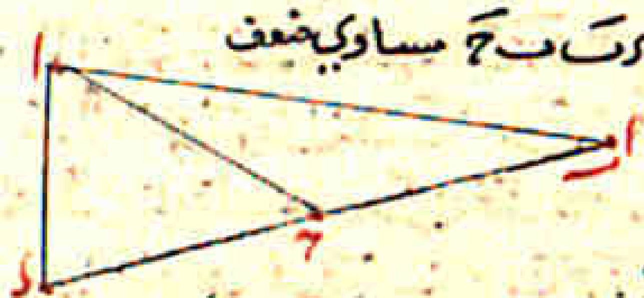

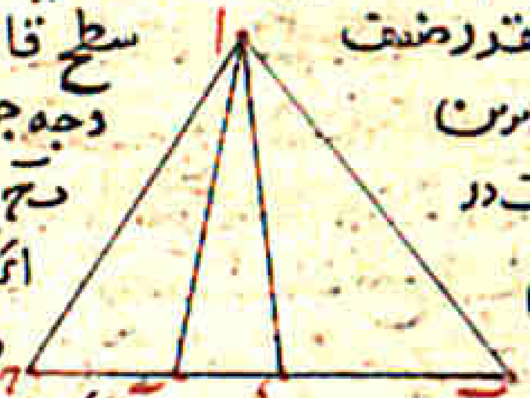

مربع مطلوب باشد چه بجهت انک د ر راتنصیف کرده اند بر ح و بدو قسم مختلف بره سطح ر ه
در ه د با مربع ح ه مساوی مربع ح ر باشد ه اعنی مربع ح ط با مربع ح ه ط مرا وجون مربع
ح ه مشترک ستدایم ماند سطح د ه در ره اعنی سطح ب ح بل سطح ا مساوی مربع ه ط وهو المراد. واین اخر مقاله دوم است از کتاب

مقالت سیم از فن اول از جملهٔ چهارم کی در علم ریاضی است سی و نه شکل است

ودر نسخهٔ ثابت بزیادت شکلی در اخر ان

الحدود

دوایر متساوی انها اند کی اقطار ایشان متساوی باشند یا خطوطی
کی خارج شوند از مراکز بمحیطات اعنی انصاف اقطار وخط مماس دایره است کی بدایره رسد واورا قطع نکند واگرچه اورا در هر دو جهت
اخراج کنند ودوایر متماس آنند کی بیکدیگر ملاقی شوند. وخطوط متساویة الابعاد از مرکز انها باشند کی اعمده کی از مرکز بر ایشان واقع شوند
متساوی باشند واغلب بعد ا آنها اعظم باشد عمود او اطول باشد. وقطعهٔ دایره شکلی باشد کی محیط باشند باو خطی مستقیم کی ان قاعده
او باشد وقوسی کی بعضی باشد از محیط وزاویهٔ قطعه ان زاویه است کی محیط باشند باو ان خط وقوس وزاویه در قطعه انست
کی محیط باشند باو دو خط کی از دو طرف قاعده قطعه بدر رفته باشند و بر نقطه از قوس قطعه کیف اتفق متلاقی گشته. وزاویه
کی دو خط باو محیط باشند کی خارج شده باشند از نقطه از محیط ودرمیان گرفته باشند قوسی از قوس بران قوس است. وقطاع
دایره شکلی باشد کی محیط باشند باو دو خط کی از مرکز رفته باشند وقوسی از محیط کی در میان ایشان افتد. وقطع متشابه از دوایر

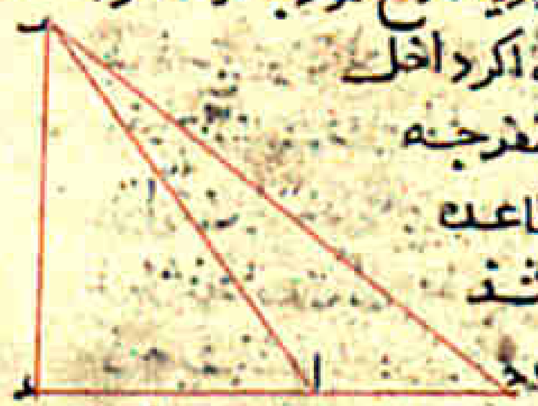

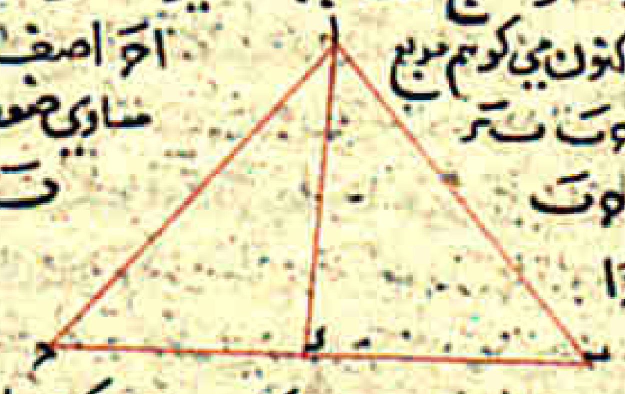

باطل است ∴ و دیگر می گویم که اولی بود و اجب آن بود که ابتدا عمل بر این وجه بودی که دو نقطه چون ک ل در اندرون دایره فرض کرده و میان ایشان بیک خط وصل نشود که کردی و در دو جهت تا محیط و الا وقوع خط واصل میان ایشان در اندرون دایره ضروری نیست و از این سبب در شکل دوم بیان کرده است ∴ هر خطی که واصل باشد میان دو نقطه بر محیط یعنی هر وتری چون ج ز داخل دایره افتد و الا خارج افتد یا منطبق بر محیط اگر خارج افتد چون خط ج ه ز بیرون آریم آ را و ج ز وصل کنیم و بر ج ه ز نقطه ه کیف اتفق تعیین کنیم و ب ه وصل کنیم پس بجهت تساوی زاویه ز ج ه ز ه از مثلث ز ج ه متساوی الساقین د ا و آنک خارجه ه ز اعظم است از داخله ج ه ز ا ز ه را اعظم باشد از ز ه و لازم آید که وتر ز اعنی ب ز اطول باشد از ب ز ه ط ا هذا خلف و مثل این بیان کنیم که ج ز بر محیط منطبق نشود پس داخل دایره افتد

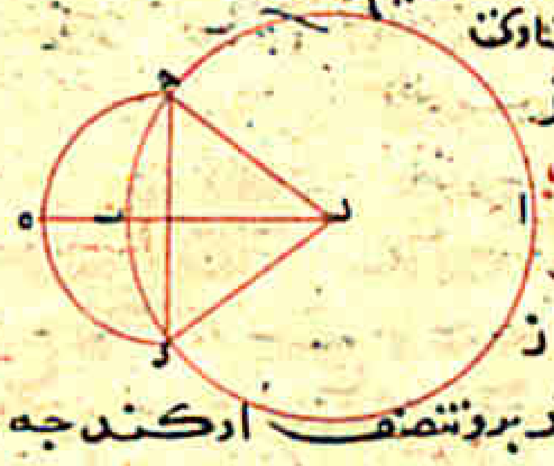

و هو المراد ∴ هر وتری چون ج ز که خطی از مرکز با او رود چون ز ه از ز مرکز دایره آ ب اگر منصف او کند عمود باشد بر او و اگر عمود باشد بر او منصف او کند چه ما د ج ز ز وصل کنیم پس اگر ز ه منصف ج ز باشد اضلاع نظایر از مثلث ز ه ج ز ه ز متساوی باشند و بدین سبب زاویه ز ه ج ز ه ز متساویان باشند ج ا بل قائمتان و ز ه عمود ح ا و اگر ز ه عمود باشد بجهت اشتراک ضلع ز ه و تساوی هر دو قایمه ه و تساوی ز ج ه ز ه فوق القاعده ه ا ج ه جند ه ز باشند ک ا و هو

المراد ∴ هر دو وتری متقاطع باشند در دایره چون ه ز ج ز بر عین مرکز دایره چون ج مثلا ممکن باشد که متناصف شوند و الا چون از ک مرکز دایره آ ب ط ح بیرون آریم عمود باشد بر هر دو ج وزاویه ط ح ه ط ح ج بسبب آنک قایمه اند متساوی باشند پس جزو مثل کل باشد هذا خلف ع ا پس حکم ثابت باشد ∴ و هو المراد ∴ ممکن نباشد که دو دایره متقاطع

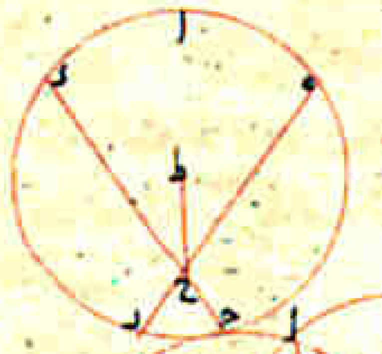

ما چون آ ب ج ز یک مرکز باشند و الا فرض کنیم که ه مرکز ایشان است و ه آ وصل کنیم و ه ز کیف اتفق بیرون بریم پس ه ز ه ک بسبب آنک هر یکی از ایشان مساوی ه ا اند بجهت خروج از مرکز بمحیط متساویان باشند ع ا و جزو مثل کل هذا محال ع ا پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ ممکن نباشد که دو دایره متماس را چون آ ب ا ج یک مرکز باشد و الا فرض کنیم که ز مرکز هر دو باشد چه چون ز آ وصل کنیم و اخراج ز ج و ب کیف اتفق لازم آید که ز ج و ب بجهت آنک هر یکی مساوی ز آ است بسبب خروج از مرکز

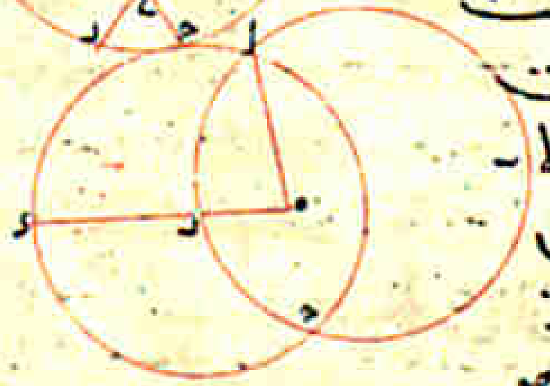

بمحیط متساوی باشند ع ا الجزو مثل الکل هذا خلف ع ا پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ هر نقطه که در دایره باشد غیر مرکز او چون ه که غیر ط است که مرکز دایره آ ب است و خطوط از او بمحیط رود چون ه ط ه ز ه ح ه آ ه ب اطول خطوط آن باشد که بر مرکز بگذرد و اقصر تمام قطر آن و اقرب با طول اطول باشد از ابعد و دو خط نفط از دو جانب او متساوی باشند مثلا ه ج اطول باشد از ه ز چه ما چون ط ز

وصل کنیم جمع ه ط ط ز که ه ج است اطول باشد از ه ز ک ا و همچنین از هر خطی که غیر اوست و ه ک اقصر است از اسقاط از ه آ چه چون ط آ وصل کنیم لازم آید که ط آ اعنی ط ز اقصر باشد از ط ه ه آ ک ا و بعد ط ه مشترک ه ز اقصر باشد از ه آ و همچنین از هر خطی که غیر اوست و ه ز که اقرب است ه ح اطول باشد از ه ح چه ما چون ح ط ط ک وصل کنیم لازم آید بسبب تساوی ایشان و اشتراک ط ه و آنک زاویه ه ط ز اعظم است از ه ط ح که قاعده ه ز اطول باشد از قاعده ه ح ک ا و همچنین از غیر ایشان ∴ و چون زاویه ه ط ب مساوی زاویه

ه ط آ کنیم ک ا و ه ب را وصل کنیم مساوی ه آ باشد ک ا بسبب آنک ب ط ط ه و زاویه ب ط ه مساوی آ ط ه و زاویه آ ط ه است و غیر ه ب ه آ مساوی ایشان نباشد و الا فرض کنیم که ه ک مساوی ایشان باشد پس چون ط ک وصل کنیم لازم آید که زاویه ک ط ه ب ط ه کل و جزو متساوی باشند ح ا بسبب تساوی اضلاع نظایر در مثلث ک ط ه ب ط ه و این محال است ع ا پس احکام مذکور ثابت باشد ∴ و هو المراد ∴ هر نقطه که خارج باشد از دایره چون ج از دایره آ ب و خطوط از آن نقطه بمحیط روند چون ج ه ج ز ج ا

بعضی قاطع دایره و بعضی غیر قاطع اطول قاطعه آن باشد که بر مرکز گذشته باشد چون ج ز که بر مرکز م رود و اقرب با او اطول باشد از ابعد و اقصر غیر قاطعه آن باشد که باستقامت مرکز باشد و اقرب با اقصر باشد از ابعد و در خط نقط از دو جانب او متساوی باشند مثلا ج ز اطول باشد از ج ه چه چون م ه وصل کنیم لازم آید که ج م ه

اعنی ج ز اطول باشد از ج ه ک ا و همچنین از هر خطی که غیر اوست و دیگر ج ه اطول است از ج ز چه چون م ز وصل کنیم لازم آید بسبب آنک ج م م ه چند ج م م ز است و زاویه ج م ه اعظم از ج م ز که قاعده ج ه اطول باشد از قاعده ج ز ک ا و بتر این سان لازم آید که ج ز اطول باشد از ج ا و دیگر ج ح اقصر است از ج ک چه چون م ک وصل کنیم ج م اقصر باشد از ج ک ک م ک ا و چون م ح م ک متساوی اند از ایشان اسقاط کنیم ج ح اقصر باند از ج ک ع ا و همچنین از هر خطی که غیر اوست و دیگر ج ک از ج ل چه چون م ل وصل کنیم م ک ج ک اقصر باشد از م ل ج ل ک ا و بعد از اسقاط م ک م ل متساوی ج ک باند اقصر از ج ل و همچنین در ج ل ج ط سان اقصر باشد کنیم ∴ و چون زاویه ج م ن چند زاویه ج م ک کنیم ک ا و ج ن وصل کنیم مساوی ج ک باشد ک ا بجهت اشتراک ج م و تساوی م ن م ک و زاویه که بیان ایشان است و غیر ایشان مساوی ایشان نباشد و الا فرض کنیم که ج س باشد و بعد از پیوستن م س لازم آید که زاویه ک م ج س م ج متساوی باشند ح ا بجهت تساوی اضلاع نظایر در مثلث ج م ک ج م س و زاویه ن م ج مساوی زاویه ک م ج بود پس س م ج ن م ج کل و جزو متساوی باشند و این شکل مستقیم که باطل است پس احکام مذکور ثابت باشد و هو المراد ∴ و من بی گویم که ممکن است که تغییر کنند از این عبارت و گویند هر نقطه که مرکز دایره نباشد و خطوط از و بمحیط شود اطول خطوط آن باشد که بر مرکز بگذرد پس از خروج از نقطه و بیش از انتها بمحیط و اقصر آنک بر مرکز بگذرد و بر استقامت او باشد و اقرب با طول اطول باشد و با اقصر اقصر و متساوی نباشند اعنی در خط از دو جانب ایشان اعنی اطول و اقصر و برهان همانست که تقریر کرده شد ∴ هر نقطه در دایره

چون ه در آ ب که خارج شود از و بمحیط خطوط متساوی بیش از دو چون ه ب ه ج ه د آن نقطه مرکز آن دایره باشد چه ب ج ج د وصل کنیم و ایشان را بر ز ح تنصیف ی ا و ه ز ه ح را وصل پس در مثلث ه ب ز ه ج ز بجهت تساوی اضلاع نظایر زاویه ه ز ب ه ز ج متساویان باشند ح ا بل قائمتان پس ه ز عمود باشد بر ب ج و منصف اوست پس بر مرکز بگذرد ا و اخراج کنیم او را در دو جهت تا آ ط از محیط و همچنین بیان کنیم که ه ح بر مرکز بگذرد و اخراج کنیم او را تا ک ل و چون آ ط ک ل بر مرکز گذشته اند و ممکن نیست که هر دو بنقطه غیر ه بگذرند پس ه مرکز باشد اعنی دایره و این اثبات است که در بعضی نسخ او را در جهت دیگر هست فرض کنیم که آ ب ج د است و نقطه ه و خطوط ه آ ه د ه ج بین اگر مرکز ه نباشد فرض کنیم که ط باشد و ه ط وصل کنیم و او را اخراج کنیم تا ه از محیط پس ه ت اطول خطوط خارجه باشد از ه و از آن جانب آن دو خط متساوی بل بیشتر

بمحیط رفته اند هذا خلف ز پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ دو دایره متقاطع نشوند بیشتر از دو نقطه و الا فرض کنیم دایره آ ب ج متقاطع شوند بر آ ب ج ط جه و آ ب ب ج وصل کنیم و ایشان را نصف کنیم بر ک ل ی ا و از ایشان عمود ک م ل ن اخراج کنیم ی ا پس ایشان بر هر دو مرکز بگذرند آ بجهت آنک هر دو عمود اند و منصف وتر قوس ه ج د ز ج پس هر دو مرکز یکی باشد و آن تقاطع ایشان باشد اعنی نقطه ن و این محال است ه و در بعضی نسخ او را در جهت دیگر ثابت او را بیر او راه است فرض کنیم که مرکز یکی از دو دایره ز است و ز آ ز ب ز ج وصل کنیم پس ایشان متساوی باشند بجهت آنک از مرکز ز بمحیط دایره اول رفته اند لکن ایشان خطوطی اند از درکت از نقطه ز در دایره دیگر بمحیط او رفته اند پس ز مرکز دایره دیگر نیز باشد ط و این محال است ه پس حکم ثابت باشد ∴ و هو المراد ∴ خطی که مرکز دو دایره متماس بگذرد چون ه ز که بر ز مرکز دایره آ ب ا ج متماس را گذشته است بنقطه تماس بگذرد چه اگر ممکن باشد که آ را بگذرد فرض کنیم که قطع کند هر دو دایره را بر ح ط و آ ه و آ ز

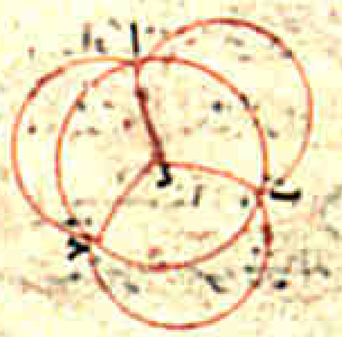

وصل کنیم پس اگر تماس از داخل باشد مرا اطول باشد از آ کا لکن
ه ر آ مساوی ه ط ان چه آ جذب ط است چه ر مرکز آج است و ه ر و ه آ
جذ و ح است چه ه مرکزات است و فرض این ه ط جزو اعظم باشد
از ح هز اخلاف و اگر تماس از خارج باشد له آ اطول باشد از ه ر کا
لکن ایشان مساوی ه ح ر ط جزو اند بسبب خروج از مرکز نجیب ط
پس جزو اعظم باشد از ه ر کل و این محال است پس حکم ثابت باشد
وهو المراد ∴ دو دایره تماس نشوند الا بر یک نقطه و الا فرض کنیم کی دایره آت و گر تماس نشوند بر دو نقطه ه و ز از داخل
یا خارج و بر تقدیر اول چون بیان مرکز اشان ه ر را وصل کنیم و اخراج کنیم بر دو
نقطه ح ر یکدیگر را لازم این کی ه ح اعنی ه ر اقصر باشد از ح ح اعنی ر ک
و این ماطل است ∴ و بر تقدیر دوم چون وترات وصل کنیم داخل احد الدایرتین افتد
و خارج ان دیگر و این نیز محال است پس حکم ثابت باشد ∴ وهو
المراد ∴ ابعاد اوتار متساوات چون و ز ه ر در دایره واحد چون آت از مرکز
او چون ح متساوات باشند و اوتار کی ابعاد ایشان از مرکز متساوات باشند چه از ح عمود ح ط ح ک بر ایشان بیرون
ایم ب ا و ح ح ر ح ز وصل کنیم پس بحمت متساوات اضلاع نظایر دو مثلث ح ح ر ح ح ز
نظایر متساوات باشند ح ا و بحمت متساوات زاویه ح ه ر و زاویه ط ک ضلع ح ح ه دو مثلث ح ط ح
ح ک ضلع ح ط ح ک کی ابعاد الوتر ین است متساوات باشند ه ر ا و دیگر فرض کنیم کی
ایشان متساوات اند و من کویم و تر ح ز که متساوات باشند چه ما چون مربع ح ط ح ک متساوی
مستلزم مربع ح ط ح ک باشد متساوات ه ر ا پس ایشان متساوات باشند وضعف ایشان اعنی
و ح ه د ح م متساوات ح آ وهو المراد ∴ اطول اوتار دوایره چون آت و گر اقرب
چون ه د کی اقرب است بک اطول باشد از ابعد چون ح ط ح ا چه از مرکز ک عمود ک ل حکم بیرون ایم ب ا پس کل
اقصر باشد ط ل از کم کی نه مل ک ل جذا کنیم ح ا و از نه سه ع موازی ح ر اخراج کنیم
پس سه ع مساوی ه ر باشد ح و سه ع سه ک ع ک ط وصل کنیم پس بعیج ک سه
ک ع اعنی ح ر اطول باشد از سه ع ک ا اعنی ه ر و دیگر در مثلث سه ک ع ح ک ط
اضلاع ک سه ک ع ک ح ک ط مساوی اند و زاویه ع ک سه اعظم از ط ح ک پس سه ع
اعنی ز ه اطول باشد از ح ط ک ا وهو المراد ∴ عمودی کی خارج باشد از طرف
نظر دایره خارج دایره افتد و میان او و میان محیط خطی دیگر مستقیم نه افتد و زاویه
دایره اعظم باشد از هر زاویه حاده مستقیمه الخطین و ان زاویه کی عمود و محیط باشد اصغر باشد از هر
زاویه حاده مستقیمه الخطین ∴ فرض کنیم کی دایره آت است و قطر ح ر و مرکز ه چه عمود ک
ر اخراج کنیم بر ح ح اگر داخل دایره افتد چون ر آ مماس آ وصل کنیم و لازم این کی زاویه ر آ ز
ه ا مساوی باشد ه آ بل قائمتان ط ک ا هز اخلف و لک ا پس عمود المحاله خارج افتد چون
عمود ک ر و میان او و میان محیط خطی واقع نشود و الا فرض کنیم کی ک ح واقع شود بر دو زاویه عمود ه ط
بیرون ایم ب ا و این عمود ر ک منطبق نشود چه اگر بر کل عمود ست نه بر ک ح و در بحت ک نه
افتد و الا لازم آنه کی در شکلی کی حاده میشود ازو و از ک ح چون اخراج کنند و از قطر قایمه
و منفرجه جمع شود و این محالست ر ا ل پس المحاله در جانب آ افتد و بحمت انک زاویه ه ط ک قایمه است از ه ر ط و تره ر ل
زاویه ا که ر کی زاویه نصف است باشد و نه اصغر از زاویه ر ک ا کی زاویه عمود و محیط ات و الا
ممکن باشد کی خطی میان عمود و محیط افتد و این محالست چنانک تقریر کرده شد پس احکام مذکور
ثابت باشد وهو المراد ∴ و ازینجا روشن شد کی عمودی کی خارج باشد از طرف قطر ماس دایره باشد
پس خواهیم کی اخراج کنیم از نقطه خطی کی ماس دایره باشد چون ب آ ح بر کی مرکز او است مثلا بیرون ر ا

دو دایره تماس

ازمربع ح ح ه مساوی بلقسم ح ح ط ح با ضلع ح ط ح مساوی

دایره

دایره آ ب کشیم و آ ر وصل کنیم قاطع محیط ط ح د بر ر و از ر عمود ر ح را بیرون ایم ا آ و ح ر و صل کنیم قاطع محیط ب ح ر ط و ا ط و صل
کنیم کی او ماس دایره ت ح باشد چه بسبب متساوی اضلاع اگر ر ط و ح ر ر و اشتراک زاویه ر
زاویه ا آ ر مساوی ح ر ک قایمه باشد ر ا پس او نیز قایمه باشد ∴ ر ا آ عمود بر قطر ر ک پس ماس
باشد وهو المراد ∴ چون وصل کنند مرکز دایره چون ه مرکز آت و بیان نقطه ماس چون ت
نقطه تماس و گر با دایره محطی چون ت ان خط عمود باشد بر خط ماس و الا فرض
کنیم کی عمود ه ک باشد پس ه ر اقصر باشد از ه ت اعنی ه ح الکل من وجوه هز اخلف پس حکم ثابت باشد ∴ وهو المراد
چون از نقطه تماس مثل ت ماس و گر با دایره آت عمودی بر خط ماسی اخراج کنند
چون ب آ او بر مرکز بگذرد و الا فرض کنیم کی مرکز ه باشد مثلا ه ت وصل کنیم
پس عمود باشد بر و گر ت ر با لک آت عمدت بران هز اخلف چه این مستلزم آنست
کی جزو و کل اعنی زاویه ا ت ر و ت متساوی باشند پس حکم ثابت باشد ∴ وهو المراد
∴ زاویه مرکز چون ب ه ز ضعف زاویه محیط باشد چون ب آ و هرگاه کی هر دو بر یک قوس باشند چون ب ز چه بیان
آ و ز مرکزات ح وصل کنیم با ه و اخراج کنیم تا ه پس زاویه ب ه ز بسبب انک متساوی ر آ ب ر ت ا است
ر ا و ایشان متساوی اند ه ا پس ضعف ر ات باشد و ممکن بزین سبب و گر ضعف ح ا گر باشد پس و گر
ضعف ح آت باشد و هو المراد و من می کویم این شکل را اختلاف وقوع است چه اگر ماسان ضلع
ات ا ه اشد چنانک در اصل مذکورست ما منطبق بر یکت ازشان برین صورت
و حکم هم ظاهرست از الغ کذشت لکن در بیم مقدمه استعمال کرده است
کی در شکل نهم از مقاله نهم روشن شود چه بینی است بر انک چون ه ز ضعف ه آ
ات و ه ز ضعف ه آت باقی از اول اعنی ب ز ضعف باقی از ثانی
باشد اعنی ب آ و این در آن شکل سان کرده نیست هرچند قریب
است ببدیهیات ∴ زوایای کی واقع باشند در یک قطعه چون ب آ ر و گر
کی واقع اند در قطعه و ح ا گر از دایره ات متساوی باشند چه مرکز ر را بیرون ایم آ و ح ر و گر و صل کنیم بین بحمت انک
زاویه و گر ضعف هریکی از زاویه ه آ است ط ا ایشان متساوی باشند و هو المراد ∴ هر دو
از زوایا ذکت اربعه اضلاعی کی در دایره واقع شده باشند چون ب آ ب و گر از ذکت اربعه
اضلاع ب آ و گر د در دایره آ ح ایشان معادل دو قایمه باشد چه ما چون آ ح و گر و صل کنیم
زاویه و آ ح و گر ک کی واقع اند در قطعه ه ا ت متساوی باشند و بمثلین زاویه ب آ ح
و گر ک کی اند در قطعه ب ا آ ح ک پس مجموع زاویه ه ا ت مساوی مجموع زاویه ب ح ب و گر
و چون زاویه ب ح و گر مشترک کیریم مجموع زاویه ه ا ت مساوی مجموع زوایا مثلث
باشد و اینها معادل دو قایمه اند ک ا پس متقابلان معادل دو قایمه باشند وهو المراد ∴ ممکن باشد
یک خط در یک جهت دو قطعه مشابه ابند و الا فرض کنیم کی ا ه ت ا ت مشابه باشند
و ابتدا ت نقطه ه کف اتفاق نشان کنیم و ا ه وصل کنیم و زاد اخراج کنیم و ب ه ت ر وصل کنیم
پس زاویه ا ت خارجه از مثلث ه ت ا با ه ت داخله متساوی باشد بسبب تشابه قطعتین
حد و این محال است و ا پس حکم ثابت باشد وهو المراد ∴ قطع مشابه چون ا ت ب
و گر کی بر خطوط متساوی
مرکز کنیم و قطعه بر قطعه
ساوی او باشد و الا فرض کنیم کی ماند قطعه ح ر ا تحت پس بر یک خط و در یک جهت
و قطعه متشابه کی یکی اعظم باشد اثبات او نیز بایشد و این محال است ب ا پس حکم ثابت
باشد وهو المراد ∴ می خواهیم کی دایره قطعه معین از خ ب قطعه ب ا ت را مشابه قطعه ب ا ت
و گر بیرون آریم ا ا و ر ا از آ ح زاویه و آ ه مساوی زاویه ا ه ب سازیم ح ا و ه ح بیرون برند
تا بر ه پس ه مرکز دایره مطلوبه باشد چه ما چون ت ه وصل کنیم مساوی ه آ باشد بسبب متساوی ز ا ت

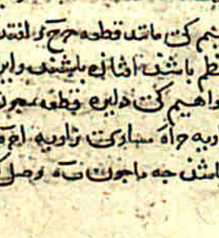

عمود

خط اد وقوس ور کي زاويه قطعه است کي اکبر از نصف نيست حال است جه اصغرست از زاويه اح قايمه وهو المراد ٠ ومن مي کويم حکم اول
راعکس بست بسبب انک جون قايمه باشد اکر جات کي ونزاوست نصف دايره بسازيم بنقط ر بکذرد واما اخراج کنيم ارنا محيط
وميان اوومبان ت وصل کنيم بس خارجه وداخله از مثلث کي حادث خوهد متساوک باشند بسبب انک هردو قايمه اند اما خارجه
بفرض واما داخله بسبب انک دونصف دايره واقع باشند واين محال است ورا ودبکر وشلث حادث ودقايمه باشد واين نيز محال
است ترا ات واين عکس کشر الاستعمال است اکر ايشانرا اهل جدل ٠ ودين شکل مقدمه استعمال کرده است کي درشکل اول از مقالت
بجز روشن هرجند انرا ازعداد اوليات من توان نهاد واران است کي هردو جيز کي هريکي ضعف ديکرحر باشد مجموع اولين
ضعف مجموع اخيرين باشد جون از نقطه تاس دايره وخط ماس اوجون ت تاس آ حت
خطي برون رود جون ور ودايره رابرد نقطه کند جون راحت رطات ان دو زاويه
کي ازدوجانب اوحادث شوند مساوک ان دوزاويه باشند کي دران دونقطه اند مبدل
تبادل اعني ور ٥ جنان ط باشد وورت ر جنان رات جه مرکز ح بيرون ايم آ رح وصل
کنيم ونا آ بيرون برم واز وصل کنيم بس ارت قايمه باشد ل رات ر معين ٥ ر بحهت انک
ر ٥ تمام رت ا ات تا قايمه ورات کي واقع است در قطعه راحت مم تمام
اوست ناقامه لا ا بس ور ٥ رات مساوان باشد ديکرط برقطعه رطات نشان کنيم کيف انفق
ورط طات راوصل بس زاويه کا بسبب انک بام آ است با دوقامه کا ورت ٥ مثل آ بس رت ٥
با طجنان دوقايمه باشد ورت ٥ با ورت ٥ بنيرجند دوقايمه اند ح ا بس طجنان رت ٥ باشند
وهو المراد ٠ مي خواهيم کي برخطي محدود جون ات قطعه سازيم کي قابل زاويه
مفروضه باشد جون حوه ٥ بر ا ارات زاويه سازيم مساوک ٥ ح ا وان آ عمود احج بر
ار بيرون آريم ما ا وبرت از ات راوبه ا ح جند ف اح بسازيم ح ا واح ٥ ح اخراج کنيم
ماملتقي شوند برح مثلا ص ا جه هريکي ازين دوزاويه کمترست از قايمه ديرمرکز ح بعد ح ا
بکنيم بس قطعه اطات مطلوب باشد خه وآ بسبب انک عمودت
براح ماس باشد ٥ ه وان نقطه تماس ات بيرون رفته است
وزاويه رابرد قطعه کرلي اطات کي قابل زاويه ب ار باشد آ اعني
حوه ٥ وهو المراد ٠ مي کويم کي اين شکل را اختلاف وقوع است جه
زاويه اکر منفرجه باشد عمود احج بيان ادات افتد جنانک ودراصل
است واکر حاد باشد خارج ازيشان افتد واکر قايمه باشد بر ات بعين
مودت وحکم هم ظاهرست ٠ مي خواهيم کت فصل کنيم از دايره جون ات قطعه کي قابل زاويه مفروضه باشد
جون ور ٥ بر محيط دايره نقطه ح نشان کنيم کيف اتفق وطح ح ماس مرون ادم لو وبرح ان ح
زاويه ح وح جند ور ٥ وسازيم ح ا کي خط ح ت فصل کند از دايره قطعه ت آ کي قابل زاويه مح ٥
است ا آ اعني ور ٥ وهو المراد ٠ هردو وتر کي متقاطع شوند ودردايره جون اح ٥ ور ٥ برة ٥ دردايره
ات سطحي کي دوضلع يکي ازان دوونقطه ان محيط شوند مساوک سطحي باشد کي دوضلع ان ديکر
بادمحيط باشد اعني سطح اه دره ح جند سطح ٥ ه دره ک باشد ٠ واين شکل را اختلاف
وقوع است جه وتران يا هردو قطر باشد يا يکي تنها قطر بود يا هيچ يک قطر نباشد
ونقاطع در ضلع دوم يا برقوام باشد يا نباشد ودرضلع ما يکي منصف ان ذکر باشد يا نباشد واين نيز وضع است ٠ وحکم دراول
ظاهرست جه سطوح اضلاع انطار بعضي دربعضي متساوک باشند ٠ واما دردوم واران است کي
قطر باشد ونقاطع بر قوام فرض کنند کت اه قطرست وور ٥ وح ٥ وصل کنيم بس بحهت انک سطح
اه دره ح با مربع ره جند مربع زح است ٥ ف اعني وکل مربع ٥ ه ک مر آ جون مربع ٥ ه مشترک
بيندايم ماند سطح اه دره ح مساوک مربع ه ک اعني سطح ٥ ه دره ک جه ايشان متساوک اند ٥
راحا درضلع واران است کت احَ دوضلع قطر باشد اما متقاطع برعيرقوام ايم نوذ برت ٠ صورت
ادر عمود رط ٥ برت ٥ برون ايم ٥ ا بس بحهت انک سطح اه دره ح با مربع ره اعني مربع رط ٥ ه مرا

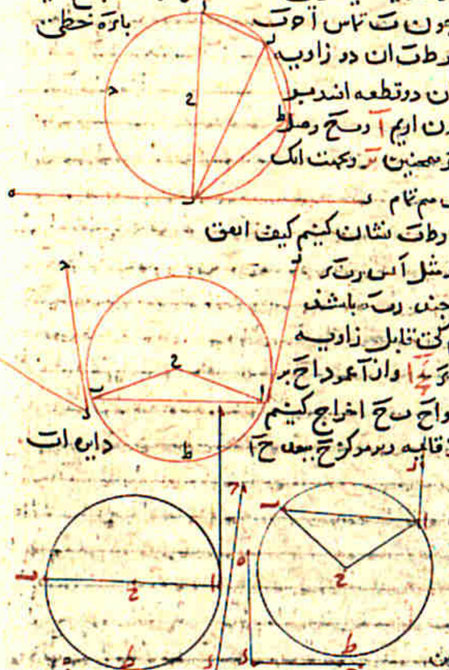

را وهردو قايمه ور اوا مساوک ٥ ح است ترا بسبب متساوک زاويه احه جاد پس مرکز از ان خطوط ٥ آ ٥ ح ٥ متساوي
محيط احت رفته اين مرکز اويا شد ط وهو المراد ٠ مي کويم اين شکل
را اختلاف وقوع است جه اه يا خارج افتد از قطعه بسبب انک قطعه
اصغر از نصف دايره باشد جنانک وراصل اورده است يا منطبق
بر آ بسبب انک قطعه نصف دايره باشد وبرون تقويرة وکر ٥ ه ٥ ر باشد
يا داخل قطعه بسبب انک قطعه اعظم باشد از نصف وبيارت اين درظاهر
وصورت ايشان برين وجه باشد ٠
جون ا ر وح ط دردو دايره متساوک
اين زوايا مرکزي باشد وخواه محيطي
متساوک اضلاع ح ح ٥ ه ط د
وقايم بردوخط متساوک بس قوس ت ٥ ه ر باقي بسبب انک دانران متساوک اند بتساوک
وهو المراد ٠ زوايا کت برقوس متساوک افتد از دوايرمتساوک جون ت ٥ ه ر از اب ح
ره متساوک باشند خواه مرکزي باشند جون ح ط وخواه محيطي جه اکر ح جند ط باشد
٥ ط ک جند ح بسازيم ح بس قوس ٥ ک مساوک قوس ت ٥ باشد ر اعني قوس ٥ ر ابجرد
الکل هزاطلف بس حکم ثابت باشد ٠ وانجا حال محيطي بيذاشوذ جه مرکزي ضعف محيطي باشد واضلاع اينها متساوک
متساوک وهو المراد ٠ تتي اوتاد متساوک دردوار متساوک جون ت ٥ ه ر دراب ح
باشند خواه عظيمات باشند جون ت آ ٥ ر وخواه صغيرات جون ت ٥ ه ر جه از مرکز
ح ط ح ت ح ٥ ط ه ر برون آريم بس زاويه ح ط از مثلث ح ت ٥ ط ٥ ه ر متساوي باشند
ح ا بسبب تساوک اضلاع نظار بس قوسان مذکورتان متساوک باشند کا وهو المراد ٠
قوس متساوک از دوايرمتساوک جون ب ٥ ه ر وترقوس ت ٥ ه ر از دايره اب ح ره متساوک باشند جه مرکز ح ط بيرون آريم ا وباقي
اضلاع مثلث ح ت ٥ ط ٥ ه ر بسبب تساوک قوست متساوک باشند کو بس قاعدتان اعني ت ٥ ه ر بسبب متساوي اضلاع
محيطه بزاويه ح کا متساوک باشند را وهو المراد ٠ وشکل همچنان است کي از پيش رفت ٠ مي خواهيم کي نصف
قوس
کنيم جون ب آ ٥ ر را وصل کنيم واورا برنصف ے او از ٥ عمود را بيرون اريم ما ا کي او منصف قوس
کند جه ماجون ب آ ٥ ر وصل کنيم متساوک باشند را بسبب تساوک ب ٥ ر ٥ ح وزاويه ٥ ر القاعتت
واشراک را بس قوس ايشان اعني قوس ب آ ٥ ر متساوک باشند ٥ وهو المراد ٠ هر زاويه
کي در قطعه باشد قايمه باشد اکر قطعه نصف دايره باشد وحاده اکر اعظم باشد از نصف ومنفرجه اکر اصغر باشد وهر زاويه
قطعه منفرجه باشد اکر قطعه اعظم از نصف باشد وحاده اکر اعظم باشد جه ما بر قطعه ب آ اکي نصف دايره
ات ٥ ح است برمرکز ٥ ه نقطه ر کيف اتفق نشان کنيم ور ٥ ه ر آ وصل کنيم زاويه ات ر کي واقع است در رد
قايمه باشد جه ماجون ره ٥ وصل ر آ کي خارجه است از مثلث ه ٥ ر مساوک هر رد داخله ه ٥ ر ٥
ه ٥ ر باشد لا لکن ايشان متساوک اند آ بسبب تساوک ه ٥ ر بس کي ا ٥ ه ر ضعف ه ٥ ر باشد
وشل اين بيان ب ٥ ه ر ضعف ه ٥ ر باشد بس کيم زاويه ات ر ٥ ه ر کي بمعادل دوقايمه اند ح ا ضعف
ارت باشد بس ارت قايمه باشد ٠ وبرهمن ديکر چون زاويه ٥ ه ر از مثلث ه ٥ ر ٥ ارت متساوک اند ٥ ونيمز
ر آ ر مثلث ٥ ه ا بس جميع زاويه ٥ ه آ از مثلث ارت مساوک زاويه ارت باشد بس ارت بحهت انک
نصف زوايا مثلث است قايمه است لا وبرهمت ديکر ٥ ر ا تا ح برون برم بس خارجه احح بسبب انک
هر رد داخله آت است لا کي مساوک ارت اند جنانک کردم ٥ ا مساوک ارت باشد واکيخود زاويه ٥ ر قايمه ٥ ودبکر قطعه
اب ح راعظم است از نصف وواقع در زاويه اب ٥ ر است واين حال است ومبحثين هر زاويه کت در داشتن جه مساوک ات ٥ ر باشند
ے ودبکر نشان کنيم برقوس ا ٥ نقطه ک کيف اتفق وار ٥ ر ک وصل کنيم بس زاويه ارک کي بام است با دو قايمه کا بسبب انک
متقابلان اند ار دو ارايه اضلاع ارت کي واقع است در دايره منفرجه باشد وواقع است در قطعه ارک کي اصغرست از نصف ٥
ودبکر زاويه خط اد وقوس ٥ ح ک زاويه قطعه است کي اکبر از نصف است منفرجه است بسبب انک اکبرست از ايت قايمه وزاويه
خط

مقالت چهارم از فن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

شانزده شکل است صدر اول جون شکلی بشکلی محیط شود بر وجهی کی زوایا محاط مماس اضلاع محیط باشد اشاد

محاط محیط بان گفته کی او درست و محیط محاط بان گفته کی او بیرونست الاشکال می خواهیم کت در دایره جون اب ج تری بروان آیم کی مساوی خطی مفروض باشد کت اطول از قطران باشد جون ره

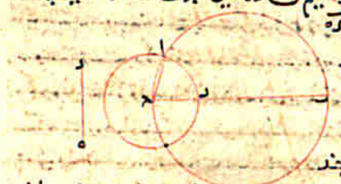

قطر ج پیرون ایم و د ذ لذان شل ره فصل کنیم ح ا دبر ج بعد ح ز دایره ا ح بکشیم و ا ح وصل کنیم کی او وتر مطلوب باشد چه او مساوی ح ز باشد اعنی ره وهو المراد. می خواهیم کت در دایره جون است ج مثلثی بسازیم کی زوایا مثلث مفروض باشند جون ره ذ از آن زاویه ح اب جند

زاویه ح اب جند زاویه ه بسازیم ک ا وط او جند رو ت ج وصل کنیم کی مثلث ا ت ج مطلوب باشد چه زاویه ا وک ازو مساوی د ا ح باشد ل ا ح اعنی ه و ا ت ج مساوی ح ا ط اعنی ز باند زاویه ب او مساوی زاویه ک ل ت ا وهو المراد. می خواهیم کی بر دایره جون ا ت ج مثلثی بسازیم کی زوایا او مساوی زوایا مثلثی مفروض باشد جون ره ز

بروان آیم ه ز تا کا ک و مرکز ح ا ح ک کف اعنی و ح ک از زاویه ح ا جند ره ط بسازیم ک ا و ح جند ز ر ک و از ک ا خطوط مماس دایره پیرون ایم ر ح و اخراج کنیم مانند ا ض ض ن ک شلث مطلوب باشد هر دو دایره

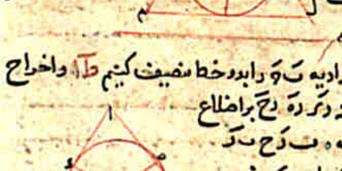

اضلاع ک ن باشد مساوی جهار قایمه باشد جه منقسم شوند مثلث و زوایا هر یک معادل در قایمه اند ل ت ا بس جون از زوایا دو اربعه اضلاع ا ل ح ح زاویه ا ت ک قایمه اند ر ح سندایم باند ل ح معادل در قایمه جون ره ط ز ره ز ا لکن زاویه ح جند ره ط ات بس ره ز جند ک باشد. وبمثل این بیان کنیم کی ره ج جند م است وبمان زاویه ج جند ند ل ت ا ومرا المراد. می خواهیم کت در مثلث جون ا ب ج دایره بسازیم زاویه ب ج ا واخراج کنیم ط ا

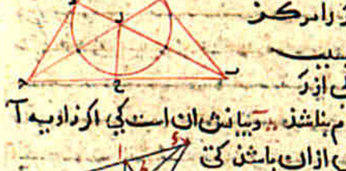

پیرون آیم س ا بس ایشان متساوی باشند کی بجهت تساوی قایمه ح ه ز زاویه ه ف ح ز واشتراک ف ز در مثلث و ه ف ح و مبین و مثلث و ح ج بس جون ز را مرکز ساذیم و بعد یکی از این اعمده دایره ح ح بکشیم مماس اضلاع شود بنقط ه ز ح بسبب تساوی اعمده و مرا المراد. من می کویم اول باید کی بیان کنند کی اعمده کی از ز با اضلاع مثلث ا ب ج برده اند داخل مثلث نه خارج ونه بر نقطهٔ از زوایا والا برهان تمام نباشد. وبیان ان است کی اگر زاویه ا حاده باشد عمود ز ک ممکن باشد کی برو آیند بعد از اخراج او بجهت ا جه ان بین ازان باشد کی ز ک تا بر ط ملاقطع کند و حسنه در مثلث ط ا ک قایمه ز و مفروضه اگر ط ا جمع شود حد خلف ر ا لت ا

و نه بر نقطه آ والا از آن اینکت زاویه ا صغر باشد از ا ح حاده هذا خلف. واگر زاویه ا مفروضه باشد فرض کنیم کی عمود ز ک اول خارج افتد وجون از ک عمود ز ح بر بروان برهم داصل مثلث ب ز ط ز ح افتد جه زوایا قاعده ایشان حادّه است و هر یکی او ز ح مساوی ح ک باشد بسبب تساوی ح ک ز و مثلث ح ز ک و ز ب ک ا وجون ه ز وصل کنیم زاویه ز ه ک مفروضه مساوی شوند ه ا هذا خلف. واگر عمود بر افتد زاویه ز ه ک متساوی شوند بسبب ایک هر دو مساوی ح ک باشد بسبب تساوی سلمات ک ا و ز ه ا قایمه است بس زاویه ا ه ب قایمه باشد هذا خلف ر ا لت ا واگر زاویه ا قایمه باشد وعمود خارج ایشان در مثلث ط ا ک در قایمه جمع شود. واگر عمود ا ه جزو وب او کل متساوی باشند بسبب ایک هر دو قایمه اند هذا خلف. وهم بین قیاس دیگری زوایا بیان کنیم بس اعمده ز اضلاع در داخل امنه بیان روشنا وهو المطلوب. می خواهیم کی بر مثلثی جنرات ج دایره بسازیم ضلع ات او را بر نقطهٔ نصف کنیم ح ا و از ایشان عمود ح ز ره ز بیرون آیم تا او بجهت ایک خرج ایشان

است ق بس او تر قایمه باشد ض ا و ز ا عمود بر او ماس دایره ت ه وهو المراد. ومن می کویم این شکل و نسخه حجاج نیست دارا و اذا نهاست کی ثابت زیادت کرد است جه شکل دهم از مقاله جهارم بین احتاجی هست. واین آخر مقاله سیم است از کتاب اقلیدس ره

مربع ر ج است ه ت اعنی ر ک بل مربع ر ط ک ر ا جون مربع ر ک مشترک سندایم باند سطح ا ه در ه ج با مربع ه ط مساوی مربع ط ک لکن ه ت در ه ج با مربع ط ه مساوی مربع ط ک ر ا بس مربع ر ا جون مربع ط ه مشترک بنهایم باند سطح ا ه در ه ج مساوی سطح ت ه در ه ک. وهو اما در جهارم و اوان است کت هیچ یک از ایشان قطر نباشد و یکی از ایشان جون ا ه منصف ان دیکر باشد جون مساوی برون صورت ارز جود ح ر بر ا ه برون ایم ا ب وعمود ر ک بر ب ا و بصر دورت منطبق شود بر ره جه ره عمود ست بر ک ر و ر ح وصل کنیم بس بجهت ایک سطح ا ه در ه ج با مربع ح ه است ه ت جون مربع ر ح مشترک کنیم سطح ا ه در ه ج با مربع ح ه ج ر اعنی مربع ر ه ا مساوی مربع ح ه ج ر باشد اعنی مربع ر ه ا مساوی مربع ح ج ر باشد اعنی مربع ر ه ا وجون مربع ر ه ک مشترک سندایم باند سطح ا ه در ه ج مساوی مربع ه ک ر اعنی

شکل

سطح ت ه در ه ج جند ت ه است بفرض. واما در نجم داوان است کت هیچ یک از ایشان قطر نباشد و نه منصف ان دیکر و جون خطوط واتام کنیم عمود ر ح ر ک یا در یک جهت افتند ا ر ه یا در دو جهت بنهند بس بجهت ایک ا ه در ه ج با مربع ح ه مساوی مربع ح ج است ه ت جون مربع ح ر مشترک کنیم سطح ا ه در ه ج با مربع ح ه ج ر اعنی مربع ر ه ا مساوی مربع ح ج ر باشد اعنی مربع ر ه ا لکن سطح ت ه در ه ک با مربع ط ه مساوی مربع ط ا است ه ت بس جون مربع ط ک مشترک کنیم سطح ت ه در ه ک با مربع ط ه ک ر اعنی مربع ر ه ا مساوی مربع ط ک ر ط اعنی مربع ر ک ا لکن مربع ر ه ا مساوی مربع ر ه ک مشترک سندایم باند سطح ا ه در ه ج مساوی سطح ت ه در ه ک وهو المراد. وبحجاج این اختلافات را اورد است ونایت بر آخرین اقتصار کرد. هر دو خط کی خارج شوند از نقطه خارج از دایره چون ز ا از آن جان دایره یکت قاطع جون ز ح و دیکر مماس جون ز ا سطح جمیع قاطع دران قدر کی اورد خارج دایره افتاد باشد مساوی مربع مماس باشد اعنی ب ک در ک ج مساوی مربع ا ز باشد و اوضاع این شکل مختلف است جه قاطع یا بنهایت مرکز باشد یا نباشد وحسنه یا بیان مماس و مرکز افتد یا نه اشن دایر سه وضع است اکر بنهایت باشد بیان مرکز ه و ناس یا ه وصل کنیم دکویم بجهت ایک سطح ب ک در ک ج با مربع ه ج است ب ت اعنی مربع ر ا ه مرا بل مربع ه ج بس مربع ه ج مشترک طرح کنیم بماند سطح ب ک در ک ج مساوی مربع ر ا و اکر وصل کنیم و از ه عمود ه د بر ب ک اخراج کنیم ب ا د کویم بجهت ایک سطح ب ک در ک ج مساوی مربع ر ا ست ب ت جون مربع ه ک مشترک کنیم سطح ب ک در ک ج با مربع ه د ک اعنی مربع ه ج مرا مساوی مربع ر ک ه ک باشد اعنی مربع ه ک مرا بل مربع ه ا مرا اعنی مربع ه ج ر ا د جون مربع ه ج مشترک سندایم بماند سطح ب ک در ک ج مساوی مربع ه ا و ا ر هو المراد. وثابت

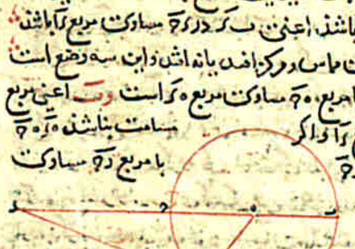

باد مربع ه ج مساوی

این اشکال را حین انتصار کرد است. و من می کویم از این شکل روشن شد کی هر دو خط کی از یک نقطه بیرون روند و مماس یک دایره شوند مساوی باشند جه مربع ایشان مساوی باشند جه هر یک از ایشان مساوی سطح قاطع باشد در خارج از دایره اشان باشد. و بکان است کت از این شکل و شکل شین یک عبارت تقریر کنند و کویند. جون از نقطه دو خط بیرون روند کی مماس محاذات خویش باشند از دو جانب محیط دایره و دو خط دیکر مثل ایشان و غیر مساوی ایشان سطح احد الاولین دران دیکر جون سطح احد الاخرین باشد در دیکر برهان قیاس کی کفته شد. جون از نقطه خارج از دایره جون ه ز از آن ج و دو خط بیرون روند بان دایره یکت قاطع دایره جون ه ب ا دیکی متهی باد و غیر قاطع جون ه ز او سطح جمیع قاطع در داخل از دو خط ج ب ا ز دایره اشان باشد مساوی مربع مماس باشد اعنی سطح ه ز در ز ج مساوی مربع ه ز باشد جه اکر مماس دایر بروان روم ب و مبین مرکز ک و بیان ه ک ک ز ه وصل کنیم بس در ز ج مساوی مربع ز ا است بفرض و مساوی مربع ه ز جنانک رفت در ل ه ز ا ه مساوی باشد و ز ا ک ه مساوی ا ن و ز ک مشترک است بس بسبب تساوی اضلاع تطابر در شلث ا ز ک ه بر ز ا ه و ز ک ه ک ز ا ه ز باشد ح ا و ه ز قایمه

است

كانه متساوي اند بجهت آنك مثلث ابج مثلث مخمس
كنيم كي سطح ... مخمس باشد جه زوايا ...
... مي خواهيم كي در دائره ...
يكي از دوايا ...

[illegible]

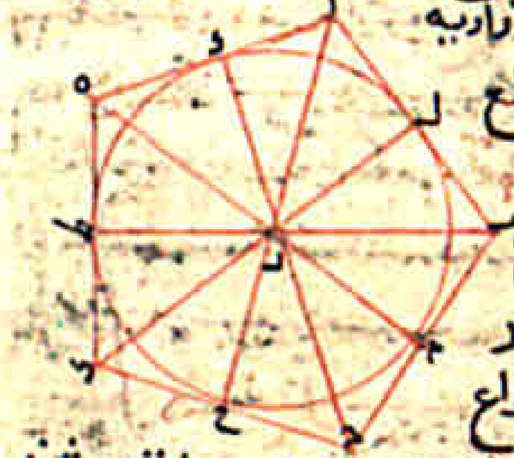

[illegible]

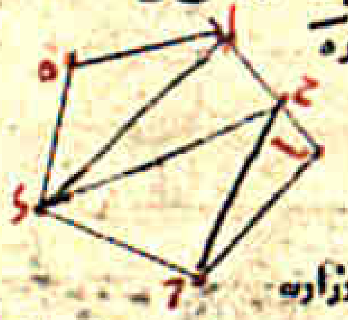

[illegible]

[illegible]

[illegible]

از خطهاء منوم بيان كرده بركتر از دو قايمه است ملاقي شوند ... و ايشان متساوي باشند ...
... و همچنين ...
نقطه زوايا مثلث شود وهو المراد ... و بي گويم اين شكل را اختلاف وقوع است جه

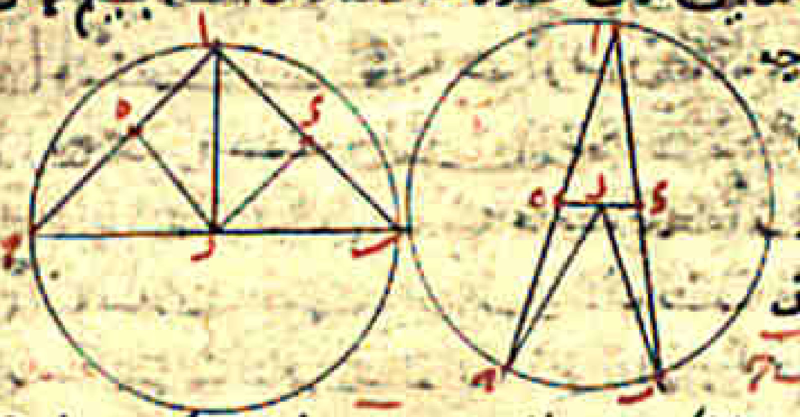

ملاقي عمودين ... خارج مثلث باشد جنانك ...
باشد كي زاويه ... منفرجه باشد يا داخل مثلث ...
قايمه باشد ... وسبب ان است كي جون منفرجه باشد ... از نصف باشد
... ونضرورت مركز خارج ...
مركز داخل ... وهو المطلوب ... مي خواهيم كي در دايره ...

[illegible]

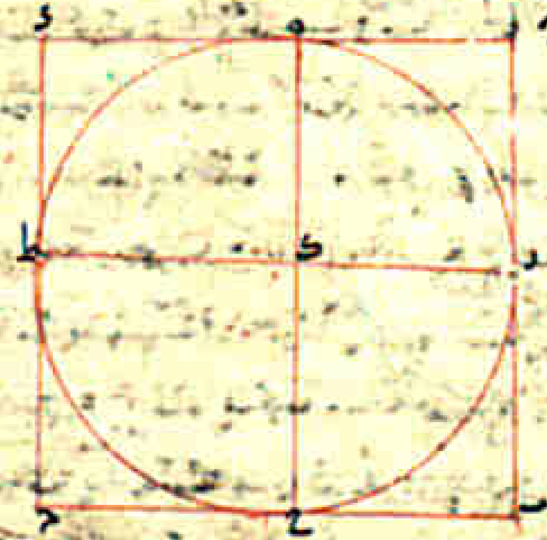

[illegible]

[illegible]

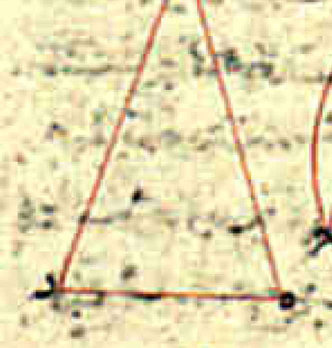

[illegible]

اح شکلین سازم کی اورا باتزاویه ضلع متساوی باشند وزوایا هم متساوی باشند بیرون آیم دترات مساوی ضلع مخمس کی دران دایره
اشد آو دتراح مساوی ضلع مثلث اوت پس چون نرسم کنیم قسمت محیط بر پانزده قسم متساوی ازان اقسام
دو قوس ات سه اند و دو قوس اح پنج پس واتر دو قوس ت ح دو باشد دچون ازو نصف کنیم بر ک ط ح
هریکی از ب ر ح یکی از اقسام پانزده گانه باشد پس دو تر ایشان بیرون ایم دو مخمسین امثال ایشان
در دایره برتتابی تا باز مبدا رسند کی شکل تام شود باشد ٭ وقتی اتفاق کند ممکن باشد کی مثل این شکل
بر دایره بکشیم یا در مثل این شکل پیدا دایره مراد ٭ واین آخر مقاله چهارم است از کتاب اقلیدس

مقالت پنجم از فن اول از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

شکلات بیست و پنج

صلد هرگاه کی اصغر دو مقدار اعظم ایشانرا بقدر کند او چند دا باشد اعظم دو اضعاف او نسبت جاد یکی بکی
از دو مقدار متجانس است باضافت با آن دیگر ٭ و در نخسته بابت نسبت اضافات است در قدر میان در قدر متجانس ٭ مناسب تشابه ست است ٭
مقادیر کی بعضت را با بعضی نسبتی باشد ان است کی ممکن باشد کی بعضی بر بعضی زیادت شود بضعیف ٭ مقادیر کی بریک
نسبت باشند اول با دوم چون سیم با چهارم ان است کی چون فراگیرند هر اضعافی ممکن از آنها کی نهایت ندارد اول و ثالث را متساوی المرات
و ثانی و رابع را متساوی المرات اضعاف اول و سیم با هم ابدا یا زاید باشند بر اضعاف دوم و چهارم یا ناقص ازیشان یا مساوی ایشان بشرط
یک بر دو لا گیرند یعنی اضعاف اول یا اضعاف دوم گیرند و اضعاف سیم یا اضعاف چهارم ٭ و این مقادیر را متشابه خوانند ٭ پس اگر مثلا
اضعاف اول زاید باشد بر اضعاف ثانی و اضعاف ثالث زاید نباشد بر اضعاف رابع و اگر یکبار باشد بشرط اینک مرات دو اول و ثالث
متساوی باشند و در ثانی و رابع همچنین نسبت اول بثانی اعظم باشد از نسبت ثالث و رابع ٭ کمترین چیزی کی ناسب دران واقع شود
سه حد باشند ٭ و این بان باشد کی یک حد مکرر کردد ٭ و هرگاه کی سه مقدار مناسب باشند بر دو لا نسبت اول با آخر چون نسبت
اول باشد ثانی ساه یا المکرر ٭ و در اربعه مشله یا المکرر باشد و مم برین قیاس ٭ مقادیر منتسبه در نسبت و نظیره ان است کی قیاس
کرده باشد مقدمات را با مقدمات و توالی را با توالی ٭ عکس نسبت و خلاف او ان است کی تالی را مقدم کنند و مقدم را تالی
و نسبت ٭ ابدال نسبت نسبت مقدم است بمقدم و تالی بتالی ٭ ترکب نسبت نسبت مجموع مقدم و تالی باشد بتالی تفصیل
نسبت نسبت فضل مقدم بر تالیست بتالی ٭ قلب نسبت نسبت مقدم است بفضل او بر تالی ٭ نسبت مساواه آن است کی در نسبت
دو صف از مقادیر متساوی العدد واقع شود و از صفی بر نسبت نظیر ایشان از صف دیگر پس نسبت اطراف را اگیرند دون
الاوساط ٭ و منظره ان است کی بر ترتیب باشند مثلا مقدمی بتالی چون مقدمی باشد بتالی و تالی اول بدیگری چون تالی
اخیر باشد بنظیران دیگر ٭ و مضطربه ان است کی بر ترتیب نباشد ٭ مثلا مقدمی بتالی چون مقدمی باشد بتالی و تالی اول بدیگری
چون دیگری باشد مقدم اخیر

الاشکال چون مقادیر باشند کی در اول از ایشان از اضعاف
ثانی چندان باشد کی در ثالث از اضعاف رابع چندانک درات از ه چندان است کی در و از ر در
جمیع اول و ثالث از اضعاف جمیع ثانی و رابع یعنی در جمیع ات چون و ر از ه چندان باشد کی دیگری
از ایشان از اضعاف ترت ادچون درات از ه مثلا جه ات بر ح بقدره قسمت کنیم و در بر ط بقدر د ک
ح ا پس اح چون ح ط چند ه ر باشد و ح ت ط ر چند پس دیگر پس عدد اخ درات و ر است پس هم
از اضعاف ه ر باشد چون عددان است کی دیگر از ایشان است از اضعاف ترت ادبانفراد و هو المراد ٭ چون در اول از اضعاف
ثانی چندان باشد کی در ثالث از اضعاف رابع و در خامس از اضعاف ثانی چندانک در سادس از
اضعاف رابع در مجمول اول و خامس از اضعاف ثانی چندان باشد کی در ثالث و سادس از اضعاف
رابع ٭ مثلا درات از چندان است کی در ه ر ادر ح از ه چندانک در ه ط ادر ب پس در اخ چندان
باشد کی در ط از در ه جه عدد اخ درات است از اضعاف ح مساوی عدد ان است کی در ه ر است از
اضعاف ر و عدد اخ در ح است مساوی عدد اخ در ه ط است و چون بر متساوی متساوی زیادت
کنند متساوی باشند پس عدد اخ در اخ است کی در ط ا است و هو المراد ٭ چون در اول از اضعاف
ثانی چندان باشد کی در ثالث از اضعاف رابع مثلا در آ از ت چندانک در ح از ر در اول ثالث
را اضعاف متساوی العدد فراگیرند چون ه ر ح ط در اضعاف اول از اضعاف ثانی چندان باشد کی
در اضعاف ثالث از اضعاف رابع یعنی در ه ر از ت چندانک در ح ط از ر چه ماچون ه ر بر ک
با قسمت کنیم و ح ط بر ل ح در ک اعنی در آ از اضعاف ت چندان باشد کی در ح ل اعنی از اضعاف

ر و در ک اعنی آ از اضعاف ت چندانک در ح ل اعنی ح از اضعاف ر و در ک اعنی آ از اضعاف ت چندانک در ل ط اعنی ح از اضعاف
ر پس در جمیع ه ر از اضعاف ت چندان باشد کی در جمیع ح ط از اضعاف ر ت و هو المراد ٭
چون نسبت اول بثانی چون نسبت ثالث باشد برابع مثلا نسبت ا ب چون نسبت ل
ح چند اول و ثالث را اضعاف متساوی فراگیرند چون ه ر و ثانی و رابع را اضعاف دیگر متساوی
فراگیرند چون ح ط نسبت اضعاف اول با اضعاف ثانی اعنی ه ح چون نسبت اضعاف
ثالث باشد باضعاف رابع اعنی ر ط اگر اضعاف متساوی فراگیرند ه ر را هر کدام اضعاف
کی باشند مثلا چون ل م ح ط را چون ند ل م اضعاف آ و باشد و ند ه ا ز ان ت ر
و ل م محکم مضاعف یا زاید باشند بر ند ه ا یا ناقص یا مساوی پس هر اضعافی متساوی
کی ه ر و ح ط را فراگیرند اوان باهم یا زاید باشند بر اخیر یا ناقص یا مساوی پس بحکم عکس مضاعف در هیبت ه ح چون نسبت
ر ط باشد و هو المراد ٭ چون دو مقدار باشند یکی ازیشان اضعاف ان دیگر و از ایشان دو مقدار
نقصان کنند و یکی ازیشان نیز اضعاف ان دیگر بهمان عدت نظیر مر نظیر را چون چون اه اضعاف
و ر کی نقصان کرده اند ازات اضعاف و ر بهمان عدت دربقی از اضعاف باقی اعنی در ه ت ادو ر
بهمان عدت باشند چه در را اضعاف فراگیرم بهمان عدت چون ا ط با پس جمیع ط ه اضعاف جمیع و ر باشد
بان عدت ا و جمیع ات اضعاف او بود همچنین پس ه ط ات متساوی باشند و اه مشترک است و بعد از
اسقاط او با نی اکی اضعاف و ر است بان عدت ه ت پس ه ت اضعاف در باشد ٭ و مو
المراد ٭ چون دو مقدار اضعاف متساوی دو مقدار دیگر باشند چون ات و ر ه ر را و ازیشان اضافی متساوی ازان
ان دو دیگر نقصان کنند چون اح ح ط اضعاف متساوی ه ر الخ باقی مانی ازیشان یا مثل
دو دیگر باشند یا اضعاف متساوی ایشان چه فراگیرم ح ک را مثل ر یا اضعاف او چنانک
ح ت است باه پس در اح ثانی از ه ر ثانی چندان باشد کی در ح ط ثالث از ر رابع و در
ح ک خامس از ه ر ثانی همچنانک در ح ک سادس از ه ر رابع و در ح ک ا چندان
باشد کی در جمیع ط ک از ت و در ح ر ازو مثل این بود پس اگر ک ط متساوی باشند
و ح ط مشترک است باشد ک ح مساوی ط ک پس اگر ک ح مساوی ر باشد ط ک مساوی ر
او باشد و اگر اضعاف باشند امیز اضعاف باشند بان عدت و هو المراد ٭ نسبت
معادیر متساوی چون آ ب مقدار واحد چون ح مقادیر باشند یعنی نسبت آ ح چون
ب ت باشد ح و نسبت او با ایشان هم متساوی باشد یعنی نسبت ح با چون ح با شد ب چه ما چون فراگیرم آ ب را اضعافی
متساوی کی ممکن باشد چون ه ر و ح و او هر اضعافی کی ممکن باشد چون ر زیادت ه ر بر د
و نقصان ایشان از و مساوات ایشان او را با هم باشد بیک مساواه ایشان و همچنین الجانب
دیگر بیک نسبت مذکور میان ایشان یکی باشد یکس مصادره ٭ و هو المراد ٭ نسبت
اعظم از دو مقدار چون ات ثالثی چون ر ح اعظم باشد از نسبت اصغر ایشان چون
ح با ن ثالث و نسبت ثالث با مغر اعنی ر ح اعظم باشد از نسبت او با عظم اعنی
ر با ت چه با ه ت مثل ح ا ات فضل کنیم ح ا یکی از دو نزدا ه ت کی اعظم باشد
ازان دیگر ممکن باشد کی تضعیف کنی تا زیادت شود بر ر ح چه نسب میان ایشان واقع است چنانک در صدر گفتیم
چه ایشان متجانس اند پس فرض کنیم کی اه اعظم نیست از ه ت و تضعیف کنیم اورا
تا در ح کی اضعاف اوست اعظم از ر ش و د اگر اه اعظم از ر باشد فراگیرم اورا هر
اضعافی کی اتفاق افتد چون ر ح و ه ت را اضعاف فراگیرم بهمان عدد چون ح ط و ح را
همچنین چون ک ل پس ح ط ک ل متساوی باشند و هریکی از ایشان اعظم از ر
و فراگیرم ضعف ر چون م ن ثلثه اضعاف او چون ند و همچنین بر توالی تا برسد
باول اضعافی از ک زیادت شود بر ک ل چون س ع و ک کی پیش اوست اعظم
از ک ل نیست اعنی ح ط و چون ر بر قدر زیادت کنند سه باشند و ر ح رابع ک را زیادت

کند رط باشد و رح اعظم است از ر پس جمیع رط اعظم از ه باشد و رط اضعاف اب است چنانک کل از ان ح ا پس اب ح را اضعاف
متساویه یابند و ر را اضعاف ما و اضعاف اب بر اضعاف ر زاید و اضعاف ح بر ر زاید نشد پس بحکم مصادره
نسبت اب بد اعظم باشد از نسبت ح با ر ؛ و دیگر ر را اضعافی یابند کی زیادت شد بر اضعاف ح و زیادت
نشد بر اضعاف اب پس بحکم مصادره نسبت ر بح اعظم باشد از نسبت او با ب و هو المراد ؛ اقداری کی متساوی
النسب باشند با مقداری چون نسبت اب بح متساوی باشند و همچنین اقداری کی نسبت یک مقدار
با ایشان متساوی باشد چون نسبت ح با ب چه اگر اب مختلف باشند نسبتان مختلف شوند ح
لکن ایشان متساوی اند بفرض هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد ؛ هر دو مقدار چون
چون اب کی نسبت یکی بثالثی چون اح اعظم باشد از نسبت ان دیگر با و چون نسبت ب بح او اعظم باشد از ان دیگر
و انک نسبت ثالث یعنی ح با و اعظم باشد چون ب او اصغر ایشان چه اگر ا مساوی ب باشد نسبت
ایشان بح یکی باشد ر و اگر اصغر از ب باشد نسبت او بح اصغر از نسبت ب باشد بح ح و چنین نیست
پس ا اعظم باشد از ب و دیگر اگر ا مساوی ب باشد نسبت ح با ایشان یکی باشد ر و اگر اصغر از
ب باشد نسبت ح با و اعظم از نسبت ح بب باشد ح و چنین نیست پس ا اعظم باشد و هو المراد ؛
و من می گویم احکامی کی مذکورست از شکل هفتم تا یازدهم در مقادیر متجانسه افتد ؛ نسبتی کی مساوی
یک نسبت باشند چون نسبت اب ه ر کی مساوی نسبت ح د اند متساوی باشند اعنی نسبت
اب چون نسبت ه باشد بر چه ما اقدار اح ه را هر اضعافی متساوی کی ممکن باشد فرا گیریم چون ح ط ک و اقدار ب د ر را
هر اضعافی متساوی کی ممکن باشد ل م نه پس بجهت انک نسبت اب چون نسبت ح ر است
بحکم مصادره زیاده و نقصان و مساواه ح ط با ل نه بهم باشد و بجهت انک نسبت ح ر چون نسبت
ه ر است زیاده و نقصان و مساواه ط ک با نه ر بهم باشد هم بحکم مصادره پس زیاده و نقصان و مساواه
ح ک و ل نه بهم باشد و چون چنین باشد بحکم عکس مصادره نسبت اب چون نسبت ه ر
باشد و هو المراد ؛ نسبتی کی مساوی نسبتی باشند کی ان نسبت اعظم باشد از نسبتی
ثالثه ان ان نسب اعظم از ثالثه باشد مثلا اب چون ح است بد کی اعظم است
از ه بر پس نسبت اب اعظم باشد از نسبت ه بر چه ح ه ر ر اضعافی متساوی فرا
گیریم چنانک اضعاف ح زاید شود بر اضعاف ر و اضعاف ه زاید نشود بر اضعاف ر و فرض کنیم ح ط از ان ح ه
و ک ل از ان ر ر و فرا گیریم ا را اضعاف م بعده ح ط ح ه را و ب را اضعاف نه بعده ک ل
ر ر را پس بجهت انک نسبت اب چون نسبت ح ر است بحکم مصادره زیاده
و نقصان و مساواه م ح نه ک بهم باشد و لکن ح زایدست بر ک و ط زاید نیست بر ل
پس م زاید باشد بر نه و ط زاید نباشد بر ل پس نسبت اب اعظم باشد از نسبت ه بر
مصادره و هو المراد ؛ چون مقادیری متناسب باشند چون اب ح د ه ر کی
بر یک نسبت اند نسبت مقدمی واحد با تالی او چون اب چنان باشد کی نسبت
جمیع مقدمات بجمیع توالی اعنی چون نسبت اح ه ب ر ر چه اح ه را اضعافی
متساوی کی ممکن باشد بگیریم چون ح ط ک و ب ر ر را نیز چون ل م نه و بجهت انک نسبت در جمله یکیست
بحکم مصادره زیاده و نقصان و مساواه اضعاف با اضعاف بهم باشند پس اگر ح زاید
باشد بر ل جمیع ح ط ک زاید باشند بر جمیع ل م نه و اگر ناقص ناقص و اگر مساوی
مساوی پس بحکم مصادره نسبت اب چون نسبت جمیع باشد بجمیع ؛ و هو المراد ؛
چون چهار مقدار متناسب باشند چون اب ح د اگر اول اعظم باشد از ثالث
چون ا از ح ثانی اعظم باشد از رابع چون ب از د و اگر اصغر اصغر و اگر مساوی
مساوی چه نسبت ا اعظم بب اعظم باشد از نسبت ح بب ح و نسبت ح بد
چون نسبت اب است بفرض پس نسبت ح بد اعظم باشد از نسبت ح بب
پس ب اعظم باشد از د ح و مساواه و صغر را بمثل این بیان کنیم ؛ و هو المراد ؛

ومن

و من می گویم این حکم مخصوص است بمقادیر متجانسه چه اگر اولین از جنس اخیرین نباشند مقایسه میان
ایشان بعظم و صغر و تساوی ممکن نباشد با وجود تناسب میان ایشان بر وجه مذکور ؛ اجزایی کی اضعاف
ایشان متساوی باشند نسبت بعضی ببعضی چون نسبت اضعاف باشد با اضعاف ؛ مثلا اب اضعاف
ح است چنانک ر ه از ان ر پس نسبت ح بر چون نسبت اب بده باشد چه تقسیم کنیم اب را بر
ح ط بح و ر ه را بر ل م بر پس نسبت ح بر چون نسبت اح بدل باشد چه ایشان مساوی اینها اند و چون نسبت
ح ط بل م و نسبت ط ب بم ه و نسبت واحد بواحد چون نسبت جمیع است بجمیع بح پس نسبت
ح بر چون نسبت اب باشد بده و هو المراد ؛ چون چهار مقدار متناسب باشند مثلا نسبت
اب چون نسبت ح بد و ابدال کنند هم متناسب باشد یعنی نسبت اح چون نسبت ب
باشد بد چه اب را اضعافی متساوی که ممکن باشد بگیریم چون ه ر و ح د را همچنین
چون ح ط پس نسبت اب چون نسبت ه باشد بر نه و ح بد چون ح بط نه پس ه بر
چون ح باشد یا پس اگر ه اعظم باشد از ح د اعظم باشد از ط نه و همچنین اگر اصغر باشد یا مساوی نه
پس ه ر کی اضعاف اب اند بر ح ط کی اضعاف ح د اند یا زاید اند بهم
یا ناقص یا مساوی پس بحکم عکس مصادره نسبت اح چون نسبت ب باشد
بد و هو المراد ؛ و من می گویم باید کی مقادیر اربعه را متجانسه تقیید
کنند چه تناسب گاه باشد کی در دو جنس افتد چنانک مثلا نسبت خط بخط
چون نسبت سطح باشد بسطح و در اینجا ابدال ممکن نباشد ؛ چون چهار
مقدار مرکب متناسب باشند چنانک اب بب ه چون ح د بد ر و تفصیل
کنند هم متناسب باشند یعنی اه به ب چنان باشد کی ح ر بر ر چه فرا
نگیریم اه ه ب ح ر ر را اضعافی متساوی کی ممکن باشد چون ح ط ط ک
ل م نه و چون ح ط اضعاف اه است چنانک ط ک از ان ه ب پس جمیع ح ک همچنان اضعاف اب باشد ا
و همچنین ل نه از ان ح د ا پس ح ک ل نه اضعاف متساوی اب ح د باشد
و ه ب ر د را اضعافی متساوی کی ممکن باشد فرا گیریم چون ک س نه ع پس
اضعاف ط ک اول ه ب ثانی را چون اضعاف م نه ثالث است ر د رابع را
و اضعاف ک س خامس ه ب ثانی را چون اضعاف نه ع سادس است ر د
رابع را پس جمیع ط س اضعاف ه ب باشد چنانک م ع از ان ر د ب پس
ح ک ل نه اضعاف متساوی اب ح د باشد و ط س م ع اضعاف متساوی
ه ب ر د و نسبت اب بب ه چون ح د است بد ر بفرض پس بحکم مصادره
ح ک ل نه با هم یا زاید باشند بر ط س م ع یا ناقص یا مساوی و چون
ط ک م نه مشترک شد ازیم ح ط ل م با هم یا زاید باشند بر ک س نه ع یا
ناقص یا مساوی و ح ط ل م اضعاف متساوی اه ح د اند و ک س نه ع
اضعاف متساوی ه ب ر د پس بحکم عکس مصادره نسبت اه به ب چون نسبت ح د باشد بر د پس بحکم مصادره
نسبت اه به ب چون نسبت ح د باشد بر د و هو المراد ؛ چون مقادیری مفصل متناسب
باشند مثلا اب بب ح چون ر ه است به ر و ترکیب کنند هم متناسب باشد یعنی نسبت اح
بح ب چون نسبت ر د بر ه باشد بترکیب و الا چون نسبت ر د بر ح باشد و فرض کنیم کی ر ح
اولا اصغر باشد از ر ه پس چون تفصیل کنیم نسبت اب بب ح اعنی نسبت ر ه به ر چون
نسبت ر ح باشد بح ر ر د و ر ه اصغرست از ر ح پس ه ر اصغر باشد از ح ر نه هذا خلف
و همچنین بیان کنیم اگر ر ح اعظم باشد از ر ه پس حکم ثابت باشد و هو المراد ؛ و من می گویم
کی حکم قلب از تفصیل و ترکیب معلوم می شود چه اگر نسبت اح بح ب چون نسبت ر د
باشد بر ه چون قلب کنیم نسبت اح با ب چون نسبت ر د باشد بر ه چه تفصیل نسبت اب

ب ح جون نسبت ر ه باشد به ر ز بخلاف نسبت ح ب آ جون نسبت ر ه ه ز مرکب نسبت
و آ ت جون نسبت ر ز ه ح وجهت ظهور اک در اصل ذکر نکردند ∴ واما اثبات شاب بخلاف
محتاج بیانی نیست چه مصادره روشن می شود ∴ جون چهار مقدار متناسب باشند جون اک ر ز
آ ح ر د و از ایشان از نظیر ایشان نقصان کنند جون آ ه از اک د ح ر ز باقی مانند
از ایشان هم بان نسبت باشند اعنی نسبت ک ب ر ز جنان باشد که اک ح ر ز جه ما جون ابدال
کنیم نسبت اک با آ ه جون ح ر ز ب ر ز جون تفصیل کنیم نسبت ک ه با آ جون نسبت
ر ز باشد ب ر ح ر ز جون ابدال کنیم نسبت ک ه ب ر ز جون نسبت آ ه با شد ب ر ح ر ز اعنی
اک ح ر ز و هو المراد ∴ جون دو وصف از مقادیر متناوک العده باشند هر دو از صفتی بر نسبت دو از صفتی دیگر نسبت
منظم باشند ∴ مثلا نسبت اک جون نسبت ر ه و نسبت ب ح جون نسبت ه ز در
نسبت مساواه اگر اول از صفتی اعظم باشد از اخیر جون آ ح اول از صفت
دیگر اعظم باشد از اخیر اعنی ر ز از ر ه جنین اگر مساوک یا اصغر باشند جه
نسبت آ اعظم است اعنی نسبت ر ه اعظم باشد از نسبت ح اصغر ست ح
اعنی نسبت ر ه پس ر ز اعظم باشد از ح ب وبرین قیاس کن اگر آ مساوک
ح باشد یا اصغر از و هو المراد ∴ جون دو صفت از مقادیر متناوک العده
باشند هر دو از صفتی بر نسبت دو از صفتی دیگر نسبت مضطرب
باشند ∴ مثلا نسبت اک جون نسبت ه ز و نسبت ب ح جون نسبت ر ه در
اعظم باشد از اخیر جون آ ح اول از صفت دیگر اعظم باشد از اخیر اعنی ر ز
ر ه جنین اگر مساوک یا اصغر باشند جه نسبت آ ب اعنی نسبت ه ز اعظم
باشد از نسبت ح ب اعنی نسبت ه ز بپس ر ز اعظم باشد از ر ه وبرین
قیاس کن اگر آ مساوک ح باشد یا اصغر از و هو المراد ∴ جون در صفت
از مقادیر متناوک العده هر دو از صفتی بر نسبت دو از صفتی
دیگر نسبت منظم باشند جنانک نسبت اک جون نسبت ر ه و ب ح
جون ه ز در نسبت مساواه متناسب باشند اعنی نسبت آ ح جون نسبت
ر ز باشد جه آ ر ز را اگر بریم هر کدام اضعاف متناوک کی ممکن باشند جون ح ک و ت ه را متجنین جون م ک ل
ه ر ز را متجنین جون م ن پس بجهت انک نسبت آ ک جون ر ه اعنی
نسبت ح ک جون ک ل باشد ن ه وبجهت انک نسبت ک ح جون ه ر
است نسبت ک م جون ل ن باشد ن ه پس مقادیر ح ک م با مقادیر
ک ل ن بر انتظام باشند پس زیادت دفعتان وسواه ح ک م ن ه باهم باشند
ک پس بحکم عکس مصادره نسبت آ ح جون نسبت ر ز باشد و هو المراد
∴ جون در صفت از مقادیر متناوک العده هر دو از صفتی بر
نسبت دو از صفتی دیگر نسبت مضطرب باشد جنانک نسبت آ ب
جون نسبت ه ر ت ح جون ر ه در نسبت مساواه مناسب باشد اعنی نسبت ر ز باشد جه فرا گیریم آ ک ر را
هر کدام اضعاف متناوک کی ممکن باشند جون ح ط ک و ه ت ر را
متجنین جون ل م ن پس ح ط بر نسبت آ ک باشد ن ه و م ن بر نسبت
ه ر ن ه پس نسبت ح ط جون نسبت م ن باشد و دیگر نسبت ک ح جون
نسبت ر ه است پس نسبت ط ل جون نسبت ک م باشد ر پس
مقادیر ح ط ل با مقادیر ک م ن بر اضطراب باشند پس زیادت و نقصان
وسواه ح ک و ل ن باهم باشند ک پس بحکم عکس مصادره نسبت آ ح
جون نسبت ر ز باشد و هو المراد ∴ جون مقادیر ک باشند نسبت

اول ثانی جون نسبت ثالث برابع جنانک نسبت ات ح جون ر ه ز باشد و نسبت خامس ثانی
جون نسبت سادس با رابع جنانک نسبت ط ح ح جون ه ط ز مجموع اول و خامس ثانی
جون نسبت ثالث سادس باشد برابع اعنی نسبت اح ح جون ط ز باشد پس جه نسبت ات ح
جون نسبت ر ه است بر ز بخلاف نسبت ح ب ح جون نسبت ر ز باشد به ط ب ی مساواه منطقه د
نسبت ات ب ح جون نسبت ر ه به ط باشد ن ه وترکیب نسبت اح ب ح جون نسبت ر ط باشد ر
ه ط ح و نسبت ح ح ح جون نسبت ه ط بود بر ب پس مساواه منطقه نسبت اح ح جون نسبت
ر ط باشد بر ک ه و هو المراد ∴ جون چهار مقدار متناسب باشند جنانک نسبت ات ح جون ط
نسبت ه است ز و اول جون ات اعظم ایشان و اخیر جون د اصغر ایشان مجموع ایشان اعنی اول و اخیر کی ات و ر
از ان اعظم باشد از مجموع باقی اعنی ح ر ه جه از ات اح جنده ه فضل کنیم ح ا
و از ح ط جنده ر ح ا ب ی نسبت ات ح ر جون نسبت ح ب باشد نسبت ط
ر باقی ط ا و ات اعظم است از ح ر پس ح ب اعظم باشد از ط ر و ح ا و ط
مشترک کنیم پس جمیع ات ح ط اعنی اول و اخیر اعظم باشد از جمیع
ر ح اعنی از باقیین و هو المراد ∴ و این از مقاله پنج است از کتاب اقلیدس

مقالت ششم از فن اول از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

صدر

سن و دو شکل است و در نسخه ثابت بزیادت شکلی وان شکل کی است سطوح متشابه ان باشند
کی زوایا ایشان متساوک باشند و اضلاعی کی محیط باشند بزوایا متناوک متناسب ∴ سطوح مکافئه الاضلاع ان باشند کی
اضلاع ایشان متناسب باشند بر نظم و تاخیر اعنی در هریکی معدوک ذوالمن باشند ∴ ارتفاع شکل عمودی باشد کی پرون
اورند باشد از یاس او بقاعده او ∴ خط مقسوم بنسبت ذات وسط و طرفین خطی باشد کی نسبت اوبا اعظم قسمین او جون
نسبت اعظم قسمین باشد باصغر ایشان ∴ و در نسخه ثابت است کی نسبت موافه از نسبت نسبتی باشد کی حاصل شده باشد
از تضعیف بعضی از ایشان نسبت سطوحی ∴ و من می گویم مراد از تضعیف درین مقام ضرب است ∴ و مثالش ان است
کی نسبت دو باشش سلا کی ثلث است حاصل است از ضرب نصف در ثلثین پس نسبت دو باشش سلا کی ثلث است جون
باشش کی ثلثان است جه حاصل ضرب نصف در ثلثان ثلث باشد و است معنی انک نسبت دو باشش مولف است
از نسبت دو باجهار و از نسبت جهار باشش ∴ و در بعضی نسخ است کی نسبت متقسمه بر نسبت نسبتی باشد کی اورا بخرد کنند
بعضی ازان نسبت تا بعضی حادث شود ∴ و من می گویم بخرد مقابل بالیف است ∴ و مثالش از الخ گفتم ظاهر جه نسبت
مرلفه دو باشش کی ثلث است جون بخرد کنند اورا بعضی نصف بر نصف ثلثا کی نسبت دو باجهار ست ثلثان حادث شود
کی نسبت جهار ست باشش و اگر بر ثلثان تمت کنند نصف حادث شود کی نسبت دو باجهار ست

اشکال سطوح متشابه

اضلاع و زوایا کی متناوک الاوضاع باشند جون ه ح ر و ا ح ر نسبت اوتار
بعضی جون ه ح ر و ا ح ر یا ا ح ر جون نسبت قواعد ایشان باشد اعنی ب ح ر و ک ح ر جه ب ح ر و ک ح ر
هر دو جهت بیرون برم و مثل ب ح جندان کی ممکن باشد از و فصل کنیم ح ا جون ب ح ح ا و مثل
ح ر جندان کی ممکن باشد جون ر ک ک ل و ح ا ح ا ک ل و صل کنیم پس مثلثات
ا ح ا ح ا ط ح متساوک الاضلاع باشند ن ا و مجموع ایشان اضعاف مثلث ا ب ح و قواعد
ح ب ح ح ط متساوک اند و جمله اضعاف قاعده ب ح و مجموع مثلثات ا ح ر
ا ر ک ا ک ل متساوک اند ن ا و جمله اضعاف مثلث ا ح ر و قواعد ح ر ر ک ک ل متساوک و جمله اضعاف ا ح ط
اگر زاید باشد بر جمیع ا ح ط ح ط زاید باشد بر ل ح و اگر ناقص باشد یا متساوک او نیز ناقص باشد یا متساوک پس نسبت مثلث ا ب ح
مثلث ا ح ر جون نسبت ب ح باشد ح ر و مجموع است در سطح و هو المراد ∴ جون خطی از ضلع
مثلثی بضلعی دیگر روز ازان جون ر ه ان خط اگر بر ازدک ضلع باقی باشد جون ب ح ضلعان را بریک
نسبت قطع کند اعنی سب ا ر بدت جنان باشد کی ا ه به ح و اگر قطع ایشان بریک نسبت
کنند موازی ضلع باقی باشد جه ب ه ر ه ح و صل کنیم پس مثلث ب ه ر ه ح بجهت انک ر ه ان دو میان دو متوازی ر ه ب ح متساوک باشند ل ا و نسبت مثلث ا ر ه با مثلث

یک نسبت باشند ر لکن بیب او مثلث رتہ جون نسبت ا ر است برت آ و مثلث رحہ جون نسبت ا ہ بہ حا پس نسبت ا ر
برت جنان باشد کی ا ر بہ حہ کہ ا ہ ذا کر نسبت یجنین باشد رہ موازیٔ تہ باشد چہ الزم ایند کی نسبت مثلث ا رہ مثلث رت تہ رحہ
یکی باشد کہ جہت الک بدتہ جنان است کی ا ر بہ ر آ و بہ حہ ر آ وجون نسبت یکی باشد ایشان مساوک
باشد طہ وجون مساوک باشد ر ت مساوک باشد ر ا و ہو المراد. جز مثلثی کی یکی از زوایا او خطی برتر او رہ جون ا ر
کی آب حہ رفتہ است اگر خط منصف ابن زاویہ باشد نسبت یکی از دو قسم دیگر جون نسبت یکی از دو ضلع زاویہ باشد
بان دیگر ر ا / ا عنی نسبت ر بدتہ جون نسبت ب آ باشد ا و و اگر نسبت چنین باشد خط منصف زاویہ باشد
جہ ار حہ رہ موازی ر آ بردن ہم ا ا و ب آ را تا ملاقی او شود بہ پس اگر ب ا منصف باشد زاویہ اہ حہ مساوک
اہ حہ باشد جہ داخلہ اہ حہ مساوک خارجہ ب ا راست کط ا و اہ حہ مساوک مبادلہ او کط ا پس اہ جند
او ہ باشد و پس نسبت ب ر بدتہ جون نسبت ب آ با ہ باشد ت اعنی او ہ. و اگر نسبت چنین
باشد زاویہ منصف باشد جہ نسبت ب آ با ہ جون نسبت ب ر باشد بدتہ کی مساوک نیست
ب آ با ہ است ت پس نسبت ب آ با ہ جون نسبت ب ر باشد بدتہ کی مساوک نیست
ہ آبد و اگر کط ا و ہو المراد. ہر دو مثلث جون اند رتہ کی بزوایا نظایر ایشان متناوک باشند جون
ا گر ر ت رتہ و او ت رتہ اضلاع نظایر ایشان شاب باشد اعنی نسبت ت رتہ جنان باشد
کی ب آ خرد و او بدہ چہ فرض کنیم ہر دو مثلث را بر خط ب رتہ و بیب انک ب رتہ اعنی
او ت کمتر از دو قایمہ انک ر ا جون ب آ رہ کہ اخراج کنند متلاقی شوند بر ر مثلا از او موازیٔ
رہ باشد ح و رحہ موازیٔ ر ت و سطح رتہ متوازیٔ الاضلاع این جمله بیب متناوک
زاویہ خارجہ و داخلہ پس نسبت ر تہ بہ ح جون نسبت ب آ با ر باشد ت اعنی ر ح و ر ا و نسبت ب ر تہ جون نسبت ر ح
باشد اعنی او ر ا بر تہ ت پس نسبت ب آ با ر نیز جون نسبت او بر باشد ما و ہو المراد
ہر دو مثلث جون ا ت رتہ در ت اضلاع نظایر ایشان متناسب باشند جنانک نسبت ا ت
بہ جون نسبت او ت بر ر ت و ہ ر ح نظایر ایشان متناوک باشند جہ بر تہ
اند ر ح مثل ت بسازیم ح بر ر ا و زاویہ ہ ر ح چنان ح ح و ضلع ر ا اخراج کنیم تا مثلا
شوند ر ح جہ ہ ر اعنی ت رتہ کمتر از دو قایمہ است ر ا پس زوایا مثلث ا ح ہ ر نظایر
متناوک باشند ل ا و بیب ت رتہ بہ ر ح ر و جون نسبت ت آ بہ ر ح ر تہ متناوک باشند ط ہ
و همچنین بیان کنیم کی ر ح ر متناوک اند پس زوایا مثلث رتہ ر ح ہ متناوک باشند ح ا اعنی زوایا مثلث ا ت ح
برتناظر و ہو المراد جون دو زاویہ از دو مثلث متناوک باشند جون آ ر از ا ت ر تہ ز اضلاع
محیط بایشان مناسب جنانک ا ت بہ رتہ جون او بدر باقی زوایا متناوک باشند بہ بر ر
از ر ت زاویہ ر ح جند آسانیم ح ا و بر ا ر او ہ ر ح جند ح ح ا و ہ دو ضلع ر ا اخراج کنیم
تا ح پس زوایا اک ر ح ر متناوک باشند ت ا پس نسبت ا ر بر ر جون
نسبت ا ت باشد بر ح ر و جون نسبت ا ت بزوایہ پس ر ح ر تہ متناوک باشند ط ہ و همچنین ہر دو زاویہ ر ک مساوک زاویہ
آ اند پس زوایا مثلث ہ ر ر ح اعنی ح ا ت نظایر ایشان متناسب باشند و ہو المراد جون
جون ا ر از ا ت ح رتہ و اضلاع محیط بزوایہ دیگر مناسب جنانک نسبت ا ت بر تہ جون ت ح باشد بہ ر و ہر یکی
از دو زاویہ باقی جون ح ر یا اصغر باشد از قایمہ یا ہیچ یک اصغر نباشند از و زوایا باقی نظایر متناوک باشند همچنین ر تہ
و ر حہ اگر تہ متناوک نباشند فرض کنیم کی ت اعظم باشد و زاویہ ا ح جند ہ بسازیم ح ا پس بمان زاویہ ح ا
جند ر ل ا پس نسبت ا ت بر تہ جون نسبت ح ح باشد بہ کہ ر جون نسبت
ح ح بر تہ ر پس نسبت ح ح بہ ت متناوک باشند ط ہ و زاویہ ح ح م
متناوک ہ پس اگر ہیچ یک از زاویہ ح ر اصغر از قایمہ نباشند در مثلث
ح ح م زاویہ ح ح ہ با ہم اصغر از دو قایمہ نباشند و این محال است بر او اگر
ہر یکی اصغر از قایمہ باشند ح ح بہ بیب جنانک متناوک او است ہ ا
اصغر از قایمہ باشد پس ح ح اعنی ر اعظم از قایمہ باشد بر ا بر ایک

فرض ان است کی ر اصغر از قایمہ است ہر دو اضلاع پس زاویہ ت رتہ مساوک باشند و باقی زاویہ ح ر متناوک ل ا و ہو المراد
من بعد گویم بجہت ان شرط کردہ اند کی ہر یکی از دو زاویہ باقی یا اصغر باشند از قایمہ یا ہیچ یک اصغر نباشند از و کی حکم متناوک
باقی زوایا، بی ان شرط باطل است و برہان بی اتمام نیست. اما اول بجہت الک چون مثلث ا ت ح متناوک الاضلاع بسازیم ا ا
و ضلع ت ح را اخراج کنیم و او را وصل بر مثلث او کہ ا ت ح صادق باشد کی دو زاویہ از ایشان متناوک ا ت چون ر و اضلاع
محیط بدو زاویہ دیگر متناسب جہ نسبت ر آ با ح چون نسبت ر آ است با ت ر جہت متناوی
کی زوایا باقی متناوک اند و الا متناوک زاویہ و او ر آ جزو کل و متناوک خارجہ

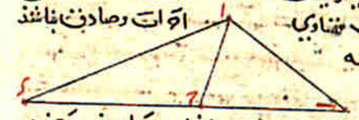

او کہ سفر جہ بجہت الک او ت حادہ است اعنی بلمان قایمہ ل ا و داخلہ ت
حادہ الزم ان و این محال است ر ا و اما دوم بجہت الک اگر زاویہ ح ر او نیک نوع نباشند بل مختلف باشند و ح ر اصغر و غیر
اصغر محال اول الزم ثابت و اگر بعکس باشد محال دوم الزم ثابت. و اینجا ظاهر می شود کی عبارت ما کی ہر یکی یا اصغر باشند یا ہیچ
یک اصغر باشند او لیتر از ان کی دیگران گفته اند کی ہر یکی یا اصغر باشند یا ہر یکی نباشند جہ صدق ان قسم شاید بران وجہ
باشد کی یکی اصغر باشد و حسین برہان تام نشود. و این عبارت ہر چند مخل است اما از وجہ از عبارت ثابت کی ہر یکی
یا اصغر باشد یا اکبر بجہت جہ قایمہ از ین قسمت خارج است لکن این چندان مخل نیست کی اول جہ حکم قایمہ از حکم متفرجہ
می توان داشت بخلاف احتمال اول کی انرا جبر ممکن نیست علی ما لا یخفی. چون عمودی از زاویہ قایمہ در مثلث بر تر او رد ذ چون
او ت از قایمہ در مثلث ا ح ہ بر تر ح مثلث و اقسمت کند بدو مثلث متشابہ و شابہ مثلث اعظم اعنی ب ا گر او متشابہ باشند
و مشابہ مثلث ا ت ح جہ در مثلث ا ح ہ زاویہ ت مشترک است و زاویہ ا ح ت مساوی زاویہ ا ح ہ قایمہ

زاویہ ح ا ب با ہم مساوک زاویہ ح ل ا و ہر دو مثلث متشابہ باشند ح ر نسبت ر ب بہ
نسبت ا ت بہ ح ہ و نسبت او ر ہ همچنین است حکم در مثلث ح ر او ت ا و اما مثلث
ب آ ح او بجہت الک زاویہ ر از ایشان قایمہ و آن قسم از و کی ضلع باشد جہ نسبت ح ت با ت جنان است کی ا ت بہ ت ر
باشد ر نسبت ح ر با ح جون نسبت ر آ بر ت و جون نسبت ح آ با ت. و از ین
شکل روشن شد کی عمود وسط است در نسبت میان ہر دو قسم ماعدہ جہ نسبت ت ر آ جون ر ا است بر ح و ہر یکی از ضلع سلث
اعظم وسط است در نسبت میان قاعدہ و آن قسم از و کی نزدیک ضلع باشد جہ نسبت ح ت با ت جنان است کی ا ت بہ ت ر
و همچنین ح ت با ح جنان است کی او ر و ہو المراد. می خواهیم کی خطی

باشد میان دو خط مفروض در نسبت. چون ا ت ح حرکت متصل انند
بر مجموع نصف دایره او ح رسم کنیم و از ت بعمود ت ر بیرون آیم تا ا کی او
باشد میان ا ت ح جہ ما چون ا ر ح وصل کنیم زاویہ او ح قایمہ
باشد ل ح و عمود ر ت خارج از و بر و تر لیس عمود وسط باشد چه
نسبت میان ہر دو قسم قاعدہ ح اعنی ا ت ح و ہو المراد. می خواهیم کی خطی
باشد در نسبت خطین راچون ا ت او ح محیط کنیم بزاویہ آ کف اعنی ز ا بیرون ا ز ا
رہ جند بسازیم ح ا و ت ح وصل کنیم و از ہ بر موازیٔ ت ح بیرون آیم ا ک ی ح ر ثالث
خطین باشد جہ نسبت ا ت بہ ت ہ اعنی ا ح چون نسبت او ح است بر ح ر و ہو
المراد. می خواهیم کی خطی سالم کی رابع بسه خط مفروض باشد در نسبت
چون ا ت ح و خط محیط کنیم بزاویہ چون ک ہ بر ر و از ہ بر ح جند آ ح ہ جند جدا کنیم ح ا و همچنین از ر بر ک جند ح
ح ط وصل کنیم و از ہ بر موازیٔ ح ط بیرون آیم ا ا کی ط ر رابع خطوط باشد جه نسبت ح ح اعنی
آ ح ہ اعنی ت چون نسبت ر ک است اعنی ح ط بر ت و ہو المراد. می خواهیم کی از خطی
مفروض چون ا ت جزوی جدا کنیم چون ملث مثلا او بیرون آیم چنانک محیط شود با ا ت

بر زاویہ آ وصل کنیم از ا ر کہ ہ ح متساوک کف اعنی ت ح و وصل کنیم ر او ر ک موازیٔ
موازیٔ ت ح بیرون آیم ا ک ی او ازات ملث او جدا کند جه نسبت او با ت چون نسبت ا ر با ت
ملث ا ت باشد و ہو المراد. می خواهیم کی قسمت کنیم خطی مفروض چون ا ت بہ نسبت امتام خطی
دیگر چون او مفروض بر ر ہ ایشان را محیط کنیم بزاویہ آ و ح بعونیم و از ر ہ بر ح موازیٔ ح ت بیرون آیم

باشند ما اطول ازو ∴ سطوح کثیر الاضلاع مشابه چون اب ره رح ط ک منقسم شوند بمثلثات مشابه متساوی العدد و نسبت

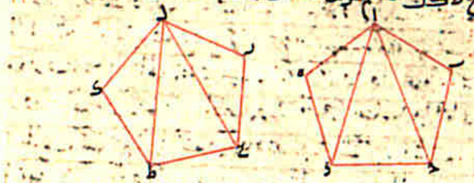

سطح بسطح چون نسبت ضلع بضلع نظیر او باشد بشاه جه ب ه

ه ح ل ر ط و صل کنیم پس هردو شکل باین خطوط منقسم شوند

مثلثات متساوی العدد مشابه جه زاویه با جنده راست و نسبت ات

بح چون نسبت اه بر ل پس زوایا ات مساوی زوایا ح ل باشند

پس مثلث اب رح ل مشابه باشند ک وزاویه ه ب ح با ند جز زاویه

ل ح ط و نسبت ب ح خ ل اعنی ب اخ ب بسبب تشابه مثلث چون نسب ب ح باشد خ کا بسبب تشابه سطحین پس مثلث

ه ب ح ل ح ط مشابه باشد و ر و ک و ممکن مثلث ه ک ل ط ک وچون نسب جمیع اضلاع نظایر یک نسبت است ونسب

مثلثات یک سطح با نظایران چون نسب یک مثلث است بیک مثلث خ ه ل چون نسبت یک ضلع با نظر او مثلاً خ ب پس نسبت

سطح بسطح چون نسب ضلعی باشد بضلعی مثلاً ومراد ∴ می خواهیم کی برخطی مفروض چون ات شکلی مستقیم

الخطوط بسازیم کی مشابه شکلی مفروض باشد چون ه ک به ر قسمت کنیم اورا بدو

مثلث وبر آزات زاویه ب اح چند ک ه د بسازیم ح ا دیرت از و زاویه ب جند ک و هردو

ضلع را تاح بیرون برم پس مثلث اب ح شبیه مثلث ه ک د باشد ک پس ازان بر اح دو

زاویه بسازیم چون زاویه ح ه د ح ه ز ح ا وضلع ایشان با طرون برم و ممکن باشکل

تمام شوند کی شبیه باشد بر ک وچه اضلاع مثلثات متشابه اند ورا مساوی پس اضلاع

سطحین وزوایا ممکن باشند ومراد ∴ سطوحی کی مشابه سطحی باشند چون اه کی مشابه ب اند مشابه باشند

چه بجهت مساواة زوایا اه ح روایات را زوایا اه ح متساوی باشند وبجهت

تناسب اضلاع اه اضلاع ا ب را اضلاع اه مناسب باشد ماه ومراد

∴ چون سطوحی مشابه برخطوطی چون اب ره رح ط کا بسازند

هردو ازیشان بیک عمل چون کت ل ر م ه د نح ط اگر خطوط

تناسب باشند سطوح ممکن باشند واگر سطوح تناسب باشند خطوط ممکنان باشند چه فرض کنیم کی سه ثالث اب

ر ک است در نسبت ر ع مالث ه ح ط ا و نسبت ب ح ز ح ط ا و نسبت ح ط ا ح ط ا

اب بسه باشد ر ط اعنی نسبت اب ر ک مشاه بحکم مصادره خاصه و نسبت م ه ز ح ط چون نسبت ه ز باشد ع ح اعنی نسبت

ه ز ح ط مشاه پس مساواه نسبت اب بسه چون نسبت ه ز باشد ع ک پس نسبت ک ت ل ر چون نسبت م ه ز باشد بر ح ط ماه و دیگر اگر

سطوح تناسب باشند نسبت اب ر ک چون نسبت ه ز باشد ح ط چه فرض کنیم کی نسبت اب ر ک چون نسبت ک ت باشد اعنی ه ز ح ط چون نسبت ف ه باشد ف ه ب ر ک پس نسبت ک ت ل ر چون نسبت م ه ز باشد بر ح ط ماه و دیگر اگر

شیه م ه ز ک پس نسبت ک ت ل ر چون نسبت م ه ز باشد بصرف ف ه چون نسبت م ه ز باشد بر ح ط پس صرف ف ه بر ح ط مشاوی باشند ماه

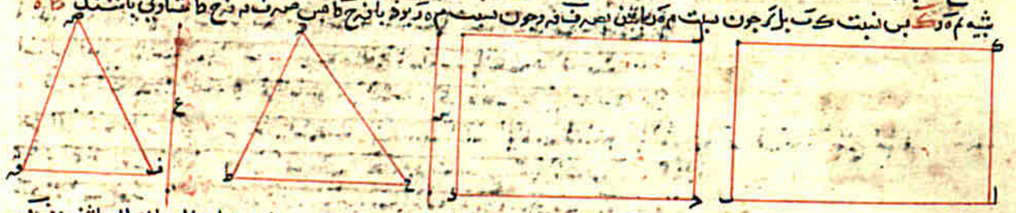

بسبب تشارک نسبت م ه ز با یشان و مشابه ک بسبب مشابهت م ه ز با یشان پس ایشان متشارک الاضلاع المتظایر باشند و ف ه

چند ح ط پس سبب اب ر ک چون نسبت ه ز باشد ح ط وهو المراد ∴ سطوح متوازک الاضلاع کی واقع باشند بر تظر سطحی متوازی

الاضلاع چون ماه ح ط بر ک ر قطر اه مشابه او باشند و مشابه با یکدیگر اگر هم سطوح

بریک وضع باشند یعنی ضلع اطول موازک اطول باشد و اقصر موازی اقصر و

چه در مثلث ه ز ب سبب توازک ه ک ز ب سبب ه ه چون نسبت ت ک

باشد بک ر ت پس ترکب نسب ت ه ز ه اعنی ک ح ا چون نسب ب ر

باشد بک ر ح ه و در مثلث ا ر سبب توازک ط ک ا ر سبب ب ک بک ر ح ه

ب ط باشد بط ا ت پس بترکب سبب ب ر ط ر چون نسبت ب ا باشد بط ا

۱۷ وا ر ک ط کی موازک ات کی ات منقسم شوند ح ح ر نسبت اضلاع اه چه نسبت ا ر ح چون نسبت با ک

ند است ت و نسبت ح خ ت اعنی نسب ک ط با ط ک لا ا چه هریکی از سطح ر ط ح ک

متوازک الاضلاع اند چون نسب ره ه ح وهو المراد ∴ هریکی از دو زاویه چون ح

از دو سطح متوازک الاضلاع چون اه ح ک متساوی باشند ان دو سطح اگر متساوی باشند

اضلاعی کی محیط باشند بان دو زاویه متکافی باشند اعنی نسبت ت ح ک چنان

باشد کی ح ح ر و اگر اضلاع محیط بایشان متکافی باشند سطحین متساوی باشند چه فرض کنیم هردو سطح را بردو جهی

کی ت ح ه ح متصل باشند براستقامت و ممکنین ح ح ر سطح ره تمام

کنیم پس بجهت انک نسبت سطح اه ح ر متساوی بفرض بسطح ره یک

نسبت است ره دست یکی با و نسبت ب ح ه ح است ا دیگر با و

نسبت ح ح ر آپس نسبت ب ح ه ح چون نسبت ح خ باشد ح ماه و اگر نسبت چنین باشد سطحین

متساوی باشند چه نسبت ایشان بسطح ره نسبت اضلاع است ا و نسبت اضلاع یک نسبت است فرض

پس نسبت هر دو سطح بسطح ره یک نسبت باشد ماه پس ایشان متساوی باشند ماه وهو المراد ∴

∴ چون دو زاویه از دو مثلث چون ح ا زات ح ه ح متساوی باشند اگر ان دو مثلث متشابی باشند

اضلاع محیط بان دو زاویه متکافی باشند اعنی نسبت اه ح خ چنان باشد کی ره ح ح و اگر

اضلاع محیط بایشان متکافی باشند مثلثین متساوی باشند چه فرض کنیم اه را متصل باستقامت

ره و ح ح ر د ه وصل کنیم پس بجهت انک نسبت هردو مثلث ب ح ه یک نسبت است ره بجهت مساوات

ایشان و نسبت یکی ازیشان با دو سبب اه است خ ه ا و نسبت دیگر با و سبب ره

ح ح آپس نسبتان متساوی باشند ماه و اگر نسبتان چنین باشند مثلثان متساوی

باشند چه نسبت ایشان مثلث اح ه ان دو نسبت باشد ا و سبب انک نسبتان

متساوی اند نسبت ایشان مثلث ب ح ه یک نسبت باشد ماه پس ایشان متساوی

باشند ظاه وهو المراد ∴ هرچهار خط چون اب ح ک ر د اگر متناسب باشند سطح اول

در اخیر متساوی سطح احد الباقیین باشد دران دیگر و اگر سطح اول در اخیر چند سطح امد الباقیین باشد دران دیگر

ایشان متناسب باشند چه از اه عمود اح ح ک بیرون اریم ما ا و اح جند ر کنیم

ح ا و ک جند ه ح ا و سطح اک ح ک تام کنیم ۱۷ پس اگر خطوط متناسب باشند

اضلاع سطحین بانساوی زوایا متکافی باشند سبب اب ر ک چون نسبت ح ک

باشد اعنی ه ا ح اعنی ر پس سطحان متساوی باشند ک و اگر سطحان متساوی

باشند اضلاع متکافی باشند ند پس خطوط متناسب باشند وهو المراد ∴ ∴

∴ هرسه خط چون اب ح اگر متناسب باشند سطح اول در اخیر چون مربع

اوسط باشد و اگر سطح اول در اخیر چون مربع اوسط باشد ایشان متناسب باشند چه ر مسلت اخراج کنیم ح ا تا خطوط

جهار شوند پس اگر متناسب باشد سطح ا د ح چون سطح ب باشد و ر ک تو اعنی

ب و نفس خود و اگر سطح ا د ح چون مربع ب باشد اعنی سطح ب و ر ک نسبت

اب چون نسبت ر باشد اعنی ب ا ح تو وهو المراد ∴ هرگاه مثلث مشابه چون

اب ح ر ک نسبت یکی با دیگر چون اب ح به ر ک نسبت ضلع او باشد با نظران

ضلع از دیگر مثلث مشاه مثلاً چون نسبت ب ح به ر ک مثلاً چه فرض کنیم کی ح

ثالث ب ح ه راست در نسبت ع و اح وصل کنیم پس مثلث اب ح ر ک متساوی باشند نه چه زاویه ب ه متساوی اند

و اضلاع محیط بایشان متکافی نسبت اب به اعنی ب ح به ر ک چون نسبت

ب ح ات بح ا کی نسبت ب ح ه راست بحکم مصادره خامسه

وهو المراد ∴ ومن می گویم یان مختلف نشود با نک ب ح متساوی ب ح

باشد

بح ه اعني كد لدا پس نسبت سح بكح چون نسبت ب ا باشد بكد ياه وچون اضلاع سطح اح رح نظاير متناسب اند وزوايا
مساوي ايشان متشابه باشد وهمچنين بيان كنيم كي سطح اح طه متشابه اند
پس سطح رح طه كي شبيه اح اند متشابه باشند كا وهو المراد ∴ چون فصل
كنند سطحي متوازي الاضلاع چون ه ح از سطحي كي مشابه او باشد چون اح
بر زاويه مشترك چون كد وبر يك وضع مفصول بر قطر مفصول عنه باشد چون كد ب
والا فرض كنيم قطر ط ك باشد وط ك بيرون اريم موازي اكد لا وه ر تا ك
پس سطح ه ك بر قطر سطح اح باشد ونسبت اكد بدح چون نسبت حكد بدك
كح وبفرض چون نسبت طكد بود بدح پس دكد كح متساوي باشند طه هذا
خلف پس قطر ب كد باشد وهو المراد ∴ هر دو متوازي اضلاع چون اح ور
كي دو زاويه از ايشان متساوي باشند چون ح نسبت يكي با ديگري مولف باشد او نسبت اضلاع ايشان چه فرض كنيم كي ب ح
ح د متصل شوند بح ح ه بر استقامت وسطح كط تمام كنيم وفرض كنيم كي نسبت
ب ح بح ح چون نسبت ك باشد بل يا ونسبت د ح بح ه چون نسبت ل بم يا
پس بحكم مصادره نسبت ك بم چون نسبت ك باشد بل مولف بنسبت ل بم
وبجهت انك نسبت سطح اح بسطح ح ط چون نسبت ب ح است بح ا اعني نسبت
ك بل ونسبت سطح ح ط بح ر چون نسبت د ح است بح ه ا اعني ل بم پس بمساواة
منطقه نسبت سطح اح بسطح ح ر چون نسبت ك باشد بم كب ه ونسبت ك بم
مولف است از نسبت ك بل اعني نسبت ب ح بح ح واز نسبت ل بم اعني
نسبت د ح بح ه پس نسبت هر دو سطح مولف باشد از نسبت اضلاع ايشان وهو المراد ∴ مي خواهيم كي سطحي بسازيم كي مشابه
سطحي باشد چون اب ح ومساوي سطحي ديگر چون د اضافت كنيم بب ح سطح ب ر مساوي اب ح مدا وب ح اخراج كنيم
وبر ح ر سطح رح بسازيم مساوي سطح د مه ا بر وجهي كي با سطح ب ر
ميان ب ح ه ر متوازي باشد پس عرض ح ح حاصل شود وميان
ب ح ح ح ط ك وسط في النسبه بيرون اريم ط وبر وسطح ط ل ك شبيه
بسطح اب ح بسازيم ك كي او مطلوب باشد چه نسبت ب ح بح ح اعني
نسبت سطح ب ر بسطح رح ا چون نسبت ب ح است بط ك مشابه
بحكم مصادره خامسه اعني نسبت سطح اب ح بسطح ل ط ك كح وسطح
اب ح مساوي سطح ب ر است پس سطح ل ط ك كي شبيه است بسطح
اب ح مساوي سطح رح باشد مده اعني سطح د وهو المراد ∴ اعظم سطوح موازيه الاضلاع كي اضافت كنند بخطي وناقص
شوند از تمام خط بسطوحي كي شبيه باشند بمتوازي الاضلاعي كي معمول باشد بر نيمه ان خط وموضوع باشد چون وضع از سطحي
باشد كي معمول باشد بر نيمه ان خط ومشابه سطوح نقصانات ∴ مثلا
سطح ح ر مضاف است ب ح كي نيمه اب است وتمام كنيم ح ه را لا واضافت
كنيم باب سطح اك كيف اتفق بشرط انك ناقص شود از تمام خط اب
بسطح ب ك كي شبيه است بح ر وموضوع است چون وضع او پس مي گوييم
سطح ام كي مضاف است باب وناقص از و بسطح ح ر كي شبيه است بسطح
ب ك كي سطح نقصان است اعظم است از اك چه قطر ب م وصل
كنيم وخطوط تمام كنيم لا پس بجهت انك ه ط اعني ط ر لو اعظم
است از ر ك اعني ح ك مح ا پس اط مشترك گيريم جميع ح ه اعظم باشد از جميع اك وهو المراد ∴ ومن مي گويم كي مراد از انك موضوع باشد
چون وضع او ان است كي اضلاع نظاير در نسبت در يك جهت معين ممتد باشند چنانك طول در جهت طول وعرض در عرض ∴
واگر دعوي را بان عبارت گويند كي هر خطي كي بر نيمه او سطحي متوازي الاضلاع بسازند او اعظم باشد از هر سطحي متوازي الاضلاع
كي اضافت كنند بان خط وناقص شود از تمام او بسطحي كي شبيه باشد بسطحي كي معمول باشد بر نيمه ان خط از ليتر باشد چه عبارت

اصل

اصل عظيم متعلق است ∴ مي خواهيم كي اضافت كنيم بخطي مفروض چون اب سطحي متوازي الاضلاع مساوي سطحي مستقيم الخطوط
چون ح بر ان وجه كي سطح مضاف ناقص شود از تمام خط بسطحي شبيه بشكلي مفروض متوازي الاضلاع چون د ر وواجب است كي
سطح مستقيم الخطوط اعظم نباشد از انك اضافت كنند بنيمه خط وشبيه باشد بشكل مفروض بجهت انك در شكل مقدم تقرير كرده شد اب
بر ح تنصيف كنيم ح ا وبر ب ح كح شبيه بد ر بسازيم ك وسطح اط تمام كنيم لا پس اگر اط مثل ح باشد مطلوب او باشد واگر اط از ح بزرگتر
باشد سطح نم مساوي فضل اط بر ح كنيم ومشابه د ر كو پس سطح ح ك نم بجهت انك مشابه د ر اند مشابه باشند كا وفرض كنيم
كي زاويه ل مساوي ط است ونه ل نظير ح ط وفصل
كنيم ط س چند نه ل وط ع چند ل م ح ا وبيرون اريم
ع ه موازي ط ح وس ف ه موازي اب لا ووصل كنيم
قطر ب ف كي سطح اف مطلوب باشد چه س ع اعني
نم فضل اط است اعني ح ك لو بر ح پس علم س ع
مساوي ح باشد لكن اف مساوي علم است چه ف ك
چند ف ح است مح ا وچون ف ب مشترك گيريم ه ك
چند س ب باشد بل س ا لو وچون س ه مشترك گيريم اف چند علم باشد بل ح پس اضافت كرديم اف را بخط اب وناقص شد از
تمام اب بسطح ه ق كي شبيه است بد ر كا جهت انك شبيه است بح ك كح كي شبيه است بد ر وهو المراد ∴ ومن مي گويم طريق تحصيل فضل
اط بر ح ان است كي بر اح سطح اس بسازيم مساوي ح مدا كي سطح س ص فضل باشد ∴ مي خواهيم كي اضافت كنيم بخطي مفروض چون
اب سطحي متوازي الاضلاع مساوي سطحي مفروض مستقيم الخطوط چون ح بر وجهي كي زيادت شود سطح مضاف بر تمام خط سطحي
كي شبيه باشد بشكلي متوازي الاضلاع مفروض چون د ر تنصيف كنيم اب را بر ح ح ا وبر ب ح كح بسازيم شبيه بد ر ك وسطح ه ش
مساوي سطح ك ح ح باهم بسازيم وشبيه بد ر
كو پس سطح ه ش ح ك مشابه باشند كا وفرض
كنيم كي زاويه ط ز مساوي اند وضلع ط ح ز ق
نظير در نسبت وط ح بيرون اريم با ط م چند ز ق
شود ح ا وط ك تا ط ل چند ز ش ح ا وار م ل م نه ل نه موازي اب ك ب
بيرون اريم لا وشكل تمام كنيم كي سطح انه مطلوب باشد چه سطح
م ل اعني ه ش مساوي جميع ح ك ح است پس علم ح نه ك مساوي
ح باشد لكن انه مساوي علم است چه ام چند م ب است لو بل
ب ل مح ا وچون ح نه مشترك گيريم انه چند علم باشد اعني ح پس اضافت
كرديم باب انه وزايد شد بر تمام او به سه كي شبيه است بد ر كا جهت انك شبيه است بح ك كح كي شبيه است بد ر وهو المراد ∴ مي خواهيم كي
قسمت كنيم خطي را چون اب بر نسبت ذات وسط وطرفين بر اب مربع اد بسازيم مو ا واضافت
الاضلاع ر ط چند اد بر وجهي كي زايد شود بر تمام خط مربعي چون ر ح كط كي اب بر ح منقسم شود
چه ر ط مثل اد است وچون اط مشترك بسازيم باند ر ح چند ح د وزاويه ح از ايشان متساوي
است مه ا پس بتكافي نسبت ط ح بح ه اعني اب باح چه اب مساوي ب د است اعني ح ط
لدا واح مساوي ح ه جهت انك اه مربع است چون نسبت اح باشد بح ب مد وهو المراد
ومن مي گويم كي اين قسمت همان قسمت است كي در شكل يازدهم از مقالت دوم ياد كرده
شد لكن چون حال نسبت ممكن نبود كي در انجا ياد كنند ياد كردند انجا بوجهي كي لايق اين موضع باشد ∴ چون تركيب كنند دو مثلث
چون اب ح د ب ه بر زاويه چون ح ب ه كي محيط باشند بان زاويه دو ضلع ديگر باشند
ونسبت اين اضلاع متوازيه هر يك بنظير خويش يك نسبت باشد چنانك نسبت
اح بب ه چون ب ح بد ه ان دو ضلع باقي اعني اب ب د متصل باشند بر استقامت
چه زاويه ح ه متساوي اند بسبب انك هر يك مساوي مبادله ح ب ه اند كط ا واضلاع
كي محيط اند بايشان متناسب پس زوايا باقي مساوي باشند و پس مثلثان متشابه

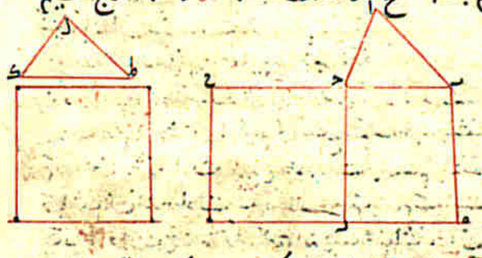

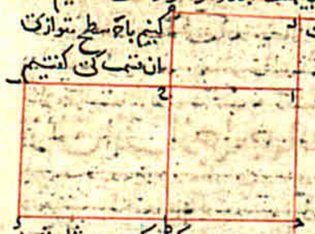

كد كح

كه كد

كو كه

كو كو

كح كط

كط كح

ل

كط

لا

ل

باشد ز وجمیع زاویه آ حجنی حب ز است چه ح جنی حو ه است کط ا آ جنی ه ز کط ا لکن زاویه آ و باو ت اجنی دو قایمه است
ب ا ب حو ز باو ب اجنی دو قایمه باشد واب ز رک خط مستقیم مد ا وبعبارتی دیگر چون ترکیب کنی دو مثلث متشابه را زاویه
وحیط باشد بان زاویه دو ضلع کی موازی نظیر خویش باشد هر دو قاعده متصل باشد باستقامت چه زاویه ح چون مساوی له و ح ه
است کط ا ز آ جون ه ز کط ا و جون حو ت آ مشترک کینم زوایای ا ت آ مساوی زوایای ا ت ب پس اینها
جنی دو قایمه باشند وخط متصل بر استقامت مرا و مراد هر شکل قایم الزاویه جون ات ح هر شکل مستقیم الخطوط کی مضاف باشد
بوتر زاویه قایمه او جون ت ح چه آ قایمه است مساوک آن در شکل با شد کی مضاف باشند بدو ضلع قایمه وتری کی شبیه باشد باو
در وضع او باشد چه نسبت مربع ب ح مربع ت آ جون نسبت ب ح با شد ب ا شاه بط و همچنین نسبت شکل مضاف ب ح
بشبیه او کی مضاف باشد بات بط پس نسبت مربع ب ح مربع ت آ جون نسبت شکل مضاف با شد ب ح بشکل مضاف
ب ا شاه وهمچنین نسبت مربع ب ح مربع ح آ جون نسبت شکل مضاف ب ا پس نسبت مربع ب ح مربع ح آ جون
نسبت شکل مضاف با شد ب ح بشکل مضاف ب ا پس نسبت مربع ب ح مربع ت آ جون نسبت شکل مضاف با شد ب ح بشکل
مضاف ب ا مساوی شکلین با شد ز وچون دیگر عود ار بر دن آرم ب ا پس نسبت
ب ح بمضاف ت آ جون نسبت ب ح با شد ب ا شاه بط اعنی نسبت ب ح ب ز
ح باب جون ت آ است بب ح پس نسبت ب ح جون ب ح با شد باب
مساوی حکم مصادره خامسه ز وبمثل این تقریر نسبت شکل مضاف ب ح بمضاف
ح آ جون نسبت ب ح با شد ز ح پس نسبت شکلین مضافین ب ا آ با هم جون نسبت ب ح با شد ب ز ح ز با هم لکن ب ح مساوی
ب ز و ح ات با هم پس شکل مضاف ب ح مساوک مضافین با شد ب ا آ ا وهو المراد ز ومن بی کوم چون این شکل اعم است از شکل
عروس چه از صورت این صورت ان الزم انه و عز عکس او داخل دین پس بان مناسبت اکران شکل را نام در عروس خواستی روا
با شد ز چون در دو دایره متساوک چون اب ح ه ز کط در زاویه با شد بر مرکز یا محیطا چون ح ط ا ز نسبت لکن ازین دو زاویه با دیگر
چون نسبت ان دو قوس با شد کی زاویه بر میان است اعنی نسبت قوس ب ح بقوس ه ز چون نسبت زاویه آ ات بزاویه
ز یا زاویه ح بر زاویه ط چه فصل کنیم در دایره ات ح ق ش
ان نظیر کی ممکن باشد و در دایره ز ه ز ق ش م ن ه مساوی
ممکن با شد ووصل کنیم ح ک ح ل ط م ن ه پس ش
ب ح بر ح ک ل اضعاف ب ح است بر زاویه ح ل
اضعاف زاویه ح ح ه بان عدت و همچنین ش
ه ز م م ن قوس ه ز با و زاویه ه ط ن ه ط را پس اکر
قوس ن ل زاید با شد بر قوس ه ن بر زاویه ح ل زاید
ه ط ن چه قوس بقدر زاویه است و اکر قوس ل ن مساوک
ممکن با شد پس حکم مصادره خامسه نسبت ب ح به ز چون نسبت زاویه ح ط ل چون نسبت نصف ایشان اعنی زاویه اکر
بط ه و المراد و این آخر مقالت ششم است از کتاب اقلیدس و همچنان این مقالت را جر هن الکتاب خواستند چه
اکثر مطالب شریف در هندسه بر اشکالی مبنی کی در ین مقالت بیان کرده اند

مقالت هفتم
از فن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

جزییت کی چیز را بواسطه ان واحد خواستند و عدد کلی است متالف از وحدات و من بی کوم کاه باشد کی هر چه
در مراتب عدد اند عدد کویند بس بان اعتبار اسم عدد بر واحد نه امد عدد اقل اکر عدد اکثر کند ز را با شد و اکثر معدود با و
اضعاف او و عدد زوج ان است کی منقسم شود بدو مساوک و فرد ان است کی منقسم نشود یا یشان ما یک زیادت شود بر زوج
بواحد ک و زوج الزوج ان است کی عددک زوج عدد او کند مراتی کی عددان زوج با شد و زوج الفرد ان است کی عددک
فرد عدد او کند مراتی کی عدد او زوج با شد و فرد الفرد ان است کی عددک فرد عدد او کند مراتی کی عددان فرد با شد عدد
اول ان است کی جز واحد عددان نکند و مرکب ان است کی عددک دیکر عدد او کند و در نسخه مانت اول نسبت با عددی دیکر
ان است کی غیر واحد ایشانرا با هم عد نکند و مرکب بنسبت با عددک دیکران است کی عددی دیکر عد ایشان کند و من بی
کوم فرق میان این در عبارت ان است کی بر عبارت اول ممکن با شد کی یک عدد هم اول با شد و هم مرکب و بر عبارت

دوم ممکن است اعداد مشترکه اعدادک با شند مختلف کی غیر واحد هم را عد کند و میانه ان است کی غیر واحد هم را نشمارد
عدد مضروب در عددی ان است کی او را بضعیف کرده باشند بعدت احاد مضروب به تا عدودک جمع شود و عدد مربع ان است کی
مجتمع شده باشد از ضرب عددک در مثل خویش و دو عدد متناوک یا دو محیط باشند و عدد مکعب ان است کی مجتمع شده باشد از ضرب
عددی در مربع او و سه عدد متساوی یا دو محیط باشند و عدد مسطح ان است کی مجتمع شده باشد از ضرب عددک در عددی دو
عدد یا دو محیط باشند کی اضلاع او باشند و عدد مجسم ان است کی مجتمع شده باشد از ضرب عددک در عددک مسطح و سه عدد
یا دو محیط باشند کی اضلاع او باشند اعداد متناسبه ان است کی اول ثانی را و ثالث رابع را اضعاف متساوک باشند یا جزو یا اجزا
بعینها اعداد مسطحه مجسمه متشابهه ان است کی اضلاع ایشان متناسب باشند عدد تام ان است کی مساوک جمله اجزا خود
باشد اشکال هر دو عدد کی نقصان کند از اکثر ایشان باقی در دو باشد اشتال اقل بر ان از اول ازانکه
چنانک آ ا کی باقی است از ات بعد از نقصان ط ک کی اشتال ح ر است از انکه نقصان کند از
اقل اشتال باقی و بان اقل از دو جون ح ح باقی است از ح ر بعد از نقصان ر ح اعنی اشتال ط آ از انکاه
از باقی اول اشتال باقی باقی و همچنین بی انک باقیی عد باقیی کی نزدیک او باشد پیش از یکی تا بدو
رسد چنانک از ط آ اشتال ح ح کم کردم ر ک او احد ماند ان دو عدد اعنی ات ح ر متباینان باشند و الا
زمن کینم کی عددک غیر واحد عد ایشان کند جون ه و بس ه ز عد ح ر کند کی عدد ک متی کند
بس عدد ط ک کند و عدات بی کرد بس عد ط آ کند کی عدد ح ر متی کرد بس عدد ح ر کند کی عد
ط ک بی کند بس ط ک کند و عدد ط آ بی کرد بس عد ک آ واحد نکند هز اخلف بس حکم ثابت باشد و مراد من خواهیم
کی اکثر عددک متباینان کی عد دو عدد مشترک کند چون ات ح ر اکر دو اول عدات ک کند و عد نفس خود
بی بی کند او اکثر عددی باشد کی عد ایشان کند و اکر عد ا نکند بل عدت ه کند و اه ماند اول ا د و ح ر
دو عدد و ح نکند بل عدد ر کند و ح ر بان اقل از دو واجب باشد کی پیش از انک بواحد رسد بعددک
رسند کی عدد ما قبل خویش کند و اجتماعان باشد با انک بفرض مشترک اند بس فرض کینم کی ح ر
عدد او متی کند بی کوییم کی او اکثر عددک است ک ت عدات ح ر کند اما انک عد ایشان می کند
بجهت انک عداه متی کند ک عدد ر متی کند بس عدد ر ک بکند و عد نفس خود می کند بس جمیع
ح ر عدد ک و ح ر عدد ت می کند بس ح ر عدد ه ک و عداه می کرد بس عدات متر کند و اما انک اکثر عددیت کی عد ایشان
کند بجهت انک اکر او اکثر نباشد فرض کینم کی ح ط اکثر از دست و عد ایشان می کند بس عدد ح ر بکند کی عدت ه می کند بس عدت ه
نکند و عدات می کند بس عدد آ بکند کی عدد ر متی کند بس عدد ر ک بکند و عدد ح ر می کند بس عدد ح ر بکند با انک اکثر از دست هز اخلف
بس هیچ عدد اکثر از دو نباشد کی عد ایشان کند و هو المراد و از بنجا روشن شد کی هر عددک کی عدد
دو کند عد اکثر عددک کی عد ایشان کند هم کند من خواهیم کی اکثر عددک با یم کی عد اعداد او ک
مشترک کند پیش از دو چون آ ب ح نوا کینم اکثر عددک کی عدات کند چون ح ب بس اکر ح عد
ح نیز نکند او اکثر عددک با شد کی عد ملثه کند و الا فرض کینم کی ه اکثر عددیست با شد کی عد
ایشان کند بس بحث انک عدات کند عد اکثر عددک کی عدات کند ب ح بس ه اکثر عدد اقل
کند هز اخلف و اکر ح عد ک نکند ز اکینم اکثر عددک کی عد ایشان هرد نکند چه ایشان موجود انچه
اعداد مشترک اند چون ه مثلا ت بس ه عدد کند کی عدات می کند بس عدات کند و عدد ح می کند
بس عدات ح کند و هیچ عدد اکثر از دو نباشد کی عد ایشان کند و الا بر من کینم کی رحیی باشد
بس بحث انک عدات می کند عدد ر نکند ت و عدد ح می کرد بس عد اکثر عددک کی عدد ح کند نکند ت بس ر اکثر عدد اقل کند
هز اخلف بس یا قسم اکثر عددک کی عد ملثه کند اعنی ه و هو المراد عدد اول از اکثر چون
ح ر ات یا حرو باشد یا الجراجه اکر عد او کند حرو او باشد و الا بتفصیل کسم او را با حاد او ح ط اکر
بیان ات باشد یا با قسام او کی مساوک ه و باشد اکر شارک او باشد و ح ر عد هرد و کند بس
هر یکی از ح ح ط حروات است و جمیع کی ح ر است اجزا و هو المراد و من می کوم خود
جزا قل با شد اما اجزا کاه باشد کی اول باشد و کاه باشد کی اکثر با شد چون دو عدد با شند
هر یکی از ایشان جزوک معین از ان دیکر چون ات ح ر د و ح ر چنانک ه ز از ان ح ط مجموع او لین

اعني ات د هان جزو معين باشد از مجموع آخرين اعني و ح ح ط ج ه و ك بك فصل كنيم باشكال
ات وح ط بل باسال ه د ب ك ح ل باسم جون ات ه د باشد باسم و مجنين ك ك ل ط و عدت مثل
ان عدت ب د و ح ط باسم ا ر ات ه د باسم جندان باشد كت دراصدك ازيشان تنها از نظر ا ه و هو
المراد ∴ جون دو عدد باشند هريك ازيشان اجزائي معين ازان ديگر چون ات اجزا ح ك جنانك ه د
ازان ح ط مجموع اولين اعني ات ه د هان اجزا باشد از مجموع آخرين اعني و ح ح ط ج ه فصل كنيم ات بك
باجزا ح ك و ه د بل باجزا ح ط ك ك جزو ح ك است و هان جزو ازان ح ط بس جميع اك ه ل جزو
باشد ازان جميع و ح ح ط ج ه و عدت اك ك ت جون عدت ه ل ر ات است بس مجموع ايشان مجموع
و ح ح ط را هان اجزا باشد كت يكي نظير خود را ا ه و هو المراد ∴ جون دو عدد باشند يكي ازيشان جزو
ديگرك و نقصان كنند ازيشان دو عدد كي يكي از نظير خود هان جزو باشد جنانك ا ه از ج ز و
كي ات از ح ك دو عدد بماند كي يكي از نظير خود هان جزو باشد جون ه ت از ح ك فرض كنيم كي ه ت از ح ح هان
جزو باشد كي ا ه از ح ك بس جميع ات از ح ك هان جزو باشد ه از ح ك مجنين بود بس ح ك و ح ك مساوك
باشند و چون و ح مشترك شنديم بماند ح ح چند ك ك بس ه ت از ك ك هان جزو باشد و هو
المراد ∴ جون دو عدد باشند يكي اجزا ديگرك ازيشان دو عدد نقصان كنند يكي نظير ازيشان
هان اجزا باشد جنانك ا ه از ح ك هان اجزا است كت ات از ح ك
دو عدد بماند كي نظ از نظ هان اجزا باشد جون ه ت از ك ح جنان ات كنيم و بفصل كنيم او بك باجزا ح ك
و ا ه باجزا ح ك بل و عدت ح ك ك ط جون عدت ا ل ه است و ح ح ك ك ازان ح ك
جون جزو ا ل ازان ح ك و ح ك اكثرست از ح ك بس ح ك اكثر باشد از ا ل بس ح م جنان ا ل
كنيم ح ا باندم ك ازان ك ك جون ح ك بل ح م ازان ح ك و مجنين فرض
كنيم كي ل ه جنان طه باشد ح ا بس بماند ك ه ازان ك ك جون طه ازان ح ك و ا عني
ط ك ازان ح ك بس جميع ح م طه اعني ا ه ازان ح ك هان اجزا باشد كي جميع
م ه اعني ه ت ازان ك ك و هو المراد ∴ جون هريكي از دو عدد ات ه ك جركت
باشند مبين ازان دو عدد ديگر جون و ح ح ك جون ابدال كنيم حر از ح اعني ات از ه ك هان جزو
كي كل از كل اعني و ك از ح ك جه ماجون فصل كنيم و ك را با مثال ات بك و ح ط با مثال
ه ل بل و ح ك از ح ل و ك ك ل از ك ك هان جزو واجزا باشد كي ات از ه ك بس جميع و ك از ح ط
هان جزو واجزا باشد و هو المراد ∴ جون دو عدد باشند هريكي اجزائي معين ازان دو
عدد ديگر جنانك ات اجزا ح ك است جون ه ك از ح ط جون ابدال كنيم اجزا ازاجزا جون
ات از ه ك هان حرف با اجزا باشد كت يكي ازان دو عدد از ديگر برد ا اعني و ك از ح ط
جه بفصيل كنيم اب را باجزا ح ك بك و ه ك را با جزا ح ط بل بس هريكي از اك ك ك هريكي از ه ل ك ك را ان جزو
واجزا باشد كت جميع ات جميع ه ك را و و ح ح ط را ط بس ات ه ك را ان جزو واجزا باشد
كي و ح ح ط را و هو المراد ∴ جون از دو عدد جون ات و ك دو عدد نقصان كنند برنسبت
ايشان جنانك نسبت ات ح ك جون اه ح ك باقيان برهان نسبت باشند اعني ت ه
بر ك جون ات باشد و ك ك جه ات و ك را هان جزو واجزا باشد كي اه و ك را بس باند ه ت
ك را مجمين و ح بس نسبت ايشان جون ان نسبت باشد و هو المراد ∴ جون اعدادك
باشند مناسب جنانك آب جون و ح بد نسبت مقدم با بات از جون آب جون نسبت جميع مقدمات
باشد بجميع تواليك اعني نسبت آ ح ب ك ك ان جزو واجزا طاهرست ه و جه اكر
آجزو ك باشد و هان جزو باشد از ك و مجمين آ ح از ب ك و مجمين اكرا اجزات
باشد بس نسبت آ ح ب ك جون نسبت آ باشد ب ت و هو المراد ∴ جون جهار
عدد متناسب باشند جنانك آب جون و ح بد و ابدال كنند هم متناسب باشند اعني آ ح جون ب ت باشد
بد جه آب را ان جزو واجزاست كت و ك را بس با ابدال آ ح را ان جزو واجزا باشد كت

ت ك را طو ك بس ايشان متناسب باشند و هو المراد ∴ و من مي كويم باين اشكال سه كانه
بفصيل و ركب در اعداد ظاهر شود چه فرض كنيم كي نسبت آت ب ح جون نسبت ك ه
است ه د بكلباد بر سبيل ركب و بكبار بر سبيل بفصيل بس جون بفصيل كنيم مركب را با تركيب
مفصل را سبب آ ح ك ك جون سبب ك ك ه باشد ه د جه با بدال نسبت آ ح ب ك جون نسبت ك باشد
با ه ك بس نسب آ ح بد جون نسبت ب ه باشد ه د با و ك با بدال نسبت آ ح ب ك جون نسبت ك باشد
با ه ك ∴ جون دو وصف از اعداد باشند هردو ا وصفي بر نسبت دو ازصفي
ديكر چنانك آ ك جون ك ه و ك ح جون ه ب ر در مساواه متناسب باشند اعني
نسب آ ح جون نسبت ك باشد با بدال نسب آ ك جون ك ه و نسبت ه ب جون
ح ك باشد ∴ بس نسبت آ ح جون نسبت ك ح باشد و با بدال نسبت آ ح جون نسبت
ك ح و هو المراد ∴ و من مي كويم در بن شكل استعمال كرد انك كت نسبي كي ساوك
يك نسبت باشند ساوك باشند با انك بيان كرد انك اين حكم را در اعداد نيز انك بيان ان بجزو واجزا ظاهرت
∴ و اما مساواه مضطربه بيان ان در اعداد موقوف است بر دو حكم يكي تاليف در نسبت
عددك جنانك در معاله ياسه سان كرد انك و دوم انك بسطح عددك در عددك جون
بسطح ان دكر باشد در دو بيان ان در بن مقالت است ∴ و بيانش بر سبيل بفصيل
ان است كت فرض كنيم كي نسبت آ ب جون ه است بر و ت ح جون ك به
بس آ ح جون ك باشد ب ح چه ضرب فدر نسبت آ ب و فدر نسبت ت ح ساوك
ضرب فدر نسبت ه ب راست و فدر نسبت ك به چه اتحاد سبب تساوك نسب ساوك اند لكن ضرب
فدر نسبت ه ب در فدر ك به ساوك ضرب فدر نسبت ك به است در فدره ب بموجب
حكم دوم لكن ضرب فدر نسبت آ ب در فدر ت ح جون نسبت آ باشد ب ح بموجب
حكم اول و مجنين فدر ك ه در فدره ح جون نسبت ك باشد ب س بس نسبت آ ح جون
نسبت ك باشد ب ر ∴ جون واحد عن عددك كند جون ات بفدر انك عدد
كند عددك ثاني ثالث را جون و ح ك ه ك يا واحد با بدال عدثاني كند بفدر
انك اول ثالث را چه دره ك از امثال و ح ك جندان باشد كت درات از احاد بس
جون تفصيل كنيم ك ر با بكل با مثال و ح ات با حاد با احد عدو ح ك ان كند
كي هريكي از ح ح ط ات هريكي را از ه ك ك ل ك بل جميع ات جميع ك ر را و هو المراد
سطح عددك در ديكرك جون و ح ك سطح آ در ت است مساوك سطح ان دكر
باشد در اعني ك ك سطح ت است زيرا چه واحد عدد كند جنانك آ عدد و حكم
ضرب آ در ت و عدد آ كند جنانك ت عدد ر بحكم ضرب ت در آ بس جون ابدال كنيم واحد
عدد كند جنانك آ عدد ك ه و احد جنان عدد مي كرد ك آ عدد و ك ر مي
كند عدد واحد بس و ك ر يك عدد باشند و هو المراد ∴ هر دو عدد كي ايشانرا دو
عددك ضرب كند جون ب و در آ نسبت سطح ايشان اعني ك به جون نسبت ايشان
باشد اعني ت ح چه واحد عدد آ كند جنانك ت عدد ك ر و ه عدد ر بس نسبت ايشان
جون نسبت و ح باشد به و جون ابدال كنيم نسبت ب ح جون نسبت ك ر باشد به
و هو المراد ∴ هر عددك كت او را در دو عدد ضرب كنند جون و در آ سبب
سطح ايشان جون نسبت ايشان باشد اعني نسبت آ ت جنان باشد كي ك به چه
هيچ فرق نيست ميان ضرب چه در آ ب و ميان ضرب آ ب د و ه در حصول سطح
ك ه بس نسبت ك ه جون نسبت آ ب باشد جنانك د شكل مقدم بيان كرده شد و هو
المراد ∴ هر چهار عدد چون آ ب و ك ر اكر متناسب باشند اعني نسبت آ ب جون و ك باشد
سطح اول در رابع اعني آ در ك ان ه است جون سطح ماني باشد در ثالث اعني ت د ح

وان ز است واگر مسطح چون مسطح باشد ایشان متناسب باشد چه آ در ج ضرب کنیم تا ح حاصل شود پس بجهت آنک
آ در ج د ضرب کرده اند و ح ه حاصل شده نسبت ج بد چون نسبت ح باشد به ح و دیگر
آب ضرب کرده اند در ج و ح ز حاصل شده پس نسبت آب اعنی ج بد چون نسبت
ح باشد بز و چون نسبت ح به بود پس نسبت ح به و ز یکی باشد یا پس ه ز متساوی
باشند طه دیگر فرض کنیم کی ه ز متساوی است می گوییم نسبت آب چون نسبت
ج باشد بد چه نسبت ح ز بیان مذکور چون نسبت آب است بز و نسبت ح ه چون
نسبت ج د ح و نسبت ح بز ه متساوی یکی است زه پس نسبت آب چون نسبت ج د
باشد یا ه و هو المراد ∴ و من می گویم درینجا نیز استعمال کرده است کی نسبت متساویان
بیک چیز یکی باشد و نسبت یک چیز بمتساویین یکی باشد و در اعداد بیان این نکرده است بجهت سهولت بیان ایشان
بجزو و اجزا ∴ و ازینجا ظاهر شد کی هر سه عدد کی باشند اگر متناسب باشند مسطح اول در ثالث
چون مربع ثانی باشد و اگر مسطح چون مربع باشد متناسب باشند ∴ اقل اعداد بر نسبتی چون
ه ز ح ط کی بر نسبت آب ج د است عد کنند جمیع اعدادی را کی بر نسبت ایشان باشد عدی
واحد اقل اقل را و اکثر اکثر اعنی ه ز عد آب کند بقدر آنک ح ط عد ج د کند چه ه ز با جزو آب
باشد با اجزا او ز پس اگر اجزا باشد فصل کنیم او را بک بجزو ه ک ک ز از آن آب و ح ط همان
اجزا باشد بعینها از آن ج د چون ح ل ل ط و قدر ه ک از ح ل چون قدر ه ز باشد از ح ط یب
پس ه ک ح ل کی اقل اند از ه ز ح ط بر نسبت آب ج د باشند و ه ز ح ط اقل اعداد بودند بر نسبت ایشان هذا خلف
پس ه ز جزو آب باشد و لا محاله ح ط مثل آن جزو باشد از ج د پس عد ه ز ح ط آب ج د را علی
السوا باشد و هو المراد ∴ اقل اعداد بر نسبتی چون آب متباین باشند و الا فرض کنیم کی ج
عد ایشان کند باحاد د ه پس مسطح ج در د ه آب باشد چنانک از معنی ضرب معلوم می
شود پس نسبت د ه چون نسبت آب باشد یح و ایشان اقل اند از آب چه ایشان اضلاع
آب اند هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ و من می گویم این حکم وقتی صحیح
باشد کی واحد در اقل اعداد داخل باشد و الا تباین لازم نیاید و مثال ظاهر شود ∴ متباینان چون آب اقل
عددین باشند بر نسبت ایشان و الا فرض کنیم کی ج د اقل از ایشان است و بر نسبت
ایشان پس لا محاله عدد ایشان بکنند به ه ک و ه عد ایشان بکند بقدر احاد عدد
ج د پس مشترک باشند و بفرض متباین بودند هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد
∴ هر عددی کی عد احد المتباینین کند چون ج کی عد آ می کند مباین آن دیگر باشد چون
ب و الا فرض کنیم کی د عد ج ب کند پس د عد ج کند کی عد آ می کند پس عد آ کند و عد
ب نیز می کند پس آب مشترکان باشند و بفرض متباینان اند هذا خلف پس حکم ثابت
باشد و هو المراد ∴ هر دو عدد کی مباین دیگری باشند چون آب ج را مسطح یکی در دیگری
چون د هم مباین او باشد اعنی ج و الا فرض کنیم کی ه عد ج د کند و عد د کند بز پس
ه در ز د باشد و آ در ب د بود پس نسبت ه با چون نسبت ب باشد بز یط و ه عد ج می
کند پس مباین آ باشد یح پس ه آ اقل دو عدد باشند بر نسبت ایشان کب و عد ب ز کنند ک
پس ه عد ب کند و عد ج می کرد پس ب ج مشترکان باشند و بفرض متباینان بودند هذا
خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ مربع مباین مباین باشد مثلا ج کی مربع آ است کی مباین
ب است مباین ب باشد چه فرض کنیم کی د مثل آ است پس آ د مباین ب باشد و ج مسطح
یکیست در دیگری پس ج مباین ب باشد کد و هو المراد ∴ چون هر یکی از دو عدد
چون آب مباین هر یکی از دو عدد دیگر باشند چون ج د مسطح اولین چون ه مباین
مسطح اخیرین باشد چون ز چه آب مباین ج اند پس ه مباین ج باشد کد و همچنین آب
مباین د اند پس ه مباین د باشد کد پس ج د مباین ه باشد پس ز مباین ه باشد کد و هو المراد

هر دو

∴ هر دو متباین چون آب مربع ایشان چون ج د متباین باشند و همچنین مکعب ایشان چون ه ز
و ما بعد ایشان از مراتبی کی نهایت ندارد چه آب متباینان اند پس ربع هر یکی متباین آن دیگر
باشد کو پس آ مباین د باشد پس مربع او و آن ج است مباین د باشد که و هر یکی از آ ج مباین
هر یکی از ب د است پس مسطح آ ج اعنی ه مباین مسطح ب د باشد اعنی ز کو و همچنین در ما بعد ایشان
از مراتب غیر متناهی و هو المراد ∴ هر دو عدد چون آب ب ج اگر متباین باشند مجموع ایشان بعد از ترکیب
مباین هر یکی از ایشان باشد اعنی آ ج آب را و اگر مجموع مباین هر یکی از ایشان باشد بعد از تفصیل
متباین باشند چه اگر آ ج مباین آب نباشد فرض کنیم کی د عد ایشان کند و عد ب ج کند لا محاله پس آب
ب ج مشترک باشد هذا خلف و همچنین آ ج مباین ب ج باشد و دیگر فرض کنیم کی آ ج آب متباین
باشند پس آب ب ج متباین باشد و الا فرض کنیم کی د عد ایشان کند و عد آ ج
کند لا محاله پس آ ج آب مشترک باشد هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد
و من می گویم برین قیاس اگر آب ب ج مشترک باشند مجموع مشارک هر یکی باشد چه فرض کنیم کی د اکثر عددیست کی عد ایشان
هر دو کند ب پس عد آ ج کند و عد هر یکی می کند پس آ ج با هر یکی از آب ب ج مشترک باشد و اگر آ ج آب مشترک باشند
آب ب ج مشترک باشند چه د چون عد آ ج و آب کند لا محاله عد ب ج کند پس آب ب ج مشترک باشد
∴ عدد مرکب چون آ عد او کند عددی اول چه اگر ب کی عد آ می کند اول است حکم ثابت شد
و الا فرض کنیم کی ج عد ب کند و همچنین سخن در و بگوییم اگر منتهی نشود بعددی غیر مرکب
واجب باشد کی عد کند عددی را مفروض متناهی الآحاد مرکباتی مترتب غیر متناهی و هر یکی اعظم از آنچ پس از وی
چون ب ج و آنچ از پی ایشان باشد هذا خلف پس لابد است کی منتهی شود بعددی اول چون ج مثلا پس ج بجهت
آنک عد ب می کند کی عد آ می کند عد آ کند و او اول است و هو المراد ∴ هر
عددی چون آ یا اول باشد یا عددی اول عد او کند چه اگر آ اول باشد احد القسمین ثابت شد و الا
مرکب باشد و بضرورت عددی اول او را عد کند یط و هو المراد ∴ اول چون آ
مباین هر عددی باشد کی عد او نکند چون ب و الا فرض کنیم کی عددی غیر
واحد عد ایشان کند با آنک آ اول است هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ اول چون آ چون عد
مسطحی کند چون ب عد یکی از دو ضلع او چون ج د بکند چه اگر عد ج کند
حکم ثابت باشد و الا متباینان باشند لا و فرض کنیم کی آ عد ب می کند بقدر
ه پس آ در ه ب باشد و ج در د ب بود پس نسبت آ ج چون نسبت د باشد به یط
و آ ج اقل اعداد است بر نسبت ایشان بجهت آنک متباین اند کب پس آ عد د کند
و هو المراد ∴ می خواهیم کی بیابیم اقل اعدادی بر نسبت اعدادی معلوم چون
آب ج متوالی اگر متباین باشند ایشان اقل اعداد باشند بر نسبت خویش کب و اگر مشترک
باشند فرض کنیم کی د اکثر عددیست کی عد ایشان می کند ج و فرض کنیم کی عد آ به می کند و عد ب بز و ج یح پس
ه ز ح اقل اعداد باشند بر آن نسبت یح و الا فرض کنیم کی ط ک ل اقل اعداد باشند
و فرض کنیم کی ط عد آ می کند و ک عد ب و ل عد ج بم ک پس م در ط آ باشد و د
در ه آ بود پس نسبت ه بط چون نسبت م باشد بد یط و ه اکثر است از ط بفرض پس
اکثر او د باشد و عد آب ج می کند چه م ضلع ایشان است بجهت آنک آب ج از
ضرب م در ط ک ل حاصل شده است پس م اکثر عددی باشد کی عد آب ج
کند و د اکثر عددی بود کی عد ایشان می کرد هذا خلف پس اقل اعداد
بر آن نسبت غیر ه ز ح نباشد و هو المراد ∴ می خواهیم کی اقل عددی
بیابیم کی دو عدد مختلف چون آب عد او کنند اگر اقل عد اکثر کند و اکثر عد
نفس خود می کند پس اکثر مطلوب باشد چه او اقل عددیست کی اکثر و اقل عد او می کنند چه اکثر محال است
کی عد اقل از خود کند پس اقل عددی کی اکثر او را عد کند اکثر باشد ∴ و اگر اقل عد اکثر نکند یا متباینان باشند یا مشترک

اگر متباین باشند آ در ب ضرب کنیم تا ه حاصل شود که او مطلوب است. اما آنکه هر دو را عدّ می‌کنند ظاهرست
چه ضلع عدد مسطح کند بضرورت. و اما آنکه ه اقل عددیست که ایشان او را عد می‌کنند بجهت
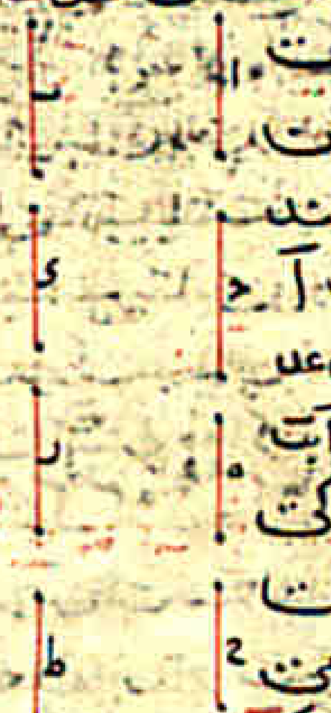
آنکه اگر ز اقل باشد مثلا فرض کنیم که آ عد ز می‌کند به ح و ب عدد او بر ط پس آ در ح ز باشد و همچنین
ضرب ب در ط پس نسبت آ ب چون نسبت ط باشد به ح و آ ب متباین‌اند اقل باشند
بر نسبت خویش (کب) پس آ عد ط کند و ب در آ ضرب کرده‌اند و ه حاصل شده پس نسبت آ ح
بر چون نسبت ه باشد به ز و آ عد ح کند پس ه اکثر عدّ ز اول بکند هذا خلف پس اب عدد
اقل از ه نکنند و اگر مشترک باشند فرض کنیم که ز ح اقل دو عددند بر نسبت ایشان (کد) نسبت آ ب
چون نسبت ز به ح و آ در ح ضرب کنیم یا ب در ز که از هر دو یک چیز حاصل شود (یط) چون ه مثلا که
او مطلوب است. اما آنکه عدّ کنند ظاهرست چه اضلاع اواند. و اما آنکه اقل عددیست که
ایشان او را عد می‌کنند بجهت آنکه اگر عدد اقل از و بکنند چون ز مثلا فرض کنیم که آ عد ز می
کند به ح و ب به ط پس آ در ح ز باشد و همچنین ب در ط پس نسبت آ ب چون نسبت ط باشد به ح (یط) و چون نسبت ز بود
به پس نسبت ز به ح چون نسبت ط ح باشد (یا ه) و ز ح اقل عددند بر نسبت ایشان پس ز عد ط کند (کد) و ب
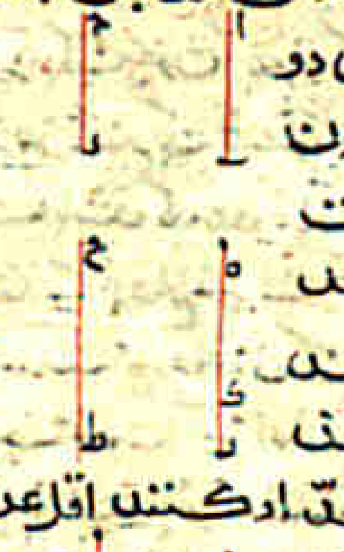
ضرب کرده‌اند در ز ط و ه حاصل شده پس نسبت ز به ط چون نسبت ه باشد به ح (یز) و ز عد ط می‌کند پس ه اکثر
له عدّ ز اول بکند هذا خلف پس اب عدد اقل از ه نکنند و هو المراد. اقل عددی چون ح ط که دو
عدد او را عد کنند چون اب و هر آن اول عدد کند هر عددی را که آن دو عدد عد او کنند چون
ه زیرا چه اگر ح ط اول عدّ ه نکند فرض کنیم که ز ک باشد که معدود نشود ح ط بجهت
آنکه از ح ط است و اب و ه ز عدد ه ک می‌کنند چه عدد ح ط می‌کنند و ح ط عدد ه ک می‌کنند و عدد
جمیع ه ز می‌کنند پس عدد ک ز بکنند پس ح ط اقل عددی نبوده باشد که ایشان او را عد
می‌کنند چه عدد ز ک می‌کنند با آنکه اقل از ح ط است هذا خلف پس حکم ثابت باشد
لو و هو المراد. می‌خواهیم که اقل عددی یابیم که اعدادی زیادت بر دو چون اب ج عدد او کنند اقل عددی
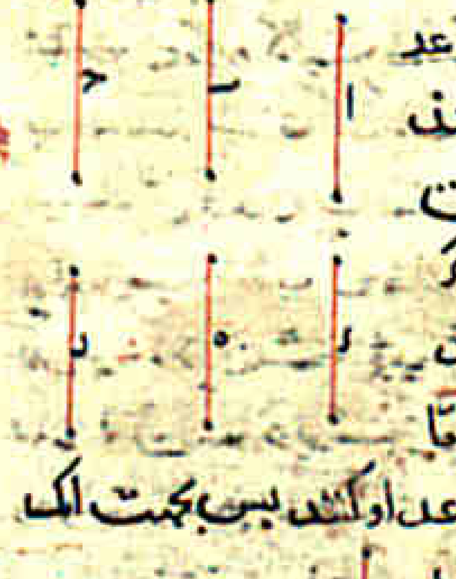
را کنیم که اب عدد او کنند چون د (لد) اگر ج عدد او کند او اقل عددی باشد که اب ج عد
او کنند. اما آنکه عدد او کنند ظاهرست. و اما آنکه اقل عددی باشد بجهت آنکه اگر اقل نباشد
فرض کنیم که اقل ه باشد و اب عدد او می‌کنند پس د که اقل عددیست که اب عدد او می
کنند عدد ه کند (له) و د اکثرست از ه هذا خلف. و اگر ج عدد د نکند نراکنیم اقل عددی که ج د
عدد او کنند چون ه (لد) پس ه اقل عددی باشد که اب ج عدد او کنند. اما آنکه عدد او کنند
بجهت آنکه اب عدد د می‌کنند و د عدد ه می‌کند پس اب عدد ه کنند و ج نیز عدد او کند. و اما
آنکه ه اقل عددیست بجهت آنکه اگر اقل نباشد فرض کنیم که ز اقل عددی باشد که اب ج عدد او کنند پس بجهت آنکه
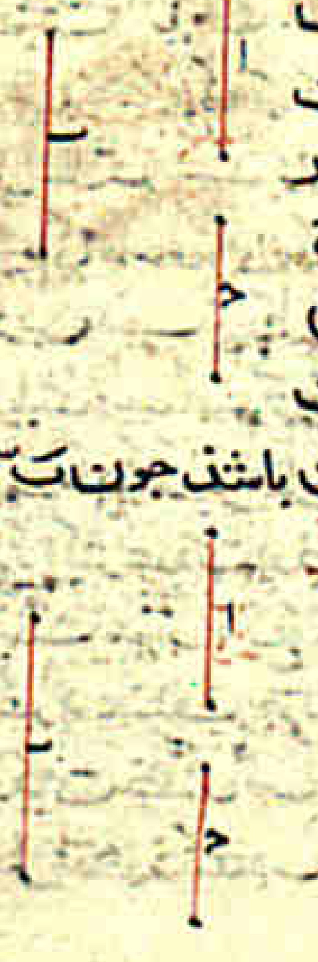
اب عدد ز می‌کنند د که اقل عددیست که اب عد او می‌کنند عدد ز کند (له) و بجهت آنکه
د ج عدد ز می‌کنند ه که اقل عددیست که د ج عدد او می‌کنند عدد ز کند (له) با آنکه ه اعظم است
لز از ز بفرض هذا خلف پس یافتیم آنچ خواستیم و هو المراد. هر عددی چون آ که عددی عدد
او کند چون ب معدود را جزوی باشد سمی عاد چه فرض کنیم که واحد عدد ج
کند بقدر آنکه ب عد آ کند پس بابدال واحد عدد ب کند بقدر آنکه ج عدد آ (یه) پس
واحد از ب آن جزو باشد که ج از آ و واحد از ب جزوی است که سمی ب است
لح پس ج از آ معدود باشد سمی ب عاد و هو المراد. هر عددی چون آ که او را جزوی باشد چون ب سمی آن
جزو عدد او کند چه فرض کنیم که واحد از ج آن جزو باشد پس ج سمی جزو ب باشد (لز)
چه جزو واحد از ج چون جزو ب است از آ پس جزو واحد از ج سمی عدد ج است پس جزو ب
از آ سمی عدد ج است پس ج سمی جزو ب باشد از آ و واحد عدد ج می‌کند چنانک ب عدد آ
و بابدال واحد عدد ب کند چنانک ج عدد آ (یه) پس ج که سمی جزو ب است از آ است عدد آ کند و هو
لط المراد. می‌خواهیم که اقل عددی بیابیم که او را اجزائی مفروض باشد چون اب ج

فرض

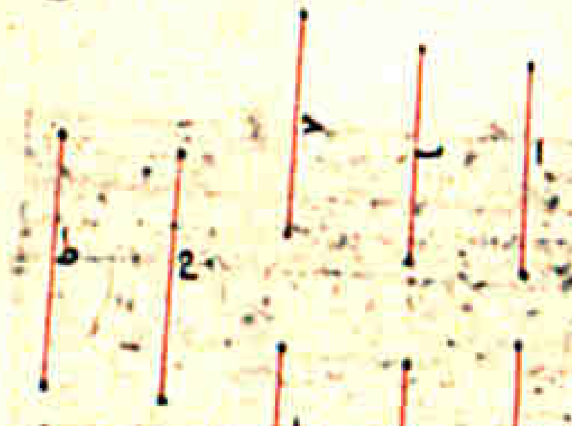
فرض کنیم که ز ح ط سمی آن اجزاست و نراکنیم اقل عددی که ز ح ط عد او کنند
چون ی (لو) که ی ح آن است که او را اجزاء اب ج باشد. اما آنکه او را آن اجزا باشد
بجهت آنکه بیان کردیم در (لز). و اما آنکه او اقل عددیست که او را آن اجزاست بجهت
آنک اگر او اقل نباشد فرض کنیم که ط اقل باشد و بجهت آنکه آن اجزا او راست سمی
آن اجزا یعنی ز ح ط عدد او بکنند (لح) و او اقل است از ح هذا خلف پس ح عدد مطلوب
باشد و هو المراد. و این آخر مقاله هفتم است از کتاب اقلیدس.

مقالت هشتم از فن اول از جمله چهارم که در علم ریاضی است

بیست و پنج شکل است و در نسخه ثابت بزیادت دو شکل ... که است

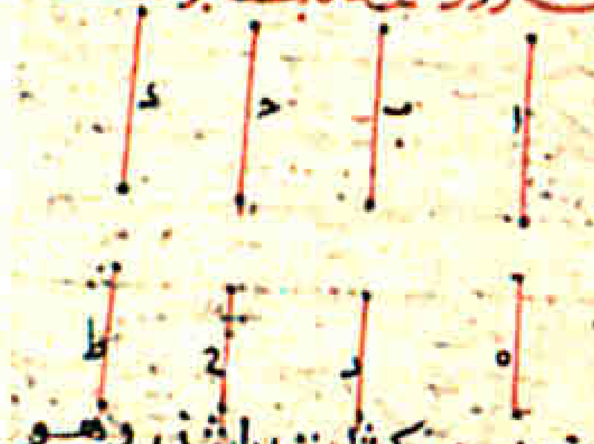
آ جون متوالی شود اعدادی بر یک نسبت چون
آ ب ج د و اطراف ایشان چون آ د متباین باشند ایشان اقل اعداد باشند بر آن
نسبت و الا فرض کنیم که ه ز ح ط بعدت و نسبت ایشان باشند و اقل
از ایشان پس مساوات نسبت آ به د چون نسبت ه باشد به ط (ید) و آ د اقل اعداد
اند بر نسبت خویش (کب) بجهت آنکه متباین‌اند و عدّ هر دو عدد کنند
که بر نسبت ایشان باشند (کد) پس آ عد ه کند با آنک اکثر از وست هذا خلف پس حکم ثابت باشد و هو
ب المراد. می‌خواهیم که اقل اعدادی متوالی یابیم چند آنک باشد بر نسبت چون نسبت اب مثلا و فرض کنیم که
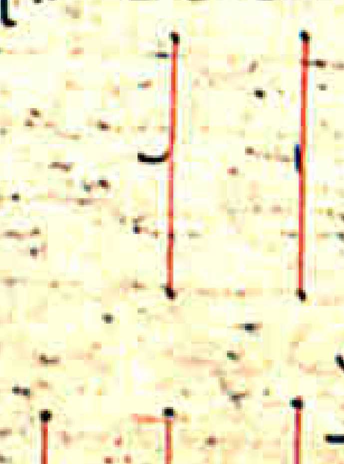
ایشان اقل عددین اند بر آن نسبت و عدد متوالیه چهار باشد آ مربع کنیم یعنی در نفس
خویش ضرب کنیم و آ در ب ضرب کنیم و ب مربع کنیم که اعداد ج د ه سه گانه حاصل
شود و آ در ج سه ضرب کنیم و ب در ه تا اعداد ز ح ط ک اربعه حاصل شود که مطلوب
باشند چه آ در نفس خود ضرب کرده‌ایم و در ب و ج د حاصل شده پس ج د بر نسبت
آ ب باشند (یح) و ب در آ ضرب کرده‌اند و در نفس خود د ه حاصل شده پس د ه بر نسبت آ ب
باشند (یح) پس ج د ه سه گانه متوالی باشند بر آن نسبت. و دیگر آ در ج د ه ضرب کردیم و ز ح ط حاصل
شد پس ز ح ط بر نسبت ج د ه باشند (یح) بر نسبت آ ب. و دیگر آ ب در ه زدیم و ط ک حاصل شد
پس ط ک بر نسبت آ ب باشند (یز) و ز ح ط ک چهارگانه متوالی بر آن نسبت و ایشان اقل
اعداد اند بر آن نسبت چه آ ب متباین‌اند (کد) و ج ه مربع ایشان است و ز ک مکعب
ایشان پس اطراف ثلثه و اربعه متباین باشند (کز) و بر این قیاس که آنچ از چهار زیادت بود و هو
المراد. و ازین شکل روشن شد که اطراف ثلثه متوالیه مربع باشند و اطراف اربعه مکعب
چون اقل اعداد بر نسبتی باشند. و همچنان روشن شد که اضلاع مربعات
اطراف ثلثه دو عدد باشند که اقل عددین باشند بر نسبت آن ثلثه و اوسط ثلثه مسطح یکی ازین دو عدد باشد در آن دیگر
ج و آن استثنا محتاج الیه است در شکل شانزدهم از مقاله نهم. هر اقل اعدادی متوالی

بر نسبتی چون اب ج د اطراف ایشان چون آ د متباین باشند چه اقل عددین بر آن نسبت
فراگیریم چون ه ز (لز) آنگاه اقل ثلثه چون ح ط ک (لز) آنگاه اقل اربعه چون ل م ن س (لز)
پس این چهار موافق اعداد اب ج د باشند در عدت و نسبت و در آنک اقل اعداد اند
بر آن نسبت پس ل م ن س عین اب ج د باشند لکن ل س متباین اند (کز) پس
د آ د بجهت آنکه ایشان ل س اند متباین باشند و هو المراد. می‌خواهیم که اقل اعدادی
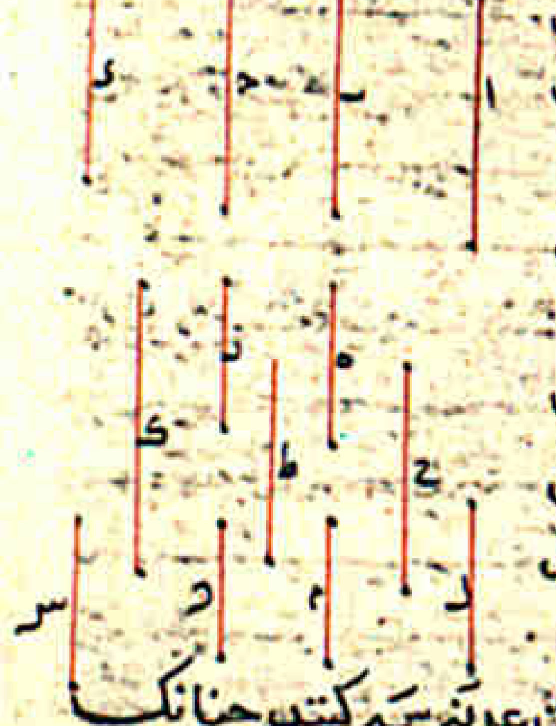
متوالی یابیم بر نسبتهای مفروضه چون نسبت اب و ج د و ه ز سه گانه و فرض کنیم که
هر دو از ایشان اقل اعداد باشند بر نسبت ایشان و نراکنیم اقل عددی که ب ج عدد
او کنند چون ط (لد) و چنان کنیم که آ عد ح کند چنانک ب عد ط و د عد ک چنانک ج
عد ط آنگاه فراگیریم اقل عددی که ک ه عدد او کنند چون ل (لد) و ح ط چنان کنیم که عدد ل س کنند چنانک
ک عد ل و ز عد م کند چنانک ه عد ل پس ن س ل م بر آن نسبت باشند چه اب عدد ح ط می‌کنند علی السوا
و ح ط عدد ن س علی السوا پس بابدال ن س بر نسبت اب باشند (یز) و ج د عد ط ک می‌کنند علی السوا و ط ک

عد سه ل برسوا پس بابدال سه ل بر نسبت ح د باشد یج ر و ه ر عد ل م برسوا می
کند پس بابدال ل م بر نسبت ه ر باشد یج ر و می گوییم نه سه ل م اقل اعداد اند بران
نسب والا فرض کنیم که ع ف صه قه اقل از ایشان باشند بران نسب پس
ا ب بر نسبت ع ف باشد و ا ب اقل عددین است بر نسبت ایشان پس
ایشان عد ع ف کنند کر و همچنین ح د عد ف صه و ه ر عد صه قه
پس بجهت انک ب و ح عد ف می کنند ط که اقل عددیست که ب و ح عد او
می کنند عد ف کند له ر و ط ک بر نسبت ف صه است پس بابدال ک عد
صه کنند یج ر و ه عد صه می کرد پس ک ه هر دو عد صه کنند و ل اقل
عددیست که ک ه عد او می کنند پس ل اکثر عد صه اقل کند له ر هذا
خلف پس اقل اعداد بران نسب نه سه ل م است لا غیر و هو المراد ∴ نسبت
هر مسطحی چون ا مسطح ح د با مسطحی دیگر چون ب مسطح ه ر مولف باشد از نسبت اضلاع ایشان اعنی نسبت
ا ب مولف باشد از نسبت ح به ر د بر چه فرا گیریم اقل سه عدد برین دو نسبت کر
چون ح ط ک نسبت ح ه چون ح ط و نسبت د ر چون ط ک و مولف از ایشان نسبت
ح ک و د ر ه ضرب کنیم تا ل حاصل شود پس بجهت انک د ر در ح ه زده اند و ا ل حاصل شده
نسبت ح ه اعنی نسبت ح ط چون نسبت ا ل باشد یج ر و ه ضرب کرده اند
در د ر و ل ب حاصل شده پس نسبت د ر اعنی نسبت ط ک چون نسبت ل ب
باشد یج ر پس مساواه نسبت ح ک که مولف است از ان دو نسبت اعنی نسبت
اضلاع چون نسبت ا ب باشد یدر پس نسبت ا ب هم مولف باشد از نسب اضلاع
و هو المراد ∴ چون اعدادی متوالی بر نسبتی باشند چون ا ب ح د ه و اول عد ثانی نکند در ایشان هیچ عددی
نباشد که عد عددی کند که بعد از و باشد اما انک هر عددی تالی خویش
را عد نکند ظاهرست چه ایشان بر نسبت ا ب اند تا انک ا عد ب نمی کند
و اما انک غیر تالی را هم عد نکند چون ح ه را مثلا بجهت انک چون فرا گیریم
اقل اعداد بر نسبت ح د ه چون ر ح ط د ر ط متباین باشند ح و ر واحد نیست
چه نسبت ر ح چون نسبت ح د است و ح عد د نمی کند پس ر عد ح نکند
و واحد عد غیر خود کند پس ر عد ط نکند و الا متباین نباشد اگر عد او کند
چه عد نفس خود نیز می کند و چون ر عد ط نکند و مساواه نسبت ر ط چون نسبت ح ه است یدر پس ح عد ه نکند
و هو المراد ∴ چون اعدادی متوالی باشند بر نسبتی چون ا ب ح د و اول عد اخیر کند
اعنی ا د را عد ثانی هم بکند اعنی ا ب را چه اگر عد ثانی نکند عد اخیر بکند و هذا خلف
پس حکم ثابت باشد و هو المراد ∴ چون میان دو عدد چون ا ب اعدادی افتد چون ح د
و همه متوالی شوند بر نسبتی چون توالی ا ح د ب بر نسبت ا ح میان هر دو عدد که بر نسبت ایشان باشند چون
ه ر مثل ان اعداد افتد و همه متوالی شوند بران نسبت اعنی نسبت ا ح چه فرا گیریم اقل
اعداد بر نسبت ا ح د ب همان عدد ر چون ح ط ک ل پس ح ل متباین باشند ح و نسبت ایشان
چون نسبت ا ب است یدر اعنی ه ر پس ح ل عد ه ر کند عدی واحد کر و فرض کنیم
که ط عد م کند و ک عد نه بر همین وجه پس ح ط ک ل بر نسبت ه م نه ر باشد طر اعنی بر نسبت
ا ح د ب و هو المراد ∴ هر دو متباین چون ا ب که میان ایشان اعدادی افتد چون
ح د و جمله متوالی شوند بر نسبتی میان واحد و میان هر یکی از ایشان اعدادی افتد همان عدد و متوالی شوند
چه فرا گیریم اقل دو عدد بر نسبت ا ح چون ه ر یج ر و اقل سه عدد چون ح ط ک ب و همچنین تا بعدد
ا ح د ب رسد چون ل م نه سه که اقل اعدادست بران نسبت پس ل م نه سه نظایر مساوی ا ح د ب
باشند چه ا ح د ب هم اقل اعداد اند بران نسبت ا و ه در نفس خود زده اند و ح شده ب و در

ح و ل شده

ح و ل شده ب پس واحد عد ه کند بقدر آحاد ه و ه عد ح و ح عد ل اعنی آ همین قدر چه نسبت واحد با احد المضروبین چون نسبت
ان مضروب دیگر باشد با مسطح پس میان واحد و آ عدد ه ح افتاد و متوالی شدند بر نسبتی و همچنین بیان کنیم که میان واحد
و ب عدد ر ک افتاده است و متوالی شده و هو المراد ∴ هر دو عدد چون ا ب که میان هر یکی از ایشان
واحد چون ل اعدادی افتد و متوالی شوند چون ل ح د ا و ل ه ر ب میان ایشان نیز مثل ان اعداد
افتد و متوالی شوند چه نسبت ل ح چون نسبت ح است ب و ل عد ح می کند بعدد احاد پس ح
عد د کند بعدد احاد ح پس د مربع ح باشد و دیگر ل عد ح می کند چنانک د عد ا پیش ح در
د ا باشد یطر و همچنین بیان کنیم که ر مربع ه است و ه در ر ب یطر و ضرب کنیم ح در ه تا ح
حاصل شود و بیان کنیم که د ح ر متوالی است یج ر انگاه ح ه در ح ضرب کنیم تا ط ک حاصل
شود که ا ط ک ب متوالی باشند چه ح در د ح زده اند و ا ط شده پس ا ط بر نسبت د ح باشد یج ر
اعنی ح ه و ح ه در ح زده اند و ط ک شده پس ط ک بر نسبت ح ه باشد یدر و ه در ح ر زده اند
و ک ب شده پس ک ب بر نسبت ح ر باشد یج ر اعنی ح ه پس ا ط ک ب متوالی اند بر نسبتی
چون نسبت ح ه و هو المراد ∴ میان هر دو مربع چون ا ب عددی افتد و هر سه متوالی شوند در نسبت و نسبت مربع
بمربع اعنی ا ب چون ضلع باشد با ضلع مثناه اعنی ح ب چه ح در د ضرب کنیم تا ه حاصل شود پس نسبت
ا ه چون نسبت ح د باشد یج ر و همچنین نسبت ه ب یج ر پس ه میان ا ب افتاد و متناسب شدند
و نسبت ا ب بحکم مصادره خامسه چون نسبت ا ه است مثناه اعنی بسبب ح د مثناه و هو المراد ∴
میان هر دو مکعب چون ا ب دو عدد افتد و هر چهار متوالی شوند در نسبت و نسبت مکعب بمکعب
اعنی ا ب چون نسبت ضلع باشد بضلع مثلثه اعنی نسبت ح ب چه تولید کنیم از ح د اعداد ه ر ح متوالی چنانک رفت
یا پس ح در ه ا باشد و د در ح ب چه ه ح مربع ح د اند و ضرب کنیم ح د در ر تا ط ک حاصل شود
و بیان کنیم که متوالی اند بر نسبت ا ط یدر و یج ر اعنی نسبت ح د لکن نسبت
ا ب بحکم مصادره خامسه چون نسبت ا ط است بل ح د مثلث و هو المراد ∴ اعدادی
که متوالی باشند بر نسبتی چون ا ب ح مربعات ایشان چون د ه ر متوالی باشند و همچنین
مکعبات ایشان چون ح ط ک و ما بعد ایشان از مراتب چه ما چون ا در ب ضرب کنیم
تا ل شود و ب در ح م اعداد د ل ه م ر پنج گانه متوالی باشند بحکم یج ر چنانک تقریر ان رفت و مساواه نسبت
د ه چون نسبت ه ر باشد یدر پس مربعات متوالی باشند ∴ و دیگر چون
ضرب کنیم ا در ل ه تا نه سه شود و ح در ه م ع ف اعداد ح نه سه ط ع ف ک
هفت گانه متوالی باشند یدر و یج ر پس مساواه نسبت ح ط چون نسبت
ط ک باشد یدر پس مکعبات نیز متوالی باشند و هو المراد ∴ هر دو مربع چون
ا ب که یکی عد ان دیگر کند چون ا ب را ضلع ان دیگر کند اعنی ح د را
و اگر عددی عد عددی کند مربع او عد مربع او کند چه ح در د ضرب کنیم
تا ه حاصل شود و ا ه ب متوالی شوند بر نسبت ح د یج ر و اول عد اخیر
می کند بفرض پس عد ه کند ر پس ح عد د کند چه ح د بر نسبت ا ه است و اگر ح عد د کند ا عد ه کند و ه عد ب
چه ا ه ه ب بر نسبت ح د است پس ا عد ب کند و هو المراد ∴ و ازینجا روشن شد که
چون مربعی عد مربعی نکند ضلع او عد ضلع او نکند و چون عددی عد عددی
نکند مربع او عد مربع او نکند ∴ هر دو مکعب چون ا ب که یکی عد دیگری کند چون
ا ب را ضلع او عد ضلع ان دیگر کند اعنی ح د را و اگر عددی عد عددی کند مکعب
او عد مکعب او کند چه ما از ح د تولید ه ح ر متوالی کنیم بحکم یج ر چنانک در یا تقریر کرده شد و ح د در ح ضرب کنیم تا ط ک
حاصل شود و ا ط ک ب متوالی شوند بر نسبت ح د یج ر و بفرض ا اول عد ب اخیر می کند پس ا
عد ط کند ر اعنی ح عد د و اگر ح عد د کند ا عد ط کند و ط عد ک و ک عد ب پس ا عد ب کند
و هو المراد ∴ و ازینجا روشن شد که چون مکعبی عد مکعبی نکند ضلع او عد ضلع او نکند

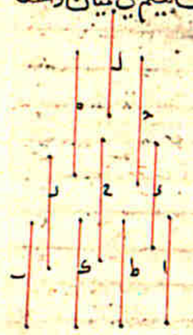

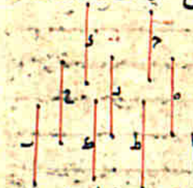

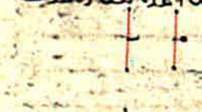

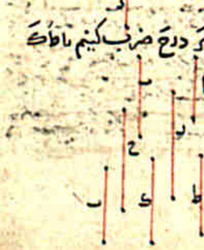

وچون عدد ک عدد ک کند مکعب او عدد مکعب او کند، ومن می گویم در ترتیب بعضی از این اشکال اضلاعی هست
واجب ایراد کردم در ترتیب ثابت است و اما حاجت در شکل یا ایراد کردن است اینجا یا در یاد کردم دور
دور ط ان احکام که مذکور شد در صدر شکل یه ده و در شکل یا یه شانی که مذکور است دیبن در شکل بعد ازین
متوانی شوند. بیان هر دو سطح مشابه چون آب عدد ک اضعف و هر سه متوالی شوند
ونسبت سطح نسطح چون نسبت ضلعی بر ذ با نظیر مثلاً چه فرض کنیم کی ح ه ضلع آ
است و ه ز ضلع ت و نسبت ح ه چون نسبت ک ذ در ه ز در ضرب کنیم تاح حاصل شود و اح ت
متناسب کرد و چه ک ذ در ح ه زده ان و اح حاصل شد بین اح بر نسبت ح ه باشد یا ذ در ه در
ک ذ زده ان و ح ت حاصل شد بین ح ت بر نسبت ز ا باشد یا ذ در ه در ز ا اعنی ح ه بر نسبت اح
چون نسبت ح ت باشد ماه و بحکم مصادره خامسه نسبت آب چون نسبت اح است شاه اعنی نسبت ح ه شاه و هو
المراد. بیان هر دو مجسم مشابه چون آب دو عدد اضعف و هر چهار متوالی شوند و نسبت مجسم مجسم چون نسبت ضلعی
باشد با نظیر او مثاله چه فرض کنیم کی اضلاع آ ه ز است و اضلاع ت ح ط و نسبت
ح و چون نسبت اح و نسبت ه ط در ک ذ در ز ا در ضرب کنیم تاک حاصل شود در اک تالی شود بر ا
ک ذ در سطح مشابه باشد بحمت اک اضلاع ایشان متناسب اند. بیان ایشان
م اضعف مثلاً و هر سه متوالی شوند تو بر نسبت ح ه ذ ه ط در م ضرب کنیم تا م ح حاصل
شود بر نسبت ه ط یا ذ ه ز اعنی ح ه بر نسبت ک م است یا ذ در ح ه اعنی ح ه بر نسبت ک م
در ک م زده اند و انه شد و سمت بر نسبت م ل است یا ذ در ح ه اعنی ح ه بر نسبت ک م
م ل زده ان و سمت شد بین اعداد انه سمت متوالی باشند بر نسبت ح ه
و بحکم مصادره خامسه نسبت آب چون نسبت انه باشد اعنی ح ه شاه و هو المراد. هر دو عدد کی میان ایشان
عددی اضعف چون ح میان آب متوالی شوند در نسبت ایشان در سطح متشابه باشد
چه فرا کیرم اول در عدد بر نسبت ایشان چون ک ه ح بین ایشان عد کند و ه ز را عدت
واحد ک ذ و فرض کنیم کی ه ز مقدور باشد و مجنین عدد ه ح کند و فرض کنیم کی بقدر
ح باشد بس ک ذ در ز ا باشد چه ک عدد ا بقدر احاد می کند و ه ح بقدر ب باشد بس آب
در سطح باشند و دیگر ک ذ در ح ه است و مجنین ه ح در ب ا نسبت ک ذ چون نسبت
ز ا باشد ح ب ا بس سطح اب متشابهان باشند و هو المراد. هر دو عدد چون اب کی میان ایشان اند دو عدد اضعف چون
ح ک و متوالی شوند در نسبت ایشان در مجسم متشابه باشند چه اول سه عدد فرا کیرم بر نسبت ا ح چون ه ح ک
بس ه ح در سطح مشابه باشد ط و فرض کنیم کی ضلع ه ک ا است و ضلع ح م ه
و نسبت ک م چون نسبت ک ذ اعنی نسبت ح ه چون نسبت
ک ذ است شاه. تو و چون نسبت ک ذ شاه بحکم مصادره خامسه هم نسبت ک ذ
چون نسبت ه ز باشد یاه و ه ح بر نسبت ا ک است بس عدد ایشان کسر عددی
واحد ک ذ و فرض کنیم کی بقدر ط باشد و مجنین بر نسبت ه ک اند بس عدد
ایشان کند ک ذ و فرض کنیم کی بقدر س باشد بس ه ذ در ط اعنی ک در ک ذ در
ک بحمت انک ه سطح ک ذ است یا باشد و ح در سه اعنی م در بر در سه بحمت
انک ح سطح م ذ است یا باشد بس اک دو مجسم باشند و بحمت انک طا سه در ح ذه اند و رکت شده طا سه بر نسبت ک ذ باشد ند
اعنی نسبت ا ک بر ل ذ ک م بس هر دو مجسم اب بحمت ما سب اضلاع ایشان
متشابه باشند و هو المراد. هر سه عدد کی متوالی باشند بر نسبت چون اند ه ذ اول ایشان
چون آ مربع باشد ثالث اعنی ح مربع باشد چه فرا کیرم اول اعداد بر نسبت ایشان چون ک ذ ذ
ل ذ بس اطراف ک ذ مربع باشد ت و فرض کنیم کی ح ضلع ا است و ط ضلع ک ذ چون ذ ط ا
نسبت ذ ز چون نسبت ا ح باشد ند ذ ز و ظاهر است انه ح بین عدد ا ح کند ک ذ چون
مربعی عد مربعی کند ضلع او کند عد بین ط عدد ح کند و فرض کنیم کی ک

عدد ک کند

عد ل کند بحمانک ط عدد ح بین نسبت ط ح چون نسبت ک ذ باشد و نسبت مربع ط ح چون نسبت مربع ط ا
است و مربع ک ذ با مربع ل ذ نسبت ک ذ ا چون نسبت ح ذ باشد و ح ذ بین ح مربع باشد و هو المراد. هر چهار عدد کی متوالی باشند
بر نسبتی چون آ ب ح د و اول ایشان چون آ مکعب باشد و ظلع ایشان اعنی د مکعب باشد
چه فرا کیرم اول اعداد بر نسبت ایشان چون ز ح ط ح بین اطراف ه ط مکعب باشد
ت و فرض کنیم کی ل ضلع آ است و ک ضلع ه و ک ضلع ط و نسبت ه ط چون نسبت
آ است بر ز ه کما بیان انه ح بین عدد ا کند ک ذ و چون مکعب ه عدد مکعب
آ کند ضلع ک عدد ضلع ل کند ند و فرض کنیم کی ن عدد سه کند چنانک عدد
ل بین نسبت ک ل چون نسبت ن سه باشد و نسبت مکعب ک ل چون نسبت
مکعب ن سه یا ذ مکعب ک ل آ است و مکعب ن ط و با ل نسبت ه آ چون نسبت ط ک
ح ذ بین ک مکعب سه باشد و هو المراد. هر دو عدد چون آ ک کی بر نسبت دو مربع
باشند چون ح ک و یکی از ایشان مربع باشد چون آ ان دیگر اعنی ت مربع باشد چه محمت
انک ح ک در مربع انه بیان ایشان عددی اضعف متوالی شوند یا و مجنین بیان آ ب ح
است بین ت مربع باشد ک و هو المراد. هر دو عدد چون آ ک کی بر نسبت دو مکعب باشند
چون ح ک و یکی از ایشان چون آ مکعب باشد ان دیگر اعنی ت مکعب باشد چه بیان هر دو
مکعب ح ک دو عدد اضعف متوالی شوند ند و مجنین بیان آ ب ح و آ مکعب است بین ت مکعب
باشد یا و هو المراد. هر دو عدد چون آ ک کی بر نسبت دو مربع باشند چون ح ک ایشان دو سطحی
متشابه باشند چه بیان ح ک عدد اضعف متوالی شوند ند و مجنین بیان آ ب ح ایشان دو مجسم
سطحی متشابه باشند خ و هو المراد. هر دو عدد کی بر نسبت دو مکعب باشند ایشان دو مجسم متشابه
باشند و بیان در شکل مجسم او است کی در شکل متقدم الا انک بحای یا ند استعمال یابی
کرد و بحای خ ط و ح بحلاف خود باشد. و من می گویم این دو شکل در بحث حاجت نیست
∴ هر دو سطح متشابه چون آ ب بر نسبت دو مربع باشند چه بحلاف بیان ایشان اند و هر سه
متوالی شوند در نسبت تو و چون اول ثالثه اعداد فرا کیرم بر نسبت ایشان چون ز ح ط بر نسبت
آ ب چون نسبت ز ا باشد یا ذ و ز ا مربع انه ح و هو المراد. هر دو مجسم متشابه
چون آ ب بر نسبت تو مکعب باشند چه ز ح ط علی التوالی
ایشان اند و متوالی شوند ند و چون اول ثالثه اعداد فرا کیرم
بر نسبت ایشان چون ه ز ح ط بر نسبت آ ب چون
ه ط باشد یا ذ و ه ط مکعب انه و هو

از کتاب اقلیدس مقالهٔ نهم از فن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

شابه او باشد ضرب کنند چون آ در ب حاصل چون ح مربع باشد چه ماچون آ در فن
او ضرب کنیم نا ذ شود نسبت آ ب چون نسبت ا ذ باشد یا ذ و میان آ ب عددی اضعف
متوالی شوند هر سه در نسبت یو ح و مجنین میان ح ز مربع است بین آ ب مربع باشد
ح ح و هو المراد. چون از ضرب عددی در عددی چون آ در ب مربعی حاصل شود چون ح ایشان در سطح
مشابه باشند چه ماچون آ در فن او ضرب کنیم نا ذ شود نسبت هر دو مربع ز ح چون
نسبت آ ب باشد یا ذ و سطح مشابه باشد ا ح و هو المراد. روشن شد
کی حاصل از ضرب مربع در مربع مربع باشد و دو عدد غیر مربع غیر مربع. چون دو عدد غیر مربع
را ضرب کنند در عددی اگر حاصل مربع باشد آن عدد مربع باشد و اگر غیر مربع باشد
ان عدد غیر مربع باشد. و من می گویم اما حکم اول بحمت انک هر دو مربع کی با سه در سطح متشابه اند و ضرب سطح
در سطح شابه او مربع آ و اما دوم بحمت انک اگر حاصل مربع باشد / از م انک ضرب ب در ضرب انه اعنی مربع باغیر مربع

دو سطح متشابه باشند ت دراین محال است ٭ واما تیم بجهت انک اگر ان عدد غیر مربع باشد حاصل غیر مربع باشد چنانک
در حکم دوم گفته شد ٭ واما جارم بجهت انک اگر ان عدد مربع باشد حاصل مربع باشد چنانک در حکم اول گفته شد ٭ مسئله
مکعب جون ت مربع آ مکعب باشد جه فرض کنیم کی ح ضلع آ است ور مربع ح د بجهت

انک نسبت واحد با هر عددک جون نسبت ان عدد باشد بضلع اون نسبت واحد با جون
نسبت آ باشد ب لکن میان واحد و آ عدد ح ز افتاده است و هر جهار متوالی شذه در نسبت
واحد ح جون نسبت ح است ب بدان جهت کی گفتیم و مجنین جون نسب ز است

باجه نسبت واحد با حد المفروض جون نسبت ان مضروب دیگر باشد حاصل بن میان آ ت و عدد افتد و هر جهار
متوالی شوند در نسبت ح ح و آ مکعب است بس ت مکعب باشد ٭ ح ح و مراد ٭ ضرب
مکعب در مکعب جون آ در ت مکعب باشد جون ح جه آ در نفس او ضرب کنیم یا مکعب ک حاصل
شود ح و نسبت آ ت مکعبن جون نسبت ز ح کز د ح ز و مکعب است بس ح مکعب
باشد ح ح و مراد ٭ جون مکعبن مثلا آ در عددک ضرب کنند جون ت در مکعبن
حاصل شود جون ح ان عدد مکعب باشد جه جون آ در نفس او ضرب کنیم ز مکعب حاصل شود ح و نسبت آ ت جون
نسبت ح ز مکعبن باشند ح ز و آ مکعب است بس ت مکعب باشد ط ح ح و مراد
٭ وروشن شذ کی ضرب مکعب در غیر مکعب غیر مکعب باشد و جون مکعب
در عددک ضرب کنند و حاصل غیر مکعب باشد ان عدد غیر مکعب باشد ٭ ومن
می گویم اما حکم اول بجهت انک اگر مکعب حاصل شود ک ازم این کی مضروب
فیه یا انک بفرض غیر مکعب باشد چنانک درین شکل بیان کردیم ٭ واما دوم بجهت انک اگر مضروب
فیه مکعب باشد ازم این کی حاصل مکعب باشد چنانک در شکل جهارم بیان
کردیم شذ یا انک بفرض غیر مکعب است ٭ هر عددک جون آ کی مربع او جون
ب مکعب باشد ان عدد مکعب باشد جه آ در ت ضرب کنیم تا ح مکعب حاصل
شود جه حاصل ضرب ضلع در مربع مکعب باشد و نسبت آ ت جون نسبت ا ک باشد ط ح ح و مراد ٭ عدد مرکب جون آ جون ضرب کنند در عددک جون ت
حاصل جون ح مجسم باشد جه فرض کنیم کی ز عدد آ کنن بقدر آحاد ه ط ز بس
ز در ه آ باشد و آ در ح ز است بس ز بجهت انک از ز در ه در ت است مجسم باشد
و هو المراد ٭ جون متوالی شوند اعدادک متناسب نسبتند ک از واحد بجهن آ ت
ره ر ثالث واحد مربع باشد و مجسمین خامس او و سابع و ما بعد او اگر دایره نسبتی را کی گذارند و نسبتی را کی بروند و رابع و ما بعد او مکعب
باشد و مجسمین سابع او ر ما بعد او دو را گذارند و یکی را کی بروند و سابع او ر ما بعد او مربع مکعب باشد
و مجسمین ما بعد او نهم را گذارند و یکی را کی بروند ٭ اما انک ب مربع است بجهت انک
واحد عدد آ جنان کند کی آ عدد ت بس نسبت واحد با جون نسبت آ باشد
ب بس ضرب واحد در ب اعنی ب مساوک ضرب ا در نفس او باشد
ط ز بس ب بجهت انک مساوک مربع آ است مربع باشد و مجسمین ز مربع است
جه نسبت واحد کی مربع است ب بر مربع جون نسبت ت است ب ط ز بس ز مربع باشد
و دیگر ح مکعب است بجهت انک ا ضرب آ است در مربع او اعنی ب جه نسبت واحد با جون نسبت ت است
بس آ در ت ح باشد ط ز و مجسمین ز مکعب باشد جه نسبت واحد کی مکعب است
ح جون نسبت ح است بر ط ز بس ز مکعب باشد ط ح ح بس در ز ضلع دیگست جمع شذ
و مجسمین در سابع او و هو المراد ٭ جون متوالی شوند اعدادک متناسب ازواحد جون
آ ت ه ز و لج نزدیک واحدست مربع باشد جه مربع باشد و اگر مکعب باشد هم مکعب
باشد جه اگر آ مربع باشد ت ثالث واحدست مربع باشد ح بس ح مربع باشد ل ح ح
جه نسبت ک ب جون نسبت آ ب مربعین است و مجسمین در ما بعد او ٭ ودیگر اگر آ مکعب باشد ت ک مربع او ست مکعب

باشد

باشد ح و ح کی رابع واحدست مکعب باشد ح و مجسمین ز ط ح جه نسبت ح مکعب با و جون نسبت آ ت مکعبن است و هو المراد
جون متوالی شوند اعدادک متناسب ازواحد جون آ ت ح ه ز و لج نزدیک واحدست مربع
باشد در میان یا مکعب باشد درمیان غیر مراتب ثلاثی مکعب
باشد جه اگر آ مربع باشد ح مربع باشد جه اگر ح مربع باشد و نسبت ب ک
جون نسب آ است ب ت بس آ مربع باشد ٭ ودیگر اگر آ مکعب
باشد ت مکعب باشد جه اگر ب مکعب باشد و سبب او ح ک مکعب است ح جون
نسبت آ است ب ت بس آ مکعب باشد ٭ ح ح هذا خلف و مجسمین درمیان او و هو المراد ٭ جون متوالی شوند اعدادک
متناسب ازواحد جون آ ت ح ه اقل جون ح عدد اکثر کند جون ه بعددک ازان جون
ت جه ح ه در عدد و نسبت جون واحدست با ت بس ما ساوا واحد عدد کند جنانک
ح عدد ط ز بس ح عدد بعدد کند و هو المراد ٭ جون متوالی شوند اعدادک متناسب
ازواحد جون آ ت ح ز هر عدد اول جون ه کی عدد اخیر کند جون ز عدد ان کند
کی نزدیک واحدست اعنی آ جه اگر ه عدد آ کند میان باشند ا ط و اقل اعداد بر نسبت ایشان ک ر و فرض کنیم
کی ه عدد ک کند بس ه در ز ک باشد و آ در ح ز است ط ا ر جه نسبت واحد با جون نسبت
ح است ب بس نسبت ه با جون نسبت ح باشد بر ط ا ر ه آ عدد ح ز کند ک ر و فرض
کنیم کی ه عدد ح بقدر ح کند بس ه در ح باشد و آ در ح ز است جه نسبت واحد با جون
نسبت ت است ح بس نسبت ه با جون نسبت ح ح باشد ط ا ر بس ه عدد کند ک ر
و فرض کنیم کی ه عدد ب ط کند بس ه در ط ب باشد و آ در نفس او ت است ح بس نسبت ه با جون نسبت ا ک باشد ط ا ر
بس ه عدد آ کند ک ا و فرض کرده بودیم کی او را عدد نی کند هذا خلف بس ه عدد آ کند و هو المراد ٭ و من می گویم و روشنه
حاج این شکل مقدم است بر شکلی کی پیش ازوست ٭ جون متوالی شوند اعدادک متناسب ازواحد جون آ ت ح ه ز و لج
نزدیک واحد باشد جون آ اول باشد عدد اکثر ازیشان جون ک عدد کند غیر ایشان و الا فرض کنیم کی ه عدد کند و ه اول
باشد و الا عدد اول کند ت هذا خلف بس مرکب باشد و عددک اول عدد او کند ط ز و ان اول اگر غیر آ باشد جون
ک عدد ک کند جه ه عدد ک نی کند و عاد عاد باشد و جون ک عدد ک کند عدد آ کند ت
هذا خلف بس ان اول باشد آ باشد الا غیر و فرض کنیم کی ه عدد ب ک کند بس ه در ب
ک باشد و آ در ح ز است ط ا ر جه نسبت واحد با جون نسبت ح است بدین نسبت
آ جون نسبت ز ح باشد ط ا ر و عدد ه نی کند بس ز عدد ح کند و ز هیچ یک از اعداد آ ح
نیست جه اگر یکی ازیشان باشد عدد ک کند بقدر یکی ازیشان جه اگر ح باشد عدد ک کند باجه
نسبت واحد با جون نسبت ح است بدو اگر ت باشد عدد ک کند باحاد خویش جه نسبت
ت است بدو ط ز و اگر آ باشد عدد ک کند ح جه نسبت واحد با جون نسبت آ است بدو ط ز لکن
عدد ک باحاد ه می کند بجهت انک ه عدد ک باحاد نی کند بس ه یکی از آ ت ح باشد هذا خلف و جنانک گفت بیان کردیم
کی اول نیست بل مرکب است و غیر آ اول او را عد کند و فرض کنیم کی ز عدد ح ط کند و جنانک بیان کردیم می کند بیان کنیم
کی ح عدد ت می کند و هیچ یک از آ ب نیست و اول نیست و غیر آ او را عد نی کند و فرض کنیم کی ح عدد ط کند و بیان کنیم
کی ط آ نیست و ح در ط باشد و آ در نفس او م ت است ح بس نسبت آ ح جون نسبت ط با باشد آ ط ا ر و آ عدد ح می کند
بس ط عدد آ کند هذا خلف بس حکم بابت باشد و هو المراد ٭ هر اعدادک اوایل کی فرض کنند
جون آ ت ح واجب است کی اولی غیر ایشان بیابند جه فرا کهم اول عددک کی آ ت ح عد او کند
جون ه ک لو ر و د و احد زیادت کنیم تا ز شود بس اگر ه اول باشد حکم بابت باشد و الا مرکب
باشد و عددک اول او را عد کند ٭ آ و جون ح و ح هیچ یک از آ ت ح نیست جه اگر احدوک
ازیشان باشد عدد ه کند و عدد ز نی کنند بس عدد ه و احد کند هذا خلف بس بانهم
عددک اول غیر آ ت ح و هو المراد ٭ و من می گویم این شکل در نسخه حاج نیست
است ٭ اقل عددک کی اعدادک اوایل مفروض او را عد کنند جون ت ه ز آ را عددک اول غیر ایشان او را عد

كي عدت ان مرد باشد چون ات ب ج و ج فرد باشد چه ماجون جدا كنيم
ا د ج ه ه ج واحد ه ج فرد باشد واج زوج است كه مجموع افرادك است كي عدت ان زوج است پس آ ج زوج باشد كا د ه ج
واحدست پس آ فرد باشد وهو المراد ٠ چون از زوجي چون ات
زوجي چون ب ج جدا كنند باقي اعني آ زوج باشد جما چون نقصان كنيم نصف ب ج از نصف ات همان نصف اج چه
ات برج باج زايد است پس نصف ات برنصف ب ج بنصف اج راست باشد پس آ ج راست باشد وهو المراد ٠ چون از زوجي
چون ات فردي چون ب ج جدا كنند باقي اعني آ ج فرد باشد چه ارب ج
ج د واحد جدا كنيم پس ب ج زوج باشد والزم آنكي آ ج زوج باشد كد د ج واحدست پس آ ج فرد باشد وهو المراد ٠ چون
از فردك چون ات زوجي چون ب ج جدا كنند باقي اعني آ فرد
باشد چه ماچون اضافت كنيم باب ب ج واحد آ ج زوج شود د ج فرد پس آ ج فرد باشد كه د ج وهو المراد ٠ چون از
فردك چون ات فردك چون ب ج جدا كنند باقي اعني آ ج زوج
باشد چه ماچون ب ج واحد جدا كنيم از ات ب ج باقي از هر دو اعني ا ه ج زوج باشد وباقي از نقصان زوج از زوج
زوج است كد پس آ ج زوج باشد وهو المراد ٠ چون فردك در زوجي ضرب كنند چون آ در ت شلا
حاصل چون ج زوج باشد چه از تضعيف افرادك حاصل شده است كي عدت ايشان زوج است
ك ت وهو المراد ٠ چون فردك در فردي ضرب كنند چون آ در ت حاصل اعني ج فرد باشد چه از تضعيف افرادي
حاصل شده است كي عدت ايشان فردست ك ت وهو المراد ٠ واينجا روشن شد كه فرد چون عدد زوجي
كند چون آ ت راعد او بعدد ك ج كه اگر ج فرد باشد پس آ در ج اعني ب ت فرد باشد
ك ط هذا خلف پس حكم بابت باشد وهو المراد ٠ ودیگر چون فرد عدد فرد كند چون آ ت راعد او بفرد
كند چون ج ه جاه اگر ج زوج باشد پس آ در ج اعني ب ت زوج باشد ك ح هذا خلف پس حكم ثابت
باشد وهو المراد وروايت كرده اند از ثابت كه اين شكل وشكلين كي پيش ازينست در نسخها يوناني
نبودند ٠ چون فردك عدد زوجي كند چون آ ت راعد نصف او بكند چون ب ج چه فرض
كنيم كي آ عدت ج بعدت د ج مي كند پس د ج زوج باشد ك ل وفرض كنيم كي نصف او ج، ك ت
پس آ بقدر ج ح نصف ب ج راعد كند پس آ عدد نصف ب ج كند وهو المراد ٠ هر فردك
چون آ كي بابن عودك باشد چون ج ح بابن ضعف او باشد چون ج ه والافرض
كنيم اشارك ه ج است پس د ج شلا ايشانرا عدي كند پس ب ج فرد باشد چه اگر زوج باشد وهو آفرد مي كند آ زوج
باشد چه مجموع ازواج زوج است كا وچون ب ج فرد باشد عدد ه ج كند چه عدد ه ج زوج كي ضعف
اوست مي كند ج چه ضعف هر عودك زوج باشد پس آ ه ج بجهت انك ب ج عدد
هر دو مي كند مشترك باشد هذا خلف پس حكم ثابت باشد وهو المراد ٠ اعدادك كي
حاصل باشد از تضعيف در چون ب ج كه آ اگي بفرض دواست زوج الزوج باشد
نقط اما انك ازواج انند ظاهرست كما بجهت انك آ اعني د اول است عدا كثر ازين اعداد عبرات اعداد نكند ك ح
وعاد عدد هريك ازيشان يكي كف ما بين هريك ازيشان زوج الزوج باشد
ومي شايد كه باين زوج الفرد باشد والا عدودك نرد عدا وكند پس يكي ازين اعداد فرد
باشد چه عاد ايشان ازيشان است د ا هذا خلف پس هريك زوج الزوج باشند فقط
وهو المراد ٠ هر عودك چون آ ت كي نصف او فرد باشد چون آ او زوج العزدد
باشد نقط ٠ اما انك زوج است بجهت انك اورا نصف است واما انك
زوج العزدست بجهت انك بنصف اعداد وبار مي كند وممكن نيست كي يا ان زوج الزوج باشد والا نصف او زوج بوزي
پس او زوج العزدست فقط وهو المراد ٠ هر عودك كي از ضاعيف
اثنين نيست چون آ ت نصف او اعني ج آ فرد او زوج الزوج والفرد باشد ٠ اما انك زوج الزوج است بجهت انك نصف
او زوج است ٠ واما انك زوج العزدست بجهت انك متضعيف بفرد كي من رسن غير واحد چه از ضاعيف اثنين نيست وان فرد
عدد او مي كند وهو المراد ٠ چون متوالي شوند اعدادك برنسبتي چون ات ج د ع ظ قد وصل كنند مثل اول اعني ات از ثاني

نكند والافرض كنيم كي ه اول عدا كند بر ب ه د ز آ باشد وز آ اول است وعدا مي كند پس عدديكي
از اصلاع ا كند ك ل د وبات نسبت كي عدة اول كند پس عدد كند ومعجنين ج ح عدد كند پس
جميع ب ج آ عدد كند ود اقل است از آ وبفرض آ اقل عدديست كه ابات اعداد او را عدد مي كرد ند
هذا خلف پس حكم ثابت باشد وهو المراد ٠ مجموع فرد و عدد از اقل سه غلد متوالي برنسبت ايشان
چون آت ج مبان ثالث باشد چه فراگيريم اقل در علاد برنسبت ايشان چون ره د ز پس
ايشان متبان باشند كا ر ومربع ه د ج د سطح ره د ز د ولوه د ت ب ح وبجهت انك هريكي از ره د ز د ر متبان ه د ز پس
ح ر د ز د ر ره د ز اعني مربع ره د ز د سطح ره د ز د ر ح ت بل آت با هم متبانند ٠ ه د ز د ر متبان باشند كه ر
ومثل اين بيان كنيم كي ب ج با هم متبان آ اند ٠ ودیگر ره د ز د ر متبانند پس ح ر د ز د ر متبانند پس ح ر
متبان مربع او كه ر اعني ضعف ضرب ره د ز د ر در مربع ره د ز د ر ت ب لكن ره د ز د ر اعني ت ما بين
ضعف خود باشد پس ما بين مربع ره د ز باشد اعني آ ج با هم وهو المراد ٠ دمي گويم دراين شكل
استعمال كرده است كي سطح ز د ر د ر ه چون مجموع ره د ز د ر سطح ره د ر راست ومربع ز د ر چون مجموع
مربع ره د ز د وضعف سطح ره د ر د ز د ر واين هردو حكم در مقادير در مقاله ثاني بيان كرده ان چنانكه اشارت
بان كرده شد ودر اعداد بيان نكرده اند بجهت سهولت بيان ايشان چه آحاد ز غير احاد ره د آحاد ه د نيست پس تضعيف ره د آحاد
د ز تضعيف ره د باشد باحاد ره د آ است باحاد ره د واو سطح ره د ر ه د ر است پس سطح ره د ر د ز چون مربع ره د باشد وسطح ره د ر
ه د ز اين حكم اول است ونثل اين بيان كنيم كي سطح ز د ر د ز چون مربع ه د باشد وسطح ه د ر د ز كه د ر ه د ز
وسطح ز د ر د ز با هم مربع ز د ر است چه مربع ز د ر تضعيف ز د ر است باحاد ره د آحاد ه د اعني آحاد ز د ر پس مربع ز د ر چون مربع
ره د ز باشد وضعف سطح ره د ز د ر ٠ هر دو بنان كي يكي از ايشان باحد باشد چون آت ايشانرا
ثالث د ر نسبت باشد والافرض كنيم كي ج ه ثالث ايشان باشد پس نسبت آت چون نسبت ب ج ه باشد
وآت اقل عددين است برنسبت ايشان كه ب ج پس آ عدد ج ه كند هذا خلف پس حكم ثابت باشد وهو المراد ٠ هر اعدادك متوالي برنسبتي كه اطراف ايشان متباين باشند وهيچ يك از دو
طرف واحد نباشند چون آت ج ح اين اعدادرا اعني ج ه ح ثاليي د ر نسبت باشند والافرض
كنيم كي نسبت ج ه ح چون نسبت آت باشد پس بمساواة نسبت آ ج چون نسبت ب ك باشد
بدد واج اول عددين است برنسبت ايشان كه ب ج پس آ عدد ك كند ك د ت عدد نيز چه نسبت
ب ج چون نسبت آت است پس آ عدد ج كند هذا خلف پس حكم ثابت باشد وهو المراد ٠ هر
راثالثي د ر نسبت اگر ممكن باشد چون آت فرض كنيم كي ميان نباشد والا ثالث ممكن باشد كه
مربع ب ت فراگيريم چون ج ه اگر آ عدد ج كند فرض كنيم كه ان بقدر ه ك كند پس ك ثالث ايشان باشد چه ضرب
آ در ك مربع ج است كه ازضرب ب ت در ت است پس نسبت آب چون نسبت ب ك باشد كه
بطد واگر آ عدد ج نكند ايشانرا ثالث نباشد والافرض كنيم كي ك ثالث ايشان است پس ضرب
آ در ك چون مربع ب ت باشد نطد اعني ج ه پس آ عدد ك كند وفرض ان است كه عدا من كند هذا خلف وهو المراد ٠
من خواهيم كه بالم مه عدد را رابعي كه مناسب ايشان باشد اگر ممكن باشد چون آت ج د
فرض كنيم كي آ ج متبان نباشند والرابع ممكن باشد ح ت د ه ضرب كنيم تا ر حاصل شود
اگر آ عدد ك كند فرض كنيم كه بقدر ه ك كند پس ه رابع ايشان باشد چه آ در ك باشد چون ب ت
در ه پس نسبت آب چون نسبت ج ه باشد به بطد واگر آ عدد ك نكند ايشانرا رابع نباشند
والافرض كنيم كي ه رابع ايشان است پس آ در ه اعني ب ت در ك باشد پس آ عدد ك كند ومفروض ان است
كي عدد من كرد هذا خلف وهو المراد ٠ مجموع هر ازواجي كه باشند چون آت ج ح ايشانرا
هريك را از ازواج نصفي باشد ومجموع انصاف نصف مجموع است پس
اگر نا نصف باشد وهو المراد ٠ مجموع افرادك كي عدت ان زوج باشد چون ات ب ج د ز زوج باشد چه ماچون
از هر فردي واحدي جدا كنيم باقي ازواج باشد پس واحد مردمي ديگر
باشد چه بعدت اضعاف زوج است ومجموع ازواج زوج باشد كا پس جميع آ ه ج زوج باشد وهو المراد ٠ مجموع افرادي

واخير چون ره از رح و نه م از نقطه نسبت باقي باول اعني حه بات چون نسبت باقي اخير باشد بجميع ماقبل او اعني نسبت م ك بجميع
رح حه ات چه فصل كنيم از هر نقطه كه نشود حد كه مثل رح بس نسبت ط به يك حد اعني رح چون نسبت ك ه به ش بل ز نه
اعني حه و چون نسبت ل ز نه م نه اعني ات بس بتفصيل نسبت ط ك يك نه چون نسبت ك ه به ش بل ز نه
باشد بل ز نه چون نسبت ل ز نه م نه و نسبت مقدمات باليشان او چون بسبت جميع مقدمات است
باجميع توالي سز بس نسبت ل ز نه م نه اعني نسبت حه به حه نه چون حه ات است و نه م نه چون ره
بات چون نسبت طام باشد بجميع ك نه ل ز نه م نه اعني رح حه ات و هو المراد .. و من مح كويم
در بجا استعمال تفصيل كرده است و در اصل سان نكرده و بايد ان ات در حه ات كرديم .. چون جمع
كنند اعدادي كه متوالي از واحد بر نسبت ضعف باواحد چون ات حه د مجموع چون مثلا ك
مساوي ات حه د است باواحد عددي از باشد انكاه مجموع راه در اخر ان اعداد ضرب كنند اعني ه در ك حاصل چون
رح عددي تام باشد چه ماه را ابتدا سازيم و از و برنهيت ات رح و بهمان عدد
اعداد ه ط ك ل م فراكيريم بس نسبت ا ك چون نسبت ه م باشد در بس ه
در ك چون ا باشد و نم ط در بس ا در م رح باشد و ا اشان است بس رح ضعف
م باشد بس او نيز نسبت ل م باشد و ه ط ك ل م رح متوالي بر نسبت ضعف
بس چون مثل ه از ط ك فصل كنيم چون ك ه د اند رح چون ح ح بر نسبت طه
به چون نسبت رح باشد بجميع م ل ط ك ه ل د و طه مثل ه است چه ط ك ضعف
ه است بر ك نه مثل ا د بس رح مثل ات اعداد باشد و ه اعني ح ح مثل
جميع ات حه د است باواحد بس رح مثل واحد باشد با جميع ات حه د ه
ط ك ل م و هريكي از اين عدد رح مي كنند بس رح مساوي جميع اين اجزا باشد
و اورا جزوي ديگر چنين نيست و الا فرض كنيم كي نه جزوي باشد و ا باعتبار اين اجزا و عدد رح بقدر ف كنند بس
ف در نه رح باشد چون ه در ك بس نسبت ه به چون نسبت نه باشد به د ط ل نه و احدي از ات حه د نيست بس عدد ي نكنند
خ بس ه عرف مكند و اول است بس ه ف متاسان باشند ال و اول عدد ست بر نسبت اينان است بس ف عدد ي كند ك د و بحمت
انك آ اول است غير ات ح عدد ي نكند ح بس ف يكي از ايشان باشد فرض ليم كي ت است و نسبت ت ك چون نسبت ه ل
است به د بس ه در ك چون ت باشد در ل به ط ز و ان رح است بس ف ت عدد رح كند بعدد ي و ف عدد او مي كرد بعدد نه
بس ل نه باشد و نه غير اين اجزا بود هذا خلف و چون رح را چون ك غير اين اجزا نيست بس اين مساوك جميع اجزا خود باشد
بس اوبام باشد و هو المراد .. و اين لخوه مقاله هم است از كتاب اقليدس

مقالت دهم از فن اول

از جمله جهار كت در علم رياضي است مدور ح شكل است لاو رسمه ثابت صد و نه شكل جهار ان مقالت
كه ح و ان از زيادت اوت و شكل ترجاج و شكل ساخته است و ان كتابي است از كتاب اوادر تو نيز خلافي
نيست **صدل** نقاوز مشتركه متوط باشند يا سطوح يا اجسام آند كي ايشانرا يك مقدار باشد كي بقدر ايشان كند .. و بتاته
ان ايشت كي ايشانرا اين باشد .. و خطوط مشتركه در وقوت آنند كه مربعات ايشانرا سطحي باشد كي بقدر كند .. و بتاته در وقوت انند
كي مربعات ايشانرا اين چنين سطحي باشد .. و زوايه باشد كي درين مقالت ظاهر شود كي چون وضع كنند خطي مستقيم تا بايشان
خطوط باو كند خطوطي غير تمام باشند كي بعضي بيان ايشان در طول فقط و بعضي در طول و قوت باهم ان خطرا منطق
خوانند و مجنين هر خطي كي مشارك او باشد در طول و مربع او سطحي كي مشارك مربع او باشد .. و هر خطي كي بيان ان باشد
اصم خوانند و مجنين هر سطحي كي بيان مربع او باشد و هر خطي كي قوت باشد بر سطحي كي بيان مربع او باشد يعني مربع او مساوك
ان سطح باشد **اشكال** هر دو مقدار كت فصل كنند از اعظم نشان اكثر از نصف او و از باقي اكثر از نصف او و مجنين بر توالي
از بيانند مقدار كي اصغر از اصغر فرض كنيم كي اعظم مقدار ات است و اصغر ح چه تضعيف ك كنيم تا اعظم شود از ات و فرض
كنيم كي ان اضعاف ل عدد است و هريكي از ل م نه نه سه مثل ح و فصل كنيم از ات ن ط اعظم از نصف او انكاه او ا ط ط ك
اعظم از نصف او تا ات منفصل شود باندازه ي كي عدت او چون عدت اشال ح باشد و ان ن ط ط ك د است بس
ك د باقي اصغر باشد از ح چه فرا كنيم كه ا اشالي بان عدت چون ن ه بس ه اصغر باشد از ات چه م ر چون نسبت ت ك
است و رح اصغر از ك ط ح پيداست كه اصغر از ن ه ل بس ه اصغر باشد پيداست از سه ل و نسبت ك د به نه

چون

چون نسبت رح است به م ر و چون نسبت ح ك ل بس نسبت ك ه به ه ن چون نسبت ك ه باشد به نه ح و ك ه اصغر است از سه ل
بس د ر اعني كه آ اصغر باشد از سه نه اعني ك ه و مقدار المراد .. و من مح كويم اقليدس در مقالات
دوازدهم استعمال كرده است كي مفصول از اعظم چون نصف او باشد و از باقي نصف او باند از او
اصغر از اصغر و اين جمت در بعضي نسخ نصف نيز يا ذكرده اند در ينجا و ذكر نه كي هرد و مقدار كي
فصل كنند از اعظم ايشان نصف او يا اكثر از نصف او .. و حق ان است كي اين حكم ثابت است بر
هر بيتي كي مفصول را از مفصول مسه باشد بشرط انك در المراعات ان نسبت كنند و نقصد
ان نصف و عمران اورا جزوك پي كنند فرض كنيم كي نسبت ب ت بسبت ع ك است بف ف ه
و سه نه شل ح كنيم ح ا و نسبت سه نه به نه چون نسبت ع ف به ف ه و ا و بس سه نه اصغر از ح باشد و نسبت سه نه به نه چون
نسبت ع ه است بصف ه ز و فرا كيريم ف ز را امثالي كي زيادت شود برات چون ه و نسبت سه نه به نه م نسبت سه م ن ل
جنان كنيم كي نسبت ع ه به صف ه ا و و مجنين باعدت ف ز نه م ل چون عدت ان كردوي كي دوره است از اشال ف ز و نسبت
ف ز نه به سه نخالف چون نسبت م ن است به نه سه و بابدال نسبت ف ز نه م ل چون نسبت ف ز نه به سه و نه سه اصغر است از نه سه پس
ف ز اصغر باشد از م ن و مجنين بيان كنيم كي م ن اصغر است از ل م چه نسبت سه نه به سه م باشد نم ك و بابدال
نسبت سه نه به سه م چون سه نه به م ل ه و سه نه اصغر است از سه م پس ن م اصغر باشد از ل م پس جميع ف ز ل اعظم باشد
از ه اعظم است از ات پس جميع ف ز ل اعظم باشد از ات و سه ل اعظم است بسيار ك از و پس هريكي از نسبت سه ل م و سه م ن به
و سه نه ف ز چون نسبت ع ف به ف ه باشد خ ه و ز پس نسبت تفصيل كنيم از ات سه شه و اند اشه شرط و از ا ط ك ا و ما اتمام ات
چون اتمام سه ل كردو ديران نسبت باشد پس نسبت اكبات چون نسبت سه نه باشد به سه ل و بابدال نسبت اك به سه نه
چون نسبت ات به سه ل و ات اصغر است از سه ل پس اكا اصغر باشد از سه نه و سه نه اصغر است از ح پس اكا بيشتر كي اصغر
باشد از ح .. هر دو مقدار كي نقصان كنند از اعظم ايشان الخ دو باشد از اشال اصغرا اصغر از بيان انكاه از اصغر الخ دو باشد از اشال
باقي و مجنين دلها و مشي نشون مقدار ك ت باقي كي پيش از ست ايشان بيان باشد .. فرض كنيم كي مقدار ات
ح است اكر بيان نباشد فرض كنيم كي ط مقدار ايشان كند و ح اصغر از ات نقصان كنيم تا ا اصغر از ح
بيان و ا از ح نقصان كنيم ما ح بيان اصغر از ا و ح از ا نقصان كنيم ما الخ بيان اصغر از ح پس بحمت
انك مفصول اول اعني ه ك اعظم از نصف ات است و ثاني اعني ح اعظم است از نصف و اعلي
مردك شود بانك ابات مقدار ك ما ني مانند كي اول او ط باشد فرض كنيم كي ان الخ است و ط مقدار ح
من كنند پس بقدر ه ك كند و مقدار ات من كرد پس بقدر ا ه كند و ا ه بقدر ز ك من كند پس ط مقدار
ز ك كند و مقدار ح ك من كرد پس بقدر ح ز كند و ح ز بقدر ح ه من كند پس ط مقدار ا ه مي كرد
پس ط مقدار ا ح كند يا انك اح اصغر است از هذا خلف پس حكم بات باشد و هو المراد .. من خواهيم
كي اعظم مقدار ك بايم كي بقدر كنند دو مقدار از مشترك را چون ات و ا ك و ح اصغر مقدار ات كنند
و مراد باشد و الا فرض كنيم كي ا ه بان اصغر از ح و بقدير ز ك كند و جنانك رفت عمل كنيم و ابد منتهي شود بمقدار ك كي مقدار
ان باشد كي پيش از ست بحمت انك مشترك ان فرض كنيم كي ح ك بقدر ا ه كند پس اعظم مقدار ات باشد كي بقدر ايشان
كند و الا فرض كنيم كي ح اعظم از ح و باشد و بقدير ايشان كند پس ح بقدير ح ك كند پس بعنيت ه كند پس بقدير
ا ه كند پس بقدير ز ك كند پس بقدير ح ك كند بالك ح ك اصغر است از ح هذا خلف پس حكم بات باشد و هو المراد
و روشن شد ازين كي هر مقدار ك كي بقدير دو مقدار كند بقدر اعظم مقدار ك كي بقدر ايشان كند هم كند .. من
خواهيم كي بايم اعظم مقدار ك كي بقدير كنند مقادير مشترك را و چون ح ز اكر ح ك بقدير ات ح فرا كيريم
اعظم مقدار ك كي بقدرات كنند ح چون ز اكر ح بقدير ح ك كند ز اعظم مقدار ك باشد كي بقدير
ايشان كنند و الا فرض كنيم كي ه اعظم است از ز ح و بقدير ايشان من كند بحمت انك بقدير ات من كند بقدير ك كي
اعظم مقدار ك است كي بقدر ايشان من كند كه ح ما انك ز ح است هذا خلف .. و اكر ز بقدير ح ك كند
فرض كنيم كي ه اعظم مقدار ك است كي بقدر ايشان من كند كه ح چه ابدست از وجود او همه ح مشترك است بحمت انك ز ح
بقدر او مسور خود من كند و ه بحمت انك بقدر ات كيف بس ه اعظم مقدار ك است كي بقدير ات ح كند و الا فرض كنيم كي ز اعظم از ه باشد و بقدر او بحمت انك بقدير ات من كند بقدير ح ك كند

ولثا دوم بحكم مساوره وآمان راست بس مربع آ مباشان باشند ح بس آه خباسان باشند ورقوت وهرچه بتبان است ورقوت
خبان است ورطول ز وهو المراد ∴ ومن می گویم اما وجود دو عدد کی نسبت ایشان نسبت دو مربع نباشد مهل است چه نسبت عدد
مربع باعدد غیر مربع چنین است والا فرض کنیم کی چون نسبت دو عدد مربع باشد یکی مربع است بس ان دیگر مربع باشد ط ح
هذا خلف ∴ ودیگر نسبت عدد مربع با هر عددی کی زیادت است بر مربع واحد چنین است چه ان عدد اگر مربع باشد میان ایشان
عددی متوسط افتد ماح هذا خلف ∴ ودیگر نسبت هر دو عدد اول کی هیچ یک از ایشان واحد نباشد چون نسبت دو مربع نسبت
والا در میان ایشان وسطی در نسبت افتد ماح واول عدد من کی بران نسبت بیرون آیم کر عدد ایشان کند کر واگر خواهیم
کی خطوط متشارکه در قوت فقط پیش از دو باشند مربعات ایشان بر نسبت اعداد اول کنیم واما انک حکونه نسبت مربع آ مربع
ر چون نسبت عددی بعددی کنیم چون ب ح مثلا طریقش ان است کی ضلع مربع آ اعنی آ باحاد عددی کی نظیر اوست
چون ب قسمت کنیم وازان اقسام بقدر عددی کی نظیر ر است چون ح فرا گیریم وسطحی مابلم الزوایا مساوی کی این مقدار ماخوذ
وضلع مربع آ اعنی آباد محیط باشند بس بحث انک نسبت مربع آ با ین سطح چون نسبت اتمام آ است مقدار ماخوذ او اگر ما
مربعی مساوی این سطح مدر نسبت مربع آ با ین مربع چون نسبت مذکور باشد بل نسبت ب ح وضلع ان مربع کر باشد
∴ معادیری کی مشارک یکی مقدار باشند مشارک باشند مثلا آب مشارک ح ان
ونسبت آ ح چون نسبت کر ه ونسبت ح ب چون نسبت عدد رح ه واقل ثلثه اعداد
برین دو نسبت پیرون ایم رح چون طک لی مساوات نسبت عدد طل باشد مدر
پس آب مشترک باشد و والمراد ∴ هر دو مقدار اگر مشترک باشند مجموع ایشان بعد از
ترکیب مشارک ایشان باشد واگر مجموع مشارک باشد بعد از تفصل مشارک باشند
مثلا آب ح اگر مشارک باشد و کر بقدر ایشان کنند بقدر مجموع کنند
ودیگر اگر کر بقدر مجموع واحد کنند بقدر ایشان دیگر کنند وهو المراد ∴ ومن می
گویم برین قیاس حکم متباینین معلوم شود چه هر دو متباین بعد از ترکیب میان هریکی باشند واگر مجموع میان هریکی باشد بعد
از تفصیل ایشان متباین باشند ∴ هر چهار خط متناسب چون آب کر اگر اول قوی باشد
بر ثانی بزیادت مربع خطی کی مشارک اول باشد در طول ثالث قوی باشد بر رابع بزیادت
مربع خطی کی مشارک ثالث باشد در طول واگر بزیادت مربع خطی باشد کی میان اول باشد
در طول ثالث قوی باشد بر رابع مبینین چه فرض کنیم کی مربع اساوی مربع ب ه است
ومربع ح مساوی مربع کر پس اگر قوی باشد ب ر بر ح مربع ه و ح بر کر مربع ر بحمت انک خطوط
متناسب اند نسبت مربع آ اعنی مربع ه ب مربع س چون نسبت مربع ح باشد اعنی مربع ر کر مربع آلب و بتفصیل نسبت
مربع ه مربع س چون نسبت مربع ر باشد مربع کر بره پس نسبت ه ب چون نسبت ر باشد بد و بخلاف نسبت
ه ح چون نسبت ر باشد پس بمساوات نسبت آه چون نسبت ح باشد لب ه پس اگر مشارک ب باشد ح مشارک
ر باشد واگر میان میان ح وهو المراد ∴ هر دو خط کی اضافت کنند باطول ایشان سطحی مساوی مربع اقصر بر وجهی
کی آن سطح ناقص شود از نهم خط بر بعض ان سطح اگر تقسیم اطول بر دو مشترک کند اطول بر اقصر قوی باشد بزیادت مربع خطی
کی مشارک اطول باشد واگر اطول قوی باشد این سطح تقسیم او مشترکین کنند چه فرض کنیم کی اطول ه ح است واقصر ا
وچون اضافت کنیم ربع مربع آ اعنی مربع بنصف او کر ب ح بر وجه مذکور ک ر ب ح منقسم شود بد و منصف شود بر وجه
مربع نصف آ اصغر ست از مربع نصف ب ح پس فرض کنیم کی ه ب اطول باشد و ه ر چون ر ح فصل کنیم ا ابین سطح
ه ب ر ح اعنی ربع مربع آ چهار بار مساوی مربع آ باشد و با مربع ب ه مساوی مربع ب ح ب پس ب ح قوی باشد
بر آ بزیادت مربع ه ح اکنون می گویم اگر ب ر مشارک ر ح باشد ب ح مشارک ه ح باشد چه مرکب ب ح مشارک ح و است ما و ح
مشارک ح و بحمت انک ضعف است پس ب ح مشارک ح و باشد ج بحمت انک هر مقداری کی بقدر و مقدار مخالف کند
چون ب ح و بقدر فضل میان ایشان کند بضرورت چنین ه ح والا بقدر هر دو نکرده باشد ب ح مشارک ه ح باشد دیگر
اگر ب ح مشارک ه ح باشد ب ر بر مشارک ر ح باشد چه ب ح مشارک ح و فصل باشد
چنانک بیان کردیم و ح مشارک ر ح است بحمت انک نصف اوست پس ب ح مشارک ح و باشد ب ح مشارک ر ح باشد ما وهو المراد ∴ هر دو خط کی اضافت کنند باطول ایشان سطحی مساوی ربع مربع اقصر بر وجهی

ه

و

ر

ح ر

ط

ا ط

و بقدر ح من کند بس ر بحمت بقدر ر ح بقدر ه کی اصغر اوست کند ح هر اخلف بس حکم ثابت باشد وهو المراد ∴ نسبت
هر مقداری بمقدار کی مشارک اوست چون نسبت آت چون نسبت عددی باشد بعددی
چه فرض کنیم کی مقدر ایشان ه باشد بقدر آ ایشان را ت کند کی عددان راست براق کی
عددان راست بس نسبت ه با چون نسبت واحد باشد ح و بخلاف نسبت آ به چون نسبت
ح بواحد ونسبت ه ب چون نسبت واحد به بس مساوات نسبت آت چون نسبت ح باشد
ب بقدر و ح کر و عدد ان وهو المراد ∴ ومن می گویم این مساوات میان مقادیر واعداد نیست چه
این از انهاست کی بتان نکرده اند بل میان معدودات واعداد ایشان کرده شد
∴ چون نسبت دو مقدار چون آت چون نسبت عددی کی باشد بعددی چون ح به آیشان مشترک باشد ح آ را
نسبت کنیم باحاد ح تا کی یکی از اقسام آت حاصل شود ه را اشانی فرا گیریم بعدت
ر چون ر ب نسبت آ به چون نسبت ح باشد ونسبت ه بر چون نسبت واحد بد بس
مساوات نسبت آ بر چون نسبت ح باشد به بقدر بل چون نسبت آت بس ب د بقدر باشند
ط ه واگر مشترک اند چه ه بقدر هر دو می کند بس آت مشترک باشند وهو المراد ∴ هر دو خط
اگر مشترک باشند نسبت مربع ایشان چون نسبت دو عدد مربع باشد واگر نسبت مربع ایشان
چون نسبت دو عدد مربع باشد ایشان مشترک باشند واگر نسبت مربع ایشان چون نسبت دو عدد مربع نباشد ایشان
متباین باشند ∴ مثلا آت اگر مشترک باشند بر نسبت دو عدد باشند ه چون ح کر مثلا و نسبت
مربع آت چون نسبت آت شاه بطا و نسبت مربع ه ر چون نسبت ح شاه نوح بل نسبت
آت شاه پس نسبت مربع خطین چون نسبت مربع عددین باشد باه واگر نسبت مربع آت چون
نسبت ه کر مربعین باشد فرض کنیم کی ه ر ضلع ح کر است ونسبت مربع خطین چون نسبت
خطین است شاه بطا ونسبت ح ر چون نسبت عدد ه ر شاه نوح بس نسبت خطین چون
نسبت عدد ه ر باشد پس خطان مشرکان باشند و واگر نسبت مربع خطین چون نسبت عددین
مربعین باشد خطان متباینان باشند چه اگر مشترک باشند نسبت مربع ایشان چون نسبت
دو عدد مربع باشد لکن مفروض خلاف اینست هر اخلف پس ایشان متباین باشند وهو المراد
ومن می گویم ازینجا روشن شد کی هر دو خطی کی مشترک باشند در طول مشترک باشند در قوت چه
چون مشترک باشند نسبت مربع ایشان چون نسبت دو عدد مربع باشد وچون مربع ایشان بر
نسبت دو عدد باشد مربعان مشترک باشند وچون مربعان مشترک باشند خطان مشترک باشند در قوت ∴ هر دو خط
کی متباین باشند در قوت متباین باشند در طول چه اگر مشترک باشند در طول مشترک باشند در قوت هذا خلف وبا ین
در عکس راعکس نیست چه می شاید کی اشتراک در قوت با تبان در طول جمع شود ∴ هر چهار مقدار
متناسب چون آب کر اگر اول وثانی مشترک باشند ثالث ورابع مبینین باشند واگر متباین
باشند چه اگر آت مشترک باشند بر نسبت دو عدد باشند ه وح کر هم بر نسبت دو عدد باشند ماه بس
ح کر مشترک باشند و واگر آت متباین باشند ح کر مبینین باشند چه اگر ح کر مشترک باشند بر نسبت دو
عدد باشند ه وآت هم بر نسبت دو عدد باشند ماه بس آت مشترک باشند و لکن بفرض متباین
اند هذا خلف بس حکم ثابت باشد وهو المراد ∴ ومن می گویم اگر مقادیر خطوط باشند واشتراک
با تبان آت را باشد در قوت ح کر را بنز چنین باشد چه مربعات هم متناسب باشند ∴ می خواهیم کی دو خط با هم
کی میان خطی مفروض باشند چون اکنی در طول فقط و یکی در طول وقوت فرا گیریم
دو عددی کی نسبت ایشان چون نسبت دو مربع باشد چون ح کر نسبت مربع آ بمربع ر چنان
کنیم کی نسبت ت ح بس ر میان آ باشد و طول ر چه نسبت مربع ایشان چون نسبت دو
عدد مربع نسبت و شارک اول در قوت و چه نسبت مربع آ ح چون نسبت در عددت میان آ کر
وسطی در نسبت پیرون ایم طو چون ه ب بیان آ باشد در طول وقوت چه نسبت مربع آ
بمربع ح چون نسبت آت بد ماه چه هر دو نسبت مساوی نسبت آت به شاه اما اول بحکم بطا و

والتمام

سطح ناقص شود از تمام خط ممر یعنی ان سطح اگر نیم اطول عبارتست کند اطول توکت باشد براقص برادت مربع خطی کی میان
اطول باشد واگر اطول میان توکت باشد سطح نقسیم او بدو نیمان کنند حه باشکل دلما عادت کنیم حنانک وقت بیان کنیم کی ت ح
توکی است برادت مربع ت ه وگوییم اگر ت ح میان ت ه باشد نه ح میان ت ه باشد چه اگر ت ح مشارک ف ه باشد ت ح مشارک
ح ه باشد حنانک در دعوی دوم شکل سقدم تقریر کرده شد هذا خلف ۞ و دیگر اگر ت ح میان ت ه باشد ت ح میان ح ه باشد چه اگر

ت ک مشارک ت ح باشد ت ح مشارک ح ه باشد حنانک در دعوی اول شکل سقدم تقریر کرده شد
هذا خلف پس حکم ثابت باشد وهو المراد وشکل چون سقدم است ۞ هر سطح قایم الزوایا چون ت ح
کی در خط با و محیط باشد چون ا ک ا ح او منطق باشد چه برابر منطق مربع ت ک بسازیم مو ا پس
او منطق باشد و نسبت سطح مربع چون نسبت ا ح است با ا او لکن ا ح او اعنی ا ک مشترکان
اند بجهت انک منطقان اند پس سطح مشارک مربع باشد خ و مربع منطق است پس سطح منطق
باشد وهو المراد ۞ چون اضافت کنند بخطی منطق چون ا ک سطحی منطق چون ت ح عرض حادث چون ا ه منطق
باشد چه برابر مربع ا ک بسازیم مو ا پس او مشارک سطح ت ه باشد بجهت انک هر دو منطق اند و نسبت ایشان چون نسبت
ا ک ا ه است او پس ا ک ا ه مشترک باشند ح و ا ک اعنی ا ت کی مشارک اوست هم منطق باشد وهو المراد
وشکل چون سقدم است ۞ هر سطحی قایم الزوایا چون ت ه کی بخط باشد با و دو خط مشترک و منطق در قوت فقط چون
ا ک ا ح ان سطح اصم باشد و او را موسط خوانند و خطی کی توکت باشد بر وهم اصم باشد و او را خط موسط خوانند چه برابر
مربع ت ک بسازیم مو ا پس او منطق باشد چه مربع منطق خواه در طول است و خواه در قوت منطق باشد و میان سطح
است بجهت نشان ا ک ا ح یعنی ا ت ح چه نسبت سطح با مربع چون نسبت ا ح است با ا او پس سطح اصم باشد و میان دو
خطی کی توکت باشند بر وهو المراد ۞ وشکل چون سقدم است ۞ و بیان کنیم خطوط موسطه کاه باشد کی مشترک باشند
در طول چه فرض کنیم کی ا ک منطق است در طول پس خطی کی توکت باشد بر سطحی کی محیط باشد با ا ح و ربع ا ک مثلا
موسط باشد ن چه این سطح موسط است واین خط مشارک خطی باشد کی توکت باشد بر سطح ت ه ر چه مربع ایشان بر
نسبت این دو سطح باشد کی بر نسبت واحد و اربعه اند با انک این هر دو مربع اند و کاه باشد کی مشترک باشند در قوت فقط
چه خطی کی توکت باشد بر سطحی کی محیط باشد با ا ح و ضعف ا ک موسط باشد ن و مشارک در قوت فقط خطی را کی قوی
باشد بر سطح ت ه چه مربع ایشان بر نسبت دو عدد عنیز مربع اند اعنی واحد و اثنان و چون مرعین بر نسبت عددین
است خطین مشترک باشند در قوت فقط و چون عددین مرعین نیستند خطین متبان باشند در طول ر پس اشتراک
در قوت فقط باشد و کاه باشد کی متبان باشند در طول و قوت چه خطی کی توکت باشد بر سطحی کی محیط باشد با و ا ب
و خطی منطق در قوت فقط و میان ا ح در طول موسط باشد ن و میان خطی کی توکت باشد بر سطح ت ه در طول در قوت
چه سطحین بجهت انک بر نسبت خطین متبانین اند او متبان باشند ح پس مرعین بجهت انک متساوک سطحین اند
متبان باشند پس ضلع این دو مربع کی قوک اند بر سطحین متبان باشند در قوت و چون متبان باشند در قوت متبان
باشند در طول ک ۞ چون اضافت کنند بخطی منطق چون ت ه سطحی کی مساوک مربع خطی موسط باشد چون
ا عرض حادث چون ت ه منطق باشد در قوت فقط چه فرض کنیم کی سطح مضاف اعنی ا ه قبل الاضافه اعنی در قوت

احاطت خطین متبانین در طول باد ح باشد پس بجهت تساوک زاویه ت د در سطح ه د ح
متساوک نسبت ح ت به د ح چون نسبت د ح بر ت کی ان مد و چون مشارک ه راست در قوت
چه ایشان منطق اند در قوت پس د ح مشارک ت د باشد در قوت ح د ح در قوت
قوت پس ت ک منطق باشد در قوت پس د ح مشارک ه د باشد چه اول منطق
است و ثانی موسط پس ح ت مشترکی بر دو سطح د ح و مربع اند او متبان باشد در طول ح خ
پس ت ک منطق باشد در قوت فقط و سوا المراد ۞ خطی کی مشارک موسط باشد منلات مشارک آ موسط است پس موسط باشد
چه اضافت کنیم ح د ک منطق سطح ه د ک مساوک مربع خطی موسط باشد ا بجهت انک خطان مشترک در
طول مشترک باشد در قوت ر پس مربعان مشترک باشند پس سطحان کی مساوک ایشانند مشترک
باشند ح پس ه د مشارک ه د باشد ح چه نسبت ایشان نسبت سطحین است او ه د منطق است
در قوت و میان ه د در طول خ پس ه د مضعفین باشد چه اگر منطق باشد در طول ه د کی مشارک

است

است چنین باشد هذا خلف و اگر مشارک ه د باشد در طول منطق باشد در طول و خلف الزام اینست پس د کی موسط باشد ر پس ت ک
قوت است بر موسط باشد ر و هو المراد ۞ و من تحکیم اگر ت ک مشارک آ باشد در قوت فقط هم موسط باشد بهمان بیان ۞ فضل موسط
بر موسط چون ت ف قبول ات بر آ اصم باشد چه اضافت کنیم ح د منطق سطح ه د مساوک آ ک و د ک
مساوک آ ه ا پس عرض ه د د منطق باشد در قوت و میان د ک در طول ح د چه فضل باشد
در دعوی ان است کی او اصم است چه اگر منطق باشد عرض ه د منطق باشد ت و مربع او در مربع د ک
جهت انک د ک منطق است در قوت منطق باشد و سطح د ک در ه د میان ایشان ح چه نسبت
این سطح با مربع ه د چون نسبت د ک ه د باشد او با مربع د ک چون نسبت ه د ک او و د ک ه د میان
اند در طول ح چه ایشان بر نسبت ح ح ه اند او و ایشان میان اند چه ح ه منطق است بفرض و ح ح اصم پس مربع د ک ه د میان
ضعف سطح د ک د ه د باشد پس کل اعنی مربع ه ک میان مربع د ک ه د باشد و میان و مربع منطق اند پس مربع ه د اصم باشد بفرض
منطق است چه ه د منطق است در قوت هذا خلف پس سطح ح ه اصم باشد وهو المراد ۞ من خواهیم کی باهم دو خط موسط
مشترک در قوت فقط کی محیط شوند بسطحی منطق خط ا ک وضع کنیم منطق در قوت فقط ط د و وسط سازیم

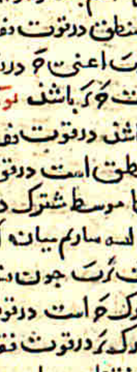

در نسبت میان ایشان ط د و د ر رابع این سه در نسبت ا د پس ا د ر اعنی ح د ر فرض او م د و موسط
باشد ت پس ح د موسط باشد ت و با میان نسبت ا ک چون نسبت ح د ر باشد ن ه و ا مشارک ر است
در قوت فقط چه ا ک منطق است در قوت پس ح د مشارک ر باشد در قوت فقط ح پس ر هم موسط
باشد ط ا و ح د ر اعنی مربع ت ن منطق است چه ت منطق است در قوت پس ر د ح در قوت
فقط و محیط بسطحی منطق و هو المراد ۞ من خواهیم کی باهم دو خط موسط مشترک در قوت
وضع کنیم خطوط ا ک ح منطق در قوت فقط ط ا د ر مسطحی الساوم میان ا ک ط ا د و نسبت

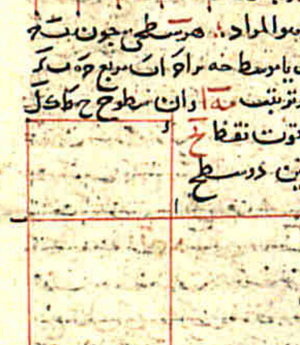

ا ح چون نسبت ه د کنیم ا د پس با میان نسبت ا ر اعنی نسبت ر ک چون نسبت ه د باشد
ن ه و ا د ر چون مربع ر است ت ن و پس ه د موسط باشد ت و ا مشارک ح است در قوت فقط پس
ک مشارک ه د باشد در قوت فقط ح پس ه د موسط باشد ط و مشارک ر د در قوت فقط و ر د چون
ت است د ح د موسط ت و پس ه د د موسط باشد مشترک در قوت فقط و محیط بموسطی وهو المراد ۞ هر سطحی چون ت ه
کی محیط باشد با د د خط موسط مشترک در قوت فقط چون ا ح ا ک ان سطح باشد کی منطق باشد یا موسط چه اگر ا ح ا ک مربع ه د ک
بسازیم مو ا و فرض کنیم کی ح ح منطق است و اضافت کنیم با و سطوح ت ک ح ه ه ر ان سطوح ح ط ک
مستقیم است تا عرض ط ل ک ل نه حادث شود و هریکی از ط ل ک ل نه منطق است در قوت فقط ح خ
و ایشان مشارک اند در طول ح چه نسبت ایشان نسبت سطح ح ط م ک است او و این د و سطح

مشترک اند جهت انک مساوک
مربع د ک ه د اند و ایشان مشترک
اند در قوت بجهت انک
نسبت مربع د ک با سطح ت ه
چون نسبت ر ا با ه ح ه ت اجنه ر ا است او بدل نسبت ت ا با ا ح است و ا مجنه ا ح اعنی نسبت سطح ت ه مربع ه د او
پس سطوح ح ط ک ل م نه بدل خطوط ط ا ط ل نه متناسب باشند او و ط ا د ر ل نه مثل مربع ط ل ر د و ط ا د ر ل نه مشارک مربع
ط ا منطق است چه نسبت سطح مربع چون نسبت ط ا ر است او و ایشان مشترک اند پس ط ا د ر ل نه اعنی مربع ط ل
منطق باشد پس ط ل منطق باشد در قوت پس اگر ط ل مشارک ط ک باشد اعنی ح ل او در طول سطح ک ل اعنی سطح ک ح
منطق باشد ه ه و اگر میان او باشد موسط باشد ت و هو المراد ۞ پی خواهیم کی باهم دو خط منطق در قوت مشترک در قوت
کی اطول بر افضل قوت کی باشد بر مادت مربع خطی کی مشارک او باشد در طول وضع کنیم کی فضل ایشان مربع باشد چون ا ک ه و
مربع ه د مربع د ک چون نسبت عدد ا ح میں ه د بر د ک ر ان دو خط مطلوب باشد چه ک ل
و ترسازیم ا ر و ه د وصل کنیم پس بجهت انک نسبت مربع ه د بر د ک چون نسبت دو عدد است و چون

نسبت دو عدد مربع نیست که زه زح مشترک باشند در قوت فقط وزه وزه منطق است در قوت پس زح منطق باشد در قوت چه مربع
او مشارک مربع منطق است و بجهت آنک زه قوی است بر زح بزیادت مربع زح ح چه زاویه ح مقابله است لح پس بقلب نسبت مربع زه
بمربع ه ز چون نسبت عدد اب است به ج بر سر باشد چنانک در ح ه بیان کردیم پس ه ز مشارک زه باشد زح چه مربع ایشان بر نسبت دو عدد
مربع است پس زه زح چنان است که خواستیم وهو المراد ∴ و من می گویم که از طرق تحصیل دو عدد مربع که فضل میان ایشان مربع باشد
ان است که نزدیک اول فرا گیریم چون اب و از واحد جدا کنیم چون اج و تضعیف باقی کنیم بر زه کد
که مربع اج زه مطلوب باشند چه فضل میان مربع ایشان مربع اج باشد و ضرب اج در جز دو بار زب لکن مربع اج هم اج است و ضرب اج
در جز دو بار جب پس فضل میان مربع اج جز ان فرد اول است و او مربع نیست چه اگر مربع بودی اورا ضلعی بودی که عدد اول بودی
لکن غیر واحد عد اوین کند و اگر خواهیم که با خطی خطی دیگر باشد منطق در قوت فقط نسبت مربع زه بمربع خطی چنان
کنیم که نسبت عدد اب است بعدد اول غیر اج چنانک رفت ∴ می خواهیم که با هم دو خط منطق در قوت مشترک در ان فقط که
اطول بر اقصر بقوت باشد بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول وضع کنیم دو عدد مربع که مجموع ایشان مربع نباشد چون اج
جب و رسم کنیم خط زه منطق و عمل کنیم چنانک در شکل مقدم کردیم تا زح حاصل شود پس زه زح مطلوب باشند چه نسبت مربع ایشان
چون نسبت عدد اب است اج است و چون نسبت دو عدد مربع نیست پس زه زح مشترک باشند در قوت فقط وزه وزح منطق است
پس زح منطق باشد در قوت چه مربع او مشارک مربع زه منطق است و بجهت آنک نسبت عدد اب به ج چون نسبت دو مربع نیست
و بقلب مربع زه به زح بیان نسبت اند ح ه پس زه ه ز متباین باشند زح و زه قوی کند بر زح بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول
مرا وهو المراد ∴ و شکل چنان است که در پیش رفت ∴ و من می گویم که از طرق تحصیل دو عدد مربع که مجموع ایشان مربع نباشد ان
است که واحد را زیادت کنند بر هر مربعی که اتفاق افتد چه ایشان دو مربع باشند که مجموع ایشان مربع نباشد چنانک رفت
در ط و چون مجموع را در هر مربعی که اتفاق افتد ضرب کنند حاصل [illegible] باشد [illegible] باشد از ضرب دو مربع
در مربعی و مربع نباشد ب ط چه حاصل است از ضرب غیر مربعی در مربعی ∴ می خواهیم که با هم دو موسط مشترک در قوت کو

فقط که محیط شوند بسطحی منطق و اطول قوی باشد بر اصغر بزیادت مربع خطی که مشارک او باشد
در طول وضع کنیم دو خط منطق در قوت فقط چون اب ه ا و ا را قوی سازیم بر ب بزیادت مربع خطی
که مشارک او باشد در طول الک دح را وسط فی النسبه سازیم میان ایشان طه و زه را رابع ثلثه در نسبت
با د پس ح ز دو موسط باشند مشترک در قوت فقط و محیط منطقی [illegible] دو قوت باشند بر ز چنانک
کفتیم [illegible] چه ایشان بر نسبت اب اند وهو المراد ∴ می خواهیم که دو موسط با هم چنانک کفتیم کز
الا آنک اطول قوی باشد بر اقصر بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول وضع کنیم دو خط منطق در قوت فقط چون اب
ط و اقوی سازیم بر ب بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول که و باقی همان چنانک گذشت که موسطان چنانک
باشند که خواستیم و شکل چنان است که از پیش رفت ∴ می خواهیم که با هم دو موسط مشترک در قوت کح

فقط که محیط باشند بموسطی و اطول بر اقصر قوی باشد بزیادت مربع خطی که مشارک او باشد در
طول سه خط منطق در قوت فقط وضع کنیم چون اب ج ط و ا قوی سازیم بر ج بزیادت
مربع خطی که مشارک او باشد در طول که و وسط فی النسبه سازیم میان اب طه و د بست
ربه چنان کنیم که نسبت اج ما و پس که دو موسط باشند مشترک در قوت فقط محیط بموسطی
و که بر ز قوی باشد بانچ کفتیم ب چه ایشان بر نسبت او اند وهو المراد ∴ می خواهیم که با هم دو موسط چنانک کفتیم الا آنک اطول کط
قوی باشد بر اقصر بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول و عمل چنان است که گذشت الا آنک آرا قوی سازیم بر ج بزیادت مربع خطی
که مباین او باشد در طول که و شکل بیان چنان است که از پیش رفت ∴ می خواهیم که با هم دو خط متباین در قوت که مجموع مربع ل
ایشان منطق باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری موسط وضع کنیم دو خط منطق در قوت فقط که قوی شود یکی از ایشان بر دیگری
بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول که چون اب ب ج و بر اطول که اب است نصف دایره ادب رسم کنیم و اضافت کنیم ربع
مربع ب ج با ب بر وجهی که ناقص شود از تمام اب بمربعی پس تنصیف اوکند بره و تنصیف

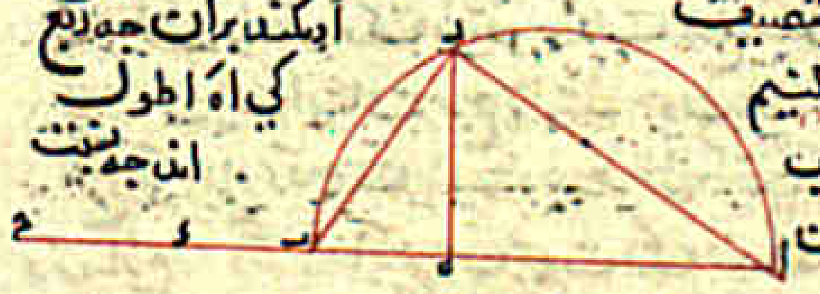

اوکند بران چه ربع
که اه اطول
اند چه نسبت
مربع ب ج اعنی مربع نصف او ب ج چون ب ه از مربع نصف اب پس فرض کنیم
از ه ب و از ه عمود ه د بیرون آریم ما و ا د ب د وصل کنیم که ایشان ان دو خط مطلوب
اد بد چون نسبت اه است به ه ب پس نسبت مربع اد بمربع بد چون
نسبت

نسبت مربع اه باشد بمربع ه ز الف و لکن نسبت مربع اه بمربع ه ز چون نسبت اه است به ه ب با د چه این دو نسبت مساوی نسبت اه است
به ه ز مثنی اما اول بحکم شط و اما دوم بحکم ما در مخاصه پس نسبت مربع از مربع ز ب چون نسبت اه باشد به ه ب با ز لکن اه ه ب متباین
اند پس ا د ب د متباین باشند در قوت ح بجهت آنک مربع ایشان مساوی مربع اب منطق است لح و مرا پس مجموع مربع
ایشان منطق باشد و بجهت آنک سطح اه در ه ب مساوی مربع ه د است ند و مساوی مربع ب ز بود بفرض پس ه ز مساوی ب ز
باشد و نسبت اب با ز چون نسبت ب د است بره ح و اعنی ب ز پس سطح اد در ب د مساوی سطح اب در د ز باشد لا کو
بره پس ضعف سطح اد در ب د مساوی سطح اب در ه ح باشد اب با آنک سطح اب در ه ح موسط است وهو المراد ∴ می خواهیم
که دو خط با هم متباین در قوت که مجموع مربع ایشان موسط باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری منطق وضع کنیم دو موسط مشترک
در قوت فقط که محیط باشند بمنطقی و احدهما قوی باشد بران دیگر بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول اح چون اب
ب ج و با ایشان ان عمل کنیم که در شکل مقدم کردیم تا ا د ب د حاصل شوند که ایشان مطلوب باشند ∴ اما تباین ایشان در قوت
بجهت آنک مربع ایشان بر نسبت اه ه ب متباین است چنانک بیان کردیم ∴ و اما آنک مجموع مربع ایشان موسط است بجهت آنک مربع
ایشان چون مربع اب موسط است لح و مرا و اما آنک ضعف سطح احدهما در دیگری منطق است بجهت آنک مساوی سطح لب کز
اب در ه ح منطق است وهو المراد ∴ و شکل چنان است که از پیش رفت ∴ می خواهیم که با هم دو خط متباین در قوت
که مجموع مربع ایشان موسط باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری موسط که مباین موسط اول باشد وضع کنیم دو موسط مشترک
در قوت فقط که محیط باشند بموسطی و احدهما بران دیگر قوی باشد بزیادت مربع خطی که مباین او باشد در طول لد کط
چون اب ب ج و با ایشان ان عمل کنیم که در شکل مقدم کردیم تا ا د ب د حاصل شوند که مطلوب ایشانند ∴ اما تباین ایشان در قوت
و آنک مجموع مربع ایشان موسط است بجهت آنک گذشت ∴ و اما آنک ضعف سطح احدهما در دیگری موسط است بجهت آنک مساوی سطح
اب در ه ح موسط است ∴ و اما آنک این موسط اعنی ضعف ا د در ب د مباین موسط اول است اعنی مجموع مربع ا د ب د بجهت آنک
اب ب ج در طول متباین اند و ان اضعاف متباین کنند میان مربع اب اعنی مربع اد ب د و میان سطح اب در ه ح اعنی ضعف لج کح
سطح ا د در ب د چه نسبت اب به ج چون نسبت مربع اب باشد بسطح اب در ه ح او و چون اولین متباین اند اخیرین
متباین باشند ح وهو المراد ∴ و شکل چنانک گذشت ∴ خطی که مرکب باشد از دو خط متباین در طول منطق در قوت
فقط چون اج از اب ب ج اصم باشد و اورا ذو الاسمین خوانند چه بجهت تباین اب ب ج در طول سطح احدهما در دیگری
بل ضعف این سطح مباین مربع ایشان باشد او د ح پس مجموع ضعف سطح با مربع
ایشان اعنی مربع اج که مباین مربع اب ب ج منطق باشد با پس مربع اج بل اج اصم باشد ∴ خطی که مرکب باشد از لد کط
دو خط موسط مشترک در قوت فقط که محیط باشند بمنطقی چون اج از اب ب ج اصم باشد و اورا ذو الموسطین اول
خوانند چه بجهت تباین ایشان در طول سطح احدهما در دیگری بل ضعف او که
منطق است مباین مربع ایشان باشد که موسط اند او د ح پس مجموع اعنی مربع خط اج مباین ضعف باشد که منطق له ل
است ما پس مربع خط بل خط اصم باشد ∴ خطی که مرکب باشد از دو خط موسط مشترک در قوت فقط که محیط باشند بموسطی
چون اج از اب ب ج اصم باشد و اورا ذو الموسطین خوانند چه فرض کنیم که زه منطق است و اضافت کنیم با و زه مساوی

مربع اب ب ج و رکا مساوی ضعف سطح احدهما در دیگری رکا و لکن بجهت تباین اب ب ج
مربع ایشان باین ضعف سطح ایشان است او د ح پس سطح زه و کا متباین باشند پس زح
ح ط منطق باشند در قوت ح و متباین در طول او د ح پس زکا ذو الاسمین باشد لو و زکا
منطق است پس سطح ه کا اصم باشد چه اگر منطق باشد زکا منطق باشد لو لکن او اصم است لو لا
بجهت آنک ذو الاسمین است پس اج که قوی است بره کا چه مربع او مساوی مربع اب
ب ج است اعنی زه و ضعف سطح اب در ب ج که زکا اعنی ه کا اصم باشد ∴ خطی که مرکب باشد از دو خط متباین در قوت لز لب
که مجموع مربع ایشان منطق باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری موسط چون اج مرکب از اب ب ج اصم باشد و اورا اعظم خوا
نند و شکل چنان است که در ذو الاسمین ∴ خطی که مرکب باشد از دو خط متباین در قوت که مجموع مربع ایشان موسط لح لج
باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری منطق چون اج از اب ب ج اصم باشد و اورا القوی علی منطق و موسط خوانند و بیان
و شکل چنان است که در ذو الموسطین اول ∴ خطی که مرکب باشد از دو خط متباین در قوت که مجموع مربع ایشان موسط
باشد و ضعف سطح احدهما در دیگری موسطی مباین اول چون اج از اب ب ج اصم باشد و اورا القوی علی موسطین

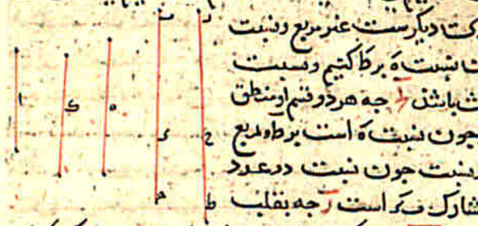

خوانند وبیان وشکل چنان است کی در ذو الموسطین ثانی ∴ ذو الاسمین چون اج کی منقسم است بر ب منقسم نشود بر اسمین خویش
الا بر یک نقطه یعنی اگر منقسم شود بر نقطه دیگر واین دو قسم مساوی قسمین اولین نباشند ان خط باعتبار این دو قسم ذو الاسمین
نباشد والا فرض کنیم کی بر د منقسم شود همچنین پس فضل میان مربع اب ب ج ومربع اد د ج
اعنی فضل میان دو منطق مساوی فضل باشد میان ضعف سطح اب در ب ج وضعف سطح اد در د ج اعنی فضل میان دو موسط
پس ان فضل هم منطق باشد وهم اصم کـ هذا خلف پس منقسم نشود ∴ ومن می گویم برهان بان تمام شود کی بیان کنند مجموع
مربع اب ب ج مساوی مجموع اد د ج نیست ونه ضعف سطح اولین ضعف سطح اخرین را والا فضل نباشد وبرهان برین وجه
تمام باشد ∴ پس بجهت بیان این مطلوب فرض کنیم کی ج ه مربع خط است وقطر ا ز بیرون آریم وب ک د ل موازی اه ا ز وشکل
تمام کنیم ا ز پس ب ح م ن مجموع مربع اب ب ج باشد د ب و د ط س ع مجموع مربع اد د ج
د ب ومربعات ب ح س ع ف ص مشترک بیندازیم بماند از مربع اب ب ج متمم ل م
ل ن واز مربع اد د ج متمم ک د ک ط پس اگر متمم ل ن مساوی متمم ک ط باشد هر دو
مجموع متساوی شوند وچنین خط اب مساوی خط د ج باشد پس قسمت اج بر ب
و د یک قسمت بوده باشد چه اطولان واقصران متساوی باشند واین ممکن است
چه محال انقسام اوست بدو قسم کی مخالف دو قسم اول باشند واگر متممات مختلف
باشند فضل احد المجموعین بر دیگر وفضل احد الضعفین بر دیگر بان قدر باشد واینست
انک احالت ان بیان کردیم ∴ ذو الموسطین اول چون اج کی منقسم نشود بهر دو موسط الا بر یک نقطه والا فرض
کنیم کی منقسم شود بر د پس فضل میان مجموع مربع اب ب ج ومجموع مربع اد د ج
اعنی فضل موسطی بر موسطی عین فضل باشد میان ضعف سطح اب در ب ج وضعف سطح اد در د ج اعنی فضل
منطقی هذا خلف پس منقسم نشود ∴ ذو الموسطین ثانی منقسم شود بهر دو موسط خود الا بر یک نقطه والا فرض کنیم کی
بر د منقسم شود وفرض کنیم ه ومنطق را واضافت کنیم با و ز ح مساوی مجموع مربع
اب ب ج وط ک مساوی ضعف احدی در دیگری ح و پس ه ک کی منقسم است
بر ح ذو الاسمین باشد ح و ح ودیگر اضافت کنیم با و ل مساوی مجموع مربع اد د ج
وم ک بماند مساوی ضعف احدی در دیگری پس ه ک کی منقسم است بر ل
ذو الاسمین باشد ح و ح پس ه ک منقسم باشد بر ح ل بهر دو اسم خویش هذا
خلف لط پس اج منقسم نشود بموسطین خویش بر غیر ب ∴ اعظم منقسم نشود بر قسمین خویش الا بر یک نقطه والا فرض کنیم کی
منقسم شود بر د وخلف را بیان کنیم چنانک در ذو الاسمین وشکل چون شکل اوست ∴ قوی بر منطق وموسط منقسم نشود بقسمین
خویش الا بر یک نقطه والا فرض کنیم کی بر د منقسم شود وخلف را بیان کنیم چنانک در ذو الموسطین اول وشکل چون شکل اوست ∴
قوی بر موسطین منقسم نشود بقسمین خویش الا بر یک نقطه والا فرض کنیم کی منقسم شود بر د وخلف را بیان کنیم چنانک در ذو الموسطین
ثانی وشکل چون شکل اوست وهو المراد ∴ **صدر** اگر اطول قسمین ذو الاسمین قوی باشد بر اقصر بزیادت مربع خطی
کی مشارک اطول باشد در طول واطول مشارک منطق مفروض باشد اولا اعنی منطق باشد در طول ان ذو الاسمین اول
باشد واگر اقصر منطق باشد ان ذو الاسمین ثانی باشد واگر هیچ یک منطق نباشد الا در قوت ان ثالث باشد ∴ واگر اطول قوی
باشد بر اقصر بزیادت مربع خطی کی مباین او باشد در طول منطق باشد در طول ان ذو الاسمین رابع باشد واگر اقصر باشد
ذو الاسمین خامس باشد واگر هیچ یک منطق نباشد الا در قوت ذو الاسمین سادس باشد ∴ می خواهیم کی ذو الاسمین اول
بیابیم فرض کنیم کی منطقی کی مفروض است اولا ا است وب ج خطی است کی مشارک اوست
وه ب د دو عدد مربع کی فضل ز ه مربع نباشد ونسبت مربع ب ج بمربع ج ح چون نسبت د ه بر ه کنیم پس
ب ح ذو الاسمین اول باشد لج چه ب ج کی اطول قسمین اوست منطق است در طول وج ح
کی مشارک اوست در قوت فقط و با ز منطق باشد در قوت ومباین او در طول ز وفرض
کنیم کی فضل مربع ب ج بر مربع ج ح مربع ط است پس بقلب النسبه نسبت مربع ب ج بمربع ط چون
نسبت د ه باشد بر د مربعین لج ه پس ط مشارک ب ج باشد در طول ز وب ج قوی است
بر ج ح بزیادت مربع او ∴ می خواهیم کی ذو الاسمین ثانی بیابیم فرض کنیم کی منطق مفروض ا است وج ح خطی کی مشارک
اوست

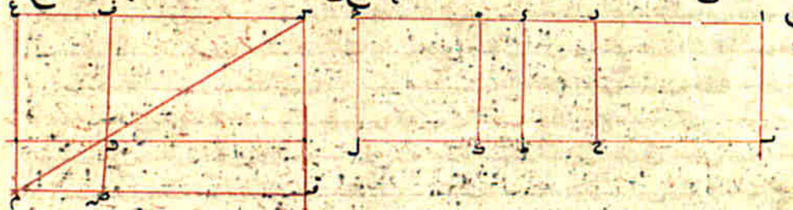

اوست وعددان چنانک یاد کردیم ونسبت مربع ج ح بمربع ب ج چون نسبت د ه بر ه باشد پس ب ح ذو الاسمین ثانی باشد لج چه
ج ح کی اقصر قسمین اوست منطق است در طول وب ج منطق است در قوت فقط و با ز وقوی است بر ج ح بزیادت مربع ط
کی مشارک اوست ز چنانک گذشت وشکل چون متقدم است ∴ می خواهیم کی ذو الاسمین ثالث بیابیم فرض کنیم کی منطق مفروض
ا است وعددان مربعان ز ح ز ط وفضل ح ط مربع نیست وه عددی دیگر است غیر مربع ونسبت
ا ز بح ط چون نسبت د ز مربع نیست ونسبت مربع ا بمربع ب د چون نسبت ه بر ط کنیم ونسبت
مربع ب د بمربع د ج چون نسبت ز ط بح ط پس ب ج ذو الاسمین ثالث باشد لج چه هر دو قسم او منطق
اند در قوت ومباین ا در طول و با ز چه نسبت مربع ا بمربع ب د چون نسبت ه است بر ط ومربع
ج د بمساواه لب ه چون نسبت ه بح ط با انک هیچ یک ازین دو نسبت چون نسبت دو عدد
مربع نیست وب د قوی است بر د ج بزیادت مربع ک مثلا کی مشارک ب د است ز چه بقلب
النسبه نسبت مربع ایشان چون نسبت مربع ز ح ز ط است لج ه ∴ می خواهیم کی ذو الاسمین رابع بیابیم همان عمل کنیم کی در
ذو الاسمین اول الا انک عدد د ه د ز دو مربع سازیم کی مجموع ایشان اعنی د ه مربع نباشد پس ب ج قوی باشد بر ج ح بمربع
ط کی مباین اوست ز چه بقلب النسبه نسبت مربع ایشان بر نسبت د ه د ز است لج ه وشکل چون شکل اوست ∴ می
خواهیم کی ذو الاسمین خامس بیابیم همان عمل کنیم کی در ذو الاسمین ثانی الا انک عدد د ز د ه چنان کنیم کی در ذو الاسمین
رابع وشکل چنانک بود ∴ می خواهیم کی ذو الاسمین سادس بیابیم همان عمل کنیم کی در ذو الاسمین ثالث الا انک عددین را
چنان سازیم کی در رابع وشکل چون شکل ثالث وهو المراد ∴ چون محیط شود منطقی چون اب وذو الاسمین اولی چون اج
بسطحی چون ب ج خطی کی قوی باشد بران سطح ذو الاسمین باشد چه فرض کنیم کی اج منقسم باسمین او بر د و د ج اقصر
قسمین او باشد وتنصیف کنیم د ج را بر ه ا واضافت کنیم مربع د ه اعنی ربع مربع د ج د ب به اد بر وجهی کی ناقص شود از
تمام او بمربعی لج و یا منقسم شود بر ز مثلا پس ا ز د ز مشترک باشند لج وبیرون آریم ز ح ز ط ه ک موازی اب ا ز وسازیم مربع
س ن مساوی اح ند ب وبر قطر او مربع ن م مساوی ح د ند ب وتمام کنیم مربع ع ن پس بجهت انک نسبت مربع
س ن بسطح ن ع اعنی
نسبت س ف بف ع او
چون نسبت سطح ن ع
است بسطح ن م اعنی
نسبت ف ن بن ص او
بل نسبت س ف بف ع
چه س ف چند ف ن است وف ع چند ص م لد ا بل ن ص بجهت انک س ن ن م مربع اند
پس سطح ن ع وسط فی النسبه باشد میان مربع س ن ن م یا ه بل میان سطح اح ح د وسطح ط ه وسط بود میان ایشان
او چه نسبت ا ز به د چون نسبت ه د است بر د ز وچه ضرب ا ز در ز د چند مربع د ه است پس سطح ن ع ط ه متساوی باشد
ط ه لکن ن ن چند ن ع است مح ا وک ج چند ط ه لو ا پس سطح ف ج مساوی مربع ع ن باشد ∴ اکنون می گوییم کی ضلع او
ذو الاسمین است چه ا ز د ز بجهت انک مشارک ا د منطق اند یا منطق باشند پس سطح اح ح د اعنی مربع س ن ن م منطق
باشند یه پس س ف ف ع منطق باشد بقوت ∴ وبجهت انک هر یکی از اح ح د منطقین مباین هر یکی از ط ه ه ل موسطین
ز اند پس س ن ن ع متباین باشند پس س ف ف ع متباین باشند در طول او با ح پس خطی کی قویست بر ب ج
اعنی س ع ذو الاسمین است لج ∴ چون محیط شود منطقی چون اب وذو الاسمین ثانی چون اج بسطحی چون ب ج
خطی کی قوی باشد بر و ذو الموسطین اول باشد چه همان عمل کنیم کی در پیش رفت بعینه الا انک اینجا سطح اح ح د موسط
باشد یز ومشترک او با ح ومشارک اط یا موسط یز وسطح د ک ک ج منطق یه پس مربع س ن ن م موسط ومشترک باشد ومتمم
ن ع ن ن منطق پس س ف ف ع موسط ومشترک باشد در قوت فقط ومحیط بمنطقی کی ان ن ع است پس س ع ذو الموسطین
اول باشد لد وشکل چنان است کی از پیش رفت ∴ چون محیط شود منطقی وذو الاسمین ثالثی بسطحی قوی بر ذو الموسطین
ثانی باشد چه سطح وخطین وشکل چنان است کی ایراد کردیم وهمان عمل کنیم کی گذشت الا انک اینجا سطح اح ح د موسط
باشد یز ومشترک او با ح وسطح د ک ک ج موسط یز وجمیع اط مباین جمیع ط ج چه مربع هر دو قسم ذو الاسمین مباین ضعف

108b

سطح احدکت دردیگری بود اَ با جَ پس مربع سه نه نم موسط ومشترک باشند ومتمم نمع نه نم موسط ومباین ایشان پس سه ت
فع دو موسط باشند مشترک درقوت فقط ومحیطه بوسطی اعنی نمع پس سه ع ذوالموسطین ثانی باشد لب ∴ جون محیط
شود منطقی وذوالاسمین رابعی بسطحی قوی تر واعظم باشد ومثال وشکل چنان است کی گذشت واینجا اد رکه متباین باشند یک
وسطح اط اعنی مجموع مربع سه نه نم منطق بود وسطح طح اعنی مجموع متمم نمع نه نم موسط بر پس سه ت فع متباین
باشند درقوت اد با جَ ومجموع مربع ایشان منطق است وضعف سطح احدکت دردیگری موسط پس سه ع اعظم باشد لو ∴
جون محیط شود منطقی وذوالاسمین خامس بسطحی قوی بر دو قوی باشد بر منطقی وموسطی ومثال وعمل وشکل چنان
است کی گذشت واینجا اد رکه متباین باشند یک وسطح اط اعنی مجموع مربع سه نه نم موسط بر وسطح طح اعنی دستم نمع نه نه
منطق نه پس سه ت فع درمیان باشند درقوت اد با جَ کی مجموع مربع ایشان موسط باشد وضعف سطح احدکت در دیگری
منطق پس سه ع قوی باشد بر منطقی وموسطی لز ∴ جون محیط شود منطقی وذوالاسمین سادس بسطحی قوی بر دو قوی
باشد بر موسطین ومثال وعمل وشکل چنان است کی گذشت واینجا اد رکه متباین باشند یک وسطح اط اعنی مجموع مربع سه نه
نم موسط بر وسطح طح اعنی متمم نمع نه نه موسط بر ومباین اول اد با جَ پس سه ت فع درمتباین باشند درقوت
کی مجموع مربع ایشان موسط باشد وضعف سطح احدکت در دیگری موسطی مباین اول پس سه ع قوی باشد بر موسطین لح
وهو المراد ∴ جون اضافت کنند مربع ذوالاسمین را جون اب کی منقسم است بر ج بخطی منطق جون ده عرض حادث جون
ده ذوالاسمین اول باشد جه فرض کنیم کی مربع اج جند سطح زح باشد ومربع جب جند سطح طک ولد را پس ساوی ضعف

سطح اج در جب وتنصیف کرکنیم بر م [illegible] ادم نه موازی کنیم [illegible] بیرون
آریم [illegible] پس بجهت انک مربع اج جب منطق اند لد [illegible] منطق باشد
و[illegible] منطق درطول لو وزح مشارک [illegible] اد با جَ [illegible] بجهت انک
مشارکت مربع اج جب منطق اند مشترک باشند وبجهت انک سطح اج در
جب موسط است [illegible] پس لد موسط باشد وکد منطق درقوت فقط [illegible] پس
مباین [illegible] باشد درطول وبجهت انک مربع اج جب اعظم است از ضعف اج در جب پس زک اطول باشد از کد وبجهت
انک سطح اج در جب وسط است در نسبت میان مربع اج جب [illegible] پس سطح ک نه وسط باشد در نسبت میان سطح زح طک
پس کم وسط باشد در نسبت میان زح [illegible] در نسبت زح باکم جون نسبت کم [illegible] پس جون اضافت کنند
مربع کم اعنی ربع مربع کد بر زک [illegible] بقدر جهت کی ناقص شود ازتمام زک [illegible] وقسمت کنند زک را برح جه مربع
کم مساوی سطح زح است [illegible] لکن زح ح ک مشترک اند پس زک کی اطول قسمین ذوالاسمین است لح قوی
باشد بر کد کی [illegible] بزیادت مربع خطی کی مشارک او باشد درطول [illegible] پس زد ذوالاسمین اول باشد وهو المراد ∴ وبن
[illegible] بجهت آن مربع اج جب اعظم است از ضعف سطح اج در جب کی نسبت مربع اج کی اطول القسمین است بسطح اج در جب
جون نسبت سطح اج در جب است با مربع جب اد [illegible] وجون جهار مقدار متناسب باشند اول اعظم ایشان واخیر اصغر ایشان
اول واخیر باهم اعظم باشند از باقین له ∴ جون اضافت کنند مربع ذوالموسطین اول بخطی منطق عرض حادث ذوالاسمین
ثانی باشد ومثال وشکل وعمل چنان است کی گذشت وه ک اینجا موسط باشد جه مربع اج جب اعنی زح طک موسط ومشترک
باشند لن ولد منطق جه اج در جب منطق است لد پس زک کد منطق باشند درقوت فقط لج وکد منطق درطول
لو وزک قوی باشد بر کد بزیادت مربع خطی کی مشارک او باشد لح جه زح ح ک مشترک اند اد با جَ پس زد ذوالاسمین
ثانی باشد ∴ جون اضافت کنند مربع ذوالموسطین ثانی بخطی منطق عرض حادث ذوالاسمین ثالث باشد ومثال وعمل
وشکل چنان است کی گذشت وه ک اینجا موسط باشد جه مربع اج جب موسط ومشترک اند له ولد موسط له ومباین اول
اد بجهت تباین اج جب درطول له پس زک کد منطق باشند درقوت لج ومتباین اد با جَ ومباین زه درطول لج وزک
قوی باشد بر کد بزیادت مربع خطی کی مشارک او باشد لح بجهت اشتراک زح ح ک اد با جَ پس زد ذوالاسمین ثالث
باشد ∴ جون اضافت کنند مربع اعظم بخطی منطق عرض حادث ذوالاسمین رابع باشد ومثال وعمل وشکل چنان است
کی گذشت وزح ح ک متباین باشند اد با جَ بجهت تباین اج جب درقوت لو وه ک منطق بجهت انک مجموع مربع اج جب منطق
است لو ولد موسط بجهت انک ضعف سطح اج در جب موسط است لو پس زک کد منطق باشند درقوت لح وزک منطق
درطول لو وزک قوی باشد بر کد بزیادت مربع خطی کی مباین او باشد ند بجهت تباین زح ح ک پس زد ذوالاسمین رابع باشد ∴

جون

109

جون اضافت کنند مربع قوی بر منطقی وموسطی بخطی منطق عرض حادث ذوالاسمین خامس باشد ومثال وعمل وشکل چنان
است کی گذشت وزح ح ک متباین باشند اد با جَ بجهت تباین اج جب درقوت لو وه ک موسط بجهت انک مجموع مربع اج جب
موسط است از وه ک موسط بجهت انک مجموع مربع اج جب موسط است لو پس زک کد منطق باشند درقوت لو وکد منطق
درطول لو وزک قوی باشد بر کد بزیادت مربع خطی کی مباین او باشد ند بجهت تباین زح ح ک پس زد ذوالاسمین خامس باشد ∴
جون اضافت کنند مربع قوی بر موسطین بخطی منطق عرض حادث ذوالاسمین سادس باشد ومثال وعمل وشکل چنان است
کی گذشت وزح ح ک متباین باشند اد با جَ وه ک موسط بجهت انک مجموع مربع اج جب موسط است لو ولد موسطی کی مباین
ه ک باشد بجهت انک ضعف سطح اج در جب موسطی است مباین مجموع مربعین لح پس زک کد منطق باشند درقوت
ومتباین اد با جَ ومباین ره لح وزک قوی باشد بر کد بمربع خطی کی مباین او باشد ند بجهت تباین زح ح ک پس زد ذوالاسمین
سادس باشد وهو المراد ∴ خطی کی مشارک ذوالاسمین باشد درطول ذوالاسمین باشد هم دران مرتبه بعینها ∴ ذوالاسمین
است منقسم بر ح بهر دو قسم خویش وره مشارک او درطول ونسبت اب بره جنان کنیم کی نسبت اج بزک با د وبهانی جب به بز نسبت

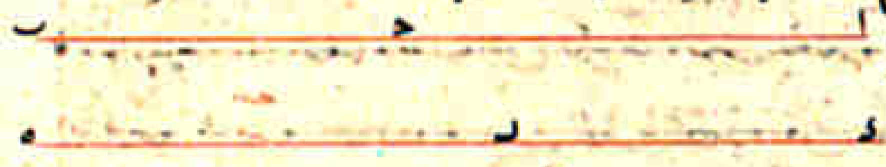

ایشان بط ه وهر یکی از اج جب مشارک نظیر اوست از زه ومنطق است
پس ایشان درطول وقوت یا درقوت فقط لح وبابدال نسبت اج جب جون
نسبت زک ره لو واج جب متباین اند درطول لح پس زک ره همچنین باشند
لح واج اگر قوی تر شود بر جب بمربع خطی کی مشارک او باشد یا مباین زک بر ره همچنین باشد ست بجهت اتحاد نسبت پس اب
هر دو ذوالاسمین کی باشد ازشش کانه ره همان ذوالاسمین باشد بعینه ∴ خطی کی مشارک ذوالموسطین باشد درطول
ذوالموسطین باشد دران مرتبه بعینها ∴ فرض کنیم کی اب ذوالموسطین است اول یا ثانی منقسم بر ح بهر دو قسم خویش وره مشارک او
درطول ونسبت اب بره جون نسبت اج بزک کنیم با د وجه ره بر همان نسبت باشد بط ه پس هریکی از اج جب مشارک نظیر او
باشد از زک ره لح وموسط شد او بط واج جب متباین اند درطول لد له پس زک ره همچنین باشند لح ونسبت مربع اج
بسطح اج در جب اعنی نسبت اج بجب او وجون نسبت مربع زک است بسطح زک در ره یا ه اعنی نسبت زک بره او وبابدال نسبت

مربع اج بمربع زک جون نسبت سطح اج در جب باشد بسطح زک در ره یه لکن مربعان مشارک اند
لح پس سطحان مشارک باشند لح پس اگر سطح اول منطق باشد ثانی منطق باشد
جه مشارک منطق منطق باشد واگر اول موسط باشد ثانی همچنین باشد جه مشارک موسط
موسط باشد بط پس زک هر دو موسطین کی باشد از آن دوگانه ره همان باشد بعینه وشکل
جون مقدم است وبوجهی دیگر فرض کنیم کی آد ذوالموسطین اول است یا ثانی وب
مشارک او وجه منطق وضع کنیم واضافت کنیم با دسطح ره مساوی مربع اد وسطح زر مساوی مربع ب مد پس جه ذوالاسمین
ثانی باشد یا ثالث جه اگر اول باشد جه ثانی باشد [illegible] واگر ثانی باشد ثالث باشد نط وجه مشارک است اد با جَ پس جه مثل
او باشد لح پس دوک بر زک اعنی ب ذوالموسطین اول یا ثانی باشد مثل آنچه اگر جه ثانی باشد اول باشد بت واگر ثالث
باشد ثانی باشد لح ∴ خطی کی مشارک اعظم باشد درطول اعظم باشد ∴ اما بوجه اول فرض کنیم کی ره مشارک اب اعظم است
درطول وره بر نسبت اج جب تقسیم کنیم بح و بر زک ره واج جب متباین اند درقوت لو پس زک ره همچنین باشند لح ونسبت مربع
اج جب جون نسبت مربع زک ره است [illegible] ونسبت مجموع مربع اج جب با جب جون نسبت مجموع مربع زک ره باشد بنظیر آن
اصبح لح پس بابدال یوه نسبت مجموع بمجموع جون نسبت احدک باشد بنظیر او ولکن احدک مشارک نظیر اوست جه مربع اج مشارک
مربع زک است بجهت انک او مشارک زه است درطول لح جه بترکیب نسبت اج بزک جون نسبت اب بره باشد لح ه پس انک بعرض

اب ره مشترک اند درطول پس مجموع مشارک مجموع باشد لح پس مجموع مربع اج جب منطق
است لو پس مجموع مربع زک ره منطق باشد د ودیگر ضعف سطح اج در جب موسط است
لو پس ضعف سطح زک در ره کی مشارک اوست جه سطحین بر نسبت مربعین اند جنانک
بقرب آن در سد کرده شد هم موسط باشد بط واما بوجه ثانی فرض کنیم کی آ اعظم است وب مشارک او واضافت کنیم مربع ایشان بجز
منطق مه ا و فرض کنیم کی از مربع آ عرض جه حادث شد پس جه ذوالاسمین رابع باشد سه

وجه مشارک است اد با جَ جه [illegible] بجهت اشتراک آب مشترک اند پس جه ذوالاسمین رابع باشد
لح پس خطی کی قوی باشد بر [illegible] اعنی ب اعظم باشد لح ∴ خطی کی مشارک قوی بر

سب منطق و موسطی باشد در طول قوی بر منطق موسطی باشد و بیان این شکل بیان اعظم است الا آنک اینجا مجموع مربعین موسط باشد و ضعف
سطح منطق لز بس زه قوی بر منطقی و موسطی باشد لز و بوجه دوم ح ه ذو الاسمین خامس باشد سا بس ح ز کی مشارک اوست او و باح ذو الاسمین
خامس باشد سج و قوی بر کر قوی بر منطقی و موسطی نه و هر دو شکل چنانک گذشت. خطی کی مشارک قوی بر موسطین باشد
در طول قوی بر موسطین باشد و بیان و هر دو شکل چنان است کی گذشت چه اینجا مجموع ضعف هر دو موسط باشد و مباین لح بس زه
سج قوی بر موسطین باشد لح و بوجه دوم ح ه سادس باشد سب بلح کر سج و قوی بر کر قوی بر موسطین نو و هو المراد. و من می گوییم اگر خطوط
مشارک این خطوط شش گانه مشارک باشد در قوت فقط حکم همان باشد کی گفته شد بعین بیانات مذکور. خطی کی قوی باشد بر مجموع
دو سطح یکی منطق چون اب و دیگر موسط چون ح ز از چهار خط باشد یا ذو الاسمین یا ذو الموسطین اول یا اعظم یا قوی بر منطقی و موسطی

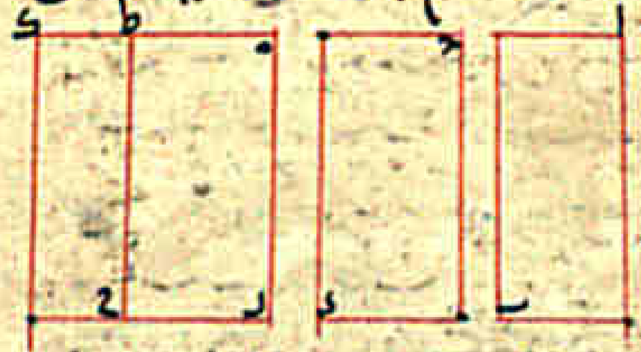

چه ه ز منطق وضع کنیم و اضافت ه ح کنیم با و چند اب مه ا تا عرض ط ه حادث شود منطق
در طول لو و ح ک چند ح ز مه ا تا عرض ط ک حادث شود منطق در قوت فقط لح و جهت
آنک تباین ه ط ط ک محال است چه مستلزم تشارک وح ح ک باشد لوا اعنی اب ح ز بس
متباین باشند هذا خلف بس اگر ه ط اطول باشد از ط ک و قوی باشد بر مربع خطی کی
مشارک او باشد ه ک ذو الاسمین اول باشد و خطی کی قوی باشد بر سطح ر ک ذو الاسمین نا و اگر
قوی باشد بر مربع خطی کی مباین او باشد ه ک ذو الاسمین رابع باشد و خطی کی قوی باشد بر ر ک اعظم ند و اگر ط ک اطول باشد
از ه ط و قوی باشد بر مربع خطی کی مشارک او باشد ه ک ذو الاسمین ثانی باشد و قوی بر ر ک ذو الموسطین اول نب و اگر قوی باشد
بر مربع خطی کی مباین او باشد ه ک ذو الاسمین خامس باشد و قوی بر ر ک قوی بر منطقی و موسطی نه. خطی کی قوی باشد بر مجموع
سد دو سطح موسط متباین چون اب ح ز مثلا یکی از دو خط باشد یا ذو الموسطین ثانی یا قوی بر دو موسط چه ه ز منطق وضع کنیم و هر دو سطح را
اضافت کنیم با و چون ه ح ح ک مه ا بس عرض ه ط ط ک منطق باشند در قوت لح و متباین در طول اد باح و مباین ه ک لح بس اگر
اطول ایشان قوی باشد بر افزونی ایشان بر مربع خطی کی مشارک او باشد ه ک ذو الاسمین ثالث باشد و خط قوی بر ر ک ذو الموسطین ثانی
نج و اگر بر مربع خطی باشد کی مباین او باشد ه ک ذو الاسمین سادس باشد و قوی بر ر ک قوی بر موسطین نو و شکل چنان است کی از
پیش رفت و هو المراد حکمی بی شکل هیچ یک از خطوط شش گانه اعنی ذو الاسمین و اخوات او است از ذو الموسطین اول و ثانی
و اعظم و قوی بر منطقی و موسطی و قوی بر موسطین موسط نباشد و نه یکی دیگر از ایشان چه مربع موسط چون اضافت کنند بخطی منطق
احداث عرضی کند منطق در قوت لح و مربعات این خطوط چون اضافت کنند بمنطق احداث عروضی مختلف کنند کی آن
انواع ذو الاسمین باشد و ایشان منطق در قوت نباشند چه مربعات ایشان اصم است بس موسط نباشند و نه هیچ یک از ایشان از نوع
سه اوجه ذوات الاسمین شش گانه انواع مختلف اند بس خطوطی کی احداث این عروض مختلفه الانواع کنند مختلفه الانواع باشند و هو المراد. چون
فصل کنند یکی از دو خط متباین در طول منطق در قوت از آن دیگر چون اب از اح باقی چون ب ح اصم باشد و او را منفصل خوانند چه بجهت آنک
مجموع مربع اب اح منطق است و ضعف سطح اب در اح موسط ز مجموع مباین ضعف باشد
لکن مجموع مساوی ضعف است با مربع ح ب رب و چون مباین آن حر رفت کی ضعف
است مباین ح باقی باشد کی مربع ح ب است تا بس مربع ح ب بجهت آنک مباین منطق است اصم باشد و همچنین ب ح. چون فصل
کنند یکی از دو خط موسط مشترک در قوت فقط کی محیط باشد منطقی از دیگر چون اب از اح باقی چون ب ح اصم باشد و او را منفصل
موسط اول خوانند چه بجهت آنک ضعف سطح اب در اح منطق است و مجموع مربع ایشان
موسط ضعف کی اصغر است مباین مجموع است مباین مجموع باشد بس مباین جزو دیگر باشد اعنی مربع ب ح تا چه مربع ب ح با ضعف مساوی
سو مجموع است رب بس مربع ب ح بجهت آنک مباین ضعف منطق است اصم باشد و همچنین ب ح. چون فصل کنند یکی از
دو خط موسط مشترک در قوت فقط کی محیط باشد موسطی از آن دیگر چون اب از اح باقی چون ب ح اصم باشد و او را منفصل
موسط ثانی خوانند چه اضافت کنیم بده منطق سطح ه ط مساوی مربع اب اح و ح ه ما و ح مساوی ضعف سطح اب در اح مه ا
بس ر ک مساوی مربع ب ح باشد رب و بجهت تباین اب اح سطح اب در اح تباین مربع
اح باشد اد باح بس ضعف سطح نیز مباین مربع اح باشد و مباین مربع اب هم باشد چه اگر
مشارک مربع اب باشد مشارک مربع اح باشد بح بجهت آنک مربع اب اح مشترک اند بس هر دو

موسط ه ک و ح متباین باشند و عرض ر ک ر ح منطق در قوت لح و متباین در طول اد
باح بس ح ک منفصل باشد ع و ر ک اصم بجهت آنک محیط باد و خط است یکی منطق و یکی
اصم

اصم بس ب ح کی قوی است بر و اصم باشد. و من می گوییم چون وح ه کا موسط اند بس رکا فضل اصم باشد لح و احتیاج بذکر مقدمات باشد عج
چون فصل کنند یکی از دو خط متباین در قوت کی مجموع مربع ایشان منطق باشد و ضعف سطح او حکت در دیگری موسط از آن دیگر عد
چون اب از اح باقی اعنی ب ح اصم باشد و او را اصغر خوانند و بیان و شکل چنان است کی در منفصل. چون فصل کنند یکی از دو خط
متباین در قوت کی مجموع مربع ایشان موسط باشد و ضعف سطح او حکت در دیگری منطق از آن دیگر باقی اصم باشد و او را متصل منطقی عه
خوانند کی کل اعنی مجموع منطق با او موسط شود و مثال و شکل چنان است کی در منفصل موسط اول. چون فصل کنند یکی از
دو خط متباین در قوت کی مجموع مربع ایشان موسط باشد و ضعف سطح او حکت در دیگری موسطی مباین اول از دیگر باقی اصم
باشد و او را متصل بموسطی خوانند کی کل اعنی موسط با او موسط شود و مثال و بیان و شکل چنان کی در منفصل موسط ثانی و هو عو
المراد. منفصل نشود بمنفصل بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او برند بیش از انفصال والا فرض کنیم کی منفصل شود باب ب ح ب ر
و او را باز حال خود برند بس بجهت آنک مربع اح ح ب مساوی ضعف سطح اح در ح ب است با مربع اب رب و مربع ا ر ر ب مساوی
ضعف سطح ا ر در ر ب با مربع اب رب بس فضل میان مربع اح ح ب و مربع ا ر ر ب اعنی فضل منطق بر منطقی چه خطوط
منطق اند در قوت مساوی فضل باشد میان ضعف سطح اح در ح ب و ضعف سطح ا ر در ر ب اعنی فضل موسطی بر موسطی
رح چه فضل میان مربع ا ر ر ب و ضعف سطح ا ر در ر ب مساوی فضل است میان مربع اح ح ب و ضعف اح در ح ب بجهت
آنک هر دو فضل مربع اب است بس بابدال لو ه فضل مربع ا ر ر ب بر مربع اح ح ب
کی منطق است مساوی فضل ضعف باشد بر ضعف کی اصم است ک بس یک مقدار معین هم منطق باشد و هم اصم هذا
خلف بس حکم ثابت باشد. منفصل نشود بمنفصل موسط اول بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او برند بیش از انفصال والا فرض عز
کنیم کی باب منفصل شود ب ح ب ر و لازم آید مثل بیانات مذکور کی فضل میان مربع اح ح ب و مربع ا ر ر ب اعنی فضل موسطی بر موسطی
چه مربعات خطوط موسط اند مساوی فضل باشد میان ضعف سطح اح در ح ب و ضعف سطح ا ر در ر ب اعنی فضل منطق بر
منطقی چه خطوط محیط اند منطقات هذا خلف بس حکم ثابت باشد و شکل چنان است کی گذشت. منفصل نشود بمنفصل موسط ثانی عح
بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او برند بیش از انفصال والا فرض کنیم کی منفصل شود باب ب ح ب ر چه ه ز منطق وضع کنیم
و اضافت کنیم با و سطح ر ک مساوی مربع اح ح ب و سطح ر ح مساوی مربع اب مه ا بس سطح ط ک باقی مساوی ضعف سطح
اح در ح ب رب و بجهت آنک مجموع مربعین موسط است و ضعف موسط و مباین او ه ک ک ه منطق باشند در قوت فقط
لح و متباین در طول اد باح و ح ک منفصل لح و دیگر اضافت کنیم به ر سطح ر ل مساوی مربع ا ر ر ب مه ا بس باقی سطح ط ل مساوی
ضعف سطح ا ر در ر ب رب و همان جهت مذکور ه ل ل ح منطق باشند در قوت فقط لح و متباین در طول اد باح و ح ک منفصل

ع بس منفصل شده باشد به ح ح ک ح ل و او را باز حال او برند بیش از انفصال هذا خلف عط
ع بس حکم ثابت باشد. منفصل نشود باصغر بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او
برند بیش از انفصال والا فرض کنیم کی منفصل شود باب ب ح ب ر و بیان خلف کنیم ف
چنانک در منفصل بعینه و شکل چون شکل اوست. منفصل نشود بمتصل منطقی کی کل
موسط شود بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او برند بیش از انفصال والا فرض کنیم فا
کی منفصل شود باب ب ح ب ر و بیان و شکل چنان است کی در منفصل موسط اول. منفصل نشود بمتصل بموسطی کی کل موسط شود
بیش از یک خط از آنها کی او را باز حال او برند بیش از انفصال والا فرض کنیم کی منفصل شود باب ب ح ب ر و بیان و شکل چنان است
کی در منفصل موسط ثانی و هو المراد. **صدر** چون منفصل شود بمنفصل خطی کی او را باز حال او برند اگر کل قوی باشد بر آن
خط بر مربع خطی کی مشارک او باشد و کل مشارک منطق مفروض باشد او را اعنی منطق باشد در طول منفصل اول باشد و اگر آن خط
منطق باشد او ثانی باشد و اگر هیچ یک منطق نباشد در طول او ثالث باشد و اگر کل قوی باشد بر آن خط بر مربع خطی کی مباین
او باشد و کل منطق باشد در طول او رابع باشد و اگر آن خط منطق باشد او خامس باشد و اگر هیچ یک منطق نباشد در طول
او سادس باشد. می خواهیم کی منفصل اول سازیم فرض کنیم کی ا منطق مفروض است اولا و ب ح خطی مشارک او در طول و ده کر فب
دو عدد مربع کی فضل ده مربع نباشد و نسبت مربع ب ح با مربع ح ح چنان کنیم کی نسبت ده به ی کی ب ح منفصل اول باشد
چه ب ح منطق است در طول و ح ح مشارک او در قوت چه مربع ایشان بجهت آنک بر نسبت دو عدد اند مشارک اند د
و مباین او در طول رح چه نسبت مربع ایشان چون نسبت دو عدد مربع نیست بس ب ح منفصل باشد ع چه ب ح
ح ح متباین اند در طول و منطق در قوت بجهت آنک مربع ح ح مشارک مربع ب ح منطق است. و اما آنک اول است

عح فخ

عط فط

عك فك

فا فو

فب فز

فج فح

فد فه

صح فم

صط فن

صك فس

صا فو

صب فز

صج فح

صد فه

سدم فرف اند او متبان باشند در طول ح وسان كريم كي منطق اند در قوت بس ف ع ح منفصل باشند ع بس خطي كي قويست برسطح د ر منفصل است ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثاني برسطحي خطي كي قوي باشد بر منفصل موسط اول باشد ومثال وعمل شكل همان است كي گذشت الا انك سطح ب ه ك موسط باشد بر حه او ه ح منطق يقوت اند فقط حه مشارك او اند با واو منطق است در قوت فقط بفرض ومبان آت منطق والا ازم اين كي او منطق باشد در طول ح د ه ك مشترك اند او با ح بجهت اشتراك او ه ح ∴ بس سدم سه كه موسط باشد ومشترك در ك منطق است به بجهت انك حر كي نيه اوست ميم منطق باشد وه ك اعني آت لا منطق است بس ع سه سرف دو موصفا اند مشترك در قوت فقط ومحيط منطقي بس ف ع كي قويست برد ر منفصل موسط اول باشد ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثالث بسطحي خطي كي قوي باشد بر منفصل موسط ثاني باشد ومثال وعمل وشكل چنان است كي گذشت الا انك سطح ه ت ك اعني مربع سدم سه كه موسط باشد ر مشترك او با ح بجهت اشتراك او ه ح ∴ ر در ك بل ر ك اعني فرف موسط است ر ومبان ر ك اعني سه كه او با ح جه حر كه متبان اند بجهت انك حر كه مشارك او است ووه مشارك حا با واو حا در متبان ودر طول بفرض بس ع سه سرف موسط باشند ومشترك بقوت فقط ومحيط بوسطي بس ف ع كي قوت است برد ر منفصل موسط ثاني باشد عب ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي رابع بسطحي خطي كي قوت باشد بر د اصغر باشد ومثال وعمل وشكل چنان است كي گذشت الا انك او ه ح بل سطح ه ت ك اعني مربع سدم سه كه انما متبان باشند بد ومجموع ايشان منطق جه سطح آ منطق است به حه او ه منطق است بجهت انك او ر منفصل رابع است وسطح ر ك اعني ضعف سطح فرف موسط است ر حه حر منطق است در قوت فقط واو اعني ح منطق ودر طول بس ع سه سرف متبان باشند بقوت او با ح ومجموع مربع ايشان منطق است وضعف سطح احدى در دكرى موسط بس ف ع كي قويست برد ر اصغر باشد عج ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي خامس بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل منطقي باشد كي كل موسط شود ومثال وعمل وشكل چنان است كي گذشت الا انك او ه ح بل سطح ه ت ك بل مربع سدم سه كه متبان باشند بد ومجموع ايشان موسط حه او ه ح منطق است در قوت فقط واو منطق است در طول وسطح ر ك اعني ضعف سطح فرف منطق به حد حر منطق است در طول بجهت انك او ر منفصل خامس است بس ع سه سرف متبان باشند در قوت او با ح ومجموع مربع ايشان موسط وضعف سطح احدى در دكرى منطق بس ف ع كي قويست بر د منفصل منطقي باشد كي كل موسط كردد عد ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سادس بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عه ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سابع بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عو ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثامن بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عز ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي تاسع بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عح ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي عاشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عط ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي حادي عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عي ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثاني عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيا ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثالث عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيب ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي رابع عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيج ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي خامس عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيد ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سادس عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيه ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سابع عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيو ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثامن عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيز ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي تاسع عشر بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عيح ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عك ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي حادي عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكا ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثاني عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكب ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثالث عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكج ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي رابع عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكد ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي خامس عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكه ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سادس عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكو ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سابع عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكز ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثامن عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عكح ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي تاسع عشرين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عل ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عم ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي حادي ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عن ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثاني ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عس ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثالث ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عف ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي رابع ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عص ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي خامس ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عق ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سادس ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عر ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي سابع ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عش ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي ثامن ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عت ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي تاسع ثلثين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد عث ∴ چون محيط شود منطقي ومنفصلي اربعين بسطحي خطي كي قوي باشد بر د منفصل موسطي باشد كي كل موسط كردد

تا عرض ر ح حاصل شود اكنون مي كويم كت اول منفصل اول است جه ديكر اضافت كنيم به سطح ر ك مثل جذر مربع او ه ر جذر مربع ه ح بس سطح ط ر مساوي ضعف او ه ح در ح باشد جه مربع او ح اعني ه ر جذر مربع ه ح بس ع سه سرف متبان باشند او با ح جه او ه ح متبان اند بيفزض بس ع سه سرف متبان اند او با ح ومجموع مربع ايشان موسط وضعف سطح احدى در دكرى موسطي مباين اول بس ف ع كي قويست برد ر منفصل موسطي باشد كي كل موسط شود عه ∴ والمراد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي ط مه آت

وكل موازي كه برون ايم آل وظاهرست كي كيان ر ح انف جه او ح در ح اعظم است از مربع ح ح اعني لزم لكن ك ل م ك ر متساوين اند لا پس ك ر كي ضلع ديكر او ح در ح اعظم باشد اورم وبجهت انك مربع او ح ح منطق اند ع سطح ر ك نه نه بل خط رم م ر منطق باشد در طول بو وشترك جه هر دو خطي كي باشد شترك باشد پس ر ك منطق باشد در طول وبجهت انك سطح او ح در ح موسط است مر حه ايشان منطق اند در قوت فقط ع سطح ر ك بل ر ط موسط باشد در طول بين ر ك بل ر ك در طول پس ر ح منفصل باشد ∴ واما انك اول است بجهت انك سطح او ح در ح موسط است در نسبت ميان مربع او ح ح جه هر دو بنسبت مساوي نسبت او ح است بح او پس ر ك بل ر ط موسط باشد ر ح منفصل باشد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي مربع آت مه آا

تا عرض ر ح حاصل شود اكنون مي كويم كت اول منفصل اول است جه ديكر اضافت كنيم به سطح ر ك مثل جذر مربع او ه ر جذر مربع ه ح بس سطح ط ر مساوي ضعف او ه ح در ح باشد جه مربع او ح اعني ه ر جذر مربع ه ح بس ع سه سرف متبان باشند او با ح جه او ه ح متبان اند بيفزض بس ع سه سرف متبان اند او با ح ومجموع مربع ايشان موسط وضعف سطح احدى در دكرى موسطي مباين اول بس ف ع كي قويست برد ر منفصل موسطي باشد كي كل موسط شود عه ∴ والمراد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي مربع آت مه آا

وكل موازي كه برون ايم آل وظاهرست كي كيان ر ح انف جه او ح در ح اعظم است از مربع ح ح اعني لزم لكن ك ل م ك ر متساوين اند لا پس ك ر كي ضلع ديكر او ح در ح اعظم باشد اورم وبجهت انك مربع او ح ح منطق اند ع سطح ر ك نه نه بل خط رم م ر منطق باشد در طول بو وشترك جه هر دو خطي كي باشد شترك باشد پس ر ك منطق باشد در طول وبجهت انك سطح او ح در ح موسط است مر حه ايشان منطق اند در قوت فقط ع سطح ر ك بل ر ط موسط باشد در طول بين ر ك بل ر ك در طول پس ر ح منفصل باشد ∴ واما انك اول است بجهت انك سطح او ح در ح موسط است در نسبت ميان مربع او ح ح جه هر دو بنسبت مساوي نسبت او ح است بح او پس ر ك بل ر ط موسط باشد ر ح منفصل باشد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي مربع آت مه آا

تا عرض ر ح حاصل شود اكنون مي كويم كت اول منفصل اول است جه ديكر اضافت كنيم به سطح ر ك مثل جذر مربع او ه ر جذر مربع ه ح بس سطح ط ر مساوي ضعف او ه ح در ح باشد جه مربع او ح اعني ه ر جذر مربع ه ح بس ع سه سرف متبان باشند او با ح جه او ه ح متبان اند بيفزض بس ع سه سرف متبان اند او با ح ومجموع مربع ايشان موسط وضعف سطح احدى در دكرى موسطي مباين اول بس ف ع كي قويست برد ر منفصل موسطي باشد كي كل موسط شود عه ∴ والمراد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي مربع آت مه آا

وكل موازي كه برون ايم آل وظاهرست كي كيان ر ح انف جه او ح در ح اعظم است از مربع ح ح اعني لزم لكن ك ل م ك ر متساوين اند لا پس ك ر كي ضلع ديكر او ح در ح اعظم باشد اورم وبجهت انك مربع او ح ح منطق اند ع سطح ر ك نه نه بل خط رم م ر منطق باشد در طول بو وشترك جه هر دو خطي كي باشد شترك باشد پس ر ك منطق باشد در طول وبجهت انك سطح او ح در ح موسط است مر حه ايشان منطق اند در قوت فقط ع سطح ر ك بل ر ط موسط باشد در طول بين ر ك بل ر ك در طول پس ر ح منفصل باشد ∴ واما انك اول است بجهت انك سطح او ح در ح موسط است در نسبت ميان مربع او ح ح جه هر دو بنسبت مساوي نسبت او ح است بح او پس ر ك بل ر ط موسط باشد ر ح منفصل باشد

بحث انك فرض كنيم كي فصل مربع ح ح بر مربع ح ح كي مربع ط باشد بس بقلب النسبه نسبت مربع ب ه بمربع ط جون نسبت ح ح بر ح ح قوي باشد بر ح ح كي مشارك ب ه باشد در طول ر د ب ه قوي است بر ح ح بزيادت مربع او ∴ مي خواهيم كي منفصل ثاني بابم فرض كنيم كي آ منطق مفروض است و ح ح مشارك او وعددان چنانك كفتيم ونسبت مربع ح ح بمربع ح ح چنان كنيم كي نسبت ره بده كي ح ح منفصل ثاني باشد جه ح ح منطق است در طول و ح ح منطق در قوت فقط و با ر قوي است بر ح ح بزيادت مربع ط كي مشارك او است ر چنانك كذشت وشكل چنان است كي آريش ∴ مي خواهيم كي منفصل ثالث بابم فرض كنيم كي آ منطق اول است وعددان مر عان ر ح ر ك او فصل ط ح مربع نسبت ره عددي ديكر غير مربع كي نسبت او بط ح چون نسبت دو مربع نسبت ونسبت مربع آ بمربع ب ه چنان كنيم كي نسبت ه بر ح و نسبت مربع ب ه بمربع ح ح چون نسبت ر ح بط ح كي ر ك منفصل ثالث باشد جه از نسبت اول ازم آيد كي ب ه منطق باشد در قوت بجهت انك مشارك آ است در قوت د ومبان آ باشد در طول ر د واز هر دو نسبت بجهت نسبت مساواه ازم آيد كي ر ح منطق باشد در قوت د ومبان آ در طول ر د واز نسبت ثاني ازم آيد كي ب ه ر ح ومبان باشند در طول ر د بس بجهت انك ر ح منطق اند در قوت د ومبتان در طول ب ك منفصل باشند ع وبجهت انك ب ه قوي است و ح ح بزيادت مربع ط كي مشارك ب ه است ر جه مربع ايشان برنسبت ر ح ر ك كه غير مربعين باشند بقلب النسبه اين منفصل ثالث باشد ∴ مي خواهيم كي منفصل رابع بابم همان عمل كنيم كي در منفصل اول الا انك عدد ر د ره در عدد سابع كي مجموع ايشان اعني ره مربع بنا شد بس ب ه قوي باشد بر ح ح بمربع خطي كي ميان او باشد ر جه مربع ايشان برنسبت ره كه غير مربعين باشند وشكل چون شكل اوست ∴ مي خواهيم كي منفصل خامس بابم چنان عمل كنيم كي در منفصل ثاني الا انك عدد ر د ره چنان سازيم كي در منفصل رابع دشكل چنانك بوذ ∴ مي خواهيم كي منفصل سادس بابم چنان عمل كنيم كي در منفصل ثالث الا انك عددين راچنان كنيم كي در رابع و شكل رابعين شكل ثالث ومطلوب المراد ∴ چون محيط شود منطقي چون ات ومنفصل اول چون ار بسطحي چون ر خطي كي قوي باشد بر د منفصل باشد جه فرض كنيم كي ح د باد متصل شود واورا باز حال آورد پيش از انفصال تا او ح در منطق باشد در قوت و مبتان در طول ع وسطح د ح تمام كنيم آل واضافت كنيم با ح د بع مربع ده اعني مربع ح ر ك بر د ح جاي كي ناقص شود از ارا تمام يعني ع و پس تسيم او ه ح كنند و نسبت آه بدح چون نسبت ره باشد حه بر و وفرض كنيم كي وه اقتر القسمتر است بس اقتر باشد او ه ر در ح از اه حه ح ر وسط است در نسبت ميان او اعظم وه ح اصغر بر و بجهت انك اه ره ح جنس مربع ر ح است وه ك ر ط موازيك ات برون ايم آآ ومربع سدم مساوي سطح ره سازيم ملف وبر قطر او مربع سه كه مثل سطح ه ل وخطوط شكل ع تم تمام كنيم آآ پس بجهت انك نسبت مربع سدم سطح فرف چون نسبت فرف است بمربع سه كه هر دو نسبت مساوين نسبت ع سه است بسه ت او فرف وسطا باشد در نسبت ميان مربع سه كه اعني ميان سطح ب ه ل وسطح ر ل متوسط بر ميان ب ه ل جه نسبت اه بح چون نسبت ح ر است به بر و پس سطح ر ل جنس سطح ف تم باشد طه در ح جنس ع ح جه ر ح جنس ف تم است ر او ع ح جنس ف تم ح ا پس سطح ح ح جنس ع اشرت ت باشد با مربع سه كه پس بابد سطح ب ح جنس ع اشرت ت باشد جه سطح ب ه ل مساوي سطح ح ح در ع ل است جه بجهت انك ات منفصل اول است قوت باشد بر د ب ح جنس مربع او ه ر جذر مربع ه ح بس سطح ط ر مساوي ضعف او ه ح در ح باشد جه مربع او ح اعني ه ر جذر مربع ه ح بس ع سه سرف متبان باشند او با ح جه او ه ح متبان اند بيفزض بس ع سه سرف متبان اند او با ح ومجموع مربع ايشان موسط وضعف سطح احدى در دكرى موسطي مباين اول بس ف ع كي قويست برد ر منفصل موسطي باشد كي كل موسط شود عه ∴ والمراد ∴ چون اضافت كنند مربع منفصل خطي منطق عرض حادث منفصل اول باشد جه فرض كنيم كي اب منفصل است وخطي كي با منفصل شود واورا با ذحال خوذ برذب ح وخط منطق ره واضافت كنيم با سطح ر ط مساوي مربع آت مه آا

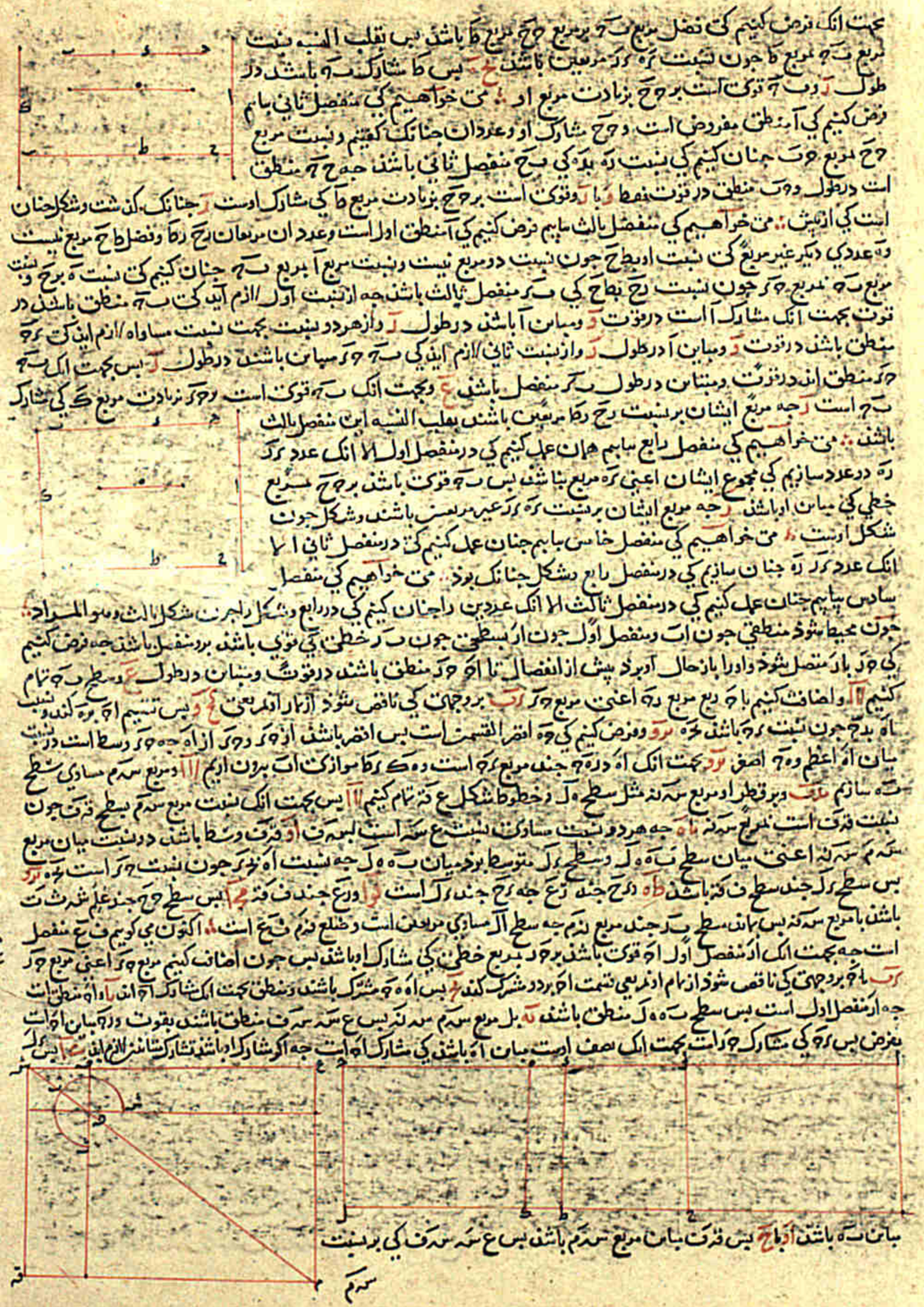

وكل موازي كه برون ايم آل وظاهرست كي كيان ر ح انف جه او ح در ح اعظم است از مربع ح ح اعني لزم لكن ك ل م ك ر متساوين اند لا پس ك ر كي ضلع ديكر او ح در ح اعظم باشد اورم وبجهت انك مربع او ح ح منطق اند ع سطح ر ك نه نه بل خط رم م ر منطق باشد در طول بو وشترك جه هر دو خطي كي باشد شترك باشد پس ر ك منطق باشد در طول وبجهت انك سطح او ح در ح موسط است مر حه ايشان منطق اند در قوت فقط ع سطح ر ك بل ر ط موسط باشد در طول بين ر ك بل ر ك در طول پس ر ح منفصل باشد ∴ واما انك اول است بجهت انك سطح او ح در ح موسط است در نسبت ميان مربع او ح ح جه هر دو بنسبت مساوي نسبت او ح است بح او پس ر ك بل ر ط موسط باشد ر ح منفصل باشد

بمان ده باشد او با ح پس فرف بمان مربع سدم باشد پس ع سه سرف كي بر نسبت

سدم

نیست رکه مم او پس چون اضافت کنند مربع رکه اعنی مربع رح رت بدر بر وجهی که ناقص شود از تمام او مربعی نح در وضعت
کر نم کنند جه مربع رکه مساوی سطح رم دم راست ره و رم مر د مشترک اند پس کر فوق باشد بر رح مربع خطی که مشارک او باشد در
طول رح و منفصل اول باشد ∴ چون اضافت کنند مربع منفصل موسط اول بخطی منطق عرض حادث منفصل ثانی باشد و مثال و عمل
و شکل حنان است که گذشت الا انک در جایر که نه مر موسط باشد و مشترک جه او حوت موسط اند و مشترک در فوت فقط عا پس ه کر
موسط باشد و کر منطق در فوت فقط رد و طر اعنی ضعف او حوت بر خطی منطق عا پس رح منطق باشد در طول لو و کر قوی بود
بزیادت مربع خطی که مشارک اوست رط جه رم مر د مشترک اند ∴ او باح پس رح منفصل ثانی باشد ∴ چون اضافت کنند مربع منفصل موسط
ثانی بخطی منطق عرض حادث منفصل ثالث باشد و مثال و عمل همان است که گذشت و کر موسط باشد جه کر نه کر دبل او حوت
موسط اند و مشترک در فوت فقط عد و طر اعنی ضعف او حوت بر خطی منطق باشد در فوت فقط رد و طر اعنی ضعف او حوت
است عد پس رح مم منطق باشد در فوت فقط رح و بجهت بنان او حوت عد مربع ایشان اعنی ه کر مبان ضعف او حوت
باشد اعنی طر وح کر مبان کر او باح و کر فوق باشد بر رح مربع خطی که مشارک او باشد رط جه رم مر د مشترک اند او باح پس رح
منفصل ثالث باشد ∴ چون اضافت کنند مربع اصغر خطی منطق عرض حادث منفصل رابع باشد و مال و عمل و شکل حنان
است که گذشت الا ایک اینجا بجهت بنان مربع او حوت عح سطح کر نه بذر دبل خط رم مر د بنان باشند او باح و بجهت انک مجموع
مربعین منطق است عح ه کر منطق باشد و کر منطق در طول لو و بجهت انک ضعف او حوت موسط است عح طر موسط
باشد وح کر منطق در فوت فقط ره و فوت کر بر د مربع خطی که باشد که بیان است ند بجهت بنان رم مر د پس رح منفصل رابع باشد
∴ چون اضافت کنند مربع منفصل منطقی که کل موسط شود خطی منطق عرض حادث منفصل خاس باشد و مثال و عمل و شکل
حنان است که گذشت و بجهت سان مربع او حوت عد سطح کر نه فذ دبل خط رم مر د بنان باشند او باح و بجهت انک مجموع مربعین
موسط است عد کر منطق باشد در فوت فقط رح و بجهت انک ضعف سطح او در حوت منطق است عد رح منطق باشد در
طول لو و فوت کر بر د زیادت مربع خطی که بیان او باشد ند بجهت بنان رم مر د پس رح منفصل خاس باشد ∴ چون اضافت
کنند مربع متصل موسطی که کل موسط شود خطی منطق عرض حادث منفصل سادس باشد و مال و عمل و شکل حنان است
که گذشت و بجهت بنان مربع او حوت عد سطح کر نه فذ دبل خط رم مر د بنان باشند او باح و بجهت انک مجموع مربعین موسط
است و ضعف سطح او در حوت موسطی که بیان او است عد کر رح منطق باشد در فوت فقط رد و بنان او باح و فوت
کر بر رح مربع خطی که بیان او باشد ند بجهت بنان رم مر د پس رح منفصل سادس باشد و مو المراد خطی که در طول
مشارک منفصل باشد چون کر وح را منفصل باشد در همان مرتبه بعینها جه فرض کنیم که حوت متصل شود باح و او را باز حال او در
پیش از اتصال و نسبت کر با ره چنان کنیم که نسبت او حوت با او پس اگر اب فوق باشد بر جه مربع خطی که مشارک او
باشد یا میان کر بره و مجنین باشد ∴ جه نسبت اب به ب ترکیب چون نسبت کر ه است به کر ح و دیگر بجهت اشتراک هر
یک از اب ب نظیر او را از کر ه و ح جه نسبت هریک بانظیرش چون نسبت او کر است و ایشان مشترک اند بفرض اگر کان
ازشان منطق باشد در طول با قوت ان دیگر مجنان باشد پس او هر منفصلی
که باشد ازشش که کر همان منفصل باشد بعینه ∴ خطی که مشارک موسط باشد
منفصل موسط باشد دران مرتبه بعینها جه فرض کنیم که او منفصل موسط است اول با ثانی و کر مشارک او و حوت باز رین او را یا حال
خویش و نسبت کر چون نسبت او حوت با د پس هریکی از اب ب مشارک نظر خویش باشد او کر ه کر ح و موسط مثل او و با او اب
مر ح بنان اند در طول عا عت پس کر ه د مجنین باشند ح و نسبت مربع اب در ب چون نسبت مربع کر ه است بسطح کر د
و د او با ه فما بدان نسبت مربعین چون نسبت سطحین باشند لوه و مربعان مشارک اند بد بجهت تشارک ضلعین پس سطحان
متشارک باشند ح پس اگر اول منطق باشد یا موسط ثانی و مجنان باشد پس او هر منفصل موسطی که باشد از دو کانه کر همان
باشد بعینه و شکل حنان است که ازپیش رفت ∴ خطی که مشارک اصغر باشد چون تا را اصغر باشد جه مربع ایشان بحر که
منطق اضافت کنیم مه ا پس عرض کر ه که ی او مربع او حاصل شده است منفصل رابع باشد
ص و کر مشارک اوست او باح جه مربع مشترکین در طول عش که باشند ک پس کر ه منفصل
رابع باشد نه و خطی که ی فوق باشد بر سطح کر د اعنی ب ا صغر باشد ما ∴ خطی
که مشارک منفصل منطقی باشد که کل موسط شود متصل منطقی باشد که کل موسط
شود و مثل سان اصغر روشن شود الا انک کر ه منفصل خاس باشد بل ح کر نه پس ند که ی قوبیت بر کر ه متصل مذکور
باشد

باشد مب ∴ شکل حنان است که گذشت ∴ خطی که مشارک منفصل موسطی باشد که کل موسط شود منفصل موسطی باشد که کل
موسط شود و مثل سان اصغر روشن شود الا انک کر ه منفصل سادس باشد صا بل کر نه فو ند متصل مذکور نح و شکل حنان
است که گذشت و مو المراد ∴ و نت که کریم ما تو انیم که بیان کنیم احکام بنج گانه اخیر بوجه دیگر که گذشت در بطار ان بنج
در باب ذو الاسمین و دیگر اگر خطوط مشارک این شش گانه مشارک باشند در فوت فقط حکم همان باشد که گفتیم بعینه بعین
ان بیانات مذکور ∴ خطی که ی فوق باشد بر فصل سطحی منطق بر سطحی موسط چون کر فضل اب بر او یا منفصل
باشد یا اصغر جه و منطق وضع کنیم و اضافت کنیم با کر مساوی اک مه ا پس ه که منطق باشد در

طول لو و ح منطق در فوت فقط رح پس اگر که فوق
باشد بر ح مربع خطی که مشارک او باشد ح که منفصل اول
باشد و فوق بر ط که اعنی حر که منفصل ی و اگر فوق
باشد بر د مربع خطی که بیان او باشد ح که منفصل رابع
باشد و فوق بر ط که اعنی حر که اصغر صا ∴ خطی که ی فوق باشد بر فصل سطحی موسط بر سطحی منطق یا منفصل موسط
اول باشد یا متصل منطقی که کل موسط شود و مثال و شکل حنان است که گذشت الا انک اک انجا موسط باشد و اگر منطق وه که
منطق در فوت فقط رح و ح منطق در طول لو پس اگر فوق ه که بر ح مربع خطی که باشد که مشارک است ح که منفصل
ثانی باشد و فوق بر حر که منفصل موسط اول فط و اگر مربع خطی که باشد که بیان او است ح که منفصل خاس باشد و فوق بر
حر که منفصل مذکور صب ∴ خطی که ی فوق باشد بر فصل موسطی بر موسطی که بیان او است یا منفصل موسط ثانی باشد
یا متصل موسطی که کل موسط شود و مثال و شکل حنان است که گذشت و انجا ه ح که منطق باشد در فوت فقط رح و بنان
در طول او باح و ح که منفصل ثالث اگر فوت ه که بر ح مربع خطی که مشارک باشد و سادس اگر مبان باشد و فوق بر حر که
منفصل موسط ثانی اگر ح که ثالث باشد صه و منفصل مذکور اگر سادس باشد صح و مو المراد حکمی ان شکل هیچ یک از
خطوط شش گانه اعنی منفصل و باح اوست موسط نیست و نه دیگری از ان شش چه مربع موسط چون اضافت کنند
بگذشت بنان مربع او حوت عد سطح کر نه فذ دبل خط رم مر د بنان باشند او باح و بجهت انک مجموع مربعین موسط
است و ضعف سطح او در حوت موسطی که بیان او است عد کر رح منطق باشد در فوت فقط رد و بنان او باح و فوت
کر بر رح مربع خطی که بیان او باشد ند بجهت بنان رم مر د پس رح منفصل سادس باشد و مو المراد خطی که در طول
مشارک منفصل باشد چون کر وح را منفصل باشد در همان مرتبه بعینها جه فرض کنیم که حوت متصل شود باح و او را باز حال او در
پیش از اتصال و نسبت کر با ره چنان کنیم که نسبت او حوت با او پس اگر اب فوق باشد بر جه مربع خطی که مشارک او
باشد یا میان کر بره و مجنین باشد ∴ جه نسبت اب به ب ترکیب چون نسبت کر ه است به کر ح و دیگر بجهت اشتراک هر
یک از اب ب نظیر او را از کر ه و ح جه نسبت هریک با نظیرش چون نسبت او کر است و ایشان مشترک اند بفرض اگر کان
ازشان منطق باشد در طول با قوت ان دیگر مجنان باشد پس او هر منفصلی
که باشد ازشش که کر همان منفصل باشد بعینه ∴ خطی که مشارک موسط باشد
منفصل موسط باشد دران مرتبه بعینها جه فرض کنیم که او منفصل موسط است اول با ثانی و کر مشارک او و حوت باز رین او را یا حال
خویش و نسبت کر چون نسبت او حوت با د پس هریکی از اب ب مشارک نظر خویش باشد او کر ه کر ح و موسط مثل او و با او اب
مر ح بنان اند در طول عا عت پس کر ه د مجنین باشند ح و نسبت مربع اب در ب چون نسبت مربع کر ه است بسطح کر د
و د او با ه فما بدان نسبت مربعین چون نسبت سطحین باشند لوه و مربعان مشارک اند بد بجهت تشارک ضلعین پس سطحان
متشارک باشند ح پس اگر اول منطق باشد یا موسط ثانی و مجنان باشد پس او هر منفصل موسطی که باشد از دو کانه کر همان
باشد بعینه و شکل حنان است که ازپیش رفت ∴ خطی که مشارک اصغر باشد چون تا را اصغر باشد جه مربع ایشان بحر که
منطق اضافت کنیم مه ا پس عرض کر ه که ی او مربع او حاصل شده است منفصل رابع باشد

ص و کر مشارک اوست او باح جه مربع مشترکین در طول عش که باشند ک پس کر ه منفصل
رابع باشد نه و خطی که ی فوق باشد بر سطح کر د اعنی ب ا صغر باشد ما ∴ خطی
که مشارک منفصل منطقی باشد که کل موسط شود متصل منطقی باشد که کل موسط
شود و مثل سان اصغر روشن شود الا انک کر ه منفصل خاس باشد بل ح کر نه پس ند که ی قوبیت بر کر ه متصل مذکور
باشد

موسط نيست پس خطي كي توكت باشد بر دو كر از جنس آ حـ باشد چه مربع ان خط اعني سطح كه از جنس مربع حـ كر اعني سطح آ ويست
ونه از جنس آ حـ چه مربع ان خط از جنس كه باشد و مربع آ حـ وسط از جنس كه نيست و مجنبين فصل كنيم از ب شان ان خط و عمل كنيم
چنانك گذشت خطوط غير متوازي مختلف بوضع حادث شوند و هو المراد . و اين اخر مقالت دهم است از كتاب اقليدس مشكل تر بين مقالات

مقالت يازدهم از فن اول از جمله چهارم كي در علم رياضي است جهار ديك شكل

است و در مجسمات ميان نسخه حجاج و ثابت خلافي ثابت **صدل** شكل مجسم ان است كي او را طول و عرض
و سمك باشد و بذات سطح رسند . و چون خطي بر سطحي قايم شود بر جميع آن كي محيط شود با هر خطي كي ميان سطح
اخراج كنند ماس او بزاويه قائمه ان خط عمود باشد بر سطح . و چون سطحي قايم شود بر جميع كي هر دو عمود كي اخراج كنند ميان دو
سطح از يك نقطه كي بر فصل مشترك باشد محيط شوند بزاويه قايمه سطحان محيط باشند بزاويه قايمه . سطوح متوازيه آنند كي تمام
و متلاقي نشوند و اگرچه اخراج كنند ايشان را در جهات الي غير النهايه . مجسمات مشابهه متساويه اند كي محيط شوند بايشان
سطوحي مشابه متساوي العده متساوي . پس اگر اعتبار تشاكل سطوح نكنند ايشان مشابه نقط باشند . منشوران است
كي محيط شوند با سه سطح متساوي الاضلاع و دو مثلث كره ان است كي حادث شده باشد از ادارت محيط بنصف دايره كي
قطر او را ثابت فرض كنند بجاي محور تا باز موضع خويش رسند . و مركز كره مركز ان نصف باشد . مخروط مضلع ان است كي محيط
باشد با وسطوحي كي مرتفع شده باشند از سطحي بنقطه كي مقابل او باشد . اسطوانه مستدير اعني اسطوانه متساويه الخطا
كي قاعده او دو دايره متساوي باشند ان است كي حادث شده باشد از سطحي قايم الزوايا يكي از اضلاع او ثابت فرض كنند
بجاي محور و سطح دايكر داشتند تا باز موضع خويش رسند . و سهم اوضلع ثابت باشد . مخروط مستدير ان است كي حادث شده
باشد از مثلثي قايم الزاويه كي يكي از دو ضلع قايمه محور سازند و مثلث دايكر داشتند تا باز موضع خويش ايد . پس اگر ضلع ثابت
مساوي ان ديكر باشد مخروط قايم الزاويه باشد . و اگر اطول باشد حاد الزاويه باشد . و اگر اقصر باشد منفرج الزاويه باشد و سهم
او ضلع ثابت باشد . و قاعده او دايره . و كاه باشد كي اينرا مخروط اسطوانه مستدير خوانند . و من بعد كويم كي ان ان وقت
باشد كي ان مخروط مستدير بر قاعده اسطوانه مستدير باشد و سهم او وارتفاع او . زاويه بجمله ان است كي محيط باشد با دو زوايا
سطحه زيادت برد و برد و جهت كي بتجمع باشند بر نقطه و هم دو يكر سطحي بنا باشند . اسطوانات و مخروطات مستديره مشابهه آنند
كي نسب سهام ايشان با اقطار قواعد ايشان سه اركان باشند . و من بعد كويم پيش كي دربنجا وضع كنند پس انانك از پيش رفت
كي ما راهست كي اخراج كنيم هر سطحي كي خواهيم . و نوهم كنيم سطحي كي بكذرد بر هر نقطه و خطي مستقيم كي باشد . و در سطح
مستوي محيط شوند جسمي **اشكال** خط راحد بعضي در سمك نباشد

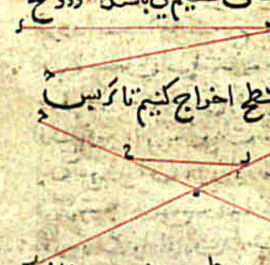

و الا فرض كنيم كي از اب آ در سطح باشد و ب آ در سمك و ما را هست كي اخراج
كنيم هر خطي محدود كي باشد در سطحي بر استقامت دران سطح پس اب دران سطح اخراج كنيم تا ر پس
خط اب آ با ر يك خط باشند هذا خلف پس حكم ثابت باشد و هو المراد
. هر دو خط كي متقاطع باشند چون اب آ در ره ايشان در يك سطح
باشند و هر مثلثي در سطحي باشد چه بر ايشان رح نشان كنيم كف كان و رح
وصل كنيم پس مثلث ره ح در يك سطح باشد و الا بعضي از يكي از اضلاع
او در سطح باشد و بعضي در سمك هذا خلف . و خطان در سطح مثلث اند پس ايشان در سطحي باشند و هو المراد
. فصل مشترك ميان در سطح متقاطع چون اب آ و ره ح بر كه لـ يك خط
باشد چه اكر خط واصل ميان كه لـ يك خط نباشد در هر در سطح بر من كنيم كه
در احد السطحين كم لـ باشد و در ديكر كه لـ و ايشان مستقيم آنند و متلاقي شده
در دو موضع و محيط شده بسطحي هذا خلف پس خط كه لـ در هر در سطح يكي باشد
و او فصل مشترك است و هو المراد . و من بعد كويم بعبارتي ديكر هر دو نقطه كه لـ در
سطح اب آ ره اند و ما را هست كي ميان هر دو نقطه كي باشند در سطحي خطي وصل
كنيم دران سطح پس كه لـ وصل كنيم و ديكر كه لـ در سطح ره ح انند و ما را هست كي ميان ايشان دران سطح وصل
كنيم پس كه لـ وصل كنيم و خط واصل ميان دو نقطه معين باستقامت يكي باشد پس كه لـ در هر دو سطح يك خط
باشد . هر عمود كه چون اب آ كي بدون رفته باشد از نقطه ان فصل مشترك ميان در خط متقاطع حون ره آ عمود باشد بر سطح

ان در خط چه ب آ ب ر ب ه ب د متساوي فصل كنيم حـ آ بر عمود ب آ بنقطه ح كف انفي نشان كنيم و ح ح ح ح ح
وصل كنيم پس چهار مثلث متساوي الاضلاع و الزوايا الخطا بر حادث شوند حـ آ و حه ح د وصل
كنيم پس مثلث حه ب ر ب ر مجنبين باشند حـ آ و مثلث حه ح ه ح ر مجنبين حـ آ انكاه
بيرون آيم در سطح حه ح د خط ط ك ماس ك كف انفي و ط ح ك ح وصل كنيم پس
در مثلث ب ح ط ب ر ط ب ر ك بجهت تساوي ضلع ب ح ب ر و سقاطعه ب ر ك ح ب ر ط
مساوي و زاويه ب ح ط ب ر ك ضلع ح ط ط ب ر ك مساوي نظير ايشان باشد حـ آ اعني ر ك ك ب
و در مثلث ح ط ح ر ك بجهت تساوي ح ح ك و ط ح ر ك و زاويه ح ط ح ر ك ضلع ح ط
ح ر ك متساوي باشند حـ آ و در مثلث ح ط ح ك ب بجهت تساوي اضلاع نظير زاويه ح ط ح ر ك متساوي باشند ح ا بس
قائمتان باشند و مجنبين باشند حكم در هر خطي كي اخراج كنند دران سطح ماس ما بين ب آ عمود باشد بران سطح و هو المراد
. هر يه خط چون ب ح ب ر ب ه ب د كي از فصل مشترك ايشان چون ب ك عمود كه بر نشان برون روند چون
ب آ ان خطوط در يك سطح باشند و الا فرض كنيم كي ب ر از سطح ر ح ه خارج باشد و سطح ات ب ر
موازي سطح ر ح ه نيست بجهت تلاقي سطحين در نقطه ب پس فرض كنيم كي ب ر فصل مشترك
باشد ميان اين دو سطح متقاطع پس ات بجهت انك عمود ست بر فصل مشترك ر ح ه عمود باشد بر سطح
ايشان ر ب ل بر ب ر كي دران سطح است پس زاويه ات ر قايمه باشد و ات ر قايمه بر ذي حرمتر كل باشد هذا خلف پس حكم
ثابت باشد و هو المراد . هر دو عمود كي ايم باشند بر سطحي چون ات ح ر متوازي باشند چه دران سطح وصل
كنيم ميان ايشان ب ر كه بر دو عمود در ره بدان ايم يا آ و بر ان نقطه ر كف انفي نشان كنيم و ح ش ر و فصل
كنيم حـ آ و ر ح ح ر را وصل پس بجهت انك در مثلث و ر ح ر ب ضلع ر ح ضلع ر ح ر ب انند و ب ر
مشترك و زاويه ر ب ح ر ب ر ح قايمه ر ك مساوي ح ب باشد حـ آ و در مثلث ح ح ر ب بجهت تساوي اضلاع
نظير زاويه ر ح ح ر ح ح متساوي انند حـ آ و ر ح قايمه است بجهت انك ات عمود ست بر سطح پس ر ح قايمه
باشد پس ح ح عمود باشد بر خطوط ب ر ر ح پس ايشان در يك سطح باشند و ب ر آ دران سطح است
پس ات عمود است بر سطح ب ر آ پس هر دو عمود كي ايم باشند بر سطحي متوازي باشند و هو المراد
. از ات خ ر كي در سطح

محيط بسطحي هذا خلف پس حكم بابت باشد و هو المراد . چون احد المتوازيين ماتند
عمود باشد بر سطحي ان دكر چون ح ر هم عمود باشد بر وجه دران سطح ب ر وصل كنيم حـ آ و ر ح ر ب را
اخراج كنيم ما آ و بر ان نقطه ر كف انفت نشان كنيم و ح ح جنب ف ر وصل كنيم حـ آ و ر ح ر ب
را وصل و بشل انك در ذكر شت بيان كنيم كه زاويه ح ر ق قايمه است پس ه ر عمود باشد بر سطح
ب ر ر ر اعني سطح ات ر ر و هو المراد . خطوطي كي موازيك يك خط باشند چون
ه ر ر ات را متوازيك باشند و اگرچه هم در يك سطح باشند چه از ح عمود ح ط ح ر بر نشان
بيرون اريم حـ آ پس بجهت انك ه ر ح قايمه است و ات موازي ه ر اح ر ك قايمه
تا د قايمه كه آ قايمه باشد و مجنبين اح كا پس اح عمود باشد بر سطح ح ط ح ر كه سقاطعين ر
پس ح ط ه ر عمود باشند هم بران سطح ح ر پس متوازيك باشند و هو المراد . هر دو زاويه
چون ب ه ر كي اضلاع نظير ايشان متوازيك باشند چون ات ه ر ب ه ر و هم در يك سطح
باشند ايشان متساوي باشند چه فصل كنيم ات ه ر متساوي حـ آ و مجنبين ب ه ر وصل
كنيم اح ر ر ات ه ر چون پس هر يكي از اح ر و ات موازيك متساوي ه ر باشند حـ آ پس از
و ر متوازيك باشند ط و متساوي پس اح ر متساوي باشند حـ آ پس بجهت انك اضلاع
مثلث ات ح ر نظير متساوي ان زاويه ب ه ر متساوي باشند حـ آ و هو المراد . مت
خواهيم كي از نقطه از يك چون آ عمود كه بر سطحي بر دلي آيم از ابرت همتاي كي دران
سطح است عمود از بيرون آيم ما آ اكر عمود باشد بر سطح نهو المراد و الا از ر دران سطح ب ر

عمود ده پیرون ایم ا ز از ا بر ده عمود دات ا کی او عمود باشد بر سطح جه او در ح ط دران سطح بوارک
ب ح پیرون ایم ا ا بس ب ح بجهت انک عمود ست بر ا ده عمود باشد بر سطح شلث ا ک ح ح
انک موازی ب ه است مم عمود باشد بر و ح بل بر ا بس ا بجهت انک عمود ست بر ه ح ط عمود باشد
بر سطح وهو المراد ٠ من خواهیم کی از نقطه ٠ در سطحی جون ا بر سطح ات عمود کن تا بیک پیرون بریم
پیرون ایم از هر نقطه کی در بیک التقاف افتد جون ز مثلا عمود کن بران سطح جون ز ت ما بس اگر
ان عمود بر اشد فهو المراد والا از او موازک ب ز پیرون برم ا ا کی او عمود باشد ح وهو المراد ٠
٠ قایم نشود بر سطحی دو عمود بر یک نقطه از وجون ات او الا از من کنیم کی ه فصل مشترک باشند
بیان ان سطح وسط عمودین بس زاویه ب ا ک ح او ک جزو دکل بجهت انک هر دو قایمه ان متساوک
باشند هذا خلف بس حکم ثابت باشد وهو المراد ٠ هر دو سطح جون و ک ط ک یک خط بریشان عمود باشد جون ات
ایشان متوازک باشند والا اخراج کنیم هر دو سطح را تا متلاقی شوند بر کل د نشان
کنیم بروم ونفوذم م ا م ت بس هر دو زاویه ا ت ا ز مثلث ا ت ز قایمه باشند بجهت انک
ات عمود ست بر هر دو سطح وم ا در سطح و ز ات و م ت در سطح و ه هذا خلف ز ا بس حکم
ثابت باشد وهو المراد ٠ هر دو سطح کی بر پیرون شده باشد اریکی از ایشان در خط از نقطه
جون ب ات ب ح موازی دو خط کی بر پیرون شده باشند دران دیگر از نقطه جون ه ک ه ر
از ان دو سطح متوازک باشند جه ا ر ت بر سطح ه ک عمود ب ح پیرون برم ما وهم در ین سطح
پیرون آریم ح ط موازی ه ر و ح ک موازی ه د ز ا بس ح ط ح ک موازی د ا ت ه باشند
ط و ح بجهت انک عمود ست بر سطح ه ک عمود باشد بر ح ط ح ک بس زاویه ط ح ک قایمه باشد
ومجنین ا ح ک تام ست تا در قایمه ک ط ا ا ومجنین ک ح ب ل و ح ک قایمه باشد ک ط ا
بس ح ک عمود باشد بر ا ب ح ل بر سطح ت ک ز عمود بود بر سطح متوازک باشند ت ا
وهو المراد ٠ ومن می کویم این شکل وا اختلاف وقوع است جه عمود ح ک بر سطح ه ق می برتن یا بر ون نقطه
ه افتد یا بر یکی از دو ضلع ر ه د یا بر سمت یکی از ین دو
یا بر غیر این مذکورات واین رابع بر دو وجه باشد یکی
انک نقطه ح مبان ر ه د نه افتد واین مذکور ست
در اصل و دوم انک بیان ایشان امتد و عمل بان همان
است کی مذکور اول ظاهر ست جه زاویه ا ت ه بحت
انک تمام ر ه ت قایمه است تا در قایمه ک ط ا قایمه باشد و مجنین
ح ت ه بس ه ت عمود باشد بر سطح ت ک ز عمود بود بر
سطح ه بس سطحان متوازی باشند ت د و در دوم ج ک
موازی ه ز پیرون آریم ا ا ا ومجنین در سیوم د ر ه ناح بر است قامت بیرون برم و بیان کنیم کی ح ک بسب انک موازی ه ر است
مو ازی د ب ه باشد و باقی بان بر وجه مذکور تقریر کنیم ٠ جون فصل کنند سطحی را جون
ک م نه ل بر دو سطح متوازک جون ا ب ر ه ز ح ط فصل مشترک ایشان جون ک م
لکنه متوازک باشند والا فرض کنیم کی متلاقی شوند بر سه و جون اخراج هر دو سطح
کنند ایشان نیز متلاقی شوند بر سه و متوازک بردند هذا خلف بس حکم ثابت باشد
وهو المراد ٠ سطوح متوازه جون ه ز ح ط ک ل م نه سمع ف صه جون فصل کنند در خط راجون ات بر ا ث ت
و و ز بر ه ش ه ر فصل کنند ایشان بر یک نسبت اعنی نسبت ا ث ب ت جنان باشد
کی بسب ه ش ه ر جه وصل کنیم ا و ب ر د ب ه وصل کنیم ه ق نقطه ث بکذرد
از سطح ک ل م نه و وصل کنیم ب ث ت ث ش ه بس بجهت انک سطح ح ک م فصل کرد
اند مثلث ا ب و را بر ا و ت ث بس ا و ت ث متوازک باشند و ز مجنین ب ر ت ش ه
و بس نسبت ا ث ب ث جون نسبت و ت ب ت د اعنی جون نسبت

و ش ه بشر ر ک

ح ش ه بشر ر ک و وهو المراد ٠ جون دایم شود عمود ک بر سطحی جون ا ب هر سطحی کی آن عمود بکذرد محیط شود بسطح
اول زاویه قایمه جه فرض کنیم کی فصل مشترک بین السطحین و ر است واز ه عمود ه ر بر و ح پیرون آریم
ا ا و ان سطح کی برات کذشته است بین ه ر عمود باشد بر سطح اول ح جه بوارک ات است
بجهت انک ات ه ر ت ه و قایمه اند و مجنین عمود باشد بر هر سطحی کی در سطح اول از ه پیرون برند
و مجنین باشد حکم و هر نقطه کی فرض کنند بر و ح بس سطحان محیط باشند بقاعده و وهو المراد ٠
و من می کویم روشن شد کی جون سطحی بر سطحی قایم شود هر عمود کی بر فصل مشترک ایشان
اخراج کنند در احد السطحین عمود باشد بر دیکر ٠ هر دو سطح متقاطع کی قایم باشند بر سطحی بر زوایا قایمه جون ات و ر
و ح فصل مشترک ایشان جون ک ل عمود باشد بران سطح جه اکر عمود
نباشد بر هر دو فصل مشترک ان سطح باسطحین اخراج کنیم از ل عمود ل م در
سطح او بر فصل او و ان سطح ا ا و عمود ل ن در سطح ط ر و بر فصل ط ر و ان سطح
ا ا بس ل م ل ن عمود باشد بران سطح با ید روشت شد در ل هذا خلف
بس ک ل عمود باشد بر هر دو فصل مشترک ان سطح باسطحین بس عمود
باشد بران سطح ک ل وهو المراد ٠ جون محیط شود سه زاویه بسطحه جون ات ح
ات ر و ت ر بر زاویه مجسمه جون ت هر دو از ان اعظم باشد از ثلثه جه
اکر زوایا متساوک باشند حکم ظاهر ست واکر مختلف باشند فرض کنیم کی ات ر اعظم باشد از باقیتین و وصل کنیم از
زاویه ات ه مثل زاویه ات ح ا ا و بر ات ب ر نشان کنیم ط ک و وصل کنیم ط ح ک و فصل
کنیم ب ر مثل ح ح ا و وصل کنیم ط ر ک ر بس بجهت اشتراک ضلع ب ط و متساوک ضلع
ب ر ح ح و زاویه ط ب ر ط ب ح در مثلث ط ب ر ط ب ح ط ر جند ط ح باشد ر ا و ط ر ک
اطول است از ط ک ط ا بس با ن ر ک اطول از ح ک بس زاویه ر ب ک اعظم باشد
از ح ب ک ه ا بس مجموع ات ر ر ت ح اعظم باشد از زاویه ات ر وهو المراد ٠ هر زاویه
مجسمه جون ت جمیع زوایا سطحه کی محیط باشند با وجون ه ح ه ب ه ر ب ح احیط
باشند از چهار قایمه جه ه ر ح ح ه وصل کنیم و در سطح مثلث ه ر ح نقطه ط نشان کنیم و ط ا و ط ر وصل کنیم بس ه زوایا
ه کانه کی مثلثات سه کانه راست اعنی ه ا ر ط ر ح ط ه معادل شش قایمه باشند ا ا
بس سه کی محیط ان بود جند چهار قایمه باشند و شش از مثلثات ه ب ر ح ح ه
کی مجتمع ان نزد نقطه ه ر ح اعظم اند شش اول اعنی از زوایا ه ر ح ک بس بماند این
کی مجتمع ان نزد ت اصغر ازان سه کی مجتمع ان نزد ط اعنی از چهار قایمه وهو المراد ٠
و من می کویم اکر ط و خطوط او فرض نکنند سان ممکن باشد جه شش از زوایا مثلثات ه ب ر
ر ح ح ه جون اعظم است از زوایا ه ر ح ک و این دو قایمه است ا ب بس ان
سه کی محیط ان ب ت اصغر باشند از چهار قایمه جه مجموع این نه جند شش قایمه است ا ت و زین ثابت کن اکر زوایا
زیادت از سه باشد ٠ جون سه زاویه سطحه متساوک الاضلاع باشند کی هر دو ازان باسم اعظم باشند از ثالث جنز ه ط
کی محیط است باشان اضلاع ر ا ح ه ر ه ر ط ح ک متساوک ممکن باشد کی از اوتاد ایشان جون ا ه ر ح ک شلث
بسازند اعنی هر دو ازان اعظم باشند از ثالث جه اکر اوتاد
متساوک باشند هر دو اعظم باشند از ثالث و اکر مختلف
باشند فرض کنیم کی ح ک اطول است در ت ا و جون
زاویه ح ا ل جند زاویه ه بسازیم ک ا ب ر جند ه ر فصل
کنیم ح ا و ح ا م بینوندیم بس و ترهم جند ر ت باشد ک ا ب مجموع
ا ح ح ا م اطول است از ا م ک ا و ا م اطول از ح ک جه زاویه ا ح ک اعظم است از زاویه ط ب ر بر فرض
و اضلاع متساوک بس مجموع ا ح ح ا م اعنی ا ح ر ا اطول باشد از ح ک و هو المراد ٠ و من می کویم این شکل را اختلاف
وقوع است جه وقوع ا م مختلف می شود جه اکر زاویه ق ه ک از دو قایمه باشد ا م بیان ا ح ا ت اشد جنانک کذشت

بفرض واما دويم بجهت انک ب ا ر با آ ه جند جهار قايبه است و ط با آ ه کمتر از جهار بفرض ∴ واما دردوم ظاهرست کی ر د اطول است از ح که چه ر د > د آ ه است اعنی ح ط > ک ا و ایشان اطول اند از ح ک ∴ بس علی الوجه ر د اطول باشد از ح ک لکن ح ک جند لـ نه است بس ر د اطول باشد از لـ نه و ب ح > ر د و اعظم باشد از زاویه لـ نه ک ا و زاویه ب ح د مجموع دو زاویه است کی فوق القاعده اند و مثلث ا ب ح در بس اگر هریکی از اضلاع مساوک نصف قطر باشد مثلث ا ب ح جند مثلث سه لـ م باشد ح ا مثلث ر د جند مثلث سه لـ م نه ح ا بس مجموع زاویه ح ر اعنی زاویه ب ح د مساوک زاویه لـ نه باشد و اگر اقصر باشد از نصف قطر زاویه ح ر اصغر باشد از زاویه لـ نه جون مرکب کنیم ب ح د بر لـ م زاویه آ داخل سه اند و ح ر اصغر باشد از لـ م سه و ر اوسه نه و مجموع ایشان از زاویه لـ نه با انک مجموع اعظم بود از لـ م نه هذا خلف بس اضلاع اطول باشد از اضلاع اقطار بدان بران وجه کی گذشت تام کنند سطوح مقابله جون ا ح و ر ح و ا ز مجسمات متوازیه السطوح جون ا ک متوازک و متوازک الاضلاع باشند جه بجهت انک سطح ا ح و بر سطح د ح ر ط متوازک افتاده است و بر متوازک ر د ه ح ط آ فصل ح ا ه ر و مجنبین فصل ح ه ا ر متوازک باشند ∴ و مثل این بیان کنیم کی ر ح ط د ب ر ح ط متوازک اند ∴ بس سطح ا ح و ر ح ر ط متوازک و متساوی الاضلاع باشند ∴ و بجهت انک هر دو ضلع محیط اند بزاویه از سطحی کی موازک نظیر ایشانند از سطح دیگر بس زوایا نظایر نیز متساوک باشند ∴ بس سطحان متساوک باشند جنانک بتطبیق ظاهر شود و مجنبین در سایر مقابلات و هو المراد ∴ هر مجسمی متوازن السطوح جون ا ک کی سطحی موازی در سطح مقابل از و تفصیل کند او را بر وضعی جون ح ر و کی موازک ح ط ا ک ب لـ نه متقابلش لست نسبت هر دو ضلع او جون نسبت هر دو قاعده ایشان باشد اعنی نسبت مجسم ا ح ه ت جون نسبت قاعده ا ه ت ه نه باشد جه ا م را در هر دو جهت عین محدود بر ون برم تا سه ع و د جهت ه آ فصل کنیم ان ف ضرب مساوک ه آ ح ا جند انک ممکن باشد و در جهت م ه نه ز مساوک م ه ح ا جند انک ممکن باشد و سطوح و مجسماتی کی در میان هر دو ضلع قاعده و مقابل ایشان است تام کنیم بس اگر جمیع هر دو مساوک جمیع ز ر باشد اعنی اضعاف قاعده ا ه نه را مجسم ض ه و مساوک مجسم ح ز باشد اعنی اضعاف مجسم ا ه اضعاف مجسم ت ک را و اگر زاید باشد یا ناقص مجنبین باشد بس بحکم عکس مصادره خامسه نسبت قاعده تین جون نسبت مجنبین باشد و هو المراد ∴ می خواهیم کی بر نقطه ا ر خطی جون ا آ ادات زاویه سازیم مثل زاویه مجسمه مفروض جون ز کی محیط است با و سطحات و ز ه و ز ر و ر ه و ر د بر ون آریم از نقطه ر بر ر ه جون ح ر عمود ح ط بر سطح و ر د یا و ط ر و صل کنیم و بر آ ر آ ر اویه ب آ ل با م مساوک زاویه و ر د و ر ط با سازیم ح ا و از ام انجند ر ط فصل کنیم ح ا و از نقطه ر عمود ر س بر سطح ب آ ل بر ون آریم ب ر و از و ذ ع جند ط ح بفصل کنیم ح ا و ع ا و صل کنیم کی زاویه مطلوب باشد جه بر ر ه ک کف اعنی نشان کنیم ر ح ک ط ک و صل کنیم ر ا ک جند ر ک فصل ح ا و ع ف ذ ف و صل بس بجهت انک ا ذ ع جند ر ط ح است و زاویه ا ذ ع ر ط ح مانند ان ا ع جند ر ح باشد ر ا و بگر بجهت انک زاویه ب ا ح و ر ط متساوی الدو ف ا ذ ع جند ک ر ر ک ف ذ ک ک مساوک باشند ر ا و ذ ع ط ح متساوی بودند و زاویه ف ذ ع ک ط ح مانند ان اند بس ف ع جند ک ح باشد ر ا و ف ا ع جند ک ر ح بودند بس زاویه ف ا ع ک ر ح متساوک باشند ح ا و مثل این سان کنیم کی زاویه ع ا ح ر ک متساوک اند و زاویه ب آ ل و ر ک متساوک بودند بس زوایا ملثه کی محیط اند بآ متساوک نظایر ایشان اند کی محیط اند بد و هو المراد ∴ و من می گویم این شکل را اختلاف وقوع است جه عمود ح ط جنانک ممکن است کی بیان ح ز اند جنانک دفت ممکن است کی بر احد الضلعین اند یا بر نقطه ر اگر ه ر عمود باشد بر ضلع ح ر و ر ه را خارج از ایشان در یکی از حهات لکن اکثر عمل جنان است کی تقریر کردن شد و از این جهت اختلافات را تشکیل نکردیم ∴ می خواهیم کی بر خطی مفروض جون ا ب مجسمی

در اصل چه برون بتربیر زاویه ا ب م حاصل شود و جهت ح ب ا م براب بنطبق نشود و این ظاهرست و نه براح و ا ا لا نم این کی نقط ا م ح بر خطی مستقیم باشند و این محالست چه ایشان بر محاط دایره امند کی مرکز اوت سازند بجهت مساوک ب ا ب ح ب م و نه سرون از اح و ا ا در خط مستقیم اعنی ا م براح چون از جهت ح اخراج کنند بنطبق محیط شوند و این نیز باطل است بس ناچار میان ا ح اب اشد و اگر زاویه ب ح د جند در قایبه باشند ا م براب منطبق بشود ب د ا و اگر اعظم از دو قایبه باشند ا م خارج از ایشان افتد و علی المقدر اب ا ح م اعنی ر د اعظم باشد از ح ک اما در صورت اول بجهت انک ر د > د ا و اما در ثانی بجهت انک ا ذ اب ب م اما در دوم به ط ا و اما در سیم به ک ا و اب ب م اعنی ح ط ک ا اطول از ح ک ا ∴ پی خواهیم کی زاویه مجسمه بسازیم از سه زاویه سطحیه کی مجموع ایشان اصغر باشد از جهار قایبه و هر دو از ان با سم اعظم باشند از بقیه چون ا ه ط ایشانرا مساوک الاضلاع سازیم ح ا چون ا ح ا ه ر ه ر ط ح ک را و مار ب ح ه ر ح ک وصل کنیم و ممکن است کی از ایشان مثلثی بسازیم ک ا مثلث لـ م نه لـ م جند ب ح ه م نه جند ر د و ل نه جند ح ک و بر د دایره لـ م نه رسم کنیم ه ر و فرض کنیم کی مرکز او سه است و سه لـ نه سه م وصل کنیم و ب ح جند لـ م است ب ا ح ا یا مساوک لـ سه سه م باشند یا اقصر یا اطول ∴ اگر مساوک باشند زاویه آ جند زاویه لـ سه م باشند ح ا و مثل این بیان زاویه ه جند م سه نه باشند و ط ح جند نه سه لـ بس ا ه ط جند زوایا سه م باشند اعنی جهار قایبه و اصغر بوذند از ان هذا خلف ∴ و اگر اقصر باشند از لـ سه م سه م جون ترکیب کنیم ب ح ر بر لـ م زاویه آ داخل مثلث لـ سه م اند و اعظم باشند از زاویه لـ سه م نه ا ا و زاویه ب ح ر مجموع دو زاویه ا ط ا اطول باشند از نصف قطر دایره و از سه نه عمود در سه سطح دایره بر ون ایم ب ت و از و سه ع بقدر ضلع مربعی کی آب ان فوق باشد بر لـ سه یعنی خطی کی مربع او با مربع لـ سه بهم جند مربع آب باشند فصل کنیم ح ا و ع لـ ع م ع نه و صل کنیم کی زاویه ع مطلوب باشد جه بجهت انک لـ سه ع قایبه است مربع ع لـ جند مربع لـ سه سه ع باشد م ا اعنی مربع آب بس آب جند ع لـ باشد و بهمین بیان جند ع م ع نه بس اضلاع زوایا لـ ع م ع نه ع لـ مساوک اضلاع زوایا ا ه ط باشند و اوتار جند اوتار بس زوایا محیط بزاویه ع مجسمه مساوک زوایا ا ه ط باشند ح ا و هو المراد ∴ و من می گویم بجهت آن آ داخل مثلث لـ سه م اند و وقت ترکیب ب ح ر بر لـ م جه ما چون جدا کنیم از هریکی از لـ سه م سه جند ب آ ح آ ح ا و هر دو نقطه لـ م مرکز سازیم و ببعد ان دو نقطه بفصول دو دایره رسم کنیم تقاطع ایشان داخل مثلث لـ سه م اند جه اگر بر لـ م افتد ان دو نقطه اعنی ب آ ح آ مساوک لـ م باشند اعنی ب ح هذا خلف ک ا و اگر خارج مثلث افتد لازم اید کی ب ح اطول م باشد از ات ب ح جه با ذ لـ م باشد بن تقدیر کی خارج هر دو دایره افتد بس لـ م اعنی ب ح از نصف القطرین اعنی ب آ ب ح اطول باشد بس چون میان نقطه تقاطع دایرتین کی در اندرون مثلث لـ سه م افتاده باشد رسیان لـ م وصل کنیم مثلث حادث شود مساوک مثلث ا ب ح لـ ح داخل مثلث لـ سه م کی زاویه راس از اعظم باشد از زاویه سه ک ا و هر دو زاویه قاعده اصغر از زاویه لـ م ∴ و بر انک این شکل با اختلاف وقوع است جه مثلث لـ م نه یا حاد الزوایا باشد و مرکز دایره داخل مثلث افتد لـ ح جنانک در اصل آورده اند یا قایم الزاویه و مرکز بر وتر او باشد لـ ح یا منفرج الزاویه و مرکز خارج از او باشد لـ ح برون کونه و فرض کنیم کی زاویه م قایبه است یا منفرجه و بیان کنیم کی هرکی از اضلاع زوایا اطول اند از نصف القطرین وجه کی ضلع ا ه ر بیان زاویه آ مشترک کنیم و ر د را وصل جه بر یکی از ان وجه سه کانه افتد کی در شکل مقدم وقت و اطول باشد انج ک ا ا و اما در وجه اول و سیم بجهت انک زاویه ب آ د اعظم است از زاویه ط ا و اضلاع مساوی اما در وجه اول بجهت انک زاویه ب آ د مجموع زاویه ا ه ر است و ایشان اعظم اند از ط

بفرض

سازيم شبيه مجسمي متواري السطوح چون حز بر آزاويه مجسمه چند زاويه حز بسازيم حط ونسبت اب بك واگاجنان كنيم كي نسبت وز وخ وجه ها بك وسطح طاب تمام كنيم آز واز طم ك لب سه متوازي وسواري وسطوح طاغم لك بسه متوازي اضلاع كه برون ادم آبا جاوف كف لك كه سه لبه وصل كنيم كي مجسم ام شوذ وبيان تشابه ظاهر ست چه سطح اتبه مشابه سطح وخ است نسبت تساوي زاويه كاخ وت وتناسب اضلاعي كي محيط اند بايشان ومحيطين ام مشابه حزه است واف مشابه حزه ومقابلات سه كانه اول يكي مشابه ايشانند كه مقابلات سه كانه اخيرند كن مساوي ايشانند كد وهو المراد ∴ هر مجسمي متواري السطوح چون اب منصف شوذ بدو منشور بسطحي كي بقطر دو سطح مقابل ازو بگذرد چون حزه ركي بر وزه وطر اطح ت گذشته است چه محيط بمنشور بن سطوح مقابل متساوي اند كد وسطحي شترك وشلثاني متساوي مشابه چه اضاف سطحين متساوي اند كه يكي منصف

اند بقطرين ادا وهو المراد ∴ ومن بي كويم ازين عكس اين روشن شد واوان است يكي هر منشوري كي تمام كتن اورا تا مجسمي متواري السطوح شوذ اربنصف ان مجسم باشد وبيان عكس مذابعه احتياج نخواهد افتاد ∴ مجسمات متوازيه السطوح كي بريك قاعده باشند ويك ارتفاع ويك خط مساوي باشند چون ده دركي بر اب حز اند وميان خطاح دكنه والمحاله ارتفاع ايشان يكي باشد چه منشور الكزنه متساوي اند بحجت اند بحجت تساوي مثلث اخ ط زه كز وسلث دكل مزنه كراچه زاويه آجند كراست وت حدوه حي واضلاع محيط بايشان متساوي لدا وتساوي سطح حكل مم نذر وسطح اتحك زوه وسطح الم ط روندر كد وچون باقي جسم مشترك كيريم مجسمان متساوي كردند وهو المراد ∴ مجسمات متوازيه السطوح كي بريك قاعده باشند ويك ارتفاع ونه بريك خط مساوي باشند چون ده دركت

براب حز اند چه راس احدوت سطح لزه است وراس ديكر سطح سه ر دربريك خط نيستند ولكن ارتفاع ايشان يكست چه كه سه تا نه برون آريم ولط تمام وع تاخ وام نه رخ حوف وصل كنيم كي مجسم رخ حادث شوذ كي راس او سطح نذخ است وبحجت اك او با هر يكي از مجسم ده دركي بريك قاعده است ويك خط مساوي ايشان باشند كط بس ايشان متساوي باشند وهو المراد ∴ مجسمات متوازنه السطوح كي برقواعد متساوي باشند ويك ارتفاع وخطوط سمتها ايشان عمود باشند برقواعد ايشان متساوي باشند چون دك ولك كي براب حز ه رخ كا اند چه رخ تاسه برون برم رخ سه جندا زاويه حا وبرخ واوه سرخ ع جند زاويه براب سازيم كحا وخ ف جندا ب جذا كنيم حا بحجت انك ارتفاع ح ت انه متساوي عمودا اند برسطح براب سرخ ع بس زاويه اخ ح ع نه از نه اب قايمه باشند بس زاويه اخ ح مجسمه بحجت تساوي زوايا محيطه بايشان متساوي باشند ومجسم ف ث تمام كنيم كي مساوي مجسم ب ك باشد واز سه برم مواري طخ برون ايزم ١٧ ومجنين وكا تاملاقي اوشوذ بم وطخ باملاقي ف ث شوذ بقه ومجسم خ شه قه ث تمام كنيم بس مجسم قه ث بحجت انك بر قاعده خ ت ث سه انه وبريك ارتفاع وبرخط قه ث متساوي باشند كط بس مجسم قه ث نيز مساوي مجسم ب ك باشد چه مساوي مساوي باشند ونسبت مجسم قه ث ولك مجسم خ شه چون نسبت قاعده قه سه ولا است بقاعده خم كه وقاعده قه سه مساوي قاعده ف سه است لهآ چه هردو برخط خ سه اند وميان دو متوازي اعني ح سه قه در بس نسبت مجسم ولك ف ث اعني مجسم ولك بسه مساوي نسبت مجسمين بالث يك نسبت است متساوي باشند طه وهو المراد ∴ مجسمات متوازيه السطوح كي برقواعد متساوي باشند وبريك ارتفاع

وخطوط

وخطوط سمول ايشان اعمده باشند برقواعد ايشان متساوي باشند چون بك رقه كي برك رطا اند چه ماچون اخراج كنيم

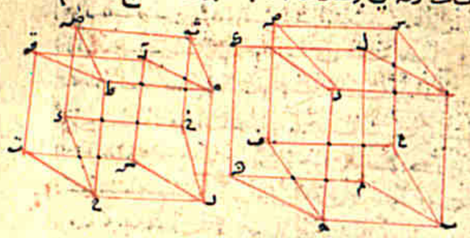

اعمده اتبه مع حوف رصه از قاعده دك برسطح مك سب واعمده ثت رخ ح حوطاضه از قاعده رطا برسطح شده سب وهردو مجسم را بام كنيم مجسم دك ب صه متساوي باشند كما بال ومجنين مجسم وقه رصه چه بريك قاعده وبريك ارتفاع اند ومجسم ب صه رضه متساوي اند آآ چه هردو قاعده متساوي اند وبريك ارتفاع وخطوط سمك اعمده اند برهردو قاعده بس مجسم دك رقه كك متساوي متساويان اند متساوي باشند وهو المراد ∴ نسب مجسمات متوازنه السطوح متساويه الارتفاعات بعضي با بعضي چون نسبت قواعد ايشان باشد مثلا نسب دك رلك چون نسبت سه رطا باشد چه هر حز قاعده رطا

بيازيم بر دو جهت كي ازنه متصل شوذ برابستعانت وبام كنم مجسم حسه با مجسم تك بريك ارتفاع ويك خط بس حسه مساوي ركا باشد آد لبحجت تساوي قاعدتن وارتفاعين ونسبت حسه سك چون نسبت قاعده حزه است بقاعده دكه بس نسبت مجسم رلك مجسم دك چون نسبت قاعده رطا باشد بقاعده دكه وهو المراد ∴ هردو مجسم متواري السطوح كي خطوط سمك ايشان عمود باشند برقواعد ايشان اگر متساوي باشند قاعده ايشان مكافي ارتفاع ايشان باشد واگر قاعده ايشان مكافي ارتفاع ايشان باشند متساوي باشند مثلا مجسم اب حز برقاعده اخ حل چه ارتفاع حت لز اگر

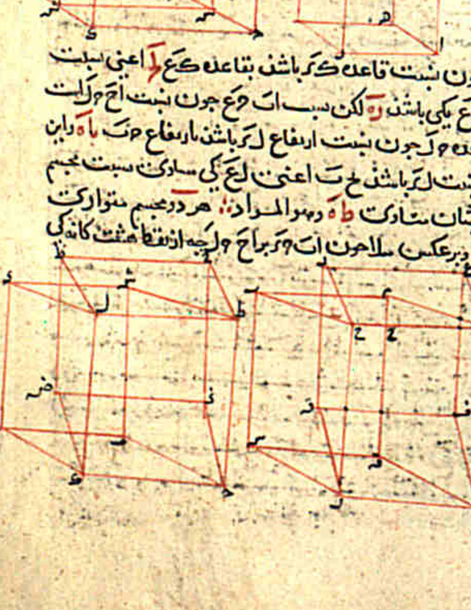

متساوي باشند نسبت مجسم مجسم چون نسبت قاعده باشد بقاعده بس اگر مجسمان متساوي باشند واعمدان كي برنسبت ايشان مجنين باشند ونسبت قاعدين چون نسبت ارتفاعين باشد بتكافي چه ببيب تساوي ارتفاعين وقاعدتين ببيب مخالف نشوذ باك قدمي اركن كرند ودكر مقدم ازان دكر واگر نسب چنين باشد بتكافي قاعدتن كت برنسبت ارتفاعين ساوكي اند متساوي باشند بس مجسمان مجنين باشند آه واگر ارتفاع ح ت لز مخالف باشد فرض كنيم كي لز اطول است واز دلع جندح ت فصل كنيم حا ومجنين طاقه حسه كه شه متساوي اوكنيم حا وخطوط ع قه سه شع وصل كنم بس مجسم اب حع متساوي الارتفاع باشند ونسبت ايشان چون نسبت قاعده ايشان باشد ط وچون سطح كز كع كع قاعده مجسم حوحع سازيم هردو بريك ارتفاع شوند بس نسبت وزوخ چون نسبت اح وع خط لز بخط لع آو بس اگر مجسم اب وحع متساوي باشند نسبت ايشان مجسم حع يكي باشد زه لكن نسب اب وع چون نسبت اح ول ونسبت وزوخ چون نسبت لز لع اعني ح ت بس نسبت قاعده اح قاعده ول چون نسبت اح ول تكافي است واگر نسبت اح ول اعني نسب مجسم اب بمجسم حع ط چون نسبت لز باشد خ ت اعني لع كي متساوي نسبت مجسم حوآست مجسم حع بس نسبت مجسم اب وز بمجسم حع يكي باشد ياه وايشان متساوي طاه وهو المراد ∴ هردو مجسم متواري السطوح اگر متساوي باشند قواعد ايشان مكافي ارتفاع ايشان باشند وبرعكس سلاحون اب وز براح ول چه از نقطه هشت كاند كي برقواعد اند اعمده برايشان سردن ايم ما وبرون برم تا سطح نذت ت كز ومجسم ارخ ظ كي متساوي مجسم اب وز باشند كط دل تمام كنيم وحكم دريشان ثابت باشد شكل مقدم بس درمجسم ارخ ظ نيز ثابت باشد بحجت اتحاد ماعدتين وارتفاعين وهو المراد ∴ نسب هردو مجسم كت متواري السطوح متشابه باشند چون اب وز مثل نسبت ضلع باشد بنظير او مثله وفرض كنيم كي نسبت ارخ ط طولين چون نسبت كز بسه ط عرضين است وچون نسبت ه رخ ط سطحين

همه دبرون کشم ورنه جند ح ک کنیم ﻫ اگر ممکن کد اگر برون برم ودرم چند سطح کنیم ودلک چنین ط ک ومجسمات ع ک ن ک
قرلک باهم کنیم پس هردو این چهار مجسم بترتیب اعنی ات ع ک ق ر
قرلک سطحی کی موازی سطح ایشان است بعصیل ایشان کرده باشد
ومجسم قرلک چنان مجسم کرده شد بجهت تساوی ابعاد وزوایا نظایر ایشان
پس نسبت مجسم ات مجسم ع ک چون نسبت ره باشد برنه سکین
مد ونسبت مجسم ع ک مجسم ن د چون نسبت کد برم عرضین
مد ونسبت مجسم ن د مجسم قرلک اعنی مجسم وک چون نسبت اد برلک
طولین نه پس بجهت انک مجسمات چهارگانه متناسب اند پترسب
نسبت مجسم ات اول بمجسم قرلک اعنی وک اخیر چون نسبت مجسم
ات باشد بمجسم ع ک ثانی مثلثه اعنی نسبت ده برنه اعنی ح ط ف
مثلثه ومراد ﻫ چون دو زاویه سطحه متساوی باشند چون ات وه ره دو قایم شوند برشان درخط دوسمک چون ح ح ط وهمچنین
کی محیط شوند یا اضلاع زاوئت برزوایا متساوی برتناظر اعنی بردجهت کی زاویه ات ح چنان ره کا باشد چون ح ح چنان ره کا
واخراج کنند از دو نقطه کی اتفاق افتند ازان درخط قایم چون کل
درعمود برسطح زاویتین چون کم لنه بیان موقع ایشان برانتهی
بردرخط وصل کنند چون مت نده ایشان محیط شوند باران درخط
قایم بردو زاویه متساوی اعنی راویه مح چنان نده ط باشد
چه باسه چند ک کنیم ﻫ اگر له مساوی ک باشد
وازنقطه عمود سع برسطح ره کد برون آیم نا وبقرارت
برنقطه اش چه نقط ق ﻫ المحاله مم درسطح عمود لنه
سع باشد ومم درسطح ره د پس برفصل مشترک ایشان باشند اعنی نده دیرون ایم از ع برات ره عمود م ق ع نت او بقرارت
ره عمود م ق ع شه سا وشویم خطوط ق ف شه ک ق ت سه ز ک ق ت شه پس بجهت انک مربع ف ک چنان مربع ک م ق ت است
مرا ومربع م ق ت ف مربع ک چند مرتبات ک م ق ف ب باشد لکن مربع ک ف چند مربع ک م ق ت است
پس مربع ف ک چند مربع ک ف ت ف باشد پس ک ف عمود باشد برات مح ا ومعجنین بیان کنیم کی ک ق عمود ست برهج چه مربع
ب ک چنان مربع ب م م ک است مرا ومربع ب م چنان مربع م ق ق ت مرا چه م ق ت قایمه است پس مربع ب ک چند مربعات ک م
م ق ت باشد لکن مربع ک ق چند مربع ک م م ق است مرا پس مربع ب ک چند مربع ک ق ت ف باشد پس ک ق عمود باشد
برهج مح ا ومثل این بیان کنیم کی سه ز عمود ست برره وشه برره پس بجهت انک درمثلث ف ک ه زاویه ک مساوی
اند وزاویه ف قایمه وضلع ف ک چند ه سه ب ن چند ه ز باشد وف ک چند زسه کوا ومعجنین بیان کنیم کی ره چند
ه شه است پس درمثلث ب ف ق ه زشه بجهت تساوی زاویه ق ﻫ واضلاع اثنان ف ق چند زشه باشد کا وزاویه
ب ف ق چنان ه زشه وف ق ف چند ه شه ز وچون این زوایا متساوی را ارقوام م ف ب م ق ع زه ع شه ﻫ بقصان کنند
باند زاویه ق ف م چنان شه زع وف ق م چند زشع وف ق متساوی زشه است پس اف م چند زع باشد کوا وف ک چند
زسه برد پس چون از مربع ف ک د سه مربع ف م زع بیندازیم مربع م ک ع سه باقی بماند مساوی مرا وچون ایشانرا از مربع د ک
ه سه متساوی طرح کنیم باقی مربع م ک ع سه متساوی مرا وروشن شود کی اضلاع مثلث ف ک م ه سع نظایر متساوی از پس
زاویه م ح چند زاویه نده ط باشد ح ا ومعنی مراد ﻫ ومن می گویم این شکل را بسبب اختلاف رفع است چه عمود ک م همان است کی برت
اشد یا برنکت از دو ضلع ار یا خارج وبیان برقیاس گذشته است ﻫ هردو مجسم متساوی الزوایا النظار کی محیط باشد مکن از ایشان سه خط
متناسب چون آب ح وبرکدام اوسط ایشان متساوی باشند چه مثل آنرا فرض کنیم وبرک زاویه مجسمه کمف اعنی بساوم درح چند ت
کنیم وط چند ح ح ا ومجسم رک متوازی الاضلاع تمام کنیم ١٧ وفرض کنیم
لم مثل ب ر ل زاویه مجسمه مسل زاویه ک بساوم کو بردو جهت کی زاویه م لنه
چنده ط ک باشد وم ل ر چند ه ح ح ودل نه چند ح ط دلح لسه ش چند
ت کنیم ح ا مجسم لت تمام کنیم ١٧ کی مساوی رک باشد چه ما چون

ح ح لسه مساوی سک ایشان سازیم مجسمان بر نسبت قاعده ه ک ط ع باشند ح لکن ه ک ط ع مساوی اند بدو بجهت متساوی زاویه
ه ک ط ع وتکافی اضلاع محیط بایشان چه نسبت آب اعنی نسبت ره بل م چون نسبت ت ک باشد ح اعنی نسبت لع بر ک و این
تکافیت یا بجهت انک سطح آدح اعنی مد در ک بل سطح ه ک مساوی مربع ت است بره اعنی سطح ع ط پس مجسم ر ک لت کی بر
نسبت قاعده ه ک ط ع مساوی ک اند مساوی باشد ومراد ﻫ هرچهار خط چون اک وح ک ح د بردو از ایشان دو مجسم باشند
متشابه متوازی السطوح چون اک ح ل متساوی الخلقه وبردیگران ودیگر مجنین چون م ح نه اگر خطوط متناسب باشند مجسمات
مجنین باشند واگر مجسمات متناسب باشند خطوط مجنین باشند چه فرض کنیم کی اول خطوط متناسب اند ونسبت ات ح ح چنان
کنیم کی نسبت ح ح بنه سح ودسه ع ماو ونسبت ه ح ط چون ح ط ف ف ح بنه نسبت مجسم اک مجسم ح ل چون نسبت ات
باشد ع لو ونسبت مجسم م مجسم ح نه چون نسبت ه د باشد بنه لو پس مساوات نسبت ه د باشد بنه لسه پس مجسمات
کی بین نسبت اند متناسب باشند ماه ودیگر فرض کنیم کی مجسمات متناسب اند ونسبت ات ح ح چنان کنیم کی نسبت ه د

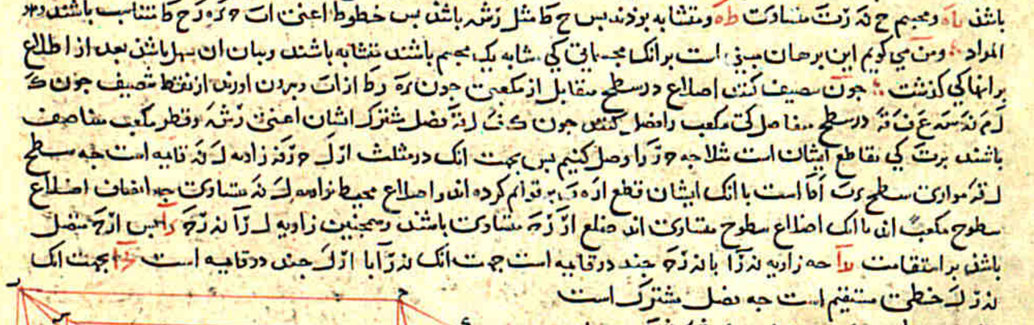

بر شه ماو وبر شه مجسم رت بسازیم متشبه مجسم ح د پس رت شبیه باشد به م پس بجهت تناسب خطوط ات ح ح ه د بر شه چنانک
تقریر کرده شد نسبت اک ح ل چون نسبت م باشد بر ت وچون نسبت م ب بر د خ نه بفرض پس نسبت م ب بر ت ح نه یکی
باشد ماه ومجسم ح نه رت متساوت طه ومتشابه بودند پس ح ط مثل ر شه باشد پس خطوط اعنی ات ح ح ه د ح ط متناسب باشند وهو
المراد ﻫ ومن می گویم این برهان پذیرات برانک مجسمانی کی شابه یک مجسم باشند متشابه باشند وبیان ان سهل باشد بعد از اطلاع
برانهائی گذشت ﻫ چون تصویف کنند اضلاع درسطح مقابل از مکعبی چون ره ر ک ازات وبرون اورند از نقطه تصویف چون ک
لم نه سع ق نه درسطح مقابل مکعب را فصل کنیم چون ک ف لنه فصل مشترک ایشان اعنی ر شه وقطر مکعب مشاصف
باشند برت کی تقاطع ایشان است ثلاثه حورا وصل کنیم پس بجهت انک درمثلث ا ل ح ور زاویه لنه قایمه است چه سطح
لنه موازی سطح برت اما است با انک ایشان تقطع اره وبر قوائم کرده اند واضلاع محیط زاویه لنه متساوی اند چه اضلاع اضلاع
سطوح مکعب اند پس اضلاع سطوح متساوی اند ضلع از ح متساوی باشند ومجنین زاویه لرا نه زح را پس از ح متصل
باشند برا استقامت مرا چه زاویه نه را با نه زح چند دو قایمه است چه بجهت انک نه را با ا ل ح چند دو قایمه است حرا بجهت انک
نه ر لنه خطی مستقیم است چه فصل مشترک است
میان دو سطح متوازی ومجنین ف شه شح وصل
کنیم میان کنیم اتصال ایشان وح ک اح بجهت انک
موازی ک ط اند متوازی باشند ط ومتساوی بودند
پس اح ح ک متوازی ومتساوی باشند حا وترطرات
درسطح ایشان است پس تقاطع ر شه کند وبجهت انک
درمثلث ات ب شه ت ضلع ات ر شه کی نصف
اح ح ح متساوی اند متساوی باشند وزوایا نظایر متساوی
انک مساوی ت ب باشد ور ت مساوی ت شه
کوا وهو المراد ﻫ هردو مفشور متساوی الاضلاع چون
ات ح وه ح ط ک لم کی قاعده یک مثلثی باشند چون
نه ک ل وقاعده دیگر متوازی الاضلاع کی مساوی
ضعف مثلث باشد چون ب ر ایشان متساوی باشند
چه متوازی الاضلاع نه ک تمام کنیم ١٧ پس مساوی
متوازی اضلاع ب ر باشد چه ب ر ضعف مثلث بود بفرض واو نیز ضعف مثلث است لا ومجسم وسه ک ع تمام

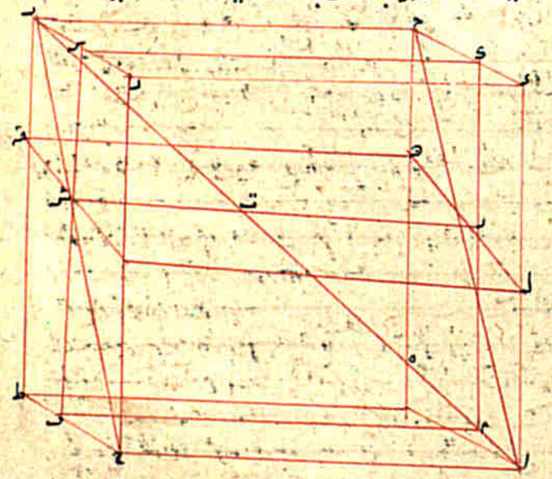

کنیم ||| پس ایشان متشارک باشند لآ و لب بجهت تشارک
داعدتین دارتفاعین پس نصف ایشان اعنی منشورین
متشارک باشند وهوالمراد ∴ وآن اخر مقالت یازدهم
است از کتاب اقلیدس ∴ والله الموفق ∴ ∴ ∴

مقالت دوازدهم از فن اول از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

باترده شکل است ∴ هر دو سطح کی از زوایا مشابه در دو دایره چون اب ح ط کلم نسبت ایشان چون نسبت مربع
قطر دایرتین باشد چون مر ط نه ح اه ح نه ر ح ط م وصل کنیم
بجهت تشارک زاویه آح ر تناسب اضلاع محیط بایشان زاویه
اه ت اعنی زاویه ابت مثل زاویه ح م ط باشد وو
اعنی زاویه ح نه ط مثل او ح پس مثلث ارت ح نه ط بجهت
تشارک زاویه ر نه ر وتیام زاویه رات نه ح ط لآ ح ولزوم تشارک
باثنین لا مشابه باشند زو و نسبت ات ح ط چون نسبت ر
ر ط نه و نسبت سطح ات ح ط کلم چون نسبت

ط او پس چون نسبت مر ط باشد بط نه مثلث اعنی نسبت مربع ایشان ط او وهوالمراد ∴ و نسبت هر دو دایره چون اح و ح
چون نسبت مربع قطر ایشان باشد چون مر ط جه اکر نسبت دایره اح دایره ح بتلاش فرض کنیم ک
چون نسبت دایره اح باشد بسطحی کی اصغر باشد از سطح دایره ح یا اعظم و فرض کنیم کی اول اصغر باشد چون ث و فرض کنیم
کی فضل دایره ح بر ث خ است وسصف کنیم قوس وط ط ح ط ح بر ح ک ط او و وصل کنیم پس سطح ح اعظم باشد
از نصف دایره ح و نسبت اربعه رابرک لم نه سصیف کنیم ک ط او واوتار ایشان وصل کنیم کی جهار مثلث حاصل شود اعظم از
انصاف قطع اربع و مجنبین عمل می کنیم باقطعی باشد کی مجموع ایشان اصغر باشد از خ آ پس کثیر الاضلاع حادث اعنی سطح
کم مثلا اعظم باشد از سطح ث چه ث خ مجند دایره ح ان بفرض پس چون قطع باقی اصغرست از خ بضرورت کثیر الاضلاع اعظم
باشد از ث و دایره اح کثیر الاضلاع شبیه بکم یسازیم کو و چون
سر ف پس نسبت مربع ر نه مربع ر ط چون نسبت کثیر الاضلاع سر ش
باشد بکثیر الاضلاع کم آ و نسبت مربعین چون نسبت دایره اح
بردو بسطح ث پس نسبت کثیر الاضلاع سر ف بکثیر الاضلاع کم
چون نسبت دایره اح باشد بسطح ث هو وبابدال نسبت کثیر
الاضلاع سر ف بدایره اح چون نسبت کثیر الاضلاع کم باشد بسطح
ث لو و کثیر الاضلاع کم اعظم است از سطح ث پس کثیر الاضلاع

اعظم باشد از دایره اح لا کی المحدود کله هذا خلف ∴ و دیکر فرض کنیم کی نسبت دایره اح باشد بسطحی کی اعظم باشد از سطح دایره ح
پس بخلاف المتبه بسبب مربع ر ط بمربع مر ط چون نسبت سطحی باشد اعظم از دایره اح بل چون نسبت سطح
دایره ح بسطحی کی اصغر باشد از دایره اح و بیان خلف کنیم بتدبر مذکور پس حکم ثابت باشد وهوالمراد ∴ و من می کویم مثلثات
واقعه در وطع مذکور بحیث ان اعظم باشند از انصاف قطع چون ما از درس مثلثات خطوطی موازی اوتار قطع برون ایم
واز اطراف قطع اعده بران خطوط سطوحی متوازنه الاضلاع حادث شوند اعظم از قطع پس سلمنا بحیث انک انصاف ان
سطوح ان اعظم باشند از انصاف قطع ومبین است سبب درانک سطح ح اعظم است از نصف دایره ح وصحت ابدال
بیان دوار و سطوح و سنیقیه الاضلاع ببب امکان وقوع نسبت است میان ایشان جه ایشان از یک جنس ان جه بعضی
بر بعضی مضعیف زیادت می شود بخلاف انچ از اجناس مختلف باشد چون خطوط و سطوح مثلا ∴ ما راهست کی تفصیل کنیم
هر مجسمی مثلث القاعده چون اب ور کی قاعده او اب ح است وراس او کر بود مجسمی مشارک کی مشابه او باشند و دو منشور
مشارک کی اعظم باشند از نصف او چه منصف کنیم اضلاع شش کانه بره ر ح ه ا ک ل ح ه و ر ح ح ر ک ر ط ک
ط ل ح ل وصل کنیم کی منفصل شود باخ کفتیم چه بسبب مصیف اضلاع نسبت مر ه آ چون نسبت ر ر را باشد و ترکیب
نسبت ر آ او چون نسبت را آ ر ح ه پس ه ر ب ر مشارک باشند ت و و مجنبین ح ر و ر ه ح ب و ر ط ان ور ک او و ط ک

ح و پس بحجت انک مثلثات نظایر مجروط او ح ر ط کر متشارک اند ح آ چه اضلاع نظایر اضلاع نظایر ایشان است از اضلاع مجروط
اعظم مثلا در مثلث او ر مثلث او ر ک از جند ر آ و از جند ط ر اعنی م ک لدا و از جند ط ر لدا و باقی برین قیاس پس
پس مثلثات نظایر مجروطین متشارک باشند ومتشابه اند ک او چه مشابه نظایر خویش اند از مجروط اعظم ر چه بعضی زوایا مشترک
اند وبعضی متشارک ک ط آ بجهت انک اضلاع ایشان موازک نظایر ایشان از اضلاع مجروط اعظم مثلا او ر است بجهت
اشتراک زاویه ت و مساواه ه ر ت ر را و ر ر ط هم مشابه اب ر است بجهت اشتراک ر و مساواة ر ط آ ک طایس

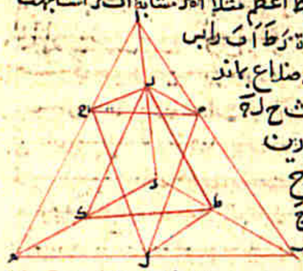

مجروطین متشارک ومشابه باشند ومشابه اعظم واز مجروط اعظم د و منشور متشارک الاضلاع بماند
کی مشترک باشند در سطح ر ط لح وقاعده یکی متوازک الاضلاع ه ط لح وقاعده دیکر مثلث ح لح
کی نصف ه ک لح است ما آ بجهت متشارک ب لک لح و توازک ح ح ب پس منشورین
نیز متشارک باشند ما با اعنی منشورک کی محیط است باوشلث ط ب ک و ح و سطوح
ه ط ر ه ب لح ر ط لح و منشورک کی محیط است باوشلث ح ح ر ط ک و سطوح ر ط لح
ک ح و ه ح ک ط لکن منشور دوم اعظم است از مجروط او ح چه ایشان مساوی الارتفاع
و القاعده اند وراس منشور مثلثی است وراس مجروط نقطه پس منشورین اعظم باشند از نصف مجروط اعظم وهوالمراد ∴ هر دو مجروط
شلث القاعده متشارک الارتفاع کی تفصیل کرده باشد ایشانرا بردو مجروط متشارک کی مشابه ایشان باشند زو و منشور متشارک
نسبت قاعده یکی بقاعده دیکر چون نسبت هر دو منشور او باشد بردو منشور آن دیکر مثلا مجروط اب و ر م فرسخ تفصیل کنیم

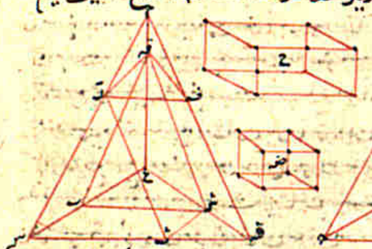

مجروطین و منشورین چنانک کذشت ح و کویم نسبت مثلث اب و
مثلث م ن سر چون نسبت هر دو منشور مجروط اب و ر باشد
بجهر دو منشور مجروط م ن سرع چه مرکب نسبت ر و ح ک
چون نسبت ن سر باشد بسبر ش خ پس نسبت ر و
ح ک مشاه اعنی نسبت مثلث اب و مثلث ح لح
خ و چون نسبت ن سر باشد بسبر ش مشاه اعنی
نسبت مثلث م ن سر مثلث ر ش سر ع و وبابدال
نسبت مثلث اب و مساوی م ن سر چون نسبت مثلث ح لح باشد مثلث ر ش سر ب و اعنی نسبت منشورک کی قاعده
او ح لح است منشورک کی قاعده او ر ش ه است ط آ بجهت تشارک ارتفاع ایشان وانک هریکی ازایشان نصف
مجسمی اند متوازک السطوح خ ما و نسبت منشورک کی قاعده او ح لح است بانک قاعده او ر ت ش ه است چون نسبت ضعف
اول باشد بضعف ثانی اعنی چون نسبت هر دو منشور مجروط اب و ر بجهر دو منشور مجروط م ن سرع پس نسبت قاعده
نسبت منشورین باشد منشورین و هوالمراد ∴ و روش ش کی ما چون تفصیل کنیم هر مجروطی از مجروطات جهارکانه بردو مجروط
و دو منشور و مجنبین الی غیر النهایه نسبت هر قاعده با نظیر او چون نسبت هر دو منشور او باشد بجهر دو منشور نظیر او و نسبت
مقدمی با تالی چون نسبت جمیع مقدمات باشد کی جمیع توالی خ ه پس نسبت قاعده اب و بقاعده م ن سر چون نسبت جمیع
منشورات غیر متناهی باشد کی در مجروط اول است بنظایر ایشان کی در مجروط ثانی است هر دو مجروط مثلث القاعده
متشارک الارتفاع چون اب و ر م ن سرع نسبت ایشان چون نسبت قاعده ایشان باشد جه اکر نسبت اب و ر م ن سر چون
نسبت مجروط اب و ر مجروط م ن سرع بناشد وفرض کنیم کی چون نسبت مجروط اب و ر باشد مجسمی اصغر یا اعظم ازمجروط
م ن سرع وفرض کنیم کی اول اصغر باشد چون مجسم ح و فرض کنیم کی فضل مجروط م ن سرع بر مجسم ضه است وتفصیل کنیم

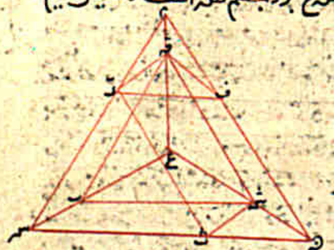

مجروط م ن سرع بر دو مجروط و دو منشور و هریک از دو مجروط
او بر دو مجروط منشور و علی هذا با مجروطاتی باشد اصغر از ضه
ا آ پس منشورات اعظم باشند از ح و مجروط اب و ر
بر نظایران تفصیل کنیم و پس نسبت اب و م ن سر
چون نسبت جمیع منشورات اب و ر باشد جمیع
منشورات م ن سرع ر و چون نسبت مجروط
اب و ر بر دو مجسم خ پس نسبت منشورات

اب جد بجميع منشورات م فه سه ع چون نسبت مخروط اب جد باشد بمجسم خ لا و بابدال نسبت منشورات اب جد بمخروط اب جد
چون نسبت منشورات م فه سه ع با مجسم خ لو و باين منشورات اعظم اند از مجسم خ پس منشورات اب جد اعظم باشد از
مخروط او لز الجزو من كله هذا خلف و ديگر فرض كنيم كي نسبت اب ج بم فه سه چون نسبت اب جد باشد بمجسمي اعظم از م فه سه ع
پس بخلاف نسبت قاعده م فه سه بقاعده اب ج چون نسبت مخروط م فه سه ع باشد بمجسمي كي اصغر
باشد از مخروط اب جد و خلف الازم ايد چنانك بيان كرديم پس حكم ثابت باشد و هو المراد ∴ ما را
هست كي تفصيل كنيم هر منشوري مثلث القاعده چون اب جد ه ز ر كي قاعده او جد ر است
بسه مخروط متساوي مثلثات القواعد چه وصل كنيم ب د ب ز ز ه كي فصل كرده باشيم چه مخروطي
كي قاعده او ب جد است و راس او ز مساوي مخروطي است كي قاعده او ب ز ه است و راس او هم
ز چه نسبت ايشان چون نسبت قاعده ايشان است ه و قاعده ايشان متساوي لد و باند از
منشور مخروط اب ه ز مساوي ثاني چون ب راس ايشان سازيم و مثلث ا ز ه ه ز ر قاعده ايشان
مثل بيان مذكور پس هر سه متساوي باشند و هو المراد ∴ و من مي گويم ازين عكس او ظاهر شد و او ان است كي هر مخروطي
مثلث القاعده كي تمام كنند او را با منشوري شود او ثلث منشور باشد و بان عكس احتياج خواهد بود در شكلي كي از پي اين شكل
است ∴ هر دو مخروط مثلث القاعده چون اب جد ه ز ح ط اگر متساوي باشند قاعده ايشان مكافي ارتفاع ايشان باشد و بعكس
چه ما چون تمام كنيم مجسم متوازي السطوح ايشان را چون ب ل ز ع حكم در ايشان ثابت باشد لد يا و له يا لكن نسبت مجسمين نسبت
سدس ايشان است اعني مخروطين چه ايشان ثلث منشورين اند و و منشورين نيمه مجسمين كح يا پس مخروطين سدس مجسمين
باشند و نسبت قاعده مجسمين نسبت نصف ايشان است اعني
قاعده مخروطين لد يا و نسبت ارتفاع ايشان نسبت ارتفاع
مخروطين است چه ايشان يكي اند پس حكم در مخروطين چنان
باشد كي در مجسمين و هو المراد ∴ هر دو مخروط مثلث القاعده متشابه
چون اب جد ه ز ح ط نسبت ايشان نسبت ضلعي باشد با نظير
او مثلثه چه ما چون مجسم ايشان اعني ب ل ز ع تمام كنيم حكم در
ايشان ثابت باشد لو يا بجهت تشابه ايشان لكن مخروطين بر نسبت
مجسمين اند بجهت انك سدس ايشانند و با كح يا و اضلاع نظاير ايشان بر نسبت اضلاع ايشان چه بعضي ببعضي متحد اند پس حكم
در مخروطين چنان باشد كي در مجسمين و هو المراد و الشكل كما مر ∴ مخروط اسطوانه مستديره مثلث او باشد و الا فرض كنيم كي در
اول اصغر باشد از ثلث پس اسطوانه اعظم باشد از ثلثه امثال مخروط بقدر مجسم قه مثلا و فرض كنيم كي قاعده ايشان دايره اب جد
است و در و مربع اب جد بسازيم و ز و بر مربع مجسمي مضلع بارتفاع اسطوانه پس او اعظم باشد از نصف اسطوانه انگاه قسي اربعه
را بر ه ز ح ط تنصيف كنيم كط ح و خطوط ا ط ط د د ح ح ج ه ز ز ب ب ه ه ا وصل كنيم و بر مثلثات ا ط د د ح ج ج ز ب ب ه ا
منشوراني سازيم بارتفاع اسطوانه پس اين منشورات اعظم باشند از نصف بقايا اربعه از
اسطوانه و همچنين عمل مي كنيم تا از اسطوانه بقايايي بماند اصغر از قه اي پس منشورات
اعظم باشند از ثلثه امثال مخروط انگاه مخروطي مضلع بسازيم بر قاعده ان منشورات
بارتفاع مخروط مستديره و اسطوانه و لا محاله متالف باشد از مخروطاتي بعدت منشورات
و بجهت انك هر منشوري از منشورات مثلث القاعده ثلثه امثال مخروطي است كي
بر قاعده و ارتفاع او باشد و پس ثلثه امثال مخروط مضلع اعظم مساوي مجموع منشورات
باشد كي اعظم است از ثلثه امثال مخروط مستدير پس مخروط مضلع اعظم باشد از مخروط مستدير
الجزو من كله چه مضلع داخل مستديرست هذا خلف ∴ و ديگر فرض كنيم كي اعظم است از ثلث بقدر مجسم قه مثلا پس اسطوانه
اصغر باشد از ثلثه امثال او و عمل كنيم بتدبير مذكور مخروطي مضلع را در مخروط مستدير بارتفاع او كي بقايا او كمتر باشد از قه پس
ثلثه امثال او اعظم باشد از اسطوانه و منشوراني بسازيم بر قاعده مخروط مضلع بارتفاع او پس مساوي ثلثه امثال مخروط
باشد و كي اعظم است از اسطوانه پس منشورات داخل اسطوانه اعظم باشند از اسطوانه هذا خلف پس حكم ثابت باشد
و هو المراد ∴ و من مي گويم اين برهان مبني است بر انك سطحي مستوي كي واصل باشد ميان دو خط كي بر محيط اسطوانه

و مخروط

و مخروط مستدير باشند داخل ايشان اند و بيان ان قريب است بانچ در ب ج رفت در دايره و خطي مستقيم كي واصل باشد ميان دو
نقطه بر محيط او ∴ و ديگر مبني بر انك منشوراتي كي واقع است در قطع اسطوانه جدا كنند از ايشان اعظم از نصف ايشان و بيان ان
قريب است بانچ ايراد كرديم در قطعه دايره و مثلثي كي واقع است در و در ب و همين است سبب در انك مجسم مضلع كي بر مربع اب جد
سازند بارتفاع اسطوانه اعظم باشد از نصف اسطوانه چه ما چون بر دايره مربعي سازيم ان مربع ضعف مربع اب جد باشد و مجسمي
كي بر و سازند ضعف مجسمي كي بر اب جد ساخته باشد چه نسبت ايشان نسبت قاعدتين است لح يا لكن مجسم معمول بر دايره
اعظم است از اسطوانه چه محيط است به او پس نصف او اعني مجسم معمول در دايره اعظم باشد از نصف اسطوانه ∴ هر دو اسطوانه
مستدير متشابه و هر دو مخروط همچنين باشند نسبت احدي با ديگري چون نسبت قطر قاعده باشد بقطر قاعده مثلثه چه فرض
كنيم كي قاعده اسطوانتين با مخروطين دايره اب جد ه ز ح ط باشد و قطر ايشان ب د ز ط و سهم ايشان ك ل م ن پس اگر نسبت ب د
بر ط مثلثه چون نسبت مخروط اب جد ل بمخروط ه ز ح ط ن مستديرين نباشد فرض كنيم كي چون نسبت اول باشد بمجسمي
اصغر از ثاني يا اكبر و فرض كنيم كي اول اصغر باشد بقدر مجسم ا مثلا و در دايره مربع ه ز ح ط بسازيم ز د و بر و مخروطي مضلع سازيم
بارتفاع مخروط اول انگاه قسي بقايا را تنصيف كنيم كط ح و بر و مخروطي سازيم تا بقايايي بماند اصغر از مجسم ا اي
و مخروطي مضلع حاصل شود كي قاعده او ه س ز ع ح ن ط ق باشد و راس او راس مخروط مستدير و اين مضلع
اعظم باشد از مجسم اصغر و در دايره اب جد كثير الاضلاعي بسازيم كي مشابه ان قاعده باشد كو چون ارتفاع
ت ر ث و بر و مخروطي كي راس او راس مخروط مستدير باشد پس مي گوييم ايشان متشابهان اند چه نسبت
ل ك س د چون نسبت ن م است بر ط بجهت تشابه مخروطين مستديرين پس بابدال نسبت
ل ك بر ن م چون نسبت ب ك باشد بر م و ز ك پس ه م نو پس مثلث ب ك ل
ز م ن متشابه باشند و همچنين مثلث ز ك ل
س م ن و و با د و چه زاويه ك م در ايشان
قايمه اند و اضلاع محيط با ايشان متناسب
پس نسبت ب ك بر ن و نسبت ز ل بر س ن
نيز همان نسبت باشد و ديگر در مثلث ب ك ز
ز م س متشابهين و و با د و بجهت تناسب اضلاعي
كي محيط اند بزاويه ك م و تساوي ايشان چه نسبت
هر يكي با چهار قايمه يك نسبت است ط ه چه چون نسبت قوس اوست بمحيط او نسبت ب ز بر س ن همان نسبت است پس
جميع اضلاع مثلث ب ز ل و س ن نظاير متناسب باشند پس ايشان نيز متشابه باشند ه و پس مخروط ب ز ك ل و س م ن متشابه
باشند بجهت تشابه مثلثات نظاير كي محيط اند بايشان و همچنين در ساير مخروطات كي محيط اند بسهمين و عدت ايشان متساوي
و نسبت هر يكي با نظير او چون نسبت ضلعي باشد با نظير او مثلثه ح بل چون نسبت ب د بر ط مثلثه و بجهت انك نسبت
مقدمي با تالي او چون نسبت جميع مقدمات باشد با جميع توالي نح ه پس نسبت ب د بر ط مثلثه چون نسبت مضلعي
باشد كي در مخروط اب جد ل است بمضلعي كي در مخروط ه ز ح ط ن است و چون نسبت مخروط اب جد ل بود بمجسم اصغر
پس نسبت مضلعي كي در مخروط اب جد ل است بمضلعي كي در مخروط ه ز ح ط ن است چون نسبت مخروط اب جد ل باشد
بمجسم اصغر يا ه و بابدال نسبت مضلعي كي در مخروط اب جد ل است چون نسبت مضلع باشد كي در مخروط ه ز ح ط ن است
بمجسم اصغر يو ه لكن اين مضلع اعظم است از مجسم اصغر پس مضلعي كي در مخروط اب جد ل است اعظم باشد از و يد ه
با انك داخل اوست هذا خلف و ديگر فرض كنيم كي نسبت ب د بر ط مثلثه چون نسبت اول باشد بمجسمي اكبر از ثاني
و بخلاف نسبت ز ط بر ب د مثلثه چون نسبت مخروط ه ز ح ط ن گردد بمجسم اصغر از مخروط اب جد ل و خلف الازم ايد چنانك
تقرير كرديم پس حكم ثابت باشد در مخروطين و در اسطوانتين نيز ثابت شود چه ايشان بر نسب مخروطين اند چه هر يكي ثلثه
امثال مخروط خويش اند ط و هو المراد ∴ هر دو اسطوانه يا در مخروط مستدير متساوي الارتفاع نسبت ايشان چون نسبت
قاعده ايشان باشد و مثال و شكل چنان است كي گذشت چه اگر نسبت دايره اب جد بدايره ه ز ح ط اعني قاعده با قاعده
چون نسبت مخروطي كي ارتفاع او ك ل است بمخروطي كي ارتفاع او م ن است كي مساوي ك ل است نباشد فرض كنيم كي
چون نسبت مخروط اول باشد بمجسمي اصغر از مخروط ثاني و چنانك گذشت مخروطي مضلع بسازيم در ثاني اعظم از ان مجسم و در اول

مضلع برخلاف اوبس هردو متساوی الارتفاع باشند برنسبت ایشان چون نسبت قاعده ایشان چه نسبت مخروط ره ت ک ک
مخروط رم سه ته چون نسبت قاعده زت ک باشد بقاعده سه رم ه ومجنین هرنسبت شکل ناوک از حرکت بنظر او از دیگر چون
نسبت قاعده او باشد بقاعده نظیر دنسبت یکی از مقدمات او بنظیر او چون نسبت جمیع باشد بجمیع حده بس نسبت مضلع دایره اح
مضلع دایره ح چون نسبت کثیر الاضلاع دایره اح باشد بکثیر الاضلاع دایره ح بل چون نسبت مربع ت ک بمربع رط ا اعنی نسبت
دایره اب حک بدایره ه رح ط ف واین نسبت نیز چون نسبت مخروطی است یکی ارتفاع او ک ل است مجسم اصغر بس نسبت
مضلع اول مضلع ثانی چون نسبت مخروط اوّل باشد بمجسم اصغر ماه زیرا نسبت مضلع اوّل مخروط او چون نسبت مضلع ثانی باشد بمجسم
اصغر لوه ومضلع ثانی اعظم است از مجسم اصغر بس مضلع اول اعظم باشد از مخروط او بده هذا خلف ومجنین دا گر چون نسبت او
باشد بمجسمی اکبر بس حکم در مخروطین ثابت باشد ومجنین در اسطوانتین ثابت شود چه هریکی ثلثه امثال مخروط خود اند ط ومراد
∴ هردو اسطوانه یاد و مخروط مستدیر اگر متساوک باشند قاعده ایشان مکافی ارتفاع ایشان باشد وبعکس چه فرض کنیم کی قاعده
احدث دایره اب حک است وسهم او ک ل وقاعده ان دیگره رح ط وسهم او م ته بس اگر سهمان متساوک باشند اگر متساوک مخروطین باشد
تساوک قاعدتین کی برنسبت ایشانند یا اوم اند بده وتکافی ظاهر کردد واگر مکافی باشد قاعدتین کی برنسبت سهمی متساوی اند
متساوک شوند بده بل مخروطان بده چه برنسبت قاعدتین متساوک اند یا واگر بنهان مختلف
باشند فرض کنیم کی م ته اطول است وازوم سه جند ک ل جدا کنیم حا وبر قاعده
ح یا بارتفاع م سه مخروطی دیگر مستدیر بسازیم وفرض کنیم کی اول مخروط اب حک
ه رح ط ته متساوک باشد بس نسبت ایشان مخروط ه رح ط سه یکی باشند
طاه ولکن نسبت یکی با و نسبت دایره است بدایره یا ونسبت دیگر
با و نسبت م ته بم سه بس نسبت دایره اب حک بدایره ه رح ط چون
نسبت م ته باشد بم سه ماه اعنی ک ل بتکافی ∴ و دیگر فرض
کنیم کی نسبان چنین باشند بس نسبت مخروط اب حک
ه رح ط ته مخروط ه رح ط سه یکی باشند ماه چه نسبت قاعدتین جزو
نسبت مخروط اول است بسیم یا ونسبت ارتفاعین چون نسبت
بس مخروطین متساوک باشند طاه ومجنین در اسطوانه ومو المراد ∴ ومن می کویم این برهان بینی است برانک نسبت
مخروط ه رح ط ته مخروط ه رح ط سه چون نسبت ارتفاع م ته باشد بارتفاع م سه واین در اصل روشن است لکن بیان ان
قریب است بانج درشکل ک کذشت چه اکر نسبت م ته بم سه چون نسبت مخروط رط ته مخروط رط سه نباشد فرض کنیم کی
چون نسبت رط ته باشد بمجسمی اکبر یا اصغر از مخروط رط سه ونرض کنیم کی اول اصغر باشد چون
مجسم آنرا و در مخروط رط سه مضلعی بسازیم اعظم از مجسم اصغر ومضلعی دیکر در مخروط رط ته بر
قاعده او واین دو مضلع مشتمل باشد بر مخروطاتی سلشات القواعد بیک عوت ومحیط بهم ونسبت
رسیت احدث بنظیر او چون نسبت کل باشد بکل بخه لکن نسبت احدث چون نسبت مخروط
ه طم ته بنظیر او چون مخروط ه طم سه چون ط مثلا بر اس ایشان سازیم چون نسبت مثلث
ه م ته باشد بمثلث ه م سه اعنی نسبت م ته بم سه او بس نسبت مضلع اطول بمضلع اقصر
چون نسبت م ته باشد بم سه ماه اعنی چون نسبت مخروط رط ته بمجسم اصغر وبابدال نسبت
مضلع اول مخروط او چون نسبت اقصر باشد بمجسم اصغر لوه وانقصر اعظم است از مجسم اصغر بس
مضلع اطول اعظم باشد از مخروط او بده کی محیط است باو هذا خلف ومثل این سان کنیم خلف اکر نسبت مجسم اکبر باشد بس نسبت
م ته بم سه چون نسبت هردو مخروط مستدیر ایشان باشد ∴ می خواهیم کی در اعظم دو دایره متحرکه المرکز
اب حک رح ط بر مرکز م سطحی کثیر الزوایا متساوک الاضلاع بسازیم کی ماس اصغر ایشان نباشند
فرض کنیم قطرات حک سقاطع بر دوایر واز خط رح ط برون ایم ماس دایره ح ل یا آبا به حه بس او
مواراک اح باشند کا او مصف کنیم قوس اک طه وانکاه منصف نصف او مجنین تا قوس
هک حاصل شود اصغر از رک اے وه ک موازی رط برون آیم لا آبس او ماس دایره ح ل بباشند
وه ک وصل کنیم واو اوبی باشد کی ماس باشند وتفصیل دایره کنیم بقیت متساوک هک اکا یا همح واوتار

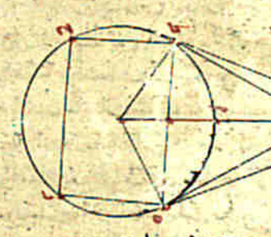

مخروط دوم

بسیم

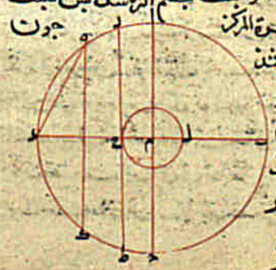

ان وصل

ان وصل کنیم کی مطلوب تمام شود ومو المراد ∴ می خواهیم کی در اعظم دو کره متحده المرکز مجسمی کثیر الفواعد بسازیم کی تواعد ان ماس
اصغر اشان باشند ودیکر پیدا کنیم کی ماجوت دو کره دیکر مجسمی دیکر شبیه باول بسازیم نسبت مجسمین چون نسبت قطر کرتین باشد ثلثه
توسم کنیم سطحی کی مرکز هردو کره بکذرد وفرض کنیم کی از فصل او عظمی را دایره اب حک حادث شود وصغرت راو دایره ه رح ط وفرض
کنیم کی مرکز هردو دک است وخطوط حک مقاطع بروزام ودر دایره اب حک سطحی کثیر الزوایا متساوی الاضلاع بسازیم کی ماس دایره
ه رح ط نباشد حه وفرض کنیم کی ب م ک لدا از اضلاع اوست ودم ک تاسه برون ایم وک ک تا ه وازک عمود ک ع بر سطح اب حک
برون آیم ب تا تا ماس کره عظمی شود برع وسطحی بکذرانیم بل ندع ودیکرت بم سع تا از فصل ایشان دو نصف دایره ع سه
لع نه حادث شود ونصف کنیم دع لع ع باقسام لقه قرت فع م ق رشه شع متساوک انقسام دع ب آ اکر با همح وزقه شرت
وصل کنیم وا وزقه بر فصل م ک لقه عمود زت قرت بیرون آیم ت آبس عمود باشد
بحمت انک هریکی در سطح یک نصف دایره اند وهردو بر نصف عمود بر سطح
بس زت قرت متوازی باشند ویا ومتساوک اند بس انک قوس
م ک لقه متساوک اند وعمودین نصف ونر نصف اشان خح با همح
وفصل کنند م ت لرث متساوک خح وت ث وصل کنیم بس سازک
سلک باشد تو وچون نسبت کت ت م چون نسبت کث ث لک
است رت ث اقتراست انم لک بده چه نسبت ت ث م لک چون
نسبت کت ک است بکم بحمت تشابه مثلث. کت ث ک م لک
کطا یا همو وکت انقرست از کم وزقرت ث متوازک ومتساوک
اند خا چه زت قرت حنین اند بس زقه لم متوازک باشند طا وزقه
بحمت انک ساوک ت ث است اقصر باشد ازم لک بس ذو اربعه اضلاع
در یک سطح باشند ریا واوبکی از قواعدست وماس کره صغرت نیست چه اضلاع
اعنی زم م لک لقه همح ماس نیستند ورابع کی زقه است اصغرست از هریکی ومجنین بیان کنیم کی ذو اربعه اضلاع شرزقرت
در یک سطح است ریا وماس نیست وشلث ع شرت ماس نیست ودر سایر اقسام واربع سمین عمل کنیم تا مجسم تمام شود وچون شبیه
او در کره دیکر بسازیم هردو مجسم متالف باشند از مخروطاتی کی قواعد ایشان قواعد مجسمیست باشند ورئس ایشان مرکز بن وعدت
الخ در هردو کره اند یکی وهریکی شبیه نظیر خود بحمت تشابه سطوح نظایر کی محیط اند بایشان هردو بس نسبت یکی از مخروطات
بنظیر او چون نسبت مضلعی باشد بنظیر او مثلثه ح اعنی نصف قطر یکی ازان دو کره نصف قطر دیکر بل چون قطر احدی بقطر دیکر یا
مثلثه ونسبت کل بکل چون نسبت واحد یست براحدث بخه بس نسبت مجسم بمجسم چون نسبت قطر باشد بقطر مثلثه ومو
المراد ∴ ومن می کویم اما انک فصل سطحی کی ماز باشد بمرکز کره دایره باشد ظاهرست ∴ واما انک ذو اربعه اضلاع زم لقه ماس
کره صغرت نیست بحمت انک اضلاع او ماس ان نیست محل نظرست وازجهت بیان
وذو اربعه اضلاع مذکور وهردو نصف دایره او وفصل ایشان متوازک اضلاع

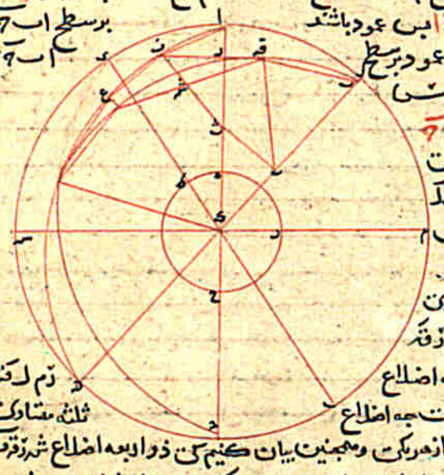

ان هردو دایره

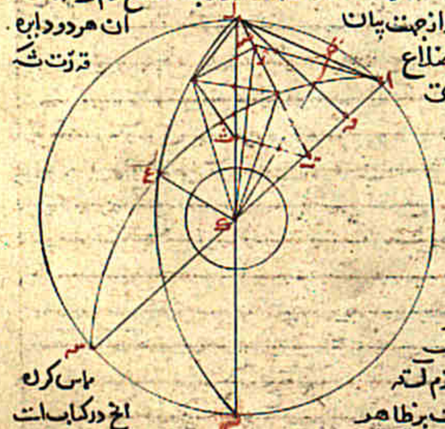

ماس کره

باز آیم دک ز کقه وصل کنیم بس خطوط کز کقه ک م ک ل متساوک
باشند چه اضلاع او طار کره عظمی اند وهیچ یک از ایشان عمود نیست بر
سطح زم لقه والا انم آبنی کی در مثلثی دو تالیه باشد ∴ واین باطل است
لا را بس ازک برو عمود کصه برون آیم ت با وزصه م صه ل صه
قرصه وصل کنیم وازک برو تر لم عمود ک ظ برون ارم ت ا بس خطوط
زصه م صه ل صه قرصه متوازی باشند چه نصف قطع کره قرنیست بر عمود صه
بزاویت مربع هریکی از ایشان مرا وبجمع م صه صه ل اطول است ازم لکا
بس م صه کی نصف م صه صه لا است اطول باشد ازم ظ کی نصف م ل
است هح وک صه اقصرست از کظ بده بس محتمل باشد کی سطح زم لقه
صغرت شود بر صه واکرچه لم ماس او نباشد واین شکیست کی متوجه است بر ظاهر
وازجهت بیان حل او اخراج کنیم از ک عمود ک ف بر م سه ت او کویم بحمت تساوک زم م ک ل قه زوایا زصه م صه ل صه قه متساوی

باشد ح آ چه بقيت اضلاع هم متساوي اند وبحمت انك زاويه آ ده اصغر نيست از زم م ل ك زاويه ز ه ح پس اصغر باشد از زوايا مثله
ه ح ل جميع زوايا ه ح ل چهار قايمه است پس هر يكي از زوايا مثله مفرجه باشد واما جميع زوايا ه ح ل چهار قايمه بنوده
باشد پس مربع م ه ح اصغر باشد از نصف مربع م ل ب ت وبحمت انك زاويه ك م ل ك ل م متساوك اند
زاويه ك م ل اعظم باشد از زاويه م ل ت پس ضلع ل ت اطول باشد از ضلع ت م يعني ط ا وهم ل ت قوي است بر يشان
هردو مربع ل ت اعظم باشد از نصف مربع م ل پس ل ت اطول باشد از م ه پس ك ت اصغر باشد از ك ه
و ه ك ت چنانك اقليدس وضع كرده بود در شكل مقدم اطول بود از نصف قطر داره صغرك ول ت ماس اوند پس ك ه
بيسار ك اطول باشد او وسط دو اربعه اضلاع ر م ل ف ت ماس كر صغرك نشوند ∴ نسبت كر بكر جون نسبت قطر
باشد بقطر مثلثه جه اكر نسبت قطر ر ط بقطر ر ط مثلثه جون نسبت كر آ بكر ه ح باشد فرض كنيم كي جون نسبت كر
آ باشد بكر اصغر يا اعظم از ان وفرض كنيم كي اول اصغر باشد جون كر آ د تو م كنيم بر مركز كر ه ح كر ش ك ر آ جون
كر ك م ود ر كر ح كثر القواعدت بسازيم كي ماس كر ك م نشوند ند ود ر كر آ ديكرت شيه او پس نسبت د ر برط
مثلثه جون نسبت كثر القواعد آ باشد كثر القواعد ه ح ند وجون نسبت كر آ بر بكر آ اعني كر ك م بس نسبت
كثر القواعد آ بكثر القواعد ه ح جون نسبت كر آ باشد بكر ك م باه وبابدال نسبت كثر القواعد آ بكر آ جون
نسبت كثر القواعد ه ح باشد بكر ك م لوه ر ك م اصغرست از كثر القواعد ه ح پس كر آ اصغر
باشد از كثر القواعد آ و ند الكل من جوه هذا
خلف ودي كر فرض كنيم كي جون نسبت او باشد
بكر اعظم پس بخلاف نسبت ر ط ب ر مثلثه جون
نسبت كر ه ح باشد بكر اصغر از آ وخلف لازم
اين پس حكم ثابت باشد وهو المراد ∴ ومن مي كويم
اما نوسم كر ك م بر مركز ه ح مثل كر آ اسان است جه ماجون تفصيل كنيم از قطر ر ط تطول ك ت چند
قطر آ بر جهتي كي مركز بر منتصف او باشد ببرد نصف داره دم كنيم وبكرد ايم تا باز بر موضع خويش آيد يكي كر چون كر آ مرتسم
شود ∴ واما انك كفته است كي اكر نسبت قطر بقطر مثلثه چون نسبت كر آ بكر ه ح باشد فرض كنيم ك چون نسبت كر آ
باشد بكر اصغر يا اكبر بر موضع نظرست جه اين واجب نيست بل واجب ان است كي چون نسبت او باشد بخسي يا اصغر
يا اكبر از كر عامه چنانك در نظاير اورده جه نسبت از عوارض متقادير درست بذات نه اشكال ك عوارض متقادير اند
وتا روشن نشود امكان وجود كر ك كي مساوك هر مجسمي باشد كي فرض كنيد حكم بان وجه ثابت نشود والله اعلم ∴ وان
اخر مقاله دوازدهم است از كتاب او ملدوس

مقالة سيزدهم از شش اوّل از جمله چهارم

كي در علم رياضي است بيست وپنج شكل است ∴ هر خطي كي او را قسمت كنند بر نسبت ذات وسط
وطرفين چنان آت بر ه واضافت كنند باطول قسمي او جون آ ه جمه
او جون ا ر مربع آن اعني ح ر خمسه اشكال مربع نه خط باشد اعني
ا ر جه و ح ر مربع ر ه بسازيم مو ا ل موازك ر ه بيرون ايم ا ا وشكل
تمام كنيم و ر آت مربع ا ر بسازيم مو ا و ح ط تا ك بيرون برم پس
بحمت انك ا ح اعني آت ضعف ا ر است اعني ا م ر ك سطح
اك ضعف سطح ا ب باشد او و ك اعني سطح آت در ت ه مساوي
مربع او بر د اهمت ا ب كه ر ك پس مربع ا ر اعني اربعه اشكال مربع ا ر
ر ك مساوك علم قبع ز باشد ح ا و زيادت مربع ا ر جميع ر ه خمسه اشكال
او باشد ∴ وبر جهت ديكر سطح آت در ت ه چند مربع او است وسطح آت
در او مشترك كيريم پس مربع آت ب ت اعني اربعه اشكال مربع ا ر ر ك
مساوك مربع او باشد باسطح آت در او اعني ضعف سطح ر ا در او
وجون مربع ر آ مشرك كيريم خمسه اشكال مربع ا ر مساوك مربع ر آ او باشد
وضعف ر آ در او اعني مربع ر ه ر ك وهو المراد ∴ هر خطي

كي او را قسمت كرده باشند مخلف ومربع او خمسه اشكال مربع احد القسمين او باشد جون مربع ر ه خمسه اشكال مربع آ الكاه
زيادت كنند بر قسم دكرش چنانك با او در وجند قسم اول شود جون آت ضعف او قسم ثاني تا زيادت منقسم باشد بر نسبت
ذات وسط وطرفين واطول قسم ثاني باشد اعني او جه شكل را ام كشيم چنانك كذشت وانه از مربع ه ح بنداييم بماند علم
قبع ز مساوك اربعه اشكال مربع ر آ اعني مربع آت ك ت پس بحمت انك سطح او ك مساوك ضعف م ه است او اعني
سيم م ه ح ل ك مه بان اعني مربع او ك ت مساوك ح ر اعني سطح آت در ت ه پس نسبت آت با او جون نسبت
او باشد ر ت ه ∴ بان وجه ديكر جون القاكنيم از مربع ر ه مربع ر آ بماند ضعف سطح ر آ در او اعني سطح آت در او با
مربع او مساوك اربعه اشكال مربع ر آ اعني مربع آت ك ت بل سطح آت در او با سطح آت در ت ه ت ت وجون سطح
آت در او مشترك بينداييم بماند مربع او مساوك سطح آت در ت ه پس حكم ثابت باشد ت ر ه وهو المراد والمشكل كا مر
∴ هر خطي كي او را قسمت كنند بر نسبت ذات وسط وطرفين جون آت بر ه واضافت كنند نه اطول قسمين او با نصف
جون ر ه ر ت مربع ان خمسه اشكال مربع نصف قسم اطول باشد جه ر آت مربع او بسازيم مو او وقطر ر ه وصل كنيم
و ح ط موازك او بيرون ايم ا ا وشكل را ام كنيم پس بحمت متساوك او ر ه ط ح ط ا ح ا ع ط ا ح ا جهار كانه
متساوك باشند لو با ط ح ا وبمجنين مربعات م ل ب ح ف ق ه ل ك جهار كانه ك ت با ط ح ا وسطح آت در ت ه ك ت سطح
ه ح است اعني علم ت ر ث مساوك مربع او پس ت ر و اعني م ط ك ت بل اربعه اشكال ف ق ت وجميع ف ق ه مشترك كيريم

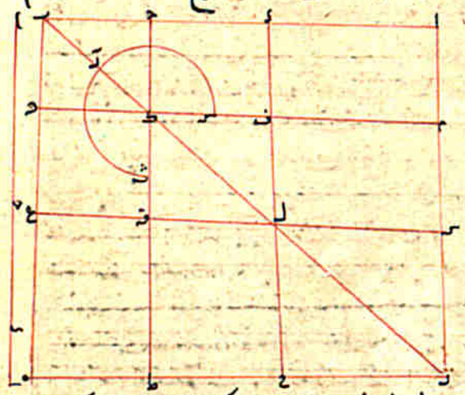

بس جميع سطح ر ع اعني مربع ر ك ت ك مساوك خمسه
اشكال ف ق ت باشد اعني مربع ر ه ك ت ∴ وبوجهي ديكر
سطح آت در ت ه اعني سطح او در ه ت با مربع ه ت ك ت
بل ضعف سطح ر ه در ه ت با مربع ه ت ك ت مساوك مربع
او است ر ت و اعني اربعه اشكال مربع ر ه ك ت ومربع ر ه ت ك ت
ه مشترك كيريم پس ضعف سطح ر ه در ه ت با مربع ه ت ك ت
اعني مربع ر ت ك ت مساوك خمسه اشكال مربع ر ه باشد
وهو المراد ∴ ومن مي كويم اكر خواهند كي عكس اين حكم
بيان كنند كويند هر خطي كي قسمت كنند بمختلفين ومربع
او خمسه اشكال مربع احد القسمين او باشد جون مربع ر ك ت
خمسه اشكال مربع ر ه انكاه زيادت كنند بر مثل ان قسم
جون ر آ مثل او جمله خط اعني آت منقسم باشد بر نسبت ذات وسط وطرفين وافتر قسم ديكر باشد اعني ه ك جه
در شكل اول ر ع خمسه اشكال ف ق ت باشد وجون ف ق مشترك سنداييم بماند علم ت ر ث اعني سطح ر ه اعني آب در
ب ه مساوك اربعه اشكال ف ق ت اعني م ك بل مربع او ك ت ودر شكل ثاني مربع ر ه از مربع ر ك ت بسنداديم بماند ضعف
ر ه در ه ت با مربع ه ت ك ت اعني سطح او در ه ت ومربع ه ت ك ت بل سطح آت در ت ه ت ت مساوك اربعه اشكال
مربع او ك ت پس حكم ثابت باشد ر ت و ∴ هر خطي كي قسمت كنند بر نسبت ذات وسط وطرفين جون
آت بر ه وزيادت كنند بر مثل اطول قسمين او جون آ
مثل او جميع آ اعني ر ك ت منقسم شود بران نسبت واطول
خط اول باشد جه نسبت آت با او اعني او جون نسبت او است ر ك ت وبخلاف نسبت ر آ با آت جون نسبت ب ه
باشد ر آ وبتركيب نسبت ر ك ت ب آ جون نسبت ب آ با شد با ه ر ه اعني او ر وهو المراد ∴ ومن مي كويم وبمجنين اكر
فضل كنند مثل اقصر قسمين از اطول جون او از آت جند او اطول منقسم شود بران نسبت واطول بمفصول باشد
اعني او جه نسبت ر ك ت ب آ جون نسبت ب آ با ر آ باشد اعني او بين بتفصيل نسبت ر آ اعني او با ب جمر نسبت
ه ب باشد ر آ ه ونخلاف نسبت آت با او جون نسبت او با شد ر ك ت ∴ هر خطي كي قسمت ذات وسط وطرفين مربع
خط واقصر قسمين جون آت ه ب مثله اشكال مربع اطول باشد جه
مربع آت ه ب مساوي ضعف آت در ه ب است با مربع او ر ت لكن
ضعف آت در ه ب مساوك ضعف مربع او است جه آت در ه ب جند مربع او است ر ت پس مربع آت ه ب ثلثه اشكال

مربع اح باشد وهو المراد ∴ هر خطی منطق یکی قسمت کنند بر نسبت ذات وسط وطرفین هر قسمی از و منفصل باشد ومثلا
خط اب است واطول اج ـ زانک گنیم از نقطه ج نصف اب پس مربع

که خمسه اشکال مربع را باشد ا ب ره و ا منطق باشد در قوت ربعان

در طول ره پس او منفصل باشد ع ـ وچون اضافت کنیم مربع او بات منطق عرض وب حادث شود چه مربع او مساوی
سطح اک در وب ره است ز و پس وب مم منفصل باشد صدی ـ وهو المراد ∴ ومن میگویم او منفصل خاص باشد چه او ک
نصف اک منطق است در طول و ره قوی است بر و مربع خطی کی بیان اوست در طول چه قوت ره بر را بضعف
سطح ر در او است با مربع او ر وب واین مجموع بیان مربع را است ح ـ بحکم بتان را او در طول چه ره را منطق است
واو اصم با انک نسبت مربع را بسطح را در او چون نسبت را او است او ر وب ه منفصل اول است چه عرض مذکور چنین
باشد صدی ـ ∴ چون سه زاویه از زوایا پنج مس مساوی الاضلاع مساوی باشند جمیع زوایا او مساوی باشند چه فرض کنیم
کی مس اب ره است و زوایا مساوی او اعنی مجاور چون او ر د ه ب ر وصل کنیم

بس بحکم

مساوی او ر د ه ب ر و ا ب ر د ه ب ر زاویه طاح مساوی باشند
را ومجنین ضلع ب ه با هر یک زاویه ب ه ر ره ا یک جمیع زاویه ه ره ومجنین
بیان کنیم کی زاویه ب مساوی زاویه ح است ∴ فرض کنیم کی زوایا متساوی متجاور
باشند چون و ره د ه وصل کنیم پس در مثلث ن و ره بحکم تساوی زاویه
و ر د اصلاع محیط با یشان زاویه ع ل متساوی باشند را ومجنین ضلع ن ره و زاویه
ح م پس ر د و ر متساوی باشند وا وبا ن ر د ره متساوی پس زاویه ن ره مساوی
باشند ه ا وتر ط متساوی بوذند بحکم تساوی اک او ه ا پس جمیع زاویه ب مساوی
ه باشند ومجنین بیان کنیم تساوی او ه وهو المراد ∴ چون محیط شود دایره بر مثلثی متساوی الاضلاع چون اب ه
مربع ضلع او مثلثه امثال مربع نصف قطر او باشد چه فرض کنیم کی مرکز راست او واخراج کنیم او ره
قوس او ه نصف باشد و او مثلث است پس ه ره سدس باشد پس بحکم انک مربع او ه اعنی
اربعه امثال مربع او ر ب ساوی مربع او ه ره باشد ل ح با مربع او ر اعنی مربع ه ر باند بعد
از اسقاط مربع او ر مربع او مثلثه امثال مربع او ر وهو المراد ∴ من میگویم کی واصل کرده
اند متساوی اضلاع ب او ا و متساوی زاویه ح پیان کرده ح ا اعنی قوس ه ه ک ه ره تا روشن
شود کی ه ره سدس است وظاهر است از تساوی ه ره ه ر وعلم او بر ب ه ر وقوام را کی ر ط چند
است مرا پس ر ط دیر قطر باشد دیگر مثلث اعنی او ا مثلثه اربع او ∴ ضلع هر مسدس ومعشر کی در دایره افتد
چون متصل شوند بر استقامت چون ب ه ره کل منقسم باشد بر نسبت ذات وسط وطرفین واطول ضلع مسدس باشد
چون ه ره چه بحکم انک قوس اک اربعه امثال قوس ب ه است زاویه او ب اربعه امثال

زاویه

ب ه و باشد ک و ح لکن او ب ضعف ب ه و است ب ا با او ب وه ضعف ر ل ا با او
چه ه ره ر متساوی اند ه ر پس او ب اربعه امثال ر ب پس باشد پس زاویه ب ه و ب ه ره
در مثلث ب ه و متساوی باشند وزاویه ب مشترک است پس مثلثان مشابه باشند ل ا با
ر و ونسبت ر ب ب ه چون نسبت ب ه ب ح ر لکن ب ه چند ه ر است ه ر پس نسبت
ب ر ب ه چون نسبت ر ه ب ح ر باشد ر ب ر ح ر و وهو المراد ∴ ضلع هر مجسمی کی در دایره افتد چون اب ره
بر مرکز ح قوت باشد بر ضلع مسدس ومعشران دایره چه قطر اح ر پیرون آیم و ح ب وصل کنیم وا ح
بر اک عمود ح ط ک پیرون ایم ب ا واک ط ب وصل کنیم وبر اک عمود ح ک پیرون ایم ب ا وک ن وصل کنیم پس
بحکم انک قوس ب ک عشر دنصف است قوس ب ر مثلثه الاعشار زاویه ب ح ر دوچند زاویه ب ح ک پس
ب ح ر دوچند ب اح است ل ا با ه ا بحکم تساوی ح ح ا پس زاویه ب ح ن ب اح در مثلث
ب ح ن ب ا متساوی باشند وزاویه ح ب ن مشترک است پس مثلثان مشابه باشند ل ا
با ر و ونسبت اب ب ح چون نسبت ب ح ب ن پس سطح اب در ب ن مساوی مربع ب ح
باشد ر و و ب ح ضلع مسدس است ه ر ودیگر بحکم انک ح ک عمود است بر اک منصف او باشد

ر ل

برک ح و ونسبت ا ن ک متساوی ر ا بل زاویه ن ک ا نزاک در مثلث ک ا ن ه ا ومجنین در مثلث ب ک ا زاویه ک ب ا ه ا
بحکم تساوی ب ک ا ب ک ا پس در مثلث ک ب ا بر ک ا ک ب ا متساوی باشند وزاویه ک ا ب مشترک پس
ایشان متشابه باشند ل ا با ر و ونسبت ب ا با ک چون نسبت ا ک با ن پس سطح ب ا در ا ن مساوی مربع ا ک باشد
ر و واک ضلع معشرست ولکن سطح ا ب در ا ن چند مربع ب ا باشد ب ـ کی ضلع مخمس است پس
مربع ضلع مخمس مساوی مربع ضلع مسدس ومعشر باشد وهو المراد ∴ چون مقاطع شوند وتر دو زاویه مخمس در دایره چون

ضلع مخمس

اک و ح بر ر در مخمس اب ره مقاسم باشند بر نسبت ذات وسط وطرفین واطول مساوی
مخمس باشد چه بحکم تساوی زاویه ب ا ر ب و ا ک و ح واشتراک زاویه ب ا ک ا ر ب و ا
متشابه باشند ل ا با ر و ونسبت و ک ب ا اعنی او چون نسبت او ب ر و دیگر بحکم
تساوی زاویه ب ا ر ا ک و ح و ا ضعف راک باشد ل ا ودیگر بحکم انک قوس ه ره ضعف
قوس ب ر است زاویه و ا ضعف زاویه ر ا ب باشد ک و ح پس و ا ر ا متساوی باشند
و او چند ر و ا پس نسبت ب ه و ح ر چون نسبت و ر باشد بر ب پس ب ه و معتوم باشد بر
مذکور در ه و مساوی او ه ومجنین ا ر بر ر وهو المراد ∴ چون قطر دایره منطق باشد ضلع مخمس از اصغر باشد زمن
کنیم کی دایره ومخمس اب ره باشد وقطر او ح پیرون ایم و ا ر وصل کنیم و ط ک چند ربع ط ب کنیم ب و
پس مثلث ا ک ا ا کم بحکم اشتراک زاویه آ و تمام زاویه ا م علی ما الاخفی متشابه باشند ب ا با
ر و ونسبت ا ط با ا ک چون نسبت ط ک بدیم وبالدل نسبت ا ط اعنی ن ط با ک چون
نسبت ا ر بدیم ر و ونسبت ربع ن ط اعنی ط ک با ک چون نسبت ربع ا ر اعنی نصف
ر ک ح و بدیم اعنی چون ا ر بده ح و وبترکیب نسبت ک ا با ک ط چون نسبت ه ر ک
باشد علی انه خط واصل با ک ح و ونسبت مربع ک ا بمربع ک ط چون مربع ه ر ک باشد
مربع ر ک ک و وبحکم انک ا ر و زاویه مخمس است و ره ضلع او چون مصل شوند ب د
منقسم شوند بر و بنسبت ذات وسط وطرفین ند با ر و ومربع ه ر ک خمسه امثال مربع ر ک باشد ∴ پس مربع
ک ر خمسه امثال مربع ک ط باشد ید لکن ب ک خمسه امثال ط ک است پس نسبت ب ک با ط ک چون نسبت مربع
ک ر باشد مربع ک ط اعنی چون نسبت ر ک با ک شاه ط و پس بحکم عکس مصادره خامسه ر ک وسطی النسبه باشد
میان ب ک ط ک پس مربع ب ک خمسه امثال مربع ر ک باشد یه چه ایشان بر نسبت ب ک ک ط ک ان بحکم مصادره
خامسه پس ب ک ر ک بحکم انک مربع ایشان بر سبب خمسه واحد اند منطق باشد در قوت ومتبان در طول ر ـ
وبحکم انک ب ک منطق است در طول چه خمسه اثنان ب ح منطق است در قوت بر ک ر مربع خطی کی میان او ت
چه قوت او بر و مربع ر ک است وضعف سطح ر ک در ر ک واین مجموع میان مربع ر ک است بحکم بتان ر ک ر ک
والا لازم ان کی ب ک ک ک مشترک باشند یا نه پس ب ک منفصل رابع باشد وسطح ب ح در ر ک چند مربع ب ا
است ر و چه نسبت ح ک ب اچون نسبت ب ا باشد ب ک ل ح با ح د پس ب ا کی قوت بر ن سطح اصغر
باشد وهو المراد ∴ متی خواهیم کی در کره معلوم مخروطی سازیم کی او را چهار قاعده
مثلث متساوی الاضلاع باشد وبیان کنیم کی مربع قطر کره یک دنم چند مربع ضلع او
باشد فرض کنیم کی قطر کره اب است ومثلث کنیم او را بر ح ب و دیگر نصف دایره ا ر ب
رسم کنیم وعمود ح ر بر آن ایم ا ر واو را وصل کنیم ودایره بسازیم کی نصف قطر او چند ر ح
باشد ودر مثلث ک ا م متساوی الاضلاع وفرض کنیم کی مرکز راست او واز عمود ک
بر سطح دایره در جهت ح پیرون آیم ب ا ونصل کنیم وفصل شکل ح ا و وصل کنیم ک ن
لکنه م ن پس مخروط ک ا م ن مطلوب باشد چه نسبت او ر ح شاه ا چون نسبت
ا ب ه باشد بعکس مصادره خامسه چه چون نسبت ا ب است ب ر متوسم شاه
ل ح با ح ر واین نسبت شاه چون نسبت ا ب ه است ه ه ب ر وسط است در
نسبت میان ا ب ه و او مثلثه اشکال ه ه است پس مربع او ر مثلثه اشکال مربع ه ر باشد یه اعنی ک ر پس ا ک مساوی
او ر باشد یا ومجنین در سایر اضلاع و دیگر بحکم انک در مثلث ک ر ن زاویه ر ه ک قایمه اند واضلاع نظایر کی محیط اند

باايشان متساوك بس كه كنجند اوَ باشند رآ وهمچنين درساير خطوط بس اضلاع مخروط متساوك باشند وفصل كنيم ركاجند وت
حوا پس نقطه جنب اَت باشد پس چون بر نقطه نصف دايره بسازيم وادرا بكردانيم برنقطه كه لَم بگذرد مآو وجه اعني ركَ ركَ رم حون
قرَ وسط اند ونسبت ميان طآ رنقَ پس مخروط واقع باشد دركَ مفروضه وبجهت انكَ نسبت مربع اَت مربع اَكجون نسبت
اَت است باحَ پس مربع قطر كَم مثل ونصف مربع ضلع مخروط باشد بدَ ومطلوب اين بود ومن مي كويم اين مجسم رابنيت بتارت
كنند ودكر مي كويم طرين ساختن مثلثي متساوك الاضلاع دردايره مفروض ان است كه ثلثي متساوك الاضلاع برخطي
كف انه فن بسازيم آا ودردايره مفروض مثلثي كي زواياَ اوشبل زواياَ مثلث معمول باشد بَ كَ پس بجهت تساوك زواياَ مثلث
معمول دردايره تساوك قسي آذم آيند وارتساوك قسي تساوك اوتار بلشه خَ حَ ٭ من خواهيم كي مكعبي بسازيم

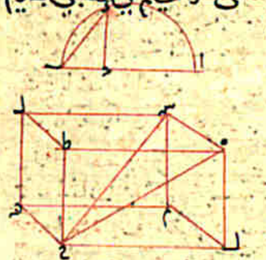

دركَ مفروض وبيان كنيم كه مربع قطر اوبلشه امثال مربع ضلع اوست فرض كنيم كه
قطرات است ومثلث كنم اوابرَ حَ ستَ وبر دو نصف دايره اَت رسم كنيم درون ايم عمود
حَرَ باا وتوت وصل كنيم وه كَ جنان كَ وضع كنيم حآ يا تآ وبر دو مربع دكا بسازيم مسوا
اكاه مكعب دلَ ستَ با حآ كي او مطلوب باشد حه وحَ سرحَ وصل كنيم پس مربع سرحَ جند
مربع سره وحَ باشد مرا ومربع وحَ جند مربع هكَ حَ مرا پس مربع سرحَ بلشه امثال مربع هكَ باشد
اعني سرَ ونسبت اَت سه جون نسبت مربع اَت است بمربع سرَ لحَ با حَدَ با بطَ پس
مربع اَت بلشه امثال مربع بَ كَ باشد بدَ پس اَت سرحَ متساوك باشد وجون رسم كنيم
برسرحَ نصف دايره وبكردانيم اوراسقطه بكذرد بعكس لحَ جه زاويه سره حَ قائمه
اَت وهمچنين بساير نقط مكعب پس اوواقع باشد دركه اَت وهو المراد ٭ ومن من كويم
اين مجسم رابيت بارض كنند ٭ مي خواهيم كه دركه مفروض مجسمي سازيم كي اورا هشت قاعده مثلث متساوي الاضلاع

باشد وبيان كنيم كي مربع قطر كه ضعف مربع ضلع اوست فرض كنيم كي قطرات اَت ومنصف
كنيم اورابرَ حَ اوبر نصف دايره اوَت بسازيم وعمود كَ برون ايم مآ وحَت وصل كنيم وه كَ بنسبَ
حَت وضع كنيم حآ يا بآ وبر دو مربع وحَ ركَ وصل كنيم با متقاطع شوند برطَ
واز وعمود كَ برسطح مربع بمر در جهت لَم ببرون ايم سبَ با واز دو طائره سبَ مثل اَ فصل
كنيم حآ وه نَ رنَ حَ نَ كَ نَ هَ سه وسَ حَ سه كَ سه وصل كنيم بس مجسم
هنَ حَ كَ سه مطلوب باشد چه وَت قوبيت برَ حَ رَ مساوك مرا وت وحَ جند هَ رَ
است كي قوبيت بره طَ وطَ مساوك مرا پس طه طا وحَ جند رَت باشد وهمچنين طَ حَ طَ كَ
وطَ نَ طَ سه پند ايشان بوذ پس جميع خطوطي كي اَ واصل است بيان نقطا مربع ونه سه متساوك باشند، پس قواعد
هشت كانه متساوك الاضلاع باشند وجون بر نه سه كي مساوك اَت است نصف دايره سازيم
ويكردانيم اورا بنقط مربع بكذرد والاخلف الزم اين چه اعمه جند رَ اند پس او واقع باشد
دركه اَت وبجهت انكَ مربع اَت ضعف مربع وَ ت است مرا با برَت مربع
قطر كه ضعف مربع ضلع مجسم باشد وهو المراد ٭ ومن مي كويم اين مجسم
رابنيت بحوا كنند ٭ من خواهيم كي دركه مفروض مجسمي سازيم كه
اورا است قاعده، شلث متساوك الاضلاع باشد وميان كنيم كي ضلع
اواصغر باشد اكر قطر كه منطق باشد فرمن كنيم كي قطر كه اَت
است واوَت وَ چند خمس اوفصل كنيم ستَ وبر نصف دايره اَرت
رسم كنيم وعمود وَرَ برون ايم باا وتَ رَ وصل كنيم ودايره رسم كنيم كي نصف
او جنبَ فَ باشد چون هَ رحَ طا ودر مجسم هَ وطَ حَ بسازيم باكَ
وقطي اورا برلَ مَ نَ رَ عَ سه تنصيف كنيم كطَ حَ واوتار معتمر وصل كنيم
واربقط مجسم برسطح اواعمه وفَ رقَ طَ رَ حَ شه كَ تَ بقدر نصف قطر
دايره ببرون آيم سَ با آحا وميان زوايا معتمر وصل كنيم تا مجسم لَم متنوع
حاصل شوذ وميان زوايا ودس اعمه ده خط وصل كنيم كي مركبي اذان مساوي

ضلع مخمس دايره باشد حَجه ودرتوت جند ضلع سدس وعشر باشد وخ مثلث متساوك الاضلاع حاصل شوذ كي قواعد ان اضلاع
مخمس باشد وبيان دوس ايشان وصل كنيم كي جوازك وتساوك اضلاع مخمس باشند زآ وبخ مثلث ديكر تام شوذ وفرض كنيم كَ
ركَ دايره ثَ اَت آم وازو عمود كَ برسطح انجانبش برون ايم سبَ با وفصل كنيم اورا وثرخ جند ضلع سدس وخ رَ جند ضلع
عشر حرَا ومجنين ثَ صه از جانبت ديكر جند ضلع عشر ووصل كنيم ثَ هَ نصف قطر وخ ثَ موازك وتساوك اورَا وصل
كنيم بيان دوس مخمس اخلق وبيان بَ رَ پس بخ مثلث حاصل شوذ ووصل كنيم بيان زواياَ مخمس ثاني ازان دركَ دردايره اندزان
صه كَ كه شكل تام شوذ وهريكي ازاين خطوط نيز جند ضلع مخمس باشند حَجه ودرتوت مثل ضلع سدس وعشر باشد واين بيان
ظاهر شوذ كي درمثلثاني كي برصه رَ جمع شوند اند ميان ثَ ونقط لَ عَ سه نَ لَم وصل كنند و در اخ بزَ جمع شوند ان ميان خَ ونقط
تَ ثه نَ دَ وبجهت انكَ بَرَ ثَ معلوم است برخَ بنسبت ذات وسط وطرفين بتَ پس ثَ بَرَ اعني صرخَ مساوك مربع
ثخَ باشد بزَ رَ اعني خَ فَ پس خَ فَ وسط باشد ونسبت ميان صرخَ خَ بَرَ بزَ رَ وچون برصرَ نصف دايره رسم كنيم بنقطه
فَ بكذرد بعكس طآ ومجنين بساير نقط شكل بهمين سبب بعنه ومضيف كنيم ثخَ برا عَ پس مربع برا خمسه امثال مربع
خَ آباشد هَ ونسبت صرَ ثخَ چون نسبت ايشان است جه صرَ ثَ ضعف خَ آ پس مربع صرَ ثَ
خمسه امثال ربع ثخَ اعني نصف قطر دايره باشد ومربع اَت خمسه امثال مربع بَ كَ بزدجه ايشان برنسبت اَت بَ اين لَ با
حَدَ با بطَ پس صرَ ثَ جند اَت باشد پس شكل دركَ مفروض اشاذه باشد وچون ضلع اومخمس است اصغر باشد تَه
وهو المراد ٭ ومن مي كويم حكم بانكَ دايره بنقطه زواياَ بكذرد دراصل بيان مذكر است بالعكس اوبيان كرده است ودكر وقتي ضلع مخمس
اصغر باشد كي قطر دايره منطق باشد وابخا قطر كه منطق است نه قطر دايره ولكن چون مربع نصف قطر دايره مخمس مربع قطر
كه است قطر دايره منطق باشد درتوت فقط ونسبت قطر دايرَ كَ منطق فرض كنند بقطر دايره كي منطق باشد درتوت
فقط چون نسبت ضلع مخمس اولي باشد كي اصغرست بَه بضلع مخمس تاينه اَت وبجهت تشارك قطرين درتوت ضلعان مشارك
باشند درتوت حَ پس ضلع مخمس دايره اين شكل مشارك اصغر باشد درتوت فقط وبايشان كرديم در قرَ حَ كي مشارك اصغر اصغر
باشد واكرچه مشاركت درتوت نقطا باشد پس ضلع اين شكل اصغر باشد واين شكل رانسبت باكتي ٭ مي خواهيم كي دركه
مفروض مجسمي بسازيم كي اورا دوازده قاعده مخمس متساوك الاضلاع والزوايا باشد وبيان كنيم كي ضلع اومنفصل باشد چون قطر
كه منطق باشد فرض كنيم كي سطح اَت حَ سقاطع برقوام اَت سطوح مكعبي باشد كي دوان كه امذ ومضيف كنيم جميع اضلاع

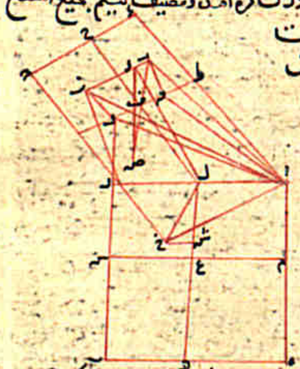

ايشان رح كَ كَ لَم نَ سه عآ ووصل كنيم بيان ايشان بخطوطي مقاطع سوازك
اضلاع وقسم هريكي ازطَ فَ كَ فَ عَ لَ كنيم برنسبت ذات وسط وطرفين زَ وفرض
كنيم كي اطول فَ قَ فَ رَ عَ شه است ديرون آيم ارنه رَ سنَ اعمه قرَت رَتَ شرح
برسطحي مساوك فَ قَ بَ آ با حآ ووصل كنيم اَ نه لحَ اَت ثَ ثَ رَ خَ بين
مربع طَ فَ فَ قَ اعني مربعَ اطَ طَ قَ بل مربع انه مرا ثلثه امثال مربع قرَف باشد حَ
اعني قرَت پس مربع اَت اربعه امثال مربع قرَت باشد مرا واَت ضعف قرَت
رَت اعني قرَ بَ رَت ثَ لآ پس اَت جند ت ثَ باشد ومجنين هريكي
ارثَ رَ خَ رخَ آ پس اضلاع اَت ثَ رخَ متساوك باشند وعمود فَ برسطح اوبرون
ايم سبَ با وبرَ لَ رخَ وصل كنيم وبجهت انكَ نسبت فَ لَ اعني فَ طَ بشرح آ اعني
قرَف چون نسبت بَرَ فَ است اعني قرَ ثَ بشه لَ اعني طائره رفَ لَ موازك
شرح خَ است وآ جه هرد وعمود اند برسطح اَت ورَف موازك لشه وآ جه هرد وعمود اند برسطح اوَ پس خطا برلَ رخَ متصل
باشد براستقامت لآ والَ رخطي مستقيم است پس مخمس اَت ثَ رخَ دويك سطح باشد بَ تا كي سطح ايشان است
واثَ ارَ وصل كنيم وطَ رَ معلوم است برَف برنسبت ذات وسط وطرفين رَ واطول طَ فَ رَ پس مربع طَ رَ فَ اعني مربع
طَ رَ ثَ ثلثه امثال مربع طَ فَ باشد حَ اعني طآ وچون مربع طآ مشترك كيم اربعه امثال مربع اَ جندان باشد كي مربعات رَتَ
وطَ طا اعني مربعَ ادَ مرا بل مربع اثَ مرا پس مربع اثَ اربعه امثال مربع اَ باشد ومربع ادَ اربعه امثال مربع اَ
بل اَ پس ادَ اثَ متساوك باشند پس زاويه اَت ثَ اخَ رَ متساوك باشند حَ ومثل اين بيان كنيم كي زاويه رثَ تَ مساوك
ايشان است پس زواياَ مخمس متساوك باشند حَ واز بركي از اضلاع مكعب است ومكعب را دوازده ضلع است پس چون بر
هر ضلعي مخمسي چنين رسم كنيم شكل تمام شوذ وادرا دوازده قاعده مخمس باشند ورَف اخراج كنيم تا ملاقي قطر مكعب شوذ برهه

بس ف ضه نصف تطر کنه مه ما وشکل نصف ضلع مکعب است مه ما وضه مه برف مقسوم بنسبت ذات وسط وطرفین زح ه ف ضه
چندف ط است وف ز چند ف ز ومربع ضه مه برف ز ح است اعنی ف ز نه یک ز ح است اعنی مربع صدت مر ا ثلثه امثال مربع صدت
ح اعنی نصف ضلع مکعب ونصف تطر مکعب شر مجنبین است جه مربع تطر مکعب ثلثه امثال مربع ضلع است ز ب بس خطوطی
کی خارج باشند از ضه بزوایا مخس متساوی باشند بس کره کی محیط باشد بمکعب محیط باشد بشکل وجون ضلع مخس اطول ضلعین ضلع
مکعب باشد جون اورا قسمت کنند برنسبت ذات وسط وطرفین مد جه ضلع مکعب وتر زاویه مخس است ضلع مخس منفصل باشد
ط وهو المراد ه ومن می کویم منفصل از کاه یوذک کی ضلع مکعب منطق یوذک لکن منطق تطر کره است انما انک مربع تطر
چون ثلثه امثال مربع ضلع است ز ب بس ضلع منطق باشد ودرتوت فط وجون دو خط کی یکی منطق باشد ودرطول دیکر منطق
ودرتوت وقسمت کنند برنسبت ذات وسط وطرفین نسبت خط بخط چون نسبت هر ضلعی باشد نیطا وجنانک پیانش یوذی کر یشود
وجون خطان مشارک باشند درتوت بثنان مجنبین باشند ج ح بس ضلع این شکل بحمت انک درتوت مشارک منفصل است
منفصل باشد فذ ح ودیکر این بیان مبنی است برانک چون خطوط متساوی راقسمت کنند برنسبت ذات وسط وطرفین
انتام طوال متساوی باشند ومجنبین فصار وبیان این شرعن ترتیب واضح شوذ وابن شکل رانسبت بساکنی ه یی خواهیم کی
امتحان کنیم اضلاع اشکال خمسه راکی واقع باشند دریک کره فرض کنیم کی تطر کره اب است ورسم کنیم بر نصف دایره اب ونصف
اب کنیم برح ا وتثلیث اوبر ح ب ودهر ده ح ب پیرون آریم ما وا ودر ا ح ب وصل کنیم بس اکر ضلع مخروط باشد ز ب
وب ح ضلع مکعب ب ز وب ح ضلع ذی الثانی قواعد ح ب دهر ده اکا برات پیرون آریم ساوی اب ا ما با ح ا وطا ه وصل کنیم وکل
خوازی طا ه پیرون آریم ا ا بس نسبت طا آ ه جون نسبت کل ک ل باشد ز ح وطا آ ضعف اه است بس کل ضعف ک ل باشد
ند ومربع طا آ اربعه امثال مربع آ ه است ز ب بس مربع کل اربعه امثال مربع ل ه باشد ل ب وبا مد یا ز ب فط ومربع ه ک اعنی
ه آ خمسه امثال مربع ه ل باشد مر ا ونسبت اب اعنی ا ک با ک ل جون نسبت اه است بلا ز ح بس مربع اب خمسه امثال
مربع ک ل باشد ک ب وبا مد بس کل ضعف ل ب پیرون آریم ده ر وجون اب ضعف به است واح
ضعف ب ح بس وب باقی ضعف ح ه باشد ه ب بس مب اعنی ه آ ثلثه امثال ه ب باشد ه ب بس مربع ه آ تسعه
امثال مربع ه ح باشد وخمسه امثال مربع له بوذ بس له اطول باشد
وعمودم کز اخراج کنیم با ا وجون کل ضعف له بوذ بس مثل لم باشد
وبحمت انک لم ضلع مسدس دایره ذوالعشرین است ده ر هریکی از آ
کره مساوی ضلع مسدس دایره ذی العشرین است وضعف ضلع
مشر او ط ب نه وصل کنیم بس او ضلع مخس او باشد ز ا اعنی ضلع
ذی العشرین نط وجون ب ز برسه بنسبت ذات وسط وطرفین قسمت
کنیم از سه اطول ضلع ذی الاثنی عشر قاعده باشد ند جه ب ز
کی ضلع مکعب است جند وتر زاویه مخس ذو الاثنی عشر قاعده است ند ک
وظاهرست کی از ضلع مخروط اطول است از ز ضلع ذی الثانی قواعد
واز از ب ز ضلع مکعب داز ب ز ضلع ذی العشرین قاعده وب ند از سه
ضلع ذی الاثنی عشر قاعده جه مربع آ ح اربعه امثال مربع ح ت است ز ت ومربع ز ت ثلثه امثال اوجه نسبت مربع ح ت نصف مربع
ب ز اعنی نسبت ح ت بدت شا نطا وجون نسبت ح ت است ب آ ح ه وح ت ثلث ب آ است بس مربع ح ت ثلث مربع
ب ز باشد ند بس آ ح اطول باشد از ز ت وام میاوی اطول از وهریکی از ام ز ت مقسوم اند برنسبت ذات وسط وطرفین
واطول م ل ت ب ز است بس م ل اعنی م ند اطول باشد از ند ب بس ب ند بمیاوی اعظم باشد از مر ا وهو المراد
ومن می کویم درینجا استعمال کرده است کی خطوطی کی مقسوم باشند برنسبت ذات وسط وطرفین بریک نسبت منقسم شوند
بالطول از اطول اطول باشد از اقصر وبیان این از پیش رفته است ودر اخر مقاله رابع عشر یاید ان شاء الله وازجهت بیان
ان انجا فرض کنیم کی اب ز ه مقسوم اند برح ز ه منجنبین می کویم نسبت اب
با ح جون نسبت ز ه باشد بدز والاجون نسبت ز ه با ذا بدح وتفصیل
نسبت ب ح با ح ا جون نسبت ح ح باشد بدح ز ه وبخلاف نسبت ح ا با ب
جون نسبت ح ح بدز ه پس ح ح وسط باشد درنسبت میان ز ه ح با ه ودر وسط برذمیان ز ه ه د پس ز ه ه د دح کی اعظم

است

است از سطح ز ه د ره راعنی از مربع ز د ز ه د جنس مربع ح ح باشد ز ه د کی اصغرست از مربع ز د هذا خلف پس حکم ثابت باشد ط وابن
شکل راشکال امتحان خوانند حکمی بس ثابت اورده است وراجع ابن اضافت بی شکل همان بناشد کی ودکر مجسمی اشان کی اورا قواعد
سطح متساوی الاضلاع باشد از یک جنس غیر ابن ج جه زاویه مجسمه ممکن نیست کی بسازند از اقل از سه زاویه سطحه جه دو
سطح مستوی محال است کی بجمعی محیط شوند ونه از زوایای کی مجموع ایشان اقل از چهار قایمه باشند کما وا وال اشکال متساویه
الاضلاع مثلث است وزاویه او مثلث قائمه ل ب ارشش ازان چهار قایمه باشد وواقع ازان درزاویه مجسمه واجب است کی پیش
از دو باشد وکم از شش پس اکر سه باشند شکل محروط باشد واکر چهار ذوثمانی قواعد واکر پنج دوعشرین قاعده واما مربع زاویه او یک قایمه
است وواقع ازان دو زاویه مجسمه واجب است کی پیش از دو باشد وکم از چهار پس سه باشند وشکل او مکعب است واما مخس زاویه
او قایمه وخمسی است جه اوضعفتم شوذ پنج مثلث کی مجموع زوایا ایشان ده قایمه باشد ل ب لکن چهار ازان روداس سطاح
باشند کی عند المرکز مجتمع شده باشند پس شش دیکر زوایا قواعد باشند اعنی زوایا مخس وشش قایمه راجون پنج قسمت
کنند وهریکی راقایمه وخمسی وسدس وچهار ازین ازچهار قایمه یکذرد پس واقع ازین نیز درزاویه مجسمه جرسه باشد وشکل
او ذوامیی عشر قاعده است واما سدس زاویه او قایمه وثلثی باشد مثل ان تقریری دوسخس کفته شد وسه ازان جنس چهار
قایمه باشد پس هیچ از زوایا سدس وماورآن از اشکال درزاویه مجسمه نیافتند پس مجسمات برحصت مذکور پنج باشند
الغیر وابن اخر مقالت پنجم از کتاب اقلیدس است واخر کتاب او

مقالت جهاردهم از فن اول از جمله جهاردم کی درعلم ریاضی است

وابن ملحق است بکتاب اقلیدس ومنسوب
با بقلاس ده شکل است ه عمودی کی خارج باشد از مرکز دایره بضلع مخمس اوجون
مساوی نصف ضلع مسدس ومعشران دایره باشد اعنی ز ر د ح جه ح ر د اطول است از
ب ز ه اقصر باشد ازه ر ا پس ه ح جنس ه ح فصل کنیم ح ا ودح راوصل کی مساوی
ح ر د باشد ز ا پس بحمت انک زاویه ا ر ه اربعه امثال زاویه ح ر د است ک ر د ضعف
زاویه ر د ط ط ا اعنی ح ر د زاویه ح ر ا زاویه ح ح ر د ح ل ب ضعف زاویه
ح ر د باشد پس ح ر د ح ب ل ح ح ر د متساوی باشند وا پس جمیع ح ر د ه جنس ه ر د باشد
ر ه نصف ر د ر ه اعنی ضلع مسدس ط ر ومعشر باشد جه ح ر د نصف ح ر ت است ح ح ودو
واز پیش کذشت یعنی در ط ا کی عمودی کی خارج شوذ از مرکز دایره بضلع مثلث او ضلع مسدس او باشد این عمود
مساوی ان عمودست باضعف ضلع معشر ه مربع ضلع مخمس دایره جون ب ح وومربع زاویه او ه م حمزاه
خمسه امثال مربع نصف قطر دایره باشد جه قطر از ر ببرون ایم ودر ضلع معشر وصل کنیم پس
مربع ا ح ح اعنی مربع ا د ا اربعه امثال مربع ر د باشد ر ت وجون مربع ر د مشترک کنیم
مربعات ا ح ح د ر اعنی مربع ا ر ط ح خمسه امثال مربع ر د باشد وهو المراد وضلع
مکعب کره وتر زاویه مخس ذو الاثنی عشر ک ل بس مربع ضلع مکعب کره وضلع
ذو الاثنی عشر قاعده خمسه امثال مربع نصف قطر دایره باشد کی ان مخمس ذو اثنی عشر قاعده وذو العشرین قاعده وذو ثلثی اضلاع مخمس ان جون ح ر د ر وثلثی این
ط ا کی دریک دایره افتند جه فرض کنیم کی اب قطر کره است ودر ک ضلع مکعب کره دل م نصف قطر دایره ذو العشرین وقسمت
کنیم اورا برنسبت ذات وسط وطرفین بر نه ز و بس ز نه اطول ضلع معشر باشد س ح با ر ح وط ا قوییت برلم ز نه ط ا ح
نسبت لم ز نه جون نسبت ر د باشد بدح چنانک در آخر کتاب بیان کردیم حه ر د جون قسمت کنند برنسبت ذات وسط
وطرفین اطول جنس ر د باشد ط ا وخمسه امثال مربع لم اعنی مربع
اب ط ا جنس مثلثه امثال مربع ر د است اعنی ا ب مربع
ا ب جنس نسبت مربع ح ر جون نسبت مربع لم است مربع ر د ند بس
خمسه امثال مربع لم ز نه اعنی مربع ط ا جنس مثلثه امثال مربع ر د
ر ه باشد ومربع ط ا مثلثه امثال مربع نصف قطر دایره است کی ط ا ک
دران افتد ا ب بس خمسه امثال مربع ط ا بازن بار جنس مربع نصف قطر دایره ط ا ک باشد وثلثه امثال

مربع ركز مربع ح با نزده بار جنبد مربع نصف قطر دايره جزء ودر اين جمله اشكال مثلثه اشكال متساوي الاضلاع اند پس مربع نصف القطرين بل نصف القطرين را كه اضلاع اين اشكال متساوي باشند ومراد ما من مي گويم در اصل بيان نكرده اند كي ضلع سدس را چون قسمت كنند بنسبت ذات وسط وطرفين اطول ضلع معشر باشد لكن من در اخر شكل زخ چنان حكمي كرده ام كي چون باحكم ب زه ضم كنند مطلوب ظاهر گردد ما سطح عمودي كي خارج باشد از مركز دايره مخمس ذوالاضلاع عشر قاعده او ضلع مخمس در ضلع مخمس سي بار مساوي جميع سطوح ذوالاضلاع عشر قاعده باشد فرض كنيم كي دايره اح است ومخمس اب وزه وعمود وط ركه بحكم انكه مخمس منقسم ميشود بپنج مثلث چون ركح وجميع سطح بنسبت مثلث وعمود وركه اضلاع مساوي اند مثل اين مساوي جميع سطح باشد ومراد ما سطح عمودي كي خارج باشد از مركز دايره ذوالاضلاع عشر قاعده بضلع مثلث در ضلع مثلث سي بار مساوي جميع سطوح ذوالاضلاع عشر قاعده باشد فرض كنيم كي دايره اح است ومثلث متساوي الاضلاع منفصل شده چون ركح وجميع سطح بنسبت مثلث وعمود وركه اضلاع مساوي اند مثل اين مساوي سي بار مثلث است ازان ما سي بار مثل اين مساوي جميع سطح باشد ومراد ما پس روشن شد كي نسبت سطح ذوالاضلاع عشر قاعده باسطح ذوالعشرين چون نسبت سطح ركا در ركح است از شكل سيقدم بسطح ركه در ركح ازين شكل ظ نسبت سطح ذوالاضلاع عشر بسطح ذوالعشرين كي دريك كره اقتند چون نسبت ضلع مكعب كه باشد بضلع مثلث ذوالعشرين اوفرض كنيم كي اب زه دايره است كي محيط است بقاعرش واب ضلع مثلث ضلع مخمس اووا ضلع مكعب كه وعمود ركه بيرون آريم ست اوركتا وا وواصل كنيم كي ضلع معشر باشد پس ركز نصف ضلع سدس ومعشر باشد آ وايشان بر نسبت ذات وسط وطرفين باشند واطول نصف ضلع سدس ب زخ پس ركز كه مم بران نسبت باشد زخ وهمچنين بنسبت ط با زخ با زخ حه ط وتر زاويه مخمس است كه واو ضلع او پس نسبت ط با زخ چون نسبت زكا باشد بركه بحكم انك دراخر كما كفتيم پس اخ در ركز چون ركه باشد در ط نو دس بار چند يكي ركز مساوي ست بار چند ديگر باشد لكن ست بار ركز در اخ چند سطح ذوالاضلاع عشر است پس سي بار ركه در ط مان سطح باشد وست بار كه در ات سطح دو العشرين است ه پس نسبت كا بات چون نسبت سطح ذوالاضلاع عشر باشد باسطح ذوالعشرين انو ومراد ما مقدمه بحمد وحسن ديگر واوان است كي گويم سطح مثلثه اضلاع قطر دايره درخمسه اسداس وتر زاويه مخمس اومساوي سطح مخمس باشد چه فرض كنيم كي دايره اه است ومخمس اب كد وتر زاويه اوف وقطر مضعف كه كنيم بر ركا وشلث وف بر دست وپس اد مثلثه اضلاع قطر باشد وكه خمسه اسداس كه وبحمد انك نسبت اد ار چون نسبت ب ط ط واست چه هردو نسبت شل ونصف است پس سطح ار در ط چون سطح ب ط باشد در اد انو اعني ضعف سلث ارب ما اد چون ركز نصف ار است سطح ب ط در اد مثلثه اشال سلث ارب باشد او با بده چون ط در مثالث ب ط است سطح ار در ط ضعف سلث ارب باشد او با بده پس ار مثلثه اضلاع الفطر در خمسه اسداس وتر زاويه مخمس خمسه اشال مثلث ارب باشد اعني سطح مخمس وسو المراد ما نسبت ذوالاضلاع عشر بسطح ذوالعشرين كي واقع باشند در كره چون نسبت ضلع مكعب كه باشد بضلع مثلث ذوالعشرين او وچه مخمس وشلث باد ايره ايشان وتطر بار كرد ايم زب جه ضلع مكعب كح وصل كنيم پس اك مثلثه اضلاع قطر باشد اي در خمسه اسداس ب كه وفرض كنيم كي جزء است از چند سطح مخمس است ز پس سطح اي در دوازده شل جزء اعني در دوازده ان ده دات دوازده بحمد انك شصت شل ب سه ان مساوي ان چون سطح ذي الاضلاع عشر باشد ودیگر سطح اي در ركا ضعف شلث است ما اد پس سطح اي در عشره اشال ركا چون سطح ذوالعشرين باشد پس نسبت سطحين چون نسبت وف ركا اعني نسبت ضلع مكعب وضلع ذوالعشرين باشد او

سو المراد نسبت ضلع مكعب كه بضلع ذوالعشرين او چون نسبت خطي باشد كي فوق باشد برخطي كي قسمت كرده باشند او را بر نسبت ذات وسط وطرفين واطول قسمين او باخطي كي فوق باشد برو وبر اقتر ايشان جه خط زه فرض كنيم كف اتفي دا ورا بر كز نسبت ذات وسط وطرفين قسمت كنيم لز وه كز اطول قسمين است وبعد وف كز دايره اف رسم كنيم وفرض كنيم كي ه ضلع مثلث او وه وتر زاويه مخمس او اعني ضلع مكعب كره كي محيط شود اين دايره بقاعده ذوالاسي عشر وذوالعشرين او وزخطي قوي بر وف ب كز پس او ضلع مخمس او باشد زخ حه وه كز ضلع معشر است زخ با بسه وكا خطي فوق بر وف ب كز دل جند وكز ضلع معشر پس مربع ه ثلثه اشال مربع ب زه باشد ما د ومربع ط ثلثه اشال مربع كز است ح ما اعني ل پس نسبت ه ب زه چون نسبت ط باشد ب سو وبابدال نسبت ه ط چون نسبت ب زه باشد بل نوه وچون قسمت وكنند بر نسبت ذات وسط وطرفين اطول قسمين كز باشد لوح چه وضلع مخمس است ووتر زاويه او كح پس نسبت وكز چون نسبت ب زه باشد بل از براي الخ در اخر كما كفتيم اعني ه ط وبابدال نسبت وكه اعني ضلع مكعب نيز بضلع ذوالعشرين چون نسبت كز باشد بكا نوه اعني نسبت فوق برب زه وكه يقوق برب زه ومراد ما من مي گويم بان بل محتاج نيست بل كي بي اوظاهر ست حكمي بي شكل نسبت مجسم ذوالاشي عشر با مجسم ذوالعشرين كي واقع باشند در كره چون نسبت ضلع مكعب كه باشد بضلع ذوالعشرين اوچه تزنم كنيم اضلاع افطار كي خارج شوند بزوايا شكلين ياسفصل شوند مخروطاتي كي درس ايشان مركز باشد وقواعد مخمسات ومثلثات وجهت متساوي دايره مثلث ومخمس ح بعد ايشان از مركز متساوي باشند پس اعمده كي واقع باشند از مركز بران قواعد اعني ارتفاعات ان مخروطات متساوي باشند پس نسبت واحرك با واحرك چون نسبت قاعده بقاعده باشد ه ست ونسبت جميع بجميع چون نسبت سطح محيط بجميع باشد بسطح محيط بجميع زه اعني نسبت ضلع مكعب بضلع ذوالعشرين ح وسو المراد ما هرچه عارض خطي شود كي قسمت كرده باشند اورا بر نسبت ذات وسط وطرفين از جهت نسبت عارض هرخطي شود كي اورا سمجنين قسمت كنند سم ازان جهت جه فرض كنيم كي ات بر مقسوم باشد اين چنين واطول او وكه خطي كف اتفق وقسمت كنيم او ما بر سمجنين لد واطول از وكز پس نسبت ات با وچون نسبت او باشد حك ونسبت كه بكز چون نسبت كز بره ونسبت سطح اب در ب زه بمربع او چون نسبت سطح كه در ه چه هردو نسبت شل است وه نسبت اربعه اشال اب در ب زه چون نسبت اربعه اشال مربع كز دوه در مربع كز وبتركيب نسبت جميع اربعه اشال اب در ب زه با مربع او اعني مربع اب ب زه چون نسبت جميع اربعه اشال كه در ه باشد با مربع كز اعني مربع كه ه كز چون متصل شوند ح ب مربع اب ب زه چون متصل شوند با وچون نسبت كه ه كز باشد چون متصل شوند بكز لد ونتركيب نسبت ضعف اب اعني نسبت اب ب زه او با وچون نسبت ضعف كه باشد بدكز زخ ونسبت اب با وچون نسبت كه بدكز چون نسبت ب زه با قي ه كز باقي زطا وبابدال نسبت اب بده چون نسبت او باشد بدكز ونسبت حوب بدكز چون نسبت حوب بدكز لوه پس هرچه عارض احدك شود عارض ديگر شود سو المراد ما وروشن شد كي خطي كي اضعاف افتد چون قسمت كنند او را بر نسبت ذات وسط وطرفين نسبت خطي كي فوق باشد برو وبر اطول قسمين خطي كي فوق باشد برو وبر اقتر ايشان چون نسبت صلع مكعب كه باشد بضلع ذوالعشرين ط وچون نسبت سطح ذوالاشي عشر او سطح ذوالعشرين او ح وچون نسبت مجسم او مجسم اين چنانك ورحكم بي شكل روشن شد ش واين احر مقالت جهاردهم است كي ملحق است بكتاب اقليدس

مقالت پانزدهم از فن اول از جمله چهارم كي در علم رياضي است

واين منسوب است بم با قلاوس نشش شكل است ا چون قسمت كنند ضلع سدس دايره بر نسبت ذات وسط وطرفين اطول قسمين او ضلع معشر باشد ا شلاث قسمت كردن بر ه سمجنين واطول ب زه است چه فرض كنيم كي بات ضلع سدس ب كز حنه ضلع معشر متصل شود پس اگر بر مقسوم باشد بان نسبت ست زخ وفرض كنيم كي ه مساوي ات است ومعلوم بر سمجنين پس وكز مساوي ب ه باشد نوه چه بدال نسبت وزب زه چون نسبت وه ب ا مساوي باشد ه بر بر كز لد ونسبت اب بات چون نسبت ب ا است سه به لد ونسبت اب بات چون نسبت

دردر بر و وات مثل وه بود پس سطح وه در ه چون سطح ب ک باشد دردر دچون مربع دز بود مز پس ب ک دردر چند مربع
وک باشد ودر اعنی ب ح مثل ب ک پس ب ح ضلع مکعب باشد وهو المراد ∴ ومن می کویم ظاهر این شکل در اول مقالت چهارم
بوده باشد وبهتر اینجا نقل کرده باشد چه بعضی از احکام آن مقالت باین محتاج است ودرین مقاله هیچ احتیاجی باو نیست
وباقی همه بیان از خط وه ستعنی است چه چون نسبت ات ب ح چون نسبت اه ح ب
اه ح چون نسبت وک باشد باک بر پس سطح اه در اب اعنی
مربع ب ح بر چون سطح وک باشد در ح بود پس ب ح چند وک
باشد وهو المراد ∴ می خواهیم کی مخروطی متساوک القواعد در مکعبی
چون مز ناریم از ه تا اه ح ده وصل کنیم ک مجسم اح ده
مطلوب باشد چه اضلاع او بحهت آنک اقطار اضلاع مکعب است
مساوک باشند پس مثلثات اح د اه ح اه د ه جهارکانه کی محیط
اند بمجسم اح د وهو المراد ومن می کویم احاطت مکعب مخروط نه
بران تفسیرست کی ازپیش رفت اعنی نه اس زوایا واضلاع
حه این نه اس فصول مشرک واضلاع است ∴ می خواهیم کی در
مخروطی متساوک اضلاع القواعد چون اب ح در دو ثانی قواعد ی بسازیم سیف اضلاع شش کانه او کنیم

ط ک ل م ن س ع ف

ح ط وخطوط را وصل کنیم کی در دو ثانی قواعد ح ل و ط ه حاصل شود متساوی الاضلاع
چه اضلاع ایشان اضاف اضلاع مخروط متساوک اند مثلاث ح نصف حز است چه
نسبت ایشان نسبت از او است زو ببیب تشابه مثلث ارح او ز چنانک
پیش ازین بحند موضع رفت وباقی را برین قیاس کن پس شلثات هشت کانه کی
محیط اند بمجسم معمول متساوک ومتساوک الاضلاع باشند چون رح ل ح ط
ط ح ه وح د ومقابلات ایشان چون ط و ه و ل د ط وهو المراد ∴ می
خواهیم کی در مکعبی چون اب ح ه و ر ح خ دو ثانی قواعد ک بسازیم وصل کنیم میان نقطی کی اقطار

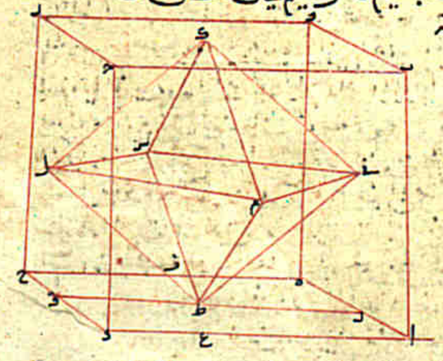

ک ل م ن س ع ف

قواعد مکعب بران مقاطع شوند کی دو ثانی قواعد ع ط ل ک م ن
حاصل شود چه ماجون اخراج کنیم از ط ع ط ف موازی ک ل
و ط ق موازی ا ر و همچنین در سایر اضلاع خطوطی متساوک
حادث شوند چون ط ع ط ف ط ر ط ق چه اضاف اضلاع
مکعب باشند و اعده باشند ازان نقط بر اضلاع مکعب
ک ط ا چه اضلاع مکعب حز اند وایشان موازی اضلاع
وهردو ازیشان کی در دو سطح مقاطع باشند محیط باشند
بزوایه قایمه اوتار ایشان وان اضلاع شکل معمول انند متساوت
باشند ز ا اعنی خطوط ل ک ل م ک س ه ک س ه ل س ه ک س ه ط م ک م ل م ک م ع ک بل مثلثات ع م ط ع ه ک م ک م ل
ل م ک س ه ک ل س ه ط س ه ع س ه ک و هو المراد ∴ می خواهیم کی رسم کنیم مکعبی را در دو ثانی قواعد ی چون

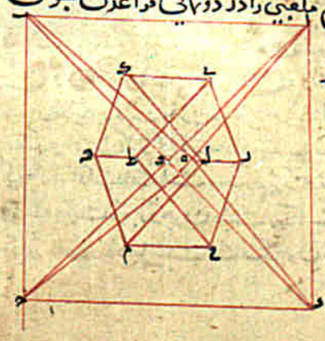

ک ل م ن س ع ف

اب ح ه و مراکز سلثات هشت کانه او اعنی اه ز ه ح ح ه ت ه ا او ز و ه
ح و ت د و ابرین آنیم اعنی د ح ط ع ل م ن ک ز ر و ه ز وبیان ایشان وصل
کنیم کی مکعب رح ط ع ک ل م ن حاصل شود چه ماجون از مراکز اعده بر اضلاع
مثلثات بیرون ایم س ا متساوک باشند بحهت تساوک مثلثات واضلاع
ایشان ومحیط باشند بزوایا متساوک چه هردو قاعده از قواعد ذوالمانی محیط
باشند بزاویه مساوک ان زاویه کی در قاعده دیکر با محیط باشند پس اوتار این زوایا
کی اوتلاق اعده حاصل شده باشند اعنی اضلاع مکعب متساوی باشند ز هر جهار

ازان

ازان محیط بسطحی دجون وصل کنیم میان مراکز نقط روایا چون ره ط ه ح ه ک ل د ن م و کذا این خطوط متساوک باشند
چه بعد مراکز از ه متساوک است ومحیط بزوایا متساوک چه زاویه کی نزد ه ک حاصل شده است از تلاقی دو س مثلثات متشارک
اند پس اوتار ایشان اعنی قطر ک ط ح وقطره ل ک م متساوک باشند ز پس ر ک ه ل ک بلوجمیع مربعات بهمین سان قایم
الزوایا وشکل مکعب وهو المراد ∴ می خواهیم کی در دو عشر قاعده چون اب ح ره و ح ط ک ل ذو اشی عشر قاعده بسازیم
مراکز سلثات هشت کانه او وان ان است کی نشان ع بران کرده ایم برون آیم ک ر و ه ر وبیان ایشان خطوط ع غ وصل
کنیم کی شکل حاصل شود چه ماجون اخراج کنیم از مرکز اعده بر اضلاع مثلثات س ا متساوک باشند بحهت تشارک مثلثات
واضلاع ایشان ومحیط باشند بزوایا متساوک چه هردو قاعده از قواعد ذوالعشرین
ساوک زاویه کی در قاعده دیکر باو محیط باشند پس اوتار این زوایا کی اضلاع
باشند ز ا وهرینج از ان محیط بسطحی ودیکر چون اخراج کنیم ذوالعشرین
کی بود زاویه مقابل بکذرد وانصف قطر اعده برون آرم با بر مثلثات
کی زوایا آ ایشان ملتقی باشند بر هردو طرف قطر بر مراکز
مثلثات افتد چه مربع نصف قطر مساوک مربعات ای اعده
باشد با مربعات خطوطی کی از مساقط اعده بزوایا مثلثات
رفته باشند ز پس این خطوط متساوک باشند ومساقط
اعده مراکز سلثات واین اعده متساوک باشند چه مربعات
ایشان مساوک مثل مربعات اضاف اقطار باشند بر مربعات
آن خطوط متساوک ز انکاه چون اخراج کنیم از مواقع اعده بر
بریک نقطه از نقط رجوع شوند چه بعد مراکز مذکور از طرفی القطر متساوک
اعده بریک نقطه مجتمع باشند خطوط خمسه کی واصل اند بین المراکز کی واصل
در یک سطح باشند ودیکر بحهت متساوک ابعاد مراکز مثلثات از ان نقطه کی اعده بر مجتمع شده اند ومتساوک ابعاد هردو
مراکز از ان مراکز روایا مخمس متساوک باشند چه از ابعاد مذکور مثلثاتی متساوک
مراکز باشد ازان نقطه وقواعد ایشان مابین المرکزین اعنی اضلاع مخمس حادث شود وزوایا قواعد متساوک
باشند ح ا وهردو از ایشان زاویه باشد از زوایا مخمس پس روایا مخمس متساوک باشند وبحهت انک هرسه زاویه
از زوایا مخمس متساوک یک زاویه اند از زوایا شکل معمول ک ح زوایا شکل معمور متساوک باشند ومو المراد
ومن می کویم مثل این بیان ذوالعشرین را در دو الاشی عشر توان ساخت چه زوایا مجسمه هریکی بعدت قواعد
ان دیکرست چه مجموع زوایا سطح ذوالعشرین شصت زاویه است کی از هرینج کی ملتقی شوند بر نقطه زاویه مجسمه
حاصل شود ذوالعشرین ط ز پس زوایا مجسمه او دوازده باشد چون عدد قواعد ذوالاسی عره ومجموع زوایا
سطح ذوالاسی عره سم شصت زاویه است کی از هرسه کی مجتمع شوند بر نقطه زاویه مجسمه باشد ذوالاسی عره
را پس زوایا مجسمه او ست باشد چون عدد قواعد ذوالعشرین وهو المطلوب وچون الخ در صدر این فن
∴ وعده داده بودیم از امداد مقدمات وذکر حوالات وغیران مقدیم رسید ∴
∴ فن رابرین مقالت ومقالت رابرین شکل ختم کنیم ∴
∴ وشروع در فن ثانی کنیم از جمله ∴
∴ رابع کی در علم ریاضی ∴
∴ است بحول ∴
∴ الله وحسن ∴
∴ توفیقه ∴
∴ وان فن ∴
∴ مجسطی ∴
∴ است ∴

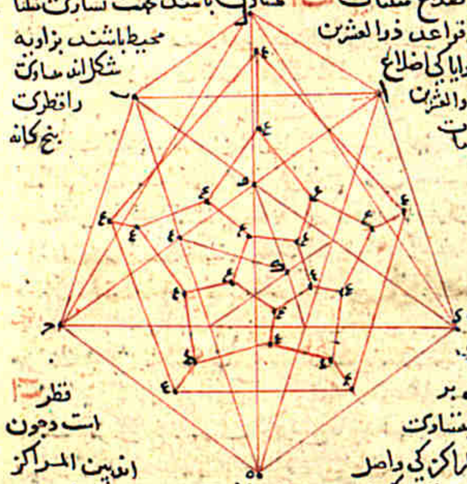

محیط باشند بزاویه شکل المساوک راقطرات بخ کانه

قطر ا است وچون انهین المراکز

فن دوم ازجمله جهارم کی درعلم ریاضی است

جه یعنی مجسطی ترتیب است جنانک حکیم نوکرت در اول مجسطی بیان انحی نی ضان الصدق کفته است کت ومعنی المجسطی الترتیب والبیان علم بیش از بطلیوس بوده است اما بیان ترتیب مدون بنوان است ودر اخر صدر کتاب اشارت بان کرده یی باخوستیم کی انج مقدمات ادراک کرده بودند تا انج ما ادراک کردیم ودر کتابت جمع کنیم بررسی واجب ۔ واین نوع اشرف انواع علم ریاضی است جه نفس انسانی را از ابتداء ان شرف اطلاع برهیات اسمان وزمین وعدد اقلاک ومقادیر حرکات وکمیت ابعاد واجرام وکیفیت اوضاع بسائط اجسام کی اجزای این عالم اند علی الاطلاق حاصل می شود ۔ وازین جهت بطلیوس درصدر کتاب این علم را تفصیل نهاده است بر دیکر علوم وکفته باشاکرد خویش سورس کت جه نکو کرده اند ای سورس ان جماعتی کی اشتغال علم فلسفه کرده اند ودر ازاد ایشان فلسفه نظرت را از علمی با انک علمی بیش از عمل هم نظریست نه بسبب امکان حصول یعنی اطلاق باصله واستماع حصول علوم نظرت کی تعلمی فقط ۔ بل بسبب انک طریق وصول بیکی از ایشان کثرت عملیات بان دیکر کثرت نظر ۔ بعد ازان بحریض کرد بر اصلاح عمل بحث کردن از جلیل ان ودقیق ان بروجهی کت اسهلها جمال ونظام ان کند ۔ وبرصرف اکثر عمر در تحصیل علوم نظرت بسبب کثرت ان وفرط بهاء آن اشیا در نوعی کت موسوم است بتعلیمی ومختص داشت فیثمت ارسطاطالیس وامر فلسفه نظری اولا باجناس بلده طبیعی وتعلمی والهی جه قوام اشیا از عنصریت وصوری وحرکتی وادراکی را ازینها وصه بیابند واکرجه وصه تعقل کنند ۔ انکاه کفت چون حرکت را وصها تعقل کنیم جنان بنهم کی علت حرکت اولی کی منسوب است بکل الهی است غیر محسوس وعین محرک متعالی بذات وفعل از محسوسات وبحث ازانرا الهی نام نهاذیم ۔ ومجسین بحث از کیفیات عصرکت کی متعاقب اند بر اکثر دایما بر جرم هرکان فاسد کی بحث فلک قمرست طبیعی نام نهاذیم ۔ وبحث از شکل وعدد وعظم ومکان وزمان وانج مشابه ایشان است از حال صورت وحرکات نقله تعلیمی نام نهاذیم ۔ وموضوع این امور متوسط است بین الاولین نه بجهت انک مدرک است بعقل وحس جمیعا فقط بل وبجهت اشتراک انج فاسد می شود وانج فاسد نمی شود دران جه این امور متعاقب می شوند وانج فاسد می شود نه بصورتی کی دایل شود از ماده ولازم صورت انه وانج فاسد نمی شود ۔ بعد ازان کفت وماجون ادراک طبیعی والهی را از جهت ما هو لشبه واحوک دنیم نه سفیتی ۔ اما الهی جهت استعلاء او از حس واذانک محیط شوند بان ۔ واما طبیعی بجهت عدم ثبات عضو وخفاء حال او وازین است کی ادمیدن اشتمل افلاق حکما دربیان ۔ وچون تعلیمی را دنیم یعنی ثابته براهین عدوک یا هندسی کی هیچ شکی دران نیست عنایت مابان بیشتر کفت اسما بعلم اجرام سماوی جه موضوعات ان ثابت اند وسنطم وعلم بابت اوست کی حقیقی است اعنی ۔ انکاه کفت واین علم اعانت می کند برغیر خود ۔ اما برآنچ بجهت اختصاص او با عانت برتصور فعل مجرد از حرکت وسایر امور مادی از انجهت کی مشابی است بسیو اهرت کی محرک اند ومحرک دایما برنظامی یی تغیر کت ۔ واما بر طبیعی بجهت دلالت حرکت نقله بانک ازوسط است یا بوسط است یا بروسط است براحوال اجسام از قبول مساد وانقبول ان وسایر افعال وانفعالات ۔ واما برخلقی بجهت انک ادراک ثبات حال وحسن ترتب واعتدال وظواذ انج محتاج الیه نیست ازان اجرام افضا ایشار این امور کند ومحبت آن دران جد اعتدال کردذ یا خلقی وبالجمله حالتی نفس راشیه بان ۔ بعد ازان کفت کت مابی جیم از دیار محبت این حالت را بتعلم انج ادراک کرده اند انرا مستقیمان محقق از بن علم وباضافه انج ادراک کردیم انرا بحسب تاخر زمان ما از ایشان بان وهردو رلجمع کنیم در کتابی برترتیب واجب باجازت غیر محل وانجان در انج اول یاذکرده اند انرا وبسطی در انج ادراک نکرده اند انرا یا ادراک کرده اند نه بروجهی کی واجب است ۔ اینست صدر کتاب مجسطی ۔ وچون این معلوم شد بانک مجسطی رامه نسخه مشهورست ۔ یکی از نقل حجاج ۔ ودوم از نقل اسحق واصلاح ثابت ۔ وسم منسوب است ثابت وحده ۔ ودسم بفصول دربسخه حجاج بانواع کتد ودر نسخه ثابت بابواب ونسخ مختلف می شوند دراعداد فصول واعداد اشکال در بعضی مقالات ومقالات هرسه نسخه سیزده سیزده است ونسخه دوم صد وجهل ویک فصل است وصد ونوذ وشش شکل ۔ ونسبت انک هریک ازین نسخ کتابی بزرک است وترجمه کردن ان مناسب این کتاب بوذ اولی جنان دیدک تلخیص محسطی علی عبد الملک بن محمد البیزاذکی راحمه الله کی محترین مختصرات این کتاب است ترجمه کنند ۔ اکنون یی کویم کی عبد الملک کفت بعد از بسم الله الرحمن الرحیم چون علوم تعالیم درغایت شرف وجلالت بوذ بجهت وضوح براهین آن وصحت اصول ان ودوام ثبات قرابین آن وازان علم باحوال کواکب واقلاک ان اعلی بوذ از روی قدر ناسبی از روی ذکر سبب تعلق آن بعلم الهی کی غایتی است کی مطابل بیان سمت شوند وبحمایتی کی انکار نزد او واقف شوند نظر دران واجب کشت وبحث ازان الزم

وهمیشه

وهمیشه قدما از اصحاب تعالیم حریص می بوذه اند بر ارصاد کواکب واستنباط ماسات مان ومعرفت احوال ان در اختلاف حرکات ایشان تا امر دران سطلیوس رصنی صاحب کتاب مجسطی وزایشش برجماعت وبیکوی کرد برکانه سبب آوردن تصریف او واشهار فضیلت او ۔ وآواذ کسی بوذ کی تدبین ارصاد کرد وتحقیق واتقان ان کرد وتبین وایضاح جمیع انج بان تعلق دارذ بغایت استقصا وغایت استیفا ۔ وتسهیل سبیل کرد ومعرفت کاوذ احوال ان وعامه حصال ان ۔ انکاه ازین او در امدن از متاخران قدیمی کت فصل تفسیر کتاب اوکردند وشرح جمل کلام او ومذاهب واراء ایشان مختلف شده واعراض واهواء ایشان متباعد ۔ وهرکی ازیشان بخواستش کی بتبین قدر وجیرت خویش کند دربن علم وغایت استطاعت ومعرفت وفهم بالتقاء انج بطلیوس تالیف کرده است بعضی خویش از شرحی کی توضیح ان کند کی ابداع کرده است وتفسیرکت کی تبین کند انج درضمن ان نخانه است ویافتند سرکی را ازان طوایف کتابی در اختصار انج اطالت وشرح ان کرده اند وانخا زانج تفصیل وبسط ان کرده اند باشدت حاجت مرا ضین باین علم تالیفی کی دران تقریب کنش ازان انج دورشد وضم کنند ازینون ادانج منتشر شد وساقط شوذ ازینون انج دورانش ازشدات عدرکت وکلفت انج مشابه باشد از اشکال متکرر ۔ وبدریتی کی بیرشش مارا دربن معنی ودر اقامت براین اوبثبات دایل ان طرانی کی سبت کردند بانها ان کسان کت سقدم بوذند بر ما مطلع نشدند بر انها آنان کی ازپیش ما رفتند جه براهینی کی ما ساختیم براهینی کلن است قریبه الماخذ سهله المورد ماکفی اوذکر اعراد مستغنی ازایراد بشا الت تا استیعاب کردیم علم جمیع معانی کی محتاج شوند بعلم ان واستقصا کردیم انج متعلق شوند باستقصا ان ازان والله عزوجل ولی الارشاد والتوفیق وهوحسبنا ونعم الوکیل

مقالت اول

انواع این علم بررسی کی اول چیزی کی باید کی ابتدا بان کنیم ذکر حال کلیت هریکی از آسمان وزمین است وحال هریکی از ایشان بنسبت با ان دیکر وکیفیت وضع فلک مایل واحوال ساکن وعلم باختلاف آفاق ان وسایر انج بشاکل انهاست بحسب انج درست از تسهیل فهم انج بعد ازان می ایند ۔ انکاه تابع ان شوذ تبیین امر حرکت شمس وقمر وانج عارض ایشان می شوذ از اختلاف حرکات جه ممکن نیست علم این کواکب الا بعد از معرفت احوال شابته وازینی درآویم خمسه متحیره را ۔ وانج می خواهیم کی بیان کنیم از حال کلیت سما وارض ان است کی ساکره الشکل واحرکه است وارض بحاله ان مم کرت است واو در وسط سماست چون مرکز ومقدار عظم او وبعد او از کواکب بابته بمنزلت نقطه است واورا حرکت انتقال نیست ۔

ب درانک ساکره واحرکه الشکل است چون حرکات کواکب ازشرق بمغرب بر دوایر متوازی بوذ واز طلوع ایشان با توسط سما در ترتیب حرکات ایشان ومعادیران واعداد بعضی از بعضی بر وجهی بوذ کت ایشان براتق تا غروب ۔ وانج از ایشان ابدا ظاهر بوذ حرکت اشان بر دوایر ظاهر بوذ دایما کی متحرک بوذ بر حول نقطه واحد چون قطبی ایشانرا ۔ وانج غروب بود باین نقطه دایم ۔ او اصغر بوذ از انج دورت ازان وعظم وصغر ایشان بحسب بعد وقرب ایشان است ازین نقطه تا منتهی شوذ بدایره کت طلوع وغروب کند ۔ وانج اورا طلوع وغروب است اورا ازاوان ظاهر می شوذ کی اوضاعی می شوذ دونوس کی باقوس ظاهر دایره باشد ۔ جه مقادیر ازمان ظاهر وخفا جاریست برتقدیر ونظامی کی موجب شکل کرت اند ۔ وازان دانسته می شود کی حرکت اشان وشکل ایشان هردو کرت است ۔ وبعد ازین اکر حرکت ایشان باستقامت بوذ کت بلانهایه ممکن بوذ کی ایشانرا طالع دیذ ندک هروذی از مطلع خویش الا انک ایشانرا راجع دیذ ندک بداضع خویش ۔ ودیکر مقادیر ایشان سناقص شذ ندک ودر تناعد ایشان ازما باخانی شذ ندک ودیکر اکر شکل ایشان غیر کرت بوذ ندک اعداد ازما مختلف شذ ندک وبسبب ان مختلف شذ ندک مقادیر کواکب درویت ایشان درمواضع مختلف درد وره واحده وهرج رامی بینند امران مخالف اینست ۔ انکاه بعد ازین آنرا معوله رامجریت موافق می یابند فرشکل وحرکت ایشانرا ۔ واین حرکت کی درسماست اساس جمیع حرکات است وسلامت درمجسمات کرا باشد اعنی ۔ وانج از مجسمات زوایا او اکثر ست قوی تر او اعظم است از انج زوایاء او اقل است وکرا عظم مجسما اصف وسما اعظم است ازما سوای او بین او کرک باشد ۔ وکاه باشد کی استدلال کنند بران نیذ از امور طبیعی کی جسم سما متشابه الاجزاست والطف ازما سوای او وانج اجزا او متشابه نابند از بسیطات دایره است واز مجسمات کره وجسم سما مستطیل بین کرک باشد ۔ ومجسین دیکر اشکال جمیع اجرام ارضی را مختلف کرده اند وغیر متشابه الاجزا واشکال اجرام سماوی را کرک کرده اند ومتشابه الاجزا جه جمیع انکسای کی ایشانرا می شذ ازنواحی مختلف درویف واحد متوهم می بینند بین واجب باشد کی جسم سما کرک باشد وحرکت او بر استدارت واستوا ۔

ج درانک ارضی سم کرک است وردش می شوذ سارا ان از جهت انک چون طلوع وغروب کواکب در هر منطقی درویف واحد بوذ بل کی طلوع وغروب

ایشان بر اهل مشرق پیش از طلوع و غروب ایشان است بر اهل مغرب و کسوفات قمری را کی نزد اهل مشرق می باشد تا خر ایشان از نصف
النهار ایشان ازان است کی نزد اهل مغرب و قمر تا خر ازان بر حسب مسافتی باشد کی میان ایشان باشد واجب بود کی شکل او کری باشد
و بعد ازین اگر مقعر بودی احوال کواکب در طلوع و غروب ایشان بعکس ان بودی کی یاد کردیم و اگر سطح بودی طلوع کواکب
بر جمیع دوقت واحد بودی و اگر ذات قواعد سطحیه بودی طلوع بر اهل هر قاعده دو وقت واحد بودی و اگر اسطوانی بودی
و بسیط قاعده او بسوی قطبین بودی واجب بودی کی کواکب ابدی الطلوع را کسی دیدی کی ساکن ان قاعده بودی فقط و انچ
می نمند بخلاف این است چه ان کس کی سیر می کند بسوی شمال یا جنوب او را کواکبی ظاهر می شوند کی نمی دیده است اشانرا و مستور
می شوند از وانچ می دیده است انرا پس روشن شد کی ساکن زمین مستدیرست از جمیع جهات و دیگر ممتد از بسیط اب روشن حال
و اطراف تیرها کشتی او را انگاه ظاهر می شود از دوک بتدریج عجیب و نزدیک ازان ما انگاه کی او اخر آنها را بینند و ان از جهت استدارت
آب است ۞ و در انک ارض در وسط سماست اما اگر وضع او بخلاف این باشد یا مایل باشد از محور و بعد او از قطبین متساوی باشد
یا بر محور باشد و مایل باحد القطبین یا مایل باحد القطبین. اما اگر مایل باشد از محور و بعد او از قطبین متساوی باشد یا مایل
باشد بمغرب یا بمشرق یا بمغرب یا اسفل. اگر مایل باشد بفوق یا اسفل. ازم ایدی کی لیل و نهار متساوی نشوند البته نزدان کسی کی تحت
معدل النهار باشد جه افق انجا شمارا بدو قسم مختلف کند. و لازم ایدمم نزدان کسی کی مایل باشد از معدل النهار کی یا لیل و نهار پیش ایشان
متساوی باشند البته و یا اگر پیش ایشان استوایی باشد ان در مجاز اوسط بین الانقلابین باشند جه افق انجا یکی را از دو دایره موازی معدل
النهار فقط تنصیف کند. و واجب شود ازان مم کی زیادت نهار اطول بر معدل مخالف نقصان اقصر باشد ازان و امر جنان نیست
و اگر مایل باشد بمشرق یا بمغرب واجب شود کی مختلف گردد عظم مقادیر کواکب و ابعاد ایشان ازما. و لازم ایدمم کی زمان مم ایشان
از شرقت ما وسط سما بیل زمان مر ایشان بنوذک از وسط السما یا بمغرب. و اگر بر محور بودی. مایل باحد القطبین لازم امدی کی افق
تنصیف سما کردی در خط استوا فقط و در مواضع دیگر بدو قسم مختلف کردی. ما انراجنان نمی یابم چه ما می بینم ابدا کی شش برج ظاهر
باشند فوق الارض و شش باقی غایب تحت الارض. و لازم آمدی مم کی طل مقیاس در اعتدالین از طلوع شمس یا بمغرب او بر خطی واحد
مستقیم بنوذک. و اگر مایل باشد از محور و مایل باشد مم باحد القطبین لازم ایدی انج ایدران دو درجه اول. و واجب شود مم
کی زمین موضوع بناشد در وسط کی کسوفات قمری اتفاق افتد بر بعوت انرا از نصف دایره ۞ و در انک ارض چون نقطه است
نزدیما. اما انک او چنان است بحمت انک عظم مقادیر کواکب و ابعاد کی میان ایشان است متساوی است در سایر مواضع. و مخمنین
حکم نمایی ظل و مراکز ذوات المحلق کی قیاس بان کنند چون موضوع باشد در بسیط ارض مختلف ان است کی اگر بر مرکز او
بودی. و مخمنین مم بسیطی کی خارج می شود از ابصار ناظران بر اجزاء آفاق منصف سما یی کنند و اگر زمین را نقطه بی محسوس
بودی این بسیط تقسیم مافوق الارض اسما اضعف ازان گردی کی ما تحت الارض. ۞ و در انک زمین را حرکتی انتقالی نیست
چون مایان کردیم و انچ از پیش رفت کی زمین در وسط سماست و زایل نیست از مرکز واجب باشد کی او را حرکتی انتقالی نباشد
و از انها کی بان استدلال کنند مم ان است کی ثقالی کی واقع اند بر زمین از جمیع جهات چون وقوع ایشان بر زوایا قایمه بودی بر سطحی
کی ماس زمین بود بر موضع وقوع و ملاقی او می شود بسیط مرکز و اگر نه ارض مانع ان بودی کز دو بودی کی نرکز بسیط نزدی و چون
ارجحان است و ارض یکی از ثقال است الزم ایدی کی قرار او مرکز باشد و زایل نشود از و نه منتقل. و اگر او را حرکتی بودی باسفل
بسیب ثقل او واجب بودی کی سبق کردی بر جمیع انج ثقلش از زمین انقدر تر بودی چون انرا بکذاشتندی و بزمین نرسیدی
البته. و واجب بودی کی زمین با سمان رسیدی و بفوق گردی دران و خارج شدی ازان. و اگر توهم کنیم کی زمین از مغرب
مشرق می گردد در هر شبانروزی دوره واحده و سما ساکن بر ذی یا هر دو متحرک بوذند در حرکت کی از ایشان حاصل شدی انج
مشاهده می کنیم از حرکتی کی سما را ظاهر می شود لازم امدی کی اجسام لطیفه یا ساکن بر ذند یا حرکات ایشان ابطا بر ذی از حرکات
اجسام ثقیله و این خلاف است مر طبیعت را. و لازم آمدی مم کی سحاب را و جمیع انج متحرک بوذی در هوا و انج بیند ازند ازا در خلاف
جهت حرکت او و بیزند کی بسبب سبق زمین بر جمیع آنها. و اگر متحرک بودی مثل حرکت او و متثبت شدی بانج در دست و متحرک
کردی انرا همان حرکت بس حتی طایر را متحرک بدین زدی در جهات مخالف و این همه بر خلاف ان است کی او را ان است ل
و در انک حرکات اولی کی در سماست دو صنف اند اما اولی از ایشان هر دو حرکت کر است کی از مشرق بمغرب است در هر شبانروزی
دوره واحده بر دو قطب ثابت و بر دو دایره متوازی کی اعظم انرا معدل النهار خوانند چه شمس چون بان رسد لیل و نهار متعادل شوند
نزد جمله مردم و انج حس ادراک ان نکند. و اما ثانیه حرکات کواکب است کی انرا در خلاف جهت اولی بینند یعنی از مغرب بمشرق
چه ایشان متحرک اند بر دو قطب دایره دیگر مقاطع معدل النهار و ان دایره بروج است و اکثاب رسم ان می کنند بحرکت خویش. و حرکت او

دران بسوی مشرق بر موازات معدل النهار ثابت بر کی میل می کنند ازان بشمال و جنوب میلی متساوی. و ازم ایدی کی حرکت سما را باشد. و ازان ایدی
از همه او حرکتی ثانیه اثبات کردندی. و واجب است کی این دایره از دوایر عظام باشد چه میل او بهر دو جهت متساوی است. و چون توهم کنیم دایره
دیگر عظیمه کی بر دو قطب این دایره بگذرد و بر دو قطب معدل النهار مقاطع ایشان هر دو کردند بر زوایا قایمه رسمند در فلک البروج چهار نقطه حاصل
شوند در نزد مقاطع ابا معدل النهار و ایشانرا اعتدالین خوانند و با تیشان نزد مقاطع ابا این دایره کی یاد کردیم و ایشانرا انقلابین خوانند. و اما
دوایر کی ما ست بر دو قطب معدل النهار و با قطاب دوایر آفاق کی انرا انصاف نهار خوانند یکی از ایشان دایره ماه است با قطاب
اربعه و او بر جمیع ایشان بگذرد در هر دوره واحده و یکروز او را با خویش هر دو قطب فلک البروج و با بر حوالی هر دو قطب معدل النهار بردد
دایره کی بعد هریک از ایشان از قطب قوسی باشد از دایره نصف النهار مساوی مر جمله میل را ح و بر معرفت اوتار اقواس دایره
و بجهت تسهیل سبیل بمعرفت علوم جزوی اول بقدیم کنیم معرفت اوتار اقواس دایره را و بیان کنیم انرا با وجز بر اجزین خطوطی و وضع کنیم
مر مقادیر انرا در جداول اعدادی آنرا بران وجه کی هریک را از محیط دایره واز قطر او عددی معلوم باشد الا انک مبنی کلام ما در جمیع انج بیان
خواهیم کرد انرا از این معانی و ما بعد ان است کی یاد کنیم عددی البته نه در حیزی از او نه در مقادیر زوایا الا در حیزی کی منتفی
نباشیم ازان بر کی یاد کنیم کی هریک از ایشان معلوم است فقط بحسب قسمی معلوم ایشان. و با این باین کی یاد کنیم کی نا بانک کوسم کی وتر زاویه
معلومه معلوم است ان خواهیم کی منسبت او بوتر زاویه قایمه مردان مثلث را معلوم باشد. و چون بوطیه کردیم آنرا فرض کنیم نصف دایره بر قطر
ا ح و مرکز ا نقطه ک و ازان عمود ک ب بر ن آیم و منصف ح ک کنیم بر نقطه ه و ه ب را وصل کنیم و د ر را مثل
د ب را وصل کنیم اکنون می کوییم کی د ر مثل ضلع معشرست و ب ر مثل ضلع مخمس. بحمت انک
ح د در ک با مربع ه ر مثل مربع ه ا راست اعنی مربع ه ک مساوی مربع ه ر و ب است پس
سطح ح ر در ر مثل مربع ب ک باشد اعنی مربع ح ر بین خط ح ر منقسم شده باشد بر نسبت
ذات وسط و طرفین و ح ر مثل ضلع مسدس است پس ر د مثل ضلع معشر باشد و مربع ب د
مثل مربع هر د راست پس اوشل ضلع مخمس باشد کی مرسوم باشد در دایره. و چون وتر اقوس معلوم باشد هریک از ح ر و ب ان
مقدار معلوم باشد و خط ه ب اعنی خط ه م معلوم باشد و خط ر د ان مثل ضلع معشرست معلوم است و خط ب ر ان مثل ضلع
مخمس است معلومست مربع ضلع مخمس کی ضعف مربع نصف قطرست و مربع ضلع مثلث کی بلمه اضعاف مربع نصف قطرست معلوم
اند پس ضلع مربع و مثلث هم معلوم باشند. و هر دو وتر کی خارج شوند از دو طرف قطرت و ملتقی شوند و یکی از ایشان معلوم باشد
ان دیگر هم معلوم باشد چه مربع هر دو با هم مثل مربع قطرست. و ازین اینجا سایر اوتار جزوی ریشت شود بعد از انک بقدیم کنیم از
برای ان این مقدمه. فرض کنیم در دایره دو اربعه اضلاع اب ح ح ر و وصل کنیم ا ح ر کوییم کی سطح
ب ر مثل مجموع سطح ا ح در ب ح است و سطح ا ب در ح چه زاویه ا ب ه مثل زاویه ب ر ح کنیم
و زاویه ب ر ه مشترک کلیم و زاویه ب ح ه مثل زاویه ب ر ا است پس نسبت ا ح به ر ب چون نسبت
ح ه باشد ب ح و سطح ا ح در ب ح چون سطح ب ر باشد در ح ه و دیگر نسبت انک زاویه ح ب ر
مثل زاویه ه ب ا است و زاویه ب ا ه مثل زاویه ب ح ه پس نسبت ب ا به ا ه چون نسبت ب ر
باشد بر ح و سطح ب ا در ح ه مثل سطح ا ه در ب ر مثل مجموع سطح ا ح در ب ح
در ح ه و سطح ا ب در ح ه و این بوذ انچ خواستیم کی بیان کنیم. و دیگر فرض کنیم نصف دایره بر قطر
ا ح ه هر دو معلوم و کوییم و تر ح ه معلومست چه ب ر ح ه وصل کنیم و هریک از ایشان معلوم است پس سطح
در ب ر معلومین چون سطح ا ح در ح ه معلومین است با سطح ا ر معلوم. و ح ه پس و بر ح ه معلوم باشد
و دیگر فرض کنیم نصف دایره بر قطر ب ح و و تر ح ه معلوم و منصف کنیم قوس ب ح بر ک و تر ب ک
و ح ک وصل کنیم و کوییم هریک از ایشان معلومست چه ا ه مثل ا ب وصل کنیم و عمود ک ر بر ون آیم پس ح ر معلوم باشد
بحمت انک نصف خط ح ه است چه ر ه کی مساوی ب ر است مثل ر ح است و مثلث ا ر ح شبیه
مثلث ر د ب پس سطح ا ح در ح ه معلومین مثل مربع ح ر باشد پس مربع ح ر معلوم باشد. و دیگر
فرض کنیم در دایره ا ب ح ر مثل ضلع مخمس باشد کی مرسوم باشد در دایره. و چون قطر او معلوم باشد هریک از ح ر و ب ان
معلوم است چه قطر ب ر اعنی خط ه م معلوم باشد و خط ر د ان مثل ضلع معشرست معلوم است. و خط ب ر ان مثل ضلع
مخمس است معلومست مربع ضلع مخمس کی ضعف مربع نصف قطرست و مربع ضلع مثلث کی بلمه اضعاف مربع نصف قطرست معلوم
اند پس ضلع مربع و مثلث هم معلوم باشند. و هر دو وتر کی خارج شوند از دو طرف قطرت و ملتقی شوند و یکی از ایشان معلوم باشد
ان دیگر هم معلوم باشد چه مربع هر دو با هم مثل مربع قطرست. و ازین اینجا سایر اوتار جزوی ریشت شود بعد از انک بقدیم کنیم از
برای ان این مقدمه. فرض کنیم در دایره دو اربعه اضلاع اب ح ح ر و وصل کنیم ا ح ر کوییم کی سطح
ب ر مثل مجموع سطح ا ح در ب ح است و سطح ا ب در ح ه چه زاویه ا ب ه مثل زاویه ب ر ح کنیم
و زاویه ب ر ه مشترک کلیم و زاویه ب ح ه مثل زاویه ب ر ا است پس نسبت ا ح به ر ب چون نسبت
ح ه باشد ب ح و سطح ا ح در ب ح چون سطح ب ر باشد در ح ه و دیگر نسبت انک زاویه ح ب ر
مثل زاویه ه ب ا است و زاویه ب ا ه مثل زاویه ب ح ه پس نسبت ب ا به ا ه چون نسبت ب ر
باشد بر ح و سطح ب ا در ح ه مثل سطح ا ه در ب ر مثل مجموع سطح ا ح در ب ح
در ح ه و سطح ا ب در ح ه و این بوذ انچ خواستیم کی بیان کنیم. و دیگر فرض کنیم نصف دایره بر قطر
ا ح ه هر دو معلوم و کوییم و تر ح ه معلومست چه ب ر ح ه وصل کنیم و هریک از ایشان معلوم است پس سطح
در ب ر معلومین چون سطح ا ح در ح ه معلومین است با سطح ا ر معلوم. و ح ه پس و بر ح ه معلوم باشد
و دیگر فرض کنیم نصف دایره بر قطر ب ح و و تر ح ه معلوم و منصف کنیم قوس ب ح بر ک و تر ب ک
و ح ک وصل کنیم و کوییم هریک از ایشان معلومست چه ا ه مثل ا ب وصل کنیم و عمود ک ر بر ون آیم پس ح ر معلوم باشد
بحمت انک نصف خط ح ه است چه ر ه کی مساوی ب ر است مثل ر ح است و مثلث ا ر ح شبیه
مثلث ر د ب پس سطح ا ح در ح ه معلومین مثل مربع ح ر باشد پس مربع ح ر معلوم باشد. و دیگر
فرض کنیم در دایره ا ب ح ر مثل ضلع مخمس باشد کی مرسوم باشد در دایره. و چون قطر او معلوم باشد هریک از ح ر و ب ان
معلوم است چه قطر ب ر اعنی خط ه م معلوم باشد و خط ر د ان مثل ضلع معشرست معلوم است. و خط ب ر ان مثل ضلع
مخمس است معلومست مربع ضلع مخمس کی ضعف مربع نصف قطرست و مربع ضلع مثلث کی بلمه اضعاف مربع نصف قطرست معلوم
اند پس ضلع مربع و مثلث هم معلوم باشند. و هر دو وتر کی خارج شوند از دو طرف قطرت و ملتقی شوند و یکی از ایشان معلوم باشد
ان دیگر هم معلوم باشد چه مربع هر دو با هم مثل مربع قطرست. و ازین اینجا سایر اوتار جزوی ریشت شود بعد از انک بقدیم کنیم از

وتر قوس نصف جزء تمام مت شود جمه بيان هردو قوس كي وتر ايشان معلوم است بحقيقت دو قوس است
ايشان معلوم نيست بس ما محتاج ي شويم كي ان وتر را زيادت كنيم بر وتر يكي از ايشان و ناقص
انرا از دوم ان ديگر يا او تار باقي را هم را بدانند و ما را طريقي نيست بعلم بان بحقيقت ما طلب
علم ان كرديم مقرب بعد ازانك بقديم كنيم از براي ان اين مقدمه . وان اينست
كي چون در دايره اب جو وتر جو اعظم باشد از وتر ات ازم اينك نسبت قوس
جوت به قوس ب آ اعظم باشد از نسبت وتر جو بوتر آ جه تضعيف زاويه اب جو
كنيم بخط بو و وصل كنيم خطوط اوَ جو رَ آ دعمود وَ رَ را بيرون آريم و بكشيم مركز رَ دبعد
وَه دايره ح ط دورَ را احراج كنيم بانقطه ط بس نسبت قطاع وَه ط بقطاع وح ه اعني زاويه
اوَه اعظم باشد از نسبت مثلث وَه ر مثلث اوَ ر اعني نسبه خط وَه بخط اوَ وچون تركيب كنيم
هردو مقدم را بنسبت زاويه اوَ جو بزاويه اوَه اعظم باشد از نسبت خط وَ جو بخط اوَ وچون
كنيم نسبت زاويه وَه جو بزاويه اوَه اعني نسبت قوس وت بقوس د آ اعظم باشد
از نسبت وَه بد آ اعني نسبت وتر جو بوتر ات . واين بود انچ خواستيم كي بيان
كنيم . وچون بقديم ان كرديم فرض كنيم در دايره اب جو ركت وتر ات معلوم
است وان در قوس نصف ربع جود است و وتر اوَ جو وتر قوس جود واحد بس نسبت
وتر اوَ جو بوتر ات اصغر باشد از نسبت قوس اوَ جو بقوس ات لكن قوس
اوَ مثل قوس ات است و مثل ثلث ادبس وتر اوَ اقل باشد از مثل دبلت دير
ات معلوم و اگر فرض كنيم وتر اوَ را معلوم وان وتر قوس جود نصف است وتر
هم كي وتر اوَ اقل است از مثل وتر اوَ بس وتر اوَ اكثر است از مثليش اوَ معلوم بس وتر اوَ
جود احدست اصغرست از مقدارك و اعظم از مقدارك ديگر معلوم و اين در مقدار عدد اجزاء ايشان قريب
بتساوك بس اجزا وتر قوس جود واحد قريب است بجزيكي از ايشان وحسنيد وتر قوس جود واحد
معلوم باشد . واين بود انچ خواستيم كي بيان كنيم انرا . ط در معرفت ميل دانچ ازين آن
مي اوريم معرفت جمله اجزاء ميل است و علم بان بدين وجه است كي چون ما ارتفاع نصف
نهار هريكي را از انقلابين بشناسيم يكي از ان دو آلت مرصوف يا بغير ايشان و بدرستي
بشناسيم مم بعد شمس از نسبت راس درهريكي ازان در وقت وچون فضل ميان امثال بكديگر
بعد باشد بين المقلس در دايره نصف النهار و نصف ان بعد هريك از ايشان باشد از معدل النهار كي ان جمله
اجزاء ميل است . وهرگاه كي زيادت كنيم انرا بر بعد مغلب صغي از نسبت راس ان عرض موضعي باشد كي دران
رصد كرده باشند . و اما علم بميول جزوك محتاج شوند دران و در معاني ديگر كي ياد كنيم انرا بعد
مقدماتي كي تقديم كنيم انرا . واين اينست كي چون در خط باشند محيط بزاويه چون ات او و تقاطع
ميان امثال ان دو خط وه رَ بر نقطه رَ نسبت وَ آ باه مولف باشد از نسبت وَ رَ بدرَ و از نسبت
رَ ت به جه بيرون آريم وح را موازي وَ رَ پس نسبت وَ رَ بوح اعني وَ آ باه مولف باشد
از نسبت وَ رَ بدرَ و از نسبت رَ د به وح اعني نسبت د رَ به ت ه . وهمچنين دبگيريان كنيم كي نسبت وَ به آ مولف
است از نسبت وَ بر رَ و از نسبت رَ ت به آ جه وح را بيرون آريم موازي ت ه پس نسبت وَ رَ بوح اعني
نسبت وَ به آ مولف باشد از نسبت د رَ و از نسبت د رَ بوح اعني نسبت رَ ت به آ وچون دايره
باشد كي ركز او رَ باشد و اوتر دو قوس ات ت ه جزا كنند و هريك از ايشان اقل باشد از نصف دايره
واوتر رَ ت وصل كنند نسبت اَ به ه وچون نسبت جيب قوس ات باشد بجب قوس ت ه جه ما
عمود او ح را بيرون آريم پس نسبت او ح چون نسبت اَ ه باشد به وَ . وچون قوس
معلوم باشد و نسبت چنانك گفتيم هم معلوم باشد هريكي از دو قوس ات ت ه
معلوم باشد جه او رَ را وصل كنيم و عمود رَ ز را بيرون آريم پس زاويه او رَ ز معلوم باشد
وسلث او رَ معلوم الصوره بس نسبت او معلوم به وَ رَ معلوم باشد پس وَ رَ معلوم باشد

وه رسم معلوم است بحمت انك اوَ معلوم است و نسبت اَ به وَ معلوم است وسلث ه وَ رَ معلوم الصوره پس زاويه ه وَ رَ معلوم
باشد قوس ات معلوم . وچون دان وقتي چنان باشد كي فرض كرديم انرا و را وَ ح وصل كنيم
وملتقي شوند برنقطه ه نسبت وه به ت ح چون نسبت حب قوس اوَ باشد بجب قوس ات جه
عمود وَ ح بر ون اريم پس نسبت وح به وَ ح چون نسبت وه به وَ باشد بجب . وچون قوس ت ح
معلوم باشد و نسبت چنانك فرض كرديم معلوم باشد هم وتر ان كم معلوم باشد جمه ت رَ را وصل
كنيم و عمود رَ ز را بيرون آريم پس زاويه ت رَ ز معلوم باشد و مثلث ت وَ رَ معلوم الصوره پس نسبت ت رَ معلوم به وَ رَ معلوم باشد
پس وَ رَ معلوم باشد و وَ ه هم معلوم است بحمت انك ت وَ معلوم است و نسبت وَ ه
به ت معلوم است پس مثلث ه وَ رَ معلوم الصوره باشد و زاويه وَ ه رَ معلوم و باقي
مانند زاويه ت رَ ه معلوم و حسنيد قوس ات معلوم باشد . وچون رسم كنند بر بيط
كم قوس ات اوَ و اوتار شوند برميان ه ت و رَ و ان ضعي از دو اوتر اعظام باشند
دايره نسبت جيب قوس وَ ه بجيب قوس ه آ مولف باشد از نسبت حب قوس وَ رَ بحب قوس وَ رَ و از نسبت جيب قوس
رَ ت بحب قوس ت آ جه بيرون آريم از مركز كم كت حَ است خطوط ح ت ح د
ح وَ را وَ وصل كنيم و فرض كنيم كي ملاقي ح ت شد و نقطه ط و وصل كنيم خطوط
اوَ وَ ط و بحمت انك تقديم كرديم نسبت وَ ط اَ ك بحون نسبت جب
قوس وَ ه است بحب قوس ه آ مولف باشد از نسبت وَ ك بكَ ت كي اوبنر
چون نسبت جب قوس وَ ه است بجيب قوس وَ رَ و از نسبت وَ ط بط آ اعني
نسبت حب قوس وَ ك بحب قوس ت آ . واين بود انچ خواستيم كي بيان كنيم . وممكن
باشد ما را كي بيان كنيم اين نسبت را بحمت تركب بشل ان مثال كي بآن وجه
كي تمم هردو نصف دايره ه آ ح و ه آ ح د ح بكنيم پس نسبت حب قوس
ح آ كي مم جيب قوس ات است بحب قوس وَ ت و از نسبت جيب
قوس ح وَ كي مم جيب قوس وَ ت است بحب قوس وَ رَ و از نسبت جيب قوس
وَ رَ بحب قوس وَ ه . واين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم . واين اينجا ان است كي بقديم ان خواستيم . واين زمان بايد
كي بميول حركت راپيان كنيم . رسم كنيم دايره ما ه آفتاب او بعه را ات مَ و نصف دايره معدل
النهار او ح و نصف دايره البروج ت رَ و فرض كنيم احد الاعدة المرئ را نقطه ه و قوس وح را معلوم
و توهم كنيم از قطب معدل النهار و ان نقطه ز است قوسي كي بنقطه ح بگذرد و ان وح ط است
اكنون مي گوييم كي قوس ح ط معلوم است جه نسبت جيب قوس و آ و ان جيب كلي است بحب
قوس ات و ان حبب كل ميل است مولف است از نسبت حبب قوس وح معلوم بحبب
قوس ه ت و ان حبب كلي است و از نسبت حبب قوس ز ط و ان حبب كلي است بحب قوس
ط ح و حسنيد قوس ط ح معلوم باشد . واين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم . ح در مطالع كه مستقيمه و انچ تواند
ان است كي بدانيم مقادير قسي از معدل النهار كه طالع شوند باشي معروضه از فلك البروج در دور مستقيمه
. و رسم كنيم صورت متقدمه را و فرض كنيم قوس وح را معلوم و گوييم كي قوس ه ط معلوم است جه نسبت
جيب قوس رَ ت و ان جيب تمام كل ميل است بحبب قوس د آ و ان جيب كل ميل است مولفات
از نسبت حبب قوس وح و ان جيب تمام ميل قوس وح معلوم است بحبب قوس ح ط و ان جيب
ميل اوست و از نسبت حبب قوس ه ط بحبب قوس ه آ و ان جيب كلي است و حسنيد قوس ه ط
معلوم باشد . واين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم . و ورشي شوند از انچ گفتيم كي چون در كه مستقيمه مطالع ربعي
واحد از ارباعي كي متقدم است بر نقط اربع برابر باشد بان معرفت مطالع ارباع باقيه جه معدل النهار تمام است بر زوايا قايمه
و اين اخر مقالات اول است از مجسطي

مقالت دوم از فن دوم از جمله چهارم كتاب در علم رياضي است

ماست چون دانستيم دانچ از پيش رفت جمله حال ارض و سماء بشناختيم هم ميل و مطالع كه مستقيمه بين ما بيان كنيم انچ تابع

ایشان است ازانها کی عارض می شود درکه مایله ٠ واول می کویم کی ماجون توهم کنیم زمین را مقسوم بچهار ربع بمعدل النهار یکی از دوایری
کی ما بست بر وتطب او مسکوت ازان ارباع یکی ازان دو ربع شمالی باشد چه اظلال مقابس اعتدالین را بیافته ان بسیرت جنوب
در عامه مسکون ٠ واما طول از مشرق است بمغرب چه مسافت طول تخاوز نمی شود از دوازده ساعت معتدل بحسب ابلج وروشن می شود
ازکسوفات قمرت کی در وقت واحد باشد ٠ واما حمل ابلج عارض می شود درین مواضع زود باشد کی یاد کنیم انشاء الله تعالی

ت در معرفت مطلع هر جزوی از دایره البروج چون مقدار نهار معلوم باشد

است ازدایره افق کی میان معدل النهار باشد ومیان مطلع هرکدام جزوی را کی فرض کنیم ازدایره البروج چون مقدار نهار ان جزو
معلوم باشد ٠ فرض کنیم کی نصف النهارات ه ز باشد ونصف دایره افق ه ب ونصف دایره معدل النهار
اه ح وقطب او نقطه ز وبیرون ایم ازان معدل النهار ربع دایره کی نقطه ح معلوم از دایره بروج بکذرد
وان ربع ط ا است بس می کویم کی قوس ح ح معلوم است چه نسبت جیب قوس آ ط وان جیب نصف
نهار نقطه ح است بجیب قوس آه وان جیب کلیت است مولف است از نسبت جیب قوس ط ز وان
جیب کلیت بجیب قوس ح ح وان جیب تمام میل نقطه ح است و از نسبت جیب قوس ح ب بجیب
قوس ه ب وان جیب کلیت است بس قوس ح ح معلوم باشد وقوس ح ه باقی معلوم وان مقدار
سعت مشرق نقطه ح است ٠ واین آن است کی ماجواستیم کی بیان کنیم ٠ وبعد ازین بیان کنیم کی چون
مقدار نهار وسعت مشرق هردو معلوم باشد ارتفاع قطب هم معلوم باشد ٠ چه درین صورت هم نسبت جیب قوس ه ط وان جیب
فصل نصف نهار نقطه ح است بجیب قوس ط آ وان جیب نصف قوس نهار ال نقطه است مولف است از نسبت جیب قوس ح ح وان
جیب سعت مشرق نقطه ح است بجیب قوس ح ت وان جیب تمام سعت مشرق است و از نسبت جیب قوس ب ز بجیب قوس ز آ
وآن جیب کلیب بس مقدار قوس ب ز معلوم باشد وان مقدار ارتفاع قطب است از افق ٠ وچون قوس ب ز معلوم باشد قوس
ه ط هم معلوم باشد وان فصل نصف نهار نقطه ح است چه نسبت قوس ز ت وان جیب ارتفاع قطب است بجیب قوس ز آ
وان جیب تمام ان است مولف است از نسبت جیب قوس ح ح وان جیب تمام میل نقطه ح است بجیب قوس ح ط وان جیب
میل است و از نسبت جیب قوس ط ب بجیب قوس آه وان جیب کلیت بس قوس ه آ معلوم باشد ٠ ودیکر بحقیقت بداند قوس
ح ح چون قوس ب ز معلوم باشد چه نسبت جیب قوس ز آ وان جیب کلیت بجیب قوس ات وان جیب تمام ارتفاع قطب است
مولف است از نسبت جیب قوس ز ا وان جیب کلیت بجیب قوس ط ح وان جیب تمام میل نقطه ح است و از نسبت جیب قوس
ه ح جیب قوس ه ب وان جیب کلیت بس قوس ح ح معلوم باشد ٠ واز بی آن دانیم کی بیان کنیم کی هردو نقطه از دایره
بروج کی متساوی البعد باشد از احدی نقطتی الاعتدالین سعت مشرق ایشان یکی باشد ونهار ایشان متساوی باشد ویل ایشان
هم متساوی باشد چه بایشان هردو نما دایره کذرد از دوایر موازک معدل النهار بس هردو از نقطه واحد از افق طلوع کنند ٠ وبیان کنیم
هم کی هردو نقطه از دایره البروج کی مساوی البعد باشند از احدی نقطتی الاعتدالین سعت مشرق ایشان متساوی باشد ونهار
دوکی از ایشان چون لیل باشد وان دیکر ٠ چه نقطه ک کی نظیر نقطه ح است نقطه ک کنیم ورسم کنیم
در قوس ح ل کم از دو دایره موازک معدل النهار را بس ایشان هردو متساوی باشند وبیرون
معدل النهار از قطب دیکر او وان لذ است ربع دایره ک بنقطه ک یکی زدوان نزدیکتر است
پس روشن است کی هردو قوس اط سه ح متساوی اند وط ا باقی مانند متساوی اند وهردو
قوس طح کسه هم متساوی اند وهردو زاویه ط ح سه ک تایه آن بس قاعده ح ح مثل قاعده
ه ک باشد ٠ واین برد انچ خواستیم کی بیان کنیم ٠ ودیکر چکونه بشناسند مواضعی را
کی شمس مسامت روس ایشان می شود اما مواضعی کی بعد ایشان از معدل النهار بیشتر از
باشد شمس مسامت روس ایشان نشود ٠ واکر شمل میل اعظم باشد شمس مسامت روس ایشان شود دسالی دوبار وان وقت رسیدن او
اقاب باشد منقلب صیفی ٠ واکر کمتر از میل اعظم باشد در سالی دوبار مسامت سر ایشان شود یکبار پیش از رسیدن او منقلب
دیکبار بعد ازان وان وقت رسیدن او باشد بروقطه کی بعد هریکی از ایشان از معدل النهار شمل بعد سکن باشد ٠ ودیکر
چکونه بداند قسب مقابس را باظلال ایشان در اعتدالین وانقلابین اما اعلم بان سهل شود از قبل معرفت میل
اعظم وعرض بلد ٠ چه فرض کنیم کی ات ح نصف النهارست ومرکز او نقطه ه ونقطه آ سمت الراس ونقطه ز کی بان کذشته
باشد آه ٠ وبیرون ایم از نقطه ح عمود ح ک کی رونده وروشن است کی اوتار خطی است کی اظلال انصاف نهار بروواقع شود

وفرض کنیم

وفرض کنیم کی مقیاس ه ح است وظل او در اعتدالین ح ز ودر انقلاب صیف ح ک ودر انقلاب شتوی ح ط معلوم است وان شل ارتفاع قطب است و مربکی از دو قوس ط ز ک م مقدار میل منقلب است
بس معلوم باشد وقوس ط ح هم معلوم است بس هریکی از زوایا ح ک ح ز ح ط ح سه کانه معلوم باشند
وزاویه ه ح ط قایمه است ومشترک مر مثلثات بلثه را بس هریکی ازینها معلوم الصوره باشند ونسبت
ح ح معلوم بهریکی از ح ک ح ز ح ط معلوم بس هریکی از ه ک ه ز ه ط معلوم باشند ومقادیر
اظلال انصاف نهار اعتدالین وانقلابین ازین مرمقیاس ه ح را ٠ واین بود انچ خواستیم کی
بیان کنیم ٠ ودیکر بداند کی هرکاه کی دو نسبت ازین نسبت سه کانه معلوم
باشند ارتفاع
قطب ومیل اعظم معلوم باشند چه هرکاه کی دو زاویه از زوایا ی ثلث معلوم باشند وواحد بایشه هم معلوم باشد بحمت انک قوس ط ز
وهم متساویان اند الا انک سبل معرفت ایشان بالخ از پیش رفت اصح است چه ازمان اظلال اعتدالین محصل نشد بنفس
خویش واطراف اظلال شتوی موثوق به نیست ٠ ودر خواص دوایر موازک معدل النهار وباند کون کی یاد کنیم خواص
این دوایر را واخ عارض شود دران وابتدا کنیم از دایره معدل النهار کی تحدید مسکونه می کند کی نزدماست ازجهت جنوب ٠ وکویم
ان کس کی درجت این دایره باشد نهار وليل پیش ایشان معتدل باشد وبالخ حس ادراک ان کند چه افق تقسیم معدل النهار وان
کند وجمیع دوایر کی موازک ایشان است بروبنه وشمس مسامت سر ایشان شود دوبار دوبار وحصص اشخاص زادران دروقت
ظل نباشد البته وچون اقاب میل کند باحرکت اجتنی ظل بجهت مخالف او افتد ٠ وهمه کواکب پیش ایشان طالع وغارب
کنند والخ بر معدل النهار باشد مسامت روس ایشان باشند ٠ وهردو قطب معدل النهار بابت اند بر افق ایشان ٠ واما انکس
کی میل کند از معدل النهار بشمال افق انجا تفهیم دوایر موازک معدل بروفتم مختلف کنند ٠ بس اقتضای کی ازجنبتی معدل
النهار باشند مکافی باشد بعضی ازینان ربعضی را ونهار در احرکت اوان چون میل باشد دوان دیکر برجا دله ٠ وکواکبی
کی بعد ایشان از معدل النهار شمل اجزا عرض بلد باشد برسمت روس ایشان بکذرند ٠ والخ بعد ایشان از قطبین اکثر از اجزا
عرض بلد باشد شمالی اوشان ظاهر باشد ابدا وجنوبی غایب ابدا ٠ واما آن کس کی بحت این دوایر متوازی باشد تا موضعی کی
ارتفاع قطب از افق دوان شل میل اعظم باشد اظلال مقابس پیش ایشان بهردو جهت شمال وجنوب افتند ٠ واز انجا ابتدا کند
وظل در جهت شمال افتد ابدا تا منتهی شود بموضعی کی در وارتفاع قطب از افق بمقدار تمام میل اعظم باشد ٠ واز انجا ابتدا کند
وظل در جمیع جهات افق افتد تا برسد بموضعی کی ارتفاع قطب دو ربع دایره باشد ٠ واما دران موضع اعنی تمام میل منقلب صیفی
ظاهر باشد ابدا وشمالی او شان ظاهر باشد ابدا وجنوبی غایب ابدا ٠ واما آن کس کی بحت این دوایر متوازی باشد تا موضعی کی
وقت رسیدن اقاب بروی منقلب صیفی وآن مقدار زمان دو ره واحده باشد از دوایر معدل النهار بقرب ومحیطین اطول لیل
وقت رسیدن اقاب منقلب شوکت بود ٠ واما مواضعی کی بعد از ان است کی اقاب شمالی ظاهر باشد فرق الارض زمان
وان مقدار قطع اقاب باشد اجزای راکت میل هردو نهارات ایشان مقدار نهار تمام ارتفاع قطب باشد وکاه باشد کی غایب باشد از ایشان
مقدار اجزای راکت نظیر باشند درسل اجزا ظاهر را ٠ وهم ازین وجه تا منتهی شود بموضعی کی قطب ظاهر در انجا برجت
راس باشد وحصص دایره معدل النهار مطابق دایره افق کردد وشمس ظاهر باشد پیش ایشان مقدار انک قطع کند نصف
ظاهر را از دایره البروج رغایب باشد از ایشان مقدار قطع او نصف دیکر را ٠ ودر دایره ط ا که شود از معدل النهار با اجزای دایره
بروج درکه مایله واز انها منفع شوند بان ودر معرفت اشیا جزوی ان است کی بیان کنیم اوا کی تفتی از دایره البروج کی بعد
ایشان متساوی باشد از احدی نقطتی الاعتدالین فتی کی طالع شود با ایشان از معدل النهار ساوی باشد ودر افق
فرض کنیم کی ات ح دایره نصف النهارست دت ه نصف دایره افق وآه ح نصف دایره معدل
روح رنه دو قوس متساوی از دایره البروج از دو جانب احد الاعتدالین وان آه ح نصف دایره معدل النهار
وفرض کنیم کی طالع نقطه ط است از نقطه ک باشد وموضع قوس رنه چون موقع قوس ط ک باشد
وانین جهت نقطه ط اعتدال مغرض باشد وطالع نقطه ح از دایره بروج با طالع نقطه ه
باشد از معدل النهار ونقطه ز مشترک است هردو را بس قوس ح ز با قوس ه ز طالع کند قوس
ر ن با قوس ط ه اکنون بروین ایم از هردو قطب معدل النهار وایشان لذ ان قسی ل ط
ل ک م ح ح ورونده است کی اضلاع شلث م ح ح ساوی اضلاع مثلث ل ک ط است بس
ح ح مثل زاویه ل ک باشد وهمچنین زاویه ح م ن مثل زاویه ک ل ط است چه مثلث م ح ز ل ط ک هم متساویان اند

پس باقی ماند زاویهٔ م ن اعنی قوس ز ع مثل زاویهٔ ل ط اعنی قوس ه ط. واین است انچ خواستیم کی بیان کنیم. و دیگر بیان کنیم
کی هر دو قوس متساوی از دایرهٔ البروج کی بعد ایشان از احدی نقطتی الانقلابین متساوی باشد مجموع
ایشان در هر افقی مثل مجموع مطالع ایشان باشد در کرهٔ مستقیمه. فرض کنیم دایرهٔ نصف النهار
و نصف دایرهٔ افق و نصف معدل النهار چنانک فرض کرده بودیم ایشانرا و فرض کنیم دو قوس
د ح ط ح از دایرهٔ البروج متساوی اند و متساوی البعد از نقطهٔ منقلب پس نقطهٔ ح از هر یکی
از ایشان مطلع او از موضعی واحد باشد از افق اکنون بیرون آریم معدل النهار از قطب او
وان نقطهٔ ک است ربع دایرهٔ کی بنقطهٔ ح بگذرد وان ک ح ل است پس مطالع قوس د ح ط ح در کرهٔ
مستقیمه قوس د ک ل ط باشد و در ان افق قوس د ه ط پس مجموع مطالع ایشان در ان افق مثل
ایشان باشد در کرهٔ مستقیمه. و روشن شود از ان کی هرگاه کی مطالع ربعی واحد بدانند از ارباع دایرهٔ البروج مطالع ارباع باقیه
معلوم گردد و چون روشن شد انچ گفتیم بیان کنیم کی چگونه بدانند مطالع قسی دایرهٔ البروج در افقی مفروض. رسم کنیم
دایرهٔ نصف النهار و نصف دایرهٔ افق و نصف معدل النهار چنانک فرض کرده بودیم انرا و نصف دایرهٔ البروج د ح ط د ح ل از معلوم
اکنون می گوییم کی قوس ه ح کی مطالع اوست معلوم باشد چه بیرون آریم معدل النهار از قطب او وان ز
ربع دایرهٔ کی بنقطهٔ ل بگذرد وان ک ل م است پس نسبت جیب قوس ک ل وان جیب ارتفاع
قطب است بجیب قوس ک ح وان جیب تمام اوست مولف باشد از نسبت جیب قوس ک ل وان
جیب تمام میل قوس ح ل است بجیب قوس ل م وان جیب میل ان است و از نسبت جیب قوس ه م
بجیب قوس ه ح وان جیب کلیست پس قوس ه م معلوم باشد و نقصان کنیم انرا از قوس ح م کی مطالع
قوس ح ل است در فلک مستقیم پس باقی ماند ح ه معلوم وان مطالع قوس ح ل است در افق مفروض
و روشن است کی این قوس هم مطالع قوسیست باشد کی مساوی قوس ح ل باشد از انها کی ما بینت ان
باشد پس چون ح ل را جزوی فرض کنیم از دوازده و نقطهٔ ح اعتدال ربیعی باشد مطالع هر یکی از دو قوس کی از دو جانب
اعتدال خریفی باشد ان باشد کی باقی ماند از ضعف مطالع او در کرهٔ مستقیمه. و اگر فرض کنیم انرا دو جزو از دوازده و نقصان
کنیم از ان مطالع قسم اول انچ باقی ماند مطالع قسم ثانی باشد و ان مساوی مطالع هر یکی باشد از اقسام سه گانه کی بعد ایشان
از اعتدال مثل بعد او باشد از ان. و چون قوس نهار اطول در هر افقی معلوم بود پس مطالع نصفی کی از منقلب صیفی است
یا منقلب شتوی هم معلوم باشد چه این مثل ان است و مطالع نصف دیگر کی تمام دایره است هم معلوم باشد پس ما چون نصف
اجزا قوس نهار اطول را فرا گیریم ان مثل مطالع هر یکی از ان دو ربع باشد کی از جنبتین اعتدال خریفی باشد و چون نصف اجزا قوس
باقیه کی تمام دایره است فرا گیریم ان مثل مطالع هر یکی باشد از ان دو ربع کی از جنبتین اعتدال ربیعی باشند. پس هرگاه کی مطالع
این ارباع را بشناسیم و از هر ربعی از ان مطالع دو برج را بشناسیم مطالع انچ باقی ماند از هر ربعی معلوم باشد. و با بود کی برانیم
مطالع سی صغار از دایرهٔ البروج. و ممکن است ما را کی انرا برانیم بوجهی کی ماخذ ان اسهل باشد بعد از انک تقدیم کنیم ابرات
ان این مقدمه. رسم کنیم دایرهٔ نصف النهار و افق و معدل النهار چنانک فرض کرده بودیم و نصف
البروج د ه ح و قوس ه ط از ان معلوم و رسم کنیم بر نقطهٔ ط قوس ط ک از دایرهٔ موازی معدل النهار
و بیرون آریم معدل النهار را از قطب او وان ل است و ربع دایرهٔ ل ط م ل ک ن و روشن است کی
قوس ه ن فضل مطالع قوس ه ط باشد در کرهٔ مستقیمه بر مطالع او در کرهٔ مایله. واین ان است کی
خواستیم کی بیان کنیم. و چون علم باین از پیش رفت. و رسم کنیم دوایری کی فرض کرده بودیم
و توهم کنیم کی نقطهٔ ح احدی الانقلابین است و نقطهٔ ک از اجزاء ان ربع معلوم و بیرون آریم معدل
النهار از قطب او وان ل است و دو ربع دایره کی بر دو نقطهٔ ح ک بگذرند و ایشان ل ح ط ل ک ه اند پس نسبت
جیب قوس ط ح وان جیب کل میل است بجیب قوس ح ل وان جیب تمام آن است مولف باشد از نسبت
قوس ط ه وان جیب فضل نصف قوس نهار نقطهٔ ح است بجیب قوس ه ک وان نسبت قوس ل ک وان
جیب میل نقطهٔ ک است بجیب قوس ک ل وان جیب تمام ان است و چنین قوس ه ک معلوم باشد
و چون نسبت جیب قوس ط ه بجیب قوس ه ک نسبتی واحد است در سایر آفاق و قوس ه ک ابدا
فضل است میان مطالع در کرهٔ مستقیمه و مطالع در کرهٔ مایله پس ما بدانیم از ان مطالع هر کدام قوس
کی خواهیم

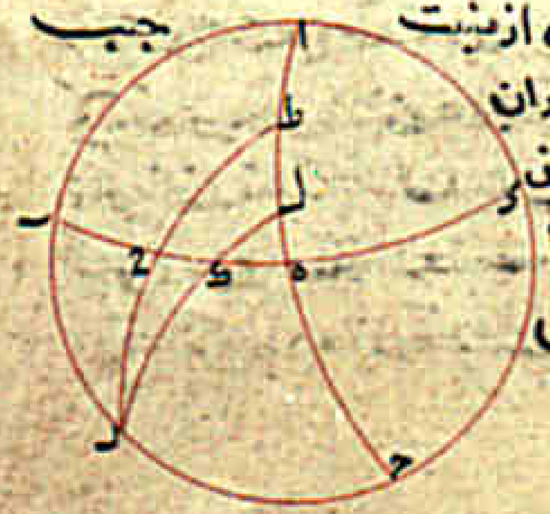

کی خواهیم از این ربع و چون مطالع ربع واحد بدانند مطالع ارباع ثلثه باقیه معلوم باشد. **ی در اشیا جزوی کی از مطالع دانند** و چون
دانستیم انچ تقدیم کردیم سهل شود کی وضع کنیم جدولی مطالع را از برای هر کدام افلیم کی خواهیم و از ان برانیم معانی کی متعلق
باشد بان. و از ان جمله آن است کی چون خواهیم کی قوس النهار را بشناسیم فرا گیریم مطالع ما بین جزو شمس و نظیر ان. و اگر
قوس اللیل را خواهیم فرا گیریم مطالع ما بین نظیر جزو شمس و جزو شمس. و هر کدام را کی فرا گیریم اگر قسمت کنیم انرا بر پانزده بیرون اید ما را
ساعات معتدله و اگر قسمت کنیم بر دوازده بیرون آید ما را از ان ساعات. و بدرستی از زمان ساعات را بوجهی دیگر بدانیم و ان
اینست کی فرا گیریم فضل میان جمله مطالع در کرهٔ مستقیمه و میان جمله ان در ان افق اما بنهار انچ بازاء جزو شمس است و اما بلیل انچ
بازاء جزو مقابل اوست پس سدس انرا فرا گیریم و زیادت کنیم بر پانزده اگر شمالی باشد از معدل النهار و نقصان کنیم از پانزده اگر
جنوبی باشد انچ حاصل شود از زمان ساعات مقصود باشد. و هرگاه کی ساعات زمانی معلوم باشد و خواهیم کی انرا ساعات
معتدله کنیم انرا در ازمان ساعات ان وقت بزنیم و انچ مجتمع شود بر پانزده قسمت کنیم انچ بیرون اید این ساعات معتدله باشد
مر ان وقت را. و اگر ما را ساعات معتدل معلوم باشد و خواهیم کی انرا ساعات زمانی کنیم انرا در پانزده بزنیم و انچ مجتمع شود
قسمت کنیم انرا بر ازمان ساعات ان وقت انچ بیرون اید ساعات زمانی باشد مر ان وقت را. و اگر ما را ساعات زمانی معلوم
ماضی باشد از لیل یا نهار کی و خواهیم کی جزو طالع را بدانیم ضرب کنیم عدد ساعات را اما از نهار انچ از طلوع شمس باشد و اما
از لیل انچ از غروب او باشد در ازمان ساعات کی نظایر باشد آنها را و لقا کنیم انچ مجتمع شود اما از برای نهار بانک ابتدا کنیم از
جزو شمس و اما از برای لیل از جزو مقابل او بر توالی بروج بحسب مطالع آن افق پس با نجا کی برسد ان جزو طالع باشد. و اگر خواهیم
کی جزو متوسط سما را بدانیم ضرب کنیم ساعات زمانی را کی از نصف نهار یوم ماضی است تا ان وقت در ازمان ساعاتی کی نظایر
ایشانست انچ مجتمع شود بیفزاییم انرا بانک ابتدا کنیم از جزو شمس بر توالی بروج بحسب مطالع در کرهٔ مستقیمه پس انجا کی برسد ان جزو
متوسط باشد سما را. و اگر جزو طالع معلوم باشد و خواهیم کی جزو متوسط سما را بدانیم فرا گیریم انچ بازاء جزو طالع است از جمله مطالع در ان
افق و نقصان کنیم از ان اجزا ربع انچ باقی ماند فرا گیریم انچ بازاء ان باشد از جمله مطالع در کرهٔ مستقیمه کی ان جزو متوسط باشد در ان وقت
و اگر جزو متوسط سما معلوم باشد و خواهیم کی جزو طالع بدانیم فرا گیریم انچ بازاء جزو متوسط سما است از جمله مطالع در کرهٔ مستقیمه و زیادت
کنیم بر ان اجزاء ربع را و انچ مجتمع شود فرا گیریم انچ بازاء ان باشد از جمله مطالع در ان افق کی ان جزو طالع باشد در ان وقت. و از جزو ها
روشن است کی انکسانی کی تحت دایرهٔ واحد باشند از دوایر انصاف نهار انچ میان موضع شمس باشد و نصف النهار از ساعات
معتدله پیش ایشان متساوی باشد. و اما انکسان کی تحت دایرهٔ واحد نباشند فضل میان ساعات ایشان کی یاد کردیم
مثل اختلاف ما بین دوایر انصاف نهار ایشان باشد. **یا در زوایایی کی حادث می شوند از تقاطع دایرهٔ بروج و دایرهٔ
نصف النهار** باید اولا کی بدانند کی ما بزاویه تا اینجا کتب بسیط کرده است آن بی خواهیم کی محیط شود بان دو قوس از دو دایرهٔ
عظیمه کی چون تقاطع ایشانرا قطب کنند و دایرهٔ بعدی کی رسم کنند انچ از این دایره میان قوسین افتد ربع ان باشد و می گوییم
قولی عام در زوایایی کی حادث می شوند از تقاطع دایرهٔ بروج دیگی از دوایر دیگر اعنی دایرهٔ نصف النهار و دایرهٔ افق و دایره
کی مار است بقطبین افق کی ما اختیار کردیم از هر چهار زاویه کی حادث شوند نزد نقطهٔ واحد زاویه شرقی شمالی را از ان چهار
و ا... خواهیم و بجمیع آنچ بعد از این است. می خواهیم کی بیان کنیم کی نقطتی
از دایرهٔ بروج کی متساویة البعد باشند از احدی نقطتی الاعتدال زاویتین حادثتین
را از تقاطع دایرهٔ بروج و نصف النهار متساوی می گردانند. فرض کنیم قوس ا ب ج
از معدل النهار و ب ه از دایرهٔ بروج و قوس ح ب ب ط متساوی و از جنبتین نقطهٔ
ب کی اعتدال است و بیرون آریم از قطب معدل النهار وان ک است بر دو نقطهٔ
ح ط دو قوس ک ح ک ط ل پس می گوییم زاویهٔ ک ح ب ک ط ه متساوی اند چه اضلاع
مثلث ب ک ح مساوی اضلاع مثلث ب ط ک است پس زوایا احدی از ایشان مساوی زوایای دیگری باشند و زاویهٔ ک ح ب
مساوی زاویهٔ ب ط ک اعنی زاویهٔ ک ط ه و انست انچ خواستیم کی بیان کنیم. و می
گوییم کی هر دو نقطه از دایرهٔ بروج کی بعد ایشان از منقلب بعدی واحد باشد ان دو
زاویه کی نصف النهار احداث کند نزد ایشان متساوی در قیمه باشند. فرض
کنیم قوس ا ب ج از دایرهٔ بروج و ب ح ب ه از و متساوی و ایشان از جنبتین
نقطهٔ ب کی انقلاب است و بیرون آریم از قطب معدل النهار وان ک است

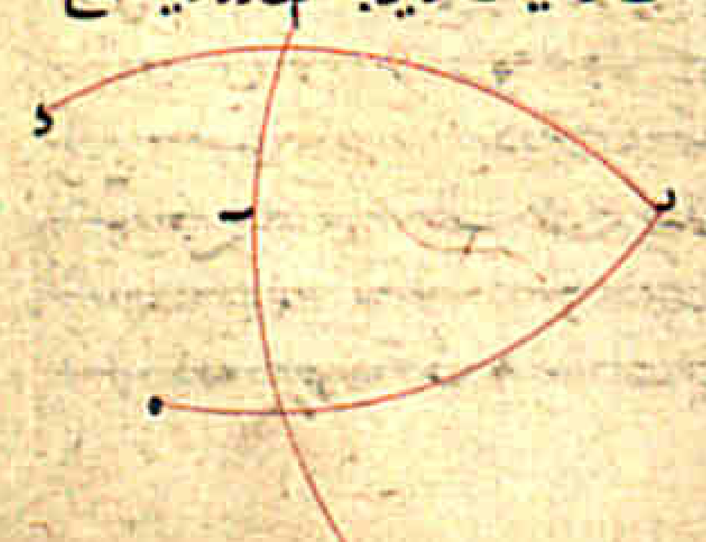

بود نقطه ه‍ ر دو قوس ر ر ر بس مي كويم كي زاويه ب ر ت ه‍ مساوي دو قايمه اند چه زاويه ب ر ت
انديجمت انك قوس ر ر ه‍ متمايان اند بس زاويه ه‍ ر ت اعني زاويه ب ر ت با زاويه ه‍ ر ت مساوي دو قايمه
باشند ٠ و ديكر فرض كنيم كي اب ه‍ ر نصف النهار است و اه‍ ر نصف دايره بروج و نقطه آ احد
الانقلابين بس مي كويم زاويه ه‍ آ ر قايمه است چه رسم كنيم بر قطب آ بعد ضلع مربع نصف دايره
ه‍ ر ت بس قوس ه‍ ر ربع دايره باشد و او موتر زاويه ه‍ آ ر است بس او قايمه باشد ٠ و ديكر تا نصف
النهار اب ر باشد و نصف دايره معدل النهار اه‍ ر و نصف دايره بروج ا د ر بس در نقطه آ ر
اعتدالين باشند الكنون مي كويم كي هريكي از دو زاويه ه‍ آ د ر د ر آ ر معلوم است چه رسم كنيم بر قطب آ بعد
نصف دايره ب ر ه‍ ر و دش است كي هريكي از دو قوس ا د ه‍ ر د ر ربع دايره است و نقطه ر احد الانقلابين
ه‍ معلوم باشد و ان مقدار كل ميل است و قوس ه‍ ر كل ان معلوم است بس زاويه ه‍ آ ر د معلوم
باشد و ادان است كي نزد احد الاعتدالين است و تا تمام دو زاويه قايمه هم معلوم باشد و ادان است
كي نزد اعتدال ديكرست ٠ و ديكر تا نصف النهار ات ر باشد و نصف دايره معدل النهار
اه‍ ر و نصف دايره بروج ب ر د و نقطه ر احد الاعتدالين و قوس ا ر د معلوم بس مي كويم كي
زاويه ك ر د معلوم است چه رسم كنيم بر قطب ر بعد ضلع مربع نصف دايره ح ط ك بس ح
نسبت جيب قوس ب آ و ان جيب ميل نقطه ر معلومه است بجيب قوس ا ح و ان جيب تمام آن
باشد ادنسبت جيب قوس ب ر معلومه بجيب قوس ر ك و ان جيب تمام ان است و از نسبت جيب
كليت بس قوس ط ك معلوم باشد و مجموعين قوس ط ه‍ ك معلوم باشد و او موتر زاويه ك ر ط است
بس اين زاويه معلوم باشد و دوش است كي اين زاويه مساوك زاويه باشد كي حادث شد نقطه
نزد نقطه ر كي بعد از نقطه ر مايلين اوشل بعد نقطه ب باشد ازان و هريكي از دو زاويه ه‍
كي بعد ايشان از اعتدال ديكر مثل بعد ان دو نقطه باشد ازان اعتدال هم معلوم اند چه
هريكي از ايشان با نظير او ازان ديكر تمام دو زاويه قايمه است و مثل اين مسلك بداخ ساير زواياي كي
از تقاطع ايشان حادث شود ٠ و اين است اخ خواستيم كي بيان كنيم ٠ ط در زواياي كي حادث
شود از تقاطع دايره بروج و دايره افق اما علم باين زواياي اسهل است از علم زواياي باقيه و باينكي بداشت كي اين زواياي دركم مستقيمه ان زواياست كي علم
بان از بين رفت ٠ و اما در كري مايله مي كويم اطلاكت هر دو نقطه از دايره بروج كي مساوي البعد باشند از احد نقطتي
ان دو زاويه كي افق احداث كند نزد ايشان مساوك باشند ٠ تا دايره نصف النهار ات ر باشد و نصف دايره
معدل النهار اه‍ ر هريكت از دو نقطه ر ك از احد الاعتدالين و تا يكن نزد بايشان
دو قوس ح ط ك كم از دايره بروج بر وجهت كي قوس ح ك ل از ايشان مساوك باشند ٠ بس تا
كويم دو زاويه ح ط ك ل ك مساوك اند چه مثلث ه‍ ح ك ل مساوك الاضلاع اند بس زواياي ايشان
مساوك باشند و زاويه ح ر ك ل ك مساوك و باقي مانده زاويه ح ط ك ل هم مساوك ٠ و مي كويم كي هر دو
نقطه متقابل از دايره بروج زاويه شرقي يكت از ايشان با زاويه غربي ان ديكر مساوك و در قايمه باشند ٠ فرض كنيم كي
دايره افق ات ر است و دايره بروج اه‍ ر و متقاطع اند بر دو نقطه آ ه‍ بس مي كويم كي زاويه ه‍ آ ر و زاويه قايمه باشند
و اين روشن است چه زاويه ر آ ه‍ مثل زاويه ه‍ ر ت است و زاويه ر آ ب با زاويه ر آ ه‍ مساوك و در قايمه است ٠
و ديكر ستي كي لازم اين از اخ كفتيم كي هركاه كي زواياي شرقي از احد نصفي دايره البروج كي بين الاعتدالين
است معلوم باشد زواياي شرقي تا تمام دايره هم معلوم باشد و مجموعين زواياي غربي ازان هر دو نصف دايره
هم معلوم باشد ٠ اكنون خواهيم كي بيان كنيم كي چكونه بدانيم دو زاويه كي عند الاعتدالين باشند و زاويه
شرقي در افقي معلوم ٠ تا دايره نصف النهار ات ر باشد و نصف دايره افق شرقي اه‍ ر ربع
دايره معدل النهار ه‍ ر و هر دو قوس ه‍ ت از دايره بروج بر ان وجه كي نقطه ه‍ از قوس ه‍ ت اعتدال خريفي
باشد و از قوس ه‍ ت اعتدال ربعي بس نقطه ت انقلاب شتوي باشد و نقطه ه‍ انقلاب صيفي و قوس ر ر معلوم
باشد و آن تمام ارتفاع قطب است و هريكي از دو قوس ب ر ه‍ ر ه‍ كل ميل است و معلوم بس هريك از دو قوس ب ر ه‍
معلوم باشد و زاويه ه‍ ر ه‍ كي نزد اعتدال ربعي است معلوم است و زاويه ه‍ ر ت كي نزد اعتدال خريفي است معلوم است

وبين ان

وبان ان است كي خواستيم كي بيان كنيم ٠ مي خواهيم كي بيان كنيم كي چكونه بدانيم زاويه شرقي كي نزد نقطه معلوم باشد از دايره بروج در افقي
معلوم ٠ تا نصف النهار دايره ات ه‍ ر باشد و نصف دايره افق شرقي ب ه‍ ر و نصف دايره بروج اه‍ ه‍ و نقطه ه‍ از بر افق معلوم ٠ بس
مي كويم كي زاويه ه‍ ر ه‍ معلوم است چه رسم كنيم ه‍ ر قطب ه‍ و بعد ضلع مربع قطعه دايره ح ط ك تا قوس
اه‍ ب ه‍ ر بار سند بر دو نقطه ح ط و روش است كي هريكي از دو قوس ه‍ ر ح ط ك ربع دايره است
چه قوس ب ه‍ كا مخطوط است بر انقطاب هر دو دايره اشان و بجمت انك جزك كي متوسط ساست
تحت الارض معلوم و ان نقطه ه‍ است بعد او از معدل النهار هم معلوم است و همچنين بعد نقطه
ر و ان نقطب افق است از و معلوم است بس قوس ه‍ ر معلوم باشد و بجمت انك نسبت جيب قوس
ه‍ ر و ان جيب تمام قوس ه‍ ر معلوم است بجيب قوس ر ر و ان جيب كلت است مولف است از نسبت
قوس ه‍ ه‍ و ان جيب ما بين حوسط ساست تحت الارض و حركت كي برافق است بجيب قوس ه‍ ح
و ان جيب كلت است و از نسبت جيب قوس ح كا بجيب قوس ر ط و ان جيب كلت است بس
قوس ح كا معلوم باشد و او موتر زاويه ط ه‍ ح است بس او نيز معلوم باشد ٠ و اين ان است كي ما مي خواستيم كي بيان كنيم ط در زواياي كي حادث شوند از تقاطع دايره بروج و دايره كي ما باشد بدو قطب افق
و از انها كي باين كي بداشت باعلم اين زوايا مقدار قوسي است كت ميان سمت راس باشد و ميان تقاطع دايره بروج و دايره كي ما
باشد بدو قطب افق ٠ و اول بيان كنيم كي هر دو نقطه از دايره البروج كي مساوي البعد باشند از احد الاعتدالين و ان در زمان
كي بيان ايشان هر دو است و بيان دايره نصف النهار از دو جانب او مساوك باشند ان دو قوس كي بيان ايشان هر دو
است و ميان سمت راس هم مساوك باشند و ان دو زاويه كي حادث باشند نزد ايشان مساوك و در قايمه باشند ٠ تا قوس
ات ه‍ از دايره نصف النهار باشد و نقطه ت ازان سمت الراس و نقطه ه‍ قطب
معدل النهار و دو قوس اه‍ ه‍ ح از دايره بروج بر وجهين كي بعد دو نقطه ه‍ ر از احد
الانقلابين از قوس ات ه‍ هم مساوك باشد و بر ات ايم بايشان دو قوس ب ر
ر ب بس مي كويم كي ايشان مساوك اند دو زاويه ب ه‍ ر ر ه‍ ب ر مساوي دو قايمه
چه بر ان ايم بايشان دو قوس ه‍ ر ر ه‍ ر و روش است كي ايشان مساوك اند
و همچنين دو زويه ب ه‍ ر ب ه‍ ر و ضلع ب ه‍ مشترك است بس قاعده ب ر مثل
قاعده ب ر باشد و زاويه ب ه‍ ر مثل زاويه ب ه‍ ر و دو زاويه ه‍ ه‍ ر و ه‍ ر ب مساوك دو قايمه اند بس زاويه ب ه‍ ر با مساوي در
قايمه باشد ٠ و اين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم ٠ و چون نقطه ر از دايره بروج بارك شرقي و بارك غربي از دايره نصف
النهار و بعد او از حتي نصف النهار مشاوك ان دو قوس كي بيان ايشان و بيان سمت راس باشند دو وقت مساوي
باشند و دو زاويه كي حادث باشند نزد ان نقطه ضعف زاويه باشد كي حادث شود از تقاطع دايره بروج و نصف النهار هركاه
كي افقي اند كي متوسط سما را دران دو وقت يا شمالي باشد يا جنوبي از سمت الراس ٠ تا قوس ات ه‍ ر از دايره نصف النهار
باشد و ه‍ از ان سمت الراس و نقطب نقطه ه‍ ر دو قوس اه‍ ر ح ط از دايره بروج بران
وجه كي نقطه ه‍ و نقطه ح كي هر دو نقطه واحد است بعد ايشان از جنبتي قوس
ات ه‍ ر مساوك باشد و بران بريم باشان دو قوس ه‍ ح ح ٠ بس مي كويم كي ايشان
مثابيان اند و در زاويه ه‍ ر ح ح ت جمعا ضعف زاويه ه‍ ر باشد چون در نقطه
آ كي متوسط سما اند دران دو وقت هر دو جنوبي باشند از نقطه ه‍ جه قوس
ه‍ ح بر ان ايم و روش است كي مثلث ه‍ ر ح مساوك الاضلاع و الزواياي ان
بس قوس ه‍ ح ح مساوك باشند و زاويه ه‍ ر ح و ه‍ ح ح مجموعين و زاويه ه‍ ر ا و زاويه ه‍ ح ت است بس جميع زاويه ه‍ ح ت مثل
زاويه ه‍ ر باشد و زاويه ه‍ ر مشترك است بس زاويه ه‍ ح ح ت ضعف زاويه ه‍ ر
باشد ٠ و اينست اخ خواستيم كي بيان كنيم ٠ و چون هر دو نقطه آ ه‍ شمالي باشند از نقطه
ه‍ ر دران دو وقت زاويه ك ه‍ ر ح ه‍ مساوي باشند بس زاويه ه‍ ك ح ك تا تمام دو قايمه
مساوك باشند و زاويه ه‍ ر زاويه ه‍ ح ت است بس جميع زاويه ل ح ت مثل هر دو زاويه
ه‍ ر ك باشد و ازين جهت جميع زاويه ل ح ت ك ه‍ ر ضعف زاويه ه‍ ر باشد ٠ و اينست

اخ خواهيم كي بيان كنيم ٠ وچون نقطه آ جنوبي باشد از نقطه ح و نقطه ب شمالي ازان دو هردو وقت جميعاً زاويه ه ح ك ح ب زاويه ه ح ل ح ب شوند پس دو زاويه قايمه بضعف زاويه ه ح ل ح ب كه زاويه ه ح ك ح ب زاويه ه ح ل ح ب مثل دو قايمه است و زاويه ه ح ل ح ب مثل زاويه ه ح ك ح ب است بس زاويه ه ح ك ح ب كه زاويه ه ح ل ح ب اعظم باشد از دو زاويه ه ح ل ح ب كي هردو مثل دو قايمه اند بضعف زاويه ه ح ل ح ب

وچون نقطه آ شمالي باشد از نقطه ح و نقطه ب جنوبي ازان دو وقت جميعاً زاويه ح ب ك ه ح ب ناقص شوند از ضعف زاويه ه ح ب مثل دو زاويه قايمه چه زاويه ح ب ك ه ح ب ناقص مي شوند از دو زاويه ه ح ب اعني ضعف زاويه ه ح ب بزاويه ه ح ك ه ح ك زاويه ه ح ك مثل زاويه ه ح ب است بس دو زاويه ح ب ك ه ح ب ناقص شوند از ضعف زاويه ه ح ب كه زاويه ه ح ك ه ح ك مثل دو زاويه قايمه است

انست ٠ و اينست اخ خواستيم كي بيان كنيم ٠ وچون اين از پيش رفت بر دستي كه سهل شود كي بشناسيم مقادير روزهاي كي حادث باشند از تقاطع اين دو دايره و بدانيم فتي كي بيان سمت راس باشد بيان هر نقطه معلومه از دايره البروج هركاه اين نقط يا نقط تقاطع متوسط سما باشند يا برانند ٠ تا دايره نصف النهار اب ه ح باشد و نصف دايره انق ه ح و نصف دايره ح ح ك ح ل ح معلوم و متوسط سما پس اگر دايره ماء نقطه آ كي سمت راس است بنقطه ر رسم بكند زاويه ا ه ر معلوم باشد چه او تقاطع دايره بروج و نصف النهار است و قوس ا م معلوم باشد ٠ واگر نقطه ه از دايره بروج بر انق معلوم باشد و قوسم كنيم قوسي كي بيرون اين از نقطه ا و نقطه ه بكند زدوان قوس ا ه ح است قوس ا ه ابداً ربع دايره باشد و زاويه ا ه ح معلوم است پس زاويه ا ه ح معلوم باشد ٠ واين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم ٠ و درشت شود ازين كي ماچون زدايا سترقي رابدانيم كي حادث باشند ارتفاع نصف دايره بروج كه بين الاعتدالين است و دايره كي ما باشد بدو قطب افق و بدانيم قتي كه بيان سمت راس و نقط معلومه است زود باشد كي بدانيم زوايا عزبي و فتي حادثه را از اجزا اين نصف ٠ و همچنين بدانيم زوايا و فتي حادثه را از اجزا نصف ديگر و ناحيت شرقي و عزبي از نصف النهار ٠ و ازين ان دود كي بيان كنيم كي چگونه بدانيم در اوقتي معلوم قوسي كي بيان سمت الراس و ميان نقطه معلومه از دايره البروج چون ازمان بعدان نقطه از دايره نصف النهار معلوم باشد ٠ تا دايره نصف النهار اب ه ح باشد و نصف دايره انق معلوم ه ر و نصف دايره البروج ح ح ك ح ل ح معلوم و بعد او از دايره النهار بمقدار قوس ح ر پس نقطه ر معلوم باشد و نقطه ط هم معلومست و بروت ايم از نقطه آ كه سمت الراس است قوسي كي بنقطه ح بكذرد ان قوس اح ه ٩٠ است ٠ پس چي كويم كي قوس اح معلوم است چه قوس او معلومست چه بعد هريكي از دو نقطه آ ر از معدل النهار معلوم است و نسبت جيب قوس ر ت معلومه بجيب قوس ر آ و آن جيب كلي است مولف باشد از نسبت جيب قوس ر ك معلومه بجيب قوس ط ح معلومه و از نسبت جيب قوس ح ه بجيب قوس ه آ و ان جيب كلي است پس قوس ح ه معلوم باشد و باقي ماند قوس اح معلوم باشد ٠ و اينست اخ كي بيان كنيم ٠ واگر خواهيم كي بدانيم زاويه راكي حادث شده باشد از تقاطع ايشان اعني زاويه اح ك ح ر بعد ضلع سريع قطعه دايره ك ل ح پس ديگر ضلع ح ه معلوم بجيب قوس ه ك و ان ادست مولف باشد از نسبت جيب قوس اح ك معلوم بجيب قوس ط ك و از جيب تمام ان است و از نسبت جيب قوس ل ح بجيب قوس م ك و ان جيب كليست پس قوس م ل معلوم باشد و قوس ل ك باقي معلوم ماند و او موتر زاويه ل ح ك است پس او معلوم باشد و همچنين زاويه اح ك معلوم باشد ٠ و اين ان است كي خواستيم كي بيان كنيم ٠ وچون بحقيقت شناختيم مقادير زوايا و قتي كي ياد كرديم هركدام جوزراكي خواهيم در هرافق كي باشد پس ممكن باشد ما را كي ازا جداري نهيم بحدي هريكي از اقاليم و بدانيم از انجا مقاني كي محتاج شوند بانها در امور ك جزوك اين بيايند بران وجه كي ترتيب اجزا دايره البروج در ان جداول مرج برج كنيم و چنان كنيم كي چون شرقي باشد از دايره نصف النهار وچون

وچون غربي باشد ازان ٠ و شك نيست در انك از جداول عدد ساعاتي كي بيان راس ان برج است و دايره نصف النهار و دو ثماني مقادير فتي كي بيان سمت راس آن باشد و راس آن برج دو ثالث مقادير زوايا چون شرقي باشند و دو رابع مقادير چون غربي باشند ٠ و ازانجا كي تالي ان است كي تقديم كرديم آن است كي بيان كنيم كي هركاه كي ما را وقتي معلوم باشد و رانقي معلوم و خواهيم كي ازا بدانيم دو انقي ديگر معلوم و نصف نهار هردو مختلف باشند ما نز اكنيم اخ بيان اين دو دايره است ازا اجزا معدل النهار و زيادت كنيم ازا بر اجزا ساعات معلومه يا نقصان كنيم ازا ازانها اما اگر انقي كي من خواهيم كي ساعات را دران بدانيم شرقي باشد از اخ ساعات او شناخته ايم ما نز ازا زيادت كنيم و اگر عزبي باشد نقصان كنيم اخ حاصل شود ان ساعاتي باشد كي خواسته باشيم ازا ٠ و اين آخر مقالت دوم است از مجسطي

مقالت سيم از فن دوم از جمله چهارم كي در علم رياضي است

شكل آ در مقدار زمان سال شمسي ٠ اما چون علم باخ غارض نمي شود در افاليم مسكونه و ما بعد ان از پيش رفت تا پيان كنيم اكنون اخ بحث است حركات اشاب چه او فاتحه حركات كواكب ثابته است ٠ و اول تقديم معرفت مقدار زمان سنه او كنيم و كوسم اين زمان ان زمان است كي چون شمس ابتدا كند دران بحركت خويش از نقطه ثابته از فلك البروج و برانتقال برود عود كند بان نقطه ٠ و اولي نقطي كي استعمال كنند و رانك بحدين زمان سنه بان كنند يكي ازنقط اربع است كه اعتدالين انقلابين است ٠ اما بحسب مبادك تقليمي وان ابعد اين دو اشاب است برانق يا در وسط السما تا عود او بان ٠ يا از مثل طول ليل و نهار تا عايد شود مثل ان حال ٠ و همچنان بحسب مبادك طبيعي وان ارحالتي باشد از هوا كي تعلق باشاب دارد تا مثل ان حالت بس ما چي مابهم وقتي كي اولي باشد بانك اورا استعمال كنند از ميان اوقات عبارتك يا ذكرديم و اما مقدار اين زمان متساوك است ابداً نه انك زيادت شود كمبار و ناقص شود ديكبار و او دو سنين قليله العدد و دير كذرد از سيصد و شصت و پنج روز و ربع روز و ركت بيني محسوس لكن چون زمان دراز شود در عدد سنين بسيار كردد ناقص شود از اخ واجب است بحسب اين مقدار در سيصد سال يك روز ٠ اين بروجه مقنايست درست شده است بيان علت ارصادك كي قدما را بوده است در اعتدالين و انقلابين راجه زمان چون دراز شود بين الرصدين ظاهر شود ان زلت كي بوده است و هنه و احده را مقدار كي برسد كي بر عدد ان مدت منقسم شود و حصل واجب باشد كي مقدار زمان سنه شمس سيصد و شصت و پنج روز باشد و ربع روز الا جزوك از سيصد جزو از روزك ٠ و هركاه كه قسمت كنند برين عدد اجزا آن دايره را اخ پيرون اين مقدار حركت اشاب باشد در يك روز و چون تضعيف كنند انرا بايام شهر واحد و سنه واحده كي سيصد و شصت و پنج روز ست و عيان از عدد سنين حركت وسطي اشاب دران مدت معلوم باشد و چون از بهر ان جدولي بسازيم زوج باشد كي ازان بدانيم سيرات وسطي او در هر وقت ٠

فصل در احوال كي وضع كنند بجهت حركت مستوك كي بر استدارت باشد

بدانيم كي جميع حركات كواكب مستوي است در افلاك ايشان و احداث مي كنند در ازمان متساوك زوايا متساويه را نزد مراكز ايشان و اخ ظاهر مي شود ما را از اختلاف حركات ايشان بحسب ان است كي احداث مي كنند در ازمان متساوك زوايا مختلفه را نزد ابصار ما و اين خالي نباشد از انك حركت او در دايره باشد كه مركز او خارج باشد از ابصار ما و او محيط باشد بما و از افلاك خارج مركز كويند يا انك حركت او بر دايره باشد كه محيط نباشد بما و از افلك تدوير خوانند لما انك مركز او حركت كند در دايره كي مركز او نزد ابصار ما باشد يا بر جهتي ديكر باشد ثالث مركب ازين دو جهت لما انك در شمس اكنفايي توان كرد بيكي ازين دو جهت عيرانك متركب شود از ايشان چه او صاد شمس ما را چريك احتلاف لمي نمايد اورا ٠ و چون حركت مي كند شمس در هر جزوك از اجزا فلك البروج حركت صغرك يا عظمي مايكت از دو وسطي و عود مي كند مثل ان حركت دوران جزبعينه و دلالت كرد اين بر انك حركت او در فلك تدوير مساوك باشد و در سرعت حركت و مركز تدوير احول مركز بروج ٠ و از جهت اخ كفتيم از عودات سيرات بنقطي يا عيانها از دايره بروج واجب شود ثالثم كي مركز فلك كي محيط است بما ثابت باشد و سبيل در جميع اخ استعمال مي كنيم انرا ازين دو جهت سبيلي واحدست چون ملازمت شرايطي كنيم كي رود باشد كي بيان كنيم در ما بعد ٠ مي خواهيم كي بيان كنيم حركات مستوي كواكب چون در فلك خارج مركز باشد در ازمان مساوك حركات مختلف بنمد ٠ فرض كنيم دايره ا ب ج بر مركز ه و نقطه آ و د بر د بصر ما تا ابعد بعد نقطه آ باشد و اقرب نقطه ر و فرض كنيم كي كوكب بحركت مستويه خويش قوس ا ح ز مساوك قطع كرد و قطع ايشان در دو زمان مساوي كرده باشند پس مي كويم اين دو حركت ما را نزد نقطه د مختلف ظاهر شود چه وصل كنيم خطوط ت د ر ه ح ز پس زاويه ا د ت اصغر باشد از هريكي از دو زاويه ا ه ح ز مساوك و زاويه ح ز ك اعظم است از هريكي ازيشان ٠ و اما حركات مستوك كواكب در فلك تدوير هم در ازمان

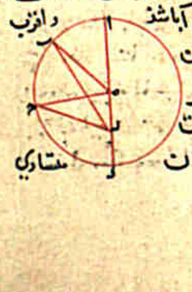

حرکات مختلف بیند الا انک حرکات بطی ایشان در بعد ابعد بیند چنانک در فلک خارج مرکز هرگاه کی حرکت کوکب بخلاف
جهتی باشد کی مرکز فلک تدویر حرکت کند بآن جهت واما اگر هردو حرکت بجهت واحده باشد حرکت
ابعد بعد بیند. واین روشن شود ازین اصل موضوع واوان است کی چون حرکت کند فلک
کی رح طک است مستویه خویش بر دایره اب ج د کی مرکز او مرکز فلک البروج است از نقطه
آ بسوی نقطه ب وکوکب نزدیکی از دو نقطه ر ک باشد فرقی نباشد میان موضع او کی اورا
دران بیند ومیان موضع مرکز فلک تدویر لکن اگر کوکب نقطه دیگر گردد چون نقطه ح کمان
برند باو کی حرکت او اسرع است از حرکت مستویه او بمقدار قوس اح واگر بنقطه ک گردد کمان
برند باو کی حرکت او ابطا است از حرکت مستویه او بمقدار قوس اک. اما انک هیچ فرقی
نیست میان هریکی ازین دو وجه روشن شود مارا بعد از انک درصورت خروج از مرکز نسبت
المرکزین باشد بنصف قطر فلک خارج مرکز چون نسبت نصف قطر فلک تدویر باشد بنصف قطر فلکی کی بران می گردد.
ودیگر باید کی حرکت فلک خارج مرکز بر توالی بروج باشد ومساوی حرکت فلک تدویر هرگاه کی هردو حرکت در ازمان متساوی
باشد. وبا آن حرکت هریکی ازیشان مساوی حرکت کوکب باشد در فلک تدویر وحرکت او در تدویر نزد ابعد بعد برخلاف
توالی بروج باشد. وچون علم بان ازپیش رفت ما می گوییم بدرستی کی اعظم اختلافی کی میان حرکت مستوی است ومیان
حرکتی کی کوکب را بیند بر هریکی ازین دو جهت نزد نقطه باشد کی بعد او بروست از ابعد بعد ربع دایره باشد وزمانی کی از
نقطه ابعد بعد باشد تا نقطه مسیر وسط اعظم باشد از زمانی کی ازین نقط باشد تا نقطه اقرب قرب. فرض کنیم اولا کی
فلک خارج مرکز اب ج د است حول مرکز ه وقطر اه ج ونقطه د مرکز فلک بروج وفرض
خط ب د بران بگذرد بر زوایا قایمه وکوکب چون نزد هریکی از دو نقطه ب د باشد ظاهر
شود کی بعد او از نقطه آ ربع دایره است. پس می گوییم کی اعظم اختلاف بین الحرکتین
نزد دو نقطه ب د باشد چه وصل کنیم خط ب ه د پس زاویه اه ب موتر او باشد قوس
حرکت مستوی وزاویه ا د ب موتر او باشد قوس حرکتی کی می بیند واختلافی کی میان
ایشان است زاویه ه ب د است ومی گوییم کی ممکن نیست کی بر محیط این دایره زاویه باشد کی
خط ه د موتر آن باشد واعظم باشد از هریکی از دو زاویه ه ب د ه د ج چه اگر ممکن باشد فرض کنیم
دو نقطه ط ک باشد دو زاویه ه ط د ه ک د وخط ط د ک د وصل کنیم پس زاویه ط د ک اعظم باشد از زاویه د ط د وزاویه ه د ط
ه ط د متساویان اند وحینئذ زاویه ه د ک اعظم باشد از زاویه ه ط د. ودیگر بجهت انک زاویه د ک د اعظم است از زاویه ک د ک
وزاویه ه د ک ه ک د متساویان اند پس زاویه ه د ک اعظم باشد از زاویه ه ک د. وممکن نباشد کی بر محیط این دایره
زوایایی باشد اعظم از هریکی از دو زاویه کی نزد دو نقطه ب د باشد. واینست انچ خواستیم کی بیان کنیم. وازینجا روشن
شد کی زمانی کی از نزد نقطه آ است تا نقطه ب اعظم است از زمانی کی از نقطه ب است تا نقطه ج بضعف اعظم اختلاف
بین الحرکتین اعنی ضعف زاویه ه ب د. ودیگر انرا بیان کنیم بجهت فلک تدویر بانک فرض کنیم کی دایره اب ج حول مرکز
د دایره است کی مرکز او مرکز بروج است وفلک تدویر ه د ح حول مرکز ب وکوکب نزد نقطه ح کی بعد او از نقطه آ کی ابعد
بعد است ربع دایره است ود ح وصل کنیم وگوییم کی او مماس فلک تدویر است وانجا اعظم اختلاف
الحرکتین چه ب ح وصل کنیم پس زاویه ه ب ح مساوی زاویه ا د ب باشد کی موتر اوست
مستوی از قبل انک قوس اب ه ح متشابهان اند وزاویه ا د ح موتر اوست قوس حرکتی
کی می بیند واختلافی کی میان ایشان است زاویه ب د ح است واو اعظم اختلاف است
بین الحرکتین وزاویه ا د ح قایمه است پس زاویه ب ح د قایمه باشد ود ح مماس فلک تدویر
واگر بیرون آریم خط ب ط را عمود بر خط ه د روشن شود کی قوس ب ج شبیه است بقوس
ک ح وقوس ک ح فضل قوس ه ک ح است بر ربع دایره نقصان قوس د ح ازان. واینست
انچ خواستیم کی بیان کنیم. واما در حرکات جزوی بر هردو جهت جمیعا هم امری واحد
لازم اید یعنی زمان حرکت در یکی ازیشان مثل زمان حرکت باشد دران دیگر واختلاف
الحرکتین متساوی باشد در هریکی ازیشان. فرض کنیم دایره کی مرکز او مرکز فلک بروج است

سریعه را در تدویر

خطی کی بین

کنیم کی

کی نزد

باشد بین قوس حرکت

بین بران اب ج

حول

حول مرکز د وفلک خارج مرکز مساوی اره د ح حول مرکز ط وقطری کی مارست بمرکز ایشان هردو ونقطه ه کی ابعد بعد است
خط ه ا ط د ح ج وفلک تدویر د ک کی مرکز او نقطه ب است ونصف قطر او مثل ط د وخط د ب ک
کنیم وگوییم کی کوکب ابدا بر نقطه د باشد بر جهتین جمیعا چون حرکت کند دریشان هردو
ازمان متساوی قسی متشابهه چه وصل کنیم خطوط ط د ر ب ر د پس سطح ب د ط د متوازی
الاضلاع باشد وزوایا ه ط د ا د ب ر ب ک متساوی وایشان بر مراکز اند پس قسی ه د ر ک
ا ب متشابه باشند وحینئذ کوکب بنقطه ر اند در ازمان متساوی وبیند کی او قطع کرده است
از فلک البروج قوسی واحده بر هردو جهت جمیعا وآن قوس ا ر است. وروشن شد دیگر
کی اختلاف بین الحرکتین متساوی است در هریکی ازیشان چه مقدار اختلاف بجهت فلک
خارج مرکز زاویه ر ط است وبجهت فلک تدویر زاویه ب د ر وایشان متساویان اند. واینست
انچ خواستیم کی بیان کنیم. اما چون روشن شد کی انچ لازم می آید در حرکات جزوی بر هردو
وجه جمیعا
شی واحدست وقتی کی نسب متشابه باشد ومقادیر متساوی بدانک ان بعینه هم لازم اید اگر نسب متشابه باشد فقط ومقادیر
دران غیر متساوی. فرض کنیم دایره کی مرکز او مرکز فلک بروج است اب ج است حول مرکز د وقطر او کی مارست بابعد بعد
ا د ج وفرض کنیم کی مرکز فلک تدویر کی نقطه ب است قطع قوس اب کرده باشد وکوکب قطع قوس
او شبیه باشد بقوس اب چون ازمان عودتین دریشان هردو متساوی باشد ووصل کنیم خطوط
د ب ه ب د ر د وحینئذ کوکب را بر خط د ر بیند پس می گوییم کی اورا ابدا برین خط بیند خواه فلک
خارج مرکز اعظم باشد از دایره اب ج وخواه اصغر ازان اکنون فرض کنیم فلکی اعظم وان
ح ط است حول مرکز ک وفلکی اصغر وان ل م است حول مرکز ن وبیرون آریم خط د ر ط
د ا ح ووصل کنیم خط ط ک م ن وبجهت انک نسبت د ب ب ر چون نسبت ط ک است
بک د وچون نسبت م ن بن د وزاویه ب د ر م د ن متساوی پس زوایا مثلثات ثلث متساوی
باشند وزوایا ب د ر د ط ک د م ن متساوی پس خطوط ب د م ن ط ک متوازی باشند واز
انجهت زوایا ا د ب ا ن م ا ک ط متساوی باشند وایشان بر مراکز اند پس قسی اب ل م
ح ط متشابه باشند وحینئذ کوکب قطع هریکی از دو قوس ح ط ل م کند در زمانی کی مساوی
باشد زمانی را کی قطع کند کوکب وفلک تدویر هریکی را از دو قوس اب ه ر واورا ابدا بر خط د ر بیند
انچ خواستیم کی بیان کنیم. وبحقیقت عارض می شود دیگر انک هرگاه کی کوکب را بیند کی قطع کرده باشد دو قوس مساوی از ابعد
بعد واقرب قرب اختلافی کی لازم آید بین الحرکتین متساوی باشد در وقتین جمیعا بر هریکی ازان دو جهت. فرض کنیم
اولا بر جهت فلک خارج مرکز دایره اب ج د حول مرکز ه وقطر او کی مارست بابعد بعد اه ج ونقطه
فلک بروج بگذرانیم بران خط ب د هرچگونه کی اتفاق افتد وبپیوندیم خط ه ب ه د پس هر
یکی از دو زاویه ا د ب ج د ب متساوی ازان مسیری باشد کی بیند از ابعد بعد واقرب قرب
واختلافی کی میان هریکی ازیشان است ومیان هریکی از دو زاویه اه ب ج ه د کی ازان
مسیر مستوی است اختلافی واحدست اعنی هریکی از دو زاویه ه ب د ه د ب متساوی
واما بر جهت فلک تدویر فرض کنیم کی اب ج حول مرکز د دایره است کی مرکز او مرکز فلک بروج
وفلک تدویر ه د ح حول مرکز آ وبیرون آریم خط د ح ب د هرچگونه کی اتفاق افتد وبپیوندیم خط ا د ا ح پس هریکی
هریکی از دو زاویه ا د ح ا ح د متساوی مسیری راست کی اورا بیند از ابعد بعد واقرب
اختلاف میان هریکی ازیشان ومیان هریکی از دو زاویه ه ا د د ا ح کی مسیر مستوی را اند
واحدست اعنی زاویه ا د ح. واینست انچ خواستیم کی بیان کنیم. ج در انچ ظاهر می شود آفتاب
را از اختلاف حرکت وچون دانستیم انچ تقدیم کردیم باید کی اتباع ان کنیم بقول در اختلاف
حرکت شمس چه او یکی است چه ما می یابیم کی زمانی کی از حرکت صغری اوست یا حرکت
وسطی او اطول است ابدا از زمانی کی از حرکت وسطی اوست یا حرکت عظمی او واین
موافق است کی امر او جاری باشد بر هریکی از جهتین جمیعا الا انچ ماخذ ان اقرب است ان

وصل

وانیست

فرض کنیم

ر بر مرکز

است

قرب جه

اختلافی

است

انا برجهت فلك خارج مركز كتف جه اوابسط است وحركتي واحد تام مي شود ∴ وجون مقدم در ين معني ان بود كي بيان كنيم اولا مقدار خروج
مركز دايره او از مركز فلك البروج وبدانيم ديكر كي بركدام نقطه از فلك البروج بشد ابعد بعد از فلك خارج مركز او پس ما از اين بيان كنيم برين كونه
فرض كنيم كي دايره فلك البروج ابجد است حول مركز ه ودو قطر او كي اج ب د اند متقاطع بر زوايا قايمه وفرض كنيم كي نقطه ا اعتدال
ربيعي است ونقطه ب انقلاب صيفي ونقطه ج اعتدال خريفي ونقطه د انقلاب شتوي وجون بدرستي يافتيم كي

زماني راكي دران افتاب قطع قوس ابج كند اكثرست از زماني كي دران قطع قوس ادج كند وزماني
كي دران قطع قوس اب كند اكثرست از زماني كي دران قطع قوس بج كند پس مركز
دايره او حنيف ميان خط اه ه ب افتد وفرض كنيم كي نقطه ز است وتوهم كنيم بران دايره
فلك شمس خارج مركز وان ح ط ك ل م است وبيرون ايم دو قطر ن س ع ف ز موازي
دو قطر اج ب د وبيرون ايم دو عمود ط ش ه ت ك ث ح و ه ز وصل كنيم واخراج كنيم تا نقطه
ح پس شمس حركت كند در دايره خويش حركتي مستوي در زمان متساوي واو قطع نصف
دايره بروج كي ابج است در زماني اكثر مي كند از انك دران قطع نصف ديكر مي كند پس واجب
باشد كي افتاب از دايره خويش دران زمان اكثر از نصف ان قطع كند وان قوس ط ك ل است وفضل
ميان او وميان قوس ابج معلوم است وان مجموع دو قوس ط ن ه ل ع است هم برين وجه فضل ميان قوس اب ط ك معلومست وان
مجموع دو قوس ط ن ه ك ف است وحسد هر يك از ايشان معلوم باشد وجيبها ايشان هم معلوم باشد وايشان هر دو مثل در خط ه س
س ز اند وزاويه ه س ز قايمه است پس خط ه ز معلوم باشد وان مقدار ما بين المركزين است وزاويه س ه ز معلوم است جه مثلث
ه س ز معلوم الصوره است پس قوس ب ح از فلك البروج معلوم باشد ونقطه ت معلوم است پس نقطه ح معلوم باشد واو ان
است كي بران بيند ابعد بعد او از فلك خارج مركز او ∴ وانست انج خواستيم كي بيان كنيم ∴ وبدرستي از پي ان مي رود كي بدانيم
اعظم اختلاف را بين الحركتين جميعا وانك نزد كدام نقطه باشد اين اختلاف ∴ فرض كنيم اولا برجهت فلك

خارج مركز دايره ابج حول مركز د وقطر او كي مارست با بعد بعد اوج ونقطه ه بر دو مركز فلك البروج وازان عمود
ه ب بيرون ايم ود ب وصل كنيم وجون هر يك از دو خط ه د ب معلومست وزاويه ه ب ت قايمه است پس
مثلث ه ب د معلوم الصوره باشد پس زاويه د ب ه معلوم باشد وان اعظم زوايا اختلاف است كي واقع شود نزد
نقطه ب ∴ وهمچنين ديكر زاويه ا ه ب معلوم باشد اعني قوس ا ب كي ميل مستوي راست ونقطه ا معلومست پس نقطه ب از
فلك خارج مركز معلوم باشد ∴ واما برجهت فلك تدوير هم برين نحو ام دران رو ز جون نسب ومقادير باقي باشند

برحال خويش ∴ فرض كنيم كي دايره ب ح مركز او مركز فلك بروج است ابج باشد حول مركز د وفلك تدوير
ه ح حول مركز ا وبيرون ايم خط د ب كي مماس او شود وا ب وصل كنيم وجون هر يك از ا د ا ب
معلومست وزاويه ا ب د قايمه است پس مثلث ا ب د معلوم الصوره باشد وزاويه ا د ب معلوم وان اعظم
زوايا اختلاف است كي واقع شود نزد خط د ب وهمجنان ديكر زاويه ه ا ب معلوم باشد اعني قوس ه ب
كي ميل مستوي راست ونقطه ه معلومست پس نقطه ب از فلك تدوير معلوم باشد ∴ ي در معرفت
اختلافات جزوي واما علم باختلافات جزوي برجهتين جميعا روشن شود هم جون نسبتي از فلك خارج
مركز وفلك تدوير معلوم باشد ∴ فرض كنيم اولا برجهت فلك خارج مركز دايره كي مركز ان مركز فلك بروج است ابج حول مركز د
وفلك خارج مركز ه ز ح حول مركز ط وقطر او كي مارست بر مركز هر دو ونقطه ابعد بعد
ه ا ط د وفرض كنيم قوس ه ز در صورت اولي از نزد ابعد بعد ودر

ثانيه از نزد اقرب قرب كي معلوم است ودو وصل كنيم خط
ز ب ز ط وعمود ز ك بيرون آريم وزاويه ه ط ز معلومست
وزاويه ط ك ز قايمه است پس مثلث ز ط ك معلوم الصوره
باشد وط ز معلومست پس هر يك از دو خط ز ك ك ط هم
معلوم باشد وط د معلوم است پس ك د معلوم باشد ومثلث
ز ك د معلوم الصوره پس زاويه ك د ز معلوم باشد وان زاويه اختلاف است
وهمجنان ديكر زاويه ا د ز معلوم است در صورت اولي وثانيه اعني قوس ا ز از فلك البروج ∴ وبدرستي كي بدانيم ديكر كي در دو قوس ه ز را

هركاه

هركاه كي زاويه حركت مراتبه يا زاويه اختلاف هر كدام از ايشان كي معلوم باشد باقي
هم معلوم باشد جه بيرون ايم در شكل صورت متقدمه عمود ط ك وفرض كنيم ان دو زاويه
مرئيه در صورت اولي وثانيه وان زاويه ا ه ب است معلوم است پس مثلث ادا اكي زاويه
ه ط ك معلوم الصوره باشد ونسبت ه ك به ط ك معلوم باشد و ه ط هم معلوم
است پس نسبت ك ه به ط د معلوم باشد وزاويه ك ط د قايمه است پس
مثلث ك ط د معلوم الصوره باشد وزاويه ط د ك كي زاويه اختلاف
است مر قوس ه ز را معلوم وهمجنان ديكر زاويه ه ط ز اعني قوس ه ز از فلك خارج مركز
معلوم باشد ∴ واما اكر زاويه ط د ز معلوم باشد روشن شود هم كي هر يكي از دو زاويه ا ز ب ه ط ز در صورت اولي وثانيه معلوم باشند
وديكر فرض كنيم برجهت فلك تدوير دايره كي مركز او مركز فلك البروج است ابج حول مركز ه

وقطران ا ه ج وفلك تدوير ه ح حول مركز ا وفرض كنيم قوس ه ز را در صورت اولي از نزد ابعد
بعد ودر ثانيه از نزد اقرب قرب كي معلوم است ودو وصل كنيم دو خط ا ز د ز وبيرون آريم عمود
ز ك وزاويه ه ا ز معلوم است وزاويه ا ك ز قايمه است پس
مثلث ا ك ز معلوم الصوره باشد وا ز معلوم است پس هر يك
از دو خط ا ك ك ز معلوم باشد وا د هم معلومست پس د ك
معلوم باشد ونسبت او بك ز معلومست وزاويه د ك ز قايمه
است پس مثلث ك د ز معلوم الصوره باشد وزاويه ك د ز كي زاويه اختلاف
قوس ه ز است معلوم باشد ∴ وهمجنان ديكر زاويه ا د ح كي زاويه حركت مراتبه است معلوم است
در صورت اولي وثانيه ∴ وبرين جهت ديكر هركاه كي احد الحركات الراست الباقيتين معلوم باشد ساير زوايا هم معلوم باشند ∴ جه بيرون

آريم در شكل صورت متقدمه عمود ا ل وفرض كنيم ا د ا كي زاويه حركت مراتبه معلوم باشد در
صورت اولي وثانيه وان زاويه ا د ح است پس مثلث ا ل د معلوم الصوره باشد ونسبت
معلوم وبا د هم معلوم است پس نسبت ا ل با ز معلوم باشد وزاويه ا ل ز قايمه است
پس مثلث ا ل ز معلوم الصوره باشد وزاويه ا ز د كي زاويه اختلاف
قوس ه ز است معلوم باشد وهمجنان ديكر زاويه ه ا ز اعني
قوس ه ز از فلك تدوير معلوم باشد ∴ واما اكر زاويه ا ز د
معلوم باشد بدرستي كي روشن شود هم كي هر يكي از دو
زاويه ا د ح ه ا ز در صورت اولي وثانيه معلوم باشد ∴ وانست انج خواستيم كي بيان كنيم ∴
وجون روشن شد انج تقديم كرديم ممكن باشد كي جدولي كنيم اختلافات جزوي را وازان بدانيم مقدار اختلاف حركت جزوي
موسه افتاب انكاه فقد كنيم بانج حاصل شود مارا از حركات مستوي شمس كي مبتدي باشد از اوج او وتا هر كدام وقت كي خواهيم
بعد از القاء ادوار ازان پس اكر ان اقل از صد وهشتاد باشد نقصان كنيم ازان مقدار اختلاف حركت جزوي واكر اكثر باشد
زيادت كنيم بران انج حاصل شود موضع افتاب باشد كي اورا دران بينند از فلك البروج دران وقت ∴ واما حاصل شمس
بحسب حركت وسطي اورا روشن شود ان از شكل سيزدهم ازين مقالت ∴ يه در اختلاف الايام بلياليها بايد كي بدانند كي جميع
حركات مستوي جاريست امر دران بر ايام بلياليها المتساويه ونيست امر در ايام بلياليها على هذا جون غير متساوي باشد بحقيقت
جه از جيزهاي روشن است كي دوره واحده فلك را عوده باشد از عودات معدل النهار با افق يا با دايره نصف النهار ويوم واحد
بليلته على الاطلاق عوده ايست از عودات شمس با افق يا نصف النهار پس از قبل ان شبانروز مستوي زمان دوره باشد از ادوار
فلك ومقدار قوسي از دايره معدل النهار مساوي قوسي كي قطع كند شمس آنرا از فلك البروج در يوم واحد بليلته وآن تقريب
پنجاه ونه دقيقه است وشبانروز مختلف زمان دوره باشد از ادوار فلك ومطالع انج شمس قطع ان كند در شبانروزي يا در افق يا در وسط
السماء پس سبب اختلاف ايام ولياليها دو جيز كرد يكي از ايشان اختلاف حركت افتاب در شب وروز وديكر اختلاف مطالع اين قسي
در افق يا در وسط السماء وهركي ازين دو ان اختلافي كي ميان شبانروز مستوي وشبانروز مختلف باشد محسوس نباشد لكن جون ايام
بسيار جمع شود روشن شود حس را در شبي واضح ∴ واما اكثر انج لازم آيد ازين اختلاف حركت شمس اما در ميان ايام مستوي ومختلف

جهار جزوست ونصف وربع مقرب واين ضعف اعظم اختلاف شمس است واما درميان ايام طوال وقصار ضعف آن است اعني
نه جزو يم. چه حركت مستوي شمس اما درنصفي كي مايلي ابعد بعد ست زاست بر حركت مختلفه بچهار جزو ونصف وربع واما
درنصفي كي مايلي اقرب قرب است ناقص است ازان بهمين مقدار. واما اكثر اين ازم اين از قبل اختلاف مطالع قسي كي اشاب
قطع آن مي كند اگر ابتدا از طلوع اشاب كنيم يا از غروب او اكثر اختلاف عارض شوذ در دو نصف فلك البروج كي شقسيم اند بوذ نقطه
انقلاب. اما اختلافي كي بيان مطالع هريكت ازيشان است وبيان اجزايي كي صد وهشتادت ان شل اختلافيست كي بيان مطالع
اطول است يا اقصر وبيان نهار معتدل. واما اختلافي كي بيان مطالع نصفيست ان شل اختلافيست كي بيان اطول
نهارست واقصران. واگر ابتدا ازتوسط اشاب كنيم سارا اكثر اختلاف عارض شوذ در دو برج كت از حنتس هريكي از دو نقطه
انقلاب باعتدال باشد. اما اختلاف بيان مطالع دو برج كي از جنبتي انقلاب است وبيان مطالع متوسطه جهار جزوست
ونم بمقرب. واما اختلاف بيان مطالع دو برج كت از جنبتي الانقلاب اند وبيان مطالع دو برج كت از جنبتي الاعتدال اند
نه جزو باشد بتقريب. چه مقدار زيادت برجزء اولين بر مطالع وسطي شل نقصان برجزء اخيرست ازان بتقريب.
پس هركاه كي بيادي را از طلوع اشاب يا از غروب او كنيم مقدار اختلاف باشد كي بساعات بيابرسند ودبكر اختلاف در جميع
بلدان كي نباشد واگر مبادات را از توسط شمس نهار اكنيم اختلاف واحد باشد در جميع بلدان. ومابي مابهم كي اكثر اين مجتمع مي شوذ
ازين دو اختلاف اعني اختلاف حركت شمس واختلاف مطالع دركم سنيقه ودرماين الايام بليا ليها مستوي ومختلف اما بنقصان هركاه
كي اشاب درقسمي باشد كي از نصف دلوست تا اخر ميزان واما بزيادت هركاه كي اشاب درقسمي باشد كي از اول عقرب است
تا نصف دلو. واخ عارض مي شوذ دران اما از قبل اختلاف حركت شمس سه جزوست ونشان جزوست بتقريب واما از قبل قمر در وسط
السماجهار جزوست وثلثان جزوست بتقريب بس اكثر اين مجتمع شوذ ازان هشت جزو باشد وثلثي وان نصف ساعتيست ونصف سبع
ساعتي معتدله واما اختلافي كي بيان طوال امام وقصار آن باشد ضعف آن است كي ياذ كرديم. بيان مقدار اكر استعمال كنيم ازادر
حركت شمس وغير او از كواكب الحق نشوذ ازجهت ان ضرورت محسوس اما در حركت قمر كاه باشد كي عارض شوذ دران از
خطا بسبب اين اختلاف مقدارات كي برسند در بعضي احيان بسه شمس جزو واحد. وچون اين ضرر وجه بوذ محتاج شذيم بانك
بيان كنيم كي چكونه تحويل كنند ايام بليا ليها معلوم مستوي ومختلف را بعضي ببعضي ودران تقويمي كي مبادات الايام بليا ليها از
وقت نصف النهار باشد. پس چون خواهيم كي تحويل كنيم الايام بليا ليها مختلفه معادله مستويه ما بشناسيم موضع شمس را در حركت
مستويه وحركت مقومه او در اوايل ان ايام ودر اواخران ازكاه نزاكنيم. پس حركت مقومه را كت بيان ايشان است وبشناسيم مطالع
ازاد ركه سنيقه ونزاكنيم فضل ميان ان وبيان اجزا حركت مستويه كي بيان ايشان است انكاه. نظر كنيم كي چند ست اين فضل
از ساعتي معتدله الخ حاصل شوذ زيادت كنيم برايام مخالفه اكر فضل مطالع را باشد بر اجزا حركت مستويه ونقصان كنيم ازان اكر فضل
اجزا حركت مستويه را باشد بر مطالع الخ حاصل شوذ ايام مستويه باشد واكر خواهيم كي ايام مخالفه را از ايام مستويه بشناسيم ما نزاكنيم الخ حاصل شذه
باشد از اجزا ساعت وعمل كنيم بان طريق الخ وصف كرديم. واين اخر مقالت سيم است از مجسطي.

مقالت چهارم
از فن دوم از جمله جهارم كي در علم رياضي است
هفت باب است وشش شكل آ
در ارصادي كي باندكي استعمال كنيم در معرفت حركات قمر

اما چون شناختيم دراج از پيش رفت اختلافاتي كي عارض مي شوذ در حركت شمس ما اتباع ان كنيم بقول دراج عارض شوذ قمر را. پس مي كوييم بايذ كي طلب ما از بهر معرفت كليت حركات قمر
از ارصادست باشد كي در ميان ايشان زماني طويل باشد واز ارصاد كسوفات از نقطه جه موضع او از كسوفات او داشت جه ارصادي
كي از مقارنه او باشد كواكب بايسته را يا از قبل كسوفات شمس دران خطا بسيار واقع مي شوذ از جهت انك عارض قمر مي شوذ از اختلاف
منظر جه بعد كره قمر از مركز ارض مثل بعد فلك البروج نيست ازان پس خطي كي خارج شوذ از مركز ارض بمركز قمر وسمت
شوذ بفلك البروج غير خطي باشد كي خارج شوذ از ابصار يا وسمت شوذ بفلك البروج الا انك قمر در وقت وصد بهت الراس
باشد جه حينيذ خطان خطي واحد كردند. واما اكر مايل باشد ان دو خط متقاطع شوند ومختلف بحسب بعد او از استا الراس
پس موضع او بحقيقت موضع او نباشد كي او را دران بينيد. وچون امور برين وجه برود كسوفات شمس از انجهت حادث مي شذ
كي قمر سزادي كرد وقتي كي در محاذي مي بوذ كي ميان بصر و شمس است اين كسوفات جنان كشت كي ستوك بنوذ در كل بلدان
در جميع احوال. واما كسوفات قمر عارض مي شوذ دران چيزك از انها كي ياذ كرديم جه قمر ضوء شمس بقبول مي كند قريب نصف
كره اوكي مايلي شمس است مضي باشد وچون ان نصف مواجه ما باشد قمر را ممتلي شم بنور ونصف اكر اتفاق افتد درين
وقت كي بعضي از وياكل او در محاذط ظل ارض افتد كي او را بوقاله شمس است قمر منكسف شوذ بحسب وقوع او در ظل مستتر
شوذ

شوذ از شمس واين سبب كسوفات قمر ستوك كشت احوال ايشان در جميع نواحي ارض واين جهت بايذ كي همن از كلت حركات قمر از
كسوفات او باشد نقط جه وسط زمان كسوف او نزد مقابله مركز اويرو د ومركز اشاب را بين بشاسيم موضع او را بحقيقت از موضع اشاب. واما
حركات جزوك اما بشناسيم انرا از ارصادك دبكر عين ارصاد كسوفات او بران وجه كي روشن شوذ بنا بيد.

ب در معرفت او ايام
او اوقات در بيستي از بي آن روذ كي بيان كنيم اصولي كي موافق باشد مران جنرا كي مت سند از حركات قمر.

پس مي كوييم كي چون قمر حين بوذ كي او را متحرك مي ديذند حركتي مختلف در طول وعرض حه قطع مي كرد فلك البروج را در ازمان متساوي ونه عودات او
در عرض در ازمان متساوي بوذ مم دبكن نبوذ كي چيزك را از ادوار قمر فرا كيرند هركاه كي واقف نشوند بر زماني كي دران اختلاف
ارتفاعات كرد. او را بارصاد جزوك جنان مي يابند كي حركت مي كرد در هر جزوك از اجزا آن فلك البروج حركت عظيمي ووسطي وصغرت
وباز مي كردذ در جميع اجزا آن در غايب بعد او ازان در شمال ودر جنوب بر نفس ان بس تو دانا از اصحاب تعاليم طلب زماني مي كردند
كي حركت قمر دران در طول مستوك باشد ابرا جه وقوف بر حركت او در اختلاف بعد از معرفت آن باشد بس از جهت اين اسباب تشه
كسوفات فكر كردند وطلب كردند در زمان متساوك كي در طرفين هريكت از ايشان هردو در كسوف باشد متساوت متشابه در جميع احوال
اعني در عظم ودر ازمان ظلم ودر جهات ايشان وبشناختند موضع قمر را بحقيقت در اواسط اوقات كسوفات وعمل بران كردند كي
هريكت از شمس وقمر قطع كرده باشد در زمانين متساوين بحركت وسطي در طول در مسافت متساوت دران دوار تام باشد يا دوارات
كي با ايشان قسمي مساوك باشد از فلك البروج وعمل بران كردند كي در دوات اختلاف تمام شده است بس فرا كرفتند ان زمانرا در ست
كردند بران دورات در طول ودر اختلاف وتحصيل كردند حصه يوم واحد ازان. اما اين در زمان متساوك ممكن نيست كي بايند الا
بعد از انك اشاب را در زمانين اختلاف سيركت لازم اوباشد يا لازم اوباشد اختلافي واحد چه اكر او را اختلافي باشد او دوار او دوار قمر
هم متفاوي بنوذ باشد در زمانين جميعا. بحمت انك چون در زمان متساوت از حنتس نامه باشد وبا هركت از ايشان نصف سنه، وبدا
احد الزمانين انكاه بوذه باشد كي اشاب در موضع سير اوسط اوباشد كي در سمكه است وبدا زمان دبكر انكاه كي اشاب در سير اوسط او
باشد كي در سنبله است جه شمس نقصان كند در زمان اول از سير اوسط او جهار جزو ونصف وربع وزيادت كند در زمان ثاني جهار جزو
ونصف وربع بس شمس قطع كرده باشد در زمان اول بعد از ادوار تامه صد وهفتاد وبنج جزو وبعث وزدر زمان ثاني صد وهشتاد وجهار
جزو ونصف وربع ومعجنان باشد قطع قمر بسير سير قمر در زمانين جميعا سيركت متساوت بنوذ باشد. وبا ان بايذ كي حركت شمس
در احد الزمانين محيط باشد بادوارك تام وبا ان نصف دورك باشد كي. ابترا كند دران از ابعد بعد وبازكردذ باقرب قرب وزدر زمان
ثاني از اقرب قرب وبازكردذ بابعد بعد وبا سبطان در زمانين جميعا از موضعي واحد باشد بابعد موضع او از ابعد بعد يا اقرب قرب
بهريكي از دو جهت بعدك متساوي باشد تا اختلاف در زمانين يا نباشد اصلا يا واحد باشد. وكاه باشد كي قمر را بنير عارض شوذ
در زمانين جميعا جنانك شمس را عارض شذ جه ممكن است كي قمر قطع كند در دو زمان متساوت در طول دو دوس متساوي دادرا
عودات اختلاف تامه بنباشد واين وقتي عارض شوذ كي سير او در هر دو زمان جميعا از موضع واحد باشد وعود تكند بان موضع در
آخر هريكت ازان دو زمان وان مايان باشد كي ابتدا سير او در احد الزمانين از موضع سير اعظم باشد وانتها از موضع سير اصغر وابتدا
سير او در زمان ديكر از موضع سير اصغر باشد وانتها او بموضع سير اعظم. يا بانك بعد موضعي كي ابتدا كرد ازان سير او در احد الزمانين
از ابعد بعد يا اقرب قرب بجهتي متساوي بعد موضعي باشد كي سنمي شذ بان سير او در زمان ديكر از يكي از دو نقطه كي ياذ كرديم
بخلاف ان جهت جه قمر چون جال او يكي از حالاتي باشد كي ياذ كرديم يا او را اختلاف بنباشد اصلا و يا يكي باشد وازبراي اين متشي
متساوت باشد وعودات اختلاف تام باشد. بس اكر ما خواهيم كي ازمان عود اختلاف را بدانيم بايذ كي عارض نشوذ در زمانين
جميعا جنيرك از انها كي ياذ كرديم بلركت بايذ كي اختيار كنيم ازماني را كي چون عودات اختلاف دران عودات تمامه باشد عند ذلك
در سير طول اختلاف كثير ظاهر شوذ. واختلاف كثير وقتي باشد كي بيادن اين ازمان اناوقات حركات قمر كثير الاختلاف باشد
يا در عظم يا در قوت. اما در عظم شل انك ابتدا سير او در احد الزمانين از موضع سير اصغر باشد ومنتهي نشوذ بموضع سير اعظم وابتدا
سير او در زمان ديكر از موضع سير اعظم باشد ومنتهي نشوذ بموضع سير اصغر بحمت انك چون فضله كي فاضل شوذ در طول بعد از
تمام ادوار اختلاف دبكي واحد باشد يا بلثه ارباع اختلاف مابين سير قمر در طول در زمانين جميعا ضعف اختلاف اعظم باشد. واما
در قوت مثل انك ابتدا سير او در هريكي از زمانين از موضع سير اوسط باشد الا انك ابتدا از موضع وسطي بعينه نباشد بل در احوت
از سير محسني باشد كي زايد باشد بر ستوك و در ديكر حنيتي كي ناقص باشد ازد. بحمت انك چون فضله كي فاضل شوذ در طول
بعد از تمام ادوار اختلاف دبكي واحد باشد يا بلثه ارباع اختلاف مابين سير قمر در طول در احد الزمانين وسير او در زمان ديكر ضعف
اختلاف اعظم باشد. واكر فضله نصف دبع باشد اختلاف مابين الحيزين در زمانين او بعه امثال اختلاف اعظم باشد. بس

چون دوزان باشند بران وجه كي وصف كرديم عودات طول وعودات اختلاف دويشان هردو متساوي باشند الا انك وجود جميع شرايطي كي تقديم كرديم عسرست ومستصعب ﴿ج﴾ ودر حركات جزوي ومستوي قمر وبعد از تقدم علم بازمان ادوار قمر سهل شود معرفت حركات جزوك اريم چه ما چون فرا گيريم اجزا حركت شمس ستويه مر يوي واحد را او ضرب كنيم انرا در عدد ايام شهر واحد قمرك وزيادت كنيم برانچ مجتمع شد عدد اجزا دور واحد انچ مجتمع شود اجزا حركت قمر مستويه باشد ودر طول در شهر حركت واحد از شهور قمرك ﴿د﴾ وچون قسمت كنيم انرا بر عدد ايام شهر واحد قمرك حصه اجزا سير قمر يوم واحد را معلوم باشد ﴿ه﴾ وچون ضرب كنيم هريكي را از عدد ادوار اختلاف وعدد عودات عرض در عدد اجزا دور واحد وقسمت كنيم انرا بر عدد ايام شهور قمرك مر هريكي را ازينانرا اجزا حصه سير اختلاف واجزا حصه سير عرض مر يوم واحد را معلوم باشد ﴿و﴾ وچون نقصان كنيم از اجزا سير اوسط قمر يك روزه اجزا سير وسط شمس يك روزه باقي معلوم باشد وان اجزا بعد اوسط يك روزه است ميان ايشان ﴿ز﴾ وممكن باشد كي بداند از انها جميع اين سيرات در هر وقتي ﴿ح﴾ دراننك انچ اعظم قسمت از اختلاف قمر شي واحد است اكر بر جهت فلك خارج مركز كنند واكر بر جهت فلك تدوير كنند باين كي بدانند اوا كي قمر را دو اختلاف است يكي انك عارض او مي بشود از قبل فلك تدوير او بحسب موضع اوازان وازاد راجتماعات واستقبالات يا بند جهتي واحد ابدا چه بعدرك كي ميان مركز فلك تدوير اوست ومركز فلك البروج ذين اوقات بجركي واحد باشند ودير انك عارض او مي بشود از قبل فلك خارج مركز او بحسب بعد او از اضاف واورا بان مي شناسند كي مي يابند زيادت ادبر اختلاف اول در كل مواضع الا در اجتماعات واستقبالات واعظم انچ مي يابند در نيمه راست وممكن نيست كي اين اختلاف بباشد الا بعد از انك اختلاف اول بباشد چه ابدا متعلق است باو واما اختلاف اول ممكن است كي اورا مفرد بباشد ومع ذلك ممكن است كي بر جهت فلك تدوير يا بند وبر جهت فلك خارج مركز هم چه انچ عارض مي شود دريكي از نشان شزان عارض مي شود دران ديكر خواه ازمان عودتين متساوك باشد چنانك در شمس خواه مختلف چنانك در قمر بعد از انك نسب متساوك باشد بحجت انك چون عود قمر در فلك البروج اسرع بود از عود او بحسب شدكي يا بر جهت فلك تدوير باشد چه ان قوسي را كي مركز فلك تدوير قطع مي كند از فلكي كي مركز فلك البروج است اعظم است از قوسي كي قمر قطع ان مي كند از فلك تدوير بجز از مان عودتين متساوي باشند ويا بر جهت فلك خارج مركز چه قوس كي قمر قطع ان مي كند از فلك خارج مركز شبيه باشد بقوسي كي قمر قطع ان مي كند از فلك تدوير ومع ذلك اوج فلك خارج مركز ومركز او جميعا متحرك باشند بحركتي كي قمر متحرك است بان ومقدار ميان ساوك زمان مسير قمر باشد در طول بر مسير او در اختلاف وان زمان بران قوس است كي مركز فلك تدوير قطع ادي كند از فلكي كي مركز او مركز فلك البروج است بر قوسي از شبيه بقوسي كي قمر قطع ان كند از فلك تدوير چه وقتي مستقيم شود استواء امر در حينين جميعا كي امرين وجه باشند كي ياد كرديم چه نسبت بران نقطه مشابه باشند وازمان متساوي وتا انچ گفتيم باضطرار لازم ايد ﴿ط﴾ باركنيم دايره را كي مركز او مركز فلك بروج باشد چون ا ت حول مركز ك وقطر ا ك فلك تدوير ه ك حول ك وفرض كنيم كي قمر او مركز فلك تدوير او در زماني سوا قوس ه ك او ح قطع كند چه قوس او ح اعظم است در شبه از قوسي ه ك پس فضل كنيم ازان قوس ه ك شبيه به ك ورو شن است كي فلك خارج مركز درين زمان زاويه ا ك ح حركت كرده باشد وان فضل ما بين احركتين است ومركز او بعد ابعد او باخط ك ح كردند ورح را شاخ ك ل سازيم ونرسم كنيم بر مركز ح وبعد ح ك قوسي از فلك حارج مركز وان ركا است وورك را بر دن ايم ما بط پس روشن است كي نسبت رح خ ك چون نسبت ك ح ا ت ك ح قوس ركا شبيه است بقوس ه ك زيرا كي نسبت هر دو زاويه است كي نزد نقطه ح ك ح است متساوي ان پس قمر در زمان واحد بر جهتين جميعا بر نقطه ك باشد ﴿ي﴾ وانيت انچ بنويسنديم كي بيان كنيم ﴿يا﴾ واما اكر ب مشابه باشد نقطه و فلك خارج مركز وفلكي كي مركز او مركز فلك بروج است متساوي باشند دين نيز عارض شود دشل انچ درما تقدم عارض شد ﴿يب﴾ وبر كنيم از براي هريكي از جهتين صورتي مفرد ﴿يج﴾ وفرض كنيم صورت اولي را بران وجه كه كذشت ودر صورت ثانيه دايره فلك خارج ومركز ح ط ك حول مركز ك وقطر ا ك فلك بروج بر نقطه م وفرض كنيم كي نسبت ر ح خ ح چون نسبت ط ك ا ت بلرم وفرض كنيم كي قطع كند قمر مركز فلك خارج مركز او در مثل ان زماني كي دران قطع كند قمر مركز فلك تدوير او اما قوس ك ط را اما مركز قوس ط ح وصل كنيم خطوط ا ك ي ك ح ك ط ك ا است كي زاويه ا ك ح مثل زاويه ط ك ا است وزاويه ا ك ح مثل زاويه ط ك ا بسند كي قطع كند در هر دو زمان متساوي دو قوس متساوي اعني زاويه ا ك ح مساوك زاويه ح ك م وفرض كنيم كي قوس ح ه شبيه است بقوس ط ك ورك

ط ك ورك وصل كنيم بس بحجت انك زاويه ر ح ورك مشاوي اند واضلاع محيط بايشان هردو متناسب پس زاويه ح ر ك اعني زاويه ح ر ك مثل زاويه ا م ك باشد وزاويه ا ر ك مثل زاويه ح م ك است پس زاويه ا ر ك مساوك زاويه ح م ك باشد ﴿يد﴾ وانيت انچ خواستيم كي بيان كنيم

﴿ك﴾ در بيان اختلاف قمر اول بخ

اما چون بيان كرديم انرا بيان كنيم اختلاف اول كي قمر را عارض مي شود وبحث ما ازان بران تخيم كي از قبل فلك تدوير است بعد از انك تقديم كنيم اوا بمعاني كي محتاج شويم بان ﴿يه﴾ واوان است كي توهم كنيم كي در كرة قمر دايره است كي مركز او مركز فلك روج است ودر وسط او دايره ديكر مايل ازان بمقدار ميل قمر در عرض ومركز او مركز فلك بروج واحول اين مركز برخلاف توالي بروج مي كردد چه مير او مساوك است ومضلع را كي بيان حركت قمر است در طول وحركت او در عرض وتوهم كنيم فلك تدوير را كي متحرك است بر دايره مسايله بر توالي بروج وان حركتي است كي ازا حركت عرض نام كرديم ﴿يو﴾ پس چون متحرك شود ذايين حركت سمت مواضع شود از فلك البروج بحسب حركت اركي ازا حركت طول خواند ﴿يز﴾ وحركت قمر در فلك تدوير او چون در مايل ابعد بعد باشد برخلاف توالي بروج باشد ﴿يح﴾ ومقدار حركت او ان است كي موافق عودات حركات اختلاف است كي ياد كرديم ﴿يط﴾ ومنع نمي كند كي امر دران بران وجه باشد كي وصف كرديم چه عارض نشود ذين مقدار ازميل اختلافي كي اورا بمقداري كنند باشد در انچ بيان فلك مايل باشند وميان انچ بحركتي مي رسد اورا از فلك البروج ﴿ك﴾ وچون بحقيق بدانستيم اين اشيا را بايد اكنون ما را كي بيان مقدار اعظم اين اختلاف كنيم وفرا گيريم از بحران سه كسوف قمرك كي از باني كي بيان انها باشد معلوم باشد پس مقدار مير قمر مختلف در هريكي از دو زمان كي بيان كسوف اول وثاني است وميان كسوف ثاني وثالث معلوم باشد ومجموعان مقدار مير او كي مير اختلاف است ومقدار مير اوسط او در طول در زمانين جميعا معلوم باشد وفضل ما بين المسيرين اعني اوسط ومختلف در زمانين جميعا معلوم باشد ﴿كا﴾ فرض كنيم از بحر مثال كي فلك تدوير قمر آت است وتوهم كنيم كي نقطه آ موضع قمر است در وسط زمان كسوف اول ونقطه ت موضع او در وسط زمان كسوف ثاني ونقطه ج موضع او در وسط زمان كسوف ثالث وفرض كنيم كي حركت قمر در فلك تدوير از نقطه آ است بنقطه ت ونقطه ج پس هريكي از دو قوس ا ت ت ج كي مير اختلاف راست معلوم باشد ومجموعان فضل ميان مير اوسط ومير مختلف معلوم باشد دران دو زمان كي در ميان قطع قوس ا ت ج كند وقوس ج ه آ كي مير اختلاف راست معلوم است ﴿كب﴾ وفضل ميان مير ين اعني مختلف واوسط معلوم باشد در زماني كي دران قطع قوس ج ه آ كند وفرض كنيم كي مركز فلك البروج كي بران مستوي مي شود حركت فلك تدوير نقطه ك است وخطوط ه آ ك ه ج وصل كنيم ومجموعين خطوط ا ت ك ج ه ج ه وبيرون ايم

اعداد ه ج و ح ط پس بحجت انك قوس ا د موتر قوسي معلوم است از فلك البروج وان فضل ما بين است بس زاويه ا ر ك معلوم باشد وخط ه ك كي موتر ان است معلوم زاويه ه ر ك قايمه است ه ر ك معلوم الصورة باشد ونسبت ه ر ك معلوم به ك ر معلوم پس ه ك معلوم باشد وبحجت انك قوس ا ك از فلك تدوير كي سير اختلاف راست معلومست زاويه ا ه ك معلوم باشد واو مساوك هردو زاويه ب ه ك ت راست وزاويه ب ه ك روشن شد كي معلومست پس زاويه ه ب ك معلوم باشد وزاويه ه ك ب است پس مثلث ه ك ا معلوم الصورة باشد ونسبت ه ك معلوم به ك ا معلوم پس ه ك معلوم باشد وبحجت انك قوس ح ه ا موتر قوسي معلوم است از فلك البروج وان فضل ما بين المسيرين است زاويه ا ح ه معلوم باشد وزاويه ه ح ك پس مثلث ح ه ك معلوم الصورة باشد ونسبت ك ه معلوم پس ح ه معلوم خ ه ك معلوم پس ح ه معلوم باشد وبحجت اب ح از فلك تدوير كي سير اختلاف راست معلومست پس زاويه ا ه ح معلوم باشد واو مساوك ا ر ه ك است وزاويه ا ر ه معلوم است پس زاويه ه ح ك معلوم باشد وزاويه ه ح ك قايمه مثلث ه ح ك معلوم الصورة باشد ونسبت ح ك معلوم پس ح ه معلوم باشد وبحجت ا ز فلك تدوير معلومست زاويه ب ه ح معلوم باشد وزاويه ه ط ح قايمه است پس مثلث ط ه ح معلوم باشد ومجموعان ه ك ط معلوم است پس ط ك باقي او ط ح معلوم است پس مثلث ب ط ح معلوم الصورة باشد وزاويه ا ط ح معلوم پس قوس دو قوس ح ه آ معلوم است پس قوس ا آ باقي از فلك تدوير معلوم باشد دو تر ان كي خط ا آ از دو خط ا ه ك نسبت او بقطر معلوم باشد ﴿كج﴾ وانيت ان است كي بيان كنيم پس چون اتفاق فلك تدوير باشد مركز او بران باشد واز ان مقدار فطر او برايم ﴿كد﴾ واكر چنان باشد كي بر مركز او بكذرد خط ك ل است وان خط ر م ك ل است پس نقطه ل ابعد بعد باشد ونقطه م اقرب اقرب وبحجت انك روشن شد كي هريكي از دو خط ا ه ك معلوم است سطح ا ر ك در ر م معلوم باشد وبا مربع ك م كي بنصف قطر است معلوم باشد وايشان هردو جميعا مثل مربع ك ر اند پس خط ك ر معلوم باشد ونسبت او

بخط کم کی نصف قطر فلک تدویرست معلومست پس نصف قطر فلک تدویر معلوم باشد ٭ و دیگر ما بیان
کی چگونه بدانیم بعد قمر از ابعد بعد در وسط زمان یکی ازین کسوفات و موضع او در طول بمسیر اوسط
دران وقت ٭ چه بیرون آریم درین صورت از نقطه ک عمود ک ن و بدانیم انرا تا نقطه س و وصل
کنیم اک پس بجهت انک روشن شد کی هر یکی از خطوط ک ز ز ه ه ا معلوم است خط ز ه ن
هم معلوم باشد و نسبت او بک ز معلوم است و زاویه ک ن ز قایمه است پس مثلث ک ز ن
معلوم الصورة باشد و زاویه ز ک ن معلوم پس قوس س م از فلک تدویر معلوم باشد و تمام ان
تا نصف دایره و ان قوس س ا ل است معلوم باشد و قوس ا س معلوم است چه او نصف قوس
است پس قوس ا ل باقی معلوم باشد و ان مقدار بعد قمرست از ابعد بعد در وسط زمان کسوف
ل ب معلومست و ان مقدار بعد قمرست هم از ابعد بعد در وسط زمان کسوف ثانی و همچنان
زمان کسوف ثالث معلوم باشد ٭ و بجهت انک روشن شد کی زاویه ز ک ن از مثلث ک ن ز معلوم
زاویه ک ز ن کی نزد مرکز فلک البروج است معلوم باشد و ان فضل مابین مسیر اوسط است در وسط
و بجهت انک موضع قمر در وسط زمان کسوف معلومست موضع او بمسیر اوسط دران وقت هم معلوم
حاصل حرکات مستوی قمر در طول و در اختلاف و بدرستی کی متصل می شود بان انچ بدانیم
قمر بحرکت وسطی او در وسط زمان احد الکسوفات و همچنین بعد او از ابعد بعد فلک تدویر او
وقتی معلوم باشد مقدم یا متاخر ازان وقت و مسیر در طول و در اختلاف در مابین الوقتین معلوم
بحرکت وسطی او در طول و بعد او از ابعد ابعد از فلک تدویر او دران وقت مفروض هم معلوم باشد ٭ ل در حرکات
مستوی قمر در عرض اما علم باین حرکات کی حرکت مرکز فلک تدویرست بر دایره مایله آن است کی دو کسوف باشد کی
در میان ایشان زمانی طویل باشد و با ان مقدار منکسف او قمر در هر دو متساوی باشد و هر دو نزد عقده واحده باشند از عقدتین
و قمر هم در هر دو شمالی باشد یا جنوبی از فلک البروج و بعد قمر از مرکز ارض در هر دو جمیعا بعدی واحد باشد چه این اشیا
چون برین وجه باشد کی وصف کردیم بعد مرکز قمر در وسط زمان کسوفین جمیعا از عقده واحده باشد بعینها بجهتی واحده
بعدی متساوی و حینئذ مسیر قمر در زمانی کی بین الکسوفین باشد محیط باشد با دوار تامه از ادوار عرض و اما علم بموضع مرکز
فلک تدویر از دایره مایله و بعد او از نهایت شمالی در وقتی معلوم بان است کی چون دو کسوف باشند کی در ایشان باشد جمیع انچ
دران دو کسوف بود کی پیش از ایشان است الا انک یکی از ایشان عند احدی العقدتین باشد و ان دیگر نزد عقده کی مقابل
اوست چه روشن شود از ایشان هر دو انچ گفتیم این چنین ٭ فرض کنیم کی دایره مایله قمر ا ب ج است بر قطر ا ج و نقطه ا
عقده راس و نقطه ج عقده ذنب و فصل کنیم از نزد ایشان هر دو دو قوس متساوی بناحیه نقطه ب کی نهایت شمالی است
و ایشان دو قوس ا د ج ه اند و فرض کنیم کی مرکز قمر در کسوف اول بر نقطه د باشد و در کسوف
ه پس بعد قمر از ابعد بعد از فلک تدویر در هر یکی از وقتین معلوم باشد و همچنان موضع
اوسط معلوم باشد و فضل میان او و میان مسیر مختلف هم معلوم باشد و فضله کی زیادت
است بعد از ادوار تامه میان مسیر اوسط او در عرض در احد الکسوفین و میان مسیر اوسط
او در عرض در کسوف دیگر معلوم باشد و فرض کنیم کی مرکز قمر بمسیر اوسط او در
کسوف اول بر نقطه ز باشد و در کسوف ثانی بنقطه ح پس قوس ز ح کی فضله است میان
مسیرین اوسطین در عرض معلوم باشد و هر یکی از دو قوس د ز ه ح کی فضل است میان
اوسط و مختلف معلوم است و قوس د ه کی مسیر مختلف است معلومست و باقی ماند هر یکی از دو قوس ا د ج ه معلوم و ایشان بمقدار
بعد مرکز قمر حقی اند از موضع عقده در کسوفین ٭ و واجب شود هم کی هر یکی از دو قوس ا د ج ح معلوم باشد و ایشان بمقدار بعد
مرکز قمر اند بمسیر اوسط او از موضع عقده در کسوفین ٭ و همچنان دیگر بعد مرکز قمر در هر یکی از کسوفین از نقطه ب کی نهایت شمالیست
معلوم است و فضل میان او و میان مسیر او در عرض در زمان مفروض معلومست و ان بعد مرکز قمرست دران وقت از نهایت
شمالی پس موضع مرکز فلک تدویر از دایره مایله او معلوم باشد ٭ و اینست انچ خواستیم کی بیان کنیم ٭ و بعد از انک شناختیم این
حرکات را بطوفی کی بیان کردیم انرا باید کی بدانند کی مقدار اختلافی شناختیم انرا ان مقداری واحدست هرگاه کی انچ استعمال
کنیم از کسوفاتی کی با نها قیاس ان کنند بر جهتین جمیعا کسوفاتی واحده باشد اعنی ان بکنیم کی انچ استعمال کنیم بر احدی الجهتین

کسوفاتی

کسوفاتی باشد و انچ استعمال کنیم بر جهت دیگر کسوفات دیگر باشد چه ما هرگاه کی چنین کنیم کی انچ استعمال ان می کنیم از کسوفات بر جهتین کسوفات
مختلف باشد ممکن باشد کی انچ از ایشان هر دو بیرون اید مختلف باشد بسبب خطایی کی در نفس ارصاد باشد یا بسبب خطایی کی در تحصیل
طول زمان باشد و چون اعتبار کنیم بکسوفات محققه بران جهتی کی عمل کردیم انرا روشن شود کی سبب اختلافی کی ظاهر می شود دران
استعمال کسوفات مختلفه است بر جهتین جمیعا نه غیر ان ٭ و این آخر مقالت چهارم است از مجسطی

مقالت پنجم از فن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است دوازده باب است و بوزن شکل آ در اصلی کی عمل بدان کنند در اختلاف قمر مضعف

اما انچ عارض قمر می شود از اختلاف اول بدرستی کی شناختیم انرا از انچ در
پیش رفت از ارصاد کسوفات و اما انچ عارض او می شود از اختلاف ثانی باید کی بحث از ان کنیم از حرکات جزوی او ٭ و گوییم کی ما یافتیم
قمر را در اجتماعات و استقبالات کی یا لازم او نمی شود ازین اختلاف ثانی شی محسوس یا لازم او می شود بمقداری کی ممکن است کی
مثل ان لاحق شود از قبل اختلاف منظر قمر و یافتیم او را دیگر بار کی چون در تربیعین باشد و اتفاق افتد کی در ابعد بعد یا اقرب
قرب باشد از فلک تدویر او او را اختلاف مسیری نیابند البته یا او را اختلافی اندک یابند ٭ و اگر اتفاق افتد کی در بعد اوسط او باشد
انجا کی اختلاف اول در غایت عظم باشد بیابند انچ لازم او می شود ازین اختلاف ثانی کی در غایت عظم باشد ٭ و اگر اتفاق افتد
با ان کی قمر از فلک تدویر او در نصفی باشد کی دران ناقص می شود مسیر حقی او را مسیر اوسط او نقصان از مسیر اوسط بیش ازان باشد
کی قمر در غیر تربیعین باشد ٭ و اگر اتفاق افتد کی در نصفی باشد کی دران زیادت می شود مسیر حقی او بر مسیر اوسط زیادت
بر مسیر اوسط بیش ازان باشد کی در غیر تربیعین باشد ٭ و چون امر را برین وجه یافتیم گفتیم کی فلک تدویر او را فلکی خارج مرکز
باشد کی بران گردد و در اجتماعات و استقبالات در ابعد بعد باشد و در تربیعین در اقرب قرب و انچ یاد کردیم عارض شود چون
امر در اصول اول کی تقدیم کردیم چنان کنیم کی وصف می کنیم ٭ چه ما توهم کنیم فلک مایل قمر را کی بران ا ب ج د است حول مرکز
فلک بروج و ان نقطه ه است و قطر او ا ه ج و فرض کنیم کی ابعد بعد از فلک خارج مرکز او و اگر فلک تدویر او و نهایت شمالی و شمس
بمسیر اوسط او مجتمع باشند در وقتی در نقطه ا و فرض کنیم کی حرکت کند سطح ا ب ج د بر خلاف توالی
نقطه ه در زمان یک شبانروز از نقطه ا بنقطه ب و ان مقدار زیادت حرکت عرض است
حرکت طول اعنی حرکت عقده و حرکت کند هم دران زمان خطی کی مارست بمرکز فلک
خارج مرکز و با بعد بعد از و بر خلاف توالی بروج حول نقطه ه و چون خط ه د گردد و فرض
کنیم کی حرکت او بمقدار زیادت ضعف مابین الشمس و القمرست بر حرکت عرض اعنی
زیادت حرکت قمر در طول بر حرکت شمس در طول پس قوس ا د معلوم باشد ٭ و توهم کنیم کی
فلک خارج مرکز د ح است و مرکز او نقطه ز و ابعد بعد از و نقطه د ٭ و فرض کنیم کی حرکت کند دیگر
دران زمان خطی کی مارست بمرکز فلک تدویر بر توالی بروج حول نقطه ه و چون خط ه ح ب
فلک تدویر نقطه ح است پس قوس ا ب کی حرکت طول است دران زمان معلوم باشد پس مجموع هر دو قوس ا ب ا د معلوم
باشد و ایشان ضعف بعدی اند کی میان شمس و قمرست چون متحرک شوند بحرکت وسطی دران زمان بعد از اجتماع ایشان ٭
و نسبت اجزا این بعد مضعف بزمان یک شبانروز چون نسبت اجزا دور واحدست بزمان نصف شهر اوسط و از انجهت دو نقطه د ب
ملتقی شوند در شهر اوسط دو بار و ان در اجتماعات و استقبالات وسطی باشد ٭ و روشن است کی در ربع ازین و در نصف و ربع ازان مقابل
شوند اعنی در دو تربیع کی کاین باشند بحسب مسیر اوسط و نزد ان مرکز تدویر در اقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز ٭ و ظاهرست ازان
کی مرکز فلک تدویر را اختلاف مسیری لازم نیاید بسبب حرکت او بر قوس د ح و بسبب اختلافی کی میان اوست
د ب چه استوا حرکت او بر دایره است کی مرسوم است بر مرکز ه و ان مرکز فلک البروج است ٭ و اختلافی
فلک تدویرست از انجهت لازم می اید کی چون باقرب قرب باز گردد زیادت کند در اختلافی کی از قبل
خارج مرکز باشد زیادت و نقصانی علی السواء چه زاویه کی حادث می شود نزد بصر در جمیع اوضاعی
کی اقرب باشد اعظم باشد ٭ و می گوییم کی هرگاه کی مرکز فلک تدویر در ابعد بعد باشد عارض
نشود هیچ چیز از اختلاف الا انچ از جهت فلک تدویر باشد فقط ٭ چه ما چون رسم کنیم فلک خارج
مرکز را و ان ا ح است حول مرکز ک و توهم کنیم فلک تدویر او حول مرکز ا نسبت ه ا با م ان نسبتی
باشد کی بکسوفات روشن شد و اکثر انچ لازم اید از اختلاف انگاه باشد کی مرکز فلک تدویر بر نقطه
کی اقرب قرب است مثل فلک تدویر ط س و ان در تربیعاتی باشد کی بمسیر اوسط یابند چه نسبت س ح ب ح ه

از جمیع نسب باقیه کی در مواضع دیگر باشد چه سه ح کی نصف قطر فلک تدویرست مقدار او مقداری واحدست در جمیع مواضع و ه ح
اقصر خطوطی است کی خارج شوند از نقطه ه بدایره ا ح پس نسبت ه ح ح سه اصغر این نسب باشد ب در معرفت اختلاف
قمر کی بحسب بعد او از شمس می باشد وچون بحقیقت دانستیم کی هرگاه کی قمر در بعد اوسط باشد از فلک تدویر او و مرکز
فلک تدویر در اقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز او هر دو اختلاف در غایت عظم می باشند باید کی مراعات کنند با ان کی
قمر را اختلاف منظری در طول نباشد تا میان بعدی کی ببیند برصد و میان بعد حقی اختلافی نباشد چه هرگاه کی امر چنین باشد
تا مقدار اختلاف ثانی بحقیقت بیابیم چه مقدار اختلاف اول چون نقصان کنیم انرا از مجموع اختلافین کی حاصل بودند
در وقتی کی یاد کردیم باقی کی مقدار اختلاف ثانی است معلوم ماند ∴ وتحقیقت متصل می شود
کی بدانیم مقدار مابین المرکزین را ∴ چه ما تخلیط فلک قمر خارج مرکز کنیم وان ا ب ج است
حول مرکز د وقطر ا د ج ونقطه ه بر و مرکز فلک البروج وابعد بعد نقطه ا واقرب قرب
نقطه ج وتوهم کنیم برو فلک تدویر قمر وان ز ح ط است وفرض کنیم کی خط ه ط ب مماس
اوست بر نقطه ط وط ج را وصل کنیم وبجهت انک بیان کردیم کی چون قمر بر خط مماس فلک
تدویر باشد اختلاف اعظم او مشتمل شود بر اختلافین جمیعا پس زاویه ج ه ط کی نزد مرکز فلک
ومشتمل است بر اختلافین جمیعا معلوم باشد وزاویه ه ط ج قایمه است پس مثلث ج ه ط معلوم الصورة
ط ج معلوم ج ه معلوم بود پس ج ه معلوم باشد و ه ا باقی ماند وخط ا د کی نصف قطر فلک خارج مرکزست
خط ه د باقی کی مقدار مابین المرکزین است معلوم ماند ونسبت او بخط ا د معلوم باشد ج در معرفت ناحیتی کی محاذی
ان می شود فلک تدویر قمر اما چون بحقیقت بیان کردیم انچ عارض قمر می شود از این دو اختلاف جمیعا در اجتماعات و
استقبالات و تربیعات تا بیان کنیم دیگر انچ عارض می شود او را چون در میان این مواضع باشد ∴ پس می گوییم کی بدرستی
کی قمر را اختلافی دیگرست کی عارض شود انرا چون مرکز فلک تدویر در مابین ابعد بعد واقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز او
چه این اختلاف چون عارض می شد بسبب انحراف فلک تدویر او از محاذات مرکز فلک خارج مرکز او واجب باشد کی او را
در فلک تدویر او نقطه باشد معلوم کی بسوی ان باشد عودات او کی متحرک می شود در ان وانرا بعد ابعد اوسط خوانند وخطی
کی خارج باشد از ان چون مرکز فلک تدویر در ابعد بعد یا اقرب قرب باشد مار باشد بمراکز ثلثه اعنی مرکز فلک تدویر و مرکز
فلک البروج و مرکز فلک خارج مرکز واین نقطه ابدا محاذی نقطه باشد برین خط کی یاد کردیم وبعد ان از مرکز فلک البروج
بناحیه اقرب قرب از و مثل بعد مابین المرکزین باشد ∴ تا رسم کنیم از برای ان فلک خارج مرکز قمر وان ا ب ج است حول مرکز د
وقطر او کی مارست بمرکز فلک البروج وان ه است خط ا د ج وتوهم کنیم بر نقطه ب فلک تدویر قمر وان ز ح ط است وفرض کنیم حرکت
فلک تدویر بر توالی بروج از نقطه ب بنقطه ا پس حرکت قمر در فلک تدویر از نقطه ز باشد بنقطه ح انگاه بنقطه ط وبیرون آریم خط
د ب ه ط ب ز وتوهم کنیم کی قمر از فلک تدویر بر نقطه ح معلومه باشد در صورت اولی وثانیه پس بعد میان موضع او و موضع شمس بمسیر
اوسط ایشان در ان وقت معلوم باشد وبعد مرکز فلک تدویر از ابعد بعد هم معلوم باشد پس قوس ا ب اعنی زاویه ا ه ب معلوم
باشد وبیرون آریم عمود د ک پس مثلث د ه ک معلوم الصورة باشد ونسبت د ه کی مقدار مابین المرکزین است بهر یکی از دو خط
ه ک ک د معلوم پس هر یکی از دو خط ه ک ک د معلوم باشد و د ب کی نصف قطر فلک خارج مرکزست معلومست وزاویه ب ک د قایمه
است پس ب ک معلوم باشد و ه ب معلوم است پس ه ب هم معلوم باشد ∴ ودیگر ما وصل کنیم دو خط ه ح ب ح وبیرون آریم عمود ب ل بر خط
ه ح وبجهت انک مقدار اختلافی کی میان سیر حقی اوست ومیان سیر مستوی او معلومست اعنی زاویه ب ه ل پس زاویه ب ه ل معلوم باشد
وزاویه ب ل ه قایمه است پس مثلث ه ل ب معلوم الصورة باشد ونسبت ه ب معلوم ب ل
معلوم پس ل ب معلوم و ب ح معلوم است پس نسبت او ب ل معلوم باشد
وزاویه ب ل ح قایمه است پس مثلث ل ب ح
معلوم الصورة باشد وزاویه ب ح ل معلوم وزاویه
ل ه ب معلوم بود پس زاویه ط ب ح معلوم باشد پس قوس ح ط
از فلک تدویر معلوم باشد واو مشتمل است بر بعدی کی میان قمرست
یکی از ان دو بعد محقق از فلک تدویر وبجهت انک بعد قمر در ان وقت از ابعد بعد وسط از فلک تدویر معلوم باشد پس اگر ما یکی را از دو
بعد اوسط نقطه م کنیم وبیرون آریم از انجا خط م ب ن وبیرون آریم باو از نقطه ه عمود ه س قوس ح م کی میان احد البعدین الاوسطین است ومیان
موضع

موضع قمر معلوم باشد وقوس ط ح معلوم است پس قوس ط م معلوم باشد پس زاویه ه ب س معلوم باشد وزاویه ه س ب قایمه است پس
مثلث ب ه س معلوم الصورة باشد ونسبت ب ه معلوم به س معلوم پس ه س معلوم باشد وبجهت انک زاویه ا ه ب معلوم است وزاویه
ه ب ن معلوم پس زاویه باقیه ه ن ب معلوم باشد وزاویه ه س ن قایمه است پس مثلث ن ه س معلوم الصورة باشد ونسبت ه س
معلوم به ن معلوم پس خط ه ن معلوم باشد ونقطه ه معلوم است پس نقطه ن معلوم باشد پس خط م ب کی مارست بموضع بعدین
اوسطین در صورت اولی وثانیه محاذی باشد ابدا نقطه ن معلومه را کی بعد او از نقطه ه وان ه ن است معلوم است ∴ وروشن
شود از نسبتی کی میان مقادیر این خطوط است کی خط ه ن مساوی خط ه د است کی مقدار مابین المرکزین است بتقریب ونسبت
هر یک از ایشان با نصف قطر فلک خارج مرکز معلوم باشد ∴ د در انک چگونه بدانیم مسیر قمر حقی از حرکات مستوی
او بطریق خطوط واز پی ان رود کی بیان کنیم مقادیر اختلافات جزوی را کی میان حرکت حقی قمرست ومیان حرکت
مستوی او چون حرکت مستوی معلوم باشد اعنی بعدی کی میان موضع او وموضع شمس است وبعد او هم از ابعد بعد اوسط
از فلک تدویر او معلوم باشد ∴ پس فرض کنیم در مثل صورت متقدمه بعد مرکز تدویر از ابعد بعد از فلک خارج مرکز قوس ا ب
وبعد قمر هم از ابعد بعد اوسط از فلک تدویر او قوس م ح وبیرون آریم از احمد ه د ک ن س ه ح ل پس
قوس ا ب معلومست زوایایی کی نزد نقطه ه باشند معلوم باشند ودو زاویه د ک ه ه س ن
پس هر دو مثلث د ک ه ه س ن معلوم الصورة باشند وهر یکی از دو خط د ه ه ن معلوم
پس هر یکی از دو خط د ک ن س هم معلوم باشد وهمچنان هر یکی از دو خط ک ه ه س
باشد وخط ه ب هم معلومست پس خط ب س باقی معلوم باشد ونسبت او به ن س
است وزاویه ب س ن قایمه است پس مثلث ن س ب معلوم الصورة باشد پس زاویه
س ب ن اعنی زاویه م ب ر معلوم باشد وان مقدار اختلافی است کی از قبل فلک تدویرست
ودیگر بجهت انک قوس م ح معلوم است قوس ح ر اعنی زاویه ر ب ح معلوم باشد وزاویه ب ل ح قایمه است پس مثلث ل ب ح
معلوم الصورة باشد ونسبت ب ح معلوم بهر یکی از دو خط ب ل ل ح معلوم پس هر یکی از دو خط ب ل ل ح معلوم باشد و ه ب
معلوم است پس کل ه ل معلوم باشد ونسبت او بل ح معلوم وزاویه ه ل ح قایمه پس مثلث ل ه ح معلوم الصورة باشد پس
زاویه ح ه ل معلوم باشد وان مقدار اختلاف است میان سیر مستوی او ومسیر او کی ببیند ∴ واینست انچ خواستیم کی بیان کنیم
ه در معرفت عمل جداول جمیع اختلاف قمر وچون علم بجمیع این اختلافات از پیش رفت باید کی انرا جداولی
باشد تا همه اختلافات جزوی معد باشد بجهت مواضع حقی وفرض کنیم کی بعد از اعداد مشترکه در جدولی کی منسوب
است بثالث اجزا اختلافات باشد میان بعد اوسط وبعد حقی ودر رابع اجزا اختلاف اول ودر خامس اجزا اختلاف ثانی
وان فضل است میان اختلافین نزد انک مرکز فلک تدویر در مابین ابعد بعد واقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز ودر
سادس دقایقی کی او سین گرفته باشد کی بان بدانند مقدار انچ باید کی فرا گیرند از انچ در جدول خامس است وزیادت
کنند بر انچ از جدول رابع است ∴ ووجهی کی باو انرا بدانند ان است کی فلک خارج مرکز قمر را ا ب ج کنیم حول مرکز د وقطر
او کی مارست بمرکز فلک البروج وان ه است خط ا د ج وفرض کنیم کی قوس ا ب معلومست وتوهم کنیم بر نقطه ب فلک
تدویر ز ح ط وبیرون آریم خط ه ب ز وبرو از نقطه د عمود د ل و د ب را وصل کنیم وبیرون بریم او را تا ح وبیرون
نقطه ه بموضع قمر خط ه م مماس فلک تدویر و ب م وصل کنیم پس بجهت انک زاویه ا ه ب معلوم
زاویه د ه ل هم معلوم باشد وزاویه د ل ه قایمه است پس مثلث ه ل د معلوم الصورة باشد ونسبت
د ه وان مقدار مابین المرکزین است به ل معلوم پس ه ل معلوم باشد و ل د هم معلوم باشد
و د ب معلومست وزاویه د ل ب قایمه است پس ل ب معلوم باشد و ه ب باقی هم معلوم باشد
وخط ب م وان نصف قطر فلک تدویرست معلومست پس نسبت ه ب ب م معلوم باشد
وزاویه ب م ه قایمه است پس مثلث ه ب م معلوم الصورة باشد پس زاویه ب ه م معلوم
باشد وان مقدار اختلافیست کی لازم قوس معلومه است وقتی کی مرکز فلک تدویر در مابین ابعد
بعد واقرب قرب بود از فلک خارج مرکز ∴ واما علم بمواضع قمر حقیه ازین جداول باید کی اجزا مسیر قمر در طول ودر
بعد ودر اختلاف ودر عرض معلوم باشد بعد از ان تضعیف کنیم اجزا بعد را اگر کمتر از صد وهشتاد باشد انچ بحال او باشد
از جدول ثالث زیادت کنیم انرا بر مسیر اختلاف واگر بیشتر باشد نقصان کنیم از ان انچ حاصل شود مسیر اختلاف معدل باشد

بس ترا کیم الخ بحال آن باشد و رد دجدول رابع دخامس وضرب کنیم خامس را در دقایق جدول سادس کی بحال اجزا بعد ضعف
است و قسمت کنیم الخ مجتمع شود بر ستین و زیادت کنیم الخ بپردن آید بر رابع الخ مجتمع شود اگر اجزا آسیر اختلاف معدل اتلا از صفر
و شتلا باشد نقصان کنیم الخ بر اسیر تر در طول و در عرض و زیادت کنیم الخ بر بیشان هر دو اگر اکثر باشد الخ حاصل شود آن موضع قمر
حقیقی باشد ∴ بعد ازان ترا کیم الخ بحال اجزا آسیر عرض است از نهمات ثانی دو جدول سابع وان مقدار بعد مرکز قمر است از فلک
البروج بس اگر اجزا سیر در نصف اول باشد از دو جدول اعداد مشترک عرض ثانی باشد و اگر در نصف ثانی باشد عرض جنوبی باشد

و در انک اختلافی کی از نقل فلک خارج مرکزت انرا قدرکت نیست در اوقات اجتماعات و استقبالات و بعد ازان

کی شناخیم الخ تقویم کردیم باقی ماند کی بیان کنیم کی لازم نشود قمر را از نقل فلک خارج مرکز اختلافی کی انرا مقدارات باشد بیان انک
مرکز فلک تدویر در رابعد بعد از فلک خارج مرکز باشد اعنی در اجتماعات و استقبالات و سطی و بیان انک بیان ایشان در نقل و دات
نوعی باشد کی انرا مقدارات باشد ∴ بحمت آنک چون مقدار اختلاف قمر وقتی کی مرکز فلک تدویر در رابعد بعد از فلک خارج مرکز باشد
متغیر می شد بر سبیب یکی از ایشان انک فلک تدویر هر کاه کی نزدیک شود مرکز زمین عظم زاویه اختلافی کی نزد او حادث می شود زیادت
شود ∴ و دیگر انک قطر فلک تدویر کی بابعد بعد اوسط می گزرد محاذی مرکز فلک خارج مرکز نیست ∴ و اختلافی کی از نقل سبب اول است
وتی عظیم باشد کی اختلافی کی از نقل فلک تدویر است عظیم باشد و اما از نقل سبب ثانی وتی مختلف عظیم باشد کی قمر نزد ابعد بعد
یا اقرب قرب باشد از فلک تدویر ∴ بس روشن است کی هر کاه کی اختلافی کی از نقل سبب اول است عظیم باشد اختلافی کی از نقل
سبب ثانیت محسوس بناشد چه قمر حسین نزد خط مماس فلک تدویر باشد و از جهت سیر اختلاف دین موضع اختلافی محسوس حادث
نشود ∴ و ممکن باشد بان کی بیان مرکز فلک تدویر و بیان اوج مثل ضعف اعظم اختلاف شمس باشد وضعف اعظم اختلاف قمر
کی از نقل فلک تدویر باشد و این انکاه چنان باشد کی گفتیم کی احد الاختلافین بزیادت باشد و دیگر مقصان ∴ و هر کاه کی اختلافی کی از
نقل سبب ثانی است و اوات است کی محاذات راست عظیم باشد اختلافی کی از نقل سبب اول است محسوس باشد چه جمله اختلاف
حسنه ادک باشد بغایت چه قمر نزد ابعد بعد یا اقرب قرب باشد از فلک تدویر بس الخ ممکن است ان است کی بیان اجتماع و استقبال
اوسط و بیان حقیقی اختلافی باشد کی از جهت شمس است نقط ∴ و بحمت مثال فرض کنیم کی فلک خارج مرکز قمر است حول
مرکز کز قطر اوکی مارست مرکز فلک بروج وان نقطه ه است از و نقطه کی فلک خارج مرکز قمر است حول
مشتمل است بر ضعف جمله اختلاف بین اما اختلاف شمس فرض کنیم کی بزیادت است و اما اختلاف قمر بنقصان و فرض کنیم

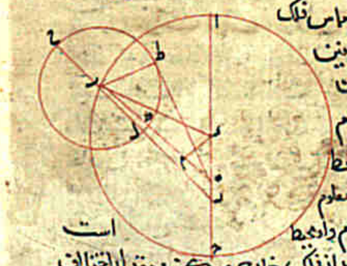

بر مرکز ت فلک تدویر ح اگ ل دوصل کنیم خطوط ب ت ده ب ح و بپردن آیم خط ه ط مماس فلک
تدویر در ب ت اوصل کنیم و عمود م ن بپردن آیم بس زاویه اه ت کی مشتمل است بر ضعف اختلافین
جمیعا معلوم باشد و زاویه م ه ت قایمه است بس مثلث م ن ه معلوم الصورة باشد و نسبت ه ن و ان
مقدار مابین المرکزین است بهر یکی از دو خط ه م ه ن معلوم بس هر یکی از دو خط ه م ه ن معلوم
باشد و ب ت و ان نصف قطر خارج مرکز است معلوم است و زاویه ه م ت قایمه است بس خط
م ت معلوم باشد بس جمیع خط ت ه ن معلوم باشد و خط ت ط و ان نصف فلک تدویر است معلوم
است و زاویه ه ط ت قایمه است بس مثلث ب ه ط معلوم الصورة باشد و زاویه ب ه ط معلوم و اوسط
مقدار اختلاف اعظم بدل از الخ الزم ادخواست شد اگر مرکز فلک تدویر بر نقطه ابعد بعد بودی از فلک خارج مرکز و مقدار اختلاف
بیان ایشان در حالین جمیعا بود دقیقه می رسد و الزم نمی شود از قبل این از خطا مقدار نصف ثمن ساعتی مقرب ∴ و دیگر آکر ما قمر را
بر نقطه ل کی اقرب قرب اوسط است فرض کنیم روشن باشد کی زاویه اه ت ضعف اختلاف اعظم شمس باشد فقط و سرون ایم در
شل صورت مقدر ته خط ه ل و عمود ل ن و عمود ر ن بس زاویه اه ت معلوم باشد و بیان کنیم چنانک
بیان کردیم کی هر یکی از دو خط ن م ه م معلوم است و هر یکی از دو خط ه ن ه م معلوم و بر ان
تقدیر هم خط ه ن معلوم باشد و حسنن خط ه ل معلوم باشد و نسبت ه ل بر ه ن و ت ه
چون نسبت ه ل باشد بل ه ن و ت ه ن و خط ه ل و ان نصف قطر فلک تدویر است معلوم
است بس هر یکی از دو خط ل ه ن ه ت معلوم است بس ه ن باقی هم
معلوم باشد و زاویه ه ن ل قایمه است بس مثلث ل ه ن معلوم الصورة باشد و زاویه
ل ه ن معلوم و ان بقدار میل قمر است از نقطه ک بسبب محاذاه فلک تدویر بر نقطه ر را
است کی مقدار ان بهار دقیقه می رسد و الزم نمی شود از قبل ان در معرفت اجتماعات و استقبالات

کی انرا قدرکت باشد چه ان ثمن ساعتی بناشد بتقریب ∴ بس روشن است کی اختلافی محسوس بناشد میان انک مرکز فلک تدویر
بر نقطه آباشد و میان انک بر نقطه ت باشد در حالین جمیعا ∴ آ در اختلاف منظر کی عارض می شود قمر را و بدستی کی ازی
ان می رود کی بیان کنیم الخ عارض منظر شود قمر را از اختلاف منظر ∴ بس می گویم کی چون موضع قمر کی اورا دران می بینند غیر موضع
حقیقی اوست چه زمین را مقدار نیست نزدکه او بس واجب شود کی بدانیم کی چون یکی ازدو موضع او معلوم باشد ان دیکر هم معلوم باشد
الا انک ممکن نیست کی مقادیر اختلافات منظر جزوکی بدانیم الا بانک بعد قمر از مرکز ارض بدانیم و ممکن نیست کی بعد او بدانیم الا انک اختلاف
منظر در بعضی اوقات بدانیم ∴ و وجهی کی بان انرا بدانیم ان است کی ماهر کاه کی رصد کنیم قمر را در دایره نصف النهار یا آنچی کی ان
انرا شاسند و غیر ان و قرب باشد بانقلاب شتوی و نهایت شمالی مابا هم مقدار بعد اورا از سمت الراس دران وقت بس جمن مقدار
عرض اورا بشناسیم و نقصان کنیم انرا از مجموع مقدار میل دایره او و مقدار بعد نقطه سمت الراس از معدل النهار در موضعی
کی رصد دران باشد الخ بماند مقدار بعد قمر حقی باشد از سمت الراس دران وقت و اختلافی کی میان او و میان بعد مرای باشد
ان مقدار اختلاف منظر باشد دران وقت و باین طریق بدانیم هم مقدار عرض قمر کی اعظم بعد اوست از فلک البروج چه ما
هر کاه کی رصد کنیم اورا بابن الت در دایره نصف النهار و قریب باشد بانقلاب صیفی و در نصف منتهای شمال سابع مقدار بعد
اورا از سمت الراس دران وقت بس چون اضافت کنیم انرا بجمله احاد میل اعظم و نقصان کنیم الخ مجتمع شود از مقدار بعد سمت
الراس از معدل النهار در موضعی کی رصد دران باشد الخ باقی ماند مقدار اعظم بعد قمر باشد در دایره کی ماز باشد با دو بدد
قطب فلک البروج ∴ ح در تبیین ابعاد قمر از ارض اما چون علم بالخ کفتیم از پیش رفت ∴ بس ماسم کنیم در سطح دایره
عظمی کی ماز باشد بر دو قطب افق و مرکز قمر در ادرک بر مرکز کی واحد اما اعظم دو ایر ارض دایره ات و اما دایره کی ماست مرکز قمر
در وقت انک رصد می کنند انرا دایره وکر و اما دایره کی قمر ارض نزد او منزلت نقطه است دایره وحی ها و مراکز همه نقطه کوحطی

کی ماست بان و بسمت الراس و ان نقطه ح است خط کاحه و فرض کنیم کی قمر بر نقطه ک
کنیم خط کحح ارط و بپردن آیم از نقطه آ عمود آل و خط ا رموازی خط کحح و روشن
کی قوس وکر معلوم است و ان مقدار بعد قمر حقی است از سمت الراس و قوس ح ط هم
معلوم است و ان مقدار اختلاف منظرست دران وقت و قوس ر ط مثال ان است
چه زیادت بران غیر محسوس است بس زاویه با ط اعنی زاویه ارک معلوم باشد
و خط ال کی وتر ان است معلوم است و زاویه الر قایمه است بس مثلث ارل معلوم
الصورة باشد و نسبت آل معلوم با کر معلوم بس خط ار معلوم باشد و زیادت او بر خط ر ل
غیر محسوس بس خط ر ل معلوم باشد ∴ و دیکر بحمت انک قوس وکر معلوم است زاویه وکر معلوم
آکر قایمه است بس مثلث اکل معلوم الصورة باشد و نسبت ال معلوم بهر یکی از دو خط اک کل معلوم بس هر یکی از دو
خط اک کل معلوم باشد و جمیع خط کل کی بعد قمر است از مرکز ارض معلوم کردد و نسبت او بخط اک کی نصف قطر
ارض است معلوم ∴ و چون روشن شد ان ∴ فرض کنیم دیکر کی فلک خارج مرکز قمر است

و قطر او کی مارست بر مرکز فلک البروج وان نقطه ه است خط اوکح و نقطه کی محاذی او است
نقطه ک و رسم کنیم حول نقطه ت فلک تدویر ح اگ ل و وصل کنیم خطوط ب ت ه ت ح ت ر ک ت
و فرض کنیم بر نقطه ک فرض کنیم و خط ل ه ک ت وصل کنیم و بپردن آیم خط ه ت هر دو عمود
ر م و ن ر بس بحمت انک بعد مابین شمس و قمر معلوم است زاویه اه ت معلوم باشد و همچنان
زاویه ر ه م معلوم باشد و زاویه ر م ه قایمه است بس مثلث ه ر م معلوم الصورة باشد و نسبت
ه ر و ان بعد مابین المرکزین است هر یکی از دو خط ر م ه م معلوم بس هر یکی از دو خط ر م ه م معلوم
باشد ∴ و مثل آن بیان کنیم کی هر یکی از دو خط ه ن ه ر معلوم است بس بحمت انک خط ر م معلوم است و خط
ر ک و ان نصف قطر فلک خارج مرکز است معلوم و زاویه ر م ت قایمه بس خط م ت معلوم باشد و هر یکی از دو خط
معلومست بس ت ن باقی معلوم باشد و خط ر ن م معلوم است و زاویه ز ن ر ک قایمه است بس مثلث ت ن ر معلوم الصورة باشد
و زاویه ر ت ن معلوم بس قوس ط ک از فلک تدویر معلوم باشد ∴ و بحمت انک بعد قمر از ابعد بعد اوسط او معلوم است بعد او م از
نقطه ک کی اقرب قرب اوسط است معلوم باشد بس قوس ک ل معلوم کردد و جمیع قوس ط ک ل م معلوم کردد بس زاویه
ط ت ل معلوم باشد و هر یکی از دو خط ت ط ت ل معلوم است بس مثلث ل ت ط معلوم الصورة باشد و نسبت ت ل معلوم بآ

معلوم بس خط لـك معلوم باشد وبعد قمر از مرکز ارض معلوم ونسبت او بنصف قطر ارض معلوم ❊ وهمچنان نسبت خط ه آ کی بعد اوسط
است در اجتماعات واستقبالات ونسبت خط ه ح کی بعد اوسط است در تربیعات ونسبت خط ه ك کی نصف قطر فلك تدویر است بنصف
قطر ارض معلوم باشد هم ❊ واینست انچ خواستیم کی بیان کنیم ❊

ط در مقادیر اقطار شمس وقمر وظل کی در اجتماعات واستقبالات بینند

وچون دانستیم ابعاد قمر بایذ کی برانیم ابعاد شمس را هم الا انك ممکن نیست علم بان بی انك علم بابن اقطار متقدم نشوذ ❊ پس می کویم کی قطر افتاب را می یابند بالتی کی معمول است درین قیاسات واو مختلف نمی شوذ در سایر ابعاد او از زمین ❊ واما
قطر قمر را مساوی قطر شمس می یابند چون در اوقات استقبالات در ابعد بعد او باشد از فلك تدویر او ومختلف می شوذ در ابعاد
دیکر او ❊ اما علم بمقدار هر یکی از ایشان بایذ کی اعتماد کنیم در ان بر کسوفات نقطه چه ما هر کاه کی بشناسیم دو کسوف مختلف المقدار
در ظلمت وبشناسیم مقدار منکسف از هر یکی بواسطه معرفت با بعد مرکز قمر را از عقده انکاه بشناسیم بعد از ان هم مقدار عرض
قمر در هر یکی از ایشان مقدار عرض در احد الکسوفین با مقدار قطعه منکسفه از قطر او مجموعین مثل ایشان هر دو باشد در
کسوف دیکر چه ایشان هر دو جمیعا در کسوفین مثل مقدار نصف قطر قمر ومقدار نصف قطر دایره ظل معا باشند ❊ وچون مقدار
اختلاف بین العرضین معلوم بوذ وان مثل مقدار اختلاف است بین القطعتین المنکسفتین پس مقدار اختلاف میان دو قطعه
منکسفه معلوم باشد ونسبت او بمقدار قطر قمر معلوم پس مقدار قطر قمر از ان معلوم باشد ❊ وچنانك مقدار عرض قمر در احد
الکسوفین با مقدار منکسف از قطر او جمیعا مثل مقدار نصف قطر قمر است ومقدار نصف قطر دایره ظل جمیعا وقطر قمر معلوم بوذ
پس مقدار قطر دایره ظل هم معلوم باشد ❊ وروشن شوذ از نسبتی کی میان مقادیر این اقطار هست یك مقدار قطر دایره ظل دو چند
مقدار قطر قمر است وثلثه اخماس او بتقریب ❊

یح در معرفت بعد شمس وانچ روشن شوذ ببیان ان وازپی ان روذ کی برانیم
مقدار بعد شمس ❊ پس بکشیم از برای ان در سطحی واحد اعظم دوایر اکر ❊ اما دایره کره شمس دایره اب ج حول مرکز ك واما دایره
کره قمر چون در اکثر بعد باشد دایره ه ح حول مرکز ط واما دایره کی بر زمین است دایره ك ل م حول مرکز ن ونفرض کنیم کی
سطحی کی محیط است بدایره ارض وشمس اسه ح است وسطحی کی محیط است بدایره شمس وقمر انه ح وسهم مخروط خط ك ط ن س
وخطوطی کی مارست بمواضع تماس اما دایره شمس را خط اب ح واما دایره قمر را خط ه ح و اما دایره زمین را خط ك ن م واما دایره ظل
را چون قمر در اکثر بعد باشد خط ع ف ت وروشن است ... ایها متوازیت باشد ومساوی اقطار ایشان در
مساوات خط ن ك پس هر یکی از ایشان معلوم باشد ونسبت او بنصف قطر ارض معلوم ❊ ومی خواهیم
کی چکونه بیابیم نسبت خط ن ك وان بعد شمس است بخط ن ك وان نصف قطر ارض است پس زاویه
را باستقامت ن ا ذ وبجهت انك ما بیان کردیم کی زاویه کی محیط است بقطر قمر درین بعد معلوم است زاویه
معلوم باشد وخط ط ح کی موتر ان است معلوم ونسبت ان بخط ف ن معلوم پس خط ف ن معلوم باشد
جمیعا معلوم باشد وهر دو خط ف ن ط ن ضعف خط ن م اند چه خط ف ن مثل خط ن ط است پس
هم معلوم باشد وبجهت انك نسبت ن م بر ح معلوم چون نسبت ن ح است بخ ح وچون نسبت
پس نسبت ن ك بر ك معلوم باشد ودیکر نسبت ن ك بن ك معلوم معلوم باشد پس خط ن ك کی بعد شمس
از مرکز ارض معلوم باشد ❊ ودیکر بجهت انك نسبت ن م بف ن معلومه چون نسبت ن ك است
پس نسبت ن ك به ف معلوم باشد ونسبت سه ن بن ف ومعلوم معلوم باشد پس خط ن ك معلوم
وسه ف هم معلوم باشد ❊ ونسبت هر یکی ازین ابعاد اعنی بعد قمر اوسط در اجتماعات واستقبالات
شمس وبعد راس مخروط از مرکز ارض بنصف قطر ارض معلوم باشد ❊ وبدرستی کی متصل
شوذ بان علم بمقادیر شمس وقمر وارض از قبل نسبت میان اقطار ایشان چه نسبت ك ط
معلوم بط ح معلوم چون نسبت ن ك معلوم است بد ح پس خط ك ح معلوم باشد ❊ وبران تقدیر
هم چون قطر قمر معلوم باشد نسبت هر یکی از قطر شمس وقطر ارض باو معلوم باشد ❊ ومعلوم
است کی چون مقادیر اقطار معلوم باشد مقادیر اکر ایشان هم معلوم باشد پس حینئذ مقدار
هر یکی از شمس وقمر وارض معلوم باشد ❊

یا در اختلافات منظر جزوی شمس وقمر را

وچون بوذیم کی بیان کردیم انچ بتقدیم کردیم انچ از پی ان روذ ان است کی بیان کنیم اختلافات
منظر جزوی ❊ پس می کوییم اولا کی انچ عارض می شوذ شمس را ازین اختلافات متغیر نمی شوذ
در جمیع ابعاد او از ارض چه خروج فلك او از مرکز اندك است وبعد او بسیار است ❊ واما در قمر روشن ومحسوس

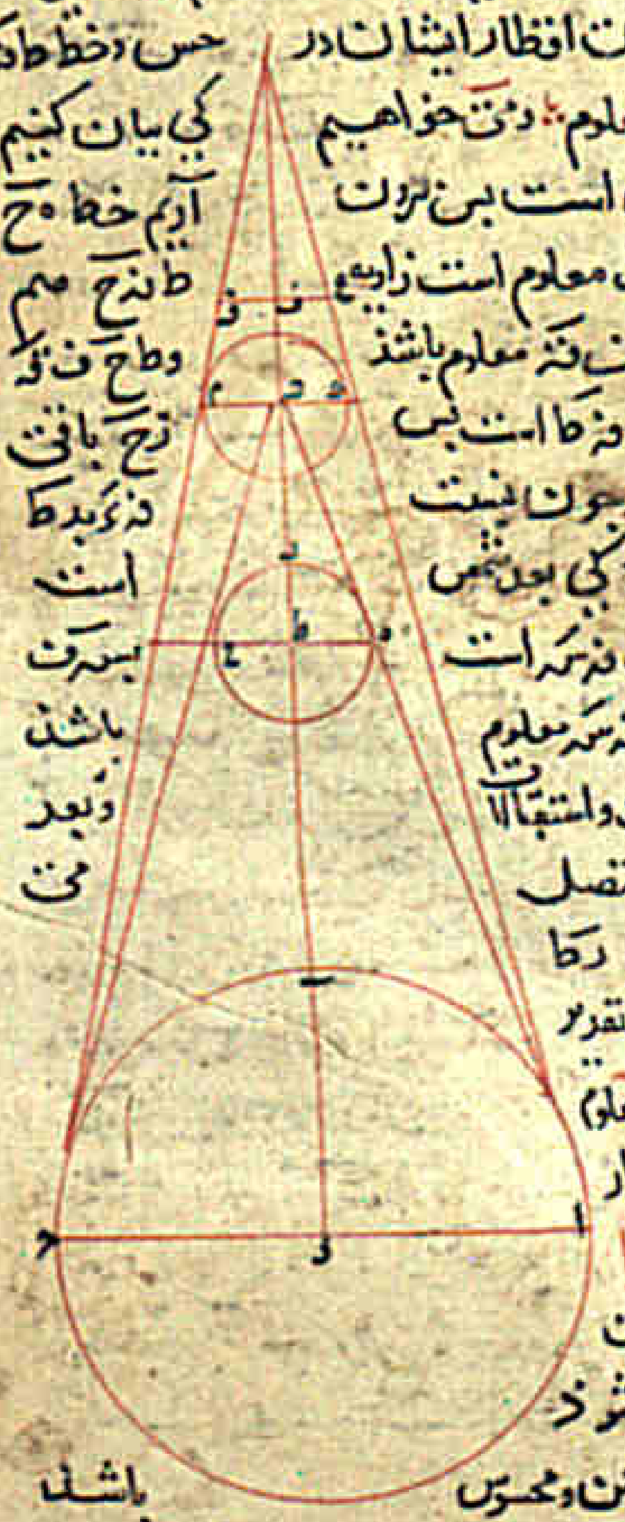

حس وخط ط د
کی بیان کنیم
آنچ خط ح
ط ن ح هم
وط ح ف ن ك
ن ح باقی
ن ك بعد ط
است
بس ن ك
باشد
وبعد
می

باشد
بیست

بسبب حرکت او در فلك تدویر او وبسبب حرکت فلك تدویر او در فلك خارج مرکز واز انجهت کردیم انچ تبیین می کنیم از ان اما شمس
را بر انك کی بعد او ابدا بعدی واحد است ❊ واما قمر را دو جهار بعد در ازان چون فلك تدویر در ابعد بعد باشد از فلك خارج مرکز و در
یکی از ان قمر در ابعد بعد باشد از فلك تدویر ان حد اول است ودر دیکر قمر در اقرب قرب باشد وان حد ثانی است وان دو باقی چون
فلك تدویر در اقرب قرب باشد ودر یکی از ان قمر در ابعد بعد باشد از فلك تدویر وان حد ثالث است ودر دیکر قمر در اقرب قرب باشد
وان حد رابع است ❊ وروشن شوذ مقادیر این اختلافات در ابعادی کی یاذ کردیم بدین جهت ❊ رسم کنیم صورت متقدمه را کی برای
معرفت ابعاد قمر بوذ وفرض کنیم کی قوس ح ر معلوم است پس زاویه ح ك ه هم معلوم باشد وزاویه
است پس مثلث ا ك ل معلوم الصورة باشد ونسبت ا ك معلوم هر یکی از دو خط ا ك
معلوم پس هر یکی از دو خط ا ل ك ل معلوم باشد وخط ك ل ر معلوم است چه ان بعد
است از مرکز ارض وهمچنین بعد قمر در ابعاد اربعه هم معلوم است پس خطی ل ر باقی
در ابعاد مذکور معلوم باشد وزاویه ا ل ر قایمه است پس مثلث ر ا ك معلوم الصورة باشد
وزاویه ا ر ل اعنی زاویه ر ا ط معلوم وچون زمین را مقداری نبود پیش دایره ه ح ط را لیکن
شد کی میان قوس ر ح ط ومیان قوس ح ط اختلافی محسوس نباشد پس قوس ح ط کی مقدار
منظر است در ابعادی کی یاذ کردیم معلوم باشد ❊ واینست انچ خواستیم کی بیان کنیم ❊ وبدین مثال
اختلافات منظر در سایر ابعادی را کی در ما بین نقطه سمت رئس است ومیان شمس یا قمر تا بعد اجزاء ربع ❊ وفرض کنیم انها را
جدولی کی در اول اجزاء ربع باشد ودر ثانی اختلاف منظر شمس ودر ثالث اختلاف منظر قمر چون در حد اول باشد ودر رابع زیادت
اختلاف منظر او چون در حد ثانی باشد بر اختلاف منظر او چون در حد اول باشد ودر خامس اختلاف منظر او چون در حد ثالث
باشد ودر سادس زیادة اختلاف منظر او چون در حد رابع باشد بر اختلاف منظر او چون در حد ثالث باشد ❊ وچون خواستیم
کی برانیم دیکر اختلاف منظر جزوی را کی عارض قمر می شوذ در ما بین ابعد بعد واقرب قرب از معرفت ما باختلاف منظری
کی کاین است در حدود اربعه کی یاذ کردیم ❊ وضع کردیم دقایقی کی بان بدانند مقدار انچ لازم اید از اختلافاتی کی یاذ کردیم ❊ ووجه
در معرفت آن اینست کی فرض کنیم کی اب ج دایره حول مرکز ه فلك تدویر قمر است ونقطه د مرکز فلك البروج وفرض کنیم کی قمر بنقطه
ب باشد وبعد او از ابعد بعد حقیقی از نقطه آ است قوس اب واز ان معلومست ووصل کنیم هر دو خط ا ه د و ب ج و همچنان
دو خط ب ه ح وبیرون ایم هر دو عمود ب ح ح ط پس بجهت انك زاویه ح ه ب معلوم است وزاویه ب ح ه قایمه است پس
مثلث ه ب ح معلوم الصورة باشد ونسبت ه ب کی نصف قطر فلك تدویر است بهر یکی از دو خط ب ح ح ه معلوم باشد
وچون مرکز فلك تدویر در ابعد بعد از فلك خارج مرکز باشد خط ه د هم معلوم باشد پس خط د ح حینئذ معلوم باشد وزاویه
ب ح د قایمه است پس خط ب د معلوم باشد وهمچنان خط ا د کی حد اول است وخط د ر کی حد
هم معلوم باشد وخط ا د کی اختلاف میان این دو بعد معلومست هم واختلافی کی میان حد اول است
ونقطه ب معلوم است هم پس چون اختلافی کی میان حد اول وثانی است انرا مقداری معلوم سازیم
اختلافی کی یاذ کردیم نسبت او بان مقدار معلوم باشد واوان است کی در جدول سابع است ❊ وهمچنان
چون قمر بنقطه ح باشد وقوس ح ر معلوم باشد اختلافی کی میان حد ثانی باشد ومیان نقطه
ح نسبت او بان مقدار هم معلوم باشد واوان است کی در جدول سابع است هم ❊ وبمثل ان هم
کنیم کی چون مرکز فلك تدویر در اقرب قرب باشد از فلك خارج مرکز اختلافی کی میان حد ثالث
ونقطه ب واختلافی کی میان حد رابع باشد ونقطه ح معلوم باشد چه اختلافی کی یاذ کردیم نسبت او
معلوم باشد واوان است کی در جدول ثامن است ❊ واما اختلافی کی عارض می شوذ در ان بسبب
خارج مرکز ما برانیم از اجنانك وصف می کنم ❊ فلك خارج مرکز قمر را اب ج رسم کنیم حول مرکز ه وقطر
مرکز فلك البروج وان نقطه د است خط ا ه ج وبرانیم بر نقطه د خط ب د ر وفرض کنیم کی هر یکی
از ب ر معلومست ووصل کنیم دو خط ه ب ه ر وبیرون ایم عمود ه ح پس بجهت انك زاویه
وزاویه ر ح ه قایمه مثلث ح ه ر معلوم الصورة باشد ونسبت ه ر وان مقدار ما بین المرکزین است
بخط ر ح ح ه معلوم پس هر یکی از دو خط ر ح ح ه معلوم باشد و ه ت معلومست وان نصف قطر
مرکزیست وزاویه ه ح ت قایمه است پس خط ب ح معلوم باشد وهمچنان خط ح ر معلوم باشد

الك قایمه
لك
شمس

اختلاف
بدانند

ثانی است
ومیان

بیان
باشد ومیان
بان مقدار
میر فلك
او کی مارست
از دو زاویه
د ر ح معلومست
بهر یکی از دو
فلك خارج
وجمیع خطوط

مم معلوم باشد خط ر ک باقي معلوم ماند و خط ا ر دان بدست بيان مركز ارض و ابعد بعد از فلك
مركز معلومست و خط د ه دان بدست بيان مركز ارض و اقرب قرب از فلك خارج مركز
معلومست و اختلاف كي بيان ايشان است مم معلوم بس چون انرا مقدار ك معلوم كنيم
اختلافي كي ميان د و خط ا ر ك راست نسبت ايشان مقدار معلوم باشد و ايشان است
كي در جدول تاسع است و معجنات اختلافي كي ميان ا ر ك راست نسبت ايشان است
مقدار معلوم باشد و ايشان است كي در جدول تاسع است : ت ك در تعديل اختلاف
منظر تفصيل ان وبعد انك شناختيم ان اختلافات را كيفيت عمل جدولي انرا سان شود كي بدانيم
ازان اختلافات منظر شمس يا قمر در دايره عظمي كي ما باشد پيدا ازيشان و بسمت راس در فلكي معلوم و در افقي معلوم
چه ما چون بشناسيم مقدار قوسي را كي واقع است ميان سمت الراس و موضع احدي ايشان از فلك البروج دران وقت و دران
افق و فراكنيم انج بحيال او باشد انج در جدول ثاني است اختلاف منظر شمس باشد راجع در جدول ثالث و رابع و خامس و سادس
باشد نگاه داريم و فراكنيم بعد قمر را از ابعد بعد حقي از فلك تدوير او اگر زايل باشد بر نصف دور نصف او را فراكنيم و اگر زايد باشد
بران نصف باقي را فراكنيم تمام اجزا دايره و فراكنيم انج بحيال ان است در هر دو جدول سابع و ثامن و ضرب كنيم سابع را در رابع و زيادت كنيم انج
مجتمع شود بر ثالث و ضرب كنيم ثامن را در سادس و زيادت كنيم مجتمع را بر خامس و فراكنيم فضل ميان دو مجتمع و نگاه داريم انگاه فراكنيم
بعد قمر بحركت اوسط او يا از حركت شمس يا از حركت مقابل او هر كدام ازين دو بعد كي اقرب باشد باو و فراكنيم انج بحيال اوست در جدول تاسع
و ضرب كنيم انرا در فضل كي حاصل كرديم و زيادت كنيم انج مجتمع شود بر انج در جدول ثالث است باز ما دانك كي زيادت كرديم
بران انج مجتمع شود اختلاف منظر قمر باشد در دايره عظمي كي ما بر گذشته باشد و بسمت الراس دران وقت دوران افق
و اگر خواهيم كي بدانيم اختلاف منظر كي ان وقت باشد بقياس بفلك البروج در طول در عرض بشناسيم اصفران در وزاويه
راكي مايلي باشند قوسي راكي بيان سمت راس باشد و موضع قمر و دران افق و فراكنيم و تر ضعف انرا و و تر نقصان ان از اجزا نصف
دايره بس ما دانا باشد نسبت و تر ضعف ان زاويه بو تر نقصان ان انا جزا نصف دايره چون نسبت مقدار اختلاف منظر در عرض
بمقدار اختلاف منظر در طول : و چون قمري بر وميان تنق واوتاران نزد ان حال سبب صغر فضي بس چون ضرب كنيم هريك را
ازين دو در تر در مقدار اختلاف منظر راكي اورا باشد در دايره كي ما ست بسمت راس و تسمت كنيم مجتمع را بر اجزاء ملث دايره انج بيرون
آيد اختلاف منظر باشد در طول و در عرض : و هركاه كي نقطه سمت الراس شمالي باشد از انج متوسط سماست دران وقت از فلك
البروج اختلاف منظر در عرض بجنوب باشد و هركاه كي جنوبي باشد از انج متوسط سماست دران وقت از فلك البروج اختلاف
منظر در عرض بشمال باشد : و هركاه كي اختلاف منظر در عرض شمالي باشد و زاويه شرقي شمالي كي حادث شده باشد از تقاطع فلك
البروج و دايره ارتفاع كي ما باشد موضع قمر حقيقي اعظم باشد از قايمه اختلاف منظر در طول بر خلاف توالي بروج باشد و اگر اصغر باشد
از قايمه اختلاف منظر در طول بر توالي بروج باشد : و هركاه كي اختلاف منظر در عرض جنوبي باشد و ان زاويه اعظم باشد از قايمه
اختلاف منظر در طول بر توالي بروج باشد و اگر اصغر باشد از قايمه بر خلاف توالي بروج باشد : و اگر خواهيم كي اختلاف منظر شمس
را بدانيم ما استعمال كنيم دران هم آشنايي راكي تقديم ذكران كرديم جه عارض مي شود دران اختلافي محسوس و بايد كي بيان كنيم
كي عارض مي شود هم در اختلاف منظر قمر در اوقات كسوفات بيان قسي و زواياي كي حادث باشد ميان دايره كي ما باشد جدد
قطب افق و ميان فلك البروج و بيان قسي و زواياي كي حادث باشد ميان ان دايره و ميان فلك مايل قمر اختلافي محسوس
و وجهت كي با دان بدانند ان است كي وضع كنيم از فلك البروج قطعه ا ت ح و از فلك مايل قطعه ا ر ض
نقطه ا ت است و مركز قمر نقطه ر و بيرون ايم ازان بفلك البروج عمود ر ت و فرض كنيم كي قطب افق نقطه ه است
ازات دو قطعه از دو دايره عظيمه كي يكي از ايشان مركز قمر بگذرد و ان ه ر ت است و ديگر نقطه ت دان ه ت
كنيم كي اختلاف منظر قمر قوس ر ح است و بيرون آرم از نقطه ح هر دو عمود ح ط ح ك بس بعد
در طول اما حسي ا ت است و اما ا ح بينند ا ك و بعد از ا ز فلك البروج اما حسي ت راست
و اما اختلاف منظر ت كي ا ز م مي آيد بسبب اختلاف منظر قوس ر ح انج در طول است
قوس ط ح است و انج در عرض است قوس ر ك است لكن ا ز م آيد كي علم باختلاف منظر قوس ر ح از قبل معرفت قوس ه ر باشد
و علم بهريكي از اختلاف منظر در قوس ر ك ط ح از قبل معرفت زاويه ه ر ه باشد الا انك ما را قوس ه ر معلوم نيست و نه زاويه ه ر ح انج
ما را معلوم است قوس ه ت است و زاويه ه ت ح بنقطه ت كي موضع قمر حسي است از فلك البروج معلومست و اما اختلافي كي بيان

در قوس ه ر و راست اكثر انج جايزست كي باشد مثل قوس ر ت باشد در هريكي از ابعاد قمر از عقده : و روشن شود ان از انج وصف مي كنم : و ان
است كي قطعه ا ت از فلك البروج كنيم و فرض كنيم كي قوس ر ه انرا بر زوايا قايمه قطع كند و فرض كنيم كي
ر ه باشد و بعد او از فلك البروج معلوم بس قوسي كي ميان سمت راس باشد و ميان نقطه ت و زوايا ي ن
شوند معلوم باشند و ما خواهيم كي بدانيم قسي و زواياي كي نزديكي از د و نقطه ر ه باشند بس اگر نقطه
و فلك البروج قاطع دايره باشد كي بود نقطه ر ت گذشته باشد بر زوايا قايمه زواياي كي
حادث شوند نزد د و نقطه ر ه هيچ فرقي نباشد ميان ايشان و ميان انج حادث شود نزد نقطه ت
باشد از قوس ر ت معلوم بقوس ت ر ه معلوم و قوس ر ه اعظم باشد از ان بقوس ه ه معلوم و هريكي
ه ه معلومست بس هريكي از د و قوس ر ر ه حسني معلوم باشد : و اگر فلك البروج اعني ا ت ح
الراس و ان نقطه آ است و بيرون ايم ازان د و قوس ا ر آ ه روشن شود كي هريكي ازيشان
از د و زاويه ر ا ت ه ا م معلوم جه قسي ا ت ح ر ه ه ا ر ه معلومست و د و زاويه ا ت ر آ ه ا ت ه قايمه اند بس اگر
كنيم دايره مثل مملكت كي در خطوط مستقيم است جه فرقي ميان ايشان نيست هريكي از د و قوس ا ر
معلوم باشد و هريكي از د و زاويه ر ا ت ه ا ت م معلوم : و اگر فلك البروج مايل باشد از سمت الراس ما بيرون
ايم از نقطه ر كي سمت الراس است خطوط ر ح ر ه ما بين قوس ر ت معلوم باشد و معجنات زاويه ا ر
و هريكي از د و قوس ر ح ر ه م معلوم و مي بايد كي بدانيم هريك را از د و قوس ر ر ه و هريك را از د و زاويه ا ح ر
بر د ن ايم خط ب ت د و عمود ر ك ل بس بجهت انك زاويه ا ك ر معلوم است و زاويه ا ه ت قايمه است بس د و مثلث
ب ل ه معلوم الصورة باشند و هريكي از ب ر ه معلوم است بس هريكي از ل ت ك م معلوم باشد
است بس هريكي از ر ك ر ل معلوم گردد و هريكي از ك ر ل ه معلومست بس هريكي از د و خط ر ر ه معلوم باشند و هريكي از
د و زاويه ك ر ه ر ل معلوم است و ايشان فضل اند ميان د و زاويه ا ح ر ا ط ر و ميان زاويه ا ك ر معلوم بس هريكي از
ا ط ر ا ز ان معلوم باشد : و روشن است كي چون عرض اين عرض باشد اكثر اختلاف ميان زواياي و قسي
نقطه ت بر سمت الراس باشد جه نزد نقطه ت زاويه بنا شد البته و چون قمر بر نقطه ت باشد نزد
نباشد البته و اما چون قمر نزديكي از د و نقطه ر ه باشد زواياي كي حادث باشد از دايره
ما ر باشد بسمت راس و بنقطه ت از فلك البروج زوايا قايمه باشد و مقاديرقسي كي ميان
ت است و ميان يكي از د و نقطه ر ه مثل مقدار عرض باشد : و معجنات اكر دايره كي ما ر ست
راس و يقطع قاطع فلك البروج باشد بر زوايا قايمه اختلاف قسي عظيم باشد جه اختلاف ما بين
از د و قوس ر ر ه و ميان قوس ر ت مثل مقدار عرض باشد : و چون قوس ر ه مايل
باشد از قوس ر ت اختلاف و ما بين زوايا و قسي اول باشد : و چون عرض قمر از فلك
اختلافي كي از م آيد از قبل ان در اختلاف منظر سدس جزوي باشد بقريب و اوهم ان مقدارست كي لازم مي آيد از اختلاف
منظر در مواضعي كي دران تفاضل اختلاف منظر بسيار باشد و ان مواضعي است كي دران بعد انزل باشد جه اختلاف
قسي اعظم نهج جزو باشد : و اما چون بعد قمر از فلك البروج اكثر ان باشد كي ممكن بود كي ارز در شود در اوقات كسوفات
شمس و ان جزوي و احد است و نصف جزوي بتقريب اختلاف منظر مختلف شود بسبب ان مثل مقداري كي ياد كرديم دقيقه
و نيم و مثل ان نه سانا كي اتفاق افتد در كل ادقات : و اما جهتي كي بان ممكن است كي تصحيح زوايا و قسي كنند كي ياد كرديم
ان است كي فراكيريم و تر ضعف ان زاويه را و تر نقصان او از اجزا نصف دايره و ضرب كنيم هريك را از ايشان در اجزاء عرض قمر
انگاه فراكنيم از هريكي از ايشان جزوي از اجزا ملث دايره انج حاصل شود و از عدد از زاويه اولي نقصان كنيم انرا از قوسي كي ميان سمت
راس است و موضع قمر از فلك البروج اگر عرض بناحيت سمت راس باشد و زيادت كنيم بران اگر خلاف اين جهت باشد انج حاصل
شود سدس انرا فراكيريم و زيادت كنيم بران مربع اجزا زاويه بانيه را و فراكيريم جزوان انج باشد قوس مصحح باشد انگاه ضرب كنيم اجزا
زاويه بانيه را در يكديگر در اجزا ملث دايره و قسمت كنيم انج مجتمع شود بر قوس مصحح انج برون آيد نصف قوس اورا و فراكيريم و زيادت كنيم بر اجزا
زاويه اولي اگر قوس مصحح اعظم باشد از قوس اولي و نقصان كنيم ازان اگر اصغر باشد انج حاصل شود زاويه مصححه باشد : و اين اخر مقالت
نجم است از مجسطي

ممقالت ششم از فن دوم از جمله چهارم كي در علم رياضي است

هشت باب است و شش شكل آ در معرفت عمل جدول اجتماعات و استقبالات و چون متصل من شد باب نخستين

دکران کردیم کی بدانیم اجتماعات واستقبالاتی کی موجب کسوفات اند ومتقدم بود برین هم علم باجتماعات واستقبالات حقیقی
ماجنان دیدیم کی انرا جداولی باشد کی بان وقوف بران آسان شود در هر وقتی چه ماچون بشناسیم بعدی کی بین النیرین است
بمسیر اوسط ایشان در وقتی معلوم وقسمت کنیم آنرا بر حرکت بعد یک روزه آنچ بیرون آید زمانی باشد کی میان او ومیان اجتماع
اوسط باشد کی پیش از ان باشد وچون انرا بیندازیم از زمان شهر وسط قمری آنچ باقی ماند زمانی باشد کی میان او باشد هم ومیان
اجتماع اوسط کی بعد ازوست وچون بشناسیم در وقت این اجتماع بعد شمس را از موضع بعد ابعد او از فلک خارج مرکز او مسیر اوسط
او وبعد قمر از ابعد بعد او از فلک تدویر او مسیر او در اختلاف وبعد او از منتهی شمال مسیر او در عرض وبیندازیم از ان مسیر
شمس وسط را وهر دو مسیر قمر را در اختلاف ودر عرض در مدت نصف زمان شهر قمری آنچ باقی ماند زمانی باشد کی میان
وقت معلوم باشد واول استقبالی کی بعد ازوست ❊ پس باید جستن کی اجتماعات واستقبالات را دو جدول باشد ودر اول از ایشان
هر دو سالهایی باشد کی شهور قمری دران تمام شود ودر اول ثانی زمانی کی میان وقت معلوم است ومیان اول اجتماعی یا استقبالی
کی بعد ازوست ودر اول ثالث اجزا بعد شمس از موضع بعد ابعد او ودر اول رابع اجزا بعد قمر از ابعد بعد او از فلک تدویر او
ودر اول خامس اجزا بعد او از منتهی شمال مسیر او در عرض ❊ وبجهت انک هر بیست وپنج سال مصری ناقص می شود از تمام
اشهر قمری کی دران می افتد به دو دقیقه از روزی وچهل وهفت ثانیه وپنج ثالثه آنچ بحیال ان باشد در جدول ثانی ناقص
شود هر چیزی از ان از آنچ ماقبل اوست این مقدار وآنچ در جدول ثالث ورابع وخامس است مقادیر مسیر نیرین ست دران
زمان بران تقدیر کی هر یک از انها زاید باشند بر ماقبل خود ان مقدار وفرض کنیم بعد از ایشان هر دو جدولی ثالث ودر ثانی
از ان ایامی باشد کی زیادت شود سیزده ماه قمری بر یک سال مصری ودر ثالث رابع وخامس مقادیر مسیر نیرین باشد درین
مقدار از زمان وتزید احیانا ان باشد کی واجب شود از زیادت در سیزده ماه قمری واوان است کی در اوایل جدول است
واحیانا آنچ واجب شود در دوازده ماه قمری وان از ایام باشد واز مقادیر مسیر نیرین دران زمان آنچ معلوم باشد ❊ واما آنچ در اول
جدول ثانی است کی در تحت جدول ثالث است ایام شهر واحد قمری است ودر ثالث ورابع وخامس مقادیر مسیر نیرین دران
چنانک گفتیم ❊ ف در معرفت حساب اجتماعات واستقبالات وسطی وحقیقی اما علم باجتماعات واستقبالات
وسطی ان است کی ماچون فرا گیریم سالهایی کی میان وقتی است کی فرض کرده بودیم انرا ومیان وقتی کی می خواهیم آنرا با سالی
کی از پی ان باشد وفرا گیریم در جدول آنچ بحیال ان است چه آنچ در ثانی است ایام باشد ودقایق ان کی میان اول ان سال باشد
ومیان اجتماعی یا استقبالی اما اگر ایام اول باشد از زمان شهری قمری ان ایامی باشد کی میان اول ان سال باشد ومیان
اجتماعی یا استقبالی کی دران سال باشد واگر اکثر باشد نقصان کنیم از ان زمان شهری قمری آنچ بماند ایامی باشد کی میان
اول شهر ثانی باشد از ان سال ومیان اول اجتماعی یا استقبالی کی اتفاق افتد دران ❊ واما اجتماعات یا استقبالاتی کی بعد از
اول اجتماعی یا استقبالی باشد دران سال ماچون فرا گیریم دقایق ایام را از جدول شهور وانرا ساعات معتدله کنیم وبشناسیم
مقدار اختلاف را میان ان ومیان ساعات محققه بحسب اختلاف الایام بلیالیها پس اگر ان چه مجتمع می شود از ایام ولیالی
مختلفه اکثر باشد از مستویه نقصان کنیم ان اختلاف را از ساعات معتدله واگر اقل باشد زیادت کنیم انرا بر انها کی وقت
اجتماع یا استقبال اوسط شناخته باشیم پس چون بشناسیم درین وقت موضع شمس وقمر حقی را ومسیر عرض حقی را انگاه
بیابیم ایشانرا نزدان مجتمعین یا متقاطرین ان وقت هم وقت اجتماع یا استقبال حقی باشد ❊ واگر چنان نباشد بعد یکی از ایشان
از ان دیگر یا از مقابله او فرا گیریم وزیادت کنیم بران جزوی از دوازده جزو از دوازده است کی شمس سیر کند انرا تا قمر سیر کند
اجزا آن بعد را بتقریب پس آنچ مجتمع شود نظر کنیم کی در چند ساعت معتدله قمر سیر کند انرا بحرکت مختلفه کی حرکت کند
دران وقت انگاه اگر موضع قمر حقی مختلف باشد از موضع شمس حقی یا از مقابله او زیادت کنیم ان ساعات را بر ساعات
اجتماع یا استقبال اوسط واگر متقدم باشد نقصان کنیم از ان وهمچنان کنیم با جزو نفس بعد با جزوی از دوازده اعنی اگر موضع
قمر حقی مختلف باشد از موضع شمس یا از مقابله ان زیادت کنیم ان بعد را با جزوی از دوازده بر موضع قمر در طول ودر عرض
واگر متقدم باشد نقصان کنیم از ان آنچ حاصل شود بعد از ان بان بدانیم موضع شمس وقمر حقی در طول وموضع قمر در فلک
مایل او بتقریب ❊ واما حرکت قمر مختلفه مر ساعتی واحده معتدله را در اوقات اجتماعات واستقبالات بدانیم چنانک وصف
می کنیم واوان است کی فرا گیریم اجزا مسیر قمر را در اختلاف دران زمان وفرا گیریم از تفاضل آنچ بحیال اوست در جدول رابع از جداول
اختلاف قمر آنچ بجزو واحد رسد از اجزا مسیر اختلاف وضرب کنیم انرا در مسیر قمر در اختلاف مر ساعتی واحده را آنچ مجتمع شود اگر
اجزا مسیر اختلاف در اعدادی باشد کی پیش از مقدار اختلاف اعظم است نقصان انرا از مسیر قمر اوسط در ساعتی معتدله وزیادت
کنیم

کنیم بران اگر در اعدادی باشد کی بعد ازوست آنچ حاصل شود مسیر قمر مختلف بود مر ساعتی واحده معتدله را ❊ ج در حدود کسوفات
شمس وقمر وبدرستی کی از پی ان می رود کی تقدیم کردیم کی بدانیم حدودی را کی بر مثل ان ممکن باشد کی کسوفات بود ❊ ووجهی
کی بان بدانیم انرا ان است کی بشناسیم مقدار قطر قمر را کی ببینند واو در اقرب قرب باشد از فلک تدویر او وبشناسیم دیگر نسبت قطر
دایره ظل درین موضع بقطر دایره قمر وانرا بدانیم بجهتی کی بان شناختیم در آنچ متقدم شد ومقادیر هر یکی از اقطار وقمر در ابعد
بعد او بود از فلک تدویر او ❊ پس چون شناختیم انرا ومیان موضعی کی دران مرکز قمر ببینند ومیان موضعی کی دران مرکز شمس
ببینند بهر کدام جهت کی باشد ان از فلک البروج مثل مقدار نصف قطر قمر درین موضع ومثل مقدار نصف قطر شمس باشد چون
هر دو را جمع کنند در اینجا ممکن باشد کی قمر مماس شمس شود ❊ مثال او ان است کی ما توهم کنیم دایره فلک البروج را اب ودایره
فلک مایل قمر ده وتوهم کنیم کی ایشان هر دو متوازی اند در حس در سیرانی کی در اوقات کسوفات باشد ورسم کنیم دایره اهج کی
بدو قطب فلک مایل بگذرد وتوهم کنیم حول مرکز آ نصف دایره شمس وحول ه نصف دایره قمر کی ببینند وفرض کنیم ایشانرا هر دو
متماس بر نقطه د پس قوس اه معلوم باشد ❊ واگر ما موضع قمر حقی را نقطه د کنیم وخط ده را وصل
کنیم کی جمله اختلاف منظر است قوس ده اختلاف منظر در طول گردد وقوس جه اختلاف منظر
در عرض ❊ ولکن اکثر آنچ عارض می شود قمر را از اختلاف منظر در عرض بر وجهت شمال وجنوب
در مواضع مسکونه چون قمر در اقرب قرب او باشد در اجتماعات واستقبالات بعد از انک نقصان
کنیم از ان اختلاف منظر شمس معلوم باشد وهمچنان اکثر آنچ عارض او می شود از اختلاف
منظر در طول بحسب اختلاف منظر او در عرض معلوم باشد ❊ وچون قمر شمالی باشد از شمس یا
جنوبی از و قوس ده معلوم باشد وقوس اهج هم معلوم باشد وبجهت انک نسبت قوسی کی میان
عقده ونقطه ج است بقوس اج کی حد اقصی است از حدود بعد در کسوفات معلوم است واو
نسبتی واحده است بعینها پس بعد مرکز قمر بحقیقت او احدی العقدتین هر کدام کی باشد
در فلک مایل او بشمال وجنوب معلوم باشد پس نزدیکی ازین دو بعد کی او را بعد اول می خوانیم اول
انست کی ممکن باشد کی قمر وضع او منظر ابصار در مواضع مسکون وضعی باشد کی بان مماس
شمس گردد ❊ ودیگر چون اکثر اختلاف مسیر شمس معلوم است واکثر اختلاف مسیر قمر کی عارض او می شود در اوقات اجتماعات
واستقبالات هم معلوم پس ممکن باشد کی میان موضع شمس وموضع قمر بحقیقت در وقت اجتماع اوسط ان باشد کی مجتمع شود
از اختلاف مسیر ایشان ولکن تا قمر این اجزا را ببرد شمس مقداری معلوم بزید باشد وتا قمر این مقدار سیر کند شمس مقداری دیگر
معلوم سیر کرده باشد پس اگر زیادت کنیم آنچ مجتمع شود ازین دو مسیر آفتاب بر جمله اختلاف آفتاب آنچ مجتمع شود واوان است کی
او را اختلاف ثانی می خوانیم او اکثر ان باشد کی عارض شود از اختلاف میان موضع شمس وقمر در طول وموضع قمر در عرض
در اوقات اجتماعات وسطی ومیان مواضع ایشان در اوقات اجتماعات حقیقی بتقریب ❊ پس چون میان موضع
مرکز قمر بمسیر اوسط او در وقت اجتماع اوسط ومیان احدی العقدتین در فلک مایل او بناحیت شمال یا بناحیت جنوب اجزایی
باشد کی مجتمع باشد از بعد اول واز اختلاف ثانی اول امکان مماست قمر بود شمس را ❊ واما حدود کسوفات قمر چون ما بیان کرده ایم
کی مقدار نصف قطر قمر چون در اقرب قرب او باشد از فلک تدویر او با مقدار نصف قطر ظل جمیعا معلوم است پس چون میان
مرکز قمر بحقیقت ومیان احدی العقدتین در فلک مایل او ان باشد کی واجب شود بحسب این مقدار از عرض پس نزد این
بعد ثانی می خوانیم اول امکان مماست قمر باشد ظل را ❊ وروشن شود از قولی کی تقدیم کردیم در اختلاف مسیری کی عارض می شود
در اوقات اجتماعات وسطی کی هر گاه کی میان مرکز قمر بمسیر اوسط او ومیان احدی العقدتین در وقت استقبال اوسط در فلک
مایل او اجزایی باشد کی مجتمع باشد از اختلاف ثانی واز بعد ثانی اول امکان مماست قمر بود ظل را ❊ د در ابعادی کی میان
شهوری باشد کی دران کسوفات باشد اما ابعادی کی میان شهوری است کی دران کسوفات عارض شود ممکن است
کی میان دو کسوف شمسی وقمری شش ماه قمری باشد چه مسیر قمر اوسط در عرض درین مدت معلوم است وان اکثر است
از اجزاء هر یکی از قسی معلومه کی مابین حدود کسوفات است واصغر از نصف دایره واقل است هم از اجزا هر یکی از قسی معلومه
کی اکثر است از نصف دایره وازین جهت ممکن است کی شمس منکسف شود وهمچنان قمر در دو طرف مدتی کی یاد کردیم ❊ وممکن
است کی میان دو کسوف قمری پنج ماه عظمی باشد اعنی شهوری کی مسیر شمس دران مسیر اعظم باشد ومسیر قمر مسیر اصغر
چه مسیر قمر در اختلاف از دو جانب ابعد بعد در پنج ماه وسطی معلوم است ومسیر حقی او اصغر است از مسیر اوسط او بمقداری

سنبله قمر مجاور شمس باشد در سير بمثل اجزايي كي مجتمع باشد از جميع اختلافين وقمر اين اجرا را بيرخ باحركت از دوازده جزو ازان مسير اوسط او در زماني معلوم اين زيادت زيادت ايام زمان اوسط است هفت ماهه معلومه است برايام زمان اصغر اين مدت را و وقت اجتماع اخير كي در وسط سنبله است بعد از وقت اجتماع اول باشد كي در اخر دلوست بزيادت دوازده ساعت پس بايد كي بدانيم كي هركاه كي اختلاف منظر قمر در عرض قمر بيرون از عرض دو برج يا اين مجتمع شود اورا در ديشان هردو اكثر باشد از زيادت عرض معاوده بيرات وجه كي محل او در احركت از ديشان بعد از محل او باشد در ديگر بود ازده ساعت يعني يكي از ديشان مغرب باشد و ديگر شرقي تا هردو كسوف فوق الارض باشند چه نزد اين ممكن است كي شمس را دو كسوف باشد در هفت ماه ٭ واين مقدار كي ياد كرديم از اختلاف منظر ممكن نيست كي قمر را عارض شود بناحيت شمال اكثر ازان در بلدان مسكونه كي نزديك ما اند واز انجهت ممكن نيست كي شمس منكسف شود دربار چون قمر جنوبي باشد از فلك البروج چه چون طالع او اخر دلو باشد وغارب وسط سنبله و قمر در ديشان باشد اين عارض ادمي شود از اختلاف منظر بناحيت جنوب چون در بعد اوسط باشد از فلك تدوير او بعد ازانك نقصان كنيم ازان اختلاف منظر شمس را در هركي ازين دو برج چون جمع مي كنند اكثر باشد انمقدارك كي ياد كرديم واز ان جهت ممكن باشد در مواضع مسكونه كي نزديك ماست كي شمس منكسف شود دربار در ديدني كي ياد كرديم چون قمر شمالي باشد از فلك البروج فقط يعني كي در كسوف اول ذاهب باشد بعقده ذنب و در كسوف ثاني منحرف ازعقده راس ٭ و بدرستي كي باقي مانده است كي بيان كنيم كي ممكن نيست كي شمس منكسف شود در شهر واحد دربار در هيچ جا از اراضي مسكونه كي نزديك ما اند نه در موضعي واحد ونه در مواضع مختلف واكر انسان جمع كند بيان اسبابي بسيار كي موجب كسوف باشند كي اجتماع ايشان معا ممكن نباشد يعني اكر ما قمر را در اقرب قرب فلك تدوير او نجيم ما اختلاف منظر او بسيار باشد و شهر را اصغر الخ ممكن است فرض كنيم تا قوس كي قمر در عرض ازا است برو اصغر باشد از قوس كي بيان در حد كسوف است و الخ اشعال كنيم ازساعات دو برج در دورت هر دو كسوف ان فرض كنيم كي با دو اختلاف منظر حيا رشوند تا ان قدر كي ممكن باشد چه سير هركي ازاينين در طول در شهر اوسط معلوم است بس ما چون شمس را بجان كنيم كي برد اين مقدار را از دو جانب ابعد بعد او سير حقيقي او انا فض شود از سير اوسط او مقدارك معلوم و سير قمر در اختلاف دوين مدت معلوم است بس ما چون قمر را بجان كنيم كي برد اين مقدار را از دو جانب اقرب قرب او سير حقيقي او زايد شود بر سير اوسط او مقدارك معلوم پس چون جمع كنيم اين دو اختلاف را و فراكيريم ازان جزوكي از دوازده جزو زيادت كنيم ازا بر نقصان سير شمس الخ مجتمع شود نقصان سير حقيقي باشد و شهر اوسط از سير اوسط دو طول و در عرض ران هم نقصان مسير عرض است و دوين مدت از سير در عرض و در شهر اصغر پس سير در عرض و در شهر معلوم باشد و عرض قمر در دو طرف اين قوس چون از حيثيتين العقده باشد معلوم كردد و بعد مواضع حدود كسوف شمس چون قمر از فلك تدوير او در اقرب قرب او باشد چون تضعيف كنند معلوم باشد و زيادت عرض قمر در دو طرف قوس شهر اصغر بران معلوم است بس اكر ممكن باشد كي شمس منكسف شود در شهر واحد دربار باين كي قمر را در احد الجماعين اختلاف منظر نباشد و اختلاف منظر او در عرض در اجتماعين كي نزديك است اكثر باشد از زيادت معلومه ياهر دو اختلاف منظر او در جهت واحده باشند و فضل ميان ايشان مشتر باشد از الخ ياد كرديم ما هردو بر دو جهت مختلف باشند و مجموع ايشان بيشتر بود الخ ياد كرديم ٭ و مباني باهم قمر را كي اورا اختلاف منظر كت در عرض باشد في شي من الاوقات در اوقات اجتماعات كي زيادت شود بر اختلاف منظر شمس اكثر از جزوكي واحد واز انجهت ممكن نيست كي فضل ميان هردو اختلاف منظر او اكثر از جزوكي واحد باشد ٭ وممكن است كي قمر را نزد ان كس كي شمالي باشد از معدل النهار بناحيت جنوب نزد ان كس كي جنوبي باشد از بناحيت شمال اختلاف منظرك باشد كي چون نقصان كنند ازان اختلاف منظر شمس از بيست و پنج دقيقه باشد يا جزوي واحد ٭ واما نزد ان كس كي تحت معدل النهار است زيادت نشود بر بست و پنج دقيقه نه بجهت شمال و نه بجهت جنوب ٭ وچون در موضع باشند كي يكي ازيشان تحت معدل النهار باشد و ديكر در احدي الجنبتين ممكن نباشد كي شمس منكسف شود در يكي ازيشان انكاه منكسف شود در ديكر بعد از مابين و منكسف شود در موضع واحد در شهر واحد دربار واما در موضع مقابل ممكن است ان الا انك ممكن نباشد كي هردو از بلاد واحده مسكونه باشند ٭ و اينست الخ حواشيم كي بيان كنيم ٭ در صفت حيل جدولين كسوفات ٭ و از براي انك با اسان بدانيم اجتماعات و استقبالاتي كي دران كسوفات باشد و معينان عظم كسوفات و ازمان اظلم ايشان بايد كي ابتدا نزا جهار جدول باشد دو ازيشان از براي كسوفات شمس و دو ازبراي كسوفات قمر و اول ازيشان انك قمر در ابعد بعد او باشد از ارض و ثاني انك در اقرب قرب او باشد ازان وبايد كي در اول و ثاني از دو جدول كسوفات شمس سير قمر باشد در عرض در وقت كسوف و در ثالث اصابين كي منكسف شود در وسط كسوف بحسب ابعاد قمر بران وجه كي اصبح جزوكي باشد از دوازده جزو از قطر و در رابع سير هركز قمر از اول وقت كسوف باصطلاح ان تي انك حساب كنند بار الخ الحق مي شود از حركات شمس بالخ الحق مي شود از اختلاف منظر يعني بي انك معدل كنند ازا بايشان و فرض كنيم كي الخ در اول و ثاني و ثالث است از دو جدول كسوفات قمر كه بران كوشه باشد كي در دو جدول كسوفات شمس و در رابع

معلوم اعني مقدار اختلاف و سير شمس از دو جانب اقرب قرب دوين مدت معلوم است و سير حقيقي او اعظم است از سير اوسط او بمقداريكي معلوم پس واجب باشد كي اشاب كذشته باشند كي ايشاب كذشته باشند از موضع قمر حقيقي مثل اجزايي كي مجتمع شده باشند از مجموع اختلافين و تا قمر بان موضع رسد الخ شمس رفته باشد جزوكي از دوازده جزو ازين مقدار دان با مقدار اختلاف سير شمس دوين مدت زيادت سير باشد در طول و زيادت سير در عرض مم در بخ ماه عطمي بر سير در طول و بر سير در عرض در بخ ماه وسطي پس الخ مجتمع شود از سير در عرض در بخ ماه عطمي معلوم باشد دان اعظم از هريكي ازان دو قوس است كي ميان حدود كسوف ان چه چون عرض قمر در حد كسوف وقتي كي در بعد اوسط باشد از فلك تدوير او معلوم بود پس بعد او از عقده مم معلوم باشد پس هريكي از دو قوس كي ميان حدود كسوف ان معلوم باشد اعني قوس كي ميان انحراف ابا شد در كسوف اول از احدي العقدتين و ميان ذهاب او در كسوف ثاني بعقده ديكر پس از انجهت ممكن است كي در دو طرف اين مدت در كسوف قمرك باشد ٭ و مي كويم كي ممكن نيست كي ميان در كسوف قمرك هفت ماه باشد و اكرچه شهور صغرك باشد اعني شهورك كي سير شمس دران سير اصغر باشد و سير قمر سير اعظم چه سير اوسط شمس از دو جانب ابعد بعد در هفت ماه وسطي معلوم است و سير حقيقي او اصغرست از سير اوسط او بمقدارك معلوم و سير قمر در اختلاف از دو جانب اقرب قرب دوين مدت معلوم و سير قمر حقيقي اعظم است از سير اوسط او بمقدارك معلوم پس واجب باشد كي قمر مجاورت كرده باشد از موضع شمس باخ مجتمع شود از اجزا جميع اختلافين و تا قمر اين مقدار كي مجموع اختلافين است قطع كند شمس جزوكي از دوازده جزو ازين مقدار قطع كرده باشد دين جزو بامقدار اختلاف سير شمس دوين مدت نقصان سيرست در طول و نقصان سير در عرض مم در هفت ماه صغري از سير در طول و از سير در عرض در هفت ماه وسطي پس سير در عرض در هفت ماه صغرك معلوم باشد و اين اعظم است از قوس عظمي كي ميان حدود كسوف است اعني قوسي كي ميان انحراف او در كسوف اول باحركت اعني قوسي كي در دو طرف اين مدت در دو كسوف قمرك باشد ٭ و باين كي بيان كنيم كي ممكن است كي شمسي منكسف شود دربار در بخ ماه عظمي در جميع نواحي مسكونه كي از جهت ماست چه سير قمر در عرض دوين مدت معلوم است و اصغرست از ان قوس معلوم كي شمس را دران كسوف عارض نشود چون قمر در بعد اوسط از فلك تدوير او باشد بمقدارك معلوم و زيادت عرض اين مقدار را معلوم است ٭ و چون ممكن است كي قمر را اختلاف منظرك باشد دريكي ازان دو اجتماع كي در دو طرف ان مدت باشد يا در هردو يكي ازين زيادت عرض معلومه انجا ممكن باشد كي در هردو اجتماع كي در طرفين است از دو طرف شمس را ٭ و چنانك سير قمر در هفت ماه وسطي سير اعظم اوست و سير شمس سير اصغر او يكي كاين است از اوائل دلو تا وسط سنبله

متفاوت باختلافاتي كي هر جزوي ازان واوان است كي درجدول سابع است از جدول اختلاف منظر و اضافت كنيم بان جدولي ديگر كي دران اصابع
منكسفه باشد اوطرفين و انچ هر اصبعي ازان از مساحت دايره ايشان چون سطح دايره را واوازده جزو كنيم و عمل كنيم برانك نسبت محيط باقطر
معلوم باشد ازان نسبتي است كي ارشميدس انرا استعمال كرده است استعمالي مطلق . فرض كنيم اولا انرباي كسوفات شمس كي دايره شمس اب آ و
است حول مركز ه و دايره فرجون در بعد اوسط او باشد او ح حول مركز ط و فرض كنيم كي قطع دايره شمس كه بر وقطعه آ ح و خطوط ه ح
وفرض كنيم كي مقدار هريكي از دو قطر ب ح معلوم است و ان ر ك است تا نسبت او بقطر
ب ر معلوم باشد پس خط ه ط معلوم باشد و هريكي از دو خط كي محيط اند باين دو
معلوم باشد و همچنان هريكي از دو سطح ايشان هم معلوم باشد . پس مي
بايد كي بيان كنيم كي چگونه بدانيم مساحت قطعه كي محيط است باو ا ح ر
پيوندديم دو خط آ ه اط را و دو خط ح ه ح ط و ابرون آريم عمود اك ح پس
بجهت انك خط ه ط معلوم است و هريكي از دو خط اط آ ه معلوم و زوايا
كي بر نقطه ك اند قايمه اند اكر ماقصت كنيم فضل انچ ميان مربع دو خط اط
آ ه است و ان معلوم است مر خط ه ط ما را فضل ميان دو خط ه ك ك ط معلوم باشد

خط ك ط هم معلوم باشد هريكي از دو خط ك ح معلوم باشد چه اشان متساويان اند و اجب شود از اين كي مساحت هريكي از دو
مثلث ه ح اط آ ح معلوم باشد و بجهت انك نسبت خط اح بجريكي از دو قطر ب ح معلوم است هريكي از دو قوس ا ح آ ح كي بر اشان معلوم
باشد و نسبت هريكي از انها بمحيط دايرهٔ او معلوم لكن نسبت محيطات دواير نيز چون نسبت سطوح دوايرباشد بقطاعاتي كي
معمول باشد بران قدر پس مساحت قطاع اه آ ح معلوم باشد و همچنين مساحت قطاع اط آ ح معلوم باشد پس قطعه ا ح ك باقي معلوم ماند
و همچنان مساحت قطعه ا ح ك هم معلوم باشد پس مساحت جميع قطعه ا ح آ ح معلوم باشد و نسبت او بسطح دايره اب آ ح معلوم پس مقدار
انچ كسوف او را فرو كرفته است او سطح دايره شمس معلوم باشد و ان است كي در جدول ثاني است بحيال اصابع معلومه . و مثال ان بيان كنيم
كي ما اكر انرباي كسوفات فزكن و مثال اين صورت دايره قمر امكان دايره شمس كنيم و دايره ظل امكان دايره قمر مقدار انچ كسوف انرا فرو
كرفته باشد از سطح دايره قمر هم معلوم باشد و ان است كي در جدول ثالث است بحيال اصابع معلومه . و اضافت انچ خسوفات نيم كي بيان
كنيم . و در معرفت حساب كسوفات فزكن و تعديل آن . و بعد از انك بقديم كرديم انچ ياد كرديم مابحث ما از كسوفات فزكن برين
وجه باشد و ان است كي چون اجرام سير قمر در اختلاف و بعد حقيقي او از نهاست شايد كي اجرام سير عرض است معلوم باشد و فرا كيريم
از هريكي از جدولين عدد اصابع و دقايق سير كي بحيال اجرام سير عرضي است و فرا كيريم از جدول بقويم انچ بحيال اجرام سير اختلاف است
و ضرب كنيم انرا در هريكي از فضل ميان اصابع و ميان دقايق سير كي ماخوذ باشد از هريكي از جدولين و قسمت كنيم انچ مجتمع شود از هريكي
از ايشان برشيت و زيادت كنيم انچ برون ايند از ان برانچ در جدول اول است هريكي را بر نظير خويش بس اكر اعقاب اشان كي اجرام سير عرضي در
جدول ثاني نهاده باشند فرا كيريم انچ بحيال است از اصابع و دقايق انچ بيايند دران نهاد كي انچ حاصل شود حاذا از عدد اصابع معدله ان باشد
كي ظلمت انرا فرو كرفته باشد از قطر قمر در وسط زمان كسوف و انچ حاصل شود از دقايق سير معدله چون زيادت كنيم بران حركت از دو ازدهاران
مكان انچ شمس سير كند انرا و قسمت كنيم انچ مجتمع شود بر سير مختلف قمر در ساعتي واحده را دران وقت انچ بيرون ايند عدد ساعات است واي ايشان
هر واحدي را از ازمان سيرات ان كسوف . اما انچ حاصل شود ازانها از انچ در جدول رابع است ساعات زمان وقته است و انجلاء . و انچ حاصل
شود از نيسان هرد و اردانچ در جدول خاص است نصف زمان مكث راست . و روش شود از ان ساعات مبادي كسوف و انجلاء و اوقات ايشان
هرد و از قبل زمان وسط مكث كي وقت استلاحق است بقريب چه ماچون زيادت كنيم بران و نقصان كنيم ازان دقايق سير جدول واجب
شود از ان هريكي از ازمان كي كفتيم . و اما عدد اصابعي كي منكسف مي شود از قطر هريكي از ايشان انچ بحيال اشان است در جدولي كي اجرا حيدادل
اجزاي باشد كي منكسف شود از مساحت دايره هريكي از ايشان . و بايد كي بداند كي زماني كي اول كسوف است تا وسط سماوي زماني نيست
كي از وسط است تا اخر از قبل انچ عارض مي شود از اختلاف در ماپين سيرات قمر در زمانين چه سيرات متساوي در ازمان غير متساوي باشد
و اما از جهت حس / احتي مي شود ضرر كي متوقع به باشد بسبب مختلف شدن اين ازمان و نه بنزد اكر ايشانرا فرض كنيم هم كي سير كنند سير
وسط با انك حسنه اختلاف انجا اعظم باشد كي هم ضرر / احتي نشود و نفضلا عن غيره و مبلغ ساعاتي كي عاد جميع زمان كسوف بنام است عارض
مي شود دران از ان اختلاف چيزي كي انرا تدركي محسوس باشد . و در معرفت حساب كسوفات شمس و تعديل آن و بررسيتي ازدت
ان مي رود كي بحث كنيم از كسوفات شمس چنانك وصف مي كنم و اوان است كي چون ما بشناسيم بعد وقت اجتماع محقق از دايره نصف
النهار و بشناسيم هم بعد قمر انسمت الراس دران وقت و بشناسيم ازان اختلاف منظر و دايره ارتفاع و نقصان كنيم ازان اختلاف منظر شمس

سير قمر باشد از اول كسوف تا انكاه كي كل از منكسف شود خواهيان مقدر كي كسوف باورسد و ان شكل سير است از ابتدا اخلا تا تمام اجتلا بقريب و در خاص
سير او باشد و نصف زمان يكث . پس بايد كي چنان كنيم مقادير ان سيرات را بر اهين خطوطي بران وجه كي فني كي استعمال مي كنيم در
سطحي واحد باشند و ديكر خطوط ستيقه باشند چه هيچ فرقي ميان ايشان نيست در حس . و مقدم كنيم اولا انك كي كاه باشد كي دو سير
قمر در طول اختلافي باشد بسبب استعمال يافتن فلك مايل باجماع قمر فلك البروج بجهت انك ممكن نيست كي وقت اجتماع يا استقبال
بحقيقت وقت وسط كسوف باشد چه اكر ما احوجت العقدتين را نقطه آ كنيم و فرا كيريم از فلك مايل و از فلك البروج دو قوس
متساوين كي نزديك اين نقطه باشند و ايشان ا ح آ ح اند و وصل كنيم خط ح آ و بيرون ايم عمود ب ح و روشن است

قمر بر نقطه ب باشد و استعلا كنيم قوس ا ح را از فلك البروج بجاي قوس ا ح آ ح لازم آيد ميان ايشان
قوس ح آ ح باشد چه سيرات در فلك البروج از دو ابركت داشته كي ماد باشند بود قطب او دجون تو هم
كنيم كي مركز شمس ما مركز ظل بر نقطه ب باشد كي قمر بر نقطه آ باشد
بران تقدير كي اختلافي نيست سن القوسين و اما وقت وسط كسوف انكاه باشد كي قمر به ح رسد چه وسط كسوف وقتي باشد كي مركز
قمر و مركز شمس يا ظل هر دو بر دايره واحده باشند از دو ابركت كي ما رياشد بود قطب دايره قمر پس اختلاف ميان وقت اجتماع يا استقبال
و ميان وقت وسط كسوف مقدار قوس ح آ باشد و روشن است كي اكر انچ اين اختلاف بان برسد در اوقات كسوفات در دقيقه
است بود در غير ان از اوقات پنج دقيقه . اما در اوقات بجهت انك هريكي از دو قوس ا ح آ ح كي بر اب ان است كي قمر باورسد از بعد
از احوجت العقدتين معلوم ان و قوس ب ح معلوم است و قوس ا ح آ ح معلوم باشد پس قوس ا ح آ ح معلوم ماند و مقداران در دقيقه است
و از انجهت سير قمر را در اوقات كسوفات جنان كرديم كي كويا هيچ فرقي و هيچ اختلافي نيست در مابين اين دو فلك . و اما وجهت
كي بان مقادير سيراتي بدانيم كي در اوقات كسوفات است ان است كي چون مركز شمس را بامركز ظل نقطه آ سازيم
مايل قرب ح آ ح و نقطه ب مركز قمر در دايل انك بماس شمس مي شود باظل و نقطه ر مركز او ست در دايل انك

كند از نشان و وصل كنيم در خط ات ار و بيرون آريم عمود او ح و روشن است كي بر وسط كسوف انكاه باشد كه
بر نقطه ح باشد و بجهت انك ات مثل ار است سير ب ح مساوي سير ب ح و نقطه آ از خط وطن
واصل باشد بين الركزين بر خط ب ر و هريكي از دو خط ات ار مساوي نصف العطرين قمر و شمس اند
و ظل خط او ح افتد بر خط ات ار مساوي نصف العطرين قمر و شمس اند
منكسف . و فرض كنيم بر طريق مثال كي مقدار ظلمت معلوم است پس چون نقطه آ مركز شمس باشد و قمر در ابعد بعد او يا اقرب قرب او
خط ات معلوم باشد و خط او ح هم معلوم باشد و خط ب ح معلوم باشد و ان است كي در جدول رابع است از دو جدول كسوفات شمسي بحيال
اصابع معلومه . و چون نقطه آ مركز ظل باشد و قمر در ابعد بعد يا در اقرب قرب او خط ات معلوم باشد و خط او ح هم معلوم باشد و خط ب ح معلوم
باشد و ان است كي در جدول رابع است از در جدول كسوفات قمر كن بحيال اصابع معلومه و ان است كي قمر سير كند از ابتدا كسوف
تا كي بغايت برسد و ان ساعتي سير اوست در مابين غاسه او تمام انجلاء او در انچ حس ادراك ان مي كند . و فرض كنيم ديكر از براي كسوفاني
قمر كت كي ايشانرا زمان مكث باشد مركز ظل را نقطه او و نقطه ا ح آ ح و نقطه ب مركز قمر در ابتدا كسوف او و نقطه ر در تمام كسوف او و نقطه ه در ابتدا انجلاء او و عمود او ح بيرون آريم و روشن است كي هريكي از دو خط او ح او ح مساوي زيادت
نصف قطر ظل ان بر نصف قطر قمر پس سير ح آ ح مساوي سير ر ه باشد و هريكي از نشان نصف سير قمر باشد در زمان مكث و خط ب ح كي دفعه
راست يعني در كسوف از ابتدا تا تمام سماوت خط ه ب باشد كي مابين ابتدا انجلاء و تمام انجلاء است . و فرض كنيم كسوفي كي مركز قمر در دريك نقطه
كراست داخل باشد در انقضي حدود كي كي برشل ان بعد كسوف حادث شود مقدار كه معلوم اعني نظر قمر
او بان معلوم باشد پس خط او ك اقصر باشد از هريكي از دو خط ات ار بان مقدار معلوم و ابصر باشد هم
خط او ك او بان مقدار كي بنسبت او بنظر معلوم است . و چون قمر در ابعد بعد او باشد يا در اقرب

ات معلوم باشد و هريكي از دو خط او ك او ك هم معلوم باشد پس خط ب ح معلوم باشد و خط ب ح
است پس خط ب ح باقي معلوم باشد و ان است كي در جدول رابع است از دو جدول كسوفات قمر
بحيال اصابع معلومه و ان دقايق وقوع قمر است در كسوف كي ساوت دقايق ما بين ابتدا
و تمام انجلاء و انچ در جدول خاص است ازان دقايقي اين كي نصف زمان مكث اند
و بجهت انك قمر را اختلافي عارض مي شود در اوقات كسوفات چون در ما بين او
ابعد بعد و اقرب قرب او باشد از فلك تدوير او ما موضع كرديم از براي ان جدولي كي در اول ازان اجرا سير او باشد در اختلاف و دو ثاني

مقادير

وبشناسیم از باقی اختلاف منظر در طول و زیادت کنیم ابدا بر بعد وقت اجتماع از نصف النهار انچ برسد اختلاف منظر در طول را از ازمان اعتدالی
انگاه بشناسیم از انچ حاصل شد اختلاف منظر در طول هم و فرا گیریم فضل میان این دو اختلاف ثانی و قسمت کنیم انچ مجتمع شود بر اختلاف
اول انچ بیرون اید زیادت کنیم انرا بر اختلاف ثانی انچ حاصل شود زیادت کنیم بر وجزوی از دوازده از ان و اوان قدر است کی شمس سیر
کند انچ مجتمع شود قسمت کنیم انرا بر مسیر مختلف قمر در وقت اجتماع مر ساعتی معتدله را پس اگر اختلاف منظر در طول بر توالی بروج باشد
نقصان کنیم اجزا مقسومه را از موضع قمر در وقت اجتماع حقی انچ باقی ماند موضع قمر حقی باشد در زمان اجتماعی کی بیند و یافته باشیم
ساعاتی را کی بان متقدم شود اجتماعی کی بیند بر اجتماع حقی و اگر اختلاف در طول بر خلاف توالی بروج باشد عمل کنیم بعکس انچ گفتیم
انگاه نظر کنیم کی چند است میان اجتماعی کی بیند و میان نصف النهار از ساعات معتدله و بشناسیم از ان اختلاف منظر در دایره ارتفاع
و نقصان کنیم از ان اختلاف منظر شمس و بشناسیم از انچ باقی ماند اختلاف منظر در عرض و فرا گیریم انچ بان اختلاف رسد از دایره
مایله و نگاه داریم انرا انگاه اگر اختلاف منظر در عرض در ناحیت شمال باشد و با ان قمر عند عقده الراس باشد زیادت کنیم انچ نگاه داشتیم
انرا بر موضع قمر در عرض در وقت اجتماعی کی بیند و نقصان کنیم انرا اگر قمر عند عقده الذنب باشد ∴ و اگر اختلاف منظر در عرض ناحیت
جنوب باشد عکس انچ یاد کردیم بکنیم کی یافته باشیم عدد اجزا عرضی کی بیند در وقت اجتماعی کی بیند پس اگر بیابیم مثل ان در جدولین
اولین از دو جدول کسوفات شمسی بدانیم کی شمس را کسوفی هست و وعظ زمان کسوف بتقریب وقتی باشد کی در ان اجتماعی باشد کی
بیند و چون فرا گیریم از هر یکی از جدولین عدد اصابع و دقایق مسیری کی وقوع و انجلا راست و بحیال اجزا عرضی است کی بیند و فرا گیریم دیگر
از جداول تقویم انچ بحیال مسیر قمر است در اختلافی کی حاصل می شود در وقت اجتماعی کی بیند و ضرب کنیم انرا در هر یکی از فضل بین الاصابع
و بین دقایق المسیر و قسمت کنیم انچ مجتمع شود از هر یکی از ایشان بر ستین و زیادت کنیم انچ بیرون اید از ان بر انچ در جدول اول است
هر یکی را بر نظیر او چه انچ حاصل شود از اصابع معدله ان باشد کی ظلمت او را فرو گرفته باشد از قطر شمس در وسط زمان کسوف و انچ
حاصل شود از دقایق سیر معدله چون زیادت کنیم بر او جزوی از دوازده از و بجای انک شمس برد انرا و قسمت کنیم مجتمع را بر مسیر مختلف
قمر در ساعتی معتدله انچ بیرون اید عدد ساعات استوایی باشد مر هر یکی را از ازمان وقعه و انجلا بتقریب ∴ و باید کی بدانند کی این
دو زمان در اکثر امر غیر متساوی اند از قبل انچ عارض می شود از اختلاف منظر قمر فقط چه اختلاف منظر او اندک می شود هر گاه کی
نزدیک می شود بدایره نصف النهار و بسیار می شود هر گاه کی دور می شود از ان و از انجهت هر گاه کی قمر قریب باشد بدایره نصف النهار
حرکت او بر توالی بروج ابطا از ان باشد کی چون بعید باشد از ان و از جهت ان این دو زمان اگر از زمانین مطلقین باشند کی تقدیم ذکر
ایشان کردیم و بجهت انک انچ بتغیر او اختلاف منظر در مواضعی کی نزدیک است بدایره نصف النهار اعظم است واجب شود کی اقرب
دو زمان کسوف بنصف النهار اطول باشد از ان دیگر ∴ و ازین سبب هر گاه کی وسط کسوف پیش از نصف النهار باشد زمان انجلا اعظم
باشد از زمان وقعه و هر گاه کی بعد از نصف النهار باشد زمان وقعه اعظم باشد از زمان انجلا و اگر بر نفس دایره نصف النهار باشد حینئذ
هر دو زمان متساوی باشند بتقریب ∴ ح در جهاتی کی کسوفات محاذی ان باشد و تعدیل ان اما چون بیان کردیم انچ تقدیم کردیم
اکنون اخبار می کنیم کی این جهات تقاطعی است کی میان دایره افق باشد و دایره کی مار باشد بهر دو مرکز قمر و ظل یا بهر دو مرکز قمر و شمس
در اوقات کسوفات و باید کی اقتصار کنیم بر علم برین اوقات بر انچ از ان مشهور باشد و بین و ان جهت اول چیزی است کی منکسف شود
از احد النیرین و جهت اخر چیزی کی منکسف شود از ان و جهت اکثر چیزی کی منکسف شود از ان اعنی وسط زمان او و جهت اول
چیزی کی منجلی شود از ان و جهت اخر چیزی کی منجلی شود از ان و استعمال کنیم از جهات اولی ان و ابین ان و اوان است کی
دایره نصف النهار تحدید ان کند و مشارق و مغارب فلک البروج اعتدالی و صیفی و شتوی ∴ پس هر گاه کی خواهیم کی این نقطه
را بدانیم از دایره افق در هر یک از اوقاتی کی یاد کردیم ما اگر توهم کنیم در سطح ان افق فصل مشترک میان او و میان دایره معدل النهار
و همچنان دیگر فصل مشترک میان او و میان دایره نصف النهار و رسم کنیم در ان مواضع طلوع اقسام سایر بروج تا مقادیر ابعاد ایشان از معدل
النهار در ان افق معلوم باشد و زیادت کنیم بر ان یا نقصان کنیم از ان مقادیر زوایایی کی حادث باشند از تقاطع دایره بروج و دایره کی
مار باشد بمرکزین در هر یک از اوقاتی کی یاد کردیم چه ابعاد هر یکی از ان جهات مشهوره از دایره نصف النهار و از مشارق و مغارب فلک
البروج اعتدالی و صیفی و شتوی معلوم باشد و هر یکی از ان ان نقطه باشد از دایره افق کی علم انرا خواستیم ∴ و اما وجهی کی بان بدانند
مقادیر این زوایا را ان است کی خطی کی بدل قوسی است از فلک البروج خط اب کنیم و مرکز شمس یا مرکز ظل از ان نقطه ا و خطی کی بدل
قوسی است از فلک مایل قمر خط جد و توهم کنیم انرا موازی خط اب در حس و فرض کنیم کی نقطه ج از ان مرکز قمر است در وسط
زمان کسوف و نقطه د مرکز او است در اول انک کل او منکسف شود یا اول انک ابتدا کند در انجلا و این انگاه باشد کی مماس دایره
ظل باشد از داخل و نقطه ه مرکز او است در اول انک ابتدا کسوف کند یا اخر انک منجلی شود در شمس یا قمر و این وقتی باشد کی دایرتان

متماستین

متماستین باشند از خارج و وصل کنیم خطوط اج اد اه و ظاهر است کی هر یکی از دو زاویه ب اج کی محیط اند
بوسط زمان کسوف قایمه اند عند الحس چه زاویه ب اه نزد اول ما ینکسف است و اخر ما ینجلی و زاویه
ب اد نزد اخر ما ینکسف و اول ما ینجلی و روشن است کی خط اه مثل نصف القطرین است معا
و خط اد فضل است میان ایشان ∴ و وضع کنیم از برای ان مثالی مر بعضی کسوفات را ∴ اما در کسوفات
شمسی ما توهم کنیم کی نقطه ا مرکز شمس است و در کسوفات قمری مرکز ظل و فرض کنیم کی مقدار منکسف
از قطر از قطر احدی از ایشان معلوم باشد پس خط اه معلوم باشد و خط اج اقل از ان است بمقدار جزء منکسف
از ان قطر پس خط اج اذن معلوم باشد و زاویه اجه قایمه است پس مثلث اهج معلوم الصورة باشد
و زاویه اهج اعنی زاویه ب اه معلوم در جمیع حالین ∴ و اما در کسوفات قمری وحدها خط اد هم معلوم است
پس زاویه ادج اعنی زاویه ب اد معلوم باشد ∴ و اینست انچ قصد کردیم انرا ∴ و چون دانستیم این زوایا را
باید کی انرا جدولی باشد تا مقادیر ان معد باشد هر یکی را از اوقاتی کی یاد کردیم و در اول از ان عدد اصابع ظلمت باشد در وسط زمان کسوف
و در ثانی زوایا اول کسوف شمس و اخر انجلاء او و در ثالث زوایا اول کسوف قمر و اخر انجلاء او ∴ و باید کی بدانند کی چون مرکز قمر بر دایره بروج
باشد اما در کسوفات شمسی انچ بیند و اما در قمری حقیقی ما بدانیم جهت اول چیزی کی منکسف می شود از شمس و اخر چیزی کی منکسف
شود از قمر و اخر چیزی کی منجلی شود از و از نقطه غارب از دایره بروج و بدانیم جهت اخر چیزی کی منجلی شود از شمس و اول چیزی کی منکسف
می شود از قمر و اول چیزی کی منجلی می شود از و از نقطه طالع از ان ∴ و چون مرکز قمر بر دایره بروج نباشد ما بشناسیم مقدار زاویه را کی حادث
باشد بحسب مقدار اصابع کسوف و فرا گیریم قدر ان از دایره افق و ابتدا کنیم از تقاطعی کی میان او است و میان دایره بروج پس اگر قمر شمالی باشد
از فلک البروج ما بدانیم جهت اول چیزی کی منکسف می شود از شمس یا جهت اخر چیزی کی منکسف می شود از قمر از تقاطعی کی در مغرب
است بناحیت شمال و اگر قمر جنوبی باشد از تقاطعی کی در مغرب باشد بناحیت جنوب و بدانیم جهت اخر چیزی کی منجلی می شود
از شمس یا جهت اول چیزی کی منجلی می شود از قمر از تقاطعی کی در مشرق است بناحیت شمال اگر قمر شمالی باشد و اگر جنوبی باشد از تقاطعی
کی در مشرق است بناحیت جنوب و بدانیم جهت اخر چیزی کی منجلی می شود از قمر از تقاطعی کی در مغرب است بناحیت جنوب اگر قمر
شمالی باشد و اگر جنوبی باشد از تقاطعی کی در مغرب است بناحیت شمال پس ان جزوی کی منتهی شود باو از افق او ان جهت باشد
کی مقابل او باشد هر یکی از اجزا نیرین در اوقاتی کی تحدید ان کردیم ∴ و این اخر مقالت ششم است از مجسطی ∴ والله الهادی

مقالت هفتم از فن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است سه باب است بی شکل

آ در انک کواکب ثابته ابدا حافظ وضعی واحد اند بعینه چون بودیم کی بیان کردیم در انچ متقدم شد علم بانچ مخصوص می شود
بان هر یکی از نیرین و بانچ عام است ایشانرا تا بیان کنیم اکنون انچ لازم کواکب باقیه است و تقدیم قول کنیم در ان بر کواکب ثابته چه ممکن نیست
وقوف بر احوال کواکب خمسه الا بعد از علم بمواضع اینها پس می گوییم کی این کواکب را چون رصد کردند در اوقات مختلفه کی میان ایشان
ازمنه متطاوله بود اشکال ایشانرا کی می بینند کی بعضی راست نزد بعضی و ابعادی کی میان ایشان است دایما بر حالت واحده یافتند
و انچ از انها بر خطی مستقیم بود یا مایل بود از استقامت اند کی بمشرق یا مغرب انها لازم اند ابدا ان وضع را و همچنین اصناف شکلی
کی محیط شود بان کواکبی کی خارج اند از فلک البروج و انچ در فلک البروج اند متفق اند بر حفظ صور خویش و زایل نمی شوند از ان و از انجا
بدانستیم کی این کواکب حافظ وضعی واحد اند بعینه ابدا ∴ ب در انک کواکب ثابته حرکت می کنند بر توالی بروج و انک حرکت
ایشان بر دو قطب فلک البروج است و از پس ان ما بیان کنیم کی حرکت این کواکب بر توالی بروج است چه این کواکب را چون قیاس
می کنند در دو طرف زمانی معلوم کی میان ایشان مدتی طویل باشد ابعاد ایشانرا از دو نقطه انقلابین و دو نقطه اعتدالین در اول ان مدت
کمتر از ان می یابند کی در اخر ان و ان بحسب مقادیر حرکات ایشان باشد در ان مدت پس واجب شود از ان کی حرکت این کواکب
بر توالی بروج باشد ∴ و اما انک حرکت ایشان بر دو قطب فلک البروج است بجهت انک ما می یابیم ابعاد ایشانرا از معدل النهار کی مختلف می
شود بحسب اوقات مختلفه و می یابیم ابعاد ایشانرا از فلک البروج کی مختلف نمی شود بل کی باقی اند ابدا بر مقداری واحد اربعه پس از انجهت لازم
اید کی حرکت این کواکب بر دو قطب فلک البروج باشد ∴ ج در ذکر صوری کی مشتمل اند برین کواکب و عدد کوکبه هر یکی از انها
اما جمیع ان کسانی کی عهد ایشان متقادم شد از قدما اتفاق کرده اند بر انک کواکب ثابته کی مقایست بر ان واقع شده است مشتمل است بر چهل
و هشت صورت بیرون انچ خارج اند از ان اما انچ در جهت شمالی است از ان بیست و یک صورت است و انچ در فلک البروج است دوازده صورت
و انچ در جهت جنوب است پانزده صورت و سببی کی ایشانرا بان خواند کی وضع این صور کنند ان است کی هر یک از ایشان مشتمل شود
بر عدد کواکبی کی منفرد شود بان از غیر ایشان و حینئذ واقع شود بر یک یک از ایشان اسمی خاص پس چون مواقع ایشانرا بدانند باطوال

وعروض ومقادير عظم ايشان بحسب مقاييسي كي اتفاق بران كرده اند آسان شود حينيد اثبات اينها را بما اينان ومواضع اشان وصورت
اول ازصوركي درجهت شمالي است دب اصغر مي خوانند وكواكب ان هفت است ازان درقدر ثاني دركوكب است ودرثالث يكي
ودررابع چهار وخارج ازان كوكبي راحوست اودقدر رابع وثانيه دب اكبرت وكواكب ان بيست وهفت است ازان دودقدر ثاني شش است
ودرثالث هشت ودررابع هشت ودرخاس پنج وخارج ازان هشت است ازان درقدر ثالث يكيست ودررابع دو ودرخاس يكي وازخفيه
جهار وثالثه ثيئن است وكواكب ان سي ويك ازان درقدر ثالث وهشت ودررابع شانزده ودرخاس پنج ودرسادس دو ورابعه نيفوس
است وكواكب ان يازده ازان درقدر ثالث ودررابع هفت ودرخاس سه وخارج ازان درقدر رابع ويكي ازخاس
وخاسه بقار واو عواست وكواكب ان بيست ودوازان درقدر ثالث جهار ودررابع نه ودرخاس نه وخارج ازان كوكبي واحد ازقدر
اول واوان است يكي اورا سماك رامح خواند وسادسه فكه وكواكب ان هشت است ازان دودقدر ثاني يكي واوا اول است ازان واورا
نيز فكه خوانند ودررابع پنج ودرخاس يكي ودرسادس يكي وسابعه انجاني علن ركبته وكواكب ان بيست وهشت است ازان در
قدر ثالث شش ودررابع هفده ودرخاس دودرسادس سه وخارج ازان كوكبي واحد ازقدر خاس وثامنه معونه وضبح وكواكب
ان له است ازان درقدر اول يكي وان اول است ازان واورا بنو واقع مي كويند ودرثاني دودرودرابع هفت وتاسعه دجاجه
وكواكب ان هفده است ازان درقدر ثاني يكي واوخاس است ازان واورا دب الدجاجه كويند ودرثالث پنج ودررابع نه ودرخاس دو
وخارج ازان دوكوكب است ازقدر رابع وعاشره ذات الكرسي وكواكب ان بيزده است ازان دودقدر ثالث جهار ودررابع شش ودر
خاس يكي ودرسادس دوويازي عشر ازان اوراكت الخفيب خواند واحادي عشر حامل راس الغول وكواكب ان بيست وشش
است ازان درقدر ثاني دويكي ازينان وان ثاني عزيست اورا راس الغول مي كويند ودرثالث پنج ودررابع شانزده ودرخاس دو
وازسجايي يكي وخارج ازان سه است دوازقدر خاس ويكي خفي والثانيه عشره ممسك الاعنه وكواكب ان جهارده است ازان
درقدر اول يكي واثالث است ازان واورا عيوق كويند ودرثاني يكي ودرثالث دودودررابع هفت ودرخاس دودودرسادس يكي
والثالثه عشره الحوأ وكواكب ان بيست وچهارست ازان درقدر ثالث پنج ودررابع سيزده ودرخاس شش وخارج ازان پنج وهمه از
قدر رابع اند والرابعه عشره جبهه الاسد وكواكب ان هفده است ازان درقدر ثالث پنج ودررابع دوازده ودرخاس يكي والخامسه عشره
الهم وكواكب ان پنج است ازان درقدر رابع يكي ودرخاس سه ودرسادس يكي والسادسه عشره النسر الطاير وكواكب آن نه است ازان
درقدر ثاني يكي واثالث است ازان واورا نسر طاير كويند ودرثالث چهار ودررابع يكي ودرخاس سه وخارج ازان شش ازان دوقدر
ثالث چهار ودررابع يكي ودرخاس يكي والسابعه عشره الدلفين وكواكب ان ده است ازان درقدر ثالث پنج ودررابع دو ودرخاس سه
والثامنه عشره قطعه الفرس وكواكب ان چهارست رمحه خفي والتاسعه عشره الفرس وكواكب ان بيست است ازان درقدر ثاني
چهار ودرثالث چهار ودررابع نه ودرخاس سه والعشرون المراة المسلسله وكواكب آن بيست وسه است ازان درقدر ثالث چهار ودر
رابع پانزده ودرخاس چهار والحاديه والعشرون الملك وكواكب ان چهارست ازان درقدر ثالث سه ودر رابع يكي اين جمله ان است
كي درجهت شمالي است وعددان سيصد وشصت است ازان درقدر اول سه ودرثاني هشتاد ودرثالث هشتاد ويك ودررابع صد
وهفتاد ودرخاس پنجاه وهشت ودرسادس سيزده وازخفيه نه وازسجايي يكي اين جمله از است صورت اولي
ازان جهت است وكواكب ان سيزده است ازان درقدر ثالث دوو ودررابع چهار ودرخاس شش ودرسادس يكي وخارج ازان پنج است ازان در
قدر ثالث يكيست ودررابع يكي ودرخاس سه وثانيه ثور وكواكب ان بي ودواست ازان درقدر اول يكي وان پانزدهم است ازان واورا ديران
كويند ديعن الثور ودرثالث شش ودررابع پانزده ودرخاس سيزده ودرسادس يكي وخارج ازان پانزده است ازان درقدر رابع يكي ودرخاس
ده وثالثه ترايان وكواكب ان هفده است ازان درقدر ثاني دوو ودرثالث پنج ودررابع نه ودرخاس دو وخارج ازان هفت است ازان
درقدر رابع سه ودرخاس جهار ورابعه سرطان وكواكب ان نه است ازان درقدر رابع هفت ودرخاس يكي وازسجايي يكي وخارج
ازان جهارست ازان درقدر رابع دو ودرخاس در وخامسه اسد وكواكب ان بيست وهفت است ازان درقدر اول دو يكي ازان واوان
است ازان اورا ملب الاسد كويند وملكي هم وآن ديگر واوسايع وعشرون است ازان اورا مرنه كويند ودرثاني شش ودررابع هشت ودرخاس
پنج ودرسادس جهار وخارج ازان پنج بيرون صفيره ازان درقدر رابع يكي ودرخاس جهار وسادسه غدرا وكواكب ان بيست وشش است ازان
درقدر اول يكي واورا رابع عشرت ازان واورا سماك اعزل خواند ودرثالث شش ودررابع هفت ودرخاس ده ودرسادس دوو خارج ازان شش
است ازان درقدر خاس جهار ودرسادس دو وتاترتيب مقالات ياقي باشد برجهت خويش انرا آخر اين مقاله كنيم وازين آخر مقالات معلوم است
ازمجسطي مقالت هشتم ازفن دوم ازجمله چهارم كي درعلم رياضي است جهار باب
وسه شكل آ درذكر صور باقيه وعدد كوكبه هريكي ازان املجون تقديم كرديم ذكر جميع صوري كي درجهت شمالي است ونصف صورت

كي درفلك

كي درفلك البروج است ياذكنيم دين موضع تمام صورراهه وكويم كي صورت سابعه ازانهايي درفلك البروج است ميران است وكواكب ان
ست ازان درقدر ثاني دو ودررابع جهار ودرخاس دو وخارج ازان درقدر ثالث يكي دودررابع پنج ودرخاس دوو ودرسادس يكي ربات
عقرب وكواكب آن بيست ويك است ازان درقدر ثاني يكي واوثامن است ازان واورا قلب عقرب مي كويند ودرثالث سيزده ودررابع پنج دو
خاس ودروخارج ازان سه است دوازان درقدر خاس ويكي سجايي وتاسعه راعي وكواكب ان سي ويك است ازان درقدر ثاني دو ودرثالث نه
ودررابع نه ودرخاس هشت ودرسادس دو وازسجايي يكي وعاشره جدي وكواكب ان بيست وهشت است ازان درقدر ثالث
جهار ودررابع نه ودرخاس نه ودرسادس شش والحاديه عشره سالب الماوان دلوست وكواكب ان جهل ودو است ازان درقدر اول
يكي واواخران است واورانم الحوت جنوبي خواند ودرثالث نه ودررابع هژده ودرخاس سيزده ودرسادس يكي وخارج ازان سه
است ازقدر رابع والثانيه عشره المكان وان حوت است وكواكب ان سي وچهاراست ازان درقدر ثالث دوو ودررابع بيست ودو
ودرخاس سه ودرسادس هفت وخارج ازان جهار وهه ازقدر رابع وازين جمله ان است كي درفلك البروج است وعدد كواكب لز سيصد
وچهل وشش است ازان درقدر اول پنج ودرثاني نه ودرثالث شصت وچهار ودررابع صد ومن وسه ودرخاس صد ونج ودرسادس
بيست وهفت وازسجايي سه وصفيره خارج است ازعدد واما درجهت جنوبي صورت اولي تيطلق است وكواكب ان بيست
ودراست ازان درقدر ثالث ل ودررابع هشت ودرخاس چهار وثانيه جبار وكواكب ان سي وهشت است ازان درقدر اول دو
يكي ازينان واوثاني است ازان اوراكتب الجوزا مي كويند وان ديگر راومن پنج است اورا رجل الجوزا مي كويند ودرثاني چهار ودرثالث
هشت ودررابع پانزده ودرخاس سه ودرسادس پنج وازسجايي يكي وثالثه نهر وكواكب ان بي وچهاراست ازان درقدر اول يكي واواخر ان است
واورا اخر النهر مي كويند ونم الحوت الجنوبي هم ودرثالث پنج ودررابع بيست وشش ودرخاس دو ورابعه ارنب وكواكب ان دوازان است
ازان درقدر ثالث دو ودررابع شش ودرخاس چهار وخامسه كلب وكواكب آن هژده است ازان درقدر اول يكي است واو اول است ازان
واوراشعرك يماني خواند وشعرت عبور سم ودرثالث پنج ودررابع پنج ودرخاس هفت وخارج ازان پانزده است ازان درقدر ثاني دودر
رابع نه وسادسه كلبي كي منسوب است بمقدم وكواكب ان دوست ازان درقدر اول يكي واو اول است ازان واورا شعرت شامي وشعرت
يمنتها خوانند ودررابع يكي وسابعه سفيه وكواكب ان جهل ونج است ازان درقدر اول يكيست واوجهل وجهارم است ازان واوراسهيل
كويند ودرثاني شش ودرثالث پانزده ودررابع نه ودرخاس هفت وثامنه شجاع وكواكب ان بيست ونج است ازان در
قدر ثاني بكيست واوثاني عشرت ازان واوراعنق المنجاع كويند ونزدم ودرثالث سه ودررابع نوزده ودرخاس يكي ودرسادس يكي
وتاسعه باطيه وكواكب ان هفت است هه ازقدر رابع وعاشره غراب وكواكب ان هفت است ازان درقدر ثالث نج ودررابع يكي ودر
خاس يكي والحاديه عشره قنطوروس وكواكب ان ست وهفت است ازان درقدر اول يكيست واوخاس وثلثون است ازان واوراجل
قنطوروس كويند ودرثاني نج ودرثالث هفت ودررابع هفده ودرخاس هشت والثانيه عشره سبع وكواكب ان نوزده است ازان در
قدر ثالث دو ودررابع يازده ودرخاس شش والثالثه عشره مجره وكواكب ان هفت است ازان درقدر رابع نج ودرخاس دو
والرابعه عشره اكليل جنوبي وكواكب ان يازده است ازان درقدر رابع نج ودرخاس شش ودرسادس دو والخامسه عشره سمكه
جنوبي وكواكب ان يازده است ازان درقدر رابع نه ودرخاس دو وخارج ازان شش است ازان درقدر ثالث سه ودررابع دودودرخاس
يكي اين جمله اج درجهت جنوبي است وعددان سيصد وشانزده است ازان درقدر اول هفت ودرثاني هژده ودرثالث پشت
وسه ودررابع صد ونشست وچهار ودرخاس پنجاه وچهار ودرسادس نه وازسجايي يكي اين جمله كواكبي كي مشتمل است برين صورت در
خارج ازان ومقابيت بران واقع شده است هزار وسيست ودو كوكب است ازان درقدر اول پانزده ودرثاني چهل ونج ودرثالث
دويست وهشت ودررابع چهارصد وهفتاد وچهار ودرخاس دويست وهفده ودرسادس چهل ونه وازخفيه نج ودرخاس
خارج است ازعدد ب وازاصناف تشكلي كي اين باشند باين كواكب وازين اصناف تشكلي كي بعضي راست بابعضي
كي باقيست ايدا برحالتي واحد ياذكنيم اصناف تشكلات ديگر ايشان وكويم اما تشكل ايشان بقياس باكواكب متحيره ان است كي بعضي
اينها ازينان برشكل باشند يا ترتيع يا تثديس يا مقابل يا مقاوم ايشان باشند يا مقابل واما تشكل ايشان بقياس باشمس وقمرنزد اول احتمال ايشان
باشند بشعاع هردو يا نزد مقارنه ايشان هردو را يا نزد اول ظهور ايشان اشعاع هردو واما تشكل ايشان بقياس بالارض وحده ان باشند
كي برداير افق مشرق باشند يا مغرب يا برداير نصف النهار فوق الارض باشند يا تحت الارض نزديك كي بداشت كي زنان كي دران كوكب
ابتدا كند ازدونزك بعينه تا عودت اوبان يكي است درهر موضعي كه او محيط است بردور واحد درحس واما زنان كي كوكب دران
ابتدا كند ازدونزك بعينه تا برند مقابل اوسند اكر نظر دران كند بقياس با دايره نصف النهار هم يكي باشد درهر موضعي كه محيط است
بنصف دور واكر نظر كند دران بقياس باقي اكر معدل النهار بوسط الراس باشد هم يكي باشد جه دايره افق اخانصيف دوايرمتوازات

می کند و اگر مایل باشد از سمت الراس یکی نباشد الا در کواکبی که اتفاق افتد که بر معدل النهار باشد چه دایره افق در کل میول تقسیم دوایر
متوازی نقسی می کند غیر متساوی ∴ و دیگر زمانی که در آن کوکب ابتدا کند از مشرق یا مغرب و تا احد توسطی السما رسد مساوی زمانی باشد
که میان آن توسط سما باشد که او راست و میان طلوع او یا غروب او در هر موضعی چه دایره نصف النهار ابدا تنصیف قطع دوایر متوازی کند
که فوق الارض باشند و آنچ تحت الارض باشند ∴ و اما زمانی که میان طلوع کوکب است یا غروب او و میان هر یکی از دو توسط شما در کره مایله یکی
نباشد و اما در کره منتصبه یکی باشد چه اقسام دوایر متوازی که فوق الارض اند و آنچ تحت الارض اند متساوی اند و از اینجهت واجب شد
که کواکبی که در اینجا متوسط سما شوند معا طلوع ایشان ابدا معا باشد و غروب معا و واجب شد در کره مایله که کواکبی که متوسط سما شوند معا
طلوع و غروب ایشان معا نباشد لکن کوکبی که مایل باشند بجنوب طلوع ایشان ابدا متاخر باشد از طلوع کواکبی که مایل باشند بشمال و غروب ایشان
متقدم باشند ∴ و اما تشکل ایشان بقیاس با ارض و شمس معا بر نه وجه می یابند و آنرا اشکال می خوانند ∴ و اول را از آن طلوع صباحی
خوانند و این بان باشد که کوکب و شمس هر دو در افق شرقی باشند و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که طلوع غدوات تابع
که نه بینند و این آن باشد که کوکب در اول اختفاء او باشد و لبث نکند که طلوع کند بعد از طلوع آفتاب ∴ و دوم را بطلوع غدوات مقارن
حقیقی و این بان باشد که کوکب و شمس معا در افق شرقی باشد و سیم را بطلوع غدوات متقدم که بینند و این بان باشد که کوکب در
اول تشریق او باشد و طلوع کند پیش از طلوع شمس ∴ و شکل ثانی را توسط سما صباحی خوانند و این بان باشد که چون شمس در افق
شرقی باشد کوکب بر نصف النهار باشد یا فوق الارض یا تحت الارض و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که توسط سما غدوات تابع
که نه بینند و این بان باشد که کوکب لبث نکند که متوسط سما شود بعد از طلوع آفتاب ∴ و دوم را بتوسط سما غدوات مقارن حقیقی و این
بان باشد که توسط کوکب سما را و طلوع شمس معا باشد ∴ و سیم را بتوسط سما غدوات متقدم و این بان باشد که چون کوکب متوسط سما
شود در وقت شمس طلوع کند و آنچ ازین فوق الارض باشد آنرا بینند ∴ و شکل ثالث را غروب صباحی خوانند و این بان باشد که کوکب
در افق غربی باشد و شمس در افق شرقی و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که غروب غدوات تابع که نه بینند و این بان باشد
که چون شمس طلوع کند در وقت کوکب غروب کند ∴ و دوم را بغروب غدوات مقارن حقیقی و این بان باشد که غروب کوکب و طلوع شمس
معا باشد ∴ و سیم را بغروب غدوات متقدم که بینند و این بان باشد که چون کوکب غروب کند شمس در وقت طلوع کند ∴ و شکل رابع را طلوع
ظهیری خوانند و این بان باشد که چون کوکب در افق شرقی باشد شمس بر دایره نصف النهار باشد و او را دو صنف است یکی نهاری که نه بینند
و این بان باشد که چون شمس متوسط سما شود فوق الارض کوکب طلوع کند ∴ و دوم لیلی که بینند و این بان باشد که چون شمس متوسط سما
شود تحت الارض کوکب طلوع کند ∴ و شکل خامس را توسط سما ظهیری خوانند و این بان باشد که کوکب و شمس معا در دایره نصف النهار
باشند و او را دو صنف است هر دو نهاری که نه بینند و این بان باشد که چون شمس متوسط سما باشد کوکب با او باشد فوق الارض یا تحت
الارض و دو صنف لیلی یکی را نه بینند و این بان باشد که کوکب و شمس متوسط سما شوند معا تحت الارض و دیگر را بینند و این بان باشد که
کوکب فوق الارض باشد بر مقابله شمس ∴ و شکل سادس را غروب ظهیری خوانند و این بان باشد که کوکب در افق غربی باشد و شمس در دایره
نصف النهار و او را دو صنف است یکی نهاری که نه بینند و این بان باشد که چون شمس متوسط سما شود فوق الارض کوکب غروب کند
و دیگر لیلی که بینند و این بان باشد که چون شمس متوسط سما شود تحت الارض کوکب غروب کند ∴ و شکل سابع را طلوع مسایی خوانند و این
بان باشد که کوکب در افق شرقی باشد و شمس در افق غربی و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که طلوع مسایی تابع که بینند و این
بان باشد که چون شمس غروب کند در وقت طلوع کند ∴ و دوم را بطلوع مسایی مقارن حقیقی و این بان باشد که طلوع کوکب و غروب
شمس معا باشند ∴ و سیم را بطلوع مسایی متقدم که نه بینند و این بان باشد که چون کوکب طلوع کند شمس در وقت غروب کند ∴ و شکل
ثامن را توسط سما مسایی خوانند و این بان باشد که چون شمس در افق غربی باشد کوکب بر نصف النهار باشد یا فوق الارض یا تحت
الارض و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که توسط سما تابع و این بان باشد که چون شمس غروب کند کوکب در وقت متوسط سما
شود و آنچ ازین فوق الارض باشد بینند ∴ و دوم را بتوسط سما مقارن حقیقی و این بان باشد که توسط کوکب سما را و غروب شمس معا
باشند ∴ و سیم را بتوسط سما مسایی متقدم که نه بینند و این بان باشد که چون کوکب متوسط سما شود در وقت غروب کند ∴ و شکل تاسع را
غروب مسایی خوانند و این بان باشد که کوکب و شمس معا در افق غربی باشند و او را سه صنف است یکی را بان شناسند که غروب مسایی
تابع و این بان باشد که کوکب در اول اختفاء او غروب کند بعد از غروب شمس در وقت ∴ و دوم را بغروب مسایی مقارن حقیقی و این
بان باشد که غروب کوکب و شمس معا باشند ∴ و سیم را بغروب مسایی متقدم که نه بینند و این بان باشد که کوکب در اول تشریق او غروب
کند پیش از غروب شمس ∴ ح در مقارنه کواکب ثابته آفتاب را در طلوع یا در توسط سما یا در غروب بدرستی که متصل می شود
بانچ تقدیم ذکر آن کردیم که بدانیم نقطی را از فلک البروج که متوسط سما شوند با یکی ازین کواکب یا طلوع کنند با آن یا غروب باین طریق که ما
واصف آنیم

واصف آنیم ∴ فرض کنیم اولا از برای آنچ متوسط سما می شود با ایشان و این مادّه با قطاب اربعه را ا ب ج د و نصف دایره معدل النهار ا ه ج و نصف
دایره البروج ب ه د و توهم کنیم کوکبی را نزد نقطه ط و بیرون آریم به معدل النهار از قطب او و آن نقطه ز است و از قطب
و آن نقطه ح است دو قوس که بنقطه ط بگذرند و ایشان ز ط م ن ح ط ک ل اند و روشن است که نقطه ط متوسط
شود با دو نقطه م ن از معدل النهار و از فلک البروج ∴ پس می گوییم که این دو نقطه معلوم اند و قوس ن ز ط م
معلومست و آن بعد کوکب است از معدل النهار چه نسبت جیب قوس ح ا و آن جیب مجموع ربع است
و کل میل بجیب قوس او و آن جیب کلی است مولف است از نسبت جیب قوس ح ل و آن جیب مجموع
ربع است و میل ثانی درجه کوکب بجیب قوس ل ک و آن جیب مجموع میل درجه کوکب است و مقدار عرض او و از
نسبت جیب قوس ط ن بجیب قوس ن ز و آن جیب کلیست پس قوس ط ن اذن معلوم باشد ∴ و دیگر بجهت آنک نسبت جیب
قوس ر ح و آن جیب کل میل است بجیب قوس ح ا و آن جیب مجموع ربع است و کل میل مولف است از نسبت جیب قوس ر ک و آن جیب
تمام بعد کوکب است از معدل النهار بجیب قوس ط ن و آن جیب بعد کوکب است از معدل النهار و از نسبت جیب قوس ن ز ل بجیب
قوس ل ا و آن جیب مطالع قوس ک ب است که معلوم است در فلک مستقیم پس قوس ن ز ل اذن معلوم باشد و از قبل قوس ن ز ا معلومه قوس
م ب از فلک البروج معلومه باشد پس دو نقطه م ب اذن معلومتان باشند ∴ و اما علم بنقطی که با ثوابت طلوع کنند یا غروب از
معدل النهار و فلک البروج چنان است که وصف می کنم ∴ فرض کنیم که دایره نصف النهار ا ب ج د است و نصف
دایره معدل النهار ا ه ج و قطب او نقطه ز و نصف دایره افق ب ه د و کوکبی را فرض کنیم که طلوع کند بر نقطه
و رسم کنیم ربع دایره که بدو نقطه ز ح بگذرد و آن ز ح ط است پس نسبت جیب قوس ز ب و آن جیب ارتفاع
از قطب است از افق بجیب قوس ب ا و آن جیب تمام اوست مولف باشد نسبت جیب قوس ز ح و آن
جیب تمام بعد کوکب است از معدل النهار بجیب قوس ح ط و آن جیب بعد اوست از معدل النهار و از
نسبت جیب قوس ط ه بجیب قوس ه ا و آن جیب کلیست پس قوس ط ه معلوم باشد و نقطه ه از معدل النهار که با
نقطه ح طلوع کند ∴ و اگر ما فضل کنیم از نزد نقطه ط قوسی مساوی قوس ط ه چون قوس ط ک غروب کوکب با نقطه ک باشد از معدل
النهار چه غروب او بر قوسی باشد مساوی قوس ب ح و دیگر زاویه کند قدام دایره نصف النهار مساوی زاویه که از ورای او دو قوس ا ز ک با آن
محیط اند ∴ و از قبل آنچ روشن شد از مطالع قسی فلک البروج و مغارب ایشان در هر افقی آن جزو از فلک البروج که طلوع کند با نقطه ه از
معدل النهار و آن جزو از وی که غروب کند با نقطه ک و با کوکب معلوم باشد ∴ و روشن است که اوقاتی که شمس بحقیقت بر آن نقط باشد در آنها
باشد طلوع و غروب و توسط سما که بقیاس با مرکز شمس گیرند ∴ د در ظهور کواکب ثابته رویت را و اختفاء ایشان از رویت اما ظهورات
این کواکب ما نمی یابیم مقادیر ابعاد ایشان از آفتاب تحت الارض در جمیع مواضع مقدار واحد بل که مختلف می شود از قبل مقادیر
ایشان در عظم و از قبل ابعاد ایشان در عرض از آفتاب و از قبل اختلاف میول فلک البروج بر آفاق ∴ چه ما چون توهم کنیم دایره نصف
النهار را ا ب ج د و نصف دایره البروج ا ه ز ج و نصف دایره افق ب ه د و فرض کنیم آفتاب را تحت الافق بر نقطه ز قوس ه ز ابدا مختلف
می باشد در هر یکی از احوالی که یاد کردیم اما در کواکبی که ایشان اعظم اند این قوس در ایشان اصغر است و اگر چه
عروض ایشان متساوی باشد و همچنان حال ایشان در آنچ عروض ایشان اکثر باشند و اگر
متساوی باشند در عظم و اگر متساوی باشند در عظم و در عروض هم هر گاه که میل فلک البروج
بر افق بیشتر باشد زاویه ه ز ه را اصغر کند و بحسب آن باشد اول ظهورات ایشان از بعدی
اعظم از قوس ه ز چه ما اگر رسم کنیم نصف دایره ح ط ز ک که بنقطه ح بگذرد و آن قطب افق
است و بشمس چه بعد شمس تحت الارض در کواکب واحده باعیانها ابدا اند مساوی قوس
ز ط می یابند چه شعاعاتی که از شمس می آیند بفوق الارض بر مثالی واحد در ابعادی که بر این
صفت اند ∴ پس باید که ما بدانیم که هر گاه که قوس ه ز معلوم باشد ببعضی ارصاد که اتفاق افتد
معلوم قوس ز ط هم معلوم باشد چه چون نقطه ه که کوکب با آن طلوع می کند معلوم بود نقطه ا که با او متوسط
پس قوس ا ه معلوم باشد و قوس ا ح هم معلومست چه بعد هر یکی از دو نقطه ا ح از معدل النهار معلوم است پس قوس ا ب اذن معلوم
باشد و نسبت جیب قوس ا ب بجیب قوس ب ح و آن جیب کلیست مولف باشد از نسبت جیب قوس ا ه معلوم بجیب قوس ه ز
معلوم و از نسبت جیب قوس ز ط بجیب قوس ح ط و آن جیب کلیست پس قوس ز ط اذن معلوم باشد و هر گاه که این قوس معلوم
باشد قوس ه ز هم معلوم باشد در هر افقی چه نسبت جیب قوس ح ب و آن جیب کلی است بجیب قوس ب ا معلوم مولف است

از نسبت جیب قوس حط وان حسب کلیت بجیب قوس طد معلوم واز نسبت جیب قوس ده بجیب قوس ه‌ا معلوم بس قوس ده از ان
معلوم باشد وباین طریق بعینه واقف شویم بر اختفا کواکب در غروب واین بان باشد کی وضع فلک البروج دو جانب دیگر کنیم بحسب انج
لازم اید ودلیل تا قوس ب ز را از افق غربی وضع کنیم . واین اخر مقالت هشتم است از مجسطی

مقالت نهم

از فن دوم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

هشت باب است وان شکر ا در مراتب اکر شمس وقمر وکواکب خمسه اما بعد از علم ما بانج احوال کواکب ثابته انتضا ان می کند باین کی اتباع کنیم ان را بانج لازم می شود کواکب خمسه
را . وتقدیم قول کنیم در مراتب اکر ایشان وکویم اکثر علا از اصحاب تعالیم متفق اند بر انک اکر ملک کی اول زحل راست ودوم مشتری را وسیم مریخ زا است
کی کواکب ثابته اند ودون اکر کواکب باقیه وبرانک کرت الزهره وعطارد میان کرتی الشمس والقمراند . وقومی از انها کی بعد از ان جماعت
امدند ایشان را هر دو هم فوق کره شمس نهادند از قبل انک نیافتند ایشان را هم کی ستر شمس کنند در وقتی از اوقات . واین قیاس نیست کی موثر
به باشد از قبل انک ممکن است کی هر دو تحت شمس باشند ودر استقامت ما بین الشمس وبین ابصار ما نباشند جنانک نمی یابیم در اکثر
مرات قمر تحت الشمس کی ستر کند اورا ازما . وجون امر برین وجه بود کی وصف کردیم واین کواکب را اختلاف منظری محسوس نبود وجه
بان داشت حقیقت این ابعاد را از ارض ترتیب قدما احق واولی بود بتصدیق واشبه بامر طبیعی از توسط کردانیدن شمس میان کواکبی
کی دور شوند از و هر بعدکت ومیان کواکبی کی جنین نیستند بل کی ابدا متحرک اند حوالی افتاب حرکتی کی دور نشوند از و باینکی ارض بعدی کی
اختلاف منظر او در ری کرد . ب در انج مقدم شد وضع ان از اصولی کی عمل بران کنند در کواکب خمسه . جون بحث از حرکات
ادوار هریکی ازین کواکب بارصادی بود کی بان اعتبار کنند ورصد بصر دران زلل خفی واقع می شد اختلاف عارض محسوس کردد در
زمانی کی بیابد وعظیم باشد جون بحث در زمانی قصیر باشد وبیسیر باشد جون بحث در زمانی طویل باشد . وکاه باشد کی واقع شود بر
انسان در بحث ازین اختلافات انج بسیر باشد از قبل انک هریکی را ازین کواکب در اختلاف می بیند عین متساوی یکی ازیشان ان
است کی دوری شود از شمس در ازمان متساوی ابعاد عین متساوی ودوم انک حرکت می کنند در جمیع اجزا فلک البروج در ازمان متساوی
حرکات مختلف وایشان ابدا مجتمع اند اجتماعی کی دشوار شود با ان منشر انج مخصوص است بهریکی ازیشان اما ارصاد این کواکب کی
وقفات وظهور ایشان راست تحصیل ان ممکن نیست . اما وقفات بجهت انک ایشان را بحس نمی یابند مدتی طویله واقف وایشان را مدتی نیست
کی واقف شوند دران بحقیقت . واما ظهور ایشان از قبل انج عارض می شود در اول ظهورات ایشان بسبب ضیاء نهار واز برای اختلاف
مواد اختلاف ابصار انسانی کی رصد ایشان می کنند . ودیکر ارصاد این کواکب را جون قیاس کنند بکواکب ثابته وازیشان بربعدی
بسیار باشند کاه باشد کی عارض شود در معرفت مواضع ایشان در طول ودر عرض خطایی از جهت اختلاف زوایایی کی احداث
ان کنند تقاطع دایره فلک البروج ودیگر مار بانج رصد می کنند جه انها در کل احوال زوایا قایمه نباشند واز برای این اسباب تحصیل
وقوف برانج محتاج شوند معرفت ان از امر این کواکب جون سلوک طریقی کنیم دران کی تقدیم کردیم ایشان را عسر می شود . ج در صفت
حرکات وسطی کواکب در طول ودر اختلاف اما جون تقدیم کردیم این اشیا را تا وصف کنیم اجرا امر این حرکات را وکویم اولا کی ما حرکت
طول حرکت مرکز فلک تدویر می خواهیم بر فلک خارج مرکز وحرکت اختلاف حرکت کواکب در فلک تدویر . وجون حرکت اختلاف
هریکی از کواکب ثلثه اعنی زحل ومشتری ومریخ بحسب موقع اول است از افتاب بحرکت وسطی او وراوعایب می شد مثل ان اختلاف جون
عود می کرد مثل ان موقع از شمس بر انست از این کی حرکت اختلاف هریکی ازیشان متساوی بعد کت است کی میان ایشان است وافتاب
بحرکت وسطی او واین بعد واجب است کی مساوی باشد مرفضلی را کی میان حرکت وسطی شمس است وحرکت کوکب بس واجب
شود از ان کی حرکت هریکی ازیشان در طول واختلاف جون جمع کنند مثل حرکت شمس وسطی باشد . وجون دیکر تا عدد هریکی
از دو کوکب زهره وعطارد از شمس بحسب حرکت اختلاف بود واجب شد کی حرکت هریکی ازیشان در طول مساوی حرکت وسطی شمس
باشد بس جون مقدار حرکت شمس وسطی اعنی زمان عوده کی دران عدد ادوار اختلاف این کواکب تمام شود معلوم باشد عدد ادوار
ایشان در طول در زمان ان عود هم معلوم باشد . وجون قسمت کنیم در هریکی ازین کواکب اما زمان عود بایام زمان سنه شمسی
واما عدد ادوار اختلاف وعدد ادوار طول بعدد اجزا دور واحد انج حاصل شود ما را از عدد ایام وعدد اجزا هریکی از اختلاف وطول
در زمان ان مدت معلوم باشد بس جون قسمت کنیم دیکر عدد اجزا اختلاف وعدد اجزا طول هریکی را ازیشان بر عدد ایام او حرکت
اختلاف وحرکت طول در یوم واحد معلوم باشد وهمجنان در شهر واحد ودر سنه واحده مصریه بس جون ترتیب کنیم ایشان را جداولی
ما برابنیم از ان مقادیر هریکی ازین سیرات در اوقاتی کی خواهیم انرا . د در اصناف اختلافی کی عمل بان کنند در امر این کواکب
بانج ازین ان درذ کی کفتیم ان است کی بیان کنیم اختلافی کی عارض می شود در سیرات این کواکب در طول . بس می کویم کی ما
بدرستی بیان کردیم کی سبب این اختلاف ان است کی حرکت ایشان بر افلاکی باشد خارجه المراکز یا بر افلاک تدویر کی مراکز ایشان
کردند

کردش بر افلاکی کی مراکز ایشان مرکز فلک البروج باشد . وزود باشد کی بیان کنیم کی ایشان را دو اختلاف عارض می شود یکی بحسب مواضع ایشان
از اجزا فلک البروج ودیکر بحسب قیاس ایشان بشمس . واین صنف اخیر از ین هر دو را می یابند بارصاد متتابعه در اجزا واحد با عیانها کی
زمانی کی از حرکت عظمی است تا حرکت وسطی ابدا اطول باشد از زمانی کی از حرکت وسطی است تا حرکت صغری واین معنی ممکن
نباشد کی عارض شود بجهت فلک خارج مرکز بل ممکن است کی عارض شود بجهت فلک تدویر واین وقتی باشد کی حرکت کوکب در ذروه
ابعد بعینه بر توالی بروج باشد . واما اختلافی کی عارض می شود بحسب اجزا فلک البروج او بخلاف اینست اعنی زمانی کی از حرکت صغری
است تا حرکت وسطی ابدا اطول باشد از زمانی کی از حرکت وسطی است تا حرکت عظمی واین معنی ممکن نیست کی عارض شود بجهت
فلک تدویر و بجهت فلک خارج مرکز هم بر سبیلی کی بیان کردیم انرا در شمس الا انک اولی ان است کی انرا بجهت فلک خارج مرکز کنیم
و باید کی بدانند کی حرکات افلاک تداویر بر افلاکی دیکرند کی ایشان را معدلات المسیر خوانند وایشان مساوی اند افلاکی را کی تداویر
بر ایشان اند وایشان را حوامل خوانند هم . ومراکز این افلاک اعنی حوامل در جمیع این کواکب غیر عطارد تنصیف خطوطی کنند کی میان
مراکز افلاک معدلات المسیر باشند ومیان مرکز فلک البروج . واما در عطارد مرکز فلک معدل مسیر او تنصیف خطی می کند کی میان مرکزی
باشد کی مرکز فلک حامل حول او حرکت می کند ومیان مرکز فلک البروج جه ما امر این کوکب را واحد جون امر قمر می یابیم در انک فلک
حامل او حرکت می کند هم بر حوالی ان مرکز بخلاف توالی بروج دوره واحده در هر سالی جه اورا می بینند در دوره واحده بر نقطه اقرب قرب
دوبار جنانک قمر را عارض می شود ان در شهر واحد دوبار . وتحقیق سهل شود فهم انج تقدیم کردیم جنانک وصف کنیم . واما ان است کی
توهم کنیم در اصلی کی عمل کنند بران در امر این کواکب غیر عطارد فلکی خارج مرکز بر دایره ح حول
قطر ا ز ح دبر د مرکز فلک البروج نقطه ه وفرض کنیم کی نقطه ا ابعد بعد است ونقطه ح اقرب
قرب وتنصیف کنیم ز ه را بر نقطه ز ورسم کنیم بران دایره بعد مثل ز ا وان ح ط ک است
ودرش است کی او مساوی دایره ا ب ح باشد ورسم کنیم بر مرکز ط فلک تدویر ل م ووصل کنیم
خط ل ط م را وتوهم کنیم کی سطوح افلاک خارجه المراکز وسطوح افلاک مدا بر جمیعا در سطح دایره
فلک البروج است جه عارض نشود در حرکت طول اختلافی کی اورا تذکرت باشد بیان اک
در سطح دایره البروج باشند ومیان انک مایل باشند از ان بران وجه کی روشن شود بعد ازین
انکاه می کوییم کی این سطح همه او دوری می کند بر توالی بروج حول نقطه ه بمقدار نقل کواکب ثابته
وخط ل ط م دوری کند هم بر توالی بروج حول نقطه ز بمقدار عودات کوکب در طول ونقطه ط او حرکت

ابدا بر دایره ح ط ک وکوکب بر فلک تدویر ل م حرکتی کی بسبب ان عودات او بحرکت کی محاذی نقطه ز
حرکاتی می کردد کی اختلافی راست کی بقیاس باشمس باشد وحرکت او از نقطه ل کی ابعد بعد است بر توالی بروج باشد . واما در اصلی
کی عمل بران کنند در عطارد ما رسم کنیم فلکی خارج مرکز جنانک رسم کردیم انرا ازپیش وفرض کنیم کی سایر اشیا را کی یاد کردیم باقی است بحال
خویش ووصل کنیم از خط ا ح از جهت نقطه ا خط ز ر مثل خط ز ه وفرض کنیم کی مرکز فلک حامل حرکت کند حول نقطه ز بخلاف جهتی کی فلک
تدویر حرکت بان می کند حرکتی مساوی حرکت خط ز ح ط تا عود ه هریکی از دو خط ز ک ز ح ط اما نقطه
از فلک البروج یکبار باشد در سالی . واما عوده هریکی ازیشان بان دیکر روش است کی دوبار باشد
در سالی ومرکز این فلک کی یاد کردیم بعد او ابدا از نقطه ز بعدی باشد مساوی هریکی از دو خط ه ز
ز ر مثل خط ز ح . بس دایره صغیره کی این مرکز رسم ان کند بحرکت خویش بخلاف توالی بروج بر مرکز
ز وبعد ز ح بکند ز ابدا بر نقطه ز کی مرکز فلک ثابت است کی معدل المسیر است وفلک متحرک وان
حامل است مرسوم باشد ابدا بر مرکز ح وبعد ح ک کی مساوی خط ز ا است وان فلک ط ک است و مرکز
فلک تدویر بر او باشد وان نقطه ک است . وباید کی بدانند کی ادوار در طول جون عاید می شد با نقطه

البروج ونه با نقط ابعد بعد از افلاک خارجه المراکز بسبب انتقال ایشان بس حرکات در طول محیط شود
کی ایشان را باشد سقوط ابعد بعد از افلاک خارجه المراکز بنقط انقلابین واعتدالین بران وجه کی با مع زمان سنه شمسی باشد تا بیان
کنیم اولا بر حسب این اصول هم کی جون بعد مرکز فلک تدویر از دو جانب نقطه ابعد بعد واقرب قرب بعدی متساوی باشد هر دو زاویه
اختلاف کی منسوب است بفلک البروج متساوی باشد ودو زاویه اعظم اختلاف در فلک تدویر متساوی باشد . فرض کنیم کی فلک
حامل ا ب ح است حول مرکز ه وقطر ا ه ح د بر د و مرکز فلک البروج نقطه ز ومرکز فلک معدل المسیر نقطه ح بیرون ایم دو خط ح ط ح ک
وفرض کنیم کی بعد ایشان از نقطه ا کی ابعد بعد است متساوی باشد اعنی زاویه ا ح ک ا ح ط متساوی باشد ورسم کنیم حول دو نقطه ط ک

ودفلک تدویر متساوک وبیرون آیم دوخط رکَ رمَ کي مماس هردو تدویر باشند ازجهتي واحده ووصل کنیم دوخط کَ رَ بس مي کویم کي زاویه
ب حَ کي اختلافي راست کي منسوب است بفلک البروج مساوي زاویه ح رَ راست وزاویه ب رَکَ کي اعظم زاویه اختلاف است درفلک
تدویر مساوي زاویه رمَ است ∴ اما اختلاف مرکب ازین دو اختلاف چون هردو
دریک جهت باشند ازابعد بعد ازفلک خارج مرکز مم متساوي باشند چه دو
عمود کَ رمَ بیرون ایم ودو عمود هَ سَه ودرشت است کي ایشان هردو متساوک
باشند چه دو زاویهٔ سه حَ هَ نزح هَ متساوک اند ودوخط سه حَ ح کَ متساوک
باشند ودوخط طَ رکَ مم متساوک واضلاع ایشان مم متساوي ومجنان دو
خط کَ حَ متساوک اند وح کَ مشترک است ودو زاویه ب حَ ح رَ متساوک ط
اند بس زاویه ح رَ مساوک زاویه ح رَ باشد وخطاب کَ مثل خط رمَ ات ودو
زاویه لَمَ قایمه بس زاویه ب رَکَ مساوک زاویه رمَ باشد ∴ واینت آنچ خواستیم
کي بیان کنیم ∴ ونرض کنیم دیکر ادبراي اصلت کي عمل بران مي کنند درامر عطارد
رایکي مارد باشد مراکز افلاک اوونقطه ابعد بعد خط اب ح وبران نقطه آ مرکز فلک البروج
مرکز فلک معدل المسیر ونقطه ح انک مرکز فلک حامل حول او حرکت مي کند وبیرون ایم
تدویر برتوالي برج ودوخط ودَ حَ ح ازبراي حرکت فلک حامل بخلاف توالي
حرکت فلک تدویر را ∴ وروشن است کي زاویه اي کي نزد دو نقطه وَ ت است
متساوي باشند ودوخط رت سه موازک باشند ازان دوخط وَ رَ حَ ح ونوهم
کنیم بردو نقطه طَ کَ دو مرکز ازبراي دو فلک حامل ونرض کنیم کي مرایشان بود
نقطه رَ باشد ورسم کنیم حول ایشان دو فلک تدویر مساوک وبیرون آیم دوخط
اَلَ اَمَ مابس مرهردو را ازجهتي واحده ووصل کنیم دوخط اَرَ اَه بس کویم کي زاویه
اختلاف راست کي منسوب است بفلک البروج مساوک زاویه اهَ ت است وزاویه
زاویه اختلاف است درفلک تدویر مساوي زاویه اَمَ است چه بیرون ایم خطوط طَ کَ
وبیرون آیم درعوحر تَ حَ سَه ودرعمود وَرَ حَ ح ودوعمود رَلَ هَ مَ ورشن است کي دو
مساوک اند ومجنان دوخط رَحَ ح مساوک باشند ودوخط طاَ رکَ هَ متساویات اند بس
بس زاویه رطَ تَ اوتن مساوک زاویه هَ حَ ح باشد وزاویه ح طاَ مساوک زاویه ح کَ تَ ات
متساویات اند وخط وک مشترک است ودوزاویه طاوَ کَ وَ ک متساویان اند بس دوزاویه طَ کَ
قاعده رکَ بَ هَ متساوک اند وخطاب اَ مشترک است بس زاویه اَرَ مساوک زاویه اهَ ب باشد ∴
لَمَ قایمه اند بس زاویه اَلَ مساوک زاویه هَ اَمَ باشد ∴ واینت آنچ خواستیم کي بیان کنیم ∴ ودرمعرفت ابعد بعد کوکب عطارد
وتقران اما علم بان جنان است کي چون ما بشناسیم بعدت صباحي را از اعظم ابعاد او از موضع شمس نیر اوسط او کي موضع کوکب
است نیر اوسط اوبعدت مسایي را مساوت او موضع نقطه ابعد بعد ازفلک خارج مرکز ودر نقطه باشد ازفلک البروج کي درمابین
موضعي الکوکب باشد ∴ واما این نقطه اعني ابعد بعد اقطار افلاک کواکب خمسه کي مارست بان ایشانرا حرکت انتقالیت برتوالي
بروج حول مرکز فلک البروج مساوي زمان انتقال کرم کواکب ثابته چنانک روشن شده است ازقیاساتي کي درمابین ازمان ارصاد
باشند ∴ ودرانک کوکب عطارد باقرب قرب خود رسد ودر دوره ودوار اما طریقي کي بان بشناختیم انرا ان است کي توهم کنیم
کي قطر مار ابعد بعد خط اب ح است ودران مرکز فلک البروج نقطه ت ونرض کنیم کي نقطه آ ان است برو ابعد بعد یابنده موضع
او ازفلک البروج مماس ونقطه حَ نقطه مقابل است برقطر مم معلوم
وبیرون آیم درخط ت رَ ه مماسین ایشانرا ووصل کنیم دوخط
ازموضع شمس معلوم باشند وزاویه اب رَ کي محیط است مقدار
این بعد مم معلوم باشد وخط اَرَ کي موتر اویت وزاویه ارت
مثلث ب رَ اَ معلوم الصورة باشد ونسبت اَرَ معلوم بَ ت معلوم نیز
بعد اعظم مسایي معلوم باشد زاویه حَ ه کي محیط است مقدار این بعد محیط است مم معلوم باشد وخط حَ ه کي موتر است معلوم است وزاویه ت ح ه
قایه است

زاویه است بس مثلث حَ ت معلوم الصورة باشد ونسبت حَ ه معلوم حَ ت معلوم بس خط حت معلوم باشد وجمیع خط اب ح معلوم کردد ولکن
اَب اعظم است از حَ ه چه زاویه اب رَ اصغرست ازاویه حَ ه دَ رَ اصغرست ازه بس نصف خط اب ح وان اَرَ است هم معلوم
باشد وخطاب رَ هم معلوم باشد ونسبت اوخط اب معلوم است ورشن است کي نقطه رَ یا مرکز فلک حامل باشد یا مرکز این فلک حول او
دور کند چه ممکن است کي بود مرکز فلک تدویر ازین نقطه بعدت متساوي باشد وهریکي ازین دو موضع متقابل برون دو جهت خط واقع
نقطه رَ اکر مرکز فلک حامل بودي این فلک ثابت بودي واقرب قرب ودوموضع نقطه حَ ازفلک البروج نقط لکن مي یابند اورا درین موضع
بلکي مي یابند اورا در دو موضع ازفلک البروج کي تجد ایشان ازابعد بعد ودرجهتش مقدار مثلث دایره باشد بس رشن است کي نقطه
رَحول او دور کند مرکز فلک حامل بخلاف جهتي کي فلک تدویر حرکت بان کند اعني بخلاف توالي بروج مرّه واحده دردور واحده چه هرکاه
کي ابران وجه باشد کي کفتیم مرکز فلک تدویر دردور واحده بنقطه اقرب قرب رسد دبار ∴ درتقدیر عظم میرا اختلاف عطارد
وچون بحقیقت دانستیم الخ بتقدیم کردیم باین کي بیان کنیم کي برکدام نقطه ازخط اب میر فلک تدویر برتوالي بروج باشد وجهت بعد مرکز
فلک حامل کي سیر بخلاف توالي بروج مي کند ازنقطه رَ ∴ بس توهم کنیم ازبراي ان قطرت را کي مارست با بعد بعد خط اب ح ونقطه
آ اوزابعد بعد ونقطه حَ نقطه مقابل آن برقطر ونقطه ت مرکز فلک البروج ونقطه رَ انک حول او دور مي کند مرکز فلک حامل بخلاف توالي
بروج وباین اولا کي بدانیم مقدار بعد مرکز فلک معدل المسیر ازنقطه ت ونرض کنیم کي این مرکز نقطه ح است وبیرون آیم ازان عمود ک
برخط اَح وان ح ط است یابجد بعد ازابعد بعد مقدار ربع دایره باشد وتوهم کنیم برو نقطه کا مرکز فلک تدویر چون کوکب نزد اعظم ابعاد
او باشد صباحي وساعي ورسم کنیم حول ان فلک تدویر کَ لَ وبیرون ایم دو
ووصل کنیم خطوط کَ طَ طَ لَ کَ طَ بس چون بعد ان اعلان از موضع
کَ لَ کي محیط است بمقدار این دو بعد معلوم باشد ونصف ان وان
زاویه کَ طَ است هم معلوم باشد وخط طَ کَ کي موتر ان است معلوم
وزاویه طَ کَ قایه است بس مثلث ب کَ طَ معلوم الصورة باشد ونسبت
کَ طَ معلوم بطَ ت معلوم بس خطاط ت معلوم باشد وبجهت اک اختلاف بیان این بعد من اعظمین معلوم است وان ضعف اختلاف
کي منسوب است بفلک البروج واین اختلاف محیط من شوذبان زاویه ب طَ ح بس زاویه ب طَ ح اذن معلوم باشد وزاویه طَ ح قایه
است بس مثلث ب طَ ح معلوم الصورة باشد ونسبت طَ ح معلوم بس ح ح معلوم باشد وازپیش روشن شد برذکن
خط ب رَ هم معلومست بس هریکي از دوخط ح رَ ح رَ معلوم باشند وهریکي ازایشان نصف خط ب رَ چه روشن شد اذنبي کي بیان
مقادیر این خطوط است کي نسبت هریکي ازایشان بخط طاَ نسبتي واحده است بتقریب ∴ وبیرون ایم دیکر دو شکل این صورت
از نقطه رَ بخلاف جهتي کي دوران است خط حَ خطي کي عمود باشد برخط اَح وان رَم نه راست وروشن است
حینئذ بریز خط باشد ازقبل استوازماین عمود بین هردو خط حَ طَ ونه ساجون حرکت کنش بدوجهت مختلف
مساوي خط رَا راست تا خط رَمَ هم مرکب باشد ازنصف قطر فلک حامل واز خطي کي بیان مرکز است وبیان
او مرکب است ازایشان هردو روشان کنیم بر نقطه مَ مرکز فلک حامل ودوصل کنیم خط رَحَ بس بحهت اک
زاویه مَ رَح قایمه است وزاویه طَ رَح نرقي نست بیان او وزاویه قایمه بتقریب بس خط ط
او وبیان خطي مستقیم وبجهت اک خط رَنَ مساوک خط رَا است خط نَ رَ معلوم باشد وخط
اک مساوک خطاط است وجمیع خط نَ رَ هم معلوم باشد ونصف او وآن خط نَ مَ است کي نصف
معلوم باشد بس خط رَمَ بانی مابین المرکزین است معلوم ماند وروشن شده بود کي هریکي ازدو خط سَ ح
واجب شود ازاخ ماکتیم کي هریکي ازخطوطي کي درمابین المراکزند نصف قطر دو هم معلوم باشد ونسبت هریکي ازانها بنصف قطر فلک
حامل معلوم باشد ∴ وملک باشد کي بداند کي این اشیارا چون وضع کنند بران وجه کي یاذکردیم ابعاد او کي باشد دردو موضع ازفلک البروج مي یابند کي بعد ایشان ازابعد بعد درجهتین مقرار مثلث دایره است وزاویه کي فلک تدویر موتر
ان است عند البصر محیط باشد بجمیع مقدار این دو بعد کي یاد کردیم ∴ بس لزم کنیم ازبراي ان قطرت را کي مارست با بعد بعد خط اب ح وه
ونقطه آ ازابعد بعد ونقطه ت ان نقطه کي مرکز فلک حامل حول او دوري کند بخلاف توالي بروج ونقطه حَ انک حول او دوري کند مرکز فلک
تدویر بتوالي بروج اعني مرکز فلک معدل المسیر ونقطه رَ مرکز فلک البروج ونرض کنیم کي هریکي ازحرکتین مختلفتین دوجهت بان موضع دسیده
باشند کي بعد او ازنقطه ابعد بعد ملث واین است ونرض کنیم کي خطي کي مدیر فلک حامل است خط حَ ح است واخ مدیر مرکز فلک تدویرت
خط اَحَ ونرض کنیم کي مرکز فلک حامل نقطه حَ است ومرکز فلک تدویر نقطه رَ ورسم کنیم حول ان فلک تدویر کرت وبیرون آیم دو خط رکا وکَ کي

پس اوشوند ووصل کنیم خطوط وح ورد کارک وبرون آیم خط وح ورعمود درک
مقدار بعدین کي یاذکردیم پس بحهت انک هرکي ازدو زاویه ا ح ح
ازدو زاویه وح ح ورح ک ملث قایمه باشند وزاویه ب ح و
باشند وبحهت انک خط ح ک کي نصف قطر فلک حامل است معلوم
است پس خط ح ک معلوم باشد وبحهت انک زاویه ورک معلوم است و
پس ثلث ورک معلوم الصورة باشد ونسبت ر ح معلوم ب ک
خط ح ک معلوم باشد وخط ر ک باقي معلوم ماند وزاویه ر ک قایمه است
پس خط ر ک معلوم باشد وخط ر ک ا هم معلوم است وزاویه ر ک ا قایمه
پس ثلث ا ر ک معلوم الصورت باشد وزاویه ورک معلوم ومحهان
جمیع زاویه ط ر ک معلوم باشد وادشتمل است برجمیع مقدار بعدین

حرکات دورک عطارد وتحقیق متصل بن شود باانچ گفتیم کي پیان کنیم امرحرکات عطارد دوري
اوورطول معلوم است ما را ازقبل حرکات شمس .. واما حرکات اختلاف اوما بدایم انرا جنانک وصف مي کنم .. واوان است کي توهم
کنیم کي قطري کي ماست بابعد بعد ا ب ح راست ونقطه آ ازابعد بعد ونقطه ت انک مرکز فلک حامل اورا دوري کند ونقطه ح انک مرکز
فلک تدویر حول اودوري کند ونقطه ر مرکز فلک البروج وفرض کنیم کي نقطه ح حرکت کرد حول نقطه ح بحرکت
خط ورد مقدار زاویه ا ورد ونقطه ح کي مرکز حامل است حرکت کرد
وردش است کي ابدا مساوک زاویه ا ورد باشد ازبراک استوازمان
تدویر ط ک ل وفرض کنیم کي کوکب بر نقطه ل است ووصل
ر ل وبیرون ایم خط ور تا دو عمود ح م ر ن وبر خط ر ل عمود د س
قوسي ازفلک بدویر کي از نقطه ک باشد تا نقطه ل اما درصورت
ثانیه از اقرب قرب پس بحهت انک موضع شمس نسبت اوسط
وموضع هرکي ازدو نقطه ابعد بعد واقرب قرب معلوم است
کوکب نسبت اوسط اودو طول ازهرکي ازدو نقطه ابعد بعد
ان محیط شود پا زاما درصورت اولي زاویه وح ود ثانیه
باشد وهرکي ازدو زاویه ب ح و ب ح ود معلوم است چه خط
ح ح است وخطوط موتران زوایاي معلوم باشد بحسب نسبت
وبحهت انک زاویه ب ح ود معلوم است وزاویه ب ح م
ح ح م هم معلوم باشد وزاویه ود ح قایمه است پس
باشد ونسبت ح ود معلوم بهرکي ازدو خط ح م ود معلوم
باشد وبحهت انک خط ح ک کي نصف قطر فلک حامل
باشد وخط ح م هم معلوم باشد .. ودیگر بحهت انک
معلوم الصورة باشد ونسبت ح ک معلوم بهرکي ازدو
ح ک انرا ک معلوم باشد وخط انرا هم معلوم
ر انرا ک قایمه است پس خط ر ک معلوم
انرا ک معلوم الصورة است وزاویه
معلوم است وجمیع زاویه ه ر ل معلوم
بعد واقرب قرب معلوم است وزاویه
پس ثلث ر ه ک معلوم الصورة باشد
معلوم باشد ور ل معلوم است وزاویه ل ر ه قایمه است پس ثلث
کي زاویه ل ر ه معلوم است وزاویه ط ر ک معلوم باشد پس قوس ط ل از فلک تدویر کي بعد کوکب عطارد

وزمي خواهیم کي پیان کنیم کي زاویه ط ر ک مشتمل است رجمیع
اول مي تواند ضلع ملث متساوک الاضلاع هرکي
هم ملث قایمه باشد پس نقطه ح ور خطي مستقیم
است ر خط ح ور کي مابین المرکزین است مثل خط ح ح
زاویه ر ل ح
قایمه

است
زاویه ر ک معلوم باشد پس
کي درلمز موضعت مي یابند کي یاذکردیم

ح درتصحیح

پس مي گویم کي حرکات
واوان است کي توهم
ا ابعد بعد ونقطه ت انک مرکز فلک حامل اورا دوري کند ونقطه ح انک مرکز
تدویر حرکت کرد حول نقطه ح بحرکت
ر کي مرکز فلک
حول نقطه
ح کیتین
کنیم خطوط
مي خواهیم
اولي
ت محرکت خط ح مقدار زاویه ا ح ح
ر فلک
ورسم کنیم حول نقطه
ح ح ود ر ک ر ل
کي بدایم مقدار
از ابعد بعد ود
او معلوم است ک
پس واجب شود
واقرب قرب
زاویه
کي بعد موضع
معلوم باشد ومقدار
ا ح پس او معلوم
ب ح ابدا مساوي خط
ایشان بقطر دایره ایشان
معلوم است پس زاویه
مثلث ح ح م معلوم الصورة
پس هرکي ازدو خط ح م م ح معلوم
است معلوم است خط م ر معلوم
زاویه ر ک ح قایمه پس مثلث ح ک ه
خط ح ک ه ر ک معلوم پس هرکي ازدو خط
باشد وخط ه ر هم معلوم باشد وزاویه
باشد وزاویه ر ک ه معلوم است چه مثلث
ه ر ک معلوم چه هرکي ازدو زاویه ح ک ه ر ک
است چه بعد کوکب ازهرکي ازدو نقطه ابعد
ر ک یابنیه معلوم باشد وزاویه ه ر ک قایمه است
ونسبت ک ر معلوم بر ه ر معلوم پس خط ه ر معلوم

ازابعد بعد واقرب قرب هم معلوم باشد درصورت اولي وثانیه .. واینست انچ خواستیم کي بیان کنیم .. وبحقیقت مي دانیم کي چون حاصل
حرکات هرکي ازکواکب خمسه ازابعد بعد از افلاک تدویر ایشان معلوم باشد درهرکي ازدو زمان معلوم وقسمت کنیم اورا زان وایکي حاصل
شود درجه ي کي میان ایشان است مانع زیادت شود برایام اداري وایکي حاصل شود درجه ي کي بیان ایشان است مانع زیادت
شود برایام ان مدت انچ برون این حرکت اختلاف باشد ازان هرکي ازایشان دریک روز .. واین اخر مقالت نهم است ازجسطي

مقالت دهم ازفن دوم ازجمله جهارم کي درعلم ریاضي است وشش باب است وعنوانرا

شکل آ درمعرفت بعد ابعد کوکب زهره ومقدار فلک تدویر او اما انچ پیوندد ازاصولي کي عمل بران کنند دانم کوکب عطارد پدرستي
بیان کردیم انرا .. واما درکوکب زهره ما هیم قول کنیم درمعرفت ابعد بعد ازفلک خارج مرکز اورکوییم ماجون فراگیریم دو بعد متساوت ازاعظم
ابعاد اورا ازموضع شمس نه میس اوسط اوکي صباحي وکي مسایي چنانک عمل کردیم درکوکب عطارد نقطه ابعد بعد اورا درنقطه باشد ازفلک
البروج کي درمیان ان دو موضع اوباشد .. واما معرفت مقدار فلک تدویر اوما بدانیم انراجنانک وصف مي کنم .. واوان است کي فلک حامل را
ا ت گیریم حول مرکز ر وقطر اورا کي ماست بابعد بعد واقرب قرب ا ح وبر مرکز فلک البروج نقطه ه ورسم کنیم حول دو نقطه ا ح دو تدویر
متساوک وایشان ر ح ان دو بیرون ایم دو خط ه ر ح کي ماس ایشان شوند ووصل کنیم درخط ا ر ح بس
بعد ک کي کاین است نزد نقطه آ کي ابعد بود ست معلوم است زاویه ا ر ک کي محیط است بمقدار این بود معلوم
کي موتر است معلوم باشد وزاویه ا ر ه قایمه است پس مثلث ا ر ه معلوم الصورة باشد ونسبت ا ر ه
معلوم پس خط ا ه معلوم باشد .. وهمچنان دیگر چون اعظم بعد ک کي کاین است نزد نقطه اقرب
قرب معلوم است زاویه ح ح ي کي محیط است بمقدار این بود سم معلوم باشد وخط ح ح کي موتر
است معلوم وزاویه ح ح قایمه است پس مثلث ح ح ه معلوم الصورة باشد ونسبت ح ح
ح ح معلوم پس خط ح ه معلوم باشد وجمیع خط ا ه معلوم گردد ونصف او این خط ا ر است سم معلوم باشد
وخط ه ر کي مابین المرکزین است معلوم باشد .. وهمچنان خط ا ر کي نصف قطر فلک تدویر است معلوم باشد
هرکي ازایشان نصف قطر فلک حامل معلوم باشد .. وروشن است کي فلک حامل این کوکب ثابت است ازجهت
بعدین اعظمین باشد درموقعي ازفلک البروج اصغر ازانک نزد نقطه ابعد بعد باشد ونه اعظم ازانک
قرب باشد .. ک درمعرفت مقدار بعد مرکز فلک زهره ازمرکز فلک البروج وازپس ان بابن کي بیان کنیم کي نقطه ر است کي حول
ان فلک تدویر حرکت مي کند تاغیران .. ودجهي کي بدان بداند ان است کي توهم کنیم قطر ک را کي ماست بابعد بعد خط ا ح ود ونقطه ت
مرکز فلک البروج وفرض کنیم کي نقطه آ است کي ابعد بعد بران یابند وموضع اوازفلک البروج معلوم ومي خواهیم کي بابم مرکز ک را کي
حول ان حرکت کند فلک تدویر وفرض کنیم کي ان نقطه ر باشد وبیرون ایم ازان عمود ک ح ر آ ر آن ر ه است مابعد اورا بعد بعد ود ر
باشد ونشان کنیم بران نقطه ه مرکز فلک تدویر چون کوکب نزد اعظم ابعاد صباحي اوباشد ومسایي ورسم کنیم بران فلک تدویر ح ح ود ر
ب د ح ماس او ووصل کنیم خطوط ه ب ه ح ح بس چون جمیع بعد ان اعظان
کي محیط است مقدار این دو بعد معلوم باشد ونصف اوان زاویه ه ب ح است هم
موتران است معلوم باشد وزاویه ه ر ک قایمه است پس مثلث ب ر ه معلوم الصورة
باشد ونسبت ر ه معلوم بهب معلوم پس خط ه ب معلوم باشد وبحهت انک اختلاف
بیان این دو بعد اعظم معلوم است وان نصف اختلافیست کي منسوب است بفلک البروج
واین اختلاف محیط است بان زاویه ه ر ب پس زاویه ب ه ر معلوم باشد وزاویه ب ر ه قایمه است پس مثلث ه ب ر معلوم الصورة باشد ونسبت
ه ب معلوم ب ر معلوم پس خط ب ر اذن معلوم باشد .. وروشن شود ازنسبي کي بیان مقادیراین خطوط است کي نسبت خطوط ب ر
ب ه نصف نسبت خطي است کي بیان مرکز فلک البروج است وبیان مرکز فلک حامل بخط ب ه پس خط ب ر نصف ان خط باشد پس
چون تنصیف کنیم انرا بر نقطه ط هرکي ازدو خط ب ط ط ر معلوم باشد ونسبت هرکي ازایشان نصف قطر فلک حامل معلوم .. ه درتصحیح

حرکات دورکي کوکب زهره وتحقیق ازنبي ان بي روند کي بدایم حرکات دورک این کوکب رابرن وجه واوان است کي
توهم کنیم قطر مارا بابعد بعد خط ا ح ود ونقطه آ ازابعد بعد ونقطه ت مرکز فلک معدل المیس ونقطه ح مرکز فلک
حامل ونقطه ر مرکز فلک البروج وفرض کنیم کي مرکز فلک تدویر نقطه ک باشد ود ح
کنیم حول ان فلک تدویر ح ک ود توهم کنیم کوکب رابر نقطه ک ود وصل کنیم
خطوط ر ح ود ر ط ر ک ک ر وبرون ایم خط ب ر ود عمود ح ل بر ک ر وخط

رکہ عمود رکنہ دمی خواہم کی بدانیم قوسی از فلک تدویر کی نقطہ ط باشد کی ابعد بعدست تا نقطہ ک بس بجہت انک موضع شمس نیر اوسط او
معلوم است وموضع نقطہ بعد ابعد معلوم بس واجب باشد کی نیز موضع کوکب بسبب اوسط او در طول از نقطہ ابعد بعد معلوم باشد ومقدار محیط
است بان زاویہ ہ ت د بس او معلوم باشد وخط ح ک کی موتر اوست معلوم باشد وزاویہ ل د ہ قایمہ است بس مثلث ح ت ل معلوم الصورة باشد
ونسبت ح ک معلوم بل ر ت معلوم بس خط ل ت معلوم باشد وخط ح ر کی نصف قطر فلک حامل است معلوم است وزاویہ ح ل ر قایمہ است بس
خط ر ل معلوم باشد وخط م ل معلوم است جہ او مساوی خط ل ت است بس خط ر م باقی معلوم باشد وخط ر م معلومست جہ او ضعف خط
ح ل معلوم است بس خط ر ک معلوم باشد وزاویہ ر م ک قایمہ است بس مثلث د م ک معلوم الصورة باشد بس زاویہ م ر ک معلوم باشد وزاویہ
ہ ت د معلوم بود بس زاویہ ہ ر ک معلوم باشد وزاویہ ہ ر ک ہم معلوم است جہ بعد کوکب از نقطہ ہ کی اقرب قرب است معلومست بس
زاویہ ک ر د معلوم باشد وزاویہ ک ن د قایمہ است بس مثلث د ن ر معلوم الصورة باشد ونسبت ر ک معلوم بود بس خط د ن معلوم
باشد و ر ک معلومست وزاویہ ر ن ک قایمہ است بس مثلث ک ن ر معلوم الصورة باشد وزاویہ ر ک ن معلوم ودرش شد کی زاویہ د ر ک
معلومست وزاویہ ح ر ط معلوم است بس زاویہ ط ر ک اذن معلوم باشد بس قوس ط ک از فلک تدویر کی بعد کوکب زہرہ است از ابعد بعد
ہم معلوم باشد ∴ وانیست انج خواستیم کی بیان کنیم ∴ **ودر انج محتاج می شوند بتقدیم ان در براهین امور سایر کواکب** وبعد از علم
ما باختلافات سیر کوکب عطارد وزہرہ ما بیان کنیم دیگر اختلافات سیر کواکب ثلثہ باقیہ را وباید کی بدانست کی جہتی کی عمل بران
می کنند در حرکات این کواکب جہتی واحد است شبیہ بجہتی کی عمل بران می کنند در کوکب زہرہ جہ انج می یابند مرحرکت را
انہا از خروج از مرکز جون فرا کیرند علم انرا از معرفت مقدار فلک تدویر جون مسیر اونزد اعظم ابعاد او واصغران باشد موتن باشد
بتقریب جون فرا کیرند علم آنرا از معرفت مقدار اختلاف اعظم کی منسوب است بفلک البروج ∴ اما جہتی کی بان بشناسند
مقادیر اختلافات سیر ایشان ومواضع نقط ابعاد بعیدہ ایشان ان است کی جون این کواکب دور می شوند از شمس ہر مقدار کت
از بعد بس نزدیک کی جہ وقت کوکب برخطی مستقیم باشد کی خارج باشد از ابصار ما ومماس فلک تدویر شود جنانک دانستیم انرا در اعظم
ابعاد کوکب عطارد وزہرہ اجرم علم باخ کنیم ازان باشد کی ہر یک از ایشان درمقابلہ موضع شمس باشد نیر اوسط او دران حالت
کی اورا طرفی اللیل خوانند جہ این کواکب جون ہمہ ایشان درین مواضع باشند نقط اختلافی کی منسوب است بفلک البروج منفرد باشد برا
خویش وحسبند عارض نشود از اختلافی کی کاین است بحسب قیاس شمس جیزی از نغیر ∴ وان باین باشد کی فلک حامل را ا ب ح کنیم
حول مرکز ہ وقطر کی مارست بابعد بعد ا ہ ح وبر مرکز فلک البروج نقطہ ر ومرکز فلک معدل المسیر نقطہ د ورسم کنیم حول نقطہ ت فلک
تدویر ح ط ک ل ووصل کنیم درخط د ل ت ط ح ت ک ہ م بس بی کوییم کی جون کوکب را برخط ہ ح بینند کی نقطہ ت گذشتہ باشد شمس
نیر اوسط او ابدا بران خط باشد اما جون برنقطہ ح باشد مقارن افتاب باشد وموضع افتاب نزد نقطہ ح یابند واکر بر نقطہ ک باشد
مقابل افتاب باشد وموضع افتاب را نزد نقطہ م یابند جہ بعدین اوسطین ہر یکی را از ایشان از دو نقطہ ابعد بعد در طول ودر اختلاف
جون جمع کنند از ایشان سیر شمس اوسط باشد ازان مبدا بعینہ وجون کوکب بر نقطہ ح باشد سیر او بمقدار قوس ط ک ح باشد کی جون

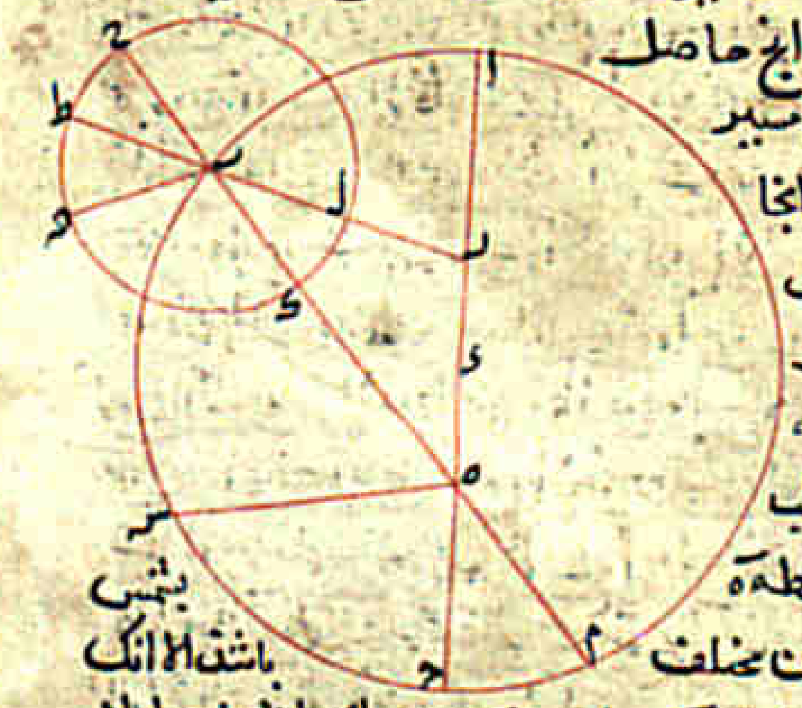

اورا جمع کنند با قوس ا ت اعنی زاویہ ا ر ت کی مساوی ہر دو زاویہ ر ت ہ ت ہ را است انج حاصل
شود سیر اوسط شمس باشد از نقطہ ابعد بعد ومحیط شود ان بدایرہ ونزاویہ ا ہ ح کی زاویہ سیر
کوکب است کی ببینند بس موضع شمس نیر اوسط او مقارن موضعی باشد کی کوکب را دران جا
ببینند وجون کوکب بر نقطہ ک باشد سیر او بمقدار قوس ط ک باشد کی جون اورا جمع کنند
با قوس ا ت اعنی زاویہ ا ر ت کی مساوی ہر دو زاویہ ر ت ہ ت ہ را است انج حاصل
شود سیر شمس اوسط باشد از نقطہ ابعد بعد ومحیط شود ان بنصف دایرہ ونزاویہ
ا ہ ح اعنی زاویہ ح ہ م بس موضع شمس دیگر نیر اوسط او مقابل موضعی باشد کی کوکب
را دران ببینند واز انجہت خطی کی خارج شود از نقطہ ت بکوکب وانج خارج شود از نقطہ ہ بشمس
در مثل این احوال واقع باشند ہر دو بر خطی مستقیم ∴ واما در جمیع ابعاد باقیہ سموت ایشان مختلف باشد الا انک
ایشان ہر دو متوازی باشند ابدا جہ ما جون اخراج کنیم بکوکب خط ت ن وموضع شمس خط ہ س ازبرای انج بیان او از
پیش رفت مساوی دو زاویہ ا ر ک ط ت ن باشد جمیعا وزاویہ ا ر ک مساوی دو زاویہ ا ہ ح ح ت ط است جمیعا بس زاویہ ا ہ س مساوی زاویہ
ا ہ ح باشد با جمیع زاویہ ح ت ن ودیگر زاویہ ح ہ س مساوی زاویہ ح ت ن باشد بس خط ہ س موازی خط ت ن باشد ∴ **در معرفت**
مقادیر ابعاد مراکز افلاک کواکب ثلثہ از مرکز فلک البروج ومواضع نقط ابعاد بعیدہ ایشان واز بہر انک ما تحقیق بدانستیم
مقدار اختلاف سیر قمر وموضع نقطہ بعد ابعد او از ازمان سہ کسوف قمری ہمجنان دیگر بدانیم مقدار اختلاف سیر ہر یکی ازین کواکب

وموضع نقطہ بعد ابعد او از سہ احوال کی انرا اطراف اللیل خوانند ∴ ووجہی کی با او انرا بدانند آن است کی رسم کنیم در سطح فلک البروج سہ دایرہ
متساوی وفرض کنیم کی یکی از ایشان فلک حامل است وان ا ب ح است حول مرکز ت ودیگر فلک معدل المسیر ان ہ ر ح است حول
مرکز ط وثالث فلکی کی مرکز او مرکز فلک البروج است ودر سطح او وان ک ل م است حول ن وقطرک
کی مارست بان مراکز سہ ع ت ن و فرض کنیم کی نقطہ آ موضعی است کی مرکز فلک تدویر بران بود

در حال اولی از احوال طرف اللیل ونقطہ ت موضعی کی بران بود در حال ثانی ونقطہ ح موضعی
کی بران بود در حال ثالث ووصل کنیم خطوط ط ا ہ ط ب ر ط ح ح ن ک ا ن ل ت ن ح م بس قوس
ہ ر از فلک معدل المسیر اجزا سیر باشد در زمان بعد اول وقوس ر ح اجزا سیر در زمان بعد ثانی
ودیگر قوس ک ل از فلک البروج اجزا بعد اول است کی ستہ وقوس ل م اجزا بعد ثانی کی ستہ
بس اکر ہر دو قوس ک ل ل م موتر بودندی ازان دو قوس ہ ر ر ح ما طلب نکردیمی در معرفت
انج کوکب راست از خروج از مرکز جیزی غیر آن لکن ہر دو قوس ک ل ل م موتر انہ ازان دو
قوس ا ت ت ح وایشان معلوم نیستند وجون ما وصل کنیم خطوط ن ر ن ہ ن ح ن ح ت انج موتر
ہر دو قوس ہ ر ر ح باشد دیکر دو قوس ز ش ش ت باشند وایشان معلوم نیستند بس ما محتاج می شویم اورا کی
براینم شی
را کی اختلاف دران واقع می شود وان شی ک ز ز ش ہ م ت است با حقیقت قدر خروج از مرکز برانم جون قرین کنیم دو قوس ہ ر ح
ز ش ش ت یکی از ایشان با دیگری لکن ان شی ممکن نیست کی تحقیق بدانند بی انک اول مقدار خروج از مرکز بدانند ونقطہ ابعد بعد الا انک
ممکن است کی انرا بتقریب بدانند بی انک متقدم شود علم بایشان ہر دو بحقیقت از قبل انک واقع نمی شود میان ایشان از اختلاف جیزی
بسیار ∴ بس بنا امر دران بران کنیم کی میان دو قوس ز ش ش ت ک ل ل م اختلافی نیست کی اورا قدری باشد ∴ اما جون تقدیم
کردیم انرا ∴ فرض کنیم کی کواکب ثلثہ را فلک معدل المسیر ا ب ح است ونقطہ آ ازان اول حال را از احوال ثلثہ ونقطہ ت ثانی
را ازان ونقطہ ح ثالث را وتوہم کنیم مرکز فلک البروج را نقطہ د ووصل کنیم خطوط ا د ب د ح د واخراج
کنیم ح د را
بجہت

باستقامت تا نقطہ ہ ووصل کنیم دیکر خطوط ہ ا ا ت ب ہ وبیرون ارایم اعمدہ ہ ر ہ ح ا ط بس
انک قوس ب ح موتر قوس معلوم است از فلک البروج زاویہ ب د ح معلوم باشد وہمجنان
دیگر زاویہ ہ د ح معلوم باشد وخط ہ ح کی موتر اوست معلومست وزاویہ ہ ح د قایمہ است
بس مثلث د ہ ح معلوم الصورة باشد ونسبت ہ ح معلوم بہ د ہ معلوم بس خط ہ د معلوم باشد
ودیگر بجہت انک قوس ب ح ازان سیر در طول است معلوم است بس زاویہ ب ہ ح معلوم
باشد وزاویہ ہ ب ح بانچہ معلوم باشد وزاویہ ہ ح ت قایمہ است بس مثلث ب ہ ح معلوم
الصورة باشد ونسبت ہ ح معلوم بہ ت معلوم بس خط ہ ت معلوم باشد وبجہت انک قوس ا ب ح
قوس معلومست از فلک البروج زاویہ ا د ح معلوم باشد وہمجنان دیگر زاویہ ا د ہ معلوم باشد وزاویہ ہ ر د
موتر
قایمہ است بس
مثلث ہ ر د معلوم الصورة باشد ونسبت ر ہ معلوم بہ د ہ معلوم بس خط ہ ر معلوم باشد ∴ ودیگر بجہت انک قوس ا ب ح کی ازان سیر در طول
است معلوم است بس زاویہ ا ہ ح معلوم باشد وزاویہ ا ہ ر معلوم بود بس زاویہ ہ ا ر معلوم باشد وزاویہ ہ ر ا قایمہ است بس مثلث ا ہ ر معلوم
الصورة باشد ونسبت ر ہ معلوم بہ آ معلوم بس خط ہ ا معلوم باشد ∴ ودیگر بجہت انک قوس ا ب کی ازان سیر در طول است معلومست بس
زاویہ ا ہ ت معلوم باشد وزاویہ ا ط ہ قایمہ است بس مثلث ہ ا ط معلوم الصورة باشد ونسبت ہ ا معلوم بجہت کی از دو خط ا ط ط ہ معلوم بس
ہر یکی از دو خط ا ط ط ہ معلوم باشد و ہ ت معلومست بس ط ت باقی معلوم باشد وزاویہ ا ط ت قایمہ است بس خط ا ت اذن معلوم باشد
وخط ا ہ ہم معلومست بس قوس ہ ا معلوم باشد وقوس ا ب ح ہم معلوم بود بس جمیع ان وان قوس ہ ا ب ح است معلوم باشد بس جون
اتفاق افتد کی خط ح ہ قطر ان فلک باشد مرکز او بران باشد وازان مقدار خروج او از مرکز بدانند ∴ واکر جنان نباشد بابیرون اریم از
روشن
نقطہ ہ خطی کی مرکز او بکذرد کی نقطہ ک است وان ل ک م است وبیرون اریم عمود ک ن س بس بجہت انک

شد کی ہر یکی از دو خط ح ہ ہ ر معلوم است خط ح ر باقی معلوم باشد وسطح ہ ر در ر ح اعنی سطح ل ر در
ر م معلوم باشد وبا مربع ک ر مثل مربع نصف قطر باشد بس خط ک ر معلوم باشد وان مقدار ما بین المرکزین
است ونسبت او بنصف قطر فلک معدل المسیر معلوم است ∴ ودیگر بجہت انک ہر یکی از دو خط ن ح
ح ر معلوم است خط ر ن معلوم باشد وخط ر ک معلوم است وزاویہ ک ن ر قایمہ است بس مثلث ر ک ن معلوم
معلوم باشد
الصورة باشد وزاویہ ن ر ک معلوم بس قوس م س معلوم باشد وقوس ح م س ہم معلوم است بس قوس ا ح م

واوان است كي بيان اقرب قرب است وبيان حال ثالثه ٭ وهمجنان قوس اح كي ازان سير درطول است معلوم است بس قوس زت كي
بيان ابعد بعد است وبيان حال ثانيه معلوم باشد وقوس ات سم معلوم باشد بس قوس ال كي بيان ابعد بعد است وبيان حال اولي معلوم
باشد ٭ وبعد ازان بابي كي بدانيم مقادير اختلافات قسمت مطلوبه از فلك البروج كي ذكر ايشان از بيش رفت در هريكي از احوال ثلثه
برين جهت وضع كنيم از براي هريكي ازان صورتي مفرد ٭ واوان است كي فلك حامل را ا م كنيم حول مركز د وفلك معدل المسير ل ز ه
حول مركز ز وقطر كي مارست مركزين ل م وبر مركز فلك البروج نقطه ه وفرض كنيم كي مركز فلك تدوير در حال اولي بر نقطه ا باشد ودر
ثانيه بر نقطه ت ودر ثالثه بر نقطه ح وفرض كنيم كي خطوط را عمود مخرجه دران جنان است كي در صور ثلث ٭ بس بجهت انك قوس
ل ز ه كي ازان سير درطول است معلوم است بس زاويه ل ز ه معلوم باشد وزاويه ر ح ز قايمه است بس مثلث ر ح ز معلوم الصورة باشد

ونسبت ز د معلوم بجهريكي از دوخط ر ح ح د
معلوم باشد وهريكي ازخطوط د ا د ت د ح
كي نصف قطر فلك حامل است معلوم است
بس هريكي ازخطوط ا ح ت ح ح ح معلوم
باشد وهريكي از دوخط ح ك ط ه هم
معلومست بس هريكي ازخطوط ا ه ت ه ح ه
معلوم باشد وهريكي از زوايا ط ا ه ط ت ه
هريكي از دوخط
معلوم بس
ط ح ه معلوم
است جه مثلثات
ه ت ط ه ح ط معلوم الصورة اند وبجهت انك خط د ه كي نصف قطر فلك معدل المسير است معلوم است بس هريكي از دوخط د ط ط ه معلوم
باشد وزاويه د ه ط قايمه است بس خط ه ط معلوم باشد وزاويه ه ط معلوم است جه مثلث ط ه معلوم الصورة است بس
هريكي از زوايا ا ه ط ت ه ط ح ه ط كي مو ترقسي اختلافات مطلوبه است از فلك البروج معلوم باشد در احوال ثلث ٭ وجون كوكب
رابي سنند درين احوال بر خطوط ه ا ه ت ه ح بس روشن است كي اگر حركت مركز فلك تدوير او بر فلك ل م نبودي بلكي بر فلك د
بودي بر نقطه ه بودي ازان وكوكب را بر خط ه ديدندي ومقادير زوايا اختلاف را بي بودندي بر مواضع رات ايشان يا ناقص ازان
اين مقادير ابعاد مراكز افلاك خارجه از مركز ارض هم معلوم باشد وهمچنين ابعاد هريكي از احوال ثلث از دو نقطه ابعد بعد واقرب قرب در فلك
معدل المسير اول باشد يا اكثر از ابعاد ايشان ازان هر دو كي بان مقادير است هم ٭ وممكن است كي بيان كنيم كي مقادير اين ابعاد موافق مقادير
ابعاد يست كي بارصاد مي يابند باين وجه ٭ واوان است كي وضع كنيم از براي هريكي از احوال ثلث صورتي شبيه بانج از بيش رفت بس بجهت
انك هريكي از زوايا ا ر ك ت ر م ح ر م معلوم است وزاويه ح ر قايمه مثلث ر ح ز معلوم الصورة باشد ونسبت ر ز معلوم بجهريكي از دوخط ر ح ح ر
معلوم بس هريكي از دوخط ر ح ح ر معلوم باشد وهريكي از خطوط د ا د ت د ح كي نصف قطر فلك حامل است معلوم است بس هريكي
از خطوط ا ح ت ح ح ح معلوم باشد وهريكي
هريكي از خطوط ا ه ت ه ح ه معلوم باشد وهريكي
ط ح ه معلوم است جه مثلثات ثلث معلوم
الصورة اند بس هريكي از زوايا ا ه ت ه م
ح ه م معلوم باشد وايشان مقادير ابعاد كي

است بس ط ه ه
ط ه هم معلوم ط ا ه
از دوخط ح ك از زوايا
از انكي ابعد
كي برصدمي مقادير ابعاد يست باشند
بعد واقرب قرب است در احوال ثلث واين موافق
وانجا روشن شد كي جون موضع كوكب در حال ثالثه معلوم باشد وبعد او از نقطه اقرب قرب معلوم موضع هريكي از دو نقطه ابعد بعد
واقرب قرب هم معلوم باشد ٭ واگر ما رسم كنيم حول مركز ح فلك تدوير ح ط ك مارا نزد ان سير درطول از نقطه ل
كي ابعد بعد ست از فلك معدل المسير معلوم باشد جه زاويه ل ز ح معلوم است ومارا ديگر قوس ط ك
كي در ميانه نقطه ك است كي اقرب قرب است وميان كوكب كي بر نقطه ك است معلوم باشد جه
زاويه ح ز ك معلوم است وهمچنين در وقت حال ثالثه بعد كوكب خمير او درطول از نقطه ابعد
بعد از فلك معدل المسير وبعد او مسير او در اختلاف از نقطه ابعد بعد از فلك تدوير معلوم باشد

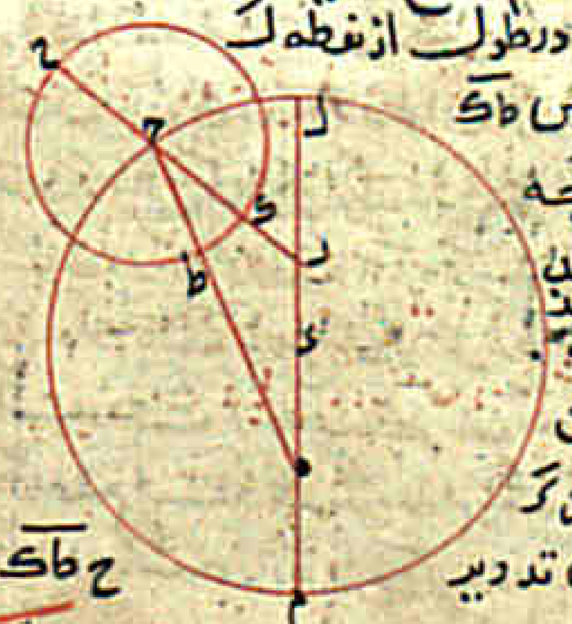

ح ط ك
ووصل كنيم

ه در معرفت مقادير افلاك تداوير كواكب ثلثه وازين اخ گفتيم تا بيان كنيم مقادير اين
افلاك را جنانك وصف مي كنم ٭ واوان است كي رسم كنيم فلك حامل را ا ت ح حول مركز د
وقطر او ا د ح وبر و نقطه ه مركز فلك معدل المسير نقطه ز وترسم كنيم حول نقطه ت فلك تدوير

ووصل كنيم خطوط د ت ح ه ت ط ر ت وبيرون آريم خط ر ت در عمود ه ك ر م وفرض كنيم كي موضع كوكب نقطه ك است ووصل كنيم
خط ه ك وبيرون اريم بران از نقطه ت عمود ت ن بس بجهت انك سير درطول از نقطه ابعد بعد از فلك معدل المسير
است زاويه ت ز ح معلوم باشد وزاويه ز م ر قايمه است بس مثلث ز م ر معلوم الصورة باشد ونسبت
د ز معلوم بجهريكي از دوخط ز م م ر معلوم بس هريكي از دوخط ز م م ر معلوم باشد وخط ز ت دات
نصف قطر فلك حامل است معلوم است وزاويه ت م ر قايمه است بس خط ت م معلوم باشد
وبجهت انك هريكي از دوخط م ك ل ه معلوم است بس خط ل ت معلوم باشد وخط ت ه هم
معلوم باشد وزاويه ه ل ت قايمه است بس مثلث ت ل ه معلوم الصورة باشد وزاويه
ه ت ل معلوم وزاويه ت د ح معلوم بود بس زاويه ت ه ح از ان معلوم باشد ٭ وديگر بجهت انك
بعد كوكب از نقطه اقرب قرب معلوم است زاويه ح ه ك معلوم باشد وزاويه ت ه ك باقيه
باشد وزاويه ه ن ت قايمه است بس مثلث ت ه ن معلوم الصورة باشد ونسبت ه ت معلوم ت ن
خط ت ن معلوم باشد ٭ واز براي انك قوس ح ك معلوم است وان از نقطه ابعد بعد است با موضع كوكب بس زاويه ح ت ك معلوم
باشد وزاويه ح ت ط معلوم است جه او مساوي زاويه ه ت ز معلومه است بس زاويه ط ت ك باقيه معلوم باشد ٭ وروشن شد كي زاويه
ك ه ط معلوم است بس زاويه ت ك ن از ان معلوم باشد وزاويه ت ن ك قايمه است بس مثلث ك ن ت معلوم الصورة باشد ونسبت
ن ت معلوم به ت ك معلوم بس ت ك معلوم باشد ونسبت او بنصف قطر فلك حامل معلوم ٭ واينست انج خواستيم كي بيان كنيم

ط معلوم
معلوم
معلوم بس

ل در تصحيح حركات دوري اين كواكب وبان طريق شناختيم حركات دوري كواكب ثلثه را ٭ واوان است كي رسم كنيم
فلك حامل را ا ت ح حول مركز د وقطر او ا د ح وبر و مركز فلك البروج نقطه ه ومركز فلك معدل المسير نقطه ز وترسم
كنيم حول نقطه ت فلك تدوير ح ط ك ووصل كنيم دوخط ز ت د ت ح وبيرون اريم خط ز ت عمود د ك
وفرض كنيم كوكب را بر نقطه ك ووصل كنيم خط ت ك وبيرون اريم خط ه ل موازي ان وروشن
است كي سير اوسط شمس بران باشد ووصل كنيم خط ه ك وبيرون اريم بران دو عمود ز ت ت ن
وخط ت ن عمود ز س بس شكل ز م ن س قايم الزوايا باشد بس بجهت انك زاويه ا ه ك كي ازان
سير كوكب مرايي است از ابعد بعد معلوم است وزاويه ا ه ل كي ازان سير اوسط شمس است
هم معلوم بس زاويه ط ه ل اعني زاويه ت ك ه معلوم باشد وزاويه ط ن ت قايمه است بس
ت ك ن معلوم الصورة باشد ونسبت ك ت معلوم ت ن معلوم بس خط ت ن معلوم باشد ٭ وبجهت

مثلث
انك زاويه ز م

معلوم است وزاويه ز م ه قايمه است بس مثلث ه م ز معلوم الصورة باشد ونسبت ه ز معلوم بجهريكي از دوخط ز م م ه معلوم بس هريكي
از دوخط ز م م ه معلوم باشد بس خط ن س معلوم باشد وخط س ت هم معلوم باشد وخط ز ت كي نصف قطر فلك حامل است معلوم
است وزاويه ت س ز قايمه بس مثلث ز س ت معلوم الصورة باشد وزاويه ت ز س معلوم وزاويه ت ز م معلوم باشد وزاويه ت ز ه هم معلوم
باشد بس زاويه د ز ت معلوم باشد وزاويه ز ك د قايمه است بس مثلث د ز ك معلوم الصورة باشد ونسبت د ز معلوم بجهريكي از دوخط
ز ك ك د معلوم بس هريكي از دوخط ز ك ك د معلوم باشد وخط ك ت باقي معلوم وزاويه ت ك د قايمه است بس خط ت د معلوم
باشد وزاويه د ت ك معلوم است از براي انك مثلث د ت ك معلوم الصورة است و ازانجهت هم زاويه ت د ا معلوم باشد بس زاويه
ا د ت اذن معلوم باشد واو محيط است بمقدار بعد موضع كوكب خمير اوسط او درطول كي موضع مركز فلك تدوير است كي نقطه ت است
از نقطه ابعد بعد واز انجهت موضع او از فلك البروج معلوم باشد ٭ وبجهت انك زاويه ا ه ل كي ازان سير اوسط شمس است معلوم
است واو مساوي مجموع هر دو زاويه سير كوكب است درطول ودر اختلاف وزاويه ا د ت كي ازان سير درطول است معلوم است بس
زاويه ح ت ك كي ازان سير در اختلاف است معلوم باشد واز انجهت بعد كوكب از ابعد بعد از فلك تدوير معلوم باشد ٭ ح در حال
حركات دوري كواكب خمسه وجون مقادير حركات اين كواكب درطول ودر اختلاف وحركات ابعد بعد افلاك خارجه المراكز
معلوم است مارا در هر مدتي كي فرض كنيم آنرا بيان دو زمان معلوم بس جون زيادت كنيم انرا بر حاصل مواضع ايشان در زمان اول
انج حاصل شود مواضع ايشان باشد درطول ودر اختلاف ومواضع ابعد بعد از افلاك خارجه المراكز در زمان ثاني واين اخر مقالت
دهم است از مجسطي ٭

مقالت يازدهم از فن دوم از جمله جهارم كي در علم رياضي است

سه باب است ودو شكل آ در انك جگونه بدانيم از حركات دوري سيارات خمسه با بريس اشكال هندسي
وجون دانستيم از حركات دوري اين كواكب را واختلافات سير ايشان تا بيان كنيم هم كي جگونه بدانيم مواضع حقيقي ايشان

بطریق خطوط ∴ واو باین باشد کی رسم کنیم فلک حامل را اب ج حول مرکز د وقطر او اد ج وبران مرکز فلک البروج
نقطه ه ومرکز فلک معدل المسیر نقطه ز وتوهم کنیم حول نقطه ب فلک تدویر ح ط ک وفرض کنیم کی کوکب
بر نقطه ک باشد ووصل کنیم خطوط ز ب ط ه ب ح ه ک ک ب وبیرون اریم بر خط ب ح عمود ک ل پس
بجهت انک ما بیان کردیم کی چون مسیر در طول معلوم باشد اعنی زاویه ا ز ب زاویه ا ه ب معلوم باشد
وهمچنان زاویه ه ب ز اعنی زاویه ح ب ط معلوم باشد وزاویه ط ب ک کی ازان مسیر اختلاف است
معلوم است پس جمیع زاویه ح ب ک معلوم باشد وزاویه ک ل ب قایمه است پس مثلث ب ل ک معلوم
باشد ونسبت ب ک معلوم بهر یکی از دو خط ک ل ل ب معلوم پس هر یکی از دو خط ک ل ل ب معلوم باشد وخط ه ب هم معلوم
است پس نسبت جمیع ه ل بل ک معلوم باشد وزاویه ه ل ک قایمه است پس مثلث ل ه ک معلوم الصوره باشد وزاویه ک ه ل
معلوم وزاویه ا ه ل معلوم بود پس جمیع زاویه ا ه ک کی محیط است ببعد مرای کوکب از نقطه ابعد بعد معلوم باشد ∴ ب در
معرفت عمل جداول اختلافات مسیر کواکب خمسه وبعد از انچ تقدیم کردیم انرا باید کی هر یک را ازین کواکب جدولی باشد از برای
اختلافات جزوی ایشان تا علم بمواضع حقی ایشان آسان شود وباید کی بعد از اعداد مشترکه در جدولی کی منسوب است بثالث
اجزاء اختلافی باشد کی لازم اند از قبل فلک معدل المسیر اگر مرکز فلک تدویر لازم محیط او بودی ودر رابع فضل بین الاختلافین اعنی
انک لازم اند از قبل فلک حامل وانک لازم اید از قبل فلک معدل المسیر ودر خامس فضل میان اختلافی کی از قبل فلک تدویر لازم اید
کی در جدول سادس است میان انک فلک تدویر در بعد ابعد باشد ومیان انک در بعد اوسط باشد ودر سابع فضل میان این
اختلاف ومیان انک در بعد اقرب باشد ومیان انک در بعد اوسط باشد ودر ثامن دقایقی باشد کی ماخوذ اند از سنتی کی بان
بدانند مقدار انچ بفضل رسد میان اختلافات عظمی کی از قبل فلک تدویر باشد چون در مابین ابعاد ثلثه باشد ∴ ووجهی کی باو
انرا بدانند ان است کی خطی را کی مارست بمرکز فلک بروج ومرکز معدل
کی مرکز فلک البروج نقطه ج است ومرکز فلک معدل المسیر نقطه ب وبیرون
حول نقطه ه فلک تدویر ز ح وبیرون آریم خط ج ح کی مماس او شود ووصل کنیم
دو خط ج ه ه ح وفرض کنیم کی بعد مرکز فلک تدویر در هر یکی از کواکب خمسه
از نقطه بعد ابعد بمسیر او در طول معلوم باشد واز برای ان کی ما بیان کردیم کی
چون زاویه ا ب ه معلوم باشد نسبت خط ج ه بخط ه ح معلوم باشد وزاویه
ه ح ج قایمه است پس مثلث ج ه ح معلوم الصوره
باشد وزاویه ه ج ح معلوم واو محیط است بمقدار اختلاف اعظم کی لازم می اید
از قبل فلک تدویر پس مقادیر اختلافات عظمی
در ابعاد ثلثه معلوم باشد ودیگر فضل میان این اختلافات در ابعادی کی یاد
کردیم معلوم باشد ∴ ج در حساب مسیر کواکب
در طول وبعد از علم ما بمسیر هر یکی ازین کواکب در طول ودر اختلاف ما مواضع حقی ایشان بدانیم هم برین وجه کی فرا گیریم از جدولی
کی خاص باشد بان کوکب انچ بحیال اجزا مسیر در طول است در جدول ثالث پس از انک زیادت کنیم بران ونقصان کنیم ازان انچ
مایلی است از جدول رابع انگاه اگر اجزا مسیر در طول اقل باشد از صد وهشتاد نقصان کنیم اورا ازان وزیادت کنیم بر اجزا مسیر
اختلاف واگر اکثر باشد زیادت کنیم اورا بران ونقصان کنیم اورا از اجزا مسیر اختلاف پس هر یکی ازین دو مسیر معدل باشد انگاه
فرا گیریم دیگر انچ بحیال اجزا مسیر در طول است در جدول ثامن وانچ بحیال اجزا مسیر اختلاف معدل است در جدول خامس وسادس
وسادس وسابع پس اگر انچ در جدول ثامن است الی النقصان باشد ضرب کنیم انرا در خامس وقسمت کنیم انچ مجتمع شود بر سنتین
ونقصان کنیم انچ بیرون اید از سادس واگر الی الزیاده باشد ضرب کنیم انرا در سابع وقسمت کنیم انچ مجتمع شود بر سنتین وزیادت
کنیم انچ بیرون اید بر سادس انگاه اگر اجزا مسیر اختلاف معدل اقل از صد وهشتاد باشد زیادت کنیم انچ حاصل شود بعد ازان
بر اجزا مسیر طول معدل ونقصان کنیم اورا ازان اگر اکثر باشد انچ حاصل شود بعد موضع مرای کوکب باشد از نقطه ابعد بعد
دران وقت ∴ واین اخر مقالت یازدهم است از مجسطی

مقالت دوازدهم از فن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

چهار باب است وهشت شکل آ در انچ بتقدیم ان احتیاج است در
معرفت رجوع کواکب خمسه اما چون بحقیقت بدانستیم انچ تقدیم کردیم بدرستی بدان کی از پی ان می رود کی بحث کنیم از رجوعات
قلیل وکثیر این کواکب ∴ پس می گوییم کی اختلافی کی کاین است بحسب قیاس بشمس اگر ان از جهت فلک تدویر عارض می شود مسیر
فلک تدویر ومسیر کوکب دران چنان باشد کی فرض کردیم اگر اخراج کنند از ابصار ما خطی مستقیم کی قطع فلک تدویر کند بوجهی کی نسبت
نصف انچ واقع شود ازان در فلک تدویر بخطی کی میان ان نقطه باشد کی موضع قطع است کی از جهت بعد اقرب است ومیان

ابصار

ابصار ما چون نسبت مسیر فلک تدویر باشد بمسیر کوکب ان نقطه ان باشد کی چون کوکب بانجا رسد اورا واقف بینیم ∴ واگر اختلاف
از جهت فلک خارج مرکز عارض می شود ان ممکن است کی باشد در کواکب ثلثه فقط باین وجه کی مرکز فلک خارج مرکز حرکت کند حول
مرکز فلک البروج بر توالی بروج حرکتی مساوی حرکت شمس وسطی وکوکب حرکت کند در فلک خارج مرکز حول مرکز او بر خلاف توالی بروج
حرکتی مساوی مسیر اختلاف پس چون اخراج کنند خطی مستقیم در فلک خارج مرکز کی بمرکز فلک البروج بگذرد ونسبت نصف جمیع
او باصغر قسمین او چون نسبت مسیر فلک خارج مرکز باشد بمسیر کوکب چون کوکب بموضع قطع رسد کی از جهت بعد اقرب است ازین
فلک اورا واقف بینیم ∴ وما بیان کنیم اتفاق این دو وجه را واستوا اقدار ونسب در ایشان هر دو ∴ فرض کنیم دو مرکز کی بران اب ج د
باشد حول مرکز ه وقطر او اه ج وبیرون اریم اورا با نقطه ز کی مرکز فلک البروج است وفصل کنیم از دو جانب نقطه ج کی اقرب قرب است
دو قوس ج ح ج ط متساوی وبرانیم بر دو نقطه ح ط دو خط ز ح ب ز ط د ووصل کنیم دو خط د ح ب ط متقاطع بر نقطه ک ∴ پس می گوییم
اولا کی نسبت ا ز بر ج چون نسبت ا ک است بک ج چه وصل کنیم دو خط ا د د ج وبرانیم بر نقطه ج خط ل ج م موازی خط ا د پس
زاویه د ج ل قایمه باشد وخط ل ج مساوی خط ج م چه زاویه ل د ج مساوی زاویه ج د م است ونسبت ا د بج م اعنی ا ز بر ج چون نسبت
ا د باشد بل ج اعنی ا ک بک ج پس اگر دایره اب ج د فلک خارج مرکز باشد نقطه ک مرکز فلک البروج
کی بر جهت فلک تدویر خط ا ز را باشد کی بعد اعظم است بخط ز ج کی بعد اصغر است چون نسبتی باشد
بر جهت فلک خارج مرکز خط ا ک را باشد کی بعد اعظم است بخط ک ج کی بعد اصغر است ومی گوییم
دیگر کی نسبت د ز بر ط چون نسبت ب ک است بک ط چه وصل کنیم خط ب ز د وبیرون اریم خط
ط س موازی ان پس خط ب ز مساوی خط ز د باشد ونسبت ز د بط س اعنی د ز بر ط چون
نسبت ب ز باشد بس ط اعنی ب ک بک ط پس چون ترکیب کنیم نسبت جمیع هر دو خط د ز ز ط
چون نسبت ب ط باشد بط ک واگر اخراج کنیم دو عمود ه ع ه ب نسبت ع ز بر ط چون نسبت ف ط
ودیگر نسبت ع ط بط ز چون نسبت ف ک باشد بک ط پس اگر این نسبت بر جهت فلک تدویر چون
فلک تدویر باشد بمسیر کوکب نظیر ان بر جهت فلک خارج مرکز چون نسبت ف ط باشد بط ک ونسبت
ما این نسبت ان است کی نسبت مسیر فلک تدویر بمسیر کوکب چون نسبت مسیر در طول است فقط
چه نسبت مسیر فلک خارج مرکز بمسیر کوکب چون نسبت مسیر اوسط شمس است کی چون نسبت مسیر کوکب است
مجموع مسیر او در اختلاف ∴ وباید کی بیان کنیم کی دو نقطه ح ط تحدیدان دو موضع می کنند کی در ایشان تخیل وقوف
قوس رجوع کوکب است وقوس باقی تمام دایره را قوس استقامت او ∴ وابلونیوس از برای ان تقدیم مقدمه کرده
است کی چون مثلث اب ج باشد وضلع ب ج ازو اطول باشد از ضلع اج وفصل کنند خط ج د واقصر نباشد از خط
نسبت ج د بدب اعظم باشد از نسبت زاویه اب ج بزاویه ب ج ا چه سطح ا د ج ه متوازی الاضلاع تمام کنیم وفرض
کنیم کی هر دو خط ب ا ج ه بر نقطه ز متلاقی شوند ورسم کنیم بر مرکز ا وببعد اه قطعه دایره کی بنقطه ج بگذرد
وان ج ه ح است پس نسبت مثلث اه ز بمثلث اه ج اعنی نسبت خط ز ه بخط ه ج اعظم
باشد از نسبت قطاع اه ج بقطاع اه ج اعنی نسبت زاویه ز اه بزاویه ه اج لکن
نسبت ج د است بدب ودو زاویه ز اه ه اج مساوی دو زاویه اب ج ب ج ا اند پس از انجهت نسبت ج د بدب اعظم باشد از نسبت زاویه
اب ج بزاویه ب ج ا ∴ وروشن است کی این نسبت بسیاری اعظم باشد اگر خط ج د اعظم باشد از خط اج ∴ وچون تقدیم کردیم انرا فرض کنیم
بر جهت فلک تدویر وبر جهت فلک خارج مرکز هم دایره اب ج حول مرکز ه
ز گذشته است کی بصرست ونسبت ه ج بج ز اعظم است از
کی کوکب دران حرکت می کند بمسیر کوکب پس ممکن باشد
اخراج خط ز ح ب تا نسبت نصف خط ب ج بخط ح ز چون
نسبت مسیر فلک باشد بمسیر کوکب ∴ پس می گوییم کی چون کوکب
بنقطه ح رسد بر هر یکی از جهتین تخیل ما کند کی اورا وقوفی هست
را کی فرا گیرند از دو جانب نقطه ح انچ از جهت ابعد بعد باشد
اقرب قرب بود قوس رجوع او پس فرا گیریم اولا از جهت ابعد بعد قوس ک ح
بجهت انک خط ب ح در صورت اولی اعظم است از خط ب ک ودر ثانیه اصغر

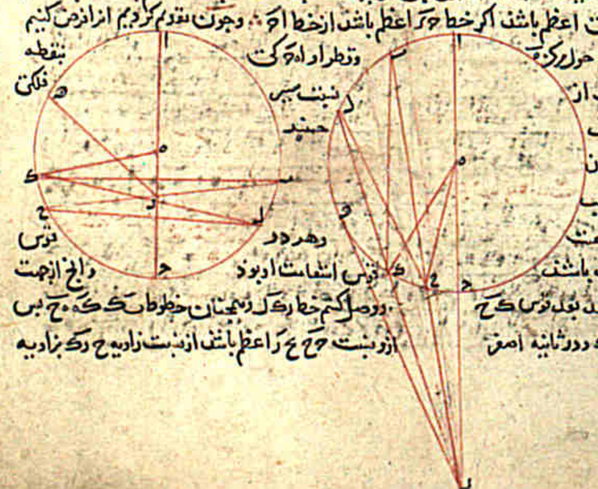

نسبت ز ه به ج چون
بنقطه
فلکی
وقطر او اه ج کی
نسبت مسیر
حسند
وهر دو
قوس
استقامت او بود
وانچ از جهت
ووصل کنیم خط ز ک ل وهمچنان خطوط ب ک ک ه ه ح پس
ازو نسبت ج ح بح ز اعظم باشد از نسبت زاویه ح ز ک بزاویه

ک ب ح پس نسبت نصف خط ب ح بخط ح ر کی چون نسبت سیر فلک است بسیر کوکب اعظم باشد از نسبت زاویه ح ر ک بضعف زاویه
ک ب ح اعنی زاویه ک ه ح پس نسبت زاویه ح ر ک بزاویه ک ه ح اقل باشد از نسبت سیر فلک بسیر کوکب و زاویه کی نسبت او بزاویه
ک ه ح چون نسبت سیر فلک باشد بسیر کوکب اعظم باشد از زاویه ح ر ک و فرض کنیم کی ح ر ک باشد پس در ازمان متساویه چون کوکب
قوس ک ح قطع کند منتقل شود بخلاف توالی بروج بمقدار زاویه ح ر ک و بسبب سیر فلکی کی کوکب دران متحرک است منتقل شود کوکب
بر توالی بروج بمقدار زاویه ح ر ک پس بر هر یکی ازین دو جهت کوکب را بینند کی بر توالی بروج سیر کرده باشد بمقدار زاویه ک ر ک و باین مثال
روشن شود عکس انچ گفتیم و اوان است کی قوس ک ح را از جهت اقرب قرب گرفته باشند تا نسبت نصف ل ک بک ر چون نسبت سیر
فلک باشد بسیر کوکب چه وصل کنیم خط ل ح و گوییم بجهت انک خط ک ر اعظم است از خط ر ح نسبت ل ک بک ر اقل باشد از نسبت زاویه
ح ر ک بزاویه ک ل ح پس نسبت نصف خط ل ک بخط ک ر اقل باشد از نسبت زاویه ح ر ک بضعف زاویه ک ل ح اعنی زاویه ح ه ک
و چون عکس کنیم انچ تقدیم کردیم واجب باشد کی نسبت زاویه ک ه ح بزاویه ح ر ک اقل باشد از نسبت سیر کوکب بسیر فلک پس زاویه
کی نسبت او این نسبت باشد اعظم باشد از زاویه ک ه ح و انتقال بخلاف توالی بروج اکثر باشد از انتقال بتوالی بروج ∴ و روشن است کی
ابعادی کی دران نسبت ه ح بح ر اعظم از نسبت سیر فلک بسیر کوکب نباشد ممکن نباشد اخراج خطی دیگر کی احداث مثل این نسبت
کند و کوکب را واقف بینند و نه راجع بجهت انک چون خط ه ح اصغر نیست از خط ه ک نسبت زاویه ح ر ک بزاویه ک ه ح اقل باشد از
نسبت خط ه ح بخط ح ر و نسبت خط ه ح بخط ح ر اعظم نیست از نسبت سیر فلک بسیر کوکب پس نسبت زاویه ح ر ک بزاویه ک ه ح اقل
باشد از نسبت سیر فلک بسیر کوکب ∴ و بجهت انک ما بیان کردیم کی موضعی کی دران این عارض شود سیر کوکب در و بر توالی بروج باشد
پس واجب شود ازان کی نیابند از فلک تدویر و نه از فلک خارج مرکز قوسی کی دران کوکب را راجع بینند ∴ ب در معرفت رجوعات
کواکب خمسه و چون انچ متصل است باین ان بود کی بدانیم مقادیر رجوعات این کواکب را و مدت ازمان ایشان چون ابعاد مراکز
افلاک تداویر ایشان از مرکز زمین معلوم باشد ∴ پس ما انرا بیان کنیم برین گونه ∴ فرض کنیم کی دایره ا ب فلک حامل است و قطر او
ا ح ب و بر و مرکز فلک البروج نقطه ح و رسم کنیم حول مرکز ا فلک تدویر ه ر ح و اخراج کنیم خط ح ر ه اخراجی کی چون بیرون ارند بر و عمود
ا ط نسبت خط ط ر بخط ر ح چون نسبت سیر فلک تدویر باشد بسیر کوکب پس بجهت انک خط ا ر کی نصف قطر فلک تدویر
هر یکی ازین کواکب است معلومست و خط ا ح کی بعد مرکز فلک تدویرست از ارض معلومست پس خط ح ر معلوم باشد و خط
ح ح هم معلوم باشد و سطحی کی محیط شود بان دو خط ر ح ح ح اعنی انچ محیط شود بان دو خط ه ح ح ر معلوم باشد و خط
ح ر معلوم است بجهت انک نقطه ر معلوم است پس خط ط ر معلوم باشد و خط ا ر هم معلومست و زاویه ا ط ر قایمه پس مثلث
ر ط ا معلوم الصورة باشد و زاویه ر ا ط معلوم ∴ و دیگر بجهت انک خط ح ر ط معلوم است و خط ح ا معلوم و زاویه
ا ط ح قایمه پس مثلث ح ا ط معلوم الصورة باشد و زاویه ط ا ح معلوم و زاویه ط ا ر معلوم بود پس زاویه
ر ا ح باقی کی زاویه سیر اختلافیست کی بینند معلوم باشد و زاویه ا ح ر کی زاویه رجوع است کی او قبل سیر
کوکب است از احد الموقوفین تا حالی کی سمت است بطرف لیل معلوم باشد و انچ با جزا سیر اختلاف رسد
بحصه ایشان از سیر معدل در طول بحسب نسبتی کی بین المسیرین است یکی ازیشان با دیگری در سایر ابعاد معلومست
قوس رجوع معلوم باشد و ایام ان هم معلوم باشد ∴ و باید کی بدانند کی این مقادیر کی بیان کردیم انرا موافق مقادیر است کی برویت
ادراک ان می کنند در هر یکی ازین کواکب ∴ ج در صفت عمل جداول وقوفات این کواکب و چنانک ما دانستیم انچ تقدیم کردیم همچنان
باید کی این وقوفات را جداولی باشد تا اسان شود علم بمواضع ایشان چون مراکز افلاک تداویر در مابین اوسط ابعاد ایشان باشد و اعظم
انها یا اصغر ان و باید کی بعد از اعداد مشترکه هر یکی را ازین کواکب دو جدول باشد کی در ایشان سیر اختلاف معدل باشد از ابعد بعدی
کی بینند و در اول ازیشان هر دو ابعاد وقوف اول باشد و در ثانی ابعاد وقوف ثانی چون مراکز افلاک تداویر در ابعاد ثلثه باشند
و اما اگر در مابین این ابعاد باشند ما بدانیم انرا از دقایقی کی در جدول ثامن است از جداول اختلافات سیر چه بدانند از قبل اعظم
اختلافی کی کاین است بسبب سیر اختلاف مقادیر ابعاد فلک تدویر کی بحسب ان یابند اختلاف مواضع وقوفات را ∴ و باید کی بدانند
کی رجوعاتی را کی ادراک کردند دران مراکز افلاک تداویر بر نفس نقطه ابعد بعد یا اقرب قرب نبودند بلکه میان ایشان بعدی محدود
در هر یکی ازین کواکب پس ما استخراج کردیم ازان مقادیری کی واجب است کی ایشانرا باشد چون مراکز در نفس موضع ابعد بعد
و اقرب قرب باشد برین جهت ∴ اما در دو کوکب زحل و مشتری در مابین ابعادی کی یاد کردیم اختلافی نبود کی انرا قدری بسیار باشد
و ازانجهت اثبات کردیم ایشانرا اعداد سیر اختلاف مبتدی از ابعد بعدی کی بینند از فلک تدویر ∴ و اما در کواکب باقی ما فرا گرفتیم فضل
میان نقطه وقوف و میان موضع بعد اوسط از فلک خارج مرکز و ضرب کردیم انرا در فضلی کی میان بعد اعظم است یا اصغر و میان

بعد اوسط

بعد اوسط و قسمت کردیم انچ مجتمع شد بر فضلی کی میان بعدی است کی فرض کرده ایم اورا از ابعد بعد یا اقرب قرب و میان بعد اوسط انچ خارج
شد فضل بود میان بعدی کی موضعی الوقوفین را بود از نقطه اقرب قرب چون مرکز فلک تدویر در بعد ابعد یا بعد اقرب باشد و میان بعدی
کی در بعد اوسط باشد انگاه حینئذ اجزایی کی از نقطه اقرب قرب مرای فلک تدویرست و انچ از ابعد بعدست تا موضع وقوف اول معلوم
باشد و همچنان اجزایی کی از نقطه ابعد بعد باشد وقوف ثانی معلوم باشد و اوان است کی در جداول هر یکی است از کواکب ∴ و بعد
ازین ممکن باشد کی بدانیم ابعاد مواضع وقوفاتی کی در مابین مواضعی باشد کی یاد کردیم چون بعد از ابعد بعد از فلک خارج مرکز
بسیر اوسط معلوم باشد چه ما فرا گرفتیم فضل میان بعد فلک تدویر موضع و میان بعد اوسط و ضرب کردیم انرا در فضلی کی میان اجزا
سیر اختلاف مرای است در وقوفات چون مرکز فلک تدویر در ابعد بعد باشد و میان اجزا سیر اختلاف مرای در بعد اوسط و قسمت
کردیم انچ مجتمع شد بر فضلی کی میان ابعاد بعیده و ابعاد وسطی است انچ بیرون اید فضل بود میان اجزا سیر اختلاف در مواضعی
کی وضع کردیم کی سیر در طول منتهی شد بان و میان سیر اختلاف چون فلک تدویر در بعد اوسط باشد ∴ و چون ابعاد مواضع وقوفات
اول کی کاین اند در بعد اوسط از فلک خارج مرکز از ابعاد بعیده مرای از افلاک تداویر معلوم بود و درین کواکب غیر عطارد اقل بودند
از ابعاد مواضع این وقوفات کی کاین اند در بعد اعظم از فلک خارج مرکز از ابعاد بعیده مرای از افلاک تداویر و در عطارد اکثر بودند
ازان مثل اجزایی کی فضلی است کی یافتیم انرا مر مواضعی را کی وضع کردیم کی سیر در طول منتهی شد بان چه ما چون نقصان کنیم
انرا از اجزا بعد وقوفی کی کاین است در موضع بعد اوسط در جمیع این کواکب غیر عطارد و زیادت کنیم در عطارد ما را اجزا بعد موضع
این وقوف از نقطه ابعد بعد مرای از فلک تدویر معلوم باشد و چون نقصان کنیم این اجزا را از اجزا دور واحد انچ باقی ماند معلوم باشد
و ان اجزا بعد موضع وقوف ثانی است ∴ و بدرستی کی اسان شود دانستن انک اگر ما اجزا سیر اختلاف مرای را فرا نگیریم بلکه اجزا سیر
در طول غیر معدل فرا گیریم ما چون فرا گیریم انچ بحیال ان است از جداول اختلاف سیر و نقصان کنیم انرا از اجزا سیر اختلاف مرایی کی یافتیم
ایشانرا اگر اجزا سیر در طول اقل از صد و هشتاد باشد و زیادت کنیم بران اگر اکثر باشد انچ حاصل شود قوس وقوف باشد مبتدی
از بعد اوسط ∴ د در معرفت ابعاد عظمی زهره و عطارد از شمس و بعد از انک بیان کردیم انچ عارض می شود در رجوعات
کواکب خمسه تا بیان کنیم دیگر مقادیر ابعاد عظمی از افتاب کی این دو کوکب زهره و عطارد را می باشد در سایر اجزا بروج بعد
از انک موضع هر یکی از دو نقطه ابعاد بعیده ایشان معلوم باشد و دیگر موضع ایشان هر دو از فلک البروج معلوم باشد ∴ و فرض
کنیم اولا در کوکب زهره کی خطی کی مارست با بعد بعد خط ا ب ح ر ه است و نقطه ا از و ابعد بعد و نقطه ب مرکز فلک
معدل المسیر و نقطه ح مرکز فلک حامل و نقطه ر مرکز فلک البروج و بیرون اریم از نقطه ح خط ح ر و رسم کنیم حول نقطه ر
فلک تدویر ح ط و بیرون اریم از نقطه ر خط ر ط کی مماس او باشد اما در صورت اولی از ناحیت صباحیه متقدمه
او و در ثانیه از ناحیت مسائیه تالیه او و وصل کنیم دو خط ب ر ح ر ط و بیرون اریم اعمده ح ک ح ل ب م پس
بجهت انک هر یکی از دو خط ا ر ر ط معلوم الوضع است زاویه ا ر ط معلوم باشد
و زاویه ح ک ر قایمه است پس مثلث ر ک ح معلوم الصورة باشد و زاویه ر ح ک
معلوم و نسبت ر ح معلوم بح ک معلوم پس خط ح ک اعنی خط ل ط معلوم باشد
پس خط ر ل معلوم باشد چه خط ر ط کی نصف قطر فلک تدویرست معلوم است و خط ر ح کی نصف قطر فلک حامل است
معلومست و زاویه ر ل ح قایمه پس مثلث ح ل ر معلوم الصورة باشد و زاویه ر ح ل معلوم و زاویه ل ح ک قایمه است پس زاویه
ر ح ر معلوم باشد و دیگر زاویه ا ح ر معلوم باشد و زاویه ب م ح قایمه است پس مثلث ح م ب معلوم الصورة باشد
و نسبت ب ح معلوم بهر یکی از دو خط ح م م ب معلوم پس هر یکی از دو خط ح م م ب معلوم باشد و خط م ر معلوم باشد
و زاویه ب م ر قایمه است پس مثلث ر م ب معلوم الصورة باشد و زاویه ب ر م معلوم و روشن شده بود کی زاویه ا ح ر
معلومست پس زاویه ا ب ر حینئذ کی زاویه سیر در طول است معلوم باشد و ان مقدار
بعد شمس است بسیر اوسط او از نقطه ابعد بعد پس موضع او بسیر
اوسط معلوم باشد و همچنان موضع او بسیر حقی هم معلوم باشد ∴
و ازانجهت اکثر تباعد صباحی این کوکب در صورت اولی و اکثر تباعد مسائی او در صورت ثانیه
شمس حقی معلوم باشد چون موضع او از فلک البروج معلوم باشد و اما کوکب عطارد از برای انچ
می شد اورا در ظهورات او کی اورا دران بینند ما طلب مقدار اعظم بعد مسائی او کردیم و اوان است کی
ابعد بعد او قرب نیست جزو باشد و اعظم بعد صباحی او و ازان است کی میان او و میان اقرب قرب او این مقدار

از موضع عارض میان باشد

مم ∴ وچون بحسب اصولی کی موضوع است این کوکب را ان بود کی چون مسیر مرای او معلوم باشد مسیر او در طول معلوم نباشد چه
نصف قطر فلک حامل او باقی می ماند ابدا بر مقداری واحد از طول و هرگاه کی مسیر او در طول معلوم باشد مسیر مرای او معلوم باشد
پس باید کی هر جزوی را از اجزا فلک البروج در موضع باشد کی مایلی او باشند یکی بخلاف توالی بروج و دیگر بتوالی تا اسان شود
کی بدانیم ازان دو بعد اعظم کی اورا باشد دران دو موضع بعد اعظمی را کی اورا باشد دران جزو کی خواستیم ∴ اکنون بیان کنیم
اولا اعظم بعد مسایی او چون میان موضع او و میان ابعد بعد ان مقدار باشد کی تحدید کردیم ∴ و فرض کنیم کی قطری کی مارست
بابعد بعد دان نقطه آ است ا ب ج است و بر مرکز فلک البروج نقطه ه و مرکز فلک معدل المسیر نقطه ب
کنیم اولا کی مرکز فلک تدویر در نقطه ابعد بعدست پس شمس مسیر اوسط او دران موضع باشد و موضع حقی
او معلوم باشد و رسم کنیم حول نقطه آ فلک تدویر ر ح و بیرون اریم
ح ح کی مماس ناحیه مسایی او شود و وصل کنیم خط ا ح پس بجهت انک خط
ا ح کی بعد اعظم است معلوم است و خط ا ح کی نصف قطر فلک تدویرست معلوم است
و زاویه ا ح ه قایمه است پس مثلث ح ح ا معلوم الصورة باشد و زاویه ا ح ح معلوم و ان مقدار بعد موضع کوکب است از نقطه ابعد
بعد پس از انجهت بعد اعظم او از موضع شمس حقی معلوم باشد ∴ و دیگر فرض کنیم کی بعد مسیر در طول از نقطه ابعد بعد معلومست
پس شمس مسیر اوسط او دران موضع باشد و موضع حقی او معلوم باشد و اخراج کنیم خط ب ه را اخراجی
محیط شود با خط ب آ بزاویه کی مقدار ان بعد مسیر باشد از نقطه ابعد بعد و رسم کنیم حول نقطه ه
فلک تدویر ر ح و بیرون اریم خط ح ح کی مماس ناحیه مسایی او شود و وصل کنیم در خط ح ه ه ح پس بجهت
انک زاویه ا ب ه کی ازان مسیر در طول است از نقطه ابعد بعد معلوم است پس زاویه ا ح ه کی ازان
مسیر مرای است معلوم باشد و خط ح ه کی بعدست حینئذ معلوم است و خط ه ح کی نصف قطر فلک
تدویرست معلوم است و زاویه ه ح ح قایمه است پس مثلث ح ح ه معلوم الصورة باشد و زاویه ه ح ح معلوم
انجهت زاویه ا ح ح معلوم باشد و ان مقدار بعد موضع کوکب است از نقطه ابعد بعد و از برای ان بعد اعظم
موضع شمس حقی معلوم باشد و بجهت انک فضل میان هر دو موضع کوکب معلومست و همچنان فضل میان
اعظمین معلومست پس انچ بان رسد کی میان موضع اول است و میان نقطه کی بعد ان از ابعد بعد او ان
است کی تحدید کردیم معلوم باشد پس چون نقصان کنیم انرا از اعظم بعدین کی اورا باشند دران دو موضع انچ
شود مارا معلوم باشد و ان اعظم بعد مسایی او باشد از موضع شمس حقی چون دران نقطه باشد کی یاد کردیم
بعینه بدانیم هم اعظم بعد صباحی او چون میان موضع او و اقرب قرب او ان مقداری باشد کی تحدید کردیم چه ما
کنیم صورتی شبیه بصورت متقدم و وضع فلک تدویر دران بر توالی بروج باشد خروج
مسیر در طول از نقطه اقرب قرب بر توالی بروج معلوم باشد و این بعد در صورت
مقداری معلوم زاویه ر ب ه کی ازان مسیر در طول است از اقرب قرب معلوم
و همچنان زاویه ر ح ه کی ازان مسیر مرای است معلوم باشد و برهان منتظم شود
کی پیش ازین است تا منتهی شود بانک ان حاصل
و ان اعظم بعد صباحی اوست از موضع شمس حقی
چون دران نقطه باشد کی یاد کردیم و بعد ازان
باید کی از برای انچ تقدیم کردیم جدولی باشد از برای
معرفت مقادیر این ابعاد در اوایل بروج و در اول ازان بروج اثنا عشر باشد و در ثانی
و در رابع و در خامس ابعاد صباحی و مسایی کوکب عطارد ∴ و اینست اخر

و

ر

ح

و توهم

ح

اگر توهم

خط مماس او از جهت صباحی او بعد
اولی اول از بعد باشد در صورت ثانیه
باشد در صورت اولی و ثانیه
چنانک تقدیم کردیم در شکلی
باشد

معلوم

مارا

و در ثالث ابعاد صباحی و مسایی کوکب زهره
مقالت دوازدهم از مجسطی

مقالت سیزدهم از فن دوم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

هشت باب است و ده شکل آ در اصولی کی عمل بان کنند در کواکب خمسه وچون انچ باقی ماند از علم این کواکب
ان بود کی بدانیم ممر ایشان در عرض و بدانیم دیگر ابعاد ایشان از شمس نزد ظهور ایشان و اختفا ایشان ما مقدم داشتیم اولا علم
ابعاد ایشان در عرض چه عارض می شود از قبل ان در ظهور و اختفا ایشان اختلافی کی اورا قدری است ∴ پس می گوییم
این کواکب را دو اختلاف در عرض عارض می شود چنانک ایشانرا دو اختلاف در طول عارض می شود چه روشن شده است

از قیاسات

از قیاسات جزوی در هر یکی از انها کی هرگاه کی موضع طول معدل و موضع اختلاف معدل بعد هر یکی از ایشان ربع دایره باشد بتقریب
اما اول از ایشان از نهایت شمالی یا جنوبی و اما ثانی از ابعد بعد مرای از فلک تدویر کوکب را در سطح فلک بروج بینند ∴ و اما کواکب
ثلثه اعنی زحل و مشتری و مریخ هرگاه کی مسیر ایشان در طول در قسم اقرب باشد از ارض ایشانرا شمالی بینند و بعد ایشان چون
مسیر ایشان در اقرب قرب باشد از افلاک تداویر ایشان اکثر باشد ازان چون مسیر ایشان در ابعد بعد باشد ازان و هرگاه کی مسیر
ایشان در طول در قسم اقرب باشد از ارض امر دران برخلاف ان باشد کی یاد کردیم اعنی اورا جنوبی بینند پس ابعاد بعیده از
افلاک خارجه المراکز شمالی باشند و ابعاد قریبه جنوبی و ابعاد قریبه از افلاک تداویر ایشان مایل باشند بجهتی کی افلاک خارجه المراکز
میل می کنند بان جهت و اقطار ایشان کی بر زوایا قایمه باشند بر اقطاری کی مار باشند بابعد بعد از ایشان ابدا موازی سطح فلک
البروج باشد ∴ و اما زهره و عطارد هرگاه کی مسیر ایشان در طول در قسم ابعد یا اقرب باشد از ارض و مسیر ایشان هم در ابعد بعد
یا اقرب قرب باشد از فلک تدویر ایشان بعد ایشان بشمال یا جنوب مساوی باشد اما زهره شمالی باشد ابدا و عطارد جنوبی
ابدا و هرگاه کی مسیر ایشان در بعدین اوسطین باشد از فلک تدویر ایشان اعنی چون در اعظم ابعاد ایشان باشند از شمس اگر مسیر
ایشان در طول در ابعد بعد باشد اعظم بعد مسایی اما در زهره شمالی باشد ابدا و اعظم بعد صباحی او جنوبی و اما در عطارد
بخلاف ان باشد کی یاد کردیم و اگر مسیر ایشان در طول در اقرب قرب باشد اعظم بعد مسایی اما در زهره جنوبی باشد و اعظم بعد صباحی
او شمالی و اما در عطارد بخلاف ان باشد کی گفتیم ∴ و هرگاه کی مسیر معدل ایشان هر دو در طول در عقدتین باشد اگر مسیر در فلک تدویر بر
بعد ربع دایره باشد از دو جانب ابعد بعد او یا اقرب قرب او ایشان در سطح فلک البروج باشند و اگر مسیر در فلک تدویر در ابعد بعد
او باشد عقده اگر در نصف دایره است کی زیادت راست اما در زهره میل شمالی باشد و اگر در نصف دایره است کی نقصان راست
میل جنوبی باشد و اما در عطارد برخلاف ان باشد کی یاد کردیم و اگر مسیر در فلک تدویر در اقرب قرب او باشد اگر عقده در نصف دایره
باشد کی زیادت راست اما در زهره میل جنوبی باشد و اگر در نصف دایره است کی نقصان راست میل شمالی باشد و اما در عطارد
برخلاف ان باشد کی وصف کردیم پس واجب شود از انچ گفتیم کی میل فلک خارج مرکز ایشان حرکت کنند و عود کنند بانچ بران
بردند با عودات افلاک تداویر و مرکز فلک تدویر ایشان چون در عقدتین باشند در سطح بروج باشند و اگر در ابعد بعد یا اقرب
قرب باشند در غایت بعد باشند اما در زهره بشمال و اما در عطارد بجنوب ∴ و اما فلک تدویر ایشان ایشانرا دو اختلاف است
اما قطری کی مارست بابعد بعد مرای غایت میل او در عقدتین باشد از فلک خارج مرکز و اما قطری کی قاطع این قطرست
بر زوایا قایمه غایت انحراف او در ابعد بعد و اقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز ∴ و باین اسم اعنی انحراف تمیز کردیم اسم
این میل را از غیر او ∴ و اما امر در خلاف انچ گفتیم ان است کی قطر اول در سطح فلک خارج مرکز باشد چون در ابعد بعد او یا اقرب
قرب او باشد و قطر ثانی در سطح فلک البروج باشد هرگاه کی در عقدتین باشد کی یاد کردیم ∴ ب در صفت حرکات
میل و انحراف کی کاین است بحسب اصولی کی وضع کرده اند انرا و بدرستی کی روشن می شود از انچ تقدیم کردیم کی افلاک
خارجه المراکز این کواکب مایل اند از سطح فلک البروج و بر مرکز او میل ایشان باشد الا انک در کواکب ثلثه اعنی زحل و مشتری
و مریخ ثابت اند و از انجهت منتقل می شود افلاک تداویر ایشان در عرض بجهت شمال و جنوب ∴ و اما زهره و عطارد فلک خارج
مرکز ایشان منتقل می شوند بنقله فلک تدویر ایشان بجهتی واحده بعینها اما در زهره بشمال ابدا و اما در عطارد بجنوب ابدا ∴ و اما
اقطار افلاک تداویر کی مار باشند بابعد بعد مرای ایشان چون در سطح فلک خارج مرکز باشند ابتدا حرکت کنند بر دوایری
صغار کی موضوع باشند نزد اطراف ایشان کی نزد اقرب قرب اند و مقادیر ایشان مساوی مقدار تباعد این اقطارست در عرض
و ایشان قایم اند بر سطوح افلاک خارجه المراکز و مراکز ایشان موضوع است دران و حرکات این اقطار تابع مسیرات در طول اند
و ابتدا حرکت ایشان از یکی از دو موضع تقاطع این دوایر باشد با سطوح افلاک تداویر و میل کنند بشمال و نقل کنند با خویش سطوح
افلاک تداویر را ∴ اما تحرک ایشان در ربع اول یا نهایت شمالی و اما در ربع ثانی تا سطح فلک خارج مرکز و اما در ربع ثالث یا نهایت
جنوبی و اما در ربع باقی تا سطح کی دران بودند در ابتدا ∴ و واجب است کی ابتدا این حرکت و موضع عوده او اما در کواکب ثلثه
از موضع عقده راس باشد و اما در زهره از اقرب قرب از فلک خارج مرکز و اما در عطارد از ابعد بعد ازان ∴ و اما اقطاری
کی قایم اند بر زوایا قایمه بر اقطاری کی ذکر ایشان از پیش رفت ایشان در کواکب ثلثه یا باقی اند ابدا بر موازاه سطح فلک البروج
تا میل کنند از و بانچ انرا قدری نباشد و اما در عطارد و زهره ایشان هم چون در سطح فلک البروج باشند حرکت کنند بر دوایری
صغار کی موضوع اند نزد اطراف ایشان کی از پی رود از بروج یعنی اطراف مسایی ایشان و مقادیر ایشان مساوی مقدار
تباعد است در عرض و ایشان قایم اند بر سطح فلک البروج و مراکز ایشان بر اقطاریست موازی سطح فلک البروج و حرکات

این اقطار مثل حرکات آن دیگر اقطار است وابتدا حرکت ایشان از یکی از دو موضع است کی یاد کردیم بسوی شمال و نقل کنند با خویش
اطراف این اقطار کی از ناحیه مسامت این مثل آن نزدیکی کی ذکر آن از پیش رفت ∴ و واجب است کی ابتدا این حرکت دو موضع عقده
اولا اما در زهره از عقده باشد کی در نصف دایره است کی زیادت راست واما در عطارد از عقده باشد کی در نصف دایره باشد
کی نقصان راست و باید کی بدانند کی این دوایر صغار را تصنیف می کنند افلاکی کی از ایشان این میل باشد چه وقتی منتهی شود کی
مجاز کوکب در عرض بحیثیت محاذات مساوات باشد برین جهت فقط الا آنک عارض می شود کی این حرکتی کی یاد کردیم بر مراکز
این دوایر بنا شده بر آنک بر مراکزی دیگر باشد کی بعد ایشان از مراکز دوایر بقیاس بعدی باشد کی میان مرکز فلک معدل المسیر و مرکز
فلک البروج چه زمان عوده درین دوایر مساوات زمان عوده است در فلک البروج و همچنان دیگر ازمان حرکت در ارباع ایشان مساوی
ازمان حرکت مرایی است کی نظایر ایشان اند از فلک البروج پس اگر حرکت درین دوایر بر مراکز ایشان بودی آنچ تقدیم ذکر آن
کردیم لازم این کواکب عارض نشدی البته اما بس در هر یکی از ارباع ایشان بجهت آنک حسنی در ازمان بودی مساوی ازمان
بیش در ربع دیگر ∴ واما میل فلک تدویر در ارباع فلک البروج از ادوار وجه بی ردد از برای آنچ یاد کردیم از ابعاد ما بین المراکز در هر یکی
از کواکب واگر حرکت درین بر مراکزی باشد کی شبیه باشند در وضع بوضع مراکز افلاک معدلات المسیر عودات میل در حرکات او در هر
یکی از ارباع این دوایر مساویه الازمان باشند مر ازمان ارباع فلک البروج را کی نظایر ایشانند ∴ ح در معرفت مقادیر این میول
و انحرافات اما مواضع این میول و ترتیب آن بدرستی شناختیم آنرا واما مقادیر جزویات ایشان کی ... است از دوایری
کی مار باشند بدو قطب دایره مایله بر سطح فلک البروج و قایم باشند بر دو بر زوایا قایمه علم بان آسان می شود در زهره و عطارد
از قبل ممر ایشان در عرض در اوضاع مفروضه چه ما مقدار میل ایشان می دانیم از قبل ارصادی کی در اوقات سیرات ایشان باشد
در مواضعی کی یاد کردیم چه مقادیر میول ایشان بشمال و جنوب معلوم باشد و همچنان مقادیر انحراف ایشان هم معلوم باشد ∴
واما کواکب ثلثه کی زحل و مشتری و مریخ اند ممکن نیست کی مقدار اصناف میل ایشان بدانند باین طریق چه میلی کی از قبل
فلک خارج مرکز است و آنچ از قبل فلک تدویر است مختلطه اند ابدا هر یک از ایشان با دیگر لکن ممکن است از قبل ارصادی کی در ابعاد
بعیده و ابعاد قریبه باشد از افلاک خارجه المراکز و از افلاک تداویر کی تمیز کنند هر میلی را از آن دیگر باین وجه ∴ فرض کنیم کی
فصل مشترک میان سطح فلک البروج و سطحی کی قایم است بر دو بر زوایا قایمه خط ا ب است و فصل مشترک میان این سطح و سطح فلک
خارج مرکز ح د و مرکز فلک البروج نقطه ه و رسم کنیم حول نقطه ح کی ابعد بعد است از فلک خارج مرکز و حول نقطه د کی اقرب قرب
است از و دو دایره مساوی کی منزلت دوایر باشند کی مار باشند باقطاب فلک تدویر و فرض کنیم کی در ایشان هر دو فلک تدویر
میل کرده باشد بر دو خط ح ک م ... مقدار دو زاویه کی نزد دو نقطه ح د ... روشن است کی ایشان متساویان اند و وصل کنیم میان
نقطه ه و میان دو نقطه از ابعد بعد ... فلک تدویر بر دو خط ه ح ه م و میان او و میان دو نقطه اقرب قرب بر دو خط ه ک ه ... روشن است
کی چون کوکب نزد دو نقطه ک ... باشد مقابل آفتاب باشد و چون نزد دو نقطه ح م باشد مقارن او باشد ∴ واما کوکب
مریخ ما مقدار میل او بدانیم از قبل قیاسی کی در اوقات مقابلات او باشد شمس را چون در ابعد بعد و اقرب قرب باشد از فلک
خارج مرکز او چه مقدار میل او بشمال و جنوب معلوم باشد اما بعد در شمال محیط شود بان زاویه ا ه ک واما بعد در جنوب محیط شود
بان زاویه ب ه ... و فضلی کی میان ایشان است هم معلوست ∴ پس باید کی زاویه میلی بدانیم کی از قبل فلک خارج مرکز است
کی زاویه ا ه ح است و زاویه میلی کی از قبل فلک تدویر است کی زاویه ح ه ... است چه ما چون بیان کردیم از قبل اختلاف منظر این کوکب

کی زوایایی کی نزد بصر باشند و موتر ایشان باشند قسی متساوی از فلک تدویر کی نزد اقرب قرب باشند از نسبت آنچ موتر
آن است چون مرکز فلک تدویر در ابعد بعد باشد از فلک خارج مرکز بالغ موتر آن است چون مرکز در اقرب
قرب باشد از آن نسبتی معلومه است و دو قوس ط ک ... متساوی اند پس از آن جهت نسبت زاویه
ح ه ک بزاویه ... آن نسبت بعینها پس اگر ما فرا گیریم فضلی نسبی میان هر یکی از دو
زاویه ا ه ک ب ه ... معلومه است و نسبت کنیم آنرا بفضلی
کی میان دو مقدار نسبت معلومه است کی میان دو زاویه ح ه ک ... است فرا گیریم از دو
مقدار نسبت معلومه بحسب آنچ بیرون آمد تا از نسبت ما را از آن مقدار هر یکی از دو زاویه ح ه ک ...
معلوم شود هر یکی از دو زاویه ا ه ح ... باشد کی از آن میل فلک خارج مرکز اند معلوم باشند و واجب شود کی قوس
ط ک کی میل فلک تدویر است هم معلوم باشد و آن مقدار است کی محیط است بان دو زاویه ح ه ک ... واما زحل و مشتری
چون ابعاد ایشان در عرض چون در ابعد بعد باشند از فلک خارج مرکز ایشان مخالف ابعاد ایشان نیست چون در اقرب قرب
باشند

باشند بنی محسوس ∴ واما چون در ابعد بعد یا اقرب قرب باشند از فلک تدویر ایشان ما مقدار میل ایشان از قبل ارصادی بدانیم کی نزد
ظهور ایشان و اختفاء ایشان باشد و در اوقات مقابلات ایشان شمس را چه مقادیر میول ایشان بشمال و جنوب درین اوضاع معلوم
باشد ∴ و چون دیگر بیان کردیم از قبل اختلاف منظر این دو کوکب کی زوایایی کی نزد بصر باشند قسی متساوی از فلک تدویر ایشان کی نزد
ابعد بعد و اقرب قرب باشند از ایشان نسبت آنچ موتر آن باشد نزد ابعد بعد از فلک تدویر بآنچ موتر آن باشد نزد اقرب قرب از آن هر یکی
را از ایشان نسبتی معلومه است و دو قوس ز ح ط ک متساوی اند پس از آنجهت نسبت زاویه ح ه ز بزاویه ه ک ... آن نسبت باشد بعینها
کی هر یکی راست از ایشان و لکن زاویه ح ه ک کی فضل ما بین البعدین است فی العرض معلوم است پس چون قسمت کنیم مقدار آنرا
بر نسبتی مثل آن نسبت کی یاد کردیم ما را زاویه ز ه ح در هر دو معلوم باشد و زاویه ا ه ح باقیه کی از آن میل فلک خارج مرکز ایشان است
معلوم باشد و واجب شود کی قوس ط ک کی میل فلک تدویر ایشان است هم معلوم باشد و آن مقدار است کی محیط شود بآن دو
زاویه ز ه ح ه ک ∴ و این است آنچ خواستیم کی بیان کنیم ∴ ک در صنعت عمل جداول ثمرات جزویات در عرض و بعد از آنک
دانستیم مقادیر میول عظمی افلاک خارجه المراکز و افلاک تداویر بدرستی کی از پی آن می رود کی بدانیم هم مقادیر میول جزوی ایشان
... کی باید کی این کواکب را جداول باشد و در ثوالث از آن ابعادی باشد در عرض کی بعینها جزوی است از قبل تدویر چون فلک
تدویر در موضعی باشد کی در آن کوکب را میل اعظم باشد ∴ اما در دو کوکب زهره و عطارد در عقدتین از فلک خارج مرکز ایشان واما در کواکب
ثلثه در نهایات شمالی از افلاک خارجه المراکز ایشان و در رابع درین ثلثه ابعادی باشد کی بآن قسمت رسند چون فلک تدویر در نهایات
جنوبی باشد مضاف بآن اکثر تباعدی کی افلاک خارجه المراکز را باشد بشمال یا بجنوب ∴ و ما سلوک کردیم در معرفت این قسمت اما در دو کوکب
زهره و عطارد برین وجه کی وصف می کنیم و آن است کی فصل مشترک میان سطح فلک البروج و سطحی کی قایم است بر دو بر زوایا قایمه
خط ا ب ح کنیم و فصل مشترک میان این سطح و سطح فلک تدویر ب ه و فرض کنیم کی مرکز فلک البروج نقطه است و مرکز فلک تدویر نقطه
ه و خط ا ب خطی کی میل اعظم فلک تدویر از آن باشد و رسم کنیم حول نقطه ب فلک تدویر ز ح و فرض کنیم کی قطر ز ح قایم باشد بر قطر
ز ه بر زوایا قایمه و سطح فلک تدویر قایم بر سطحی کی یاد کردیم بر زوایا قایمه تا اگر خطوطی کی اخراج کنند در آن بر خط ز ه بر زوایا قایمه موازی سطح
فلک البروج باشند غیر خط ز ح کی او در سطح آن باشد ∴ و می خواهیم کی ممر کوکب در عرض بیابیم چون بسبب ا ب ... معلوم باشد
و مقدار میل کی زاویه ا ب ه است معلوم باشد و مقدار بعد کوکب کی اقرب قرب است از فلک تدویر در آن قوس ه ط است معلوم
باشد ∴ و باید کی بیان کنیم بآنچ گفتیم از اختلافی کی لازم می شود در طول است بسبب این صنف از میل ∴ و واجب است کی اکثر این اختلاف
در موضع ممر کوکب باشد در وسط ما بین نقطه ه و در نقطه ز ح چه حال کوکب درین نقط ثلث چون حال آن است کی او را میل نباشد بیرون
... خط ب ه عمود ط ک و بسطح فلک البروج در عمود ک ل ط م و وصل کنیم خطوط ا ک ا ط ا م م ک و روشن است کی سطح ل ک ط م قایم الزوایا
است چه ط ک موازی سطح فلک البروج است و زاویه کی محیط است با خلافی کی لازم ... سیر در طول است

زاویه ط ا ک واقع محیط است ... در عرض زاویه ط ا م و دو زاویه ا ل م ا م ک قایمتان اند باشد چه خط
ا م واقع است در سطح فلک البروج پس بجهت آنک قوس ه ط معلوم
است اعنی زاویه ط ب ه و زاویه ط ک ب قایمه است مثلث ب ک ط
معلوم الصورة باشد و نسبت ط ب معلوم بهر یکی از دو خط ب ک ک ط
معلوم پس هر یکی از دو خط ب ک ک ط معلوم باشند و بجهت آنک زاویه ا ب ... زاویه
میل است معلوم است و زاویه ک ل ب قایمه است پس مثلث ب ل ک معلوم الصورة باشد و نسبت ک ب معلوم
بهر یکی از دو خط ب ل ل ک معلوم پس هر یکی از دو خط ب ل ل ک معلوم باشد و خط ل م کی مساوی خط ک ط است
معلوم باشد پس خط ا م کی موتر زاویه قایمه است معلوم باشد و مثلث ا م ل معلوم الصورة پس زاویه م ا ل کی زاویه میل در طول
است معلوم باشد و خط ط م کی مساوی خط ک ل است معلوم باشد پس خط ا ط کی موتر زاویه قایمه است معلوم باشد و مثلث
ا م ط معلوم الصورة پس زاویه ط ا م کی زاویه تباعد در عرض است معلوم باشد آن در جدول ثالث است از دو جدول کوکب
زهره و عطارد ∴ و از برای آنچ می خواهیم از اعتبار این اختلافی کی لازم ... در طول می شود بسبب میل فلک تدویر را رسم
فلک تدویر در صورت مایل کنیم پس بجهت آنک هر یکی از دو خط ب ک ک ط معلوم است و خط ا ب کی بعد اوسط است معلوم است
پس خط ا ک باقی معلوم باشد و دیگر خط ا ط کی موتر زاویه قایمه است معلوم باشد پس زاویه ط ا ک کی زاویه اختلاف سیر در طول است
معلوم باشد و روشن شد کی او هم معلوم است چون فلک تدویر را مایل کنیم پس اختلافی کی میان ایشان باشد هم معلوم باشد ∴ و این است آنچ
خواستیم کی بیان کنیم ∴ اما ممر در عرض ربت دو کوکب را کی در آن دو موضع است کی میل اعظم در ایشان عارض می شود برین سبیل دانستیم از آنچ

یاذ کردیم وقتی عارض می شود کی فلک خارج مرکز در سطح فلک البروج باشد ٭ واما کواکب ثلثه راجعی دیگر دانیم چه میول اعظمی افلاک ایشان با میول اعظمی افلاک خارجه المراکز عارض می شود پس لازم آید کی در عرض مجتمع باشند ازین دو میل کی یاذ کردیم ٭ چه فرض کنیم دیگر کی فصل مشترک میان سطح فلک البروج و سطحی کی قایم است بر دو برز دایا قایمه خط ات است و فصل مشترک میان این سطح و سطح فلک خارج مرکز خط اح و فصل مشترک میان میل سطح و سطح فلک تدویر خط ره و مرکز فلک البروج نقطه آ و مرکز فلک تدویر نقطه ح و رسم کنیم حول ان فلک تدویر دره و اورا تمام کنیم بر سطحی کی یاذ کردیم بر زوایا قایمه یا کل خطوط کی اخراج کنند دران بر خط ره بر زوایا قایمه باشند اما قطر رح ازان در سطح فلک خارج مرکز باشد و موازی سطح فلک البروج و اما خطوط باقی ازان موازی ان در سطحی باشند کی یاذ کردیم و فرض کنیم کی قوس ٭ طا هم معلوم است و بیرون آیم بخط اه عمود طاک و بسطح فلک البروج می شود در عمود کب ظ لا و وصل کنیم خطوط الا لا اک ٭ وبن یابن کی برانیم زاویه اختلافی کی لازم میرد در طول اعنی زاویه ب آل و زاویه متر در عرض اعنی زاویه طآل پس بیرون آیم خط اه عمود کم و وصل هر دو خط اه اک در شکل اخ بیان ان تقویم کردیم هر یکی از دو خط اه کم اک معلوم باشند و زاویه اه ک ازان میل فلک تدویر است معلوم است و زاویه کم ه قایمه پس مثلث هم ک معلوم الصورة باشد و نسبت ه ک معلوم بجر یکی از دو خط کم م ه معلوم پس هر یکی از دو خط کم م ه معلوم باشد و بحکمت انک خط اه کی میل اعظم راست در نصف دایره ابعد است از ارض یا اقرب ازان معلوم باشد پس لم باقی معلوم باشد و دیگر خط اک کی موتر زاویه قایمه است معلوم باشد و مثلث امک معلوم الصورة پس زاویه باشد و زاویه ب اه کی ازان میل فلک خارج مرکز است معلوم است پس جمیع زاویه ب اک معلوم باشد و زاویه قایمه است پس مثلث ک ت ا معلوم الصورة باشد و نسبت اک معلوم بجر یکی از دو خط ات ک معلوم پس از دو خط ات ب ک معلوم باشد و خط ب ل کی ساوک خط ک ا است معلوم باشد پس خط الا کی موتر زاویه قایمه باشد و مثلث ات ل معلوم الصورة پس زاویه ب آل کی زاویه اختلاف میر در طول است کی بسبب هر دو میل لازم می اید معلوم لا کی ساوک خط ب ک است معلوم باشد پس خط اک کی موتر زاویه قایمه است معلوم باشد و مثلث اک ل معلوم الصورة پس کی زاویه بتاعد در عرض است معلوم باشد و مقداران در دو جدول ثالث و رابع است از جداول کواکب ثلثه ٭ و بحکمت انک ما بخواهیم کنیم امر اختلافی کی لازم میر در طول می شود بسبب هر دو میل یکی اقرب قرب باشد ما رسم کنیم در صورت فلک راجعانک پس بحکمت انک هر یکی از دو خط ره ک ک معلوم است در خط اه کی بعد اصغرست معلوم پس خط اک باقی معلوم باشد کی موتر زاویه قایمه است هم معلوم باشد و زاویه طاک کی زاویه اختلاف میر در طول است معلوم باشد و روشن شد پرو کی اوسم معلوم باشد ٭ هر کاه کی هر دو میل معلوم باشند پس اختلاف میان ایشان هم معلوم باشد ٭ و اینت انچ خواستیم کی بیان کنیم ٭ واما انچ در جدول رابع است از دو جدول کواکب زهره و عطارد مقادیر مر ایشان است در عرض جون فلک تدویر ایشان را اختلافی کی عارض می شد بسبب میل فلک خارج مرکز و اقرب و ابعد بعد و اقرب قرب باشد از فلک خارج مرکز و انراد کردیم انرا از اختلافی کی عارض می شد بسبب میل فلک خارج مرکز ما تاسایر افلاک ان محاذی شوند اسان تر باشد چنانک زود تر باشد کی روشن شود دیگر بعد

خط ات است و نقطه آ مرکز فلک البروج و نقطه ت مرکز فلک تدویر رسم کنیم بران فلک تدویر دره و فرض کنیم ٭ باشد از سطح فلک البروج باکل خطوطی کی اخراج کنند دریشان واقعه باشند بر خط رح کی فصل مشترک ایشان است در نهایت ایشان احداث زوایا متساوک کنند و بیرون ایم خط اه بر مماس فلک تدویر بر خط اره قاطع اذهر جکونه کی واقع شود و بیرون ایم از نقط ره خط ره ک ل و اما بسطح فلک البروج اعنی بر خط ره ت ره و وصل کنیم خطوط طام ک ت ل ک م و خط انه اسدم پس خط اسدم مستقیم باشد چه سطح مثلث در سطح فلک البروج انست و در سطحی کی قایم است بر دو برز دایا قایمه اعنی انک خط اره کر شده است ٭ و روشن است کی اختلافی کی لازم میر در طول است مر ان دو کوکب را محیط شود بان نزد ان انحراف در زاویه طام کی لازم میر در عرض محیط شود بان دو زاویه رام ٭ انه پس بیان کنیم کی زاویه ٭ انه کی عند القاس است اعظم هم زایاست زاویه اختلاف میر در طول چه بحکمت انک زاویه ٭ اک اعظم هم این زوایاست بسبب انک زاویه ٭ اک اعظم باشد از نسبت هر خط طر کر کر نظیر او از دو خط ره را لکن نسبت که به نزدیکتر است طار بدم است و چون نسبت لر بر سه بن نسبت باشد از نسبت هر یکی از دو خط ره ک نظیر او از دو خط ره را پس زاویه ٭ انه اعظم باشد از زاویه رام و روشن است کی از جمیع زوایا کی این سبیل ایشان است ٭ و روشن شود هم کی اعظم اختلاف میر در طول کی از قبل انحراف است وقتی

نزد نقطه ٭ باشد چه محیط می شود مقادیر این اختلافات زوایایی کی میان خطوط طاک لر است و میان خطوط طام ک لر است و چون بسبب یا قیت بر حال واحد در هر کی یازان پس نسبت بعضایی کی بیان و خط ٭ ک کر است بحال اعظم باشند از نسب زیادات باقیه بخطوط طل کی نظایر خط اکر اند ٭ و روشن شود دیگر کی نسبت اعظم اختلاف میر در طول باعظم بعد فرد در عرض چون نسبت هر یکی از اختلافات میر در طول باشد بعد مر در عرض کی در ان موضع باشد چه نسبت که به نزدیکتر چون نسبت جمیع خطوطی ان کی نظایر هر دو خط لر کر اند بخطوطی کی نظایر دو خط ره کر است ٭ و اینت انچ خواستیم کی بیان کنیم ٭ و بعد از انک تقدیم آن کردیم باید کی برانیم مقدار زاویه انحرافی کی محیط می شود باین در سطح در هر کی ازین دو کوکب چون اعظم بعد ایشان بشمال یا جنوب معلوم باشد ٭ فرض کنیم دیگر کی فصل مشترک میان سطح فلک البروج و سطح فلک تدویر خط اح است و رسم کنیم حول نقطه ت فلک تدویر ٭ چنانک مخرف باشد از سطح فلک البروج برجهتی کی یاذ کردیم و بیرون ایم از نقطه آ کی مرکز فلک البروج است خط اره مماس فلک تدویر و بیرون ایم از نقطه ره خط اه عمود در عرض رد و بسطح فلک البروج عمود رح و وصل کنیم خطوط ره رح اح و فرض کنیم کی زاویه رحا کی محیط می شود نصف تباعد معلوم است در هر کی ازیشان و می خواهیم کی بدانیم مقدار انحراف هر کی از فلک تدویر ایشان اعنی مقدار زاویه ره ح چه چون خط اح کی بعد فلک تدویر است معلوم باشد و خط اه کی نصف وتر است معلوم است خط اره معلوم کردد و نسبت خط ب آ خط اره چون نسبت خط ب ت معلوم است نخط ره پس خط ره معلوم باشد و بحکمت انک زاویه ح اره معلوم است و زاویه رحا قایمه مثلث احا معلوم الصورة باشد و نسبت اره معلوم معلوم پس خط احا معلوم باشد و خط ره معلوم است و زاویه رحا قایمه پس مثلث احا معلوم الصورة باشد و زاویه ره ح انحراف است معلوم ٭ و از براک انچ می خواهیم انرا از اعتبار اوراخلافی کی لازم میر در طول می شود بسبب این انحراف از خطوط اره ره ح معلوم بود و زوایایی کی نزد نقطه ره ح اند قایمه اند پس هر یکی از دو خط احا ح ره معلوم باشند ح را قایمه است پس مثلث احر معلوم الصورة باشد و زاویه احر معلوم باشد و اخلافی ایشان است مم معلوم باشد و ان مقداران است کی عارض می شود در اختلاف میر در طول بسبب این انحراف خواستیم کی بیان کنیم ٭ و چون مقادیر این انحرافات معلوم باشد اعظم بعد ایشان در شمال و در جنوب نزد اعاد عظمی فلک خارج مرکز ایشان موافق ان می باشد کی ادراک می کنند ازات با رصاد وجه مایان کردیم کی هر یکی از دو خط اره ره زاویه انحراف است معلوم است و زاویه ره ح قایمه است پس مثلث احر معلوم الصورة باشد و نسبت احا معلوم بجر یکی از دو خط اره ره معلوم است و زاویه رحا قایمه است پس مثلث احا معلوم الصورة باشد و زاویه رحا کی میان خط اح و خط احا است معلوم است و ان مقدار انچ در جدول رابع است از دو جدول کواکب زهره و عطارد مقادیر مر ایشان است در عرض جون نسبت اختلاف سیر جزیی است در طول بتباعد جزیی در عرض بر درستی اسان شود دانستن مقدار تباعد در عرض کی در جدول رابع است از دو جدول کواکب زهره و عطارد بحکمت انک چون مقدار تباعد اعظم در عرض مر ان دو کوکب را معلوم بود و همچنان مقدار اعظم اختلاف سیر در طول ایشانرا معلوم بود و دیگر مقدار اختلاف سیر جزیی در طول معلوم بود پس ما چون ضرب کنیم مقدار اختلاف سیر جزیی را در طول در مقدار تباعد اعظم در عرض و قسمت کنیم انچ مجتمع شود بر مقدار اعظم اختلاف سیر در طول انچ بیرون اید مقدار ان تباعد جزیی باشد در عرض و او ان است کی در دو جدول این دو کوکب است ٭ و اما انچ در خواص است از جداول دقایقی است ماخوذ از سنین یا معدل کشته بان باعدی را کی در عرض است نزد سیرات ایشان در افلاک خارجه المراکز بحکمت انک چون عمود ان اختلاف کی بسبب دوابر صعارت بر حسب عمود اتی است کی در فلک خارج مرکزست و مقادیر میول و انحرافات بعید بود از مقدار میل قمر در فلک مایل او بتباعد جزیی در عرض کی این مبلغ میل است قریب است کی برنیب انها باشد مم پس ما چون تضعیف کنیم اعداد ابعاد قمر را در عرض دو دازده یا دایخ مجتمع شود ان باشد کی در خواص باشد از جداول کواکب خمسه ٭ در حساب تباعد کواکب خمسه در عرض اما معرفت حساب عروض این کواکب بر بن وجه است و او ان است کی فرا کیریم از برای هر یکی از کواکب دلشه اعنی زحل و مشترک و مشتری میر معدل در طول بعد از انک زیادت کنیم بران زحل را بناچاه جزو و نقصان کنیم از ان مشترک را بیست جزو انکاه فرا کیریم انچ بحیال امد در جدول خاص از جداول عرض و فرا کیریم دیکر مر هر تکی را از ایشان انچ بحیال سیر معدل است در اختلاف اما اکر سیر معدل در طول در نصف اول باشد از دو جدول اعداد مشترله از انچ در جدول ثالث باشد و اکر در نصف ثانی باشد از انچ در جدول رابع باشد و ان اختلاف عرض است بس ضرب کنیم انرا در انچ فرا کرفتیم اورا از جدول خاص مجتمع شود بعد کوکب بود از فلک البروج و اکر اختلاف عرض در جدول ثالث باشد عرض ثانی بود و اکر در جدول رابع باشد جنوبی بود ٭ و فرا کیریم دیکر از برای دو کوکب زهره و عطارد انچ بحیال سیر معدل

ایشان باشد در دو جدول ثالث و رابع از جداول عرض اما کوکب عطارد را انچ در رابع است اگر عدد مسیر طول معدل در نصف اول باشد
ما نقصان کنیم از و جزوی از ره و اگر در نصف ثانی باشد زیادت کنیم بران ان جزو بعینه انگاه زیادت کنیم بعد از ان بر مسیر طول معدل اما
در کوکب زهره نود جزو و اما در کوکب عطارد دویست و هفتاد جزو انچ حاصل شود فرا گیریم انچ بحیال اوست در جدول خامس و ضرب کنیم اورا
در انچ فرا گرفتیم اورا از جدول ثالث و قسمت کنیم انچ مجتمع شود بر شصت انچ حاصل شود اگر عدد مسیر طول معدل با زیادت در نصف اول باشد و عدد
مسیر اختلاف معدل هم در نصف اول باشد عرض جنوبی بود و اگر در نصف ثانی باشد عرض شمالی بود و اگر عدد مسیر طول معدل در نصف
ثانی باشد و عدد مسیر اختلاف معدل در نصف اول عرض شمالی باشد و اگر در نصف ثانی باشد عرض جنوبی باشد انگاه فرا گیریم دیگر مسیر معدل
ایشان در طول اما در زهره چنانک اوست بعینه و اما در عطارد بعد از انک زیادت کنیم بران صد و هشتاد جزو و فرا گیریم انچ بحیال اوست
در جدول خامس و ضرب کنیم انرا در انچ فرا گرفتیم از جدول رابع و قسمت کنیم انچ مجتمع می شود بر شصت انچ حاصل شود اگر عدد مسیر طول
معدل در نصف اول باشد و عدد مسیر اختلاف معدل اول از صد و هشتاد جزو باشد عرض شمالی باشد و اگر اکثر باشد جنوبی باشد و اگر عدد
مسیر طول معدل در نصف ثانی باشد و عدد مسیر اختلاف معدل اقل از صد و هشتاد جزو باشد عرض جنوبی باشد و اگر اکثر باشد شمالی باشد
انگاه فرا گیریم دیگر دقایق جدول خامس را که بحیال مسیر معدل ایشان است در طول و ضرب کنیم انرا در مثل او و قسمت کنیم انچ مجتمع شود
بر شصت انچ بیرون اید فرا گیریم در کوکب زهره سدس ان و ان مقدار میل فلک خارج مرکز اوست و انرا ابدا شمالی کنیم و فرا گیریم در کوکب عطارد
نصف او ربع او و انرا ابدا جنوبی کنیم پس ما بدانسته باشیم از اجتماع این عروض ثلثه بعد ممر موای ایشان در عرض از فلک
البروج و سه در ظهورات کواکب خمسه و اختفاآت ایشان و بدرستی که از پی ان می رود که تقویم کردیم که بدانیم ظهور این کواکب
و اختفاء ایشان که بحسب مواضع ایشان باشد از شمس پس می گوییم که ما بیان کردیم در قول ما در کواکب ثابته انچ عارض می شود
ایشانرا از اختلاف ابعاد ایشان از شمس نزد ظهور و اختفا ایشان و زود باشد که بیان کنیم که مثل ان درین کواکب هم عارض می شود
چه اگر ما توهم کنیم دو قطعه از دو دایره عظیمه یکی از ایشان از افق و ان اب است و دیگر از فلک البروج و ان جد است و فصل مشترک
ایشان نقطه ه یا شرقی یا غربی و دو نقطه اج مایل اند بسوی جنوب و توهم
عظیمه که باو بگذرد و بقطب افق و کوکب را طالع نهیم یا غارب در افق اه ب
شمالی بود از ان بر نقطه ح و چون جنوبی باشد از ان بر نقطه ط و بیرون
ح ک ط ل پس ما را قوس ب د قوس باشد که هرگاه که بعد شمس تحت الارض
که کوکب در ان ظاهر شود یا مختفی لکن قوس ب د واجب است که مختلف باشد
در کواکب مختلف در عظم و همچنان قسی از فلک البروج که موتر زاویه قایمه باشند
ه د باشند هم مختلف باشند پس اگر قوس ب د قوسی واحده باشد بعینها در کوکبی
میل فلک البروج است مختلف شود یا از قبل میل فلک البروج یا از قبل اختلاف
شود بنقصان این زاویه و کوچک شود بزیادت ان و اگر کوکب شمالی باشد از فلک
اگر شمالی باشد بمقدار قوس د ک باشد و اگر جنوبی باشد بمقدار قوس ه ک و ایشان مختلف اند و لازم می شود در معرفت جزویات این
اشیا را که بدانیم مقدار عظم قوس ب د که او بعد است در هر یکی ازین کواکب و فرا گیریم علم انرا از ارصاد ظهورات صیفی ایشان که کاین
باشند در برج سرطان و ان در افقی معلوم باشد اما در کواکب ثلثه اعنی زحل و مشتری و مریخ ما ابعاد صباحی ایشان بدانیم و در دو
کوکب زهره و عطارد ابعاد مسایی ایشان بدانیم و چون شناختیم انرا ما رسم کنیم مثل صورت متقدمه را و بجای قسی اوتار ایشان فرض
کنیم چه عارض می شود در ان اختلافی محسوس و توهم کنیم نقطه ه که فصل مشترک افق
کنیم انرا در ارصاد کواکب ثلثه نقطه طالع و در ارصاد دو کوکب زهره و عطارد نقطه
اول سرطان باشد در ان افق معلوم زاویه ب ه د معلوم باشد و زاویه د ب ه قایمه
پس نسبت د ب ب ه معلوم باشد و از برای انک این کواکب ثلثه چون در اول
چون بقرب اقرب بعد باشند از افلاک تداویر ایشان بعد از انک متجاوز باشد
برجی واحد کوکب زحل و مشتری نزدیک باشند که بر نفس فلک البروج بود و اما کوکب
معلوم پس قوس د ه قوس بعد زحل و مشتری باشد از شمس و او معلوم است و قوس د ک
و قوس ک ح که مقدار عرض اوست معلوم باشد و نسبت ک ح معلوم بک ه معلوم است
مریخ معلوم باشد و نسبت ه د بد ب معلوم است پس قوس د ب که بعد راست در

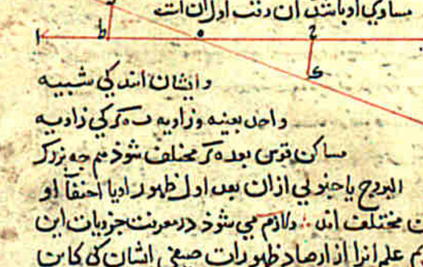

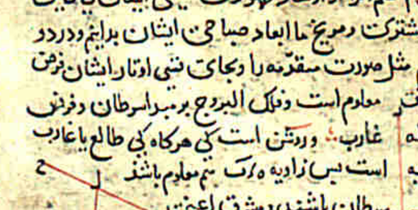

کنیم نقطه د مرکز شمس را و رسم کنیم قطعه د ب د از دایره
اما اگر کوکب در فلک البروج باشد بر نقطه ه و چون
اریم از دو نقطه ح ط بفلک البروج دو عمود
مساوی او باشند ان وقت اول ان است

و ایشان اند که شبیه
واحد بعینه و زاویه ب ه د که زاویه
مساکن قوس بعد ه د مختلف شود هم چه بزرگ
البروج یا جنوبی از ان بعد اول ظهور او یا اختفا او
و لازم می شود در معرفت جزویات این
اشیا را که بدانیم مقدار عظم قوس ب د که او بعد است در هر یکی ازین کواکب و فرا گیریم علم انرا از ارصاد ظهورات صیفی ایشان که کاین
باشند در برج سرطان و ان در افقی معلوم باشد اما در کواکب ثلثه اعنی زحل و مشتری و مریخ ما ابعاد صباحی ایشان بدانیم و در دو
کوکب زهره و عطارد ابعاد مسایی ایشان بدانیم و چون شناختیم انرا ما رسم کنیم مثل صورت متقدمه را و بجای قسی اوتار ایشان فرض
کنیم چه عارض می شود در ان اختلافی محسوس و توهم کنیم نقطه ه که فصل مشترک افق
کنیم انرا در ارصاد کواکب ثلثه نقطه طالع و در ارصاد دو کوکب زهره و عطارد نقطه
اول سرطان باشد در ان افق معلوم زاویه ب ه د معلوم باشد و زاویه د ب ه قایمه
پس نسبت د ب ب ه معلوم باشد و از برای انک این کواکب ثلثه چون در اول
چون بقرب اقرب بعد باشند از افلاک تداویر ایشان بعد از انک متجاوز باشد
برجی واحد کوکب زحل و مشتری نزدیک باشند که بر نفس فلک البروج بود و اما کوکب
معلوم پس قوس د ه قوس بعد زحل و مشتری باشد از شمس و او معلوم است و قوس د ک
و قوس ک ح که مقدار عرض اوست معلوم باشد و نسبت ک ح معلوم بک ه معلوم است
مریخ معلوم باشد و نسبت ه د بد ب معلوم است پس قوس د ب که بعد راست در

معلوم است و فلک البروج بر مبدا سرطان و فرض
غارب و روشن است که هرگاه که طالع یا غارب
است پس زاویه ه د ب هم معلوم باشد
سرطان باشند و مشرق اعنی
مریخ را شمالی باشد از ان بمقداری
قوس بعد مریخ از ان و او هم معلوم است
پس ک ه معلوم باشد و جمیع د ه در کوکب
هر یکی از کواکب ثلثه معلوم باشد و اما در دو کوکب

زهره

زهره و عطارد چون بعد مسایی ایشان از شمس در فلک البروج معلوم باشد موضع شمس بمسیر حقی او معلوم باشد و همچنان موضع او بمسیر اوسط
هم معلوم باشد و ان موضع این دو کوکب است در طول پس بعد ایشان از ابعد بعد از فلک تدویر ایشان معلوم باشد و لازم اید بحسب مسیرات
ایشان که بعد ایشان از فلک البروج معلوم باشد اما اگر شمالی باشد بمقدار قوس ک ح و اگر جنوبی باشد بمقدار قوس ل ط و نسبت هر یکی
از ایشان بهر یکی از ک ه ه ل معلوم است پس هر یکی از ک ه ه ل معلوم باشد و هر یکی از دو قوس د ک د ل که قوس بعد ایشان است از شمس
معلوم است پس د ه معلوم باشد و نسبت او بد ب معلوم است پس قوس د ب که بعد راست در هر یکی ازین دو کوکب معلوم باشد و در انک
انچ می بینند از خواص ظهور زهره و عطارد و اختفاء ایشان موافق اصولیست که وضع کرده ایشانرا اما انک لازم اید بحسب اصولی
که موضوع است ایشانرا حدوث اشیا غریبه که عارض می شود در ظهور و اختفا ایشان و انها
است با طلوع صباحی او چون در موضعی باشد که میان او و میان ابعد بعد او بر خلاف
بدو روز و چون در موضعی باشد که مقابل ان باشد نزدیک باشد بشانزده روز و عطارد
میان موضع او و میان ابعد بعد او آن مقداری باشد که تحدید کرده بودیم و نبینند اورا
او چون میان موضع او و اقرب قرب او ان مقدار باشد هم و ان روشن شود چنانک وصف
بکوکب زهره کنیم و در مثل صورت متقدمه نقطه ه را در موضعی
فرض کنیم که بعد او از ابعد بعد ان مقدار باشد که یاد کردیم و او ان
در ان باشد و در نقطه اقرب اقرب از فلک تدویر باشد در غایت بعد او باشد
باشد یا صباحی زاویه ب ه د معلوم باشد در ان افق معلوم و هر یکی از دو خط د ب
معلوم است و از انجهت د ه معلوم باشد و ک ح که مقدار عرض اوست هم معلوم باشد و نسبت
باشد و د ک باقی که بعد کوکب است از شمس معلوم باشد اگر کوکب مسایی باشد یا صباحی
از بعد او چون صباحی باشد بمقداری معلوم و او مقداریست که بان قاصر می شود حرکت او در زمانی که از غروب مسایی است تا طلوع
صباحی او از حرکت شمس که مثل مسیر اوست در طول بسبب رجوع او لکن کوکب حرکت کند بخلاف توالی بروج ان مقدار معلوم چون
حرکت کند او در اقرب قرب او فلک تدویر او مقداری معلوم و او مقداریست که قطع ان کند بحرکت وسطی او در فلک تدویر در دو
روز بتقریب و روشن است که این مقدار از زمان ان است که در ان تباعدی باشد که یاد کردیم و ان موافق ان است که می بینند
و دیگر ما نقطه ه را در مثل صورت متقدمه در موضعی نهیم که مقابل موضعی است که یاد کردیم و ان موضعی است که چون زهره در ان
باشد و بر نقطه اقرب قرب از فلک تدویر باشد در غایت بعد او باشد در جنوب و بمثل مسلک متقدم بیان کنیم که د ه معلوم است و ل ه
که اختلافیست که از قبل عرض است معلوم باشد اما اگر مسایی باشد بر توالی بروج بود و اگر صباحی باشد بر خلاف توالی بروج بود
لکن انچ بان بعد رسد از مسیر کوکب در فلک تدویر از نزد اقرب قرب چون مسایی باشد یا صباحی معلوم بود و ایشان هر دو جمیعا
اجزایی اند از فلک تدویر که کوکب حرکت کند انرا از غروب مسایی او تا طلوع صباحی او و این ان مقدار است که قطع کند انرا در شانزده
روز بتقریب و ان موافق ان است که می بینند و بعد از انک تقدیم کردیم انچ یاد کردیم باید که بیان کنیم انچ عارض می شود در ظهورات
عطارد که نبینند اما در ابعاد مسایی او چون میان موضع او و میان ابعد بعد او ان مقدار باشد که تحدید کردیم و در ابعاد صباحی
او چون میان موضع او و میان اقرب قرب او ان مقدار باشد هم اورا نبینند و اگر چه
متقدمه نقطه ه را در موضعی که یاد کردیم پس زاویه ب ه د در حالین جمیعا معلوم باشد
پس د ه معلوم باشد و بعد این کوکب درین موضع از فلک البروج در ناحیت جنوب
و از انجهت ل ه معلوم باشد و جمیع د ه ل معلوم و او ان مقدار است که واجب است
تا ممکن باشد که ببینند اورا در اول رویت او لکن این مقدار اقل است از مقداری
موضع است که یاد کردیم و میان موضع شمس حقی پس واجب شد که این اوقات
از اوقات ظهور او گشت که اورا در ان نبینند از ابعاد مسایی و صباحی
جزوی از شمس نزد ظهورات این کواکب و اختفاآت ایشان و چون مقادیر
باشد و نقطه ه از فلک البروج معلوم باشد و از قبل ان زاویه ب ه د هم معلوم باشد
و ان قوس ک ح یا قوس ط ک است معلوم باشد و از انجهت دیگر قوس ک ه یا قوس ه ل معلوم باشد و بعدی که کوکب را ببینند و ان
قوس د ک است یا قوس د ل هم معلوم باشد پس باید که هر یکی را ازین کواکب جدولی باشد از برای معرفت ابعاد او در اوقات

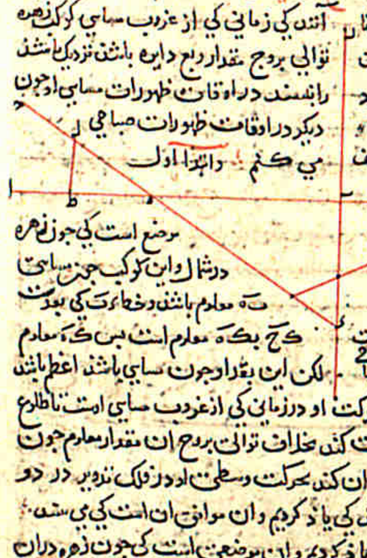

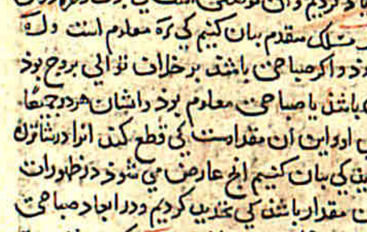

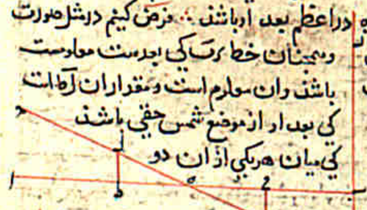

آنند که زمانی که از غروب مسایی کوکب زهره
توالی بروج مقدار ربع دایره باشد نزدیک باشد
را نبینند در اوقات ظهورات مسایی او چون
دیگر در اوقات ظهورات صباحی
می کنیم و ابتدا اول
موضع است که چون زهره
در شمال و این کوکب چون مسایی
ب ه معلوم باشد و خط د ب که بعد است
ک ح بک ه معلوم است پس ک ه معلوم
لکن این بقدر او چون مسایی باشد اعظم باشد
در اعظم بعد او باشد فرض کنیم در مثل صورت
و همچنان خط د ب که بعد است معلوم است
باشد و ان معلوم است و مقدار ان ل ط است
که بعد او از موضع شمس حقی باشد
که میان هر یکی از ان دو
در مسلک معرفت ابعاد
قسی ب د در هر یکی ازین کواکب معلوم
قوس د ه معلوم باشد و بعد کوکب در عرض
و ان قوس ک ح یا قوس ط ک است معلوم باشد و از انجهت دیگر قوس ک ه یا قوس ه ل معلوم باشد و بعدی که کوکب را ببینند و ان
قوس د ک است یا قوس د ل هم معلوم باشد پس باید که هر یکی را ازین کواکب جدولی باشد از برای معرفت ابعاد او در اوقات

طالع او يا له فقاء او در اوايل بروج و دران افق معلوم ∴ و در اول ازين جداول ساديي بروج اثنا عشر باشد و در ثاني از جداول كواكب ثلثة ابعاد
طلوعات صباحي و در ثالث ابعاد غروبات مسايي و در ثاني از درجدول كوكب زهره و عطارد ابعاد طلوعات مسايي و در ثالث ابعاد
غروبات مسايي و در رابع ابعاد طلوعات صباحي و در خاس ابعاد غروبات صباحي ∴ و چون بتحقيق پيوستيم اين اشيا را بابوجز
براهين و اقرب ان و شناختيم اكثر اوخ ممكن بود معرفت او و دين معني باسهل طرق و اوضح ان جنان يي سنم كي انرا اخر قصد
خويش كنيم كي منتهاي شذيم بان و دين كتاب ∴ و اين اخر مقالت سيزدهم است از مجسطي ∴ بفرخي و پيروزي تمام شد نرجمه بتحقيق
كتاب مجسطي على عبد الملك بن محمد الشيرازي رحمه الله ∴ و بدانك اكرنه الزام سابعت الفاظ او بزدكي نفسير ازان معاني بعبارات
خوشتر و الفاظ مختصر تري توانست كرد چنانك نفسير ازابعد بعد فلك تدوير كي بنند بزوده مراي كرديي و ازابعد بعد اوساط فلك
تدوير بزودي وسطي و مجسطي در خيص و اشكال الماجول ملتزم نرجمه شذه بزديم الجرم معاني الفاظ را ما بارسي كرديم و از عبارات ركيك
باشتابانه كي در اوايل مقالات را بواب بزد احتراز نكرديم ∴ و مجسطي معني را نصور كنند در جمله دوم و سيم و پنج كي در فلسفه اولي
و طبيعي و الهي است اكر در بعضي الفاظ ركاكتي باشد يا در بعضي معاني خزافتي جه دران سه قسم نيز الزام متابعت كلام ديكري كرديم
يي نقدري و سعتي بجند وجه يكي انك بعضي از اصدقا الماس ان الزام كرده بزدند ∴ دوم انك حكمي نوذجوين نفع و لطيف محقق
برطريقه سقرمان نه ممزوج بحشو و اعتراضات بي طايل برشيوه متاخران ∴ سيم انك چون اين فنون مشتمل بزود بر چيزهايي
كي مخالف اعتقاد بزد بعضي از روي يقين و بعضي از روي تقليد بي ازانكه نقل و ترجمه تحرير كردن مناسبتر ازان نمود
كي باستيراد و استعلا از تفرير كردن تا مطالعه كنند كانرا اعتقاد درحق اعتقاد مولف فاسد نشود و بندد اوند كي او تيقن است
مرصحت تمامت ادله مذكور را دون فنون نامعتقد مرهيچ چيز را از انها كي مخالف ظاهر شرع است بر ايند كي براستي كي اعتقاد
او در انها اعتقاد عجايز است كي عليكم بدين العجائز ∴ والله يقول الحق و هو يهدي السبيل ∴ و اين اخر فن دوم است از جمله جهارم كي در علم رياضي است

فن سيم از جمله جهارم كي در علم رياضي است در ارثماطيقي يعني خواص اعداد و اين جهار مقالت است

مقالت اول در خواص اعداد از ان روي كي در نفس خويش اند خواستيم

ارثماطيقي كي موسوم است ارثماطيقي الحاق كنيم مداخ تقديم كرديم از علوم عاليم و ابراد كنيم ازان انج عادت بزكران جاديب و بران
وجه كي جاديب يعني مجرد از براهين جه كتاب اسطقسات مشتمل است بر اصول بسيار از علم عدد و بقول در بيان سايل اين فن
بران اصول است ∴ و ممكن است كي نقل كنند بسياري را از اشكال هندسي كي بضرب و نسبت و احوال نسبت تعلق داشته باشد
بيرد و ازان احكام اين فن سيقرر شود و ان مغوض است بذهن طالب ∴ اما ماهيت عدد در فلسفه اولي بوجهي معلوم شذ و در
اسطقسات نيز اشارتي بيان رفت و مجسطي حال زوج و فرد كي دو قسم اند اورد و در اقليدس معني اول و مركب مطلق و اول
مركب باضافت باعددي ديكر و زوج الزوج و زوج الفرد و زوج الزوج و الفرد و عدد تام و زايد و ناقص جمله مقرر شد و چون ازانستناف
ان سه معني ايم بزكر خواص عدد مطلقا مشغول شويم و كويم مشهورترين خواص اعداد ان است كي هر عددي كه بنه مجموع هر دو حاشيه
مقابل خود باشند و ان در حاشيه بزود از دو طرف طلب و كثرت كي بعد او از هر دو يكسان بود در ترتيب طبيعي اعداد چنانك ده
كي نه و يازده و نه بزود و همچنين نه دوازده و هشت و سيزده و هفت و على هذا القياس پس ضعف هر عددي كه مساوي حاشيه او
باشد و بلكه اصعاف او مثل دو نصف حاشيه دوم برين قياس نيز نه هر عددي كه ربع ان در دو حاشيه بزود و بلكه او سدس ان در دو بار هر كدام
از دو نصف ان كسر بزود ازان دو ∴ و هر عددي كه مربع او و مساوي سطح حاشيه او بزود يا مربع فضل ميان ان عدد و احدي الحاشيتين
چون مربع ده كي مساوي سطح نه در يازده بزود يا مربع يكي و مساوي سطح هشت در دوازده يا مربع دو اعني جهار مساوي
سطح هفت در سيزده يا مربع سه اعني نه ∴ و هر عددي كه عدد اعداد كي بر ترتيب طبيعي واقع باشند از دو تا ضعف او اكر يا هر دو
اعني يا عدد و ضعف اعتبار كنند مساوي ان عدد بزود چون يكي بر او افزايند ابدا و اكر يا يكي اعتبار كنند مساوي همان عدد بزود
و اكر اين ايشان هر دو را اعتبار كنند چنانك جز اوساط معتبر نباشند مساوي همان عدد بزود الا يكي ابدا ∴ مثلا عدد اعداد بر ترتيب
طبيعي از ده تا بيست اعتبار كنند يازده بزود و يكي ازين دو دو دو في هيچ يك از نشان اعني اوساط يكي از يازده است تا نوزده
نه ∴ و هر عددي كه عدد اعداد واقع از ثلثه اشكال او اكر يا طرفين اعتبار كنند مساوي ضرب عدد بزود در دو و يكي ابدا ∴ چنانك يازده
برحاصل ابدا با احد الطرفين مساوي ضرب عدد بزود در دو في طرفين مساوي ضرب عدد بزود در دو و يكي ابدا ∴ چنانك يازده
ثلثي كي چون با طرفين كرند مساوي بيست و يك بزود و يكي از طرفين بيست بزود في هيچ يك از طرفين نوزده ∴ و همچنين عدد
اعداد اربعه اشكال او مساوي ضرب او بزود در سه با زيادات واحد مع الطرفين في زيادت با طرفين بالواحد احدي طرفين
دايما از عدد اربعه اشكال واحدي را كم بايد كرد و بايي را در عدد ضرب كردن كي مبلغ عدد اعداد بزود با طرفين و زيادت واحدي با طرفين و نقصان

واحدي

واحدي كي طرفين ∴ و همچنين از هر عددي كه مساوي سطح او در ماقبل با طرفين مثل مربع ماقبل بزود در ما بعد با طرفين مثل مربع او ∴ مثلا از سه
تا سطح اين در دو در دو با نك طرف جهار ست و از سه تا سطح او در جهار با نك طرف نه ∴ و هر عددي كه عدد اعداد واقع از تا مربع او مساوي
مضرب او بزود در عددي كي يكي كم از دو بزود مع احد الطرفين چنانك عدد اعداد از سه تا نه مع احد الطرفين مثل مضرب سه در دو بزود
و مجموع او بزود نهايرين قياس بايد كرد ∴ و هر عددي كه عدد اعداد واقع از دو تا مكعب او با طرفين مساوي نضل مكعب بزود بر دو چنانك از دو تا هشت
شش عدد بزود و از سه تا بيست و هفت بيست و جهار و از جهار تا شصت و جهار شيست و مجموع او بزود با طرفين مساوي نضل مكعب او بر دو چنانك از دو تا هشت
رايرين قياس بايد كرد و بوجهي ديكر اذ هر عددي كه تا مكعب او با طرفين مثل مضرب او در دو تالي بزود با مضرب مربع در ما قبل او چنانك از دو تا هشت
مثل مضرب دو در سه در يكي بزود و از سه تا بيست و هفت مثل سه در جهار و از جهار تا شصت و جهار مثل جهار در نه ∴ و همچنين
عدد اعداد از هر عددي كه تا مثل او با طرفين مساوي مضرب مربع او بزود با تالي او در مضرب او در ما قبل او چنانك از دو تا شانزده مثل مضرب
جهار با سه بزود اعني هفت در مضرب دو در يكي و حاصل جهار ده بزود و از سه تا هشتاد و يك مثل مضرب نه با جهار اعني نيزده در مضرب
سه در دو و اعني شش و حاصل هفتاد و هشت بزود و از جهار تا دويست پنجاه و شش مثل مضرب شانزده با پنج اعني بيست و يك در
مضرب جهار در سه اعني دوازده و حاصل دويست و پنجاه و دو باشد ∴ و حكم ان دو قسم ديكر كي با طرفين باشد يا بي طرفين ظاهر ست
اكنون باخواص اعداد متوالية رجوع كنيم و كويم هر عددي چون مربع او را مضاعف كنند و در برابر اين مبلغ مساوك هر دو مربع دو حاشيه
مقابل قريب او باشد ∴ چنانك مربع هفت را اعني چهل و نه اكر مضاعف كنند و در برابر اين مبلغ اعني صد و سايي هر دو مربع
شش و هشت باشد و اكر مربع او را مضاعف كنند و هشت بر افزايند مساوك مربع هر دو حاشيه دوم او باشد ∴ چنانك چهل و نه
را مضاعف كنند و هشت بر افزايند حاصل اعني صد و شش مساوك مربعين پنج و نه باشد ∴ و اكر هر دو را مضاعف كنند و شانزده
مربع هر دو حاشيه سيم او باشد ∴ چنانك ضعف چهل و نه با هشتاد اعني ۱۲۶ مساوك مربعين جهار و ده باشد و حاشيتين جهار و پنج را
سي و دو زيادت بايد كرد و پنج را بنجاه ∴ و قانون درين باب ان است كي زيادت اول مضرب زوج اول است اعني دو در اول افراد
اعني واحد و زيادت دوم مجموع ان با مضرب زوج اول در دو زدك كي تالي واحد ست اعني سه و زيادت ثالث مجموع ان دو با
مضرب زوج اول در دو زدك كي تالي ان در ست اعني پنج ∴ و بوجهي ديكر زيادت اول مضرب زوج اول است در اول مربعات
متوالي اعني واحد و زيادت ثاني مضرب ان زوج در ثاني مربعات اعني جهار و زيادت ثالث مضرب ان در ثالث مربعات
اعني نه و على ذلك القياس ∴ و هر عددي چون مربع او را مضاعف كنند و جهار بر افزايند مبلغ مساوك سطح دو حاشيه
نازل قريب او بزود باسطح دو حاشيه صاعد قريب او ∴ چنانك مربع هفت را اعني ۴۹ چون مضاعف كنند و جهار بر افزايند
مبلغ اعني ۱۰۲ مساوك مضرب پنج در شش بزود با مضرب هشت در نه ∴ و اما سطح حاشيه نازل ثاني در نازل ثالث با سطح
صاعد ثاني در صاعد ثالث بر مربع عدد بزود ازان باشد و سطح نازل ثالث در رابع با سطح صاعد ثالث در رابع به بيست
و جهار افزون باشد و نازل رابع در خاس با صاعد رابع در خاس بجهل ∴ و قانون درين باب ان است كي در اول زيادت
را و ان جهار ست در اول افراد ضرب كنند اعني يكي و ان جهار بزود و در ثاني آنرا با مضرب زيادت در تالي واحد اعني دو جمع
كنند دوازده بزود و در ثالث ان مجموع را يعني دوازده با مضرب زيادت در تالي تالي يعني سه جمع كنند بيست و جهار بزود ∴
و بوجهي ديكر زيادت اول مضرب زيادت بزود اعني جهار در اول مثلثات متواله اعني يكي و در دوم مضرب در ثاني مثلثات
اعني سه و در سيم مثلثات اعني شش و در جهارم در جهارم مسلثات اعني ده و مثلثات متوالي مجتمعات اعداد
متوالية ∴ و هر عددي چون بر ضعف مربع او شش بيفزايند مبلغ مساوك سطح حاشيه نازل اول او بزود در نازل سيم
با حاشيه صاعد اول در صاعد سيم ∴ چنانك مربع هشت را اعني ۶۴ چون مضاعف كنند و شش بر افزايند مبلغ اعني
۱۳۴ مساوك پنج در هفت با نه در يازده بزود ∴ و اكر حاشيه اول در رابع زنند بر ضعف مربع هشت بايد افزود و اكر در خاس
ده و هم برين قياس زيادات ابدا مضرب دو در سمت حاشيه بعيده باشد ∴ و هر عددي چون مربع او را مضاعف كنند و شانزده
بر افزايند مبلغ مساوي سطح حاشيه ثاني نازل بزود در رابع نازل يا سطح ثاني صاعد در رابع صاعد ∴ چنانك ۱۲۶ باشانزده
اعني ۱۴۲ مساوي جهار در شش بزود باده در دوازده ∴ و اكر از طرفين صاعد و نازل دوم در پنج ضرب كنند زيادت ست
بزود چنانك ۱۴۸ مساوك سه در شش بزود با ن در نيزده ∴ و اكر دوم در ششم ضرب كنند زيادت بيست و جهار بزود چنانك
۱۷۲ مساوك دو در شش بزود باده در جهارده جه دايما زيادات مضرب جهار در سمت حاشيه بعيد باشد ∴ و اكر از طرفين سيم
در پنج ضرب كنند زيادت سي بزود و اكر سيم در ششم ضرب كنند سي و شش بزود و اكر در هفتم ضرب كنند چهل و دو بزود جه
دايما زيادات مضرب شش باشد در سمت حاشيه بعيده و على هذا ما دام كي بعد ميز الحاشيتين المقابلتين از طرفين يكسان

بود زیادت مضروب ضعف سمی حاشیه قریبه بود در سمی حاشیه بعیده ∴ اکنون بیان خواص اعداد متوالیه بر نظم طبیعی کنیم و گوییم
هر جمله از اعداد متوالیه بر نظم طبیعی و لابد مبتدی از واحد باشد عدهٔ آن جمله یا فرد باشد یا زوج اگر فرد باشد هر آینه آن جمله را
واسطه باشد و آن واسطه نیمهٔ حواشی متقابله خود بود و آن حواشی مبتدی باشند از دو طرف قریب او یا دو نهایت آن جمله
چنانک اگر جمله آن یکی بود یا هفت واسطه چهار بود و او نیمه مجموع سه و پنج و دو و شش و یکی و هفت باشد و اقرب حواشی سه و پنج
بود و ابعد یکی و هفت ∴ و اگر زوج بود لابد آن جمله را دو واسطه باشد کی مجموع آن دو مساوی مجموع سایر حواشی متقابله آن
دو عدد بود ∴ چنانک اگر یکی یا هشت این جمله را دو واسطه است کی آن چهار و پنج است و مجموع آن دو مساوی سه و شش بود و دو
و هفت و یکی و هشت ∴ و ازین جمله مقرر گشت کی مجموع حواشی متقابله هر عددی یا هر دو عدد متوالی چون چهار و پنج یا غیر متوالی
چون چهار و شش متساوی باشند ∴ و از خواص اعداد متوالی از واحد آن است کی اگر یکی بر عدد اخیر افزایند و در نیمه عدهٔ
اعداد ضرب کنند مبلغ مثل مجموع اعداد باشد ∴ چنانک اگر یکی بر هشت افزایند و در نیمه هشت ضرب کنند سی و شش کی
حاصل است مساوی جمیع اعداد هشت گانه باشد ∴ و اگر یکی بر نه افزایند و در نیمه نه کی چهار و نیم است ضرب کنند چهل و پنج
کی حاصل است مساوی اعداد نه گانه بود ∴ و از خواص متوالیه از واحد یا غیر واحد آنکه چون طرفین را در نیمه عدهٔ اعداد ضرب
کنند مبلغ مساوی مجموع آن اعداد بود ∴ چنانک متوالیه از سه تا هفت سه را با هفت اعنی ده در دو و نیم ضرب کنیم حاصل اعنی
بیست و پنج مجموع این اعداد بود ∴ و از خواص جمع این اعداد آنکه اعدادی متتالی کی تفاضل آنها نه بواحد بود بل بعددی بعینه
از اعداد مجموع دو و پنج و ده هرگاه کی از عدهٔ آن یکی اسقاط کنند و باقی را دو عدد تفاضل ضرب کنند و اول اعداد خواه واحد بود
و خواه عددی از اعداد بر آن افزایند مبلغ عدد اخیر بود از آنها و چون آن عدد را با اول جمع کنند و در عدهٔ اعداد ضرب کنند و مبلغ
را تنصیف کنند یا در نصف آن عدهٔ ضرب کنند حاصل مجموع آن اعداد بود ∴ مثلا ده عدد کی اول آن سه بود و تفاضل پنج خواهیم
کی مجموع آن معلوم کنیم یکی را از ده نقصان کردیم و باقی را در پنج ضرب کرد و حاصل را اعنی چهل و پنج با اول اعداد کی سه است جمع کرد
چهل و هشت حاصل آمد و این اجزا اعداد است پس سه بر آن افزودیم و مبلغ را اعنی پنجاه و یک در نصف عدهٔ اعنی پنج ضرب کرد
حاصل اعنی ۲۵۵ مساوی مجموع آن اعداد بود و اعداد ۳ ۸ ۱۳ ۱۸ ۲۳ ۲۸ ۳۳ ۳۸ ۴۳ ۴۸ بود ∴ و اگر ۵۱ را
در ده ضرب کنند و مبلغ اعنی ۵۱۰ را تنصیف کنند حاصل همان باشد ∴ و اگر اول این اعداد را واحد فرض کنند آخر چهل و شش بود
و مجموع ۲۳۵ ∴ و از خواص این جمع آنک هر که کی از واحد تا عددی مستوی و معکوس جمع کنند مجموع مساوی مربع اخیر باشد ∴ مثلا
چون از یکی تا پنج برین وجه ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۴ ۳ ۲ ۱ جمع کنند مبلغ بیست و پنج بود و حاصل آنک ضعف مجموع اعداد با ماقبل
عدد اخیر با اخیر مثل مربع اخیر بود ∴ و از خواص این جمع آنک چون متوالیه را از واحد جمع کنند مجموع اول مثل و نصف اخیر بود
و مجموع دوم ضعف اخیر و مجموع سیم ضعف و نصف اخیر و مجموع چهارم ثلثه امثال اخیر و پنجم ثلثه امثال و نصف اخیر ∴ چنانک
۱ و ۲ سه بود ∴ و ۱ ۲ ۳ شش و ۱ ۲ ۳ ۴ ده و ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ پانزده و ۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ بیست و یک ∴ و چون خواهند
کی مجموعی بدانند یکی بر سمی آن مجموع افزایند تا عدد اخیر حاصل آید پس نیمه آن عدد را نصف واحد بر افزایند حاصل امثال اخیر
بود چون ضرب کنند در اخیر حاصل جواب بود ∴ مثلا مجموع دوازدهم خواستیم یکی بر دوازده افزودیم سیزده شد این عدد اخیر است
پس نیمه سیزده را اعنی شش و نیم نیم بر افزودیم هفت شد معلوم شد کی مجموع دوازدهم سبعه امثال اخیر است هفت را در سیزده
ضرب کردیم نود و یک حاصل آمد و آن مطلوب است ∴ و از خواص این جمع آنک مجموع اول مثل تالی اخیر است و مجموع دوم مثل
و نصف تالی اخیر و سیم ضعف او و چهارم ضعف و نصف او و علی هذا ∴ مثلا ۱ ۲ مثل سه باشد و ۱ ۲ ۳ مثل نصف
چهار و ۱ ۲ ۳ ۴ ضعف پنج از اسم مجموع دایما اخیر معلوم کنند و نصف اخیر سمی امثال تالی بود چنانک در مجموع دهم اخیر
یازده بود و نصف او اعنی پنج و نیم عدد امثال تالی اخیر کی ۱۲ است پس مجموع دهم شصت و شش بود ∴ و از خواص این جمع
آنک چون افراد متوالی از واحد جمع کنند و همچنین ازواج متوالی از دو مجموع اول ازواج مثل و نصف مجموع اول افراد بود و مجموع
دوم ازواج مثل و ثلث دوم افراد و سیم ازواج مثل و ربع سیم افراد ابدا هر مجموعی از ازواج ابد بود بر نظیر آن از افراد بکسری
کی سمی عدهٔ اعداد مجموع بود و بعددی کی مساوی آن عدهٔ بود اعنی سمی کسر ∴ مثلا مجموع اول ازواج اعنی شش
کی مجموع ۲ ۴ است زاید بود بر ۴ مجموع اول افراد اعنی ۱ ۳ بکسر نصف کی سمی عدهٔ اعداد مجموع است اعنی مثل
و نصف است و بعدد دو و همچنین مجموع دوم ازواج اعنی ۱۲ زایدست بر ۹ دوم افراد بثلث و بعدد سه و ۲۰ بر ۱۶ بربع
و بعدد چهار و ۳۰ بر ۲۵ بخمس و بعدد پنج پس اگر مجموع دهم خواهیم یکی را بر ده افزاییم و گوییم دهم ازواج زایدست بر دهم افراد
بحرکت از یازده و بیازده ∴ و اگر تعیین هر دو خواهیم مربع سمی کسر را اعنی ۱۲۱ گوییم مجموع افرادست و با جذر اعنی ۱۳۲ مجموع

ازواج

ازواج ∴ و بعد ازین در خواص زوج و فرد شروع نماییم و اعادت آنچ در کتاب اصول گفته شده است مثل آنک فرد از ازواج مترکب نشود
و از افراد بعدهٔ زوج همچنین و غیر آن نکنیم و خواص نظام متتالیات آنها یاد کنیم و گوییم ازواج و افراد متوالی با اعداد متوالی بر نظم
طبیعی مشارکت در تفاضل بمقداری بعینه چه اعداد طبیعی متفاضل اند بواحد و ازواج و افراد متوالی متفاضل اند باشد چه هر
زوجی را کی واحدی بر افزایند فرد شود و چون واحدی دیگر بر افزایند زوج شود و علی هذا پس لازم آید کی هر واسطهٔ از افراد و ازواج
متوالی نصف جمله حواشی متقابله خود باشد ∴ چنانک هفت نیمه پنج و نه و نیمه سه و یازده و نیمه یکی و سیزده بود و هشت نیمه ۶
۱۰ و نیمه ۴ ۱۲ و نیمه ۲ ۱۴ بود ∴ و همچنین هر دو فرد یا زوج متوالی یا غیر متوالی نیمه حواشی متقابله خود باشند ∴ چنانک پنج و هفت
نیمه سه و نیمه یکی و یازده باشند و چهار و شش نیمه دو و هشت و نیمه چهار و شش باشند ∴ و این معنی مخصوص با زواج و افراد نیست
بل شامل جمله اعدادی بود کی متوالی باشند بیک تفاضل ∴ چنانک بیست و پنج نیمه ۲۰ ۳۰ و ۱۵ ۳۵ و ۱۰ ۴۰ و ۵
۴۵ بود چه این اعداد بتفاضل پنج متوالی اند ∴ و از خواص افراد متتالیه آن است کی مجموع آن از واحد ابدا مربع باشد ∴ چنانک
مجموع یک و سه چهار است و مجموع ۱ ۳ ۵ نه و مجموع ۱ ۳ ۵ ۷ شانزده ∴ و دیگر آنک چون استعلام فردی کنند کی در مرتبه واقع
باشد عدد آن مرتبه را مضاعف کنند و یکی نقصان کنند باقی مطلوب بود ∴ چنانک اگر فرد دهم خواهند از ضعف ده یکی نقصان
کنند نوزده بماند و آن فرد دهم بود ∴ و دیگر آنک آحاد این افراد در ششم خود باز آید چنانک یکی در یازده و بیست و یک و سه در سیزده
و بیست و سه و هم برین قیاس ∴ و دیگر آنک چهارم بعد از اول مربعات این افراد مربع بود همچو نه کی چهارم واحدست و هشتم بعد از
ثانی مربعات اعنی بیست و پنج کی هشتم است بعد از نه و دوازدهم بعد از ثالث اعنی چهل و نه بعد از بیست و پنج و علی هذا
عدد مرتبه مربع از افراد در چهار ضرب باید کرد و بعد از آن مربع افراد متوالی بدان عدت شمردن تا بمربع مطلوب رسند ∴ و دیگر آنک
هر مجذوری فرد مساوی ضعف عدد مرتبه او بود با یکی ابدا اگر مبدا سه باشد و الا یکی اگر مبدا یکی باشد ∴ چنانک بیست و پنج مساوی
ضعف دوازده باشد با یکی اگر مبدا سه باشد چه حینئذ از دوازدهم باشد و مساوی ضعف سیزده الا یکی اگر مبدا یکی باشد ∴ و دیگر
آنک اگر افراد متتالیه را در جدولی مثلث ثبت کنند برین صورت مثلا ∴ خواص دیگر بحسب این وضع ظاهر شود چه جمله
اعدادی کی از واحد بر استقامت عمود مثلث فرود آید مربعات فرد متوالی بود و مجموع اعدادی کی در صفی عرضی
باشد مکعب بود و از صفوف عرضی علی الولاء مکعبات متوالی برخیزد و اگر این افراد را در جدولی مربع فرض کنند
برین صورت مثلا هر صلیبی کی از دو سطر متقاطع از سطور قطری مولف شود خواه قطر شکل

		۱		
	۵		۳	
۱۱		۹		۷
۱۹		۱۷	۱۵	۱۳
۲۹	۲۷	۲۵	۲۳	۲۱

باشد و خواه نه بشرط تساوی سطرین مجموع هر دو سطر متساوی باشد
چه مجموع هر قطری ازین شکل ۶۴ بود و مجموع هر سطری
از ۱ ۱۱ ۲۱ و ۵ ۱۱ ۱۷ سی و سه و مجموع هر یکی از ۳ ۱۳ ۲۳ و ۷ ۱۳ ۱۹ سی و نه و مجموع
هر یکی از ۱۱ ۲۱ و ۱۳ ۱۹ سی و دو و مجموع طرفین سطر هر صلیبی مساوی مجموع طرفین سطر دیگر
بود چنانک مجموع ۱ ۲۱ و ۷ ۲۵ سی و دو بود و مجموع ۹ ۲۹ و ۱۳ ۲۷ سی و هشت ∴ و مجموع

۷	۵	۳	۱
۱۵	۱۳	۱۱	۹
۲۳	۲۱	۱۹	۱۷
۳۱	۲۹	۲۷	۲۵

اعداد هر مربعی کی مشتمل برین افراد بود مساوی مال مال ضلع مربع بود چه اگر مربع دو ثبت کنند برین صورت

۲	۱
۷	۵

شانزده بود و اگر مربع سه ثبت کنند برین صورت مجموع اعدادش هشتاد و یک بود و در مربع
چهار دویست و پنجاه و شش و نیز مجموع قطر هر مربعی مکعب ضلع آن مربع بود چنانک قطر
مربع دو هشت باشد و قطر مربع سه بیست و هفت و قطر مربع چهار شصت و چهار ∴ و از خواص ازواج متوالیه
آن است کی هر مجموعی از آن مساوی مربع عدهٔ آن اعداد بود با جذب آن مربع چنانک مجموع اول
شش بود مساوی مربع دو با دو و مجموع ثانی اعنی ۲ ۴ ۶ دوازده بود مساوی مربع سه باشد و مجموع ثالث
اعنی ۲ ۴ ۶ ۸ بیست بود مساوی مربع چهار با چهار ∴ و از خواص عدد زوج آنک اگر واحدی از آن نقصان
کنند و باقی عددی اول بود آن زوج مساوی اجزا مربع آن اول بود چنانک چهار مجموع اجزا مربع سه باشد و شش مجموع اجزا
مربع پنج و هشت مجموع اجزا مربع هفت ∴ و اگر سه از آن نقصان کنند و باقی اول بود آن زوج مجموع اجزا ضعف آن اول بود
چنانک شش اجزا ضعف سه بود و هشت اجزا ضعف پنج و ده اجزا ضعف هفت ∴ و بعد ازین ذکر خواص انواع زوج و فرد
یاد کنیم و انواع زوج را مقدم داریم چه تنویع زوج بتنویع فصلی نزدیکترست از تنویع فرد و گوییم ∴ ابسط انواع او زوج الزوج است
چه ترکیب او جز از ازواج نیست و کیفیت نشاء او از تضعیف واحد و بسی از خواصش در کتاب اسطقسات معلوم شد مثل آنک او را
هیچ جزو سمی عددی فرد بل سمی عددی غیر زوج الزوج نباشد اکنون بباید دانست کی هر عددی زوج الزوج را جمله اعداد زوج

الزوج کی پیش ازو بود عد کند. و مربع زوج الزوج زوج الزوج بود. و همچنین مکعب و سایر منازل اول مضروب الزوج الزوج در زوج
الزوج ابدا زوج الزوج بود. و از عدد زوج الزوج چون زوج اول بیندازند باقی زوج الفرد بود. چنانک از هشت دو بیندازند
باقی زوج الفرد بود و همچنین چهارده کی باقی بود از شانزده و سی کی باقی بود از سی و دو. و زوج الزوج ناقص باشد بواحدی
ابدا. و تتالی اعداد زوج الزوج بر نسبتی هندسی بود و آن نسبت ضعف است پس تفاضلات متساوی نبود بل هر
تفاضلی مثل مفضول بود پس تفاضلات نیز همان نسبت متتالی باشند. و چون این اعداد بر یک نسبت متتالی باشند اگر
قطع کنند یعنی بر وا نسبت ندهند تناسب حاصل باشد و اگر رد کنند با مساواه همچنان. مثال اول دو از چهار همچنان بود
کی هشت از شانزده. و مثال دوم دو از شانزده همچنان بود کی هشت از بیست و چهار چه این اعداد ۲ ۴ ۸ ۱۶ دو عدد
و تناسب مانند این اعداد ۸ ۱۶ ۳۲ ۶۴ بود پس بمساواه نسبت مذکور لازم آید. و از خواص این اعداد آنک مربع هر
عددی مثل مضروب هر دو حاشیه قریبه او بود. و مضروب هر دو عدد از آنها مثل مضروب هر دو حاشیه قریبه آن دو چنانک از احکام
این نوع تناسب معلومست چه مربع چهار مثل مضروب دو در هشت بود. و مضروب هشت در شانزده مثل مضروب چهار در سی و دو
و مثل دو در بیست و چهار. و نیز چون تتالی نسب درین اعداد حاصل است لازم آید کی بعضی از آن مربع باشد و ثالث هر
مربعی مربع بود و رابع هر مکعبی مکعب. چنانک یکی مربع است و ثالث او چهار مربع و رابع او هشت مکعب و باز ثالث چهار
شانزده مربع و رابع هشت شصت و چهار مکعب. و از خواص این اعداد آنک استخراج اعداد تامه و متحابه و اکثر زایده و ناقصه
باین اعداد میسر گردد. اما طریق استخراج تامه آن است کی از هر زوج الزوجی کی باشد یکی بیندازند اگر باقی عددی اول
باشد آنرا در زوج الزوج متقدم ضرب کنند حاصل تام بود. چنانک از چهار یکی بیندازند و باقی را در دو ضرب کنند شش
حاصل آید و آن تامست و از هشت یکی بیندازند و هفت را در چهار ضرب کنند ۲۸ حاصل آید و آن تامست چه اجزا او منحصر
در ۱ ۲ ۴ ۷ ۱۴ و از سی و دو یکی بیندازند و سی و یک را کی اول است در شانزده ضرب کنند ۴۹۶ حاصل آید و آن تامست
چه اجزا او منحصر بود در ۱ ۲ ۴ ۱۶ ۳۱ ۶۲ ۱۲۴ ۲۴۸. و اما اعداد متحابه هر دو عدد بود کی هر یکی مساوی مجموع
اجزا آن دیگر باشد چنانک ۲۲۰ و ۲۸۴ چه اجزا اول منحصرست در ۱ ۲ ۴ ۵ ۱۰ ۱۱ ۲۰ ۲۲ ۴۴ ۵۵ ۱۱۰ اما
۱۱۰ نصف اوست و ۵۵ ربع او و ۴۴ خمس و ۲۲ عشر و ۲۰ جزوی از یازده و ۱۱ جزوی از بیست و ۱۰ جزوی از بیست
و دو و ۵ جزوی از چهل و چهار و ۴ جزوی از پنجاه و پنج و ۱ جزوی از دویست و بیست و مجموع این اجزا مساوی ثانی است
و اجزا ثانی منحصرست در ۱ ۲ ۴ ۱۴۲ چه ۱۴۲ نصف اوست و ۷۱ ربع او و ۴ جزوی از ۷۱ و ۲ جزوی از ۱۴۲ و ۱
جزوی از ۲۸۴ و مجموع این اجزا مساوی اول است و این دو عدد غیر این اجزا ندارند چه مراد از جزو آن است کی عد
ایشان کنند و غیر این اجزا عد ایشان نمی کنند. و طریق استخراج متحابین آنک از عددی زوج الزوج یکی کم کنیم و زوج الزوج
ماقبل بر آن باقی افزاییم و زوج الزوج ماقبل ماقبل هم از آن باقی نقصان کنیم اگر سه عدد کی ازین سه عمل حاصل آید همه اول
باشند مضروب حاصل ثانی را در حاصل ثالث در زوج الزوج ماقبل ضرب کنیم یا اصغر متحابین حاصل آید بعد از آن مضروب
ثانی در ثالث با ثانی و ثالث بشرط آنک هم اول باشند در زوج الزوج ماقبل ضرب کنیم یا اعظم متحابین حاصل آید. مثلا از
هشت یکی کم کردیم و چهار بر باقی افزود و دو بهم از باقی کم کرد ۷ ۱۱ ۵ حاصل آید هر سه اول پس مضروب یازده در پنج اعنی
۵۵ را در زوج ماقبل هشت اعنی چهار ضرب کردیم ۲۲۰ حاصل شد. پس ۱۱ و ۵ بر پنجاه و پنج افزودیم ۷۱ شد و چون
او نیز اول بود در چهار ضرب کردیم ۴ ۸ ۲ حاصل شد. و اما طریق استخراج اعداد زایده و ناقصه آن است کی از عددی
زوج الزوج یکی کم کنیم پس اگر زاید خواهیم اولی کی کمتر از باقی بود جز دو در زوج الزوج ماقبل ضرب کنیم و اگر ناقص خواهیم
اولی کی بیشتر بود حاصل مطلوب بود. مثلا از هشت یکی کم کردیم هفت ماند اکنون اگر چهار را در سه یا پنج زنیم حاصل زاید
بود چه در اول حاصل دوازده بود و اجزا او اعنی ۱ ۲ ۳ ۴ ۶ شانزده و در ثانی حاصل بیست بود و اجزا او اعنی ۱ ۲ ۴ ۵
۱۰ بیست و دو و چندانک نقصان اول مضروب فیه از باقی بیشتر بود زیادت بیش بود و قدر زیادت دایما مثل فضل باقی بود
بر مضروب فیه. و اگر چهار در یازده و نیم حاصل اعنی ۴۴ ناقص بود چه اجزا او منحصرست در ۱ ۲ ۴ ۱۱ ۲۲ و مجموع آن چهل
و شش باشد و چندانک زیادت مضروب فیه بر باقی بیشتر بود نقصان زیادت باشد و قدر نقصان دایما مثل زیادت مضروب
فیه بود بر باقی. و بوجهی دیگر هرگاه کی زوج الزوج را در عددی فرد اول ضرب کنند بیابند دیگر آن زوج بر نصف آن فرد
بنصف واحد زیادت بود چنانک زیادتی دو بر نصف سه حاصل اعنی ۶ تام باشد و اگر بزیادت از نصف زاید بود چنانک
زیادتی چهار بر نصف سه حاصل اعنی ۱۳ زاید باشد و الا ناقص باشد. و نوع دوم زوج الفرد بود و در اصول از خواص او معلوم شد
کی اورا

کی اورا هیچ زوج عد نکند الا بعددی فرد و نه هیچ فرد الا بعددی زوج و جزو زوجش سمی فرد بود چنانک دو از شش ثلث باشد
و جزو فردش سمی زوج بود چنانک سه از دو نصف باشد. و تولد او از ضرب افراد متوالیه بود در دو پس تفاضل میان متوالیات
آن بچهار باشد. و از خواص او آنک در و مجذور و مکعب و سایر منازل نبود چه جذر یا زوج بود یا فرد اگر زوج بود مجذور و مکعب
و سایر منازل یا زوج الزوج بود یا زوج الزوج و الفرد و اگر فرد بود جمیع منازل فرد بود. و چون معلوم شد کی تفاضل متتالیات آن
بچهارست و اول آن دو بود یا شش چنانک بعد ازین مقرر گردد پس بر تقدیر اول ثانی شش بود و ثالث ده و رابع چهارده و خامس
هژده و سادس بیست و دو و چون در آحاد سادس دو باز آید پس آحاد این اعداد برین نظام بود ۲ ۶ ۰ ۴ ۸ و در آحاد
او جز این مذکورات نباشد و سادس هر عددی در آحاد یا در صفر مماثل او بود. و دیگر آنک چون دو جزو جمله این اعداد بود
پس اگر از هر عددی زوج فرد بعده سمی آن جزو بعد از آن عدد بشمارند تعددی منتهی شود کی آن جزو از و درست
آید. مثلا دو از شش ثلث بود سمی سه پس اگر بعد از شش سه بشمارند منتهی شود بهژده و او را ثلث بود و از ده خمس بود
پس اگر بعد از ده پنج بشمارند پس منتهی شود و او را خمس بود و از چهارده سبع بود و بعد از چهارده بهفت مرتبه چهل و دو بود و او را
سبع صحیح باشد. و دیگر آنک اگر دو را با مرتبه سمی عددی مربع جمع کنند مبلغ مربع بود. چنانک دو با چهارم اعنی چهارده
شانزده بود و با نهم اعنی ۳۴ سی و شش و با شانزدهم اعنی ۵۸ شصت و چهار. و اگر واحد را مبدا نظام این اعداد
سازیم و شش را کی ثالث این اعداد بود یا مراتبی کی سمی مربعات بود جمع کنیم اعداد مربع حاصل آید. چنانک با چهارم اعنی
ده شانزده بود و با نهم اعنی ۳۰ سی و شش و با شانزدهم اعنی ۵۸ شصت و چهار. و دیگر آنک از مضروب سمی هر مرتبه در تفاضل
مراتب چون عدد اول نقصان کنند عدد آن مرتبه حاصل آید. مثلا در مرتبه رابع چهار در چهار ضرب کنند و دو بیندازند چهارده بماند
و آن مرتبه چهارم بود. و عکس این معنی هم درست است چه هرگاه کی دو بر مرتبه ازین مراتب افزاییم و ربع مبلغ بستانیم یعنی بر چهار قسمت
کنیم اسم آن مرتبه از آن حاصل مشتق بود چنانک دو بر بیست و دو افزاییم بیست و چهار شود و ربعش بستانیم شش بود گوییم آن مرتبه
ششم است. و دیگر آنک ضعف عدد مراتب در عدد مراتب مساوی اعداد مجموع مراتب بود. و بعبارتی دیگر ضعف مربع عدد مراتب
مساوی مجموع اعداد مراتب بود. چنانک اگر مراتب پنج بود اعنی ۲ ۶ ۱۰ ۱۴ ۱۸ ده در پنج یا ضعف سی و پنج مجموع آن اعداد
باشد. و اگر این اعداد را در مربع شش ثبت کنند از خواص این جدول آن بود کی آحاد
اول هر سطری عرضی مثل آحاد آخر همان سطر بود و صفر مثل صفر و همچنین اعداد
کی در سطور قطری افتاده باشند مبتدی او بسیار و اعلی جدول در آحاد و صفر مشترک
باشند. و دیگر آنک دو طرف قطر هر صلیبی مساوی مجموع دو طرف قطر دیگر بود چنانک
۲ ۱۴۲ مثل ۲۲ ۱۲۲ و ۲۶ ۱۱۰ مثل ۳۸ ۹۸. و نیز مجموع طرفین اقطار هر صلیبی
کی مربعات متداخل افتد متساوی باشند. چنانک ۲ ۱۴۲ و ۳۰ ۱۱۴ و ۵۸ ۸۶
و همچنین ۶ ۱۱۸ و ۳۴ ۹۰ و علی هذا. و دیگر آنک مجموع طرفین قطر ابدا مربع بود
چنانک ۲ ۱۴۲ مربع دوازده باشد. و دیگر آنک تفاضل میان هر عددی و آنچ بر بالا او
موضوع بود یکسان بود. چنانک تفاضل بیست و شش و دو و هفتاد و چهار و پنجاه و همچنین
میان هر دو خانه مشابه در وضع. چنانک ۳۰ ۲ و ۳۴ ۶ و چنانک ۵۸ ۱۸ و ۵۰ ۱۰ و چنانک ۴۴ ۲ و ۶۲ ۱۰ و همچنین
۸۲ ۲ و ۹۴ ۱۴ و این نوع از خواص در جدول افراد نیز بود. و نوع سیم زوج الزوج و الفرد بود و از آنجهت کی قابل تنصیف
یا بواحد بود مشابه زوج الفرد باشد و از آنجهت کی بیش از یکبار قابل تنصیف بود مشابه زوج الزوج باشد. و تولد او از ضرب اعداد
زوج الزوج بود غیر دو در افراد متوالی چنانک از ۴ در ۳ ۱۲ و از ۴ در ۵ ۲۰ و علی هذا. و چنانک زوج الزوج مضروب
اعظم بود قبول تنصیف در حاصل زیادت باشد. و این اعداد متوالی باشند بتفاضل هشت. و درین اعداد زاید و ناقص
و تام توان یافت. اما تام مثل ۲۸ و هر تامی کی بعد از و بود. و اما ناقص مثل ۴۴ و بیان آن گذشت. و اما زاید همچو ۱۲ و ۳۰ و غیر
ایشان. و درین اعداد مربعات نیز باشند. و تولد اول آن مربعات از ضرب اول ازواج بود در اول افراد و مربع کردن حاصل اعنی
شش. و ثانی از ضرب همان زوج الزوج در ثانی افراد و تربیع حاصل اعنی ده و علی هذا القیاس. و مکعبات و سایر منازل
نیز توان یافت و از همین جذور متولد گردد. و تفاضل این اعداد ابدا زوج الزوج بود چه اگر از ضرب چهار در افراد متوالی متولد
گردد تفاضل هشت بود و اگر از ضرب هشت تفاضل شانزده بود و اگر از ضرب شانزده بود و اگر از ضرب شانزده تفاضل سی
و دو بود. اینست آنچ ذکر آن از خواص ازواج مهم بود. اکنون متعرض آن شویم کی دو کی اول اعداد است از کدام نوع است

۲۲	۱۸	۱۴	۱۰	۶	۲
۴۶	۴۲	۳۸	۳۴	۳۰	۲۶
۷۰	۶۶	۶۲	۵۸	۵۴	۵۰
۹۴	۹۰	۸۶	۸۲	۷۸	۷۴
۱۱۸	۱۱۴	۱۱۰	۱۰۶	۱۰۲	۹۸
۱۴۲	۱۳۸	۱۳۴	۱۳۰	۱۲۶	۱۲۲

وکویم شیخ در اوسط طبیعی شفا اورده است کی بعضی کمان برده اند کی دو زوج الفرد است از انجهت کی در تضعیف منتهی بزوج نیست و بعضی
کفته اند زوج الزوج است جه در تضعیف منتهی بواحد است و بعضی جایز داشته اند کی زوج الزوج و الفرد باشد معا و مبرا هردو
و بعد از ان کفته کی انج نزد من است ان است کی زوج الزوج بحقیقت عددی بود کی نصف او زوج باشد و نصف هر نصفی از و
کی غیر واحد است زوج بود. و زوج الفرد بحقیقت عددی کی نصف او فرد باشد و فرد عدد باشد و واحد باشد. از انجهت کی منقسم نمی
شود متساوین و زوج جز عدد باشد و واجب آن است کی در تسمیه مشاححت نکنند یعنی مضایقه نکنند در انک واحد کی عدد
نیست فرد کویند بان اعتبار و جز عدد را زوج نکویند جه این تسمیه فرد تعلق دارد داما مشاححه فیها بالک اکر بعد ازان خواهند کی
در مراتب عدد امثی واحد عدد باشد. و از انج واحد را فرد نهاده است لازم این کی دو فرد او زوج الفرد باشد. و از انج اول کفته است
کی بعضی کمان برده اند معلوم می شود کی مدح بر دو ان است کی دو زوج الفرد است جه مذهب اوست بر کت در تعلیل ان است جه
اکر هیچ در تضعیف منتهی بزوج نشود زوج الفرد باشد اقسام سه کانه زوج زوج الفرد باشد جه هیچ یک در تضعیف منتهی بزوج نمی
شود بل کی در تضعیف منتهی بواحد می شوند تا بفردی کی غیر واحد. و از تفسیر زوج الزوج و زوج الفرد کی کرده است زوج الزوج و الفرد معلوم
می شود و ان زوجی باشد کی نه این باشد و نه ان و ان هر عددی باشد کی نصف او زوج باشد و نصف نصفی از وی غیر واحد است فرد باشد.
و بعد از ان کفته است کی اکر بجوز انک دو زوج الزوج و الفرد است خواهند کی دو را مستحق هر دو اسم کنند واجب باشد کی حد زوج الزوج جنین
کویند کی او ان است کی منتصف نشود بعدد فرد و حد زوج الفرد بانک کی او ان است کی منتصف شود بفرد و بر این تقدیر قسمت متعادل نبود جه در
مقابل سلب منتصف بعدد فرد ایجاب منتصف بفرد آمده است نه بعدد فرد. و از این جهت کی قسمت متعادل نیست اقسام زوج متداخل گشت
شوند بانک در واقع بحسب اختیار شیخ متباین اند و قسمت حاصر جه جون زوج الزوج ان بود کی منتصف باشد بعدد فرد سلب این منتصف
یا مطلقا باشد یا در اول وهله اکر مطلقا کیرند پس زوج الزوج و الفرد در زوج الفرد داخل بود جه او نیز اجمله منتصف می شود بفرد
و اکر اول وهله کیرند پس زوج الزوج و الفرد در زوج الزوج داخل بود. و بعد از ان کفته است کی اکر خواهند کی هیچ یک از اسمین
بر صادق نباشد واجب باشد کی کویند زوج الزوج ان است کی منتصف بعدد زوج بود و زوج الفرد انک کی منتصف بعدد فرد بود
و هیچ یک از ایشان نباشد با تعادل قسمت و از انجهت کفته است با تعادل قسمت کی باز آ عدد زوج عدد فرد کرفته است و اکر جه قسمت
متعادل است اما اقسام هم متداخل است جه بسبب انک در حد زوج الزوج قید منتهی بواحد نکرده است زوج الزوج و الفرد
در زوج الزوج داخل شده است. و فساد دیکر انک جون باز هر دو اسم عاطل باشد قسمت عدد بزوج و فرد غیر حاصر باشد. و بعضی از متاخران
تقسیم بر این وجه کرده اند کی زوج اکر در تنصیف بواحد منتهی شود زوج الزوج بود و الا اکر قبول تنصیف بیش از یکبار کند زوج الزوج
و الفرد بود و اکر نه زوج الفرد. و بر این تقدیر تقسیم حاصر است و اقسام متباین. و این طریقه بصواب نزدیکتر است جه دو را از زوج الزوج
شمردن با ان سلسله اعداد زوج الزوج از واحد منتظم شود و احکام متناسب شامل کردد اولی بود از انک او را زوج الفرد کیرند جه واحد را
فرد کفتن بحقیقت مجاز است جه فرد از اقسام عدد است و عدد جنانک مشهور و متداول است کثرت مجتمعه من الوحدات شامل واحد نه
الا بتاویلی کی از پیش رفت کی بعد ازان خواهند کی در مراتب عد اشد. و بعد از این خواص انواع فرد بیان کنیم و کویم در اصول معلوم شده
کی فرد یا اول بود یا مرکب و اول یا در نفس خود بود یا بقیاس با عددی دیکر. و از خواص افراد مرکبه آن است کی ثالث فرد اول اعنی سه مرکب
باشد و ان نه است و همچنین ثالث نه ۲۷ مرکب بود و ثالث ۲۷ ۸۱ الی غیر النهایه. و نیز خامس پنج و خامس خامس ادا الی غیر النهایه مثل
۲۵ ۱۲۵ ۶۲۵. و نیز سابع هفت و سابع سابع ادا الی غیر النهایه مثل ۴۹ ۳۴۳. و نیز یازدهم یازده الی غیر النهایه مثل ۱۲۱ ۱۳۳۱ و علی
هذا این جمله مرکب بود. و دیکر انک سه مرکبات را کی از وسط است عد کند اما اول ۹ را کی نه است بنفس خود کی فرد اول است و ثانی را کی
۲۷ است بفردی کی تالی اوست اعنی ۹ و ثالث را کی ۸۱ است هفت و علی هذا. و همچنین پنج اول ان مرکبات را کی تالی نه است
یعنی ۱۵ بفرد اول عد کند و ثانی را کی ۲۵ است بنفس خود کی ثانیست و ثالث را کی ۳۵ است بثالث کی ۷ است. و هم برین قیاس سایر
افراد مرکبات را عد کند. و اما سایر انواع عدد مثل تام و زاید و ناقص بتعریف محتاج نیست جه در اصول معلوم شده است و طریق استخراج
ان مبین شده. اکنون بباید دانست کی عدد تام جز در زوج الزوج و الفرد نیابند مکر شش کی زوج الفرد بود جه حد انها از ضرب اعداد
زوج الزوج در افراد اول متولد می شوند. و در هر مرتبه از مراتب اعداد عدد تام نیابند جنانکه بعضی توهم کرده اند بل در بعضی اما در
احاد ۶ و در عشرات ۲۸ و در مات ۴۹۶ و در احاد الوف ۸۱۲۸ و در عشرات الوف نیابند و در مات الوف ۱۳۰۸۱۶ و در احاد
الوف الوف هم نیابند. و این مبنی بر طریق مذکور است. اما انک هیچ طریق نیابند محقق نیست. و کفته اند کی این اعداد از احاد متعاقب
نباشند احاد او یا شش بود یا هشت و تعاقب این دو بعینه انک یک نوبت هشت باشد و یک نوبت شش دایما معلوم نیست. و از خواص
عدد تام ان است کی اکر او را در هشت ضرب کنند و یکی بر افزایند عدد مجذور شود. و جون جذر او را بر جهار قسمت کنند و بر خارج

ربع

ربع واحدی بر افزایند ان زوج الزوج حاصل آید کی جون او را در ضعف او الا واحد ضرب کنند ان عدد تام متولد شود. جنانک بیست
و هشت را در هشت ضرب کنند ۲۲۴ شود و با یکی ۲۲۵ و جذر او ۱۵ و مقسوم او بر جهار اعنی ربع او سه و ثلثه ارباع و با ربع واحد
جهار و انرا اکر در ضعف خود الا واحد اعنی کی ضرب کنند همان عدد حاصل آید. و دیکر انک هر عدد تام را کی در عددی اول
ضرب کنند کی او را نه نکند حاصل عددی زاید بود بضعف ان عدد تام. مثلا شش در هفت جهل و دو باشد و این عدد زاید بود لازم
جه اجزا او ۱ ۲ ۳ ۶ ۷ ۱۴ ۲۱ بود و مجموع ان ۵۴ و جمله اعداد اول ناقص باشند. و هر عددی کی معدود دو سه بود جز شش
زاید بود. و هر زوج فردی کی نه اوفرد کت اول بود ناقص باشد جز شش. و عدد فرد تام نباشد. و اکر جهار فرد متوالی را در یکدیکر ضرب کنند
حاصل فردی زاید بود مجموع ۱۴۹ و کی از ضرب ۳ ۵ ۷ ۹ متولد است جه اجزا او ۱ ۳ ۵ ۷ ۹ ۱۵ ۲۱ ۲۷ ۳۵ ۴۵ ۶۳ ۱۰۵
۱۳۵ ۱۸۹ ۳۱۵ بود و مجموع ان ۹۷۵. و بعضی کفته اند کی فرد زاید جز از ضرب جهار فرد متوالی متولد نشود و این وهم است
جه ۱۵۰۱۵ از ضرب ۳ ۵ ۷ ۱۱ ۱۳ متولد است و زاید با انک اضلاع از جهار فرد متوالی نیست اما از ضرب جهار فرد اول متولد
نشود. و این اخر مقاله اول است از فن سیم در اثار طبیعی

مقالت دوم از فن سیم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است در خواص اعداد از جهت نسب

نظر در عدد از جهات مختلف تواند بود یکی از جهت
نفس عددیت او و لوازم آن و در مقالت اول از ان بحث افتاد. و دیکر از جهت انک مضاف باشد با عددی دیکر در تورد و معلوم شده است
کی ان اضافت را نسبت خوانند و مضاف را منسوب و مضاف الیه را منسوب الیه. اکنون بباید دانست کی اکر منسوب مساوی منسوب
الیه بود ان نسبت را نسبت مساواه خوانند. و اکر مساوی نبود و بل اعظم بود نسبت زاید باشد و الا ناقص و از حال اقسام هر یکی از این
دو حال اقسام دیکر معلوم شود. اکنون در اقسام زاید شروع کنیم و کوییم زاید یا بسیط بود یا مرکب بسیط ان بود کی معدود منسوب الیه باشد
جنانک شش با دو و مرکب غیر ان جنانک شش با جهار. و بسیط ضعف بود اکر بعینه دو معدود باشد مثل شش با سه و امثال اکر عدت بیش
از دو باشد جنانک شش با دو. و هر صنفی از امثال بعده عدت مقید باشد جنانک ثلثه امثال و اربعه امثال. و جماعتی ان امثال را کی عدت
ان زوج الزوج بود اضعاف کویند مقید بعدد مذکور جنانک هشت را با دو اربعه اضعاف کویند و شانزده را ثمنیه اضعاف و سی و دو را سته
عشر ضعفا. و این اصطلاح در موسیقی مستعمل بود جنانک بعد ازین معلوم شود. و مرکب ان بود کی از نسبت مساواه کی از امثال کویند یا نسبت
امثال یا نسبت جزو یا اجزا مرکب یافته باشد. و مراد از اجزا ان است کی بیش از جزو واحد باشد خواه دو جزو باشد و خواه بیشتر مثل ضعف
در ۲ ۳ و مثل دان در ۳ ۵. و ضعف و نصف در ۲ ۵. و ثلثه امثال و ثلثه ارباع در ۴ ۱۵. و انواع نسب بسیطه سه بود نسبت مثل و نسبت
ضعف و نسبت امثال. و در اصطلاح مذکور جهار جه اضعاف بر تیمی بود. و انواع نسب مرکبه شش و با اصطلاح مذکور هشت. جه هر کت
را از نسب بسیطه با جزو یا اجزا اعتبار باید کرد. جنانک مثل و جزو و مثل و اجزا و ضعف و جزو و ضعف و اجزا و امثال و جزو و امثال و اجزا
و اضعاف و جزو و اضعاف و اجزا. و اما نسب ناقص بعینه بود دو جزو و اجزا و عادت جنان است کی تسمیه آن برین وجه کنند کی انج تحت
فلان است. مثلا از جزو انج تحت زاید و جزو است و از اجزا انج تحت زاید و اجزاست. و باشد کی جزو را اسمی از امثال اشتقاق کنند بر
تقدیر عکس. مثلا اسم یکی از پنج از اسم پنج اوکی وان خمسه امثال است اشتقاق کنند و کویند خمس. و در اسم یکی از یازده کویند جزوی از یازده جزو
از واحد. و باشد کی اسم را مضاف ترکیب کنند جنانک نصف سدس و یکی از دو از ده. و حساب جزو و اجزا را کسر کویند و اقسام ان اجی و سایر
مباحث ان در کتب حساب مفصل است. اکنون کوییم نسبت مثل متنوع نشود لکن سایر نسب زاید متنوع باشد جه اولش ضعف بود جنانک
۱ ۲. و دوم ثلثه امثال بمجوع ۱ ۳. و سیم اربعه امثال بمجوع ۱ ۴. و جهارم خمسه امثال بمجوع ۱ ۵. و علی هذا. و اعداد هر یکی ازین نسب نامتناهی تواند بود جنانک

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۲	۴	۶	۸	۱۰	۱۲	۱۴	۱۶	۱۸	۲۰
۳	۶	۹	۱۲	۱۵	۱۸	۲۱	۲۴	۲۷	۳۰
۴	۸	۱۲	۱۶	۲۰	۲۴	۲۸	۳۲	۳۶	۴۰
۵	۱۰	۱۵	۲۰	۲۵	۳۰	۳۵	۴۰	۴۵	۵۰
۶	۱۲	۱۸	۲۴	۳۰	۳۶	۴۲	۴۸	۵۴	۶۰
۷	۱۴	۲۱	۲۸	۳۵	۴۲	۴۹	۵۶	۶۳	۷۰
۸	۱۶	۲۴	۳۲	۴۰	۴۸	۵۶	۶۴	۷۲	۸۰
۹	۱۸	۲۷	۳۶	۴۵	۵۴	۶۳	۷۲	۸۱	۹۰
۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰

در ضعف طرف اعظم را بقا مثل اعظم بر اصغر را سافرات اصغر مراند کیرند با اعداد برین نسق الی
غیر النهایه متولد کردد ۱ ۲ ۲ ۴ ۴ ۸ ۳ ۶ ۴ ۸ ۸ ۱۶. و هم برین قیاس در سایر نسب. و هر یکی از نسب
مرکبه هم متنوع شود. مثلا مثل و جزو را انواع بی نهایت بود بحسب جزو جه اول ان مثل و نصف
بود جنانک ۲ ۳ و افراد او بتراند امثال طرفین متزاید کردد برین مثال ۴ ۶ ۸ ۱۲ ۹۶ ۱۲۸. و دیکر مثل
و ثلث جنانک ۳ ۴. و دیکر مثل و ربع جنانک ۴ ۵. و همچنین بحسب نسب واحد از اعداد طبیعی
متنوع کردد. و ما جدولی رسم کنیم مربع ده و اعداد طبیعی از واحد در دو سطر اول طولی و عرضی
ثبت کنیم و در سایر خانها مضروب دو عدد کی متقابل ان خانه باشد برین صورت.
و احکام نسب از انجا بیک روش شود جه اعداد سطر دوم ازین سطور طولا و عرضا ضعف اعداد
اول باشند و سیم ثلثه امثال و جهارم اربعه امثال و علی هذا. و تفاضلات بر وجه مذکور
بود جه ابا طرف اعظم و اصغر هر یکی بقدر اول متفاضل باشند و سطر سیم مثل و نصف

سطر دوم وتفاضل سجنان وجهارم مثل وثلث سيم وپنجم مثل وربع جهارم وزيادت هر سطري بر متقدم بيك مرتبه بواحد بود ودر خانه اول اربعه
در خانه دوم وسه در خانه سيم وهمچنين بر نسبت اعداد متوالي وبر متقدم بدو مرتبه بدو مرتبه بود در خانه اول وچهار در خانه دوم وشش
در خانه سيم بر ترتيب ازواج متوالي وبر متقدم بسه مرتبه بسه در خانه اول وشش در ثاني وينه در ثالث وعلي هذا القياس وازخواص
اين جدول انك جمله اعداد قطر چون ابتدا از بين واعلي جدول كنند مربع حاشيه بود وهمچنين هر دو مربع متوالي چون جهار ونه
بر ثمني كي از هر دو طرف او اشانه باشد چون شش وشش بواحدي زيادت باشند وچون دايما مجموع اين دو مربع با ثمني كي
بيت وپنج است درين مثال مربع است پس ضعف مجموع مرتبتين الا واحد همان مربع بود وضعف مجموع ثمن الا واحد همچنين
وتيو مضروب هر مرتبه از سطري در مرتبه ديگر از سطري ديگر مثل حاصل همان مرتبه بود از مضروب ينه در همان مرتبه از مضروب
سكاني مثلا ثاني اول در خامس رابع اعني ٢ در ٢ مثل ثاني رابع در خامس اول اعني ٨ در ٥ بود ونيز مضروب هر
عددي از سطور نظري در عددي ديگر از همان سطر مثل مضروب طرفين نظري ديگر بود مقاطع قطر اول بوجهي كي
هر دو صليب مربعي شوند چنانك يكي در صف ميل ده در ده بود و٤ در ٨١ مجموع ١٨ در ١٨ و٤ در ٢٥ مجموع ١٠ در ١٢ وعلي
هذا القياس واين چند خاصيت از خواص جدول بر سبيل استطراد گفته شد اكنون گوييم بعد از نسبت مثل وجزو نسبت
مثل واجزا بود ومثل واجزا يا ملخص بود يا غير ملخص ملخص ان بود كي بجزو ملخص تر از ان اجزا ازو تعبير نتوان كرد چنانك مثل
وثلثان ٣ ٥ وغير ملخص انك بجزو يا باجزاي اخص از ان اجزا ازو تعبير توان كرد همچو مثل وربعين ٤ ٦ كي از ان تعبير
مثل ونصف توان كرد وهمچو مثل واربعه اعشار ١٠ ١٤ كي تعبير از ان مثل وخمسان توان كرد پس اگر ملخص شرط نكيرند
اين نسبت متبدي باشد از مثل وثلثان ٣ ٥ وبعد از ان مثل وثلثه ارباع ٤ ٧ وديگر مثل واربعه اخماس ٥ ٩ وهمچنين
متزايد طرفين اما اصغر باحاد واما اعظم باثنينات وچون در يكي ازين انواع اصغر واعظم معين شد نسبت جمله اعدادي
كي در مرتبه واقع باشند ميان اعظم طرفين وانچ زايد باشد بر اصغر بواحدي با اصغر انواع ديگر بود مشارك نوع اول در مخرج
مثلا در نوع مثل واربعه اخماس ٥ ٩ نسبت ٥ ٦ ٧ ٨ كي واقع اند ميان شش ونه وتعبير از ايشان مثل وخمسان ومثل
وثلثه اخماس كنند دو نوع ديگر باشند مشارك با نوع اول در مخرج اعني ٥ اما بسيار باشد كي نسب اعداد مذكور با اصغر
غير ملخص بود چنانك نسب ٨ ٩ ١٠ كي واقع اند ميان كي ١١ با ٦ كي اصغر است چه نسبت ٦ ٨ مثل وسدسان است
وغير ملخص چه تعبير از ان مثل وثلث مي توان كرد اعني ٣ ٤ وهمچنين ٦ ٩ مثل وثلثه اسداس غير ملخص است چه
تعبير از ان مثل ونصف مي توان كرد ٢ ٣ و٦ ١٠ مثل واربعه اسداس غير ملخص است چه تعبير از ان بمثل وثلثان ٣ ٥
مي توان كرد واستخراج اطراف نسب در اقل اعداد مفروض بعلم حساب بود اما از جدول نسب مثل وجزو در سطور متوالي
توان يافت ونسب مثل واجزا در سطري كي تفاضل ان بقدر عدد اجزا بود ابتدا سمي جزو در اول سطر عرضي يا طولي طلب
كنند واز ما بعد ان سطر بقدر عدد اجزا بشمارند بدان سطري كي منتهي شود طرف اعظم از انجا گيرند مثلا مثل وثلثه اسباع سمي
سبع هفت بود پس هفت از جدول هفتم طلب كنيم وبعد از ان سه سطر بعد اجرا بشماريم تا بدهم رسيد ودر وي عدد ده يابيم كي طرف
اعظم بود وبعد از ان ضعف وجزو بود واول ان انواع ضعف ونصف بود واطراف او ٢ ٥ انگاه ضعف وثلث واطراف
او ٣ ٧ وبعد از ان ضعف وربع واطراف او ٤ ٩ ابدا بتزايد اصغر باحاد وزيادت واحدي بر ضعف اصغر اطراف انواع
معين شود وچون اصغر را ثابت گيرند واعظم را متزايد باحاد انواع ضعف واجزا چنانك در مثل واجزا مقرر شد متولد گردد
چنانك اگر اصغر پنج بود طرف اعظم از ان ضعف وجزو ١١ بود بعد از ان از ١٢ تا ١٤ جمله اطراف عظمى نسب ضعف
واجزا تواند بود چه ٥ ١٢ ضعف وخمسان بود و٥ ١٣ ضعف وثلثه اخماس و٥ ١٤ ضعف واربعه اخماس وبعد
از ان امثال وجزو بود وطرف اعظم هر اصغري بدان معلوم توان كرد كي عدد امثال در اصغر ضرب كنند ويكي را بر حاصل
افزايند مثلا در ثلثه امثال وخمس چون جزو خمس است اصغر پنج بود پس سه در پنج ضرب كنند ويكي بر افزايند شانزده
حاصل شود وان طرف اعظم بود ودر امثال واجزا عده اجزا بر ان حاصل افزايند چنانك خمسه امثال وخمسه اسباع را كي
اصغر هفت بود پنج در هفت ضرب كنند وپنج كي عدة اجزاست بر افزايند اعظم چهل باشد وبايد دانست كي چون
جدولي وضع كنند ودر يك سطر اعداد طبيعي متبدي از دو ثبت كنند ودر سطري محاذي ان همان اعداد متبدي
از سه هر عددي از سطر دوم با مقابل دوم با مقابل او از سطر اول بر نسبت مثل وجزو باشد بترتيب طبيعي وچون سطري
ديگر محاذي ان ثبت كنند وابتدا از پنج كنند مقابل سه وافراد طبيعي ثمن نسب مثل واجزا حاصل آيد وچون سطري ديگر
بر همين وجه بنهند اما ابتدا از محاذات دو كنند نسب ضعف وجزو حاصل آيد وچون سطري ديگر متبدي از هشت در

محادات

محادات سه بتفاضل سه سه وضع كنند نسب ضعف واجزا حاصل آيد وچون سطري ديگر متبدي از هفت بازاء دو بهمين
تفاضل وضع كنند نسب ثلثه امثال وجزو حاصل آيد وچون سطري ديگر متبدي از يازده در محاذات سه بتفاضل چهار چهار ثبت كنيم
نسب ثلثه امثال واجزا حاصل آيد وچون اين نسق رعايت كنيم اعني ثبت سطور يكي از محاذات دو ويكي از محاذات سه
ومبادي انچ محاذي دو باشد افراد متوالي وتفاضل در سطر اول يكي ودر دوم دو ودر سيم سه وعلي هذا ومبادي انچ محاذي سه
باشد اعداد متوالي انچ بتفاضل سه وتفاضل هر سطري بيكي زيادت از تفاضل سطر سابق سطور نسب با سطر اول بر ترتيب
اجناس نسب مركبه متوالي اند واعداد سطور بر ترتيب انواع متوالي وجدول اينست مشتمل بر ده جنس از نسب مركبه وهر جنسي
بر ده نوع وچون خص امهات نسب وطرق استخراج
ان هرچند بعلم حساب تعلق دارد معلوم شد از
جهت تتمه اين مباحث گوييم كي چون طرفين نسبتي
معلوم كرده خواهند كي اعداد متوالي بر ان نسبت حاصل
كنند سه يا چهار يا بيشتر بطريقي كي در شكل دوم از مقاله
ثامنه اصول معلوم شد استخراج توان كرد اما قدما
طريقي ديگر بيان كرده اند استخراج جميع نسب را در سه عدد
متوالي از سه عدد متوالي بر نسبت مساوات واگرچه ان طريقه
در كتب ايشان مفصل شد اما با تفصيل بيان كنيم
بتوفيق حق عز وعلا وگوييم هرگاه كي سطري از سه عدد
متساوي ثبت كنيم وفرض كنيم كي آحاد است برين صورت
١ ١ ١ وبر محاذات ان سطري ديگر نهيم چنانك يكي
از دو طرف سطر اول اعني واحدي در طرف ايشان
ثبت كنيم ودر وسط مجموع طرف اين دوم با وسط اول
ودر طرف ايسر مجموع طرفين اول با ضعف وسطش سطر

جدول حواشي نسب مركبه

عظمى خمسه امثال واجزا		١٧	٢٣	٢٩	٣٥	٤١	٤٧	٥٣	٥٩	٦٥	٧١
عظمى خمسه امثال وجزو	١١	١٦	٢١	٢٦	٣١	٣٦	٤١	٤٦	٥١	٥٦	
عظمى اربعه امثال واجزا		١٤	١٩	٢٤	٢٩	٣٤	٣٩	٤٤	٤٩	٥٤	٥٩
عظمى اربعه امثال وجزو	١١	١٣	١٧	٢١	٢٥	٢٩	٣٣	٣٧	٤١	٤٥	
عظمى ثلثه امثال واجزا		١١	١٥	١٩	٢٣	٢٧	٣١	٣٥	٣٩	٤٣	٤٧
عظمى ثلثه امثال وجزو	٧	١٠	١٣	١٦	١٩	٢٢	٢٥	٢٨	٣١	٣٤	
عظمى ضعف واجزا		٨	١١	١٤	١٧	٢٠	٢٣	٢٦	٢٩	٣٢	٣٥
عظمى ضعف وجزو	٥	٧	٨	١١	١٣	١٥	١٧	١٩	٢١	٢٣	
عظمى مثل واجزا		٥	٧	٩	١١	١٣	١٥	١٧	١٩	٢١	٢٣
عظمى مثل وجزو	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	
صغرى نسب	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢

دوم با سطر اول برين صورت بود وسطر دوم سه عدد بود متوالي بر نسبت ضعف انگاه از سطر دوم توليد سطر سيم كنيم
بهمين طريقه وان بر دو وجه ممكن بود اول انك اين دوم را باين سيم نقل كنيم اعني واحد
ومجموع اين سيم با وسط دوم وسط سيم سازيم انگاه طرفين دوم را با ضعف وسطش طرف ايسر
سيم سطر سيم چنين بود ١ ٣ ٩ وان ثلثه متوالي بود بر نسبت ثلثه امثال واگر بهمين وجه

ثاني برنسبت ضعف	١	٢	٤
ثالث برنسبت مساوات	١	١	١

ازين ثالث رابع توليد كنيم واز رابع خامس وهلم جرا متواليات بر نسبت امثال متوالي متولد گردد برين صورت ودوم انك ايسر دوم
را باين سيم نقل كنيم وباقي عمل بحال خود اعني مجموع اين سيم را با وسط دوم وسط سيم سازيم
وطرفين دوم را با ضعف وسطش ايسر سيم پس سطر سيم برين صورت بود ٤ ٦ ٩ واين
ثلثه بر نسبت مثل ونصف متوالي بود واگر ازين سطر سيم چهارم را وازان پنجم وازان ششم
وهلم جرا بوجه اول توليد كنند متواليات بر نسب مركبه از امثال متوالي با نصف متولد گردد
برين صورت واگر از سطر ثلثه امثال بوجه دوم توليد كنند ثلاثي بر نسبت مثل وثلث بود
برين صورت ٩ ١٢ ١٦ واگر ازين سطر بوجه اول توليد سطور

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
١	١	١	١	١١
٦	٥	٤	٣	١٢
٣٦	٢٥	١٦	٩	١٤

كنند ما لغا ما بلغ متواليات بر نسب مركبه از امثال متواليه با ثلث متولد گردد برين صورت واگر از سطر
مثل ونصف سطري بوجه دوم توليد كنند ثلاثي بر نسبت مثل
وثلثان حاصل آيد برين صورت ٩ ١٥ ٢٥ وچون ازين
سطر سطور بوجه اول توليد كنند بالغا ما بلغ نسب مركبه از
امثال متوالي با ثلثان متولد شود برين صورت وضابط
كلي در توليد نسب مطلوبه از نسب مساوات ان است كي
اگر مطلوبه از جنس امثال بود بوجه اول توليد مي كنند تا بدان

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
٤	٤	٤	٤	١	١
١٨	١٢	١٠	٦	٢	١
٨١	٢١	٢٥	٩	٤	١

برنسبت اربعه امثال وثلثان	٩	٤٣	١٩٦
برنسبت ثلثه امثال وثلثان	٩	٣٣	١٢١
برنسبت ضعف وثلثان	٩	٢٤	٦٤
برنسبت مثل وثلثان	٩	١٥	٢٥
برنسبت مثل ونصف	٤	٦	٩

اعداد را خطی وسطی وجمعی خوانند ∴ اما اعداد خطی ان بود که بحسب ابتدا از واحد واتساق ان در طول معتبر بود در صورت کمانی دوایر را بریک صف مستوی رسم کنند برین صورت ∴∴∴∴∴∴∴∴∴∴ وچهار اعداد خطی توانی بود واما اعداد سطحی اعداد که توانند بود که ازالف احاد ان بصورت کمانی صورتی مشابه سطحی حادث گردد ∴ واول سطحات اعداد مثلث است وان اعدادی بود که احاد انرا بصورت مثلثی مشابه مثلث اضلاع مثلث نزاین گردد واول ان سه بود برین صورت ∴∴ وثانی شش چه از اضافت مثلثه خطی بصورت سابق حاصل گردد برین صورت ∴∴∴ وچون عددی خطی که مابی عدد سابق بود برین شکل اضافت کنند مثلثی که مابی ان بود حادث شود برین صورت ∴∴∴ واگر عددی که مابی ان است بذات اضافت کنند مثلثی دیگر حادث شود برین صورت ∴∴∴ وازین استقرا معلوم شود که کی مثلثات ازجمع اعداد متوالیه از واحد متولد گردد ∴ واول ان سه بود ∴∴∴ پس شش پس ده ویازده وبیست ویک ∴∴∴ وضلع مثلث اول در بود وضلع مثلث دوم سه وعلی هذا پس هر مثلثی مثلث اول دوبرود علی هذا ∴ سابق بعود ضلع خود زیادت بود ∴ وضلع هر مثلثی برنهت او بر احدی زیادت بود چه ضلع مثلث اول دوبرود علی هذا ∴ وچون رست سلث معلوم بود خواهیی که ضلع او معلوم کنی یکی برعدد رست ازانند که ضلع مثلث دهم یازده بود وعلی هذا ∴ واگر احد را از مثلثات کبیرتر عدد اضلاع مساوک رتب بود ∴ لکن اگرچه احد بالقوه مربع ومکعب بود اما مثلث ومربع باعتبار شکل نوعند نه بقوت ونه بفعل ∴ والتفات بسبع انکه احد را مثلث ومربع ومخمس بالقوی کوین نشاید کرد واخبار شیخ رئیس اینست ∴ وهر مثلثی ازضرب ضلع او با زیادت واحد در نصف عدد رتب او ازو احد حاصل گردد ∴ مثلا مثلث خامس ازضرب شش در نیمه پنج برود وحاصل که اوشلث سابع ازضرب هشت در نیمه هفت وحاصل ۲۸ ∴ وبعبارتی دیگر هر مثلثی نصف مضروب ضلع او زود در عددی که مابی او باشد همچو مثلث سادس که مابی شش در هفت برود ∴ وبعد از اعداد مثلث اعداد مربع برود ∴ وصورت ان از اعداد خطی متساوک که مابی آحاد هر خطی بود ∴ واحاد اضلاع ان بر ترتیب اعداد طبیعی برود واولش دو باشد ومربع ان برین صورت ∴∴ وثالث چهار ومربعش چنین ∴∴∴ وابدا عدد احاد این مربعات متساوک مربع آحاد ضلع بود چنانک در سه آحاد نه ودر چهار شانزده وعلی هذا ∴ وچنانک مثلثات متوالی از جمیع اعداد طبعی متوالی از جمع افراد طبیعی باواحد متولد شود ∴ مربع مربعات است وبکی باسه بایخ نه وان مربع باسب واین سه فرد با هفت شانزده واین چهار فرد بایانه بیست وپنج وعلی هذا ∴ ودر مقالت اول مبین شد که چون اعداد طبیعی را از واحد بترتیب مستوی ومعکوس جمع کنند حاصل شکل مربع نهایت برود چنانک ۱۰۰ آ مربع ۴ واول مربعات و ۱ ۴ ۹ ۱۶ ۲۵ ۳۶ ۴۹ ۶۴ ۸۱ ۱۰۰ مربع سه وثانی ∴ واین طریقه را در انشا مربعات موقف خوانند ∴ واحاصل اوانک مجموع هر اعدادی که متوالی باشند مجموع انک کمتر ازان اعداد باشد برتبه اخیر مربع برود ∴ وطریقه دیگر در انشا مربعات مبنی برانک واحد مثلث است انک مجموع هر دو مثلث متوالی مربع برود ∴ چنانک مجموع ۱ ۳ چهار برود ومجموع ۳ ۶ نه ۶ ۱۰ شانزده وضلع ان مربع شکل ضلع مثلث اعظم چنانک از امثله روشن گردد ∴ پس هر مربعی مساوک دو مثلث بود یکی در رتبت او ویکی بواحد رتبت او کمتر ∴ وهر گاه که جذر مربعی در جذر مربعی دیگر ضرب کنند وضعف ان با هر دو مربع جمع کنند مبلغ مربع بود ∴ چنانک اگر سه را در پنج ضرب کنند وضعف ان اعنی ۳۰ با نه وبیست وپنج جمع کنند مبلغ اعنی ۶۴ مربع بود ∴ وجذر او مساوک مجموع ان دو جذر باشد ∴ وبیان دانست که احاد عدد مجذور بر دو قسم اول مفرد وکل از مفردان مجذور باکی باشد یا جهار یا پنج یا شش یا نه واگر دو بود یا سه یا هفت یا هشت مجذور نبود ∴ چه اگر عقود اول مفردات جذر یکی بود یا نه عقود اول مفردات مجذور یکی برود واگر دو یا هشت جهار واگر سه یا هفت نه واگر جهار یا شش شش واگر پنج پنج ∴ ومیبین میزان مجذور نه کی بود یا جهار یا هفت یا نه ∴ پس اگر میزان عدد نه دو یا نه یا سه یا پنج یا هشت جزم کنند که اصم است چه میزان جذر اگر یکی برود یا هشت میزان یکی برود واگر دو یا هفت جهار واگر سه یا شش یا نه واگر جهار یا پنج هفت ∴ واز جمیع مربعات متوالی از واحد مربع حاصل شود ∴ وبعد از اعداد مربع اعداد مخمس برود ان پنج باشد برین صورت ∴∴∴∴∴ وضلع ان دو بود وصورت مخمسات از مربعات اضلاع مخمس رفتم شود بعد از انک یک ضلع انرا از اضلاع جهارگانه قاعده شمار سازند وان صورت مربع باین شکل تمام کنند ∴ مثلا صورت مخمس مابی چنین باشد ∴∴∴∴∴ وعدد ان دوازده وصورت مثلث ثالث جنب برود ∴∴∴ بیست ودو ∴ ودر سه نهاد کی مخمسات ساوک ∴∴∴ الا صلاع سود بران دو ضلع کی ببیب مثلث حادث ∴∴∴ تربود ومخمسات از جمع اعداد متوالی بفاصل ∴∴∴ سه سه مبتدی از واحد متولد گردد ∴ وترسه حین برود ۱ ۴ ۷ ۱۰ ۱۳ ۱۶ ۱۹ ومخمسات بر واحد حین ۱ ۵ ۱۲ ۲۲ ۳۵ ۵۱ ۷۰ وچنانک

نشت رسد ∴ واگر از جنس شکل دجزو برود از سطران اشکال کی سمت آن جزو برود بوجه دوم تولید کنند چنانک شکل دربع از سطر اربعه اشکال برین صورت ∴ واگر شکل داجزا برود یا ملخص

ضرب مثل دربع	۱۶	۳۰	۴۸
ضرب مثل دمثل	۱	۴	۱۶

برود مابقه اگر ملخص برود هرانچه طرفین ان نسبت بتوان باشند چون در اقل اعداد اعتبار کنند پس طراف اعظم بنهند واصغر ازجانب یمین او وضل اوبر اصغر رفضل اصغر برماقبل ازین ماقبل وعلی هذا بابواحد رسد واین سطر راسطر حادث خوانیم وانبرا ان از واحد گیریم پس از سطر اشکال کی سمتی دوم این سطر بود بوجه دوم سطرک برنهت ثالث حادث بابایی تولد کنیم وازین سطر مم بوجه دوم سطرک برنهت رابع حادث یا ثالث دعلی هذا یا سطرک برنهت مطلوبه متولد گردد ∴ واگر ملخص بود بدید از ملخص عمل همین بود ∴ مثلا خواستیم کی بر نهت شکل داربعه

ضرب مثل دار بعه اضلاع	۴۹	۷۷	۱۲۱
ضرب مثل دمثل اضلاع	۱۶	۳۵	۴۹
نهت شکل اول	۹	۱۲	۱۶۰
نهت المثال	۱	۳	۹

اضلاع سطری تولید کنیم طرفین را اعنی ۱ ۹ ۱۶ ۱۲۱ آ نهاذیم وفضل یازده برهفت اعنی چهار ازمین او وفضل هفت برچهار اعنی سه ازمن او وفضل چهار برسه کی واحد بود برمین سطر وصورتش چنین بود ۱ ۳ ۴ ۷ آ پس ازجدول اشکال سطر ثلثه اشکال کی سمتی سه باشد کی ثانی این سطر حادث است برداشتیم وازان سطر بوجه دوم سطرک برنهت ثالث حادث باثانی تولید کردیم اعنی شکل وثلث وازمتولد بوجه دوم سطرک دیگر برنهت رابع حادث بامالث اعنی بلثه ازباع وازین متولد بهمین وجه سطرک برنهت مطلوبه برین صورت واگر مطلوبه ضعف وجزو برتر بل هرجنسی کی خواهند ازاشکال وجزو ازسطر شکل وان جزو بعینه بوجه اول تولید باید کرد تابذان رسد واگر مطلوبه ضعف واجزا بود بل هرجنسی کی فرض کنند ازاشکال واجزا بوجه اول ازسطر شکل وان اجزا بعینه تولید باید کرد تابذان رسد واگر درسطر مساواه عددک دیگر ثبت کنند جز واحد طریق تولید همین برود اما ثانی در اول اعداد باشد ∴ وهرسطرک ازین سطور اگر خواهند بیکی این علل نسبت مساواه محل شود ∴ مثلا سطر شکل وثلث را بنهیم واین اورا ابیر سطرک سازیم وفضل اوسطرا برواعنی سه اوسطان سطر وفضل ابیر را اعنی شانزده برضعف اوسط اعنی شش باطرف ابیر دو مجموع باتزده برود وان فضل واحد طرف این بلثه اشکال حاصل این ∴ وچون ابیر ان سطر را ابیر سطرک دیگر سازیم وفضل اوسط برواعنی ۴ وسط وضعف این وسط را کی چهار باشد باطرف کی یکی است ومجموع پنج برود از ابیر ان سطر سندارم وباقی را کی چهارست طرف این سازیم سطر ضعف حاصل این ∴ وچون ابیر را کی واحدست این سطرک سازیم وفضل اوسط بروکی سم واحدست وسط واین این سطر را با ضعف وسط کی مجموع سه برود از این سطر کی چهارست نقصان کنیم باقی را کی یکی بود ابیر این سطر سازیم سطر مساوات حاصل اند ∴ وچون این معانی مقرر شد مقاله را بر بعضی از مباحث تالیف نسبت ختم کنیم وگوییم ∴ هرگه کی در صورت جزوک نسبتی ولمولف بایم از دو نسبت ان تالیف در جمیع صوران نسبت موجود بود مثلا فرض کنیم کی ات جهارست واگر سه واجود وظاهر است کی نسبت ات با اگر مثل وثلث باشد واگر با او مثل ونصف وان با او ضعف ∴ می گویم چون درین صورت نسبت ضعف را مولف یا نیم از مثل ونصف ومثل وثلث ودهه صور می یابیم کی جنب باشد وتفصیل این نسبت بتوان در دهه صور مطرد ومنعکس ∴ پس فرض کنیم خطه وگ کف اتفق واورا نصیف کنیم برنقطه ز ومثل بنه ه ز از ز د فضل کنیم وان ح باشد اکنون شک نیست کی او با ت همان نسبت دارد کی ه د به و وچون هریکی از و ح ح ح باشد پس و ح ح همان نسبت برود وبرکب از ح ح بهمان نسبت وبتفصیل وابدال برت اورا کی ثلث اوست مجموع از ح ح ب ه د ح با مثل وثلث ونصف بود پس درین صورت نیز نسبت ضعف مولف آمد از مثل وثلث ومثل ونصف وعکس این دعوت بعکس این تدبیر روشن گردد ∴ وبهمین طریق تالیف نسبتی جزوک از دو نسبت در جمیع صوران نسب بیان توان کرد ∴ وچون این اصل محفوظ بود

ودر علم موسیقی امثله جزوی در تالیف نسب یاد کنند از بهان برکلیت ان تالیف در سایر صور تعمیم کردند ∴ واین آخر مقاله دوم است از فن سیم در اثاطیقی

مقالت سیم از فن سیم از جمله جهارم کی در علم ریاضی است

در خواص اعداد از جهت تشکل باشکال

چون تالیف اعداد وتولد ان از آحاد ست پس اگر واحد را در کمیات بصورت دایره رسم کنند واعداد را بصور آحاد ان بیت کنند بعضی از اعداد را بصورتی مشابه صور مقادیر بصور توان کرد ∴ وازین جهت

اعداد

شلثی دوربت او یا شلث ماقبل متولد کردد هر مخمس از مربعی دوربت او یا شلثی کی ربتش براحدی کمتر بود متولد کردد چنانک
مخمس دوم از مربع دوم ۹ و شلث اول ۳ و مخمس سیم ۲۲ از مربع سیم ۱۶ و شلث دوم ۶ پس هر مخمس از سه شلث مختلع کردد
یکی دوربت او و دو براحدی نزدیک بر مخمس مثل شلثی بود مساوک او دوربت وضعف سلث ماقبل ∴ وچون خواهند
کی عدد مخمسی معادم الربته براشد اکر ربت از واحد کرفته باشند از عدد دست یکی کم کنند و درسه اعنی مفاضل اعدادی کی مخمسات
ازجمع ان حاصل میشود ضرب کنند زود بران الراسه و در نصف عدد ربت ضرب کنند حاصل عدد مخمس بود ∴ مثلا مخمس رابع
را از جهار یکی بیند ارند و سه درسه زسل نه برند و دو برافزایند یازده شود در نصف عدد ربت اعنی دو ضرب کنند حاصل ۲۲ مخمس
رابع بود ∴ واکر ربت از اول اعداد مخمس بود عدد ربت درسه ضرب کنند و دو برافزایند و در نصف عدد ربت چون یکی برافزوده
باشند ضرب کنند ∴ مثلا مخمس بنجم رابع درسه ضرب کنند و دو برافزایند هفده شود درسه ضرب کنند بجاه و یک باشد وان مخمس
بنجم بود از بنج وششم از واحد ∴ وبوجهی دیکر اکر ربت او واحد بود مربع ربت یکمرتبه و نصف ربت او را در ربت الواحد ضرب کنند
و بران افزایند ∴ مثلا در مخمس چهارم مربع چهار شانزده بود دو درسه ضرب کنند و بران افزایند ۲۲ حاصل آید وان مطلوب است
و بعد از مخمسات مسدسات بود واول ان شش بود ∴ وصورت او از مربع احاد ضلع بعد از یک از دو جهت مقابل بود و مثلث
تمام کنند برمثال مخمس کی مثلث تمام کرده اند رقم شود برین صورت ∴ ومسدسات از جمع اعداد متبدک از واحد در مفاضل بجهار
جهار حادث شود مجموعا ۱ ۷ ۱۳ ۱۹ ۲۵ ۳۱ پس مسدس ثانی بازده ∴ بود وضلعش سه برین صورت ∴ ومسدس
ثالث ۳۸ وضلعش چهار ورابع ۴۷ وضلعش پنج وخامس ۶۶ وعلی هذا ∴ وچون مخمس رابعا ∴ مثلثی کی در
ربت یکی کمتر بود جمع کنند مسدسی دوربت ان مخمس حاصل اید چنانک اکر مخمس جهارم را ۴۷ باشند ∴ بنج ۵ جمع کنند
مسدس جهارم ۴۷ حاصل اید ∴ وچون هر مخمس مثل مربع ان بیست بود یا مثلث ماقبل پس هر مسدسی مثل مثلث ان ربت
بود یا بلثه اشال سلث ماقبل ∴ ومجنین هر سبعی مثل مثلث ان ربت بود با اربعه اشال سلث ماقبل وهر ثمنی مثل مثلث ان
بست وخمسه اشال مثلث ماقبل ∴ واز بنجا کفته اند کی تولد جمله اشکال عددی از مثلثات است ∴ وچون خواهند کی از
مثلثات تولید شکلی کنند سه از ضعی ان شکل سند ارند و مثلثی کی دربست ان شکل بود یا مضروب سلث ماقبل در باقی جمع
کنند حاصل شکل مطلوب بود ∴ مثلا مسدس هفتم را سه مانند و مثلث هفتم را ۲۸ یا مضروب مثلث ششم
۲۱ دربست اعنی ۴۹ جمع کنند حاصل ۸۱ مسدس هفتم بود ∴ وبعد از مسدسات سبعات بود واز جمع اعداد متبدک از واحد در تفاضل
سبع بنج حاصل اید ∴ اما اعداد برین شال بود ۱ ۷ ۱۸ ۳۴ ۵۷ ۸۱ وبعد
ازان ثمانات واز جمع اعداد مفاضل شش شش حاصل اید برین توالی ۱ ۸ ۲۱ ۴۰ ∴ ومتسعات از جمع اعداد مفاضل هفت
هفت برین توالی ۱ ۹ ۲۴ ۴۹ ∴ وعلی هذا القیاس ∴ وبباید دانست کی چون از مسدس بکذرند تصور احاد بصور
اشکال متعذر باشد احاسا را مطرد داشته اند بنابرانک تولدات اعداد از اجتماع اعداد متوالی از واحد بریک نظام است چنانک
معادم شد مثلثات از جمع اعداد مفاضل یک یک چون ۱ ۳ ۶ ∴ ومربعات مفاضل دو دو چون ۱ ۴ ۹ ∴ ومجنین هر شکلی از
اعداد متوالی مفاضل سمی بشکل الاحاد ∴ وچنانک از طریق جمع مثلثات نیز معادم شد کی جمیع اشکال ازان برمی خیزد پس
بان طریقه مسبع ومانراک ان حاصل شود واکرچه مشکل نباشد ∴ وبباید دانست کی اعداد مأته از جمله مثلثات ومسدسات بود ∴
واکر خواهند کی ربتب عددی تام از مثلثات یا مسدسات معادم کنند بکویند کی ان عدد تام از ضرب کدام زوج الزوج در کدام
اول حاصل شده است زوج الزوج ربت او بود در مسدسات واول ربتب او در مثلثات چون ابتدا از یکی بود ∴ مثلا شش از ضرب
۲ در ۳ حاصل است واو مسدس دوم است در مثلث سیم ∴ و ۲۸ از ضرب ۴ در ۷ واو مسدس چهارم است در مثلث هفتم و ۴۹۶ از
ضرب ۱۶ در ۳۱ واو مسدس شانزدهم است در مثلث سی ویکم ∴ وهر یکی از مثلث سی ویکم و از مسدس شانزدهم را مضاعف
کنی و یکی بینداز کی باقی ربتب او بود در مثلثات ∴ واما اعداد مجسمه اعدادی بود منقسم باعداد سطحی چنانک از ضرب ان
سطوح برابا یکدیکر یا با اضافت ان سطوح بواحد صورتی مشابه مجسم متصور شود ∴ واول ان اعداد مخروطی بود وان هر
عددی کی بود یکی از قاعده سطحی ابتدا کند و بسطوحی متوالی مشابه ان متزع می شود تا واحد پس اکر قاعده مثلث بود ان
مجسم را مدرک خوانند مجموعا جهار کی او نصف ۱۰ ۳۰ مرکب بابنج و جهار اول عددی است کی هم خطی است و هم سطحی و هم مجسم
و مجموعه کی از ۱ ۳ ۶ ۱۰ مرکب بابنج و بیست از ۱ ۴ ۹ ۱۶ ۲۵ و علی هذا ∴ واکر قاعده مربع بود انرا مخروط مربع خوانند مجموعه کی از ۱ ۴ ۹
و ۱۶ از ۱ ۴ ۹ ۱۶ ۲۵ و ۳۰ از اضافت ۱۶ بذات و علی هذا ∴ واکر قاعده مخمس باشد انرا مخروط مخمس خوانند واول ۶ بود و دوم
۱۸ او دیکره ۴۶ و علی هذا ∴ ومخروط مسدس وسایر اشکال را بران قیاس باید کرد ∴ وچون از مخروط مثلث مثلثی ماخذ شلث

متبدک

متبدک از واحد بنید ارند باقی را کرین خوانند مجموعا ۶ چون اده آ کی مخروط است یکی سند ارند و ۱۶ چون از ۳۰ جهار سند ارند و هم
برین قیاس چون از مخروط مربع مربعات متوالی از واحد بنید ارند مجموعا ۱۳ کی باقیست از ۱۴ بعد از ۱ و ۱۷ کی باقیست از ۱۰۰
بعد از ۱ ۴ ۹ ۱۶ و بوشیده نیست کی باقی را ازین قضیه وقتی کنند کی مجسم بود ∴ وکرنه مخمس و مسدس و سایر اشکال رابرین قیاس باید
کرد ∴ وهر عددی مسطح کی ترکیب مجسم از ماشد قطع او خوانند یعنی مادهٔ او ∴ وبعد از مخروطات منثورات بود و ادار بضد اشکال
سلثات متقابل بر یکدیکر بنید ارند ∴ وابتدا از شش بود کی از دو سلث متولد کردد و بعد ازان ۹ و ۱۲ ∴ وهر یکی را ازین منثورات
بنج قاعده بود دو ازان مثلث وسه ذوارباعه اضلاع متساوک احد الطولین ضلع سلث و طول دیکر ارتفاع شکل ∴ وبعد ازان
مجسماتی باشد کی شش سطح با و محیط بود و ان اقسام است ، یکی انک طول و عرض و عمق او متساوک بود و سطوح قایم الزوایا
وانرا مکعب خوانند و ازجمع مربعات بعده حذر حاصل این مجموعا ۱۰۰ اده آ بدان عدت ∴ ودیکر انک احد الاطوال فقط مخالف
بود اکر کمتر بود انرا لبنی خوانند و ازجمع مربعات بکمتر از عده حذر حاصل این مجموعا ۸ یا ۱۲ از ۴۰ ∴ واکر زیادت بود آنرا عمودک
خوانند مجموعا ۲۰ ۳۲ ۴۰ از ۴۰ ∴ واکر اطوال هر سه فاضل باشند انرا اجنبی خوانند و زنبورک و مختصر نیز می کویند بجهت انک
ارغلطی قرایی کرده بریدتی منتهی می شود ∴ چنانک ۶۰ کی از ضرب سه در جهار در بنج متولد بود و ازجمع سطوح مختلف الاضلاع
متولد شود ∴ پس اکر عدی مجسم اعنی ارتفاع او کمتر از عرض بود انرا لوحی کویند ∴ وبرین تقدیر جمله مجسمات اجنبی و لوحی توان
کرفت ∴ واکر سطح اصغر مجسم عمودک دایر باشد ان مجسم را مستدیر خوانند چون بنج و بنج در بنج ∴ ودایر هر عددی باشد
کی چون در نفس خود ضرب کنند مجموعا باز انمجموعه بنج و شش کی مربع ایشان ۲۵ ۳۶ برخکانک کی بر نفس خود حرکت کرده
تا مبدا منتهی شد ∴ وبعضی بنج را کرک خوانند چه او را چون مربع خود ضرب کنند تا ۶۲۵ حاصل این مربع با مکعب بازان و مجنین
با سایر منازل پس او حفظ نفس خود باعشرات می کند پس یک مرتبه مردا بر زیادت باشد ∴ وازین جهت کرک برخد ∴ وبعضی مکعب
شش را هم کرک خوانند و کرنه چون باعتبار دور در سطحی بر ابر سمن شد باعتبار دور در جسمی بکره سمن شود و شیخ بان عبارت
کفته است کی بعضی مسطح خمسه و عشره را دایر و در کرک خوانند و مکعب ایشان را کره و کرک ∴ واز خواص مکعبات ان است کی
اکر ضلع او را اعنی جذر در مابلی خود ضرب کنند و مبلغ در مابلی خود ضرب کنند و مبلغ در جذر برین حاصل ازانند مکعب حاصل این و در مقاله اول
مبین شد ∴ ومکعبات متوالی ازجمع افراد متوالی حاصل اید برین وجه کی اول افراد مکعب اول است پس دو فرد متوالی بعد ازو جمع
کنند اعنی ۳ ۵ مکعب دوم حاصل اید ۸ پس سه فرد متوالی بعد ازان جمع کنند اعنی ۷ ۹ ۱۱ بابیست و هفت مکعب
سیم حاصل اید پس جهار فرد متوالی دیکر اعنی ۱۳ ۱۵ ۱۷ ۱۹ جمع کنند تا ۶۴ مکعب جهارم حاصل اید و علی هذا ∴ وعدد
افراد هر مکعبی مساوی عدد ربتب ان مکعب بود اعنی ضلع اول و اوجه ضلع مکعب اول یکی بود و ازان مکعب دوم دو و ازان
سیم سه و علی هذا ∴ واکر خواهند کی افراد مکعبی معادم کنند عدد ربتب مکعب را مربع کنند پس اکر عدد دست فرد بود مربع
او واسطه ان افراد بود پس ازینه ان نزد نصف واحد بنید ارند و باقی در دو ضرب کنند و حاصل را از واسطه بکاهند با اول
افراد حاصل این و بران افزایند تا آخر حاصل این ∴ واکر عدد زوج بود مربع اول را با واحد اول و اواسطین ان افراد برابر بنید ان عدد را
بران واسطه افزایند تا فرد اخر حاصل شود و همان عدد را با دو ازان و اواسطه کم کنند با فرد اول حاصل این ∴ مثلا خواهیم کی
افراد مکعب بنج برابنیم مربع بنج را اعنی ۲۵ واسطه با نیم پس نصف واحد ازینه بنج بنید اخیم و دو ازان دو اواسطه
افزودیم و کم کرد با ۲۹ ۲۱ حاصل شد پس دانیم کی ابتدا ان افراد ۲۱ باشد و انتها ۲۹ و ازجمع ان افراد ۱۲۵ حاصل این و ان
مطلوب است ∴ ومجنین خواهیم کی افراد مکعب هشتم برابنیم شش و الا واحد واسطه صرف یا نیم و هشت را بران افزود
و شش را ازان کم کرد ۱ ۷ ۱۳ ۱۹ اعنی طرفین افراد حاصل شد پس این افراد را جمع کردیم ۶۴ حاصل شد وان افراد مکعب
هشتم باشد ∴ وابدا چهار و بنج و شش و نه با مکعبات خود بازاید ∴ واحاد مکعب و دهشت برد و احاد مکعب هشت در و احاد
مکعب سه هفت و احاد مکعب هفت سه ∴ وهر کاه کی مکعب را در مکعب ضرب کنند حاصل مکعب بود و اکر مکعب را بر مکعب
قسمت کنند خارج مکعب بود ∴ اول ۸ در ۲۵ حاصل ۲۱۶ برد وان مکعب شش باشد ∴ ودوم ۲۵ بر ۸ خارج
سه و ثلثه اثنان برد وان مکعب واحد و نصف باشد ∴ وتفاضل میان هر دو مکعب متوالی بقدر ضرب کعب اول برد و ثانی
طبیعی او و مبلغ دو سه و زیادت واحد کی بر حاصل ، چنانک تفاضل میان ۲۵ و ۶۴ بعد ضرب سه برد و جهار اعنی ۱۲
و بعد ازان دو سه اعنی ۳۶ و زیادت واحد کی بر آن ۳۷ باشد و از هر مکعب کی کعب او بسند ارک باقی را سدیسی صحیح
باشد ∴ واز هر مکعبی کی یکی سند ارند کعب او الا واحد عدات کند چنانک ۲۶ را دو شمارد و ۶۳ را سه و ۱۲۴ را جهار و علی
هذا ∴ وبنه مکعب و ضعف او مکعب بود ∴ وچون بر مکعبی مضروب مثلثی مثل او در بست ضرب کنند اعنی مثلث ماخذ

مبلغ مکعب تالی بود. چنانک بر ۲۷ که مکعب سیم است مضروب مثلث سیم اعنی ۶ در ۶ و ان ۳۶ بود با یکی اعنی ۲۷ چون بیفزایند مبلغ ۶۴ شود که مکعب چهارم. و باین طریق نیز تولید مکعبات توان کرد. و از خواص مکعبات ان است کی امتحان او کی بحساب هند کیا است اعنی میزان مکعب بنه یکی بود یا هشت یا نه چه میزان کعب اکر یکی بود یا چهار یا هفت میزان مکعب یکی بود. و اکر دو بود یا پنج یا هشت هشت و اکر سه یا شش یا نه نه. و باشد کی اعداد سطحی از نسبت اضلاع نامی یابند مثل مربع متساوی الطول که عبارت از مربع متساوی الاضلاع است باعتبار انک طول او عرض اوست. و مثل غیر متساوی الطول کی عبارت از سطحی بود کی طول او بر عرض بواحدی زیادت بود مثل ۶ از جهار و پنج چه اول مراتب تفاوت بواحد تواند بود. و مثل متباین الطول کی عبارت از زیادت از ان بود مثل پانزده از سه در پنج و امثال ان. و چنانک مربعات اعنی مربعات از جمع افراد متوالی متولد می شود غیرتات از جمع ازواج متوالی متولد کردد مثلا از ۲ ۴ ۶ ۸ ۱۰ ۶ ۱۲ ۲۰ ۳۰ متولد شود کی از اضلاع ۲ ۳ ۴ ۳ ۴ ۵ ۴ ۵ حاصل اید و اکر در سطری نهاده که از هر مربعات و غیرتات دهم کند برین صورت

۶۴	۴۹	۳۶	۲۵	۱۶	۹	۴	۱
۷۲	۵۶	۴۲	۳۰	۲۰	۱۲	۶	۲

از خواص این وضع یکی ان بود کی اول غیرتات با اول مربعات بر نسبت ضعف بود و ثانی با ثانی بر نسبت مثل و نصف و ثالث با ثالث بر نسبت مثل و ثلث و علی هذا القیاس هر عددی غیرتی با عددی مربعی کی در مرتبه او بود بر نسبت مثل و جزوی کی سمی عدد مرتبه باشد. و تفاضل هر دو بترتیب اعداد مراتب بود. چنانک میان اول و اول یکی و دوم با دوم دو و علی هذا. و اکر ابتدا مربعات از جهار کنند نه از واحد برین صورت نسبت همان بود اما بعکس مربعات اول صفت غیرتات بود و دوم مثل و نصف و تفاضل هم بران وجه لکن متزاید از دو. و دیکر از خواص این وضع انک هر دو مربعی متوالی با غیرتی کی محاذی اول ان دو مربع باشد سه عدد متوالی باشند

	۶۴	۴۹	۳۶	۲۵	۱۶	۹	۴
	۵۶	۴۲	۳۰	۲۰	۱۲	۶	۲

بر یک نسبت و غیرتی وسط بود مثل ۱ ۲ ۴ ۴ ۶ ۹ ۹ ۱۲ ۱۶ پس نسبت هر دو مربعی متوالی چون یکی با چهار نسبت اول بود با غیرتی او چون یکی با دو شاه. و طرفین هر یکی ازین ثلثه با ضعف وسط مربع بود. و دیکر انک در شفا اورده است کی بر هر عددی مربعی چون ضلع او را برافزایی غیرتی شود کی مجاور اوست از طرف کثرت و اکر کم کنی غیرتی شود کی مجاور اوست از طرف قلت. و این حکم علی الاطلاق راست نیست چه حکم اول در صورت ثانی صحیح است و حکم ثانی در صورت اول. و اکر مجاور اول را با محاذی کنند و از طرف کثرت ستانند هر دو حکم در صورت اول راست باشد و اکر مجاور ثانی را با محاذی کنند و از طرف قلت بیند انند هر دو حکم در صورت ثانی راست باشد. و کفته اند افراد با واحد مشابهت بیش از ازواج دارد و ازین جهت سبب تولد مربعات شود چه مربعی حقیقی با صورت کی طول و عرض و سطح و جسم در همه یکیست. و همچنین مکعبات از افراد متولد کردد. و در مراتب نزد هم اول و سیم و پنجم اعنی احاد و مات و عشرات الوف مربع توان یافت. و نیز در اعداد متوالی بر یک نسبت اول و سیم و پنجم مربع بود و در مراتب ازواج ان نتوان یافت و این نباشد. و این اخر مقاله سیم است از فن سیم در ارثماطیقی

مقالت چهارم از فن سیم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است در اقسام مناسبات و خواص هر یکی

بعضی از متقدمان مناسبات را بیست قسم نهاده اند و بعضی بر ده اقتصار کرده و چون این نوابن طریقه سایر قدماست ما نیز بر ذکر ان ده اقتصار کردیم چه در اقسام دیکر فایده کی انرا اعتبار توان کرد نیست. و بباید دانست کی مناسبت مشابهت نسبت است و چون نسبت مستدعی وجود دو حد بود پس مناسبت مستدعی وجود بیش از دو حد کند چه در هر مناسبتی دو حد از عبر هر نسبتی بباید لکن اکر یک حد مشترک افتد چنانک منسوب الیه یک نسبت بعینه منسوب ان نسبت دیکر بود انرا نسبت اتصال کویند و ان مقادیر را متصله چنانک ا ب ج و اکر اشتراک نبود انرا نسبت انفصال کویند و ان مقادیر را منفصله چنانک ا ب ج د مثل مجموع ب بود با ه. اکنون کوییم این وجوه کی بران اشارت رفت همه را در سه عدد اعتبار کنند. وجه اول ان بود کی اعداد متفاضل بیک مقدار باشند مثل اعداد طبیعی متفاضل بواحد یا افراد طبیعی متفاضل بدو و همچنین سایر اعداد کی از جمع ان اشکال عددی پیدا شود و انرا تناسب عددی کویند. و وجه دوم انک اعداد متناسب بود باتصال اول با ثانی مثل ثانی با ثالث چنانک ۴ با ۸ مثل ۸ با ۱۶ و انرا تناسب هندسی خوانند. و این دو وجه در اعداد و غیر با هم جمع نشوند چه هر کاه کی اعداد متفاضل باشند بیک مقدار هر اینه نسبت اعظم با اوسط تالی نسبت اوسط بود با اصغر نه مثل ان چنانک بیان ان در مقاله دوم تقدیم افتاد. چه نسبت ۶ با ۴ اعنی مثل و نصف تالی نسبت ۴ بود با چهار اعنی مثل و ربع. و همچنین نسبت ۹ با ۷ اعنی مثل و سبعان تالی نسبت ۷ بود با ۵ اعنی مثل و خمسان. و هر کاه کی این نوع و ابر و نسبت اتصال نبود و هر کاه کی نسبت اتصال بود این توالی محال باشد چه در تناسب هندسی قطعا تفاضل اعظمین چون ۱۶ ۸ در مثال کذشته بیش از تفاضل اصغرین بود چون ۸ ۴ و در تناسب عددی

عددی تفاضل متساوی بود چنانک در مثال اول میان اعظمین و اصغرین یکی بود و در مثال ثانی دو. و وجه سیم انک تفاضل اعظمین با تفاضل اصغرین همچو طرف اعظم بود با طرف اصغر. چنانک ۶ ۸ ۱۲ چه فضل ۱۲ بر ۸ اعنی ۴ با فضل ۸ بر ۶ اعنی ۲ بر نسبت ضعف بود همچو ۱۲ با ۶ و این تناسب را تالیفی کویند از ان جهت کی انتفاع بدین واسطه یعنی باین تناسب یا بوسطی بدین صفت در صناعت موسیقی کی از اصناعت تالیف خواستن بسیار بود. و سخن شیخ موید بغیر ثانی است چه کفته است کی از انجهت او را تالیفی خوانند کی انتفاع بواسطه این تناسبت در صناعت تالیف بی آمد کی موسیقی است. و بعد از ان کفته است کی شاید کی اورا از انجهت تالیفی خوانند کی نسبت طرفین مولف است از نسبت تفاضلین. و این سخن ظاهر است نیست چه نسبت فضلین نیست است و طرفین از یک نسبت مولف نشود و ظاهرا کی از اصل کلمه افتاده است و چنین بوده باشد کی نسبت طرفین مولف است از نسبت تفاضلین از ان مولف است بجهت انک هر یکی نسبت ضعف اند چنانک در اخر مقاله دوم بیان کرده شد. و ان خواص نسب هندسی اما انک واسطه جذر سطح طرفین بود و انک ثلاثات متوالی بر نسب متوالی از اعداد مربعات و غیرتات چکونه پیدا می شود و سایر توابع آن همه معلوم شد. و از خواص نسب عددی انکتراع بان مقام تعلق دارد از مباحث کذشته معلوم شد. اما انجا بیان کنیم طلب واسطه است از طرفین و ان تنصیف مجموع طرفین حاصل اید. و اما سطح طرفین کمتر از مربع واسطه بود بمربع تفاضل اعداد چنانک درین ۳ ۷ ۱۱ مضروب ۳ در ۱۱ اعنی ۳۳ از مربع ۷ اعنی ۴۹ بقدر مربع فضل اعنی ۱۶ کمتر بود. اما واسطه نسبت تالیفی از طرفین بدین طریق توان دانست کی تفاضل طرفین را در اصغر ضرب کنند و حاصل را بر مجموع طرفین قسمت کنند و خارج را بر اصغر افزایند کی اوسط حاصل شود. چنانک اکر طرفین ۶ و ۱۸ بود فضل طرفین را اعنی ۱۲ در ۶ ضرب باید کرد و حاصل را اعنی ۷۲ بر مجموع طرفین ۲۴ قسمت کرد و خارج را ۳ بر اصغر افزود تا ۹ حاصل اید و او را واسطه تالیفی چه نسبت فضل ۱۸ بر ۹ اعنی ۹ با فضل ۹ بر ۶ اعنی ۳ مثله امثال بود همچو طرف اعظم با اصغر. و اما اصغر را از اوسط و اعظم بدین طریق کی فضل اعظم را بر اوسط در اوسط ضرب کنیم و حاصل را بر مجموع ان فضل با اعظم قسمت کنیم و خارج را از اوسط نقصان کنیم باقی طرف اصغر بود. مثلا ۹ ۱۸ معلوم است و اعظم و اوسط اند مثلا تفاضل را اعنی ۹ در ۹ کی اوسط است ضرب کنیم و حاصل را ۸۱ بر مجموع تفاضل و اعظم اعنی ۲۷ قسمت کنیم و خارج را ۳ از اوسط کم کنیم ۶ باقی ماند و ان طرف اصغر است. و اما اعظم را از اوسط و اصغر بدین طریق کی فضل اوسط بر اصغر در اوسط ضرب کنند و حاصل را بر اصغر الا فضل قسمت کنند و خارج را بر اوسط افزایند تا اعظم حاصل اید. مثلا ۶ ۹ اصغر و اوسط فرض کنیم تفاضل را اعنی ۳ در ۹ ضرب کنیم ۲۷ بود انرا بر یکی اعنی فضل اصغر بر فضل قسمت کنیم خارج هم ۲۷ بود بر اوسط افزاییم ۳۶ حاصل اید و ان طرف اعظم است چه نسبت او با ۹ همچو نسبت تفاضل اعظمین ۲۷ با تفاضل اصغرین ۳ بود. و از خواص این تناسبت ان بود کی مضروب مجموع طرفین در اوسط همچو ضعف مضروب طرفین بود. مثلا درین صورت ۶ ۸ ۱۲ مضروب ۲۰ در هشت اعنی ۱۶۰ ضعف مضروب ۶ در ۱۲ بود اعنی ۷۲. و دیکر انک مضروب اوسط در اعظم ضعف مضروب او بود در اصغر. چنانک ۸ در ۱۲ ۹۶ ضعف ۸ در ۶ بود ۴۸. و کفته اند سبب این تسمیه ان است کی حصول این نسب همه در حدود نسبه و در تفاضل حدود نسب با بعضی در حدود دست اعنی طرفین و بعضی در تفاضل اعنی فضل اعظمین و فضل اصغرین پس کانه کی درین تناسب تالیفی واقع است و ان وجه متکلف است. و اما وجوه مناسباتی کی بعد ازین سه کانه بود دو قسم است سه از ان در تعریف قدما مقدم است بر چهار دیکر. و اول ان سه را کی مقدم است اعنی وجه چهارم را مضاده کویند. و در ان وجه تفاضل اصغرین با تفاضل اعظمین همچو اعظم بود با اصغر. چنانک ۳ ۵ ۶ تفاضل اصغرین ۲ و تفاضل اعظمین ۱ و نسبت ایشان نسبت ۶ است با ۳. و چون وضع این تناسب بر عکس مناسبت تالیفیه است انرا مضاده خوانند. و طریق استخراج اوسط انک تفاضل طرفین را در اصغر ضرب کنند و حاصل را بر مجموع طرفین قسمت کنند و خارج را از اعظم بیندازند. چنانک ۱۲ و ۴۰ را طرفین فرض کنیم و تفاضل را اعنی ۸ در اصغر ضرب کنیم و حاصل را اعنی ۹۶ بر طرفین اعنی ۳۲ قسمت کنیم و خارج را اعنی ۳ از ۴۰ طرف اعظم نقصان کنیم ۳۷ ان اوسط مطلوب است چه نسبت تفاضل میان او و اصغر ۲۵ با تفاضل میان او و اعظم ۳ و ان مثل و ثلثان بود همچو نسبت طرف اعظم است با اصغر. و وجه پنجم انک نسبت اوسط با اصغر همچو نسبت تفاضل اصغرین با تفاضل اعظمین بود. چنانک ۲ ۴ ۵ جهار ضعف دو باشد همچو تفاضل اصغرین ۲ با تفاضل اعظمین ۱. و رد او بود کی این مناسبت را مضاد مناسب هندسی کیرند چه در هندسی اوسط با اصغر همچو تفاضل اعظمین بود با تفاضل اصغرین. و استخراج اوسط بقانون جبر و مقابله میسر کردد. چنانک مثلا ۴ ۱۹ را طرفین سازند و فضل اوسط بر اصغر شی بس اوسط چهار و شی بود و نسبت چهار و شی با چهار همچو نسبت شی با ماترك

الاشي پس مضرب واسطتين اعني جهاريي معادل يازده شي وشيت الايک مال بود وبعد ازجبر ومقابله مال معادل هفت شي باشد وشيت . واين مسئله مالنه مقربات است پس مربع نصف عدد اشيا را وان دوازده وربع بزند برعدد افراسم هفتاد ودو درين شود وجذر ازوهشت وربع ونصف عدد اشيا بران افزايم ۴۲ شود واين شي باشد وباجهار ۴ واين واسطه بزوجه بيست شانزده باجهار اربعه اشيا ايست مجموعه تفاضل اصغرين ۱۲ بانفاضل اعظمين ۳۰ وباشد يکي واسطه اصم بود . چنانک ۲۰ ۱۲ را طرفين سازند بعد ازعمل بطرق مذکور مال وسه شي معادل ۳۷ بود واين مسئله اولي مقربات است مربع نصف عدد اشيا را اعني دو ربع برعدد افزايند ۳۷ وربع شود واز جذر اوکه اصم است نصف عدد اشيا کم کنند پس شي جذر سي وهفت وربع الايکي ونيم بود . وازجهت امتحان عمل کونم يکي واسطه برين تقدير جذر سي وهفت وربع وسه ونيم بود نسبت اوبانيج مجموعه نسبت جذر سي وهفت وربع الاواحد ونصف بود بانفاضل اعظمين اعني هشت ونيم الاجذر سي وهفت وربع ومضرب واسطتين قسمه اجذار سي وهفت وربع بود الا هفت ونيم ومضرب حاشين شيء هان بود پس اين مسئله دراعداد متحيل بود . وبوجهت ديگر گفته اند يکي طرفين راجمع کنند ونگاه دارند پس فضل اعظم براصغر ضرب کنند وبمجموع طرفين رابود قسم کنند چنانک سطح ان دومثل سطح مذکور بود اگر ممکن بود يکي تفاضل نصفين واسطه بود واين نوع مسئله توان کرد . واين طريقه اگرچه درشفا مذکورست مطرد نيست چنانک بامتحان معلوم شود . مثلا درين صورت ۱۵ ۱۷ ۸۵ مجموع طرفين ۱۰۲ بود وسطح اصغر دروفاضل طرفين ۱۰۸۰ پس ۱۰۲ را بردوقسم کنيم چنانک سطح ان دو ۱۰۸۰ بود برين وجه يکي را شي کونم ودیگر را ۱۰۲ الاشي وسطح هردو صد ودو شي الايک مال بود معادل ۱۰۸۰ وبعد ازجبر مالي وه ۱۰۸۰ معادل ۱۰۲ شي باشند . واين ثانيه مقربات است پس ازمربع نصف عدد اشيا اعني ۲۶۰۱ عدد نقصان کنيم وجذر باقي ۱۷۲۱ اعني ۳۹ برنصف عدد اشيا ۵۱ افزايم ديگر ازان نقصان کنيم باقسمين ۹۰ و۱۲ برون ايند پس مفاضل قسمين ۷۸ بود وان واسطه نيست وازين جهت کفيم يکي مطرد نيست واگر بطرق اول يکي مطرد ست عمل کنند شي ۹۰ برون ايند ويا اصغر ۷۸ بود واواسطه است . وازخواص اين قسم گفته اند يکي ضرب اعظم دراوسط ضعف ضرب اوست دراصغر واين خاصيت عام نيست بل مخصوص است بنان يکي اوسط ضعف اصغر بود . وبيز گفته اند يکي واسطه درمناسبت ضعفين دالما مجذور اصغر باشد واين نيز مطرد نيست چه ۴ ۸ ۱۰ اين قسم است ومناسبت ضعفين دمع ذلک هشت مربع جهار نيست مکر اين مناسبت دراقل حدود اعتبار کنند . ودیگر گفته اند يکي طرف اعظم از مجموع واسطه واصغر يکي کمتر بود واين نيز مم مطرد نيست چنانک ازامثال ظاهرست مکر انک دراقل حدود اعتبار کنند . ووجه ششم انک نسبت اعظم باوسط مجموعه نسبت فضل اصغرين بود بانضل اعظمين . چنانک ۱۰ ۴ ۶ اعظم مثل ونصف اوسط است ونضل اصغرين اعني ۳ مثل ونصف فضل اعظمين اعني ۴ . واستخراج اوسط چنين توان کرد يکي اورا اصغر وشي فرض کنند . مثلا درصورت مذکور شي واحد بود ونسبت اعظم باشي وواحد مجموعه نسبت شي باخ ۱ شي بود پس سطح طرفين اعني شي والاسطه اشيا معادل سطح واسطتين بود اعني مال شي دبعده ان جذر وسبعه اشيا معادل شي بود . واين اولي مقرنات است ومربع نصف عدد اشيا دوازده وربع باعدد جهل ودوربع وجذر اوشش ونصف نصف عدد اشيا از کم کنيم باقي اعني ۳ شي باشد ويا اصغر ۴ وان واسطه است . ودوجهت ديگر گفته اند اصغر را از اعظم کم کنند وباقي را دراعظم ضرب کنند ونگاه دارند پس اصغر را براعظم افزايند وعددک بلندي ضرب آن دران مجموع بالان عدد مساوي سطح مذکور بود پس ان عدد باصغر اوسط بود . مثلا اگر طرفين ۱۱ و۳۷ بود نفاضل طرفين را اعني بيست وجهار دراعظم ضرب کنيم ۸۴۰ بود پس طرفين راجع کنيم وشي بران افزايم ومجموع را اعني ۴۶ وشي دروشي ضرب کنيم جهل وشش سن ومال بود معادل ۸۴۰ وان اولي مقربات است پس مربع نصف عدد اشيا را اعني ۲۹ ۷ برعدد افزايم ۱۳۶۹ شود واز جذر او ۳۷ نصف عدد اشيا بندازيم باقي اعني ۴ شي بود ويا اصغر ۷ وان اوسط است . وبطرق مفوح هم عمل توان کردن هرچند اصل ان هم چيزست . وان چنان بود يکي مربع نصف مجموع حاشين برسطح مذکور افزايند واز جذر ان نصف مجموع حاشين کم کنند باقي مطلوب بود . واز خواص اين مناسبت گفته اند يکي اگر نسبت مثل وجذر بود واسطه مجدد باشد چنانک درمثال اول جه نسبت مثل ونصف است . ودرين مثال ۱۲۰۶ ۷ جه نسبت مثل وثلث است . واگر جذر واسطه برواسطه افزايند مبلغ طرف اعظم بود . ولکن اطراد اين حکم شروط است بزانک نسبت دراقل حدود باشند . وگفته اند يکي درين مناسبت طرف اصغر کمتر ازواسطه بزند بجذر واسطه واين حکم مطابق نيست . واما ان جهاريکي درتعريف متاخرست . يکي وجه سفتم بود ودران وجه نسبت نفاضل طرفين بانفاضل اصغرين چون نسبت اعظم بود با اصغر مجموعه ۶ ۸ ۹۰ جه نفاضل طرفين اعني ۴ بانفاضل اصغرين اعني ۲ چون نسبت نه است باشش . وطريق استخراج اين واسطه انک اصغر را درنفاضل طرفين طرف مضرب کنند وحاصل را براعظم قسمت کنند وخارج را براصغر افزايند . چنانک شش درسه ضرب کنند وهژده برانه

قسمت

قسمت کنند وخارج را ۲ برشش افزايند مبلغ ۸ واسطه بود . ووجه هشتم انک نسبت اعظم باصغر چون نسبت نفاضل طرفين بانفاضل اعظمين بود چنانک ۶ ۷ ۹۰ واين عکس هفتم باشد . واستخراج اين واسطه بعکس استخراج ان اصغر را درنفاضل طرفين ضرب کنند وحاصل را براعظم قسمت کنند وخارج ازاعظم کم کنند . ووجه نهم انک نسبت اوسط باصغر مجموعه نسبت نفاضل طرفين بود بانفاضل اصغرين . چنانک ۴ ۶ ۷ ۱۰ وطريق استخراج وسط انک تفاضل اصغرين راشي نهيم پس درصورت مذکور مثلا اوسط جهار شي بود نسبت اوبا جهار مجموعه نسبت نفاضل طرفين بانفاضل اصغرين اعني شي پس مضرب حاشيتين اعني مال وادبعه اشيا معادل مضرب واسطتين بود اعني ۱۲ واين اولي مقربات است پس مربع نصف عدد اشيا کم کردیم باقي ۴ ماند وادبعه اشيا است وبا اصغر ۶ بود واين وسط است . وبرجهن ديگر اصغر را از اکبر نقصان کنند وباقي رابود قسم کنند چنانک نسبت يک قسم بافيکرت چون نسبت قسم ديگر بود بااصغر اگر ممکن باشد واقل قسمين را از اکبر نقصان کنند باقي اوسط بود . چنانک ۴ ۶ ۹۰ ۷ راطرفين سازند پس نفاضل را اعني ۳۰ بود قسم کنند بروجه مذکور . وطريق ان بود کي اصغر رابش فرض کنند واعظم راسي الاشي ومضرب حاشيتين شي در ۴ اعني جهل ونه شي بامربع وسط سن الاشي اعني ۹۰۰ ومال الاشت شي معادله کنند چه نسبت شي سن الاشي چون وبعد ازجبر مال وه ۹۰۰ معادل ۱۰۹ شي بود واين ثانيه مقربات است پس ازمربع نصف عدد اشيا وان دوهزار ونهصد وهفتاد وربع عدد را سندازيم وجذر باقي اعني دوهزار وهفتاد وربع وان چهل ونيم ونصف بود ازنصف عدد اشيا بسندازيم باقي اعني ۹ شي بود وجون اورا ازاعظم بيندازيم باقي ۳۰ اوسط بود . واگر مضرب نفاضل دراصغر بامربع نهيم اصغر جمع کنند وجذر مبلغ برنهيم اصغر افزايند بتربن طريق نيز اوسط حاصل ايد . واين مناسب اگر برنسبت مثل وجذر بزند دراقل حدود طرف اصغر هراينه مربع بود . ووجه دهم انک نسبت اوسط باصغر چون نسبت نفاضل طرفين بود بانفاضل اعظمين . چنانک ۳۰ ۶ ۸۰ وطريق استخراج وسط انک نفاضل طرفين را دراصغر ضرب کنند وازمربع نصف اعظم بيندازند وجذر باقي برنهم اعظم افزايند مثلا ۶ ۸۰ را طرفين فرض کنيم ونفاضل را اعني ۸ دراصغر ضرب کنيم ۴۸ بود وازمربع نصف اعظم اعني جهل ودوربع سندازيم دوربع باقي بود جذر انرا يکي ونيم برنصف اعظم افزايم هشت باشد وان واسطه است . وچون هشتاد وبيست را طرفين سازند ۱۰ واسطه عدد کت بود وه ۴ واسطه هندسي و۳۲ تاليفي و۶۸ جهارم و۳۷ سفتم و۶۷ هشتم . واين دوطرف راسايرو سايط بود . واقل حدود مناسب پنج ۲۰ ۴ ۶ بود . وچون از اصغر يکي کم کنند وبراعظم افزايند اقل حدود ششم شود برين صورت ۴ ۶ ۷ واگر برهريکي ازحدود پنج دوافزايند نهم شود برين صورت ۴ ۶ ۸ واگر ازواسطه پنج يکي بيندازند و طرفين رابرقرار يکذارند دهم شود برين صورت ۳ ۶ ۷ . وچون استنفا خواص اعداد بوهمن محمض چنانک مناسب اين کتاب است کرده آمد سخن انجا ختم کنيم . واجع ازمباحث حساب باقيست مانند جمع وتفريق ومضرب وقسمت ونسبت وجذر وکعب ومعاملات وجبر ومقابل وجمع وتفريق هندک واجع جارکت محرکت اينهاست چون مناسب علمات است حواله بکتب فروع اشان ذوجه اولي دراشال اينها ان است کي اينجا باز کنند . واين اخر مقاله رابعه است ازاثار طبيعي واجع جهارم ازجمله جهارم ازشرح دوم ازجهارم شرح دوم ازجهارم کيمي دردرستي

فن جهارم ازجمله جهارم کي درعلم رياضي است

درعلم موسيقي است يعني علم الحان وان شش باب است

برمقدمه وسه مقالت الکوت پيش ازشروع درمباحثي کي اجزا صناعت موسيقي است اين مقدمه توطيه ان ابحاث را تقديم افتاد وهرچند برطريقه تعاليم وارنمط رياضي نيست اما تلقيني ان ازقضايات تجربي وقوانين حدسيست مستند باصول حکمي

مقدمه صوت کيفيتي مسموع است لذاته وباسايرکيفيات مدرک ادراک اسبب لذت يا کراهت باشد مشارک ذي شهوت سبب لذت وکراهت ازذات کيفيت خارج باشد والا مختلف نشئي سبب عام درکراهت افراطيت کي نوذي حاسه باشد چون ذفرمسل وشدت بياض برف وسطوح شعاع افتاب وحدت وثقل بفرط دراصوات . ودرغيرصوت باشد کي نوعي ازانواع کيفيات لذاته مکروه بود چون اصناف نتن واگرچه درغايت خفا باشد . اما صوت برووجه ديگر سبب لذت وکراهت کردد يکي محاکات ملايم ومنافي واين معني هم عمومي دارد چه تضاد برهمين وجه مستلذ ومکروه باشند . ودیگر تاليف ملايم ومنافر . واين دونوع ازادراک اعني ادراک محاکات وتاليف مخصوص است بقوت ممزه ارقوي نفس حيواني خصوصا انسان نه بحاسه مرجيث انها حاسه . وبياين دانست کي صوت مفرغ طبعي است نفس حيوان را دروقت استلاذ داعي محاب ومزعجات مکاره چه قوام ايشان مطلقا وقوام اکثر حيوانات دريقا نوع ودربعضي ازضروريات حيات تشارکت ابنا جنس وتعاون ايشان صورت بندد وتعاون بتنبيه ووقوف برغرض مشروط است وتنبه برتنبيه واعلام موقوف . واعلام اعراض عايب دراماکن مختلف ازسمات دوراات جسماني

کی بقرب و بعید متصل تواند بود متعذر ۔ پس عنایت ربانی بحسب نص اعطی کل شی خلقه ثم هدی حیوانات را بی زیادت کلفتی
قوت بر قوت بخشید و اینها را بر ادراک مقتضیات اختلاف اصوات طبیعی بحسب طبع مفطور گردانید تا بموجب دواعی حاجات
باصوات مختلف امثال خود را بر احوال خود تنبیه کنند و بزیشان استعانت نمایند ۔ و در انسان چون تعبیر از معانی الصدر در
ابواب اعلام و استفهام باحراف امرانی موقوف بود خدا وجه اختلافات طبیعی اصوات انسانی باداء انواع حروف و معانی و این بود و موقوف
این عرض را بمخترعی و صانعی بود وجه ایجاد ان باسانتر وجهی بیسرت و الهمت طبیعی فی زیادت اعتمالی دران باب کما هی
و نقوشی ان بجه از اداء مقصود سریع الزوال اجرم احتیاجی ضروری بصرفی اصطلاحی در اصوات بیدا شد تا باختلافات
اصطلاحی مطابق اغراض و معانی مختلف گردد و چون سبب تصوت روشن شد مقرر گردد که نفس انسانی را در اکثر اوقات
از جهت تفهم و تفهم نشر فی بام باسماع و استماع اصوات باشد ۔ و چون اصوات بسبب عتبه و مقاطع و توسط حروف و شفل ملائم
سامعه بود و بموازات تالیف متناسب و نظام متفق مقرون شود سبب زیادتی هزّ نفس و انشراح روح گردد چه بران
و سبب موجب کمال قوت سامعه و قوت عزیز باشد چه کمال هر قوتی ان است که چون درد حاصل شود نفس را ازان
لذتی حاصل اید و این از محسوسات طبیعی حاصل شود که چون حس را از ادراک ان کمالی که خاص است باد حاصل شود و لذتی
تابع ان گردد و نقصان هر قوتی انست که چون درد حاصل شود نفس را ازان المی حاصل اید و این از محسوسات غیر طبیعی
باشد که چون حس را از ادراک ان نقصانی حاصل اید المی تابع ان باشد ۔ و بطریق اولی موجب کمال این در قوت هزّ زایدتی
هزت نفس و ارتیاح روح گردد و تفی که معنی سماعی خوب مناسب باشد چه لذت ادراک عقلی با ان منضم شود ۔ و اگر با این
همه هیات طبیعی معاون هیات اصطلاحی گردد چنانک خفض صوت و تانی در مقام مداراه و خضوع و ارتجافات نرخ
و رفع صوت و تعجیل در مقام تخویف و اظهار بأس و شدت و در تمم عرض و استرسال در استرواح نفس کاملتر باشد ۔ و معجنین هر
هیاتی خطابی که بان هیئت صورت ان خطاب مفید تر بود در ایصال مقصود ۔ و معجنین محاکات لذیذ خصوصا
نفوس انسانی را که بکمال تمیز و ادراک تغایر و تشابه نام میان اشیا مخصوص است ۔ و چون نفع محاکی بعضی از شنایل باشد
بس کائنی که ان نفع ایهام تکلیف بیان شنایل یا توابع ان کند ۔ و چون انتفاع ان سنایل یا توابع ان مقصود بود ان ایهام در اتمام
ان مقصود بهترین وسیلتی باشد ۔ پس با لیف صوتی بغایت لذیذ بود از جهت نظامی که دارد و چون قوت هزّ و از جهت
محاکاة شنایل و از جهتی بالث تیزوان جهت انک چون نفس نفع ادراک کند از احکم جرت و ملائمت طبیعی چون سایر مجرات
متسلذ شرح و چون آن نفع تلاش شود نفس را بفقد آن حیرتی متمادن نوعی از اسف حادث شود و بعد ازان ان تاسف
باسماع نفع دیگری یا اول بشبهی شریف داشته باشد تلافی یابد ۔ چه کانه که همان نفع در معرض دیگر روی بنزول است و بقدر
کی قوت نزاسباب لذت ادراک بود بخته کسی را که لذتی ان متاذک شده باشد ۔ پس معلوم شد که استماع نفع و اعضاء
آن و باز استماع نفع دیگر مناسب ادل المداد نفسانی را بسبب قویست ۔ و بحسب ان تالیف اصوات و نظام نغمات کی
مبادی اصوات یا تخیل آن مبادی بود چون حرکات موزون که بالکتاف و حواجب و انتقال آن کنند محبوب طباع انسانی
بود ۔ انست انج مقصود بود از مقدمه و بعد ازین بدراجه داخل این فن است شروع نمایم بتوفیق الله و حسن تعیین

مقالت اول در بعضی از لواحق ان و ذکر شکوکی که بعضی از متاخران براقوال متقدمان دران

باب ایراد کرده اند و جواب آنها دان مشتمل بر ده فصل است

فصل اول در تعریف صوت و ایجاد بعضی متاخران

براین ایراد کرده اند و جواب ازان ۔ چون معرفت حقیقت مسبب متوقف بود از معرفت سبب تواند بود حکما در تعریف صوت بذکر
اسباب آن کرده اند ۔ و اما اول نصوص اقوال ایشان دران باب یاد کنیم و بعد ازان ما بجه بران ایراد کرده اند جواب ازان
مشغول شویم ۔ اکنون می گوییم که حکیم کامل ابو نصر فارابی رحمه الله چنین گفته است که اجسام بعضی ان است که
چون جسمی دیگر مزاحم او گردد با وجود مقاومت تکند بل منقاد او گردد ۔ یا بذاتک بچون نفس خود مندفع شود مانند اجسام
خامد نرم چون پشم و پنبه و امثال ایشان ۔ یا بذاتک مضرف شود مزاحم را تا راجع بمحال خود حرکت کند مانند اجسام تزجمو
آب و مایعات ۔ یا بذاتک متنحی شود از مزاحم و با او بجهت حرکت او منشایعت کند ۔ و چون بحسب این احوال با مزاحم اصلا
مقاومت ننماید در جسم نرم هیچ آواز متوان یافت ۔ و از اجسام بعضی ان است که چون جسمی دیگر مزاحم او گردد بازی
مقاومت نماید بانک مندفع و محرق و منحنی نشود مانند اجسام صلب و قوی که قوت زاجر کمتر از قوت مزجوم بود پس اگر
درین حالت قرع اتفاق افتد ممکن بود که مزجوم را صوتی یابند ۔ و کیفیت این قرع مجاورت بود از جهت جسمی صلب
جسمی صلب دیگر را چون از حرکتی راجعت او باشد ۔ و بعد ازان کیفیت که گاه بود که در هوا وحده او از کی یابند چون او را بشل

تا زیانه

تا زیانه قرع کنند ۔ اینست سخن این بزرگ درین باب ۔ و مزید عصر و رحید دهر الطف جهان افضل ایران صفی الملة والدین
عبد المومن بن ابی المفاخر الارموی سقی الله ثراه و جعل الجنة مثواه که در رسالت این فن نه مانا کس با و رسیده باشد یا رسد در
شرنبه برن مخنان تشنج اشکال ایراد کرده است اول انک لفظ او افادت ان می کند که او از مزجوم مخصوص است دون الزاجم یا بعکس دوم
و چنین نیست چه او از کی از مزاحمت و سنک سمرح افتد بکوبیت که مخصوص او از مزجوم است دون الزاجم یا بعکس دوم
انک وجود انتفاع و خرق و تنحی و عدم ان واجب نیست که شرط وجود و عدم صوت تواند بل هر کاه که جسمی مصادم جسمی
دیگر گردد بی کوم که مزاج او گردد و میان اثنان مقاومت یابند او از شنوند و اگر نیابند نشنوند خواه که هر کی یا هر دو مندفع یا مخرق
یا منحنی شوند یا نشوند ۔ چه گاه بود که اخراق سبب وجود صوت بود چنانک در صورت مزبور ۔ و باشد که منحرق و مندفع نشود و مقاو
موجود بود و صوت نباشد چه گاه بود که مزاحمت و مقاومت بعد از ماست اتفاق افتد پس احراق هیچ صورتی نکند چنانک
سنگی را بماس آبی کرد انند بکاوند و تانی و چون ماس شد بکاوند کی مقاومت نماید صوت مسبب انک شرط نقصان قوت زاحم از
قوت مزجوم در وجود صوت مطرد نیست چه باشد که هر دو قوت متساوی بود و باشد که مزجوم کمتر بود با وجود صوت چهارم
انک تعریف قرع بوجه مذکور مضاد آن سخن است که قرع را بازیانه هوا را از احداث شود پنجم انک او از در هوا وحده نیست
بل مصادمت تازیانه است با هوا بل بسیار بود که در هوا سبب اختلاف مهب متصادم شوند و ازان تصادم او از احداث شود ششم انک
شرط مزاحمت از حرکت در تعریف قرع تکرار محض و تحصیل حاصل است چه مزاحمت توانند بود الا از حرکت ۔ و اگر استعمال مصادمت کردی بجای
مزاحمت ازین شرط مستغنی گشتی چه هر مصادمتی مزاحمت باشد و الا بعکس چه مزاحمت ثانی که بعد از ماست اشد و محسنتر صوتی
تکرده ۔ از جهت سبب حروف صوت بر وفق تقریر او ان است که میان قارع و مقروع سبب مزاحمت ایشان منقطع می گردد
و از مقام خود بسرعت با اطراف می جهد و هر جزوی ازان هوا بسبب سرعت حرکت جزوی دیگر را که ماس اوست ضرب می کند
و معجنین ثانی ثالث و ثالث رابع را تا ان انضمام بحروف از هوا که ماس طبله سامعه است منتهی گردد پس ان عضبه مقروعه
از انضمام ان جزو متاثر می گردد و انکاه قوت سامعه او را ادراک می کند ۔ و این ادراک از هه جهات توان کرد بسبب تموج هوا از جمیع
جهات ماس تموج آب اینها چون سنکی را در ان اندازند ۔ باشد که صوت در بعضی جهات ضعیف تر بود بسبب بادی که ازان
جهت وزد و جواب از اول بنی است بر تحقیق معنی صوت و نعته و کیفیت حروث ایشان و وصول ایشان بسامعه اکنون می گوییم
که صوت کیفیتی است که لذاتها مسموع باشد الا غیرها چون حدّت و ثقل و جهارت و خفات و غیر اینها از عوارض که احق او می
شوند حه ایشان نیز اگرچه کیفیات مسموعه اند اما لذواتها مسموع نیستند بل تعیّت صوت مسموع می شوند چه صوت که هر یکی
از اینها ثابت می شود اما هیچ یک از اینهای او موجود نمی شوند پس صوت کیفیتی باشد که لذاتها مسموع باشد ۔ و حروث آن
وقتی است چه سبب حروث آن قرع است نا ملح و هر دو دفعی اند و سبب سماع او سبب انک ماس باید تموج جسمی سیال رطب
است چون آب و هوا ۔ و مراد از تموج حرکتی انتقالی نیست از اینی و هوانی بعینه بل ان امریست که حاصل می شود از صدمتی
بعد می رسکونی بعد سکونی ۔ و سبب موج اساسی عنیف است که از اقرع خواهند یا بقریبی عنیف که از اقلع خواهند چه قرع
موج ان است که آب و هوا منقلب شوند از صانعی که قارع صانع آن کرده است ان کرده است عوالب او بمنعنی شوند پس و معجنین
طلع و از شان هر دو از لم این افتاد متتابع ایشان مران شکل و تموج را که واقع اند ایشان ۔ و صوتی که دون فن مستعمل است ترقی
است بحسب این فن صوت کیفیتی باشد مسموع لذاتها که حادث شود دفعة در هوای یا آبی که ثابت باشد از میان قارع و مقرو
سبب ان قرع پس چون متشکل شد بان کیفیت و منصوم شود از مکانی که جسم متقارعین از انجا ایجاد کرده اند جزوی که
نزدیک ان جزو باشد از هوا یا آب سبب مجاورت مستعده تشکل شود بان کیفیت و انصدام پذیرد پس متشکل متزد و منصوم کردد همچنین
جزو اول الا انک اعداد متقارعین و جزو اول را از برای تحول ان کیفیت و انصدام چون قوت ترست از اعداد جزو اول جزو
دوم را و معجنین دوم سیم را چه دوم درین اعداد چون متقبه است با اول کیفیت و انصدام در جزو سوم ضعف تر ازان باشد که در
دوم و در دوم ضعیف تر از انک در اول و دوم برین قیاس در چهارم و پنجم تا قوت اعداد ضعیف شود در جزوی که در باشد از مکان
قرع چنانک انرا اثری نماند پس کوبنده که صوت مسمول منقطع شد ۔ و این انصدام و صدم سکاشف و محلحل ماند چه جزو اول از
هوا یا آب نابی می شود اندکی و عود می کند بوضع خود چون قارع از مقروع جزائی شود ۔ و کان بتزد کی صوت و انصدام حرکت
بچه کند و منتقل می شود از هوائی بهوائی یا از آبی بآب چه عرض انحل خود منتقل نشود بمحل دیگر بل کی منعدم کردد و صوت
چنین است چه دفعة حادث می شود و در اقرب زمانی منحنی می شود و معجنین انصدام ۔ و اما انتقال ان امریست
کی تخیل می کنند بسبب ثبات عرض اعنی کیفیت صوتی در خیال و تصور انتقال او بسبب مشابهت عرضی کی در جزو

اول است مرعرضي راكن درجزو ثاني است ٭ واز انجمت كفتيم كي سبب ثبات عرض درخيال كي ان زمان كي عرض درجزو ثاني حادث
مي شود از جزو اول معدوم شده مي باشد وهم بدين قياس هميشه يك جزو از اب ياهوا پيش مكلف بثبات بان كيفيت وهركس كي ان هوا يا اب
متكيف بكوش او رسد از شنود واز نشنود چه شرط احساس ما بصوت واكرچه جايزست كي شرط نباشد مطلقا وصول هوا يا اب كي
حامل ان صوت باشد بصماخ ٭ بدليل انك ميل مي كند از جاي بجاي درونت هبوب رياح ٭ وانك هركز انبوبه دراز فرا كير در يكي از دو طرف
ان بردهان خود نهند وطرف ديكر برصماخ انساني ودران حين كوين بصوتي عالي آن انسان شنود دون الحاضرين ٭ وانك چون انسان
را از دور بينيم كي تيز بر چوب مي زند ضربه را پيش از سماع صوت ابينيم وضارب وكس كي نزديك است بار ضربه را بسماع صوت مي شنود
واز نجا كي چون ضارب وقريب باو مي نشنود بعيد مي شنود وچون بعيد مي شنود ازان نشان باضربه مي شنود
ودران وقت كي بعيد مي شنود ضربه نمانده است معلوم مي شود كي تمامت اب وهوايي كي بيان او بعيدست مكلف نيست بصوت
را الا در وقت سماع بعيد قريب سماع كردك وچنين نيست بس هميشه اراب وهوا پيش ازيك جزو بصوت مكلف بثبات ٭ وظاهرست
كي صوت نفس وقع وبلع نيست چه ان دو بسيراند وصوت مسموع ٭ ودكر انك صوت بعد از اعدام هردو مي ماند ٭ اينست حقيقت
صوت وكيفيت حدوث او در وجود ودر وصول او بصماخ ٭ واما از ان نمونه برانك شايد كي صوت را ليستي باشد بان وجه كي مرعاني
متالي شوند بر وجهي كي بيان ايشان زماني محسوس متخيل نشود چه ازان مرعات اصواتي متالي حادث شوند كي بسبب عدم
احساس محال از نه بيان ايشان كان بوند كي متصل اند وصوتي واحد حاصل چنانك از قطر نازل بخبل نخي كي خطي واحد است
بلكي در شل قاطي كي متقارب باشند جدا برحسي واحد از ساتي كي ازان احساس بفصول ميان ايشان نتوان كرد كي ان خطي
واحد است ٭ بس اين حين صوت واحد را ثبات باشد بعد ازان اكران اصوات كي مجموع ايشان ان صوت واحدست برحركت
معين باشد از حركات وتقل بس ان مجموع صوتي باشد واحد ابت زماني برحركت معين از حركت وثقل بل نمونه بود كي كيفيت ادراك
كنش بسبب استقرار او در سمع ٭ اينست حقيقت نغمه وكيفيت حدوث ان ٭ واما كيفيت وصول ان بصماخ سامع كي كيفيت وصول
صوت ٭ وچون اين معلوم شد برانك نغمه حاصل نشود الا از اهتزاز جسمي متخصص املس چون اوتار وطاسات وكاسات
واشالان در هوايي يا اهتزاز هوايي در جسمي متخصص املس چون حلي وناي وني واشباه ان ٭ بس نغمه صوتي باشد كت
مرجيت الاتصال واحد باشد وابت بود وحادث از قرعاني متصل مرجش الحس ميان جسمي متخصص املس وميان هوا
مطلق خواه قرعات از اهتزاز جسم باشد در هوا وخواه از اهتزاز هوا در جسم ٭ ودر هردو صورت از دوك عرف عام وخاص استاد
او از مجسم كند چنانك كويند او از ابريشم وطاس وكاس وتازيانه و او از حلق ونای وني ٭ واين جسم هميشه مرجوم باشد ٭ وزاجم در
ابريشم رجه واشال ان بود ودر طاس وكاس سنكي كي دران انداز ند واشباه ان ودر تازيانه محرك او ٭ ولكن بايد كي براتق كي او از ابريشم
كي نغمه است نه از مزاحمت رجه تا ابريشم حادث مي شود ذيل از مزاحمت ابريشم باهوا و مرجوم در نجا هواست اما چون مزاحمت مرجوم
اول سبب مزاحمت مرجوم ثاني بود بسبب صوت مرجوم اول مي كند وني كويند او از ابريشم ٭ وزاجم در حلق ونای وني هوا مدرج
بقوت در جوم اجراحلق وازدرون نای وني ٭ واز ان جهت در عرف او را استاد جسم مرجوم مي كنند كي باشر زاجم در مرجوم بينيا
شود چنانك تاثير ضارب در مضروب ٭ اكنون انجا نظريست كي كيفيت ضربي اول در جسم مرجوم بينيا من شود وبعد ازان در هوا بجاورات
يا اول در هوا بينيا من شود ٭ هيچ يكي محقق نيست ٭ ولكن عرف عام وخاص ودليل مذكور كي تاثير زاجم بايد كي در مرجوم بينيا آيد وصريح
سخن فارابي دلالت بر اول مي كند واكر چنان باشد بايد كي در قارع نيز بينيا شود چه قارع نزد قرع او مقروع او نا تاثير او دران متاثر شود
ازان بس قرع قارع احداث صوتي كند در مقروع وقرع مقروع احداث صوتي در قارع چنانك مشاهده مي كنند از مقارعه دو جسم
از دوزان النعم چون دو اتاء فارغ يكي صيني كي نغمهٔ هردو مقرّ ر از يكديكر محسوس مي شود ٭ وبعداد اطلاع بر انج
بتقرير كرده شد بر شايد نماند كي دران علم نيست صوت جز مرجوم مي كنند واز مرجوم است دون الزاجم چنانك فارابي
كفته است ٭ واما انك در مصادمت دو سنك بكويند كي مخصوص او از مرجوم است دون الزاجم بالعكس زيرا نمي دانند چه
انچنانك عرف دران صورت واشال ان عدم تخصيص صوت است بكي از نقارعين همچنان عرف در انج ما كفتيم تخصيص صوت
است مرجوم ٭ واين از مشهورات مستفيضه است ٭ وعجب دارانك اين فاضل نيز رحمه الله استناد او از مرجوم كرده است وكفته كي
واما حدوث النغم في الاوتار واما حدوثها في الآلات ذوات النفخ واما حدوثها في الحلق الانسانيه فانكار بر بديهي كرده كي او جزا
استناد او از مرجوم كرده است وهل هذا الا اناضل ٭ وجواب از دوم ان است كي مرجوم اكر مقام زاجم نباشد آن الملاقاه اصلا
يكي از ان وجوه مذكور قرع باشد وصحيح صوت نكردد ٭ وكويند كي مزاحمت في مقاومت بنا شد ٭ چه مزاحمت وقتي متلزم مقاومت
باشد كي تحي مرجوم يا اندفاع او يا انحراف او بسبب حركت زاجم بود باشد وقوت او عند التماس واكر سبب حركت زاجم وقوت او
نباشد

باشد بل تحي مرجوم بسبب حدوث ميلي باشد در مرجوم ان الملاقاه بجهتي كي حركت زاجم بان جهت بود وانواع اربسبب نكاشتي
وانحراق نسبي ديكر مزاحمت باشد كي مقاومت بس منتج صوت نباشد ٭ واما انك هركاه كي جسمي مصادم جسمي ديكر شود تحي كويم
كي مزاحم اكر در ميان ايشان مقاومت يابند از مشوبه واكر نيابند نشنوند خواه كي هركت باهردو مخرج يا متوقع يا منحي مشوش نباشد
مي كويم اين عبارتي مخيل است چه از نجا كي مقاومت ميان دو جسم نيابند الزم نيايند كي اولا نشنوند اما از انجا كي مقاومت ميان ايشان نباشد
الزم اين كي او از نشنوند ٭ بس اكر بصحيح عبارت كنند وبجاي يابند ونيابند باشد ونباشد كويند تا حتي راست شود حاصلش مجمل ان
مفصل باشد كي بوضوح كشته است چه او كفته است كي مقاومت وديكي ازين صور باشد وهريك مستلزم او از ان ٭ واين مي كويند كي چون
مقاومت باشد او از باشد ٭ واما انك كاه بود كي انحراق سبب وجود صوت بود جنانك در صورت تزلق هيچ ترجيه نداز اصلا
چه بوضوح كشته است كي انحراق منافي حدوث صوت قرعي است ٭ واين مي كويند كي انحراق موجب حدوث صوت قلعي
است بس بر وارد نباشد ٭ واما انك شايد كي مقاومت باشد وصوت نباشد چه شايد كي مقاومت بعد از مماست اتفاق افتد واحداث
هيچ صوت نكند ٭ هم مي ترجيه است چه مني كلام بر مقاومتي است حال الماسه بس كان بوضوح مي كويند كي مقاومت حال الماسه از
صوت مشكك نيست واين مي كويند كي مقاومت بعد الماسه از صوت مشكك است واين منافي ان نيست **وجواب ازيم** ان است
كي ارباب كياست واصحاب فطانت پوشيده نماند كي قوت زاجم چون زيادت از قوت مرجوم بود بان معني كي مرجوم را ممكن باشد
مقاومت باز اجم اصلا ان الملاقاه جنانك اكر فرض كنند كي مرجوم چون زاجم مماس او شد مشابهت كرد با او در حركات في مقاومتي صوت
نيابند البته مسجان اكر قوت زاجم فوق قوة المرجوم باشد برو جهي كي تخيله او كند آن الملاقاه في مقاومتي مم صوت باشد ٭ واما انك
باشد كي هردو قوت متساوي بود وباشد كي قوت مرجوم كمتر بود يا وجود صوت ان سبب مقاومتي باشد كي حادث شود باشد
ميان اشان ان الملاقاة ٭ چون مقاومتي كي حادث مي شود ميان سنك وآب وتازيانه وهوا در اول ملاقات ايشان واز انجمت
صوت حادث مي شود وبعد ازان مخرق مي شود اب سنك را وهوا مرتازيانه را وصوت مي ماند وقدح نمي كند در صوتي كي از پيش
حادث شده بود ٭ بس هركاه كي قوت زاجم فوق قوة المرجوم باشد بران نفير صوت بنا شد بران تقدير سبب عدم مقاومت
وبر تقدير مقاومت آن الملاقاه فوت زاجم فوق قوة المرجوم نبود باشد بران تفسير ٭ واما انك چكونه تصور كنند تكاني در مقاومت
او الكاه ترجح قوت زاجم بر قوت مرجوم تا نا استعداد كت محض است كي مستحق جواب نيست با انك حاي استعداد نست چه هر
ضعيفي وقوتي كي در يكديكر اويزد ضعيف اولا مقاومتي بكند وثانيا مرجوم شود **وجواب ازچهارم** ان است كي هيچ مضادتي
ومناقضه نيست ميان تعريف قرع بر وجه مذكور وحدوث آواز اوروح تازيانه هوا را ٭ بيجهت انك مراد بر نفر از صلابت بودن جسم
باشد بر وجهي كي مقادم زاجم كردد ان الملاقاه بس هر جسمي كي مصادم زاجم كردد ان الملاقاه چون اب سنك را وهوا تازيانه را
صلب باشد بان معني ٭ بيجهت انك از انج بوضوح كشته است كي كاه بود كي درهوا وحده او از كي يابند چون او را مثل تازيانه قرع
كنند معلوم مي شود كي تعريف قرع كي كرده است نه تعريف مطلق قرع است بزكي تعريف قرع الكثري است كي بيان در جسم صلب
باشد ٭ وچون قرعي كي درين علم است ارقسم الكثرت نبود ذيل از قسم اتان بود كي بيان جسمي متخصص املس باشد وبيان
هو اجنانك دانستي اشاري باملس كرده باشد كي انج درين علم است ازين قسم است **وجواب ازينجم** ان است كي مراد بوضوح
ان بيست كي صوت درهوا بيايند بي قارعي بل مراد ان است كي صوت را درهوا بيايند بي مقروعي كي عزيز هوا باشد چنانك
در قرع الكثري است نا مقروعي كي هوا باشد اما لامكان المعيب منه لكونه اعلى الوجود واما لكونه هو المستغل في هذا العلم چنانك
دانستي **وجواب ازششم** ان است كي مشكل باين سخن كي مزاحمت نباشد الا از حركت منافضه نفس خود كرده است در سه
موضع ٭ يكي انج در پيش كفت كي كاه باشد كي مزاحمت ومقاومت بعد از مماست اتفاق افتد بس احداث هيچ صوت نكند
چه اين مزاحمت از حركت نباشد والا احداث صوت كردي ٭ ودوم انج بعد ازان كفت كي مزاحمت شايد كي بعد از مماست
افتد وحسين منح صوت نكردد ٭ وسيم انج درين مقام كفت كي هر مصادمتي مزاحمت باشد والا بعكس چه اين سخن وفق راست
باشد كي مصادمت مزاحمت از حركت خواهد والا اخص از ان نبودي وچون جيز باشد الزم نباشد كي مزاحمت از حركت باشد

فصل دوم در زمان وصول صوت سامعه

هركاه كي صوت از موضعي دور نزد ايي دير تر اتساع افتد واين معني
را از مشاهده شخصي اعتبار توان كرد كي از مسافتي دور شل طبل زني نه بدان حد كي آواز بكوش او رسد چه دران حالت بعد از زماني
كي مشاهده قرع زخمه كرده باشد او از ان بكوش او رسد ٭ واما در مسافت اندك احساس بفاوت نه افتد چنانك اكر دهه بر مشتي
يا زير نشد وهريكي ازين دو دو دو نشد مزدوج كي نغمه هردو را يكي كرده اند بسبب قرب مسافت وقصر زمان بين القرعين يعني
قرع بر ابريشم با او ابريشم زير از هريكي ازين دو چه مرور زخمه بر او اين پيش ازان باشد كي بر زير ين هردو نغمه را ازان هردو نغمه

استماع کند یا بقدم زنا خرایشان ٭ وسبب ان است کی شاهد یا بصار ادرک دنعیت چه مجادات مبصر دات مقارنت او در عدم حجاب وغیره را الشرایط رویت حاصل شود ٭ واما صوت بر سبیل حرکت از مبدا بسامعه رسد چنانچه مقرر شد پس بیان حدوث واستماع هر اینه زمانی متخلل شود وتصیران زمان تا محسوس بود وطویل محسوس ٭

فصل سیم در تعریف نغمه وراجع بعضی از متاخران بران ایراد کرده اند وجواب ازان

شیخ بر نفس حین کفته است کی المنغمه صوت ابث زمانا علی حدما من الحد والثقل ٭ وبعضی متاخران بر ین حد این قید افزوده اند کی محسوس الیه طبعا ٭ ودرین تعریفات صوت بمثابه جنس استعمال رفته وبعضی قید اخیر ٭ ومولف شرمه سقاه الله شایب رضوانه وکساه جلایب غفرانه در انجا برانها ایرادات کرده است وکفته کی این تعریف مانع نیست چه هیچ صوت از حدت یا ثقل عارت نتواند بود چه کویا کی صوت مثابت هیولی است وثقل یا حدت صورت کی موجود نشوند الا باهم ٭ وباشد کی صوت بر مقدار اندک از حدت یا ثقل زمانی لبث کند ومع ذلک نغمه باشد چه صوتی کی ادا بر روی زمین کشند چه بسبب صلابت ومخالطت جسم یا حمین یعنی مجرور ومحرور علیه مسلوم صوتی مبین باشد کی او را نسبتی از حدت وثقل باشد ربحسب زمان کشیدن مسلوم لبث وبا بقاء نغمه نیست ٭ واکر قید اخیر را اعتبار کنند جامع نباشد چه بسیار بود کی الحان از حاذقی در غایت کراهت استماع افتد وبا بقاء انرا تابع کردند با انک محسون الیه طبعا نیست ٭ وبعد از ترصف این تعریف کفته کی هرکاه کی دو صوت استماع افتد مختلف در حدت وثقل اکر امکان ادراک مقارنت میان ان در توان کرد چنانک ارباب ارتیاض بسماع نغم حکم کنند کی یکی از ان دو زاید ست بر دیکر در ثقل یا حدت نصف یا ثلث یا ربع یا ضعف یا غیر ان از نسبی کی ذکران بیاید جزم کنند کی هر دو صوت اند یکی فقط دو نغمه نیستند ٭ وبنا بر ین بقدر رسم نغمه جنین آورد کی المنغمه صوت یمکن ادراک تفاوت انکه من ثقله او حدته بالنسبته الی آخر من حیث هو کذلک ٭ وبعد ازان کفته کی اکر نه این خصوصیت بودی احوال صوت بر اختلاف طبقات ایشان صالح بودندی ترالیف لحنی واجنین نیست ٭ انست حاصل ایرادانی کی در شرح مذکورست **وجواب از اول** اعنی از انک تعریف مانع نیست ان است کی مقرر شد کی نغمه اعنی الصوت اللابث زمانا علی حد ما من الحدة والثقل یعنیه حادث می شود الا از اهتزاز جسمی ودر هوایی یا موایی در جسمی بشرط انک جسم متحصف داملس باشد پس ماجون جسمی را بر روی زمین یا الح بر باشد بکشم ازان دو نوع از صوت حادث شود ٭ یکی قلیلی کی حادث شود از انفصال او از اجزا زمین آنا فانا بعد از اتصال او بران اتصالی شدید چنانک بکرات احداث ان می کنند در صریشان ولستان در ضریر شان ودست خیاط در خیط چون بکذارند بر خیط عند الفتل ٭ واین نوع ازان نیست کی ما در انیم چه ما در قرعی سخن می کویم نه ملعن ٭ ودوم قرعی کی حادث شود از صدم او تضاریس زمین را ٭ واین نوع هم ازان نیست کی ما در انیم چه ما در قرعی سخن می کویم کی اورا امکان لبث باشد ودرین امکان لبث نیست ٭ بلی جسم مجرور چون قرع بعضی ارتضاریس کند اکر مقروع محترشود در هوایی شک احداث نغمه کند چنانک بیان کردیم والا نکند ٭ وسجنان قارع اعنی جسم مجرور اکر از اجسام محترزه باشد هرکاه کی قرع بعضی ازتضاریس کند وتضاریس در اسحصاف وعدم آن مختلف باشند محترشود واحداث نغمه نکند بحمت انک لبث بر حدت معین از حدت وثقل نباشد ٭ واکر تضاریس در انج کفتیم مشابه باشند محترشود واحداث نغمه کنند چنانک مشاهده می کنیم از حز حزوع صلب کی در ان اهتزاز کی باشد چه ازا ما دام کی می کشند احداث صوتی واحد می کند ابث بر حدت معین از حدت وثقل الا انک اجزا ان مختلف باشند بحمارت وخفاست بسبب شدت قرع او بعضی تضاریس را وضعف آن ٭ واکر از اجسام محترزه باشند احداث نغمه نکنند ٭ پس حاصل آن است کی اکر بصوت مجرور کی کفته است کی انه ابث زمانا علی حد ما من الحدة والثقل ٭ نوع اول می خواهند ان خارج است از بحث ٭ واکر دوم می خواهند لبث مسلم نیست ٭ واکر سیم می خواهند لبث مسلم است اما لبث بر حدت معین از حدت وثقل مسلم نیست ٭ واکر چهارم می خواهند الا مسلم کی نغمه نیست **وجواب از دوم** اعنی از انک تعریف جامع نیست ان است کی مراد از مجنون الیه بالطبع ان نیت کی بنسبت باجمیع طباع باشد در جمیع ازمنه والا هیچ نغمه محنون الیه بالطبع نباشد چه هیچ لحنی بنا شد کی بنسبت با بعضی طباع یا در بعضی اوقات مستکره نباشد ٭ بل مراد ان است کی فی الجمله یعنی بنسبت با بعضی طباع ودر بعضی اوقات مستلذ باشد چنانک کویند آب شراب سماع ورقاع محنون الیه بالطبع اند ومعین معنی خواهند ٭ وجون مراد این معنی باشد النسلم کی الحان حلوق ستبشعه محنون الیه بالطبع نباشد بلکی باشد وکراهت آن از جهت استشراف نفس است بانج الذ ازان است ٭ واین کراهی کلی حقیقی نیست بل حزییست واضافی واین منافی آن نیست کی محنون الیه بالطبع باشد فی الجمله ٭ واما انک هرکاه

کی در صوت

کی در صوت باشند الی اخره دران نظرست از سه وجه **اول** انک امکان ادراک نسبت بین الصورتین بر وجهی کی تناقض بعین ان کند شرط نهاذه است در جزم بانک هر دو نغمه اند وما قطعا می دانیم کی بعدک کی بر نسبت بلثه وعشرون است الی عشرت از انهاست کی هیچ یک از حذاق اهل صناعت بین تحقیق ان نتوانند کرد فضلا عن غیرهم ربع هذل دران شک نیست کی هر دو را نغمه می کویند **وجه دوم** انک عدم امکان ادراک نسبت بین الصوتین شرط نهاذه است در جزم بانک هر دو صوت اند بانکی فقط واین را نیست چه اکر انج کفته است حق است عدم امکان ادراک شرط باشد در عدم جزم بانک هر دو نغمه اند نه در جزم بانک هر دو یا یکی نغمه نیستند **وجه سیم** انک کی کفته است کی یا یکی فقط راست نیست چه یقدیران است کی نغمه معنی اضافی است کی تعقل انک او نغمه است نتوان کرد الا بقیاس با نغمه دیکر پس اکر یکی نغمه باشد ان دیکر هم نغمه باشد ٭ واما حد نغمه کی اختیار کرده است جامع نیست بسبب انک نغتین بعد مذکور خارج اند ازان واشال ایشان از ابعاد غیر متناهی ٭ واز فساد این تعریف وصحت تعریف شیخ رئیس مضاد انک اکر نه این خصوصیت بودی صوت اعم از اختلاف طبقاتها وصالح بودندی ترالیف لحنی را بر شیله نماند برادکیا

فصل چهارم در اسباب حدت وثقل در صوت وخصوص در نغم

حدت ٭ وسبب ثقل بقابلان ٭ وبر نضر فارابی کفته است کی شدت قرع سبب حدت است وضعف ان سبب ثقل ٭ واین سخن مطرد نیست والا لازم اید کی از مطابق یک دو نغمات مختلف در حدت وثقل سبب قوت احدهما از ضعف ان حادث شود ٭ وهمچنین از اوانی کی قابل اهتزاز باشند مانند چینی وبرک رابکینه وبر اذ ٭ وبطلان این بضرورت معلوست چه اختلاف شدت وضعف در نغمات اوتار واین اجسام اعنی محترزه موجب تفاوت نغمات است بحمارت وخفاست نه حدت وثقل چه جمارت وخفات معلل اند بقوت قرع ومقابلان مجانک حدت وثقل معلل اند باستحصاف مقارعین ومقابلان ٭ اما این حکم در نغم الات ذوات النفخ مطرد نیست ٭ واین جهت از یک محلص انجاد نغمه حاد توان کرد بقوت نفخ وهم ازان مخلص انجاد نغمه ثقیل بضعف نفخ ٭ ولکن باین کی بر است کی بقوت نفخ کی امتصاحدت می کند نه ازان روک می کند کی قوت است یا ناتی سخن ما باشد کی قوت موجب جمارت است نه حدت ٭ بل ازان روک می کند کی استحصاف قارع کی هواست در نفخ قوی بیشتر باشد وشدت استحصاف انجاد حدت کند ٭ واما ازان روک کی در فی توک است انجاب جمارت کنند ٭ واین است کی نغمه حاد در الات ذوات النفخ چون حدت بسبب قوت دفع باشد از جمارت سفک بناشد ونه نغمه ثقیل دران سبب ضعف دفع از خفاست ٭ بخلاف نغمه کی او دار باشد واجسام محترزه چون صینی ومنطیقات ٭ واین از آنهاست کی امتان نخوت در حلق خود بیابند چه هرکاه کی حدت زیادت کند جمارت زیادت شود ٭ واین وقتی باشد کی صوت را اطلاق کند اطلاق متاد چنانک واب ارباب نغات است از موسیقاریان وحفاظ ومنشران قصاید واشال ایشان ٭ بخلاف انکس کی انجاد حدت بتضییق سفقه قصبه ریه می کند چنانک دراقل از ایشان بل در نادر اوقات می افتد ٭ وچون این معلوم شد بدانک اسباب حدت اما در اوتار سه چیزست ٭ قصر ٭ ودقت ٭ وتوتیر ٭ واسباب ثقل بقابل ان اعنی طول وغلظ وارخا ٭ واما در آلات ذوات النفخ جهار ست ضیق مجوف ٭ وضیق منافذ کی مخلص هوا بود بر روک آلت ٭ وقرب سعه از مدخل هوا در الت اعنی از منفذ ٭ وشدت قوت دافعه هوا ٭ واسباب ثقل مقابل ان ٭ وبوشیده نیست کی این اسباب بحسب تعاون وتعارض موجب زیادت ونقصان سبب کردند ٭ چنانک توتیر معاون قصر بود در احداث حدت وارخا معارض وهمچنین ضیق معاون قصر بود وغلظ معارض ٭ واین جهت نغمه وتر موتر قصیر دقیق احد بود از نغمه وتر بربک کی مساوی ان بود در قصر دقت لکن غلظ بربد وباشد کی نغمه وتر طویل غلیظ احد بود از نغمه وتر قصیر دقیق بسبب توتر اول وارخاء دوم ولکن نغمه وتر اطول اکرچه شایکی احد بود از نغمه وتر اقصر چنانک کفتیم اما استعداد ثقل در وتر اطول زیادت بود ٭ وسجنان در ثقل نی باشد کی نغمه سفوک دور از مدخل هوا در بی احد بود از نغمه سفوک نزدیک بسبب ضیق اول وسعت دوم ٭ یا بسبب قوت دافعه اول وضعف دوم ٭ وبزیت سبب باشد کی مانند بر روک نی بحسب عادت هشت می باشد وعدد نغم مختلف در ثقل وحدت کی انجاد کنند زیادت ازان جه حدت وثقل کابی بحسب قرب وبعد منفذ باشد از نغم ٭ وکاهی بحسب ضیق وسعت ان واکرچه معتاد ان است کی مذکوی باشند ٭ وکاهی بحسب قوت دافعه هوا وضعف ان ٭ واذ برای انک هریک از اسباب مذکور انجاد نغمه می کنند بر حدت معین از حدت وثقل قرب وبعید ان نغمه را بران حد استماع کنند چه هوا مجتمع کی حامل نغمه است تلیغ انج حامل کره است بران حد معین کند از حدت وثقل دون ذلک الحد من الجهان والخفایة چه حدت وثقل نغمه از ابتدا حدوث تا انتها بصالح مختلف می شود بسبب ثبات سببش کی استحصاف قارع وقروع است بجمارت وخفاست از ابتدا تا انتها مختلف می شود چه کیفیت صوتی متصل ومتلاشی می شود انا فانا وچون زمان بر وداز

شود بكلي مضمحل كردد پس مادام كي دراثر است وحدوث اوراخطي ازحمارت باشد وبحسب تماديك زمان جمارت ضعيف
مي شود وكم مي كردد وخفاست وكن مي شود وزيادت مي كردد تا انكاه كي اورا هيچ اثر نماند.

فصل نجم در كيفيت حدوث نغم از الحان

اما سبب حدوث نغم ازحلق ان است كي قوت دافعه ريه هوارا اذتنفسه بشدت تحريك مي كند
پس ازفرع هوا براجزاحلق صوت حادث مي شود. وجون ان قرعات زماني محسوس برسبيل اتصال دتشابه دروقوف وضعف
موجود باشند سبب حدوث اصواتي بل صوتي واحد كردند كي ازازماني محسوس برحدن معين ازحدت وثقل ليت باشد جنانك
حدنغمه است. وبرانك اكر شدت دفع باشد هوت باشد مانند نفس كي ازصوت عاريست. ومهيئين بران كي سبب حدوث
حدت وثقل درنغمات خلوق شدت دفع هواست وضعف ان عالباً. وازين جهت حدت ازجمارت منفك نيست غالبا ونه
ثقل ازحماست. واتما بعضي ازمردمان ايشان تصرف مي كنند بحسب طبع درمحاص هوا اعني قسم قصبه ريه بتضييق وتوسيع
واينانرا بان محيا مي شود كي احداث حدت وثقل كنند واز انجمت ايشانرا دراحداث حدت ان سمت نرسد كي دكرازا رسند.
ونغمات ايشان دراسماع خوشتر ازان ديكران آنن ازجهت انك درجمارت وحمامت متشابه باشند بخلاف نغمات غير ايشان
بسبب اختلاف ايشان بحمارت وحمايت بضرورت اختلافي كي موجب شا فرمايي باشد. واتما سبب حدوث ان ازسايرآلات
ذوات المفخ انك اجزاء هوا بشدت مدفوع شده فرع جوانب بحوف مي كند واز خانق بجانبي دارد حركت مصدوم مي شود
وبرممان اول تردد مي كند تا ارصوت متخاص شود. وجون متخاص شد بحسب قرع اوبرجوانب مخوف ومنفذ
وقوت اجتماع اجزاء وتكاثف ان بالجمله موجب صوتي معين كردد ازطبقات حدت وثقل. وجون اين سبب زماني بر تك
وتتابع بماند موجب حدوث نغمه كردد بردجه مذكوره درحلق. وبسبب انك جنانك هواي مدفوع ازقوت دافعه دوتر شود
اجتماع وتراكم ازكثر كردد وتشذب باويش راياباند پس بمعنى اتخصاص دروضعف برشود وموجب ثقل كردد نغمه متفاوت
تردد يكديكر بقرع نافي احدنود ازنغمه مقدم دوترند. وجنين سبب جنانك قوت دافعه قوي تر بود نغمه احد باشد. واما سبب حدوث
ان ازاوتار انك اوتاررا جون قرع كنند ودراهتزازكي حادث شود ازانجمت كي زخمه جون وترراكشند درحال كي كذاشت
ميل كند هوت كي باوضع طبيعي خود رود وسبب وضع خود بار عاس شود بوضع خود بقوت مكتر ازقدم درمجاوزت وسم برين تراول
ما وتر ازوضع خود متحرك شود. وبسبب ان اهتزاز هوارا انخود نقض كند پس بيان اودهوا قرعات متصل متزالي حادث شود
وهريكي ازان سبب حدوث صوتي باشد وبسبب توالي وعات دزماني محسوس اصوات متصل واحد شوند ومستلزم حدوث
نغمه سبب لبث برحركت معين ازحدت وثقل زماني محسوس. وزمان نغمه زمان اهتزاز بود وجون حركت اهتزازي متحمل
كردد نغمه منقطع شود. وبرهين بتاشد كي اهتزاز وتر موقوف برقرع نحمه نيست جه اوپيش ازين تي كند كي مي كنند دمي كذارد.
وتما اكر وترراكسيم دبكذاريم محترك شود ونغمي هوا كند واحداث نغمه. ومهيئين است حال حدوث نغم ازسايراشيا محترك جون
اجسام منطبقه وغير ايشان جون كامات صيني شلا جه ايشانرا جون قرع كنند محترك شوند ونقض كنند هوارا وقرعاتي متصل
بل اصواتي بل صوتي واحد احداث زماني برحركت معين ازحدت وثقل سبب كي استحصان جرم كامات است
بل نغمه حادث شود

فصل ششم در لواحق نغم

نغمه راعوارضي چند باشد ازان كيف مجموصفا وكدورت وخشونت
ونعومت نحو حدت سلاست ومكارده وجهارت وخفاست. ومثل عنه كي حدوث ان ازانقسام هوامدفوع باشد بروقسم قسمي بطريق
زهن وقسمي بجانب دماغ درحال انطباق هردولب جنانك درشرفه كفته است بل درحال عدم انطباق جنانك شيخ ابونصر
كفته است جه درحال انطباق حدوث عنه متعسر است يامتعذر. ومثل كيفاتي كي بسبب بعضي اعراض نفساني
مثل خوف درجلدحزن وفرح وغيران برنغمه القاكند جنانك مستمع رااز ان كيفيت شعور بران احوال حاصل شود. ومثل حدوث
والفاظ كي ازان مركب باشند. وبعضي ازين عوارض سبب زيادت قبول نغمه كردد بعضي سبب كراهت. وازحريف بعضي
موجب بشاعت كردد جون طا وظا وعين وغين وصاد وضاد وقاف وخصوصا كي درحال تلفظ براعات تلطف نكنند وبعضي
مخالف ان جون ناوراء ولام ونون وها

فصل هفتم در بعضي لحن واقسام ان وخواص هريك ومحال استعمال انها

معني موسيقي درلغت يونان الحان است. ولحن رابزعم ما استعمال كنند دبكي جاعتي نغم مختلف كي ازا ترسي محدود باشند.
ودبكر جاعتي نغم مختلف كي ازا ترسي محدود باشند وكلام مفيد بران معرون بود وبرين تقدير لحن قراءة خطبا بران توازن مي كنند
لحن باشد وكاه باشد كي بعبارت بالث مفيد كنند وان انكه ان كلام دال باشد برمعاني كي محرك نفس باشند محركي ملايم
عرض ازلحن ولفظ اومزون بود اعني ازجنس اشعار باشد. ونغمات رادرازمنه موزون ايجاد كنند اعني درازمنه ايقاعي

وظاهراست

وظاهراست كي بعضي اوراع است ازدوم مطلقا ودوم ازسيم مطلقا. والحان بحسبي كي جوامع ازين معاني سه قسم بود. اول الحان
ملذه وان الحاني بود كي ازان لذتي حاصل آيد دراجتي بي انك تاثيركند درنفس باحداث تصوراتي دوباسان نفوس دنزاوت كي از
بحر زينت كنند. ودوم الحان مخيله وان الحاني باشد كي با انك افادت لذت كنند ازان درنفس تصوراتي حاصل اين سبب
انك شابه اموري چند بود ومحاكي ان ماشن صورت حيوانات وغيران كي نقش كنند. وسيم الحان انفعاليه وان الحاني بود
كي ازنفس درحالت انفعالي ازانفعالات صا در كردد وهراسه دران حالت نفس هيائي مناسب ان انفعال بران لحن
اسماع كند وجون نفس ازاستماع ان بران انفعال سنبه مي شود بحسب طبع پس ان الحان موجب حدوث ان انفعال شوند
درنفس مستمع يا موجب زوال ان. ودراغلب احوال قسم دوم وسيم ملازم باشند وملازم اول. واستعمال اول دوبواضعي كنند
كي مطلوب راحت بود. ودوم درمواضعي كي تقاياي شجاعت وبعضي ازخطابات استعمال كنند. وسيم درمواضعي كي مطلوب
احداث يا ازالت انفعالي بود. وبرانك اشان وسايرحيوانات بصوت ايشانرا بطبع. ودرهرحالي ازاحوال لذيذ وموزون
نغمه جند است كي بان نزمزمه كنند. وسبب دراتباع ان نغم بطبع مرد احوال راهان است كي دراتباع اعراض سايراجسام
مراحوالي راكي موجد ان ذريشان. وجون بابع انفعالات واحوال ان وتوابع ولواحق ايشانرا بوجهي غايت كيرند وبرجهي كمال
وبرجهي علامت. پس باجمت كي عايت كيرند مزيل انفعالات باشند بامعض ازان جه ازشان انفعالات ان است كي حادث
شوند تابواسطه ان بمقصود كن رسند. وجون اين نغمات يكي ازانهاست كي كمان برند كي غايت انفعال است پس اشان
وحيوان بصوت هركاه كي براسطه انفعال ما بعضي مقصود رسند ان غايت راقايم مقام امري مقصود دارند وجنان دانند كي بان
انفعال نهايتي رسيد پس ان انفعال زايل شود جه انفعال ازانجمت مطلوب بود تابان يا قضي مقصود رسند ازيا باع نفس انرا
قايم مقام امري مقصود سازند وجون ابع مطلوب است ازانفعال اعني وصول سكي ازين دو حاصل شود. مستغني شوند ان
انفعال دزايل كردد باكم شود. وباجمت كي كمال كيرند بحروف انفعالات باشند يامزيد كنند برجه كالات جنس مشتوق
اند بطبع پس ان نغمات حيوانك زيادت مي شود مشتوق بطبع زيادت مي شود كي بانفعال حاصل شود پس هركاه كي مادا
ازين نغمات كي كمال انست جيزكت حاصل شد استدعا ان كند كي اشان باشند كي اين كمالات حاصل شد حادث شوند پس انفعال
حادث شود يازيادت كردد. وباجمت كي علامات انفعال كيرند محاكي ان باشد جه لوازم جون يكي ازانهاست كي بان
محاكات شي كنند نغمي كي حادث است ازانفعالي انفعالي وحالي حالي مكن باشد كي بان محاكات كنند ان انفعالات
وان احوال را

فصل هشتم در اقسام صناعت موسيقي وتعريف هريك

صناعت موسيقي في الجمله
عبارت است ازصناعتي كي شامل باشد برالحان واليع الحان وانج الحان بران بود وانج الحان بران كامل شوند وان سه قسم بود. اول
صناعت اداء الحان بامنصوت انساني يابا آلات. دوم صناعت تاليف الحان. وان هردو قسم علمي بود. سيم صناعت
نظري موسيقي. واول هيائي تفساني بود مقرون بادراك وتصور اعضا قارع بردجهي كي موجب انتفاع لحن كردد. ودوم هيائي
نفساني بود مقرون بادراك نغم مناسب دجموع ملايم وازمنه كي بيان نفرات متخيل كردد بردجهي كي سبب تاليف لحن مجاد
كردد. وسيم حصول معاني اين علم است ازمعرفت موضوع ومبادي كه دانك ومسايل جنانك اصول فن راست تحصر باشد دقوت برتفريع
لوازم ان ازان اصول حاصل وبرتلقي مشكوك ومغالطاتي كي بران اهوال وحران قادر وازتعريف انجه اورا حاصل باشد ردبكرك
راممكن. وجون عرض اصلي ما ازين تسويد ثبت اين قسمت اول بذكر اجزآن مشغول كرديم

فصل نهم در موضوع موسيقي نظري

موضوع اين علم الحان است وهرجه منسوب بالحان باشد ازانج تاليف بدان موقوف بود دانج الحان
بدان الحاق شود باعتبار انك متعلق محسوس شدن باشد. واين امور بحث ازان جهت كند كي ملايم طباع وغير
ملايم باشد ومقصود بقصد اول ملايم بود وبقصد ثاني غير ملايم. ونسبت لحن بااين امور نسبت قصيده بود باانج ازو مولف
شود جه حروف اجزا اولي اوبود بعد ازان اسباب دادتاد وفواصل بعد ازان اجزا مصاريع بعد ازان بصاريع بعد ازان امات
معينين درلحن انج مثابت حروف بود قصيده رانغم است بعد ازان ابعاد بعد ازان اجناس بعد ازان جمع وعنران جنانك
مفصل دمبن كردد ان شا الله تعالى

فصل دهم در مبادي اين علم اجمالا

مبادي بعضي ازعلم عرد وبعضي ازهندسه وبعضي ازطبيعي. وانج ازعلوم متفارقه بود درموضع احتياج بران باذكر ان ابتدا
جنانجه معهود نظريات است. وانج ازعلم طبيعي است بعضي مشروح شد. اكنون درمبادي عروضي شروع نماييم انرا
مفصل ياذكنيم ودراثنا ان اشاراتي بر مبادي هندسي وسايرطبيعيات كنيم جنانك سايراين فن بتحقق معلوم كردد ان شا الله تعالى
واين آخر مقاله اول است ازموسيقي

مقالت دوم ازفن چهارم از جمله جهارم كي درعلم رياضي است

1726

در حصر نسب اعداد و استخراج ابعاد و نسب آنها که تابع نسب مقادیر اوتار نغمات و مراتب ابعاد در ملایم و تنافر و اسامی هریک و ذات مشتمل است بر ده فصل

فصل اول در حصر نسب اعداد

در نسب اثنا طبقی میان شی کی نسبت عدد با عدد یا مجموع سببی کی بیان، در عدد باشد و نسبی کی مساوی باشد یا متفاضل و منسوب اعظم بود از منسوب الیه بمحصرت در دوازده قسم مثل و مثل و جزو و مثل اجزا و ضعف و ضعف و جزو و ضعف و اجزا و امثال و امثال و جزو و امثال و اجزا و اضعاف و اضعاف و جزو و اضعاف و اجزا و ضابطهٔ این حصر ان است کی کویم منسوب اگر مساوی یک منسوب الیه باشد نسبت مساواه باشد اعنی نسبت سل و اگر اعظم باشد از منسوب الیه اصغر کی منسوب الیه باشد یا عد اعظم کند یا نکند اگر عد کند یا دو بار کند یا بیشتر اگر دو بار عد کند ضعف باشد و اگر بیشتر از دو بار عد کند یا عدد زوج الزوج عد کند یا نکند اگر کند اضعاف باشد و اگر نکند امثال باشد و اگر اصغر عد اعظم نکند باقی ار قسمت اعظم بر دیا جزو او باشد یا اجزا او و بر هر دو تقدیر خارج از قسمت یا یکی باشد یا دو یا عدد کی زوج الزوج یا غیران اگر یکی باشد مثل باشد و جزو یا مثل و اجزا. و اگر دو باشد ضعف باشد و جزو یا ضعف و اجزا. و اگر عددی زوج الزوج باشد اضعاف و جزو باشد یا اضعاف و اجزا. و اگر غیران باشد امثال و جزو باشد یا امثال و اجزا. و این ضابطه معلوم شد کی اضعاف و امثال میان اند نه متداخل چنانک در شرفیه است کی هر اضعافی امثال است و ا یعکس نکرار ذک مدلول لغوی کفته باشند جه امثال از ذرک لغت اعم است از اضعاف و اما از روی اصطلاح میان اوست چنانک بیان کردیم. و چون اعداد بر دو الا نسبه تا چهار ده ثبت کنند و یک یک را با به کی اقل هم است نسبت کنند اقسام دوازده کانه مثل شود. اما چون از چهار ده یکدیکر با نزده امثال بود و نزده امثال جزو و بیست و چهار اضعاف و بیست و شش اضعاف و اجزا. و هریکی از این نسب نه مطلقا چنانک در شرفیه است بر عدد ساواه و ضعف جه آیشان. دو نوع مفرد اند جنس بود کی تحت او انواع غیر محصور باشند. چنانک تحت مثل و جزو مثل و نصف و مثل و ثلث و مثل و ربع. و تحت مثل و اجزا مثل و ثلثان و مثل و ثلثه ارباع. و تحت ضعف و جزو ضعف و نصف و ضعف و ثلث و علی هذا القیاس.

فصل دوم در انک نسب نغم تابع نسب اوتار است

از متفارنات اکر من یکی ان است کی چون نغمه مطلق وتری اختیار کنیم و باز اندک از طول ان کم کنیم و اسطقات باقی کنیم نغمهٔ باقی احد بود از نغمهٔ مطلق و اکر دوتری دیکر کم کنیم نغمهٔ باقی دوم احد بود از نغمهٔ باقی اول و علی هذا القیاس. پس مقرر شد کی بحسب تفاوت در طول و قصر تفاوت در ثقل و حدت حادث می کردد و از اینجا معلوم شود کی نسب نغم کی از اجزا یک وتر حادث شوند چون نسب مقادیر آن اجزا باشند. پس هرکاه کی دو نغمه مختلف خواهیم بر نسبتی معین و انرا بعد می خواند و دو جزد از یک وتر بران نسبت حاصل کنیم کی از ان متطاق هر دو مطلوب حاصل اید.

فصل سیم در نسب ملامت و منافرت ابعاد

در علم طبیعی مقرر است کی هر قوتی را از قوی نفس کالیت بود مخصوص و چون ان قوت را ان کمال حاصل شود نفس انسانی را التذاذی و بهجتی حادث کردد. و چون نفس متوجه محسوس ان شود اکر حاصل شود بطریق اولی کی بلند شود و اکر نشود بضرورت متالم کردد. و اکر در حصول دنکی افتد بقدر زمان لبث حیرتی فکرت کی متبع الهی نفسانی باشد عارض شود بسبب عدم سرعت ادراک کمال. و بضرورت معلوم است کی مراتب التذاد نفس از اتباع ابعاد مختلف متفاوت است. و غرض از این علم اختیار ملایمات افضل پس بضرورت بعضی ابعاد کی ملایم تر بود اشرف باشند از بواقی. و درجات شرف بحسب مراتب ملامت بود. و چون معلوم است کی کمال قوت همیزه در کمال تمیزت بیان محسوسات. و چون محسوسات بذات یا بعرض کمیت باشند کمال تمیز بیان ایشان بادراک نسب ایشان باشد. پس هرکاه کی در نغمه اسماع افتد و نسبت بیان ایشان مدرک کردد کمال لذیذ حاصل شود و سبب لذت کردد. و چون معلوم است کی ادراک نسب بیان بکیات بسهولت و صعوبت اختلافی هرچه تمامتر دارد پس چنانک تصوران قریب تر بود ملایم تر باشد.

فصل چهارم در کمال ملامت

نزد ارباب تعالیم و خصوصا محققان متقدمین کی ادراک نسب عددی اعنی نسب مقادیر مشترکه اسهل است از ادراک نسب مقادیر متباینه. پس ابعادی کی بر نسب عددی باشند اشرف باشند از ابعادی کی بر نسب هندسی باشند. و ابعاد مستعمل جمله بر نسب اعداد بود. و معلوم است کی اسهل نسب از روی ادراک نسبت واحد واشر است کی از اضعف می کویند. چه نفس را هیبت حیرتی فکرت عارض می شود بسبب توقف ادراک یعنی دلیل کی الاشان ضعف چنانک عارض می شود و نعنی کی کویند کی این عدد مثل و خمسه اسداس ان عددست چه نفس را هیبت حیرتی فکرت عارض می شود الی وقتی یابد ان انند سبب عدم سرعت ادراک کمال است و حاصل نیست اورا در ان حال سبحان از طریق حاسهٔ سمع نیز نفس را شعوری بعدم کمال در ان حال حادث می شود و اورا از اسماع ان خوش نمی اید بسبب مذکور و اکرچه تعقل علت ان نمی کند. پس اشرف ابعاد بدرک بود کی اقل طرفین او ضعف احد باشد و انرا بعد ذو الکل کویند و شهادات احساسات بر صدق این معنی حاصل. و چون معلوم شد کی از اجتماع نغمات کیف ما کان لحن تلذ حاصل

ینابین بل بشرط اکی مرتب باشد ترتیبی ملایم. و ملایمت اول در ابعاد رعایت می یابد کی بعد از ان در جموع اجزم بحث ابعاد ملایم و غیر ملایم برسبیل مباحث تقیم افتاد. و مراد از ملایمت ان است کی سامع از استماح ان دو نغمه را مستلذ شمرد و غیر ملایم بخلاف ان بود. و باز از این در معنی انفاق و عدم انفاق نیز اطلاق کنند

فصل پنجم در معنی بعد و جمع و انک بعضی ملایمات بجه سبب ملایم نهایت تالیف بیان در نغمه مختلف بحرکت و ثقل مخصوص است اسم بعد. و تالیف بیان نغمات پیش از در مخصوص باسم جمع

و جون انغال بر نغمات جمیع بهیت مناسب باشد انرا لحن کویند پس لحن اخص باشد از جمع. و اکر شیخ ابو نصر کفته است کی جمع نغمات بود پیش از یک جنس بسبب ان کفته است کی بعضی یک جنس واجب کم از ان باشد صعب است چنانک نزد ارباب مالف روشن است و معنی جنس بعد این معلوم شود. و کاه باشد کی نفس از تبول حرکت یا جمعی احراض کند نه بنان سبب کی اوتی تعسه ملایم نبود بل بسبب انک نفس دران حالت یا تالیفی ان را تبول حرکت باشد یا تشوف و اصغا و احسان تالیفی بود. پس در این حالت اخس ادنی با عقایب مالوف اعلی مستکره شمرد لکن چون در غیر این حالی بود انرا مم ملایم یابد و بقبول تلقی کند. و کاه باشد کی بسبب عروض یا عنی بود نغمات را یا بحرحت یا خشونت یا کزدن جنانچه در تعاد عوارض مستکره یاد کرده شد.

فصل ششم در اقسام ابعاد اجمالا

ابعاد سه قسم است عظام و اوساط و صغار. اما عظام و صغار با لعتی غیر متناهی بود جه جزو انک در عظام و صغر امعان رود اعظم و اصغر ازان نرض توان کردن اما بحسب فعل متناهی بود جه اثقل نغمات و تر مطلق بود. و چون بحسب قصر احداث نغمات حاد کنند بجایی رسند از کوتاهی کی ان جزو قابل اهتزاز اصلا نبود پس عظم بعد در رتبه تاعد بیان طرفین او بحیث حرکت از طرف حرت منهی شود. و باز در صغر و تقارب طرفین بعد بحرکت رسد کی احساس باختلاف نتوان کردن مانند بوزک کی بر نسبت دو بیست دو بیست یک و دو بیست بر دو جه احساس ان بر ارباب ارتیاض معسر بود تکلیف بر مبتدیان. و در اوتار بحسب تجربه معلوست کی اقل از اثقل نغمات نصف نصف ان پیش نمی توان کردن چنانک نسبت اول مرات اضعاف بود. و کم کمتر بود از ارباب عمل کی این معنی را ادراک نکرده باشند. و چون اکمل الآلات موسیقی خلق است و اعظم ابعاد کی خلق بران قادر است نسبت اول اضعاف. ما از ابعاد عظام بر این نهایت کی طرف اثقل او بحه امثال طرف احد باشد اقتصار بنودیم. اکنون از جهت تصویر ابعاد بر سبیل امثال خط ب ت را وتری فرض کنیم و انرا بر دوازده قسم مساوی تقسیم کنیم و بر نهایات

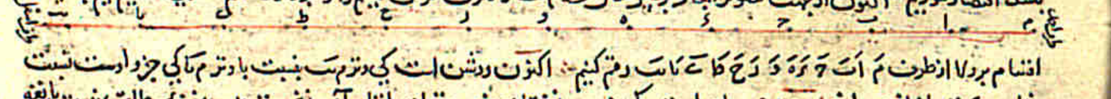

اقسام بردوا از طرف م ا ت ه ر د ح ط ی ب ت رقم کنیم. اکنون روشن است کی وتر ه ت بنسبت با وتر م ت کی جزو است نسبت مثل و جزوی از یازده دارد. و چون معلوم است کی نسب نغم تابع نسب مقادیر اوتار آن نغمات پس نغمهٔ مطلق بنسبت با نغمه م ا مثل و جزوی از یازده بود. و چون ما اعتبار کردیم وتر هه از طرف ت می کنیم کی جانب پیدا و ترست بر قاعدهٔ استعمال عود از نغمات بحرین کی بر طرف امیر و تر است تعبر کنیم تا سخن دراز نکردد. پس نغمهٔ مطلق را نغمه ت خوانیم و نغمه م را نغمه ا و معلمین روشن است کی نغمه ت مثل و خمس نغمه ح باشد و مثل و ثلث نغمهٔ ک ا و مثل و نصف ح و مثل و خمسه اسباع ز و ضعف و ثلثه امثال ک و ضعف ح و اول اضعاف ح و سته امثال ت. و باشد عشر ح بود و مثل و تسعان ک ا و مثل و ثلثه اثمان ح و مثل و اربعه اسباع ز و مثل و خمسه اسداس ز و ضعف و خمس ه و ضعف و ثلثه ازباع ز و ثلثه امثال و ثلثان ح و خمسه امثال و نصف ک. و ح مثل و تسع ط بود و مثل و ربع ح و مثل و ثلثه اسباع ز و مثل و ثلثان ز و ضعف ه و ضعف و نصف ک و ثلثه امثال و ثلث ح و خمسه امثال ت. و ط مثل و ثلث ح بود و مثل و سبعان ز و مثل و نصف و مثل و اربعه اخماس ه و ضعف ربع ک و ثلثه امثال ح و اربعه امثال و نصف ت. و ح مثل و سبع ک بود و ثلث ز و مثل و ثلثه اخماس ه و ضعف ک و ضعف و ثلثان ح و اول اضعاف ت. و ک مثل و تسع ز بود و مثل و خمسان ه و مثل و ثلثه ارباع ک و ضعف و ثلث ح و ثلثه امثال و نصف ک. و ز مثل و خمس ه بود و مثل و نصف ک و ضعف ح و ثلثه امثال ت. و ه مثل و ربع ک بود و مثل و ثلثان ح و ضعف و نصف ت. و ک مثل و ثلث ح بود و ضعف ت و اول اضعاف ا. و ح مثل و نصف ت بود و ثلثه امثال ا و ت ضعف ا بود. و مقصود از این تقسیم استخراج ابعاد است نه حصر ابعاد در این اقسام. و چون عدد کی تقسیم کنیم چند نوعی چند دیکر از ابعاد بدین ابنیه اما ستر شد را این توان کفایت کرد. و چون معلوم شد کی ابعاد بعضی ملامت و بعضی غیر ملایم و ملایم بعضی افضل و بعضی ادنی اکنون اشاره بیان کرده ان ان شاء الله تعالی

فصل هفتم در ترتیب ابعاد از جهت ملامت

بیاید دانست کی نسبت مثل اکرچه اشرف نسب است اما بعد نیست چه در بعد اختلافی طرفین شرط است. و از ابعاد ضعف و جمله انواع مثل و جزو و ضعف و جزو و اضعاف و اضعاف و جزو ملایم بود و همه انواع مثل و اجزا و ضعف و اجزا و امثال و اجزا و اضعاف و اجزا غیر ملایم. اما اشرف ابعاد و افضل ان ضعف بود جه اجتماع طرفین او بحرکت است کی هر دو را یکی شمرند و در تالیف الحان هریکی را بعرض دیکر

کل دش وکل تسع وبعد ازین هم صغار لحنیات باشد وان هم سه قسم بود کبار صغار واوساط صغار وصغار صغار. اما کبار صغار هر بعدت بود کی جون بلثه اشال اورا ازدو الاربع مفصل کنند باقی کمتر ازنصف ان بعد بود بس کبا وصغار جهار بود کل وعشر کل وجزمن احد عشر کل وجزمن اثنی عشر کل وجزمن بلثه عشر نه شش جنانک درشریفه است جه کل وجزمن اربعه عشر وکل وجزمن خمسه عشر ازکبا رصغار نهاذه است وان باطل است جه اربعه اشال هریکی ازشان ازذو الاربع مفصل بی توان کرد نصف یا ثلث یا ربع یا خمس یا سدس یا سبع یا ثمن یا تسع یا عشر یا احد عشر یا اثنی عشر یا بلثه عشر ان شا الله. واما اوساط صغار هر بعدت بود کی جون اربعه اشال اورا ازدو الاربع مفصل کنند باقی کمتر ازان بعد بود وان سه بعد باشند کل وجزمن اربعه کل وجزمن خمسه عشر کل وجزمن سته عشر جه خمسه اشال کل وجزمن سبعه عشر ماورا ان ازذو الاربع فصل بی توان کرد. وبواقی راصغار صغرات وفضلات لحنی خواند. ومذهب دوم طریقه شیخ رئیس است واو تعریف کبار لحنیات جنین کرده است کی ان هر بعدت بود کی جون ضعف اورا ازذو الاربع فصل کنند اکر امکان فصل بود هر دو نسبت ازان سه کانه اعظم بود ازباقی بس کبا لحنیات بدان اول بود ازکل وربع باکل وجزمن ثلثه عشر. واوساط لحنیات رابانک ان هر بعدی باشند کی جون ضعف اورا ازذو الاربع اسقاط کنند بقیتی بانه بیش ازسقط اوکم ازضعف سقط بس اوساط لحنیات تردد ازکل وجزمن اربعه عشر بود باکل وجزمن عشرین. وصغار لحنیات رابانک ان هر بعدیت کی جون ضعف اورا ازذو الاربع فصل کنند بقیتی بانه بیش ازضعف سقط. وبهمین معانی وابعادی روشن تر ایراد کنیم وکریم کبا لحنیات ابعادات بود ازلحنیات کی اربعه اشال ان ازذو الاربع فصل بتوان کرد ومعلوم شد ازمذهب اول کی اصغر ان کل وربع است واعظم ان کل وجزمن ثلثه عشر وازین جهت ده باشند. واوساط ابعادات کی اربعه اشال باخمسه اشال فصل توان کرد وسته اشال توان وان ازکل وجزمن اربعه عشر بود تاکل وجزمن عشرین نه من ثمانیه وعشرین جنانک درشریفه است جه ان فاسد ست جه سته اشال کل وجزمن احد وعشرین وما ورا ان ازذو الاربع فصل بی توان کرد. وبواقی صغار لحنیات بود. واما ابعاد لحنی نزد ارباب صناعت علمی سه بود اعظم ان طنینی واسط کل وجزمن بلثه عشر واصغر فضله ازانجهت کی الحان فوق ازانها تالف می شود جنانک عن قریب معلوم شود جه ابعاد لحنی یکدیکر نیاز متشابه می شوند درسموع پس مثل وتنی وابدال. اوساط لحنیات کی مثل تسع وشل تنع است استعمال کنند وشل وجزمن بلثه عشر وابدال کبار صغار واوساط صغار وفضله وابدال صغار صغار.

فصل دهم درانک نغاتی کی مخارج ان ازمطلق است تا نصف ونود درجمیع الحان معنوی باشد ازسار نغم علی اختلاف طبقاتها

هرکاه کی سائتی کی بیان نغمه مطلق ونغمه نصف است قسمت کنند باجزا بیبا ر وبعد ازان نغم ان اجزا بتوک ازاثقل بروا استماع الشد جنان یابند کی طبقات نغم درحدت زیادت می کردد تا نغمه نصف وهیچ ازانها قایم مقام نغمه ازنغمات سابقه نیست. وجون بنغمه نصف رسند جنان یابند کی کوبی نغمهٔ مطلق است بعینه درکیفیت وازین جهت این بعد را بدابر نشبیه کرده اند جه در اتحاد مبدا وسنخی بادک مشارک است. وجون مسافتی کی میان نغمه نصف ونغمه ربع است بهمان قسمت تقسیم کنند واز نغمه نصف برو ابتجاوز کنند جنان یابند کی نغمه هرجزوک ازین مسافت قایم مقام نظیر است ازمسافت اول جنانک نغمه نصف قایم مقام مطلق بود. وهم برین وجه تا نغمه ربع قایم مقام نصف افتد. وهم برین قیاس اکر مسافتی کی میان نغمه ربع ونغمه است بهمان نوع تقسیم کنند حال نغم برد جه مذکور بود. پس درتالیف الحان نغمهایی کی مخارج ان اومطلق بود یا نصف یعنی بود از جمیع باقی نغم جه هر نغمه کی فرض کنند ازا بعینها تا الخ قایم مقام ان بود ودین بعد بتوان یافت. وبهمین سبب این بعد البعد الذکت بالکل کویند یعنی الذکت محیط بکل النغم وذو الکل بهمین معنی بود. اما سایر نغم کی برین نغمات زیادت کنند جنانک بعد ازین روشن شود ازجهت زیب وزیادت ونقص الحان بود وان اضافت اختیارک بود وحسب اوضاع آلات والحان ازجهت قلت وکثرت مسافات بلشد. واین آخر مقالهٔ دوم است ازموسیقی.

مقالت سیم ازفن چهارم ازجمله چهارم کی درعلم ریاضی است

در اضافت ابعاد بیکدیکر وفصل بعضی ازبعضی وتقسیم ان بانقسام متساوی واستخراج ابعاد لحنی ازابعاد وسطی وبیان اصول انواع جمع وان مشتمل است برده فصل

فصل اول

درمعنی اضافت وفصل واقسام ان وکیفیت عمل درهر قسمی. اضافت بعد بعد عبارت است ازانک طرف اقل یکی را طرف احد بعد دیکر سازند پس اکر اضافت ازطرف حدت خواهند احد مضاف الیه را اقل مضاف سازند واکر ازطرف ثقل خواهند اقل مضاف الیه را احد مضاف. وفصل بعد ازبعد عبارت است ازانک نغمهٔ درمیان طرفین بعد آرند کی نسبت ان با یکی ازدو طرف نسبت بعد بعضو بود پس اکر فصل ازطرف حدت کنند بایقی کی منبعث وسط با طرف احد نسبت بعد بعضو بود واکر ازطرف ثقل خواهند بایقی کی نسبت طرف اثقل بعضو مابعد باوسط برنسبت بعضو بود. واضافت برد کونه بود اضافت بعد ببعدت ساوک واضافت ببعدت بفاضل. واضافت باعلی بود یا ناطری. علی ان بود کی مخارج نغمهایی کی مطلوب بود در آلات بیزا کنند جنانک

استعمال کنند واوبان خاصیت مخصوص است ازجمله ابعاد. وبعد ازان مراتب مثل وجزو بترتیب طبیعی اول واشرف مثل ونصف وبعد ازان مثل ثلث ثلث ربع ومثل ونصف ومابر ابعاد مشرف بمشابهت مابین ابعاد مذکور ملایم باشند. وحقیقت این سخن ان است کی جون درنغمات کی طرفین سبب ضعف دارند تالیف دایم مقام بکدیکر بس درانواع مثل وجزو هرکاه کی احد ازطرفین باضعف اقل استماع افتد نغمهٔ نمایندهٔ کی باعین اقل استماع اشاذه است بس این بعد مشابه ان مثل وجزو باشد. وهمچنین اکر اقل رابانصف احد بشنوند مشابه ان بود کی بلنفس احد بشنیده باشند. مثلا بعد ه ز مثل وربع است وجون ح قایم مقام ه باشد بس ط ی موجود ز بود وجون ی قایم مقام ز باشد بس ب ه مشابه ه ز بود. وازینجاست کی ایشان اتفاق را بتقسیم کرده اند باتفاق اول وباتفاق ثانی وکفته کی اتفاق اول ان بود کی میان طرفین بیچ نغمه نیابند کی نسبت اوبا یکی ازهردو طرف نسبت بعد ذوالکل بود یعنی ان نغمه ضعف طرفین بود یا نصف طرفین یعنی ان بعد ضعیف باشد یا از انواع مثل وجزو بود. واتفاق دوم جمع بود میان طرف احد هربعدی ازمتفقات باتفاق اول ونصف احد یا طرف اقل یا نصف احد. یعنی آن بعد بر نسبت ضعف وجزو باشد یا اضعاف یا اضعاف وجزو. ودر جمله هربعدت کی درسموع مشابه بعدت کی باشد متفق باتفاق اول نه مشتبه بان ونه سریشین. وبرشیده نیست کی چون طرف ابعاد متفقه باتفاق ثانی بحسب مشابهت متفقه باتفاق اول است مشبه به اشرف بود ازشبیه خود. واکنون بیانیه دانست کی ازابعاد ملایم کی برشردیم ضعف وانواع مثل وجزو متفق است باتفاق اول فقط وبراتی متفق اتفاق ثانی. اما ضعف وجزو مشابهت مثل دهان جزو جنانک ضعف ونصف اعنی بلثه جه مراد ازنصف نصف ضعف است مشابهت مثل ونصف وضعف وثلث مشابهت مثل وثلث. واما اضعاف اول مراتب اوکی اربعه اشال است مشابهت ضعف ودوم کی شش اشال است مشابهت اول. ومشابهت بیست کی دوم درملائمت ضعیف تر ازاول بود جه این شبیه شبیه بود. ودهم برین قیاس سیم کی سته عشر اشال بود جهارم الی ماانک وجود. واما اضعاف وجزو مشابهت باضعف دهان جزو. وازابعاد غیر ملایم نبود ضعف باجزا واضعاف واجزا کی مشابهت ان ملایم نتواند بود بطریق اولی کی ملایم باشند. واشال وجزو واشال واجزا کت بان خود مشابهت ندارد اولی تر. اما کاه باشد کی بعضی ابعاد غیر ملایم با بعاقی دیکر سفق نمانند بسبب غلطی کی قوت سمع را افتد بجهت اشیاه ان متنفی باحد الاتفاقین. مثلا بعد مح کی شل وثلثه اخماس است کاه باشد کی اول مشنوند انکاح وجون مح قایم مقام ح باشد ح جنان مخیل شود کی ک است بس مشابه بعد مک افتد واواز ابعاد ملایمست بس انجا اتفاق مشابهت باشد وانجا باشباه. وان اتفاق غیر اتفاق ثانی سابق است جه دران اتفاق نسبت مشابهت صورت سموع بعد او حقیقت خود بنکشت ودرین اتفاق بصورت بعدت دیکر تخیل می شود. وبزین سبب بس ازابعاد بر نسبت اشال وجزو کی درغایت دوریت از اتفاق متفق نمایند شل بعد ه بوجه اول جون ه استماع افتد پس بوهم کی او تذهن بدا منعمل شود کی بدا ح بود ح بدا ل تو بس کانه کی ه ک شنیده باشند بس ملایم نمایند. وبزین وجه جملهٔ نسب مل واجزا کی اکثر ازمنسوب الیه بود بواجزک متفق نمایند جنانک ز ک اعنی شل وثلثه ارباع ربح نمایند اعنی شل وسبع وه ط اعنی شل واربعه اخماس ط ک نمایند اعنی شل وتسع وه ا اعنی شل وخمسه اسداس با ب نمایند اعنی شل وجزوک ازاحد عشر. وبزین سبب بود کی بعد ذوالخمس بدذوالاربع مشبه شود اجیانا جون طرف احد بیشتر سموع افتد جه بعد ز ک ز ک نمایند وبهمین ز ک ب ک نمایند وبزین سبب ضعف بعد ذوالاربع را ازنغمات شمرند جه بعد ط ک ط ح نمایند. وبراتی راضعاف مراتب اضعاف راذوالکل مرتبین خوانند. وضعف ضعف راکی عبارت ازمثله اشال بود ذوالکل والخمس. وضعف وثلث ضعف راذوالکل والاربع. وضعف راذوالکل. ومثل ونصف راذوالخمس. ومثل وثلث راذوالاربع. ومثل وتی راطینی ومثل ونیم کویند. ومثل وثلثه عشر جزاین مانند وثلثه واربعین بضله وبقیه هم کویند. وربع طینی رابعد ارخا خوانند وبراتی رابنسبت ابعاد بتعریف کنند جنانک مثل وربع ومثل وخمس باکل وربع وکل وخمس. واما سبب تسمیه درموضع خود بیانند ان شا الله تعالی.

فصل نهم دراقسام ابعاد تفصیلا

ابعاد مستعمل نزد ارباب موسیقی سه قسم بود عظام واوساط وصغار. اما عظام ذوالکل مرتین بود مانند بد ب و وجه ح ت وبعد ر ا. وذوالکل والخمس مانند بعد ب ر ط ه د ت ح ا. وذوالکل والاربع مانند بعد ح ه و ذوالکل مانند ب و ب ه ح ر د ه ت ا. واما اوساط ذوالخمس بود مانند ب ح ط د ر ه د ت. وذوالاربع مانند ب ط ح د ر ه. ومابعد این همه صغار بود واز ابعاد لحنی خواسته وان هم سه قسم بود کبار لحنیات واوساط لحنیات وصغار لحنیات. ودر تحدید این اقسام دو مذهب است. اول انک کبار لحنیات ابعادات بود کی چون هریکی را ازینشان ازبعد ذوالاربع اسقاط کنند جنانک کفتیم ان بعد ازین روشن کردد باقی کم ازسقط بود پس کبار لحنیات سه بود کل وربع کل وخمس کل وسدس. واوساط لحنیات هربعدت بود کی چون ضعف اورا ازذوالاربع بینند ازبند اخ بماند کم ازو بود یعنی ازان بعد نه ازضعف پس ابعاد وسطی هم سه بود کل وسبع

دستها در اوتار وشقب در ذوات النفخ. وسخن در قسم عملي بر اوتار مقصور ست چه بيان مطالب از اوتار بسهولت دست مي دهد بانک از انجا قياس ساير آلات توان کرد. ونظري ايک اقل اعدادي بر نسب ان نغم متوالي حاصل کنند. اما طريقه اضافت عملي ان برد کي مقدار وتر را با قياسي مناسب اضافت قسمت کنند. مثلا اگر خواهند کي ذوالاربع را بذوالاربع اضافت کنند ارطرف حدّت وترش کنيم کي وترم ابعد ات از ذوالاربع سلست وترش را

بچهار قسم متساوي کنند وبر نهايت قسم اول از طرف ت ترقيم ح کنند کي بعد ح ذوالاربع برد واگر خواهند کي بکبار ديگر همين بعد را اضافت کنند ح را بچهار قسم متساوي کنند وبر نهايت قسم اول ترقيم کنند کي ح ذوالاربع باشد. واگر اضافت ارطرف ثقل خواهند وترش کنيم کي ح ذوالاربع است ح طرف اثقل ح را بسه قسم متساوي کنند ومثل يک قسم از آ فصل کنند وبر نهايت ان ت ترقيم کنند کي ت ذوالاربع برد. واگر خواهند کي همين بعد را ازين طرف بکبار ديگر اضافت کنند ب ترقيم را بسه قسم متساوي کنند ومساوت يک قسم از ب فصل کنند وبر نهايت آن ه ترقيم کنند کي ه ذوالاربع برد وهم بين قياس چنانک خواهند وامکان بود نصب طول وقصر وتر اضافت توان کرد. وقانون مقرر دين باب ان است کي صرکاه کي مخرج نغم معيّن شود وخواهند کي مخرج نغم ديکر بر نسبق معلوم بانغم اول بيرون آرند اقل دو عدد بران نسبت معلوم حاصل کنند بشکل ٧ از مقاله سابعه اقليدس. پس اگر صحح ازطرف حدّت خواهند وتر نغم معلوم را بآحاد اعظم ان دو عدد قسمت کنند واز ان اقسام بوتر نغاصل بيان ان دو عدد از مخرج نغم معلوم فصل کنند وبر نهايت ان نشان کنند کي انجا مخرج مطلوب برد. واگر ازطرف ثقل خواهند وتر نغم معلوم را باحاد اصغران دو عدد قسمت کنند وبعدّت نغاصل ازان اقسام بر وتر نغم معلوم زيادت کنند اگر طول وتر بدان وفا کند بر نهايت ان نشان کنند کي مخرج مطلوب برد. واما طريقه اضافت نزکت ان است کي اگر اضافت بعد مثل خوذ برد وانرا تضعيف بعد خواستن اقل دو عدد بران نسبت حاصل کنند پس هر دو طرف را ترسيع کنند يعني در نفس خويش ضرب کنند ودر طرف سازند وسطح عددين را اعني ضرب يکي در ديکر واسطه. مثلا در اضافت ذوالاربع مثل خوذ اقل دو عدد بران نسبت ٣ ٤ برد وربع اول ٩ وربع دوم ١٦ وسطح هر دو دوازده پس اعداد مطلوب چنين برد ٩ ١٢ ١٦. وروشن است کي نسبت اعظم باوسط ذوالاربع برد وهمچنين نسبت اوسط باصغر. پس اگر خواهند کي بکبار ديگر اضافت کنند اقل ان دو عدد را اعني ٣ در اعداد سه کانه ضرب کنند انکاه اعظم را در اعظم سه کانه ضرب کنند وطرف اعظم سازند تا چنين شوند ٢٧ ٣٦ ٤٨ ٣٦ ٤٨ ٦٤. وهم بين قياس چند الک خواهند اضافت توان کرد. واما اگر اضافت بيعدي ديکر برد از جهت هر يکي اقل دو عدد بران نسبت حاصل کنند ونسبتدکي اضافت مطلوب از طرف حدّت است يا ثقل اگر مطلوب از طرف حدّت برد اعظم مضاف را در اصغر مضاف اليه ضرب کنند ووسط سازند واصغر مضاف در اصغر مضاف اليه طرف اصغر واعظم طرف اعظم. واگر از طرف ثقل خواهند کي اصغر مضاف در اعظم مضاف اليه وسط باشد ومضروب اصغر طرف اصغر ومضروب اعظم طرف اعظم. مثلا خواستيم کي مثل وربع را بمثل وسدس اضافت کنيم اقل دو عدد بر نسبت اول ٣ ٤ برد وبر نسبت دوم ٦ ٥ مضروب اصغرين واعظمين را اعني ٢٤ ٣٠ طرفين ساختيم ووا سطه را در اضافت ازطرف احد مضروب اعظم مضاف در اصغر مضاف اليه اعني ٣٠ در طرف اثقل مضروب اصغر مضاف در اعظم مضاف اليه اعني ٢٨ پس در اول اعداد چنين برد ٢٤ ٣٠ ٢٨. وروشن است کي اعظم مثل وربع اوسط است واوسط مثل وسدس اصغر ومضاف ازطرف ثقل. واما فصل بعد ازيدي اعظم هم منقسم برد بعلت ونطرت. اما علت از قانون مطردي ازينش معلوم شد معلوم شوذ چه غايت اين فصل يقين مخرج نغمه برد متوسطيان در نغمه در حدّت وثقل کي با احد الطرفين نسبت بعد مفصول داشته باشد وچون مخرج طرفين معين برد تعيين مخرج نغمه برنسبت بعد معلوم ازطرف حدّت يا ثقل بحسب ان قانون توان کرد. واما نظري عبارت ازان باشد کي در اعداد کي برنسبت بعد مفصول عنه باشند طلب کنيم کي درميان ان دو ثالثي توان يافت کي با احد الطرفين برنسبت مفصول برد وطريق اين چنان برد کي اقل دو عدد بر نسبت مفصول در ميچنين بر نسبت مفصول عنه حاصل کنند. پس اگر فصل ازطرف حدّت خواهند طرفين مفصول عنه را در اصغر مفصول ضرب کنند وطرفين سازند ومضروب اصغر مفصول عنه را در اعظم مفصول واسطه. واگر از طرف ثقل خواهند طرفين مفصول عنه را در اعظم مفصول ضرب کنند وطرفين سازند ومضروب اصغر مفصول را در اعظم مفصول عنه واسطه. مثلا خواستيم کي کل وسدس را از کل وربع فصل کنيم اقل اعداد بر نسبت اول ٦ ٥ باشد وبر نسبت ثاني ٤ ٣ پس اگر فصل ازطرف حدّت کنند مضروب ٤ در ٤ و ٣ در ٦ اعني ٢٤ و ٣٠ طرفين باشند ووا سطه مضروب ٤ در ٥ واعداد برين صورت ٢٤ ٢٨ ٣٠ وظاهرست کي طرفين بر نسبت مثل در بعست ووا سطه با طرف احد بر نسبت مثل وسدس. واگر فصل ازطرف ثقل کنند مضروب ٤ در ٥ و ٣ در ٦ اعني ٢٨ و ٣٠ طرفين باشند ووا سطه مضروب ٦ در ٥ برين صورت ٢٨ ٣٠ ٣٥. وظاهرست

کي طرفين

کي طرفين بر نسبت مثل وربعست واعظم با اوسط بر نسبت مثل وسدس. وکاه باشند کي اعداد اين اول اعداد برين نسب باشند چنانک در صورت اول وبعد از استخراج ان استخراج اقل اعداد بران نسب بايد کرد. وچون صورت اول را با اقل اعداد آرند چنين شوند ٩ ١٢ ١٦. وهر اينه چون عودي بيان دو طرف بعد اوسط شود ميان او وهر يکي ازان نسبتي بود. وچون يکي نسبت بود مفصول برد ان ديکر را باقي خواند. واطلاق باقي برين معني برانچه باشد از مقداري عظيم چون مقداري صغير ازو کم کنند باشد اکر لفظ باقي مثل واکرچه انجا نيز اعظم واصغر دو مقدارند يکي را از ديکر نقصان مي کنند. وبيان اين معني ان است کي طرفين جزو ديکيات متخالف بصورتي توان کرد ديکيات را چون باضافت در تقدير اعتبار کنند تجانس ايشان باتحاد مضاف اليه برد. پس اگر کويند مثل وثلث ات چون از مثل ونصف لو فصل کنند باقي سدس اوباشد معني تفريق درست باشد. اما اگر کويند چون مثل وثلث ونصف فصل کنند باقي مثل وثمن درست معني درست نباشد از انجهت کي نه باقي کي مضاف ات ان دوات کي سيب فصل اند نه مضاف اليه ادهمان کي مثل وثلث ومثل ونصف باضافت با اوبر نسبت اين ات کي احد الطرفين را با واسطه اين نسبت چنانک کفته شد. اما چون بيان مخرج هر دو نغم در تقدير بر وضع مشهور سافتي واقع است مسافت بعد اصغر کيرند در حالت فصل اين مسافت بر طرف ان مسافت منطبق از مسافت بعد اعظم جزوي باقي ماند کي طرفين او مخرج بعد باقي باشد بدين سبب اين بعد شبيه باقي باشد پس انرا مجازا باقي خوانند. ودر حقيقت اضافت ابعاد ضرب نسبت وفصل نسبت ان چنانک در تاليف الفه وتحريه ان مقرر شده است واجب لم باين دارد حاجت قسمت. اکنون بيايد دانست کي چون ذوالاربع را از ذوالکل فصل کنند ذوالخمس بماند وچون از ذوالخمس فصل کنند طنيني بماند. وچون کل وربع از ذوالخمس فصل کنند کل وخمس بماند وچون کل وسدس از ذوالاربع فصل کنند کل وربع ماند وتفاصيل درجدا اول مستوفي بيايد ان شاء الله تعالي. وچون از بحث فصل فارغ شديم کاه ان آيد کي اين نسبتان وصل کنيم الخ دعوي داده بوديم کي در فصل بيان کنيم. اما اک کبار کيفيات مختصرست در کل وربع وکل وخمس وکل وسدس از ين صورتها کانه معلوم شوذ

اما اک اوساط کيفيات هم در سه مضروب کل وربع وکل وخمس وکل وسدس ظاهر کردوذ

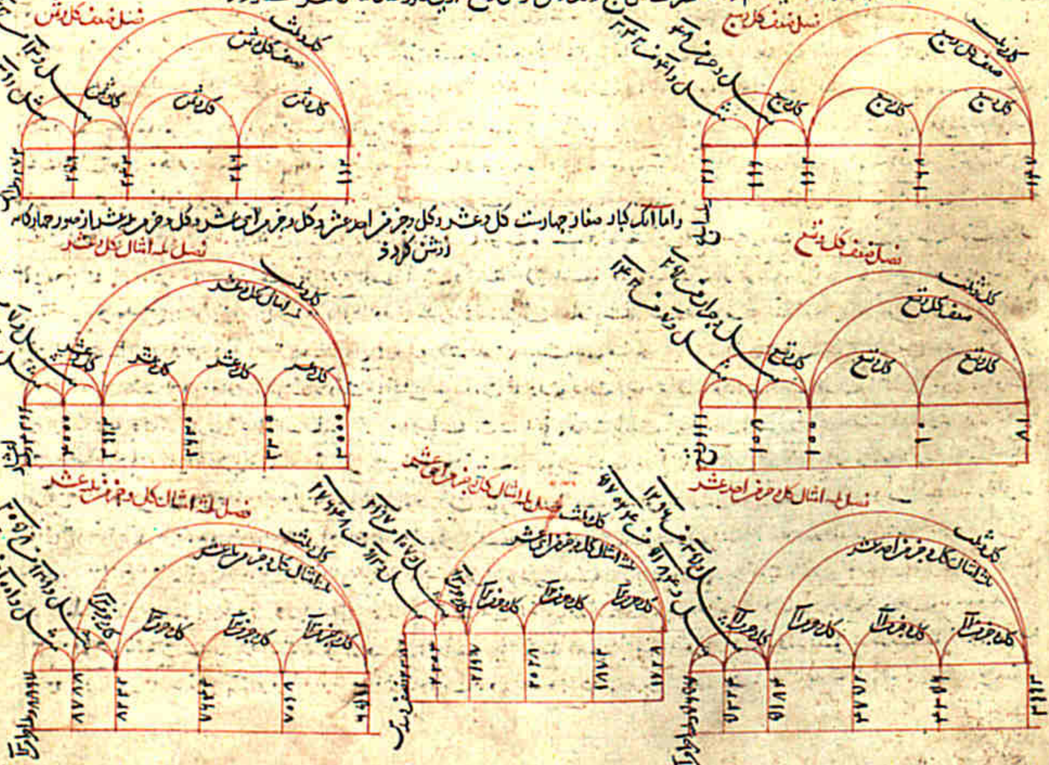

واما اک کبار صفار چهارست کل وعشر وکل وجزء فراعشر وکل وجزء فراحد عشر از صور حيارکانه زوش کردوذ

اما آنک اوساط صغار سه است کل و جزء من اربعة عشر و کل و جزء من خمسة عشر و کل و جزء من ستة عشر ازین صورت سه گانه ظاهر شود

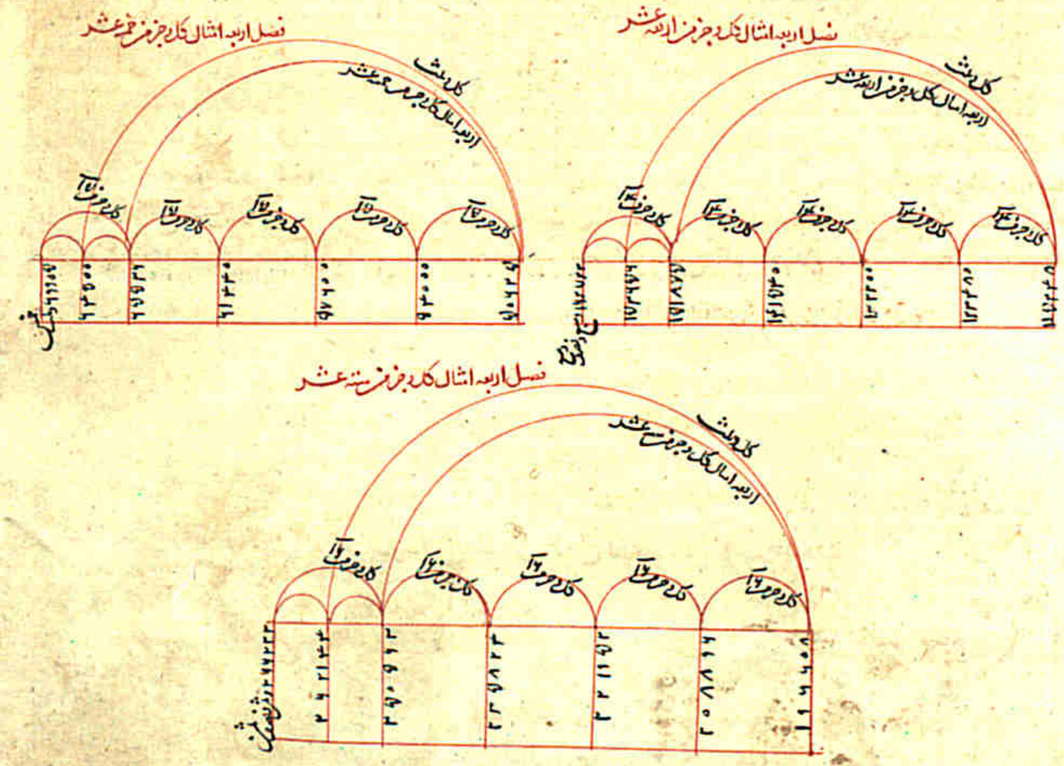

واما آنک کبار لحنیات بر مذهب شیخ ده است از کل و ربع تا کل و جزء من ثلثة عشر ازین صور گذشته معلوم می شود. اما آنک اوساط نزد او هفت است از کل و جزء من اربعة عشر تا کل و جزء من عشرین ازین سه صورت آخرین تا این چهار صورت دیگر روشن شود

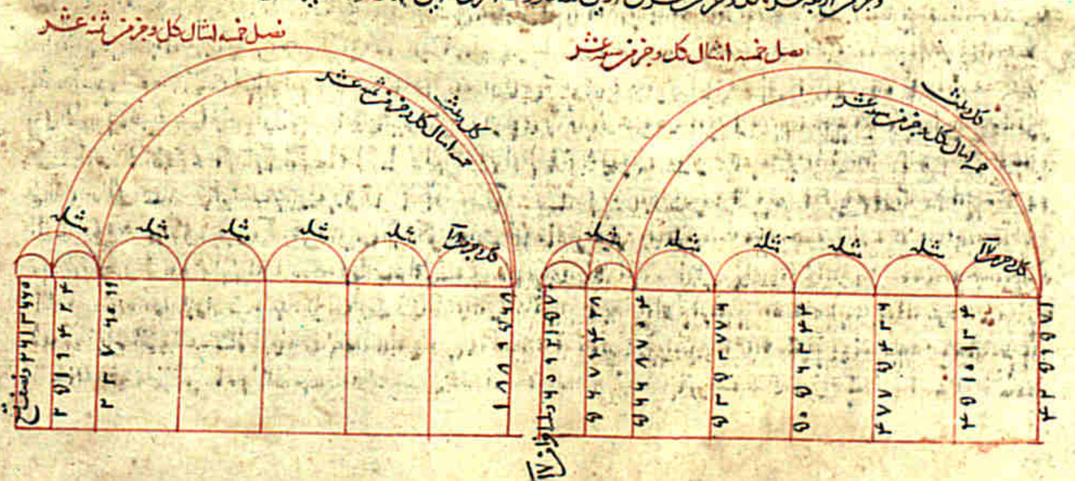

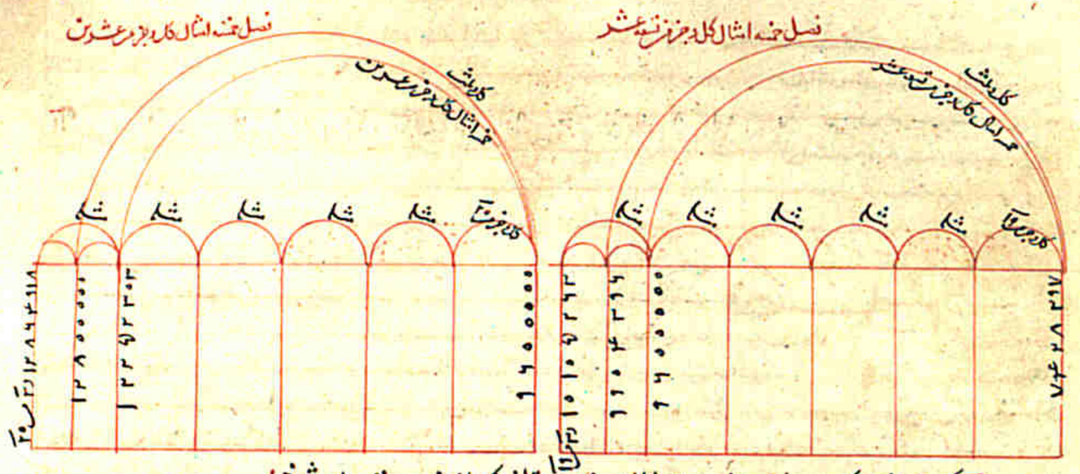

اما آنک ستة امثال کل و جزء من احد و عشرون از ذوالاربع فصل می توان کرد ازین صورت معلوم شود

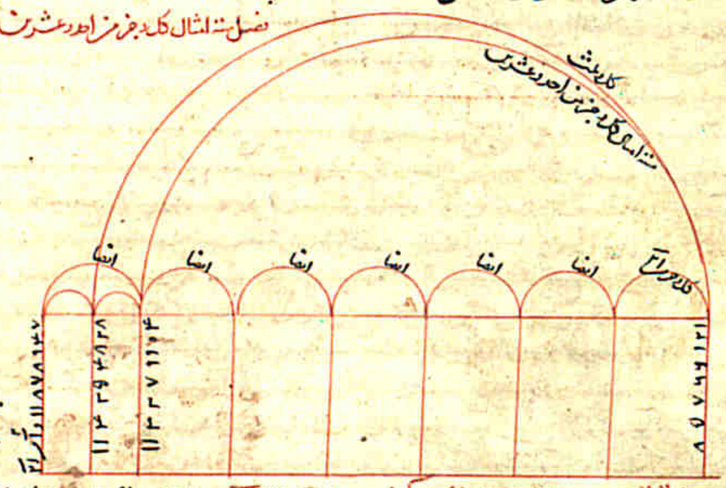

فصل دوم در معنی تقسیم بعد باقسام متساوی و کیفیت عمل آن تقسیم بعد باقسام مساوی نیز هم عملی باشد و هم نظری. اما عملی از بیان مستغنی است. و اما نظری عبارت بود از تحصیل اعدادی که عدت اقسام بیکی زیادت باشد با آنک آن اعداد متناسب باشند بتناسب عددی. و طریق آن بود که عدد اقسام را در طرفین اقل اعداد بعد ضرب کنند و طرفین سازند پس تفاضل طرفین بعد را بر اقل این دو طرف که حاصل شد مرة بعد اخری می افزایند چندانک مساوی طرف اعظم شود که از هر افزودن واسطه می شود یا بعکس از طرف اعظم نقصان می کنند تا با صغر رسد که بهر نقصانی واسطه حاصل شود. مثلا خواستیم که کل و خمسانرا بچهار قسم متساوی کنیم اقل اعداد بعد ۵ ۷ بود هر دو را در چهار ضرب کردیم ۲۰ ۲۸ آمد پس تفاضل را سه بار بر ۲۰ افزودیم ۲۲ ۲۴ ۲۶ حاصل آمد و نوبت چهارم ۲۸ شد پس اعداد مطلوب این آمد ۲۰ ۲۲ ۲۴ ۲۶ ۲۸ و بعد از آنک در اقل اعداد اعتبار کنند چنین بود ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳ ۱۴. و حاصل آنک چون بعد کل و خمسا کل را بچهار قسم متساوی کنند اقسام کل و عشر و کل و جزء من ۱۱ و کل و جزء من ۱۲ و کل و جزء من ۱۳ حاصل شود. و روشن است که اطلاق تقسیم متساوی برین تقسیم و برانچ مشهور است باشتراک لفظ است و بباید دانست که تقسیم بعد باقسام متساوی بدان معنی که نسب حادثه همه مساوی باشند درین فن مهجور است چه ارباب این فن را غرض از تقسیم تقسیم ابعاد کبار شریف است بابعاد صغار شریف. و روشن شد که ابعاد شریف مطلقا جمله بر نسب اعداد متوالی است. و معلوم است که نسب اعداد متوالی بر نظم طبیعی جمله اصم بود از آن روی که ایشانرا جذر نباشد چه عدد اصم پیش محاسبان آن است که آنرا جذر نباشد و همچنین نسب ایشان چون ضعف

ومثل و نصف و مثل و ثلث و هلم جرا چه ایشان نیز اصم اند هم باین معنی کی جذر ندارند. پس اگر ابعادی را کی بران نسب باشند بمعنی دوم
باقسام متساوی قسمت کنند همه ابعاد حادثه بر نسب صم باشند پس نسب عددی نبود و چون چنین باشد ملایم نباشد. مثلا اگر ذو الاربع
را بدو بعد متساوی قسمت کنند لازم اند کی نسبت نغمه اول بنغمه دوم چون نسبت نغمه دوم باشد بنغمه سیم پس ضرب نسبت اول در نسبت
ثانی بل در نفس خودش چه ایشان متساوی اند بفرض جذر ذو الاربع باشد کی نسبی اصم است چه مثل و ثلث را جذر نیست پس جذر او بل کل
واحد من النسبتین اصم باشند پس نسبت نغمتین نسبت عددی نباشد و ملایم نه افتد. اینست سبب عدول از ان تقسیم. و هرگاه کی بعد
مقسوم بر نسبت مثل و جزو بود جمله اقسام او نیز بر وجه مذکور بر نسبت مثل و جزو باشد. چنانک ذو الکل را اگر تنصیف کنند چنین بود ۲ ۳ ۴
و اگر تثلیث چنین بود ۳ ۴ ۵ ۶. و اگر تربیع چنین بود ۴ ۵ ۶ ۷ ۸. و ذو الخمس را اگر تنصیف کنند چنین بود ۴ ۵ ۶. و اگر تثلیث چنین
۶ ۷ ۸ ۹ و علی هذا القیاس پس جمله اقسام شریف بود. اینست سبب عدول باین تقسیم.

فصل سیم در سبب اختیار تقسیم ذو الاربع با بعاد لحنی از سایر ابعاد

از مباحث گذشته روشن شد کی در ترتیب نغم تحری ابعاد شریف واجب است و ابعاد
عظام اشرف ابعاد است. و اگر در ترتیب نغم بر ابعاد عظام اقتصار نمایند انتقال بران نغم متعذر باشد خصوصا بحلق کی اشرف آلات اداء الحان
است. و نیز بسبب تکرار یک بعد را بعینه یا دو از استماع ان ملالت خیزد. پس نسبت احتراز ازین دو محذور اختیار چنان کردند کی ابعاد
عظام را با بعاد صغار تقسیم کنند تا چون در حالت تلحین ابعاد عظام را از تالیف ابعاد صغار ایقاع کنند صعوبت انتقالات کمتر بود
و فخامت ملایمات بیشتر. و چون محافظت ابعاد عظام و اوساط از مست و معلوم شد کی ذو الکل مرکب است از ذو الخمس و ذو الاربع
و ذو الخمس مرکب از ذو الاربع و طنینی و طنینی ملایمترین ابعاد لحنی. پس هرگاه کی ذو الاربع را باقسامی کی ممکن بود قسمت کنند و انگاه
طنینی را بان اضافت کنند انواع تقسیمات ذو الخمس را باشد حاصل شود. و چون ذو الاربعی دیگر را با آن اضافت کنند انواع
تقسیمات ذو الکل حاصل شود. و در استخراج اقسام ابعاد باستقرا استقرا اقسام بعد اصغر آسان تر از استخراج اقسام اعظم بود بنا
برین مقدمه بنیاد سخن در باب بر تقسیم ذو الاربع نهاده اند.

فصل چهارم در تقسیم ذو الاربع و اسامی اقسام ان

اجمالا تقسیم این بعد دایما بسه قسم کنند جز در یک صورت کی بچهار قسم کنند چنانک مبین شود از جهت انک طباع را با وساط لحنیات
چون کل و سبع و کل و ثمن و کل و تسع تشوقی زیادت بود پس در اکثر تقاسیم از یکی از ان خالی نماند. و چون بعدی از ان باشد اگر
باقی را بسه قسم کنند یک قسم یا دو یا هر سه نسبت صغر متنافر باشد. و چون این معنی را باستقرا معلوم کرده اند بر سه بعد اقتصار
می نمایند و انرا جنس خوانند. اکنون می گوییم کی اعظم این ابعاد ثلثه اگر اعظم بود از مجموع آن دو دیگر انرا جنس لین خوانند و ملایمت
آن ضعیف باشد و ان اجناسی بود کی اعظم ابعاد ان کل و ربع یا کل و خمس یا کل و سدس بود. و اول را جنس دایم خوانند و ان اضعف
اجناس بود. و دایم از ان گویند کی تاثیر ان در باب ملایمت چون تاثیر رسم نقاش بود در تصویر. و دوم را جنس لونی و این
ملایمتر بود و بمثابت رنگ آمیزی باشد در تصاویر. و سیم را ناظم و این ملایمترین همه بود و بمثابت صورت کی بتحریر نظام هیئت
یافته باشد. و اگر اصغر بود جنس قوی خوانند و ملایمت ان تمام بود. سوال اگر گویند چرا نگفتی کی و اگر اعظم نباشد جنس
قوی خوانند تا انک اعظم مساوی آن دو دیگر باشد داخل شدی چنانک در شرفیه گفته است کی و ان لم یکن اعظم فهو الجنس
القوی. جواب جهت انک قسمت بعد متساویان درین فن مهجور است چنانک در فصل دوم بیان شد پس اگر ذو الاربع را بسه
قسم کنند کی یک قسم مساوی ان دو قسم دیگر باشد نسبت نغمتین نسبت عددی نباشد و ملایم نه افتد. پس اعظم ابعاد بحسب این
فن و استعمال یا اعظم باشد از مجموع آن دو دیگر یا اصغر از ان. و چون ابعاد جنس باسرها متفاضل باشند اگر اعظم وسط بود انرا غیر
منتظم خوانند چه انتقال باشد از شیئی بفرازی و از ان فراز بشیئی بخلاف انک در طرف بود چه انتقال بود از شیئی بفرازی
بتدریج یا از فرازی بشیئی بتدریج و ازین جهت او را منتظم خوانند. و در منتظم اگر اعظم اصغرین در وسط بود انرا منتظم
خوانند بسبب تتالی دو عظیم و اگر دو طرف بود منتظم غیر متتالی سبب توسط صغیرین العظیمین. و در هر یکی
از متتالی و غیر متتالی اعظم ابعاد در طرف حدت بود یا ثقل و در غیر منتظم اصغر اصغرین در طرف حدت بود یا ثقل
پس اصناف شش بود. و اگر ازین ابعاد دو متماثل باشند اصناف سه بود. و ما اعظم ابعاد ثلثه را آ رقم نهادیم و اوسط را
ب و اصغر را ج و چون منتظم از غیر منتظم و متتالی از غیر متتالی شریف ترست در ولاء اصناف این معنی مرعی افتاد
و همچنین در هر قسمی از متتالی و غیر ان صنفی کی اعظم ابعاد ان در طرف ثقل است بر مقابل ان تقدیم افتاد. و بعد
ازین باستخراج اجناس چنانک طریقه ارباب صناعت نظریست مشغول شویم و اگرچه حصر ان متعذرست اما هرچه
بطریق استقرا بان توان رسید یاد کنیم. و پیش از شروع مقدمه کی ان مطالب بران موقوف است ایراد کنیم و ان
مشتمل بر دو بحث است. بحث اول در اضافت ابعاد بیکدیگر بطریق نظری خود پیش از دو باشند و تحصیل اعداد
آن

آن بوجهی کی از ان کمتر ممکن نبود و ترتیب ابعاد در طرف حدت و ثقل چنانک فرض کنند. هرچند از بحث سابق
اضافت بعد بعدی دیگر معلوم شد بان طریق شاید کی در اقل اعداد نیاید. چنانک اگر خواهند کی بان طریق مثل و ثمن
را بمثل و ثلث اضافت کنند مضاف الیه را برین صورت بنهند ۳ ۴ و مضاف را برین صورت ۸ ۹ پس اعظم مضاف را در
اعظم الیه ضرب کنند حاصل ۳۶ بود و ان طرف اثقل است و اصغر مضاف را در اصغر مضاف الیه حاصل ۲۴ بود و ان
طرف احد است. پس اگر اضافت از طرف ثقل مطلوب بود اعظم بعد اعظم را در اصغر اصغر ضرب کنند واسطه ۳۲ بود. و اگر
از طرف حدت مطلوب بود اصغر اعظم را در اعظم اصغر ضرب کنند واسطه ۲۷ بود پس در اول اعداد چنین بود ۳۶ ۳۲ ۲۴ و در
دوم چنین ۳۶ ۲۷ ۲۴ و علی التقدیرین نسب در اقل از ان توان یافت چنانک نسب اول در ۹ ۸ ۶ و نسب ثانی در ۱۲ ۹ ۸
پس اگر خواهند کی در اقل اعداد وضع کنند یا بعد از عمل تحصیل اقل اعداد بران نسبت کنند بشکل سی و سیم از مقاله
هفتم از کتاب اقلیدس یا برین وجه کی یاد کرده اند. هرگاه کی بعدی بعدی اضافت کنند یا چند بعد بیکدیگر حدود
انها را در اقل اعداد وضع کنند در یک سطر چنانک اطراف صغار و عظام همه از جهت یمین باشند یا از جهت یسار. و هر بعدی
را کی خواهند کی از طرف ثقل دیگری بود بر ولا از طرف اعظم ان دیگر بنهند و حدت بر همین قیاس بعد از ان اعداد را بشکل
چهارم از مقاله هشتم از کتاب اقلیدس استخراج کنند. مثلا خواستیم کی کل و ربع و کل و جزء من ثلثین و کل و جزء من احد و ثلثین
بیکدیگر اضافت کنیم چنانک کل و ربع در طرف ثقل افتد و ثانی در وسط و ثالث در طرف حدت حدود ابعاد را برین ترتیب وضع
کردیم ۳۱ ۳۲ ۳۰ ۳۱ ۴ ۵ پس اقل عددی کی معدود اعظم ثالث و اصغر ثانی بود حاصل کردیم و ان ۴۸۰ بود و مقسوم
او را بر اعظم ثالث اعنی ۱۵ در اصغر ثالث ضرب کردیم ۴۶۵ اند و ان طرف احد بود. و همچنین مقسوم او را بر اصغر ثانی
اعنی ۱۶ در اعظم ثانی ضرب کردیم ۴۹۶ اند پس اقل ثلثه بر نسبت دو بعد ثالث و ثانی و بر ترتیب مذکور این باشد ۴۶۵
۴۸۰ ۴۹۶ دیگر اقل عددی کی معدود اعظم این ثلثه و اصغر بعد اول بود حاصل کردیم و ان نفس همان اعظم بود پس او را
بر اصغر اول قسمت کردیم و حاصل را اعنی ۱۲۴ در طرف اعظم بعد اول ضرب کردیم ۶۲۰ اند و این طرف اثقل است.
و هم او را بر اعظم ثلثه قسمت کردیم و حاصل را اعنی ۱ در اول و ثانی ثلثه ضرب کردیم حاصل همان اول و ثانی بود. پس اعداد
این ابعاد بر ترتیب مذکور چنین بود ۴۶۵ ۴۸۰ ۴۹۶ ۶۲۰. و اگر در همین مثال خواهیم کی ثانی در طرف احد بود و ثالث
در وسط و اول در طرف اثقل حدود ابعاد چنین وضع کنیم ۳۰ ۳۱ ۳۱ ۳۲ ۴ ۵ پس اقل عددی کی معدود اعظم ثانی و اصغر
ثالث بود حاصل کنیم و ان هم ۳۱ بود و حاصل قسمت او بر هر یکی از دو ضلع آ و مضروب ان در هر یکی از اصغر ثانی و اعظم ثالث
نفس مضروب فیه باشد پس اقل ثلثه بر نسبت بعدین ثانی و ثالث ۳۰ ۳۱ ۳۲ بود. بعد از ان اقل معدودی را اعظم این ثلثه
را و اصغر بعد اول را طلب کردیم و ان نفس اعظم ثلثه بود پس مقسوم اعظم را بر اصغر اول اعنی ۸ در اعظم اول ضرب کنیم و حاصل
اعنی ۴۰ طرف اثقل بود و اعداد چنین ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۴۰ و هم برین قیاس کنند اگر ابعاد بیش از سه بود. بحث دوم هرگاه
کی بعدی اصغر از بعدی اعظم افضل کنند و باقی را بسه قسم متساوی کنند و دو قسم را از ان سه کانه کی
مایلی مفصول باشند یکی سازند انقسام بعد اعظم بسه قسم بر دو نوع تواند بود بحسب فضل از طرف حدت و ثقل.
و ما در مثالی این معنی را بیان کنیم و گوییم هرگاه کی کل و ربع را مثلا از ذو الاربع فضل کنیم باقی کل و جزء من خمسه عشر
بود پس اگر فضل از طرف ثقل بود اعداد چنین باشند ۱۵ ۱۶ ۲۰ و اگر از طرف حدت بود اعداد چنین باشند ۱۲ ۱۵
۱۶ پس در صورت اول چون باقی را سه قسم کنیم اقسام چنین بود ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۱۰. و چون دو
قسم کی مایلی مفصول است یکی سازیم چنین ۴۵ ۴۶ ۴۸ ۱۰. پس ذو الاربع بسه بعد منقسم شود کل و ربع کل
و جزء من ثلثه و عشرین کل و جزء من خمسه و اربعین. و اگر در صورت ثانی باقی را بسه قسم کنیم اقسام چنین
شود ۳۶ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸. و چون دو قسم کی مایلی مفصول است یکی سازیم چنین شود ۳۶ ۴۵ ۴۷ ۴۸
پس ذو الاربع نیز سه بعد منقسم شود کل و ربع کل و جزء من خمسه و اربعین کل و جزء من سبعه و اربعین. و ظاهرست
کی نوع انقسام دوم غیر نوع انقسام اول است.

فصل پنجم در تقسیم ذو الاربع بسه قسم بر سبیل تفصیل

از ابعاد کبار لحنیات اعظم بعدی کی فضل ان از ذو الاربع ممکن است کل و ربع بود.
و چون انرا فضل کنند کل و جزء من خمسه عشر بماند. پس اگر این باقی را بدو قسم
متساوی کنند ابعاد کل و ربع کل و جزء من ثلثین کل و جزء من احد و ثلثین
باشند. و اصناف ان در جدول ثبت افتاد.

عدد الاضعاف	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	النقص الحاصل	العدد	الاعظم الحاصل من الاضعاف
الاول		۲۲۸	کل دہ فرد کل	۱۱۰	کل دہ فرد عشر	۱۸۰	کل دہ فرد عشر	۱۷۱	ظ ت ش	۹	ب ی کل دہ ضع
الثانی		۲۰	کل دہ فرد عشر	۱۱	کل دہ فرد عشر	۱۸	کل دہ فرد کل	۱۵	م ظ ش	۳	ا ح کل دہ ضع
الثالث		۲۴	کل دہ فرد کل	۲۰	کل دہ فرد عشر	۱۱	کل دہ فرد عشر	۱۸	ظ م ش	۶	ب ی کل دہ ضع
الرابع		۲۸۰	کل دہ فرد عشر	۲۲۰	کل دہ فرد عشر	۲۴۲	کل دہ فرد کل	۲۸۵	م ظ ش	۳۷	ا ح کل دہ ضع
الخامس		۷۶	کل دہ فرد عشر	۷۲	کل دہ فرد عشر	۶۰	کل دہ فرد عشر	۹۷	غ ظ ش		
السادس		۱۲۰	کل دہ فرد عشر	۱۱۴	کل دہ فرد کل	۱۰۶	کل دہ فرد عشر	۶۰	غ ظ ش		

واگر باقی رابسه قسم متساوی کنند و دوازان یکی مفصول متصل بود یکی سازند اگر فصل ازطرف ثقل بود ابعاد کل فرد جزان ربعه دعشرت کل زوج زان ربعه دعشرت کل زوج زان ربعه دعشرت باشد و ببب مذکور دراین تقسیم نیز معجور شد. واگر فصل ازطرف حدّ بود ابعاد کل فرد کل زوج زان اربعه عشر کل زوج زان ربعه دعشر بود و اضعاف زان بر ترتیب جمع

عدد الاضعاف	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	النقص الحاصل	العدد	الاعظم الحاصل من الاضعاف
الاول		۳۶	کل دہ فرد کل	۳۰	کل دہ فرد عشر	۲۸	کل دہ فرد دہ عشرین	۲۷	ظ ت ش	۹	ب ی کل دہ ضع
الثانی		۱۴۰	کل دہ فرد عشر	۱۳۶	کل دہ فرد عشر	۱۲۶	کل دہ فرد کل	۱۰۵	م ظ ش	۳۵	ا ح کل دہ ضع
الثالث		۱۶۸	کل دہ فرد کل	۱۴۰	کل دہ فرد عشر	۱۲۹	کل دہ فرد عشر	۱۲۶	ظ م ش	۴۲	ب ی کل دہ ضع
الرابع		۶۰	کل دہ فرد عشر	۵۶	کل دہ فرد عشر	۵۴	کل دہ فرد عشر	۴۹	م ظ ش	۱۴	ا ح کل دہ ضع
الخامس		۱۸۰	کل دہ فرد عشر	۱۶۸	کل دہ فرد کل	۱۴۰	کل دہ فرد عشر	۱۳۹	غ ظ ش		
السادس		۶۰	کل دہ فرد عشر	۵۶	کل دہ فرد عشر	۳۹	کل دہ فرد عشر	۴۲	غ ظ ش		

واگر کار سدس فصل کنند و باقی را یکی کار سبع باشد بود ششم متساوی کنند ابعاد کل سدس کل زوج زان اربعه عشر کل زوج زان خمسه عشر باشد. و اضعاف بر ین وجه بر ترتیب

عدد الاضعاف	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	النقص الحاصل	العدد	الاعظم الحاصل من الاضعاف
الاول		۱۴	کل دہ فرد کل	۱۲۰	کل دہ فرد عشر	۱۱۲	کل دہ فرد عشر	۱۰۵	ظ ت ش	۱۵	ا ح کل دہ ضع
الثانی		۱۶	کل دہ فرد عشر	۱۵	کل دہ فرد عشر	۱۳۶	کل دہ فرد کل	۱۲	م ظ ش	۴	ب ی کل دہ ضع
الثالث		۵۶	کل دہ فرد کل	۴۸	کل دہ فرد عشر	۴۵	کل دہ فرد عشر	۴۲	ظ م ش	۶	ا ح کل دہ ضع
الرابع		۱۲۰	کل دہ فرد عشر	۱۱۲	کل دہ فرد عشر	۱۰۵	کل دہ فرد کل	۱۰	م ظ ش	۱۴	ب ی کل دہ ضع
الخامس		۶۰	کل دہ فرد عشر	۵۶	کل دہ فرد عشر	۴۹	کل دہ فرد عشر	۴۹	غ ظ ش		ا ح کل دہ ضع
السادس		۱۱۲	کل دہ فرد عشر	۱۰۵	کل دہ فرد کل	۹۵	کل دہ فرد عشر	۱۰۵	غ ظ ش		ب ی کل دہ ضع

عدد الاضعاف	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	النقص الحاصل	العدد	الاعظم الحاصل من الاضعاف
الاول		۶۲۰	کل دہ فرد کل	۴۱۶	کل دہ فرد کل	۳۱۲	کل دہ فرد کل	۲۱۶	ظ ت ش	۱۰۰	ب ی کل دہ ضع
الثانی		۳۲	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۱	کل دہ فرد عشر	۳۰	کل دہ فرد عشر	۲۴	م ظ ش	۶	ا ح کل دہ ضع
الثالث		۳۵	کل دہ فرد کل	۳۲	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۱	کل دہ فرد عشر	۳۰	ظ م ش	۱	ب ی کل دہ ضع
الرابع		۴۱۶	کل دہ فرد عشر	۴۸۰	کل دہ فرد عشر	۴۶۵	کل دہ فرد عشر	۲۷۲	م ظ ش	۱۹۳	ا ح کل دہ ضع
الخامس		۱۲۴	کل دہ فرد عشر	۱۳۵	کل دہ فرد کل	۱۴۵	کل دہ فرد عشر	۱۳	غ ظ ش		
السادس		۱۶۰	کل دہ فرد دہ عشرین	۱۶۵	کل دہ فرد کل	۱۲۲	کل دہ فرد عشر	۱۲۰	غ ظ ش		

واگر بعد باقی سه قسم متساوی کنند و دو قسم متساوی را ازان اقسام یکی مفصول متصل بود یکی سازند اگر فصل ازطرف حدّت بود ابعاد ثلثه کل دوزج زان من خمسه واربعین کل زوج من سبعه واربعین بعد اوسط ازمتساوی است این تقسیم معجور شد. واگر فصل ازطرف ثقل بود ابعاد سه گانه کل زوج من ثلثه وعشرت کل زوج من خمسه واربعین باشد واضعاف ان برین گونه یکی درجدول موضوع است

عدد الاضعاف	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	الاربعاد	العدد	النقص الحاصل	العدد	الاعظم الحاصل من الاضعاف
الاول		۴۰	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۸	کل دہ فرد کل	۳۶	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۶	ظ ت ش	۴	ب ی کل دہ ضع
الثانی		۳۶۸	کل دہ فرد خمسه واربعین	۳۶۰	کل دہ فرد عشر	۳۶۲	کل دہ فرد عشر	۲۷۶	م ظ ش	۹۲	ا ح کل دہ ضع
الثالث		۳۶۰	کل دہ فرد کل	۳۶۸	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۶۵	کل دہ فرد عشر	۳۶۵	ظ م ش	۳	ب ی کل دہ ضع
الرابع		۳۸	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۶	کل دہ فرد عشر	۳۶	کل دہ فرد دہ عشرین	۳۶	م ظ ش	۱۲	ا ح کل دہ ضع
الخامس		۲۷۶۰	کل دہ فرد عشر	۲۶۲۵	کل دہ فرد عشر	۲۱۱۶	کل دہ فرد دہ عشرین	۲۰۷۰	غ ظ ش		
السادس		۶۲	کل دہ فرد خمسه واربعین	۶۰	کل دہ فرد کل	۷۲	کل دہ فرد عشر	۶۱	غ ظ ش		

واگر کل دخمس را فصل کنند و باقی را یکی کل دتسع است بود دتسم متساوی ابعاد کل دخمس کل زوج من تسعه عشر کل زوج من تسعه عشر شود و اضعاف ازین ترتیب ثابت شاد

واکر باقی رابسه قسم متساوی کنند و دو قسم رابکی سازند ۞ اکر فصل از طرف حدّت بود ابعاد کل سدس کل وجزء من احد عشر من کل وجزء من ثلثه وعشرین بود وبسبب مذکور بمجهور شد ۞ واکر از طرف ثقل بود ابعاد کل سدس کل وجزء من احد عشر کل وجزء من احد وعشرین بود ۞ واصناف برین وجه یکی در جدول است ۞

عدد الاضافات	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	القالب الحاوی للاضافه	النظم الحاوی مع الاضافه
الاول	کل سدس کل	۲۸	کل فتح اخر عشر	۲۴	کل وزن اخر وعشرون	۲۲	سطح مثلثی	ب ز کل سدس
الثانی	کل فتح اخر عشر	۸۸	کل وزن اخر عشر	۸۴	کل سدس کل	۷۷	سطح مثلثی	ا ح کل سدس
الثالث	کل سدس کل	۲۸۸	کل فتح اخر عشر	۲۶۴	کل وزن اخر وعشرون	۲۳۱	سطح مثلثی	ب ز کل سدس
الرابع	کل وزن اخر عشر	۲۴۶	کل سدس کل	۱۹۲	کل وزن اخر وعشرون	۱۶۸	سطح مثلثی	ا ح کل سدس
الخامس	کل وزن اخر عشر	۸۴	کل سدس کل	۷۷	کل وزن اخر وعشرون	۶۶	غیر سطحی	
السادس	کل فتح اخر عشر	۲۴	کل سدس کل	۲۲	کل فتح اخر عشر	۲۲	غیر منحل	

واکر کل وسبع فصل کنند وباقی را کل سدس است بر دو قسم کنند ابعاد کل وسبع کل وجزء من اثنی عشر کل وجزء من ثلثه عشر باشند ۞ واین اول اجناس فوبیت واورا غیر المصل اول کویند ۞ واصناف ان جنانک در جدول است ۞

عدد الاضافات	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	القالب الحاوی للاضافه	النظم الحاوی مع الاضافه
الاول	کل وسبع کل	۱۰۴	کل وزن ای عشر	۹۱	کل فتح اخر عشر	۸۴	سطح مثلثی	ب ز کل سدس
الثانی	کل وزن بر عشر	۲۸	کل فتح اخر عشر	۲۶	کل وزن اخر عشر	۲۴	سطح مثلثی	ا ح کل سدس
الثالث	کل وسبع کل	۱۶	کل وزن اخر عشر	۱۴	کل فتح اخر عشر	۱۳	سطح مثلثی	ب ز کل سدس
الرابع	کل وزن ای عشر	۳۶۴	کل فتح اخر عشر	۳۳۶	کل وزن اخر عشر	۳۱۲	سطح مثلثی	ا ح کل سدس
الخامس	کل فتح اخر عشر	۱۹۶	کل وزن اخر عشر	۱۳۶	کل وزن اخر عشر	۱۲۶	غیر سطحی	
السادس	کل وزن بر عشر	۱۱۲	کل وسبع کل	۱۰۴	کل وزن ای عشر	۹۱	غیر منحل	

واکر باقی رابسه قسم کنند و دو رابکی سازند ۞ اکر فصل از طرف ثقل باشد ابعاد کل وسبع باشد و کل وجزء من سته عشر و مهجور باشند و ایراد ان از منفعت خالی هرجند در شریفه موضوع است ۞ واکر از طرف حدّت باشد ابعاد کل وسبع کل وتسع کل وجزء من عشرین باشند ۞ واین جنس را منفصل اضعف خواند جنانک بعد ازین بیاید ان شاء الله ۞ واکر کل وشش فصل کنند باقی رابکی کل وخمسه اجزاء من سبعه وعشرین بود و دوم را قسم کنند ابعاد کل وشش کل وخمسه اجزاء من اربعه وخمسین کل وخمسه اجزاء من تسعه وخمسین بود ۞ واورا غیر المفصل ثانی کویند واین نیز مهجورست و دور ایراد ان نایده تر اکرچه در شریفه مذکورست ۞ واکر باقی رابسه قسم کنند و دو رابکی سازند اکر فصل از طرف ثقل بود ابعاد کل وشش کل وخمسه اجزاء من ثلثه واربعین کل وخمسه اجزاء من احد وثمانین بود ۞ واکر از طرف حدّت باشد ابعاد کل وشش کل وعشره اجزاء من احد وثمانین کل وخمسه اجزاء من احد وتسعین باشد وهر دو رد مهجور و ایراد ایشان بی فایده واکرچه در شریفه اول را ایراد کرده است ۞ واکر کل وتسع فصل کنند وباقی رابکی کل وخمسه است دو قسم کنند ابعاد کل وتسع کل وعشر کل وجزء من احد عشر بود ۞ واورا غیر المفصل ثالث خواند وجون این بعینه مفصل ثالث است جنانک بعد ازین بیاید ایراد ان درین موضع وتسمیه بغیر المفصل ازناست بغایت دورست ۞ واکر باقی راسه قسم کنند و دو را یکی سازند اکر فصل از طرف حدّت باشد ابعاد کل وتسع کل وجزء من خمسه عشر کل وجزء من سبعه عشر بود ومهجور باشد ۞ واکر از طرف ثقل بود اقسام کل وتسع کل وشش کل وجزء من خمسه عشر بود ۞ وجون این جنس بعینه منفصل اوسط است جنانک بعد ازین بیاید تسمیه ان بغیر المفصل نامناسب بود وایراد ان درین موضع از قاعده ترتیب دور ۞ واکر دو نیمت بعد ثوالث فصل کنند وباقی را

ثالث

ثالث سازند ازا ذو التضعیف خوانند ۞ واوین نوع اجناس توکت سه جنس بود ۞ اول انک ضعف وسبع فصل کنند وباقی کل وجزء من سته واربعین بود ۞ واورا الموکت وورا المضعیف الاول خوانند ۞ واصناف ان سه بود جنانک مثبت است ۞

عدد الاضافات	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	القالب الحاوی للاضافه	النظم الحاوی مع الاضافه
الاول	کل وسبع کل	۴۳	کل وسبع کل	۴۱	کل وزن ای عشر	۳۸	مثبت	ب ز کل سدس
الثانی	کل وسبع کل	۹۶	کل وزن ای عشر	۸۶	کل وسبع کل	۷۶	غیر مثبت	ا ح کل سدس
الثالث	کل وزن ای عشر	۱۶۶	کل وسبع کل	۱۴۸	کل وزن ای عشر	۱۳۱	مثبت	ا ح کل سدس

دوم انک ضعف کل وشش فصل کنند وباقی بعد بقیه بود اعنی کل وثلثه عشر جزء من ماتی وثلثه واربعین وانرا ذو المدتی وذو التضعیف الثانی خوانند وهر چند بقیه از ابعاد ملایم نیست اما جون در مسموع میان کل وجزء من سته عشر جزء کل وجزء من سته عشر جزء منزه بنوذ از انجهت ملایم بود ۞ واصناف ان اینست ۞

عدد الاضافات	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	القالب الحاوی للاضافه	النظم الحاوی مع الاضافه
الاول	کل وشش کل	۳۲۴	کل وشش کل	۲۸۸	کل وشش کل	۲۵۶	مثبت	ب ز کل وشش
الثانی	کل وشش کل	۲۹۶	کل وشش کل	۲۶۳	کل وشش کل	۲۳۳	مثبت	ا ح کل وشش
الثالث	کل وشش کل	۲۸۸	کل وشش کل	۲۵۶	کل وشش کل	۲۲۶	غیر مثبت	

سیم انک ضعف کل وتسع فصل کنند وباقی کل وسته اجزاء من خمسه وسبعین بود وانرا ذو التضعیف ثالث خوانند ۞ وورین جنس نیز باقی اکرچه مایم نیست اما در مسموع جون میان اوسیان کل وجزء من خمسه عشر جزء منزه بنوذ ملایم بنوذ ۞ واصناف ان اینست ۞

عدد الاضافات	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	البعد	الاعداد	القالب الحاوی للاضافه	النظم الحاوی مع الاضافه
الاول	کل وتسع کل	۱۶۵	کل وتسع کل	۱۵۰	کل وزن بر دوس	۸۱	مثبت	ب ز کل وشش
الثانی	کل وزن کل	۳۲۴	کل وتسع کل	۲۷۵	کل وتسع کل	۲۴۳	مستقیم	ا ح کل وشش ب ز کل وشش
الثالث	کل وزن کل	۱۸۵	کل وزن کل	۱۹۲	کل وزن کل	۱۳۵	مثبت	ا ح کل وشش

واکر دو بعد متوالی از اجناس فصل کنند وباقی را ثالث سازند انرا جنس منفصل کویند وقوت ان سه نوع بود ۞ اول انک بعد کل وسبع وکل وشش فصل کنند وباقی کل کل وجزء من سبعه وعشرین بود وانرا منفصل اول کویند ۞ واصناف ان اینست ۞

دوم انک بعد کل و ثمن وکل و تسع فصل کنند وباقی کل و جزء من خمسه عشر بود وانرا متصل اوسط کویند وان بعینه نوع دوم بود از اجزا المتصل الثالث ∴ و اصنافش اینست ∴

عدد الاصناف	الاعداد ا	الابعاد	الاعداد ب	الابعاد	الاعداد ج	الابعاد	الاعداد د	القاب الاصناف	النظر الخاص من الاصناف
الاول ا ب ج	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و جزء من اربعه وعشرین	[illegible]	[illegible]	ب د کل و سدس
الثانی ج ب ا	[illegible]	کل و جزء من سبعه عشر	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و سدس
الثالث ا ج ب	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و جزء من سبعه عشر	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	ب د کل و سدس
الرابع ب ج ا	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و جزء من اربعه وعشرین	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و سدس
الخامس ب ا ج	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من اربعه وعشرین	[illegible]	[illegible]	
السادس ج ا ب	[illegible]	کل و جزء من سبعه عشر	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	

دوم انک بعد کل و ثمن وکل و تسع فصل کنند وباقی کل و جزء من خمسه عشر بود وانرا متصل اوسط کویند وان بعینه نوع دوم بود از اجزا المتصل الثالث ∴ و اصنافش اینست ∴

عدد الاصناف	الاعداد ا	الابعاد	الاعداد ب	الابعاد	الاعداد ج	الابعاد	الاعداد د	القاب الاصناف	النظر الخاص من الاصناف
الاول ا ب ج	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و ربع
الثانی ج ب ا	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	ب د کل و ربع
الثالث ا ج ب	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و خمس
الرابع ب ج ا	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	ب د کل و خمس
الخامس ب ا ج	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و ربع ب د کل و خمس
السادس ج ا ب	[illegible]	کل و جزء من خمسه عشر	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و خمس ب د کل و ربع

سیم انک بعد کل و تسع وکل و عشر فصل کنند وباقی کل و جزء من احد عشر بود وانرا متصل ثالث کویند و اصنافش اینست وان بعینه نوع اول است از اجزا المتصل الثالث

عدد الاصناف	الاعداد ا	الابعاد	الاعداد ب	الابعاد	الاعداد ج	الابعاد	الاعداد د	القاب الاصناف	النظر الخاص من الاصناف
الاول ا ب ج	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	[illegible]	ب د کل و خمس
الثانی ج ب ا	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و خمس
الثالث ا ج ب	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	ب د کل و خمس
الرابع ب ج ا	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و خمس
الخامس ب ا ج	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	[illegible]	
السادس ج ا ب	[illegible]	کل و جزء من احد عشر	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	

واکر دو بعد غیر متوالی بخطی یک نسبت فصل کنند وباقی را ثالث سازند انرا منفصل خوانند و ترتیب اورا سه جنس بود ∴ اول انک کل و سبع وکل و تسع فصل کنند وباقی کل و جزء من عشرین بود وانرا منفصل اضعف خوانند ودر اوایل جداول اشارتی بدین رفت ∴ و اصنافش چنین بود ∴

عدد الاصناف	الاعداد ا	الابعاد	الاعداد ب	الابعاد	الاعداد ج	الابعاد	الاعداد د	القاب الاصناف	النظر الخاص من الاصناف
الاول ا ب ج	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	[illegible]	ب د کل و سدس
الثانی ج ب ا	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و سدس
الثالث ا ج ب	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ب د کل و سدس
الرابع ب ج ا	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و سدس
الخامس ب ا ج	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	[illegible]	ب د کل و خمس
السادس ج ا ب	[illegible]	کل و جزء من عشرین	[illegible]	کل و سبع کل	[illegible]	کل و تسع کل	[illegible]	[illegible]	ا ج کل و خمس

دوم انک کل و ثمن وکل و عشر فصل کنند وباقی کل و ثلثه وعشرین جزء باشد من مائتین وسبعه وستین وانرا منفصل معتدل خوانند و بعد باقی اکرچه ملایم نیست اما چون در مسموع از کل و جزء من ثلثه عشر ممیز نبود از انجهت ملایم بود ∴ و اصناف آن اینست ∴

عدد الاصناف	الاعداد ا	الابعاد	الاعداد ب	الابعاد	الاعداد ج	الابعاد	الاعداد د	القاب الاصناف	النظر الخاص من الاصناف
الاول ا ب ج	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
الثانی ج ب ا	[illegible]	[illegible]	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	
الثالث ا ج ب	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	
الرابع ب ج ا	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	
الخامس ب ا ج	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	
السادس ج ا ب	[illegible]	[illegible]	[illegible]	کل و ثمن کل	[illegible]	کل و عشر کل	[illegible]	[illegible]	

واکر کل و تسع وکل و جزء من احد عشر فصل کنند باقی کل و عشر بود و حینئذ این جنس متصل ثالث شود بعینه ∴

فصل ششم در تقسیم ذو الاربع بچهار قسم

بعد ذو الاربع را چند نوع از قسمت بچهار بعد منقسم می توان کرد برخلاف قیاس لکن مناسبترین از تقسیمات دو نوع بود ∴ نوع اول انک کل و جزء من اثنی عشر از و فصل کنند بعد از ان کل و جزء من ثلثه عشر بعد از ان کل و جزء من اربعه عشر کی باقی ماند کل و خمسه اجزا من احد وسبعین برین صورت ∴ و ظاهر است کی نغمه اثقل را با سیم نسبت کل و سدس بود و ثانی با رابع همچنین و ثالث با طرف احد بر نسبت کل و سبع بود ∴ و نوع دوم انک ان بعد را با بعاد کل و جزء من اثنی عشر کل و جزء من ثلثه عشر کل و جزء من اربعه عشر کل و جزء من خمسه عشر قسمت کنند برین صورت ∴ واین جنس نیست و چهار صنف بود چه حاصل ضرب چهار در سه و انکاه در دو ∴ و صنف اول انک ابعادش بر ترتیب مذکور بود اعظم در طرف و سایر ابعاد بر ولا با اصغر منتهی شود بطرف احد چنانک موضوعست ∴ و این صنف ملایم بود و صفات مشهور و اصناف دیکر غیر مستعمل و ضعیف الاتفاق ∴ و روشن است کی نغمه اثقل را با سیم نسبت کل و سدس بود و با چهارم کل و ربع و سیم را با طرف احد نسبت کل و سبع ∴ و چون ازین جنس کل

وچون جمله عشر افزاید کنند باقی کل وربع بود منقسم ازطرف ثقل بکل وحزمن اثنی عشر وکل وحزمن ثلثه عشر وکل وحزمن اربعه عشر وازین جنسی بود مشهور کثیر الاستعمال واصناف اوشش بود ۰ اما صنف اول ملائم ترین اصناف بود برین صورت ۰ وچون این جنس جزدیست ازجنس اول پس هرکه کی اول باشد دوم باشد وبرعکس ۰ وبعضی ازمتاخران اول راجنس مفرد اول میخوانند ودوم راجنس مفرد دوم ۰

فصل هفتم درمراتب ملائمت اجناس

مذکور واین اجناس درانفاق وملائمت مختلف باشند بعضی ضعیف الانفاق باشند وبعضی انواع جنس لین ران سی وشش وصنف باشند ۰ وازترتیب آنها بملائمت جنس نامزد اول ۰ واما راسم درغات بود ۰ واما ازاجناس قوت گفته اند کی جنس اول شهود کثیر الاستعمال است ودیگر ثانی تاخاس ۰ واما سادس متوسط الانفاق بود ۰ واما اجناس سه گانه ذوالتضعیف با اضافش ملائم وکثیر الاستعمال باشند ودیگر ثالث متصلات ۰ واما اجناس قوت منفصل ضعیف الانفاق باشند بنسبت با اجناس قوت ومتوسط بنسبت با اجناس لین

فصل هشتم دربیان آنک بعضی ازین انواع متزوال است وبعضی مامجهول

درنفس ازطریق سامعه ۰ وحضور بعضی ازین اجناس مشابهت چنانک تفریحیان انها چربدنت نظر دلطف سامعه متوان کرد وازین جهت نزدیکتران کی زیادت ارتیاضی بسماع الحان ونغمات یافته باشند ازیکدیگر متنفر باشند ۰ وچون چنین بود در استعمال الخ اقوی بود اقتصار منودن وبواقی مامجهول ماند ۰ اکنون گفته اند کی جنس قوت اول وثانی وثالث اعنی غیر متصلات باتمامت اصناف مشابه متصلات است باتمامت اصناف هرمکی مشابه نظیرخود ۰ وچون اول ازدوالتضعیف مشابه جنس ثالثیست ۰ ورقتیست درجنس اول بدرک بنایت صعبترست ودوثانی باعتدال نزدیکتر واجوم دوم بستعمل شد واول مجهول ماند ۰ واما غیم مشابه متصل اوسط است ازجهت تشابه مثل ومثل ومنع ۰ وچون متصلات قوت نوازغیر متصل است متصلات اکمفا نوزند ۰ وچون آنها نیز ازتشابه مم خالی نبوزند ومتصل اوسط سفق ترین همه بود براصناف اول اکمفا نوزند وازاجناس دوالتضعیف بدرم کی انرا ذوالمدتین گویند ازاول مستغنی شدند ۰ ومتصل اول ازغیم ذوالتضعیف بس حاصل ان شد کی ازاجناس برمتصل اوسط وذوالمدتین اصمار نوزند ودرانواع الحان آنها مستعمل داشتند وباقی مامجهول ماند بسبب مذکور

فصل نهم درتقسیم ذوالخمس بسایرانقسام

پیش ازین گفتیم کی چون طنین را باقسام ذوالاربع اضافت کنند انقسام ممکنه ذوالخمس بیرون آید الاباشد وان یک صورت است بحسب اسقرا وبیان این سخن ان است کی چون از اضافت طنین بزد الاربع ذوالخمس حادث می شود بس هرگه کی طنین رابا بعاد جنس اضافت کنند خواه کی اضافت ازطرف ثقل باشد وخواه کی ازطرف حدت وخواه کی درو سط ذوالخمس حاصل شود وانقسام ممکنه ذوالخمس خالی نباشد ازان کی یا ازالف بعضی ازان ابعاد ذوالاربع حاصل شود یا ازالف هیچ ازان ابعاد ذوالاربع حاصل نشود ۰ اگرحاصل شود ومعاونت کی آن ابعاد مخصوصست درابعاد اجناس مذکور پس درتعیین این نوع ازانقسام ذوالخمس اضافت طنین بان ابعاد کافی بود بیکی ازان وچون سه گانه خواه کی طنین رادرحال اضافت تقسیم نکنند بردوقسم چنانک درا عاب امرجهت تاکنند چنانک یا درانفاق افتد ۰ وچون انقسامات ذوالاربع چنانک مبین شد وبعد ازین مضبوط تزکردند ۸۱ بزد وبا جنس مفرد اول ۸۲ وهرفنی جرجنس مفرد سه بعد وازترکیب طبینی ان سه چهارقسم حادث گردد چه طبینی یا درطرف ثقل اش مقدم برهمه یا تالی اول یا تالی دوم یا درطرف حدت تناخر ازهمه پس ازرکب طبینی با ابعاد دسه گانه اجناس ۴۳ قسم ازانقسام ذوالخمس حاصل شود واگرطبینی رابا ابعاد صنف اول مستعمل ازجنس مفرد اول خلط کنند پنج قسم دیگر ازانقسام ذوالخمس حاصل اید ۰ پس نوع اول ازانقسام ذوالخمس اعنی یک ازتالف معنی اعداد ان دو

الاربع حاصل ان ۳۲۹ قسم بزد ۰ وبدین انقسام طبینی راغیر منقسم فرض کرده ایم واگرانرا قسمت کنند انقسام زیادت کردد ۰ وانصل ان انقسام ان بزدکی حافظ ذوالاربع باشد ازطرف ثقل بعد ازان انک حافظ ذوالاربع بزد ازطرف حدت ۰ واگرحاصل نشود انرا بطرف استقرا استخراج باید کرد وان بحسب استقرا محصرست درین صورت کی کل وخمس ازطرف اثقل وفصل کنند وازان بعد ازطرف اثقل کل وحزمن ثلثه عشر فصل کنند وبعد ازان کل وحزمن اثنی عشر تا ازبعد کل وخمس کل وحزمن خمسه وثلثین باشد ۰ غیر ازان کل وربع باقی تا بعد کل وخمس از طرف اثقل وکل ومنع ازطرف احد قسمت کنند برین صورت ۰ وبعضی متاخران این قسم راجنس مفرد اصغر میخوانند ۰ وچون ازین جنس کل وربع کی طرف احدث انراکنند باقی جنسی بزد مستعمل نفس خود کی کل وخمس بزد محیط باشد

باشد ومنقسم بسه بعد وانراصوتی بزد خاص مثل درنفس ونسبت نغمه اثقل باغمه سیم کل وسدس بزد ۰ وبعضی متاخران این باقی راجنس اصغر می خوانند ۰ وازنوع اول ازانقسام ذوالخمس یکی آن است کی ذوالاربع ازطرف اثقل فصل کنند وانراسیم صنف خاص یاسادس ازغیر متصل اول چه هردو درسمع متشابه باشند منقسم کنند وطنین باقی رابکل وحزمن اثنی عشر ازطرف ثقل وکل وحزمن سته وعشرین ازطرف حدت برین صورت وباشد کی طنین رابکل وحزمن ثلثه عشر ازطرف ثقل باقی رابا کل وحزمن اثنی وعشرین بزد قسمت کنند ۰ وبدین وجه ازتقسیم ذوالخمس شش نغمه حاصل اید کی اول را باجهارم نسبت ذوالاربع بزد ودوم چنین ثانی را باخامس برنسبت کل وسدس وسوم رابا سادس کل وشش برین صورت ۰ وبعضی ازمتاخران این قسم راجنس مفرد اعظم می خوانند ۰ ویکی دیگر ازانقسام ذوالخمس ان است کی ذوالاربع ازطرف احد فصل کنند وانراتقسیم صنف اول ازمتصل اوسط قسمت کنند وطنین باقی رابکل وحزمن اثنی عشر ازطرف ثقل وکل وحزمن سته وعشرین اوطرف حدت برین صورت

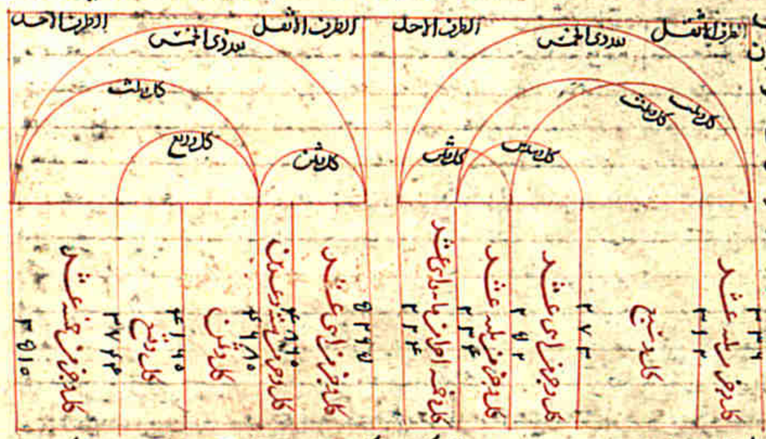

ودرین تقسیم سیم باپنج کل وسدس بزد واول باسیم کل وشش وبعضی متاخران این قسم راجنس مفرد متوسط می خوانند ۰ وباشد کی دین تقسیم ذوالاربع مذکور را باقسام جنس غیر متصل اول قسمت کنند باابعاد برین ترتیب بزد کل وحزمن اثنی عشر کل وحزمن سته وعشرین کل وسبع کل وحزمن ثلثه عشر کل وحزمن اثنی عشر ۰ واستخراج اعداد بدین طریقه گذشته اسان بود ۰ وبرتقدیر دیگر احتمالات بدین استخراج اجناس دیگر کی مذکور نیست مشتمل نبود ۰ وما بدین قدر اقتصار کردیم باتطویل نه احتیاج افتاد

فصل دهم دربیانی مباحث اجناس بعضی ازابواب این فن گفته اند کی جنس سه بعوست کی ذوالاربع مشعرف ان بزد ۰ واین تعریف جامع نیست چه اجناس مفرده ازان خارج می افتد وبعضی گفته اند کی جنس نغمه است کی یکی ازابعاد وسطی مشعرف ان بود ۰ واین نیز هم جامع نیست چه جنس اصغر خارج می اشد ۰ مکرتعریف ابعاد وسطی بدان کنند کی ابعادی بود اصغر ازذوالکل واعظم ازکل وربع وحق اینست چه ابعاد لحنی بحقیقت ابعادیست کی اجناس قوت ازان تالیف یابند وبسبب ملائمت نام وکمال لحن گردند ۰ ومعلوم شد کی کل وربع وکل وخمس وکل وسدس درتقسیم سبب مناسب تالیف است بس آنهارا ابعاد لحنی خواندن مناسب باشد ۰ وازابعاد عظام نیستند بس بحقیقت از اوساط باشند ۰ اکنون اتمام را بطریق حصر یاد کنیم تاحاصل مباحث گذشته مضبوط شوند وگوییم جنس دوقسم است لین وقوی ولین سه قسم راسم ولون وناظم وهرمکی دوقسم اضعف واشد وهرمکی شش صنف بس اصناف لین ۳۶ بود ۰ وقوی چهارقسم غیر متصل ذوالتضعیف ومتصل ومنفصل ۰ وغیر متصل سه قسم غیر متصل اول اضعف وثانی معتدل وثالث اشد وهرمکی دوقسم هرقسمی شش صنف ۰ وذوالتضعیف سه قسم اول وثانی وثالث وهرمکی سه صنف ۰ ومتصل سه قسم وهرمکی شش صنف ۰ ومنفصل دوقسم وهرمکی شش صنف بس مجموع اصناف ۱۱۲ بود اما چون هیچ نوع ازغیر متصل ساقط است سه ازان بسبب اشمال برابعد غیر ملائم ودو بسبب تکرار بس اصناف ۸۱ بزد وچنانک درین دایره مثبت است ۰ واین اخر مقاله سیم است ازموسیقی

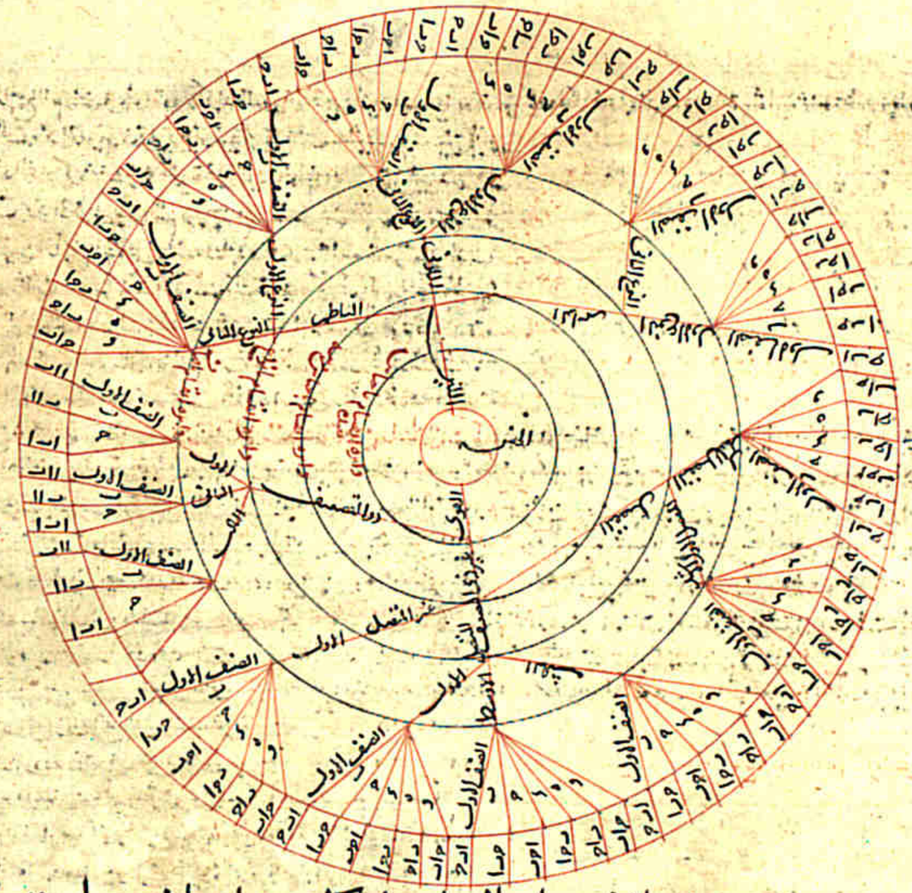

مقالت چهارم از فن چهارم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

در ترتیب اجناس در طبقات ابعاد عظام و ذکر نسب و اعداد آن و او مشتملست بر چهار فصل و خاتمه

فصل اول

در ترتیب ذو الاربع و طینی در بعد ذو الکل و ذو الکل مرتین و اصناف آن و اسامی هر یک از مباحث گذشته معلوم شد کی در جمع رعایت ابعاد عظام واجب است خصوصا در طرفین جمع پس طریق استخراج جموع تقسیم ابعاد عظام بود باقسام ممکنه ؛ و چون اشرف ابعاد عظام ذو الکل است عنایت بر اقسام او مقصور شد ؛ و چون معلوم است کی ذو الکل از دو ذو الاربع طینی مرکب است و اقسام ذو الاربع کی باجناس موسومست محصل پس از تالیف دو جنس و یک طینی نوعی از تقاسیم ذو الکل کی آنرا دور خوانند حاصل آید اکنون می گوییم ازین دو ذو الاربع هر آینه یکی در طرف ثقل افتد و دیگری در طرف حدت اول را ذو الاربع اول و طبقه اولی خوانند و دوم را ذو الاربع دوم و طبقه ثانیه و طینی را درین مقام فاصله گویند ؛ پس از ترکیب این سه سه صنف حاصل آید ؛ اول آنک فاصله در طرف اثقل بود و آن دو طبقه در طرف احد بیکدیگر متصل و اعدادش چنین ۹ ۱۲ ۱۶ ۱۸ ؛ دوم آنک فاصله در طرف احد بود و آن دو طبقه در طرف اثقل بیکدیگر متصل و اعدادش چنین ۸ ۹ ۱۲ ۱۶ ؛ سیم آنک فاصله میان آن دو طبقه فصل کنند و اعدادش این ۶ ۸ ۹ ۱۲ ؛ و چون بعد ذو الکل مرتین مشتمل است بر جمله نغم و حواد آن پس رونق و طراوت جمع این بعد زیادت بود از سایر جموع دیگر ابعاد و او مرکب است از دو ذو الکل یکی اثقل و یکی احد پس در هر یکی از آن در اصناف سه گانه اعتبار توان کرد ؛ و چون تالیف میان اصناف هر دو اعتبار کنند اصناف اقسام ذو الکل مرتین نه بود حاصل ضرب سه در سه ؛ و درین اقسام ذو الاربعی را کی در طرف اثقل ذو الکل احد باشد طبقه ثالثه گویند و آنرا کی در طرف احد بود طبقه رابعه ؛ و بباید دانست کی در اسامی اصناف و فاصله میان ارباب این فن خلاف است ؛ اما شیخ ابو نصر رحمه الله چنین آورده است کی هرگاه کی فاصله میان طبقات بعد افتد چنانک طبقات بعد بدان سبب متتالی نباشد آنرا بعد انفصال خوانند ؛ و هرگاه کی ضعف ذو الاربع اثقل از ضعف ذو الاربع احد بطینی مفصول

بود

بود آنرا جمع تام منفصل خوانند و اگر نه متصل ؛ و هر یکی را ازین دو اعنی منفصل و متصل اگر وضع ابعاد در ذو الکل اثقل او مشابه وضع ابعاد در ذو الکل احدش بود آنرا غیر منتقل و غیر متغیر خوانند و شیخ رئیس غیر مستحیل نیز خوانند و اگر مشابه نبود آنرا منتقل و متغیر خوانند و مستحیل نیز و غیر منتقل اشرف بود از منتقل پس قسم اول و دوم منفصل غیر متغیر بود و سیم متصل غیر متغیر و آنرا جمع اجتماع خوانند و رابع و خامس و تاسع متصل متغیر و سادس و سابع و ثامن منفصل متغیر ؛ و چون می خواهیم کی هر یکی را اسمی خاص بود قسم ثالث را کی یک صنف بیش نیست باسم خاص خودش اعنی جمع اجتماع خوانیم و بواقی را باسم قسم خود مقرون باول و ثانی و ثالث بحسب رتبت خود چنانک درین جدول موضوع است و آرم طینی و ت و قم در الاربع ؛

اسامی الجموع	المنفصل الاول	المنفصل الثانی	المنفصل الثالث	المنفصل الرابع	المنفصل الخامس	المنفصل السادس	المنفصل السابع	المنفصل الثامن	المنفصل التاسع
ذو الکل الاثقل	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ذو الکل الاحد	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	الاول	الثانی	الثالث	الرابع	الخامس	السادس	السابع	الثامن	التاسع

فصل دوم در عدد نغمات هر جمعی و اسامی هر یک

چون اصناف جمع تام معلوم شد بباید دانست کی هر یکی از طبقات این اصناف ابعاد هر جنسی از اجناس مذکور غیر مفردات ترتیب کرده اند و مفردات را بی ؛ اما جنس مفرد اول بسبب صغر ابعاد او چه او ترتیب آن با نظیر خود تالی ابعاد صغار لازم آید و آن سبب تنافر گردد ؛ و اما ثانی بهمین وجه و بآن وجه نیز کی مستغرق ذو الاربع نتواند بود ؛ و اما سایر مفردات بسبب آنک هر طبقه بدان ابعاد وافی نیابد ؛ پس اگر در هر طبقه جنسی باشد غیر مفرد درین اصناف نه گانه مثلا در منفصل غیر متغیر دوم ضعف ذو الاربع مشتمل بر هفت نغمه بود بسبب اشتمال او بر شش بعد و ذو الکل بر هشت و با طبقه ثالثه مشتمل بر یازده و با طبقه رابعه مشتمل بر چهارده و تمام ذو الکل مرتین مشتمل بر پانزده ؛ و در همه اصناف ذو الکل اثقل مشتمل بر هشت نغمه بود و ذو الکل احد بر هفت و ذو الکل مرتین بر پانزده ؛ و در سایر اصناف بقیاس مذکور نغمات هر بعدی معلوم توان کرد ؛ و هر یکی را ازین نغم پانزده گانه اسمیست بیونانی و اسمی بعربی و چون اسامی یونانی مهجورست ما بر ایراد اسامی بلغت عرب اقتصار نماییم ؛ اکنون بباید دانست کی نغمه اول از ذو الکل اثقل اعنی اثقل نغمات او را ثقیله المفروضات خوانند و دوم را ثقیله الرئیسات و سیم را واسطه الرئیسات و چهارم را حاده الرئیسات و پنجم را ثقیله الاوساط و ششم را واسطه الاوساط و هفتم را حاده الاوساط و هشتم را الوسطی ؛ و این اسامی هرگز نگردد و اما در ذو الکل احد اگر فاصله در طرف اثقل بود نهم را فاصله الوسطی خوانند و دهم را ثقیله المنفصلات و یازدهم را واسطه المنفصلات و دوازدهم را حاده المنفصلات و سیزدهم را ثقیله الحادات و چهاردهم را واسطه الحادات و پانزدهم را حاده الحادات ؛ و اگر فاصله در طرف احد بود نهم و دهم و یازدهم را متصلات خوانند بترتیب مذکور اعنی ثقیله و واسطه و حاده و دوازدهم و سیزدهم و چهاردهم را حادات همچنان و پانزدهم فاصله الحادات ؛ و اگر فاصله در وسط بود نهم و دهم و یازدهم را متصلات خوانند بهمان وجه و دوازدهم را فاصله المتصلات و بواقی را حادات بهمان وجه ؛ و ما این اسامی را در جدولی وضع کردیم تا بر طالب ضبط آن آسان تر بود برین گونه و بباید دانست کی قدما جمعی را کی از ترکیب ذو الکل اثقل با طبقه ثالثه از ذو الکل احد حاصل آید و نسبت اثقل نغم آن با احد نسبت ذو الکل و الاربع بود جمع کامل خوانده اند و حکما متاخر چون شیخین و غیر ایشان برین تسمیه اعتراض کرده اند و گفته کی اگر علت تسمیه بکامل آن است کی این جمع مشتمل بر جمیع نغماتی کی مقومات الحان باشند می توان بود پس جمع ذو الکل باین اسم اولی باشد ؛ و اگر آن است کی این جمع مشتمل بر نغمات مقومه و حواد بعضی می تواند بود پس جمع ذو الکل مرتین بدین اسم اولی باشد چه آن جمع مشتمل است بر نغمات مقومه و بر جمیع حوادان ؛ و حمل تسمیه بر آن کرده اند کی متقدمان را اطلاع بر جمعی کی از آن عظیم ترست نیفتاده است بدان سبب بر آن اقتصار نموده اند و او را کامل خوانده ؛ و این اعتراض اگر چه بجای خود است اما عذر کی خواسته اند قوی ضعیف و عظیم واهی است چه محمل مذکور نسبت با کمال اجتهاد قدما در تفتیش لطایف و استکشاف حقایق و استخراج غواص عظیم مستبعد است سیما درین صورت کی بادنی نظری محصل آنرا معلوم شود کی بعدی عظیم تر از ذو الکل و الاربع توان یافت

ارقام نغمه	چون فاصله در طرف اثقل بود	چون فاصله در طرف احد بود	چون فاصله در وسط بود
ا	ثقیله المفروضات	ثقیله المفروضات	ثقیله المفروضات
ب	ثقیله الرئیسات	ثقیله الرئیسات	ثقیله الرئیسات
ج	واسطه الرئیسات	واسطه الرئیسات	واسطه الرئیسات
د	حاده الرئیسات	حاده الرئیسات	حاده الرئیسات
ه	ثقیله الاوساط	ثقیله الاوساط	ثقیله الاوساط
ز	واسطه الاوساط	واسطه الاوساط	واسطه الاوساط
و	حاده الاوساط	حاده الاوساط	حاده الاوساط
ح	الوسطی	الوسطی	الوسطی
ط	فاصله الوسطی	ثقیله المتصلات	ثقیله المتصلات
ی	ثقیله المنفصلات	واسطه المتصلات	واسطه المتصلات
ک	واسطه المنفصلات	حاده المتصلات	حاده المتصلات
ل	حاده المنفصلات	ثقیله الحادات	فاصله المتصلات
م	ثقیله الحادات	واسطه الحادات	ثقیله الحادات
ن	واسطه الحادات	حاده الحادات	واسطه الحادات
س	حاده الحادات	فاصله الحادات	حاده الحادات

وازين فهميه راسببي مناسب هست وهمانا يكي نظر متقدمان دين نتيجه بران معني بوده باشد . وان معني اينست كي حلوق انساني دراعلب امر مجاوزت ازين بعد نمي تواند كردن كلفتي واين از انهاست كي بتجربه واستقرا دريابند وچون ازين بعد كذشت كلفت طاري شود نفع راكذر كند وبهجت ادارا نبود پس چون ابن بعد اعني ذوالكل الاربع اعظم بعدت بود كي مستغرق جمعي است دراستعمال بحسب حلوق بي كلفتي ازابعاد عظام برو اقتصار كردن وازان مجاوز نكردن واورا كامل خواندن چه بحسب آدا حلوق انرابي كلفتي ازان بعد اعظم واكمل بناشد پس اين نتيجه بحسب عالم اخلوق است به بحسب انك درنفس امرست . والله اعلم بحقيقة الحال

فصل سيم در اصناف جموع بتفصيل چون اصناف

جموع برسبيل اجمال معلوم شد اكنون باقسام ان برسبيل تفصيل اشارتي كنيم وكويم چون اقسام جموع از تربيت الجناس مذكور در طبقات جموع نه كانه حاصل مي شود وبرسبيل تفصيل ترتيب جمله اجناس ودران جموع بتطويل احتاج نيفتد پس ما برترتيب شرف مخصوص بود وبعضي جموع مهم بران وجه اقتصار نمائيم تا بعد ازانك اقسام جموع افضل شد اشد شاني شود استخراج ساير اقسام را . وچون پيش ازين معلوم شد كي اجناس لينه بارها مهجورست واز اجناس قويه بعضي مايل بطرف شدت وبعضي بطرف ارخاو مشترك متشابه الصور خصوصا بسبب باعتبار تراض وتراع الحان ومعتدلترين انها ذا التضعيف ثاني ومتصل اوسط وبعضي اصناف متصل اوسط متشابه بعضي است ومناسب ترين انها صنف اول ثاني وخاص پس از اجناس برند واز اصناف برسه صنف جنس اول واين سه صنف ازجنس اخير انتصار اتفاق افتاد . ومجتنبين معلوم شد كي افضل جموع غير متغيرست وازان جموع كي درو ذوالكل الاربع ودرطرف اثقل اشد متصل غير متغير دوم پس از جموع برو اقتصار كرديم . ونيز چون مي شايد كي درطبقات جهار كانه يك صنف بعينه مرتب شود ومي شايد كي اصناف مختلف ازيك جنس يا دو يا بيشتر مرتب شود يا برترتيب يك صنف بعينه درطبقات جهار كانه اقتصار نمائيم واستخراج بواقي رابذهن طالب تفويض كنيم تا بتطويل نيانجامد اكنون صنف اول را ازجنس ذو المضعيف ثاني درطبقات متصل غير متغير دوم نرتيب كنيم ونسبي شريف كي ببيت اضافات بيان نغم جمع حادث شود اشارت كنيم واسامي نغم واعدادي كي نغم بران نسبت بود جمله رابتكثير نغم برين مثال كه درجدول است

جدول ترتيب اصناف سه كانه ذوالمضعف ثاني درجمع متصل غير متغير شاني

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
ترتيب نغم	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٣٦	ترتيب صنف اول ذوالمضعف ثاني درجمع متصل غير متغير	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٣٠	ترتيب صنف ثاني ذوالمضعف ثاني درجمع متصل غير متغير	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٢٤	ترتيب صنف ثالث ذوالمضعف ثاني درجمع متصل غير متغير	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ١٨	ترتيب صنف رابع ذوالمضعف ثاني درجمع متصل غير متغير	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ١٢
١	الثقيل الاول	٢٤٥٩٦	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	٢٣٠٤٨	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	٢٠٧٣٦	ذوالكل والاربع ٣
٢	الثقيل الثاني	٢٤٠٤٨	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	٢٢٥٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	١٩٨٤٠	ذوالكل والاربع ٣
٣	الثقيل الثالث	٢٣٥٠٤	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	٢١٩٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	١٩٢٠٠	ذوالكل والاربع ٣
٤	الثقيل الرابع	٢٣٠٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	٢١٤٧٢	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	١٨٨٠٨	ذوالكل والاربع ٣
٥	الثقيل الخامس	٢٢٥٢٤	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	٢١٠٨٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	١٨٤٦٤	ذوالكل والاربع ٣
٦	الثقيل الاول	٢٢٠٠٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	٢٠٦٤٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	١٨٠٨٠	ذوالكل والاربع ٣
٧	الثقيل الثاني	٢١٥٢٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	٢٠١٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	١٧٦٤٠	ذوالكل والاربع ٣
٨	الثقيل الثالث	٢١٠٤٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	١٩٦٨٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	١٧٢٠٠	ذوالكل والاربع ٣
٩	الثقيل الرابع	٢٠٥٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	١٩٢٧٢	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	١٦٨٠٨	ذوالكل والاربع ٣
١٠	الثقيل الخامس	٢٠٠٨٤	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	١٨٧٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	١٦٤٦٤	ذوالكل والاربع ٣
١١	الثقيل الاول	١٩٦٠٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	١٨٣٤٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الاول	١٦٠٨٠	ذوالكل والاربع ٣
١٢	الثقيل الثاني	١٩١٦٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	١٧٩٢٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثاني	١٥٦٤٠	ذوالكل والاربع ٣
١٣	الثقيل الثالث	١٨٧٢٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	١٧٥٠٤	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الثالث	١٥٣٠٠	ذوالكل والاربع ٣
١٤	الثقيل الرابع	١٨٣٨٤	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	١٧٢٧٢	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الرابع	١٥٠٨٠	ذوالكل والاربع ٣
١٥	الثقيل الخامس	١٧٩٥٢	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	١٦٨٠٠	ذوالكل والاربع ٣	الثقيل الخامس	١٤٧٦٤	ذوالكل والاربع ٣

جدول ترتيب اصناف اول وثاني وخاس از متصل اوسط ودرجمع متصل غير متغير شاني

١	٢	٣	٤	٥	٦	٧	٨	٩	١٠
ترتيب نغم	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٤٨	ترتيب صنف اول از متصل اوسط	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٤٢	ترتيب صنف ثاني از متصل اوسط	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٣٦	ترتيب صنف ثالث از متصل اوسط	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٣٠	ترتيب صنف رابع از متصل اوسط	اسامي عظام حادثه از ترتيب اصناف ٢٤
١	الثقيل الاول	٢٤٩٦	ذوالكل والخمس ٣	كل ونقر	١٣٤٠٠	ذوالكل والخمس ٣	كل ونقر	١٢٩٦	ذوالكل والخمس ٣
٢	الثقيل الثاني	٢٤٠٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٢٩٦٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٢٤٨	ذوالكل والاربع ٣
٣	الثقيل الثالث	٢٣١٦	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٢٤٨٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٢٠٠	ذوالكل والاربع ٣
٤	الثقيل الرابع	٢٢٣٢	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٢٠٠٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١١٥٢	ذوالكل والاربع ٣
٥	الثقيل الخامس	٢١٤٨	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١١٥٢٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١١٠٤	ذوالكل والاربع ٣
٦	الثقيل الاول	٢٠٦٤	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١١٠٤٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٠٥٦	ذوالكل والاربع ٣
٧	الثقيل الثاني	١٩٨٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٠٥٦٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٠٠٨	ذوالكل والاربع ٣
٨	الثقيل الثالث	١٩٠٨	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	١٠٠٨٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٩٦٠	ذوالكل والاربع ٣
٩	الثقيل الرابع	١٨٣٦	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٩٦٠٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٩١٢	ذوالكل والاربع ٣
١٠	الثقيل الخامس	١٧٦٤	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٩١٢٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٨٦٤	ذوالكل والاربع ٣
١١	الثقيل الاول	١٦٩٢	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٨٦٤٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٨١٦	ذوالكل والاربع ٣
١٢	الثقيل الثاني	١٦٢٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٨١٦٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٧٦٨	ذوالكل والاربع ٣
١٣	الثقيل الثالث	١٥٤٨	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٧٦٨٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٧٢٠	ذوالكل والاربع ٣
١٤	الثقيل الرابع	١٤٧٦	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٧٢٠٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٦٧٢	ذوالكل والاربع ٣
١٥	الثقيل الخامس	١٤٠٤	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٦٧٢٠	ذوالكل والاربع ٣	كل ونقر	٦٢٤	ذوالكل والاربع ٣

وروشن است كي اكر اين اصناف شش كانه را درطبقات جهار كانه با اشال وغير اشال خود ترتيب كنند طبقه اولت شش صنف تواند بود ومجتنبين ثانيه وثالثه ورابعه پس اقسام اين جموع ١٢٩٦ باشد وچون درساير جموع نه كانه سه مجتنبين معين اعتبار كنند اقسام جموع ١١٦٦٤ بود . اما اين جموع درملاهي مفاضل باشند واشرف ان بودكي ترتيب اجناس واصناف ان درذو الكل اثقل مشابه ترتيب همان اجناس واصناف بود درذوالكل احد . پس اقسام يك جمع ٣٦ بود واقسام جموع غير سغير ٢٥٨ . وبيان دانست كي ان مقاسم بحسب صناعت نظريست . اما بحسب عمل اين جموع را درنصف اوقات الاوتار مثل عود وچنك وقانون ونزهه بفعل توان آورد اما بحلق سعذر باشد خناك پيش ازين روشن شد . وجموعي كي الحان ازان متالف شود انم ان غالبا جمع ذوالكل بود ونادر ذوالكل والاربع واوسط ان غالبا ذوالخمس وذوالاربع واركي كل ربع وكل وخمس ونادر كل وسدس

راین معنی ممارست الحان خبروک معلوم شود و نیز در علمی سایر اجناس مقرره را در ذوالکل ترتیب کنند ∴ وما آنضم

ان جموع انجا کی بحث از عود و دساتین ان کنیم مسنوفی نمایم ان شاالله تعالی

فصل چهارم

در بیان بحر و نوع در هر جمعی ازین جموع بسبب ترتیب یک صنف در طبقات اصناف دیگر حاوث شود هرکدام را بحر خوانند ∴ مثلا در جمع اول کی در طبقات ان صنف اول از اصناف ذو التضعیف اوسط مرتبست نغمات تا کَرَهَ صنف سیم بود و انرا بحر دوم کویند و طریقش اورا ذوالاربع ثانی دنغات تا کَرَهَ و صنف سیم بود و بحر ثالث و هو ذوالاربع ثالث و بَرَهَ و رَ صنف اول اما جون در طبقه دیکر بحر رابع بود کرد ذوالاربع رابع وَ هَ وَ رَحَ صنف ثانی و بحر خاص دَحَ دو الاربع خاص برین مثال ∴ و مجموع این بحرها را کل در ذوالکل منحصر بود

سد خوانند و رابع نیز کویند ∴ و سمجنین در هرکدام ازین جموع هشت سد توان یافت بر نسبت ذوالکل هرکدام ازان ابعاد جمعی مرتب از هشت نغمه و آنها را انواع خوانند کی تحت جمع تام بود برین مثال بس محمود ذوالابعاد بود کی در ذوالکل رابع شود و انواع ذوالکلین کی در ذوالکل مرتبین راقع شود

خاتمه در مباحث عود و استخراج اجناس ازان و ان مشتمل است بر یازده بحث

اول در سبب اختیار عود و کیفیت وضع ان هرجند مباحث این کتاب بر نظریات مقصورست جه مقصد ارباب نغم ان است و هنا تکتب العبارات و علیها تطابقه دیکر منقلب اند ∴ اما چون صناعت علم موسیقی در اکثر کتب متداول از علمی مقرر نیست و نیز نهج مباحث ان مناسب نظریات است بر کرطرق اران الهام اشاذ ∴ اکنون باید دانست کی آلات موسیقی هرجند مقصود اصلی ازجمله دو نوع بود آلات مهتر و آلات ذوات النغم حسب اسباب حدوث نغمه جنانک معلوم شد ∴ و آلات مهتر دو نوع بود ذوات اوتار و آلات ذوات النغم بسبب ضرب و نفخ و اوتار یا سازها مشهور از عود و چنک و نزهه و قانون و رباب و طنبور و عنبران و غیر اوتار یا ساز عقاوا و اوانی مهتره و غیران و آلات ذوات النغم نیز در نوع بعضی انک بنفس انسانی احداث نغم کند مثل حلق و نای و سرنای و عنران و بعضی انک بغیران مانند از عنوب ∴ و نزد حکیم ابونصر رحمه الله اشرف این آلات حلق بود جه ایجاد الحان اکثر بدو مقرون بالفاظ انسانی بود و معنی معانی کی غرض الحان ایجاد و ایقاع ان است جز بحلق میسر نشود ∴ و بعد ازان آلات نفخ خصوصا مثل ارغنون ایجاد نغمی کی با نغم حلوق مشابهت تمام داشته باشد در اهتزاز و بقا استداد و در مبادی ازهیات نغمی کی بانع انفعالات نفسانی بود جز ازین آلت میسر نشود ∴ و بعد ازان طنبوری کی دین زمان بکانجه مشهورست بهمین سبب اما ان در رتبه فرودین بود ∴ و بعد ازان ذوات اوتار ∴ و ذوات اوتار دو نوع بود ∴ نوعی انک نغمات از مطلقات مجرد ایجاد کنند جون جنک و نزهه و قانون و نوعی بطلق و بکرت مانند عود و غیران ∴ و جون استخراج الحان دین نزد انسان تو بود و اشارت بخارج نغمات ان بفهم نزد دیکر ارباب عمل در مباحث علمی ازین آلات بحثه کنند و جون اشرف و اتم ان عود بود موضوع بحث در صناعت علمی موسیقی عود راساخته اند ∴ و ازمباحث عود احوال تمامت آلات بحقیقت معلوم شود ∴ و هرجند ارباب صنایع معلوم شد کی استخراج الحان علی اختلاف اقسامها زنان طبقاتها ازنغمه یک دیر ممکن است ∴ و ارباب صناعت علمی را ازمهارت قوت ایجاد ان حاصل اما بسبب انک این معنی بر میزان صحت آلات ذوات وترین و ثلثه اوتار و رابعه رخمه را اختیار کردند و مطلق هردو و ترا بر نسبتی معین بساختند و حسب ان اجناس و جموع را استخراج کردند و مخرج هر نغمه را در هر جنسی از اجناس و هر جمعی از جموع نشان کردند تا بر سایر طالبان عمل روشن کردد ∴ و نسبتی کی دو وتر را بران سازند اصطلاح خوانند و ان انواع بود و مختار نسبت ذوالاربع است و درین آلات دایما نسبت و تر اسفل با وتر اعلی نسبت سه برد یا چهار ∴ و یکی از نوابد بعقود

اوتار

اوتار دو نوع الحان است جه دران دو نغمه مختلف بحدت و ثقل کی طرفین بحرکت شریف بود مانند ذوالکل و ذوالخمس و ذوالاربع ∴ یا اتحاد توان کرد مخالف انک یک وتر بود ∴ و این از موجبات ملائمت تام بود ∴ و جون هر ترک ازین اوتار کی طبقات ان مختلف است زدج کردانند یعنی بجای یکی دو همند و در یک طبقه هرانیه محاذات نغمه زیادت بود جه از مرر دو نغمه بر هردو در نغمه در یک طبقه استماع اشتن جنانک یکی نماند بسبب قصر زمان میان هردو ∴ اما هرانیه محاذات یکی بسبب زیادت و نقص بزد بیش باشد ∴ بنابرین مقدمات عود راسخ و تر و زج ساخته نسبت هریکی با تالی او ذوالاربع اول را اعنی انک بالای همه است

مبحث دوم

در استخراج دساتین و ان نشانی باشد بر سواعد آلات ذوات اوتار کی دلالت کند بر مخرج نغمه معین ∴ و ما بقسم و ترک ازاوتار عود بر ساتین مشهور اشارت کنیم تا طریق استخراج جموع و اجناس روشن کردد ∴ و جون طول و تر در عود محدود ست بدو حد یکی نهایت ساعد کی جون ازانجا بکذرد مدارک رسن و انرا انف خوانند ∴ و یکی طرف دیکر کی بجسم مرکب بر سطح عود کی انرا مشط خوانند بسته باشد و مابر طرف اول آرقم بحیم و بر طرف دیکر م ∴ و میان دانست کی در تقسیم و تر در تعیین دساتین و اسامی ان میان صاحب شرفیه و حکیم کامل ابونصر رحمها الله خلافیست ∴ و ما اول تقسیم را بر طریقه صاحب شرفیه بیان کنیم و بعد ازان تقسیم بر طریقه ابونصر و ایرادات کی ان مستولی باز نمایم ∴ اکنون و تر ام را بچهار قسم مشارکت کنیم و بر نهایت قسم اول از طرف انف ح رقم نحیم و انرا دستان حنصر کویند و باز مهم ام را بنه قسم مشاوکی کنیم و بر نهایت قسم اول ر رقم نحیم و انرا سبابه خوانند و رکم را بسجنان نه قسم کنیم و بر نهایت قسم اول ر رقم نحیم و انرا بنصر کویند بس روشن است کی جنس آرَ وَحَ صنف اول بود از ذوالتضعیف اوسط ∴ و سمجنین حرم را بهشت قسم کنیم و مثل یک قسم ازانها از طرف ثقل برح افرایم و بر نهایت انه رقم کنیم و انرا وسطی قدیه خوانند ∴ و سمجنین ه م را بهشت قسم کنیم و مثل یکی از آنها از طرف ثقل بر ه افرایم و بر نهایت ان ت رقم نحیم و انرا دستان زایر خوانند ∴ بس روشن است کی جنس اَ تَ حَ صنف ثانی بود از ذوالتضعیف اوسط و جنس آرَ وَحَ صنف ثالث ∴ و سمجنین تم را بچهار قسم کنیم و مثل یک قسم ثقل بر ح افرایم و بر نهایت ان ه رقم کنیم و انرا وسطی زلزل ∴ و سمجنین ه م را بهشت قسم کنیم و مثل یکی از آنها از طرف ثقل بر ه افرایم و بر نهایت ان ت رقم نحیم و انرا بر افرایم و بر نهایت ان وَ رقم نحیم و انرا مجنب خوانند ∴ و سمجنین وم را بهشت قسم کنیم و یک قسم از طرف ثقل بر افرایم و بر نهایت ان وَ رقم نحیم و انرا مجنب السبابه خوانند ∴ بس دساتین بمذهب صاحب شرفیه رحمه الله جنانک در فصل اول تقریر کرده است هفت برخی اعتبار مطلق و الماهشت آمطلق ت رابین وَ مجنب سبابه وَ سبابه ه وسطی قدیه وَ وسطی زلزل رَ بنصر حَ حنصر بعد ازان در عقب آن کفته است کی دستان وَ را بر منصف منصف تَ رَ می یابم و کاه هشت کی بر منصف وسطی قدیه وانف می نهند و کاه هست کی بر منصف وسطی زلزل وانف می نهند و این هر سه نوع را بجنبانا می خوانند ∴ و دیکر کفته کی کاه هست کی دستان وَ را بر منصف سبابه و حنصر نهند و انرا وسطی الفرس خوانند و استعمال این دستان در بین زمان بیشتر می کنند یعنی بجای وسطی زلزل ∴ و زلزل قلیل الاستعمال است ∴ اینست طریقه صاحب شرفیه رحمه الله در تقسیم و تر و استخراج دساتین و اما در بعضی ازین رسوم نظرست جه ان مجنب کی بر منصف آنف و وسطی زلزل نهند نمر دستان وَ اوش و مجنبات سبابه همه بالتفاق با سبابه برد اعنی میان سبابه وانف بود ∴ و دیکر در صورت عود در آخر فصل اول بجای وسطی زلزل وسطی فرس نهاده است و در موارد ان فصل ذکر ان نه و ذکر وسطی زلزل کرده و در مثال نهاده ∴ و دیکر اعداد دساتین مجنب سبابه بر وسطی فرس و مجنب سبابه بر وسطی زلزل و وسطی فرس و وسطی زلزل موافق اعدادیست در جدول نهاده است نسبت بحسب موارد مذکور و نیز در موارد ذکر مجنب سبابه بر وسطی فرس و بتنصیف طنین اول بر نغمه است و هردو در جدول بثبت ان ∴ و بر قیاس مجنب بر وسطی زلزل مجنب بر وسطی فرس رانی یابی کی بر منصف وسطی فرس وانف بزند و مجنب منصف طنین اول را بر منصف اوّل بزند و دیکر ذکر مجنب منصف تَ رَ و منصف هَ اَ رده است و در جدول بیان ایرادایی کی بر ین طریقه متوجه است ∴ و اما طریقه حکیم ابونصر رحمه الله در دستان سبابه و بنصر و حنصر همان است کی از پیش رفت جه این سه دستان را بهمان وجه استخراج کرده است ∴ و اما در وسطی کفته است کی بعضی انرا بازار نغمه بچ بزند کی مسافت میان ان و حنصر شر مسافت بود میان حنصر و مشط اعنی نقطه ه بطریق مذکور ∴ و بعضی بر منصف سبابه و منبر و اهل زمان ما انرا وسطی الفرس می خوانند و اول را مجنب ابوسطی ∴ و بعضی بر منصف وسطی الفرس و بنصر و انرا وسطی زلزل می خوانند ∴ و بعد ازان کفته کی ارباب عمل حنه دستان دیکر میان سبابه و مطلق استعمال کنند و انرا مجنبات سبابه خوانند ∴ لیکن انک بر طرف بعد طبعی بود از دستان مجنب وسطی و ان از شکلیست ذوالمدتین

زلزل بس تفاضل هردو طرف اعني ۳۸۴۰ نصيف كنيم ۱۹۲۰ بود انرا براحد افرايم يا از اثقل تفضان كنيم حاصل اعني ۱۸۸۱ مجنب سبابه بوسطى زلزل برد. واما مجنب سبابه بنصف طبني اول اگرچه در مراوح نيادرد است اما بجهان رجحه يي كفتيم استخراج كرديم وعدد ش باسايرا عداد بهنيه همان است يي درجدول او مرقوم است. واما جدول حكيم رابيا مي ثبت كنيم وانچ بحسب موارم شرفه مخالف ان است ببرحمت تا باندك ما مايي وفوت برمواضع خلاف ووفاق حاصل اين جدول اينست

علاوه وناقص شرفه	۱	۲	۳	۴	۵	۶
علاوه وناقص ابن مقبل	ا	ب	ج	د	ه	و
اسامي اعداد بر طريق مذهب ما	المفرد	المضعف	مجنب السبابه بوسطى الزلل	مجنب السبابه بوسطى الفرس	مجنب السبابه بنصف طبني	مجنب السبابه بنصف الطبني الاول
المطلق	۱	۲	۱۹۲۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بنكس ذي المدين	۲	۴	۱۹۱۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بنصف الطبني الاول	۳	۶	۱۹۱۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مخنس السبابه مضعف كرة آ	۴	۸	۱۹۰۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى الفرس	۵	۱۰	۱۹۰۷	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بنصف كرة	۶	۱۲	۱۹۰۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى الفرس بنكس ثاني	۷	۱۴	۱۹۰۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱	۸	۱۶	۱۹۰۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل بنكس ثاني	۹	۱۸	۱۸۹۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۰	۲۰	۱۸۹۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۱	۲۲	۱۸۹۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۲	۲۴	۱۸۹۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۳	۲۶	۱۸۹۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۴	۲۸	۱۸۸۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۵	۳۰	۱۸۸۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۶	۳۲	۱۸۸۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۷	۳۴	۱۸۸۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۸	۳۶	۱۸۸۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۱۹	۳۸	۱۸۷۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۰	۴۰	۱۸۷۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۱	۴۲	۱۸۷۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۲	۴۴	۱۸۷۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۳	۴۶	۱۸۷۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۴	۴۸	۱۸۶۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۵	۵۰	۱۸۶۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۶	۵۲	۱۸۶۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۷	۵۴	۱۸۶۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۸	۵۶	۱۸۶۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۲۹	۵۸	۱۸۵۸	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۳۰	۶۰	۱۸۵۶	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۳۱	۶۲	۱۸۵۴	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
مجنب السبابه بوسطى زلزل ۱۸۸۱۶	۳۲	۶۴	۱۸۵۲	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳
اعداد وسائل	۱	۲	۱۹۲۰	۱۹۰۷	۱۹۰۵	۱۹۰۳

مبحث سيم ودرميان طرقي ازيب دساتين جون مقدرت كي اوتار جماد برنسبت ذوالاربع است بس نغه حضر بم

درطبقه مطلق مثلث بزد وحضر مثلث درطبقه مطلق مثني وممحنين حضر مثني درطبقه زير حضر زير درطبقة حاد. وما از دساتين مرت هفت اقتصار كرديم زايب ومجنب سبابه وسبابه ووسطى ودم ووسطى فرس وبنصر وخنصر. بس بحسب اين دساتين مخارج نغم هشت بزد آمطلق ت زايب وممحنين باحضر وان ح بزد ماند مطلق مثلث وجون بهمين ترتيب بر دساتين مثلث بكذرند حضر مه بزد مثل مطلق مثني وحضر مثني مك مثل مطلق زير وحضر زير كما مثل مطلق حاد وحضر حاد لو. ومطلق هردو ترك باسبابه وترزرن ذو الخمس بزد جه مطلق وترزرن ذوالاربعيت وسبابه وترزرن با مطلقش طبني بس سبابه با مطلق وترباالا ذوالخمس بزد. ونغه هردساتين ازوترباالا با ما نغه همان دساتين ازوترزرن ذوالاربع بزد. ونغه مطلق هروترك باسبابه وترزرن بخطي يك وترذوالكل جه مطلق نم شلا معلوم شد كي باسبابه مثلث ذوالخمس است وسبابه مثلث باسبابه مثني ذوالاربع بس مطلق بم باسبابه مثني ذوالكل بزد. وجون سبابه مثني باسبابه حاد ضعف ذوالاربع بزد سبابه حاد باصر طبني بس سبابه مثني باصر حاد ذوالكل بزد بس مطلق بم بابنصر حاد ذوالكل مرتين بزد بس جمع اكمل در عود بيان مطلق نم وبنصر حاد بزد. وبعد ذوالكل دروهفده قسم منقسم باشد كه بدا هر قسمي مخرج نغمه معين بزد. وراي تاليف هرطايفه ازان نم جمعي حاصل شود جنانك بعد ازين باستخراج اين اشارت رود. وصورت عود واوتاران ودنابير وعدد نغم

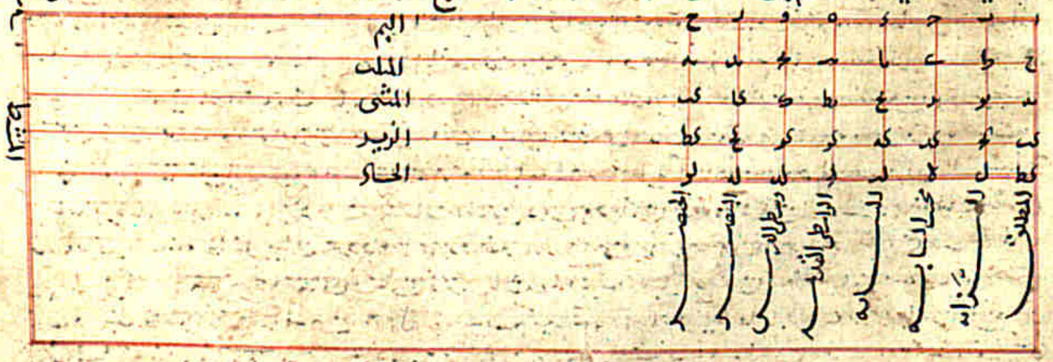

حاصل آنيجون ابتدا ازخنصر كنند. وبرشيذه نسبت كي اين دستان زايدست باصطلاح سابق دهردو كفته اند كي اين دستان قليل الاستعمال باشد. ودوم انك برنصف مطلق ووسطى فرس بزد وانرا مجنب السبابه بوسطى الفرس خواستند. وسيم انك برنصف ووسطى زلزل بزد وانرا مجنب السبابه بوسطى زلزل خواستند. وذكر مجنب السبابه بتنصيف طبني اول نكرده است ودر جدول ثبت كرده وروشن است كي ان برنصف مطلق وسبابه بنته است. اكنون بجدول دساتين واعداد واسامي ان يي حكيم ابونصر وضع كرده است وبرموارم خود مصحح كرده وصاحب شرفيه رحمه الله انرا نقل كرده بيايم اعداد بردفق هردو موارم ثبت كنيم تاخللي كي بان اشارت رفته است روشن كردد. واول موارم تصحيح جدول بهردوطرق ايرادكنيم تاطلاب رادرانچه در جدول ثبت است وهيچ شبهت نماند ونه صورت اين محاسبه دستورت كردد مراستخراج اشال انرا. اكنون بعد ذوالاربع را بعود وضع كنيم وان اينست ۳۶ ۳۲ ۲۷ واين هردو دستان ح آبزد. وبطريقه شرفيه تسع ۳۶ وان اربعه اشاع بزد اورديم ايم باقي سه وخمسه اشاع بزد وان دستان ۳۲ بزد بس اعداد دساتين ۳۲ كانه رادر مخرج كسر اعني ۳۲ ضرب كنيم وبسوط ان جنين بزد

	ح	ز	ا
بعد ازان تسع اعداد	۲۷	۳۳	۳۶
وبزد بس اعداد	۸۶۴	۱۰۵۶	۱۱۵۲

وان دستان

	ا
	۳۲

ثمن

	ح
ازان	۲۴۳

وان سه وخمسه اشاع بزد اورديم ايم ۲۸ واربعه اشاع ماند جهاركانه رابسيط كنيم حنين شود

	ح	ز	و	ا
بعد ازان	۲۴۳	۲۸۸	۲۸۸	۳۲۴

ه بزد بعد ۳ ۲۸ وملثه اثمان دستان ۳ ۲۸ وملثه اثمان بزد وانرا برح افرايم بعد ازان ثمن ه وان ۳ ۲۸ اعداد درخ كانه رابسيط كنيم حنين شود

	ح	ز	ه	ر	ا
	۱۱۴۴	۲۵۴۸	۲۱۸۷	۲۳۰۴	۲۵۹۲

وملثه اثمان بزد برد افرايم ۲۴۶۰ دثلثه اثمان شود اعداد نش كانه رابسيط كنيم حنين شود

	ح	ر	ه	ز	ط	ا
	۱۶۵۲	۱۶۳۸	۱۷۴۱۶	۱۸۴۳۲	۱۹۶۸۴	۲۰۷۳۶

ادباع بزد وانرا درسه ضرب كنيم ۱۴۶۲ ۳۲ بردت افرايم ۱۶۶۰۵ ۱۵۵ از ۳۲ وبازنش اورا وان ۲۰۸۷ ۲۴۱۶ از ۲۷ بزد برد افرايم ۱۸۶۸۳ و ۱۲۱ از ۲۷۶ شود وان دستان ح برد براي او. وجون بدرازان كفته است كي دستان ح را دراكثر امر برنصف ت ركن يا بم بس نضل ميان ت ركن اعني ۱۲۹۶ نصيف كنيم ۶۴۸ ونصف بزد وانرا برد افرايم يا از ت كنيم كي على القدرين حاصل ۱۹۰۷۵ ونصف باشد وان دستان ح عزلي اكثر كي بزد. وجون كفته است كي كاه بزد كي انرا برنصف وسطى قديه واقف نبذند بس نضل ميان ه آ اعني ۲۲۴۰ راتصف كنيم ونصف انرا اعني ۱۱۲۰ برد افرايم يا از آ كنيم كي برهردو تقدير حاصل ۱۹۱۱۶ بزد وان دستان ح بزد بنصف ه آ. وجون كفته است كي كاه بزد كي برنصف وسطى زلزل واقف شوند نضل ميان وآ اعني ۴۱۲۸ و ۱۷۶ از ۳۲ نصف كنيم وحاصل كت ۲۰۶۴ و ۱۷۶ از ۹۴ بزد برد افزايم يا از آ كنيم حاصل ۴۸۰۷۱ از ۶۴ بزد واين محب اخير باشد. وجون اين محب از ركن دطرف حدت مي افتد بس يي شك درمواضع خلل باشد. وجون كفته است كي دستان ح راكاه باشد كه برنصف سبابه وحضر بزند بس نفاضل ميان ح ر اعني ۲۸۸۰ رانصف كنيم ۱۴۴۰ شود انرا برحضر افرايم يا از سبابه كم كنيم ۱۹۹۲ بزد واين دستان وسطى الفرس عربي بزد ورزمان. واما مجنب سبابه بوسطى فرس جون ظاهر ان است كي برنصف وسطى فرس وانف باشد بطرق مقابله برمجنب بوسطى زلزل بس نفاضل ميان اعني ۳۸۴۰ نصف كنيم ۱۹۲۰ حاصل شود انرا ازانچ نقصان كنيم تا بروسطى فرس افرايم بجردوجه ۱۸۸۹۴ حاصل اين واين دستان بمجنب سبابه بوسطى فرس بود. واما مجنب سبابه بتنصيف طبني اول نفاضل ميان آ ر اعني ۲۳۰۴ راتصيف كنيم ۱۱۵۲ حاصل آيند انرا از آ كنيم يا برر افرايم بجردوجه حاصل ۱۹۷۸۴ باشد وان اين مجنب برد. اينست تمام عمل دراستخراج دساتين بحسب موارم شرفيه. واما بطريقه حكيم ابونصر درجهار دستان مخالفت مي افتد وسطى فرس ووسطى زلزل ومجنب بوسطى فرس ومجنب بوسطى زلزل. وسبب ان است كي اووسطى فرس رابرنصف سبابه وبنصر نهاده است وحسنيه نصيف تفاضل ميان سبابه وبنصر اعني ۲۰۴۸ باين كرد وحاصل راكت ۱۰۲۴ بزد برسفر افزايند يا ازسبابه كم كنند بجردوجه ۱۵۴۰۸ بزد وان دستان ووسطى فرس بزد براي او. ووسطى زلزل رابرنصف ووسطى فرس وبنصر وحسنيه نفاضل ميان هردو ۱۰۲۴ بزد نصف انرا اعني ۵۱۲ برسفر افزايم يا از وسطى فرس نقصان كنيم حاصل كت ۱۶۸۹۶ بزد دستان ووسطى زلزل باشد. ومجنب السبابه بوسطى الفرس رابرنصف انف ووسطى فرس وحسنيه نفاضل طرفين را اعني ۳۳۲۸ نصيف كنيم ۱۱۶۴ حاصل آيند وانرا براحد افرايم يا از اثقل نقصان كنيم حاصل اعني ۱۹۰۷۲ محبّ سبابه بوسطى فرس بزد. ومجنّب السبابه بوسطى زلزل رابرنصف انف ووسطى

زلزل

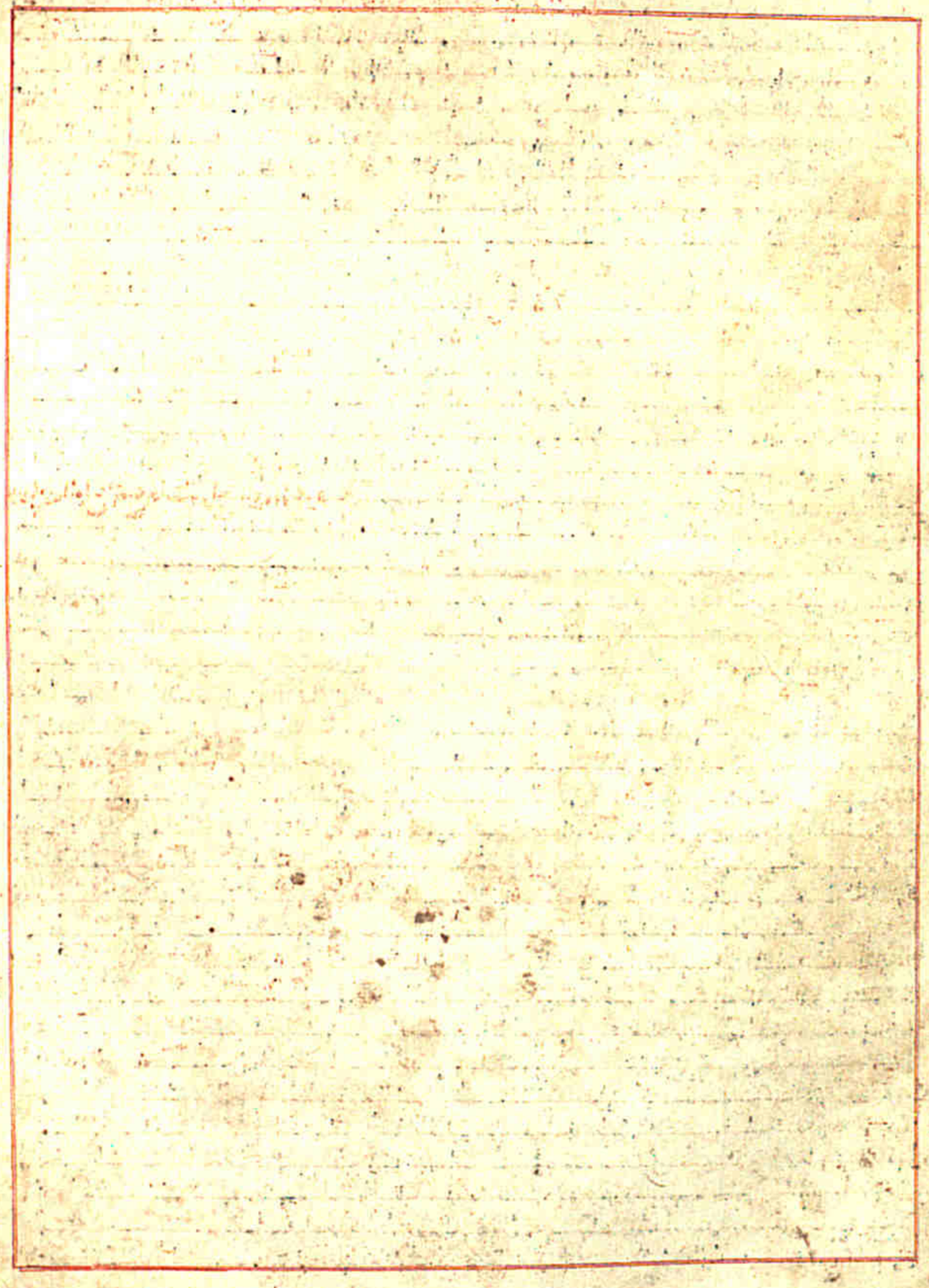

مبحث چهارم در استخراج اجناس مذکور از عود بحسب این دسابین هفت گانه ابعاد لحنی نزد ارباب صناعت عملی بخمسه اعظم آنک میان هردو طرف بعد دو دستان فاصل باشد چون بعد اَ ز وانرا بعد ط خوانند. واوسط آنک یک دستان فاصل باشد چون بعد آ ج وانرا بعد ج خوانند. واصغر آنک فاصل نباشد چون بعد اَ ت وانرا بعد ت خوانند. وهرچند میان ابعاد ط بحسب اختلاف دسابین تفاوتی باشد ومچنین میان ابعاد ج وت اما چون درسموع خصوصا بنسبت باغیر ریاض متشابه باشند ان تفاوت معتبر نباشد ودرفصل تقسیم ابعاد لحنی اشاراتی بذین معنی رفت اعنی انک ببیب تشابه ابعاد لحنی ما مکرر درسموع بعضی رابدل بعضی استعمال کنند. وچون جنس سه بعدست وابعاد ط ج ت متعرف ذوالاربع نتواند بود از آن روی که مابهم بعد ت الاربع بعد ت مانده چه اشان شش بعد اند چنانک از آ تا ز ذوالاربع هفت بعد چنانک از آ تا ح پس این ابعاد باهم درهیچ جنس جمع نشوند الا در اجناس مفرده. پس هرآینه درهرجنس یکی ازین ابعاد مکرر شود وان در اجناس قویه بعدت نتواند بود چه باقی از ذوالاربع بعد از اسقاط ضعف ت اعظم از ضعف ت بود پس جنس لین بود پس بعد مکرر یا ط بود یا ج. اگر ط بود باقی هرآینه ت بود وترتیب ابعاد از طرف ثقل یا ط ط ت بود یا ط ط ط. واین اصناف ذوالمدتین بود. واگر مکرر ج بود باقی هرآینه ط بود وترتیب ابعاد از طرف ثقل یا ط ج ج یا ج ج ط یا ج ط ج. واین اصناف مختار متصل اوساط است. پس معلوم شد که اجناس قوی غیر مفرد چگونه استخراج باید کرد. واما جنس مفرد اول از ترسب ج ج ت حاصل شود وجنس مفرد ثانی از ج ج ج وجنس مفرد اصغر از ج ج ط ط وجنس اصغر از ج ج ت وجنس مفرد اعظم از ج ط ج ج وجنس مفرد اوسط از ج ط ط ج وهر یکی ازین اجناس جمعی بود یا اصل جمعی چه تالیف الحان گاه باشد که از مجرد نغمات یکی از مذکورات کنند وگاه باشد که از نغمات یکی از انها با نغمات جمعی دیگر که آن اضافت کرده باشند چنانک درمبحث آینده مقرر گردد.

مبحث پنجم درمیان انواع جموع واستخراج ان از عود پیش ازین معلوم شد که جمع عبارت است از نغماتی که بعدت شریف از ابعاد عظام یا اوساط بود محیط باشد غالبا بس اگر کمتر از ذوالکل بود انرا جمع ناقص خوانند جنس اصغر وجنس مفرد ثانی واجناس ذوالاربع وذوالخمس وغیران واگر ذوالکل بود انرا جمع تام خوانند. وجموع مستعمل بحسب حاوق ازین نجاوز نمی کند مگر نادر مثل ذوالکل والاربع که ازا جمع کامل خوانند. واما ذوالکل مرتین که اتم جموع است جز در الات مستعمل نباشد. ودرفصل سابق اشارت باستخراج بعضی جموع ناقصه کرده شد اکنون درین فصل باقی وسایر جموع ناقصه واستخراج ان اشارت کنیم وگوییم. چون معلومست که ذوالکل از دو ذوالاربع ویک طنین تالیف می یابد پس هرگاه در دو طبقه دو جنس از اجناس ذوالاربع ترتیب کنند خواه متفق خواه مختلف وطنینی بان اضافت کنند از طرف ثقل یا حدت یا در وسط دورک حاصل اید. وهمچنین هرگاه یکی جنست را از اجناس ذوالاربع بجنسی از اجناس ذوالخمس اضافت کنند از طرف حدت یا ثقل از تالیف هردو دورک حاصل اید. وچون ایراد تمامت این جموع موجب تطویل است ما بر ایراد انج مستعمل ارباب صناعت عملیست درین زمان اقتصار نمایم ودر وجود یکی شروع کنیم واستخراج باقی را بذهن طالب تفویض کنیم. وباید دانست که از جنس این صنف خاص از نوع دوم از جنس ناظم کثیر الاستعمال است واصل برده حجازان است. وباشد که یکدیگر ان صنف خاص از نوع اول استعمال کنند. وبنا در نزد اتفاق افتد که صنف خاص از نوع اول یا دوم را بجای استعمال کنند وبسبب تشابه صورهها را حجاز خوانند لکن قسم اول بقوت تر دیگر بود واستعمال ان بیشتر. ونیز در جنس مفرد اصغر بجای نغمه ط نغمه ج مستعمل بود تا بعد ج د مشابه کل وسدس شود کل وربع یکی درین جنس در طرف اصابع اذه است کل وسدس از طرف ثقل کل وجزء من اربعه عشر از طرف حدت منقسم گردد. ونیز در بعضی اقسام ذوالخمس کل وخمس بحای یکی از ابعاد لحنی اشاذه است وما کل وسدس را برقم د وضع کنیم کل وخمس را برقم و. وباشد که جمعی ناقص را جمعی دیگر تام کنند واسم ان جمع تغییر نشود وباشد که شود. وبعضی جموع مستعمل باشد که باسمی مشهور نبود وباشد که چند جمع مختلف بحسب تشابه صور در یک اسم مشترک باشند. وچون بعضی ازین اجناس مذکور ازین دسابین چرمقرب برون بنابین ارباب صناعت عملی بحسب حذق ازبعضی دسابین نخاوز یا بند تا اجناس بحقیق برون آیند وهرآینه نغمه احد در مخالفک کل وخمس ارسصف د برون اید چه اگر از د استخراج کنند نسبت احد با انفل کل وربع برد ان بحقیق کل وخمس است ودر دیگر صور برین قیاس باید کرد پس ما اگر در موضعی بعد او را بکل وخمس قید کرده باشیم ودر موضعی دیگر بکل وربع بنا بر مجاز د حقیقت برده باشد وبحقیق ان بنظر طالب مفوض است وما در صورت جموع عود بحسب تحقیق نخاویم ودرقم نغمات مقرب بحسب مستعمل بتدریج تا هردو طرف مرعی بود واز دوایر ابعاد حادثه ذوالاربع وذوالکل را بیاریم رسم کردیم ومطلق گذاشت واستمرار بصورت دوایر معادم گردد وبرای راسبرخی وباسمی مقید وجدول جموع اینست.

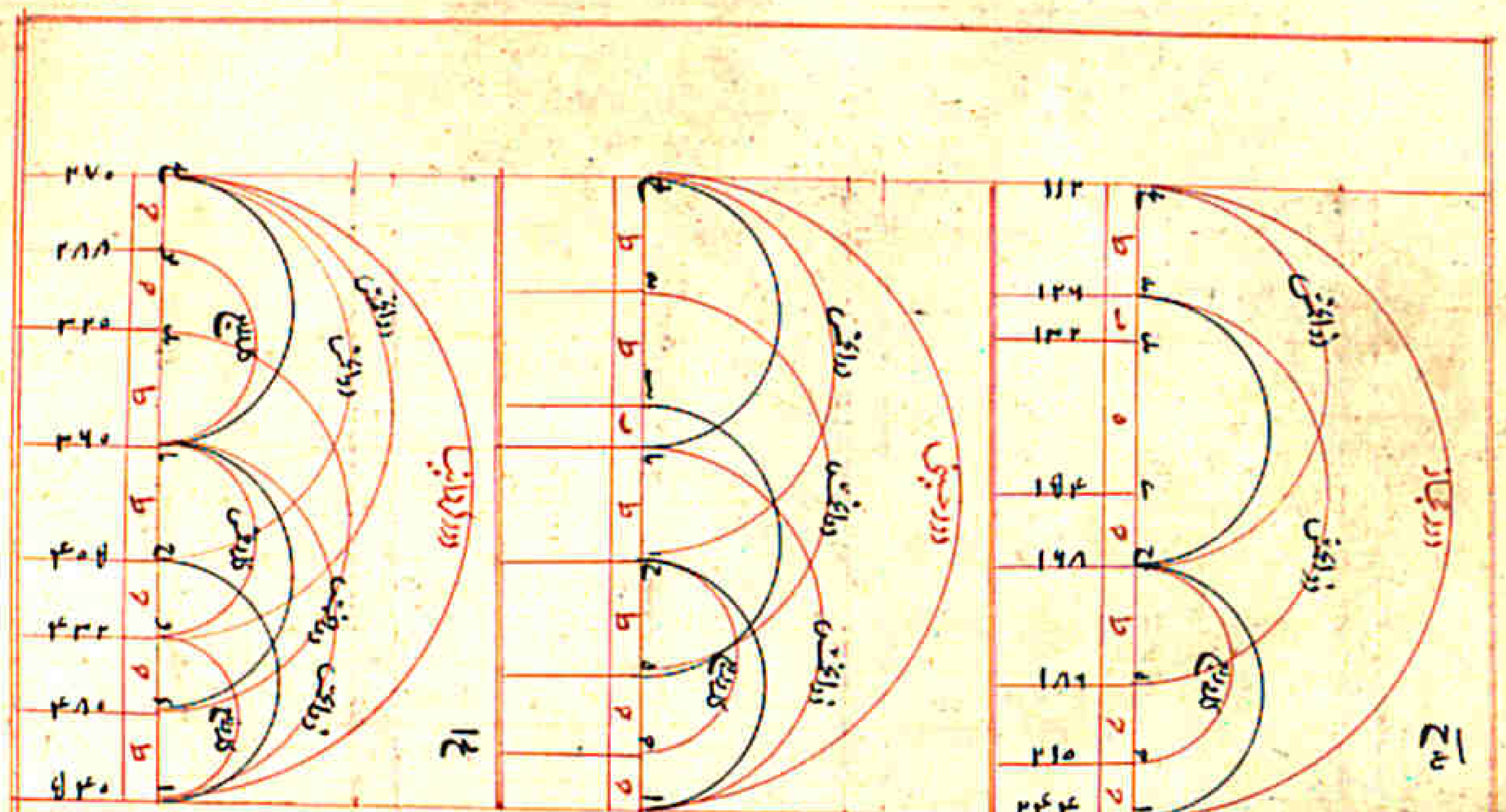

ثاني جمع ذوالكل

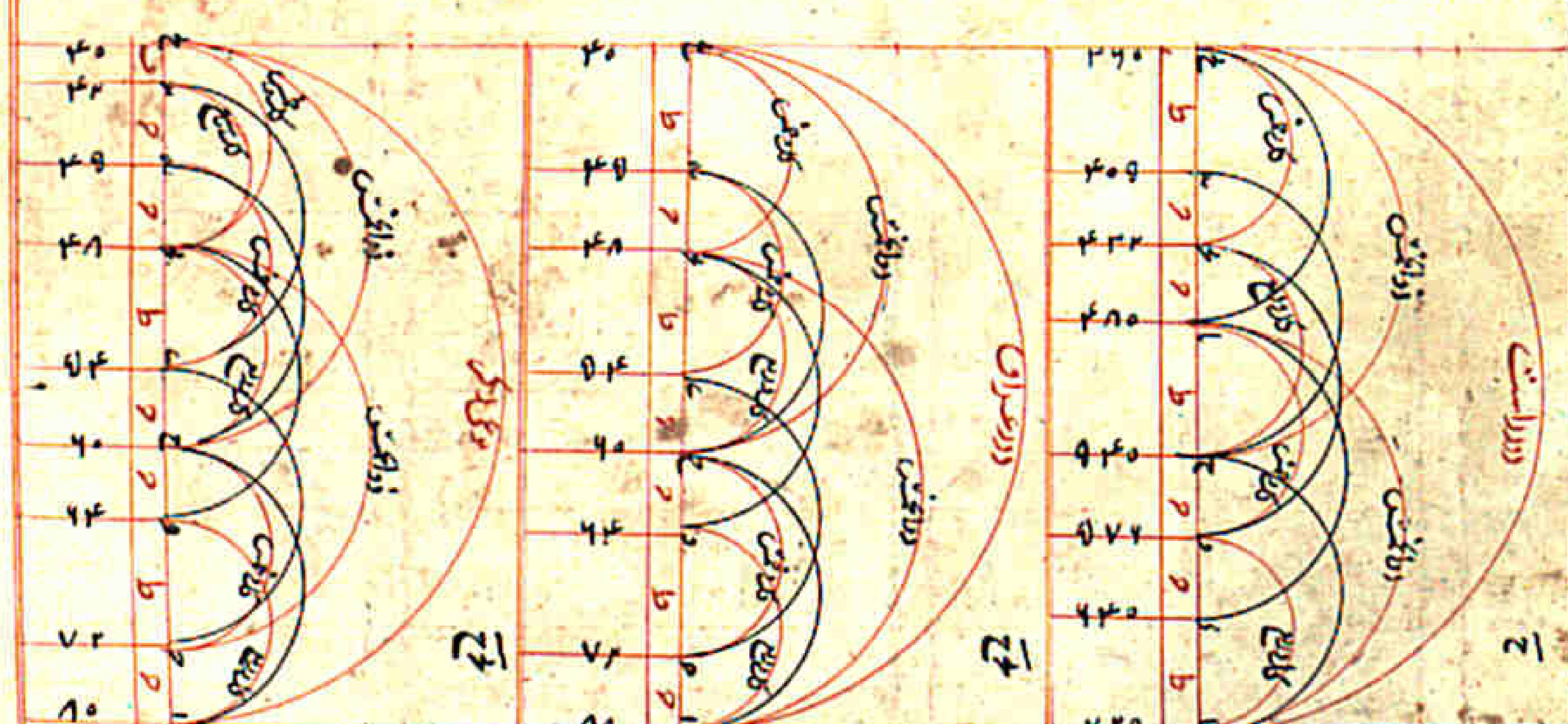

ثاني جمع ذوالكل

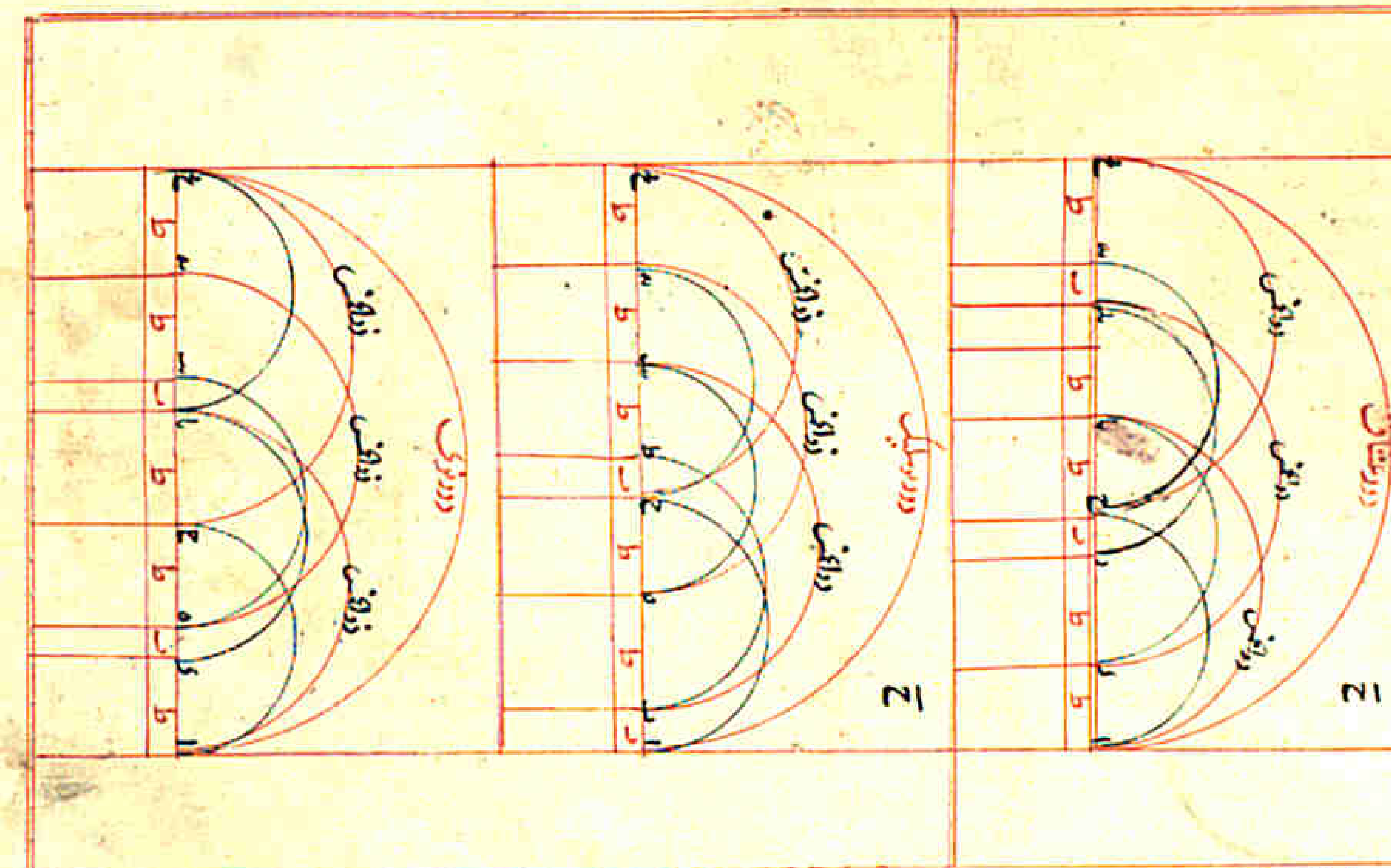

جمع ذوالكل را دور خوانند

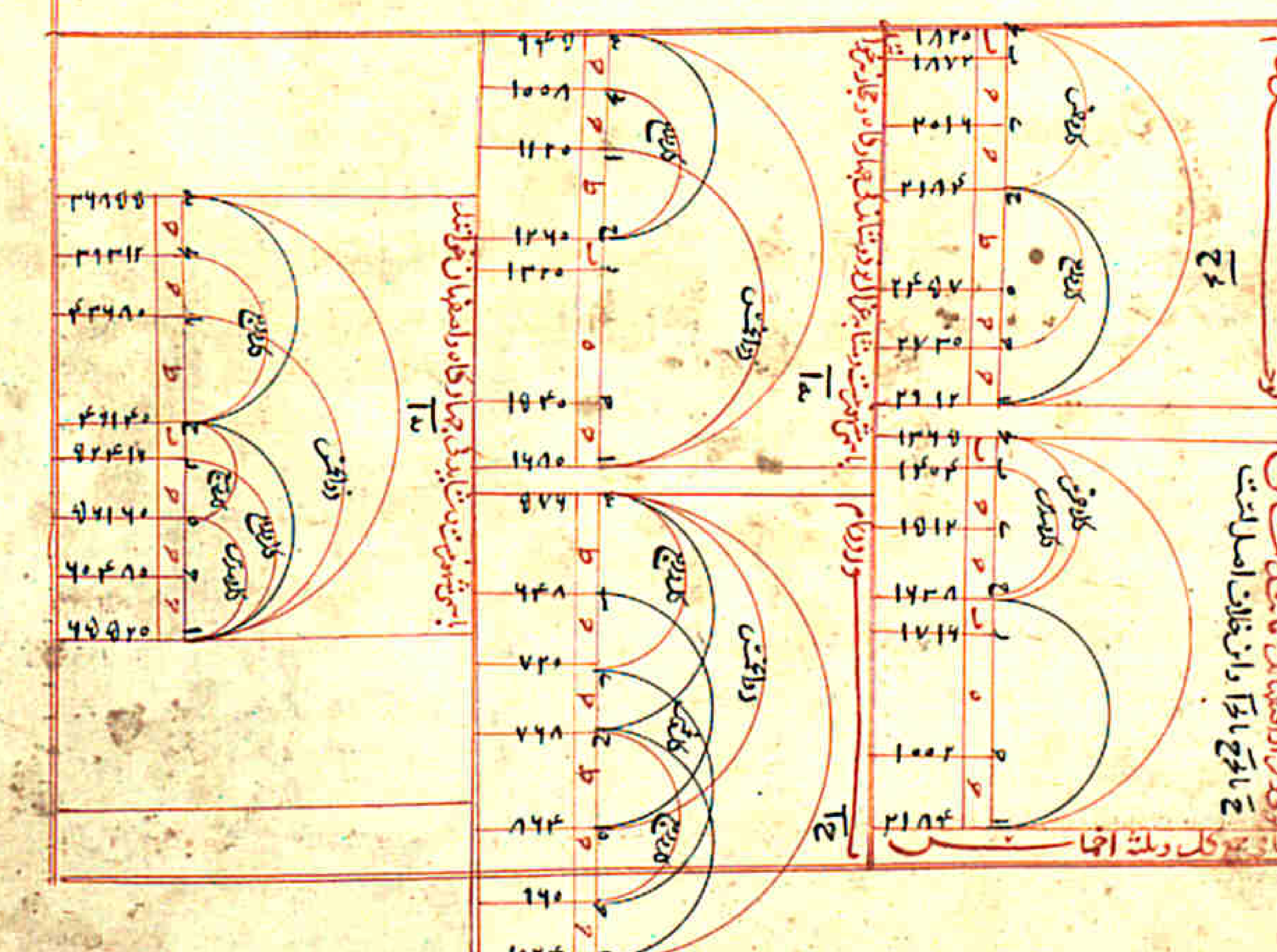

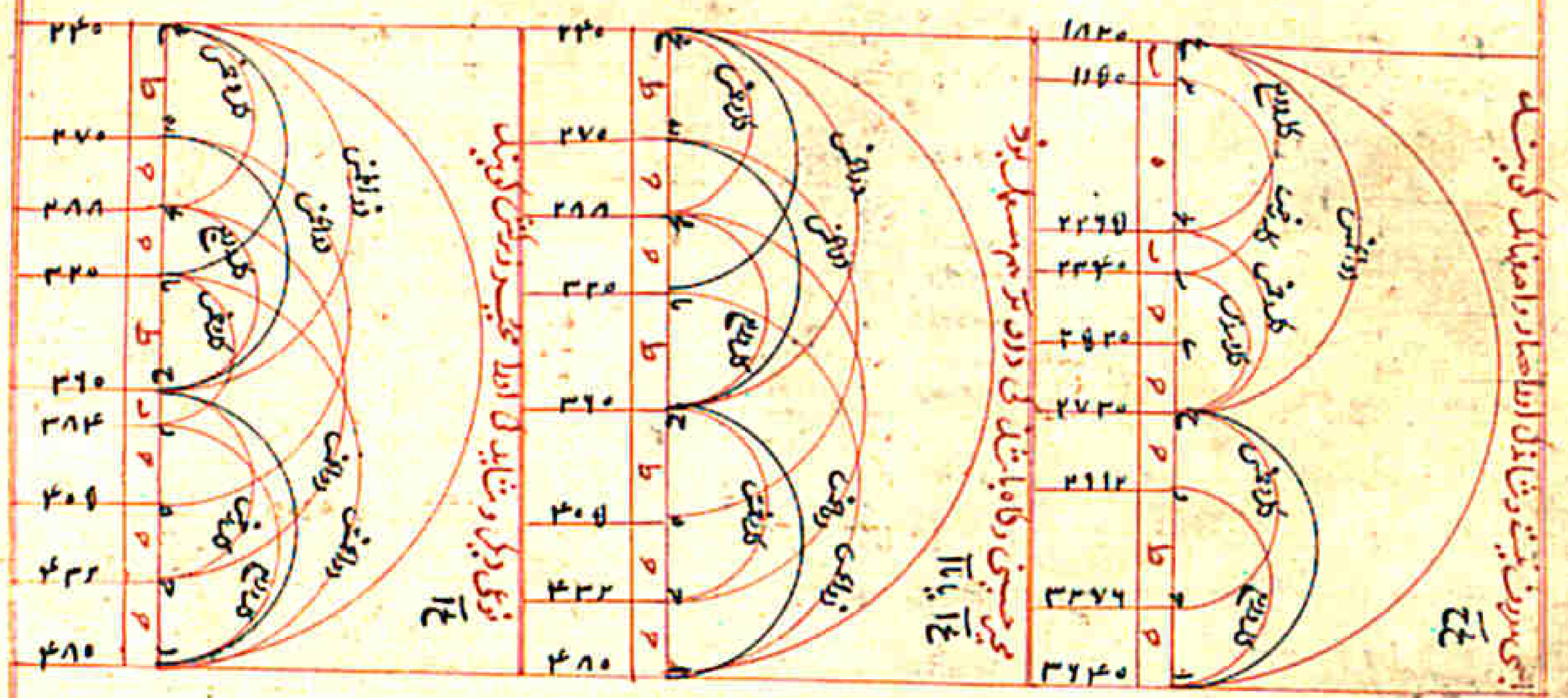

باقی جمع ذو الکل

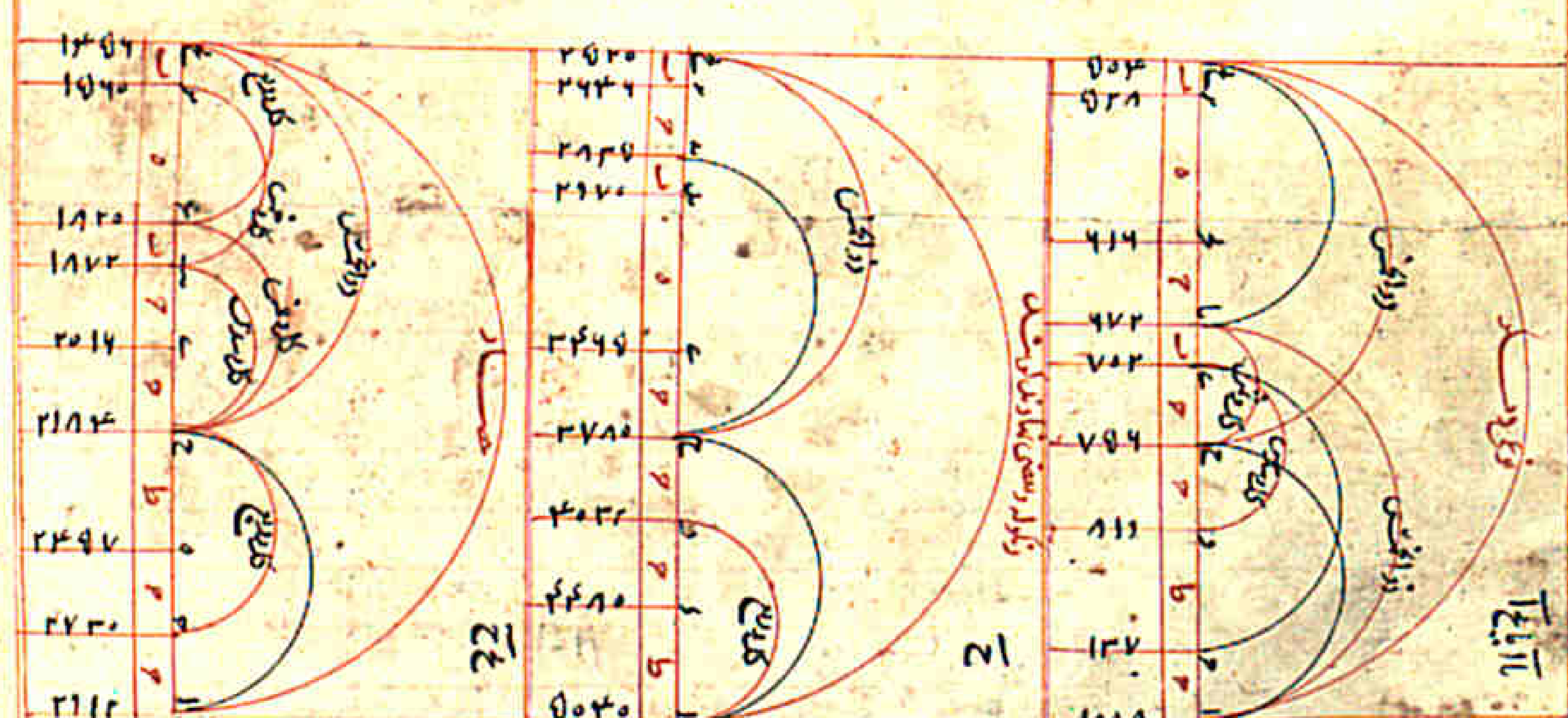

باقی جمع ذو الکل

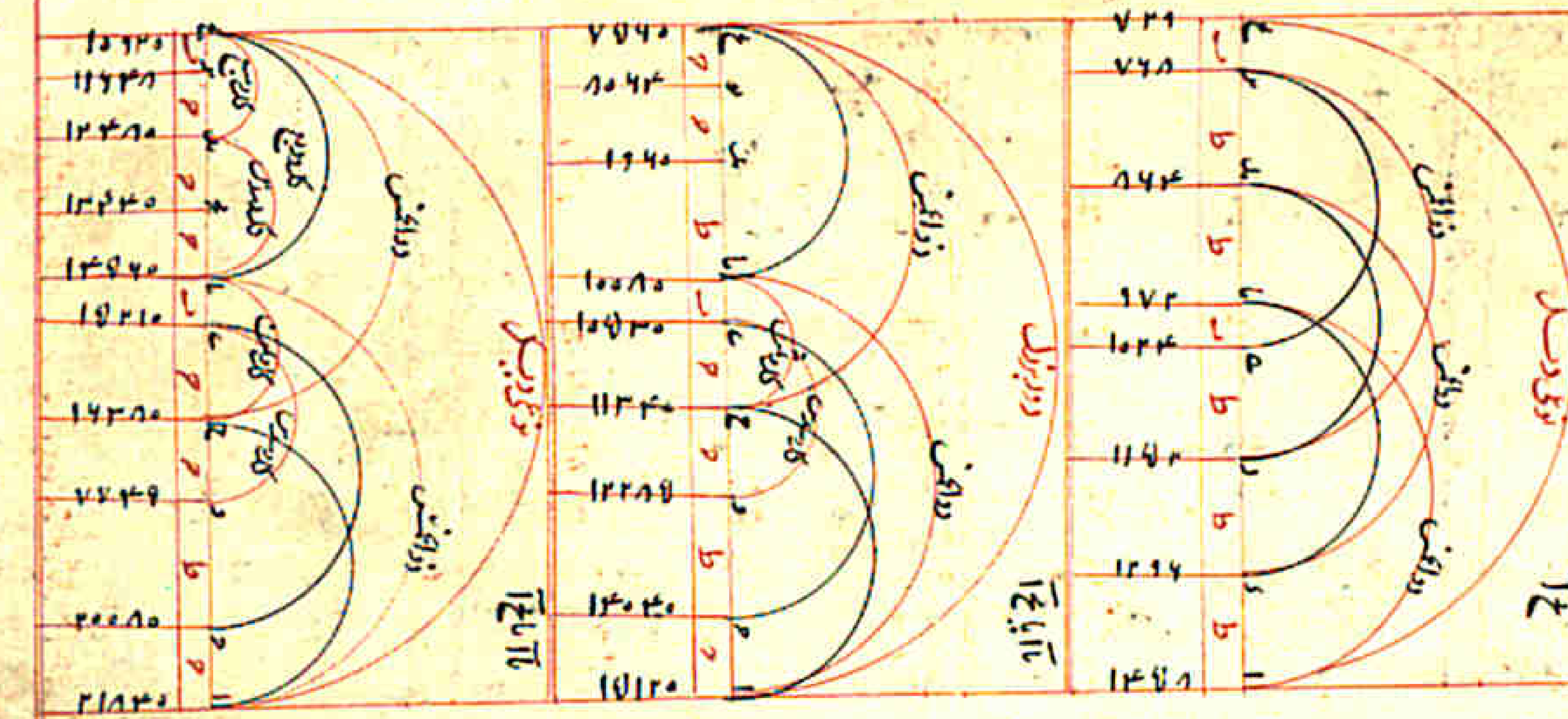

باقی جمع ذو الکل

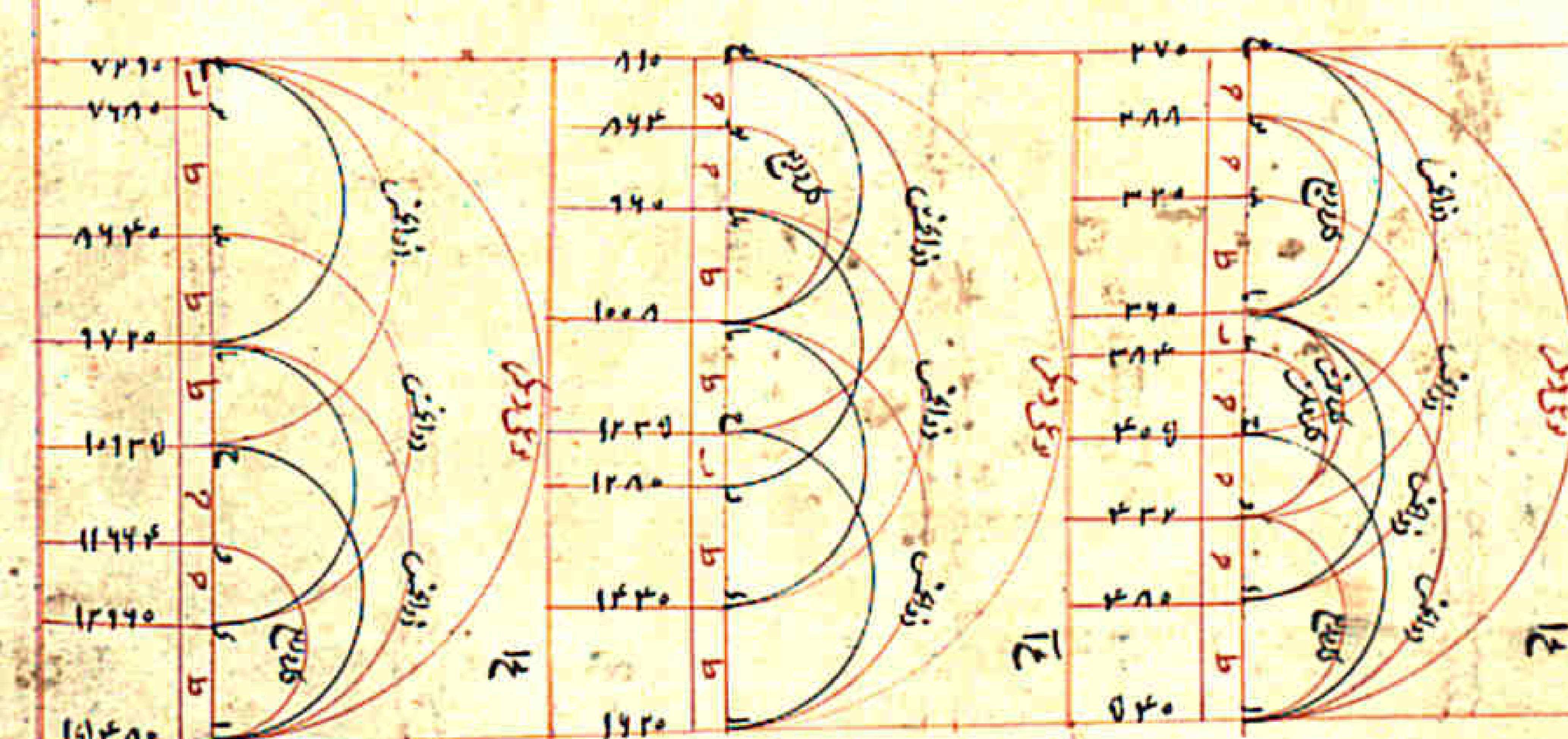

باقی جمع ذو الکل

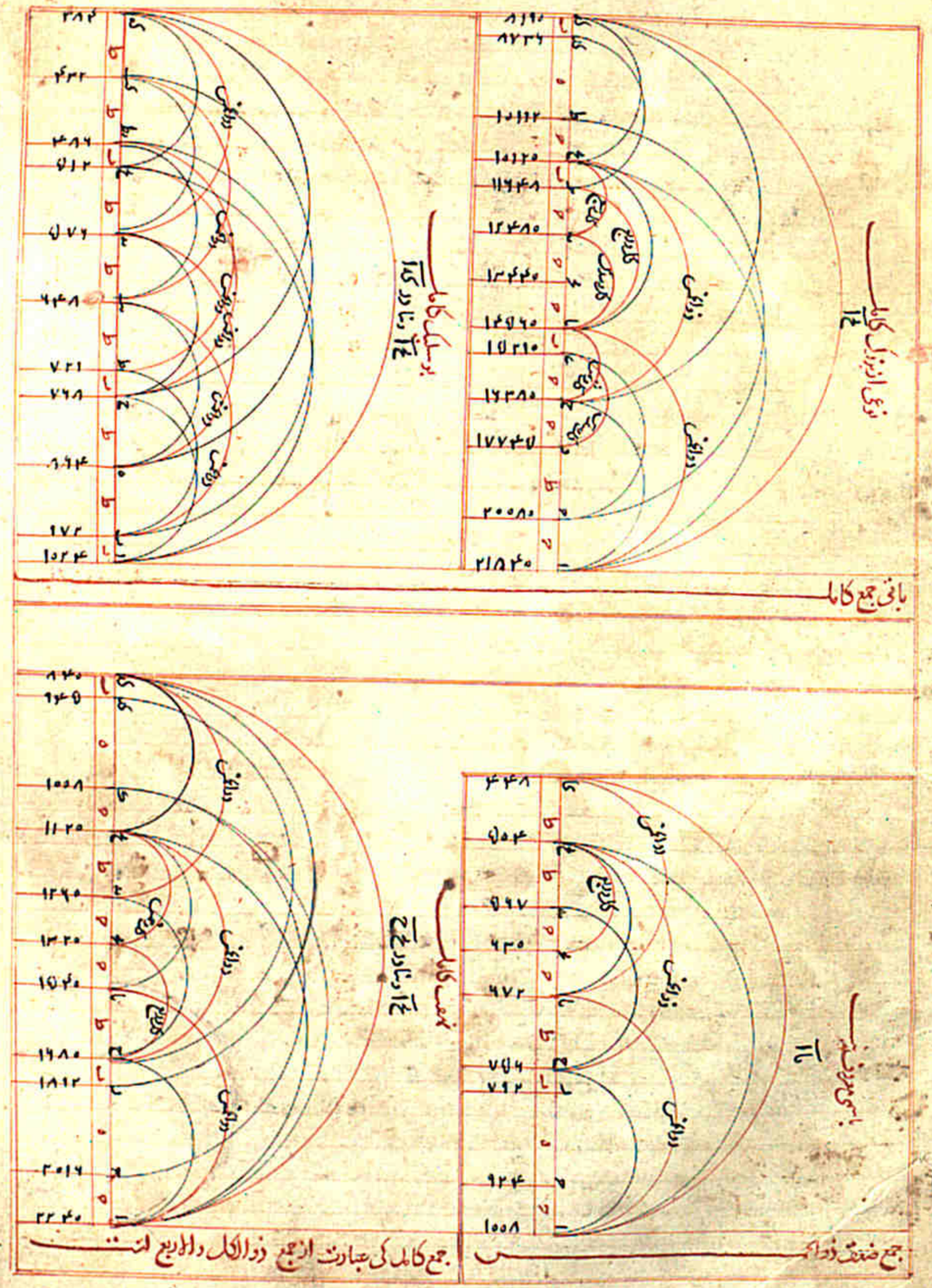
باقی جمع کامل
نوع ازبزرگ کامل
ج ۱۲
برسلک کامل
ج ۱۲ ناقص کامل
جمع ضعف ذوالاکمل
باسی مرتبہ
ج ۱۱
جمع کامل کی عبارت از جمع ذوالکل والاربع است

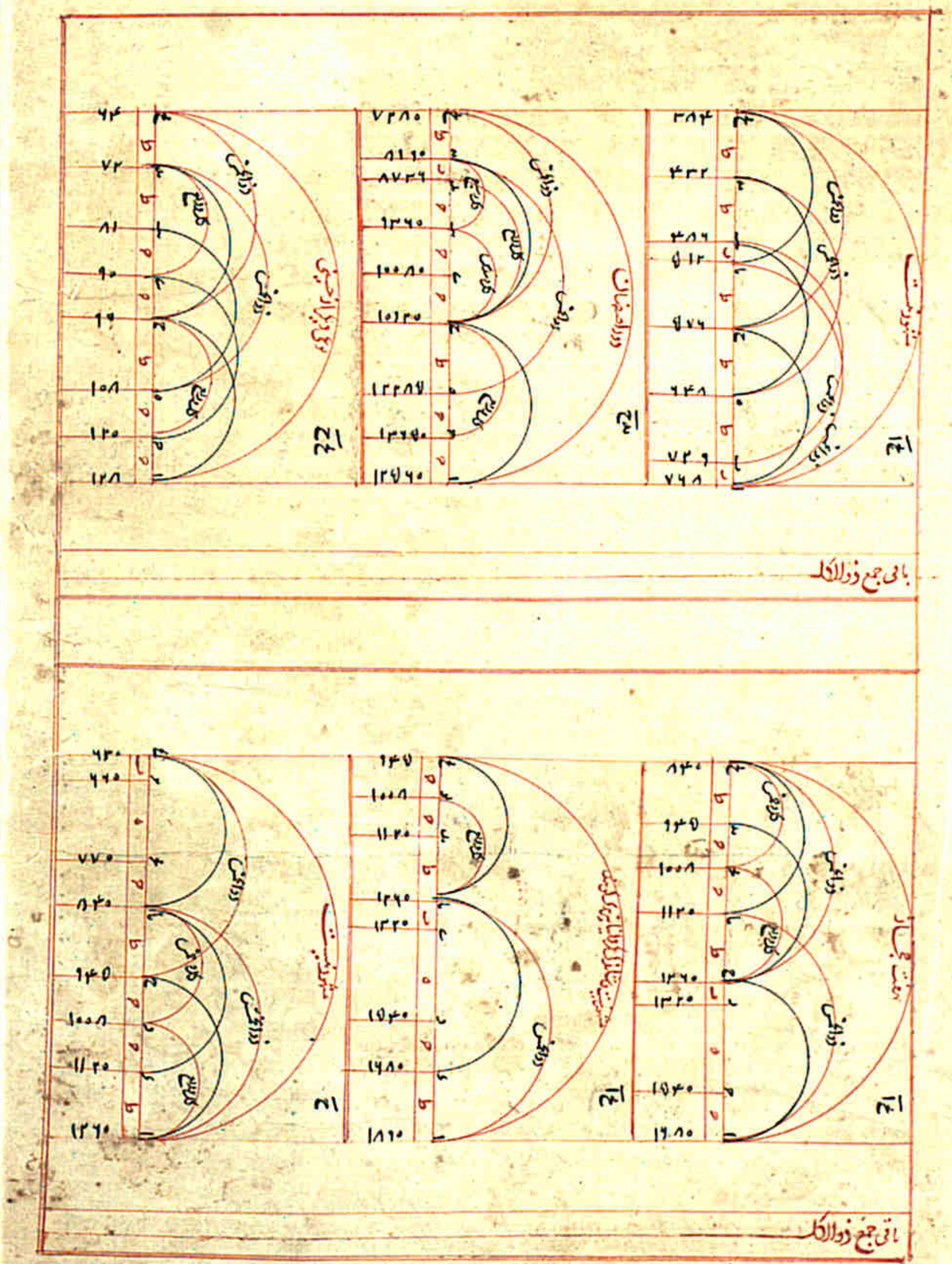
باقی جمع ذوالاکمل
متوسط
ج ۱۴
ذوالاصفیان
ج ۱۳
نوع بزرگ از احسنی
ج ۱۲
متوسط
ج ۱۱
باقی جمع ذوالکل

انست جموع مستعمل درین زمان وبراذکیا استخراج سایر تالیفات این اصول با یکدیگر وترتیب آن
در ذوالکل احد کی ارنج تا له بوذ وترکیب جموع تام نه کانه متعذر نیابذ ∴ **مبحث ششم**
در استخراج ادوار از اماکن هفده کانه در ذوالکل اثقل کی انرا طبقات خوانند وتشابه طبقات
ادوار با وجود تباین انها در حقیقت چون معلومست کی هر دوری بل هر جمعی از ترتیب ابعاد ان
بوضعی معین متالف می شوذ ودساتین از آ تا ح هفده است وابعاد باآت مشابه اند وهمچنین ابعاد
جیمات وطاآت پس هر دوری را از هفده موضع بحسب این دساتین کی در ذوالکل اثقل واقع است
استخراج توان کرد چنانک از نغمه ح تجاوز نکند ∴ مثلا دور عشاق کی نغمات ان بر ترتیب ا د ر ح باید ح
بوذ چون مفروضه آ باشذ پس اگر مفروضه ب باشذ نغم چنین شوذ ب ه ح ط ب ه تو وچون از تو تجاوز
کنند انتها به ط بوذ چه تمام دور بعد ط باشذ پس ب بدل ط استعمال کنند چه باوی نسبت ذوالکل دارذ ∴
ودر همه صور طبقات نهایت دور عین بدایت بوذ ∴ وما طبقات دور عشاق وبوسلیک را در جدول وضع کنیم
تا مثالی شوذ سایر طبقات ادوار را ∴ وروشن است کی این حکم همه جموعی را کی اعظم از دور نبوذ شامل
است ∴ وما طبقات جمع ضعف ذوالخمس بیست بوذ بسبب اشتمال بعد اکا بر و ∴ وطبقات جمع کامل بیست
وچهار چه بعد اکه مستغرق ان است وطبقات جمع تام سی وچهار نسبت اشتمال بعد اله بران
∴ وجدول اینست ∴

واگر نه این بودی لحنی یکی مصوغ بودی در عشاق مصوغ بودی در نوک و بوسلیک نیز بس چون تلحین کردن نوک بان درسلسله صورسه گاه حاصل شدی و دلیل شرک دلدات هرسه واین معدوم البطلان است ۰ اگ ممکن باشد یکی انقاع در نوک کند ازدو بین عشاق بینها چون مفروضه را فرض کنند سلا واقعات برین ترتب متترب شوند ح ح وتا تمام دوربعد گ باقی فاند بس گا رسد اگاه بدل گا گ مفروضه بیدا سه فراگیرس ازجهت انگ هردو در طرف ذوالکل اند بس انج انقاع کرده باشند نوک باشد از اماگن نغمات عشاق دهند مسموع صورت نوک باشد نه عشاق ۰ واین معنی را محافظت کن ماگن گردد تو اگ بحقیق معنی درگاه گنی وسه گاه وچهارگاه و دنج گاه و اگ چگونه صورا شان مختلف یی شوند ما اگ درهفه اشغال براماگن راست است دحگونه صورا شان مخالف صورت راست یی شوند وچگونه دوگاه میان ادمی شوند واعطا صورت بوردزمی کنند یکبار واز اصفهان یکبار واز اصفهان حسینی دیگر بار وسه گاه و بلرچگونه میان ادمی شوند واعطا صورت عراق یی کنند یکبار وصورت اصفهانگ دیگر بار وچهارگاه چگونه مناسب ادمی شوند مناسبتی بیشتر ۰ وسخن درین در سایر سعب موقوف است برمباحث اشغال وفنون روندگی محقق گردد ان شاالله تعالی

مبحث هفتم: در استخراج جموع چون اصطلاحات اوتار نه بروجه معهود بروند

شک نیست یکی چون اصطحاب اوتار نه برنسبت ذوالاربع بود استخراج جموع از دسانین برقانون مذکور صورت بندد لکن چون نسبت اوتار معلوم بود ونزدیک ابعاد جمیع محفوظ استخراج ان آسان باشد ۰ وما طرق ان در دو صورت بیان کنیم ماسایر صور را بران قیاس کنند اول انگ اوتار هه بریک نسبت باشند ۰ مثلا مطلق هرو ترک و طبقه یصر در اعلی بود وخواهیم یکی استخراج دور عشاق کنیم از مطلق بم وشبابه او ومطلق شلث وزایر وسطی ویم او وزان مثنی ومجنب وسطی الفرس اراستخراج توان کرد دوم انگ اوتار هه بریک نسبت بناشند ۰ مثلا مطلق شلث سباوک بنصرزم بود ومطلق مثنی مساوک وسطی الفرس شلث ومطلق زیر مساوک شبابه مثنی ومطلق حاد مساوک مجنب زیر وخواهیم یکی دور عشاق را استخراج کنیم از مطلق بم وشبابه او ومطلق شلث وزایر وسطی قیم او ومجنب مثنی ومطلق زیر وزان حاد استخراج کنیم ۰ وهرچند نظام اصطحاب مجهول بود چون اوتیاض حاصل باشد در طبقات نغم مطلقات اوتار تامل کنند وحسب ان هه جموع را استخراج کنند

مبحث هشتم: در بیان حقیقت پرده واواز وترکیب وشعبه پرده در استعمال ارباب عمل بحسب

استقرا مام عبارت از نغمات بود مرتب بر حدود جنانگ بحرکت شریف غالبا متعرف ان بود بس او مرادف جمع باشد لکن بعضی از جموع را مثل کردانیا ونوروز ومحیر واصفهانگ اواز می گویند وبعضی واترکیب مانند نوع دوم از دور بزرگ چه گویند گی ان مرکب است از اصفهان بزرگ ومانند نوع سیم چه گوند گی ان مرکب است از حجاز بزرگ ۰ وصاحب شرفیه رحمه الله در اادوار برترکیب اعتراض کرده است ۰ وبقریر آن برین وجه بایین کرد گ درشال اول گویم اگر ان دور را ببیب ترکیب از اصفهان ذوالاربع وبزرگ ذوالخمس مرکب یی خواندی بس چرا نگویند یکی زنگوله مرکب از عراق وراست ذوالاربع واصفهان اصل از اصفهان ذوالاربع وراست ذوالخمس نه بران وجه یکی او کرده است یکی چرا رهاوی را نگویند یکی مرکب از نوروز وحجاز وزنگوله از حجازگ وراست و اصفهان اصل از اصفهان وراست چه اول و دوم باطل است چه رهاوی مرکب از نوروز وحجاز نیست ونه زنگوله از حجازگ وراست وسمجنین ثالث الا انگ باصفهان اصفهان ذوالاربع خواهی وبراست راست ذوالخمس ۰ وما الخ حق است درین مقام بیان کنیم ان شاالله تعالی ۰ وگویم اگرچه وراصطلاحات منا قشت نیست اولا نزاع فی الشهرات ولا مشاحة فی الاصطلاحات بل لکل اهدان یسمی ماشاء باشاء اما شهرت نیست در انگ رعایت تناسب در اسامی بحسب تناسب سمیات قانون علاست ۰ ویکی از مقتضیات این قانون انگ چون لفظی متواطی بحسب مفهوم کلی خود برجزیی چند اطلاق کنند وجزیی دیگر با آن جزئیات دران مفهوم کلی مشارک بود ان لفظ رابران جزیی نیز اطلاق کنند واگر نه تخصیص اوبزان جزئیات دون این جزئی بی مخصص بود ۰ وچون این جموع یکی بعضی را اواز می خوانند وبعضی واترکیب واسم برده بران اطلاق می کنند بابردها درانگ همه نغماتند مرتب بترتب محدود وبحرکت عظیم متعرف ان مشارک اند وهیچ فارق یکی مانع نبود از اطلاق اسم برده برانها معلوم نه ۰ چه اگر فارق ان گویند یکی در اصفهانگ ونوروز بحرکت شریف متعرف نغمات نیست ازجهت طرب بثقل راهوی تمام منقوض بود وازجهت عکس بثقل کردانیا ومحیر نزد ایشان ۰ واگر گویند یکی کردانیا مثلا طبعه است از طبقات اصفهان جنانگ صاحب ادوار گفته است ۰ گویم بوسلیک نیز طبقه است از طبقات عشاق بس ان نیز برده نبود ۰ وحقیقت این سخن پیش ازین مقرر شد یکی از انجا یکی طبقه از دورک بعینه طبقه دورک دیگر باشد متساوک دورین درسموع ازم نیایند ونه انگ یکی نوع ویکرک بود ۰ واگر گویند یکی درین او انها التزام کرده اند یکی ابتدا تلحین اربعه احد کنند ۰ در اصفهانگ سلم بنود وسمجنین درمحیر جنانگ وبعضی اوتضانیف صاحب شرفیه

جدول طبقات عشاق

طبقه اول	ا	ز	د	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید
دوم	ب	د	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه
سیم	ج	د	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو
چهارم	د	ز	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز
پنجم	ه	ح	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح
ششم	و	ط	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط
هفتم	ز	ی	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک
هشتم	ح	یا	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا
نهم	ط	یب	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب
دهم	ی	یج	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب	کج
یازدهم	یا	ید	یز	یح	یط	ک	کا	کب	کج	کد
دوازدهم	یب	یه	یح	یط	ک	کا	کب	کج	کد	که
سیزدهم	یج	یو	یط	ک	کا	کب	کج	کد	که	کو
چهاردهم	ید	یز	ک	کا	کب	کج	کد	که	کو	کز
پانزدهم	یه	یح	کا	کب	کج	کد	که	کو	کز	کح
شانزدهم	یو	یط	کب	کج	کد	که	کو	کز	کح	کط
طبقه هفدهم	یز	ک	کج	کد	که	کو	کز	کح	کط	ل

جدول طبقات بوسلیک

طبقه اول	ا	ب	ج	ه	ح	ط	ی	یا	یب	یج
دوم	ب	ج	د	ه	ح	ط	ی	یا	یب	یج
سیم	ج	د	ه	و	ح	ط	ی	یا	یب	یج
چهارم	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	یا	یب	یج
پنجم	ه	و	ز	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید
ششم	و	ز	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه
هفتم	ز	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو
هشتم	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز
نهم	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح
دهم	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط
یازدهم	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک
دوازدهم	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا
سیزدهم	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب
چهاردهم	ید	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب	کج
پانزدهم	یه	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب	کج	کد
طبقه هفدهم	یو	یز	یح	یط	ک	کا	کب	کج	کد	که

دیباپن دانت یکی بعضی ازین ادوار متلازم باشند یعنی گاه بود یکی طبقه از دورک بعینه طبقه دیگر از دورک دیگر برود چنانگ طبقه اول از عشاق بعینه طبقه هفتم از بوسلیک است وسمجنین هر طبقه از دور عشاق بعینه طبقه هفتم ان بود در مرتبه از دور بوسلیک لکن تصور بیان کرد یکی صورت مسموع ان دو طبقه یکی بود باتفاق ان در دور در صورت مسموع لازم این چنانگ از ظاهر تقریر صاحب شرفیه رحمة الله مفهوم می کردد ثم در شرفیه وهم در ادوار چه گفته است دهنده الاجناس الثلثه متلازم بعضها لبعض فی ادوارها وغیر متغیر ادوارها بعضها عن بعض ۰ ودرین سخن نظرست ۰ اما اولا بجهت انگ لفظ اجناس مناسب چه ان سه یک جنس است بس صواب اصناف باشد ۰ واما ثانیا بجهت انگ اگر تلازم نغم ان می خواهند کی نغم عشاق استخراج ان ممکن است ازدو بین نوک بعینها ان حق است چنانگ ازپیش تقریر کرده شد لکن انج گفته است یکی بجد الدورین عن غیر ما زین اخر مما عن الاخر منافی این ارادت است ۰ واگر ان می خواهند کی لحنی یکی مصوغ است در عشاق مطلق صورت مسموع نوک است چنانگ عدم امتیاز دورین دالت بران یی کند این باطل است چه بحر ثانی اگرچه نوک است لکن مسموع اورا از انجهت بتبول می کند کی از عشاق است بس متشکل نشود بصورت نوک ومتصبغ نشود بان ۰ وبیان این سخن ان است یکی صورت شد از مرض نفه حادث می شود کی او اصل شرب واورا ام ومفروضه خوانند واز ترتب نغم کی منسوب باشد بان مفروضه بنسبتی مخصوصه ۰ ومراعات ابعاد شریف درجمع با ارکنند واهتمام بتراجی بهم یا اوپیشتر باشد وبعد ازان محافظت برتوالی سایر نغم کنند بس اوست مقصود بقصد اول واوست مقصود بالقاع در حقیقت از انقاع جمیع نغم چنانگ از ضمن شرح تنم این معنی یی توان کردگی گفته است فانها اذا جئت تحدث واضحملت بم جست نفه اخرت تنامیها وکانها عادت فی معرض آخر وصادفت موقعا من العقول لکونها مشوقة اولالم لعدم تکررها بینها الموجب للادراک واکتنابها بفضل حسن من المناسبة اورثت للنفس مزة ۰ وان کس یکی لذت استماع الحان ورعایت شود ومجامع باطن خویش اصغا کند بان فی المفات بجزئی یکی اورا ازان مشغول کند معاینه در بابد یکی از در سماع لحن ونغمات متکرره سکثره یکی گویا آن نغمه واحده یی شود یکی مفروضه است ۰ وچون حال برین وجه است پس سمع مقصود التعرف باشد براد راک مناسبات با مفروضه وبرسب ان مناسبات بحسب قرب وبعد یا او صورت جمع است پس چون بشنود ط ط ط ط اعنی در عشاق مسموع ط ط ط اعنی ارد یکی حرا اول است اصل عشاق باشد ومسموع ر ح یا یکی دوم است ازدور عشاق باشد بانگ ر بالله ان ر ح راهه وما خاسه وسمجنین مسموع ر ح یا به ازدور عشاق باشد وبه سادسه مفروضه بس سامه متشکل نشود ازنها الا باح مخصوص باشد یا دو در صور دور عشاق ۰ بس اگر سامه از بحر ثانی متشکل شود بصورت نوک صورت عشاق دورت متحیل شود ودر صورت در عشاق تام نشود ۰

واگر

توان یافت و از جهت طرد شرح حسینی و حصار ذو الخمس منقوض بود. و اگر غیر ازین وجوه چیزی گویند بعد از تحقق آن حکم آن روشن گردد. پس اولی بل واجب آن باشد که همه را برده خوانند. و اعتراض صاحب ادوار بحقیقت ساقط است چه پیش ازین بیان کردیم که باشد که چند جمع در یک اسم مشترک باشند و باتم و انفس مختلف چنانک صاحب شرفیه رحمة الله راست ذو الاربع را راست خواند و دور راست را هم راست و همچنین سایر اقسام ده گانه که اولا در جدول وضع کرده است برین گونه.

الاول	ط ط ب	نغمه	اد	زح	عشاق
الثانی	ط ب ط	نغمه	اد	ه ح	نوی
الثالث	ب ط ط	نغمه	اب	ه ح	بوسلیک
الرابع	ط ح ح	نغمه	اد	و ح	راست
الخامس	ح ح ط	نغمه	اح	ه ح	نوروز
السادس	ح ط ح	نغمه	اح	و ح	عراق
السابع	ح ح ح ب	نغمه	اح	ه و ح	اصفهان
الثامن	ح ط ح ح ب	نغمه	اح	و ح ح ا	بزرگ
التاسع	ح ح ب	نغمه	اح	ه و	زیرافکند
العاشر	ح ح ح	نغمه	اح	ه ر	راهوی

و باز همان اقسام را بذو الخمس و ذو الاربع تمام کرده و بهمان نام در جدول بردها موسوم کرده. و از صورت نقض که ایراد کرده است معلوم می شود که پیش او ذو الخمس احد در زنگوله حجازست و ذو الخمس اثقل در اصفهان راست. و چون حال اسامی برین وجه است چرا نشاید که تسمیه بهر دو وجه کنند تا دور زنگوله را هم زنگوله گویند و هم مرکب از عراق و راست ذو الاربع و دور اصفهان اصل را اصفهان اصل گویند و مرکب از اصفهان ذو الاربع و راست ذو الخمس پس آنچ صاحب شرفیه در ادوار گفته است بالقائل بهذا لیته لم لا یقول ان فلان مرکب من کذا کذا فیجیب عنه بانه یقول بالترکیب مما ذکرت الا انه لا یقول نه علی انه لم یه. و اما شعبه نزد ارباب عمل نیست بحسب مشهور دوگاه و سه گاه و چهارگاه و پنج گاه و زاولی و روی عراق و مبرقع و مایه و شهناز و حقیقت شعبه هم بحسب استقرا هیات انفعال بود بر نغمات برده بر وجهی مخصوص. و بیان این سخن آن است که ارباب صناعت عملی پیوسته انتقال بر نغمات برده چنان کنند که موجب ایقاع نغمه معین بود چنانک در مبحث ششم اشارتی بدان رفت و آن چنان بود که نغمه در استعمال غالب بود یا نغمه که با آن نسبتی شریف داشته باشند. پس اگر آن نغمه مفروضه آن برده بود یا ذو الاربع مفروضه گویند که لحن در آن برده است. مثلا در برده راست اگر قصد ایقاع ح بود لحن در برده راست بود مطلقا و اگر قصد ایقاع نغمه دوم ح بود اعنی آ انرا دوگاه راست خوانند. پس اگر در انتقال از طرف حدت بنغمه ح رسند یا از طرف ثقل بنغمه ر صورت مسموع آن لحن بی شک صورت مسموع نوروز گردد و اگر نغمه ر نیز استعمال کنند اصفهان شود و اگر از ح به ی تجاوز کند حسینی شود. و دوگاه بدان اعتبار خوانند که ابتدا لحن از آ بود که دوم نغمه است و انتها هم بود. و در اصل وضع همانا که انتقال در دوگاه بر نغمات قریبه آ بوده باشد یعنی که از و بذو الاربع نرسند تا صورت مسموع راست بصورت مسموع نوروز مستحیل نگردد. اما بعد از آن ارباب عمل بطریق تساهل و جرات در عرصه او افزودند و چنان شد که الحان مصنفه در دوگاه راست جمله معطی صورت بردها مذکورست. الا آنک در بردها مذکور ابتدا از حدت و انتها ثقل بود بحسب عادت و در دوگاه مبدا و منتهی نغمه آ بود. و سه گاه را برین قیاس باید کرد و چون عرصه او فسیح گردد گاه معطی صورت عراق بود چون نغمه ر مستعمل نبود و گاه اصفهانک چون نغمه ر مستعمل بود با نغمات آ ح و گاه کوچک چون بی اینها بود. و هم برین قیاس چهارگاه الا آنک صورت مسموع او بصورت راست نزدیک بود بسبب آنک غالب در استعمال نغمه ه بود که با ح ذو الاربعست و بسبب نسبت شریف از استماع آن نغمه ح مرتسم شود و چون ح ارتسام یابد مناسبات با او عاید گردد لکن بواسطه ه پس صورت مسموع مشابه صورت راست بود خصوصا که رجوع بنغمه ح بسیار افتد. اما اگر رجوع بآن کم افتد و رجوع با نغمه آ بیشتر بود بسبب آنک که ه با آ بر نسبت کل و سدس است از استماع آن نغمه آ در سامعه ارتسام یابد و بدان سبب صورت مسموع آنک که مناسب صورت دوگاه گردد خصوصا که محط آ سازند. و هم برین قیاس پنج گاه الا آنک صورت مسموع او مشابه تر بود با راست بسبب آنک نسبت ح با ح شریفتر از نسب سایر نغمات است سیما که محط نغمه ح بود چنانک درین زمان مستعمل ارباب عمل است.

وازین

و ازین بحث معلوم گردد که راست مطلق بحسب استعمال طایفه هم هیاتیست از هیات انتقال در برده راست. و همین اعتبارات در دیگر بردها می توان کرد چنانک هر برده را دوگاه و سه گاه و چهارگاه و پنج گاه بود اما متعارف این زمان نیست. و پوشیده نماند که این اعتبارات اگر در نغمات ر و ح تا کنند بقیاس با آ همین هیات با این اسامی باز آید. اما چون معهود در برده راست ایقاع نغمه ح بود چنانک بعد ازین روشن گردد آن امکنه ازین معنی آید. و نیز در برده نوروز مثلا شعبه دوگاه آن معطی صورت عراق بود و شعبه سه گاه آن معطی صورت راست مطلق و شعبه چهارگاه آن معطی صورت نفس او و شعبه پنج گاه او خود مستعمل نبود اگر محط آ سازند چه بعد ی آ ملایم نبود پس شعب راست از شعب او مستغنی شوند و هم برین قیاس از شعب عراق. و سه گاه را باشد که محط آ کنند باختلاس و باشد که ح و آنرا زاولی خوانند. و چون بحر با ح جمعیت بشرایط جموع پس اجرم زاولی را برده خوانیم بهمان وجه که آوازها را برده می خوانیم. و اگر محط ر سازند آنرا روی عراق برده بود. و رکبی هیات انتقالی بود بر نغمات زیرکش حسین چنانک ابتدا از نغمه ر کنند و محط آ سازند و استعمال ح کم کنند و غالب در استعمال نغمه ر بود و مبرقع فرع اصفهانک بود و اصل آن چنان بود که نغمه ی را ملازم گردد و از طرفین او جز یک نغمه یا دو بندرت تجاوز نکند و محط ح کند یا ر باختلاس. اما ارباب عمل بطریق جرات باشد که عرصه او را نسختی دهند. و اما سلمک صاحب ادوار چنین آورده است که او زنگوله است با آنک او را از آوازها شمرده است و آوازها را برده نشمرده. و این سخن پس متناقض است و مثال آن که در جدول نهاده با زنگوله نسبتی ندارد. و بحقیقت چنانک از تصانیف او و اهل روزگار محقق می گردد هیات انتقالیست در آن برده بوجهی که ح را ملازم شوند و انتقال برو مانند انتقال مبرقع کنند و بعد از آن از ح بطریق پنج گاه انتقال کنند و بر نغمه محط راست محط سازند اعنی فرض کنند که ح زنگوله ح راست باشد و بر ح راست محط کنند. و اما مایه و شهناز چنان آورده است که در هیات انتقالند. و از سخن او چنان معلوم می شود که بهیچ برده مخصوص نیستند چه در ادوار گفته است که و اما مایه فهی هیئة فی التقدیم التاخیر و کذلک شهناز و این سخن نیز با تعداد آن دو در جمله آوازها متناقض است چه آوازها از ادوار نهاده است چنانک در ادوار گفته است و بعض الادوار یسمونه آواز پس مایه و شهناز دو دور باشند و چون دور باشند هیات انتقال نباشند. و از صورت مثال که در جدول موضوع است حقیقت آن انتقال هم معلوم نمی شود. اما تصانیف مشهور در مایه از آن او و دیگران جمله بر خلاف آن است چه تصانیف مایه جمله تلحین بر نغمات جمع ذو الخمسیست بر آن وجه که ما در جدول نهادیم. و همچنین شهناز و تصنیف در آن نادرست بدان سبب که یاد کردیم. و بنابرین ما هر دو را از جموع شمریم و برده خوانیم. و ارباب عمل را در شعب و تراکیب خلاف بسیار افتد بسبب ضعف تمیز میان آنها. و بسیار باشد که بحسب عرف برده بهیات انتقالی مخصوص شده باشد چنانک اگر آن هیات معین نگردد نگویند که آن برده است و در حقیقت آن متحیر شوند با آنک مراکز نغمات و نغمه مفروضه یکی بود. و این سبب آن بود که ما بالذات را از ما بالعرض تمیز نکنند. و عوام را که قوت تمیز میان معانی ضعیف بود این نوع غلط بسیار افتد. و تحقیق کار طایفه دیگرست. پس اگر از ارباب عمل کسی را در بعضی معانی این مبحث تردد افتد باید که پیش از استعمال رویت و تدقیق نظر بر مخالفت اقدام ننماید لعلها اتناسبه و کل میسر لما خلق له. و باید دانست که هر برده را هیاتیست متمثل در نفس و حصول آن در بعضی مشروط بتمام نغمهای برده نیست اگرچه کمال آن بدان مشروط بود مانند برده زنگوله که چون ح را ملازم شوند و بر نغمات ح ی و ر بتصاعد و تنازل انتقال کنند هیات زنگوله متمثل شود خصوصا که ه بدانها مضاف شود. و سخن صاحب شرفیه را که سلمک زنگوله است جز این محمل نیست هرچند ایراد مذکور بر آن متوجه است.

مبحث نهم در خلط بردها با یکدیگر و بقیت سخن در مقامات مشهور

باید دانست که این جموع و شعب را با یکدیگر مناسبات افتد و در تلحین انتقال از هر یکی بمناسب آن سبب زیادت رونق و طراوت لحن گردد و مناسبت گاه باشد که در یک مرکز بود یعنی مفروضه هر دو در یک طبقه باشند و گاه باشد که در دو یعنی میان نغمه مقصد هر دو چنانک بعد ازین بدان اشارت رود بعدی بود و برین تقدیر وضع هر یکی نسبت با دیگری یا از طرف ثقل مناسب آید یا از طرف حدت. مثال اول رهاوی کل و ربع با حسینی ذو الخمس. و مثال دوم رهاوی کل و ربع با نوروز ذو الاربع چون میان مفروضه هر دو نسبت ذو الاربع بود و رهاوی از طرف حدت. و مانند جموع مرکبه که در جدول مثبت است که وقتی که بعد میان مفروضه ایشان بعد موضوع بود و وضع از طرف حدت و ثقل وضع موضوع. و ما از جهت مثال بعضی ازین مناسبات اشارت کنیم. و باقی بلطف ذهن و صفا قریحت متصدیان فن عملی مفوض است.

جدول تناسب بردها و شعب

تناسب در یک مرکز				تناسب عود در دو مرکز		
حسینی	دهاوی	حسینی	کوچک	طرفیل	بعد میان هر دو مرکز	طرف حدت
حسینی	مجاز	حسینی	مروز	نوروز	دو الاربع	دهاوی
حسینی	بوسلیک	حسینی	اصفهان	نوروز	دو الاربع	اصفهان
حسینی	عزال	حسینی	رکبی	حسینی	ذوالخمس	کوچک
حسینی	دوگاه	اصفهان	دوگاه	حسینی	کل و تسع	عراق
مجاز	کوچک	مجاز	دوگاه	مایه	ذوالخمس	دوگاه
شهناز	حصار	شهناز	بزرگ	مایه	کل خمس	عراق
بزرگ	مایه	بزرگ	دهاوی	عشاق	ضعف طنبی	بوسلیک
بزرگ	عراق	دهاوی	دوگاه	حسینی	ذوالخمس	بوسلیک
رکبی	دوگاه	رکبی	اصفهان	نوروز	کل دو ثلث	عراق
رکبی	نوروز	نوروز	اصفهان	دهاوی	کل دو ثلث	جهارگاه
کوچک	سه گاه	عراق	سه گاه	عراق	کل و ربع	کوچک
مجاز	سه گاه	حسینی	مایه	عراق	کل و ثلث	حسینی
عشاق	رلت	کوچک	دوگاه			
نوروز	دوگاه	عشاق	جهارگاه			
اصفهانک	سه گاه	زیکوله	دهاوی			

وچون این مناسبات روشن بیاید دانست کی بعضی مقامات مشهور ازین ترکیب شل دوگاه و حجاز و انزا ابتدا و انتها دوگاه بزد و حجاز وسط ٭ و دوگاه در هاوک و انزا ابتدا دوگاه بزد و وسط بزرک و در هاوک انتها ٭ و مایون و انزا ابتدا زنکوله بزد و انتها دهاوک ٭ و مقامات مشهور بحسب استعمال اهل این زمان درین بردها شعب و ترکیب کی مفصل شش مخصرست

مبحث دهم در تاثیر بعضی بردها بطریق اجمال

بیاید دانست کی این بردها و اباشها مختلف است در نفوس بعضی موجب بسطتی تمام بزد و بعضی موجب شجاعت کردد مانند عشاق و بوسلیک و نوک ٭ و ازین جهت آنها را با طبع ترکان و اهل حبشه و زنج و سکان جبال مناسب بیشتر بزد ٭ و بعضی موجب بسطتی معتدل و بیان وجه سبب لذت لطیف کردد مانند راست و نوروز عراق و اصفهان و ازین جهت مناسب طبع ارباب امزجه معتدل بزد مانند سکان اقلیم ثالث و رابع و خصوصا اهل وسط عمارت ٭ و بعضی موجب بسطتی ضعیف و سبب انک تشبیح نفس کند و بکالت برساند از انجا حالتی شبیه بحزن و فتور و قبض حادث کردد مانند بزرک و راهوک و زیر افکند و زنکوله و حسینی ٭ و چون معهود جنان است کی لحن مناسب کند باید کی از جهت پرده شعرت اختیار کند کی سبب ان مناسب باشد ان بر پرده بزد تا سبب کمال تاثیر کردد

مبحث یازدهم

در کیفیت اشغال و اقسام ان

ابتدا اشغال برنغمات هر جمعی یا از طرف ثقل بزد یا حدت یا از وسط و البته اول هابط بطرف حدت بزد و دوم صاعد بطرف ثقل و سیم مختلف هر دو قسم تواند بزد و هر یک از صاعد و هابط یا بر توالی بزدک و جوع با نغمه سابق و انزا اشغال مستقیم خوانند یا باز جوع و انزا راجع خوانند و در مستقیم اکر بر توالی نغم نزدک تخطی نغمه باشد انزا متصل خوانند و اکر تخطی بزد انزا طاق خوانند و در راجع اکر رجوع با مبدا بزد انزا اجق خوانند و اکر با نغمه دیکر بزد از نغمات قریب مبدا انزا خناق خوانند و بیست نیز خوانند ٭ و رجوع یا یک بار بزد و انزا راجع فرد خوانند یا چند بار ان اکر بر توالی بزد متواتر خوانند و اکر غیر متوالی بزد باسمی مسمی نیست ٭ و رجوع مکرر اکر با یک مبدا معین بزد آنرا راجع مستدیر کوند و اکر نه راجع مضلع ٭ و معینین در رجوع مکرر اکر اعداد نغم مابین رجعات متساوی بزد انرا راجع متساوی الشب خوانند و اکر نه راجع مختلف الشب ٭ و اکر بعضی نغمات راجعند نوبت بتوالی انقاع کنند انرا اقامه خوانند ٭ و بنوبت اشغال یا بر دو نغمه بزد یا بیشتر اکر بر دو نغمه بزد و یکی بر هر دو متساوی بزد انرا مکرر متساوی کویند و اکر نه مکرر مختلف ٭ و اکر بیشتر بزد اقسام ان بقیاس اقسام سابق معلوم توان کرد ٭ و شایسته کی درکت این فن اصطلاحات دیکر مذکور بود و تفهم ان برمتر شد سهل کردد ٭ و حکیم ابو نصر رحمه الله در کتاب خود جدولی در حصر انغامات بسیطه وضع کرده است و ما ان جدول را اصفهان ثبت کنیم و مرکبات از انجا استنباط توان کرد ٭ جدول انغامات

جدول انغامات جزئی در میان دو الکل احد

انغامات بسیط که در اثنای نغمات مرکبه واقع میشوند	انغامات بسیط که در اثنای نغمات مرکبه واقع نمیشوند			
			ح ط ے ک ل م ن	عکسه سه ن م ل ک ے ط
		محللی یک یک	ح ے ل ن	عکسه سه م ک ط
		محللی دو دو	ح ک ن	عکسه سه ل ط
		محللی سه سه	ح ل	عکسه سه ک
		محللی چهار چهار	ح م	عکسه سه ے
		محللی جمع وزارت	ح ن	عکسه سه ط
		بعد از یک یک	ح ط ج ے ح ک ح ل ح م ح ن ح	عکسه سه ن سه م سه ل سه ک سه ے سه ط سه
		بعد از دو دو	ح ط ے ح ک ل ح م ن ح	عکسه سه ن م سه ل سه ک سه ے سه ط سه
		بعد از سه سه	ح ط ک ح ل م ن ح	عکسه سه ن م ل سه ک سه ے سه ط سه
		بعد از چهار چهار	ح ط ے ک ل ح	عکسه سه ن م ل ک سه
		بعد از جمع وزارت	ح ط ے ک ل م ح	عکسه سه ن م ل ک ے سه
		مؤتلف از چهار انغام	ح ط ے ط ح ک ل ک ح م ن م ح	عکسه سه ن م ل ک ل سه ک ط سه ک ط سه
		کروه باشند و ان را چهار	ح ط ے ل ے ط ح ل م ن م ل ح	عکسه سه ن م ل م ن سه ک ط سه ے ط سه ک سه
		صف و اقسام ان	ح ط ے ک ل ک ے ط ح	عکسه سه ن م ل ک ل م ن سه ک سه
		مرکب از انغام	ح ے ط ح ل ط ح ن م ح	عکسه سه ن م ل ک ل سه ک ط سه ے سه
		کروه باشند و ان را	ح ک ے ط ح ن م ل ح	عکسه سه ل م ن سه ک ط سه ے ط سه ک سه
		نسبت و اقسام ان	ح ل ک ے ط ح	عکسه سه ک ل م ن سه
		بعد از یک یک	ح ط ح ے ح ک ح ه ح ل ح م ح ن ح	
		بعد از دو دو	ح ط ے ح ک ح ه ح ل ح م ن ح	
		بعد از سه سه	ح ط ے ک ح ه ح ل م ن ح	
		بعد از چهار چهار	ح ط ے ک ل ح ه ح ل م ن ح	
		بعد از جمع وزارت	ح ط ے ک ل م ن ح	
		مؤتلف از دو نغمه	ح ط ے ط ح ک ل ک ح م ن م ح	عکسه سه ن م ل ک ل سه ک ط سه ک ط سه
		کروه باشند و ان را	ح ط ے ل ے ط ح ل م ن م ل ح	عکسه سه ن م ل م ن سه ک ط سه ے ط سه ک سه
		صف و اقسام ان	ح ط ے ک ل ک ے ط ح	عکسه سه ن م ل ک ل م ن سه ک سه
		مرکب از انغام	ح ے ط ح ل ط ح ن م ح	عکسه سه ن م ل ک ل سه ک ط سه ے سه
		کروه باشند و ان را	ح ک ے ط ح ن م ل ح	عکسه سه ل م ن سه ک ط سه ے ط سه ک سه
		نسبت و اقسام ان	ح ل ک ے ط ح	عکسه سه ک ل م ن سه

و بیاید دانست کی حکیم ابو نصر اطراف جوع را بادکات الحان می خواند و سایر نغمات را کی با ملک نکرند بنسبت ذوالکل بنا شمند میان الحان ٭ و بزد او انغال یا مستقیم بزد و ان انغالات بزد کی در رجوع دهیج نغمه مخلفه نباشد و این یا بر توالی بزد یا بحطی یک یک نغمه یا دو دو یا سه سه یا چهار چهار یا پنج پنج و زیادت ٭ یا غیر مستقیم بین کی در رجوع دا نغمه مخلفه باشد ٭ و این دو نوع بزد یکی انک عود دران با مبدا بزد و این نیز در قسم بزد یکی انک در خروج از نوعی بنوعی بنوعی بزد نغمی در جمع نام شلاجون برمیانی ذوالکل احد انغال کند میانی ذوالکل اثقل تصاعد نکند و انزا انغال منعطف خوانند و این نیز دو قسم بزد یکی منعطف بتوسط نغمات مختلف و ان یا نغماتی بزد کی انغال بر دو کرده باشد یا نه و دوم منعطف بی توسط نغمات مختلف ٭ و دیکر انک در خروج از نوعی بنوعی بزد بوجهی کی در هر جزوی بنوعی از انغالات مشابه انغال بر نوع سابق بکند و انزا انغال مستدیر خوانند و دوم انک در رجوع با غیر مبدا بزد و انزا انغال منعوج خوانند و این آخر مقاله چهارم است از موسیقی

مقالت پنجم از فن چهارم از جمله چهارم کی در علم ریاضی است

در انواع و ادوار و اشارتی بکیفیت صنع الحان و ان مشتمل است بر هفت فصل و خاتمه

فصل اوّل در حد انقاع و تعیین ان

حکیم ابو نصر کفته است کی الانقاع هو القله علی النغم فی ازمنه محدوده المقادیر و الثقب ٭ و صاحب شرفیه رحمه الله کفته کی الانقاع جمله نقرات مختلفها ازمنه محدوده المقادیر علی نسب و اوضاع مخصوصه یا دوار متساویات یدرک بتساوک تلک الادوار بیران الطبع السلیم المستقیم ٭ و دین حد نظر ست اما آولا بحهت انک انقاع بحقیقت فعل شخص است و نقرات مفعول و اطلاق فعل بر مفعول جز مجاز درست نباشد و استعمال ان در حدود جایز نه ٭ هرچند این معنی کثیر الوقوع است باشد اطلاق تقدیری بر علم مصدق بود و اما ثانیا بحهت انک تقدیر ازمنه یا ادوار از درک عکس محال است جه بسیا باشد کی انقاع باشد کی ادوار ما نند پیش رود و اما ثالثا بحهت انک تقدیر ادوار متساوک با درک ان سهم از جهت

عکس محال است چه لازم آید کی اگر متساوی باشد و ادراک ان نکنند ایقاع نباشد یا بنسبت با همه کس یا بنسبت با غیر مدرک و بطلان این ظاهر است
پس مختار حد حکیم باشد ؛ **فصل دوم** در ازمنهٔ ایقاعی و اقسام آن در تلحین چون بر نغم انتقال کنند هر اینه میان مبادی ازمنه
نغم کی نقرات خوانند ازمنه واقع باشد و آن ازمنه یا در غایت قصر بود یا در غایت طول یا متوسط ؛ و اول سبب فساد لحن باشد چه لحن
از تمزیج نغم حادث گردد و نغمه را لبثی محسوس نباشد تا در سامعه مرتسم گردد پس دیگری با او ممتزج شود و چون زمان در غایت قصر
بود پیش از کمال ارتسام اول ثانی وارد شود و صورت اول باطل گردد پس امتزاج حاصل نشود ؛ و ازینجاست کی ارباب عمل
در ثانی مبالغت نمایند و خصوصا در اوایل تلحین ؛ و دوم نیز هم سبب فساد لحن باشد چه بسبب طول زمان صورت نغمه اول بکلی
از سامعه مضمحل شود پس نغمهٔ دوم را با اول امتزاج صورت نبندد ؛ اما سیم لایق بود و آن اگر اقل زمانی بود کی تالیف الحان را
صالح بود انرا زمان آ خوانیم و اگر ضعف ان باشد ب و اگر ثلثه امثال ج و اگر اربعه امثال د و اگر خمسه امثال ه ؛ و حکیم ابونصر
رحمه الله گفته است کی زمان ایقاعی نشاید کی زیادت از ه بود و اگر نه سبب فساد گردد و نقراتی کی ازمنه میان ایشان کمتر
از زمان آ بود انرا توعید و تضعیف خوانند مانند نقرات از دست ارباب مهارت بر مثل طبل و غیر ان ؛ و در ازمنه ایقاعی زمان آ
واحد مفروض بود و مقدر سایر ازمنه و اورا واحد بدان اعتبار گویند کی در میان هر دو طرف او یعنی در وسط او مساغ نقره دیگر
دیگر نبود چنانک تالیف الحان را صالح باشد نه بدان اعتبار کی او در نفس خود قابل انقسام نبود ؛ و روشن است کی در زمان
ب مساغ ایقاع نقره دیگر بود بر وجه مذکور و در زمان ج مساغ دو و در زمان د مساغ سه و در زمان ه مساغ چهار ؛ و هر چند
زمان آ صالح تالیفست اما از اعتدال بر طرفیست پس قلیل الاستعمال بود ؛ و همچنین زمان ه الا در فواصل چنانک بعد
ازین بیاید ؛ و اما زمان ب و ج و د کثیر الاستعمال بود ؛ **فصل سیم** در تقسیم ایقاع بباید دانست کی در تقسیم ایقاع
دو طریقه است یکی طریقه حکیم ابونصر رحمه الله و دیگر طریقه اهل این زمان و ما بتحقیق هر یکی را بیان کنیم ان شاء الله تعالی
طریقه اول حکیم ابونصر رحمه الله گفته است کی ازمنه کی میان نقرات الحان واقع است یا متساوی باشند یا متفاضل و متساوی
را هزج خوانند و آن ازمنه یا آ بود و انرا حثیث الهزج و سریع الهزج خوانند یا ب و انرا خفیف الهزج خوانند یا ج و انرا خفیف ثقیل
الهزج یا د و انرا ثقیل الهزج و مستعمل خفیف بود و خفیف الثقیل ؛ و عرب صنف اول و دوم را خفیف ثقیل اول خوانند و سیم و چهارم
را ثقیل اول ؛ و اما متفاضل با همه ازمنه متفاضل بود یا بعضی ؛ اما اول یا حافظ دوری بود چنانک سه نقره مشتمل بر دو زمان متفاضل
بود و سه دیگر مشتمل بر دو زمان مثل اول چنانک دور دوم در یک نقره مشارک دور اول بود یا چهار مشتمل بر سه زمان متفاضل و چهار دیگر بر مثل
ان یا پنج پنج یا بیش از ان یا حافظ دوری نبود و تمامت این اصناف غیر مستعمل بود از جهت صعوبت استعمال و فساد ایتلاف ؛
و این نوع را متفاضل موصل خوانند ؛ و درین سخن نظرست چه سریع مفصل اول قسم اول است از اقسام این نوع و قسم اول از حثیث
متفاضل ثلاثی قسم دوم ازین نوع و هر دو کثیر الاستعمال است نزد او چنانکه بعد ازین روشن گردد ؛ و اما دوم را متفاضل مفصل
خوانند و آن یا حافظ دور بود یا نه و غیر حافظ مهجور بود ؛ و حافظ یا اعظم ازمنه او فاصل بود میان هر دو دور یا نه و ثانی مهجور
بود ؛ و اول یا سه نقره بود مشتمل بر دو زمان یا چهار بر سه یا پنج بر چهار یا شش بر پنج یا بیشتر و اخیر مهجورست ؛ و اول را مفصل
اول خوانند و دوم را مفصل دوم و سیم را مفصل سیم و چهارم را مفصل چهارم ؛ و زمان اطول را درین اقسام فاصله خوانند ؛ و در
مفصل اول اگر زمان اقل آ بود انرا سریع مفصل اول و حثیث مفصل اول خوانند و اگر ب خفیف مفصل اول و اگر ج خفیف ثقیل
مفصل اول و اگر د ثقیل مفصل اول ؛ و فاصله در هر یکی بانواع فرض توان کرد الا مناسب تر ان است کی در سریع ب بود و در خفیف
ج و در خفیف ثقیل د و در ثقیل ه و مستعمل خفیف و خفیف ثقیل است و هر دو را خفیف الزمان خوانند ؛ و مفصل ثانی یا هر دو
زمان اقل او متساوی باشند و انرا المتساوی الثلاثی خوانند یا متفاضل و انرا المتفاضل الثلاثی خوانند ؛ و متساوی یا ازمنه
متساوی او آ بود و انرا سریع المتساوی الثلاثی خوانند یا ب و انرا خفیف المتساوی الثلاثی خوانند یا ج و انرا خفیف ثقیل
المتساوی الثلاثی خوانند یا د و انرا ثقیل المتساوی الثلاثی خوانند ؛ و عرب این اقسام را غیر چهارم رمل خوانند و متفاضل
دو صنف بود اول انک اصغر را بر اعظم مقدم دارند و دوم عکس ان ؛ و اصغر در هر دو قسم یا آ بود یا ب یا ج اگر آ بود اعظم یا ب
بود یا ج یا د پس اگر اعظم ب بود فاصله از روی اولویت یا مثل و نصف اعظم بود اعنی ج یا مثل و ثلث ان و اگر اعظم ج بود فاصله
یا مثل و ثلث اعظم بود اعنی د یا مثل و ربع ان و اگر اعظم د بود فاصله یا مثل و ربع و ربع او بود اعنی ه یا مثل و خمس او ؛ و صاحب
شرفیه رحمه الله برین سخن اعتراضی کرده است و گفته کی این قول یا غلط منصف تواند بود یا سهو کاتب چه اعظم را ثلثی
بالفعل نیست بنا بر انک آ را ثلثی بالفعل نیست با فاصله در اول مثل و ثلث بود ؛ و نه ربعی بالفعل تا فاصله در دوم مثل و ربع بود ؛
و نه خمسی بالفعل تا فاصله در سیم مثل و خمس بود ؛ و تحقیق این سهو از ایشان نیست چه ما بیان کردیم کی آ بالفعل منقسم می
تواند

تواند بود و از و این همه اجزا تفصیل می توان کرد پیش ازین نیست کی اجزا و صلاحیت انک ازمنه ایقاعی باشند ندارند و اما اگر اصغر ب بود
اعظم ج تواند بود و اگر ج بود اعظم د تواند بود ؛ و هر گاه کی زمان اصغر و اعظم و ترتیب ان آ ب بود انرا حثیث المتفاضل الثلاثی می
خوانند و اگر ب ج خفیف المتفاضل الثلاثی و اگر ج د خفیف ثقیل المتفاضل الثلاثی ؛ و اقسام متفاضل ثلاثی بسیارست و در تعداد ان
زیادت فایده نیست و بر ناظر حصر ان متعذر نبود ؛ و ازین جمله خفیف و خفیف ثقیل مستعمل بود و گاه بود کی حثیث را ببدل خفیف
استعمال کنند ؛ و عرب حثیث و خفیف را خفیف ثقیل ثانی خوانند و خفیف ثقیل را ثقیل ثانی ؛ و بعضی حثیث را ماخوری خفیف
خوانند و خفیف را ماخوری ثقیل ؛ و مفصل سیم را رباعیات خوانند و از زمان ان بغیر فاصله یا متساوی بود یا نه و متساوی یا آ بود
و انرا حثیث الرباعیات خوانند یا ب و انرا خفیف الرباعیات خوانند یا ج و انرا خفیف ثقیل الرباعیات خوانند یا د و انرا ثقیل
الرباعیات خوانند ؛ و غیر متساوی یا ازمنه ثلثه باسرها متفاضل باشند و ان مهجور بود یا دو متساوی باشند و یکی مفاضل یا اعظم
بود از هر یکی از ان دو یا اصغر و علی التقدیرین مفاضل یا در طرف مبدا دور بود یا در وسط متساویین یا متاخر ان هر دو و بیش از فاصله
و هر یکی ازینها باقسام بسیار منقسم تواند شد و اکثر ان اقسام را استعمال توان کرد ؛ پس اگر مفاضل اصغر بود و در وسط جمهور انرا بسیار
بجای ثقیل ثانی استعمال کنند و بهمان نام خوانند اما سایر اقسام ایقاع نزد جمهور عرب مهجورست و بسیاری از ان در میان دیگر
طوایف مستعمل و اگر کسی را داعیهٔ استیفاء اقسام ان بود و اتباع طریقه مسلوکه ما کند باسانی مطلوب رسد ؛ و نیز تمزیج این اقسام
و ترکیب ان بر طالبان متعذر نیاید ؛ و اکثر ارباب عمل ممزوجات این اقسام استعمال کنند چنانک بعد ازین روشن گردد ان شاء الله
تعالی و ما این اقسام را در دایره ثبت کنیم تا ضبط ان اسان تر گردد و از اقسام مفصل ثالث و رابع بر انچه اقسام است اقتصار نماییم و دایره اینست

طریقه دوم ارباب عمل را بطریق تجربه معلوم شده است که چون طابقه از ازمنه ایقاعی دورکت سازند چنانک بعد از انصمام ان دورکت دیگر بهمان وجه مستانف گردد و زمان ان لحن بان ادوار مقدّر شود سبب مزید تناسب و کمال تعریض باشد. و انفصال این ادوار از یکدیگر عندا احسّ یا بدان بود که یکی از ایشان اخیر از دایره از ازمنه اطول بود و ان فاصله دایره خوانند یا بحیاتی که مجموع نقرات دایره را از وضع نقرات متحرک ساکن حادث کرد و مشابه وزن شعر. و چون ایقاع موصّل و مفصّل تواند بود پس دور شاید که از ازمنه موصّل ترکیب یابد و شاید که از ازمنه مفصّل. و لابد از ازمنه موصّل مرکّب بود فاصلهٔ دایرهٔ جز یا سقاط نقره یا دو یا بیشتر صورت بندد چنانک بجای نقره وقف بود. و لابد از ازمنه مفصّل بود یا خود مسمّی بود از اقسام مذکور یا مرکب از بعضی از ان اقسام امّا اقسام مشابه با اقسام تباین چنانک بنان اشارت رفت. و در ایقاع موصّل زمان دایره را باجزا متناسب بتقسیم کنند و بتقسیم جزا بانفصال اجزا صورت بندد و انفصال یا بالفعل حرفی فاصله متصوّر شود و چون فصل بوقف سعدی بود بسکون نقره کنند و سکون نقره بترتیب حفیف و حرکت ان بتحرک دوک و حاکم دوران باب طبع سلیمست بس البته استعمال نقرات دور بر ترتیبی بود که بعضی متحرک بود و بعضی ساکن. و ترتیب ان یا حسب ترتیب اسباب بود مانند تن یا اوتاد مانند تن یا فواصل مانند تننن تننن و لهذا یکی بحرکت متوالی شوند الا که بعضی از حرکات در نقرات سواکن بود چه تحریک ساکن با عرض بسیار اتفاق افتد چنانک نزد ارباب عمل روشن است. و چون خفت نقره متناسب عدم نقر بود تا بهنگام عدم گردد پس تخیل زمان فاصله کند و بنان سبب اعنی تقسیم مذکور میان اجزا دایره تناسبی چند دیگر حادث گردد. و چون اجزا دایره حسب طول و قصر و وضع اجزا از یکدیگر مختلف افتد که بود یکی از انتظام آنها صورت دایره بوجهی شود یکی در انفصال از دایره تا یکی بفاصله اطول محتاج نبود. و چون دایره برین وجه تالیف یابد اگر دایره دوم یک نقره بر زیادت بود یا از و کم ان بفاوت بحسب طبع سلیم در توان یافت. و چنانک اگر کسی را طبعت ادراک وزن اشعار بود تفاوت میان موزون و غیر موزون تواند کرد اگر کسی را طبیعت ادراک این معنی نبود تمییز میان دایره صحیح و غیر صحیح نتواند کرد. و میان وزن شعر و ایقاع تناسبی عظیم است چه وزن شعر از تالیف حروف متحرک و ساکن بیک عدد و یک ترتیب حادث گردد و انتقاع از مالیف نقرات متحرک و ساکن بیک عدد و یک ترتیب با محافظت قدر ازمنه مخلّله میان هر بس ادراک انتقاع دقیق تر بود از ادراک وزن شعر. و از بیست یکی بسیاری از شعرا در سماع حرکات خارج از اصول کنند و نیز بسیاری از فضلا دقیق نظر ادراک اوزان نکنند. و اما عکس این یکی ادراک انتقاع کند و ادراک وزن شعر نکند معلوم نیست یکی یا نه و ظاهر ان است که یکی نباشد. اکنون ما سر حص در دایر مستعمل اهل این زمان روم و از دوایر اخ در شرقیه و ادوار مذکورست با ایرادیکی بران بود یاریم و دولوت یکی مستعمل است و در ان دو کتاب مذکورند بعد ازان مفصّل یاد کنیم. و کنیم یکی از دوایر مستعمل درین زمان دایره ثقیل اول است و این دایره شانزده نقره بود از نقرات مهزج و انرا پنج جزو منقسم کرد اینه اول و دوم مجموع و دوم مجتلبان و سیم فاصله صغرک و چهارم سبب خفیف و پنجم فاصله صغرک برین مثال مفاعلن فعلن مفتعلن. و شبهت نیست یکی جزو اول و دوم سریع مفصل اول بود اگر ایقاع سریع هزج بود و جزو سیم سریع مشاوک ثلاثی و جزو پنجم مجتلبان پس معلوم شد یکی این دایره چگونه از متفرع اقسام مذکور تالیف یابد. و این اقسام را فصول ایقاع خوانیم و معتاد ان است که صاحب لحن از جهت حفظ از منه ایقاعی و تناوب دوایر بدست یا بالتی دیگر مساوقت بعضی نقرات متحرکه می کند با معونت آن در محافظت ایقاع مستظهر بود. و معهود چنان باشد که ان نقرات مساوق نقرات اوایل فصول بود و این طابقه بحسب مهارت اکثر آنرا بر اسقاط کنند چنانک در ضرب دایره بر دو نقره یکی مبدا دایره بود یکی مبدا فصل اخیر اکتفا نمایند و ان نقرات را در تخیل دایره و تصور ان مدخل پیش از نقرات ان دایره بود. و نقرات الحان عمده حرکات بود و سواکن عمده سکنات و باقی باختیار صاحب صناعت بود اگر خواهد متحرک سازد و اگر خواهد درج کند یعنی ساکن. و ما تصور هر دایره را ضرورت دایره رسم کنیم بر محیط ان نقرات متحرک را ساکن بنهیم و بازار اوایل فصول در میان دایره نقرات بثبت کنیم و ان در یا نشانی یکی از ابد بود بر خی و خارج محیط نقس ازمنه مختلفه بحسب انک متساوات آیا شند. و بر شبهه نیست یکی درین دایره میان نقره اول و دوم و دوم و سیم زمان چهار است و میان سیم و چهارم و چهارم و پنجم و میان پنجم و اخیر زمان یک و یک گاه باشد یکی دو دور را ازین یک دور سازند با نقرات دور ۳۲ شود و دور را در نصف متشابه بود مانند بیت از قضیه. و دیگر دایره ثقیل ثانی و ان هشت نقره بود مرکب از دو دستان مجموع متوالی و سبب خفیف بر مثال مفاعلاتن. و دیگر خفیف ثقیل و ان چهار نقره بود بر مثال فاصله صغرک جنانک فعلن. و دیگر رمل و ان دوازده نقره بود منقسم بسببی خفیف و فاصله صغرک و باز سببی خفیف و فاصله صغری جنانک مفتعلات فعلن یا مفتعلن مفتعلن. یا منقسم بر سبب خفیف و دو فاصله صغرک جنانک تن تن تننن تننن یا بفاصله صغری و سبب خفیف دو بار جنانک فعلات فعلات. و دیگر خفیف رمل و ان شش نقره بود بر مثال مفعلن و نصف دایره رمل زد و این طریقه شریفه است. و چون ارباب عمل الزام کرده اند یکی دو دایر را انصاف متشابه بود بس گاه باشد یکی ضعف مفتعلن را خفیف

رمل خواند

دایر و درج

رمل خواند و اربعه اضعاف ازا رمل. و دیگر مزج و ان سه نقره بود بر مثال وتد مجموع و ان بمنزله سریع مفصّل اول بود. و این طریقه شریفه است و در ادوار مخالف این تقریر کرده است چه گفته است یکی دایره هزج مساوک دایره خفیف رمل است برین مثال تن تننن تن تننن و نقرات ان دایره یازده است و ازان رمل دوازده. و این سهو هانا از کاتب بوده باشد. و گفته یکی نزد بعضی نیمه دایره رمل است برین مثال تننن تن و ضرب اصل نقره اولی و رابعه است. و این راست نیست چه رابعهٔ ساکن نقره پر دگونه تواند بود. و دیگر ثقیل رمل و ان بیست و چهار نقره بود از نقرات سریع هزج منقسم بچهار فاصله صغرک و سبب خفیف چنانک چهار نعلات. و این طریقه شریفه است یا بر و فاصله صغری و شش سبب خفیف و فاصله صغرک. و این قول اوست در ادوار و استعمال این قسم بیشتر بود. و در قدیم این دایره مرسم مخصوص بوده است. و بیشتر ارباب صناعت نقره هفدهم و بیست و یکم را درج کنند و دو نقره اصل اول و نوزدهم بود. و دیگر خفیف رمل و ان ده نقره بود منقسم بدو سبب خفیف و دو مجموع چنانک فاعلن فاعلن. و این طریقه ادوارست و مخالف شریفه. و دیگر دایره ناخنی و ان بیست نقره بود منقسم سببی خفیف و دو فاصله صغرک و سببی و دو فاصله دیگر بر مثال مفعلن فعلن دوبار. و این دایره بوس مخصوص است و تصانیف در و نادر بود. و دیگر ناخنی زایر و ان بیست و هشت نقره بود و در انقسام مشابه اول لکن در آخر هر شش فاصله زیادت کنند چنانک مفتعلن فعلن فعلن دوبار. و این دایره در ادوار شریفه یاد کرده است لکن چند دایره دیگر هست مستعمل و در رعایت شهرت و معلوم نیست یکی را یاران تناهل از چه افتاده است اول دایره خفیف و ان شانزده نقره است منقسم بر دو سبب خفیف و فاصله صغرک و دو سبب خفیف و فاصله و تصانیف او و دیگران در بن دایره ماهور است. و دیگر دایره مخمّس و ان نصف دایره خفیف بود و دگران در ادوار هست و دیگر دایره از دوازده نقره منقسم بچهار سبب و فاصله صغرک و بعضی انرا ضرب راست خوانند و بعضی ضرب اصل. و دیگر ضعف ان دایره جنانک بیست و چهار نقره بود و نقرات اصل اول ۱ ۳ ۱۲ ۱۵ ۱۹. و ارباب عمل انرا چهار ضرب خوانند. و دیگر دایره ادبیت نقره محسب حقیقت منقسم بدو وتد و دو فاصله و دو وتد بر مثال فعل فعل فعل فعل لکن انتقاع ان بوجهی بود یکی زمان حرکت از ازاد زمان سببی خفیف بود و زمان فاصله ضعف ان بس این دایره محسب استعمال دوازده نقره بود منقسم بشش سبب خفیف لکن زمان سبب ثالث و رابع اطول بود از زمان سایر اسباب ثلث اعنی ثلثان زمان آن اسباب یکی مثل و نصف آ اصل است. و عرب ان دایره را ترکی گویند و باشد یکی این دایره را مضاعف کنند و ابتدا دایره از اول سبب اطول کنند و نقرات اصل آ ۱ ۵ ۱۲ بود و همان ماخوانند و دیگر دایره ازده نقره محسب حقیقت منقسم بدو وتد و فاصله بر مثال فعل فعل فعلن و دوات استعمال بر مثال دایره سابق شش نقره منقسم بسه سبب لکن اخیر مثل سابق بود و این هم موسوم بیست ماخمن و هر چند مبنی این دوات سریع هزج نهادم براذکیا بر شیده نماند یکی حال بنا آنها بر سایر اقسام مزج چگونه باشد. اینست دوایر مستعمل اهل این زمان. و صور آن اینست.

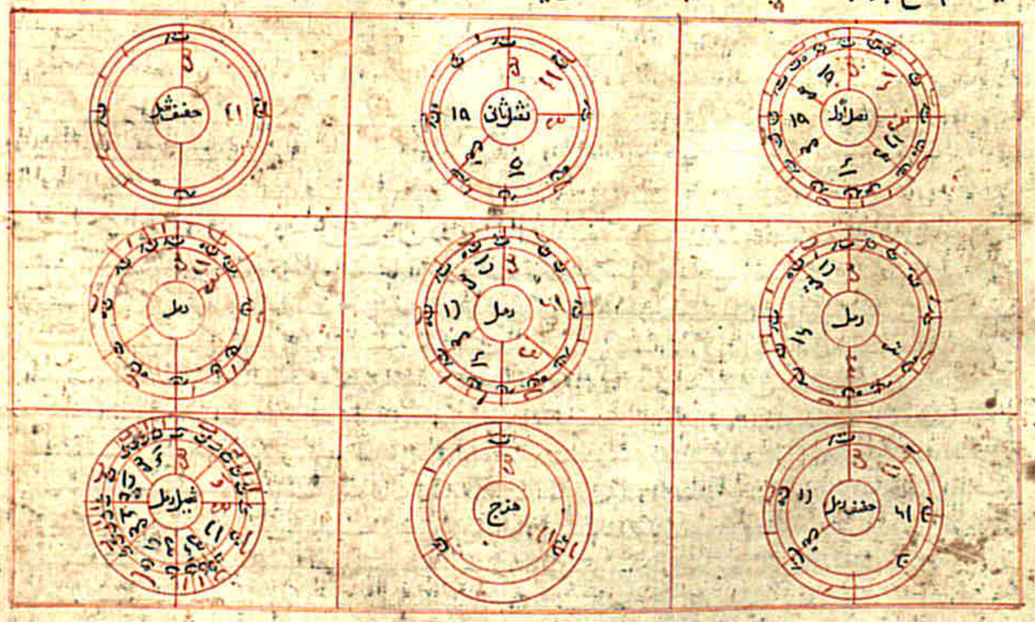

دوایر صوغ کنند وان بود کوشه بود یکی انک هرچند فصل بر دایره مصوغ بود دراین از شانزخانی بود چه تجاوز این دوایر مختلف بود ونظام حرکات وسکنات از انتظام طبعی دراند دوم انک لحن بجمله درقالب هریکی ازان دوایر سلوک بود چنانک بر هر دایره ازانها یکی اصابع کند ضرب خارج نکردد وایرن بزات توان بود یکی درلحن بحسب هر دایره دخولت تعیین کند چنانک درلحن ازان دخول دراید یا خاص لحن نظام عدد حرکات وسکنات دایره محفوظ بود مثلا معلوست یکی دایره خفیف لسان ثقل رمل است پس اکر در اوایل لحن مبدا هردو دایره یک نقره سازد باسه دایره خفیف دو دایره ثقیل تمام شود وباز درمیدا محقق شودن وجون درمیدا بحر دو بار محقق شودن یک عدد حاصل شود ودرسایر مبادیات ونقرات جهد نماید یکی جون لحن برین وجه انتظام یابد انرا بحر دو دایره تمام توان زد یکی هیچ خرد جزو دایره جمع ۴۸ بود درین صورت ومجموع اکر خواهند یکی بر خفیف زد خفیف صوغ کنند دور جمع هشتاد نقره بود نیخ خفیف وچهار ناخنی واکر با ناخنی زایند خواهند دور جمع ۱۱۲ بود هفت خفیف وچهار ناخنی زاید واکر ثقیل یا ناخنی خواهند دایره جمع ۱۲۰ بود نیخ ثقیل وشش ناخنی واکر با ناخنی زایند خواهند دایره جمع ۱۶۸ بود هفت ثقیل رشش ناخنی زاید واکر هردو ناخنی خواهند دایره جمع ۱۴۰ بود هفت ناخنی ونیخ ناخنی زاید واکر خفیف وثقیل ناخنی خواهند دایره جمع ۲۴۰ بود یانزده خفیف ده ثقیل ودوازده ناخنی واکر خفیف وثقیل وناخنی زایند خواهند دایره جمع ۳۳۶ بود بیست ویک خفیف وچهارده ثقیل ودوازده ناخنی زاید واکر خفیف وهردو ناخنی خواهند دایره جمع ۲۶۰ بود شش نیخ خفیف بیست وهشت ناخنی وبیست ناخنی زایند واکر ثقیل وهردو ناخنی خواهند دایره جمع ۲۴۰ بود شش نیخ ثقیل ودوجمل ودو ناخنی شش ناخنی زاید واکر هرچهار دراین خواهند دایره جمع ۱۹۸۰ نقره بود صد ونیخ خفیف وهشتاد وچهار ناخنی وهشتاد ثقیل رشت ناخنی زاید واین دایره جمع جمله دوایر منزح بود وقانون کلی ان است کی دایره جمع را امر عدد کند سازند کی معدود دوایر مجموعه بود روشن است کی جون دایره صحیح آمد دوایرت کی اجزا او باشند همه درست اید واین طریق ازجمع دوایر کار اسان ذان کامل است مثل صاحب شرفیه رحمة الله کی با وجود قدرت تمام برصوغ لحن نظام حرکات وسکنات راستخر باشد وحساب نقرات دایره ودوایر اجتماعات رامتذکر وذلک فضل الله یوتیه من یشاء

فصل پنجم در قانون صوغ الحان بطریق کلی

بیاید دانست کی مقصد صاحب لحن یا انتفاع بعوی بود یا انتفاع نفع وهرچند غرض از انتفاع بعوض انتفاع نفع خواهد بود اما بحیات انتفاع سفاوت می شود پس اکر قصد انتفاع بعد کنند از احد الطرفین بعد ابتدا کنند وتدریج واشغال برنقرات مناسب سیدا متوجه طرف دیکر می شوند وبرنقراتی کی باهر یکی ازطرفین نسبتی شریف داشته باشند تعریج پیش نمایند وتصاعد وتنازل می کنند چندانک بطرف دیکر رسند وابتدا در اکثر صور از طرف حرت باین کردد چه آن طرف نقصان است تا التها بکمال باشد وبنا در بود کی در انتفاع بعد ابتدا از طرف ثقل کنند واکر کنند بطریق ترطیه بود چه ابتدا از طرف حرت فناه بسزین نیست یک البته یک نغمه شریف الشبه باادبا دواز طرف ثقل مقدم دارند واکر انتفاع نغمه کنند همین وجه ابتدا از دکنند وبنغماتی کی مناسب او بود از طرف حرت وثقل وتصاعد می نمانند وابعاد شریف رابیشتر بکار می دارند تا بر همان نغمه محط کنند وجون قصد انتفاع بعد کنند بنغمات اوساط جندان مشغول نشوند کی صورت نغمه طرف اول از سامعه بکلی زایل شود وانکاه در انتفاع ان طرف دیکر هیچ فایده نماند واین معنی بحسب اسباع مختلف شود وطرف انثقل راحط سازد جز حصاری کی در وجایرست بعد از انها بطرف انثقل اعادت نغمه احد واتفاقات مختلف برنغمات حوالی اوجه آن سبب وسوخ افتعال مطلوب شود ازان برده وبنا در دو نزدکی الجنس ودر مختم وصدرت نغمه محط حسن الموقع باقصی الغایه باکشد ومعین قاعده کی در انتفاع نغمه کفته شد در انتفاع جمله نغمات کی بران اشتمال کنند نکاه دارد اعنی هرنغمه را کی انتفاع خواهند کرد زمانی برنغماتی کی با ان نغمه نسبتی شریف داشته باشند ازطرف حرت وثقل انتقال کنند تا بکار بران محط کنند بس نصد انتفاع نغمه دیکر کنند بس از انتفاع هرنغمه فصلی از فصول لحن حادث کردد وچنان سازد کی در اکثر صور فصول اوایل لحن از جهت ترکیب مطابق فصول دایره اشد اعنی نغمات محرک وساکن مطابق نقرات متحرک وساکن اشد باهیات دایره در لحن بنهاید ولحن وقالب دایره سبب کل بود واکر محافظت جمله نتواند کرد محافظت عدد حرکات وسکنات راواجب دارد واکر مراعات ان برین وجه تقویم نیابد سبب عدم فهم هیات دایره وصعوبت محافظت اصول بود واشاذان رااین قسم بسیار اتفاق سبب امتحان باعیان وفصول راجان سازد کی نغماتی کی بر جزء ارتنه وفواصل مشتمل بود هم بنغمات متناسب باشند اما نغماتی کی بر فواصل مشتمل بود وباشند کی بر نهم مناسبات جه سبب زیادت زمان وانتها فصلی واختلاف فصلی دیکر تاخیر نماند ولحن بجمله مناسبت قصیده بود وکاه بود کی دایره اوشامل ابیات یک قصیده بود چنانک لحن هردورکت ازلحن دوری دیکر مشتمل بود واواخر ادوار جمله یک فصل بود چنانک مناسبات قافیه یا ردیف برمثال لحنی کی در آخر این مقالت مثبت است واز شرفه منقول یا مناسبات اسامی شوق چنانک اواخر هردو دور رستایی فصلت دیکر بود چنانک بود واین جنین لحن را هیاتی وحدانی بود کاه بود کی نه برین وجه بود بل اورا هیاتی وحدانی بود وبانقسام اول منقسم بود فصل بود یاسه وتقلا کی بجا فصل منقسم شود اما وسجنین هر بطنی یا نشان شود باجزاء عروضی اعنی تواصل فکری وکری واوتاد واسباب وفصول اخیر الحان در تحلیل اول در ترکیب اجزا عروضی بود مانند فقطات ونغمات اخیره فصول ساکن بود وبرای متحرک وبدین

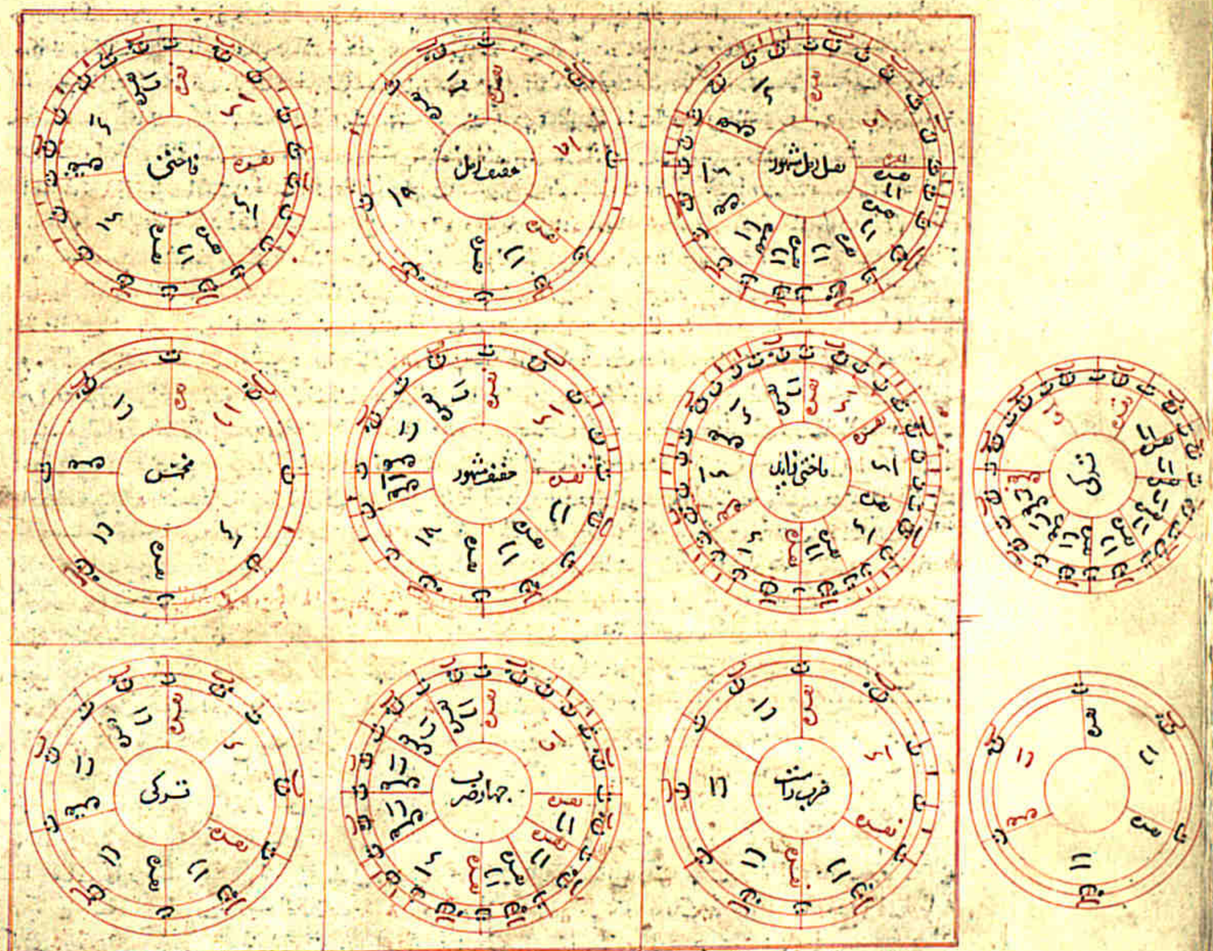

فصل چهارم در احوال اوضاعی کی بیان دوایر والحان افتد نزد ارباب عمل مقررست کی هرکات ازین دوایر بحسب وضع حرکات وسکنات واکر هیاتی بود مثل در نفس برمثال هیات وزن شعر چنانک صاحب فطرت این فن از استماع مجرد لحن معلوم کند کی ان در کدام دایره است واوایل دوایر نزد او متعین کردد کی ارشاد صاحب عمل ومباشد کی صاحب صناعت در صوغ لحن بعضی سواکن را متحرک کرداند وبعضی متحرکات راساکن لکن برجندنقره کی عدد حرکات است خصوصا اکر بر حسب موسوست محافظت نماند باهیات دایره بکلی مختل نشود ودرین حالت ادراک دایره از لحن دشوار بود وان شفاوت بود وکاه باشد کی ازجهت امتحان یا غرضی دیکر چنان افتد کی دایره را بکلی فهم نتوان کرد وجز بارشاد صاحب عمل نتوان یافت وبیاید دانست کی این دوایر مذکور اکرچه در اصل جمله انتفاع هرچیست جز در دایره اخیر اما هرلحن کی در دایره ازین دوایر ساخته باشند بدایره دیکر نتوان زد چه غالب آن بود کی نظام حرکات وسکنات بکردد وبعضی نقرات درضرب اصول برنغمات ساکن افتد خصوصا نقرات اصل پس ضرب مطابق لحن بود واکر اضرب خارج کویند الا انک دایره دوم عدد دایره اول کند چنانک نصف بود یا مثل یا ربع یا عیان ومجموعین مبدا هرلحنی از نقره معین بود از نقرات دایره چنانک ازاول یا دوم سیم الی عشیر ذلک وانرا دخول خوانند پس اکر مبدا لحن از نقره دیکر کنند مجموعین ضرب خارج افتد بهمان وجه ومباشد کی لحنی برچند دایره ازین

دوایر

نغمات و آلات مواضع جهارت و خفات و سرعت و بطو و غیران جنانک در مقدمه این فن بیان اشارت رفت نگاه دارد و در استعمال از بر ده بیرون
همان قاعده را یک در خط بر دها تمهید اشاد و علیت کند چه آن سبب کمال لذت و زینت الحان گردد

فصل ششم در بیان نغمه مقصد

از هر برده حسب استعمال اهل این زمان ارباب عمل را در استعمال چهار بردها یک مقصد نیست بلکه در استعمال بعضی بر دها مقصد ایشان انواع بسیار طرین
بود و در بعضی انواع بعد یکی اصغر از طرین و در بعضی انواع یک نغمه و آن نیز مختلف است چه در بعضی ایقاع مفروضه بود و در بعضی انواع ذوالاربع مفروضه
و اما در جدول جمع برا ای هر جمعی بعد یک نغمه رسم کرده ایم تا ناظر را مقصد ان بر ده از انجا معلوم گردد و اگر مقصد سنوح نبود انواع را بنده هم ثبت کرده ایم

فصل هفتم در بیان طریقه ادمان عود

باید کی مبتدی کیفیت وضع نشستن و وضوع عود و رسوم ان مشاهده از صاحب صناعی
خبیر حاذق فرا گیرد و بعد ازان ادوار متداول بر یک و تر حاصل کند و اجوبه بدان ستانی کردن استعمال بر دو و تر و بیشتر پیش گیرد و در حالت
ادوار مضراب کی از انرا رخه خوانند بر و تر تلفوظ باید باب خفیف کی کند و چنان سازد کی مضراب بسادگی حروف اسباب بر اوتار کند و چنانک با تاهر
سببی نازل بود و با نون صاعد با مضراب مستدیر بود و اگر نه شاید نزد باشد و باید کی حرکت متوسط بود میان سرعت و بطو و اعنی خفیف
هزج بود شلا یا خفیف ثقیل پس اگر چنان سازد کی تا دو نون هر دو نازل بود و نزدیک صعود نتواند بود پس هر اینه زمانی کی میان
حروف متوالی واقع باشد منقسم گردد و در سریع هزج این معنی تزعید و تضعیف بود و صاحب شرفیه رحمه الله در بین مقام الزام نمود است
کی زمان اول منقسم شود و این نقض اعتراضیت کی در مقدار فاصله سفاصل ثانی بر حکیم ابو نصر کرده است ایست تا بی سخن در مباحث
مقاله خامسه **خاتمه در اشارت بکیفیت بست الحان** چون لحن مرکب از نغمایست مرتب بترتیبی محدود و با غالی خاص مخارج
ان بحسب دساتین عود متعین و دسایتی بر قوم چنانک در رسم عود کنن ثبت معلم و مرسوم پس هر کاه کی نغمات را علی الولا بر قوم دسایتی
وضع کنند و دایره لحن و دخول ان تعین کنند صورت لحن بست کرده و صاحب شرفیه رحمه الله لحنی را در دایره نقل اول ثبت کرده است و هر جایکی
اقامت است عدد ان نغمه ثبت و هر جا کی اقامت نیست آنها ده و ما انرا بر همان صورت آوردیم و ان اینست

لحنی در دایره نقل اول ان نه دوست

ادوار	ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط
الدور الاول الرشاقی	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۲
	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۱	ح ۲
الثانی الثالث	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۲
	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۱	ح ۲
الخامس الرابع	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۲
	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۱	ح ۲
السادس	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۲
السابع	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۱	ح ۲
الثامن	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۲
التاسع	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ا ۱	ا ۱	ح ۱	ا ۱	ح ۱	ح ۲

ادوار	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط
الدور الاول الرشاقی	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
الثانی الثالث	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
الخامس الرابع	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
السادس	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
السابع	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
الثامن	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲
التاسع	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲	ح ۲

اما شبهت نیست کی در لحن کاه باشد کی نغمه را خیران زمان از زمنه اصل تجدید کنند و آنرا مدخواند و کاه باشد کی نغمات را بحسب ترعید
مضاعف آرند و کاه باشد کی زمانی وقف کنند چنانک دوران زمان نغمه را دو جود بنوذ و کاه باشد کی نغمه متحرک بود و کاه ساکن و کاه شدد
و کاه مائله بطرف حرث و کاه مختلس و کاه مهم و کاه مجهر و کاه مخفف و کاه خفوت و این معانی جمله بعضی مثابت ارکان لحن بود
و بعضی بمثابت شرایط و بعضی بمثابت مقامات و نزیات و دیگر معلوم شد کی کاه بود کی بعضی اجناس از ادوار سایتین بیرون نیاند
تحقیق برکت از دساتین تجاوز نباید نمود و چون جرومی دساتین مکتوب تو باشد کی جنت بحسبی مشتبه کردد پس اگر خواهد

کی این

کی این معانی مرعی برد او ضاعی خاص بحمت ثبت الحان اختراع باید کرد و بحسب آن الحان را در جداول نهاذ چنانک اکر کسی بران اصطلاحات وقوف
یابد لحن را بکاله از عود یا از آلتی دیکر بحسب مهارت او در علم و عمل این فن استخراج کند و ما از الحان صاحب شرفیه رحمه الله بسبیل تبرک یک قول خاک
شرا یه ان است ثبت کنیم با دستوری شود تشبث سایر مصنفات را و آن تولیف در تحریر حسینی و ضرب حنفی بن

شعر

یا لیتکاه طیب زمانی ۰ دم مرکی الدهر را و فی الامانی ۱ ابرحت الزمان بی طل عتن ۰ آمنا من طوارق الحدثان ۰ بیت لحن دین جدول است

نغمات / لحن	ا	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	یا	یب	یج	ید	یه	یو	یز	یح	یط
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			
جدول نغمات																			

بسم الله الرحمن الرحيم **جملهٔ پنجم** از درتمة التاج لغرة الدراج در علم اعلی کی علم الهی است و این جمله پنج فن است

فن اوّل در عقول و آثاران در عالم جسمانی و روحانی و آن هفت مقالت است **مقالت اوّل** در ادراک عقل

مصنف از وجود جملهٔ نفوس است چون نظر کنی در خواص واجب و ممکن ازان روشن کی او واجب و ممکن است شک نتانی کرد و ادراک

نفوس ارضی و سماوی ممکن الوجود اند نه واجب الوجود خواه قدیم باشند و خواه حادث و هر ممکن الوجود کی مستند عن علتی است و علت

قریبه نفس یا واجب الوجود باشد یا غیر او ∴ و جایز نیست کی واجب الوجود باشد چه نفوس بسیارست و واجب الوجود واحد حقیقی

است کی صادر از و بشود چنانک دانستی پس واسطه اکثر از معلول واحد بس لابد باشد کی بعضی را علتی قریبه باشد غیر واجب

و جهت انک نفس ازان روشن کی نفس است او را ثبتی یا بنده الاستغنای بجسمی بس وجود نفس بر وجود جسم مقدم نشود و الخ از الهٔ او حرکت

صادر نشود نفس و جسم معا از صادر نشوند پس نفس ازان روشن کی نفس است علت قریبه او غیر واجب الوجود لذاته باشد ∴ و آن

غیر کی ممکن است خالی نباشد از انک یا جسم باشد یا غیر جسم و غیر جسم یا جوهر است یا عرض و عرض نعل بواسطه جوهر کند چه عرض

چنانک مستعمل است بتوام خود نسبت نعل نیست بفاعلیّت خود چه فاعل ما منعوت نشود در ذات خود بمخصص نشود بفعل ایجاد غیر نکند پس

الخ متخصص نشود الا بحامل نعل نکند الا بحامل کی بحقیقت فعل نیست الا جوهر را و اگرچه فعل باعتباران عرض می کند کی درست

پس فعل منسوب است باو نه بعرضی کی درست ∴ آنگاه این عرض اگر محل او جسم است توام او بان باشد و الخ صادر نشود از

بعد از قوام او بواسطه جسم صادر نشود و مشارکتی باشد او را در وضع جهتی چون قوام او سوا بط ماده باشد الخ از قوام او صادر نشود مخصوص

کردد بتوسط ماده ∴ و توسط ان سبب ان است کی خاصیت مادّت اقتضا ان کند از وضع ∴ و اوضاع جسم از اجسام دیگر غیر

متشابه است و از ان است کی تاثر اجسام مختلف می شود بقرب و بعد ∴ و توسط موضوع میان قوت و بیان الخ او را وضعی نیست

ان توسطی کی خاص است بموضوع محال است چه زیادت معنی نیست او را بر وجود قوت اگر لوازم وضع را رفع کنیم و بحوج

بانک منفعل او را وضعی باشد نسبت مطلق نیست بل نسبتی است کی فعل بتوسط موضوع مادّت خود کند ∴ و این نسب را نیاز بند

میان قوت و بیان الخ او را وضعی نباشد و اگرچه نسب دیگر باشد ∴ و شی کی جسم نیست چون فعل در جسم کند این بناشد کی

او را نسبتی بجسم نباشد بل کی او را نسبتی باشد بان الا انک ان نسب مختلف نشود در محتاج نشود بمخصص حالی او را کی فعل

بان او را بطه کند بل کی وجودات او کافی باشد در انک فعل کند در متعدیات ∴ و از این جهت چون متعدیات حاصل شد منفعل

نشود بغیر نسبتی کی میان او و ایشان است ∴ و اجسام در انفعالات خویش محتاج بتوسطی از موردایشان نیست چه ماده منفعل

است نه ماده بتوسطه میان سفعل و میان غیر او ∴ و جهت وجوب توسط وضع در انفعال قوت جسمانی واجب شد کی اثر شلا تخمین

نکند هر حرکت را کی اثبات اند بل ان چیز را تخمین کند کی ملاقی حد او باشد یا او را از جوهر او حالی باشد ∴ و بالذات متحرکی

نشود الا الخ مقابل او باشد ∴ و الخ فعل نکند الا بمشارکت وضع چنانک نشاید کی فاعل حیوان کی او را وضع نباشد و الا فعل او بمشارکت

وضع بزده باشد و نفس را هیچ وضعی نیست پس فاعل او امور جسمانی نباشد ∴ و چون تو رجوع کنی بنفس خویش بر ابی قطعا

کی اعراض و صورت کی قایم اند مواد محال باشند کی وجود ایشان را بکند کی قایم باشد بذات خود نه در ماده ∴ و وجود جوهر کی مطلق هر

جا کرنه کی باشد ∴ چه علت واجب است کی در ذات خود اقوی کی باشد از معلول و اشرف ∴ و عرض از روی وجود اضعف است

از جوهر ∴ و چگونه چیزی را کی او را از وجود خط قوام نفس خود نباشد غیر کی از و این بیابند چه معلول بایند کی وجود او مکن تر از

وجود علت نباشد بل کی علت صحیح باشد کی مساوی او باشد ∴ و چون ثابت شد کی وجود امر کی اعتبارکی است پس نفس

ماهیّت از فاعل بلند و چون ظلّی باشد از ان و ممکن نباشد کی ظل اکمل و اتم باشد از ذی الظل ∴ پس عرض خواه محل او جسم

باشد و خواه غیر جسم نشاید کی علت فاعلی نفس باشد نسبت انک وجود او اضعف است از وجود نفس پس علت

فاعلی وجود نفس جوهرکی باشد یا جسم یا نفسی دیگر یا عقل ∴ و محال است کی جسم باشد چه اگر او فاعل ان است از جهت انک

جسم است واجب بودکی هر جسمی فاعل نفسی بودکی سبب وجوب اشتراک اجسام در طبیعت جسمیّت ∴ و اگر از جهت

ان باشد کی او جسمی است متخصص بخصوصیّتی پس ان خصوصیّت موثر بوده باشد در وجود نفس نه جسم تنها از برای الخ

گذشت ∴ و نه مجموع حاصل از جسم و خصوصیت چه نفس بسیط است و علت فاعلی او مرکب نباشد از برای الخ شناختی ∴

و جهت انک جسم را بفعل سابق الا انک مرکب باشد از مادّه و صورتی پس فاعل بسیط نباشد ∴ و ممکن نیست کی بانک خود فقط

فعل کند چه او باعتبار مادّه با لفوه موجود باشد و ادان روی کی او چنین باشد از و فعلی صادر نشود نه صورت فقط چه او را

خط قوام نفس خود نیست ∴ و دیگر نفس اشرف است از جسم و حتی احاد مادّه او اشرف سه یکند ∴ و با این بحریت دلالت کرده

است کی جسم فعل نکند الا بمشارکت وضع پس تاثیر در نفس نکند کی او را هیچ وضعی نیست ∴ و محال است هم کی فاعل

مشتمل بر جدول اوزان کلمات

عدد ادراز																													
دور اوّل	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن
	جدول نعالت	ه	ت		ح		ه		ح		ه		ح		ه		ح		ه		ح		ه		ح		ه		ح
	جدول قرانات	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال نعالت																												
	جدول تقسیم شعر																												
دور دوم	جدول نعالت																												
	جدول قرانات																												
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال شعر																												
	جدول تقسیم شعر																												
دور سوم	جدول نعالت																												
	جدول قرانات																												
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال نعالت																												
	جدول تقسیم شعر																												
دور چهارم	جدول نعالت																												
	جدول قرانات																												
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال نعالت																												
	جدول تقسیم شعر																												
دور پنجم	جدول نعالت																												
	جدول قرانات																												
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال نعالت																												
	جدول تقسیم شعر																												
دور ششم	جدول نعالت																												
	جدول قرانات																												
	جدول جمع مخلطه																												
	جدول احوال نعالت																												
	جدول تقسیم شعر																												

مشتمل بر جدول اوزان کلمات

وچون سخن اینجا رسید کاه ان احد کی فن رابع را در سبعی کی علم اوسط است زین مقاله و مقاله چون فصل

و فصل را برین خاتمه و خاتم را برین ختم کنیم و شروع در جمله خامس کنیم در علم آلهی کی علم اعلا است باذن الله و حسن توفیقه

نفس نفي ديگر باشد غير او بحمت انک اگر هردو متساوي باشند اعني نفس يکي او علت است و نفس يکي او معلول است و طبيعت نوعي و يک
انک يکي از ايشان اقوي باشد و ذات خود از ذات ديگر انک اين موجود آن است اولي نباشد از انک او موجد ايشت . و اگر مقوم شود يکي
از ايشان مخصص ياعلت ان نشد ديگر باشد و لازم ايد يکي قايم بذات خود معلول چيزي باشد يکي از اقوام له بزاية . پس جزو علت ان نفس
ديگر و لازم ايد يکي علت بسيط مرکب باشد و ابطال هردو از پيش رفت . و اگر متساوي نباشند در کمال و نقص ذاتي مم ممتنع باشد يکي از
ايشان ايجاد ان ديگر کند از ان روي يکي فاعله نفس است . چه نفس اگرچه قوام او بذات اوست نه مواد اجسام لکن از ان روي
يکي نفس است فعل بواسطه جسم مي کند . چه اورا از جهان خاص بحسي کردن يک فعل او از روي اختصاص بان جسم نام نتوذ الابان
و درآن دارا از ذات حيثيت مفارقة الذات و الفعل بودن جسم را بي نفس نبودن بقياس بان . و نفس از ان روي که فعل کند
نه بمشارکت جسم عقل باشد نه نفس . و اگر نفسي نفسي ديگر کند کيف کان ايد بودن يکي از انها بنفسي که علت قريبه او نفسي باشد
و نه غير نفس از انها که ازمش رفت ابطال انک ايشان علت فاعلي نفس باشند پس باقي نماند چيزي که علت فاعلي نفس باشد
يي واسطه الا عقل . پس کل نفوس در وجود ذوات ايشان مستند باشند بعقل يا بي واسطه يا بواسطه که او نفسي باشد ولکن
ازان روي که تاثير کند در وجود نفسي که معلول است چه او ازان حشت عقل باشد بحمت استعداد او در ان فعل در ذات خود و در
فاعليت خود از جسم و ازپيش بقدر ان کذشت . و ممتنع نيست که يکي واحد نفس باشد باعتبارات و عقل باعتبارات يا نفس در زماني و عقل
در زمان ديکر . چه محرک که يکي فعلي کند باعتبار تعلق او بمعين اجسام و تعلق ديکر کند باعتبار تجرد او ازان علاقة در وقتي ديکر بان متاثر
است . و نفوس ناطقة بعد از موت بدن اگر متعلق نشوند جيسند بحسي البته ايشان عقول باشند در ان حالت نه نفوس و پيش ازان
حالت نفوس بودند نه عقول . و اين از انهاست که صرع عقل بضرورت خود منع ان بين کند بر يکي اگر ممنع باشد محتاج شوند در بيان
استماع ان بدليلي منفصل . پس محصل شد از جميع اين که علت قريبه فاعلي نفس واجب الوجود نيست و نه غرضي و نه جسمي و نه احد
خردون او اعني ماده و صورت و نه نفسي و ديکر انان روح که نفوس ناطقه يکي از انهاست . پس علت او عقلي باشد بواسطه يا بي واسطه
باشد که منتهي شود بالخ او عقل مطلق باشد و کل نفوس مستند شوند بان و هو المطلوب .

مقالت دهم
از فن اول از جملهٔ تحقيق در علم الهيات
در انک اگر عقل بتوذ نفوس نفوس در تعقلات حوذن از قوت بفعل بتاند و انک منتهي کمال ذاتي نفس عقل است

چه اگر ذات او اقتضا خروج کردن بفعل بقوت نتوذ اصلا . و هرچ مخرج ذات خود باشد از قوت بفعل اعتبار کرده با لفعل
اشرف باشد از اعتبار کونه با القوة بين واجب باشد که ذات او اگر از نفس خود قبول کمال کند اشرف باشد از ذات او و ان محال
است . انکاه بسيط واحد از ان روي که بسيط است و واحد درست نباشد که فاعل ان باشد که قابل است و الا فعل او بحسبي
و بقبول او بجهتي ديکر بسبب در ترکيب مايي باشد هذا خلف . و چون اين ثابت شد بين نفسي که عاقل بوده باشد بقوت بعد از ان
عاقل بالفعل کردد لابد باشد او را از مخرجي که ذات بفعل کي ان يا عقلي باشد يا مستند بعقلي . و برهان ان اينست که نفس چون
صوري معقوله از غايب شوذ کاه باشد که مفتقر شوذ در استعادت ان صورت بکسبي جديد و کاه باشد که مفتقر نشوذ در
استعادت ان بکسب . و صورت مدرکه چون حاضر باشد نزد قوت مدرکه قوت از ادراک ان باشد با لفعل .
توهين بيني قوت را کي چون غايب شوذ از صورت انکاه معاودت ان کند و التفات کند بان باشد کي حادث شوذ اجابة بمثل
صورت اورا . پس واجب باشد که صوري که غايب شده باشد از ان قوت مدرکه زايل شده باشد زوالا ما . و چون زايل شده باشد
و منحط نشده در قوتي ديکر کي چون خزانه باشد آن قوت مدرکه را مفتقر شوذ قوت مدرکه در استعادت ان بحشم کسبي مثل بحشم که بي
کي در ادراک ان صورت بود اول بار . و اگر منحط شوذ در قوتي ديکر چون خزانه مفتقر نشوذ قوت مدرکه در استعادت آن صورت بدشت
از مطالعه خزانه و التفات بان بي احتياجي بانک اکتساب کند چنانک اکتساب کرد در اول امر و اکر مفتقر شوذ بحشم کسب جديد و حصول
و بيان يکي باشد . و صورت عقلي چون غايب شد و استرجاع ان مفتقر نشد بکسب جديد الا بب باشد که محفوظ باشد درشي و الا نسخي
نبوذه باشد از بحشم کسب مذکور . و ان شي که نشايد که در جسماني چه محال است که معقولات مجرده در ايشان حاصل شوذ پس ان
شي مجرد باشد . و اين مجرد يا نفس باشد که مدرک ان صورت است يا غير ان . و بين شايد که از نفس باشد و الا غايب نشوذ ازان
صورت از براي الخ کذشت . و نه مي شايد سري که در نفس باشد چه او را جايز نيست چنانک شناختي پس لابد باشد که جوهر که
عقلي بوذ يا منتهي شوذ به جوهر که عقل . اما انک او جوهر است بحمت انک اگر عرض باشد محال او را وجود باشد و الا عرض جسماني
باشد و ان باطل است . و ان مجردان جوهرست که کلام ما در ان است . و اما انک او عقلي است يا منتهي شوذ بعقلي بحمت
انک اگر نفس باشد و معقولات در و بقوت برده باشد و بفعل آمده مفتقر شوذ بمکان و سيدي ديکر و بحمت دفع تسلسل و دور کي محال شد

لابد باشد از اشها به چيزي که معقولات در ان بقوت بنا شد بلکي در ان بفعل باشند . و ان واجب الوجود نيست چه زوذ باشد
که روشن کردانيم ترا امتناع انک او محل اعراض باشد پس ان يا عقل باشد مطلقا يا منتهي شوذ بانچنين باشد . و باين يکي کفتيم مطلقا
ان مي خواهم که عقل باشد بجميع اعتبارات نه انک عقل باشد باعتبارات و نفس باعتبارات ديکر . و ان جوهر مجرد است که نفوس را کمالات مي
دهد . و بسبب او با نفوس ديکر چون نيک حس است با ابصار يا که الم . و چون قرانه ايت معقولات را چون اقبال کنيم او در چون
مشغول شويم از جانب حس صورت عقلي از ما محو شوذ . و اقتضايي که واقع مي شوذ ميان نفوس ما و ميان او ان است که رسم مي کند در نفوس
ما صورت عقلي که مخصص شده باشد بسبب استعدادي خاص که ان مخصص ان احکامي خاص باشد از ادراکات جزئي سابق که
معد باشند مر ادراک کليات را يا ادراکات کلي مناسب که شايد باشند مدرک کلي . و اکرنه ان مخصصات بوذت ادراک بعضي
صور را دون سايرها تخصيص من مخصص باشد و ان باطل است ببرهمه . و هرکاه که يي وصله منقطع شوذ ميان نفس و ان جوهر عقلي
سبب اعراض نفس از برهان عالم جدايي يا نفس ملتفت شوذ بصوري ديکر مخيلي شوذ الخ متمثل شوذ در نفس او . و نظير نفس درين از
جسانيات مراة است چه چون محاذات کند ازا بصوري متمثل شوذ در ان و چون اينه را بکرداند از محاذات ان صورت ان متزايل
شوذ و بيا رباشد که متمثل شوذ در ان عنوان صورت بحسب الخ محاذات کند بان . و همچنين است حال نفس چون اعراض کند يا واز
جانب قدس بجانب حسي يا جهت ديکر از امور قدس . و اين نيز نفس را باشد الا که الکتاب ملکه اتصال بان جوهر عقلي کرده باشد .
و ميان در صور خيالي بسبب زوال ان است از خزانه . و اين جوهر اکر از جهت زايل کردد محتاج شوذ مخرجي ديکر که او را از قوت بفعل
آرد و کلام عايد شوذ در ان . و چون نفس ذات هيئتي باشد که متهکن شوذ بان و اسطه ازا تصال بجوهر عقلي ذهول از صور معقوله
محو تکردد او را باستکناف اکتسابي . و ان هيئت ملکه اتصال است بان و چون ان ملکه از نفس زايل شد ان زوال ميان ان باشد که مخص
باشد بان ملکه از معقولاتي که حاصل باشد نفس را . و تصرف نفس در صور خيالي و سماني و احکامي که در حافظه است بتوسط قوت تفکر است
که ادات ان کند استعداد اتصال بعقل مفارق و حصول صورت که اب است ميان ان استعداد باشد . و تخصص تصرفات تفکر بصوري صورت
مخصص استعداد نفس است مر صوري صوري را از عقليات . و کاه باشد که ادات اين تخصيص کند معيني عقلي را چون تصور محمود از حمد
و مرسوم از رسم و لازم از ملزوم و نتيجه از قياس . و کان بر يکي مقدمات محصلتان نتيجه ان بان وجه که ادات وجود نتيجه کند بلکي ايشان
معد اند نفس را باستعدادي ترتب مر حصول صورت نتيجه را دور از مبدا مفارق . چنانک اوليات حکم بان متوقف بين شوذ بر عبور بتصور طرفين
و جواب نرهند و در اوليات از ليتي که طالب تصديق باشد بمجرد چون تصورات الخ شد و نفس ملتفت شد بان حق الا لتفات
حصول نتيجه متن باشد و چون طلب ليت تصديق کند ممکن باشد که از اجواب دهند بچيزي که وجه پيدا باشد مخصي که عرض
کند بر او مر ک و او را افادت علي تکند البته . و افادت کند غير او را علمي يقيني و طمانيتي روحاني . و اين همه وسايط علم ان دانا و اهب
علم غير انبهاست . و مايي بايم جوهر نفس را در اطفال خالي از هر صوري عقلي انکاه معقولات بديهي او را حاصل مي شوذ بي تعلمي
و رويتي . و حصول اين معقولات در مجرد حس و تجربه بيت چه ايشان افادت نکند تجرد ايشان حکمي کلي را چه آمر باشد
از دجو د چيزي که مخالف ان باشد که ادراک کرده باشد ازا . و حکم مابانک کل اعظم است از جزو او شلانه از براي آن است که احساس
کرده ايم که هر جزوي را اين حال است و همچنين است قول در مقدمات مابراهين چون صحيح باشد چه اعتماد ما صحت ازا بعلم صحيح نشوذ
و الا ان شادت شوذ با الباسي . و الحق نيز مستفاد نيست چه حتي افادت حکم کلي نکند . پس ان اشيا حسي ارتفعي انها که
باشد که متصل شوذ نفس نطقي و متصل شوذ بان و در نفس اين امور عقلي حاصل شوذ . و الخ اين ازو تبين شد لابد باشد از انک اين معقولات
حاصل باشد در ان ذواي الخ از پيش رفت که واجب است که ان چون خزانه باشد معقولات را . و چون چنين باشد جسم و جساني
نباشد چه معقولات در جسم و جساني حاصل نشوذ . و ابدست که در ان بقوت نباشد و الا محتاج شوذ بملتي ديکر و مخرجي او را در ان قوت
بفعل و مستکمل نباشد و در آن بالقوة بين بي او از اين حيثيت نفس نباشد و نه واجب الوجود از جهات انک نوذ باشد که بداين که او محل
هيچ چيز نباشد پس او جوهري عقلي باشد که نفس ناطقه را يا قايم مقام ضوء باشد بصر را الا انک ضوء بصر را افادت قوت مي کند بر ادراک
نقطه افادت صورت مدرکه و اين جوهر با تعداد ذات خود افادت قوت بر ادراک مي کند قوت نطقي را بتخييل صور مدرکه بيني مي کند
مر قوت نطقي را . و لشغال بدين عالم نفس مي شوذ از اتصال بان . پس متصل نشوذ بان الا بعد فوت ترک بدني و تخليه ان يا بعضي

تکلیف وکویا ان غیر ممکن باشد مادام کی نفس را بابدن تعلقی باشد یا وقتی کمتر ازان وهیچ چیز منع نفس نمی کند ازدوام اتصال بان الابدن یا وجوه وحدس دالت می کنند بریت . وچون نفس مفارقت کند ازبدن و دروجیزرکت نمانده باشد ازهیئات مکتسبه ازبدن یکی اورا عند مفارقه ابدن چنان کند کی کویا مفارقت نکرد است ازو همیشه متصل باشد بمکل خویش وبتعلق بان ، وبدرستی شناختی کی لذت حقیقی لذت عقلی است وان کمال حقیقی است نفس راپس عقل است کی مکمل نفس است ، وازجمله اتصال یاد قوتی بعید است کی ان عقل هیولانی است وتوسط کند عقل الملکه است وقریبه کی عقل الفعل است الحاصل کی عقل هیولانی معد نفس است برا تصال بحصول ادراکات ثانیه توسط حضرت مدرکات نفس وان در وقت دیکر معد ان یا نصرت .

مقالت سیم ازفن اول از جمله نجم کی در علم الهی است

درمیان استناد مالا ینتهی از حرکات وحوادث بعقل قوت چون غیر متناهی باشد ازجهت اعطاء مدت ممکن باشد کی قابل بحرکت باشد بوجهت ازجهه ونه بوضع جه هرقوتی کی متحرک شد هرکت ازاجزاء اوقوت باشد برجیزت وجمله قوت باشد برمجموع ان امتا وجوه جنین باشد هرجزوت اضعف باشد واقل مقوتا علیه ازجمله . پس اکرقوت شود هرکت ازین اجزا یا بعضت ازان برما لا ینتهی ازوقتی معین پس متوقت جمله ازین وهیچ زیادتی برغیر متناهی نیست الا ازجهت طرفی کی متناهی شود بان پس این باقی ماند کی هرکی ازان اجزا قوت شود ازان وقت معین برمتناهیی پس جمله نیز متناهی باشد وفرض کرده شد کی غیر متناهی است هذا خلف . وهمچنین اکرقوت غیر متناهی باشد ازجهت عدت چه عدت چون متعاقب باشد ازم اینکی دقیقی کی عدد غیر متناهی دران واقع شده باشد غیر متناهی باشد وخلف مذکور عاید شود . واکرعدد متعاقب نباشد بطلان عدم تناهی ان اظهر باشد . وروشن شود نیز امتناع عدم تناهی قوت باعتبار عدت پس هرهرکت ازین دو بتقدیر جه اکر احتمل تحرک باشد کل واحد ازان عدت یا قابل شدت وضعف نباشد مثل بعقل یا کی واحد نصف اشر است یا قابل هردو باشد مثل کل واحد از حرکات . اکر اول باشد /ابد بود کی بعضی قوت شوند برجیزت ازان ومحال است کی قوت شود برآحاد ت مثل احاد ت کی کل بران قوت شود وان غیر متناهی است والا قوت باند میان کل وجزو او . ومحال است هم کی قوت شود بر احاد ت همچنان وآن متناهی باشد والا جمله نیز قوی شود برمتناهیت . پس باقی نماند الا انک بعضت قوت شوند برآحاد ت کی هرکی ازینشان اقل باشد ازاحاد کل یا متناهی یا غیر متناهی وهرچکونه کی باشد موجب ان است کی آحاد قابل اقل وازینها باشند وان خلاف فرض است . واکرنه باشد بعضت ازقوت اکرقوت باشد برتحریک انک کل تحریک اورکرده است لاشک قوت باشد برتحریک اصغر ازان . انکاه کل راممکن باشد تحریک ان اصغر را حرکاتی اسرع پس تحریک کند درمثل زمان تحریکی کی عددان بیشتر باشد . پس عدد مبتدا ازوقت معین اکر صادر شود ازجزء اقا ازان باشد کی اکر صادر شود ازکل جه ابطا است پس ان بعضت باشد ازصادر ازکل وابتدا هردو یکی است وواجب باشد کی نامتی شود متوقت علیه نه ازجهت مبتدا وانج ناقص شد ازجهتی اومتناهی باشد ازان جهت پس صادر ازجزء متناهی باشد ازجهات ومحال مذکور راجع کردد وبان روشن شود استحالت اشتراک ایشان هردو درفعل وخلاف درین باشد کی فعل کل اشدست ازفعل جزو . وهرقوتی کی درجسمی است متحل تحرکت است پس هیچ چیز ازقوت غیر متناهی موجود نباشد درجسم . وهیچ قوتی ازقوت جسمانی غیر متناهیه القریب نیست خواه تعلق اوبجسم تعلق حلول باشد یا تعلقی برجهت دیکر چه قوت غیر متناهی اکرتحریک جسمی کند درسمانی یکل قوت خویش نه بعضی تا این نباشد کی قوت ارادت اسالک کند ازشدت حرکت وکال ان قوت بردوام تحریک متصرف شود . وقوتی دیکر متناهی تحریک آن جسم کند بعینه دران مسافت بعینها . الحاله هریک ازینشان تحریک درزمانی کند ونسبتی باشد زمان اینانرا بضرورت ومعینیت سرعت حرکت هردو وبطو اینانرا نسبتی باشد . وهیچ شکت نیست دران کی قطع جسم ان مسافت را بقوت غیر متناهی باشد کی اقصر باشد از زمانی کی قطع ان کند بقوت متناهی والا تفاوت بین القوتین ظاهر نشود وحرکتی کی زمان ان اقصرست اسرع باشد ازانک زمان او اطول است ونسبت قوت باقوت چون نسبت زمان بزمان است لکن نسبت زمان بازمان نسبت متناهیی است بامتناهیی پس نسبت قوت باقوت نیز هم چنین باشد والازم اینکی قوتی کی فرض کرده شد کی غیر متناهی بوده باشد هذا خلف . وممتنع نیست قوتی کی بتحریک کند بتحریکاتی غیر متناهی درشدت والا بتحریک اوالی زمان باشد جه اکر درزمانی باشد با انک هرزمانی قابل قسمت است چنانک شناختی کوتاه ان حرکت دربعضی ازان زمان انتضا ان کند کی اشد باشد ازکون حرکت درکل آن زمان پس حرکت درکل ان لامتناهیه لهایی المشه بنوده باشد واین برخلاف ان است کی فرض کرده شد . وچون تقدر شد کی هرقوتی کی حال است درجسمی یا متعلق است بآن هرچکونه کی باشد جایز نیست کی غیر متناهی باشد درذات خود یعنی بیحیثی باشد کی صادر شود ازو غیر متناهی درشدت یا درعدت یا درشدت . پس ازدو حالت باشد کی اکر حرکات غیر متناهی باشد یا حرکتی واحده بجمیت استناد ان بعقلی واحد باشد یا بیشتر لکن مقدم حق است پس باقی مثل اوباشد . اما بیان صدت متصله ان است کی انج ما عدا عقل است یا جسم است یا متعلق بادیا نه جسم ونه متعلق باو لکن ازجسم وانج متعلق است یا د

ما لا ینتهی

ما لا ینتهی صادر نشود پس آنج این ازو صادر شود نه جسم باشد ونه متعلق بجسم واین اکر واجب الوجود باشد ممنع بود کی میان اومیان محرک جسمانی واسطه باشد چنانک زود باشد کی بدانی خواه ان محرک نفس باشد یا غیر نفس واعادت کلام کنیم دروسایط . واکر عرضی باشد محل اوعقل باشد /اغیر والا بحرکت بتوان باشد ازتوان جسم . واکر جسم حرکت باشد اوعقل است جه ما بعقل بن خواهیم الا جوهر کی او را بذات دایه بتاند الا انک متوقف شود اجاب علت اورا بحادثی دیکر والا بوجود او در بعضی احوال دون البعض ترجیح من غیر مرجح بودکت پس /ابد باشد از توقف او برحادثی وان حادث متوقف شود برحادثی دیکر وهکذا الی غیر النهایه . واجتماع این حوادث درموجود جایز نیست جه مستحیل است وجود امور کی غیر متناهی کی منسوب باشند مطبع دفع درموجود . پس هرحادثی دیکر بروسایط باشد /الی اول وسایط نشاید کی علت تامهٔ موجود نیست درحال وجود سابق . پس /ابد علت تامهٔ وجود /اخر مرکب باشد ازموجودکت دایم الوجود وازسبت حادثی دیکر . انکاه حادث چون حاصل شد واورا علت ثانی باشد نسبت حادث بان علت دایم باشد والا دایم بودکت لکن حادث است . پس نسبت را علت حدوث وثبات باشد . انکاه کلام عاید شود به نسبت غیبت ودرنسبت ان بعلت سابق ومتسلسل شود علل ثابته الی غیر النهایه . پس /ابد باشد ازوجود چیزکت کی ثبات اوبر سبیل تغیر وحدوث بود یعنی انک کی ماهیت اونفس تغیر وتجدد است واورا وراء ان مفهومی نیست . پس دوام این ماهیت وثبات ان دوام تغیر باشد وثبات اوران شی حرکت دایمه است . واکر فرض انقطاع اوکنند درحالتی متخیل باشد پیدا ازان حدوث حادثی بجهت انک چون حادث شد درحالتی جه موجب بود حدوث اورا بعد ازان حالت وبضرورت مستقر شود بحادثی دان حادث نیز مستقر شود مثل خود پس حدوث بعد از انقطاع حرکت دایمه متصور نباشد . وهرکاه کی فرض حرکتی دایمه کردند استفهام کلام منقطع شد . والا /ازم اینا انقطاع ان . بدلیل انک حرکت مستقیمه دریک جهت الی غیر النهایه نزود بجهت وجوب تناهی جهات . وتعاود /ابد باشد آن حرکت را از انقطاع بجهت وجوب سکون میان هردو حرکت مستقیم متضاد یا مختلف هرچکونه کی باشند . جه حرکات مستقیمه /ابد باشد کی بقوت جهتی باشند و/ابد ان جهت حرکتی باشد کی منتهی شود بان ومحرکی کی موصل جسم است بان خواه میل باشد وخواه طبیعت وخواه هرچیزکی باشد واجب است کی متباین باشد کی محرکات ازان حد بحدی دیکر کی مخالف ان باشد . والاشک موصل بحدی موجود باشد حال الموصول الیه بضرورت انک علت وصول است . ودرصول آنی الوجود دت وسیب مقتضی حرکت ازان حد بحدی دیکر کی مخالف او باشد درجهت وجود او مجامع وجود سبب موصل بحد اول نشود . پس اوحادث باشد بعد آن الموصلیه بعدی کی مجامع قبلیت نشود نه چون بعدیت ذاتی وان حادث هم آنی الوجود دت . پس بیان آن موصلیهٔ بحد اول وآن الموصلیهٔ بان واذان آنیت کی درسبب حرکت انان حد تا بانجا کی حرکت باوسطی سبد به جهت مخالف باز پس یا شد . اکر باشد تالی آنات /ازم اینا . واکر باشد آن زمان سکون است پس حرکت منقطع شود وحفظ زمان نکنند پس حرکتی کی حافظ زمان است متدیر باشد . انکاه حدوث محرک ازان حرکتی وجود حرکتی متصاد مستمر باشد پس اکر مستقیمه باشد کلام عاید کردد پس واجب باشد کی متدیر باشد خواه بین الحرکتین امتد فضی زمان سکونی باشد وخواه نباشد پس هیچ حادثی نیست الا انک منفعل است ازحرکات دورکت مبادی . واین است کی اکر سماویات بالجمله حرکت از ان حادث بودکت منقطع شدن بسماویاتی دیکر کی محرک بودند کت بردوام حرکتی دورکت وانها ان باشند کی کلام ما دوران است . پس سماویات بایت اند دایم برحالت واحده درذوات ایشان لکن بسبب حرکات مختلف ایشانرا اضافاتی حاصل مت شود چنانک کذشت . واین حرکت دورکت مستقر نشود بمایتی حادثه بجهت انک اورا ابتدا زمانی نیست . واودایم است باعتبارکت وباین سبب متغیر شد ازعلت حادثه . وحادث است باعتبارکت ومه این سبب متتدد حادثات شد جه مراد ما ازحادثات کی موضوع قول ماست کی کل حادث فله علة حادثه ماهیتی است کی حدوث ونخبد وعارض اوشده باشد ازان روی کی معروض ان است . وحرکت چنین نیست بل کت اولذاتها حادث است یعنی انک ماهیت اوان حدوثی است کی بان انجا نفس غیر واثبات یی خواهیم . وچون آن حدوث یا تجدد دا بعینه بهر کدام عبادت کی خواهی کی بغیر ازو کی دایم باشد مفتقر نباشد بانک علت اوحادث باشد الا انک عارض شود اورا تجدد دی وتغیرت کی زاید باشند بروجوب حرکت حادثه بعد از انک بنوده باشد بخلاف حرکت مقوله دایمه کی شناختی کیفیت تعلق اوبا رادات کلی وجزوی . وحدوث علتی کی مبادا حادث بان متقرر شود /ازم نیاید کی حدوثی باشد زاید والا صحیح نبودی اسناد حوادث بحرکت دایمه . وحاصل ان است کی کل واحد از متغیرات متتهی منتهی شود بماهیتی دایمه کی نفس تغیرست . وان حرکت است کی معرف است بانک کی او هیتی است کی متبع است بثبات او لذاتها . پس بجهت دوام او علت او حادثه نبود وبجهت انک نفس تغیر است صحیح شد کی او علت متغیرات باشد . واکرنه این

حرکت بودن لازم آید که از ناشر واجب لذاته در معلول اول او چنانک زود باشد که بدایی دوام معلول معلول او و همچنین تا منتهی شود بحوادث
غیر متناهی البته. و لازم آمدنی از وجوب حدوث علت هر حادثی عدم حرکت تسلسل علل و معلولات حادثه که بوجود باشند معا و ایشان نهایات
باشند و لازم آمدنی از عدم هر جزء که بودی عدم علت او و عدم علت علت او و همچنین تا منتهی شود بحوادث غیر متناهی شنک امر بر اجب الوجود لذاته مقدوم شود
الخ عدم او ممتنع است. و این لوازم همه باطلاند. و وجه لزوم آنها شاخته از اصولی که بفریدان از پیش رفت. و بر اسطه وجود حرکت متمم
هیچ از این ممتنعات لازم نیاید. پس اگر نه وجود عقلی بودی که بیشتر که موجب آن حرکت بودی این حرکت را نیاز مندی. و نیز
شاید که عقل مباشر این حرکت باشد و الا او را تعلقی محکم باشد از طریق محرک دوران پس عقل بتوان باشد. بل معنی استناد این
حرکت بعقل آن است که او لا زال دائم الفیض است بر نفس که محرک است این حرکت را دائمه است بتوقف غیر متناهی از خویش و نفس
بتوسل می کند آن فیض را و تاثیر می کند تاثیرت غیر متناهی بر سبیل مداومت بر سبیل میراث که استماع آن بیان کرده شد. و چه
الخ متعلق است بجسم از آن جهت که صادر نشود اگر منفرد باشد لکن این جایز باشد اگر ازال متمر باشد از مبدای عقلی. و ممتنع نیست
بر اجسام انفعال غیر متناهی بر که متمتع بریشان فعل غیر متناهی است بر وجه استبدادی آنک استمداد امرکت از غیر بحرکت کند.

مقالت چهارم از فن اوّل از جمله پنجم که در علم الهی است در کیفیت آنک عقل مصور اجسام است

ابدست از اذهان اجسام در هیات که آنی که بیان مفرق می شوند ممتنع است که معلول نفس جسمیت
باشد از آن روی که جسمیت است و الا اجسام متفق بودندی در هیات و مقادیر و اشکال بسبب اتفاق ایشان در جسمیت
و چون مجرد جسمیت اقتضا این هیات نمی کند با یک اجسام را قیام بیت الا بان بجهت استحالت وجود ایشا متکثر نمی مختصات ایشان
واجب شد از آن که قیام اجسام نباشد الا بحرکت که غیر جسم است. بجهت آنک چون بعضی اجسام موجب آن مختصات نیستند
از آن روی که جسم اند جسمی غیر آن اجناب آن نتواند که در بیب اشتراک کل اجسام در طبیعت جسمیت. و غیر جسم اگر عرض باشد
ایجاد جسم نکند که جوهرست از برای آنک اشیاخی از اشیاع افادت الخ او را توابی بنفس خود نباشد وجود الخ او را قوامی بنفس خود نباشد
اگر عرض باشد واجب الوجود نباشد چه او ز صادر نشود بی واسطه الخ او را ترکیبی باشد الا که ایجاد احد جزوین او کند اولا و ایجاد بایی
کند بر اسطه آن ثانیا لکن ایجاد کردن او جسم را این چنین ممکن نیست چه احد جزوین او ماده است و آن دیگر صورت و از پیش
رفت بیان استحالت آن که یکی از ایشان علت دیگر باشد یا واسطه مطلقه در وجود دیگر. و چون حرکت نفسانی هم نباشد و الا
متعلق باشد بجسم و نا علیت او من حیث هو کذلک بر اسطه جسمی باشد که یا متعلق است و ما سبق دران گویم که آن جسم
از صادر نشده است و الا بد باشد از انها در امر متعلق که او مصدر اجسام باشد بعد از واجب الوجود. و کیفیت این مصدریت
آن است که مبدا مفارق از وی شود وجود هیولی با عانت صورت من حیث هی صورة ما الا من حیث هی هذه
القوة المعینه چه اگر من حیث تعینها بودی که هیولی باقی نماندی بعد از مفارقت آن صورت بتعینها و صحیح بودی که
نقابت صور بر هیولی واحد. و کونه صورة ما امر کی واحد نیست بعد بس کافی نباشد وجود هیولی که واحدست بعدد
و این است که هیولی در وجود خویش مفتقر شد بر احدی بعد دوام الوجود غیر صورت که مفترست بهیولی بر چه ما خواه جایز
باشد مفارقت صورت از هیولی و خواه جایز نباشد. و مضاف شود بان واحد صورت من حیث طبیعتها النوعیه
و مجتمع شود از هر دو علی ما مه هیولی را مستمر الوجود با او. و آن مبدا نظیر شخصی باشد که استبقا، سقی کند بر عامات متفاوته
که از الت یکی می کند و امانت دیگری بدل آن دران دعامات نظیر صورتفاوته است که بیان آن مبدا مفارق متبقی وجود
هیولی بر د و باجتماع هر دو در وجود هیولی تمام شد. و صورت عاشه من حیث هی ملک بینها در عیب عرض داخل شد. و نزد
تمام وجود هیولی صورت با د متشخص شود از آن روی که او ابن هیولی معینه است از بهر آنک که آن است که قابل تمامی
و تشکل است که صورت بایشان متشخص می شود. و هیولی نیز بصورت متشخص شود از آن روی که او صورت مطلقه است
و موجب آن تشخص چه بعقل نتوان کرد وجود صورت معینه الا در آن معینه و این چنین نیست ما که با صورت. و این چنین
واجب است که صدور صور و رسم کند از عقل. و دلالت کند تر او دیگر بر آنک عقل علت جسم است آنک اگر جسم حیز ترک کند بصورت
که چه او را بفعل بصورت می یابند و ناعل نباشد الا آنک موجود باشد بفعل. و ممکن نیست که فعل او نه کند چه او با عتبار وصول
موجودست با لقوة و از آن روی که این چنین باشد از و فعلی صادر نشود. و صورت نوعی و صورت جسمی. از ایشان افعال
که صادر می شود بتوسط آن جسر ست که قوام ایشان درست چنانک شاخیتی. و جسم را توسطی نیست بیان این صورة
و بیان آنچ جسم نیست خواه هیولی باشد و خواه صورت و خواه عرضی ایشان. پس اگر جسمی بصورت خود ایجاد جسمی دیگر کند
واجب باشد که اول ایجاد هر دو جزو او کند که ما که و صورت آن ما بر اسطه وجود ایشان ایجاد جسم کند. و چون ممتنع شد

ایجاد

ایجاد هر دو جزو جسم بصورت جسمی بسبب عدم نسبت وضعی میان جسم و میان هریک از ایشان و واجب شود از آن که ممتنع شود ایجاد جسم بصورت
پس جسم را بواسطه جسمی بیابند. و نه نفسی بتوان از آن روی که او نفس است چه نفس از آن حیثیت فعل نکند الا بواسطه جسم چنانک گذشت. پس
جسم بعقل یابند یا بعقل مطلق یا بعقل بعضی اعتبارات. و از جهتی که دلالت بر آنک جسم افادت وجود جسمی دیگر نکند ان است که اگر چنین نوعی
هیولی جسمی که او علت است متقدم باشد بر جسمیت او هیولی معلول شارک است در نوع مر هیولی علت را و نوع لوث بر ایشان هو دو تواطو است
نه تشکیک و بیان و از م این که هیولی معلول متقدم باشد بر جسمیت علت پس معلول بر علت مقدم شود و این محال است. و اگر نگویی از افلاک یا عنصر
ایجاد فلکی دیگر کند یا عنصری دیگر یا حادث ایجاد محرک کند یا محرک ایجاد حادثی و هر دو قسم باطلاند. اما اول بحجت آنک از جسم نفعی صادر نشود الا چون
شخصی معین کرد و جه طبیعت نوعی ما معین بناشد و در خارج موجود نباشد پس علت وجود غیر نباشد. و محال معلول را وجود علت امکان است چه
معلول را وجودی و وجودی بناشد الا بعد از وجود علت و وجوب او نه با ایشان و وجود محرک و عدم خلا در حادث هر دو مع آن نه معیّت
مصاحبت اتفاقی بل معیّتی مانع از انفکاک احدی از ایشان از دیگر چه ایشان متخالف نیستند در وجوب و امکان بر دو جهتی که انفکاک
ایشان ممکن باشد و تصور یکی بی توان کرد الا با تصور دیگر و شخص حادثی علت و بحجتین وجود او و وجوب او مقدم است بر شخص محرک
معلول را وجود او و وجوب او. پس عدم خلا اگر واجب باشد یا وجوب او ملا، محرک بحجتین باشد بسبب عدم تخالف ایشان در وجوب
و امکان که یکی بودی باشد نه از انفکاک لکن محرکی ابدست که ممکن باشد یا وجوب حادث هذا خلف. و اگر عدم خلا ممکن باشد یا وجوب او
پس او ممکن باشد در نفس خود و واجب باشد بغیر خود پس خلا ممتنع لذاته نبوده بل بسببی بوده باشد و بطلان آن بیان کرده شد. و از امتناع
خلا لذاته لازم آید که یکی از محرکی واجب باشد لذاته نه ممکن. و چون این لازم باطل باشد آنک حادثی علت موجده محرکی باشد هم باطل باشد. و ممکن
است اختصار این بانک حادثی ممکن نیست که الا که او متشخص باشد و شخص او متصور نیست الا که محرک موجود باشد بحجت
امتناع خلا پس اگر ایجاد محرک کند محرک بر نفس خود متقدم باشد تقدمی بذات و آن محال است. و آنک حادث دیگری ممکن است بانجاب امکان
خلا نکند چون حادثی علت محرک بناشد چه امکان خلو مکان هر دو امکان خلا ممتنع نیست چه خلا با ربقاع حادثی و محرک بعد از فرض شود
بر که در دین که ما در ایم بان متعرض شود که محیطی فرض کنند که او را حشو نباشد تا ابعادی که خلاست متعرض شود. و اما عدم محض خلا
چنانک از پیش رفت. و اما ثانی و آن آنیست که محرکی علت حادثی باشد بطلان آن با بنیت که متصور نیست که شی ایجاد چیزی کند
که اعظم باشد از و و اکمل. و این قول که برهان بان کشته شد بر امتناع آنک ایجاد کرد و محرک علت آن دیگر باشد ممکن است که بیان برهان
کوتاه بر آنک نفسی که متعلق است با حدوث از ایشان ممکن نیست که علت جسم آن دیگر باشد. و ظاهرست که علت جسمی که بیان
متعلق است باشد چه انکس که او را ثبت ابداع باشد مر جسمی را علاقه آن جسم او را فتر نکند تا حیثیتی کرد ذکر کل افعال او یا بعضی
متوقف شود بر توسط آن جسم. و چون ممکن نیست که نفس علت بعضی اجسام باشد ممکن بناشد که علت هیچ چیز از اجسام باشد
که اجسام از آن روی که اجسام اند هیچ اختلافی بیان ایشان نیست در طبیعت و اگرچه اختلاف بیان ایشان در امور دیگر واجب
است. و واجب الوجود ابداع اجسام نمی بر اسطه نکند تقریر که گذشت پس ابد باشد از توسط عقلی در ابداع آن. و اجسام اگر
چه علت موجده نیست جسم را نه احد جزوین او را لکن ما که جسمی دیگر را در بعضی احیان متنعه می کند مر قبول صورت و اعراض
که فایض شود بر آن ما که او اهب الصور که عقل است یا متنعه باو. و آن چون اتش است که آبی که مجاور او باشد بتسخین او را
متنعه می کرد انه مر قبول صورت هوایی را از واهب آن. و چون شمس که معدّست متقابله مر قبول تسخین را از واهب آن. و از این
است که سخونت موجود در ما بعد از زوال شمس از مقابله. و هم از بحر است که بیارکت اعراض بانی می ما بعد از اندام الخ کمان می
برند که علت موجده است. و اگر این و امثال این علل موجده بر زبرکت صور و اعراض را هیچ از آن معلولات باقی نماندی بعد از زوال
الخ فرض کرده اند که موجد آن است پس موجد اینها امری دیگرست از روحانیات نه از جسمانیات.

مقالت پنجم از فن اوّل از جمله پنجم که در علم الهی است در آنک نشبه بعقل عابت حرکات سماوی است بدرستی روشن

شده تر از انها که از پیش رفت که سماویات را نفسی است محرکه بر دوام. و روشن شده تر از دیگر که حرکت را طلب نکنند از بحر آنک
حرکت است فقط بل از بحر آنک که او وصله باشد بغیر او. پس غرض نفوس افلاک از تحریک مذکور یا غرض مظنون باشد چون ثنا
و مدح یا نباشد. اگر نباشد یا از برای مابحث الافلاک باشد یا از برای ما تحتها نباشد. و الخ از برای ما تحتها نباشد یا از برای امری باشد
که معشوق محرک نباشد یا مشوق محرک باشد. و ان معشوق که یا ذاتی باشد یا صفتی و علی التقدیرین یا بیان یا بیان. اگر نباشد یا نباشد نیز
الخ شابه او باشد یا بیان الخ شابه او باشد. و ذیل شبیه یا دنیه باشد یا ادنیه. و چون دنیه نباشد شبیه به ما که الوجود باشد یا واجب
الوجود و ما که الوجود یا جوهر باشد یا عرض و هر یکی از ایشان چون تحت الافلاک نباشد و نه متعلق بان یا جرم فلک باشد یا نفس فلک
یا عقل یا عرضی متعلق یکی از این سه و اقسام همه باطل است ما عدا العقل پس متعین شد که ارست که محرکات سماوی طلب قشبه باو می کند

تحرکت. وما محتاج می شویم بابطال یک یک قسم یا تعین شود این یکی من است در نفس امر. امّا اگر غرض او امر کت مظنون باشد دالت بر بطلان آن می کند اگر حرکات سماوی واجب الدوام اند پس واجب باشند ابتغاء آن بر امر کت واجب الدوام. ومظنون از کاذات حدس حکم می کند بانک دوام ان واجب نیست. چه اخ کمال باشند در ذوات خود ابد باشند یکی ظاهر شود طالب را در مدد عیّ متابعت یکی او جنان است رحمنه برک طلب کند و حرکت منقطع شود. واما اگر متحرک باشند اجل باحتها او بیدا علم کون وفساد ست بحث اگر حدس صحیح حکم می کند یکی او احقریت نیست یا اجرام شریف ایشان یکی از بهر او حرکت کنند چه بیان کرده اند یکی مجموع عالم کون وفساد را بسبب یا اجرام فلکات قدرت نیست یکی بقدر به برک یا واحدت از افلاک قدر یکی بزرا ذ فضلا عن المجموع و اجسیس است بنسبب بان اجرام بزه سماوت آنی از نضاد. انگاه اگر غرض او نفع سافل بود یکی فضایل بسدرس نشدی در از منه متطاوله و مطلب کاذبه و ایام جاهلیت منعرس و دایم نشدت و اعتقادات فاسده و امور خارجه از مباسات واجبه ظاهر نشدت با اگر نفع ایشان سافل را ابد باشد یکی راجع شود ازان او لویتی یکی عاید باشد بایشان جنانک دانستی. وچگونه متکمل شود علت بمعلول خود وچگونه بیرون آید کمالش از قوت بفعل بان چیزی کی بان شی بیرون آید از قوت بفعل. واما اگر متحرک ایشان از برای امر کت غیر معشوق است بحث اگر امر کت است کی متصور نیست در تحریک اذ یکی جه ابد باشد یکی از برای چیزی باشند یکی مرید طلب ان کند و اختیار حصول او بر الحصول او در هر طلوبی و مختاری محبوب بود در دوام حرکت دالت کند بر فرط طلب یکی دالست بر فرط محبت و محبت مفرط عشق است پس تحرکی کی ایشانرا از برای معشوق و مختار باشد. واما اگر معشوق ذاتی باشد یکی پایند از بسیب ان متنع است یکی ان نیز ممکن نیست یکی باشد الا دفعهٔ واحده چنین بود یک بار بستی کی چون ذات را بیا فتندی حرکت واقف شدندی لکن حرکت می ایستند پس ذات را حرکت نیابند. واما اگر معشوق صفتی باشد یکی پایند از تصور نیل ان بذات ان تتوان کرد الا انک ان صفت متقل شود از محل خود بذات عاشقی کی طالب ان صفت است بحرکت. وبدرستی شناختی کیفیّت حال در امتناع انتقال اعراض کی متشخص اند محال ایشان وچون ان صفت بعینها متقل نشود بل بمثل او حاصل شود پس صفت را دو نیافته باشند بل کت شبیه او باشند کی دریافته باشند. واما اگر معشوق را نیابند نه او و نه شبیه او دوام حرکت ایشان منع جواز این می کند چه اگر چنین بودی متحرک را ارادت حرکتی دایم طالب محال بودی کت ابدا و عقل سلیم تصور ان نمی کند در مریدی کت یکی متصور شود ذیان چوهری مجرّد از غوایشی مادی. واما اگر متحرک شبیه معشوق دفعهٔ دریابند ابطال ان می کند وجوب انقطاع حرکت عند النیل و بران وجه باشد کی از بیش رفت از دفعه. واما اگر متشبّه به جرمی فلکات باشد فساد ان تراظاهر شود از انک جرم فلکی متشبّه شود بجرمی دیگر فلکی اذ یکی حرکات افلاک چه سفعه انچه بودی و بعضی بجهتی مخالف ان جهت بودی لکن ایشان متفق نیستند در جهت حرکت. واین از برای عدم مطاوعت طبیعت نیست چه اوضاع جرم کرّی راستاوی باشند از روی اقتضاء طبیعت و میل مستدیر. وجسم ازان رودی کی جسم است اقتضاء حرکت نکند بجهتی معیّن و نه اقتضا وضعی معیّن. و افلاک را طبایعی نیست کی اقتضا وضعی معیّن کند و اگر نه تقل ازان بقدر ودی و نه جزئی بمثله چه هر جزوی از اجزاء مفروضه فلک بر هر نقطی محتمل است در طبیعت فلک کی متوضی تشابه احوال است و تشابه ایجاب فرض کنند او را از اجزاء. و اختلاف حرکات ایشان منسوب نیست باختلاف هیولیات ایشان باهیّت چه قابل فاعل مقبول بنباشد. وبحث انک اگر باین سبب بودی حرکات افلاک طبیعی بودی نکت وبسیاری کنرشت. وتشابین کی نفوس افلاک طبع ایشان اقتضا ان کند کی ارادات جهتی معیّنه در وضعی معین کنند الا انک ایشانرا غرضی باشد در حرکت مختلف بان چه ارادت تابع غرض است نه غرض تابع ارادت پس مختلف نشود حسنین جهات حرکت در انچ ما در ایم الا باختلاف اغراض متحرک یا بمحرکات. واما انک متشبّه به نفسی فلکی باشند بان بنیه بطلان ان ظاهر شود چه نفسی کی فلک راست اگر متشبه شود بنفسی دیگر فلکی واجب باشد کی متشابه او باشد در مناهج کی حرکت راست پس نتوان ان بودی در جهات ایشان واطناب. واگر تصور کت واجب شود موجب ان ضعف متشبه باشد از تشبیه تام نه مخالفت آن ربانی باجم اتفاق دران در جمیع سماویات. واما انک عرضی باشد در حرکت فلکی یا نفسی فلکی انچ دالت کرد بر بطلان انک قشبّه بجوهر ایشان باشد ان بنیه دالت کند بر بطلان این. واما انک متشبّه به واجب الوجود باشد امتناع ان مم ازین برانچه واجب الوجود حقانک متحقق شود واحدت از هر وجهت و مطلب هر کاه کی واحد باشد طلب المحاله واحد باشد. وباقی تمامی از انقسام الا انک تشبّه افلاک در حرکات ارادی دایم دوزی بعقلی باشند یا بعرضی دوران. وچون بعرضی باشد دوران متشبه بان مم دوران چیزی باشد کی در دو ازمنتی یا صقاعی و علی التقدیرین متشبه ایشان نیست الا بعقل. وان تشبّه بتحصیل کمالی واحدست یا بکمالات بسیار کی اسعادت کنند از دو لکن نه بتمام و الا هر کاه کی حاصل شدندی حرکت منقطع شدندی. و بر کی حصول آن ممکن نیست الا بتحصیل اجزاء آن بر تعاقب. و مثل این طلب متنع نیست کی باقی ماند دایما بر کی آن در انچ ما در ایم واجب الدوام است بران وجه کی تحقیق آن کردی از پیش. و در واجب است کی بدانی کی خروج کمالات بفعل امرت کثیرست کی ممکن نیست کی علت حرکتی کرد بر کی واجب ان است کی

غایات

غایات حرکات جزئی امور کی حرکت باشند کی لازم ایشان باشد این معنی کلی. وان امور اگرچه دالست کرد ما را بران اختلاف حرکات لکن ما را بمرتبت ماهیات مخالفه ایشان سبیلی نیست. وان کما الات این نیست کی بدون اینها بحرکت اوضاع فلک از قوت بفعل چه اوضاع خارج بفعل کمالی باشند نفاس یا سم نه با محرک ان چه کمالی کی این است محرک ان نتشبه است بمبدا مفارق او در حرکت او برت از قوت. لکن کمال در تشبه واقع می شوند بتشکیک بر امور کی مختلفهٔ الحقایق و نوع اللوازم. پس انجا شی بابی هست کی حاصل می شود محرک هر فلکی را بتحرک کی آن کمالست بقیاس با محرک و تشبه بقیاس با مبدا مفارق. واچ مابع حرکات سماوی است از مع عالم سفلی فاذح نیست و ان انک غایات از حرکات ایشان نفع ان نیست چه اچ او از ضرورت غایت است غیر نفس غایت حقیقی است بلکه بسیار باشد کی غایت باشد بعرض و ان بر اقسام است. ازان یکی ان است کی امرت باشد کی ابد بود از حصول ان تا غایات را بیابند بانک علت ابا باشد چون صلابت حدید تا قطع تمام شود. واز آن یکی ان است کی ممکنان باشد بانک لازم علت باشد چون کون و کنت حدوث راند. واز آن یکی ان است کی امرت باشد کی لازم غایت باشد چون حب ولد کی لازم غایت است در تزوج کی تناسل است و حدوث حادثات عنصریت از حرکت افلاک کی غایات ان استفادت کمال است از مافوق ایشان از بن قبیل است.

فصالت ششم از فن اوّل از جمله نجم کی در علم الهی است

کی متفرع می باشد و مدرک ذات خود و غیر خود و در چگونگی آن ادراک مدرستی تحقیق کردت کی ادراک الشی نفس حصول شال او است نزد مدرک نه امرت کی تابع باشد اگر غیر ان باشد ادراک الشی غیر تحصیل ماهیت و معنی او باشد و این بر خلاف ان است کی تقریر آن از پیش رفت. وملاحظه چیزی را وجودت نیست او را در مدرک یا نزد او دوم بار یک نفس حصول او است یکبار فقط والا لازم آید تسلسل محال پس وجود مدرک مدرک و نفس ادراکیت او ست آنرا. وسواوت کی قایم است بحسم اگر قایم بذات خود بودی سواد بودی لذاته الا این و بحسمین نزدیکی قایم است بجسم کی او ظهور ست جسم را اگر قایم شود بنفس خود نور باشد لنفسه یعنی ظهور لنفسه. و بحسمین است حال صورت عقلی مجرّد بجهت انک چون حصول ان کسی را کی تعقل ان می کند نفس تعقل او ست ازانپس اگر قایم شود بذات خود تعقل باشد لذاته الا یعنی پس مدرک ذات خود باشد. و روشن شد باین کی انچ وجود او عین ذات او باشد ادراک ذات خود کند چه مدرک ذات خود واجب است کی نفس وجود او ادراک او باشد ذات خود را. واز این است کی بی این بایم امری ضرورت در ادراک عموم انا الاحیق کی عبارت است از وجود الشی عند نفسه و می دانیم کی جمیع ما در آن خارج است از ما وجود کی باشند یا عدمی الزم باشد نفس را یا مفارق. وعلی هذا پس هرچ در ما باشد محسوب باشد از ذات خود واجب انک وجود او عین او را باشد نه نفس او را. وهرچ متحصل شود نفس خود ممکن نیست کی او را جزئی حاصل شود چه حاصل بحقیقت او را باشد بل ان چیز را باشد کی او حاصل است انرا و متحصل است بان. واز این ظاهر شود کی هیولی جسمیت و صورت کی حال است در و جمیع مرکبات و اعراض هیچ چیز از ایشان عاقل نیست و نه حی علی الاطلاق. وعقل چون مجردست و قایم بذات خود واجب باشد کی ادراک ذات خود کند و ادراک او ذات خود را نفس ذات او باشد نه زاید بر و چنانک تقریر کرده شد در نفس. بدلیل انک صورت او کی بطلان است او را اگر حاصل شود چیزی را یکی از شان او ان است کی ادراک کند مدرک باشد او را و نفس حصول صورت او را ادراک او باشد صورت را پس چون قایم شود بذات خود واجب باشد کی او را کالذاته باشد چه قیام او بذات او حصول او ست او را چون کل واحد از اعراض اگر قایم شود بذات خود. پس هرچ مدرک ذات خود باشد از شان او ان باشد کی ادراک غیر کند چه علم علم دوم مقتضی علم است بلازم او چون لزوم لذاته باشد. وجمیع ماهیات را او نیست و اگر هو نیز باشد الا لوازم عام ایشان چون وجود و وحدت و امثال ایشان پس تعقل ذات و تعقل غیر متعاکسان باشند چه هرچ تعقل غیر خود نکند تعقل ذات خود نکند و هرچ تعقل ذات خود نکند تعقل غیر خود نکند. وهرچه صحیح باشد کی معقول غیر شود اگر قایم شود بذات خود عقلا لذاته باشد و معقولا لذاته. و بحسب بیان این دعاوی بعد از استعانت بباری کنشت آن است کی هر حیزی کی تعقل حیزی کرد او را باشد کی تعقل این کند کی تعقل آن چیز کرده است و هر چیزی کی او را این باشد کی تعقل ذات خود کند پس هر چیز کی تعقل حیزی بکند او را باشد کی تعقل ذات خود بکند. وهر معقولی قایم بذات خود ممکن باشد کی او را تعقل کنند بها غیر او. ومعنی تعقل او با غیر او در کونه معقولا مع الغیر نسبت او ست غیر را در قوت عاقلهٔ کی تعقل ایشان کرده باشند. پس از مقارن غیر باشد و از آن قوت عاقله غیر. و ممتنع نباشد بر دی کی چون قایم شود بذات خود مقارن معنی معقول شود. واگر ممتنع باشد بر و این بجهت مانعی باشد غیر ذات او پس ممکن باشد من حیث دانه کی عاقل باشد وجود ممکن نشد بر و این او مدرک ذات خود باشد و ازان لوازم ذات دانا چه او را ذات او ادراک ذات او امرت نیست غیر ذات او. واما صحیح باشد کی بگوید مدرک ذات خود باشد و ازان لوازم ذات دانا چه او را ذات او ادراک ذات او امرت صورت مجرّده در عقل او اگرچه مقارن غیر خویش باشد از صور معقوله دران لکن مرتسم بانباشد بان صور بل مرتسم بایشان قابل ایشا

باشن برشرط وجوب جنبت باشد این کثرت حاصل نشود الا از عقولی کثره المرد جدا وذوق سلیم شاهد است بدن بعد از اطلاع بر قواعد ک
کی یا این بحث شریف اتمام ست وچگونه نفوس توان گرد و زفلک ثوابت یا دراک ثوابت یا بخ دوست یا دربیان از کواکبی کی بحسب وبی شوخ ما را از
کثرت خواه منفعه الانواع باشد ومخالف دراواحقی کی بین بعض ازیشان کند از بعض وخواه مخالفه الانواع کی ایا جمیع انواع شتمل است
بود صادر باشد از عقل واحد نخستی واحد یا بحیاتی خلیله کی از و حاصل شده باشد واز بیت واجب ونسبت واجب بار. از کاه اختصاص هرکوکبی
بوضعی از جسم بسیط لزانه نیست ونه از جهت ذات جسم چه این تخصیص باعث مرجح محض. بل کی ازبرای اختلاف هیئاتی باشد کی در علت
فاعلی است تا از مجموع مجموع حاصل شود. وان هیئات واجب است کی متکثر باشد بوجب مکثر اینج حاصل شن است باعتبارات. ومتنع است
حصول مثل این کثرت در معلول اول واجب الوجود. وهرفلکی از کل افلاک متضمن دوات چند فلک اند بعض محیط بر بعض وبعض عین محیط بان فلک
شاهق. بین این واشال این متحصل نشود الا از هیئات بسیار کی در حقیقت واحد باشد کی حاصل نشود دران عقل واحد هم الا بقابلیت اد
یا عقول بسیار. وبوجه کی باشد ابد بود ان کثرت عقول در صدور این اشیا متکثره کی بیان کرده شد کی ممکن نیست اسناد ان از اقسام موجودات مجرد عقل
دیرشل این دالات بی کند کثرت تشبیهات در نفوس فلکی مختلفه الحرکات. چه بان اگر بحسب اختلاف عقول است اوخود مطلوب است واگر
بحسب اختلاف هیئاتی است کی در حقیقت واحد ست الزم این از دسم وجود عقول ستند بس صادر نشود این ادراک وکواکب ان ونفوس کی محرک ان
ات الا بید از وجود کثرتی وانزه از عقول. وادراک مترتب بی شوند در دراک مترتب می شوند بل کی از عقول متباین حاصل شود بترتب
علی ومعلولی وبعضی از بعضی متعقل شوند بی هیئات بسیار یا ممکن باشد وجود اینج بود بینی باشد ان. واینج از نفوس حاصل شود اشرف باشد از اینج از نفوس
اجسام حاصل شود. واینج از و اشرف حاصل شود از هر جهله اشرف باشد از اینج از و حاصل شود دون ازان جهله نیز از اشرف اشرف حاصل شود واز
نازل نازل واز متوسط متوسط با احتمال انکه ان شرف واینج مقابل است وروحانیات عقول باشند یا در هیئاتی کی باعتباران مبادی امور سکثره بود.
واین عقول اشرف موجودات ان وبیان ایشان ازیب عدوث بجایی است کی حاصل شود از ایشان ورفوس ولجسام بجایب دیگر. وبعید نیست
وجود عقولی متکافی تکافری چون تکافری نفوس انسانی. وباشد کی ممکن شود تا یکی استدا الرکبی مرکثرت عقول اینج شاخی از انفکار مخترعکانی کی
منسوب است بفوتی ثابتی وحیوانی بوجودیکی او واعتبانی باشد با نواع بنات وحیوان غیر نفس ناطقه واینج جاری مجری ان است. بسبب غفلت
انسان از مخزا و تعذیه او وتولد اینج متولدی شود از. واگر متبنه می شود مرجیزی را ازان بی اجله کیفیت ان بنی داند ونه سبب ان ونه اینج دران
است از تدبیر مستقر ونظام. واگر معتبنی بنوع نفس بوذیی او را متعلق باوجون تعلق نفوس ما بابدان ما تا ما شتی منتفرد ابدان و ابزال دالم
بوذیی چه عنایت او بجمیع ابدان نوع است نه بیدین واحد فقط. واین عنایت تعلق نیست بران وجه کی حاصل شود از و در ابدان
کی تصرف می کند دران حیوانی واحد کی او نوع باشد. وحدس حکم می کند از این واینج جاری مجری بیت کی انواع جسمانی را ذوات روحانی
کی در انهاست هیئات روحانی کی سبب جسمانی در نوع جسمانی چون طلبی است آن هیئات راه وجون محفوظ نشد ان نوع در شخصی معین
بضرورت ونوع اربعت الکون والفساد محفوظ او کردن بشخصی منتشر. وان ذوات انها الله کی امداد انواع می کنند بکالات ایشان وحفظ
انواع می کنند بتایب اشخاص ایشان با انک ان ذوات متعلق نباشند با نواع. چه ایشانرا رتب انواع است جسمی را کی فرکنند ایشانرا
علاقه آن جسم تا بحیثی کردن کی متصرف شوند در صدور بعض از ایشان بتوسط آن جسم. واز شرط متصرف در جسمی بیت کی مبدع ان باشد
ونه از شرط مبدع جسمی کی متصرف باشد دران. وهمچنین نزاعند کی هیئات جرمانی مماثل باستاسب هیئات روحانی باشند چه امنیتی
کلی در ذهن مجرد ست وغیر متقدر با انک انسانیتی کی در اعیان است چنین نیست. والزم نیاید از بی کی این ذوات از عمران حاصل
شده باشند تا چون قالب وشابی باشند انواع واجه مبدع اشیا محتاج نشود در ابداع او ایشانرا بشکلی تا دستوری باشد صنع اورا. واگر
محتاج شدی بان شل محتاج شدی بشکلی دیگر الی غیر النهایه. واینج قالب وشال را از تحیران فراگیرند واجب باشد کی او اشرف باشد از
هردو جه ارغایت است والزم این کی جمادیات افضل باشد از روحانیات واین صحیح نشود در عقول سلیمه. وان کس را کی ارادت
ایجاد این انواع جوهرکت باشد ابست کی ذات او اشرف باشد از ذوات مالکی نفوس ناطقه ماست تبقادی نه ازیک جه نفوس ما قاصر
از ایجاد جرمی خاصه از ایجاد جیزی کی اشرف باشد ازان. واینج ازین شابت باشد او فعلی نکند ازان روکی او متعلق باشد بجسم
تعلق استکمالی ان بدن ان ذوات اینج کنند از انواع ازان روی کنند کی ایشان معمول اند نه ازان روکی ایشان نفوس اند اگر
ایشانرا تعلقی باشد باجسام باعتبارها. وچون دانستی از ادراک عقول ذوات خویش را کی ایشان بسیط اند واجب شد ازین کی هریکی
از ایشان ادراک ذات خود کند کی ادراکی است ازلی باشد وابدی بعیت اینج بان پیوسته کرده ان ازا در نفس از حیثیت ذات مبسطه او. وچون از
کی ایشان عقول اند علی الاطلاق نشاید کی چیزی از ذکا الی کی الی باشد یا ایشان بقوت باشد بل کی واجب است کی کل
کالات ایشان وهر امری ممکن الحصول ایشانرا حاصل باشد بفعل چه اگر ایشانرا حاصل نشود الآن او ابدا او ممنع الحصول باشد نه ممکن الحصول
چه استمرار عدم ان ایشانرا دالست بر امتناع ان بر ایشان یا لذاتها یا لغیرها واگر حاصل شود بعد از عدم او یا معدوم شود بعد از حصول او

هردوانت باهم وهیچ یک از ایشان از بی نیت کی ویتم باشن بان دیگر از ان دیگر یا وجه ایشان هردو اگر بیه بالهیت مختلف انعالم انیت
ایشان فعل ایشان مختلف نیت بل کی مشارک اند بوجون بیت حرکت وسواد محل اشیاع کی اوجسم است تموجون حرکت وبطوکی او بیشی
است در حرکت. وچه صورتین مذکورتین هریک را از ایشان بی یابی بحیث ماهیت او وبحسب انک معقول باشن بردن ان دیگر بس اینک
ان هیئتی باشن دین دیگر او بی نباشن از انک دیگر هیاتی باشن دران. بس اگر هریک از ایشان قبول ان دیگر کند هریک از ایشان بقبول
نفس خود کند وان محال است. بس هیچ یک از ایشان ان دیگر را حاصل نشود وتعقل ان نکند. وچنین مقارنت ایشان در عاقل غیر
مقارنه بصورت دو متصور باشد. واستعداد صورت مقارنت را اگر لازم ماهیت بودی نباشن او منفک نشود او در حالت قیام بذات وحالت
قیام بقوت عاقله واگر استعداد حاصل شود الا عند الحصول در عقل بس استعداد مقارنت حاصل شده باشد الا با مقارنت. پیدا ازان این
ظاهر الاستحاله است. واگر نه ان بزودی کی اول بقریر کرده شد الزم نیامدی از مقارنت صورت معقوله دران چیزرا کی تعقل کرده
است انک چون قایم باشن بذات خود واجب باشد کی عاقل باشد. ودفع بعض احدس وذوق سلیم است کی مزید این برهان است. وچون
باختیکی اصل این خوامی واجب باشد کی فرا کیرت ابزا از علم نفس بذات خود وبعرخود چه ما ابزا از نفوس خویش می یابیم. وان
محقق است در نفوس ساوی ما دله کی از پیش رفت. وچون نفوس با بسرها مستعد باشد بعقلی کی علت فاعلی ایشان باشد
یا بتوسط چیزی از نفوس یا به بتوسط ان بکن بناشد کی ان عقل انفصل باشد در مرتبه وجود از نفوس. وعلم وچنین از کما ایی ان بعین
زاید بر ذات. بل کی ایشان هردو کمال ذات اند من حیث ست. وعلت فاعلی ان چیزی کی این کمال ذاتی او راست منع باشد کی
تام باشد او زودان چه ان ذات علتی ما هیت علیه از کمالی کی غیر زایدست بران بتفاوت ایت ازان علت وتابع آن علت است ودان کمال
بس صحیح بناشد کی مساوی او باشد دران تفاوتی بکون اشرف منها. وبدرستی شناختی کی اینج از فاعل است نفس ماهیت خارجی است
واین چون طلبی ایت آزا بس اتم واکمل ازان باشد. وکمالیت علم وچنین کمالی است در نفس ذات نه تابع است ازا بر وجهی کی مختلف
باشن کی مکتسب باشد از غیر فاعل او وفاعل بعید دین اینج باشد از قریب. واین طریقه متحقق نشود الا در عقلی کی نفوس یا اوست ند در عقلیت
یا عقولی کی ابشان جنین باشند ومستمر نشود استعمال ان در هر عقلی بخلاف طریقه اولی لکن حدس بعد از وقوف بر قواعد سالفه حکم می
کند کی عقل فی الجمله انفصل است از نفسی خواه منتسب باشد باو معاونیت وخواه منتسب نباشد. وان از برای تمامیت اوست واین معنا را واز
علاقه جسمانی چه این علاقه از برای بعضی است کی در جوهر نفس است. وچون عقل تام است از نفس در ذات خود تام باشد ازان در علمی
کی ان نفس ذات است وان علم اوست بذات او در علمی کی مغایر ذات اوست کی الزم ذات اوست وان علم اوست بغیر او در مجردین
است قول درچنین. واز اینجت می کوینن کی ذات وعلم وحیوة با انک همه یک چیزست بسبب اختلاف بیان ایشان بوعی از اعتبار. وبسیار
باشن کی متحمت شود چیزا در اینج استناف کرده شود کی معقول باسرها در ذات خویش مختلف می شوند بکالک نفس وحینین روشن شود ترا کی کالات
ذاتی ایشان مختلف نشوند الا بمجردین. پس واجب باشد کی همه عالم باشند واگرچه علم بعضی انقص باشد از علم بعضی. وجایز نیست کی
علم عقل تغیر شود چه اگر تغیر شود متغیر باشد در چیزان محرکی دایم درک بحالک شتاخی بس عقل چنین او امورک باشد کی داخل باشد در
تحت حرکات ومتحرک باجرام متحرکه پس او بواسطه هذه نفس باشد نه عقل دان خلف است پس واجب باشد کی علم او بحرکات بروجهی نکلی
باشد کی متغیر نشود دران بآلتی جسمانی.

مقالت هفتم. در فن اول از جمله. در کی در علم الهی است

در بیان کثرت عقول. وجمله از احکام کی متعلق است بان کس کی واقف شد بر اصول سالفه بحقیق بدان کی عقول در وجود
بسیارند وممکن نباشد کی عقلی واحد فقط علت فاعلی مرجودات هردو عالم باشد اعنی جسمانی وروحانی. وابا شد کی منتشبه می شوند
باوجوهی کی محرک اجرام سماوی اند باسرها. وابا شد بعینه کی نفوس ما اوبر تعقلات خویش از قوت بفعل آرد. واگر جایز باشد کی مؤثر در هه
ان آثار وعقلی واحد باشد واجب باشد کی او بسیار مرکب باشد یا متصف بصفات بسیار یا او را اعتبارات مختلفه باشد. واین توالی هذه باطل است
بس مقدم ممکن باشد. وشرطیه دوش شود باینج حیات ان از پیش رفت کی واحد ست ازان روکی او مرکب باشد یا در صفات او یا اعتبارات
او. واما بطلان این اقسام بان بدوش شود کی مرکب عقل افتقا آن کند کی مرکب ذات خود باشد بجهت انک واحدی کی مرجع مدرک
ذات خود است مرکب باشد لکن روشن شد کی عقل مدرک ذات خود ست پس مرکب نباشد. وبیکر امتناع ان کند کی او صادر از او باشد
از واجب الوجود از بهر انک زود باشد کی بدانی کی او واحد حقیقی است کی بتریکی نزاردد پس از وی کند واسطه صادر نشود اکثر از واحد
بسیط. وممکن نباشد دران واحد کثرت صفات واعتبارات الا بیاس او با قبل او کی واجب است بالذات بعد او کی معلولات اوست. اما
قیاس او بر واجب ممکن نیست کی معقول شود ازان او صفات واعتبارات اینج وفا کند بکل این کثرت واین ظاهرست عند التامل. واما
قیاس او معلولات او چون بتاخرت از معلولات او پس متاخی نشود کی حاصل شود ازان اینج شرط باشن در کثران معلولات اینج شرط سقدم
باشد

مفتقر شود ان امر متجدد چنانک دانستي خواه ان متجدد وجود باشد یا عدم حرکتي دوري ستم. پس اگر چیزي از حرکت یا متحرک بان حرکت یا نفس کي موثر شد دران حرکت معلول ان عقل باشد محال ازم آید از دو وجه. یکي استکمال علت معلول خود ازان روي کي او معلول است ازاوان علت شدن ایزا. ودوم استکمال عقل بحسم پس عقل نباشد و این خلف لیست. واگر هیچ ازانها معلول عقل نباشد محال ثاني لازم باشد اما محاله دون الاول. واما مجردیاتي کي ایشان عقول اند یا باعتبارات و نفوس یا باعتبارات دیگر واجب باشند کي همچنین باشند از وجهي کي ایشان بان عقول اند دون الوجه الاخر.

فن دوم از جمله پنجم کي در علم الهي است در واجب الوجود

و صفات او و بعوت جلال او و کیفیت تعلق عنایات او و ان هفت مقالت است

مقالت اول

در اثبات واجب الوجود لذاته

طریق کي بان استدلال کنند بر وجود واجب لذاته بسیار است و ما ذکر خواهیم کرد ازانها در پنجاه و اند است طریق اول ان است کي اگر در وجود موجودي واجب الوجود نباشد حقایق و ماهیات موجوده همه ممکن الوجود باشند و هر موجودي کي ممکن الوجود مفتقر شود بعلتي کي موجود باشد یا او در ترجیح جانب وجود او بر جانب عدم او کند پس مجموع موجودات ممکنه مفتقر شود بموجودي کي این شان او باشد. و ان موجود یا نفس ان مجموع باشد یا داخل دران یا خارج ازان. اگر نفس مجموع باشد بیان آحاد خواهند یا بر ها یا عدم التفات بان. اگر بان ان خواهند کي دران التفات تالیف نکنند کلام ما در آحاد کنیم با بر ها چه اینشان علت نفس خویش نیستند چه معلول واجب است کي علت او مقارن او باشد و الا مستقدم باشد نیز ات بر نفس خود مفتقر باشد باروت فهد الوجود ازان و ان بدیهي البطلان است. و علت ان بعضي ازان افراد نیست چه ممتنع است کي ان بعض علت نفس خود باشد و ازان علت خود چه علت تامه شيء واجب است کي مفتقر نه شود ان شيء بحیزي کي خارج باشد ازان لکن اگر ان شيء مرکب باشد از ممکنات و مفتقر شود بعضي ازان ممکنات با سر کت خارج ازان شيء الزم اید کت مفتقر شود ان شيء بان خارج هم چه او مفتقرست بجزو خود کي مفتقرست بخارج و مفتقر بمفتقر مفتقر باشد هم باطل شده است پس ان بس علت تامه او نامه بنا شد هذا خلف. پس بعضي ازاد جمله اگر علت نامه جمله باشد مفتقر نشود بعضي دیگر از جمله بحیزي کي خارج باشد ازجمله پس الزم اید کي علت او معلول او باشد و نفس او معلول نفس او باشد. و این با امکه بین الامتناع است موجب ان است کي از واحد اکثر از واحد صادر نشود و دانسته کت این بتمامي مسلم است. و علت او انکي خارج از نیست چه آن آحاد اگر چیز متناهي باشد باطل باشد از براي الخ کذشت. و از هیچ انک هر واحد حسنه از آن متناهي کي خارج نیست از سلسله غیر متناهي و مستقیم است بران واحد و بران جمله پس اگر علتي کي آحاد راست با سر ها حسنه خارج باشد ازان مجتمع نشود بر بعضي ازان علتي نامه و بدریستي شناخته استحالت ازا. و اگر ان آحاد غیر متناهي نباشند واجب باشد ایشان بعلتي غیر معلول و ان واجب الوجودست. و چون آحاد با سر ها معلول باشند و علت ایشان بر نفوس ان کي واجب الوجود دران بیان نباشد ممتنع باشد کي نفس ان باشد یا داخل دران یا خارج ازان پس علت ممتنع باشد بران تقدیر. و اگر مجموع اعتبار یا یقع ذلک مع المالیف خواهند این ان است کي کون الشي علة لنفسه و بطلان ان ظاهرست. و اگر الزم او علت مجموع ممکنات است داخل باشد در مجموع اینک او علت ان است یا باید افراد او باشند یا با سر آحاد. حمایز نیست کي با فراد باشد و الا علت نفس خود باشد ازان علت خود بتقریر سابق. و جایز نیست کي علت باشد با باقي اجزا چه مفهوم ازین ان است کي علت مجموع باشد بیکت ادایي در عنایت مذکوره و بدیهي شناختي کي آن محال است. پس باقي این ماند کي علت جملهٔ ممکنات موجوده خارج باشد ازان جمله و خارج از مجموع ممکنات اگر ممکن باشد ازان جمله باشد نه خارج ازان و حینئذ او واجب الوجود باشد. اینه. طریق دوم این است کي اگر هر موجود کت ممکن باشد بالک این باشد هر ممکن را از علتي اگر ان علت هم ممکن باشد مفتقر شود بعلتي دیگر همکنه و هلم جرا پس اگر دران معلولات جیزکت باشد کي علت علت قریبه او ما بعده باشد اینه دور باشد و اگر دران نباشد اینه تسلسل باشد و هر دو محال است از براي الخ کذشت. طریق سیم ان است کي هر یک ازان معلول باشد خواه ان جمله مناهي باشد یا غیر متناهي آن جمله اقتضاء علتي کند خارج از آحاد ان موجود بان جمه ان جمله اگر اقتضا علتي نکند اصلا واجب نباشد نه معلول. و ان اگر چه نفس مطلب ما ست او در مثل این صورت محال است جه هر مجموعي کي مرکب باشد از آحاد کت او واجب باشد یا حادث و نه بذات خود. و چه اینجا ان میخواهیم کي ما نند عشره باشد کي حاصل است از آحاد یک حاصل شود عند اجتماعها جیزکت مثل هیئتي یا وضعي ما نند اجتماعي کي معتبر باشد مرتقبل جیزکت و اکي مجتمع بان توقیع کرد. پس اگر این جمله معلول آحاد باشند با سر ها الزم اید کي علت نفس خود باشد. و اگر معلول بعض آحاد باشد و اولي نباشد بان از بعضي بل هر کدام بعضي کي فرض کنند کي علت جمله است علت او اولي باشد باین از و بخلاف انک اگر فرض کنیم جمله را کي مرکب باشد از اجزاء ممکن جمه او لست واجب یا ظاهر باشد حینئذ پس این باشد کي جمله معلول جیزکت باشد کي خارج باشد از کل آحاد و خارج از کل ممکنات جمله و احاد اینه ضرورت واجب الوجود باشد. طریق چهارم ان

ان است کي مجموع موجودات بمکنه ممکن است پس انرا علتي نامه موجوده باشد و آن نشاید کي نفس ان مجموع باشد از براي الخ کذشت و نه داخل دران بسبب ترتف او بر هر واحد کت از آحاد او پس هیچ چیز او علت نامه او نباشد پس علت موجودکت باشد خارج ازان خواه متناهیه الاعداد باشد و خواه غیر متناهیه الآحاد و موجودکت کي خارج باشد از مجموع ممکنات موجود و واجب باشد لذاته. طریق پنجم ان است کي هر کاه کت فرض کنیم کي مجموع موجودات ممکن باشد بجمله و آحاد او باید باشد از وجود سلسله غیر متناهي و علت ان سلسله اگر آحاد ان باشد یا سر ها یا بعضي ازان باشد یا خارج ازان و هر دو بر تقدیر ان ممکن واجب نباشد محال اینه از براي الخ کذشت. و اگر آحاد باشد با سر ها ان آحاد متفقر باشد بعلتي کي موجود باشد یا او در ترجیح جانب وجود او بر جانب عدم او کند پس مجموع موجودات ممکنه مفتقر شود بموجودي کي این شان او باشد. و ان موجود یا نفس ان مجموع باشد یا داخل دران یا خارج ازان. اگر نفس مجموع باشد بیان آحاد خواهند با سر ها یا عدم التفات بان. اگر بان خواهند کي دران التفات تالیف نکنند کلام ما در آحاد کنیم با بر ها چه اینشان علت نفس خویش نیستند چه معلول واجب است کي علت او مقارن او باشد و الا مستقدم باشد نیز ات بر نفس خود مفتقر باشد باروت فهد الوجود ازان و ان بدیهي البطلان است. و علت ان بعضي ازان افراد نیست چه ممتنع است کي ان بعض علت نفس خود باشد و ازان علت خود چه علت تامه شيء واجب است کي مفتقر نه شود ان شيء بحیزي کي خارج باشد ازان لکن اگر ان شيء مرکب باشد از ممکنات و مفتقر شود بعضي ازان ممکنات با سر کت خارج ازان شيء الزم اید کت مفتقر شود ان شيء بان خارج هم چه او مفتقرست بجزو خود کي مفتقرست بخارج و مفتقر بمفتقر مفتقر باشد هم باطل شده است پس ان بس علت تامه او نامه بنا شد هذا خلف. پس بعضي ازاد جمله اگر علت نامه جمله باشد مفتقر نشود بعضي دیگر از جمله بحیزي کي خارج باشد ازجمله پس الزم اید کي علت او معلول او باشد و نفس او معلول نفس او باشد. و این با امکه بین الامتناع است موجب ان است کي از واحد اکثر از واحد صادر نشود و دانسته کت این بتمامي مسلم است. و علت او انکي خارج از نیست چه آن آحاد اگر چیز متناهي باشد باطل باشد از براي الخ کذشت. و از هیچ انک هر واحد حسنه از آن متناهي کي خارج نیست از سلسله غیر متناهي و مستقیم است بران واحد و بران جمله پس اگر علتي کي آحاد راست با سر ها حسنه خارج باشد ازان مجتمع نشود بر بعضي ازان علتي نامه و بدریستي شناخته استحالت ازا. و اگر ان آحاد غیر متناهي نباشند واجب باشد ایشان بعلتي غیر معلول و ان واجب الوجودست. و چون آحاد با سر ها معلول باشند و علت ایشان بر نفوس ان کي واجب الوجود دران بیان نباشد ممتنع باشد کي نفس ان باشد یا داخل دران یا خارج ازان پس علت ممتنع باشد بران تقدیر. و اگر مجموع اعتبار یا یقع ذلک مع المالیف خواهند این ان است کي کون الشي علة لنفسه و بطلان ان ظاهرست. و اگر الزم او علت مجموع ممکنات است داخل باشد در مجموع اینک او علت ان است کي او علت نفس خود باشد ازان علت خود بتقریر سابق. و جایز نیست کي علت باشد با باقي اجزا چه مفهوم ازین ان است کي علت مجموع باشد بیکت ادایي در عنایت مذکوره و بدیهي شناختي کي آن محال است. پس باقي این ماند کي علت جملهٔ ممکنات موجوده خارج باشد ازان جمله و خارج از مجموع ممکنات اگر ممکن باشد ازان جمله باشد نه خارج ازان و حینئذ او واجب الوجود باشد. اینه. طریق دوم این است کي اگر هر موجود کت ممکن باشد بالک این باشد هر ممکن را از علتي اگر ان علت هم ممکن باشد مفتقر شود بعلتي دیگر همکنه و هلم جرا پس اگر دران معلولات جیزکت باشد کي علت علت قریبه او ما بعده باشد اینه دور باشد و اگر دران نباشد اینه تسلسل باشد و هر دو محال است از براي الخ کذشت. طریق سیم ان است کي هر یک ازان معلول باشد خواه ان جمله مناهي باشد یا غیر متناهي آن جمله اقتضاء علتي کند خارج از آحاد ان موجود بان جمه ان جمله اگر اقتضا علتي نکند اصلا واجب نباشد نه معلول. و ان اگر چه نفس مطلب ما ست او در مثل این صورت محال است جه هر مجموعي کي مرکب باشد از آحاد کت او واجب باشد یا حادث و نه بذات خود. و چه اینجا ان میخواهیم کي ما نند عشره باشد کي حاصل است از آحاد یک حاصل شود عند اجتماعها جیزکت مثل هیئتي یا وضعي ما نند اجتماعي کي معتبر باشد مرتقبل جیزکت و اکي مجتمع بان توقیع کرد. پس اگر این جمله معلول آحاد باشند با سر ها الزم اید کي علت نفس خود باشد. و اگر معلول بعض آحاد باشد و اولي نباشد بان از بعضي بل هر کدام بعضي کي فرض کنند کي علت جمله است علت او اولي باشد باین از و بخلاف انک اگر فرض کنیم جمله را کي مرکب باشد از اجزاء ممکن جمه او لست واجب یا ظاهر باشد حینئذ پس این باشد کي جمله معلول جیزکت باشد کي خارج باشد از کل آحاد و خارج از کل ممکنات جمله و احاد اینه ضرورت واجب الوجود باشد. طریق چهارم ان

لذاته چه اگر ممکن باشد ثبات او واجب شود بعلت او پس ثبات مجموع واجب بان نباشد و فرض کرده شد که واجب است بان هذا خلف. پس متبین شد که در وجودات یوجودی باشد واجب لذاته و ان مطلوب است. و بعضی ازین طرف نزدیک است بعضی بیبت اشتراک ایشان در اکثر مقدمات

مقالت دوم از فن دوم از جمله پنجم کتب در علم الهی است

در ذات واجب الوجود که است و اورا بر صحیح کثرتی یوجهی از وجوه حمل نتوان کرد. هرچ ان واجب الوجود است لذاته نوع ان الله باشد که یکی متحصر باشد در شخص او بشش وجه. یکی ان است که اگر در ازنوع واجب خاصل شود مشترک باشند در ماهیت و ممتاز باشند بهویت پس هریک ازینان یا یکی ازیشان مرکب باشد ازمابه الاشتراک و مابه الامتیاز و هر مرکبی مفتقر باشد بجزو او غیر او است پس واجب مفتقر باشد بغیر و لازم این یکی واجب نباشد. و بقدر مذکور محتمل نیست که یکی از ینان امرکب لاذاتی عدمی باشد چه ممی ان دیگر را وصف نکند پس هریک را ازینان مقابل ان ممیز باشد پس متصف شود هریک ازینان بمیزی وجودی و فرض چنان است که یکی امتیاز یا مورک عدمی است هذا خلف. و دوم انک اگر در شخص را ازنوع واحی سابند امتیاز میان ایشان یا بعضول باشد یا بعوارض. لکن نمی شاید که بفضول باشد چه فصل مقوم وجود حصّه نوع است از جمله جنس چه جنس مطلق را نیابند بی انک مقترن باشد بفصلی لکن جنس در انچ ما درایم واجب است لذاته چه ارست که مشترک نه است بین الاثنین و لازم این یکی وجود دار معلل باشد بغیر او سبب وجود او نیز باشد. و نمی شاید نیز که بعوارض باشد چه ان عوارض اگر لازم باشند متفق باشند میان ایشان و امتیاز بایشان واقع نشود. و اگر مفارق باشند از اقتضاذات یکی ازیشان باشند و الا مفارق لازم بودی هذا خلف. پس ان سبب منفصل باشد و لازم این یکی واجب لذاته محتاج باشد بغیر او و ان محال است. و چهارم انک ماهیت واجب الوجود متعین اگر ان نیز از جهت آن است که او واجب الوجود است پس در وجود واجب لذاته باشد الا ان متین. و اگر از جهت امرک دیگر باشد واجب لذاته محتاج باشد بغیر خود. و اگر نه لذاته باشد و نه از برای امرک دیگر او معلل باشد البته و لحصاص هریک ازینان بتعین خاص خود تخصیص من غیر متخصص باشد و ان محال است. و جهارم انک انچ واجب الوجود متین بان او است واجب است یکی زاید باشد بر ماهیت خارجی او یکی ان نفس او باشد و هرچ چنین باشد نوع او متحصر باشد در شخص او. امّا یان مفترک بجهت انک اگر هویت او نفس ماهیت او باشد لذاتها باشد بان بس ممکن باشد لذاتها و او را موثری باشد و ان موثر اگر نفس ماهیّت او باشد پس ماهیّت او متقدم بوجود باشد و محتاج بوجود باشد پیش ازان و این محال است. و اگر غیر ان باشد لازم اید احتیاج واجب الوجود در هویت او بغیر او و این هم محال است. و اما بکرت ظاهرست. و پنجم انک اگر دو واجب الوجود حاصل شوند از نوع واحد هویّت واجب الوجود متعین اگر علت ماهیّت او باشد در خارج واجب لذاته معلول غیر باشد و ممکن. و اگر هر دو معلول یک علت باشند ممین لازم اید. و اگر واجب لذاته علّت هویّت او باشد نیز نوع او در شخص او باشد و اثنینیّت فرض کردیم هذا خلف. و ششم انک هویّت واجب الوجود است یکی وجودی باشد از برای انچ کثرت وجودی متعین باشد یا واجب باشد لذاتها یا ممکن لذاتها. اگر اول باشد و واجب صفتی باشد عارض نوع و مفتقر باو و این طاهر البطلان است. و اگر ثانی باشد مفتقر شود یا ماهیّت واجب فقط یعنی انک سبب تام باشد اورا و حصه نوع او در شخص او باشد. یا بعین او فقط یا او و بغیر او یا هم و هرچگونه یکی باشد ازین دو قسم لازم اید احتیاج واجب الوجود در هویّت او بغیر او پس واجب نباشد هذا خلف. و چون ثابت شد یکی نوع واجب در ذات او داخل نشود دو شخصی باز ذات اکنون یکی کریم ممنع است وجود در شخص یکی ایشان واجب الوجود باشد خواه ازیک نوع باشد یا اکثر. اما اگر نوع ایشان واحد باشد ازبرای انچ کثرت. و اما اگر نوع هریکی ازینان مغایر نوع دیگر باشد واجب باشد یکی موجب وجود حسن نفس حقیقت ایشان نباشد و الا نوع ایشان یکی باشد چه معلوم وجوب وجود مختلف نمی شود. و داخل نیز نباشد در حقیقت ایشان و الا واجب مرکب باشد یا از دو امر وجودی اگر وجوب وجود وجودی باشد یا امر عدمی وجودی اگر امر یا وجود دیگر عدمی باشد. یا از دو عدمی و همه انضا ان بی کثرت یکی واجب واجب نباشد چه انچ مفتقر شود بجزو او یکی غیر است و واجب نباشد و انچ مقوم باشد بامرکت عدمی موجود نباشد بضلاعن ان یکون واجب الوجود الا اگر در اجزا او چیزی وجودی نباشد البته. پس اگر درست شود وجود دو واجب از دو نوع وجوب وجود امرکت عرضی باشد لازم هرکی ازینان و هریک ازینان مشارک ان دیگر باشد در وجوب وجود و متاز باشد او و سایر ماهیّت خود و حصص معروض وجوب وجود در ذات خود واجب باشد نه بعینی انفکاک او از وجود و اجبی بل یعنی انک عقل یا ممکن است یکی ملاحظه معروض کند و حده نمی ملاحظه ان وجود پس ماهیّت معروض موثر نباشد در وجود چه شی ء ما یثر نکند الا انک در اعیان باشد و لازم این یکی وجود او بود وجود او مقدم باشد بعدمی بذات او ان عارض مشترک میان ایشان واجب نیست در نفس خود چه اورا در خارج نیابند یی مخصصی یکی از الت اشتراک کند و چون واجب الوجود نباشد و مفتقر شود بعلتی یکی معروض باشد پس واجب الوجود در وجود خود مفتقر باشد بعلتی یکی خارج باشد از و و لازم اید یکی واجب واجب نباشد هذا خلف. و دیگر اگر در وجود در واجب باشد هریک ازینان وجود واجبی مجرّد باشد چه اگر غیر ان باشد

واجب باشد

واجب باشد ازا و لازم اید واجب نباشد و هرچ مقتضی وجودست واجب است یکی موجود باشد و در نفس خود پس واجب مقدم شود بر وجود خود بر وجود خود هذا خلف. و اینک ماهیّت من حیث هی هی نه علت وجود باشد محال است بدیهه و نه ممکنین است انک قابل وجود باشد چه قابل وجود محال است یکی وجود یابد و الا حاصل نشود ازا و انچ از او حاصل است. و ممکن است یکی ماهیّت من حیث هی هی نه علت صفتی معقوله باشد او را چنانک ماهیّت اثنین علّت ثنویّت اوست. و ماهیّت چون منفک نباشد از تاثیر حاله الوجود تصور توان کرد ماشر او در وجود پس وجود زاید بر ماهیّت. و ان دو در وجود مجرّد اگر مفترق باشند بکمال و نقص مانند یکی ازیشان واجب باشد چه کمال چون از غیر علی باشد نقص در نوع از غیر مرجح باشد و از غیر مرتبه علیت و معلولیّت پس یا نقص معلول باشد و هر دو را واجب فرض کرده بودیم هذا خلف. و اگر مفترق بشاند بان مستحیل باشد اشتراک ایشان از کل وجوه چه ایست از چیزی که یی شرکتی ازیشان ازان دیگر یکند بجهت استحالت اثنینیّت یی میزی. و مستحیل است ازان ایشان از کل وجوه بعد از اشتراک ایشان در وجود مجرّد واجب. و مستحیل است اشتراک ایشان از جهتی و افتراق ایشان از جهتی دیگر چه مابه الامتیاز حتمی عرضی باشد بر وجود مجرد را یکی تمام ماهیّت واجب است پس ممکن باشد و مابه الاشتراک نیز متعین باشد پس انفکاران در هریکی ازیشان یا در رکنی ازیشان فقط بحیثی میزد. و اینجا برهانی دیگرست بر مطلوب و ان اینست یکی انچ ماهیّت او وجود مجرد ست مادی نباشد و در ذات خود و الا او را ماهیتی باشد و ان ذات او و عرض نیز نباشد و الا مفتقر باشد بمحل خود پس ممکن باشد. پس او جوهر باشد مفارق از ماده و وجود او در ذات او ذات است چه قایم است بذات خود پس بدرک ذات خود باشد و ادراک او ذات خود را اینی نباشد بزوال ذات او چنانک ازینش بتقریر کرده شد پس اگر در واجب را بابند هر دو از نوع واحد باشند چه حقایق ادراکی مختلف نمی شوند الا بکمال و نقص و ماورک خارجی پس بانواع مختلف نشوند. با اشتراک ایشان در حقیقت ادراکی و الا مرکب باشند. پس اگر هریک از اجزاء ایشان یا از دو جزو ایشان حقیقتی ادراکی باشد اختلاف بیان ایشان بنوع نباشد و اگر هریک از اجزا غیر حقیقت ادراکیست در نفس خود مجرّع ممکنین باشد. و اگر احدی حقیقت ادراکی باشد و دیگر چنین نباشد دیگر را مرخلی نباشد در حقیقت ادراک. و چون حقایق ادراک مختلف نمی شوند بانواع انچ واجب شود بر چیزی از ایشان واجب شود بر شارک او در نوع. و علی هذا در واجب در حقیقت مختلف نشوند از برای انچ گذشت. و ممتاز نشود یکی ازینان از ان دیگر بنفس انچ مشترک ان دران. و نه بامرکت یکی از لازم حقیقت است چه مشترک باشند دران مم. و نه بعارضی غریب چه مخصص بان عارض یا واجب باشد یکی مخصص است بان یا واجب دیگر یا غیر ایشان. و اول باطل است والا متعین بودی باشد بدا التخصص نه مخصص. و الک تصور نتوان کرد الا بخصص و دوم مم باطل است از جهان بیشه چه شی ء مخصص غیر نکند الا یکی متخصص شده باشد و انیشی متوان کرد الا بخصص هریک ازینان مخصص ان دیگر کند. و لازم اید یکی مخصص باشد پیش از انک متخصص باشد هذا خلف. و سیم بی البطلان است چه ایشان از یکدیگر انک واجب است و در آیا ایشان جیزی نباشد یکی مخصص ایشان کند. و چون ایست از تخصص بر تقریر اثنیّت با انک ممتنع است یکی انجا متخصص باشد پس وجود در واجب زیادت ممنع است. و ممکن است یکی استدلال کنند از وحدت عالم بر وحدت صانع ان یکی واجب است بیا و باشد یکی عقلیان اکتفا کند اکتفایی تمام چه اگر در واجب باشند واجب باشد یکی بیان ایشان اختلافی در حقیقت واقع نشود بسبب انچ گذشت و لازم اید یکی انچ صادر نخستین شود از یکی ازیشان بصادر شود ازان دیگر. پس اگر ان عالم صادر باشد ازیکی ازیشان نقطه یی شارکت ان دیگر واجب باشد که صادر شود ازان دیگر عالمی دیگر مثل این عالم و بطلان ان بیان کرده شد. و اگر ان عالم صادر نباشد از واجب الوجود ان هم محال باشد. چه ما می یابم اجزا عالم را مرتبط بعضی بعضی ارتباطی شدید چنانک او چون شخصی است مرکب ازان اجزا. و در تحقیق این ارتباط کنی از انچ دانسته یکی این عالم مرکب است از جواهر و اعراض و از جواهر بعضی متحیز اند و بعضی مجرد و از متحیز بعضی بسایط اند و بعضی مرکبات و دیگر بعضی عنصریات اند و بعضی فلکیات و از مرکبات بعضی معدنیات اند و بعضی نباتات و بعضی حیوان. پس عالم مشتمل است بر جواهر مفترست باعراض ان بلاعتبار دیگر. و جواهر ان بعضی مجردات ان و در اجسام متحیز بعضی عنصریات و فلکیات ان دشک نیست و در انهار حیوان میان نبات حیوان و انقار ایشان هردو بدیهه امر در ترکب ایشان و عنصریات محتاج است بعضی ازیشان بعضی و ترکیب این ارکان. و انواع حیوانات و اصحاص ایشان بعضی بعضی محتاج اند بعضی و بعضی اعضای شخص و اعضا زان حتاک مباحث طبی شافرست بران. و ما را هیچ سیلی نیست باستقصا جمیع وجوه ارتباط و اجزا این عالم. و ظاهرست که اجزایی کی میان ایشان شرایط ارتباط باشد میان بودن ایشان است بر وجهی کی استیعا بعضی بعضی است و انتفاع بعضی بعضی اتفاقی کی بعضی ازان شاهدست و بعضی معقول. و ان باشد کی مجرع ان شخصی واحد باشد و مرکب ازان اجزا حتاک حال است در بدن انسان کی مرکب است از اجزا متشابه و غیر متشابهه کی ذات انسان ترکب محلفه ان. و چون این ثابت شد اکنون عالمی کی بان ثابت است اگر مجتمع شوند بر تباین دران و تیسیران در واجب یا زیادت خالی نباشد ازان از اقسامی کی همه باطل اند چه اگر جنبد باشد احد الاجسام بانجاد عالم دیگر ان ممتنع باشد کی ان دیگر را تا شرک باشد دران بسبب استحالت اجتماع علتین تامتین و معلول واحد شخص چنانک دانستی و اگر جنبد نباشد بان یا بسیط باشد هیچ چیزان یا مجنبد باشد بعضی ازان. اگر جسد نباشد هیچ چیزان حقیقت او مخالف

حقیقت ان دیگر باشد یا بکمال و نقص یا غیر ایشان اگر ان دیگر متبدد باشد حیثیت ازان جهه اختلاف در اقتضا اختلاف کند در مقتضی یا عالم موجود
نباشد اصلا اگر ان دیگر متبدد نباشد حیثیت ازان و این هر دو امر محال است . و اگر متبدد باشد یکی ازیشان بعینی ازان ان دیگر اگر متبدد نباشد
حیثیت ازان محال عاید شود . و اگر متبدد باشد بعضی دیگر واجب باشد یکی ازیشان بعینی ازان ان دیگر متبدد نباشد بعینی "
ارتباط و تفاوت نتوان کرد بین البعضین جهه وجهان یکی باعتباران ان بان محتاج شد غیر وجهان است یکی باعتباران ان بان محتاج شد و مثل
این در متساویان متقدر باشد . انگاه اگر حیثیت کدی یکی وجود دیگری مانع وجود او باشد یا دیگری بآن منتفع باشد المحاله او را باشد یکی باشد در هر دو
چیز پس واجب ثانی متبدد بوده باشد پذیرا ان حیثیت یکی فرض کرده شد ابتدا دادیان . و گوییا یکی ذهن سلیم سنجیده شود از شدت ارتباط عالم
بعینی بعضی بر وحدت خالق ان جهه اگر واحد شود که هریک ازیشان تمیز کردن صنع خود از صنع غیر خود دارتباط و تفاوت بیان اجزا عالم منقطع
شدی نظام فاسد و خلل کشتی . یا ملک چون ثابت شد یکی واجب وجود دیگر تحرکت یکی الکل از ذیت اسمعنا . در وحدانیت او از جمیع این حاصل
شد . ملک ثابت شد از مجرد وجوب انحصار نوع او در شخص او گر واجب در وجود نباشدی هر جگونه کی باشدی . "

مقالت سیم از فن دوم از جمله پنج کی در علم الهی است در تنزیه واجب الوجود از انچ

تنزیه او از ان واجب باشد واجب است یکی حقیقت واجب الوجود مشارکت حقیقت هیچ چیز از ممکنات نباشد جهه متساویان در حقیقت
متشارکت باشند و در لوازم ان حقیقت پس اگر حقیقت او مشارکت حقیقی ممکنه باشد الزم اید استواء ایشان در وجوب و امکان تا هریکی ازیشان
واجب باشد و ممکن متساویان محال است . و قدح نکند درین انک ماهیت واجب وجود محض واجبی است یا انک وجود مشترک است میان
جمیع موجودات یا مشترک معنوی جهه وجود کی بر موجودات مشترک انک دران بمشترک معنوی وجود عام ذهنی است و ان ماهیت هیچ
یکی نیست و نه جزو ماهیتی ممکن بخانک گذشت . جهه وجود اشیا عبارت است از کون ایشا در خارج پس ان امری عارض است ازان روی
کی لیشا معلول اند . پس واجب الوجود مشارک هیچ شی از اشیا نباشد در معنی جنسی و نه نوعی و نه شخصی محتاج نباشد یا نک منفصل شود ازان
بمعنی مفارقی یا عرضی بزکت او منفصل است بذات خود . و امر کب نیست الا محتاج باشد مجرد او و جزو از غیر او است پس ممکن باشد . و جهت
انک اجزاء او اگر هریکی ازان واجب باشد واجب الوجود اکثر از واحد باشد و بطلان ان از پیش رفت . و اگر همه ممکن باشند الخ بفتر باشد
ممکن اولی باشد یکی ممکن باشد . و اگر بعضی ازان واجب باشد و بعضی ممکن ان بعض واجب اگر از پی باشد از واجب استناع ازا شناخی
و اگر واجب باشد فقط باقی ممکن و معلول باشد یا المحتاج مرکبی کی فرض کرده شد کی واجب است بان و ان محال است . انگاه ان اجزا اگر
میان ایشان ملازمتی بباشد مستغل شود هریک ازیشان بنفس خود بی اجزا شی واجب بنوله باشند . و اگر میان ایشان ملازمتی باشد بعینی
معلول بعینی باشد و محال عاید شود در افتقار واجب ممکن . و الزم این از انچ واجب مرکب نیست کی جسم باشد جهه جسمی طبیعی در ان
تکثریت بقسمت معدوم کهیولی و صورت چنانک شناختی . و جسم تعلیمی محتاج است بجسم طبیعی پس اولی باشد یا نک واجب
نباشد . و دیگر او مرکب است از مجموع اعراضی پس عرضی باشد مرکب . و دیگر اگر واجب جسم باشد نوع جسم مخصص باشد در شخص او و چنان
نیست . و در مثل صورت نیست و نه مثل هیولی بسبب احتیاج هریک ازیشان بان دیگر . و چون واجب جسم نباشد مقدر نباشد و نه در جهتی
جهه متحیز اگر منقسم شود جسم باشد و اگر منقسم نشود یا حال باشد در جسم یا جوهر الا تحیز باشد و این هه محال است . و چون بجوهر ماهیتی خواهند کی چون
در اعیان یابند در موضوع نباشد واجب جهه هر نباشد باین معنی جهه این متناول حیثیت باشد کی وجود او عین حقیقت او باشد و واجب الوجود
چنین نیست . و از عدم رکب او نیز دانستی تنزیه او از انک او را اول باشد جهه توله او را زعبارتیست از انک سبقیک شود از بعضی از اجزاء او انگاه
ترتب ما بعد در مساوات او کردی در ذات و حقیقت و ایزا تصور نتوان کرد در ذاتی کی او مرکب نباشد . و جایز نیست بر واجب کی حال شود
در حیثیت جهه مطلوب تصور نتوان کرد الا انک حال متغیر نشود الا بتوسط محل و ممکن نیست کی واجب الوجود متغیر شود بغیر او و نه انک منفعل
شود بغیر او . و چون واجب را موضوعی نیست او را صفتی نباشد بر اصطلاح خاصه . و چون او را سایری نیست در ترت کی مانع او باشد او را
صفتی نباشد بر اصطلاح عامه . و چون واجبی غیر او نیست او را نوتی نباشد . و متعلق نشود بدونی چنانک متعلق می شود نفس کی
مخصص می شود افعال او بحدی اوجه قدرت او تعالی اوسع است و افعال او اکثر است از انک مخصص شود بدونی کی او را صادر شود .
و واجب الوجود جایز نیست کی متعدم شود جهه اگر متعدم نشود امکان خاص بر وصادق باشد پس واجب نباشد . یا انک حاجت نیست
باین جهه واجب الوجود لذاته ممتنع العدم باشد . و قوت ذاتی کی شی اقتضا عدم نفس خود کند و الا متحقق نشود . و واجب الوجود صدق
است او را شرطی نیست در ذات او و ما سوای او تابع است وجوب او را شرطی نیست و نه مضاف پس او را مطلق باشد . و ممتنع
باشد کی واجب را صفتی باشد مقرر در ذات او جهه اگر واجب الوجود باشد الزم آید وجود ما چیز . و الزم اید کی واجبی کی او صفت است
مفقود باشد بان چیزی کی قایم باشد بدو . و اگر ممکنه الوجود باشد و جود ان یا از او باشد یا ازان جرکی او ازان باشد و علت القدوریت
او فاعل ان صفت باشد پس آن صفت اگر ذات واجب قایم باشد الزم اید کی قابل ان باشد کی فاعلش بزوله باشد و جهت فاعلیت

بضرورت غیر جهت قابلیت باشد و ازا از پیش بیان کرده شد . و اما زیادت بی کیم بران کی فعل فاعل گاه باشد کی در غیر او باشد و مقبول قابل متنع
است یکی در غیر او باشد . و جهت قابلیت انتفا تحصیل فعل نکند و جهت فاعلیت مرجح است بتحصیل و اگر جهت فاعلیت بعینها جهت قابلیت بزدی
صرفا فاعلی قابل بزدی و صرفا قابلی فاعل ذهنین نیست . و در چیزی کی چیز نکردن او را باعث فرض کنند از انتفایی دانستی جهه اگر هر دو باقی باشند
اتحاد و تفاوت نتوان کرد بین البعضین اگر هر دو باطل شوند یا یکی ازیشان بران وجه کی گذشت . و یکی و در نگر دد الا بسفعیل مرکبی یا بفرق اجزا اگر جهه در حال اثنیت
اگر او بیشه باقی بماند او در نگشته باشد بفرق و اگر بیشه نماند او باطل شده باشد و غیر او حادث شده . و چون جهت
تبول غیر جهت فعل است در واجب یکی واجبات از جمیع وجوه نتوان کرد یکی مقتضی هر دو باشد . و تثنیه یکی واجب محل حوادث باشد جوا و بنایی
باشد و خواه غیر تثنیه و خواه یکی جایز دانیم بقدر صحتی در ذات او نا جایز ندانیم جهه ذات او اگر محل این حوادث باشد واجب باشد یا ملک لازم
اید یکی در ذات او جهت فاعلیت و قابلیت باشد کی برهان کفته شد بر امتناع اجتماع ایشان در یکی او را متحرک و متحرک باشد یا شیا و هیچ حادثی
در و پدید نیاید بجهت ملک چون ثابت باشد و باطل شود حدوث او را علتی باشد کی خالی نباشد از حدوث و بطلان او را علتی باشد کی خالی
نباشد از بطلان و ابد باشد حدوث این و علت را از حدوث و علت دیگر کی مقترن باشد بایشان هر دو پس منقطع نشود تجدد حوادث
از ذات او زمانی اصلا . و هر حادثی را کی فرض کنند ثبات ان در ذات او واجب باشد کی در ذات او حادثی دیگر باشد متعدد یا ثبات
ان و الا بفور نتوان کرد تا دات ان ثابت بیطلان . و ازین یکی از دو لازم محال الزم اید . یکی انک واجب لذاته متحرک باشد حرکتی وضعی بر دوام
پس جسم باشد و بیان کرده شد کی ان متنع است در حق او . و دوم انک منفعل باشد از حرکات افلاک کی از معلولات اند است انفعالی دایم و لازم
اید عدم بعلول او بر و از وجهی . و انک در و معنی بفورت باشد . و اگر عارض شود در و عارضی از غیر او در و علاقه اگر در و باغیر جهه وجود او بران
صفت متعلق باشد بوجود ان غیر در وجود او خالی ازان صفت متعلق باشد بعدم ان غیر . و اویا صفت باشد بان یا خالی ازان و او در خود
حالت خود متعلق باشد و ان یکی وجود او متعلق باشد بعدم غیر او معلول باشد چنانک متعلق بوجود غیر او متعین باشد جهه مستغنی بنا شد
ذات او ازان عدم تا اگر مقدر کنند تبدل ان بوجود ذات او باطل نشود پس ذات او متعلق باشد بغیر و واجب الوجود حنین نیست . و وجوب
وجود واجب انتضا ترکب او نکند از وجود و وجوب جهه وجوب مالک وجود دست و کالیب ان . و کالیت زاید نیست بر شی در اعیان . و اگر
وجودت را یکی مقول است بر واجب و بر غیر او ذاتی محصله یزدت و در خارج اگر اقتضا تخصص کردت یا بدیهی اضافی بغیر او را و صف بوجود نکردن لازم آید
کی هر موجودی واجب بودت . و اگر اقتضا تخصص با نکردت تخصص او بان ممکن بودت و مفتقر بعلتی . و تخصیص وجود عام در وبان است
کی او را علتی نیست چنانک وجودات معلوله مخصص می شوند بموضوعات ایشان و علل انها . و اگر او را ماهیتی بودی تفاوت وجود بان
ماهیت بزدت و ماهیت او نیست وجود او بودت . و دیگر اگر وجود واجب بذات خود از لوازم ماهیتی بودی معلول ان بودی و بان خلف است

مقالت چهارم از فن دوم از جمله پنج کی در علم الهی است در انچ واجب الوجود

را بان وصف کنند از صفات جلال و اکرام انتها علت بر اجب الوجود و انک او واحد است کی هیچ چیز دیگر مشارک او نیست در وجوب
وجود مرجیب ابتدی کی جمیع ما سوی آو از موجودات مرتبی شوند یا و ایشان با سر ها بحدث باشند بحدوث ذاتی چه ایشا را در ذات خویش
وجودی نیست بل کی وجود ذات ایشان هه تفاداست . پس نسبت او با ایشان چون نسبت صنوف آفتاب است با سوای او کی نسبت او
تسمیتی می شوند . و او متحیزی است ازان غیر اگر صنوف را قوامی بذات خود بودی . و لکن او را بغیر وجود واجب است چه صنوف محتاج حلت
او موضوعی و وجود واجبی را موضوعی نیست . و بدرستی شناختی کی وجود مجرد از مکان محجوب نباشد از ذات خود پس نفس وجود او همچنین
معقول است او بر ذات خود و عقلیت او ذات خود را و وجود او عقل باشد و عاقل و معقول . و چون تعقل ذات خود کی کند تعقل لوازم
ذات خود هم بکند و الا تعقل ذات خود بتمام نکرده باشد چه علم تام بعلت تامه بعینی علم باشد بمعلول . و چون ذات او علت تامه
معلول اول است را و ذات خود را بی دانی بعلمی تام واجب باشد کی علم او بذات او علت تامه علم تام باشد بمعلول اول ترتب
او . بجهت انک بحقیقت دانستی کی علم هر چیزی کی ذات خود را بی دانی بعینی ذات آن چیز باشد و ان علم تام باشد بذات
و علم بعلت تامه تام نشود الی علم بر جمه استدام او جمیع الخ الزم اید باشد لذاته . و این استدعاء علم کند بلوازم قریبه او بضرورت پس
حنینه او بدان جمیع الخ بعد از معلول اول است از ان روی کی واجب بی شوش باو در شش بلا و در سلسل متفوالات مترتبه . و سلسله
حوادث / / اول لها درین داخل شود از جهت انک جمیع ان ممکن است و محتاج باد احتیاجی کی مشارک شود باو در ان جمیع
آحاد ان . و چنانک او ذات خود و اینات خود را بی یابد بی اضطرار بضرورت را بدیه همچنین ادراک او ان چیز را کی صادر
می شود نفس صورت ان صادر باشد کی حاضر باشد از را بی اعتباری و هم برین مثال ادراک سایر معلولات خود کند . و تحقیقت
دانستی کی از شرط تعقل نیست انطباع صورت متعقل در ذات عاقل علی الاطلاق بل کی انطباع در تعقل وفی شرط باشد کی تعقل
غیر متعذر نباشد و نه مدرک حاضر عند المدرک چه برهان در وجوب حصول صورت مدرک در مدرک قایم نشده است الا در چیزی که

کی حین باشد بلکه شرط تعقل مطلقا مجرّد حصول است نه حصول برنهج انطباع ٭ وفاعل شی را حصول ان شی باشد اعم از حال وحصول شی فاعلا را ممتاز
حصول شی نیست تابل را ٭ پس واجب تعقل ذات خود کند وتعقل ماسوای خود کند بحصول ایشان اورا بطریق انک فاعل ایشان است ٭ وچون
جواهر بجمله تعقل غیر معلولات خویش بحصول صور غیر در ذوات خویش می کنند واجب باشد کی واجب تعقل ان جواهر کند ما انج در ایشان
باشد انان صورجمه جمع حاصل است اورا وتعقل اوان بصورتی دیگر یست بلکه بانحای صوری دیگر یست بلکه بانحای صوری دیگر یست فلا
یغرب عنه شی از صور موجودات کائن وجزوی کی حصول صوری دارد وکی انصاف او صفتی حقیقی ٭ وعلم او بجمیع انج گفتیم بر دوحمن باشد کی
متغیر نشود ٭ وتحقیق شناختی کیفیت ادراک حسیات مغیره بر دوحمن کی بغیر لاحق ان نشود ٭ وتحقیق روشن شد ازین کی علم او شایند
کی انفعالی باشد جنانک ما استفادت صورت خانه ازخانه می کنیم بلکه علم او فعلی باشد جه نفس وجود اشیا از نفس معقولیت ایشان
باشد اورا ٭ وتوبی دانی کی علم او بان معقولات آن بعینه صدور اشیاست ازو جنانک علم او بعلم او بذات او نفس وجود اوست وبحسب
است حال ذرعلم ما بعلم ما بامرکت جه علم ما بان وجود ما است در اذهان ما ٭ ودریشت نیت کی گویند وجود او در اذهان ما بکیار دیگر پایند ما علم ما بعلم ما
این وجود ثانی باشد بلکه وجود او مرّة واحده پیش نیست وان علم ما است با او در علم ما بعلم ما بار دوم برین قیاس ما الگاه کی اعتبار مبشر منقطع
شود ٭ وچون چنین باشد نسبت معلومات با او نسبت صورت خانه باشد کی بتصور بکبی از او خانه را بنا کنی برحسب ان الهانک بوحیاج
می شوی باستعمال آلاتی تا موصل شوی توبنا خانه وانجا بتصور کافی است در صدور وفعل از و بلکه علم او معنی صدور صور معلومات است
از و ٭ وچون علم او بماسوای او بسبب علم است باسباب او کی بان واجب مت شود او بسبب او حسنه وجوب امکان اشیا را در ذوات ایشان
سزاند وجود ایشان باسباب ایشان ٭ وعلم او بامور ممکنه برین قیاس است ٭ ونشاید کی ظنی باشد البته ٭ وچون وحی عبارت است
از ادراک تفاصیل پس واجب لذاته جی باشد ٭ واز انها کی دالست می کند بر علم واجب وحیوه او ان است کی انسان از انجمت نفس خود را ذات
کی نفس او وجود دست دارد غایب نیست از نفس خود تا محتاج شود بحصول مثال او وصورت او در در مابدان بلکه نفس او حاضرست نفس
او را وذات او عایب نیست از ذات او پس عالم باشد بذات خود ٭ وبحقیقت بیان کرده شد کی علم او بذات او نفس ذات اوست وزاید
نیست بر ذوات ایشان ممکن است ومتاج بموجد او باید کی اکمل از و باشد در علم وحیوه جه علم وحیوه از کمالاتی اند کی زاید
نیست بر ذات جنانک دانستی ٭ وممکن باشد کلام در موجد موجد تا منتهی شود بواجب کی او را کمال اعلاست ٭ وواجب باشد کی علم
او وحیوة او اتم واکمل باشد از هر علمی وحیوتی کی در وجود است ٭ وتو برای ازانک او عالم است بفعل خود وعلم او فعلی است بانک
او را بکبی بر فعل نسبت کی او بریشت کی افعال خود را جه کل فایض است از و دنیضان ان از و منافر ذات او نیست تاکاره باشد او را بس
او راضی باشد بفیضان آن از و ٭ واز شرط بریشت کی او بحقیقتی باشد کی صحیح باشد از و کی نخواهد او وفا در باشد یعنی انک انج
صادر نشود شیب او باشد واگر خواهد کی نکند نکند لکن از شرط صدق این قضیه نیست صدق قول ما کی خواست کی نکند ونکرد جه
صدق شرطیه متوقف نیست بر صدق مقدّم او ٭ وبجمت انک قادر در حالت تواند فعل واو بر فعل قادرست بر فعل نه از جمت انک
خواست کی نکند ونکرد جه این صادق نشود با صدق انک فعل خواست وکرد ٭ بل از جمت انک او بحقیقتی است کی اگر خواهد کی نکند
نکند ٭ وواجب لذاته اگرچه متخیل است در حق او نیست ان لا یفعل لکن صادق است بر و کی اگر خواهد کی نکند نکند پس لاجرم
قادر باشد ٭ وحکیم است یعنی انک ایشا را بی دانی بران وجه کی هست هم از روی تصور وهم از روی تصدیق ٭ ومعنی انک فعل او
مرتب است ومحکم وجامع هر چیز کی محتاج شود بان از کمال وزینت ٭ واو جواد است یعنی انک افادت خیر را بغیر می کند بی غرضی
وفایده کی باو راجع شود جه او اباغنیست وجود کرد بر جهه کمال جنانک می باید وبران وجه کی می باید بی غرضی ومنفعتی کی عاید
شود بذات او جه ذات او دایمست کی فایض می شود از و بر کل خلق هر چ ایشا را واسم جواد بر غیر او مجازست ٭ واو
غنی تام است بسبب انک متعلق بچیزی نیست خارج از و نه در ذات او نه در صفات او کی ممکن باشد در ذات او خواه ان
صفات را اضافه نیز عارض شود یا عارض نشود ٭ واو ملک حق است جه ذات هر چیزی کی از جمیع وجوه او راست جه وجود هر
چیزی یا از و چیزی کی از ذست ٭ وهیچ چیز متغیر نشود از و در چیزی ٭ واو بمفرد نشود بچیزی ٭ وچون حقیقت
شی حضور صیّت وجود است پس هر چ حقی احق از ذات واجب الوجود لذاته نباشد ٭ وچون ان چیز را کی اعتقاد بان صادق
باشد حق می خواند پس واجب حق باشد باین معنی ٭ وهر چیزی بقیاس بذات او باطل است وبه او حق است ٭ وتو شنا خته بودی
کی لذیذ کمال است وان بحسب مدرک است پس اگر بحسب حیات باشد ان کمالی باشد کی او را باشد واگر بحسب عقل باشد ان کمالی باشد کی او را
باشد ومبدا جمیع ان ادراک باشد ٭ واجب الوجود بذاته کمال مطلق است وجمال محض جه او برکت است از علایق مادّه واجب بقوت باشد
وبجمت انک خیر ان است کی گویند معشوق باشد واجب کمالی معشوق است وجود است یا بکمال وجود جه عدم ازان روی کی عدم
است بقوت بناشد ٭ واجب الوجود خیر محض است کی هیچ شرّ بحالط او نیست ٭ وچون او راست جمال محض وبهاء محض بر او در

ذات

ذات خود خیر مطلق باشد ٭ وتعقل ذات خود می کند بانچ تعقلن واشد ان ٭ وهر کمالی معشوق است پس چیند او عاشق ذات خود باشد وبتبع
بان ٭ واو اجل متبحی است بذات خود جه او ادراک ذات خود می کند بران وجه کی هست از جمال وبهایی کی مبدا هر جمال وبهایی است وسنبع هر
حسنی ونظامی ٭ پس اگر نظر کنیم بمدرک او اجل اشیاست واعلا آن ومجنین اگر نظر کنیم بمدرک او اجل اشیاست واعلا آن ومجنین اگر نظر کنیم بمدرک او اجل اشیاست واعلا آن ومجنین اگر نظر کنیم بمدرک او اجل اشیاست واعلا آن
واتم ان پس او اقوی موجودی باشد مراجل موجودی را بانچ او ادراکی ران چیز را کی بران است از عظمت وجلال ٭ وهیچ مغایرتی میان این سه
نیست بلرنفس وجود او او ادراک اوست ذات خود را انک او مدرک ومدرک بعینه وجود اوست ٭ وقیاس ابتهاج او بذات او ابتهاج ما بذات ما
چون قیاس کمال اوست بکمال ما ٭ وجنانک سرور ما اکمل است از سرور بهایم بسبب انک بیان ماست از مفاوت درکمال ومجنین نسبت
سرور ان چیز کی اشرف است از ما بکمال ذات خود بسرور ما بکمال ذات ما ٭ ومجنین تا منتهی شود بواجب اول کی او راست کمال مطلق
پس واجب باشد کی نزد او از معنیی کی تصور از نظیران ذرحق ما می کنند بلذّت وطیبت وفرح وسرور بحال ذات او وکمال ان چندان باشد
کی در حدت اوصاف ما داخل نشود ٭ وما را هیچ بیان نیست تغییر از کنه ان جه کمال او جنانک هست ادراک نمی کند الا او ٭ وچون هر
خیر کی موشرت یعنی برکزیده او ادراک موثر از ان روی کی موثرست حبیت او را وحبت مفرط عشق است درست شد کی اطلاق کنند
بر واجب کی او عاشق لذاته است ومعشوق لذات ٭ وچون شدّت عشق وضعف ان تابع اند مرشدّت ادراک وخیرّت مدرک او وضعف
ایشان وادراک تام نبود الا واجب را واجب عشق ان کی لذّت ماه وابتهاج تام باشد الا او را او عشق او مرذات خود را عشق حقیقی
تام باشد ٭ وفرق میان عشق ومشوق ان است کی عشق ابتهاج است بتصوّر حضرت ذاتی کی معشوق است ومشوق حرکتی است
کی تمم این ابتهاج کند چون صورت متمثل باشد از جهتی وچیز متمثل از جهتی دیگر جنانک اتفاق می افتد کی متمثل باشد در خیال وممثل
باشد در حس پس هر شانی چیزرا کی در یابنده باشد چیزرا از و فوت شده ٭ وازین است کی جایز نیست کی بر واجب صادق شود
کی مشتاق است وجایز نیست کی صادق شود بر و کی عاشق است ٭ ومحال است کی غیر با درا ک او مبتهج شود جنانک او با درا ک ذات خود
مبتهج می شود ٭ وعقلیات مفارقات اند در ادراک او چون تفاوت ایشان در وفرع ظل او بر ایشان ٭ ومفارقت ان لذاتها با درا ک او
چون تفاوت ایشان درات ادراک ٭ وقرب از ذات مدرک برحسب شدّت ادراک باشد انرا پس مجرّدات مفارقه بتفاوت باشند
در لذت بحسب قرب وبعد ایشان از واجب ٭ وباین مختلف می شود مراتب موجودات ودرجات ایشان ٭ وتا در نشویم برهم حرکت
از نفوت واجب لذاته الا بقایمه بان چیز کی می شناسیم انرا از نفوس خویش ٭ وبدانیم از مفاوت ان در حق ما بکمال ونقصان کی انج
ما فهم کرده ایم ازان در حق واجب الوجود اشرف است واعلی از انج فهم کرده ایم انرا در حق نفوس ما ٭ وما حقیقت ان زیادت فهم نکنیم
جه مثل ان زیادت در حق مانی باشد ٭ پس هر نقتی کی در واجب اول است کی آنرا نظیری نیست در ما ما را هیچ سبیلی بنا شد بفهم ان البته ٭
وان قدر کی یاد کرده شد از نفوت حالا از او بقدر ان است کی در وسع ماست کی بدانیم از و نه بقدر انک او مستحق ان است لذاته ٭

مقالت پنجم از فن دوم از جمله پنجم کی در علم الهی است

الوجود لذاته موجب کثرتی نیست نه بحسب مقوم ذات او نه بحسب امر در متاخر شود بعد از مقوم ذات او بدان کی صفات او
برنج قسم است یکی صفاتی حقیقی اند کی عارک باشند از اضافات چون بودن شی امور دایمن ٭ ودوم صفاتی حقیقی اند کی
ایشانرا اضافه لازم می شود بامرکت کائن چون قادر بودن انسان بر اجسامی کی حالی خاص باشند جه اضافات او بان کائن لذرحی
اولی ذاتی است وداخل شود در ان زید وعمرو وحجر وشجر وخلی ثانی جه او متعلق نیست بان حیات تعلق انج ابد باشد ازان ٭
وازین است کی اگر زید معدوم شود واضافت قوت بفرس ک او واقع نشود ان زمان ندارد درانک انسان قادرست بر محرک جه امر کائن
کی صفت بان متعلق شده است تغیّران ممکن نیست بلرکت اضافات خارجی فقط متغیر می شود ٭ وسیم صفاتی حقیقی اند کی
لازم ایشان می شود اضافهٔ بامرکت جزیی مثل علم شی بانک جنین چیزرکت مرجود ست وبعد ازان معدوم شود او عالم کرد بانک ان
معدوم است جه علم بکلی کافی نیست در علم بجزیی جزیی کی در بحث او ست می پس کی از علم ما بانک هر حیوانی جسم است ندانیم کی
انسان جسم است مادام کی مقرن نشود بان علمی دیگر دان علم است بانک انسان حیوان است لبس هریک را از معدوش یعلمی
داشته وتجدید را علمی دیگر ٭ وچون مختلف شود حال معلوم از عدم با وجود با غیر ایشان واجب باشد کی اضافت وصفت بمضافه معا
متغیر شوند ٭ وچهارم اضافات محض مثل بودن شی پیش از غیر خود وبعد از و مثل بودن او وزمین ودر بسیار جه مرچون بر چیز اضافی
نشیند انکاه ان اضافت بر خیزد ودر جانب دیگر نشیند از نو پس نوشین او بودن او وبین زمان بسیار او کشتی وامثال انیز در ذات او واقع نشود
ونه در صفتی حقیقی از صفات او بلراین محض اضافه است ٭ وبجمان است کی راجع شود بسبب محض چون بودن زید نفر جه
او را هم اثبات است مر صفتی سلب را جه معنی او عدم مالست ٭ وکاه باشد کی مرکب شود بعضی از ین اقسام با بعضی ٭ وچون
ان مقرر شد می گویم واجب الوجود نشاید کی او را وصف کنند بانچ از اقسام ملکه اول است از برای انچ شایستی از استحالت انک او

ناطق باشد و قابل فعل خود پس علم او از قبیل علم ما باامور متغیره نباشد و نه قدرت او مثل قدرت ما. و چون ایست از وصف واجب الوجود باوصافی
که واجب کردیم اتصاف او بآنها پس واجب باشد که مؤدی نباشد بتکثر ذات او و آن صفات اضافی است و سلبی و الا مرکب باشد از ایشان
و بحقیقت دانسته که علم او بذات او نفس ذات است نه زاید برو و همچنین علم او بعلم او بذات او وهلم جرا. و دانستی دیگر که علم او
بمعلولات او زاید نیست بر ذات او و محوج نیست بتقابلی مقرر در ذات او. و چون اینکه لوازم او موجود اند از بعینه آن است که لوازم
او معقول اند او را پس علم او قدرت او باشد. و ما مفتقر می شویم در ایجاد اشیا چون بنا بنی مثلا بمعنی و استعمال آلات تا توصل کنیم
بان بنا بیت. و قدرت او چنو است چه چیزی که نزد ماست کامل می شود بادراک و فعلی که بحرکت است که تابع در قوت
مختلف اند. و چنو از وعنی علم نیست و این همه او را بذات خود است. و اگر صورت معقوله که در ما حادث می شود سبب صورت
موجوده صناعی می گردد کافی بودی بنفس وجود خویش که صورت صناعی از و حاصل شدی بآن وجه که صورتی بودندی
که ایشان بفعل مبادی آنها باشند که صور ایشان است معقول نزد ما بعینه قدرت بودی و لکن چنین نیست لکن محتاج می
شویم بزیادت ارادت متجدده که منبعث باشد از قوتی شوقی که متحرک شود از ایشان با هم قوت محرکه پس تحریک عصب کند و اعضا
الی آلات متحرک شود آلات خارجه آنگاه متحرک شود ماده. و از این جهت نفس وجود این صورت معقوله قدرت نبود و نه ارادت
و تو بحقیقت کنی از آنچه شناختی آنرا که واجب الوجود ارادت او مغایر ذات نیست و علم او را که ذات اوست باعتبار سلبی. و چون
گویند که او واحد است معنی آن سلب شریک باشد و نظیر و سلب انقسام. و چون گویند قدیم است معنی آن سلب بدایت باشد
از وجود او. و چون گویند که کریم است و جواد و رحیم معنی آن اضافه او باشد با فعالی که از و صادر شده باشند. و چون گویند
او مبدا کل است معنی آن اضافه باشد هم. و چون گویند که او خیر است بآن بخواهند الا آنکه او مبراست از معاطلت نقص
و امکان قوت باشد و این سلب است یا آنکه او مبدا هر کمالی و نظامیست و این اضافه است. و در جمله صفات واجب که غیر
نفس ذات است ایست که یا سلبی باشد چنانکه می گوییم که او جسم نیست و جوهر نیست و عرض نیست و حال نیست و محل
نیست. یا اضافی چنانکه می گوییم که او مبدا است و فاعل. یا مرکب از اضافه و سلبی چون اول چه او آن است که مسبوق بغیر
نباشد و سابق باشد بر غیر. و چون مرید چه او آن است که عالم باشد بانکه صادر می شود از و و آن صادر منافی او نباشد. و وصف
او بمبداییت اضافه واحد است او را که مصحح جمیع اضافات است و وصف او بانکه ممکن نیست علتی واحد است که جمیع سلب
تابع اوست. و این همچنان است که داخل می شود در تحت سلب جمادیت از انسان سلب حجریت و مدریت از و. و اگر اضافات
او همه راجع نشدی که با اضافه واحد اضافات مختلفه ایجاب اختلاف حیثیاتی کردندی که در ذات مقوم شدندی از چند چیز
و این چنین نیست. و متفرع می شود از اضافات و سلبیات صفاتی که هیچ سبیلی نیست ما را احصاء آن در عدد که شرط آن
بارئ مصور قدوس عزیز جبار رحمن رحیم لطیف مومن مهیمن الی غیر ذلک مالا نحصی کثرة. چه کثرت سلوب و اضافات موجب
کثرت اسماست بحسب آن. و چون حقیقت واجب معلوم نشود ما را لاجرم او را نزد ما اسمی نبود اصلا چه اسم را از بهر معلوم وضع کنند
و استعمال کنند با عالم بان شی که وضع آن اسم کرده باشد او را و چون عالم باشد بانکه وضع کرده اند مران معنی را. این است حال اسم او
باآنکه هر واحدی از آنها که می داریم آنرا از اسمایی که اطلاق می کنیم بر واجب مفهوم او معقول است بر کثرت یا بر سبیل جمع یا بر سبیل
بدل و هر چیز که چنین باشد تمام آن ذات نباشد چه قدر مشترک میان او و میان غیر او تمام هویت او نباشد و الا او غیر خود
باشد و حسبند هر چیز که این اسما دلالت بران می کنند آن او نباشد پس او را من حیث هو هو اسمی نیست نزد ما. آنگاه اسم هر
چیزی یا دلالت کند برو یا بر امر داخل باشد در و یا بر آن که خارج باشد از و یا بر امر مرکب شود از اینها. و اول و ثانی محال اند در حق واجب
الوجود چنانکه شناختی و همچنین دال بر چیزی که مترکب باشد از هر دو. و اما ثالث محتمل هفت وجه است چه آن یا صفتی
حقیقی باشد یا اضافی یا سلبی یا حقیقی یا اضافی یا باسلبی یا اضافی با سلبی یا سلبی با حقیقی و اضافی. و صفت حقیقی مفرده
یا با غیرات ممتنع است در حق واجب لذاته و بواقی غیر ممتنع است و تراهب که اعتبار کنی از نفس خود.

مقالت ششم از فن دوم از جمله بحث که در علم الهی است در کیفیت فعل واجب الوجود و ترتیب ممکنات از و

صادر اول از واجب لذاته ممکن نیست که باشد الا عقلی محض چه اگر چنین نباشد چنانکه شناختی یا عرضی باشد یا هیولایی یا صوری یا جسمی
یا نفسی. جایز نیست که عرض باشد چه خالی نباشد از آنکه محل او یا واجب باشد یا غیر او. لکن بحقیقت روشن شد که واجب در
ذات او هیچ صفتی مقرر نشود. و اگر محل او غیر واجب باشد آن غیر مقدم باشد بر عرض که حال است در آن بجهت وجوب
افتقار حال بمحل پس محل اولی باشد که معلول اول باشد از عرض او و فرض کرده اند که عرض معلول اول است هذا خلف. و دیگر اگر
معلول اول عرض باشد جواهر همه معلول او باشند و فساد آنرا بحقیقت شناختی. بعد از آن احتیاج جوهر بعرض یا احتیاج عرض با

مودی

مودی است بدور محال چه آن جوهر جوهریت که محل عرض باشد برتقدیر آنکه عرض معلول اول باشد. وجایز نیست که معلول اول هیولی جسمیت باشد یا
صورتی که حال باشد از معلولات او باشد و لازم آید که فاعل چیزی باشد که فاعل اوست و بطلان آن از پیش رفت. و بجهت آنکه هیولی اخس ممکنات است
پس اگر آن ممکنات معلول او باشند لازم آید که شی اتحاد ما هو اشرف منه کرده باشد و تو خبر که باستحالت آن. وجایز نیست که او معلولات صورت باشد
بجهت آنچه دانستی از احتیاج او در وجود و تشخص و تاثیر او در آنچه تاثیر می کند در آن بهیولی پس ممکن نباشد که واسطه مطلقه باشد در وجود هیولی
وجایز نیست که آن جسم باشد چه واجب لذاته واحد حقیقی است و صادر نشود از واحد در وجود ترکیبی باشد بوجهی. و جسم بآن گردد شد که مرکب است
از هیولی و صورت پس صادر نشود از وی که واسطه. و از جمله آنکه اگر او اول معلولات واجب باشد پس بسیار معلولات از عقول و نفوس و اعراض و هیولی
و صورت بتوسط جسم باشد و جسم علت موجبه ایشان باشد و امتناع آن از آنچه گذشت تقرر شده شد. وجایز نیست که نفوس باشد چه صادر اول از ذات
واجب است که علت کل ما عداه او باشد از ممکنات پس علت جمیع اجسام باشد و هر چه چنین باشد در فاعلیت خود محتاج بجسم نباشد و هر چه غنی
باشد در فعل خود از جمیع اجسام نفس نباشد. و آن کس که او را رتبت ابداع جسمی باشد علاقه آن جسم او را اثر نکند. و چون اقسام باسرها باطل
شد غیر عقل محض ثابت شد که اوست که صادرست از واجب الوجود اولا. و این عقل که معلول اول است یا صادر شود از و اکثر از واحد که باصادر
نشود. اگر صادر نشود از و الا واحد فقط پس صادر از آن صادر نیز یکی باشد و کلام در آن چون کلام باشد در اول و آن اقتضا آن کند که در وجود
را نباشد الا در سلسله علیت و معلولیت و آن محال است بضرورت. پس متعین شد که از بعضی معلولات در صادر شوند معا و زیادت. و ممکن
نیست که صدور کثرت از آن معلول از آن روی باشد که او بسیط است بل ایست که در و اعتبار و ترکیبی ممکن شد و آن ترکیب او را یا از ذات او
باشد یا از علت او یا بعضی او را از ذات او باشد و بعضی او را از علت او. پس چون ضم کنی آنچه او را از ذات او باشد با آنچه او را از علت
او باشد کثرتی در ذات او حاصل شد باین اعتبار. و اول و ثانی باطل اند چه ذات او اگر بسیط باشد مستحیل باشد که مبدا کثرت شود از آن
روی که او چنان است. و اگر مرکب باشد مستحیل باشد که او صادر شود از بسیط از آن روی که بسیط است. و ثالث باقی ماند و آن است
که بعضی کثرت از ذات او باشد و بعضی از علت او. و این مجمل شیخ است. و اما تقریر آن بر وجه تفصیل محتمل وجوه بسیارست چه معلول
اول را هویتی است مغایر واجب بالحاله و مفهوم آنکه صادرست از و غیر مفهوم آن است که او در هویت است. پس صادر شود از واجب لذاته وجود لازم او
شود که او در هویت است و آنرا ماهیت نام کنند و او تابع وجودست از این اعتبار و اگر چه وجود تابع اوست من حیث ادراک. و بقیاس ماهیت
و حدها بوجود تعقل امکان کنند و بقیاس آن او را وحدها بر شرط واجب تعقل وجوب ببیر کنند. و باعتبار آنکه وجود صادر قایم است بذات خود
و نه وجود نیست لغیره بل نفسه لازم آید که عاقل باشد ذات خود را چنانکه تقریر آن را از پیش رفت. و باعتبار آن او را با واجب لازم باشد او را
که عاقل باشد واجب را و این شش چیزست در عقل اول که صادرست از واجب بعضی حقیقی و بعضی اعتباری. و بسبب وجوب آنکه
معلول می باید که مشابه علت باشد و مناسب آن واجب باشد که کامل که فایض باشد بمعلول اول از مبدا او چه آن بصورت اشبه است مبدا باشد
که ایشان صورت را. و حالی که او راست در ذات خود چه ذات او را آن اشبه است بمبدا باشد که ایشان مادی است. پس باعتبار اول مبدا جوهری روحانی
باشد و باعتبار دیگر مبدا جوهر که جسمانی. و هیچ مانعی نیست که آن دیگر را امر تفصیلی باشد بر او که باعتبار ایشان هر دو سبب صورت
جسمی و ماده جسمی گردد چه وجود و تعقل ذات حالیست او را آن روی که او بالفعل است و هویت و امکان حالیست او را از آن روی
که بالقوه است. و تعقل اشبه است بصورت و تعقل اشبه بماده پس باعتبار این هر دو هیولی فلک و صورت او از عقل اول صادر شود. و بجهت آنکه
ماهیت و امکان هر دو عدمی اند در ذات خویش و وجود آن اند بغیر ایشان بماند عدمی باشد بانفراد خویش و وجود که بصورت. و بجهت
آنکه ماهیت متقدم است بر وجود من حیث العقل و متاخر است از و من حیث الوجود باید که متقدم باشد بر صورت از وجهی و متاخر باشد از آن از غیر
آن وجه. و بجهت آنکه وجود از رب است بمبدا و ترتیب صورت را اقتضا بهیئت بعلیت بر آن. پس همه معلول اول کثیر است لکن بعضی آن
است لکن بعضی آن است که صادر شود از اول بی واسطه و آن عقل اول است که ذات او واحد است لکن کثرتی اضافی عارض ذات او شد
که در اول وجود او داخل شود در مبدا قوام او. و آن ذات واحده با آنچه تابع آن است از کثرات آن تعبیر از آن کنند بانکه معلول اول است
و اگر چه معلول اول بحقیقت بعضی از آن است که صادر شود از و بواسطه یا وسایطی که ایشان شروط معه اند در وجود آن چیز را که تالی اوست
در رتبه وجود. چه هیچ مانع نیست از آنکه واحد از واحد لازم آید آنگاه لازم آن واحد معلول شود حکمی و حالی یا صفتی یا معلولی
دیگر که او هم واحد باشد آنگاه از و لذاته چیزی لازم آید و بمشارکت آن لازم دیگری و بسبب این کثرتی حاصل شود که همه لازم باشند از
ذات او. و استنکار نکنی صدور چیزی را باعتبار وجوب و امکان و غیر ایشان از امور عدمی چه ممتنع آن است که ایشان علل
مستقله باشند بنفوس خویش و اما آنکه ایشان شروطی باشند و حیثیاتی که احوال علت موجبه باعتبار هر یک از ایشان مختلف شود ممتنع
نیست البته اللهم مگر بدلیلی منفصل. و تعجب نکنند از تشارک امکانات و اینکه امکانات اند و همچنین وجوبات و آنچه جاری مجرای
ایشان است با آنکه لازم می شود از علت باعتبار امکان آن مثلا غیر آن است که لازم می آید از علتی دیگر باعتبار امکان آن

وهمچنین الخ ازم می اید باعتبار وجوب ایشان بغیر ایشان وتعقل ایشان وغیران ۔ چه امکانات روحوبات ومعقلات والخ مانند اینهاست
بقول اند بارک صادق اند بریشان بتشکک نه بتواطو پس لازم نیاید تسانک لوازم ایشان اگر این اشیاء علت متعقله بودند ترک لوازم
یا تکلیف کی حق ان است کی ایشان متعقل باجا دنیستند برکت شروطی است انرا ۔ وازجایزات است کی صادر نشوند باعتبار این اشیا
از عقل اول حیرک غیر عقل ثانی وهمچنین از هر عقلی عقلی وبکر فقط وعلت هذا تا صادر نشود از عقلی از عقول باعتبار والخ دران است
از اشال این امور یا باعتبار مقایست او بغیر او یا مشارکت او با او موجود ات دیگر یا موجودک دیگر غیر عقل ۔ واین اعتبارات در عقل اول ثانی
کردن دا مزدجی وتمییزک مرکبیت صدور کثرت از واحد نه بران وجه است کی مهکن نیست کی الخ درنفس امرت مخالف این باشد
والخ در هر فلکی کلیست مرکوا کب سیاره را از افلاک سیار والخ در فلک کواکب ثابته است یا در افلاکران از کواکب دالت می کند بر انک ممتنع
است صدور اینها از عقلی کی اثنانی عقول باشد یا ثالث لزم رابع ان چه حاصل نشود در از حیثیات وحاصل نشود اورا از سبب ما عتبار الخ
وناکند باین کثرت مخالفه کی حاصل باشد از ۔ والخ صادق مت شود بر واجب لذاته از اضافات وسلوب جایزیت کی انجاب صدور
کثرتی کند انچه تعقل اینها بعد از ثبوت غیریت پس اگر اینها را مبدا بثوت آن غیر کنند دور باشد ۔ وانیک واجب باعقل نفس تعقل ذات خود کند
صحیح نشود کی باعتباران صادر شود از ممکن غیر الخ صادر نشود از غیران از اعتبارات چه تعقل مجردات مر ذوات خویش را امرکن زاید نیست
بر ذوات ایشان چه مجردات را ماهیتی نیست ورا انک عاقل ذوات خویش اند ۔ وبکثر جهات واعتبارات ممتنع است در مبدا واجب چه او
واحدت از هر جهتی پس مشتمل نباشد برحشان مختلف واعتبارات مکثر از برای الخ کثرت ممتنع نیست در معلولات او ان بکثر
وجایزیت کی او مبدا جسم باشد یا از ان نفس الا بتوسط عقل چنانک شناختی ۔ وجایزیت کی جسم سماوی از اخر عقول صادر شود چه هر
جسمی سماوی را مبدای عقلی است ۔ واگر عقول منقطع شوند پیش از انقطاع سماویات بماند الخ مخلف شد از مهالات پی انک مستند باشد
به علتی چه مهکن نیست ابدا دو مجرک سماوی وته بجایزیک کی اورا تعلقی باشد بجسمی از ان دو کی کی او مجسمان باشد ۔ پس اعداد
عقول کمتر از عدد افلاک نیست برکت از جایزات است کی عقول اکثر باشد از افلاک چنانچه ما را هیچ سبیلی نیست بحصران ۔ ومتحصل
شد ازین کی واجب الوجود ابداع جوهرت عقلی می کند وبتوسط ان ابداع جوهرت عقلی وجرمی سماوی می کند با اختلال انک بیان اورا اول
اجرام سماوی عقلی واحد باشد یا اکثر ۔ وهمچنین صادر شود ازان جوهر عقلی عقلی دیگر وفلکی دیگر ما را باجرام سماوی تمام شود ۔ وما را طریق نیست
بمعرفت عدد اجرام سماوی وته بمعرفت عدد عقول وتفوس ۔ وا ایست از اشها بجوهرک عقلی کی الزم بیاید از وجرمی سماوی ۔ والزم شاهد
ازین کی هر اختلافی کی در معلول است واجب است کی از اختلافی باشد کی در علل باشد یا عتبار خصلت مذکوره در عقل یا باعتبار غیران کی
هر اختلافی کی در علل باشد موجب اختلافی باشد در معلولات وازین است کی شر نشذ کی از هر عقلی عقلی وفلکی حاصلا در شود واکران
مستمر شذ الزم امتذ تسلسلی کی امتناع از اشتاخی واجسام غیر متناهی بزدک وبرهان گفته شد بر انک ان محال است ۔ وبسبب ان بعض
از عقول منقطع شد کی ایشان سعادت اند بکمال ونقص بی عقلی کی سعید ست چون عقلی کی سعید وجود ست از نباشد برکت هر
معلولی انقص است از علت او ۔ وعقول سفلی تی شوند در نقص بعقلی کی صادر نزد از عقلی ۔ وحال درین چون حال است در انوار محسوسه
چون نور ت بعضی ازان متعقد باشد از نوری بعض یا شمن شود در نقص بنورک کی ظاهر نشود از نور ک دیگر ۔ ونفاوت در کمال
ونقص کاه باشد کی از جهت ناعل باشد وکاه باشد کی از جهت قابل باشد وکاه باشد کی از جهت هر دو باشد معا ۔ پس الخ اورا بایی نباشد
تفاوت او دران بسبب ربت ناعل او باشد ۔ وکار واجب را علتی نیست برکی او وجودک محض است کی مشوب نیست بارنوعی ونقصی ۔
وعقل اول اکمل مکنات است واشرف ان وانقرب در نفس خود وعنی است برواجب ۔ ووجود معلول از علت نه بان است کی از علت
جیزک منفصل می شود چه انفصال وانقسام از خواص اجسام است بلزبان است کی معلول موجودست بعلت بحسب چنانک حال است در اشراق
نور از آفتاب ۔ وممتنع نیست در بدیهه عقل کی معلول قبول کند از علت خویش بعد از صدور او از ان هیئتی یا هیئاتی ۔ وچون عقل اول از واجب
قبول هیئتی کند این موجب ان نباشد کی واجب متکثر باشد بسبب اعطا ذات وهیات چه هر دو را نیا نباشد او در محرو ذات اول را کی مکث
از ایشان وان ذات است از بهر ذات او ست لحب ودیگران هشت است از بهر صلوح قابل است ۔ ومجردان کاه باشد کی انوار ایشان
منعکس شود از بعضی تا بعضی چنانک منعکس می شود انوار محسوسه از اجسام ۔ وهر سافلی قبول می کند از واجب بتوسط ما فوق او ورتبه
جه مجردات محجوب بسیند بعضی از بعضی جمحجاب از خاصیت اجسام است را بنا ودر شراعل ایشان ۔ وبمشارکت ذوات با ان اشعه ومشارکت
این اشعه بعضی با بعضی متکثر می شوند در موجودات مجرده وغیران ۔ واز ان بعضی اند کی مکانی اند در وجود وبعضی اند کی در سلسله
علیت ومعلولیت اند در طول ۔ وحاصل مت شود بیان اشعه بعضی در بعضی وبیان اشعه وبیان غیر ایشان از مناسبات عجیبه الخ بسیر کلیات
عجیبه می شوند در معلولات روحانی وجسمانی ۔ وانواع محفوظه نزد ما وفضایل دائمه ثابته وخواستنی نیست برا تفاقات برکی بحسب احوالی است
ثابته در علل ۔ وهر علتی موجده را نسبت با معلول خود محبتی است وتفرت ومعلول را بنسبت با علت او محبتی کی الزم اوباشد ذلی وخضوعی

وکاه باشد

وکاه باشد کی شارکت شود بمعلولات نوعی ازین جهات الخ اقتضا ان کند کی ایشان بمفارقت باشند وران یا دو بعضی ازان ۔ ومکن اخس رانیابند
الا انک مکن اشرف رایش ازان یابنه باشد چه مکن نیست وجود انک او افضل باشد از عقل اول چه واجب اقتضا ان کرد بحسب وحدانیه خویش بیرحمتی
نباشد کی اقتضا جیزک کند کی اشرف باشد از عقل اول ۔ واگر توقف کند وجود جیزک کی اشرف باشد از ماسند عارجهتی کند اشرف او از محبت کی
واجب الوجود بران است وآن محال است ۔ پس واجب باشد کی اعتقاد کنند در هر جیزک کی داخل نیست در رتبت وکمال باشد کی اکمل باشد ماهیت او را ۔ چه
واکرم باشد او را بعد از امکان او چه هرچ خارج است از عالم انفعالات او را هیچ مانعی نباشد ازان جیزک کی ان اکمل باشد ماهیت او را ۔ چه
مراد از انفاق درین موضع ان است کی لاجل ماهیت شود الذاتها از انعاکی بان اشخاص مختلف شوند ۔ واین ماهیات معقولها کر
مکن باشند من حیث هی هی جنانچه ای دون ایشانند منع ایشان نتواند کرد چه علت ممتنع نشود باستناع معلول او ۔ وهرچ برحرکات
مقدم بود بوجهی از وجوه علیت ممتنع نشود محرکات ونه بر محرک کی نه علت او باشد ونه معلول او وهرچ جنین باشد واجب باشد کی
تقاعد نکند از کمال خویش چه اکر تقاعد کند ازوان از نحر نقص باشد ورعایت او را محاله ۔ وواجب است کی هیولی عنصری لازم باشد از بهی
مجردات ۔ وبجهت انک اوست قابل جمیع صورت در وصوریتی دون صوریتی حاصل نشود الا از برای مرجحی وان اسباب مرجحی ااشک کی
حادث باشند پس واجب باشد کی علت او امرک متغیر باشد وبانغیران متصل باشد واین صفت حرکت دوریست ۔ پس ماده موجود ست
نه بواسطه صورت نها و الا لزم امتذ کی هرکاه کی مکن از صور منعدم شذ ک ماده باقی بماند کی صورت
شرکیی باشد در اسباقا ۔ کی ماده واحده را بتعاقب صور بران اقامت کند واین ان مفارقت است کی افادت صورک کند ۔ واما کثرت معد
کردانیدن حرکت ماده را باب وجه باشد شلا کی اشق بان نزدیک کردانی تا ابطاک ودک کند کی مضاد صورت نارک است وماده بسبب
بطلان مانع معد صورت نارک کردد وصورت نارک دران حادث شود از نزدیک واهب الصور ۔ وچون مابازکی وجود را اورا بایک
ابتدا کرده از اشرف فلا اشرف برمراتب او ۔ ووجود واجبی ان است کی اورا شرف اعلاست کی الزامی است ۔ وعقول با اختلافی کی
در رتبت دارند اشرف مکنات اند واشرف ایشان عقل اول است ۔ وتلو عقول در شرف نفوس سماوک است انکاه مرتبه صورا نکاه مرتبه
هیولیی کی سماویات راست انکاه هیولی مشترک میان عناصر ۔ وانجا اغاز می کند از مرتبه صور اولی حادثه بعد از ترکب براختلا
برجراست است اول ان مرتبه اجسام نوعی بسیطه است از فلک اعلی بازمین ۔ وبعد ازان مرتبه صور اولی حادثه بعد از ترکب براختلا
درجات ایشان ۔ وبعد ازان مرتبه یوک یانی با سرها ۔ انکاه مرتبه نفوس حیوانی بر اختلاف ان با بنفس ناطقه رسد کی نهایت
است در درجات کمال خود بعقل مستفاد کی مشتمل است بر صور موجودات کما هی اشیایی انفعالی جنانک عقول مشتمل است بران
اشیایی بفعلی ۔ وبان عقل مستفاد وجود عایله شذ مثل الخ ازان ابتدا کرده برزد واکرچه مراتبی ضعیف است ۔ وواجب جنانک
واجب است در ذات خود همچنین واجب است در فاعلیت او ۔ واکرنه ان بودک متوقف شذ کی باشد او در معلول اول او برامرک
دیکر کی بان متروح شود وحوزه ان از دبس ان امریش ازان چه نزد باشد کی فرض کرده شذ کی معلول اول است ومعلول اول
معلول اول نباشد هذا خلف ۔ وچون هرچ ماعدا واجب است از واجب است پس واجب باشد کی متوقف نشود مجموع ماعدا او
بر غیر او واجب شود دوام مجموع بدوام او بسبب عدم توقف او برامرک منتظر ۔ ودر عدم صرف ممکن نیست فرض تجدد کی با انک
هرچ مجدد شود کلام عاید شود دران وعودی شود ان حوادثی کی الا اول لها پس مجموع ماعدا الواجب را ابتدایی زمانی نباشد بل کی
الخ ازا ابتدایی زمانی باشد بعضی معلولات اوست نه همه معلولات ۔ وانیک او معدا رادت می کند قدح می کند در دوام فاعلیت
او ۔ چه ارادت ماعدا او از صفات چون فرض کنند کی دایم است ومتوقف نشود تاثیر واجب بر غیران تاثیر دایم باشد بدوام او
واکر فرض کنند ارادت رایا امرک دیکر چون قدرتی یا وتی یا داعیی یا زوال مانعی یا هر کدام چیزی کی باشد کی حادث است کلام
عاید شود دران وکشیده شود حوادثی کی الا بدا لها ۔ وباجمله هیچ فرقی نیست میان ارادت وقدرت وغیر ایشان از صفات
ممکنه وبیان سایر ممکناتی کی مقدم بی شوند بر مجموع ایشان غیر واجب از وجوه واو دایم است پس تاثیر او دایم شود ۔ وهیچ زیانی
وهیچ حاجی نیست در الخ فرض می کنند قبل از جمیع ممکنات جه جمیع احوال وازمنه از ممکناتی اند کی مقدم بی شوند بر ایشان الا واجب
الوجود ۔ وچون مقدم نیست بر جمیع ممکنات الا او پس متوقف نشود بر غیر او وهرکاه کی دایم شود الخ متوقف نشود شی بر غیر او
واجب باشد دوام ان شی ۔ وانیک آحاد حرکات وآحاد حوادث حادث اند بانعدام ان نکند کی مجموع ایشان معین باشند جه الزم
نیست کی کل را حکم کل را حد دهند ونه کل را حد را حکم کل ۔ وتوقف حادث یومی بر انعدام الخ ازا نها ثابت نیست از جواز حادث ما نحنه محال
نیست جه ممتنع از توقف بر غیران است کی شی متوقف باشد بر ما لا نهایه ومحوز حاصل نشده باشد ۔ وچیزک کی باشد الا بعد از وجود
ما لا نهایه در وقت قبل وقوع او محال باشد ۔ ودر ما نحنی حالتی نیست کی ازان حالت غیر متناهیی کی حادثی بران موقوف بود معدوم باشد

بعد ازان حاصل شود و حادثات بعد از حادث شود هیچ وقتی نیست کی فرض کنند الا کی سبوق باشد با ایشان و بنابن بر ازان
لوانها کی متوقف شوند بر حرکاتی الا کی متوقف شوند بر شمار نامتناهی غیر متناهی. و اما متوقف نعنی ایک هیچ چیز از حوادث زایل نشود ابدا
از غیر متناهی یعنی چیزی را از حوادث نماند الا کی سبوق باشد بحوادث غیر متناهی از جهت ازانکه ممتنع نیست بلکه ممکن صحیح باشد وقوع
حوادث الا کی سبوق باشد و بحقیقت شاخص کی اینج الزاما بیان باشد وجود او نعنی ممتنع باشد کی حادث او ممتنع باشد وجود او اما اگر
وجودان برتبه باشد کی حوادث نتوانند بود این حوادث ممتنع بنشد. و ممتنع نیست در بدایه معقول وجود مجموعی غیر متناهی کی هریکی از احاد ان حادث
باشد دایمًا کی الوجود باشد و غیر مشروط بچیزی از احاد وجه محدثیت هر یک از احاد مجموعی حادث نمی شود کی غیر ازان مجموع است کی
پیش از حدوث ان واحد بوده. بعبارتی دیگر مجموعه اشیا را چون باشی بگویند مجموعی کی یا اجزاش غیر مجموعی باشند کی بی اجزا باشد پس هر مجموعی غیر
متناهی الاحاد سبوق باشد بمجموعی دیگر کی او نیز سبوق باشد. و این مجموع مجموعی اعتباری است نه حقیقی و آحاد او محدود و نیست
در نفس امر جمله عدد از این جهت اعتباری است کی اوراد وجودی بفعل در اعیان نیست. و ذهن را عدد این احاد نیست جمله حضوریست در
عددی و بحسبتی اند کی اگر علاقی عدد ان کنند ابدالدهر متنهی نشود تعدد او آنرا بر وجهی کی ایشان بگذرد باشد. و عالم باسره
حادث است بحدوث ذاتی چه الاستحقاق وجود عقلا مقدم است بر استحقاق وجود او چه استحقاق وجود ممکن از غیر است و ان
مشروط است بلااستحقاق انتفاء او. و ان چیز کی شی را از ذات خود باشد مقدم باشد بر اخ او را از غیر او باشد چنانک دانستی
پس اینک عالم را وجودی باشد مقدم باشد عقلا بر انک او را وجودی باشد. و همچنین از حادث باشد بحدوث ذاتی. و ان کس کی
گوید کی از حادث است بحدوث زمانی او را لمحه بنا شد کی زمان از جمله عالم بنه چه اگر زمان از انجمله بودی پس عدم بر عالم
سبقی زمانی بودی که پس سبقی غیر زمانی بنا شد. و معقول نیست کی ان سبق زمانی باشد الا کی وجود عالم متوقف باشد بر غیر
واجب لذاته و کافی باشد در وجود ان ذات او و صفات لازمه ذات او اگر جایز دانیم کی او را صفتی حقیقی بحدث باشد. و حال
ابدیت وجود واجب چون حال ازلیت او ست چه هر دو از لیم اند از عدم تغیر او. و بنمایند کی واجب الوجود فعل از جهر عرضی کند و الا
مستکمل باشد بفعل خود چنانچه عرض عاید باشد بذات او یا بغیر او چنانک دانستی. و غایت کی یکی از علل است خواه غرض
باشد و خواه بناشد نعنی است از فعل او مثل اخ کشف شد. و لکن فعل او را غایب باشد اگر غایت ان خواهند کی فعل بدان سعی شود
یا اشتمال اخ فعل بان منتهی شود و این علت غایی فعل او نیست. و اگر خیری کند از جهر مصلحت خیرت دیگر اگر او را بی یاری مصور ان
مصلحت بود چه ان عرض فعل او را نیز باشد و اگر او را بی یاری بناشد بس جا اختیار کردن فعل او را دون غیر چه. ان ان فعل او را
باشد مخالف مقتضای ان اولی مخالف اگر اولی بود نه مخالف بخالف ان ازانکه ترک کمال او را متوقف شده باشد بر غیر
و اگر ان فعل از جهر ان کردی از جواد جواد چون اگر جاعل نشود الا بان فعل بس فعل از جهر تحصیل ان کرده باشد دان او را بی نیاز باشد
بان در حال عاجز شود و اگر جواد او حاصل باشد بی ان فعل بس ان غایتی باشد کی فاعل را انا فعل کنند تا او را بدو رعایت کنند انگاه فعل
از جهر ان بکند. بلکی این عاجز است بمعنی اینکه فعل مصلحتی. و اگر او را گوئی کند انگاه واجب الوجود دیگر ست او را اجله او را گوئیم کند او را
ان شی را حاصل شود. و گاهی بوده باشد و بین اینها فعلا و لذاته اما الزم این کی ما مر او را بی گذاشتی کی واجب الوجود را فاعل ان دیگر گردد
باشد و تقسیم عایب شود و لنک حصول اولویت ان شی را یا او را بی باشد بواجب یا باشد و محال الزم اینست. و اگر معلول اول از جهر
ثانی گردد باشد ثانی از جهر ثالث و همچنین تا بآخر معلولات الزم آید کی اخ لامحصی و ابعد ست از وجب الوجود اثرت بودن از اخ
اقرب است باو. چه غایت تصور حاصل نشود الا بعد از جمیع اخ تران بینی باشد حصول ان بین واجب باشد کی جسمانیات اثرت
باشند از روحانیات. چه جمعی ما اجا را علت غایی است نه در غایتی کی او را غایت فعل است. و علت غایی و اگر چه معنی است از واجب
الوجود اما معنی نیست از انک او غایت جمیع موجودات است. چه جمیع موجودات بحسب اخ ایشان راست از کمال طالب کمال و واجب
لذاته ان و متشبه باو در تحصیل ان کمال بحسب اخ تصور کنند در حق ایشان از جهت انک برکاتی باشند از این بان بین او غایت کمال است
و او را غایتی نیست بلکی موجودات لذوا صادر شدند بر اکمال اخ کمال است. نه معنی انک آنرا ناقص آفرید انگاه او را تکمیل کرد بقصد ک
ثانی بلکه او را سبحانه ازلیه بکمال خویش نه باستبانت تدبیرات. و اگر استبانت تدبیران کردن در اکمال بقصد ک ثانی آن غرض است
کی سبحی است از و. پس جمیع خیرات راجع است از کمال واجب بر غیر چه خود را از ادات خیر بر غیر خود را از کمال است. و چون طالب و رادات
هر دو ذاتی انشاء و ناقص نباشد بلکه ان جهت موجود باشد چه ان اولی است او را از عدم و آنان الزم نیایند کی او کامل نباشد بغیر او
و حصول مطلوب الزم است از بین کمال ذاتی. و او لیت طلب ذاتی کافیست در انک اثرتی کی صادر ست از و مطلوبی باشد. بترجح
و ثرت میان فعل او و فعل طالب خیرت را کی از جهان طلب بی کند ازما بان مشکل شود و نقصان از جهر سبب ان. ان است
کی مشکل بفعل خود چیزی از طلب و مطلوب اولی باشد بان. و اما انک فعل او از کمال است بی انک بان تحصیل کمالی دیگر کند طلب فقط

است

است کی اولی باشد باو دون الطالب. و ان طالب زایل نیست بذات او چنانک شاخصی بزرگی ان ذات او ست و اختلاف اسامی باختلاف
اضافات باشد. و ما چون استقرا کنیم ممکنات را هیچ چیز را بیابیم از ان خالی از نوع کمال. و اجب بران و ان کمال است و اگر چه متفاوت
است چه اگر خالی بودی از ان کمال موجود نبودی. و خداوند کمال نوع خود از روی تمامی شود بان چه ان خیرست از ست پس از ایزا کاملی
ان باشد چون حاصل باشد و ختمان باشد بان چون مفقود باشد. و ظاهر ست کی عدم از موجودات منفک نیست از عدمی البته نه
در حال جمعی کمال او نه در حال فقدان. و غیر عدم از موجودات اگر نبات باشد او را صاحب قوت نامیه شوق باشد بحصول و غذا زد
حاجت ما دام بان و شوق بقا ان بین از استخالت ان بطبیعت او. و صاحب قوت مغیره شوق است بتحصیل زیاده طبیعی مناسب
و ارتفاع منفک. و صاحب قوت مولده شوق بتهیه مبادی کمالی او جنس اخ مولده و ان است. و این قوت را هرکاه کی بیابد از م ایشا
شود این طبایع عشقی بین ایشان و طبایع خویش هم عاشق ان. و عشقیات از انها کی حی نیستند اگر هیولی باشد چون عاری شود
از صورتی مبادرت کند باستبدال از ان بصورتی دیگر بحسب احراز ملازمت عدم مطلق. و اگر صورت باشد ان ملازم موضوع خویش
باشد و منافی ستحقی او از ان بس از زال ملازم کمالات جوهر و مواضع طبیعی خویش باشد. مادر ان باشد و متحرک باشد بحرکتی شوقی
بان مواضع اگر بیان آنها باشد. و همچنین است کل اعراض چه عشق ایشان ظاهرست بحد در ملازمت موضوع و ان روش است
در مذاهب اعرابی کی اضداد ایشان را در ک نتوانند موضوع. و وجه کلی در جمیع ان اینست کی هر ذاتی عشق ذات خویش در وجود
کمالات خویش. چه کمالات هر ذاتی حفظ ذات او ست از نقص کمالات ذاتی او لک نقص کلی یا نادات یک یک از جهات هویات
بی از واجبات است در حکمت و حسن و بی کی عشقی کلی دران بنشاخ ایشان محفوظ کردد ران بیز ایان باشد از نقص کمالات
نزاع و آرزومند باشد بملابست ان کمالات نزد فقدان ان تا او بر نظام حکمی رود. و جایز نباشد مفارقت این عشق رجیزی را
از موجودات چه اگر مفارقت ایشان شود محتاج شود بعشقی دیگر کی بان اتحفاظ کنند این عشق را در وجود دان از ترس عدم
ان و استرداد ان کنند در وقت فوات ان از جهت ملقی کی از دورک ان باشد و یکی از شوق عشق معطل کردد. پس هر شی را از اشیا
کمالی باشد کی حاضر باشد و او را واجب و عشقی ارادی یا طبیعی بران کمال را و شوقی بان. و همچنین چون مفارقت کند از اخ
کمال است. و اگر نه این شوق بودی حرکت را بیانفتدی اصلا نه ارادی و نه طبیعی و نه منزی. و واجب الوجود جایز نباشد بر
کی حرکت کند از جهت. نعنی و از جهر اخ گذشت. و او تحریک جسمی نکند بسبیل مباشرت چه حرکت او ممکن نیست کی شامل باشد
بس غیر شامل باشد و چون چنین باشد اگر بان حرکت تحریک جسمی کند اخ از ان حرکت مقهور توان کرد لکن این محال است چه
ان حرکت ابدیست کی در زمانی باشد و هر زمانی منقسم است بقرض بس قطع مسافت معینی در نصف ان زمان اسرع باشد از قطع او در
کل ان بس قطع او در کل ان اسرع حرکات باشد و فرض کردیم کی اسرع حرکات است هذا خلف. و چون سرعت حرکت بسبب
شوق قوت باشد بس ان چیزی کی متصور باشد اشد از قوت او اسرع از حرکت او باشد کی مباشرت باشد بکل ان قوت با ان کی واجب
لذاته ممتنع است بر و تغیر بین اثبات است و حرکت ثابت نیست و ثابت ازان روی کی ثابت است ثابتی ثابت او حاصل
نشود. و در وجود غیر واجب و اثار او نیست. و چون اثرت را اضافت بغیر از کنند بر سبیل مجاز باشد. اما حیوانات بحسب ان
ایشان محل اثرتی بر اعیه و قدرتی کی مبدو و مخلوق ان در ایشان بس ایشان محتاوش با ان محرکه اند. و چون تحقیق شناختی کی
هیچ واجب نشود از ایشا مبادی بین افعال ارادی از حیوان مجبور علیها باشند. انگاه در اکمه صادر باشد باراده او را حیا را بس او مختار باشد
در جزاء در مجبور باشد در اختیار او.

مقالت هفتم از فن دوم از جمله پنجم کی در علم الهی است

در عنایت واجب الوجود بمخلوقات او در جهت ایشان و حکمت او در ایجاد ایشان

ان از پیش رفت کی واجب الوجود فعل از جهر غرضی نکند. و علل غایه هیچ فعلی از برای فاعل نکنند. و هیچ سببی نیست مارا
باظهار اثار محبوب در تکوین عالم و اجزاء او و اجزا حیوان و نبات او انجا کی صادر نشود بطریق اتفاق یا بسبیل جوان. پس واجب
باشد کی براتم کی چگونه ممکن باشد کی صادر نشود از نظام متناهد و معقول از علت عالیه. و این نیست الا از جهات انک اول تعالی
لذاته عالم است بمبادی وجود بر ان است و در نظام خیر و لذاته علت خیر و کمال است بحسب امکان و رامی است بحسب ان بر وجهی کی شاخص
آنرا. پس تعقل نظام خیر کند بر وجه ابلغ و در امکان و فایض نشود از او اخ معقل کرده است از نظام و خیر بر وجه ابلغ کی تعقل کرد بر و ازا
فیضانی بر انم یا دتی بنظام بقدر اخ ممکن باشد. و ان ان عنایت است کی بان ادراک راست مخلوقات او و در حقیقت این ان است کی ذات
واجب چون کمال مطلق بود وجود موجودات صادر از برانم نظام و احسن ترتیب بر د. و ترجمه احکام امرت خواص انگاه طلب
نظام کی در ایجاد چیزی اول تصور نظامی کی بکنی انگاه صوت امر می کنی بان نظام پس حقیقت بصدران امور نظام متصور باشد. و چیز
ناعل نظام مطلق باشد و کمال محض واجب ان باشد کی امور موجود از و بحقیقتی باشد کی هیچ فروگذاشت بران نباشد و احکام نظام

وازین جمعت درست باشد صدور ایشان بر نظامی دیگر چه هر نظام کی فرض کنند دور ان نظام باشد وچون علم واجب بذات خود زاید نیست
بر ذوات او نه علم او معلولات او بر وجود ان معلولات پس ممکن باشد بتقدم علم او بلوازم او بر لوازم واگر علم او بمعلول او متقدم نشود بر لازم معلول
او ذوات او مجرد ها مفید لوازم نشوند باشد بارک بمفید ذات باشد باعلم پس مبدا اول عنایت او زاید نباشد بر ذات او و بر عدم غیب او از
ذات او و لوازم ذات او و هر کاه یکی گوید کی عنایت او زاید نیست بر ذوات او ان نوعی از اعتبار صادق باشد نه بحقیقت و بمجین
چون گویند کی علم او سبب وجود ایشان اند و چون عقول ازلم اند از جنبر عطان واز مفقعان آن است و افلاک هم صادرند ازان و تشبیه
در حرکات خویش بان و او رکی در تحت افلاک اند بنظام ایشان مشغول است بحرکات افلاک کی افضل حرکات است واجب
باشد کی ان نظامی کی موجودست در عالم طبیعت هم بر اتم انچ ممکن است باشد و افضل ان در هیچ نظامی انچ ازان نباشد و در موجودات
هیچ ابرک باتفاق نیست بارک هم یا طبیعی اند بحسب ذات او چون حرکت حجر باسفل یا طبیعی بقیاس باکل و اگرچه طبیعی باشد
بقیاس باذات او و ان کی کی اعتبار اثار عنایت کرده باشد در جمله عالم و ذرا جزا ان بیابد از انها انچ نهایت نیست ازان کتب الک
انسانرا هیچ سبیلی نیست بمعرفت جمیع ان در احوال نفس او و بدن او و خاصه در ما عدا او از جمله عالم و تفاصیل ان و اگر انسان
فکرکند در منافع اعضاء خود و وضع آن و ترتیب آن و انچ در انهاست از قوتها و مبدا ات اثار ایشان در بدن و حفظ شخص و نوع بان قوتها
سند ازان انچ عجائب ان او را مغلوب خویش کند و ظاهر شود او را کی عاجزست از احاطت بان یا اطلاع بر اکثران و چون عجز او از
ادراک نفس او بدن او این عجزست بس چگونه عاجز نشود از اطلاع بر جمیع عجائب کی در عالم کون و فساد و عالم افلاک است کی هیچ علمی
بوجود اکثران محیط نشود خاصه برانچ دران است از دقایق حکمت و لطایف عنایت و من جنان ابن دنیم کی جمله از اثار عنایت
باری بمخلوقات او باذکیم تا چون انموذجی باشد مر بانی انرا از ان جمله حال اعضاء حیوان است خاصه انسان چه بارک تعالی شانه بتقدیر
کرد لطیف حکمت خویش کی عظام و عالم ابدان حیوانات و عمدان باشد و چون حیوان محتاج شد بحرکت در وقتی دون وقتی
و بانک جزوی از بدن او متحرک شود دون جزوی انست عظمی واحد تا کرد بارکت عظام کثیر کرد متشکل باشکالی موافق مکان
چیزرا کی از ایشان می خواهند و وصل کرد انچ محتاج حرکت شد کی در بعضی احوال متحرک باشند مثلا و در بعضی احوال فراوی بر باطاق
کی بلت باشند از احد طرفی العظم و متصل بطرف دیکر و در انچ طرفی العظمی زوایا کرد و در دیکر نقعرت کی موافق و دخول این زوایا
باشند در ایشان پس اعضا را بحرکت مفاصل ان شد کی بعضی از و متحرک باشد دون بعضی و بحرکت و بطرا سله میان عظام این شد
کی مثلا حرکتی کنند چون عظمی واحد و دماغ را عنصر حس و حرکت ارادت کرد و بر دو بانید از ان اعصابی کی متصل شوند با عضا
و اشانرا اعظا ضروب حس و حرکت کنند و چون اسافل بدن و انچ دور بود از دماغ محتاج بود بحس و حرکت ارادت از اسفل
تخف چیزرت را از دماغ پردن اورد دران نخاع است و بحسب او کرد بحمت شرف او و بحرر ظهر حنانک بحسب دماغ کرد تجف تا دماغ
مترف عین رطوبتی کشف رحس و حرکت را و بخاع منزلت بهرت عظیم کی جارت باشد ازان و اعصابی کی ثابت اند
از بخاع منزلت جداولی باشد کی ازان بهر قرابی کیرند پس دماغ معدن حواس باطنه باشد و منبوع حواس ظاهر و حرکت ارادی
و دار سوت روح و حرارت غریزی و سایر بدن از ان الکتاب می کنند بواسطه شرایین و چون دل محتاج بود از برای مانی ماندن تو
طباع جویش به نسیم هوایی ابرد از ان تا احراج کنند ان هوایی کی کرم شده باشد و بجاریف او کرمی مفرط او را الات تنفس پیارزیدن چون
حنرر و ریه میان ایشان و میان دل وصله جنبد و بحارک کرد کی نفوذ کند دران انچ استنشاق می کنند از هوا و بدلک مزاجلاط را و از عروق باعضا پیوست تا سقی هر عضوی کی و توزیع دم کند و انچ صاحب او باشد از سایر اخلاط براعضا
بقدر حاجت ایشان بان ربان باشد تا انچ باقی ماند بحال خود و نزانچ مانی متولد ازان و چون انچ اعتنزابان می کنند هم تحلیل
می شود پذیرا بدل کرد باقی از فضلات می ماند کی صالح نیست مر اعذایت را و اکر دربدن بماند احداث ضروب استقام کند از بجر دفع
ان فضل و اخراج ان اعداد الات کردند و منافذ و چون ترکیب جثه حیوان از اجسامی کردند متحلل غیر دایم البقا و الثبات
ممکن بود کی شخص واحد دایما باشد بس تهیئه الات تناسل کردند از برای بقا نوع بحال خود و افعال در حیوان سه اند طبیعی
و حیوانی و نفسانی و از طبیعی بعضی آن است کی بان بقا شخص است و بعضی انک با و بقا نوع است و اعضا و الات کی متعلق اند
مر افعالی طبیعی را کی بان بقا شخص انسانی باشد و انچ جاری مجری اوست مثل انسان و ترک و معده و امعا و مساریقا
و کبد و اورده متفرعه از عرق ثابت از حدت ان در جمیع بدن و راه و طحال و کلیتان و مجاری ایشان هردد و مثانه و مجاری
بول و مقعد و ران و اعضا و الاتی کی معد کرده اند مر افعال طبیعی را کی بان بقا نوع انسانی باشد و محاو او ایشان است و اعضا
منی و مجاری ان از ذکر و اناث و ذکر و رحم و عنق رحم و شدیان و اما انچ معد کرده اند مر افعال حیوانی را قلب است و اعضا شبه ان
شرایین و ریه و صور و حجاب و اما انچ مقوت مر افعال نفسانی را دماغ است و ان و اعصاب ثابته از هردو و عضل

و اوتار و غشاوات و ادیان و زایدان شهتان محلق الثدی و نقب مقعدتی و انف و لسان و جمله هردو کف و خصوص انچ بر اخله
باشد ازان و در هریکی ازینها عضوت و احدست کی او اصل و رئیس است دران جنس و سایر اجزا بایته تابع اند مر او را و موافق فعل
او را و دکید رئیس الآن غذا است و معده را معد کرده اند مر هضم طعام را تا او را کیلوس کردانند بمعونت انچ مطیف است باو از اعضا
راسنانرا بحمت تصغیر اجزا طعام و طحن ان بمعونت لسان اشنانرا بعلب طعام و معادقات و سایر بقایا بحمت تفوذ عصاره کیلوس
در عضو آن به کبد و مرارة را بحمت تنقیه دم منطبخ در کبد او نقل مر صفرا و طحال را بحمت تنقیه دم مذکور از نقل مر سودا و کلیتان
را بحمت تنقیه دم منطبخ در کبد او نقل مر صفرا و طحال را بحمت تنقیه دم مذکور از نقل مر سودا و کلیتان
را بحمت تنقیه دم از اتی کی محتاج الیه است بسبب تفوذ غذا در مسالک ضیقه کبد و تشعبتی عنه است بعد ازان و اورکه سوزعه
ارعرف اجوف را بحمت ایصال دم بسایر اعضا دیکر و مثانه و معا غلاظ را بحمت قبول فضله رطب مایی کی در شانه بول من کردد و فضله
یابس ارضی کی در معا برازمی کردد و نقص ایشانرا از بدن ازد و مجرت ایشان تعرت عضل بطل کشتن بسبب عصر او مجارت
را و انچ فاضل مت برد از راه ادفاع او بتوزیع معده و معا کردن نا بر و بی بحرت خویش انچ مجتمع شد باشد از فضول هضوم دفع کند
از ایشان بان اذیت تراکم و اجتماع فضول در ایشان و انچ فاضل مت شد از حال اند فاع ان بفم معد کردند تا قوی کردانند او را بتعجبی
کی دارد و دغرغره کنی بعضو صوتی کی دارد و شهوت طعام را بان بکشایند و تنبیه کند و عضل بعقده و عنق مثانه را بحمت ضبط
فضول تا وقت ارادت و صفاق و انچ از برسه است از غشیه الآن غذا و مران و مضارع خلف را بحمت وقایت این اعضا
و حفظ ایشان از کثرت آفاتی کی وارد است بر ایشان از خارج و اشیان عضو رئیس الله در آلات تناسل و رحم را بحمت تولید
جنین و ثدیا را بحمت تربیت جنین و اعداد لبن کی غذاء اوست و قلب عضو رئیس است در آلات حیوة بر کی رئیس مطلق است
چه منبع حار غریزی است کی جیوة سایر اعضا بان باشد اعنی اعضا ایشان و نور استعداد بقبول حس و حرکت ارادی و انچ
محیط است به قلب از اغشیه و اصلاح صدر را بحمت حفظ و وقایت او و شرایین بالته را از و بحمت بادیه حار غریزی و توزیع آن بر
سایر اعضا و حجاب و عضل صدر و ریه را بحمت ایراد هوا با رد با بنساط ابشان در دل و تعدیل الهاب حرارت و اشعاع او و اخراج
ازدل با نقباض خویش بخار دخانی موذی دارد و ریه با ان تعدیل ادمی کند از هوا انچ بان متروح شود چون سپس مضطر کردانند او را
در اساکنفس چون عوض در آب و در بتی هوا و تقویت طویل و لهاة را بحمت کثیر بزد هوا تلقاءة ریه را بکوبند و بحمت رد انچ
محایط او باشد از بخار و دخان از ریه و دماغ عضو رئیس است در آلات نفسانی چه او اصل قوت حاسه و محرک ملاراة است
و دوام دماغ را بحمت وقایت او از اذی صدمات عظامی کی مطیف است بان و اعظام و انچ مطیف است باشان نگاه می دارد
دماغ را از اذی نسیمی از وارد بر و از خارج و اتم رتبتی از دوام او را با وعایت ان او را رنطعی کند او را عروق ساکنه و ضاربه بازکشه
باو بحمت ایصال غذا و حار غریزی باو و حفظ او ضاع او کند با نضاج ایشان دران او ضاع و نخاع چون خلیفه و وزیر بیت در انچ نی
رویین از و اعضایی کی و اصل اند با عضا بسیده از دماغ بحمت خشیت مسا دحال ایشان بطول مسافت میان ان اعضا و میان
دماغ اکر نبایت بودی از نفس او بی واسطه و بحمت انچ حاجت داعی است بان او زیادت صلابت ان بر انچ از دماغ رویین
و اعصاب ثابته از دماغ و از نخاع را بحمت انک مادیه کنند از نفس دماغ و بواسطه نخاع قوت احساس بحواس ظاهر و محرک ارادی
بسایر اعضایی کی معد اند مر قبول انرا و آلات حواس خمس ظاهر را تادیه کنند بر دماغ آثار محسومات بحواس ظاهر و صور
ایشان و مجتمع شود در حس مشترک و رتم شود در خیال بعد از غیبت ایشان از حواس و تصرف کند دران قوت مفکر و متصرف شود
ازان بمعرفت امور کی دیکر از امور صناعات و علوم و حفظ ان کند بقوت حافظه و وقف عظام شبیه بصفاة کی میان دماغ
و سخت است بحمت تنعم هوا و دفع فضول غلیظه ارضی دماغ و اعضا آن بدن یا کیاست چون عینین رویین و با صفار چون ظفر از بین
و غشا ملتح از عین و کبار را معد کرده اند بحمت یک یک فعل از افعال حیوان چون عنبیت ابصار را و بدن اسکر را و صفار اجزا یک یک عضو
اند از اعضا کبار او و این صغار را کردن بران وجه کی بران است بطبع از هیئات و مقادیر و اوضاع و قوام جوهر بحمت فعل عضوی کی اجزا او
اند و هم متفاوت یکدیکرند مر اتهام ان فعل را چون طبقات و رطوبات عین و سایر اجزا ان چه ازان بعضی ان است کی ابصار
بان است چون رطوبت جلیدی و بعضی ان است کی جودت و کمال و فضیلت ابصار بان است چون غشا و بعضی ان است
کی حفظ و وقایت اینها بآن است چون غشا ملتح و بعضی ان است کی ازانوایب دیکرست کی شرح ان دراز می شود و در هیات
اعضا و اوضاع انها حکمتی عجیب است کی یاد کردیمی انرا کتاب در انشذن و تحسین دو افعال اعضا و قوت ایشان و اعتبار
کن وضع کف و اصابع را و انک ابهام برجمت ارجمار نیست و تفاوت ایشان در طول و ترتیب ایشان در وصف و اصل چه لین ترتیب
دست صالح شد و نیقبض و اعطا را بس اکر بسیط کنند انرا طبیعی باشد اورا ران نهند انچ خواهند و اکر جمع کنند انرا آلت ضروری باشد
اورا و اکر ضم کنند ضمی عنرنام متعرفه باشد اورا و اکر کف را بسیط کنند و اصابع را ضم محرفه باشد اورا و انکاه اطفار را بر روس اصابع

بایه برتر تا زندگی باشد اما مل را و دعامه او را ارواین و التقاط کنند بان اشیا صغار را کی الا بآن نتوانند کرد و بجا رزد و بان ببدن
خود را بر تنت حاجت چه هیچ احدی قایم مقام او نشود در کارزین بدن او و همچنین هیئة اسنان و انک ثنایا و رباعیات بعضی
ساحق و مدافی بعضی بی شرف و رسالت عضی بر اشیا لحرب تک بقوام در رجوع ان بمکان آن نزد مضغ و طحن ✽ و اینک اصول اضراس
اکثرست از اصول سایر اسنان حیث شدت عمل ایشان است و دوام ان ✽ و اینچ علت است از اضراس ان اکثرست بسبب انک عمل
است ✽ انکاه بنکر کی چگونه محفوظ می شود غذا رطب و یابس در معده تا زمان انهضام او و همچنین کی ان است تعدیه ✽ و چون
تمام شد از انهضام تراب کی در اسفل معده است منفتح شود و بیرون آید انچ درست به معا ✽ و اعضا هر حیوانی بحسب ان از زینه انه
کی موافق طباع ایشان باشد چون مخالب و انیاب مفترس را و آلات سباحت ساحی را کی ممکن او آب است و همچنین
سایر ایشان و این همه از نطفه است کی داخل رحم است ✽ و آنچ یاد کردم از انقطع است از منافع اعضا و آنچ در ایشان است
و افعال ایشان از عجایب حکم ✽ و نعم حق تعالی خارج است از حصرها و احصا ما ✽ و این مخصوص نیست بحیوان کبیر و متوسط بل کی
حیوانات صغار نیز چون نمل و بعوض چنین است چه در ایشان از آثار عنایت باری عز و علا در خلقت ایشان و الهام اشیا سرا
مصالح ایشان چندان است کی عاقل نشود از ان مگر بلید کت ✽ نظر کن در خرطوم پشه کی چگونه دم را از بشره جذب می کند بجهت
غذا خود و چگونه الهام کردند او را کی خرطوم را در جلد و لحم فرو برد و بان خون مکد کی موافق اوست و چگونه از بیزند در خرطوم او با آن
نرمی قوتی کی بان ممکن شود از غوص در بشره جاسیه ✽ و نظر کن بعنکبوت و بافتن او ان چیز را کی بان اصطیاد ذباب می
کند بحیلت لطیف و الهام عجیب ✽ و از آثار عنایت در نبات آن است کی بی سند از عرق نابت او در زمین بسبب انجذاب
آب در اعماق معادن بجرت کی جاری شود بران و منجذب شود بان از لطایف ارض در انجذاب او و سیلان او با غوامی کرد
او را انکاه حمل کند او را با بانی واحد کی چون ارضی کرده نزد ورق الارض بواسطه کرد و میان نبات و میان ارض تا مواضع نزه از نحو
موضع کرداند بجوی کی در ان ملاقی او نشود ✽ و مانع تلطف ✽ انکاه منفرق شود اغصان در جهات تا ثمار متراکم نشوند و بسیار شوند بقدر
کثرت ماده کی سان حمل ان کرده باشد از ان عروق ازان سیاه غایب ✽ پس عرق او نابت است در زمین بسبب اخذ ماده جسمانی
و نزع او صاعد است در جو بسبب استمداد او قوت روحانی پس این باقی مانند با مداد ان و آن با مداد این بکی ایشان بروح هوایی ناری و دیگر
بماده مایی ارضی و مجتمع شود ایشان را معا بان بقول نزدی بعاله ساذکت تا نخله را می سند کی می برند بقطع ولیف ارضی لب او کی راس اعلی
اوست و خشک می شود عروق تا بتة او در ارض سفلی با بقا و ماده نزد عروق چنانک می برند لب ✽ او هم با نقطاع عروق بدینه این هست
و ذا صوت از ایشان مصلحت خوب ان و کم این تبیانش ✽ و همچنین می تنسل اشخاص مر انواع را کی منعرض در ابلاد با شتمام نبات و انتساخ
حیوانات بی انک بشناسند کی منعرکیست ✽ و هم از برای ابلاد منغر کرده اند بواسطه لذتی کی مرجو دست در حرکت جماع ذکر را در اعطا دانش
را در انبول ✽ و برونیمی کی در نبات نهاده اند منافع بسیار رطبا یع غریب و خواص عجیب ظاهر و برون انسان و در غیران بعضی از ان از کب
طب و غیران بشناسند ✽ و چون نبات را تنفس شود منکوس الراس بود و ان اصل اوست کی در زمین است و چون او را قطع کنند توی او باطل
شود ✽ و حیوان غیر ناطق چون اتم بود از نبات ناس او منکس بتوسط بود و لکن مستقیم نشد ✽ و انسان چون زایس بود بر هر دو راس او صوت
سما کشت و بامت او منتصب شد چه او اشیا را کمالات بی دهد الاحسب آنچ ملایم ایشان باشد ✽ و از عجایب تعریف ریاح است و سوق سحب
بواسطه ان بمواضع بعید از مواضع ارتقا ایشان و نزول غیث کی بان منتفع می شود نبات و حیوان ✽ و چون اعتبار کنی سایر حوادث جو
و آنچ مکون می شود در زمین و تحت ان بیابی از اخبار الرحمن بالغه و نعمی عظیم ✽ و همچنین چون نظر کنی بحار و بزرکی ان و آنچ مکون
می شود در ان ✽ و از عنایت باری جلت عظمته ان است کی ماه چون ممنع شد قبول او مر دو صورت را معا و جود الهی مقتضی بود
مر تکمیل ماه را باخراج آنچ در وست بقوت از قبول صور بفعل تقدیر کرد بلطیف حکمت خویش زمانی غیر منقطع در طرفین کی خارج شود در ان
زمان ان امور از قوت بفعل واحدی بعد از واحدی پس صور در جمیع ان زمان موجود کردد در مواد خویش و ماده کامل بآن ✽ و چون تجدد
صور را لا بد نبود از وجود امری بیاشد اشخاص علوی دایر از برای اعراض علوی کی تابع ان شود استعداد عنصر یاتی کی متصور شود بفاعلی
غیر متناهی الفعل و قابلی غیر متناهی القبول پس ایزال خیر رایج باشد از لا و ابدا و فیض حاصل شود بر هر قابلی بحسب استعداد او ✽ و از آنها کی
عنایت الهی اقتضا ان کرده ان است کی اجرام بیمه از سماویات متحرک کرده اند و عنصریات چه اکر ساکن شدندی تاثیر باز راط و تفریط کردندی
و احراق کردندی مر جزو را کی مقابله نیرات تا آنان دایم بودندی و آثار ایشان ببیرات نرسیدندی ✽ و اکر افلاک همه نیر بودندی مادون خود را
بشعاع احراق کردندی ✽ و اکر همه خالی شدندی از نور ظلمت عام شدندی مر جزو را کی در عالم کون و فساد است ✽ و اکر سماویات متحرک
شدندی بحرکتی واحد ملازم یک دایره بودندی و آثار شعاع بنواحی ان نرسیدندی ✽ پس حکمت ربانی ایجاب ان کرد کی ایشان را حرکتی
مرتبه باشد و حرکتی دیگر ابطا از ان یا حرکات دیگر همچنین مر هر فلکی را از افلاک کی می شناسیم ایشان را ✽ تحرکی کی ابطا است اجرام

بتوسط میل می کنند بهر دو جانب شمال و جنوب ✽ و اکر نه این میل بودی متشابه شدندی فصول سنه در حدود دایما در جمیع مواضع از زمین ✽ و هیچ
کوکبی از کواکب نیست الا کی حق تعالی را حکم بسیار باشد در خلق او انکاه در مقدار او و شکل او و لون او و وضع او از غیر او ✽ و قیاس کن ایشان را باعضا بدن
خود چه هیچ جزوی نیست الا انک در ان حکمتی است بل کی حکم بسیار ✽ و امر سما اعظم است بل کی هیچ نسبت نیست عالم ارض را بعالم سما در کبر
جسم او و نه در کثرت معانی او ✽ و عجایب سماوات و ارض کلام دراز شود در استقصا آن الا کی می شناسیم از ان در از شود تکیف آنچ شناسیم او را بانک ان
قدر کی می شناسیم او را لذات او ✽ و حقارت بقیاس بانک نمی دانیم او را حیثی است کی هیچ نسبت ندارد نیست یکی را از ایشان با دیگر ✽
و اعتبار کن در ان بنسبت بدن تو بعالم عناصر و نسبت عنصریات بجرم محیط بکل اجرام و نسبت جرم کل با نفس کل و نسبت نفس کل با عالم عقول
و اشیا عقل اول از ان ✽ و نظر کن کی چگونه باشد نسبت این جمله بحجاب کبریا اعنی ثبوت کی واجب است لذاته ✽ و هر چ او ادون است
از ایشان منطوی است در قهر اعلی از وی پس اجسام عنصریات منطوی باشند در قهر اجسام سماوات و جمیع اجسام منطوی در قهر نفوس کی
منطوی است در قهر عقول و جمیع منطوی در قهر قیوم واجب الوجود ✽ و کل متلاشی در جبروت و عظمت او و مشمول از جهت حکمت و عنایت
او بنظامی واحد حکمی کی ربط بعضی ببعضی کند و منقسم شود در اقسام او و متجزی شود در اجزا او بر وفق انقسام و تجزی ایشان کلی
در کلیات و جنسی در اجناس و نوعی در انواع و انواع انواع تا منتهی شود با صناف و اشخاص و آخر اجزا و منتهی شود در دقت بانک معرفت
ان ما را کی معشر بشریم عاجز کرداند چنانک در جلالت با بخاست کی عظمت او ما را معلوب کرد در شکت انداخت ✽ و از ین ارتباط
حکمت در اجزا عالم استدلال کردیم بر وحدت صانع و مدبر او کی سوق سیادت می کند بغایات ایشان و اوایل نهایات ایشان رجوع
می کند بیان ایشان بر وجهی کی اقتضا بعضی ببعضی کند و جزوی از ان بر جزوی منتفع شود چه خالق نظام در افعال انواع واحدی
باشد مر انواع کثیره را و جامع در ان بیان افعال سماوی و ارضی و احدی باشد در سما و ارض ✽ ان واحد او مدبر کل است و معلم متقن
با تو هم بستد ✽ افعال فاعلین که انتم الا الله غیره ✽ و آنچ در عالم است از نظام و اتقان دلالت می کند بر انک هیچ خیری نیست در ارکان
الا کی متعلق شود بان علم خالق واحد و ارادت او و قدرت او وجود او و انتفا ایجاد ان کند ✽ و هیچ شری در امکان نیست الا کی
متعلق شود بان علم او و رحمت او و انتفا دفع ان کند ✽ پس اکر ممکن بودی وجود عوالم کثیره کل ان از خلق او بودی ✽ و ممکن نیست
وجود الهی دیگر و الا لازم امدی تمانع و تعاوض و منع ✽ و این از انهاست کی وحدانیت صانع تعالی بان ثابت می شود اکر ممکن بودی اکثر
از واجب واحد تکیف کی ان غیر ممکن است چنانک بیان ان از پیش رفت ✽ و بدرستی از پیش رفت در مباحث نفس و غیران ذکر
بیانات از انها کی استدلال کنند بان بر عنایت باری جلت عظمته ✽ و ممکن نیست نسبت این عنایت و حکمت بواسطه بی الا کی نسبت
کنند با وجه موجب اثر محکم ابلغ باشد در احکام از اثر او و لابد است از انها بر حکمت کی محیط است علم او و کامل است قدرت او و بالغ است
حکمت او و هو الله تعالی ✽ و شرکت کی در عالم است قدح می کند در عنایت واجب و اکر چه داخل باشد در قضا الهی بعد از احوال بعضی
ان است کی ازا فاعلی مستقل نیست و نه نیز ان بجعل جاعلی است کی مغایر باشد مر فاعل ماهیات را کی نسبت ان احوال با ایشان
کنند ✽ چه از تعلیمات است کی ماهیات تمکند را در ذات خویش و در اک ممکن اند جمیع خن ✽ و نه در احتیاج ایشان بعلتی در وجود
ایشان را سببی ✽ و نه بودن متضادین را متنافیین در وجود علتی ✽ و نه تصور ممکن را از وجود واجب لذاته یا نقصان او را از رتبت او علتی ✽ و همچنین
کون النار محرقة و کون الغطن قابلا ان یحترق بها چه کل ان از مقومات ماهیات است و طبیعت امکان یا از لوازم ان ✽ و شر ان بودن بکی
از غایات بعضی موجودات مر بعضی آخر از ان با نفس ان چنانک غایت قوت غضبی مضرت بفعل و اکر چه خیر باشد بحسب
ان قوت ✽ و تحقیق شناختی کیفیت لزوم صدورات و غایات را ✽ پس هر وجود او کمال افضل است و در مابالقوه هیچ نباشد هیچ
شری لاحق او نشود چه شر عدم وجودی است یا عدم کمال وجودی ✽ و اما موثری وجودی نیست بل کی عدمیست و اکر وجودی بودی یا شر
بودی لنفسه یا شر بودی لغیره ✽ و اکر شر بودی لغیره یا از بهر ان بودی کی اعدام ان غیری کند یا بعضی از کمالات او یا نه از بهر ان اعدام
بودی ✽ پس اکر اعدام کند شر باشد لا لعدم ان شی یا آنچ کمالات او را ✽ و اکر اعدام نکند تصور نتوان کرد کی او شر باشد بر ان چیز را کی فرض
کرده بودند کی او شرست او را ✽ چه ما می دانیم کی آنچ مخل نباشد بذات چیزی و نه بوجود کمالی مر ان چیز را کیف کان ان چیز بوجود او متضرر
نشود ✽ و اکر شر بودی لنفسه ان هم باطل است چه وجود شی اقتضا عدم نفس او نکند و نه عدم چیزی کی ان را کی مکمل ان کند و اکر اقتضا
کردی از اشیا ان عدم بودی نه او با انک اقتضا ان عین معقول است چه اشیا بطباع خویش طالب کمالات خود اند نه مقتضی عدم
ایشان از ان کی ایشان کمالات اند ✽ و چون باطل شد بر تقدیر وجود او کی شر باشد لغیره یا لذاته پس شر باشد اصلا و اکر وجود
بودی شر بودی پس حسن او عدمی باشد منبع ان امکان و عدم است ✽ اعنی چه او عارض نمی شود الا چیزی را کی بقوت
است و آنچ بقوت است منفک نیست از امکان و عدم از ان روی کی او بقوت است ✽ و آنچ او شرست بقیاس با بعضی
امور خالی نباشد از چیزی را از لزوم او از خیر مطلق داند پس خیر مقتضی بالذات باشد و شر مقتضی بالعرض ✽ و این نیست

خاتمه درة التاج لغرة الدباج

بسم الله الرحمن الرحيم وان واشتمل است بر چهار قطب اول در اصول دوم در فروع وسيم در حكمت علمي وچهارم در سلوك وكيفيت سلوك راه حق

قطب اول در اصول دين وان مشتمل است بر چهار مسئله مسئله اول در مقدمات

اعلم يا صورت يا تصديق جه اگر ادراكي بقبول باشد تصور بود واگر بقبول باشد تصديق بود. وهر تصوري مكتسب نيست زيرا كي اگر چنين باشد دور وتسلسل لازم آيد جه ان تمام نتوند برا اثبات كي ما را تصورات بديهي هست. بلكه هيچ تصوري مكتسب نيست جه مطالب اگر شعوريه بود طلب او ممتنع باشد لحصوله وتصديقي اگر شعوريه بناشد لذهول الذهن عنه. واگر شعوريه باشد اوجهي طلب ارتفع شود از هر دو وجه اما لحصول اصلا والذهول عن الاخر. وايز تصديق منقض نتوند جه مجهول المطلق معلوم المقيد است. ومن مي گويم مسلم بوجهي وفي طلب وجه مجهول او صنع شود كي او مجهول مطلق باشد. وتو ما حجت گوشه ان برامكان طلب تصور كي ما نمود خويش راست باشد. وايز تصديقات كوشه ان برامكان طلب تصور كي ما نمود رفته. ومن مي گويم وجواز آن مم رفت واما تصديقات بعضي ازان مكتسب است نظرا وبعضي بديهي قطعا واكتساب مكتسب از بديهيا باشد واجلاء ان نزول باست كي نفي واثبات مجتمع نشوند ونه مرتفع جه واسطه ميان ايشان نيست. اگر گويند اسلم كي واسطه هست. در جواب گويم مراد ازاثبات ان است كي او راتحققي باشد بوجه ما وارتفي ايز حين بناشد وعقل بعد از استحضار اين هردو جزم من كند بعدم واسطه ميان ايشان. وبرين مقدمه جند مقدمه منفرع مي شود **اول** الكل اعظم من احدي معني هر جزئي از بعضي ازان جيز بزكتر بود والا اعتبار وجود جزئي كرده باشند ازبهر انك او جزو كل است واعتبار ان نكرده باشند. **دوم** الاشياء المساوية لشي واحد متساوية يعني جيزهايي كي مساوي يك جيز باشند متساوي باشند والا حقيقت ايشان واحد باشد بسبب مساوات ايشان مران جيز را وواحد بناشد بسبب اختلاف ايشان وتقيضان جمع شوند. وبرين دو مقدمه مبني بزد اكثر مباحث اواخي كم متصل ومنفصل وبسياري از مباحث زمان وجسم واگرجه ان در حقيقت عرضي باشد از كم متصل. **سيم** حكم شي حكم مثل اوست جه متين كي اگر يكي ازيشان ثابت نشوذ آن ديگر را نقيضان جمع شوند. **واما شكل اول** بجهت انك اوسط جون ثابت باشد احد الطرفين را دون الآخر اگر سلب نكنند يكي ازيشان ازان ديگر نقيضان جمع شوند. **واما شكل دوم** بجهت انك جون طرفين مختلف شوند در اوسط اگر يكي ازيشان ثابت نشوذ آن ديگر را نقيضان جمع شوند. **واما اشكال شرطي منفصل** بجهت انك اگر از وجود ملزوم وجود لازم واز عدم لازم عدم ملزوم لازم بناشد نقيضان جمع شوند. **واما اشكال شرطي متصل** بجهت انك اگر لازم بناشد از وجود هر كدام كي باشد عدم ان ديگر را وازعدم هر كدام كي باشد وجود ان ديگر نقيضان جمع شوند وجميع علوم بان امور اميه برهاني مي شوند بنج جون تنقل جيزي درست شود دون تنقل جيزي ديگر اسان تر باشد واجلاء ان تنقل باست كي ان طلب مرادست از لفظ نه مقصود حقيقت. **سيم** جون واي حركت شد بعد از سكون او حركت وسكون هردو زايل باشند بران ذات والا تيضان جمع شوند. **چهارم** اثبات مقومات ذوات. وايز ا مقدمه ديگرست **اول** انك اين صفت كمال است بس واجب باشد بوجب اوحق تعالي را واين صفت نقص است بس واجب باشد نفي ان از او. **والان** ثابتي كي شود مقدمه حسن وقبح جنانك گوييم ان حسن است بس تعلق او بفعل واجب باشد ان فعل حسن است بس تعلق او بترك واجب باشد جه كمال ونقصان يا در ذوات باشند يا در صفات يا در افعال وثالث حسن وقبح است بس حسن وقبح شيء يا باشد او كمال ونقص. ومتكلمان وفلاسفه اكثر مباحث خويش را برين مقدمه تفريع كنند. واما در ذوات اصحاب تنزيه گفتند اگر جسم باشد يا در مكاني شابه مخلوقات ناقص باشد واين نقص است. واصحاب تنبيه گفتند اگر چنين نباشد شابه عدم باشد واين نقص است. واشعريان گفت هرجه نابسنده معدوم باشد وتعالي عنه. ومعتزلان گويند نزي در مقابله رابي باشد تعالي عنه. واما در صفات معتزلي گفت اگر كلام او قديم بودي آمر بودي ونهي ما بودنه واين نقص است. وسيني گفت اگر حادث باشد متغير شود از نقصان بكمال دان نقص است. واما در افعال متنزلي گفت اگر فعل عبد مخلق حق بودي فاعل در بيع مبيع بودي دان نقص است. وسيني گفت اگر در ملك او چيزي حادث شودي بارادت وقدرت او باشد قدح باشد در كمال الهيت وان نقص است. وسايل اعراض والام وتكليف بران وجه كي معتزلي گويند از وجوب انك ثواب بقدر عمل باشد وعوض عمل كم ازان بناشد وعلي هذا الام وتكليف مفرع است بر حسن وقبح.

مقدمه دوم موجود يا واجب باشد يا ممكني كي نشنو باشد بواجب دان واجب واجب باشد در ذوات صفات خويش والا متغير بودي ديگر. ولازم اين از وجوب او در ذوات او كي حال بناشد محل بناشد ومعدوم باشد در حقيقت خويش. ولازم اين آن كي متغير بناشد ونه در جهتي متعدد والا مشترك شوند در وجوب دون التعين وتركب هردو لازم آيد. واما وجوب در جميع صفات بثوبت دلايلي از فيلسوف بران تفريع مي كند كه آنچ ازبراي او موثر بود در غير ذات است يا لوازم ذات او بس دوام موثريت واثر او لازم دوام ذات او باشد. ومتكلم مي گويد انچ سبوق بعدم باشد

كي جون جيزي بقياس با امركت شر باشد او شر باشد در نظام كل جه هيچ شر محض نيست بقياس باكل. وشخص اگرجه نسبت باشخصي ديگر ناقص باشد او در ذوات خود كامل بود وسيمين نوع جون ناقص باشد بقياس با نوعي ديگر. وظلم اگرجه شرست بقياس با قوت غضبي خيرست. وممكن نيست نسبت باين خيرات ومثال ان از شرور جه خير ميزا از شر اگرجه واجب است در وجود مطلق اما واجب نيست در ايك يك وجود. بس ايجاد كرد انج ممكن است كي او را جان باشد وايجاد كرد انج بكان است كي او را قبول باشد تصديق بود. وهر تصور كه مكتسب نيست نه از ان جهت اعظم بود كه وجود او نقطاني باشد از خير وشر كي در ان است بحسب عدمي است كي متخيل است در ان واگر هو معدوم بود كه اولي بزدي بانك شر بزدي. واگر هو امور را بركت يا فشد كه اشر در بعالمات واحد وصفت واحد ما هيات بكي بود نه كت ونقصان ايشان از نسبته اول بتعالي ونقدس سعادت بزدي. وجنانك ما هيات انواع سعادت ان در ان بسيمين ما هيات اشخاصي كي بحسب انواع باشد. ونوعي كي مفسد انسان است بمثلا از ورذات خود كا ملاست وانرا از شر انكس مي شمارد كي كان مي بزدي خلق عالم از بهر انسان است الا غير واين چنين نيست. وجون واجب است وصول بعضي اجسام كا ين فاسد بعضي با مناخ حاصل شود لازم اينكي بعضي بعضي را افساد كنند جون وصول نار بثوب انساني واحراف اورا جه محال است كي نار نا باشد وثوب ثوب واين نظام فاضل اين نظام از كاه اتش بان دست دهد وممكن نشود وحال است كي اتش را وصول بثوب نباشد بحسب اين حركات كت افضل انواع حركات است بس مثل اين شر بضرورت از لوازم عاميت باشد. وممتنع است كي شخص جميع حركات يكي باشد بركت مقتضي هر حركتي غير مقتضي ان حركت ديگر باشد بس بعضي يكي موافق باشد ومقتضي ديگرت غير موافق. واين است كي واجب شد كي امر كت كي منسوب است بشر موجود باشد دين نظام وكل ان حكمت است وخير. وجون در وجود انسان بدت بزد از وجود قوي متضاده او وممكن نبود تعادل ايشان تا غالب نشود يكي ازانها بر ديگرت والا اشخاص بكت برنوذ ك واجب شد از ان كي متادك شود احوال بعضي مردم بانك واقع شود ايشانرا عقدت ضيا در بعاد ودر حق يا نرط بشهوت يا غضبي كي ضارند مران انسانرا از غير او را. وقتي يا بهم چيزت را ازاغما كت ازاشر مي گويند ازانفعال الا انك او كمال است مرسبب فاعلي آنرا. وباشد كي او شر باشد بقياس قابل يا بقياس فاعلي وديگر كي منع كند از فعل او دران ماك. وشركت كي بيست آن نقصان است ونقصان كي واقع است در جنگت ان حقيقت خير نيست بقياس بحركت. واين از بهران نيست كي فاعلي اثرا كرده است بل از براي ان است كي فاعل اثر انكرده است بس اثرا بنسبت واجب نكنند الا بعرض. واما شرورت كي متصل است بخيرات ازل است. وينابد انج كل ان شرست ونه انج شران غالب است وقته انك خير وشر او متادك باشند. وشر را يابند الا در عالم كون وفساد از براي تضاد ضرورت. واگر عالم كون وفساد هو شر بزدت انك جيزت بزدت وهستي به بنوذ ك بشيت باكل وجود تكيف كي سلامت دران غالب است. جه اين شرور را يابند الا در حق حيوانات وايشان كمتر جيزي اند كي در زمين است وانك سالم نيست انشرد در اكثر احوال اسالم است در بعضي احوال وبعضي صفات سفر در حق نشوذ نه در كل. ومرض والم اگرجه هر دو كثير است الا انك صحت وسلامت اكثرست بس جيز غالب است نشر نادر. وجنانك حال ايران برسه قسم است مالغ در كمال ومتوسط برمراتب مختلف ونشد ن المنزل احوال نفوس در اخرت سه چين است. وهيچ شكي نيست در انك متوسط غالب است طرفان هردو نا در وجون طرف فاضل را اضافت كنند بوسط اهل بخاه را غلبه شود در انرو. ومراتب ناس در اخرت جون مراتب ايشان است در دنيا. ومراتب سعادات وشقاوات بسيار ست. وملكات ذوية وهيئات معدة نفس خويش موجب الم اند جنانك نهم موجب مرض است. وانك از متنعمين است از خارج كت اخبيار اذكت كند رحمها الله دست كل جي. وان كس كي بيابد كت مدبر دنيا واخرت يكت است وارغفور ورحيم ولطيف است بعباد خويش ومتعطف برايشان وتامل كند انج انعام كرده است بانسان از صحت بدن وسلامت اعضا انكاه نعمت ابنارا از براي هدايت او انكاه خلق اطعمه واشربه را دويم را از بهر او وانج الهام كرده است اورا از تدبيرات مفيده ودعوات مستجابه واجب كرداند اورا ان عامل وشوقي تام وطاعتي تامه به سعادت رحمت خداي در اخرت. فانا لك اللهم ان تجعلني من اهل الرحمة وان تشفعني باعلمتني وان تجعله يوم القيمة حجة لي واعلي وان تغفر لي خطيتي يوم الدين وان تقصمني بنور هداتيك بين درجات المخلصين وان تبلغني درجات الصادقين المخلصين وترزقني بجودك لما اكون به في دار الخلود من الآمنين وبعافيتك الابد من الفائزين وتوحلني في زمرة عبادك الصالحين برحمتك يا ارحم الراحمين واكرم الاكرمين والحمد لله رب العالمين والصلوة على خير الاولين والاخرين محمد وآله الطيبين الطاهرين.

عالم را اولی نیست بچند وجه اول آنک لازم آید پیش ازان ممکنی از دوامر محال یکی از وجوب ذاتی وقدم عالم لازم آید یا
امتناع ذاتی وانقلاب از امتناع ذاتی بامکان ذاتی لازم آید وابن نفی وثوق کند بحکم عقل بجواز وجوب وامتناع دوم حدوث ان امکان اگر
از برای امری ثابت باشد ممکن باشد وکلام در امکان ان عاید شود والا امکان باشد حدوث حوادث الا لامر نفی صانع لازم آید سیم حدوث
او اگر موقوف است بر حدوث امری سمی عاید شود دوران والا اختصاص حدوث او بان وقت اولی از غیران نباشد ودیگر
صحت مانیر بارک تعالی را در وجود عالم اولی نیست وجون وجود عالم وما یتوقف وجود ان از لا ممکن شدند قول شما باشاع ایشان از لا
باطل باشد وجواب ان است کی از ازلیت امکان عالم امکان ازلیت عالم لازم نیاید چه حادث بشرط انک حادث باشد امکان
ان از ازلیت مانع ثانی کنیف وازلیت او ممکن نیست لا ستحاله ازلیة الحادث من حیث انه حادث ومن می گویم در احرف من سطق
در حل مغالطات جواب این جواب گفته امد است وجون این شناختی بران کی مردم مختلف شدند درین مسله سبع مذهب
اول قول مسلمانان ویهود ونصارک ومجوس کی اجسام حادث اند بذوات وصفات دوم قول ارسطو واتباع اوکی قدیم اند
بذوات وبصفات الا انک حرکات فلکی هریک ازان مسبوق بدیگری لا الی اول سیم قول اکثر فلاسفه متقدم براسطو کی قدیم
قدیم است وصور واعراض ایشان هریک ازان مسبوق بدیگری لا الی اول واما عنصریات هیولی ایشان
اند بذوات ومحدث اند بصفات بعد ازان کفشد کی ذوات قوسه اجسام بزوان وکفشد کی اجسام بنوان اند وطایفه اول
اختلاف کردند در اصل اشیا وکفشد ان تراب است وکون ثلثه باقیه بتلطف وکفشد کی نار است وکون ثلثه باقیه بتکاثف وکفشد
کی بخار است وکون لطیفین بتلطف وکثیفین بتکاثف وکفشد کی آب است پس متحرک شدن وحرکت انجاب محوری کردکی
ببیت ان بر روی اب کفی منعاقد شدن واز ان بخار وهوایی مرتفع بس زمین از زبد متکون شد وسما از دخان وکفشد
کی آن اجرامی است جسمانی کرکت صلب وبسیط شابه اجراحلا نقار هر جزوی در جیزی معین ازان اولی جزو بس حرکت
ایشان دایما لازم امد بعد ازان ان اجرا را تصادمی مخصوص اتفاق افتاد ومتنافع شدند ببیت حرکات متقادم ایشان وسماوات
ساکن شدند وجون باستدارت حرکت کردند وباطن ایشان ملو بود از اجسام عارض شد مرتردیک را باشان جدا کی سخت
گرم شود ان آتش است ومردود را ازیشان جدا کی متکاثف وسخت سرد شود ان زمین است وقریب از آتش هوا ست وبعید
آب چه هوا لطف واسخر است از آب ومتولد شد ارکان از معادن ونبات وحیوان ببیت اختلاط عناصر اربعه ببیت
اختلاف حرکات اجرام فلکی ودیگران هم اختلاف کردند کفشد اجسام مرکب است از هیولی وصورت وهیولی قدیمت
وخالی بود از جمیت انکاه صورت جسمی دران حادث شدن وجسم متکون گشت وکفشد کی عالم متولد شده است از
امتزاج وزوظلمت قدیم دران قول ثنویه است وکفشد کی اجسام از وحدات مجزی قدیمه حادث شده است ودرحدث
راجون وضع واشارت عارض شود نقطه کردند وترکب خط از در نقطه است وسطح از در خط وجسم از در سطح جهارم
قول جالینوس وان توقف است در همه اقسام واما انک قدم الصفات محدث الذات باشند باطل است بدیهه وین کاه مشروع
است در براهین برهان اول اگر اجسام قدیم باشند یا متحرک باشند اگر در جیزی واحد باقی نباشد یا ساکن اگر باقی ماشند واول باطل
است بچند وجه اول آنک ماهیت حرکت اقتضاء مسبوقیت بغیر می کند وماهیت اول نفی مسبوقیت بغیر من کند پس از لیت حرکت
ممتنع باشد ومن می گویم این کی ماهیت حرکت مرکب باشد از جزی سابق وجزی لاحق ماینی دوام حرکت نیست در ضمن افراد متعاقبه
لا الی اول او رایت مراد از انک حرکت از لیست دوم اگر اراد ار فلک متعاقبات بودند لا الی اول پیش از هر حرکتی عدمی بودکی
کی از اول له وان عدمات مجتمع باشند در ازل ربا ایشان هیچ از وجودات نیست والا سابق تقادی مسبوق باشد بین مجموع وجودات
را اولی باشد ومن می گویم اگر باجتماع عدمات تحقق ایشان می خواهی باسرها ممنوع است این ممنوع است جه هیچ حسی نیست
کی رفع کند الا کی دران یکی از عدمات متحقق شود بوجود حرکتی کی عدم اوست بضرورت تعاقب ان حرکات لا الی اول
واگر باجتماع ایشان ان می خواهی کی هیچ ترتبی در بدایات ان عدمات نیست چنانک در نهایات ازاجتماع
بعضی وجودات باعدمات ان محذور مذکور سیم اگر هیچ چیز از حرکات حاصل نشود در ازل تا حاصل شود مسبوق بغیر باشد کل
حرکات را اولی بود باشد واگر مسبوق بغیر باشد ازل مسبوق بغیر باشد ومن می گویم هیچ چیز از حرکات جزی ازلی نیست بل حرکت
از انها حادث اند وتقدیم حرکت کلیت بتعاقب افراد جزی وان مسبوق بغیر نیست پس لازم نیاید کی حرکات جزی را اولی باشد
جهارم هرکاه کی زحل دور کند شمس سی دور کند پس بعدد دورات زحل اکثر باشد از عدد دورات شمس واگر از غیر خود تناهی
باشد برتناهی تناهی تناهی پس عدد هردو تناهی باشد ومن می گویم تضعیف الواحد الی غیر النهایه اقل است
از تضعیف اشی همچنین تا انک هردو غیر متناهی اند پنج تقدیر اد وار ماضیه کنیم از امروز الا الی اول حمله واز اس همچنین حمله انکاه

لازم اورا بعد ازان یابند کی بود مسئله دوم دو ادله دلیل اگر عقلی باشد بجمیع مقدمات ان اگرچه قطعی باشد لازم ان قطعی
باشد ولا نه چه فرع اقوی از اصل نباشد واگر نقلی باشد بجمیع مقدمات محال باشد چه صدق رسول الیه ست ازان واثبات ان بقول او نتوان
کرد بسبب امتناع دور واگر مرکب باشد از عقل ونقل امتحت مراد از دلیل نقلی وخلاف کرده اند در انک مفید یقین هست یا نه مانع کفت تمسک
بان موقوف است بر نقل لغت وروات ان احاد اند وغیر معصوم بر تقدیر تعذر وتعارض تواصول ایشان حروف اند یا جاد وفروع بیناتی ایشان تصحیف
اند وبر عدم اشتراک ومجاز وخصوص واضمار وخبانک لا اتتم یوم القیمه وتبین الله لکم ان تضلوا له لا الا اول حرف من یابد کرد ودر ثانی اضمار دید
عدم تعذر وتاخیر وتخصص وناسخ ومعارض سمعی وعقلی واین امور همه ظنی اند وموقوف بران اولی باشد تا نک ظنی باشد وبر تک دلیل
تقلی کاه باشد کی متعذر شود بان الخ نفی این احمالات کند وجود ان بتواتر بداند وحسد مفید یقین باشد مسئله سیم
در حدوث عالم وعالم نزد متکلمان هر موجودی است سوی الله تعالی وبحقیق ان اینست کی موجود یا واجب است لذاته اگر قابل
عدم نباشد وهو الله سبحانه وتعالی یا ممکن لذاته اگر قابل عدم باشد وان یا متغیر باشد اگر قابل اشارت حسی باشد بانک او احتجاب
یا انجاب یا حال در متغیر اگر محض شود یا وجنانک اشارت یا حرکت عین اشارت باشد بان دیگر جون لون یا متلون بوجون آب یا کون
یا نه متغیر ونه حال در متغیر ومتغیر جوهریست اگر قابل قسمت باشد جسم باشد والا جوهر فرد ومعتزله کفتند جسم ان است کی طول عرض
عمق باشد واقل ان هشت جزو است ونزد ما اقل ان در جزو وتراع لغوی است وحال در متغیر عرضی است وان یا مشروط باشد بحیز
یا نه وکون لذات است وان حصول جوهریست در جیز وذات جهاریست حصول جوهر در جیزی بعد از حصول او در دیکری وحرکت
است در بعد از حصول او در انک بود وسکون است وحصول دو جوهر فرد در جیز اگر بحیثیتی باشد کی ممکن بود کی ثالثی میان ایشان متوسط
کردد آنرا ان بود والا اجتماع ومشهور نزد متاخران ان است کی حصول جوهر در جیزی معین مثلا است بحیثی تمام باوکی موجب ان است
کی او حاصل باشد دران وعلت راکون نام نهادند ومعلول راکائنیت وابن باطل است چه معنی تمام عرضی نجوهر حصول است
در جیز لذات بتبع ان پس اگر تعلیل کنند حصول جوهر در ان معنی کی تمام باشد باوهریکی از ایشان مانع ان دیکر باشد ودر نسخه دیکر از اصل
تمام ان معنی بجوهر اگر متوقف باشد بر حصول جیز جوهر در ان جیز معین دور لازم اید بحجت توقف ان حصول بران معین واگر متوقف باشد
امکان حصول علت بدون معلول باشد ومن می کویم اگر بتوقف وجوب تا خر متوقف از متوقف علیه می خواهی لازم نیاید از عدم توقف
امکان حصول علت بدون معلول واگر بان عدم وجود او در ان خواهی بدون ان لازم نیاید از توقف دور واما انچ نه متغیر باشد ونه حال
در متغیر نزد اسفه اثبات ان کردند ومتکلمان انکار ان می کنند واتری نشه ایشان ان است کی اگر جیزی باشد کی این شان او باشد
مشارک بارک تعالی باشد بین شان واز لم اند انحاد ایشان در ماهیت وجوب ممکن وامکان واجب واین ضعیف است چه هردو
ماهیت مختلف مشترک اند در سلب غیریت ایشان از ایشان ودر صفاتی بثبوتی چنانک هردو ضد اند یا خلاف اند وانجا ظاهر شود کی لازم نیاید
از حدوث اجسام واعراض حدوث عالم یا اکثا جمله متکلمان بانک واما محدوث یکبار او را تقدیر مسبوق بعدم کنند یکبار مسبوق بغیر نزد فلاسفه
کفشد اقسام تقدم بخ است اول بتقدم بعلیت جون تقدم حرکت اصبع بر حرکت خاتم چه عقل حکم می کند کی نور از شمس است
وحرکت خاتم از حرکت اصبع متولد نه عکس واین تقدم نه بزمان است چه ایشان مع اند بالزمان چه در زمان حرکت اصبع اگر خاتم در جیز خود باشد
تر اخر جسمین لازم آید دوم تقدم بذات جون تقدم واحد بر اثنین چه اثنین بر احد مفتقر است نی عکس وهیچ علیت میان ایشان نیست
سیم تقدم بشرف جون تقدم ابوبکر بر عمر رضی الله عنهما جهارم تقدم برتبت حسی جون تقدم امام بر ماموم یا عقلی جمز بتقدم
جنس بر نوع جون میر اجنس اعلی کنیم پنج تقدم بزمان جون تقدم اب بر ابن یعنی بزد در زمانی حاصل شد وپسر در زمانی بعد
ازان وسرا د از تقدم عدم عالم بر وجود او اول نیست چه عدم علت وجود نشود ومعلول با علت باشد بزمان ونه دوم چه با تفاق
این تقدم بابت است چه ممکن لذاته استحقاق الا استحقاقیت وجود دارد استحقاق او وجود را بیزمت ومابالذات پیش ازما
بالغیر باشد وتمثالث ورابع واین ظاهرست تقدم بزمان نامند واو متحقق نشود الا باتحقق زمان بس الزم این ارتقدم عدم عالم
بر وجود او را لازم زمان تقدم حرکت جنابت از لواحق ان است وتقدم جسم چه حرکت از لواحق است والزم این از حدوث عالم
قدم آن ونه همچنین مراد از تقدم غیر بر عالم اول نیست باتفاق چه عالم ممکن است لذاته واجب است لوجوب علته دایم است بدوام
از تردد ملا ونه ثانی وثالث باتفاق ونه رابع چه باتفاق متنعی است وحکمت انک ممتنع نیست عقلا وجود موجودی که الی عالم دهر دو
دایم باشد انها وابدا وخاصی ازان تقدم عالم لازم اینه انک بارک تعالی زمانی باشد وانک زمان نیز زمانی باشد وجواب ان است
کی تقدم را تعمق سابق است جون تقدم امس بر یوم چه معلوم نیست چه اجزا زمان مع نیستند در وجود ونیز متشابه اند ونه بذات از
برای انچ کفتیم ونه بترتب در رتبت ونه بزمان والا هر زمانی در زمانی باشد لا الی نهایه واین محال است چه مجموع ان از نه امس ان متقدم است
بر یوم ان امس او در زمانی باشد خارج ازان انجر انک ظرف است وداخل باشد دران چه او ماحوی است ازان از نه انکاه کفته صحت وجود

عالم را

تطبیق کنیم طرف متناهی از احدی الجملتین در وهم بر طرف متناهی از آن دیگر و مقابله کنیم هر فردی را از یکی از ایشان با نظیر او از آن دیگر اگر تمام شود یکی از ایشان از آن دیگر پس یا باشد نه یا غیر او چون شی با غیر او و اگر تمام شود متناهی باشند و آن دیگر زاید است بر مقدار که متناهی پس او نیز متناهی باشد ∴ و منع می کنیم جمله ناقصه از طرف مبدا منقطع نیست تا شروع در نفی شی با غیر او چون شی باشد نه با غیر او که از او ناقص نیز از او زاید باشد چنانکه در مراتب اعداد از واحد الی ما لا یتناهی و از عشره الی ما لا یتناهی چون تطبیق کنیم یکی از ایشان بر آن دیگر **ششم** اگر ادوار ماضیه غیر متناهیه باشد وجود یوم موقوف باشد بر انقضا ما لا نهایه له و موقوف بر محال محال باشد ∴ و منع می کنیم انقضا ما لا نهایه له محال است و نزاع در آن نیست چه نزاع در انقضا ما لا بدایه له است ∴ و دوم هم باطل است چه سکون وجودی است و هر چه وجودی ازلی باشد زوال آن ممتنع بود پس ازلی نباشد و اگر گفتمی که هر چه ازلیست زوال آن ممتنع است لازم آمدی که عدم ازلی نبودی پس وجود پس ازلی بودی و از این جهت محتاج شدیم با ثبات آنکه سکون وجودیست ∴ فلاسفه گفتند سکون عدم حرکت است عما من شانه ان تحرک ∴ دلیل یا آن است که تبدل حرکت بسم و احد سکون و بالعکس انتفا آن کند که یکی وجودی باشد چه رفع عدم ثبوت است پس آن دیگر وجودی باشد چه حرکت حصول است در حیزی مسبوق بحصول در دیگری و سکون حصول است در حیزی مسبوق بحصول در آن پس اختلاف ایشان بسبب غیریست و این وصفی عرضی است که منع اتحاد ماهیت نکند پس لازم آید که هر دو وجودی باشند ∴ و منع می کنیم حرکت و سکون متقابلان اند تقابل ضدین یا تقابل عدم و ملکه و بدیهه حاکم است باختلاف ضدین در تمام ماهیت و همچنین عدم و ملکه ∴ و دیگر مسبوقیت بغیر وصفی عرضی است مابه الاشتراک را و وصف عرضی مابه الاشتراک ذاتی ماهیتی باشد که مرکب باشد از هر دو ∴ و از آن جهت گفتیم که هر وجودی ازلی زوال آن ممتنع است چه موجود قدیم اگر واجب باشد لذاته زوالش ممتنع باشد و الا او را موثری موجب بذات باشد چه فعل مختار مشروط است بقصد بایجادی که موقوف است بر عدم و واجب بذات دفعا للتسلسل پس تاثیر او اگر متوقف بر شرطی نباشد لازم آید وجوب دوام اثر بوجوب دوام او و اگر متوقف باشد آن شرط موجب باشد بذات و واجب لما ذکرنا و مطلوب لازم آید از برای الخ گفتیم ∴ و از آن جهت گفتیم که زوال سکون ممتنع نیست بدو وجه **اول** آنکه خصم می گوید اجسام فلکی واجب الحرکه است و عنصری جایز الحرکه و اجسام نزد او منحصرست درین هر دو **دوم** آنکه در متحیزی جایزست خروج او از حیز او چه اگر بسیط باشد طبایع اجزا آن متساوی باشند و بر هر یکی از متساویان درست باشد الخ بر دیگری درست باشد پس بر ما علی الیمین درست شود که محاذاه کند با الخ یسار محاذی او بود و بالعکس و اگر مرکب باشد کلام عاید شود بهر یکی از بسایط آن و چون خروج او از حیز او جایز باشد و عند الخروج عن حیزه سکون زایل شود پس زوال سکون جایز باشد ∴ اگر گویند حیز حیثیت که اشارت جسم کرد ∴ … حیز اگر معدوم باشد یا موجود که امکان اشارت حسی بآن نباشد ممتنع باشد حصول جسم موجود مشار الیه در آن ∴ و اگر موجود باشد مشار الیه بود از دو وجه ∴ اگر بانتقال باشد جسم باشد پس هر جسمی در جسمی باشد یا بطریق حلول و تداخل اجسام لازم آید یا بطریق مماسه و لازم آید که هر جسمی مماس دیگری باشد و لازم آید وجود اجسامی غیر متناهی و ما انکار آن می کنیم ∴ و اگر منقسم باشد عرضی باشد پس جسم حاصل باشد در عرضی که حاصل باشد در جسمی و دور لازم آید و حرکت جسم عبارت باشد از انتقال از عرضی بعرضی و آن محال است و چون حصول جسم در حیز ممتنع شد تقسیم که مبنی بر آن بود ممتنع باشد ∴ پس اگر گویی حیز و مکان یا امری ذهنی است چنانکه متکلمان گفتند یا بعد مجرد از ماده چنانکه … افلاطونیه گفته اند و جسم بعد که ماده دیست … در ماده پس معنی حصول جسم در مکان نفوذ بعد او باشد در بعد مجرد ∴ و دلیل گفتند بر آنکه مکان بعد مجردست بچند وجه **اول** آنکه ما چون آب را خالی از اجسام فرض کنیم دانیم که میان دو طرف او بعدیست پس مکان آن بعد مجردست **دوم** ما سکون حجر را … در آب … دانیم با تبدل سطح محیط پس اگر مکان سطح محیط بودی آن حجر متحرک بودی پس مکان او آن بعدیست که بعد او در آن نفوذ کرده **سیم** می دانیم که میان دو طرف اناء بعدیست و جسم نیست و الا عالم ملا باشد و حرکت اجسام ممتنع و بعد جسم نفوذ می کند در آن پس مکان بعد باشد ∴ در جواب گوییم که اول باطل است چه معدوم در خارج ممتنع باشد حصول جسم موجود در خارج در آن و موجود در خارج تقسیم مذکور عاید شود در آن ∴ و دوم باطل است بچند وجه **اول** آنکه طبیعت بعد اگر قبول حرکت کند و هر حرکتی از مکانی است بمکانی پس هر مکانی را مکانی باشد و اگر قبول حرکت نکند جسم قبول حرکت نکند بسبب مقارنت چیزی که با او قبول حرکت نکند ∴ پس اگر گویی که منافی که شرط قبول بعد مر حرکت را آن است که ماده با او باشد ∴ در جواب گوییم ماده را اگر در ذات بعدی باشد ممتنع باشد حلول بعد در آن و الا حرکت لذاتها بر آن ممتنع شود بنا بر آنکه هر بعد را در حصول … ذات خویش بعدی را استدعا نباشد حرکت لذاتها بر آن ممتنع باشد و ممتنع شود بر بودن ماده شرط قبول بعد حرکت را ∴ و منع می کنیم لازم بنا بر او عدم قابلیت بعد حرکت را عدم … جسم … **دوم** آنکه بعد اگر منقسم باشد ماده مجرد ممتنع باشد و الا حلول او در ماده ممتنع باشد ∴ و منع می کنیم لازم بنا بر عدم انقسام آن بعد خود امتناع حلول او در آن **سیم** آنکه اگر مکان بعد بودی و مکعبی را بعدی دیگر است لازم آمدی بر اصل بعدین و جواز تداخل مثلین را که ذراع واحد در ذراع باشد ∴ و منع می کنیم اگر باجتماع مثلین نفوذ اضعف در دیگری می خواهیت و بآنکه ذراع واحد

در ذراع باشد

در دو ذراع باشد از دو بار عدد ذراعین بر واحد محال از ایشان هر دو و لازم نیاید ∴ و اگر بایشان هر دو غیر این دو می خواهیت ممنوع است آنگاه حصر مسلم نداریم چه جسم در حال حدوث نه متحرک است و نه ساکن بجهت عدم حصول او پیش از آن در حیزی ∴ بعد از آن ادله که دال است بر بطلان قسم اول معارض است بآنکه امتناع حرکت در ازل اگر لذاتها باشد واجب باشد که از لیتها نیز اصلا و اگر لغیرها باشد آن مانع اگر واجب باشد لذاته همچنان باشد و اگر واجب باشد لغیره کلام عاید شود در آن و متسلسل شود یا منتهی بواجب الوجود لذاته و لازم این امتناع زوال آن مانع پس اگر گویی آن مانع مسمی ازلیست چه امتناع مسبوقیت بغیر است که حرکت مقتضی اوست و آن زایل است در لا یزال ∴ در جواب گوییم تردید مذکور عاید است در مسمی ازل که او واجب است لذاته یا لغیره ∴ آنگاه مسلم نداریم بطلان قسم ثانی و نه آنکه سکون ثبوتی است و نه آنکه قبول احدی الحالتین بالاحرکت انتفاء آن کند که یکی ثبوتی باشد ∴ و از اینجا که معنی آن می کند جنبیم و جه است **اول** آنکه نزد شما امتناع حدوث حوادث در ازل مقبول باشد بصحت و امتناع ثبوتی نیست و الا موصوف بآن ثابت بودی و صحت نیز ثبوتی نیست و الا امکان را امکانی بودی و متسلسل شدی **دوم** آنکه پیش از حدوث حوادث خدا عالم نبود بوجود آن و نزد حدوث آن عالم گشت بآن با امتناع حدوث وصفی در ذات او تعالی **سیم** آنکه پیش از حدوث عرضی معین در جسم محل آن نبود و نزد حدوث آن محل آن گشت پس لازم آید که او را عرضی دیگر باشد چه اینکه او محل از عرض است نفس ذات او نیست و نه نفس آن عرض بجهت امکان تعقل ایشان با شک در آنکه یکی حال است و دیگری محل و کلام عاید شود در آن و متسلسل گردد ∴ مسلم داشتیم چرا سکون ثبوتی باشد اما آنکه حرکت حصول است در حیز ثانی ∴ گوییم نزد حصول در حیز ثانی حرکت منتهی می شود و بجانب شی غیر آن بنا شد بر آنکه حرکت انتقال است از حیز اول بدوم ∴ بعد از آن مسلم نداریم که وجودی ازلی زوال او ممتنع است چه گاه باشد که ممکن باشد و ناشی از علت موجبه در آن موقوف باشد بر شرطی عدمی و عدمی زوال آن جایزست باتفاق آنگاه آن منقوض است بزوال علم او تعالی بآنکه عالم موجود خواهد شد ∴ و بزوال صحت ایجاد عالم از و ابتدا ∴ و بزوال حکم مرفوع بنسخ بآنکه اینها امور ازلی اند ∴ آنگاه مسلم نداریم که زوال هر سکونی ممکن است چه گاه باشد که اختصاص بعضی اجسام با حیاز ایشان واجب باشد ∴ و اما آنکه هر جسمی در دو جانب فرض کرده می شود ∴ گوییم این انتفا نفی جوهر فرد می کند پس باطل باشد با دله که مثبت آن است ∴ در جواب گوییم ما را حاجتی نیست بتغییر حیز چه هر جسمی که صحت آن داشته باشد که با و اشارت کنند بآنکه او اینجاست یا آنجا اگر گونه کذلک ساکن شود ساکن باشد و الا متحرک و این کافیست در مطلوب و جسم در اول حدوث وارد نشود چه کلام در جسم با ثبت و اما آنکه صحت حرکت ازلیست ∴ گوییم از پیش رفت که از ازلیت صحت صحت ازلیت ∴ لازم نمی آید ∴ و منع می کنیم در مغالطات نقض بیان کردیم که لازم نمی آید ∴ و اما نقوض سه گانه احدث الحالتین بالاحرکت نقوض غیبت بر معتقد بدیهیت و متحقق جواب نباشد ∴ و منع می کنیم مقدمه بدیهیت منقض نشود ∴ و اما آنکه حرکت انتقال است ∴ گوییم نزد انعدام حصول در حیز اول واجب شود حصول در حیزی دیگر و حرکت را هیچ معنی نیست الا حصول ثانی در آن عدم حصول اول ∴ و اما آنکه تاثیر علت موجبه گاه باشد که متوقف شود بر شرطی عدمی ∴ گوییم این محال است چه نزد زوال آن شرط اگر علت موثر باشد پس شرط نبوده باشد و الا موثر او معلول آن عدم باشد پس عدم علت اثر وجودی باشد ∴ و اما نقوض ممنوع اند چه تغییر در نسبت اضافات است و ایشان وجودی در اعیان نیست ∴ و اما تقابل جواب هر متحیز که ضرورتست **برهان دوم** هر جسمی متناهی القدرست و هر چه متناهی القدرست محدث است ∴ اما اول بدو وجه **اول** آنکه اگر اجسام غیر متناهی باشند فرض کنیم خطی متناهی موازی خطی غیر متناهی پس چون میل کند از موازاه بمسامته حادث شود در خط غیر متناهی نقطه که او اول نقط مسامته باشد و این محال است چه هر نقطه که در خط غیر متناهی است مسامته با آن بعد از مسامته باشد با نقطه که بالا آن نقطه بود ∴ و منع می کنیم … حصول نقطه که اول نقط مسامته باشد در خط غیر متناهی و الا زاویه که حاصل شده باشد بسبب میل خط متناهی از موازاه بمسامته قابل قسمت نبوده باشد ∴ بعد از آن گوییم الخ یاد کردیت انتفاء عدم تناهی ابعاد کند چه اطول خطی که مفروض است نزد شما محور عالم است پس چون خطی موازی او فرض کنیم که میل کرد از موازاه بمسامته زاویه که حاصل باشد بسبب این میل منقسم باشد در خط زاویه که اخیر از آن باشد مسامت نقطه باشد بالای نقطه که طرف محور بود و ترتیب اینجا ابعادی باشد که فرض کرده شود و در آن نقطه الی غیر النهایه **دوم** آنکه خطی غیر متناهی فرض کنیم در وسط آن دو نقطه … پس خط … متناهی باشد از جانب … و غیر متناهی از جانب … خط …

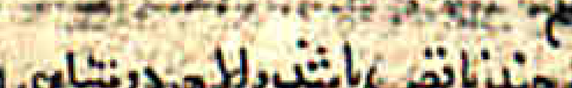

و همچنین پس خط … انقص باشد از خط … بمقدار … و آن … مثلا آنگاه منطبق کنیم … اول از احد الخطین بر … اول از ثانی و … بر ثانی و هلم جرا پس اگر متفاوت نشوند زاید چند ناقص باشد و الا هر دو متناهی شوند لما عرفت ∴ و اما دوم بجهت آنکه هر متناهی القدرت جایز باشد عقلا که از او زیاده از آن بودی یا انقص پس اختصاص او بآن قدر دون الانقص و الازید مرجحی محتاج باشد و الا امکان مترجح شده باشد لا لمرجح و فعل مختار محدث باشد الخ از پیش رفت ∴ و منع می کنیم لا نسلم لزوم المرجح

بلا مرجح **برهان سیم** انک اگر جسم ازلی بودی حرکت او ازلی بودی پس حرکت معیّن چه هر موجودی که شارالیه است حسّا یا انک
اعتباط یا بالایجاب است یکی چنین باشد و زوال ازلی ممتنع است باید از پیش وقت پس حرکت بود ممتنع بودی وجواز حرکت او ثابت
شدی ∴ و من می گویم معنی ازلی دایم است // الی آخره اول پس معنی انک اگر جسم ازلی باشد در ازل محض باشد متحرک معیّن آن باشد
که اگر جسم دایم باشد // الی آخره اول حصول او در حرکت واحد معیّن باشد دایما و این معنی سکون است ∴ و ذات ممنوع است بلکه دایما حصول
او در موضعی معیّن باشد بالعیان یا علی البدل یعنی در حرکتی در حرکتی معیّن باشد انک حاصل بودی در آن پیش ازان **برهان چهارم**
هرچ ماسوی موجود و بحسب ممکن است لذاته و هرچه ممکن است لذاته محدَث است ∴ اما اول بحجت انک اگر
دو واجب باشد بوجوب ذاتی متشارک باشند در وجوب ذاتی و متباین بتغیر پس ترکیب هر دو ازامر مابه المشارکه و مابه المباینه و هر مرکب
مفتقر بودی بغیر او بحجت انفتار او بغیر خویش و هرچ مفتقرست بغیر خویش ممکن است لذاته ∴ و من می گویم شاید کی وجوب و تعیّن در وصف
عرضی باشد مر ماهیّت بسیطه را ∴ و اما دوم بحجت انک هرچ ممکن است لذاته مفتقرست در وجود خویش بموثری چه ماهیّت او قابل وجود
و عدم است پس ممنع باشد حصول احدی از یشان الا بمرجحی ∴ و هرچه مفتقراست موثر محدث است چه انفتار ان با ممتنع است یکی در حالت
بقا آن باشد بحجت امتناع انجاء موجود بی ان با در حال حدوث او باشد یا در حال عدم او و بر هر تقدیر حدوث ان واجب باشد و این
اقتضا حدوث هرچه ماسوی ذات و احدست تعالی از اجسام و اعراض و عقول و نفوس و هیولی می کند و افادت و حدوث واجب لذاته ∴ پس
اگر کوینه و وجوب ذاتی وصفی سلبی است و اشتراک در وصف سلبی افادت ترکب نکند بحجت اشتراک هر دو ماهیّت بسیط در سلب با عدا یشان
از یشان ∴ و دلالت می کند بران بعد وجه **اول** انک اگر وجود کی بودی مشارک سایر موجودات بودی در وجود و مخالف ان بماهیّت پس
ماهیّت او یعنی وجود او باشد و اضاف ان بوجود اگر ممکن باشد وجوب ذاتی ممکن باشد لذاته پس واجب لذاته اولی باشد که ممکن
باشد و اگر واجب باشد وجوب اضاف بان غیر وجود او باشد و تسلسل لازم آید ∴ و من می گویم لازم نیاید از انک وجوب ذاتی ممکن باشد
لذاته یکی واجب لذاته ممکن لذاته باشد چه معنی کون الشی واجبا لذاته ان است کی حصول وجوب او ذات او را باشد و این منافی ان نیست
کی حصول وجوب ذات وجوب را نباشد بل ذات مستلزم وجوب را باشد **دوم** انک اگر ثبوتی باشد تمام ماهیّت واجب نباشد چه ما حکم بران
می کنیم بوجوب و موضوع غیر محمول است ∴ و دیگر وجوب واجب معلوم و حقیقت او غیر معلوم و جزئی ازان ماهیّت هم نباشد چه ممنع است کی
واجب مرکب باشد ∴ و خارج ازان بناشد بان و الا مفتقر باشد بان و ممکن لذاته پس واجب لذاته ممکن باشد لذاته **سیم** انک ممتنع صادق است
شود بر ذات واجب ان // الوجود پس وجودی کی محمول است بر الوجود ممتنع است یکی وجودش باشد اضاف معدوم بوجود ∴ و من می
گویم باشد کی بول وجوب بر وجوب عدم و وجوب وجود باشد اشتراک یابد ∴ و بتغیر هم وصفی سلبی است باختلاف در وصف سلبی انجاب
ترکب نمی کند ∴ و دلالت می کند بران بعد وجه **اول** انک تعیّن هر تعیّنی غیر تعیّن متعیّنی دیگرست پس افراد تعیّنات متباین
باشند در ماهیّت تعیّن و مخالف سعینات ایشان پس هر تعیّنی را تعیّنی بودی پس اگر ثبوتی باشد تسلسل // الزم اید **دوم** انک اگر زاید
باشد بر ذات متوقف شود بر اختصاص هر ذاتی بان بر سایر ذوات کی بر توقف است بر تعیّن آن و این دورست **سیم**
انک اگر زاید باشد بر ذات شی واحد مرکب باشد از ذات و تعیّن و هر یکی از یشان از دو دیگر و هم جزا پس واحد اعداد غیر متناهی
باشد و این محال است چه واحد عدد نباشد ∴ و دیگر هر کثرتی در ان واحدست ∴ لکن ان واحد او را تعیّنی است پس واحد واحد نباشد ∴
چهارم انک حیثیّ تعیّن ان است کی این او نیست و این سلبی است ∴ انکاه این مرکب الزم است در واجب واحد بجزء وجه **اول** انک
کون الثلثة فردا و الاربعة زوجا واجب است لذاته و ترکب مذکور لازم اید ∴ و من می گویم این ترکب از تعدد واجب لذاته لازم اید و مدعی لزوم
ترکب بر تعدد واجب واحد **دوم** انک واجب الوجود لذاته مشارک واجب الوجودست لغیره در مسمی وجوب و بیان است بتغیر خویش
سیم انک او مشارک سایر موجودات است در وجود و بیان ایشان است در تعیّن الی آخر یا ذکر کردیم ∴ انکاه مرکب کاه باشد کی واجب باشد
لوجوب جزئه معا ∴ و اما انک هر ممکنی مفتقرست بموثری ممنوع است روز نباشد کی دلیل اثبات صانع باشد ∴ و اما انک ممکن مفتقر
نیست موثر در حال بقا او مفروض است کی نقدار معلول علت و مشروط بشرط در حال بقا هر دو بعالمیت باری تعالی چه ان معلّل است
بعلم ابدا انک هر دو قدیم اند ∴ و بانک ما کاه بقا شی خواهیم بر وجود او یا عدم او دیگر بار و بجود او نفس حصول است در زمان ثانی چه اگر زاید
باشد حاصل باشد در ان زمان و متسلسل شود و بقا او بر عدم او اگر زاید باشد بر دو لازم اید قیام موجود بمعدوم پس ایراد کاه باشد کی متعلق شود
بشی در حال بقا او ∴ انکاه معارضه کنند بحجت وجه **اول** انک عدم فعل ثانی وجود است و عدم فاعلیّت ثانی وجود ان پس ممتنع باشد کی
عدم سابق شرط کون الفعل فعلا و الفاعل فاعلا باشد پس این هر دو ممکن الفتح باشند بودن عدم سابق **دوم** انک اثر در حال بقا ممکن
است چه کون الماهیه من حیث هی قابله للوجود و العدم لازم است و هر ممکنی مفتقرست بموثر **سیم** انک حدوث وجود مسبوق
بعدم است و این سبوقیّت صفت وجودست پس متاخر باشد از وجود کی متاخرت از ماباشد موثر وجود ان کی

متاخرت

متاخرست از احتیاج او موثر کی متاخرست از علت احتیاج پس اگر حدوث علت حاجت باشد یا جزوان یا شرط ان لازم اید متاخرشی از
نفس خود و هر اب پس حدوث را هیچ اعتبار نباشد در احتیاج اثر موثر **چهارم** انک امکان عدم اگر ممنوع باشد موثر عدم هم محتاج شود
بان و شی در حال اسمر او مفتقر موثر بود باشد و اگر ممنوع نباشد امکان وجود ممنوع نشود باشد چه ماهیّت ممکن در حالت وجود و عدم
یکیست **پنجم** انک جمیع ممکنات حسنات است بر واجب او بجود پس اگر واجب از ازل مستجمع شرایط موثریّت باشد از دوام او دوام اثر او
// لازم اید و تاثیر موقوف بر حدوث شرط باشد و اگر مستجمع نباشد تاثیر او متوقف شود بر ادراک حادث و کلام عاین شود و مسلسل
کردد **ششم** انک اگر محدَث را فرض کنیم کی بذات خود حادث شد قطع کنیم باستغنا او از موثر چه متفرع بذات خود ممتنع باشد استناد او بموثر
خارجی و اگر فرض کنیم او را کی باقی باشد و نسبت وجود با وجود نسبت عدم باشد با وقطع کنیم باحتیاج او بموثر این دالست بر انک علت
حاجت امکان است **هفتم** انک محدَث را وجود بیت حاصل از عدمی سابق و انک وجود او مسبوق است بعدم چه ان واجب است لذاته بل وجود
نیست چه ان نفی محض است و مناقض حصول تاثیر دنه انک وجود او مسبوق است بعدم چه ان واجب است لذاته بل وجود اوست
// من حیث انه وجود الا واجب مفتقر بودی بموثر بل من حیث انه وجود ممکن **هشتم** انک ترتیب اربعه در وضع خمسه ممکن ان لذاتها بحجت
احتیاج ایشان بان ماهیّت پس ان معلول او باشد یا امتناع انفکاک ادا ان پس حوار دوام اثر بدوام موثر باشد ∴ انکاه دلیل شما منقوض است
بانک حق تعالی علت علم و قادرست بقدرت چه اگر علم او واجب باشد لذاته و اینز واجب است لذاته پس دور واجب یا فته باشد و قدوه
اولی کی هرچه ماسوی موجود و احدست ممکن است باطل شود و اگر ممکن باشد واجب باشد لوجوب ذاته و لازم اید کی اثر موثر هر دو دایم باشد
مقدمه ثانیه کی هر ممکنی لذاته محدث است باطل شود ∴ در جواب گوییم اما انک وجوب امریست ثبوتی است بحجت انک ان تا انک وجودست
و ممتنع باشد تا انک شی بنقیض خود ∴ بحجت انک نقیض // الوجوب است کی محمول است بر ممتنع کی معدوم است و بر ممکن خاص کی شاید کی
معدوم باشد و محمول بر معدوم معدوم بود و نقیض معدوم موجود و من بر اول نحن گوییم کی وجوب در ممتنع تا انک عدمست چنانک در واجب تا انک
وجودست ∴ و بر دوم کی صادق سلب وجوب است از ممتنع و ممکن خاص نه حمل // الوجوب بر یشان ∴ و در وطن ثابت شده است کی سالبه
بسیطه اعم است از موجبه معدوله پس اول مسلوم ثانی بناشد ∴ و اما معارضات معارض است بانک وجوب اگر عدمی بودی شی در خارج
واجب بودی ∴ و من می گویم کی این اقتضا وجود اضافات می کند چون فوقیت و تحتیت و توالی نیستی بان و بر دستی ما جواب گوییم ازان
معارضات یعنی اولیه سه گانه بر انک وجوب عدمیست ∴ و اما انک تعیّن امریست ثبوتی بحجت انک این انسان مشارک ان انسان است
در ماهیّت مخالف اوست در تعیّن پس تغیر عین ماهیّت باشد و از جزویت از ماهیّت معیّنه و او ازان روی کی ماهیّت معیّنه است
موجودست و هر موجود موجود باشد ∴ و بحجت انک تعیّن این اگر عدمی باشد بناشد الا عدم تعیّن آن پس تعیّن ان اگر عدمی باشد تعیّن
این عدم ان عدم باشد پس ثبوتی باشد و اگر ثبوتی باشد و تعیّن این مساوی تعیّن ان است و تمام ماهیّت پس ثبوتی باشد ∴ و من می
گویم اینک ما مفهومی را کو یم کی او نفس وجودیست معنی ان نیست کی او نفس وجودست و الا ما هیات مختلفه موجود مخالف باشند بوجود یا تشارک
در ماهیّت بل معنی او ان است کی او مفهومیست کی شاید کی وجود خارجی او را عارض شود ∴ چون معنی وجود کی دانستی معنی عدمی دانستی
و دانستی کی لازم نیاید از انک شی عدمی باشد کی عدم امریست دیگر باشد ∴ و جواب از معارضه اولی ان است کی ماهیّت چون تعیّن بان منضم شد
سبب نشود هر یکی از یشان بان دیگر بوده باشد و در باشد و متسلسل چه ماهیّت هر یک از یشان سبب تعیّن ان دیگرست بر این جواب بقیت معارضات
بیرون اید ∴ و من می گویم جواب معارضه مانیه بان برون نمی اید بر جواب اوان است کی اختصاص ذات تعیّن خویش متوقف نیست بر تعیّن
خود چنانک اختصاص ذات بوجود خویش موقوف نیست بر وجود خود ∴ و ثالثه بر جواب اوان است کی واجب را چون صفتی عارض نشود
ابدا ان متعدد باشد ∴ و نه رابعه بر جواب او ان است کی گوئیم لیس ذلک امریست کی لازم بیرون است نه نفس تعیّن ∴ و اما انک کون الواجب
زوجا واجب است لذاته گوییم مراد از واجب الوجود لذاته موجودیست مستقل بذات خود و لو احق ماهیات چنین بناشد ∴ و اما انک واجب
لذاته مشارک واجب لغیره است در مسمی وجوب گوییم لکن بمباین است بتعیّن سلبی ∴ و من می گویم بمباین است بتعیّن و ان بتغیر
و اما انک مشارک موجودات است در وجود گوییم این اقتضا مغایرت وجود کند ذاتها بوجود مخصوصه را و ما قایلیم بان لکن مسلوم ان است
کی ماهیّت علّت وجود باشد با دوام هر دو و این بسه مقدمه باطل است ∴ و اما انک مرکب کاه باشد کی واجب باشد لوجوب جزئه معا
لذاته ممتنع است کی واجب شود لوجوب غیر خواه خود باشد ان غیر و خواه خارج ∴ و دیگر کلام عاین شود در هر دو جزو کی واجب اید و لازم اید
مرکب هر یک از یشان از اجزای غیر متناهی // و اما دوجزیی کی متعیّن کی انفتار بانیت نمود ∴ دلیل ما اقوی ازان است چه موثر حال البقا ممتنع است
کی از اثری صادر نشود پس صادر از او کار پیش حاصل نزده باشد لازم اید تحصیل حاصل و الا باثیر موثر در حادث بوده باشد ∴ و اما اجوبه مفصله
انها مذکورست در مطولات ∴ و من می گویم کو تحصیل حاصل ایجاد و جیزت بی خواص و در زمان ثانی کی حاصل بود در زمان اول و اکثری کی این محال
است و اکر ایجاد و جیزت حاصل در زمان ثانی در عین ان زمان جز اکثری کی اجتماعیین است ∴ و اما جواب ازان کی باری تعالی عالم است

بعلم وقادر بقدرت دشوارست برهان پنجم اگر جسم قدیم باشد قدم او اگر عین کونه جسما باشد معلوم باشد بضرورت چه کونه جسما همچنین است واگر غیر
او باشد اگر قدیم باشد متسلسل شود واگر حادث باشد قدیم حادث باشد ومعارضه بکنند بانک او حادث باشد چه کونه حادثا وجود حاصل است وعدم
سابق پس ممکن باشد جهل بعدم سابق با علم بوجود لاحق وکونه قدیما نفس وجود اوست واین جدلیست ومن می کویم ضعف اصل وجواب خافی
نیست وقایلان بقدم حجت کفتند بچند وجه اول انک جمیع ممکنات مستندانند بواجب الوجود پس هر چیز کی ابد باشد ازان در موثریت
او اگر حاصل نباشد در ازل پس حدوث ان اگر متوقف نباشد بر موثریت ممکن را بیابد لا عن موثر واگر متوقف باشد کلام عاید شود دران ومتسلسل
کردد واگر حاصل باشد اگر حصول اثر با ان واجب باشد لازم اید دوام این بدوام ان واگر واجب نباشد ممکن باشد حصول اثر ازان باری وعدم
ان دیکر بار وترجیح یکی ازیشان بران دیکر اگر متوقف نباشد بر امری ممکن مترجح باشد لا لمرجح واگر متوقف باشد خلاف مفروض لازم اید جواب
کفتند متکلمان بچند وجه اول انک عالم دران وقت ازان جهت حادث شد کی ارادت لذاتها اقتضا تعلق کرد بایجاد عالم دران وقت
دوم انک اقتضا تعلق کرد بان دران وقت بسبب تعلق علم بان دران سیم انک باشد کی انجا حکمتی خفی باشد کی از برای ان حادث شد
دران وقت چهارم انک ازلیت مانع است از احداث لما سبق پنجم انک ممکن نبود پیش ازان وقت بعد ازان ممکن کشت دران وقت ششم
انک قادر ترجیح یکی از دو مقدور خود بران دیکر می کند بی مرجحی چون هارب از سبع کی او را دو طریق متساوی پیش اید وعطشان کی در قدح
متساوی بیابد فلاسفه کفتند حاصل کل اختیار ان است کی هر چیز کی لابدست ازان در ایجاد عالم حاصل نبود در ازل چه شرط ایجاد او وقتی
کرد کی ارادت تعلق کرفت بایجاد او دران وثانیا وقتی کی علم متعلق شد باو دران وثالثا وقتی مشتمل بر حکمت ورابعا انقضاء
ازل وخامسا وقتی کی ممکن باشد دران وسادسا ترجیح قادر وهیچ چیز ازینها در ازل نیافتند وابطال کرده ایم این قسم را وجواب مفصل از
اول بدو وجه است اول انک ارادت او اگر صالح نباشد بر تعلق ایجاد عالم را در سایر اوقات موجب بالذات باشد وقدم عالم لازم اید واگر صالح
باشد ترجیح بعضی اوقات بتعلق اگر متوقف نباشد بر مرجحی ممکن واقع باشد لا لمرجح واگر متوقف باشد کلام عاید شود دران ومتسلسل شود دوم انک
تعلق ارادت او بایجاد ان اگر مشروط نباشد بوقت ما قدم مراد لازم اید واگر مشروط باشد بان ان وقت حاضر باشد در ازل والا کلام عاید شود در
کیفیت احداث ان ومتسلسل شود وازثانی بدو وجه اول انک علم تابع معلوم است کی تابع ارادت است پس ممتنع باشد کی ارادت تابع علم
بود دوم انک تغیر معلوم محال است پس ممتنع باشد عقلا احداث ان در وقتی کی دانست عدم حدوث او دران وعدم احداث او در وقتی
کی دانست حدوث او دران واین ایجاب ان کند کی او موجب بالذات باشد وازثالث بدو وجه اول انک حدوث وقت ان مصلحت
اگر لا لمحدث باشد نفی صانع لازم اید واگر لمحدث باشد کلام عاید شود دران کی چرا پیش ازان وپس ازان احداث نکرد ومتسلسل شود
ودیکر ان مصلحت اگر حاصل بود پیش ازان وقت لازم اید کی عالم حادث شود پیش ازانک حادث شد والا اگر واجب باشد حدوث ان
مصلحت دران وقت جایز باشد در غیر ان مصلحت کی چون او حادث شود لذاته ونفی صانع لازم اید واگر واجب نباشد کلام عاید شود
در اختصاص ان وقت بان مصلحت ومفتقر شود بتخصیص دیکر وتسلسل لازم اید دوم انک او با علم باشتمال ان وقت بران مصلحت اگر ترکش
ممکن نباشد او را موجب بالذات باشد واگر ممکن باشد وفعل بر مرجحی متوقف کردد تسلسل لازم اید والا ممکن واقع شود لا لمرجح اگر کویی او با داعی
فعل را اولی می کرداند کویم زود باشد کی جواب کوییم ازین در مسئله خلق اعمال وازرابع بدو وجه اول انک مسمی ازل اگر واجب باشد
لذاته زوال ان ممتنع باشد والا مستند شود بواجب لذاته ومحذور لازم اید دوم انک ازل نفی محض است بنا بر انک عبارت است از لا مسبوقیت
بچیزی پس ممتنع باشد کی مانع باشد از ایجاد وازخامس بدو وجه اول انک انقلاب ممتنع لذاته بممکن لذاته محال است دوم انک ماهیت مختلف
نمی شود پس قبول ولا قبول او وجود را شامل باشد اوقات را پس امکان او محض بوقتی دون وقتی نباشد وازسادس بدو وجه اول
انک چون هر دو متساوی اند بنسبت با او وقوع احدی ازیشان بی مرجحی انعامی باشد وحینئذ در سایر حوادث این جایز باشد ونفی صانع
لازم اید دوم انک چون متساوی اند بنسبت با او پس ترجیح احدی ازیشان اگر متوقف نشود بنوع ترجیحی از وقوع ان نه بایقاع او باشد بل
بی سببی بود ونفی صانع لازم اید واگر متوقف شود تقسیم عاید شود دران کی حاصل بود در ازل یا نه واما فعل هارب وعطشان ما می دانیم کی
ایشان را تا میلی حاصل نشود باحدی مترجح نشود وجه دوم فلاسفه را انک کون واجب الوجود موثرا فی العالم غیر ذات ایشان است بجهت
امکان تعقل ایشان با ذهول ازین معنی وبجهت انک کونه موثرا معلومست دون حقیقته وبجهت انک موثریت نسبتی است میان ایشان
پس متاخر باشد ومغایر وبجهت انک ما بر ذات حکم می کنیم بموثریت وموضوع غیر محمول است وبجهت انک صفت موثریت متجدد می شود باستمرار
ذات اگر کویی کون الذات موثرة نفس حصول اثرست کویم پس حینئذ ممتنع نشود تعلیل وجود اثر بانک موثر تاثیر کرد دران وکونه موثرا
امری سلبی نیست چه او نقیض قول ماست کی لیس موثرا پس ان وجودی اگر حادث باشد مفتقر شود بموثری وموثریت او زاید باشد وتسلسل
لازم اید واگر قدیم باشد وان صفتی اضافیست کی تعقل تحقق ان نتوان کرد الا با مضافین پس قدم هر دو لازم اید وجه سیم انک اگر حادث
باشد پیش از حدوث ممکن بوده باشد بجهت امتناع وجود ممتنع وعدم واجب وامکان وجودیست چه ان نقیض امتناع است کی محمول است بر ممتنع

وآن عبارتی

وآن عبارتی از کون القادر قادرا علیه نیست چه ممکن اگر متمیز نشود از محال بوصفی کی عاید باشد بان کونه قادرا علیه دون المحال اولی از عکس نباشد
بل ان صفتیست کی عایدست بذات ممکن وموصوف بوجود موجود باشد پس محل امکان موجود باشد وان هیولی است پس هر محدثی
مسبوق باشد بهیولی ودر حکمت ثابت شده است کی هیولی یا جسم است یا ملزوم جسمیت پس از قدم هیولی قدم جسم لازم اید وجه چهارم
انک هر محدثی عدم او پیش از وجود اوست وقبلیت نفس عدم نیست چه عدم قبل وعدم بعد عدم است وقبل بعد نیست بلکی امری زایدست بر ذات
عدم وموجود وان محدث است پس مسبوق باشد بقبلی دیکر پس قبل کل قبل قبلی باشد لا الی اول وان زمان است ولازم اید از قدم
زمان قدم حرکت چه زمان او لواحق حرکت است انکاه قدم جسم چه حرکت از لواحق اوست وجه پنجم انک ایجاد احسان است وجایز
نباشد ترک جود مدی غیر متناهی وبعبارتی دیکر علت وجود عالم جود باری تعالی است وان قدیم است پس قدم عالم لازم اید وجه ششم
انک اگر باری تعالی محدث عالم باشد فاعل باشد باختیار قطعا ووفاقا وقاصد بایجاد چیزی اگر ان ایجاد بنسبت با او اولی باشد
ناقص باشد بذات خویش وکامل بغیر خود والا ممتنع بود ترجیح او انرا اگر کویی ان اولیست بنسبت با غیر چه احسانیست در حق او
کویم کونه احسانا الی الغیر اگر اولی باشد بنسبت با او ناقص باشد لذاته والا رجحان ممتنع شود وجواب از اول ان است کی او اقتضا
دوام معلول اول کند بجهت وجوب دوام واجب الوجود ودوام ثانی بدوام اول وهلم جرا واین نفی حدوث می کند اصلا اگر کویی واجب الوجود
عام الفیض است وحدوث اثر ازو موقوف است بر حدوث استعدادات قوابل بسبب حرکات فلکی واتصالات کوکبی پس هر حادثی
مسبوق باشد بدیکری لا الی اول کویم حدوث عرض معین لابدست از سببی پس آن سبب اگر حادث باشد کلام عاید شود
در سبب حدوث آن ولازم اید وجود اسباب ومسببات غیر متناهی دفعة واین محال است واگر قدیم باشد لازم نیاید از قدم موثر
قدم اثر پس همچنین باشد در کلیت عالم ومن می کویم اگر بسبب سبب تام می خواهی حدوث او دلالت بر حدوث سبب فاعلی نکند
بلکی دلالت کند یا بر حدوث او یا حدوث او یا حدوث بعضی شرایط او واگر بان سبب فاعلی می خواهی از حدوث عرض معین
حدوث او لازم نیاید بل لازم یا حدوث او باشد یا حدوث بعضی شرایط وحدوث شرایط ومعدات غیر متناهی بر تعاقب جایزست
نزد ایشان بلکی جواب قاهر ازان ان است کی ازان قدم عالم جسمانی لازم نیاید چه جایزست کی در ازل عقلی بیابند یا نفسی
کی صادر شود ازیشان تصوراتی متعاقب کی هر یک ازان معد ما یلی ان باشد تا منتهی شود بصورت خاص کی شرط باشد مر فیضان
عالم جسمانی را از مبدا قدیم واز دوم انک موثریت صفتی ثبوتی زاید بر ذات نیست والا مفتقر باشد بموثر وموثریت او زاید باشد ومتسلسل
شود ومن می کویم تسلسل اینجا واقع است در آثار چه موثریت صفتی اضافیست کی تعقل او متوقف است بر تعقل موثر واثر پس متاخر
باشد از اثر پس اقتضا موثریتی دیکر کند بعد از اثر تا بعد از هر موثریتی موثریتی باشد ومنکر تسلسل است در موثرات بلکی جواب ازان
ان است کی صفت اضافی کی عارض شود چیزی را بنسبت با غیر ان متوقف نباشد الا بر وجود معروض ان چه تقدم صفتی
اضافی است کی عارض باشد چیزی را بنسبت با متاخر ازو واگرچه بازمنه بسیار باشد با امتناع حصول متقدم یا متاخر واز سیم
انک امکان وجودی نیست بچند وجه اول انک حادث پیش از وجود او ممکن الوجودست وامکان او قایم است باو بجهت
امتناع قیام صفت شی بغیر او وقیام موجود بمعدوم محال است دوم انک اتصاف شی بامکان سابق است بر اتصاف او بوجود وممتنع
باشد اتصاف شی بصفتی موجود پیش از اتصاف ان شی بوجود سیم انک اگر وجودی باشد مشارک موجودات شود در وجود ومخالف
بماهیت پس وجود او غیر ماهیت او باشد واتصاف ماهیت لذاتها بوجود اگر واجب باشد مفتقر بغیر واجب باشد لذاته واگر ممکن
باشد امکان را امکانی بود الی غیر النهایه ومن می کویم این تسلسل در آثارست چه امکان ماهیت اثری باشد او را وامکان اثر
اثری باشد او را وهمچنین قول در حدوث وحدوث حدوث ودر قدم وقدم قدم وامثال ایشان چهارم انک عقول وارواح وهیولی
ممکن اند وایشان را هیولی نیست اگر کویی قدیم ممکن است کی محل امکان نفس خود باشد بخلاف حادث چه وجود امکان او پیش
از حدوث اوست کویم پس قیام امکان بممکن مشروط باشد بوجود او در نفس خویش وثبوت ان مر ممکن را واجب بالذات است
وشرط واجب بالذات اولی باشد کی واجب باشد بالذات پس ممکن بالذات واجب بالذات باشد ومن می کویم ذات ممکن
کاه باشد کی مقتضی صفت امکان باشد واقتضا واجب وجود ممکن را مشروط باشد بان صفت ولازم نیاید کی ممکن واجب
بالذات باشد واز چهارم انک قبلیت صفتی ثبوتی نیست بچند وجه اول انک صفت عدم است دوم انک اضافیست تعقل
او نتوان کرد الا بنسبت با بعدیت ومضافان مع باشند پس اگر موجود باشد بعدیت را با او بیابند وقبل یا بعد ومن می کویم
ضعف این از پیش رفت سیم انک تقدم عدم بر وجود نزد ما چون تقدم امس است بر یوم وان بزمان نیست واز خامس
انک ان منقوض است بایجاد حوادث با انک جودست واز ششم منع توقف ترجیح قادر بر اولویت مسئله چهارم
در انک المعدوم لیس بشی واین مبنی است بر انک وجود عین ماهیت است یا غیر ان مذهب ابو الحسن اشعری وابو الحسین
بصری ان است کی وجود هر چیزی عین ماهیت اوست ومذهب بسیار از متکلمان وجمهور حکما ان است کی غیر اوست اینها

حجت کشد بچند وجه اوّل انک وجود مشترک است میان ماهیات بچند وجه اوّل انک واسطه میان یقتضی نیست واین نیست الّا بانک وجود در یک مقابل نفی است یکی باشد ٭ اگر گوئی مبین آن نیست که واسطه نیست بیان هر حقیقتی وسلب آن ٭ گویم عقل از ثبوت معنی بتصور می کند واز سلب معنی دیگر می کند بتا بعض ایشان نفی افتقار کند بماهیتی معیّن ٭ ومن می گویم حکم عقل بانک هر ماهیتی معینه سلب او مقابل ادراست موقوف نیست بر تصور هیچ ماهیتی معینه بلکه کافیست تصور ایشان باعتبار کی او ماهیتی معینه است واین مشترک نه ایشان هر ماهیات معینه ٭ ودیگر وجودات اگر مختلف باشند حقایق ایشان مکن مشترک باشند ودانک وجودات اند واین عارض لازم وجود اند مختلفه باشند چنانک کون الشیء ماهیته معیّنه عارض است ومشترک فیه میان ماهیات معینه ٭ وچنانک کون الشیء شخصاً ای ماشاً بتصور من ما اشرکه عارض است ومشترک فیه میان اشخاص ایشان باعتبار کی حکم عقل بمقابل میان ان عارض وسلب ان باشد دوم انک تقسیم وجود بواجب وممکن صحیح است ودورد قسمت مشترک باشد بین المقسوم ٭ ومن می گویم لازم بیاید کی مشترک باشد میان ایشان تواطی یعنی باشتراک معنوی بل اشتراک لفظی کالقسیم کی قسیم بین یا باصره باشد یا جاریه یا غیر ایشان واکر واجب باشد بحسب تواطی کافی باشد دران اشتراک در عارضی کی عارض هر دو وجود شد اعنی کونه وجوداً چنانک می گویم ماهیت یا واجب الوجود باشد یا ممکن الوجود با انک هیچ اشتراک نیست الا در مجرّد انک ماهیّت است اعنی کونه ماهیّه سیم انک ماجوز اعتقاد کنیم کی شیء موجود است ان اعتقاد بمعنی نمی شود تغیر اعتقاد انک او جوهر است یا عرض ٭ ومن می گویم اعتراض کذشته بر ین وارد نیست چهارم انک قول ما کی الوجود غیر مشترک اقتضاء آن کند کی مشترک باشد والا بمفهوم نفی بغیر اشتراک هر یک یک از وجودات ٭ ومن می گویم اشتراک وجودات در امری عام کافی باشد دران وجه دوم انک ماهیت ممکنه بشرط وجود قابل عدم نیست وبعکس وماهیّت من حیث هی هی نه قابل هر دو است پس ماهیّت غیر وجود باشد ٭ وبعبارتی دیکر معنی کون الماهیه ممکنه ان است کی حکم باشد بود بانک موجود است ومحکوم علیه واجب باشد بقرار او بمحکوم به پس ماهیّت ممکنه مفتقر باشد حالتی الوجود والعدم در وجود غیر ماهیّت بود ٭ اگر گوئی ماحکم بر ماهیّت بی کنیم در حال بانک او ممکن است در استقبال بانک امکان ممکن را نسبت با زمان استقبال ثابت است نه با زمان حال ٭ گویم پس ماهیتی کی محکوم علیه باشد بانک معدوم خواهد شد در استقبال مفتقر باشد بامری کی محکوم به الحق کونها معدومه فی الاستقبال واین افادت مغایرت وجود کند وماهیّت را بحجت تقرر ماهیّت در استقبال بی وجود ٭ بحجت انک امکان عدم در استقبال متوقف است بر حصول استقبال وحصول استقبال در حال محال است پس ممتنع باشد در حال حصول امکان عدم در استقبال بل در حال که او در استقبال بل حال چه استقبال حاصل کشت حال شد ٭ ومن می گویم معنی کون الماهیه ممکنه ان است کی هیچ امتناعی نیست در هر یکی از دو طرف ان بدلا عن الآخر واین اقتضاء اجتماع ماهیّت با عدم نکند وجه سیم ما نتعقل ماهیّت می کنیم مع الشک ما وجود ها ومعلوم غیر مشکوک فیه باشد ضرورت اکر کنیه این واردست در وجود باری تعالی وماهیّت او با انک هر دو یکیست نزد فلاسفه ودر نفس وجود ما انک وجود او عین اوست ودرش مع کونه ازما وملوزما واثر او موثرا وحالا در محلا با انک این احوال امور کی زایل نیست پرسش دنفا لتسلسل ٭ انکاه الخ یاد کردست افادت ان نمی کند کی وجود ذهنی عین ماهیّت است ٭ در جواب کویم تشکیک در بدیهیات قدح نکند ازان ٭ ودیکر نزد ما وجود بارک تعالی زایدست بر حقیقت او ٭ ومراد از حصول وجود حصول ماهیّت رانه حصول وجود دیکر او را واین عین آن است کی کنیم ٭ واین احوال امور کی وجود ایشان ذهنی نیست والا شی در خارج موجود بل وجود ادعین ماهیت او پنداری واکر امری کی بهم معلوم بذوق وبهم مشکوک نه ٭ وماهیّت کاه باشد کی در اعیان نیابند عارض از وجود ذهنی واین افادت نقاب ایشان می کند ٭ ومن می گویم بر اصل دلیل تصور ماهیّت بدون تصور وجود او ممنوع است وبرین تقدیر وجود او افادت نقاب ماهیّت کند دکونها مصرفا بر وجودها ونزد ما ماهیّت مغایر کونها مصرفا بر وجودها است ٭ وبر انک الشکیک فی البدیهیات ایقدح دنیا کی در دو بعض مانع ان باشد کی مقدمه بدیهیست ٭ وبر انک این احوال امور ذهنی اند کی ان احوال اکر نفس ان ذوات اند نقض تام شود واکر مغایر باشند مندفع کردد زیرا نقل باشد میان انک ذهنی باشند یا خارجی بل جواب منع ان است کی ایشان نفس ان ذوات اند وجه چهارم انک قول ما السواد تصور است وقول ما السواد موجود تصدیق کی برحجت ازا مطالبه بحجت کنند واکر وجود سواد نفس ادریکن تصدیق نفس تصور بزدک ٭ اکر کویی فرق در لفظ است نه در معنی ٭ کویم پس مطلوب بحجت لفظ باشد نه معنی ٭ ومن می کویم تصور شی عین تصدیق ان است بران حواه موضوع ومحمول متحد باشند وحواه مختلف چه قول ما السواد عین قول ما سواد واکر چه حکمت بتی بر نفس خود ٭ واولان حجت کشد بلک تمام اوجود ماهیّت اکر متوقف باشد بر وجود ماهیّت تسلسل لازم آید یا بر توقف الشی علی نفسه واین لازم این تمام صفت ثبوتی معدوم واین مجوز قیام اوست بقول کتابست بعدوم واین موجب شک است در وجود اجسام ٭ وجواب ان است کی ماهیّت چون بر وجود موجود کشت در وجود قایم باشد بوجود ٭ وچون این دانستی بدان کی ان کس کی کفت وجود عین ماهیّت است

لازم شود

لازم شود اورا قطع کردن باستحاله ماهیّت هنه البعدم وان کسان کی کفتند غیر است خلاف کردند در انک کی ممکن کردد مقرر ماهیّت بودست وجود ان کس کی کفت ممکن است کفت المعدوم شیء وشیء در معدوم ممکن است نه ممتنع ٭ واصحاب ما واباالحسین بصری از جهله براند کی المعدوم شیء واذات واماهیه خلافاً الاکثر شیوخ المعتزله مختارا وجه است اوّل انک ماهیات مقرر در خارج متناوت اند مقرر ایشان در خارج وتباین مخصوصیات حزئین بین مقرر ایشان راند باشد بر ماهیات ایشان واسمی الوجود المولک ٭ ودیکر انک ما فرق بی کنیم بیان قول ما السواد وبیان قول ما السواد مقرر بی الخارج واین افادت ان می کند کی مقرر سواد در خارج غیر سواد است ومن می کویم مقرر در خارج اعم است از وجود نزد ما وخاص لازم عام لیست واکر بوجود ان می خواهی تراع لفظی کردد دوم انک دوان مقرر در خارج یا متباین اند واین باطل است وفاقا یا غیر متباین واین نیز باطل است چه بعد از دخول حیز یکی از ان در وجود اقل باشد از ما قبل ان واین از غیر خود بزد متناهی باشد پس ذوات معدومه این زمان متناهی باشند وداخل از ایشان در وجود تناهیست هم وجمیع متناهی با متناهی متناهی بود ٭ ومن می کویم ان می آیند در مراتب اعداد با عدم متناهی اند سیم انک ماهیات ممکن المقرر انند لازم لقاحه اکر واجب المقرر باشد لذواتها واجب المقرر اکثر از واحد باشد والمحال لحابق وهر چه ممکن است محدث است پس این ماهیات ازان روی کی ماهیّات اند مسبوق اند بعدم ومهو المطلوب چهارم انک ماهیات بحجت انک اشیا اند مقرر حق تعالی اند لقوله تعالی ان الله علی کل شیء قدیر ووقتی مقرر باشد کی ممکن المقرر والابطال باشد واین انتضا ان کند کی ایشان مسبوق باشند بوجود بارک تعالی واین انتضان کند کی در ازل نفی محض باشند ٭ ومشایخ معتزله حجت کشف عن وجه اوّل انک معدوم متغیر است وهر چه متغیر است ثابت است ٭ اجاب اول بحجت انک نامی دایم کی بامداد اثاب از مشرق طلوع کند واز مغرب طلوع نکند وما قادریم بر حرکت بینه وبیره وقادر نیستیم بر طیران وما لزان رادوست می دایم والام واکراهت ومعدوم ممکن است ومتنع وقادر را امکان ایجاد ممکن هست دون المتنع باعدم این امور ٭ اکر کویی این معدومات موجود اند در ذهن واین بحث میان ایشان کویم این معدومات موجود نیستند در ذهن والا ان کس کی تصور شوس واثمار کند یا حرکت از زبن وجبلی از برجس در ذهن او اینها حاصل شود بل موجود در ذهن او علم است با نها پس نمایز ایشان حسنند در انفس وحقایق ایشان باشد ٭ واما دوم بحجت انک متمیز متوقف است بر وقوع تمیز وتمیز وصف ماهیّت است وتقرر وصف بدون تقرر موصوف محال است دوم انک ممکن است کی یقع علیه الایجاد والعدم ومعنی این آن نیست کی متنع نیست بقاء ماهیّت او مقرر دونه بطلان ان وخروج ان از انک ماهیّت باشتن چه قول کی الماهیه یمکن بطلانها نه صحیح است پس ان است باشد دران ازعقارت محمول ان با موضوع ان نمی ان اذم این مقارنه بطلان ماهیّت وخروجها عن کونها ماهیّه مرکبها ماهیّه واین محال است ٭ بل معنی آن امکان مقارنه عدم است مر ماهیّت را واین مطلوب است سیم انک امتناع وجود مقابل است امکان وجود او امتناع صفتی موجوده نیست بحجت امتناع قیام موجود بنفسه محض پس مقیض ان کی امکان است صفتی موجوده باشد چه احد المقیض ضرورت حین باشد وحدوث قبل از حدوث او ممکن است لذاته والا لزم این حدوث واجب لذاته یا ممتنع لذاته وموصوف صفت ثبوتی باسف باشد ٭ وامکان شیء عبارتی از کون الفاعل قادرا علیه نیست لما سبق فی المسئله السابقه بل صفتی است ممکن را حهارم انک حدوث ماهیّت لذاتها محال است وکرنا لیزها جمعا با لیز عدم ان او عدم عین لازم این پس اکر کون المراد سوادا لیز بزدک لازم امتزک کی سواد سواد بشود ذکر عند عدم ذلک الیز لکن این محال است چه قول ما کان المراد سوادا لیکون سوادا نیست پس ابد باشد از مقارنه محمول ان مر موضوع را والازم این مقارنه کونه سوادا لعدم کونه سوادا واین محال است پس ماهیّت قدیم باشد پنجم انک نزله تعالی را بقول کی این فاعل ذلک غدا برین دالست می کند چه معدوم راشی کفته است ٭ وجواب از اول ان است کی ما تتصور می کنیم بیان ممتنعات چون شریک الاوجع میان وجود وعدم وحصول جسم واحد دران واحد در دو مکان یا انک اینها نفی محض اند یا نفات ٭ ومتمیزین متصور می کنیم بیان ترکبات چون حرکت از زمن وجبلی از یاقوت واینان عبارت اند از جواهر کی موصوف بتالف والوان واشکال ودر دهن ثابت در عدم دراست جواهر واعراض اند دون کونها موصوفه با اعراض ٭ ومتمیزین متصور می کنیم بیان ذهب واضافات چون حصول این جسم ودین چیزنه در ان وطارح شمس بامداد از مشرق نه از مغرب با انک ان ذهب ثابت نیست نزد شما در عدم ٭ وبحجت انک حصول شیء معدوم در مکان معدوم محال است بیرهه ٭ ومتمیزین متصور می کنیم عدم را از وجود ونفی را از ثبوت با انک هیچ ثبوتی نیست مر معنی عدم ونفی محض را نزد شما وضرورت ٭ ومتمیزین متصور می کنیم بیان انک ماهیّت معدومه ثابت است در عدم ودیان انک معنی وجود ثابت است در عدم با انک معنی وجود را در عدم ثبوتی نیست با نفاق وضرورت ٭ ومتمیزین متصور می کنیم بیان ثبوتیت متناقضت وفرقست بحقیقت امتناع تفرق اینها در عدم با نفاق ٭ واکر تقیید مدلول علیه با علم این قدرتی خواهی ازان ثبوت در عدم لازم نیاید ٭ واکر بان امرکت دیکرتی خواهی ابد باشد از افادت حضور ان انکاه اثبات برهان بر علم بان ٭ واما میزت کی مدلول

علیه است بقدرت ∴ میگویم نزد ما قادر را هیچ تاثیر دریا هیّت نیست بل در اعطا صفت وجود است پس مقدور یا وجود باشد یا موصوفیت
ماهیّت بان وهیچ یک ازینان در عدم ثابت نیست ∴ واین جواب است از نیزک که مدلول علیه است بارادت وکراهت چه ایشان
متعلق نیستند بماهیّت / امتناع المتغیر علیها بل متعلق اند بجعلها بوجوها وعدمها پس شوذاخ از پیش رفت در تعلق قدرت ∴ واما تیزک که
مدلول علیه بارکان وامتناع است میگویم امتناع متعلق امتناع ان نمی کند که ایشان ثابت باشند انجا بمحالان باشند ∴ واز دوم
انک امکان صفت ماهیّت باشد / امتناع بیرهما بل صفت وجودست وان ثابت نیست در عدم ∴ واز سیم در مسله حدوث رفت
وانجا دوم منع امتناع حدوث ان بعینه وان دلیل که یاد کرد اقتضا آن نمی کند که هیچ حیز بفاعل دائم نشوذ واین انتصاف نمی
صانع نمی کند ∴ ومن گویم نقض تعیین جهت مساوی در دلیل نمی کند ∴ بل جواب او آن است که عند عدم الغیر سواد نباشد نه
سواد السواد یعنی ∴ واز پنجم انک او افادت اطلاق اسم شی نمی کند بر معدوم تو انک معدوم ذاتی باشد یا حقیقی ∴ وقول تعالی
والله علی کل شی قدیر افادت وقوع ماهیّت نمی کند بقادر واین افادت نفی ماهیّت در ازل کند واخ افادت نفی کند او لی
بود از اخ افادت وجود لفظ کند ∴ **مسئلهٔ پنجم در اثبات علم صانع** زعم بسیاری از مشایخ علم اصول ان است که علت
حاجت مؤثر حدوث است وبعضی از ایشان کفتند حدوث شرط علت است یعنی پنجه وشطر دیکر امکان است ∴ وبعضی دیکر
هم از ایشان کفتند که حدوث شرط علت است وعلت امکان است ∴ وحق آن است که علت امکان است وحدوث نه
علت است ونه شطران ونه شرط ان چه حدوث مسبوقیّت وجودست بعدم که متاخرست از وجود که متاخرست از تاثیر
قادر در وان که متاخرست از احتیاج ان بقادر که احتیاج در شرط ان وشطران یعنی جزوان پس اکر علت
احتیاج باشد یا شرط ان یا جزوان / ان این تاخر نفی از نفس خود نمی کند مرتبه ∴ بعد ازان جمهور فلاسفه ومعتزله دعوت کردند
که مؤثر تاثیر نمی کند در ماهیّت از بل در وجود ان ∴ واین باطل است چه وجود هم ماهیت است پس ممنع باشد وقوع ان مؤثر ∴
اکر کویی واقع مؤثر موصوفیّت ماهیّت است برجود ∴ کویم موصوفیّت ماهیّت برجود وجودک نیست والا صفت ماهیّت بودی
پس موصوفیّت ماهیّت بان صفتی دیکر بودک متسلسل / ازم اید ∴ ومن می کویم التزام این تسلسل نمی نمایم بجهت انک متسلسل
است وواقع چه موصوفیّت ماهیّت بوجود متاخرست از هر دو در مسله حدوث مثل این است دوم انک اکر وجودی بودی
مساوی موجودات بودک در وجود ومخالف ایشان بماهیّت پس وجود او زاید باشد بر وجود متسلسل شود چه هر واحد موجود
واحد باشد بل کل موجودات غیر متناهی باشند ∴ ومن می کویم / ان کی موجود واحد موجودات غیر متناهی باشند
سیم انک اکر وجودی زاید باشد اورا ماهیتی باشد پس ممنع باشد وقوع او مؤثر / ازم اید کی مؤثر را تاثیر در هیچ چیز نباشد اصلا ∴
بل کی حق ان است کی مؤثر تاثیر می کند در ماهیّت چنانک تاثیر می کند در وجود ∴ چون این دانستی بدان کی استدلال بر وجود
صانع یا بامکان است یا حدوث یا در ذات یا صفات ∴ واین چهار طریق است ∴ اول استدلال است بامکان ذوات بر وجود
واجب لذاته واین مبنی بر مقدمات است اول انک هر چیزی را مؤثریت چه نسبت قابل وجود وعدم با ایشان بسویه باشد
چه اکر وجود اولی باشد بان اولویتی کی بان مستغنی بود از مؤثر پس یا اولویّت اکر قبول عدم نکند واجب باشد واکر قبول کند
امکان وجود باشد یا ان بیکبار وعدم دیکبار بنسبت اولویت مساوی علی السویه پس ترجح وجود بر عدم اکر متوقف نشود بانضمام
قیدی یا ان ممکن مساوی راجح شده باشد / المرجح وزود باشد کی ازا ابطال کنیم واکر موقوف شود اولویت کافی بنود باشد وهذا
خلف ∴ ودیکر بقسیم مذکور دران اولویت یا صفتیه عاید کردد کی یا ایشان عدم قبول نمی کند یا نه ∴ واخ نسبت وجود وعدم با او
علی السویه است یکی ازیشان واقع نشود / المرجح ∴ واز علا بعضی دعوت کرده اند که این بدیهیست وجنین است چه
هر عاقلی چون با احساس کند حدوث جیزی ازا علی طلب کند ∴ وبعضی تمسک برهان می کنند ∴ وخوبترین جیزی
کی دران کفته اند ان است کی ماهیّت مقتضی امتناع است پس اکر رجحان حاصل شود بقیضان جمع شوند ∴ واین ضعیف است
چه حصول رجحان / العله مناقض اقتضا ماهیت / استوار نیست ∴ واکر کویی ان است کی ممکن مساوی بادام کی وجود او مترجح
نشوذ است ممنع باشد کی یابند پس آن رجحان سابق ممنع باشد کی محال ان وجود میشون بود پس ان جیزی دیکرست کی
از وجود ان وجود او / ازم اید پس آن موثرست ∴ ومن می کویم اشتراط ترجح من سابق بر وجود ممنوع است وترجح مقارن نفی تحلیت
وجود ازا نمی کند ∴ وبتقریر این مقدمه برقول فلاسفه ان است کی عدم زمان پیش از وجود او محال است ومجتمعین بعد از وجود او
چه فلسفت وبعوث متحقق نشوذ الا بزمان پس تحقق زمان باعدم ان / ازم اید ∴ وچون عدم زمان ممنع شد می کویم زمان ممکن
است چه مرکب است از آنات متقضی پس وجود او لذاته محال باشد والا یستمر بودن لا لذاته ولا لغیره هم محال است چه هر چه
وجود او بذاته است عدم او ممنع بناشد پس وجود او بغیره واجب شود ∴ وانجا ظاهر شد کی وجود زمان اولی است بدلالت بر وجود

واجب

واجب ازما وممکنات ∴ وباشد کی ان مداومت باشد از اخ بعضی علیهم مزود کی / استبدا الا ترهرفان الله هوا الدهر ∴ ومن می کویم این بعید از
تعلیم متعودات و / الت نمی کند بر انک هر ممکن او را مؤثری باشد چه شاید کت امتناع او مؤثر از برای امور باشد محض باد ∴ اکر کویید
قول ساثر محال است بجند وجه اول انک تاثیر مؤثر در اثر حال وجود او از ایجاد موجود دست وحال عدم آن او را اثری نیست چه
عدم نفی محض است پس هیچ تاثیر نباشد وبجهت انک در حال عدم باقی است بر عدم اصلی پس ممنع باشد استناد آن مؤثر خود دوم انک شیء
مؤثر یا در ماهیّت ممکن باشد یا در وجود ان یا در اتصاف ماهیّت ان بوجود ان واقسام باطل است باخ در مسله سالفه رفت سیم انک
تاثیر مؤثر عین ذات مؤثر ذات اثر نیست بهمت امکان تعقل ایشان باشک دران ∴ وبجهت انک نسبتی است میان ایشان ونسبت
متاخر مغایر ∴ وبجهت انک ما وصف می کنیم ذات او را بانک مؤثرست وصفت غیر موصوف است ∴ وبجهت انک ما تقابل می کنیم
وجود اثر را بمؤثریّت ذات نه بنفس ذات چه ما می کویم اثر را بافتن از برای انک خدای تعالی ایجاد کرد او را ونمی کویم از برای
انک او موجودست ∴ وامرک عدمی نیست چه از نقیض / امر ثبوتی است کی عدم محض است ونقیض عدم ثبوت باشد ∴
وامر کی ثبوتی نیست و / الا اکر جوهری باشد قایم بنفس خود نیست شی قایم باشد بنفس خود ∴ ودیکر آن جوهر را اکر نسبتی باشد
باثر ومؤثر اجنبی باشد بکات واکر باشد کلام عاید شود دران نسبت ومتسلسل شود ∴ واکر صفتی باشد موثر را ممکن باشد ومؤثر میتاخر
مؤثر دران زاید باشد بران ومتسلسل شود ماذن / المؤثره چهارم انک اکر جواز وجود محوج باشد موثر حوار عدم محوج باشد بان چه جواز
متعلق است بهر دو طرف وجود وعدم وبالی باطل است از برای انک عدم نفی محض است پس اثر نباشد واز برای انک عدم اصلی
ممتنع باشد استناد ان مؤثر پنجم انک اکر امکان محوج باشد مؤثر باقی مفتقر باشد بان چه امکان / ازم ماهیّت ممکن است وتالی
باطل است / امتناع تحصیل الحاصل ∴ اکر کویی تاثیر مؤثر در بقا است نه در ذات او ∴ کویم ذات او از ان روی کی است ممکن است
حال البقا محذور / ازم اید ششم انک مؤثر در ظهور واعراض حادثه دران عالم قدیم نیست چه تاثیر ان اکر موقوف باشد بر شرطی
از اول ان است کی محال ایجاد موجود کی است کی قبل الایجاد باشد نه ایجاد موجود کی مع الایجاد باشد ∴ واز دوم انک او
نفی محض است کی محال ایجاد موجود کی است کی قبل الایجاد باشد نه ایجاد موجود کی مع الایجاد باشد ∴ واز دوم انک او
کی کوید کی / اسواد بیواد منقلب نشد ومعجمین باعیان ∴ واز سیم انک او نفی ان می کند کی چیزی در بیت ساعت حاصل شود چه حصول او دران
عین اوست ∴ بجهت امکان تعقل او نفی حصول او دران ∴ وبجهت انک مبنی است او را باین ساعت ∴ وبجهت انک حصول او در
ساعت دوم ساعت ثانیه نمی ماند وذات او می ماند ∴ وامرک عدمی نیست چه ان نقیض / الحصول است دران ونه موجودی والا حصول
او دران زاید باشد بر و متسلسل شود ∴ ومن می کویم تسلسلی کی / ازست در اصل انقار هر تاثیرست است بتاثیرک دیکر / ازم اید
ازان انقار هر موثری مؤثرک وبطلان تسلسل در علل برهن است / ازم در نقض انقار هر حصولیت بحصولی وبطلان
ان برهن نیست ∴ ودیکر اول باطل است عند الحکما دون الثانی ∴ بل جواب صحیح ان است کی در مسله حدوث کفتیم
کی تسلسلی کی / ازست در اصل در آثار است نه در مؤثرات ∴ واز چهارم انک علت عدم عدم علت وجودست ∴ واز نجم انک ممکن
باقی مفتقرست بمؤثر نه بان معنی کی افادت وجودی دیکر کند ازا بل بان معنی کی دایم شود بدوام مؤثر ∴ واز ششم انک مؤثر پیش
ما فاعل مختارست پس اشکال مندفع شد ∴ ومن می کویم اشکال پیش ما بدان ترجیح مم مندفع است از برای اخ در مسله حدوث
دانستی ∴ واز هفتم انک مؤثریت منبی است کی / او جود لها فی الاعیان پس بغیر در مؤثر / ازم بنا بین مقدمه دوم ابطال دور ∴
کفتند کی اکر هر یکی از دو چیز مؤثر باشد دران دیکر هر یکی ازیشان مقدم باشد بران دیکر لعقدم المؤثر علی الاثر و / ازم اید بعقدم
هر یکی ازیشان بر نفس خود بدو مرتبه ∴ واین مبنی است بر تقدم ذاتی ∴ ومراد ازان تقدم بزمان نیست چه حرکت اصبع مقدم
بحرکت خاتم بزمان لما بنا قبل ∴ وبعد ازین اکر بتقدم ذاتی کون المؤثر موثرا می خواهند پس معنی انک العله مقدمه
علی المعلول بالذات ان باشد کی علت علت است واکر بان عنی این می خواهند / ابد باشد از افادت بقدوران انکاه افادت
برهان بران ∴ واولی آن است کی کویند ∴ اکر هر یکی از ایشان علت آن دیکر باشد هر یکی ازیشان مفتقر باشد بان دیکر لانفکاک

واجب

المعلول الی العله پس هر یکی ازیشان مفتقر باشد بمفتقری بنفس او و مفتقر بمفتقر بحیثیت مفتقر باشد بان چیز و لازم اید افتقار
هر یکی ازیشان بنفس خود و ممتنع باشد افتقار شی بنفس خود چه ان نسبتی است که تعقل نتوان کرد الا میان دو کس. و اقوی
ان است که گویند که مفتقر الیه واجب است بنسبت با مفتقر و مفتقر ممکن است بنسبت با مفتقر الیه و ممتنع باشد که واحد باعتبار
واحد واجب و ممکن باشد. و لازم نیاید بر ما مضافات چه اضافات را وجودی نیست در اعیان و بتقدیر انک در اعیان باشند
گوییم تلازم ایشان معلل است بوحدت سبب. و من می گویم اگر بافتقار الشی الی غیره امتناع حصول شی می خواهی بدون
غیر امکان افتقار هر یکی ازیشان باشد بان دیگر چون مضافین. و اگر بان امتناع حصول شی می خواهی الا متاخر از غیر محذور
مذکور در تقدم لازم اید. و اگر بان غیر این دو می خواهی لابد باشد از افادت تصور ان انگاه اقامت برهان بران. و حق
ان است که علت را تقدمیست بر معلول غیر تقدم زمانی چه ما بضرورت می دانیم که علت مادام که تمام نشود در نفس خویش
مستحیل باشد صدور اثر از ان و این معنی است که مصحح قول ماست که وجد هذا فوجد ذلک چه درست است که گویند
وجدت حرکة الاصبع فوجدت حرکة الخاتم و عکس ان درست نیست. و ازین معنی تعبیر می کنند یکبار بتقدم ذاتی و یکبار بافتقار
مقدمه سیم ابطال تسلسل. و ان مبنی است بر انک عند وجود المعلول وجود علت واجب است. و دلیل برین ان است
که اگر چنین نباشد عند وجود العله معلول نباشد و عند وجود المعلول علت نباشد پس وجود معلول از برای وجود علت
نبوده باشد. اگر گویی علت در حال وجود خود موثرست در معلول در زمان ثانی. گوییم ایجاب علت معلول را اگر نفس وجود
معلول باشد لازم اید وجود معلول در حال ایجاب علت انرا و اگر غیر ان باشد ان غیر در حال موجب ان معلول باشد در زمان
ثانی پس ایجاب او انرا زاید باشد بران و ایجابات متسلسل شود. و من می گویم ایجاب علت وجود معلول را ایجاب کونه موجبا له
نمی کند و الا لازم اید ان تسلسل مذکور در ایجاب علت وجود معلول را حال وجود العله. و بجهت انک ما بضرورت می دانیم
که ایجاب علت وجود معلول را غیر وجود معلول است. بل جواب ان اینست که علت چون ایجاب کرد در حال وجود معلول
را در حال معلول موجود نباشد حال الایجاب و نه ایجاب حال المعلول پس معلول نه از برای ایجاب علت او را بوده باشد. و چون
این دانستی بدانک دلیل بر بطلان تسلسل وجوه است اول انک اگر اسباب متسلسل شود الی غیر النهایه همه را مع ما بینها تقدم
ان العله مع المعلول پس ان مجموع ممکن بود لذاته بجهت افتقار او باحاد ممکنه ان لذواتها پس ان مجموع ممکن باشد بحسب
نفسه و بحسب آحاده و هر ممکنی را لذاته موثری باشد مغایر او و آحاد او پس ان مجموع را موثری باشد مغایر او و آحاد او و مغایر
مجموع ممکنات و آحاد ان واجب باشد لذاته. و من می گویم این وقتی تمام شدی که هر ممکنی را لذاته بنفس خود و باجزا داخله
در ان موثری بودی مغایر او و آحاد او و تو بدرستی دانستی ضعف براهینی که دال است بر احتیاج ممکن بموثر پس هیچ طریقی
نیست الا دعوی ضرورت در ان دوم انک موثر در ان مجموع نفس او نیست چه ممتنع است ان و نه چیزی از اجزا او چه موثر
در کل موثرست در هر فردی از ان پس ان فرد موثر باشد در نفس خود و در موثر خود بل موجودی باشد خارج از جمیع ممکنات
ان واجب است لذاته. و من می گویم واجب نیست که موثر در کل موثر باشد در هر فردی از ان چه واجب مثلا چون تاثیر
کند در ممکنی مجموع ایشان حاصل شود و ان مجموع ممکن است بجهت افتقار ان بجزو ان پس انرا موثری باشد و ممتنع است که ان
موثر موثر باشد در هر فردی از ان چه ممتنع است که واجب اثر باشد سیم انک فرض کنیم از اثر اخیر صاعدا لا الی اول جمله
و از مرتبه خامسه صاعدا جمله دیگر انگاه تطبیق کنیم احدی الجملتین بران دیگر پس تناهی جملتین لازم اید بانچ از پیش دانستی.
پس ثابت شد انتها جمیع مسببات بسببی اول و ان سبب اگر ممکن باشد اول نباشد پس واجب باشد. و چون مقدمات را
دانستی می گوییم. اگر در موجودات موجودی واجب لذاته نباشد همه ممکن باشند و هر ممکنی را موثریست پس اگر اثری از انها
موثر باشد در موثر قریب او یا بعید دور لازم اید و الا تسلسل و هر دو باطل اند پس در موجودات موجودی واجب لذاته
باشد طریق دوم استدلال است بامکان صفات. اجسام متماثل اند در ماهیت چه جسم منقسم می شود بفلکی و عنصری
و کثیف و لطیف و مورد تقسیم مشترک باشد میان اقسام و امتیاز واقع است در صفات جسم. و درین مقام ابحاثی دقیق است
که لایق مختصرات نباشد. و چون متماثل شدند بتمام ماهیت پس هر چه صحیح باشد بر بعضی از ان از خرق و التیام و انقلاب
و شکل و سایر صفات صحیح شود بران دیگر چه قابلیت این صفات از لوازم ان ماهیت است چه اگر از عوارض بان
بودی قابلیت ماهیت مر ان قابلیت را عارض بودی و تسلسل لازم آمدی. اگر گویی باشد که تعین بعضی
شرط باشد ان قابلیت را یا مانع باشد از ان. گوییم آن تعین امری لازم ماهیت نیست و الا ممتنع شدی کثرت افراد ان
پس ان جایز الزوال باشد پس عارضی که تابع ان است نیز همچنان باشد پس ثابت شد که اتصاف هر جسمی بصفت
جسمی

جسمی دیگر ممکن است. و این مقدمه عظیم النفع است در مبدا و معاد. و هر ممکنی او را مرجحی است پس جمیع اجسام مفتقر باشند
بمرجحی که نه جسم باشد و نه جسمانی دفعا للتسلسل. پس اگر خواهیم که بیان کنیم که ان مرجح واجب الوجودست باز گردیم بانچ از پیش
رفت طریق سیم استدلال است بحدوث ذوات. ذوات اجسام محدث اند لما سبق و هر محدثی او را محدثیست بدو وجه اول
انک او ممکن الوجود و العدم است بجهت امتناع عدم واجب و وجود ممتنع و هر ممکنی او را موثریست لما سبق. اگر گویی جایزست انقلاب
معدوم در زمانی بواجب لذاته در زمانی دیگر چه عرض نزد شما جایز الوجودست در زمان اول و واجب العدم لذاته در زمان ثانی چه بقا
بر عرض ممتنع است و چون این جایز شد عکس این اعنی ضرورت وجود او بعد از عدم او واجبا لذاته جایز باشد. و آن حاضر بقا
او ممتنع است پس او واجب الوجود باشد در ان زمان که واجب العدمی بعد از و حادث شود پس جایز باشد مثل ان در سایر
حادث. و عالم بشرط انک مسبوق باشد بعدم سبقی زمانی ممتنع الحصول است در ازل لما سبق پس حدوث امکان او بذات
او باشد چه انچ بفاعل باشد ممتنع شود عند عدم الفاعل و این امکان حاصل است در لا یزال فاعل را بیابند یا نیابند. انگاه انچ
یاد کردیت از دلیل بر انک هر محدثی ممکن است معارض است بوجوه اول وجود اگر عین ماهیت باشد امکان ممتنع
شود چه امکان وجود و عدم اقتضا مقارنت ایشان هر دو کند مر ماهیت را و مقارنت وقتی باشد که وجود غیر ماهیت باشد
و اگر غیر باشد موصوف یا امکان یا ماهیت باشد یا وجود یا موصوفیت ماهیت بوجود. و الکل باطل چه این اقتضا امکان کون
السواد لا سوادا و الوجود لا وجودا و الموصوفیه لا موصوفیه کند دوم امکان شی وجودی نیست بانچ در جواب شبه فلاسفه در قدم
اجسام گذشت. و نه عدمی چه رافع امتناع است که عدم است و دفع عدم ثبوت است سیم معدوم اگر شی نباشد ممتنع شود
امکان وجود و عدم چه اقتضا تقرر شی کند چون موصوف بعدم باشد. و اگر شی باشد ممتنع باشد که امکان وصف ماهیت
باشد لامتناع تغیرها و وصف وجود چه امکان نزد این قایل ثبوتی است و ان ثابت است پیش از حدوث. گوییم مراد ما بامکان
جواز استمرار شی است علی ما کان علیه و جواز عدم استمرار او بان شبهات زایل شد. چون این دانستی می گوییم جواز امرین اعنی
استمرار و عدم ان مرجح هر یکی ازیشان است بمرجحی انگاه چون خواهیم که اثبات کنیم که ان مرجح واجب است لذاته باز گردیم بانچ
گذشت دوم طریقه اکثر مشایخ متکلمان است که هر محدثی او را محدثی است بی توسیط جواز. بعد از ان بعضی ازیشان گفتند
که علم بان ضروریست چه هر که نباتی رفیع را بیند مضطر شود بعلم انک انرا صانعی هست و هر کس که تجویز خلاف این می
کند او را مجنون شمارند. و بعضی گفتند استدلالی است و ایشان اکثر شیوخ معتزله اند چون ابو علی و ابو هاشم. و استدلال
کردند که ما موجد افعال خویشیم و احتیاج افعال ما بما بسبب حدوث است و این شامل است هر محدثی را. و اعتراض برین ان
است که لا نسلم که واحدی از ما محدث افعال خودست چه باشد که افعال ما نزد دواعی ما حادث شوند اتفاقا بی موثری. پس اگر بر
استحالت این دلیلی گویند مستغنی شوند بان دلیل ازین قیاس. انگاه مسلم نداریم که علت حاجت حدوث است و قد سبق و مسلم
نداریم که علت مطلق حدوث است بل حدوث افعال ما طریق چهارم استدلال است بحدوث صفات. و علما انرا حصر کرده اند
در دلایل انفس و آفاق. اما دلایل انفس استدلال است بتکون انسان از نطفه و خدای تعالی انرا یاد کرده است در ایات بسیار.
و تقریر ان اینست که نطفه متشابه الاجزاست صورة و شکلا پس اگر متشابه الاجزا باشد در حقیقت و تاثیر رحم و نسبت کواکب بان علی
السویه است کره شکل باشد چه چون فاعل و اجزا قابل متشابه باشند اثر متشابه باشد و ازینست که فلاسفه گفته اند که شکل بسیط کره است.
و اگر مختلف الاجزا باشد بحقیقت چنانک اطبا می گویند چه نزد اعتدال حرارت شهوت بر بدن منفصل می شود از دو بان هر عضوی
جزوی از منی مخالف در حقیقت و طبیعت جزو دیگر و هر عضوی متولد می شود از جزو ذایب از مثل ان عضو پس مرکب باشد
از ان بسایط پس واجب ان بودی که انسان متولد شدی بر شکل یک کره یا کراتی که مضموم باشد بعضی با بعضی. و دیگر
نطفه رطوبتی رقیق است که حفظ ترتیب اجزا و نسبت بعضی با بعضی نمی کند پس حاصل از دو بان راس شاید که اسفل افتد و حاصل
از دو بان قلب اعلی و واجب باشد که ترتیب اعضا بر نسبت واحده باقی نماند و چون چنین نبود دانستیم که ان بتخلیق
قادر حکیم است. بعد از ان لابد باشد در نفی انک ان قادر ملایکه و کواکب نیست از رجوع براهین متقدم. و اما دلایل افاق
بعضی علوی است که راجع است باستدلال از احوال افلاک و بعضی سفلی که راجع است باستدلال از احوال حیوان
و نبات و معادن و استقصا درین مذکورست در قران عظیم و مشروح در کتاب اسرار تنزیل. و بدانک سخن درین فن که
درین قطب مذکورست بر ترتیب او بیین رانده شد چه ترجمه لباب آن است. اما چون در ایشان دلایل افاق و انفس بیش
ازین که ذکر کرده شد مذکور نبود با انک آن دلایل مشتمل بود بر بیان حکمتهای باری تعالی عز شانه و بهر برهانه در افرینش انها
و سیر طباع مستقیم و نفوس سلیم سیما ملوک بدانستن آن حکمتها بیشتر مناسب چنان نمود که چون این کتاب جهت کتابخانه

ملک اسلام سلطان سلاطین نازندران دام ملکه وعدله ساخته می شود شطرت ازان دایل در آخر این مسله یاذکر کرده شود تا ملک اسلام
باعزت اقتدار دولت اطلاع بران حکمتها نیز حاصل کردد ان شاء الله وتعالی دایل را در دو قسم یاذکر کنیم اول علمی ودوم نقلی

قسم اول در دایل عقلی وانرا در ده فصل یاذکر کنیم **فصل اول** در استدلال بذات وصفات آسمانها ستارکان
وحکمتهای حق تعالی درآن وان چهار نوع است **نوع اول** سترکت هرفلکی مفرداتی معین است وستارکان دران افلاک
مرکوز چون نگین در انگشتری بلرجون کره کی در آبی فرو بوده کی قطران مساوت تخم آب باشد وهرفلکی درسطح دارد یکی مغفر
واجرام افلاک نقطه به الاجزا ان وهرچه براحد المثلین روابود برمثل دیگر نیم روابود پس اختصاص هرفلکی بمقدارات معین
ازاستری بعضی اجزا بانک محدث باشد وبعضی بانک مغفر بعضی بانک مجوف باشد بجهت جای ستاره بعضی
بانک مصمت هریک ادبرای حکمتی ومصلحتی جز بقدیر خالقی علیم حکیم توانا ورزق کریم رحیم نتواند بود چه محال است کی مقتضا
طبیعت باشد چنانک دانستی واین برهان درسورة الملک فرمان است انجا کی خلق السموات والارض بالحق تعالی عما یشرکون
چه خلق تقویرست ومعنی الخ کفته شد **نوع دوم** هرفلکی را دو بر دو نقطه معین بودکی انرا قطب خوانند ودر هرفلکی
دو نقطه معین است چه ماه یکدور بیک ماه تمام کند وآفتاب دور هر وعطارد دور بیک سال وسریع سد وسی سال ومشتری بدوازده
سال وزحل بیست سال وفلک هشتم دری وشش هزار سال وفلک نهم دریکشبانروز پس شش این نقطها ابرای قطبی وسیر هر
فلکی بمقدارات معین بروفق حکمت ومصلحت جز بفعل صانعی تادر مختار حکیم رحیم نتواند بود **سوال** فلک زیر کوچکتر ازفلک
بالاست وحرکت کوچکتر سریعتر باشد **جواب** اکر سرعت وبطوسیت کوچکی وبزرکی بودکی بایستی کی حرکت فلک نهم کی ازهمه
افلاک بزرکتر ست بطی تر از حرکت باقی افلاک بودکی وچون چنین نیست چه حرکت او اسرع حرکات است دانستی کی سرعت
وبطو حرکات افلاک بسبب کوچکی وبزرکی نیست بلرکت تقدیر عزیز علیم است **نوع سیم** هر کوکبی راحرکتی دیکر ولونی دیکر
وجایی دیکرست **اما اختلاف** کواکب دراضواروشن است **واما اختلاف** درالوان هم ظاهرست چه بر روی ماه کلف
می بینم ولون عطارد بزردکی می زند ولون زهره سپید ومشرق است ولون مریخ سرخ ولون مشتری زرد ولون زحل
بنارنجی می کراید وجمعی ازعلما کفته اند کی بر روی آفتاب نقطه سیاهست معجوخالق وقتی کی وهو اعلم بذلک این چنانک
شعاع آفتاب بوشیده شود ان ظل را باسانی توان دید **واما اختلافشان درجای** بجهت آنک بعضی بر منطقة البروج
اند وبعضی نزدیک قطب وبعضی میان این درجای وجون فلک درحرکت این همه بر دوایر متوازی ومتوازی منطقة حرکت
کنند راجع برمنطقة بروسریع السیر نزدیک ازاج نزدیک قطب بجهت آنک دریک زمان دو مسافت مختلف بطول وقصر قطع می
کنند **واین اختلافات** سه کانه دلیلی ظاهر وبرهانی قاهرست بروجود صانعی قادر وحکیمی قاهر **وبیان** اشارت است
کی بتفکردر خلق السموات والارض وبنا جا خلقت هذا باطلا **نوع چهارم** سرعت حرکت آفتاب بحرکت فلک نهم بکاست
چه آفتاب یکصد وشصت وشش بار چندزمین است تمامت یکدفعه طلوع می کند **ودیکر درخبرست** کی مصطفی علیه السلام از
جبرئیل علیه السلام پرسید کی آفتاب بزوال نزدیک کفت نه آرزو مصطفی علیه السلام فرمود این چه سخن باشد جبرئیل علیه السلام کفت از انکاه
کی کفتم نه تا بذان کاه کی کفتم آرزو آفتاب با مقدار سالها راه قطع کرده است **وچون اجرام کواکب با این عظیمی در افلاک**
اند اینشانرا باسانی درعظم وعظمت قدرت ونسبتی نباشد پس بداشتن احرام بان عظیمی درهوا برهانی ظاهرست
بر کمال قدرت وجلال عظمت خلاق عالم **وبیان** آن است کی الله الذی رفع السماء بغیر عمد ترونها **وفایده** قید ترونها
ان است کی عمد اسمان نه ان است کی بچشم سر بیمارت بصر توان دید بل عمد اسمان بچشم سر دیدن بصیرت توان دید
وآن عمد قدرت ازیزد کارست جل وعلا **وبیانک** ازیزد کار در قرآن مجید چند جای برخود ثنا فرمود در افزونیش افلاک
وما بینهن **اول** وبنینا فوقکم سبعا شدادا **دوم** وجعلنا السماء سقفا محفوظا **یعنی** از هوایی **سیم** والسقف المرفوع **چهارم**
فارجع البصر هل ترکی من فطور **پنجم** تعلب وجهک فی السماء **ششم** وبنینا فوقکم سبعا شدادا **هفتم** والشمس والقمر والنجوم مسخرات بامره **هشتم**
جعل فی السماء بروجا **نهم** والقمر نورا وامثال ان آیات بسیارست وشرح هریک این
این محل نباشد

فصل دوم در استدلال بانواع حکمت افزینش زمین واحوال ان برهستی صانع

علیه وتدران چهار نوع است **نوع اول** زمین راساکن افزید بحرکت برحیوانات باطل نکردد **بیان** این سخن ان است
کی اکر زمین متحرک بودکی حرکت او یا باستقامت بودکی یا باستدارت نشاید کی باستقامت باشد زیراکی این حرکت
مستقیم یا بجهت سفل باشد یا بجهت علو شاید کی بجهت سفل باشد چه اکر چنین بودکی بایستی کی چون جبوانی اززمین

برجستی

برجستی هرکز زمین نرسیدی زیراکی هرجسم کی کران تر بود حرکت او بسفل تیزتر بود وبطی ترکه بربع ادکه کفتند **وهمچنین** کی
بجهت علو باشد چه اکر چنین بودکی بایستی کی اکر کسی یا اجسامی زمین بیاندکی واکر سنکی را بفلاخن برپرانند یا
بس بیاندکی زیراکی هرجسمی راکی حرکت تقسر بود چون از زوال قاسر حرکت او بخلاف طبیعت باشد بلرکت بروفق طبیعت
باشد پس اکر حانک در طبیعت زمین واجزا زمین ان بودکی حرکت کردکی بجهت بالا بعد از زوال قاسر باز پس بیاندکی
ونشایدکی حرکت زمین برسبیل استدارت باشد زیراکی اکر چنین بودکی حرکت حیوان بجهت مضاد حرکت زمین همان بودکی
چه زمین هوایی راکی بزو محیط است حرکت دادکی بجهت خود وان مانع شدکی از حرکت حیوان بخلاف این جهت وچون
ظاهر شدکی اکر زمین متحرک بودکی حرکت برحیوانات باطل شدکی پس حکمت الهی اقتضا آن کردکی زمین ساکن باشد
با این محذور **واز** منافع زمین نیز بیایند **وبان** معنی اشارت است انجاکی فرمود وجعل الارض قرارا وجای دیکر فرمود وجعل لکم الارض بساطا
لتسلکوا منها سبلا فجاجا **نوع دوم** حق سبحانه وتعالی زمین را در صلابت چون سنک بنا فرمود تا بزمستان سرد نباشد زنانستان
کرم ومصلحت زراعت وحراثت باقی ماند **ودر زمین** چون آب بنا فرمود تا حیوانات بروی قرار کیرند ودرروی هلاک نشوند
بلکی درمیان غایت صلابت وعلت رطوبت افزید تا این چند مصلحت مرعی باشد **وچون** آب بر روی زمین روان
کرد اینچنانک فرمود وجعل خلالها انهارا تا سبب سات حبوب ویکاها ودرختان شود ومیوها کی قوت حیوانات بکمال رسد
وانسان کی اشرف حیوانات است باقی ماند وبکمال رسد **نوع سیم** افزید کاردر زمین کوهها آفرید تا دران کوهها معدن آهن
متکون شود زیراکی درآهن منفعت بسیارست چه کار زراعت کی قوت ازان است وکار جامه کی لباس بدان است وکار رحا
کی سکنی دران است جز باهن راست نکردد ودفع مضرت دشمن بسلاح توان کرد وسلطان سلاحها آهن است چنانک فرمود
وانزلنا الحدید فیه باس شدید ومنافع للناس **وباقی** معادن واحجار نفیس چون لعل وبافوت وپیروزه وزمرد جز درکوهها متولد
نشود **وچشمها** روان هم درکوهها حاصل شود زیراکی آبهایی کی در اجزا زمین کامن است چون بیت حرارت آفتاب
بخار کردد اکر کوه بنا شد آن بخارات متفرق شود واکر کوه بنا باشد جمع شود وچون دیک کی بجوشد وسرش کشاده بود **واما چون**
قطع نرومی جکند **واز** این است کی هرجای کی بکوه نزدیکتر بود چشمها آب بیشتر بود وهرجای کی کوهها بزرکتر بود برف وباران بیشتر
بود جهت آنک کوهها ببیب بلندی سرد تر بود وآبها ودنا وتهابران بایسته تر وبخارات کی از زمین متصاعد شود سبب سردی
کوهها کسف کردد وابر بسار برف وباران شود وکثرت برف وباران سبب کثرت نبات وحیوان است کی غذا انسان ازان
است **واز** منافع کوهها ان است کی بزان راهها معلوم شود ودریاها از یکدیکر بان جدا شوند چنانک فرمود وجعل بین البحرین
حاجزا **نوع چهارم** حکمت حق سبحانه وتعالی چنین اقتضا کرد کی ترکب انسان از عالم سفلی باشد ومیمنین ترکب باقی حیوانات
وخاک درغایت سبوست آمد وآب درغایت رطوبت تا چون آب وخاک بهم آمیخته شود خشکی خاک از رطوبت آب کم کند ورطوبت
آب از خشکی خاک کم کردد وباعتدال بازآید وآب بواسطه خاک از سیلان بازماند وخاک بواسطه آب از تفرق وبالکی یکدیکر مجتمع
شوند تا مم بسبب ترکب وبهم بسبب مزاج صلاحیت بنزیت بذیرد ونفس ناطقه بزد تعالی کیرد **وبدانک** حق سبحانه وتعالی بنا بر
مانع وحکمی کی در زمین تعبیه کرده است در قرآن مجید چند جای برخلق منت نهاد بعضی ازان در اثنا سخن یاد کرده شد
وبعضی دیکر از قرآن مجید معلوم کنند **وبانیست** بعضی از دلایل آسمان وزمین وآنچ درمیان است برهستی آفریدکار وقدیم
وصانع حکیم برسبیل اختصار

فصل سیم در بیان احوال آفتاب وحکمتهای حق تعالی درروی

هیلیکرده است وآن چهار نوع است **نوع اول** جای آفتاب برفلک چهارم آمد تا از زمین درغایت بعد وغایت قرب
بنا شد زیراکی چون درغایت بعد باشد سبب بقوت سردی واضردکی شود وچون درغایت قرب باشد سبب قوت
حرارت وسوختکی کردد واین هردو مانع اند از تولد وبقا حیوان **پس** حکمت حق سبحانه وتعالی اقتضا آن کردکی
در وسط باشد تا حرارت وبرودت باعتدال بود وتولد حیوان وبقا آن ممکن کردد **وهمچنین** حرم او بقدری معین آمدکی
اکر عظیم تر بودکی سبب قوت حرارت وسوختکی شدکی واکر کوچکتر بودکی سبب قوت برودت وافسردکی کشتن بس
حق جل وعلا جای او وقدر او بدرجه اعتدال نهاد تا سبب مصلحت حیوان وجمع کردد **نوع دوم** شب صفت دارد
ظلمت وبرودت ورطوبت واینها صفات مرکبات اند واجرام حیوانات درشب مهیو مرلا شوند وازنجاست کی الغرض اخوالوت
یا زجون وقت صبح درآمد واثر نور آفتاب ظهور یابد جمله حیوانات درجنبش آیند وبان مانند کی آفتاب سبب حیوة
ایشان شد **وقوت حس وحرکت حیوان** بحسب ارتفاع آفتاب درزیادت باشد **وچون** وقت زوال درآین

بحسب ميل افتاب بجانب مغرب قوت حس وحركت حيوان نقصان پي پذيرد تا وقت غروب جمله حيوانات باشيانها خود باز آيند وحنداك شفق پي اثر نور افتاب است باقي باشد حيوانات بيدار باشند وچون شفق زايل كردد حيوانات درخواب شوند . پس بدان مانند پي اثتاب سبب حيوة است وزوال او سبب موت . وبدانك حق تعالى در قران مجيد نفخ صور سه جاى ذكر كرده است . اول نفخ فزع ونفخ في الصور وهو قوله من في السموات ومن في الارض . دوم نفخ صعق يعنى اشاذن ونفخ في الصور فصعق من في السموات ومن في الارض . سيم نفخ قيام كما نفخ في اخرى فاذا هم قيام ينظرون . ونظير اين سه حال در طلوع وغروب افتاب ظاهر ست زيرا پي چون افتاب غروب كند ترس بخلق مستولى كردد وباشيانها خود باز كريزند چون حالت نفخ فزع وچون شفق نابينا شوند خلق درخواب شوند ديبتند چون حالت نفخ صعق وچون صبح برايد وافتاب طلوع كند خلق از خواب برخيزند چون حالت نفخ قيام . وهركي درين سه حال تامل كند اورا كمال قدرت وحكمت آفريدكار سلم شود وكيفيت احوال روز قيامت ويرا منكشف كردد ان شاء الله تعالى . نوع سيم سير هر روزه افتاب اكر ازين تيزتر بودي برودت غالب شدى واكر ازين بطى تر حرارت غالب شدى نه چنان كي افتاب دزنا بستان چون بر روى زمين بيشتر مى ماند حرارت بيشتر مى باشد ودر زمستان كي كمتر مى ماند برودت بيشتر . پس حكمت آفريدكار جل جلاله دمع نوالدحين انتضا كرد كي حركت هر روزه افتاب بدين مقدار معين باشد تا اعتدال برجاى ماند . واين همه دليل ان است كي عدل كي وسط طرفين افراط وتفريط است سبب نظام عالم است ونظام عالم جز بعدل باقى نماند . نوع چهارم منطقة فلك البروج كي مدار افتاب است از منطقة فلك اعظم مايل اند واين دو دايره متقاطع شدند وهر دو دايره كي متقاطع شوند از نقاطع حادث شوند واين دو نقطه درين صورت يكى اول حمل است واذا اعتدال ربيعى كويند ودوم اول ميزان واذا اعتدال خريفى خوانند ودو نقطه كي عاشت بعد يكديكر متقابل ميم حادث شوند چون بر سرطان درشمال وسر جدى درجنوب . وحكمت رب العزة جلت قدرته از انجهت اقتضا اين كرد تا در هر موضعى بسبب عاشت بعد افتاب وغايت قرب او ومسالت متوسط ميان هر دو اختلاف ظاهر كردد تا در جمله مواضع عاشت قرب بود وحرارت زيادت شود وچون عاشت بعد بود برودت غالب شود وچون ميان اين دو موضع باشد اعتدال حاصل كردد وبدين سبب فصول اربعه پيدا شود . واكر اين دو منطقة بريكديكر منطبق بودندى اختلاف در قرب وبعد افتاب ظاهر نشدى . پس فصول اربعه در هيچ جاي ظاهر نشدى . واجرام حكمت وبعدلت حق سبحانه وتعالى چنان اقتضا كرد فصول اربعه هم جاى باشد تا منفعت فصول اربعه هم جاى حاصل بود سبحان من وسعت رحمته كل شئ . ديكر سير خاصه افتاب در سالى چنان است كي در سالى دوره تمام مى كند اكر ترس بخلق مستولى كردد ويا شيانها خود باز كريزند چون حالت نفخ فزع وچون شفق نابينا شوند خلق درخواب شوند ديبتند چون حالت نفخ صعق وچون صبح برايد وافتاب طلوع كند خلق از خواب برخيزند چون حالت نفخ قيام . وهركي درين سه حال تامل كند اورا كمال قدرت وحكمت آفريدكار سلم شود وكيفيت احوال روز قيامت ويرا منكشف كردد ان شاء الله تعالى .

نوع چهارم در احوال ماه وحكمتهايي كي آفريدكار جل وعلا دران نهاده است

وان چهار نوع است نوع اول ان است كي زمان چهار فصل است سال وماه وروز وساعت . سال بدور افتاب ظاهر كردد چنانك از بر حمى برود تا باز بدان برج اين يك سال باشد . وماه بدور قمر ظاهر كردد چنانك چون از افتاب مفارقت كند تا باز بمقارنت او اين يك ماه باشد . وروز بدو يك روزه افتاب وطلوع وغروب او ظاهر كردد چنانك از وقت طلوع افتاب از مشرق تا باز امدن بدانجاى يا بغروب در مغرب تا باز امدن بانجا يا از نصف النهار تا نصف النهار يك روز خوانند ومراد ازان شبانروز باشد . وساعت بر دو قسم است . يكى ساعات مستويه وان مقدار باشد جزو باشد از معدل النهار كي حاصل شود از قسمت هركبى از قوس النهار وقوس الليل بزمان اجرام اجزاء ان مختلف شود وجه هميشه برابر باشد اما عدد ان مختلف شود وجه حسب دراكت روز وشب پيش شود وبحسب كوتاهى ايشان كم . ودوم ساعات مرجحه وان ان باشد كي هريك را از قوس النهار وقوس الليل بزمان هفتم مقاوت كنند هر قسمى ساعتى معوجه باشد اجرام عودان مختلف نشود وجه هميشه برابر باشد واما اجزاء ان مختلف شود وجه بدراكت روز وشب بيشتر شود وبكوتاهى كمتر . واذين است كت منجمان كويند كي طول وقصر روز وشب بحسب عدد ساعات مستويه واجزاء معوجه است . وچون اين مقدمه معلوم شد كويم بسال وماه مواقيت حج وغيره ظاهر شود چنانك فرمود يسالونك عن الاهلة قل هى مواقيت للناس والحج وجاى ديكر فرمود كى والشمس والقمر بحسبان وباعاث اوقات

صلوات

وصلوات وغيره ظاهر كردد نوع دوم افرينكار نور ماه را سبب زيادتى رطوبات كرد اينز چنانك نور ماه زيادت پي كردد رطوبات زيادت مى شود وچنانك نور ماه نقصان پي پذيرد رطوبات روكبا در نقصان پي نهند . واين معنى بتجربه معلوم شده است ودر جزو وقد دريا وبدانك جزو سه دوتم است يكى بر ورقات دارد وكبى بماه . اما از ان اول اين است كي چون ماه بافق شرقى رسد اغاز مد كند وآب دريا زيادت مى شود تا ماه بنصف النهار رسد واين غايت مد باشد وچون از انجا بكذرد اغاز جزر كند وآب دريا كم مى شود تا ماه بافق غرب رسد واين غايت جزر بود وچون از انجا بكذرد دكبار مد اغاز كند تا در نصف النهار تحت الارض رسد واز انجا جزر اغاز كند ودر افق شرقى بنهايت رسد . واما از ان دوم ان است كي هر روزى كي دريا پنجاه وچهار ساعت است بيش از مدى باشد كي در بانزده روز اخر ماه شد بسبب زيادتى وكمى رطوبت بحسب زيادت ونقصان نور ماه چه زيادتى اين رطوبت در جمله اجسام ظاهر مى كردد تا در خاكستر وازين است كي اكر خاكستر دريا تره روز اول ماه بريام كنند وبعد از ان اندرو كنند آب بكل واكر خاكستر دريا نزه اخر كنند بخاكند . وسبب ان است كي بسبب تداخل رطوبات درينه اول ماه در اجزاء خاكستر خلخالى دران پيدا آيد وچون ان رطوبات از ان كم شود متاند بدانك پي سبب جكيزى آب كردد نخالان خاكستر كي درينه اخر ماه باشد كي انرا اين مخلخل نباشد . واين مسئله ومسئله مد وجزر از انجهت مشروح كفت كي از غرائب است . وچون نور ماه سبب رطوبات اجسام است هر ليله بواسطه اين رطوبات بنات وحيوان در نشو ونما باشد . واذين سبب نور ماه بريك سنن نماند ما رطوبات بر عالم مستولى نكردد نوع سيم ان است كي چون افتاب غروب كند روشنايى شب ازدن حاصل شود چنانك فرمود وجعل الشمس ضيا والقمر نورا نوع چهارم اختلاف نور ماه كاهى هلال وكاهى بدر وكاهى محاق واختلاف اجزا او بعضى روشن تر وبعضى تاريك تر وكاهى مخسف وكاهى كامل الدوان همه دليل است بر انك اورا مدبرى صانع حكيم قادر رحيم بباين .

فصل پنجم درسان حكمت شروق وغروب كواكب ودلالت ان بر هستى وقدرت افريدكار

بدانك شروق وغروب راجند جاى در قران مجيد ذكر فرموده است جاي فرمود رب المشرق والمغرب وجاي ديكر رب المشرقين ورب المغربين وجاي ديكر رب المشارق والمغارب . وديكر بدانك هركوكبى را از ثوابت شرقى وغربى ومشرقى ومغربى معين است كي بسالها بيكبار از ان متغير نشود . واما كواكب سيار راشروق وغروب ومشرق ومغرب مختلف است . مثلا افتاب جمز در غايت ارتفاع وعلو شود در اول برطان باشد وچون در غاب انخفاض برود در اول حدى وچون ازين دو نقطه برود مشرق ومغرب او ان دو نقطه باشد از افق كي اين دو نقطه از انجا طلوع كنند يا غروب ومابين ايشان مشارق ومغارب ديكرست بحسب هر برجى بل درجه وچون اين مقدمه معلوم شد انجا كي فرمود رب المشرق والمغرب بلفظ جمع اشارت بجمله مواضع شروق وغروب وان متعدد است چه ان رب المشرقين ورب المغربين بلفظ تثنيه اشارت بمشرق صيف ومشتا ست ومغرب ايشان كي مطلع راس برطان وجدى ومغرب ايشان است . وانجا كي رب المشارق والمغارب فرمود بلفظ جمع اشارت است بجمله مواضع شروق وغروب وان متعدد است چه ان بعدد نقاطى باشد از افق كي بيان مشرقين يا مغربين افتد . وحكمت در اختلاف شروق وغروب اشات معلوم شد واما ازان ديكر كواكب بجهت تطويل ياد نمى كنيم تا موجب ملالت نكردد . ولكن از وجه عموم مشروق وغروب ودسه نوع از حكمت ياد كنيم نوع اول كواكب در وقت طلوع نوراني تر باشند كي در وقت غروب وچون از بالاى سمت الراس كذرند نوراني تر باشند كي در وقت طلوع نزديكتر نمايند از انج در وسط السما بانك نزديكتر ست از افق بدو وجه اول انك هر نقطه كي داخل دايره باشد غير مركز وخطوط از انجا محيط كشند اطول ان باشد كي مركز بكذرد وانقر تمام تطر بس خطى كي از قدم ما بيرون برسم مركز عالم واز انجا بسمت رخ اطول خطوطى باشد كي از قدم ما بسما ن كشند وانقران خطوط تمام تطر باشد اعنى خطى كي از قدم ما بسمت سرها رود بس اين خط از خطى كي از قدم ما بافق رود كوتاه تر باشد وهو المطلوب دوم انك وتر ضعف كيفم دو خط كي از مركز عالم بيرون ازند يكى بسمت سرها ويكى بافق وبسبب انك ايشان هر دو مستوى اند از ابراى انك از مركز محيط رفته اند اكر از قدم ما خطى بافق كشند مثلثى پيدا آيد اين خط وان نصف قطر زمين واز خط دوم كي از مركز بافق رفته برود وبسبب انك هر دو ضلع مثلث برابر كدام از ان مثلث بس نصف قطر زمين ما خطى كي از قدم بافق رفته است بزركتر باشد از خط دوم بل از خط اول كي از مركز بسمت سر رفته بود ومساوى دوم بود وچون نصف قطر كي متحرك است بيان هر دو بينم از ين خطى كي از قدم ما بسمت الراس رفته بود كوتاه تر از خطى كي از قدم ما بافق رفته است وهو المراد . وچون معلوم شد كي كوكب در وسط السما بانزديكتر ست از انج در افق ومقتضى بعد وقرب ان است كي نزديكتر را بزركتر بيند ودورتر را كوچك تر واين معنى انجا بعكس است پس اين دليل قاطع باشد برانك اين بقدرت قادر حكيم وعالمى كريم است . سوال اكر سايلى كويد كي جسم خون در رطوبت باشد بزركتر نمايد چون داند انكور در آب روقت طلوع بخاران بسيار رمى باشد اجرام بزركتر نمايند وقت استوا كمتر مى باشد اجرام كوچكتر نمايند . جواب ان است كي چون در رطوبت باشد مراى حين باشد اما چون رطوبت حايل باشد ميان راي ومراي مراي باين كي كوچكتر نمايند پس بايستى كي افتاب وقت طلوع كوچكتر بودى وچون بعكس اينست دليل باشد بركمال قدرت وحكمت آفريدكار جلت قدرته نوع دوم طول وقصر كاذب واين از جمله حكمتها آفريدكار ست زيرا كي صبح كاذب مستطيل است وبعد ازان منمحق مى شود واكر سبب قرب افتاب بودى طلوع وان

روشنی اثر نور آفتاب بود کی بابتی کی نور او ساعة فساعة زیادت شدن کی بحسب صبح صادق مستطیر زیرا کی نسبت اجزا افق با نور آفتاب یکسان است وحسن بعکس است معلوم می شود کی ان جز بمحض قدرت و ارادت بی علت فاعل لا اصباح نیست ۰ و بدانک کی صبح کاذب سر قالن الاصباح ظاهر شود و صبح صادق بر عبودیت اقم الصلوة لدلوك الشمس الی غسق اللیل و قرآن الفجر ان قرآن الفجر کان مشهودا بینا این **نوع سیم** ان است کی طلوع کواکب بر اذن باشد و غروبشان بر دن و این است کی بتدریج اذن آمدن آن درجه کی طالع باشد دلیل کند بر احوال مولود ۰ و بدانک اختلاف احوال کواکب در طلوع و غروب بر سه است و بامهی حالت ازان مضبوط است **اول** چون کوکب طالع کند بساعت بساعت ارتفاع او زیادت شود و ان بحالت آدمی بی ماند کی در نشو و نما باشد ۰ **دوم** چون کوکب بوسط السماء رسد مجنون و واقف بی نماند ذاکرچه بحقیقت بناشد و ان بحالت آدمی حسن و قوت ماند و اگرچه بحقیقت وقوت نبود زیرا کی حرارت غریزی بپخته در تحفیف رطوبات غریزی بکار است **سیم** چون کوکب از وسط السماء روی بجهت غرب آرد تا وقت نماز دیگر در نقصان باشد امّا اثر نقصان ظاهر نشود ازین بحالت کهولت آدمی ماند **چهارم** چون کوکب بر دیک افق غرب رسد مجنون لوزانی ماند کی بر انق افتاده باشد و آن بحالت شیخوخت آدمی و حالت مرگ ماند کی لوزان بر بستر افتد **پنجم** چون غروب کند لختی از اثران کوکب باقی ماند و این تا نماز خفتن باشد و این بحالت مرگ آدمی ماند کی نیز در اثر او روزگار چند باقی ماند ۰ و حق سبحانه و تعالی درین نیج وقت نماز واجب کرد زیرا کی چون در هر وقتی ازین اوقات اثرات عجیب در عالم افلاک و عالم خاک ظاهر می کرد و این اقتدی درین اوقات بنده دل خود را بعبودیت حق و زبان خود را بذکر و ثنا او و اعضا و جوارح خود را بعبودیت او درین کردن تا عبودیت تن با معرفت حق و معرفت کامل دعلت و قدرت او مضاف کردد تا بنده مستغرق خدمت باشد

فصل ششم
در اختلاف لیل و نهار و کیفیت استدلال بزان بر وجود صانع قدیر و حکیم بصیر

چنانک فرمود کی ان فی خلق السموات والارض و ما این مرتب و این ترتیب تحیل نهاذیم ۰ اول **آیات خلق السموات** دوم خلق الارض **سیم** اختلاف اللیل و النهار ۰ و بدانک اختلاف لیل و نهار از سه وجه است **اول** شب و روز متساوند چون روز در این بوقت مستوی کردد دو یرا مقهور نیست کردانند و باز شب مقهور شده در این وقت ظاهر کردد و روز را مقهور نیست کند **وجه دوم** ان است کی از اول تابستان تا اول زمستان روز کم می شود و شب زیادت می کردد و از اول زمستان تا اول تابستان روز زیادت می کردد و شب کم می کردد ۰ و حکمت درین ان است تا بسبب کوتاهی روز کمتی کم می کردد باعتدال باز این و بسبب درازی روز سردی کم می کردد تا بحد اعتدال باز آید **وجه سیم** ان است کی زمین کرکت است بس وقتی معین جایی بامداد بر دو سم دران وقت جایی دیکر جای بود و جای دیکر نماز پیش و جای دیکر نماز شام ۰ و اکر کسی خواهد کی این معنی را تحقیق کند از حال خسوف تحقیق تواند کرد زیرا کی خسوف در وقتی معین باشد و چون از اهل چین پرسند کی اول خسوف کی بود کویند نماز خفتن و اکر از اهل خراسان پرسند کویند نیم شب و اکر از اهل اندلس پرسند کویند بامداد ۰ و بدانک در اختلاف شب و روز حکمتها بسیارست و بامهی را ازان یاذکنیم **اول** ان است کی تا بروز مردم بکسب و معاش مشغول شوند و در شب راحت و سکون یابند چه اکر بپوسته در حرکت بودندی قوتها ایشان ضعیف شدی و هلاک ایشان کی حکمت و رحمت بارکت عز شانه چنان اقتضا کرد کی وقتی حرکت باشد و وقتی سکون و وقتی خفتن و وقتی بیداری تا اعتدال حاصل شود و مصالح خلق بکمال رسد **دوم** انک اکر همه وقت روز بودی اشاب سکجایی واقف بودی پس اجاکی مسامت ان بودی یا نزدیک بسامته سوختکی بزدی و اجاکی ازان دور بزدی یا نبودی فسردکی بزدی و هر دو نقیض حیاة باطل شدی **سیم** شب و روز ضدانند و هر ضدی سبب نقصان حال ضد دیکر باشد اما حق سبحانه حکمت چنان تقدیر کرد کی کاهی شب باشد و کاهی روز و کال هر یکی دران دیکر و دیعت نهاذ چه روشن شدی کی اکر دایما روز بودی خواب نبودی تا کم بزدی و ترک ضعیف شدی و اکر دایما شب بزدی سردی بر همه ستولی کشتی و جهان خراب شدی ۰ و بدانک اختلاف لیل و نهار چنانک دلیل است بر قدرت آفرین کار سمجنان دلیل است بر صحت حشر و نشر زیرا کی هفتن مرکبان و بیداری بزندکی چنانک فرمود الله الذی یتوفی الانفس حین موتها و التی لم تمت فی منامها ۰ و چون پیش می خسیم بامداد بر می خیزیم جه عجب بود از قدرت حق عز و علا اکر بمیریم و باز زنده شویم

فصل هفتم
در استدلال بکیفیت احوال بروج بر حکمت آفرینکار

و این معنی در قرآن مجید جای فرموده است یکی تبارک الذی جعل فی السماء بروجا ۰ بدانک آفرینکار جنان بقدرت کود کی منطقة فلک البروج کی بدار آفتاب است از منطقه فلک اعظم مایل آفتاد و مقاطع او در دو نقطه و بیرودت میان این دو نقطه دو نقطه دیکر باشد کی غایت بعد منطقة البروج از منطقه فلک اعظم اینجا باشد و بدین طریق منطقه فلک البروج بجهار قسم متساوی منقسم شد ۰ یکی از اول حمل تا اول سرطان کی حمل و ثور و جوزاست و چون آفتاب درین ربع بروز زمان بهار باشد ۰ دوم از اول سرطان تا اول میزان کی سرطان و اسد و سنبله است و چون آفتاب درین ربع بروز تابستان باشد ۰ سیم از اول میزان تا اول جدی کی میزان

وعقرب

وعقرب و قوس است و چون آفتاب درین ربع بروز پاییز باشد ۰ چهارم از اول جدی تا اول حمل کی حدی و دلو و حوت است و چون آفتاب درین ربع بروز زمستان باشد ۰ و قسمت هر ربعی بسه قسم مناسب افتاذ چه هر صانعی را مبدا و منتهی و وسط لازم باشد ۰ پس منطقة فلک البروج بان دوازده قسم متساوی کی هریک را برجی خوانند منقسم شد ۰ اثبات تغییر بروج کی در آیت مذکورست ۰ و دیکر درین بروج حکمتها بسیارست و ما بعضی را ازان یاذ کنیم ۰ اول انک آفرینکار عالم جل جلاله این دوازده برج را دو زمره بردج و بردو حرارت و بردو خشکی آفرید کی یکی کرم باشد و یکی سرد چه عمل کرم است و ثور سرد و سم بین ترتیب تا آخر ۰ و در رطوبت و یبوست جنان آفرید کی دو خشک باشد و دو تر چنانک حمل و ثور خشک اند و جوزا در طان تر و سم بین تر تا آخر ۰ و حکمت درین ترتیب عجیب و ترکیب غریب ان است کی حرارت و برودت در کیفیت فاعله اند یعنی اثر کنند و رطوبت و یبوست در کیفیت منفعله یعنی اثر پذیرند پس اکر دو برج متصل کرم یا سرد بودندی چون آفتاب میان دو برج کرم آمدی تاثیرش بقوت بودی و اکر میان سرد آمدی تاثیرش ضعیف بودی امامجون یکی سرد و یکی کرم باشد اعتدال حاصل اید ۰ و اما رطوبت و یبوست بسبب انک در کیفیت منفعله اند اکر هر یکی مثلش پیوسته بودی تاثیرش ضعیف بودی بین حکمت الهی چنان اقتضا کرد کی دو رطوبت یا دو یبوست هم پیوسته باشند تا باثر یا عتدال باشند ۰ و از ترتیب بروج دو حرارت و برودت کی یکی کرم و یکی سرد و دو یبوست و رطوبت کی دو خشک و دو تر معلوم شود کی حمل اکر چه باثر است و دوم ثور خاکی و جوزا هوایی و سرطان مایی و سمجین بابی بین قیاس ۰ و ترتیب عناصر بر خلاف این ترتیب است زیرا کی اول ناریست و دوم هوا و سیم آب و چهارم خاک ۰ و این ترتیب در بدن آدمی بخلاف این هر دو آمد زیرا کی استخوان کله سر کی مانند خاکست بااست و دل کی مانند آتش است شیب و نفس کی هواست و آب دهن و بیان تا معلوم شود کی این اختلافات کی درین ترتیبهاست از نفس طبیعت نیست بل کی بتدبیر و بر کت علم و تقدیر مدرک حکیم است تعالی جده و عظمت قدرته

فصل هشتم
در استدلال بحکمت باقی کواکب بر هفتی آفرینکار

نوع یاذکر کرده است **نوع اول** انا زینا السماء الدنیا مصابیح و جانی دیکر نزینة الکواکب ۰ و دران هیچ شک نیست کی اثر ها از کواکب ثوابت و سیارات زینتی تمام حاصل است ۰ و مصابیح اثارت است بانک چون ماه زیر زمین باشد و روشنایی از فیشان بر روی زمین ظاهر کردد تا مردم را در شب امن و رفتن آسان باشد و بسبب حرارت مصابیح بود مفرط شکست شود **نوع دوم** رجالیم هم بها ندرون تاذ در دیاها و پاها کی هیچ کی نباشد بتاذ ارکان استدلال کنند و بنیشان راه یابند و قبله را و جهت کعبه را بنشان **نوع سیم** حکمت اصناف ثوابت و سیارات کی بعضی ایات دلالت بران بی کند چه آفتاب مثلا چون بعضی از ثوابت با سیارات پیوندد احوال فصول در حرارت و برودت و رطوبت و یبوست مختلف کردد ۰ و خدای را در آفرینش عالم علوی حکمتها بسیارست و ما بزین قدر اختصار کردیم تا موجب سامت نکردد

فصل نهم
در کیفیت ترتیب و تکوین عناصر و استدلال ازان بر هفتی آفرینکار قدیر و بر حکیم

بدانک رب العزة چون آفرینش آسمانها تمام کرد و ایشانرا در حرکت آورد بسبب حرکت ایشان حوادث سفلی بزمین امد و لازم شد کی ان جسم کی از فلک در غایت نزدیکی بزد در غایت کرمی و لطافت باشد و ان آتش است و الخ از فلک در غایت دوری بزد در غایت سردی و کثافت باشد و ان خاک است و الخ باشش نزدیکتر بزد و آن هواست لطافت ان پیش ازان بزد کی لطافت الخ خاک نزدیکتر بزد و ان آب است ۰ پس عناصر بر ین ترتیب موجود شدند آتش حفیف مطلق هوا حفیف مضاف خاک ثقیل مطلق آب بثقیل مضاف ۰ و این جمار اصول مرکبات اند کی در عالم سفلی کاین شوند ۰ و حکمت در آفرینش خاک بسیارست و ازان جمار ان است کی مرکب را بواسطه ان ثباتی حاصل شود و اشکال رهیات کی مرکب را حادث شود نکاه دارد ۰ و حکمت در آفرینش آب بسیارست و ازان جله ان است کی بواسطه ان در جسم خاکی نرمی بدین این و جهانی کی باین باسانی حاصل اید و شکلها مختلف را بزودی قبول کند زیرا کی خاک شکلها را دیر قبول کند و لکن الخ قبول کند نکاه دارد و آب شکلها را زود قبول کند و لکن نکاه ندارد امّا چون این با خاک جمع شود ان مرکب شکلها را سهل قبول کند و نکاه دارد از بیا کندی و خاک آب را از جریان و روانه شدن ۰ و حکمت آفرینش هوا بسیارست و از جله ان است کی آب و خاک ثقیل اند چون هوا بدیشان امیخته شود دران مرکب سبکی بدین آید و برداشته شود و کثافتش کم کردد ۰ و امّا آتش حکمتها ان بسیارست و از جله ان است کی مرکب را لطیف کند و بخته کرداند و در اندرون مرکب عوض کند و سوا را با خود دیر نکرد و استقلابی بیشتر با دین آرد و سورت برودت آب و خاک را بشکند و از طبیعت عنصریت بطبیعت مزاجی بازارد ۰ و بدانک طبیعت آتش حارّ یابس است و ازان هوا حار رطب و ازان آب بارد رطب و ازان خاک بارد یابس ۰ این جمار کیفیت درین جهار جسم بسبب کرد تا این جمار با مکدیکر امیخته شوند حرارت این دو برودت ان دو را بشکند و برودت ان دو حرارت این دو را بشکند و سمجین پیوست این دو رطوبت ان دو را بشکند و رطوبت ان دو بیوست این دو را بشکند تا اعتدال حاصل شود و کیفیتی شایسته و رهیات بین آید تا بتدریج شایسته ان شود کی ازدی اثار نفس نباتی یا حیوانی یا انسانی بدین آید ۰

فصل دهم در کیفیت استدلال از احوال انسان بر عمق انر بزرگار حکیم رحیم و آن انواع است نوع اول در استدلال
بکیفیت آفرینش انسان ابتداء و این معنی در قرآن مجید بسیار ذکر فرموده است جایی فرمود انا خلقناهم من طین لازب و جای
دیگر فرمود کی انا خلقنا الانسان من نطفه امشاج و جای دیگر فرمود کی خلق الانسان من علق سوال اگر گویند کی در
میان این سه آیت نوعی اوشانیدن نمی نماید زیرا کی لقطه من ازبهر ابتدا غایب فرمود پس اگر ابتدا خلق آدمی از طین و گل است ابتدا
ان او نطفه و علقه باشد و اگر از علقه است از طین و نطفه باشد و اگر از نطفه است از طین و علقه باشد جواب بر انک
نطفه از اخلاط اربعه حاصل می شود کی در بدن بدرست و آن اخلاط چون است و بلغم و صفرا و سودا و این اخلاط از اغذیه حا
می ایند و غذا آدمی یا نبات است یا حیوان و انتها حیوان بنبات باز پی رسد و نبات از عناصر اربعه حاصل می شود پس معلوم
کی مبداء خلق انسان و باقی حیوانات مختلف از گل است. و است اول ایشانرا بر این مبدا است لکن معلوم است کی تا نطفه
بین کردن ماده انسان بفعل حاصل نمی شود پس نطفه مبداء ماده انسان است بفعل. و است دوم اشارت باین مبدا. و اما آیت
سیم بدانک از انگاه کی نطفه در رحم حاصل شود تا انگاه کی خلقت آدمی بپذیرد چندین طور از خلق و آفرینش بر وی متعدد می
شود چنانک در آیتی دیگر فرمود ثم خلقنا النطفه علقه فخلقنا العلقه مضغه فخلقنا المضغه عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشاه
خلقا اخر. هر یکی را از این حالات خلقی توان خواند پس بدان ماند کی هر یک از این مبدا خلق انسان باشد. و از نجاست
کی حق تعالی خلق آدم را علیهم بچندین نوع یاد فرموده است جایی فرمود کی ان مثل عیسی عند الله کمثل آدم خلقه من تراب
و ابلیس لعین گفت من از آدم بهترم زیرا کی اصل او از خاک است و اصل من از آتش بهتر از خاک است آدم بدانک آتش مشرف و نورانی
است و علوی و لطیف و خاک ظلمانی است و سفلی و کثیف. و بدانک علما جندین دلیل گفته اند بر انک خاک بهتر از آتش است.
اول خاک متواضع است و آتش متکبر. لاجرم آدم چون از خاک بود تواضع کرد و گفت ربنا ظلمنا انفسنا و ابلیس چون از آتش بود تکبر کرد
و گفت انا خیر منه. دوم خاک عیب پوشیده است و آتش فضیحت کننده. سیم خاک آتش را میراند و آتش در خاک اثر نکند. چهارم
خاک امین است هرچ بوی سپاری زیادت باز دهد کمثل حبه انبت سبع سنابل فی کل سنبله مایه حبه و آتش خاین و مفسد است
هرچه بوی سپاری باطل کند. پنجم آتش اگرچه بحسب صورت است اما در ذات خاک بهتر است زیرا کی هرچه آتش بدو رسد سیاه شود
و خاک اگرچه تاریک است اما در ذات خوب صورت است هرچه انواع ازهار و اشجار و ثمار و جواهر بدو افتد همه از درک حاصل می
این ششم آتش بسیار خورد و میرد و خاک بخورد و نمیرد. نوع دوم از انواع آفرینش ان است کی فرمود بدا الذی جعل من الماء بشرا.
نوع سیم انک فرمود ابی خالق بشرا من طین. نوع چهارم انک فرمود و لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین. و سلالة ان بود
کی در میان انگشتان فرو رود از غایت لطافت. نوع پنجم انک فرمود انا خلقناهم من طین لازب. و لازب ان گل بود کی از نرمی
و لطیفی و عاقبت مرشتن بنکو بانگشت باز درسد. نوع ششم انک فرمود ابی خالق بشرا من صلصال من حماء مسنون. صلصال گلی بود
خشک چنانک چون حرکت دهی درک از او بر آید. و حماء گل بود تیره کی در آبدانها بود. و مسنون گلی بود کی از بوی بوی
ناخوش ایذ. نوع هفتم انک فرمود من صلصال کالفخار. فخار گلی باشد کی خشک شود و آتش درک را بخته کند تا سفال کردد. و وجه
جمع کردن میان این آیات ان است کی چون آب و خاک بهم جمع کنند گل شود و چون مدتی ان گل را بر روش دهند ساله شود و از لب
کردد و چون مدتی دیگر بر اید حماء مسنون شود و چون خشک شود صلصال کردد چون بخته شود فخار. و چون هریک از این اطوار خلقت آدم
است لاجرم بلفظ هر سه یاد کرد. دیگر جایی فرمود کی خلق الانسان من عجل. آورده اند کی حق سبحانه و تعالی روح در آدم تعبیه کرد بامداد
روز آدینه چون روح بپای او رسید کفت الهی روح در من تمام نیه پیش از انک شب در آید پس فرمود خلق الانسان من عجل. و جزوی
عظیم می صربت بدان ماند کی ابدا از انجمله آفرینش انست کی فرمود خلق الانسان من عجل. جای دیگر فرمود لقد خلقنا الانسان فی
کبد. یعنی در رنج و محنت و مشقت. چه شنیده بسیار بر آدمی طارت می شود چون مکاید و امراض و امثال آن. پس چون این
همه معلوم شد مخفی کردد کی چنین شخصی کی آدمی است بدین صورت خوب و شکل دهیات لطیف از آب و خاک در دین اطوار مختلف
جز بقدرت قادر دکت و حکمت حکیمی و صنعت صانعی رحیم کریم نتواند بود سبحان من له الخلق و الامر تبارک الله رب العالمین
نوع هشتم در حکمت آفرینش نوع انسان و ان سه وجه است وجه اول طبقات مخلوقات باینکی چهار باشد. اول انک
در وی حکمت باشد و شهوت نه و ان صفت ملایکه است. دوم انک شهوت باشد و حکمت نه و این صفت بهایم است.
سیم انک شهوت باشد و نه حکمت و این صفت نبات و جماد است. چهارم انک هم شهوت بود و هم حکمت و این صفت انسان
است زیرا کی در وی هم عقل و حکمت هست و هم جهل و شهوت اگر عقل و حکمت را متابعت کند در درجه ملایکه برد و اگر جهل و شهوت را
بی روی کند در زمره بهایم باشد. وجه دوم اقسام مخلوقات سه اند. قسم اول روحانی محض اند ملایکه چنانک فرمود فاسئلنا الذین

در حنا و جای دیگر فرمود و ایدناه بروح القدس و جای دیگر فرمود نزل به الروح الامین و مراد از این همه جبرئیل است. قسم دوم جسمانی محض و ان
نبات و معادن است. قسم سیم انک هم روحانی بود هم جسمانی و آن انسان است چنانک فرمود فاذا سویته و نفخت فیه من روحی
سوته اشارت بجسد است و نفخت فیه من روحی اشارت بروح است. و چون این معلوم شد بدانک حکمت بی نهایت الهی
وجودی عنایت نامتناهی اقتضا می کند کی هیچ قسم از اقسام وجود و کرم او مهمل و ما زعن نماند. و همچنین کمال حکمت و قدرت
آفرینکار بدین قسم کی انسان است بیش ظاهر کردد زیرا کی جمع میان حکمت و شهوت و جسمانی و روحانی با نشانات کی میان ایشان
است از غایت تقدرت و کمال حکمت آفریدکار باشد و جه سیم مخلوقات باعتبار دیگر سه قسم اند قسم اول کاملانی کی نقصان
بدیشان راه نیابد معرفت ایشان از شبهت مبرا باشد و عبادت ایشان از معیت معرا و ان حال ملایکه است چنانک فرمود
لا یعصون الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون. قسم دوم ناقصان اند کی کمال را بدیشان راه نباشد و ان حال جماد و نبات است
قسم سیم آنست کی کاه کامل باشند و کاه ناقص و قت کمال بحال ملایکه مم نیشن باشند و مقام و مخن منهج بحرک و کوشش و جهت و جای
للذکر نوطر السموات و الارض و وقت نقصان دو بزیله طبیعت انبهایم درکدن و نی کی ازلیک کا انعام بل هم اضل و این حال انسان است.
و بدانک هر نشئتی را با قسامی معلومست کی ازان در یکدیکر نروند و ما منا الا له مقام معلوم. و چون حال ایشان متغیر نشود ایشانرا
مقام مشوق بباشد زیرا کی شوق بحرکت مشروط است بروجیز یکی انک ان چیز حاصل نباشد و دوم انک ان چیز ممکن الحصول بود و چون
حال ملایکه متغیر نمی شود ایشانرا اشوق الی الله نباشد و شوق الی الله چون ایشانرا ممکن نکردد. لیک اکر نوع انسان نیز دکر کونه شوق
الی الله مهمل ماندک. و دور نباشد کی مراد از امامت کی فرمود است کی انا عرضنا الامانة علی السموات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها و
اشفقن منها و حملها الانسان ان کان ظلوما جهولا امانت شوق الی الله باشد. نوع سیم در کیفیت سرایت خلق انسان و ان هفت مرتبه است
و در قرآن مجید مذکورست انجا کی فرمود کی و لقد خلقنا الانسان من سلالة من طین ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین ثم خلقنا النطفة علقة
فخلقنا العلقة مضغة فخلقنا المضغة عظاما فکسونا العظام لحما ثم انشاناه خلقا آخر فتبارک الله احسن الخالقین. سوال اکر کسی کوید کی
این آیت اکر شرح آفرینش اولاد آدم است اخر آیت راست کی اما اول است. شکل شود زیرا کی خلقت اولاد آدم ادکل بنود و اکر شرح آفرینش
آدم است اول آیت راست است و آخرش مشکل چه خلقت آدم از نطفه بنود. جواب بدانک بعضی از علما کفته اند کی این شرح خلقت اولاد
آدم زیرا کی ضمیرت کی در ثم جعلناه نطفة مذکورست ضمیر طین است پس بدان ماند کی آدم را از سلالة طین آفرید و طین را نطفه کردانید
و از آن فرزند آدم را پیافرید این جمله بنات. وسایط کی ذکر رفته است. بس طین مبدا خلقت آدم و فرزندانش بود لکن بشبهت بآدم
مبدا قریب باشد و بشبهت با اولادش مبدا بعید و مبدا مرتب تر از آن نطفه باشد و بعد از آن قرب تر علقه و همچنین بر آن ترتیب کی
کفتیم. و بدانک مرتبه اول آفرینش انسان از سلالة من طین است. مرتبه دوم ثم جعلناه نطفة فی قرار مکین. و این مرتبه دوم کی
نطفه است از غذا دهم احاصل می خیزد و متحلل شود و بیان ان اینست کی بارک عرشانه جسم آدمی را کرم و تر آفرید بحیث مناسبت حیاه و چون
کرمی و ترکی اثر کند ازان مخاوف برخیزد و متحلل شود و اکر این متحلل را بدلی بنباشد هوا بنیه ان مرکب باطل شود. پس حکمت حق اقتضا
ان کرد کی بواسطه غذا خوردن ان بدل حاصل شود و لکن از وقت غذا خوردن تا وقت انک بدل ما تحلل حاصل شود چهار مرتبه از هضم بود
بکذرد. اول در دهان و این است کی کندم خایده انضاج و ما یل می کند. دوم در معده کی چون آب با طعام یابد و بحرارت معده پخته کردد
لطیف ان کی کیلوس خوانند بجکر رود و کثیف بروده کی پس فرود رود. سیم در جکر چه کیلوس چون بجکر آید و بحرارت جکر پخته شود چون متولد کردد
و بر روی ان کفی ظاهر باشد کی ان صفراست و در زیر ان در دی کی ان سوداست و همه صفرا بخود کشد و سپس سودا و کرد بی را کی بدان
حاجت نماند بخود کشد و هریک ازین سه غذا از خود ازان حاصل کند و باب صافی از کرده بشانه رود. چهارم در اعضاجه چون بانجا رسد
بحرارت هر عضوی تفضی باندکی بدان پیوسته آن شود کی بدل ما یتحلل شود. و حکمت حق اقتضا آن کرد کی این غذا کی هفتم رابع
باشد باشد و خاصیت هر عضوی کرفتن قوتی کی با و بیعی رساند با مانند. حیوانی دیکر شود. و انسانست کی اعضا از زبان با عضا ما فرو بزند
مانند و سپس اعراض ستوانه چون نفس و روح و امثال ان همین است چه من کی ازان عضو منفصل شوم شکل باشد
بیان کیفیت. لاجرم در بدن مولود سیمان رحم احداث کند. اول انه کی جهود کت مصطفی را علیهم کفت از نسل می پرسم اکر جواب
ان بکوی پیغمبر بحق باشی فرمود کی بکوت کفت چون است کی فرزند کاه با مادر مانند و کاه بپدر مصطفی علیهم فرمود چون اب
بدر بر اب مادر غالب شود فرزند بپدر مانند و چون اب مادر بر اب بدر غالب شود فرزند بمادر مانند جهود در حال مسلمان شد. نتیجه
بدان کی ازین کار آدمی را از بهر عبادت و معرفت خود آفرید چنانک فرمود کی و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون و بقا نوع انسان

جزو واسطه تولد باشد ممکن نگردد چه بقا انسان واحد از جزو امکان پذیرد است چه بقا انسان بواسطه حرارت غریزی است که در رطوبت غریزی تاثیر می کند و او را نیست می کند چنانک آتش فتیله روغن چراغ را بتدریج جذب می کند آتش افروخته می ماند و چون فتیله روغن تمام جذب شد آتش منطفی گردد. همچنان حرارت غریزی که در رطوبت غریزی می گیرد پس مادام که رطوبت غریزی باقی باشد حرارت غریزی مشتعل باشد و آدمی زنده و چون رطوبت غریزی تباهی شود حرارت غریزی منطفی گردد و آدمی بمیرد. و حکما این نوع را الارک موت طبیعی خوانند و این بر کندن و ریختن و از بای افتادن و امثال اینها بروز اینرا اختوای گویند. پس معلوم شد که آدمی را از مرگ چاره نیست چه اگر از موت اصرامی خلاص یابد از موت طبیعی خلاص ممکن نخواهد بود. و از اینجا معلوم شد که بقا نوع انسان جز بتوالد حاصل نشود و لهذا حکمت الهی نهایت حق چنان اقتضا کرد که نطفه از یزنه بشود تا بقا نوع بواسطه آن حاصل آید. سبحان من جعل سبب بقا احاد الحیوان سببا لفناها و سببا لبقاء انواعها. و چون نطفه سبب بقا نوع انسان آمد وی باید که این نطفه از بدن جدا شود و بواسطه احلیل در رحم مادر در آید لهذا حق سبحانه و تعالی در مباشرت لذتی تنبیه کرد که بواسطه آن لذت داعیه مباشرت از طرفین حاصل شود و اجتماع میان ذکر نطفه برحم با ذرد رابیه تا نرزند اینجا بکار آید نه بیکار بشود. و از نجاست که از واطه در شرع نهی شد تا آن نطفه ضایع نگردد. مرتبه سیم ثم خلقنا النطفه علقه. بدانک چون نطفه برحم مادر رسد بشکل کوچک گردد تا اشتمال اجزا رحم بران بیشتر باشد و از آفات این ترکیب ابعد. الاشکال عن الآفات الکرم و بعد از دسته روز زیر ظاهر ان کوچک غشایی صلب بدین اینه تا اجزا لطیف ریحانی که در میان کوت است محفوظ تر بماند و حرارت غریزی در وی جمع بشود و قوی گردد و در رطوبات که در درون کوچک باشد اثر قوت ترکیب کند و چون رطوبات مختلف گردد بخارات مختلف کند و آن بخارات مختلف بسبب آن بماند بدین اینه. و بعد از مدتی آن غشا قوت ترکیب کند و شعبه بچنین شود و حکمت شعبه بخت ظاهر است. بعد از آن درین کوچک میان موضع مرکز نزدیکتر است نقطه از خون ظاهر گردد و آن موضع را مجمع الارواح خوانند و آنگاه دو نقطه دیگر در اندرون که یعنی کوچک سم از خون ظاهر شود یکی یا از آن نقطه اول و دوم از دست راست آن. آن نقطه اول دلالت دارد بر قوت دماغ و نقطه دوم بر قوت قلب و نقطه سیم جگر و اعضا رئیسه میان سه اند. و آنگاه این سه نقطه کشیده شود و بیکدیگر پیوندند و مجموع این احوال در مقدار سه روز دیگر ظاهر شود و از قوت ابتدا با این ساعت نه شبانروز باشد و با سه مقدم یا متاخر باشد. و بعد از شش روز دیگر از جمله رنگ خون کبود رخ علقه شود و از ابتدا با این وقت با نزده روز باشد و با شش یک روز با سه مقدم یا متاخر باشد. مرتبه چهارم خلقنا العلقه مضغه. و بدانک علقه بروز از دهم روز دیگر مضغه شود دل و دماغ و جگر از یکدیگر متمیز گردند و صورت پشت مهره ظاهر گردد. و بعد از نه روز دیگر کردن از کمتر متمیز شود دستها و پایها از شکم پیدا گردد و باشد که حدوث این احوال تا چهل روز بکشد. و این معانی و این احوال بدین وجه از اصحاب جارب منقول است. سوال اگر کسی گوید که عبد الله مسعود رضی الله عنه روایت می کند از مصطفی علیه السلام که نطفه چهل روز در رحم قرار گیرد. جواب آن است که این سه حالت بهمه چهل روز تمام می شود. اما کمال این سه حال جز به اربعین حاصل نیاید. مرتبه پنجم خلقنا المضغه عظاما. بدانک نطفه در غایت رطوبت دلین است و استخوان در غایت پیوست و صلابت و گوشت متوسط است میان این دو بی مناسبت طبیعت آن است که نطفه اول گوشت گردد و گوشت استخوان شود و چون جنین نیت معلوم شد که ان بقدرت صانع مختار ست نه بباشر طبیعت و عدد استخوانها و کیفیت هریک ازان بعد از ین یاد کنیم ان شا الله. مرتبه ششم ثم کسونا العظام لحما. بدانک در افرینش گوشت حکمتها بسیار ست و ما بعضی را ازان یاد کنیم اول باید که معلوم باشد که قوت حس و حرکت از دماغ است زیرا که هرگاه که میان دماغ و عضوی از اعضا سدی حایل افتد قوت حس و حرکت ان عضو باطل می گردد و از دماغ قوت حس و حرکت باعضا بواسطه اعصاب می رسد و بجهت آنک اعصاب باریک بود و تحریک او ضعیف و خوف آنک در میانه بگسلد حکمت اقتضا کرد که گوشت را بر اعصاب شطا یا شوند و با گوشت پیوسته گردند و عضل شوند و در و رباط و با استخوان پیوندند تا از گسستن این باشند. دوم تا فرد جهاتی که میان استخوانها باشد بگوشت پر شود. سیم تا بدن بحرارت گوشت گرم باشد و از نجاست که در هر گرما و بدن گوشت بیشتر بود آنکس را سرما کمتر برد. چهارم تا استخوان بیکدیگر نخورد و نباشد و شکسته نگردند. پنجم تا وقت خفتن آدمی بر گوشت خسبد که اگر بر استخوان خفتی بتالم شدی. مرتبه هفتم ثم انشاناه خلقا آخر. بدانک حکما گفته اند که هرگاه که خلقت اعضا جنین در بدن حاصل شود چون شش ان مدت دیگر خلقت ان اعضا کامل گردد و چون ضعف آن مجموع بکمال گردد جنین از مادر منفصل شود شش ماهه چون خلقت اعضا و بدن روز حاصل شود بسی روز دیگر بکمال گردد و خلقت اعضا کامل شود بعد از شش ماه این مجموع که ثبت روز ست اعنی صد و سیست روز بکمال گردد چنین منفصل شود و مجموع این سه مدت صد و هشتاد روز باشد که شش ماه بود. و چنین بدین حساب اگر خلقت اعضا در مدت سی و نهم روز بر چهل روز دیگر بکمال گردد و خلقت اعضا کامل گردد و بچهار صد و چهل روز دیگر بکمال گردد بچه منفصل شود و مجموع این سه مدت دویست و ده روز بود که هفت ماه باشد. و چون در چهل روز اعضا پدید آید

بچه

بچه در هشت ماه منفصل شود. و اگر در چهل و نهم روز اعضا پدید این بچه در نه ماه منفصل شود. و بنا این مقدمه بر تقریب است نه بر تحقیق جملگی را تحقیق چنین دانند. اینست مقدم مرتبه از افرینش آدمی و این تصریفات اینت که شرح دادیم. اینست مرتبه دوم که شرح دادیم. و بیانی دانست که در هر مرتبه از این مراتب هفت گانه والات فراوان است پر هستی خالق تدبیر و حکیم خبیر و ما از هر مرتبه شه ازان یاد کنیم تا بتطویل نیانجامد و ابتدا از مرتبه دوم کنیم که نطفه است و گوییم. اما بعضی از وجوه والات از مرتبه دوم که نطفه است اینست. حجت اول بر هستی آفرینگار و لم یزلی که کن شد که اگر موثر در خلق طبیعت بودی نه فاعل مختار بایستی که آدمی بر شکل گوی بودی یا کراتی بعضی با بعضی ضم کردی و بایستی که وضع اجزا این بر یک سنق نماندی و این نیز که شد. حجت دوم نطفه مرکب است از عناصر متضاد و زیراکه طبیعت اتش و هوا انتضا صعود می کند و طبیعت آب و خاک انتضا نزول و این دو در انتضا صعود و آن دو در انتضا نزول هم مختلف اند و اجتماع این متضادا بر سبیل قرار نتواند بود و ان قرار اگر آنست قارست یا نه دان قارست یا نه دان قارست باشد. سوال اگر کسی گوید چرا نشاید که قارست ان باشد. جواب گوییم که خروج آن نفس موقوف است بر حدوث نزاج ان بدن. و حدوث ان مزاج موقوف بر حدوث ان اجتماع بین متضادین اجتماع اگر نفس باشد دور لازم آید. حجت سیم بدن آدمی مشتمل است بر اعضا، بسیار و هر عضوی بر حکمتهای بشمار چنانک در علم تشریح بیان کرده اند پس تولید چندین عضو هریک مشتمل بر چندین حکمت از طبیعت که فعل اوست ادراک ان ممکن نباشد بلکه از عالم قدیر و صانع خبیر باشد. و اما بعضی از وجوه والات از مرتبه سیم که علقه است اینست. حجت اول هر نقاشی که خواهد که نقشی کند او را چندان طلب باید کرد تا نقش دانکه دارد و موضعی روشن تراخ مادر دانجا بر ان چیز نقش کند. آفرینگار چون چنین نیاکی لطیف نقش چون بیابی و صورکم فاحسن صورکم در رحم شکم مادر که الذکن یهمتر کم فی الارحام کیف یشاء در ظلمات یخلقکم فی بطون امهاتکم خلقا بعد خلق فی ظلمات ثلث بنگارد این برهانی قاطع و دلیلی واضح باشد بر علم و حکمت و قدرت آفریدگار. حجت دوم نقاش اول نقش بر ظاهر کند انگاه از ظاهر بباطن رسد نقاش قدرت اول رسم در باطن اغاز نهاد انگاه از باطن بظاهر رساند. و این دلیل است بر انک همچنانک ذات او هیچ ذات نماند فعل او بفعل هیچ کس نماند. حجت سیم چون گوشت سرخ را در اتش نهند پخته شود و چون گوشت سپید کرده در جمن نطفه سپید در رحم افتد و بجوارات غریزی سرخ گردد تا معلوم گردد که فعل فاعل مختار بر خلاف فعل طبیعت است. و اما بعضی از وجوه دلالت از مرتبه چهارم که مضغه است اینست که بعضی اعضا از یکدیگر متمیز می باشد چنانک پیدا ست که شد و نیز هر جزوی که شد و نیز هر جزوی از جمله عضوی با انک نطفه مشابه الاجزاست جز بتقدیر عزیز حکیم نتواند بود. و اما بعضی از وجوه دلالت از مرتبه پنجم که استخوان است که بعضی علما گفته اند که خلق آخر جنین را از عالم رحم بعضا دنیا اورده است و لهذا یاد کرده شد. و بعضی گفته اند که روح در جنین است که ناذا سویته و نفخت فیه من روحی. و از اینجا بعضی استدلال کرده اند که روح جسم نیست چه در آیت مذکور چندانک مراتب جنانی بر دیگ نسق فرموده چون مرتبه خلق روح رسید گفت ثم انشانا خلقا اخر یا بدانند که مرتبه روح نه مرتبه جسم است. و بدانک جمع کردن میان روح و جسد از جمله غرایب و عجایب است زیرا که روح نورانی و علوی و لطیف است و جسد ظلمانی و سفلی و کثیف و جمع کردن میان این دو از بدایع حکم الهیست. و بدانک جمله اعضا پیش از تعلق روح و نفس بجسد در حکم جماداتند و بواسطه تعلق روح بجسد از مرتبه جماد بدرجه حیوانی و از مرتبه نبات بدرجه حیات رسید ند. اینست تفسیر این آیت که والله خلقکم من تراب. الانسان من ملا لتنن طین و گفت است. الم. از حکمتی که در میان است بر هستی آفرینگار. حجت دوم از وجوه الم تر ان الله یزجی سحابا ثم یولف بینه ثم یجعله رکاما. بر وجود صانع مختار ان است که حق سبحانه و تعالی آدمی را از اعضا بسیط و مرکب آفریده است. اعضا بسیط ان باشد که جزو او را که محسوس بود از جنس خود باشد چون گوشت و استخوان زیرا که هر جزوی محسوس از گوشت و از استخوان گوشت باشد و استخوان. و اعضا مرکب آن باشد که چنین نباشد چون دست و پای زیرا که جزو دست را دست نخوانند و جزو پای را پای نه. و انواع اعضا بسیط دهست اول عظام دوم عضاریف سیم اعصاب چهارم رباطات پنجم اوتار ششم اورد هفتم شرایین هشتم اغشیه نهم گوشت دهم پوست و بدان که استخوان کاه اساس بر دجون بشت مهره و کاه قبه عضوی شریف که در دماغ باشد چون مخ که دماغ در وی است و کاه الت حرکات اعضا بر دچون استخوان انگشتان. و اما از جهت تا بود بایی که مجوف بود تا قوت تر برد و اما از بهر الت حرکت بر دو بایی که مجوف باشند تا بیک بر دو در میان او متحرک باشد که تا حرکت کند تقسیم دیگر هر دو استخوان که بهم پیوندند بدان کاه موصول باشد چون استخوانهای انگشتان و کاه مدور بر دچون استخوانها مفاصل و کاه ملتقی چون هر دو استخوان میان ساعد. و اتصال این همه ان است که افرینگار جل و علا جمله بدن را از یک استخوان بیافرید تا بعضی از آلت بای حرکت بای میسر باشد و اگر بعضی را آفتی

برسند باقی سالم ماند و اگر بخارات دیرتر متولد شود از مفاصل میان استخوانها پرد ان اید ٭ و دیگر استخوان بعضی اعضا باید کی بزرگ بود چون ران
و بعضی کوچک چون انگشت و این از یک استخوان راست نشود بل رکت از استخوانها بسیار از ین و اینها را سیگل دیگر باز بست بجنبرک کی از یک طرف
ان استخوان بر دیا پنه و بطرف ان دیگر وصل کرده این چیز را رباط خوانند و از یک طرف استخوانی چون لقمه بر آنیخت و در طرف دیگر نقره چنانک
لقمه در نقره نشیند و بنان رباط محکم کرده تا سم حرکت بجمله بدن بهم ممکن کرده و هم حرکت بعضی ٭ و چون مبدا حس و حرکت ارادی دماغ است
از دماغ اعصاب را بر دانیده و بان استخوانها پیوست و این عصب اگر مفرد یا استخوان پیوستی تحریک نتوانستی کردن یا تحریک او ضعیف آمدی و
دموهوس ان بودی کی بکسلی بس حکمت ایزدی چنان اقتضا کرد کی عصب پش از انک باستخوانی رسد کی تحریک او خواهند کردن منقسم شود
باجزا باریک و رباط تیز بشطایا منقسم شود تا گوشت با این همه آمیخته شود و بایکدیگر تافته گردند و ازین مجموع جنبرک حاصل شود کی انرا
اعضله خوانند و کوچکی و بزرگی عضله بحسب کوچکی و بزرگی عضو محرک تراند بزرگ و موضع این عضله دران جهت باشد کی تحریک عضو
بدان خواهد بود ٭ و از شطایا رباط کی بعضله آمیخته است از هر دو طرف عضله متفتل شود و یکی بعضو متحرک پیوندد و دیگر بدیگری وانرا
وترخوانند ٭ و چون این وتر بهم جمع شود عضو متحرک را بخود کشد و چون منبسط شود عضو متحرک باز پش رود فتبارک الله احسن الخالقین
و چون حس و حرکت اعضا از دماغ بود پس اگر از نفس دماغ عصب نهر عضوی پیوستی در از شدنی و محدوس نبودی پس حکمت الهی
چنان اقتضا کرد کی از زیر نخف سر مجوفی از دماغ بیرون اید و در خرزات پشت روانه شود و از ان خرزات معاذات هر عضوی عصب
بیرون اید بان عضو پیوندد و او را حس و حرکت دهد و انرا نخاع خوانند ٭ و از نجاست کی حادثه بر نفس دماغ رسد حس و حرکت جمله بدن
باطل گردد و اگر بر نخاع رسد حس و حرکت ان عضو کی حس و حرکت او از انجا منبعث اید باطل شود ٭ و بدانک دماغ با الک متبع خیل حرکت ارادیست
معدن تخیل و تفکر و ذکر نیز هست قوت تخیل در بطن مقدم دماغ است و قوت تفکر در بطن اوسط و قوت تذکر در بطن موخر ٭ و دل معدن
حرارت آمد و باقی بدن از نفاذ الکتاب حرارت کند بواسطه شریانی کی از دل بر دیدن و با عضا رسد و هر عضو کی حرارت دل از دل بر دیده
شود سرد گردد و در حکم مرده باشد و اول قسمی حیوان بر نبات بدین در باشد ٭ و چون جگر جای تولد خون بود و غذا باقی اعضا از دل
باشد از دل اورده رسته شد بقدرت خالق و ان اعضا پوست تا سوانی باقی اعضا حاصل کنند ٭ پس معلوم شد کی اعضاء
آدمی چهار ضرب است سه آن است کی حاجت بدنشان در بقا بین ضروریست ٭ ضرب اول آلات غذاست و ان معده است دیگر جداول
و عروق ایشان و طریق ان بجون دهان و حلقوم و مری و مسلک فضول ایشان چون روده کاک ٭ و ضرب دوم آلات حرارت غریزی است
و ان دل است و شرایین و رده رسیده و آلات تنفس ٭ و ضرب سیم آلات حس و حرکت است و افعال عقلی و ان دماغ است و نخاع و عصب
و عقب و اوتار و هر یکی را از این سه نوع یکی رییس است باقی چون خدم رییس نوع اول جگرست و رییس نوع دوم دل و رییس نوع سیم دماغ ٭ و این
هر سه از یکدیگر بهره مند می شوند دماغ از دل حرارت غریزی و دل از دماغ قوت حس و حرکت کسب کند و از جگر
غذا ٭ و جگر از دماغ قوت حس و حرکت کسب کند و از جگر غذا ٭ و ضرب چهارم اوعضا آلات تناسل
است و حاجت بدان ضروریست در بقا نوع نه در بقا شخص چون ان سه نوع دیگر چنانک یاد کرده شد ٭ و چون اشرف اعضا دل و دماغ
است حکمت آفریدگار جان اقتضا کرد کی آشیانرا محافظت عظیم تقدیم داشت ٭ اما دل آفریدگار غشایی کرد او در آورد با ان غشا او را
نگاه دارد انگاه غشا در آورد انگاه چهار دیوارک او را استخوان کردش در آورد از راست و چپ و در پهلو و از پیش استخوان سینه
و از پس استخوان پشت تا اگر حکمتی یا صدمه افتد باستخوان رسد نه بدل و این چهار دیوار را بگوشت بپوشانید تا اگر صدمه یا سنگی رسد
گوشت استخوانرا از شکستن نگاه دارد ٭ و گوشت را بپوست بپوشانید تا گوشت از محونت و غیره مصون ماند ٭ و اما دماغ اول غشایی
تنک کرد او در آورد انگاه غشایی سخت تر از ان در زیر کاسه سر تا حایل باشد میان دماغ کی لطیف بغایت است و میان استخوان سر
کی کثیف بغایت است چه مجاورت لطیف با کثیف عیب آسیب لطیف باشد انگاه ان در غشا را بکاسه سر کی استخوان سخت است
بپوشانید تا بلارا از جرم دماغ باز دارد انگاه گردان استخوان گوشت در آورد و گوشت را بپوست بپوشانید بحر مصلحتی کی از پیش یاد
کرده شد ٭ و این استخوان سر را کرد آفریدگار زیرا کی کره ارامات سلیم تر باشد از بهر انک ملاقات کره یک جزو پیش نباشد و نیز کره اسع الاشکال
است تا در وه دماغ بسیار گردد ٭ و بدانک تجف را از استخوانها بسیار آفرید و بعضی از حکمت تقدیر استخوان کی یاد کرده شد اشخاصت با فاده
دیگر از بهر انک چون سر با الای همه اعضاست رخارات نزدیک از جمله تن بالای آیند تا ان بخارات بدرزها استخوانها بیرون
روند ٭ و میان استخوان سر میان ان درغشایی کی یاد کرده شد فضایی بیافرید تا برقت مانک کردن بلند چون جرم دماغ بزرگتر شود
منضغط نگردد و این فضا میان هر دو غشاست و غشا صلب بجرم استخوان ملصق است بر کهایی کی از مفاصل استخوانها سر بیرون امده
باشند و غشایی کی برون سر پوسته ٭ و بدانک کاسه سر از شش استخوان آفرید چهار بر مثال چهار دیوار خانه و دو بر مثال سقف
خانه و استخوان پشانی از این چهار لطیف تر و نازکتر است از ان سه دیگر و استخوان پس سر از بانی کثیف تر و سخت تر است ٭ و در بن

نازکی

نازکی و لطافت پشانی چند حکمت است اول انک میان مقدم دماغ و معده مشارکتی است و از نجاست کی چون بوکتا ناهوش بدماغ رسد قوت
آید و چون بخارات ارمده بواسطه مشارکت بمقدم دماغ برآید از پشانی بیرون اید دوم پشانی محرس است بچشم و موخر سر بچشم نخستر در
نیست پس باندکی توکی تر باشد ٭ و بیاید دانست کی حکمتها و جلت قرنه کی در هر عضوی کی از اعضا مفرد آفرید نهاده است نهایت
ندارد و در حصر نماند پس اولی ان است کی بر قدر اختصار کنیم ما کتاب مطول نشود و بیانی دابلیغ تشرح و علم ان حوالت کنیم وجه سیم در حکمت
اعضا مرکب و استدلال ان از بهر شی ان بر هستی آفریدگار حکیم قادر رحیم ٭ بدانک در هر عضوی از اعضا مرکب بسیار حکمت و منفعت است و بعضی
از ان یاد کنیم و باقی را بتشریح حوالت کنیم عضو اول دماغ است برانیک آفریدگار دماغ را سه قسم آفرید یکی بطن مقدم دران محل حفظ تخیل است
و دوم بطن اوسط و آن محل تفکرست سیم بطن موخر و آن محل تذکرست ٭ و هرگاه کی بطنی از این بطون مختل آید ان نوع از منفعت
باطل می شود ٭ و مصلحت انسان بر حفظ تخیل موقوف است زیرا کی آدمی بمن کمتر شنیدن محتاج است و سخن از حرف متفاوته
حاصل آید و چون حرف اول موجود باشد حرف دوم معدوم بود و چون حرف دوم موجود شد حرف اول معدوم شده باشد پس اگر حرف اول در خیال
محفوظ نبودی انرا هیچ مصلحت حاصل نشدی ٭ و دیگر هر کی شخصی را بیند یم کی این هان
شخص اول است و اگر صورت او در خیال اینکی این معنی حاصل نشدی و کس کس را نشناختی پس حکمت آفریدگار اقتضا ان کرد کی خزانه باشد
کی این مدرکات دران حاصل اید و نظام مطلوب بماند ٭ و اما قوت مفکره قوتیست کی صورتهای کی در بطن مقدم موجود باشد با یکدیگر ترکیب کند
چنانک صورت اسب و صورت کوه در خیال باشد بعد از مشاهده این دو صورت انکاه ترکیب کند و کوهی از لعل در فکر آرد ٭ و اگر این قوت
نبودی مردم هیچ مجعول را معلوم نتوانستی کردن و میان آدمی و بهایم فرق نماندی ٭ و اما قوت تذکر بینی یاد آوردن کی در صلابت میان گوشت
موخر دماغ است جایها فراموش شده را یاد آورد ٭ و از نجاست کی مصطفی علیه السلام فرمود کی کثرة الحجامة تورث النسیان زیرا کی چون
خون از موخر دماغ کم شود قوت ذاکره ضعیف گردد ٭ دیگر آفریدگار دماغ را سرد آفرید تا حرارت تفکر بسیار بر دد معتدل شود دماغ
سوخته نشود و دماغ را تر آفرید تا صورتها را بتوان کند ٭ دیگر کار و سخیله آن است کی محسوسات را نگاه دارد چون حواس در پیش برود
مسکن او مقدم دماغ است ٭ و کار و ذاکره آن است کی معانی را نگاه دارد اجرم محل او موخر دماغ است ٭ و کار و متفکره تصرف کردن است هم در صور
و هم در معانی اجرم محل او میان است عضو دوم چشم است آفرینش کار و حکمت او از هفت طبقه و سه رطوبت آفرید کی بعضی از ان محاذ طبقه مت
خوانند نانه طبقه باشد ٭ اول طبقه صلبه دوم طبقه صمن سیم طبقه شبکی و در میان این طبقه جسمی است چون انکبنه کی اخته انرا رطوبت
زجاجی کویند و در میان رطوبت زجاجی جسمیست سپید و روشن چون جلید انرا رطوبت جلیدی کویند و بر بالای رطوبت جلیدی رطوبت
بیضی و بر بالای او طبقه عنکبوتی ٭ و بر بالای او طبقه قرنی و ان مجموع را حدقه کویند ٭ و در حدقه کوشتی است
سیف چرب انرا ملتحمه کویند ٭ و جماعتی کویند کی طبقه قرنی چهار طبقه است پس بدین قول طبقات چشم سیزده بود و بر عدد طبقات عالم
کی آن نیز سیزده است چهار عناصر و نه افلاک پس می کویم کی اخصاص هر یکی از این طبقات بخاصیتی معین موشرف و مختصص تواند
بود ٭ و بدانک موضع بنایی چشم کمتر از عدسیت و دین مقدار بدین اندکی صورت بنه عالم با ستارکان و عنصران در درج یابند ٭ و نیز
سپیدی کی مناسب نرمست و سیاهی مناسب ظلمت و آفریدگار اینها نور و سیاهی نهاد و ظلمت در سپیدی تا بدانند کی فعل مختار مخالف
فعل طبیعت است ٭ و نیز چشم بر مثال اله است تا صقال یابد و در شایی نرهند پس از آفریدگار دو پلک چشم را بپوشته متحرک معین و از او تا آبله چشم را
صقال می دهند ٭ و چون چشم بکس در غایت کوچکی بود و احتمال پلک نداشت الجرم از آفریدگار بپوشته دو دست و دو پا بر چشم او مقرر کی داد
تا چشم را در اصغال می دهند و شایی ادبانی می مانند جلت قدرته و عظمت کلمته ٭ و دیگر هر حال کی در دل بشد از جنابت و عبر در چشم پدید اید
علامات کشته انکی جمله تن چون خانه است و دیده چون چراغ نهاده و در دیده چون دو ایکینه کی در دو بر ار خانه نهاده
باشند کی اثران نور دران ایکینه ظاهر کردد عضو سیم کوش است آفرینش کار آب کوش را تلخ آفرید تا هوام از وکت بکریزد و در کوش
نرود و هر کوشی را صدفه آفرید تا صدا و اواز در رجع شود و اواز کامل کردد و این صدفه از عضروفی آفریدکی در صلابت میان کوشت
و استخوان است تا چون بر دیکی بجنبند رنج نرسند و صدوراخ کوش را مانوی آفرید تا مسافت دور شود تا در سمع نزود و تا مولم دان مسافت دیر باشد باشد کی اکاهی حاصل شود و دفع کرده اید ٭ و کوش را عطا بنا فرمود و جسم را عطا آفرید زیرا کی متعلق
بصر اجسام است و ان دایما حاضرست پس اکر عطا باشد دایما در کار باشد و ضعف حاصل شود ٭ و منفذ سمع اصوات است و ان
دایما حاصل باشد پس ضعف حاصل نشود ٭ و بدانک عقلا اتفاق کرده اند کی سمع فاضلترست یا بصر و حجت آن جماعت کی می
کویند سمع فاضلتر نیج وجه است وجه اول سمع از هر جهت ادراک می کند و بصر از مقابله ادراک بیش نکند پس سمع فاضلتر نزد وجه
دوم مدرک سمع سخن است و ان سبب کمال عقل و حکمت است و مدرک بصر الوان و امتوا و اشکال است و این سبب کمال لذت شهوت
است و کمال حکمت فاضلتر از کمال شهوت پس سمع فاضلتر بود وجه سیم سخن عنز و علا در قران مجید سمع را بر بصر مقدم داشته است

چنانک فرمود کی وکان الله سمیعا بصیرا و فرمود کی ختم الله علی قلوبهم وعلی سمعهم وعلی ابصارهم و همچنین بسیار جایها سمع را بر بصر
مقدم داشته است و مقدم فاضلتر بود وجه چهارم سمع اسما خدا را بشنود و بصر اسما خدا را نبیند و اما حجت آن جماعت کی می گویند
کی بصر فاضلتر از سمع است پنج وجه است وجه اول ادراک قوت باصره کاملترست چنانک گفته اند لیس وراء العیان بیان وجه دوم
حکما گفته اند کی آلت ابصار نورست و آلت سمع هوا و آلت شم بخار و آلت ذوق آب و آلت لمس خاک و نور ازین همه فاضلترست
وجه سیم تصرف قوت باصره بفلک هشتم می رسد زیرا کی ثوابت را در می یابد و ثوابت بر فلک هشتم اند و محل تصرف سامعه عظیم
اندک است وجه چهارم آلات قوت باصره سیزده طبقه است با عضلات بسیار و آلات سمع اندکست وجه پنجم مدرکات بصر سخت
بسیارست چه اضواست و الوان و مقادیر و غیر آن و مدرکات سمع اصوات است لا غیر عضو چهارم بینی است و بدانک
شم روایح دلیل کند حیوانرا بران چیزی کی نافع است یا ضار و پیوسته از بینی مدد هوا بدل می رسد و از دل هوا سوخته بیرون می آید تا حرارت
دل باعتدال می ماند و سوراخ بینی را فراخ آفرید تا لختی از آن هوا کی در بینی است بدماغ رسد و لختی بگلو فرو رود و بشش و دل
رسد و آن سوراخ را دراز آفرید تا هوا در آنجا گرم شود و سردی کمتر گردد تا باعتدال بدماغ رسد و ازینجاست کی مرکوم را نفس زدن
در هوا سرد زیان می دارد و چون هوا گرم شود ادراک روایح کاملتر باشد زیرا کی ادراک روایح بحرارت است و از جمله حکمتها بینی آن
است کی در بینی معاونت حدوث حروف بسیارست و ازینجاست کی چون کسی را بینی بگیرند بعضی حروف بر وی دشوار شود و بدانک
منفعت تنفس عظیم بسیارست زیرا کی هوا چون باندرون بینی در شود اگر در آن هوا بخاری یا غباری باشد بحلق باز دوسد و صافی بشش
و دل رسد و تا شش یکبار نفس زند دل پنج بار حرکت کرده باشد و آن هوا از شش پاره پاره بدل می رسد و حرارت غریزی دل بحد اعتدال
می ماند آنگاه اجزا آن هوا از دل برگها بزرگ در شود و از آن رگها بزرگ بکوچک و از رگها کوچک باطراف و اعماق اجزا تن در شود و اثر آن
نسیم بجمله تن رسد و چون گرم شود و بخارات فاسد آمیخته گردد باز بهمان راه باز آید و از دهن و بینی بیرون رود و اگر این نفس یک
نفس منقطع گردد حیات باطل شود و بدانک علما گفته اند کی آدمی در شبانروزی بیست و چهار هزار نفس بزند پس در هر شبانروزی
آدمی از فضل آفریدگار بیست و چهار هزار با خلقت حیوة بپوشد و ازینجا معلوم می شود کی نعمت و رحمت آفریدگار بر بنده در غایت بسیاری
است چنانک فرمود و ان تعدوا نعمة الله لا تحصوها عضو پنجم دهان است بدانک ترکیب آدمی از تن و جان است و دهان هم
مصلحت جان است و هم مصلحت تن اما آنک مصلحت جان است از بهر آنک آفریدگار چنان تقدیر کرد کی بدهان نفس اندرون
کشد و چون گرم شود نفس بیرون کند و از بیرون آمدن نفس آواز متولد شود آنگاه در گذر نفس بر حلق و کام و زبان و لب و دندان
گرفتگاهها پدید آید و آواز در آن گرفتگاهها منقطع گرداند و از تقطع آن آواز حرفها پدید آید و از آن حروف کلام متولد شود و از کلام کمال
ارواح و عقول ظاهر گردد و بباید دانستن کی این حالی بس عجیب است و در آن اندیشه باید کردن زیرا کی مقصود اصلی از نفس
گرفتن کشیدن هواست تا اعتدال حرارت غریزی باقی ماند اما چون عفن شد بیرون کردن آن هوا مقصود اصلی
نباشد بلکی از باب ضرورات و دفع فضول تواند بود پس آفریدگار این دفع فضل را سبب حدوث آواز کرد و آواز را سبب حدوث
حروف و کلام کرد کی جمله مصالح جان بدان منوط است و ازینجا معلوم می شود کی حکمت و رحمت آفریدگار در آفرینش آدمی نهایت
ندارد و مصلحت دوم از مصالح جان کی در دهان است آن است کی آفریدگار حنجرها را مختلف گردانید تا آوازها بیکدیگر نماند
تا چنانک بصورت تمیز توان کردن میان اشخاص باواز هم تمیز توان کرد تا اگر کسی نابینا باشد و آواز مردم را بشناسد جلت قدرته
و عظمت رحمته و اما مصلحت تن کی بدهان متعلق است آن است کی آفریدگار آنرا آلت خوردن غذا ساخت و در دهان دندان
بیافرید و مختلف آفرید ثنایا یعنی دندانها نشستن را بهن سر تیز آفرید چون کارد از بهر بریدن و تابها را یعنی دندانها نیش تیز و گرد
آفرید از بهر شکستن و طواحن را سر بزرگ و پهن آفرید از بهر خاییدن چون آسیاب کی آس کند و وضع هر یکی را از اینها در موضعی
کرد کی موافق مصلحت افتد و بدانک کی عمل ثنایا بریدن است و این عملی ضعیف است لاجرم ثنایا را خرد آفرید و هر یک را یک پنج
پیش نیافرید و عمل طواحن آس کردن است و این عملی قوی است لاجرم طواحن را بزرگ آفرید و هر یکی را دو سه پنج و هر دندان
کی بالا بود چون معلق بود پنجها او را پیش آفرید تا از افتادن مصون تر باشد سبحانه ما اعظم شانه و اما زینت دهان بدندانها
سخت ظاهرست چنانک شاعر گوید کانما تبسم عن لولوء منضد او برد او اقاح و دیگر بدانک آفریدگار در دهن آب خوش آفرید
تا طعام بواسطه آن آب تر شود و طعم بزبان و کام رسد و لذت حاصل آید و در وقت فرو بردن باسانی بحلق فرو شود و بقدر خوردن آب
در دهن حاصل آید یعنی چندانک آن همه را آغشته کند و اگر خواهند کی بی خوردن چندان آب در دهن جمع آید نتواند پس معلوم
شد کی آفریدگار آب دهان را بقدر حاجت می آفریند تعالی جده و عظم شانه و این آب از معده بر بالا می آید پس اسباب دهان بآبی
می گردد کی از زیر ببالا می آید بخلاف اسباب حلقان کی بآبی می گردد از بالا بزیر می آید تا بدانند کی افعال خالق بافعال مخلوق نماند

وبدانک

وبدانک در وقت خاییدن طعام زبان بر مثال جاروب طعامی کی از میان دندانها بیرون افتد باز در آنجا آرد یا خاییده شود دیگر آفریدگار چون ثنایا را
بر مثال کارد آفرید سر تیز چنان تقدیر کرد کی ثنایا زیرین در وقت حاجت ببریدن چیزی در مقابله ثنایا بالا آیند تا هر دو بر مثال مقراضی شوند
و آن چیز را ببرند و چون حاجت نماید باز پس رود تا بر یکدیگر نسایند و کند نشوند و از شکستن ایمن باشند و دیگر آفریدگار چون جمله حواس
را در سر آفرید سر را بر بالا همه تن آفرید تا آن حواس چون دیده بانان بر بلندی باشند و دل را کی سلطان تن است از حوادث خبر
باز می دهند و چون سر مجمع حواس شریف آمد اشرف اعضا مرکب تواند بود و چون آلت غذا خوردن دهان آمد دستها را آلت دهان ساخت
تا طعام از زمین برگیرد و در دهان نهد تا سر کی شریفترین اعضاست بر وجه تذلل بر زمین از بهر طعام خوردن ننهد و درین لطیفه است و آن اینست
کی چون سر اشرف اعضا مرکب آمد باید کی بر وجه تذلل و خضوع و خشوع جز در عبادت آفریدگار بر زمین ننهد و چون باقی حیوانات
اهلیت عبادت حق نداشتند لاجرم در بیشتر اوقات سر ایشان خوار و مهین از بهر غذا بر زمین می باشد و درین آدمی را دو کرامت است
چنانک فرمود کی ولقد کرمنا بنی آدم یکی آنک سر کی محل عقل و فکرتست در آدمی مخدوم آمد و باقی اعضا خدمتکار و سر دیگر حیوانات چون
محل عقل و فکرت نبود خدمتکار آمد و باقی اعضا مخدوم تا بدانند کی عقل و علم اقتضا آن می کنند کی اهل عقل و علم مخدوم باشند و باقی خلق
خدمتکار و درین معنی کی یاد کرده شد دقیقه دیگرست و آن اینست کی آفریدگار تنبیه می کند بنده را کی چون ترا چنان آفریده ام کی سر
از بهر شهوت طعام فرو نیاری تو نیز سر از بهر شهوات پیش خلق فرو میار و یکی دیگر آنک چون طعام بدهان برگیرند طعام بخاک و لعاب
ملوث گردد و بدهان درون ملوث رسد اما چون بدست برگیرند اگر بخاشاکی ملوث باشد بدست پاک کنند و درین لطیفه است همانا
آفریدگار می فرماید کی چون من ترا چنان آفریده ام کی طعام پاک خوری تو نیز طعام خود بنجاست ظلم و تعدی و شبهت و حرمت ملوث
مکن سوال اگر کسی گوید کرامت آدمی کی در آیت مذکورست اینست کی گفته شد جواب می گوییم علما خلاف کرده اند در آنک مراد از کرامت
مذکور چیست بر اقوال بسیار و ما از آن ده قول یاد کنیم قول اول آنچ گذشت یعنی نان بدست چپ خوردن قول دوم کرامت صورت زیباست
چنانک فرمود و صورکم فاحسن صورکم صبغة الله و من احسن من الله صبغة قول سیم کرامت قد و قامت راست است چنانک فرمود لقد خلقنا
الانسان فی احسن تقویم و این اشارت بقوام قدست بر وجهی کی سر محل تعقل و تفکرست و مجمع سایر حواس بالا همه است و ازین معلوم می شود
کی رفعت بعلم و معرفت است قول چهارم کرامت آفریدن اوست بر وجهی کی نشستن و خاستن و رکوع و سجود و امثال اینها بحسب ارادات
بر وی آسان است و بدانک اجسام بر چهار گونه اند بعضی بدان ماند کی همیشه در قیام است چون نباتات و اشجار و بعضی بدانک همیشه در
رکوع است چون بهایم و بعضی بدانک همیشه در رکوع است چون بهایم و بعضی بدان ماند کی پیوسته در سجود است چون حشرات و بعضی
بدان ماند کی پیوسته نشسته است در تشهد چون کوهها و حق تعالی از همه خبر داد کی در تسبیح و تهلیل اند و ان من شیء الا یسبح
بحمده پس آدمی را چنان آفرید کی گاه قایم باشد و قرآن خواند و گاه راکع و سبحان ربی العظیم گوید و گاه هم در قیام ربنا لک الحمد گوید
و گاه در سجود سبحان ربی الاعلی خواند و گاه در تشهد التحیات المبارکات الطیبات لله گوید تا هر فضیلت کی همه را حاصل باشد
او را حاصل باشد قول پنجم کرامت عقل است چنانک فرمود علیه السلام اول ما خلق الله العقل ثم قال و عزتی و جلالی ما خلقت خلقا اکرم علی منک
قول ششم کرامت آن است کی غیر آدمی را از بهر آدمی آفرید هو الذی خلق لکم ما فی السموات و ما فی الارض و آسمان و زمین از بهر آدمی
آفرید جعل لکم الارض فراشا و السماء بناء اوقات را همچنین از بهر او آفرید اقم الصلوة لدلوک الشمس الی غسق اللیل و قرآن الفجر و ماه و آفتاب
از بهر حساب او و الشمس و القمر بحسبان ستارگان را از بهر او آفرید و بالنجم هم یهتدون انعام هم و الانعام لکم جهازها و الخیل و البغال و الحمیر
لترکبوها زینت نباتات هم کلوا و ادعوا انعامکم بهشت هم و جنة عرضها کعرض السموات و الارض اعدت للمتقین این همه آیات و دیگر
آیات کی یاد کرده نشد دلیل اند اجمالا و تفصیلا کی غیر آدمی مخلوق از بهر آدمیست و آدمی از بهر غیر او مخلوق نیست بل او را از برای محض
عبودیت خود آفریده است کی و ما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون و ما امروا الا لیعبدوا الله مخلصین له الدین و چون درین آیت
تامل کرده شود معلوم گردد کی کرامت آدمی را از جناب حق نهایی نیست قول هفتم کرامت علم و معرفت است زیرا کی آدم را علیه السلام بعلم بر فرشتگان
تفضیل نهاد و علم آدم الاسماء کلها بعد از آن بآدم گفت انبئهم باسمائهم و بواسطه علم سجود ملایکه شد و تاج اصطفا بر سر او نهادند ان الله
اصطفی آدم پس آدمی را دو کرامت است اما کرامت علم ظاهرست اما کرامت رجحان و اصطفا بجهت آنک کرامت آبا بهر
سبب کی باشد سبب کرامت اولاد باشد قول هشتم کرامت پیغمبران است کی از جنس انسان است قول نهم کرامت نبشتن است علم
بالقلم علم الانسان ما لم یعلم یعنی آفریدگار آدمی را نبشتن بیاموخت و بواسطه نوشتن علمها بیاموزانید و تقریر این سخن آن است کی یک آدمی
را آن قدرت نباشد کی علمها استنباط کند پس هر یکی مقداری از علم استنباط کند و آن مقدار را بنویسد و همچنین هر طایفه علم متقدمان بواسطه
نبشتن حاصل می کنند و آنچ استنباط ایشان باشد بر آن زیادت می کنند تا علوم تمام شود چنانک علما گفته اند کی العلم انما یتم شیئا فشیئا
قول دهم کرامت سخن گفتن و بیان کردن است خلق الانسان علمه البیان و بدانک مردم در بیان کردن معانی چنان مختلف اند کی در ضبط

توان اورد و کسی باشد کی بعبادتی مصیح و خیر بسیار معانی را بیان کند و کسی باشد بسخن مطول یکیک ادرک معانی را بیان نتواند کرد پس انکس کی دریان بنهایت امکان بشر برسد کرامت اورا حدوث نباشد ۰ و بیاک اورند کرامت را مخصوص کرد انیده است بانواع کرامت چنانک حصر آن مقدور بشر نتواند بود ۰ و دون این معلوم شد جملهٔ ان کرامت کی در آیت مذکورست بر بعضی دون بعضی نه ۰ ترجیحی ارشارح ترجیح باشد نی مرجح زیراک برین دون ان بایران دون این اولی از عکس نیست پس بایدی کی برجملهٔ حمل کنند و این قول سولف است ۰ و بران کی مذهب محققان از اهل وقت ان است کی هرکس کی اخ نهم کشف از کلام حق تعالی ان مراد حق باشد ازان سخن نسبت باان کس زیراکی خبر هیچ پیغمبر واقع نشود نی اراده حق پس اعتقاد زید شلا کی مراد حق از ان سخن اینست یا اراده حق بوده باشد پس مراد حق این سخن یا ان شخص این بوده باشد کی اگر غیر این بودی ان نهم کردی ازان و هرکس کی این تانیک تصور کند همه مذاهب پیش ادحق باشد نه در نفس امر همه دران شیئا فشیئا بل هرمذهبی نسبت باصاحب ان مذهب یان سخن یکی مراد حق ازان اعتقاد بوده است ۰ و دیگر بدان کی اشکال وصور و هیات اجسام محسوسه دو قسم اند ۰ یکی انک عقل حکم نکند بانک ان فعل فاعلی مختار حکیم است کی بران قصد رعایت مصالح و منافع کرده باشد چون کون خفاشه سیه عقل حکم نکند بانک ان شکل و هیئت اجزاشکسته فعل فاعلی حکیم است کی بران مصلحتی کرده است ۰ و دوم اشکالی کی بر نوع مصالح واقع باشد و دلالت کند برانک ان فعل فاعلی مختار حکیم است چنانک در ابرین اجزای بوانی مصلحت مطابق مشقت مشاهده کی کنیم از سرک نراخ ازبرای سهولت دخول اب و لوله تنک ازبهر خروج آب بقدر حاجت و کوشه کی لفمان بان سکن شود از استعمال ان جمله بوجه عقل حکم می کند بانک فاعل این ابرین ازبا بختیار ساخته است و قصد رعایت مصلحت کرده و هرکس کی بجز دران کند کی نه از فاعلی حکیم مختار ست تکذیب او کرده ۰ و هرکاه کی اخ در ابرین است از مصالح و منافع دالالت کنند برانک فاعل ان مخاست و قصد رعایت مصلحت کرده اخ و ازافلاک و کواکب و عناصر و نبات و حیوان و خصوصا انسان است ازحکم خاص و مصالح باهره و منافع ظاهره کی عقول در وصف ان عزف اند و الباب دونست ان دو حیرت اولی باشد نی دالت کند برانک فاعل آن حکیمی قادر و مختارست ۰ اینست بیان وجه استدلال ازحکم باری تعالی کی مذکورات است بر هستی او ۰ وجون این معلوم شد برانک آفریدکار در قرآن مجید چنین فرموده است کی سنریهم ایاتنا فی الافاق و فی انفسهم حتی یتبین لهم انه الحق ۰ آیات آفاق اشارت است بافلاک و کواکب و کیفیت حال ایشان ۰ و آیات انفس اشارت است بدا ابل افرینش انسان و کیفیت حال او و انتظام احوال ازحکمی در انهایت برهنمونی آفریدکار و علم بقدرت و حکمت و اختیار او ۰ و این است اخر قسم اول در دلایل عقلی یعنی

قسم دوم در دلایل نقلی و اعتقادی ۰ اول بران کی اجماع ازاین دلایل ازاعم مهمات است چه دلیل واحد جز افادت مقدارکی از ظن بکند چون دلیلی ثانی بان منضم شود ان ظن قوت شود و منجمین تا یقین بسند چون آحاد تواتر چه بکی ظن حاصل بی شود و زیادت بی کردد بثانی و ثالث و غیرهما تا بقطع رسد ۰ و این است کی صاحب سلطان در نهایه تجدل کفته است کی کاه باشد کی تایم بمقام برهان شود و افادت یقین کند چه طرفینی کی حاصل است از افادت کند برانک افعال او از قادرکی است تا هرکی تفرف کنی هرچکونه کی خواهد دلیل سیزدهم ازدوالنون مصری پرسیدند بم عرفت ربک بورودکارخویش راجه شناختی کفت بورودکارخویش پیرودکار خویش شناختم و اکرنه بورودکار من بورودکار من بذکر من بورودکارخویش را نشناختمی ۰ و بدانک باری تعالی عرش بجرد موقت کرد است در اراضی ارواح پس این شجره ارض او طلعت است و آب عبودیت و اعضان ذکر و ثمره فکر و هرکس کی برین اعمال مواظبت نماید این اثار و ایات بدو و اکرنه ان بذکر کی حق تعالی دلها را بجنت خویش پرکرده بذکر و معرفت خود نورد الا چکونه لایق باشد کفت از تراب سوزه رب الارباب ۰ قال بعض اصحاب ذی النون و الله لولا الله ما اهتدینا و لا تصدقنا و لا صلینا دلیل چهاردهم اورده اند کی بعض ملوک راشاق بود در وجود صانع و اورا بزیرکی عاقل بود و متنبه شد ازشک ملک بفرمود تا در بعضی ازبیابانها عمارتی کردند بنی برسیاه جارینه و بسایتی عالیه و قصور عالیه پی انک ملک برانست و بعد ازان ملک را بانجا برد و دعوت کرد پیش او کی اینجا انس خوش حادث شده ان ملک عظیم در غضب شد و بزیرکفت عمر ملک و درازیا دچون متنع است حدوث این قدر ازبنیان بی ناعلی پس وجود عالم اعلی و اسفل با لبغ درینان است ازعمارت بی ناعلی اولی باشد باشتاع ۰ پس ملک منبه شد و بادین کردن شک ازو زایل کشت دلیل پانزدهم رسول علیه الصلوة و السلام و التحیه فرمود من عرف نفسه عرف ربه و در تزدیه آمد است کی ربک ۰ محققان کفته اند کی معرفت نفس خود دلیل است معرفت حق تعالی از راه مخالفت نه از راه موافقت ۰ یعنی ان کس کی نفس خود را حدوث و امکان بداند ربت خود را بقدوم و وجوب بداند و وجوب نفس خود را بعجز و حاجت و جهل و عبودیت و ذل و اختیال بشناسد ربت خود را بقدرت و غنی و علم و بوبیت و تفضل و کمال شناسد ۰ پس معلوم شد کی معرفت نفس خود سبب معرفت ربت است ولکن از راه مخالفت چنانک کفتیم نه از راه موافقت چه این سبب نشیبه و بدعت است ۰ و بدانک ازین نوع دلایل بر هستی آفریدکار

آمده بین الدین باشد از مدبری کی تدبیران کند و اوصانع عالم است و بقلعه سقه خواسته است و بجیران فرح **دلیل ششم** بادک دیکر ازو بمین مسله پرسیدند و کفته دلیل بر هستی صانع عالم جیست کفت ادرک دالیل بران هستی من است چه من نبودم و موجود شدم و محالات کی فاعل وجود من من باشم زیراکی اکر من خود را هست کردمی تا وقتی هست کردمی کی نبودم و اریست هست کردن محالات یا وقتی هست کردمی کی هست بودم و هست کردن هست هم محال است پس هستی من از هستی است کی هیچ بودک روا نیست **دلیل هفتم** هرون الرشید از شافعی رضی الله عنه پرسید کی دلیل برانک عالم و اصانعی هست چیست کفت نعره بوزن کوجکی کی روی است و دوک جای چشم معین است و مجنبین جای بینی و دهان و عینه ایشان با انک او شرقی تا معرفت هرکز نیستی در کس را کی روی نشان بیکدیکر مانند دین دلیل واضح است برانک او را صانعی حکیم و مدبرک لطیف خبیر هست ۰ و انهرون الرشید ازین مسله پرسیدند و استدلال اختلاف اصوات و تردد نغمات و بقاوت لغات کرد و این تردیک است بان جواب کی شیبه است و هرد و با خود بن من قوله تعالی و اختلاف السنکم و الوانکم جفون من لحین ناظرات ۰ کان عیونها ذهب سیبک ۰ عالی نضب الزبرجد شاهرات ۰ بان الله لیس له شریک ۰ یعنی بکر و اندیشه کن در بنات زمین و نظر کن در اثار صنع صانع دران بنات از انهار و انوار و ثمار مختلف کی ازان بیان جشمهایی کی کوی زر بیخته است بعین جون زردی نرکس و اشال ان و کلهای چشم از نقره جون سیبذک نرکس و اغباء آن کرایی من دهنی کی خوای و اهیچ شریکی نیست **دلیل نهم** از اعرابی پرسیدند دلیل جیست بر وجود صانع عالم کفت البعرة تدل علی البعیر و الروث علی الحمیر فهذه السارذات الابراج و الارض ذات الفجاج و البحار ذات الامواج الا تدل علی الصانع العلیم القدیر ۰ یعنی جون بعره بر بعیر دالالت می کند و روث بر حمیر و اثار قدمها بر مسیر یعنی رفتن مردم پس اسمان کی برجها عظیم دارد و زمین کی راهها شکافته دارد و دریاها کی موجها هایل دارد دالالت نکند بر صانعی علیم حکیم **دلیل دهم** معین مسله ازطبقی پرسیدند کی کف اینک زبورک بزین نهینی ازیک جانب بنوش دارد از دیکر جانب نیش دلیلی ظاهرست بر صانعی حکیم ۰ و ازطبقی دیکر پرسیدند کی کف اینک هلیله کی سرد و خشک است اسهال کند و کشاکی نرم و تراست قبض کند دلیل است برانک صانعی هست درین افعال بحکیم و تدبیر **دلیل سیزدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت وجود خویش دلیل است بر وجود صانع ۰ یعنی کسی کی او را بر وجود خویش دلیل نباشد بر وجود صانع چکونه باشد **دلیل چهاردهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت سفینه بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی سفینه بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل پانزدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل شانزدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل هفدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل هیجدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل نوزدهم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد **دلیل بیستم** معین مسله را از ابوحنیفه رضی الله عنه پرسیدند کی دلیل بر وجود صانع چیست کفت کشتی بر لجه دریا ۰ یعنی کسی کی کشتی بر لجه دریا ندیده باشد او را بر وجود صانع دلیل نباشد

بیارت وما بدین قدر اختصار کردیم تا کتاب دراز نشود ۱ بیت آخ در آخر این مسله زیادت کرده شد یراخ در لباب اربعین است بس اگر کسی خواهد که او را در جواب باشد بی زیادتی ایراد از در این مسله حذف کند ۱ **مسله ششم** در انک حدوث تعالی ازلی ابدی است حدوث چون ثابت شد انتها موجودات بواجب الوجود لذاته وعدم بواجب ممتنع است بس لازم آید که باری تعالی قدیم وابدی باشد لکن متکلمان چون این طریقه را باطل کردند بر وجود حدوث دیگر دلیل کردند ازان بر وجود محدث دیگر و همچنین تسلسل شد که اگر کسی این اشکال را بدین سخن ازو جوه است اول انک قدیم صانع حادث باشد و تسلسل نشود و این قول اصحاب رسایط و معزوله است ۲ جمع فلاسفه گفتند که بر ایراد تسلسل عقل محال است و او را معلول عقلی دیگر ست تا ده مرتبه و عشر و معلول حق تعالی ۳ و معزوله گفتند باری عرشانه میاوات سبع را بایزدی و معزز هر یک را بر عالم بایشان کرد دوم تقدم احد الموجودین بر ان دیگر بقدار غیر متناهی محال است بهر وجه ۱ اول انک اقتضا بعدم متناهی معقول نیست ۲ دوم ایک حصول امر روز متوقف شود بر انقضا ما قبل او و انقضا ما لا نهایه له محال است پس واجب ان بودن کی حصول برم ممتنع نشود ۳ حکیم منقضی از زمان طوفان تا ازل اگر باشد از منقضی از زمان ما ما ازل من چون تطبیق کنیم اصرت الجابیت بران دیگر متناهی مرد و لازم آید ازین ایراد که چیزی بازگشت ۴ جهارم تقدم حق تعالی بر عالم واجب است و ان سفر نشود الا باین مدت پس واجب سفر باشد بیقین ۵ پنجم مدت را عقل نتوان کرد الا بتوالی ازمنه و آنای کی مقتضی سبوقیت اند بغیر و مثالی ازلیب ۶ و تقدم حق تعالی بمدت مفروضه نیست چه ان مدت حاصل است فرضی و اعتباری باشد یا نباشد بل بر نفسیت موجود در خارج ۷ پس ثابت نشد کی تقدم احد الموجودین بران دیگر بمدتی غیر متناهی ممتنع است و لازم آید حدوث کل موجودات ۸ سیم ازل و ابد بمقابلات اند تقابل السلب والایجاب هر دو را مرکبی ایشان چنین باشد اول احدث متصل باشد باخران دیگر لکن اتصال ابد باول محال است چه هر نقطه را کی فرض کنیم کی آخر ازل و اول ابد است اگر فرض کنیم نقطه دیگر را پیش ازان بصد سال ابد ازل نشود بسبب این زیادت تناهی بر دو سبب ازل را آخری نیست و نه ابد را اولی پس ازل از ابد ممتنع نشود با انک هریک از ایشان سالها و معاندان دیگر ست هذا خلف ۹ چهارم قول باکی حذاد را ازل بود انقضا آن محکمه کند کی این زمان منقضی شده باشد و قول باکی در ابد خواهد بود انقضا آن هنوز حاصل نشده است و حق تعالی ممتنع العدم پس واجب الک باشد ۱۰ ترجمه تعالی صادق نشود کی کان و کون و کائن یعنی کی بود و باشد و هست و هرچیز کی این شان ابا باشد عدم محض بود ۱۱ بعد ازان متکلمان گفتند کی تشنره باری از جمیات و ابعاد اورا بنوعی محض نزدیک کی کرد اند و تشنره او از انک صادق نشود بران کی کان و کون و کائن یعنی انک بود و باشد و هست بقدح است بعدم محض ۱۲ را دخال او در ان وضع است بتغیر بی خلاص چگونه باشد ۱۳ و معزوله این معنی را نظم کرده است و گفته ۱۴ قلم و لنا صانع قدم قلنا صرفتم کدا یقول ثم تعقم بلازمان و الامکان الا تقولوا هذا کلام له خبیء معناه لیست لنا عقول ۱۵ جواب ازاول ان است کی در باب قدرت ساند کی الموجد الا الله ۱۶ و از دوم ایخ از پیش رفت کی تقدم بعضی اجزا زمان بر بعضی نه بزمان است بس تقدم باری تعالی بر عالم همچنان باشد ۱۷ و از سیم انک بقدمت کی ۱ اول له ۱ لزم است چه عالم اگر حادث باشد عدمی کی ۱ اول له ۱ لزم اید اگر قدیم باشد وجودی کی ۱ اول له ۱ لزم ان بی دلیل ساقط نشود ۱۸ و از چهارم لنک مرادما از کان و کون استمرارست با انته ماضیه و آینده بی تغیری بسبب تغیر ایشان ۱۹ و عقل ازاراد دریابد و اگرچه دهم خیال عاجز اند ازان ۲۰ و مشایخ حجت گفته اند بر بقاء صانع بر دو وجه اول انک عدم او بعد از وجود او ممتنع است کی باعدام معدمی باشد چه عدم نفی محض است بی حدوث او بفاعل ممتنع باشد یا بطریان ضدیت چه قدم اقتولست پس ارتفاع ضد به او اولی ازان باشد کی اعدام او بضد ۲۱ یا بزوال شرطی چه محدوث مشروط قدیم باشد ۲۲ و بعضی در زوال قدیمی کی او شرط است چون بخ است در زوال مشروط و تسلسل ۱ لزم اید دوم اگر صحت عدم او باشد او ممکن باشد و هر ممکنی محدوث است و چون قدم او ثابت شد عدم او ممتنع گشت ۲۳ و نیز بر این مقدمات در مسله حدوث گشته

مسله هفتم حقیقت حق تعالی لذاته المخصوصه مخالف سایر حقایق است زعم جمهور عظیم از مشایخ اصول ان است کی ذوات امتیاز بعضی از بعضی بصفاتی مخصوصه است ۱ و امتیاز ذوات او سبحانه و تعالی از غیر او بصفاتی کی از ابتحت صالح شد مر الوهیت را ۲ و آن وجوب است و قدرت تامه و علم تام ۳ و زعم ابرهاشم آن است کی الهیت صفتی است کی لذاتها اقتضا چهار صفت کند ۴ موجودیت و قادریت و عالمیت و حیثیت ۵ و بیار باشد کی گویند سخن شما کی حق تعالی لذاته المخصوصه مخالف خلق است تناقض است چه دلالت بران می کنی کی مخصوصیت راجع بموجودیت زاید بر ذات یا انک مراد شما از ذات مخصوصه او ذاتست نه امر زاید ۶ اکنون می گویم اولا کی واجب نیست کی هر حیثیت مخالف غیر خود باشد با مشارکت زاید بران بچند وجه **اول** انک زاید اگر مخالف ان غیر نباشد سبب مخالفت شی نشود میان ذوات غیر را و اگر مخالف باشد مخالفت آن مر ان غیر را با مشارکت زاید باشد برد و متسلسل شود **دوم** ذاتان متساویان چون دو صفت مختلف بر ایشان قایم شوند

شوند ذاتان متساویان باشند و ایا دو صفات مختلفات و متساویان متقابل نشنه نه مختلف و نه بکی بس اختلاف نیست الا بذات نه بزاید **سیم** ذات ازان روی کی ذات است مخالف صفت است و الا یکی از ایشان بزایل و ان دیگر بر صفت اولی از عکس بنوزی بس اجزا امر دست کی انقسامات حسی نه باعتبار وحقی تایم بعضی مخالف بعضی اند و مخالفت حق تعالی مر خلق را همچنان است سیم اگر ذات او مساوی سایر ذوات بودی جایز شدی کی بر و اجب جایز بودی بر ممکنات و بالعکس چه متساویان در تمام حقیقت جایز باشد بر هریکی از ایشان اجناص اوصاف و اجناص شده است یا و اگر از برای امری باشند ترجح بلامرجح لازم بودی باشد و اگر از برای امری نباشند تسلسل لازم ایدی ۱ حصم احتجاج کردند بر انک ذوات متساوی اند در تمام حقیقت بوجه صحیح است بتقسیم ذات بر واجب و ممکن و بر دو تقسیم مشترک باشد بین الضدین و از برای انک اعتقاد انک شی ذات است متبدل می شود بتبدل اعتقاد انک شی نه بیت و محدوث و واجب و ممکن ۲ و بحث انک معلوم یا ذات است یا صفت است ۳ اگر کوی کی امتیاز ذات او تعالی از سایر ذوات از برای اختصاص حدوثات است بصفت بیرونی کی سلب زاید باشد و ان صفت است ۴ اگر کوی کی امتیاز ذات او تعالی از سایر ذوات از برای اختصاص حدوثات است بصفت بیرونی کی سلب ذات مساوی باشد وجوهر بر عرض و بالعکس و لکن مستقل باشد بنفس خود نه بغیر و در تحقق غنی از صفات جایز باشد انقلاب صفات کند و انک صفات اند و تمایز ایشان بصفاتی دیگر و تسلسل لازم آید و دیگر مفهوم انک شی ذات است ان است کی قایم باشد بنفس خود و معنی آن استغناست از محل و ان مفهومی سلبی است و نزاع نیست و انک این مفهوم مشترک است نزاع در ان است کی حقایقی کی محکوم علیه اند بین مفهوم من حیث هی هی متساوی اند یا نه و اینج شما یاد کردید بیقین نیست ۴ و من می گویم هیچ حاجتی نیست بیان انک ذات مفهومی سلبی است از بهر انک ذوات اگرچه مختلف اند بحقیقت لکن عارض هریکی از ایشان نمی شود عارض و موکونه ذاتا و ان عارض مشترک گرشه است چنانک عارض هر شخصی می شود کی تصور او مانع است از شرکت ۵ و بدانک حاصل قول خصم آن است کی اشیا متساوی اند در تمام ماهیت لوازم مختلف و تمام ماهیت لازمی مشترک لازم ایشان می شود و این معقول است و حاصل قول ما ان است کی اشیا مختلف و تمام ماهیت لازمی مشترک لازم ایشان معقول است **مسله هشتم** وجود حق تعالی عین حقیقت اوست یا نه ابوالحسن اشعری و ابوالحسین بصری و اتباع ایشان گفته اند کی وجود مقول است بر واجب و ممکن باشتراک لفظی و بوعلی سینا گفته است کی مقول است بر ایشان باشتراک معنوی لکن در واجب مجرد ست و در ممکنات مقارن ۱ حجت اشاعره و معتزله و نزد ما و نزد طایفه از اصولیان آن است کی ان صفتی است عارض ماهیت حق ۲ از بهر انک اول باطل است بانچ از پیش رفت و مسله الثانی لیس شی ۳ و دوم باطل است بر سه **اول** وجود من حیث هو اگر اقتضا عروض ارکس ماهیتی را و بیرد واجب نیز همچنان باشد و اگر اقتضا ان کند کی مجرد باشد وجود در ممکنات نیز چنان باشد و اگر اقتضا هیچ یک از ایشان نکند تجرد وجود واجب بامری منفصل باشد و این نفی ان کند کی واجب باشد لذاته ۴ و از بهر انک ماهیتان تساوی یصح علی کل منهما ما یصح علی الآخر پس بر واجب الوجود جایز باشد انچ بر ممکن جایز باشد و بعکس و این همه باطل است **دوم** اگر او را ماهیتی بنا شد چون وجود کت حقیقتی بتمامی سلبی و او ان است کی عارض هیچ چیز از ماهیات نیست پس سیدا وجود ممکنات اگر وجود باشد من حیث هو وجود و هر وجود کت مشارکت او باشد و ان را و باشد مشارکت آن سلب عدم جزء علت وجود باشد و اگر این جایز باشد جایز نباشد کی عدم تمام علت وجود باشد و باب استد ۱ ل بر وجود ممکن بر وجود واجب منسد شود **سوال** اگر کوی کی عدم مسلم صفتی ثبوتی است کی ان صفت با وجود سیدا ممکنات اند **جواب** گویم کی بر شر ذوان صفت وجود ست یا او بر شرکت ان سلب محذور مذکور لازم آید **سیم** وجود بدیهی التصوریست باتفاق حکما و اله عقلی و ماهیت او تعالی غیر متصوریست بشر و اسم باتفاق ایشان و اله عقلی و معلوم غیر مجهول باشد **سوال** اگر کوی مجهول نفی سلبی است **جواب** گویم کی ما را ممکن است کی تصور کنیم کی وجود او غیر عارض است چیزرا کت را از ماهیات و اتفاق کرده اند کی معلوم از تعالی غیر سلوب و اضافات نیست **جهارم** در منطق ثابت شده است کی اشیا کی وجوب کیفیت نسبت محمولات نه موضوع پس چون گویم کی الله یجب ان یکون موجودا الله موضوع باشد و وجود محمول و نسبت وجود بان رابطه و وجوب کیفیتی است میان نسبت را و ایشرا و فی تعقل توان کرد کی وجود دارد مغایر بحقیقت او باشد **پنجم** بوعلی سینا حجت گفته است بر انک وجود ممکنات مغایر ماهیات ایشان است بانک ما را ممکن است کی تعقل ماهیات کنیم باشک در وجود ایشان و این دلیل قایم است انچا چه ما را ممکن است کی تعقل ماهیت واجب الوجود کنیم باشک در انک موجود هست مانا برهان بیان کنند **ششم** بر عکس و اکثر عقلا مسلم داشته اند کی ازاد نوع اخیر یصح علی کل منهما ما یصح علی الآخر پس اگر او را ماهیتی بودی کت جزء وجود لصح علیه ما صح علی سایر الوجودات از حدوث و ضعف و کون و فساد و بالعکس ۵ و من می گویم این وجوه شش گانه فاسدست ۶ اما اول بحث انک وجود من حیث انه وجود نه اقتضا

عرض ي كند ونه اقتضا آ اعروض بلكه قضي هر يك از ايشان وجود ك خاص است چنانك نور من حث انه نور نه اقتضا ابصار اعني كند ونه اقتضا
عدم ابصار را بر اي متقضي ابصار اند نور آفتاب است واز ان اعدم ابصار سيار انوار . واما دوم بحمت انك سلم نيست ي اگر جايز باشد كي عدم جزء علت
باشد جايز باشد كي تام علت باشد چه عدم جزء علت تامه مي شايد چون انتفاء مانع اما علت تامه مي شايد چه شي تا موجود نباشد موجن غير
تواند بود علم بان ضروري است ومعاين مكابره . واما سيم بحمت انك وجود كي معلوست وجود عام است بران وجود كي عين ماهيت است
پس اين قياس منع ان باشد كي ماهيت از غير وجود علم است بلكه منع كند جه ما نيز قائليم بان . واما چهارم بحمت انك دران شكل اوجود
محمول است نه وجود واگر وجود بودي محمول وموضوع يكي بودند كه قضيه ضروريه نبودي . واما پنجم بحمت انك سلم نيست كي ان دليل قايم است انجا
جه ان ربطي بودي كي ما نقول ماهيت او بحقيقت بكردي شكي كردي در وجود چنانك نقول ماهيت مثلث بحقيقت مي كنيم باشك در وجود
ان . واما ششم بحمت انك وجود ماهيتي نوعي نيست جه نوع در افراد علي السواء كي باشد وصدق او بر ايشان بتواطي وجود بر افراد خويش
بتشكيك مقولست پس نوع نباشد . وشبهت بشكك ان بحايت يك مقول بتشكيك راه نداشته است كي مقول است بتواطي . وبر علي بحث
كشته است كي اگر وجود او صفت ماهيت او بودي ممكن بودي اينجر اضطراران ماهيت پس موثر در وجود اگر ان ماهيت باشد ومؤثر مقدم
است بر وجود بر اثر لازم اينه تقدم ماهيت بر وجود را كه غير ان ماهيت باشد پس وجود واجب باسرش منفصل باشد . وجواب ان است
كي چنانك قابل وجود واجب نيست كي موجود باشد فاعل وجود هم نباشد سوال اگر گويي قابل وجود مقدم است بماهيت بر وجود جواب
ان است كي در فاعل همين تاويم . ومن مي گويم فاعليت انوي است از مقوليت پس لازم نيايد از عدم او قف اضعف بر وجود عدم توقف
انوي اگر اين سند بيع راشايد . مسئله نهم خداي تعالي متحيز نيست بجند وجه اول هر متحيز منقسم است لذاته بنا بر نفي
جزء وهر منقسم لذاته ممكن است از هم انفكاك پذيرد واگر كن غير است وانك مفتقر باشد بمخصص باشد بذات . دوم در مسله جوز ثابت
شد كي هر متحيز محدث است . سيم ثابت شد كه دران مسله كي هر متحيز كي سماوي المقدار است وهر سماوي المقدار محدث است
پس ممتنع باشد كي قديم متحيز باشد . چهارم ثابت شد در مسله اثبات صانع تعالي كه متحيزات در تمام ماهيت پس اگر اد متحيز كن بودكن
مفتقر شدكي در صفات آلهيت نه محقق . پنجم اگر جسم بودي منقسم بودكن پس اگر قايم شدكي بجميع اجزا علمي واحد يا قدرتي واحد لازم آيد كي
جلد صفت واحده در محال متعدد اه واگر قايم شدي بهر جزء علمي علمي جده وقدرتي علي حده لازم آيد كي متعدد الله . ومن مي گويم قيام
صفت واحده بمجموع من حيث هو مجموع جايزست چنانك در هيئت اجتماعي . ششم اگر جسم بودكن ومتحيز مشاركت سايرا جسام بودي در
جسميت وتحيز پس اگر مخالف اجسام بودكن در چيزي كه از ذاتيات لازم آيد كي مركب بودكن وممكن والا هرچه بر محدث جايز بودكن
بر جايز بودي وبالعكس . هفتم اگر سيم بودكي مركب بودكي پس اگر اجزا مشاركي بودندكي در ماهيت جايز بودكي بر فوقان كي اسفل باشد وبالعكس
ومفتقر شدكي باختصاص او بوضع مخصوص مرجحي وموثري واگر مخالف بودندكه در ماهيت جايز بودكي بر هر جزوكن كي بيفتد خود بماسه
كيندان چيز را كي ماسه است بسار خود وبعكس پس بفرق ايشان ممكن باشد واجتماع ايشان مرجحي وموثري بود باشد . هشتم اگر
جسميت ومتاخي مانع از الهيت نباشند قدح در الهيت شمس وقمر مفتقر شوند چه هيچ طريقي بان غير اين نيست . مسئله دهم
خداي تعالي در جهت ومكان نيست بيارگت از مخالفات دعوي علم بدان كردن بانگ هر دو موجود كي باشند ايد باشد كي يكي
از ايشان ساري باشد دران ديگر چون عرض وجوهر يا ميان از دو جهت چون ذوجهه هر دو اين باطل است از وجوه اول اگر بديهي نبودي
منجع بودي اطباق وانفاق جمع عظيم بر انكار آن وايشان ماهوك حنابله وكرامية اند دوم سمن انسان كي مشترك ميان اشخاصي
كي مختلف الاجياز والقاء در ان از زان روي كي است ممتنع است كي ادراك تدرك جزء جزء كن باشد والا مشترك فه بتوت باشد بيان
هه اشخاص . سوال اگر گويي انسان از زان رزب كي انسان است اورا در جوف نفسه الها در عقل كرام در وجودات خارجيت
جواب گويم غرض از زن ان است كي ممتنع نيست بعقل اتوك كي عقل اورا جهتي او تدريكي ابتات تكند واين منع مي كند از انك ان مقدر
بدكي باشد . سيم خيال ديم را كن نيست كي اتحصاره صورتي خارشكل نفس خويش كند ونه ازان توت باصره وغيران اقوي پس
واجب نيست كي هر موجودكي راه صورتي وشكلي باشد . چهارم عقل بتصور تيقي واثبات مي كند انكاه حكم مي كند بتناقض ايشان يا انك
حكم مي كند بانك كان ايشان ساريست دران ديگر يا ميان ازو در جهت . پنجم بديهه حاكم است بان كي هر دو موجود كي باشند كه
ماكان يا كان ازيشان ساركي باشد دران ديگر يا ميان ازو در جهت يا نه ساركن ونه ميان وما عقل را موقف مي يابيم درين قسم ثالث
از بديهاتي كي اثبات آن كند بافي ان از انجا معلوم شد كي امتناع اين قسم از اوليات نيست ششم عقل ادراك ماهيات كند جسم
بمراتب اعداد با انك ممكن نيست اورا كي حكم كند بيقين از انها كه موضع او چنين است ومقدار ش چنين است . وچون اين
دانستي مي گويم مراد ما باختصاص شي بجهت ومكان آن است كي اشارت حسي بان توان كرد يا بانك انجاست يا بالجاست وعالم
مختص است بجهت ومكان باين معني اگر باري تعالي مجمين است عالم باشد لامحاذ . بعد ازان گرايمان كه شد

خداي

خداي تعالي محض است بجهت فوق عالم كي عرش يا جهان از و بعد كي سماوي وان اول الكل وطوائف ايشان است يا ميان او و
بعد كي غير سماوي وان اول صحيح است واين را بعقل توان كرد بدانك جهت جه ارجون در جايي باشد وعالم در جايي نبود
بيان ايشان محصور باشد شمار وجوهست اول اگر شمار اليه باشد اگر منقسم نبودي و در حقارت جون جوهر فرد كه باشد تعالي عنه
وتقدس واگر منقسم شودي مركب باشد وبطلان ان كه شد . واصحاب ما نيز اين بان مي گويند كي اگر فوق العرش باشد اگر مزوكن از عرش
باشد يا قبل ان منقسم باشد واگر كجكز باشد اگر نصف جوهر فرد بود لازم آيد ان متحاذي كي از ان . مزه است وقائل والا تركب لازم آيد
بعد ازان انكس كي مي گويد كي هر متحرك قابل جهت است ازو اگر بكوه هر متحركي نيز اين كه گيرا ست وقدام او غير خلف
او دركت لازم اين . دوم اگر شمار اليه باشد متناهي باشد از جهت جواب از جهت انچنين رفت ارسامي اعاده . واز بهر انك عدم تناهي او
اگر از جميع جوات باشد اورا صاحبي باشد باعالم واجب وارست از دوران تعالي عنه واگر از بعض جهات باشد جانب متناهي اگر
مخالف غير متناهي باشد ورا ماهيت جايز باشد برسامي كي غير متناهي گردد وبالعكس پس محال وصل نزد جايز باشد واگر مخالف او باشد
دران وكب باشد از اجزاء مختلفة الطبايع پس ورا اجزاء بسيط باشد وممكن نبود وهر مركبي از اجزاي كه پس ان شود كي برسد است
بيشمار خود وبالعكس پس محال وصل نزد جايز باشد وهر حركتي چنين باشد مالف او هم الي غير نهايت تعالي عنه وهر چيزي كي متناهي باشد
از جميع جوانب ممكن باشد وجود او كي ازين باشد واعض از انج نباشد تعالي عن ذلك از اينجهت متناهي باشد . ودگر جون
اگر جايز باشد بر وجه حركت وسكون حدوث باشد از براي انج در مسله حدوث گذشت والا جون وقتي باشد تعقيب وان تعقيب
تعالي عنه . چهارم مكاني كي دعم خصم ان است كي او دران حاصل است اگر وجود باشد دان متقسم است حيزم باشد وهر دم اجسام
لازم اين نسبت دهم او دران . ودگر مكان در وجود خود مستغني است از محل از براي جواز خلا وتاقا . وباركن در خصم ممتنع است
كي نه در حيزي باشد پس حضور باشد حيز پس مكان بوجوب واهيت اولي باشد واگر در دم باشد مستحيل باشد حصول وجود
دران . ودر ماكون الجسم في المكان لازم نيايد جه مراد ازان بودن است بروجهي كي ممكن باشد اشارت باصد جواب اوكي
غيران ديگرست وتفاصيل است باو وان معني در باركن تعالي الجاب تركب كن . بحث احتياز اگر مشاركت باشد در لازم ماهيت مشاركت
او در بعضي جزا لذات ديگر جايز باشد بين بفرق ذهني واگر مخالف باشد در لازم ماهيت بتباين باشد بيدو در ماهيت متحد
بزان خويش وغير متناهي وهيچ متناهي بان راضي نباشد . ششم عالم كرات جه كوف متحرك را در ادراك پيش
دور يا دور غير است وراخر آن پس اگر خداي تعالي در جهت فوق بودكن اسفل بودكن بنسبت با مكان وجه ديگر از بين باطل
است . حجت حصم بان است كي مابفوق رت مي دانيم كي هر دو موجود كي باشند يكي از ايشان مشارك باشد دران ديگر مانبان او در جهت
وبانك اختصاص جسم بحيز وجهت از انجهت است كي قايم است بنفس خود وباري تعالي مشارك آن است ودين بعيني وجون در جهت
باشد در جهت فوق باشد جه مناسب اختصاص اشرف است بانزل . وبانك خلق بطباع وعقول سليم خويش رفع ايدي مي كنند بجهت
فوق در تضرع ودعا . وبانيي كي حرم جهت است خنانك وقد القاهر فوق عباده . الرحمن علي العرش استوي . بخاقون ولهم من
فوقهم . جواب ازاول آن است كي دعوي ضرورت بطلان از بيش رفت . وثاني دفع ثالث بان مقدمه مرجب دورست از بحر انك
ثبوت اين مقدمه برنفي قسم ثالث موقوف است . واز دوم انك اختصاص جسم بجهت وحيزكاه باشد كي از براي ذات مخصوصه
او باشد جه واجب نيست كي اختصاص هر متحيزي بصفتي از براي صفتي ديگر باشد . واما انك جهت فوق اشرف است خطايي است
واثبات عقلانيات بان نكنند . واز براي انك عالم كرات است بين هيچ جون نباشد الاك بحث نباشد سبب . واز بحر انك اگر امتداد
او را در جهت علو نهايتي نباشد پس فوق هر نقطه نقطه ديگر باشد وهيچ حيز در وفرض نتوان كرد الا كي سفل باشد واگر او را نهايتي باشد
فوق طرف علو او خلايي باشد اعلي از بين او علو مطلق بيايند . واز بحر انك شرفي كي حاصل است از براي جهت جهت را باشد
بذات باقي اينجهت را بعرض پس مكان دوين باب اشرف باشد از و تعالي عن ذلك . واما رابع ايدك بسامحارض است بوضع جسم بر ارض
واز سيم انك ظواهر نقلي جون معارض دلايل عقلي شوند بتصديق هر دو بحمل بايد كرد از بحر استاع اجماع نقيضين
وارتفاع ايشان ونه تصديق نقل از تكذيب عقل جه عقل اصل نقل است وتكذيب اصل از بهر تصديق فرع موجب تكذيب هر دو راست بين متعين
شد تصديق عقل وتاويل نص علم نقل بخداي تعالي يا استحالت ساير ظواهر . راست مقدما در تاويل ظواهر يد كورست در كتاب اسرار شريعت

مسئله يازدهم مستحيل است حلول ذات او تعالي يا صفتي از صفات او در چيزي . وكلام نظامي
درين مبحث است جه باوكن حلول ياذيي كنند وبار دگر اتحاد ودگر بار غير اين دو . اكنون مايي گويم ايشان يا محلول گويند يا باتحاد

ایا با درم عینی علیم یا بودن او یا نکردید با شایان بلکه کردن کی خدای تعالی او را توزیر داد بر خلق اجسام وحیوة وعلمی منبیات یا نکوئیدن یا
یل کردن کی خدای تعالی او را میرخواند تغیر بقاله جهانک ابو هیم واخلیل خواندو هم بنشر بعاله . است اخ کلام ایشان محتمل ان است
وحلول باطل است چه حلول او وقتی معقل تواند کرد کی حال متغیر باشد پس حلول یا تعالی بصفت جواز بقی انتفار حال محل کند بصفت
جواز انتفاء انتفار واجب کند شیء او وجود صفت واجب یا قدیم محل سوال اگر کوئی ذات او تعالی انتفار حلول کند بشرط وجود محل یا محل انتفار
حلول او کنی دران بین لازم میاند نه قدیم محل نه حدوث واجب جواب ان است کی این هر دو منع رجوب حلول کنی . در ایجاد باطل است چه
لفظ اگر یای باشین متعدد ایجاد یا عدم شونده تعالی حاصل شود ایجاد بیاشتن و اگر یکی باقی باشد و آن دیگر نه هم ایجاد باشد چه ممتنع است
کی معدوم عین موجود باشد . و نزدیک عینی بر خلق اجسام بلطلات چه تجارد باشد کی بیان کنیم کی قدرت بر ایجاد جز خدای تعالی
واجب . و اما انک او را میز خواند تمیز نفسا لا تحت را لفظی کند . نضارات احتجاج کردند بانک عینی علیه السلام احیا اموات و ابرا اکمه و ابرص
کردن دین دعا حدیثین از بهر اظهار معجزه خود . اما کفت بضاطن کردم با بعضی نضارا و کفتم سلم است کی از عدم دلیل عدم مدلول لازم نیاید
کفت آری کفتم چه دلیل است بر انک خدای تعالی در بدن زید بعد بعینی مکس و مور حلول نکرده است کفت درخ عینی
ازان جهت ثابت شد کی احیا کردنی و ابرا آنکه ابرص کرد و اینا درخ عینی علیه السلام دلیل عدم مدلول لازم
نیاید . دیکر بر دست موسی علیه السلام ظاهر شد کی عصا شبانی عظیم کانت و انقلاب خشبه بثعبانی اعجب است از انقلاب نبیت
عجن پس ان اولی باشد بر الت درخ او . دین الجمله مذهب نضارات و حلول اجس ازان است کی بان الصفات کفتند .

مسئله دوازدهم ممتنعات کی حق تعالی محل حوادث باشد شهوران است کی کرامیه مجوز این اند و سایر طوایف سکران
کفته اند کی اکثر عقلا بر ابطال بان قائل اند و اکر چه بران انکارات می کنند چه ابو علی و ابو هاشم از معتزله و اتباع ایشان کفتند کی خدای تعالی کت
خواهند بارادتی حادثه و کراهتی حادثه نه در محلی الا انک صفت مرئیت و کارهیت محدث است در ذات او تعالی
وجوب برای وسموع حاصر شدن در ذات او تعالی صفت سامعیت و مبصریت حادث کشت لکن ایشان اطلاق لفظ تجدد می کنند
نه حدوث . و ابو الحسین بصری در ذات او تعالی اثبات عارض متجدد می کند بحسب تجدد معلومات . و اشعریان اثبات نسخ
حکم می کنند و تفسیریان رفع حکم و انتهاء آن و ارتفاع و انتها عدمیت پس از وجود کت و این اعراف است برفع تغیر . و می کویند کی او
عالم است بعلم واحد کی متعلق شود تین از فرع تعلقات او تعالی باشد و تین از فرع تعلقات او تعالی باشد و تعلق نشود بانک
واقع شد و ان تصریح بست سیزان تعلقات و می کویند قدرت او تعالی در ازل متعلق است با یجاد معینی وجود شدن او
تعلق منقطع کشت بجهت امتناع ایجاد موجود . و همچنین تعلق ارادت بترجیح عینی چه جون متعرض شد محال باشد بقا آن تعلق بجهت
امتناع ترجیح متوجه . و دیکر معدوم مرئی و مسموع باشد عند الوجود مرئی و مسموع می کردد و این اختلفات حادث اند . پس اکر جاهلی
ملتزم شود کی معدوم مرئی و مسموع است کویم خلاف تعالی معدوم را معدوم شد نه موجود و عند وجود او را موجود بیند نه معدوم چه
موجود را بعدوم و بعکس غلط است و این موجب آن است کی یاد کردیم . و لزاسقه ما دورن اینان ازین می کویند اضافات
موجود اند در اعیان بین خدای تعالی یا هر حادثی باشد و ان وصف اضافی دو کونه مع کل حادث حادث شد باشد و ذات او تعالی
و ابا لبکات او از متنا خران است از اینان تصریح کرده است در مبحث ارادت محدثه و علوم محدثه در ذات او تعالی . و زعم او ان است کی ممکن
نیست اعتراف بانک او تعالی عالم است الا بان قول انکاه کفت احلال ازین اجلال و تنزیه ازین تنزیه واجب است . و بدلک صفت
یا حقیقی باشد عارض او اضافات چون سواد و بیاض یا حقیقی باشد کی اضافه و لازم ایشان باشد چون علم و قدرت چه لازم ایشان است
تعلق معلوم و مقدور ذات اضافه مخصوص است میان ایشان . یا اضافی محض باشد چون نو ذات چیزی پیش از غیر خود و بعد ازان
در میان دو چیز ان جه تغیر ایشان موجب تغیر ذات نیست در صفتی حقیقی ازان . اکنون می کویم تغیر اضافات ازان
کردست . و اما تغیر صفات حقیقی کرامیه اثبات ان می کنند و غیر ایشان انکار ان بس فرق ظاهر شد میان مذهب کرامیان و غیر
ایشان . ما دو وجه است اول صفات او تعالی صفه کمال است بس ضرورت ان موجب تقضات او بود تعالی پیش از حدوث ان . و اطلاق
را وجودن نیست در اعیان و نیز للتسلسل بس مقتضی بود ندارد نشود . دوم اکر ذات محل حوادث باشد قابلیت از لوازم ان باشد چنانک
در مسئله اثبات صانع کذشت و الیت قابلیت موجب صحت وجود فعول است در اول چه قابلیت شی غیر خود را مستبق ان سان
ایشان و نسبت بین الشیء متوقف است بر ایشان لکن ما بیان کردیم کی وجود حوادث در ازل محال است . و قدرت ازلی برما لازم نیاید
وجه بقدیم قادر بر مقدور واجب است خلاف بقدم قابل بر فعول . و من می کویم اخ شما یاد کردین بتقدیر تسلیم انتفا ازلیت صحت وجود
حوادث کند نه صحت ازلیت وجود حوادث و نزد شما نجی بیان ایشان و مسئله حدوث . و نزد ما تذکر ا کر صحیح باشد صحت باشد از
دلیل ایشان و الا نقض بانی ملزم . و دیکر جون نزد صحیح شد دلیل نفی آن می کند بطلان دلیل لازم اینست . سیم قول ابرهیم خلیل علیه السلام

کی لا احب

ماقدم علم واگر متوقف شود بر شرطی محادث کلام عاید شود دران وجوابش کی لااول لهذا لازم این وما اثرنا ابطال کرده ایم سوال اگر
کرنیه وجود عالم دران اگر جایز باشد علتوم قدم ان شود والا مخلوق اثر ازموجب بالذات ار بحر فیلت شرطی یاوجود مانعی جایز ست
علتوی شرایط بامکان اثرست واورث موانع امتناع عدم بس باشد کی باوک سابق موجب بالذات باشد وایجاد عالم از انکرد ازبرای
وجود اول وحقیق بود ان است کی قدرت موجب فعل است وهست بعل ازایشت پس قدرت بناشد وشارط هیچ جوابی نیست لهذا انک
قدرت صحیح است بشرط عدم مانع وازل مانع است وان بسته جواب ثابت دوموجب یعنی کی موثرات فنزط عدم مانع انکه باشد
کی اوثبات موجب عالم باشد قدرت مخصوص وچیست اوقدم علت قدم معلول لازم بناشد سوال اگر کوئی کیست موجب جمیع اوقات
وقدرت متباوک است بس تخصیص ان ببعضی ترجح بی مرجح باشد جواب لکیم مجیلین سبب صلاحیت قدرت واراوت باوقات
رسواست باانک مثابی کوئید کی عالم ازقدم وصادر نشود دروقتی قدرت اجزی برعجز وجواب ازاول ان است کی مدعی وجود عالم
استیم این ازجهت اراده بله روز کی وانامیه منفی است حدیث وجوب مانع وایل باشق پیش ازوقت وجود او وعلت مرجحه حاصل
لازم اینه چرورت این پیش از انک حادث شد واین محال است ومن بی کویم سوال وارد میشت اصلا جه موجب عین متوقف
بناشق ناشد او برشرطی یاموقف باشق برشرطی قدم فقط ممتنع شود کی ازلیت مانع باشد یاعدم ان شرط چه عدم ازلیت اگر قدیم
باشق حاصل باشق دایما واگر حادث باشق شرط بنوزبه باشق ، واز دوم انک آن وقت حدیث شرط باشق وتقیم عاید شود دران کی
حادث باشد یاقدیم ، قرائعه احتیاج کردن بوجه اول انک باری تعالی اگر موثر باشق لذاته او لصفة قدیمه واجب باشق دوام
موثرش بدوام او وجود موثریت او واجب باشق الموجب باشق نه مختار واگر از بحر صفتی محدثه باشق نعین عاید شود دران وتسلسل شود دوم تعلق قدرت قادر بمقدور موقوف است برتیز اوذر تفس خویش ازعدم والا او مقدور بنوذ کن موقوف
علیه سابق است وحصول مقدور بقدرت افتضا تاخر او کند ازقدرت کی مقتضی تاخر نیست انان بس اگر بی مقدور باشد
لازم اینه تقدم تیز او بر تعلق قدرت وتاخر از ان وایل محال است سوال مقدم ماهیت است ومتاخر وجود بنا برانک معدوم
شی است جواب بس حینیه متعلق قدرت وجود باشق یاموصوفیت ماهیت بان وکلام مذکور واردست در انچ متعلق قدرت
است سیم وجود مخلوق را اگر تعلیل بکون الفادر قادرا کنند دوام این بدوام این والگر تعلیل بان کسنی کی آنرا بیافریند بس
کرنیم خالقا غیر کونه قادرا این کونه خالقا اگر حادث باشق متسلسل لازم اینه سبب اضعار ان محالقیتی دیکر واگر قدیم باشق دوام مخلوق
وانک اوموجب بالذات است لازم این وجوابت ازاول آن است کی دوام اثر از بحر دوام صفت قابله در موجب واجب باشد نه
ومختار ، واندوم انک این وارد ست برشارو موجب ، وان ثالث انک معنی کونه حالقا وقوع مخلوق است بقدرت او وشهت
ساقط شق ، ومن بی کویم بس حینیه وقوع مخلوق معلق باشق بقدرت او ، دوام ان لازم آید بل جواب این جواب اول است بعینه

مسئله چهار دهم خدای تعالی عالم است انبجرانک افعال او محکم ومتقن است چنانک تشریح بدن انسان
بدلالت دلالت بی کند وفاعل محکم عالم باشق وعلم بان ضروریست سوال باشق یکی واجب لذاته ایجاب انکس کرده باشق کی خالق
عالم باشق نه او عالم باشق بایج ضرورعالم است وواجب عالم بناشق بان ، بعید ازان اگر باحکام وانقان مطابقه مصلحت از بعضی
وجوه بی خواهند بس وهل نام بنا می مجیلین است وذالت بی کند برعلم فاعل ، واگر ان مطابقه مصلحت بی خواهند من
کل الوجوه هیچ چیز از مفرادات ومرکبات این عالم نیست الایکی وران مفسده هست ازوجهی ، انکاه فعل محکم ودالت بی کند
برعلم فاعل جه محکم عبارت بموافقه بی کند بی مضطره وبرکارکنه ، وعنکبوت خانه خود را نزایی کبرد ازان جهت طابی الیتی وادان وهیچ
علمی نیست انسانرا ، وبحث انک فعل محکم کاه باشق یکی صادر شود مکبار از جاهل بشاهده بس جایز باشق صدوران دوم بار دیم بار ،
انکاه فعل محکم کاه باشق یکی طن دران کاتبی باشق جوالکنز انا عجل بجنب یکی صادر شود از انسان بنا برطن است عایت اوان باشق
یکی ظن کاه باشق یکی خطا کنی بس باشق یکی مفاسدی یکی حاصل است ودرکسانات عالم از برای ظن فاعل باشق جواب چون
ثابت شد یکی هرجه باسکون واجب است محدث است تاشود اوغیران باجنبا وباشق ومختار واین باشق ودرا از شعور بایج قصد
ایجاد آن بی کند وایت کاینست ودرانک باوک تعالی عالم باشق وبه این جمیع اصول شارط محقق شود ، قدرما فلاسفه حجت کفتند از
وجوه اول علم اوتعالی ممتنع است یکی غیر ذات او باشق جه ماقدم بی کیم بیان قول تا یکی ذات اوذات است وبیان قول ما یکی
ذات او عالم است ، وبحجت انک علم معاین قدرت وحیات است بس اگر کل عین ذات باشق حقایق ثلثه حقیقت واحده
باشق ومتمع است یکی زایده باشق جه ان حینیه صفتی ازان او باشق ومتصف باو بی ممکن باشق ومتصف نوشری وهیچ موشرک
نیست اوراغیر او بس بسیط فاعل او قابل باشق وان محال است ، وجه مفهوم انک او فاعل است غیر مفهوم ان است کی او قابل
است بس اکر موضوعات ان خارج باشق از ذات اسلم لم ذات او احدث را ازایشان غیر اتصاف او باشق آن وکرا ومتسلسل نشود

باشد مه

بل نهی شود کثرتی کی در ذات افتد وترکیب وامکان لازم این دوم علم اگر صفت کمال نباشق نعی ان ازو لازم باشق واگر باشق
ذات ناقص باشق بذات خویش وستکمل بغیر چون سیم ایک او الله عالم است اگر متوقف بناشق بر علم اثبات ان جایز بناشق
واگر باشق مبدا عالم مرکب باشق بس ممکن باشق ، وجواب اول الزام متسلسل است جه واحد را لازم است کی نصف اشرف
ملته باشق الی غیر نهایة ونقطه را لازم است محاذات اجزای غیر متناهی را بحسب قبول دایره انقسام را الی غیر النهایه ، واندوم
انک کون الذات کامله بذواتها اقتضا حصول صفات کمال کند ، واذ مالف انک مبدا عالم ذات واجبه است کی موصوف است بعلم
وقدرت وهیچ امتناعی دران نیست ، چون این را دانستی بی کویم حذای تعالی عالم است بکل معلومات ازجزائک حی
است وحی آن است کی صح منه ان یعلم کل المعلومات وموجب علیتیک بعضی ذات او ست ونسبت او بکل سواست بس
لازم این عالمیت او هم را ، ومن بی کیم عدم اولویت بعض در نفس او مجوع علت ونسبت با فاعلین نکند ، وان کس
کی نفی بی کند کی انتفای عالم باشق بذات خود حجت کفته است بانک علم اضافه مخصوصه است بین حاصل نشود الا بیان
دوچیز بس واحد من کل الوجوه ممتنع باشق کی عالم باشق نفس خویش ونفس یکی ازمرکب است ازوجهی بس ممکن باشق
کی یکی ازدیا عالم باشق بنفس خود سوال کونه عالما عابر کونه معلوما نیست جواب کونه عالما ومعلوما دو تمام علم است باوبس
تمام علم باوزع ان بناشق وجواب انکس ان است کی ثابت شق کی ادعالم است بچیزی وهرکس کی عالم باشق بچیزی ممکن
باشق اوراکی بداند کی ادعالم است بان وجون دانست کی ادعالم است بان نفس خود را دانسته باشق ، انکاه مسلم نیست
کی اضافه الشی الی نفسه محال است جه صحیح است کی کوید ذاته ونفسه وحقیقه ، ومن بی کویم اکر لازم آید ازعلم بچیزی علم
بانک کی ادعالم است بان چیز لازم آید ازعلم بانک ادعالم است بان چیز علم بانک ادعالم است وهلم جرا لابی غیر النهایه
سوال تاوجودی امکان بی کیم نه لزوم دوجه ممکن است واجب است واجب است جواب بس حینیه این ممتنع باشق کی هرکس
کی چیزی را بداند ممکن باشق اورا کی بداند کی ادعالم است بان بل ازین دران کس لازم باشق کی اورا ممکن باشق کی ذات خود
بداند بس اکر اثبات کنیم ارکان ایک کی اوذات خود را بداند مستغنی شویم ازین دلیل وان کس کی نفی آن بی کند کی او
تعالی عالم باشق بغیر خود بحجت کفته است بانک علم باحد الاعادین غیر علم است بان بیکرجه ممکن است کی علم باشق
بانک ادعالم است بیکی ازیشان باشق درانک ادعالم است بان دیکر بس اکر اوعالم باشق بمعلومات بیار وذات او کثرتی
کی ازانها نباشق حاصل شود وجواب اول است کی علم نرومانه اضافه مخصوصه است بیان عالم ومعلوم وکثرت اضافات
ایجاب کثرتی در ذات نکند جه واحد نصف اشر است وثلث بلثه ومجیلین ابی غیر نهایه ، وانکس کی نفی ان بی کند کی
اوتعالی عالم است بحزباب حجت کفته است بانک چون دانست کی زید جالس است در مکانی بس چون زید بیرون شود
اکران علم باقی ماند علم نفس جهل باشق واکر باقی نماند بغیر ذات اوتعالی لازم اینه ذات او بغیر انجهور محتاج از اهل سنت واز
معتزله کفتند کی علم بان الشی سیوجد نفس علم است بوجود ان چون بان بنین جه انکس کی دانست کی زید بامداد دشهر
ورخواهد امد عند حضور او لغو بان علم بداند کی این زمان زیشهر درامد دیکی اورا از انجهت محتاج نمی شود بعلمی
دیکر کی غفلت از اول طاری نمی شود وغفلت بربارک ممتنع است بس علم او بانک الشی سیوجد عین علم او باشق بوجود
ان چیز چون موجود شود ، وابو الحسین بصری انکار این کرده است والتزم وقوع بغیر در علم اوتعالی بواسطه تغییرات شده
ولکشه کی ذات اوتعالی اقتضا ان نمی کند کی او عالم باشق بمعلومات بشرط وقوع ان بس علم بمعلومات عین وجود هاحادث
شود وعند زوالها زایل کردد وعلمی دیکر حاصل شود ، واحتجاج کرده اند بر بطلان اول بچند وجه اول انکی پیش از وقوع
معلوم اعتقاد انک اوواقع است جهل است واعتقاد انک واقع خواهد شد وعند الوقوع بعکس است بس یکی از وقوع
غیران دیکر باشد دوم علم بانک اوواقع است درحال مشروط است بانک واقع باشد درحال وعلم بانک واقع خواهد شد مشروط
نیست بان سیم انکس کی دانست کی زید بامداد در خانه خواهد نشست وانکاه در خانه تاریک نشیت مسلم ان علم عند مجی
الغد دخول زید در خانه منافات ندارد کی اکر مسلم شود بعلم اول علم مجی عند علم بدخول زید در خانه حاصل شود جهارم حقیقت انک او
واقع خواهد شد بغیر حقیقت ان است کی او واقع است بس علم باوجوز ان نتوان کرد ازیشان غیر علم باشق بان دیکر بنج ممکن است علم
بانک اوعالم است بانک الشی سیقع باجهل بانک اوعالم باشق بانک الشی واقع وبعکس دیکر معلوم نفی مجهول غیر معلوم
باشق ، وبدانک برایج اخیا را بو الحسین بصری است دران اشکال صعبت است اول انک باری تعالی عالم بود دران لملک
خلق عالم خواهد کرد بس عند خلق العالم اکران علم باقی ماند علم مطابق مخالف باشق واکر زایل شود علم زایل قدیم باشق
زوال قدیم لازم اینه بدلیل ادبر حدوث اجسام باطل شود جه او مبنی است بر امتناع زوال قدیم واکر حادث باشق اکر حیوق باشق

بطلون دیگر اگر اول جواب دی کی ۱۱ اول لها / الزم اید دلیل حدوث اجسام باطل شود و لا احتیاج تغابی در اول عالم بنا شد پاحوال متغیرات
و این جهل است مطلقا دوم نلاشه برهان کشفه اند بر امتناع انجر در ذات انفعالات و صفات او بانک هر صفتی اگر در ان تغابی نگابی
باشد در ثبوت ان او را یا الفعالات دایما و الا مستفر شود در ثبوت ان او را دو راستفا ان از زمین و مستقر
بقر باشد بقر و مستقر بقر ممکن باشد لذاته . زمن می کویم از عدوم حادثات از حرکت انتقار او بان لازم می اند . و منابع راست کی کویند
الخ تغابا یاذ کر دیفی تغر کند در صفات حقیقی چه اضافی را کم سرنیست از نفر در ان چه بارک تغابی موجود ست باهر حادثی و عند قیام
الت حیت تغابی می شود و این تعلقات نسب و اضافات است . زمن می کویم ان دالت اکر صحیح باشد نفی تغیر کند در مطلق صفات
و الا هیچ حاجتی نیست باعتراف بان در صفات حقیقی . و زعم هشام بن الحکم ان است کی بارک تغابی در ازل باهیات را لحق
دانت راختاص دا حوال عند حصولها می داند . و مذهب ابو الحسین متشی نشود الا بالتزام ان . و هشام احتجاج کرده است بچند وجه
اول اکر بارک تغابی در ازل هم حرکات را بداند و ما علم الله و قدرته واجب باشد و ما علم عدمه متنع و بر داجب و متنع قدرت نیست
پس لازم اید کی حذای تغابی را قدرت نباشد بر هیچ چیز و نتواند قادر نباشد بر چیزی و این نفی ربوبیت و عبودیت کند و امر و نهی و وعد
و عید و ثواب و عقاب و بعثت انبیا و رسلها و راعیت و ضایع کردانند دوم هر معلومی ممکن است و هر ممکنی متغیر و هر متغیری ثابت سوال
معدوم از جهانک شی است متع کونه معلوما نکشی جواب معدوم هیچ نیست و اکر شی باشد ثابت و در عدم ماهیات است نه انک ترکب
باشد از موصوف با عراض با ذات سیم لازم اید کی عدد حرکات اهل الجنه و النار بداند و هر چه معلوم العدد است متناهی است پس
لازم اید نهایت ثواب اهل جنت و عقاب اهل النار و انها باطل وجواب از اول ان است کی علم بوقوع تبع و قوع است کی تابع قدرت
است و متع متع اصل نکند . و از دوم نقض بعلم تا بطلوع افتاب بامداد از مشرق نه از مغرب . و از سالث انک محصور العدد را محصور دانی و غیر
محصور را غیر محصور . و لنکس کی نفی علم او تغابی می کند تابع از انها نتی بناشد چت کفته است بحدث وجه اول انک علم متغیر می شود
متغیر دعلم از جهالج کذشت پس لازم اید ثبوت عالمی با عالمیاتی غیر متناهی بارک تغابی را بر اختلاف قولین و ان باطل است
چه هیچ عدد یک قابل زیاد و نقصان است و هر چه چنین باشد متناهی باشد دوم هر معلومی مقدر است و هر مقدری متناهی بقدرت
انفصال او از غیر او بحد او طرف او سیم مقدورات از اقل است از معلومات او و اقل او اقل از غیر متناهی باشد و معلومات اضعاف
مقدورات است و اضعاف متناهی متناهی باشد وجواب از اول ان است کی علم او تغابی و احد ست و متعدد تعلقات او ست
و عدم تناهی در سب جایز ست چه واحد نصف لشر است و کذا الی غیر النهایه . و از دوم انک هر یکی از احاد معلومات متناهی است
موجوع معلوم است از ان رویکی کی او غیر متناهی است و این ضایی ان نیست کی او غیر متناهی باشد . و من می کویم اکر مسلم دارید کی
هر معلومی متناهی است و مسلم دارید کی مجموع غیر متناهی است / لازم اید کی او غیر معلوم باشد و لاج نشایا ذکر دند جواب نیست از این بل
جواب این ان است کی مجموع ما لا نهایه له از ان رویکی مجموع است شی واحد است بان متناهی است و غیر متناهی آحاد است .
و اکر کویی هر معلومی من حیث هو موجود من حیث احاد آن اکر او را آحادی باشد متناهی است این اجذا نزاع باشد .
سیم نزاع یکی مقدورات اقل از معلومات است ان است کی علم مواجب و متنع و جایز متعلق می شود و قدرت متعلق نشود الا
بعاجز . و من می کویم این جواب نیست بل جواب او آن است کی کویم / اسلم کی اقل از غیر او متناهی باشد و اسلم کی اضعاف متناهی
متناهی باشد بل شرط انک تضعیف مم متناهی باشد . و انکس کی نفی ان می کند کی او تغابی عالم است بجمیع معلومات حجت کفته
است بر دو وجه اول انک لازم اید کی چون حیز حرکت را بداند بداند کی او عالم است بان انکاه انک عالم است بانک عالم است ابی غیر
النهایه و ان محال است پس / لازم اید اسباب و سیبیاتی کی ازانها نهایی نباشد و نفعه و احده و ان باطل شده است در مسئله اثبات
و اجب . سوال علم تعلم بنفس علم است بان . جواب چنین نیست چه معلوم غیر علم است پس علم باحرکت غیر علم باشد بان
و یکر . و بحجت انک اکر چنین بودی ان کس کی ندانستی چیزی را بدانستی کی او عالم است بانک او عالم است بانک عالم است بان
ابی غیر النهایه و ان باطل است . و بحجت انک ممکن است کی بداند کی عالم است بنی با ذهول از انک عالم است بانک عالم است بان
دوم بجوهر فرد و نزع او ممکن است دلالیا زعم متناهی بر سبیل تبدل و در اندیشه غیر متناهی بر سبیل دوام و انصاف ان باعراضی کی ازا
نهایتی نباشد بر سبیل تبدل پس این مراتب کی ازانها نهایتی نیست تعلیکیار بارهایی کی ازانها نهایتی نیست و علم بفصل بان مراتب و تبعه عمل ازا
تبدل کند وجواب از اول ان است کی از پیش ذمت بکی علم او تغابی و احد ست و تعدد در تعلقات او ست کی سبب و اضافات است
و هیچ استاعی در عدم تناهی در سبب جایز ست کی از پیش ذمت بکی علم او تغابی و احد ست و تعدد در تعلقات او ست کی سبب و اضافات است
سمت شد بان عمل ضعیف و جلال خذای تغابی منزه است از احاطت عقول عقلا بان . مسئله یازدهم خذای
تغابی مرید ست و تقدیم کنیم از حقیقت ارادت و کویم ما می دانیم بضرورت کی پیش از انک از ما فعلی یا ترکی صادر می شود

دور دلیل ما بر این ظاهر می شود کی اقتضا رجح نکند از ایشان می کند بران دیکر و آن داعیه است نزد محققان معتزله . و تحقیق قول در
داعی ان است کی بنفت غرض قادر بفعل و ترک نمونه است بین چون حاصل شود در دل علمی یا اعتقادی یا ظنی بنفعتی
زاید در فعل متروح شود بسبب ان و حاصل در دل یا قدرت مرتکر دد بران و بضرر تران کرد در حق الله تغابی الاعلم و کفته اند کی
ارادت زاید بر ین داعیه بر دو وجه اول عطشان کی بخیزد باشد میان دو قدح مستاوی کی ابد باشد اورا ازمیلی باحداک از ایشان بودن
این داعیه از برای تساوی ایشان در منافع معلومه و ضطرو به دوم پرسیدی کی ما می یابیم از نفوس خویش کی متولد می شود در ما از علم ما یک
فعل را بر الملحه است میلی بان و از انجهت است کی حضر می کویند کی ابن علم داعی فاعل است بفعل . چون شاختی ابزاری کوییم
امت اتفاق کرده اند بر انک خذای تغابی مرید ست اما اختلاف کرده اند در معنی . و معتبی او نزد حبی بخاران است کی او غیر
مغلوب است پس انراسلبی کرد . و نزد ابو القسم بلخی معنی ان در افعال نفس او ان است کی او موجد آنهاست و در افعال غیر او ان
است کی او آمرست بان . و نزد ابو الحسین بصری معنی او ان است کی داعی او را خواند بر ایجاد ان در افعال غیر
او به حسب بران . و باشد کی مذهب ابو القسم این باشد . و نزد ما و نزد جمهور معتزله از بصریان ان است کی کونه مریدا معنی زاید ست
بر کونه عالما و قادرا . و اراست کی تقدم بعض افعال او بر بعض باجواز تاخر مقدم محتاج کرداند بمرجح و ان قدرت نیست چه نسبت
او با اوقات علی السواست . و نه علم چه علم بوقوع تبع وقوع است و تعیب متعکس شود از جهر امتناع دور . و ظاهرست کی ان حیرة
و کلام وسع و بصر نیست پس ان صفتی دیکر باشد غیر انها و او ان است کی سبب است یا ارادت سوال جواز تقدم تاخر متنع است
چه حوادث ارضی مستند است با تصالات فلکی کی متحرک است بتحرک هریک از ایشان بوجهی خاص و ان متحرک است باهیات
متخالفه ایشان سوال ماهیت باعیه علت حرکت باشد از برای انک کی او متغیرست . و از برای ایک عالم حادث است از جهر احتاج کردن
پس چرا حادث نشد پیش از حدوث او یا بعد از حدوث او جواب دایم کاه باشد کی اجاب متغیر کردد یا انک هر سابقی شرط اجاب
دایم باشد / احق را وجود عالم حادثی است کی او را بفعلی متغیر است پس درست نباشد کی کویی چرا او را از پیش نبافرید . و اما انک
خاصیت قدرت اجاست و اراد تیست با اوقات یکسان است . ما نیز کوییم کی خاصیت ارادت تخصیص است بوقتی نه بان وقت
و این نیز نسبت با اوقات یکسان است پس اکر یکی از ایشان را مرجح کرد ان دیکر را مرجح کرداند مرجح . سوال ارادت از تغابی
متنع است کی تخصص کند هر حادثی را بالا برتری کی دران حادث شود . جواب بمن حسبه از جمله حالات باشد نه فاعل اختیار .
و دیکر شل این در قدرت یکوتیه کی قدرت او تغابی متنع است کی ایجاد کند الا در وقتی معین و حیثی قدرت از ارادت مستغنی شود
و دیکر جون جایز باشد کی اوقات را خاصیتی باشد و در صلاحیت ارادت مرتخصیص را جایز باشد کی اوقات را خاصیتی باشد
در حدوث حوادث و ازان نفی صانع / لازم اید . و اما انک علم بوقوع تبع وقوع است . و اردنیت چه ما علم بوقوع را مرجح نمی سازیم برای
علم باشال فعل بر انک او احیا نیست با انک عارک باشد از جهات قبح . و جواب از اول ان است کی ما چون بوصف کنیم کی فلک
تو اب از اول حدوث زمان الی بومنا هذا صد هزار دور کرده باشد متنع نباشد عقلا حدوث زمان بر وجوب کی از اول حدوث او الی
الیوم دورات فلک تو اب اقل باشد یا اکثر ازان و اینست مراد از بیوار بتقدیم و تاخر . و از دوم انک مفهوم ایجاد غیر مفهوم تخصیص است
چه ایجاد را قدرت می خواهیم و بس او را تخصیص را ارادت . و من می کویم این عدول است از دلیل اول بعیزان . و از سیم انک ما بیان کنیم
کی افعال عباد مخلوق خذای تغابی است و متنع است کی تفاعیل ابفعال او تغابی کند بر عایت مصالح . قال النبوه حجت کفته اند بر انک
بارک تغابی بر بین نیت بحدث وجه اول انکس کی بصدر فعلی کند ان فعل او بی باشد در اعتقاد او از ترک ان و الا بر جح بی از ایشان
بران دیکر ترجح بی ترک بی مرجحی و هر کس کی حیرت باو اولی باشد از غیر ان او بدات خود ناقص باشد پاک چیز ست کمل خواه
ان او لویت او برای نفعی باشد یا الحسانی بغیر . دوم اکر مرید بودی بارک ارادت او حادث بودی بحدث احتاجت ارادت دیکر
پیش از احداد بارک الخ موجود ست قبل الایجاد عزم است علی ان شعقل عزم او این نفس نفسیت بان عند بحی الفعل هر کس
کی عزم او مستمر شد بر انک شیعقل هذا تا بحی عند چون او را شعور بحی عند نباشد واصد ان فعل کردد در عند دیکر ارادت حادث
باشد معقل بشود احداث او بارادتی دیکر و دار شود ما متسلسل کردد سوال کفته اند کی ذات او تغابی بر جب علم است متغیرات
عند وجود ها و این جهت متغیر شی حدوث علم از علمی دیکر پس چرا در ارادت نکویند بمحان جواب علم بر قوع تبع وقوع
است پس ممکن شد کی ذات اجاب علم بر قوع کند بشرط وقوع و ارادت بعکس است پس بی متنع باشد اجاب او تغابی ان ارادت
وقوع را بشرط وقوع . سیم کونه تغابی مریدا لحدوث العالم ازلا و ابدا اجاب قدم ان کند و عدم انک مرا و باشد از برای امتناع قصد باجاد
موجود دکونه مرددا لتخصیص حلق العالم بوقتی قدم اعادت قسم اول کند بر وقتی حادث اعادت بقسیم اول کند و ران رفت و ازان
قدم لازم اید بر وقتی یا ارادت از انجاد ان وقت را از الله ابدا یا اشتراط هر وقتی بر وقتی دیکر بر تقدیر ارادت انجاد ان دوقتی معین جمایم

اگر باری تعالی موجب ایجاد عالم بودی ارادت او اگر حادث باشد تسلسل لازم آید و اگر قدیم باشد بغیر آن ممتنع باشد و حصول فعل در وقت از لوازم ارادت است و لازم لازم لازم باشد پس صانع موجب باشد نه مختار. و دیگر عنی حصول الایجاد ارادت ایجاد ثابت لامتناع ایجاد الموجود در زوال تقدیم لازم آید وجواب از اول آن است که موجب گاه باشد که ترجیح احد الطرفین بر دیگر کند بی اولویتی در اعتقاد او چنانکه یاد کردیم در تعیین. و از دوم آنکه ارادت فعل عین ایجاد نفس بصیرت باجماع آن عند محققین الفعل و کلام در آن چنان است که یاد کردیم در آنکه العلم بان الشی سیوجد نفس علم است بوجود آن چون موجود شود. و از ثالث آنکه ایجاد زمان معین موقوف نیست بر زمان دیگر پس ارادت احداث آن مفتقر نشود بزمانی دیگر. و از چهارم آنچ از پیش رفت در مسئله ما در خاتمه کونه تعالی مریدا یا نفس ذات او باشد و این قول فرارست یا امری سلبی و این یکی از دو قول نجارست یا امری ثبوتی که معلل باشد بذات او و آن قول دوم است او را یا معلل یعنی یا قدیم و قایم باو تعالی و این قول اصحاب ماست. یا حادث و آن ارادت حادثه یا قایم باشد بذات او تعالی و این قول کرامیه است. یا موجود باشد لا فی محل و این قول ابی علی و ابی هاشم و قاضی عبد الجبارست. یا قایم باشد بذاتی غیر ذات او تعالی و تدبیر کیست را کن ابزا اختیار کرد. و اول باطل است چه ما ذات او را ایی دایم باشد در آنکه او مرید است. و دوم باطل است چه جماد و نایم غیر مقهور نه با آنکه مرید نیستند. و پنجم و ششم باطل اند چه احداث ارادت مفتقر باشد بارادتی دیگر و متسلسل شود. و آنچ مبطل قول کرامیه است آن است که ثابت شد که ممتنع است که او تعالی محل حوادث باشد. و آنچ مبطل قول معتزله است دو وجه است اول اگر جایز وجود عرضی لا فی محل باشد جایز آن در سواد و بیاض و سایر اعراض باشد دوم نسبت ارادتی که لا محل لها باختراع تعالی و سایر جبرانات علی السواست پس واجب شود که صفت مریدی ثابت شود مر هر چیزی را که صحت مریدیت داشته باشد تا کل احیا آن خواهند که خدای تعالی آن را خواهد. سوال نسبت این ارادت الی الله تعالی اولی است چه هر دو لا فی محل اند جواب کونه لا فی محل سلبی است پس علت ثبوت نباشد.

مسئله شانزدهم خدای تعالی حی است ابو الحسین بصری گفته است که حی آن است که علم و قدرت بر و ممتنع نباشد. و اصحاب ما گفته اند که او زنده است که موصوف باشد بچیزی که از برای آن ممتنع نباشد بر او آن چه ذوات متساوی اند در ذاتیت پس اگر نه اختصاص بعضی بودی بامری از برای آن بر و درست شدی آن ممتنع شدی اختصاص او باین صحت. ابو الحسین بصری گفته است که بیان کردیم که ذات او مخالف سایر ذوات است پس باشد که آن صحت معلل باشد بذات مخصوصه او نه بصفتی. و معنی آن است که ذو الکل الا ممتنع آن علم و قدرت سلب امتناع است و سلب سلب ثبوت باشد و این امر ثبوتی نفس ذات نیست چه مابعد از علم بوجود او که ما باشد که حقیقت آن بی دانیم پس آن صفتی حقیقی باشد قایم بذات او تعالی.

مسئله هفدهم خدای تعالی را عالمیت و قادریت مدعی آن است که مفهوم کونه تعالی عالما و قادرا اجباعیر مفهوم ذات است تعالی پس اگر معتزله موافقت ما کنند درین هیچ نزاع نباشد. و اکثر خبط مردم درین مسئله از برای خبط ایشان است در تعیین محل نزاع. اکنون می گوییم هر کس که امری را بداند میان او و میان معلوم نسبتی مخصوص حاصل شود که متکلمان تعبیر از آن نسبت بتعلق کنند و نزد ما علم نفس این تعلق است و آن مغایر ذات است. و جماعتی از اصحاب اثبات سه امر کرده اند ذات و علم و آن صفتی حقیقی است قایم بذات و تعلق علم بمعلوم. و ظاهر کلام قاضی ابو بکر باقلانی مشعر است بچهار امر ذات و علم و عالمیت و تعلق. انکار ایشان اگر اثبات این تعلق کنند مر علم را یا عالمیت را نفع حاصل جهار باشد و اگر اثبات آن کنند هر دو راجع باشد و اما اثبات نمی کنیم الا ذات را و اضافتی را که سماست بشعور و علم و تعرض نمی کنیم ما عدا ایشان را. و دلیل بر نفع ایشان آن است که ما می دانیم که بعد از علم بآنکه عالم را موجدی است واجب مفتقر می شویم بدلیلی منفصل در آنکه او عالم او قادرست. و این زاین سلبی نیست بدو وجه اول آنکه ما ایضا و رنمی دانیم که کون العالم عالما نسبتی مخصوصه است میان او و معلوم و آن نسبت سلب چیزی نیست. و من می گوییم علم هر دو یکی بکل واحد من المقدمتین ممنوع است دوم آنکه اگر علم عدم چیزی باشد و غیر عدم جهل نیست قطعا پس عدم جهل باشد پس اگر جهل عدمی باشد علم عدم عدم باشد پس ثبوتی باشد و اگر ثبوتی باشد و آن اعتقاد بنی است علی خلاف ما هو علیه لازم این علم ما بنفی بقی که ما خالی باشیم از بی اعتقاد و آن باطل است پس علم امری ثبوتی باشد غیر ذات و آن مطلوب است. و من می گوییم اگر گونه وجودی آن من خواهیت که عدم چیزی نیست لازم آید که اضافات وجودی باشد چه ایشان بضرورت اعلامی بیست مر اشیاء را. مثلا فوقیت اگر عدم چیزی باشد و عدم غیر تحتیت نیست قطعا پس عدم تحتیت باشد انکاه تحتیت اگر عدم چیزی نباشد ثبوتی باشد و اگر عدم چیزی باشد فوقیت عدم عدم باشد پس ثبوتی باشد و نزد شما اضافات امور عدمی اند. و اگر بآن گونه امرا له تحقق فی الخارج می خواهیت لازم نیاید از آنکه که او عدم چیزی نیست که او امری چنان باشد یا آنکه حکم کرده است با آنکه علم اضافه است و حکم کرده بآنکه اضافت امری عدمی است انکاه اینجا حکم کرده که علم امری وجودی است و درین تناقضی هست. اصحاب ابو هاشم گفته هیچ نزاعی نیست

در ثبوت

در ثبوت این زاید لکن آن نزد شما صفتی معلومه است و صفت نزد ما نه معلوم است و نه مجهول و اینست محل خلاف. اکنون می گوییم اثبات صفتی غیر معلومه مذهب ابی هاشم و قاضی عبد الجبارست و آن ضعیف است بچند وجه اول آنکه حکم برین صفت بآنک او غیر معلومه است اقتضا تصور آن کند. و من می گوییم که ثابت در حکم بر شی تصور او باعتبارست و باشد که ایشان دعوی نکرده باشند الا آنکه این صفت غیر معلوم الحقیقه است دوم آنکه حکم بر آن صفت بآنکه ذات موصوف است بآن استدعا تصور آن کند سیوم شما تمیز می کنید میان صفتی که مناسب است بعالمیت و مناسب بقادریت و می گویید باعتبار صفت قادریت یصح الایجاد و باعتبار صفت عالمیت اتقان و این همه اقتضا تصور آن کند. و من می گوییم باشد که این اعتبارات غیر حقایق این صفات باشد آری اگر ایشان دعوی کنند که این صفت را هیچ اعتباری نیست و لازم آید این هذیان باشد. و فلاسفه حجت گفته اند بر نفی صفات بآنکه صفت واجبه لذاتها نباشد بجهت امتناع تعدد واجب لذاته و بجهت آنکه مفتقر بغیر واجب نباشد لذاته پس ممکن باشد و مفتقر مؤثری باشد و او واجب است پس بسیط قابل و فاعل باشد. و این از پیش رفته است و جواب آن و در و باشد که بیامد. و معتزله حجت گفته اند بر آن بچند وجه اول عالمیت او تعالی واجب است و الا مفتقر شدی بموجدی و الواجب لا یعلل. دوم اگر او را صفتی بودی او محتاج بودی در آنکه چیزها را بر آن کند و نادر کردی بر آن صفت سیم معقول از حال و عالم آن است که حصول حال در خیری بتبع حصول محل است در آن و این در حق خدای تعالی محال است و چون هیچ تفاوتی درین نیست پس این که او صفت باشد صفت او موصوف اولی از عکس نباشد پس لازم آید که هر یک از ایشان موصوف باشد بان دیگر. چهارم قدم وصفی ثبوتی است چه او نفی عدم سابق است پس اگر باری تعالی را صفتی قدیم باشد مشارک شوند در قدم پس اگر متمایز شوند بامری دیگر متمایز شوند و ما به الاشتراک و ما به الامتیاز و این در جود مشارک ذات و صفت باشد در قدم هم چه جود و عدم قدم باشد و مباین ایشان بامری دیگر و تسلسل لازم آید. و اگر متمایز نشوند بامری دیگر متماثل شوند و لازم آید که او کون احدهما الها اولی کون الاخر الها او ذا ثبوته صفته اولی من العکس. پنجم اگر او را علمی و قدرت و حیوة باشد وجود قدما لازم آید و آن کفرست باجماع مسلمانان. ششم خدای تعالی تکفیر نصاری کرد در آنچ فرمود لقد کفر الذین قالوا ان الله ثالث ثلثه و تکفیر او ایشان را نه از آن جهت است که ایشان اثبات سه ذات قایم بنفس خویش کنند چه ایشان قایل نیستند بآن بل از آن جهت است که ایشان اثبات ذاتی می کنند موصوف بصفات پس آنکس که اثبات ذاتی کند موصوف بهشت صفت کفر او اعظم باشد بسه مرتبه. و حجت گفته اند بر نفی علم خاصه بچند وجه اول اگر او را علمی باشد چون متعلق شود بچیزی که علم ما متعلق باشد بان هر دو متعلق شده باشند بان از وجهی واحد و آن متعلق علوم است پس تماثل ایشان لازم آید و قدم ایشان یا حدوث ایشان لازم آید. و این بما لازم نیاید در عالمیت چه عالمیت از متعلق باشد بمعلوم تعلق عالمان و علم ما متعلق شود بان تعلق علوم قبل متعلق نشده باشد هر دو بان از وجهی واحد دوم باری تعالی عالم است بما لا نهایه له پس کل معلومات را یا بعلم واحد داند یا بعلوم متناهی یا غیر متناهی. و اول باطل است از برای آنکه حقیقت علم بآنکه او عالم است باحد المعلومین باشد در آنکه عالم است بآن دیگر هست. و از بهر آنکه علم در شاهد متعدد می شود بتعدد معلوم پس اگر جایز باشد قیام علم واحد در غایب مقام علوم شاهد جایز باشد قیام صفت واحد در غایب مقام صفات در شاهد تا خدای تعالی را صفتی واحد باشد که علم باشد و قدرت و حیوة بل جایز باشد مقام ذات او مقام ذات و صفات و نفی صفات لازم آید. و از جهت آنکه اگر علم واحد متعلق شود بدو معلوم جایز باشد تعلق او بثلثه و اربعه الی غیر النهایه فی المشاهد. و دوم باطل است چه غیر متناهی را چون توزیع کنیم بر متناهی یک علم را معلومات غیر متناهی باشد. و سیم باطل است چه وجود عددی که او را نهایتی نباشد محال است از برای آنچ چند بار گذشت سیم اگر او را علمی باشد اگر آن علم را بنفس آن علم بداند نسبت عین احد المتغایرین باشد و اگر او را بعلمی دیگر بداند متسلسل شود چهارم اگر او ذو علم باشد فوق او علیمی باشد لقوله تعالی و فوق کل ذی علم علیم. و حجت گفته اند بر نفی قدرت بدو وجه اول آنکه قدرتها در شاهد مشترک اند در عدم صلاحیت ایشان مر خلق اجسام را و حکم مشترک را اقتضای وصف مشترک کنند و هیچ مشترکی نیست جز آنکه که قدرت است پس اگر خدای تعالی را قدرتی بودی واجب شدی که قادر نبودی بر خلق اجسام. و این عین آن است که اشعریان بآن تمسک کرده اند در صحت رویت چه گفته اند که صحت رویت حکمی مشترک است میان جوهر و عرض و حکم مشترک را تعلیل بوصف مشترک کنند و مشترک یا وجود است یا حدوث و حدوث علت نیست پس وجود متعین شد و خدای تعالی موجود است پس صحت رویت او باشد دوم آنکه قدرتها در شاهد با آنکه مشترک اند در عدم صلاحیت مر خلق اجسام را مختلف اند پس قدرت در غایت اگر مثل قدرتها باشد در شاهد لازم آید که صالح نباشد مر خلق اجسام را و اگر مخالف آنها باشد مخالفت او آنها را بصحت نزاو مخالفت بعضی از آنها با بعضی مر بعضی پس چون هیچ از آنها صالح نشد مر خلق اجسام را او نیز صالح نباشد او را. وجواب از اول آن است که عالمیت او تعالی واجب است بجهت وجوب اضافت او بعلم و این اقتضا اشعار عالمیت از علم می کند. و اگر دعوی می کنید که عالمیت واجب است پس ذات را مقتضی عین مطلوب باشد. و دیگر کون العالمیة غیر معلله بالموجب است نزد شما پس چگونه تعلیل کرده اند او را بآنکه او واجب است. و دیگر باری تعالی

نرو نفا مناسبات از خلق از محالی کی اجناب موجود یب وعالیب وقادرب ویجبت کنند بالنک احوال اربعه واجب الیثوت است مرخدای تعالی
را و اما تعلیل کردن ایزا بحال حاسبه، و من می گویم لازم نیاید از قول ما کی کل کی لذا تعلیل ثانی باول و می گویم کی واجب مرتعین ذات را علل نکنند
واحوال اربعه واجب اند بحسب ذوجب حالت حاسبه، و از دوم انک بر حجیه تعلقی کی مناسبت بعلم نرود یا نفس ذات است بس هیچ حاجت
نباشد بمتعلق و ترد اکس کی اثبات نوات و صفتی کی کرنی ذات، و واجب حیی است کی موجب تعلق است بس اگر بحاجت این من
خواهیی چرا کفتیی کی ان محال است، و انهم انک حاصل اگر عبارت باشی از ایجاد خدای تعالی کردن یی کرت الجسم حاصلا، الخیر صفتی باشد قائم
بلوکی تا بع باشد در حصول این در حین مرحصولی دیکر جسم را در حین دیکر و متسلسل شود، و دیکر ذات او تعالی موصوف است باحوال واحکام بالا تا آخر
الخ شمارا ذکر کردیم، انکاه ذات وصفت لذاتها مختلف اند بس معدوم او لیت کی اخص امر موجود، و اما آخری صفت نوزدهمی ناسلم است
و دو نفس را ممنوع است، و از چهارم انک قدم نفسی حیوقت است بدوم کی الهی وجود بیست سوال اگر سیوقت عدم بثوتی باشد
اکر قدیم باشد صفت محدث قدیم باشد و اکر محدث باشد تسلسل شود، جواب سهوقیت وجود بعدم صفت وجود حاصل و ادراک تعرفه
سیان او و نفس عدم می کینم مسلم داشتیم لکن ذات و صفت در حقیقت مختلف اند و اشتراک مختلفات در لازم واحد جایز نیست عقلا بس
جایز باشد اشتراک قدما مخلوقه و قدم جوت اشتراک محدثات مخلوقه در حدوث، و از نجم انک صفت نزد اصحاب ما نه عین ذات است و نه
غیران و مخالفان ایزا مستبعد داشته اند و بحث لفظی لیست چه اکر غیران دوشی خواهند کی مستقل باشند بذات و حقیقت صفت و ذات
غیران باشند و اکر باشان دوشی خواهند هرچکونه کی باشند ایشان غیران باشند و لامتناع در غیر قدیم بان معنی ممنوع است، و از ششم انک
باری تعالی از بحث بکیر بضاری کرد کی ایشان اثبات سه صفت بی کنند کی انها حقیقت سه ذات اند جه ایشان جایز داشته اند اتصاف
اقنوم کلمه از ذات خدای تعالی بدن عیسی علیهم وبحث بنقل باتصال از ذاتی بذاتی قایم باشد بفس خود، و از هفتم انک لازم نیاید از اشتراک
در علم در ازلی و ابدی ما ثلث لیشان، سوال عبه شنیدن ماثل علیری در ناشاهد، جواب اکر طریقی دیکر حاصل شود عیزان بان بشناسند
و الا توقف کنند در ذات، و دیکر متعلق بعدم در شاهد عالمیت است بی دلیل باطل شد، و دیکر اکر شایاد کردن و از دست برشنا در عالمیت
ما در عالمیت او تعالی جون متعلق نقیض معلوم واحد، و من می کویم باشی کی خصم قایل نباشد بتعلق عالمیت ما معلوم بل قایل باشد بتعلق
علم بابان انکاه لازم نیاید او را تعلیری بتاری ایشان در وقتی حصول جه در وجود در شاهد و غایب و احوجست بالنک کی از ایشان قدیم
است و دیکر حادث، و از هشتم لنک وارد ست در عالمیت، و دلیل بر جواز انک بعلم واحد معلومات را بیابند آن لست کی علم مضادت
بیاض مرسواد را بهیشه علم است بعدم سواد و الا علم بنا شد مضادت ایشان بر یطان مضادت، و جایز نیست کی سواد را بیاض باذهول الزمان
مضادت سواد مرسیاض را ممتنع است کی بیاض باذهول از هر دو جایز شد تعلق علم واحد بزید معلوم خواه ممتنع باشد علم باحدکیا باذهول
از ان دیکر یا ممتنع نباشد، و من می کویم مضادت سواد مرسیاض را بهیئتی است بیان ایشان منا جزا از هر دو در ذهن بس ممتنع باشد کن
علم مضادت ایشان عین علم باشد بجزوی، و از نهم انک ان را وارد ست در عالمیت، و دیکر علم بنفس خود متعلق نشود و انکاه بان تعلق بین
اجناتعلقات مقرت باشد جنانک در عالمیت، و از دوم معارضه بانک خدای تعالی مرئوس است و بامحال من انتی و لاتقع الا بعلمه، و لا
یحیطون بشی من علمه، ان الله عند علم الساعه، و از یازدوم انک تعلیل احکام شاریه بعلل مخلوقه جایزست نزد شما چون تعلیل عدم
صلاحیت تدوتها در شاهد مرطان اجسام را بعضویت ماهیت هرکی از تدوتها و ان حق است از برای حواز اشتراک مختلفات در
بعضی لوازم، انکاه جرا جایز نباشد اشتراک تدوتها مختلفه در وصفتی کی مندرج نشود در ان قدوت دوجه را دعلت باشد و لازم نیاید از عدم
علم بشی عدم ان، و دیکر این عین ان است کی اصحاب ما منکر بان کرد اند در بحث رویت او تعالی اکر دوست باشد لازم شود
شما را جواز رویت او تعالی، و من می کویم کاه باشد کی برهان قایم نشود بر صحت حکمی مانه دون مانه، و دیکر، و از دوازدوم
انک تا سلم می دایم شما را مخالفت آن قدرت و این قدرتها را مخالفت بوطن از ین قدرتها مر بعضی را مسئله هژدهم
خدای تعالی سمیع و بصیرست ابصار انرا می دانیم بعلمی جلی انکاه سبب نم انرا بیزه تفرقه
بین الحالین من دایم با حصول علم در هر دو صورت ان را نیز ابصارست، فلاسفه کفتند کی جسم متاثر می شود ادمحسوس در حال فطریان
جه انکس کی نظر کند بقرص افتاب یا سقفا ان هند الفیض یعنی چشم او رکرفتن باقی می ماند در خیال او حاضر، و انکس کی نظر
کند بر وضه خضراوات مقصا ذ تعالی انکاه نظر کند بحیوت سیند او انرا ملون بیند بلونی میان بیاض و خضرت پس باشد کی تفاوت
راجع باشد بان تاثر جون ممتنع شد در حق او تعالی این تاثر ممتنع شود در حق او ابصار، متکلمان کفتند ابصار این تاثر فقط نیست جه
ما نصف کرد عالم را دانه می بنیم و حصول عظیم در صغیر کی ان نقطه ناظر است محالست پس ابصار زاید باشد بر علم و ماثر، و من می کویم
ان ماثر بهیت حصول شخ منظور است در ناظر نه صورت ان و حصول شخ کبیر در صغیر ممکن است، فلاسفه کفتند ابصار اکر جه
این تاثر نیست باشد کی مشروط باشد بیان، و متکلمان کفتند تغوار ما در بین باب برادر ما معنی است، و از کون انک ابصار مشروطست
بان تاثر

معارضه است هرکس کی دعوت ان کند سان بر و باشد، و فلاسفه کفتند سبب حدوث صوت قرع مواست بقرع یا قلع
بس جون اثران قرع بسطح صاخ رسد قوت سامعه احساس کند بصوت، و متکلمان کفتند اکر جنین بودی قوت
سامعه تیز جهت صوت نکردی جه قرب المسه و فرانه جون ادراک می کند الماج با بشان رسد بیز جهت وطول ان نمی کند،
و من می کویم کی این طاهر الضعف است، و جون حقیقت سمع و بصر دانستی بدانک دلیل بر انک باری تعالی موصوف است بجزو آن
است کی این هر دو صفت کمال ایست و تران بهر دو از ذیست تعالی الله بمعانی این همکا اسمع و ادرک، لم تغبه با الا بصر، لا تدرکه الابصار
و هو یدرک الابصار بس واجب باشد بودت هر دو از انک خصم بیان کند کی ایشان هر دو مشروط اند بشرطی کی ممنع باشد در حق
باری تعالی لکن ان معارضه است هرکس کی دعوت کند بیان بر دا باشد، و جمهور اصحاب حجت کفته اند بانک خدای تعالی حی
است و هر حی حق است صحت ابصار او سمع و بصر باشد و انکس صحت اتصاف او صفتی باشد او متصف باشد بان یا بضد ان و ضد
سمع و بصر صمم و عماست و هر دو از صفات نقص است بس ممتنع باشد اتصاف ازهر دو بس لازم اید اتصاف او سمع و بصر و نفز ر این
مقدمات دشوارست، اما اولی کی هر حیی صحح اتصافه بالسمع و البصر بحث انک ذات او تعالی مخالف سایر ذوات است و حیوة او تعالی
مخالف حیوة سایر ذوات بس از صحت حرکت بر سایر اجسام صحت ان بر و لازم نیاید، و از ین است کی بر و صحت جهل و ظن و شهوت
و نفرت و الم و لذت نیست یا صحت اینها بر سایر اجسام، انکاه تاثر مذکور شایی کی بشرط هر دو باشد و ان ممتنع است در حق او تعالی
و اما ثانیه بحث انک اکر بضد صفت عدم ان مت خواهید چرا کفتیی کی عدم اتصاف او بهر دو محال است این ابتدا نزاع است
و کریان اثرک وجود کن خواهند کی منافی بیان کی بیاض هر دو باشد بر مثال بناخانی کی بیان سواد و بیاض است چرا کفتیی کی ایشانرا متناقضین
و صمم نزد فلاسفه عدم سمع است عما من شانه ان یسمع و عمی عدم بصر ست عما من شانه ان بهص، سوال انک عمی را عدم بصر کفتند
اول از عکس نیست، جواب در ذهن ما مسلم است و مفید نیست در خارج ممنوع است چه شایی کی اولویت حاصل باشد و کفیت
ان نزانید، و اما ثالثه بحث انک دعوی است خالی از برهان و منقوض است بحواجه او خالیست از جمیع طوم و جمیع الوان و بکن
از ماکاه باشد کی او را ارادت جنبرت بباشد و نه کراهت ان، و اما رابعه بحث انک ایشان تقویل کردن این دو نشوه خدای تعالی
از نقایص بر اجماع و ایشان کوت الاجماع حجة یظهر هر می کنند بس این برا هن با خر سمع کردن و ظن اهر سمع و بصر اقوی و اکثرست
از طواهر اجماع بس شک یظهر است کی از قوت و ارادت نیست بحیح وجه، و نه از علم و اعتقاد جه سلمنا وجال علم یا بانک علم قدیم است ممکن است
کی ذهن حکم کند بانک قدیم نیست جه ذهن را ممکن است ترکیب قضایا کاذبه را بس حکم ذهن یا نشی از علم و اعتقاد، سوال حکم ذهنی
فرضیست کی فرض می کنند و تقدیریست کی تقدیر می کنند، جواب لا انک این فرض و تقدیر عین علم و اعتقاد و قوت و ارادت است
اعتبارات عرض یاست، اکنون می کویم اکثر اتفاق کرده اند بر اطلاق لفظ متکلم بر خدای تعالی لکن بعضی کفته کی امتناع بسبب

بپ احتاج او بغیر او در معیشت او محتاج است بانک تعریف کند او را بانچ در ضمن اوست پس این اصوات مخصوصه را موقن ان کردند
از برای انک اسمل است : پس چون خدای تعالی را اراده چیزی باشد یا کراهت ان بیافریند در بعضی اجسام این اصوات
مخصوصه را که دلالت بر انک خدای تعالی مرید یا کاره ان شی است یا عالم بان یقینا او اشباها و این است مراد از انک او متکلم
است : اصحاب ما گفتند کی اگر ممکن باشد کی شی متکلم باشد بکلامی کی قایم باشد بغیر ممکن باشد کی بحرکتی کی قایم
باشد بغیر : و این منازعت ضعیف است : اما در معنی بحجت انک ممتنع نیست خدای تعالی خلق ان اصوات مخصوصه
را جسمی حیوانی یا جمادی و ممتنع نیست از وی این اصوات را بعرض ان کند کی او مرید شی است یا کاره ان : و اما در لغوط
بحجت انک بحث لغوی کرد ذکی این چنین کس را کی خلق اصوات کند در جسمی دال بر اراده ذات و کراهت او در لغت متدیگر
گویند یا نگویند بر گ تراع یا ایشان من حیث المعنی در چیزی دیگر ست کی در ان زدوک یاد کنیم ازا : و گرامیان گفته اند کی
خدای تعالی حروف و اصوات را در ذات خویش می آفریند : و این راجع است بانک او محل حوادث هست یا نه : و اما اصحاب
ما گفته اند کی ثابت شد کی کلام نفس غیر قدرت و اراده و علم و اعتقاد ست اکنون دعوی می کنیم کی خدای تعالی موصوف
است بر ان و ان قایم است بر ان معنی و اصوت کی او ست و بنی بر خبر و استخبار و ندا : و معتزله و کرامیه منازعت می کنند با ما
در بن همه : و دلیل بر انصاف او بکلام نفس آن است کی متواتر شده است از جمله انبیا علیهم السلام کی خدای تعالی امر کرد بخبر
و نهی کرد از خبر و اخبار کرد بخبرها ایشان صدق است : انکاه این امر و نهی و خبر یا معانی باشند یا الفاظی کی دلالت کنند
بر معانی پس ابد باشد از معانی و بایست شد کی ان معانی غیر اراده و علم و اعتقاد ان است پس ثابت شد کی خدای
تعالی موصوف است بمعنی حقیقی کی ان مدلول قول اوست و بمعنی حقیقی کی ان مدلول قول اوست
کی الی الله غیر علم و اول را امر حقیقی خواند و دوم را خبر حقیقی : و بهمانک صحت ثبوت موقوف نیست بر انک یاد کرد تعالی
متکلم باشد چه ما صدق انبیا بمعجزات می دانیم کی دایم چنین بوده اند و خواهد بود پس ممکن باشد اثبات انک
او تعالی متکلم است بخبر انبیا و اما دلیل بر انک این صفت قدیم است ان است کی اگر حادث باشد اگر قایم باشد بذات او
تعالی محل حوادث باشد و اگر قایم باشد بغیر او لازم آید قیام صفت شی بغیر او و اگر قایم بغیر محل باطل است : پس الخ مقدمه
کوشش کی جایز نیست کی کلام او قایم باشد بغیر او ان یعنی خان اصوات است کی دال اند بر معانی و الخ اصحاب ما گفتند
کی جایز نباشد ان معنی کلام نفس است کی صفت اوست و هر دو کلام حق اند و چون فریقان مشتغل شدند
بمقدمه محل خلاف این مباحث پریشان برشیدند شد : و اما دلیل بر انک کلام خدای تعالی واحد است کی ان امر و نهی
و خبر ست این است کی همه کلام خبر ست یا نک امر تعریف غیر ست یا نک امر فعل تلافی نکند مستحق مدح شود و اگر ترک کند
مستحق ذم و نهی بعکس است پس همه راجع گشتند بخبر ذات بمعنی واحد ست : و قایلان بحدوث کلام او تعالی حجت گفته
اند بر ان ارسفول بوجوه اول انک قرآن ذکر ست لقوله تعالی ص والقرآن ذی الذکر : و هر ذاکر مباوک : و آنه لذکر لک ولقومک
و هر چه حرکت محدث است لقوله تعالی ما یاتیهم من ذکر من ربهم محدث : ما یاتیهم من ذکر من الرحمن محدث : دوم قوله تعالی انما
امرنا لشی اذا اردناه ان نقول له کن فیکون حد ان یعرف له کن فیکون و اجرا را ایجاد کرد و اجرا متاخر باشد از شرط و متاخر از غیر
محدث باشد : و دیگر نا بعضب راست پس لازم آید کی کون حاصل باشد در عضب قول او کی کن و مقدم بر محدث بر مانی واجب
محدث باشد : و دیگر لفظ کن مرکب است از کاف و نون متعاقب پس محدث باشد سیم قوله تعالی اذا قال ربک للملایکه
انی خالق بشرا من صلصال من حمإ مسنون و صلصال از حیث المعنی در چیزی دیگر ست کی در ان زدوک یاد کنیم ازا : و گرامیان گفته اند کی
حمإ از طرف زمان است و مخصوص بزمان معین محدث است چهارم قوله تعالی کتاب احکمت آیاته ثم فصلت انا انزلناه قرانا عربیا
و الف لام در کتاب برای استغراق است و حروف و آیات هر یک کلام خدای تعالی عربی باشند نکیا و بعبرت دیگر بار و این همه دلیل حدوث
است پنجم کلام تعالی مسموع است لقوله تعالی وان احد من المشرکین استجارک فاجره حتی یسمع کلام الله و مسموع اصوات و حروفی
است و انها محدث اند ششم قرآن واحد ست باجماع و معجز ست باجماع و ممتنع است کی معجز قدیم باشد چه سابق بر دعوی او را بالتضا
بدعوی نباشد پس دلالت بر ان نکند هفتم قرآن موصوف است بانک تنزیل است و منزل و این ایجاب حدوث می کند هشتم
درست شده است قول جبرئیل علیه السلام کی یاد ت القرآن العظیم یا دت طه و یس و مرکوب محدث است وجواب همه ان است
کی محمول است بر قرآن معنی حروف و اصوات و قرآن نیست پیش ایشان لا لان و ان حادث است و حادث عوک دوم ان می کنیم
یعنی دیگر : و بمجتبین حجت گفته اند بر ان اینمعقول بوجوه اول انک در ازل ما مورک و منهی نبود پس در ازل نه امر بود و نه نهی
و صفه باشد چه انکس کی در خانه تنها نشیند و او را نهی کند او را سفیه و مجنون شمارند : و جمهور اصحاب ما حجت گفته اند بر ابطال این قول بر وجوه اول
هیچ کس انجا نه : و دیگر اگر اخبار کنند در ازل از چیزی که اگر اخبار نفس خود کنند عبث باشد و اگر اخبار غیر خود کنند هیچ غیری
انجا نه

انجا نه مجنون باشد و اگر اخبار نکرده باشند نه نفس خود را نه غیر خود را نیز عبث باشد سوال امر در ازل امریست مر انکس را کی در ازل
موجود شود چنانک قدرت در ازل قدرت است بر ایجاد در ازل : و دیگر سخن علیل اثر کرد است در صوت خود مر انکس را کی موجود
شود بعد از و تا از دقیقات جواب وجود طلب کی از وجودی طلب کردن محال است بر ک موجود عدم باشد چه تحصیل
کی را از برای عدم کند مرطلب علم از ولدک کی مولود خواهد شد انا طلب کحصیل حاصل از دیگر معقول است و موجود ازین علیل اجتناب
از انک خدای تعالی او را نمی کند کس را کی موجود خواهد شد تعلق کمال عقله و از انجمت این از دحض آن کی انجا کس بود کی شود
و بر سبیل بان کس کی موجود شود دوم خدای تعالی اخبار کرده است بلفظ ماضی در جنبی موضع کقوله انا انزلنا انا ارسلنا بس اگر اخبار او ازلی
باشد کذب باشد یا جزئی تغیر در خبر دو باطل آید سیم چون خدای تعالی ذبح را امر داد بصلی صبح چون آشان بان کند ان امر بان و ناسخ
قدم او ثابت باشد عدم او ممتنع باشد چهارم نسخ حق است یا اجماع امت و ان یا رفع حکم است یا انها ان و هر دو در قدم محال است پنجم اگر
کلام او ازلی قوم یا خط تعلق ان متعلقات ثبات خود باشد پس عالم المتعلق باشد بهر چیزی کی بیع تعلقه به وجود حسن و قبح مشترع
باشد شاید کی ممتنع ما مور باشد و یا لعکس پس لازم آید تعلق امر ارادت بجمیع متعلقات و ان او بنها نا انک هر چیزی ما مور و ممتنع باشد :
و جواب از اول ان است کی امر صفتی است کی اقتضاء طلب کند پس ممکن باشد وجود ان در ازل با اقتضاع طلب چنانک قدرت
صفتی است کی اقتضاء صحت فعل کند و ان ثابت است در ازل با اقتضاع فعل : و من می گویم اقتضاء صحت فعل دایم است
اما ممتنع دوام فعل است : و از دوم انک علم در ازل متعلق بود بانک عالم زود باشد کی موجود شود و در ازل متعلق باشد بانک عالم
آنچه شد در ماضی وجود این اقتضاء حدوث علم و تغیر ان نمی کند پس جز ممکنات باشد : و از سیم وجهانم انک زایل متعلق است
چنانک در قدرت قدیم : و از نهم انک صالح مر امور ک را کاه باشد کی متعلق شود بعضی از انها دون البعض چون قدرت قدیم
مسئله بیستم در بقا خدای تعالی وجود سدوم خود زمان اول حدوث است و در زمان ثانی بقا و اکثر محققان بر انند کت
حدوث زاید نیست بر ذات : و خلاف کرده ان در بقا ماضی ابو بکر و امام الحرمین و جمهور معتزله چه بر ان کی زاید نیست و ابو الحسن اشعری و اتباع
او و جمهور معتزله بغداد بر انند کی زاید ست : و اما دلیل است اول استمرار ذات نا یست : و من می گویم استمرار ذات نا یست بر ان نزدیک چه ذات در زمان اول موجود بود در هیچ
استمرار نبود و این افتضا ان کند کی حدوث زاید باشد چه ذات موجود است در زمان ثانی و هیچ حدوثی نه تا یک حدوث زاید ست باطل است
و ایضا حادث بودن ذات کی ثابت است : و من می گویم متناقض است بر ان کی ذات حادث است بودن او ثابت است و در زمان ثانی
مفتقر بمبقی شود تعینی کی اقتضا وجود او کند در ان یا نه آن است سمی بقا و حق آنست کی ان است بر وجه اول او وجود او در زمان ثانی غیر وجود
است در زمان اول و ممتنع است تبدل اعیان بحالت : و من می گویم باشد کی خصم دعوی افتقار او کند لذاته مطلق علت و تعیین
ان معنی از برای امری باشد خارج او د دوم لازم آید کی ان معنی موثر باشد در ایجاد موجود : و من می گویم وجود در زمان ثانی جایز ست بر
او را متروک باشد و باشد ان در ایجاد موجود نیست بس ممکنات باشد تا بیران معنی در سیم عرض در بقای و ثبات خویش مفتقر ست بجوهر بس
اگر جوهر در وجود خود مفتقر شود بعرضی دور لازم آید : و من می گویم هیچ دلیلی نیست بر احتیاج عرض مطلق در وجود جوهر و احتیاج وجود جوهر
در زمان ثانی بعرضی چهارم حصول جوهر در زمان ثانی شرط تمام تقاست نها و بس اگر تعلیل حصول بان کنند دور لازم آید : و من می گویم باشرط ات
مطلق محمول جوهر نیست و لازم نیاید از وجود حصول ایشان تعالی حصول شرط بقا باشد چنانک در مضایف : حجت خصم ان است کی حصول جوهر
در زمان ثانی جایز ست و مجتبین عدم حصول او تجاز مفتقر ست بمخصص و هیچ مخصصی نیست غیر بقا : اما اول نظام در ان مخالفت کرده
است و گفته کی جسم تجدد می شود حالا بعد حال : و دلیل بر جواز حصول جوهر در زمان ثانی ان است کی ما بیت جوهر مر وجود را لازم ماهیت
آمد پس حاصل باشد دلیل : و من می گویم قابلیت امر وجود را غیر قابلیت امست مر دوام را : و اما دوم نزدیک دوان خلاف کرده اند و گفته
کی بود از حدوث او عدم بر و ممتنع می شود : و دلیل بر جواز عدم بر و ان است کی ما هیت قابل عدم است و ما واجب بوجوب لذاتها و ان قابلیت
لازم ماهیت است پس قابل عدم باشد ابدا : و اما سیم ظاهر ست : و اما چهارم بحجت آنک آن معنی یا عدم جبریست کی عدم او اقتضا
اختیار یا انجایی کند با وجود ان حرکت کی وجود ان اقتضا احداث کرد : و اول باطل است چه قدرت حقی مرش است پس ممتنع
باشد اسناد عدم بر کی نفی محض است بان پس نشاید کی کوبیدی ازان جهت باقی باشد کی فاعل از اعدام نکرد : و دیگر اعنی دراک اعدام بقدرت
جایز ست ظلان کرده است قاضی ابو بکر از ما و ابو الحسین بصری از معتزله و محرر خواند بی از شاخوان ایشان و جایز داشت : و دوم باطل است
خلافا ابی علی و ابی هاشم و القاضی عبد الجبار و جمهور اصحاب ما حجت گفته اند بر ابطال این قول بر وجوه اول
محل باقی را نشاید خواست و از وجود این عدم ان لازم آید و از حصول این بقا ان : و جمهور اصحاب ما حجت گفته اند بر ابطال این قول بر وجوه اول
انک مضادت حاصل است از مخالفین و ارتفاع باقی از برای طریان حادث اولی نیست از ارتفاع طارئ از برای وجود باقی بر کی ثانی اولی

است چه باقی بجهت استغنا از مقتضی اثر کرد است. و من می‌گویم اولیت از فاعل متصل حاصل می‌شود دوم آنکه طریان ضد حادث مشروط
است بزوال باقی پس ممتنع باشد که زوال باقی معلل باشد بطریان حادث امتناع الدور. و من می‌گویم وجوب حصول ایشان معا اقتضا
آن نکند که طریان مشروط باشد بزوال. سیم باطل است چه اگر بقا جوهر بسبب ابقا فاعل مختار باشد ازو ما شرتا و در آن ایجاد موجود باشد
پس رابع متعین شد که بقا جوهر در زمان ثانی بسبب عرضیست با آن که اقتضا بقا آن جوهر کند. و آن عرض از اعراض مشهوره نیست
چه هر عرضی ازان ایجاب حکمی می‌کند چنانکه حرکت ایجاب متحرکی کند و علم ایجاب عالمیت پس اگر یکی از آنها اقتضا بقا جوهر کند لازم آید
اشتداد در اثر نزد تزید واحد. و دیگر اقتضا بعضی ازان مر بقا را اولی نیست از اقتضا بعضی دیگر پس آن عرض نیست غیر اعراض مشهوره و آن بقاست
و جواب آن است که آن عرض علت ذات جوهر نیست. بجهت امتناع تحصیل حاصل. و بجهت افتقار عرض بذات جوهر. و بجهت
آنکه بقا باقی پس باید بر تقدیر انعدام ذات جوهر لازم آید بل علت بقا ذات جوهر است و این امریست مجرد غیر ذات پس از اثبات این
مستلزم ایجاد موجود لازم نیاید. و چون این دانستی بدان که اصحاب ما گفته‌اند که بقا صفتی است قائم بذات او تعالی که اقتضا بقا او می‌کند
و این باطل است بدو وجه اول آنکه واجب الوجود لذاته ممتنع است که واجب الوجود باشد لغیره پس ممتنع باشد که باقی باشد ببقائی که
قائم باشد باو. و من می‌گویم که او نه باقیست بصفتی او را غیر وجود و هیچ امتناعی نیست در اقتضا صفتی که اقتضا صفتی دیگر کند دوم آنکه
اگر باقی باشد بقا اگر باقی باشد بذات خود لازم آید استقلال تبع و تبعیت مستقل و اگر باقی باشد بذات او تعالی دور لازم آید
و اگر باقی باشد بثالث تسلسل لازم آید. و من می‌گویم هیچ امتناعی در تسلسل نیست چه وجود موجود است بذات خود و ذات موجود
بوجود مسلم داشتیم لکن هیچ دوری نیست در تعلیل بقا هر یکی بذات آن دیگر. مسلم داشتیم لکن تسلسل لازم تسلسل است در آثار چه ذات
باقیست بقائی که ذات اقتضا آن می‌کند و بقا باقی ببقائیست که بقا اقتضا آن کند و هکذا چرا هیچ امتناعی در این نیست مسئله بیست و یکم
خدای تعالی مرئی است نزد ما از رویت او تعالی حالتی است در انکشاف او که نسبت آن از جهت اختصاص بعین ممکن است رویت او
خلاف جمله فرق چه کرامیه و مجسمه اگر چه مجوز رویت اند اما با جهت اعتقاد ایشان بآنکه او جسم است و در مکان است و هر چه چنین نیست
پیش ایشان ممتنع الوجود است بضلالتی که نه ممکن الرویه. و برآنکه دعوی ما بر همه در امتناع رویت موجودی که این شان وصفت اوست
باطل است چه عقلا در ببداهت خلاف نکنند. و دیگر در تجویز رویت تنها ما نیست که الواجب نقطه الاشتباه. و دیگر حکما و معتزله و جمهور نزول
نیا کنند در امتناع وجود موجودی که این شان اوست بلکه نزول کنند در امتناع رویت آن. و معتزله قبول کرده‌اند در اول و نزول کرده‌اند در
دوم. و از آنجهت این محنت را تقدیم کردیم که معتزله مستغنی الجزء ثبته الدلیل دعوی ضرورت می‌کنند. و چون این شناختی بدان که
جمهور اصحاب در صحت رویت او تعالی تعویل بر این کرده‌اند که جواهر و اعراض مشترک اند در صحت رویت و حکم مشترک واجب باشد تعلیل آن کردن
بامری مشترک و آن یا حدوث است یا وجود و اول باطل است چه حدوث عبارتیست از وجود الحق و عدم سابق و عدم جزو آن
نمی‌تواند بود باشد پس وجود متعین شد و باری تعالی موجود است پس صحت رویت او تعالی باشد. و اعتراض برین سخن از وجوه است
اول آنکه صحت امر عدمی است از برای آنچه در مسئله حدوث یاد کردیم و عدم نفی محض است پس ممتنع باشد که او اثر بود تا که او را تعلیل کنند
دوم آنکه هر حکمی تعلیل آن واجب نیست باتفاق متکلمان از برای آنکه صحت معلومیت در مذکوریت ثابت است در معدومات و عدم
ما صلاحیت علت نیست. و از برای آنکه تعدد آنها در شاهد مشترک اند در آنکه صالح نیستند مر خلق اجسام را و آن جز معلل است اصلا
نه بآنکه قدرتی آن چه قدرت قدیمه را صلاحیت آن هست و نه بآنکه قدرت حادثه است چه حدوث جزو علت نباشد سیم صحت رویت جوهر
خلاف است مر صحت رویت عرض را چه جوهر ممتنع است که او را عرض نیست و بالعکس و احکامی که مختلف باشند بنوع اگر چه
متحد باشند بجنس تعلیل ایشان بعلل مختلفه جایز باشد چه مشترک شده و علامت مذکور در بحث مختلف اند بنوع و متحد اند بجنس چه باشرها
صفات اند بآنکه معلل اند بعلل مختلفه با هیئت چهارم جایز نیست تعلیل حکمی متماثل بعلل مختلف چه سمی اختلاف مشترک است
میان مختلفین و آن معلل است بماهیت هر دو و معینین تضاد و همچنین صحت معلومیت در سواد و بیاض چه سواد بخصوص کونه
سوادا محقق معلومیت دارد و همچنین بیاض و اینها احکامی متشارک اند که معلل اند بخصوصیات این ماهیات که مختلف اند. و بجهت آنکه
ماهیات چون مشترک شوند در حکمی دون وجهی میان وجهان ملازمی باشند و الا حقیقی از ایشان ملتزم نشود که ممتنع است که عام
اعنی ما به الاشتراک مستلزم خاص باشد اعنی ما به الامتیاز پس متعین شود استلزام هر یکی از خاصان مر عام را و این اقتضا جزم کند بتعلیل اشیا
متساویه بعلل مختلفه. و بجهت آنکه اگر واجب باشد تعلیل حکم مشترک بوصف مشترک پس واجب باشد که تعلیل کنند صحت موصوفیت بوصف
مشترک را بوصفی دیگر مشترک و متسلسل شود. سوال دلیل بر امتناع تعلیل احکام متساویه بعلل مختلفه آن است چون این حکم لذاته معلل بود
باین علت و حکم دیگر مساوی است در ماهیت پس لازم آید که او معلل باشد بمثل این علت جواب این اقتضا وجوب تعلیل متماثل کند بعلتی
واحد بتقصیر و این باطل است بالاتفاق. بعد ازان گویم استناد این حکم بآن علت نه از برای آن است که معلول اقتضا استناد خود کرده بآن
علت

علت برکی از برای آن است که علت اقتضا آن کرد پنجم منع آنکه حصر مشترک است در آن هر دو و بعبارت دیگر چه طی ضعیف و ابلی که ابعا
مشترک دیگر هست و آن امکان است. سوال امکان عدمی است پس از آن صلاحیت علیت نباشد. و دیگر بحث آنکه او قایم است بر معدومات
و در موجودی که صحت رویت او نیست جواب ما از آن از برای آن منع حصر یاد کردیم. و دیگر صحت رویت عدمی است پس ممتنع نباشد تعلیل
آن بامر عدمی یا علت را امکان وجود بجهت بسبب خصوصیات وارد نشود. و باشد که رویت جمیع ممکنات صحیح باشد و حکم خطا کرده باشند در
نفی صحت بعضی از آن ششم حدوث وجود میسر نیست بعدم است و گویند موقوف است بآنکه عدم و جوهر حدوث صفتی وجود صفتی و صف
نشود بنقیض خود هفتم وجود هر چیزی نزد اشعری عین حقیقت اوست پس چگونه وجود را وصفی مشترک توان کرد هشتم بآنکه
که ذات او تعالی قابل این صحت نباشد یا قبول او مشروط باشد بشرطی ممتنع الحصول چنانکه در شهوت و نفرت که مدلل آن چیزی یا بقبول
نکنند صحت رویت ما او را و اگر چه در نفس خویش ممکن الرویه باشد بسبب آنکه صحت رویت ما او را مشروط باشد بشرطی که دا ثابت باشد
حق ما چون صحت مخلوقیت جسم چه او در نفس خویش صحیح است که مخلوق باشد و ممتنع است که مخلوق ما باشد چه صحت مخلوقیت
جسم مشروط است بشرطی که ممتنع است ثبوت آن در حق ما نهم نقض بصحت مخلوقیت و صحت معلومیت که مشترک است میان جواهر
و اعراض چه ما بقوت باصره ادراک جواهر می‌کنیم چنانکه ادراک طول و عرض می‌کنیم و همچنین ادراک اعراض می‌کنیم چه ما بآن ادراک
حرارت و برودت می‌کنیم و چون قوت لامسه ادراک جواهر و اعراض کنند و دلیل شما که یاد کردید بتمام مطرد شود و لازم آید که علت صحت ملموسیت
وجود باشد و خدای تعالی موجود است پس ممکن باشد که ملموس باشد و بدین قیاس کن تقریر صحت مخلوقیت دهم آنکه وجود را علت صحت
رویت وجود کنند مدرک بحس بصر امری مشترک باشد بعلت مخصص بجهت آنکه وجود چنین است بسبب اختلاف مختلفات بصر مدرک نبود که
و این سفسطه است. و اگر او را علت صحت رویت بماهیت کنند و وجود هر ماهیتی با خصوصیت او علت صحت رویت آن باشد
پس علت صحت رویت مشترک بینهما نباشد. و من می‌گویم جواب از اول آن است که عدم ممکن مفتقر است بمؤثر از برای آنچه از پیش
رفت. و از دوم آنکه هر حکمی ممکن معلل است و صحت مذکوره از آنجهت که عدم است از برای آنچه یاد کردیم ممتنع نیست تعلیل آن بعدم
و عدم صلاحیت قدرتها در شاهد مر خلق اجسام را منع تعلیل آن بحدوث نکند و اگر چه عدمی باشد. و از سیم آنکه هیچ امتناعی نیست
در تعلیل ماهیت نوعی بعلتی که مختلف باشند بنوع و تعلیل ماهیت جنسی بعلتی که متحد باشند بجنس. و از چهارم آنکه معلل بماهیت
این کون هذا مخالفا لذلک است و معلل بماهیت آن کون ذلک مخالفا لهذا است و اما امری دیگر که توهم کنند مشترک میان ایشان که
مسمات مخالفت باشد الا از برای وصفی مشترک. و اما استلزام که او باشد که ثبوت از آن جهت باشد که خاص مقتضی عام است بل
از آنجهت باشد که امری دیگر اقتضا آن لزوم کند میان ایشان. و اما آنکه اگر واجب باشد و تعلیل حکم بوصف مشترک الی آخره. بجهت
آنکه ما دعوی تعلیل حکم مشترک بوصف مشترک می‌کنیم بل بامر مشترک می‌کنیم و که باشد که مشترک نفس ماهیت باشد پس رکت اعنی آن است
که گویند اگر واجب باشد تعلیل مشترک میان ماهیتی مختلفین بامری مشترک آن امر نفس ماهیت نباشد چه اشتراک در آن نیست بل
وصفی دیگر باشد ماهیت را بس حصر آن وصف مشترک معلل باشد بوصفی دیگر مشترک و تسلسل علل الی اول لازم آید برهان
بطلان آن ثابت شده است. و اما خامس مطالبه است و جواب ازان واجب است. و از ششم آنکه ما نمی‌گوییم که حدوث عدم
است بل عدمی است و بیان ایشان فرقیست. و از هفتم آنکه متمسک باین دلیل اگر معتقد است که وجود مشترک است سوال بر او وارد نشود
و اگر معتقد آن نیست ممکن نباشد او را تمسک باین الا الزام بر خصم را. و از هشتم آنکه وجود چون علت تامه باشد مر قابلیت موجود
مر رویت ما او را لازم آید حصول این قابلیت هر کجا موجود باشد. و اما نهم وارد است و هیچ کس جواب کرده از آن نیست الا بحث بر دلیل
بوجهی که نقوض از آن خارج شوند. و از دهم آنکه لازم نیاید از آنکه وجود علت صحت رویت ماهیت باشد که علت برکیه باشد
از وجود و خصوصیت ماهیت و بدانکه دارد بر دلیل مذکور چهار سوال است اول منع وجوب تعلیل حکم مشترک میان ماهیات مختلفه
بامری مشترک میان ایشان دوم منع حصر مشترک در وجود و حدوث سیم منع عدم صلاحیت حدوث مر علیت صحت رویت را یا جزو
علیت را چهارم نقض مذکور. و باقی وجوه اگر ممکن باشد که چیزی را از آن استنباط از منع مذکور کنند متجه باشد و الا مندفع
از برای آنچه دانستی. و چون تعویل بر دلیل عقلی درین مسئله متعذر شد رجوع بآن کنیم که شیخ ابو منصور ماتریدی اختیار کرده است از تعویل
بر ظواهر نقلیات و آن دو قسم است اول آنچه دلالت بر امکان رویت کند و آن دو است اول آنکه سوال موسی علیه السلام یعنی قوله تعالی
ارنی انظر الیک دلالت می‌کند بر امکان رویت. کعبی گفته است مطلوب علم ضروری است بوجود صانع با ظهار ادله او را اطلاق لفظ
رویت کردند بر آن اعنی بر علم ضروری بسبیل مجاز. و بو علی و بو هاشم گفته‌اند که موسی سوال درست از برای قوم خود کرد با آنکه گفتند لن نؤمن لک
حتی نری الله جهرة و اضافت بنفس خود کرد تا اولی باشد با جابت پس منع کردن خدای تعالی او را اولی باشد بر منع غیر. و ابو الهذیل گفته است که
سوال رویت از بهر آن کرد تا دلایل سمعی که مانع است از رویت وارد شود بمعاضدت ادله عقلی کرد تا اقامت بیشتر کند. و از این است که باری تعالی

در وان اکبار و ایل ترجیب وصفات کرد است چه کثرت دایل وجب زیادت طمانینت وقوت یقین است ، و بعضی گفته اند باشد
کی چون ان استماع رویت او تعالی بدانسته باشد از برای انک صفتی کی صحت نبوت بران موقوف باشد شاید کی بنی از اندان
و از برای انک شهور از اهل سنت بجوز معاصی است پر ایشان بس این جا ترتیب باشد ، و از برای انک پیش ایشان از خدای تعالی هیچ چیز
خوب اید بس باشد کی ادا امر نکرده باشد بجهت این صفت ، و جواب از اول آن است کی موسی علیه السلم در ان زمان معن باخدای
تعالی می گفت پی واسطه بس بین باشد حسنش سوال و دلیل وجود او ، و بجهت انک اگر حالت بودی بگفتی انظر الی و لیک ، و از
دوم انک سایل اگر مومن باشد قبول قول بوحی کند علیه السلم و در عدم جواز سوال و اگر کافر باشد قبول ان نکند و اگرچه منع از خدای تعالی
باشد و بر هر دو تقدیر اضافت سوال عبث باشد ، و بجهت انک این سوال اگر بحال از بودی منع کردی ایشانرا ازان چنانک منع کرد
ایشانرا از جحود کفشد اجعل لنا الهًا کما لهم آلهة ، و انهم انک اگر عالم باشند یا متساع جاهل باشند و ان اینن نیست
یا شیا و اگر عالم باشند از ب ان بودی کی کفتن مراد دیدن بر استماع زیادت نکرد ، و اما طلب ما علم باشد استماع آنرا بود باشد بعقل ، و از جوارم
انک علم ایشانرا ذات خدای تعالی و صفات او کما ینبغی باشد از علم آحاد امت با تعالی پس علم موسی علیه السلم باستماع رویت اتم باشد از
علم آحاد بعقله دوم انک رویت او تعالی معلق است باستقرار جبل لقوله تعالی فان استقر مکانه فسوف تراني و استقرار جبل
جایز نیست چه او جسم است و معلق بر جایز جایز باشد ، سوال رویت معلق است بر استقرار جبل و در ان حال کی متحرک بود چه اگر معلق
بودی بر نفس استقرار جبل و انرا باشد پس واجب بودی حصول رویت با استقرار جبل حال کی نه متحرک بود چه اگر معلق
نفس استقرار جبل است و عدم حصول رویت نزد ان از برای مانعی تمنی جواز تعلق نکند ، سوم دوم الج و الت کند بر وقوع
رویت ، و مقدمه را تقدیم کنیم و الت است کی نظرک کی بمعنی باشد بحرف الی موضوع است از تراکی چه جیز بعضی از اصحاب ما
گفته اند کی موضوع است از برای رویت ، و جمهور معتزله و بعضی محققان از ما گفته اند کی ان موضوع است از برای مقابله حوقه
مکی را بمقابل جبلان متناظران الی بنقابلان یا از برای تقلیب حوقه سلیمه بسوی مرکز از برای طلب رویت ان ، طایفه
اول حجت گفته اند بوجوه اول قوله تعالی ارنی انظر الیک و اگر نظر بمقلب حوقه بجهت مرکز باشد موسی علیه السلم استان حمق
کرده باشد جزای تعالی را بجهت انک ترتیب نظر بر اداة کرده است و رتبت بر اوات رویت است نه بمقلب حوقه دوم
قوله تعالی الی ربک ناظرة ، و نظر بمقلب حوقه بسوی مرکز از برای طلب رویت ان ، طایفه اخر حجت
گفته اند بوجوه اول قوله تعالی و تراهم ینظرون الیک و هم العمون اثبات نظر کرد و نفی ابصار بس دلالت کند بر بقا رایشان
بجهت انک اثبات رویت نظر ایشان کرد و مرکز بمقلب حوقه است یا بمقابله نه رویت چه انرا نیست و اصنام را مقلب حوقه نیست
بس مراد بمقابل باشد دوم قوله تعالی و الینظر الیهم یعنی ان کردکی با مرکز تعالی ناظر باشد بکنار و او ایشانرا نراک سند سوال اگر نظر
بمقلب حوقه باشد معنی است این باشد کی با مرکز تعالی بمقلب حوقه خود بسوی ایشان نی کند جواب اگر نظر را حقیقت
نهیم در بمقلب حوقه بکن باشد کی اورا مجاز نهیم از برک رحمت از برای انک رحمت از دم بحمت است کی بدلول علیها است بمقلب حوقه
بجانب شی و از برای انک رحمت مشابه بمقلب حوقه است در انک اخیار کرد است ، و اگر انرا حقیقت کنیم در رویت حکم نباشد
کی انرا مجاز کنیم از برک رحمت چه رویت و الت بر رحمت بی کند و رحمت مشابه ان نیست در اخ یاد کردیم بس اول اولی باشد سوم اگر
نظر رویت بر ذکی واجب بودی کی گفتند کت راست الیه چنانک گویند نظرت الیه ، و قوله تعالی الم تر الی ربک کیف مدالظل و جایز
بودی کی گفتندی نظرته بجنانک می گویند با بیته چهارم گویند نظر کردم بهلال و ترجیم انرا نهم گویند ابی بی یی کی چگونه نظر کرد
کند بلال بهلال و بنلال و این دلالت بی کند بر انک نظر بمرکز است و رویت غیر مرکز است پس این چیزان باشد ششم
گویند همیشه نظر می کردم بهلال یا بدنم انرا و شک نیست در انک غایب شی غیران باشد هفتم قول شاعر نظرت الیهان و آ خاصه
فابصرت وجهًا ذاعینًا لعاصی ، چه تعقیب نظر کرد بابصار و این دلیل بغایر ایشان است هشتم گویند بنکر بفلان تا بمعنی روی کند
او را و اگر نظر رویت بودی چنان بودی کی گویند بس او را نهی او را نهم قول بای نظرت الی زید افادت انتهاء نظر می کند باد
چنانک در اشرت الیه و این اختصاص حرکت کند بسوی شی بر وجهی کی منتهی شود بان چه الی را نهایت غایت راست و این دفی صحیح
باشد کی نظر بمقلب حوقه باشد چه منتهی با بمقلب حوقه است دهم گویند نظر کرد فلان الی فلان نظر رضی و نظر عصبانی و نظر
متحیر کت ، شاعر گفت ، نظرت لیک الحامول تقضمها نظر المریض الی وحی الطبیب ، و یکی گفت ، نظرا کیوس الی سفار الجاز
و رویت اینها کیست با یراد وصف چشم او ست با نج چشم عضبان بران باشد از انخران دارد و راد ، و معارضه نکند بقول ایشان کی

فلان

فلان مرا بی بند بین رضله بین عضب ، بین دلالت این تقسیمین است مرچشم بیننده را نه رویت را یازدهم نظر را وصف می کنند
چیزهایی کی رویت رایان وصف نتوان کرد و ایرا دلیل بغایر ایشان است چه اگر او صف بتزدیی کنند ، شاعر گوید ، تجرّن القنان با العلیک کانه
ماجن با لعضاه و النظر البزّ و بشوز ، این قبیله اشتهار کرد ، شاعر دون اذا الفوا بی موطن ، نظر ایزل مواقع اقدامه ، و گفت کی فوات
کی ادا لت اقدام کند از شدت این و مراد از شدت اعتماد بر حوقه در تقلیب ان و رویت او صف بایشان می کنند دوازدهم تقلیب
حوقه ، مرور انسان است وقت رویت نه رویت چه ان مقدور انسان نیست پس اگر نظر بمقلب حوقه باشد قول بای انظر الیه نظر محمول
باشد بر حقیقت و اگر رویت باشد قول ما محمول باشد بر مقدمات رویت و مجاز از ان این دان خلاف اصل است پس لفظ نظر حقیقت
باشد در تقلب حوقه نه در رویت سیزدهم نظر بمعنی تکریمش است و رویت و دیدن و ایشان می گویند بسیار نکریستم و البته ندیدم
و بسیار نکریستم و آخر ندیدم و ایشان نکریستن تقلیب حوقه را بی خواهند چهاردهم قوله ، و تقلبک کانی من دوار نجاجه ، الی الدوار
من فرط الهبابة از طرفیان طورًا تغرقان من الهکا تاعشی ، و طورًا تجران فابصر ، چه ایشان نظر کرد است و حالت ابصار
و حالت عدم ابصار ، پانزدهم بوعلی فارمی ایشارد کرده است ، فیانی بحزن بکاین مثله مرارًا و انا فمن علیک الزوا فد ،
و ابی متی اشرف علی الجانب الترکی ، است من بین الجوانب انظر ، دکفته کی طلب جزا کرد است از نبیه برانک او ناظر است و اکر
نظر رویت بودی طلب جزا بر منفعت ان کردی و هیچ عاقلان از انکردند شانزدهم انشاد کرد بعضی از ایشان ،
او انظر الیاشوف صدرت ، و اعرضت ، دان عقلوا تالت الست علی عبدک نظر را بعقلت مقابله کرد و ایشان از جزع غافل
ترانی شد کی بعقل ان مشغل نتوان بر خواندن بر تقلیب است هفدهم و بعضی دیگر انشاد کرد ، دنظرة ذی شجن و امق
اذا ما الرکاب حاوزن بیلاء اشاب ، نظر کردن بیلاء از مجاوزت رکاب میلی را و رویت بعد ازان نیست هژدهم قوله تعالی
الی ربها ناظرة ، بر تقدیم بمفعول اقتضا حصر کند کانی قوله تعالی الا الی الله تصیر الامور ، علیه توکلت و الیه انیب ، ان الی ربک
المنتهی ، ان الی ربک الرجعی ، الی ربک یومئذ المساق ، بس دلالت کند بر انک ایشان نظر نکنند بغیر خدای و ایشان
جنت و نار و مواقف قیامت را بی بینند و لازم آید کی مراد از نظر انتظار باشد چه ایشان نظر نکنند سوی رحمة ربهم
نوزدهم قال الخلیل سال نظرت الی فلان یعنی انتظرته ، و این عباس گفت عرب گوید انا انظر الی الله ثم الی فلان و در بارسی
هم گویند ملا نراحشم بر فلان کارست و نظر را بر فلان کار رامی نگرد و اعمی گوید عینی تناخصه الیک و نظری الی الله
ثم الیک بیستم قول شاعر ، وجوه ناظرات یوم بدر ، الی الرحمن تنظر اخلاصا ، اثبات نظر مقرون کرد بحرف الی معنی انتظار سوال
و رویت کرده اند یوم بکر بدل یوم بدر ، مراد یوم بدر است و ابرا یوم بکر نام نهاده اند از جهت انک قتالی کی در ان واقع شد بیان لشکر
ابوبکر بود و مسیله کذاب و مراد از رحمن مسیله است چه او را رحمت الیامه می گفتند نظر بر رویی ادبی کردن و طمع می داشتند از و
کی اینها نرا خلاص کند ازان جواب هیچ فرق میان روایتین نیست و ازان جهت هر دو را بقبول کردیم بیست و یکم قول کمیت
و شعشت ینظرون الی بلال ، کانظر الظاء حیا الغمام ، و ظا انتظار حیا الغمام یعنی باران ابر کند بیست و دوم دیگری گفت
و اذا نظرت الیک بن ملک ، ببا البحر دونک زدتنی نعمًا و هیچ رویتی نیست با حلوله تخدیمان او و میان ملک بزکی مراد انتظارت
بیست و سیم قال البعیث ، وجوه یها لیل الحجاز علی النوی الی ملک زان المغارب ناظره اثبات کرد کی بها لیل حجاز نظرت
کنند بملک مغرب و این احوال رویت ندارد یدرکت یعنی انتظارت بیست و چهارم دیگری گفت ، و یوم بزک قار ، رایت وجوههم
الی الموت من وقع السیوف نواظر ، و موت را انتظار کنند و نهند و حمل موت بر موت قتال مجازست بیست و پنج قول ابو ذویب
عین بمدرجه ، من التی الاتزال الدهر ناظرة الی العلی ولزواد دینی کبت ، چه معنی ناظرة الی العلی منتظر است یعنی طالبه للعلی
سوقه له سوال مشهور از علماء لغت آن است کی نظرت کی عاری باشد از حرف الی یعنی انتظار باشد و مقرون بان
انتظار و انباشد جواب تو بین بیان ایشان ان است کی در انتظار معنی ایشان نظرته گویند و در انتظار عطا ، او نظرت الیه
و منه قولهم انا نظرت الی الله ثم الیک و اقرب آن است کی نظرت کی مقرون است بحرف الی حقیقت است در تعلب
حوقه و مجاز در رویت و انتظار از بهر آنک تقلب بسبب رویت است و آن ظاهرست و مسبب انتظار چه هر کس کی انتظار حرکت
می کند تقلیب حوقه کند بمعنی کی انتظار مقصود از ان حرکت می کند ، چون این دانستی دلیل بر آنک بمعنان خدای تعالی
را در قیامت بینند از دو جوه است اول قوله تعالی وجوه یومئذ ناضرة الی ربها ناظرة ، و نظرت کی مقرون است بحرف الی
اگر از بهر آن رویت است ظاهر است و اگر از برای تقلیب حوقه باشد بسوی مرکز ان محال باشد در حق او تعالی بس محمل
کنند بر رویت ، طرفت اطلاق لفظ سبب بر سبب سوال الی در بخا یا اسم است و ان واحد آمد ، قال الشاعر ،
و ایض لایرهب الهزال و لایقطع رحما و لایخون الی ای بغیة و یغدر بی بغیه و بها ستظم ، یا معنی عند قال الشاعر ، نهلکم دنیا الی فانتی

طبیب یا اعمی الیقظانی جزیما. و اقربه را ضرعند ربها سنطرة نخبته. انکاه انجا بجاری دیکر هستند ان اضاربضاف است والتقدیر ان ثواب بجا
ناظرة وتوقع نفع جبه انا/ازم نقلب حرقة است **جواب** حمل ابی بکر الرازی شنایا ذکر رویت افتضا جعل لفظ کنند برانتظار دابن موجب غم
باشد جمانک کفته اند الانتظار الموت الاحمر یا یموت احمر علی اختلاف الراسین وایت ایاس بشارت نباشد. وبجاز اولی است از اضار جنانک
در اصول فقه روشن شده است. ودیکر نظر بثواب لعادت بشارت نکنند پس لابد باشد از اضار ثواب واصل ودوان زیادت اضافت کی خلاف
اصل است **دوم** قوله تعالی للذین احسنوا الحسنی وزیادة. حنیص شد از رسول الله صلی الله علیه وسلم کی زیاد نظرت ابی الله تعالی. ودیکر
الف لام درحسنی یا از برای استغراق باشد یا از برای معهود. واول باطل است جه دخول زیادت درحسنی نیست استغراق نع کنند عطف زیادت
برحسنی. وهیچ معهودی نیست میان مسلمانان الا جنت وثواب آن کی مشتمل است برنفع وتعظیم موعود درقیامت وهرکس کی اثبات زیادت
کرده بر جنت کفت کی ان رویت است **سیم** قوله تعالی کلا انهم عن ربهم یومئذ لمحجوبون. ابزا یاذکرده است بحجت محجوبیت کفار ایشان پس لازم
آید کی مومنان مبرا باشند ازان. ومعتزله بحجت کفته اند از نقل بر وجوه **اول** قوله تعالی لا تدرکه الابصار. وادراک کی مضاف است بصر رویت
است جه درست نباشد نفی یکی ازین دو یا اثبات ان دیکرجه درست نباشد کی کوید رایته وما ادرکته یعنی یا کوید ادرکته بعینی ورایته
ان کردکی بصرک از ابصار ادراک او کند وان مساوی جمیع ابصار باشد درجمیع اوقات. وبحجت انک تدح کرد بانک ابصار ادراک او نکند وهرجه
عدم او مدح باشد وجود او نقص باشد ونقص برخدای تعالی محال است **دوم** قوله تعالی لن ترانی وکلمه ان تاسید راست لقوله تعالی لن تبیدونا
وجون موسی هرکز اورا بنین عنبرا اورا بنسند باجماع **سیم** قوله تعالی وما کان لبشر ان یکلمه الله الا وحیا او من وراء حجاب. وجون انکس کی مکالمه
با اوست عند الکلام نبیند اورا ودرغیر دوت کلام بند اورا بافاق اذا قابل بالفرق **چهارم** بارت تعالی تعظیم رویت کرده است انجا کی درقران یاذ
کرده است ازان جمله قوله تعالی ناظرة الی ربها ناظرة. وقوله تعالی رب ارنی انظر الیک جهره الایه. وقوله یسالک اهل الکتاب ان ینزل علیهم کتابا من السماء
فقد سالوا موسی اکبر من ذلک فقالوا ارنا الله جهره الایه. وقوله وقال الذین لا یرجون لقاءنا لولا انزل علینا الملائکة او نری ربنا الایه. واسم عظام
دالالت کنند براستماع رویت او تعالی. وازعقل بر وجوه **اول** انک هست انبر شرط است درحصول ابصار دیکران. سلامت حاسه. وجواز رویت
شی. وعدم صغر دلطافت. وعدم قرب دبعد بغایت. وایک رایی مقابل باشد یا درحکم مقابل. وعدم حجاب. شرح حصول این امور ابصار واجب باشد والا
جایز باشد کی بحضرت ماجیایی دشنوی باشد کی نبینم ابزا وجنانی حق الله تعالی الاسلامت حاسه وجواز رویت اوبس
اکر جواز رویت اوحاصل شود این زمان برو بنی است اورا. **دوم** ابوالحسین بصری دعوی علم ضروری کرده است کی هرجه مقابل باشد ونه درحکم مقابل
رویت آن ممتنع باشد وبقید اخیر احتراز کرده است ازرویت اعراض جه یمکن نیست کی کوین اعراض مقابل است انا انک حالت در ابصاری کی
مقابل رایی است پس درحکم مقابل باشد وازرویت انسان روی خود زاد درمراة ورویت شی موضوع درمقابل صافی جه اینها درحکم مقابل اند واکرجه
مقابل نیستند. **سیم** هرمرئی یتطبع می شود درجشم صورت ان باشال ان بیاری تعالی راصورتی وشنایی نیست پس رویت اومنتع باشد. **چهارم** هر
مرئی رالونی وشکلی است باسقرا پس انچ حین نباشد رویت ان ممتنع باشد. **وجواب** ازاول ازوجوه است **اول** انک ادراک وصول است کوینده ادرک
الغلام ای بلغ یعنی سنین وادرکت الثمر یعنی نضج رسید وخدای تعالی حکایت کرد از اصحاب موسی انا لمدرکون ای ملحقون پس ادراک بصر
وصول واحاطت اوست بجوانب مرئی پس ادراک بصر دین است بکیف پس ازنفی ان نفی اصل رویت لازم نیاید جنانک لازم نیاید ازعدم احاطت
ما بآن عدم علم ما بان. **دوم** قول بایکی ازدو که الابصار ما لم یحد حرکت است جهة ان نقض ترک است کی تو کفته الابصار کی موجبه کلی است جه جمع مبرت
مدرک است ومایی کویم کی بعضی ابصار ادراک ادنکنند وان بصر کافرست **سیم** انک ابصار ادراک ادنی کند بل کی بصر ون ادراک ان کنند پس
اکر حمل کنند ابصار برابصار لازم ابد از انک وجود یدرک الابصار کی جمیع ابصار ازا بسنند والازم ابدی کی نفس خود رانبیند وان باطل است نزد شما. ومن
یکویم حمل ابصار برمبصران واجب است تا کلام خارج نشود خلاف سیبویه باشد پس حمل ابصار لغوی برحقیقت اولی است کردیا عامی مخصوص باشد.
چهارم انک ادهام است وآیة نظرکی وجه برسیدند ناصر ابی بکر باطل خاص است وخاص مقدم است برعام. ودیکر تدح کرده است بانک لا تدرکه
الابصار واکر رویت او منتع بودی مدح حاصل نشدی بل مدح وقتی حاصل شدی کی رویت او جایز بودی وازقدرت حویش منع ابصار کردی ازان جه
هیچ مدحی نیست مرمعدومات را ادراک نبیند ایشانرا جون رویتشان ممتنع است ولازم آیند از جواز رویت او درفع رویت در روز قیامت
بانفاق. واما آنک آنچ عدم آن مدح باشد وجود آن نقص باشد. منقوض است بانک باری تعالی متدح بشی طلم وعبث کردن است درحق او کی
ومارب بظالم للعبید وما خلقنا السماء والارض وما بینهما باطلا. انبت باری تعالی قادر است برهردو وترد معتزله. واز دوم انک ان تاسید راست
لقوله تعالی ولن یتمنوه ابدا. یا آنک ایشان تمنی ان نمی کنند در آخرت. واز سیم انک دعی سماع ان کلام است بسرعت دون نیست انک الحجوب
بیشتر از رویت او تعالی. واز چهارم انک ایستعظام ازبرای ان است کی ایشان طلب رویت بسبیل عناد می کردند واین جهت استعظام طلب
ایشان کرد مرانرا. ملایکه را بجوازان. واز پنج انک ابصار واجب نیست نزد حصول شرایط ثلثه بروجوه **اول** باجسم کبیرا از بعید صغیری سنم واین نیست
الا ازبرای انک ما بعضی را از اجزاء ان می بینم دون البعض ما شاهد کل اجزاء در حصول شرایط. **دوم** ازجشم بر وطرف مرای در خطوط شعاعی

متصل می شود

متصل شود جون درسان مثلثی کی قاعدهٔ آن عرض مرئی باشد وبرون می رود از نقطهٔ ناظر خطی بر وسط مرای قائم بر وکی نصف کند ان مثلث را
بر مثلث قائم الزاویه و تر هرکی ازان دو زاویه حاده طرفین باشد وهرکی ازان دو خط طرفین و تر زاویه قائمه باشد واطوال ما شد از و تر خانه پس
اجزاء مرئی متساوی نباشند در ترتب وبعد **جواب** این نفاوت با سبرکت فرض کنیم پس اکر مرئی فوق مقابلت دور شود واجب باشد کی البته
آخر اینست وجون می بینند وا لت کرد بر انک ان بعد منع از رویت می کند. وحق ما کویم ازم یابن از رویت ما جمیع اجزا مرئی را کی ازا کبر
سنم باشد کی رویت آن صغیر وکبیر مختلف شود باختلاف ضیق زاویه حاصله در ناظر از دو خط کی متصل اند و بر وطرف مرای می روند وسبب ان
واین است کی مرای جون نزدیک یا دور نهایت باشد زاویه از جهت سعت نهایت یا ضیق نهایت جون معدوم باشد پس رویت منعدم شود.
دوم ما ترتب مجتمع وا وزنات صغار مرئی سنم اکر ادراک خیرک ازان اجزا شرط نباشد یا دراکران دیکر اجزا منتاوی شوند درحالتی الانفراد
والاجتماع انکاه می سنم ازا حاله الاجتماع دون الانفراد پس ادراک واجب الحصول نباشد عند حصول الشرائط وما هو المطلوب. واکر شرط
باشد بان ومنعکس شود دور لازم ایند واکر منعکس نشود ترجح احد المتساویین علی الآخر بی مرجح ومطلوب مم لازم آید جه حالت اجتماع
ان بعضی کی ادراک انرخی است ازادراک بعض دیکر حالت انفراد ان بنشاد کی انش یا عدم رویت آن عند الانفراد. ومن می کویم اکر یکاربن
الشی شرطا لامتناع وجود شروط بدون ان بی خوامش لازم نیاید از کون کل واحد منها شرطا الآخر دور واکر بان وجوب سبق شرط بر شروط بی خواهی
لازم نیاید از امتناع شرطیت مساوات حالتین در شرائط بجهت جواز رویت هرکی ازان دون الآخر. و دیکران نزد انفراد هرکی ازان در غایت
صغر باشد وعند الاجتماع مجموع را قدری باشد بین احساس کنند بان. واما آنک ادراک واجب نباشد جایز باشد کی بحضرت ما جیایی
وبرقاق باشد کی ما ادراسنم ومشوم معارض است بجمله عادیات سلمنا الوجوب بی المشاهد واجب فیوز درغاست جه واجب نیست
استواء محلهات ورماهیت ودولوازم واین جهت اعتبار شرایط سته کردیم درمشاهد دون الغایب. وازسادس انک نزاع درجودی است
متنع از امکان وجهت وازسنن زمان کی دعوی ضرورت دراستماع رویت چیزی کی این شان است با طلاست پس دلیل حسبت. واما
انک بصر مرئی مقابل است یا درحکم مقابل ازا عادت دعوی است جه مقابل مختص است بجهت قدام رایی پس کویا کی کفتند دلیل ادراک انچ در
جهت نیست حرکت نیست ان است کی هرجه مرئی باشد درجهت باشد واین قضیه عکس نقیض قضیه اولی است ودرحقیقت
هیچ فرقی نیست بین الغشتر درظرد ومحاصبین جایز نباشد کی یکی را بجهت صحت ان دیکرکنند برای این نزیکست بانک اعادت
دعوی باشد مسلم داشیم کی مقابله شرط است درمشاهد درغایت جرا. ومخیین این آن است کی مرادازرویت الکشافی است کی منیت
آن نبات محض بوضعه اوجون منیت انکشافی است کی سمی است بابصار سایر مبصرات وانکشاف بروفق مکشوف است پس اکر مکشوف
مختص باشد بجهتی یا حیزی یا نفکلی مالزمی یا ینافی انکشاف ممتنع باشد وباین جواب ان در وجه اجیز بروجه اتم. **مسئله**
بیست ودوم حقیقت خدای تعالی معلوم نیست مر بشر را تردما ر محققان مخلوات بسیاری از متکلمان ما را دو وجه است **اول** انک
معلوم از و تعالی وجود ست صلوب کاذبه واجمالا یعنی موجود لا کالاشیاء المعقول العدم والازلیا یعنی موجودی کی ازا ازل نباشد قابلا یعنی وجودی کی ازا
اخر نباشد ولیس بجسم ولا جوهر ونه وبرعکانیست ونه ازا ضدیت ونه ندی واضافات ککونه قادرا عالما مریدا جه معنی ازان است کی نفی
وترک ازو صحیح باشد وازان دوم انک اتصاع فعل بروجه احکام ازو صحیح باشد وازان سیم انک اتصاع فعل بروجه تخصیص ازو درست باشد
وعلم بان امور اقتضاء علم بحقیقت مخصوصه نکنند بل اقتضا علم کند بانک موصوف باین صفات حقیقی است مخصوصه متمیز درنفس خویش
ازسایر حقایق وا ما عین ان حقیقت فلا وعلم بان ضروریست. وازین است کی ازدم نیاید ازعلم ما بحصول اثر مخصوص ازمعنا طبیعی لابانک
اورا حقیقی مخصوصه متمیز است ازحقایق واما علم بان حقیقت بعینها فلا. **دوم** انک ما تصور نمی کنیم الا انچ حاز ایی بانم ازنفوس
وذات مخصوصه او حضوران مانع از شرکت است پس تعلم باشی. حجت حصم آن است کی اکر متصور بودی متنع بودی حکم بان
کی غیر متصور ست وبانک موجود ست ومجبین سایر صفات. **وجواب** نقض است باعزته واودته مجهول مرجت می یی کی محاکم
علیه اش خواص. وکذ حقیقت او اکرچه این زمان معلوم نیست بکت است کی معلوم کردنیاید. بدانک کی ماجون احراق جسمی
رایابم برانم کی انرا محرق هست علی سبع اجمالی وتفصیلی جه می یابم کی آن محرق جیست. وجون از نفوس خویش الهی ولذتی
رایابم برانم انرا علمی بذات نه بسبع وتفصیلی نه اجمالی. واین مرتبه اقوی است از مرتبه اولی. وجون حیرت راسنم انکاه جسم
را در کویم بیان حالتی نفارت می یابم یا بشمول علم مرهردو حالت راوان نفارت را دوست خواستند. انکا مرتبه اولی شک نیست جهول
است. واما مرتبه ثالثه بعضی منع امکان ایشان کرده اند وکفته کی عقل شناسی است واورا کی عقل شناسی شناسایی
محال است. واز محققان بعضی توقف کرده اند در جواز هردو وامتناع ایشان وکفته کی عقول را هیچ سبیلی نیست بمعرفت این

مضايق لكن چون منع دلالت كرد برانك جسمان خداي تعالي را نيسيند دلالت كرد برامكان ايشان وهرچ حادي نيست بشرط التزف ازان
باري تعالي ما را ازاهل ان حال كرداناد: **مسئله بيست وسيم** خداي تعالي يكي است ودليل بران وجوه است **اول**
اخ ياد كرديم دربرهان رابع ازمسئله حدوث كي ماسوي الواحد ممكن است **دوم** انك آله قادرست برمقدوران پس اگرفرض كنيم دوآله يكي
ازايشان حركت چيزي خواست ودیگري سكون ان اگرمراد هردو حاصل شود محال لازم آيد واگرمراد هيچ يك ازايشان حاصل نشود ومانع از
حصول مراد هريكي ازايشان حصول مراد ان دیگرست پس اگرحاصل نشوند ومحال لازم آيد واگرمراد احدي ازايشان حاصل
شود دون الآخر انك مراد اوحاصل شود عاجز باشد يكي صالح نباشد راهيت را: وبحجت انك قدرتش متناهست ان بقدرت انك
مقدور نابل بجزي نيست جمه حركت واحده وسكون واحد ماجتي است غير قابل بعز ونقادت برحمي ازدجوه پس مقدور احدي ازايشان
دون الآخر ترجح احد المتساويين باشد بران دیگري مرجحي وان محال است **سوال** امكان مخالفت ازادتش مسلم نيست: اگرگويند
عند الانفراد ادين صحيح است ارادت حركت وازان سكون پس عند الاجتماع هريكي ازايشان باقي ماند جمه بتيدن صفات قديم
ممتنع است: گويم اين منقوض است بقدرتش جمه آلهين چون مجتمع مي شوند متقدرمي شوند برهريكي ازايشان انج متعذر نشود برود
حاله الانفراد چون ايجاد احدي حركت يا ايجادان دیگر سكونرا پس چون حال برين وجه است دردقدرتين پس چرا نشايد شرآن
درازادتين انكاه معارض است بانك هريكي ازايشان حكيم است وحكيم جزانفل نكند وافضل جزيك چيز نباشد پس ممتنع باشد وقوع
مخالفت ميان ايشان: ودیگرعلم هريكي ازايشان باانج واقع خواهد شد يانخواهد شد موجب توانن ايشان است: انكاه محال ازوقوع
مخالفت لازم مي اين نه ازصحت ان **وجواب** ان است كي هريكي ازصحتين برتقدير انفراد ازلي است پس زوال ان ممتنع باشد:
بحجت انك زوال احدي الصحتين بالاخرى موجب منافاة ايشان است ومنافاة ازجانبين باشد پس زوال يكي ازايشان بآن دیگر
اولي نباشد ازعكس پس زوال هردو لازم آيد واززوال هردو وجود هردو لازم اين جمه علت يا معلول باشد واين اقتضا اجتماع صحتين كند:
واما نقض بقدرتين وارديست جمه ما مشكك مي گيم دوقدرتين مثل انج مشكك كرديم بان درارادتين بابين وجه كي گويند ان صحت ثابت
بردهريك را ازقدرتش عند الانفراد اگربانی باشند عند الاجتماع لازم آيد ازان صحت جمع بين الضدين واگرهردو باكي زايل
شوند محال باشد للوجه المذكور پس معلوم شد كي قول بوجود آلهين مقضي است بابين محال: ومن مي گويم هيچ نزاعي وكلامي
دراجتماع صحتين نيست بل درصحت اجتماع ارادتين است ولازم نيايد از اجتماع صحتين صحت اجتماع ارادتين جنانك گفتيم درطرف
ممكن خاص جه صحت هريكي از طرفين ان بمجامع صحت ان دیگرست باعدم صحت اجتماع طرفين ان: واما انك حركت ايشان
موجب توانن ايشان است مي گويم اگرفعل متوقف نشود برداعي كون المصلحة داعية منع نكنند ازمخالفت واگرمتوقف شود بران جنر
لازم آيد واز عدم آيد وجوب رعايت مصلحت برآله پس منع نكنند ازمخالفت مم واما انك علم ايشان منع اختلاف ايشان
كند: گويم علم برقوع تبع وقوع است كي تابع ارادت است پس بسبب ارادت بناشند/استماع الذهر: واما اخير گويم دوم محال ازمخالفت
انتضا راستماع مخالفت كنند پس اگردوآله باشند مخالفت يا ممكن باشد يا ممتنع دهردوقسم باطل ان لماسبق **سيم** اگردوآله باشند هريكي
ازايشان قادر باشد بركل مقدوران لماسبق مراوا پس چون هريكي ازايشان قصد كند بايجاد كي ممتنع باشد وقوع ان بجردوجه از
باموش نام واجب الوقوع است ووجوب وقوع ان منع كند ازانك بناداان بعزاد پس اگرمستند شود بجردونقطع شود ازهردو وممتنع
است كي واقع نشود هيچ يكي ازايشان جه مانع ازوقوع ان باحدي ازايشان وقوع ان است بان دیگر پس اگرواقع نشود واقع شود
بجردوممتنع است وقوع ان باحدي ازايشان دون الاخرى بان دوجه مذكور در ارادتين: حجت حصم ان است كي ما درعالم خير
وشر مي بايم وما حد خير وشر نمي دانيم **وجواب** ان است كي جبرا اگرفادر نباشند برد فع شر مراد عاجز باشند كي صالح نباشد راهيت
راواگرفادر باشند وكند اوشر پديد باشد: ومن مي گويم اين جواب اضاعي خوب است وشبهت بسبب خست آن وظهور وسداد
ان عجبي است ازجواب **مسئله بيست وجهارم** درخلق افعال عقلا را درافعال اختياري حيوان دوقول است
اول انك اوتعقل نيست بايجاد آن ودران اقوال است **اول** قول جمهور فلاسفه وابوالحسين بصري كه فعل موقوف است
برداعي پس چون قدرت سقيم نشود بان مجرع اجاب نقل كند **دوم** موثر مجموع قدرت خداي تعالي وقدرت عبد: وباشند كي اين
قول استاد ابواسحق اسفرايني است جه او گفته است قدرت عبد موثرست بعيني **سيم** اصل فعل بقدرت خداي تعالي است وانك از
صلاة باشد يازنا بقدرت عبد آن قول قاضي ابوبكر باقلاني است **جهارم** اصل فعل وصفت ان واقع ابن بقدرت خداي تعالي دهيج
تاثيري نيست بر قدرت عبد را لصلاة ان قول اشعري است **دوم** انك عبد متعقل است بايجاد افعال اوان قول جمهور معتزله است لكن
نعم جمهور مشايخ ايشان ان است كي علم بان نظرى است: واختيار ابوالحسين بصري ان است كي علم بان ضروري است: وبان علوات
درقدرت: واختيار تزوف فعل برداعي غلو است درجبر جه فعل عند عدم الداعي ممتنع است وعند وجوه واجب: ومحمود جوازي خواسته
است

است كي جمع كنيد بين القولين وگفته كي فعل اداعي اولي باشد بوقوع وواجب نشود وبرجواب كي منفعت اتراسان كنيم: ومن مي گويم كي تولي توقف فعل
برداعي دوجوب ان عند بقدره العبد غلو نيست درجبر جه ما را وجوه اصرار اول انك عبد اگرممكن نباشد ازفعل وترك عين اللزم آيد واگرممكن باشد
ازهردو وبتوقف نشود رجحان احدي ازايشان بران دیگر ومرجحي ازايشان بايشان وان نيز اقتضا آجر كند جمه فعل حاصل شود نخواهد
وخواه نخواهد: ولازم ايد دیگر عيم اضطرار جايز برمرجح ونفي صانع واگرموقوف شود آن مرجح ازعبد نباشد ودما للتسلسل وعند وجود فعل واجب
باشد والا موجود تمام مرجح نبود باشد هذا خلف: ودیگرچون فعل ازعبد باشد عند وجوده تارك وعند عدمه تارك لازم باشد اگرموقوف نشود
رجحان احدي ازايشان بران دیگر برامري دیگر/لازم آيد رجحان ممكن ممساوي للمرجح واگرموقوف شود لازم دور بردند تمام مرجح بتوقف
باشد: ودیگر اگرفعل واجب نشود نزد وجود مجموع مرجح اول ساوليه تسلسل شود دران بازاين تسلسل شود وجون واجب شود جبر/لازم آيد چون جزو
فعل عند المرجح واجتماع ان عند عدمه **سوال** ان نمي تواند كي خداي تعالي مخالف ارادت باشد **جواب** قدرت ان است كي ارادت
عبد محدث است پس بمقدور شود بارادتي كي خداي تعالي ازابيافريند دمما للتسلسل وارادت باري قديم است پس بمقدور نشود بارادتي
دیگر: ومن مي گويم كي اين دفع تقسيم مذكوري كند **دوم** اگرعبد موجد افعال خود باشد عالم باشد تفاصيل آن جه ازين وانقض اتراسان
بان كرد ممكن الوقوع است ازو پس وقوع معيني ازان بقصد واختيار مشروط باشد بعلم بران: وتالي باطل است جه تالم گاه باشد كي فعل
كند واورا شعور بكيفيت ان فعل نباشد ونه بكيفيت ان: ودیگر اگرمتكلمان اثبات جوهرفرد مي كنند پس بطفرة حركت ببيت بخلاف حركات
باشد ازبراي انج بزمن ردوي سابق با انك فاعل حركت بطئ واشعور ازحركت كميت ممكنات مختلفه نيست: ديگر واقع بقدرت عبد نزد ابوعلي
را بوهاشم حركت است وان معيني است كي موجب متحركيت جسم است با انك اكثر عقلا تصوران معني نمي كنند پس مستحيل نفس ايجاد
ان: واين واهي است ولازم نيايد پرابر الحسين جه او متوقف است درجوهرفرد ونا نيست ان معني را: ودیگر محرك اصبع حركت اجزاء او
باانك اورا شعور بجزء اجزاء آن نيست وبعد اجزاء آن: ومن مي گويم باشد كي اورا شعور باشد بفاصيلي كي فعل اختياري بران دبر
شعور بان موقوف نباشد لكن اورا شعور بان شعور نباشد واگرشعور بان باشد ثابت نشود آن شعور ودرذكر شعور بيشي عبرت وشعور بان
شعور بغير وبثبات آن شعور عيني ديگر ونفي اخيرين نفي اول/لازم نيايد **سيم** خداي تعالي قادرست برگل ممكنات تعالي بين بعجد
قادر نباشد ببعضي ازان ازبراي انج دسئله برجيد رفت **جهارم** اگرقدرت عبد صالح باشد ومحاورا بس جون خداي تعالي قريب كي
خواهند وعبد نكايت آن باهردوسراد واقع شوند وتقسيم رانا باحق برايند كي ياد كرديم درسئله ترجيح **پنجم** فعل اختياري واقع نشود
الا بقصد واختيار وهر عاقل بقصد جهل نكند پس واجب باشد كي اورا الاعلم حاصل نشود **سوال** ازان جهت نقصد جهل كردن كي علم
است **جواب** پس جيشي اختيارا وجهل اجمالي ديگرباشد سابق وكلام عايد شود دران جهل سابق ومتسلسل نشود جل كردن كي منهي نشود جهلي
اول كي مخلوق خداي تعالي باشد جه امتان ابزا اختيار نكنند وسايرجهالات بران متفرع نشود: ومن مي گويم مقدور واحد نشود بدو قدرت
انك اصفاد علم باشد يا جهل تابع وقوع معتقد واوقوع ان است جنانك درقول جه مقدور واحد نشود ازشي اما وصف ان جهل
يانك صدق است يا كذب تابع وقوع واوقوع ان است: معتزله حجت گفته اند ازوجوه يكي حاصل جه راجع است بشي واحد
وان اينست كي اگرنه استفال جهد بودي بفعل امرونهي ومدح وذم وثواب وعقاب باطل شدي **وجواب** ان است كي ان
/ازمست برشا ازجند وجه **اول** علم بعدم ايمان ثباني وجود ايمان است بحجت استماع علم بعدم ايمان با وجود ايمان وخداي تعالي عالم است
بعدم ايمان ابولهب انكاه امركرده است اورا بان وبان امرست بجمع بين المتضيين پس تكليف ما لا يطاق/ازمست برشا درسئله علم جنانك
/ازمست برما درسئله خلق افعال: واگرجمله عقلا مجتمع شوند قادرنشوند بر انك ايراد حربي كنند بران لما يلزم موجب هشام وان
اينست كي بارك تعالي اينجا را بيني از وقوع مي داند: ومن مي گويم خداي تعالي اورا امر كرده است بجمع ميان ايمان وميان علم خداي تعالي
بعدم ايمان بل نفس ايمان وازنفس ايمان جمع ميان اين دوميان علم بعدم ايمان لازم ميايد جه اگرواقع شود علم خداي تعالي متعلق باشد
بايمان نه بعدم ايمان جه علم بابع معلوم است **دوم** خداي تعالي قوي را امر كرده است بايمان بانك خداي تعالي اجبار كرده است كي
ايشان ايمان بيارند پس صدور ايمان ازايشان موجب انقلاب حق خداي تعالي باشد اوصدق بكذب دان محال است پس محال
باشد **سيم** خداي تعالي بكليف ابولهب كرده است بايمان وازجمله ايمان مقدوراوست دوجه جه ازان اجبار كرده است واذا امضا
كي اجبار كرده است ازان آن است كي ايمان بيارد پس تكليف كرده باشد مالك ايمان بيارد وبران بكليف است
بجمع بين النقيضين: ومن مي گويم مسلم نيست كي مقدوراوست دوجه جه ازان اجبار كرده است ازايمان است بل دوجه بران كي ازان
اجبار كرده است ولازم نيايد از تكليف مقدوراو دوجه بدادن كي اورا اجبار كرده است ازان تكليف مقدوراين خبر الاكي بداند
وجود اين جزء ازدو وجود اين جزء نداند الا الكل صدق رسول بداند واگرصدق رسول بداند ازين خبر نيايد پس سبب اجبار او
كذب دراو چون نيايد ازو لين خبر تكليف نكرده باشند بتصديق اين جزء وتكليف بتصديق اين جزء مستلزم عدم تكليف است بان پس

مجمع باشد ۰ یا چنین کریم تصدیق او دیگر اخبار عنه تصدیقی اجمالی از بیان است بمعنی اعتقاد کند بر سبیل اجمال کی هرچه خبر است صادق است ۰ و اما تصدق تفصیلی مشروط است بعلم تفصیلی پس / لزم آید این تکلیف بتصدق این خبر تصدیقی اجمالی چه تصدیق تفصیلی مشروط است بعلم بوجود این خبر و داستنی کی تکلیف بان محال است و تکلیف ما لا یطاق از تکلیف تفصیلی / لزم این و این از نظر ها دقیق است مانک کی مایل گشت دران **چهارم** فعل در حال استوا داعی به فعل و ترک محال است چه رجحان مساوی استواست پس تکلیف حسن تکلیف محال / لشن و در حال رجحان احدی الجانبین واجب باشد و وجوج ممتنع پس تکلیف حسن تکلیف بواجب یا ممتنع باشد **سوال** از تکلیف است حال الاستوا بفعل در ما بعد **جواب** اگر ان آن می خواهند کی اورا اعلام گشت حال الاستوا کی او مکلف است بفعل در ما بعد مردود ما بعد شود در ما بعد کی ان در حال استواست ما رجحان ۰ و اگر ان می خواهند کی او حال الاستوا مکلف است به فعل در ما بعد لکن فعل در ما بعد مشروط است بحصول ما بعد و حصول ما بعد در این زمان محال است پس تکلیف محال کرده است ۰ و من می گویم وجوب فعل بمجموع قدرت و داعیه یا بقدرت عند وجود الداعیه انرا از مقدوریت بیرون نمی برد و الا وجوب فعل بقدرت و ارادت در غالب انرا اخراج کند از مقدوریت **پنجم** تکلیف امده است بعلم آن تکلیف ما لا یطاق است چه تصور نکنست نیست چه مطلوب اگر شعور به باشد طلب ان ممتنع باشد بسبب حصول آن و اگر شعور به نباشد ممکن باشد بسبب انک معقول عنه باشد و شعور به از وجهی دون وجهی طلب او ممتنع باشد از وجه اول حصوله و از وجه دوم لکونه معقولا عنه ۰ و تصدیق همین است چه اگر کاذب باشد مجرد تصور طرفین او در جزم ثبوت احدهما الاخر یا تیلب ان از وجه حصول ان واجب باشد پس آن کس کی تصور ایشان کرده باشد و ممتنع پس اکس کی تصور ایشان نکرده باشد پس نه حصول ان و نه عدم حصول ان باختیار او باشد و اگر کاذب باشد متوقف شود بر تالی و توقف ان بر تصدیقی دیگر / لزم این بسبب الخ و در منطق دانستی و نه دایر شود و نه بتسلسل بل شق مکتسبی و حصول مکتسب اول متوقف شود الا بر حصول بدیهیات و از حصول اینها حصول ان واجب باشد و از عدم آنها عدم ان پس هیچ یک از ایشان اعنی حصول ان و لا حصول ان باختیار او نباشد ۰ و همچنان است کلام در تحصیل مکتسب ثانی از اول پس جمیع علوم خارج باشد از اختیار او ۰ و من می گویم شعور به از وجهی دون وجهی ممکن است طلب وجه غیر شعور به ان ۰ و اما انک المعقول عنه است بسلم است و لکن / مطلقا بل از وجهی و ممتنع طلب معقول عنه است مطلقا ۰ و حصول تصدیقات در ذهن کیف کان مستلزم علم بنحه نیست بل / ابدست او ترسی خاص و ان ترسب مستی است بفکر و ان کاه باشد کی باختیار حاصل شود و این کاهی است علم ملکیت اختیاری است **ششم** ارتعرفت او تعالی امده است و امر عارف حذا / ار باشد بتحصیل حاصل دار و غیر عارف / ار باشد مر انکس را کی امر دارد تشاسد دان تکلیف ما لا یطاق است ۰ و من می گویم این امر بیست مر عارف حذا / ار نعالی را از وجهی کی تشاسد او را از وجهی دیگر علم بان وجه ناوطری حاصل باشد یا نظرت لکن او را امر معرفت نکنند الا بعد از علم بان وجه ۰ اما تکلیف کردن خدای تعالی انکس را کی نشاسد او را بوجهی از وجوه اصلا عقل / ا تیول می کند اصلا

مسئله بیست و پنجم

جمع حوادث واقع است بقدرت خدای تعالی خلافا / اکثر المعتزله ۰ ما را وجوه است **اول** علت صحت مقدوریت امکان مشترک است بیان کل ممکنات و مقتضی انک بارک تعالی قادر است بر بعضی مقدورات ذات او ست و نسبت بکل علی السواست پس / لزم این کی او تعالی قادر باشد بر کل پس هیچ جسم دیگر موثر نباشد از برای ان / ا یاد کردیم در مسله توحید و خلق اعمال ۰ و من می گویم مقدورات کاه باشد کی مختلف شوند در قبول / ا ثر قدرت خدای تعالی و قدرت عیز اد جنانک معتزله می گویند کی جسم قبول / ا ثر قدرت عبد می کند و فعل عبد قبول / ا ثر قدره الله تعالی می کند **دوم** علت حاجت موثر امکان است و ان محوج نیست موثری عیز معین بجهت امتناع انک عیز معین موجد / ا موجود باشد بل موثر کل معین و ان معین ممکن باشد الا محتاج شود بنفس خود بل کی واجب باشد پس جمیع ممکنات محتاج باشد بموثر کی واجب باشد لذاته **سوال** امکان محوج است موثر را من حیث هو موثر ان معهودیت کی منع دخول عدم می کند در حدث ان **جواب** بس مفهوم مشترک میان ماهیات مختلفه مفتقر باشد موثری چه / لزم این کی موثریت / لواحق ان ماهیات مختلفه باشد و هر چیز کی باشد مفتقر باشد و ان افتقار منقطع نشود / ا نزد انک منتهی شود بذات معینه ۰ و من می گویم / لزم بنا بین از عدم احواج ان بغیر معینی کی وصف تغیر عارض بنا شد مراورا احواج او یعنی کی معروض وصف تغیر باشد چه شایان کی محوج باشد هم بک از چیزین بل کی اعتبار قید تغیر از برای / ا درک دیگر باشد غیر امکان مسلم داشتیم احواج او تعینی کی معروض وصف تغیر باشد لکن / لزم بنا بین از این احواج او تعینی معینی اخص از ان کی او معروض وصف تعینی باشد کی بیارک در ان مشترک باشد چه او ثبوت عالم ثبوت خاص / لزم بنا بین ۰ و اما انک مفهوم مشترک مفترست موثر ۰ گوئیم کی ان محوج نیست مفهومی مشترک بل معروض مفهوم مشترک و / لزم بنا بین انک معروض مفهوم مشترک باشد **سوم** ان بنی است بر اصول حکما هرچه ممکن است قابل وجود و عدم است بس اگر چیزی از ان موثر باشد / لزم ایجاد کن واجد قابل و فاعل باشد بس خاصیت واجب نعل باشد و خاصیت ممکن بقبول ۰ و من می گویم این اصل بنی است بر انک واحد مصدر / ا ثر نشود ذان نفی اسناد کل کند بر اجب ۰ حجت نوبن اول از مخالفان و ایشان فلاسفه اند کی قایل اند

بانک

بانک معلول ذات او تعالی عقل است و سایر اشیا معلولات اویند از وجوه است **اول** مفهوم یک باری تعالی مصدر / الف است غیر مفهوم ان است کی او مصدر ب است از برای مفهوم علم ما نجوی دون الاخر بس اگر مفهومان داخل باشند در ماهیت / لزم این ترکب ان و اگر خارج باشند هر دو معلول ماهیت باشند بسبب امکان هر دو و تقسیم عاید شود فی تسلسل / لزم آید یا انتها بکثرتی در ماهیت ۰ و اگر احدی خارج باشد و دیگر داخل ترکب / لزم آید و انک معلول یکی باشد چه جز سبب تقدم او تا خر معلول معلول نباشد **دوم** از ان روی کی / الف از صادر نشد تا از صادر نشد و او غیر / الف است بس از ان روی کی / الف از صادر نشد / الف از صادر نشد **سیم** علت بدایم معلول است بس اگر ایجاد کند واجب باختیار ک واحد در مختلف / لزم مختلفین باشد و دایم مختلفین مختلف باشد بس او مخالف نفس خود باشد باعتبار ک واحد **چهارم** چون بدایم کی انش مشیت در تحسین / اب در تبریه بدایم اختلاف طبیعت ایشان بس اختلاف اثر و / الت کرد بر خلاف موثر بس مرتفع و موثر او بی باشد **وجواب** از اول نقه ان است بر حدث چه ان صادق است کی نصف / لمشن ربلث / للثه و ان تقسیم / لبر / لم / ا خر ۰ و از دوم / انک مفهوم / انک صدر عنه غیر / الف غیر مفهوم ان است کی ما صدر عنه / الف و یکی از ایشان / لزم ان دیگر نیست ۰ و دیگران منقوض است بحجاب قابل چه / اگر / انج کفتیی راست باشد / لزم این کی واحد جزو / لب را تبول کند چه / اگر تبول / الف و با / الف نبیت بس / انکاه کی تبول / الف کند تبول / الف نکند ۰ و از سیم / انک / اگر بر / لام مماثلت می خواهند / لزم این کی علت مثل معلول باشد و / اگر غیر ان می خواهند تا بیان کنند ۰ و از چهارم / انک دار بر / اختلاف طبیعت / امثان وجود نا راست بدون ترتب و وجود / اب بدون تعین بس معرف اختلاف طبعش تخلف / امارست نه / اختلاف ان ۰ و در ثانی از ایشان کی شنوئیه / اند و نسبت خبر نورت کنش و شر بظلمت حجت کفته / اند با نج شناحبی / ا را با جواب ان در مسله توحید بو بر / انک نور و ظلت کیفی است قایم بجسم و حدوث جسم ثابت شد بس حدوث هر دو / اولی باشد ۰ و تمام مشایخ / ابطال مذهب ایشان کرده / اند با نک انکس کی کوید خطا کردم فاعل / ان قول / اکر نور باشد / اکر صوف باشد یا / اکذب بس نور شر کرده باشد چه خطا و / اکذب شر است و / اکر ظلمت باشد / اکر صدق باشد و صدق خیر است بس ظلمت خیر کرده باشد و / اکر کذب باشد ظلمت ترک خطا کرده باشد و ترک خطا خیر است بس خیر کرده باشد ۰ و حجت فرق مالث کی میان / ان و قایل / انک موثر در عالم سفلی / ا / اکر است / ان است کی ما می سنم کی بعزات احوال عالم منوط است بعزات احوال کواکب چون حال لیل و نهار و فصول / اربعه **وجواب** / ان است کی دوران مفید علیت نیست چه جواز حصول / ان هست با شرط علت باشد طران یا / لزم ان و / اکر چه موثر باشد ۰ و دلیل بر بطلان قول ایشان / ان است کی اجرام فلکی یا بسیط / است یا مرکب / از بسیط بس جایز باشد بر هر جانی / از / انج جایز باشد بران دیکر بس جایز باشد کی ممسوس بین / اوهوس بیار او کرد و به عکس و / ان / اقتضا چو / از / اخلال و ترکب کند بران / اصقاران در ذوات و صفات و / اشکال خویش بتقدیر فاعلی مختار ۰ و این / انساد / اصول فلاسفه / اصحاب بجسطی می کند ۰ و من می گویم / ان / اصقار / ابن اجرام موثری موجب / ا بقا علی مختار و عدم / انک موثر باشد در / احوال عالم / لزم / ایند ۰ و / اما طریق رابع طبیعیان / انکی دلیل / ان بانک حوادث عالم / ازحدوث و بقات و جبران معلل / ان ملتزم عجائب ۰ و دلیل بر بطلان مزاج / ان است کی باشر هر یکی / از عشر بین مثلا دران دیکر / اکر دفعه باشد و علت با معلول است / لزم / ان تعاقب ذات / ایشان و / اکر متعاقب باشد / لزم / ان کی مغلوب غالب کردد یا عجز / او در حال قوت / او / از قهر غالب **سوال** / اعل / ا / انار / ا / ارئیت است و / از عما ماییت و منفعل کیفیات / ایشان است **جواب** / ا / انی ماست و / انار / ئیت بواسطه / ا / انی / اثر / ایشان است و کلام عاید / ا / انی شود ۰ و من می گویم صورت / انار / ی موجب / انفعال / اسعد / اداب است مرقبول بر دت را و با / العکس ۰ و فریق / اخیر معتزله / اند ۰ اما نظام کفته است کی خدای تعالی قادر نیست بر خلق متح چه صدور متاح از خدای تعالی محال است چه مستلزم جهل است یا حاجت کی محال / اند بر خدای تعالی و محال مقدور نیست **وجواب** بر مذهب / ان است کی خلق شی / از / ایشاد / الت / ایی کند بر جهل یا حاجت در حق خدای تعالی ۰ و بر مذهب حسن / ا / انک / اکر / داعی بفعل بیع سمی شود قدرت او صالح باشد مر / ایجاد / ا را بی فعل متح بجهت امتناع / داعی است نه بجهت عدم صلاحیت قدرت ۰ و / اما کعبی کفته است کی خدای قادر نیست بر مثل مقدور عبد چه فعل عبد یا طاعت است یا معصیت و هر دو محال / اند بر خدای تعالی **وجواب** / ان است کی طاعت و معصیت یا حرکت است یا سکون و هر دو مقدور خدای تعالی است ۰ و / اما جبران کهش کی او تعالی / اکر چه قادر است بر مثل مقدور عبد لکن / ا و را نیست بر نفس مقدور / ا و چه مقدور قادر بوجود / ان واجب است عند / الداعی و عدم / از عند / انصارف بس / اکر مقدور دیکر / ا / ایا شد مر دو قادر / ا و / از یکی / از شان / داعی حاصل شود / از دیکر / صارف واجب باشد کی / از / ایا شد و نباشد **وجواب** / ان است کی / از تحقق صارف عدم فعل دعی / لزم / اند کی قادری دیکر / ا بحادث ان نکند ۰ و / اما جمهور معتزله / اتفاق کرده / اند بر / انک قدرت عبد موثر نیست در وجود فعل / او و / ان مسله / از پیش رفت ۰ و دیکر / اتفاق کرده / اند بر / ان کی مر وجوت / اعتماد کند بر چیزی در کی دران حادث شود / ان اعتماد / اثری باشد دران حرکت / ان مسله مشهور است مسله تولد ۰ و / اصحاب ما / ابکاران کردند و چنین کفته / انک تولد مستلزم وقوع / اثر / احدث بر وی مؤثر مستقل چه جسم جذب و دفع مولد حرکت باشد بس / اکر جسم حرکت نزد ملتقی شود یکی در مرد و یکی / از ایشان جذب کف خویش کند و دران حال کی / ان دیکر دفع کف خویش کرد / اکر / از هر یکی / از ایشان حرکتی متولد شود غیر / انج

از برای امری باشد عایدبان و بخدای تعالی عالم است بجمیع حاجات پس عالم باشد بقبح قبیح و غنی از آن و هرکس کی چنان باشد
فعل قبیح بر وی ممتنع باشد چه جهت قبح مفارقت است از فعل پس چون داعیه حاجت معارض ان نشود فعل ممتنع شود ۰ و دیگر مایناسی غایب پرشاهد
کیتم چه عاقل چون تردد بستوه شود ضرر و کذب از جمیع وجوه قبیح است پرکتب و این قبح معلل است بعلم بحسن اوقبح ضرر از بروان
وان موجودست درغایب وجواب منع آن است کی قبیح ازبرای امری باشد عایدبان سلم اشیم لکن عالم بقبح قبیح و کره غنی عایده
اگر عقلا بفعل قبیح شود ترک ان لازم باشد ازبرای علم او بجهت وامر کی لازم ذات مخصوصه است پس ترک ان واجب باشد لذاته الخصوصه
پس ایصال ثواب نیز حسن و واجب باشد لذاته چه ترک ان قبیح است وان نفی ان کنند کی ارحمنا و باشد وان قادر باشد بران لکن قول
بحکمت دفع قدرت و اختیارست ۰ دیگر فعل چون متوقف شود بر داعی چرا لازم اید و اک اوتعالی فاعل جمیع افعال عباد باشد و اگر غرض امتنع باشد
ازان ممتنع شود استدلال ان برانک باری تعالی فعل قبیح نکند ۰ وما می گویم اشاع فعل قبیح بحکمت اشاع داعی است نه بحکمت عالم صلا
قدرت لما سبق تبلا ۰ **مسئله بیست و سوم** در اثبات جوهر فرد معرفت ما دفع مرفت نفس و طالبت و معرفت نفس فرع
مرفت جوهر فرد و ازین جهت قول وان مقدم داشتیم و می گویم جسم قابل انقسام است پس انقسامات یکی امر موجود باشد بفعل و ضاعف
وان قول اکثر متکلمان است یا غیر متناهی وان قول نظام است یا غیر موجود باشد بفعل پس جسم در نفس خود امور باشد جنانک در حس
است پس انقسامات یکه ان یا غیر متناهی باشد یعنی انقسام بحدی نرسد کی قابل انقسام نباشد بعد ازان و ان قول جمهور و السفه است یا
متناهی و ان قول غیر ایشان است ۰ ما را رجح است **اول** حرکت از حرکت موجودست و رحال والاهج ازان ماضی نباشد و نه مستقبل چه
ماضی ان است کی حاضر بود و بعد ازان زایل شده و مستقبل ان است کی میوجد حاضر و ان نبی و جود حرکت کند ۰ و موجود در حال منقسم
نشود بقسمت زمانی چه هر منقسمی زمانی یکی از دو جزو امر موجود باشد پیش از وجود جزو ثانی و ثانی موجود باشد بعد فنا و الاول و چون جزو از
حرکت کی موجودست در حال منقضی شود جزو دیگر حاصل شود کی منقسم نشود بقسمت زمانی و معیین باشد بعض در جمیع اجزای کی واقع باشد
دران حرکت مرکب باشد از اجزایی کی هریکی ازان منقسم نشود پس جسم نیز معیین باشد چه ان قدر از مسافت کی قطع کند حرکت
او بحرکت منقسم باشد چه هر منقسمی مرکب باشد از منقسم منقسم ۰ و من می گویم اگر موجود در حال موجودی می خواهی کی نه ماضی باشد و نه مستقبل و ان زمانی کی نه ماضی است
و نه مستقبل لازم میاید ارتفاع ان ارتفاع ماضی و مستقبل چه هیچ چیز از اجزاء حرکت دفعة نیاید پس جسم با اینک ازان اجزا ماضی باشد و مستقبل
شود لازم میاید ارتفاع ان ارتفاع ماضی و مستقبل چه هیچ چیز از اجزاء حرکت دفعة نیاید پس جسم با اینک ازان اجزا ماضی باشد و مستقبل
دوم زمان مرکب است از آنات متتالی غیر منقسم چه زمان کم است و متصل است چه آن طرف ماضی و مستقبل است یکی معدوم ان دیگر بحال
احد المعلومین بان دیگر بطریق موجود محال است پس زمان منفصل باشد و مرکب از وحدان متعاقبه ۰ و حجت انک آن غیر منقسم است و الاحاصل
باشد پس وجود او عدم او دفعة باشد و نزد عدم ان آنی دیگر حاصل شود دفعة و معدوم شود دفعة و علی هذا پس جسم نیز مرکب باشد از نقط
متتابع لما سبق یعنی در درجه اول **سیم** نقطه غیر ست موجودست بامتناع و حجت انک طرف خط متناهی است بفعل و طرف موجود بفعل
موجودست **سوال** نقطه نهایت خط است و ان اقطاع ان است پس ان موجود نباشد **جواب** ما نیز روت می دانیم کی نهایت
خطین بطرف ایشان است و نهایت موجودین بعدوم محال است انگاه نقطه منقسم نبی شود و الا طرف خط احد جزوین نقطه باشد نه نقطه
انگاه نقطه اگر جوهر باشد مذکور و اگر عرض باشد محال ان اگر منقسم شود انقسام ان لازم اید بحجت انقسام محل و اگر منقسم نشود اگر جوهر باشد
مذکر و اگر عرض باشد کلام عاید شود در محل ان ۰ و من می گویم از انقسام محل انقسام حال لازم نیاید چه وحدت منقسم نمی شود و قائم می شود
منقسم **چهارم** چون بکذرد خطی قایم بر خطی و طرف خط نقطه است و مفروض نقطه پس خط محسوس مرکب باشد از نقط و من می گویم
امکان مقدم ممنوع است و بر تقدیر تسلیم حصول مطلوب ممنوع است **پنجم** چون وضع کنیم کره حقیقی را بر سطحی حقیقی موضع مماسه ازان منقسم
نباشد و الا مستقیم باشد چه ایخ منطبق است بران مستقیم است پس چون متوجح شود بران موضع ثانی از مماسه سیمل باشد با دل و حمل انطال
بر استقامت باشد کره سطحی مستوی باشد و الا مضلع باشد و چون منقسم نشود موضع اول منقسم نشود ثانی و ثالث و علی هذا و مطلوب
و من می گویم امکان کره سطح حقیقی ممنوع است **ششم** اگر جسم قابل قسمت بود کی ایی غیر النهایه متحرک بود کی از اجزاء غیر متناهی بفعل چه
منقطع نصف از ان موضعی معین است کی متبع است کی غیران منقطع اوباشد و معینین منقطع ثلث و ربع و غیر ایشان ۰ و دیگر ما چون
اشارت کنیم بجسمی و قسمت کنیم ازا صحب اشارت بود نصف احد النصف غیران دیگر باشد پس ایشان هر دو اگر موجود باشند کل الاشاة
جسم بسیط مرکب باشد و دیگر نقل کنیم کلام را بجزیکی از نصفین ما آخر انقسامات ممکنه و لازم این مطلوب یعنی حصول اجزایی بفعل در جسم و اگر

کذب مه

متوله شد از ان دیگر لازم اید حصول جسم واحد در آن واحد و چیز واحد دو بار ۰ و دیگر استناد احداث اگر کنند بیکی از شان اولی نیست از استناد
ان حرکت دیگر بار پسیت تا مثل حرکتین پس لازم اید استناد هریکی از حرکتین بحرکتی از جذب و دفع بر اوقوع اثر واحد بدو مؤثر مستقل ۰ و اگر از شان
هر دو حرکت واحده حاصل اند لازم اید هم وقوع اثر واحد بدو مؤثر مستقل بحمت استقلال هریکی از جذب و دفع یا قضا بحرکت دران محال است
چه اثر منفی شود از ان بان و از ان بان پس اگر یکی در واقع شود از هر دو منفی شود ۰ و معتزله استدلال کرده اند بر تولد بحسن مدح
و ذم و ثواب و عقاب و جواب ان در مسئله خلق افعال از پیش رفت **مسئله بیست و ششم** خدای تعالی مرید **جمیع کاینات است** ارادت موافق امرست پیش معتزله پس چون خدای تعالی امر کند بحرکت ازا خواسته باشد و چون نهی کند
از چیزی ازا کراهت داشته باشد و خواسته و پیش ما ایجاد علم است پس اخ باری تعالی وقوع ان داشت مراد الوقوع باشد و اخ عدم وقوع
ان داشت مراد العدم باشد پس ایمان ابوجهل ما مورب باشد و غیر مراد و کفر او منهی عنه است و مراد ۰ ما و است کی خدای تعالی خلق افعال
عباد کرد و هرکی خلق خیری کند نه بر سبیل اکراه او مرید ان باشد پس خدای تعالی مرید جمیع افعال عباد باشد و از بحر انک علم بعدم ایمان ضاد
وجود ایمان است و عدم و تیام احد الضدین ان دیگر ممنع باشد پس ایمان ابوجهل با علم باری تعالی بعدم ان ممنع باشد و علم با صناع شی ممنع
است کی قدرت بوجود ان نبی خواهد با انک خدای تعالی او را امر بایمان کرد است پس امر بایمان بشد نبی ارادت ۰ و معتزله حجت گفته اند چند
وجه **اول** هرکس کی امر کرد بحرکت او مرید وجود ان چیز باشد **دوم** ارادت کفر زشت سفه است و عقاب بر مراد مم سفه است **سیم** طاعت
تحصیل مراد مطاع است پس اگر کفر خواهد کافر مطیع باشد بکفر خویش **چهارم** رضا بقضا خدای تعالی واجب است پس اگر کفر بقضا او
باشد رضا بان واجب باشد لکن رضا بکفر کفرست **پنجم** اگر کفار ز کفر خواهد و بیا فریند ازا و در و بتکلیف ایمان مکلیف ما لایطاق باشد
وان باطل است چه هرکس از نفس خویش می یابد کی اگر طاعت خواهد ممکن باشد ازان لقوله تعالی ما ذا علیهم لو امنوا ۰ فالم عن
المذکر مومنین و ما بایمان کی دال اند بر ثبوت امتناع **ششم** قوله تعالی و لا یرضی لعباده الکفر ۰ و ما الله برید ظلما للعباد **وجواب** از اول
ان است کی آن عین نزاع است ۰ و از دوم ایک ما بیان کنیم کی نیچ نیست الا بشرع پس از خدای تعالی هیچ چیز قبیح نباشد ۰ و از سیم انک
طاعت موافقت امرست نه موافقت ارادت ۰ و از چهارم انک قضا صفت خدای تعالی است و کفر مقتضاء قضا او در وجوب رضا بمقتضی
ممنوع است ۰ و از پنجم معارضه بوجوه سته مذکوره در خلق اعمال ۰ و از ششم انک رضا بحسن ترک اعراض است پس خدای تعالی مرید کفر نیست
و راضی نیست بران ۰ **مسئله بیست و هفتم** حسن و قبح بشرع است حسن و قبح بعض صفات اوصاف
کون الشی صفة کمال و صفة نقص عقلی است ۰ و نزاع در ان است کی فعل متعلق مدح باشد عاجلا و ثواب آجلا یا متعلق ذم عاجلا
و عقاب آجلا چه این پیش معتزله ازبرای صفتی است کی عاید بفعل و پیش ما آن مجرد حکم شرع است ۰ ما را وجوه است **اول** فعل
عبد یا اضطراری است یا اتفاقی است چه او یا ممکن باشد از فعل و ترک یا نباشد و هر کدام کی باشد اضطرار ازلم اید یا اتفاق او بحر آنج در مسئله
خلق افعال یاد کردیم و اضطرار کی قبح نباشد و نه اتفاقی و حسن نباشد عقلا یا اتفاق **دوم** ظلم اضرار است غیر مستحق و کونه غیر مستحق عدمی
است پس مجموع اعنی ظلم عدمی باشد پس اگر علت قبح او کونه ظلما باشد لازم اید تعلیل وجود کی بعدم است بحجت انک تعلیل الشی است کی بحمول
است بر عدمات بعضی کی ظلم است **سیم** کذب قبیح لکونه کذبا باشد صرکذبی قبیح باشد لکن ما می دانیم کی کذبی کی سبب خلاص انبیا باشد از دست
ظالمان قبح نیست **سوال** حسن دران صورت نقیض است فان نبی المعارضین لمذوحة عن الکذب لا کوم محلف حکم او علت ازبرای معارضی است
جواب فرض کلام در صورتی کیتم کی تقریض کافی نباشد و دران حنانک گویند فلانرا دنوک این ساعت بیا نه چه جواب را است یا نم ۰ و چون جایزست
تخلف حکم از علت برای مانعی جایز باشد در هر کذبی ان پس ممکن نباشد قطع بقبح هیچ کذبی اصلا **چهارم** چون ابعاد کنی غیرک را فضل نظم ترک
فعل مستلزم ضرورت خبر او باشد بکذب پس اگر قبح نباشد ترک فعل مستلزم قبح نباشد ۰ منتهت خصم ان است کی علم هیچ ظلم و حسن
احسان بدیهی است و ترتب ثواب و عقاب ارشرع چه متکون شرع ما حاصل است **وجواب** ان است کی معنی متنازع فیه ممنوع است ۰ کذب مه
مسئله بیست و هشتم تعلیل افعال خدای تعالی ممتنع است و پیش معتزله و اکثر متاخران انتفا اغراض اعتقا اعمال او تعالی معلل است بدعا
مصالح عباد ۰ ما را وجوه است **اول** فاعل از بابرای غرضی اگر حصول ان اورا اولی از عدم ان باشد فعل از و ممتنع شود و اگر اولی باشد ناقص باشد بذات
خود و مستکمل بان غرض **سوال** حصول ان اولی است نر عدم **جواب** تسلیم عاید شود در اولویت حصول ان نر عدم را بنسبت با فاعل **دوم** وجود
او تعالی اگر ازبرای علتی باشد علت اگر قدیم باشد قدم معلول لازم اید و اگر حادث باشد موجودیت او ازا ازبرای علتی دیگر باشد و متسلسل شود **سیم**
غرض یا لذت است یا دفع الم و خدای تعالی قادر است بر تحصیل هر دو ابتدآ پس تو سیط احکام عبث باشد ۰ و من می گویم موقوف بر حرکت چون
لذت آخر طاعت مثلا ممتنع باشد حصول آن بدون آ **چهارم** احداث حادث معین در وقت معین اگر ازبرای غرضی باشد ان غرض اگر حاصل
باشد پس ان لازم اید حدوث اولین لذوم دور او والا متصور شود با حداث ثانی احداث او اگر انجر غرضی دیگر باشد متسلسل شود یا مطلوب
ثابت کردد **پنجم** ثابت شد در مسئله خلق اعمال کی خدای تعالی موجد کفر و ایمان است و ان ممتنع کند از عقاب مصالح ۰ حجت خصم ان است کی قبح قبیح

ازبرای

موجود نباشد قيل الاشارة الخ اين اندراج حسم اول حدوث در جسم ديگر دراين استبعاد اعدام جمادات دارضيت كند منزار شرار بارتحيب اشارت ميتوين
رعقل از اتوله تي كند لكن تركيب جسم از اجزايي غير متناهي بفعل محال است چه زيادت عدد موجب زيادت مساحت والمعاد بير حاصل مشترك
بين نسبت مقدار بمقدار جون نسبت عدد بعدد ونسبت مقدار بمقدار نسبت متناهي است متناهي بين نسبت عدد بعدد هم چنين باشد
وهكذا اگر اجزاء مساحت غير متناهي باشد بفعل مجتمع باشد وحصول ناجزان دوره قي متناهي بجهت امتناع قطع غير متناهي درزماني متناهي
باشد وحصول سريع بطئي جسم هركاه كه سريع بجزوي ثاني رسد از موضع اول بطئي بجزوي ثاني رسد از موضع او ومن مي كوم در جسم مواضع نيست كه
مقاطع نصف وثلث وغيرايشان است بالمكن است كي اجزاء واضعي چنين باشد وثاني وجه ثاني مايت است پيش حضم اما قالاسفه حجت
كفته اند بر عدم تناهي قسمت وممتنع ازجند وجه اول هر متحيزي نيز او غير نيز او است وقوام او غير خلاف او ودبيباريتي ديكر اكر سه جزو متماس
شوند وسط اكر ملاقي ماعلي نيمه شود بالخ بارملاقي ماعلي نيمارا وست بوند ازم اين مداخلت طرفين مركليت وسط داد ازم اين كي مقدار مجموع زايد نشود بر
مقدار جزو اوبس وسط ملاقي ماعلي نيمه شود بنيم الخ بارملاقي ماعلي نيماه است ومنقسم شود دوم سطحي كي مركب باشد از اجزاء لايتجزي حمن ضوء
براحد وجهين او اندان وجه ممتنع كردد دون الاجزاء جزء منقسم شود سيم جون وضع كنيم دو جزو را بر دو طرف خطي كي مركب باشد از سه جزو
وحركت كنند ملاقي شوند بر وسط بس وسط منقسم شود وجه مماس هريكي از متحركين باشد وتحرك ايشان ممكن است بجهت قبول ايشان مر حركت را
وخلو وسط ومن مي كويم امكان تحرك ايشان ممنوع است بجهت توقف حركت در جزو متقابل بمحاذات خلو دو جزو در وسط جهارم جون وضع كنيم
جزيي را بر طرف خطي مركب از جهار جزو از بالا وحركت را بر طرف ديكر از اسفل وحركت كنند ممابران خط وتماس متوازن معا متحاذي شوند بر وصل
ثاني وثالث وانقسام لازم آيد پنجم تربع كنيم مربعي را از جهار خط متماس هر خطي از جهار جزو بس اجزاء قطران دان جزو اول است از خط اول
وثاني از ثاني وثالث از ثالث وروابع از روابع اكر مساوات باشند قطر شكل ضلع باشد والا مربع كي بيان اجزاست اكر منسج باشد وامل از جزيي را
جزء منقسم شود والا قطر شكل مجموع ضلعين باشد ادبراي اك هريكي از مجموع وقطر هفت جزو باشد ششم خشبه بمزون در زمين ازاطلس دراز
مي باشد زود طلوع آفتاب وهركاه كي آفتاب حركت مرتفع شود دراز طل حيزي كم شود والا جايز باشد كي حركت ثاني وثالث مرتفع شود واشاب
بوسط السما رسد دراز طل حيزي كم نشود بس ناقص اكر حركت باشد طول ظل شكل مدار ربع فلك باشد بس اول از حركت باشد هفتم جون منطقه
فلك حركت كند عند دو رانها دوايري صغيره موازي ان كي قريب باشد بقطب اكر حركت نكند تفلك فلك لازم آيد دوران باطل است برالايل
فالسفه ولقوله تعالي سبحانه والارض ذلك جعلنا مبسوطا واكر ايك از جزو حركت كند مساوات سطحه باشد واكر ايك از جزو حركت كند مهوا مطلوب وركاه باشد كي ايزا بر ابر اد
كنند دوري دلازم آيد تفلك در حين ومتكلمان الزام اين مي كنند بنا بر قاعدي مخمار دمي كويند كي اوتاد زمين بر انك اعادت مايل دو تركيب
كنند بات ونلاسفه دفع اين مي كنند باستبعاد بفرض دراداوات انسان نفس خود را بر عقب خود بين جه تفلك اجزاء بدن انسان لازم
اين يا انك هر عاقلي بمزورت مي داند بقاء تلاصق اجزاء عند الدوران هشتم اكر فرض كنند مربعي كي هر ضلعي از ان ه جزو باشد
قطر او جزو دويت باشد بيرهان شكل عروس ومايت واجزو صحيح نيست بس انقسام جزء لازم ايد نهم حركت آست يك دو بالك در غايت
سرعت باشد ابطا لست از حركت بومي آفتاب جه فرس دور درك قطع بنجاه فرسنك كند شلا وآفتاب قطع همه فلك بس اكر بطور حركت
ازجز بخلاف سكنات باشد نسبت زيادت حركت آفتاب بحركت اين است جون نسبت سكون است باشد بحركت او لكن نسبت حركت
آفتاب بحركت او جون نسبت هزار هزار ست براحد بس نسبت سكون است بحركت او سمجنان باشد بس بايستي كي احساس بحركات
او كي متقابل است بيان سكنات او ف كردنيك دا فر بعكس است بس بطور حركت صفتي باشد قايم بان بس هركاه كه حركت مربعه بحركت
قطع كند بطبيعه اول از حركت حركت كند وجزء منقسم شود دوم جوهر فرد اكر كي باشد وكران جون ملاصق شوند بيان ايشان مر جهاتي
حاصل شود كي هريك از ايشان اصغر باشد از كران بس جسرت اصغر از جوهر فرد باشد واكر مضلع باشد جانب زاويه ازان اصغر
باشد از جانب ضلع ومنقسم شود وجواب ازهو يك جسرت دات اين است كي ان اقتضا اختصاص هر جانبي از حزبي كند مخاصيتي
دراين انتفا حصول انقسامات ممكنه مي كند بفعل از بهر اخ ياد كردم دان باطل است پيش شما واجوبه مفصله در مطولات است
مسئله سي ام در نفس ومراد از ان ان است كي هر كسي اشارت بان مي كند كي انا يعني من وان يا جسم باشد
يا جواني يا نه جسم ونه جواني واكر جسم باشد يا اين هيكل محسوس باشد واين قول جمعي عظيم است از متكلمان ه وان ضعيف است
جه انسان باقيست از اول عمر او تا اخر ان وهيكل دايما در تبدل وتحلل است از براي امور ذاتي وخارجي ه وبحجت انك من ذات
خود دايما در حال غفلت من ذات اعضاء ظاهره وباطنه وعقيده معلوم است ه يا جسمي باشد داخل دران ودرين اقوال است
اول قول افلاطونس كي ان نارسي است كي سارست دران جه خاصيت نار اشراق وحركت است وخاصيت نفس ادراك وحركت
وادراك اشراقيست ومتابعتي شود بقول اطبا كي مزيد بدن حرارت غريزيست دوم قول ديمقراطس كي ان هوا است از براي انك مادام كي نفس
متردد است حيوة باقيست ه واز هيچ ايك خاصيت سوا ان است كي ادراكي نيست ودر متافق حيفه در رود وقبول اشكال مختلف كند

وجسمي

وجسمي راكي درست بذات خود از برادر جون زنا منفوخ نفس مسيحيين است بس نفس نفس باشد سيم قول ثالس ملطي كي ان
آب است جه آب سبب نشو ونمو لست ونفس همچنين است ه واين وجوه ضعيف است بحجت انك مركب اش از دو موجه دز شكل ثاني جهارم انك
اخلاط اربعه است جه بقاء آن بكيفيات وكيات مخصوصه ايشان سبب بقاء حيوة است بروزان ه واين ضعيف است جه دوران چند علت نيست
پنجم انك خون است جه ان اشرف اخلاط است ششم انك اجسامي است لطيف لذ اونها ساركت در اعضا واخلاط كي متطرق نشوند بدن
اخلال وتبدل وبقاء ان اجسام در اعضا واخلاط حيوة است وانفصال ايشان ازان هر دو موت هفتم انك مزاج است هشتم انك اجسامي لطيف
است متكون در بطن اببر از نزل كي در شرايين نفوذ مي كند بجمله بدن نهم انك ارواحي اند متكون در دماغ صالح مر قبول قوتهاحس وحركت راكي
در اعصاب نفوذ كند بجمله بدن دهم انك اجزايي اند اصلي از بدن باقي تا آخر عمر واجزا اصلي در بدن زيد زاكاه باشد كي فاضل باشد در بدن
عمر را وبعكس دان بالعيان ومحققان متكلمان است وبات اكثر شبهات متكلمان حشر ونشر زايل مي شود ه واكر جسماني باشد دران اقوال است
اول ان صفت حيوة است دوم ان شكل وتخليط است سيم ان تشابه اركان واخلاط است ه واكر نجسم باشد ونه جسماني ان قول جمهور فلاسفه
است واز مقولات منزله مهترين عباد السلمي واكثر اخباريان ازاماميه وغزالي وراغب ه ومختار فلاسفه ان است كي از معلومات بعضي ان
است كي منقسم نيست جون آله ثاني ووحدت وبحجت انك معلوم يا مفرد است يا مركب از مفرد وعلم بكل علم است بجزء وعلم بان محال است كي منقسم
نباشد جزء علم بان اكر علم باشد بان جزء جون كل باشد در تمام ماهيت والا نزد اجتماع اجزا اكر زايدي حاصل نشود علم حاصل نشود
واكر حاصل شود ان زان اكر منقسم باشد تقسيم عاري شود دوران وتسلسل شود والا مقصود حاصل شود ومن مي كويم جون ان زايد منقسم باشد تسلسل
لازم نيايد جه آن علم مقسوم است اولا ومحلا ما انقسم منقسم نشود جه اكر منقسم شود واكر در هر جزء ان حال شود عرض واحد دفعة بدو محال قايم شود
يا در جزء واحد كلام عايد شود دوران جزء كي اكر منقسم باشد عرض حاصل باشد در جزء او ودر جمله الخ منقسم باشد عرض حال نباشد دوران بس عكس
نقيض الخ عرض حال باشد دوران منقسم نباشد واكر حاصل نشود در جزء از اجزاء او اصلا ممتنع باشد تمام آن با دو بهر متحيزي منقسم است بنا
بر نفي جوهر فرد بس محل علوم ازما موجود است نه متحيز وند حال در متحيز ه واعتراض ان است كي الاصل كي حال در منقسم منقسم است جه تقطع جزء
موجود است مشار اليه ومحل آن منقسم است بنا بر نفي جوهر فرد در حركت واضافت جون ابرت قايم است باجسام منقسم با عدم انقسام ايشان
در وجود قايم است بجسم منقسم وان غير منقسم است سوالي وجزء وجود در وجود است جواب بس حسنيه جايز باشد كي جزء علم علم باشد
مسئله سي ويكم در خلا ومراد از ان ان است كي در جسم را بيابند كي تماس نباشند ونه ميان هر دو اجزاء آن نفوذ
واكثر فلاسفه انكار ان مي كنند ودر داخل عالم وابو البركات از ايشان اثبات آن مي كند واقوت الخ دران كفته اند دو وجه است اول
انك جون منفصل شود جسمي از مكاني مكاني ديكر پس ثاني اكر ملو باشد مالي اكر باقي ماند دران لازم اين وجود دو جسم در مكاني واحد دفعة
واكر منتقل شود مكان اول دور لازم اين جه انتقال جسم مكاني مشروط است بخلو آن از غير او واكر منتقل شود مكاني ديكر لازم آيد از تحرك نقطه تحرك
جمله اجسام سوال پس حسنيه لازم اين انتفاع كليت محرمحيط از تحرك ذرة دران باخلو تا خلو اخيازت در جز بانك اب ثقيل است وسيال نرموضع خالي
جواب ثاني ممكن است پيش ما جه فاعل مختار اب رامنع كند از سيلان نوضع خالي الا انك اين دليل را ضعيف كنيم جه شايد كي مختار اعدام
جميع كند كي در منتقل اليه است وايجاد جسمي ديكر كند در منتقل عنه دوم وجود سطحي ستوك ممكن است جه عدم استواء سطح يا از براي اختلاف
اجزاء آن باشد در وضع وان از براي سطوحي صغار ستوك باشد والا زوايا تا غير نهايت برود يا از براي حصول تسام وواجب نشود كي بيان هر دو
سفر سطحي متصل باشد والا هر سطحي متركب شود از نقط متباينه وممكن است بتماس در سطح ستوك بكليت جه تماس ايشان بعضي
جواب ممكن است سايرجواب مبتداكي اين واجب جايز باشد براحد المساوين جايز باشد بران ديكر ه وارتفاع احدي ازان ديكر بكليت
ممكن است جه نزد ارتفاع بعضي جواب اكران ديكر مرتفع نشود وتفلك لازم اين بس جون احدي از ايشان مرتفع شود ازان ديكر بكليت
به ازتماس ايشان بكليت در حال وصول هوا بطرف وسط خالي باشد سوال هوا در وسط رود از تسام جواب نرض كنيم در دو سطح
كي ايشانرا هيچ مسام نباشد ودر ديكر ميان هر دو منفذ سطحي متصل است لمانيا بس نزد نه رود هوا از مسام بطرف سطح وسط خالي باشد
وهيچ سوالت برين نيست براصول فلاسفه وبراصول اسلاميان موالست وان اينست كي شايد كي فاعل مختار جسمي را بايد زمين در دو وسط
در حال ارتفاع ومن مي كويم لازم نيايد از امكان تماس هر جزء از ايشان امكان تماس كل جهت نفات الاجزاء است اول
خلا اتا بار بتقدير است جه خلايي كي خاصل است بين طرفين الطاس اول است ارخلايي كي حاصل است بين طرفين الهلال وهدم قابل بتقدير نيست
جه ممكن نيست كي عدمي نصف عدمي باشد يا ملك آن يا له كل يا اول يا اكثر وموجودي كي قابل بتقدير است جسم است يا صفت جسم پس
خلا ملا باشد هذا خلف دوم حركت در زمان واقع مي شود بنا بر نفي جزء وهركاه كي معاوق ارت باشد حركت اسرع باشد پس فرض
كنيم صد كز را از مسافت كي قطع ان تام نشود در يك ساعت اكران مسافت خلا باشد ودر ده ساعت اكر ملا باشد ازهوا وفرض كنيم جسمي
ديكر ارت ازهوا كي نسبت معاوقه ان بمعاوقه هوا نسبت زمان حركت يافته درخلا بزمان حركت در هوا واز مسافت را بر كرك پس

قطع ان در یک ساعت باشد پس حرکت دو خلا چون حرکت باشد در ملا و حرکت با معاوق چون حرکت بی مقاوق سیم حرکت در خلا ممتنع است چه از مساوکت ایام لازم است پس حرکت در آن مجانی دون عینه مرجح باشد بلا مرجح و سکون در آن هم ممتنع است چه بقا جسم در جهت آن دون عینه ترجح باشد بی مرجح و نسبت قصیر مختار و قدرت او با جزا متساوک است پس مرجح بان ممتنع باشد وجواب از اول آن است کی قابل تقدیر آن جایز است کی حصول آن در خلا ممکن باشد نه خلا و از دوم آنک هر یکی از حرکت و معاودت استغراق قدر یک از زمان می کند و حرکت در جسم بالی آن مسافت را در ساعتی و عشر ساعتی واقع شود ساعت از برای حرکت و عشر ساعت از برای معاودت ضعیفه و از سیم ایخ از پیش رفتن کی قادر ترجح کند یکی از دو مقدار خود بر آن دیگر محض آنک قادر است

مسئله بی و دوم در معاد و آن مبنی است بر مقدمات **مقدمه اول** اعادت معدوم پیش ما واقع است و فلاسفه و ابو الحسین بصری و محمود خوارزمی اتفاق کرده اند بر امتناع آن و مشایخ معتزله و اصحاب ما موافق اند بر جواز آن لکن پیش معتزله معدوم شی است پس چون شی معدوم شود ذات مخصوصه او باقی و اعادت آن ممکن گردد و پیش اصحاب ما آن ذات باشد و مع هذا می گویند کی اعادت آن بعینه ممکن است و ما را است کی جواز وجود از دوام حقیقت است چه اگر عارض بودی آن جواز جایز بودی بر آن و متسلسل شدی و هر شی جواز کی لازم آید آن جواز لوجود باشد و اینها بین بطلانا لوجود باشد بعد العدم و خدای تعالی قادر است بر هر ممکنی لما ثبت پس قادر باشد بر اعادت آن **سوال** اگر کون احد الجوازین لازما للحقیقه بقا جواز بعد العدم و قبل العدم امری کی ذات باقی ماندی بعد از آن و شاهد بر نسبتی بان **جواب** زوال ماهیت حال العدم منع حکم بجواز آن نکند از برای آنک محدث جایز الحدوث است پیش از حدوث آن و لان جواز یا صفت ماهیت است یا وجود یا موصوفیت ماهیت بوجود و کیف ما کان شی محکوم علیه باشد بجواز پیش از حصول آن و از برای آنک خصم بر معدوم بالکلیه حکم می کند بامتناع عود آن چه معدوم بکلیت اگر حکم ما بر آن صحیح باشد سوال ساقط شود و الا مناقض باشد و از برای آنک ما حکم می کنیم بر شیء الله و جمع بین القدیم بالشاع و هیچ محققی نیفتد این ما جیات را و این حکمی نیست بر هوت و هیچ چه آن مرجع دست در ذهن بار بر صورت خارجی و از برای آنک ما حکم بر عدم می کنیم با کی ثبوتی و وجودی نیست چه احد النقیض عین آن دیگر نباشد و من می گویم بر اصل کلام کی جواز وجود لم است از جواز وجود بعد العدم و از ممکن عام بحقق خاص لازم نیاید حجت خصم وجوه است **اول** حکم بر شی بجواز متوقف است بر تصور او و هیچ معدوم متصور نیست **وجواب** منع توقف است لما مر **دوم** اگر اعادت معدوم جایز باشد اعادت دنیوی کی لازمان خلاف شد جایز باشد بلی چون اعادت هر دو کنی و احراق او کنی دران متردد باشد من حیث انه معاد **وجواب** منع آن است چه معاد انسانست کی مجموع است بحدوثی دیگر و مبتدا ان است کی جنان نباشد **سیم** اگر فرض کنند کی بارک تعالی اعادت جوهری کند و احراق جوهری دیگر کند مثل آن ابتداء نسبت هر یکی از جوهرین بان معدوم مساوک باشد بحجت آنک مثلین اند از جمیع وجوه پس کون احدهما عین ذلک المعدوم اولی نباشد از آن دیگر پس از هر یکی از ایشان عین ان معدوم باشد و ان محال است یا هیچ یک از ایشان عین ان نباشد و هو المطلوب **وجواب** ان است کی تماثل افراد ماهیت در ماهیت است نه در تشخص پس نسبت هر دو عین بان معدوم یکی نباشد لما آنک منع کنیم اعادت معدوم را چه بر تقدیر جواز اعادت یکی از این دو حادث عین ان معدوم باشد و ان دیگر عین آن نباشد بل مثل آن باشد پس اتحاد نسبت مبنی است بر امتناع اعادت پس اگر این امتناع را بان مقدمه بیان کنیم دور لازم آید **مقدمه ثانیه** هر چه باشوت الله تعالی است ثنا بر آن جایز است و فلاسفه گفته اند کی هیولی و اجرام فلکی قابل بستند ما را دو وجه است **اول** هر چه ماشوت الله تعالی است محدث است لما مر پس مسئله احدوث بین حقیقت آن قابل عدم باشد و آن قابلیت از لوازم ان ماهیت باشد پس لازم باشد قبول ان معدوم را و دین می گویم قبول عدم لازم است اذ قبول عدم بعد الوجود از تحقق عام تحقق خاص لازم نیاید **دوم** اجسام متناهی اند پس قابلیت ازجواز عدم بعض جواز عدم کل لازم باشد حجت خصم وجوه است **اول** ارواح بشری اگر قبول عدم کنند ممتنع باشد تمام ان قابلیت یا ان جهه قابل مقرر است یا مقبول در وجود مقرر نباشد باعدم و ممتنع باشد تمام ان بعینه از جهه که هیچ جنان باشد ازما لا باشد کی امکان وجود او و عدم او بالفعل قایم باشد و نفس جوهری مجردست پس ما از جوهر مجرد باشد پس اگر ما او قبول عدم کند مفیقد شود ذاته و یکره و متسلسل نشود بالبتی بی قبول عدم نکند و آن محل علوم و ادراکات است پس نفس آن ما او باشد کی عین پس باقی باشد کی قبول عدم نکند و این منتقض نشود بصور و اعراض چه امکان وجود و عدم ایشان قایم است مر او ایشان کی مقدر شد ما ایشان و نفس مجرد ست پس فوت ظاهر شد **وجواب** ان است کی بیان کردیم کی امکان عدمی است پس استدعا محلی موجود نکند **دوم** زمانرا نهایتی و بدایتی نیست و لا عدم او قبل از وجود او یا بعد از وجود او بزمان باشد ما تقدم چون زمان موجود باشد پیش از آنک موجود باشد یا پس از آنک معدوم باشد و دوام حرکت لازم آید چه مادام کی اجزا چیزی باشد آنک

تغیر شود

تغیر شود از اجزای عالی صادق نشود کی امری کذشت یا امری بیاید و حرکت را هیچ معنی نیست الا آن تغیر و از دوام ذوات متحرکه لازم آید چه تعقل حرکت نتوان کرد بی ذاتی کی بالذات قایم باشد **وجواب** آن است کی بیان کردیم کی تقدم بعضی اجزا زمان بر بعضی نه بزمان است پس اینجا ممتنع نباشد **سیم** جهت موجودست از برای آنک مشار الیه است و مفتقد متحرک و آن محدود است پس آنرا محدودی حیزیان باشد و تحدید نیست الا محیط و مرکز و این مقدمات مقرونست بر حکمت و مخدود قبول حرکت مستقیمه نکند چه آن از جهتی است بجهتی پس جهت متحدد نباشد نه بآن و خرق و التیام تحرکت مستقیم است پس حرکت مستقیم بر فلک ممتنع باشد **وجواب** ان است کی از امتناع حرکت مستقیمه امتناع عدم لازم نیاید **انکاه** فلاسفه متمسک کردند باین حجت بر امتناع خرق و التیام بر جمله افلاک اگر این حجت صحیح باشد متی شود الا در فلک اقصی **وبرانک** بسیاری از علماء شریعت و علما تفسیر کشفه الی دست یافته اند افلاک محترق شوند الا عرش و آن فلک اقصی است پیش ایشان بین لازم نیاید از عدم التخرق آن فلک اقصی عدم التخرق نفست سوات و عناصر پس لازم نیاید از آن طعنی در آخرت و اردشه است **دو دلیل** بر جواز خرق بر کل افلاک ان است کی فلک یا بسیط است یا مرکب از بسیط و هر یکی از دو جانب بسیط متساوک ان جانبه دیگرست در تمام ماهیت پس چون جایز شد بر مقرر آن کی حاصل حیزی باشد بر متحرک امت کی حاصل حیزی دیگر باشد عکس ان جایز باشد و جواز خرق و التیام لازم آید **چهارم** عدم جسم یا باعدام معدوم باشد یا بطریان ضد یا بزوال شرط و امتناع باطل است بقرآن و رسله بقا کذشت **وجواب** نقض است بصور و اعراض **مقدمه ثالثه** خدای تعالی اجسام را بعینها اعدام کند یا نه **از علماء** اسلام بعض بر اند کی اعدام ان می کند و بعضی بر انند کی اعدام نمی کند بل کی بفریق می کند اجسام را انکاه تالیف می کند انرا چنانک بود **وبرانک** هیچ سبیلی نیست باثبات وقوع جواز الابیع **حجت** قاطعان بر انک خدای تعالی اعدام اجسام را عالم می کند وجوه است **اول** قوله تعالی کل شیء هالک الا وجهه و ناست لقوله تعالی ان امرء هلک یعنی نفی کی نیست شود و اجزاء عن بعضها با نیست و ان خلاف آیت است **سوال** هالک خروج شی است از انک منتفع نباشد **جواب** اگر سوات و غیران بعد از مفرق اجزا ایشان اگرچه بیرون شوند از انک منتفع نباشد لکن اجزا را کو نباشد بعضها بیرون نروند چه صلاحیت ان دارند کی سوات و غیران از ان مرکب شوند **دوم** قوله تعالی و الذی بدا الخلق ثم یعیده و لفظ خلق شامل کل مخلوقات است و هیچ عاقل نیست خلق بین اعادت حاصل باشد جمله مخلوقات را و هیچ اعادتی نیفتد الا بعد از فنا **سیم** قوله تعالی هو الاول و الاخر و معنی کونه اولا آن است کی او موجودست از لا و هیچ موجودی معنی او نباشد بین معنی او اخر است ان باشد کی او موجودست ابدا و هیچ موجودی با او نه و این اقتضا اعدام او کند جمیع مخلوقات را انکاه اعادت ازلا مکان دیگر تا لازم شود ایاف کی دالست بر انک ثواب و عقاب را آخری نیست **چهارم** قوله تعالی کما بدانا اول خلق نعیده و اعادت بر وفق ابتدا ترتیبی باشد کی اعادت ذوات و ترکیب و تالیف جنان باشد کی در ابتدا **و اما** بانیات می کوئیم کی بارک تعالی بقدرت اجزا می کند انه اعدام ان جه اعادت معدوم ممتنع است پیش ایشان و جون بارک تعالی اعدام ذوات و اجزا کند پس الخ ایجاد کند بعد از ان مغایر اشیا معدوم باشد و ثواب و عقاب و اصل بطیع و عاصی بنباشد بخلاف انک کفته اند انکاه تالیف ان کند جنانک بر وفق ابتدا بود **وبرانک** اعادت معدوم اگر جایز باشد اشکال زایل شود و الا لازم باشد و اگرچه قایل باشیم بقدرت اجزا چه امتناع اعادت بنفس ان اجزا متفرقه بی مزاجی وجودی و ترکیبی بارک ادعا نیست از ان اجزا با انک موصوف باشند بصفاتی مخصوصه و شک نیست در انعدام ان صفات پس اعادت ان صفات ممتنع باشد اگر اعادت معدوم ممتنع باشد **و** جون این مقدمات سه کانه را دانستی می کوئیم قول بعاد مبنی بر چهار ارکان است **اول** تخریب عالم صغیر و ان اشتان است **دوم** معمور کردن ان است بعد از خراب ان و اینست مراد از اعادت او راحی عاقل کی ثواب و عقاب بار دهند و ان ناست کی حیی است بحشر و نشور **سیم** تخریب عالم کبیر و آن بقدرت اجرامست یا بافنا **چهارم** معمور کردن ان بعد از خراب ان و اینست مراد از احوال قیامت و احوال حیثیت و نار **رکن اول** ان بحث است از حقیقت موت **و** اکنون می کوئیم صحیح شکی نیست در موت جسد اگر انسان جسد باشد پس او بزوال حیات عبارت باشد از انقطاع تدبیر نفس و صرف او در بدن و ابطال استعداد بدن و تدبیر و تصرف را **و** انکاه او را بدان نام بعضی کفته کی نفس جوهر ست مجرد است و بعضی کفته کی ان جسمی است نورانی شفاف سار در بدن مجون بدن خاسد شود منفصل شود و راجع کردد بعالم افلاک و اضوا اکر سعید باشد و بمادیه و ظلمات اکر شقی باشد **رکن دوم** و آن قول است بعاد دیر انک حق باعاد حسمانی است فوط و آن قول اکثر متکلمان است یا روحانی فوط و آن قول اکثر فلاسفه آلهی است یا هر دو و آن قول بیاری است از محققان یا حق بطلان هر دو است و آن قول تر مآ، فلاسفه طبیعیان است یا حق توقف است در کل و آن منقول است از جالینوس چه او کفته است و را ظاهر نشد کی نفس عنر مزاج است و اکر مزاج باشد صورت معدوم کرد ذو اعادت بعدوم ممکن نباشد و اکر جوهری باشد باقی بعد از نساد مزاج معاد ممکن باشد و جون روشن نشد پیش او کی نفس مزاج است یا عنران الجزم توقف کرد **و** انما یعاد

جنان مسلمانان بران اتفاق کرده اند و اکثر فلاسفه ایکاران کرده ان وجمع میان ایکار معاد جسمانی و اقرار بقران متعذرست چه هرکس کی خوض کند و تامل تفسیر بداند کی در دو آیت مسئله و قرآن قابل تاویل نیست ۰ و کلام دین مسلمانی معاد جسمانی است یا دیجوازست یا دو نوع ۰ اول نیست بر تجواز اعادت معدوم وجواز بالیف اجزا متفرقه چنانک بود ۰ و برانک او تعالی قادرست بر کل ممکنات عالم است بجمیع معلومات بین برانی اجزا یکی تالف زید مطیع برود و قادر باشد بر تالیف آن بین مطیع از عاصی خمیز شود ۰ و تقریرات مقدمات ازین نوع رفت و بارک سبحانه و تعالی هر جائی و کرا بین مسئله کرده است در قران بتاکید بر بین مقدمات سه گانه کرده است ۰ منها قوله ان من بداء الخلق ثم یعیده الی قوله لیجزی الذین امنوا و عملوا الصالحات و منها قوله ایعلم من خلق الا یعلم و هو اللطیف الخبیر و منها قوله ا و لیس الذی خلق السموات والارض بقادر علی ان یخلق مثلهم بلی و هو الخلاق العلیم ۰ اما قوله ان من بداء الخلق ثم یعیده الی قوله لیجزی الذین امنوا و عملوا الصالحات بالقسط ۰ این آیه بر امکان عود و انک الله تعالی قادر است بان دلالت میکند و بر ابتدا ممکن بود و قوله ا یعلم من خلق الا یعلم اشارت است بانک عالم است بهمه معلومات انکاه استدلال کرد از جهل منکران بصحت معاد بقوله بل ادرک علمهم فی الاخرة بل هم فی شک بل هم منها عمون ۰ و منها قوله و ضرب لنا مثلا و نسی خلقه الآیه و قوله او لیس الذی خلق السموات والارض بقادر ۰ و منها قوله و هو الذی یبدء الخلق ثم یعیده و له المثل الاعلی فی السموات والارض و هو العزیز الحکیم جواب اولش میکند بجواز ذاتی و کمال قدرت و اخرش اشارت است بکمال علم ۰ حجت خصم وجوه است اول صحت معاد جسمانی است بر صحت اعادت معدوم خواه کوئی کی بارک تعالی اجرایی کند یا بقدرتی ان اتیان باطل و بغیر هر دو و انرا پیش رفت دوم چون انسانی انسانی را بجزو جزو اول جزو دوم کرد ذی بین ان اجزا را اکر اعادت کنند بیدات یکی از ایشان ثانی ضایع کرد و ذی سیم اکر اعادت بدن شخص با جزاء از کنند کی در حال مرک بود از م اینکی اعادت اعمی و اقطع سمجنان باشد و اکر اعادت او کنند بجمله اجزاء ادرک او بانو باشد و جمیع اوقات حیوه او بین چون نزدیک کاتر شود اینکاه اغر شود نه برد ازم این ایصال عذاب باجزاء مسلمه و بالعکس ازم این ایصال ثواب باجزاء کافره چهارم بدن حار رطب است بی چون حرارت تاثیر کند در مطب اجزایی بخارات از ان مرتفع شود بس چون اجزایی بخارات از عضوی مرتفع شود یا شد کی بعضوی دیکر ملتصق کردد و جزو او شود بس چون حشر احد العضوین کنند ان دیکر ضایع شود و جواب از اول برنزل انکس کی کوید انسان این هیکل است بدان صحت اعادت بعدم است ران پیش رفت ۰ و برنزل انکس کی می کوید کی ان جسمی است مبارک درین بدن ان است کی ان اجسام حی اند لذا تها و معنی رشفاف و قابل تخلل نیستند ازبرای انک مخالف اجسام عنصری انه یا قابل تخلل اند نکه نا عامل مخالفا و ازا نه تخلل نکاه تردد مرک متحلص شود بعالم سعدا کما قال تعالی و لا تحسبن الذین تقتلوا فی سبیل الله الایه یا منازل اشقیا کما قال تعالی النار یعرضون علیها غدوا و عشیا ۰ انکاه خدای تعالی ضم کند بدن اجزا اصلی اجزا فاضله را خنانک در دنیا کرد و ثواب و عقاب باو رساند ۰ و برنزل انکس کی می کوید انسان جوهری مجردست جواب متحیز است و بشهوت زایل شده ۰ و بران کی میکیان کردم کی هرچه ما سوی الله تعالی است قابل عدم است پس اکر ممکن باشد اعادت معدوم ممکن باشد عمل جوهر مجردی کی دال است بر فنا کل و الا واجب باشد قطع کردن بقاء نفس انسانی تا بحل ممکن باشد بنصوص قران و اخبار متواتر از انبیا علیهم السلام کی دال اند بر معاد جسمانی از برای تقویم قاطع هر ظاهر ۰ و از وجوه باقی ان است کی عبرت در معاد مراجزا اصلی راست مراصلی مر هر شخصی و عضوی را فاضل است قران دیکر را ۰ و اما در نزع ما را دلات نقل است ذاران است کی جوت جواز ان بابت شد نزع ان واجب باشد از برای اخبار متواتر از انبیا علیهم السلام سوال لنبیا علیهم السلام از امت خود ازایا ذکره اند کی اکثر خلق تصور معاد روحانی کی حق است نمی کنند بس معاد جسمانی را یاد کردند از برای نظام عالم و کسی کی عقلی بکمال داشته باشد تاویل این خطا هر داند ۰ و نزدیک ان است کی مذکور در کتب الهی در سبدا ظاهر بیت کی موم جسمانیت است انکاه متکلمان ازا تاویل کردند بس معاد نیز مجسمین باشند ۰ و حاصل ان است کی حشوته تمسک بظواهر کرده اند در سبدا معاد ۰ و المتنسمه تاویل ظواهر کرده اند در هر دو و متکلمان تا بدلیل ان کرده اند در مبدا و دلیل المعاد جواب تاویل کلام رفت احتمال دارد کی مراد از دین عین علیتم اثبات معاد جسمانی و تکذیب منکران معدوم شوند است بس تاویل ممکن باشد ۰ و عقلی دو نوع است اول مطبع را در دنیا بی سیم کی می میرد ذی ثوابی کی واصل شود باو در دنیا و عاصی را بی سیم کی می میرد ذی عقابی کی باو رسد دران بین اکر معاد نباشد حتمه دنیا عبث باشد و خدای تعالی این حجت را در آیات یاد کرده است ۰ و نطفه کفت ان الساعة آتیه الایه ۰ و در ص کفت و ما خلقنا السموات والارض و ما بینهما باطلا دوم خدای تعالی خلق را از برای راحت افرید از برای انک از بهر راحت نیست و آنرا بدن محسن و مسی نیست و آنرا بدن اوشه از برای لذت و ند از برای الم بس ازین از برای حصول آن در عدم ۰ انکاه حصول راحت درین عالم نیست چه اخ تصور کند کی لذت است ان دفع الم است چه لذت الکل دفع جوع است باجزا انک جوع سخت تر باشد لذت بیشتر باشد و لذت جوع دفع المیست کی حاصل است بسبب اجتماع مبی در اوعیه آن و مجمعین سایر لذات بتصور حصول لذاتی جسمانی درین عالم الم دران اغلب است و الا فاکر حیوان در عرا الم تا پیرزی شود و ظفر یابد بقدره لذت از حکت نیست بس عرض راحتی باشد کی در عالمی دیکر حاصل شود دران دار اخرت است ۰ و این اقناعی است ۰ و اما معاد روحانی بین است بر انک نفس جوهرت

مجردست

مجردست و قایلان باین چند فرقه اند اول انکس کی کفت جمله نفوس ناطقه باقی ماند بعد از فنا ابدان و این قول اکثر محققان است از حکما ۰ دوم انکس کی کفت نفس ثانی شود بعینها و بدن و هیچ یک از محققان باین قایل نیستند ۰ سیم انکس کی کفت نفوس کی در ذات علم و عمل ایشان بکمال رسیده باشد باقی ماند و باقی چون نفوس اطفال جهال خیالی فرو ذان قول ساقط و موهوس است ۰ حجت فرقه اولی ان است کی نفوس اولی تیسه بدن ابدی نباشند بیان اول ان است کی اکر در از احد بوده باشند اکر بعید از تعلق رفت ۰ حجت فرقه ثانیه آن است کی نفوس اولی چون نفس من نفس نوباشد و معلوم من معلوم نو بالعکس و الا این در نفس حادث باشند ۰ و اکر متغیر باشند در اول واحد باشد چنانک برود بس نفس من نفس نوباشد و معلوم من معلوم نو بالعکس و الا این در نفس حادث باشند ۰ و اکر متغیر باشند در اول اکر متباین باشند بذاتیات متخالف باشند نوع یا بعرضیات لازم نوع و مواد عرضیات لازم نوع ایشان اکر ایشان قدیم باشند ۰ و دیکر نفوس ما اکر قدیم باشند تذکر حیرتی از احوال ماضی بکردی چه ممتنع است کی انسان ما است حرکتی کند هفتاد سال از ذکر هیچ از ان نکند ۰ بیان دوم ان است کی حدوث نفس از حدوث بدن ان است کی حدوث نفوس را اولی نباشد لیس اکر باقی باشند حاصل حدوث اند قابل عدم باشند و ان قابلیت / از دست ما بتغایر بس ممتنع باشد کی معدوم شوند ۰ و جواب زیادت و نقصانرا ۰ و ازبرای انک چون حادث اند قابل عدم باشند و ان قابلیت / از دست ما بتغایر بس ممتنع باشد کی معدوم شوند ۰ و جواب ان است کی شاید کی ازلی باشد و متغایر نفس ماهیت و هر نفسی عنوان دیکر باشد ماهیت یا متغایر باشد بعوارض و هر نفسی متعلق باشد بدین پیش از تعلق ادبان متعلق باشد بدین دیکر الی اول ۰ و دلیل شیخ در بطلان تناسخ حدوث است و دلیل او در حدوث نفس همین است برابطال تناسخ بس دور / لازم آید ۰ و اما انک ارواح بشری اکر قدیم باشند ما تذکر حیرتی از احوال ماضیه بکردی ممنوع است ۰ و تمسک باسقرا ضعیف ۰ و دیکر شاید کی تذکر نفس مر احوال ماضیه را مشروط باشد بتعلق و بان بدن کی ان احوال را ادراک حادث شده است ۰ مسلم دانیم کی ان لی بیت چرا ادراک نباشد ۰ و اما انک اکر ادراک باشد این زمان نفوس عنبر شناسان موجود باشند ۰ کوییم این وقتی لازم آید اکر کی او را ماهیه عین شناسی بر دند ۰ و ما آنرا ابطال کرده ایم در مسئله حدوث ۰ مسلم دانیم لکن دلیل مذکور بر خلاف کی هر عروضی موجود شناسی است ضعیف است و در حکمت معلوم کشته ۰ حجت فرقه ثالثه ان است کی نفوس بجاهله کی خالی باشند از اخلاق فاضله اکر باقی ماند بعد از موت موطن باقی ماند یا معذب دایما و این محکم / این نیست ۰ و دیکر علم سبب تعرف است و جهل سبب ضعف و این است کی عالم شی خوض می کند بتعرف قلب و جاهل بضعف آن و اجل علوم علم است بخدای تعالی بس نفسی کی عالم باشد بخدای تعالی چون تعرف شود و خراب بدن او ادراک ندارد و انک جاهل باشد بسبب ضعف تعرف بدن بیرون شود اما تعرف اولی طرایق آن است چه ما حکم می کنیم بانک این شخص انسان است و حاکم بشی بر غیران بتصور هر دو باشد بس نفس را دو صفت است ادراک و تحرک و جزئی بدن بیرون رود و حجاب حسیان زایل شود آثار عالم جلال بر و فایض کردد و او را دراک و فعل او زیادت شود و بحق کمال رسد و اما بکی ترک است ازلما بکی ارواح عالم سموات اند ران است غبطه عظمی دوم انکس کی کفت نفس ادراک جزئیات نکند الا با آلات جسمانی بس چون بدن بیرون رود ان بآن بمثل شود و در بناشد تعلق از تحرک آلتی کردد از اجزاء سموات کی آلتی کردد از اجزاء ادراک جزئیات ادراک جزئیات نکند الا با آلات جسمانی بس چون بدن بیرون رود ان کی چون منقطع شود تعلق او از بدن متعلق شود بدنی دیکر بس اکر نفس فاضله باشد بدنی فاضل تعلق شود و اکر جاهله باشد بدنی ناقص متعلق شود و ایشان قابل اند بتناسخ و طوایف آن اول ان کس کی کفت نفس انسانی متعلق نشود الا بدنی انسانی و منتقل نشود از بدنی بدنی تا کامل شود و پاک کردد از علایق حسیانی بس مخلص شود بعالم قدس دوم انکس کی جایز داشت انتقال نفس انسانی بدنی بهایم و ایشان اهل مسخ اند تسیم انکس کی جایز داشت انتقال از بدن حیوان بدنی انسان و معاد و بسا طوان غایت عذاب است و ان است کی مسافت بزرکان ضیقه در جهنم و کشش کی ترک ناطقه و حساسه و غاذیه از ادراک آن قاصر از عالم ارواح غایبی در بواطن اجسام کی مظلم ان بنفس خویش و متحیران انوار در کاه کی این ترکی کم شود ظلمت و ضیق بواطن اجسام زیادت شود بس چون ارواح بشری از بدن مفارقت کنند بعالم ارواح منتقل شوند بیان اجسام و زغابت ظلمت و ضیق بماند و چون منتقل شود بعالم افلاک بماند در غایت ضعف و ضعف و سرور چه اجسام فلکی بحکمت کثرت قوی روحانی در میان در غایت ضوء اند و اما معاد روحانی جسمانی نام بیارکت از محققان فاضل ان بان جماعتی الشریعه و الحکمه کفته اند عقلا دلالت کرد بر ان معاد النفوس در موت خدای تعالی و محبت او ست و معاد ت اجسام و لذات جسمانی و جمیع میان ایشان در دنیا ممکن نیست چه استقرا دلالت کرد بر ان سعوت را در انوار عالم غیب ممکن نباشد الا لذات بلذات جسمانی و بالعکس و این جمع در دین عالم متعذر از جهت ضعف ارواح دیشرک است و دران بس چون استعداد کمل بعد از موت از عالم قوس ترک شود و چون اعادت کنند او را بیرون بکبار دیکر در باشد کی ترک شود بر مدارجی مر آن غایت نصرت است در سعادت و بر امتناع این برهانی تام نشر است ۰ و اما انکار هر دو باهم قول انکس است کی کفت نفس نفراح است و عین الموت مقدم شود و اعادت معدوم محالست بس انکار او هر بطلان معاد را لازم این و بطلان مقدمتین را دانسته ۰ و ان تسیم بخرب عالم اکبر و بدلیل عقل حواز ان بابت شی و وقوع ان بیانش الا و قران جنه خدای تعالی کفته است یوم نبدل الارض غیر الارض و بدلت الارض و الجبال فدکتا دکة واحدة ۰ اذا زلزلت الارض زلزالها و بست الجبال کثیبا منبثا ۰ و تکاد الجبال کالعهن المنفوش و سیرت الجبال فکانت سرابا

وترى الجبال تحسبها جامدة وهي تمر مر السحاب. واذا البحار فجرت. يوم تشقق السماء بالغمام ونزل الملائكة تنزيلا. اذا السماء انفطرت. اذا السماء انشقت. وفتحت السماء فكانت ابوابا. يوم يكور الشمس كورت واذا النجوم انكدرت. وجمع الشمس والقمر يقول الانسان يومئذ اين المفر. ركن چهارم مقصور كردن ان بعد از جواب ان معتمد در جواز ايران است كي خداي تعالي عالم است بجميع معلومات قادرست بر جميع ممكنات پس قادر باشد بر خلق جنت و نار و ايصال ثواب بمطيع و عقاب بعاصي. و اما تفاصيل آن از قرآن و اخبار فراگيرند و اهل كرم ابتداء از سقراط كي سيب قيامت ان است كي زمين موضوع است بر هوا كي موضوع است بر نار كي صاعد اند بطبع و ذاهب اند بجهت عدو اگر هوا دافع نباشد انگاه جون تا بثر از نار و نار ارض روز بروز زيادت شود و بنهايت برسد عليان بحار و انجم جاذب بعضي مياه و اعانت آن كند تخمير شمس از بالا و مجموع هر دو را بشر كند در سماوات بين چون نحاس ذائب كردد و هذه منصب شود و ايزا لهيبي و حرارتي باشد فوق الغايه. و ارواح شقي كي متعلق باشند بلذات جسماني انجا باشند و محترق كردد و ان است مراد از جهنم و جحيم و عذاب اهل نار. و دين سله مذاهبي عجيب است كي ياد كرديم ايزا. مسئله سي و سيم در نبوت محمد صلى الله عليه وسلم و منكران نبوت او طوائف اند اول انكس كي كفت مقصود از بعثت رسل تكليف است لكن تكليف باطل است دوم انكس كي تكليف جايز داشت و دعوي كرد كي عقل كافي است در معرفت ان جه حسن را بكند و قبيح را ترك كند و واجب محتمل حسن و قبح است اكر بضطر ما محتاج شوند بان بتذكر حاجت نباشد و الا بتوك كند احترازا عن الخطر سيم انكس كي تجويز بعثت كرده است عقلا اما دعوي كرد كي هيچ دليلي بر ان نيست غير معجزه و دور معجزه هيچ دلالتي نيست پس نفي ان واجب باشد چهارم انكس كي جايز داشت استدلال بخواص و دعوي كرد كي خود ان محال است پنجم انكس كي جايز داشت وجود خوارق و استدلال بان و كفت كي هيچ طريقي نيست ما را بعلم بحصول آن وقت دعوت ايشان نبوت را الا خبر دان مفيد علم نيست ظن راجح اعتبار كي نيست درين باب ششم انكس كي كفت از مضوفه كي اشعال بغير خداي تعالي حجاب است از معرفت او و انبيا دعوت بطاعات مي كنند و تكاليف شاغله از دعا تعالي پس حق نباشند هفتم انكس كي كفت شرايع مشتمل است بر چيزهايي كي از اهيچ فايده درش نيست چون صلوة و صوم و حج و معبود را دران هيچ منفعتي نيست و مضرت عبادت دان عبث است و حكيم اين نباشد پس اين شرايع از پيش خداي تعالي نباشد هشتم انكس كي تسليم اصل نبوت كرد و انكار نبوت محمد عليه السلام كرد و بر انك الخ دالست بر صحت نبوت محمد صلى الله عليه وسلم دالست بر صحت اصل نبوت اكنون مي كويم محمد عليه السلام دعوت نبوت كرد و معجزه بر وفق دعوت او ظاهر شد پس رسول حق باشد. اما انك او دعوت نبوت كرد حجز متواتر دالست بران كرد. و بدانك حجز تواتر دو نوع است اول انك اهل تواتر اخبار كنند از چيزي كه بشرط افادت ان در علم دان است كي اهل ان در كثرت بجايي رسند كي عادتا امتناع اتفاق ايشان بر كذب محال باشد و انك مخبر عنه محسوس باشد تا اكر اهل شرق دغرب اخبار كنند از حدوث عالم و صورت صانع علم بان حاصل نشود و عند حصول البرهين علم حاصل شود جه هر يكي از ما اكر مشاهده طماع مكرده است الا انك دجود ان مي دانم بنا بر خبر تواتر. دوم انك اهل تواتر لخبار كنند ازان كسان كي اخبار كنند ازان چيز خبر ايشان وقتي مفيد علم باشد كي ايشان اعني جميع طبقات متصف باشند بكيت و كيفيت مذكوره و در سخا نوع ثاني يا نهم اند جه ما از اهل تواتر شنيدم كي ايشان كفتند كي ما از اهل تواتر شنيدم تا متصل شود بقومي كي كويند كي ما محمد بن عبد الله را صلى الله عليه وسلم ديديم و بي كفت من رسول خدا ام بشما پس وجود او دعوت او رسالت او ثابت شد. و بدانك از مردمان بعضي انكار افادت خبر تواتر كرده اند در علم را بجند وجه اول كذب جايزست بر هر يكي پس بر كل ممكن پس از براي هر يك هر خبري كي فرض كنند حال زايد يا ناقص بر اصدق يا دو صادق باشد درجواز. و از براي انك متكلمان مي كويند كي جون هر يكي از احوادث ازليست پس كل همچنان باشد. و عقلايي كويند جون هر يكي از زنج اسود باشد پس كل اسود باشد نكذا ههنا دوم اقدام بر كذب ما از براي اراذل حادثه باشد از خداي تعالي يا از عبد يا نه از محدث باشد و حدوث ان جايزست در حق هر كسي و حصول ان در حق بعض منع حدوث ان نكند در حق باقي و جون اشتراك در سبب جايز باشد اشتراك در مسبب جايز باشد سيم جواز كذب در حق هر يكي حاصلست و اجتماع ما به و ما به ان بي كند پس بر متنا باشد كه معيني كي مانع باشد از كذب جه ما مطمئنان ايم در هر هان بر شهامت و شجاعت و سلم داشتيم افادت نوع اول مر علم را لكن منع افادت نوع ثاني مي كنيم مر علم را بجند وجه اول علم بصفت سي مشروط است بعلم بذات ان پس علم بانك طبقاتي كي بيان ماست و بيان انكسان كي رسول را عليه السلم و بنه اند بر صوف اند بان دو صفت مذكوره مشروط باشد بعلم بوجود ايشان و وجود ايشان و ان بمفقودست دوم مجوس ما كثرت ايشان و تعرفشان و شرف و عزب اخبار مي كنند از معجزات عظيم مر زادشت را بانك او كذابي ساحر بود پيش ايشان. و يهود با انك همچنان اند اخبار مي كنند كي موسى كفت كي شريعت من ناسخ شريعت هيچ كس نكند البته. و نصاري با انك همچنان اند اخبار مي كنند كي عيسى ثالث ثلاثه مي كفت و او ابن الله است و يهود او را صلب كردند و كشتند سوال دالست تا طعنه دالست كرد بر بطلان تواتر انجا بخلاف الخ ما در ايم جواب سبب خسته باطل شود استدلال بتواتر بر صدق مخبر عنه سيم در خبر از ماضي احتمال ان هست كي او جايي باشد كي انرا كس بشهرت يا نه باشد و مثل اين در زمان ما بسيار واقع مي شود سوال مثل اين را بدست كي

منكشف شود آخر كي او جايي بوده است و مشهور شود از جهت انك واقعه عظيمه است جواب منتقض شود ان باسوال صلوة نبي عليه السلم و احوال عاد و ثمود و سايرملوك و دول سوال ان از براي طول مدت است جواب طول مدت را ضابطي نيست پس احتمال در كل حاصل باشد وجواب مختار ان است كي علمي حاصل است عقيب التواتر ضرورت است و صاحب ان متشكك نشود تشكيك و ما در نفوس خويش شكي نمي يابيم مر دسماع شبهات مذكوره در وجود محمد صلى الله عليه وسلم و در دعوت او از رسالت راس الخ شنا ياذ كردن از شبهات تشكيك باشد در ضروريات پس مستغني جواب نباشد ازان بنوع نظري باشد پس ضروري متوقف نشود بر نظري كي موقوف است بر ضروري و دور لازم اين. و من مي كويم لازم نيست كي هر جوابي نظري باشد و لازم نيايد از انك هر جوابي نظري باشد دور بجهت جواز توقف اين ضروري بر نظري كي موقوف باشد بر ضروري و بكر بل لازم آيد خروج ضروري از انك ضروري باشد جواب از اول دعواني ان است كي كل عيز كل و احديت و از ثبوت حكم مر احاد ان ثبوت ان مر ان و بكر لازم نيايد جنانك در منطق دانسته شد. و از ثالث انك ضابط عددي است كي مفيد يقين است پس جون يقين حاصل شد عقيب ان اخبار مفيد علم تواتر رسيده باشد. و از رابع انك طرفين دران اثبيت كي اهل تواتر اخبار كنند ما را كي اثبات بشنيدند از اهل تواتر تا متصل شود ان شاهده و از خامس منع استواء طرفين و واسطه دران اخبار. و اما انك مجوز بر دعوت او عليه السلم ظاهر شد اعتماد متكلمان بران است كي تران معجز است و بر دعوت او عليه السلم ظاهر شد و ابن دليلي طويل است كي دران مباحثي است مذكور در نهاية العقول. و بدانك ادراك عليه السلم معجزات بسيارست غير قران كي علما دران كتب مفرد ساخته اند. و ضابط دران اينست كي آنها ياحسي اند ياعقلي. و حسي يا در ذات است يا در صفات و ايا خارج ازان زيم جنانك انشقاق قمر و انبجاس ثجر و تسليم حجر و بر دن اندن آب از ميان اصابع او و اشباع خلق كثير از طعام قليل و حنين خشب و مشي كابت ناقه و شهادت شاة مسمومه و ظلال سحاب بيش از مبعث او و صحف بوجهل انكاه كي او را خواست كي بر سر او رود و شاة ام سعيد انكاه دست را بر بهتان او زد. و اول مثل نوري كي منتقل شد از بدرك بيدرك تا انكاه كي او را بيند و خاني كي ميان دو كف او ست و خلعت او كي دال اند بحكم فراست بر نبوت او. و دوم مثل انك هر كه در دروغ كعب را كر بكبار دروغ كويي دشنان او را بمشهور كردند و اتهام نكرد بر دشمني اصلا و ترسيدن از هيچ كس البته را كرچه خوف عظيم بود مثل يوم احد و احزاب دان دليل نبوت قلب ايست مواعيد خداي تعالي انجاكي كفت والله يعصمك من الناس. حسبك الله. الا تنصروه فقد نصره الله. و عظيم الشفقه بود بر امت خويش خداي تعالي او را معاتبت كرد بقوله و ابتسطها كل البسط. و عديم الرافات بود بدنيا تا قريش عرض كردن بر و مال و زوجه و رياست تا ترك كند اين دعوت را و التفات نكرد. و در رعايت نصاعت بود جنانك كفت اوتيت جوامع الكلم. و بر طريقه رضيه بان از اول عمر او ما آخر ان و اشاد باين است الخ جزاك تعالي كفت قل اسالكم عليه اجرا و ما انا من المتكلفين. و با اهل دنيا و رعايت تزيح بود كن با اهل آخرت در غايت تواضع و جامع اين صفات و اخلاق بود و در هر يكي ازانها بنهايت قصوي رسيده و هيچ كس را از خلق اين اتفاق نيفتاده است و اجتماع ان در ذات او بدين وجه از اعظم معجزات است. و اما معجزات عقلي انواع است اول ظهور او از قبيله و در شهري كي هيچ عالمي در ايشان نبود و سفر نكرد الا بشام دو بار كي مدت هر دو از اندك بود و عالمي بشهر ارسفر نكرد انكاه بليغ او در معرفت خداي تعالي و صفات او و افعال او و اسما و احكام مبلغي كي عاجز شوند جميع از كيا از ترب باد در انها و ذكر او مرفوض اولين را و محجر اعدا از تخطيه او در چيزي ازان تا كفت نزد مجادله ايشان او را نتوانند ديد الا بتوكل و انابت كي قوله فيجعل الله على الكاذبين و كفت ذلك من انباء الغيب نوحيها اليك ما كنت تعلمها انت و لا قومك من قبل هذا و ظهور اين احوال مر اعدا و اصدقا او را جنانك كفت ادلم يجدوا صولهم فهم له منكرون و كفت ما كنت تتلو من قبله من كتاب و لا تخطه بيمينك الآيه و كفت و لبثت فيكم عمرا من قبله افلا تعقلون و تسليم العقل دان كي اين ممكن نباشد الا بتعليم و بان دوم انك هر كه او را شرعي بنوعي است دين سايل الهي و بر زبان هر كه جرت نبوت پيش از دعوت رسالت نزاند الا عدا او بكفشوك باشند حرص ايشان بر طعن در وجود در نبوت او كي عمر خود را فاني كردن در تحصيل ان كلمات نا دار شدن بر اطهار ان انكاه بعد از انقضاء جهل سال از عداوت حرص كند دين سايل دنيه و احد و كلامي بيارد كي خلق او معارضه ان الت بر شما هذا عاجز شدند صريح عقل دالست كند كي ان از وحي است سيم در اداء رسالت تحمل انواع شاق كرد و صبر كرد بران و عزم او سبب ان فاترشد رجوت قما عدا كرد و دولت عظيم و نفاذ امر در اموال و ارواح يافت منفر شد انواع و ابران بود از نهد دو دينا و ابتال بر اخوف و منصف دانند كي مزور ترجيح آكاذب ابرا كت كند كي دنيا يابد و ان منتفع شود چهارم او بجاب الزعوم بود جه كفت اللهم اشرح صدري و يسر لي امري و احلل عقدة من لساني. حسبك الله. و عظيم الشجاعة بود بر ميدان جنك و مبارزت و ثابت قدم و راجل عليه السلم كسي بود كه بر سف بين خداي تعالي منع يارا ان از ايشان كرد و زراعت ايشان باطل شد و مبراشي هلاك رد و خط افتاد ند بعد ازان تشفع كردند باو تا از خداي تعالي درخواست انزال مطر بر ايشان انكاه ايشان را خبر دان باران آمد كي از غرق تر سيدند و درخواست كردند از او كه بقدر حاجت بفرستد فقال اللهم حوالينا لا علينا اللهم على الجبال و بطون الاودية

بپ ان بلا از ایشان مدفوع شد . وچون کسوی نامه اورا پاره کرد و مشتی خاک بانو فرستاد گفت اللهم مزق ملکه اکناه گفت کسری از خاک شهر خود مشتی بانو فرستاد و ران دلیل است بر انک ما ملک بلاد او نزدیم بعد ازان چنان شد کی گفت . وروز حنین بن ابی لبب گفت اللهم سلطا علیه کلبا من کلابک یکی از ایشان را بکشت . وعبدالله بن عباس را گفت اللهم فقهه فی الدین وعلمه التاویل وروزی مفسران کشت . وبر کنار حوض جوث به غار رسیدند وچون خواستند حلقهم الابهم سدا وبند حلقهم الابهم سدا وبند نظر بر غار نمی کردند وانرا نمی دیدند . وچون از غار بیرون آمدند جمعی کفار از پی ایشان بر فتند و یکی از ایشان نزدیک شد تا دست بایشان رسد فعال یا ارض خذیه و دست و پای اسب در زمین فرو رفت بخ وروز بشارت مقدم عزیز او در تورنه و انجیل قال تعالی الذین یتبعون الرسول النبی الامی الذی مجدونه مکتوبا عندهم فی التورنه والانجیل . وازمسیح گفت و بشرا برسول من یاتی من بعدی اسمه احمد . وقال یا اهل الکتاب لم تکفرون بایات الله وانتم تشهدون . وقال والذین اتیناهم الکتاب یعرفونه کما یعرفون ابناءهم ذاکرا کذب یهود در آن از اعظم منقرات یهود کی مرا یهود و نصارا کی را از قبول آن و بایمان آوردن عاجز باشند با یک اوازه اعمال ناس پرتو با نقاص عقل است ششم اخبار او از غیوب اما ماضی اخبار است از وقایع سفر مان . واما مستقبل در زمان بیاید است اول قوله تعالی سیهزم الجمع ویولون الدبر وان الدبر وان یوم روز بدر واقع شد دوم قوله تعالی وادیعدکم الله احدی الطائفتین انها لکم وانیشا نرا بدو ایشان خواند چهارم الم غلبت الروم وچنان بود سیهزمون الجمع ویولون الدبر وان الساعة موعدهم والساعة ادهی وامر تر . پنجم الم غلبت الروم وچنان بود سزیهم آیاتنا فی الآفاق فی انفسهم ومراد آیاتی بیست کی دال الله بر توحید جه آنها حاصل اند وسر استدلال راست بل فتح مکه است وقرنها محیط بان واقع شد ششم ان الذی فرض علیک القران ارادکرد ای معاد بعنی مکه واورا بامکه پرد هفتم لیظهره علی الدین کله واظهار کردانرا هشتم وعدالله الذین اینوا منکم وعملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض ومراد صحابه اند لقوله منکم ولیبدلنهم من بعد خوفهم امنا واینشان در صدر اسلام خایف بودند بر این آیت دلالت یکند کی بر تبدیل حال ایشان بر ملک بارکت تعالی عالم است بکل معلومات وقادر است بر کل ممکنات جه اخبارست از نصرت نامه وواقع شد . وبر نبوت او علیه السلام جه او مستبعد شد بذکر غیب پس از پیش چند باشد . وبر حماقت خلفا راشدین جه او جمعی را از حاضران وعده داد و اتل جموثلثه است نهم توله یا ایها الذین هادوا ان زعمتم انکم اولیاء لله دهم ضربت علیهم الذله والمسکنه و دریهود ظاهر شد جه اینشانرا علی رغم شان شد و در بشان سلطانی ظاهر نشد و نه ملکت قاهر . ودر اخبار نیز بسیارست اول توله علیه السلام زویت لی الارض فاریت مشارقها ومغاربها وسیبلغ ملک امتی ما زوی لی منها وچنان بود کی گفت دوم قال لعدی بن حاتم اذا حجت الظعینه من اقصی الحیرة الی اقصی الحیرة الا الله ششم اخبار کرد از نبوت نجاشی انکاه نتایج شد کی او دران روز بمرد چهارم عمار یاسر را گفت کی فئه باغیه ترا بکشند او را باعلی رضی الله عنه روز صفین بکشند و این دلالت می کند بر توحید خدای تعالی و بنبوت محمد و خلافت علی الا انک ابن خبرست و دلیل خلافت ابوبکر تران است پنجم علی را گفت رضی الله عنه اشقی الناس عاقر الناقه والذی خضب من هذا هذه . یعنی ان کسی کی بر سر تو زند و ریش ترا از خون سر تو خضاب کند بعد ازان بر سر او زد انکاه کی او را کشت ششم قوله لعلی انک ستقاتل الناکثین والقاسطین والمارقین هفتم قوله اقتدوا بالذین من بعدی ابی بکر و عمر . و این خبرست از بقاء ایشان بعد از و هشتم الخلافه بعدی ثلثون سنه و خلافت خلفاء راشدین این نزد برد نهم لیلة اسری اخبار و ترین کرد از اورکت دان چنان برد دهم عباس را گفت انکاه کی او را اسیر کردند نداء نفس خود را ذهروا و پسران برادرت عقیل بن ابی طالب و نوفل بن حارث کی او خواند مالی گفت هیچ مالی پیش من نیست گفت پس کراست ان مالی را کی پیش ام فضل نهادی بمکه و باشد هیچ کسی بزد او گفتی اکر مادرین سفر واقعه رسد فضل را خبردن باشد و عبدالله را خبردن و فلانرا خبردن انکاه عباس گفت بات خدایش کی ترا بحق فرستاد کی هیچ کس غیر من ازانها نیست و نزد رسول خدایی و السلام اورد و اورغیبل . ومعجزات او علیه السلام بسیار بس اکتفا بدین مذکوریم . واما انک هر کس کی چنان باشد او رسول بعنی است از برای انک معجز فعل الله است کی در عقب دعوت او بنده است و فعل معجز عقب دعوت دالست بر تصدیق کنند جه اکر شخصی پیش ملکی عظیم برخیزد و کوید من رسول این ملک باهلاک مملکت او انکاه کوید ایها الملک اکر من صادقم در بن دعوت چیزی کی خلاف عادت خود بکن و بکند حاضران بضرورت بدانند کی او انرا از برای تصدیق ان درعی کرد سوال دلیل بسی است بر جواز اخراق عادت و بخصوص ان مقتضی است بسقسطه جه مقتضی است بانک چوب منقلب شود بزهب و آب دریا بخون و بحور تزلق این شخص در بن زمان شیخی هرم پی بذرک و ما ذرک انکاه مسلم ندارم کی معجز فعل خداست جه باشد کی شخص ناطقه این شخص بامزاج خاص او مخالف سایر نفوس و از جمه باشد و از اجمه قادر شد بر اخ غیر او ران قادر بیست و این است کی اخلاق ظاهر و باطن را متی شدن کی مخلف می شود با اختلاف امزجه یا باشد کی ان از اثار بعض ادویه باشد یا از اعانت بعضی از جن یا شیاطین الکوی اشیاء دعوت می کنی بلعب کردن شیاطین پس چکونه این باشد تیقطان اعلت ایشان و دیکر وجود جن و شیاطین باخبار انبیا ثابت شده پس ابطال اصل است بفرع کویم شغف شیطان باضلال

خلق

خلق او را بران دارد و ثبوت احمال متوقف نشود بر جزم بوجود هر دو . و باشد کی جبرئیل علیه السلام القا قران کند بر محمد علیه السلام از برای تضلال و این احمال مدفوع نشود الا باثبات عصمت جبرئیل علیه السلام کی موقوف است بر ثبوت نبوت کی موقوف است بر ابطال این احتمال . یا باشد کی این تاثیر بعضی افلاک و کواکب باشد کی احیانا طاقت انی بیش صاحبان یا از ما شر بعضی امضا آلات و پیغمبر علیه السلام از برای انک عالم ترین مجان بود و دعوی نبوت کرد در وقتی کی دانست حصول اثر عجیب بین دران وقت تا کمان برند کی ان معجز است کی خدای تعالی افریده است یا از تاثیر بعضی عقول مجرده و نفوس ناطقه فلکی و نفوس حیوانی نکاه کی واسطه اثبات ان نبی کنند یا از تاثیر سم الغال یا اسم الغیب جه اینشانرا هر دو تاثیرست در نفوس انسان بر تخییل مرادات و اخبار از غیوب پیش بیجان بین ابد باشد از ابطال این احتمالات انکاه مسلم ندارم کی خلق معجز از برای تصدیق است جه ثابت شد است کی افعال او را تعالیل اغراض نکنند . و دیکر نعل اکر متوقف نشود بر اغراض ظاهرست و اکر متوقف شود بران حیر از م آید چنانک در مسئله خلق اعمال کفشت پس فاعل کفر و معاصی خدای تعالی باشد پس باشد کی خلق معجز بر دست کاذب بکند از برای اضلال . مسلم داشتیم کی نعل از برای غرضی است لکن دلیل حیست بر انحصار غرض در تصدیق جه باشد کی ان ابتدا عادتی است یا تکرار عادتی منطاوله دور جه فلک ثامن بتمام نشود الا دوصد و شش هزار سال پس هر کی بی درسی و شش هزار سال در مرصدی معین از دحاصل شود . یا باشد کی خلق ان از برای تصدیق سیرت دیکر در جانی دیکر آورد بین یا از برای اهام انک این کاذب صادق است یا جواز انک غرض عین تصدیق باشد تا احتراز ازان دشوار شود و ثواب از انجمت عظیم شود چنانک در انزال متشابهات . مسلم داشتیم کی انرا از برای تصدیق آفرید اما لزم نیاید کی او صادق باشد جه جمن جایز ست خلق کفر از و جایز باشد خلق الخ اهام ان کند . انکاه کویم دلیل شما بر انک هر نعلی کی خارق عادت است دالست بر تصدیق کند مبنی است بر انک ملک در شاهد فعل خارق عادت او از برای تصدیق است پس بمجمین باشد در غاسب دادل مظنون است جه احتمال ان دارد کی انرا از برای غرض کرد از نوع عقربی بر ملبوس او یا اشارت انسانی دیکر باو غیر او و ثانی معجزات است جه قیاس جنید ثابت نیست جه ما بینه المفارقه شاید کی شرط باشد در اصل یا مانع در فرع . و دیکر ما احوال ملک و اخلاق او ممنوع شناسیم و از انجمت دانستیم کی انرا از برای ان غرض کرده است و ندانستیم انرا از خدای تعالی پس قیاس یکی از ایشان بران دیکر بکنند **وجواب** اما اخراق عادت بیان کردیم جواز انرا باثبات جواز خرق و البتام برافلاک و الخ بر جمی صحیح باشد بر هر جمی صحیح باشد . و اما انک خلق معجز فعل الله تعالی است از برای انک بیان کردیم کی هیچ موثری نیست الا قدرت خدای تعالی . و اما انک افعال خدای تعالی را تعلیل باغراض نکنند . بی کویم ما دعوت ان نمی کنیم کی خلق معجز معرف قیام تصدیق است بذات خدای تعالی . و اما انک باشد کی مقصود غیر تصدیق باشد . بی کویم ان متعین است و تصدیق راجه موثر علیه السلام جون کفت الهی اکرن صادقم در دعوت خود این کوه را بر سر اینشان بدار بعد ازان جون قوم ایمان آوردند کوه ازیشان دور کرد شد و جون دصد و کذب او بی کردند نزدیک بی شد کی بر ایشان افتد و ضرورت معلوم شد کی مقصود تصدیق مدعی رسالت است . و اما انک چون جواز خلق کفر از هست استدلال معجز بر تصدیق باطل شد . کویم این بر اصل معتزله مم ازمست جه فعل معجز چون جایزست کی از برای غرض باشد غیر تصدیق قبیح باشد خلق معجز بر دست کاذب **سوال** این مطلقا قبیح است جه غرض اکرچه غیر تصدیق باشد ولکن خلق ان عقیب الدعوی موهم تصدیق است و تصدیق کاذب قبیح است و ایهام قبیح قبیح است **جواب** اکر چنان باشد انزال متشابهات قبیح باشد جه ایهام قبیح باشد و ازانجمت قبیح نشد کی محتمل است کی مراد خدای تعالی غیر ظاهر ان باشد پس اکر مکلف قطع کند بر معنی معین مقصر از مکلف باشد بجمت قطع او نه در موضع قطع معینان باشد امجا جه چون محتمل است کی مراد غیر تصدیق باشد و ان القاء شبهت است تا احتراز ازان دشوار باشد و ثواب عظیم شود پس سبب احتراز پس اکر مکلف قطع کند کی غرض تصدیق است تقصیر ازو باشد و هیچ جوابی نیست بر اصول معتزله این معاوضه . و اما بر اصل ما ان است کی جایز الوقوع کاه باشد کی حزم کند بعدم وقوع ان جه ماجون بس سمجنان باشد در معجز جنانک ضرب مثال اطلال جبل کردیم اما سوال اجبر جواب اوان است کی دالست معجز بر تصدیق ضرورتی است و انچ یاد کردیم از برای تنبیه است نه از برای تمسک بقیاس برو . و منکران نبوت حجت کفته اند بر جمی **اول** تکلیف باطل است از برای انک جبر جمی است لما سبق و تکلیف کردن کسی را کی از کوهی بلند انداخته باشند کی در هوا بایستد یا اعمی را کی نقط مصاحف کند یا مقلوج را کی دست هوا بیرد بدیهه عقل حکم قبح ان بی کند و ان این احکام ابحاکمین نباشد و از برای انک معلوم الوقوع واجب الوقوع است و معلوم اللاوقوع ممتنع الوقوع و تکلیف بواجب عبث است و تفضیح ظلم . و دیکر غرض از تکلیف جلب ثواب است پس ثواب اکر معلوم الوقوع باشد حاجت بفعل طاعت نباشد و اکر معلوم اللاوقوع باشد فایده در فعل ان نباشد . و از برای انک تکلیف عبث است جه اکر دران فایده نیست ظاهرست و اکر هست اکر بایجاد کردن محل ضرر رفع

باشند واگر جاهد کرد فرزند آن پیغمبر است ولادت والد واجب نمیشود فاورد بر تحیر آن جهتی توسیط تکلیف پس توسیط
ان عیب نباشد وحدت حکیم این نباشد و ادراک انکه تکلیف لنکس کی او دانستند کی او کافر می شود یا فاسق ازان احد المحذورین
الزم نمیاید با تحمیل معبود با استحقاق عبد عقاب و ادراین حکمت این نیست و ادراک برای انکه تکلیف انتفاء شغل ثواب کند باعمال
والم دفع کند از اشرار ان دو محبت خدای تعالی و معرفت کمالش ترک ان واجب باشد و وجوب تکلیف با طراشد بعثت کی
مفید جاز ان تکلیف است با طراشد و دوم بفعل اگر حدیث ابراهیم بکلم و اگر نسخ ان ابراهیم بترک کنیم و تمام ان ادراول مسئله رفت سوم
در شرایع ادعالیت کی این بحکمت نیست جهت لطف نسخ در شرایع میان مماثلات انکه خصوص مکانی بغایت تعظیم درون عرض
یا مناسبات ایشان و تخصیص روزی بحرمت یا قطار رویکه بحرمت صوم یا مناسبات ایشان و انتقال ان جهاد مع شرع محمد علیه السلام مرفوع
است بر نسخ و نسخ با طل است از بهر انک موسی علیه السلام اگر بیان کرد باشد انقطاع شرع او واجب باشد کی شرایع بداشد چون اصل
شرع او متبع بود ذکر لنکار پرود ازاد اگر بیان نکرد باشند نه انقطاع ان و نه دوام ان عمل بان راجب نبود ذکر جز بکبار وجه امر
مطلق انتضاء مرة واحدة کند نه تکرار و ان باطل است و اگر بیان کرد باشد کی دایم است انقطاع آن ممتنع باشد و الا کذب اولازم
آید و ارتفاع تفت از جمیع شرایع بعد از ظهور معجزات براست سوال ان محال می شود با ختلاف ازمنه چون
مریض کی او را معالجه ما دوره مختلف می کنند بحسب ازمنه جواب انست و در انجاست کی در تبدیل ان فایده ظاهر می شود و تحویل
عبادت از دوشنبه بروز جمعه و تبدیل قبله از بیت مقدس بکعبه فایده و ادراین ظاهر می شود و ادراز بهر انک جمله یهود اخبار می کنند
کی موسی گفت تمسکوا بالسبت مادامت السموات والارض و نیز اخبر میدهد علیم است و نزول عیسی علیه السلام حجت است و جواب ازاول
ان است کی نزول بطلان تکلیف نکلیف است یا عتقاد بطلان تکلیف بین منافی باشد و جواب حق ان است کی پیش ما
حاصل تکلیف اعالم نزول ثواب و عقاب است و هیچ اعتراضی نیست بر خدای تعالی و تخصیص این بثواب و ان بعقاب
و از دوم انک ما الزحمه مسلم دایم کی عقل کافی است لکن تاکید عقل فایده است چنانک در دلایل توحید و از تسلیم بر نزول بطلان
حسن دفع عقلی ان است کی خدای تعالی بفعل مایشاء و یحکم ما یرید و بر نزول متایج هر دو ان است کی شاید کی انجا حکمتی باشد
کی ما ندانستایم و لازم نیاید انک ارسال شرع خود کرد است و قوم او بتوا نند و انند لکن ایشان در زمان مختص هلاک
شوند تا ایشان عذر نتوانند و اما انک وضع بداشت دیگی کویم جواب ان لذیش رفت کی اختلاف احکام او برای اختلاف مصالح
متبع نیست و اما انک یهود کفتند تمسکوا بالسبت مادامت السموات والارض کویم تو را ایشان منقطع است بس مفید علم نباشد
مسئله سی و چهارم در وجوب علم عصمت انبیا علیهم السلام ایشان معصوم اند از کفر و خیانت در تبلیغ شرایع و احکام آن باقی
است رد و نقض کفته علامی الدین بر ایشان نسبه با ارتکاب خطا و فتوی بر ایشان و قائل بجایز یست زود تر خلاف است و اما غیران از عامی حشویه
مجبره ان می کنند مطلقا و رد نقض منع ان می کنند مطلقا و اکثر معتزله فرق کرده اند میان نقیض صغیره چون تطفیف یکتر از حبه و غیبت
و جایی فرق کرده است میان خطا در تاویل و غیبت چه خود در صدور کتاب کرده است از ایشان بر سبیل خطا در تاویل و از قوم دمان بعضی منع عمل
بتاویل کرده اند تجویز سهو در بیان احکام ایشان تا عقایه کتب بران بعید از ان اکثر براند کی عصمت در زمان بوقت واجب است و اکثر اصحاب
ما غیر المهدی و جبائی بر انند در دلیل انجاب عصمت می کنیم در جمله زمان عمر و مختار ان است کی ایشان در زمان نبوت معصوم اند
انکه ایشان مبعوض نه بطریق سهو و اما از وجه است اول اکر دب ازایشان صادر شود ایشان بزوال بر نباشند از عضاء است از برای انک نبوت
اعظم نعم است و در وقوع مظنه نبوت قبح عظیم شرع بعقل قال الله تعالی یا بنی اسرائیل کاذبت علیکم نعمتی التی انعمت علیکم و انه علیه السلام
انک بحق رادع کند و غیر او را بحق دعوت نا صحت جدیه بشارت ایشان تبول کردند کی لقوله تعالی ان جاکم فاسق
بنبا فتبینوا و انس کی شهادت او در حیه قبول نکنند در دنیا کی باقیست تا روز قیامت تا جرایشان واجب بود کی بحق انا الیه راجعون و برای انک
ادمکه با حوا منع از ابلیس کرد سوال لقوله تعالی و الزم نرد دن الله و رسوله الایه و دوم معصیت ابتدا بایشان واجب بود کی لقوله تعالی قل ان
کنتم تحبون الله فاتبعونی و دا خل شدن بدرک در قول او تعالی کی دخت بعض الله و رسوله فان له نار جهنم و قوله الا لعنة الله علی الظالمین
و قوله لم تقولون ما لا تفعلون و قوله تعالی اتامرون الناس بالبر و تنسون انفسکم جه ایشان امر می کرد لن بطاعات و ترک معاصی و تو ان
باطل انند دوم قول او تعالی در حضرت ابراهیم و اصحن و به نموجب انهم کانوا یسارعون فی الخیرات و الف و لام در جمع عموم راست پس تناول
فعل کل ناسی و ترک کل ما انسیت باشد و قوله تعالی و انهم عندنا لمن المصطفین الاخیار دلیل هر دو تناول جمله افعال و ترک ایز بدلیل
جواز استثنا چنانک کویند فلان از مصطفین اخیار است الا در فلان فعل یا فلان ترک و نظیر ان قول او تعالی الله یصطفی من الملائکة
رسلا و قوله ان الله اصطفی آدم و نوحا و آل ابراهیم و آل عمران علی العالمین و قول او در حق ابراهیم و لقد اصطفیناه فی الدنیا
و در حق یوسف انی اصطفیتک علی الناس برسالاتی و بکلامی و غیر ذلک و قول او تعالی کی ثم اورثنا الکتاب الذین اصطفینا من عبادنا

فنهم

نهم ظالم لنفسه عاصیست بعبادکی اقرب مذکورست آیه و الذین اصطفینا تا کوچکی ایشان در نسبت عصیان قوله تعالی
حکایة عن ابلیس لاغوینهم اجمعین الا عبادک منهم المخلصین و دا بر عصیان دو نوع اند مخلصان الله لقوله تعالی انا اخلصناهم بخالصة ذکری
الدار و همچنان بر سیف لقوله تعالی ان هذا اخی له تسع و تسعون نعجة و لی نعجة واحدة و قوله تعالی و هل اتاک نبؤا الخصم اذ تسوروا المحراب
صدق علیهم ابلیس ظنه و اتبعوه الا فریقا من المؤمنین بس ان فریق اذ مومنان کی متابعت ابلیس نکردند عشایر کی خبر اینها باشد و اینها
افضل از ایشان باشند لقوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقاکم بس ایشان انبیا باشند علیهم السلام بحکم خدای تعالی متبع نکلفان کردند
است بحزب الله و حزب الله ایشان فلحان باشند لقوله تعالی الا ان حزب الله هم المفلحون و انبیا خاسران لقوله تعالی الا ان حزب
الشیطان هم الخاسرون و بطلان این ضرورت است و شنیدم انبیا افضل اند از ملایکه و ایشان معصوم اند لحدیثی و عاصی افضل از معصوم
نباشد لقوله تعالی ام نجعل الذین امنوا و عملوا الصالحات کالمفسدین فی الارض ام نجعل المتقین کالفجار و نیز قوله تعالی الا ینال
عهدی الظالمین و ان عهدک کی ظلم از ایشان اکر عهد نبوت باشد ظاهرست و اکر عهد امامت باشد اولی بالفت وجه عهد نبوت
اعظم است و هشتم چون جزعة بن ثابت بر وفق قول نبی علیه السلام کوایی او ذوالشهادتین کردند لقوله تعالی ان جاکم فاسق
بنبا فتبینوا و انک اخبار کردن من ترا تصدیق می کنم و اخبار کی از احوال سما ترا تصدیق نکنم دریغ بود و ازین جهت پیغمبر علیه السلام او را ذوالشهادتین
لقب کرد پس اکر ذب بر انبیا جایز بودی ان صحیح بودی و اینها دلایل عصمت انبیا اند و دلایل بر حصمت ملایکه ازینجا وجه است اول
قول او تعالی در صفت ایشان و یفعلون ما یومرون و قوله و هم بامره یعملون و این عام است ملایکه را و فعل ما مورات و ترک منهیات جمیعا
منهیت عنه ما موریه است دوم قوله تعالی یسبحون اللیل و النهار و لا یفترون جهم ایشان رسولان خدایند لقوله جاعل الملائکة رسلا
و رسول معصوم است لقوله تعالی بی تعظیم الرسول الله تعلم حیث یجعل رسالته سوم مخالف نفته حرمت است لقوله تعالی فنفخ فیه ملایکة و تمسک
بان از وجوه است اول قوله تعالی اتجعل فیها من یفسد فیها و ان اعتراضی است بر خدای تعالی و غیبتی بر بنی آدم را و حکمی
بریشان بفساد و قتل نظر جه را بن نباشد خدای تعالی با رادت او اعراد بنی آدم و اطلاع کردن اعداد ایشان از عیوب ایشان و ان ذنب
است لقوله تعالی ان الظن لا یغنی من الحق شیئا و ا تقف ما لیس لک به علم انکاه ایشان مبیح خوبش کرده اند بقولهم نحن نسبح بحمدک
و نقدس لک و این عجب و غرور است جه یاد نکردن کی ان بفرت خدای تعالی است و قوله تعالی بل عبادمکرمون یا ما سبقوه بالقول و هم بامره یعملون
و قوله سبحانک انک العلم لنا الا ما علمتنا جهت اعتراض و الت بی کنند و بر تقدم کذب و جرم از ایشان و قوله تعالی الم اقل لکم انی اعلم غیب
السموات و الارض و اعلم ما تبدون و ما کنتم تکتمون و الت بی کنند بر شک ایشان در علم او تعالی بجمیع معلومات و کمان الخ ذنب بود جه
غیر ذنب یا بطلان، نزاینده ازابن عباس روایت کرده ان کی چون خدای تعالی کفت ان جاعل فی الارض خلیفة ملایکه کفتند تا بیا فرینید
بروید کار ما الخ خواهند کی هر کز خلقی افضل از ما نا فریند دان است مراد او قول او تعالی کی و اعلم ما تبدون و ما کنتم تکتمون و این دلالت
می کند بر غایت عزو در ایشان و وصف باروت تعالی بجرا نا فریدن قومی افضل از ایشان و این هم ذنب است سیم و جواب ابا از ان
است کی این وجوه محتمل است و الخ یاد کردیم صریح است بس معارضه او نشود جواب ایها مفصل مذکورست و در تفسیر کبیر دوم ابلیس از ملایکه
بود از برای استثناء خدای تعالی او را از ایشان و از برای انک اکراه ملایکه بر ذنب امر خدای تعالی متنع است و ایشان معصوم اند
بس مستحق ذم نشدند کی بترک سجود انکاه از کفر و فسق صادر شد و جواب ان است کی دلالت ملایکه بر ذنب از برای انک ازجنت بود لقوله
تعالی الا ابلیس کان من الجن و من از ملایکه نیست لقوله تعالی یوم یحشرهم جمیعا ثم نقول للملایکة اهؤلاء ایاکم کانوا یعبدون قالوا
سبحانک انت ولینا من دونهم بلکانوا یعبدون الجن و دلیل بر آنک ابلیس از ذریت است عبد ذریته و اولیا ان و ملایکه و او ذریت نیست
جه ان از اجتماع ذکر و انثی است و انثی در ملایکه نیست لقوله تعالی و جعلوا الملایکة الذین هم عباد الرحمن انانا الایه و از برای انک
از مخلوق است از اتش لقوله خلقتنی من نار و ملایکه مخلوق امد از نور لقوله علیه السلام خلقت الملایکة من نور و ما و جهت انکه ایشان را خلقا
انسجه مشتق است از ریح یا روح و از برای انک ملایکه رسل الله اند و رسول جزا کار نباشند و هرد و ان پیش روشند و اما استثنا و از
ملایکه ات شا است از عیز جبن و دنا دلی امر سجود او را سبب صیرورت او بر خدو رظاهر از ایشان از جهت اختلاط او با ملایکه و دین بعد بین
و عظم قدر او انجا قسم قصه هاروت و ماروت دیان مشهور سبب و جواب ان است کی بحکم ملایکه ادراک کرد از ملایکه نزایی کردش و الغار
ان می کردند بیان بردم و ان شایه وحی بود بس خدای تعالی ایشان را فرو فرستاد تا بحر و کیفیت ان بر دو ما و ایشان مخیر بداشت تا فرق بیان حرم
و مخیر بداشتن چهارم قول او تعالی در صفت ملایکه دون بقول جهم ایی الله من دونه شد دلیل است بر خطر ان این بر دل بعضی از ایشان
و جواب ان است کی دعیدی بر فعل دلالت نکند بر صدور ان بعض از انکس کی او را وعید کرده باشند بران کما ای قوله تعالی لئن اشرکت
لیحبطن عملک جه خطاب با محمد است علیه السلام و شرک از و صادر نشد تا بعه بقیه آدم علیه السلام و کمان الخ ذنب بود جه قوله

وطلب حاصل محال است ٭ وقوله واجنبني وبني ان نعبد الاصنام دليل جواز آن است ازو ٭ وقوله والذي اطمع ان يغفر لي خطيتي يوم الدين
تصريح است بانبيان خطيه وجواب ان است كي آيت محمول است بر كسر نفس وخضوع ازبراي اسماع كفر براسنا بانفاق حشو خداي
تعالي اجابت دعاء ازكرد اينجاكي گفت واجنبني وبني ان نعبد الاصنام وآن كسر منصب ارست وجواب ان است كي نبي تعالي است محمول
بر بعض ودیگر كافر سير اونباشد بسبب قول ارتعالي درحق نوح انه ليس من اهلك انه عمل غير صالح خامسه قصه يعقوب عليه السلم
چه او ترجيح يوسف كرد براولاد خويش درمحبت تا ان وقسير حاصل شد واراد اراد او وصف كردند بانك انك لفي ضلالك القديم وكريستاخ دو
چشم او سپيد شد وازشان انبيا بجلد وصيرت برتصبيف وجواب ان است كي ميل قلب مقدور نيست ونداست كي ان مفضي شود بان مفسده
ومراد بضلال عدول است ازصواب ووصف ايشان اورايان كفريت ما انزاي كه ازشرح ايشان كفر نبود باشد يا ازبراي انك مراد ايشان
غلو بود باشد درمحبت يوسف وان قبح نكند درعصمت ايشان ٭ وصبر برمصيبت مندوب است بس نبي باشد ومحبت انك اخفاران
پيشتر ازان نبي كرد كي اظهار ان سادسه قصه يوسف عليه السلم وشك بان ازدوجه است اول انك صبر كرد برسيركن وجواب ان است
كي انكاه نبي شود بس برنفس خود نترسيد وصبر كرد يا ماموربود بصبر برسيركن يا اظهار حريت كرد والبقات باو نكردند دوم قوله تعالي
ولقد همت به وهم بها لولا ان راى برهان ربه وجواب ان است كي زوج زليخا بران يوسف كواي داد وگفت انه من كيدكن ان كيدكن
عظيم يوسف اعرض عن هذا واستغفري لذنبك انك كنت من الخاطئين وشهد شاهد من اهلها الآيه ٭ ونشاء مصر كواي دادن وقول حاشا
لله ما علمنا عليه من سوء ٭ ويوسف گفت من راودتني عن نفسي رب السجن احب الي مما تدعونني اليه لنعلم اني لم اخنه بالغيب
وزليخا اعتراف بان كرده لقد راودته عن نفسه فاستعصم الآن حصحص الحق انا راودته عن نفسه وخداى تعالي بران كواي داد
في قوله وراودته التي هو في بيتها عن نفسه تاصرف شود وفحشا اوگند انه من عبادنا المخلصين ٭ وابليس اقرار كرد بانك اواغوا محالص
نكند وخدا كواي داد بانك اواز بندگان است ٭ وقول حشوك باطل است خواه بردين خدا باشد وخواه بردين ابليس ٭ وجون اين ثابت
شد مي گويم مم عزم است وعزم بذات متعان نشود بل باحداث متعان دران وقد زنا مذكور نيست بس صرف كند انرا بعفاف ديگر جون
دفع او ازنفس خود سابعا دفع جون واجب باشد دوين قول كي لولا ان راى برهان ربه فابديه نباشد چه برهان راصرف نكند ازو
جواب جون نقد دفع كرد خداى تعالي بخود او را برهان خويش برانك اگر نكند الخ قصد ان كرد اهل زليخا او را بكشند يا دعوي كنند زليخا
كي يوسف اورا بنفس خويش خواند واورا بزد بسبب انك مطاوعت او نكرد وان صرف كند اورا ازدفع ٭ واذ مرحمان بعضي حمل كلام كرده اند
بر تقديم وتاخير معني ان است ولقد همت به ولولا ان راى برهان ربه لهم بها وزجاج انرا مستبعد داشته چه جواب لولا بر مقدم نشود
زجرف ام باشد وجواب اوان است كي قوله تعالي لنصرف عنه السوء والفحشاء انه من عبادنا المخلصين بل محذوف باشد وتقديم اولي است ازحرف ٭ وفايده دراتك وسم بها با انك اخبار قصد ست بود ان است كي خداى تعالي اخبار كرد كي ترك
هم نه ازجهت عدم رغبت بود در مقابل ازجهت انقياد بود بر خداى تعالي را ٭ ومراد بقول يوسف عليه السلم كي دعا اذكرد نفس ان الفس
لامارة بالسوء ميل است نه عزم برمعصيت ٭ وقوله رب السجن احب الي مما يدعونني اليه ترجيح سجن است كي معصيتي است ازحابس برخاسته
نه محبت معصيت كي حبس اوست چه محبت معصيت معصيت است سابعا اوستفاده راد ورحل را درنهاد وجواب ان است كي باشد
كي بامر خداى تعالي باشد تا انرا طريقي سازد درحبس برادر اويش او ندا او منادي كي انكم سارقون كي امر نتوان يا مراد نيز يا مراد آن است كي ايشان يوسف
را ازبزرش وزويدند چه صواع مذكور نيست يا مراد استفهام است بلفظ خبر كاني قوله هذا ربي جهارم اخبار بود نكرد تا مع اوزايشان كي
باشد كي خداى تعالي تمن او كرده باشد ازان بحمت نشنوند امر بديعقوب بم قوله تعالي ورفع ابويه على العرش وخروا له سجدا رويعني
خدا را معصيت است واستخفاف ابوين معصيت است وجواب ان است كي سجود خدا را بود بحمت شكر نعمت وجدان او ٭ وقوله يا ابت هذا
تاويل روياي من قبل قد جعلها ربي حقا مع قوله اني رايت احد عشر كوكبا والشمس والقمر رايتهم لي ساجدين دالست كي كند بر انك سجود ايشان
ازبراي او بود چه تاويل رويا او بلوغ او است بارتفع منازل بس چون نفس خود را برين خود را برارفع احوال زيد ورد اين ان مصداق
رويا سابقه او بود سابعه قصه ايوب عليه السلم قوله تعالي حكايه عنه اني مسني الشيطان بنصب وعذاب وعذاب جزا وذنب
است چون عقاب وجواب ان است كي خداى تعالي اورا مدح كرده است در اخر آيت بقول نعم العبد انه اواب بس اول ان دم باشد بلركت مراد ازعذاب وساوس وحشه شيطان است ثامنه قصه شعيب عليه السلم قوله
تعالي حكايه عن الكفار لنخرجنك يا شعيب والذين امنوا معك من قريتنا او لتعودن في ملتنا قال اولو كنا كارهين قد افترينا
على الله كذبا ان عدنا في ملتكم بعد اذ نجانا الله منها دالست كي برانك او در ملت ايشان بوده است يكي كفرست وجواب
ان است كي باشد كي ان ملت حق بوده باشد بعد ازان انرا نسخ كرده باشند بملت شعيب وقوم او طلب عود مي كردند يا
تاسعه قصه موسي عليه السلم وشك بان ازدوجه است اول قوله تعالي فوكزه موسي فقضي عليه وقتل اردحق بود لقوله هذا

وعصي آدم ربه نعوذي وعصيان وغوايت ازكيا برست دوم قوله تعالي فتلقي آدم من ربه كلمات فتاب عليه ٭ وقوله ثم اجتباه ربه فتاب عليه
وترتيب نعم است بر معصيت وخواه صادق باشد دران وخواه كاذب كي مرتب باشد سيم قوله تعالي الم انهكما عن تلكما الشجرة وقل لهما
ولا تقربا هذه الشجرة وارتكاب نهي عشه ذنب است جهارم قوله تعالي فكونا من الظالمين وقوله ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا
لنكونن من الخاسرين وظلم ذنب است وخسران اكرنه مغفرت باشد دليل باشد برانك ان كبيره است پنجم قوله تعالي فازلهما الشيطان
عنها فاخرجهما مما كانا فيه وخروج تسبيب ازالا دليل است برانك او ضاحب كبيره است وجواب ان است كي ان پيش ازنبوت بود لقوله تعالي ثم
اجتباه وتم تراخي راست ٭ وانبراي انك ان توفيق است ميان الخ نيايا ذكر ديم والخ نيايا ذكر ديت ٭ وانبراي انك اگر رسول بودي پيش ازوافعه دعوت
بودي كي برسل اليه چه درحيت بشري غير حوا بود وخطاب بدون واسطه ادم بود لقوله تعالي واقربا وملايكه رسل الله اند پس محتاج نشود برحربي
ديگر شبهت دوم درولدت آدم شك است بقوله تعالي خلقكم من نفس واحدة الخ قوله تعالي الله عما يشركون بس نفس واحد آدم باشد
وزوج او كي مخلوق است ازحوا وقوله جعلا له شركاء فيما آتاهما تعالي الله عما يشركون عايد بايشان هردو است وجواب ان است كه
خطاب باقرين آن صنفي است ومراد ازنفس واحده صنف است وجعل منها زوجها يعني ازجنس او عربي فرش بود ازان جون خداى تعالي
بايشان دادالخ طلب كردند ازدل صالح جون نام بتان نزدشان خويش را بعبد مناف وعبد العزى وعبد الدار وعبد قصي وصفر در
عايد كردن عايد است بايشان واعقابشان ثالثه قصه نوح عليه السلم وشك بان ازدوجه است اول قوله ان ابني من اهلي وقوله تعالي
انه ليس من اهلك دليل كذب است وجواب ان است كي بعضي مفسران گفته اند او پسر او نبود بل پسر زنت او بود وجون اختلاط او بايشان
او بسيار شد اطلاق اسم ابن بر كرد جنانك اطلاق اسم ملايكه برابليس بسبب كثرت اختلاط با ايشان ٭ وبعضي گفته اند او پسر او بود ومراد ازانك
انه ليس من اهلك يعني من اهل دينك ٭ وگفته اند كي ليس من اهلك يعني ازاهل تزكي وعده دادم تراجهات ايشان با تو دوم قوله انا اني
ما ليس لك بعلم وفعل يعني عنه ذنب است وقوله انه عمل غير صالح ٭ دران دو قرات است بفتح ام برصيغت فعل ماضي وان ضعيف است
بجهت احتياج او باضمار موصوف يعني عمل عملا غير صالح درفع ونصب وان صحيح است وها درانه ضمير مذكوري سابن است وان ابن نيست
چه اورا وصف نكنند بانك عمل است بس محتاج شود باضمار دوان خلاف اصل است بس ان سوال باشد چه سوال علي غير صالح است
وجواب ان است كي سوال ودعا مبرا ورا مطلق نيست بل بشرط ايمان است ٭ ونهي ازفعل جون اتيان فعل اقتضا وفروع ان يعني سوال نهي
كند واضمار نكرد تعين است بحمت توفيق ميان اين آيت وآيات عصمت رابعه قصه ابرهيم عليه السلم وشك بان ازدجه وجه است اول
قوله هذا ربي وجواب ان است كي اين فرض بقين مطلوب است نه ازان باطلي لازم آيد ودلالت كند بر بطلان ان دوم قوله بل
فعله كبيرهم وجواب ان است كي ابرهيم عليه السلم قصد بقرير قول او داشت تا بقوم لوكرده است چنانك بزرديي نيك نويسي راكويي كي خطي
خوب بشته باشد تو بشتي اينرا كويي اورابل تو بشتي ٭ ودیگر جون اصنام رادين اوبحشم آورد دخشم او ازكبر باشد نه بحمت زيادت تعظيم
ايشان اورادان بود سبب حامل بركسر وحطم اورانه ازبحمت اضافه فعل بان كرد ٭ ودیگر جايز باشد كي دقف كرده باشد برقول او كبرهم انكاه
ابتدا كرده بقول او فاسالوهم وبكر نفس خود را خواسته است چه انسان اكبرست ازهر ضمني سيم قوله تنظر نظرة في النجوم فقال اني سقيم
ونظر در علم نجوم حرام است ودیگر يقيم نبود وجواب ان است كي نظر در علم نجوم ازبراي استدلال بران بر توحيد حرام نيست ٭ ودیگر
شايد كي جبرئيل اخبار كرده باشد اورا كي جون كوكب فلاني طلوع كند تو بيمار شوكه بس جون قرب بطلوع ان ديد گفت اني سقيم ٭
ودیگر شايد كي ان تنبهي باشد باهل زمان او رابهايي ايشانرا كي حكم او بانك او سقيم است بنا برنجوم است وباشد كي سقيم بود باشد ودران
وقت بس قول او كذبي نباشد بانويل استعفا باشد كاني قوله انك ست يا سقم دل خواست ازخرت بسبب عبادتم جهارم قول
فان الله ياتي بالشمس من المشرق فات بها من المغرب ٭ دلالت مي كند برانقطاع او در دليل اول وجواب ان است كي دليل
احداث او تعالي است حيركت راكي انسان قادر نباشد براحداث ان واماتت واحيا وايشان شمس ازمشرق انتقله الله وانتقال از
مثالي بمثالي انقطاع نباشد ودليل سوم قوله ارني كيف تحيي الموتي الآيه وجواب ان است كي باشد كي طلب احيا واماتت
ازجبرئيل عليه السلم كرده باشد تا بدان كي او رسول است ازخداى تعالي باو دليل او بران مظهر شود ٭ ودیگر روايت كرده اند ان ازجعفر صادق
كي خداى تعالي وحي فرستاد بابرهيم كي من انساني راخليل خواهم كرانت وعلامت او ان است كي من احيا واماتت بدعاء او كنم
پس جون دردل او افتاد كي شايد كي ازان انسان باشد طلب احيا واماتت كرد تا دل او مطمن شود برانك اوان خليل است ٭ ودیگر
شايد كي ان پيش ازنبوت باشد يا طلب او ازبراي تمكن دليل باشد بقوله للعلم سادسه آنستغفار كرد مر پدر خود را لقوله واغفر لابي انه كان
من الضالين واستغفار كافران حرام است لقوله تعالي ماكان للنبي والذين امنوا ان يستغفروا للمشركين وجواب ان است كي
باشد كي او عليه السلم درشرع خود نيافته باشد اخ او رامنع كنند ازان استغفار مر پدر خود را بس جون خداى تعالي او رامنع كرد مسلمان شد
يا توقع ايمان داشت ازبس جون نوميد شد ازان ترك استغفار كرد لقوله فلما تبين له انه عدو لله تبرا منه سابعه قوله ربنا واجعلنا مسلمين لك

من عمل الشیطان وقوله رب انی ظلمت نفسی وقوله فعلتها اذن وانا من الضالین ونقل تعزحن ذنب است وجواب آن است
کی آن پیش از نبوت بود یا بخطا گشت او را استغفار از خطا مندوب است دوم آنک او استعفا خواست از رسالت بقوله انی اخاف
ان یکذبون وجواب آن است کی او استعفا از رسالت نکرده است بلکی طلب آن کرده است کی او را در رسالت به برادر معین
کند سیم آنک او ایشانرا دستوری داد در اظهار سحر بقوله القوا ما انتم ملقون وجواب آن است کی مراد آن است کی القوا ما انتم
ملقون ان کنتم محقین کما فی قوله تعالی فاتوا بسورة من مثله ان کنتم صادقین چهارم ارشاک بود در ایراد آورد لقوله فاوجس فی نفسه
خیفة موسی وجواب آن است کی خوف او از بقا شبهت بود در قلوب بعضی جهال پس خدای تعالی او را ایمن کرد بقوله لا تخف
انک انت الاعلی پنجم قوله تعالی والقی الالواح واخذ برأس اخیه یجره الیه وهرون رسول بود پس اگر از ذنبی صادر شده باشد
فهو المراد والا ایذاء موسی او را بغیر ذنبی بوده باشد پس ذنب باشد واز جهت آنک هرون گفت لا تاخذ بلحیتی ولا برأسی پس اگر فعل موسی
صواب باشد نهی هرون از آن خطا باشد وجواب آن است کی از آن جهت اخذ رأس برادر خویش کرد و او را بخود کشید تا او را نزدیک
گرداند از نفس خویش و تفحص کند از کیفیت واقعه پس هارون ترسید کی بنو اسرائیل اعتقاد کنند کی موسی ایذا او کند چه ایشان در
غایت سوء ظن بوده اند بموسی تا غایتی کی چون هرون شبانگاه غایب شد گفتند کی موسی او را کشت ششم موسی خضر را گفت علیهما
السلام لقد جئت شیئا امرا وشیئا نکرا پس اگر فعل خضر منکر باشد قول موسی خطا باشد وجواب آن است کی آن شی امر و منکر است من
حیث الظاهر لا من حیث الحقیقه یا اضمار حرف شرط کند در آن یعنی ان کنت فعلته ظلما یا مراد از آن آن است کی آن عجیب است جدا
چه عجیب جدا منکر باشد و دیگر گفت اقتلت نفسا زکیة و آن زکیه نبود وجواب آن است کی آن استفهام است یا اخبار بر ظاهر و دیگر
خضر گفت فخشینا ان یرهقهما طغیانا وکفرا و دم را مباح نکند بخشیت وجواب آن است کی باشد کی بامر او تعالی بوده باشد عاشر
قصه داود علیه السلام و من قوله تعالی وهل اتاک نبأ الخصم اذ تسوروا المحراب وما قبل قصه وما بعد آن نفی دلالت آن می کند بر معصیت
اما ما قبل قصه فقوله تعالی واذکر عبدنا داود ذا الاید انه اواب ومراد از اید قوت است در دین چه قوت در دنیا موجب مدح نیست چه حاصل
است ملوک کفار را و قوت در دین عزم قوی است بر ادای واجبات و ترک محظورات و اواب رجاع است بخدای تعالی وقوله تعالی
انا سخرنا الجبال معه یسبحن بالعشی والاشراق والطیر محشورة کل له اواب و تفخیم این اشیا از برای رحمله بکریم بنا باشد وقوله وشددنا ملکه
وآتیناه الحکمة وفصل الخطاب وتشریف ملک از طرایق دین بصفات انبیا علیهم السلام الیق است واسم حکمت جامع کل ما ینبغی است
علما وعملا واما ما بعد قصه فقوله تعالی یا داود انا جعلناک خلیفة فی الارض وان از اجل مدایح است و توسیط ذم میان مدایح عظیمه ابای شد
بکلام آحاد ناس تا کیف بکلام رب العالمین واز برای آنک قوله انا جعلناک خلیفة فی الارض مرتب است بر آن قصه و ترتیب حکم بر شی
مشعرست بعلیت شی مر حکم را و قصه را صلاحیت آن نیست کی علت خلافة الله تعالی باشد وقول داود کی وان کثیرا من الخلطا لیبغی
بعضهم علی بعض الا الذین امنوا اگر او باشد کی آن می کرده باشد آن حکم باشد بر نفس خودش بعدم ایمان وقوله تعالی وان له عندنا
لزلفی وحسن مآب ملائم فسق نیست بعد از آن محققان در تاویل تسور وجوهی گفته است اول آنک جماعتی بر قصد او رفتند قاصد بزرگ
مال واهل او وحال او چون نوبت ایشانرا ترسید از برای آنک در غیرت تفرست کی بر دیوار قصر رفتند لا سیما قصر مردی بزرگ از بهر قصد بزرگی باشد
پس چون او را بیدار دیدند منقطع شد بریشان آنچ تدبیر کرده بودند و بترسیدند و یکی از ایشان خصومت مذکوره اختراع کرد و این حمل کلام
است بر ظاهر آن وحمل بر قصه مشهوره عدول است از ظاهر چه اگر ایشان ملایکه بودندی قول ایشان کی بغی بعضنا علی بعض کذب
بودی و اسناد کذب بلصوص اولی از آنک بملایکه واز برای آنک حمل نعاج بر نسا خلاف ظاهرست و اخر خصم بآن تمسک کرده است
بر عصمت قصه مشهوره سه لفظ است قوله وظن داود انما فتناه وفتنه موهم ابتلا است وقوله فاستغفر ربه وآن موهم صدور ذنب
است از وی وقوله فغفرنا له ذلک وهیچ دالی نیست هیچ یک را از آنها چه معنی انما فتناه آن است کی اختیار کردیم او را در آنک چون ظن
بد برد با ایشان با کمال سلطنت او کی تعجیل عقوبت بی کند ایشان چون نکرد دلالت کرد بر کمال شجیب او در حلم و اما استغفار که باشد
کی عین مستغفر را باشد کقوله یا ابانا استغفر لنا واستغفر لذنبک وللمومنین ومراد آن است کی او با آنک تعجیل در عقوبت ایشان نکرد
استغفار از بهر ایشان کرد وقوله فغفرنا له ای شفاعته واین آن است کی در عقب این قول باشد کی انا جعلناک خلیفة فی الارض
دوم آنک استغفار از برای آن بود کی او ظن بد با ایشان برد و چون امارات آن ظاهر نشد نادم گشت سیم آنک چون تادیب
نکرد ایشانرا با قدرت تامه او را اجیرکی از عجیب بکمال حلم خود حاصل شد واستغفار از آن جهت کرد و آن کس کی دلالت آیت بر معصیت
مسلم داشته است وجوهی یاد کرده است اول آنک میل کرد بنکاح زن اوریا بجهت آنک حسن او را می دانست و او را بر آن عتاب
کردند دوم آنک او از اوریا درخواست کی او را بگذارد تا او نکاح کند و آن جایز بود پیش ایشان بعد از آن او را بخواست ومادر سلیمان
گشت پس او را عتاب کردند بر آن سوال و بر ترک مصابره سیم آنک اوریا او را خواسته بود و بر خواستاری او خواستاری کرد
باکثرت

بالکثرت زنان او واز آن جهت او را عتاب کردند چهارم آنک مردی در زی بحکومت پیش او رفتند و دل او میل بآن زن کرد و غلبه کرد بر وی فکری کی مانع
باشد از اشتغال بعبادت پنجم آنک استعجال حکم کرد بر یکی از دو خصم پیش از آنک سخن آن دیگر بشنود چه خوف او از ایشان فرا او رسید کردایند
او را انشیت کردن حادی عشر قصه داود با سلیمان علیهما السلام قوله تعالی وداود وسلیمان اذ یحکمان فی الحرث الی قوله ففهمناها سلیمان
دلیل است بر آنک داود مصیب نبود وجواب آن است کی این دلیل الخطاب است در لقب پس مفید نفی حکم عما سواه نباشد باجماع انکاه
و دیگر تخصیص سلیمان بذکر از برای آن است
فایده تخصیص آن باشد کی داود متوقف بوده باشد در مسئله بسبب تعارض ادله نزد سلیمان
کی داود بآن شاد نشود و سلیمان مشهور گردد بعلم و احترام بکیفیت فتوی و حکم ثانی عشر قصه سلیمان علیه السلام و تمسک بآن از وجوه است
اول قوله تعالی اذ عرض علیه بالعشی الصافنات الجیاد الآیه دلالت می کند بر آنک آن او را مشغول گردانید از ذکر خدای تعالی تا نماز فوت
شد وجواب آن است کی حب شی غیر است وحب حب او غیر ثانی مبالغه است در محبت پس معنی آنک احببت حب
الخیر عن ذکر ربی آن است کی محبت ذکر ربی وارم اعدا الهوی است و ضمیر در توارت و ردوها شاید کی با افتاب رود چه عشی
مذکورست و او را با افتاب تعلق است و شاید کی بصافنات رود و آن اولی است چه مذکورست صریحا و اقرب مذکورین است
و دیگر آنکی در ضمیر یا معرف باشد و اول بصافنات رود و دوم بشمس و آن خلاف اجماع است یا بعکس و آن قول اکثرست و بعید است
چه تفریق آنچ در موضع واحد آمده باشد خلاف اصل است یا معرف نباشد و هر دو عاید باشند بصافنات و آن مطلوب است یا بشمس
و آن باطل است چه قول ردوها جمع است پس مخرف نشود بخدای تعالی و بجهت آنک الیق بانبیا نباشد خطاب خدا برین وجه استهاونت
حصول ذنب کی ترک صلوة است و آنک مسول از اعظم معجزات است وقوله فطفق مسحا بالسوق والاعناق ای جعل مسحها مسحا یعنی
کفته اند معنی او آن است کی مسح السیف بسوقها واعناقها ای قطعها و آن بعید نیست چه نهی نکند از صحیح بجرب قطع آنرا قال الله تعالی
فامسحوا برؤسکم وارجلکم از آنک اگر سیف مذکور بودی شایستی کی آنرا فهم کردندی بعد از آن می گوییم رباط خیل مندوب الیه است
پس چون او در موضعی کی خیل برو عرض کنند بیان کرد کی حب او ایشانرا نیست الا بامر خدای تعالی آنگاه فرمود کی برداند ایشانرا
حتی توارت بالحجاب ای غابت عن بصره آنگاه بفرمود بردن آن و در ایشان مسح سوق و اعناق آن یا از برای تشریف ایشان د
رحمت او بریشان بجهت آنک خیل از اعظم اعوان است در دفع عدو یا از برای اظهار آنک کی او مصالح دین و دنیا خویش بنفس خویش ضبط
می کند یا از برای آنک او عالم تر بود باحوال خیل از صحت و سقم و این منطبق است بر کلام خدای تعالی با تعظیم انبیا پس اولی باشد
دوم قوله تعالی ولقد فتنا سلیمان الآیه وجواب از وجوه است اول آنک پیغمبر گفت علیه السلام کی سلیمان گفت کی امشب طواف کنم
بر صد زن و هر زنی پسری آورد کی قتال کند در راه خدا و طواف کرد و آبستن نشد الا یک زن و نیم پسر بزایید و قابله آنرا برداشت
و بیت یدیه بر کرسی او انداخت و اگر او گفته بودی کی ان شاء الله چنان شدی کی گفت پس ابتلا از برای ترک استثنا است
دوم آنک خدای تعالی امتحان او کرد بمرضی و نزدیک شد بمردن و مانند جسدی گشت بی روح و معنی آن آن است کی القینا
علی کرسیه جسدا وحذف ها کرد از برای مبالغه سیم آنک سلیمان را فرزندی شد و ترسید کی شیاطین او را هلاک کنند پس سحاب
را فرمود کی او را بردارد و با دایه از بالا برد کی غذا آن باد دهد پس نمرد و او را بر سر او انداختند و اما آنچ حشویه روایت می کنند با اسرنه
کتاب خدای تعالی لایق نیست از آن سیم قوله هب لی ملکا لا ینبغی لاحد من بعدی حسد است وجواب از وجوه است اول آنک
معجزه هر پیغمبری از جنس آن است کی اهل زمان او بآن افتخار کنند و چون اهل زمان او بملک وجاه بودند او را طلب کرد تا ملک
او معجزه باشد دوم آنک چون از مرض بی داشت بجتر شد بر آن است کی ملک دنیا منتقل می شود بآن بغیر او و بعد از وی طلب
ملکی کرد کی غیر او بعد از وی بآن نرسد و آن ملک دین است سیم آنک از مردمان زعم بعضی آن است کی امتناع از لذات دنیا
با قدرت بر آن غیر ممکن است پس ملک عظیم را طلب کرد تا با آن مشغول شود و قناعت تامه پیدا آید کی ملک دنیا مانع نیست
ثالث عشر قصه یونس علیه السلام و تمسک بآن از وجوه است اول قوله تعالی وذا النون اذ ذهب مغاضبا چه آن غضب
یا بر خدا باشد یا بر قوم او و او را امر کرده اند بدعا ایشان با ایمان و بر هر تقدیر ذنبی عظیم باشد دوم قوله تعالی فظن ان لن نقدر
علیه دلالت می کند بر آنک او شاک بوده است در قدرت خدای تعالی سیم قوله سبحانک انی کنت من الظالمین اعتراف
است بذنب چهارم قوله تعالی ولا تکن کصاحب الحوت نهی رسول کرد از مثل فعل یونس و این دلیل است بر آنک آن ذنب بوده باشد
وجواب آن است کی گفته اند کی این واقعه پیش از نبوت بوده است از برای آنک بعد از واقعه گفت وارسلناه الی مائة الف
او یزیدون لکن قوله تعالی وان یونس لمن المرسلین اذ ابق الی الفلک المشحون دلالت می کند بر آنک او رسول بوده
باشد اکنون می گوییم باشد کی غضب او بر قوم کفار بوده باشد وقوله فظن ان لن نقدر علیه ای لن نضیق علیه کی تنگ شود
بر وی کقوله تعالی یبسط الرزق لمن یشاء ویقدر و امثال آن وقوله ولا تکن کصاحب الحوت یعنی در قلت صبر بر محنت تا افضل

مراتب در بابی رابعه عشر قصه لوط علیه السلام قال هؤلاء بناتی هن اطهر لکم ان کنتم فاعلین. تعریض کرد بفاحشه با بنات خود وجواب
آن است کی در صحت اضافت ادنی اختصاصی کافیست پس قوله بناتی یعنی آن زنانی کی ایشان بنات من اند بحکم متابعت در قبول
دین و غرض او ترجیح نسوان بود بر غلمان خامسه عشر قصه زکریا علیه السلام گفته اند کی قوله انی یکون لی غلام وقد بلغنی الکبر وامراتی
عاقر شک است در قدرت الله تعالی وجواب آن است کی چون او را بشارت دادند بولد در آن حالت سرور او عظیم شد واز
آنجهت سوال کرد از کیفیت تا بشارت یکبار دیگر بشنود تاکید حصول مقصود را چنانک عرف شاهد است بر آن سادسه عشر قصه
عیسی علیه السلام گفته اند کی قوله تعالی أأنت قلت للناس اتخذونی وامی الهین من دون الله. دلالت می کند بر آنک او این قول گفته است
والا استفهام عبث باشد. وقوله ولا اعلم ما فی نفسک ونفس حسرت دنی بر ظرفیت راست واثبات ایشان خدای را کفر است
وجواب آن است کی فایده استفهام تقریع قایلان است بان قول انصاری چنانک گفته. ایاک اعنی فاسمعی یا جاره. ونفس
در لغت ذات است ومراد از آن حصول صفت است بر موصوف را. واز قول او کی ان تعذبهم فانهم عبادک وان تغفر لهم فانک انت
العزیز الحکیم با علم او بانک کافر را بیامرزند تفویض امر است بکلیت بخدای تعالی سابعه عشر قصه پیغمبر ما محمد صلی الله علیه
وسلم وتمسک بان از چند وجه است اول قوله تعالی ووجدک ضالا فهدی وجواب معارضه است بقوله تعالی ما ضل صاحبکم
وما غوی وتوفیق محل این باشد بر ضلال در دین وآن بر ضلال در امر دنیا دوم قوله تعالی وما ارسلنا من قبلک من رسول ولا نبی
الا اذا تمنی القی الشیطان فی امنیته. ودر روایت کرده اند کی پیغمبر علیه السلام چون اعراض قوم خویش بدید دشوار آمد بر وی وتمنی آن کرد
کی از خدای تعالی چیزی بدو آید کی بان تقرب کند بقوم خود خدای تعالی سوره والنجم فرو فرستاد چون برسید بقوله تعالی افرایتم
اللات والعزی ومنات الثالثه الاخری. شیطان بر زبان او انداخت تلک الغرانیق العلا منها الشفاعه ترتجی. وچون قریش آنرا
بشنیدند شاد شدند وگفتند آلهه ما را یاد کرد بخوبی پس جبرئیل بیامد وگفت تو بر مردم خواندی آنچ من نیاوردم واز آنجهت
اندوهگین شد واز خدای تعالی بترسید ترسی عظیم پس خدای تعالی فرو فرستاد وما ارسلنا من قبلک الایه وجواب آن است
کی اثبات آن بکتاب تفسیر بقرآن می کنند وگویند کی مسند غرانیق ملایکه باشند وآن قرآن منزل بوده باشد کی خدای تعالی نسخ تلاوت
آن کرده باشد از برای توهم مشرکان کی مراد آلهه ایشان است. یا گویند مراد استفهام است بر سبیل انکار. ودیگر آنکه تمنی تلاوت
خفیف آن باشد کی هر گاه کی تمنی الحرکه کند شیطان وسوسه کند واورا با ابتغی خواند. انکار خدای تعالی اورا اجابت کند بترک
التفات بوسوسه او سیم قوله تعالی واذ تقول للذی انعم الله علیه وانعمت علیه وجواب آن است کی خدای تعالی خبر خواست
کی نسخ تحریم ازواج ادعیا کند وحی فرستاد بدو کی زید باید کی طلاق زوجه خود بدهد وچون طلاق دهد تو اورا بزنی بخواه چون زید
حاضر شد تا طلاق دهد پیغمبر علیه السلام دانست کی چون اورا طلاق دهد لازم شود بروی کی اورا بخواهد ومنافقان طعن کنند در وی
پس گفت او را کی امسک علیک زوجک. ودر نفس خویش پنهان کرد عزم بر نکاح او چون طلاقش دهد. ودلیل بر این قول او تعالی
کی فلما قضی زید منها وطرا الایه. ودیگر زید خصومت کرد با زوجه خویش زینب واو دختر عم نبی بود علیه السلام وزید خواست کی اورا طلاق
دهد پیغمبر علیه السلام در ضمیر آورد کی اگر او را طلاق دهد بزنی بخواهد اورا از برای آنک بنت عمه او بود وآنرا اظهار نکرد احترازا از السنه منافقان
پس حق تعالی اورا بران معاتبه کرد بقوله وتخشی الناس والله احق ان تخشاه. ودیگر زینب اول طمع کرده بود کی پیغمبر علیه السلام اورا بخواهد
چون خود نخواست اورا از برای زید خواست بر وی وبر برادر او دشوار آمد تا نازل شد کی وما کان لمومن ولا مومنه اذا قضی الله ورسوله
امرا الایه راضی شدند وبعد از آن چون زفاف کردند نشوز آغاز کرد وزید شکایت او به پیغمبر علیه السلام کرد گفت امسک علیک زوجک ودر
نفس خویش پنهان کرد شدت طمع در وی تا حال زید منغص شود وتا منافقان نگویند کی این از شدت طمع خود در وی گفت. واما آنچ
گویند کی اورا دوست داشت از باب آحاد است وادنی مرتبه منصب نبوت است از آن. وبتقدیر صحت آن هیچ معصیتی در آن نیست
جمیل قلب نقد ورتبت. بعد از آن گفتن کی چون او علیه السلام اورا دوست داشت حرام شد بر زوج او. وآن باطل است والا امر
زید با امساک او را باشد معصیت ونسبت او بر زوج کذب. وگفته اند بل بر زوج تطلیق او واجب باشد ودر آن ابتلا زوج است بنزول
از زوجه خود از برای رضا خدای وابتلا رسول علیه السلام بما لقی در حفظ نظر چه او چون نظر کند ودل او میل کند بدان واجب شود کی اجبار
زوج کند بانک تطلیق او برد واجب است پس اگر اجبار نکند در حق خیانت کرده باشد واگر اجبار کند متعرض شده باشد مر سوء
مقالت را چهارم قوله تعالی ما کان لنبی ان یکون له اسری الی قوله عذاب عظیم وجواب آن است کی عتاب بر ترک اولی
است چه اولی در آن زمان اثخان بود نه فدا قطع اطماع را ودلیل بر آن تفویض اوست علیه السلام باصحاب او. واما قوله تریدون عرض
الدنیا خطاب است پس مفرت شود بان قومی کی رغبت کردند در مال. واما قوله لولا کتاب من الله سبق لمسکم فیما اخذتم عذاب
عظیم پس معنی او آن باشد کی لولا سبق تحلیل الغنایم پنجم قوله تعالی عفا الله عنک لم اذنت لهم چه عفو دلالت کند بر تقدم ذنب وجواب
آن است

آن است کی مراد ظاهر آیت نیست چه عتاب بعد از عفو ممکن نباشد بلک مراد تلطف است در خطاب واز برای آنک آن ارتکاب تو بود در وجوب
است تا ترک افضل یا در آن ترخ کند ششم قوله تعالی ووضعنا عنک وزرک الذی انقض ظهرک وجواب آن است کی مراد وزر است ترک العفو یا
ترک افضل یا ثقل قال الله تعالی حتی تضع الحرب اوزارها یعنی اثقالها ومراد غم شدن است بسبب اصرار قوم او بر شرک واستضعاف ایشان اصحاب
او را پس چون خدای تعالی اعلاء کلمه وشق از او کرد وزر او از وضع کرده وما بعد آیت معونی اینست هفتم قوله تعالی لیغفر لک الله ما تقدم من
ذنبک وما تاخر وجواب آن است کی آن پیش از نبوت بوده است یا ترک افضل یا ذنب امت چه ذنب قوم گاه باشد کی نسبت کنند
بسید ایشان. وجهت آنک مصدر گاه باشد کی اضافه بمفعول کنند چنانک اضافه بفاعل یعنی لیغفر لاجلک ما تقدم من ذنبهم فی حقک وما تاخر
کما قال الله تعالی وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم هشتم قوله عبس وتولی ان جاءه الاعمی وجواب آن است کی محمول است بر ترک
افضل نهم قوله ولا تطرد الذین یدعون ربهم بالغداه والعشی وجواب آن است کی نهی دلالت بر سبق فعل منهی عنه نمی کند ولکن حمل بر
کفار او وطلب کرده بودند کی طرد فقرا کند بعد از آن خدای تعالی آن است را فرو فرستاد دهم قوله تعالی لقد تاب الله علی النبی وجواب
آن است کی حمل بر ترک افضل کنند یازدهم قوله تعالی واستغفر لذنبک وجواب آن است کی محمول است بر ترک افضل یا بر تقدیر تعیین آن از ذنب
فاستغفر دوازدهم قوله لم تحرم ما احل الله لک چه ظاهر این شعر است بانک چیزی کرده است کی نمی شاید وجواب آن است کی تحریم ما احل
الله له ذنب نیست چون طلاق وعتاق وعتاب او از آنجهت کردند کی از آنجهت رضاء نساء خویش کرده است سیزدهم قوله تعالی یا ایها
النبی اتق الله. یا ایها الرسول بلغ فان لم تفعل فما بلغت رسالته وجواب آن است کی امر ونهی از قوت اسباب عصمت است نه اخلال
بان تمکنند چهاردهم قوله تعالی لئن اشرکت لیحبطن عملک وجواب آن است کی ان شرطیه است یا مراد شرک خفی است وان
التفات است الی غیر الله یا مراد بخطاب غیر اوست قال ابن عباس علیهما السلام ران نازل شده است بایاک اعنی واسمعی یا جاره
وازین قسم است قوله تعالی یا ایها النبی اذا طلقتم النساء پانزدهم قوله تعالی سنقریک فلا تنسی دلالت می کند بر وقوع نسیان در وی وجواب
آن است کی مراد از نسیان ترک است وکانه قال لا تترک من القرآن الا المنسوخ شانزدهم قوله تعالی ولئن کنت فی شک مما انزلنا الیک
فسال الذین یقرءون الکتاب من قبلک وقوله فلا تکونن من الممترین وجواب آن است کی این شرطیه است ونازل آن است کی خدای
تعالی امر کرد او را برجوع باهل کتاب از برای آنک بعثت او علیه السلام مذکور بود در توریه وانجیل تا قوی او گرداند شود بان علامات یا او را امرت
کیفیت نبوت سایر انبیا حاصل شود وبداند کی او را از معجزات وانه لمثل اللخ بایشان دارند بودند خاتمه در آیت عام در همه انبیا یا ذکر کرده اند
قوله تعالی ولو یواخذ الله الناس بظلمهم وانبیا از ناس اند. وقوله تعالی عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی من رسول فانه
یسلک من بین یدیه ومن خلفه رصدا لیعلم ان قد ابلغوا رسالات ربهم اگر نه خوف تخلیط بودی در رسالت استظهار برصد را فایده نباشدی
وجواب آن است کی آن عام مخصوص است بقوله الا لعنه الله علی الظالمین چه دلالت بر آن می کند کی نبی ظالم نباشد والا وجوب
ایت داخل شود وحاشا منصب النبوه عن امثاله وبعث رصد با انبیا نه از برای خوف تخلیط است در رسالت بلک از برای منع شیاطین
است از ابداع تخلیط در آن. مسئله سی وپنجم انبیا افضل اند از ملایکه علیهم السلام پیش اکثر اصحاب ما از شیعه وپیش
فلاسفه ومعتزله ملایکه سماوی افضل اند از انبیا وقاضی ابوبکر باقلانی وابو عبد الله حلیمی از اصحاب ما باین قایل اند. حجت مذهب اول
از چند وجه است اول آدم مسجود ملایکه بود بدلالت آیتی چند از قرآن ومخدوم بافضل انواع خدمت افضل است از خادم سوال سجود خدا را
بود وآدم قبله بود یا مراد تواضع است یا سجود سلام بوده باشد حینئذ جواب قول ابلیس کی ارایتک هذا الذی کرمت علی بالالف انا خیر منه دلیل باشد
اقتضا ترجیح مسجود می کند بر ساجد دوم آدم اعلم بود از ملایکه لقوله تعالی وعلم آدم الاسماء کلها الی قوله انبئهم باسمائهم واعلم افضل است لقوله تعالی
قل هل یستوی الذین یعلمون والذین لا یعلمون سیم طاعت بشر شاق است از برای آنک با موانع است از شهوت وغضب وغیر ایشان.
واز جهت آنک بعضی تکالیف ایشان مبنی است بر استنباط وبعضی بر نصوص. قال تعالی فاعتبروا وقال لعلمه الذین یستنبطونه واز آن ملایکه
بر نصوص قال تعالی لا یسبقونه بالقول وهم بامره یعملون. واز برای آنک ایشان مبتلا اند بوسوسه شیطان وشبهات بسیار مثل ربط حوادث
ارضی با اتصالات فلکی ومناسبات کوکبی وملایکه را این نوع از شبهات نیست چه ایشان سکان سماوات اند ومشاهد آن احوال اند واشق
افضل است لقوله علیه السلام افضل الاعمال احمزها. واجرک علی قدر نصبک. واز برای آنک اگر افضل نبودی حرام بودی بجهت خلو محل آن مشقت
زاید از فایده چهارم قوله تعالی ان الله اصطفی آدم ونوحا وآل ابرهیم وآل عمران علی العالمین وعالم هر موجودی است کی بغیر خدای است
ترک عمل کردند بان در آنک می شود پس عمل بان کنند در انبیا سوال قوله تعالی فی بنی اسرائیل فضلتکم علی العالمین اقتضا تفضیل انبیای بنی اسرائیل
بر نبی ما محمد صلی الله علیه وسلم می کند پس اینجا نیز تخصیص باشد جواب تخصیص آنجا اقتضا تخصیص این دیگر نمی کند واز برای آنک
آنک نبی ما علیه السلام موجود نبود آن زمان پس اسم عالم متناول او نباشد بخلاف ملایکه پنجم ایشان را عقلیست بلا شهوت وبهایم را شهوت است
بلا عقل وآدمی را هر دو هست پس چون ترجیح شهوت خود بر عقل خود کنند اخس باشند از بهیمه لقوله تعالی اولئک کالانعام بل هم اضل پس

واجب باشد کی جوب ترجح عقل خود بر شهوت خود کند افضل از ملایکه باشد ۔ وحجت مذهب دیگر وجوه است اول قوله تعالی لن یستنکف المسیح ان یکون عبدًا لله ولا الملایکه المقربون وان افضا تفضیل مذکور دوم بر مذکور اول کذ جه صحیح است کی گویند لن یستنکف الوزیر ان تخدم ولا ناولا السلطان وعکس این صحیح نیست وجواب ان آست کی نبی ما افضل است از مسیح و از ترجح جیزی بر مفضول ترجح ان بر تفاضل لازم نیاید ۔ وانبرای انک ایت افضا بترجح کل ملایکه مقربی کند بر مسیح نه بر جمیع کل واحد و نزاع درین است ۔ وانبرای انک دار جمیع مطلق راست دون المترتب ۔ ومثال مفید حکم کلی نیست ۔ وامثله دیگر بیارض اوست جنانک گوئیم ما اعانی علی هذا الامر زید و اعرو و مثال راجح بر ترجیح نی نیست ۔ وانبن جمله است قوله تعالی والا الحدث ولا الغلایه ۔ وتحقیق ان است کی ماجون دانستیم کی سلطان اعظم است از وزیر و انبتیم کی غرض قابل بیا لغه است و درایت رتبتی دایم کی مراد میا لغه است کی دایم کی ملایکه افضل اند بی ابتدا الساعه بر انک ملایکه افضل اند دروباشد وانبرای انک ایت دالت می کند بر انک ملک افضل است از مسیح لکن نه درکل امور وجه جون گویند کی وزیر است کاف بی دارد از خدمت این عالم و نه سلطان دالت نکند بر انک سلطان افضل است از وزیر درعلم وورع ومامی گویم کی ملک افضل است از بشر و رتدریج وقوت جه جبرئیل علیه السلام قلع مداین بوطاکرد ۔ ونزاع در کثرت ثواب بسبب زیادت خشوع و عبودیت است ۔ ودام تحقیق ان است کی اتصاف عبد بنهایت عبودیت سابی ان است کی او مستنکف باشد از عبودیت جزای تعالی و اتصاف او بقدرت و قوت کامله مناسب ان است ۔ وجون نصاری از مسیح بشاهده احیا موتی و ابرآء اکمه و امرض کردن اخراج او کردند از انک بنده خدا باشد فعال تعالی لن یستنکف المسیح بهذا المقرون الآیه ان یکون عبدًا لله و الملایکه المقربون با لک ایشان اقربی و اقتدراند ۔ یا گویند ایشان جون دعوت الهیت بعیسی کردند از برای انک از نبی بزرگ حاصل شد ایشانرا کمشد ملایکه بی بزرگ و ازدر حاصل شد پس اعجب باشد از عیسی درین معنی با انک ایشان استنکاف از عبودیت جزای تعالی نی دارند دوم قوله تعالی ومن عنده لا یستنکبرون عن عبادته احتجاج بان کرده است بر انک بشر واجب است کی اسکبار از عبادت او نکنند و این رتبتی راجب باشد کی ملایکه افضل باشند جه با دشاه جون خواهد کی بقریر وجوب طاعت او بر رعیت جزو کند ملوک از طاعت من اسکبار نمی کنند تکیف این ضعیفان و از برای انک مراد بعندیت فضیلت است و ترتب بجهت اسناع جت است وجواب ان آست کی باشد کی مراد شدت قوت ملایکه باشد و ضعف بشر نه از دیار ثواب و لفظ عند معارض است بقوله تعالی در صفت بشر فی معقد صدق عند ملیک مقتدر ۔ وقول عمر علیه السلام کی حکایت از جزای تعالی کرده است کی انا عند المنکسرة قلوبهم و این افضل است سیم عبادت ملایکه اشق است از برای انک ایشان ایمن اند از افات غرت و حرت و ذل و مرض و حاجت و معصیت و ساکن این دو صفات و آنها جون بهشتها خوش است بنسبت با دین و ان کس کی نعم او بیشتر باشد و خوف او کمتر متردد او اشد باشد ۔ و لشارت باین است الخ جزای تعالی کفت و اذا رکبوا فی الفلک الآیه ۔ و مع ذلک ایشان باقی ماندن مشغل بعبادت و خشوع دراز مدت طاوله و آدمی را فتور دست نباشد کی بجنان یک روز باشند ۔ و موید این ان است کی آدم را اطلاق کردن در جمیع مواضع جنت و نهی کردن او را از شجره واحده و ملاک نفس خود نشد ۔ و انبرای انک هر یکی از ایشان مقیم اند بر نوعی واحد او عبادت و ان موروث دلالت است و انبن جمت کفت دایموب کرده اند و قرانرا مسور داشتن افضل است وجواب ان است کی عبادت بشر افضل است لما ذکرنا چهارم عبادت ملایکه ادوم است لقوله تعالی یسبحون اللیل و النهار لا یفترون و اگر عز بشر مثل عز ملک بودی عبادت ملک ادوم بودی فکیف هیچ نسبتی نیست عز بشر را با عز ملک ۔ و ادوم افضل است از برای انک اتق است ۔ و لقوله علیه السلم افضل العباد من طال عمره وحسن عمله ۔ و لقوله علیه السلم المشیخ فی قومه کالنبی فی امته ۔ و انبرای انک ملایکه در خوف از خدای تعالی جون بشر اند قال تعالی یخافون ربهم و هم من خشیته مشفقون جتی اذا فزع عن قلوبهم و طاعت ایشان مساوی طاعت بشر است در خوف و نزاید بران در مدت پس ثواب ایشان بیشتر باشد نهم ملایکه اسبق اند در عبادت بل کی هیچ عبادتی نیست الا کی ایشان مقدم اند دران پس افضل باشد لقوله تعالی والسابقون السابقون اولیک المقربون و لقوله علیه السلم من سن سنة حسنة فله اجرها و اجر من عمل بها الی یوم القیمه پس ایشانرا ثواب اعمال خویش و ثواب اعمال جمیع بشر باشد ششم ملایکه رسولان خدا اند با بنیا قال الله تعالی علمه شدید القوی ۔ ترل به الروح الامین علی قلبک ۔ ینزل الملایکه بالروح من امره علی من یشاء من عباده و رسول افضل باشد از امت جنانک در بشر ۔ سوال رسول بشر مرسل است بحجی عظیم پس واجب باشد کی افضل و اعظم باشد از ایشان جون با دشاه کی شخصی را حاکم کند بر جمعی عظیم ۔ و رسول ملک مرسل است بشخصی واحد پس واجب باشد کی اعظم باشد جون با دشاه کی یکی را میکن و فرستد جون غلامی بود دیر جواب این مدفوع است از برای انک جبرئیل را بجهاد انبیا و رسل از بشر فرستاده اند پس افضل باشد از ایشان ۔ و انبرای انک رسول ملک است او رسول انس و رسول بشر است او رسل نیست پس ملایکه افضل باشند ۔ و انبرای انک ابرهیم را بلوط فرستادند و افضل از دیدن و موسی را بشعیب کی در عمر او بودند و افضل از دیدن پس انجا مضمان باشد هفتم ملایکه

برجیز کا رتزند از بشر از برای برآت ایشان از میل بزلات ۔ و انبرای انک خوف ایشان دایم است و خوف مانع است از عزم معصیت بخلاف انبیا قال علیه السلم ما منا من احد الا عصی او هم معصیة غیر یحیی زکریا و اتقی افضل است لقوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقیکم کرامت را بتقوی کرد و تقوت در علت موجب فوت است در معلول سوال یعنی واجب باشد کی حسی افضل باشد از معنی ما علیه جواب این صورت را از دلیل مخصوص کرده اند باجماع پس عمل بان بکنند در ما عدا این صورت ۔ و من می گویم با نبی کی بتقوی استماع باشد از معصیتی کی تحقق نشود الهایبل ان وجون ممنع است در حق ملایکه تقوت متبع باشد در حق ایشان فضلا عن الزیاده هشتم استغفار انبیا علیهم السلام مرغیر ایشانرا مسبوق است باستغفار ایشان و نفوس خویش را قال آدم ربنا ظلمنا انفسنا الآیه و قال نوح رب اغفر لی و لوالدی و قال ابرهیم رب هب لی حکما و الحقنی بالصالحین و قال تعالی واستغفر لذنبک و للمومنین لیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک مخالف ملایکه قال الله تعالی حکایه عنهم و یغفرون للذین آمنوا و اگر محتاج بشفاعت کی بغفرت ابتدا از نفس خویش کردندی قال علیه السلم ابدا بنفسک پس دالت کرد بر انک ملایکه افضل اند ۔ و من می گویم ازینش رتبت اینج صلاحیت ان دارد کی جواب این باشد نهم قوله تعالی یوم یقوم الروح و الملایکه صفا الآیه ۔ مقصود شرح عظمت خدای تعالی است بطریق مبالغه و اگر عز ملایکه افزون بودی تعرض عند الله تعالی اولی بودی تا بدیک بگراو حول العرش دهم قوله تعالی وانا علیکم لحافظین کراما کاتبین ۔ و حافظ از معصیت و ترک طاعت ابعد باشد از هرد و از محفوظ ۔ و از برای انک کتابت ایشان حجت است مر بشر را در طاعت و بر ایشان در معصیت و اگر حال ایشان اعظم بودی از ملایکه امر بحکس بودی و نزدیک است باین قوله تعالی عالم الغیب فلا یظهر علی غیبه احدا الا من ارتضی و الآیه و در صد ملایکه اند باجماع و این دالت می کند بر انک امر انبیا علیهم السلام ارتخلط در دعوی باعانت ملایکه است علیهم السلام یازدهم قوله تعالی والمومنون کل آمن بالله و ملایکته و کتبه و رسله و قوله تعالی شهد الله انه لا الا هو والملایکه و اولو العلم و قوله تعالی ان الله و ملایکته یصلون علی النبی و قوله الله یصطفی من الملایکه رسلا و من الناس و تقدم الادون علی الاشرف قبیح است عرفا جه شاعر جون گفت کفی الشیب و الاسلام للمرء ناهیا عرکفت لکر تقوم اسلام کرده بودی تراعطا داذمی ۔ و جون کتاب صلح بشت میان رسول الله صلی الله علیه وسلم و میان مشرکان نزاع در تقدم اسم الله بود بر اسم محمد رسول الله دوازدهم ملک اعلم است از بشر از برای انک جبرئیل واجب است کی تبیع باشد شرعا لقوله علیه السلم ما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن سیزدهم قوله تعالی والخ بشت سند الابرجی علیه السلم معلم محمد بود علیه السلم لقوله تعالی علمه شدید القوی و دیگر باشد کی مراد از کرامت حسن صورت باشد و زین ذکا و قدرت بر اعمال عجیبه و نزاع در کثرت ثواب است جواب السلم کی دلیل الخطاب است سلنا لکن او جبت است جه تکوینی کی میت بجوزی بینی و قوله تعالی ولقد کرمنا بنی آدم متناول مکرم ایشان است بحذایت و تزیین و طاعت بنی بعضیل عاص باشد با بهائم چهاردهم قوله تعالی والا قول لکم انی ملک و قوله الا ان تکونا ملکین و الت می کنند بر انک ملک افضل است و دین درایت ابحاث دقیق است و قوله علیه السلم حکایه عن ربه اذا ذکرنی عبدک فی ملاء ذکرته فی ملاء و الت می کند بر انک ملاء اعلی اشرف است هفدهم کمال الجساد حاصل نشود الا

بالذات باشد واگر جایز باشد قادر باشد بر تحمل نفس خود **جواب** علم بر نوع تبع و فروع است یکی طبع قدرت با یتباع بس متابعی بتوع نباشد بخلاف
فعل عبد چه اینچنین خصم واقع است بقدرت عبد پس اگر اثابت بر خدای تعالی واجب باشد بان تعلق خدا را ملیاؤ مضطر کرد اینچه باشد بفعل
اثابت چنانک ممکن نباشد از ترک ان دان محال است **سیم** در مسئله خلق اعمال ما بت عذ یکی فعل عبد متوقف است بر قدرت و داعی و هر دو
ایجاب فعل کنند و مخلوق اند بر خدای پس فعل عبد بر جب فعل الله باشد و معلول فاعل ایجاب ثواب بر فاعل نکنند **حجت** خصم قوله تعالی است جزاء
بما کانوا یعملون و امثالهان یکی حاجب باشد و مانع از ثواب است و این کافیست در صحت اطلاق اسم جزا بر ثواب

فشم دوم در عقاب اگر ثابت بر اساس کی کافر در انش خالد باشد و غیر او را از عصاة عقاب نکنند پس وجیه خاصه دقایق ملیان
پیش معتزله و خوارج قطع کنند بعقاب او و پیش اگر ثابت و ان مخالفت قطع نکنند نه بعفو و نه بعقاب **وجیه** احتجاج بایاتی کرده
اند **اول** قوله تعالی حکایة عن موسی انا قد اوحی الینا ان العذاب علی من کذب و تولی پس هرکس کی تکذب و تولی بس عذاب کند **دوم** قوله تعالی
تولی از من ادبر و عذاب باشد **دوم** قوله تعالی کلا انها لظی نزاعة للشوی و دلالت می کند بر انک هر تولی کی در انش رونده کو بشد
قد جاءنا نذیر و لکنا کذبنا پس انکس کی تکذیب نکند در انش نرود **سیم** قوله تعالی لا یصلیها الا الاشقی الذی کذب و تولی الا یجد الا
می کند بر انک اتش زبانه زشته کفار راست و هر اتش زبانه زشته لا یصلیها الا الکفار **چهارم** قوله تعالی ان الخزی الیوم و السوء علی
الکافرین و هرکس را کی در انش برند اورا اخزا کرده باشند لقوله تعالی ربنا انک من تدخل النار فقد اخزیته در انش نرود الا کفار
نجم قوله تعالی ان الله یغفر الذنوب جمیعا کمزرا ازان تخصیص کردند پس در غیر ان از معاصی بر عموم خود بمانند **ششم** قوله تعالی
ان ربک لذو مغفرة للناس علی ظلمهم و علی و هال راست چنانک کوبی رات فلانا علی اکله یعنی حال اکله دین آیت دالت کند بر مغفرت
خدای تعالی مر دیگران را مع حال ظلم ایشان ترک عمل ان کردن در کفر ازبرای انک اعظم است پس در غیر ان معمول به باشد **هشتم** قوله تعالی
و هل نجازی الا الکفور و معقول سابقه راست پس مخصص باشد بکافر اصلی **و معارضه** نکنند بقوله تعالی من یعمل سوءا یجز به چه
جانب عفو راجح است از جانب دیگر عند التعارض لما سبانی **هشتم** قوله تعالی یوم تبیض وجوه و تسود وجوه فاما الذین اسودت
وجوههم اکفرتم بعد ایمانکم فذوقوا العذاب **عذاب** کافر بعد از ایمان را نهاذ و ثواب دیگر از ترک عمل باو کردند در کافر اصلی پس
ترک نکنند در غیر او **نهم** قوله تعالی وجوه یومئذ مسفرة الی قوله اولئک هم الکفرة الفجرة **دهم** خدای تعالی مکلفانرا سه قسم کرد
سابقان و اصحاب یمنه و اصحاب مشئمه و اولین را در جنت کرد و سالث را در نار و قال هم الذین یقولون اذا استنا و کنا ترابا و عظاما
انا لمبعوثون پس دلالت کند بر انک اصحاب نار منکران بعث و نشور اند ترک عمل بان کردند و کافرند کی انکار بعث نکند پس عمل
بان بکنند در نصاف **یازدهم** صاحب کبیره مومن است لقوله تعالی و ان طائفتان من المومنین اقتتلوا و مومن را رسوا نکند لقوله
ان الخزی الیوم و السوء علی الکافرین **دوازدهم** صاحب کبیره در انش نرود **سیزدهم** ایمان افزوده شود و نقصان نپذیرد
چون با کفر طاعت سود نداشت با ایمان معصیت زیان ندارد **چهاردهم** چون کافر نسلمان شود ثواب ایمان او ازالت عقاب
کفر او نکند و کفر افزوده است از نسق پس اگر ازالت عقاب فسق او نکنند اولی باشد و ازبرای انک زاید برزان بعینی ثواب ایمان
بر عقاب کفر کی رایست بر عقاب فسق زاید باشد بعینی بر عقاب فسق و عند الحیر و المقابله ثواب ایمان زیادت باشد پس
از اهل جنت باشد و معارضه نکنند بکفر بعد از ایمان کی موجب ثواب ایمان است چه ازالت لازم نیاید کی عقاب فسق از ید باشد
از ثواب ایمان **و معتزله** احتجاج کرده اند بقران و اجنار **اما قران** از سه نوع از عموم **نوع اول** اینچ در ان لفظ من باشد در معرض
شرط **اول** قوله و من یعص الله و رسوله و یتعد حدوده یدخله نارا خالدا فیها و انکس کی ترک صلوة و صوم و حج ذکوة کرده باشد تجاوز
از حدود کرده باشد **سوال** خرود حج معرف است پس انا دت عموم کند و تعدت جمیع حدود ممتنع است چه جمع میان تقدیر بطریق
چون مجموعیت شلاد تعدت بطریق کی ضد ان است چون یهودیت ممتنع باشد و اگر ممکن باشد متحقق نشود الا با کفر **جواب**
حدود مذکوره در آیت سفرت است بحدود مذکوره در ما قبلان کی حدود میراث است **دوم** قوله تعالی و من یقتل مومنا متعمدا فجزاه
جهنم خالدا فیها مع قوله تعالی و من یعمل سوءا یجز به چه ادلی دالت بران می کند کی جزاء او خلود است در جهنم و دوم بر انک خزا یابد کی
یا درسد و آیت اگرچه نازل شده است در بعضی کفار اما عبرت بعموم لفظ راست **سیم** قوله تعالی و من یرد فیه بالحاد بظلم نذقه من عذاب الیم و آیه
چهارم قوله تعالی و من یعمل من الصالحات من ذکر او انثی و هو مومن فاولئک یدخلون الجنة و لا یظلمون نقیرا **هشتم** من جاء بالحسنة فله خیر منها و هم من فزع یومئذ امنون
لنار جهنم الایه **هشتم** و قد خاب من حمل ظلما **هشتم** و من یفعل ذلک یلق اثاما الایه **نهم** من جاء بالحسنة فله خیر منها و هم من فزع یومئذ امنون
فلا یجوز ان الاشلها ادل دالت کند بر حصول وعد بر جمیع طاعات پس ثانی دالت کند بر حصول وعید بر جمیع معاصی **دهم** و لمن خاف مقام ربه جنتان
طغی و آثر الحیوة الدنیا فان الجحیم هی المأوی **یازدهم** بلی من کسب سیئة و احاطت به خطیئته فاولئک اصحاب النار هم فیها

بانتقال ارواح بان و اب نارت ان بنور ایمان و ملایکه ابرار محض اند **و دیگر** کمال ارواح بشرت با تصال است بعالم ملایکه قال الله تعالی یا ایتها النفس
المطمئنة ارجعی الی ربک فادخلی فی عبادی خطاب با جمیع ارواح بشرت است ان عباد ملایکه اند **و دیگر** در تعظیم ثواب مطیعان مزید است
و الملایکه یدخلون علیهم من کل باب سلام علیکم و اگر اشرف بود تکرار اضافت ارواح بشرت با یشان سبب سعادت بزرگ **هشتم**
ملایکه عبادالله اند شهوت و غضب را مثال ان کی حاجب باشند از بحانی نزدیکی کمال ان است بس کمال بشر را هیچ نسبتی بکمال ایشان
نباشد **و** کینه کی خدمت با کمال عبادت اخلص باشد چه مقهور و از طاعت ان تخلی است بس هرکاه کی حصول ان اکثر باشد دان خواهان
ابعد موصوف اسعد باشد و ازین جهت خدای تعالی گفت یسبحون اللیل و النهار لا یفترون و پیغمبر علیه السلام فرمود انه لیغان علی قلبی فاستغفر
الله سبعین مرة **نوزدهم** ارواحیان نورانی علوت اند و علم ایشان اتم است **و** حکما گفتند کی ایشان اسرار خفیه را می دانند و ناظر اند در
لوح محفوظ و عالم اند باعیان و مستقبل و علوم ایشان تعلق و کلی دوام است و اعمالشان دائم کی هیچ فترت و دوران نه و علائق بر قی و جنت
شهوانی منع ازان نی کند و طعام ایشان تسبیح است و شراب ایشان تقدیس و انس ایشان بذکر خدای و فرح ایشان بخدمت او و تواتی
انشان قوت اند بر تغییر اجسام و تقلیب اجرام و کلی بی عارض ان نشود زیرا لغوت ثقال را مستقل نباشند و نقل جبال را مستصعب ندانند و ریاح
و سحب و زلازل بقوت ایشان است و آثار علوی بمدت ایشان قال الله تعالی و المدبرات امرا و ارواح مشرکت کما اند ازین **بیستم** افلاک
جوان ابراشند و ارضیان را و کواکب جوان قلوب و نسبت ارواح با ارواح جوان نسبت ابدان است با بدان **و** انکاه اختلاف احوال کواکب و افلاک
از تثلیث و تسدیس و تربیع و مقابله و مقارنه مبادی اختلاف ادراک عالم سفلی اند **و** چون مناطق ادراک بعضی بر بعضی منطبق شوند دلالت
است عبارت علم باطل نشود چون منفصل نشود بعضی از بعضی و ان بس است عبارت عالم مستقل شود اوامانی بجا بی بس واجب شود کی
ارواح عالم علوت متولی باشند بر ارواح عالم سفلت پس ارواح بشرت جون در ان باشند و کلان ایشان جون قطرات و ارواح
علوت چون جبال و کلان ایشان جون بحار زنان احد هما من الآخر **هسئله سی و ششم** کرامت اولیا حق است
و ابو الحسین البصری از معتزله قایل است به این بخلاف ایشان و اتفاذ ابو اسحق از ما **و** ما را وجوه است **اول** حصول استنی بوم بی ذکرت
و وجود دقت پیش ازین بیمی ظاهر از خوارق عادات است و اسم پیغمبر نبوذ بین ان کرامت اولیا باشد **سوال** ان معجزه ذکرها برد علیه از برای
انک معجزه چه بیان کی ظاهر باشد پیش قوم بحضور رسول و قوم باشد یا استدلال بان توان کرد **و** قول جبرئیل بوم را و سنرک ایلیک بجذع النخلة
تساقط علیک رطبا جنیا جنیان نبود لقوله تعالی فاما ترین من البشر احدا فقولی انی نذرت للرحمن صوما **و** از برای انک حصول معجزه واجب است
کی یا لباس رسول باشد مذکر یا کی یقینت حرمت این اشیا را بنی دانست لقوله تعالی کلما دخل علیها زکریا المحراب الایه **و** از برای انک ذکران خوارق
از جهت تعظیم حال بوم است و ذکر ما را دران هیچ ذکری نیست و این دلالت کند بر انک مقصود اکرام بوم است **دوم** انکه کرامت ولی بعید نیست تا بی معجزان باشد **و** حجت منکران از چند وجه است **اول** قول بکرامت مفضی است بسقطه
حرمتها جایز دانم کی خدای تعالی جبل را بانیوت کرداند و بحر را بر یا لعکس و اینرا بشیخ ابو اسحاق کرد بکرامت و لی و ان جهالت است **دوم**
انکه کرامت را جایز دانیم خوارق را دالت بر نبوت نماند **سیم** اگر جواز خوارق باشد در حق بعضی مردم جواز آن باشد در حق کل و خارج شود
از انک خارق باشد **چهارم** ظهور خوارق بشبی عظیم است پس غیر انبیا شارک ایشان نشوند دران از برای محافظت بر علو منصب نبوت **پنجم**
اگر ولی را کرامتی ظاهر شود حکم کنند بنبوت دعوی او چون مدعی نبوت کی چنین امید ازان ظهور کمال درجه او پیش خدای تعالی مانع است از کذب ان
باطل است لقوله علیه السلام البینة علی المدعی **و جواب** ان است کی اشکال اول لازم ایست بر قول بوم کرامت اما پیش ملیان از برای فاعل مختار
و اما پیش غیر ایشان از برای تشکل غریب **و** دوم مندفع است بفرق میان معجزه و کرامت با قران معجزه بر عوت بنوت **و** سیم نقوض
ایست معجزه **و** چهارم مندفع است چه منصب نبوت ظهور معجزه است مقرون بدعوت بنوت و عدم معارضه دان مجموع غیر ایشا را حاصل
نشود **و** سجنین نجم چه کرامت موجب صدق ولی نیست در کل اوان **هسئله سی و هفتم در احکام ثواب و عقاب**
فشم اول در ثواب مذهب بصریان از معتزله ان است کی طاعت علت استحقاق ثواب است بر خدای تعالی پیش ما هیچ کس
حقی نیست بر خدای تعالی **و** ما را وجوه است **اول** نعم خدای تعالی بر عبد در ماضی و حال احصا نتوان کرد و ان واجب کرداند بر عبد اشغال
بطاعت و شکر و اداء واجب موجب استحقاق چیزی دیگر نباشد **دوم** اگر واجب شود بر خدای تعالی ثواب بعمل عبد اگر صحیح باشد از
عدم اثابت فاعل مختار نباشد و اگر صحیح باشد و ثواب نرساند سخطی لازم باشد و الما معنی وجوب تحقق نشود و اگر ثواب برساند محتمل باشد
بان بمنزل جهه استحقاق ادنی از ان لعل مندفع می شود **سوال** چون خدای تعالی وجود چیزی دانست اگر ترک آن از و جایز نباشد موجب

بالذات

خالدون ؛ بدانان بمنزلهٔ کشد کلمت درمعرض شرط عموم راست بدو وجه اوّل حسن آمد شاجه دران معتبرست وجوب دخول مشیّ
ودیعت مشیّ منه چه صحّت دخول معتبرست دران بس اگر وجوب دران اعتبار نکنند فربّی ماند نیان اسما ازجمع معرّف بحسب
جانی الفقها الا زیدًا وجمع منکر وجوب جانی فقها الا زیدًا چه صحّت دخول درهر دو بحسب وجوب دخول دهر دو نه لکن فرق بیان
ایشان معلوم است نضر درست ؛ واز برای انک وجوب معتبرست دراسم شیا ازعدد بس ممکنان باشند درهر موضع دفعًا للاشتراک
واز برای انک بعضی اهل لغت اعتبار وجوب کرده اند دبعضی اعتبار صحّت لکن صحّت لازم وجوب است بس ازاحقیقت کردن
درجوب ومجاز درصحت اولی باشد ازعکس دوم چون قوله تعالی انکم وما تعبدون من دون الله حصب جهنم نازل شد ان الزبعری
گفت من با محمد خصومت کنم انگاه گفت ای محمد نه ملایکه را پرستیده وعیسی را ممکنین استدلال بعموم لفظ کرد وبنی صلی الله علیه
وسلم انکار او نکرد نوع دوم الخ دران صیغت جمع معرف است اوّل ودنوت المجرمین ای جهنم وردا دوم نذر الظالمین فیها جثیا
سیم ولو یواخذ الله الناس بظلمهم الآیه ؛ بعد ازان معتزله گفتند جمع معرّف باللف واللام عموم راست ازبرای انک انصار جمع امامیه
کردند ابوبکر بر ایشان حجّت گفت بقول رسول علیه السلام که ایمه من قریش وانصار سلم داشتند ؛ واز برای حسن است شا ازان ؛ واز برای
انک تاکید ان تجویزی می کنند که نفیض عموم است قال الله تعالی فسجد الملایکه کلهم اجمعون وتاکید بقوله ان جرست که اصل
مفید ان است بس اصل مفید عموم باشد نوع سیم الخ دران صیغت الذین باشد کقوله تعالی ویل للمطففین الذین اذا اکتالوا
الذین یاکلون اموال الیتامی ظلمًا ؛ الذین یتوفیهم الملایکه ظالمی انفسهم ؛ والذین کسبوا السیات واما اخبار میارست اوّل قوله علیه السلام
من کان فی البساتین فهو فی الجنان دوم قوله علیه السلام من غصب شبرًا من ارض طوقه الله یوم القیمه من سبع ارضین
سیم قوله علیه السلام والذی نفس محمد بیده لا یدخل الجنه عبد لا یامن جاره بوایقه چهارم قوله علیه السلام من شرب الخمر فی الدنیا لم یتب
لم یشربها فی الاخره وجواب داوند اصحاب ما ازدوجه اوّل منع عموم من درمعرض شرط وعموم جمع معرّف چه اگر ایشان بعموم را
بودندی ادخال کل بعض بر ایشان چون کل مزبعض من کل الناس وبعض الناس کذا مکرر ونقض بزدی ؛ وازبرای انک ایشان
درقرآن امنه الله عموم را بر عدم عموم را واشتراک وبجاز خلاف اصل است بس ازبرای قدر مشترک باشد بین الصورتین اعنی افادت اکثر
فی مان افادت استغراق وعدم ان ؛ وازبرای حسن استفهام درهر دو جانک درجواب کسی که گوید جانی من فی البلد جانی
الناس کوشید وهل جارک الملک او الوزیر واگر استغراق را بودندی استفهام مستحسن نبودی ؛ وحسن آنشا معارض این نشود
چه معنی دران صحت ودخول است چون قول آدمی ضل افادت تکرار نمی کند واین شا ازان درست است جنان که گوید الانی الوقت
المغلانی ؛ وردیگر اینشا از جمع قلت بالک مفید استغراق نیست صحیح است وازجمع منکر وازجمع سالمت واویش سیزده قلت
راست دوم انک مفید عموم است ظنا اقطعا والا دخول لقطعا کد بران ممنع بودی ؛ استماع تحصیل الحاصل ؛ واز برای انک طریق
علم بانک موضوع است مرعموم را نه تواریب سبب وقوع اختلاف دران واحاد مفید قطع نیست ؛ واز برای انک اطلاق لفظ کل
بر اکثر ازبرای مبالغه مستعمل است قال تعالی واوتیت من کل شیء بس افادت عموم نکند قطعا بل ظنًا سیم اجماع کرده اند بزانک تمسک
بعموم مشروط است بعدم مخصص واستدلال بعدم وجدان بعد از بحث برعدم وجوه ضعیف است سوال بس برمن تقریر هیچ از
عمومات مفید قطع بناشد جواب الیک مادام که ترسه که قاطع باشد برعدم مخصص بناشد جهارم مانع الا تمسک بان عمومات
موجود ست الد برای انک مادام که عام بناشد در اشخاص واحوال افادت نکند وابانی که تمسک بان می کنند در عموم خاص است
در صور دد وخاص مقدم است برعام ؛ واز برای انک اکثر این عمومات نازل است درحق کفار بس دلالتشان در عین محل سنت
قطعی بناشد پنجم عمومات وعید معارض است بعمومات وعد وتقرر این مکولست ازان کقوله تعالی فمن یعمل مثقال ذره خیرًا
یره ؛ واز برای قوله تعالی ان احسنتم احسنتم لانفسکم وترتیب حکم بر وصف مشعرست بعلیت بس حسنه مرهبت سیئه از
اخبث باشد که حسنه است بس هر حسنه مرهبت هر سیئه باشد بترک عمل کردن بان درسیئه کفر چه حسنات کفار حزهبت سیئه کذر
نیست بس درانی تعجب باشد ؛ واز برای انک او تعالی حسنه را عشره امثالش ان کرد وزیادت کرد بر دان بقوله کمثل حبه انبتت سبع
سنابل فی کل سنبله مائه حبه وزیادت کرد ولکن والله یضاعف لمن یشاء وسیئه را یکرد الا مثلها وداحد بس معلوم شد که جانب حسنه راجحست
عند الله ؛ واز برای انک خدای تعالی یاد کرد درآیت وعد درسوره النساء وعد الله حقًا ومن اصدق من الله قیلًا ودرآیت وعید خبرت
ازان یاد کرد بس وعد راجح باشد بر وعید ؛ واما قوله تعالی مایبدل القول لدی ان درحق کفارست باجماع ترقی وشامل وعد ووعید
واز برای انک خدای تعالی گفت ومن یعمل سوءا او یظلم نفسه ثم یستغفر الله یجد الله غفورًا رحیمًا ونه گفت ومن یکسب اثما یجد الله علیما
واز برای انک مکرر باحسان کرد دون الاساءة فی قوله ان احسنتم احسنتم لانفسکم وان اسائم فلها بحمت اظهار حسن وستر اساءت
واز برای انک نایمان کیتم ان شاء الله تعالی فی قوله ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء تاول نیست الاصاحب کبیر را انگاه بازی تعالی

تاکید کرد

تاکید کرد ایات را درسورت واحد تاکید را نشان چیزی درایات وعید نرفت ؛ واز برای انک تاویل آیات وعید اولی است
از تاویل ایات وعد چه عفو مستحسن است عرفا ؛ واز برای انک قران واخبار ملوان از انک خدای تعالی ذو رحمت است ومغفرت
وکرم وفضل وعفو واحسان با الفاظ مختلف ومرتبشان مذکور نیست الخ دالت کند بر انک او تعالی بعید است از عفو وصفح ؛ واز
برای انک خدای تعالی گفت غافر الذنب قابل التوب ومراد غافر ذنب است دون التوبه والا مکرر باشد انگاه یاذکر شود العقاب
انگاه تعقیب ان کرد بقوله ذی الطول واز برای انک ایمان احسن طاعات است وکفر اقبح معاصی وبنده چون ایمان کند
باحسن طاعات وخدمت وایمان کند بعصیتی که اقبح باشد اگر ولی ترجیح معصیت حضیفه کند برطاعت عظیمه اورا بعید
شارند از کرم تعالی اکرم الاکرمین عن ذلک ؛ واز برای انک مایشاء کیتم ان شاء الله تعالی کی قوله ویغفر ما دون ذلک لمن یشاء حمل
بر صغیره مکن نیست ونه بر کبیره بعد از توبت بس اگر حمل نکنند بر کبیره بیش از توبت تعطیل لازم اید واز نیاید در عمومات وعید الا تخصیص
دان اهون است از تعطیل واز برای انک مقصود ازایجاد حکم طن را رحمت است نه عذاب رحمتم اولی است بایمان قول ؛ واخبار
بسیار دالت کی کنند برین معنی ؛ پیغمبر علیه السلام فرمود حکایت از باری تعالی سبقت رحمتی غضبی فلهذا کم لترحموا الا ترحم علیکم
وترجیح وعید وعد انضا ترجیح بنع کند براصل یعنی عذاب کی مقصود نیست برحمت واحسان کی مقصود دست بان دو خیر
ومعتزله گفتند جایز وعید راجح است ازبرانک انک فاسق ملعون است چه بارک تعالی درحق دابل مومن گفت است رغضب الله
علیه ولعنه وقال الا لعنه الله علی الظالمین ؛ وآیات حد بر دکنند بحمت نکال لقوله تعالی فاقطعوا ایدیهما جزاء بما کسبا نکالا من الله
واورا حد بزنند بحمت عذاب لقوله تعالی بی الرانی ولیشهد عذابها طایفه من المومنین ؛ واورا رسوا کنند لقوله تعالی درقطاع طرق
انما جزاء الذین یحاربون الله ورسوله الی قوله ذلک لهم خزی فی الدنیا ولهم فی الاخره عذاب الیم واکرت تحقق عذاب بنزدی جنان
بنزدی وجوب تحقق عقاب باشد متحقق ثواب بناشد واز برای انک عذاب مقرنی حالصه دایمه است وثواب منفعتی خالصه
دایمه وجمع بیان ایشان محال است ؛ واز برای انک ایات وعید خاص است دون ایات الوعد ؛ واز برای انک حاجت بزاجر
اشرست چه مردمان مجبول اند بر شر وفساد وجواب ان است کی ایات لعن وذم در دنیا بسبب معصیت معارض است
بایات مدح وتعظیم در دنیا بسبب ایمان سوال استدلال بانست حدّی کند بر لعن ونکال در دنیا جواب مجاه باشد کی انست جز
بعد از توبه کنند وانگاه نه لعن باشد ونه نکال واز برای انک ایات لعن ونکال در دنیا مستلزم وعید ست در اخرت پیش ثواب بی
الخ مایاذ کردیم از ایات معارض ان باشد وبایی مرحمتی کی یاذ کردیم سالم باشد ؛ واز برای انک معنی قول ادبک حرا با کسبا نکالا من
الله مشروط است بعدم توبت نامشروط باشد بعدم عفو ؛ واز برای انک آیاتی کی حرا دران مذکورست نفی مذهب شما می کند چه حرا
اسمیت مرکابی را واین منع کنند از ایصال عقاب بار در اخرت وآیات وعید داخل شوند دران کافر ومومن بیش از توبه وبعد ازان
وایات وعد مخصص است بمومن وحاجت بعفو نباشد است چه رحمت مقصود است بذات ونقرب مقصود بغرض ؛ وجمع اجواب
ما بعفو از وجوه است اوّل ایانی کی دال است بانک او تعالی عفو می کند کقوله تعالی ویعفوا عن السیات ویعفوا عن کثیر واز برای
انک امّت اجماع کرد اند برانک او تعالی عفوی کند ؛ واز انما اراده عفو است وعفو اسقاط عقاب است دان یا از انکس آیت کی بحمت
عقابه یا ازان کس کی ایحبن عقابه وثانی باطل است چه عقاب من لایحبن عقابه قبح است وترک قبح معفو نباشد ؛ وکقوله تعالی
ویقبل التوبه عن عباده ویعفوا عن السیات بس اگر عفو بعد از توبه باشد تکرار لازم اید سوال معفو باخیر عقاب است یا خرت
جواب جزاهما موخرست یا خرت لقوله تعالی الیوم تجزی کل نفس بما کسبت بس ناخیران عفو نباشد ؛ واز برای انک اگر ایان
عفو باشد عفو کفار بیشتر از عفو مسلمانان باشد چه حصول مرادات ایشان در دنیا اکثرست لقوله تعالی ولو ان اهل القری
امنوا واتقوا لفتحنا علیهم برکات من السماء والارض ؛ وقوله علیه السلام عرضت علی اهل الجنه فاذا اکثر اهلها الفقراء ؛ وقوله علیه السلام
ومغفرت اسقاط عقاب است عمّ بحسن عقابه لما سبق فی الغفران ؛ واز برای انک تعالی ستر پاکست لقوله تعالی فاغفر لی انک انت التواب الغفور
وترک قبیح احسانی باشد بعنوان فاعل مرتفاعل حمیم بحلیس نفس خود دی کند ؛ واز استحقاق عقاب سوال تاخیر عقاب باخرت
عفو خواندن ومغفرت قال الله تعالی فی قصه الیهود ثم عفونا عنکم من بعد ذلک ؛ ومراد تاخیرست باخرت وکذلک قوله ما اصاب
من مصیبه فبما کسبت ایدیکم ویعفوا عن کثیر یعنی تعجیل بعضیت کند بسبب ذنوب قما خیری کند ازبسیارت جواب عفو اصل او
از عفت اثره است یعنی ازاله ؛ ومنه قوله تعالی فمن عفی له من اخیه شیء وقوله وان یعفوا اقرب للتقوی مراد اسقاط است یقال
عفی عن الزرع اذا ایبسه ما علیه سیم ایات لعن درحق خاطر نشوند بنسبت با اهل طاعت وثواب بانسبت با اهل معصیت
وعقاب ؛ واول باطل است چه اعطاء خطر مستحق از ثواب رحمت محال است ونه نیز اعطاء زایل از ثواب مستحق چه ملک چون وزیر را ملکی
دهد بقدر جانی او مستحق ان باشد انگاه ضم کند بان ملکی دیگر نکند که رحمت بر وکرد بل کوینده کی در انعام زیادت کرد بی رحمت اهل

معصیت و عقاب را باشد و آن بترک عقاب مستحق باشد جمه ترک غیر مستحق از عقاب رحمت نخواند و الا هر ظالمی رحیم باشد بجمت ترک
ظلم زاید آن در صاحب صغیره مستحق نشود زیرا که صاحب کبیره بعد از توبه عذاب ایشان قبیح است پیش حکیم بس ان در حق صاحب
کبیره باشد پیش از توبه سوال رحمت او بخشن و بگلیف و رزق با تخفیف عذاب کبیره ظاهر شود جواب اول بفید ان است یکی او رحیم باشد در دنیا
و رحمت او در آخرت اعظم است باتفاق و مخفیف از عذاب مستحق پیش معتزله جایز نیست ۲ و دیگران اشارت است بتفسیر رحمت بترک
زیادت عذاب زان باطل است و الا هر معذب رحیم باشد بترک زیادت عذاب جواب دوم قوله تعالی ان الله لا یغفران یشرک به و یغفر ما دون ذلک
لمن یشاء مشاور نیست الا صاحب کبیره پیش از توبه جمه قول لا یغفران یشرک به یعنی از روی تفضل جمه عفران او یکی کند از روی استحقاق از برای
انک چون توبه کند از کفر دایمان آرد او را بیامرزد باجماع پس انک نیغفر ما دون ذلک لمن یشاء یعنی از روی تفضل تا تفی دانشان متوارد
باشد بریک وجه از برای انک چون گویند فلان اعطاء ما می کند از روی تفضل اعطاء دون الماءه از روی استحقاق نیچ باشد ۳ و جمه غفران
صاحب صغیره و کبیره بعد از توبه از روی استحقاق است منع باشد جمل آن بر هر دو ۴ و از برای انک مغفرت ما دون ذلک از روی استحقاق
یافته نامش مرجیء شرک را از غیران جمه او غفران شرک و ما دون ان می کند از روی استحقاق ۵ و از برای انک غفران صاحب کبیره و صغیره
بعد از توبه مستحق است و طایق واجب بر مشیت جایز نباشد جمه او یخیر نباشد بیان فعل بترک دان همه سبی است بر قول معتزله کی غفران باب
و صاحب صغیره واجب است ۶ و معتمدان است کی قوله یغفر ما دون ذلک لمن یشاء مفید قطع است بمغفرت ما دون شرک از صغیره و کبیره
بعد از توبه پیش ازان و قوله لمن یشاء مفید مغفرت بعد از توبه ایضا ۷ و ان مطلوب است سوال مغفرت اسقاط
عقاب است و ان اعم است از اسقاط دایمان لفظ مغفرت مفید ان باشد بس حمل بران باید کرد کی عقوبت شرک را تا اخیر کند از دنیا
تا اخیر عقوبت ما دون نه کند لمن یشاء و هر دو صنف و تقدیر آیات ان است کی خدای تعالی تا اخیر عقوبت شرک در دنیا می کند لمن یشاء و تا اخیر عقوبت
ما دون المشرک می کند در دنیا لمن یشاء مسلم داشتیم کی مغفرت اسقاط عقاب است بکلیت لکن نزله یغفر ما دون ذلک مفید عموم نیست
جمه درست است کی گوینده یغفر بعض ما دون ذلک او کل ما دون ذلک و نه اول نقض است و نه ثانی تکرار مسلم داشتیم لکن ان مخصوص است
بصاحب صغیره ثابت جمه آیات وعید هریک ازان مخصص است بکبیره چون فعل زنا و امثال ان دین است متاول است مرجیع معاصی را
و خاص بر عام مقدم است بس آیات وعید با بن آیت مقدم دارند وجواب ان است کی اگر حمل بر تاخیر کنیم الزم آید کی عقاب مشرکان در
دنیا بیش از عقاب غیر ایشان باشد و الا تعلیم زاید باشد و معلوم است کی چنین نیست بر لیل استقراء و مشاهده ۸ و صحت استثنا مفید عموم
است ۹ و از برای انک اگر نه عموم باشد اجمال لازم آید بجمت عدم تمیز کی دلالت بران مبین کند ۱۰ و از برای انک قوله ما دون ذلک مفید عموم
ماهیت موصوفه است با دون الشرک پس حکم بر ناهیت بغفران افادت تحقق غفران کند هر کجا ماهیت متحقق شود ۱۱ و این آیت اخص
است از آیات وعید از برای انک افادت عفوی کند در بعض دون البعض و آیات وعید عام است مر هر کس را کی ان فعل کند ۱۲
و دیگر جایب بعفو راجح است لما سبق ۱۳ پنجم تاثیر شفاعت نبی علیکم در اسقاط عقاب است لما بین ان شا الله و ان مفید مطلوب است ۱۴ ششم
آیاتی کی مقابل متمک یان کرده است در قطع بعفو اگر معارضه کنند بآیات وعید ترجیح کنیم بارجح پیش وقت ۱۵ هفتم قوله تعالی ان الله یغفر
الذنوب جمیعا سوال آیت افادت قطع بحصول مغفرت کل صاحب و شما قایل حتی بان تسلم داشتیم لکن متقیست بتوبت احتراز از تخصیص
انجای انک خدای تعالی گناه کهزینی آمرزد ۱۶ و از برای دلالت ترک او تعالی در عقاب ان و اینوا الی ربکم و انابت توبه است جواب ما قطع می کنیم
بانک خدای تعالی کل عصاة تو لیسا مرزنده جمه قطع می کنیم بانک خدای تعالی جمه مومنان کافر اولی باشد از بقیید بموت
مسئله سی و هشتم مرجیه و عید و عقاب از اهل ایمان منقطع است یعنی بارد تعالی ایشانرا از آتش بیرون آورد و رحمتش
در او رد خلافا للمعتزله ۱ ما راست کی فاسق مستحق عقاب نیست بسبب فسق یا مستحق ان است با ثواب ایمان و طاعات سابقه در
هر دو تقدیر دوام آتش مخلد نباشد ۲ بیان اول ان است کی استحقاق عقاب بسبب فسق طارق مزیل ثواب سقدم نیست نه بطریق موازنه
چنانک مذهب ابو هاشم است کی اجر ثواب را کی ده باشد بنا بر اجرا عقاب کی پنج باشد مثلا با مقابله کنند و متساوی ان از هر دو ساقط شوند و زانه
کی پنج است در حال عدم از معارضه ۳ و نه بطریق احباط بکلیت چنانک مذهب ابو علی است کی طارق بحال خود باقی ماند و اسباب
بقوران ساقط شود ۴ اما اول بحسب وجه اول سابق اگر منع و جود طارق کند احباط باشد و اگر منع نکند طارق اگر تاثیر نکند و عدم سابق احباط هم باشد
و اگر تاثیر کند و ان سابق مثاب نباشد و اجر کردد و صحح شود یا ایشان در اعدام طارق ۵ دوم تاثیر هر کی از طارق و سابق و عدم ان دیگر باسم محال است جمه علت
با معلول است بین وجود ایشان در حال عدم ایشان الزم آید و بر تقابل هم محال است جمه مجتمع است کی بغلبه غالب شود ۶ سیم شرط طریان احبط اضوی
زوال مضاد دیگر است بس اگر دو اجابت را فاضل بطریان ضد کشند دو الزم آید ۷ و اما دوم بحسب وجه اول قوله تعالی لمن یشاء در تخییر آیه دوم الزم
آید کی ایمان کسی بانحطاط طاعات از اول عمر او تا خر ان انکاه در اخر عمر بحدی خود حال او چون حال ان کس باشد کی حذار اهل کفر نیرسیده
باشد و بطلان آن معلوم است بضرورت ۸ دوم می گویم این ضعیف است جمه طارق اگر جمه باقیست لکن از سابق ساقط می شود الا بقید دوام ان پس
حال ان

حال ان دو شخص مختلف باشد سیم چون ثواب مقدم بیست جرد باشد و عقاب متاخر جز و اسقاط عشره طاعه مرهریکی را از عشر تن مقدر شن
او بی باشد از اسقاط ان مران دیگر عشره را بی یا اسقاط هردو کند سعایا اسقاط هیچ یک نکند و هو المطلوب ۹ بیان دوم ان است کی
اگر مستحق عقاب باشد بسبب فسق او خلود در آتش باشد و اگر مستحق ثواب مقدم باشد یا عقاب متاخر واجب باشد وصول هردو
بار بی یا اول ثواب دهند و انکاه عقاب کنند ان باطل است باتفاق یا بالعکس و هو المطلوب ۱۰ حجت ایشان وجوه است اول
فاسق مستحق عقاب است نفس از استحقاق عقاب مضری خالص دایم است از استحقاق ثواب منفعتی خالص دایم رجح بیان
ایشان محال است ۱۱ بیست عمه ایشان در احباط بس و خول جنت بعد از نار یا استحقاق باشد بسبب اسقاط آن و نه بفضل حه آخرت دار
ثواب است نه دار تفضل لقوله تعالی قد افلح المومنون الی قوله الذین یرثون الفردوس دوم آیاتی کی دال است بر خلود و خلود دوام است
لقوله تعالی و ما کان لیشرین تملک الخلد و ایشانرا لبث طویل نرده است ۱۲ و از برای انک کفر تن کشتن باشد دوام است قال الله تعالی
خالدین فیها ابدا ۱۳ و از برای انک صحبت است شما هر مقدار ازان هست چنانک کوینی مم خالدون الا کلا او کلا سیم قوله تعالی و ما هم عنها بغائبین
در صفت نجار و اکر بیرون اسازانش عاب باشند ازان و جواب اما اول سبی است باستحقاق ثواب و عقاب و ان ممنوع است و السلم
کی استحقاق بطریق دوام است سوال موجب ثواب و عقاب موجب مدح و ذم است و انجاب او ایشان هردو دایم است بس ثواب و عقاب
میحتان باشد جواب فعل موجب مدح نیست و الا جمه بنده چون کناهی بکند انکاه مسید او در ایستد و همه عمر ملامت او می کند و او بسفه بیست
کشد مسلم داشتیم لکن فعل کاه باشد کی انجاب او مر احد المفعولین یا دایم باشد دون الی انی و از برای انک فعل کی بعد دوم شد ممتنع باشد
کی انجاب مدح و ذم و ثواب و عقاب کند مسلم داشتیم کی استحقاق بصفت دوام است لکن جاب ثواب ارجح است لما سبق مسلم داشتیم لکن
جزا در بهشت نرود بطریق تفضل ۱۴ و انچ شنایا ذکر دین معارض است بقوله تعالی و الذی اطمع ان یغفر لی خطیئتی یوم الدین ۱۵ و اما دوم نه السلم کی
خلود دوام است بمال تقف مخلد و حبس مخلد و مراد مکث طویل است ۱۶ انکا بلفظ خلود مفید دوام نیست قطعا از برای جواز تاکید و مسئله قطعی
است ۱۷ و اما سیم جواب او ان است کی نجار عام است مر کافر و فاسق را و مایی کویم کل نجار عاب نشوند ازان پس چرا بعضی عاب نشوند ۱۸
و از برای انک ثبت اول است جمه نجار در حال رحیم نیستند و ما حمل می کنیم انرا بر استحقاق و پیش ما ان است کی ایشان عاب نمی شوند ازان
نه از روی استحقاق بل از روی بعضل و رحمت ۱۹ و از برای انک نجار شنا دلکا مدلت است در حور و ایشان کفره ابن لقوله تعالی و وجوه یومئذ
علیها غبرة ترهقها قترة اولئک هم الکفرة الفجرة ۲۰ و تخصیص بکتاب جایزست ۲۱ و آیات دیکر موید است لقوله تعالی انا قد اوحی الینا ان
العذاب علی من کذب و تولی و قوله ان اخترت الیوم و السوء علی الکافرین و قوله کلا انها لظی نزاعة للشوی و قلنا ما نزل الله من شئ
جمه دلالت می کند بر انک هر کس کی در آتش روز بکذب انبیا باشد ۲۲ مسئله سی و نهم شفاعت محمد صلی الله علیه
وسلم حق است باجماع اما پیش معتزله تاثیران در ابطال زیادت نفع باشد باهل ثواب و پیش ما تاثیرش در بن هیبت و در اسقاط عقاب
از اهل ان ما را وجوه است اول قوله تعالی فاستغفر لذنبک و للمومنین و المومنات و فاسق مومن است لقوله تعالی ان طایفتان
من المومنین اقتتلوا جمه مومن خوانده در حالتی کی باغی است و قوله تعالی یا ایها الذین امنوا کتب علیکم القصاص فی القتلی جمه مومن
خوانده در حال قتل نفس بغیر حق پس چون بمغفرت طلب کند ابد باشد کی ازا بخواهند و ما ازا نا بدهند لقوله و لسوف یعطیک ربک
فترضی دوم قوله تعالی و نسوق المجرمین الی جهنم وردا لا یملکون الشفاعه الا من اتخذ عند الرحمن عهدا مراد باشفاعت ایشان
باشد مر غیر ایشانرا یا شفاعت غیر ایشان مر ایشانرا و اول ایضاح و اصحاح است جمه ما می دانیم کی انکس را کی بجهنم کشند ملک شفاعت
غیر باشد پس دوم متعین شود و واجب باشد کی من اتخذ عند الرحمن عهدا ملک شفاعت غیره باشد او را و فاسق احد عهدی عند
الرحمن باران کرده است قال ابن عباس ان عهد محمد ایمان است بهود را ان خصوص کردند جمه ایشان لا الله الا الله می کویند پس
در بابی جنت بالند سیم قوله تعالی و جی یومئذ بجهنم و ملایکه و الایقعون الا لمن ارتضی و مومن فاسق مرتضی است و در ایمان خود بین صادق شود
بر کی او مرتضی است جمه هر کاه مرکب صادق شد بمفرد صادق شود و داخل شود در بحث استثنا سوال مرتضی نیست جمه مرتضی نیست در
نفس خویش ۲۳ و از برای انک ما حمل کنیم انرا بر ارتضا شفاعت یعنی الا یشفعون الا لمن ارتضی شفاعه لقوله تعالی من ذا الذی یشفع عنده
الا باذنه و قوله و هم بامره یعملون بس چرا کفتید کی حذاکت تعالی مرتضی شفاعت ایشان است جواب سهلتان اعنی الفاسق
لیس بمرتضی شناقض نیشند جمه مرتضی است بحب ایمان و مرتضی بحسب نفس ۲۴ و از ان جنان تعالی در شفاعت دون بعض از برای
اختصاص ان بعض باشد بمعنی کی مرتضی باشد عند الله پس ارتضاء شفاعت تبع ارتضاء فعل است و حمل بر اصل اولی باشد از انک بر تبع جایز
قوله تعالی فما تنفعهم شفاعه الشافعین ۲۵ تندرست و کفار را بب اکر حال سلیم بمیتان باشد بخصیص کفار عیب باشد ۲۶ بنجم قوله علیکم شفاعتی
لاهل الکبایر من امتی ۲۷ حجت ایشان دو جه است اول قوله تعالی و اتقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئا الآیه و ما یثر شفاعت در انتفاء عقاب
جزات ۲۸ و از برای انک قوله و لا یقبل منها شفاعه نکره است در سیاق نفی پس عام باشد ۲۹ و از برای انک قوله و لا هم یحزنون نفی شفاعت

می کند چه ان نفرتی است ۴ وآیت اگرچه نازل شده است در یهود باعتبار عموم لفظ راست واگرچه مخصوص شده است در قبول شفاعت در زیادت حسنات
چنانک مذهب معتزله است بس در بقای جنت بماند ۴ ودیگر مقصود مخوف است وان بعدم اسقاط عقاب باشد نه بعدم زیادت ثواب دوم
قوله تعالی ما للظالمین من حمیم ولا شفیع یطاع وناسق ظالم است وقوله یطاع ای بجاب چه در وجود کسی نیست که خدای تعالی مطیع او باشد
وازبرای انک شفیع شفیع متبوع الهی است ومطاع بالاجابه است بس مراد اینست که لیس لهم شفیع بجاب سیم قوله تعالی من قبل ان یاتی یوم لا بیع فیه
ولا خله ولا شفاعه چهارم قوله تعالی وما للظالمین من انصار وشفیع از انصار است پنجم قوله تعالی وما هم عنها بغائبین پس اگر شفاعت در حق ایشان
قبول کنند ایشان غایب باشند ششم قوله تعالی لا یشفعون الا لمن ارتضی وناسق مرتضی نیست هفتم قوله تعالی فاغفر للذین تابوا
واتبعوا سبیلک واگر شفاعت پیش از توبت قبول کنند نفیس بتوبت رافایده نماند ۴ هشتم است از اول تا آخر همی گویند اللهم اجعلنا من اهل
شفاعه محمد واگر فاسق از اهل شفاعت باشد معنی ان باشد کی اللهم اجعلنا من اهل الکبایر والفسق وجواب ان است کی الخ شما یاد کردید
عام است در اشخاص واوقات والاجمل تزاحم دران داخل نشود والخ ما یاد کردیم خاص است در اشخاص واوقات چه ما اثبات شفاعت
می کنیم الا مر بعضی اشخاص را در بعضی اوقات ۴ **مسئلهٔ جمل امم** در امامت ودران فصول است **فصل اوّل**
در وجوب نصب امام اصحاب ومعتزله گفته اند کی برخلق واجب است کی نصب امام کنند وطریق معرفت وجوب ان سمع است
الا ابو الحسین بصری وجاحظ وابو الحسین خیاط وابو القسم کعبی از ایشان چه اینها گفته اند طریق معرفت وجوب ان عقلست ۴ ودلیل ما
واصحاب ما می گویند واجب است بر خدا نصب امام معصوم تا ارشاد کند خلق را بمعرفت او ۴ واشاعره می گویند حاجت بامام نه از برای معرفت
خدای تعالی است بل از برای ان است تا لطفی باشد وراه آداء واجبات عقلی واجتناب واجب عقلی وحافظی باشد مردمان را از زیادت
ونقصان ۴ وبعضی از قدما شیعه گفته اند واجب است بر خدای تعالی نصب امام تا بشناساند ایشانرا احوال اغذیه وادویه وحرف وصنایع
ونکاه داردن ایشانرا از افات ۴ واکثر خوارج گفته اند نصب امام واجب نیست اصلا نه در وقتی از اوقات ۴ وبعضی از مردمان تفصیل کرده اند
اصم گفته است واجب باشد در وقت ظهور فتن نه در وقت عدل وامن وبعضی عکس کرده اند و در وقت ظهور فتن روا نداشته از انجهت کی
شاید نصب سبب تزید بعضی شود از طاعت او در فتنه زیادت شود ۴ ودلیل بر انک واجب است بر خلق نصب امام ان است کی نصب امام
متضمن دفع ضرریست کی مدفوع نشود الا بان جمله از استقرار بقدرت بی دانیم کی چون در شهر رییسی قاهر باشد کی ایشانرا از کند باعمال
جمیل وزجر کند از قبایح حال اهل ان شهر در جه او مساد وقرب بصلاح اقرب باشد ودفع ضرر او نفس واجب است بشهادت سلامه عقول بعض انکس
کی بحسن ودفع عقلی قایل است ویش عزیز ایشان باجماع انبیاء ورسل علیهم السلام وجمیع امم وادیان سوال مصلح نصب این رییس معارض است
مفاسدی ان جه بسیار باشد کی استکاف کنند از طاعت او ومساد زیادت نشود وستولی نشود بر ایشان وظلم کند بر ایشان وخرج بر او بسیار شود
واموال صعفا را بگیرد جواب هر عاقلی داند کی ان مصالح راجح است بر ین مفاسد ومعرت مراجح است جه ترک جنر کثیر از براث شر یسیر
شر کثیر نیست ۴ ودلیل بر انک واجب نیست بر خدای تعالی نصب امام آن است کی اگر واجب شود بر نصب امام واجب باشد کی ایشانرا اگر کند باعمال
ممکن باشد از وحوع باو واسقاع باو ودرین ودنیا خود جه ایشت مقصود از نصب امام واگر واجب بودی بر نصب مثل این امام بکردن لکن باطل
این امام بخیر رسیم واگر جه هر حیلی کی ممکن باشد بکنیم پس دلالت کرد بر انک واجب نیست سوال در نصب امام اعظم منافع است وادان است کی
عادت باشد معرفت خدای تعالی پیش اسماعیلیه ولطفی باشد در آداء واجبات پیش اثنا عشریه لکن ظلمه مخوف اوکردن چنانک محتاج شد
باختفا بس در جه ایشانرا است نه او ۴ جواب این مکلف چین چون فعلی نکند کی موجب خوف امام باشد از دیر حال خود بان محتاج بر صول
باو واجب باشد بر خدای تعالی کی امام را بفرماید تا ظاهر کند نفس خود را در بن محتاج رییس چون بنا باشد ودانستیم کی این حریث را اصلی نیست
وتراجع مرتفعی لمحتاج کرده است بر وجوب بر خدای تعالی بان وجه کی نصب امام لطف است ولطف واجب است بر خدای تعالی ومواد
از لطف حالی ایست از مکلف کی بالان مقبول طاعت واجتناب از معصیت اقرب باشد ازان اگر ان حال بنودی بشرط انک منهی نشود محذ
الجا بس نصب امام لطف است بایں معنی جه حال مکلفان در قرب بطاعات واجتناب از معاصی اهم باشد از انک او نبودی وعلم بان ضرورت
است بعد از استقرا ۴ ولطف واجب است بر خدای تعالی جه هر کس کی ضیافتی کند ازبرای اصدقای ویرانس کی او خاص نشود بضیافت او الا انک
بنفس خود پیش او رود والتماس کند از و حضور او بس اگر حضور او خواهد در ضیافت او لازم باشد بر و کی بر و رود والتماس کند از و حضور بس مجتمان
باشد چون خدا خواهد از بنده فعل طاعت وترک معصیت وداند کی ان حاصل نشود الا بنصب امام ان ارادت مستلزم ارادت نصب امام
باشد واز برای انک فعل لطف اذا حت عذر مکلف است بفعلان واجب باشد قیاس بر تکلیف وجواب ان است کی لطف مذکور بنصب
امام ظاهر حاصل نشود کی ثواب اورا بوبند دارند واز عقاب او ترسند وشایان قابل شنیدند ۴ واز برای انک منقوض است بقضاء ونواب
معصوم وعسا کر معصومه جه حال خلق عذر وجود امام از ایشان باشد کی عذر عدم با انک ایشان اجتناب هیچ یک از انها بر خدای تعالی نکنند ۴
وعذریکی از برای عدم وجوب انها یاد نمی کنند موجود ست بنا عن فینه ۴ واز برای انک شی لطف بنا شد واجب بر خدای تعالی تا خالی
نشود

نشود از جمیع جهات نفسه پیش شما وشما بیان ان تکرد ین سوال ما آلزام معتزله می کنیم بانک معرف کی واجب می شود برما ازانجهت واجب می شود
کی او لطفی است در آداء واجبات عقلی با احتمال رسیدن مکلف بدان جواب ما فرق می کنیم بانک معرفت لطفی است کی واجب است برما زیرا کی
کی دانستیم کی ان مصلحت است وحطلع نشوم بر جهات مفسده کافی باشد ودرانک معرفت لطف است جه ظن در حق ما قایم مقام
علمات ودرانک سبب وجوب فعل شود برما الجرم ان نوع کافی امت در وجوب تحصیل معرفت خدای تعالی برما ۴ واما نصب لطفی است کی
واجب است بر خدای تعالی بس نشاید نشود لما انک شاید نشود کی ان در علم خدای تعالی مصلحتی است خالی از مفسده جه ظن در حق
ارتفاع مقام علم نشود آیت اگر بدلیل معتبر ثابت شود کی خدای تعالی آنرا کرده است استدلال کنیم بان بر جواز ان از جمیع جهات مفسده
وشما عکس کردید انرا واز برای انک محتملست وجود زمانی کی است کافی دارند دران زمان از طاعت منزلین ریس وان سبب از دیار فتن باشد
واین اگرچه نادرست لکن هیچ زمانی نیست الا کی محتملست کی ان نادر باشد بس قطع بوجوب نصب امام در هیچ زمان از ازمنه ممکن نباشد
واز برای انک شما یاد عوت می کنند کی نصب امام لطف است در شرعیات وآن باطل است جه جواز خلو زمان از شرعیات هست فضلا عما
یکون لطفا یا در عقلیات واجب باشد از ادعاء انک او لطف باشد واداء واجبات عقلی بر وجه وجوب ان جه آداء ان نه بر وجه
وجوب آن انرا اعتباری نباشد ۴ واداء واجب بر وجه وجوب ان کیفیتی است از کیفیات دواعی قایم بقلوب بس ممکن نباشد اثبات
انک نصب امام موثر باشد دران بل بعکس جه نوع مجوز است بر خلاف مانع کی الناس حرایص علی ما منع ۴ واز برای انک این لطف نزح
جانب نقل است بس واجب شود بر خدای تعالی الا انک بدانند کی مانع از فعل حاصل نشود عند وجود المزح والها وجود لطف عبث باشند
وجوب خدای دانند کی هیچ ما نعی از فعلست باحصول مزح او از واجب شود از براث الخ ودر سلم خلق اعمال گذشت بس اگر نصب امام لطف
باشد بعنی مذکور مصالح حاصل شود ومفاسد زایل جزما وجوب چنان نیست دانستیم کی ان لطف نیست ۴ واز برای انک الخ نصب امام
لطف باشد دران اگر خدای تعالی وجود ان داند واجب باشد واگر عدم آن داند منتع باشد بس لطف را دان اثرکی نماند انکاه الخ شما
یاد کردید معارض است بالخ ما یاد کردیم کی واجب نیست بر خدای هیچ جز اصلا **فصل دوم در عصمت امام** پیش ما واجب
نیست کی امام معصوم باشد ومجمعین پیش معتزله وزیدیه وجوارج خلافا الاسماعیلیه والاثنی عشریه ۴ ما راست کی دین روزی امامت
دلیل کنیم بر صحت امامت ابوبکر وا اگرچه معصوم بود واجب الطعمه نبود بالغاق ۴ احتجاج کردند بوجوه اول احتیاج خلق بامام از برای
جواز خطاست بر ایشان بس اگر امام مجتبان باشد محتاج شود بامامی دیگر ۴ واین عین دلیل وجود صانع است جه ما گفتیم کی عالم وجود
ان بعدم ان جایزست بس محتاج شد مرجحی بس اگر ان مرجح جایز الوجود والعدم باشد محتاج شود بمرجحی دیگر دوم بتواتر ثابت
شده است از پیغمبر علیه السلام کی باجتناب شریعت خود کرده است بر جمله مکلفان تا روز قیامت بس واجب باشد وصول شریعت با شان
والا تکلیف ما لا یطاق لازم آید واصل نشود با شان الا بحافظی انرا از تغیر وناقلی بها وان ناقل واجب است کی معصوم باشد تا نقل
او مفید علم باشد وان معصوم نشاید کی مجموع امت باشند جه وجوب عصمت امت بعقل نمی توان دانست از براث انک بضاریی با سریم
اتفاق کرده اند بر نقل اباطیل ونه سمع از براث انک دلیل سمعی وقتی افادت علم کند کی عدم مخصص وناسخ بداند وعدم ایشان ندانیم
الا بانک اگر ایشانرا وجودی بودی نقل کردندی بما وایرا ندانیم الا کی بدانیم عدم اخلال جمیع امت بنقل شرایع وندانیم انرا الا انک بدانیم عصمت
ایشانرا ودور لازم آید بس ان ناقل واجب الطعمه بعضی از امت باشد وهو المطلوب سیم انک امام آن است کی مانوم به بکا لخاف
مایلتحق به پس اگر معصیت بر امام جایز دانیم چون ایشان کند بان اگر مکلف را بفرمایند کی اقتدا باو کند امر بذنب کرده باشند والا بزمان نشوند
از انک او امام باشد وغیر او از انک او مقتدی باشند چهارم اگر امام واجب الطعمه نباشد چون ایشان بقباح مکلف محتاج باشند زجر او از انها
بجهت عموم امر بمعروف ونهی از منکر دران وجوب یا بر مجموع امت است وان باطل است از براث اجتماع جمیع امت موجود در مشرق
ومغرب بر فعل واحد واز برای انک هر یکی از ایشان ترسند از اظهار انکار بر ملک عظیم بس ممتنع باشد انفاق ایشان بر انکار بر هر واحدی
از آحاد دران باطل است از براث انک هر واحد را حرکت از احاد او اقوت باشد بر منع ملک عظیم ۴ واز برای انک مقصود از نصب امام منع هر
واحدی است از احاد از معصیت بس اگر هر واحد را حرکت از احاد سبب منع او باشد از معصیت در لازم این بس عدم وجوب عصمت امام
مقتضی است باین اقتسام باطل بس باطل باشد سیم قوله تعالی انی جاعلک للناس اماما قال ومن ذریتی قال لا ینال عهدی الظالمین دلالت
می کند بر انک ظالم عهد امامت را در نیابد وهر مذنبی ظالم است لقوله تعالی فنهم ظالم لنفسه بس لا بد باشد کی امام معصوم باشد وجواب
از اول منع مقدمه اولی است واز پیش رفت ۴ واز دوم انک شریعت بنقل ناقل معصوم وقتی محفوظ ماند کی او بحقیقتی باشد کی وصول او جوح
با دمکن باشد ۴ واز سیم انک وجوب اقتدا بر آحاد رعیتی را اقتضا عصمت او نکند وله وجوب عصمت او چنانک در نواب امام
وقضاه ۴ واز چهارم نقض بنواب امام جه امام چون تفویض کند بشخصی وزارتی یا امارتی وآن شخص معصوم نیست بس بر تقدیر
صدور ذنب از و مانع او از ان یا امام اکبر باشد وحده او قادر نباشد بران یا کثرت عساکر از جنانک قادر نشد عان رضی الله عنه

CDA

برسخ معاویه از امامت باعسا کراو نکیف پیغمبر یا امام اکبر باعسا کراو لکن عسا کراو معصوم نیستند پس شایند کی استدلال ازامامان معصومین نکنند و آنج جواب شما باشد جواب ما باشد. و ازینجا انک ان دالالت بر وجوب عصمت بنی کند بلزوم وجود ان

فصل سیم در بیان امام

امام کردن است اتفاق کردن اند برانک نعین خدای تعالی و نص رسول او علیه السلام سبب امامت است لکن زیدیه می گویند کی فاطمی زاهد عالم چون بشمشیر بیرون آید و مردم را بخود خواند بامامت امام گردد و پیش ما و پیش معتزله عمده بیعت سبب حصول امامت است خلافا للباقی عشریه. و ما دلالت کرد بر صحت امامت ابوبکر و منعقد نشد الا ببیعت. اثنا عشریه بچند وجه حجت گفته اند برانک بیعت ممکن نیست کی سبب حصول امامت باشد

اول انک انکسان کی بیعت از ایشان صادر شد یا نشاید یا نشاید نادر شدند بر تقدیر نادر بودند بر تقدیر در آحاد امت و نه در آحاد ممکن از مهمات ایشان پس چگونه نادر شدند بر تقدیر نادر بودند بر تقدیر در اهل شرف و غرب

دوم مقصود از نصب امام ازالت فتنه است و بیعت مفهی است بآن چه اهل هر شهری گویند کی بر دین امام ما اولیتر است پس منتج باشد کی بیعت سبب امامت باشد

سیم امامت اعظم است از قضا و حسبت پس اولی باشد کی بعقد منعقد نشود

چهارم امام نایب خدای تعالی است و نیابت غیر حاصل نشود الا باذن او پس امامت حاصل نشود الا بنص

پنجم امام واجب العصمه است پس جایز نباشد نصب او الا کی بر اکی عصمت او معلوم باشد کی خدای تعالی است و رسول او

و جواب ان است کی اول منقوض است بشاهد چه او ممکن نیست از تصرف و در عجز علیه و قاضی بعزل او ممکن است ازان

دوم مدفوع است چه ترجیح بزیادت علم حاصل شود یا زهد یا نسب یا سن یا کثرت یاران و در عقل استوا تدافع حاصل شود و ابتدا عقد ترکیب کنند

سیم جهانم چه جایز است کی خدای تعالی اذن کند در تولیت امام دون الفاضل یا انک تحکم جایز است پیش بعضی نفها

چهارم مسجنان چه اختیار است کشف کند از انک امام نایب خدای تعالی است

و ازینجا انک شرط حصول ظن امت بصفات امامت

فصل چهارم در انک امام حق بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم ابوبکر است

رضی الله عنه ما راست کی امام حق بعد از رسول الله ما ابوبکر است یا علی یا عباس رضی الله عنهم باجماع امت و ثانی و ثالث باطل

است چه علی در غایت شجاعت بود و فاطمه با علو منصب او زنان اوحسن و حسین فرزندان او و عباس با علو منصب ابا او و روایت کرده اند کی عباس علی را گفت بیا دست را کی بیعه کنم یا تو تا مردم گویند کی عم رسول علیه السلام بیعه کرد با ابن عم رسول و هیچ کس با تو خلاف نکند و زبیر با شجاعت او با علی بود تا گفتند کی او شمشیر را بکشید و گفت من راضی نیستم بخلافت ابوبکر. و ابوسفیان گفت ای بنی عبد مناف تنها را چی شدی کی بانک تحکم شود بر شما و الله کی دایی را بر سوار دیبان کنم. و انصار امامت ابوبکر را کراهت داشتند و گفتند از ما امیری باشد و از شما امیرک و ابوبکر دفع ایشان کرد بقول رسول علیه السلام کی الایمه من قریش و اکبر امامت علی نص ظاهر بودی دانسته بودند آنرا و اظهار ان کردندی چه خصم قوی ترک شل ان طعن نکند و با ابوبکر نه عسکرت بود و نه شوکتی و نه مالی بر کت پیش رانضه ابوبکر ضعیف و جبان بود پس مستحیل باشد در شل علی با کثرت اسباب قوت و شوکت کی عاجز گردد در وقت پیری ضعیف کی او را نه مالی باشد و نه شوکتی و نه قوت قلبی و بدنی تا ترک محاربه و منازعت کند پس ان انهاست کی عقل از قبول نکند و این دالالت کرد بر انک علی راجح حتی در امامت بنوده است.

و ازبرای انک علی و عباس رضی الله عنهما ترک منازعت کردند با ابوبکر رضی الله عنه و ان از عجز نبود لما بیان پس ما زدرت بزه باشد پس اکر امامت حق یکی ازایشان بزدک ترک ان با قدرت معصیتی کبیره بزدکی ران موجب انزال ایشان باشد و چون امامت حق هیچ یک ازایشان نبود متعین شد کی ان حق ابوبکر بود رضی الله عنه.

حجت ایشان از چند وجه است

اول امامت حق بعد رسول الله صلی الله علیه وسلم یا علی امت یا عباس یا ابوبکر باجماع. و ثانی و ثالث باطل است چه اسلام واجب العصمه است و ابوبکر و عباس چنان نبودند باجماع

دوم امامت ابوبکر ثبوت ان یا بنص امت تا بعت یا بغلبه و هیچ نحق بران نیست و الا توقیف او بوم الدیفیه امامت نفس خود و ابوبعت و قول او کی افتاوی مصیبی کبیره بزدک و بیعت طریقی نیست امامت را الا مر

سیم رسول علیه السلام نص کرد است بر امامت علی نصی جلی کی قابل یا ویل نیست و ان بتواتر ثابت شده است چه شیعه با کثرت ایشان و بقرشان در بلاد و بلوغ ایشان بعدد تواتر اخبار می کنند از وجود این نص و آن امری محسوس است و طرفان دو واسطه متنا هی اند چه هر طبقه اخبار می کنند کی ان کسان کی پیش از ایشان بودند عدد تواتر بودند.

و ازبرای انک اگر نه اتواطر بین دو واسطه بزدی بل کی بعضی از طبقات کمتر از عدد تواتر بودی مشهور شدی یا رسیدی و دانستیم کی هر طبقه عدد تواتر بزه اند و تواتر مفید علم است و دین وجه محتاج بنیستم بانک بکدم کی بعثت طریقی نیست بامامت علی قائل او

چهارم رسول علیه السلام نص کرده است بر امامت شخصی بعد از وجه او علیه السلام از دنیه پیرون نرفتی تا استخلاف مردی بران نکردی تا اگر بعیت مخیل نشودی این معنی در عینیت عطی ادبی باشد رعایت.

و ازبرای انک علیه السلام گفت انا لکم مثل الوالد لولده فاذا وجب احدکم ایی الغایط فلا یستقبل القبله ولا یستدبرها و والد شفیق چنانک واجب است بر کی رعایت مصالح فرزند خود در حال حیوة خود بکند واجب است بر کی رعایت مصالح او بعد از وفات خود بکند تا در امر دین و دنیا او ضایع نشود و این مفید قطع است بانک او علیه السلام نص کرده باشد بر امامت شخصی بعد از خود.

دراستجابی ادب تعلیم کرده است و مصالح دین و دنیا بعد از وفات او مهم است پس چگونه باشد تعلیم اعظم و اهمال اعظم. و ازبرای انک او علیه السلام از دنیا بپرون نرفت تا امر دین تمام نشد لقوله تعالی الیوم اکملت لکم دینکم و امامت اعظم ارکان دین است پس تعیین امر امامت اتم باشد و ان نیست الا نص پس امامت شخصی بعد از و او ابوبکر نیست و الا توقف او بر معجزات از اعظم معاصی بودی و آن قبیح کردی و امامت او دعباس نیز نیست پس او علی باشد

نجم علی افضل خلق است بعد از رسول علیه السلام لما سیاتی و امام متبوع است و اکمل را تبع ابعض کردن قبیح است چنانک قبیح است کی یکی را از آحاد فقها مدرس بنا دند و شافعی و ابوحنیفه را تکلیف کنند بحاضر شدن در درس او

ششم علی اعلم صحابه است و اشجع ایشان و اشد المضافا بالرسول هم از دوک نسب و هم از دوک دامادی و اک او اعلم و اشجع است بیادت بر دو کی بنابر و افضل باعلم و اشجع و اهتدا بهدایت او اولی باشد

هفتم قوله تعالی اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم و انکس کی مارا بطاعت او فرمود ان واجب است کی معصوم باشد و الا جایز باشد کی مارا بمعصیت فرماید و طاعت او در ان واجب باشد و ان باطل است و هرکس کی بی کوید کی امام واجب العصمه است می کوید کی او علی است

هشتم ابوبکر و عباس صالح نبودند و امامت را از برای انک ایشان اول کافر بودند ان پس صالح نباشند مرامامت را و الفوله تعالی ابرهیم انی جاعلک للناس اماما قال و من ذریتی قال لینال عهدی الظالمین و مراد بعهد امامت است چه مذکور سابق است و کافر ظالم است لقوله تعالی ان الشرک لظلم عظیم پس هرکس کی لحظه کافر بود صادق نباشد و ذره بر دوران لحظه کی او امامت را دریابی و ان شامل جمیع اوقات است بدلیل صحت استثنا و چون صالح نباشند امامت را بایشان متعین نشود امامت را و ان آیت چنانک دالالت می کند بر انک او هرکز کافر نشد است و الا او نیز صالح نبودی امامت را و هریکی از ثلاثه خارج شدند ازانک امام امت و ان خلاف اجماع است

نهم قوله تعالی و کونوا مع الصادقین. و صادق کی ما را فرمود ان کی با او باشیم واجب است کی ما قطع کنیم بر وجود او و صدق او شرط واجب العصمه باشد و انبیت غیر علی چنانک از پیش رفت

دهم قوله تعالی و اولوا الارحام بعضهم اولی ببعض فی کتاب الله. و اهل اولویت مطلقه بر اولویت در کل امور واجب است دفعا للاجمال. و از برای صحت استثنا پس متناول امامت باشد و ابوبکر از اولوا الارحام نیست بر کت علی است پس اولی باشد بامامت

یازدهم قوله تعالی انما ولیکم الله و رسوله و الذین امنوا الذین یقیمون الصلوة و یوتون الزکوة و هم راکعون دالالت می کند بر امامت شخص معین چه ولی را استعمال می کنند در تصرف کافی قوله علیه السلام انما امراة نکحت نفسها بغیر اذن ولیها فنکاحها باطل. و در حجب و ناصر کافی قوله تعالی و المومنون و المومنات بعضهم اولیاء بعض بس حقیقت باشد در معینی دیکر قلیلا للاشتراک و مراد ناصر نیست چه بلفظ انما یاذکر دران حصر راست کقول الشاعر. راست بالاکثر منهم حصل و انما العدة للکاثر. و امامت معینی نصرت عام است لقوله تعالی و المومنون و المومنات بعضهم اولیاء بعض بس مراد متصرف باشد و متصرف در امامت است بس آیت دالالت کرد بر امامت شخص معین و هرکس کی قایل است بر دالالت آیت بر امامت شخص معین یعنی دالالت بر امامت یکی مطلقا قایل است بانک او علی است

دوازدهم و چون آیت دالالت کرد بر امامت الذین یقیمون الصلوة و یوتون الزکوة و هم راکعون دالالت کند بر انک امام علی است بمجموع

سیزدهم قوله علیه السلام انا و اهل بیتی نطهر من الذنوب و قوله علیه السلام انا و اهل بیتی من انفسکم قالوا بلی قال فمن کنت مولاه فعلی مولاه و این حدیث صحیح است چه امت اتفاق کرده اند بر قبول ان چه بعضی شک بان می کنند بر فضیلت علی و بعضی بر امامت او و این اتفاق است ازیشان بر قبول ان.

چهاردهم و بولی محتمل اولی است قال تعالی مالکم لا ترجون لله وقارا اهل التیر ای اولی بکم پس اکر محتمل غیر باشد حمل بران متعین نشود و اکر محتمل غیر باشد لکن اولی متروک باشد بدان حمل بران کنند. و اولویت محول باشد بر اولویت در کل اوصاف از برای دفع اجمال و صحت استثنا پس امامت دران داخل شود و حدیث دالالت کند بر امامت علی.

پانزدهم و ازبرای انک مولی یا متصرف است یا ناصر یا معتق یا مومن یا ابن عم یا حلیف یا جار یا صهر یا مولی نعمت و مراد از غیر مختص نیست چه بعضی از طاهر الاضافات و بعضی طاهر الثبوت پس ممتنع باشد کی نبی علیه السلام جمعی عظیم را جمع کند از برای بیان ظاهرات و مصرف امام است

شانزدهم قوله علیه السلام انت منی بمنزله هارون من موسی الا انه لا نبی بعدی. و دلیل صحت این حدیث ان است کی از پیش رفت و از منازل هارون از دست ان است کی بحیثیت برود کی اکر بنیستی خلیفه او بودی بعد از موت او از برای انک خلیفه او بود و حال حیوة او لقوله تعالی و اذ قال موسی لاخیه هرون اخلفنی فی قومی پس اکر او بحیثی بنبود باشد کی بعد از موت او خلیفه او باشد اکر بنبی معزول نشود در موت او معزول باشد و این منصب نبوت نیست پس علی باین منزلت باشد ازینی علیه السلام چه منزله مطلق است پس متناول جمیع منازل باشد ازبرای دفع اجمال و ازبرای صحت استثنا و ازبرای قول او علیه السلام الا انه لا نبی بعدی و علی بعد ازینی علیه السلام نیست پس خلیفه او باشد. و حدیث اکرچه وارست در واقعه طعن منافقان در قصه تبوک لکن عبرت بعموم لفظ راست

چهاردهم پیغمبر علیه السلام استخلاف علی کرد بر مدینه در غزوه تبوک و او را معزول نکرد پس ممتنع باشد بعد از موت او در وجود خلیفه بود بر مدینه خلیفه باشد و راست لعدم القائل بالفرق.

پانزدهم نقل کرده اند ابوبکر و عمر و عثمان رضا یعنی در صحت امامت ایشان و ان منکور است در منبوطات و چون امامت ایشان باطل شد امامت علی ثابت شد.

شانزدهم و اکنون یاد کنیم بعضی ازانها کی دالالت کند بر امامت ابوبکر و اینکاه جواب دهیم از شبهات ایشان

اول قوله تعالی و عد الله

وجود عدد تواتر در روات نفس حلی ... واما انک اگر در روایت احاد بودن در بعضی اعصار مشهور شدن گوئیم السلم چه بسیار از اباطیل شهر
شده بالک نه راضع ان مشهور شد و نه زمان وضع ان ... و از برای انکه این نفس حلی باعظمت از جزء او مخالفان ترشیح و قطع بوجود ان
حاصل نشد چه ما موکلین می خوریم باین مقطه کی امر حسی است پس چگونه در روات تواتر باشد مشروطیه راسلم داشتیم لکن مشهور است کی این
مزهب کی ادعا بعض حلی است این را روات وضع کرده است و ابو عبیدی و راق و امثال ایشان از مشهوران بکذب ... امکاه رافضیان نیب
شوند شعف ایشان بمقرر مزهبشان قبول کردن و اسلاف روایت کردن ... و دلیل بر لک کذب محض است وجوه است اول اگر نزاع این
بعض بوجود بروک اگر بنی آزا بحد تواتر برسانیده بروک شایع شهور است و حاصل بحد مورات و ممتنع بروک اتفاق ان بر اعدا انکاه حلی عظیم
باشد بحث ایشان مردود را علیهم و متابعت ایشان اولا در اولا امر بر تواتر او حرا اتفاق کردن بر ظلم بر علی و منع او از حق از انکاه
نزض کن کی طالب امامت ابرا بکنن انکس کی طالب نکند نکند و اگر بحد تواتر نرسانیده باشد بحق قاطعه بناشد دوم اگر این نص موجود بروک
علت ازا یاذ کردن در خطب و مناشدات خویش چنانک یاذ کرد خبر بوی و مقرات و سایر وجوی بران اولی بروک چه ذکر قاطع اولی باشد از محتمل
سیم اگر بیانند کی مثل این نفس حلی مناشدتی آزا چه اگر جایز باشد این جایز باشد کی کوبیده تواتر اسقاط عمدا کردن و ما آزا نشا خیتیم و صوم و مقاتا
نسخ کردن و خبر آن بابو بیده و ان مقبض شود بتوتیش او بشریعت سوال فرق آن است کی قوم راد راعتقاد ان نفس شرعی است و ازان است کی ایشان
ملوک باشند و امر احلاف ان است کی یاذ کردن جواب از عدم غرضی معین عدم سار اعراض الزم بناین و بر شماست کی بیان کند کی دین صورت جرت
از اغراض بیانه اند و اما الجهار دم سلم نداریم کی امام منصوص علیه است ... و ان تنا یاذ کردن معارض است بانک اگر منصوص علیه بروک امتنع کان
داشتی کی اطاعت او منعدم شدن ندک چنانک زعم رافضی است کی چون نص رد بد امامت علی قوم حذر و کردند از اطاعت او از اظهار کردن منازعت
او مقصود از نصب امام رعایت مصالحت ظن است پس امام منصوص علیه بناشد و اما پنجم سلم نداریم کی علی افضل ظن است بل ابو بکر افضل ظن
است و بین ندکی و رسله تفضیل بابد سلمنا جرا امامت مفضول جایز باشد چه شاید کی مفضول بروجهی باشد کی تفویض امامت باو مقتضی باشد
بعلت تفویض و کثرت مصالح پس خلل قادح نباشد بوجوب تفویض باو زجاوته حنین بناشد و رافضی میکوید اکثر مردم علی را دشمن می دارند
از برای انک امامت او اشارا کشف است و ازین جهت انکار نفس حلی کردند و او را منع کردند از حق خود و ان است جواب از ششم و اما ششم
سلم نداریم کی امامت مفضول معصوم است چه امر بطاعت شخصی مشروط است بامکان وصول باو و این نباشد الا بظهور او و معصوم ظاهریست و ال
اضاف تنویر ظهور او کنن چواب اضمار خلاف اصل است و معارض است باضمار بقدر امر او بطاعت یعنی اطیعوا اذا امرکم بالطاعه و اما هشتم مسلم
نداریم کی قوله ایشال عهدی الظالمین عام است مر زمان ظلم را و غیران ... و صحت استثنا معارض است بصحت تعمیم چه صحیح است کی کوین
ایشال عهد الامانه الظالم حال کونه ظالما یا در جمیع احوال و اما نهم سلم نداریم کی مراد معصوم است چه ایشان ظاهر نیشد بس حمل کنن
بر جمیع امت نا از تعطیل معصوم ماند بس چتی کردد ما را بر انک اجماع حجت است و اما دهم سلم نداریم کی اولویت سبب عرم است و صحت
است معارض است بصحت تعمیم و اما یازدهم سلم نداریم کی مراد اوری ناصر بیت ... و انا انک مراد و ایشان خاص است روی بعینی نا مر عام است
کویم عرم مخصوص در هر دو آیت از اطلاق و تعمیم آمد بر وصف خاص نه از اختلاف مراد ... انکاه الخ تنا یاذ کردن بر انک مراد ولی است یعنی مقرت
معارض است بانک اگر مقرف مراد بودی دلالت کردی بر خلافت علی و امامت او حال حیوة نبی علیهم ... و بانک قوله الذین آمنوا الذین یقیمون
الصلوة و یوتون الزکوة و هم راکعون در ان نح لفظ امامت از جمیع جمع بس چکونه حمل کنن ازا بر شخص واحد و اما دوازدهم سلم نداریم صحت تغییر
و نقول است ازا بنوبی ظنی است بس مفید قطع نباشد ... انکاه سلم نداریم کی نوبی محتمل اولی است چه هر یکی ازین دو لفظ قایم مقام ان دیکری ایستد
و ازین جهت کوئید هذا اولی من ذلک و ما نقال هذا اولی من ذلک و کوئید هذا مولی فلان و انقال هذا اولی فلان سلمنا جرا حمل بران کنن دانج
یاذ کردن دلیل ظنی است بس و انطنیات قبول نکنند سلمنا لکن مراد اولیت است در بعضی و ان وجوب محبت او و تعظیم است و تقطع
بسلامت باطن او چه پیغمبر علیهم ایمن بود و قت منازعت زید در علی کفت علی زید را کفت تو مولی منی زید کفت من مولی تو نیستم
من مولی رسول الله ام صلی الله علیه وسلم بس اولیت سفرف نشود بحکم این واقعه و ان این است کی انکس کی من اولی باشم باو در محبت
عظیم و تقطع بر سلامت باطن علی اولی باشد بان دران ... و ان اولی است از حل او بر امامت و الا امامت علی الزم اید در حین نبی علیهم و الک
اسقرف باشد دراست ... و اما انک حدیثی یا ناصرت ایی اوم کویم حمل لفظ مولی بر ناصر کم و معینی او ان باشد کی انکس کی من ناصر سید او ناصم علی سید او
باشد و این مفید تعظیم عظیم است رعایت و اجتناک مفید قطع است بسلامت باطن او اکر فرضی و اکر عرض او امامت علی بروجی بلفظی صریح
یاذ کردی چه او علیهم از هیچ کس نی ترسید در تبلیغ احکام کما قال الله تعالی یا ایها الرسول بلغ ما انزل الیک من ربک و لقوله والله یعصمک من الناس
و اما نهم خبر خبر و احدست چنانک کذشت ... انکاه سلم نداریم کی اکر هارون را خلاف باقی نباشد بعد از موسی لعانی باشد در حق او بی باشد کی ان
خلافت نا زمانی معین باشد و منتهی شود بانتهاء ان زمان و ان امامت باشد ... و انا نهاک دلالت کند بر انک هرون اکر بر سر خلیفه خود ک
بعد از موسی ان است کی او شریک او بود پس اکر نیابت او کردی ان موجب نقصان حال او باشد ... علمنا و لکن السلم کی قوله انت منی بمنزله هرون

الاي امنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی الارض ... و اقول جمع شانزده است پس ثابت شد و ما نقول ان الاصحاب رضی الله عنهم علیهم و عده داده است کی استخلاف
ایشان در دین کند کما استخلف الذین من قبلهم و لیمکن دینهم الذی ارتضی لهم و هو جمیع خدا وعده داده بود ایشان را کی بکند و ثبات دین الهی ایشان را خلافت خلفا
او جمه بس دلالت کرد بر انک اتفاقا شده کی خدا وعده کرده بود در حق و قوله تعالی و لقد کتبنا فی الزبور من بعد الذکر ان الارض یرثها عبادی الصالحون ... و شیعه کفتند این خبر و لو صحت پس حجت نباشد ... و از برای انک باشد کی چنین کفته باشد کی ابتدا
ارسیلون ... پس داعی یا نبی باشد نا یکی از خلفا الله یا علی یا انکس کی بعد او حق است و ان داعی محمد علیه السلم نیست لقوله تعالی یبقول
الخالفون اذا انطلقتم الی مغانم الی قوله قل لن تتبعونا کذلکم قال الله من قبل ... و نه علی چه در صفت این وعوت است کی یقاتلونهم او یسلمون
و علی را بعد از رسول علیهم السلام تعالی از برای طلب اسلام نه اشاد بل از برای طلب اباحت و نه ابعد از علی چه ایشان پیش نابر خطا اند و پیش
خصم بر کفر پس ابن باشد بایشان قوله فان تطیعوا یؤتکم الله اجرا حسنا الایه پس شنیعن شد احد خلقا باشد و لازم این صحت خلافت ابو بکر
لعدم العامل الفصل سیم اکر خلافت ابو بکر نا طراباشد ممدوح عظیم باشد عند الله تعالی لکن او صحیح است لقوله تعالی لقد رضی الله عن المؤمنین
اذ یبایعونک تحت الشجرة و قوله السابقون الاولون من المهاجرین الی قوله رضی الله عنهم و رضوا عنه و او از سابقان است و دین ... و لقوله و سیجنبها
الاتقی الذی یؤتی ماله یتزکی الموة و سیاد ابو بکر ست پیش اکثر اهل خبر ... و دیکر انک مراد ابو بکر ست ان است کی اتقی اکرم است عند الله تعالی
لقوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقیکم و اکرم پیش خدا افضل باشد و افضل خلق بعد از نبی علیهم یا ابو بکر ست یا علی باجماع و مراد علی نیست چه در وصف
ان اتقی کفته است و ما احد عنده من نعمة تجزی الا ابتغاء وجه ربه الاعلی طعام است و ان نعمتی است کی بجزی دینی را
علیهم پیش ابو بکر جز نعمت ارشاد و بنود و ان نعمتی است کی الا بتجزی چه خدای تعالی حکایت کرد از انبیای ایشان با قوم خویش می کفتند کن
ما اسالکم علیه من اجر ان اجری الا علی رب العالمین آیت دلالت کرد بر انک ابو بکر افضل خلق است و بر انک خدای تعالی راضی شده از و در حال
و در مآل لقوله تعالی و لسوف یرضی و سوف و لاستقبال راست ... و بدین مندفع می شود قول ایشان کی باشد کی راضی بوده باشد از و در حال انکاه رضا او
از و زایل شود در استقبال پس ثابت شد کی او ممدوح عظیم است عند الله تعالی پس خلافت او حق بروی باشد جهارم کفته اند کی صحابه او را بکی کفتند
یا خلیفه رسول الله و علی خطاب ابابکر می کرد و خصم موافقت برت می کند الا انک حملان بر خوف و تقیه می کنن و قول صحابه صدق است لقوله
تعالی للفقراء المهاجرین الی قوله اولئک هم الصادقون پنجم اکر امامت من علی بروکی بامت اعانت او کردندی بران تقصیر او در ترک طلب ما قدرت
بران محال بروک بر و اکراعانت او کرده بودند لکتهم حیرانة یا مرون بالمعروف و ینهون عن المنکر ششم لقوله علیهم السلم ائتدوا بالذین
من بعدی ابی بکر و عمر و اهل سنات ارجو ایست ... و شیعه کفتند این خبر و لو صحت پس حجت نباشد ... و از برای انک باشد کی چنین کفته باشد کی
ائتدوا بالذین من بعدوک ابابکر و عمر ان معنی کی ابو بکر نا مور باشد باقتدا و اللذین من بعد النبی کتاب الله و عترت او ست چنانک در حدیث
دیکر یاذ کرده است ... و معنی کویم کی هر حدیث کی مقوی مزهب شیعه است ایشان وحدت تواتر می کنند و ان هر چه مقوی مزهب ماست از نوع
ایشان دران ایست کی از آحاد ست و ان حکم است ... و فتح باب تغییر کی باشد کی چنین کفته باشد نفی وثوق کند از قرآن و اخبار و سوال الخامس
کی در حق علی است قوی تر ست چه نبی آنیه بنا لفه کرده اند در احقاء مناقب علی و اکر نه صورت ان بوده باقی نا مذکور جواب این معارض است
بانک شیعه بنا لفه کردن در اثبات شبهات در تضایل ابو بکر و اکر نه صورت ان بوده باقی نا مذکور بل کرک ترجیح ما راست ان الانسان حریص علی ما منع
بس اجتهاد ما دلک بخلاف آیه و در احقاء مناقب علی بر حسب رغبت مردم باشد در اظهار ان و الا شبهات موجب ضعف است بس باقی ما نقوت آن بان
مانع تزکیه دلیل باشد بر قوت ان سوال اکر این جز و درست باشد نفی درامامت او جواب السلم بحجت احمال انک امر بافتدا در نقوت باشد
و دوام ای لکن مفید حصول خلافت بیعت است پس دلالت کرد بر انک خلافت حق او است چه امر بابتاع باطل جایز باشد هفتم سینه روایت
کرده است کی پیغمبر علیهم کفت الخلافة بعدی ثلثون سنة ثم ملکا عضوضا و ان تعظیم قایمان است باین امر در مدت سی سال و وصف
جمعی کی بعد از ایشان این بانک ایشان از ابابت دینا الله نه از ارباب دین و این دالست کند بر صحت خلافت خلفاء اربعه سوال این حدیث
واحد است پیش ما از فروع دین است پس ممتنع نباشد ثبوت آن بخبر واحد انکاه ان حدیث اول در مرتبه نیست از جزء بوتی و نه له هشتم
ابو بکر افضل خلق است لما مر لقوله علیهم و الله ما طلعت شمس و لا غربت علی احد بعد النبیین افضل من ابی بکر و حدیث مشهورست و لقوله
علیهم هذان سیدا کهول اهل الجنة ما خلا النبیین و المرسلین و افضل امام است لما مر و بالاجماع نهم کتب اجتماع صحیحه دالست کرد بر انک او علیهم
استخلاف ابو بکر کرد در صلوة در ایام مرض او و او را از ان معزول نکرد پس باقی ما نند خلیفه او باشد در سایر افعال لعدم الفارق یا بالفرق
و علی باین بینه تمسک کرد در امامت ابو بکر انجا کی کفت الا نقبلک و لا تبعلک فرضک رسول الله فی امر دینا افلا نقدمک فی امر دنیانا دهم طرق ثبوت
امامت یا نص است یا اجتیار و اول باطلست لما بیانا ان شا الله پس ثانی متعین شد و هر کس کی طریق امامت اجماعست کفت کی امام
ابو بکر ست پس او امام باشد و جواب از تمسکات ایشان اما اول اجماع و اسلم نداریم سوال و ان حالی نشود از امامان معصوم و اجماع کشف
می اید از قول او و قول معصوم حجت است جواب بین الکلام علیه انکاه امام معصوم قول او وقتی حجت باشد کی موافقت او با ایشان از خوف
و تقیه نباشد و چون این جایز ست پیش ما قول او حجت نباشد و اما دوم و پیش رفت جواب از الخ یاذ کردیم و ابطال بسعت و اما سیم سلم

ن موسی مفید عزم است و حسن است شما معارض است حسن است سهم و او خال لفظ کل و بعض برد و اما جهار دهم جواب او ان است کی استحلاف
اورد نزاع ترک مقدر بود بدلت آن سفر و سبب شد باشان . انکار ان معارض است با استحلاف او علیهم ابوبکر را و صلح و اکر انکار کنند ما نزا انکار
کنیم آرا و اما با نزدهم جواب او ان است کی ایخ یا با ذکر دیم از اداله بر امامت ابوبکر بینی است و ایخ شایا ذکر دیم از طاعن محتمل است پس
معارض ان باشد **فصل پنجم** در اذاء اخبار الناس بین رسول الله صلعم کیست بشد ، و با وبیش دهما منزله افضل خلق بعد
از نبی علیهم ابوبکر ست و پیش شیعه و اکثر اهل خراسان از معتزله علی است ، و ما رایت قوله تعالی و سیجنبها الاتقی الایه و قوله علیهم والله
ما طلعت شمس و لا غربت علی احد بعد النبیین و المرسلین افضل من ابی بکر و نقروان کوشت . و احتجاج کردن بوجوه اول قوله تعالی
قل تعالوا ندع ابناءنا و ابناءکم و نساءنا و نساءکم و انفسنا و انفسکم و اخبار و صحیح دالت کرد مراد از نفوسنا و انفسکم علی است و ممتنع است کی نفس علی
نفس محمد باشد علیهم پس مراد مساوات باشد بین النفسین پس هر منافی کی نبی را علیهم باشد علی را باشد ترک عمل بان کردن در تفضیل
نبوت پس در بانی حجت نماند و علی افضل خلق باشد دوم خبر طیر و معنوله علیهم اللهی ائتنی باحب خلقک الی یاکل معی هذا الطیر و حجت از خدا
تعالی کنزت ثواب است و تعظیم سیم علی اعلم است و اعلم افضل ، و اما الک اعلم است از برای انک دو غایت ذکا برد و استعداد در علم
را و فضل و در غایت حرص بر دو و طلب ان و محمد علیهم العلم خلق بر دو در غایت حرص بر تربت و ارشاد او و علی در کردکی در جر نبی بر د
علیهم و در بزرکی و اماذ او شد و بجر بت پیش او در بی این ، و اینک تلمیذ باین صفات باشد و استاذ بان صفات انتضا تطع کند بلوغ تلمیذ
مبلغ عظیم در علم و اما ابوبکر ضد نبی علیهم ترسید او در بزرکی و در شبانروزی یکبار مخدمت او رسیدن کی و کشته انا العلم فی الصغر کالنقش
فی الحجر و العلم فی الکبر کالنقش فی الماء و لقوله علیهم انتضاکم فی الامور فضلا کم علما ، و ترجیح غیر علی از صحابه و بعضی
امور ست کقوله علیهم از حکم زبن داترا کم ابی ، و از برای انک اکثر مفسران بر انند کی نبی را ایخ اذن و اعینه و در حق علی انا نزل شد
است ، و از برای انک عمر امر کرد بر جم زنی کی بشش ماه فرزند آورد بر د بس علی تنبیه کرد او را بقوله تعالی و الوالدات یرضعن اولادهن
حولین کاملین مع قوله تعالی و حمله و فصاله ثلثون شهرا برانک اقل مدت حمل شش ماه است فعال لولا علی لهلک عمر ، و روایت کرده اند کی
زنی اقرار کرد بزنا و حامل بر د و عمر بر حم او مزبور علی کفت ان کان لک سلطان علیها فما سلطانک علی ما فی بطنها و ترک رجم او کرد کفت اولا
علی لهلک عمر سوال باشد کی عمر نقص لکرد بر د از حال او و نه است کی او حامل است و چون علی سلیه کرد او را ترک رجم او کرد جواب این
انتضا ان کند کی عمر در سنکسار و احتیاط نبی کرده است و ان بر تر از اول است ، و روایت کرده اند کی عمر را مسئله ۱۷ انتا لوا فی مهر رسانیم
فی غالی فی مهر امرا نفجعلته فی بیت المال زنی برخاست و کفت ایا امیر المومنین منع می کنی از ما ایخ خدای تعالی از برای ما کرده است
قال تعالی و ان اردتم استبدال زوج مکان زوج و آتیتم احدهن قنطارا فلا تاخذوا منه شیئا بس عمر کفت کل احد افقه من عمر حتی المخدرات فی
البیوت بس مثل ان و تابع غیر علی را اتفاق و علی را اتفاق نیفتاد ، و از برای انک نقل کرده اند از علی کی او کفت و الله لو کسرت لی
الوسادة ثم جلست علیها لقضیت بین اهل التورة بتوراتهم و بین اهل الانجیل بانجیلهم و بین اهل الزبور بزبورهم و بین اهل الفرقان بفرقانهم و الله ما من
ایة نزلت فی براو بحر او سهل او جبل او سماء او ارض او لیل او نهار و انا اعلم فیمن نزلت و فی ای شی نزلت ، قال ابو هاشم تورة منسوخ است
و الزم آن جواز حکم بان قلنا باشد کی مراد او بیان کمال علم او بود باشد باحکام منسوخه ازان و ناسخه آن از قران ، یا مراد آن است سقوط
جواز قضاء مسا نزا و رایخ بیان یهود و نصارن است ، یا مراد استخراج ادله است ازان کی دال باشد بر نبوت محمد علیهم ، و از برای
انک علی یاد کرده است در خطب خویش از اسرار توحید و عدل و نبوت و قضا و قدر و احوال معاد آیخ در کلام هیچ یکی از صحابه بنا مده است
و جمیع فرقا نسبت ایشان در علم اصول او می روند از برای انک معتزله اثبت نفوس خویش با و می کنند ، و اشعریه منتسب اند با شعری
کی او از جبایی معتزلی بود کی منتسب است بعلی ، و اثنا عشریه شیعه او روشن است ، و خوارج ابعد الناس اند از و و ایشان منتسب
می شوند با کابر ایشان تا امون علی اند ، و اصولیان افضل فرق امت اند ، و ابن عباس کی رئیس مفسران است تلمیذ علی بود ،
و علی در فقه در درجه عالیه بود و در علم فصاحت در درجه اقصوی ، و علم نحو از و ظاهر شد و ارشاد ابو الاسود دئلی کرد ، و جمله صوفیان
در علم بصفیه منتسب اند با و ، و علم شجاعت و مارست اسلحه با و منتهی می شود ، پس ثابت شد کی او استاذ عالمیان بود بعد از نبی علیهم
و اعلم افضل است لقوله تعالی قل هل یستوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون و قوله تعالی یرفع الله الذین امنوا منکم و الذین اوتوا
العلم درجات چهارم جهاد یا شتر از جهاد ابوبکر بود خانک کتب سیر دالت بران می کند پس افضل باشد لقوله تعالی و فضل الله
المجاهدین علی القاعدین اجرا عظیما سوال حمل کنیم بر جهاد نفس خانک فرمود و الذین جاهدوا فینا جواب قوله علی القاعدین
فی ان نبی کند پنجم روایت کرده اند کی پیغمبر علیهم ابوبکر را بحجیر فرستاد و منهزم باز کشت بعد ازان عمر را فرستاد و منهزم باز کشت پس
پیغمبر علیهم بهموم شب کذشت و چون بامداد باز کرد بسوی مردم بیرون امد و رایه بعلی علم با او بعد ازان کفت لاعطین الرایه رجلا
یحب الله و رسوله کرارا غیر فرار ، و مهاجرات و انصار متعرض شدند از انبعد ازان او علیهم فرمود علی کجاست کفتند چشمش درد می کند

بس

بس آب دهن در هر دو چشمش انداخت و رایت را بدو داد ، بعد ازان کفتند این حدیث و کیفیت این واقعه دالت می کند بر انک
اوصاف مذکور حاصل نبود در ابوبکر و نی چه با ذات شاه چون رسولی را در میان بفرستند و رسول بفصیر کند دران مهم و با زشاه خشم
کیرد از انجهت بعد ازان کو یند من فردا رسولی چنین چنین بفرستم یا تیم کی این اوصاف مذکور در او اول نبوده است ، و این استدلال
نیست بدلیل خطاب بل کیفیت احوالی کی رفته است ششم ایمان علی پیش از ایمان ابوبکر بود بر ای انک روایت کرده اند کی علی
بر منبر کفت انا الصدیق الاکبر اسف قبل ان آمن ابوبکر و اسلم و بران قیام و ایراد جمعی عظیم کفت و تکذیب او نکردند ، و از برای
انک سلمان فارسی روایت کرده است کی پیغمبر علیهم فرمود کی اول کم وردا علی الحوض اول کم اسلاما علی بن ابی طالب ، و انس
روایت می کند کی شنت رسول علیهم یوم المشآ ، و از عبد الله بن الحسن روایت می کنند کی کفت امیر
المومنین می کفت انا اول من صلی ، و اول من آمن بالله و رسوله و لم یسبقنی الی الصلوة الا رسول الله ، و از برای انک سبق اسلام علی
اقرب است بعقل از برای انک ابن عم رسول بود علیهم و در خانه او می بود و محض بر د با و بس اقرب عرض این مهمات عظیمه
باشد بر اقارب کی مختص باشند با وفا الله تعالی و ابن عم شریک الامر نیز ، و انبزا معارضه بقول او علیهم نکنند کی ما عرضت الاسلام علی
احد الا وله کبوة الا ابوبکر فانه لم تلعثم ، پس اکر اسلام غیر ابوبکر پیش از اسلام او نبوده باشد پیغمبر علیهم در عرض اسلام بر ابوبکر تقصیر کرده
باشد بسبب عدم توقف ابوبکر دران و توقف علی دران خانک ایت دالت بر هر دو می کند ، و بانک علی چون اسلام آورد صبیت بود
لقوله علی رضی الله عنه سبقتکم برایی الاسلام طرا ، غلاما ما بلغت اوان حلمی ، و اسلام صبی درست نیست پیش بعضی علما
و اکر درست است هیچ شک نیست کی اسلام بالغ افضل باشد و اکر علی بالغ بودی وقت اسلام چون کودک خانه بودی باشد کی اسلام
را بسبب او نه قوی حاصل شدی باشد و نه شوکتی ، و ابوبکر چون مسلمان شد شیخی محترم بود بسبب اسلام او اسلام را قوتی و شوکتی
حاصل شد پس اسلام او افضل باشد ، از برای انک مادر جواب بکویم کی جز ارباب احادیث پس افادت علم نکند ، بعد ازان الخ نیز
اسلام علی بعد البلوغ دالت می کند ان است کی سن او در مابین ضعف و شش عشره و ست و ستین سنه بود و نبی علیهم بعد از وحی
بیست و سه سال بماند و علی بعد او نزدیک بسی سال بماند پس چون بنجاه و سه را از شیت و شش سنوایم بیرون سال بماند دران امکان
بلوغ هست ، بعد ازان دلیل بر نوع این ممکن قول است علیهم لرناطه راز وجنانک اقدمهم سلما و اکثرهم علما تسلم کی اسلام پیش از بلوغ
در دکتن این دلیل فضل است چه بسیار بدن و بسیار بلیب از طبع صبیان است بس اعراض از ایشان و ازالت و اقدام او بر فکر و نظر اولی
اعظم دلیل باشد بر مساوات او مر عملا کامل را ، انکاه مسلم ندایم کی ابوبکر محترم بود پیش از اسلام بانرف مذکور بامت شود ، بس معلوم شد کی
اسلام علی پیش از اسلام ابوبکر بوده است بس افضل از و باشد لقوله تعالی السابقون السابقون اولیک المقربون و لقوله تعالی فی مدح ایشان
علیهم السلام انهم کانوا یسارعون فی الخیرات هفتم علی از اولو القربی است علیهم حب او لو القربی واجب است لقوله تعالی
قل لا اسالکم علیه اجرا الا المودة فی القربی و انکس کی حب او بر جمیع خلق واجب شود افضل باشد از انکس کی چنان نباشد هشتم قوله تعالی
قال الله هو مولاه و جبریل و صالح المومنین مفسران کفته اند کی مراد از صالح المومنین علی است و مراد از بوی ناصر جمله مشترکان خدا
و جبریل و صالح المومنین جز ناصر نیست و این مفید حصرست پس معنی آن باشد کی هیچ ناصری نیست محمد را علیهم الا خدا و جبریل
و علی و نصرت بنی اعظم مراتب طاعات است ، و دیکر اینک بارک تعالی ابتدا بنفس خود کرد و بیشه جبریل و ثلث بعلی منتهی عالی
است علی را منهم علی هاشمی است و هاشمی افضل است لقوله علیهم ان الله اصطفی من ولد اسمعیل قریشا و اصطفی من
قریش هاشما دهم قوله علیهم من کنت مولاه فعلی مولاه و این مفید آن است کی محرم کرامات باشد و نافذ الحکم در ایشان و افادت
آن کند کی او افضل ایشان است ، و موید این قول عربست چون این جمع و بشید نخ نخ یا علی اصبحت مولی کل مومن و مومنة
الی یوم القیمة یازدهم قوله علیهم انت منی بمنزله هارون من موسی و هرون افضل امت موسی بر دبس واجب باشد کی علی
افضل امت محمد باشد دوازدهم روایت کرده اند کی چون رسول علیهم مواخاه می کرد میان صحابه رضی الله عنهم علی را برابر ذر
خود کرفت و روایت کرده اند کی علی در مواضع بسیار کفته است انا عبد الله و اخو رسول الله لا یقولها احد بعدی الا کذاب انا الصدیق
الاکبر انا الفاروق الاعظم الذی فرق بین الحق و الباطل و مواخاه مطنه مساواة است و قیام هریکی از ایشان مقام ان دیکر و قیام مقام
نبی علیهم افضل خلق باشد سیزدهم الخ روایت کرده اند کی رسول علیهم درحق ذو الثدیة کفت کی یقتله خیر الخلق و در روایتی خیر
هذه الامة و قاتل او علی بود چهاردهم قوله علیهم لفاطمه ان الله تعالی اطلع علی اهل الدنیا فاختار منهم اباک فاتخذه بنیا ثم اطلع
ثانیا فاختار منهم بعلک پانزدهم عایشه کفت کی پیش نبی بردم علیهم کی ناکاه علی روی کرد بجانب ما در حال فرمود هذا سید
العرب عایشه کفت قلت بابی انت و ابی الست سید العرب قال انا سید العالمین و هو سید العرب شانزدهم انس روایت
می کند کی پیغمبر علیهم کفت ان اخی و وزیری و خیر من اترکه بعدی یقضی دینی و ینجز وعدی و عدت یعلی بن ابی طالب هفدهم ابن مسعود

روایت می کند کی رسول علیه السلام فرمود علت خیر البشر بن ابی بعد کفر هژدهم علی اتقی الخلق جه هرگز بخدا کافر نشد و همیشه
بود بعد از ابوبکر کافر بود و ابکله مسلمان شد و ابی افضل است است نوزدهم احمد سهمی در تفضیل صحابه روایت کرده است
کی پیغمبر علیه السلام گفت بن ارادات نظر الی آدم فی علمه و الی نوح فی تقواه و الی ابرهیم فی حلمه و الی موسی فی هیبته و الی
عیسی فی عبادته فلینظر الی علی بن ابی طالب، و ظاهر این معنی مساوات علی است مراین کرده را از انبیا دین صفات
و اثبات افضل اند از ابوبکر و سایر صحابه بین علی افضل باشند ازینها بیستم علی اعلم بود از سایر صحابه ملاسبق و تویل این قول
است رضی الله عنه علی رسول الله صلی الله علیه وسلم الف باب من العلم نا یفتح لی من کل باب الف باب، و عفت
زهد او بیشتر بود تا زهاد صحابه چون بوذر و سلمان و ابو الدرداء تا امة او بودند و در هردو، و شجاعت او باشد از شجاعت شجعان
صحابه بود چون ابو دجانه و خالد بن الولید قال علیه السلم یوم الاحزاب لضربة علی جزر من عباد الثقلین و قال علی والله ما قلعت
باب خیبر بقوة جسمانیة ولکن بقوة الهیة، و سخا او بیشتر بود و در اخلاص دران بجایی رسید کی سه فرض را بداد و خدا دران نرد
نزنداد و یطعمون الطعام علی حبه مسکینا و یتیما و اسیرا، و در حسن خلق ما غایب شجاعت برعایت رسیده بود، و در بعد از دنیا
جنان بود کی با اصلاح ابواب نعم برو اظهار نعم و تلذذ نکرد، و با غایب شجاعت او در صلوة تهجد و دعا و تضرع بخدای تعالی بجایی
رسید کی هیچ کس از زهاد بعد از و نرسید، و چون این ملجم او را نخ زد گفت فزت و رب الکعبه، و در قوت و شدت بدین
درجه علیا صیته بود کی گفتند انه کان یقط الهمام بط الاقدام، و اشرف بود از روی نسب و اقرب بود برسول علیه السلم و عباس اگرچه
عم رسول بود علیه السلم لکن برادر عبد الله بود پدر رسول، از مادر را بو طالب بود برادر و از پدر و مادر، و علی هاشمی است
از پدر و مادر چه علی بن ابی طالب بن عبد المطلب بن هاشم است و علی بن فاطمه بنت اسد بن هاشم، و صهر پیغمبر بود علیه السلم
و عثمان اگرچه شریک اوست در انک ختن است مرنبی را علیه السلم لکن فاطمه اشرف اولاد است علیه السلم قال علیه السلم سیدة نساء
العالمین اربع و عدّ فاطمة منهن بخلاف ان دو دختر دیگر کی زن عثمان بودند، و اولاد او افضل اولاد صحابه بودند چون حسن
و حسین و ما سید اسباب اهل الجنه انکاه اولاد حسن چون حسن مثنی و مثلث و عبد الله بن المثنی و النفس الزکیه
و اولاد حسین چون زین العابدین و باقر و صادق و کاظم و رضا و فضل و علو درجه ایشان خافی نیست، و ابو یزید
بسطامی سقایی بود در خانه جعفر صادق، و معروف کرخی اسلام بر دست علی بن موسی الرضا آورد و بر اب
خانه او بود و مثل این هیچ یک را از صحابه اتفاق نیفتاده است، و جواب استدلال کی قوله تعالی و انفسنا و انفسکم
مخصوص است بعلی بل روایت کرده اند کی دران داخل بود جمیع قرابات و خدم او علیه السلم انکاه این منقوض است
بقوله علیه السلم للاشعریین هم بنی و انا منهم، و اما حدیث طیر نقوله احب خلقک الیک یاکل معی من هذا الطیر فقوله احب خلقک الیک
از برای صحت تقیم و ادخال لفظ کل و بعض بران جنانک احب خلق الله و با و در بین امریا دران امر و در کل امور یا بعضی امور،
و اما انک علی اعلم بود چرا گفتی کی، و در حق ابوبکر اعلم بود باشی کی این علوم سیما و بعد از وفات ابوبکر حاصل شد، و اما
جهاد انسلم کی در جهاد با نفس علی اتم ابوبکر از ابوبکر، و اما او در جهاد با عدو بحجت و دفع شبهت ابوبکر اتم بود از برای انک
چون اسلام آورد بدان وقت کل شد بدعوت محذای تعالی و دعوت عثمان بن عفان کرد و طلحه و زبیر و سعد بن ابی
وقاص و عثمان من مطعون و اشارا بیا و رد تا اسلام اورد دین بر دست رسول علیه السلم دبست ان قوتی عظیم حاصل
شد و اسلام علی جنان بنود، و ابوبکر از ان زمان کی اسلام اورد در منازعت کفار برد، و نبی علیه السلم در مکه سیزل
سال بانده انکاه بمدینه نقل کرد و اجانبا سالی دیگر باشد انکاه است مال نازل شد، و ابوبکر دین بود در مکه
و مدینه در رتب بود از دین خدا و از خلافت مصطفی، و علی در آن وقت صغیر بود و مشغول بود بحرکت از آن
و اما سبق اسلام علی اخبار دران بنفارض است با انک اسلام ابوبکر در قوت اسلام تاثیر کرد کی
اسلام علی نکرد، و اما قصه خیبر افادت ان کند کی مجموع ان صفات غیر حاصل باشند مراول را،
و از جمله ان کومه کرارا غیر فرار است و در اسفا مجموع از اول اسفا کومه کرارا غیر فرار کاینت،
و عدم کومه کرارا غیر فرار انجاب بعضی در فضیلت نمی کند چه ابینا ستش،
شیعه افضل اند از ملایکه ما انک ابینا را هیچ حیرت از قرب ملایکه،
بیت، و بقیت وجوه ضعیف است، و اخبار امثال ان موجودت،
در جایب ابوبکر و عمر جنانک کتبی کی مصنف است دین،
باب بران دلالت می کند و الله اعلم بالصواب و الیه،
المرجع و المآب

بسم الله الرحمن الرحیم قطب دوم از خانه دوم از اصل اول در بیان اعتقاد سلیم کی شعبه از صراط مستقیم است و از سلف صالح دین الله اراهم سیرکرد
و منقول دان جهار باب است
باب اول در بیان اعتقاد کی فاعله است و در اعتقاد وجود حق تعالی و اراده حیات
او بباید دانست و در دل و جان بباید نشاند و دل را بدان بست کی خدای تعالی کی معبود حق است کی است نبی ممتاز نبی مانند نبی زمن
و نرمن نبی نیا زو نبی ابناز بذات و صفات و اسما بحاجت نماند و خلق بنیز و برین جمله برکت نماند همیشه بود و همیشه باشد بذات و اسما
و صفات خود نبود هیچ چیز غیر او و او نبود نه جسم است و نه جوهر و نه عرض بلکه آفریننده همه جواهر و اجسام و اعراض است، نه مانند دارد کی
مخالف او باشد از جنس او در حکم و غیران، و نه مثل دارد کی موافق او باشد در هیچ کس از جنس او، نه جثه و ذرات او و صفات او کمیتی و نه حیز
و جهت و نه کی و متا کی و نه کجا او راست و نه کجا او را نیست و نه حیز و اجزا و نه جهت و نه حیز او را نیست و نه حیز بنهایی بنهان است و نه حیز
بنهایی او خود او بود و کون و مکان و عقل و نفس و قلم و لوح و روح و عرش و کرسی و اسمانها و زمینها و مکانها و زمانها هیچ نبود جز این همه و ایشان نبود
از عدم بکمال قدرت خویش، نه هیچ در عقل و فهم و وهم کسی از خلایق کی حق و خالق و خاطر و تصور کس در آید خدای تعالی بالاتر ان و ارفعتر
و خداوندتر ان باشد، نه وجود و هستی او بوجود و هستی کس مانند و نه حقیقت او ماهیت حقیقت دیگران باشد، موجود است و بحق موجود
و اجبی کی خود را بان یاد کرده است یاد و قرآن یا بر زبان پیغامبران صلوات الله علیهم حق است بحق و عالم است بعلم و درین است با رادت
و قادر است بقدرت و سمیع است بسمع و بصیر است ببصر و متکلم است بکلام و مخبر است و بحق بر صفتی
و هیچ عقلی نکنه و حقیقت کمیت اما و صفات او نتواند رسیدن، و اعتقاد باید کرد کی حق تعالی بر عرش ستوی است بمعنی
و صفت نه بمعنی کی مفهوم خلق باشد از استقرار و تمکن و نشستن و خاستن و تکیه زدن و احاطت ذات او بمکان یا احاطت مکان
بذات او تعالی الله عن جمیع ذلک علوا کبیرا بل کی معنی کی از استوا را خواهند و این حضرت او باشد، و هر حرکت باسکان دیگر
نزدیک کنند نه جنان نزدیک کی مفهوم ماست از انتقال از مکانی بمکانی بل نزدیکی کی او داند و او خواهد و این حضرت او باشد، و بر کان
خود بی کونین کی هیچ خواهند هست نه تا او را اجابت کند و هیچ آموزش خواهند هست تا من او را بیاموزم و هیچ توجه کنند هست کی از
کناهان و طلب هوای نفس خود بین باز کردد و طلب رضای من کند تا من او را قبول کنم و بتوبتین و هدایت او باز کردم، این جمله بکونین نه مجموع
کفار ما بل جنانک او داند و او خواهد و این حضرت او باشد، و بجنین دو جمله صفاتی کی در قرآن و حدیث آمده است و عقل و وهم ما
از ان معنی تشبیه فهم می کند و از ادراک حقیقت آن کما هو مراد الله و رسوله بی نفس الامر قاصر اند و از انجهت تاویل حمل می کنند مثل و جه
و عین و ید و عین و اصبع و قبضه و جنب و ساق و امثال اینها، و بجنین ضحک و تعجب و نزدد و امثال اینها این جمله را صفات او باید دانست و بر ک
اضافت کرده انانه تعالی نشبیه و تاویل و تحریف بعقل و وهم و دین جمله بر معنی کی او داند و او خواهد و این حضرت او باشد، و بجنین قرآنرا
کلام او باید دانست و صفت از معنی مخلوق و انخ در مصحفها نبشته است و در سینها باز داشته من شود و در زبانها خوانده می کردد و قرآن با ید
دانست بی انک تفرض کنند بان کی حرف و صوت قرآن هست یا نیست زیرا کی در بن باب هیچ نقلی وارد نشده است و سلف صالح از
صحابه و تابعین رضوان الله علیهم اجمعین بزدران خوض نکرده اند و سخن ناکفته ایشان ثابت کردد و تعجب است از اباراد خواهان
نقابی باز کذاشت ما از نشه و شوخی بدعت و ضلالت امان حاصل این، و بجنین دو تویه و لیفضل و نیرد و صحت ابرهیم و هر کتابی کی از
حق تعالی با پیغامبر و رسل نازل شده است بجنین اعتقاد باید کرد، و اعتقاد باید کرد کی نزد او بر ثبات حق تعالی و نهشت بزرکان را بدان
خود خواهند نزد و همه بچشم ظاهر او را خواهند دید بی سخنانک ابخاور و نیاه شب جهارده را می بینند و شک هیچ با شمان جمع نمی باید
شد و سکدیکر شان نمی باید نزد و نه حیی دران و بدن بکس نمی رسد بلک چون ماه شب جهارده بر سمی اید و خود را بر خلق ظاهر می کند
همه نی زحیی هم بنور ماه او را می بینند، و بجنین حق تعالی در اخرت بتجلی کند و خود را بر بندکان نماید همه او را بچشم ظاهر سر بی زحیی
و شفقی هم بنور و کت کی ان زمان در جشمها و ایشان بیفته کند بی احاطت و تحدید بپیش و پس و بین و یسار و فوق و تحت بلرکت جنانک او
خواهند و او داند و او نماید، و اعتقاد باید کرد کی حق تعالی همه جیزت را بیافریده نه بزرکان بلرکت از علم خود و همه چیزها را برقرار می دارد
نه بر حیزت یل مرخواست و مشیت خود نکه را بیافریده نه در کان و بر بایش می دارد نه بر کان بلرکت بقدرت خود و زمانرا بیافریده نه در زمان
بلرکت و تبویت خود و بقدرت خود چیزت را کی ازان فراخ تر نباشد در می آورد در چیزت کی ازان تنک تر نباشد بی انک ان تنک را
فراخ کند یا ان فراخ تنک، و بجنین چیزت کوچک را بقدرت خود بر چیزت بزرک بهند و ان بزرک را بر جزدت ازک ازان کوچک می بهند
بی انک ان جزد کوچک بزرک شود یا ان بزرک کوچک آن جزد کوچک کوچک را قدرت احتمال و کنجایی آن بزرک نزول می بخشد، و حقیقت آدمی
را از دیزن موضع خود و شناخت نفس خود محجوب می دارد بقدرت و حکمت خود، و عالمهای دیکر بر دست بیذایی کند و خواب و بیذاری
بی انک او را از جای خود نقل کند، و نوت آدمی را بوسیده و در بیذ در نظر اهل دنیا می نماید و همان تن را در نظر بعضی خلق دیکر از اهل برزخ

3606

واخت وربت وتمام خلعت عرضه ميكند بعجزين تن اوي راخشه ويمزج ازخوردن واشاميدن وبجامعت كردن معضي ميناند وهمان تن
درنظر معضي ديگر سزاوار وخوردن واشامنده وبجامعت كننده پيدا ميشود اين جمله راواقع اعتقاد باين كرد ما ايمان نيست درست وتمام شود
والا ناقص بود . واعتقاد باين كردكي خداي تعالي يكانست هيچ شريك ندارد هرچه خواهد كند . وكرد او جزء ادل وفضل نباشد وهيچ ظلم وجور بروي
جايز نباشد كي صادر شود . هم افعال بد كارها از جبر وتقدير صادر ميكرداند وبندگان ميسازد . اگر خواهد بي سببي يكي راهمخود نزديك كند
وان محض فضل باشد واگر خواهد بي سببي يكي راد وركند وان جز عدل نبود . هرچه هست بقدر كانش زود از يكي وبدي خواست واراده باشد
ولكن رضا وخشنودي او جز بنيكها نميرود . بدهد وفضلها بنيكوهند ونستاند . برعقل اورا از علت منزه باشد واعتقاد باين كرد كي اسما وصفات
وي توقفي انه يعني ان موقوف است برانك اوخود را بصريح بايد الت باسمي وصفتي يا ذكر ده باشد يا در كتب منزله يا بزبان انبيا بوحي .
ديگر اورا بعيزان عقل خود مايي وصفتي نشايد كه اذ . واعتقاد باين كرد كي مجنانك جان وتن بندكان مخلوق حق است بمعضي بي واسطه
وبعضي بواسطه همچنين جمله احوال واعمال واقوال ايشان از ايمان وكفر وميك وبد وطاعت ومعصيت مخلوق حق است كي دم بدم اين جمله
را دربشان مي آفريند وچنانك مي خواهد بقدرت وارادت خود دربشان تصرف مي كند بعضي بلا اسان وطاعتي كي خود دربشان افريده است
درهشت درجي اورد محض فضل ورحمت وبعضي رابكفر ومعصيت كي افريده است دربشان بدوزخ مي برد محض عدل وحكمت . هيچ كس را
بروي سوال واعتراض نرسد چه تصرف دربملك خود مختضاي حكمت مي نمايد كند . وعقل ما از ادراك كنه حكمت وي مصلحت اوقاصر است واعتقاد
باين كردكي اسباب جمله وسايط وامارات كنده اند محكمت مرقبول فعل واثر را وفاعل ومؤثر حق تعالي است بقدرت خود نزد اسباب بحكم اوراج قدرت
وبنهان شدن اندر حكمت نه باسباب چه قدرت اورا بآلت حاجت نيست چنانك نفلا سيري وسيرابي راحق تعالي در وقت خوردن واشاميدن
دربنده بقدرت خود همان دم مي افريند نه بخوردن واشاميدن كي اگر اثر قدرت واراده وفعل حق تعالي در زمان خوردن وآشاميدن
بخورنده واشامنده نرسد اگرهمه عالم برازطعام وشراب بخورد وبياشامد سيرك وسيرابي نيابند . واگر خواهد بحكم ظهور اثر قدرت وبنهان شدن
حكمت دروني هيچ خوردن واشاميدن بنده راسير وسيراب دارد بي عرض مجيب صفات وافعال حق تعالي مشيت اوست درحقيقت ازين
جهت والله الهادي

باب دوم در ايشان ملايكه عليهم السلام واعتقاد باين كرد

كي جمله ملايكه وجود ايشان درعالم خود شان ودرجات ايشان بنزد حق تعالي حق است وثابت وواقع مثل جبرئيل وميكائيل واسرافيل
وعزرائيل وجمله عرش وكرسيان وجهار فرشته كي دربيت ودوبرز يكي برپيش ويكي بريسار مرادي موكلان اعمال نيك وبدي شايا مي نويسند
واينها نراكرام الكاتبين مي خوانند واين ملايكه بجز صوري كي خواهدي برايشا واوليا ظاهر شوند والله اعلم بالصواب

باب سيم در نبوت ينوت ورسالت وحقيقت انبيا ورسل واعتقاد باين كرد كي نبوت ورسالت

حق است برحجت برخلق وجمله انبيا ورسل فرستادكان حق تعالي اند بخلق اوبراي دعوت وهدايت خلق وافضل واكمل وبهتر وبهتر
ايشان مقام رسالت محمد مصطفي صلي الله عليه وسلم كي مقام برتر كي ختم شد وبعد ازوي هرگز ما بعد الي يوم القيامة هيچ مقام برتر
ديگر نخواهند بود وطاعت اوفرض عين است ومخالفت وانكار اوكفر محض وامر اوواجب وحتم مكرد ليل بدب بالياجت درخبري يافت
شود وافعال اوسنت است وحق تعالي اورا درجمله معاني ازجمله خلق برگزيده بود واورا مخصوص كرد بانبذه معراج بجسم درسيذاري نه درخواب
ازمكه تابيت المقدس برزان واز انجا بزبالاي اسمانها برده درسيذاري . ودران معراج پيغامبران راد راسمانها بوي مخصوص كرد بانبذه
يا اهل ايشان بروي عرضه كرد ونبروف سوار كرد وبالا بالا برد وكلام مي واسطه شنوانيد وديداري واسطه وبي حجاب وبن جمله
دراندك زماني ازشب رافع شد . واما بعثي محمد مصطفي صلي الله عليه وسلم كي ازجمله معاجزان عهتر وفاضلتر بود نه بزمان معيني بود
كي اهريك جزا بجزا فاضلتر بودي وبس بلزمان يعني كي اوشا بجود ربمقابله انبيا ورسل باجمله فضايل ايشان مجموع سايد اوفاضل تراز ان مجموع
بلشد . ومحمد بن محمد مصطفي صلي الله عليه وسلم ازجمله خلايق وملايكه وجن وانس وغيرهم فاضلترست . وانبيا كه خواص بني
ادم الله ازجمله اوليا وجمله ملايكه جزا بجزا فاضلتراند وباز هريك الكبار اوليا كي علما راسخ اند ازهريك ازخواص وعوام ملايكه فاضل تراند
وهريك ازخواص ملايكه ازهريكي ازعموم مومنان فاضلتراند . وعموم مومنان هريك درونت عليه احكام ايمان واسلام بزيشان ازهريك
ازعوام فرشتكان فاضلتراند . واعتقاد باين كرد كي جمله انبيا ورسل عليهم السلام ازشرك وجمله كناهان كبيره وصغيره معصوم بوداند . وهر
صغيره كي بعضي ازيشان منسوب است بجز قربان شجره از آدم نفلا ازسر بهو ونسيان بوده است نه ازسر قصد معصيت وعزم مخالفت
فرمان حق تعالي چنانك قران ازان خبري دهد ولقد عهدنا الي آدم من قبل فنسي ولم نجد له عزما ودرعين آن معصيت ايشان دهتي
عام وحكمتي تمام مندرج بوده است مجعون حرج ادم عليه السلام ازبهشت مثلا كي ازنيش بني ادم كي مقصود واست بران موقوف بود .
واعتقاد باين كرد كه مجنانك مصطفي صلي الله عليه وسلم خاتم همه پيغمبرانست وبهترين انشان بمجنين شريعت اوبنيز بهترين
وجامع ترين جمله شريعتهاست وهمه شرايع بردختم شده است . وعيسي عليه السلام چون ازاسمان فرو آيد بر شريعت ودين مصطفي باشد

صلي الله

صلي الله عليه وسلم ربفوت دين وشرع اوكند وبدين وشرع محمدي خلق رادعوت كند . واعتقاد باين كرد كي محمد مصطفي صلي الله عليه وسلم
بمبعوث بود بكافه خلايق وهرسفا بمبعوث بودن اند . قال رسول الله صلي الله عليه وسلم خصصت بست لم يخصص بهن نبي قبلي بعث
الي الناس كافه وختم بي النبيون ونصرت بالرعب بين يدي مسيرة شهر واوتيت جوامع الكلم وجعلت لي الارض مسجدا وتربتها طهورا واحلت لي الغنائم
ولم تحل لاحد قبلي . واعتقاد باين كرد كي بهترين امتان امن . واعتقاد باين كرد كي بهترين اديان بعد از اديان اوليا ان وبهترين اوشان صحابه واهل بيت مصطفي
صلي الله عليه وسلم وبهتر وبزاوتر بعد خلافت را ابوبكر بود انكاه عمر انكاه عثمان انكاه علي رضوان الله عليهم اجمعين ودرباب مخاصمت وقتال
صحابه رضوان الله عليهم اجمعين هيچ كونه خوض بنايد كرد ودرهمه اعتقاد نيك بايد داشت الا انك بيايد دانست كي درخصومتي كي بيان اميرالمومنين
علي رضي الله عنه وبيان معاويه اشاد اميرالمومنين علي كرم الله وجهه بصواب بود ومعاويه برخطا . وهيچ كس را از اهل قبله كي خداي تعالي وسايرا
رسولايكه وكتابها خداي تعالي ودروز شمار اقرار دارد بسعت وخطا وكناه وبغي وظلم كافر نبايد دانست ودرسعادت وطلوبي درد وزخ حكم نشايد كرد .
ومجنين برهيچ كس حكم بنايد كرد كي از اهل بهشت است هرچند به ازوا برقانون اوامر ونواهي شريعت مستقيم بشد ودرغايت استقامت مكربركماني
كي مصطفي صلي الله عليه وسلم حق ايشان بهشتي كواهي داده است مجمو عشره بشرة اول ابوبكر دوم عمر سيم عثمان جهارم علي بم طلحة بن عبدالله
ششم زبير بن العوام هفتم سعد بن ابي وقاص هشتم سعيد بن زيد بهم عبدالرحمن بن عوف دهم ابوعبيدة الجراح رضوان الله عليهم اجمعين .
ومجنين فاطمه رضي الله عنها حسن وحسين واهل بيت ديكر ابن جمله رابكواهي مصطفي صلي الله عليه وسلم از اهل بهشت بايد دانست
باقي برهيچ كس بهشتي ودوزخي حكم نشايد كرد زيرا كي حكم خاصه بر شيء است بل كي ظن نيكو واميد خير بحق جمله مومنان بايد داشت .
واعتقاد باين كرد كي ايمانرا ظاهري وباطني است . اما باطني على دلست وان مجرد تصديق است بخداورسول وملايكه وكتب وروز شمار ولكن
بحسب ملت وكثرت تحت نفس وطبيعت قوت وضعف برين تصديق مجرد طاري مي شود وبن قوت وضعف صفات تصديق اوند بعيز
تصديق وزيادت ونقصان تابع قرب وضعف است نه از نفس تصديق . پس ازاينه انكس كي كفت كي ايمان زيادت ونقصان نبي پذيرد
اين باطن ايمانرا خواست كي مجرد تصديق ذكراست كي عين تصديق زيادت ونقصان نمي پذيرد وزيادت ونقصان عايد بصفات تصديق
انرا نه بعين تصديق واين جهت ايمان غير اسلام است قال الله تعالي قالت الاعراب امنا قل لم تومنوا ولكن قولوا اسلمنا ولما يدخل الايمان في
قلوبكم . واما ظاهر ايمان كي عين اسلام است اقرار است بزبان وتصديق بدل ظاهر اكي بنا بن اقرار بران است وعمل باركان واين ظاهر ايمان قابل
زيادت ونقصان است زيرا كي جمله فرايض واوامر ونواهي دربن ظاهر ايمان كي عين اسلام است داخل است بس بزيادت اعمال زيادت شود ومنقص
ان نقصان پذيرد . واعتقاد باين كرد كي حق تعالي درحال فعل شده استطاعت وقدرت آن فعل هان لحظه درو مي آفريند نه پيش ازان . واعتقاد باين
كرد كي اين جهار امام بحق ان ومتابعت مذهب هريك ازيشان موجب نجات ودرجات است . واعتقاد باين كرد كي بنده بكناهها كبيره كافر نشود ودر
دوزخ مخلد نماند لكن اكر بران بماند واصرار كند خوف زوال ايمان باشد . ودر كبايرصحابه وتابعين را اختلافها بسيارست لكن شيخ ابوطالب مكي رحمة الله
عليه درقوت القلوب از احاديث مختلف جمع كرده است وتعيين كرده كي كبايرهفده است جهار از اعمال باطني است اول شرك بالله تعالي ودوم اصرار
برمعصيت وسيم نوميدي از رحمت خداي تعالي جهارم ايمن شدن از مكر الله تعالي وغضب حق تعالي هرچند
طاعت بسيار دارد وجهار از اعمال زبان است يكي كواهي بدروغ ودوم دشنام مسلمان بالغ از اذ بحيزكي كي اورا ازان جز باشد سيم سوكند
بدروغ كي حقي رابنان باطل كند باطلي رابصورت حق بنيا كردان وجهارم سحر . وسه ازان بشكم تعلق دارد يكي خمر خوردن ودوم مال يتيم
بناحق خوردن سيم رباخوردن ودو بفرج متعلق است يكي زنا ودوم لواطه . ودو بدست تعلق دارد يكي كشتن بناحق ودوم دزدي كردن
ديكي ازين كبايرسها تعلق دارد وان انست كي دردتي كي لشكر مسلمان باشكر كافر بجنك ودرمقابله يكديكرايستان باشند يكي ازدهت دهند
ديكي بجمله تن وآن ازدن مادز وبندست . اتبع دوقوت القلوب بزشمرده است اينهاست . اما دربعضي احاديث امده است كي غيبت
كردن ازكبايرست ودبكر جرم مكه راكت حق تعالي حرام كرده است ودروي خون ريختن رصيد كردن وعيز آن انرا حلال داشتن ودروغ
خون ريختن وصيد كردن وعيزان ازكبايرست ودبكر بزور ومادز رابرمزدشنام دادن هم ازكبايرست ودبكر درحديث امده است كي
چودرشب بيان مرد وعيالش كاركت وسخني رفته باشد برشيده انرا اشكاراكردن ازكبايرست دغلي هنرا كبايرييست ويك باشتن

باب چهارم دربيان قيامت واجب بودي تعلق دارد واعتقاد باين كرد كي بهشت ودوزخ حق

است كي حق رابصورت وصفت ودتن وجان جنين كي اكنون مشاهده مي افتد بلكه كاملتر ولطيف تراذين حشر خواهند كردن بدر
عرصات قيامت حاضر آوردن بهمين صورت ودرموافق كي بنزد بعضي علما بنجاه موقف است ايستادن وحساب بنيكها وبدبجا
ادرك دبيار خواستن حق است واعمال نيك وبد رابنزادزن صورتي سنجيدن حق است ونيكختان نامهايي كي بنيكها وبدبجا هريك
درانجا مكتوب است بدست راست ايشان دادن وبدبختانرا ان نامها بدست چب وازپس پشت دادن حق است وبعضي را
كي اهل عنايت حق باشند بفضل بي كتاب وحساب بهشت دراوردن حق است وثابت . وجميع جن دانس رابريك صراط كي برس

دوزخ کشیده است باریک تر از موی و تیز تر از شمشیر گذر ایشان بر آن بقدر ایشان بعضی از ایشان بل بمجرد برق کی بی جهد و بعضی چون اسبان تیز دونده و بعضی
اهسته اهسته و بعضی انسان دیگر بر روی دو اقدام بشکم سران خزان گذشتن از اینجا بعضی در اول قدم نهادن بر اینجا افتادن در دوزخ و بعضی
دریماند و بعضی در اخر جمله حق است ۰ واعتقاد باید کرد کی بهشت و دوزخ آفریده شده اند این اعتقاد بر اجماع اهل حق است ۰ و کافران و عاصیان همیا
گردانیده و باز گشت اهل ایمان عاقبت بهشت خواهند برد اگرچه گناه بسیار داشته باشند ۰ و جمله خلق را از خاص و عام بحمت تخلیه القصم و اندر
در دوزخ واجب است الا آنک اتش دوزخ در سعد او خواص هیچ اثر نکند و در عاصیان اثر کند و بقدر بقا اثر در دوزخ باشد و بعد ازان یا بعفو
یا بشفاعت از دوزخ بیرون اید ۰ و بهشت را درجات بسیارست و حصول آن درجات بر تفاوت اعمال میتواند بود هر چند دخول بهشت بخص
فضل دست باشد ۰ و اعتقاد باید کرد کی حوض کوثر حق است کی بندگان را در انجا غوطه دهند تا بکلی آثار عناد و رنج دوزخ از ایشان
زایل شود و بران حوض اوانی باشد کی خلق را بدان آب دهند شل شمار کان اسمان بسیاری ۰ و اعتقاد باید کی حق تعالی مر
مصطفی را صلی الله علیه وسلم و هر کرا خواهد از بندگان خود مقام شفاعت کرامت کند کی درخواست شفیع از حق تعالی با قابلیت شفوع
لمحقت شود و باعتباری درخواست شفیع بارحمت عام شامل حق حقت شود بعضی از عذاب دوزخ برهند و بهشت روند ۰ و اول
کسی کی در شفاعت باز کند مصطفی صلی الله علیه وسلم خواهد بود کی پیش از وی هیچ کس را امکان و یارای شفاعت نباشد
چون او شفاعت کند در شفاعت باز شود و هر کرا حق تعالی دستوری دهد از انبیا و اولیا و مومنان بشفاعت هر کی بیان شفیع و ایشان
شایسته بود باشد قیام نماند ۰ و اعتقاد باید کرد کی در بهشت درجات و در قصور و غلمان باشد و در دوزخ درکات باشد و اهل
بهشت از مومنان در بهشت ۰ و اهل دوزخ از کافران مخلد خواهند برد و در دوزخ ابد الابدین ۰ و اعتقاد باید کرد کی عذاب گور
و سوال منکر و نکیر حق است ۰ و در گور بعضی را برکت بسوگ بهشت کنان شود یا در روضه از روضهای بهشت باشد و بعضی را در گور
بقوی دوزخ کنان شود تا در محشر از حفرها دوزخ باشد ۰ و اعتقاد باید کرد کی کرامات اولیا حق است و کرامت نیز معجز است ۰ و اعتقاد
باید کرد کی خلفا چهار اند بترتیش واجب است مکرر بمعیت و خروج بر پادشاه و خلیفه اگرچه ظالم
باشند حرام است و اجماع امه حجت است ۰ و نماز در پس هر نیک و بد و پارسا و فاسق جایزست ۰ و اعتقاد باید کرد کی هیچ کس را بر
خدای تعالی هیچ چیز واجب نیست از رعایت اصلح و غیران ۰ و اعتقاد باید کرد کی هر چه از مخالفیر صلی الله علیه وسلم منقول است
از اجتماع احاد کی راویان ان در هر عصری یکی یا دو یا سه کس بوده باشند کی از این جهت خلاف و کذب ایشان ممکن باشد عمل
کردن باین اخبار واجب است اما انکار آن موجب اکفر نیست ۰ و اما اخبار متواتر کی از اول در هر عصری جماعتی روایت کرده باشند
کی از غایت کثرت ایشان اتفاقشان بر خلاف و کذب متصور نباشد چنانک مثلا نقل قرآن و ترسم او و اعداد رکعات نماز و اوقات
آن موجب علم و اعتقاد و عمل است و انکار آن موجب کفر است همچنانک انکار وجوب عمل باجماع امت موجب کفرست چنانک
مثلا لفظ این حدیث کی بنی الاسلام علی خمس شهادان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و اقام الصلوة و ایتا الزکوة و صوم
رمضان و حج البیت من استطاع الیه سبیلا از اخبار احادست و عمل بر کت واجب اما انکار لفظ او و نقل از مصطفی صلی الله
علیه وسلم موجب کفر نیست ۰ اما معنی این حدیث کی باجماع ما بتواتر ثابت است انکارش مستلزم کفرست و اعتقاد باید کرد
کی جمعه و جماعت بشرایطی کی در باب ایشان مذکور شده ثابت و لازم است ۰ و قضا حقوق مسلمانان و اتفاق ما ایشان در بابع
ایشان متفق باشند و تعاون بر بر و تقوی از ایشت ۰ ایشت اعتقاد اهل سنت و جماعت کی بناء مسلمانی بان محکم است و ایمان
بالغیب و الشهاده بابن اعتقاد ثابت و الله الهادی الی الرشاد ۰

قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه

در بیان ارکان. مسلمانی رد کرخوابیش و فضایل ان و ان بنی بر پنج رکن است رکن اول فرض است و چهار دیگر نفلی

اما رکن اول کی بزبان متعلق است و در باب است

باب اول

در فرایض زبان اول گفتن لا اله الا الله محمد رسول الله است و معنی این کلمه است کی هیچ کس را وار پرستش
افرید کار ک و بر رود کار ک نیست جز یکی خدای کی یگانه است و معبود بسزاست و محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم فرستاده
است محلق از بهای ارشاد و هدایت ایشان و دوم خواندن فاتحه یا غیران از قران در نماز و نشهد با خلاف مذاهب و سیم رابت
گفتن و جهارم جواب سلام مسلمانان باز دادن و پنج امر معروف و نهی منکر و الله اعلم

باب دوم

در فضل زبان اول تلاوت قران دوم ذکر خدای تعالی و سیم صلوات بر مصطفی صلی الله علیه وسلم نرمنا دن و جهارم سخن
حق گفتن و پنج نصیحت سلمانان کردن ششم در اصلاح ذات ابین سخن گفتن هفتم کلمه حق نزدیک سلطان ظالم گفتن

رکن دوم از قاعده دوم از قطب دوم از خاتمه نماز ست و این رکن معظم و اجمع ارکان است کما قال

رسول الله صلی الله علیه وسلم الصلوة عماد الدین فمن اقامها فقد اقام الدین و من ترکها فقد هدم الدین یعنی نماز استون بنا

سلمانیت هر کی نماز را بادا و در اوقات بر پای دارد و بنیاد اسلام خود را بادی دارد و هر کی نماز را بترک و تهاون و غفلت بر اعانت نکند

باب اول

در شرطها جواز نماز و صحت و کمال و فضیلت ان بران تبوک الله کی شرطها نماز بر دو قسم است یکی شرط صحت و جواز و دوم شرط
فضیلت و کمال ۰

فصل اول شرطی از شروط صحت و جواز نماز و نسبت بمذهب امام شافعی رضی الله عنه و ما بمذهب

امام ابو حنیفه رضی الله عنه وقت سبب است نه شرط ۰ اما وقت نماز صبح بر امدن صبح صادق است و ان سپیدی است کی در
کناره آسمان ظاهر شود انجای کی افتاب از انجا خواهد امد و بر هنا افق کشیده گردد نه بر درازا. افق کی انرا صبح کاذب خوانند. و اثر
سپیدی صبح کاذب زود نا پیدا می شود بر اثر وی باریکی ظاهر می گردد و اثر سپیدی کی صبح صادق بر زیادت می باشد و هر دم
روشن تر می شود و از اول پیدا شدن صبح صادق تا بر امدن افتاب وقت نماز صبح است و بمذهب امام شافعی رضی الله عنه اول
وقت گزاردن فاضل ترست و بمذهب ابو حنیفه آخر وقت و خیر الامور اوساطها ۰ و بمذهب شافعی پیش و تا پیشان کی هوا سخت گرم
باشد نماز شین را در میانه وقت گزاردن مستحب است الا عشا. و بمذهب مالک نماز صبح و مغرب را تطویل فاضلتر ست و ظهر و عصر را
تاخیر فاضل ترست در ساحل جماعت و ما تا نماز ظهر وقت آن زوال افتاب است یعنی میل از میانه اسمان بجانب مغرب را
بسایه توان کرد کی تا دام کی سایه در نقصان است پیش از زوال است و چون سایه در زیادت افتد وقت نماز ظهر در امده باشد
تا انگاه کی سایه هر چیز چند انک آن چیز شود جز سایه کی ان چیز را در وقت استوا بابت بود باشد و چون از ان انگ زیادت
شود وقت نماز دیگر در اید و این بمذهب شافعی است و مالک و احمد و اما بمذهب ابو حنیفه ما انگاه کی سایه هر چیز ک در چیزی
چیز نشود وقت نماز ظهر باقی باشد و چون سایه چیزک در چند این درک تمام شد اول وقت نماز دیگرست و تا وقت فرو رفتن افتاب
وقت جواز نماز دیگر باشد الا انک در وقت زرد شدن افتاب نماز از کردن افتد و لکن ناقض و مکروه بود و قضا نماز کذشته در ان وقت
جایز باشد و از کردن بیفتد و بمذهب ابو حنیفه و اما بمذهب شافعی رضی الله عنه قضا کذشته در ین اوقات روا باشد ۰ و چون
افتاب فرو رفت وقت نماز شام در امد و باجماع جمله ایمه نماز شام را اول وقت پی باید کزارد و تا خیر نشاید کرد ۰ و بمذهب شافعی
وقت مغرب همان قدر پیش نیست کی کسی بعد از غروب افتاب وضو سازد و اذان و اقامت کند و پنج رکعت نماز کزارد و باقی بافتاب
نشدن شفق وقت مهلت باشد ۰ اما اگر نماز شام را در از کشد تا فرو نشدن شفق او اکره باشد نه فضا و شفق سرخی است کی بعد
از غروب افتاب از اثر وی بجای فرو شدن افتاب باقی ماند ۰ و اما بمذهب ابو حنیفه او نماز شام انگاه باشد کی شفق فرو شود
و شفق بمذهب وی سپیدی است کی بعد از سرخی باقی می ماند در جای فرو رفتن افتاب اعتبار و صبح کی اول سپیدی ظاهر می شود
از اثر افتاب پس ازان سرخی بس ازان افتاب برمی اید سمحتین در مغرب اول غروب افتاب و بعد ازان سرخی از اثر وی
و بعد ازان سپیدی کی هم از اثر افتاب ۰ و چون شفق علی اختلاف المذاهب نام غایب شود نماز خفتن در اید و باشد ۰ و باقات
تاخیر نماز خفتن باشد ترک از ملث اول شب فاضل ترست و تا وقت بر امدن صبح وقت جواز نماز خفتن باقی باشد لکن بمذهب
مالک اگر از روز مقدار ادای پنج رکعت نماز مانده باشد ظهر و عصر را ادا کرده باشد نه قضا و اگر از شب مقدار ادا و چهار رکعت مانده باشد مغرب
و عشا ادا افتد نه قضا ۰

فصل و اما شرط دوم از قسم اول طهارت بدن و جامه و جای نماز ست و از الت نجاست

حقیقی یا حکمی از نیها ۰ اما نجاست حقیقی بمذهب ابو حنیفه دو نوعست یکی غلیظه و ازان مقدار درمی یا کمتر معفو عنه است
و زیادت ازان چون بش یا جامه نماز را مانع جواز نماز ست ۰ و دوم خفیفه و ازان مقدار ربع جامه و کمتر معفو عنه است ۰ و بمذهب
شافعی و مالک و احمد اندک و بسیار هر نجاستی مانع است و از الت آن واجب مکرر و بول پسر ک طفل ک هنوز طعام نخورده باشد کی
برختن آب بر انجا پاک شود بمذهب ایشان ۰ و از اقسام نجاست حقیقی یکی جزیست کی نجاست غلیظه است و هر چه در معی او باشد
احتیاطا ۰ و دوم خون و رم و هر متغیرک کی از باطن حیوان غیر ماکول ظاهر شود غلیظه است چز عرق ریش و عرق و لعاب حیوانات
غیر ماکول اللحم نجاست حقیقه است الا بمذهب مالک کی همه ظاهر است ۰ و سیم هر چه از پیش و پس هر حیوانی بیرون اید جز بچه و بیضه
کی از آدمی یا حیوانی کی گوشت وی خوردن حلال باشد و جز بول حیوانات ماکول اللحم کی حقیقه است و بمذهب مالک و احمد طاهرست
و هم جمله اجزا خوک و سک و هر حیوانی کی گوشت او حلال نباشد و هر چه از ایشان ظاهر شود الا بمذهب ابو حنیفه کی استخوان و مزک
و پشم ایشان پاک است مکر استخوان و مری لب و پشم خوک کی ان هم نجس است ۰ و بمذهب مالک همه اجزا جمله حیوانات پاک است غیر
بول و دم و روث ایشان و مینی ادمی نیز ۰ و پنج هر عضوک و جزوی کی از حیوان زنده جدا شود نجس است بمذهب غیر مالک مکر مزک
و پشم غیر خوک بمذهب ابو حنیفه ۰ و اما موی و پشم حیوانات حلال از حمت ضرورت احتیاج خلق نیز پاک است بجمله مذاهب ۰
و پشم آب دهن هر حیوانی کی گوشتش حرام باشد بمذهب غیر مالک مکر ادمی و کربه و اما آب دهان استر و خر در شان شک است

دو صورت اول بمذهب شافعی واحمد و در هر سه صورت بمذهب ابوحنیفه دخول وخروج وقت نماز ناقض وموجب وضوست ٠ وضو حنفی
باینکی این جمله وضو سازد وهم مذهبها نگاه دارد احتیاط واتمامت کردد واما زایل کردن این جمله نجاستها حقیقی وحکمی یکی کشته شده مانند
ناپاک کشتن یا نیکی باشد کی اورا بچیزی دیکر بارخواست و اضافت نکند چنانک کلاب واب زعفران واب باقلا و مانند ان بر کی یا بر مطلق
جون آب دریا وچشمه ورودخانه وکاریز وچاه و آبخ بانها مانند اما بشرط انک مستعمل نباشد واین جمله بمذهب شافعی ومالک واحمد ست الا
انک بمذهب ابوحنیفه رو باشد نجاست حقیقی را باب پاک صاف چنانک کلاب واب زعفران واب باقلا ومانند آن زایل کردن ٠ واولیتر
آن باشد کی جمله را جز باب مطلق چنانک کفته شد ازالت نکنند ما از خلاف بیرون ایند ٠ وبمذهب شافعی واحمد جون اب استانه
بخاست بخس شود ٠ ودو قله دو بیت بنجاه من باشد بستک خراسان وستک روم پنجاه من ٠ واما بمذهب ابوحنیفه اکر حوض کمتر از ان
کز در ده کز باشد جو بخاست دراک در نظر آید از انجا بدو اندازند آب پاک باشد وآب روان هرجند اندک باشد جون بخاستی ظاهر بدرون
غالب نباشد پاک باشد بنزدیک وی ٠ وبمذهب مالک آب هرجند اندک باشد روان یا ایستان پاک باشد جون بخاست ظاهر را ازو دور کنند بکر
رنک یا بوی یا طعم آب متغیر شود باشد ٠ وآب مستعمل بمذهب مالک طاهر مطهرست

فصل

وقت باشد کی بحهت دفع ضرر وعموم بلوی وزحمت یا ضرورت یا عدم قدرت بر تحصیل طهارت حقیقی وحکمی زمین پاک یا آبخ از نجس او باشد یا خاک پاک مقام آب پاک
باشد ٠ اما در تحصیل طهارت حقیقی وازالت نجاست ازین استنجاست وان بمذهب امام ابوحنیفه سنت است ومذهب دیکران
هرسه فریضه است زیرا کی قیام بخاست بمقدار درمی وکمتر مانع جواز نماز نیست مذهب ابوحنیفه ومقدار مخرج معتاد پیش وبس کمتر ازدرمی
است ٠ وبمذهب ایشان قیام انک دیبار از نجاست مانع است لاجرم باین سبب استنجا بمذهب ایشان فریضه است ٠ واستنجا بچیزی
پاک غیر مستعمل میباید کردکی عین نجاست را از انجا کی رسیده باشد زایل کردانند بشرطی کی املس نباشد مجو امکیشه کی نجاست را بهتر
کند وحیوانات پاک را ناپاک کردانند ٠ وحیوان وجز حیوان همچو کلیخشک کوچک واستخوان واشال ان روا باشد پاک بچیزی پاک کردن
تری را بخود کشند همچو سنک وکلوخ پاک واشالان ٠ وفرق در استنجا در چیزست یکی دور کردن عین نجاست از محل ٠ دوم
طهارت زایل کردن ٠ واما بشمار یکی است کی بسه سنک یا کلوخ استنجا کند واکر زیادت احتیاج افتد عدد طاق باینکی باشد
نه جفت ٠ واکر سنک یا کلوخی باشد بزرکتر کی از سه کوشه باشد روا بود ٠ دوم جمع کردن میان کلوخ واب در استنجا سنت
است وخود را داخل کردن در زمره محبوبان و الله یحب المتطهرین جه صحابی را برسیدند کی این دولت محبوبی بچه یافتی کفت
بزانج در استنجا دریس سنک بکار بردن اب بکاربردی مردم ٠ وسنت سیم بریت جب استنجا کردن ٠ وچهارم جایی کی خلا پاک
حاضر باشد بعد از استنجا بسنک یا کلوخ پاک دست بانجا خاک پاک مالیدن سنت است ٠ واما کیفیت استنجا انست کی سنک یا کلوخ
را بدست چپ کیرد وپیش از ملاقات نجاست سنک اول را از پیش مقعد کردان بایس مقعد بر دد چنانک نجاست از محل سنک نقل
شود نه از جزوی بجزوی دیکر از محل بسنک دوم همین صفت سنک را از پیس مقعد کردان بایش آرد ٠ وسنک سیم را کرد مقعد برآرد وجون
آلت پیش را استنجا کند سنک بردست راست کیرد سر ذکر را بدست چپ حرکت دهد وبر سنک مالد نه سنک را بر ذکر یا میان مستنجی
بنهاد ٠ واکر بول از سر محل نجاست ذکر زده باشد استنجا جز بآب جایز نباشد بمذهب هرسه غیر ابوحنیفه ٠ واما استبرا انست کی از مذکر
تا سر ادسه بار برفق بمالد تا بقیت بول کی در مجاری مانده باشد بیرون اید ٠ واما استقا انست کی بعد از استبرا سه بار شخ در
کلو بسر ذکر زند یا کی از حلق تا ذکر کی کشیده است کی بیرون زدن وقوت او تردد کردن بیذ است شود وهر اندک از بول کی در مجاری
باشد رخنه کی کردد واکر دو سه کام بردد روا باشد واکر نزدد هم جایز باشد ٠ وخود را از وسوسه وتضیع وقت در استبرا واستقا
صیانت باید کرد ٠ وبعد ازان سر انکشت دست جب را از بهر احتیاط بر سر ذکر مالد وانقطاع تری را اعتبار کند ٠ ودر ترک استبرا
واستقا وعید آمدست احتراز باید کردن ازان ٠ واما اداب قضا حاجت هفده است اول انست کی از نظر مجلس خلق
دور باشد ٠ دوم انک بحیرکت یا جایی بناه برد وخود را بان پوشیده تر کند ٠ سیم انک در جایی سخت وراه کذر باد نشیند تا باشه
باد نرسد بر کی بحیزی زمین را نرم کند ودران بول کند ٠ وچهارم انک پیش از نشستن بحاجتکاه عورت برهنه نکند ٠ وبخم انک
در صحرا روی وپشت بسوی قبله وآفتاب وماه نکند ٠ وششم انک در اب ایستاده وجایی غسل کردن بول نکند تا ازش وسواس این
باشد ٠ وهفتم انک در زیر درخت میوه دار وسایه کاه خلق ننشیند ٠ وهشتم انک در نشستن تکیه وقوت بر پای جب کند تا زود
فارغ شود ٠ ونهم انک سر برهنه بحاجتکاه نبرد ٠ ودهم انک اکر حاجتکاه در عمارت باشد در وقت در امدن پای جب درپیش
نهد ٠ ویازدهم انک در بیرون امدن پای راست درپیش نهد ٠ ودوازدهم انک چیزی کی بردی نام خدا بر سول نبشته باشد

اختراز اولیتر باشد ٠ وهفتم آب بنی بمذهب ابوحنیفه زمالک نجس است مادام کی تر باشد پشتن واجب اید ولکن جون خشک شود مالیدن
جنانک اجزاش از جامه زایل شود بسنده باشد اما اکر بتری بانجا رسد نجس شود ٠ ومذهب احمد وشافعی بنی ادمی پاک است لکن اکر بنی کسی بر تن یا جامه
رسد کی استنجا بچیزی پاک کردن نتوان پاک نباشد بسبب مجاورت نجاست پشتن واجب اید ٠

فصل

واما نجاست حکمی نوع است
یکی مغلظه کی موجب غسل است ودوم غیر مغلظه کی موجب وضوست واو را حدث خوانند اما مغلظه وان در زنده برسه قسم است ٠ یکی جنابت
دوم حیض ٠ سیم نفاس ٠ اما جنابت را دو موجب است یکی بیرون آمدن منی از پیش آدمی بشرط لذت وانتشار آلت وشهوت وجستن ابشهوت
بمذهب ابوحنیفه ومالک ٠ وبمذهب شافعی واحمد بیرون آمدن بحر وجه کی بیرون اید از نر دی این شرط وبیرون آمدن منی بلذت از پیش زن ومرد
مرد سیبن وغلیظ است وبوی طلع خرما دارد زن رقیق زرد رنک است ٠ دوم جنابت را رسیدن حشفت مرد بفرج زن وغایب شدن
آلت مقدار انک ختنه کاهست ٠ وجنب ممنوع است از نیج چیز یکی از نماز فرضه در وقت نماز جون سجده شکر ودوم از طواف وسیم از
خواندن قران مطلقا بمذهب غیر مالک وزیادت از دو آیت بمذهب مالک ٠ وچهارم مصحف را بدست یا هر عضوی کی باشد بسودن ٠ وپنجم
در مسجد درنک کردن ٠

فصل

واما نوع دوم از نجاست حکمی مغلظه حیض است
وان خونی است کی از پیش زنان
می اید افتاد بمذهب ابوحنیفه سه شبانروز ست واکثرش ده شبانروز وهرجه کمتر از اقل مدت حیض وبیشتر از اکثرش سند آن حیض نباشد لکن استحاضه
باشد ٠ وبمذهب شافعی واحمد اقل مدت حیض یک شبانروز ست ٠ وبمذهب مالک بیک دفعه کی بیند اقل حیض باشد هر رنکی کی پیند اکثرش
پانزده شبانروز است بمذهب هرسه وغیر آن استحاضه است ٠ واقل مدت طهر پانزده شبانروز ست واکثرش حدت ندارد وغالب آنج واقع می باشد
شش روز یا هفت روز می باشد ایام حیض در شتر زنان وغالب اکثر طهرست وجهار یا بیست وسه روز می باشد وهر رنکی کی زن در ایام
عادت بیند از سیاهی وسرخی وزردک وتیرکی جمله حیض باشد اما در وراء عادت بمذهب ابوحنیفه ومالک هم حیض باشد اکر مکرر باشد
وبمذهب شافعی واحمد جون حیض سیاه وغلیظ باشد اکرش از عادت در زمان مدت حیض باین صفت باشد حیض باشد والا استحاضه
بود ٠ وعادت تا مکرر نشود بر انتقال وی حکم نتوان کرد بمذهب ابوحنیفه واحمد وبمذهب شافعی یک قول تر ان حکم کرد ٠ واما حکم حیض انست
کی ممنوع باشد از جهار چیز ٠ اول از هرجه بغسل یا طهارت محتاج باشد مجو نماز وهر سجده کی باشد وطواف وقراءة قران وبس مصحف
الا انک قضا نماز ها بروی واجب باشد ٠ وطهارت وغسل درک در ایام حیض ونفاس معتبر نباشد مکر در غسل احرام وغسل وقوف بعرفه
وقوف یعرفه نیز از وی درست باشد ٠ ودوم ممنوع باشد از روزه ولکن قضا روزه کند جون پاک شود در غسل کند ٠ سیم از اعتکاف
ولکن نشستن در مسجد ٠ وچهارم از مجامعت کردن ٠

فصل

واما نوع سیم از نجاست حکمی مغلظه نفاس است
وحکم او نیز در جمیع این احکام همچون حیض است ولکن اکثر مدت نفاس حدت ندارد واکثرش بمذهب ابوحنیفه واحمد چهل شبانروز است
وبمذهب شافعی ومالک شصت شبانروز ٠ ونفاس حقیقی است کی بعد از ولادت از زن سزاید ٠ واما حکم مستحاضه کی همیشه خون
از وی ظاهر می شود آنست کی در ایام عادت حیضش جمیع احکام حیض جون منع نماز وروزه وعنان بزدک جاری باشد واما در غیر
ایام حیض حکمش حکم کسی باشد کی همیشه بول از وی می اید بمذهب ابوحنیفه کی او را جراحتی باشد کی خون وی بریده نشود
جه درین هرسه صورت بمذهب ابوحنیفه ودران دو صورت اول بمذهب شافعی واحمد هر وقت نمازی را وضو باید ساخت وهر نمازی
فریضه را بمذهب شافعی یک وضوی دروقت نمازی سازند بمذهب ابوحنیفه تا دام کی ان وقت باقی باشد هرچند کی خواهد از فرایض ونوافل
تواند کزارد ٠ اما بمذهب شافعی واحمد هر نمازی فریضه را علمی خاصه وضوئی باید ساخت وجزیکی فرض بان یک وضو نتواند کزارد وبافات وضو
باید کی بعد از درامدن وقت ساخته باشد پیش ازان ٠

فصل

در نجاست حکمی غیر مغلظه
وجون اقسام نجاست حکمی غیر مغلظه کفتیم وکویم ٠ اما اقسام این نجاست یکی اورا حدث کویند وموجب وضوست
یکی است کی جیزی از پیش وپس آدمی بیرون آید هرجه باشد الا باد کی از پیش آدمی بیرون آید ٠ وبمذهب مالک غیر بول وغایط وباد
معتاد در سبیلین ناقض نیست تا در سلس بول وخروج مذی وودی وکرم اسبیلین وضو باطل نشود بمذهب او ٠ ودوم هر نجاستی
بجس کی از زن آدمی بیرون اید جون پی وخون ودوم ورزدات ومانند اینها بمذهب ابوحنیفه ٠ واما بمذهب سه امام دیکر اکر از غیر پیش
وپس ادمی بجایی بیرون اید شبیهتر ان بحرح دا لمثال کردد ناقض وضوست والا فلا ٠ وپنجم خواب خفته مانکیه زده برجایی کی بزوال ان خفته سفند
وبمذهب شافعی بشرط انک مقعد متمکن بنشاند برجایی ٠ وچهارم شهوتی بهر طریق کی باشد ٠ وبخ خنده قهقهه در میان نماز بمذهب
ابوحنیفه لا غیر ٠ وششم آلت پیش را بکف دست از مرد یا از زن بسودن بمذهب هرسه امام غیر ابی حنیفه ٠ وهفتم رسیدن هر
بحروی از اجزا مرد وزن بیکدیکر بشرط انک ذی رحم محرم نباشد یا طفل کوچک از بیکانه وابن هم بمذهب شافعی است وبشرط شهوت
بمذهب مالک واحمد ٠ وهشتم خوردن کوشت اشتر بمذهب احمد لا غیر ٠ ونهم در مستحاضه وصاحب سلس البول وصاحب جرح سایل کی در

باخود بحاجتگاه نیرد . وسیزدهم انک دروقت قضاحاجت بخن نگوید . وچهاردهم انک دران وقت تفکر مشغول نشود . وپانزدهم انک دروضع قضاحاجت باب استنجا نگند . وشانزدهم انک الت استنجا پیش ازدرآمدن بحاجتگاه آماده کرده باشد . وهفدهم انک نظر درعورت جز بحاجت ضرورت نکند . وجون درسقایه خواهد رفت پیش ازدرآمدن بگوید بسم الله اعوذ بالله من الخبث والخبایث وجون بیرون آمده باشد بگوید غفرانک اللهم الحمد لله الذی اذهب عنی ما یؤذینی وابقی علی ما ینفعنی . وجون تمام ازاستنجا فارغ شده باشد بگوید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وطهر قلبی من الریا وحصن فرجی من الفواحش .

فصل

وحیض ونفاس است بغسل حاصل میشود واوراینز فرایض وسنتها یاد میباید .

آنست کی دروقت اب ریختن براندامها پوسته بان دردل بگرداند کی غسل می کنم ازجهت برداشتن جنابت وحدث ونماز کزاردن وبازخود باید کی دروقت اب ریختن براندامها پوسته بان دردل بگرداند کی غسل می کنم ازجهت برداشتن جنابت وحدث واستباحة للصلوة سنت است .

اب بجمله اجزاظاهرتن رسانیدن ودرواله کردن بمرتن موی .

ولکن فریضه غسل تنروی سه است یکی آب دردهان کردن وتاحلق رسانیدن . ودوم اب درسنی کردن . وسیوم اب برجمله اجزابدن رسانیدن موی بموی وانگه کردن .

واما بمذهب مالک دست براندامها دروقت غسل مالیدن هم فریضه است سیوم نیابت رابیصال اب بجمله اعضا .

وبمذهب دیگران سنت است نه فریضه ویمذهب احمد جهار فریضه است نیت رابیصال آب بهمه اعضا ومضمضه واستنشاق .

واما سنت غسل اینست کی اول استنجا کند باب وانگه اگر براندامش نجاستی رسیده باشد بشوید انگاه وضوسازد الا انک پاهاشیشت رادروقت داردن وقت فراغ ازغسل انگاه نیت کند واول برجانب راست آب ریزد پس برجانب چپ انگاه اب برجمله اندامهاتوی دواله کند سه بار ودرهرباری کی آب بی ریزد نیت دردل من ارد الحدث تمام کند انگاه پاهارا تاکعبها بشوید .

ومجنین است غسل زنان درحیض ونفاس الا انک موی هارا کشادن برینشان واجب نیست ولکن اب بیخ موی رسانیدن واجب است .

وبمذهب احمد زن را درغسل حیض موی کشادن لازم نیست .

وغسل جمعه سنت است ومجنین غسل هردوعید وروز عرفه ماوترف ببرنده بحجت احرام بحج این نیز غسل سنت است بمذهب ابوحنیفه .

واما بمذهب شافعی دوازده غسل سنت است این نیز مذکور .

وششم غسل بحجت نماز دروقت اشاب رماه کردن .

وهفتم غسل بعد ازاستة اء .

فصل

شیشن .

ونهم کانرجون سلمان شوذ .

دهم بحجت دوازدن درمکه .

ویازدهم بحجت وقوف مزدلفه .

ودوازدهم سنک انداختن جمرة العقبه .

واما ازالت نجاست حکمی غلیظه کی جنابت وحیض ونفاس است بغسل حاصل میشود واوراینز فرایض وسنتها یاد میباید .

آنست کی دروقت اب ریختن براندامها پوسته بان دردل بگرداند کی غسل می کنم ازجهت برداشتن جنابت وحدث ونماز کزاردن وبازخود باید کی دروقت اب ریختن براندامها پوسته بان دردل بگرداند کی غسل می کنم ازجهت برداشتن جنابت وحدث واستباحة للصلوة سنت است .

اب بجمله اجزاظاهرتن رسانیدن ودرواله کردن بمرتن موی .

ولکن فریضه غسل تنروی سه است یکی آب دردهان کردن وتاحلق رسانیدن . ودوم اب درسنی کردن . وسیوم اب برجمله اجزابدن رسانیدن موی بموی وانگه کردن .

واما بمذهب مالک دست براندامها دروقت غسل مالیدن هم فریضه است سیوم نیابت رابیصال اب بجمله اعضا .

وبمذهب دیگران سنت است نه فریضه ویمذهب احمد جهار فریضه است نیت رابیصال آب بهمه اعضا ومضمضه واستنشاق .

واما سنت غسل اینست کی اول استنجا کند باب وانگه اگر براندامش نجاستی رسیده باشد بشوید انگاه وضوسازد الا انک پاهاشیشت رادروقت داردن وقت فراغ ازغسل انگاه نیت کند واول برجانب راست آب ریزد پس برجانب چپ انگاه اب برجمله اندامهاتوی دواله کند سه بار ودرهرباری کی آب بی ریزد نیت دردل من ارد الحدث تمام کند انگاه پاهارا تاکعبها بشوید .

ومجنین است غسل زنان درحیض ونفاس الا انک موی هارا کشادن برینشان واجب نیست ولکن اب بیخ موی رسانیدن واجب است .

ویمذهب احمد زن را درغسل حیض موی کشادن لازم نیست .

وغسل جمعه سنت است ومجنین غسل هردوعید وروز عرفه ماوترف ببرنده بحجت احرام بحج این نیز غسل سنت است بمذهب ابوحنیفه .

واما بمذهب شافعی دوازده غسل سنت است این نیز مذکور .

وششم غسل بحجت نماز دروقت اشاب رماه کردن .

وهفتم غسل بعد ازاستة اء .

فصل

شیشن .

ونهم کانرجون سلمان شوذ .

دهم بحجت دوازدن درمکه .

ویازدهم بحجت وقوف مزدلفه .

ودوازدهم سنک انداختن جمرة العقبه .

واما ازالت نجاست حکمی غیرمغلظه کی اوراحدث گویند بوضوست واوراینز فرایض وسنن واداب است .

امّا فریضها وضو بمذهب ابوحنیفه چهارست . اول روی شستن . دوم دستها راباآرنجها شستن . وسیم مقدار ربع سر راامسح کردن . وچهارم ازمس مقدار بعضی ازیکی موی بقوتی دیگر .

فرایض وضوشش است . اوّل نیت کردن . دوم روی شستن . وسیم دستها راباکعبها شستن . وچهارم امسح مقدار بعضی ازیکی موی بقوتی دیگر .

وبقولی مقدار انک سه تاموی ازسر بتر شوذ مسح کردن . وپنجم پاهارا باکعبها شستن . وششم ترتیب کی اول روی انگاه دستها شویند وانگاه مسح سر وانگاه شستن پاهاانگاه داشتن .

واما بمذهب مالک هفت است بزیادت سوالات کی درعقب یکدیگر پیش ازخشک شدن عضوی هریک راشستن است . وبمذهب احمد نه است بزیادت مضمضه واستنشاق کی مردود دروضو شمرده نشود فریضه است ویترد دیگران هرسه سنت است .

رستن جای موی مرجهت بازیر زنجدان وازنرمه گوش کی این مجموع دروضو احمد درنظر می آید کی ازین وجه روی راوجه گویند . وترجمه کی بیان کوش وسیاه موی پیش است بترویک بعضی علی داخل است دروقت ناشستن ان نیز واجب باشد وبترویک بعضی واجب نیست وترک ریش راکی برست روی اوزیر ریش بیزا بود آب بین هرموی رسانیدن واجب است ومجنین درخفقه ومسالها .

وبمذهب مالک واحد جمله سر راامسح فرض است وبترویک دیگران سنت .

اما کیفیت نیت آنست کی مقارن اب بردل زدن بمذهب شافعی ومالک ومقارن اول اب دردهان کردن بمذهب احمد ودل آوردن کی اب بردهان کردن وبدل زبان معتبر شدن حاضر شدن فریضه است بمذهب ایشان .

واما بزبان گفتن کی نویت الوضوء لله تعالی رفعا للحدث واستباحة للصلوة مقارن روی شستن باآب دردهان کردن سنت است .

واما سنتها وضو هفده است .

اوّل سواک کردن قال رسول الله صلی الله علیه وسلم صلوة بسواک افضل من سبعین صلوة بغیر سواک . ظاهر معنی اینست کی یک نماز باسواک فاضلتر ازهفتاد نمازبی سواک .

دیگرین آن جوب اراک است وبانگشت سواک کردن کفایت نیست در اقامت سنت .

وبمذهب ابوحنیفه سواک کردن پیش ازشروع وضو وقت بفیروهن وبن دندانها وازخواب درامدن وپیش ازغسل جمعه مسنون است .

وبمذهب دیگران پیش ازشروع درهرنمازی نیز مسنون است الا روزه دار را بعد اززوال بمذهب ایشان سواک کردن مکروه است وبمذهب ابوحنیفه مکروه نیست .

وبایمن کی اول راباب دهن بالب باک نرکند تاریم شوذ دردهان راجروح نکند وسوال رابحنا ودندانها راندن مستحب است .

وبعد ازفراغ شستن سواک راباب پاک هم مستحب است .

واما سنت دوم دروضو پیش ازشروع گفتن بسم الله الرحمن الرحیم است .

وسیم هرعضوی راسه بار شستن .

وچهارم دلچم مضمضه واستنشاق .

الا بمذهب احمد کی فریضه است .

وششم دست دررویش ابنوه دراوردن ودروقت تخلیل

لحیه بمذهب ابوحنیفه شست دست رابسرک کاراوکف دست رابیرون پیرون داشتن بهتر است .

وهفتم دست رابای راست راپیش ازچپ شستن است .

وهشتم روی رابا بعضی ازسر ودستها راتابیانه بازوها شستن است باغرض تحجیل تا منور باشد قال علیه السلام انتی غرا محجلون من اثار الوضو یوم القیمه .

ونهم تمامت سر راسح کردن است الا بمذهب مالک واحد کی ان فریضه است وکیفیت ان چنانست کی هردو کف دست رابا انگشتان ترکرده سرها انگشتان ردوست رابهم پیوندد چنانک سبابتها بسر نرسد وابهام رابس سه انگشت را اعنی سبابت وحصر وخنصر راازسر تا ان سر تا ان انگشتان باسعفت ازکف دست برسنش فرا سرهند وتاقفا بکشند وبازهردو طرف بردی را ازهردو ابهام باسعفت دیگر ازکف دست کی در اول استعمال نکرده بوذ ازدن قفا بهردو طرف سرتا بنا گوشها باسفل روی بکشند چنانک بکشیدن اول وبازکزاندن مجموع سر مسح کرده شوذ .

ودهم تکرار مسح دوهمه سه بار بمذهب شافعی شها .

ویازدهم مسح گوش باسر تازه بمذهب شافعی ومالک واحد وسنت ترک ازمسح سر بمذهب ابوحنیفه .

وکیفیت مسح گوش انست کی سبابتها وسطی را درسوراخ گوش اندرون برد وسر سبابتها راکرد اندرون گوش درسر هردو ابهام را کرد بیرون گوش برارد .

ودوازدهم مسح کردن گردن است باب تازه بمذهب احمد ومالک وشافعی وسنت ترکی مسح سر وگوش بمذهب ابوحنیفه ولکن بهشت دوانگشت کوچک .

وسیزدهم انگشت خنصر دست چپ رااززیر قدم درمیانه فرجه انگشتان پای دراوردن چنانک انخنصر پای راست اغاز کند وبخنصر پای چپ تمام کند .

وچهاردهم موالات است الا بمذهب مالک کی فریضه است .

وپانزدهم عدم استعانت دراب ریختن بکسی دیگر .

وشانزدهم دروقت بشستن دستها نا افشاندن .

وهفدهم دعواتی کی ازپیغامبر صلی الله علیه وسلم وصحابه رضی الله عنهم منقول است وذکران کرده می شوذ بعد ازین خواندن .

واما اذکار وضو کی انت کی دروقت وضو دل را بمعبود خود حاضر دارد وعظمت کبریای وضو مقدمه حضور ومناجات است با ازلی کارتعالی وتقدیس وهر نقصانی وعیب وعطلتی کی درین مقدمه واقع شوذ اثرش نقصان ونسیان وغفلت موجب حرمان وخیبت است ازرضا وبحث او .

وجون این استحضار حاصل شد انگاه روی بقبله اذو وبگوید بسم الله الرحمن الرحیم رب اعوذ بک من همزات الشیاطین واعوذ بک ربّ ان یحضرون انگاه دستها راسه بار بشویند وبگویند دران وقت کی الحمد لله الذی جعل الماء طهورا وجعل الاسلام نورا اللهم انی اسالک الیمن والبرکه واعوذ بک من الشوم والهلکه .

وانگاه بزبان دل حاضر باشد کی قصد شستن چیست وبگوید اللهم طهر قلبی من النفاق واعمالی من الریا وحصن فرجی من الفواحش .

وسه بار دردهان کند سه بار دردهن می کرداند وشکر می رساند مکری روزه دار باشد دراول بگوید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واعنی علی تلاوة کتابک وذکرک وشکر نعمتک بزبان می راند .

انگاه دوبشت آب دربینی کردن سه بار بنفس اب رابرکشیدن بگوید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واوجدنی رایحة الجنة واتلی عنی رائحة النار وسوء الدار پس شهادت بیاورد وانگاه بازست کند کی بمذهب شافعی ومالک فریضه این نیست وزبان دل رادو لفظ ومعنی بیت مطابق ومقارن دارد وبانست پوسته اب بروی تازند برفق نه بقوت وشدت وبگوید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وبیض وجهی یوم تبیض وجوه اولیایک ولا تسود وجهی یوم تسود وجوه اعدائک وسه بار روی رابشویند چنانک گفته شد ودرهربار دست راست بر بس نرومن لدن دوم آخر شهادت بیاورد پس دست راست رابا بنه بار بشویند وبزوال بگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واتنی کتابی بیمینی وحاسبنی حسابا یسیرا ودراخر شهادت بیاورد .

انگاه دست چپ راسه بار بشویند بابنه بار دوم وبزوال بگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واعوذ بک ان یوتنی کتابی بشمالی او من وراء ظهری ودراخر شهادت بیاورد پس سر مسح سرتمام کند چنانک گفته شد وبگویند دراول اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وغشنی برحمتک وانزل علی من برکاتک واظلنی تحت ظل عرشک یوم لا ظل الا ظل عرشک انگاه شهادت بیاورد پس مسح گوش کند چنانک گفته شد وبگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واجعلنی ممن یستمع القول فیتبع احسنه واسعفنی مناذکات الجنة مع الابرار پس کلمه شهادت بگویند انگاه سح کردن گردن وبگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وفک رقبتی من النار واعوذ بک من السلاسل والاغلال . پس کلمه شهادت بگویند انگاه بای راست چنانک گفته شد بشویند بار بانخلیل انگشتان وبگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وثبت قدمی علی الصراط مع اقدام المومنین ودراخر کلمه شهادت بگویند پس بای چپ بشویند وبگویند اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واعوذ بک من ان تزل قدمی علی الصراط یوم تزل فیه اقدام المنافقین ودراخر کلمه شهادت بگویند .

انگاه روی باسمان کند وبازکلمه شهادت تمام بگویند وبگویند یکی سبحانک اللهم وبحمدک لا الٰه الا انت علمت سوء اوظلمت نفسی استغفرک واتوب الیک فاغفرلی وتب علی انک انت التواب الرحیم اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد واجعلنی من التوابین واجعلنی من المتطهرین واجعلنی صبورا شکورا واجعلنی اذکر کثیرا واسبحک بکرة واصیلا .

ونگاه دارد تا دربخیل اب اسراف نکند .

ودرجمیع ارکان وضو جهد کند کی بدل حاضر باشد کی جان هرعملی حضور دل است وازشغل بی جان هیچ مزدک ومعنوی صورت نبندد ولهذا قال علیه السلام انما الاعمال بالنیات .

وبایمن کی مومن همیشه بروضو باشد چه دشمن اعنی شیطان دایما درکمین است بحضور عمام وسلاح دفع او وضوست قال علیه السلام الوضوء سلاح المومن .

واکر هرنمازی راوضوی سازد نوربالنور علی نور باشد قال علیه السلام الوضو

على الوضوء على نور وضوء نيت تجديد وضوء كند ٭ وهر وضوئي كي تازه كند بايد كي على الاتصال وركعت نماز بكزارد وضوئي كي نمازي بان نكزارده باشد نشكند كي درخبرست قال الله تعالى اذا احدث عبدي ثم توضا فلم يصل فقد جفاني واذا توضا ثم صلى فقد جفاني واذا دعاني ولم اجبه فقد جفوته ولست برب جاف ولست برب جاف ولست برب جاف ٭ يعني خداي تعالي مي فرمايد كي چون بنده من حدث كند ووضوي آن حدث وضو نسازد و بدرستي كي برمن كي افريد كار ايم جفا كرده باشد يعني ازان جهت كي بنده من ازياد من غافل نتواند بود وجون مرا بي طهارت ياد كند بي حديثي برب جفا كرده باشد وجون بنده من وضو سازد وبان وضو نماز نكزارد بدرستي كي برمن جفا كرده باشد يعني بانك الت وعده راست كرد از توجه من اعراض كند برمن جفا كرده باشد وجون نماز كرد ودعا نكند وازمن حاجتي نخواهد برمن جفا كرده باشد يعني بانك سزا اهل تقضا حاجت نواشته باشد برمن جفا كرده باشد وجون مرا نخواند وحاجتي نخواهد ومن اجابت نكنم بروي جفا كرده باشم ومن بروردكار جفا كننده نيستم من بروردكار جفا كننده نيستم من بروردكار جفا كننده نيستم ٭

فصل واما اكر بوضو كامل موزه پوشيده باشد بايد كي كيفيتي دست تر بجهار انكشت بر بالاي نيمه پايي مسح كردن وكشيدن دست تر بجهار انكشت بر بالاي نيمه پايي مسح خطها از سر انكشتان پايي يا پيش كعبها برسان موزه روا باشد وبجاي ششتن يا بها بود با كفيها ٭ وبذهب مالك واحمد وشافعي اكر بالاي نيمه وزير قدم را بجر دو دست مسح كند اوليتر باشد ٭ وبذهب ايشان بايد كي موزه باشد كي بان تردد توان كردن نه جنان ضعيف وتنك كي بانك رفتن پاره شود وبذهب احمد ويوسف ومحمد مسح برجوربي كي قوت وسطبر باشد جنانك اب وترك را نخود جذب نكند روا باشد وبذهب ابوحنيفه وشافعي ومالك مسح برجورب روا نباشد ٭ ومدت مسح مرمقيم را يكشبانروز ست وابتداء مدت ازان وقت باشد كي طهارت كامل دارا يكي موزه بان طهارت كامل پوشيده باشد شكند ومرمسافر را مدت مسح از زمان حدث تا سه شبانروز ست ٭ ودرين كي موزه مقدار سه انكشت پايي بذهب ابوحنيفه ومحمد اندك كي باشد بذهب شافعي مانع جواز مسح بود وبذهب مالك مدت مسح معين نيست جنانك خواهند مسح مي كند ودرينكت اكر سخت بسيار نباشد مسح مانع نيست ٭ وجون بوضو موزه پيرون كند يا مدت مسحش منقضي شود پايها را شستن كفايت باشد ٭ واكر بوضو كامل درحال اقامت موزه پوشد وبعد ازان مسافر شود اكر وضو را شكسته باشد درحضر وبعد ازان مسح كردن مسح مقيمانه كند بذهب شافعي وبذهب ابوحنيفه مسافرانه مسح كند ٭ واكر مرد حال سفر بر وضو كامل پوشيده باشد وبس ازان مقيم شود مسح مقيمانه كند با جماع ٭

فصل واما خلاف اب در طهارت حكمي نجاست بزمين پاك كي اكر عيني نجاسي حادث شود كن اذا استعمال اب خوف هلاك نفس يا تلف عضوها زيادت بيماري باشد ٭ تا خوف قدرت استعمال اب نباشد سايافت اب مطلقا تا بعدم قدرت بر وصول اب بيابان زيادت از خود دن طوف زيادتي ونقصان ووكيل يافت نشود تا اكر بانت نشود جز بيها كران وزيادت از معهود يافت نشود درجنين وبان عذرها بجاي وضو تيمم كردن جايز باشد هر چيزكت بذهب ابوحنيفه ومالك كت از جنس زمين باشد مجر خاك ورمك وكچ وسنك واشال ان ٭ واما بذهب شافعي واحمد تيمم جز بخاك پاك خالص جايز نباشد وخاك پاك خالص خاكي ست كي بيخته باك واهك ورمك تيمم روا نباشد ولكن بيخاك كي برجامه يا بر پشت حيواني فشسته باشد تيمم روا بود ٭ وتيمم را هفت ركن است يكي انك چيزكي بان تيمم كند انرا نقل كند ازجايي بجايي ديكر يا اكر روي ودستها كژ كرد وخاك پاك الزان باشد دست برنجاما لدن تيمم درست نباشد ٭ دوم انك الت تيمم پاك باشد نه بجس ٭ وسيم انك قصد كند بزمين پاك تا اكر باد مرخاك را برديكر ودستها او افشانده واودست بران مالد درست نباشد ٭ وجهارم انك نيت كند ٭ وپنجم خاك بمحل ودرك رسانيدن بذهب ان سه امام انرا بذهب ابوحنيفه اكر نكمتر از دست خاك نرسد جايز باشد الا انك باجماع خاك را دو تيمم بين مرپها وسانيدن واجب نيست واكرچه ريش تنك باشد ٭ وششم انك هر دو دست تا اربجا بذهب ابوحنيفه وشافعي ونا سرها دست بذهب مالك واحمد خاك تا انرش بساند ٭ وهفتم ترتيب چنانك اول خاك بروي مالد انكاه بردستها وبذهب غير مالك تيمم جز بدو ضربه روا نيست وبذهب مالك يك ضربه جايزست ٭ واما كيفيت تيمم آنست كي چون خواهد كي تيمم كند اول بسم الله الرحمن الرحيم بكويد انكاه نيت كند در دل وزبان بكويد نويت التيمم لاستباحة الصلوة ونقارن نيت هر دو دست برخاك زند سر هر دو انكشت بهم پيوسته وبابي انكشتان ديكر نيز هم متصل بس دستها را از خاك بر دارد وبر روي مالد زنا بردش فرو ارد چنانك اثر خاك بهه روي نمايد بس بار ديكر هر دو دست انكشتان ازهم كشوده الاسر هر دو ابهام كي بهم پيوسته باشد برخاك زند وبر دارد اول بروي انكشتان دست چپ را بر پشت سر انكشتان راست غذ وبر پشت دست بكشد بالاي ارنج دست راست چنانك درين كشيدن كف دست چپ هيچ استعمال كرده نشود بس بازكف دست چپ را ازبالاي ارنج بر روي دست راست فرو ارد وتمام كند انكاه باز بهمين طريق بخاكي كي بر دست راست است دست چپ راسح كند چنانك اثر خاك مجموع هر دو دست تا اربجا برسند وانكاه كف هر دو دست برزمه مالد درجه بيان انكشتان مخلل كند وبذهب ابوحنيفه يك تيمم هر چند كت خواهد از فرايض ونوافل تواند كزارد در اوقات مختلف چنانك حكم وهست ٭ واما بذهب شافعي هر فريضه را علي حده تيمم بايد كرد الا نوافل هر چند كي خواهد بيك تيمم تواند كزارد وبذهب مالك واحمد مادام كي نفت باقي باشد جند انك خواهد فرايض ونوافل بيك تيمم تواند كزارد وهر چه وضو را باطل كند تيمم را نيز باطل كند وزيادت ران يا نفتن آب ودرت

بران بازوال عذر تيمم باطل كردد تيمم درحدث وجنابت وحيض ونفاس يكسان است در هر چهار جز درك وحيضها رانيتم كردن واجب نيست

فصل واما شرط سيم از قسم اول كي شروط صحت وجواز نماز اند بوشيدن عورت است كي درغير نماز نيز فرض است درشهاي وبعذر شهايي وموجب فساد دست در نماز نماز نان نوسرد عورت است وبذهب ابوحنيفه زانو عورت است لما ناف عورت نيست وبيك قول شافعي هر دو عورت است وبقول ديكر ناف عورت است وزانو عورت نيست وجمله اندام زن ازاد عورت است جز روي وهر دو كف دستش تا بندهاء دستها ٭ واما ازكيزك همان مقدار عورت است كي مرد عورت است بزيادت پشت وشكم كيزك ٭ واكر در نماز عورت برهنه شود بذهب ابوحنيفه ازسوءتين زيادت از تردد دي واز خيرسوءتين مقدار ربع عضوكت نماز فاسد شود ٭ وتعيين اكر بخاستي تن مصلي يا جامه يا جاي نمازش برسد ازنجاست غليظ يا خفيفه وبذهب شافعي ومالك واحمد هر مقداري باشد ازانكه ديدار نخرد برهنه شدن مانديدن نجاست نماز ش فاسد كردد مكر دي انك فعل كثير ازدي صادر شود دي الحال عورت را بپوشاند يا نجاست را زايل كرداند ٭ وبوشانيده بايد كي چنان باشد كي كونه اندام از بيننده كت وسياهي از زيران پيدا نباشد وعريانا دفت ضرورت نماز بايا فاضلتر از نماز بركوع وسجود بذهب ابوحنيفه ومستحب انست كي نماز با جامه كي تمام تن وكفتهاش بوشد بكزارد ٭ ونماز با عمامه فاضلتر از نماز بي عمامه

فصل واما شرط چهارم از قسم اول استقبال قبله است ٭ برهركس كي در مكه ساكن باشد بر دي لازم باشد كي روي بعين كعبه ارد وهركه ازان دور باشد روي بجهت كعبه ارد ٭ وهركرا قبله بر درك بوشيده شود وكسي را نيابد كي سوال كند اجتهاد كند بر هر جهتي كي كمانش غالب شود نماز كزارد ٭ واكر بعد از نماز معلومش شود كي قبله بطرف ديكر بوده است دكر بار آن نماز را بازكردانيدن واجب نباشد ٭ واكر در ميانه نمازش معلوم شود روي بان جهت صحيح كرداند ٭ واكر چون باشد روا بود بعذر قبله نماز كزاردن ونماز نافله بر مركوب كزاردن روا باشد باشارت جنانك در سجود دشت زا بيشتر از ركوع خم دهند بجهتي كي مقتضي ش باشد روي دران جهت نماز مي كرارد از اول تا آخر ٭ وبيك قول از شافعي وان بذهب احمد است در وقت لحزه استقبال شرط است مرراكب راود رباقي شرط نيست ٭ ودر كعبه فرض ونفل شها وبجماعت نماز روا است خلقه وغير خلقه مكر كسي را كي بشتي بسوي روي امام اشاده باشد الا بذهب مالك كي در كعبه نماز روا نيست زيرا كت از وجهي مستند بر كعبه است

فصل واما شرط پنجم از قسم اول ترك كلام وترك اكل است از اندك وبسيار بعد وبنسيان ٭ واما بذهب شافعي كلام اندك بنسيان موجب فساد نماز نيست وبذهب ديكران مفسد است

فصل واما شرط ششم از قسم اول نيت نماز ست وبنزديك بعضي علمايت ركن نماز است وبنزديك بعضي علمايت ركن نماز است نه شرط واين جهت نست بسبب انعقاد نماز ماننده ترست ٭ وبنزديك امام شافعي نيت را بانكبير پيوستن چنانك هيچ غفلتي از نيت در حال كفتن الله اكبر نباشد بركن اول نيت را بادل بانكبير واخرش را باخر تكبير پيوسته كند وبيك قول شافعي است كي حضور دل را در وقت كزاردن نماز ظهر مثلا مالك دل حاضر شود كي اين فرض نماز ظهر دنست را از بهر خداي تعالى ادا مي كنم اكر خواهد بادل تكبير واكر خواهد با اخر تكبير پيوسته كند جنانك در اول با اخر تكبير حضور دلش باين مجموع نيت كن كفته شد حاصل باشد كي غفلتي واين حضور دل در نيت فرض است ٭ واما كفتن زبان كي اردكن الظهر فرض الوقت لله تعالى سنت است ٭ واما بذهب ابوحنيفه ومالك واحمد اين سنت مي باين كي در اول نماز موجود باشد واكر سوخته بتكبير باشد اولبتر

فصل واما قسم دوم از اقسام شرط نماز كي غفلتي بيان تكبير وسنت حادث شود مانع انعقاد نماز نباشد ونماز درست بود واما قسم دوم از اقسام شرط نماز كي شروط فضيلت وكمالست دو نوعست ٭ يكي منفصل از نماز وان اذان است واقامت ٭ دوم متصل وان نماز جماعت است وهر دو سنت مولكده اند وترك هر يك موجب نقصان ووعيد ست ٭ اما اول كي اذان است صورتش انست كي جو وقت در اينه باوازي هر چه بلند تر بر جايي بلند روذ در وقت بفتله ارد وباطهارت بكويد الله اكبر الله اكبر الله اكبر الله اكبر اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان محمدا رسول الله اشهد ان محمدا رسول الله حي علي الصلوة حي علي الصلوة حي علي الفلاح حي علي الفلاح الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله ودر نماز صبح جون دوبار بكويند حي علي الفلاح دكي ان دوبار بكويند الصلوة خير من النوم انكاه تمام كند ٭ ودر وقت كفتن حي علي الصلوة روي بجانب چپ كرداند درين مجموع هيچ خلافي نيست بيان اينه ٭ اما بذهب مالك وشافعي ترجيع سنت است وترجيع انست كي جون بهار بار الله اكبر بكويند چنانك را اكبر اول را بالله تكبير دوم پيوندد ديان دوم وسيم فاصله وسكته باشد انكاه نرم نرم وبست بست ٭ دوبار اشهد ان لا اله الا الله اشهد ان محمدا رسول الله بكويند انكاه بار ديكر اشهد را واواز

بلند باز کردانند و ازان تمام کنند ٭ و مذهب ابو حنیفه واحد ترجیع سنت نیست ولکن بمذهب مالک در تکبیر الله اکبر را جذاجذا گفتن دو بار دو بار
در اول و اخر نه چهار بار دو بار اول سنت است نه چنانک اول و بار دوم متصل کوینی و اما اقامت بمذهب ابو حنیفه همچو اذان است الا انک بعد از حی
علی الفلاح دو بار بگوینی قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة انگاه تکبیر و تهلیل تمام کنی ٭ و اذان را بترتیل و کشیدها حروف اخر هر کلمه گفتن سنت
است ٭ و اقامت را دران گفتن سنت است ٭ و اما بمذهب شافعی اقامت را یکبار یکبار هر کلمه را گفتن سنت است جز قد قامت الصلوة
را دو بار می باید گفتن و تکبیر را کی در اول اقامت است دو بار باید گفتن چهار بار و در اخر هم دو بار چنانک الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله
الا الله اشهد ان محمدا رسول الله حی علی الصلوة حی علی الفلاح قد قامت الصلوة قد قامت الصلوة الله اکبر الله اکبر لا اله الا الله
و بمذهب مالک تکبیر را در اول و اخر اقامت دو بار دو بار جذاجذا و قد قامت الصلوة را یکبار می باید گفتن و در اقامت بیتر باید کی مستقبل
قبله و با طهارت باشد و اذان بی طهارت و ضو روا باشد ولکن جنب را مکروه است و اقامت هم بی وضو مکروه بود و بمذهب شافعی هر دو
بحالت بی وضو مکروه است لکن کراهیت جنب در هر دو توک نزدیک تر و در اقامت مکروه تر ٭ و باین کی میان با اکبر و راء او نکشد و الف زیادت
نکند و کشش میان لام و ها الله روا باشد ٭ و در کلمات اذان بیدّ و تطویل و حشو حروف زیادت کردن بدعت و مکروه است ٭ و بمذهب شافعی
بعضی علما تحقق ان چنان اذان محسوب باشد ٭ و بمذهب ابو حنیفه اذان با جرت کردن جایز نیست و همچنین اقامت و قرآن
اوختن و بمذهب شافعی روا است ولکن بشرطی کی کسی یافت نشود کی بی اجرت اذان کوید ٭ و اذان جز در وقت نماز فرض مشروع
نیست ٭ و شرط مؤذن انست کی مسلمان باشد و عاقل و دین دار و امین و بنزدیک بعضی علما مؤذنان نا فضلتر از امامان اند زیرا کی مصطفی
صلی الله علیه وسلم فرموده است کی المؤذنون امناء الائمة همنا و امین فاضلتر از ضامن باشد ٭ و بنزدیک بعضی امامان فاضلتر از مؤذنان
اند از برای انک مصطفی صلی الله علیه وسلم امامت کرد و اذان نگفت و این قول صحیح ترست ٭ و اذان هیچ نماز پیش از وقت جایز نیست
مگر اذان صبح قال علیه السلام ان بلالا یؤذن باللیل الحدیث و در نمازهای فایته در اول اذان و اقامت کند بعد از ان اگر خواهد
بر اقامت اقتصار کند و الله اعلم

فصل

و اما نوع دوم از شروط فضیلت و کمال نماز جماعت است کی سنت موکده است
و بمذهب احمد فرض عین است ٭ و اگر اهل شهری ترک جماعت کنند امام رستک با ایشان مقاتلت کند تا انگاه کی اظهار نماز جماعت کنند
قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لجار المسجد الا فی المسجد ای مع الجماعة یعنی فضیلت و کمال نماز حاصل نیست کسی را کی همسایه
مسجد باشد جز در مسجد با جماعت و در ترک آن وعید عظیم امده است قال علیه السلم من سمع المنادی فلم یجبه من اتباعه عذر قیل و ما العذر
قال خوف او مرض لم تقبل منه الصلوة التی صلی و قال علیه السلم اثقل صلوة المنافقین صلوة العشاء و صلوة الفجر و لو یعلمون ما فیهما لاتوهما
و لو حبوا و لقد هممت ان امر رجلا فیصلی بالناس ثم انطلق برجال معهم حزم من حطب الی قوم لا یشهدون الصلوة
فاحرق علیهم بالنار یعنی کران ترک نماز بر منافقان نماز جمعتی و نماز با مداد ست جماعت و اگر بر امتد کی دربن هر دو نماز جماعت جه
شرف و فضل است بحدی حاضر شدن بدرک و اگرچه چند بار بر زانوها و دستها یشان تتوانست رفتن و قصد کردم کی دو بار تا قامت نماز کنند
دیگری را بفرمایم تا نماز جماعت بر دم و امامتشان کند پس بروم و با من مردمان باشند بر انشان بندها هیزم باشد تا بانجا کی قومی اند کت
بنماز جماعت حاضر می شوند تا با ایشان خانها را بر سر ایشان بسوزانم ٭ و در ین حدیث مر تارک نماز جماعت را وعید عظیم است ٭ و قال صلی الله
علیه وسلم صلوة الجماعة تفضل صلوة الفذ بخمس و عشرین درجة یعنی نماز جماعت بدانست کی نماز تنها فاضلتر ست ٭ و جمعی بعذرها و رخصها
ترک جماعت نشاید کرد ٭ اول بعذر باران و گل بسیار کی در رفتن زحمت دهد ٭ دوم بعذر تاریکی در شب تاریک ٭ سیم
بیماری ٭ چهارم بیمار داری ٭ پنجم گرسنگی با حضور طعام ٭ ششم خوف از سلطان یا ظالمی متعدی ٭ هفتم خوف دام دار در پیش و حذر
از دزدان کردن ٭ هشتم کم شده را طلبیدن ٭ نهم خوف تفاص اگر امید عفو باشد چون جوشش طلب ساکن شود ٭ دهم وضو تنگ شدن
بمذهب شافعی در امدن در نماز جماعت بشب بعد از شروع بتنهایی بسر بردن ازین جماعت بیت رواست و بمذهب ابو حنیفه روا نیست ٭
و جماعت هر جند ابنوه تر ثواب جماعت بیشتر باشد مگر کسی را کی مسجد محله او نزدیک باشد و جماعت او کمتر مسجدی دور تر باشد
و جماعت او بیشتر مسجد نزدیک را گذاشتن و بحمت ابنوهی جماعت مسجد دور رفتن روا نباشد ٭ و صف را راست باید داشتن و هیچ کشادگی
در میان دو کس باید کی نباشد ٭ قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رصوا صفوفکم و قاربوا بینها و حاذوا بالاعناق فو الذی نفسی بیده انی لاری الشیطان یخلل بین صفوفکم و یدخل من خلل الصف کانها الحذف ٭ و قال علیه السلم لتسون صفوفکم او لیخالفن الله بین وجوهکم و برانی بین قلوبکم ٭ معنی
است کی پیوسته کنند صفها را در نماز یعنی یکدیگر در صف پیوسته شوند و میان صفها را نزدیک دارند و گردنها را برابر یکدیگر دارند جه بزبان خدای
کی جان من در قبضه قدرت اوست کی من می بینم شیطانرا کی خود را در میان صفها می گنجاند و در کشادگی کی در میان دو کس می باید در صف از انجا در
می اید چنانک گوسپندی کوچک است کی خود را در میان گوسپندان بزرگ می گنجاند ٭ و دیگر می فرماید کت هر اینه باید کی صفها راست دارند و اگرنه
خدای تعالی در میان شما دلها شما اختلاف اندازد ٭ و صف اول را فضیلت زیادت از صف دوم است و هلم جرا امام باید کی در نقصانی باشد از کی

در صف

در صف اخر باشند ٭ و امامت کسی باید کی کمند کی شریعت و احکام او دانا تر باشد و اگر برابر باشند کسی کی توان بهتر و درست تر خواند بترتیل کی غرایب
و سنن و شرایط و آداب نماز زیادت و نقصان و خلل طهارت نماز و مدارک نقصان و الا باشد و اگر همه دران برابر باشند کسی کی متقی تر باشد و اگر برابر باشند کسی
کی در سلامتی یا در بهتر کاری بیشتر در امنه باشد و اگر برابر باشند کسی کی بسال بزرگتر باشد یا بنسبت شریفتر بود ٭ و مکروه ست امامت کسی کی نامور امامت
او راضی نباشند ٭ و بمذهب ابو حنیفه و مالک امامت بنده و نابینا و فاسق و ولد الزنا مکروه ست و اگر مکروه را باشد و بمذهب شافعی و احمد امامت نابینا
اولیتر از امامت بینا باشد جه خشوع و حضور او ظاهرا بیشتر باشد ٭ و امامت صاحب خانه اولیتر ازین جمله مگر کی او امتناع کند و امامت از اولاد امیر اولیتر
ازین جمله ٭ و امامت غیر بالغ بمذهب ابو حنیفه و مالک در فرایض روا نیست ولکن در نوافل روا ست و بمذهب شافعی در فرایض هم روا ست ٭ و بمذهب
کی بمذهب شافعی می خوانند فاتحه هم بر امام و هم بر مأموم در جهر نهار کن است و ترک او موجب فساد نماز ٭ و بمذهب مالک و احمد بر امام و منفرد
نه بر مأموم فریضه است و بمذهب ابو حنیفه واجب است بر امام و بر منفرد ترک کردن بهر موجب سجده سهو و بقصد موجب نقصان نه موجب فساد ٭ و
خواندن سوم و اخر دو رکعت امام مکروهست بنزد ابو حنیفه و امامین حسن کی دو نماز ها هیچ رکعت زیادت نخواندن فاتحه در دو رکعت امام ٭ پس امام
باید کی فاتحه زیادت داند خواندن زیرا کی بمذهب هر سه غیر ابو حنیفه هر حرفی از فاتحه رکن نماز است کی بترک بتبدیل حرفی یا بشدید ترک یا بترک ترتیب
کلمات و حروف و آیات ان ما بترک بر آیات بیان الفاظ او مکوفت و نکردیا و بیان کلمات و بیان کلمه و کلمه تنبیهی کردن یا انتی دیگر خواندن
مکرر انرا کلمه هم از فاتحه ما بمذهب شافعی تنها بترک بسم الله الرحمن الرحیم در اول فاتحه نماز فاسد می شود نماز در سب کسی روا نباشد بنزدیک کسی
باشد یا ادب باشد کی حرفی را در حرفی ادغام کند یا حرف را بحرف یا بدل کند یا کسی کی الثغ باشد کی حرفی را بحرف دیگر بدل کند یا بین را
بتا یا را بلام یا ضاد را بظا یا ها را بمکان حاء و خا یا کاف را بمکان قاف یا فا یا تمام باشد کی در وقت تکلم بقا یا تا تا از زبانش ظاهر
می شود ٭ و اما کی ان حرکت حرفی را بحرفی دیگر بدل نماز بدین وقت روا نباشد باتفاق جمله ایه ٭ اما اشها گزارد اگر حرفی را بحرفی دیگر بدل کند
کی مخرج ایشان یکدیگر نزدیک باشد با تزوت نماز فاسد نشود ٭ اما اگر حرفی را بدل کند کی مخرج ایشان نزدیک نباشد با تزوت نماز
فاسد شود اگر معنی و لفظ حاصل شده باشد ٭ و بمذهب شافعی این تبدیلها اگر در فاتحه کند بالتزوت نمازش فاسد شود و اگر در غیر
فاتحه کند در وجهی تغییر فاحش ظاهر شود نمازش فاسد شود و اگر نه ٭ اما در فاتحه تبدیل ضاد بزال روا نباشد فاسد شود باتفاق و در غیر
فاتحه هم بمذهب ابو حنیفه و بظاهر هم فاسد شود بنزدیک بعضی علما ٭ و اگر بجای صاد ضاد الله الصمد و الضالین و اللهم صل ستر الله
و الصمد و الصالحین رسل سبین کوینی فاسد شود ٭ و همچنین اگر بجای الصلحات الطحات کوینی فاسد شود و اگر بجای ا کلمه خبر ترک کند
نمازش فاسد شود ٭ و اگر حرفی را بحرفی دیگر بدل کند یا حرفی را بحذف کلمه ترک کند یا کلمه را بکلمه دیگر نقل کند نماز فاسد شود بمذهب ابو حنیفه
ماند ٭ اما اگر بجای ان کلمه را درست بگوینی فاسد نشود چنانک الحمد لله رب العالمین و الحمد لله و العالمین و ایاک نعبد و ایاک نستعین
است کی نمازش فاسد شود ٭ و همچنین در ترک سین و نادر نسقین در نطق تنبی نماز فاسد شود ٭ و اما در تبدیل اعراب اگر معنی متغیر شود نماز
فاسد باشد و اگر نه ٭ و همچنین در تبدیل حرف خطاب بحرف غیبت یعنی نماز فاسد شود و بعدم تغیر فاسد نشود الا بشرطی کی ان کلمه را
معنی باشد ٭ اما در تبدل حرف و کلمه بازیادت حرفی یا تقدیم و تاخیر حروف اگر انرا کی معنی نماز فاسد شود اگرچه بار دیگر انرا درست بگوینی چنانک
بجای بفتی شقی خواند یا بجای کصف کعصف یا بجای جنان جیتان خواند بزیادت یا ٭ و اگر دیران کلمه وقف کند وقفی سزای عذر
انقطاع نفس چنانک گوینی ان اتقن وقف کنی بی عذری انگاه گوینی نیه فی الماوت یا یرومانی اورک وقف کنی و انگاه گوینی کاهیه نماز فاسد
شود مذهب اصحاب ابو حنیفه و اگر این کلمه را بازادرست گوینی نماز فساد بصحت نیابند و اگر در نماز تصحیح کند یا فرمودی عذری در سرفه نماز
فاسد شود بمذهب ابو حنیفه و اگر امام در قرات فرومانی مقتدی را روا باشد کی بگیرد و را یاد دهد ٭ و اما اگر بسیار شود نماز فاسد شود بمذهب
ابو حنیفه ٭ اما اگر هر دو منفرد باشند نماز هر دو فاسد شود اگر قبول کند ٭ و اولی است مر امام را کت چون فرومانی مر کوع رود یا بانی دیگر نقل
کند ٭ و تن درست را در میان معذوران و خواسته را در میان ابی و بیشه را در نیی برهنه نماز روا نباشد ٭ لکن سوختی را در میان هیزم و پای را پیوسته
را در میان سنج کنده بر هنه و امتان را در نیی نشسته نماز روا باشد ٭ و لکن ایستاده و نشسته را در میان کسی کی نماز باشارت کند نی رکوع و سجود نماز
روا نباشد ٭ و بمذهب ابو حنیفه و مالک و احمد نماز فریضه را در میان نافله گزاردن روا نباشد ٭ و همچنین کسی کی فریضه دیگر گزارد در میان
فریضه گزاری دیگر روا نباشد و لکن نافله گزاردنرا اقتدا بفریضه گزارد درست باشد ٭ و بمذهب شافعی اقتدا این جمله سگزارد درست باشد و بمذهب
مالک تنها اگر مقتدی در نماز پیشین از امام ایستد مادام کی نشتش مقابل زدگ امام نباشد روا بود ٭ و بمذهب احمد تنها نیز یک کس تنها در نی صف
یا بر سیار امام روا نباشد ٭ و اگر بعد از فراغ نماز معلوم شود کی امام را طهارت نبود است بر مقتدی باز گردانیدن ان نماز لازم نباشد و بمذهب
شافعی لازم باشد ٭ و امامت محتمی و متروک کی حلق قران قابل ادا درست نیاید کی درست نباشد ٭ و الله اعلم

باب دوم در فرایض نماز

نماز فریضه است چون مقیم باشد و چون مسافر بود یا دو رکعت باجماع اهل علم ٭ اما نماز صبح بر مقیم و مسافر دو رکعت بیقین فریضه است

واما نماز شبين ونماز ديگر بر مقيم چهار ركعت ومر مسافر دو ركعت فريضه است ۔ واما فريضه نماز شام سه ركعت بر مقيم ومسافر يكسانست ۔ واما
نماز خفتن بر مقيم چهار ركعت ومر مسافر دو ركعت فريضه است ۔ اينست اعداد نمازها فريضه پنج گانه كي هيچ عذري احدي از مسلمان عاقل بالغ از اين فرايض
ساقط نمي شود مگر دو حيض ونفاس كي از زنان ساقط مي شود وقضا اين نمازها برايشان واجب نيست ۔ ويك قول شافعي ترك كننده يكي را از پنج نماز
تا كهنشتن وقت حرمت بقصد وعمدي عذري كشتن لازمست ۔ ويك قول ديگر بترك چهار نماز كشتن لازمست بعد ازان كي بگريبانش گيرند از شراط
نماز ترتيب كن اگر اصرار كند وگويد نماز فريضه است لكن من مي گزارم حسن باكشندش ۔ بعضي گفته اند كي بشمشير كردنش بزنند ۔ وبعضي گفته
اند كي سر شمشير در بهلوش مي خلند تا از گناه كي توبه كند يا ميرد ۔ وبعضي گفته اند جوبش مي زنند تا توبه كند يا كشته شود ۔ وچون كشته شود
بشوينده ش وكفن كنند ونمازش بگزارند ودر گورستان مسلمانان دفن كنند الا انكه حجت زيادت عقوبت واگوشش نايند كنند ۔ واما بنزديك
ابوحنيفه تارك نماز را نشايد كشتن ولكن امام بايد كي تعزيرش كند يعني كمتر از حدود واجبش نزند وبر توبه الزام كند ۔ ويك قول احمد تارك نماز
كافر مي شود بترك واصرار اجرام باين قول نتوينديت وبر نماز نكنند ودفن نكنند وقول ديگرش موافق قول شافعي است ۔ واگر كسي نماز نخواند
مي گزارد ولكن بي وان كي فريضه است يا عيز فريضه درستر است كي هيچ نمازش روا وبحسوب نباشد وقضا هر نمازي كرده بروي واجب باشد ۔
واما اگر بي داند كي بعضي از نمازها فريضه است وبعضي سنت ولكن فريضه را از سنت اين شناسد بعضي گفته اند كي هيچ نمازش محسوب نبود و
وقضا هم بروي واجب باشد وبعضي گفته اند كي اگر دهه فرض تعلم نكند رنا باشد ۔ ولكن باجماع در نماز جماعت امامت جنين كسي روا نيست ۔
وهمچنين درست تراست كي جمل فرايض واركان هر نمازي وهر ركعتي از نماز موجب فساد نماز است پس هيچ مسلماني را نشايد كي در اموختن
فرايض واركان نمازها تقصير وتهاون وكاهلي كند ۔ **فصل** واما فريضه ديگر نماز جمعه است كي بروز آدينه بر هر مردي مسلمان
عاقل بالغ از اقامت مقيم تن درست فريضه است كي در وقت نماز شيشن سعي كند وجمعه حاضر اين فرضيت را اعتقاد نمازجمعه را بعد ازين
تنزد مذكور شرط ديگر هست ۔ يكي وقت ظهر كي بنزديك ابوحنيفه جزو وقت ظهر متعقد نشود ۔ ومذهب مالك در وقت عصر ومذهب
احمد پيش از وقت ظهر يك ساعت جمعه رواست ۔ وشرط دوم جماعت است واقل آن بنزديك ابوحنيفه سه كس است جز امام ۔ ومذهب
شافعي ومالك ويك قول از احمد جمله كس ويك قول احمد بنجاه كس شرط انعقاد جمعه است كي نكتر ازين بنزديك ايشان جمعه منعقد
نشود ودر اين جمل يا بنجاه بايد كي مردان مسلمان عاقل بالغ مقيم آزاد باشند تا جمعه منعقد شود بنزديك ابوحنيفه امامت
وخطابت بنده ومسافر بيمار درست است ودر مسافر نخسب ودر بنده وبيمار موافق شافعي واحمد در عدم جواز ۔ واما
شرط سيم بصر جامع است بنزديك ابوحنيفه وصفت مصر جامع بروايت درست تراست كي در او والي الصار يا والي كي نايب او باشد در حكم
وقضي وقاضي كي تنفيذ احكام شرع كند موجود باشند ۔ وبعضي از كبار متاخران از اصحاب ابوحنيفه فتوى داده اند بجواز جمعه در ديهي
بزرك كي بزرگترين سجدي از مسجدها آن له جمعت اشان را حجت جمعه احتمال نكند ۔ وانج بعضي از متاخران نقل مي كنند از اشتراط
شهر جارك وبيوت قايم وطعت حادث مرصر جامع را افتراست بر مذاهب ابوحنيفه ۔ واين نقل اصلا صحيح ومعتبر نيست ۔ وشرط چهارم
مرجمعه را بودن او لو الامر يا نائب او يا اذن ايشان است بنزديك ابوحنيفه ۔ ويك قول احمد نيز اذن اولو الامر شرط است ۔ وشرط پنج آنكه
جمعه است درميان نماز هاي مذهب شافعي ديگر يك ديگران اين شرط معتبر نيست تا پيرون عمارت از شهر ها ديه ميلي كي مقدار چهار هزار خطوه باشد
نيز جمعه شافعي ادا جمعه جايزيست ۔ شرط ششم خطبه است پيش از نماز واقل آن بنزديك ابوحنيفه ويك روايت از مالك ذكر خداي تعالي است
ومذهب ديگران ان مقدار كي او را خطبه خوانند از تحميد وصلوات ومرعظه فريضه است الا انكه بنزديك شافعي فريضه در خطبه
ايشانه فاصل ميان ايشان اندك نشستي ويك روايت از احمد نيز ايشان در خطبه فرض است ولكن نشستن ميان ايشان سنت است
قرآن از احمد ويك قول از شافعي دعا بر مومنان وقرآن هم فريضه است ۔ ودر تحميد وصلوات لفظ الحمد والصلوة متعين است كي بغير
لفظ حمد وصلوة روا نباشند وترتيب بدين كه اول حمد بس صلوات بس قرآت ودعا هم فريضه است ۔ وسوالات نيز بنزديك قوم در خطبه هم فرض
است ۔ ومذهب ديگران در خطبه خواندن اينها نه قرآت نه دعا ونشستن ميان ايشان سنت است نه فريضه ۔ ودر جمعه دو اذان سنت
است يكي پيش از بيرون آمدن خطيب ودوم چون خطيب بمنبر برايد ۔ وباذان اول وجوب سعي بجمعه وترك بيع وشركت متعين مي
شود ۔ وچون خطيب بمنبر برايد پيش از نشستن ودرست كردن جماعت كند ومذهب غير ابوحنيفه برجمع سلام كويند وجماعت جواب سلامش
باز دهند انكاه بنشيند تا اذان دوم بگويند پس برخيزد وخطبه گويند بعد از فراغ هر دو خطبه قامت گويند وخطيب فرود آيد ودر ركعت
فرض جمعه قايم مقام نماز ظهر بگزارد ۔ ونيت در نماز جمعه چنين كند كي اوكت فرض الجمعه لله تعالى ومذهب شافعي واحمد سنت
است كي خطيب خود امامت كند ومذهب ابوحنيفه ومالك امامت غير خطيب صاحب سنت نيست ۔ وچون جمعه روز مسجب است
كي بهترين جامها بپوشد وبوي خوش كند وباهستكي سر در پيش افكند بمسجد رود ودر مسجد بايي بر كردن مردم نهند واكر امام را در ركوع ركعت دوم يابند باجماع
بمذهب ابوحنيفه دو ركعت جمعه تمام كند ومذهب غير ابوحنيفه چهار ركعت نماز ظهر تمام كنند ۔ اما اكر امام را در ركوع ركعت دوم يابند باجماع

دو ركعت

دو ركعت نماز جمعه تمام كند ۔ وچون خطيب بمنبر رود هيچ سخن نشايد كفتن واكر خطبه را شنود قرآن وتسبيح وتهليل هم نشايد ۔ ومذهب ابوحنيفه
هيچ نماز نشايد كزاردن مكر دو ركعت تحيت مسجد وقت كي خطيب بذكر ودعا طلبه مشغول شود ۔ ومذهب ديكران چون بجمعه در اين وخطيب بر منبر باشد
دو ركعت تحيه المسجد نا كزارده نشيند واكر اول نشيند واكر چون خطيب بمنبر برسد اين نماز مذكور بخواهد صلوات مي گويد ۔ وچون خطيب
خطبه بنام خطيب مي كنند وصلوات واين بصوت وجهر مي كنند جمله منكر وحرام وبدعت است ۔ وذكر دوم على الخصوص
كي پس المنطيتين موقوف بر دعا مشغول نشود منكر تر از همه است ۔ ومستحب است از بامداد جمعه وشنن بيدار از غسل جمعه وهر چند زود تر رود ثواب
بيشتر باشد قال عليه السلام اذا كان يوم الجمعه وقفت الملايكه على باب المسجد يكتبون الاول فالاول ومثل المهجر كمثل الذي يهدي بدنه ثم كالذي
يهدي بقرة ثم كبشا ثم دجاجة ثم بيضه فاذا خرج الامام طووا صحفهم ويستمعون الذكر ۔ يعني چون روز جمعه باشد ملايكه بردر مسجد ايستان باشند
نعرك بقوة ثم بكشانم ودجاجة ثم بيضه فاذا خرج الامام طووا صحفهم ويستمعون الذكر ۔ يعني چون روز جمعه باشد ملايكه بردر مسجد ايستان باشند
مي نويسند هر كرا بمسجد جمعه پيشتر اين كس كي اول بامداد بكاه جمعه آيد مانند كسي باشد كي در راه حج اشتر كرا براي كي انجا بكه قربان كند وانك
بعد ازوي آيد مجون كسي كي كاوك برايد تا انجا قربان كند وانك بعد ازوي آيد مجون كسي كي كوسفندي راند تا انجا قربان كند وانك
بعد ازوي آيد مجون كسي كي مرغي برد تا انجا صدقه كند وانك بعد ازوي آيد مجون كسي كي بيضه مرغي بخ برد تا انجا صدقه
كند پس چون امام بر ايد تا خطبه خواند فرشتكان صحيفه اعمال را در بندند وبنشينند ان خطبه مشغول شوند پس جهد بايد كرد كي
زود تر جمعه رود وبايد كي بابي بر كردن مردم نهند كي دران وعيد عظيم آمده است ۔ **فصل** واما فرايض هر نمازي بنزديك
ابوحنيفه شش پيش نيست ۔ اول تكبير افتتاح وان الله اكبر كفتن است واكر كويند الله اجل يا الله اعظم يا الرحمن اكبر يا ترجمه تكبير بزبان
ديكر عيز عربي كويند بنزديك ابوحنيفه روا باشد ۔ ومذهب باقي ايمه تكبير افتتاح جز بكلمه الله اكبر يا الله الاكبر روا نباشد ۔ وفرض دوم
قيام است اكر قادر باشد واكر قادر نباشد نشستن وبركوع وسجود كزاردن قايم مقام ايستادن باشد ۔ واكر نتواند خفتن روا باشد ودر
ركوع بقبله نماز كردن بجاي ايستادن است ۔ وفريضه سيم قرات است وان بنزديك ابوحنيفه يك ايت از قرآنست بحكم قادر وا
ما يتيسر منه ۔ واما قراة فاتحه واجب است بنزديك او كه ترك بعد موجب نقصانست وبسهو موجب سجده سهو ۔ ومذهب شافعي
ومالك واحمد قرات فاتحه در نماز فرض عين است كي ترك بي عذرك بسهو وعمد موجب بناد نماز است ۔ وبنزديك بعضي علما دانستن
معني فاتحه وتشهد وحضوريان واجب است اكرچه بنزديك جمهور علما واجب نيست پس از جهت خروج از خلاف دانستن آن
مهم آمد ۔ اكنون معني است كي بسم الله الرحمن الرحيم بنام خداي كي بخشنده بخشايند است بر وجود وحيات
بخشيدن در ابتدا وبخشايند است بر پيايي ورنج داشتن بقدرت وحكمت بواسطه روزي رسانيدن واز آفات نكاه داشتن
ابتدا تلاوت آن زمن كفتن ادبي كه مي كويم الحمد لله رب العالمين هر حمد وآفرين كي از اول تا اين معلوم وموجود بر خداوند است
بر خداي جمله مر خداي يكانه سمين وموصوف به اسما وصفات كمال راست كي جامع همه كمالات است وازمنزه وبرونده وتربيت كننده همه
عالمها وعالميان است بر وجود بخشي وبرورد كارت وشكر كردن كي حال ايشان بهر چه بآن محتاج خواهند بر خداي الرحمن الرحيم كي رحمن
است سخت بخشايند بار ديكر در اخرت بعد از فنا شدن وبعدم رفتن وبخشايده است نيز شفقت وتربيت بر مومنان بيشتر
وراوردن وخلاص بخشيدن از دوزخ ۔ مالك يوم الدين چه بادشاه وحاكم ومتصرف است ۔ در عين روز جزا كي اركواهي بقدرت كم از
لحه حاضرش كرداند وكر خواهي بحكمت در توقفش دارد تا موقف ايا كه نعبد اكنون ترا يي پرستيم خداوندا وبس كي غير تو مستحق عبادت
نيست ۔ وايا كه نستعين واز تو يارت مي خواهيم وبس در عبادت وبتوان ۔ اهدنا الصراط المستقيم ما را راه نماي خداوندا براهي راست
وراعتقاد واقوال وافعال واخلاق كه آن راه ميانه باشد افراط وتفريط وغلو وتقصير صراط الذين انعمت عليهم راه آن كسان كي بنعمت
دوستي ورضا ونبوت ورسالت در دايت وصلاحت وشهادت برشان رفت وانعام كرده بر ايشان غير المغضوب عليهم نه راه انكسان كي در ايشان را در معرض غضب تو آمده اند وبان سيب بر كفر اقدام نمودند ۔ ولا الضالين ونه بيز راه انكساني
كي بعد از وجود در راهها منحرف وسبل سلوك كرده اند واز راه عدل واحسان وحقيقت اسلام وايمان كمراه شده آمين چنين باد ۔ وفريضه
چهارم ركوع است ۔ پنجم در سجده است ۔ وششم دو قعده در اخر نماز بمقدار تشهد ۔ وباقي افعال نماز بنزد ابوحنيفه غير اين شش فريضه بعضي
واجب است وبعضي سنت وبعضي مستحب ۔ وبدانكه فريضه امنت كي كردنش موجب ثواب است وناكردنش بسهو وعمدش
عذري موجب فساد عمل ناسبب عقاب در اخرت وانكارش موجب كفر ۔ واما واجب امنت كي فعلش موجب ثواب است
وتركش بعذر موجب فضايل وبسهو موجب سجده سهو وانكارش موجب كفر نباشد ولكن موجب فسق باشد ۔ وسنت امنست كه
فعلش موجب ثواب باشد وبتركش عتابي از طرف حق تعالي نباشد ولكن موجب شرمساركي بود از مصطفى صلي الله عليه وسلم
ومستحب را ايشان موجب ثواب باشد ولكن بتركش هيچ حز متعلق نشود ۔ واما بنزديك مالك واحمد وقولي از شافعي فرايض
نماز هفده است اكر نيت شرط باشد نه فرض وبقولي كه فرض باشد هشت وبقولي از او نيست ويك او اول ودوم تكبير افتتاح

بالله اکبر یا الله الا کبر کی جزاین روا باشد ۰ وهیم قیام مع القدره ۰ وچهارم قرآت فاتحه باهرحرفی وترتیبی ومدی وتشدیدی کی درست ۰ وپنجم رکوع ۰ وششم قرار کرفتن دران ۰ وهفتم قیام بعد رفتن وراست ایستادن دران ۰ وهشتم قرار کرفتن دران قیام ۰ ونهم سجود پیشانی وهردو دست وهردو زانو وانکشتان پای راتمکن برزمین یا جای نماز نهادن چنانک اثر سختی زمین به پیشانی رسد ۰ ودهم قرار کرفتن درسجود ۰ ویازدهم ازسجود اول بیفتد رفتن ۰ ودوازدهم قرار کرفتن دران ۰ وسیزدهم سجده دوم ۰ وچهاردهم قرار کرفتن دران ۰ وپانزدهم نعده دراخر نماز ۰ وشانزدهم خواندن تشهد دران ۰ وهفدهم صلوات برپیغمبر صلی الله علیه وسلم دادن ۰ وهژدهم سلام اول ۰ وبعضی اصحاب شافعی ست سزهن امدن را ازنماز وترتیب باجنانک گفته شد وموالات رابیان ارکان چنانک مثلا درسجود تونتف بیارتکنی تا نماصله نماند بیان اوورکن دیکر ازفرایض شمرد ان تابان سه فرض دیکر ثابت ویک می شود ۰

فصل

ودیکر فریضه ازفرایض نماز جنانست ودان فرض علی الکفایه است یعنی بکزاردن یک کس ما دوسه باجماعت کس ازین فریضه ازسلمانان دیکرساقط شود ۰ ونماز جنازه چهار تکبیر است باجماع ایمه اربعه رضوان الله علیهم اجمعین ۰ بمذهب ابوحنیفه درتکبیر اول دست برادرد چنانک درتکبیر افتاح هرنمازک ودرتکبیرهادیکردست برنمارد ودست جنین کند کی اصلی اربع تکبیرات صلی الجنازه واهبا توابه للبیت وبعد ازتکبیر اول بخواند این دعا اللهم لک الحمد انت الدائم الذی لم یسه ولم یسهو ولم یغفل ولم ینم ولم یموت ولم یاخذه سنه ولا نوم ولک الحی والبک المآب ۰ وبعد ازتکبیر دوم بکویند اللهم صل علی محمد عبدک ورسولک ونبیک وصفیک وخیرتک من خلقک افضل ما صلیت علی احد من العالمین ۰ وبعد ازتکبیر سیم بکویند اللهم اغفر لحینا وبیتنا وشاهدنا وغایبنا وصغیرنا وکبیرنا وذکرنا وانثانا اللهم من احییته منا فاحیه علی الایمان ومن توفیته علی الاسلام ۰ واکر مرد کودک باشد بکویند اللهم اجعله لنا ذخرا اللهم اجعله لنا فرطا اللهم اجعله لنا شافعا مشفعا وبعد ازتکبیر چهارم دست بدین وبنا بکی انک چیزی بخواند ۰ واما بمذهب دیکران دهه تکبیرها دست برادردن سنت است وارکان ان نه است نزد ایشان ۰ یکی نیت وچهار تکبیر وششم سلام وهفتم بعد ازتکبیر اول فاتحه خواندن ۰ وهشتم صلوات بعد ازتکبیر دوم ۰ ونهم دعا بمیت وچله مردان کردن بعد ازتکبیر سیم ۰ وبمذهب شافعی این دعا کفتن کی اللهم لاتحرمنا اجره ولا تفتنا بعده مستحب است وکیفیت صلوات ودعا چنانک گفته شد ۰ واکراین دعا زیادت کند کی اللهم اغسله بالماء والثلج والبرد اللهم نقه من الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس نیکو باشد وبعد ازان قاضی وبعد ازان امام مسجدی وبعد ازان بذویا هرکی اواجازت دهند ۰ وبعد ازان بسریا هرکه اواجازت کند بعد ازان بذویا هرکی اواجازت کند وبعد ازان برادر یا هرکی اواجازت کند وبعد ازان هرکی باتردیک تر باشد ۰ وبانفاق ادی چون مردن تردیک شود روی اوبسوی قبله کردن مستحب است الا انک اولیتر نباشد ابوحنیفه ومالک واحمد ویک قول ازشافعی امنست کی برجلوی راستش خواباننش رویکی بقبله ویک قول شافعی برقفاش خواباننش چنانک روی وپیه قدمهایش بسوی قبله باشد وتلقین کلمه شهادت کردن میت رادران وقت سنت است وخواندن بس مستحب است ۰ وچون روح تسلیم کند چشمهایش رافروخواباندن وزنخش راباس بستن وتعجیل تجهیز ودفن میت مستحب است ۰ وغسل میت فرض علی الکفایه است ومذهب ابوحنیفه برهنه شوئیدش برتختی لکن عورتش رایپوشانند وروخوش سازند جز مضمضه واستنشاق وباب جوشایذه بدر واشایش غسل کنند وبخست سردیش راخطمی بشویند ولکن دشانه نزنند واز ناخن وشاربش بزنند وختنه نکنند واول برجانب دست چپش بخوابانند برجانب راستش رابشویند چنانک معلوم شود کی آب بهمه زیروزبرش رسید ازنرف تا قدم انکاه برجلوی راستش خوابانند وآب برجانب چپش ریزند چنانک آب زیروزبرش برسد انکاه دوست برشکمش مالند اکرچیزی بدر آید ازبابشویند وغسل واعاده نکنند پس بخرقه اوراخشک کنند وحنوط درسر ودریش مالند وکافور درپیشانی وبینیش کنند ۰ واما بمذهب شافعی اول استنجاش کنند باحتیاط ودست بقوت برشکمش مالند تافضلات بکلی زایل شود انکاه خرقه بردست بچند ویک عورتش بان استنجا کند وانکاه آن خرقه رابدل کند وعورت دیکرش رابشویند واکر براندامش نجاستی رسیده باشد زایل کند ۰ وبابن کی ترقه رابرهنه نکنند ودرپیراهنش بپشویند واکر محتاج شود ازهردو طرف تیرش پیراهن راهتکاننده ودست ازانجا درون موزد وانکاه وضوش سازند بامضمضه واستنشاق ودندانهایش راخرقه نرمالند بجای مسواک وآب درپیهنهایش کنند ومویش ریشش رابشانه فراخ برنق شانه زنند انکاه بران منوال کی کفته شد غسلش دهند واندامش راخشک کنند بخرقه انکاه درکفنش بحنط ۰ وکفن میت اقل واجب یک جامه است کی همه تنش رابپوشاند اما سنت مرد راسه جامه است سپیدی بنبه یا کتان غیر حریری پیراهن ویکی ازار ویکی ردا وزن رانیج جامه است بزیادت مقنعه وجامه کی بستانهایش رابان بندند ۰ واما بمذهب خراسیان از اصحاب شافعی سه لفافه است کی مانند کی هریکی را بربالا یکدیکر یکسترایند وحنوط درمیان هریک بپاشند وميت رادر انجا بخوابانند ۰ بعد ازانک جامه منافذش را ازجشم وبینی ودهان وکوش وعیرات بنبه بکافور برکرد اینه کنند بپاشند وبیان دردنبه کاهش رابنبه محکم کنند ۰ وبمذهب ابوحنیفه منافذ رابنبه کردن مستحب نیست بلکی بنبه بکاربردن نشاید ۰ وتردیک اوول ازارش برشانه انکاه قمیص ازکفها مانند

وانکاه

وارکاه ردایکی لفافه اش نیز خواننده بربالا آن ازفرق تا قدم بس برجنازه اش بفکند ۰ وبمذهب ابوحنیفه مشیعان جنازه ازپس جنازه روند ازجهت زیادت عبرت وبمذهب دیکران درپیش روند بجهت محقق شفاعت را وسنت است کی جنازه راتعجیل برند وبت را درلحد نخفند روی بسوی قبله ودرزیرسرش خشتی ننهند ۰ وبمذهب شافعی بعد ازدفن تلقینش کنند بان صیغت کی یا عبدالله ابن امه الله اذکر ما خرجت علیه من الدنیا شهادة ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله وانک رضیت بالله ربا وبالاسلام دینا وبمحمد صلی الله علیه وسلم نبیا وبالکعبه قبله وبالمسلمین اخوانا بثبت الله الذین آمنوا بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا والاخرة ویضل الله الظالمین ویفعل الله ما یشاء ۰

فصل

واما شهید بمذهب ابوحنیفه هرکی درمعرکه کشته شود بردش کافران وهرکی بجهت خلاص مال یا خلاص نفس جنک کند وکشته شود بردست مسلمان یا کافر وهرکی را مسلمان یا کافر بظلم بکشند جامه برابر ان درانک ایشانرا نشویند وبانهان جامهاشان دفن کنند مکر پوستین وجامه بنبه اکنده وموزه وسلاح ازیشان بیرون کنند ودیکر یابی جامهاشان دفن کنند ولکن برهنه نماز جنازه کردن واجب است واما بمذهب شافعی ومالک هرکی درمعرکه کشته شود بردست کافران اورانشویند ونماز جنازه نیز نکنند وباهمان جامهاش دفن کنند وغیر اورا بشویند ونماز کنند ۰ واما بمذهب ابوحنیفه واجب اکر بعد اززخم خوردن بخورد ویا شامی یا بخانه وبجمعه زنده نقل کرده شود یا ساعتی روزنده بمانی یا وصیت کند بامری دینوی بشویند ونماز کنند وبمذهب ابوحنیفه عقل بلوغ شرط شهادت است ۰

فصل

وبهترین خیرت وصدقه وبرکت کی خویشان ودوستان بیت اندرای اکر کشته آنست کی هفتاد هزار بار کلمه لا اله الا الله بیت خلاص اواز آتش دوزخ بکویند خواه یک کس کوید خواه جماعتی ۰ شیخ محیی الدین ابن العربی رضی الله عنه فرموده است کی اکر کسی برای خود یا دیکری این ذکر میان بیت بکویند هرانینه ان کس کی برای اواین ذکر کفته شده باشد از دوزخ امان یابد ودرین باب خبرت نبوی دارد دست کی شیخ محیی الدین بی کوین کی ابوالعباس قطلانی مراخبر کرد اندین معنی وکفت کی شیخ ابوالذرع کفت بالفتی این ذکر هفتاد هزار بار کفته بود بنام کسی معین وانراتمر کمی سخشیده بود تا روزی برمایده طعامی حاضر بود باطاعنی وبا ایشان کودکی صاحب کشف بران مایده حاضر بود دران میان کی ان کودک دست بطعام برد تاخورد ناکاه بکریست اکفتند چرا کریستی کفت اینک دوزخ را مشاهده بی کنم وماذر خود را واینجا در عذاب بی بینم شیخ ابوالربیع کفت وباطن باخود کفتم هزار نوبتی دانی کی من این هفتاد هزار بار کلمه لا اله الا الله کفته ام بجهت ازاذی ماذر این کودک را ازاتش دوزخ معین کردانیدم کفت چون من این بیت وباطن خویش تمام کردم ان کودک بخندید وبشاشت بخود کفت ماذر خود رابی بینم کی ازاتش دوزخ خلاص یافت الحمدلله پس بطعام خوردن مشغول شد باکاه شیخ ابوالربیع بی کوید کی مواضحت خبر بنوی درین باب بکشف ان کودک معلوم شد وصحت کشف آن کودک بخبر نبوی درین باب روشن کشت برمن ۰ واکر جنانک این هفتاد هزار بار کلمه لا اله الا الله بجهت اوکسانی کویند کی مشایخ اینجا نا بعین ذکر کرده باشند اثرش تمامتر باشد ۰ واکر کسی برای خلاص خود از دوزخ این ذکر بکوید اثرش تمامتر بود والله الهادی

باب سیم

در واجبها نماز کی این بمذهب ابوحنیفه مخصوص است

واجب اول قرات فاتحه است در دو رکعت اول از هر فریضه ۰ وواجب دوم یک آیت یا سه آیت از قرآن غیر فاتحه با فاتحه دران دو رکعت اول خواندن کی اکر این دو واجب را بعد ترک کنی نمازش ناقص باشد واکر بسهو ترک کند سجده سهو بردی لازم بود ودر دو رکعت اخری سب است فاتحه تنها خواندن نه واجب ۰ واکر تسبیح کوید بجای فاتحه دین دو رکعت اندین هم روا باشد ۰ واین جمله بمذهب ابوحنیفه است واصحاب اورضی الله عنهم واما بمذهب دیکران رضوان علیهم قرات فاتحه در هه رکعتها نماز فریضه است وترکش بعد وسهو در هر رکعتی موجب فساد نماز ۰ سورت با فاتحه ضم کردن در هر رکعتی سنت است بمذهب ایشان ۰ وواجب سیم خواندن فاتحه بسون است در هه رکعتها تطوع ازسنت ومستحب ومانندان ۰ وواجب چهارم استی کی اکر کسی در نماز تطوع شروع کند تمام کردن ان بروی واجب باشد واکر بعد از شروع ازان نماز بردن این قضا آن بروی واجب باشد ۰ وواجب پنج سجده سهو است کی چون کسی در نماز نعلی کی از جنس نماز باشد زیادت کند سجده سهو واجب شود وترک هر واجبی بسهو سجده سهو لازم است ۰ وبترک قنوت وقعده اول بسهو سجده لازم نیست ۰ وبترک قنوت در وتر وتکبرات عید سجده سهو لازم نیست ودر نماز شب خواندن بلند خواندن ودر نماز جهر خواندن بست خواندن یا در قعود بجای نشستن قرات خواندن بسهو سجده سهو لازم نیست واما در قیام قنوت خواندن موجب سجده سهو نیست ۰ واین جمله بمذهب ابوحنیفه است ۰ واما بمذهب شافعی سجده سهو سنت است نه واجب ودر ترک قنوت وتر وتکبرات عید وبلدی خواندن در دست خواندن وبست خواندن در بلدی خواندن در ترک قنوت در نماز صبح سجده سهو بنابن کرد ولکت در زیادت بغلبی از جنس نماز بسهو سجده سهو لازمست ودر ترک تشهد اول ونشستن دران وترک قنوت در نماز صبح ودر وتر دریه آخرین رمضان وترک صلوات برسول صلی الله علیه وسلم در تشهد اول وترک صلوات بر آل محمد در تشهد اخرین ما لازم نیست بسهو یا سلام دادن بسهو یا قراة در رکوع وسجود دربن جمله بمذهب شافعی سجده سهو باین کردن ۰ واکر قوم قعود اول نا فشته بسهو برخیزد ودران میان یادش این اکر به قعود تردیکتر باشد نشیند وبعد از فراغ سجده سهو کند واکر بقیام تردیکتر باشد برخیزد ودر آخر سجده سهو کند

واکر از قیام یا از نزدیکی بقیام باز کردد بعمد نمازش باطل شود. واکر در شک افتد کی سه رکعت کزارده است یا چهار واین واقعه اولین بارست کی او را افتاده
است بمذهب ابوحنیفه نماز از سر کیرد. واکر بارها افتاده باشد رکعتی دیکر بعد از قعده بکزارد وسجده سهو کند. وبمذهب شافعی در هر دو صورت
رکعتی دیکر آوردن وسجده سهو کردن کفایت باشد. وسجده سهو بمذهب ابوحنیفه بعد از هر دو سلام باید کرد. وبعضی کفته اند کی یکبار روی بسوی
قبله سلام دهد وانکاه دو سجده سهو کند وبعد از آن تشهد تمام بخواند ودیکر بار دو سلام بر یمین ویسار بدهد. وبمذهب شافعی پیش از سلام دو
سجده بکند بعد از آنک تشهد تمام خوانده باشد. وبمذهب مالک اکر سجده سهو از زیادت باشد پیش از سلام کند واکر از نقصان باشد بعد از سلام
کند. ودر ترک هر سنتی بسهو سجده واجب است ودر مستحبات واجب نیست بمذهب او وبمذهب احمد اکر امام سلام دهد وهنوز چیزی
از افعال نماز بروی مانده باشد یا امام را شک افتد کی چند رکعت کزارد درین دو صورت سجده بعد از سلام کند وبعد از آن تشهد وسلام دیکر بدهد.
ودر غیر این دو صورت در جمله سهوها پیش از سلام سجده کند وبی تشهد وسلام دهد الا آنک در ترک همه تکبیرات جز تکبیر احرام وترک تسبیحات
وتسمیع وتحمید ودر میان دو سجده رب اغفرلی دو بار کفتن وترک تشهد اول وصلوات در دوم در ترک این جمله بعمد نماز باطل می شود وبسهو
سجده سهو از مست ونماز روا بمذهب او. واکر در نماز دو سهو یا سه سهو کند همین دو سجده سهو کفایت باشد. واکر در سهو سهو کند همین
دو سجده بسنده کند. وواجب ششم سجده تلاوت است وآن بمذهب ابوحنیفه وشافعی واحمد چهارده است الا آنک بمذهب شافعی
واحمد در سورة حج دو سجده است ودر ص سجده نیست وبمذهب ایشان سجده تلاوت سنت است نه واجب وبمذهب ابوحنیفه در ص
سجده هست ودر حج یک سجده اول بیش نیست. واول سجده در آخر اعراف است. ودوم در رعد وسیم در نحل وچهارم در بنی اسرائیل وپنجم در مریم
وششم در حج وهفتم در فرقان وهشتم در نمل ونهم در الم تنزیل ودهم در ص ویازدهم در حم السجده ودوازدهم در آخر والنجم وسیزدهم در انشقاق وچهاردهم
در آخر علق وبمذهب مالک یازده سجده است در حج یک سجده اول ودر مفصل هیچ سجده نیست ودر ص هست. وآن بر خواننده وشنونده
در نماز وغیر نماز واجب است در حال واکر فوت شود قضا از مست بمذهب ابوحنیفه لا غیر. واکر در نماز بآیت سجده رسد وبرکوع رود
سجده تلاوت ساقط شود ودر فرض رکوع مندرج کردد. واکر در نماز آیت سجده از کسی شنود کی با او در نماز شریک نیست بعد از نماز
سجده کند. واکر در یک مکان یک آیت سجده را مکرر کند یک سجده کفایت باشد. واکر مکان مختلف باشد تکرار سجده مکرر واجب
باشد. وواجب هفتم وتر است وآن بمذهب ابوحنیفه سه رکعت واجب است بیک سلام ودو قعده همچو نماز شام. وبمذهب شافعی
وتر سنت است از یک رکعت تا سیزده رکعت واقلش سه رکعت است در افضلیت وفاضلتر آنست کی بهر دو رکعتی تشهدی وسلامی
باشد. ونیت در هر دو رکعتی سنت کند ودر آخر یک رکعت کند به نیت وتر بآن یک رکعت مجموع وتر باشد. واکر همه را یا سه رکعت
را بیک سلام کند روا باشد ونزد خراسانیان از اصحاب شافعی اینرا پیوسته کزاردن ودر مجموع نیت وتر کردن فاضلترست ولکن
بیک تشهد ویک قعده. وبمذهب احمد وتر یک رکعت بیش نیست. وبمذهب مالک سه رکعت بدو سلام وبقنوت بعد از رکوع. واما
وقت آن بعد از نماز خفتن است تا وقت صبح وبعد از آن قضا باید کرد. وبمذهب ابوحنیفه هر چند وقت او بعد از نماز خفتن است لکن او تبع او
نیست همچون سنت خفتن تا اکر فرض نماز خفتن را اعادت واجب شود وبتبعیت او سنت را اعادت نباید کرد بمذهب ابوحنیفه. وواجب هشتم
قنوت است در وتر همه وبمذهب شافعی قنوت مسنون است در نماز صبح در رکعت دوم بعد از رکوع ودر وتر در نیمه آخرین ماه رمضان. وبمذهب
مالک در وتر در همه ماه رمضان قنوت مسنون است. وقنوت بمذهب ابوحنیفه این دعاست کی اللهم انا نستعینک ونستغفرک ونؤمن
بک ونتوکل علیک ونثنی علیک الخیر کله نشکرک ولا نکفرک ونخلع ونترک من یفجرک اللهم ایاک نعبد ولک نصلی ونسجد والیک نسعی ونحفد نرجو
رحمتک ونخشی عذابک ان عذابک بالکفار ملحق اللهم اهدنا فیمن هدیت وعافنا فیمن عافیت وتولنا فیمن تولیت وبارک لنا فیما
اعطیت وقنا ربنا شر ما قضیت فانک تقضی ولا یقضی علیک وانه لا یذل من والیت تبارکت ربنا وتعالیت وصل اللهم علی سیدنا محمد وآله
وسلم. ونادانستن قنوت نزدیک بعضی ایمه عذر نیست وبنا آموختن مواخذ ومعاقب باشد. واکر نداند یا نتواند آموختن سه بار بکوید اللهم
اغفرلی یا بکوید ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة حسنة وقنا عذاب النار. وکمتر ازین واجب ساقط نشود. واما واجب نهم نماز عیدین است
بمذهب ابوحنیفه وبیک روایت از احمد ونزد بعضی از اصحاب ابوحنیفه واصحاب شافعی نماز عیدین فرض کفایه است ونزد بعضی
اصحاب ابوحنیفه فرض عین است همچو جمعه ولکن صحیح وجوب است بمذهب ابوحنیفه. ووقت آن بعد از طلوع آفتاب است تا وقت
استوا. واکر عید فطر بعد از زوال محقق شود بمذهب ابوحنیفه روز دیکر نماز عید نکزارند ونماز عید اضحی در جمله ایام تشریق رواست. واما
بمذهب شافعی ومالک نماز عید سنت موکده است. وواجب یا سنت در نماز عید دو رکعت است با تکبیرات زوائد از آن واقامت
وتکبیرات زوائد بمذهب ابوحنیفه شش تکبیر واجب است سه تکبیر در رکعت اول در عقب تکبیر احرام ودعا استفتاح پیش از تعوذ وفاتحه
وسورة وسه تکبیر بعد از فاتحه وسوره در رکعت دوم پیش از تکبیر رکوع وسه تکبیر دیکر اصلی اند یکی تکبیر افتتاح ودو تکبیر دو رکوع واین نه تکبیر در
نماز عید بمذهب ابوحنیفه واجب است. واین قول عبدالله مسعود وحذیفه وعقبه بن عامر وابوموسی اشعری وابوهریره وابوسعید وبراء بن
عازب

عازب وابومسعود انصاری است. واما بمذهب شافعی در نماز عید پانزده تکبیرست سه اصلی ودوازده زوائد ودر هر دو رکعت تکبیرات مسنون
است پیش از قرائة نه واجب واین بروایت عایشه است رضی الله عنها ومذهب اوست. واما بمذهب مالک واحمد تکبیرات زوائد یازده است
شش در رکعت اول بعد از تکبیر افتتاح وما استفتاح پیش از تعوذ وقرائت فاتحه وسورة وپنج در رکعت دوم بعد از تکبیر نهوض وتعوذ وقرائت فاتحه
وسورة واین مذهب ابن عباس وفقها مدینه است. وباتفاق ابوحنیفه وشافعی واحمد در تکبیرات عید دست بر آوردن مسنون است. ومیان
هر تکبیری وتکبیری بمذهب ابوحنیفه خاموش باشد. وبمذهب دیکران کفتن سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر یا الله اکبر کبیرا
والحمد لله کثیرا وسبحان الله بکرة واصیلا. وصلوات دادن مستحب است. وبمذهب شافعی واحمد قرائت سورة ق در اول والقمر در دوم
مسنون است. وبمذهب ابوحنیفه ومالک تعیین سوره مسنون نیست. وبعد از فراغ نماز دو خطبه خواندن سنت است ودر خطبه اول عید
فطر باید کی مردم را صدقه فطر دادن بیاموزد. ووقت وجوب صدقه فطر بمذهب ابوحنیفه ومالک طلوع فجر روز عید است. وبمذهب شافعی
واحمد غروب آفتاب است روز آخرین رمضان وباتفاق پیش از نماز عید روز فطر می باید داد واکر فوت شود آن وقت بعد از آن روا باشد
ولکن مسنون ومستحب نباشد. وواجب بر هر مسلمانی است بمذهب ابوحنیفه کی غنی باشد نه آنک زکوة بروی واجب بود بل آنک چون مال
او را حساب کنند آنچ زیادت از مسکن وملبس وخدمتکار ویک مرکوب وقوت دو ماهه بقولی ویکساله بقولی دیکر اکر بمقدار دویست درم یا بیست
دینار برسد بروی صدقه فطر واجب باشد واکر زیادت ازین کی ذکر کرده شد بمقدار نصاب نباشد صدقه فطر بروی لازم نباشد. وچون واجب
شود از خود بدهد واز جهت فرزندان نارسیده خود کی در مونت وی باشند واز بندکان خود واز مکاتب وام ولد خود اکرچه کافر باشند نیم صاع
کندم یا صاعی جو یا خرما یا مویز واکر قیمت دهد روا باشد بمذهب ابوحنیفه. وبمذهب او صاع هشت رطل عراقی است ونزد غیر او پنج رطل وثلث
رطل وآن بوزن دراهم ششصد ونود وسه درسنک وثلث درسنکی است. واکر صدقه فطر را بیک کس دهد روا باشد بلکی نزد بعضی
فاضلتر باشد. واما بمذهب شافعی واحمد هر کرا زیادت از قوت یک روزه او وعیال او صاعی قوت باشد کی آن صاع زیادت از
کسوة او وعیالش ومسکن او وخادم او باشد صدقه فطر بر او لازم است ازین هر چیزی کی کفته شد یک صاع تمام واداء قیمت نزد ایشان
روا نباشد واکر زیادت از بها صاعی فاضل ازین کی کفته شد مالک باشد فطره هر کی نفقه او بروی لازمست بر او واجب باشد. وپیش
از نماز باید کی فطره بدهد واز آنچ قوت اوست باید کی فطره از آن چیز دهد. وبمذهب ابوحنیفه فطره زن بر شوهرش لازم نیست بلکی
بر زن واجب است وبمذهب دیکران فطره زن بر شوهر لازم است. وفطرت خلقت است پس معنی صدقه فطر آنست کی صیانت نفس می
کند چنانک زکوة صیانت مال می کند. ودر عید فطر پیش از نماز افطار کردن فاضلترست ودر عید اضحی بعد از نماز وچنانک پیش از عید فطر
فطره لازمست بجهت حفظ وصیانت خلقت خود وفرزندان خود از حوادث دو جهانی همچنین در عید اضحی بعد از نماز عید بجهت فدای
نفس کوسفندی از یک نفس واشتری یا کاوی از هفت نفس قربان می باید کرد واین قربان کردن بر هر کی صدقه فطر واجب باشد بمذهب
ابوحنیفه واجب است وبمذهب دیکران سنت موکده است مر غنی را. ودر اضحیه روا نباشد الا کوسفندی کی او شش ماهه تمام یا بزی
کی یکساله وپای در دوم نهاده باشد یا کاوی کی دو ساله باشد پای در سیم نهاده یا اشتری کی پنج ساله باشد ودر ششم در آمده وروا نباشد لنکی
کی نتواند بقربانکاه رفتن ونه کور ونه یک چشم ونه لاغری کی در استخوانش مغز نمانده باشد ونه کوش ودم بریده بمقدار ثلثی. وروا باشد
کوسفندی شاخ وخصی کرده وشاخ شکسته وبهتر کوسفند اسفید باشد. وکوسفند از یک کس تنها بهتر از شرکت دو اشتر وکاو واولیتر آنست
کی اضحیه را بدست خود کشند یا در کشتن حاضر باشند. وپیش از تسمیه عند الذبح نیت قربت کند بخدای تعالی. واز کوشت قربانی
اولی آنست کی ثلثی خام بصدقه دهند وثلثی پخته وثلثی نکاه دارند برای خوردن خود وعیال خود. واولی آنست کی روز عید بعد از نماز
عید قربان کنند وپیش از نماز محسوب نباشد واکر در روز عید فوت شود در ایام تشریق روا بود وبعد از آن روا نباشد. پس خطیب باید کی
در عید اضحی در خطبه اول مردم را اضحیه بیاموزد وشرایط آن بیان کند وهمچنین تکبیرات عرفه وعید وایام تشریق در پس هر نمازی جماعت
باواز بلند تعلیم کند واول تکبیرات بمذهب ابوحنیفه از نماز بامداد روز عرفه است تا نماز دیکر روز عید کی مجموع هشت نماز باشد. وبمذهب
ابویوسف ومحمد از اصحاب او وبمذهب احمد ویک قول از شافعی تا نماز عصر آخر ایام تشریق کی چهاردهم ذوالحجه باشد. واما مشهور از
اقوال شافعی ومذهب مالک از ظهر روز عید اضحی ابتدا بتکبیر کند تا صبح روز سیم از ایام تشریق کی سیزدهم ذوالحجه باشد. واین تکبیرات وتکبیرات
عید جمله واجب اند بمذهب ابوحنیفه وهمچنین اضحیه وصدقه الفطر از واجبات اند. وبمذهب ابوحنیفه این تکبیرات عرفه ونحر وایام
تشریق بر کسی واجب است کی مقیم است در شهر ونماز فرض بجماعت کند جماعت مندوب نه مکروه همچون جماعت زنان ونوافل
واما بر منفرد ومتنفل ومسافر واجب نیست ونشاید کفتن باواز بلند. وبمذهب دیکران باید کفتن در همه. واما در عید فطر بمذهب
ابوحنیفه در طریق مصلی تکبیر بلند کفتن مسنون است تا آنکاه کی امام بنماز بیرون آید. وبمذهب دیکر ایمه از مغرب آخر رمضان
یا شروع امام در نماز عید فطر تکبیر مشروع است. واما در اضحی نزدیک بعضی از اول عشر ذوالحجه در راهها وبازارها تکبیر بلند کفتن

مشروع است وصيغت تكبير مسنون اينست الله اكبر الله اكبر الله اكبر لا آله الا الله والله اكبر الله اكبر لله الحمد واكبر بعد ازان بگويد الله اكبر الله اكبر
والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكرة واصيلا وصلّ الله على محمد والهنا وباشد

باب چهارم

درسنتها ومستحبها نمازها بر الك مذهب ابوحنيفه هرچه غيران سنتست فريضه وواجبهاست درنمازها جمله هشت است يا سبعت ونقصير
ان درباب پنج ذكر كرده شود ان شاء الله تعالى ٭ واما بمذهب شافعي سنتها در هر نمازي كي پنج است اول ودوم وسيم دست برآوردن درگبير
احرام ورقت ركوع ووقت بازكشتن ازركوع بقيام ومذهب ابوحنيفه دست برآوردن دروقت ركوع وقيام ازركوع سنت نيست بلركي بترويك بعضي
از اصحاب اودست برآوردن درين دوجاي بيطلانيست ازانجهت كي عمل كثيرست واحوط تركراست چه ترك مستوي مختلف فيه نوع الجواز اجماعا
اوليتر ازاتيان وسع الفساد عند بعض العلما لاحتمال كون الحق مع القايلا بالفساد في الواقع ست چهارم دست راست رابردست چپ نهادن
درقيام ونجم نظركردن درحال قيام بموضع سجودي نظركردن بسوي چپ وشمال ومشتم ازموضع سجود وششم خواندن دعا استفتاح اعني وجهت
وجهي بمذهب شافعي وسبحانك اللهم بمذهب ابوحنيفه واحمد ومذهب مالك دعا استفتاح وتعوذ وبسمله هرسه سنت نيست ٭ وهفتم اعوذ بالله
من الشيطان الرجيم گفتن دررگعت اول ٭ وهشتم اين گفتن دراخر فاتحه ٭ ونهم ترتيل دركرات ٭ ودهم قراءة سوره بعد از الفاتحه وان بمذهب
ابوحنيفه واجب است ٭ ويازدهم بلند خواندن دروصبح ومغرب وعشا وبت خواندن درظهر وعصر ٭ ودوازدهم تكبير گفتن درحال هرانتقالي
ازهريايي بجايي ديگر غير تكبيره الاحرام ٭ وسيزدهم سمع الله لمن حمده وبنالك الحمد گفتن مرامام ومأموم ومنفرد را بمذهب شافعي ٭ وبمذهب
ابوحنيفه سمع الله لمن حمده تنها مرامام راوربنا لك الحمد تنها مرمأموم راوهردو مرمنفرد را ٭ وچهاردهم دررگوع سبحان ربي العظيم گفتن ازسه بار
تا ده بار ٭ وپانزدهم درسجود سبحان ربي الاعلى سه بار تا ده بار گفتن درهرسجده ٭ وشانزدهم هردو ركف دست گشاده برزانوها نهادن
وپشت راباسر وگردن سموار داشتن دررگوع ٭ وهفدهم دروقت سجود نخست زانوها رابرزمين نهادن انگاه كفها دست را ٭ وهژدهم بيني
راپيش ازپيشاني برزمين نهادن ٭ ونوزدهم آرنجها رادررگوع وسجود ازپهلوها جدا داشتن ٭ وبيستم شكم راازرانوها جدا داشتن ٭ وبيست ويكم
دعاءيت اغفرلي واجبرني وارحمني وبسرني الهدى درقعده كي ميان دوسجده است خواندن ٭ وبيست ودوم بعد از دوسجده پيش ازوقت قيام
اندكي نشستن بحيث استراحت را وبمذهب ابوحنيفه ومالك اين دعا وجلسه استراحت سنت نيست ونشايد خواند وبايد كرد ٭ وبيست
وسيم درجمله نشستها جز قعده اخرين كف دهپلو پاي چپ رابا بعضي ازسمان دوزير نشيمنگاه گستردن وسراو نشستن ٭ وبيست وچهارم
پاي راابپوي قبله داشتن ٭ وبيست وپنجم درقعده اخرين وركرچپ اعني سران چپ برزمين نهادن ٭ وبمذهب ابوحنيفه ورك را
درقعده اخرين پنج برزمين نهادن سنت بلركي سنت انتراش است درهمه قعدها ٭ وبمذهب مالك درهردو قعده ورك را
برزمين نهادن سنت است ٭ وبيست وششم انگشتان دست راست راجز مسبحه بهم گرفتن چنانك محاسب عقد پنجاه وسه گيرد
وآن چنان دست رابرزانو نهادن ٭ وبيست وهفتم انگشتان دست چپ راگشاده بسوي قبله داشتن ٭ وبيست وهشتم درتشهد
چون بالا الله رسد بانگشت مسبحه دست راست اشارت كردن بسوي يمين وبمذهب ابوحنيفه انگشتان هردو دست راگشاده
راست بدي قبله داشتن بي حركت واشارت مسبحه سنت است ٭ وبمذهب مالك سنت آنست كي آرنج راست رادرين زمان سخت
كند وطرف بردي دست رابرپاي ساعد تا كنار خنصر برزان نهد وحلقه سجتان عدد پنجاه وسه گرفته وانگشت مسبحه رابسوي
قبله بالا دارد متحرك ٭ وبيست ونهم صلوات برپيغمبر صلى الله عليه وسلم ٭ وسي ام صلوات برآل او
تشهد اخرين وبمذهب ابوحنيفه صلوات اول سنت نيست ٭ وسي ويكم دعا بعد از تشهد درقعده اخرين ٭ وسي ودوم قنوت خواندن
اللهم اهدنا اي آخر درنماز صبح بعد از ركوع ٭ وبمذهب ديگران قنوت درنماز صبح سنت نيست ٭ وسي وسيم سلام دوم دادن وسي
وچهارم نيت سلام برحاضران از نيشتگان وسوختان كردن درهردو سلام ٭ وسي وپنج درهردو قيامي برپنجها دست فرت كردن
وبمذهب ابوحنيفه برپيش گفتها باي قرت كردن سنت است واگر محتاج شود بركفها دست انگشان مستقبل قبله توت كند وباني

فصل

هرچه غيراين مزبومها واجبها وفضيلتهاست ودرباب پنج بتربيت گفته مي شود جمله مستحب است ٭ قال رسول الله صلى الله
عليه وسلم من ثابر على ثنتي عشرة ركعة من السنة وفي رواية في اليوم والليلة بنى الله له بيتا في الجنة اربع ركعات قبل الظهر وركعتين بعده
بعد المغرب وركعتين بعد العشا وركعتين قبل الفجر يعني هركس جويبي باشد ومداومت كند برگزاردن دوازده ركعت ازسنت در
شبانروزي خداي تعالى ازبراي اوخانه دربهشت بنا كند چهار ركعت پيش ازفرض نماز پيشين ودوركعت بعد ازان ودوركعت بعد از
فرض نماز شام ودوركعت بعد ازفرض نماز خفتن ودوركعت پيش ازفرض نماز بامداد بس سنتها رابنه گي ترك هيچ يك ازيشان نشايد
كردن اين دوازده ركعت است الا انك بمذهب شافعي پيش ازفرض ظهر دوركعت سنون است بنابرحديثي كي دران واردست وپيش
ازفرض عصر نيز چهار ركعت امده است وبعد ازمغرب چهار ركعت ديگر امده است غيران دوركعت اماند درباكيد وقوت اين دوازده
ركعت مذكور تا بحدي كي اگر كسي بكان برترك اين دوازده ركعت اصرار كند اصرار كند امام را سنت گي با او مقابله كند ودوركعت

سنت

سنت فجر دوتاكيد توي ترست ازجمله اركان بعضي ازاصحاب ابوحنيفه انرا ازواجبات شمرده اند وبعد ازين درچهار پيش اظهار مركي تراز ديگرهاست وبعد
ازان دوركعت بعد ازمغرب وبعد ازيشان دوركعت ظهر وبعد ازان دوركعت خفتن وبعد ازينها چهار ركعت

فصل واما احكام تراويح

بيست ركعت است بجماعت دروقت نماز خفتن پيش ازوتر سنون است ومذهب ابوحنيفه برسر هردو ركعتي سلام دادن وبياسايي هردو سلامي
احتراحتي بمقدار دوركعت سنون است ونيت وتر تراويح بمذهب ابوحنيفه چنين بايد كرد كي اصلي الترايح يا اصلي سنة الوقت لله تعالى
يا اصلي قيام رمضان ومذهب ديگران تطوع نيت بايد كرد ٭ واگر درين استراحت كي بيان هردو سلام مي كنند كي اين نماز را تراويح برايي آن
مي خوانند اين تسبيحات راسه بار بگويد بنگو باشد سبحان ذي الملك والملكوت سبحان ذي العزة والعظمة والكبرياء
والجبروت سبحان الملك الحي الذي لا ينوم ولا يموت قدوس رب الملايكة والروح ٭ ومستحب آنست كي درتراويح يك ختم قران تمام كرده
شود والا درهر ركعتي ده ايت پردن از فاتحه خواندن ايند ودر آخر وتر را بجماعت بگزارند

فصل درنماز مسافر ودرخفتها او

بدان ونفك الله كي باجماع همه مسلمانان برمسافر سه نماز كي چهار ركعانه است دوركعت پيش فريضه نيست ولكن درسفر دوركعت ان اختلال
كرده اند بعضي راحل را اعتبار كرده اند وبعضي اميال وفراسخ راوبعضي سفر مباح راوبعضي مطلق سفر را ٭ بمذهب ابوحنيفه مدت سفر
سه شبانروزه راه است بپيادگان اشتر وپياده رتارك بيابانه وبعضي اصحاب او تقدير كرده اند بيازده فرسنگ هرفرسنگي دوازده هزار خطوي
وبعضي هژده فرسنگ ٭ وبمذهب او هرسفركي باشد مباح وغير مباح دران نماز چهار ركعانه درگزاردن وروزه گشادن درحال مشقت
وغير مشقت ومح مون سه شبانروز گشيدن رواست ٭ ومذهب ديگران جمل وهشت ميل مدت سفرست هرميلي چهار هزار خطوي وجز
سفر مباح بيچ جمع وقصر وافطار ومسح سه روزه نيست بنزد ايشان ٭ وتغيير سفر مباح انست كي قصدش بني بر معصيت نباشد مجون راه
زدن ومال مردم بغصب وظلم ستدن وكرختن بنه از خواجه واز دين باذر وبذر دشمنان اما اگر قصدش سفر مباح باشد ولكن وراثنا
سفر معصيتي كند مانع قصر وافطار ومسح سه روزه نباشد باتفاق ٭ وچون از خانها منتقل شهرة فارقت كند حكم سفر نيابت شود ٭ وبمذهب
ابوحنيفه تا معتصد نرسد يا درجايي كي محل اقامت باشد نيت اقامت پانزده شبانروز نكند حكم مسافرت ازوي منقطع نشود ٭ وبمذهب ديگران
اگر نيت اقامت كند چهار روز غير روزها در اندن وبيرون آمدن مقيم شود ٭ واما بمذهب شافعي ومالك واحمد درسفر مباح كي مقدار جمل
وهشت سيل باشد جمع كردن ميان ظهر وعصر وميان مغرب وعشا رواباشد هردو نرض را وريك وقت بيك اذان ودو اقامت بگزارد اگر خواهد
ولكن اگر خواهد بگزارد واگر خواهد ترك كند وقصرا روايت راتمام بايد كرد نه قصر

باب پنجم

درگيفيت ادا صلوات واجبات ان ظاهر او باطنا واذكاري كي درحالت قيام نماز گفتن سنون است ودرانحالت اقتران بگفتن
است وذكر نماز صبح بشرايط بعد صبح وقيام شب ودعوات واوقات آن باين گي هريك طالب رساله راحت حافظوا على الصلوات
استعداد نماز بوضو كامل پيش از درامدن وقت نماز كردن ووضو ساختن را وردقت پنداز ذكري كي از اوصاف مراعات حافظوا على الصلوات
است ٭ وچون وضو ساخته باشد منتظر درامدن وقت بنشيند قبله نيشته همچنان باشد كي نماز مشغول شده بس چون وقت درايد
زود پيست رابته مشغول شود تا براكندگي كي بخاطرش راه يافته باشد بسبب اشتغال بامر معاش يا كثرت نشيند خلل بازن وفرزند واداء سنت
تحميت مبدل شود انگاه از سر صفا وجمعيت بادا نوافل بپردازد وسر انك پيش ازهمه نمازها الا المغرب حتي رابته است آنست كي مغرب
وقت فراغ است از اشغال وظاهر امردن چون فراغت يابند دروقت غروب افتاب حكم وسيع محمد ريك قبل طلوع الشمس وقبل غروبها را ايتاد
نمودن باشد وتسبيح وتحليل وتحميد منوجه شدن بان توجه صفا وجمعيت حاصل شده لاجرم چون مغرب دراين از سر فراغت بفرض مغرب بر
دازد بس دران وقت باداء سنت احتياج نباشد بخلاف ديگر صلوات ٭ وچون سنت ظهر چهار ركعت گزارده باشد بتدريج نوبه كند پيش از
شروع درفرض ازهركتابي وتقصيرات كي دران روزازوي دروجود آيده باشد ظاهرا وباطنا بعلم اودي علم او ٭ انگاه بظاهر روي بقبله اورد
وباطن دردل آرد كي دوركعت ازهمه گرداينده دراين حال بعبد دوخرد متوجه مي شوم بس دراين حال وجهت وجهي للذي فطر السموات والارض
حنيفا وما انا من المشركين مناسب حال بخواند بعد ازانك درحال استقبال قبله رب اعوذ بك من همزات الشياطين واعوذ بك رب ان يحضرون
دعوة قل اعوذ برب الناس خواند انگاه ٭ درفرض بجماعت شروع كند ونيت را مقارن تكبيرة الاحرام چنانك درحال گفتن بگيرد
درولش باشد كي فرض نماز پيشين مي گزارد ومپوسته باين ارتباطي اوركت فرض الظهر لله تعالى ماموما يا اماما الله اكبر بگويد ومپان باد را اكبر

مد بکش و در وقت تکبیر باید کی هر دو دست را برابر هر دو دست را برابر هر دو رسر دوش برارد چنانک کفها دستهاش برابر دوشها باشد و هر دو ابهاش نزدیک نرمهٔ گوشها و سر انگشتهاش را بالای گوشها داشته باشد در ین وقت او لیتر ست دستها را تکبیر نیز آرد و دستها را بفشاند در ان وقت کی مناجی وقار باشد ۰ و در ان حال باید کی حاضر باشد کی بحضرت کی متوجه است و باکی مناجات می کند کی آن بحضور دش دافع وساوس شیطان و خدیث نفس گردد ۰ انگاه بدست راست مچ دست چپ را بگیرد چنانک مسبحه و وسطی را برساعد دست چپ کشیده و بسه انگشت دیگر مچ دست چپ را گرفته باشد و زیر سینه بالای ناف نهاد و بمذهب ابو حنیفه بر ناف نهاد ۰ و اضلتر ست و معنی وراء ال کاملتر ست و اثر آن در دفع وسوسه مر صاحب صفا را تمتر ۰ و بمذهب مالک هر دو دست را بر هر دو جانب بحالها فرو آویخته دارد انگاه وجهت بحالها خود خواند و بعد ازان بگوید مجانک اللهم و بحمدک تبارک اسمک و تعالی جدک و لا آله غیرک ۰ و بمذهب ابو حنیفه بعد از تکبیر همین سبحانک اللهم تا آخر پیش خوانند انگاه بعد از تعوذ و بسمله فاتحه و سورتی بخواند ۰ و بمذهب مالک بعد از تکبیر افتتاح الحمد لله رب العالمین خواند نی ایست توجه و دعا و تعوذ و بسمله ۰ و بمذهب ابو حنیفه و احمد بسمله را بست تکوین در همه رکعات و بمذهب شافعی بلند کوین و در دیگر رکعات نیز بمذهب شافعی او لیتر آنست کی تعوذ و بست کنند و بطریق و جوب بسمله مقرون با فاتحه بلند خوانند و در نمازها بلند خوانند ۰ و در حال قیام باین کی سر را در پیش ازارد بحیبت هیبت و تعظیم و نظر موضع سجود دارد و از انجا بهیچ طرفی تجاوز نکند اصلا و هیچ شکنی در وقت ایستادن در زیر زانوها و نخم زانوها و محلها نکند ازارد بر کی تن را راست دارد و چنان ایستد کی گویا بهمکی تن بسوی زمین نگرانتی کی خشوع قیام اینست ۰ و هر هیآتی را خشوعی است مناسب آن و هر دو پای را از یکدیگر مقدار بهار انگشت دور دارد و بر هر دو پای قوت یکسان کند و در نماز یک پای بر ندارد و قوت بر یکی پشتر نکند ۰ و در قیام بلا در هیچ هیآتی و رکنی حرکت نکند و سر و هیچ عضو خود را بجنبانند و دستها در اسنها ناکرده در نماز نزدد و بازوها از پهلوها جدا دارد و در رکوع قرات فاتحه و سورتی دل را با زبان راست دارد و هر چه بر زبانش رود دلش را بعین ان حاضر دارد زیرا کی اگر چنین نباشد داخل باشد در نهی لا تقربوا الصلوة و انتم سکاری حتی تعلموا ما تقولون زیرا کی شکر عبادت آنی خبرک است از هر چه کوینی و کند چون انسر هر حرکتی و سکنتی و معنی هر آیتی و ذکرت و تسبیحی نبی خبر باشد معنی سکر و اسم سکران من حیث الحقیقه بر وی دست تواند بود لاجرم از حقیقت صلوة و قرب ان ممنوع و محروم بود ۰ و اگر معنی ندارد دل را جنان حاضر کند کی گویا ادیی خواند و حق حاضر وی شنود یا حق تعالی وی خواند و ادی شنود و اگر چنین نباشد معنی این حدیث کی المصلی یناجی ربه در حق وی ثابت نباشد و چنین نباشد ان صلوة او در حساب نباشد و مرجنه در ظاهر شرح از کردن نیفتد ۰ پس چون قرات تمام کند اذکر فاصله بیان قرات و رکوع کند انگاه بر کوع رود تکبیر کویان چنانک اول تکبیر اول حرکت بسوی رکوع و آخرش بتمام هیات رکوع مقارن باشد ۰ و سر و حکمت تکبیر در هر انتقالی است کی چون حق تعالی مرتحمه و مطلع و اصل الله علیه وسلم در شب معراج مقامات قاب قوسین او ادنی را باین و بذو نوع انخه نوع از انج انجا بود کت منکشف کردانش ان بود کی نسبت این صورت تو کی محمدی با دم محقق است هر چند ادم را از روی معنی نسبت بست پشت کی اول ماخلق الله تعالی نور محمدی و هر چند ما اصل این بیت ادمی را کی نسبت این صورت تو بوی است از خاک انریزه ایم لکن او را جامع مراتب و خلایق و هیات هر چه از خاک انریزه ایم از جماد و نبات و حیوان و خصوص حقیقت و هیات انسانی خود ش کردانیدیم ۰ پس نماز را کی جامع همه عبادتهاست بر همه اعضا تو از جهت کمال جمعیت تو زینه کردیم تا بهکی صورتها کی در تو هست از جمادی هیآت او نمازکن است مسجود مجده و از نبات کی صورت او بجوفه و دست از جهت عدم تمکن از حرکت و از حیوان کی هیات او بر شال رکوع است بدین صورت خصوصی تو کی قیام است حق بندکی و عبادت ما تمام بگزاری و مجبوبی بندکی کنان ازین هیات خصوصی کی بنیاست بتر بیاکی اول امد ۱ رجوع کنی پس در هر صورت و هیاتی ازین صور و هیآت مختلف کی تو است چون بعبادت حضرت الهیت ما متوجه می شوی و مناجات ما را باین نماز مقدس کی می کردی نظر بر اصل و منشا این سنت حوذی انداز مازمان حال تعبیه ما للتراب و رب الارباب بگوش جان تو لابد نرو خواند و را محاله آن دم حوذ را در غایت نقص و قصور و بستی بینی و حضرت الهیت ما را در غایت عظمت و کمال علو یابی و امر نطاع ما بترا بر ترجمه و مناجات ما الزام خواهد کرد ۱ اجرم بفردیت و هر نوعی محال و قول و فعل بر تو لازم می شود کفتن الله اکبر یعنی الله تعالی بزرکتر از انست کی بیان هیات کی در غایت نقصان و بستی است از عهدهٔ ادای حق بندکی و عبادت و حق عظمت و علو امر او بدرون توان امد ۰ پس اول دین هیآت خصوصی کی بنیاست باین وطیفه قیام می نمایی انکاه حق اضافی اختران بقصور خود و عظمت معبود خود کزارده چون بر کوع کی هیات حیوانی است رجوع کنی نقص خود را انجا بیشتر در نظر این الاجرم در مبدا ان هیات بنیز باین کفتن الله اکبر بهان معنی ۰ و چون از برای فضل کی وصل ما بران مترتب می شود از انجا باز بهمین صورت خود را کی بنیاست و هیات کمال تو تمام است باز می کردی در وظیفه ان هیات حمدست و شکر بر نعمت بقدرت مرقبول انایت و اداء ان عبادت جامع را کی بوی مخصوص است لاجرم دیکر بار حمد تو متعین می شود ۰ و چون حضرت الهیت ما را اوکوا و اخواشنود می حمد خود و غیر خود یابی الاجرم بکفتن سمع الله لمن حمده ربنا لک الحمد مهم خود قیام نمایی و مهم است را تحریص کن ۰ و چون رجوع از نقص بکمال مهمی عجب می تواند بود الاجرم ما اصل خود را کی خاک است برای دفع و ازالت این و مهم رجوع کن کی وجوب سجده اول ازین جهت بر تو متعین خواهد شد و در ان حال الله اکبر

کفتن

کفتن مناسب تر بود و از انجا چون هیات بنایی روی از سر عجز و بای بشکستکی خود نظر حیران فرود ت و تفوه فرما انکن و بکو الله اکبر از انجا هیات و صورت جمادی کی سجده است متوجه عبادت معبود خود کشته از سر اثبات ذکی و بجارکی بکوی الله اکبر ۰ و چون تر اقیام کی هیات خصوصی انسانی است و ظاهر ترین هیآت دیکر هم نزع و تبع بر اجرم کفتن الله اکبر در قیام اول فرض و اصل امد و در باقی هر کن تبع و فرع فرض است ۰ و چون ما این نماز جکانه را بنسبت تو کی مجمل بر است تر فرض کردانیدیم این یک تکبیر فرض و چهار تعل را بر ایشان نیز لازم و مشروع کردانیم تا بهمان هیات کی تو محق عبادت ما یقام مزدی و تقرب حضرت ما یافتی ایشان نیز بحکم متابعت قیام نمایند و تقرب یابند ۰ در تسبیحات هر هیاتی از انجا نهم تو ان کرد ۰ و هر رکعتی را حکم دو رکعت است و الله اعلم ۰ و در رکوع باین کی پشت را باکردن و سر راست دار برابر دارد و در زیر زانوها هیچ شکنی نکذارد و هر دو کف دست را بر هر دو زانو نخذ انکشان کشاده ۰ و در رکوع بکویند سبحان ربی العظیم ازسه بار کی کمترین عدد کمال است ۰ و در حال رکوع باین کی نظر بقدمها حوذ کند کی ان محشوع تر دیکر ست ۰ و دل او کن در رکوع باین کی بزلت و انکسار حوذ و عظمت بر درد کار حاضر باشد تا فتیح سبحان ربی العظیم از سر حضور مناسب حال کفته باشد پس سر از رکوع بر دارد سمع الله لمن حمده کویان حاضر معنی آن دو چون تمام ایستاذ بمذهب شافعی بکوید ربنا لک الحمد ملء السموات و ملء الارض و ملء ما شئت من بعد اهل الثنا و المجد حق ما قال العبد و کلنا لک عبد لا مانع لما اعطیت و لا معطی لما منعت و لا ینفع ذا الجد منک الجد ۰ و بمذهب ابو حنیفه بر سمع الله لمن حمده بعد از رکوع اقتصار کند و زود تر سجده رود ۰ و در ین قیام باین کی پشت را تمام راست کند انکاه تکبیر کویان بسجده رود و در سجده باین کی سرش در میان دو کف دستش باشد و دستهاش برابر دوشهاش نی هیچ میلی و خشت زانوها بر زمین نهد در سجده انکاه دستها را انکاه پیشانی راه در سجود بکوید از سه بار تا ده بار سبحان ربی الاعلی حبتها را کشاده و بمذهب شافعی اکر کوید اللهم لک سجدت و لک اسلمت سجد وجهی للذی خلقه و صوره و شق سمعه و بصره تبارک الله احسن الخالقین بکو باشد ۰ و بمذهب ابو حنیفه زیادت سبحان ربی الاعلی هیچ چیزی دیکر نکوید ۰ و در سجده با ربخها از بهلوها جدا دارد و انکشتها را هم متوجه قبله دارد و انکشتها دست را با بهلوها بهم کرفته بر زمین نهد و ساعدها را از زمین بر داشته دارد ۰ و در سجود ما غاب خوارک و افتادکی و بستی حال و منقلب و صف خود و علو رفعت او معبود خود و قصور و خوف خود بایین کمال نقصان و بستی و خوارک از ادا حق ان کمال علو و بزرکواری بدل حاضر شود ما کفتن سبحان ربی الاعلی مناسب افتد ۰ انکاه سر از سجده بر دارد تکبیر کویان و بر هر دو جانب قدم از پای چپ نشیند انکشتها قدم راست را بسوی قبله بر زمین نهاده باشد را با لا داشته و هر دو دست را بر هر دو ران نهاده بی تکلیف کشادن و بپوستن انکشتان بهم و در ین نشستن بمذهب شافعی بکویند رب اغفر لی و ارحمنی و اجبرنی و عافنی و اعف عنی ۰ و بمذهب ابو حنیفه هیچ دعایی ناخوانده زود سجده دوم بلند رفت ۰ و در نقله انتقالکردهست و انتعا انجا آنست کی هر دو پا شه پای را بر هر دو طرف نشستکاه نهد ۰ انکاه تکبیر کویان بسجده دوم رود و بعد از سجده دوم چون خواهد کی بقیام رود تکبیر کویان بمذهب شافعی اول جلسه جهت استراحت را کردن هست و بمذهب دیکران جلسه استراحت سنت نیست ۰ و رکعت دوم را از ظهر بهمین هیات و صفت کزارد انکاه بنشیند اول بنشیند تکبیر کویان بهمین هیات کی کفته شد انکاه التحات خواند بمذهب ابو حنیفه و احمد باین صیغت کی التحیات لله و الصلوات و الطیبات السلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته السلام علینا و علی عباد الله الصالحین اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا عبده و رسوله ۰ و باین روایت عبد الله بن مسعود است از مصطفی صلی الله علیه وسلم ۰ و در تشهد اول بمذهب او بر یک هیچ زیادت نکند از صلوات و تبریک را کر چیزی زیادت کند بسهو سجود سهو لازم شود ۰ و اما بمذهب شافعی کی روایت ابن عباس است تشهد این صیغت کی التحیات المبارکات الصلوات الطیبات لله سلام علیک ایها النبی و رحمة الله و برکاته سلام علینا و علی عباد الله الصالحین اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله ۰ و بمذهب او در تشهد اول اللهم صل علی محمد می باید کفت و معنی التحیات است کی محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم در شب معراج در مناجات فرمودی ملک و حیات و بقایی ابتدا و انتها مر خدای تعالی راست و دین و نبوت و صفایی کی همه برکتهاشان ایشان است او راست و دین هر دعایی و تزحمی یا عبادتی کی از هر عابدی صادر می شود مستحق هم حضرت خدای او ست و دین تعالی و تقدس و اخلاق و اوصافی کی اثر کمال رحمت و جمال رانت ایشان از غایت ملاءمت رخوشی و نت و جان و دل متوجهان حضرتش را مشارت قبول خوش و امیز کردانند اخلاق و اوصاف خدای تعالی است و دین ۰ پس حق تعالی با محمد علیه السلام می کوید در مقابله این ثنا و جواب ادبی هر بکی و نبی عیبی از همه نقصانها کی عرصهٔ وجود کیهای آن دارد از حضرت تو دیبی ما بر تو نثار باد و هر بخشش و بخشایش کمال هستی و لطف ذات و افزونی علم و معرفت نیز کی از حضرت الهیت ما بکی سبدا و منشا همه کمالات است ازلا و ابدا ۰ مبین کشت و خواهد شد نثار روز کار تو باد ای بر کزیده و پسندیده شده بتحقق بر نعمت و نزدیکی ما یا ای خبر کشن مرسلان ما را از همه و اسماء و صفات لایق حضرت ما ۰ پس انکاه محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم در معرض قبول این انعام از غایت حرص بر کمال هر یک از ثنا جانت می فرماید کی این ثنا بر یکی نبی عیبی را چنانک تو نزاوام هر کت او متابع تو است او هم صلاحیت قبول این ثنا دارد این ثنا بر ما و بر همه

صالحان مرین نثار انشار باد. وچون اول علامتی مر حصول این صلاحیت را ظاهرا و باطنا کلمه شهادت است پس بر هر مومنی مسلمان لازم شد که
در هر نمازی که معراج اوست بحق این صلاحیت خود را عرضه کند و بعد از گفتن و حکایت کردن از آن حال بگوید اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا
رسول الله و آن عهد را تازه کند و باین گفتار خود را در معرض قبول و استحقاق این نثار آرد و باظهار صلوات بعد از آن مر متابعت خود را که این
صلاحیت بران موقوف است اثبات کند. واما بمذهب مالک تشهد باین صیغت است که التحیات لله الزاکیات لله الطیبات لله الصلوات لله
السلام علیک ایها النبی ورحمة الله وبرکاته السلام علینا وعلی عباد الله الصالحین اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله. پس چون
تشهد اول تمام کند برخیزد و دو رکعت دیگر بگزارد بهمان طریق و هیات که گفته شد و در هر رکعتی ازین دو رکعت فاتحه تنها خواند بمذهب ابوحنیفه تطوعا
و بمذهب دیگران فرضا. و درین قعده آخرین بر ورک چپ نشیند و پای راست را چنانک در قعده اول گفته شد انگشتان بسوی قبله و پاشنه بالا دارد
و بمذهب شافعی و بمذهب ابوحنیفه چنانک در قعده اول گفته شد والتحیات علی اختلاف المذاهب هر کدام اختیار کرده باشد بخواند. وچون
بمذهب شافعی از دست راست سه انگشت را با ابهام بهم کرده باشد و مسبحه را بر ران راست راست نهاده چون بکلمه اثبات الا الله رسد مسبحه
را همچنان بر ران نهاده بجانب یمین حرکت دهد بجهت تحقیق اثبات را نه بجهت تحقیق نفی را. و در عقب تشهد بگوید اللهم صل علی محمد وعلی
آل محمد کما صلیت وبارکت علی آل ابرهیم انک حمید مجید. و در حال صلوات گفتن مصطفی را صلی الله علیه وسلم چنان انگارد که حاضرست
پیش وی و می شنود و می بیند که بحضور وی او را صلوات می دهد و ثنا می گوید. و بمذهب ابوحنیفه بعد از آن این دعا بخواند که اللهم اغفر لی
ولوالدی ولجمیع المومنین والمومنات والمسلمین والمسلمات الاحیاء منهم والاموات وتابع بیننا وبینهم فی الخیرات ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة
حسنة وقنا عذاب النار. واما بمذهب شافعی مستحب است دعا خود و مادر و پدر و مومنین و مومنات کردن و بعد از آن گفتن که اللهم انی اعوذ
بک من عذاب القبر وعذاب الدین واعوذ بک من الجبن والکسل واعوذ بک من فتنة المحیا والممات واعوذ بک من فتنة المسیح الدجال واعوذ بک
من عذاب النار. و گفتن اللهم اغفر لی ما قدمت وما اخرت وما اسررت وما اعلنت اعلم به منی انت المقدم وانت المؤخر لا اله الا انت انک
علی کل شیء قدیر در احادیث صحاح آمده است. و اگر امام باشد بر اندک دعا اقتصار اولیتر آنگاه سلام دهد بر یمین بعد از آن که در دل نیت
بیرون آمدن از نماز کرده باشد و نیت سلام بر ملایکه و مومنان حاضر و غایب کرده و این نیت بیرون آمدن از نماز و سلام اول بدین صیغت
که السلام علیکم بمذهب شافعی فریضه است و بمذهب ابوحنیفه سنت و گفتن ورحمة الله در سلام اول و ثانی سنت است باتفاق
پس سلام دیگر بر جانب دست چپ بدهد. و بمذهب مالک یک سلام بیش ندهد و در آن نیز اشارت بسوی قبله کند نه بطرف
یمین و شمال آنگاه همچنان مستقبل قبله سه بار بگوید استغفر الله آنگاه بگوید اللهم انت السلام ومنک السلام والیک یرجع السلام حینا
ربنا السلام تبارکت یا ذا الجلال والاکرام اللهم اعنا علی ذکرک وشکرک وحسن عبادتک وتوفیق طاعتک اللهم لا مانع لما اعطیت
ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منک الجد. آنگاه سی و سه بار سبحان الله و سی و سه بار الحمد لله و سی و سه بار الله اکبر بگوید
و تمام صد را لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی لا یموت بیده الخیر وهو علی کل شیء قدیر یک بار
بگوید. آنگاه بگوید لا اله الا الله اهل النعمة والفضل والثناء الحسن لا اله الا الله ولا نعبد الا ایاه مخلصین له الدین ولو کره الکافرون
آنگاه فاتحه بخواند پس آنگاه بگوید اللهم انی اقدم الیک بین یدی کل نفس ولحظة ولمحة وطرفة یطرف بها اهل السموات والارض وکل
شیء هو فی علمک کاین وقد کان اقدم بین یدی ذلک کله الله لا اله الا هو الحی القیوم لا تاخذه سنة ولا نوم له ما فی السموات وما
فی الارض من ذا الذی یشفع عنده الا باذنه یعلم ما بین ایدیهم وما خلفهم ولا یحیطون بشیء من علمه الا بما شاء وسع کرسیه السموات والارض
ولا یؤده حفظهما وهو العلی العظیم. آنگاه بخواند شهد الله انه لا اله الا هو والملائکة واولوا العلم قائما بالقسط لا اله الا هو العزیز الحکیم
ان الدین عند الله الاسلام. آنگاه قل اللهم مالک الملک تؤتی الملک من تشاء وتنزع الملک ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء
بیدک الخیر انک علی کل شیء قدیر تولج اللیل فی النهار وتولج النهار فی اللیل وتخرج الحی من المیت وتخرج المیت من الحی وترزق
من تشاء بغیر حساب. آنگاه لقد جاءکم رسول من انفسکم عزیز علیه ما عنتم حریص علیکم بالمومنین رؤف رحیم فان تولوا فقل حسبی
الله لا اله الا هو علیه توکلت وهو رب العرش العظیم آنگاه دستها بردارد و دعا بگوید اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد وتقبل
منا کما تقبلت من عبادک الصالحین واغفر لنا ولوالدینا ولمشایخنا ولجمیع المومنین والمومنات ربنا آتنا فی الدنیا حسنة وفی الآخرة
حسنة وقنا عذاب النار واحشرنا مع الصالحین والابرار اللهم صل علی محمد وآله والصفوة من عبادک اجمعین. وچون تمام کند
دستها را بر روی فرو آرد پس بسنت ظهر مشغول شود و خواهد دو رکعت و خواهد چهار رکعت بگزارد. و بعد از آن اگر فراغتی دارد
میان ظهر و عصر را بنماز یا قرات یا ذکر احیا کند که در آن فضیلت بسیارست و وقت را که از گوهرها قیمتی نفیس ترست غنیمت
شمرده و قدر شناخته و حق گزارده باشد. و اگر بشغلی دیگر مشغول شود یا قیلوله کند باید که بیشتر از وقت عصر برخیزد
و فراغت حاصل کرده اداء نماز عصر را آماده شود. و اگر مدتی بر غسل یا تجدید وضو بجهت هر نمازی مواظبت نماید اثر آن

بروشنایی

بروشنایی باطن و رغبت در عبادت در خود ظاهر یابد. وچون وقت در آید باید که او را متوجه قبله یابد. پس بسنت عصر چهار رکعت
مشغول شود و اگر درین سنت عصر در رکعت اول بعد از فاتحه اذا زلزلت و در دوم والعادیات و در سیم القارعه و در چهارم الهیکم
خواند نیکو باشد. آنگاه فرض عصر را بجماعت بگزارد و اگر فرض عصر را چندان تاخیر کند که از خلاف بیرون آید بهتر باشد. آنگاه
بعد از اداء فریضه عصر بجماعت آنچ در ظهر گفته شد از اوراد در عقب فرض عصر نیز همه را بخواند. و اگر درین وقت در اثنا اوراد بعد از
تهلیلات و پیش از فاتحه و تقدیم دعا آیة الکرسی نود و نه نام بخواند بهتر باشد. و در خواندن سورة الفتح بعد از عصر خبری از رسول
صلی الله علیه وسلم یا اثری از صحابه و کبار تابعین رضوان الله علیهم اجمعین درست نشده است بلکه از استحسان مشایخ متاخرست
ولکن در خواندن عم یتساءلون بعد از عصر در اخبار غریب فضیلت آمده است. خواندن هر دو و آخر حشر و قل هو الله و معوذتین و فاتحه
و اول البقره از فضل بسیار خالی نباشد. و بعد از اداء فریضه عصر وقت نماز نیست الا تحیة المسجد و شکر وضو بیک قول از شافعی لکن آن
وقت را باذکار و استغفار خصوصا بصد بار لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی لا یموت بیده الخیر
وهو علی کل شیء قدیر مستغرق کردن فضل بسیارست. و اگر حاجتی باشد بآن مشغول شود درین وقت الا وقت آفتاب زرد شدن
چه باید که فارغ شده و بتسبیح و تهلیل و استغفار مشغول گشته متوجه قبله بنشیند و چون غروب آفتاب نزدیک شود بسبعات عشر که تعلیم
خضرست مر ابرهیم تیمی را شروع کند هفت بار فاتحه و معوذتین هفت بار و قل هو الله هفت بار و قل یا ایها الکافرون هفت بار و آیة الکرسی
تا وهو العلی العظیم هفت بار و سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر هفت بار و اللهم صل علی سیدنا محمد النبی الامی وعلی آله وسلم
هفت بار و اللهم اغفر لی ولوالدی ولمن توالدا ولجمیع المومنین والمومنات هفت بار. و اللهم افعل بی وبهم عاجلا واجلا فی الدین والدنیا
والآخرة ما انت له اهل ولا تفعل بنا یا مولانا ما نحن له اهل انک غفور حلیم جواد کریم رؤف رحیم هفت بار. آنگاه چون آفتاب تمام غروب
کند زود بفرض مغرب بجماعت مشغول شود و چون از فرض مغرب فارغ گردد سه بار استغفر الله و اللهم انت السلام تا انجا که ولا ینفع ذا الجد
منک الجد بگوید و زود دو رکعت سنت مغرب بگزارد آنگاه بتسبیحات و تهلیلات و فاتحه و دعا تقدیم آیة الکرسی و آنچ در عقب ظهر و عصر
گفته شد بردارد زیرا که در نقل آمده است که فرشتگان روز منتظر می باشند تا آن دو رکعت سنت مغرب را با فرض منضم ثبت کرده
باسمان برند. و بعد از سنت مغرب و اداء وظیفه که در عقب هر نمازی ذکر کرده شد همچنان مستقبل قبله بگوید مرحبا بملائکة اللیل
مرحبا بالملکین الکریمین الکاتبین اکتبا فی صحیفتی یرحمکما الله انی اشهد ان لا اله الا الله وان محمدا رسول الله واشهد ان الجنة
حق والنار حق والحوض حق والشفاعة حق والصراط والمیزان حق وان الساعة آتیة لا ریب فیها وان الله یبعث من فی
القبور اللهم انی اودعک هذه الشهادة لیوم حاجتی الیها اللهم احطط بها وزری واغفر بها ذنبی وثقل بها میزانی واوجب لی بها
امانی وتجاوز عنی یا ارحم الراحمین. و جهد باید کردن تا میان مغرب و عشا را بنماز یا قرات قرآن احیا کند چه مصطفی را صلی
الله علیه وسلم پرسیده اند از معنی آیت تتجافی جنوبهم عن المضاجع فرموده است که نمازست میان مغرب و عشا و در آن فضل عظیم
بسیارست. و بعد ازین دعا که گفته شد دو رکعت نماز بگزارد که آنرا صلوة الفردوس گفته اند در ایشان سورة البروج والطارق خواند.
و بعد از آن دو رکعت دیگر بگزارد در اول ده آیت از اول البقره والهکم واحد تا تمام دو آیت. و پانزده بار قل هو الله احد و در دوم آیة الکرسی
تا خالدون وآمن الرسول تا آخر و پانزده بار قل هو الله احد. و بعد از آن اگر خواهد بیست رکعت نماز کند که آنرا صلوة الاوابین می
گویند و اگر خواهد بقرات قرآن مشغول شود و خاطر را جهد کند که درین وقت از هواجس و حدیث نفس محافظت کند. وچون
نماز خفتن در آید اگر خواهد پیش از فرض چهار رکعت سنت بگزارد و بعد از فرض بجماعت دو رکعت بگزارد و بعد از آن بمنزل رود
و در منزل چهار رکعت نماز گزارد بسورة سجده و یس و دخان و سورة الملک و اگر تخفیف خواهد بآیة الکرسی و آمن الرسول و اول حدید
و آخر حشر. و گویند محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم برین چهار رکعت مواظبت نموده است. و اگر بعد از آن یازده رکعت بگزارد در آن
سیصد آیت از قرآن بخواند نیکو باشد و از والسماء والطارق تا آخر سیصد آیت است. و اگر هزار آیت خواند که از سورة الملک تا آخر این مقدار
خیر عظیم باشد. و اگر اعتماد بر شب خاستن دارد وتر را تاخیر کند تا بعد از نماز شب گزارد الا احتیاط آنست که وتر پیش از خواب بگزارد و بعد
از آن دو رکعت نشسته که قایم مقام یک رکعت ایستاده تواند بود باذا زلزلت والهیکم بگزارد تا وترش بوجهی باز مشفوع شود و بعد از تهجد باز وتر
بگزارد. وچون خوابش غلبه کند بخسبد ولکن بران نیت که میانه شب که فاضلترین اوقات تهجد است یا آخر شب برخیزد و تهجد بگزارد و باید
که بر پهلوی راست روی بقبله بخسبد و بگوید که باسمک اللهم وضعت جنبی وبک ارفعه اللهم انی وجهت وجهی الیک وفوضت امری الیک
رغبة ورهبة الیک لا ملجا ولا منجا منک الا الیک آمنت بکتابک الذی انزلت وبنبیک الذی ارسلت اللهم قنی عذابک یوم تبعث عبادک اللهم انی
سلمت نفسی الیک فان امسکتها فاغفر لها وارحمها وان ارسلتها فاحفظها بما تحفظ به عبادک الصالحین اللهم انی اعوذ بک من غضبک وسوء عقابک
وشر عبادک وشر الشیطان وشرکه آنگاه فاتحه و چهار آیت از اول البقره وان فی خلق السموات ما تعقلون و آیة الکرسی و آمن الرسول و شهد الله

قل اللهم مالك الملك وان ربكم الله تمام المحسنين وقل ادعوا الله تا آخر دو اول حديد و آخر حشر و از لنا اعطينا تا اخر قرآن الا انك قل هو الله احد بار
بخواند و بر كفها دمند و بر روى و بر همه تن بمالد ٭ و اگر خواهد سورة سجده را در ركعت نخواند بخواند و ذكر كريان باشد اكنون بخواند و ذكر كريان باحضور دل يا صلوات كريان
در خواب رود زيرا كه خواب برادر مرگ است و كما يعثون يموتون و كذلك تبعثون ٭ و چون حاضر خسبى خوابها درست بيند كو شدوحون
بيدار شود ذاكر و حاضر بيدار شود در عبادت مشغول شدن توفيق يابد ٭ و جهد كند تا نماز تهجد كه بكترش چهار ركعت است و ميانه هشت تمام
دوازده غير و تر ازوى فوت نشود چون طالب رسالك راه حق باشد ٭ در اول بيدار شدن از خواب بايد كي طالب صادق انديشه خود را
اعتبار كند كي حق و طلب مراضى است يا غير ان كي برضا شدنش از كور در قيامت بران دفن خواهند برد و اكر در فكر دانديشه حق را
باشد بشكرانه آن مزيد توجه و طاعت قرا و نفلا قيام نمايد و الا بتدارك توبه و انابت و استغفار تضرع و انكسار مشغول كردد چه بى چون سراز
بالين بردارد بكويد الحمد لله الذي احيانا بعد ما اماتنا و اليه النشور و عشر و اخر آل عمران بخواند و مضمضه و ضو كند و اكر غسل تواند كردن بهتر
باشد ٭ و چون متوجه قبلة شود براى نماز اول بكويد الله اكبر كبيرا و الحمد لله كثيرا و سبحان بكرة و اصيلا و ده بار سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله
و الله اكبر ٭ انكاه اين دعا كي از مغاير صلى الله عليه وسلم منقول است در صحيحين كي بتهجد بر خاستى اين دعا را بخواندى كي اللهم ربنا لك
الحمد انت قيم السموات و الارض و من فيهن و لك الحمد انت نور السموات و الارض و من فيهن و لك الحمد انت ملك السموات و الارض
و من فيهن و لك الحمد انت الحق و وعدك الحق و لقاءك حق و قولك حق و الجنة حق و النار حق و النبيون حق و محمد حق و الساعة
حق اللهم لك اسلمت و بك آمنت و عليك توكلت و اليك انبت و بك خاصمت و اليك حاكمت فاغفر لى ما قدمت و ما اخرت و ما اسررت
و ما اعلنت اللهم رب جبريل و ميكائيل و اسرافيل فاطر السموات و الارض عالم الغيب و الشهادة انت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون
اهدنى لما اختلف فيه من الحق باذنك انك تهدى من تشاء الى صراط مستقيم بس دو ركعت تحية الطهارة بكزارد پس دو ركعت نماز اول بدو از
فاتحه و لو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤك فاستغفروا الله و استغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيما و در دوم بعد از فاتحه و من يعمل سوءا او يظلم
نفسه ثم يستغفر الله يجد الله غفورا رحيما ٭ بعد ازان در ركعت سيم تا آية الكرسى و آمن الرسول بعد ازان در ركعت بقيام بسيار و بعد
ازان دو ركعت دراز تر ازان و بعد ازان دو ركعت نازين و بعد ازين دو ركعت نازين باتمام دوازده ركعت و انكاه وتر كزارد ٭ بعد ازان
اكر خواهى صبحان مستقبلة قبلة تا بر امدن صبح بذكر يا تراث يا فكر و محاسبه نفس برجه دران روز از اعمال خير و شر از و كى صادر شده
باشد و ندامت و توبه و شرمسارى بنزدان از تقصيرات آن روز تضرع و كريه و زارى و ذلت و خوارى شب را بصبح رسانند ٭ و اكر
خوابش غلبه كند بخسبد بر همان هيئات و طريق كي اول خفته بود تا زود عا و قرات دو بين خفتن بشرط انك پيش از صبح بيدار شود و چون
كي در خيزد كي من نام حتى اصبح بال الشيطان في اذنه يعني هر كي خسبد تا صبح بر اين و ويرا خفته يابد شيطان در كوشهاش بول
كرده باشد تا بانك نماز يا او آوازى يا غير ان از امارات صبح نشنود ٭ و چون پيش از صبح بر خيزد بهان طريق كي اول عزم دعا تهجد بعد
از دو ركعت تحيه الطهارة بذكر ما قرات مستقبل قبلة ما نماز قضا ما نافله مشغول باشد تا اول صبح صادق و حينئذ دو ركعت سنت فجر بقل يا ايها
الكافرون و قل هو الله احد بعد از فاتحه سبك كزارد ٭ انكاه اين دعا كي از مصطفى صلى الله عليه وسلم مواظبت بران بيان سنت
و فريضه فجر منقول است بعد از انك چند بار اين كلمه استغفار و راكي استغفر الله لذنبي سبحان الله بحمد ربي كفته باشد بخواند اللهم اني
اسالك رحمة من عندك تهدي بها قلبي و تجمع بها شملي و تلم بها شعثي و ترد بها الغيبتي و تصلح بها ديني و تعصمني بها ديني و ترفع بها شاهدي و تحفظ
بها غايبي و تزكي بها عملي و تبيض بها وجهي و تلهمني بها رشدي و تعصمني بها من كل سوء اللهم اعطني ايمانا صادقا و يقينا ليس بعده كفر و رحمة
انال بها شرف كرامتك في الدنيا و الاخرة اللهم اني اسالك الفوز و الرضا عند القضا و منازل الشهداء و عيش السعداء و النصر على الاعداء
و مرافقة الانبياء ٭ اللهم اني انزل بك حاجتي و ان قصر رايي و ضعف عملي و افتقرت الى رحمتك فاسالك يا قاضي الامور و يا شافي الصدور
كما تجيرني من عذاب السعير و من دعوة الثبور و من فتنة المقبور اللهم و ما قصر عنه رايي و ضعف فيه عملي و لم تبلغه
نيتي و امنيتي من خير وعدته احدا من عبادك او خير انت معطيه احدا من خلقك فانا ارغب اليك فيه و اسالكه يا رب العالمين اللهم
اجعلنا هادين مهتدين غير ضالين و لا مضلين و بارعا عدوك سلما لاوليائك نحب بحبك الناس و نعادي بعداوتك من خالفك من خلقك
اللهم هذا الدعاء و منك الاجابة و هذا الجهد و عليك التكلان انا لله و انا اليه راجعون و لا حول و لا قوة الا بالله ذي الحبل الشديد و الامر
الرشيد اسالك الامن يوم الوعيد و الجنة دار الخلود مع المقربين الشهود الركع السجود الموفين بالعهود انك رحيم ودود و انت تفعل ما تريد
سبحان من تعطف بالعز و قال به سبحان من لبس المجد و تكرم به سبحان الذي لا ينبغي التسبيح الا له سبحان ذي الفضل و النعم
ذي الجود و الكرم سبحان الذي احصى كل شيء بعلمه اللهم اجعل لي نورا في قلبي و نورا في قبري و نورا في سمعي و نورا في بصري و نورا في شعري
و نورا في بشري و نورا في لحمي و نورا في دمي و نورا في عصبي و نورا في مخي و نورا في عظامي و نورا من بين يدي و نورا من خلفي و نورا في نفسي
عن يميني و نورا عن شمالي و نورا من فوقي و نورا من تحتي اللهم زدني نورا و اعطني نورا و اجعل لي نورا ٭ و انكاه قصد مسجد كند

براى

براى نماز جماعت و در وقت بيرون آمدن از منزل كويد رب ادخلني مدخل صدق و اخرجني مخرج صدق و اجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا ٭ و در راه كويد
اللهم اني اسالك بحق السايلين عليك بحق ممشاي هذا اليك لم اخرج اشرا و لا بطرا و لا رياء و لا سمعة خرجت اتقاء سخطك و ابتغاء مرضاتك اسالك ان تنقذني
من النار و ان تغفر لي ذنوبي انه لا يغفر الذنوب الا انت ٭ و چون در مسجد ياسجان در اين بكويد بسم الله و الحمد لله و السلام على رسول الله اللهم اغفر لي
و افتح لي ابواب رحمتك انكاه بفريضه بجماعت شروع كند و در فرض صبح از جمله آيت تا صد آيت در هر دو ركعت بخواند و در نشين و بسين و خفتن از نافله
و در شام از سه تا ده ٭ و چون سلام فريضه نماز صبح و هفده بار استغفر الله بكويد و اللهم انت السلام جنانك كفته شد تا انجا كي و لا ينفع ذا الجد منك الجد ٭
انكاه ده بار بكويد لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك و له الحمد يحيي و يميت و هو حي لا يموت بيده الخير و هو على كل شيء قدير بس سه بار سبحان الله
و بحمده سه بار الحمد لله و بس سه بار الله اكبر و بك بار لا اله الا الله وحده لا شريك له ياقدير ٭ انكاه بكويد لا اله الا الله اهل النعمة و الفضل و الثناء الحسن لا اله الا الله
و لا نعبد الا اياه مخلصين له الدين و لو كره الكافرون لا اله الا الله وحده صدق وعده و نصر عبده و هزم الاحزاب وحده فلا شيء بعده لا اله الا الله صاحب
الوحدانية الفردانية الغنية الازلية الابدية ليس له ضد و لا ند و لا شبيه و لا شريك و لا ولد محمد رسول الله يامره و جيه لا اله الا الله جل جلاله لا اله الا الله جل
ثناؤه و لا اله الا الله تقدست اسماؤه لا اله الا الله تعالى كبرياؤه ٭ و سه بار لا اله الا الله الحليم الكريم لا اله الا الله العلي العظيم سبحان رب السموات السبع
و رب العرش العظيم و الحمد لله رب العالمين و تبارك الله احسن الخالقين ٭ و بكبار بكويد لا اله الا الله امنا بالله لا اله الا الله امانا من الله لا اله الا الله
امانة عند الله لا اله الا الله كلمة من الله لا اله الا الله لا نعرف السوء الا الله لا اله الا الله لا حول و لا قوة الا بالله لا اله الا الله حقا حقا لا اله الا الله
تعبدا و رقا لا اله الا الله ايمانا و صدقا لا اله الا الله الملك الحق المبين محمد رسول الله الصادق الوعد الامين ٭ و سه بار سبحان ذي العلى الاعلى
الوهاب ٭ انكاه بكويد الحمد لله الذي تواضع كل شيء لعظمته الحمد لله الذي خضع كل شيء لعبوديته الحمد لله الذي استسلم كل شيء لعزة الحمد لله رب
العالمين الحمد لله قبل كل احد الحمد لله بعد كل احد الحمد لله على كل حال الحمد لله الذي اظهر الجميل و ستر على القبيح و لم يهتك الستر الحمد لله الذي
احيانا بعد ما اماتنا و اليه النشور سبحان الله حين تمسون و حين تصبحون و له الحمد في السموات و الارض و عشيا و حين تظهرون يخرج الحي
من الميت و يخرج الميت من الحي و يحيي الارض بعد موتها و كذلك تخرجون ٭ انكاه بكويد اصبحنا و اصبح الملك و العظمة و الكبرياء و الجبروت و السلطان
لله و الخلق و الامر و الليل و النهار و ساكن فيهما لله الواحد القهار اصبحنا على فطرة الاسلام و كلمة الاخلاص و على دين نبينا محمد صلى
الله عليه وسلم و على ملة ابينا ابراهيم حنيفا مسلما و ما كان من المشركين ٭ اصبحنا بالله و بالاسلام دينا و بمحمد صلى الله عليه وسلم نبيا بسم الله خير الاسماء بسم الله رب الارض و السماء بسم الله الذي لا يضر مع اسمه
شيء في الارض و لا في السماء و هو السميع العليم ٭ اللهم بك اصبحنا و بك امسينا و بك نحيى و بك نموت و اليك النشور ٭ اللهم ما اصبح بي من نعمة او باحد من خلقك فمنك وحدك لا شريك لك فلك الحمد و لك الشكر ٭ اللهم لك الحمد و لك الشكر بيدك الخير و اليك يرجع الامر كله علانيته و سره اهل ان تحمد لا
و لا ملك نفع ما ارجوا و اصبحت منتظرا بعملي و اصبح الامر كله غيرك فلا فقير اغنى مني ٭ اللهم لا شيء اعلم منك و لا شيء اقدر منك و لا شيء اعلم مني و لا شيء اقرب مني
ديني و اجعل الدنيا اكبر همي و مبلغ علمي و لا تسلط علي من لا يرحمني ٭ اللهم هذا خلق جديد فانقه على ما تحب و ترضى و اعني عليه بخلق حسن و اختم لي بمغفرتك و رضوانك و ارزقني
فيه حسنة تقبلها مني و تزكيها و تضعفها لي و ما عملت فيه من سيئة فاغفرلي ٭ اللهم اني اعوذ بك من بدايات الامور و نهاية الادبار و طوارق الليل و النهار
و اعوذ بك من حر الحرص و شره الطمع و سوء التغلب و الكبر و الحسد و اعوذ بك من امر يرديك ظاهرا و باطنا و ان انزل بي بحق و ان انزل بي بحق و ان اخذ
مظلوما اعوذ بعفوك من عقابك و برضاك من سخطك و اعوذ بك منك لا احصي ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك جل وجهك و عز جارك و عظمت ثناؤك
اللهم انت ربي لا اله الا انت خلقتني و انت هديتني و انت تطعمني و انت تسقيني و انت تميتني و انت تحييني و انت على كل شيء قدير
و انا عبدك و ابن عبدك و انا على عهدك و وعدك ما استطعت اعوذ بك من شر ما صنعت ابوء لك بنعمتك علي و ابوء بذنبي فاغفر لي انه لا يغفر الذنوب
الا انت اسالك حبك و حب من يحبك و حب عمل يقربني الى حبك و اسالك خشيتك في الغيب و الشهادة و كلمة العدل في الرضا و الغضب و القصد في
الغنى و الفقر و لذة النظر الى وجهك و شدة الشوق الى لقايك اللهم زينا بزينة الايمان و اجعلنا هداة مهتدين اللهم اعوذ بك من ضلالة الدنيا و الاخرة و فتنتها و تتبع منها من تشاء و تنج منها من شئت ارحمنا فانك انت الغفور الرحيم
عن سوالك من اظهر الجميل و ستر على القبيح يا من لا يراه احد و لا يحتاج الى برهان و لا يعتك الستر يا كريم الصفح يا عظيم المن يا حسن التجاوز يا واسع المغفرة يا باسط اليدين بالرحمة
يا صاحب كل فوز و منتهى كل شكوى يا مستدرك الفوت يا مقيل العثرات فها انا ذا بين يديك خاضع خاشع رغبتي و رهبتي اليك يا غاية رغبتاه يا غاية رغبتاه يا سيداه يا سيداه يا سيداه
على اللاواذ اتكل و عليك اعتمد و اسالك الاخلاص في الاعمال كلها لا اله الا انت سبحانك انت الله لا اله الا انت عالم الغيب و الشهادة الرحمن الرحيم الملك القدوس السلام المومن المهيمن العزيز الجبار المتكبر الخالق البارئ المصور الغفار
القهار الوهاب الرزاق الفتاح العليم القابض الباسط الخافض الرافع المعز المذل السميع البصير الحكم العدل اللطيف
الخبير الحليم العظيم الغفور الشكور العلي الكبير الحفيظ المقيت الحسيب الجليل الكريم الرقيب المجيب الواسع الحكيم
الودود المجيد الباعث الشهيد الحق الوكيل القوي المتين الولي الحميد المحصي المبدئ المعيد المحيي المميت الحي
القيوم الواجد الماجد الواحد الصمد القادر المقتدر المقدم المؤخر الاول الاخر الظاهر الباطن الوالي المتعالي البر
التواب المنتقم العفو الرؤف مالك الملك ذو الجلال و الاكرام المقسط الجامع الغني المغني المانع الضار النافع النور الهادي

البديع الباقي الوارث الرشيد الصبور الذي ليس كمثله شيء وهو السميع البصير نعم المولى ونعم النصير يفعل الله ما يشاء ويحكم ما يريد اللهم بحق اسمائك الحسنى وصفاتك العلى اسالك ان تصلي على محمد وعلى آل محمد اللهم صل على محمد نبي اول كلامنا وصل على محمد نبي اوسط كلامنا وصل على محمد نبي آخر كلامنا وصل على محمد ما اختلف الليل والنهار اللهم صل على محمد كلما ذكره الذاكرون اللهم صل على محمد كلما غفل عن ذكره الغافلون اللهم صل على محمد عدد ما علمت ومل ما علمت اللهم صل على محمد البشير النذير السراج المنير الذي جاء بالحق وصدق المرسلين اللهم صل على محمد نبي الاولين وصل على محمد نبي الآخرين وصل على محمد الى يوم الدين اللهم صل على روح محمد نبي الارواح وصل على جسد محمد نبي الاجساد اللهم اجعل شرائف صلواتك ونوامي بركاتك وافضل كراماتك وزاكيات رحمتك وتحننك على سيدنا محمد سيد المرسلين وخاتم النبيين والمجلين ورسول رب العالمين اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وبارك على محمد وعلى آل محمد كما صليت وباركت على ابرهيم وعلى آل ابرهيم انك حميد مجيد اللهم فكما صليت عليه وعلى جميع رسلك وانبيائك وكافة اوليائك وملائكة ارضك وسمائك خصوصا على ابينا آدم وامنا حوا وعلى جبرئيل وميكائيل واسرافيل وعزرائيل وعلى حملة العرش والكرسي ورضوان الله تعالى علي امير المومنين ابي بكر التقي وامير المومنين عمر النقي وامير المومنين عثمان المزكي وعلي امير المومنين علي الرضي ابن عم النبي وعلي السبطين السيدين الهاديين الحسن والحسين وعلى عمه حمزة والعباس وعلي ازواجه وعترته الطاهرات وعلى جميع الصحابه والمهاجرين والانصار وتابعيهم باحسان الي يوم الدين انكاه هر دو دست را بردارد تا بالا سينه كفها وانگشتان كشاده تر خضوع وخشوعي هرچه تمامتر و دري باسمان كرده سه بار بگويد الهنا وسيدنا ومولانا انكاه بگويد اجعل صباحنا صباح الصالحين وابداتنا ابدان العابدين العارفين وقارينا قلوب الخاشعين والسنتنا السنة الذاكرين اللهم اغننا بالعلم وزينا بالحلم واكرمنا بالتقوي وجملنا بالعافيه يا ولي العافيه عفوك عفوك عفوك من النار اللهم انا نسالك ايمانا دايما ويقينا صادقا ونسالك قلبا خاشعا وبدنا صابرا ولسانا ذاكرا ونسالك العافيه عن كل بليه ودنا لك تمام العافيه ونسالك دوام العافيه ونسالك الشكر علي العافيه ونسالك الغني عن الناس اللهم انا نسالك حب الطاعات وبغض المنكرات ونسالك موجبات رحمتك وعزائم مغفرتك والسلامة من كل اثم والغنيمة من كل بر اللهم لا تدع لنا ذنبا الا غفرته ولا هما الا فرجته ولا حاجة من حوائج الدنيا والاخرة هي لك الا قضيتها اللهم تقبل منا ما كان صالحا واصلح ما كان فاسدا وتجاوز عما كان سيئا تقبل منا كما تقبلت من عبادك الصالحين واغمرنا اللهم لنا ولوالدينا ولاقربائنا ولمشايخنا ولجميع المومنين والمومنات والمسلمين والمسلمات الاحياء منهم والاموات ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا في امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا على القوم الكافرين ربنا اغفر لنا ولاخواننا الذين سبقونا بالايمان ولا تجعل في قلوبنا غلا للذين آمنوا ربنا انك رؤف رحيم ربنا آتنا من لدنك رحمة وهيئ لنا من امرنا رشدا ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الاخرة حسنة وقنا عذاب النار واحشرنا مع الصالحين والابرار وصل على محمد واله والصفوة من عباد الله اجمعين انكاه هر دو دست را بر روي بزرگ انكاه سه بار صلوات بدهد ومجنبان مستقبل قبله بگويند السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا نبي الله السلام عليك يا يحيى الله السلام عليك طاب حيا وطبت ميتا السلام عليك يا خيرة الله السلام عليك يا صفوة الله السلام عليك يا نذير السلام عليك يا سراج المنير السلام عليك يا رحمة للعالمين السلام عليك يا شفيع المذنبين السلام عليك يا شفيع المذنبين صلى الله عليك جزاك الله عنا خيرا افضل ما جزى الله نبيا من ابنيائه عن امته خيرا اللهم آت محمدا الوسيلة والفضيلة والدرجة العاليه الرفيعة وابعثه المقام المحمود واللواء المعقود والحوض المورود الذي وعدته بالحق انك حميد مجيد انكاه بگويند السلام عليكم يا اصحاب رسول الله السلام عليكم يا اولياء الله شرقا وغربا برا وبحرا اللهم احينا على ملتهم وتوفنا على سيرتهم واحشرنا في زمرتهم واجعلنا منهم ومعهم يا ارحم الراحمين انكاه فاتحه واول البقره تا مع المفلحون بخواند والهكم اله واحد تا يعقلون تمام روايت انكاه واذا سالك عبادي عني فاني قريب اجيب دعوة الداع اذا دعان فليستجيبوا لي وليومنوا بي لعلهم يرشدون انكاه ربنا اتنا في الدنيا حسنة وفي الاخرة حسنة وقنا عذاب النار انكاه دعا بقيم لنا الكرسي اللهم انا نقدم اليك ذا بالكرسي ذا ما خالدون تمام سه ايت انكاه لله ما في السموات وما في الارض تمام اليقره انكاه اول آل عمران شاكيف بنا لا اله الا هو العزيز الحكيم انكاه شهد الله تا الاسلام وبعد ازان بگويد وانا اشهد بما شهد الله به واستودع الله هذه الشهاده ليوم حاجتي اليها اللهم احفظها بها وزدت وثقل بها ميزاني واوجب لي بها اماني وبجاوزعني انكاه قل اللهم تا بغير حساب انكاه اول الانعام فاكسبون تمام سه ايت انكاه وعنده مفاتح الغيب تا تقولون تمام روايت انكاه لقد جاءكم رسول اخر توبه تا اخر روايت فان تولوا بقل حسبي الله لا اله الا هو عليه توكلت وهو رب العرش العظيم راهفت بار يازده بار بخواند انكاه قل ادعوا الله تا آخر يني اسرايل تمام روايت وبعد از تمام وكبره تكبيرا نيت اقتداء امو بتكبير كرده بفاصله اذكر بگويند الله اكبر الله اكبر لا اله الا الله والله اكبر الله اكبر ولله الحمد انكاه اول الكهف تا شرا تمام روايت انكاه اخر الكهف ان الذين امنوا تا اخر تمام سه ايت انكاه وذا النون اذ ذهب مغاضبا در انبيا تا المومنين تمام روايت انكاه فسبحان الله حين تمسون تا سترجعون تمام چهار ايت در سوره الروم انكاه تمام بس واول والصافات تا لازب واخر الصافات سبحان ربك رب العزة عما يصفون تا اخر انكاه اول انا فتحنا تا عزيزا واخرش از لقد صدق الله انكاه اول حديد تا الصدور

واخر

واخر سوره از انزلنا انكاه ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب تا قدرا انكاه والضحى والم نشرح وانا انزلناه واذا زلزلت الارض الهيكم واذا نا اعطيناك يا مام خمسه الا اخر قل هو الله احد را دره بار بخوانند وبعد ازان صد بار اللهم صل علي سيدنا محمد النبي الامي وعلي آله وسلم وهفت بار راجزنا من النار يا مجير وبعد ازان از جاي نماز بخيزد تا برآمدن آفتاب ومستقبل قبله باشد بذكر مازات قزان مشغول باشد طلوع آفتاب انكاه سبحان عشر جنانك در روز پيش از غروب آفتاب كفته شد اكنون پشترك از طلوع مشغول شود بس چون آفتاب تمام برايد مقدار نيزه دو ركعت نماز بگزارد خواه الكرسي وامن الرسول والله نور السموات والارض بعد از فاتحه وبعد اين دو ركعت چنين كند كي اصلي لله تعالي ركعتين شكرا لنعمة في اليوم والليله وبتوفيق اداء اين دو ركعت از سر حضور وجمعيت نايد ركعات اين وقت معلوم شود وبعد ازين دو ركعت نماز ان دعا بخواند كي اللهم اني اصبحت لا استطيع دفع ما اكره ولا الجاكر ولا اتسلط علي من لا يرحمني وبعد ازان بگويد اللهم اني اعوذ بك من الذنوب التي تزيل النعم وتجيب النقم وبعد ازان دو ركعت ديكر نيت استعاذت از شر روز نوب بگزارد بموجب دو ركعت ان اين كلمات استعاذت بگويد اعوذ باسمك وكلمتك التامة من شر السامة والهامة واعوذ باسمك وكلمتك التامة من شر عبادك وشر عبادك واعوذ باسمك وكلمتك التامة من شر ما مجرت به الليل والنهار ان ربي الله لا اله الا هو عليه توكلت وهو رب العرش العظيم انكاه دو ركعت ديكر نيت استخاره هر علي كي دران روز خواهد كردن غير صلوة الاستخاره كي بعد ازين خواهيم كفتن بگزارد ودر عقبش بگويد اللهم خر لي واختر لي ولا تكلني الي اختياري واجعل الخيرة لي في كل قول وعمل اريده في هذا اليوم والليله وبعد ازان دو ركعت ديكر بنيت واعلي بگزارد وبعد ازين دو ركعت اين دعا بگويد اللهم صل علي محمد واجعل حبك احب الاشيا الي وخشيتك اخوف الاشيا عندي واقطع عني حاجات الدنيا بالشوق الي لقايك واذا اقررت اعين اهل الدنيا بدنياهم فاقرر عيني بعبادتك واجعل طاعتك لي في كل شيء مني يا ارحم الراحمين انكاه اگر طالب سفر باشد بعبادت بنوافل مشغول شود تا وقت نماز ضحي كي بيانه طلوع آفتاب واستوا وقت است والا تا آن وقت بشغلي كي باشد مش از مهمات مشغول باشد وچون وقت ضحي درايد از چهار تا هشت تا دوازده ركعت نماز بگزارد بجرد دو ركعتي سلامي وبرسر هر سلامي استغفار خود وماذ وبذر ومومنين ومومنات بكند واكر اين دعا بخواند كي اللهم يا حي يا قيوم يا دايم يا ذا الجلال والاكرام برحمتك اسغيث اصلح لي شاني كله اللهم آت نفسي تقواها وزكها انت خير من زكيها انت وليها ومولاها اللهم اني اسالك من الخير كله عاجله واجله ما علمت منه واجله ما لم اعلم واعوذ بك من الشر كله عاجله واجله ما علمت منه واجله ما لم اعلم اسالك الخير ما ينفع عني سيئها لا يصرف عني سيئها الا انت اكلاني كلاة الليله انك فعال لما تريد ينكو باشد وبعد ازان بمهر شغلي ديني ودنياوي كي دارد مشغول شود وچون از خانه بيرون ايد دو ركعتي بگزارد ومجنان چون دراين دو ركعت نا كراوند بعد از ان سلام بر اهل خانه كرده باشد سشيد ودر وقت بيرون امدن از خانه دو ركعتي كي در هر دو ركعت بگزارد دعا بي كند دران باب منقول است بخواند اما در خروج ام سلمه رضي الله عنها كي كان رسول الله صلى الله عليه وسلم اذا خرج من بيته قال بسم الله توكلت على الله اللهم انا نعوذ بك ان نزل او نضل او نظلم او نظلم او نجهل او يجهل علينا واما دعا دخول بيت ابو مالك اشجعي روايت مي كند از مصطفي صلى الله عليه وسلم كي اذا ولج الرجل بيته فليقل اللهم اني اسالك خير المولج وخير المخرج بسم الله ولجنا وبسم الله خرجنا وعلى الله ربنا توكلنا ثم ليسلم على اهله

فصل في صلوة الاستخاره

كي هركاري كي خواهند كرد در اول ان نماز استخاره دو ركعت بگزارد واوليتر انك شب استخاره كند ودر اول يا ايها الكافرون وقل هو الله احد خواند وچون سلام دهد اين دعا بخواند اللهم اني استخيرك بعلمك واستقدرك بقدرتك واسالك من فضلك العظيم فانك تقدر ولا اقدر وتعلم ولا اعلم وانت علام الغيوب اللهم ان كنت تعلم ان هذا الامر (كان كارا را در دل آرد واكر زبان) يند بگويند بهتر باشد خير لي في ديني ومعاشي وعاقبة امري وعاجله واجله فاقدره لي ويسره لي ثم بارك لي فيه وان كنت تعلم ان هذا الامر شري دران كاري كه دارد انجا نام برد يا در دل كرداند شر لي في ديني ومعاشي وعاقبة امري وعاجله واجله فاصرفه عني واصرفني عنه واقدر لي الخير حيث كان ثم رضني به جابر روايت مي كند كي كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يعلمنا الاستخاره كما يعلمنا سورة من القران وبين نماز دعا را روايت مي كند وشرط استخاره انست كي اول خاطر را بران كار كي خواهد كرد جمع كند وعزيمت را در فعل وترك برابر دارد انكاه نماز كزارد ودعا خواند وبعد از فراغ نماز ودعا بنكرد اكر عزمش بر فعل زيادت شود باشد وتوكي كشته ان فعل را امضا كند واكر عزمش بر فعل از فراغ پيش از نماز بود كمتر شده باشد ترك ان كار كند

فصل في صلوة التسبيح

نماز تسبيح باين كي چهار ركعت كزارد مثل نماز ديكر سلام دارد ودر قرات سورة معين نيامده است ولكن بعضي اكابر حنين اختيار كرده اند كي در هر ركعتي فاتحه وده بار قل هو الله احد خواند بعضا در ركوع تسبيح سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اكبر ولكن اين نماز تسبيح بر روايت امده يكي ابو داود در روايت مي كند ومي كويند در نماز تسبيح روايتها اين صحيح تر يافتيم واين چنانست كي بعد از تكبير افتتاح ودعا توجه واستفتاح وقرات فاتحه وسورة يا نزده بار اين تسبيح مذكور بكويند انكاه بركوع رود وبعد از سه بار سبحان ربي العظيم ده بار اين تسبيح بكويند وانكاه بقيام رود ودر قيام ده بار تسبيح بكويند وانكاه بسجده رود وبعد از سه بار سبحان ربي الاعلى ده بار تسبيح بكويند وسر بردارد ودران قعده ده بار تسبيح بكويند وباز

بعد هر روز و بعد از سه بار سبحان ربي الاعلى ده بار تسبيح بگويد آنگاه پيش از آنكه بقيام روز دوم جامه باستراحت ده بار تسبيح گويد آنگاه بركعت دوم برخيزد
و تحيتين كند و در ركعت دوم تا در هر ركعتي هفتاد و پنج بار تسبيح باشد و در مجموع نماز سيصد تسبيح ∴ و اما بروايت دوم كي رواية عبد الله بن المبارك
است آنست كي بعد از تكبير افتتاح سبحانك اللهم تمام بخواند آنگاه پانزده بار پيش از فاتحه و سوره تسبيح بگويد و بعد از فاتحه و سوره ده بار ديگر بگويد و در
جلسه استراحت و بعد هر شش هيچ تسبيح نگويد الا بروايتي ديگر بعد از تمام سبحان الله و الحمد لله و لا اله الا الله و الله اكبر و لا حول و لا قوة الا بالله
العلي العظيم زيادت كند در جمله مواضع تسبيح ∴ و چون از نماز فارغ شود بگويد اللهم صل علي محمد و شرف بنيانه و عظم برهانه ∴ اللهم اني
اسالك توزين اهل الهدى و اعمال اهل اليقين و مناصحة اهل التوبة و عزم اهل الصبر و جد اهل الخشية و تنيد اهل الورع و عرفان اهل العلم حتي اخافك و اسالك
اللهم مخافة تحجزني عن معاصيك حتي اعمل بطاعتك عملا استحق به رضاك و حتي اناصحك بي التوبة خوفا منك حتي اخلص لك النصحه جبا لك
و حتي اتوكل عليك بي الامور حسن ظني بك سبحان خالق النور ذبنا الم لنا نورنا و اغفر لنا انك علي كل شي قدير ∴ و اين نماز را اگر در شب يك بار و در روز
كما رتواند كرارد فضيلت بسيار يابد و الا در هر هفته كبار و الا در هر ماهي و الا در سالي و طالب صادق لكن ارادت كي از هفته زيادت از نوبت نشود

فصل و اما صلوة الرغايب در بعضي احاديث غريب امده است كي شب جمعه اول از ماه رجب ميان مغرب و عشا دوازده
ركعت نماز شش سلام متى بايد كرارد در هر ركعتي بعد از فاتحه سه بار انا انزلناه و در دوازده بار قل هو الله احد و چون فارغ شود هفتاد بار بگويد
اللهم صل علي محمد النبي الامي و علي آله و سلم آنگاه سر بسجده نهد و هفتاد بار بگويد سبوح قدوس رب الملائكة و الروح ∴ آنگاه سر از سجده بردارد و هفتاد
بار بگويد رب اغفر و ارحم و تجاوز عما تعلم انك انت العلي الاعظم آنگاه بار سوم بسجده نهد و هفتاد بار ديگر سبوح قدوس رب الملائكة و الروح بگويد
و سجدات سر سجده نهادن هر حاجتي كي دارد بخواهد كي باجابت مقرون شود

فصل بايد كي مر طالب صادق را در هر شبانه روزي
سيمن از قران رود باشد كي هرگز از وي فوت نشود از حفظ يا از مصحف از سر حضور و تدبر ∴ و هر كي بر قرات قران مداومت نمايد از سر
حضور و تدبر و رقتي خواطر و هواجس كند بحضور با لفاظ و معاني قران يا بحضور دلش از معني بعظمت و كمال متكلم و استشعار قلب و نفس ازان عظمت
ترقي كند ∴ و حسني اعراضش از عالم حس و احساس بسبب آن استشعار و هيبت دست داد ن گيرد و عاقبته الامر تجلي و كشافيتي اورا روي
نمايد كي هرگز از و غايب نشود و مقارنت تكتي و هر چند اين فتح دير و دشوار دست دهي اما چون حاصل شود كاملتر و ثابت تر از ديگر فتحها باشد
زيرا كي اثر جمعيت قراني در وي سار ي است لا اقل از احتجاب محفوظ مي باشد ∴ پس طالب جهد كند تا هر چه ممكن شود وسع بذل كند در قرات
قران از سر حضور و تجلي خواطر و دران اما بتدريج تا بحضور دلش حضور يش از معني بعظمت و كمال متكلم و استشعار قلب و نفس ازان عظمت
بتواند ∴ بلكي معاني و صفات متكلم را عتبار دلالت لفظي ازان جهت كي كلام آله تعالي است حاضر باشد و باطن مقصود است از فرستادن
قران مشغول شود و خوض را در تلاوت بر مثال تجري موسي سيار د كي از واي انا الله و ديگر خطابها شنيد موسي عليه السلم و متكلم حق را انكار ذتا از
فهم كلام بر خود داري يابد و خود را آن دم از جمله مبلها و سواها خالي كرداند و بكلي متوجه سماع كلام معبودش شود و خلق و مخاطبه و رود را از دلت
فهم و سماع خود شمرد نه آلت كلام معبودش تعالي و تقدس ∴ و باين كي در دش باحزابي باشد كي صحابه و تابعين كرده اند كي روز اول سه سوره اول
و دوم پنج سوره ديگر و سيم هفت سوره ديگر و چهارم نه سوره و پنجم يازده سوره و ششم سيزده سوره و هفتم از سورة ق تا آخر قران ∴ و بايد كي حروف
را بين و روشن جزا جزا بترتيل خواند و حق هر مخرجي از مخارج حروف را ادا كند ∴ و چون خواهد كي اغاز قرات قران كند
رو بقبله ارد و بگويد رب اعوذ بك من همزات الشياطين و اعوذ بك رب ان يحضرون انگاه بعد از قرات معوذتين اين دعا بخواند اللهم
بالحق انزلته و بالحق تنزل اللهم اجعل رغبتي فيه و اجعله نور البصرت و شفاء الصدرت و بصر به وجهي و ارزقني تلاوته و فهم معاينه برحمتك
يا ارحم الراحمين ∴ و چون ورد تمام كند بگويد صدق الله العظيم و صدق رسوله الكريم و انا بذلك من الشاهدين اللهم انفعنا بالقران و اهدنا
بالقران و استرنا بالقران ∴ و از رسول صلي الله عليه و سلم منقول است آنست كي چون از قرات فارغ شدي گفتي اللهم ارحمني بالقران
و اجعله لي اماما و نورا و هدي و رحمة اللهم ذكرني منه ما جهلت و ارزقني منه ما اوتة اناء الليل و اطراف النهار و اجعله حجة لي يا بن
العالمين بگويي ∴ و اكر چه حافظ باشد بيرون نماز در مصحف خواندن بهتر باشد زيرا كي جمع باشد ميان دو عبادت يكي تلاوت و دوم در
مصحف نظر كردن

باب اول در قاعده دوم از قواعد طريق دوم از خاتمه ركن سيم از ربع دوم در عبادت كي زكوة است و ان بيستي بر چهار باب

است ناكله شهادت و سر اشتراك ايشان در ركنيت بدان توفيق الله كي از پيش بندگان براي معرفت و توحيد و عبادت معبود حق
تعالي و تقدس و نفس و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون بطريق صريح و اشارت برين هر سه معني دلالت دارد زيرا كي تا موزن هستي
معبود و اتصاف او باوصاف كمال و يكانكي و شايستكي مر عبادت را اجلا او تفصيلا و استقرار و حاجت بندو محقق نشود هر كرا نفس بعبادت تن در
ندهد ∴ و بحكم آنك اصل نيت آدمي ارادا از خاك برو كما قال الله تعالي هو الذي خلقكم من تراب و ازين جهت جبلت و ثالث كي منشا كسل و بطالت است
و سيل بالطبع بسوي بستي از خصايص او امد ∴ و ثانيا از حماء مسنون مخلوط حرد اي در وكما قال الله تعالي و لقد خلقنا الانسان من صلصال من حماء

مسنون ∴ و ثالثا از طين لازب مخلوط جزو هوايي در وكما قال الله تعالي انا خلقناهم من طين لازب و ازين روست كي زلت و نسيان و طغيان لازم امت
و رابعا از صلصال كالفخار مأخوذ اثر اشتي پزو كما قال تعالي خلق الانسان من صلصال كالفخار كي ازين سبب بوصف كبر و طيش متصف است و اجرام جان
كي از عالم بالا و جبل ملاء اعلي است كما قال تعالي و نفخت فيه من روحي ∴ و قال عليه السلم في حديث فينفخ فيه الروح اعني الملك اشعار علي الدوام
و توجه معبود و تذكر عهود و انقياد و تواضع و وقار و لا يستكبرون عن عبادته و لا يستحسرون يسبحون الليل و النهار لا يفترون ∴ و لا يعصون
الله ما امرهم و يفعلون ما يؤمرون خاصيت او نوع حكم اثبات بايشان باين بنيت تعلق كرفت از عالم خود دورا تا ذو محكم اثر مرتبه ممزك او
شد و از خاصيتها اصلي خود محجوب كشت ∴ و باين تعلق جان بتن بوساطت روح حيواني و غلبه خصايص او بر نفس امارة متعين و بركار
شد و از آثار جان و دل دور و مغلوب و پنهان كشت ∴ و غفلت معاش كي ناب عقل مجردات مشاركت دهم مورد كشته نفس امارة شد در تحصيل
مطالبش و باين سبب اين نفس امارة بغلبه خصايص بنيت بر دو جمله ان اوصاف و خواص بنيت از جهل و ضالت و كسل و بطالت و زلت
و نسيان و طغيان بر كبر و طيش و امثالان متصف امد ∴ و بسبب زيادت صفتها و خاصيتها بنائي و حيواني كي بر بنيت بسبب كشتن در
اطوار و حالات مختلف و تدخلقكم اطوارا طاري شد بر آن ميل بستي كي نفس از نسب الكتاب كرك بود بصور ديكر از اوصاف رذيله چون
حرص و بخت و شهوت و طلب لذت اكل و شرب و جماع زيادت از ضرورت و حاجت ظاهر شد ∴ و ديكر باره آن ميل بستي كي خاصيت
هستي بنيت است از نفس بواسطه تعرف غفلت معاش كي محكوم دهم است بصورت حب مال و جاه و زن و فرزند و جان و مان و انصار
و اعوان و ضياع و عقار و امثال آن ظاهر كشت و صفت اهل و حسد و حقد و بغض در نفس ازان پيدا امد ∴ و چون حصول غرض نفس
و محبوب او از لذت و شهوت و جمع مال و توابع آن جز بواسطه اسباب ظاهر و باطن در نظر او ممكن نيست / اجرم توجهش باين اسباب كن
ارباب تفرقت امد / لازم شد ∴ پس حيثي متحرك بيذا و پنهان از نجا متولد كشت ∴ پس چون ناكاه حكم اختصاصي و رحمتي و سعت كل شي
نسا كتها للذين تتقون و اثر عنايت بي علت الله جتي اليه من يشاء بواسطه دعوت انبيا و رسل سبب حبل نوراني توحيد و هر آيت و اكاهي
كي ان حبل نوراني را از نفي و اثبات كي اثر امر و نهي امد تركيب كرد امد خواست كي جاني را از زندان طبيعت برارد ان جان چون بان
حبل نوراني متمسك كرد باطن ايمان كي نور دل و جان است بزبان متمسك محقق كشت ∴ انگاه جان طربي ازان حبل نوراني را بنفس
و عقار سپرد و اشارة اكوتي يا صاحبي السجن ارباب متفرقون خير ام الله الواحد القهار ∴ و چون نفس و عقل مهنوران حبل حكم او را انقياد
نمود ند و كردن نهاذند اسلام و دين كي انقيادست و خضوع مر امر و نهي را متعين شد از آن انقياد نفس و عقل بحكم ان حبل و نقاب باد اول
بزبان رسيد كي ترجمان است ما زبان ملفق اشهد ان لا اله الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله انچه امده ادا آ حقوق آن حبل بردن اين و شرك سپذا
و بنهان و نسابت شيطان را از خود نفي كرد و معبود بيذا و لزوم رساطت محمد مصطفي صلي الله عليه وسلم در طريق تمسك بان حبل اثبات
كرد ∴ انگاه ان اثر بخروج اجرا اين سنت رسيد انچه نماز از سر حضور كي صورت تمسك است بجمله اعضا بان حبل بحكم افيموا الصلوة اثران حبل
و تقل و بطالت و كسل خاكي و زلت و نسيان و طغيان طيش و تكبر و طيش صلصالي را از وي نفي كرد ∴ و بيك جهت شدن و دري از هه كرد ابنزين
و نخله هيا تهاكي درست از مواد و نبات و حيوان و انسان از سر حضور و اكاهي و انقياد و خضوع و خشوع و تواضع و وقار كي اداب نماز ند محقق
معبود يكانه توجه مؤذن مر توحيد و معرفت و عبادت معبودش را اثبات كرد ∴ و باز بادا ذكوة بيت صادق اين تمسك و اصل توحيد و هذا
و اكاهي مران متاعش را بسوي بستي بحث مال و نجاست شرك انك مرتبا و حمات و رزق خود را بان مال و نبات او متعلق مي دانست
و اعتماد كلي بران مي داشت و مخل او را بان از جهت نفي مي كند و از آتش باك مي كرد اند كان از جهت اين باكي مرين عبادت را ذكوة
نامست و مورث و اعتماد او را بر رزاق حقيقي يكانه و اسباش را مثبت مي كرد اند ∴ و باز بادا ذ صوم اين تمسك بحبل نوراني ايمان و اكاهي
مران ميلش را بسوي بستي طلب خوردن و اشاميذن و شهوت را بدون مرحوص و نخت را از وي نفي مي كند و خاصيت ملاء اعلي
و تشبه و تخلق را با خلاق حق تعالي در و اثبات مي كند ∴ و ديكر باره آن تمسك بحبل ايمان و اسلام و اكاهي مران ميل او را بسوي بستي تعلق و تعشق
بحان و مان و املاك و اسباب و ضياع و عقار و جاه ميان معارف و اعوان و انصار و شركا تعلق حصول مطالب مزدوي و غير مزدوي او را بر جود
اينها چقد رحس و بعض را از وي نفي مي كند و صدق ترجمش را معبود بصورت جد و اجتهاد و كوب احوال و اخطار بحمت رضا انيزكار
و لقا كعبه كي شرف اختصاص و اضافت بي دارد اثبات مي كند ∴ پس جمله اين اركان بنكانه مسلماني در حكم تمسك بان حبل و نفي او مر
رذايل و اثبات او مر فضايل را برابر امدند و در توسط حصول مقصود كي توحيد و معرفت و عبادت معبود است بواسطه ان نفي و اثبات
متساوي ∴ پس از تقرير اين باب كي لباب معارف است سر و حكمت اركان نيكانه اسلام و مناسبت ترتب ان چهار بر كلمه لا اله الا الله محمد
رسول الله بر دو طالب منصف محق مستعد محقق شود ان شا الله و حده ∴ و نفقنا الله تعالي لتحقيقها و سلوك طريقها و فهم اسرارها و معاينها
طيلها و دقيقها

باب دوم در شروط و فرايض زكوة و صارف ان شرايط وجوب زكوة بنزديك ابر حنيفه شش است ∴ اول اسلام ∴ دوم حريت ∴ سيم عقل ∴ چهارم بلوغ ∴ پنجم ملك يزدان ∴ ششم اداي مقدار نصاب

نصاب خواه کودام حق تعالی باشد وخواه دام خلایق تا برکار زمین بنده ودیوانه وکودک نابالغ ودام دارمذهب او زکوة واجب نیست ∴ وشرط ششم آنست
کیال تمام است براصل نصاب لکن نقصان درمیانه مانع وجوب زکوة نیست چون اول واخر سال نصاب تمام بود باشد ∴ واما بیک قول شافعی دمدمه
مالک شرط عقل وبلوغ نیز بود ان ازدام معتبر نیست تا برد یوانه ومجنون وغیر بالغ ودام دار زکوة فریضه است واحمد در اعتبار شرط خالی بودن ازدام با او
وقول قدیم شافعی است ودر عدم اعتبار عقل وبلوغ با شافعی ومالک ∴ اما اداء زکوة مال دیوانه وکودک غیر بالغ بر اولیای ایشان یا اوصیا واجب است
بمذهب ایشان ∴ ودر حال حیض یکی در شکم باشد نزد دست ودر وجوب نزد شافعی ∴ واما ملک نصاب کامل سیب نرضیت زکوة است نه شرط او

فصل در فرایض

یکی در فریضه نیت است بدل یکی در فریضه زکوة ادا یی کنم در وقت جزا کردن مال بحهت زکوة واذن یا در وقت تسلیم
بقبول کننده یا وقت تسلیم بوکیل ادا زکوة یا تسلیم بعامل زکوة ∴ وفریضه دوم ادا زکوة از جنس نصاب یک درکم از نیست ربع اشتر واین بمذهب شافعی
ومالک است ∴ اما بمذهب احمد در بیشتر زر نقره موافق مذهب ایشان است ودر زر نقره با ابو حنیفه یکی بمذهب او اموال نقمت زکوة واذن وادا
وزکوة از جنس واذن فریضه نیست بمذهب ابو حنیفه ∴ وفریضه سیم رسانیدن زکوة نصف یا امام یا بساعی یکی عامل است یا رسانیدن بنفس خود
یا بوکیل خود یکی ازین اصناف هشت گانه یکی در قران مذکورست بمذهب ابو حنیفه ومالک واحمد ∴ واما بمذهب شافعی رسانیدن بجموع این
اصناف هشت گانه یا الخ ازین هشت صنف در ایداد مذکر ∴ موجود باشند وحق هر صنفی حذا کردن وبرسه کس ازان صنف قسمت کردن
لازمست اگر نفس خود تصرف رسانند ∴ اول ازان اصناف فقرا اند یکی مالک هیچ چیز غیر کسوة ونفقه یم روزه باشند وقدرت کشت کردن ندارند
ودوم مساکین اند یکی مالک چیزی کمتر از نصاب باشند غیر اثاث وابد خانه وبرکب قادر باشند ولکن دخل ایشان کمتر از خرج باشد ونزدیک
بعضی علما فقرا انها اند که مالک هیچ چیز نیستند وقوت کسب ندارند وسوال نکنند ∴ ومساکین انها اند یکی بر دوها کردن وسوال کنند ∴ وسیم
عاملان یکی از جهت امام یا سلطان منصوب باشند تا زکوتها وعشرها وخراجها راجمع کنند ∴ وچهارم مولفه قلوب یکی از برای ان تا دلها ایشان
برقبول قوت اسلام واحکام او جمع شود ونیز بجهت انک ایشان سروران قوم خود باشند تا ایشان بواسطه ان جمیت خاطر خود قوم خویش
را برقبول اسلام واحکام ان ترغیب کنند ∴ واین قوم بمذهب ابو حنیفه بکلی بعد از عهد مصطفی صلی الله علیه وسلم ساقط اند ونزدیک
دیکران در بعضی بلاد موجود اند ∴ وپنجم بندگان مکاتب اند یکی با الکاتبان قرار خانه باشند واز اذکی خود را باداء مالی معین در وقت
معین معاف کردانیده یکی خون دران مدت ان مال را ادا کنند از اذ شوند ∴ وششم وام داران وکسانی یکی بسبب دینی یا اتلاف مالی یا جنایتی
ضمان وغرامت در ذمة ایشان لازم شده باشد ∴ وهفتم غازیان وحاجیان ∴ وهشتم غریبان یکی در غربت محتاج شده باشند هرچند در وطن
خود توانگر باشند ∴ وچون بامام یا ساعی رسانیده باشد مراعات این قسمت بروی نباشد بعد ازان ∴ وبا این حکم در اموال باطنه چون زر
وسیم وظاهره چون سوایم وغیران یکسان است ∴ ودر ابا شتن بهاشمی زکوة دادن ∴ وبمذهب شافعی ومالک ویک روایت از احمد یکی
نیز روا باشد یکی از بنی مطلب باشد ومطلب وهاشم یکی جد مصطفی است صلی الله علیه وسلم هردو برادر اند فرزندان عبد مناف وشافعی از نسل
ارست ∴ وبمذهب ابو حنیفه ویک روایت از احمد یکی از مطلب باشد زکوة دادن روا نیست ودر ابا زاد کردکان بنی هاشم وفرزندان این سوال
یک روایت از احمد هم روا باشد وبمذهب علما روا باشد وبیزد وجد جد انک بالا می رود ویفرزند وفرزند فرزند جد انک زیر می آید هم روا باشد
وبزن نیز روا باشد ∴ وزن اگر بشوهر زکوة دهد یکی در ویش باشد بمذهب ابو حنیفه ویک روایت از احمد روا باشد وبکافر ذمی نیز زکوة دادن روا باشد
وبنده کاتب ویکاتب هم روا باشد یکی عامل باشد ∴ وبمذهب شافعی یکی ابو بکر مقدار نفقه قادر باشد سهم روا باشد وبمذهب ابو حنیفه روا باشد وتوانگر
زکوة دادن روا نیست وتوانگر یکی مانع کردن زکوة باشد بمذهب ابو حنیفه مالک نصابی تمام است یکی سبب وجوب زکوة باشد ∴ واما بمذهب شافعی
ومالک واحمد توانگری یکی مانع جواز است زکوة باشد غیر توانگری است یکی موجب زکوة باشد الا انک بمذهب شافعی ومالک هرکی مقدار کفایت از نفقه
وکسوه دارد غیر مال زکوتی اعتبار بحال وقت یا قرب کسب دارد یکی کفایت او باشد زکوة دادن بوی روا نیست والا روا است ∴ وبمذهب احمد روایت
است یکی باشافعی ومالک بمذهب احمد اگر کسی مالک نصاب زکوتی باشد وقرب کسب دارد لکن نفقه او را کفایت نیست او را باشد گرفتن زکوة ∴
ودر روایت دویش ان است یکی ملک بجاه درم یا قیمت آن از زر مانع جواز اخذ زکوة است ∴ وسیم ملک جهل درم یا قیمت ان از زکوة او نه زر است مانع جواز گرفتن
زکوة است ∴ وبمذهب ابو حنیفه اگر یکی زکوة داد بر کسان انک او در ویش است او نه توانگر یا هاشمی نیز اشان یا دو تا یکی داد و بندر یا فرزندش پنداشت
روا باشد وزکوة از کردنش ساقط شود واگر کار فریبنداشن یا بنده او یا مکاتب روا نباشد وشافعی واحمد یک روایت از هر دو در دو توانگر ظاهر شدن موافق اند
با ابو حنیفه درجه از داتوانون اذکردن در روایتی توانگر او احوا از کردن یفند نزد ایشان ∴ وزکوة واجب را مکروه است نقل کردن بشهر کت دیگر دانجا مستحقان
داذن ویک قول از شافعی خود واجب است داذن بر ویشان همان شهر یکی واجب شده است مگر بعضی از اصناف این هشت گانه دین شهر
موجود نباشد واجب باشد یکی دادن یکی انجا ان صنف موجود ست نقل کنند وبانیشان رسانند ∴

فصل وزکوة بمذهب شافعی

در غیر دیون علی الفور واجب است تا اگر بعد از گذشتن تمام سال بر نصاب کامل تمکن ادا زکوة یا بذکر تن قادر بر خود بر رسانیدن بساعی یا امام
یا مستحق وزر ادا تاخیر کند عاصی باشد واگر نصاب هلاک شود زکوة از گردنش ساقط نگردد ∴ وبمذهب ابو حنیفه علی الفوری واجب است

تا تاخیر

تا تاخیر ادا بعد از تمکن بمذهب یکی عاصی نباشد وبهلاک نصاب زکوة از گردنش ساقط گردد ∴ ودر زمان تسلیم زکوة بدرویش گفتن یکی این فریضه
زکوة است / ازم نیت برکت ان نیت دل یقاق دارد دیا نیک رسین الله تعالی ∴

باب سیم

فصل اول در آداب

در سنن واداب زکوة دان دو فصل است اول در اداب زکوة دهنده دوم در آداب ستاننده

دهنده زکوة باینکی مرد مومن چون دانست یکی زکوة پاک کننده اوست از اوصاف رذیله مثل بخل وحب دنیا یکی سیدا ومنشا همه کناهیات واز اخلاق
شرک پیدا ونهان یکی در رویت اسباب امت وتعلق بر امدن حاجت بدان / اجرم باینکی اول در اداء زکوة رغبتی وحرصی وشرهی تمام بکار برد
ودر رسانیدن ان تعجیل نماند وفرصت تعجیل بماند وفرصت را غنیمت شمرد معنی این حدیث راکت اغتنم خمسا قبل خمس حیوتک قبل موتک
وفراغک قبل شغلک وصحتک قبل سقمک وغناک قبل فقرک وشبابک قبل هرمک هریکی نصب العین دارد ودوم باینکی خود را از ریا سمعه یکی در کردد
بصورت کژدمان معمور نشوند وبنده را در کور معذب می دارند صیانت کند ومستحضر شود یکی چون یکی از موجبات ومعانی فرضیت زکوة برمن
پاک کردن من است از نجاست شرک پیدا ونهان بین من درعین حالت تظهیر خود را نجاست شرک ان ترک ترکی تاثیر نظر خلق است
چکونه الزم کم بین ازجهت دفع شر این غایله هرچند نهان تر دهن بهتر باشد مکر سنت انک دیکری با دا تدا کند یا اجابت سوال سایلی کند یکی دانند
یکی از اضطرار سوال می کند ∴ وسیم انک خود را در حق انک زکوة بوی میدهی محسن ومنعم ومفضل نشمرد بلکه خود محسن
ومنعم داین تا ایمانت درست باشد زیرا کی بوی فانی می دهی ودل باقی می ستانی واکر او را مثال ادا نباشد تو از معاملت ابدی بازمانی واکر تو
وامثال تر نباشند حق تعالی بخودی خود متکفل روزی وی است واو قادرست یکی بی هیچ واسطه روزی او باو رساند پس تحقیقت فضل
واحسان وانعام او راست بقبول نه ترا بوطا ∴ پس چون این فضله راستحضر شدنک از منت مخلوق یکی تکبرست بر درویش بان عطا واستخدام
وی بان سبب واذا ذی یکی او را بفقر سرزنش کردن ودر وقت سوال دیکی بردکت ترش کردن است خود را صیانت کرده باشی واکر حکم ان نبی در رسید بر امته
یکی یا یها الذین امنوا لا تبطلوا صدقاتکم بالمن والاذی ونشان استحضار باین معانی یکی گفته شد منت یکی چون درویش را بینی از سر تواضع وتان ردی
وخشن خوش با او پیش ایی واورا عزیز داری ودر زمان تسلیم حق زکوة بوی دست خود را بر دست درویش داری چنانک دست او بالا باشد
ودست تو زیر دست وی تا حق تواضع جایی اورده باشی ∴ وچهارم انک ان چیزی که بدرویش دهی ازا خوار داند تا شرکت در مقابله آن یکی توقع
داری از رحمت ومغفرت ورضاحق تعالی تا از سر عیب برهی ∴ وپنجم انک اجر ازمال تهی ترست ومحبوب تر نزدیک تر تو ازا بدرویش دهی
ودران معرض نزان وحریت رابیاذ اذک ∴ اما نزان قوله تعالی لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون ∴ واما حدیث نوله صلی الله علیه وسلم
الصدقة تقع فی ید الرحمن قبل ان تقع فی ید الفقیر / چه علامت قبول یطلق تو امر حق را برضا وشاد مانی این معنی است یکی کفته شد ∴ وششم
انک بنده تکبی یکی حق زکوة باصناف هشت کانه می رسانم بر کسانی طلب کبی یکی انفاس واوقات ایشان عزیز باشد وبودع وبقوت وبجادت انوت
وتفرغ بعبادت موصوف باشند تا مال تو اعانت کند در طلب مرضات حق وتقرب بوی واز درجه ادنی باعلی ترقی می کنی ∴ وهفتم انک اکر
تراحوجی نیاز مند باشد یکی نفقه ایشان برتو واجب بنا شد بایشان دهی تا جمع شوند یان در عبادت زکوة فرض وصله رحم ∴ وهشتم این
همسایه درویش راکت نظرش برمال وبیت تو افتاده باشد اورا / کران مقدم داری ∴ وهشتم انک هرکی خود را بایمان نزدادی وفقر
خود را از خلق ونظر ایشان صیانت کند واقل این درجه آنست یکی کس از بکی هیچ شکایت فقر وبی توانی نشنیده باشد استکشاف
کن وبایشان تقرب طلب وان حق ایشانرا بایشان رسان ∴ دهم انک صاحب عیالی یا درخانه مانده بسبب بیماری طلب کبی وحصه
وی بوی رسانی یکی بوی رسانیدن اولیترست ∴ ودهم انک در شانهه درویش راسوال نکنی ونکویی یکی زکوة قبول کنی
کبی ما ان زکوة مال است بتول کن یکی باشد یکی شرمنده شود وخجالت بذیرد بارکن حال او را عزیزی بیش از ادا تفحص کن وانکاه بوی رسان

فصل دوم در آداب کیرنده زکوة

ادب اول باینکی بداند ومستحض باشد یکی حزای تعالی خلق را برای عبادت
ومعرفت افریده است چنانک کفته شد پس هرکی بان متوجه تر واز غیران معرض تر اد درجه مقصودی از افرینش بالاتر ست وهرکی ازان
بیزار مشغول تر اد درایه انک الت باشد در حصول مقصود نازل ترست ∴ وحکم انک حق تعالی می فرماید یکی وما جعلناهم جسدا لا یاکلون
الطعام مال را الت ودسیلت قیام صورت یکی حقیق مقصود بران موقوف است کردانیده است پس اعتبار ضبط وجمع وحفظ ورعایت
وطلب الت ودسیلت از کمال توجه مقصود وطلب وجمع همت بزور مشغول ومحجوب کرده است ونقرا را از برای طلب وجمع مم مقصود
برکزیده وبنان کرامت مخصوص کردانیده وکفایت مزدرکت ایشانرا یکی حوزش ویرشش است ونیام صورت یکی الت حصول مقصود
عبادت ومعرفت وترجیب بان است باغنا یکی بتحصیل وادراک الت ودسیلت مستغرقند حوالت کرده ∴ واغنیا را برسانیدن ان بفقرا
ارجحتم نرمود وکمال ایشانرا بنان باز بسته کردانیده پس / اجرم برهر فقیر کرت / لازم باشد یکی او بر طیفه خود یکی کمال توجه بحقیق وهمتها مستغرق
رابطلب معبود یکانه جمع کردن فنام نماید وهیچ دقیقه ووظیفه از دقایق طلب ومحقیق معرفت وترجید وعبادت یکی بحال آن راستغرق
شده است مهلت نکذارد تا از عمده حق مرتبه ومقام خود بپردن امده باشد واکر نه چنین باشد الخ براغنیا واجب است حق او نباشد پس

باب چهارم

در بیان آنچه زکوة دران واجب است و ذکر کیفیت آن و مصارف آن

واجب این باب مشتمل بر سه فصل آمد.

فصل اول در نقود

دران بر دو قسم است یکی آنک هیچ تغیری دران بتجارت نکند بلکه همیشه بر یک حال باشد. دوم آنک بتجارت مشغول باشد. اما قسم اول زر است و نقره و در غیر ایشان از جواهر معدنی زکوة واجب نیست مگر بتجارت مشغول باشد و خویش و روسان بقیمت زر و نقره زکوة واجب شود. اما نصاب زر بیست دینار خالص است و در کمتر ازان ابدا هیچ واجب نیست و در بیست دینار نیم دینار واجب است یکی بر بیست دینار خالص است و در کمتر ازان ابدا هیچ دینار نشود حساب بیع عشر دران جنرک واجب باشد. و بمذهب شافعی و مالک واحمد هر انچه یکی زیادت شود در وی بحساب ابیع عشر زکوة واجب کردد. و در نقره کم از دویست درم هیچ واجب نیست و زیادت تا چهل درم عفو است بمذهب ابوحنیفه و بمذهب غیر او هر انچه یکی باشد بحساب ربع عشر دران زکوة واجب باشد. و همه انواع زر و نقره یکسان است در وجوب زکوة از مضروب و غیر مضروب و در حلی روان زکوة واجب است. و در حلی زنان بمذهب ابوحنیفه یک روایت از احمد هم زکوة واجب است و بمذهب شافعی و مالک و روایت دیکر از احمد هر چه لایس و استعمال آن حرام است از زر و نقره زکوة دران واجب است و هر چه استعمالش مباح است دران زکوة واجب نیست. و نصاب زر را با نقره و نقره را با زر جمع و ضم کنند و بیکدیکر شان زکوة دهند و اسطه خیر بزه است و از دست دیکی نعمت رسیده او را شاکر کوید و دعا کند این صیغت کی ظهر الله تعالی قبلک فی قلوب الابرار و زکت عملک فی عمل الاخیار و وصلنی علی وصلک فی تلوب الشهدا. و ادب سیم آنک اکر انچ برکت دهند در غالب ظن ادان از وجه حلال نباشد ازان پرهیز کند فیکیرد کی محکم من منّ الله بجعل الحجر جواهر و رزقه من حیث لا یحتسب چون زر حرام کند عن قریب روزکت او از وجه حلال برک رسد از انجا کی کمان نرود. و ادب چهارم آنک از وجه حلال زیادت از قدر کفایت و ضرورت بنذیرد تا حرز را از مستحقان هشت کانه تمام بتواند قبول نکند. و ادب پنجم آنک خود را از تواضع زیادت مرغنی زکوة دهنده راضیات کند تا داخل نشود در ین وعید کی من تواضع غنیا لغناه احبط الله عمله.

فصل دوم در زکوة انعام

و آن شتر و کاو و کاوکن و کوسفند است. بشرط آنک بحرا کذاشته باشند تا بی نفقه خرند و در وسل بی کنند لکن بمذهب مالک در اشتر و کاو کی کار کنند یا بلعفشان بندند هم زکوة واجب است. و اما بمذهب ابوحنیفه تنها بسائمکی در اشتر و کاو و کوسفند سایه عبر معلوفه و عوامل و نواضح ازکاو و اشتر زکوة واجب است. در لبنان نر و مادان نر دراعی و در مادان تنها بر واعی هم زکوة واجب است. و لکن مالک سال بحق باشد بیان آنک مراسبی دیناری بدهند و بیان آنک اسبانرا بقیمت کنند و ربع عشر بقیمت اعتبار زکوة بدهند. و در رابح در بیان اهر دو کوسفند متولد شده باشند از ابوحنیفه و مالک روایتی هست کی اکر مادشان کوسفند باشند زکوة واجب باشد. و کوسفند مکه را بیشتر اصل ازین نوع است. و اما زکوة کوسفند سایه و در کم از چهل کوسفند هیچ واجب نیست و در چهل یک کوسفند واجب است تا صد و بیست و در صد و بیست و یک دو کوسفند واجب است تا دویست و در دویست و یک سه کوسفند واجب است تا چهار صد و بعد ازان در هر صدی کوسفندی واجب می شود. حزعه کوسفند مانی یک ساله تمام یا دو بز یکساله و باک در دوم نخان. و اما زکوة اشتر سایه در کم از پنج اشتر هیچ نیست و در پنج اشتر سایه یک کوسفند و در ده کوسفند و در پانزده سه کوسفند و در بیست چهار کوسفند و در بیست و پنج اشتر یک اشتر مانی یک ساله باي در دوم نخان تا سی و پنج و در سی و شش تا چهل و پنج یک اشتر مانه در ساله باي در سیم نخان و در چهل و شش تا شصت یک اشتر مانی سه ساله باک در چهارم نخان و در شصت و یک تا هفتاد و پنج اشتري ماني چهار ساله باي در پنج نخان و در هفتاد و شش تا نود و دو اشتر مانی دو ساله باي در سیم نخانه و در نود و یک در اشتر مانی سه ساله باي چهارم نخان تا صد و بیست. و بمذهب ابوحنیفه بعد از صد و بیست باز حساب فریضه از سر کیرد در پنج کوسفندي و در ده دو میجو اول تا صد و چهل و پنج انکاه در اشتر مانی باک در چهار سال نخانه یکی اشتر مانه یکساله باک در دوم نخان تا صد و پنجاه و انکاه سه اشتر باک در چهار سال نخان واجب شود و بعد ازین بر همین طریق حساب از سر می کیرد و ما ان حساب ضم کرد و در هر پنج زیادت برین کوسفندک یا سه اشتر باي در چهار سال نخان و در هر ده کوسفند یک تا انجا کی کفته شود. و اما بمذهب شافعی و مالک و احمد چون از صد و بست یکی زیادت شود در هر سی و سه اشتر دو ساله باي در سیم نخانه واجب اند و بعد ازان حساب بر همین قیاس است یعنی ما صد و بست و پنج و بعد ازان در هر خاهی یک اشتر مانی سه ساله باي در چهار نخان واجب می شود و در هر چهل اشتر ک مانه در ساله باي در سه نخانه. و اما زکوة کاو در کم از سی کاو جزی واجب نیست و در سی کاو و کاوکن نر یا مانی یکی باک در دوم نخان باشد واجب شود و در چهل باک در سیم نخان تا شصت کاو و در شصت کاو و دو کاو در ساله باي در سیم نخان واجب است. و بعد ازین حساب مستقر می شود و در هر سی کاوکن یکساله باک در دوم نخان و در هر چهل کاوی سه ساله باي در چهار نخان واجب می آید. و در بره و اشتر بچه و کوساله شها هیچ واجب نیست اما بنسبت ما ازان ایشان را بقدر بحساب حساب کنند و لکن ازیشان بزکوة عامل قبول نکند. و عامل باید کی از کرفتن بهترین و بدترین بر میانه اقتصار کند و اکر نصاب همه بیکو باشد بیکو قبول کند بزکات از نیکو بیکو قبول کند و از بد بدی و از میانه میانه. و اکر بر خلاف مال اشتر یک ساله واجب شد و ندارد بقدر ابو حنیفه اکر خواهد اشتر دو ساله بدهد و از عامل دو کوسفند یا بیست درم باز ستاند و اکر باک در سیم نخان واجب شده است اکر خواهد اشتر یک ساله بدهد و دو کوسفند یا است درم باز ستاند. و همچنین چون از سی اعلی بادنی یا از ادنی باعلی نقل کند الا از یک ساله تمام بزیر یا بدو از چهار ساله بالا نرود. و اما بمذهب ابوحنیفه بقیمت یک بزیک واجب است بدهد تا اکر کم از ان سی دهد بقدارت قیمت را بیان ایشان بعامل دهد و بدو کوسفند یا بیست درم بقبض بستاند. و بمذهب شافعی و احمد در سایه انعام امینان بعضی را بعضی از مال بهترست و موثر در نقصان و وجوب زکوة زیادت آن در مقدار نصاب و غیر نصاب. چنانک مثلا اکر چهل کوسفند ازان دو کس بهم امیزند بیست ازان یکی بیست دیکرت یک کوسفند زکوة واجب شود و اکر چهل یک یکی باشد باجهل کی یک دیکری است پا بزده یک کوسفند واجب باشد نه دو کوسفند اما بشرط یک در جراکاه و فحل را بشخور و جای خفتن کوسفندان و جای دوشیدن و اوانی دوشیدن یکسال تمام مشترک باشند و بشرط یک مرد و اهل زکوة باشند یکی سلمان و دیکرت ذمی نباشد ما یکی ازاد و دیکرت بنده یا مکاتب. و ابوحنیفه و مالک در مقدار نصاب موافق اند و در کم از نصاب مخالف. و خلطت و اینجنین کی باین شرطها مذکور مشروط است یا شرکت و خلطت شیوع کی هر کوسفندی ازین سایه میان ایشان مشترک باشد در حکم برابر اند. و بمذهب ابوحنیفه همه انواع اشتران بختی و عربی و در کاوان و کاومیش و عربان و در کوسفند بزومیش در جواز ادا زکوة بعضی از بعضی در جمع نصاب برابرند. و تعجیل زکوة پیش از کذشتن سال بمذهب غیر مالک رواست لکن بمذهب ابوحنیفه در سال دوم یا از نصابهایی کی هنوز در ملک او تمام نیست یا از اشتران و بکان کی در شکم ایشان رواست. ؟ ؟

فصل سیم در بیان زکوة انچ از زمین بیرون آید

بمذهب ابوحنیفه هر چه در زمین کارند بقصد دخل دادن و از زمین برایند یا از دخل درختان کی برک ایشان باقی باشد یا مثل ان بردوش مجتمع یابند از اندک و بسیار در وی عشر واجب باشد یی اعتبار شرط نصاب تا خشک کردن یا بقا ما انچ از قوتها باشد چون خرما و کیاه و کاه و تک ماشد آن و نی شکر در وجوب داخل است. و هر چه بروایتی بی خورند نصف عشر واجب است بمذهب ابوحنیفه و بمذهب احمد خلاف شافعی و مالک الا بمذهب ابوحنیفه و بمذهب احمد خلاف شافعی و مالک الا بمذهب ابوحنیفه و بمذهب ابو یوسف و محمد و احمد باعتبار نصاب. و نصاب عسل بمذهب ایشان مقدار شصت صاع است کی وزن ان هشتصد من شرعی است هر منی دویست و شصت درم. و بمذهب احمد نصاب اول فرق هر فرقی شانزده رطل عراقی کی هشت من شرعی باشد پس نصاب بمذهب احمد هشتاد من شرعی باشد. و بمذهب دیکران در کمتر از پنج وسق کی شصت صاع است از نباتی کی قوت راشاید و باقی ماند چون کندم و جو و امثال ایشان چون خشک و پاک کرده شود یا خشک کرده شود از میوها چون خرما و میز چیزت واجب نیست. و چون از هر جنسی انواع کاشته شد نصاب او کی شصت صاع است حاصل این باین اوصاف نی انک سال تمام بران بکذرد اکراب از باران یا رودخانه یا چشمه می خورد عشر واجب و اکر بدوالی می خورد نیمه عشر و درین جمله حبوبات چون کندم و جو و برنج و ذرت و ارزن و باقلا و عدس و ماش و نخود و لوبیا در وجوب عشر دریشان خلاف نیست و لکن در اعتبار نصاب شصت صاع و عدم اعتبار است. و بیک روایت از احمد در الورز چون کون و زیره و کشنیز و کرویا و بزرکتان و تخم حنادر و تخمها ترها چون تخم بشاد و تخم ترب و ترطم و کنجد و همه میوها خشک کرد چون خرما

موز وشمش خشک وبادام وپسته وفندق ودرشیو وزعفران وزیتون نیز چون بنصاب مزکور برسند عشر یا نصف عشر واجب کرده است ٭ ولکن
در تحصیل نصاب مذهب وی گندم را بجو وذرت را باارزن وقطنیات را بحبوب عدس ولوبیا وباقلا ومانش ونخود را بالکدیک واما زعفران
هم بالکدیک وزور را
هم بالکدیک بطعم کشد بانصاب تمام سود وزکوة دهند ٭ ومذهب شافعی ومالک حرد درخرما ومویز ازمیوها وجز درچیزی یک دروقت اختیار قوت را
ساوند چیزی واجب نیست ٭ ودرمیوها چون سیب وامرود وانار وشفتالو وشمش والجیر وجوز وپسته چون خیار وشنکار وخربزه وبادنجان
وکدر وشلغم ومثال آن بنزد غیر ابوحنیفه تنها هیچ واجب نیست ٭ واما ابوحنیفه تطر بموم قول سفیان بن صلی الله علیه وسلم کرده است که
فیما سقت السما العشر درین جمله یکی یاد کرده شد دراول واخری اعتبار بنصاب وعشر یا نصف عشر ایجاب می کند ٭ ودرزمین دیوانه وکودک
بالغ وبام دار وبنده ماذون ومکاتب عشر واجب است ولکن زکوة دیگر واجب نیست بمذهب او وبمذهب دیگران همه واجب است ٭
وعشر زمینی کی باجارت داده باشند برمالک باشد وبمذهب دیگران براجارت گیرنده ٭ ودرزمین مستعار باتفاق برمستعیر باشد ٭ واز
زمینها الخ مسلمانان گشاده باشند بصلح وبرمالکانشان مقرر داشته برانک هرسال ازان زمینها خراجی معین یا غیر معین بامسلمانان رسانید
ان زمینها خراجی باشند لکن باسلام ان خراج ازشان ساقط شود وزمینها ملک ایشان بود وعشری باشد ٭ واگر اهل شهری ابتدا اسلام
شوند همه زمینهاشان عشری باشد ٭ امّا هرچه مسلمانان بقهر واستیلا گشاده باشند اگر امام زمینها وابرغانان قسمت کرده باشد وقسمت
ملک ایشان شده ان زمینها عشری باشد ٭ واگر قسمت نا کرده براهل ان زمینها خراجی معین مقرر داشته باشند وبشرط اداوان اززمینها
وابدست ایشان گذاشته باشند ان جمله زمینها خراجی وباسلام واسقال مسلمانان ازخراجی بدر میآیند بر گ ان زمینها حق بیت المال
باشد ٭ وبنزد بعضی وقف باشد برهمه مسلمانان وامام راجز بمصلحت جزوی کی خلل ان ظاهر باشد درملک وبیت المال بیع
ان وهبه روا نباشد وان بیع وهبه درست نیست ٭ وزمین خراجی کی درست مسلمانان باشد بمذهب غیر ابوحنیفه الخ ازخراج
باقی ماند اگر شصت صاع باشد عشر ازان بردی واجب باشد وبمذهب ابوحنیفه وجوب خراج یا وجوب عشر جمع نیاید ٭ **فصل**
وطالب صادق باینک بر صدقه فرض افتضا رنکند رهیچ روزک بی صدقه تطوع بگذرد یکی ازعلامات قبول واجب
توفیق تطوع باشد ونقصان همه واجبات بتطوعات مخرمی شود ٭ وبتر واجبات وفرایض مطهر وزیادت کننده اند وتطوعات
حافظ ودافع بلاها ظاهر وباطن قال علیه السلم الصدقة تردالبلا ٭ وصدقه تطوع راهرچند برشیذه تر دهند بهتر باشد ٭ وچند کدی
تاهیچ سایل یا محروم یاخسته خاطر ازخود باز نگرداند قال علیه السلم لوصدق السایل ما افلح من رده یعنی اگر سایل در اظهار احتیاج مضطر
وصادق باشد اومترجم حق تعالی باشد ودرانج فرموده است کی من ذا الذی یقرض الله قرضا حسنا وحوالت کرده حق سر وصف سایل
رارسول بس ردکننده اورد کننده حق باشد وهرکز رد کننده حق تعالی بجات ازنفقه ان رد ومنع نخواهد یافت والله الهادی

رکن چهارم از قاعده دوم از قطب دوم از خانه صوم است وان پنج باب است ویک فصل

باب اوّل

شتمل برسان سبب صوم وشرایط وفرایض وسنن وتطوعات واداب واسرار ان
درسبب صوم وان رویت هلال است اعنی علم بظهور او در افق وان یکی از دو چیز ثابت ومحقق یی شود یکی بتمام ماه شعبان سی
روز ٭ ودوم بگواهی یک گواه عدل بمذهب ابوحنیفه اگر بابر یا نباشد ازعدل روا باشد ٭ واما هلال شوال بمذهب غیر ابوحنیفه بدو عدل
ثابت یی شود اگرچه در اسمان هیچ ابر یا غبار نباشد وبنزد ابوحنیفه در وقت گشاذکی انسان جز بگواهی جمع بسیار کی بکثت ایشان علم حاصل
اید هلال شوال ثابت نشود ٭ وبرروایتی از احمد اگر بیست ونه روز از شعبان نگذرد شب سی ام ابر وغبار باشد صوم ان روز واجب شود واز
رمضان محسوب اشد واین مذهب بعضی از صحابه گبار است ٭ اما مذهب باقی ایمه بخلاف اینست ولکن مذهب ابوحنیفه اگر ثبت کند
کی از رمضان باشد فریضه روزه دارد والا تطوع ورمضان ظاهر شود از رمضان بحسب اشتی بخلاف مذهب شافعی ومالک وروزه شک عید
ایست بر کی است کی قاضی گواهی داده باشد رویت هلال گواهی بر دو بعضی یا بعیران دان گواهی منتشر شده باشد
تا عوام ازجاف امتزاحته باشند برویت هلال بنزد حاکم ثابت نشده ٭ وروزه روز شک اگر موافق نذر یا قضا اشتی مباح است والا مکروه باشد وبمذهب
ابوحنیفه تطوع نیز مباح است ٭ وبران مردود الشهادة برویت هلال صوم ان روز فرض باشد واگر بجماع پیشکند بمذهب شافعی هم تضادم کفارت
بردی لازم باشد وبمذهب ابوحنیفه قضایی کفارت ٭ وبجون رمضان ثابت شود بگواهی عدول وحکم حاکم در شهرت بیک روایت ازابوحنیفه
وقولی ازشافعی وقولی ازاحمد برحله سلمانان درجمیع بلاد صوم لازم شود وبقولی دیگر ازهریک براهل بلادی صوم لازم شود کی میان این شهر
وان شهرها مسافت مدت سفر مرخص مرتفع دانظار رویا نباشد ولاغلا ٭ وبقولی دیگر ازشافعی واحمد بشرط سراست حکم حاکم در ثبوت رمضان
افاق مطلع است وباختلاف مطالع چنانک میان عراق وشام وحجاز حکم حاکم سرایت نکند ٭ وطلب هلال رمضان وشوال در سبب بمذهب
شعبان ورمضان واجب است بتردد بعضی ٭

باب دوم در شروط وجوب وصحت

صوم وان پنج شرط است یکی شرط وجوب وصحت ودرشرطیت توکت وکامل ٭ ودوم هم شرط وجوب وصحت لکن درشرطیت

ناقص

ناقص ٭ وسیم شرط وجوب است نه شرط صحت ٭ وچهارم شرط صحت است نه وجوب ٭ وپنجم شرط هردو است باعتباری درشرط صحت
باعتباری ٭ امّا شرط اول اسلام است وان هم شرط وجوب است ودوم شرط صحت ٭ وشرط دوم عقل است وان دو وجهت دارد یکی انک
شرطیت او قوی است وظهور حکم ان درمجنون است تا اگر همه رمضان مجنون بزاد باشد باجماع قضا آن ماه بروی لازم نباشد واگر
درپهی از روز جنون واقع بزاد باشد صحت صوم نباشد ولکن بمذهب ابوحنیفه ومالک اگر درآشا ماه رمضان هشیار شود قضا الخ
کرشته است برد ازماه بروی لازم باشد لقصور درجه شرطیه العقل عن درجه شرطیه الاسلام ٭ وبمذهب شافعی واحمد قضا کذشته
ازماه بردی لازم نباشد لمساواة درجه جهة قوته مع درجه شرطیه الاسلام ٭ واما جهت دوم او درشرطیت ضعیف اشانه است وانزان
درپهوش است تاقضا رمضانی کی برپهوش درپهوشی کذشته باشد بروی لازم باشد ٭ واگر در اول روز بجنون باشد ودر باقی پهوش
صوم دست باشد ٭ واما نوم صوت ومعنی درهیچ قسمی از اقسام او داخل نیست ٭ وشرط سیم بلوغ است وان درشرطیت ضعیف
اشانه است زیرا کی او شرط نفس وجوب است نه شرط صحت ولهذا صوم نابالغ صحیح است باتفاق جه ازثواب خالی نیست
ازقبل حق تعالی کی درقیامت بروی عاید شود یا بادر وبزرش ٭ وشرط چهارم پاکی است ازحیض ونفاس وان شرط صحت است
نه شرط وجوب زیرا کی نفس وجوب درحق وی ثابت است بحصول سبب ولهذا قضا بردی لازم است ولکن وجوب ادایی الحال
بعذر ومانع ازوی ساقط است ٭ وشرط پنجم قابلیت زمان است مرصوم راوان دو قسم است یکی انک نظرا الی ذات الزمان قابل
صوم باشد وان شب است ودرین قسم قابلیت هم شرط وجوب است وهم شرط صحت تا نذر بصوم شب باجماع درست نیست ٭ ودوم
دوم است مع نظرا الی وصف الزمان ومعناه قابل صوم باشد وآن ایام منهی است چون عیدین وایام تشریق ٭ ودرین قسم
بمذهب ابوحنیفه قابلیت شرط صحت است نه شرط وجوب تا نذر بصوم این ایام درست باشد ووجوب ثابت لکن صحت ادا نیابی ٭ وبمذهب شافعی
قابلیت هم شرط وجوب است وهم شرط صحت تا نذر بصوم این ایام درست نباشد ووجوب نیابی ٭

باب سیم

در فریضه است یکی در رکن صوم اند فریضه اول نیت است ودر اوصاف ادایه را احتلافها واقع است ٭ امّا بمذهب ابوحنیفه
فریضه نیت صوم است مطلقا بی تبیه استحضار فرضیت رمضان وبجز وصفی یکی در تعیم سنت سوند در از نرض ونفل وغیران از
رمضان اشتی ٭ ونی قید ان نیز کن در رمضان نیت در جزوی از شب اشتی تا اگر در روزک بی صوم او منوک است پیش از زوال
نیت کند در فرض ونفل روا باشد ولکن در تعاضا نذر وکفارت باجماع جزمست شب روا نباشد وهر روزک را باین کی بینی علی
حده باشد ٭ واما بمذهب شافعی ومالک ودرست تر روایتی از احمد تعین فرض رمضان در نیت جزو فرض است
این هرسه امام لازم است کی نیت در جزوی از شب اشتی الا انک بمذهب مالک ورد از احمد در جزوک از شب اول ماه رمضان
نیت صوم فریضه مجموع ماه رمضان کردن بنده است وبمذهب مالک نیز روزه تطوع را جزو ازیب نیت روا نیست ٭ وبمذهب دیگران
پیش از زوال در تطوع نیت رواست الا بمذهب احمد در هر جزوک کی اشتد از روز رواست بشرطی کی پیش از نیت چیزک نخورده
باشد ٭ واما فریضه دوم ترک مجامعت کردن وخوردن واشامیدن است وهرچه در معنی اینهاست از وقت برامدن صبح صادق
تا وقت غروب اشاب ٭ امّا خروج بنی یقصد وفعل وعمد در سنارک در معنی مجامعت است لاجرم همه انواع او مفطرست غیر
نظر وفکر ٭ واما در امدن چیزک از ظاهر در باطن از منفذک مفتوح از غیر قصد وعمد مانک ذاکر روزه باشد در معنی اکل وشرب است
لاجرم مفسد صوم است یا لحقنه کردن وچیزک در بینی وگوش چکانیدن ودارو در جراحتی کی بحوف ودماغ رسیده باشد واز استخوان
کله کذشته باشد رسانیدن این همه در معنی اکل وشرب است وبمذهب ابوحنیفه کی درگوش حرکت چکانیدن ازین جمله
مبطل نیست واهن را بگلو فرو بردن وبقصد بیرد هان بنی کردن وبزبان آب دهن را پس بردن آوردن تا سرد نشود وباز بگلو فرو بردن ٭ وبمذهب
شافعی واحمد بلغ غلیظ را از حلق تا بزبان دهان آوردن وباز بگلو فرو بردن روزه را باطل کند ٭ وبمذهب احمد بجامعت کردن وسرمه
کردن بشرط اک اثرش بحلق رسند روزه باطل شود وبنزدیک دیگران نشود ٭ ودرواه کذر بول چیزک چکانیدن تا مثانه رسد روزه باطل کند
الا بیک وجه بمذهب شافعی کی باطل کند ٭ وبخار ومکس یا کاه بحلق فرو رفتن روزه باطل نکند ٭ واگر استعمال مفطرات کند بکمان انک شب
باقی است وهنوز صبح برنیامده است یا بکمان انک افتاب فرو رفته است در هردو روزه باطل است وبمذهب ابوحنیفه واحمد بقضا واجب نه الا انک بمذهب
احمد درین هردو صورت افطار بجماع موجب قضا وکفارت است ومجامعت وخوردن واشامیدن بفراموشی روزه باطل نشود ٭ واگر
صبح را نه وادی جنب باشد روزه را زیان ندارد ٭ وعینت کردن وبوسه دادن بی ازال هم روزه را زیان ندارد ٭ ودرروزت مضمضه
وخطا یا کاه اب بحلق فرو رفتن بمذهب ابوحنیفه ومالک مبطل است وبمذهب شافعی وروایتی از احمد مبطل نیست اگر مبالغه نکرده
باشد ٭ واگر بی غلبه کند رهیچ ازو بگلو فرو نرود زیان ندارد ٭ واما بر جنابت ولولزم انما در روزه چهار چیز است اول موجب واز لزم شکستن
روزه درماه رمضان بی هیچ عذری کفارت است دان بمذهب شافعی واحمد ومالک جز بمجامعت درپیش ودیس حلال یا حرام ثابت بی شود

وباجماع بافساد روزه روز رمضان مخصوص است وبمذهب ابوحنیفه مجامعت وخوردن واشامیدن غذا ودارو عمدا یا باذ روزه موجب کفارت است
لکن بمذهب ابوحنیفه ومالک ویک روایت از احمد جماع بهیمه موجب کفارت نیست وبمذهب شافعی موجب است ∴ وبمذهب مالک جماع
عمد وخطا یکسانست وبمذهب غیر او نسیان موجب نیست وعمد موجب است وبر مرد وزن یکسان واجب است بمذهب ابوحنیفه ومالک
ویک روایت از احمد ∴ واما شافعی را درین اقوال است یکی انک بر زن اصلا نیست ∴ ودوم انک هست ∴ وسیم انک واجب است بر زن لکن
مرد تحمل ان کفارت کند واز زن ادا کند ∴ واگر جماع کرد وانگاه بیمار یا دیوانه یا مسافر شد یا زن حایض یا نفسا گشت بمذهب ابوحنیفه
درین جمله کفارت ساقط گردد وبمذهب مالک واحمد ساقط نگردد وشافعی بیک قول موافق ابوحنیفه است در حیض ونفاس وجنون
دون المرض والسفر وبیک قول در همه موافق اوست وبیک قول در همه مخالف او ∴ واما کفارت روزه ازاد کردن بنده است واگر نتواند دو ماه
پیوسته روزه داشتن واگر نتواند شصت درویش را طعام دادن بمذهب ابوحنیفه وشافعی چنین بترتیب واجب است ∴ واما بمذهب
مالک واحمد تخییر واجب است اگر خواهد بنده ازاد کند واگر خواهد روزه دارد واگر خواهد طعام دهد ∴ وبمذهب شافعی در کفارت
روزه وکفارت ظهار مسلمانی بنده شرط نیست اگر کافر سالم از عیب ازاد کند روا باشد ∴ ودر عجز از عتق وصیام وطعام کفارت ساقط است
بقولی از شافعی وروایتی از احمد وبنزد ابوحنیفه ساقط نیست ∴ ودو کفارت پیش از ادا یکی متداخل می شوند ویکی پیش واجب نیست
بمذهب ابوحنیفه وقولی از احمد بخلاف مذهب شافعی ومالک ∴ ودر اطعام بمذهب ابوحنیفه هر یک مسکینی را نیم صاع گندم است یا صاعی
از جو وخرما همچو صدقه فطر وبمذهب شافعی مدی که ربع صاع باشد از هر یکی برابر وبمذهب احمد مدی که ربع صاع باشد از گندم ونیم صاع
از جو وخرما ∴ واگر هر مسکینی را بامداد وشبانگاه سیر کند تمام از نان گندم تنها ونان جوین با نان خورش روا باشد بمذهب غیر احمد وبیک
روایت از احمد اگر مقدار طعام هر مسکینی را جدا کند تملیک وی کند روا باشد واگر نه روا نباشد ∴ وبمذهب ابوحنیفه ومالک واحمد بر هر که کفارت
واجب است قضا نیز واجب است الا بیک قول از شافعی که قضا با کفارت جمع نمی شود ∴ وموجب ولازم دوم مر افساد روزه را قضا آن روز است
وان بواجبات مخصوص است بمذهب شافعی واحمد وبمذهب مالک وابوحنیفه مخصوص نیست تا اگر کسی در روزه تطوع یا نماز تطوع
شروع کند اتمام ان بروی واجب است واگر بشکند قضا لازم وبمذهب شافعی واحمد شروع ملزم نیست در همه عبادات وبافطار قضا
لازم نه وعمد ویا ذ روزه در افطار شرط بطلان روزه ووجوب قضاست ونسیان موجب فساد ووجوب قضا نیست بمذهب غیر مالک
وبافطار بعذر وی عذر در وجوب قضا یکسان است تا بر مسافر وحایض ونفسا ومرتد قضا بافطار واجب است وبر کافر ودیوانه وکودک
نابالغ واجب نیست لفوات شرط الوجوب الا بمذهب مالک که قضا روزی که در وی مسلمان شده است بر کافر اصلی لازم است ∴ وقضا
رمضان متتابع ومتفرق درست است [illegible] واما موجب ولازم سیم مر افساد صوم را امساک بقیت روزی است که در وی صوم را ابطال
کرده باشد بعصیان یا بتقصیر بمذهب شافعی ومالک وبزوال عذر بمذهب ابوحنیفه ویک روایت از احمد یا نزد ابوحنیفه واحمد بیک روایت
اگر در بعضی از روز رمضان حایض پاک شود یا مسافر از سفر بیاید یا کودک بالغ شود یا احتلام یا کافر مسلمان گردد درین صورتها امساک باقی
روز لازم است وبمذهب شافعی لازم نیست ∴ واما موجب ولازم چهارم مر افطار را فدیه است وان بمذهب ابوحنیفه به پیری که قدرت
صوم ندارد مخصوص است چه او را رواست که افطار کند وبجهت هر روزی مسکینی را طعام دهد چندانک هر مسکینی را در کفارت روزه
است وشافعی واحمد درین جواز با او موافق اند واما بمذهب مالک بروی هیچ چیز واجب نیست ∴ وبمذهب شافعی واحمد اگر
زن ایستن وشیر دهنده طفل بر فرزند ایشان ترسند ایشان را رواست افطار کردن وقضا آن روز بر ایشان واجب است وفدیه بر ایشان
چندانک یک مسکین را در کفارت یمین واجب است وبمذهب ابوحنیفه قضا واجب است بی فدیه وروایتی از مالک با ابوحنیفه موافق
است وبروایتی با ایشان در موضع نه در حامل ∴ واما چیزهایی که مبیح کننده افطارند یکی سفر درازست وبمذهب شافعی ومالک
وابوحنیفه مسافر را هر چند افطار مباح است ولکن صیامش فاضلترست از افطار لقوله تعالی وان تصوموا خیر لکم جهت مراعات
حق رمضان را ∴ واما بمذهب احمد افطار فاضلترست از صیام لقوله علیه السلام لیس من البر الصیام فی السفر ∴ وبروایتی از عمر وابوهریره
ان است که اگر مسافر در سفر روزه دارد اعادت روزه بروی لازم باشد واین مذهب شیعه است وبعضی از ظاهریان ∴ ومذهب
جمهور ائمه وعلما اسلام انست که روزه اش صحیح است بلکه چنان که گفته شد فاضلتر صیام است بنزد بیشتر ومباح کننده دوم بیماری
است که بصیام خوف زیادت بیماری یا دراز کشیدن ان باشد والله اعلم

باب چهارم

در سنتها صیام اما سنت اول تعجیل افطارست چون غروب افتاب محقق شود باب یا خرما پیش از شروع در نماز شام ∴ ودوم
سحور خوردن بجهت مزید قوت بر عبادت وذکر وتلاوت نه از برای زیادت قوت بر اشتغال بفضول وما لا یعنی ∴ وسیم تاخیر
سحور هر که که وثوق واعتماد باشد بر معرفت صبح ∴ وچهارم کثرت تلاوت قران زیادت بر اوراد معهود که در غیر رمضان
معتاد بوده باشد ∴ وپنجم اعتکاف خصوصا در عشر اخر بجهت طلب لیلة القدر وان بمذهب شافعی درنگ کردن است در مسجد یا بیت

واگرچه

واگرچه یک ساعت باشد یا ترک مجامعت بی اشتراط صیام مگر که با صوم نیت کند واحمد بیک روایت با او در عدم اشتراط صوم موافق است ∴ واما بمذهب ابوحنیفه
ومالک اگر نیت اعتکاف کند صوم نیز بروی لازم شود واقل آن روزی باشد وبشروع لازم گردد بمذهب ابوحنیفه ومالک ∴ وچون نیت کند جز بحاجت
ضروری بیرون امدن روا نباشد وچون حاجت گزارده شود بی درنگ رجوع بجای اعتکاف واجب شود ∴ وباید که معتکف مسجد جماعت باشد
وروز جمعه بجمعه رفتن واجب باشد اگر از اهل وجوب جمعه بود وبجماع شب یا روز باطل گردد وبخروج از مسجد بهمه تن بی عذری باطل شود وعیادت
وحضور جنازه عذر نیست ومجامعت ودواعی مجامعت بر معتکف حرام است ∴ ومعتکف را اولیتر انست که در مسجد جز بعبادت وتلاوت وذکر
یا سخن نیکو مشغول نباشد ولکن اگر بیع وشرا کند یا سخن ما لا یعنی گوید یا عقد نکاح کند در مسجد اعتکافش باطل نشود ∴ وششم زبان نگاه
داشتن روزه دار را از فحش وما لا یعنی خصوصا از غیبت چه بنزدیک بعضی علما غیبت کردن مبطل صیام است نظرا الی ظاهر قوله علیه السلام الغیبة تفطر
الصوم ∴ وهفتم نگاه داشتن نفس با جمله قوی واعضاش از همه شهوتها نامرضی عقلا او شرعا که یکی از اسرار صوم انست ∴ وهشتم پیش از صبح
غسل جنابت کردن ∴ ونهم بمذهب شافعی ترک مسواک کردن بعد از زوال

باب پنجم

در صوم وذکر واداب ان وخاتمت این باب فصلی است در تطوعات صیام قال رسول الله صلی الله علیه وسلم الصبر نصف الایمان والصوم نصف
الصبر ∴ یعنی چون اصل وباطن ایمان تحقیق نعمت هدایت است بتصدیق دل وجان مر خدای تعالی را بیگانگی وسزاواری پرستش و
تحقیق وساطت انبیا ورسل وملایکه که وسایط اند میان حق تعالی ومیان انبیا بتبلیغ وحی وبروز شمار که حاصل وغایت دعوت انبیا رجوع است
بانجا ∴ قال الله تعالی والله یدعوا الی دار السلام وان محض موهبت وعطیت است چه هیچ کس را در ان مدخل نیست لاجرم این قسم مستدعی شکرست
وظاهرش انقیاد اوامر ونواهی است که انبیا را برای رسانیدن ان بخلق مبعوث گردانیده اند بایان واسطه معاد که روز شمارست باز گردند ∴ واین
انقیاد بظاهر نفس واعضا وجوارح مخصوص است ودرین انقیاد نفس را کلفتی ومشقتی عظیم است چه این همه خلاف طبع ومیل وهوا وشهوت اوست
پس لاجرم مداومت وملازمت برین انقیاد جز بصبر که حمل نفس است بر مشقت ونامرادی او با عدم جزع واظهار شکایت ممکن نیست پس
این جهت صبر نصف ایمان امد ∴ وچون این اوامر ونواهی که مقتضی وموجب صبر اند باز بر دو قسم اند یکی فعلی همچون نماز وزکوة وحج
ودوم ترکی چنانک صوم که حقیقت او ترک اکل وشرب وجماع است لاجرم ازین جهت الصوم نصف الصبر امد ∴ وبعد ازین مقدمه باید دانست
که صوم را سه درجه است ∴ اول صوم عموم است که ظالمان نفس خود اند بارتکاب شهوات وان منع شهوت بطن وفرج است که خمیر مایه
بل غایت شهوتهاست ∴ ودرجه دوم صوم خصوص است که ابرار ومقتصدان اعنی میانه روانند میان طبع وشرع وحق وخلق وان منع
نفس وسایر اعضاست چون سمع وبصر ودست وپای وزبان از حرام واثام اولا واز خوض فیما لا یعنی وفضول ثانیا ∴ ودرجه سیم صوم خصوص
الخصوص است که سابقان ومقربان اند وان منع دل وخاطر وضمیرست از همتها دون [illegible] وفکر در غیر حق تعالی وطلب مراضی ولقا
او ∴ اما افطار از صوم اول بخوردن واشامیدن ومجامعت کردن بان تفصیل که گفته شد حاصل می اید ∴ واما افطار صوم ثانی بگفتن
وشنیدن غیبت ورفتن بنمیمت وگفتن دروغ ونظر بشهوت واستعمال دست بحرکتی که ازار واذیت حق وخلق بدان متعلق باشد ∴ واما
افطار صوم خصوص الخصوص بنظر وتطلع بمعلوم که رزق مقسوم است یا در منع واعطا غیر مدبر ومقدر وفاعل یگانه را تاثیری بخاطر امدن
چه این نیز موجب افطارست ∴ وکفارت ان صدق التجاست بدل وجان وسر بحق تعالی وخود را پوشیدن بردا خشیت وذلت وحیا ∴
وباز هر صومی را ادبیست اول ادب درجه اول انست که در وقت افطار خود را از مال حرام ومال شبهت نگاه دارد ∴ وادب دوم انست که معده
را در وقت افطار اکنده نکند قال علیه السلام ما ملئ وعاء شرا من بطن هیچ ظرفی پر کرده نشد بدتر از شکم که سبب پر جوشیدن همه شهوتها ان پری
معده است ∴ بلکه از انچ در غیر وقت صوم معهود خوردن او بوده باشد بیشتر از نیمه از ان کم کند وچنان سازد که در شبانروزی که بروزش
صایم بوده باشد در خود دایما اثر گرسنگی والم مشاهده کند والا الصوم نصف الصبر در حق او صادق نباشد ∴ واما اداب صوم خصوص اشغال
زبان است باصناف اذکار واستغراق نظر باعتبار وسمع باستماع علوم واثار وصرف ومنع دست از ایذا وازار ودادن صدقه بسیار ومشغول
کردن پای برفتن مساجد وزیارت اخیار ∴ واما اداب صوم خصوص الخصوص قل الله ثم ذرهم فی خوضهم یلعبون

فصل

در تطوعات پس طالب را برای قوت ایمان وتنگ کردن مجاری نفس وشیطان از روزه تطوع خالی نباید بود ∴ اگر در هفته خواهد
در شنبه وپنجشنبه واذینه متعین است ∴ واگر در ماهی خواهد از اول ماه واخرش ومیانه اش که صیام ایام البیض است ودر سپید
کردن دل از رنگها وظلمتها طبع اثری دارد وان سیزدهم وچهاردهم وپانزدهم است از هر ماهی نیکوست ∴ واگر در سال خواهد قول رسول صلی
الله علیه وسلم که افضل الصیام اخی داود کان یصوم یوما ویفطر یوما یعنی بهترین روزها روزه برادر من داود است یک روز روزه می داشت
ویک روز افطار می کرد مبین انست وصیام عشر ذی الحجه وعشر محرم وماه رجب وشش روز از شوال بعد از عید فطر روزه داشتن نیکوست
واگر متفرق دارد بهتر باشد ∴ وزنده داشتن در شب عید وشب قدر وبرات مستحب است ∴ ولیلة القدر در ستر انست که در عشر اخر
رمضان در شبها طاق می باید جست که بیست ویکم وبیست وسیم وبیست وپنجم وبیست وهفتم وبیست ونهم است وازین جمله شب بیست وهفتم

دوست تراست والله اعلم وبعضي ازانا انزلناه في ليلة القدر استدلال كرده اند بريں بر دو وجه اول انک این سورة سي کلمه است و ليلة القدر ده مرتبه
کلمه تمام مذکور شده جمله بيست وهفتي کي لفظ هي است دوحتي يطلع الفجر دوجه دوم انک درين سورة ليلة القدر سه بار آمده است
وان ضرب است کي مجموع هر سه بيست وهفت باشد والله اعلم عقيب الامر

خاتمه

در شرايط وفرايض وتمام ان وذکر عمره واركان ان بدانک حج رکني معظم است از ارکان اسلام قال الله تعالى ولله على الناس حج البيت
من استطاع اليه سبيلا ودر عمر يکبار برين فرض نيست بکرات ودر تنزيل ان ذکر شده است قال صلى الله عليه وسلم حج ملک راحله وزاد اسلف
الي بيت الله الحرام ولم يحج فلا عليه ان يموت يهوديا او نصرانيا وقت او در سال يکبار پيش نيست جنانک بعد ازين گفته شود واما عمره
مذهب شافعي واحمد سنيون حج فريضه است لکن هر سال وقت او سنت وبمذهب ابوحنيفه ومالک سنت بودن است وحج وانيکه بهتر است
ان گفته است لکن او را شرايط وفرايض ومحظورات وسنن وآداب ديگر است اما شرايط بر سه قسم است يکي شرايط وجوب
ودوم شرايط وقوع از فرض وسيم شرايط صحت اما شرايط وجوب پنج است اول اسلام ودوم حريت وسيم عقل وچهارم بلوغ وپنجم استطاعت
واستطاعت دو نوع است يکي استطاعت بمباشرت ودوم استطاعت بنائب اما استطاعت بمباشرت به چيز متعلق است يکي بنفس
وان صحت بدن است ومذهب ابوحنيفه ان شرط درنابينا معتبرست تا بوجود مال وقايد ان بيابد ودرون حج فريضه نيست مخالف غير او
ودوم بملک مال متعلق است وان قدرت است برزاد وراحله ک برنفقه مذهب او واجب است نفقه ميانه متاب
حال اذا نه زنت وآمدن زيادت از نفقه اهل ومسکن ولباس وخدمتکار واجب ايد اد باشد وبرملک ماکرات راحله سرنشين اگر تواند پي کرد او بر
اشتر نشيند والا حدوث برملک باکرايت بگيرد وحمل ونفقه او تا ماواجب ايد اد باشد درسفر قادر باشد وسيم بيرون نفس ومال متعلق دارد
وان اينې راصحت از يلف نفس ومال وراک قوت نهايت بنا شد وغلبا نباشد نيز ودرراه درپاي خطر ناک نباشد ودرراه باجهاد وخصم بسيار
نباشد ومذهب مالک قوت برراحله شرط استطاعت نيست اگر قوت بيابان رفتن باشد ومذهب غير مالک مردن است اگر
مسافت بيابان او کعبه کمتر از مدت قصر نماز باشد اما نوع دوم از استطاعت ان است کي کسبي راکت مرضي مزمن باشد کي به
شدن ازان ممکن نبود ومال دارد بود بروکت واجب باشد کن کسبي رابا جرت گيرد تا از براي او حج کند الا مذهب محمد حسن کي واجب
نباشدن واين احد مذهب شافعي واحمد باين کن حج کرا ازد باشد بکار ونباشد راجاز او درست برود خلافا لغيرهما ودرين اجاز
نفقه وکرايت اشتر سرنشين غير راحله وخرج وقت واماون برمنوب الزم شود اغير يا انک کسبي نيرد حج ناکرد مذهب شافعي واحمد
پي وصيت از ترکه او ميتانند وکسبي دهند تا از براي او حج کند ومذهب ابوحنيفه ومالک درست نبود اورا مان اگر وصيت او نبود
رضاء وارثان چيزکت از ترکه او نستانند براي حج واما قسم دوم از اقسام شرايط شرايط وقوع است از فريضه دان پنج شرط است اسلام
واحرام مذهب ابوحنيفه اغير وحريت وعقل وبلوغ واداء درست وتراکرد راست طاعت شرط وقوع نيست تا حج گزاردن اوينده ودرانه
ونابالغ درحالت جنون ونابالغي مسقط نرضي پي بعد از عقل وبلوغ الزم شد باشد نيست واز نيز مسقط است واما قسم سيم شرايط
صحت است دان چهار شرط است اسلام واحرام بمذهب ابوحنيفه واداء درست نه تر صحيح حج غير مرتد صحيح نيست واختيار وقت حج
شوال است وذوالقعده تا عاشر ذوالحجه تا بمذهب شافعي واحد احرام حج پيش ازين اشهر حج درست نيست واما بمذهب ابوحنيفه
احرام شهر ازين اشهر درست باشد بنا برانک احرام بمذهب ابوحنيفه شرطي است ماند برکت سجود سهو چون نيت نماز ازين جهت اورا در اركان
ياد کرديم ولما فرايض واركان حج بمذهب ابوحنيفه دو رکن پيش نيست يکي وقوف بعرفه ودوم طواف زيارت واما احرام جنانک
گفته شد شرطي است مانند برکن وباقي واجبات است وسنن ومحظورات ومستحبات اما وقوف بعرفه وقت او از زوال روز نهم
ذوالحجه است تا بامدن صبح روز عيد وبرکن او حضورست در موقف عرفه ده جزوي ک ازين وقت مذکور بعلم اديابي علم بخواب يا بسزاري ودر
پيري بمذهب ابوحنيفه بخلاف اول شافعي وباجنابت وحيض وحدث واشال ان واما جزوي از شب را باجزوک از روز ضم کردن واجب
است وترکش ان قربان گوسفندي الزم شود وبمذهب مالک جمع کردن بعضي از شب خرتا بعضي از شب خر تا بعضي از روز عرفه فريضه
است وترکش موجب بطلان حج وبقربان مجبر نشود واما طواف زيارت وقت او از طلوع فجر خراست تا آخر روز دوم ايام تشريق وجوبا
واجبات ان شش چيزست اول جمله شرايط نماز از طهارت حدث وخبث وستر عورت جز سخن گفتن در اثنا ان مذهب شافعي
ومالک دوم بوست جنانک در طواف خانه برطيب دست جب طايف باشد واپتدا طواف از حجر الاسود کند تا اگر خانه بردست راستش
باشد باطل شود واگر ابتدا از غير حجر الاسود کند ان يک کردش در حساب نباشد وسيم انک بجامه تن از خانه بيرون باشد رشا ذروان وحطيم
از خانه است واگر از بالاي شاذروان دست را بر ديوار خانه مي مالد ومحل دم دارد روا باشد زيرا بشتوش بيرون شاذروان مي افتد
وچهارم انک طواف اندرون مسجد احجام باشد پنجم رعايت عدد هفتگانه بي اگر برفتش اعتبار کنند مذهب شافعي ومالک اصلا جايز
نباشد

نباشد ومذهب ابوحنيفه اگر سه کردش از طواف زيارت را ترک کند جايز باشد وقربان گوسفندي واجب آيد وسيمين چهار کردش باتمام طواف زيارت را
پي وضو کني قربان گوسفندي واجب شود واگر باجنابت تمام اين طواف يا بيشترش را بکند از قربان پرونه ازم اين ودرست تراست بمذهب ابوحنيفه
پيري اعادت طواف بانيا کردن ودرين وقت درصورت درصحت استحبابا ودر صحابت ايجابا واگر در روز بخر وايام تشريق اعادت طواف زيارت کند
وجوب ساقط کرده واگر اعادت نا کرده از حج بخاه خود باز کرده درست تراست الزمذهب ابوحنيفه پي باز امدن واعادت کردن الزم باشد ودمجه
ومحدث راز شاذروان هريه قربان گيزد از حج باشد ودر جنابت اگر برونه بحري نرسيد وجوب اعادت ساقط کرده واعادت کردن بعد از ايام
تشريق نيزم وجوب برنه وگوسفند ساقط واما در ترک کردن طواف وداع واداء ان بحنابت گوسفندي کت واجب اين ومذهب شافعي ومالک
واجب خود محسوب نباشد دين صورتها اصلا وباجماع اگر طواف زيارت را ناکرده از مکه رجوع کند بخانه خود تا انرا بگزارد هرگز از احرام
برنيايد باعتبار حرمت زنان ومذهب احمد حرمت استمتال طيب سر اما واجب ششم درکوت بعد از طواف کردن است جه واجبات
سنت است کي درمقام ابرهيم کزاردن درکوت راد واما تمامش بعد ازين گفته شود ان شاء الله تعالى واما بمذهب شافعي ومالک
واجب فرايض واركان حج چهارست وبقولي از شافعي پنج اول احرام ودوم وقوف بعرفات سيم طواف زيارت وچهارم سعي ميان
صفا ومروه وپنجم بقولي از شافعي سوي سترون واقل ان بمذهب او سترون سه تاموک است ومذهب ابوحنيفه ربع سر باعتبار نسبح
باتمام کردن اموک سر از سر وک واما وجوه اداء حج سه نوع است يکي افراد وان جنايت کي در وقت احرام نيت حج تنها کند وبگويد
اللهم اني اريد الحج فيسره لي وتقبله مني ومذهب مالک ودوم حج وعمره اگر بزيت دل اعتماد کند فاضلترست از انک بزبان نيز بگويد وانگاه
تلبيه کند وبگويد لبيک اللهم لبيک لبيک ان الحمد والنعمة لک والملک لک لا شريک لک واگر زيادت کند بگويد لبيک وسعديک والخير کله بيدک
والرغبي اليک لبيک بحجه حقا تعبدا ورقا تيکو باشد وصلوات دادن بعد ازان سنت است انگاه بعد از فراغ از تمام افعال حج از عرم مکه حلال
بيرون اين يکي ازسه جايي بيرون مکه يکي جعرانه ودوم تنعيم وسيم حديبيه واز انجا احرام عمره بندد وبگويد اللهم اني اريد العمرة فيسرها لي وتقبلها
مني ولبيک کان سوي مکه اين وتا کعبه را نبيند تلبيه را قطع نکند وبايد يکي معتمر از ثابت ابرهيم درمسجد حرام در اين دطواف وسعي کند وانگاه سر
بتراشد واگر موک نوازد مستحب برسر راک واز احرام عمره برخيزد تا اين وقت تمام پرون اين ودم را بمذهب ابوحنيفه سه رکن است يک شرط است واگر کاهش
طواف است وسعي وحلق بانقصير وشرطش احرام است واما بمذهب شافعي احرام وطواف وسعي فرضا واما ارکان عمره ان ودر حلق بانقص
دو قولست ومذهب مالک حلق بانقصير اصلا رکن عمره نيست واما وجه ادا حج قران است يکي در احرام نيت حج وعمره باهم کند وگويد اللهم
اني اريد العمرة والحج فيسرهما لي وتقبلهما مني وتلبيه کند جنانک در ازاد گفته شد الا انک برقارن وقوف بعرفات در ازمن وقت الزم ميشود
شود وجون در بايد اول طواف عمره کند دوسه گردش اول وسل کند يعني کتفها را بجنباند ورمز وي بيايد ودر چهار کردش باقي اهسته روز ودر اول
طواف اضطباع کند يعني بيانه ردا احرام را در زير بغل راست درارد وهر دو کنارش را در دوش چپ اندازد خواهش هر دو را از پس خواهش يک طرف
راپيش يک طرف راين ودوش راست برهنه باين کي باشد پس ميان صفا ومروه سعي کند بان صفت کي در باب سيم گفته مي شود وچون
سعي تمام کند انگاه بهمان احرام باز طواف دوم شروع کند وسعي ديگر دوي ان بکند ورمل واضطباع جز در طواف اول هرگز کام کي نباشد
بايد کرد بهمان احرام باد فال حج مشغول شود پيش از حلق گوسفندي بحت قربان کند بعد از جمع عقبه واين جمله مذهب ابوحنيفه
است واما بمذهب شافعي ومالک واحد قارن جون يک طواف قدوم ويک سعي تمام کند پس باد فال حج مشغول شود قارن باشد وسعي
وربح مندرج کردد واگر احرام عمره تنها گيرد در اشهر حج پيش از شروع در طواف حج را در عمره در ازد هم قارن باشد واما وجه سيم متمتع است کي
در اشهر حج از ميقات حج احرام عمره گيرد وبگويد اللهم اني اريد العمرة فيسرها لي وتقبلها مني وتلبيه کويان بگذرد واين طواف وسعي عمره تمام
کند وسر بتراشد ودنم از هره حجر حلال شود انگاه باز از حرم مکه احرام حج گيرد وبگويد اللهم اني اريد الحج فيسره لي وتقبله مني انگاه بعرفات روز نهم
از وقوف بعرفات وشب دهم در مزدلفه در روز نحر ايام تشريق بزدايي قربان رو باشد واگر بر قربان قادر نباشد سه روز در ايام حج روزه دارد وهفت روز
بعد از رجوع بخانه اش بمذهب ابوحنيفه بعد از عرفات وسعي بمذهب احمد ومذهب احمد ان روزه در ايام تشريق نيز رو باشد ومذهب
ابوحنيفه رو نباشد ودر تمتع نيج شرط است يکي تقديم عمره بر حج ودوم وقوع عمره در اشهر حج وسيم حج کردن همين سال وچهارم انک
بيان دو تمتع وبيان مکه مسافت قصر نماز باشد واين شرط چهارم بمذهب غير ابوحنيفه نيز شرط وجوب هدي است نه شرط صحت تمتع
ومذهب ابوحنيفه شرط صحت تمتع است وشرط نيج احرام حج از مکه کردن ومذهب شافعي نجرد نيت احرام ثابت مي شود ومذهب ابوحنيفه
باطليه نکند محروم نکردد ومذهب ابوحنيفه قران فاضلترست ومذهب شافعي ومالک افراد فاضلترست ومذهب احمد تمتع فاضلترست

باب دوم

در ذکر واجبات حج ان بدانک ان بدانم مخرمات شود در احرام حج وعمره واجب شود در مقابل ان ذکر موافقت بدان توفيق الله بي واجباتي که در حج تمتع ان بقربان مجبر
شود بمذهب ابوحنيفه شش چيزست اغير يکي از ميقات احرام کردن وبيقا محتاج خرطرف معين است کي باين واحاذات ايشان اعتبار

باین کرده بهر کدام این میقاتها تردیکتر باشد ۔ اما اهل مدینه را میقات ذوالحلیفه است و شامیان و مصریان را جحفه و عراقیان را ذات عرق و نجدیان را قرن و هر کرا خانه اندرون این میقاتها باشد میقات او از خانه اش باشد ۔ و هر کس کی عزم دارد اندرون مکه دارد خواه بعزم حج و خواه بعزم تجارت و غیران بمذهب ابوحنیفه احرام گرفتن بریک ازین میقاتها واجب است نی احرام نکه نشاید درامدن و بمذهب دیگران این حکم مخصوص است بکسی کی نیت حج و عمره دارد نه غیر ۔ و اگر کسی ازینها علی الختیار المزاحمت ازین میقاتها احرام ناگرفته مکی رود بردیک قرنان کو سفندک لازم شود مکری پیش از شروع در طواف باز نمیقات باز گردد و از انجا احرام گرفته مکه اید انگاه قربان ازو ساقط میشود و واجب دوم مذهب ابوحنیفه سعی است میان صفا و مروه کی ترکش بقربان کو سفندکی بجبر می شود و امام مذهب شافعی و مالک و احمد سعی از ارکان و فرایض است و لکن در طواف قدوم کی سنت است مذهب غیر مالک واجب است اگر کسی در ایام حج کند فریضه سعی گزارد شود و بعد از طواف زیارت کی فریضه است دیگر بار سعی بروی لازم باشد و ترک سعی بقربان مخبر نشود مذهب ایشان ۔ و واجب سیم وقوف مزدلفه است بعد از نماز صبح روز نحر نزدیک مشعر حرام و ترک ان موجب قربان است بمذهب ابوحنیفه و ابن مذهب شافعی سنت است و ترکش موجب قربان نیست ۔ اما بات عید بمزدلفه نخفتن بر غیر راعیان و اهل سقایه عباس و مجنین نخفتن شبها ایام تشریق بقولی از شافعی واجب است و بقولی سنت است و ترکش قربان لازم و بیک قول از شافعی در ترک نخفتن در هر کی قربانی علی حده واجب است و بقولی در هر دو یک قربان بسنده است و بمذهب ابوحنیفه ترک سنت است ۔ و واجب چهارم رمی ستون است بنزد ابوحنیفه و اقل ان ربع سراست بمذهب او و ترک ان بقربانی مجبر می شود و در تاخیر بیرش از خر ایام تشریق و تاخیر طواف زیارت ازین روزها و تقدیم حلق بر دیی بعقبه و بخر قادن پیش از رمی و حلق پیش از ذبح دین جمله بمذهب ابوحنیفه تنها قربان واجب می شود و بقولی از شافعی ترکش بقربانه مخیر بین کرده و بمذهب مالکی نه فرض است و نه واجب ۔ و واجب نجم سنگ انداختن است در رمی هفتاد سنگ جمع العقبه روز نحر و در ایام تشریق هر روز کت بیست و یک سنگ در سه جای ابا انگ در نفر اول بکه در اینده بیست و یک سنگ انداختن روز اخر بین ساقط کردد ۔ و در ترک هر مذهب ابوحنیفه و یک قول از شافعی یک قربان بسنده باشد و بیک قول دیگر از یکی جمار کو سفندی قربان کردن و اجب اید و ترکان روز سیم از ایام تشریق و نفر نی اگر دد چه پیش ازان تراکل بکن است کی بترتیب قضا کند ۔ و بترک رمی روز کت قربانی لازم شود و بمذهب ابوحنیفه و قولی از شافعی با ترک هر وظیفه حج بقربانی دیگر از شافعی با ترک سه حصاه بقولی دیگر از و بترک هر حصاتی از جمع صدقه لازم می شود ۔ و واجب ششم طواف وداع است بر غیر مکی و ترکان بقربان مخیر می شود بمذهب ابوحنیفه و قولی از شافعی واگر پیش ازان بمکه باز نرفته باشد باز گردد و طواف کند و الا باشد قربان ساقط کردد ۔

فصل فی المحظورات

اما محظورات حج و عمره هفت نوع است و ان دو جهت دارد یکی جهت اثم از ارتکاب منهی و هتک حرمت احرام بتدا ۔ و دوم جهت لزوم کفارت کی بر شیئه کناه و زاجرت بس هیچ کس را روا نباشد کی بر ترکب ان شود بان نیت کی کوینده برین فعل اقدام کند تا راحتی نفقرا و مساکین برسد بل کی ارتکاب ان موجب منفعه شود نه بقربان و نه بصیام ۔ اما محظورات اول پوشیدن جامهایی کی در بیتان بر سنت بی باشد تمام یا منعقد مجموع نباشد یکبار و هر جامه کی دیدن معتبر باشد و پوشیدن مرده مکرر از زیر کیهها ازار بسته باشد چنانک سطح برابر ها باشد و میان روک را بپوشیدن مذهب ابوحنیفه دفن را و روک پوشیدن غیر جامه ها باجماع محظورت لکن بپوشیدن یکی از بیضا و زنی یا بتبی تمام موجب قربان کو سفندک است بمذهب ابوحنیفه و مجرد پوشیدن بمذهب غیر او در سیاه محمل جنبه سر را داشتن بمذهب ابوحنیفه و شافعی رواست اگر بیت از جامه ازاد باشد و بمذهب مالک مکروه است و بمذهب احمد محظورست یا بمذهب او سر را محمل سایه کردن موجب قربان کو سفندی است ۔ و بمذهب ابوحنیفه اگر اینک گفته شد از محظورات لباس در کدر از روزی باشی پوشد یم صاع گندم هدیه دادن مستحب باشد ۔ و اما محظور دوم استعمال بوی خوش است عضوی تمام و بمذهب ابوحنیفه و هر اندک کی باشد بمذهب او موجب قربان کو سفندک است ۔ و طیب مسک است و زعفران و عنبر و زباد و مان دکل و بنفشه و ورس و هر چه بوی او مقصود باشد نه غیر بوها همچو بید و بهل و امثال ان ۔ و اگر در جامه بوی خوش بر زنند چیزک واجب نشود و اگر خود را بران مجرد دارد قربان لازم شود و خضاب کردن محاسن را مخطمی شبیه بمذهب ابوحنیفه موجب قربان کو سفندک است و استعمال طیب از ان جمت محظورست کی بان استعمال کنند کی او طیب است نه بجهت تداوی بمذهب ابوحنیفه ۔ و اما محظور سیم استعمال روغن زیت و کنجد و مان و بنفشه و امثال است و بهر طریق کی استعمال کنند قربان لازم شود ۔ و اما محظور چهارم موی را از خود بریدن یا کندن است هر موی کی باشد مکر موی کی در چشم رسته باشد ۔ و بمذهب ابوحنیفه در موی سر و ریش اگر بیش از کی قربانی کو سفندک لازم شود و در باقی اعضا مجموع سه موی متعاقب و زیر هها بقدر کردن موی از عضوی تمام قربانی لازم می اید و در کمتر از ان صدقه نیم صاع طعام و در موضع حجامت بنزد ابوحنیفه قربان واجب است و بمذهب ابو یوسف و محمد صدقه ۔ و در موی لب کردن چنانک عادت است حکومت عدل واجب است یعنی عدلی قیاس کند کی موی لب اگر مقدار ربع از ریش باشد بان مقدار صدقه دادن واجب اید ۔ و اما بمذهب مالک تا همه سر و یا همه زیش را موی نکند قربان واجب نباشد و در کمتر صدقه واجب باشد ۔ و بمذهب شافعی در کم کردن سه تا موی قربان لازم است و در یکی بقولی مدی طعام و بقولی یک درم و بقولی ملئ کفان کو سفندی و بقولی قربانی تمام و بمذهب احمد در چهار موی قربانی و در کمتر هر موی مدی ۔ و اگر سیب

غلبه

غلبه کرده یا جراحت یا مرضی سر تراشد روا باشد و فراشش مسکین را سه صاع طعام دادن است یا سه روز روزه داشتن یا قربان کردن کو سفندی ۔ و اما بریدن ناخن بمذهب ابوحنیفه دستی را تمام یا پایی را تمام یا همه را دو یک مجلس بریدن یک کو سفند قربان کردن لازم است و اگر در چهار مجلس چهار دست و پایی را ناخن بر گیرد چهار قربان لازم شود و در کمتر از دستی یا پایی یم صاع صدقه دادن پیش لازم نیست و عدد در اینجا در ترک اعتبار ترک نیست و بمذهب شافعی و احمد حکم همانست کی در موی ۔ و بر محرم کی موی غیر محرم را بیشتر بمذهب ابوحنیفه قربان لازم شود خلافا لغیره ۔ و اگر جنایات از یک جنس باشد باتحاد مجلس وجوب نیز متعدد نباشد و اگر مجالس مختلف باشد باتحاد و اختلاف اجناس وجوب نیز متعدد شود ۔ و بمذهب شافعی و احمد مجلس و جوب نیز متعدد نباشد و اگر مجالس مختلف باشد باتحاد اجناس وجوب نیز متعدد شود ۔ و بمذهب شافعی و احمد بیان در برشیدن نخها و استعمال بوی خوش و قتل و اخذ صید بر حرم عذر نیست و در دیگر انواع جنایات عذر نیست و فدیه برناسن و درهم واجب است ۔ و در وجوب فدیه در لبس و طیب و حلق ستردن و ناخن چیدن مخیرست میان قربان کو سفندک و میان اطعام شش مسکین هر یکی را نیم صاع گندم و میان سه روز روزه داشتن و باجماع این صوم مکان و زمان معین مخصوص نیست و قربان باهل حرم دادن مخصوص است و اما اطعام بمذهب ابوحنیفه نیز مخصوص بحرم و اهل ان مخصوص نیست ۔ و بمذهب دیگران مخصوص است ۔ و اما محظور نهم مجامعت است محرم را و ان دو نوع است یکی در نوع حج ۔ و دوم در غیر نوع حج اما اول اگر جماع پیش از عرفات باشد باجماع حج را باطل کند و کفارت واجب اید ۔ و حج فاسد شده را تمام باید کردن و قضا در سال اینده واجب باشد و ان کفارت بمذهب ابوحنیفه قربان کو سفندک است ۔ و حکم بر تیمین است الا در کفارت خلاف است بقولی از شافعی بر زن واجب باشد و بقولی مرد تحمل کفارت کند چنانک در کفارت صوم گفته شد ۔ و اما اگر جماع بعد از وقوف بعرفه باشد پیش از حلق بمذهب ابوحنیفه حج فاسد نشود ولکن بزنه واجب شود ۔ و اما اگر مجامعت بعد از رمی و حلق باشد پیش از طواف زیارت قربان کو سفندک واجب اید و حج صحیح بود باجماع ۔ و اما بمذهب شافعی و احمد جماع پیش از وقوف و بعد از وقوف پیش از حلق یا بتقصیر در حکم برابرست و سه چیز انجا لازم است یکی صدقه حج و دوم وجوب قضا و سیم وجوب کفارت و ان بزنه است ۔ اول اشتر یح سال اگر بیانند کاره و ساله و اگر بیابند هفت کو سفند بایزد و اگر نیابند بقیمت اشتر طعام را بدرویشان حرم دادن هر یکی را مدی ۔ و اگر نیافت فقود بجرمرک طعام یک روز روزه داشتن ۔ اما اگر بعد از خلق پیش از طواف زیارت وقایع واقع شود یک کو سفند قربان کردن کفایت باشد و حج درست بود بر ستر قربانی از ۔ و عمره میان دیدن باب یکسان است بمذهب ابوحنیفه و مالک و یک قول از شافعی و اما محظور ششم مقدمات جماع است چون قبله و ملامسه و جماع بنا دون الفرج و امثال ان عیر از ال بنظر و فکر و واجب دران قربان کو سفندک است لکن بمذهب مالک دیر دایی از احمد جماع نادون الفرج مع الازال بفسد حج است باوجود بزنه بیرون و جوب بزنه باصحت حج و در ازال بسکبار نظر قربان کو سفندک واجب است و در ازال تکرار نظر بزنه خلافا لغیره ۔ و بمذهب ابوحنیفه خود عقد نکاح کردن و بکسی زن دادن بر محرم روا نیست و نکاح منعقد و هیچ چیز واجب نی ۔ و اما بمذهب شافعی و مالک و احمد هر دو روا نیست و نکاح منعقدی و حرمت نزدیک ۔ و اما محظور هفتم اگر مجامعت پیش از سعی افتد عمره فاسد کردد بمذهب شافعی و احمد بزنه چنانک در حج واجب اید ۔ و بمذهب ابوحنیفه کو سفندک واجب شود و اگر بعد از سعی اند بران قول از شافعی کت حلق رکن نیست عمره فاسد نشود و بمذهب قول کی رکن است فاسد شود و کفارت بزنه لازم کردد ۔ و اما محظور هفتم کشتن صیدی بریست نشکاری حرام و در حرم و ان هر حیوانی باشد بمذهب ابوحنیفه کی در اصل خلقت مسخ و توحش باشد ماکول و غیر ماکول جوارح مستثنی ایست بقول رسول صلی الله علیه وسلم و ان نخ چیزست یکی سک کزنده ۔ و دوم کرک ۔ و سیم خاذک مردار خوارش خوانند ۔ و چهارم کلاغ پرنجم مار و کردم کی کشن اینها رواست و در مقابله قتل انیشان هیچ جزا واجب نیست ۔ و اما بمذهب شافعی و مالک و احمد هر حیوانی بری متوحش ناکول اللحم بنزد ایشان قتل سباع و هر حیوان برک کی غیر ماکول اللحم باشد رواست و موجب جزانیست بخلاف مذهب ابوحنیفه و همچنانک بباشرت قتل صید محظور و موجب حرمت اشارت و دلالت نیز محظور و موجب حرمت است مذهب ابوحنیفه و نزدیک غیر او اشارت و دلالت مکروه ولکن موجب جزانیست ۔ و اما جزا صید مذهب ابوحنیفه انست کی ان صید را در عدل کی قیمت ان دانند باعتبار ان مکان یا جایی کی نزدیکتر باشد بان مکان قیمت کنند و بعد ازان اگر خواهد بان قیمت حیوانی خرد در حرم قربان کند و اگر خواهد بان قیمت طعام خرد بمساکین هر جایی خواهد صدقه دهد هر مسکینی را نیم صاع گندم یا صاعی خرما یا صاعی جو ۔ و اگر خواهد بعوض هر نیم صاعی گندم یک روز روزه دارد ۔ و اما بمذهب شافعی و مالک و احمد و محمد حسن نگرند کی ان صید از حیوانات اهلی مجبون اشتر و گاو و گوسفند و بز غاله و مانند ان بجه مانند نرست ان مثل را قیمت کنند اگر خواهد ان مثل را بخرد و قربان کند بمساکین حرم صدقه کند و اگر خواهد بقیمت آن مثل طعامی خرد و هر مسکینی را از مساکین حرم موی ازان طعام صدقه دهد و نمذهب مالک نفسا کین اجنبی جزا بر و واجب شده است و اگر خواهد بران هر مدی روزی روزه دارد و ان صید مذهب ابوحنیفه و مالک و یک قول از شافعی مردار باشد هیچ کس را ازان نشاید خوردن ۔ و بقولی دیگر ازان مران کشن حرام باشد و بر غیر او حلال ۔ و اگر صیدی را جراحتی کنند نقصان آن جراحت صدقه بروی لازم اید و محمد و بیلان دین بدارست ۔ و در کسی کبوتر دزدد و اندر حرم شافعی یعنی اصحاب ابوحنیفه قربان کو سفندی واجب نیست ۔ و در گرک و فاخته نیز دیک بعضی در معنی اوانند ۔ و در حیوانات خود بمجرد کشتن و امثال ان اعتبار قیمت راست بقیمت ان صدقه دهند ۔ و همچنانک صید و قتل حیوانات وحش حرام است بعرض بیضه و بچه ایشان نیز ایشان حرام است

ریقیت ان صدته داذن واجب اکر آن بیضه شکسته شود باجبه هلاک کردد. وهرچه ازین جنایات درنظر دیک هزا واجب شود برقارن در واجب باشد. ودرشرکت محرمان درقتل صید برهریکی جزای کامل لازم شود بنذهب دیکران برهمه برقارن یک جزا پیش واجب باشد. وکرشت صیدیکی حلال کشته باشد برمحرم حلال پرند اکر اذن وامر واشارت دلالت او نبوده باشد. وهرحلکی یکی محرم رایا حرام درعین حرم بابت است برمحرم وغیرمحرم وبرحرم ثابت است ازجزایت برزادت عدم جواز نقرض برد رختان وکیاهها وخارها حرم. قال رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم فتح مکه ان هذا البلد حرمه الله یوم خلق السموات والارض فهو حرام بحرمة الله الی یوم القیمة وانه لم یحل القتال فیه لاحد قبلی ولم یحل لی الا ساعة من نهار فهو حرام بحرمة الله الی یوم القیمة لا یعضد شوکه ولا ینفر صیده ولا یلتقط لقطته الا من عرفها ولا یختلی خلاه فقال العباس یا رسول الله الا الاذخر فانه لقبورهم وبیوتهم فقال الا الاذخر. پس هرکی صیدیک را ازحرم بترساند یا تعرضی رساند نه کار باشد وغرامت ان بیفتد برکت لازم باشد بان طریق که درجزاهای کفته شد. ودرخت حرم رابریدن وکیاه اورا وخار اورا حرام است وبیفتد ان برکت لازم باشد یکی بفقراحرم صدقه دهد مکر اذخر یکی نرعی ازکیاه مکه است وازجهت سقفهایان محتاج اند واین حکم درخرمی وکیاهی است که خود نرسته باشد اما جیزکه یکی کشته باشد وعمل کسی را دران بدخلی باشد انکس راسزد قطع ان واین نیز درجیزکه باشد که خشک وترع ان عادت رفته باشد اما جیزکه یکی کشتن ان عادت نباشد درحرمت داخل باشد. واکر درملک یکی درختی یا کیاهی نفس خود نرسته باشد یعنی بدین ان ضمان واجب این انجهت حرمت حرم ومذهب شافعی دربرندن درختان بزرک کوسفندکی لازم باشد ودرباقی قیمت وبنذهب ابوحنیفه درهرچه قیمت لازم باشد صدقه اذان ودردرخت خشک برنف ضمان نباشد. وبنذهب شافعی حرم مدینه محمون حرم مکه است درین احکام الاورضان دورجه است وبنذهب ابوحنیفه درحرم مدینه این احکام جاری نیست.

باب سیم درذکر بنا اصیل حج باارکان وسنن واداب وآدابه ان

بایدکی چون عزیمت مستحج درست کند اول هرمظلمه کی درذمت دی بود بپردازد یا کذن ادا کند ونفقه وصدقات زن بتمامی برساند ومال حلال راکی نفقه برکرسد وجامه احرام ازهترین وجهی مهیا کند ودوجاذر اسپید. ودرفیق نیکوکار دین دار طلب کند وجمله دوستانرا وداع کند وازهریک طلب دعا همت کند. وسنت درره وداع مرمسافر ومقیم راکفتن این دعاست کی استودع الله دینک وامانتک وخواتیم عملک ومقیم راسنت است کی بعد ازین بکوید زی حفظ الله وکفه زود کرالله التقوی وغفرذنبک ووجهک للخیر اینما توجهت. وچون ازخانه خواهد کی بود راین دررکعت نماز بکند نقل یا ایها الکافرون وسورة اخلاص وبعد ازسلام دست بردارد وازسر حضور بکوید اللهم انت الصاحب فی السفر والمؤنس فی الخضر والخلیفة فی اهل والولد احفظنا وایاهم من کل آفة وعاهة اللهم انی اعوذ بک وعثا السفر وکابة المنقلب وسوء المنظر فی الاهل والمال والولد واصحاب اللهم اجعلنا وایاهم فی حراسک. وچون بردرخانه رسد بکوید بسم الله توکلت علی الله ولاحول ولاقوة الا بالله اللهم انی لم اخرج بطرا ولا ریاء ولا سمعة بل خرجت ابتغاء مرضاتک وقضاء فرضک واتباع سنة نبیک وشوقا الی لقائک. وچون بردر ابنه دررانه شود بکوید اللهم بک انتشرت وعلیک توکلت وبک اعتصمت والیک توجهت اللهم زودنی التقوی واغفرلی ذنبی ووجهنی للخیر اینما توجهت واین دعا وادرهرمنزلی بکوید پس چون سوارشود بکوید بسم الله وبالله لا اله الا الله والله اکبر سبحان الذی سخرلنا هذا وما کنا له مقرنین وانا الی ربنا لمنقلبون انکاه هفت بار بکوید سبحان الله والحمدلله ولا اله الا الله والله اکبر پس بکوید الحمدلله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله اللهم انت الحامل علی الظهر وانت المستعان علی الامر وجون منزل رابسنده بکوید اللهم رب السموات وما اظللن ورب الارض وما اقللن ورب الشیاطین وما ذرین ورب البحار وما جرین اسالک خیرهذا المنزل وخیر اهله واعوذبک من شر هذا المنزل وشر ماینه اصرف عنی شرشرارهم. ودرهرمنزلی پیش ازکارها درکفتن سبک بکزارد. وهرکاه کی دشمنی یا جبیرلی زبان کاویش اینرا زدفاتحه درایة الکرسی وشهد الله واخلاص ومعوذتین واول پس باقاعشیتهم فهم لا یبصرون بخواند وبرخود وکرد یاران خود بدمد انکاه این دعا بخواند بسم الله ماشاء الله لاحول ولاقوة الا بالله حسبی الله توکلت علی الله ماشاء الله لایاتی بالخیرات الا الله ماشاء الله لا یصرف السوء الا الله حسبی الله وکفی سمع الله لمن دعا لیس وراء الله منتهی وکلما کتب الله لاغلبن انا ورسلی ان الله لقوی عزیز بحقیت بالله العظیم واستعنت بالحی الذی لا یموت اللهم احرسنا بعینک التی لا تنام واکنفنا بکنفک الذی لا یرام. وهرکاه کی بیلندی برابین سنت انست کی تکبیر کوید ودرسینی تسبیح کوید وبهفتین درهرشهرکت ومنزلی تا انکاه کی نیقات احرام رسد اول غسل کند کی سنت است سنت غسل احرام وحائض ونفسا رابنابر این غسل مسنون است پس بعد ازتمام پاک کردن خود ازمویها لب وبغل وعانه وبوی خوش کردن وناخنان بچیدن وتمام پاکی واستعمال بوی خوش وپوشیدن کردن جامه جاهها درخته دوجاذر اسپید راکت بهیا کرده بزند یکی رابر میان ببندد ودوم رابر دوشها اندازد. وچون سوار شود ومرکوب دررویش آین ازسر حضور وخضوع وشکستکی وبیچارکی حالت بجیذمش رابکفن واعراض ازهمه عادتها وبجردشدن ازجمله اجابه واتراب یاد آورد ونیت احرام کند بحج تنها یا بحج وعمره یا بهردو تنها. وهردوقت نیت احرام بخاطر اوذکی ازجمله خاصیتها وعادتهاست بذکی بیان من وجوه بزد ازهمه مبدا مذهم وهمه رابرخود حرام کردم وازسر پاکی متوجه حضرت الوهیت شدم. وبزبان دران حالت بکوید اللهم انی ارید الحج فیسره لی وتقبله منی اکر حج تنها کزارد پس مقارن ان اوان بلند تلبیه بردارد چنانک کفته شد

لبیک اللهم لبیک

لبیک اللهم لبیک لاشریک لک لبیک ان الحمد والنعمة لک والملک لاشریک لک لبیک وسعدیک والخیر کله بیدیک والرغبی الیک لبیک لجب محفاة بذا ورفا وصلی الله علی سیدنا محمد واله واصحابه اجمعین. واکرچه ازین بدین دراول کفتن احرام کی اللهم انی نویت الخ نیز بکفتن اداء فریضتک فی الحج فاجعلی من الذین رضیت وانعمت علیهم فیسر لی ایاها متوالیة من الحج اللهم فقد احرم لک شعری ولحمی ودمی ومخی وعصبی وعظامی ومخی وعظامی وحرمت علی نفسی النساء والطیب ولبس المخیط ابتغاء وجهک والدار الاخرة. وهرکاه کی هیات مختلف می شود ازابنوهی وشکن جاک وقراخی وبایدکی وبیتی ودیدن جامعتی یا قافله کی نزدیک باشد بلبیه راتجدید کند یا ازبلند ودرپس نماز فریضه کفتن هم سنت است پس چون بحرم مکه رسد پیش ازدرامدن بمکه مذهب شافعی غسل کردن سنت است وبنزدیکان مستحب وچون معلوم شود کی بحرم پاکی درنهاذ این دعا بکوید. اللهم هذا حرمک وامنک فحرم لحمی ودمی وبشری علی النار وامنی من عذابک یوم تبعث عبادک واجعلنی من اولیائک واهل طاعتک. وسنت است کی ازمکه درت درامدن ازراه ابطح کی راه بالای مکه است دراید ازجهت سقفهایان محتاج اند واین حکم درخرمی وکیاهی است که خود نرسته باشد اما جیزکه یکی کشته باشد وعمل کسی را دران بدخلی باشد انکس راسزد قطع ان واین نیز درجیزکه باشد که خشک وترع ان عادت رفته باشد اما جیزکه یکی کشتن ان عادت نباشد درحرمت داخل باشد. واکر درملک یکی درختی یا کیاهی نفس خود نرسته باشد یعنی بدین ان ضمان واجب این انجهت حرمت حرم ومذهب شافعی دربرندن درختان بزرک کوسفندکی لازم باشد ودرباقی قیمت وبنذهب ابوحنیفه درهرچه قیمت لازم باشد صدقه اذان ودردرخت خشک برنف ضمان نباشد. وبنذهب شافعی حرم مدینه محمون حرم مکه است درین احکام الاورضان دورجه است وبنذهب ابوحنیفه درحرم مدینه این احکام جاری نیست.

باب سیم درذکر بنا اصیل حج باارکان وسنن واداب وآدابه ان

بایدکی چون عزیمت مستحج درست کند اول هرمظلمه کی درذمت دی بود بپردازد یا کذن ادا کند ونفقه وصدقات زن بتمامی برساند ومال حلال راکی نفقه برکرسد وجامه احرام ازهترین وجهی مهیا کند ودوجاذر اسپید. ودرفیق نیکوکار دین دار طلب کند وجمله دوستانرا وداع کند وازهریک طلب دعا همت کند. وسنت درره وداع مرمسافر ومقیم راکفتن این دعاست کی استودع الله دینک وامانتک وخواتیم عملک ومقیم راسنت است کی بعد ازین بکوید زی حفظ الله وکفه زود کرالله التقوی وغفرذنبک ووجهک للخیر اینما توجهت. وچون ازخانه خواهد کی بود راین دررکعت نماز بکند نقل یا ایها الکافرون وسورة اخلاص وبعد ازسلام دست بردارد وازسر حضور بکوید اللهم انت الصاحب فی السفر والمؤنس فی الخضر والخلیفة فی اهل والولد احفظنا وایاهم من کل آفة وعاهة اللهم انی اعوذ بک وعثا السفر وکابة المنقلب وسوء المنظر فی الاهل والمال والولد واصحاب اللهم اجعلنا وایاهم فی حراسک. وچون بردرخانه رسد بکوید بسم الله توکلت علی الله ولاحول ولاقوة الا بالله اللهم انی لم اخرج بطرا ولا ریاء ولا سمعة بل خرجت ابتغاء مرضاتک وقضاء فرضک واتباع سنة نبیک وشوقا الی لقائک. وچون بردر ابنه دررانه شود بکوید اللهم بک انتشرت وعلیک توکلت وبک اعتصمت والیک توجهت اللهم زودنی التقوی واغفرلی ذنبی ووجهنی للخیر اینما توجهت واین دعا وادرهرمنزلی بکوید پس چون سوارشود بکوید بسم الله وبالله لا اله الا الله والله اکبر سبحان الذی سخرلنا هذا وما کنا له مقرنین وانا الی ربنا لمنقلبون انکاه هفت بار بکوید سبحان الله والحمدلله ولا اله الا الله والله اکبر پس بکوید الحمدلله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله اللهم انت الحامل علی الظهر وانت المستعان علی الامر وجون منزل رابسنده بکوید اللهم رب السموات وما اظللن ورب الارض وما اقللن ورب الشیاطین وما ذرین ورب البحار وما جرین اسالک خیرهذا المنزل وخیر اهله واعوذبک من شر هذا المنزل وشر ماینه اصرف عنی شرشرارهم. ودرهرمنزلی پیش ازکارها درکفتن سبک بکزارد. وهرکاه کی دشمنی یا جبیرلی زبان کاویش اینرا زدفاتحه درایة الکرسی وشهد الله واخلاص ومعوذتین واول پس باقاعشیتهم فهم لا یبصرون بخواند وبرخود وکرد یاران خود بدمد انکاه این دعا بخواند بسم الله ماشاء الله لاحول ولاقوة الا بالله حسبی الله توکلت علی الله ماشاء الله لایاتی بالخیرات الا الله ماشاء الله لا یصرف السوء الا الله حسبی الله وکفی سمع الله لمن دعا لیس وراء الله منتهی وکلما کتب الله لاغلبن انا ورسلی ان الله لقوی عزیز بحقیت بالله العظیم واستعنت بالحی الذی لا یموت اللهم احرسنا بعینک التی لا تنام واکنفنا بکنفک الذی لا یرام. وهرکاه کی بیلندی برابین سنت انست کی تکبیر کوید ودرسینی تسبیح کوید وبهفتین درهرشهرکت ومنزلی تا انکاه کی نیقات احرام رسد اول غسل کند کی سنت است سنت غسل احرام وحائض ونفسا رابنابر این غسل مسنون است پس بعد ازتمام پاک کردن خود ازمویها لب وبغل وعانه وبوی خوش کردن وناخنان بچیدن وتمام پاکی واستعمال بوی خوش وپوشیدن کردن جامه جاهها درخته دوجاذر اسپید راکت بهیا کرده بزند یکی رابر میان ببندد ودوم رابر دوشها اندازد. وچون سوار شود ومرکوب دررویش آین ازسر حضور وخضوع وشکستکی وبیچارکی حالت بجیذمش رابکفن واعراض ازهمه عادتها وبجردشدن ازجمله اجابه واتراب یاد آورد ونیت احرام کند بحج تنها یا بحج وعمره یا بهردو تنها. وهردوقت نیت احرام بخاطر اوذکی ازجمله خاصیتها وعادتهاست بذکی بیان من وجوه بزد ازهمه مبدا مذهم وهمه رابرخود حرام کردم وازسر پاکی متوجه حضرت الوهیت شدم. وبزبان دران حالت بکوید اللهم انی ارید الحج فیسره لی وتقبله منی اکر حج تنها کزارد پس مقارن ان اوان بلند تلبیه بردارد چنانک کفته شد

لبیک اللهم لبیک

وعصرتها کزار راجایز نیست وبجماعت با امام رواست لاغیر خلافا لغیره ٭ واتا در مزدلفه رواست ظهرها کزار را جمع کردن ٭ انگاه روز موقف روز
رخوذ را از وقوف در بطن عرنه نگاه دارد وجهد کند تا نزدیک امام استی وروی بقبله آورد واگر تواند در شرقی کوه عرفات سنگها بزرگ است بردامن کوه
عرفات لختا اینستاذن بگذرست وامام باید یکی در وقوف نشابت مصطفی صلی الله علیه وسلم کند ویر اشتر سوار وقوف ادا کند وادعیه ماثوره والبلتین
خواند تا خلق نشابت اوکنند ٭ ومصطفی صلی الله علیه وسلم چون وقوف کردی هر دو دست برابر روی میجون کجی کی از سر سکت واضطرار انا
خواهذ وسوال کند واکر پیاده وقوف کند روا باشد وهر چهد یک یکی ممکن باشد در دعا وتکبیر واستغفار وتهلیل وادعیه کی یاذکر می شود هیچ تهاون
واهمال نکنند ودر میان دعاها بلبیه تیز می کویند وصلوات بر مصطفی صلی الله علیه وسلم تیز می فرستند ٭ ودرین روز عرفه باید یکی روزه نبارد تا در دعا
واشغال جد تواند نیرو واز دعاها مروی از مصطفی صلی الله علیه وسلم واز صحابه وسلف صالح در روز عرفه اینست صد بار لا اله الا الله وحده لا شریک
له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی لا یموت بیده الخیر وهو علی کل شئ قدیر ٭ وبعد ازان اللهم اجعل فی قلبی نورا وفی سمعی نورا وفی بصری نورا
اللهم اشرح لی صدری ویسر لی امری اللهم رب الحمد لک الحمد کالذی تقول وخیر مما یقول لک صلوتی ونسکی ولک محیای ومماتی ولک تراثی اللهم انی
اعوذ بک من وساوس الصدور وشتات الامور وعذاب القبر اللهم انی اعوذ بک من شر مایلج فی اللیل والنهار ومن شر ما یهب به الریاح وشر توان الدهر
اللهم انی اعوذ بک من تحول عافیتک وفجاة نقمتک وجمیع سخطک اللهم اهدنی بالهدی واغفر لی فی الاخرة والاولی ما ینبغی مقصود وایس منزل علیه واکرم
مسؤل ما الذی اعطنی العشیة افضل ما توتی احدا من خلقک وحجاج بیک یا ارحم الراحمین اللهم یا بدیع الدرجات ویا منزل البرکات ویا فاطر الارضین
والسموات فجت الیک الاصوات بصنوف اللغات ات تسمع کلامی وتزک مکانی وتعلم سرتی وعلانیتی انا البایس الفقیر المستغیث المستجیر
الرجل المشفق المقر بذنبه اسالک مسئلة المسکین وابتهل ابتهال المذنب الذلیل وادعوک دعا الخایف الضریر دعا من خضعت لک رقبته وفاضت
لک عبرته وذل لک جسده ورغم انفه اللهم لا تجعلنی بدعایک رب شقیا وکن لی رؤفا رحیما یا خیر المسؤلین واکرم المعطین الذی من مدح الیک نفسه
فانی واثنا علیها الیک اخرت المعاصی لسانی فالی وسیلة من عمل فاشفع سوی انابة الیک الهی ان اعلم ان ذنوبی لم تبق لی عندک جاها ولا
الاعتذار وجها ولکنک اکرم الاکرمین اللهم ان ارجو رحمتک فوق عملی واخاف عقابک فوق ذنبی اللهم ان ذنوبی وان کانت عظاما ولکنها صغار فی جنب عفوک فاغفرها یا کریم الهی انت انت وانا انا العواد الی الذنوب وانت العواد الی المغفرة الهی ان
کنت لا ارجو الا اهل طاعتک فالی من یفزع المذنبون الهی بخلت عن طاعتک عمدا وتجرحت الی معصیتک نقدا فسبحانک ما اعظم حجتک علی
واکرم عفوک عنی فیوجوب حجتک علی وبانفضاح حجتی وقفت الیک وعفوک عنی الاغفرت لی ما حیرنی من دعاه وافضل من رجاه راج بحبوحة الاسلام
وزیده محمد علیه السلام اتوسل الیک فاغفرلی جمیع ذنوبی واصرفنی عن موبقی هذا مقتضی الحوایج وهب لی ما سالت وحقق رجایی فما تمنیت الهی عونک
بالدعا الذی علمتنیه وامرتنی به فلا تخزمنی الاجابة والرجا الذی عرفتنیه ووعدتنی به الهی ما مانعة العشیة بعید مقرلک بذنبه خاشع لک ذله
مسکین معترف بجرمه متضرع الیک من غلبة تایب الیک من اقترافه مستغفرلک من ظلمه متنهل الیک بالعفو عنه طالب راغب الیک فی نجاح
حوایجه راج الیک فی موفقه مع کثرة ذنوبه یا ملجا کل خایف ووفی کل مومن من احسن تبرحمتک وعفوک ومن اساء من خطیئته بفضلک اللهم الیک نجحار فلک
انشا والیاک املنا وما عندک طلبنا ولاحسانک تعرضنا ورحمتک رجونا ومن عذابک استفقنا ولبیتک احرام بحجنا یا من ملک حوایج السایلین ویعلم ضمایر الصامتین
یا من لیس به ربی یدعی یا من لیس فوقه ولا دونه خالق یخشی یا من لیس له وزیر یرونی ولا حاجب یرشی یا من لا یزداد علی السوال الا کرما وجودا وعلی کثرة
الحوایج الا تفضلا واحسانا انک جعلت لکل ضیف قری ورحن اضیافک فاجعل قری انانسک الجنة اللهم ان لکل زوار جایزة ولکل زایر کرامة ولکل سایل
عطیه ولکل راج ثوابا ولکل متوجه عندک رحمة ولکل راغب الیک زلفه ولکل متوسل الیک عفوا وتوفوقنا الی بیتک الحرام ووفقنا هذا المشاعر العظام وشاهدنا
هذه المشاهد الکرام رجا لما عندک فلا تخیب رجانا الهنا انک قلت فی کتابک المبین لمحمد خاتم النبیین قل للذین کفروا ان ینتهوا یغفرلهم ما قد
سلف فارضاک عنهم الاقرار بکلمة التوحید بعد الجحود وانا نشهد بالتوحید مخبتین ولمحمد صلی الله علیه وسلم بالرساله مخلصین فاغفرلنا بمن النعماء
سوالف الاجرام واتجعل خطانا انقص من خطامن دخل فی دار الاسلام الهنا انک احببت التقرب بعتق ما ملکت ایاتا برحمتک عبیدک وانت اولی بالتفضل
فاعتقنا واک ارتنا ان تصدقت علی فقرایناو رحمتک فقرانا وک وانت اهل بالتطول فتصدقت علینا ورحمتنا بالعفو عن ظلمنا وتجاوزت عن ظلمنا افتشا ولت
اهل بالکرم فاعف عنا وتب اغفرلنا وارحمنا انت مولانا ربنا اتنا فی الدنیا حسنة وفی الاخرة حسنة وقنا عذاب النار ٭ وبعد ازین دعاها این دعا
خص راعلیلم بیار مکرر کند کی ٭ یا من لا یشغله سمع عن سمع ولا یشتبه علیه الاصوات یا من لا اغلطه المسایل ولا تختلف علیه اللغات یا من
لا یبرمه الحاح الملحین ولا تضجره مسایل السایلین ارزقنا برد عفوک وطلاوة رحمتک ٭ وبعد ازین دعاها استغفار صد بار وتسبیح سبحان الله والحمد
لله ولا اله الا الله والله اکبر صد بار وصلوات صد بار وبیان دعاها هر بار کی یکی دعایی دیکر تازه کند وراول واخر صلوات فرستادن دلیل
اجابت وقبول دعاست ٭ وازجمله ماثور وبزرخصوصا وازجمله بسیاران عمرها استغفار کند بسیار وهر دعا الحاح وتضرع بسیار
بکار برد وسوال هر چه بزرکتر بنزدکریم بسنویه تر اشد بیزد اکرم الاکرمین اولیتر وبشنویه تر وباجابت نزدیکتر باشد ٭ بس تا نزدیک غروب بر عا
وتضرع وزاری مشغول باشد وچون غروب نزدیک شود استعداد افاضت کند از عرفات وباین یکی پیش از امام حرکت نکند وازجای خویش

تحیک وبحب ملایکتک ورسلک وعبادک الصالحین اللهم فکما هدیتنی للاسلام فثبتنی فیه بالطافک ورد لایمانک وانعشنی بطاعتک وطاعة رسولک ومتابعته
واجرنی من مضلات الفتن ٭ بس بازنجر لیاسود رود ویوسه اش دهد واکر تواند بدیکی مالند ٭ انکاه برجعی اقدام کند وازباب صفا یکی برابر صفایی است کی
میان رکن یمانی وحجر الاسود است بیت سعی پیوندد ایدر وبزیارة درجهای کی برصفاست برایند وروی سعیه ارد وخنان کند کی کعبه در نظرش ایدیکی بغایبر
صلی الله علیه وسلم چنین کرده است وبکوید الله اکبر الله اکبر الحمد لله علی ما هدانا الحمد لله محامد کلها علی جمیع نعمه کلها لا الا الله وحده لا شریک
له له الملک وله الحمد یحیی ویمیت وهو حی لا یموت بیده الخیر وهو علی کل شئ قدیر لا الا الله وحده صدق وعده ونصر عبده واعز جنده وهزم الاحزاب
وحده لا الا الله ولا نعبد الا ایاه مخلصین له الدین ولو کره الکافرون الحمد لله رب العالمین سبحان الله حین تمسون وحین تصبحون وله الحمد
فی السموات والارض وعشیا وحین تظهرون یخرج الحی من المیت ویخرج المیت من الحی ویحیی الارض بعد موتها وکذلک تخرجون ومن ایاته ان
خلقکم من تراب ثم اذا انتم بشر تنتشرون اللهم انی اسالک ایمانا دایما ویقینا صادقا وعملا نافعا وقلبا خاشعا ولسانا ذاکرا واسالک العفو والعافیه والمعافاه
الدایمة فی الدین والدنیا والاخرة وان تصلی علی سیدنا محمد صلی الله علیه وسلم وعلی جمیع انبیایک ورسلک وملایکتک المقربین وعلی اهل طاعتک اجمعین
صفا بر براین دو در وادی ذوات شوذ بیوک ٭ وبه دو در راه این دعایی کویند رب اغفر وارحم وتجاوز عما تعلم فانک انت الاعز الاکرم اللهم ربنا آتنا فی الدنیا
حسنة وفی الاخرة حسنة وقنا عذاب النار واحسنه آهسته بی رود تا بان میل سبز رسد کی بزاویه مسجد الحرام است پیش ازان بشش کز بیرون تا بان
دو میل سبز رسد کی برمن وبسیار وادی وراه است ٭ انکاه باز آهسته آهسته روان شوذ تا سیدن بدره انکاه بمروه بالا رود چنانک برصفا ورود
بحیک صفا کرده همان اذکار ودعوات کی برکوه صفا کفته بوذ انجا بکوید وحسنین یک سعی تمام کند واز انجا باز کشته همان دعایی در امدن می
خواند بجواند واهسته بی رود تا بان دو میل رسد بزود باز تا بان یک میل سبز واز انجا اهسته بی رود تا کوه صفا وباز بر درجهای کوه صفا براین جنانک اول
دان اذکار ودعا یکی در اول کفته بوذ بعینه بکوید وحسنین دو سعی تمام شوذ وسه جین هیات رفتار ودعاها واذکار هفت بار میان
صفا ومروه سعی را تمام کند واین سعی از فریضه یا واجبش محسوب اشد چه شرط نیست کی عرض سعی بعد از وقوف بعرفات باشد اما طواف
فریضه شرط / لازم است کی بعد از وقوف باشد ٭ وتا جماع طهارت در سعی وقوف مستحب است نه فریضه یا شرط ٭ اما در طواف مذهب شافعی مالک
واحمد طهارت شرط صحت طواف است چنانک در نماز وبمذهب ابوحنیفه واجب است نه فرض وشرط ودر سعی شرط است یکی بعد از طوافی واقع باشد
پس اکر مقدم باشد این طواف وسعی از طواف قدوم وسعی محسوب باشد ٭ واما اکر تاون بوذ بمذهب شافعی واحد نیز بر سبیل یک طواف
قدوم وسعی اول کی کرد از طواف عمره اش وسعی محسوب باشد ٭ واما بمذهب ابوحنیفه ومالک این طواف وسعی اول کی کرد از طواف عمره اش
محسوب برود ٭ انکاه بکبار دیکر طواف وسعی کند ٭ حیات وادیه والاکار منکور ولکن درین طواف دوم رمل واضطباع نکند واین طواف قدوم
باشد کی واجب است بمذهب مالک وشافعی ٭ ودیکران بس علی کل حال بعد ازین در مکه ساکن باشد بهمان احرام ودوکار دوم تا عیمت
شناه حج تمامت ضرورت باید کی از مسجد الحرام نزدیک واوقات را بطواف کی از همه فاضلتر است یا بنماز کی هر دکعتی در مسجد حرام مثل هزار رکعت است
بنص حدیث صحیح وبروایتی غریب مثل صد هزار رکعت است وبروایت ابن عباس از معجز صلی الله علیه وسلم نماز در مسجد حرام یک رکعت مثل صد
هزار است در اماکن دیکر یک رکعت در مسجد مدینه ده هزار رکعت ودر مسجد اقصی پانصد هزار رکعت ٭ باشطر در کعبه معروف بی دارد یکی در ریش است
یکی نظر کردن در کعبه عبادت است تا انکاه یکی روز هفتم ذوالحجه در این حیص امام بود از نماز ظهر یک خطبه کویند نه در خطبه وسوم را بر استعداد
بیرون امدن بمنی وعرفات ووقوف بعرفات واداء فرایض ولوازم ان خوض کند ٭ وروز هشتم ذوالحجه بتلبیه کویان بهمان احرام اول بسوی
منی بیرون اید واکر بیان نتواند رفتن فاضلتر باشد وچون منی رسد بکوید اللهم هذه منی فامنن علی بما منننت به علی اولیایک واهل طاعتک
بین ان بنت در منی باشد ٭ واکر خواهد یکی بعرفات رود زوال باشد بچه بتنکی بان متعلق نیست واکر الجا خسبد اولیتر ان باشد یکی اکثر شب
را در مسجد خیف بنماز ودکر وتلاوت مصروف کند ٭ وچون بامداد عرفه نماز صبح باجماعت بکزارد وهیچ نمازی را باین یکی اوفضیلت جماعت خالی
نکذاشته باشد پیش ازین وبعد ازین بکزارد وبیک اوطلوع افتاب برکوه بشیروت بعرفات بمذهب وچون بانجا رسد بکویند اللهم اجعلها خیر
عودة عدتها واثرها من رضوانک وابعدها من سخطک اللهم الیک غدوت وایاک اعتمدت ووجهک اردت فاجعلنی ممن یباهی الیوم من هو
خیر منی وافضل ٭ ودر عرفات اکر تواند بمزه نزدیک مسجد فرود اید یکی انرا بطن عرنه کویند ووقوف در انجا محسوب نیست ٭ وچون نزدیک
زوال شوذ اکر جمت وقوف غسل کند یکی ان غسل سنوت است باجماع وچون زوال محقق کردد خطیب پیرون اید وبر اشتر سوار شده یا بر سر مسجد
ابرهیم برابی بمذهب ابوحنیفه ومشتهین تا موذن از اذان فارغ شوذ جنانک در جمعه وانکاه خطبه شروع کند وبعد از خطبه دوم اقامت کند
وامام نماز شروع کند وبمذهب مالک بعد از فراغ امام از هر دو خطبه موذن اذان واقامت بیکبار بکوید وخطیب بنماز شروع کند وبمذهب شافعی
واحمد موذن بعد از خطبه اول در میان خطبه دوم باذان شروع کند واذان را باقامت پیوندد وبفراغ موذن از اقامت باید یکی خطیب از
خطبه دوم فارغ شده باشد وخطیب باید یکی در خطبه مردم را وقوف بعرفه واقاضت از عرفات ووقوف مزدلفه ورمی جمار وحلق ودفع وطواف
زیارت تعلیم کند ٭ بس نماز ظهر وعصر را بیک اذان ودو اقامت جمع کند وبیان هر دو نماز بنافله مشغول نشود ٭ ومذهب ابوحنیفه جمع میان ظهر

وعصر تنها

غسل مذهب شافعي ومالک واحمد سنون است وبعد از زوال تا ظهر در مسجد خيف با امام جماعت بگذارد وانگاه زود بجمره اول آيد كي نزديک مسجد خيف است وانجا هفت سنگ بيندازد وباهر سنگي تكبير مي كويند. پس چون از سنگ انداختن بجهان صفت كي در حمرة العقبه گفته شد فارغ شود حمدند از جاي سنگ انداختن دور تر كه روند دان جاي را بپيا رخود داشته لاكن بفيله ومتها برداشته بتهليل وتكبير واستغفار وصلوات ودعا از بهر ضراعت وسكينت رحضور دل وخشوع جوارح وجمع هم مشغول شود زهر دعايي كي خواهد بكند وهر حاجتي كي دارد بخواهد مقدار انک كسي سورة البقرة خواند توقف كند بر دعا زد كر مشغول باشد پس بجمع بياسايد روز وانجا بنهد هفت سنگ انداز د بهمچنين مستقبل قبله جمع رابردست راست كذاشته تحميد وتمجيد وتكبير وتهليل واستغفار وصلوات بسيار ودعا وتضرع زماني دراز بجندانک دراول صرف كند. انكاه بجمرة العقبه آيد وانجا نيز هفت سنگ بيندازد وبعد ازان هيچ توقف نكند وزود منزل رجوع كند دان شب نيز درمني باشد روز ديكر كي دوم ايام تشريق است بجان صفت وطوق كي از مشبت كفته شد بعد از زوال نماز ظهر كزارده رمي حمار مشغول شود ودر سه جمره هر جمره هفت سنگ اندازد اخرش جمره عقبه. انكاه او مخير باشد بيان اكل در مني مقام كند وروز ديكر بيت ويک سنگ ديكر بسذازد دين سه جاي كي كفته شد بجان صفت كي در روز كن شته كرده بوده وبيان انک بلد وداين وري روز سيم از ايام تشريق از يک ساقط شود. واكر دين روز نا بعد از غروب انجا باشد بعد ازان لازم شود درمني باشتن ن وروز ديكر سنگ انداختن بكه دراندن. وچون عزم بكه كند دين روز سنت است كي جمر بمحصب رسند يكي از انجا بطحا نيز كويند انجا منزل كند ونماز عصر ومغرب وعشا انجا بكزارد وانجا خوابكي سبک بكند وانكاه بكه دراين وچون بكه درايد انكاه بعمره مشغول ايند شد وعمره چنانک كفته شد بمذهب ابوحنيفه سنت است ومذهب عنبر ابوحنيفه فريضه وكيفيت ان در صفت متع بيان كرده شد. وهيچ در احرام حج سنت وستحب است از غسل وبوي خوش وتطيف پيش از احرام واز محظورات واداب وچيزها در احرام عمره همان است الا انک چون بميقات احرام روز بايد يكي در مسجد عايشه ودركعتي بكزارد. ودام يكي در بكه مقيم باشد عمره بيكار كند ودام وتيم كساني را يكي هر روز چهار عمره آورده اند. وبايد يكي همه مشاهد رازيارت كند ديكر وانفس ومال هرچه تواند خدمت جاي آرد وهرچه دست دهد از صدقه براهل حرم بفقير وناچيز نكند يكي بخبانک بروايت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما يک ركعت نماز در مسجد الحرام بجاي صد هزار ركعت نماز ست درجاي ديكر صدقه بنزديكتر است. وتا تواند هر روز از چاه زمزم آب بدست خود بيرون كشند وبسيار بي خورد وبر خود بريزد وبر روت خوردن بي خواند اللهم اجعله شفاء كل داء وسقم وارزقني الاخلاص والمقين والمعافاة في الدنيا والاخرة زيرا كي مصطفي صلي الله عليه وسلم فرمود است كي ماء زمزم لما شرب له. يعني اب زمزم بهر نيتي كي خورده شود ان مقصود حاصل اين خواهد بيت شفا از امراض ظاهر وخواه از امراض باطن باحصول مقاصد دين ودنيا وبرکت را كر خواهد كي در كعبه معظمه ودراين بايد يكي از تر خشوع وهيبت وشرمساري دراين جه از بعضي بزركان برسيدند يكي در خانه خداي تعالي در امدكت كفت والله من مرن ما هما خود را بيي دام كي بجه سبب ها باطل وفضول شغول بوده امد تر اوداد ني دام كي كردخانه از بيرون طواف كنم بايشان جون روا دام كي بان باهما بدرون خانه توانم رفت. وچون دراين بيت كند كي بعد ازين اين بايمار اكي بدشت مساس زنيت اين خانه معظم مشرف شده بسي در باطل وتردد بدركاه ظالمان كي دشمن دانسته ونفرين كردكان خداي تعالي ان قال الله تعالي الا لعنة الله علي الظالمين الوان بكنم وبايي برهنه دراين وبنماز ميان دوستون كعبه مشغول شود وتضرع وابتهال هرچه تمامتر خود را وماذ وبذيرش را التزرث خواهند. ودر دوت مقام بكه اكرهه شبها را زنده دارد بطوان كي انجا بهترين اعمال است بيابان را نظر در كعبه فضيلتي عظيم بايد زيرا كي ابن عباس از مصطفي صلي الله عليه وسلم روايت بي كند كي ينزل علي هذا البيت كل يوم مايه وعشرين رحمة ستون للطايفين واربعون للصلين وعشرون للناظرين. وچون عزمت رجوع كند از جمله اشغال فراغت تمام حاصل كرده در ساعت خروج از مكه آخر همه كارها بايد يكي طوان وداع باشد يكي بمذهب عنبر مالک واجب است وتركش موجب قربان مكر از سانتي كنز از جواز قصر رجوع كند طوان وداع بكند وحينه قربان ازري ساقط شود والا كوسفندي بحرم نرسند تا قربان كند. وچون از طوان وداع يكي طوان صدرش خواستند نيز فارغ كردد ودر ركعت نماز از حضور كزارد انكاه بزمزم رود وآب بسيار بخورد وملتزم كي ميان باب وميان حجر الاسود است سان دانز اجنانک كفته شد وركنار كيرد وبكريه وزاري هرچه تمامتر بكويد اللهم هذا البيت بيتک والعبد عبدک وابن عبدک وابن امتک حملتني علي ما سخرت لي من خلقک حتي سيرتني بلادک وبلغتني بنعمتک حتي اعنتني علي قضاء مناسکک فان كنت رضيت عني فازدد رضي والا فمن الان با اعفو والمغفرة قبل تا عدي عن بيتک وهذا اوان انصرافي ان اذنت لي غير مستبدل بک ولا بيتک ولا راغب عنک ولا عن بيتک اللهم بي العافية في بدني والعصمة في ديني واحسن منقلبي وارزقني طاعتک ما ابقيتني واجمع لي خير الدنيا والاخرة انک علي كل شيء قدير اللهم لا تجعل هذا اخر عهدي بک وان جعلته آخر عهدي فعوضني عنه الجنة. پس بار ديكر حجر الاسود را بوسه دهند وروت دروت ملتذ وانكاه كريان وناليان وداع كند وروانه شود. وبايد يكي تا از مسجد الحرام تمام بيرون ساند چشم را از كعبه برندارد وروي بكلي از وي نكرداند. وعلامات قبول حج ده چيزست. اول زهد در دنيا. ودوم اقبال بر اخرت بتحصيل اسباب معاد. وسيم زهت از خلق در داشتن. وچهارم تحمل رحمتها خلق بعدم مكافات بنيكوتر از فعلا كردن. وپنجم درهيه احوال ايايان وهراسان محلق خوش زبيدن. وششم لقمه از حلق اخ بيش باشد در بغ نادا شتن. وهفتم ترک كردن هر معصيتي كي پيش از حج ازوي در وجود بي امد. وهشتم صحبت ياران بطالت وجهالت را بصحبت اهل صلاح وعدالت بذل كردن. ونهم مجالس لهو وغفلت وانجالس ذكر وبقظ معهود كردانيدن. ودهيم بكزاردن حج عجيبي درخود تا مبذن وبركن كي حج نكرده باشد نكرد تا مبذن وعلامت ترک عيب ان باشد كي سخن حج در مجالس بسيار نكويد بيان انتظار نجريد والله الموفق.

فصل

پس چون از فرايض واداب حج وزيارت خانه خداي تعالي تمام فراغت يافت زود ش بعد ازان بزيارت روضه رسول صلي الله عليه وسلم بايد شتافت. قال رسول الله صلي الله عليه وسلم

بيرجه بيني واكر جمعت دفع از دحام بار بيشتر روز تشايند بشرط انک ازان دو ميل كي بنان وحد عرفاتست بجانب راه مني در نكذرد تا انكاه تمام غروب كند زيرا كي اهتمام خروج از شب باخر وک از روز در وقوف عرفات مذهب مالک ركن است ومذهب ديكران واجب وبترکش وجوب قربان متعلق وبعد از غروب انشايب در حركت اينها امام وجمله خلايق تلبيه كويان باواز بلند بسوت مزدلفه روانه شود باهستكي وساكني ومذهب مالک تلبيه راجون بعرفات رسند قطع كند وبعد ازان تكبير كويند وبترويک ديكران تلبيه وايا جمره اول قطع كند ونماز شام نكزارد انجا ونكذارد تا در مزدلفه نماز خفتن جمع كند ومذهب ابوحنيفه جمع ميان ظهر وعصر وميان مغرب وعشا جزاين روز روانيست. پس چون بمزدلفه رسند غسل اداكند وجه مزدلفه از حدرم است وبحت وخول در حرم غسل سنون است بمذهب غير ابوحنيفه پس اين دعا بخواند اللهم هذه مزدلفة جمعت فيها السنة مختلفة فسالک حوائج موتنوعة فاجعلني من دعاک فاستجبت له وتوكل عليک فاكفيته. پس بنماز مشغول شود ميان مغرب وعشا جمع كند خواهد باامام باجماعت وخواهد تنها وجماعت فاضل تريک اذان ودو اقامت وميان هردو تربيعه جزاقامت فاصل نكند. وبعد از فراغ از فرايض نوافل هردو فرض را وتر را بترتيب مكزارد پس ان شب مزدلفه باشتن وشب بودن مزدلفه بنه اولش مذهب غير ابوحنيفه از مناسک مجبور بالدم است ومذهب ابوحنيفه وترکش چيزي واجب نيست الا وترک وقوف مزدلفه بعد از نماز صبح قربان واجب است بمذهب ابوحنيفه خلافا لغيره پس دان شب سنجف است كي هفتاد سنگ انجا جمع كند واما نه دارد جهت رمي حمار راهر سنكي با ندازه باقلي واحيا آن شب از مستحبات وقربانست پس نماز صبح را بابانكي دراول وقت تاريكي بكزارند وروانه شوند تا مشعر حرام رسند يكي اخر مزدلفه است انجا تا وقت روشن شدن تمام وقوف كردن از واجبانست مذهب ابوحنيفه ومذهب غير او سنت است وبترکش چيزي واجب نيست وانجا در وقت وقوف مزدلفه اين دعا بخوانند اللهم بحق المشعر الحرام والبيت الحرام والشهر الحرام واركن المقام بلغ روح محمد صلي الله عليه وسلم منا التحية والسلم وادخلنا دار السلم ياذا الجلال والاكرام. ومزدلفه همه موتنوفات الا وادي محسر كي موتنوف نيست. پس چون تمام روشن شود پيش از طلوع آفتاب بسوت مني روان شوند چون بر ادوات محسر رسند اشتر را بيشتر تازاند وپيادة نيز تيز ترک رود تا از دهان ان وادوات بكذرند وتلبيه رابا تكبير اميخته كويند چون صبح روز نحر شود وقتي تلبيه كنند ووقتي تكبير كويند تا بمني رسند انكاه از در موضع جمره بكذرند وهيچ توقف نكنند وسنک انجا بيندازند تا بجمره سيم رسند كي ازاجمره العقبه كويند وان در ناه برابر مستقبل قبله است اندكي بلند ترک از راه. پس بعد از طلوع بقدار نيزه وقت سنک انجا بيندازند وباول سنک تلبيه را قطع كنند وروي بقبله بايستند واكر روي بجمره كنند هم روا باشد. وسنک را اكر خواهند برداشت انجمام دست راست كهند وبسبحه مروه كنند وبيندازند چنانک مقدار بخ كز از اندازه دور تر افتد وبايد يكي در موضع جمرات افتد نه دور تر واكر خواهد سنک را بر انكشت سبحه ومرانكشت ابهام بكيرد چنانک محاسب عقد بلين مي كيرد وبيندازد. وباهر سنكي كي مي اندازد بعد از تكبير اين دعا مي كويند اللهم اماناً بک وتصديقاً بكتابک ووفاء بعهدک ومتابعة لسنة نبيک محمد صلي الله عليه وسلم. وچون هفت سنک انداختن تمام كند هيچ چيز از دعا وعين انجا توقف نكنند ومذهب غير ابوحنيفه دمي چرينک روانيست ومذهب ابوحنيفه بكراهت وهرچه ازجنس زمين باشد سخت شن روا باشد. پس از انجا باز كردد وروز بقربان مشغول شود اكر دارد. وسنت درنحر آنست كي قربان بنفس خود كند وروي خود قربان بسوت قبله كند ويكويد بسم الله والله اكبر اللهم منک ولک تقبل مني كما تقبلت من خليلک ابرهيم عليه الصلوة والسلم وبكارد تيز زود تر بكند. وقرباني اشتر فاضلتر بعد ازان كوسفند وكوسفند فاضلتر از شاركت در اشتر وكاركي هر اشتركي وكاركي از هفت كس جايزيست وكوسفند جز از يک كس جايز نيست وكوسفند بس بزرك وسمين انكاه بهتر انكاه سود آوا كر قربان بامتمتع بزوك باشد اكدون قربان كردن فاضلترست وشرايط قرباني در اضحيه كفته شد است. پس بسر تراشيدن مشغول شود. وسنت در وقت تراشيدن امست كي روي بقبله بنشيند واز پيش سر تراشيدن اغاز كند وجانب راست را تا استخوان كي بالاي شقيقت عذاراست بتراشد انكاه باقي را بتراشد ودر وقت تراشيدن وي بكويد اللهم اعطني بكل شعرة حسنة وامح بها سيئة وارفع لي بها درجة. وزن اشعر كريا مقدار صدقه موت را بدهد ومرد را بيرزش موت باشد است تره را بر سر بران. وچون بعد از زوال حرة العقبه حلق يا قصر كرد خرج جماع وصيد هم چيز بروت حلال شود وبمذهب مالک واحمد طيب نيز بمجرد جماع پيش از طوان زيارت حلال شود. وبمذهب شافعي دين روز نخر بعد الظهر امام يک خطبه كويند ومردم را طوان زيارت دري حمار تعليم كند. وبمذهب ابوحنيفه در روز نخر خطبه سنون ومشروع نيست. بركي بتردد دي سنون سه خطبه است يوم سابع وعرفه واول ايام تشريق. وبمذهب شافعي تنها وخطبه سنون است سابع وعرفه ونحر ودوم ايام تشريق الا انک دو عرفه باجماع دو خطبه كويند دو ميانه بنشيند بجمعه وديكرها يكي خطبه انكه قصد مكه كند بجهت طوان زيارت كي نزديكه است. وچون طوان زيارت بان هيات وصفت واوقيه كي كفته شد در طوان قدوم الاول راضطباع كند اكر طوان قدوم كرده باشد بعد ازين طوان بكان حلال شود واكر اين طوان اصلا نكند هميشه محرم باشد. واول وقت طوان زيارت بمذهب شافعي بعد از نيمه شب يوم النحر است ومذهب غير او از طلوع فجر يوم النحر واخر وقتش بطريق جواز هر وقت كي خواهد وبطوان وجوب آخر ايام تشريق كي اكر ازين تاخير كند قرباني لازم شود بمذهب ابوحنيفه واكر بعد از طوان قدوم سعي نكند وانكاه مادينه رجوع كند سعي بايد باشد. واحيا اين شبها در مسجد خيف ومراعات نماز جماعت واوران فضيلت بسيارست. وروز ديكر كي اول ايام تشريق باشد وقت زوال غسل كند بحمت وحي حماروان

من وجد سعة ثم لم يحج فلا عليه ان يموت يهوديا او نصرانيا الا ترى الى قوله تعالى ولله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلا ومن جاءني زائرا لا يهمه الا زيارتي كان حقا علي ان اكون شفيعا ٭ پس چون بر قصد زيارت مصطفي صلي الله عليه وسلم سوي مدينه روان شوخرباني كي در راه صلوات بردي بسيار فرستد چون بدينه رسد و نظرش بر درختان و ديوارها مدينه افتد بگويد اللهم هذا حرم رسولك فاجعله لي وقاية من النار وامانا من العذاب وسوء الحساب ٭ پس بحمت در بلدزن و در مدينه غسل كند و بهري خوش استعمال كند و بهترين و پاكترين تن جامهاي كي دارد در پوشد و چون در مدينه خواهد در آمدن متواضع و مسكين و محتاج وار در آيد از سر تعظيم و هيبت حضور روضه مطهره رسول صلي الله عليه وسلم زيرا كي عزول است كي من زائرتي بعد وفاتي مكانا زائرني في حيوتي ٭ يعني هر كي مرا بعد از وفات ظاهر من زيارت است كند ميچنان است كي كو سابر اد حال حيوة ظاهر زيارت كرد است پس ذات مبارك بيش راز مدينه پاينه دانست و حاضر خانه شرع و از سر تعظيم و خضوع بحي وجه او در آمدن ٭ و در وقت در آمدن در شهر مدينه علي ساكنها السلام والتحيه بگويد ٭ بسم الله وعلي ملة رسول الله صلي الله عليه وسلم رب ادخلني مدخل صدق و اخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا ٭ پس قصد مسجد كند در حلوي منبر رسول صلي الله عليه وسلم دو ركعت نماز كرارد چنانك بعد منبر در مقابله دوش راست باشد و استوني كي در مجاوي ان ستون است كي علامت جايگاه مبارك است صلي الله عليه وسلم در پيش او باشد و ذراع پي در قبله مسجد است ميان دو چشمش بر وجه اين موقف اوبوده است صلي الله عليه وسلم پشت ازانك مسجد را منبر كردنيك ٭ انكاه بقبر مطهر و روضه مطهر او صلي الله عليه وسلم اين و در روضه در مقابله روي مبارك پايينتر بي انك ديوار روضه رابوست بيايد پي ان بحرمت نزديكتر باشد انكاه بگويد السلام عليك يا رسول الله السلام عليك يا نبي الله السلام عليك يا امين الله السلام عليك يا حبيب الله السلام عليك يا صفوة الله السلام عليك يا خيرة الله السلام عليك يا احمد السلام عليك يا محمد السلام عليك يا قاسم السلام عليك يا ماحي السلام عليك يا بشير السلام عليك يا نذيرا السلام عليك يا طهر السلام عليك يا طاهر السلام عليك يا اكرم ولد آدم السلام عليك يا سيد المرسلين السلام عليك يا خاتم النبيين السلام عليك يا نبي الرحمه السلام عليك يا شفيع الامه السلام عليك يا كاشف الغمه السلام عليك يا قائد الغر المحجلين السلام عليك يا سيد التقدمين السلام عليك يا ساقي المتاخرين السلام عليك وعلي اهل بيتك الذين اذهب الله عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا السلام عليك وعلي اصحابك الطاهرين الطيبين واز واجك امهات المومنين جزاك الله عنا خيرا يا خير نبي بما عن امته وصلك الله عنا يا اكرم مرسل يا خير اولي الدنيا والاخرين افضل واكمل واجل واعلي واطيب واطهر ما صلي علي احد من خلقه كما استنقذنا بك من الضلاله ويضرنا بك من الغوايه وهدي بك من الجهاله اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله وامينه وصفيه واشهد انك قد بلغت الرسالة وادیت الامانة ونصحت الامة وجاهدت عدوك وهديت امتك وعبدت ربك حتي اتاك اليقين صلي الله علي اهل بيتك الطاهرين ٭ واركبي وصيت كرد باشتن بسلام رسانيدن حضرت رسالت پناه عليه السلام عليك من فلان ٭ پس مقدار ذراعي بازپس رود و در برابر امير المومنين ابوبكر صديق رضي الله عنه سلام كند پس بگويد السلام عليك يا خليفة رسول الله و وزيره و معاونيه علي القيام بالحق ما دام حيا والقائم بعده بامور الدنيا متبعث في ذلك آثار المتقين بسنته فجزاك الله عنا افضل ما جزي احدا من امته ٭ پس باز گردد و در برابر سر باز كرد مستقبل قبله بايستد و تحميد و تمجيد حق تعالي بگويد و صلوات بسيار بر رسول صلي الله عليه وسلم دهد و بگويد اللهم انك قلت وقولك الحق ولو انهم اذ ظلموا انفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لوجدوا الله توابا رحيما اللهم انا قد سمعنا قولك واطعنا امرك وقصدنا بيتك مستشفعين به اليك في ذنوبنا وما اثقل ظهورنا من اوزارنا تايبين من زلاتنا معترفين لخطايانا نادمين فتب اللهم علينا وشفع بيتك هذا فينا وارفعنا منزلة عندك وحقه عليك اللهم اغفر المهاجرين والانصار واغفر باحسانهما الذين سبقونا بالايمان ولا تجعل اللهم هذا اخر عهدنا من زيارة بيتك ومن حرمك وحرمه يا ارحم الراحمين ٭ پس انكاه بروضه آيين كي بيان قبر و منبر ست قال رسول الله صلي الله عليه وسلم ما بين قبري و منبري روضة من رياض الجنة ٭ وانجا دو ركعت نماز بكزارد وانجا بگريد و تحميد و تهليل و صلوات و دعا بسيار بگويد ٭ پس بنزديك ميزاب اين وانجا بنزديك بسيار بگويد و بعد ازان در سدت مقام مدينه هرچه بيرش شود از رنده داشتن شبها در مسجد مدينه بنماز كي بحديث صحيح يك ركعت هزار ست و بحديث غريب ده هزار و تلاوت كي در محل نزول وحي واقع مي شود يابن كي هيچ تقصير و تهاون نكند و بصدقه بر اهل حرم مدينه و مجاوران و محتاجان حرم عظيم مواظب علامت قبول زيارت است ٭ و بعد ازان در مدت مقام مدينه يابن كي زيارت كو رستان بقيع بيرون بعد ازانك بسلام بر روضه مطهره علي ساكنها التحيه والسلام داده باشد برهه اهل كو رستان عموما سلام فرستد و بقبه امير المومنين حسن و زين العابدين و محمد باقر و پيرش و جعفر صادق پسر محمد باقر و اين جمله در يك قبه اند نزديك دروازه بقيع زيارت مي كند و قبر ابرهيم پسر رسول صلي الله عليه وسلم و قبر صفيه عمه رسول و ازواج طاهرات او و باقي صحابه و اخيارو در احر بقيع قبه عثمان رادضي الله عنه جمله رانيارت مي كند ٭ و هر روز شنبه بقباي روند و در مسجد انس علي التقوي در حق او ست نماز بكزارد و از بير اريس وضو مي سازد و آب مي خورد ٭ و هر روز پنجشنبه بزيارت كوه احد كي بشرف مدح هذا جبل يحبنا و نحبه مشرف است مي روند و انجا زيارت شهداء احد مي كند ٭ و از انجا بتربت حمزه عم مصطفي صلي الله عليه وسلم مي آيد و زيارت مي كند و در رجوع از انجا مسجد فتح و اكت سوة اذا جاء نصر الله والفتح انجا نازل شده است زيارت كرده و ذكر مشاهد را باز مسجد مصطفي صلي الله عليه وسلم

مي آيد ٭ و در وقت خروج بعزم زيارتها و رجوع ازيشان بدو ركعت نماز در مسجد رسلام بر روضه مقدس ابتدا و ختم مي كند ٭ و چون وقت رحلت شود وداع روضه و تربت مقدس كند چنانك پيش ازين گفته شد علي ساكنها السلام بكند پيش ازان دعاها و سلامها و هيات خشوع و تواضع و گريه زيارتي كي وقت قدوم كرده بود در خاطر انكاه از سر گريه و حرقت و حسرت ان شهد معظم وداع كند و در وقت بيرون آمدن از مسجد باز پس چپ پيرون آيد و بگويد اللهم صل علي محمد و آل محمد و اجعل سلامي اخرا العهد بيتك و حطا عني اوزاري بزيارة و قبرك الرجوع الي وطني سالما برحمتك يا ارحم الراحمين وصلي الله علي سيدنا محمد و آله و اصحابه اجمعين ٭ و در بيرون آمدن از مدينه بايد كه مجاوران و فقرا مدينه را مراسات و زيارت و صدقه مخصوص گرداند و از ان ٭ و دعا در بيرون آمدن از خانه خود كفته بود بگويد و در هر بيرون از شهرك و منزلي هم بران محافظت نمايد و در دروه دروقت رجوع بحر بلندك و بستي كي برسد بعد از گفتن تكبير و لا اله الا الله وحده لا شريك له الملك وله الحمد يحي و يميت و هو علي كل شئ قدير بگويد كي ايبون تائبون عابدون لربنا حامدون كل شئ هالك الا وجهه عليه توكلت و هو رب العرش العظيم كي اين سنت مصطفي است صلي الله عليه وسلم ٭ و چون بشهر خود رسد مركوب را بيشتر راند و بگويد اللهم اجعل لنا قرارا و رزقا حسنا و بايد كي ناكاه نفته در خانه بر پس فرزندان بنايد كي بغتا بر صلي الله عليه وسلم ازان نهي فرموده است بل كه اول اشنا را خبر كند و انكاه بخانه رود ٭ و چون بشهر در آيد اول قصد مسجد كند و دو ركعت نماز بگزارد كي سنت جنين است و چون بخانه در آيد بگويد توبا لربنا اوبا لا يبقا در علينا حوبا و چون متكن شود مرفت توفيق و هدايت را بر ادا و ثواب و سنن حج و زيارت مصطفي صلي الله عليه وسلم بشكر ميار تلقي نمايد و اصلا از فراموش نكند تا مزيد توفيق سلوك طريق تحقيق مخصوص شود ٭

باب چهارم در اسرار هر فعلي از افعال حج و اعتبار كردن از هر فعلي و هباني

بداني وفقك الله كي خداي تعالي بموجب نص و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون بيان جان علوي و تن سفلي آدمي را بعبادت و معرفت تركيب داد و از جهت تنبيه او بايد كه حقيقت اين مقصود از پيغمبر رسل را بدعوت و هدايت نصب كرد و راي حقيقت او از جهت و مكان مستغني است معارف مرد بوظيفه معرفت مخصوص كرد اينه و او را در اداء وظيفه خود از توجه بجهتي و مكاني معين نياز تن داد تن را كي مكان و جهت محتاج و مقيد است مشاركت جان و خرد بتكليف كرارد عبادت و رفع احكام عادت مكلف و ملزم كرد و نصيب تقيدش مكان و جهت و الزام تمام حكم تكليف او را در تكرارد عبادت بر روي بجهتي معين ٭ ديكر روي كرد اينجا بن جال الزام كرد اجرام مكاني از بيان مكانها بر كزيدن و او را با حضرت موي ٭ ت است بنسبت و مناسبت خويشتن و جنانك آن مرتبت و حضرت بعزت اضافت بركن مخصوص است ٭ ت اشرف ٭ ن كرامت فرمودن مقتضاي حكمت بالغه آمد و ميان مناسبت است كي ميچنان كي انجا در مثال موجب طلاقت و سلطنت را بعزت و هيبت و عظمت و بزركوار كي موصوف مي سي و هركرا درين مرتبه حاكم و اين مرتبه را بذر قيام مي يابد علت الغائب او را خليفه و سلطان مي خوانند و بحمايت اثر و حكم اين مرتبه احكام او را طوعا او كرها انقياد من نمايد و تعظيم و توقير او را بر خود و ممكنان لازم مي شمرد و من مرتبه را بعثت جهار ركان بوده است توابع و تبعه ان منعوت مي سي كي اول اركانش الكاهي است بالادك ضبط و تدبير كلي و جزوي احوال اين مرتبه ٭ و دوم دانستن كيفيت و تفصيل آن مدبر بر وفقي كي بمقتضاي صلاح امور او باشد ٭ و سيم خواست امضا و اظهار آن امور شرعي كي موافق حكمت و مصلحت بود ٭ و چهارم توانايي بر امضاء آن امور ٭ و اما اول توابع و تمامات امر فرمودن تنفيذ آن امور ٭ و دوم معاونت مومنان از خزانه بحرجه و رعايت شود ٭ و سيم عدل و راستي كردن در همه امور كي بقا و ثبات همه بدان است كما قال عليه الصلوة و التحيه بالعدل قامت السموات و الارض پس هر كس كي بحق مرتبه قيام را دين مرتبه متحرك و متعرض مي شود شرطش آنست كي بجمله آن نعوت منعوت باشد و آنرا دارا بود كي اكاه باشد نه غافل و عالم بود نه جاهل و خواهنده مصلحت بود نه خونده مفسدت و قادر بود نه عاجز و امر كننده باشد نه باطل و جواد بود نه بخيل و عادل باشد نه ظالم تا حيث اين مرتبه حق او باشد و اطلاق اسم خليفه و سلطان بر وي بطريق حقيقت بود نه بر سبيل مجاز ٭ و حكم اطيعوا الله و اطيعوا الرسول و اولي الامر منكم حكم او علي الاطلاق مطلق باشد و امر او نافذ بر ركاه و در ركاه او مامن خائفان و ملجا و مقصد اميد واران قبله توجهات و حاجات خلايق كردد و هيبت و عظمت او در دهه دلها بابت افتد ٭ و اما اكر اين اوصاف و نعوت مرتبه مخالف و مباين اطلاق و اوصاف او باشد اين كس ظالم و متعرك و متغلب باشد نه بر مرتبه و نه بر خلايق و نه بر خود و اسم خليفه و سلطان بر وي مجاز باشد و انقياد او جز بحكم و حسب قيام او در اين مرتبه نباشد ٭ تعالك علي الاطلاق حكم او نافذ بود تا در بيت تنازع احكام او را بشرع حواله كردن و بيان ميزان سپيچيدن لازم باشد كما قال عز من قايل فان تنازعتم في شئ فردوه الي الله و الرسول اكر موافق اين حكم مرتبه و شرع را انقياد ضرورت افتد ٭ و اكر مخالف ظاهر شود ان همه احكام او مردود

باشد ۔ پس چون اینها در شما هذا معلوم کردن کی این مرتبه را در طاعت و انقیاد اثر ثابت است اکنون ازین فرع و سابقا باصل و منشا
حکم و فقه الفضل الاعلی فی السموات والارض والله خلق آدم علی صورته ۔ و انی جاعل فی الارض خلیفه و السلطان ظل الله
فی الارض ترک کن و مطابقت این سایه و فرع موعین را صل خود را بنظر باطن ۔ ت ذات دین کی مجتمعین مرتبه الوهیت
را کی حضرت معبودیت است چهار صفت ارکانند دسه صفت توابع آن ارکان ۔ امّا ارکانش یکی حیاتست کی کمال اکاهی
باو باستکی و حضورست نصیبها ازینش دندسر کلی ان ۔ دوم علمست کی تفصیل آن اکاهی و حضورست بحصول حقایق
معلومات در ۔ وسیم ارادت کی تخصیص دهنده معلومات است بتقدیم ما حصول کن کی وجود بران متوقف یافته اند ۔ وچهارم
قدرت کی توانایی ازینین وبقا بخشیدن باست ۔ و امّا توابع مکن قولست بانتفا امکن کی قبول فیکون بران مرتب است ۔
و دوم وجود بوجود و بقا بخشی ۔ و سیم عدل بتحصیل هرچه در بایست است هر معلومی را از قابلیتی کی در وجود و بقا لازم و حفظ
خصوصیات ان معلوم از موجبات شاد و فنا مانیا بان متعلق است ۔ و حاکم و نایم دین مرتبه خدای تعالی است بقیومیت و دوست
خویش پس چون این ارکان توابع مذکور در ثبوت حکم مبدایت و اولیت لازم برند ۔ اجرم این مرتبه در معنی اصل و سبب احقایق
همه خلایق این مرتبه و مطاوعت فرع مر اصل خود را ضرورت و واجب است اجرم انقیاد و عبادت و عبودیت
همه خلق مر این مرتبه و صاحبش را تعالی و تقدس کی سقا و قیوم و دوام دران مرتبه یکانه و ممتازست علی العموم ثابت
کما قال عز من قایل ولین سالتهم من خلق السموات والارض لیقولن الله ۔ و قوله تعالی حکایه عن قولهم ما نعبدهم الا لیقربونا
الی الله ۔ پس مرجع جمله خلایق و جمله توجهات و طلب حاجات این مرتبه امد ۔ و چون ثبت این مرتبه عالی تر از است
کی هر همتی و نظرت بوی کما ینبغی تواند پیوست یا هر دمی و قدمی را شاستکن وصول بوی تواند بود و اجرم حکمت
بالغه و نعمت واسعه سابقه ان تقاضا کرد کی در سر حد از اعلی و اسفل عالم و حقیقت این مرتبه را صوری و مظهری
و مثالی باشد تا مرجع ارواح و اسرار شان عین آن مرتبه باشد و مرجع و صور و اشکال شان در توجهات ان صورت و مظهر
و مثال کردد و شایستکان نیز از وراء پرده این صور و مثال بر معنی و حقیقت را مشاهده کنند و ناصران از توجه بوی محروم
نمانند ۔ پس افق اعلی در عالم ارواح کی نهایت علو و بایست مظهران حضرت و صورت ان مرتبه است و عرش مطهرت
دیکر و کرسی مطهرت دیکر و بیت المعمور مظهر و محاذات ان در زمین کی نهایت سفلیات است مرکعبه را از
سایر مکانها زمینی بر کزید و او را بشرف اضاف
بینی بر جهار رکن کی رکن حجر الاسود و عراقی در رکن شامی و رکن یمانی است و برسه شعب کی صورت حطیم است
چه حطیم از ناه حکم از کعبه است و از روی صورت شعب کعبه پس خلایق را بامر و حضرت ما کلم فرلوا وجوهکم شطره در عبادات
نعلی بدینی بر توجه بجوی و کن الزام فرمود و اورا در پیشتر وجه ما شد ان مرتبه کردانید تا مجتمانک دران مرتبه ثبوت فعل
و انفعال و وقوع و حصول منجه خلق و مخلوق کی مجبون زرع و مزروع است ظاهر و حاصل بود ۔ بمجتمین حصول صورتش
نیز کی کعبه است بواد غیر ذی زرع عند بیتک المحرم افتاد ۔ و مجتمانک علم و حقایق معلومات کی در حرم این مرتبه
اشتمال اند حکم لا تبدیل لخلق الله الی یوم القیامه از تغیر و تبدیل این امن اینجا نیز هرچه در حرم کعبه کی حرم اوست واقع باشد
حکم بحق لا یعضد شوکه و لا یقطع شجره و لا ینفر صیده و لا یختلی خلاه از قطع و تغیر و قتل و غیر این امن ۔ و مجتمین مشرب و مورد
ذوق طالبان و عارفان و دران حضرت عینی از اعیان است کی آن عین زهابی از خمر و الایت است و اذواق اهل علوم
لدنی همه از آن عین است کی هر صفتی کی عالم باشد بر متوجه از عین شراب او و علم او و نک ان صفت ظاهر شود ۔
اینجا نیز شراب و مورد حاجیان عین زمزم است کی هر تشنه کی خورد از مقصود سیرابی یابد کی ۔ ما زمزم لما شرب له ۔
و مجتمانک بیرون حرم علم و معلومات حضرت ارواح و ملایکه مقیمه است کی از انکاه کی از حرم قدوم علم قدوم در عرصه میدان
حدوث وجود نهاد ان در ارواح خلیفت موسوم بشده و تری از نور جلال جمال حق با شان رسیده است و ایشانرا حیران
کرده تا جنان در تحیر معرفت و کمال جمال حق با شان رسیده است و ایشانرا حیران کرده تا حنان در تحیر معرفت و کمال جمال او
از بستعرف کشته اند کی از آفرینش عالم و آدم خبر ندارند ۔ و مجتمین اینجا بیرون حرم میدان عرفان صورت و مثال است کی
خلایق نیز بصفت بخود دانستن از همه علایق انقطاع یافته و قدر عظمت معبود خود شناخته همه بجمع و توجه بان حضرت
و عوض بنا روکت از خود و اشتغال خود بروح و فراغ و خبران و بی خبر شدن ان و از غیر او اعراض کرده و مجتمانک ان حضرت
را صفت ذو جلال و ظلمت کی کشف آن جمابها بی نجاب و حجاب باو صاف ان حضرت میسر می شود و چون شکیف
کردد و حجب احتراق هر نظری و ناظرت است ۔ و مجتمین اینجا نیز هفتاد شاید و زاشرح حجاب حقیقت تمام ادا و حقوق فرایض

ان خانه

ان خانه است و کشف انجا مرتوف بر صیام رمضان کی مجلوب است باخلاق اب حضرت و چون ان حجب منکشف شوند سجات
عظمت و هیبت کعبه و شوق و ذوق آن دل و جان را برانکیزانند ۔ پس سابقان چون قصد حج و توجه بان خانه کنند
بحر صورت و حسابی کی بظاهر از ایشان پیدا خواهد بود باطن در سر مختصر معنی آن باشد تا حج ایشان بر کمال باشد و ظاهر و باطنشان
مطابق یکدیکر افتد پس چون بظاهر قصد از خانه بیرون امدن کنند بباطن از خانه نفس و هوا بیرون آیند و رفت با کی
افزار بوشیدن باک افزار طلب و در پوشیدن و بوقت براه امدن در طریق توبه قدم کزارند و در وقت طلب رنج صدق
را رنج سازند و بوقت رکوب بر راحله عزم صحیح را بار حیر خود سازند و در طلب زاد تقوی را زاد بر کزند و در رفت
در امدن در راه شاه راه شریعت و طریقت پیش کیرند و چون بر سر بادیه رسند بادیه مجاهده را قطع کردن کیرند و در
و در قطع عقبات و برا و کی و ادیها و عقبها مخالفات نفس و ناسزا دک را از بدن اعازم نفس بظاهر مشقات
رسند بباطن بیقات زهد و تفرید میه باشند ۔ انکاه چون بظاهر لباس بیرون کنند بباطن از همه عادتها و تعلقها و حظوظ
جاهی و مالی و حبت وجوها و از روها حالی و مالی و تنوک و اخرک برهنه شوند ۔ و چون باب باک تن را غسل دهند و غبار دنیا
و حدث را از خود زایل کنند باطن را باب تجرید و تقریب غسل کنند و غبار اغیار و حدوث حدثان و حجاب حساب نظر بیرون و تنوک و کثافت خود
را بان غسل ازالت کنند ۔ انکاه چون ظاهر را بوک خوش دهند باطن را بنیدرد و عنبر تقین و عبیر اخلاص و لحاف توفیق
و مشک تسلیم و رنا د توکل و شامه رضا معطب کردانند ۔ و چون ظاهر را ازار ورداء بر پوشند باطنا ازار شوق بر میان جان بندند و رداء
عشق بر دوش سر انرا زنند ۔ و نیت احرام ظاهر چون محظورات را بر خود حرام کنند نیت احرام باطن هرچه جز مطلوب و محبوب حقیقی
است همه را بر خود حرام کردانند ۔ و چون بظاهر ندا اذن فی الناس بالحج را بقول لبیک اللهم لبیک اجابت کنند باطن
ندا یا ایتها النفس المطمئنه ارجعی الی ربک راضیة مرضیه فادخلی فی عبادی وادخلی جنتی را لبیک اجابت زنند و چون
ظاهر را باجمع حاجیان بعرفات حاضر کنند باطن را مقام عرفان در زمره کروبان استانند ۔ و چون بظاهر نماز ظهر و قوف
کنند بباطن بمقام زلفت و الف و انس باشند ۔ و چون بظاهر از نزدلفه هفتاد سنک بر کیرند نخست دمی حمار ساطن هفتاد
سنک بنت و توجه ترک و نصب خالص را کی شریک در وقت ایشان و ایثار
متوجه و حارص آن نیت و عزم از تراب ا ع ا ر دینی و دنیاوی
و الفت با منزه چنانک حدیث صحیح در این معنی وارست ۔ ک خود
و لجا با بت و راسخ کشته باچون صاحب این نیت و توجه باین مرتبه رسد اعمال ان بیاث و توجهات را کی شوب و شائبه
بصورت سنک بان دران مرتبه زلفت واقع باشند بر کیرد و بحریک حجاب از جهت هفتاد کانه نور ظلمت را کی جهانرا از
حجب نورانی ان وست و یک ظلمانی حرف و کشف کند ۔ انکاه چون بظاهر منی رسند و لجا هفت ازان سنکها را بنداز ند
باطن بیت سینه باشد و هفت سنک از معظم ان سنکها بیات و عرمات خاص را انجا انداخته و بحریک حجاب از معظم
ان حجابها حرف و کشف کرده ۔ انکاه چون بظاهر کوسفند کرد ان کنند باطن نفس اماره را بکشتن اعنی از تطلع و تشرف
بمیزه ذات مطلوبش فانی کنند ۔ انکاه چون بظاهر موی سر بستر ند باطن هر سر موی از حبت جاه عند الله کی متوف
است حصول مقام شفاعت ۔ و مراد از ایخ کفته اند آخر ما خرج من قلوب الصدیقین حب الجاه ۔ این حب جاه مذکورست به حب
جاه عند الخلق کی رذیل باول مقام صدیقیت بر ترک آن جاه عند الخلق موقوف است و دیر ایشان مانده باشد انرا از سر خود دفع کنند
و یکانه بان مرتبه متوجه شوند ۔ انکاه چون بظاهر بکعبه رسند و هفت بار کرد ارکان و توابع کعبه طواف کنند باطن بحقیقت
ان مرتبه وصول یافته باشند و چندین هفت بار بحبت بحلق و بحقق بحرصفتی ازان ارکان و توابع بذکور رایند ۔ و در وقت
ادا رکعتی الطواف بظاهر بباطن بحقیقت مناجات و حضور بحضرت صاحب مرتبه کی حضرت اله تعالی و تقدس است
و ترتب او توجه تایند و متحقق شوند ۔ انکاه در وقت سعی هفت بار میان صفا و مروه بظاهر بباطن سعی کنند
میان حضرت وجود کی وحدت و صفا حقیقی او راست بل خود عین وحدت و صفاست و منشا جمله اسما الهی و بیان
حضرت علم کی مبدا جمله حقایق الهیت و کونی است با بحر صفتی ازان صفات هفت کانه کی ارکان و توابع مرتبه
مذکورند و در علم بابت باسمای کی بان صفات تعلق دارد و بحضرت وجود باز بسته بحق باز کردند ۔ انکاه باز چون عینی سنک
بظاهر و باقی سنکها سنک ارند بباطن بر بقت حجب را بباقی سنکها بیات بحکم خالص کی در حضرت قربت ثابت اند حرق
و کشف کنند ۔ انکاه بسیحات وجه کی بنهایت سرخته شوند و بیرتو سمع وصلی نور افروخته کردند ذو کی عن المطلوب
اکنون چون حقیقت عظمت این خانه و قصد سابقان و حج ایشان دانستی و سر هر ظلمتی و هیاتی بر اسرار دیکر ایشان

C88

بسم الله الرحمن الرحيم **قطب سيم از خاتمه درة التاج لغرة الدباج** در حكمت عملي كي متضمن در مذهب اخلاق وسياست مدني وآن چهار قاعده است

قاعده اول در مقدمات وآن چهار فصل است

فصل اول

براك از زيركار علم جلت قدرته ادمي را در نظرت اول عالم آفريده است چنانك از مباحث گذشته معلوم شده است كي ارواح بشرك جواهر مجرد اند از جسم وجساني كي تعلق اشان بدن تعلق تدبير وتصرف است وازين كار جل جلاله اورا توهما داده است كي بواسطه آن توهما امور طبيعي وحيواني ونفساني برجه مصلحت خود حاصل تواند كند وتحصيل جمله آن امور برا مر غدا موقوف است وتحصل غدا جز از خارج بدن ميسر نگردد پس ازينكار جل وعلا از مجرد ادمي چيزهايي آفريده كي در بقا شخص ادمي بدان محتاج است از ماكول ومشروب وملبوس ومسكن ومداوي وامثال ان ومجنين چيزهايي كي در بقا نوع بدان محتاج است از منكوح وما يتوقف عليه ودر هر چيزي كي ادمي در بقا شخص كي بقا نوع بدان احتياج دارد لذتي ودست نهاد است ادمي از بهر آن لذت تحمل مشقتي كي در تحصيل آن چيز باشد باسباني مكنه ان مصلحت حاصل شود وازين جمله كي است ازين كار است در مدني بني آدم پس معلوم شد كي ازين كار ادمي را در نظرت اول حاكم آفريده است هم برنفس خود وهم برخارج از نفس خود.

فصل دوم

براك كي انچ آدمي بدان محتاج است در بقا شخص بانوع اشاني بر دو قسم است يكي مباحات كي هنوز بميچ كس مختص نشده است چون اب وگياه وهيزم كي صيد بردهند تحرز وميچ بزين ماند ويكي انچ بعضي اشخاص مختص شده باشد اما در مباحات هيچ كس مانع ومخاصم نخواهد بود زيرا كي جمله خلق بنسبت با ان چيز متساوند انقدر كي انبيا عليهم السلام فرمود عليكم الناس مشتركون في الماء والكلاء واما انچ بعضي از اشخاص مختص شده باشد منازعت ومخاصمت دران خواهد بود زيرا كي جون اين مطلوب از يكدرك حاصل خواهد شد وهرج مطلوب يك شخص بود از ضروريات در بقا شخص ونوع مطلوب باقي اشخاص باشد پس هريك بطبع خواهان ان مطلوب باشند كي در دست ديگريست بزجر من كي ازا از دست بستانند وازانچ در دست است بان ديگر هيچ نرسد واين معني موجب ان بود كي اكر وازعي ومانعي حسي يا شرعي يا عقلي نباشد ان چيز را تعدي ازان كس بستاند وانجناست كي گفته اند الظلم من شيم النفوس فان تجد ذا عفة فلعله لا يظلم. وجون اين مقدمه معلوم شد معلوم شود كي ناچار ميان خلق نايرة ظلم وتعدي باشد وباك نظام عالم باقي ماند.

فصل سيم

براك از مباحث گذشته معلوم شد كي ارواح بشرك برسه قسم اند يكي ارواح خيرين وان كساني باشند كي افعال واخلاق ايشان بر وفق مصلحت عالم ومصلحت اشخاص انسان باشد ويكي ارواح شريرين كي افعال واخلاق ايشان برضد مصلحت عالم ومصلحت شخص انسان باشد ويكي ارواح متوسطين كي افعال واخلاق ايشان بعضي بر وفق مصلحت عالم ومصلحت شخص انسان باشد وبعضي برضد ان وبيان اين مقصد كي بيان اين دو مرتبه اشان ان كاه افعال واخلاق ايشان بتمامي بر وفق مصلحت عالم ومصلحت ايشان باشد وكاه افعال واخلاق ايشان بتمامي برضد مصلحت عالم ومصلحت ايشان باشد چنانك بازكن عزشانه در قرآن مجيد باذكر اه است در قوله خلطوا عملا صالحا واخر سيئا. وخداي تعالي اين هر سه قسم را هم هوا وشهوت داده است وهم عقل وكفايت هركاه كي عقل وكفايت بر هوا وشهوت غالب شود قسم اول باشد وهركاه كي هوا وشهوت بر عقل وكفايت غالب شود قسم دوم باشد وهركاه كي شخصي باشد كي در وكاه اين غالب اين بران وكاه ان غالب اين بريز او از قسم سيم باشد. ومعلومست كي قسم اول را وازع ومانع عقل وشرع بسنده باشد وقسم دوم را البته وازع حسي ساس. وقسم سيم را كاه وازع شرعي وعقلي بسنده باشد وكاه وازع ومانع حسي در حوزه تا مصلحت كان وجزوك عالم وازان شخص نظام باشد.

فصل چهارم

بدانك مانع حسي يا سلطان واعوان سلطان باشد يا غير سلطان واعوان او نشايد كي غير ايشان باشد زيرا كي جمله خلق دران وازع حسي مشترك برابر باشند از انجهت كي هريكي وازع نفس خويش باشد واين سبب مقاتلت ومخاصمت شود وان سبب فنا خلق وبزوال سبب نظام عالم مختل كردد ومصالح دولت شود. پس معلوم شد كي نظام عالم صورت نبندد الي انك در ميان خلق سلطان باشد كي مظلومان محاب ازو باه ازو بند جنانك در الفاظ بنوك عليكم امنه است كي السلطان ظل الله في الارض يا دي اليه كل مظلوم. وبدانك سلطانرا از تهران بسايه ماند كي از حرارت وسوزش ظلم وتعدي عظيم تر از حرارت وتابش اشاب است بلكي عظيم تر از حرارت وتابش اتش است وازينست كي جون مظلومي از دست ظالمي متعدي بديكي بكريزد واهش پيش اين باك در اتش هذو باك نخورد. وجون حرارت وتابش ظلم وتعدي قوت ترست از حرارت اشاب پس ان چنانك مرد در كرما كم از پيش اشاب بكرد وروت بسايه ازدنا ان حرارت از وزايل كردد همچنان كرمازن ظلم وتعدي ظالم جون روت بحناب بادشاه ازد از پيش ان حرارت براسطه عدل واتصاف بادشاه خلاص يابند. پس معلوم شد كي نظام عالم برسلطان موقوف است. وبداني كي حكم ان سلطان برممكنان نافذ باشد تا نظام عالم باقي ماند. پس حكم حاكم يا برنفس خود باشد يا برغيرها ان غير يا اهل خانه او باشد يا اهل شهر وزايات او. پس ادمي را سه نوع از حكم ظاهر شد يكي برنفس خود وانرا سياست بدين وحكمت خلقي خوانند كي علم بمذهب اخلاق مكفل سان است. ودوم براهل

287 b

بدانك مقصود از حج اين سان است كي كفته شد. وهرسالي كي حجي چنين كزارده شود جهانا نقبول ان سال همه بركت ان بقبول شود چنانك اورده اند كي علي بن الموفق كفت بخواب در سه روز خفته ديدم در خواب جنان ديدم كي در نرخته چاهها سبز بوشيك از اسمان فرو امدند يكي ازان ديكري مي رسيد كي امسال چند كس حج كردند كفت مي كي دانم ششصد هزار كس حج كردند كفت مي دانم حج ششكس بقبول برد كفتم مي دانم حج ششكس بقبول برد ديكي كفت مي دانم ششصد هزار كس بقبول برد كفتم مي دانم حج ششكس بقبول برد وبرانسان رفتند علي بن الموفق مي كويد كي سخت غمكين شدم تا شبي در شعر الحرام ديدم من دران فكر ميكردم برد كي در خواب شدم جهان دوفرشته را ديدم كي باز جهان صوف فرو امدند وكفتند ديكري برسيد كي مي دانت كي امسال چند كس بخانه خداي تعالي حج كردند ان ديكر كفت مي دانم ششصد هزار كس كفت مي دانت كي چند بقبول شد كفت مي دانم حج ششكس قبول شد ديكي كفت مي دانم حج ششكس بقبول برد ديكي كفت مي دانم حج ششكس بقبول برد واباشب هر صد هزار كس رابيك كس ازين ششكس بخشيدند پس حج ان ششكس بابن صفت مذكور كي مقصودست موصوف برد ديكي بطريق عادت ولكن قوت عبادت ان مايقان مرعادت ظالمان رنقصان ازا مم زنك خود كردانيد. اكنون صفت حج ابرار كي مقصد اصلي ازين شيوه باينكت بدانك كي جون ابرهيم عليه السلام حكم امر واذن في الناس بالحج برنداد درت قوت ان ندا را بجاه ذرات كي در صلب ادم جواب بلي داده بودند برسانيد بعضي باجابت تلفي كردند بزبان كي هريك را دران مرتبه بود مناسب ان مرتبه وبعضي خاموش بودند وبعضي جواب لبيك متعدد داذند تابحسب تفاوت اجابت دوان مرتبه انجا اداء حج مقصود موجود مي شود. اكنون مكركي اكر تو مراد ومطلوب خود مي كي كست وبغل تو كي بدست كردند. اكنون جون دانستي كي درجه مطلوبي دارك واجابت دعوت دوست مي كي اسباب لقاء دوست را آماده دار درس ليس لانسان الا ما سعي. مختصر شده برترك تعلقات بي حاصل كي ارباب تفرقند اقتدام نماي واز مظالم خلق ومظالم نفس خود كي زاندن هر شهوتي وغضبي ظلمي است كي بر نفس خود مي كني كردن خود را بتوبه واستغفار درد حقوق خلق ازاذكي پس جون برس بادديه دست سران احكم كن يركي ربه حتي موت رادر خاطر اورد واز سرجان برخاسته بطلب رضا جانان مشغول شوكي علامت طلب رضاصحيح درخلاف رضا نفس كوشيذن است. پس جون بيار دار سر رادر خطر نخاذكت بدانك بعد ازمرك تاحضور بحضرت خود الجلال منازل ومواقف وعقبات برزخ وحشر وموانف [illegible] مواطا وعثيرات بسيارست. بادديه را اول ان منازل سفر ومردانه قدم در راه نه جون احرام ببدن در وقت غسل [illegible] ظاهر را از نجاست وحدث ظاهر باك مي كن باطن را از نجاست اخلاق ذميمه واوصاف نابسنديده باك كن. ودر بستن احرام واحتياط نفس واداء ركان وهرجه مرطلب رضاحق تعالي باشد برخود حرام كردان. ودر كفتن لبيك اللهم لبيك خواننده رانصيب الغين داد واز الفاظ بغير وكن در حالت جواب وسوال باوكن كن بي ادبي عظيم باشد خود را صيانت كن. وجون باد در دهم بخن خود را در دهليز سراپرده عزت وعظمت مالك الملك انكار وحيرت وتطيع هرجه تمامتر قدم در حرم نه. وجون نظرت برجمال كعبه افتد مالك خانه را از پس برده عزت ناظر وحاضر افعال واعمال خود دان. ودر طواف سر خود را بكرد بحاط محبانه كن كي مركز كرد اولاد وعلي كي جهل ازان بكرد خود دارادبي كن تا مراد لاك بان نرسند وتقدير كي عجز را بايان باشد وامركن كي رد وخلاف ازان دور باشد وجود كن كي بخل بخيل نشود وعدل كي ظلم بدو راه نيابد كردان كن وجات خود را در موافقت ملاء اعلي ومجاوران عالم بالا كردست المعمور ورطوات مي دار در سخط ان مي باش وسعي صفات تن را هم رنك صفات جان مي كردان وان صفات هفت كانه جان انها اند. يكي طهارت است از الوان نفس وطبيعت. ودوم عفت است از شهوات الابر مقتضي حكم شريعت. وسيم شجاعت است باقوام بر محاربت نفس وشيطان. وجهارم سخاوت است بحرجه ميسر شود از انزك وزان. وبنجم حلم است از جهل هردانا ونادان. وششم صبرست برشدايد. وهفتم شكرست برعوايد ونوايد كن صفات طبيعت در نفس جمله برخلاف اينهاست وسعي در تبديل اينها لازم است. وبيتك از اخلق هفت صفت كبر وعجب وحقد وحسد وحرص وبخ وغضب را از خود بيندار زيرا كه اين صفات در نفس ممجون كوهي سخت ومتجبر شده اند بيتين ايمان متين از اخود وكردن وبار باره از خود انداختن ضرورت است. ودر مقام اداي قرب دست جون ان سنك مخاطر كذ داين بركت ان نصرت مقصود مبين شود وان كي عظيم از ميان برخيزد. وبجان وصولها را از سر انداختن مستحضر باش بيت انك هركز برسران نروي. وبنج خلق نفس پرفن را از شهوات ولذاتش حاضر باش تا بنوايب ابرار انجح خانه امر بزكار بتمام برخوردار شوك روزنا الله موافقه الابرار وموانقه الاخيار وتتابعه السابقين وحسن ابتقاء هوكت المتقين وصلي الله علي سيدنا محمد واله وصحبه اجمعين.

خویش وانرا سیاست مترلی حکمت مترلی خوانند ۰ وسیم براصل شهر وولایت او وانرا سیاست مدنی وحکمت مدنی خوانند ۰ وحاکم بایدکی حکم کردن ازاحکم الحاکمین
کی ازیزکاوست بیاموزد چنانک پیش ازین معلوم شدکی ازبرین افلاک وعناصر وخلق انسان وبقیت حیوان برچه صورت کرده است چه اقتاب
رادر فلک چهارم نهاذکی بیان افلاک بسیطه است تاکرد درتر بزدکت حرارت اقتاب برورک زمین برچه مصلحت تبوذکت بارکت نضج میوها
وانضج صنع محتاج است حاصل شدنکی واکرتر دیکتر بوذکت نبات وحیوان بوذکت بارکی همه سوخته شدکت پس صورت ان امضاکرد کی درمیان
باشدتا حرارت اورا عتدال یابن عالم سفلی می رسند ۰ وبهمچنین درفلک البروج برجی کرم وبرجی سرد آفریدتا حرارت وبرودت بجاورت
فلک دیکر محال اعتدال بازایند ۰ وعناصر اربعه واجسان آفریدکی درعنصر کرم ودرسرد ودرخشک ودرتر وچون این چهار بهم مجتمع شوند حرارت ورد
باسردرفت ورد دیکر بیوست ورطوبت ورد دیکر معتدل کردند همچنین بایدکی حاکم افعال واخلاق اوبرروجه اعتدال باشد یامصلحت شخصی اوا
ومصلحت عامه عالم برروجه انتظام باقی ماند ۰ **قاعده دوم از قطب سیم از خاتمه در سیاست مدنی کی عبارت ازجزو**
اخلاق است وان مشتمل است برده فصل وتذکره مشتمل برانج درفصول وحکایه مذکورت وغیران بیانی دیکر

فصل اول برادراک عاقل بایدکی افعال واخلاق اورفق مصلحت نفس اودرمصلحت نفس عالم باشدواین بان باشدکی هر
فعل کی ستحسن باشد درمباشرت ان فعل بمبارعت نماید چنانک فرموذ رسارعوا الی مغفره من ربکم وجای دیکر فرموذ تاسبقوا الخیرات
وهرفعلی کی مستقبح باشدازان اجتناب واحترازکند وبمچنان هرخلقی کی ستحسن باشدچنان کندکی ان خلق اورا ملکه شوذ چون
حلم وانصاف وسخا وسروت وامثال ان ۰ وهرخلقی کی مستقبح باشدازخوذ دورکند وچنان سازدکی بقدرامکان صدوان خلق دوری
ثابت شوذ چه هرکاه کی چنین کندحکم اوبرخوذ توجه معولت باشدومصلحت شخصی اومصلحت عامه عالم کی بزرخلق دارذ حاصل

فصل دوم بدانک حسن وقبح افعال واخلاق برسه قسم است **قسم اول** انست کی حسن وقبح ان افعال واخلاق ظاهرباشد
چون حسن علم وقبح جهل وحسن عدل وقبح ظلم وحسن صدق نافع وقبح کذب ضارچه هرکس بداندکی علم وعدل وصدق نافع
حسن است وجهل وظلم وکذب ضار قبیح است **قسم دوم** انست کی حسن وقبح ایشان ظاهرنبوذ ولکن عاقل متمکن باشدازدانستن
حسن وقبح ایشان بواسطه نظروفکرچون حسن صدق ضار وقبح کذب نافع دراک هریک ازین دوشتمل است برروجی ازوجوه قبح
ووجه حسن جه صدق ضارازان وجه کی صدق است حسن است وازان وجه کی ضاراست قبیح وکذب نافع ازان وجه کی کذب
است قبیح است وازان وجه کی نافع است حسن است عاقل چون نظرکند واکرحمت حسن راجح آید برحمت قبح حکم کندکی حسن ان
ودرمباشرت آرذ واکرحمت قبح راجح باشد برحمت حسن نهی کند وازان احترازنماید **قسم سیم** انست کی حسن وقبح ان ظاهر
بنوذ وعاقل متمکن نباشدازمعرفت حسن وقبح ان افعال واخلاق بلکت شرع تعریف حسن وقبح ان کندچون حسن روزه روزاخرین
رمضان وقبح روزه روز اولین شوال چه این دوروز بیکدیکر متصل اند ودرماهیت زمانی متفاوت لکن چون شرع روزه روز اخرین رمضان
واجب کرد وروزه روزاولین شوال حرام معلوم شدکت ان حسن است واین قبیح ۰ وچون این مقدمه معلوم شدبدانک هرچه شرع
بدان وارد بوذان حسن باشد وهرچه شرع ازان منع کرد باشدان قبیح بوذ ۰ وچیزکی عقل حکم کندبحسن ان هرکز شرع ازان
منع نکندوهکذاچیزکی انرا درجهت حسن وجهت قبح درجهت قبح راجح بوذ برجهت حسن وحتی چون عاقل نظر
کندبداندکی اکرچه جهت قبح راجح بوذکت برجهت حسن شرع ازان منع نکردکت لاجرم معلوم شوذکی ان فعل قبیح است وبمباشرت ان
نفاین کردچون ملاهی ۰ وچون معلوم شدکن هرچیزکی شرع بحسن یاقبح ان حکم کندان چیزبحقیقت حسن وقبیح باشدپس بایدکن
ادبی جمله افعال واخلاق خوذ ازشرع مطهر حاصل کندوچن متابعت شرع نکندوچیزکی کی غیراست ازخوذ دورکندبامجاب دنیا واخرت
بایدان شاالله **فصل سیم** بدانک افعال مکلف بحسب حکم شرع بنج قسم است واجب وحرام ومندوب ومکروه ومباح وواجب انست
کی شرع ترغیب کرده باشدبان فعل بنحوی کی بترکش عقاب بعقلش وترهیب کرده باشدبترکش ثواب بفعلش وحرام انست کی شرع منع کرده باشد
ازان بتعلیق عقاب بفعلش وثواب بترکش چون زنا وشرب خمر ومرتد واباحه آن ۰ ومندوب انست کی ترغیب کرده باشدبفعلش بتعلیق
ثواب ولکن منع نکرده باشدازترکش ۰ ومکروه بخلاف این بوذچه ترغیب کرده باشدبتعلیق ثواب برترکش ومنع نکرده باشدازفعلش
ومباح انست کی نه منع کرده باشدازفعل وترکش ونه ترغیب بان چون اکل وشرب نه دروقت اضطرارکی ان واجب است ونه وقت تبذیر
واسراف کی ان حرام است ۰ وبدانک واجبات اسلام آنست کی درحدیث اعرابی مذکورست چنانک روایت کرده اند کی اعرابی نزد مصطفی
امین علیه السلام درسیذ ازواجبات اسلام مصطفی علیه السلام فرموذکی انک کواهی دهی کی خدایکست ومحمد رسول اوست کفت دیکر فرموذ هد
شبانروزکی نماز بکزارک کفت دیکر فرموذ زکوة بدهی کفت دیکر فرموذ درماه رمضان روزه دارک کفت دیکر فرموذکی حج کنی اکر توانی کفت
دیکر فرموذکی دیکرهست بکه تطوع درعبادت خویش بکنی ۰ این جمله واجبات برعین هرشخصی وازانجمت انرا فرض عین خوانند ۰
وواجبات دیکرهست کی انرا فرض کفایت خوانند وفرض کفایت ان بوذکی جمله مکلفان بدان مخاطب باشند وعین هیچ شخص

مقصود نباشد مخاطب بلکی مقصود نفس آن فعل بوذ اکر هرکی صادر شوذ وچون بعضی از مکلفان ان فعل کند تکلیف ازهمه ساقط کردذ
چون نماز جنازه وتجهیز تربت وغزو وجهاد زیراکی مقصود ازجهاد اعلاء کلمه اسلام است ودفع اعدادین وقهرایشان چون ازطایفه حاصل
شوذ تکلیف ازباقی ساقط کردذ ۰ وبدانک واجبات دیکرهست لکن بحقیقت ان خروج است ازمعاصی چون رد مغصوب ورد ودیعت
وقضی کی مالک طلب کند ۰ واما تعداد منذوبات ومکروهات ومباحات ومحرمات کلیات این مختصر نیست لاجرم برین قدر اختصار
افتاد ۰ **فصل چهارم در اخلاق** وبدانک سبحانه وتعالی درقرآن مجید درمعرض ثنا برپیغمبر علیه السلام فرموذ است انک لعلی خلق عظیم **حجت دوم** مصطفی علیه السلام فرموذ
است انما بعثت لاتمم مکارم الاخلاق **حجت سیم** مروکت بزد مصطفی آمد علیه السلام وکفت دین چیست کفت نیکوخوی کفت ازجانب دیکر ماند
ومعین برسید ومعین جواب داذ تا ازهرچهار جانب بیامد ومعین برسید کفت بین دایمن ترنجی **حجت چهارم** مروکن بزد مصطفی
امین علیه السلام وکفت مرا وصیتی کن کفت ازخوای بترس هرکجاکه باشی کفت زیادت کن مرا کفت ازبدی بنکی کن تا ان
بدی راهحو کند کفت زیادت کن کفت بامردم مخالطت کن بخلق بنیکو **حجت پنجم** اورد آنکی چون افریذکار جل وعلا ایلیس را پیافرید
کفت بارخدایا مرا قوی کن اورا قوت کرد بحسن خلق وسخا وچون کفر را پیافرید کفت مرا قوی کن اورا قوی کرد بعقل وبانچ بنی آدم
حجت ششم کفتش یارسول الله فلان زن روز بروزه می باشد وشب بنماز مشغول امابدخوست وهمسایکان را می رنجاند بزبان کفت
هیچ خیردروکن نیست اواز اهل دوزخ است **حجت هفتم** فرموذ علیه السلام سوء الخلق یفسد العمل کما یفسد الخل العسل **حجت هشتم** فرموذ
علیه السلام ان احبکم الی واقربکم مجلسا منی یوم القیمه احاسنکم اخلاقا **حجت نهم** پرلقمان حکیم ازبذر پرسید کذام خصلت بهتر کفت
دین کفت حدق دوباشند کفت دین ومال کفت چون سه باشند کفت دین ومال وحیا کفت چون چهار باشد کفت دین ومال وحیا
وحسن خلق کفت چون پنج باشد کفت دین ومال وحیا وحسن خلق ومخالفت کفت چون تمتش باشند کفت ای پسر هرکی این
پنج خصلت درو جمع شد نهونفی ولی الله پرک من ابلیس طان بینی اوبال باشد وخطرتر ودوست خدای وازشیطان برک
حجت دهم فرموذ علیه السلام لن تسعوا الخلق باموالکم فسعوهم بسط الوجه وحسن الخلق ۰ وبدانک درفضیلت حسن خلق اخبار
وآثار عظیم بسیارست ولکن درین قدر کفایت است **فصل ششم درپیان انچ درحد حسن خلق وسوء خلق**
کفته اند ۰ **اول** مصطفی علیه السلام فرموذ هوان نفس من قطعک وتعطی من حرمک وتعفوعن ظلمک فرموذکی حسن خلق انست کی
بپیوندکی باتوکسی کی ازتو ببرذ وبدهی باکسی چیزکی ترا محروم کردوچیزکی بتوبنداذ وعفوکنی ازانکس کی برتو ظلم کرد **دوم** کفت
حسن خلق روکت کشاذکی ودذل مال کردن است ورنج ازدیکران بازداشتن **سیم** واسطی رحمه الله کفت حسن خلق انست کی مردم را
خشمکین نیابی درونت خویشی وناخویشی **چهارم** علی کفت کرم الله وجهه حسن خلق انست کی ازحرام دورباشی وطلب حلال کنی

در عیال خود را خیر رساند واین نیز حسن خلق است وبعضی گویند کی حسن خلق آنست کی جفای خلق در تو اثر نکند بعد از آنک حق را دریابی ∴ وبدانک ازین جنس بسیار
گفته اند اما این وامثال این اشارت است با ثار حسن خلق اما حقیقت حسن خلق آنست کی در فصل جهارم یاد کرده شد ∴ **فصل هفتم**
در بیان آنک اخلاق قابل تغییر وتبدیل اند ومارا برین حجتها بسیارست ولکن بعضی را از آن یاد کنیم حجت اول مصطفی علیه السلم فرمود حسنوا اخلاقکم
واکر تغییر وتبدیل اخلاق ممکن نبودی امر کردن بتحسین اخلاق محال بودی حجت دوم آنست کی تغییر اخلاق بهایم ممکن است زیرا کی صید وحش
را انیس می توان کرد ∴ وسک کرسنه را کی خلق او طعام خوردن است چنان می توان کرد کی جون صید را بکیرد نخورد ∴ واسب شموس را رام می توان
کردن واین تغییر وتبدیل اخلاق ایشانست پس اخلاق آدمی اولیتر کی قابل تغییر باشد ∴ وبعضی گفته اند تغییر اخلاق ممکن نبود زیرا کی خلق صورت
ظاهر است وخلق صورت باطن وجنانک صورت ظاهر قابل تغییر وتبدیل نیست جه دراز را کوتاه نتوان کرد ونه کوتاه را دراز صورت باطن نیز قابل تغییر
وتبدیل نباشد وجواب این شبهت آنست کی ازالت قوی باطن کی غضب وشهوت است مطلقا ممکن نکردد زیرا کی آن قوتها از برای مصالح
از برای آنست جه اکر شهوت طعام منقطع کردد آدمی هلاک شود ∴ واکر شهوت وقاع بکلی منقطع کردد نسل نماند وبعاقبت نوع آدمی نماند ∴ واکر قوت غضب
بکلی منقطع کردد آدمی دفع موذیات ومهلکات از خود نتواند کرد وهلاک کردد ∴ واما رد آن قوتها از طرف افراط وتفریط کی هر دو بمثابت مرض
اند بحد اعتدال توان آوردن همجنانک مزاج منحرف از حد اعتدال بطرف افراط یا تفریط بحد اعتدال باز توان آورد ∴ ومراد ما از تغییر اخلاق
وتبدیل آن بیش ازین نیست ∴ وجون این مقدمه معلوم شد بدانک مراتب آدمی جهارست مرتبه اول آنک غافل باشد ودر فرق میان حق وباطل
وجمیل وقبیح نتواند کرد وشهوت او را بر متابعت لذتها حمل نکرده باشد بل کی خالی بود از اعتقادات باطل واعتیادات بد ∴ این جنین کس را
لباس خلق نیکو باسانی توان بوشانید مرتبه دوم آنک فرق کند میان حق وباطل ونیک وبد ولکن عادت نکرده باشد بعمل نیک بل کی باعمال بد
عادت کرده باشد ∴ واین کس را معالجه دشوارتر باشد از اول زیرا کی نفس بد قبول کرده است وتا آن نقش بد از دل نسترند قابل نقش نیک
نخواهد بود جون لوحی کی بران نقشی بد بر جه تا آنرا از دل پاک نکنند نقشی دیکر در وی نتوان نشاندن مرتبه سیم آنک حال او جون حال
دوم باشد لکن بندارد کی آن افعال بد نیک است ∴ ومعالجه این صعبترست از دوم بل کی نزدیک بود بانک ممتنع باشد زیرا کی ازالت این
اعتقاد در این نفس افعال بد از وی بباید کردن لکن آن اعتقاد مانع او باشد از ازالت آن اخلاق بخلاف آنک در مرتبه دوم است ∴
مرتبه جهارم آنک حال او جون حال سیم باشد ولکن آن اعتقاد بد راسخ شده باشد با قتل وظلم وشر وفساد مباهات کند وبندارد کی
او را قدر مرتفع می کردد وفضیلت او زیادت می شود ∴ این کس را معالجت کردن ممتنع باشد **فصل هشتم** در طریق
تهذیب اخلاق بدانک نفوس بشری در اصل فطرت از دنس اخلاق رذیله پاک افتاده اند ودنس یا اخلاق رذیله بواسطه مجاورت
ومخالطت باشد جنانک در الفاظ نبوی آمده است کی کل مولود یولد علی الفطرة حتی یکون ابواه هما اللذان یهودانه وینصرانه ویمجسانه ∴
واین معنی بتجربت معلوم شده است زیرا کی فرزند اعرابی جون میان مسلمان برورد مسلمان بود وهمان فرزند جون میان نصرانی برورد نصرانی بود
وهمجنین در باقی اعتقادات جه برورده مبتدع مبتدع باشد وبرورده سنی سنی وهمجنین در صنایع ومزبی باشد ∴ واز اینجا معلوم می شود
کی اخلاق رذیله وجمیله باشد کی مکتسب بوده باشد کی غیر مکتسب بود بل کی محض موهبت بود از جناب حق جل وعلا جنانک انبیا علیهم السلم
اخلاق ایشان حسنه باشد محض جود از جناب واجب الوجود ∴ وجون این مقدمه معلوم شد کوییم اکر کسی را بعضی از اخلاق حسنه نباشد
وخواهد کی آن خلق را کسب کند طریق اکتساب آن بر دو وجه باشد وجه اول آنک صحبت کسی را کی آن خلق داشته باشد وبادی مخالطت
ومجالست آن خلق او را حاصل شود وراسخ کردد مثلا جون کسی خواهد کی خود را جواد وسخی کند با صاحب جودت مخالطت کند تا جود از وی
اکتساب کند زیرا کی معلوم شد کی مجالست را در اخلاق تاثیری عظیم است ∴ واز عادت کی کفته اند عن المرء لا تسل وسل عن قرینه
فکل قرین بالمقارن مقتدی وجه دوم آنست کی مباشرت آثار آن خلق بتکلف بسیار کند تا مباشرت آن آثار او را آسان شود وانکاه بدان
انجامد کی آن مباشرت وآن اثر محبوب کردد وجون جنین شود آن خلق خلق او کردد ∴ مثلا جون خواهد کی خلق جود وسخا در خود حاصل
وراسخ کند بذل مال را مباشرت می کند بارک در دو ورع وهمجنین باحد آنک بذل بروی آسان شود ∴ وبعد از آن دیکر جندان بذل مال کند
کی بذل در دل وی شیرین شود وجون جنین کند خلق جود او را ظاهر کردد ∴ وهمجنان در ترک اخلاق بد جندان جهد کند در ترک آن خلق
کی ترک آن بروی آسان شود وانکاه در ترک آن جهد کند کی آن ترک در دل وی شیرین کردد تا ترک آن خلق بد او را خلق شود ∴ وهمجنان در افعال
جوارح ∴ مثلا جون خواهد کی نماز کردن او را خلق شود با نماز کنان مصاحبت کند یا در نماز کردن جندان جهد کند کی نماز کردن بروی آسان
شود وانکاه جندان نماز کند کی نماز کردن در دل وی شیرین شود جنانک مصطفی فرمود علیه السلم کی وجعلت قرة عینی فی الصلوة ∴ اینست
طریق اکتساب اخلاق حسنه در افعال جوارح ظاهره وباطنه ∴ **فصل نهم** در بیان کیفیت سلوک طریق تهذیب اخلاق
بدانک انتقال از ضدی بضدی دفعه در عادت دشوار باشد پس باید کی انتقال از خلق بد بخلق نیک بتدریج باشد تا آسان بود ∴ وبیان این
سخن آنست کی اکر کسی را حب جاه خلق باشد وخواهد کی آن خلق را از خود زایل کند اکر یکبارکی از جاه برخیزد او را دشوار آید وبدان

انجامد

انجامد کی با زیر دستان رود بس طریق آن باشد کی از آن جاه بزرک کی دارد بجاهی کمتر از آن نقل کند ودر آن مدتی باشد وانکاه بکمتر از آن نقل
کند وهمجنان تا حب جاه یکبارکی از خاطر او زایل کردد ∴ وهمجنان اکر کسی خواهد کی خلق تهجد یعنی نماز کردن بشب از بهر خود حاصل کند اکر از
اول شروع کند همه شب یا بیشتر شب نماز کند بر وی سخت دشوار بود وبدان انجامد کی نماز شب یکبارکی ترک کند بس طریق آن باشد کی مدتی هر شب
دو رکعت نماز کند وبعد از مدتی با جهار رکعت کند وبعد از مدتی دیکر با شش رکعت کند وهمجنین در هر مدتی جیزکی زیادت می کند تا انتقال از درجه
اول بدرجه دوم کند وجون درجه دوم خلق شود بدرجه سیم نقل کند وجون درجه سیم خلق کردد بدرجه جهارم نقل کند بس همواره بر خویش
از یک درجه زیادت نکرده باشد واین آسان بود واما انتقال از درجه اول دو رکعت است بهزار رکعت در غایت صعوبت باشد وموجب ترک
شود ∴ وهم برین قیاس در جمله اخلاق بکار دارد تا اخلاق باسانی نیکو کردد ∴ **فصل دهم** در اخلاق محمود ومذمومه
خلق اول کم خوردن محمود است وبسیار خوردن مذموم زیرا کی جون بسیار خورد بخارات بسیار از معده بدماغ بر رود واز آن بلادت خیزد وفکرت
مشوش شود وفهم وادراک کم کردد ودل کور شود واز عبادت ومعارف الهی بازماند وفطانت واستبصار بحقایق جیزها خلل یابد ولذت ذکر ومناجات
حق در نیابد وخواب کی برادر مرکست جنانک فرمود علیه السلام کی النوم اخو الموت مستولی کردد ∴ وبدانک در فضیلت قلت اکل اخبار وآثار
بسیار آمده است ودر منع از بسیار خوردن بمبالغت بوده ومراد شارع ازین مبالغه آنست کی جون مرد نظر بمیل طبع کند خواهد کی بسیار خورد
جون بجانب شرع کند خواهد کی از خوردن کم کند تا میان میل طبع ومنع شرع تمانعی بدید آید وخوردن باعتدال باشد نه جنان کرسنکی
کشد کی بنالد وکردد وضعیف شود ونه جنان سیر شود کی معده کران کردد وآن مفاسد کی کفته شد ظاهر شود بل کی خوردن بحد اعتدال بود
یعنی نه بحد افراط ونه بحد تفریط ومراد ما از کم خوردن این قدرست خلق دوم شهوت جماع بحد اعتدال محمود است ومیل آن بجانب افراط مذموم
وکفته اند کی مراد از قوله تعالی ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به قوت وغلبه شهوت جماع است ومراد از قوله تعالی ومن شر غاسق اذا وقب هو
قیام الذکر باللیل ابن عباس رضی الله عنهما جنین تفسیر کرده است ∴ وکفته اند اذا قام ذکر الرجل ذهب ثلثا دینه ∴ واز اینجاست کی فرمود
علیه السلم من تزوج فقد احصن ثلثی دینه فلیتق الله فی الثلث الباقی وجون شهوت فرج بحد افراط برد عشق وفساد وزنا بعث نامحرم وقلت
حیا حاصل کردد وجون بحد تفریط ونقصان برد سبب انقطاع نسل کردد خلق سیم جشم نکاه داشتن واز نکرستن بنامحرم برهیز کردن جنانک
حق تعالی فرمود قل للمؤمنین یغضوا من ابصارهم وفرمود ولا تمدن عینیک الی ما متعنا به ازواجا منهم زهرة الحیوة الدنیا لنفتنهم فیه ومصطفی
علیه السلم فرمود العینان تزنیان وزناهما النظر والیدان تزنیان وزناهما البطش والرجلان تزنیان وزناهما المشی والقلب یهم بالامر والفرج یصدقه او یکذبه
فرمود کی زنا جشم بنامحرم نکریستن است وزنا دست بنامحرم دراز کردن است وزنا بای بر نامحرم رفتن است ودل خود ولکن فرج تصدیق او کند یا تکذیب
وقال النبی علیه السلم یا علی لا تتبع النظرة النظرة فان لک الاولی ولیست لک الاخرة جه شاید کی بسبب آن در محذورات افتد کی مروت او
بان زایل شود قال الشاعر وکنت اذا ارسلت طرفک رائدا لقلبک یوما اتعبتک المناظر رایت الذی لا کله انت قادر علیه ولا عن بعضه انت
صابر وقال علی بن الحسین رضی الله عنهما کل العیون باکیة یوم القیمة الا ثلث عین سهرت فی طاعة الله وعین غضت عن محارم الله و
عین بکت من خشیة الله وبدانک احتراز کردن از نظر بروی امرد شهوت اولی است از احتراز کردن بروی زن از جهت آنک اکر او را بانک
میلی بزن نامحرم شود ممکن باشد تحصیل حظ خود بطریق حلال کی نکاح است بخلاف غلام ∴ وبدانک فضیلت ترک جماع حرام کردن عظیم ترست
از ترک طعام حرام خوردن زیرا کی این شهوت بر آدمی قوی تر وغالب تر از دیکر شهوتهاست ودفع کردن آن وقت هیجان دشوارتر لکن جون
مقتضای این شهوت قبیح است حیا وذم مردم مانع می شود از جری کردن بران وترک کردن آن از ترس خدای موجب ثواب بیشتر
باشد خلق جهارم سخن کفتن باید کی سخنی کی در آن فایده نباشد نکوید جنانک بیغمبر علیه السلم فرمود کی من حسن اسلام المرء ترکه ما لا یعنیه
ای ما لا یهمه جه هر سخنی کی او را از آن سودی نباشد آن سخن او را زیان کار بود زیرا کی اکرجه آن سخن در نفس خود او را زیان نکند اما خیرها
بسیار بروی فوت کند جه در آن زمان اکر فکرت کردی در آلا ونعما حق عز وعلا او را معرفت حق وصفات او از قدرت وارادت وغیر آن حاصل
شدی ∴ واکر ذکر کردی کفتی بدل یا بزبان او را ثواب آن هم حاصل شدی وفوت شدن سود عین زیان باشد ∴ وبدانک کی هر کس کی سخن
بسیار کوید از غلط وکذب وغیبت خالی نباشد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کفی بک اثما ان لا تزال مماریا وکفی بک کذبا ان لا تزال محدثا فی
غیر ذات الله عز وجل وقال صلعم الکلام فی وثاقک ما لم تتکلم به فاذا تکلمت به صرت فی وثاقه وقال علی رضی الله عنه بکثرة الصمت تکون الهیبة
وقال اذا تم العقل نقص الکلام وکفته اند کی جون یونس علیه السلم از شکم ماهی بیرون آمد خاموشی بیش کرفت کفتند سخن نکویی کفت الکلام
صیرنی فی بطن الحوت قال عمرو بن العاص الکلام کالدواء ان اقللت منه نفعک وان اکثرت منه قتلک وقال ابوبکر بن العباس جهار ملک
از ملوک ملک فارس وملک روم وملک هند وملک جین باتفاق ایشان در مکان وزمان واديان جهار کلمه کفته اند کی کویا آن جهار را از
یک کمان انداخته یکی کفت من بر کفتن آنج نکفته ام قادرترم از رد آنج کفته ام ∴ دیکری کفت کلمه را جون کفتم مرا در ملک خود آرد وجون
نکفته ام من مالکم بران ∴ دیکری کفت من بشیمان نمی شوم بانج نکفته ام وبشیمان می شوم بانج کفته ام ∴ دیکری کفت عجب می دارم از کسی کی کلمه

بگوش کی اکریا اوکرداشت زنانس دارد داکریا اونکرداشت سوزش نیارد **حکایت** اورن آندی کی پیش اوزاجی جماعتی محادثه می کردند ودریان ایشان
اعرابی بود ازنی علیم من حساب وسخن نمی گفت اورا گفتند کی سخن انک شنا را خرس العرب خوانند یعنی افرهان عرب کی حدیثی بگوی وسخنی بگوی کف
حفظ مرد وکوش ارست وحفظی کی درزبان اوست ازان غیر ارست اوزاجی گفت لقد حدثکم واحسن یعنی حدیث کرد باشا وینکو کرد **حکایت** اورده اند
کی جوانی احنف بن قیس را گفت بم سردت تو مک بچه سرد ترنمی شنکت فوائد لیست باحجم وجهاد لباشتر نهم نیسار باکرمهم گفا کی بخرای کی توف
صحیح وجه تری ازینان ونه شریف نسبت ترونه کریم گفت بترتقال یا لیس فیک مانی یعنی باینج درترنجبین ابی بسرک نقال وماهو گفت آن چیست نقال ترنگ
ما لا یعنینی من امر عیشی کما عساک من امرکن یا لا یعنیک یعنی ترکردن من اینج هم من بنیاشند ازامر عیشن جنانک درینج آورد ازامرمن اینج هم ترنمود واین
معنی سخن کفتن مخصوص نیست براهر تعلق عیش یعنی بغلبی کی دران فایده بناشد جبن باشد **اورده اند** کی درمصر حاکمی بود مشهور عاقل صاحب
کفایت بشاشتی کی بخواستی کی ازو چیزی صادر شود کی بعیش باشد روزیکه درجی کاغذ پیش اوخانه بردندان درج را بردانست واکشت ودیکی کرد
تا ازجانب دیکر درج درازشد واین درحال غفلت اوبود چون باخود آمد اندیشید کی این ساعت مردم کویند این حرکت عیش بود درحال گفت هیچ
می دانید کی من چرا چنین کردم باخود کفتم بینم کی برین شکل مناره بنکو آیند یا نه دون ازپیرون بسرمناره رود تا حاضران کفتش چرا نیکو نیایند درحال فرمود
تا جامعی بنا کردند وبان شکل مناره بساختند ومردن ازسردن برمناره می رفت **وسخنی** کی دران فایده باشد باینه کی بقدر حاجت کویند زیادت
چه آن زیادت ازختم عیش امتن مکر کی آن زیادت تاکید مقصود باشد جنانک درقرآن فرمود ملک عشرة کاملة وفرمود کاملان جهنم من الجنة
والناس اجمعین **فی الجمله** باینه کی زیادت بیند مقصود بود والا عیث باشد **خلق پنجم** ترک مزاح وجدال وخصام قال بعض الحکماء المراء یفسد
الصداقة القدیمة ویحل العقدة الوثیقة واقل ما فیه المغالبة والمغالبة ایس باسباب القطیعة **مزاح** ان بود کی برسخن کسی اعتراضی کنند یا خلقی
یا خطایی درسخن وی سزا کرداند تا او خوار شود وخود بزرکوار کردد **ومراد** ازان بردکی اعتراض ازبهر اظهار مذهب وتقریران بود **وخصام**
است کی درسخن کفتن لجاج نماید خواه ابتدا بردو خواه اعتراض خواه درانظهار مذهب وتقریران خواه درابانات مالی یا حقی برکسی وازین
انج عرض ازبهر حق بود بردو جون کی ایذا کسی دران نبود مباح باشد واکر دران ایذا کسی بردو حرام باشد **حق تعالی** فرمود وجادلهم بالتی
هی احسن ومصطفی علیه السلم فرمود ان ابغض الناس الی الله الالد الخصیم **خلق ششم** ترک تقنع وتقاصح درسخن کفتن مخالف معتاد ومجنین
قصد سجع برخلاف عادت **جون** مصطفی علیه السلم فرمود انا امة امیة لا نحسب ولا نکتب الشهر هکذا وهکذا یعنی درجنین کی از اعراب کفت ندکت من لا نشرب ولا اکول کما صرح ولا استهزا شرا
هذا بطل **ومصطفی** علیه السلم فرمود انی لست بفاحش ولا متفحش **خلق هفتم** ترک فحش کفتن ودشنام دادن ولعنت کردن کی این همه مذموم است مصطفی
علیه السلم فرمود لیس المومن بالطعان ولا اللعان ولا الفاحش ولا البذی ومع اوفرمود یسلم کی من الکبایر شتم الرجل والدیه قالوا یا رسول الله
وهل یشتم الرجل والدیه قال نعم یسب ابا الرجل فیسب ابا ه ویسب امه وقال موسی بن جعفر من محد ما استتب لسانه **الخطا الاعلی الی**
مرتبة الاسفل وقال اخزی ما یستب اثنان الاعلب الاهتبا علقل **ومیتی** روند کی علیه دران دلیل لوم ابا باشد **وفحش** کفتن ان باشد
کی چیزها قبیح را بعبارات صریح بکوید وان وح باشد بل اکر **کی** چیزی قبیح حاجت افتد باینه کی بکفایت بکوید جنانک درقرآن
مجیبه وقاع را کنایت یاذکر فرمود مالهم متعوهن **ولعنت** نشاید کردن الا سه طایفه را کافران وفاسقان ومبتدعان ولکی اجما آجنانک
کوی لعن الله الکفرة والمبتدعه والیهود والمضارک **واما** یکی مبهم جون شخصی بهودکی مسمی بزید بتوان کفت زید لعنه الله جه شاید
کی مسلمان میرد وازمقربان حضرت شود **سوال** الرکسی کوید جنانک زید مسلمان است بر حال مت توان کفت کی زید رحمه الله یا مالک شاید کی مترحم
میرد جرا نشاید کی زید یهودی را بنا بر حال لعنه الله بکویند واکرچه شاید کی مسلمان میرد **جواب** فرق انست کی مسلمانرا کفتن رحمه الله دعایی
است بر دوانک برمسلمان میرد وان دعا برو باشد ویهودی را کفتن لعنه الله دعایی است بر دوانک بر کافرکه مرد وان دعا حرام بود **خلق هشتم**
ترک مزاح وسخریکی واستهزا کردن است مصطفی علیه السلم فرمود **اخاک** ولا تمازحه قال الحسن بن علی رضی الله عنهما المزاح ماکل الهیبه وقال
الاحنف دعوا المزاح فانه یورث الضغائن وقالت المقنع لا تخالطن بالجد هزلا فیسخفک ولا بالهزل جدا فتکدره وقال لحکیم لا تمازح الشریف
فیحقد علیک ولا السفیه فیجتری علیک **سوال** الرکسی کوید استهزا ایناست زیرا کی اظهار نعمی غیر ست از انجمت نشاید اما مزاح کردن مطایبه
وملاطفه است جرا نشاید **جواب** مراد مصطفی علیه السلم ترک بسیار لغه است درمزاح کردن نه اصل مزاح جه مزاح بسیار دفع بسیار ومهابت
کم کند ودور بنا شد کی برنجش انجامد وخندیدن بسیار باد آورد وان موجب سردکی دلست ومفاسد بسیار **وجون** مزاح کند باید کی باعتدال
باشد وجزحق نکوید جنانک مصطفی علیه السلم فرمود انا امزح ولا اقول الا حقا **وجون** خلق کسی شر خلق او باشد شاید کی مزاح کنند
باعتدال وجزحق نکویند **واما** باکسی کی خلق او نا شاید ترک مزاح اولی باشد تا از مفاسد مذکور نفی المساحه ماند **خلق نهم** سر بادر دادن
اشکارا نکند وجون وعده دهد وفا کند وپیغمبر فرمود علیه السلم الحدیث یضحک انه وسر اشکارا کردن حرام است زیرا کی اکر زیان کارست حرام
است واکر زیان کار نیست لوم است **وبرانک** اذاعت سر واشاعت ان خصلتی است کی هرکس را بآن شناخت هیچ کس بر او اعتماد نکند واز
مجالست او محترز باشند وان اذلت مروت وضعف نفس وعدم حرم باشد جنانک کفته اند اسلم علی السر امرا غیر حازم ولکنه نی

المصح

المصح عن مرب اذاع یعنی الناس حتی کانه ضمار اقترب سوت **وزعکس** این منفی کردن **وللسرمی** موضع لا ینال له **وبعضی** الیه شراب
وان شانه کوید اکاتم طیبی رایی یعنی جه لیکم عینی سرکل خلیل **واز** ایات جماعت است وسان صدق است مطلع بعضهم علی سر بعض عنوانی جماعها
نظافت شی فی البلاد وسم ابی **وصحح** اجیبا الرجال اظنها اجابها الکل امر منهم من الطیب شیبه **ودرزبان** مجیز فرمود یا ایها الذین
اجیبوا والبا العقود **ومجنین** فرمود انه کان صادق الوعد وکان رسولا نبیا **ومصطفی** علیه السلم فرموده الوایی مثل الذین
یا تفل **ودرایی** وعده دادن است وعبد الله حدایی الحمیری روایت می کند کی بباعه کردم پاسیر علیه السلم پیش ازمبعث اورا وازانقضی ماند وعده
رادم اورا کی سهم اجا باش ما بهارم وفراموش کردم وبعد ازسه روز یاد اوردم اورا بمجان اخبار کردکفت لقد شققت علی انا هنا منذ ثلاث انتظرک وکفته
انک الکریم اذا وعدت عفا کرم جون وعده نیک دهی وفا کنی وجون وعده بد دهی خوکنی **وکفته** انک اللبیب اذا وعدت اخلفت واذا اوعدت اسرفت
یا رسول الله **خلق دهم** راست کفتن **مصطفی** علیه السلم فرمود ایاکم والکذب فانه یهدی الفجور وکلاهما فی النار **ومجنین** فرمود الخیانة العجز والجبن
کفتن **وسوکند** بردوغ خوردن اخبار وآثار بسیار امد است وما نیز قدرا مختصار کردیم تا کتاب دراز نشود **وهیچ** عقلا را معلوم است کی نظام
عالم جز براست کفتن است وقبح دروغ کفتن از افتاب روشن تر است جه انسان اشرف حیوانات است وشرف او برمنشان بود جیزست
معقول قول اما منافقان خدا را نشناسند واو امر ونواهی رسولان او در میان **ومجنین** جیزوشن ونفع وضر ومنشا طشوذبان بر عقل او از محلوقات
ونفیس ایشان کند وشنع شوذ باشان واخلاق را بر عکس اراسا نوع اوانج دروغ اطراست واستفهام کند بان انج درضمایر ایشان
است تا ممکن کردد ایشانرا مساعد ونقاوت ومنهی شوذ ایشانرا **واحتراز** بعضی از بعضی از بعضی از معاملات واخلق واعطا وهر امرکی
کی باجتماع ومدن تعلق دارد ازجیزوشن هیچ است برقول بس صادق وعیب حق این موجبت کی کند واستعمال ان جنان می کند کی
خدای تعالی فرمود است وکاذب فضح ان می کند وعصیان جنا در استعمال آن وابطال منفعت جه انسانرا جون دکذب نشاختی بقول
اورجحان احد الطرفین بش سامع حاصل نشوذ وبرتقدیر انک صادق باشد دربعضی اقوال اوانج ازصدق کوینه مجنان باشد کی الدکذب
کویند ازان روی کی قول است جه ما بوانج کی فوت بیان ایشان نکنیم الا بامری کی خارج باشد ازقول او دربعضی قضایا بس نفع ان
عطیه کرد باشد وابطال خاصیت انسانیت وانجاست کی بغیر علیه السلم جایز داشت کی انسان شرب خمر وزنا وسرقة حادث شوذ ودروغ
را جایز نداشت جه بردوغ از انسانیت بیرون می افتد بخلاف ان صفات دیکر وانکر نداشت کی او دروغ کوی است مضرت ان بردم بیش باشد
جه او ایشانرا غیر حق کوینه وایشان بنا بر دوغ او بر قول اوکنند وبان تضرر شوند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم کبرت خیانة ان تحدث
اخاک حدیثا هو لک به مصدق وانت به کاذب اینست مضرت کذب دردنیا واما در اخرت شدیدتر ودم دلعن کذبان از قرآن قوله تعالی ولهم عذاب
الیم بما کانوا یکذبون وقوله انما یفتری الکذب الذین لا یومنون بایات الله وقوله ویل یومیذ للمکذبین وازحدیث قوله علیه السلم ایاکم والکذب
فانه یهدی الی الفجور والفجور الی النار وتحروا الصدق فانه یهدی الی البر والبر یهدی الی الجنة وقوله علیه السلم اذا کذب العبد تباعد
عنه الملک میلا من ما جاء به الی غیر ذلک **وجون** محتاج شوذ بزبان دروغ کفتن بعضی کوینه مجنان باشد کی الدکذب الذی فیه صلاح
لمذمومة عن الکذب یعنی درسخن متریض کفتن خلاص است از دروغ کفتن جنانک جون پیغمبر علیه السلم با ابوبکر از مکه مدینه می کرختند
جاعتی با یشان رسیدند واز ابوبکر پرسیدند کی این مرد کیست کفت مردیست کی مرا راه نماید وراست بردجه مصطفی علیه السلم راه نماید شرع
دین حق بزد ومراد از مرد یعنی اینست وامثال ان **خلق یازدهم** از غیبت کردن زبان ودل احتراز کند **باری** تعالی درقران مجید می
فرماید والغیبة بعضکم بعضا ایحب احدکم ان یاکل لحم اخیه میتا فکرهتموه فرمود کی یکدیکر را غیبت مکنید هیچ کس دوست دارد کی کوشت
برادر مرده خورد این مجنان است **ومصطفی** علیه السلم فرمود الغیبة اشد من الزنا فان الرجل یزنی فیتوب الله علیه وان صاحب الغیبة
لا یغفر الله له حتی یغفر له صاحبه فرمود کی عقب کردن عظم تر از انست کی ترک کردن است ترک مردن جون توبه کند خدای تعالی توبه او را
قبول کند واورا بیامرزد **واما** صاحب غیبت خدای تعالی او را نمی آمرزد تا الکس کی او را غیبت کرده است ازوک درکذرد **سلیم** بن جابر
کفت بزد مصطفی رفتم کفتم مرا چیزکه بیاموزی کی مرا سود دارد کفت هیچ نکوی را بیازار نیکی وهرجه ازبس کسی بکوی کی جون بازرسد
مرخوان غیبت باشد خواه نقصانی باشد درین او باشد او خلق او فعل او یا دل او یا دین او باشد او کفته اند کی اکر درخانه او یا جامه
او جهار پای او نقصانی درکذد کی جون بزرسد برجه هم غیبت باشد **ومجنین** هرفعل کی بآن نقصان حال عشرت نهم کسی جون اشارت
بشتت وامثال آن غیبت باشد وازین جمله حزر باین کردن تا از مخاطبان نباشد **وبرانک** غیبت دوغ است اول غیبت عوام کی ازسر
بیچیزی باشد یا ازموافقت با همنشینان یا ازمطابعه یا ازحسد وامثال ان **ودوم** غیبت خواص جنانک کویند عجب بی دارم ازفلان کی چون
کیک خوذ را دوست بی دارد مالک زشت است وامثال ان **واین** نوع عظیم تر از اول است ازجهت انک درغیبت اشاذ دوانست کی غیبت
است **ومجنانک** بذکفتن مردم حرام است اعتقاد بد مردم داشتن هم حرام است **وبین** کی ازین هردو احتراز نماید **وبرانک** صورت غیبت

مباح بود تا بسبیل تظلم باحق خود را خلاص کند چنانک سلطان را کی گویند کی رایی یا قاضی بر من ظلم کرد و رشوت گرفت و حق مرا باطل کرد یا بطرین
اسفل چنانک بعقبی را گویند کی زن من یا شوهر من بر من ظلم می کند حق خویش بی ستاند و حق من بی دهند ان بوسفیان پیش مصطفی
امد علیه السلام و گفت بوسفیان مردیست خیل است و بخیل چیزی نمی دهد کی مرا و فرزندم را بس باشد و برابر دی کی از ایشان بستانم فرمود خذی
دیروی انکار نکرد و دروا مستفتا او کی تعریض بود چنانک گویند چه گویی در حق مردی کی بازن خود خشونت ظلم کند یا بقصد اصلاح مرد و منع او از
فساد چنانک بینند کی شخص یا مستبدی یا فاسقی یا مبتدعی بر اختلاطی می کند گویند فلانی فاسق است بلبتدع یا صحبت او را قطع کنی و در خشونت و برعت
بفتنه یا بسبب انک انکس را عیبی باشد کی تا آن عیب نگوید نشناسند یا انکس بان فسق یا آن ظلم مجاهر باشد و ازان استشکاف
نرارد و برا کی موجب رنجیدن انکس باشد قال رسول الله صلی الله علیه وسلم اذکروا من ما الغیبه قالوا الله ورسوله اعلم قال ذکرک اخاک بما
کره قال ان قلت فی اخی ما اقول قال ان کان فیه ما یقول فقد اغتبته وان لم یکن فیه فقد بهته ومعنی و معایبه مقابر غیبت است
چه اولین تردکنی گویندی صاحب آن بان متضرر شود و در غیبت این شرط نیست پس او اعم از بهتان باشد و در خبر آمده است کی مرد
چون غیبت کنی از حسنات او بستانند عوض ان غیبت و نقل کنند بدیوان مقابر یا از سیات مقتاب بستانند و نقل کنند بدیوان صاحب
غیبت و از نجاست کی کسی ما ان بیرون گفت بی توغنت من کرده گفت اگر نفس من ساحت کردی بانک غیبت کسی کردی ما ذرمن بان
احق بودی از همه کس جهت انک حقوق بسیار بر من دارد رشکایت ازظالم بم غیبت است الا انک شکایت پیش کسی کند کی او را قدرت برفع
ازباشد چه اورا له اندی شخص شکایت حجاج بحسن بصری کرد گفت ای فلان ان الله لینتقم للحجاج منک کما ینتقم منه لک یعنی شکوای تو پیش
من ظلم است و غیب حجاج چه مرا قدرتی نیست مرا عیاف و ادرس خدا و احده تو نکند بان چنانک تو احده حجاج کند بظلم بر تو خلق دوازدهم
از سخن چینی پرهیز کند لقوله تعالی هماز مشاء بنمیم و قوله تعالی ویل لکل همزة لمزة گفته اند لمزه بود و نزد له تعالی حمالة الحطب گفته سخن
چین بود و سخن چین کسی بود کی سخنی مکروه از کسی بدیگری نقل کند قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لا یدخل الجنة قتات یعنی سخن
فلا یرفعن الینا عورة احد من اصحابی فانی احب ان اخرج الیکم وانا سلیم الصدر قال فخرج الینا رسول الله صلی الله علیه وسلم فقال الذی سمعتم
وصاحبه وسلطانه و مردی عمر بن عبد را گفت اسواری همیشه ترا یاد می کند و می گوید الضلال عمر گفت ای فلان والله کی حق محالفت
او نگاه نداشتی چون حدیث او من نقل کردی گفت حق من چون از برادر من چیزی نشنیدی کی کراهت داشتم ازو قال علی رضی الله
عنه الساعی ظالم لمن سعی به ظالم له ومعونه ابراحف بوسید سخنی را کی از باد و نقل کرد بوی ند احف انکار کرد معونه گفت
مردی ثقه اینرا بمن رسانید است احف گفت الثقه لا یبلغ یعنی مرد ثقه سخن را برسانند و فضل بن سهل سعاه را دشمن داشتی و چون
سعایتی پیامدی گفتی ان صدقنا انغضک و ان کذبنا عاقبناک و بدانک این صفت بر سه قسم است یکی انک شخصی
برکت یا مادرکت بگوید ای فلان کس ترا چنین گفت دوم انک شخص بالو بگوید برکت ازفلان کس و بر گیران رسانند سیم انت یکی چیزی گوید کی ندانسته باشد و بیان او نشانه کرده است
شاعران بسمعوا الخیر لعلهم و ان سمعوا لم یذیعوا اذا عرفوا و در اول جمع است بیان لوم سعایت و خیانت اذاعت مرد و در سیم جمع است
بیان سعایت رحمتان و بای اگرچه فاسق است اما لوم او اقل از ان ایشان است اعاذنا الله و کافة المسلمین من ذلک اجمع
و من اهله محمد و اله خلق بیزدهم دوزبانی و دورویی نکند مصطفی علیه السلام فرمود تجدون من شر الناس یوم القیمة ذا الوجهین بای
هولا بوجه و هولا بوجه دیگر و دورویی ان باشد کی بیان دو طایفه دشمنان باطایفه بردیی و زبانی باشد و باطایفه دیگر بردیی و زبانی
دیگر خلق چهاردهم تحفظ بودن از خطا و زلل تا ازدرک سخنی صادر نشود کی خطا باشد خاصه در ذات و صفات ازیزدان کار دو در امور
دینی و شرعی کی خطا در نشاء عظیم زبان کار بود و از خطا و زلل در کلام کم کسی محترز توانند شدن مروی بشرد مصطفی علیه السلام خطبه کرد
و گفت من اطاع الله و رسوله فقد اهتدی و من عصاهما فقد غوی پیغمبر فرمود علیه السلام بئس خطیب القوم انت بگوی و من یعص الله
و رسوله فقد غوی عمر رضی الله عنه از کسی پرسید کی فلان چیز هست گفت لا رحمک الله عمر بر نجید و گفت بگوی لا و رحمک الله زیرا
بی دا و نفرزن است دیگی از خلفا کنیزکی داشت روزی بدست او دسته سواک دید گفت ما هذا گفت محاسنک یا امیر المومنین و گفت
سیاه یک چه سیاه یک را معنی بزیبا تر بود و چون کسی گوید مرا خداست و پادشاه شریک گفته باشد چنین باین گفتن کی مرا خداست انگاه
پادشاه و امثال این بسیارست خلق پانزدهم از خشم کردن احتراز کند کی خشم و غضب عظیم مذموم است مصطفی فرمود علیه السلام کی الغضب
یفسد الایمان کما یفسد الصبر العسل از مصطفی علیه السلام پرسیدند کی از خشم خذا چه چیز دور کند فرمود ذاع و خشم نشوی علامه گویند در
تفسیر این آیت کی سید ان بود کی خشم بر و غلبه نکند مصطفی علیه السلام فرمود ما غضب احد الا اشفی علی جهنم یعنی هیچ کس در
خشم نشد الا کی خود را بدوزخ رسانید مردی از مصطفی علیه السلام درخواست کی او را چیزی بیاموزد کی بدان کار کند گفت لا تغضب یعنی
در خشم مرو بار دیگر همین سوال کرد و همین جواب شنید او را ای ذو القرنین در نشته از فرشتگان در یافت و گفت مرا علمی در آموز کی

ایمان

ایمان و یقین خود را بدان زیادت کنم گفت در خشم مشوکی شیطان برادیی در وقت خشم ازهمه وقتی قادرتر بود و چون در خشم شوی خشم را فرو خور
و ساکن کن ازا مکون برتر باز اکی از تعجیل کردن در کارها و در اشی کی چون تعجیل کنی خطا کنی در حال خود و تری کن ازهمه دور و تر دیک و جباد
باش حکیمی را گفتند کی فلان کس سخت بالک نفس خویش است گفت لاجرم شهوت او را خوار نکند و هوا او را سند ارد و خشم او را غلبه نکند
یعنی از حکما گفته اند از خشم بپرهیز با در خواست عذر خواستن پیغمبر عمر بن عبد العزیز فرمود بعضی از عاملان خود نبشت کی وقت خشم عقوبت
مکن و چون بر کسی خشم گیرت او را حبس کن و چون خشم بنشیند او را بیرون آور و بقدر گناه او را عقوبت کن و زنهار با زمانه با مامول زیادت مکن
پیغمبر از عمران علیه السلام گفت با کسانی کی با تو بدی کنند کی کنیل شود مرا کی در خشم تردد کی او بدرجه من باشد جوابی گفت بمن باز مخجلین
گفت باز همان جواب گفت من و چون ضامن شدند بدان و فا کرد و چون ان سه فرزندان یافت ان جوان منزلت او برد و او را و الگفل نعت
برد علیه السلام و او را از عمران ذو الکفل خواندی کی کنیل شد خشم را و فا کرد و بدانک ازیزکار آدمی را چنان ازینه است کی اسباب هلاک او هم از
بیرون و هم از اندرون بسیار باشند اما از درون چنانک در حکمت معلوم شد کی حرارت در دی محلل رطوبات در وی است و اما از برون چون
سیف دسنان و باقی سوو بات و مهلکات پس ازینکار جل و علا غضب را بیافرید تا در وقت اعتراض موذیات و مهلکات منتهض شود از
بهر دفع ایشان و شهوت را بیافرید تا طیب غذا کند و اراد بدل ابخ از رطوبات محلل شود و ازینکار غضب را ارابیش ازینه است تا رنج اک
موذیات و آفات را دفع باید کرد ان آتش ازو خته شود و چون دل را بجوش ارد و در عروق مروق رود و عالمی بدن تصاعد کرد و اگر غضب
برکنند از خود باشد خون دل و همه بدن ظاهر شود بعد از انک منتشر شده باشد و از نجاست کی لون سرخ شود و چشم خون آلود کرد و چون
غضب بر ترکند از خود باشد خون دل منقبض کرد تا ظاهر بر باطن اگر تزه رنگ کوشد زرد کرد و اگر غضب بر شل خود باشد خون در اگاه منبسط
کرد تا رگاه منقبض ما و فی کوشد اوسرخ شود و دقی زرد و احوال او مضطرب و نا مضبوط کرد و بدانک غضب را در وطرف افراط و تفریط کی ملائم است
هست و وسطی بیان ایشان محمود اما طرف تفریط و نقصان بحمت انک چون حمت غضب ضعیف باشد انکس را حمیت نباشد و بپوسته
ذلیل و مهین باشد و اما طرف افراط و زیادت بحمت انک چون قوت غضب توی باشد در حال غضب جنان شود کی عقل و حکمت بردی
حکم نباشد و از دایره عاملان بردن شود و در ورطه دیوانگان در افتد و باشد کی سبب هلاک او شود چه چون خون دل سوزان کند کی حمله
خون دی بظاهر بدن تحلل پذیرد و چون منقبض کرد و حرارت از ظاهر تر بن روی بباطن تحلل بدل رون دل و حوالت عزیزی را صعب نگشتن
پس معلوم شد کی هر دو طرف افراط و تفریط غضب مذموم است و وسط کی اعتدال است الطریق محمود و بایم جانب حمیت مصون ماندن و هم
بر وجه دیوانگان نرسد ارکه در زمرهٔ عاقلان بانی مانند چنانک در قرآن مجید در مدح [illegible] رحماء بینهم و الذین معه اشداء علی الکفار
و چون در خشم روزه این است را بر خوانند خذا العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین پس عمر ازمی خواند یک دو بار و بفرمود تا ان
مرد را رها کردند و دران کوشش کی خشم را فرو خورد و این آیت را بخواند و الکاظمین الغیظ و العافین عن الناس و الله یحب المحسنین
و مصطفی علیه السلام می فرماید من کف غضبه کف الله عنه غضبه یعنی هر کی غضب خود را باز دارد حق سبحانه و تعالی غضب خود را ازوی
باز دارد و بدانک حلم فاضلتر است از خشم فرو خوردن بحمت انک حلم بر دبارت کردن است بی تکلف و خشم فرو خوردن بردباری کردن
است با تکلف و معلوم است کی برسته و کرتاشن و برزسته و کر لیس النحل فی العسل کالنحل و نیز حلم طبیعی دلالت کند بر کمال عقل و استیلا
ابر کبر صورت غضب و نیز طبیعی طبع نشود و خلق نگردد با تکلف ابزل حلم را استعمال کند چنانک مصطفی علیه السلام فرموده است انما العلم
بالتعلم و الحلم بالتحلم و فرمود اطلبوا العلم و اطلبوا مع العلم الحلم و از دعاها مصطفی علیه السلام یکی اینست کی اللهم اغنینی بالعلم و زینی بالحلم
و کرمنی بالتقوی و جملنی بالعافیه کویند حکیمی را دستی بر دزدی بزد و زرش بزد حکیم رفت حکیم طعامی پیش اورد و میان انک می خورد زن
حکیم پیامد و مانده را بر داشت و حکیم را دشنام داد و در دست حکیم و خشم شد و بیرون رفت حکیم ازی او بیرون امد و گفت یا ذی دا کت
کی روزی در خانه تو چیزی می خوردم مرغی خانگی در میان مایده امد و مانده را زیان اورد و مادر خشم نشدم گفت بلی گفت بنداری این
زن ان مرغ است لقمان حکیم گفت سه کس را دریسه و قت توان شناخت حلیم را در وقت خشم و شجاع را در وقت جنگ و برادر را در وقت
حاجت تو با و حکیمی را یکی ستکی بر پای زد در خشم نشد او را گفتند در خشم نشدی گفت انگاشتم کی سنگ بر پای انتاد در خشم را سود
کردم محمود وراق گوید سالم نفسی للصفح عن کل مذنب و ان کثرت منه علی الحلم و بدانک مردم در خشم چهار خشم اند یکی زود
در خشم زود فرو نشیند این و دوم زود در خشم زود دیر فرو نشیند این و سیم دیر در خشم زود دیر فرو نشیند این و چهارم دیر در خشم دیر
فرو نشیند این و خشم اول بهترین انتام است چه در خبر است کی المومن سریع الغضب سریع الرضا شافعی رضی الله عنه گوید من
استغضب فلم یغضب فهو حمار و من استرضی فلم یرض فهو شیطان خلق شانزدهم از حقد اجتناب نمودن است و بدانک چون کسی
خشم نرد خود را تمام تواند کشتن تا بباطن باز کردد و در باطن محقق شود و حقد کرده و حقد و کینه در زیان مذموم است
مصطفی علیه السلام فرمود المومن لیس بحقود و حقد از غضب خیزد و از حقد جنی شر مذموم متولد شود اول حسد و دشمنی و حقد آن بود

کی تنخی این کنی یک نعمت از مجسود زایل شود و دشمنی انک مصیبتی یکی باو رسانا خرم کردی و مصطفی علیه السلام نهی کرده است و فرموده یکی را ما غضوا و لا تقاسدوا ۱ و دوم هجران اوان کس چنانک اگر نیز طلب کند از دیگی منقطع کردی و این مذموم است قال علیه السلام لا یؤمن احدکم حتی یحب لاخیه ما یحب لنفسه ۲ سیم انک دزدی او چیزهایی کوچکی یکی حلال نباشد ۳ چهارم انک برزگی استهزا کنی تو او را و ریخانی ۴ پنجم انک خواهی یکی حقوق او را از و باز داری ۵ و این همه حرام است ۶ و برانک دوزم بحسب ایات و احبار و بیا رلیله است اوان جمله قوله تعالی و من شر حاسد اذا حسد ابوبکر رازی است یعقوبا علیه السلام برلعوذ الشر حاسد و حسد و این دلیلی قوی باشد بودم حسد و قوله تعالی و لا تمنوا ما فضل الله به بعضکم علی بعض الایه و قال علیه السلام ان الحسد یاکل الحسنات کما یاکل النار الحطب و قال علی رضی الله عنه الحاسد ناظر علی من لا ذنب له و قال بعضهم الحاسد ناظر الی النعمة و قتیل یکفیک من الحاسد انه نعمتی ورک و برانک حسد نرضی است یکی از اشقاوست و دلیلی یکی از ارادله است نعم باری تعالی از خلق و اجتماع دو از جمله محالات است و این عز اعتناط است جه این محدوست بجهت انک حصول نعمت و تحصیل منفعت خود را بی انک از معبوط زایل شود ۷ خلق هفدهم عفو کردن است از گناه باینکی از اشقاوست و دلیلی یکی از ارادله است نعم خود را بی خیزی و گناه کار دانی یکی قال الله تعالی خذ العفو و امر بالعرف و اعرض عن الجاهلین ۱ مصطفی علیه السلام التواضع لا یزید العبد الا رفعة فتواضعوا یرفعکم الله و العفو لا یزید العبد الا عزا فاعفوا یعزکم الله ۲ و عقبه را فرمود الا احب ان یفضل اطلاق اهل الدنیا و الاخرة ان تصل من قطعک و تعطی من حرمک و تعفو عن ظلمک ۳ یکی بنزد مصطفی امد علیه السلام و از ظلم کنی شکایت کرد مصطفی خواست یکی مظلمه او را بستاند فرمود یکی ان المظلوم من مم المفلسون یوم القیمة و جزن این بستنید از خصم خود ۴ خذ ما صفا و دع ما کدر ۵ و چون مصطفی علیه السلام مکه را بگشود گفت شما جه می گویید جه گمان می برید گفتند تو برادر کریم و پسر عمی کریم و پسر عمی کریم یکی یوسف گفت لا تثریب علیکم الیوم یغفر الله لکم و هو ارحم الراحمین پس از پیش مصطفی علیه السلام بیرون آمدند جنانک سرده را از گور برانگیزند و للسلام شنی ند ۶ یعنی از فضلا بر دوستی و نعمه و دشمنی گناه کار گفت فلانی از گناه خود بعفو تو گرخته است و از ترسم بتو پناه آورد است و معلوم است یکی جنانک گناه عظیم تر فضیلت عفو بشتر و السلام چون رقعه بخواند عفو کرد ۷ عبد الملک بن مروان پیش او آوردند جماعتی امیران بعضی را گفت از جلسا جه می گوئید ۸ ولای تعالی تراد اذا خ خواستی اوراد عفو و سریر اخ او می خواهند از عفو و رحا هه را از ذکر ۹ و بدانک جند لک گناه بزرگتر فرد عفو اجلا و عزت اکثر و تواب اعظم احصف گفته است بکر بن حکم الاقیس بن عاصم امختم جه پیش او بردم یکی برادر زن او را بناحق و دشنام مکسوت پیش او یکی بیرا و را گشته بود ۱۰ عرم النبی حلوا عنه جرانزا ترساندن تلدادن او را انکاه زکرد گفت بلی و نفت عددک داشمت عددک و لسانت یفوتک خلو ۱۱ الی ام المقبول دیه فوالله ما حل نفس حزونه و لا عز برجده ۱۲ ... حبیبه از تنهوران برد تحلم ان ابی دواد دینی کردند یکی شنیدم یکی ما صد بار دیکی بی گفت لا ازال تنی واحسن الیک و بزنب و اعفو عنک حتی یکون العفو هو الذی یصلک و علی بن الحسین رادی الله عنهما بر عمی بود فقیر هر شب ستکر بر خانه او آندی و دوسی چند باو داد یکی هر شب چون دوم بستدی یکفتی للدن علی بن الحسین ما یصلنی لا جزاه الله خیرا و امی شنیدم و از احسان کم نی کرد یکی من کلیسم و چون علی بن الحسین وفات کرد و ان عارفه از وقطع شد دانست یکی او بزد یکی بی او رد و برین امور جز لکد الاکسن یکی او را مردی تمام و مقوی بکار یاشق ۱۳ یکی شبیی را دشنام داد گفت اکر راست یکی خبر ترا بیا موزا دا کر دروغ بی کو بی خبر ترا بیا موزا دا خلق هژدهم یاد مردن و فنای و روزیدت است پیغمبر فرمود علیه السلام ان الله و نیق محب الرتق ۱ و فرمود یکی هر کی او را از رتق حظ داد او را از خیر دنیا و اخرت حظا داد و هر کی او را از حظ رتق محروم کردند از حظ دنیا و اخرت محروم کردند ۲ عایشه را نیز فرمود علیک بالرتق فانه لا یدخل فی شی الا زانه و لا ینزع عن شی الا شانه ۳ درخبرست یکی العلم خلیل المومن و الحلم وزیره و العقل دلیله و العمل قیمه الرتق والدة و الصبر اخ حنون ۴ سفیان اصحاب خود را گفت دانید یکی رتق جیست اخ هر جیزی را بجای خود نهی سختی در موضع سختی و نرمی در موضع نرمی و شمشیر در موضع شمشیر و تازیانه در موضع تازیانه و بدین معنی سنی اشارت کرده است ۵ و وضع الندی فی موضع السیف بالعلی مضر کوضع السیف فی موضع الندی ۶ و این همه اشارت است بدانک جند نوبت گفته شد یکی رسما و دو هر جیزی محمود است در شی باز اما موجب بغرت بود جنانک حق سبحانه فرمود و لوکنت فظا غلیظ القلب لانفضوا من حولک و زی با فراط موجب ملالت بود و زیادتی طبع خلق و دین جنانک فرمود یا ایها النبی جاهد الکفار و المنافقین و اغلظ علیهم و چون این هر دو بحد اعتدال بود غرت و مهابت برجای باشد و نفرت مردم از وی حاصل نکردد ۷ خلق نوزدهم انک دل در دنیا مبند بدانکه دنیا خود را اوخر اخرت سازد ۸ مصطفی فرمود علیکم من احب دنیاه اضر باخرته و من احب اخرته اضر بدنیاه فاثروا ما یبقی علی ما یفنی یعنی هر کس یکی دنیا را دوست دارد باو فرتش زیان کند و هر کس یکی اخرت را دوست دارد بدنیاش زیان کند بر کزیند اخ باقیست بر اخ فانیست ۹ عیسی علیه السلام فرمود دنیا را خادم کار سازی تا دنیا ترا بنده سازد ۱۰ و بدانک دم دنیا و قران مجید و اخبار مصطفی و آثار صحابه و کلمات مشایخ و حکما بسیارست و ما ازان دو سه مثال یاد کنیم مثال اول دنیا بسایه ماند یکی زایل خواهد شدن چون پیش حسن بصری ذکر دنیا کردند کفت اطلام نوم او کظل ایل ان الیس شیئا لا یخرج مثال دوم دنیا بخوابی ماند یکی دوران خواب خیالات بسیار بیند و چون بیدار شود ازان

هیچ نباشد

هیچ نباشد ۱ مصطفی فرمود علیه السلام الدنیا حلم و اهلها علیها بخاد و زون تغابنون ۲ مثال سیم دنیا بزنی خوب صورت زشت سیرت ماند یکی جمال خود را بیارا ید و چون شوهر بکند بشوهر را بکشد ۳ عیسی علیه السلام فرمود یکی دنیا و ابن مذموم است در صورت عجوزی بکی بروی زشت بیارا و باشد کفتی چند شوهر کرد یکی کفت نتوانم شمردن کفتند بمردند یا بزاطلاق دادند کفت همه را بکشتم کفتم رایی بر شوهران ترکی خواهی کردن اعتبار کردند از شوهران کذشته ۴ مثال چهارم دنیا مثل مادر زنی ماند کوتاه از سفرت عظیم دراز از برای انک آدمی را سه حالت است ۵ یکی از ازل تا وقت وجود جنانک پیغمبر علیه السلام فرمود خلق الله الارواح قبل الاجساد بالفی عام ۶ و دوم از وقت وجود تا وقت وفات ۷ سیم از وقت وفات تا ابد جنانک پیغمبر فرمود علیه السلام خلقتم للابد ۸ اکنون بین یکی ان قدر یکی از وقت وجود تا وقت وفات است جه نسبت دارد با دو طرف بی نهایت ۹ و باین معنی اشارت کرده است عیسی علیه السلام لجاکی فرمود است الدنیا قنطرة فاعبروها و لا تعمروها ۱۰ مصطفی علیه السلام وفات یافت و هرکز خشتی بر خشتی نهاد مثال پنجم مصطفی فرمود علیه السلام مثلی الدنیا و الاخرة کمثل ما یجعل احدکم اصبعه فی الیم فلینظر بم ترجع الیه ۱۱ متی فرماید شرف دنیا و اخرت معجان است کی انکشتی در دریا بنی و بردارد از ان جه حاصل شود ۱۲ دنیا ان قطره است و اخرت ان دریا ۱۳ مثال ششم دنیا بداد انطیافه ماند یکی و نف کرن باشند بر مسافران تا هرکت بدانجا بکند رد زدان بر کیرند تا در رباه بدان منتفع شوند پس بابن یکی آدمی از دنیا زاد اخرت بردارد جنانک در قران مجید فرمود و تزودوا فان خیر الزاد التقوی ۱۴ مثال هفتم ابوهریره رضی الله عنه روایت کند یکی رسول علیه السلام را زی کفت یا رسول الله دیج در دو ساست بتو نام کفتم خواهم یا رسول الله کفت دست من کرفت و بر در تا بنزله یکی در انجا سرها آدمی و استخوانها بر بسته و خرقه بارها انداخته کفت این سرها چون سرها شما بحرص دنیا و جمع مال بود و این خرقه بارها اشت یکی بر قدر عورت و بخل می پوشیده و این استخوان استوران ایشان است یکی بران طواف می کردند و این بجاستها ان طعامها خوب است یکی جیله بدست می اورد اندهر کی خواهد یکی بکند بزد دنیا کو کی کی جای ان دارد ۱۵ و این معنی را بنظم کفته اند ۱۶ زاهدت روزی بشهرت می کذشت ۱۷ واله و سرکشته چون آوارکان ۱۸ دید سرکین دان و کورستان هم نر زد کفت ای نظارکان ۱۹ نعت دنیا و نعت خوارپن ۲۰ اینت نعت و اینت نعت خوارکان ۲۱ مثال هشتم مثال اهل دنیا در شغولی ایشان بکار دنیا و فراموش کردن کار و آخرت چون مثال قومی اند یکی در کشتی باشند و چزوه رسند و در انجا متفرق شوند و کشتی بان فریاد می کند یکی بباد و روز بیار بزید و چر بطهارت مشغول شوید یکی کشتی تعجیل خواهد رفت کرومی یکی عاقل تر بزد زن سبک طهارت کردن و باز امدن بر و کرکشی جایی خوش بکر فتند و کروهی بتفرج مرغان و درختان زمانی بازند و چون بیامدند جای فراخ روشن نیافتند بجای تنک تاریک بنشستند و زنج ان می کشیدند و کروهی دیکر بنظاره و طهارت تناعت نکردند بلکه ترک منک و نیز هاملوث باخود داشتند و چون باز امدند در جای تنک تاریک نشستند و منک و نیزها پر سره کردن کماشتند و زنج آن می کشیدند و کروهی دران حزینه باز ندند و هلاک شدند کروه اول شل مومنان اند یکی بر هیز کاران بزد زند و کروه باز بین شل کافران یکی خوان نعایی و اخرت را فراموش کردند و ممکنت خود بدنیا دادند استحبوا الحیوة الدنیا علی الاخرة و این کروه سایش شنر عاصیان اند یکی اصل ایمان نکاه داشتند ولکن دست از دنیا باز نداشتند ۲۲ و بدانک دنیا هرکسی عیار نشت از احوال او پیش از وفات و اخرت او عیار نشت از احوال او بعد از وفات ۲۳ و دنیا را دو نام کفتند و بعضی از برای آن نزدیکی آن دان زمین است و هر چ بر زمین است جنانک در قران مجید فرمود زین للناس حب الشهوات من النساء و البنین و القناطیر المقنطرة من الذهب و الفضة و الخیل المسومة و الانعام و الحرث ذلک متاع الحیوة الدنیا ۲۴ و هرچ دین ایت مذکور نیست در حکم مذکور ست چون جواهر و معادن کی بزد و نفوذ باند و چون باقی حیوانات یکی باغام و خیل باند و چون سایر صناعات یکی بحرث ماند ۲۵ و جمله متاع دنیا بر سه قسم است قسم اول انست یکی با تو باشد و تا هر ان باقی ماند و ان علم و عمل است ۲۶ و علم یی خواهیم بذات افزیکار و صفات و افعال او و عمل یا ایکه ذکر رسل او و ملکوت آسمان و زمین و علم شریعت مصطفی جنانک در قطب دوم یاد کرده شد ۲۷ و عمل عبادت افزین کاری خواهیم و علم باید یکی با علم جنان ایش کیرد کی از لذت و افرباشد و با عبادت جنانک لذتها بیابد و ازان حاصل کردد ۲۸ و این قسم از دنیا محمود ست نه مذموم بل یکی مقصود و از افزینش ادمی علم و عمل است جنانک در جند موضع یاد کرده شد قسم دوم انست یکی وسیلت علم و عمل بود جنانک مطعم و ملبس و مسکن بقدر حاجت یا ضرورت و ان اکر جه از دنیاست جنانک فرمود علیه السلام حبب الی من دنیاکم ثلث الطیب و النساء و قرة عینی فی الصلوة ولکن چون مقصود ازان اخرت است از حکم دنیا مذموم بردن رود و در حکم اخرت و این قسم مذموم لست و مانع از سعادت ابدی نیست جیز باشد یکی باوی بعد از وفات باقی ماند صفات و این بزکر حق و محبت افزینکار ۲۹ صفات دل بترک شهوات حاصل شود و این بذکر حق بکثرت ذکر حاصل کردد و محبت افزینی کار بضرورت او و معرفت ابدوام فکر بس بریت هرسه مداومت باین فوذ قطع شوائق یکی هر روز کت و محتاج الیه باشد و دوام ذکر و فکر تا دنیا مستغنی جلا یا حق و مشاهدت باری جل و علا شود و چون باخرت رسند از حجاب حق انوار و الطاف و انواع کرامات و لذات مشاهدت حق بردی فایض شود ذلک فضل الله یوتیه من یشاء و الله واسع علیم خلق بیستم سخاوت و مرون کردن است و از اهل اجتناب مزدن قال الله تعالی لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون و قال من یوق شح نفسه فاولیک هم المفلحون و قال العباس بن عبد المطلب سألت الناس فی الدنیا الاحیاء فی الاخرة الا نقاء و شرط سخا و حق او انست یکی سایل را رد نکند مادام یکی ممکن باشد ۳۰ و سعید بن العاص از اجواد مشهور بود

هیچ کس از خیرات تخواهی امید اگر ندارد الا کفتی ابتدا لم یرزق بنو میدتر ایام تو انا درک من رجون اوتا ندیدم غرما او پیش پسرش آمدند و تقاضا کردند
دران میان جوانی بزد او آمد و بدست او بنالید بزد به بیست هزار درم رشهادت غلام سعید بر ابطال بزد بسر سعید کفت یک ای جوان درویشی است از قریش
او را این مال از کجا امده باشد ان غلام کفت بزد تو او خانه بدر امد و جایی بی رفت جون برسید یا نجا بی خواست از پسر سعید بی حاجتی دارد
کفت نه اما تر ا دیدم بی شهامی رفتی و رخدمت تو امدم و جون چیزی نداشت بی او دهند ابزا بخود بیشت تو بهتر از ان مداو دبرن مهلت اخبار میارات
و جود از انجا جون مهلت وفات کرد منادی را کفت بی منادی کن بی هر کرا بر مهلت دینی یا رعده حاضر شوبن مردم بسیار جمع شدند و دران میان
مردی بزد کفت مرا عده هست کفت چیست ان کفت جیزک او بخواستم کفت چند کفت او بسید دانشتی بی بتو دهند کفت بقدر او صد هزار
درم باد داد و باین بی جون بسخی رایشان ست اورا محروم نکذارد و اکر چه او سوال نکند رجون استحقاق دین بر توقف عطا بر سوال نکند و جهت
استحقاق عطا او روی بتبع یا احتیاج باشد جنانک بفقرا و مساکین دهند با شرف و فضیلت جنانک بسادات و علما و مشایخ دهند و هر جه
بخیرایت باشد یا عوضی باشد یا حقی واجب و ازین باب بنا باشد و بدانک صدقه سر ثواب بیشتر ست قال الله تعالی ان تبدوا الصدقات
فنعما هی و ان تخفوها و تؤتوها الفقرا فهو خیر لکم و یکفر عنکم من سیاتکم و الله با تعلون خبیر و ظاهر را صفت و مدح و این اتوک است در لسان
ریاست و موجبات تفوق و علی بن الحسین رضی الله عنه از ایشان بزد بی صدقه سر بسیار کرد و ازو محمد بن اسحق کفت بسیار مردم
در مدینه زندکانی بی کردند و بی دانستند بی معاش ایشان از کجا ست چون زین العابدین مرد منقطع شدند از خب بایشان بی رسید رجون
او را بی شستند بشت او را و بدند بی سیاه شده بزد از ایشان بی طعام بیشت نخانه فقرا می کشید. مصطفی بزد صلی الله علیه و سلم دعوا الدنیا لاهلها من اخذ
من الدنیا فوق ما یکفیه اخذ جیفه و هو لا یشعر. مردی از مصطفی علیه السلام پرسید بی مراجه بزد است بی کرک را دست بی دارم کفت مال دار بی کفت
دارم بزد بی مال را پیش دار بی مومن ما حرکت باشد بی دوست دارد اکر مال در پیش باشد خواهد بی پیش روز نا بزد رسد و اکر ازین ما نده خواهد
بی بالان ازین ما نده. و فرمود بی سه چیز ست بی آدمی امزا دست می دارد بی با او باشد تا وقت مرکز و ان مال است. و بی تالب کور و ان خوش
و اقارب اوست. و بی با رو زفیابت و ان علم و عمل اوست. عیسی علیه السلام حواریان را کفت فردا در دم و دینار پیش شما جیست کفتند نیکو کفت
و الله کی پیش من درم و دینار و کلوخ یکسانست. ابو الدرداء پیش سلیمان بشت بی از دنیا چیزی جمع نکنی بی شکران نتوانی کردن
بی من از مصطفی علیه السلام شنیدم بی روز قیامت صاحب دینار اپیارند بی زکوة ندانه باشد و مال او در پیش او هر کاه کی بر صراط بایستد مال او کوید
بکذار تا خق خزانه ازست دان بس او از صراط بسلامت بکذرد و صاحب دینار اپیارند بی زکوة ندانه باشد و مال او در پیش او چون بر صراط
بایستد مال او کوید بی چون حق خدا ازمن ندادی چکونه کذر کنی بر صراط پس ازان نتواند کذشتن و هلاک شود. ابو درداء رضی الله عنه
درد عاجز و کفتی خزانه ها هر کی او زر بار بخی رسید او بان درست و عمر دراز و مال بسیار ده جه بی دانست کی مال دنیا در آخرت طیلسان کشن جنانک
حق تعالی فرمود ان الانسان لیطغی ان راه استغنی. حسن بن علی رضی الله عنهما کوید و الله کی هیچ کس درم را عزیز نداشت
الا کی خدای تعالی او را ذلیل کرد اند. و بدانک دنیا بحقیقت مال است بحمت انک بزد جمله ملاذ دنیا حاصل می توان کردن و از حاجت کی کفته
اند. این وجوت ولا طمئوا عیره. هذا المتورع عند هذا الدرهم. و اذا قدرت علیه م ترکه. فاعلم بان بقال یقوی المسلم. عمر بن عبد العزیز
رایزله فرزند بزد در وقت وفات او مسلمه بن عبد الملک بزد او رفت و کفت حیزی کردی کی هیچ کس پیش از تو نکرده است فرزندان را کفا شتی
نه دینی دادی و نه دیناری کفت اکر فرزندان من صالح باشند الله یتولی الصالحین و اکر صالح نباشند بر ما هیچ هیچ نهاند بزد. مردی شافعی را کفت
کی اصل دنیاست جنانک دانستی و در مدح ان ایات و اخبار و اثار بسیار آمده است در قران مجید بحند جای مال را خیر خوانده است جنانک
فرمود ان ترک خیرا الوصیة للوالدین و الاقربین و فرمود خب الخیر لشدید. و مصطفی علیه السلام فرمود نعم المال الصالح للرجل الصالح و جمر جنین
است بیاید دانست کی مال محمود کدام است و مال مذموم کدام. و ضابط ان است کی هر مال کی ترا بدان حاجت است در بقا نفس و بقا
نسل بابقا دین بابقا عرض آن مال از ضروریات بزد و در نفس محمود و اخل و هر مال کی ان وسیلت بزد بکمال نفس از علم و عمل و فکر و ذکر حق
سبحانه ان هم محمود باشد. و هر مال کی ماعدا این دو است مذموم باشد مغلبی هنا مر شکردن مال بقدر حاجت در ماکول و مشروب و ملبوس
و منکوح و در حج و جهاد و زکوة و صدقه و بنا فاطر و مساجد و مدارس و اوقاف بر جهات خیر و ضیافات اغنیا بر جهی مستحسن کی موجب
شایوند و دفع مجو شاعران و قادحان در عرض و اصلاح ذات البین و استخدام خدم در کسب مال و اصلاح طعام و اخ بدان مانند تا از فکر
و ذکر و تحصیل علم و عبادت باز نمانند این همه محمودست. و اما تصرف مال بلاهی و معاصی و توسع در ماکول و مشروب و ملبوس و منکوح و اعوا
فاسده مذموم بود و حب مال بر وجهی کی از خیرات علم و عمل و فکر و ذکر باز دارد بی باشد جه منع از خیر شر بود و موجب حسادت جنانک در
قران مجید فرمود یا یها الذین آمنوا لا تلهکم اموالکم و لا اولادکم عن ذکر الله و من یفعل ذلک فاولئک هم الخاسرون. و بالجمله صرف مال در
خیر اکر جه بسیار بود خیر باشد و صرف بناشد و در وجه شر صرف بود جنانک کفته اند لا صرف فی الخیر کما لا خیر فی الشر. وجود و سخا صرف
مال بود در وجوه خیرات و صرف ان در غیر وجه خیر جود و سخا نبود بل کی اسراف بود و حرام باشد جنانک در قران مجید فرمود و لا تبذر تبذیرا

انه

انه لیس المبذرین. و بدانک حب مال موجب حرص و طمع خواهد بزد و مانع از صفت قناعت کی محمودست. و از خیرات بسیار یاد کردیم
اندر احب المرغبین. و بدانک حب مال موجب حرص و طمع خواهد بزد و مانع از صفت قناعت کی محمودست. و از خیرات بسیار یاد کردیم و در فضائل
اندر ذم حب مال سخن کردیم حرص بر جمع ان زیادت شود و باشد کی از جمله حلال نتوانی جمع کردن و در حرام افتی جون غضب و سرقه
و قطع طریق. و اکر بسکی خرد بجمع مال خلال از ذهن او بحصیل علم و اشتغال بعبادت و تفکر و ذکر و شکر باز نماند و از اتفاق مردن و صرف مال در ابواب خیر
باز دارد بجهت انک از درویشی نرست و ندانست کی الخ بی کند عیش درویشی است جنانک بتنی کویند. و من سقم المعاش فی جمع ماله. محا نه فقرا لذی فعل افتر.
و بدانک ادمی بی باین کی اکر مال نیارد قناعت کند و حرص و طمع از خود دفع کند و اکر مال دارد جود و سخاوت ورزد و اشار کند جنانک حق سبحانه
فرمود و یؤثرون علی انفسهم و لو کان بهم خصاصة. و مصطفی علیه السلام حکایت کرد از جبرئیل و جبرئیل از حکایت از خدای تعالی بی ان دو است کی من
از بجر خود کردنیه ام او را بصلاح نیارد او اصلاح و حسن خلق. و در موج جود سخا و بذل و اشار و در ذم اضداد آن حکایات بسیار آمده است و ذکر همه موجب سامت
بزد. و ما حکایتی چند از ان اینجا بیاوریم تا موجب اعتبار باشد حکایت اول ام درة بی کیزک عایشه بزد رضی الله عنها کوید بی معاویه از بجر عایشه
درخواست زر فرستاد بی صد و هشتاد هزار درم بزد عایشه رضی الله عنها ان همه را طبق طبق تفرقه کرد چون شب در امد کفت ای کیزک افج بزان
افطاری کنم بیاران و زیت پیش او نهادند. ام درة کی ماذر مومنان آن همه را تفرقه کردن نتوانستی جندان نکاه داشتی کی ما با ان کوشت بی خریدیم
و افطار بزان بی کردم کفت نزنکفتی اکر تن کفتی بی کردم حکایت دوم معاویه بحج رفته بزد چون از مکه مدینه رفت حسن و حسین کفتند ارا بینیم
حسن کفت برما در بیارست و لابد باین کرارد برخاست و در پی معاویه رفت چون باو رسید او را کفت کی برما و ام بیارست او در بن سخن بزد کی
بحتی برسید از باقی شتران با زمانده بزد و بران شتر هشتاد هزار دینار بزد کفت ان بحتی را همچنان با بو محمد دهید. حکایت سیم قرابصر بزد
ابن عباس رفتند کی عامل بصره بزد و کفتند کی ما را همسایه هست کی روز بروزه باشد و شب بنماز مشغول و دخترش را بسر ما فرستاد و ما ذاست
و هیچ ندارد کی او را جهاز سازد کفت بسم الله ایشانرا در خانه بزد و سر صندوق بکشاد و کفت هر چند کی بی حواهید بستانید کفتند نوخود بی دست کرد
رسنی بزره زر بیرون کرد و بداد. انکاه کفت ماجه کردن داریم جون ولیی را از اولیا خدای مشغول کنیم بتجهیز دختر تا از نماز و روزه باز ماند ما را از خود
کردن اولیا خدا نشک بی این برخیزید تا همه برویم و بتجهیز دختر کنیم تا او از عبادت باز نماند. حکایت چهارم معن بن زاده عامل عراقین بزد
رسم می نبشت شاعری قصد حضرت او کرد و راه بنابت بعد از مدتی بعضی غلامان را کفت کی چون معن در بستان رود تو در اخر کفتن جون
در بوستان رفت شاعر را حاضر کردند و حال بر جوب بار داشت این ست را. ابا جود معن باج معنا محتاجی فلیس ابی معن سوال شفیع. و آن
جوب بان را در آب انداخت معن انرا بدید و بر خواند کفت ان مردکی این جوب را انداخته است حاضر کردند و ده بره زر بدو دادند و ان جوب
باره را بر بساط نهادند روز دیکر جوب بان را بخواند و آن مرد را حاضر کرد و صد هزار درم بزد دادند و کفتند ما آن بر در اطلب کردیم ندانستند
کفت خواستم کی باین مرد جندان بدهم کی ولیت المال من نه زمان و نه سیم. حکایت پنجم هرون الرشید از بهر مالک بن انس با نصد دینار
بزستاد چون لشکر سعد نشنید برای مالک هزار دینار فرستاد هرون بشنید بر بخید و کفت من با نصد درم و نزهزار کفت دخل من هر روز
هزار دینار ست شرم داشتم کی کمتر از دخل یک روزه بزد و فرستم. حکایت ششم زیی الکایث بن سعد باره انکبین خواست یک خیک باره اذ او کفتند
این چیست کفت او بقوت و خود خواست و ما بقوت خود خواست خزا بوماد اوبم. و ان لشکر سعد هر یا براد سخن نکفتی تا سیصد و شصت مسکین را
صدقه ماوکت. حکایت هفتم شافعی رضی الله عنه از صنعا بمکه آمد با اده هزار دینار بزد چون بکه رسید جنبه بزد و ان زر را بر جامه
بخت و هر کی پیش او در پی امد مشتی زر با وی داد چون نماز شیشن شتی جامه با بر نشاند و برفت هیچ نماند بزد. مردی شافعی را کباب کرفت
تا بر فشیند و سخ را کفت جهار دینار بوک ده و عذرش بخواه. دوبا ذاری نا زیانه از دست شافعی بیفتاد کوذکی از بر کرفت و با و داد و سخ کفت هر جه
داری با و ده کفت در از دم پیش ندارم کفت با و ده. شافعی کفت من جادر ابی سیلیا زاده دست بی دارم بیست انک روزی بر و در او کوشی نخشته
بزد و کوز کرد جامه از کسته بزد و خواست کی بر جنا طی فرا بیند نا بزد زد جناط کفت ز و بیا کی من خود مجنبین بروزم جون بر و خت ده دینار روز بوک
داذ و عذر خواست کی دکر ندارم. حکایت هشتم مهلبی وزیر با پسرش بی کرخشد در شب مجانه پیر زنی رسیدند ان پیر زن از بهر ایشان آتش
ترسد کرد سحر کاه کی خواستند رفت مهلبی پیر را کفت هیچ داری کفت هفتصد دینار و روز دارم کفت مجنان باره کفت او مارا بی شناسند
و این بنسبت با او سخت بسیار ست کفت اکر او ما را بی شناسند ما خود را بی شناسیم را کفت این منسبت با او بسیار ست بنسبت با ما اندک است.
حکایت نهم حسن و حسین و محمد جعفر و صحابی دیکر از مکه مدینه بی رفتند و در راه باران کرفت و خانه عزی در و پیدا نکشت و هر سه تن
انجا بانند و جون بعزیت رفتن کردند محمد جعفران عرب را کفت بی اکر ترا احتیاجی باشد مدینه آی و محمد جعفر را طلب کن بعد سالی شتران عرب بمدینه آی
و محمد جعفر را بپرسید کفتند او را بینی کفت او را عده داده بودند کفت من آن نام را فراموش کردم زنش کفت محمد جعفر
مدینه رفت و او را بپرسید کی حسن را دیدی کفت نه کفت برد او را بیین جون بیش حسن آمد او را صد شتر داذ با رخت و خدمتکار
و کفت برو حسین را بیین جون رفت او را دیدی پرسید کی حسن را دیدی کفت ارکی کفت عجه داغ کفت صد شتر با رخت و خدمتکار
کفت رحم الله اباهما کفا نا مونه الابل داد او را هزار کوسفند داذ برکشت و محمد جعفر را بیین جون بیش او رفت پرسید کی حسن و حسین جه داذند

ان چنانک بود بگفت ده هزار درم باو داد و گفت برو پیش آن صحابی دیگر چون پیش او رفت و پرسید کی ایشان چه دادند و گفت چندین و چندین گفت ایشان تو انگراند و من درویش من مهمد ایشان نتوانم داد اما خرما دارم شتر انت را ببار خرما کنم و صد خروار شترک خرما باو داد ۰

هذی المکارم/افعال من بلغن شعبا بها مضارا بعد ابو الا **حکایت دهم** معن زائده از منصور ظفیه بگریخت و در بغداد بنهان شد و بر اقتاب می نشست و روی خود می مالید تا رنگ او بگلی بگشت بعد ازان بر شتر ک نشست و عزیمت کوفه کرد و در میان راه ناگاه بیاذه باو رسید و مهار شتر او بگرفت و بخواباند معن گفت چه می کنی گفت نی دانی کی چه می کنم تو معن را میدهی و گریخته از منصور و او تا بکی کرده است کی هرکس کی ترا بیارد صد هزار درم بستاند گفت مرا چه بعین می ماند گفت من نی دانم کی تو رنگ خود را گردانیده نی الجمله چون چاره نداشت اقرار کرد و باز بندک عظیم بپرون آورد و باو داد گفت بحق این دو بیت هزار درم است اینرا بستان و مرا بگذار گفت اینرا خود گفتم من و ترا پیش منصور برم و صد هزار درم دیگر بستانم گفت چون باین قدر راضی نی شوی با من بکوفه ای کی دو بیت هزار درم دیگر بتو دهم راضی شد و چون بکوفه رسیدند معن کسی را نخواهر دیگر خویشان فرستاد و دو بیت هزار درم بیاوردند و باو داد بعد ازان معن را گفت کی این چهار صد هزار درم ازان من است گفت ای گفت هیچ شک داری کی تراپیش منصور برم صد هزار درم دیگر بستانم گفت نه گفت باینک گفتی بدانی کی من سرهنگ ام و جامکی من هر ماه دوازده درم است و من این نعمت تو کی دادم نه از بخت تو کی طمعی بمال تو دارم بل از بخت کردم تا بدانی کی چون مثل منی از سر هوا نصد هزار درم بر می تواند خاست پس ترا لایق کرم چندین بناید زد معن گفت چندانک جهد کردم کی ازان مال حرکتی بستانم یک درم قبول نکرد پس گفت دو رباعی عمر او را طلب می کردم مانند ارکی گنم و نیافتم و آن حسرت در دل من باند و در بعضی روایات چنان اورده اند کی معن از عمر عبد العزیز گریخته برفت و غرض حاصل است از هرکی گریخته بود ۰ اینست شمه از حکایات اسخیا و اما ازان بخلا اگرچه اولی آنست کی نه ایشانرا یاذ کنم و نه حکایات ایشان اما بحمت اعتبار هم دو سه حکایتی ایراد کنیم **حکایت اول** یکی از بخلا درویشی را نان دیگر هیچ پیش او نبود و رد بعد ازان بر بطی داشت و گفت ترا چه آواز خوش می اید گفت او از قلیه **حکایت دوم** مهمانین بخیلی دیگرک را بضیافت برد و بعد از زمان بسیار کی چیزک نی اورد خرمنکاری ازان بخیل درامد پرسید کی چه می کنند گفت برادر دند مهمان گفت این برانی باشد کی از تنور برادرند باشند همین ساعت بیارند چون یک دو ساعت گذشت و چیزک بنا وردند مهمان از بخیل پرسید کی آن چه بود کی گفت برادر دند بخیل گفت چیز بود کی درچاه افشانند برد **حکایت سیم** دو مهمین بخیلان درویشی را مهمانی برد و بعد از زمان بسیار کی چیزک نی آورد غلامی درامد بخیل گفت چه می کنند گفت می کرداند مهمان گفت ظاهرا مرغیست کی بحمت من می کرداند چون زمان بسیار بگذشت و چیزک بنا وردند از بخیل پرسید کی آن چه بود کی گفت می کرداند گفت چیزک است کی دو باز اری می گرداند تا بفروشند و چیزک بیارند **حکایت چهارم** بخیلی همسایه داشت هر بار او را گفتی یکبار بخانه ما بیایی تا با هم نان و نمکی بخوریم از دنیا رکی می گفت روزک همسایه کرسنه بود اجابت کرد چون در خانه رفتند نان و نمک پیش آورد درویشی بر آمد و چیزک بخواست گفت خدای دهند چون دو بار دیگر خواست گفت بود و اگر نه عصا بر کبرم و بپرون ایم و تراخرد و خام کنم مهمان گفت بر دکی او بر عده وفایی کند چندین نوبت وعده داد و بنان و نمک هیچ بران زیادت نکرد **حکایت پنجم** یکی از بخلا غرق خواست شدن بکی گفت دست من ده تا ترا خلاص کنم نزاد همسایه ازان او حاضر بود گفت مکو دست من ده کی هرگز بکسی چیزک ندادی است بکوی دست من بستان چون بگفت دست بستان بستند و خلاص شد ۰ و بدانک خرج کردن مال در طرف مذموم دارد و وصفی بخود جنانک در قرآن مجید فرمود الذین اذا انفقوا لم یسرفوا و لم یقتروا و کان بین ذلک قواما طرف تفریط افتاریست یعنی نفقه بر عیال تنگ داشتن و ان هم مذموم است و وسط این در سخاوت است و ان محمودست ۰ و بدانک بذل مال در واجبات مردت و عادت جود ست و منع کردن از طرف کردن دین واجب بخل و در واجبات شرع همچنین چنانک در قرآن مجید در وصف مانعان زکوة فرمود است سیطوقون ما بخلوا به یوم القیامة و دیگر فرمود الذین یکنزون الذهب و الفضة و لا ینفقونها فی سبیل الله فبشرهم بعذاب الیم ۰ و واجبات شرع زکوة است و حج و جهاد و نفقه اهل و عیال و انچ بدان ماند ۰ و واجبات مردت و عادت ترک مضایقه است در محقرات و عقلا انرا از لوازم شمرند ۰ و این تخلف شود باختلاف احوال و اشخاص و تفصیل ان بتطویل انجامد ولکن تا زیادت نکنند بر واجبات شرع و مروت سخن بام جواد و سخی نشود ۰ و چون ادا و واجبات شرع و مروت کند و مال بسیار باشد محافظت ان از برای نوالهٔ روزکار در عرف عوام بخل نباشد جه این معنی نزد ایشان از مهمات است ۰ و اما بنزد خواص مال و از بر انگاه داشتن و از رغایت احتیاج کذاشتن بخلاست و مذموم ۰ و از انجمت دین باب سخن در ازشد کی معرفت این قدر از مهمات دین و دنیاست **خلق بیست و یکم** تواضع است و از کبر بر هیز نمودن ۰ بدانک در قرآن مجید دم بکبر و تجبر بیارست چنانک فرمود کذلک یطبع الله علی کل قلب متکبر جبار و در اخبار مصطفی علیه السلام دم تکبر و روح تواضع هم بسیار امده است چنانک فرمود من تواضع لله رفعه الله و من تکبر وضعه الله ۰ و اثار تکبران است کی در رفتن تختر بهاند و جامه را بر زمین می کشند و سخن درشت کویند و اضداد این اثار تواضع باشد **حکایت** اورده اند کی بعضی از اولاد مهلب مالک بن دینار بگذشت یابنی لو خفضت بعض هذه الخیلا لم یکن احسن بک من هذه الشهرة التی شهرت بها نفسک یعنی ای برک اکرنه بعضی ازین تفخر کردی تا کم کردی خویشتن بودی ازین

شهرتی

شهرتی کی نفس بخود را بان مشهور کرد اینه فقال له المتبی او ما تعرف من انا یعنی ان جوان گفت کی ای نمی شناسی کی من کیستم قال بلی اعرفک معرفة جیدة اولک نطفة مذرة و اخرک جیفة قذرة و انت فیما بین ذلک حامل العذرة فاستحی و طأطأ راسه و مضی مسترسلا **حکایت دیگر** و بر قوب یابن اورده اند کی احنف بن قیس پیش مصعب بن الزبیر رفت رحمهما الله او را یا خود برتجب نشاند انکاه با وی سوی احنف در از کرد احنف برخاست و گفت تجیت لمن سکر و قد خرج من مخرج الاول مرتین یعنی عجب دارم از کسی کی تکبر کند و از راه کذر بول و دیار بپرون امده باشد ۰ و تکبر آن بود کی خود را از دیکری بزرکتر بیند و در وی معنی راسخ باشد و تواضع ضد ان باشد ۰ و اعتدال در تواضع آنست کی هرکس را در مرتبه فروتر از خود کی انکس خود را مستحق آن می داند و خود را پیش هرکسی در مرتبه فروتر از کی انکس ترا این آن می داند و اکر در تواضع ازین حد بر احدث و شوار باشد باید کی بیل بعزیمت تکبر باشد جه نفس مایل است بان چون او را ماهیت دیکر سد باشد کی در بیان راست بایستد ۰ روایت کرده اند از جعفر رضی الله عنه کی شکی آب بر دوش داشت کفتش این جایت کفتش نفس من مرا در شکفت انداخت خواستم کی او را خوار کنم و از عبد الله بن سلام روایت کرده اند کی در بازار حزمه هیزم بر دوش داشت با و کفتند نه خذا ترا از بن نی بنازک است کفت بلی اما خواستم کی کبر خود را بان شکم ۰ سلیمان بن عبد الملک کی از نفوس حوبش تکبر می دید اند او را خوار می کرداند ۰ و بدانک تکبر کاه بر خدای بود چون مزه دی خواست کی اخذا جنک کند و کاه بر سفیران چنانک بخواهند کی سعادت آدمی مثل خود شود و کاه بر سایر خلایق چنانک بخواهند کی هیچ کس را ایشان نبیند ۰ و سناد این نوع اکرچه کمتر است از اول و دوم اما هم عظیم است جه تکبر کابی باشد الا از بادشاه قادر قاهر و او جز خدای تعالی نیست ۰ و از نجات کی فرمود الکبریاء ردایی و العظمة ازاری فمن نازعنی فی واحد منهما ادخلته جهنم ۰ و بدانک تکبر کسی کند کی او را اعتقاد باشد کی در وی هفت صفت از صفات کمال هست ۰ دو دینی علم و عمل و نوع دیکر تقوی نسب و جمال و قوت و مال و دیکر ادکی معاونان و انصار و هیچ کس دیکر را این صفات نیست ۰ و این هر دو اعتقاد مذموم است **خلق بیست و دوم** از غرور احتراز نمودن کی غرور مذموم است لقوله فلا یغرنکم الحیوة الدنیا و لا یغرنکم بالله الغرور ۰ و جایی دیکر فرمود و ما متعکم الا متاع الغرور ۰ و جایی دیکر فرمود و ما الحیوة الدنیا الا لعب و لهو و زینة و تفاخر بینکم و تکاثر فی الاموال و الاولاد ۰ و بدانک غرور جهل است پس هر جه جهل باشد بر دم غرور باشد و لکن نه هر جهلی غرور برد و لکن جهلی کی اعتقاد چیزک باشد بر خلاف واقع کی ان جز موافق هوا باشد و سبب جهل شهوة یا جبانی برد و لکن بنیاد غرور سکون نفس برد بچیزک موافق طبع و هوا از سر شهوت و توفیق شیطان جنانک بنیاد ان خیرست یا در عاجل یا اجل و انکس کی او را این سکون برد بنا بر شهوت باشد او مغرور برد ۰ و بدانک کی غرور مردم بر بنیاد ترک امور است بنا برد و شهوت است کی ابلیس ترکیب کرده است **شهوت اول** دنا نقد است و آخرت نسیه و نقد بهتر از نسیه فاسد است زیرا کی مقدمه اول اکرچه حق است اما مقدمه دوم باطل است زیرا کی نقد از نسیه کی شل نقد باشد بهتر باشد اما اکر نسیه بیشتر از نقد بود نقد بهتر از نسیه بناشد البته ۰ و از بجاست کی بجار و عیر هم یک درم نقد بر هشت تاده نسیه بستاند ۰ و هیچ شکی نیست در انک ثواب آخرت دایم بود و لذات او بحور و قصور و جبات نعیم کی هیچ کس وصف حوبی ان نتواند کردن ۰ و همچنین عقاب آخرت و عذاب دوزخ دایم و الیم بود بس هر عاقل کی بترک نقد انرک قدر اندک مقدار از بهر نسیه بسیار قدر بسیار مقدار واجب برد ۰ و چون عاقل دانا این شهوت بداند باز عزه نشود **شهوت دوم** انک کفته است دنیا یقین است و آخرت شک و یقین بهتر از شک باشد ۰ و این شهوت در عامت مناداست زیرا کی هردو مقدمه ان باطل است ۰ اما انک یقین بهتر از شک بحمت انک یقینی کی مساوی شک بود یعنی متعلق هردو یک چیز بود چنانک شک بمسئله و یقین هم بان مسئله ان یقین ازان شک بهتر بود ۰ اما اکر متعلق هردو یکی بناشد و متعلق یقین در غایت ضعف و قلت وی قدرت باشد بنسبت با متعلق شک ان شک بهتر از یقین بود ۰ و از بنست کی تاجر شک ربح را از برای یقین نقب راه و مشقت سفر نکذارد و بهار از بهر نقب و مشقت دارویی تلخ خوردن خود را در مس بماری و مرکب نداردبل کی حمله عقلا نقب یقین و مشقت بی کران از برای امور عظام کی متوقع باشد و مشکوک اختیار کنند ۰ پس معلوم شد کی هر یقینی از هر شکی بهتر نبود ۰ و اما انک دنیا یقین است و آخرت شک بحمت انک چون نظر کنیم بدلایل انبیا و کتب منزل کی دلالت بر امور آخرت معلوم شود کی اخرت یقین است ۰ علی بن ابی طالب رضی الله عنه ملحدی را کفت کی ارایج تو می کویی حق است نمی دانم ازین است و نه ترا و اکر ایج ما می کویم حق است ما و شما هلاک شدیم **خلق بیست و سیم** بر دوجوان نعمت شکر کردن و رنقدان و زوال شر صبر نمودن ۰ از بزکار جل و علا در قرآن مجید فرمود لاشکرنکم و لازیدنکم ۰ و جایی دیکر فرمود لین شکرتم لازیدنکم و فرمود سیجزی الله الشاکرین و فرمود و لمن صبر و غفران ذلک لمن عزم الامور ۰ و مصطفی علیه السلام فرمود الطاعم الشاکر بمنزله الصائم الصابر عکرمه از عایشه رضی الله عنها پرسید کی عجیب ترین چیزک کی از مصطفی دیدی کفت بکوی کفت شبی از جامه خواب برخاست و و ضو ساخت و در نماز ایستاد و جندان بکریست کی اشک سینه مبارکش امد انکاه رکوع کرد و بکریست و بسجود رفت و بکریست و سر بر داشت و بکریست بجنان تا بلال مامد و او را بنماز صبح خواند ۰ پس کفتیم یا رسول الله ترا جه می کرداند چون خدای تعالی ترا بیامرزید انچ از پیش و انچ از پس تو است کفت افلا اکون عبدا شکورا یعنی من بنده شاکر نباشم ۰ و بدانک شکر بسه چیز تمام شود علم و عمل و حال و متوسط میان این دو ۰ اما علم انست کی عالم باشد نعمت و بذات منعم و نصفات او کی بنان صفات انعام تمام شود و بصدور ان نعمت بقصد و ارادت این جهار علم من با بنا تا شکر نعمت غیر

c97

ازین کار تمام شود ۞ اما شکر ازین کار بعد ازین علم بان تمام شود کی جمله امور ازوست و این جمله وسایط را مسخر او دانی با بدان کی جمله نعمتها ازوست دیانت کی اعتقاد کنند کی هیچ چیز را با او تعالی در ان نعمت مشارکت است با مشرک نباشد ۞ و چون این جمار حاصل شود نزدیکی و سردیکی در ذات منعم علیه بذا این ۞ سر و بان نعمت کاه از بحر نفس ان نعمت بود تا کران نعمت را در صحراء اساس همان فرح حاصل شود ۞ و کاه سر را از بحران بود کی ان نعمت دلیل عنایت منعم باشد ۞ و کاه از بحران بر ذکی ان نعمت را و سیلت فرجه حق سازد بعبادات و هدیات ۞ و چون ان فرح و سرور حاصل شود هم نعمت و هم عنایت منعم و هم بانک ان نعمت وسیلت او شد بقرب و جوار حق آن فرح موجب ان شود کی دل و زبان و خوارح خود بشکر حق مشغول گردانی ۞ اما محافظ شکر دل آن بود کی قصد خیر کنی با همه بندکان حق و اما محافظ زبان الشکران بود کی بزبان الحمد لله و الشکر لله می کوئی و اظهار نعمت و شکر آن می کنی ۞ و اما محافظ جوارح از شکران بود کی استعمال ان در طاعت کند و استعانت بآن در عبادت و در هیچ معصیتی بان استعانت نجوئی ۞ و حفاظ چشم از شکران بود کی استعمال ان در تامل دقایق صنع ازین کار کند در هر موجودی کی از مبصرات و عجایب بیند و اکر هنر اظهار نکند تا کسی نرنجد ۞ و همچنین جمله اعضا را بین قیاس باید کرد ۞ مصطفی علیه السلام یکی را از صحابه بر سید کیف اصبحت کفت خیر دیکر مار مین بر سید علیه السلام او همان جواب داد مار دیکر مین بر سید علیه السلام و کفت بخیر و الحمد لله فرمود علیه السلام کی از ان تکرار سوال کردم کی خواستم کی تو ان را بکویی چه هر کاه کی بر ازدرک ازحال برادرک رسد اکر شکر کند طاعت کرده باشد و اکر شکایت کند معصیت کرده باشد زیرا کی شکر بنده از خداوند عز باشد و شکایت ذل ۞ و چون جمله خلق ذلیل حق اند شکایت کردن ما ایشان با عجز ایشان او دفع بلا عارت و مزلتی عظیم باشد چنانک شاعر کوید ۞ انی الله اشکو الی الناس اننی ۞ اری العار فی الشکوی الی عند راحم ۞ و کاه کونه شکایت کند چون بلا مم از دست چنانک دفع ان هم بزدست ۞ جماعتی از عرب نزد عمر بن عبد العزیز آمدند چون بر خاست تا سخن کویند عمر عبد العزیز کفت برکت نیست کی او سخن کوید چون کفت اکر کاه سبرکت بر دولت در سلمانان از تو پیر تر هستند فرمود کی بکوئی چون کفت سابر تو بطبع شاه تر ایم از بحر انک فضل تو ما رسیده است و از تو پر شاه تر ایم از بحر انک عدل تو ما را ایمن کرد انیده است برکت از بحران امده ایم کی تر اشکر کنیم و باز کردیم ۞ و بدانک شکر حق بحقیقت نتوان کردن زیرا کی شکر کردن حق هم نعمتی دیکر است کی موجب شکر باشد ۞ چنانک داود علیه السلام کفت الهی تر اچون شکر کنم کی شکر تو هم نعمتی دیکر است از خدمت تو کی از هم شکرت دیکر باید ۞ در حال وحی آمد از حق کی ای داود اکنون شکر من کردی کی دانستی کی نعمت من چنان است کی شکر از تو نتوانی کرد ۞ و بدانک صبر کردن بر بلا صفت انبیاست علیهم السلام چنانک در قرآن مجید فرمود کی انا وجدناه صابرا نعم العبد انه اواب و چنانک فرمود و اصبر لحکم ربک و کن من الشاکرین و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین ۞ و لکن در بلا صبر کردن کامی مستحسن بود کی دفع بلا و مصیبت نکند و دفع بلا اکر کسی تشنه باشد و اب داشته باشد کی دفع تشنکی کند و صبر می کند تا الم تشنکی زیادت شود ان صبر مذموم باشد بلکی جهد کند تا بلا را دفع کند اکر ممکن نکردد و دفع بلا نکند باز کردد و دفع بلا از خدا طلب کند ۞ و ثواب صبر بر مصیبت بسیار ست مصطفی علیه السلام حکایت می کند از حق سبحانه کی هر بنده را کی او را از بندن او یا در مال او یا در فرزند او فا نکاه انرا بصبر جمیل استقبال کرد شرم دارم کی روز قیامت از بحر ارزانی دهم یا دیوان او را باز کنم ۞ و بدانک نعمت سعادت اخرت است و هیچ وسیلت است بدان و نقمت شقاوت اخرت است و هیچ وسیلت است بدان پس هر خلقتی کی سبب شقاوت اخرت است ازان اجتناب باید نمود ۞ اینست اخر قاعده جمیل و قبیح و طریق اکتساب اخلاق جمیل و اجتناب از اخلاق قبیح بر سیاقت شرع و حکمت ۞ **تذکره** مشتمل بر اخ در فصول ده کا نمذکور ست و غیران بسیاقتی دیکر و ان سیاقت حکمت محض است و ان سنی است بر فصولی کی جاری مجرت مقرمات است و مرفصود ۞ **فصل اول** نفس را صحتی است و مرضی صحتی و مرضی ۞ صحت نفس انست کی هیات او و هیاتی باشد کی بان ابدا مزدر کند و سیات و افعال قبیحه ۞ و صحت بدن انست کی هیت ان و هیت اجزان هیاتی باشد کی بفس بواسطه آن افعال از کی بدن ما با جزا اوست سراتم و جمیل و اکمل ان باشد خواه ان افعال کی بدن ما با جزا آن باشد خیرات باشد یا شرور ۞ و مرض ان انست کی هیت ان و هیت اجزا آن هیاتی باشد کی نفس بواسطه ان افعال او کی بیدن ما با جزا آن باشد کمتر از انک بی بایند بان وجه کی بی بایند ۞ **فصل دوم** هیات نفسانی کی انسان بان افعال جمیل و خیرات کند تا کند کمتر از انک بی بایند بان شرور و افعال قبح کند و ذایل و نقایص خسایس ۞ **فصل سیم** معالج ابدان طبیب است و معالج نفس انسان مربی و اولیاء ملک پیر خواند الا انک طبب قصد او بعلاج ابدان ان ست کی هیات انرا هیاتی سازد کی افعال نفس کی بیدن است و اجزا ان اکمل باشد از انج بود خواه ان افعال سیات باشد و خواه حسنات ۞ چه طبیب کی معالجه دست می کند از انجهت می کند تا بطش انسان بر ست یابد و باشد خواه استعمال ان بطش نیکو در حسنات کند خواه در سیات و انکس کی معالجه چشم می کند قصد او انست کی ابصار بان نیکو باشد خواه استعمال ان کند فی ما سغی و بحسن یا فعا لا بشی و نفع ۞ و ازین جهت است کی طبیب راست ازان رویی کی طبیب است کی نظر کند در صحت نفس و مرض او برین وجه بر انسان سری راست و ملک را جه مدنی بصناعت مدینه و ملک صناعت ملک تقویر می کند کی بجا ماند کی استعمال کنند و کدام صنف از صحت است کی بانرکت ابدان افادت ان کنند و کدام صنف است ازان کی

بانرکی

بانرکی ابدان نکند ۞ و ازینست کی حال صناعت ملک و مدینه از سایر صناعاتی کی در مدن است چنان کشت کی حال رئیس سایر ان ازنان آن جمله سایر صناعاتی کی در مدن است ازانجمت کنند و استعمال کنند تا غرض در صناعت مدنی و صناعت ملک بان تمام شود چنانک صناعت رئیسی از سایر صناعات بنان احتیاج می کنند تا بان مقصود او تمام شود ۞ **فصل چهارم** چنانک طبیعی کی معالجه ابدان می کند محتاج می شود بانک بدن را بیاسرد بداند و اجزا بدن را و اخلاط عارضه بدن را و مرهریکی را اجزا ان را امراض کی ازجمله عارض می شود او را و چند چیز می باشد و وجه در ازالت ان چیست و کدام هیئت است کی چون حاصل شود در بدن و در اجزا ان اضافی در بدن باشد کامل و نام باشد ۞ همچنان مدبر و ملک کی معالجه نفوس کنند محتاج شوند بانک نفس را بشناسند با مرها و اجزا بها و اخلاق عارض می شود او را و هریکی را از اجزا او از نقاصی و رذایل کی ازجمله عارض می شود و از چند چیز می باشند و چکونه باشند و وجه در ازالت رذایل از اهل مدینه و کدام هیات نفسانی است کی ایشان بان خیرات کند و چند است ان ۞ و بداند جمله را و در تکمین ان هیات در نفوس اهل مدینه و وجه تدریج در حفظ ان بر ایشان تا زایل نشود لکن باید کی از امر نفس ان مقدار بشناسند کی در صناعت خویش بان محتاج باشند چنانک طبیب محتاج می شود بانک بشناسد از امر بدن ان مقدار کی در صناعت خود بان محتاج می شود و بجاز از خشب و حدادا زحدید ان مقدار کی بان محتاج شود در صناعت او نقط **فصل پنجم** اجسام بعضی ازان صناعی اند و بعضی طبیعی صناعی شل سریر و سیف و قادون و اشباه ان و طبیعی شل انسان و سایر حیوان و هریکی ازینان ملتیم می شود از دو چیز یکی ازینان ماده و دیکر صورت ماده شل خشب مر سریر را و صورت شل شکل مر سریر را و ان تربع است و تدویر او و غیران و ماده یقوت مر سریر است و بصورت مر سریر کردد بفعل ۞ **فصل ششم** اجزا دو قوی عظمی کی نفس راست پنج است غاذیه و حاس و متخیل و نزوعی و ناطق غاذیه انست کی در غذا بان یا ازان فعل پیدا کند و غذا سه کونه است ۞ اول و اوسط و اخیر او شل خبز کی در هر خبزی کی ابتدا نکرده است هنوز کی منهضم شود ۞ و اخیر انست کی منهضم شده باشد انهضامی تام یافته کردد بصورتی کی اعضا می کنند بان اکر عضو لحم باشد بانک غذا لحم کردد ۞ و اکر اعظم باشد عظم و اوسط دو کونه است یکی انک منطح شده باشد در معده و امعا تا مدتی بان باشد کی دم از و حاصل شود و دردم دم است ۞ و از غاذیه قوت هاضمه است و ممیزه و مولده و جاذبه و ماسکه و ممیزه و دافعه و احق الخ از غاذیه خواننده است کی نفض می کند کی حاصل باشد زهر یک از اعضا شبیه کردد بان عضو و هاضم انست کی نضج غذا اول کند در معده و امعا تا مدتی ان شود کی خون ازان باشد انکاه الخ طبخ کند. این سه را در یکی شل بادام کرد ۞ و ممیزه آنست کی غذا زیادت کند در یکبت عضو و در هیچ اوقات ان ترد نشود تا از برساند با نقص الخ ممکن است کی هر عضوی بان رسد از عظم ۞ و مولده انست کی تفصیل مت کند از فضله غذا ترتیب باخیر دان دم است جسمی دیکر شبیه در نوع میان جسمی را کی از غذا آن تفصیل آن فضله کردند ۞ و این دو صنف است بکی اعطا صورت ان می کند و ان ذکرست و یکی اعطا ماده آن و ان انثی است ۞ و ازین هر در حیوان می باشد کی کاین مت شود از دیکری کی شبیه اوست در نوع ۞ و جاذبه انست کی جذب غذا کند از مکانی بمکانی یا جسم معدی یا ماس و محالط او شود ۞ و ماسکه آنست کی غذا در عایی کی حاصل شده است دران ازبدن نکاه دارد ۞ و میزه انست کی از غذا فضلات ازا جدا کند و شر اصناف غذا کند هر یکی عضوی ان فرستند کی مشاکل اوست ۞ و دافعه آنست کی دفع اصناف فضلات غذا کند از مکانی بمکانی ۞ و قوت حاسه انست کی ادراک کند یکی از حواس خمس کی مشهورست پیش همه ۞ و متخیله انست کی حفظ رسوم محسوسات کند بعد از غیب ان از مباشرت حواس ازا و ترکیب بعضی بعضی ترکیبهای مختلف و تفصیل بعضی از بعضی تفصیلا بسیار مختلف بعضی صادق و بعضی کاذب و این در روم و قطعه هر دو باشد ۞ پس این و غاذیه هر در در روم فعل کنند بخلاف سایر قوی ۞ و قوت نزوعی انست کی بان نزاع حیوان باشد بیش و بان باشد شوق بشی و کراهت مر انرا و طلب و هرب و اشار و تجنب و غضب و رضا و خوف و اقدام و شوت و رحمت و محبت و بغضت و شهوت و هوا و سایر عوارض نفس ۞ و الهات این قوت جمیع توایی است کی بان شایی مت شود حرکات همه اعضا و بدن باسر جون قوت بدین مر بطش و قوت رجایب مر مشی و غیر ایشان از اعضا ۞ و قوت ناطقه انست کی انسان بان تعقل کند ۞ و باو باشد رویت ۞ و بان انتاعلوم و صناعات کسب ۞ و بان میز کنند میان قبح و جمیل در افعال ۞ و این قوت بعضی ازان علمی است و بعضی نظرکت ۞ و علمی بعضی ازان نهمتی است و بعضی فکرکت ۞ نظرکت انست کی انسان بان موجودایی بداند کی ازشان ایشان بتاشد کی ما انرا بکنیم و بغیر کنیم انرا از حالی بحالی مثل انک بلشه عدرک فردست زاویه عدرک زوج جه مارا ممکن باشد کی مثلثه کنیم تا زوج کردد زاویه مثلثه باشد و نه اربعه تا زوج کردد زاویه اربعه باشد چنانک ممکن است مارا کی بغیر جه کنیم تا مزدوج کردد بعد از انک مربع بوده باشد و ان در جمیع حالین خشبه باشد ۞ و علمی انست کی بان تمیز اشیایی کنند کی ازشان ایشان باشد کی ما انرا بکنیم و بغیر کنیم انرا از حالی بحالی و صناعی انست کی بان انتابهن کنند چون بجارت و نلاحت و طب ۞ و فکرت انست کی اندیشه کنیم در چیزی کی می خواهیم کی انرا بکنیم کی عمل آن ممکن است یا نه و اکر هست چکونه باید کی ان عمل را بکنیم

فصل هفتم فضایل در وصف ان خلقی و نطقی ۞ نطقی فضایل چون ناطق است چون حکمت و عقل و کیس و ذکا و جودت فهم ۞ و خلقی

فضایل جز تردد مثل عفت و شجاعت و سخا و عدالت و همچنین رذایل منقسم شوند باین قسمت **فصل هشتم** فضایل رذایل اخلاقی حاصل نشوند و ممکن نگردد در نفس الا بکرار افعالی که کابن باشند ازان خلق مراد بسیار و اعتیاد ما آنرا بس اکران افعال خیرات باشند الخ حاصل شوند مارا فضیلت باشند و اگر شر و باشند الخ حاصل شوند رذیلت باشند برمثال الخ صناعات برانست مثل کتابت چه بتکرر ما افعال کتابت را سریع و بسیار و اعتیاد ما آنرا ما صناعت کتابت حاصل شود و ممکن شود در ما بس اگر اخ مکرر و مقصود می کنیم از افعال کتابت افعالی را که کتابتی باشند و در ما کتابتی بذات ممکن شوند و اگر افعالی چنین باشند و ما کتابتی بنیک ممکن شوند **فصل تمام** ممکن نیست کی انسانرا از اول امر را بطبع دو فضیلت و دو رذیلت آفریده چنانک ممکن نیست کی انسانرا بطبع چنانک آفریده نه کاتب و لکن ممکن است کی او را بطبع معد آفریده مر افعال فضیلت و رذیلت را یا یک از ان افعال ایسهل باشد بروان عیران افعال چنانک ممکن است کی بطبع معد باشد مر افعال کتابت را یا صناعتی دیگر بانک افعال کتابت آسانتر باشد بروان عیران بس از اول امر او را دوکت کنند بفعل آن چیزرا کی بطبع اسهل است بر دیگری کی از خارج یا نبی او را بتصدان نکرد اند و ان استعداد طبیعی مر افعال حرکات را حیاکت نگویند و لکن هرگاه کی استعدادی طبیعی باشد بسوی افعال فضیلت و ان افعال را اکرار کنند و اعتیاد و ممکن شود سبب عادت هیئتی در نفس و ازان هیئت همان افعال را بآسانی صادر شود ان هیئت ملکه از اعادت ان باشد کی او را فضیلت خوانند و هیئت طبیعی را فضیلت نخوانند و اگرچه ازان افعال واحده بآسانی صادر شود و طبیعی راسخ ایمنی باشد و اگر کین ازا فضیلت بالقیمت نام کنند ان بتسمه باشد از اکر اسم نقد باشد چنانک معنی این معنی ان باشد و الخ بعادت است ان است کی انسانرا بران حمد کنند یا ذم و ان دیگر را انسانرا بران نه حمد کنند و نه ذم **فصل دهم** عسرت و بعید کی پیابند کسی را کت بطبع معد باشد و همچه فضایل خلقی و نطقی را اعداد کی تام چنانک عسرت بکی پیابند کسی را کی بطبع مبتذ همچه صنایع را و همچنان عسرت و بعید کی پیابند کسی را کی بطبع معد باشد مر همچه شرور را الا ایک این هر دو را ممتنع نیستند و اکثر ان است کی هر یکی معد باشد مر فضیلتی را یا فضایلی معدود محدوده را یا صناعتی را یا صنایعی معدود محدوده را بس این معد باشد نخوشی و دیگری معد باشد نخوشی آخر و ثالثی معد باشد نخوشی ثالث از فضیلتی یا صناعتی **فصل یازدهم** هیئت طبیعی و استعدادات نحو فضیله او رذیله چون مضاف شوند بان اخلاقی کی شاکل ان باشند و ممکن شوند الخ ما یکون باشند و الخ ممکن شده باشند دور از هیئت زوال ان او عسر باشد خواه الخ در و ممکن شده باشند خیر باشند یا شر و هر که پیابند در وقتی از اوقات کسوت را کی معد باشد نحو الفضایل کلها اعداد لان ذلک الوقت ازگاه ممکن شود در و بعادت ان ان چنان باشد در فضیلت مر فضایل موجود را و در اکثر ناس ناکوییا کی نزدیک است بانک خارج شود از فضایل انسانی بالخ طبقه او اوقع است و فزوما این چنین کسن را انسان الهی خوانند و اما کسی کی ضاد او باشد و بعد باشد در کل افعال شرور را و ممکن شده باشد در حیات ان شرور بعادت نزدیک بانک اخراج کنند او را از شرور انسانی بالخ اکثر شرار من الانسان باشند و او را پیش ایشان اسمی نیست بعیب لذا شرار و بیمار باشند کی ورا سبعی خوانند و اشباه ان از اسماء و ایت در طرف وجود ایشان در میان مردم اند کی راست بس اول را چون بیابند پیش بین ان مرتبه او بلند تر ازان باشند کی او مرنی باشد و خدمت مدن کنن بلکه او تدبیرهه مدن کند و ازا ملک است و حقیقت و اما دوم را اکر افعال امثل کی بیابند او ریاست هیچ مرتبه نکنند اصلا و نه خدمت ان بلکه او را از اقامت مدت پیرون کنند **فصل دوازدهم** هیات و استعدادات طبیعی نحو فضیله او رذیله ازان بعضی ان است کی ممکن است کی ازالت و تغییر ان کنند بعادت زوالی تام و بدل آن هیاتی کی مضاد ان است تکین کنند در نفس و بعضی ان است کی ازا بشکنند و ضعیف کنند و نیز کی ازا کم کنند کی زایل شود زوالی تام و بعضی ان است کی ممکن نباشد کی ازالت و تغییر ان کنند و نه انک کم کنند قوت ان و لکن ممکن باشد کی مخالفت ان کنند بصبر و ضبط نفس از افعال ان و مجاذبه و مدافعه تا انسان ایدا اضداد ان افعال کند و همچنان چون اطرافی نیک یابی ممکن شود در نفس بعادت الن بنز منقسم شود باین قسمت **فصل سیزدهم** میان ضابط مر نفس خود را و میان فاضل نزق است چه ضابط مر نفس خود را اکر چه افعال فاضله میکند ولکن خیرات می کند و افعال شر را دوست می دارد و ارزومند می شود بان و هوا آن او را بان می کشد و او مخالفت می کند بفعل خود ان چیزرا کی هیئت او را بان می خواند و خیرات می کند و او تا دیست بفعل ان خود ان می کند و او تا دیست فاضل بفعل ان می دارد و منافی ان می باشد و تا ذکر می شود آن بر لذت است بیان و بر الم شدید کی می یابد انرا و بان اک تنالمی شود و احساس بالم می کند و همچنان عفیف و ضابط مر نفس خود را چه عفیف ان می کند کی سنت انجاب ان می کند در ماکول و مشروب و منکوح کی انک او را و شهانی و نشوی باشند بالخ زاید باشند بالخ سنت انجاب ان می کند **و ضابط مر نفس خود را شهوات او دون اشیا مفروط الذ و بر عیران وجه** است کی سنت انجاب ان می کند و افعال سنت می کند و شهوت او ضد ان است الا انک ضابط مر نفس خود را قایم مقام فاضل می ایستد در بسیاری از امور **فصل چهاردهم** شرور را ازالت ازمرت یا فضایلی باشند کی ممکن کنند در نفوس ناس یا یاک ایشانرا صاحب فریابند تا ضبط نفوس خویش کنند و هر انسانی کی ممکن نباشد ازالت شرکت کی کاین است در و نه بفضایلی کی ممکن کردانند در نفس او و نه بضبط نفس او او را از مدت پیرون کنند **فصل پانزدهم** عسرست بر کی غیر ممکن است کی انسانی را بیابند کی مفطور باشد بر استعداد اک نحو افعال انکاه

ممکن باشد

ممکن باشد او را کی اضداد ان افعال بکند لکن هر انسانی کی آفریده شد بر جبلی و استعداد اک نحو افعال فضیله او رذیله او تا دوست کی مخالفت کند و نفی کند کی کاین باشد از ضدان استعداد لکن دشوار باشد ان بر و تا انکاه کی بعادت آسان و سهل شود برمثال الخ امر و ان است در انچ ممکن من شود بعادت جه ترک الخ اعتیاد کرد مباشند و فعل ضدان ممکن است الا اک دشوار باشد تا سعد شود **فصل شانزدهم** افعالی کی خیرات اند افعال معتدله متوسطه اند میان در طرف کی هر دو شرند یکی از اراط و دیگر نقص و همچنان فضایل چه آنها هیاتی نفسانی و ملکاتی متوسط اند میان این در و ایشان در رذیلت اند یکی از زیده و یکی انقص مانند عفت کی متوسط است میان شره و میان عدم احساس بلذت و یکی از دست دان شره است و دیکر انقص دان عدم احساس است بلذت و سخا متوسط است میان تقتیر و تبذیر و شجاعت متوسط است میان تهور و جبن و ظرافت متوسط است در هزل و لعب و لوح مخاس ایشان است میان جمون و خلاعت و میان دناءت و اراط خلقی است متوسط میان بکر و میان تخاس و حریت و کرم متوسط است میان بخل و صلف و میان نذالت و جلم اسم میان از اراط غضب و میان انک غضب نکیرد بر هیچ خبر اصلا و حیا متوسط است میان وتا حت و میان خصر و تردد متوسط است میان مقت و میان تمان و همچنین سایران **فصل هفدهم** متوسط و معتدل را بر دو کونه کویند یکی متوسط در نفس خویش و دیکر متوسط با اضاف و قیاس با غیران اما متوسط در نفس خویش مثل متوسط سته میان عشر و میان اثنین چه زیادت عشر بر سته مثل زیادت سته است بر اثنین و این متوسط است در نفس خویش میان دو طرف و همچنان هر عدد ک کی شابه آن است و این متوسط زیادت و کم نشود چه الخ متوسط است میان عشر و میان اثنین در هیچ وقت از اوقات غیر سته باشد و اما متوسط با اضافت زیادت و کم شود بحسب اوقات مختلفه و بحسب اختلاف اشیایی کی اضافت کنن مثل غذا معتدل مر جل تام کرد را حصاد و مختلف می شود بحسب بدن ایشان و متوسط دیکی از ایشان غیر متوسط است دران دیکر در مقدار ات و در عدد ان و در غلظ ان و لطافت ان و ثقل ان و خفت ان و بحسب حرکت ان و کیفیت ان و همچنان هوا معتدل حیه ان با ضافت با ابدان است و همچنان حال معتدل و متوسط در اغذه و ادویه جه اسهار ا زیادت و نقصان کنن در کیفیت ان و کیفیت ان بحسب ابدانی کی معالجه ان بی کنند و بحسب قوت ان ابدان و بحسب ضاعت و مرض و بحسب بلدان کی او دران ا و بحسب قوت مقرره او و بحسب زمان من او و بحسب قوت دراو و بحسب نفس او تا در علیل واحد مخالفت کنند در کیفیت دو ایی واجب بحسب اختلاف زمان سن او و این متوسط است کی استعمال می کنند و اعما اخلاق چه افعال مابین کی بقدر یکیت و بحسب اضافت کنن با فاعل و انچ نفعل در ان است و انچ نفعل از بحران است و عقوبات مقدرانه در یکیت و کیفیت بحسب صاحب و مضروب و بحسب آلتی کی ضرب بان است و همچنان در سایر افعال بس متوسط از هر مفعلی ان است کی و اشیایی کی قیاس افعال بخلفه بران کنند و بس تقدیر کنند و احوکت بعود نیشتر هر خلقی بر کت بقدر این فعل کنند با ضافت انچ نیز شلا و نعلی دیکر با ضافت با جزهایی کی کم از نیخ باشد یا پیش ازان **فصل هژدهم** چنانک متوسط و اعتدیه و ادویه متوسطی معتدل باشد مر اکر ناس را و در اکثر از منه جه شایی کی معتدل باشد و طبایعه و اد در زمانی یا در بدنی یا در دنی دقتی یا بطویل یا بقصیر همچنان متوسط و معتدل در افعال ازین بعضی چنان باشد کی معتدل باشد مر جمله مردم یا اکثر ایشانرا در اکثر زمان یا در جمیع ان و بعضی انک معتدل باشد و طایفه را در زمانی دیکر و بعضی انک معتدل باشد سر انسانی انسانی در وقتی دقتی **فصل نوزدهم** متوسط وسیط سر متوسط و معتدل را در اخلاق و در انعه و ادویه بر هر نحوی کی باشد طبیب است و مستخرج کند طب است و مستخرج سر متوسط و معتدل را در اخلاق مدبر مدن است و ملک صناعتی کی بان استخراج این متوسط کند صناعت سیاست ملکی و رئیست و مهنت ملکی و رجون این معانی شد شروع در مقصود کنیم کی مذهب اخلاقی است هران کسی کی معنی باشد بان نفس خویش و حب معرفت فضایل باشد و کیفیت اقتنات نا ذکا پس او ازان حاصل شود و معرفت رذایل و کیفیت فرق ازان با نفس او ازان باک شود و موثر باشد مر نفس خویش را کی با فضل سیر رود و حق نیش کرد شود حق او را از کانی کی با شد مستعد سعادت و نیوک و او نیکی است و اجب باشد بر تکمیل قوت نطرتی خویش کرد و بی کی بر شمرده شد است و اشارت کرده اند بغایت هر یکی از انها در کتب احصا علوم و تکمیل قوت علمی خویش بفضایلی کی اصول ان عفت و شجاعت و حکمت و عدالت است کی منسوب است هر فضیلتی از ان بفوتی از قوای او تخیب رذایلی کی باز آیشان است اما عفت منسوب است بشهوانی و شجاعت بغضبی و حکمت بمیزی و عدالت بمجموع هر سه نزد استکمال هر یکی از ایشان بفضایل ان و فروع این کی یاجون انواع اند مران اصول را یاجون مرکب ازان و ذان بخاست و شجاعت و صبر و حلم و کرم و عفو و صفح و تجاور و صبر و تجاور و ورع و کمان السر و علم و بیان و فطنت و اصابه الرائی و حزم و صدق و وفا و رحمت و ورد و حیا و بزرکمیتی و حسن عهد و تواضع بس بخاوت و قناعت راجع اند و منسوب بقوت شهوانی و صبر و حلم و نظایر ایشان از کرم و عفو و صفح و تجاور و رحب الذراع و کمان السر راجع اند و منسوب بقوت غضبی و علم و بیان و فطنت

واصاب رايي رخم وصدق ووفا ورحمت وود وحيا بعظم همت وحسن عهد وتواضع راجع است ومنسوب بقوت تميزيست پس ازتضاير شهواني
اما عفت ان است كي استكمال قوت شهوت كند ازشره بفنون شهوات محسوسه ازماكل مشارب ومناكح وازانقياد مر تميزيست را ازشهوات باز كند
قهران كند وتعريف ان بحسب رايي صحيح ... واما قناعت ان است كي ضبط قوت شهوت كند ازاشتعال بانچ خارج شود ازمقدار كفايت وبلغ
حاجت ازمعاش واقواتي كي بقيم ابداست وجريص نشود برانچ مشاهده كند ازان پيش نيراد ... واما سخا ان است كي قوت اوسلس شود مر بذل ان
چيزرا كي جمع كرده باشد ازاموالي كي اهل حس اوراباشد حاجتي باشد وحسن واساء كند بانچ جايز باشد مواساه كردن باوازان اموال ... وازتضاير
غضبي شجاعت است ... وآن افتوام است برانچ واجب باشد ازامريست كي محتاج شود انسان دران كي نفس خود را درمعرض احتمال مكاره آرد
واستهانت بالآمي كي واصل باشد باوازان چون ذب ازحرم ورعيت ... وصبران است كي ضبط قوت غضب كند ازانچ تهركند ازالم مكروهي
كي بانسان نازل شود ودرحكم عقل لازم باشد احتمال ان يا ازانچ غلبه كند بران حب مستهايي كي انسان بان آرزومند مي شود ودرحكم عقل
اجتناب ان لازم باشد ما انرا برغير وجه ان نزانكرد ... وحلم امساك است انرا درت نقضا وطر غضب دران كسي كي بروجناني كرك باشد
كي مكروه ان بغايت باورسد ... واينرا كرم وصفح وعفو وايثار وتثبت واحمال وكظم غيظ خوانند ... درحب الذراع ان است كي نكاه دارد قوت
تجلد را بردرد احداث همه برانسان واحتلاج آنها درول او كي حيران ومدهوش شود دران بزرگي اورا باستعمال واجب خوانند درمعني
ان احداث وآلام سعب صدور نيز خوانند ... وكتمان سران است كي ضبط قوت كلام كند ازانسان از اظهار انچ درضمير اوست ازانهاني
كي اظهاران وابرآن پيش ازوقت ان مضر باشد اورا ... واما علم ان است كي ادراك اشيايي كند كي ازنشان عقل انساني است كي ادراك
آنها كند ادراكي كي لاحق او نشود ... دران خطابي ونه زلل پس اكران بحق حقيقي باشد ويراهين يقيني ازما حكمت خوانند ... وبيان
ان است كي محسن عبارت كند ازمعاني كي درضمير او دريابد ومحتاج شود بنقل صور بمخيله يا معقوله ان تصوير نفس كي مخاطبه ما اومي
كند ... ونطنت وجودت حدس آن است كي مجموم تو برحقايق معاني ازانها كي حواس ايراد ان كنند برو زود باشد ... واصابت رايي ان است
كي بگيرد شود بلاحيطه اومر عوارت امورك را كي دران احالت رايي وفكر خوذبي كند باجمت صواب راد دريابد ازانها كي محتاج شود كي استعمال
ان كند ازانها ... وحزم ان است كي تقويم سبل كند درحوادثي كي واقع باشند ودرباب امكان بانچ اقرب باشد بسلامت وابعد ازضرر ...
وصدق آن است كي مواطاه كند برا ... آلتي جبره است ازانچ درضميرست ان حزرا كي اختياري كند باو ازانكه ناآموز احت بكودك
درضمير خويش دمساوب بزبان خود ... وبجب بزبان اوتا ازالت كند امور را ازحقايق خويش وابطال كند
بان احكامي كي بقان انها باو دارد ... ووفا ... كند ان جرا كي ميان ان كند ووعده دهند بثبات بران ... ورحمت
ان است كي دقيق باحق اوشود برانكس كي مك ... ند ... وحيا ان است كي ارتداع اوازابوك يكي تعاطي ان واقدام بران تبيح
باشد خوب برذ بلاحظه اران چيزرا كي اوركاب ... سخ ان باشد ازبح احوذ ... ومعظم همت آن است كي اصرار نكند بربلوغ غايتي ازامورك
كي بان شرف وفضيلت اوزيادت شود تابرسد باورا ... ازانهايي كي اعظم قدوراجل خطرا باشد ... وحسن عهد ومحافظت اوان است كي احوال
ذوي العوابات والصوابات كي بيان اورايشان معرفتي رفته باشد محفوظ باشد پيش اوورافع تخت الذكر نكن اوازصيانت ... وتواضع ان است
كي منع كند اورا سرعت اوبفاري كي انسان بران مجبول است انطباع ضعف وخور ونقص الفضه ترفع بزذوك جبن اوراستطاعت بواجرت
ازيشان ازبراي فصل اجنبي بفنيه جسماني يا نفساني ... ردكراين فضايل ونسبت ان بقوت مذكوره ايراد كنيم ايجازا بقول مجمل ... واما خوذين قوت
نفساني واخلاقي كي فضايل وزذايل ازان شاوند انرا موضعي ديگرست ... وهمچنان تفذير دراين فضايل وتخذيب هريكي ازان سفادست ازاديات ملك
واجب است برانسان دران تحصيل اين فضايل مذكوره است وتجنب ازرذايلين كي بازآهريكي ازان است ... وجه اكتزاين فضايل وسايط اند
بيان رذايل پس فضيلت ازان وسط بردوديلت كي ايشان چون افراط وتفريط آنند ... پس عفت وسط باشد ... بيان شقي وشره واجع
شبيه ايشان است وبيان مخذ ... وسخا وسط است بيان بخل وتبذير ... وعدالت وسط است ميان ظلم وانظلم ... وشجاعت وسط
است ميان جرص واستهانت بتحصيل كفايت ... واين ان است كي انرا الحلال مي خوانند ... وشجاعت وسط است ميان جبن وتهور ... واز
رذايلي كي باين كي اجناب ازان كند ازانهايي كي مضاد فضايل مذكوراند خسس است وحقد وسرعت انتقام كي موضوع است بازآحلم
وبلا ... وجفا وسب ... وزبن ... وسفه ... وخبث ... وتهم ... وسعايت ... وكذب ... وجزع كي موضوع است بازآ ... صبر وضيق ذرع ... وازاعتن
ستر وجبل كي اعظم رذايل است ونقايص جمه مضاد علم است كي فضيلت عظمي است ازفضايل شمرذ ... ورعي كي موضوع است بازاديا
وبغاوت كي بازآ ... نطنت وجود حدس است وعجز كي موضوع است بازآحلم وعزو وخيانت وفضادت كي بازآ ... رحمت است
وقاحت كي بازآحيا است وصفير همت وسوء تجمل وسوء رعايت وصلف وتكبر وجود كي بازآ ... عدالت است ... واما وجه تربيز وتخصيل
فضايل وتجنب رذايل شرح امرآن درموضع لمن داي اند ونطويل كلام دران كرك ... وعمده دران ان است كي بداند كي هر انساني مفطور
اند برقوتي كي بان افعال جميله كند وبهمان قوت بعينها افعال قبيح كند ... وجمله اخلاق جميل ازان وقبيح نكتسب اند ... وممكن است انسانرا

چون اورا خلقي بنباشد كي ازاجا صادر كند ونفس خود را برخلقي حاصل بيند كي نقل كند بارادت خود بضدان ... وانچ انسان بان بتخييل
ان مرنفس خويش راخله ... واكتساب كند چون اورا خلقي بنباشد يا نقل كند نفس خود را ازخلقي كي بنفس خود دراران يافته است
دارادت است ... ورا ادت ا ... مي خواهيم كي بگيرد فعل شرا واحد تمت مرات بسيار درزماني دراز درانقايي مقارب جمه خلق جميله باعتياد
حاصل مي شود ومحسنين خلق تبيح ... پس باين كي بعض ديم دانچه ... اعتياد ان كنيم مارا باعتياد ان خلق جميل حاصل شود ودانچ چون
اعتياد آن كنيم مارا باعتياد ان خلق قبيح حاصل شود ... مي ريم كي آن چيزهايي كي مارا باعتياد آن خلق جميل حاصل شود انقالي است
از اصحاب اخلاق جميل باشند ... ومحسنان اكر اعتياد كنيم ازاول امرا فعال اصحاب بحه مارا باعتياد ان خلق قبيح حاصل شود ... وحالي دران
چون حالت است ودرصناعات جه حذق بصارت بتلاوتي حاصل شود دران كي اعتياد فعل كرده كند كي تاجرك جاذق باشد ... ودرذات
عبارت اوراحاصل شود چون اعتياد فعل كرده كند كي ماجرك رووك باشد ... ودليل بامك اخلاق ازاعتياد انقالي حاصل مي شود كي ازاخلاق
مقدور شده است آن است كي چيزهم ازاصحاب سيمت بحسب ما اصل ملوك كي ايشان املاديت راجبار مي كردانند بانچ بتعويد ايشان مي كنند بافعال
خير ... ومحسنان اصحاب سياسات روذه وعقلان برمذاهل آنرا شرار مي كردانند بانچ بتعويد ايشان مي كنند بافعال
آنها بتوسطات افعال بانشند چه افعال دون متوسط باشد كسب خلق مجرد كند ولرغالب شود بعد ازحصول خلق محافظت ان كند وازابرحال
خود نكاه دارد ... واكر زايد باشد على ما ينبغي يا ناقص باشد على ما ينبغي پيش ازحصول اخلاق جميله باشد الكتاب اخلاق قبيحه كند واكر بعد
ازحصول اخلاق جميل باشد ازالت ان كند ... بحال اوران چون حال استمرار دادور بدين چون صحت سلاكي هركاه كي حاصل باشد بايد
كي حفظ اوكنند ولخذيان الكتاب كنند اعتدال است ورطعام ردعت وراحت ... براشيايي كي صناعت طب ابزايي شناسد چه آنها هركاه
كي متوسط باشند الكتاب صحت كنند اكرصحت بنباشد وحفظ صحت كنند چون اصل شود ... وچنانك توسط دراخ الكتاب صحت كنند
وربدن رايا حفظ آن كنند برو بقدراحوال بدني باشند كي معالجه ان كند وبقدران بحسب مان ... چه انچ حارست باعتدال نيت ماندن زمان
ممكن است كي ازبدن باشند مايسفت بنيت مابدن عمر ... ومحسنان انچ درشتا حاد باشد باعتدال نيت بامدن باشند كي معتدل بنباشند درمان
بدن رابهينه درصيف ... ومحسنان است توسط دراعمال چه تقديران بحسب زمان باشد وبحسب بلدان وبحسب اكل فعل ازو باشد بحسب انچ
فعل ازبراي ان باشد بحسب انچ فعل دران باشد ... ومحسنانك طبيب چون رويت رايابت كي بيمار حرارت مي كند ازالت ان مي كند
بمقابل حرارت وان برودت است ... وچون بيمار بدن راكي اميل است ... ب ازالت ان كند حرارت ... ومحسنان ماچون بيابم
نفس خويش رايكي ميل كرده بخلقي كي ازجهت زيادت است بايد كي ازالت ان كنيم ازجهت نقصان واكرمابيم ايشانرا كي ميل كردند بخلقي
كي ازجهت نقصان است جذب كنيم ايشانرا باخ ازجهت زيادت ا ... ودرسط بازذاريم ايشانرا حسب بحدودي كي ماكرديم وسط را
ودرجه دران ان است كي ما نفوس خويش كنيم اعتدالي راكي برصدان باشند كي ما نفوس خويش بران بنياشه ايم ... واين بان باشند كي نظر
كنيم اكر انچ نفوس خويش رابران يافته ايم ازجهت زيادت ... تقويف كنيم ايشانرا فعل انچ ازبضدان صادر شود ... واكر انچ مانفوس خويش
بران يافتيم ازجهت نقصان باشد افعالي كنيم كي ازجهت زيادت باشد وزماني بيارا كران افعال كنيم ... ولايدال هكامي نفوس خويش را
يافتيم كي ميل بجايي كردند بكرداينم ايشانرا بجانب ديكر يعني هركاه كي ساير نفوس خويش راكت ميل كردند بكرداينم ايشانرا ملنقصان واكر
ميل كرده باشند بنقصان بكنيم ايشانرا بزيادت تابوسط رسند ... وبايدكي بدانيم كي فعل نفوس انساني كي خاص است بايشان
ادراكات معقولات فقاست بلكي ايشانرا بشاركت بدن افعالي ديكرست كي بسبب ان ايشانرا سعادت ديكرست دان رفيق بايشند كي ان افعال
بعدالت كشند ومعني عدالت ان است كي نفس متوسط باشد بيان متضادان ... ما نشيمن دنيا لايشيمن ومانعب ونصلا نعصب ونصلا يزعه
الحميه ... وخلق ... هيايتي باشد كي نفس ناطقه راحادث شود ازجهت انقياد او مربدن راوعدم انقياد او مربدن راحادث شود ازجهت
است ... سبب فعل وانفعالي است بيان ايشان ... ديون بقوت بدني انضا اموركي كند ونفس بقوت عقلي انضا اوركي كند كي بتضاد يكديكر
ازان باشند پس كبارنفس جلب ميكند بربدن ... وتقويي كند ازاوركبار بدن راصلح بن دارد وبدن درنفل خود مي رود ... وچون متكرر شود تسليم نفس بدن
راحادث شود ازان درنفس هيني ازعان وبدن راتا برنفس دشوار شود بعد ازان انچ دشوار نبود برو پيش ازان اومانعت بدن ذكف ان از
حركتش ... وچون تكرر شود نفع نفس وبدن راحادث شود ازان درنفس هيني استقايي كي آسان شود ازان سبب برو انفعالي بدن در
انچ ميلدان كند انچ پيش ازان برو آسان نمي شد ... وتقرير كنيم هيئت اذعان وتبع انعالي باشد ازطرفي واحد درنفس يا افراط ... وهيئت اعمالا
بدان واقع شود كي اجراء افعال برتوسط كند ... پس سعادت نفس درکمال ذات اوازجهتي كي خاص است باوان است كي عالي عقلي كردند ... وسعادت
اوازجهت علاقه كي بيان اوديبان بدن است آن است كي اوراهيئت استعلايي باشد ... پس واجب رانكس راكي طلب استعمال كند ان است كي
تصور نسبت امور كند بوجودات مفارق تابان سبب مستعد شود مر استكمال راكمل راعند المفارقه ... واحتيال كند درانك هيئتي بدني بنفس
متعلق نشود واين بان باشد كي استعمال اين قوت برتوسط كند اما شورت برسيرت عفت ... واما غضب برسيرت شجاعت پس ان كس كت

مفارقت کند و این جمله باشد مندرج شود در لذت ابدی و منطبع شود در هیئت جایی که تغیر نشود در آن حال شاهد حق اول باشد و این
منتسبی شود بدو و این همه منشور باشد در ذات او و آن کمال ذات او ست ازان روی که او نفس ناطقه است و او ست ملک حقیقی
و اگرچه شوربان نداشت درون و بعبارتی دیگر سعادت انسانی تمام نشود الا باصلاح جزء عملی از نفس و این باشد که او را ملکه ترسایان خلقیه
مضادتین حاصل شود تا مبدء قوی جزوی او را بانک در ایشان هیئت اذعان حاصل شود و امارت قوی ناطقه را بانک در ایشان هیئت استعلا و انقیاد
حاصل شود در جمهور قوت حیوانی قوت گردد و او را ملکه استعلایی حاصل شود در نفس ناطقه هیئتی اذعانی و اثری انفعالی حادث شود در
گردد در نفس ناطقه و علامه او را بانک قوی کند و شوند او را فزان کند او را مملکت بدن و اما ملکه وسط مراد ازان سه چیز است از جهات انقیاد که
و تبقیه نفس ناطقه بر جملت خود یا افاده سیف استعلا و قوت و عبور از انجا که نه مضاد ان باشد و نه مایل کننده نفس را بسوی بدن بل را
سوی بدن پس چون مفارقت کند او را در ملکه باشد که حاصل باشد بسبب ا ال باشق بدان قریبه الشبه باشد عالمی که در آن است و این کلام
راتمامیت که شیخ ابوعلی در سیرت او عادیان کرده است و این آخر زکر او ست و هر چند سبب است قاعده دوم در حکمت خلقی ان روی
که ازنجا اغاز قاعده سیم کردیم در حکمت منزلی و افتتاح ان بیانات شرع و حکمت و احتام ان بیانات حکمت محض و لکن چون ازنجا التباس
موجر حکمت خلقی بر شیوه حکما کرده شد مناسب چنان نمود که سیم اینجا اشارتی موجز بتیزبان در قسم دیگر یعنی منزلی و مدنی هم بر شیوه حکما کرده شود
تا مرسومه قسم حکمت علمی و خلقی و منزلی و مدنی بر شیوه حکما ملخص باشد و رساله مستقل شود در ان باب و این رساله باشد پس شریف دین باب
جهت تمامیت فصول کی در مقدمه تذکر کرده شد و این جمله فصول کی این زمان گفته خواهد امد همه ترجمه فصول جزئی شیخ ابونصر فارابی است و باقی
اعنی مختصر اضافات ترجمه رساله شیخ ابوعلی سینا است در احوال فصل اول سکن ترا مراد از منزل و مدینه سکن نهایتست بر ایشان جماعتی
بی خواهد کی سکن عادی ایشان است هر جگونه کی باشد و از هر جه باشد و هر کجا کی باشد شیب زمین یا بالای زمین نیز او از خشت
باشد یا طین یا حجر و یا شعر و غیران از اشیای کی ازان سایکی کنند کی عادی مردمی چند شوند فصل دوم منزل ملتئم و معمور از اجزایی و اشتراک
محدود شود ان چهار ست زوجی و زوجه و موالی و عبید کی در دار کی در دلدی رفته و نقتنایی و بدو بر این ابوا و مولف بعضی بعضی را بحضرت و ایکی ربط
هر یکی کنند بان دیگر تا از هر دو اشتراکی برخود در افعالی و تعاونی بر کمل عزم واحد و بر تتمم عادت منزل بخیرات و حفظ ان بر بنیان باشد و اوربت منزل باشد
و مدبران و اوربت المنزل خوانند و او در منزل مثل جوهر مدینه است در مدینه فصل سیم مدینه و منزل بقیاس بکی ان شبیه بدن انسان
است بجانک بدن مولف است از اجزایی مختلف محدود الحد بعضی اخس و بعضی اشرف و بعضی اخص و بعضی اعم و هر یک از جهتی کی هر یک از ایشان تعلق کند
و مجتمع شوند از هه افعال ایشان تعاونی بر تکمیل غرض از بدن انسان و همچنین مدینه و منزل ا ست از اجزایی مختلف
محدود الحد بعضی اخس و بعضی اشرف مجاور و مرتب در مراتب بحانک هر یک علی حیاله تعلق کند کی مجتمع شوند از افعال ایشان تعاون
بر تکمیل غرض از مدینه یا منزل حرکت است او مدینه و منازل در مدینه و اغراض ازان مختلف است الا انک مجتمع شوند انان اغراض مختلفه جون
کامل شوند مجتمع شوند تعاونی بر تکمیل غرض مدینه و ان چیز بر تقیاس بدن است جه راس و صدر و بطن و ظهر و رجلین و یدین قیاس ایشان از
بدن قیاس منازل مدینه است از مدینه و منزل و هر یکی ازین اعضا کار و غیر ان دیگرست و اجزا هر یکی ازین اعضا کار و تعاون اند با فعال مختلفه
خویش بر تکمیل غرض ازان عضو کبر انکاه مجتمع شوند از اعراض مختلفه کی مر اعضا کار راست جون مشارکت شوند و ازا فعال مختلف تعاونی
بر تکمیل غرض از جمله بدن و مجتمعان است حال اجزا منازل و حال منازل از مدینه تا همه اجزا مدینه باجتماع نافع باشد مر مدینه را و تعاون در
فوایدی بعضی بر بعض منزل ابخ احتاجیدن بران است فصل چهارم جنانک طبیب معالجه هر عضوی کی معلول شود میکند قیاس ان کند باجمله
بدن و با اعضایی کی مجاور آن است و مرتبط بان بانک او را علاجی کند کی بان افادت صحتی کند ان عضو را کی جمله بدن را و اعضا مجاور
را مرتبط بان شود دارد و همچنان مدبر مدینه باید کی تدبیر هر خیری کند از اجرا آن مدینه کند خواه خیری باشد جزوی از اجزا انسان راجع
کبیر جون تدبیری و معالجه ان کند و افادت خیر کند بقیاس باجمله مدینه و با هر خیری از سایر اجزا مدینه یا بانک خیری کند در ابخ افادت خیر کند ان جزو را
کی خیری باشد کی مضر نباشد بجمله مدینه و نه بخیرات کی از سایر اجزا آن مدینه بر اخیری کی نافع باشد مدینه و اما سرهادی هر یکی را از اجزا ان مدینه بسبب او در نفوس ان
مدینه را و همچنانک طبیب جون محافظت این تاون کند و قصد کند کی افادت صحت کند مر عضوی را از اعضا و معالجه کند باجی باک اندازد با ان
کی بگونه باشد حال سایر اعضایی کی مجاور آند یا معالجه کند باجی مضر باشد سایر اعضا دیگر را افادت کند انرا صحتی کی بان فعلی کند کی نافع باشد
مردن را با صحت بسیار دان است و مرتبط بان از اعضا منحطل شود از عضو و متعطل شوند اعضایی کی مرتبط اند بان و مضرت نتادی شود بسیار
اعضا را بدان سره فاسد شود همچنان است مدبر مدینه فصل پنجم استکار نکند کی انسان را قوتی باشد بر استناط متوسط در افعال و اخلاق بحجب
او شها حتا انک استکار نکند کی انسان را قوتی باشد بر استناط متوسط بر منزل از اعدده کی او شها بان منفرد شود دان مفارقت شود دان مفارقت باشد ملام او را
قدرتی باشد بر حرکت از صناعت طب و همچنان ان کس کی استناط متوسط از افعال و اخلاق می کند بحسب او شها از بخت می کند کی او را
قوتیست بر حرکت از صناعت مدنی و انانک انکس را کی قوتیست بر استناط مر عضوی را از اعضا آو اکر صناعات نکند در ابخ استناط
ان می کند

ی ضار نباشد مر سایر اجزا بدان را نه انک نافع باشد جمله بدن را جزا آنرا استناط او انرا نوعی از صناعت طبی فاسد باشد و همچنان
کی او را قدرتیست بر استناط متوسط بحسب او خاصه از افعال و اخلاق هر کدام یکی تحریکی کند در ابخ استناط می کند نفع مدینه را و نه سایر اجزا
از اهل کی او را خود شوربان نباشد یا اکر باشد باکر نیاورد بحرکت ان استناط و انرا چیزی باشد از صناعت مدنی فاسد فصل ششم مدینه کی او
حر وری باشد و کاه فاضله اما مدینه ضرورت ان باشد کی اجزا ان تعاون باشند بر بلوغ ضرورت در ابخ بان باشند قوام ایشان و نه کی
او حفظ حیوة او فقط و اما مدینه فاضله ان است کی اهل ان تعاون باشند بر بلوغ افضل اشیایی کی بان وجود انسان باشد و قوام زندکانی
او حفظ حیوة او بس قوتی جنان دیزند کی ان افضل دیاست و مدبری آن متع بلذات است و قوتی کشند جمع میان ایشان
افضل است اما ستر اط و افلاطون دار سطو طالیس جنان یی کو راد حیوة است قوام یکی ازیشان باعزیه است و سایر اشیایی
کی خارج است و ما در قوام خود و اما در قوام ذات او بلکه ناجیم بان و بر ین اولی است و حیوة دیکران است کی قوام ان بذات خود ست نی انک او را
حاجتی باشد در قوام ذات او باشیایی کی از جرات از نور کی او مکتفی بنفس خویش در انک محفوظ باند و این حیوة آخرت است و جه
انسان را در کمال ا و اجب بالذات حاصل حیوة و نه دین حیوة بل در حیوة آخرت و نبی کی ازیش ان رفته باشد کمال اول دین حیوة
و حضور ان است کی همه افعال فضایل نکند نه ال انسان در فضیلتی باشد نقطعی انک افعالی ان فضیلت کند جه کمال دران است
کی بکند نه در انک اقتنا ملکاتی کند کی افعال ازان باشد چنانک کمال کاتب است کی افعال کتابت کند نه انک اقتنا کتابت کند بس
کمال طبیب ان است کی اعمال طب کند نه انک اقتنا طب کند و همچنان در سایر صناعتی و این کمال مارا کمال اخیر حاصل شود ان حلق
فضولست و بجز علی الاطلاق و مخمار و شتمی لذاته و هیچ وقتی او لبتره مختار نباشد و سایر انی اختیار کنند از انجهت مختار باشد کی
ایشانرا نفعی باشد در بلوغ سعادت و هر خیرت ازین خیرات باشد در سعادت و هر جه عایق باشد ازان شر باشد
بس مدینه فاضله بیش ایشان ان است کی اهل ان مقاوم باشند بر بلوغ کمال اخیر کی سعادت قصوی است و ازان جهت الزم است کی
اهل ان خاصه در فضایل باشند دون سایر المدن و مدینه کی قصد ان تعاون باشد بر بلوغ بسیار یا متوسط ملزمات محتاج نشوند در بلوغ
غایت ایشان مجمع فضایل باشد کی محتاج نشوند در ان بجیزی واحد جه اتلاف و عدت کی بسیار باشد کی میان ایشان بستقل
باشد او در حقیقت فضیلت نیست بلکی ایشان از انها کی مجامن فضایل اند فصل
باشد در سعادت و بلوغ سعادت و بایدکی مسرح ارن افه
یا مر اهل مدینه را یا مر هم یا مر واحد ت و احرکت را تبیه
استناط معتدل می کند در انه و نه و ادونه کی بان عارج
اوبی بات تهیه در حق ان باشد کی افادت کند مراتس
ملکات و لازم آید بضرورت کی ملک مدینه فاضله اکمل ایشان با بد
تدبیر جنان می داند کی غایت و مقصد از ملک و تدبیر مدن جلالت امت و کرامت و غلبه و نفاذ امر و نهت و انک او را مزمان برند و تعظیم
و مهیب کنند و او را بکرامت لذا تجا بر کرشند نه ازبرای چیزک دیکر کی بکرامت بیابد و اعمالی کی بان تدبیر مدن می کند لعالی باشد
کی یا تجا باین غرض رسند و نحن مدینه راستنبی می کنند کی اهل مدینه بان سنن باین غرض رسند بس بعضی ازینشان باین سنن
رسند بانک استعمال نفیلت می کند با اهل مدینه و احسان در حق ایشان را بشارتی بخیراتی و عادتی کی پیش اهل مدینه خیرات باشد و انرا
بر بشان دکاه دارد و ایشانرا بان برکزیند خود را بس بان کرامت عظیم یابد و این کرد از رسیدن کرامت افضل رسیدند و دیکران
انیشان عادت می داند کی استعمال و استحقاق ایشان کرامت را بسیارست و تحریک و طلب ان می کنند کی امیر اهل مدینه باشند و بلند
متوحد و مقرب و با فایره بود بکرامت و بعضی جنان پی ستند کی ایشانرا اکرام کنند بحسب فقط و دیکران انرا می کنند بقدر اهل مدینه
و غلبه بر بشان و اذلال ایشان و تزهیب ایشان و دیکران از مدبران مدن جنان می داند کی غرض از تدبیر مدن بسیارست و افعالی
رائی بان تدبیر مدن می کنند کی بان بسیار رسند و سنن اهل مدینه بسنی می کنند کی اهل مدینه بان سنن بسیار رسند و اکر اخیار
خیری کند باجبار ت کنند ازان اختیار نفعل او ازبرای ان باشد کی او را بسیار حاصل شود و معلوم است کی بسیار انکس کی بشارت میاد
کند تا او را الزام کنند و بسیار انکس کی ایشار کرامت کند و انک مطاع باشد تا صاحب شهوت شود و بسیار رسند فرتی عظیم است
و این کرده را اهل خساست ریاست خوانند و دیکران از مدبران مدن جنان می داند کی غایب ارتدبیر مدن مع است بلذات
و انک ایشان مسبتد باشد بان و اهل مدینه را اشیاه الایی می کنند ایشانرا د انک لذات و بسیار یابند و هیچ یک از انها ملک نخواهند
پیش قدما فصل دهم ملک ملک است نهمت ملکی و بصناعت تدبیر مدن و بقدرت بر استعمال صناعت ملکن هر وقت کی

ریاستی بر مدینه بیابد خواه مشتهر باشد بان صناعت و خواه نه بیابد الا آنکی استعمال کند یا نه سابد قومی را کی قبول کنند او را یا نه فرمان [illegible]
چنانک طبیب طبیب است بمهنت طبی مردم او را بشناسند الا آن صناعت ارتباطی و منتهی شود یا نه قومی را بیابد کی خدمت او کنند در [illegible]
او یا نه بیماری چند را بیابد کی قبول قول او کنند یا نه بطب او ناقص شود بانک او را هیچ چیز از اینها نباشد. همچنان ملک ملک است بمهنت و قدرت
بر استعمال صناعت متسلط شود بر قومی یا متسلط نشود اکرام کند او را یا اکرام نکند موسر باشد یا فقیر. و قومی دیگر چنان می بینند کی انقیاد اسم ملک
نکنند بر کسی کی او را مهنت ملکی باشد بی آنک مطاع باشد در مدینه و مکرم در آن. و دیگران اضافت می کنند بان تسلط بقهر و اذلال و ترهیب
و تخویف و هیچ چیز از اینها از شرایط ملک نیست ولکن اسبابی اند کی بسیار باشد کی تابع مهنت ملکت باشد و از آن جهت گمان برند کی آن شرایط
ملک است. فصل یازدهم جز ناطق نظری و جز ناطق فکری [illegible] را از نشاء فضیلتیست علی خیالها پس فضیلت جز نظری عقل نظری
است و علم و حکمت. و فضیلت جز فکری عقل عملی و تعقل و ذهن و جودت رای [illegible] ظن [illegible] نظری قوتی است کی حاصل
شود او را بطبع نه بحث و نه بقیاس علم یقینی بمقدمات کلی اضطراری کی مبادی علوم اند [illegible] علم ماست [illegible] اعظم است از جزو و مقادیر
مساوی مقدار واحد متساوی اند و اشباه این مقدمات. و اینها آنند کی ابتدا از آن کنیم و آن باز گردیم بعلم جمیع موجودات [illegible] نظری کی از [illegible]
ایشان آنست کی موجود باشند نه بصنع انسانی. و این عقل گاه باشد کی بقوت باشد این آنگاه باشد کی این اوایل حاصل [illegible]
و چون حاصل شوند او را عقل بالفعل گردد و استعداد او قوی شود مر استنباط او را آنچ این قوت. و این قوت ممکن نیست کی بر وی خطایی افتد در
آنچ حاصل می شود او را بلکی جمیع آنچ واقع می شود او را از علوم صادق [illegible] یقینی و غیر آن ممکن نباشد. فصل سیزدهم اسم عقل بر اشیا بسیار
می افتد الا آنک علمی کی فضیلتی است مر جز نظری را آن است کی حاصل شود [illegible] نفس یقین بوجود موجوداتی کی وجود و قوام ایشان بصنع
انسانی نیست اصلا و آنک کدام اند هر یکی از آنها چگونه است آن از براهینی کی [illegible] باشند از مقدماتی صادق ضرورت کلی اولی کی
متیقن شوند بآن و آن معلوم حاصل عقل شده [illegible] بطبع. و این سیم در صنف [illegible] یکی از مشاق آنک [illegible] شود بوجود شی و سبب وجود آن
و آنک ممکن نباشد کی غیر آن باشد اصلا نه [illegible] سبب آن. و [illegible] آنک متیقن [illegible] بوجود آن و آن ممکن نیست کی غیر آن باشد بی آنک
واقف شود بر سبب وجود آن. فصل [illegible] علم بحقیقت آن است کی صادق [illegible] وقتی در همه زمان نه در بعضی دون بعضی
و آنچ موجود باشد در وقتی و ممکن باشد کی غیر موجود باشد [illegible] این زمان و زمانی بر آن بگذرد ممکن باشد
کی باطل شده باشد پس ندانیم کی آن موجود [illegible] است کی کاذب شود نه علم باشد و نه یقین
و از آنجهت قدما ادراک چیزی کی ممکن [illegible] با جلوس این انسان درین آن چه ممکن است کی
متغیر شود و قایم گردد بعد از آنک جالس بود [illegible] چیزی کی ممکن نباشد کی متغیر شود مثل آنک ثلاثه
عددی فرد است چه بر دیت ثلثه متغیر نمی شود [illegible] و الراوی علم و یقین خوانند آن بسبیل
استعارت باشد. فصل پانزدهم حکمت علم اسباب [illegible] موجودات باشد و وجود اسباب قریبه مر اشیا ذوات اسباب
و این بآن باشد کی متیقن شود بوجود آن و بداند کی کدام [illegible] و آنها اگرچه بسیار باشند مرتقی می شوند بر سببی تا موجودی واحد کی
او سبب است در وجود آن اشیا بعیده و ما دون آن از اشیا قریبه. و او واحد اول است در حقیقت و قوام او نه بر وجود چیزی دیگر است بلکی او یکی
است بذات خود از آنک استفادت وجود کند از غیر خود. و ممکن نیست کی او جسم باشد اصلا و نه در جسمی. و وجود او وجودی است کی خارج
است از وجود سایر موجودات و مشارک هیچ چیز از آنها نیست در معنی اصلا بلکی کی او را مشارکتی باشد در اسم تنها باشد. و در معنی کی مفهوم است
از آن اسم و ممکن نباشد الا کی واحد باشد فقط. و او است واحد در حقیقت و او است کی افادت کرده است سایر موجودات را وحدتی کی بآن
باز گشته ایم و می گوییم هر موجودی را کی او واحد است. و او حق اول است کی افادت غیر خود کند [illegible] و او یکی است بحقیقت خود از آنک
استفادت حقیقت کند از غیر خود چه ممکن نیست کی توهم کمالی کنند ازید از کمال او فکیف کی بیابند و نه وجودی اتم از وجود او و نه حقیقتی
و نه وحدتی اتم از حقیقت و وحدت او. و بداند بآن کی سایر موجودات از وی چگونه استفادت کردند وجود و حقیقت و وحدت را و قسط هر یکی
از آن از وجود و حقیقت و وحدت چیست. و سایر اشیا از وی شیت را چگونه استفادت کردند. و بداند همه مراتب موجودات را و آنک بعضی
از آن اول اند و بعضی اوسط و بعضی اخیر. و اخیره را اسبابی باشد و ایشان اسباب چیزی کی چون ایشان است نباشند. و متوسطه
آن است کی آنرا سببی باشد فوق آن و ایشان اسباب اشیایی باشند دون ایشان. و اول سبب است لما هو دونه و او را سببی دیگر نیست
فوق او. و بداند بآن اخیره چگونه مرتقی می شوند بمتوسطات و متوسطات چگونه مرتقی می شود بعضی ببعضی تا منتهی شوند باول.
آنگاه چگونه ابتدا تدبیر کند از نزد اول و نفوذ کند در شی شی از سایر موجودات بر ترتیبی تا منتهی شود باواخر. و اینست حکمت بحقیقت و گاه
باشد کی استفادت این اسم کنند و حکما خوانند جماعتی را کی حاذق شده باشند در صنایع جدا و کامل گشته در آن جدا. فصل شانزدهم
عقل عملی قوی است کی بآن حاصل شود انسان را از کثرت تجارب امور و طول مشاهده اشیا محسوسه مقدماتی کی ممکن گردد او را بآن وقوف

بر آنچ باید

[illegible] حتی یقولوا لا اله الا الله فاذا قالوا اعصموا منی دماءهم و اموالهم. و بآنجمله باید کی جمله افعال و اقوال و ملابس و ماکل و مشارب و مناکح
[illegible] خوردار [illegible] او دراز بود و ثبات نامی دایم.

باب سیم از قاعده چهارم از [illegible] و آن مشتمل است بر چهار رکن

رکن اول در معنی ریاست

بدانک ریاست [illegible] اند کی اشتقاق رئیس از راس است تا چنانک سر بواسطه حواس پنجگانه کی معدن ایشان دماغ است
[illegible] و حرکت ببدن می فرستد و بدن تحمل ثقل سر می کند و آنچ سر را بکار می آید از بدن کی قوی حیوانی و طبیعی اند
[illegible] همچنان رئیس باید کی [illegible] است رعیت کند و منافع خود را بایشان رساند و رعایا تحمل ثقل اوامر و نواهی او
[illegible] و هر پادشاه کی [illegible] او مجازی باشد و او را از سیادت جز نام نباشد.

رکن دوم در معنی وزارت

[illegible] باشد کی حامل رنج رعیت بود و قصد [illegible] خلق باشد و آنچ بدو رسانند باس باز دارد. و معنی وزیر حامل است. چنانک در قرآن
[illegible] و لا تزر وازرة وزر اخری [illegible] حامله حمل اخری. پس وزیر بحقیقت آن باشد که رنج از رعیت بردارد نه آنک رنج خود بر رعیت نهد
[illegible] بود کی یعمد الیه فی رفع الحوائج یعنی مقصد. پس هر کس کی اهل آن نباشد کی مقصد رعیت بود در قضا حوایج ایشان
[illegible] در معنی امارت و خلافت و ملک و آن مشتمل بر سه فصل است

فصل اول در معنی امارت

بدانک [illegible] بدو باز گذاشته باشد و نزاکی اشتقاق امیر چنان گفته اند کی از امر است و امر کار باشد چنانک در قرآن مجید آمده است کی و ما امر فرعون
[illegible] رعیت او مفوض باشد. چون چنین بود باید کی رعایت رعیت واجب داند و کارها چون وکیل پادشاه بود و رعایا چون
[illegible] میل و حیف [illegible] موجب انعزال بود. پس هر کس کی این معنی در وی حاصل نباشد
[illegible] خلافت [illegible] خلیفه [illegible] دیگران او را بجای او گذارند تا در آن کار کی او بمدد
[illegible] نایب او باشد [illegible] نایب او بجای او [illegible] امر رسول علیه السلام مطاع باشد و طاعت او بر جمله
خلق واجب. و خلیفه رسول علیه السلام گاه بی واسطه بود [illegible] و گاه بواسطه چون [illegible] ترتیب تا مستعصم کی باو منتهی
شد.

فصل سیم در معنی ملک

بدانک ملک [illegible] در مثال عرب است کی اذا [illegible] تمام یافتی بعفو احسان کن
[illegible] عرب گوید ملکت [illegible] یعنی عجز و بخل و قلیل و کثیر او در [illegible] آوردم. پس ملک بحقیقت آن [illegible] قلیل و کثیر آن در تصرف آورده باشد
[illegible] جمله ملک خود را در تصرف آورده باشد کی از جمله احوال ملک باخبر باشد. و احوال وزرا و امرا [illegible] خود او را معلوم باشد و بهیچ وجه
از وجوه از حال رعایا غافل نباشد بلکی مستحضر احوال جمله اهل مملکت او باشد. و اگر هیچ حالی از این احوال [illegible] از خود ملک نباشد. و اگر بعضی او را
معلوم باشد و بعضی نه ملک او آن قدر بود کی معلوم و مصرف او بود.

رکن چهارم در آداب بندگان [illegible] و آداب ملوک با بندگان و آن مشتمل بر دو فصل است و خاتمه

فصل اول در آداب بندگان ملوک با ملوک و آن نه ادب است

ادب اول [illegible] چون قصد حضرت پادشاه کند طهارت بدن
و جامه تقدیم دارد و خود را از انجاس و ادناس پاک کند و مسواک کند و بوی خوش با خود دارد. و روزی جمعی پیش رسول علیه السلام آمدند مگر بوی ناخوش از دهان کسی
بشنید فرمود کی ما لکم تدخلون علی قلحا استلوا. یعنی شما را چه بوده است کی ببوی دهان بر من می آیید مسواک را بکار دارید. و باید کی جامها فاخر نپوشد کی
از آن بوی نعم آید و نه جامها خلق کی علامت قلت التفات بود بلکی جامها متوسط پوشد و اگر سپید بود بهتر چه مصطفی علیه السلام فرموده است کی خیر ثیابکم البیض
ادب دوم چون در حضرت پادشاه در آید پای راست در پیش نهد کان رسول الله صلعم الیتامن فی کل شی حتی فی تنعله اذا تنعل و فی ترجله اذا ترجل.
یعنی رسول علیه السلام ابتدا همین کردن در هر چیزی دوست داشتی تا بحدی کی چون نعلین پوشیدی پای راست را پیش داشتی و چون پیاده شدی. و باید کی
[illegible] در رود کی بر حال او دلیل باشد چنانک [illegible] باشد جستی و چالاکی بر وی ظاهر بود و اگر خواجه بود وقار و سکینت. و همچنین هر کس بحالی کی باو لایق باشد
و چون چشم او بر پادشاه افتاد باید کی خدمتی لایق جنس خود بجای آرد و اگر پادشاه او را تعزیت کند و دست بوی دهد دست بر روی خود فرو آرد پس دست
پادشاه را بوسه دهد [illegible] گردد و بمقام خود آید چنانک روی از پادشاه نتابد. ادب سیم چون بایستد یا بنشیند باید کی جایی باشد کی جای او بیشتر از آن
باشد تا گویند بالاتر نشین و نگویند زیرتر نشین. مصطفی علیه السلام در زمان قرب جناب حق چندانک او را تقریب بیش می کردند او تواضع بیش می نمود کی ثم
دنی فتدلی. و باید کی بچپ و راست ننگرد چه مصطفی علیه السلام در زمان قرب چنین کرد و مستوجب ثنا حق شد کی ما زاغ البصر و ما طغی. و سنت چنین است
کی چون در نماز شروع کند جز بموضع سجود ننگرد جهت آنک در حضرت رب العزه حاضر شده است. و چون پادشاه نایب خداست با او همان ادب و آنگاه باید
داشت. ادب چهارم سلام کردن است. و بدانک سنت از جهت شرع آن است کی داخل سلام کند چنانک در قرآن مجید فرموده است کی و اذا دخلتم بیوتا فسلموا
علی اهلها. اما از روی سیدی و بندگی اولی آن بود کی سید ابتدا کند بسلام چنانک در قرآن مجید فرموده است مصطفی را علیه السلام و اذا جاءک الذین یؤمنون بآیاتنا
فقل سلام علیکم و درین چندین معنی است اول آن است کی جواب سلام واجب است چنانک حق سبحانه می فرماید کی و اذا حییتم بتحیة فحیوا باحسن
منها او ردوها تحیت باحسن منها آن باشد کی اگر گوید السلام علیکم بگوی علیکم السلام و رحمة الله و اگر گوید سلام علیکم و رحمة الله بگوی و علیکم السلام و رحمة الله و برکاته
و ردوها آن باشد کی مثل آنچ گفته باشد تو بگوی. و چون جواب سلام واجب است لایق نبود کی بنده برسید چیزی واجب کند بلکی لایق چنان بود کی سید

براغ باشد كه اشتاران كند ما عيب ازان كند در شي شي از امور كه فعل ان باشد ، واين مقدمات بوقوف كامل كردد ومنظوك شود ودرتحت هريكي
يورد ضرورد ازانها كه بايد كي انشار كند ما عيب نمايند ، وبعضي مفردات باشد وجزوك وبطريق مثال استعمال كند مران چيز راكي انسان خواهد
كي واقف شود بران ازامورك كي مشاهده مكرر باشد انرا ، واين فعل عقل وقوت باشد مادام كي جربت حاصل شده باشد وچون تجارب حاصل شد
ومحفوظ ماند عقل بالفعل كردد ، وتمزيز شود واين عقل كي بفعل امد باز ديار مجارب درهر شي از انسان عمر فصل هفدهم بعقل قدرت است
بوجودت رويت واسناط اشتاكي كي اجود واصلح باشد درانج كند باحاصل شود بان مرانسانرا خيركت عظيم وحقيقت غائتي شريفه فاضله خواه
ان سعادت باشد يا چيزك ازانها كي انرا غائتي عظيم باشد درانك بان حادث رايابند ، وكيس قدرت است وجودت اسناط انج اوانفعل
راصلح باشد دربلوغ خيراتي بيشتر ، ودهاقدرت است برصحت رويت دراسناط انج اجود واصلح باشد درانج بيان تام شود شي عظيم ازانها كي
كان برند كي خيرست از تردق يا ازبي يا كرامتي ، وحيث وجربزه وحيث جودت اسناط چيزك است كي ابلغ واجود باشد درانك باوتمام شود
فعل چيزكي خسيس ازانها كي كان برند كه ايك چيزست ازبخي خسيس يا ازبي خسيسه ، وهمه اين اشيا دراشيايي است كي بغايت رساند ودرغا
ك خود رجحان هر روبتي جمه انسان نصب عائتي كي دوست مي دارد ومشاق ان مي شوند تخاراف كار خود مي كند بعد ازان تروي مي كند
دراشيايي كي باتها ان عائت را دريابد كي چند ازانها وكدام اند وچكونه اند فصل هفدهم جنانك رضي ابدانرا بسبب فساد حس وبخيل
ايشان درخيال مي افتد چيزكي راكي حلواست كي ان مرست وچيزك راكي مرست كي ان حلوست وتصور مي كنند ملايم رابصورت انج غير
ملايم است وغير ملايم رابصورت انج ملايم است ، وهجنان اشتراد دو المقابض چون مرضي الانفس باشند محل اشان شود درانج نيز دراند
كي خيرات اند كي شر دراند ، واما فاصل بعضايل خلقي اوابرا ب دارد ومشاق باشند بنايائي كي خيرات باشند بحقيقت وانرا غرض خود
ومقصود خود كند ، وشرابرا غايائي دوست دارد كي درحقيقت شر دراند وازبراي مرضي نفس خود بخيل مي كند كي خيرات اند ، پس از
انجهت لازم است كي متعقل فاضل باشد بفضايل خلقي وهجنان كيس ، ودائم وجب هردو شر باشند رذو والمقابض تا متعقل تصحيح
غايت كند بفضيلتي كي درموصف وتصحيح انج سودكن بنايت است كند بحودت رويت فصل نوزدهم تعقل انواع بسيار است ازان بعضي
ان است كي جودت اجالت رايي است درانج بان تدبير امور منزل كند وان تعقل منزلي است ، وبعضي جودت رويت درابلغ انج بان
تدبير مدن كند وان تعقل مدني است ، وبعضي انك جودت رويت است درانج ان افضل واصلح باشد درابلغ وجودت معاش ودرانج خير
نبي دربابد مثل سيار وجالنوس وهجنان بعه از انك خير باشد يا انرا غايتي باشد ذيل سعادت ، ازينها بعضي شوركت ان وادان است كي
اسناط اورنه از انجهت است كي ايشان انرا استعمال كنند درنفس خود بل از انجهت است كي اشارت كند بان غير خود درتدبير منزلي يا مدني يا
باغيران ، وبعضي خصوصي وان قوت است براسناط رايي صحيح فاضل درانج بان تقاومت مروكن ومنازع درجله يا دفع اوكند بان ، پس
كويا انسان محتاج است درهرج معان ان است بتعقلي بسيار كه چيزان بحسب امرك ما زاول ان است بس اكر بسيار باشد بازدرك باشد
محتاج شود بتعقلي افزوك واتم واكر قليل باشد بايسر اكتفا كند بسيرك از تعقل ، وتعقل ان است كي همو وانرا عقل ك خوانند ، واين قوت جودت
درانسان باشد اورا عاقل خوانند فصل بيستم ظن صواب ان است كي انسان هركاه كي مشاهده امرك كند ابدا بظن خويش صواب رادريابد
ازانها كي ممكن باشد كي امر شاهد باشد الابران فصل بيست ويكم ذهن قدرت است برمصادفه صواب حكم درانج متنازع شود باشد ودان
اراآ مقتاضه رتوت برصحيح ان بس ان جودت اسناط باشد مران چيز راكي صحيح است ازاراآ بس ان نوعي باشد ازانواع عقل
فصل بيست ودوم جودت رايي آن است كي انسان ذورايي باشد ، وجيد الرايي ان است كي انسان فاضل وخير باشد جزاعمال اوانكاه
تحوت كرده باشد اما دايل اورا واراآ ومشورات اورا مرار بسيار وانرا سديد ومستقيم يافته باشد برو جهتي كي اكر انسان استعمال ان كند اورا بتوا
محوله رساند وازانج ، ن مبسوط القول كشته باشد ازبراي صدقي كي بسيار بازومشاهده كرده باشند تا بازكرد درانج مشتبه شده باشد بان
ازفضيلت وا ، ادحكم ومشورت معني ازانك محتاج شود درچيزك كي كويند يا اشارت بان كند بحتي يا دليلي ، وظاهرست كي رايي
كي بتصحيح ان مي كند ورا فت مي شود بر ازان وتوت وبصحيح ان بتعقل است بس ازنوعي باشد ازتعقل فصل بيست وسيوم
اصولي كي مردك استعمال ان مي كند در اط جيزك كي تردك دران مي كند دو انند ، يكي اشيا مشهور ماخوذ ازجميع يا ازاكثر ودوم اشيايي
كي حاصل باشد بتجارب ومشاهدت فصل بيست وچهارم عمران است كي بخيل امر مشهور را ازانج بايد كي ايشار كند انرا يا بحيث نمايند ازان
سليم باشد الا انك پيش او نباشد بحرب انج بسيل ادان است كي انرا بخربت بشناسند ازامور علمي ، وانسان كاه باشد كي غرباشد در صنعتي
ازامور وغير غر باشد درصنعتي ديكر فصل بيست وپنجم جنون ان است كي بخيل اورا يابند درانج بايد كي ايشار كند يا بحيث نمايند اضداد اشيا
مشهور باشد واضداد انج عادت بران رفته باشد ، وبسيار باشد كي عارض شود اورا يا ان كي بخيل اضداد مشهور كند درسايرامور
وانها وجود در بسيار ك از محسوسات فصل بيست وششم حمق ان است كي بخيل امر مشهورات راسليم باشد وپيش ازتجارب
محفوظ باشد وبخيل اورغايائي راكي دوست مي دارد وآرزومند ان مي شود سليم باشد وادرا رويي باشد كي بخيل اوكند ابدا درانج خود ك

بخل وحقد وحسد وحرص وجبن وظلم واشال ان ، ودوم اكر آثاران سخت بوشيده باشند سم بربسيار دمم برحيرار مجون ذ
جنانك درخيرست كي ا لشرك اخفى في صدور بني آدم من دبب النمل على الصخر العمار مثلا جا
حايلي شرايف وعلى عزيب روك نايند نفس اثرك ازان دردنيه دريابد وبسيار رابران د خيرك ازا
ومقصود نفس ازان نه انتفاع كي باشد بل كه تفوش شهوت وطلب جاه باشد وعزلت برن يعني جز لي فط واقف
نشود واشال اين بسيارست ، واز اخلاق بعضي ان باشد كي محقق برتبه دايم متبدل يا ابل نخود بعضي د ان متغير ومتبدل
كردد ، واز اخلاق بعضي كي اصلي باشد متحول نشوند متبدل وصفت خ ان است كي صلى الله ع ان بخت
لايم مكارم الاخلاق مصارف اخلاق ذميمه بيزا فرمود است كي لاخير الا بالذين والعمل فيقوم به آثار
الليل والنهار ورجل اعطى مالا فيفق به في سبيل الله ، واشال اين كي جود ودين واسلام بقصري
صفتي از صفات اصلي جبلت ادمي كي ازسر برزند بركت حرف شود جنانك پيش انسلوك كي طبيعت غالبه
انصفات حميده وذميمه ، پس اكنون اكر خلط واسال صفت حسنت است ودين حرف شود كي نكذارد كي هيچ
نوت شود واكر حس غالب باشد بفيطت وامور دنيي
عاش ، ودوم زوال نفت از محسود ني طلب وصول آن بحاس
كويند واين محودست هركاه كي درامور دنيي صرف شود وا
واعداء دين صرف شود ورد صف متاكد يا بركبرك
بارادر مسلمان صرف باين كرد ، وهجنين كذب جبلي
را درتوح دفع اعدا دين ، وحقد بغض را در مخا
خود بقوت كردن روح كي بسا
احكام روح وصفات او باعتدال ورعايت
افراط وبذدي احراف ديبا اوست بط
فرمود كي خيرالامور اوساطها ، وبيايد است
بيان كرده شد ، ودوم زهد كي بعد ازين كفته مي شود
وسيم كم خوردن ، وچهارم كم ايختن باخلق وازنيان كذا
كردانند حكم كثرت واختلاف تقاصد واغراض ادلبتر ب اكنده و
باشد بعضي ودرتركيب ومحاربح حروف متكثر مي كردد واثران باز باتفس
مي رسند وادرا مشوش مي كردانند ، واما بسيار خفتن حجب وغ ات د
خلق سرد كم كفتن است ، وكم خوردن كم كفتن را سرد مي كند ، و خلق دقيق مقامات ازان جهت ضرورت افتاده است كي
قطع نظر ازاسباب واعراض ازاشتال وتوجه بمطلوب واخلاص درتحيل بتوك راجع بعزلت دست نرهند ، وعزلت بيند جهار دو راخوذ
درتنوير باطن وكشف ان جيب جهاركانه كي بتهيز طينت ادم ازبراي صلاحيت امور عمارت زمين را درآدم تغبيه كرده بودند وازوبهر سالكان
سرايت كرده است باين توجه واخلاص جمله رده اثرعظيم ظاهرست ، كي چون درهاآ حواس كي موجب استيناس نفس است بعالم اكثرت
بسته شود وبتوجه عزمت وصدق نيت وخلوص قصد ازشوايب علتها واعراض ازغير ذات مطلوب كي مقصود حقيقي است وكمال
توجه بدان حضرت ومداومت ذكر لا اله الا الله نفس ازعلايق سكثر برهند وبباطن وبظاهر بمقام صدق وخلوص قدس اخلاص متحقق
كردد حسبند نور ذكر مصارا مرروح رابعالم انوار وسرا بعالم اسرار رساند ، واز اثار وحدت ذكر ونوريت ان وحدت وعدالت ونوريت وفرحي
وانقياد درنفس واعضا وجوارح سرايت كند ومقام اطمينان بدان سبب رسيدنش ميسر كردد ، وحين مقام توبه درست شود بعد ازان
قدم دربقام زهد نهاد فرض/ازم آيد زيرا كي اخر بقام توبه رجوع است ازخلق بسوك حق ، وحقيقت زهد ترك دنياست ونيم ، واز اداولا
وترك جشم داشت بيم آخرت بنيا واعراض ازغير مقصود والماخابي برزن اذين جمله واين تركها واعراضها رابعا كي اين قسم رجع حقيقت
نفرست ، پس رجوع ازخلق بسوك حق تام نشود الا بشروع درمقام زهد وزهد دست نرهند الا بتمام عزلت رجوع ازخلق بسوك حق
وحسنيد تركرد كن اين كي اعتماد وثوق تام است وكفالت حق مرزوق رازيرا كي رجوع ازخلق بسوك حق وترك دنيا باسبابها ظاهرا وباطنا
جز بوثوق واعتماد بطريق كشف ويقين نه بطريق ظن وتخيين بتكفل حق مرزوق بنده راببيب وكت سبب ومشاهده تعلق حق درهمه اسباب
تام نشود ، وجون اين معني حاصل شد تفويض وتسليم درهمه امور تحقق كردد ، وتا رضا بجريان قضا بناشن تفويض وتسليم تام نشود پس تام

صحيح

باشد بان غایت کی موذی است بان و در انج موذی باشد بغیر آن غایت کی ان موذی است بان. پس غرض او هم شیره او بحسب ان باشد کی روی نماید او تخیل کند او را. و اما بجهت است کی احق از اول کی مشاهده او می کند صورت او صورت عالی باشد و معتقد او معتبر و صحیح و بسیار باشد کی رویت او را در جزوی انداز کی بعهد تنوع در ان نکرده باشد. فصل بیست و هفتم ذکا جودت حدسی است برشی بسرعت بی زمانی یا در زمانی غیر مهمل. فصل بیست و هشتم تعقل و کیس محتاج می شوند هر یکی از ایشان باستعدادی طبیعی کی انسان بران مفطور باشد و هر کاه کی انسان معتد تعقل از بدو او انکاه تعقل و ذکا کند و مستعمل شود و بدین پس تعقل دهاکر در جهت دیگر. فصل بیست و نهم قومی از مردمان تعقل را در حکما می خوانند. و حکمت افضل علمی است در افضل موجودات را. و تعقل چون آن ادراک اشیا انسانی می کند پس نمی باید کی او حکمت باشد اللهم الا انک انسان افضل عالم باشد و افضل موجودات و چون انسان چنان نیست پس تعقل حکمت نباشد الا باستعارت و تشبیه. فصل سی ام حکمت چون خاصه اوان است کی علم اسباب قصوی است کی هر موجود کی متاخر است و غایت قصوی کی انسان از برای آن باشد سعادت است و غایت اقصا اسباب است پس حکمت چیزی ان باشد کی متوقف باشد بر چیزی کی ان سعادت است در حقیقت. و دیگر چون حکمت است وجدها کی واحد اول را می داند کی سایر موجودات استفادت فضیلت و کمال از و کرده اند و می داند کی چگونه استفادت کرده از واحد اول کرده است. پس حکمت ادون تعلم اعظم کمالی باشد کی انسان استفادت ان کرده باشد از اول ان سعادت. پس حکمت حقیقی ان است کی متوقف باشد بر سعادت در حقیقت. و تعقل ان است کی متوقف است بر انج باید کی بکنند تا سعادت حاصل شود پس این هر دو متعاضد اند در تکمیل انسان تا حکمت باشد. و حکمت ان است کی معطی غایت قصوی است و تعقل معطی انج بان در یابند آن غایت را. فصل سی و یکم خطابت قدرت است بر مخاطبه با قومی کی بان باشد جودت اقناع در شی شی از امور ممکنه کی از شان ایشان است کی ایثار کنند یا عیب. الا انک فاضل از اصحاب این قوت استعمال ان در خیرات می کند و دها اول استعمال ان در شر کنند. فصل سی و دوم جودت تخییل از جودت اقناع است و فرق میان ایشان است که جودت اقناع مقصود از آن قبول سامع است شی را بعد از انک تصدیق بان کرده باشد. و جودت تخییل مقصود از ان ان است کی نفس سامع را نهوضی شود بطلب ان شی تخییل یا هرب از ان با نواع بال یا کراهت از ان و اگر چه او را تصدیقی نیفتاده باشد چنانک انسان را تنفر می شود از چیزی چون بیند او را کی شبیه است بچیزی کی سبیل از ان است کی ازان تنفر کنند در حقیقت و اگر چه متیقن باشد کی انج می بیند ان شی متنفر نیست. و استعمال جودت تخییل کند در انج سخط ارد در رضا در انج بترساند یا ایمن گرداند در انج نفس را آرام گرداند یا قلق کند بجودت تخییل تا انسان متنزل شود در نزول شی را و ... کند بسوی ان. و اگر چه علم او بشی موجب خلاف آن است کی متخیل شده باشد و بسیار کی از مردم چیزی را دوست دارند و دشمن و ... کنند و تحسین نمایند تخییل نه بر رویت. یا از برای انک ایشان را خود رویتی نیست بطبع یا از برای انک ایشان طرح رویت کرده باشند در امور خویش. فصل سی و سیم استخراج همه اشعار از جهت ان است تا تخییل شی بان نیکو شود. و آن شش صنف است سه ازان محموده و سه مذموم. اما ثلثه محموده یکی ازان ان است کی بان قصد کنند بصلاح قوت ناطقه و انک تسدید افعال و فکر او کند بسوی سعادت و تخییل او کنند امور الهی و خیرات را و جودت تخییل فضایل و تحسین ان و تقبیح شرور و رذایل ان. و دوم انک بان قصد کنند باصلاح و تعدیل عوارض منسوب بقوت از عوارض نفس و کسر کنند ازان تا باعتدال گردد و بجانب ضعف نشود از افراط. و این عوارض مثل غضب است و عزت نفس و قسوت و ... و محبت کرامت و غلبه و شره و ... و تسدید اصحاب ان سوی استعمال ان در خیرات دون الشرور. و سیم انک بان قصد کنند باصلاح و تعدیل عوارضی کی منسوب است بضعف ولین از عوارض نفس و ان شهوات است و لذات حسی و رقت نفس و رحمت و ... و خوف و جزع و غم و حیا و ترفه و لین و امثال ان تا منکسر شود و منع از افراط او و معتدل گردد و تسدید ان کنند بسوی استعمال ان در خیرات دون الشرور. و ثلثه مذمومه مضادات محموده اند چه انها افساد کنند هر چیزی را کی آنها اصلاح کرده باشد و اخراج ان کنند از اعتدال با افراط. و اصناف الحان و اغانی تابع اند مر اصناف اشعار را. و اقسام الحان مساوی اقسام اشعار است. فصل سی و چهارم مرتبه فاضله اجزا آن ... است ... و مجاهدون و مایرون. افاضل حکما اند و متعقلان و خداوندان راءها در امور عظام. انکاه حمله دین ... خطبا اند و بلغا و شعرا ... و انکس کی جاری مجری ایشان است و مجاهدان ... اند و حفظه و انک جاری مجری ایشان است و معدود از ایشان. و مایرون مکتسبان اموال اند در مدینه مثل فلاحان و رعاة و رعاة و انکس کی جاری مجری ایشان است. فصل سی و پنجم رئیس این مدینه و مدبرات آن بر یکی از چهار صنف باشند یکی از ایشان ملک است در حقیقت و او رئیس اول است و ان است کی در و مجتمع باشد شش شرط حکمت و تعقل تام و جودت اقناع و جودت تخییل و قدرت بر جهاد بدن خود. و باید کی در وی از چیزی نباشد کی عایق او شود از مزاولت امور جهادی. پس انکس کی در وی این همه مجتمع باشد او دستور و مقتدی به باشد و در سیرتها و افعال او را ... و وصایا او مقبول باشد. و این کس را رسد کی تدبیر کند بانج مصلحت بیند و هر چه کی خواهد. دوم ان است کی این اوصاف را نیابند کی در یک کس همه مجتمع باشد و لکن متفرق یابند در جماعتی بانک یکی از ایشان معطی غایت باشد

ودوم

و دوم معطی انج موذی باشد بغایت. و سیم انک او را جودت اقناع و جودت تخییل باشد و دیگری انک او را قدرت بر جهاد باشد. پس این جماعت بجمعهم قایم مقام ملک باشند. و ایشان را رؤسا اخیار و دولت الافاضل خوانند و ریاست ایشان را ریاسه الافاضل گویند. و سیم انک انجا رئیس نباشد بر این صفت ... انکس باشد کی مجتمع شود در وی کی عارف باشد بشرایع و سنن مقدمه کی متقدمان از ائمه ایشان بان کرده باشند و بان تدبیر مدینه کرده. انکاه او را جودت تمیز ... باشد کی استعمال کند در بیان ان سنن را بر حسب مقصود ائمه متقدم از ایشان. انکاه او را قدرتی باشد بر استنباط انج مصرح ... در مکتوب و محفوظ از سنن ... انج استنباط ان کند از سنن حذو ما تقدم من السنن. انکاه او را جودت رای و تعقلی باشد در حوادث ... کی بان محافظت عمارت مدینه کنند. و جودت اقناعی و تخییلی ... او را قدرتی باشد بر جهاد و این کس را ملک السنه ... ریاست او را ملک سنی خوانند. و چهارم انک اوصاف ... کی در این همه مجتمع باشد و لکن این همه در جماعتی متفرق باشند بین ایشان ... بجمعهم قایم مقام ملک باشند و این جماعت رؤسا سنت خوانند. فصل سی و ششم هر جزوی کی از اجزا مدینه در آن رئیسی است کی رئیس بالا او نباشد از اهل ان طایفه و در ان مرئوسی باشد کی او را ریاستی بر هیچ انسانی نباشد و در آن باشد ... فصل سی و هفتم مراتب در مدینه فاضله و تقدم بعضی ازان بر بعضی ... است و ازان جهت انک انسان چون عملی کند ... استعمال ... کند کی ان غایت فعلی باشد کی انسان دیگر متولی ان است اول ... مقدم بر ثانی در مرتبه. مثلا ... غایت ان استعمال لجام است ... و استعمال لجام و ادوات فرس می کنند کی غایت صناعت عمل لجام است پس او رئیس باشد کی مقدم دارند بر ان کس کی عمل لجام کند. و همچنان رایض فرس و همچنان در سایر اعمال و صناعات. و ازان جمله انک دو کس باشند کی غایت ایشان هر دو غایتی باشد واحد بعینها و یکی ... ان غایت را اتم است و تفضیل او اکمل و او را تعقلی باشد کی بان استنباط کند جمیع انج بان برسد بان غایت و حسن ... در انک استعمال غیر خود کند تا او را این غایت حاصل شود. این کس رئیس باشد بر ثانی کی او را این نیست. و دون این انکس است کی تخییل غایات ... نفس خود کند و لکن او را رویتی کامل نباشد کی ... بان جمیع انج بان غایت را در یابند الا انک اگر چنان باشد کی چون او را اعطا ... رویت کنند تا بان ... کند او را بعضی از انج خواهند کی بکند احتذا کند ازان حذو ما رسم له و استنباط باقی کند. و دون این ان کس کی تخییل غایات ... نفس خود بکند و او را رویتی نیز نباشد و لکن چون اعطا غایات کنند او را و تخییل کنند باو انکاه اعطا مبادی و رویت کنند او را قادر شود بر انک احتذا کند در باقی حذو ما رسم له پس عمل کند بان یا استعمال غیر کند در ان. و دون این ان کس است کی نه تخییل غایات کند و نه او را رویتی باشد و نه نیز چنان باشد کی چون او را اعطا مبادی کنند قادر شود بر استنباط باقی و لکن چون او را وصیت کنند بکل انج بایدی بکند در بلوغ ان ... حفظ و ضبط کند و بذلک النفس باشد و منقاد و مسارعت بر انفعال هر چیزی کی او را بان وصیت کرده باشند و اگر چه نداند کی کدام غایت است کی ان ... برساند ... باشد ... را بکند بران وجه کی او را بان وصیت کرده باشند. و این کس خادم باشد در مدینه ابدا و رئیس نباشد ... او بطبع عبدست. و اما ان جماعت کی از پیش رفت ... باشند و رؤسا. و هر چیزی کی عبد و خادم ... باشند ... رئیس خادم باشد باستعمال غیر و دون. و از ان جمله ان است کی دو کس باشند کی هر یک از ایشان تعلیم کنند کی ثالثی استعمال هر دو ... ایشان کند در تتمیم غایتی. الا انک یکی ازان ... اشرف باشد و ... ان بیشتر باشد در تتمیم غایت آن ثالث چه این کس را ک... اشرف است ... ان بیشتر مرتبه او را تقدم دارند بر انکس کی ... او اخس باشد و ... ان کمتر در ان غایت. فصل سی و هشتم اجزا مدینه و مراتب اجزا ان مولف می شوند بعضی با بعضی و مرتبط می شوند ... و متماسک می شوند ... و محفوظ می مانند ... باشد کی بطبع باشد چون محبت والدین مر ولد را و ... باشد کی بارادت باشد بانک مبدا ان اشیا ارادی باشد کی محبت تابع ایشان باشد و محبتی کی بارادت است سه است. یکی از برای اشتراک در فضیلت. و دوم از برای منفعت. و سیم از برای لذت و عدل تابع محبت است. و محبت درین مدینه اولا از برای اشتراک در فضیلت باشد ... شود باشتراک در آرا و افعال و آرا ای کی باید کی ایشان شریک باشند در ان ... در مبدا و در منتهی و در ما بین ایشان. و اتفاق رای در مبدا اتفاق آرا ایشان باشد در خدای عز و جل و در روحانیان ... کی ایشان ... و در انک چگونه است ابتدا عالم و اجزا ان و چگونه است ابتدا کون انسان. انکاه مراتب اجزا عالم و نسبت بعضی ببعضی و منزلت ایشان از خدای تعالی و از روحانیان انکاه منزلت ایشان از خدای تعالی و از روحانیان. و اینست مبدا و منتهی سعادت و انج میان ایشان است افعالی است کی بان سعادت را در یابند. پس چون متفق شوند آرا اهل مدینه درین اشیا انکاه تکمیل کنند ... کی بان سعادت یابند بعضی مر بعضی را بضرورت. و از برای انک ایشان ... در مسکنی واحد و بعضی محتاج اند ببعضی و بعضی نافع اند مر بعضی را تابع ان شود نیز محبتی کی از برای منفعت باشد. انکاه از برای اشتراک در فضایل و از برای انک بعضی نافع اند مر بعضی را لذتی شوند بعضی ببعضی پس تابع ان شود نیز محبتی کی از برای لذت باشد. پس بان مولف و مرتبط می شوند. فصل سی و نهم عدل اول در قسمت خیرات مشترکه باشد کی بر جمیع اهل مدینه را باشد انکاه بعد ازان در حفظ

الخ قسمت کردن بر ایشان. و آن خیرات سلامت است و اموال و کرامت و مراتب و سایر خیراتی که ممکن باشد که مشترک شوند در آن. چه هر یکی را از
اهل مدینه قسطی است از این خیرات. سادکت استبدال آن و نقص از آن و زیادت بر آن جور باشد. اما نقص از جور باشد برو. و اما زیادت
آن جور باشد بر اهل مدینه. و باشد که نقص آن نیز جور باشد بر اهل مدینه. [illegible] قسمت کنند و مستقر شود مر هر یکی را قسط او باید که بعد
از آن محافظت کنند بر هر یکی از ایشان قسط او یا آنکه از دست او بیرون نرود یا اگر بیرون شود بشرایطی را حوالی که [illegible] نشود از خروج الخ
از دست او از قسم او بیرون رفتن ضرری نه باو و نه بمدینه. و الخ از دست ایشان بیرون رود از قسط او از خیرات یا بارادت او باشد مثل بیع
و هبت و قرض یا بی ارادت او باشد چنانک بدزدند یا غصب کنند. و باید که در هر یکی از این دو شرایطی باشد که بان باقی ماند الخ در
مدینه است از خیرات محفوظ بر ایشان. و این بان باشد که عاید شود بدل الخ از دست بدر رفت بارادت او یا بی ارادت از خیرات سادکت
الخ از دست او بدر رفت یا از نوع الخ از دست او بدر رفت یا از نوعی دیگر. و الخ عاید شده باشد رد در خاصه نفس او یا بر مدینه. و هر کدام یک
از این [illegible] سادکت عاید شد بر آن عدلی باشد که خیرات مقسومه بر اهل مدینه بان محفوظ ماند. و جور آن است که از دست او قسط
او از خیرات بدر رود بی آنک سادکت آن عاید شود بر او یا بر اهل مدینه. انگاه باید که الخ عاید می شود بر آن در خاصه نفس او را نافع
باشد مدینه را یا غیر ضار باشد [illegible] و آنکس که اخراج می کند از دست خود یا از دست غیر خود قسط او از خیرات هر گاه که ضار
باشد بمدینه او نیز جایر باشد و او را از آن منع کنند. و بسیارکس از آنان که ایشان را منع کنند محتاج شوند در منع او بشرکت که ایقاع کنند باو
و عقوبات. و باید که بقدر شر در عقوبات مکتد تا هر جورکت بجزاء آن عقوبتی معین باشد که فرض کنند که مساوی آن است. و چون
فاعل جور را افسطرت از شر برساند عدل باشد. و چون زیادت کند جور باشد برو در خاصه نفس او و چون نقصان کند جور باشد
بر اهل مدینه. و باشد که زیادت جور باشد بر اهل مدینه **فصل چهلم** بعضی از مدبران مدن چنان می بینند که هر جورکت که در مدینه واقع شود
آن جور باشد بر اهل مدینه. و بعضی چنان می بینند که آن جورکت باشد مختص بانکس که جور باو واقع شده است وحده. و بعضی
تقسیم جوری کنند بر دو صنف. صنفی جوری است که مخصوص است بواحدی و مع ذلک آن جوری نیز هست بر اهل مدینه. و صنفی آن است که
جوری می نهند که مخصوص بواحدی باشد و تعدیه نمی کنند آن را بمدینه. و از آن جهت است که قومی از مدبران مدن عفو از جانی نمی کنند و اگر
چه آنکس که جور باو واقع شده است عفو کرده است. و بعضی عفو از جانی لازم می دانند چون عفو کند آنکس که جور باو واقع شده
است. و بعضی چنان می بینند که از بعضی عفو کنند و از بعضی عفو نکنند. چه الخ جانی مستوجب آن است از شر چون حقی نهند که
مخصوص باشد بانکس که جور باو واقع شده است [illegible] در آن اهل المدینه و آنکس از عفو کردن هیچکس را غیر او بر سبیل نباشد. و چون
حقی نهند مر اهل مدینه را یا همه مردمان را آنگاه [illegible] نکنند بعفو آنکس که جور باو واقع شد **فصل چهل و یکم** و علاکت [illegible] دیگر آنک گویند
اشتغال انسان است [illegible] فضیلت را در الخ میان او است و میان غیر او و هر کدام فضیلتی که باشد و غرض که در قسمت است و الخ در حفظ
مقسوم است آن نوعی است از عدل اعم و اخص را نام نهاده اند باسم اعم **فصل چهل و دوم** هر واحدکت از آنان که در مدینه فاضله اند
باید که تفویض کنند باو صناعتی واحد که منفرد باشد بان و عملی واحد که قیام نماید بان یا در مرتبه خدمتی یا در مرتبه ریاستی که از آن
در نگذرد. و نگذارند هیچ یکی را از ایشان که مزاولت اعمال بسیار کند و نه اکثر از صناعتی واحد از برای سه سبب. یکی آنک نیست که اتفاق
افتد ابدا که هر انسانی مطیع باشد مر هر عملی و هر صناعتی را بلکه باشد انسانی دون از انسانی که صالح باشد مر عملی را دون عملی.
دوم آنک چون هر انسانی قیام نماید بعملی یا صناعتی تمام او بان اکمل باشد و افضل و بان واسطه حاذقتر گردد و محکم عملتر چون منفرد
شود بان و باشد با نشو بر آن از زمان صبا و نباشد مشتغل بر چیزی دیگر غیر آن. و سیم آنک بسیار از اعمال هست که اگر ایشان را وقتی
که چون تاخیر کنند از آن فوت شود. و گاه باشد که اتفاق افتد دو عمل که وقت ایشان واحد باشد بعینه پس اگر مشغول شود بیکی
از ایشان فوت شود او را آن دیگر و در وقتی ثانی نرسد. پس از این جهت باید که از بهر هر یکی از آن دو عمل انسانی واحد معین کنند تا هر یکی
از آن دو عمل در وقت خود برسد و فوت نشود. والله اعلم. **قاعده سیم از قطب [illegible] ازخانه** در سیاست منزلی که عبارت
است از حکم و معرفت کردن در منزل خود و آنرا حکمت منزلی نیز خوانند. بدانک اصل در حکمت بدنی و مدنی و منزلی آن حدیث
است که مصطفی فرموده علیه السلام کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیته. چه راعی سلطان شهاست [illegible] که سلطان راعی ام است
و مسئول از رعیت او و امیر هر شهری که راعی آن و شیخ هر قریه راعی ایشان و مرد هر منزلی که رب المنزل خوانند راعی اهل منزل
و مرد راعیه است بر خانه شوهر و فرزند او و غلام راعیست بر مال خواجه [illegible] و هر یکی از اینها مسئول اند از رعیت او. پس بر هر کسی
واجب باشد خواه سلطان باشد و خواه کدخدا خواه خداوند باشد و خواه بنده که عدل کند در الخ میان او و میان غیر او است از چیزی که در تحت
ید او که او مسئول عنه است و مواخذ بظلم و تعدی که کرده باشد. قال الله تعالی و نضع الموازین القسط لیوم القیمة فلا تظلم نفس شیئا و ان
کان مثقال حبة من خردل اتینا بها و کفی بنا حاسبین. و حق سبحانه در قرآن مجید چند جای بیان کرده است که عشرت با اهل خانه
چگونه کنند

چگونه کنند جایی فرموده عاشروهن بالمعروف او فارقوهن باحسان. و جای دیگر فرموده امساک بمعروف او تسریح باحسان. و بدانک که هر که در خانه و منزل
و در هر یکی را بر تو حقی است و ملزوم بر حقوق ذکر آن قال الله تعالی یسئلونک ماذا ینفقون قل ما انفقتم من خیر فللوالدین والاقربین والیتامی والمساکین
وابن السبیل وما تفعلوا من خیر فان الله به علیم. چه تقدیم [illegible] اقربین کرده است بر غیر ایشان در نفقه و صدقه و معینین در هر چیز که [illegible] و دیگر بدانکه حق
واجب بر رب المنزل اعنی بر هر کسی که منزلی دارد و مشغل براه خانه [illegible] رفت بعد از ادا فرایض الله تعالی و آنان با او امر او لجتناب از نواهی
او قیام است بامر اهل و در قوت مرتبه ظاهر نشود [illegible] ازو تمام نگردد [illegible] ادا نشود [illegible] الا بعد از آنک فارغ شود از امر
اهل بیت و کفایت مونت عیال و اعطا اقارب و احسانکت از اسر معاش ایشان. و بعد از آن با اجانب بر دارد. قال رسول الله صلعم ابدا بمن تعول [illegible]
محتاج. و قال صلعم ما من ذنب اجدر ان یعجل الله لصاحبه العقوبة فی الدنیا مع ما یدخر له فی الآخرة من البغی وقطیعة الرحم. و قال ابو هریره رضی الله
عنه قال رجل یا رسول الله من احق بحسن صحابتی قال امک قال ثم من قال امک قال ثم من قال امک قال ثم من قال ابوک ثم ادناک ادناک. و در روایت آمده
که چون ابوبکر صدیق را رضی الله عنه خلافت دادند جامه چند را برداشت و بباز او برد و منادی می کرد بر آن تا بفروشد. گفتند ای خلیفه
[illegible] امروز خلیفه باید که در امور مسلمانان نظر کنی این چه کار است که می کنی گفت بگذارید مرا تا سعی کنم بجهت عیال خویش که اگر
من ایشان را ضایع کنم شما را ضایع تر کنم. و این دلالت بر آن می کند که آنکس که اهمال امر اهل خویش کند و واجب در حق ایشان بتقدیم
نرساند باید که اجانب بر او اعتماد نکنند و ازو توقع وفا ندارند. و چون این دانستی بدانک اهل رجل خمسه قسم است. بشش [illegible] والدان
و ازواج و اولاد و اخوه و الاقارب و عبید و ماملکت ایمانکم الخ واجب است که تقدیم دارند با هر طایفه. اما والدان حقوق ایشان بر همانا
در حق ایشان [illegible] از عهده جمیع آن بیرون آمد چه چند آنک مبالغت [illegible] از الخ واجب باشد که در حق ایشان
کند [illegible] باید که مبالغه عظیم کنند در تعظیم و طاعت ایشان و اجتهاد بلیغ [illegible] مشکور و مبذول دارد. و در حق ایشان چه باری تعالی
بر والدین قرین طاعت خویش کرده است و نیز [illegible] و قضی ربک الا تعبدوا الا ایاه وبالوالدین احسانا اما یبلغن عندک الکبر احدهما
او کلاهما فلا تقل لهما اف ولا تنهرهما وقل لهما قولا کریما واخفض لهما جناح الذل من الرحمة وقل رب ارحمهما کما ربیانی صغیرا و قال رسول الله صلعم
الکبایر الاشراک بالله و عقوق الوالدین و قتل النفس و الیمین الغموس رواه عبد الله بن عمر رضی الله عنهما. بنگر که باری تعالی چگونه
طاعت والدین را مقرون کرد بطاعت خود و عقوق ایشان را بشرک. پس هر کس که عقوق والدین کند عصیان خدا و رسول کرده باشد
و امید خیری نتوان داشت در حق او نه در دنیا و نه در آخرت. و چگونه چنین نباشد و ایشان سبب اند بعد الله تعالی در وجود او [illegible]
او کردند در صغر و رعایت او از بر دو وجه. بر واجب در شان ایشان بسیار است و جز بنیت [illegible] شمار لکن ضبط و جمع آن در دو امر کنند. اول
طاعت در معروف. و معنی آن تحصیل رضا ایشان است بهر چیز که کراهت خدای تعالی در آن نباشد. و دوم آنک بداند که او و الخ مالک
آن است مر والدین را است. او را آنچه روایت پیش امیرالمومنین عمر بن الخطاب رضی الله عنه آمد و گریبان پدر گرفت و پیش او برد و برداشته
پرسید که کیست این گفت پدر من و وصف کرد [illegible] خدمت او جرها بسیار از جمله آنک او را خیلی پرورید اشن است چنانک
[illegible] شده است و او را تربیت داده چون کودکان چه عقل او چون عقل کودکان گشته است صحابه رضی الله عنهم تعجب
کردند از نقل او [illegible] ابن عمر گفت چه می گوید او در حق والد بر کرده است و ترتیب حق او کرده باید [illegible]
گفت نه ای امیرالمومنین حق او را انکار [illegible] ام یوسف [illegible] بجهت آنک او مرا می پرورد [illegible] و بدین می خواست
[illegible] خدمت [illegible] او را می خواهم [illegible] هر دو یکسان باشند عمر قول او را [illegible] داشت. و مامون گفت هیچکس را ندیدم
که ابر باشد از فضل بن یحیی بر پدرش [illegible] ایشان را منع کرد در شب
[illegible] جون یحیی [illegible] فضل [illegible] در شب
[illegible] چراغ [illegible] کرد فضل [illegible] تا صباح این چنین بوده است حرمت ایشان و الدین را و تمام حقوق ایشان
بدانک مومن و کافر در این باب یکسان اند چه بر والدین واجب است [illegible] طاعت ایشان [illegible] از ایشان [illegible] کافر
الا در چیزی که مخالف ارضات تعالی باشد. قال الله تعالی و وصینا الانسان بوالدیه حملته امه وهنا علی وهن و فصاله فی عامین
ان اشکر لی ولوالدیک الی المصیر وان جاهداک علی ان تشرک بی ما لیس لک به علم فلا تطعهما وصاحبهما فی الدنیا معروفا واتبع سبیل
من اناب الی ثم الی مرجعکم فانبئکم بما کنتم تعملون. چه این دلالت می کند بر آنک چون والدین او مشرک باشند واجب باشد بر وی مصاحبت
با ایشان بمعروف کند و ایذا ایشان نکند و در عصیان ایشان الا در چیزی که شرک باشد بالله یا معصیتی دیگر. و از اسما دختر ابوبکر صدیق
رضی الله عنه روایت کرده اند که گفت مادر من مشرکه بود در عهد قریش [illegible] بر من آمد فقلت یا رسول الله ان امی قدمت علی
و هی راغبة افاصلها قال نعم صلیها. و قال رسول الله صلعم رغم انفه رغم انفه رغم انفه قیل من یا رسول الله قال من ادرک والدیه عند الکبر
احدهما او کلاهما ثم لم یدخل الجنة. و اما زوجه و آنک جاری مجری او باشد چون جواری و غیر هن ایشان عبارت اند از عرض مرد. و اکرام ملک

باخلاق او وچون زن خالي باشد از جميع اين اوصاف بايد باشد ازانك دوسه خصلت باشد عقل وعفت وحيا وهركاه يكي خالي باشد
ازيكي ازين سه چيز بنا شدن نزديك اوشدن نيست اصول دين چون بداني اوزين انچ ياد كرديم دريابي انچ شرح داديم وبايد باشد ازنوع او
باين يكي استخارت كند خداي تعالي راو اورا بخواهد وبايست كه باحتياط دراز واج واختيار زوجات واما كيفيت معاشرت ومخالطت
بازوجات وچوار وحرمت يكي اوراباشد بايد دانست يكي اول امور آن واعظم ان ازروي نفع چيست است وزنا وابن بان باشد كه
زن را مخالفت زوج وبادي چيزي از حركات در خاطر نمايد قبيح در كليات وانرا محال داند وهميشه بفكر اين در ذهن او يكند قولاً
وفعلاً تا تمالك شوند واتباع اوامر واعادت كردن واجتناب از نواهي او وطن وبايد يكي اهتمام اوبدين اعظم باشد ازهرچيزي ومضايقه كند
با او درچزييات امور واسباب حقيري كه ازا فتراق نباشد تاطع در اكثر ازان نكند چه اكر مسامحه كند دران حال بحايي رسد يكي قول اورا مستخف
دارد انكاه متراديف شوند تا الفات باو نكند اصلا انكاه طمع كند دررد اصحدام كند اورا دار كند بردوبني كند واوفرمان بردارزن كردد بس اوتقلب
شوند وقضيه منعكس وامر ماموركردد وماموراً مر وازان طمع اودر فضاع وارتكاب محرمات متولد شوند ومودي شوند بهلاك ان را بانچ اعظم راشق
نمي برجع ازان نشوند با لله منه وابن همه اشباب وآيي ان نهند وبايد يكي راخذه اومعتدل باشد وازحد درنكذرد تا موركت نشوند
بي شركت دليرك ازجمت زن واجتهاد كند تاحال بيان ايشان بغرب نرسد وازحد نفع وتفريع تجاوز نكند چه اكرحال بضرب رسد
عيش را لذيذ نماند واكر ابن باشد ازان بايد يكي دراوقات بتاعده باشد ودليرك نكند برد دردقتي بيطش وضرب چه اينبر دليرشوند وتكلم
كند بچيزهايي كي رفع حجاب وقار وحيا كند ازميان ايشان وازان امور كه متولد شوند ترتب انچ كفته شد ومواخذه بزبان نيز بسيار نكند تا قول
اوپيش زن خوار نشود چه اعتدال درهرامري حكمت است پس چون قاعده ميان ايشان ممهد شد واساس هيبت موسس كشت
بايد يكي مبالغه كند دراكرام او واحترام جانب اوورفع وجه او ازدنيات امور واكرام ايشان باشد يكي اورانكاه دارد براحسن هيآتي كي ممكن
باشد اورا ازلباس وحلي وزيني كي زنان بان شادند وبستخسن دانند وبانك اورا درنيت مترد دارند ومبالغه كند دران تا هيچ يك ازانان
طمع نكند دردين اوسما محارمت كي مردان بيكانه ومجالس ومحافل بي شاهد باشند چه ايشان محادثه كنند باين نهيج شهوت اوباشد
وبيمار باشند كي سبب اغرا اوكردد وحذر كند ازانك كسي چيزكت ازشاب اوياحلي اوياازانچ منسوب باشد باو بستند وبانك انچ درخانه
ومنزل است معرض باشد باو واو بسوط اليد باشد درهرچ درخانه باشد ازاثاث وماكول ومشروب وملبوس واذم باشد برو اهتمام بجميع
انچ درمنزل است وترتيب ان وطبخ وغسل اني چيزوانك وهرشغلي كي ازان خانه است بايوست خود كند يا بفرمايد اكر اورا خرمنكار باشد
چه بعوض اومنزل باو اكرامي است ازوا شغالي وخاطر اورا ازماسواي ان ومشاورت كند دران در هرچ بنفس خانه تعلق دارد وانچ ديكر
نهند دران حمل كنند بان وسعي داوند ازبراي وقت احتياج چون حوايج وخيرات وماعداان ازانها كي خارج خانه باشد درهيچ چيزازانها
اطلاع اونكند وبانك احسان كند باهل او وصلهء وتودد بايشان چه دران اسباب طب اودلوب ايشان باشد وزيادت تعاهدي
واستظهار انك ازجهت ايشان وبانك اوراجايي بدارد كي سرد انرا نبندد ومحاوره ايشانرا نشنود وحضر كند ازانك چيزكت ادملايي وبالجمله طرب
وغنا نشنود چه ان تهييج ساكن كند ازو واخطا وقبح دردل او وچون ستر شد اورا جميع اين امور وتمام شد اورا انچ خواست ازامر منزل بايد
كي حسنه احزوف خلق باشد واحذر ايشان ازكيد زنان وابن باشد ازمكر ايشان بنوعي ازانواع وساكن نشوند بايشان بسببي از
اسباب وچندانك ستراوا كثر باشد وزهد اواعظم وعفت اداشد وصلاح اراظهر بايد يكي خوف اوازمكر اوباقي باشد ونيفتد نشوند چه مكر ايشان
عظيم است چنانك باري عزوعلا ازمودان كيد كت عظيم چه هيچ كسي ضبط كيد ايشان نتواند كرد وانه احصان
احتياط نخورد اوبرو برس باشد يكي اوراشعوركت باشد بانك اوبندكان است درحق اويا ازجهت او تصور مكروهي كند يكي راكي
روزكار داذند زني راكي راضي باشد ازو وموصوف بانچ ياذكريم بايد يكي اوراتكاه دارد وتكذار نكند ازراه بفرج وتنه ازراج ابفرج
اكرخالي باشد ازان اوصاف مذكوره يا ازيكي ازان سه كانه كي بعقل وعفت وحياست راجب باشد مفارقت اوازكل وجه وحكما كفته اند
كي مراد جيد تشبيه نفس خود مي كند بيرس ومراد بد تشبيه نفس خود مي كند بيدكس اما جيد تشبيه مي كند باسهات چه ترتب
وابصار اوخواهل وبعد اورا كراهت دارد واحتمال تعب ازبحر اوتحمل ازجهت اوكند وضجرت نكرد ازتهام ومصالح اومشفق باشد بردوبر
مال اد وباصر فاجه اوقانع شود بانچ باودهند ومعذور دارد اورا درانچ باودهند وضعف نكند بال خود ازدو وفرق ندانند بيان مابين رشفق
شود باو دراخلاق او ومحاق شود تحمال او وبذل مجهود كند درستر عيوب او وانشاء محامد او واين همه اخلاق اصدقا حقيقي است
ديوار داماجه اوتنزل مي كند شوهر راچون تنزل جوار وخدمت اوكند چون خدمت ايشان دانرا واجب داند برخود وحبر كند برخشونت
خلق اوصعوبت ان وشكر نعم اوكند وخوض نكند درانچ مرافق مراد مرد باشد بران اي اورا مرادات چيزمراد روح باشد اينست صفات
مراه جيد وزوجه صالحه اما مدبر نشمه مي شوند بسيار به چه اوكسل وتغطيل بادست دارد ودركلام خشن كويد ومجني كند ازهرچيزكت
وكثر الغضب باشد ومبالات نكند برضاي زوج وفكر نكند درعقبت او وايذاء حاشيه وخدم خانه كند وباعداجه تخشن زوج كند واستخفاف

دنيا شوند بخواني ها وعلوم اولين واخرين اورا حاصل كردد خلاف اوجون اخلاق بايكي باشد انكاه عرض اوستوين شود بكمتر سعي
ازين جهت مروت اوميان مردم برود واوراسربلندي نهاند وان حصال محمود اورا فايده نكنند پس باندكي مداخناط واجتهاد اودرين ب
عظيم باشد واكر ممكن كردد كي اوراكسي بناشد كي برعرض خود ازجهت او تهمت جنان كند كي ان اسلم باشد مردين ومروت اوراسما
دين زمان كي اهل ان بزبان امنه ان وفاسد وهالك كشته واكر ممكن نكردد يا ازشدت سبق وغلبه شهوت يا ازامري ديكر ومحتاج
شوند بزواج واجب باشد يكي احتياط كند دراختيار زوجه وتفحص ازاحوال اپيش ازخطبه پس اختيار كند ازميان كسي راكي موصوف
باشد باصوبي اول نسيب است باين يكي ازخاندان باشد يكي موصوف باشد بخير وصلاح واورا برادر باخر يا خويش ديكرباشد يكي ازيشان
درعرض ايشان نرسند چه اين اصلي عظيم است درصلاح زوجه واصل ديكران است يكي تفحص كند ازنفس خواه ازكت يكي وثوني بقول
اوباشد ازتدين وستر وسيل اوبصلاح ولزوم او مرضاه وصوم وعبادات ونوافل مسنونه راجبه اكرتنه ساشد واز خناي نشوند تقرب اوجايز
نباشد چه اخ بران مي ترسند ازو محتاج است برادرت اوباطن ومانعي درسترو ان خوف است ازخداي تعالي قال الله تعالي فالصالحات
قانتات حافظات للغيب بما حفظ الله چه اخ مي ترسند ازاموركت غايب است ازغيبان وچون دين داوباشد اومبدي صلاح
داشت واصل ديكران است يكي ازعقل اوبيرسند چه ان كس راكي عقل بناشد باو اومبدي خيرنتوان داشت وازشر اوامن نتوان بود
واصل ديكران است يكي كاه بطالت باشد وملازم اشغالي كي تعلق بزنان دارد چه درعالم امرت نيست كي ابعض است پيش خداي
تعالي ازبطالت وتعطيل قال رسول الله صلعم وقال عبد الله بن مسعود رضي الله عنه اني لامقت الرجل ان اراه فارغا ليس
في شيء من الدنيا ولا الآخرة وقال عمر رضي الله عنه اكره الرجل ان اراه مشتغل عن عمله فان الفراغ مفسده وچون بطالت مفسل است مردانرا
وخسارت دنيا واخرت بس زنان بان اولي اشتغال چه شان بافضات عقل ودين اند وخاطر ايشانرا مشغلي نيست تبفكري ونه
بعلمي ونه بغيران ازامور دنيا واخرت بلكه ايشان فارغ شوند خاطر بان مشغول كردد پس ابد باشد كت چون
بطال باشد فكر ايشان دراتواع لذات وقضاء شهوات باشد وتابع اين امكار ورتيج باشد دبيار كي مودي شود بفسق والعياذ بالله
كسي كفت كي خانه هتف الكلب رفتم وبرست او مغز پي ديدم ومنبه راغزل مي كرد كفتم بن غزل مي كني كفت اركت ازبزد خود شنيدم
كي باذ مي كرد ازرسول الله صلعم كي كفت اعظكم اجرا اطولكم طاقة ونيز طرد شيطان مي كند وحديث نفس رابي برد وروايت كرد انه
ازعايشه رضي الله عنها كي اوكفت المزل في بعد المراة مثل الرمح في يد الغازي في سبيل الله ومصطفي صلي الله عليه وسلم تخرص منا
كرده است براسقبال وتحذر ايشان ازبطالت تافارغ نشوند خواطر نفوس خبيثه ايشان بفكر در لذات وقضا شهوات وازيشان محذور صادر
نكردد ما يكي زن مكني الموني باشد ازما كولات شراب ومليوس ونفت اورا بيطر آورده باشد وطاعم باشد درجانب زوج بسبب اين اوجه جند
ظاهر شوند يا مور عظيم واشاعتي قبيح وباين معني نظر كرده است انكس يكي كفته است الجوع والعري الحافظان اوكه اندك جاعتي
ازعرب پيش آمدند فقال من خلفهم في اهلكم قالوا الحافظان العري والجوع چه زن راچون فرصت يابد باس بناشد نفس
اومنكسر شود وذليل كردد واورا اطلاعي برشهوات نماند لكن اشغال ادبي واصلح است واقرب مروت واصل ديكران است يكي تفحص كند
ازحال او درا هل بيت اوتا مايل بناشد بيكي ازاهناف اوياغيرايشان ببب الف يا ميلي ازصغر چه ان موجب ان باشد يكي دايا مايل باشد
بان تفحص وكاوه زوج باشد سايكي بيل ازجهتين باشد يا محبت عظيم باشد وبسيارازين نوع واقع شده است وسودي كشته بفضيحت جميع و
اصل ديكران است يكي ازاخلان اوبا اهل او وخدمتكار او ازخادمي وخادمه وغيرايشان بيرسند چه ان دالت كند برخلق اوبازوج ودرزنان
بعد ازعفت وترين جندخلق بابيتي يكي باشد تهاي خورد چون بخلاف مردان چه ازيشان شجاعت مستحب است ودوم رزانت ورحمت
سيم تودد وچهارم انك طالب وصنا زوج باشد وبا او مداراكند وپنجم انك متوسط باشد درجمل وحمولا يعني درخل وشح جنان نباشد يكي منع
اهل خانه كند ازماحتاج ومنع زوج ازانفاق واجب ودنه بيذر وبسذر واسراف جنانك مال زوج را انفاق كند درغيرواجب وغيرضرورت
وششم حيا بغايت يكي ورزن جنداك حيا بيشتر باشد بخير تردد يكتر باشد وهفتم انك قليل الكلام اللسان باشد چه درعالم مضرتر اززنت
سليط نباشد كه كلبت وديب غفور واز نجاست يكي كفته اند المراة السليطة حيّة تمشي ماذات حيّة تمشي وهشتم طلب
شيق ومعرفت ان مشكل است وليكن درزنان لطايف حيل استعمال ايشان كرد درسوال ازانا مك يكي مطلع باشد براحوال او ومتكشف باشد
برخيانات اسرار اواززنان ودايكان وغيرايشان وتفحص كند ازحال مزاج او وعلاماتي كي دالت برسبق كند چه انرا اثري تمام است
وكفته اند واصل ديكران است يكي حظ نتواند بيشت وچيزكت نتواند خواند چه ان عظيم مضرتست بسنا واكثر اخ بريشان مي
ترسند ازين جهت باشد انكاه تفحص كند ازتزيين وكفايت اومهمات خانه واخ زنانرا ازبراي ان خواهند واخراج سوال كنند
ازجمال وحسن اوباشد وقناعت كند دران باعتدال وطلب غايت حسن نكنند چه حسنت اين بناشد ازجهات وفرض مردم اوراداي
كل حال الاعتدال اقرب است بمروت واولي ان است كي بكر باشد تاغير اورا ازرجال نبيند باشد وقابل تاديب باشد باداب زوج وتخلق

باخلاق او

باد و محمد احسان او و حقد بر و رشکایت ازو و انشاء اسرار او و تخشین خلق ما او. و بلدوص جه او خیانت کند در مال او و طلب کند از وی حاجتی و بخیر لسان
او کند و الحاح کند در انچ اورا ازان منع کند و اکراه کند اورا بران و اختیار نفع خود کند بر نفع او و باکراه او را ذ انانک زوج متضرر شود و او منفع و این ده خوف
لصوص و عیاران است. و عرب گفته است کی شر النساء حمس. حنانه و ان زنی باشد کی اورا اولاد کی از غیر او باشد بس حنین و اشفاق کند
بر ایشان و از مال او با ایشان دهد. و منانه و آن زنی باشد کی او را مایی باشد و بان منت بر شوهر نهد. و امانه و ان زنی باشد کی او را پیش از و شوهری بوده
باشد کی اورا دوست داشته باشد یا از بهر نفس او یا مال او یا اخلاق او یا غیران بس او را مشکی باشد از حال خود و راضی نباشد بان و تذکار ان حال کند و شته
می کند. و خضراء الدمن و ان زنی باشد کی او را اصلی نباشد کی رجوع بان کند کی رکیت دون از برای جمال او باشد. و لیه القفار او الحس ایشان است
زشت باشد کی مفارقت اورا داع کند از هر مجلسی کی برخیزد بدگفتن او. و این ان است کی مقاربت او البته جایز نباشد و اگر کسی را چنین ناکسی روزی باشد
واجب باشد مفارقت او در حال کی وقوف بر حال او یافت یی لبثی بر وجهی کی مروت منتفی ان باشد و صورت حاکم بران. اینست قواعد و اصول
در سیاسة اهل. و همچنین باید کی باشد حال باجمله زنانی کی متعلق باشند نزد او تا خواهر و دختر و قرابات قریبه الا انک اگر یکی از ایشان منکری ظاهر شود
انچ. روت بنشان نیز از اهل اگر بر وجهی کی مرضی باشد و مستحسن. و اما اولاد چون یکی را فرزندک در وجود آید اول چیزک کی ابتدا بان کنند
او باشد. اورا نامی مستحسن تهند بنسبت قومی کی از نیشان است. قال ابو الدرداء قال رسول الله صلعم تدعون یوم القیمة باسمائکم و اسماء
ابائکم فاحسنوا اسمائکم. انگاه اوضاع او شکوفی کنند اگر موصفه ماذر باشد اولی باشد و برا و باشد باین کی اچنار دایه کند کی صحیح المزاج باشد و عاقل رصین
ان تاعلت او معدک نشوذ بنفرند چون مرض و حالت و تلق. پیر باین کی دایه صالحی باشد و غذا اول حلال تا طمث فرزند بحنانت عاشته
نشوذ کی از جنب جزجیث تولد نکند. و چون رضاع او تمام. قت را بر و کار ذکی ترشد. کند و حفظ او از حر و برد و تلویث او کند کلالی را کی تضمن
ادب باشد انسلام و تنقیب عاطس و امثال آن و تربیت اخلاق محمود کند و در و تجنیب او کند از اخلاق. مذمومه و تعلیم او کنی فرایض شرعت دسنن را بحدیث
او کند او را تعاون بان و ترغیب. کند در عمل بان و دیم او کند محبت حکایات نقابی و رسول او صالحان از عباد او و رسف کند او را اخلاقی کی بذکر دست
از ایشان. و را معود کند بذکر خی و ترس از خبانک در هیچ وقت از ین در خابی باشد. حکایت. سهل بن عبد الله شتری گوید رحمه الله کی چون سه ساله
بودم شب برمی خاستم بنماز خالم محمد بن سوار می نگرستم چون مدتی برین بگذشت خالم گفت خدای را کی ترا از بنه است یاد نکنی گفتم چون یاد کنم دل را
بگویی چنانک دو زبان بتاریت. وقت انک در جامه خواب بگرد کی الله معی الله ناظر الی الله شاهدت یعنی خدای با من است خدای من ناظر ان است خدای
برمن گواه است سه بار بگوی مدتی چنین می کردم گفت هفت بار کن و بعد از مدتی گفت باده کن و چون سالی برامد شبی ازان ذکر در سرمن بدین آمد بس
دو زبک خالم گفت ای سهل کسی کی خدا با او بود و ناک او گواه بر و او را عاصی نشود گفتم نه ازان زمان کی ازمن حلاوت می جستم و چون وقت مکتب در لند
مرا مکتب نرستاد مدتی مکتب بودم گفتم علم را شفاعت کیست مادفت. وقت مرا بگذارد کی بذکر مشغول شوم جنان کردند چون مراشش یا هفت سال شد قرآنرا یاد گرفته بودم
و پیوسته روزه می داشتم و دوازده سال قوت من نان جوین نرد بس راسله بیفتاد گفتم مرا به. دستند چون بصره رفتم و ان سله را در علا بصره بیرسیدم کس مرا
جوابی نداد کی دلمن بتول کردی بیهادان رفتم و از یوجیب حمزه بن عبد الله عبادانی بیرسیدم مرا جوابی نشانی کرد مدتی بنرد او بودم و از سخن او منفعت
شدم و آداب او را می اموختم. انگاه بشتر باز آمدم و قوت خود کی سابی بیکن دردم جوی خریدیم و نان می ساختم و بران افطار می کردم نی نمک نان
خوش بعد از ان بچهار سه شب یکبار افطاری کردم بعد از ان بچهار هفت شب بعد از ان بیست و پنج شب مدتی برین بماندم انگاه
بسیاحت بیرون آمدم. و این حکایت مذوذ جیست از بهر آنست اطفال کی چون کودک در ابتدا انشوء نما بذکر و تس خدا بر این و عبادت و صلاح و سلوک طریق
فلاح و صحبت اصحاب علم و عمل و اخلاق پسندیده و ارباب ذکر و فکر و توجه جناب حق متقول بود او مید باشد کی بدرجه بزرگان دین و دنیا برسند.
و چون کاری نیک بکنند تحسینی کنند فعل او را و اگر از و قبیحی صادر شود توبیخ او کنند و او را بترسانند یا بیزدیا غیر او. و او را معتاد ضرب نکنند بهر دقیقی ایشان
کرده اند در چشم او نقش او انچ تعالی بر شرب و لباس داده. و تقریر کند با او کی لبس الوان و طلب و حلی زنانه نیک باشد نه مرد انرا و نه با چیزی از زینت
و ملونات بپوشاند و نه خابی با شاران. و دین من ظاهر شود از حیی کذب و حسد و سرقه و فجور و طلب اضرار انزا خصی با کل
و لباس و غیران از اخلاق ذمیمه بس باین کی موذب او عارف باشد باین اخلاق. و هرگاه کی چیزک بنها ظاهر شود او را باین کی بتوبیخ و تحذیر او
کند و منع او از ان تا او را عادت نگردد و در طبع او متطبع نشود. و تعریف او کند کی ضدان مستحسن است. و تمکین نکنند هیچ کس را از اقران سوء رکتی
را کی خلق او نیکو نباشد و نه خصال او محمود کی مقارنت حبی شود از ان زمان کی او را ک سابی و نه پیزکستی کی پیش او لعب و طرب
و لهو بیارند. چه نفوس صبیان از نفوس نارسیده ساذج بود و لوح سان هر نقشی با سانی قبول کند. چنانک مصطفی فرمود علیه السلم کی کل مولود یولد
علی الفطرة حتی یکون ابواه هما اللذان یهودانه و ینصرانه و تجسانه. و تنجیب اخلاق صبیان آسان بود چند وجه اول سادجی نفوس ایشان از اخلاق
و اعتقادات ناواجب. دوم انک قوت استماع ایشان از زمان بردن و بی و وصیت و تفهم کمتر بود چهت ضعف طفولیت. سیم انک اخلاق و اعتقادات
نیکو کی در نفوس ایشان ثابت شود مکان باشد و زوال کمتر بود. چهارم انک شبهتها بریشان کمتر آمد و چون سفته از الت ان آسان بود. و بباید
دانستن کی فرزند صالح ماذور و پور را چیزی دیگر است چه بواسطه او ذکر و ثنا و دعا ایشان باقی ماند و ثواب علم و عملی کی در دی نخانه بانشند بدیشان می

رسد

برسه مقدمه در سه باب **مقدّمه اوّل** در فضیلت پادشاهی و آن هفت فصل

برانک بر فضیلت پادشاهی دلایل نقلی و عقلی از قران و اخبار و آثار و سیار
ما از هر نوعی بعضی را یاد کنیم. اما از قران بجید قوله تعالی واطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم و این آیت دلیل است بر فضیلت
پادشاهی از سه وجه **اوّل** آن است کی مراد از اولی الامر پادشاهان و علما اند کی اهل علم و اهل قلم اند زیرا کی امر پادشاه حکم سیف و سیاست بود
و امر عالم بحکم قلم و تدبیر. و این هر دو یکدیگر باز بسته اند از آن روی کی تا نتوی اهل علم باشی پادشاه سیاست نتواند کرد و تا سیاست پادشاه باشی نتوی
اهل علم شفا دهی. و چون این هر دو یکدیگر متعلق اند بر کات یزدانی کی هر دو را روی سلک کشید
و گفت اولی الامر منکم. و چون پادشاه صاحب امر و مطاع باشد همایشه اصلتر باشی از مامور و مطیع **وجه دوم** ان است کی پادشاها از قران رسول
علیه السلام کرد و ذکر و ثنای او بیان کرد و ذکر اولی الامر کی پادشاه است قرینی نیست جز مقدیم و تاخیر و ذکر رسول را قطع کرد از ذکر حق تا بقوله واطیعوا.
و این دلیل است بر انک فرق میان امر رسول و امر پادشاه جز مقدیم و تاخیر نیست. و این دلیلی عظیم است بر فضیلت پادشاهی **وجه سیم** ان است
کی آمر و حاکم چون موجود کن است قادر و متصرف و مستقل بنفس خود در امور و محکوم چون معدوم است کی عاجز و بی تصرف بود و دران هیچ شکی
نیست کی موجود قادر فاضلتر باشد از معدوم عاجز. و چون این معلوم شد بی کوشم کی موجود قادر مطلق جز حق سبحانه و تعالی نتواند بود
پس انکس کی نایب و خلیفه حق بود چون رسولان حق پس انکس کی نایب و خلیفه خدا و رسول بود چون پادشاهان. پس اینها در مرتبه
سیم باشند از مرتبه وجود و نبودت و این مرتبه عظیم و منزلتی فاضل تواند بود. و امّا از اخبار مصطفی صلعم چند خبر است **اوّل** قوله علیه السلام عدل یوم
من سلطان عادل خیرمن عبادت ستین سنه یعنی روزی کی سلطانی عادل در عدل کردن بهتر است از عبادت شصت ساله. و بدانک درین
حدیث دو بحث است **بحث اوّل** انک عدل سلطان فاضلتر است از عبادت. و این معنی جنانک حدیث بران دالّ است برهان عقلی
بران هم دلالت میکند از جهه عدل هم عبادت است امّا آن عدل کی مامور به است جنانک فرمود کی ان الله یامر بالعدل و چون مامور به بود عبادت
باشد لکن عدل عبادتیست کی نفع ان عام است جهت نظام عالم بان منوط است و نیابت و خلافت حق است و هیچ عبادت خلق است ازهالک
و ربار و موجب حفظ دماء و فروج است از اشتباه انساب و اخلال اموال و غیر اینها از مصالحی کی بر پادشاه منوط است و در حصر و عد نیاید. و امّا
عبادت شخص نفع ان بروی مقصورست و هیچ از مصالح باقی بدان معلق ندارد. و آنجا انم این کی عدل پادشاه از عبادت بهتر باشد **بحث دوم**
ان است کی اگرچه معلوم شد کی عدل فاضلتر از عبادت است امّا انک این رجحان بچه مقدارست از پیش بیان کرده شد کی مقادیر ثواب و عقاب
و رجحان بعضی افعال بر بعضی در ثواب و عقاب و مقدار رجحان بعضی بر بعضی از عقل معلوم نتوان کردن بلکه طریق ان جز شرع نباشد
و چون شارع صادق کی و ما ینطق عن الهوی ان هو الا وحی یوحی اعنی محمد مصطفی علیه افضل الصلوات و اشمل التحیات اخبار کرد
بانک عدل یک روزه فاضلترست از عبادت شصت ساله این سخن واجب الصرف باشد و قدر رجحان معلوم کردند **خبر دوم** فرمود علیه السلام کی
نعم الشی الامارة بئس الشی الامارة. فرمودی یکی چیزست امیرکردن. گفتند یا رسول الله این چون تواند بود فرمودی نعم الشی الامارة ان اخذها بحقها. فرمود
کی امارت یکبار و خرکس را کی بحق ان قیام نماید. و چون بحق امارت قیام نماید عبادت کرده باشد و نظام عالم و ان مصلحت خلق از حفظ اموال و دماء و فروج
و رد مظالم و دفع شرور و رایج بزین ماند و رعایت کرده و کذلک فضیلت باین خواهد ماند. **خبر سیم** فرمود علیه السلام ان الله یزع بالسلطان ما لا یزع بالقرآن
کی عدل ترازوی خداست در زمین پس هرکس کی این ترازو را دردست کیرد او را بهشت رساند. و بدانک تشبیه عدل بترازو از وجهت ان است کی ترازو را دو کفه
بود و زبانه و دو عمود کی زبانه در میان ایشان باشد و سنگی چند هریک مقدرت معین چون ده و بیست و پنجاه و صد و چون سنگ ازان سنگها در کفه
نهند و ان چیز را کی می سنجند در کفه هرکاه کی عدل و متقابل بود زبانه در میانه باشد و چون کم یا بیش بود زبانه یک جانب میل کند. همچنانک نیاست نعمت
را مثلا حرکت معین است کی شرع تقدیر کرده است جنانک در زنا غیر محصن صد جلد و در قذف محصن هشتاد جلد. پس انجا کی صد جلد باید زدن آنجا کی پادشاه
هشتاد نزند ظالم کرده باشد چه عدل این میانه است کی شرع معین کرده است و چون صد استنقا کند عدل کرده باشد و نزدیک این و سط عدالت است و زیادت
و نقصان کی در طرف افراط و تفریط اند جور و ظلم. و بیاید دانستن کی عدل بحقیقت وسط است. و انجاست کی خدای تعالی در قران مجید فرمود
کذلک جعلناکم امة وسطا لتکونوا شهداء علی الناس یعنی عدلا. لفظ وسط فرمود و مراد عدالت. باینست وجه تشبیه عدل بترازو و درین باب اخبار
بسیار و آثار بی شمار آمده است. و ما بدین قدر اقتصار کردیم کی موجب تطویل و ملالت نشود. **مقدّمه دوم** در انک پادشاه بعدل و طاعت کردن
و اجتناب و تحرز از معاصی مؤمن اوّلی است از دیگران و چون فضیلت پادشاهی معلوم شد بیاید دانست کی پادشاه باید جمله خلق
در امانیت برابرست و او را در ازل سابقه عنایتی و بندکی از ان خدای تعالی بتول بس بر کزیدن خدای تعالی پادشاه را از میان جمله خلق و تخصیص
او بپادشاهی و حکم و امر مطاع و تخصیص دیگران بر عیتی و محکومی و مامور کن جز محض عنایت حق سبحانه و تعالی نتواند بود. و این نعمت عظیم نعمتی
باشد چون لباس داد و معدلت و انصاف و رحمت در دوک بوشانید و کدام نعمت باین نعمت ماند کی یک روزه او بشصت ساله عبادت ماند کی
بیشتر. پس هر روزی کی پادشاه بعدل گذراند و حکم شصت ساله عبادتی بطاعت کذرانیده باشد و اگر بفضل حق تعالی پادشاه صد سال در عدل
بگذراند بکری چند ساله عمر نبود با عبادت. پس حق چنین نعمتی بیابد شناخت و بنا بید کذاشت کی فوت شود. و شناخت این چنین

خواهد رانکس کی توقع خیر از و داشت از نزار رسند. پس اکرام منفرد بودک را و راندم بودک و بنله و به خویش و عشیره اولی بودک با و واجب چه جمله
را بسان بودک را له و علیه و انجا اورا اعدا حاصل محت شوند از خانه او واجب الناس الیه ابغض الخلق بی کردد. و بیار باشد کی مردی شود با مور
عظام مثل قصد نفس و عرض مال و تظاهر ابایی کی ظاهر نشود از اعدا الا عدا جنانک ظاهر شود از اعدا اقارب فان الاقارب کالعقارب. چه حسد
و بغا بعض چون در اقارب ظاهر بی شود مضرت آن بیشتر بی باشد و خلل او بیش. و ازین معنی پیغمبر علیه السلام فرمود. العداوة فی
الاهل اکثر را کشد کی جلونه است کی فلان تنقیص تو بی کند کفت بجهت انک شفیق من است در نسب و جار من در دیار و شریک من است در عمل
یعنی صفت بکر کی جلونه همه دواعی حسد را یاد کرد. و این همه موقوف است بر ادنی مساهمه در مال و اقل مساهله در طعام جه شفیق شاجن و حسود
معاون و محب صدیق و معاضد مساعد کردد و بسیار باشد کی اورا از دنیا سبب معاونت و معاضدت ایشان اضعاف ان حاصل شود کی ترک کردن
باشد از برای ایشان. قال علی بن ابی طالب کرم الله وجهه. اکرم عشیرتک فانهم جناحک الذی به تطیر. واصلک الذی الیه تصیر. وانک بهم تصول
وبهم تطول. ومع العدة عدد الشدة. واکرم بهم. وعد بهم. واشکر بن امورک دبیر عن معدوم. وقال ایضا کرم الله وجهه ایها الناس انه لا یستغنی
الرجل وان کان ذا مال عن عشیرته ودفاعهم عنه بایدیهم ومهم اعظم الناس حیطة من ورائه والمهم للشعثه واعطفهم علیه عند نازلة
ان نزلت به الا لعدلین احدکم عن القرابه یرکن بها اذا زلت لا یزدهابان اسکه ولا یغضه ان اهلک من یقبض بدی عشیرته فانما یقبض عنهم یدا واحده ویقبض عنه منهم ایدی کثیره ومن جابنه یستدم من قومه المودة. وقال رسول الله صلعم بلی رحاکم ولو بسلام
عرض فرمود است بصلت رحم تا بسلامی مرکبی را کی دارد باشد. و ان نیست واجب تر در معنی اهل و اولاد و اقراب و اتراب و انکس کی جارک
محرک ایشان است از مراعات و حفظ جانب و ذب از شک و حمایت و قیام با مور. پس بدانک عبید و اماثیر از انها انیکی عار ایشان لازم شخص
باشند پس واجب باشد بر و قیام بحقوق ایشان و غیرت بر ایشان و اهتمام بحالشان جه ایشان در ان جارک محرک امر حمیت فرمودند
علیه السلام مولی القوم منهم. و اول حمیتی کی بر و واجب تر غذ ان است کی ایشانرا منع کند از هر حیزی کی حریم خود را ازان منع می کند. و امر کند بطاعت
خدای و نهی از معصیت او و مواخذه کند ایشانرا تا مستقیم شوند و زجر کند تا منتهی شوند و مسامحه نکند با ایشان در اخ معاصی خدای تعالی
تعلق دارد جه عفو دران محمود نیست و عفو محمود عفو مذنب است و ان معلوم نیست کی شخص باشد. عن عایشة رضی الله عنها انها قالت
ما ضرب رسول الله صلعم قط شیئا بیده ولا امرأة ولا خادما الا ان یجاهد فی سبیل الله وما نیل منه شیء قط فینتقم من صاحبه الا ان ینتهک شی من محارم
الله فینتقم لله. پس چون ایشانرا امر بمعروف و نهی از منکر فرمود باین کی کفایت مونث ایشان بکند و مالکول و ملبوس یعنی ازان جندان با ایشان
دهند کی کفایتشان باشد. و ایشانرا تکلیف نکند بکارک کی بر ایشان دشوار آید. قال المرورین سوید دخلنا علی ابی ذر بربذة فاذا علیه
بُرد و علا علامه مرد شله فقلنا لو اخذت برد غلامک ابی بردک وکانت حلة وکسوته ثوبا غیره. قال سمعت رسول الله صلعم یقول اخوانکم جعلهم الله
تحت ایدیکم فمن کان اخوه تحت یده فلیطعمه مما یاکل ولیلبسه مما یلبس ولا یکلفه ما یغلبه فان کلفه ما یغلبه فلیعنه. و اما مواخذه ایشان در اخ بید تعلق
دارد و بصالح او باید کی بر قدر جرایم باشد و مقتضی مصلحت و تجاوز نکند بحد جور و تسلط نکند بر ایشان و نه مداومت برستم و ضرب ایشان بامعود نشود تا بآن
جه آن دالت بر قلت مروت و کثرت نشادت و جب انتقام و غیرت آن می کند. و مع ذلک خدای تعالی انتقام کشد از برای ایشان در آخرت و بستاند
حق ایشان از جه روایت کرده اند کی مردی از اصحاب پیغمبر علیه السلام در خدمت او بنشست و کفت مرا دو غلام اند کی خیانت می کنند با من و عصیان
من می کنند و با من دروغ می کویند فاین اناسهم یعنی کجا باشم من از ایشان و حال من با ایشان چکونه باشد فقال صلعم یحسب ما خانوک وعصوک وکذبوک
وعقابک ایاهم فان کان ذلک بقدر ذنوبهم کان ذاک کفافا لا لک ولا علیهم وان کان اکثر من ذنوبهم اقص لهم منک. ان مردی بحضرت پیغمبر علیه السلام
اما تقرأ هذه الآیة نضع الموازین القسط لیوم القیمة لا تظلم نفس شیئا وان کان مقدار حبة من خردل اتینا بها وکفی بنا حاسبین. پس ان مرد کفت یا رسول
الله مرا درهجت اینها هیچ خیرت نیست تراکواه کردم با تک همه ازادند جه مرد چون دانست کی وسط نکاه نتواند داشت دران ترک همه کرد
تا ستاذی نشود حیف ایشان. و آنکی مغفرت و تجاوز از ایشان آن قدر کی ممکن باشد. و انک نظر کند بمغفرت خدای تعالی از ذنوب
او و تجاوز او از سیات او و عفو او از زمرة بعد اخرکی با قدرت او حلت عقلانیه و مواخذه او و مکنت از انتقام او. و انک چکونه رحمت می کند بر و
معامله می کند با او با نج مستحق ان است بر کفران نعم و معاصی و کذربی اقتدا با و کند دران و معامله کند با این عبد مستعار کی خدای تعالی
او را مسخر او کرده است و مسلط کرد اینرا بر و و اکر خواستی مضیقه را عکس کردک و او را مملوک این کردک جنانک اینرا مملوک او کرده است و مقابل کند این
نعمت را بشکر و رفت کند بعبد خود و بحلق با خلاق رب خود. قال ابو مسعود الانصاری رضی الله عنه کنت اضرب غلاما لی فسمعت من خلفی
صوتا اعلم ابا مسعود لله اقدر علیک منک علیک فالتفت فاذا هو النبی صلعم فقلت یا رسول الله هو حر لوجه الله فقال اما لو لم تفعل
لهذا للفحتک النار. زاد ان کفت پیش ابن عمر آمدم و مملوکی آزاد کردم بزود دست کرد بزمین و چوب بان برداشت و کفت مرا اجر چندان نیست
کی مساوی این باشد جه از پیغمبر علیه السلام شنودم کی می کفت من لطم مملوکه او ضربه فکفارته ان یعتقه **قاعده جهارم از قطب سیم از خاتمه**
در سیاست مدنی کی عبارت از حکم و معدلت کردن است در بلدان و ولایات و اجتماعات و ازانجا حکمت مدنی خوانند و ان مشتمل است

حقي نيام بود بشكر آنرا بذكار وحقيقت وكيفيت شكر از پيش كفته شد ... وآنرا اينجا باذكر وه مي شود آن است كي شكر حق بجانه وتعالي بطاعت باشد بران وجه كي باذكر كرده شد ... وطاعت وعبادت بادشاه را ثواب بيشتر از ثواب وعبادت ديكران باشد چه يك عبادت او عدلست وثواب آن دوم شد كي ثواب عبادت هيچ كس بان نرسد ... وهمچنان عقاب معصيت بادشاه هم برقدر وقوت بود بردي چه هر كس كي قوت حق بود تكب بيشتر بود عقاب عصيان او بيشتر باشد چنانك حق تعالي در قرآن مجيد در حق زنان مصطفي صلعم فرمود كي يا نساء من يات منكن بفاحشة مبينة يضاعف لها العذاب ضعفين ... فرمود كي اي زنان پيغمبر هر كس از شما كي اتيان كند فاحشه بين عذاب او دوتو باشد ... واين آن تنبيه است بر آنك هر كي قوت حق در حق وي بيش بود عذاب كناه او مضاعف بود چون قوت حق تعالي بر بادشاه بيش است عذاب معصيت او بيش بود ... وهمچنان چون قوت حق تعالي بر علما بيش است عذاب معصيت ايشان بيش بود ... پس لازم شد كي بادشاه بطاعت وعبادت كردن واجتناب وحذر از معاصي موذن اولي است از ديكران ... **مقدّمه سيم** درانك بادشاه بيت باجند عالم چون دل است بيت باجسد انسان

ازبراي آنك چنانك هر كاه كي دل بصلاح باشد جسد انسان بصلاح باشد وآكر اورا والعياذ بالله فساد آيد جمله جسد سراسر آن كند چنانك مصطفي صلعم فرمود ان في الجسد لمضغة اذا صلحت صلح الجسد واذا فسدت فسد الجسد الا وهي القلب ... همچنان بادشاه چنانك بحكاكيه اند هركاه كي بعدل وانصاف واصلاح خود واصلاح حال رعيت مشغول باشد ببركت ان امن وخصب ورخص اسعار وبركت در ديار ودرمان ودرويش حاصل شود واكر والعياذ بالله بخلاف اين مشغول باشد باحوال واكات برخلاف ان باشد كي كفتيم **حكايت** آورده اند كي وقتي بادشاهي در شكاركاه از لشكر دور افتاد وچون شب در آمد بديهي وسيد ومخانه پيرزني در آن نزديكي بود كاوي پيش ازيا بدوشيدند پيش بادشاه آوردند واورا بسيار نوخت ودر خاطر آورد كي اين كاو در ميان كاوان نادرست ازيا از ايشان بتمام وهوش ان چيزي ماشان دهم بشب ديكر كي كاوخانه امد وبدوشيدند شير انوك حاصل شد بادشاه برسبيل كي آب وعاف اين كاو چون ... از انوكرامت لشكر بعلم بادشاه ... ظلم كرده است كي بان سبب بركت از زمين برخاسته شد ودرخاطر آورد كي راست بي كويند من بادشاهم ام ونيت خلم كردم اكنون بجزا باز كردم ودي كو ظلم نه انوزيم شب ديكر چون كاو بيامد بدوشيدند همچنان شير داد كي ... ول بادشاه برسبيل كي اين كاو وآب وعاف چون دي بنوخ كفتن بلي كفت پس چكونه است كه شد بادشاه بعدل باز آمد است بادشاه دين ... رجيم بداند وباخود قرار داد كي هيچ وجه قصد ظلم وجور بخود راه ندهد **حكايت ديكر** وهمچنين آورده اند كي وقتي نوشروان عادل از لشكر دور افتاد وبديهي رسيد ونشسته بود بدر خانه دختر وختر كي راديد واوو آرزو خواست برفت وقدحي آب ازين شكر بيارود وبيرون ... وك ان تورك از خزانه في مانده بود نوشروان برسيد كي چرا بيك بنا لودك كفت انك تراتشنه عظيم ديديم ودانستم كي اكر بيك بيالايم تو زود ... بخوري وتر از نيابت داد ديس بيك بنا لودم تا باه مستكن حوري وتر از نيابن نداري نوشروان را عظيم خوش آمد پرسيد كي ان قدر آب از چند في حاصل شد كفت از يك في كفت خراج اين ده چندست كفت چندين درخاطر آورد كي از كست وچون با لشكر رسيد با اهل ديران كفت كي خراج فلان ده زيادت كنند چه ازينك في شكر كمن آب حاصل حق شود زيادت كردند وبعد از مدتي نوشروان بهم بان ده رسيد وبدر ان خانه رفت وازهمان وختر آب خواست برفت ودير باز آمد وآب في شكر انوك آورد نوشروان برسيد كي چرا ديرا مدي وانوك آوردي كفت بجهت انك چهل في ازين ازينك في شكر جندان آب حاصل نمي شد كي اين زمان ازان في شكر حاصل مي شود برسيد كي سبب چيست كفت سبب تغير خاطر بادشاه وميل او بظلم چه ظلم بركت از زمين نمي برد نوشروان را خوش آمد وان ده رايان وختر كه بخشيد واورا بخواست ونيت كرد كي بعد ازين اندينه ظلم بخود راه ندهد ... وچون عدل وانصاف وتيكوكاري ودرات بادشاه تمكن باشد بواسطه ان بركت در ولايت ظاهر شود وكار ولايت بنظام كردد ودولت وثروت وفتح وظفر بنصرت بر اعدا درين دولت وملك وسلت در تزايد باشد وفساد بولايت راه نيابد ... وچون برخلاف اين بود خوف هلاك وتبار وفساد ووبال هرج بيشتر باشد چنانك حق تعالي در قرآن مجيد فرمود واذا اردنا ان نهلك قرية امرنا مترفيها ففسقوا فيها فحق عليها قولنا فدمرناها تدميرا ... وچون اين مقدمات معلوم شد معلوم شود كي رعايت مملكت وتمهيد قواعد سياست بر بادشاه از جمله واجبات بود ومداران بره باب است

باب اوّل در اركان وقواعد جهانبانست وبادشاهي وان سه ركن است

ركن اوّل در معرفت رعايا وحفظ وحراست ايشان وان بچند فصل است

فصل اوّل در ادراك حفظ ورعايت رعايا بر بادشاه واجب است حتما مقضيا بوجوه

وجه اوّل آنك رعايا اصل ملك بادشاهي امد ازبراي آنك تا رعايا نباشند بادشاهي بناشد وچون رعايا نباشند بادشاه نباشد وچند ملك رعايا بيش بود ملك وبادشاهي بيش بود پس رعايا اصل بادشاهي باشند وچون اصل رانكاه دارند فرع بمانند **وجه دوم** اصل دربادشاهي مال است چنانك كفته اند لا ملك الا بالرجال ولا رجال الا بالمال ولا مال الا بالتوان ولا عمارة الا بالعدل والقياسه ... پس مال اصل بادشاهي ودربادشاهي ومال از رعايا حاصل مي شود پس رعايا اصل مال باشند كي اصل بادشاهي است پس اصل اصل نكاه بايد داشت تا فرع فرع بمانند ... وچون رعايت رعايا واجب است وان حاصل نشود الا بعدل پس عدل كردن از جمله واجبات باشد ازبراك آنك شرط واجب واجب باشد چنانك در اصول ثابت شده است ... ونه ان است كي حفظ رعايا شهر بعدل موقوف است بل كي بنا دخلل اسان وزمين بيني بر عدل است چنانك مقرير ان كرده شد ... وعدل امريست كي لابد است ازان بزد اجتماع اني يا مانه واكرچه اجتماع ايشان برشرك باشد تا لصوص وقطاع طريق ودناة وتركتاز وجون مجتمع شوند از براي امرك ازان اكر

محافظت عدل ورعايت انصاف ميان ايشان تا كي كه ايشان ... مفرق شوند وبدشمنان قاسر واموالشان مخلص پس هيچ امرك از خير وشر تمام نشود الا بعدل ... وعدل ... ايريت وانخا ... كي بكي ازاين جوال اعدلست خواننده زيرا كي ديكر جوال پر پر باشد ... ودر قرآن مجيد فرموده است ثم لتسئلن يومئذ عن النعيم يعني كه بازخواست كنند بس ... ران باشند كي رعايا در حقوق با يكديكر برابر دارد وخود را با رعايا در حقوق هم برابر كند چنانك سفيل معلوم كرده شود ان شاء الله تعالي ... وشرط معدلت ان بود كي انصاف از خود بدهند تا اكر كسي را بروك حقي توجه شود باداء آن قيام نمايد ودر ادراك اي هيچ وجه از خيابن ايرهيچ كس از رعايا ظلم وحيف ودوز ناهيچ كس را بمجال ظلم نماند ... وچون اصلي خود باداء آثار نفرت ودرانف اوبر رعايا ظاهر شد انكاه ايشانرا بطاعت خود راشال او امر ونواهي ترغيب كند ... چنانك سنت آنريزكارست بابندكان ... يكي از نيزكاران اول سنيدكانرا اعضا درست داد انكاه صحت بيان اضافت كرد انكاه نفسها ظاهر وباطنه راباين پرست چنانك فرمود واسبغ عليكم نعمه ظاهرة وباطنة انكاه اينانرا عبادت فرمود وبطاعت خود خواند **حكايت** اورده اند كي ملوك فرس در اي ... اربع رعام داد ندكي مناديي برخاستي ودرون اجتماع خلايق وندا دردادي كي هركي برملك دعويي دارد نيك جانب شود پس ملك با مدعيان پيش موبذ بنشستي ودرميان نامه داد ندكي هركي دعوي دارد وجايز نداند وجون حق كسي بردك ثابت شدك اداء حق اوكردند مجمل واكرام اوواجب شمردند ... واين عادت مستمر بودكي نازمان يزدجرد ... وچون اوبريت خود ازعدل بظلم كرد اينه ملك ايشان زوال بذيرفت ودر قرآن مجيد بدين معني اشارت است انجا كي فرمود وتلك القرى اهلكناهم لما ظلموا وجعلنا لمهلكهم موعدا ... وچون بادشاه از نفس خود اطمينان يابد درصورت ودر معني ازخواص خود دست باشد ... از انجمن كي بدا ... كي اكر از يكي ازيشان تعدّي يا ظلمي روذ اغماض نخواهد رفت الجرم ايشان ازظلم منع شوند وتشويت درزجر وتاديب ميان خواص خ ... جانب عدل وانصاف معدول مانند ... وانصاف ومعدلت درميان خواص هم نكاه دارند وتكذارند كي يكي بر ديكرك تعدي كند بلكه ... در نفس راي ديكرك سعي كند زيرا كي اكر ازين معني غافل ماند هراسي بكي ... شود دتران مغلوب ودل ... ضعيف ... دل وكت از مهابت بزه باشد پرچيزند وهريك از خواص ازين حادثه ايمن باشند وابرو موجب قوت وبركت اعمار كردد ... واين ان معني است بحق سبحانه وتعالي در قرآن مجيد ذكر كرده است وكفه وبالشاز عوا فتقتلوه او مذهب ربيع ...

فصل دوم در نصب كردن وزير ونايب ونرسادن نواب وعمال بنواحي واطراف

ربيان ... دانست كي اكر بخود برعايت رعايا ... دارد وزيرك يا نامي را نصب كند تا رعايا مهمات خود ... وشكايت بدرو رفع مي كنند ... واكر خطه مملكت متسع باشد نواب وعمال بنواحي دور فرستد وبا ... كي از سيرت صحيح يك غافل نباشد تا ظلم وتعدي پيش نكيرند كي اثر ظلم خرابي باشد وجون ولايت خراب شود سال آينده از اعمال هيچ حاصل نشود منقطعان وولايت ... انتفار از نزاند بايد كرد پس نفقه منكس شود ونضاعف كردد ... وچون از عمال وعمال نواب غافل باشند جور وظلم وتعدي بر رعايا زود وولايت اباذان مانند ومنقطعان خشونت باشد وخشم وخرم دلباع وانشاع يابد ... وبايد كي بجور وظلم اذكر رضا نرهند كي عرب كفته است كي الذرة اي الدرة بابل ... يعني شترك جند باشترك جند كله باشند ... لا تحقرن صغيرة لمز الجبال من الحصى ... واكر كسي از رعايا مظلمه بيادشاه برد ارد بايد كي اورا عزيز دارد واين را موجبي وغنيمتي بزرك داند وشكران بواجبي تقديم دارد چه اين دليل باشد براعتماد رعايا در حق بادشاه كي اوعادل است وظلم نكند وبظلم رضا ندهد ... واميرالمومنين علي كرم الله وجهه كفته است من حق كسي نتواند كزاردن كي اورا چند ثلث انوك من فرا ظلم خود را بركه بردادم انكاه مرا اختيار كند دست آيد ومرا اهل ان داند كي ظلم را انوك دفع كنم ... وبايد كي بادشاه هردو جانب را در رعايت كند بانك اظهار ان كند كي جانب ايشان بيش ما محرمت تا مطيع ايشان شوند ومصالح فرو نمانند ... وچون داد رعايا بر هند قوران بدانند وجانب رعايا رعايت كند بر اك درست با نواب وعمال خان نهايي يك ساعت ده عادل ونايب نصب توان كرد اما عمرت بايد تا واين خراب باذان شود ... وبايد دانستن كي چون رعايا از بعضي عمال ونواب شكايتي تقويم دارند بادشاه كي برحق باشد وباشد كي برباطل ومحتمل چون عامل انرا جوابي بكويند بادشاه كي برحق باشد بداند كه برباطل بود پس بايد كي بادشاه را در هر طرفي از اطراف ولايت خبر كيران باشند كي از احوال هر دو متخصص باشند بادشاه بايشان رجوع كند وحق از باطل اشكارا ... كي چون تظلم مردي عرض كنند اكرچه صاحب بصيرت باشد وتفرد را بتفاسد اما چون برمحك زند واورا هيچ شبهت نماند ... همچنان بادشاه اكرچه برراي صاحب خود حق از باطل نداند اما چون از صاحب جزان احوال باذ دادرا مم شبهت نماند ...

فصل سيم در شناختن بادشاه مراتب هركس را ديانيدانستن كي بادشاه را واجب واذم است كي بدان مرتبه هريك را از عقل وكفايت ودرجه هريك در مهارت در انواع فنون تا هريك را از خواص رعايا بهمت فرو كارد كي شايسته آن كار باشد تا شرائط انوا ما فات نتواند ساييدن ... مثلا اكر كسي را راي صاحب وتدبر مستقيم باشد ودر رعوامض امور خوض توان كردن ودر تدبير امور مهارت داشته باشد اورا بمبارزت فرستادن وجهي ندارد واكر مردك شجاع ومقدام بود اما در اصاحب راي وتدبير مملكت ضعيف باشد اورا بتدبير ملك ومشاورت در امور فرو داشتن هم از مصلحت دور باشد پس هركس را بركارك بايد داشت كي اورا دران مهارتي باشد تا مصالح هيچ فن از فنون دولت ومملكت مهمل نماند كي لكل علم رجال ودر رسل كويند جولاهه كي اهن كركن كند ريشش بسوزد ... وبايد دانستن كي كفايت صورتي ديكرست وكفايت معنوي ديكر پس بادشاه بايد كي بيان هر دو مشركند ... مثلا اكر كسي يابد وكويد كي از قلان ولايت هزار دينار توفير مي آورم بنكرد اكر توفير وتوفيه ازان است كي مي نمايند كي فلان مال مهمل وضايع مانده است يا نا مستخلصي بناحق مي خورد يا ازان كي در عمارت ولايت مي افزايند وتوفير بسبب عمارت است انكس كفايت

معنوی داشته باشد و اگر تمیز و تنزیه از ان باشد کی هرگز اده دوم باشد نیخ یابد یا دیر تا حق بنشان ان داده معنی تصیر باشد اگرچه در صورت توفیر دت
و در مثل این تمیز گفته اند کی تا آتو فرو راد دیگر این توما نند هرد ر تا دانی وجه آن سبب روایت خراب کرد و این هیچ حد نکند حکایت اورده
اند کی مکتوبی را بنوشروان دادند کی عامل او از جهات مال عیش از و اجب کرده است بران مکتوب توقیع کرد کی زیادت راد و کنند مستخدمان ان چه بازه
چون بکنش مال خود از زیادتی کنند کی از رعیت ستانند مجنان باشند کی کسی کی عمارت سطح خانه کند باید از اساس خانه بی کند و متعلق رحمة الله این
معنی را بنظم آورده است و گفته اذ رعیت شهن کی مایه دیوند بن دیوار کنند ام از دود دیا بند کی بزیر تو نیفتد معذور نگردد و این معنی را در ذهن
خود معهود کنند کی رعایا در دست متند حرکاه کی خواهم ان بی توانم کردن و بر ان راهم دانند تا وسوسه شیاطین انس و جن در ودرک اثر نکنند ان شاالله تعالی

فصل چهارم در بیان پادشاه در رجوع عمال

چون پادشاه کسی را اهل کاری دید چون بر ان کار مشغول گردانید باید کی او را بحر عارضه
معزول نکنند جه هر دولت اهل کار بدست نیاید و چون کارکرد بکسی تعویض کنند کی او اهل ان کار باشد باید کی اسباب او را مهیا کند جه بی تهیتی
اسباب کار ممکن نگردد و چون ان کار از دی طلب کنند بی اسباب تکلیف ما لایطاق کرده باشند و ان کار بپذیر نشود و باشند کی پادشاه بزی کفایتی
او حمل کند

فصل پنجم در بیان پادشاه در استماع اخبار سازایند کی اگر خبرت خوش بشنود در حال بزبان نشاید بی نگفتن

و انکس را بحرمت تکوینی ستایش نکند جه شاید کی ان خبر دروغ بود و چون پادشاه بحر خبرت خوش دیشانت نماید و انکس را ستایش کند هرگس
بحر قت دروغ انتزا کند برای تزیج کار خود بزرگی جنان کنند کی سلیمان علیه السلام کرد کی چون هدهد بیامد و خبر بلقیس بیاورد نرمود مرا
صدق ام کنت من الکاذبین و همچنین اگر پادشاه را نصیحتی کنند و شاید نشود تا ارکان کی بداند کی ان نصح حق است باطل
و چون معلوم شود کی ان خبر حق است و ان نصیحت بجای ک خلاف شود تا دیگران رعنت کنند بنصیحت حق و خبر صدق
جنانک یافت هدهد از سلیمان علیه السلام تاج برسر و خلعت بد یی این معنی را هم چیز جه بهل نکند ارد

رکن دوم از باب اول از قواعد چهارم از قطب سیم از نهج مقالة در بیان رعایا بر احکام سیاست و ان مشتمل است بر هفت فصل

فصل اول در سیاست و فایده ان و لعنت و کیت ان و آدابی کی باو تعلق دارد

سیاست ایجاد اجزا عقوبت بود بر جایی و بجرم و فایده ان حفظ و حراست خلق باشد جنانک در قرآن مجید فرمود کی ولکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب و علاکه شده اند کی در قصاص
کی نوعی است از انواع سیاست هم حیوة جانی بجرم است و هم حیوة دیگران اما حیوة جانی و بجرم بحمت انک چون جانی بداند کی او را بکشند از کشتن
را بکش از تتل منع کردند و دران بقا و حیوة او بزد و اما حیوة دیگران بحمت انک چون مردم بداند کی کشنده را بی کشتن از ترس کشتن کس کس را نکشتن
بس هم خلق باقی مانند و چون این معلوم شد معلوم شود کی عقوبت بجرم و جانی بر وجهی باید کرد کی حفظ و حراست ملک در رعیت دران بود نه بروجهی
کی رعیت از پادشاه برمند و از ولایت او متنفر شوند جه این نوع از سیاست مذموم است مخالف نوع اول کی محمود است از برای انک ملک و پادشاهی جنانک
معلوم شد بر عیت بازبسته است و چون خواهد کی بجرم و جانی را سیاست کند بکیفیت و مقدار راشعار خود سازد و از طیش و سبکی احتراز واجب دارد تا عقوبت
و سیاستی کی کند بجای خود بود نه بزیادت و نه نقصان و چون از بین دیباد او کارت رود و خواهد کی بند الفات کمتر و بیشتر اعضا را بدان صوب
نگرداند و چون کمیت در مقابل او نشیند زود زود بذر تکرد جه جله حرکات خدم تناسب باشند و بنابین کی پادشاه هر حرکتی را بیند بحمت انک چون
حرکتی نامعلوم بیند اگر از ابا می ندارد موجب سقوط رتبه بود و اگر هر حرکتی را با می دارد موجب رنج خاطر گردد و همه عمر دران رود و این ادب را
از حق سبحانه و تعالی بیاموزد کی فرمود است ولو یواخذ الله الناس بظلمهم ما ترک علیها من دابة و بنابین کی در دوزخ کمتر شاب نگذ و تا نه از شدت
و مصلحت ان از مفسدت باز ندانند تا وین کی ملکها بسیار و خلق اندا هایی شمار در سرحق رفته است جنانک نزدیک بی کشته است حدیثی بود مایه کار زار
و در مثل است کی رب کلمة تقول لصاحبها دعنی یعنی بسیار سخن باشد کی گوینده را گوید سر انکه از حکایت اورده اند کی ملکی با خرمنی کاری درشکار
از لشکر دور افتاد نزدیک رادیدند بلند و راست آن خرمنی کار گفت اگر کسی را بر سر این سنگ بکشت خون او بزیر رسند یا نه یکی را این سخن بمود ا
شد و کمین دیگر بنیات تا خرت کند خرمنی کار را بر سر آن سنگ بکشت و بزیر آمد و نظاره می کرد تا خون او بزیر رسند یا نه عرب این شنود ذکی اگر
نکفتی بنا مردمی بعضی از مشایخ رفت و گفت مرا وصیتی موجز بگو گفت هرسخن کی باشد ناگفته نماند اما این بیکی تو ناگوید و هرخصت
کی باشد ناکرده نماند اما ان به بود کی تو کنی و بنابین کی بداند کی هرسخن کی نگفته است تواند گفت اما گفت را باز نتوان آورد حکایت اورده اند کی صدر
جهان بخارا کی او را صدر رسید گفتند کی بحج می رفت چون بیغداد رسید از زمین ناصر خلیفه درحق او اهتمام عظیم کردم و درمدت مقام در بغداد از دوم در راه حج
و هم در وقت مراجعت و ازمال و ظرایف جندان باو فرستاد کی بهوت شد و گمان برد کی ان اهتمام دربار او بحمت قرب او ست تحفی خواست شاه
بس مطالعه نبشت خلیفه و درخواست کرد کی او را بفرمایند تا مصالحه کند میان ناصر و خوارزمشاه بکفل کرد بنصب خود کی او و فرمایان بکند و اصلاح
خوارزمشاه کند از برای قبول مراجع موافقت شریف بنوک ناصر ت او را ناصر توقیع کرد بر مطالعه او کی انا نطلعکم لوجه الله لا نرید منکم جزاء و لا شکورا
و این جواب خوشتر و مفیدتر و موجزتر نتوان بود حکایت دیگر یکی از خلفا مغرب کی مجهول النسب بود طومارکت قرب او طبق کاغذ بران
خلیفه مصر نبشت مشتمل بر مقالت و مجازی او و آباء و اجداد و اعراب و اعقاب ایشان مردان بر سران طومار نبشت کی عرفتنا مجهولا تنا ولد عرفناک

لیهو ناک

بهو ناک و السلام و این جواب در غایت خوبی و حرکات رسکنات پادشاه بایدی کی مضبوط باشند و هر ساعت هر جایی نرود و قدم خود را عزیز
دارد و مراعات خاطر یکی را کند رد باشد امانفس و قدم خود هرگز را مراعات نکنند تا اگر وقتی کسی را بنفس و قدم خود مراعات
و الجود بالنفس ابعض غایة الجود حکایت اورده اند کی یکی از بادشاه زادگان کوچستان از بزرخشم کرد و پیش یکی از اتابکان آذربایجان امد
و بخورد شد اتابک بعیادت او رفت اتابک را گفت کی چون این انعام کی درحق من کردک درحق هیچ کس نکرده مرا لازم می شود مکافاتی ازین
جنس کردن و چون پیش تو هیچ از دین من عزیز تر نیست من بجت خشم اتابک بنفس خویش از سرش برمی خیزم دی کوم اشهد ان لا اله
الا الله و اشهد ان محمدا رسول الله و چون مسامحی باشند بنیابی کی از حرکات نامضبوط مهیب و محترز باشند تا وقع و مهابت زایل نشود در حرکات
جاش ملحق نکردد چه پادشاه بحقیقت ان بود کی مالک نفس خود و اعضا خود باشد حکایت اورده اند کی پادشاهی بدیدن حکیمی
رفت و حکیم او را پیغام نکرد و بر بی کی چرا پیغام نکردی گفت تو فرمان بنده خود فرستادی کی گفت نه گفت تو بسبب انک مالک نفس خود
نیستی بنده شهوت و غضبی شهوت و غضب بنده من اند بسبب انک من مالک نفس خودم بس تو بنده بنده من باشی و پیش بنده بنده
قیام کردن از عمل نباشد

فصل دوم در حکم عیب خدم از خدمت پادشاه

و چون بعضی خدم عیب باشند از خدمت پادشاه
کی پادشاه او را زود مواخذت بفرماید بسبب عیب جه شاید کی خود درخدمت ملازم برده باشد و پادشاه او را نه بنده باشد او را شغال یا مورد یکر
و تکوین کی چون است کی فلانی عیب است بارکی کوین چون ا ین بینم یا الخ پادشاه گفته باشد آنرا امکان خلاف بناشد جنانک
سلیمان علیه السلام چون هدهد غایب شد نگفت ما للهدهد غایب ا الهدهد ام کان من الغایبین و آنرا نظم کرده اند
من سبا بالحب اجتنه و ذکرت و اعتصم الاتصال و الودود بان غایب من خداه ا ندیه این برجوا فلا یقرن ان مدت اما آیی عیبه داعی
لعله یا غایب عنه الی فی حقه التقصیر منه ا هذا سلیمان برداود ا تفقد الطیر ما اعتذ ا ام کان من الغایبین براقبال یابی لا اری الهدهد او اگر کوین
فلانی عیب برد او حاضر بود پادشاه س خلاف باشد و دیگران ترسند شوند و کویند پادشاه از حضور و غیبت ما فراغتی دارد و خرم را تقصیر کردن
درحرمت عادت شود و اب جیب خل کردن عیب پادشاه کی پادشاه هریک را بریق دنق هر بار بار ه ما هم امین دار باشند و حرمت و ملازمت رعیت
نماند و چون عیب معلوم شود تا مل کند اگر عیبت آن تهم و کاهلی بود است معاتبت الزم شمرد و اگر انس مخالفت بود باشد عقوبت واجب داند
و اگر انس ضرورت بود باشد معذور دارد آن سه مرتبه را نگاه دارد چنانک سلیمان علیه السلام نگاه داشت چنانک گفت لاعذبنه عذابا شدیدا یعنی چون
غیبت از سر تهم و کاهلی بود باشد اولا دهنه ی چون غیبت از سر مخالفت بود باشد اولیاتی بسلطان بین یعنی چون غیبت از ضرورت
بود باشد خوانزین کار رجل جلاله در گناه بندگان مبین سه مرتبه نخاذ کفر را حکم مخالفت نخاذی کی جز عقوبت وجه ندارد و بدعت را حکم ضرورت
نهاد تا بتوبت برخیزد و بابی معاصی را حکم سهو نخاذ ما مشیب خود حوالت کرد کی دیغفر ما دون ذلک لمن یشا

فصل سیم در احکام جریمه

خدم و چون از بعضی خدم جریمه نقل کنند و پادشاه او را عتاب کند چون کوین نکردم تبول کند و ازدرک در گذراند و نکوید بس از عذر درک
کی پیش آورد باشد کی کرده و من بی دانم چه اگر بدیگری کوین کی نکرده ام با ه را کذب کرده باشد و اگر اقرار کند عفو را درک نباشد چه اگر
اغماض کند دیگران دلیر گردند و اگر تدارک کند کار دراز گردد بل چنین کوین کی پیش من چنین صورت نخاذند تا در عفو کشان نباشد و خدم
دلیر نگردند و چون هیچ عذر بنا ورد او اهل عفو باشد عفو کند و اگر او اهل عفو نباشد پادشاه خود را اهل عفو داند و عفو کند حکایت
اورده اند کی بعضی از محرمان نزد بعضی از خلفا بردند تا عقوبت فرمایند مجرم گفت یا امیر المومنین العفو نزدیکی تر اهل عفو نیستی مجرم گوش
اکرمن اهل عفو نیستم تو بارک اهل عفو کرد و ازد عفو کرده و این معنی در تران امده است جنانک فرمود و ما تزکون الا ان یشا الله هو اهل
التقوی و اهل المغفرة حکایت اورده اند کی یکی از ان حسین بن علی رضی الله عنه کاسه آش پیش او می آورد نزدیک در پیش او
و اس بر سر او بریخت حسین برخید و گفت بیتر گ جرا هوش با ندارک گفت یا امیر المومنین الکاظمین الغیظ گفت کظمت و گفت و العافین
عن الناس گفت عفوت گفت بعم عفو کردم گفت و الله یحب المحسنین گفت اعتقک یعنی ترا از ذکردم و عادت بعضی از بزرکان ان بود است
کی از گناه عظیم تر عفو کردند حکایت اورده اند کی روزی بعضی از ندما در حضرت خلیفه وقت امساطی کرد فرمود تا او را بیاست
کنند نیم جندانک کرد سخن برمی آمد هیچ مجالی نی یافت عاقبت جون او را از پیش خلیفه بیرون می بردند گفت آن شتربان بجه کار خود
کرد جون خلیفه بشنید او را باز خواند و گناه او را عفو کرد انکاه از وی پرسیدند کی چکونه بود این عفو گفت وجون گناه بغایت رسید
و از حد گذشت مکافات ان عقوبت بناشد چه هیچ عقوبت بناشد کی بازآن اندیکی مکافات ان از ماجن عفو باشد حکایت دیکر
اورده اند کی پادشاهی بود کی در عفو شعار و دثار خویش ساخته بود و در عالم بان مشهور شده و در زی کی پادشاه عظیم دان بود و سوا ان
از اطراف عالم رسیده شرابدار کاسه شربت جنان برداشت کی قطره بر جامه پادشاه چکید شرابدار کاسه را بتمامت بر پادشاه ریخت پادشاه برسید
کی چرا چنین کردی گفت بحمت انک تو در عالم بحلم و عفو مشهوری رسیدم کی بدانی کی بسبب ان قطره کی بر جامه چکید بی ارادت من پادشاه عصبی کند

ونام بادشاه بد شود گفتم این حرکت بکنم تا اگر عفو نمی فرمایی بجان خود بدون بادشاه ونام نیک بروند اشند اگر عفو فرمایی نام نیکت مضاعف کردد بادشاه
او را عفو کرد وگفت اگر این عزیز نمی گفتی ترا هم عفو خواستم کرد چه گناه چون غایت باشد مکافات ان از امثال اجتناب باشد **فصل**
در کیفیت اجرا حدود و عقوبات وکمیت آن چون رای بر عقوبت تراود کیرد باید کی از حد بیرون نبرد مراتب احساس بداند زجر و تقریع
تادیب و توبیخ و تقریع نگاه دارد چه بعضی را زجر تادیب می کفایتی بود و بعضی را تهدید و تخویف و بعضی را تعنیف و بعضی را قطع بعضی
از اطلاق و انعام موجود و ان سبیل خواص بود و بعضی را ضرب و شتم و استخفاف چون غلامان و خدمتکاران و بعضی را قطع دست چون
دزدان و بعضی را قطع دست و پای چون راه زنان کی مال نستانند و دلی را نکشند و اکر بکشند قبل ایشان متهم باشد و قابل عفو نباشد چه حق
سبحانه و تعالی عقوبت این طایفه چنان فرموده کی عفو و رحمت کی این سبب راهها این کردند هرکاه کی این معنی نامرئی ماند و شمن طمع
کند و کوینده کی چون طایفه ازدک را از ولایت خود دفع می توان کردن کسی را نشاید جمع این بزرکان دفع توانند کرد و چون این وسوسه در خاطر
دشمن جای بازکند معلوم شود کی ازان چه مضرها خیزد پس باید کی هر طرفی کی دور تر بود بنا ندارد و اجب تر داند و اهم پیش تر دارد و اکر
بران تردد کی کسی بود کی دفع ان تواند کرد اورا استمالت کند و ان را مهما را در عهده او کند تا بتوان آن برادر دست قرار ملکت و ثبات دولت باشد
حکایت در تفسیر قرآن مجید آمده است کی چون موسی علیه السلام دعا کرد از برای هلاک فرعون سی سال از ان چهل سال باند موسی کفت خداوندا
این چه حالت است جواب آمد کی اورا چهار خصلت است کی چندانک ان خصلتها در وی باشد سراسرم آید اکر هم خود کی اورا هلاک کنم و چون
ان خصلتها از وی برود انکاه دعا ترا اجابت کنم یکی ازان جهار را هم [illegible] دوم عدل کردن سیم نان دادن چهارم حرم دیکران
بر خود حلال نداشتن و چون این خصایل از وی برود [illegible] عطاه انست این آیت کی داود سلیمان ارهیم ربه بکلمات فاتمهن
اورده است کی ان کلمات این چهار خصلت بود **فصل اول از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه**
در کیفیت تالف رعیت بجود و سخا و توابع و مراتب آخلاق وان مشتمل است بر فصل فصل اول از ملک پادشاه را
چون در سخا و مروت و کرم و اخلاق عظیم در حروست اما بحجت کی کفته اند از ملک بی کساد [illegible] و اکرچه جمع مال امکانها
مطلوب است اما در خاطر آرزوی پادشاهی بیادت چندین طریق حاصل نشود نام و ننک بدو محل بود تا بذل مال بر وی آسان شود و بدلها
هیچ پیغمبر را محبوبتر از دلها نبود الا مصطفی و الطیبین و الطیبات کی بذل و سخا از خصایص او بشایستر بود چه سخا و مروت او بشایی
بود کی پیرزنی از دیر هنی خواست و جزیک پیرهن نداشت آنرا بدو داد و در خانه بماند و بتواند بیرون نتوانست آمد تا این آیت فرو آمد و لا تجعل
یدک معلولة الی عنقک و لا تبسطها کل البسط فتقعد ملوما محسورا و چون مطمع همه کس مال بود بس اکر پیش پادشاه آید نی مال باز کردند خود را از
پادشاه مستغنی بیند و متفرق شوند و پادشاهی جمع حشم و خدم بماند و ملک و پادشاهی بود و از نجا کفته اند الملک بالرجال و الرجال بالمال
و این سخن را بنظم آورده اند و کفته کی **وسن یک ذا نضل صخل بفضله** علی نفزه یسعنی عنه ویذم **فصل دوم در معنی جود**
و سماحت و سخا و انواع عطا پادشاه بدان کی جود آن بود کی داند کی او اهل نعمت داذن است و ستانده اهل ستدن نعمت و ان نعمت
اهل بذل و احراج است و سماحت ان بود کی بذل بر درجات اسان بود و چون پادشاه در عطا داذن چندان بکوشد کی ان بر درجات
اسان کردد او را سماحت حاصل شده باشد و سخا آن بود کی ایچ بدهند بنزدیک دهنده نه بر درشتی و چون بدهند منت ننهد چنانک حق تعالی در قرآن
مجید فرموده است کی لا تبطلوا صدقاتکم بالمن و الاذی چه منت سخا داذن است و اذیت بدرشتی داذن و بدانک عطا پادشاهان دو نوع بود
نوع اول وظایف و روابت و ادرارات و آزاباندن کی بفزایند تا بوقت بدهند و در تاخیر کردن ان اجازت ندهند کی لشکر را چون اسباب
و عدت حاضر و مهما بنا شد اکر ناکاه حاجتی افتد ازیشان کارکت نیایند چه بی سلاح بیادت نتوان رفت و مرد باشد کی اضعاف آن مال خرج
باید کرد بکند و سود ندارد و تفحص ان حال اندر اجابات داند و مردمانرا بر کار دنیا و این معنی رایاد دهند تا این معنی بر کار دنیا و آخرت بکار دارند و چون معلوم شد
کی عیال اهمال کردن اند و این معنی را تدارک نکرده ایشانرا تادیب واجب داند **حکایت** اورند کی منصور خلیفه یکی را از خشم کفت کی راست
کفت ان اعرابی کی کفته است اجمع کلبک یتمک یعنی سک خود را کرسنه دار تا ادبی تو بود و کفت انکس حاضر جواب تو کفت ابرم هرکه کی کسی
ثانی بوکت انرا زدن دهی او بردتر و تراکندارد و تصور و تحیر شدن و بهوت ماندن باید کی هیچ کس تن آراد خود دانند کفتن الا از جهت احسان
و انعام چنانک در شعر کفته اند کی بالبر یستعبد الحر و شاعر انرا بنظم آورده **احسن ایی الاحرار تستعبد و نهم فطالما استعبد الانسان احسان**
نوع دوم از عطاها بادشاهانه است و تشریفات و صدقات و بادشاه باید کی در دین بابت تامل کند تا بخ بدهد بر چه استحقاق دهد
و بدان بر حرمت حال بخشد از معتمدان و مقربان از جهت انک چون باستحقاق دهد بزرکی خیر بی حمل نکند و اکر صاحب فضایحی یا فضائل
بیابد بزبان فضلی کی نیکو ادا کند مزید نشود چه بسیار کس بود کی از علماء و ایه نزدک و فضلا عصر باشند و حالی نهایت حرمت سلطنت او
غلبه کند و از ادای سخن مراد مانع این ان فرت را نکاه دارد و هر انعام کی کند بجای خود کرده باشد چه چنانک محروم کردن مستحق مذمت
بیادت و بنا مستحق چیزی دادن و در چه نا اهل را زیادت کردن هم مذمت بان چنانک تبینی این معنی در نظم آورده است و کفته

[illegible] دهند [illegible] دهی [illegible] بنده بود خدای [illegible] سبب بنده بود ملک خداوند کار بود کار العبد و ما یملک لمولاه و ازبی ارادت حق چیزی بکسی نتواند داذ پس پادشاه
بی دهنده خود بی بهره باشد و ازان خود بی دهد و پادشاه باید کی این معنی را نصب العین خود سازد ذبان دفع نزعات شیطان بی کند و تعنت
ایخ بی دهند ارجا [illegible] ان بی باشد چنانک فرموده ما انفقتم من شی فهو یخلفه و هو خیر الرازقین **فصل سیم در آنکه**
پادشاه باید کی عام باشد مردمان و دشمنان را پادشاه اکر دهد یکی پادشاه دشمنی باشد چون اورا استمالت کنند ان دشمنی بعبودیت
بدل شود و بسیار نفاس مدفع کردد حق سبحانه و تعالی در قرآن مجید مولفه را چیزی از صدقات فرموده است و کفته کی انما الصدقات
للفقراء المساکین و العاملین علیها و المولفة [illegible] کما کفته اند سه طایفه اند اول جماعتی باشند کی اسلام ایشان ضعیف باشد
و ترس ان بود کی بازکا فر شوند و چون ایشانرا چیزی بدهند مسلمانی بهند طایفه دوم ان باشند کی ایشانرا رعنی ضعیف مسلمانی
باشد و چون ایشانرا دلدارک کنند مسلمانی دریابند طایفه سیم جماعتی باشند کی ایشانرا دلدارک کنند و چیزی دهند تا هوشیان دمسایکان
ایشان مسلمانی در آیند و مسلمانی صلح این سه طایفه را دلدارک می باید کرد از کنوز بدزیشان چیزی صرف می کرد اکنون باید کی پادشاه این سنت
یا از خدا و رسول اکتساب کند و این سه طایفه را دلدارک [illegible] کی دشمنان ملک را ملک هم نسبت است کی دشمنان دین را بدین چه طایفه
از دشمنان ملک ان باشند کی در بزرکی ضعف بفزایند [illegible] دشمنانرا دلداری کنند و انعام دریغ ندارد در عبودیت راسخ شوند و طایفه
دوم ان باشند کی در دشمنی ظاهر باشند اما بقوی [illegible] دلدارک کنند بعبودیت درایند سر بر خط بندکی نهند
و طایفه سیم [illegible] شند کی ایشانرا مسایکان رخنه یشان باشند چون ایشان [illegible] عبودیت درایند پادشاه باید کی انعام ازین
طایفه دریغ [illegible] **حکایت** اورند کی [illegible] غزین زاهد و فاضل و اسلام [illegible] بزد و در مسایکی او دانشمندی بزرکوار
روزکار در مجمعی قاضی را [illegible] او را [illegible] و بقصد [illegible] رسند کشش مارا اجازت ده تا او را بیازارم و با او دشنام چنین و چنین کویم
کفت مادب او بنوع دیکر باید کرد باید تا شب دران باب اندیشه روز چون شب در [illegible] دراعه و دستار ک بکو در بقچه بکذاد
دبر وی فرستاد و کفت جنان شنیدم کی [illegible] لس مارا از کرخ بیرک کردی و شنایی کفتی [illegible] کانات ان است یا مراد علما دین
در حضرت قاضی القضاة نشسته بودند ان دانشمند بیامد و در پای قاضی القضاة افتاد و زبان بشا او کشاد علما دین عجب ماندند
قاضی کفت ادب و زجر چنین کسان بزین نی باشد و تا اخر عمر در حضرت قاضی القضاة بود اما پادشاه باید کی دین باب تاملی
واجب بقدیم دارد کی نه هرکس شایسته ان بود کی با او ازین نوع ملاطفه رود انکس شایسته این نوع از دلدارک بود کی دیر مروتی و کرمی
بزرکوار باشد اکر لئیم بود انرا بر خوف و استحقار حمل کند و موجب مزید کردد چنانک سنی کفته است **اذا انت اکرمت الکریم ملکته** و ان انت اکرمت اللئیم تمردا
فصل چهارم در تواضع پادشاه و باید کی پادشاه متواضع باشد زیرا کی سطوت پادشاهی و قدرت و عدد و عدت
و مال و منال و اسباب و اتباع و اشیاع او چون پیش ازان دیکران خواهند بود سبب بادنی غرور و تکبر و جبروت نباشد و باید کی از نقل این
در حدیث را پیشوای خود سازد **اول تواضع لله رفعه الله** دوم اخ مصطفی علیه السلام از حق سبحانه و تعالی نقل می کند کی الکبریاء ردایی
و العظمة ازاری من نازعنی فی واحد منهما القیته فی النار و لا ابالی و از نقل این سه معنی را تامل کند اول انک ادبی مرکب از نجاسات است
زیرا کی هرجا کی سوزنی فرو برند چیزی بیرون نیاید کی مادرش ازان نازدرست باشد باتفاق جمله علما بر کی حامل قاذورات است و هرکب
کی جیف باشد بکاسنی و زبانی [illegible] انکس کی چنین باشد اورا بکبر بر سد و جبروت باو رایق بنا شد دوم بکدا کر فرض کند کی او در علم بدرس
آمده باشد مجتهد اخ بزرکوار بیست هزار برابر مرتبه بیش ازان باشد کی او بدین درجاهلی بغایت کمال باشد و در عالمی بنهایت نقصان و جاهل
بغایت رانکبر نرسد سیم بکدر باتک اکر زمین کبیر کی در مال و اسباب نهایت امکان ایشان رسیده باشد اخ نداشته باشد بصد هزار مرتبه
پیش ازان بود کی [illegible] اشته باشد و مجد [illegible] بکدر بقدرت خود بر چیزها و چیزها و ارزانی داشت و چون این همه را تامل کند بداند کی او را جز تواضع کردن
لایق نبود **حکایت** اورده اند کی شافعی رضی الله عنه پیش هرون الرشید نشسته بود بکسی بیامد و بر درک هرون نشست هرون انرا بر ان
باز اند دیکر بر ان باز آمد و مجنین چند نوبت می راند و باز می آمد عاقبت طبره شد و تازیانه بر درک خود زد زدان مکس را کشت انکاه روی
بشافعی کرد و کفت ای امام مسلمانان خدای تعالی در ازین این مکس چه حکمت نهاده است کفت تا عجز متکبران و اصحاب جبروت بدین بشناسد
نهاده و این معنی در قرآن مجید آمده است بخلقی فرمودند ان یسلبهم الذباب شیئا لا یستنقذوه منه ضعف الطالب و المطلوب و کفت کی از مکتی
ضعیف تر بود دیدی کی نبود دیکر و حیرت باو رایق نباشد و چون این معانی را در ذهن خود مصور دارد خود را بشناسد و از شناخت خود
شناخت حق حاصل شود چنانک مصطفی علیه السلام فرمود من عرف نفسه فقد عرف ربه یعنی از درک مخالفت نه برائت چنانک از پیش رفت
بخ ایت این موضع است ان است کی چون خود را صاحب بشناسد خدا را بطهارت بشناسد و چون خود را بفقر شناسد خدا را بغنی بشناسد

کی الله الغنی وانتم الفقراء چون خود را محتاج بداند خدا را بعلم بداند کی والله یعلم وانتم لا تعلمون [illegible] خدا را بقدرت بداند کی ان
الله علی کل شیء قدیر

فصل پنجم در کیفیت و کمیت تواضع پادشاه

باید کی پادشاه مرتبه هر کس در تواضع [illegible] دارد [illegible] با علما و اهل دین باید کی بیش از همه بود زیرا کی ان دلیل باشد بر حسن اعتقاد [illegible] دین و ترتیب [illegible] تواضع [illegible] پیش از آن [illegible] با عموم ایشان و خیر الناس علما الله و صلحا چنانک فرموده ان الذین امنوا وعملوا الصالحات اولئک هم خیر البریة و تواضع با عوام کمتر از آن باید کی با علما و بیشتر از آن کی با خواص زیرا کی عوام ان تواضع را بر کمال [illegible] حمل کنند بخلاف خواص کی شاید کی بر [illegible] حمل کنند و علی الجمله تواضع بسیار با خواص موجب سقوط مهابت و دبدبه پادشاهی باشد و سبب گستاخی و انبساط ایشان گردد و در جمیع موضع تقریر کرده شد کی هر چیز را در طرف افراط و تفریط است کی مذموم ان و وسطی محمود چنانک مصطفی علیه السلام فرمود کی خیر الامور اوساطها و اعتدال نگاه داشتن در تواضع و غیره از جمله واجبات است [illegible] تواضع سبب [illegible] باشد و افراط تواضع موجب سقوط دبدبه و مهابت بود و اعتدال محمودست کی سبب [illegible] باشد و چون [illegible] گستاخی [illegible] تادیب [illegible] تقدیم دارد حق سبحانه و تعالی ادم را علیه السلام بیک گستاخی از بهشت بیرون کرد و یونس را علیه السلام بیک اندیشه چهل روز در شکم ماهی باز داشت و یوسف را علیه السلام بیک کلمه چندین سال در زندان کرد و مراتب زواجر کی تقدیم یافت نگاه دارد و موسی علیه السلام [illegible] گستاخی کرد [illegible] در دنیا [illegible] ادب [illegible] کی لن ترانی ولکن انظر الی الجبل تا انجا کی وخر موسی صعقا چون بهوش آمد رب انی تبت الیک تا آخر آیت [illegible] خدای تعالی عتاب کرد و گفت انی اصطفیتک علی الناس برسالاتی وبکلامی فخذ ما آتیتک وکن من الشاکرین

فصل ششم در وجوب تواضع پادشاه با اصحاب دین و ارباب علوم و رعایت ایشان در دولت

پادشاه باید کی تواضع با این طایفه را واجب [illegible] از خزانه حق جل جلاله چنانک فرموده اللهم مالک الملک تؤتی الملک من تشاء تا آخر آیت و این طایفه خواص حق اند چنانک [illegible] الله وخاصته و چون حفاظ قران اهل حق و خاصه خدا باشند پس انکس کی قران را ظاهرا و باطنا بداند هر آینه [illegible] پادشاهی کی ملک را [illegible] بر انکس واجب باشد کی [illegible] ان پادشاه را رعایت کند و تواضع تقدیم دارد [illegible] علما را در تواضع نگاه دارد [illegible] کتاب انواع علوم و تفصیل بعضی [illegible] علوم [illegible] پس هر کس کی عالم باشد بعلمی شریفتر تواضع با او اولی بود و بیشتر باید کرد و اگر دو کس در یک علم [illegible] عالمتر باشد اکرام او واجب تر بود و همچنین انکس کی [illegible] عالم بود چون [illegible] در صدر کتاب معلوم شد کی علم [illegible] عبادت بی علم [illegible] از عامل و عابد بود و چون چنین بود باید کی تواضع با علما بیش از [illegible] با زهاد و عباد و تواضع با زهاد و عباد بیش [illegible] ایشان و چون چنین کند هر یک را در مرتبه خود نگاه داشته باشد [illegible] عدل [illegible] و چون معلوم شود علم کسی را و احوال ظاهر او متناسب بود احترام و توقیر او لازم شمرد مادام کی از حد شرع بیرون نرود و اعتقاد بد نداشته باشد چه شاید کی از علما و زهاد بزرگ باشد و بعدم اظهار علم خواسته باشد کی حال خود را بپوشاند و اگر از بعضی علما ناواجبی صادر شود او را در حمایت علم داشته و حق علم را ضایع نگرداند و هر کی را در لباس علما و صلحا بیند احترام او سبب ثبات دولت داند

حکایت [illegible] آمده کی روزی نصر بن احمد بر تخت ملک نشسته بود با عظمت پادشاهی مقری این آیت بخواند کی لمن الملک الیوم لله الواحد القهار نصر از تخت فرود آمد و سر بر زمین نهاد و گفت ملک بحقیقت تراست من کی باشم کی ملک [illegible] بود و چون وفات یافت کسی او را بخواب دید و پرسید کی خدای با تو چه کرد گفت بان تواضع کی ان یک روز کردم بر من رحمت کرد و پادشاهی اخرت [illegible] و همچنین [illegible] تواضع واجب دارد چون [illegible] و [illegible] چه ان تواضع با صاحب حق جل جلاله باشد و این ایت را پیش خاطر خود دارد هو الذی جعلکم خلائف الارض ورفع بعضکم فوق بعض درجات لیبلوکم فی ما آتاکم معنی ان است کی اوست کی شما را خلائف [illegible] و پادشاهان را بر بعضی ترجیح نهاد تا شما را بیازماید در انچ بشما داده است تا شما چه خواهید کرد از نیکی و بدی بعد از آن فرموده ان ربک لسریع العقاب وانه لغفور رحیم یعنی اگر نیکی کنید در ان خلافت و پادشاهی شما را مغفرت و رحمت خواهد بود و اگر بدی کنید عقوبت

باب دوم از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه

در شرایط پادشاهی و امارت و آن مشتمل است بر سه رکن

رکن اول در عرض نمودن امانات رای و مشورت و آن بر سه فصل مشتمل است

فصل اول در وجوب نظر پادشاه در عواقب امور و لزوم مشاورت

پادشاه باید کی در عواقب کارها نظر کند چه هر کس امور حالی را مشاهده تواند کرد بخلاف عواقب امور چه نظیر امور حالی چون محسوسات است و نظیر عواقب امور چون معقولات از ان روی کی همه کس محسوسات را مشاهده کنند و معقولات را جز بفکر و نظر در نیابند و کسی از عواقب امور با خبر نباشد مگر عاقلی کافی صاحب بصیرت و تجربت و مثال عواقب امور و [illegible] حالی ان است کی چون بر کودکی [illegible] غالب شده باشد [illegible] عاقل کافی داند کی اگر ان [illegible] را دفع نکنند [illegible] هلاک گردد پس چون حجام را حاضر کنند تا خون از او بگیرد [illegible] شود و فریاد کند [illegible] از حجامت رنج رسید چه عقلا دانند کی [illegible] ان رنج حالی بباید کرد از هلاک [illegible] خلاص و عقلا گفته اند من نظر فی العواقب هانت علیه المصائب یعنی هر کی در عواقب کارها نظر کند رنجهای حالی بروی آسان گردد و چون معلوم شد کی نظر در عواقب امور از واجبات است و این کاری غامض است پس مشاورت عقلا از لوازم باشد و از این جهت حق تعالی مصطفی را فرمود کی وشاورهم فی الامر یعنی با ایشان در مهمات کی پیش آید مشاورت کن و اذا عزمت فتوکل علی الله یعنی و چون عزم کردی توکل بر خدای کن و این تحقیق تعلیم امت است از جهت انک مصطفی علیه السلام از جمله عقلا و کفات عالم [illegible] بود و مع ذلک موید بود بتایید ربانی [illegible] از آسمان وحی آمدی کی فلان کار بکن و فلان کار مکن در مسایل شرعی

را با وجود [illegible] کردن [illegible] باشد و امر رسول علیه السلام بمشاورت از ان است [illegible] طریق اولی [illegible] دلیل است بر وجوب مشاورت [illegible] امور و چون این معنی محقق شد باید کی پادشاه با جماعتی [illegible] باشد [illegible] مشورت خواستن و دیگر وزرا [illegible] اشتغال و اعمال و اموال کی اگر [illegible] پادشاه این طایفه را جمع کند [illegible] باشد تا در وقت مشورت چون بر ایشان رجوع کند معین باشد و هیچ مفسدت پادشاه [illegible] از ان بتر نباشد کی برای خود [illegible] خود را از مشورت مستغنی انگارد و از جمله فواید مشاورت ان است کی اگر برای خود کار کند و [illegible] عقلا او را عیب کنند [illegible] برای خود کاری کند و از مشورت ننگ می دارد لاجرم چنین باشد و اما چون بمشاورت کار کند و خطا [illegible] همه او را معذور دارند [illegible] آدم علیه السلام در بهشت [illegible] مشورت کردی بقول ابلیس [illegible] و از بهشت بیرون نیامدی

فصل دوم در اقسام مشاورت [illegible]

باید دانستن کی مشاورت دو قسم است مشاورت جلوت و مشاورت خلوت اما مشاورت جلوت [illegible] پادشاه اهل شوری را جمع [illegible] بر ان باشد کی پادشاه اول رای خود را نگوید چه اگر بگوید و دیگری مصلحت خلاف ان بیند اگر بگوید [illegible] باشد نقیض رای او کرده و اگر نگوید نصح پادشاه نگاه نداشته باشد و از [illegible] حق مشاورت بیرون نیامده [illegible] مصلحت بخلاف رای [illegible] سبب احتراز از مخالفت او هیچ یک از ان جماعت [illegible] مصلحت باشد نگویند و فوت شود پس واجب چنان بود کی اول رای هر یک [illegible] اگر همه بر یک رای باشند [illegible] رای پادشاه [illegible] ان کار را [illegible] و اگر مختلف شوند پادشاه رای هر یک را بر محک عقل [illegible] و چون خواهند کی ان کار [illegible] و توکل بر خدای [illegible] قران مجید و اما مشاورت خلوت ان بود [illegible] حاضر کند و رای [illegible] مشاورت مخصوص است [illegible] پادشاه [illegible] ظاهر کرده [illegible] سبب باشد کی ظاهر نشود [illegible] اصحاب مشورت [illegible] فی السلطان [illegible]

فصل سیم در حکم رایی [illegible] دران صفتی مذموم یا محمود بود

چون رای پادشاه بر چیزی قرار گیرد کی دران صفتی مذموم بود چون [illegible] اهل مشورت باز گویند چنانک بلقیس گفت [illegible] الملوک اذا دخلوا قریة افسدوها وجعلوا اعزة اهلها اذلة وکذلک یفعلون [illegible] باشد و چون رای جمع بر ان قرار گیرد [illegible] ظاهر باشد و اگر رای بر چیزی دیگر قرار گیرد کی دران صفتی محمود [illegible] برای صیانت دماء و فروج و اموال رعیت و عمارت ولایت [illegible] آن را خود نگاه دارد و بخود اضافت کند و بداند کی هر رای کی [illegible] کار زار کند از صواب دورتر بود و هر چه اقتضا صلح کند ان رای بصواب نزدیکتر بود چه [illegible] صلح [illegible] عظیم باشد و هر مقصود کی بصلح حاصل شود بجنگ نباید طلبید و درین باب ابتدا بکلام قران مجید باید کرد چنانک فرموده کی وان جنحوا للسلم فاجنح لها وتوکل علی الله یعنی چون صلح خواهند و میل بصلح کنند تو نیز [illegible] و توکل بر خدا کن مگر کی صلح ممکن نشود انگاه قتال [illegible] لیکن قتال عظیم تر است از [illegible]

رکن دوم از باب دوم از قاعده چهارم از قطب سیم از خاتمه

[illegible] در رنج و مشقت و تنعم و راحت و آن مشتمل است بر سه فصل

فصل اول در آنک مطالب جسام بی رنج و مشقت [illegible] صورت نبندد

باید دانستن کی هیچ مقصودی بی تعب و مشقت و رنج و محنت حاصل نشود خاصه امور جسام چنانک متنبی گفته است واذا کانت النفوس کبارا تعبت فی مرادها الاجسام و شافعی گوید رضی الله عنه بقدر الکد تکتسب المعالی ومن طلب العلی سهر اللیالی تروم العز ثم تنام لیلا یغوص البحر من طلب اللآلی [illegible] هر کرا رغبت بسیادت و پادشاهی و امارت باشد او را ترک تنعم دنیا باید کرد [illegible] ریاضت [illegible] انگشتری پادشاهان نشاید [illegible] تا رنج ریاضت نکشد رکوب پادشاه [illegible] دوم [illegible] تا رنج [illegible] همچنین آدمی تا رنج و مشقت و تعب و محنت نکشد بمرتبه سیادت و پادشاهی و امارت نرسد [illegible] پیغمبران [illegible] دنیا کاهلی [illegible] طلبند ضعف و فتور [illegible] سیادت پیغمبران علیهم السلام عظیم تر بود از هر [illegible] پیش ازیشان ابرهیم علیه السلام چون رنج قربان فرزند کشید و تعب [illegible] آتش نمرود بار [illegible] خلت یافت کی واتخذ الله ابرهیم خلیلا و نوح علیه السلام نهصد و پنجاه سال رنج قوم خود کشید [illegible] این [illegible] نبوت او بود و الا او را عمر هزار و [illegible] سال بوده است و چنان عذاب ایشان کشید کی روزی [illegible] او را بزدند [illegible] بیهوش [illegible] یافت کی انه کان عبدا شکورا و چون [illegible] انبیا [illegible] است و مصطفی صلی الله علیه وسلم می فرماید کی ما اوذی نبی مثل ما اوذیت از انجا قیاس توان کرد کی [illegible] چه زحمتها کشیده باشد و روزی جبرئیل علیه السلام بنزدیک او آمد و گفت [illegible] دنیا همه در حکم تو کنم [illegible] هیچ [illegible] نشود [illegible] علیه السلام [illegible] هر کز هیچ کس [illegible] سیادت باشد کی [illegible] باشد [illegible] ضعیف [illegible] و در دوزخ [illegible] شفاعت کند [illegible] آید کی یا مادر و پدر [illegible] اختیار کن یا امت [illegible] علیه السلام [illegible] مادر و پدر خود را در دوزخ دید [illegible] روزی حسن و حسین را رضی الله عنهما بر کنار نشانده بود و بوسه می داد جبرئیل علیه السلام بیامد و گفت ایشان را دوست داری

کفت دارم کفت یکی را از هر بکشند و ان دیکر را س... خواهند تا ... جبریل کفت کونه ... مصطفی
رعیت را کذاشتن و خویش را اختیار کردن ۰ و از اینجا معلوم می‌شود که شرط سیادت ... مخالفت است از برای ...
را رعایت کنند شرط بجای آورده باشند ۰

فصل دوم [illegible] در انک ... رعیت راحت رعیت سبب درازی عمر

در بیان دانستن که ترفیه رعایا موجب طول عمر و دوام دولت و نظام مملکت باشد هم از روی مجاز و هم از روی حقیقت اما از روی مجاز جهت انک
نیک نامی ابد الدهر است و دوام نیک نامی عمر دیکرست که مرکز آن نرسد ۰ شاعر کوید ۰ انما المرء ... حسن ۰ فکن حدیثا حسنا لمن وعی ۰ باری چون فنا نیست ...
اقبال نیک شوند افسانه‌اند ۰ و ازین جهت پادشاهان همیشه جهت تحصیل نیک نامی ترفیه رعیت می‌طلبیده‌اند و از اینجهت تحمل شهادتی کرده ۰ **حکایت**
چنانک مشهورست که سلطان محمود غزنوی در اندک مدتی باد و لشکر مصاف کرده و مرد ... بشکست و هزیمت کرد لشکر هند ... مادام که این ...
عمارت برجمیع ملک او نشست ۰ **حکایت دیکر** ... خان ... از ... بیمار ... برداز ... کشتند ... بردار
اقبال او در ترتیب ملک و ترفیه رعایا لاجرم قرب پانصد فرسنک از ولایت ترک ... و او را ... برد و هیچ کس را در ولایت او ... و مادام کی
نخ خود را بجهت ترفیه رعیت اختیار کنی دوام دولت و نظام مملکت باشد ۰ و اکر والعیاذ بالله شوم ... ستمکار کند حال را عظیم ظاهر کرد
و ملک از دست برود چنانک کفته‌اند ۰ اذا غدا ملک باللهو مشتغلا ۰ فاحکم علی ملکه بالویل والحرب ۰ اما تری الشمس ... ...
پادشاه چون آفتاب است هرکه کی در برج لهو و طرب نزول کند هبوط او را لازم آید ۰ واما از روی حقیقت درین فصل بیان کنیم

فصل سیم

در انک ترفیه رعایا موجب درازی عمرست حقیقت ۰ از انجهت که چون چنین ... همه رعایا مسرور باشند بطول ... او و دوام دولت او
تا پادشاه کی بعد از وی کی باشد کی ایشان را از ورنجی ... نعوذ بالله کی رعایا را از ورنج رسد کی ... ...
سوال اکر کسی کوید همت خلق را چه اثر ... ... حروف کی تدبیع الله ... الخلق ... الاجل
جواب از قواعد حکمی که در قسم ... ... جواب ... بکفت ... اثارته است
واما انج آیت این مقام است کی اکر همت ... ... تیز نبود که انبیا علیهم السلام ... ... با دعا مشغول نشدندی و نیز
هیچ کس در هیچ باب سعی ننمودی ... ... تدر اعتماد کردندی کی المقدر کاین ... معلوم شد کی دعا و همت را اثری تمام
هست ۰ و دلیل برین ... ان است کی ... اعنی سنک پشت کی ... ابنت در ... ... ضعف نفس ... بهمت تاثیری کند در خایه
ازدور تا بچه می‌آورد چه ... بی توانش نشست کی بشکند ... همت و نظر از دور بازمی‌کیرد بچه ... ... نرم می‌کند و از دور می‌نشیند و نظر
همت بالا وی دارد چندانک بچه پدید آید ۰ پس همت آدمی کی نفس هرکسی نزدیک ... ... باحوالی شد چکونه تاثیر کند ۰ و ازین جهت پادشاه
باید کی پیوسته در میان باشد کی از برای خود در دولت خود ادعیه صالحه اندوزد تا درازی عمر کردد ... دولتش پایدار باشد ۰

رکن سیم از باب دوم

از قاعده چهارم از قطب سیم از خانه

در کرد آوردن کارها بر وجهی ... و شریعت و آن مشتمل بر دو فصل است

فصل اول

در بیان قاعده شریف کی مبنی بنیادست در ... ... اعنی در بیان انک جمع میان ملک و شرع ممکن است

بدانک شیطان را درین باب وسوسه بسیار باشد از ان جمله کوید کی شاید از جهت مصلحت ملک مخالفت شرع باید کرد و باشد کی کوید کی جمع خود ممکن نیست
و دفع این وسوسه ان است کی ملک سلیمان عظیم‌تر از ملک جمله ملوک جهان بود و مع هذا هیچ کاری بیرون شرع ... اردن ادرا ممکن نبودست زیرا کی سلوک غیر طریق
شرع منافی منصب نبوت باشد ۰ پس معلوم شد کی جمع ممکن است بلکی واجب چنانک خلفا راشدین کو ... و غیر ایشان از عمر عبد العزیز و امثال او چه
ایشان ملک ان جهان را با ملک این جهان جمع کردند بجهت انک در پادشاهی برجاده شرع رفتند ۰ و چون پادشاه را معلوم باشد کی هرچه او دارد از انعام
حق است و مقابله انعام بکفران نعمت نشاید کرد بدانک مخالفت اوامر و نواهی او کی عین کفران است ... در و این معنی بر واسان کردد
و باید کی این آیت را مقتدی خود سازد کی لئن شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید ۰ یعنی اکر شکر نعمت ... بطاعت ... آن نعمت را بر تو
دایم دارم و برکت زیادت کنم و اکر کفران نعمت کنی بمعصیت و مخالفت عذاب من سخت است یعنی ... نعمت را زایل کنم ... ازالت ... ...
سخت باشد او را ۰

فصل دوم

در نیت پادشاه در تحصیل اسباب و آلات برکی در تمامت حرکات و سکنات پادشاه باید
کی هرچه حاصل کند از اسباب و عدد و عدت و مال و منال و حدم و حشم بقصد ان حاصل کند کی بدان قهر دشمن خدا و نصرت دین حق و اعلا کلمه اسلام
و دفع مترا و سلطان و جذب نفع با ایشان حاصل کند تا بدان مثاب باشد ۰ و اکر در ضمن ان منافع دیکر باشد باید کی ان ضمنی و تابع خود سازد ۰ و چون
بلشکریانی دهد بان سبب دهد کی لشکر اسلام اند و بواسطه ایشان نصرت دین و اعلا کلمه اسلام و خذلان کفر حاصل می‌آید چه پادشاه را باین قصد
ثواب حاصل آید ۰ و عادل باید کی این معنی را در جمله افعال خود رعایت کند تا همواره در تحصیل ثواب آخرت باشد ۰ مثلا اکر طعامی خورد بقصد ان خورد کی
او را بر عبادت حق عز و علا قوتی حاصل شود ۰ و چون بخسبد بقصد ان خسبد کی استراحتی کند تا بعبادت مشغول تواند شد و اکر غنیمت از کفار حاصل شود
بر حاضران قتال بحکم شرع قسمت کند تا حق کسی بدیکری نرسد و زبان اعتراض از وی کوتاه کردد ۰ و اکر کسی از کافران در وقت جنک و قتال شهادت
بیاورد شمشیر از وی بر دارد و نکوید کی از ترس مسلمان شد چه مقصود از قتال اسلام کافران است تا از خوف شمشیر و کشتن مسلمان شوند ۰ و مصطفی علیه السلام

فرمود

رکن چهارم از خانه ... ان الح لغة الرماح

باب اول

در بیان انچ طالب راه حق را دانستن ... آن سلوک راه حق زان مشتمل بر دو باب است ... ... و معامله ... مقامات

بدان ارشدک الله الی سواء السبیل کی الله تعالی بذات و صفات بجود
یکانه است کما قال ... قل هو الله احد و چنانک وحدت حق تعالی لازم ذات و اسما و صفات مقدس اوست دوام و بقا لازم وحدت وجود وی است کما قال
عز و جل و یبقی وجه ... و هرچه را نسبت بوجود یکی ... او شد مرتبت حیات و ثبات او بر دوام ترست ۰ چنانک ارواح و ملایکه مقرب اند کی وحدت و
بساطت از خصایص ایشان است تا باین سبب فنا و فساد از ایشان دورترست و هرچه بکثرت و ترکیب منسوب ترست فساد و فنا بوی لاحق تر چنانک
اجسام مرکبه کی ... تا دستانی خاصیت ایشان است ۰ پس چون بر موجب کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لکی اعرف
ایجاد عالم و عالمیان ... افضای وجود کی ... ... حقیقی ... ... و اضافتش با شیاء عرضی و مجازیست ... توجه را بظاهر خود بوی ... حقیقی
این تصور کی ... ... و شناختن حضرت معبودست ... متصور ... و متعرض شدو ... ... و بیان وحدت کی لازم اوست در بیان کثرت عالم و عالمیان
مناسبتی کی ... ... کی ثابت نبود لاجرم وحدت مجموعی و عوالم را کی سایه و پرتو وحدت حقیقی است در مرتبه اثبات فرمود
انکار ... ... همه ان نسبت و رابطه بنیاد ایجاد و ایجاد ۰ و چون عالم ارواح را بر بساطت نسبت با این حضرت تمامتر بود لاجرم ایجاد
و اظهار او را ... ... ۰ و بعد از انک ذات قلم اعلی و ارواح مهیمه را بی واسطه و لوح محفوظ را بواسطه قلم اعلی وجود بخشید حقایق علویاتی
را کی در علم ازلی ... ... ظهور ایشان من الازل الی الابد علی التفات مقدر و مقرر بود بوساطت قلم اعلی در صفحه لوح المحفوظ بحکم اکتب علمی
فی خلقی ... ... الی یوم القیمه مثبت کرد ... ... را الخا سوری روحانی بحسب ان مرتبه معین کرد ۰ پس این لوح
محفوظ کی ... ... دارد اورا چهار اعتبار ... ... باعتبار توجه بمبارکت حضرت موجدش تعالی و تقدس و مدد پذیرفتن
از وی بی واسطه او را باین اعتبار روح نام نهاد ... ... آمد ۰ و دوم اعتبار توجه ... توجه و قبول مدد از وی بواسطه قلم
... ... و ازین جهت نام او روح ... ... است ... ... مستوری است ... و سیم اعتبار اظهار ان کثرت و تفصیل
... در وی ثابت است بکتابت قلم ... ... در عالم مثل و حس ... ... علی التعاقب من الازل الی الابد
و مظهر نزول و ظهورش علی التعاقب بکلی ... ... طبیعت امد کی متوجه ... ... بجهای بکتابت از عرش تا کرسی تا سماوات
تا عناصر با مولدات ۰ و جمله صور اجناس و انواع ... اشخاص ... ... الی ما لا نهایه ... ... دنیا و برزخ ... تا فردوس اعلی تا کثیف
... از برای تحقیق مقصود کمال ... ذاتا و صفاتا تا جواهر ... ما را اعراضا ۰ واما جهت و اعتبار چهارم لوح المحفوظ تو سیران تفصیل است
بجهت ظهور ... صوری بصفت وحدت و عوالت و رجوع آن موجود بموجدش برابطه ... ... تحقیق بان وحدت و عوالت حقیقی کی کمال اشارت
موجد تعالی و تقدس بحکم فخلقت الخلق لکی اعرف بان ... و تحقیق باز بسته است و او را باین جهت و اعتبار نفس کل نام است ۰ پس جهت
... ... از موجد کت واسطه کی بان اعتبار روح نام دارد ۰ ... ... ازین جهت توجه کی بان سبب نفس است ظاهر لاجرم روح باطن
نفس آمد و نفس ظاهر روح ۰ و مثال روشن ایشان عین ... ... است کی آن بالنسبه باطن است و ظاهرش این شعاع یکانه است کی
... ... ازان نظرکت و اثری و ترتیبی ... ... همچون این نفوس جزوی کی آثار نفس ناطقه مذکورند و ترتیب مزاج جهاد و صورتها می‌کنند ۰
... ... این طبیعت مذکور در نزول آمد ... باجمال بصورت کرسی ... باز با جمال بصورت عنصر و تفصیل بصورت سماوات و ارکان
و مولدات مصور و مفصل می‌شد تا بصورت انسانی رسید ان اکثر اجناس و انواع و اشخاص عالم را ابتدا کرد ۰ و چون باین صورت انسانی
... ... از اصل خود ... ... کرد و بقابلیت خود اثری ازین نفس ... قبول کرد ... ... آن اثر نفسانی روح
حیوانی کشت ... ... این اثر نفسانی کی بواسطه روح حیوانی ... تعلق کرفت نفس مدبر ... ... روح مجرد ۰ و این نفس مدبر را
بواسطه ... تعلق بروح حیوانی و تخلق باخلاق و صفات او نفس اماره کویند زیرا کی اوصاف ترابی و طینی ... ... کی کسل است
و بطالت و ظلمت و رذالت و نسیان و کبر و طیش ... باآن اوصاف نباتی کی حرص و شره ... است ... ... ان اوصاف حیوانی کی غضب
... و شهوت و ظلم و بزدلی و حقد و بخل و حسد جمله درین روح حیوانی ... مجتمع ماند و چون این نفس ... ... رنک روح حیوانی ... ... این
اخلاق ذمیمه کشت ۰ و چون نزت و همی کی اثری از شیطانی با او هم راه است بوی پیوست کبر و انانیت با ان اخلاقش منضم شد
کی تضادت و مخالفت حق پیدا کشت ۰ واما روح مجرد کی نسبتش با ملایکه تمامتر است او ... منبع اخلاق حمیده آمد از جد و اجتهاد و نوبت
و تذکر و عبودیت و تواضع و عدل و امثال آن ۰ پس نفس کل بجهت سعادت این اثرش کی نفس جزوی است و ترتیب این مزاج را متصدی کشته
از موجدش مدد خواست حق تعالی قلم اعلی را کی از جهت ضبط و قید و حفظ انچ از موجدش بوی می‌رسد او را عقل نام است و مراد است از انچ
در خبر آمده است کی اول ما خلق الله تعالی العقل فرمان فرمود تا بهر اثری کی از نفس بهر مزاجی انسانی می‌پیوندد نظرکت از نور عقل کی ضبط و تدبیر
... ... از خواص اوست با آن اثر هم راه باشد تا در عمارت دین و دنیا و عبادت و معرفت یار و مددکار او کند و ازین جهت عقل شرط تکلیف آمد و روح